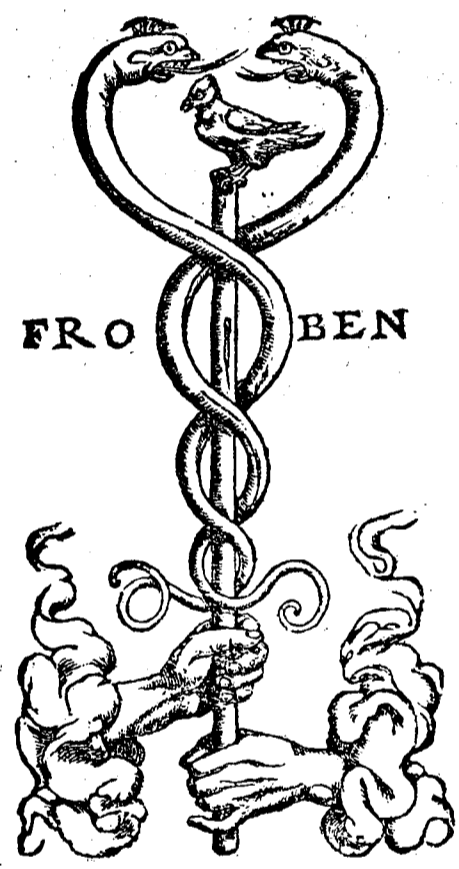

(2)

TERTIVS TOMVS OPERVM
DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI HIPPONENSIS. COMPLETUS

CTENS τὴν διόρθωσιν, HOC EST, QVAE PROPRIE
ad docendum pertinent, ad ueterum codicum
collationem per Martinum Lyp-
sium multis in locis
emendatus.

B A S I L E A E
ANNO M. D. LVI.

7 400 410. *Basileae* MADE IN SWITZERLAND

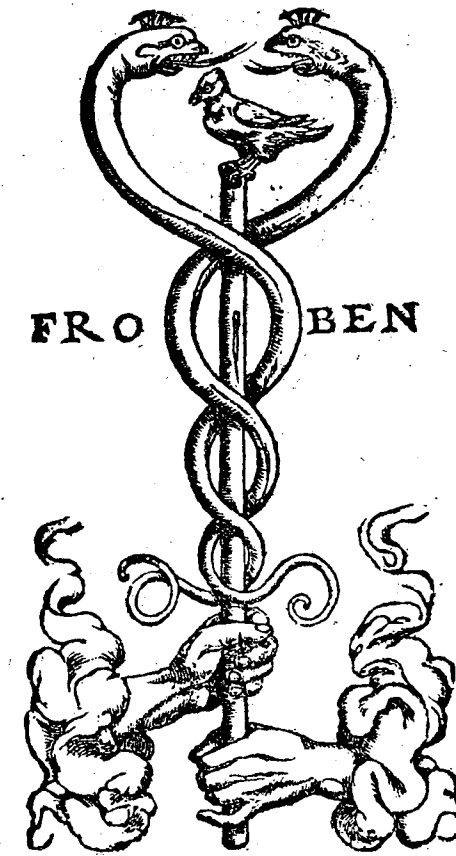

16900030

TERTIVS TOMVS OPERVM
DIVI AVRELII AVGVSTINI

EPISCOPI HIPPONENSIS, COMPLETENS

CTENS τὰ διολογικὰ, HOC EST, QVAE PROPRIE
ad docendum pertinent, ad ueterum codicum
collationem per Martinum Lyp-
sium multis in locis
emendatus.

B A S I L E A E
ANNO M. D. LVI.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA LIBER I

5

6

DES. ERASMVVS ROTERODAMVVS AD LECTOREM.

IN HVNC Tertium, & Quartum sequentem tomos digessimus *τὴν δὲ ἀνακλῆσάν, hoc est, quæ nec sunt epistolæ, nec ad populum dicta, nec aduersus hæreticos pugnantiæ, sed lectori erudiendo scripta.* Notha censuris additis indicauimus, ne quis erret insciens.

C A T A L O G V S.

De doctrina Christiana Lib. IIII	columna 5
Locutionum Lib. VII	col. 93
De fide & Symbolo Lib. I	col. 139
Enchiridion ad Laurentium Lib. I	col. 151
De ecclesiasticis dogmatibus Lib. I	col. 195
De fide ad Petrum diaconum Lib. I	col. 209
De Trinitate Lib. XV	col. 237
De Genesi ad literam, imperfectus Lib. I	col. 477
De Genesi ad literam Lib. XII	col. 499
De mirabilibus sacræ scripturæ Lib. III	col. 705
De agone Christiano Lib. I	col. 761
De opere monachorum Lib. I	col. 777
De spiritu & litera, ad Marcellinum Lib. I	col. 805
De diuinatione dæmonum Lib. I	col. 841
De spiritu & anima Lib. I	col. 849
Speculum Lib. I	col. 905
Quæstiunculæ de Trinitate	col. 1037
De benedictionibus Iacob patriarchæ	col. 1041
Sententiæ	col. 1047

VNT præcepta quædam tractanda **A** ras. Nec propterea sibi ab Antonio sancto & perfecto uiro Ægyptio monacho insultari debere, qui sine ulla sciëntia literarum scripturas diuinas, & memoriter audiendo tenuisse, & prudenter cogitando intellexisse predicatur. Aut ab illo seruo Barbaro Christiano, de quo à grauissimis fidei dignissimis uiris nuper accepimus, qui literas quoque ipsas nullo docente homine, in plenâ notitiâ orando, ut sibi reuelarentur accepit, triduanis precibus impetrâs ut etiâ codicem oblatum stupentibus, qui aderant legendo percurreret. At si hæc quisquam falsa arbitretur, non ago pugnaciter. Certe enim quoniâ cum Christianis nobis res est, qui se scripturas sanctas sine duce homine gaudent nosse, & si ita est, uero & non mediocri gaudet bono, concedat necesse est unumquodque nostrum & ab ineunte pueritia consuetudine audiendi linguam suam didicisse, & aliam aliquam uel Grecam uel Hebræam uel quolibet cæterarum, aut similiter audiendo, aut per hominem præceptorum accepisse. Iam ergo si placet, moneamus omnes fratres, ne paruulos suos ista doceant, quia momento uno temporis adueniente spiritus sancto, repleti Apostoli omnium gentium linguas locuti sunt, aut cui talia non prouenerint, non se arbitretur esse Christianum, aut spiritum sanctum accepisse se dubitet: imò uero & quod per hominem descendit, sine superbia discat, & per quem docetur alius, sine inuidia tradat quod accepit. Neque tætemus eum cui credidimus, ne talibus inimici uersutis & peruersitate decepti, ad ipsum quoque euangelium audiendum atque discendum nolimus ire in ecclesias, aut codicem legere, aut legere predicantem hominem audire, & expectemus rapit usque in tertium cælum, siue in corpore, siue extra corpus, sicut dixit Apostolus, & ibi audire ineffabilia uerba, quæ non licet homini loqui, aut ibi uidere dominum Iesum Christum, & ab illo potius quam ab hominibus audire euangelium. Caueamus tales tærationes superbissimas & periculosissimas, magisque cogitemus & ipsum apostolum Paulum, licet diuina & cælesti uoce prostratum & instructum, ad hominem tamen missum esse ut sacramenta perciperet atque copularetur ecclesie, & ceterum Cornelium quibus exauditas orationes eius eleemosynasque respectas ei angelus nunciauerit, Petro tamen traditum imbuendum, per quem non solum sacramenta perciperet, sed etiâ quid credendum, quid sperandum, quid diligendum esset audiret. Et poterat utique omnia per angelum fieri, sed abiecta esset humana conditio, si per homines hominibus uerbum suum deus ministrare nolle uideretur. Quomodo enim uerum esset, quod dictum est: *1. Cor. 3.* **T**emplum enim dei sanctum est, quod estis uos, si deus de humano templo responsa non redderet, & totum quod descendit hominibus, tradit uellet de cælo atque per angelos personaret: Deinde ipsa charitas que sibi inuicem homines nodo unitatis astringit, non haberet aditum refundendorum & quasi miscendorum

Antonius eremita θεολόγος

1. Cor. 3.

7 sibimet animorum si homines per homines nihil discerent. Et certe spadonē illum qui Esaiā pphe- tam legens nō intelligebat, neq; apostolus ad an- gelum misit, nec per angelū ei quod nō intellige- bat exposuit, aut diuinitus in mente sine hominis ministerio reuelatū est, sed potius suggestione di- uina missus est ad eum seditq; cum eo Philippus, qui nouerat Esaiā prophetā, eiq; humanis uerbis & lingua qd̄ in scriptura illa lectum erat, aperuit.

Exo. 18 Nōne cum Moyse deus loquebat, & tamē cōsi- lium regēdi atq; administrādi tam magni populi ā focero suo, alienigena scilicet homine, & maxi- me puidus & minime superbus accepit? Noue- rat em̄ ille uir ex quacunq; anima uerum cōsiliū processisset, nō ei, sed illi qui est ueritas in cōmuta- bili deo tribuendū esse. Postremo quisquis se nul- lis p̄ceptis instructū diuino munere quacunq; in scripturis sanctis obscura sunt intelligere glo- riatur, bene quidē credit, & uerum est nō esse illā suā facultatē quali ex seipso existentē, sed diuino munere traditā. Ita enim dei gloriā quārit, nō suā. Sed cum legit, & nullo sibi hominū exponēte in- telligit, cur ipse alijs affectat exponere, ac non po- tius eos remittit deo, ut ipsi quoq; non per homi- nem, sed illo intus docente intelligāt. Sed uideli- cet timet ne audiat ā dño. Serue nequā, dares pe- cuniā meā nūmularijs. Sicut ergo hī ea quē intelli- gunt pdunt ceteris uel loquēdo uel scribēdo, ita ego quoq; si nō solū ea quā intelligāt, sed etiā in- telligēdo ea quā obseruent prodidero culpārī ab eis p̄fecto nō debeo: q̄ nemo debeat aliquid sic habere quasi suū propriū, nisi fortē mendaciū. Nā

Io. 14 Quid enim habemus qd̄ nō accepimus? Quod si accepimus, quid gloriāmur quasi non accepimus? Qui legit audientib. līteras, utiq; quas agno- scit enūciat: qui autē ipas līteras tradit, hoc agit ut aliq; quoq; legere nouerint, uterq; tamē hoc in si- nuat qd̄ accepit. Sicut etiā qui ea quē in scripturis intelligit exponit audientib. tāq; līteras quas agno- scit p̄nūciat lectoris officio. Qui autem p̄cipit quō intelligendū sit, similis est tradētī līteras, hoc est p̄cipienti quō sit legendū, ut quō ille qui le- gere nouit alio lectore nō indiget, cum codicem inuenerit ā quo audiat quid ibi scriptum sit: sic iste qui p̄cepta quā conamur tradere accepit, cū in libris aliquid obscuritatis inuenerit, quāsdā re- gulas ueluti līteras tenens intellectore alium non requirat, per quē sibi qd̄ opertum est retegāt, sed quibusdā uestigijs indagatis ad occultū sensum si ne ullo errore ipse perueniat, aut certe in absurdi- tatē prauē sententię nō incidat. Quapropter quāq; & in ipso opere satis apparere possit, huic officio so labori nostro nō recte aliquē cōtradocere, tñ si huiuscemodī p̄mio quibuslibet obsistētib. con- ueniēter uidet esse respōsū, huius uie quā in hoc li- bro ingredi uolumus, tale nobis occurrēt exordū.

Inuentio & pronuncia- tio. Cap. I

mus. Magnū onus & arduū, & si ad sustinendum difficile, uereor ne ad suscipiendū temerarium. Ita sanē si de nobis ipsis p̄sumeremus. Nūc uero cū in illo sit spes peragēdi huius operis, ā quo nobis in cogitatiōe multa de hac re iā tradita tenemus, non est metuendū ne dare desinat cetera, cum ea quē data sunt cōperimus imp̄dere. Omnis enim res quā dādo nō deficit, dum habetur & nō daf, nondum habetur quomodo habēda est. Ille enim ait: Qui habet, dabit ei. Dabit ergo habētibus, id est cū benignitate utentibus eo quod acceperūt, adimplebit atq; cumulabit quod dedit. Illi quinq; & illi septē erāt panes, anteq; inciperent dari esur- rientibus. Quod ubi fieri cōpit, cophinos & spor- tas satiatis tot hominū milibus impleuerūt. Sicut ergo ille panis dum frangeret̄ accreuit, sic ea quā ad hoc opus aggredien- dū iam dominus p̄buit cum dispensari cōperint, eo ipso suggerente mul- tiplicabuntur, ut in ipso hoc nostro ministerio, nō solū nullā patiamur inopiā, sed de mirabili etiam abundātia gaudeamus. Omnis doctrina uel re- rum est uel signorū, sed res per signa discunt. Pro- prie autē nunc res appellauī, quā nō ad significā- dum aliquid adhibent, sicuti est lignum, lapis, pe- cus, atq; huiusmodi cetera. Sed non illud lignum quod in aquas amaras Moysen legisse legimus, ut amaritudine carerent: neq; ille lapis quē iacob sibi ad caput posuerat: neq; illud pecus quod pro filio immolauit Abrahā. Hęc nanq; ita sunt ut alia- rum etiā signa sint rerū. Sunt autē alia signa quorū omnis usus in significando est, sicuti sunt uerba. Nemo enim utitur uerbis nisi aliquid significādi gratia. Ex quo intelligit̄ quid appellem signa, res eas uidelicet quē ad significandū aliquid adhibē- tur. Quāobrem omne lignum etiā res aliqua est. Quod em̄ nulla res est, omnino nihil est. Non autē omnis res etiā signum est. Et ideo in hac diuisione rerum atq; signorū, cū de rebus loquemur ita lo- quemur, ut etiā si earū aliqua adhiberi ad signifi- candū possunt, nō impediāt partitionē, qua prius de reb. postea de signis differemus, memoriterq; teneamus id nunc in rebus cōsiderandum esse qd̄ sunt, nō quod aliud etiā p̄ter seipsas significant.

Res ergo alia sunt quibus fruendū est, alię qui- bus utēdum, alia quā fruunt & utunt. Illę quibus fruendū est, beatos nos faciunt. Illis quibus utēdū est, tendentes ad beatitudinē adiuuamur, & quasi adminiculamur, ut ad illas quā nos beatos faciūt peruenire, atq; his inhærere possimus. Nos uero qui fruimur & utimur, inter utraq; cōstituti, si eis quibus utēdū est frui uoluerimus, impeditur cur- sus noster, & aliquādo etiā deflectitur, ut ab his re- bus quib. fruendū est obrinēdis, uel retardemur, uel etiā reuocemur, inferiorum amore p̄pediti.

Fruī enim est amore alicui rei inhærere p̄ter seipsam. Vt autē quod in usum uenerit ad id quod amas obrinēdum referre, si tamē amādum est. Nā usus illicitus, abusus potius uel abusio nominan- dus est. Quō ergo si essemus peregrini, qui beate uiuere nisi in patria non possemus, eaq; peregrina- tione utiq; miseri, & miserā finire cupientes, in patriam

Exo. 18

Matt. 25

Io. 14
I. Cor. 4

Inuentio & pronuncia- tio. Cap. I

Matt.

Retor. Cap. II

De inuicibili- li. Cap. VI

Retor. Cap. III

De inuicibili- li. Cap. VII

Retor. Cap. III

9 patriā redire uellemus, opus esset uel terrestribus uel marinis uehiculis quibus utendū esset ut adpa- triam qua fruendū erat peruenire ualeremus: q̄ si amcenitates itineris & ipsa gestatio uehiculorum nos delectaret, cōuersi ad fruēdum his quibus uti debuimus, nollemus cito uiam finire, & peruersa suauitate implicati alienaremur ā patriā cuius sua uitas faceret beatos: sic in huius mortalitatis uita peregrinātes ā dño si redire in patriam uolumus, ubi beati esse possumus, utendū est hoc mūdo, nō fruēdū ut inuisibilia dei per ea quē facta sunt intel- lecta cōspiciant: hoc est, ut de corporalibus tem- poralibusq; rebus æterna & spiritalia capiamus.

Resigit quib. fruendū est pater & filius & spiri- tussanctus est, eadēq; trinitas, una quædā summa res cōmunisq; omnib. fruētib. ea, si tamen res & non rerū omnium causa sit, si tamen & causa. Nō enim facile nomē quod tātā excellētia cōueniat potest inueniri, nisi q̄ melius ita dicitur, Trinitas hæc, unus deus ex quo omnia, per quē omnia, in quo omnia. Ita pater & filius & spiritussanctus, & singulus quisq; horum deus, & simul omnes unus deus, & singulus quisq; horū plena substantia, & si- mul omnes una substantia. Pater nec filius est nec spiritussanctus, filius nec pater est nec spiritussan- ctus, spiritussanctus nec pater est nec filius, sed pa- ter tantū pater, & filius tm̄ filius, & spiritussanctus tantū spiritussanctus. Eadē tribus æternitas, eadē incōmutabilitas, eadē maiestas, eadē potestas. In patre unitas, in filio equalitas, in spiritussancto uni- tatis æqualitatisq; cōcordia: & tria hæc unū om- nia propter patrē, æqualia omnia propter filium, cōnexa omnia p̄pter spiritussanctū. Diximus ne aliquid & sonimus aliquid dignū deo: Imō uero me nihil aliud q̄ dicere uoluisse sentio. Si autē dixi, nō est hoc quod dicere uolui. Hoc unde scio, nisi quia deus ineffabilis est: quod autē ā me dictū est, si ineffabile esset, dictū nō esset. Ac per hoc ne inef- fabilis quidē dicendus est deus, quia & hoc cū di- citur, aliquid dicit. Et sit nescio quē pugna uerbo- rum, quoniam si illud est ineffabile, quod dici nō potest, non est ineffabile quod uel ineffabile dici potest. Quē pugna uerborū silētio cauēda potius q̄ uoce pacanda est. Et tamen deus, cum de illo ni- hil digne dici possit, admisit humanæ uocis obse- quium, & uerbis nostris in laude sua gaudere nos uoluit. Nam inde est quod & dicit̄ deus. Non em̄ reuera in strepitu istarū duarum syllabarū ipse co- gnoscitur, sed tamē omnes Latinæ linguæ socios, cum aures eorū sonus iste tetigerit, mouet ad co- gitandā excellentissimā quandā immortalēq; na- turam. Nā cum ille unus cogitatur deorū deus, ab his etiā qui alios & suspiciant & uocāt & colūt deos, siue in cœlo, siue in terra, ita cogitatur, ut ali- quid quo nihil melius sit atq; sublimius, illa cogi- tatio conetur attingere. Sanē quoniā diuersis mo- uentur bonis, partim eis quē ad corporis sensum, partim eis quā ad animi intelligentiā pertinet: illi qui dediti sunt corporis sensibus, aut ipsū cœlū, aut quod in cœlo fulgentissimū uident, aut ipsū mundū, deum deorū esse arbitrantur. Aut si extra

mundū ire cōtendunt, aliquid lucidū imaginant, idq; uel infinitū uel ea forma quæ optima uidetur inani suspitione cōstituunt, aut humani corporis figurā cogitant, sic eam ceteris anteponūt. Quod si unū deum deorū esse nō putāt, & potius multos aut innumerabiles æqualis ordinis deos, etiā eos tñ put cuiq; aliquid corporis uidef̄ excellere, ita figuratos animo tenēt. Illi autē qui per intelligētia pergūt uidere q̄ deus est, omnib. eū naturis uisibili- bus & corporalibus, intelligibilibus etiā & spiri- talibus omnibus mutabilib. p̄ferūt. Omnes tñ pro excellentia dei certatim dimicāt. Nec quisq; inueniri potest, qui hoc deū credat esse quo meli- us aliquid est. Itaq; hoc omnes deū cōsentitūt esse, qd̄ ceteris rebus omnibus anteponunt. Et qm̄ omnes qui de deo cogitāt, uiuū aliquid cogitāt, il- li soli possunt nō absurda & indigna de deo existi- mare, qui uitā ipsam cogitāt, & quæcūq; illis for- ma occurrerit corporis, eā uita uiuere uel nō uiue- re statuūt, & uiuentē nō uiuētī anteponūt, eamq; ipsam uiuentē corporis formā quātalibet luce p̄- fulgeat, quātalibet magnitudine p̄mineat, quā talibet pulchritudine ornet, aliud esse ipsā, aliud uitā qua uegetat̄ intelligūt, eaq; illi moli quæ ab il- la uegetat̄ & animat̄ dignitate incōparabili p̄fe- rūt. Deinde ipsam uitā pergūt inspicere, & si eam sine sensu uegetatē inuenerint, qualis est arborū, p̄ponūt ei sentientē, qualis est pecorum: & huic rursus intelligentē, qualis est hominū. Quā cū ad- huc mutabilē uiderint, etiā huic aliquā incōmuta- bilē cogunt p̄ponere: illā scilicet uitā quæ non aliqñ desipit, aliqñ sapit, sed est potius ipsa sapien- tia. Sapiēs em̄ mēs, id est adepta sapiētia, anteq; a- dipisceret nō erat sapiēs. At uero ipsa sapiētia, nec fuit unq; insipiēs, nec esse unq; potest. Quā si non uiderēt, nullo modo plena fiducia uitā incōmuta- biliter sapientē cōmutabili uitæ anteponerēt. Ip- sam quoq; regulā ueritatis qua illā clamāt esse me- liorē, incōmutabilē uident. Nec uspiam nisi supra suā naturā uident, qñ quidem se uident mutabiles.

Nemo est enim tam imprudēter insulfus qui di- cat, unde scis incōmutabiliter sapiētē uitā cōmu- tabili esse p̄ferendā? Id ipsum enim quod inter- rogat, unde sciā, omnibus ad cōtemplandū cōiter atq; incōmutabiliter p̄sto est. Et hoc qui nō ui- det, ita est quasi cæcus in sole, cui nihil prodest ip- sis locis oculorū eius tam claræ ac p̄sentis lucis fulgor infusus. Qui autē uidet ac refugit, consuetu- dine umbrarū carnaliū inualidā aciem mentis ge- rit. Prauorū igitur morū quasi contrarijs flatib. ab ipsa patriā reperiunt̄ homines, posteriora atq; inferiora sectantes, q̄ illud quod esse melius atq; p̄stātius cōsidentur. Quapropter cū illa ueri- tate perfruendū sit, quæ incōmutabiliter uiuit, & in ea trinitas deus autor & cōditor uniuersitatis, reb. quās cōdidit cōsulat, purgādus est animus, ut perspicere illā lucem ualeat & inhærere perfectē. Quā purgationē quasi ambulationē quandā, & quasi nauigationē ad patriā esse arbitremur. Non em̄ ad eum qui ubiq; p̄sens est, locis mouemur, sed bono studio bonisq; morib. Quod nō pos- semus,

Deo nihil sa- pientius. VII

Puer sum iu- dicitum. IX

Purgatus ani- mus deum ui- det. Cap. X

Cur deus factus homo. Ca. XI

semus, nisi ipsa sapiētia tāte etiā nostrę infirmitati cōgruere dignaret, & uiuēdi nobis praberet exēplum, nō aliter q̄ in homine, qm̄ & nos homines sumus. Sed quia nos cū ad illā uenimus sapiēter facimus: ipsa cū ad nos uenit, ab hominib. superbis quasi stulte fecisse putata est. Et qm̄ nos cū ad illā uenimus, cōualefcimus: ipsa cū ad nos uenit, quasi infirma existimata est. Sed qd̄ stultū est dei, sapiētius est hominibus, & quod infirmum est dei fortius est hominibus. Cum ergo ipsa sit patria, uia se quoq; nobis fecit ad patriā. Et cū sano & puro interiori oculo ubiq; sit presens, eorū qui oculū illum infirmū immūdūq; habēt, oculis etiā carnis apparere dignata est. Quia em̄ in sapiētia dei non poterat mūdus per sapiētiā cognoscere deū, placuit de oper stultitiā predicatiōis saluos facere credētes. Nō igit̄ p̄ locorū spatia ueniēdo, sed in carne mortali mortalib. apparēdo, uenisse ad nos dicē. Illuc em̄ uenit ubi erat, quia in hoc mūdo erat, & mūdus per eū factus est. Sed qm̄ cupiditate fruendū p̄ ipso creatore creatura, homines cōfigurati huic mūdo, & mūdi nomine cōgruētissime uocati, nō eū cognouerūt, p̄pterea dixit Euāgelista: Et mūdus eū nō cognouit. Itaq; in sapiētia dei nō poterat mūdus per sapiētiā cognoscere deū. Cur ergo uenit cū hic esset, nisi quia placuit deo p̄ stultitiā pdicatiōis saluos facere credētes? Quō uenit, nisi quia uerbū caro factum est & habitauit in nobis? Sicuti cū loquimur, ut id qd̄ in anima gerimus, in auditiōis animū per aures carneas illabā, fit sonus, uerbū qd̄ corde gestamus, & locutiō uocā: nec tñ in eūdē sonū cogitatio nostra cōuertit, sed apud se manēs integra, formā uocis qua se infinet aurib. sine aliqua labe sine mutatione assumit: ita uerbū dei nō cōmutatū: caro tñ factum est ut habitaret in nobis. Sicut aut̄ curatio uia est ad sanitatē, sic ista curatio peccatores sanādos reficiēdosq; suscipit. Et quemadmodū medici cū alligāt uulnera, nō incōposite, sed apte id faciūt, ut uinculi utilitatē quādā pulchritudo etiā cōsequatur: sic medicina sapiētiā p̄ hominis susceptionē nostris est accōmodata uulnerib. de q̄busdā cōtrarijs curans, & de quibusdā similib. Sicut etiā ille qui medet̄ uulneri corporis, adhibet quādā cōtraria, sicut frigidū calido, uel humidū sicco, uel qd̄ aliud huiusmodi. Adhibet etiā quādā similia, sicut lintēolū uel rotūdō uulneri rotūdū, uel oblōgū oblōgo, ligaturāq; ipsam nō eādē mēbris omnib. sed similit̄ similib. coaptat: sic sapiētia dei hominē curās, seipsam exhibuit ad sanādū, ipsa medicus, ipsa medicina. Quia ergo p̄ superbā homo lapsus est, humilitatē adhibuit ad sanādū. Serpētis sapientia decepti sumus, dei stultitiā liberamur. Quēadmodū aut̄ illa sapiētia uocabat, erat aut̄ stultitiā cōtēnentib. deū: sic ista quæ uocat stultitiā, sapiētia est uincētib. diabolu. Nos immortalitate male usi sumus ut moreremur, Christus mortalitate bñ usus est ut uiueremus. Corrupto animo fœmine ingressus est morbus: integro corpore fœmine processit salus. Ad eadē cōtraria pertinet q̄ etiā exēplo uirtutū eius uita nostra curant. Iā uero similia quasi

Deus inuisibilis induta carnis. Cap. XII. I. Cor. I.

Uerbū quō caro factū. XIII.

Deus hominē quomodo sanauit. XIII.

ligamēta mēbris & uulnerib. nostris adhibita, illa sunt, q̄ per fœminā deceptos, per fœminā natus, homo homines, mortalis mortales, morte mortuos liberauit. Multa quoq; alia diligētius cōsiderātib. quos instituit operis peragendi necessitas nō rapit, uel à cōtrarijs, uel à similib. medicina Christianæ apparet instructio. Iam uero credita dñi à mortuis resurrectio, & in cœlū ascensio, magna spe fulcit fidē nostrā. Multū em̄ ostēdit q̄ uoluntarie p̄ nobis animā posuerit, qui sic eā habuit in potestate resumere. Quāta ergo se fiducia spes credētū consolāt, cōsiderās quātus quātā pro nondū credentibus passus sit. Cū enim iudex uiuorū atq; mortuorū expectat̄ è cœlo, magnū timorē incutit negligētib. ut se ad diligentiam cōuertāt, eumq; magis bene agēdo desiderēt, q̄ male agēdo formidēt. Quibus aut̄ uerbis dici, aut qua cogitatione capi potest prēmū quod ille in fine daturus est, quādo ad consolationē huius itineris tñ dedit de spiritu suo, quo in aduersus uitę huius fiducia charitatēq; tantā eius quē nō dū uidemus habeamus, & dona unicuiq; ppria ad instructionē ecclesiæ suæ, ut id qd̄ ostendit esse faciendū, nō solū sine murmure, sed etiā cū delectatione faciamus? Est enim ecclesia corpus eius, sicut apostolica doctrina cōmēdat, quæ etiā coniunx eius dicit̄. Corpus ergo suū multis mēbris diuersa officia gerētibus, nodo unitatis & charitatis tanq̄ sanitatis astringit. Exercet aut̄ hoc tēpore & purgat medicinalibus quibusdā molestijs, ut erutā de hoc seculo, in æternū sibi co-pulet coniugē ecclesiā, non habentē maculā neq; rugam, aut aliquid huiusmodi. Porro qm̄ in uia sumus, nec uia ista locorū est, sed affectuū, quā intercludēbāt quasi septa quādā spinosa præteritorum malitiæ peccatorū, quid liberalius & misericordius facere potuit qui seipsum nobis quo rediremus substernere uoluit, nisi ut omnia donaret peccata cōuersis, & grauiter fixa interdicitare dicit̄ nostri p̄ nobis crucifixus reuelleret? Has igit̄ clauēs dedit ecclesiæ suæ ut quę solueret in terra soluta essent in cœlo: quę ligaret in terra, ligata essent & in cœlo: scilicet ut quisquis in ecclesia eius dimittit sibi peccata nō crederet, nō ei dimitterentur: quisquis aut̄ crederet: se q̄ ab his correctus auerteret in eiusedē ecclesiæ gremio cōstitutus, eadē fide atq; correctiōe sanaret. Quisquis em̄ nō credit dimitti sibi posse peccata, fit deterior desperādo, quasi nihil illi melius q̄ malum esse remaneat, ubi de fructu suæ cōuersionis infidus est. Iā uero sicut animi quādā mors est, uitę prioris morūq; reiectio, quę fit pœnitēdo: sic etiā corporis mors est animatiōis pristinę resolutio. Et quō animus post pœnitentiā qua priores mores perditos interemit, reformatur in melius, sic etiā corpus post istā mortē quā uinculo peccati omnes debemus, credendū & sperandū est resurrectiōis tēpore in melius cōmutari, ut non caro & sanguis regnum dei possideāt, quod fieri non potest, sed corruptibile hoc induat incorruptionē, & mortale hoc induat immortalitatē, nullamq; faciēs molestiā, quia nullam patietur indigētā, à beata perfectaq; anima cura

Exemplum resurrectionis Christi. Cap. XII.

Exemplum sancti spiritus. Cap. XII.

Uita ad Christum. XII.

Clauēs ecclesiæ. XII.

De reuersione corporis. XII.

Quid sit dilectio. Cap. XII.

XXIII.

cum summa quiete uegetē. Cuius autē animus nō moritur huic seculo, neq; incipit cōfigurari ueritati, in grauiorē mortē morte corporis trahitur. Neq; ad cōmunionē cœlestis beatitudinis, sed ad luenda supplicia reuiuifcet. Hoc itaq; fides habet, atq; ita rem se habere credendum est, neq; animū, neq; corpus humanū omnimodū interitū pati: sed impios resurgere ad pœnas inestimabiles, pios autē ad uitā æternā. In his igit̄ omnibus rebus illa tñ sunt quibus fruendū est, quas æternas atq; incōmutabiles cōmemorauimus. Ceteris aut̄ utēdū est, ut ad illarū perfruitionē peruenire possimus. Nos itaq; qui fruimur & utimur alijs rebus, res aliquæ sumus. Magna enim quādā res est homo factus ad imaginē & similitudinē dei, non inquantū mortali corpore includit, sed inquantū beftias rationalis animæ honore præcellit. Itaq; magna quæstio est, utrum frui se debeāt homines, an uti, an utrūq;. Præceptū est em̄ nobis ut diligamus inuicē. Sed quæritur utrū propter se homo ab homine diligēdus sit, an propter aliud. Si enim propter se, fruimur eo: si propter aliud, utimur eo. Videtur aut̄ mihi propter aliud diligēdus. Quod em̄ propter se diligendū est, in eo cōstituit uita beata. Cuius etiā si nondū res, tamē spes eius nos hoc tēpore cōsolat. Maledictus autē qui spem suā ponit in homine. Sed nec seipso quisquā frui debet, si liquido aduertat, quia nec seipsum debet p̄pter seipsum diligere, sed propter illud quo fruendū est. Tunc quippe est optimus homo, cū tota sua uita pergit in incōmutabilē uitā, & toto affectu inhæret illi. Si aut̄ se p̄pter se diligit, nō se refert ad deū, sed ad seipsum cōuersus, non ad incōmutabile aliquid cōuertit. Et p̄pterea iam cū defectu aliquo se fruit, quia melior est cū totus hæret atq; cōstringit incōmutabili bono, q̄ cū inde uel ad seipsum relaxatur. Si ergo teipsum, nō propter teipsum debet diligere, sed p̄pter illud ubi dilectiois tuæ restitimus finis est, nō succēseat alius homo, si etiā ipsum p̄pter deū diligit. Hęc enim regula dilectio nis diuinitus cōstitutata est: Diliges, inquit, pximū tuū sicut teipsum: deū uero ex toto corde & ex tota anima & ex tota mēte, ut oēs cogitationes tuas & omnē uitā & omnē intellectū in illū conferas, à quo habes ea ipsa quæ confers. Cum aut̄ ait, Toto corde, tota anima, tota mēte, nullā uitæ nostrę partem reliquit quę uacare debeat, & quasi locū dare ut alia re uelit frui, sed quicquid aliud diligēdū uenerit in animū, illuc rapiatur, quō totius dilectiōis impetus currit. Quisquis ergo recte pximū diligit, hoc cū eo debet agere, ut etiā ipse toto corde, tota anima, tota mēte diligat deū. Sic em̄ diligēs tanq̄ seipsum, totā dilectiōnē suā & illius refert in illā dilectiōnē dei, quæ nullā à se riulū duci extra patitur, cuius deriuatiōe minuatur. Non autē omnia quib. utendū est diligēda sunt, sed ea sola quæ aut nobiscū societate quādā referunt in deū, sicuti est homo uel angelus, aut ad nos relata beneficio dei per nos indigēt, sicuti est corpus. Nā utiq; martyres non dilexerūt scelus persequentū se, quo tñ usi sunt ad promerēdum deū. Cum ergo quatuor

XX

XXI

XXII

XXIII

XXIV

XXV

XXVI

XXVII

XXVIII

XXIX

sint diligēda: unū quod supra nos est, alterū quod nos sumus, tertiu quod iuxta nos est, quartū quod infra nos est: de secūdo & quarto nulla præcepta danda erāt. Quantūlibet enim homo excidat à ueritate, manet illi dilectio sui & dilectio corporis sui. Fugax enim animus ab incōmutabili lumine omniū regnatorē id agit, ut ipse sibi regnet & corpori suo. Et ideo nō potest nisi & se & corpus suū diligere. Magnū aut̄ aliquid adeptū se putat, si etiā focijs, id est alijs hominib. dominari potuerit. Inest enim uitioso animo id magis appetere, & sibi tanq; debitū uēdicare, quod uni proprie debetur deo. Talis aut̄ sui dilectio melius odium uocatur. Iniquū est em̄ quia uult sibi seruire, & quod infra se est, cū ipse seruire superiori nolit, Rectissimeq; dicit̄ est, Qui diligit iniquitatē odit animā suā: & ideo fit infirmus animus, & de mortali corpore cruciat. Necessē est em̄ ut illud diligit, & eius corruptionē prægrauetur. Immortalitas enim & incorruptio corporis de sanitate animi existit: sanitas aut̄ animi est firmissime inhæerere potiori, hoc est incōmutabili deo: cū uero etiā eis qui sibi naturaliter pares sunt, hoc est hominib. dominari affectat, intolerabilis omnino superbia est. Nemo ergo se odit. Et hinc qd̄ cū aliqua secta nonnulla quæstio fuit. Sed neq; corpus suū quisq; odit. Verū est em̄ quod ait Apostolus, Nemo unq; carnē suam odio habuit. Et qd̄ nonnulli dicūt malle se omnino esse sine corpore, omnino falluntur. Nō enim corpus suū, sed corruptiones eius & pōdus oderunt. Nō itaq; nullū corpus, sed incorruptū & integerrimū corpus uolūt habere: sed putāt nullū corpus esse si tale fuerit, quia tale aliquid animā esse putāt. Qd̄ autē cōtinētia quādā & laboribus quasi persequi uidentur corpora sua, qui hoc recte faciūt, non id agunt ut non habeant corpus, sed ut habeāt subiugatū & paratū ad opera necessaria. Libidines em̄ male utentes corpore, id est cōsuetudines & inclinationes animæ ad fruendū inferiorib. per ipsius corporis laboriosam quādā militiā extinguere affectant. Nam non se interimūt, sed curā suā ualitudinis gerunt. Qui aut̄ peruerse id agūt, quasi naturaliter inimico suo corpori bellum ingerunt. In quo fallit eos quod legūt, Caro concupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnem. Hęc enim sibi inuicem aduersantur. Dicit̄ est enim hoc propter indomitā carnalem cōsuetudinē, aduersus quam spiritus cōcupiscit, nō ut interimat corpus, sed ut cōcupiscentiā eius, id est cōsuetudinē male domitā faciat spiritui subiugatā, quod naturalis ordo desiderat. Quia enim hoc erit post resurrectionē, ut corpus omnino cū quiete summa spiritui subditū immortaliter uigear, hoc etiā in hac uita meditandum est, ut cōsuetudo carnalis muret in melius, nec inordinatis motibus resistat spiritui. Quod donec fiat, caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnē: non per odiū resistēte spiritu, sed per principatū, quia magis quod diligit uult subditum esse meliori: nec per odium resistente carne, sed per cōsuetudinis uinculum, quod à parentum etiā propagine inueteratum

Psal. 10

Carnem odisse quō conueniat. Cap. XXXIII. Eph. 5

3 sent. dist. 28. cap. 1

Gal. 5

Meditādi uerbo pulchre hic uisitur, nō tantum pro cogitāre, sed pro cogitādo exercere: sicuti ueteres dixerunt, omnes artes in meditatione cōsistere.

naturę lege inoleuit. Id ergo agit spiritus in domā da carne, ut soluat malę cōsuetudinis quasi pacta A peruersa, & fiat pax cōsuetudinis bonę: tamē nec isti qui falsa opinione deprauati corpora sua detestatur, parati essent unū oculū uel sine sensu doloris amittere, etiā si in altero tātus cernēdi sensus remaneret, quātus erat in duob. nisi aliqua res quę pręponēda esset urgeret. Istis atq; huiusmodi documētis satis ostendit eis qui sine pertinacia uerū requirūt, qđ certa sit sentētia Apostoli, ubi ait, Nemo enim unquā carnē suam odio habuit. Addidit etiā, Sed nutrit & fouet eā, sicut Christus ecclesiā.

Eph. 5 Modus ergo diligēdi pręcipiendus est homini, id est quō se diligit ut prosit sibi. Quin autē se diligit & prodesse sibi uelit, dubitare demētis est. Pręcipiendū etiā quō corpus suū diligit, ut ei ordinate prudēterq; consulat. Nam qđ diligit etiā corpus suū, idq; saluū habere atq; integrū uelit, æque manifestū est. Aliquid itaq; amplius diligere aliquis potest qđ salutē atq; integritatē corporis sui. Nam multi & dolores & amissiones nonnullorum mēbrorū uoluntarias suscepisse inueniunt: sed ut alia quę amplius diligebāt saltē consequerētur. Non ergo propterea quisq; dicēdus est, non diligere salutē atq; incolumitatē corporis sui, quia amplius aliquid diligit. Nam & avarus qđ uis pecuniā diligit, tñ emit sibi panē. Quodcum facit, dat pecuniā quā multū amat & augere desiderat. Sed quia plaris æstimat salutē corporis sui, quę illo pane fulcitur, superuacaneū est diutius de re manifestissima disputare, quod tamē plerunq; nos facere cogit eror impiorū. Ergo qm̄ pręcepto nō est opus, ut se quisq; & corpus suum diligit, id est qm̄ id quod sumus, et id quod infra nos est, ad nos tñ pertinet, inconcussa naturę lege diligimus, quę in bestias etiā promulgata est: nam & bestia se atq; corpora sua diligit: restabat ut & de illo qđ supra nos est, & de illo qđ iuxta nos est, pręcepta sumeremus.

Mat. 22 Diliges, inquit, dñm deū tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & diliges proximū tuū tanqđ teipsum: in his duobus pręceptis uniuersa lex pēdet & pphetę. Finis itaq; pręcepti est dilectio, & ea gemina, id est dei & proximi. Quod si te totum intelligis, id est animā & corpus tuum, et proximū totū, id est animā & corpus eius: homo enim ex anima constat & corpore, nullum rerū diligendarum genus in his duob. pręceptis prętermisissum est. Cum enim pręcurrat dilectio dei, eiusq; dilectionis modus pręscriptus appareat, ita ut cętera in illū confluāt, de dilectione tua nihil dictum uidet. Sed cum dictū est, Diliges proximū tuū tanqđ teipsum: simul & tui abs te dilectio nō prętermisissā est. Ille autē iuste & sancte uiuit, qui rerū integer æstimator est. Ipse est autē qui ordinatā dilectionē habet: ne aut diligit quod nō est diligendum, aut non diligit qđ est diligendum, aut amplius diligit quod minus est diligendū, aut æque diligit qđ uel minus uel amplius diligendū est, aut minus uel amplius quod æque diligendū est. Omnis peccator inquantū peccator est, nō est diligendus: Et omnis homo inquantū homo est, di-

ligendus est propter deū, deus uero ppter seipsum. Et si deus omni homine amplius diligendus est, amplius quisq; debet eum diligere qđ seipsum. Itē amplius alius homo diligendus est qđ corpus nostrū: quia ppter deū omnia ista diligēda sunt, & potest nobiscum alius homo deo perfrui, qđ non potest corpus, quia corpus per animā uiuit qua fruimur deo. Omnes autē homines æque diligendi sunt. Sed cum omnib. prodesse nō possis, his potissimū cōsulendū est, qui pro locorū & tēporū uel quarū libet rerum opportunitatib. cōstricius tibi quasi quadā sorte iungunt. Sicut em̄ si tibi abūdaret aliquid qđ dari oporteret ei quinō haberet, nec duobus dari posset, si tibi occurrerent duo, quorū neuter aliū uel indigētia, uel erga te aliquanecessitudine superaret, nihil iustius faceres qđ ut forte eligeres, cui dādū esset qđ dari utriq; nō posset: sic in hominib. quibus omnib. cōsulere nequeas, pro sorte habēdū est, ut quisq; tibi colligatius tēporaliter adherere potuerit. Omnū autē qui nobiscū frui possunt deo, partim eos diligamus quos ipsi adiuuamus, partim eos a quib. adiuuamur: partim eos quorū & indigemus adiutorio & indigētię subuenimus: partim quib. nec ipsi cōferimus aliquid cōmodi, nec ab eis ut nobiscōferat attēdimus. Velle tñ debemus, ut omnes diligāt nobiscū deū, et totū qđ uel eos adiuuamus uel adiuuamur ab eis, ad unū illū finē referēdū est. Si em̄ in theatris nequitia qui aliquē diligit histrionē, & tāq; magno uel etiā summo bono eius arte perfruit, omnes diligit qui eum diligit secum, nō ppter illos, sed ppter eum quē pariter diligit: & quāto est in eius amore feruētior, tāto agit quib. potest modis, ut a plurib. diligat, & tāto pluribus cupit eum ostēdere, & quē frigidiorē uidet excitat eū quātū potest laudibus illius: si autem cōtraueniētē inuenerit, odit in illo uehemēter odium dilecti sui, & quib. modis ualet instat ut auferat: quid nos in societate dilectionis dei agere cōuenit, quo perfrui beate uiuere est, & a quo habēt omnes qui eum diligūt, & qđ sunt, & qđ eum diligunt: de quo nihil metuimus, ne cuiq; possit cognitus displicere, & qui se uult diligi, nō ut sibi aliquid, sed ut eis qui diligūt eternū premiū cōferat, hoc est ipse quē diligunt: Hinc etiā efficitur, ut inimicos etiā nostros diligamus: non enim eos timemus, quia nobis qđ diligimus auferre nō possūt, sed miseramur potius, quia tāto magis nos oderūt, quāto ab illo quē diligimus separati sumus. Ad quē si cōuersi fuerint, & illū tāq; beatificū bonum, & nos tanqđ socios tāti boni necesse est ut diligant. Oritur autē hoc loco de angelis nonnulla quęstio. Illo enim fruētēs, etiā ipsi beati sunt, quo & nos frui desideramus. Et quāto in hac uita fruimur uel per speculū uel in ænigmate, tanto nostrā peregrinationē & tolerabilius sustinemus, et ardētius finire cupimus. Sed utrū ad illa duo pręcepta etiā dilectio pertineat angelorū, nō irrationabiliter queri potest. Nā qđ nullū hominum exceperit qui pręcepit ut pximū diligamus, & ipse in Euan gelio dñs ostēdit, & Paulus apostolus. Nanq; illi cui duo pręcepta ptulerat, atq; in eis pēdere totā legem

Amor sui ubi laudandus. Cap. XXV

De diligendo deo, proximo & seipso. Cap. XXXVI

Mat. 22

1. Tim. 1

Orde dilectionis XXVII

Quibus primum currendum est. Cap. XXVIII

Optimum omnium dñi. XXIX

3 sent. dist. 28 cap. oritur

Angeli quoque proximi nobis

Psal. 34

1 sent. dist. 1 cap. sed cum

Deus non frui nobis, sed nobis. Cap. XXXI

3 sent. dist. 1 cap. ubi

legē prophetasq; dixerat, cum interrogaret eum, dicens: Et quis est meus proximus? hominē quendam proposuit descendētē ab Hierusalē in Hiericho incidisse in latrones, & ab eis grauitē uulneratū, saucium & semiuuū esse derelictum. Cui proximum esse non docuit, nisi qui erga illum recreandum atq; curādum misericors extitit, ita ut hoc qui interrogauerat interrogatus ipse fateret. Cui dñs ait, Vade & tu fac similiter: ut uidelicet eum esse proximū intelligamus, cui uel exhibendum est officiū misericordię si indiget, uel exhibendū esset si indigeret. Ex quo est iam cōsequēs, ut etiam ille a quo nobis hoc uicissim exhibendū est, proximus sit noster. Proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquā esse proximus nisi proximo potest. Nullum autē exceptū esse cui misericordię denegēt officiū, quis non uideat? quādo usq; ad inimicos etiam porrectū est eodem domino dicte, Diligite inimicos uestros, benefacite ijs qui oderūt uos. Ita quoq; apostolus Paulus docet, cū dicit: Nam non adulterabis, nō homicidiū facies, nō suraberis, non cōcupisces, & si quod est aliud mandatū, in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximū tuū tanqđ teipsum. Dilectio proximi malū non operatur. Quisquis ergo arbitratur non de omni homine Apostolū pręcepisse, cogetur fateri qđ absurdissimū & sceleratissimum est, uisum fuisse Apostolo non esse peccatū, si quis aut non Christiani aut inimici adulterauerit uxorē, aut eū occiderit, aut eius rem cupierit. Quod si demētis est dicere, manifestū est omnem hominem proximum esse deputādum, quia erga neminē operandum est malum. Iam uero si uel cui prębendū est, uel a quo nobis prębendū est officiū misericordię, recte proximus dicit: manifestū est hoc pręcepto quo iubemur diligere proximū, etiā sanctos angelos cōtineri, a quibus nobis tanta misericordię officia impēduntur, quanta multis diuinarum scripturarū locis animaduertere facile est. Ex quo & ipse deus & dñs noster proximū se nostrū dici uoluit. Nam & seipsum significat dñs Iesus Christus opitulatū esse semiuuō iacētī in uia afflicto & relicto a latronibus. Et Propheta in oratione ait, Sicut proximū sicut fratrem nostrum ita complacebam, Sed quoniā excellentior ac supra naturam nostrā est diuina substantia, pręceptū quo diligamus deū a proximi dilectione distinctū est. Ille enim nobis prębet misericordiā propter suam bonitatē, nos autē nobis inuicem propter illius: id est ille nostri miseretur ut se perfruamur, nos uero inuicē nostri miseremur, ut illo perfruamur. Quapropter adhuc ambiguū esse uidetur cū dicimus ea res nos perfrui quā diligimus propter seipsam, & ea res nobis fruendum esse tantū qua efficiuntur beati, ceteris uero utendū. Diligit enim nos deus, & multum nobis dilectionē eius erga nos diuina scriptura cōmendat: quomō ergo diligit, ut nobis utatur, an ut fruatur? Sed si fruatur, eget bono nostro quod nemo sanus dixerit. Omne enim bonū nostrū uel ipse, uel ab ipso est. Cui autē obscurum uel dubiū est, non egere lucem rerū harum nitore

quas ipsa illustrauerit? Dicit etiā apertissime Propheta, Dixi domino, deus meus es tu, quoniā bonorum meorū non egēs. Non ergo fruitur nobis, sed utitur. Nam si neq; fruitur neq; utitur, nō inuenio quemadmodū diligat, Sed neq; sic utitur ut nos: nam nos res quibus utimur ad id referimus, ut dei bonitate perfruamur. Deus uero ad suā bonitatem usum nostrū refert. Quia enim bonus est, sumus: & inquantū sumus boni sumus. Porro autē quia iustus est, non impune sumus mali. Inquantū enim mali sumus, intantū minus etiam sumus. Ille enim sume ac primitus est, qui omnino incōmutabilis est, & qui plenissime dicere potuit, Ego sum qui sum: & dices eis, Qui est, misit me ad uos. At cętera quę sunt, & nisi ab illo esse non possunt, & intantū bona sunt, inquantū acceperūt ut sint. Ille igitur usus qui dicitur dei quo nobis utitur, nō ad eius sed ad nostrā utilitatē refertur, ad eius autem tantūmodo bonitatē. Cuius autē nos miseremur & cui consulimus, ad eius quidem utilitatē id facimus, eamq; intuemur: sed nescio quomodo etiam nostra sit consequens, cum eam misericordiā quā impēdimus egentī sine mercede nō reliquit deus. Hęc autē merces summa est ut eo perfruamur, & omnes qui eo fruimur, nobis etiam inuicē in ipso perfruamur. Nam si in nobis id facimus, remanemus in uia, & spem beatitudinis nostrę in homine uel in angelo collocamus. Quod & homo superbus & angelus superbus arrogāt sibi, atq; in se aliorū spem gaudent constitui. Sanctus autē homo & sanctus angelus etiā fessos nos atq; in se acquiescere & remanere cupiētes reficiunt potius, aut eo sumptu quē propter nos, aut illo etiā quem propter se acceperūt: acceperunt tamē, atq; ita resectos in illum ire cōpellunt, quo fruentes pariter beati sumus. Nam & Apostolus clamat: Nunquid Paulus pro uobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis? Et neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementū dat deus. Et angelus hominē se adorantē monet, ut potius illum adoret sub quo ei domino etiam ipse conferuus est. Cū autē homine in deo frueris, deo potius qđ homine frueris. Illo enim frueris quo efficieris beatus, & ad eum te peruenisse letaberis, in quo spē ponis ut uenias. Inde ad Philemonē Paulus: Ita frater, inquit, ego te fruar in dño. Quod si nō ad didisset in dño, & te fruar tñ dixisset, in eo constitisset spē beatitudinis suę, quāq; & uiciniissime dicit frui cum delectatione uti. Cum em̄ adest qđ diligit, etiā delectationē secū necesse est gerat. Per quā si trāscris, eamq; ad illud ubi permanendū est retuleris, uteris ea, & abusiue non proprie diceris frui. Si uero in heris atq; permāseris, finē in ea ponens latitā tuę, tūc uere & proprie frui dicēdus es. Quod nō faciendū est nisi in illa trinitate, id est summo & incōmutabili bono. Vide quē admōdum cū ipsa ueritas & uerbū, per quod facta sunt omnia, caro factū esset ut habitaret in nobis, tamē ait Apostolus, Et si noueramus Christū secūdam carnē, sed iam non nouimus. Ille quippe qui non solum perueniētibus possessionē, sed etiam uiam prębere

Psal. 15

Deus homine quomō utatur Cap. XXXII

2 sent. dist. 35 cap. quod autē. 1 senten. dist. 1 cap. sed cum

Quomō homine frui conueniat. Cap. XXXIII

1. Cor. 1

1 senten. dist. 1 ca. cum autem

Gręce Paulus dixit de uale peno alludens ad nomen Onesimi: id uerbū tā ad utilitatē referatur quā ad uoluptatem

Prima uia ad deum. Cap. XXXIII 2. Cor. 5

prebere se uoluit uenientibus ad se, principiu uia-
rum uoluit carnem assumere. Vnde est etiā illud, **Prouer. 8**
Dominus creauit me in principio uiarū suarum:
ut inde inciperent qui uellent uenire. Apostolus
igitur quis adhuc ambularet in uia, & ad palmam
supernae uocationis sequeretur uocantē dominū,
Philip. 3 tamen quae retro sunt obliuiscens, & in ea quae an-
te sunt extentus, iam principiu uiarum transierat,
hoc est eo non indigebat: a quo tamen aggredien-
dum & exordiendū iter est omnibus, qui ad ueri-
tatem peruenire & in uita aeterna permanere desi-
derant. Sic enim ait: Ego sum uia & ueritas & ui-
ta: hoc est per me uenitur, ad me peruenitur, in me
permanet. Cum enim ad ipsum peruenit, etiam ad
ipsum patrē peruenitur: quia per aequalē ille qui
est aequalis agnoscitur, uinciente & tanq̄ adgluti-
nante nos spiritu sancto, quo in summo atq̄ incō-
mutabili bono permanere possimus: ex quo intel-
ligitur q̄ nulla res in uia tenere nos debeat, quādo
nec ipse dominus inquantū uia nostra esse digna-
tus est, tenere nos uoluerit, sed transire, ne rebus
temporalibus quibus ab illo pro salute nostra susce-
ptis & gestis hāreamus infirmīter, sed per eas po-
tius curramus alacriter: ut ad eū ipsum qui nostrā
naturā a tēporalibus liberauit & collocauit ad de-
xeram patris, prouehi atq̄ peruenire mereamur.
Scripturae summa amor dei. Cap. XXXV
Omniū igitur quae praedicta sunt, ex quo de re-
bus tractamus, haec summa est, ut intelligat legis
& omniū diuinarū scripturarū plenitudo & finis
esse dilectio rei qua fruendū est, & rei quae nobis-
cum ea re frui potest, quia ut se quisq̄ diligat praec-
epto non est opus. Hoc ergo ut nosceremus atq̄
possemus, facta est tota pro salute nostra per diui-
nam prouidentia dispēlatio temporalis, qua debe-
mus uti, non quasi māforia quadā dilectione atq̄
delectatione, sed trāsitoria potius tanq̄ uia, tanq̄
uehicularū uel aliorū quorūlibet instrumentorū,
aut si quid congruētius dici potest, ut ea quibus fe-
rimur propter illud ad quod ferimur diligamus.
Scopus totius scripturae. Ca. XXXVI
Quisquis igitur scripturas diuinas uel quamli-
bet earū partem intellexisse sibi uidetur, ita ut eo
intellectu non aedificet istam geminā charitatem
dei & proximi, nō dum intellexit. Quisquis uero
talem inde sententiā duxerit, ut huic aedificandae
charitati sit utilis, nec tamē hoc dixerit, quod ille
quē legit eo loco sensisse probatur, non pernicio-
se fallitur, nec omnino mentitur. Inest quippe in
mentiēte uoluntas falsa dicēdi, & ideo multos in-
uenimus qui mētiri uelint, qui aut falli neminem.
Cum igitur hoc sciens homo faciat, illud nesciens
patiatur, fatis in una eademq̄ re apparet illum qui
fallitur, eo qui mentitur esse meliorē: quando quid-
dem pati melius est iniquitatem, q̄ facere. Omnis
aut qui mentitur iniquitatē facit, & si cuiquā uide-
tur utile aliquādo esse mendaciū, potest uideri uti-
lem aliquādo esse iniquitatē. Nemo em̄ mentiēns
in eo q̄ mētitur seruat fidem. Nam hoc utiq̄ uult,
ut cui mentitur fidem sibi habeat, quam tamen ei
mentiēdo nō seruat. Omnis autē fidei uiolator,
iniquus est. Aut igitur iniquitas utilis est aliquan-
do, quod fieri non potest, aut mendaciū semper in-

utile est. Sed quisquis in scripturis aliud sentit q̄
ille qui scripsit, illis non mentiētibz fallitur. Sed
tamen ut dicere coeperā, si ea sentētia fallitur, qua
aedificat charitatē, quae finis praecēpti est, ita falli-
tur, ac si quisquam errore deserens uiam, eō tamē
per agrum pergat, quō etiā uia illa perducit. Corri-
gendus est tamen, & q̄ si utilius uiam non desere-
re, demonstrādum est, ne consuetudine deuiandi
etiam in transuersum aut peruersum ire cogatur.
Asserendo enim temere quod ille non sentit
quem legit, plerunq̄ incurrit in alia quae illi sentē-
tia cōtexere nequeat. Quae si uera & certa esse cō-
sentit, illud non possit uerum esse quod senserat:
fitq̄ in eo nescio quomodo ut amando sententiā
suam, scripturae incipiat offensior esse quā sibi.
Quod malū si serpere siuerit, euertetur ex eo. Per
fidē enim ambulamus, non per speciem. Tituba-
bit autē fides si diuinarū scripturarū uacillat auto-
ritas. Porro fide titubate, charitas etiā ipsa langue-
scit. Nam si a fide quisq̄ ceciderit, a charitate etiā
neesse est cadat: non enim potest diligere quod
esse nō credit. Porro si & credit & diligit, bene a-
gendo & praecēptis bonorum morū obtēperādo
efficit ut etiā speret se ad id quod diligit esse uen-
turū. Itaq̄ tria haec sunt, quibus & sciētia omnis &
prophetia militat, fides, spes, charitas. Sed fidei
succedit spes quā uidebimus: & spei succedit bea-
tudo ipsa, ad quam peruēturū sumus: charitas au-
tem etiam istis decedentibus augebitur potius. Si
enim credendo diligitur quod nondū uidemus,
quāto magis cum uidere coeperimus: Et si speran-
do diligitur, quō nondū peruenimus, quāto ma-
gis cum peruenierimus: Inter tēporalia quippe at-
que aeterna hoc interest, q̄ temporale aliquid plus
diligitur anteq̄ habeatur, uilescit autē cum aduene-
rit. Non enim satiat animā, cui uera & certa sedes
est aeternitas. Aeternū autē ardentius diligitur ade-
ptum q̄ desideratū. Nulli enim desideranti conce-
ditur plus de illo existimare q̄ in se habet, ut ei uile-
lescat cum minus inuenerit: sed quantū quisq̄ ue-
niens existimare potuerit, plus perueniēs inuentu-
rus est. Homo itaq̄ fide, spe & charitate subni-
xus, eaq̄ inconcussa retinens, non indiget scriptu-
ris nisi ad alios instruēdos. Itaq̄ multi per haec tria
etiā in solitudine sine codicibus uiuūt. Vnde in il-
lis arbitror iam completū esse quod dictū est, Siue
prophetia euacuabūtur, siue lingua cessabūt, siue
scientia destruetur. Quibus tamē quasi machinis
tanta fidei & spei & charitatis inest instructio, ut
perfectū aliquid tenētes, ea quae sunt ex parte nō
quærant. Perfectū sanē quantū in hac uita potest:
nam in comparatione futurae uitae nullius iusti &
sancti est uita ista perfecta. Ideo manent, inquit, si-
des, spes, charitas, tria haec, maior autē horum est
charitas: quia & cum quisq̄ ad aeterna peruenierit,
duobus istis decedentibus charitas auctior & cer-
tior permanebit. Quapropter cū quisq̄ cogno-
uerit finem praecēpti esse charitatem, de corde pu-
ro & consciētia bona & fide non ficta, omnē intel-
lectum diuinarū scripturarū ad ista tria relaturus,
ad tractationē illorum librorum securus accedat.
Cum

Cum enim diceret, charitas: addidit, de corde pu-
ro: ut nihil aliud q̄ id quod diligendum est diliga-
tur. Conscientia uero bona subiūxit propter spē,
Ille enim se ad id quod credit & diligit peruentu-
rum esse desperat, cui mala cōscientiae scrupulus
inest. Tertio, & fide, inquit, nō ficta: Si enim fides
nostra mendacio caruerit, tunc & nos diligitur
quod nō est diligendum, & recte uiuēdo id spera-
mus, ut nullo modo spes nostra fallat. Propterea
& de rebus continētibus fidem, quantū pro tēpo-
re satis esse arbitratus sum, dicere uolui, quia in a-
lijs uoluminibus, siue per alios siue per nos multa
ia dicta sunt. Modus itaq̄ sit iste libri huius. Cate-
ra de signis quantū dederit dominus differemus.

**D AVRELI AVGV-
STINI DE DOCTRINA CHRISTIANA
LIBER SECVNDVS**

VONIAM de rebus cū scriberē, praemili cōmonens ne quis in eis attēde-
ret nisi quod sunt, nō etiā siquid aliud
praeter se significat, uicissim de signis
differēs hoc dico, ne quis in eis atten-
dat quod sunt, sed potius quod signa sunt, id est
quod significat. Signū est enim res praeter speciē
quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens
in cogitationē uenire: sicut uestigio uiso transisse
animal, cuius uestigiū est cogitamus: & fumo ui-
so ignē subesse cognoscimus: & uoce animātis au-
dita, affectionē animi eius animaduertimus: & tu-
ba sonante, milites uel progredi uel regredi, & si
quid aliud pugna postulat oportere nouerunt. Si-
gnorū igitur alia sunt naturalia, alia data. Natura-
lia sunt, quae sine uolūtate atq̄ ullo appetitu signifi-
cādi, praeter se aliquid aliud ex se cognosci faciūt,
sicuti est fumus significās ignē. Nō enim uolēs si-
gnificare id facit, sed rerū expertarū animaduer-
sione & notatiōe cognoscit ignē subesse, etiā si fu-
mus solus appareat. Sed & uestigiū transeūtis ani-
malis, ad hoc genus pertinet. Et uultus irati seu tri-
stis affectionem animi significat, etiam nulla eius
uoluntate qui aut iratus aut tristis est: aut si quis
alius motus animi uultu indice prodit, etiā id no-
bis nō agentibus ut prodāt. Sed de hoc toto gene-
re nūc differere nō est ppositū. Quoniā tamen in-
cidit in partitionē nostrā, praeteriri omnino nō po-
tuit, atq̄ id haecenus notatum esse suffecerit. Data
uero signa sunt, quae sibi quaeq̄ uiuētia inuicē dāt
ad demonstrandos, quantū possunt, motus animi
sui uel sensa aut intellecta qualibet. Nec ulla cau-
sa est nobis significādi, id est signi dādi, nisi ad de-
promēdū & traniciēdū in alterius animū id quod
in animo geritis qui signū dat. Horū igitur signo-
rum genus quantū ad homines attinet cōsiderare
atq̄ tractare statuimus: quia & signa diuinitus da-
ta quae in scripturis sanctis continēt, per homines
nobis indicata sunt, qui ea cōscripserunt. Habent
etiā bestiae quaedā inter se signa quibz produnt ap-
petitū animi sui. Nā & gallus gallinaeus reperto
cibo, dat signū uocis gallinae ut accurrat: & colum-

bus gemitu columbā uocat, & ab ea uicissim uo-
cat: & multa huiusmodi animaduerti solēt. Quae
utrū sicut uultus aut dolētis clamor sine significā-
di uolūtate sequatur motū animi, an uere ad signi-
ficandū dētur, alia quaestio est, & ad rem quae nūc
agitur nō pertinet. Quā partē ab hoc opere tanq̄
non necessariā remouemus. Signorū igitur qui-
bus inter se homines sua sensa cōmunicant, quae-
dā pertinet ad oculorū sensum, pleraq̄ ad aurium,
paucissima ad ceteros sensus. Nā cum inuimus
nō damus signū nisi oculis eius quē uolumus per
hoc signū uoluntatis nostrae participem facere. Et
quidā motus manū pleraq̄ significat, Et histrio-
nes omniū membrorū motibus dāt signa quaedā
sciētibus, & cū oculis eorū quasi fabulatur. Et ue-
xilla draconesq̄ militares per oculos insinuāt uo-
luntatē ducum. Et sunt haec omnia quasi quaedam
uerba uisibilia. Ad aures autē quae pertinent, ut di-
xi, plura sunt, in uerbis maxime. Nā & tuba & ti-
bia & cithara dant plerūq̄, non solum suauē, sed
etiā significantē sonū. Sed omnia signa uerbis cō-
parata paucissima sunt, Verba em̄ profus inter
homines obtinuerūt principatū significādi quae-
cūq̄ animo cōcipiūtur, si ea prodere quisq̄ uelit.
Nā & odore unguenti dominus quo perfusi sunt
pedes eius, signū aliquod dedit, Et sacramēto cor-
poris & sanguinis sui prēgustato, significauit qd
uoluit, Et cū mulier tangendo simbriā uestimenti
eius, salua facta est, nō nihil significat. Sed innume-
rabilis multitudo signorū, quibus suas cogitatio-
nes homines exerūt, in uerbis cōstituta est: Nā &
illa signa omnia quorū genera breuiter attigi, po-
tuit uerbis enunciare, uerba uero illis signis nullo
modo possum. Sed quia uerberato aere statim
transeūt, nec diutius manēt q̄ sonāt, instituta sunt
per literas signa uerborū, Ita uoces oculis osten-
dunt, nō per se ipsas, sed per signa quaedā sua. Ista
igitur signa nō potuerūt cōmunita esse omnibz gē-
tibus peccato quodā dissensionis humanae, cū ad
se quisq̄ principatū rapit. Cuius superbiē signum
est erecta illa turris in caelum, ubi homines impij
nō solum animos, sed etiā uoces dissonas habere
mouerūt. Ex quo factū est, ut etiā scriptura di-
uina qua tantis morbis humanarū uoluntatū sub-
uenitur, ab una lingua profecta quae oportune po-
tuit per orbem terrarū disseminari, per uarias in-
terpretū linguas longe lateq̄ diffusa innotesceret
gentibus ad salutē, quā legentes nihil aliud appe-
tunt q̄ cogitationes uolūtatemq̄ illorum a quibus
conscripta est inuenire, & per illas uoluntatē dei
secundū quam tales homines locutos esse credi-
mus. Sed multis & multiplicibus obscuritati-
bus, & ambiguitatibus decipiūtur, qui temere le-
gūt aliud pro alio sentiētes, quibusdam autē locis
quid uel falso suspicētur nō inueniunt: ita obscure
quaedā dicta densissimā caliginē obducūt. Quod
totū prouisum diuinitus esse non dubito, ad edo-
mandā labore superbiā, & intellectum a fastidio
reuocandū, cui facile inuestigata plerūq̄ uilescūt.
Quid enim est quaeſo, q̄ quisquam dicat sanctos
esse homines atq̄ perfectos, quorū uita & moribz
Christi

Scripturae summa amor dei. Cap. XXXV

Scopus totius scripturae. Ca. XXXVI

Scripturae summae. Cap. XXXV

De signis. Cap. I

Charitas peruenit. Cap. XXXVI

Fidei peruenit. Cap. XXXVI

De signorū uocibus. Cap. I

De signorū uocibus. Cap. I

Inter signa principatū ob-
tinent uerba. Cap. III

Histrio

Matth. 9

Signa uerborū
rum litera. Cap. III

Gen. 1

Diuersitas lin-
guarū. Cap. V

Obscuritas scri-
pturae non inu-
tilis. Cap. VI

Christi ecclesia de quibuslibet superstitionibus præcudit eos qui ad se ueniunt, & imitatione bonorum a sibi met quodammodo incorporat: qui boni fideles & ueri dei serui deponentes onera seculi ad sanctum baptismi lauacrum uenerunt, atque inde abscedentes conceptione sancti spiritus fructum dant gemine charitatis, id est dei & proximi: quid est ergo quod si hæc quisque dicat, minus delectat audientem, quam si ad eundem sensum locum illum exponat de Canticis canticorum ubi dictum est ecclesie, cum tanquam pulchra quaedam femina laudaretur: Dentes tui sicut grex detonsarum ascendentes de lauacro, quæ omnes geminos creant, & non est sterilis in eis: Num aliud homo discit, quam cum illud planissimis uerbis, sine similitudinis huiusmodi adminiculo audiret? Et tamen nescio quomodo suauius intueor sanctos, cum eos quasi dentes ecclesie uideo præcidere ab erroribus homines, atque in eius corpus emollita duritia quasi demersos mensesque transferre. Oues etiam iucundissime agnosco detonsas, oneribus secularibus tanquam uelleribus depositis, & ascendentes de lauacro, id est de baptisate, creare omnes geminos, id est duo præcepta dilectionis, et nullam esse ab isto sancto fructu sterilem uideo. Sed quare suauius uideam, quam si nulla de diuinis libris talis similitudo promeretur, cum res eadem sit eademque cognitio, difficile est dicere, et alia questio est. Nunc tamen nemo ambigit, & per similitudines libentius quæque cognosci, & cum aliqua difficultate quæ sita multo gratius inueniri. Qui enim prorsus non inueniunt quod quaerunt, fame laborant. Qui autem non quaerunt, quia in promptu habent, fastidio saepe marcescunt. In utroque autem languor cauendus est. Magnifice igitur & salubriter spiritus sanctus ita scripturas sanctas modificauit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim ferè de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperitur. Ante omnia igitur opus est dei timore conuerti ad cognoscendam eius uoluntatem, si quid nobis appetendum fugiendumque præcipiat. Timor autem iste cogitatione de nostra mortalitate, & de futura morte necesse est incuriat, & quasi clauatis carnibus omnes superbiae motus ligno crucis affigat. Deinde opus est mitescere pietate, neque contradicere diuinæ scripturae, siue intellectæ, si aliqua uitia nostra percutit, siue non intellectæ, quasi nos melius sapere meliusque percipere possimus: sed cogitare potius & credere id esse melius & uerius quod ibi scriptum est, etiã si lateat, quam id quod nos per nosmetipsos sapere possimus. Post istos duos gradus timoris atque pietatis, ad tertium uenitur scientiæ gradum, de quo nunc agere statui. Nam in eo se exercet omnis diuinarum scripturarum studiosus, nihil aliud in eo inueniens quam diligendum esse deum propter deum, & proximum propter deum: & illud quidem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligere, proximum uero tanquam seipsum, id est ut tota dilectio proximi, sicut etiã nostri referat in deum. De quibus duobus præceptis cum de rebus ageremus, in libro superiore tractauimus. Necesse est ergo ut primo se quisque in scripturis inueniat

Oratio figurata quid efficiat

Septem gradibus ad sapientiam itur Cap. VII Gradus primus Secundus

Tertius

amore huius seculi, hoc est temporalium rerum implicatum, longe se iunctum esse a tanto amore dei, & tanto amore proximi, quantum scriptura ipsa prescribit. Tum uero ille timor quo cogitat de iudicio dei, & illa pietas qua non potest nisi credere & cedere autoritati sanctorum librorum, cogit eum seipsum luge re. Nam ista scientia bonæ spei hominem se non iactantem, sed lamentantem facit. Quo affectu impetrat sedulis precibus consolationem diuini adiutorii, ne de spe ratione frangatur, & esse incipit in quarto gradu, hoc est fortitudinis, quo esurit & sitit iustitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera iucunditate rerum transeuntium sese extrahit, & inde se auertens conuertit ad dilectionem æternorum, incommutabilem scilicet unitatem eademque trinitatem. Quam ubi aspexit quantum potest, in lumine qua radiantem, suique aspectus infirmitate sustinere se illam lucem non posse persenserit, in quinto gradu, hoc est in consilio misericordiae purgat animam tumultuantem quodammodo atque obstrepentem sibi de appetitu inferiorum conceptis sordibus. Hinc uero se in dilectione proximi gnauiter exercet, in eaque perficit, & spe iam plenus atque integer uiribus cum peruenerit usque ad inimici dilectionem ascendit in sextum gradum, ubi iam ipsum oculum purgat quo uideri deus potest, quantum potest ab iis qui huic seculo moriuntur quantum possunt. Nam intantum uidetur, in quantum moriuntur huic seculo. In quantum autem huic uiuunt, non uident. Et ideo quæuis iam certior & non solum tolerabilior, sed etiã iucundior species lucis illius incipiat apparere, in ænigmate tamen adhuc & per speculum uideri dicitur, quia magis per fidem quam per speciem ambulat, cum in hac uita peregrinamur, quauis conuersationem habeamus in cælis. In hoc autem gradu ita purgat oculum cordis, ut ueritati ne ipsum quidem præferat aut conferat proximum: ergo nec seipsum, quia nec illum quem diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tam simplici corde atque mundato, ut neque hominibus placendi studio detorqueat a uero, nec respectu deuitandorum quorumlibet incommodorum suorum que aduersantur huic uitæ. Talis filius ascendit ad sapientiam quæ ultima & septima est, quæ pacatus tranquillisque perfruitur. In initium enim sapientiæ timor domini. Ab illo enim usque ad ipsam per hos gradus tendit & peruenitur. Sed nos ad tertium gradum illum considerationem referamus, de quo differere quod dominus suggererit atque tractare instituiamus. Erit igitur diuinarum scripturarum solertissimus indagator, qui primo totas legerit, notasque habuerit, & si nondum intellectu, iam tamen lectioe duntaxat eas quæ appellatur canonicæ. Nam cæteras securius leget fide ueritatis instructus, ne præoccupent imbecillum animum, & periculosis mendacijs atque phantasmatibus eludentes præiudicent aliquid contra sanam intelligentiam. In canonicis autem scripturis ecclesiarum catholicarum quamplurimum autoritatem sequatur, inter quas sane ille sunt quæ Apostolicas sedes habere & epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in scripturis canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur ecclesiis catholicis, præponat eis quas quædam non

2. Petr. cap. 4

Quid primo quid deinde querenti in li teris iuris. 12

Libri Com. 12

non accipiunt. In eis uero quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas plures grauioresque accipiunt, eis quas pauciores minorisque autoritatis ecclesie tenent. Si autem alias inuenerit a pluribus, alias a grauioribus haberi, quantum hoc inuenire non possit, æqualis tamen autoritatis eas habendas puto. Totus autem canon scripturarum in quo ista considerationem uersandam dicimus, his libris continetur: quinque Moyses, id est Genesi, Exodo, Leuitico, Numeri, Deuteronomio, & uno libro Iesu Naue, uno Iudicum, uno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad Regnorum principia uidetur pertinere: deinde quatuor Regnorum, & duobus Paralipomenon, non consequentibus, sed quasi a latere adiunctis simulque pergentibus. Hæc est historia quæ sibi met annexa tempora continet, atque ordinem rerum. Sunt alia tanquam ex diuerso ordine, quæ neque huic ordini, neque inter se connectuntur, sicut est Iob & Tobias & Hester & Iudith & Machabæorum libri duo, & Esdræ duo, qui magis subsequi uidentur ordinata illam historiam, usque ad Regnorum uel Paralipomenon terminata. Deinde prophetae, in quibus David unus liber Psalmorum: & Salomonis tres, Prouerborum, Cantica canticorum, & Ecclesiastes. Nam illi duo libri, unus qui Sapientia, & alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur. Nam Iesus filius Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur. Qui tamen quoniam in autoritate recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie Prophetæ appellati sunt, duodecim Prophetarum libri singuli: qui connexi sibi met, quoniam nunquam se iuncti sunt, pro uno habentur: quorum prophetarum nomina sunt hæc, Osee, Joel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias. Deinde quatuor prophetae sunt maiorum uoluminum, Esaias, Hieremias, Daniel, Ezechiel. His quadraginta quatuor libris ueteris testamenti terminatur autoritas. Noui autem quatuor libri euangelij, secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Ioannem: quatuordecim epistolis Pauli apostoli, ad Romanos, ad Corinthios duobus, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses duobus, ad Colossenses, ad Timotheum duobus, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos: Petri duobus, tribus Ioannis, una Iudæ, & una Iacobi, Actibus apostolorum libro uno, & Apocalypsis Ioannis libro uno. In his omnibus libris timentes deum & pietate mansueti quaerunt uoluntatem dei. Cuius operis & laboris prima obseruatio est, ut diximus, nosse istos libros, & si nondum ad intellectum, legendo tamen uel mandare memorie, uel omnino incognitos non habere. Deinde illa quæ in eis aperte posita sunt uel præcepta uiuendi, uel regulæ credendi, solertius diligentiusque inuestiganda sunt. Quæ quanto quisque plura inuenit, tanto est intelligentia capacior. In ijs enim quæ aperte in scriptura posita sunt, inueniunt illa omnia quæ continent fidem moresque uiuendi, spem scilicet atque charitatem, de quibus libro superiore tractauimus. Tum uero facta quadam familiaritate cum

Aug. to. 3

ipsa lingua diuinarum scripturarum. in ea quæ obscura sunt aperienda & discutienda pergedum est, ut ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumatur exempla, & quaedam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis auferant. In qua re memoria ualet plurimum: quæ si defuerit, non potest his præceptis dari. Duabus autem causis non intelliguntur quæ scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguis signis obteguntur. Sunt autem signa uel propria uel translata. Propria dicuntur, cum his rebus significandis adhibent, propter quas sunt instituta, sicut cum dicimus bouem, intelligimus pecus, quod omnes nobiscum Latinæ linguæ homines hoc nomine uocant. Translata sunt, cum & ipsæ res quas proprijs uerbis significamus ad aliud aliquid significandum usurpantur, sicut cum dicimus bouem, & per has duas syllabas intelligimus quod isto nomine appellari solet: sed per illud pecus rursum intelligimus euangelistam quem significauit scriptura, interpretate Apostolo, dicens: Bouem triturrantem non infrenabis. Contra ignota signa propria, magnam remediū est linguarum cognitio. Et Latinæ quidem linguæ homines quos nunc instruendos suscepimus, & duabus alijs ad scripturarum diuinarum cognitionem habent opus, Hebræa scilicet & Græca, ut ad exemplaria præcedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita uarietas, quantum & Hebræa uerba non interpretata saepe inuenimus in libris, sicut amen, halleluia, & racha, & ofanna, & si qua sunt alia. Quorum partim propter sanctioris autoritatem, quæuis interpretari potuissent, seruata est antiquitas, sicut est amen & halleluia, partim uero in alia linguam transferri non potuisse dicuntur, sicut alia duo quæ posuimus. Sunt enim quaedam uerba certarum linguarum, quæ in usum alterius lingue per interpretationem transire non possunt. Et hoc maxime inter editionibus accidit, quæ uerba potius motum animi significant quam sententiæ conceptæ ullam particulam: nam & hæc duo talia esse perhibentur. Dicunt enim racha indignatis esse uocem, ofanna lætantis. Sed non propter hæc pauca quæ notare atque interrogare facillimum est, sed propter diuersitates, ut dictum est, interpretum, illarum linguarum est cognitio necessaria. Qui enim scripturas ex Hebræa lingua in Græcā uerterunt linguam, numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuiusque primis fidei temporibus in manus uenit codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibi met utriusque linguæ habere uidebatur, ausus est interpretari. Quæ quidem res plus adiuuit intelligentiam quam impediuit, si modo legentes non sint negligentes. Nam nonnullas obscuriores sententiæ plurimum codicum saepe manifestauit inspectio. Sicut illud Esaiæ prophetae unus interpretas ait: Et carnem tuam ne despexeris: alius, Et domesticos seminis tui ne despexeris: uterque sibi met inuicem attestatur. Namque alter ex altero exponit: quia et caro posset accipi proprie, ut corpus suum quisque ne despiceret, se putaret admonitum: & domestici seminis translate, Christiani possent intelligi, ex eodem uerbi semine nobiscum

Verba nunc proprie, nunc metaphorice accipiuntur. X

1. Cor. 9 Græcā linguā & Hebræā necessariam esse ad cognitionem literarum sacrarum. Cap. XI

Diuersitas interpretationis quid faciat. Cap. XII

Esai. 58

b spiri

Rom. II

spiritualiter nati. Nunc aut collato interpretu sensu probabilior occurrit sententia proprie de consanguineis non despiciendis esse preceptum, quoniam domesticos seminis cum ad carnem retuleris, consanguinei potissimum occurrunt. Vnde esse arbitror illud Apostoli quod ait, Si quo modo ad emulationem adducere potuero carnem meam, ut saluos faciam aliquos ex illis, id est ut emulatio eos qui crediderant & ipsi crederent. Carnem aut suam dixit Iudaeos, propter consanguinitatem. Item aliud eiusdem Esaiam prophetae, Nisi credideritis, non intelligetis. Alius interpretatus est, Nisi credideritis non permanebitis, Quis horum uera secutus sit, nisi exemplaria linguarum procedentis legatur incertum est. Sed tamen ex utroque magnam aliquid insinuat scieter legentibus. Difficile est enim ita diuersos a se interpretes fieri, ut non se aliqua uicinitate contingant. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est, fides uero in rerum temporalium quibusdam cunabulis quasi lacte alit paruulos. Nunc aut per fidem ambulamus, non per speciem, Nisi aut per fidem ambulauerimus, ad speciem peruenire non poterimus, quae non transit, sed permanet per intellectum purgatum nobis coherentibus ueritati. Propterea ille ait, Nisi credideritis non permanebitis. Ille uero, Nisi credideritis non intelligetis. Et ex ambiguo linguarum procedentis plerumque interpretes fallitur, cui non bene nota sententia est, & eam significationem transferat quae a sensu scriptoris penitus aliena est. Sicut quidam codices habent, Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem, quos enim apud Graecos & acutum & uelocem significat. Ille ergo uidit sententiam qui transiit, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Ille aut alius ancipiti signo in aliam partem raptus errauit. Et talia quidem non obscura sed falsa sunt, quorum alia conditio est. Non enim intelligendos sed emendandos tales codices potius praecipiendos est. Hinc est enim etiam illud: quoniam *μοσχομοσχος* Graece uulnus dicitur, *μοσχοματτα* moscheumata quidam non intellexerunt esse plationes, & uitulamina interpretati sunt. Qui error tam multos codices praecipit, ut uix inueniatur aliter scriptum, & tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus uerbis: Namque adulterinae plationes non dabunt radices altas: conuenientius dicitur quod uitulamina, quae uelut pedibus per terram gradiuntur, & non habent radices altas. Hanc translationem in eo loco etiam caetera contexta custodiunt. Sed quoniam & quae sit ipsa sententia, quam plures interpretes pro sua quisque facultate atque iudicio conantur eloqui, non apparet nisi in ea lingua inspiciatur quam interpretatur, & plerumque a sensu auctoris deuius aberrat interpretes si non sit doctissimus: igitur aut illarum linguarum ex quibus in Latinam scripturam peruenit petenda cognitio est, aut habenda interpretationes eorum qui se uerbis nimis obstrinxerunt, non quia sufficiunt, sed ut ex eis libertas uel error dirigatur aliorum, qui non magis uerba quam sententias interpretando sequi maluerunt. Nam non solum uerba singula, sed etiam locutiones saepe transferuntur, quae omnino in Latina lingua

usum, si quis consuetudinem ueterum, qui Latine locuti sunt tenere uoluerit, transire non possunt. Quae aliquando intellectui nihil adimunt, sed offendunt tamen eos qui plus delectantur rebus, cum etiam in earum signis sua quaedam seruetur integritas. Nam solocismus qui dicitur, nihil aliud est quam cum uerba non ea lege sibi coaptantur qua coaptauerunt qui priores nobis non sine autoritate aliqua locuti sunt. Vtrum enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitorem. Itē barbarismus quid aliud est, nisi uerbum non eis literis uel sono enunciatum, quo ab eis qui Latine ante nos locuti sunt, enunciarī solet. Vtrum enim ignoscere producta tertia syllaba uel correpta dicatur, non multum curat qui peccatis suis deum ut ignoscat petit, quolibet modo illud uerbum sonare potuerit. Quid est ergo integritas locutionis, nisi Latinae consuetudinis conseruatio loquentium ueterum autoritate firmata. Sed tamen eo magis inde offenduntur homines quo infirmiores sunt, & eo sunt infirmiores, quo doctiores uideri uolunt: non rerum scientia qua edificamur, sed signorum, qua non inflari omnino difficile est, cum & ipsa rerum scientia saepe ceruicem erigat, nisi dominico reprimatur iugo. Quid enim obest intellectui, quod ita scriptum est, quae est terra in qua isti insident super eam, si bona est aut nequa, & quae sunt ciuitates in quibus ipsi inhabitant in ipsis? Quam locutionem magis alienae linguae esse arbitror, quam sensum aliquem altiore. Illud etiam quod iam auferre non possumus de ore cantantium populorum, Super ipsum autem floriet sanctificatio mea: nihil profecto sententiae detrahatur: auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, ut non floriet, sed florebit diceret. Nec quicquam impedit correctionem nisi consuetudo cantantium. Ista ergo facile etiam contenti possunt, si quis ea cauere noluerit, quae sano intellectui nihil detrahunt. At uero illud quod ait Apostolus: Quod stultum est dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est dei, fortius est hominibus: si quis in eo Graecam locutionem seruasse uoluisset, ut diceretur, Quod stultum est dei, sapientius est hominum: & quod infirmum est dei, fortius est hominum: iret quidem uigilantis lectoris intentio in sententiae ueritate: sed tamen aliquis tardior, aut non intelligeret, aut etiam peruerse intelligeret. Non enim tantum uitiata locutio est in Latina lingua talis, uerum etiam in ambiguitate cadit, ut quasi hominum stultum uel hominum infirmum sapientius uel fortius uideatur esse quam dei: quoniam & illud, sapientius est hominibus, non caret ambiguo etiam si solocismo careat. Vtrum enim his hominibus ab eo quod est huic homini, an ab his hominibus ab eo quod est ab hoc homine dictum sit, non apparet nisi illuminatione sententiae. Melius itaque dicitur, Sapientius est quam homines, & fortius est quam homines. De ambiguis aut signis post loquemur, nunc de incognitis agimus, quorum duae formae sunt quantum ad uerba pertinet. Namque aut ignotum uerbum facit haerere lectorem, aut ignota locutio. Quae si ex alienis linguis ueniunt, aut quaerenda sunt ab earum linguarum hominibus, aut linguae eadem, si & ocium est & ingenium

Solocismus & barbarismus. Cap. XIII

Interpretatio Septuaginta Cap. XV

De ciuit. dei. lib. 18. cap. 43

Ubi dicit ueluti fabula videtur

1. Cor. 1

De peripetia uerborum. Proprietas emendanda. Cap. XVI

ingenium ediscenda, aut plurium interpretum consuetudo collatio est. Si aut ipsius linguae nostrae aliqua uerba locutionesque ignoramus, legendi consuetudine audiendique innotescunt. Nulla sane sunt magis mandanda memoriae quam illa uerborum locutionumque genera quae ignoramus, ut cum uel peritior occurrerit, de quo quaeri possint, uel talis lectio quae uel precedentibus uel consequentibus uel utrisque ostendat quam uim habeat, quid uel significet quod ignoramus, facile adiuuante memoria possimus animaduertere & discernere: quoniam tanta est uis consuetudinis etiam ad discendum, ut qui in scripturis sanctis quodammodo nutriti educatique sunt, magis alias locutiones mirentur, easque minus Latinas putent quam illas quas in scripturis didicerunt, neque in Latinae linguae autoribus reperiuntur. Plurimum hic quoque iuuat interpretum numerositas collatis codicibus. inspecta atque discussa, tantum absit falsitas: nam codicibus emendandis primitus debet inuigilare solertia eorum qui scripturas diuinas nosse desiderant, ut emendatis non emendati cedant, ex uno duntaxat interpretationis genere uenientes. In ipsis aut interpretationibus Italae caeteris praeratur. Nam est uerborum tenacior cum perspicuitate sententiae, Et Latinis quibuslibet emendatis, Graeci adhibeantur, in quibus septuaginta interpretum quod ad uetus testamentum attinet, excellit autoritas: quoniam iam per omnes peritiores ecclesias tanta praesentia spiritus sancti interpretati esse dicuntur, ut os unum tot hominum fuerit. Qui si, ut fertur, multique non indigni fide predicant, singuli cellis etiam singulis separati cum interpretati essent, nihil in alicuius eorum codice inuentum est quod non ipsidem uerbis eodemque uerborum ordine inueniretur in caeteris: quis huic autoritati conferre aliquid non edum praferre audeat? Si autem contulerunt ut una omnium communi tractatu iudicioque uox fieret, nec sic quidem quoniam unum hominem qualibet peritia ad emendandum tot seniorum doctorumque consensum aspirare oportet aut decet. quamobrem etiam si aliquid aliter in Hebraeis exemplaribus inuenitur quam isti posuerint, cedendum esse arbitror diuinae dispensationi, quae per eos facta est: ut libri quos gens Iudaea caeteris populis uel religione uel inuidia proderet nolebat, credituris per dominum gentibus ministra regis Ptolemei potestate tanto ante proderentur. Itaque fieri potest, ut sic illi interpretati sint, quemadmodum congruere gentibus ille qui eos regebat, & qui os unum omnibus fecerat spiritus sanctus iudicauit. Sed tamen ut superius dixi, horum quoque interpretum qui uerbis tenacius inhaeserunt, collatio non est inutilis ad explanandam saepe sententiam. Latini ergo ut dicere coeperant codices Veteris testamenti, si necesse fuerit, Graecorum autoritate emendandi sunt, & eorum potissimum qui cum Septuaginta essent, ore uno interpretati esse perhibent. Libros autem Noui testamenti, si quid in Latinis uarietatibus titubat, Graecis cedere oportere non dubium est, & maxime qui apud ecclesias doctiores & diligentiores reperiunt. In translatis uero signis, si qua forte ignota cogunt haerere lectorem, partim linguarum notitia, partim rerum inuesti-

ganda sunt. Aliquid enim ad similitudinem ualet, & proculdubio secretum quiddam insinuat silo a piscina, ubi lauare faciem iussus est, cui oculos dominus luto de sputo facto inunxerat. Quod tamen non men linguae incognita, nisi Euangelista interpretatus esset, tam magnus intellectus lateret. Sic etiam multa quae ab autoribus eorumdem librorum interpretata non sunt nomina Hebraea, non est dubitandum habere non parua uim atque adiutorium ad soluenda aenigmata scripturarum, si quis possit ea interpretari: quod nonnulli eiusdem linguae uiri periti non sane paruū beneficiū posteris contulerunt, qui separata de scripturis eadem uerba omnia interpretati sunt, & quid sit Adam, quid Eua, quid Abraham, quid Moyse, siue etiam locorum nomina: quid sit Hierusalem, uel Sion, uel Hiericho, uel Sina, uel Libanus, uel Iordanis, uel quaecumque alia in illa lingua sunt incognita nobis nomina. Quibus apertis & interpretatis multae in scripturis figuratae locutiones manifestantur. Rerum autem ignorantia facit obscuras figuratas locutiones, cum ignoramus uel animalium, uel lapidum, uel herbarum naturas aliarum uerum, quae plerumque in scripturis similitudinis alicuius gratia ponuntur. Nam & de serpente quod notum est, totum corpus eum pro capite obijcere ferentibus, quantum illustrat sensum illum quo dominus iubet astutos nos esse sicut serpentes: ut scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius persequentibus offeramus, ne fides Christiana tanquam caput necetur in nobis, si parentes corpori negemus deum: uel illud quod per caernae angustias coarctatus, deposita ueteri tunica uires nouas accipere dicitur, quantum concinit ad imitandam ipsius serpentina astutiam, exuendumque ipsum ueterem hominem, sicut Apostolus dicit, ut induamur nouo, & exuendum per angustias, dicente domino, Intrate per angustam portam. Ut ergo notitia naturae serpentis illustrat multas similitudines, quas de hoc animante scriptura dare consueuit, sic ignorantia nonnullorum animalium quae non minus per similitudines commemorat, impedit plurimum lectorem. Sic lapidum, sic herbarum, uel quaecumque tenentur radicibus. Nam & carbunculi notitia, quae lucet in tenebris multa illuminat etiam obscura librorum ubicumque propter similitudinem ponit, & ignorantia berilli uel adamantis claudit plerumque intelligentiae fores. Nec aliam ob causam facile est intelligere pacem perpetuam significari olei ramusculo, quae rediens ad arcem columba pertulit, nisi quia nouimus & olei lenem contactum non facile alieno humore corrumpi, & arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam hyssopum dum nesciunt quam uim habeat, uel ad purgandum pulmonem, uel ut dicitur ad saxa radicibus penetranda, cum sit herba breuis atque humilis, omnino inuenire non possunt, quare dictum sit: Asperges me hyssopo & mundabor. Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi, translate ac mystice posita in scripturis. Ingenium quippe, ut ita dixerim, ingenuum non potest non moueri quid sibi uelit, quod & Moyse & Helias et ipse dominus quadraginta diebus ieiunauerunt: Cuius actionis figuratus quidam non

Hebraica nomina

Eph. 4 Matth. 7

31
 dus, nisi huius numeri cognitione & cōsideratione non soluitur. Habet enim denariū quater, tanq̄ cognitionē omniū rerū intextam tēporibus. Quaternario quippe numero & diurna & annua curricula peraguntur. Diurna matutinis, meridianis, uespertinis, nocturnisq̄ horarū spatijs. Annuā, uernis, æstiuis, autūnalibus hiemalibusq̄ mensibus. A temporū aut̄ delectatione dum in tēporibus uiuimus, propter æternitatē in qua uiuere uolumus abstinendū, & ieiunandū est, quibus temporū cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina contēnendorū temporū & appetendorū æternorum. Porro autē denarius numerus creatoris atq̄ creaturæ significat scientiā: nam trinitas creatoris est, septenarius aut̄ numerus creaturā indicat, propter uitā & corpus. Nam in illa tria sunt: unde etiā toto corde, tota anima, tota mente diligēdus est deus. In corpore aut̄ quatuor manifestissima apparēt, quibus cōstat, elemēta. In hoc ergo denario dum tēporaliter nobis insinuetur, id est quater ducitur, caste & cōtinenter a temporum delectatione uiuere, hoc est quadraginta diebus ieiunare monemur. Hoc lex, cuius persona est in Moysē, hoc prophetia, cuius personā gerit Helias, hoc ipse dñs monet, qui tanq̄ testimoniū habēs ex lege & prophetis, medius inter illos in mōte tribus discipulis uidētibus atq̄ stupētibus claruit. Deinde ita queritur, quō quinquagenarius de quadragenario numero existat, qui non mediocriter in nostra religione sacratus est propter pentecostē, & quō ter ductus propter tria tēpora, ante legē, sub lege, sub gratia, uel propter nomē patris & filij & spiritus sancti, adiuncta eminetius ipsa trinitate ad purgatissimā ecclesiæ mysteriū referatur, perueniatq̄ ad centū quinquaginta tres pisces, quos retia post resurrectionē dñi in dexterā partem missa ceperunt. Ita multis alijs atq̄ alijs numerorū formis quādā similitudinū in libris sanctis secreta promūtur, quę propter numerorum imperitiā legētibus clausa sunt. Non pauca etiā claudit atq̄ obtegūt nonnullarū rerū musicarum ignorantia. Nam & de psalterij & citharę differētia, quidā non incōcinne aliquas rerū figurarū aperuit: & decē chordarū psalterium non importune inter doctos queritur, utrū habeat aliquā musicę legē quę ad tantum neruorū numerū cogat, an uero si non habet, eo ipso magis sacrate sic accipiēdus ipse numerus: uel propter decalogū legis: de quo item numero si queratur, non nisi ad creatorē creaturāq̄ referendus est: uel propter superius expositū ipsum denarium. Et ille numerus edificatiōnis tēpli cōmemoratus in Euāgelio quadraginta scilicet & sex annorū, nescio quid musicum sonat, & relatus ad fabricā dominici corporis, propter quā tēpli mētio facta est, cogit nonnullos hæreticos cōfiteri filiū dei nō falso sed uero & humano corpore indutū: & numerum quippe & musicā pleriq̄ locis in sanctis scripturis posita honorabiliter inuenimus. Non em̄ audiēdi sunt errores gentiliū superstitionū, qui nouem Musas Iouis & Memoriarū filias esse finxerunt. Refellit eos Varro, quo nescio utrū apud eos quisquā taliū re-

32
 rum doctior uel curiosior esse possit. Dicit em̄ ciuitatē nescio quam, nō enim nomē recolo locasse apud tres artifices terna simulachra Musarū, quę in tēplo Apollinis dono poneret, ut quisquis artificū pulchriora formasset, ab illo potissimū electa emeret. Itaq̄ cōtigisse ut opera sua quoq̄ illi artifices æque pulchra explicarent, & placuisse ciuitati omnes nouē atq̄ omnes emptas esse, ut in Apollinis templo dedicarētur: quibus postea dicit Hesiodum poetā imposuisse uocabula. Non ergo lupiter nouē Musas genuit, sed tres fabri ternas creauerūt. Tres aut̄ non propterea illa ciuitas locauerat, quia in somnis eas uiderat, aut tot se cuiusquā illorū oculis demonstrauerant: sed quia facile erat animaduertere omnē sonū, qui materies cantilinarum est, triformē esse natura. Aut enim æditur uoce, sicuti eorum est qui faucibus sine organo canunt: aut flatu, sicut tubarū & tibiaram: aut pulsu, sicut in citharis & tympanis & quibuslibet alijs quę percutiēdo canora sunt. Sed siue ita se habeat quod Varro retulit, siue nō ita, nos tamē non propter superstitionē prophanorū debemus musicam fugere, si quid inde utile ad intelligendas sanctas scripturas rapere potuerimus: nec ad illorum theatricas nugas cōuertī, si aliquid de citharis & de organis quę ad spiritalia capiēda ualeat disputemus. Neq̄ enim & literas discere non debuimus, quia eas repertorē dicūt esse Mercuriū: aut quia iustitiā uirtutiq̄ templa dedicarunt, & quę corde gestāda sunt in lapidibus adorare maluerūt propterea nobis iustitia uirtusq̄ fugienda est: imō uero quisquis bonus uerusq̄ Christianus est, domini sui esse intelligat ubicunq̄ inuenierit ueritatē, quā confitēs & agnoscēs, etiā in literis sacris supersticiosa figmenta repudiet: doleatq̄ homines atq̄ caueat, qui cognoscētes deum, non ut deum glorificauerūt, aut gratias egerūt, sed euauerūt in cogitationibus suis, & obscuratū est cor insipiēs eorū: dicētes enim se esse sapiētes, stulti facti sunt, & immutauerūt gloriā incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et uolucrum & quadrupedū & serpentū. Sed ut totū istū locū, nā est maxime necessarius, diligētius explicemus, Duo sunt genera doctrinarū quę in gentilibus etiā moribus exercent, Vnum earū rerū quas instituerūt homines, alterū earū quas animaduertunt iam peractas aut diuinitus institutas. Illud quod est secundū institutiones hominū, partim superstitiosum est, partim supersticiosum non est. Superstitiosum est, quicquid institutū est ab hominibus ad faciēda & colēda idola, pertinens uel ad colendā sicut deum creaturā partem uel ullam creaturā, uel ad cōsultationes & pacta quādā significationū cum dæmonibus placita atq̄ federata, qualia sunt molimina magicarū artium, quę quidē cōmemorare potius q̄ docere assolent poetę. Ex quo genere sunt, sed quasi licētiore uanitate, haruspiciū & augurū libri. Ad hoc genus pertinent omnes etiā ligaturę, atq̄ remediā quę medicorum quoq̄ disciplina condēnat, siue in præcationibus, siue in quibusdā notis quas caracte-

33
 res uocant: siue in quibusdam rebus suspendēdis atq̄ illigādīs, uel etiā saltandīs quodāmodo, non ad temperationem corporum, sed ad quasdam significationes, aut occultas, aut etiam manifestas: quę mitiore nomine physicā uocāt, ut non quasi superstitiose implicare, sed natura prodesse uideātur: sicut sunt inaures in summo auriū singularū, aut de struthionū ossibus ansulę in digitis, aut cū tibi dicitur singultienti, ut dextera manu sinistrū pollicē teneas. His adiungūtur milia inanissima obseruationum, si mēbrum aliquod salierit, si iunctim ambulatibus amicis, lapis, aut canis, aut puer medius interuenerit: atq̄ illud quod lapidē calcant, tanq̄ diremptorē amicitię minus molestum est, q̄ quod innocentē puerū colapho percutiūt, si pariter ambulātibus intercurrerit. Sed bellum est quod aliquādo pueri uindictā a canibus: nam plerūq̄ tam superstitiosi sunt quidā, ut etiā canem qui medius interuenerit ferire audeāt, non impune: nāq̄ a uano remedio cito interdū ille percussorē suum ad uerū medicum mittit. Hinc sunt etiā illa: limen calcare cum ante domū suam tranſit: redire ad lectum, si quis dū se calciat sternutauerit: redire domum, si procedēs offenderit: cū uestis a soricibus roditur, plus timere suspiciōnē futuri mali q̄ præsens dānū dolere. Vnde illud eleganter dictum est Catonis, qui cum esset consultus a quodā qui sibi a soricibus erofas caligas diceret: respōdit, nō esse illud monstrū, sed uere monstrū habēdū fuisse si sorices a caligis roderētur. Neq̄ illi ab hoc genere perniciosę superstitionis segregādī sunt, qui genethliaci propter nataliū dierū cōsiderationes, nunc aut̄ uulgo mathematici uocant. Nam & ipsi quibus ueram stellarū positionē, cum quisq̄ nascitur, cōsecratur, & aliquādo etiam peruestigēt, tñ quod inde conantur uel actiones nostras uel actionū euenta prædicere, nimis errant, & uendunt imperitis hominibus miserabilē seruitutē. Nam quisq̄ liber cum ad huiusmodi mathematicū ingressus fuerit, dat pecuniā ut seruus inde exeat, aut Martis, aut Veneris uel potius omniū syderū, quibus illi qui primi errauerūt, errorēq̄ posteris propinauerūt, uel bestiarū propter similitudinē, uel hominū ad ipsos homines honorādos imposuerunt uocabula. Non enim mirandū est, cum etiā propioribus recētoribusq̄ tēporibus, sydus quod appellamus luciferū honorī & nomini Cæsaris Romani dicere conati sunt. Et fortasse factū esset atq̄ isset in uetusitate, nisi auia eius Venus præoccupasset hoc nominis prædium, neq̄ iure ullo ad hæredes traiceret, quod nunq̄ uiua possederat aut possidēdum petiuerat. Nam ubi uacabat locus, neq̄ alicuius priorū mortuorū honore tenebatur, factū est quod in rebus talibus fieri solet. Pro quintili enim & sextili mēsiibus, Iuliū atq̄ Augustū uocamus de honoribus hominū Iulij Cæsaris & Augusti Cæsaris nūcupatos, ut facile quod uoluerit intelligat etiā illa sydera prius sine his nominibus cœlo uagata esse. Mortuis autē illis quorū honorare memoriā uel coacti sūt homines regia potestate, uel placuit humana uanitate, nomina eorū imponētes syderi

34
 bus, eos ipsos sibi mortuos in cœlū leuare uidebātur. Sed quomodolibet uocentur ab hominibus, sunt tamen sydera quę deus instituit & ordinauit ut uoluit, & est certus motus illorū quo tēpora distinguūtur atq̄ uariātur. Quem motū notare cum quisq̄ nascitur quomodo se habeat facile est, per eorū inuētās cōscriptasq̄ regulas quod sancta scriptura condemnat dicēs, Si enim tantū potuerunt scire ut possent estimare seculū, quomodo eius dōminum non facilius inuenerūt? Sed ex ea notatione uelle nascentiū mores, actus, euēta prædicere, magnus error & magna dementia est. Et apud eos quidē qui talia dediscēda didicerunt, sine ulla dubitatione refellitur hæc superstitio. Constellationes enim quas uocāt, notatio est syderum, quō se habebāt cum ille nasceretur de quo isti miseri a miserioribus consulunt: Fieri aut̄ potest, ut aliqui gemini tam sequaciter fundant ex utero, ut interuallū tēporis inter eos nullū possit apprehēdi, & constellationū numeris annotari. Vnde necesse est nonnullos geminos eadēdem habere cōstellationes, cum paria rerū uel quas agūt, uel quas patiuntur euenta non habeāt, sed plerūq̄ ita disparia, ut alius felicissimus, alius infelicissimus uiuat: sicut Esau & Iacob geminos accipimus natos, ita ut Iacob qui posterior nascebatur manu plantā præcedentis fratris tenens inueniretur. Horū certe dies atq̄ hora nascentium aliter notari non posset, nisi ut amborū cōstellatio esset una. Quantum aut̄ interlit inter amborū mores, facta, labores atq̄ successus, scriptura testis est, iam ore omniū gentium peruulgata. Neq̄ enim ad rem pertinet quod dicunt ipsum momentū minimū atq̄ angustissimū tēporis quod geminorum partum determinat, multum ualere in rerū natura atq̄ cœlestiū corporum rapidissima uelocitate. Et si em̄ concedā ut plurimum ualeat, tamen in cōstellationibus a mathematico inueniri nō potest, quibus inspectis se fata dicere profiteat. Quod ergo in constellationibus non inuenit, quas necesse est unas inspiciat, siue de Iacob, siue de eius fratre cōsulatur, quid ei prodest si discat in cœlo quod temere securus infamat, & non discat in tabula quam frustra sollicitus intuetur? Quare istę quoq̄ opinioniones quibusdā rerum signis humana præsumptione institutis, ad eadē illa quasi quædam cū dæmonibus pacta & cōuenta referēda sunt. Hinc enim fit, ut occulto quodam iudicio diuino cupidī malarū rerū homines tradantur illudendi & decipiēdi pro meritis uolūptatū suarū, illudētibus eos atq̄ decipiētibus præuaricatoribus angelis: quibus ista pars mundi infima secundū pulcherrimū ordinē rerum diuinę prouidentię lege subiecta est. Quibus illusionibus & deceptionibus euenit, ut istis superstitiosis & perniciosis diuinationū generibus multa præterita & futura dicantur, nec aliter accidant, q̄ dicunt: multaq̄ obseruatibus secundū obseruatiōes suas eueniāt, quibus implicati curiosiores fiant, & sese magis magisq̄ inserāt multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicationis animę salubriter diuina scriptura non tacuit, neq̄ ab

Psal. 31 & 32
 Ioan. 2
 Poetarū fabulas non interpretandas allegorice. XVII

Proprietatē quidam
 xerxes
 spernā
 xviii
 Catonis dicit
 lapidum.
 Superstitio
 mathematica
 Rom. 1
 Doctrinam
 generā
 Cap. xxx
 Sic Virgilius,
 Ecce Dionæi
 processit Cæsaris
 ritū alatum.
 Superstitio
 Cap. xx

Observatio
 syderum.
 Cap. xxii

Non habenda
 fides mathematicis. xxiii

26. q. 2
 ca. illud

ea sic deterruit animā, ut propterea talia negaret esse sectāda, quia falsa dicuntur a professoribus eorum, sed etiam si dixerint vobis, inquit, & ita euenit, ne credatis eis. Non enim quia imago Samuelis mortui Sauli regi vera prænūciavit, propterea talia sacrilegia quibus imago illa presentata est minus execranda sunt: aut quia in Actibus apostolorum uentriloqua scemina uerū testimoniū perhibuit apostolis domini, ideo Paulus apostolus percipit illi spiritui, ac non potius sceminā illius demonij correptione atque exclusione mūdauit. Omnes igitur artes huiusmodi uel nugatoriae uel noxiae superstitionis, ex quadam pestifera societate hominū & dæmonū, quasi pacta infidelis & dolosa amicitiae constituta, penitus sunt repudianda & fugienda Christiano: non quod idolū sit aliquid, ut ait Apostolus, sed quia quæ immolant dæmonijs immolant & non deo: nolo autem uos socios fieri dæmoniorū. Quod autem de idolis, & de immolationibus quæ honori eorū exhibentur, dixit Apostolus, hoc de omnibus imaginarijs signis sentiendū est, quæ uel ad cultū idolorū, uel ad creaturā eiusque partes tanquam deum colendas trahunt, uel ad remediorū aliarumque obseruationū curā pertinent: quæ non sunt diuinitus ad dilectionē dei & proximi, tanquam publice constituta, sed per priuatas appetitiones rerum temporalium, corda dissipant miserorū. In omnibus ergo istis doctrinis societas dæmonū formidanda atque uitanda est, qui nihil cum principe suo diabolo nisi reditū nostrū claudere atque obserare conatur. Sicut autem de stellis quas cōdidit & ordinauit deus humanæ & deceptorie cōiecturæ ab hominibus institutæ sunt: sic etiā de quibusdā nascētibz uel quomodo diuinæ prouidentiae administratiōe existētibz rebus, multi multa humanis suspitionibus, quasi regulariter cōiecta literis mādauerūt, si forte insolite acciderint, uelut si mula pariat, aut fulmine aliquid percutiatur. Quæ omnia tantū ualent, quantum præsumptione animorū quasi communi quadam lingua cum dæmonibus fœderata sunt. Quæ tamen omnia plena sunt pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ seruitutis. Non enim quia ualebant, animaduersa sunt, sed animaduertēdo atque signando factū est ut ualerent. Et ideo diuersis diuersa proueniūt secundum cogitationes & præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decipere uolūt, talia procurāt cuique, quilibet eum irretitū per suspiciones & cōsensiones eius uiderint. Sicut enim, uerbi gratia una figura literæ quæ decussatim notat, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos ualeat, non natura, sed placito, & cōsensione significadi: & ideo qui utranque linguam nouit, si homini Græco uelit aliquid significare scribēdo, non in ea significatione ponit hanc literā, in qua eam ponit cū homini scribit Latino. Et beta uno eodemque sono, apud Græcos literæ, apud Latinos oleris nomen est. Et cum dico, lege in his duabz syllabis, aliud Græcus, aliud Latinus intelligit. Sicut ergo hæc omnes significationes pro sua cuiusque societatis cōsensione animos mouent: & quia diuersa cōsensio est, diuersè mouent:

nec ideo cōsenserunt in eas homines, quia iam ualebant ad significationē: sed ideo ualent, quia cōsenserunt in eas. Sic etiā illa signa, quibus perniciofa dæmonū societas cōparatur, pro cuiusque obseruationibus ualent. Quod manifestissime ostendit ritus augurū, qui & ante que obseruent, & postea que obseruata signa tenuerint, id agūt, ne uideant uolatus, aut audiant uoces auium: quia nulla ista signa sunt, nisi cōsensus obseruantis accedat. Quibus amputatis atque eradicatis ab animo Christiano, deinceps uidēdæ sunt institutiones hominū non superstitionis, id est non cum dæmonibus, sed cum ipsis hominibus institutæ. Namque omnia quæ ideo ualent inter homines, quia placuit inter eos ut ualeant, instituta hominū sunt: quorū partim superflua, luxuriosaque instituta sunt, partim cōmoda & necessaria. Illa enim signa quæ saltando faciūt histiones, si natura non instituto & cōsensione hominū ualerent, non primis tēporibus saltante Panomimo prece pronūciaret populis Carthaginis quid saltator uellet intelligi. Quæ adhuc multi minuerūt senes, quorū relatu hæc solemus audire. Quod ideo credendū est, quia nunc quoque si quis theatrū talium nugarū imperitus intrauerit, nisi ei dicatur ab altero quid illi motus significet, frustra totus intētus est. Appetunt tamē omnes quadam similitudinē in significādo, ut ipsa signa in quantum possunt, rebus quæ significantur similia sint. Sed quia multis modis simile aliquid alicui potest esse, non cōstant talia signa inter homines, nisi cōsensus accedat. In picturis uero & statuis, caterisque huiusmodi simulatis operibus, maxime peritorū artificū, nemo errat cū similia uiderit, ut agnoscat quibus sint rebus similia. Et hoc totū genus inter superflua hominū instituta numerandū est, nisi cū interest quid eorū, qua de causa, & ubi, & quādo, & cuius autoritate fiat. Milia denique fictarū fabularum & falsitatū, quarū mendacijs homines delatantur, humana instituta sunt. Et nulla magis hominū propria, quæ a seipsis habet, existimanda, quam quæque falsa atque mēdacīa. Cōmoda uero & necessaria hominū cum hominibus instituta sunt, quæ cūque in habitu & cultu corporis ad sexus uel honores discernēdos differētia placuit: & innumera bilia genera significationū sine quibus humana societas, aut non omnino, aut minus cōmode geritur quæque in pōderibus atque mēsuris, & numerorū impressionibus, uel æstimationibus sua cuique ciuitati & populo sunt propria & cætera huiusmodi. Quæ nisi hominū instituta essent, non per diuersos populos uaria essent, nec in ipsis populis singulis pro arbitrio suorū principū mutarent. Sed hæc tota pars humanorū institutorū, quæ ad usum uitæ necessarium proficiunt, nequaquam est fugienda Christiano, imō etiā quantum satis est, intuenda, memoriaque retinenda. Adumbrata enim quædā & naturalibus utcūque similia hominū instituta sunt, quorū ea quæ ad societate, ut dictū est, dæmonū pertinent, penitus repudianda sunt & detestanda. Ea uero quæ homines cū hominibus habet, assumēda, in quantum non sunt luxuriosa atque superflua: & maxime literarū figuræ

Ventriloqua, quasi uentre loquens, Græce ἐγχεσιου / ἴσθ. Est diuinatorū genus, & hodie apud Italos, qui fidei est sunt, quod ore non adētes sonū, per uentrem loqui uisunt.

Societas inter demones & mathematicos. Cap. XXXIII

figuræ, sine quibus legere non possumus, linguarumque uarietas quantum satis est, de qua superius disputauimus. Ex eo genere sunt etiā notæ, quas qui didicerūt, proprie iam notarij appellantur. Utilia sunt ista, nec discuntur illicite, nec superstitione implicat, nec luxu eneruat, si tantū occupēt, ut maioribus rebus, ad quas adipiscēdas seruire debēt, non sint impedimēto. Iam uero illa quæ non instituēdo, sed aut transacta tēporibus, aut diuinitus instituta, inuestigādo homines pdiderunt, ubicunque discantur, non sunt hominū instituta existimanda. Quorū alia sunt ad sensus corporis, alia uero ad rationē animi pertinentia. Sed illa quæ sensu corporis attingunt, uel narrata credimus, uel demonstrata sentimus, uel experta conijcimus. Quicquid igitur de ordine temporū trāfactorum indicat ea que appellat historia, plurimū nos adiuuat ad sanctos libros intelligēdos, etiā si præter ecclesiā per rili eruditione discatur. Nam & per olympiadas, & per consulū nomina multa sæpe querunt a nobis, & ignorantia consulatus, quo natus est dñs, & quo passus est, nonnullos coegit errare, ut putarēt quadraginta sex annorū ætate passum esse dñm, quia per tot annos ædificatū esse templū, dictū est a ludæis, quod imaginē dominici corporis habebat. Et annorū quidē ferē triginta baptizatū esse retinemus autoritate euāgelica. Sed postea quot annos in hac uita egerit, quantumque textu ipso actionum eius animaduerti possit: tamē ne aliunde caligo dubitationis oriatur, de historia gētiū collata cum euāgelio, liquidius certiusque colligitur. Tūc enim uidebitur non frustra dictum esse, quod quadraginta sex annis templū edificatū sit, ut cum referri iste numerus ad ætatē domini non potuerit, ad secretiorem instructionē humani corporis referatur, quo indui ppter nos non dedignatus est unicus dei filius, per quem facta sunt omnia. De utilitate autem historie, ut omittā Græcos, quantum noster Ambrosius quæstionē soluit calūniantibus Platonis lectoribz, & dilectoribz, qui dicere ausi sunt, omnes dñi nostri Iesu Christi sentētias, quas mirari & prædicare coguntur, de Platonis libris eum didicisse, quā longe ante humanū aduētū dñi Platonem fuisse negari non potest. Nonne memoratus episcopus cōsiderata historia gentiū, cum Platonem reperisset Hieremiæ pphete tēporibus profectū fuisse in Ægyptum, ubi tunc ille Propheta erat, probabilius esse ostendit, quod Plato potius nostris literis per Hieremiam fuerit imbutus, ut illa posset docere uel scribere quæ iure laudant: Ante literas enim gentis Hebræorū, in qua unius dei cultus emicuit, ex qua secundū carnem uenit dñs noster, nec ipse quidē Pythagoras fuit, a cuius posteris Platonē theologiā didicisse isti asserunt. Ita cōsideratis temporibus fit multo credibilis istos potius de literis nostris habuisse, quæcunque bona & uera dixerūt, quam de Platonis dñm nostrū Iesum Christum, quod dementissimum est credere. Narratio autem historica, cum præterita etiam hominū instituta narrant, non inter humana instituta ipsa historia numerāda est: quia iam quæ transierunt,

nec infecta fieri possunt in ordine temporū habēda sunt, quorū est cōditor & administrator deus. Aliud est enim facta narrare, aliud docere faciēda. Historia facta narrat fideliter atque utiliter: libri autem haruspicum, & quæque similes literæ faciēda uel obseruāda intendunt docere, monitoris audacia, non iudicis fide. Est enim narratio demonstrationi similis, qua non præterita, sed præsentia indicatur ignaris. In quo genere sunt quæcūque de locorū situ, naturisque animalium, lignorum, lapidū, herbarum, aliorum uel corporum scripta sunt. De quo genere superius egimus, eamque cognitionē ualere ad enigmata scripturarum solūda docuimus: non ut pro quibusdā signis adhibeant, tanquam ad remedia uel machinamēta superstitionis alicuius: nam & illud genus iam distinctū ab hoc licito & libero separauimus. Aliud est enim dicere, tritam istam herbā si biberis, uenter non dolebit: & aliud est dicere, istam herbam collo si suspēderis, uenter non dolebit. Ibi enim probatur contemp ratio salubris: hic significatio superstitionis dānatur. Quam ubi præcātationes, & inuocationes, & characteres non sunt, plerumque dubiū est utrum res quæ alligatur, aut quoquo modo adiungit sanando corpori, uel naturæ ualeat, quod libere adhibendum est, an significatiua quadā obligatione proueniat, quod tanto prudētius oportet cauere Christianum, quāto efficacius prodesse uidebit. Sed ubi latet qua causa quid ualeat, quo animo quisque utat interest, duntaxat in sanādis uel tēperandis corporibus, siue in medicinā, siue in agricultura: syderū autem cognoscendorū non narratio, sed demonstratio est, quorū per pauca scriptura cōmemorat. Sicut autem plurimis notusest lunę cursus qui etiā ad passionē domini anniuersarie celebrādam solenniter adhibet: sic paucissimis cæterorū quoque syderū uel ortus uel occasus, uel alia quelibet momēta sine ullo sunt errore notissima. Quæ per seipsam cognitio, quæque superstitione quosdā non alliget, non multū tamē ac propē nihil adiuuat tractationē diuinarū scripturarum, & infructuosā intētione plus impedit. Et quia familiaris est perniciosissimo errori fatua fata cantantiū, cōmodius honestiusque contemnit. Habet autem præter demonstrationē præsentium etiā præteritorū narrationi simile aliquid, quod a præsentī positione, motuque syderum, & in præterita eorū uestigia regulariter licet recurrere. Habet etiā futurorū regulares cōiecturas, non suspiciosas & ominosas, sed ratas & certas: non ut ex eis aliquid trahere in nostra fata & euēta tentemus, qualia genethliacorum deliramēta sunt, sed quantum ad ipsa pertinet sydera. Nam sicut is qui cōputat lunam, cum hodie in spexerit quota sit, & ante quotlibet annos quota fuerit, & post quotlibet annos quota futura sit, potest dicere: sic de unoquoque syderū, qui ea perite cōputat, respōdere cōsueuerunt. De qua tota cognitione, quantum ad usum eius attinet, quid mihi uidetur aperui. Artiū etiā cæterarū, quibus aliquid fabricatur, uel quod remaneat post operationē artificis ab illo effectū, sicut domus & scamnum &

Cognitio herbarum & similiarum rerum non est superstitiosa. XXXIX

Artis mechanicæ in scripturis usum. XXXX

uas aliquod, atq; alia huiuscemodi, uel quæ ministerium quoddam exhibent operati deo, sicut medicina & agricultura & gubernatio, uel quarum omnis effectus est actio, sicut saltationum & cursuum & luctaminum. Harum ergo cunctarum artium de præteritis experimeta faciunt etiam futura cõijci: nam nullus earum artifex membra mouet in operando, nisi præteritorum memoriã cum futurorum expectatione contexat. Harum autem cognitio tenuiter in ipsa humana uita cursimq; usurpada est, nõ ad operandum, nisi forte officium aliquod cogat, de quo nunc non agimus, sed ad iudicandum, ne omnino nesciamus quid scriptura uelit insinuare, cum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit. Restant ea quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, ubi disciplina regnat disputatiõis & numeri. Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in literis sanctis sunt penetranda & dissoluenda, plurimum ualet: tantum ibi cauenda est libido rixandi, & puerilis quædam ostentatio decipiendi aduersariũ. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ cõclusiones rationum, & plerumq; ita ueras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter attetos decipiãt. Proposuit enim quidam, dicens ei cum quo loquebatur: Quod ego sum, tu non es. At ille cõsensit. Verum enim erat ex parte, uel eo ipso quod iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit: Ego autem homo sum. Hoc quoq; cum ab illo accepisset conclusit dicens: Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum, scriptura quantum existimo detestatur illo loco, ubi dictum est. Qui sophisticæ loquitur, odibilis est. Quamquam etiam sermo non captiosus, sed tam abundantius quam grauitate decet, uerborum ornamenta cõsectas, sophisticus dicatur. Sunt etiam ueræ cõnexiones ratiocinationis falsas habentes sententias, quæ cõsequuntur errorẽ illius cum quo agitur. Quæ tamẽ ad hoc inferuntur a bono & docto homine: ut in ijs erubescens ille, cuius errorẽ cõsequuntur, eundem relinquat errorẽ: quia si in eodem manere uoluerit, necesse est ut etiam illa quæ dãnatur, tenere cogatur. Non enim uera in se rebat Apostolus, cum diceret, Neque Christus resurrexit, & illa alia. Inanis est predicatio, inanis est & fides uestra: & deinceps alia quæ omnino falsa sunt, quia & Christus resurrexit, & nõ erat inanis predicatio eorum qui hoc annunciabant, nec fides eorum qui hoc crediderat: sed ista falsa uerissime cõnectebantur illi sententiæ, qua dicebatur non esse resurrectionem mortuorum. Istis autem falsis repudiatis, quonia uera erant si mortui nõ resurgunt, cõsequens erit resurrectio mortuorum. Cum ergo sint ueræ cõnexiones, non solum uerarum, sed etiam falsarum sententiarum, facile est ueritatẽ cõnexionum etiam in scholis illis discere, quæ præter ecclesiã sunt. Sententiarum autem ueritas in sanctis libris ecclesiasticis inuestiganda est. Ipsa tamen ueritas cõnexionum nõ instituta, sed animaduersa est ab hominibus & notata, ut eã possint uel discere uel docere. Nam est in rerum ratione perpetua & diuinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinem temporum, nõ eum

Dialectica Cap. XXXI

Hoc syllogismo quidam ad ortus Diogenes ipse facta a Diogene cõuersione captus deridebatur. Eccl. 37

1. Cor. 15

Homines ordinem rerum nõ instituerunt, sed animaduertunt. XXXII

ipse cõponit: & locorum situs aut naturas animalium uel stirpium uel lapidum qui ostendit, non res ostendit ab hominibus institutas: & ille qui demonstrat sidera, eorumq; motus, non a se uel ab homine aliquo rem instituta demonstrat: sic etiam qui dicit, cum falsum est quod consequitur, necesse est ut falsum sit quod præcedit, uerissime dicit, neque ipse facit ut ita sit, sed tantum ita esse demonstrat. Ex hac regula illud est quod de apostolo Paulo cõmemorauimus: præcedit enim nõ esse resurrectionem mortuorum, quod dicebant illi, quorum errorẽ destruere uolebat Apostolus. Porro illam sententiam præcedentem, qua dicebant nõ esse resurrectionem mortuorum, necessario sequitur, Neque Christus resurrexit. Hoc autem quod sequitur, falsum est, Christus enim resurrexit. Falsum est ergo & quod præcedit. Præcedit autem, non esse resurrectionem mortuorum. Est igitur resurrectio mortuorum. Quod totum breuiter ita dicitur: Si non est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit: Christus autem resurrexit, est igitur resurrectio mortuorum. Hoc ergo ut cõsequenti ablato, auferrit etiam necessario quod præcedit, nõ instituerunt homines, sed ostenderunt. Et hæc regula pertinet ad ueritatem cõnexionum, non ad ueritatẽ sententiarum. Sed in hoc loco de resurrectione cum ageretur, & regula cõnexionis uera est & ipsa in cõclusionione sententia. In falsis autem sententijs, cõnexionis ueritas est isto modo. Faciamus aliquem concessisse, si animal est cochlea, uocẽ habet. Hoc cõcesso, cum probatum fuerit uocem cochleam non habere, quoniam cõsequenti ablato, illud quod præcedit aufertur, cõcluditur non esse animal cochleam. Quæ sententia falsa est, sed ex cõcesso falso uera est cõclusionis cõnexio. Veritas itaq; sententiæ per seipsam ualet, ueritas autem cõnexionis ex eius cum quo agitur opinione uel concessione consistit. Ideo autem, ut supra diximus, inferitur uera cõnexionione quod falsum est, ut eum, cuius errorem corrigere uolumus, poeniteat concessisse præcedentia, quorum cõsequentiã uidet esse respuenda. Iam hinc intelligere facile est, sicut in falsis sententijs ueras, sic in ueris sententijs falsas cõclusiones esse posse. Fac enim aliquem proposuisse: Si iustus est ille, bonus est, & esse cõcessum. Deinde assumpsisse, non est autem iustus. Quo item cõcesso, intulisse conclusionem: Non est igitur bonus. Quæ tametsi uera sint omnia, non est tamen uera regula conclusionis. Non enim sicut ablato cõsequenti aufertur necessario quod præcedit, ita etiam ablato præcedenti aufertur necessario quod cõsequitur: quia uerum est, quum dicimus: Si orator est, homo est. Ex qua propositione si assumamus. Non est autem orator: nõ erit consequens cum intuleris, Non est igitur homo. Quapropter aliud est nosse regulas cõnexionum, aliud sententiarum ueritatem. In illis discitur quid sit consequens, quid nõ cõsequens, quid repugnans. Consequens est: Si orator est, homo est. Inconsequens, Si homo est, orator est. Repugnans, Si homo est, quadrupes est. Hic ergo de ipsa cõnexionione iudicatur. In ueritate autem sententiarum ipse per se sententiæ non

Concluditur gijmi pñ XXXII

Aliud est leges cognum, quæ intelliguntur XXXIII

non earum cõnexio cõsideranda est, sed ueris certisq; sententijs, cum incertæ uera cõnexionione iunguntur, etiam ipsæ certæ fiant necesse est. Quidam autem sic se iactant, cum ueritatẽ cõnexionum didicerint quasi sententiarum ipsa sit ueritas. Et rursus, quidam plerumq; retinentes uerã sententiã male se cõtemnunt: quia leges cõclusionis ignorat, cum melior sit qui nouit esse resurrectionem mortuorum, quam ille qui nouit cõsequens esse, ut si resurrectio mortuorum nõ est, neque Christus resurrexit. Itẽ scientia definiendi, diuidendi, atq; partiendi, quamquam etiam rebus falsis plerumq; adhibeatur, ipsa tamẽ falsa nõ est, neque ab hominibus instituta, sed in rerum ratione cõperta. Non enim quia & fabulis suis eã poeta, & opinionibus erroris sui uel falsi philosophi, uel etiam hæretici, hoc est falsi Christiani adhibere cõsueuerunt, propterea falsum est neque in definiendo, neque in diuidendo aut partiendo aliquid cõpletendũ esse quod ad rem ipsam non pertinet, aut aliquid quod pertinet prætereundum. Hoc uerum est, etiam si ea quæ definiuntur aut distribuuntur, uera nõ sint: nam & ipsum falsum definitur, cum dicimus, falsum esse significationem reĩ nõ ita se habentis ut significatur, siue aliquo alio modo. Quæ definitio uera est, quamuis falsum uerum esse nõ possit. Possumus etiam diuidere, dicentes, duo esse genera falsi: unum eorum quæ omnino esse nõ possunt, alterum eorum quæ non sunt, quamuis esse possint. Nam qui dicit septem & tria undecim esse, id dicit quod omnino esse nõ potest: qui uero dicit calẽdis, uerbi gratia, Ianuarijs pluuisse, rametsi factum non sit, id tamẽ dicit quod fieri potuerit. Definitio igitur & diuisio falsorum potest esse uerissima, quamuis falsa ipsa utiq; uera non sint. Sunt etiam quædam præcepta uberioris disputationis, quæ iam eloquentia nominatur, quæ nihilominus uera sunt, quamuis eis possint etiam falsa persuaderi. Sed quia & uera esse possunt, non est facultas ipsa culpabilis, sed ea male uentium peruersitas. Nam neque hoc ab hominibus institutum est, ut ueritatis expressio cõciliet auditorem, aut ut facile quod intedit, insinuet breuis & aperta narratio, & uarietas eius sine fastidio teneat intetos, & ceteræ huiusmodi obseruationes, quæ siue in falsis siue in ueris causis, ueræ sunt tamen, in quantum uel sciri uel credi aliquid faciunt, aut ad expetendum fugiendum uel animos mouent, & inuenta potius quod ita se habeat, quam ut ita se haberent instituta. Sed hæc pars cum discutitur, magis ut profeceramus ea quæ intellecta sunt, quam ut intelligamus adhibenda est. Illa uero conclusionum & definitionum & distributionum plurimum intellectorem adiuuat: tantum absit error, quo uidetur homines sibi ipsam beatam uitam ueritatẽ didicisse, cum ista didicerint: quamquam plerumq; accidat, ut facilius homines res eas assequantur, propter quas assequendas ista discunt, quam talium præceptorum nodosissimas & spinosissimas disciplinas. Tantum si quis ipsam dare uolens præcepta ambulandi, moneat nõ esse leuandum pedem posteriorem, nisi cum posuerit priorem, deinde minutatim quemadmodum articulum & poplitum cardines oporteat mouere descri-

Abd. dñi Partitio. XXXV

Consequenti nõ uberioris disputationis, quæ iam eloquentia nominatur, quæ nihilominus uera sunt, quamuis eis possint etiam falsa persuaderi. Sed quia & uera esse possunt, non est facultas ipsa culpabilis, sed ea male uentium peruersitas. Nam neque hoc ab hominibus institutum est, ut ueritatis expressio cõciliet auditorem, aut ut facile quod intedit, insinuet breuis & aperta narratio, & uarietas eius sine fastidio teneat intetos, & ceteræ huiusmodi obseruationes, quæ siue in falsis siue in ueris causis, ueræ sunt tamen, in quantum uel sciri uel credi aliquid faciunt, aut ad expetendum fugiendum uel animos mouent, & inuenta potius quod ita se habeat, quam ut ita se haberent instituta. Sed hæc pars cum discutitur, magis ut profeceramus ea quæ intellecta sunt, quam ut intelligamus adhibenda est. Illa uero conclusionum & definitionum & distributionum plurimum intellectorem adiuuat: tantum absit error, quo uidetur homines sibi ipsam beatam uitam ueritatẽ didicisse, cum ista didicerint: quamquam plerumq; accidat, ut facilius homines res eas assequantur, propter quas assequendas ista discunt, quam talium præceptorum nodosissimas & spinosissimas disciplinas. Tantum si quis ipsam dare uolens præcepta ambulandi, moneat nõ esse leuandum pedem posteriorem, nisi cum posuerit priorem, deinde minutatim quemadmodum articulum & poplitum cardines oporteat mouere descri-

Abd. dñi ad inuentionem, dia lectica ad iudicandum utilis. XXXVII

Abd. dñi leges cognum, quæ intelliguntur XXXIII

bat. Vera enim dicit, nec aliter ambulari potest, sed facilius homines hoc faciendo ambulant, quam animaduertunt cum faciunt, aut intelligunt cum audiunt. Qui autem ambulare nõ possunt, multo minus ea curant, quæ nec experiendo possunt attendere. Ita plerumq; citius ingeniosus uidet non esse ratam conclusionem, quam præcepta eius capit: tardus autem non eam uidet, sed multo minus quod de illa præcipit. Magisq; in his omnibus ipsa spectacula ueritatis sæpe delectant, quam ex eis in disputando aut iudicando adiuuamur, nisi forte quam exercitiora reddunt ingenia, si etiam maligniora aut inflatiora nõ reddat: hoc est, ut aut decipere uerissimili sermone atq; interrogatiõibus amet, aut aliquid magnum, quo se bonis atq; innocentibus anteponant, se assecutos putet, qui ista didicerunt. Iam uero numeri disciplina cuiuslibet tardissimo clarum est, quod nõ sit ab hominibus instituta, sed potius indagata atq; inuenta. Non enim sicut primam syllabam Italia, quæ breuem pronunciauerunt ueteres, uoluit Virgilius, & longa facta est: ita quisquam potest efficere cum uoluerit, ut ter terna aut non sint noue, aut non possint efficere quadratam figuram, aut nõ ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium seculum, ad nullum dupla, quia intelligibiles numeri semissem non habent. Siue ergo in seipsis cõsiderentur, siue ad figurarum aut sonorum aliarum uel motionum leges numeri adhibeant, incommutabiles regulas habent, neque ullo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate cõpertas. Quæ tamen omnia quisquis ita dilexerit, ut iactare se inter imperitos uelit, & nõ potius querere unde sint uera, quæ tantummodo uera esse persenserit, & inde quædam non solum uera, sed etiam incommutabilia, quæ incommutabilia esse nõ cõprehenderit, ac sic a specie corporum usq; ad humanam mentem perueniens, cum & ipsam mutabilem inuenierit, quod nunc docta, nunc indocta sit, constituta tamen inter incommutabilem supra se ueritatẽ, & mutabilia infra se cetera, ad unius dei laudem atq; dilectionem cuncta cõuertere, a quo cuncta esse cognoscit, doctus uideri potest, sapiens autem esse nullo modo. Quamobrem uidet mihi studiosis & ingeniosis adolecentibus, & timentibus deum, beatamq; uitam querentibus, salubriter præcipi, ut nullas doctrinas quæ præter ecclesiam Christi exercentur, tanquam ad beatam uitam capeffendam secure sequi audeant, sed eas sobrie diligenterq; diiudicent. Et si quas inuenierint ab hominibus institutas uarias propter diuersas uoluntates instituentium, & ignotas propter suspensiones errantium, maxime si habeant etiam cum demonibus initam societatem per quarundam significationum quasi quædam pacta atq; cõuenta, repudient penitus & detestentur, alienent etiam studia a superfluis & luxuriosis hominum institutis. Illa uero instituta hominum, quæ ad societatem conuenientium ualent pro ipsa huius uitæ necessitate nõ negligat. In cæteris autem doctrinis, quæ apud gentes inueniuntur, præter historiam rerum, uel præteriti temporis, uel presentis ad sensus corporis pertinentium, quibus etiam

Numeri. Cap. XXXVIII

Que artes huius mane amplectende. Cap. XXXIX

Leges huiusmodi

etiā utilitū artū corporaliū experientia & cōi-
 cturę annuerant, & præter rationem disputatio-
 nis & numeri nihil utile esse arbitror. In quibus
 omnibus tenendū est: Ne quid nimis, & maxime
 in ijs que ad corporis sensus pertinentia, uolunt
 tēporibus, & cōtinentur locis. Sicut autē quidā de
 uerbis omnibus & nominibus Hebræis & Syris
 & Ægyptijs, uel si qua alia lingua in scripturis san-
 ctis inueniri potest, quæ in eis sine interpretatiōe
 sunt posita, fecerūt ut ea separatim interpretaren-
 tur: quod & Eusebius fecit de temporum historia
 propter diuinorū librorū quæstiones, quæ usum
 eius flagitat: quod ergo hi fecerūt de his rebus, ut
 nō sit necesse Christiano in multis propter pauca
 laborare: sic uideo posse fieri, si quæ eorū qui pos-
 sunt, benignā sanē operam fraternæ utilitati dele-
 ctet impēdere, ut quoscūq; terrarū locos, quæ ue-
 animalia uel herbas atq; arbores, siue lapides uel
 metalla incognita, speciesq; quaslibet scriptura
 cōmemorat, ea generatim digerens, sola exposita
 literis mādēt. Potest etiā de numeris fieri, ut eorū
 tantūmodo numerorū exposita ratio conscribā,
 quos diuina scriptura meminit. Quorū aliqua aut
 omnia fortē iam facta sunt, sicut multa quæ a bo-
 nis doctisq; Christianis elaborata atq; conscripta
 arbitramur, non inuenimus: sed siue ppter turbas
 negligentū, siue propter inuidorū occultationes
 latent: quod utrū de ratione disputādi fieri possit,
 ignoro. Et uidetur mihi fieri nō posse, quia per to-
 tum textū scripturarū colligata est neruorū uice:
 & ideo magis ad ambigua soluēda & explicāda,
 de quibus post loquemur, legentes adiuuat, q̄ ad
 incognita signa, de quibus nūc agimus, agnoscen-
 da. Philosophi autē qui uocātur, si qua fortē uera
 & fidei nostræ accōmoda dixerūt, maxime Plato
 nici, non solū formidāda non sunt, sed ab eis etiā
 tanq̄ iniustis possessoribus in usum nostrū uendi-
 canda. Sicut enim Ægyptij nō solū idola habebāt
 & onera grauiā, quæ populus Israel detestaret &
 fugeret, sed etiā uasa atq; ornamenta de auro & ar-
 gento & uestē, quæ ille populus exiens de Ægy-
 pto, sibi potius tanq̄ ad usum meliorem clanculo
 uēdicauit, nō autoritate ppria, sed præcepto dei,
 iplis Ægyptijs nesciēter cōmodatibus ea quibus
 nō bene utebant, sic doctrinā omnes gentiliū nō
 solū simulata & superstitiosa figmēta, grauesq; sar-
 cinas superuacanei laboris habēt, quæ unusquisq;
 nostrū duce Christo de societate gentiliū exiens,
 debet abominari atq; deuitare, sed etiam liberales
 disciplinas usui ueritatis aptiores, & quædā morū
 præcepta utilissima cōtinēt, deq; ipso uno deo co-
 lendo nōnulla uera inueniuntur apud eos, qd̄ eo-
 rum tanq̄ aurū & argentū, quod non ipsi institue-
 runt, sed de quibusdā quasi metallis diuinæ prouī-
 detiæ, quæ ubiq; infusa est, eruerūt, & quo peruer-
 se atq; iniuriose ad obsequia dæmonum abutunt,
 cum ab eorū misera societate sese animo separat,
 debet ab eis auferre Christianus ad usum iustū præ-
 dicandi euangelij. Vestem quoq; illorum, id est
 hominū quidē instituta, sed tamen accōmodata
 humanæ societati, qua in hac uita carere nō possū

Ab ethnicis si
 quid bene di-
 ctū, in nostrū
 usum est cōuer-
 tendum. XL

Exod. 3. 12

Dist. 37. cap.
 egimus.

mus, accipere atq; habere licuerit in usum cōuer-
 tēda Christianū: nā quid aliud fecerunt multi bo-
 ni fideles nostri: Nonne aspiciamus quāto auro &
 argēto & ueste suffarcinatus exierit de Ægypto
 Cyprianus doctor suauissimus, & martyr beatissi-
 mus: quāto Lactantius: quāto Victorinus, Opta-
 tus, Hilar. Vt de uiuis taceā, quāto innumerabiles
 Græci: Quod prior ipse fidelissimus dei famulus
 Moyses fecerat, de quo scriptū est, q̄ eruditus fue-
 rit omni sapiētia Ægyptiorū: Quibus omnib. ui-
 ris superstitiosa gentiū cōsuetudo: & maxime illis
 tēporibus, cū Christi iugū decutiens, Christianos
 persequebatur, disciplinas quas utiles habebat,
 nūq; cōmodaret, si eas in usum unius dei colendi,
 quo uanus idolorū cultus extingueret, cōuersum
 iri suspicaret, sed dederunt aurū & argētum & ue-
 stē suā exeunti populo dei de Ægypto, nesciētes
 quēadmodum illa que dabāt, in Christi obsequiū
 redderent. Illud em̄ in Exodo factū, sine dubio fi-
 guratum est ut hoc præsignaret, qd̄ sine præiudi-
 cio alterius, aut paris, aut melioris intelligētia di-
 xerim. Sed hoc modo instructus diuinarū scri-
 pturarū studiosus, cū ad eas perscrutādas accede-
 re cōperit, illud Apostolicū cogitare non cesset:
 Sciētia inflat, charitas ædificat. Ita em̄ sentiet, quā-
 uis de Ægypto diues exeat, tñ nisi pascha egerit,
 saluū se esse nō posse. Pascha autē nostrū immola-
 tus est Christus. Nihilq; magis immolatio Christi
 nos docet, q̄ illud quod ipse clamat, tanq̄ ad eos
 quos in Ægypto sub Pharaone uidet laborare:
 Venite ad me qui laboratis et onerati estis, & ego
 reficiā uos, tollite iugū meū super uos, & discite a
 me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis
 requiē animabus uestris: iugū enim meum suauē
 est, & sarcina mea leuis. Quib. nisi mitibus & hu-
 milibus corde, quos nō inflat sciētia, sed charitas
 ædificat: Meminerint ergo eorū qui pascha illo tē-
 pore per umbrarum imaginaria celebrabāt, cum
 signari postes sanguine agni iuberentur, hyssopo
 fuisse signatos. Hęc herba mitis et humilis est, ni-
 hil fortius & penetrabilius eius radicib. ut in cha-
 ritate radicati & fundati possimus cōprehendere
 cū omnibus sanctis quæ sit latitudo & longitudo
 & altitudo & pfundum, id est crucē domini, cuius
 latitudo dicitur in trāsuerso ligno quo extēdunt
 manus, lōgitudo a terra usq; ad ipsam latitudinē,
 quo a manib. & infra totū corpus affigē, altitudo
 a latitudine sursum usq; ad summū, quo adhæret
 caput: pfundū uero qd̄ terræ infixū absconditur.
 Quo signo crucis, omnis actio Christiana descri-
 bit, bene operari in Christo, & ei perseuerāter in-
 herere, sperare cœlestia, sacramēta nō pphanare.
 Per hęc actionem purgati ualebimus cognoscere
 etiā supereminentē sciētia charitatis Christi, qua
 equalis est patri, per quē facta sunt omnia, ut im-
 pleamur in omnē plenitudinē dei. Est etiā in hyssopo
 uis purgatoria, ne inflante sciētia de diuitijs
 ab Ægypto ablati, superbe aliquid pulmo tumē-
 dus anhelet: Asperges me, inquit, hyssopo & mū-
 dabor: lauabis me, & super niuem dealabor. Au-
 ditui meo dabis exultationem & lætitiā. Deinde
 annectit

Scriptu-
 ra propheti-
 cā comparatio.
 XLII

Studia
 logicę
 munitur
 Cap. XI

Summa super
 uerbum libro
 I. Cap. I

Hyssopo

Distinctio qua
 tum faciat. II

Pl. 10

annectit cōsequenter, ut ostēdat purgationē a su-
 perbia significari hyssopo: Et exultabunt ossa hu-
 miliata. Quātū autē minor est auri argenti ue-
 stisq; copia, quam de Ægypto secum ille populus
 abstulit, in cōparatione diuitiarū, quas postea He-
 rosolyma cōsecutus est, quæ maxime in Salomo-
 ne rege ostendunt, tanta fit cūcta sciētia que
 dem est utilis collecta de libris gentiū, si diuinarū
 scripturarū sciētia cōparetur. Nam quicquid ho-
 mo extra didicerit, si noxiū est, ibi dānatur: si utile
 est, ibi inuenitur. Et cū ibi quisq; inuenit omnia
 que utiliter alibi didicit, multo abundātius ibi in-
 ueniet ea quæ nusquam omnino alibi, sed in illa-
 rum tantūmodo scripturarum mirabili altitudine
 & mirabili humilitate discūtur. Hac igitur instru-
 ctione præditum cum signa incognita lectorem
 non impedierint, mitem & humilē corde subiuga-
 tum leniter Christo, & oneratū sarcina leui, fun-
 datum & radicatū & edificatū in charitate, quam
 sciētia inflare non possit, accedit ad ambigua si-
 gna in scripturis considerata & discutienda, de
 quibus iam tertio uolumine dicere aggrediar, qd̄
 dominus donare dignabitur.

D. AVRELII AVGV-
 STINI DE DOCTRINA CHRI-
 STIANA LIBER III

O M O timens deū, uolūtatem eius
 in scripturis sanctis diligēter inquiri-
 rit. Et ne amet certamina pietate mā-
 fuetus, præmunitus etiā sciētia lin-
 guarū, ne in uerbis locutionibusq;
 ignotis hereat, præmunitus etiā cognitione qua-
 rādam rerū necessariarū, ne uim naturam ue earū
 que propter similitudinē adhibētur, ignoret, adiu-
 uante etiam codicū ueritate quam solers emenda-
 tionis diligētia pcurauit, ueniat ita instructus ad
 ambigua scripturarū discutiēda atq; soluenda. Vt
 autē signis ambiguīs non decipiatur, quātum per
 nos instrui potest, fieri autem potest, ut istas uias
 quas ostēdere uolumus, tanq̄ pueriles uel magni-
 tudine ingenij, uel maioris illuminatiōis claritate
 derideat, sed tamen ut dicere cōperā, quātū per
 nos instrui potest, qui eo loco animi est, ut per nos
 instrui ualeat, sciat ambiguitatem scripturę aut in
 uerbis proprijs esse, aut in trāslatione: quæ genera in
 secundo libro demonstrauimus. Sed cum uerba
 propria faciūt ambigua scripturam, primo prouī-
 dendū est, ne male distinxerimus, aut pronuncia-
 uerimus. Cum ergo adhibita intentio incertū esse
 prouiderit, quomodo distinguēdū aut quomodo
 pronunciandū sit, consulat regulā fidei, quam de
 scripturarū planioribus locis & ecelesie autorita-
 te percepit, de qua satis egimus, cum de rebus in
 primo libro loqueremur. Quod si ambę uel etiā
 omnes, si plures fuerint, partes ambiguitatis, secū-
 dum fidem sonuerint, textus ipse sermonis a præ-
 cedentibus & cōsequentibus partibus, quæ ambi-
 guitatem illam in medio posuerūt, restat cōsulen-
 dus: ut uideamus cui nā sententiæ de pluribus quæ

O M O timens deū, uolūtatem eius
 in scripturis sanctis diligēter inquiri-
 rit. Et ne amet certamina pietate mā-
 fuetus, præmunitus etiā sciētia lin-
 guarū, ne in uerbis locutionibusq;
 ignotis hereat, præmunitus etiā cognitione qua-
 rādam rerū necessariarū, ne uim naturam ue earū
 que propter similitudinē adhibētur, ignoret, adiu-
 uante etiam codicū ueritate quam solers emenda-
 tionis diligētia pcurauit, ueniat ita instructus ad
 ambigua scripturarū discutiēda atq; soluenda. Vt
 autē signis ambiguīs non decipiatur, quātum per
 nos instrui potest, fieri autem potest, ut istas uias
 quas ostēdere uolumus, tanq̄ pueriles uel magni-
 tudine ingenij, uel maioris illuminatiōis claritate
 derideat, sed tamen ut dicere cōperā, quātū per
 nos instrui potest, qui eo loco animi est, ut per nos
 instrui ualeat, sciat ambiguitatem scripturę aut in
 uerbis proprijs esse, aut in trāslatione: quæ genera in
 secundo libro demonstrauimus. Sed cum uerba
 propria faciūt ambigua scripturam, primo prouī-
 dendū est, ne male distinxerimus, aut pronuncia-
 uerimus. Cum ergo adhibita intentio incertū esse
 prouiderit, quomodo distinguēdū aut quomodo
 pronunciandū sit, consulat regulā fidei, quam de
 scripturarū planioribus locis & ecelesie autorita-
 te percepit, de qua satis egimus, cum de rebus in
 primo libro loqueremur. Quod si ambę uel etiā
 omnes, si plures fuerint, partes ambiguitatis, secū-
 dum fidem sonuerint, textus ipse sermonis a præ-
 cedentibus & cōsequentibus partibus, quæ ambi-
 guitatem illam in medio posuerūt, restat cōsulen-
 dus: ut uideamus cui nā sententiæ de pluribus quæ

se ostendūt ferat suffragiū, eamq; sibi cōtexi patia-
 tur. Iam nunc exempla considera. Illa hæretica di-
 stinctio: In principio erat uerbum, & uerbum erat
 apud deū, & deus erat: ut alius sensus sit, Verbum
 hoc erat in principio apud deū: non uult uerbum
 deum confiteri. Sed hoc regula fidei refellendum
 est, qua nobis de trinitatis æqualitate præscribit,
 ut dicamus: Et deus erat uerbū, deinde subiunga-
 mus: Hoc erat in principio apud deū. Illa uero di-
 stinctionis ambiguitas neutra parte resistit fidei,
 & ideo textu ipso sermonis dijudicāda est, ubi ait
 Apostolus: Et quid eligam ignoro, cōpellor autē
 ex duobus, concupiscentiā habēs dissolui, & esse
 cum Christo: multo enim magis optimū, manere
 in carne necessariū propter uos. Incertū enim est
 utrum ex duobus concupiscentiā habēs, an com-
 pellor autē ex duobus, ut illud adiūgatur, cōcupi-
 sciētia habens dissolui, & esse cum Christo. Sed
 quoniā ita sequitur: Multo enim magis optimum
 apparet eum eius optimi dicere se habere concu-
 piscētiam, ut cum ex duobus cōpellatur, alterius
 tamen habeat cōcupiscentiā, alterius necessitatē:
 concupiscentiā scilicet esse cum Christo, necessi-
 tatem manere in carne. Quæ ambiguitas uno cō-
 sequenti uerbo dijudicatur, quod positū est enim:
 quam particulā qui abstulerūt interpretes, illa po-
 tius sententiā ducti sunt, ut non solū cōpelli ex duo-
 bus, sed etiā duorū habere concupiscentiā uide-
 retur. Sic ergo distinguendū est: Et quid eligam
 ignoro, cōpellor autē ex duobus: quam distinctio
 sequit, concupiscentiā habēs dissolui, & esse cum
 Christo. Et tanq̄ quæreretur, quare huius rei po-
 tius habeat cōcupiscentiam? Multo enim magis
 optimū, inquit. Cur ergo ē duobus compellitur?
 Quia est manēdi necessitas quā ita subiicit: Ma-
 nere in carne necessariū propter uos. Vbi autem
 neq; præscripto fidei, neq; ipsius sermonis textu
 ambiguitas explicari pōt, nihil obest se cūdū quā
 libet earum quæ ostēduntur sententiā distinguere.
 Veluti est illa ad Corinthios: Has ergo pmissio-
 nes habētes charissimi, mundemus nos ab omni
 coinquinatione carnis & spiritus, perficiētes san-
 ctificationē in timore domini: capite nos, nemini
 nocuimus. Dubiū est quippe utrū mūdemus nos
 ab omni coinquinatione carnis & spiritus, secun-
 dum illam sententiā, ut sit sancta & corpore & spi-
 ritu, an mūdemus nos ab omni coinquatiōe car-
 nis, ut alius sit sensus: Et spiritus perficiētes sancti-
 ficationē in timore domini, capite nos. Tales igitur
 distinctiōnū ambiguitates, in potestate legen-
 tis sunt. Quæcūq; autē de ambiguīs distinctiōnibus
 diximus, eadē obseruāda sunt & in ambiguīs pronun-
 ciationibus. Nā & ipsæ nisi nimia lectoris
 uitient incuria, aut regulis fidei corriguntur, aut
 præcedētis uel cōsequētis cōtextione sermonis,
 aut si neutrū horū adhibet ad correctionē, nihilo-
 minus dubiæ remanebunt, ut quolibet modo le-
 ctor pnūciauerit, nō sit in culpa. Nisi em̄ fides re-
 uocet, qua credimus deū nō accusaturū aduersus
 electos suos, & Christū nō cōdemnaturū electos
 suos, potest illud sic pronunciarī: Quis accusabit
 aduersus

10. 1

Phil. 1

2. Cor. 7

Distinctio in

pronunciando

Cap. III

aduersus electos Dei: Vt hanc interrogationem quasi responsio subsequatur: Deus qui iustificat. Et iterum interroget. Quis est qui condēnat. Et respondeat: Christus Iesus, qui mortuus est. Quod credere quia demētissimū est, ita pronuntiabit, ut præcedat percōtatio, sequat̄ interrogatio. Inter percōtationē autē & interrogationē hoc ueteres interesse dixerūt, q̄ ad percōtationē multa responderi possunt: ad interrogationē uero, aut nō, aut etiā. Pronuntiabit ergo ita, ut post percōtationē qua dicimus: Quis accusabit aduersus electos dei: illud quod sequit̄ sono interrogātis enuncietur: Deus qui iustificat: ut tacite respondeat, nō, Et item percōtemur. Quis est qui condēnat: rursusq̄ interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est: magis autem qui resurrexit, qui est in dextera dei, qui & interpellat pro nobis: ut ubiq̄ tacite respondeatur. Non. At uero illo loco ubi ait, Quid ergo dicemus: quia gentes quæ nō sectabant̄ iustitiam, apprehēderunt iustitiā, nisi post percōtationē qua dictū est: Quid ergo dicemus: responsio subiiciatur: Quia gentes quæ non sectabantur iustitiā, apprehēderunt iustitiā: textus cōsequens non cohærebit. Qualibet autē uoce pronuncietur illud quod Nathanael dixit: A Nazareth potest aliquid boni esse, siue affirmantis, ut illud solū ad interrogationē pertineat quod ait: A Nazareth, siue totū cū dubitatione interrogātis, non uideo quomodo discernatur: uterq̄ autē sensus fidē non impedit. Est etiā ambiguitas in sono dubio syllabarū, & hæc utiq̄ ad pronuntiationē pertinens, nam quod scriptū est: Non est absconditū a te os meū quod fecisti in abscondito, non elucet legenti utrum correpta litera os pronūciat, an producta. Si enim corripiat, ab eo quod sunt ossa: si autē producat, ab eo quod sunt ora, intelligit̄ numerus singularis. Sed talia linguæ præcedentis inspectione diiudicatur: nam in Græco non *σώμα*, sed *ὄστρον* positum est. Vnde plerunq̄ loquēdi cōsuetudo uulgaris utilior est significādīs rebus, q̄ integritas literata. Mallē quippe cum barbarismo dici. Non est absconditum a te ossum meum: q̄ ut ideo esset minus apertū, quia magis Latinū est. Sed aliquando dubius syllabę sonus etiā uicino uerbo ad eandem sententiā pertinēte diiudicat̄. Sicut est illud Gal. 5 Apostoli: Quę prædico uobis sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnū dei non possidebunt. Si tantūmodo dixisset: Quæ prædico uobis, neq̄ subiūxisset: Sicut prædixi, nō nisi ad codicē præcedentis linguę recurrendum esset ut cognoscere-mus utrū in eo q̄ dixit, prædico, producenda an corripēda esset media syllaba: nūc autē manifestū est producendā esse. Non enim ait, sicut prædicaui, sed sicut prædixi. Non solū autē istę, sed etiam illæ ambiguitates quæ non ad distinctionē uel ad pronuntiationem pertinent, similiter considerādę sunt, qualis illa est ad Thessalonicēses: Propterea consolati sumus fratres in uobis. Dubiū est enim utrū o fratres, an hos fratres: Neutrū autē horū est contra fidem, sed Græca lingua hos casus pares nō habet, & ideo illa inspecta renunciatur uoca-

Percōtatio & interrogatio

Rom. 1

Io. 1

Psal. 138

Gal. 5

Ambiguitas sermonis quæ ratione expectatur. IIII 1. Thej. 3

tiuus, id est, o fratres. Quod si uoluisset interpretari dicere, propterea consolationē habuimus fratres in uobis, minus seruitū esset uerbis, sed minus de sententiā dubitaretur: aut certe si adderetur, nostri, nemo ferē ambigeret uocatiuū esse casum, cū audiret: Propterea consolati sumus fratres nostri in uobis. Sed iam hoc periculosius permittit̄. Ita factum est in illa ad Corinthios, cum ait Apostolus: Quotidie morior, per uestrā gloriā fratres quā habeo in Christo Iesu. Ait em̄ quidā interpretis: Quotidie morior, per uestrā iuro gloriā: quia in Græco uox iurātis manifesta est sine ambiguo sono. Rarissime igitur & difficilime inueniri potest ambiguitas in proprijs uerbis, quantū ad libros diuinarum scripturarū spectat, quā non aut circūstantia ipsa sermonis qua cognoscitur scriptorū intētio, aut interpretū collatio, aut præcedētis linguę soluat inspectio. Sed uerborū trāslatorū ambiguitates, de quibus deinceps loquendū est, non mediocrem curā industriamq̄ desiderāt. Nā in principio cauendū est, ne figuratā locutionem ad literam accipias. Et ad hoc em̄ pertinet, qd̄ ait Apostolus: Litera occidit, spiritus autē uiuificat. Cum enim figurate dictū sic accipitur, tanq̄ proprie dictum sit, carnaliter sapitur. Neq̄ ulla mors animæ cōgruentius appellatur, q̄ cum id etiam quod in ea bestijs antecellit, hoc est intelligētia carni subiicitur sequēdo literam. Qui enim sequitur literā, translata uerba sicut propria tenet: neq̄ illud qd̄ proprio uerbo significatur, refert ad aliā significationem. Sed si sabbatū audierit, uerbi gratia, non intelligit nisi unū diem de septē, qui cōtinuo uolumine repetuntur. Et cū audierit sacrificium, nō excedit cogitatione illud quod fieri de uictimis pecorū terrenisq̄ fructibus solet. Ea demū est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere & supra creaturam corpoream oculum mētis ad hauriendum æternum lumen leuare non posse. Quę tamen seruitus in Iudeo populo lōge a ceterarum gentiū more distabat, quando quidem rebus tēporalibus ita subiugati erāt, ut unus eis in omnibus cōmenderetur deus. Et quanq̄ signa rerum spiritaliū pro ipsis rebus obseruaret, nescientes quō referrentur, id tamen insitum habebant, quod tali seruitute uni omniū, quę nō uidebant, placerent deo. Quam custodiā tanq̄ sub pedagogo paruulorū fuisse scribit Apostolus: Et ideo qui talibus signis pertinaciter inhæserunt, cōtemnentem ista dominū, cum iam tēpus reuelationis eorum uenisset, ferre non potuerūt, atq̄ inde calumnias, q̄ sabbato curaret, moliti sunt principes eorum: populuscq̄ signis illis tanquā rebus abstractis, non credebat deum esse, uel a deo uenisse, qui ea sicut a Iudæis obseruabant, nollet attendere. Sed qui crediderūt, ex quibus facta est prima ecclesia Hierosolymitana, satis ostenderūt quanta utilitas fuerit eo modo sub pedagogo custodiri, ut signa quæ temporaliter imposita erant seruientibus, ad unius dei cultū, qui fecit cœlū & terrā, opinionē obseruantū religarent. Nāq̄ illi quia proximi spiritalibus fuerūt, in ipsis enim tēporalibus & carnalibus

nalibus uocibus atq̄ signis, quibus quomodo spiritaliter essent intelligēda, nescirēt: quia unū tamen didicerāt uenerari æternū deum, tam capaces extiterunt spiritus sancti, ut omnia sua uenderent, eorumq̄ precii indigētibus distribuendū, ante apostolorum pedes ponerēt, seq̄ totos dedicarēt deo tanquā templū nouū, cuius terrenæ imaginī, hoc est tēplo ueteri seruiabant. Non enim hoc ullas ecclesias gentiū fecisse scriptū est, quia non tam prope inuēti erāt qui simulachra manufacta deos habebant. Et si quādo aliqui eorū illa tanq̄ signa interpretari conabātur, ad creaturā colendā, uenerandamq̄ referebant. Quid enim mihi prodest simulachrū, uerbi gratia, Neptuni, nō ipsū habendum deum, sed eo significari uniuersum mare, uel etiam omnes aquas ceteras, quæ fontibus prorunt: sicut a quodam poeta illorū describitur: si bene recolo, ita dicente, Tu Neptune pater, cui tempora cana crepanti Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento Profluit Oceanus, & flumina crinibus errant. Hęc siliqua intra dulce tectoriū sonantes lapillos quatit. Non est autem hominum, sed porcorum cibus. Nouit quid dicam, qui euangelium nouit. Quid ergo mihi prodest quod Neptuni simulachrū ad illā significationē refert, nisi fortē ut neutrum colam. Tam enim mihi statua quælibet, q̄ mare uniuersum, non est deus. Fateor tamē altius demersos esse, qui opera hominū deos putant, q̄ qui opera dei. Sed nobis unus diligēdus & colendus deus præcipitur, qui fecit hæc omnia, quorū illi simulachra uenerātur, uel tanq̄ deos, uel tanq̄ signa & imagines deorum. Si ergo signum utiliter institutū pro ipsa re sequi, cui significandæ institutum est, carnalis est seruitus, quāto magis inutiliū rerū signa instituta pro rebus accipere: Quę si reuleris ad ea ipsa quæ his significātur, eisq̄ colendis animū obligaueris, nihilominus seruii carnaliquē onere atq̄ uelamine non carebis. Quamobrem Christiana libertas eos, quos inuenit sub signis utilibus tanq̄ prope inuētos, interpretatis signis quibus subditi erāt, eleuatos ad eas res, quarū illa signa sunt, liberauit. Ex his factæ sunt ecclesiæ sanctorum Israelitarum. Quos autē inuenit sub signis inutilibus, non solum seruiem operationē sub talibus signis, sed etiam ipsa signa frustra uit remouitq̄ omnia: ut a corruptione multitudinis simulatorū deorū, quam sæpe ac proprie scriptura fornicationē uocat, ad unius dei cultum gentes cōuerterētur, nec sub ipsis iam signis utilibus seruiture, sed exercitaturæ potius animū in eorū intelligentia spiritali. Sub signo enim seruit qui operatur aut ueneratur aliquam rem significantē, nesciens quid significet: qui uero aut operatur, aut ueneratur utile signum diuinitus institutū, cuius uim significationēq̄ intelligit, non hoc ueneratur quod uidetur & transit, sed illud potius quod talia cūcta referenda sunt. Talis autē homo spiritalis & liber est, etiā tempore seruitutis, quo carnalibus animis nondū oportet signa illa reuelari, quorum iugo edomandi sunt. Tales autē spirituales erant patriarcharum.

De cultoribus simulachrorū & creaturarū. Cap. VII

Claudiani uerfus

Christiani signa interpretantur. VIII

De signis Israelitarū & Christianorū. IX

Abreuelari

Aug. to. 3

chæ ac prophetæ, omnesq̄ in populo Israel per quos nobis spiritus sanctus ipsa scripturarū & auxilia & solatia ministravit. Hoc uero tēpore posteaquā resurrectione dñi nostri Iesu Christi manifestissimū iudiciū nostræ libertatis illuxit, nec eorū quidem signorū quæ iam intelligimus operatione graui onerati sumus: sed quædā pauca pro multis eadēq̄ factu facillima, & intellectu angustissima, & obseruatione castissima, ipse dñs & apostolica tradidit disciplina: sicuti est baptisimi sacramentū, & celebratio corporis & sanguinis domini. Quæ unusquisq̄ cum percipit quod referantur imbutus agnoscit, ut ea nō carnali seruitute, sed spiritali potius libertate ueneretur. Vt autē literam sequi & signa pro rebus quæ ijs significātur accipere seruilis infirmitatis est, ita inutiliter signa interpretari male uagātis erroris est. Qui autē nō intelligit quid significet signū, & tamē signum esse intelligit, nec ipse premitur seruitute. Melius est autē, uel premi incognitis, sed utilibus signis, q̄ inutiliter ea interpretando, a iugo seruitutis educā ceruicē laqueis erroris inferere. Huic autē obseruationi qua cauemus figuratā locutionem, id est translata quasi propria sequi, adiungenda etiā illa est, ne propriā quali figuratā uelimus accipere. Demonstrandus est igitur prius modus inueniendæ locutionis, propria ne an figurata sit. Et iste omnino modus est, ut quicquid in sermone diuino neq̄ ad morū honestatē, neq̄ ad fidē ueritatem proprie referri potest, figuratū esse cognoscas. Morum honestas ad diligendū deum & proximū, fidei ueritas ad cognoscendū deum & proximū pertinet. Spes autē sua cuiq̄ est in cōscientia propria, quemadmodū se sentit ad dilectionem dei & proximī cognitionēq̄ proficere. De quibus omnib. primo libro dictum est. Sed quoniam procliuē est humanū genus, non ex momentis ipsius libidinis, sed potius suæ consuetudinis æstimare peccata, fit plerūq̄ ut quisq̄ hominū ea tantum culpāda arbitretur quæ suæ regionis & tēporis homines uituperare atq̄ damnare cōsueuerunt, & ea tantum probāda atq̄ laudāda quæ cōsuetudo eorum cum quibus uiuit admittit: eoq̄ cōtingit, ut si quid scriptura uel præceperit quod abhorret a cōsuetudine audiētium, uel quod non abhorret culpauerit, si animū eorū iam uerbi uinxit autoritas, figuratam locutionem putent. Non autē præcipit scriptura nisi charitatē, nec culpatur nisi cupiditatem, & eo modo informat mores hominū. Item si animū præoccupauit alicuius erroris opinio, quicquid aliter asseruerit scriptura, figuratū homines arbitrant. Non autē asserit nisi catholicā fidem, rebus præteritis & futuris & presentibus. Præteritorū narratio est, futurorum prænūciatio, presentū demonstratio. Sed omnia hæc ad eandē charitatē nutriendā atq̄ corroborandā, & cupiditatē uincendā atq̄ extinguendā ualent. Charitatē uoco motū animi ad fruendū deo propter ipsum, & se atq̄ proximo propter deum. Cupiditatē autē motū animi ad fruendū se & proximo & quolibet corpore nō propter deū. Quod autē agit indomita cupiditas ad corrupendum animū

Baptisimus Eucharistia

Que ut figura te dicta, sint accipienda. X

Charitas Cupiditas

sent. dist. 17 cap. quod aut

c m m

Flagitium & corpus suum, flagitiū uocatur. Quod autē **Facinus** agit ut alteri noceat, facinus dicitur. Et hæc sunt duo genera omnium peccatorum, sed flagitia priora sunt. Quæ cum exanimauerint animū, & ad quam egestatē perduxerint, in facinora prosiliunt, quibus remoueantur impedimēta flagitiorum aut adiuuēta quærantur. Item quod agit charitas quo sibi proffit, utilitas est: quod autē agit ut proffit proximo, beneficentia nominatur. Et hinc præcedit utilitas, quia nemo potest ex eo quod non habet prodesse alteri. Quanto autē magis regnū cupiditatis destruit, tanto charitatis augetur. Quicquid ergo asperum & quasi sæuum factu dictūq; in sanctis scripturis legitur ex persona dei uel sanctorum eius, ad cupiditatis regnū destruendū ualet. Quod si perspicue sonat, non est ad aliud referendū quasi figurate dictū sit. Sicuti est illud Apostoli, The-saurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij, qui reddet unicuique secundum opera sua, ijs quidem qui secundū sustinētiam boni operis gloriam & honorē & incorruptionē quærētibus uitā æternā: ijs autē qui ex contētionē sunt, & diffidēt ueritati, credunt autē iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animā hominis operātis malum, Iudæi primū & Græci. Sed hoc ad eos, cū quibus euerit ipsa cupiditas, qui eam uincere noluerunt. Cum autē in homine cui dominabant, regna cupiditatis subuertunt, illa est aperta locutio. Qui autē Iesu Christi sunt, carnē suā crucifixerūt cum uitijs & concupiscentijs. Nisi quia & hic quædā uerba translata tractantur, sicuti est, ira dei, & crucifixerūt. Sed nō tam multa sunt uel ita posita, ut obtegant sensum & allegoriā, uel ænigma faciant, quā proprie figuratā locutionē uoco.

Hier. 1 Quod autē Hieremiæ dicitur, Ecce cōstitui te hodie super gētes & regna, ut euellas & destruas & disperdas & dissipēs: non dubiū quin figurata locutio tota sit ad eum finem referēda quæ diximus.

Gal. 5 Quæ autē quasi flagitiosa imperitis uident, siue tantū dicta, siue etiā facta sunt, uel ex dei persona, uel ex hominū, quorum nobis sanctitas cōmendatur, tota figurata sunt, quorū ad charitatis partem enucleanda secreta sunt. Quisquis autē rebus prætereuntibus restrictius utitur q̄ sese habent morum eorum cum quibus uiuit, aut temperās aut superstitiosus est: quisquis uero sic eis utitur, ut metas cōsuetudinis bonorum, inter quos uersat, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus non usus rerū, sed libido utentis in culpa est. Neq; enim ullo modo quisquā sobrius crediderit dñi pedes ita unguēto precioso à muliere perfusos, ut luxuriosorum & nequam hominum solēt, quorū talia cōuiuia detestamur. Odor enim bonus, bona fama est, quā quisquis bonæ uitæ operibus habuerit, dum uestigia Christi sequitur, quasi pedes eius preciosissimo odore perfundit. Ita quod in alijs personis plerūq; flagitiū est, in diuina uel prophetica persona magnæ cuiusdā rei signū est. Alia quippe est in perditis moribus, alia in Osæ prophetæ uaticinatione coniunctio meretricis. Nec si flagitiose in cōuiujs temulētō-

Quæ ad euellendam cupiditatem, quæq; ad inferendam charitatem faciāt
Cap. XI
Rom. 2

Gal. 5

Hier. 1

Facta iudicantur ex circumstantijs. XII

Osæ 1

rum & lasciuorū nudantur corpora, propterea in balneis nudū esse, flagitium est. Quid igit locis & tēporibus personisq; cōueniat, diligēter attendendum est, ne temere flagitia reprehendamus. Fieri enim potest, ut sine aliquo uitio cupidinis uel uoracitatis preciosissimo cibo sapiēs utatur, insipiēs autē scēdissima gula flamma in uilissimū ardeat. Et sanius quisq; maluerit more dñi pisce uesci, q̄ lenticula more Esau nepotis Abraham, aut hordeo more iumentorū. Non enim propterea continentiores nobis sunt plerūq; bestię, quia uilioribus alitur escis. Nam in omnibus huiuscemodi rebus, nō ex earum rerum natura quibus utimur, sed ex causa utendi & modo appetēdi uel probandū est uel improbādū quod facimus. Regno terreno ueteres iusti cōeleste regnum imaginabant & prenūciabant. Sufficiendæ prolis causa erat uxorū plurimum simul uni uiro habendarum inculpabilis cōsuetudo, & ideo unam scēminam maritos habere plurimos honestū non erat: nō enim mulier eo est scēcūdiōr, sed meretricia potius turpitudine est uel quæstum uel liberos uulgo quærere. In huiuscemodi moribus quicquid illorū tēporum sancti non habidinose faciebāt, quāuis ea facerent quæ hoc tempore nisi per libidinē fieri non possunt, nō culpatur scriptura. Et quicquid ibi tale narratur, nō solū historice ac proprie, sed etiā figurate ac propheticè acceptū, interpretandū est usq; in finē illum charitatis, siue dei, siue proximi, siue utriusq;. Sicut em̄ talares & manicatas tunicas habere apud Romanos ueteres flagitium erat, nunc autē honesto loco natis, cū tunicati sunt, nō eas habere flagitium est: sic animaduertēdum est in cetero quoq; usu rerum abesse oportere libidinē: quæ nō solum ipsa eorum inter quos uiuit cōsuetudine nequiter abutitur: sed etiā sæpe fines eius egressa, scēditatē suam, quæ inter claustra morum solenniū latitabat, flagitiosissima eruptione manifestat. Quicquid autē cōgruit cōsuetudini eorum, cum quibus uita ista degenda uel necessitate imponitur, uel officio suscipitur, à bonis & magnis hominibus ad utilitatē & beneficentiā referēdum est, uel proprie, sicut & nos debemus, uel etiā figurate, sicut prophetis licet. In quæ facta legēda cum incurrunt indocti alterius cōsuetudinis, nisi autoritate reprimantur flagitia putāt, nec possunt animaduertere totā cōuersationem suam, uel in cōiugijs, uel in cōuiujs, uel in uestitu, ceteroq; humano uictu atq; cultu, alijs gentibus & alijs tēporibus flagitiosam uideri. Qua uarietate innumerabiliū cōsuetudinum cōmoti quidā dormitantes, ut ita dicam, qui neq; alto somno stultitiæ sopiebant, nec in sapiētia lucē poterant euigilare, putauerūt nullā esse iustitiam per seipsam, sed unicuique genti cōsuetudinem suam iustā uideri: quæ cum sit diuersa omnibus gentibus, debeat autē incommutabilis manere iustitia, fieri manifestum, nullam usquā esse iustitiā: nō intellexerunt, ne multa cōmemorem, quod tibi fieri non uis, alijs ne feceris, nullo modo posse ulla eorum gentili diuersitate uariari. Quæ sentētia cum refertur ad dilectionē dei, omnia flagitia moriuntur

Piscis caro dicitur

Vbi figura sub p̄bi non. Cap. XVI lo. 6

Eucharistia

Proter. 25

Io. 12

Eccl. 12

Non omnia præcipiuntur. XVII

Consequētia non esse dicitur. XVIII

Eccl. 7

Quot tempore præcipiuntur cōsiderantur. XVIII

tur: cum ad proximi, omnia facinora. Nemo enim uult corrūpi habitaculū suum: nō ergo debet corrūpere habitaculū dei, seipsum scilicet. Et nemo uult sibi a quoquā noceri: nec ipse igitur cuiquam nocuerit. Sic eversa tyrānide cupiditatis, charitas regnat iustissimis legibus dilectionis dei propter deū, sui & proximi propter deū. Seruabit ergo in locutionibus figuratis regula huiuscemodi, ut tam diu uerfetur diligēti cōsideratione quod legitur, donec ad regnū charitatis interpretatio perducat. Si autē hoc iam proprie sonat, nulla putetur figurata locutio. Si præceptiua locutio est, aut flagitiū aut facinus uetans, aut utilitatē aut beneficentiā iubens, nō est figurata. Si autē flagitiū aut facinus uidetur iubere, aut utilitatē aut beneficentiā uetare, figurata est. Nisi māducaueritis, inquit carnem filij hominis & sanguinē biberitis, non habebitis uitā in uobis: facinus uel flagitiū uidetur iubere. Figura est ergo, præcipiens passioni dñi esse cōmunicandū, & suauiter atq; utiliter recōdendū in memoria, q̄ pro nobis caro eius crucifixa et uulnerata sit. Ait scriptura: Si esurierit inimicus tuus, ciba illi: si sitit, potū da illi. Hic nullo dubitate beneficentiā præcipit. Sed quod sequitur, Hoc enim facies carbonēs ignis cōgeres super caput eius: maleuolētiæ facinus putes iuberi. Ne igitur dubitaueris figurate dictū, & cū possit dupliciter interpretari, uno modo ad nocendū, altero ad præstādum, ad beneficentiā te potius charitas reuocet, ut intelligas carbonēs ignis esse uerēs poenitētiæ gemitus, quibus superbia sanat eius qui dolet se inimicum fuisse hominis à quo eius miseria subuenit. Item cum ait dñs, Qui amat animā suā perdet eā: non utilitatē uetare putāndus est, quā debet quisq; cōseruare animā suā: sed figurate dictū, perdet animam, id est perimat atq; amittat usum eius quem nūc habet, peruersum scilicet atq; præposterū, quo inclinā tēporalibus, ut æternā nō quærat. Scriptū est, Da misericordiā, & ne suscipias peccatōrē. Posterior pars huius sentētiæ uidetur uetare beneficentiā. Ait enim, ne suscipias peccatōrē: intelligas enim figurate positū pro peccato peccatorem, ut peccatum eius non suscipias. Sæpe autem accidit, ut quisquis in meliori gradu spiritalis uitæ uel est uel esse se putat, figurate dicta esse arbitretur, quæ inferiorib; gradibus præcipiunt: ut uerbi gratia, si cœlibē amplexus est uitā, & se castrauit propter regnū cœlorum, quicquid de uxore diligēda & regēda sancti libri præcipiūt, non proprie, sed translate accipi oportere cōtendat. Et quisquis stetit seruare innuptā uirginem suam, tanquā figuratam locutionē conetur interpretari qua dictum est, Trade filiā, & grande opus perfeceris. Erit igitur etiā hoc in obseruatiōibus intelligendārū scripturarū, ut sciamus alia omnibus cōmuniter præcipi, alia singulis quibusq; generibus personarū, ut non solū ad uniuersum statum ualitudinis, sed etiam ad suam cuiusq; membri propriā infirmitatem medicina pertineat. In suo quippe genere curandū est, quod ad melius genus non potest erigi. Item cauendū est ne forte quod in scripturis ue-

Charitas finis scripturæ. Cap. XV

Vbi figura sub p̄bi non. Cap. XVI lo. 6

Eucharistia

Proter. 25

Io. 12

Eccl. 12

Non omnia præcipiuntur. XVII

Consequētia non esse dicitur. XVIII

Eccl. 7

Quot tempore præcipiuntur cōsiderantur. XVIII

teribus pro illorū temporum conditione, etiam si non figurate sed proprie intelligatur, nō est flagitiū neq; facinus, ad ista etiam tempora quis putet in usum uitæ posse transferri: quod nisi dominante cupiditate, & ipsarū quoq; scripturarū quibus euerenda est satellitiū quærēte nō faciet, nec intelligit miser ad hanc utilitatem illa sic esse posita, ut spei bonæ homines salubriter uideāt, & consuetudinem quam aspernant posse habere usum bonū, & eam quā amplexātur esse posse damnabilem, si & ibi charitas utentium, & hic cupiditas attendatur. Nam si multis uxoribus caste uti quisquā tēpore potuit, potest alius una libidinose. Magis enim probō multarū scēcunditate utentē propter aliud, q̄ unius carne fruentem propter ipsam. Ibi enim quærīt utilitas temporū opportunitatibus congrua, hic satiatur cupiditas tēporalibus uoluptatibus implicata. Inferiorisq; gradus ad deū sunt quibus secundū ueniam concedit Apostolus carnalem cum singulis cōiugibus consuetudinē propter intemperantiam eorum: q̄ illi qui plures singuli cum habent, sicut sapiēs in cibo & potu, nō nisi salutem corporis, sic in cōcubitu non nisi procreationē filiorum intuebant. Itaq; si eos in hac uita inuenisset domini aduentus cum iam non mittendi sed colligēdi lapides tempus esset, statim se ipsos castrarēt propter regnū cœlorū. Non enim est in carēdo difficultas, nisi cum est in habēdo cupiditas. Nouerāt quippe illi homines etiā in ipsis cōiugibus luxuriam esse abutēdi intemperantiam, quod Tobia testatur oratio, quādo est copulatus uxori. Ait enim, Benedictus es dñe deus patrū nostrorū & benedictū nomen tuum in omnia secula seculorū: benedicāt te cœli & omnis creatura tua: tu fecisti Adam, & dedisti illi adiutoriū Euam. Et nunc dñe tu scis qm̄ non luxuriæ causa accipio sororē meā, sed ipsa ueritate ut miserearis nostri domine. Sed qui effrenata libidine, uel per multa supra diffluētes euagātur, uel in ipsa una cōiuge, non solū excedunt ad liberorū procreationē pertinentē modū, sed etiā inhumanioris intemperantię sordes inuerecūda omnino licentia seruilis cuiusdam libertatis accumulāt, non credūt fieri potuisse, ut tēperanter multis scēminis antiqui uterētur uiri, nihil seruantes in usu illo nisi congruū tēpori propagandę prolis officij: & quod ipsi laqueis libidinis obstricti, uel in una nō faciūt, nullo modo in multis fieri posse arbitrantur. Sed isti possunt dicere, ne honorari quidē atq; laudari oportere uiros bonos & sanctos, quia ipsi cum honorant atq; laudant intumescūt superbia, tāto audiores inanissimæ gloriæ, quanto eos frequentius atq; latius linguæ blandior uētilauerit: qua ita leues fiūt, ut eos rumoris aura, siue quæ prospera, siue quæ aduersa existimatur, in quaslibet inuehat uoragines flagitiorū, aut in facinorū etiam saxa collidat. Videāt ergo q̄ sibi arduū sit atq; difficile, nec laudis esca illici, nec contumeliarū aculeis penetrari, & non ex se alios metiant. Credant potius apostolos nostros nec cum suspicerētur ab hominibus inflatos fuisse, nec cum despicerentur elisos. Neutra

1. Cor. 7

Tob. 8

Mali alios de suo estimant in genio. XIX

In quibus uiuē di ratione boni sui sunt similes. Cap. XX

quippe tatio defuit illis uiris. Nam & credentiū celebrabantur præconio, & persequentū maledictis infamabatur. Sicut ergo isti pro tēpore utebantur his omnibus & non corrūpebantur: sic illi ueteres usum fœminarū ad sui temporis conuenientiam referētes, nō patiebantur eam dominationē libidinis, cui seruiunt qui ista non credūt. Et ideo isti sese nullo modo cohiberēt ab inexplabili filiorum odio à quibus uel uxores uel cōcubinas suas attentatas, aut attrēctatas esse cognoscerent, si eis fortē tale aliquid accidisset. Rex autē Dauid cū hoc ab impio atq; immani filio passus esset, nō solum ferocientē tolerauit, sed etiam planxit extinctum. Non enim carnali zelo irretitus tenebatur, quē nullo modo iniuriā suā, sed peccata filij commouebant. Nam ideo si uinceretur, eū occidī prohibuerat, ut edomito seruaretur pœnitendi locus. Et quia non potuit, non orbitatem doluit in eius interitū, sed quia nouerat in quas pœnas tā impie adultera & parricidalis anima raperetur. Nanque alio prius filio, qui innocēs erat, pro quo ægrotāte affligebatur, moriētē lætatus est. Ex hoc maxime apparet qua moderatione ac temperantia illi uiri fœminis utebant, quod cū in unā illicite irruisset rex idem æstu quodā ætatis & temporalium rerum prosperitatibus abreptus, cuius etiā maritū occidendū præceperat, accusatus est per prophetam: qui cum ad eum uenisset cōuincendū de peccato, proposuit ei similitudinē de paupere qui habebat ouem unā, cuius uicinus cum haberet multas, ad aduentū hospitis sui unicā potius uicini pauperis ouiculam exhibuit epulādam. In quem cōmotus Dauid occidī eū iussit, & quadruplicari ouē pauperi, ut se nesciens condemnaret, qui peccauerat sciēs. Quod cum ei manifestatū esset, & diuinitus denūciata uindicta, diluit pœnitendo peccatum. Sed tamen in hac similitudine stuprū tantūmodo designatū est de oue uicini pauperis: de marito autem mulieris interēpto, hoc est de ipso paupere, qui unā habebat ouem occiso, non est per similitudinē interrogatus Dauid, ut in solo adulterio diceret sententiā dānationis suā. Ex quo intelligitur quanta temperantia multas mulieres habuerit, quādo de una in qua excessit modū à seipso puniri coactus est. Sed in isto uiro immoderate huius libidinis, non permāsiō, sed trāsitus fuit. Propterea etiam ab arguente propheta illicitus appetitus hospes uocatus est. Non enim dixit eum regi suo, sed hospiti suo, uicini pauperis ouē ad epulādam exhibuisse. At uero in eius filio Salomone, non quasi hospes transitū habuit, sed regnū ista libido possedit. De quo scriptura non tacuit, culpās eum fuisse amatorē mulierū. Cuius tamē initia desiderio sapiētiae flagrauerāt, quam cum amore spiritali adeptus esset, amore carnali amisit. Ergo quāquam omnia uel penē omnia quę in Veteris testamenti libris gesta cōtinētur, non solū proprie, sed etiā figuratē accipiēda sint: tamē etiā illa quę proprie lector acceperit, si laudati sunt illi qui ea fecerunt, sed ea tamen abhorrent à cōsuetudine bonorum, qui post aduentū domini diuina præcepta cu-

Adulteriū Dauid. Cap. XXI

Non eadem ratio ueteris & noue legis. Cap. XXII

astodiunt, figurā ad intelligentiā referat, factū uero ipsum ad mores non transferat. Multa enim sunt quę illo tēpore officiose facta sunt, quę modo nisi libidinose fieri nō possunt. Si qua uero peccata magnorū uirorū legerit, tametsi aliquā in eis figuram rerum futurarū animaduertere atq; indagare potuerit: rei tamē gesta proprietatē ad hūc usum assumat, ut se nequaquā recte suis factis iactare audeat, & præ sua iustitia ceteros tanquā peccatores contēnat, cum uideat tantorū uirorū & cauendas tēpestates, & flenda naufragia. Ad hoc enim etiā peccata illorū hominū scripta sunt, ut apostolica illa sententiā ubiq; tremenda sit, qua ait, Quapropter qui uideat stare, uideat ne cadat. Nulla em̄ ferē pagina est sanctorū librorū, in qua non sonet, qđ deus superbis resistit, humilibus autē dat gratiam.

B Maxime itaq; inuestigandū est, utrum propria sit, an figurata locutio quam intelligere conamur. Nam cōperto quod figurata sit, adhibitis regulis rerū quas in primo libro digessimus, facile est eā uersare omnibus modis, donec perueniamus ad sententiā ueritatis, præsertim cum usus accesserit pietatis exercitatione roboratus. Inuenimus autē utrum propria sit an figurata locutio, illa intuētes quę supra dicta sunt. Quod cū apparuerit, uerba quibus continetur, aut à similibus rebus ducta inueniētur, aut ab aliqua uicinitate attingētibz. Sed quoniā multis modis res similes rebus apparent, non putemus esse præscriptū, ut quod in aliquo loco res aliqua per similitudinē significauerit, hoc eā semper significare credamus. Nam & in uituperatione fermētum posuit dñs cum diceret, Cauete à fermētō Pharisæorū: & in laude cum diceret, Simile est regnū cœlorū mulieri quæ abscondit fermentū in tribus mensuris farinae donec fermentareē totū. Huius igitur uarietatis observatio duas habet formas. Sic enim aliud atq; aliud res quęq; significāt, ut aut cōtraria aut tantūmodo diuersa significant. Contraria scilicet, cū aliās in bono, aliās in malo res eadē per similitudinē ponit, sicut hoc est quod de fermētō supra diximus. Tale est etiā quod leo significat Christū, ubi dicit, Uicit leo de tribu Iuda: significat & diabolū, ubi scriptū est, Aduersarius uester diabolus tāquā leo rugiens circumit, quærens quem deuoret. Ita serpēs in bono est, Astuti ut serpētes: in malo autē, Serpēs Euam seduxit astutia sua. In bono, panis, Ego sum panis uiuus qui de cœlo descendī: in malo autem, panis, Panes occultos libēter edite. Sic & alia plurima. Et hæc quidē quę cōmemorauī minime dubiam significationē gerunt, quia exempli gratia commemorari non nisi manifestima debuerunt. Sūt autē quę incertū sit in quam partem accipi debeant, sicut, Calix in manu domini uini meri plenus est mixto. Incertū est enim utrū iram dei significet non usq; ad nouissimā pœnam, id est usq; ad fecem: an potius gratiam scripturarū à Iudæis ad Gentes transeuntē, quia inclinauit ex hoc in hoc, remanētibus apud Iudæos obseruationibus quas carnaliter sapiūt, quia fex eius non est exinanita. Cum uero res eadē non in cōtraria, sed tantum in diuersa

Apoc. 7 lo. 7
Sicut in
Cap. XXVI
Psal. 34
Psal. 5
Eph. 6
Mal. 16
Luc. 13
2. Pet. 2
Apoc. 5
1. Pet. 3
Mal. 10
2. Cor. 11
Io. 6
Psal. 74

diuersa significatione ponitur, illud est in exēplo, qđ aqua & populū significat, sicut in Apocalypsi legimus, & spiritū sanctum, unde est illud, Flumina aqua uiuæ fluent de uentre eius: & si quid aliud atq; aliud, pro locis in quibus ponitur, aqua significare intelligitur. Sic & aliæ res non singulæ, sed unaquęq; earum, non solum duo aliqua diuersa, sed etiā nonnunquā multa significat, pro loco sententiæ, sicut posita reperitur. Vbi autē apertius ponitur, ibi discendū est quomodo in locis intelligantur obscuris. Neq; enim melius potest intelligi quod dictum est deo, Apprehende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi: qđ ex illo loco ubi legitur, Domine ut scuto bonæ uolūtatis tuæ coronasti nos. Nec tamen ita ut iam ubicunq; scutum pro aliquo munimēto legerimus positū, non accipiamus nisi bonam uoluntatē dei. Dictum est enim, Et scutū fidei in quo possitis, inquit, omnes sagittas maligni ignitas extinguere. Nec rursus ideo debemus in armis huiuscemodi spiritalibus scuto tantummodo fidem tribuere, cum alio loco etiam lorica dicta sit fidei. Induti, inquit, lorica fidei & charitatis. Quando autē ex eisdem scripturæ uerbis, nō unum aliquid, sed duo uel plura sentiuntur, etiāsi latet quid senserit ille qui scripserit, nihil periculi est si quodlibet eorū cōgruere ueritati ex alijs locis sanctarū scripturarū doceri potest: id tamen eo conante qui diuina scrutatur eloquia, ut ad uoluntatem perueniat autoris, per quem scripturam illam sanctus operatus est spiritus: siue hoc assequatur, siue aliam sententiā de illis uerbis quæ fidei rectæ non refragatur exsculpat, testimonium habens à quo cūq; alio loco diuinorum eloquiorum. Ille quippe autor in eisdem uerbis quæ intelligere uolumus & ipsam sententiā forsitan uidit, & certe dei spiritus qui per eum hæc operatus est, etiā ipsam occursum lēctori uel auditori, sine dubitatione præuidit, imō ut occurreret, quia & ipsa est ueritate subnixā, prouidit. Nam quid in diuinis eloquijs largius & uberius potuit diuinitus prouideri, qđ ut eadem uerba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus diuina cōtestantia faciant approbari? Vbi autē talis sensus eruitur, cuius incertū certis sanctarū scripturarū testimonijs nō possit aperiri, restat ut ratione reddita manifestus appareat, etiam si ille cuius uerba intelligere quærimus eum fortē non sensit. Sed hæc consuetudo periculosa est. Per scripturas enim diuinas multo tutius ambulatur: quas uerbis translatis occupatas cū scrutari uolumus, aut hoc inde exeat quod non habeat controuersia: aut si habet, ex eadem scriptura ubicunq; inuentis atq; adhibitis eius testibus terminetur. Sciant autē literati, modis omnibus locutionis, quos grammatici Græco nomine tropos uocāt, autores nostros usos fuisse, & multiplicius atq; copiosius qđ possunt existimare uel credere qui nesciunt eos & in alijs ista didicerunt. Quos tamen tropos qui nouerūt, agnoscunt in literis sanctis, eorumq; scientia ad eas intelligēdas aliquantū adiuuantur. Sed hic eos ignaris tradere non decet, ne artē grammaticā docere uidea

Apoc. 7 lo. 7
Sicut in
Cap. XXVI
Psal. 34
Psal. 5
Eph. 6
Mal. 16
Luc. 13
2. Pet. 2
Apoc. 5
1. Pet. 3
Mal. 10
2. Cor. 11
Io. 6
Psal. 74

mur. Extra sanē ut discantur admoneo, quāuis iam superius id admonuerim, id est in secundo libro, ubi de linguarum necessaria cognitione disserui. Nam literæ à quibus ipsa grāmatica nomen accepit, γράμματι enim Græci literas uocāt, signa utiq; sonorum sunt ad articulatam uocē qua loquimur pertinentiū. Istorum autē troporū, non solū exempla omniū, sed quorūdam etiā nomina in diuinis libris leguntur, sicut allegoria, anigma, parabola. Quāuis penē omnes ij tropi qui liberali dicuntur arte cognosci, etiam in eorū reperiantur loquelis, qui nullos grāmaticos audierūt, & eo quo uulgus utitur sermone cōtenti sunt. Quis enim non dicit, sic floreas? Qui tropus metaphora uocatur. Quis non dicit, piscinā etiam quæ nō habet pisces, nec facta est propter pisces, & tamen à piscibus nomē accepit? Qui tropus catachresis dicitur. Longum est isto modo ceteros persequi: nam usq; ad illos peruenit uulgi locutio, qui propterea mirabiliores sunt, quia contra qđ dicitur significāt, sicuti est quæ appellatur ironia uel antiphrasis. Sed ironia pronūciatione indicat quid uelit intelligi, uti cū dicimus homini mala faciēti, res bonas facis. Antiphrasis uero, ut cōtraria significet, nō uoce pronūciantis efficiē: sed aut uerba habet sua quorū origo cōtraria est, sicut appellatur lucus, quod minime luceat: aut cōstueuit aliquid ita dici, quamuis dicat etiam non ecōtrario: ueluti cum quarimus accipere quod ibi nō est, & respōdetur nobis, abūdat: aut adiūctis uerbis facimus ut à cōtrario intelligatur quod loquimur, ueluti si dicamus, caue illum, quia bonus homo est. Et quis talia non dicit indoctus, nec omnino sciens qui sint, uel quid uocentur hi tropi? Quorum cognitio propterea scripturarum ambiguitatibus dissoluēdis est necessaria, quia cum sensus ad proprietatē uerborū si accipiat, absurdus est, quærendum est utiq; ne fortē illo uel illo tropo dictū sit, quod nō intelligimus: & sic pleraq; inuenta sunt quæ latebant. Ticonius quidā qui cōtra Donatistas inuectissime scripsit, cum fuerit Donatista, & illic inuenitur absurdissimi cordis, ubi eos nō omni ex parte relinqueret uoluit, fecit librum quem Regularum uocauit, quia in eo quādā septē regulas executus est, quibus quasi clauibus diuinarū scripturarū aperirentur occulta. Quarum primā ponit de dño & eius corpore: secundam de domini corpore bipartito: tertiā de promissis & lege: quartā de specie & genere: quintā de temporibus: sextam de recapitulatione: septimam de diabolo & eius corpore. Quæ quidē cōsiderata, sicut ab illo aperiūtur, non parū adiuuant ad penetrāda quæ tecta sunt diuinorum eloquiorū. Nec tñ omnia, quæ ita scripta sunt, ut non facile intelligātur, possunt his regulis inueniri, sed alijs modis pluribus quos hoc numero septenario usq; adeo non est iste cōplexus, ut idem ipse multa exponat obscura, in quibus harū regularum adhibet nullam, quoniā nec opus est. Neq; enim aliquid illic tale uersatur aut quaritur. Sicut in Apocalypsi Ioannis quarit, quemadmodū intelligēdi sint angeli ecclesiarū septem quibus scri-

Piscina

Lucus

Regula Ticonij cuiusdam. Cap. XXX

bere iubetur, & ratiocinatur multipliciter, & ad hoc pertinet ut ipsos angelos intelligamus ecclesias. In qua copiosissima disputatione, nihil istarum est regularum, & utique res illuc obscurissima queritur, quod ex epli gratia fati dictum sit. Nam colligere omnia nimis longum & nimis operosum est, quae ita obscura sunt in scripturis canonicis, ut nihil istorum septem ibi requirendum sit. Iste autem cum has uelut regulas commendaret, tantum eis tribuit, quasi omnia quae in lege, id est in diuinis libris obscure posita inuenerimus, his bene cognitis atque adhibitis intelligere ualeamus. Ita quippe exorsus est eundem librum ut diceret, Necessarium duxi ante omnia quae mihi uidentur libellum regularum scribere, & secretorum legis ueluti clauis & luminaria fabricare. Sunt enim quaedam regulae mysticae quae uniuersae legis recessus obtinent, & ueritatis thesauros aliquibus inuisibiles faciunt. Quarum si ratio regularum sine inuidia ut comunicamus accepta fuerit, clausa quaeque patefiet, & obscura dilucidabitur, ut quisque prophetiae immensam sylvam perambulans, his regulis quodammodo quasi lucis tramitibus deductus ab errore defendatur. Hic si dixisset, Sunt enim quaedam regulae mysticae, quae nonnullos legis recessus obtinent, aut certe quae legis magnos recessus obtinent: non autem quod ait, uniuersae legis recessus: neque dixisset, clausa quaeque patefient: sed, clausa multa patefient: uerum dixisset: nec tam elaborato atque utili operi suo plusquam res ipsa postulat dando in spem falsam lectorem eius cognitorumque misisset. Quod ideo dicendum putauit, ut liber ipse & legatur a studiosis, quia plurimum adiuuat ad scripturas intelligendas, & non de illo speretur tantum quantum non habet: caute sane legendus est, non solum propter quaedam, in quibus ut homo errauit: sed maxime propter illa quae sicut Donatista haereticus loquitur. Quid autem doceant uel admoneant istae septem regulae breuiter ostendam.

Heretici si quid bene dixerunt, legedi: sed cauete. XXXI Gal. 3

Esa. 61

Regula secunda. XXXII

Prima de domino & eius corpore est, in qua scientes aliquando capitibus & corporibus, id est Christi & ecclesiae unam personam nobis intimari: neque enim frustra dictum est fidelibus: Ergo Abraham semen estis, cum sit unum semen Abraham, quod est Christus: non habitemus quando a capite ad corpus, uel a corpore transitur ad caput, & tamen non recedat ab una eademque persona. Vna enim persona loquitur dicens, Sicut sponso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornamento: & tamen quid horum duorum capitum, quid corpori, id est Christo, quid ecclesiae conueniat, utique intelligendum est. Secunda est de domini corpore bipartito, quod quidem non ita debuit appellari. Non enim reuera domini corpore est, quod cum illo non erit in aeternum. Sed dicendum fuit, de domini corpore uero atque permixto: aut uero atque simulato, uel quid aliud: quia non solum in aeternum, uerumetiam nunc hypocritae non cum illo esse dicendi sunt, quauis in eius esse uideantur ecclesia. Vnde poterat ista regula & sic appellari, ut diceretur de permixta ecclesia. Quae regula lectori uigilantem requirit, quoniam scriptura cum ad alios iam loquat, tanquam ad eos ipsos ad quos loquebat

uideat loqui: uel de ipsis cum de alijs iam loquat, tanquam unum sit utrorumque corpus, propter temporalem commixtionem & communionem sacramentorum. Ad hoc pertinet in Canticis canticorum: Fusca sum & speciosa, ut tabernacula Cedar, speciosa sum ut pelles Salomonis. Non enim ait, Fusca fui ut tabernacula Cedar, & speciosa fui ut pelles Salomonis: sed utrumque se esse dixit propter temporalem unitatem intra una retia piscium bonorum & malorum. Tabernacula enim Cedar ad Hismaelum pertinet, qui non erit heres cum filio libera. Itaque cum de bona parte deus dicat: Ducam caecos in uiam quam non nouerunt, & femitas quas non nouerunt calcabunt, & faciam illis tenebras in lucem, & praua in directum: haec uerba faciam, & non derelinquam eos. Mox de alia parte quae male permixta est, dicit: Ipsi autem conuersi sunt retrorsum, quauis alij iam significantur his uerbis. Sed quoniam nunc in uno sunt, tanquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur: non tamen semper in uno erunt. Ipse est quippe ille seruus commemoratus in Euangelio, cuius dominus cum uenerit diuidet eum, & partem eius cum hypocritis ponet. Tertia regula est de promissis & lege, quae alio modo dici potest de spiritu & litera, sicut nos eam appellauimus, cum de hac re librum scriberemus. Potest etiam sic dici, de gratia & mandato. Haec autem magis mihi uidetur magna quaestio quam regula, quae soluendis quaestionibus adhibenda est. Haec est autem qua non intelligentes Pelagiani, uel condiderunt suam haesim, uel auxerunt. Laborauit in ea dissolueda Ticonius bene, sed non plene. Disputans enim de fide & operibus, opera nobis dixit a deo dari merito fidei: ipsam uero fidem sic esse a nobis, ut nobis non sit a deo. Nec attendit Apostolum dicentem: Pax fratribus, & charitas cum fide a deo patre & domino nostro Iesu Christo. Sed non erat expertus hanc haesim: quae nostro tempore exorta, multum nos, ut gratiam dei quae per dominum nostrum Iesum Christum est, aduersus eam defenderemus, exercuit: & secundum id quod ait Apostolus: Oportet haereses esse, ut probati manifesti fiat in uobis: multo uigilantiores diligentioresque reddidit: ut aduerteremus in scripturis sanctis, quod istum Ticonium minus attentum, minusque sine hoste sollicitum fugit, etiam ipsam scilicet fidem donum illius esse qui eius mensuram unicuique partem. Ex qua sententia quibusdam dictum est, Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, uerumetiam ut pro eo patiamini. Vnde quis dubitet utrumque esse dei donum, qui fideliter atque intelligenter audit utrumque donatum: Plura sunt & alia testimonia quibus id ostenditur: sed hoc nunc non agimus, alibi autem atque alibi saepissime ista egimus. Quarta uero Ticonij regula est de specie & genere. Sic enim eam uocat, uolens intelligi speciem partem, genus autem totum, cuius ea pars est quam nuncupat speciem: sicut unaquaeque ciuitas pars est utique uniuersitatis gentium: hanc ille uocat speciem, genus autem omnes gentes. Neque hic ea discernendi subtilitas adhibenda est quae a dialecticis traditur, qui inter partem & speciem quid intersit acutissime disputant. Eadem uero ratio est, si non de unaquaque ciuitate, sed de unaquaque prouincia uel gente uel regno tale aliquid in diuinis reperiat eloquijs. Non solum enim

Ca. 1

Esa. 44

Regulae Cap. XXXII

Fides Opera

Eph. 6

1. Cor. 11

Regula quarta Ca. XXXII

enim, uerbi gratia, de Hierusalē, uel de aliqua gentium ciuitate, siue Tyro, siue Babylone, siue alia qualibet dicitur aliquid in scripturis sanctis, quod modum eius excedat, & conueniat potius omnibus gentibus: uerumetiam de Iudaea, de Aegypto, de Assyria, & quacumque alia gente in qua sunt plurimae ciuitates, non tamen totus orbis, sed pars eius est, dicitur quod transeat eius modum, & congruat potius uniuerso, cuius est haec pars: uel sicut iste appellat, generi, cuius haec species est. Vnde & in notitiam uulgi uerba ista uenerunt, ut etiam idiotae intelligant quid specialiter, quid generaliter in quocumque precepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de hominibus, sicut ea quae de Salomone dicuntur excedunt eius modum, & potius ad Christum uel ecclesiam, cuius ille pars est, relata clarescunt. Nec species semper exceditur: saepe enim talia dicuntur quae uel ei quoque uel ei fortasse tantummodo apertissime congruant. Sed cum a specie transitur ad genus, quali adhuc de specie loquente scriptura, ibi uigilare debet lectoris intentio, ne quaerat in specie, quod in genere potest melius & certius inuenire. Facile quippe est illud quod ait propheta Ezechiel, Domus Israel habitauit in terra, & polluerunt illam in uia sua & in idolis suis & peccatis suis: secundum immunditiam menstruatae facta est uia eorum ante faciem meam: & effudi iram meam super eos, & dispersi illos inter nationes, & uentilauit eos in regiones, secundum uias eorum & secundum peccata eorum iudicauit eos. Facile est, inquam, hoc intelligere de illa domo Israel, de qua dicit Apostolus, Videte Israel secundum carnem: quia haec omnia carnalis populus Israel & fecit & passus est. Alia etiam quae sequuntur eidem intelliguntur populo conuenire. Sed cum coeperit dicere: Et sanctificabo nomen meum sanctum illud magnum quod pollutum est inter nationes, quod polluitis in medio earum, & scientes gentes quia ego sum dominus: iam intetius debet esse qui legit, quae admodum species excedat, & adiungatur genus. Sequitur enim & dicit: Et dum sanctificabor in uobis ante oculos eorum: & accipiam uos de gentibus, & congregabo uos ex omnibus terris, & inducam uos in terram uestram: & aspergam uos aqua munda, & mundabimini ab omnibus simulacris uestris, & mundabo uos: & dabo uobis cor nouum, & spiritum nouum dabo in uos: & auferam cor lapideum de carne uestra, & dabo uobis cor carneum, & spiritum meum dabo in uos: & faciam ut in iustitijs meis ambulatis, & iudicia mea custodiatis & faciatis: & habitabitis in terra quam dedi patribus uestris, & eritis mihi in populum, & ego ero uobis in deum, & mundabo uos ex omnibus immunditijs uestris. Hoc de nouo testamento esse prophetatum, ad quod pertinet non solum una gens illa in reliquijs suis, de quibus alibi scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris, reliquiae saluae fient, uerum etiam ceterae gentes quae promissae sunt patribus eorum qui etiam nostri sunt: non ambigit quisquis inuenitur, & lauacrum regenerationis hinc esse promissum, quod nunc uidemus omnibus gentibus redditum. Et illud quod ait Apostolus, cum noui testa-

Esa. 71

Ezech. 36

1. Cor. 10

Ezech. 36

1. Cor. 11

Esa. 10

1. Cor. 3

menti gratiam commendaret, ut in comparatione ueteris emineret: Epistola nostra uos estis scripta, non atramento, sed spiritu dei uiui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus: hinc esse respicit & perspicit dictum ubi iste propheta dicit: Et dabo uobis cor nouum, & spiritum nouum dabo in uos, & auferam cor lapideum de carne uestra, & dabo uobis cor carneum. Cor quippe carneum, unde ait Apostolus, tabulis cordis carnalibus, a corde lapidei deo uoluit uitam sentientem discerni, & per uitam sentientem significauit intelligentem. Sic fit Israel spiritualis, non unius gentis, sed omnium quae promissae sunt patribus in eorum semine quod est Christus. Hic ergo Israel spiritualis ab illo Israel carnali, qui est unius gentis, nouitate gratiae, non nobilitate patrie, & mente, non gente distinguitur. Sed altitudo prophetica dum de illo uel ad illum loquitur, latenter transit ad hunc: & cum iam de isto uel ad istum loquatur, ad huc de illo uel ad illum loqui uideat: non intellectum scripturarum nobis quasi hostiliter inuides, sed exercens medicinaliter cor nostrum: unde & illud quod ait: Et inducam uos in terram uestram: & paulo post, tanquam id ipsum repetens: Et habitabitis, inquit, in terra quam dedi patribus uestris: non carnaliter sicut carnalis Israel, sed spiritualiter, sicut spiritualis Israel, debemus accipere. Ecclesia quippe sine macula & ruga ex omnibus gentibus congregata, atque in aeternum regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra uiuentium: ipsa est intelligenda patribus data, quam eis certa & immutabili dei uoluntate promissa est: quam ipsa promissionis uel praedestinationis firmitate iam data est, quae danda suo tempore a patribus credata est, sicut de ipsa gratia quae sanctis datur, scribens ad Timotheum Apostolus ait: Non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum & gratiam quae data est nobis in Christo Iesu ante secula aeterna, manifestata autem nunc per aduentum saluatoris nostri. Datam dixit gratiam, quando nec erant adhuc quibus dare: quoniam in dispositione ac praedestinatione dei iam factum erat, quod suo tempore futurum erat, quo esse dicit manifestatam. Quamuis haec possit intelligi, & de terra futuri seculi, quando erit caelum nouum & terra noua, in qua iniusti habitare non poterunt. Et ideo recte dicitur pijs, quod ipsa sit terra eorum, quae ulla ex parte non erit impiorum: quia & ipsa similiter data est, quando danda firmata est.

Ezech. 11. et 36

Ezech. 36

Terra uiuentium

Regula quinta Cap. XXXV

Luc. 9 Mat. 17

atque integris posuisse: is uero qui dixit, post dies sex, integros omnes & totos, sed solos medios cōputasse. Hoc modo locutionis quo significatur à parte totum, etiā illa de resurrectione Christi soluitur quæstio. Pars enim nouissima diei, quo passus est, nisi pro toto die accipiatur, id est adiuncta etiā nocte præterita, & nox in cuius parte ultima resurrexit, nisi totus dies accipiatur, adiuncto scilicet die illucescēte dominico, non possunt esse tres dies & tres noctes, quibus se in corde terræ prædixit futurum. Legitimos autē numeros dicit, quos eminentius diuina scriptura cōmendat, sicut septenariū uel denariū uel duodenariū, & quicumq; alij sint quos legendo studiosi libenter agnoscūt. Plerunq; enim huiusmodi numeri pro uniuerso tēpore ponunt, sicut, Septies in die laudem dixi tibi: nihil est aliud q̄, Semper laus eius in ore meo. Tantundem ualent, & cum multiplican̄ siue per denarium, sicut septuaginta & septingēti, unde possunt & septuaginta anni Hieremiæ pro uniuerso tēpore spiritaliter accipi, quo est apud alienos ecclesia: siue per seip̄os, sicut decē per decem, centū sunt: & duodecim per duodecim, cētum quadraginta quatuor: quo numero significatur uniuersitas sanctorum in Apocalypsi. Vnde apparet nō solas tēporum quæstiones istis numeris esse soluēdas: sed latius patere significationes eorū, & in multa prosperere. Neq; enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet, sed ad homines. Sextā regulam Ticonius recapitulatiōē uocat, in obscuritate scripturarum satis uigilanter inuentā. Sic enim dicuntur quædā quasi sequantur in ordine temporis, uel rerum continuatione narrent, cum ad priora quæ prætermis̄sa fuerant, latenter narratio reuocetur. Quod nisi ex hac regula intelligat, erratur. Sicut in Genesi: Et plantauit, inquit, dñs deus paradysum in Eden ad orientem, & posuit ibi hominem quē formauit, & produxit deus adhuc de terra omne lignum speciosum et bonum in escam. Ita uidetur dictum tanq̄ id factum sit posteaq; factū posuit deus hominem in paradysum: cum breuiter utroq; cōmemorato, id est q̄ plantauit deus paradysum, & posuit ibi hominē quem formauit, recapitulādo redeat & dicat quod prætermiserat, quomodo scilicet paradysus fuerit plantatus, quia produxit deus adhuc de terra omne lignū speciosum & bonum in escam. Deniq; secutus adiunxit: Et lignum uitæ in medio paradysi, & lignū sciētiæ boni & mali. Deinde flumen quo paradysus irrigaretur, diuisum in quatuor principia fluuiorum, quatuor explicatur, quod totum pertinet ad institutionem paradysi. Quod ubi terminauit, repetiuit illud quod iam dixerat, & reuera hoc sequebatur atque ait: Et sumpsit dominus deus hominē quem fecit, & posuit eum in paradiso, &c. Post ista enim facta ibi est positus homo, sicut nunc ordo ipse demonstrat: non post hominē ibi positum facta sunt ista, sicut prius dictum putari potest, nisi recapitulatio illuc uigilāter intelligat, qua reditum est ad ea quæ fuerant prætermis̄sa. Itemq; in eodem libro, cum cōmemorarentur generationes filiorum Noe, di-

Numeri finiti pro infinitis et omni tempore.

Ordo narrationis inuersus, qua ratione explicetur Cap. XXXVI

Gen. 2

ctum est: Hi filij Cham in tribubus suis, secundum linguas suas in regionibus suis & in gentibus suis. Enumeratis quoq; filijs Sem, sequit: Hi filij Sem in tribubus suis, secundum linguas suas in regionibus suis & in gentibus suis. Et annectitur de omnibus, Hæ tribus filiorū Noe, secundum generationes eorum & secundū gentes eorū. Ab his dispersa sunt insulæ gentium super terrā post diluuium. Et erat omnis terra labium unū, & uox una omnibus. Hoc itaq; quod adiunctum est: Et erat omnis terra labium unū, & uox una omnibus: id est, una lingua omnium: ita dictū uidetur tanq̄ eo iam tempore quo dispersi fuerant super terrā, etiam secundum insulas gentium una fuerit omnibus lingua cōmunis. Quod proculdubio repugnat superioribus uerbis, ubi dictū est: In tribubus suis secundum linguas suas. Neque enim diceretur habuisse iam linguas suas singulæ tribus quæ gentes singulas fecerant, quando erat omnibus una cōmunis: ac per hoc recapitulādo adiunctū est: Et erat omnis terra labium unum, & uox una omnibus: latēter narratione redeunte, ut diceretur quomodo factū sit, ut ex una omnium lingua fuerint diuisi per multas. Et continuo de illa turris ædificatione narrať, ubi hæc eis iudicio diuino ingesta est pœna superbiæ, post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Fit ista recapitulatio etiā obscurius, sicut in Euangelio dicit dominus: Die quo exiit Loth à Sodomis, pluit ignem de celo, & perdidit omnes: secundum hæc erit dies filij hominis quo reuelabitur. Illa hora, qui erit in tecto, & uasa eius in domo, non descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non reuertat̄ retro: meminerit uoxis Loth. Nunquid cum dominus fuerit reuelatus, tunc sunt ista seruanda, ne quisq; retro respiciat, id est uitā præteritam cui renūciāuit inquirat: & non potius isto tempore, ut cum dominus fuerit reuelatus, retributionē pro eis quæ quisq; seruauit uel contēpsit inueniat: Et tamē quia dictum est, In illa hora, tunc putant̄ ista seruāda, cum fuerit dominus reuelatus: nisi ad intelligendam recapitulatiōnem sensus legentis inuigilet, adiuuante alia scriptura, quæ ipsorū apostolorū adhuc tempore clamauit: Filij nouissima hora est. Tēpus ergo ipsum quo Euangelium prædicat, quousq; dominus reueletur, hora est in qua oportet ista seruari, quia ipsa reuelatio domini ad eandē horā pertinet, quæ die iudicij terminabit. Septima Ticonij regula est, eademq; postrema de diabolo & eius corpore. Est enim & ipse caput impiorū, qui sunt eius quodāmodo corpus, ituri cum illo in supplicij æterni ignis: sicut Christus caput est ecclesiæ, quæ est corpus eius futurum cum illo in regno & gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula, quā uocat de dño & eius corpore, uigilandum est ut intelligat, cum de una eadēq; persona scriptura loquit, quid cōueniat capiti, qd corpori: sic & in ista nouissima aliqñ in diabolu dicit, quod nō in ipso, sed potius in eius corpore possit agnosci, qd habet nō solum in eis qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam qui cum ad ipsum pertineāt, tñ ad tempus miscen-

Gen. 11

Luce 17

Gen. 19

Luce 11

Regula 7

Regula 7

Regula 7

tur ecclesiæ, donec unusquisque de hac uita exeat, uel à frumento palea uentilabro ultimo separetur. Quod enim scriptū est apud Esaiā: Quomodo cecidit de celo Lucifer mane oriens, & cætera quæ sub figura regis Babylonix de eadem persona uel ad eandē personā dicta sunt in ipsa cōtextione sermonis, de diabolo utiq; intelligunt: & tamen qd ibi dictum est, Contritus est in terra qui mittit ad omnes gentes: non totū ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit ad omnes gētes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus eius, nō ipse conteritur: nisi quia ipse est in corpore suo, quod contritum fit ut puluis, quem projicit uentus à facie terræ. Hæ aut omnes regulæ, excepta una quæ uocatur de promissis & lege, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est propriū tropicæ locutionis, quæ latius patet q̄ ut possit, ut mihi uidetur, ab aliquo uniuersa comprehendī. Nam ubicunq; uelut aliud dicit ut aliud intelligatur, etsi nomē ipsius tropi in loquēdi arte nō inuenitur, tropica locutio est. Quæ cum fit ubi fieri solet, sine labore sequit̄ intellectus: cum uero ubi non solet, laboratur ut intelligatur, ab alijs magis, ab alijs minus, sicut magis minusue dona dei sunt in ingenijs hominū, uel adiutoria tribuuntur. Proinde sicut in uerbis proprijs, de quib. superius disputauimus, ubi res ut dicunt̄ intelligendæ sunt: sic in translatis quæ faciūt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus hucusq; quantum uisum est satis egimus: nō solū admonendi sunt studiosi uenerabilium literarū, ut in scripturis sanctis genera locutionum sciāt, & quomodo apud eas aliquid dici soleat, uigilāter aduertāt memoriterq; retineāt: uerum etiā, quod est præcipuū & maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe literis quarū studiosi sunt legūt, quoniam dominus dat sapientiam, & à facie eius scientia & intellectus, à quo & ipsum studium, si pietate præditum est, acceperūt. Sed hæc satis etiam de signis, quantum ad uerba pertinent, dicta sint. Restat ut de proferendis eis quæ sentimus, sequenti uolumine quæ dominus donauerit differamus.

D> AVRELI AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA LIBER IIII.

OC opus nostrum quod inscribitur De doctrina Christiana, in duo quædam fueram prima distributione partitus. Nam post proœmiū quo respōdi eis qui hoc fuerant reprehensuri, duæ sunt res, inquam, quibus nititur omnis tractatio scripturarū: modus inueniēdi quæ intelligenda sunt, & modus proferendi quæ intellecta sunt. De inueniēdo prius, de proferēdo postea differemus. Quia ergo de inueniēdo multa iam diximus, & tria de hac una parte uolumina absoluimus, domi no adiuuāte, de proferēdo pauca dicemus, ut si fieri poterit, uno libro cuncta claudamus, totumq; hoc opus quatuor uoluminib. terminē. Primo itaq; expectationē legētiū, qui fortē me putāt rhe-

Prologus

Regula 7

Regula 7

Regula 7

torica daturū esse præcepta, quæ in scholis secularibus & didici & docui, ista prælocutione prohibeo, atq; ut à me non expectent̄ admonco: non q̄ nihil habeāt utilitatis, sed si quid habent, seorsum discendū est, si cui fortassis bono uiro etiā hæc uacat discere, nō autē à me uel in hoc opere, uel in aliquo alio requirendū. Nam cum per artē rhetoricam & uera suadeant̄ & falsa, quis audeat dicere aduersus mendaciū in defensoribus suis inermem debere cōsistere ueritatem: ut uidelicet illi qui res falsas persuadere conāt, nouerint auditorē uel beneuolum uel intentū uel docilē proœmio facere, isti aut non nouerint: Illi falsa breuiter, aperte, uerisimiliter: & isti uera sic narrent, ut audire tædeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat: Illi fallacibus argumētis ueritatē oppugnēt, asserant falsitatē: isti nec uera defendere, nec falsa ualeant refutare. Illi animōs audientium in errorem mouētes impellētesq; dicendo terreāt, cōtristent, exhilarēt, exhortent̄ ardentem, isti pro ueritate leniti frigidiq; dormitent. Quis ita desipiāt, ut hoc sapiat: Cū ergo sit in medio posita facultas eloquij, quæ ad persuadenda seu praua seu recta ualeat plurimū, cur nō bonorū studio comparatur, ut militet ueritati, si eā mali ad obtinēdas peruersas uanasq; causas in uisus iniquitatis & erroris usurpāt. Sed quæcūq; sunt de hac re obseruationes atq; præcepta, quib. cū accedit in uerbis plurimis ornamentisq; uerborū exercitatoris lingue solertissima cōsuetudo, fit illa quæ faciēdia uel eloquētia nominatur, extra istas literas nostras, seposito ad hoc congruo tēporis spatio, apta & cōueniēti etate discenda sunt eis qui hoc celeriter possunt. Nam & ipsos Romanæ eloquētiæ principes non piguit dicere, q̄ hanc artem nisi quis cito possit, nunq; omnino possit perdiscere. Quod utrū uerū sit, quid op̄ est querere: Non enim etiā si possint hæc à tardiorib. tandē aliquando perdisci, nos ea tanti pendimus, ut eis discendis iam maturas uel etiam graues hominum ætates uelimus impēdi. Satis est ut adolescentulorū ista sit cura, nec ipsorum omnium quos utilitati ecclesiasticæ cupimus erudiri, sed eorum quos nondū magis urgens, & huic rei sine dubio preponēda necessitas occupauit. Quoniam si acutū & seruens adsit ingeniu, facilius adhæret eloquentia legentib. & audientib. eloquentes, q̄ eloquentia præcepta sectantibus. Nec desunt ecclesiasticæ literæ etiam præter canonē in autoritatis arce salubriter collocatū, quas legēdo homo capax, etsi id non agat, sed tantūmodo rebus quæ ibi dicuntur intētus sit, etiā eloquio quo dicunt, dum in his uersatur, imbuat, accedente uel maxime exercitatione siue scribendi siue dictādi, postremo etiā dicendi, quæ secundū pietatis ac fidei regulam sentit. Si aut tale desit ingeniu, nec ulla rhetorica præcepta capiunt, nec si magno labore inculcata quantulacūq; ex parte capiantur, aliquid profunt: quādoquidem etiam ipsi qui ea didicerunt, & copiose ornateq; dicunt, nō omnes ut secundum ipsa dicant, possunt ea cogitare cum dicunt, si nō de his disputant: imò uero uix ullos eorum esse existimo, qui utrunq;

Rhetorica tam falsa quam uera persuadet Cap. II

Rhetoricā nisi quis cito, nunquā discit. III

Ex Cicerone De oratore

utrunq; possint, & dicere bene, & ad hoc faciendū præcepta illa dicēdi cogitare cum dicūt. Cavendū est em̄ ne fugiāt ex animo quæ dicenda sunt, dum attendit ut arte dicant. Et tamen in sermonib. atq; dictionibus eloquentiū, impleta reperiunt præcepta eloquentiæ, de quibus illi ut eloquerent uel cū loquerentur nō cogitauerunt, siue illa didicissent, siue ne attigissent quidē. Implent quippe illa quia eloquētes sunt, nō adhibēt ut sint eloquētes. Qua propter cum ex infantibus loquētes nō fiant, nisi locutiones discēdo loquentiū: cur eloquētes fieri non possint nulla eloquēdi arte tradita, sed elocutiones eloquentiū legendo & audiēdo, & quantū assequi concedit imitando? Quid qd̄ ita fieri ipsis quoq; experimur exemplis? Nam sine præceptis rhetoricis nouimus plurimos eloquentiores plurimis qui illa didicerunt: sine lectis uero & auditis eloquentiū disputationibus uel dictionibus neminem. Nam neq; ipsa arte grāmatica qua discit locutionis integritas, indigerēt pueri, si eis inter homines qui integre loquerentur, crescere daretur & uiuere. Nescientes quippe ulla nomina uitiorum, quicquid uitiorū cuiusquā ore loquentis audirēt, sana sua cōsuetudine reprehenderent & cauerent, sicut rusticos urbani reprehendūt, etiā qui literas nesciunt. Debet igitur diuinārū scripturarū tractator & doctor, defensor rectæ fidei, ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere: atq; in hoc opere sermonis cōciliare auersos, remissos erigere, nescientibus quid agatur, quid expectare debeant intimare. Vbi aut̄ beneuolos, intētos, dociles aut inuenerit, aut ipse fecerit, cætera peragenda sunt, sicut causa postulat. Si docēdi sunt qui audiunt, narratione faciendū est, si tamē indigeat ut res de qua agit innotescat. Vt aut̄ quæ dubia sunt certa fiant, documētis adhibitis ratiocinandū est. Si uero qui audiunt monēdi sunt potius q̄ docēdi, ut in eo quod iam sciunt, agēdo nō torpeant, et rebus assensum quas ueras esse fatentur accōmodent, maioribus dicendi uiribus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coerciones, & quæcūq; alia ualēt ad cōmouēdos animos, sunt necessaria. Et hæc quidē cuncta quæ dixi, oēs ferē homines in ijs quæ loquendo agunt, facere nō quiescunt. Sed cum alij faciant obtuse, deformiter, frigide, alij acute, ornate, uehementer, illum ad hoc opus unde agimus, iam oportet accedere, qui potest disputare uel dicere sapienter, etiā si nō potest eloquēter, ut profit audientibus, etiā si minus prodesset, q̄ si & eloquenter posset dicere. Qui uero affluit insipienti eloquentiā, tātō magis cauendus est, quanto magis ab eo in ijs quæ audire inutile est, delectat̄ auditor, & eum qm̄ disertē dicere audit, etiā uere dicere existimat. Hæc aut̄ sententia nec illos fugit, qui artē rhetoricā docēdam putarunt: falsi sunt enim sapientiā sine eloquentiā parū prodesse ciuibus, eloquentiā uero sine sapientiā nimis obesse plerunq; prodesse nunq;. Si ergo hæc illi qui præcepta eloquentiæ tradiderūt, in eisdem libris in quibus id egerūt ueritate instigante coacti sunt cōfiteri, uerā, hoc est supernā quæ a pā

tre luminū descēdit, sapientiā nesciētes: quātō magis nos nō aliud sentire debemus, qui huius sapientiæ filij & ministri sumus? Sapienter aut̄ dicit homo tanto magis uel minus, quātō in scripturis sanctis magis minusue profecit. Non dico in eis multum legēdis memoriq; mādandis, sed bene intelligendis, & diligenter earū sensib. indagādis. Sunt enim qui eas legunt, & negligūt: legunt ut teneāt, negligunt ne intelligāt. Quibus longe sine dubio præferendi sunt, qui uerba earū minus tenent, & cor earum sui cordis oculis uidēt. Sed utriq; ille melior, qui & cum uolet eas dicit, & sicut oportet intelligit. Huic ergo qui sapienter debet dicere, etiā quod nō potest eloquēter, uerba scripturarū tenere maxime necessariū est. Quanto enim se pauperiorem cernit in suis, tātō eum oportet in istis esse ditiorē: ut quod dixerit suis uerbis, probet ex illis, & qui proprijs uerbis minor erat, magnorū testimonio quodāmodo crescat. Probādo enim delectat, qui minus potest delectare dicēdo. Porro qui nō solū sapienter, uerū etiā eloquēter uult dicere, quoniam profecto plus proderit, si utriq; potuerit, ad legendos uel audiendos & exercitatione imitādos eloquētes eum mitto libētius, q̄ magistris artis rhetoricæ uacare præcipio: si tamen ij qui legunt & audiuntur, nō solum eloquēter, sed etiā sapienter dixisse uel dicere ueraci prædicatione laudant. Qui enim eloquēter dicunt, suauiter: qui sapienter, salubriter audiuntur. Propter quod non ait scriptura, Multitudo eloquentiū, sed multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. Sicut aut̄ sæpe sumenda sunt & amara salubria, ita semper uitāda est permiciosa dulcedo. Sed salubri suauitate, uel suauis salubritate, quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suauitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo ecclesiastici uiri qui diuina eloquia nō solū sapienter, sed eloquēter etiā tractauerūt. Qui bus legendis magis nō sufficit tēpus, q̄ deesse ipsi studentib. & uacatibus possunt. Hic aliquis forsitan quærit, utrū autores nostri, quorū scripta diuinitus inspirata canonē nobis saluberrima autoritate fecerūt, sapientes tantūmodo, an eloquētes etiā nuncupādi sunt. Quæ quidē questio apud me ipsum & apud eos qui mecum quod dico sentiūt, facillime soluitur. Nam ubi eos intelligo nō solū nihil eis sapientius, uerū etiā nihil eloquentius mihi uideri potest. Et audeo dicere, omnes qui recte intelligunt qd̄ illi loquunt, simul intelligere nō eos aliter loqui debuisse. Sicut est em̄ quædā eloquentia quæ magis atate iuuenilē decet, est quæ senilē, nec iā dicēda est eloquentia, si personæ nō cōgruat eloquentis: ita est quædā quæ uiros summa autoritate dignissimos planeq; diuinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsis enim cōgruit, alios aut̄ quanto uidet̄ humilior, tanto altius nō uentositate, sed soliditate transcendit. Vbi uero nō eos intelligo, minus quidē mihi apparet eorū eloquentia, sed eam tñ nō dubito esse talem, qualis est ubi intelligo. Ipsa quoq; obscuritas diuinorum salubriumq; doctorū tali eloquentiā miscenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, non solum

Officiū doctoris Christiani Cap. III

De uarijs dicendi generib. V

Verba Cicero nis ex 1. libro De inuentione

Super ego, græce ὑπερ ἐγώ, id est ego amplius, siue magis ego: uerba magis reddidit quam sententiā

Artificium rhetorices

solum inuentione, uerū etiā exercitatione deberet. Possem quidem si uacaret, omnes uirtutes & ornamenta eloquentiæ, de quibus inflantur isti qui linguam suam nostrorū autorū linguæ non magnitudine, sed tumore præponūt, ostēdere in istorū literis sacris, quos nobis erudiendis, & ab hoc seculo prauo in beatū seculū trāsferendis, prouidentia diuina prouidit. Sed non ipsa me plus q̄ dici potest in illa eloquentia delectat, quæ sunt his uiris cum oratoribus gentiliū poetisue cōmunia. Illud magis admiror & stupeo, q̄ ista nostra eloquentia ita uisum per alterā quandā eloquentiā suam, ut nec eis deesset, nec emineret in eis: quia eā nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat: quorū alterū fieret si uitaret, alterū putari posset, si facile agnosceretur. Et in quib. forte locis agnosciūt a doctis, tales res dicuntur, ut uerba quibus dicuntur non a dicente adhibita, sed ipsis rebus uelut sponte subiuncta uideant: quasi sapientiā de domo sua, id est pectore sapientis procedere intelligas, & tanq̄ inseparabilem famulā etiā non uocatā sequi eloquentiam. Quis enim non uideat quid uoluerit dicere, & q̄ sapienter dixerit Apostolus: Gloriamur in tribulationibus, sciētes quia tribulatio patientiam operatur, patientia aut̄ probationē, probatio uero spem, spes aut̄ nō confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritū sanctū, qui datus est nobis: Hic si quis, ut ita dixerim, imperite peritus artis eloquentiæ præcepta Apostolū secutum fuisse cōtendat, nōne a Christianis doctis in doctisq; ridebitur? Et tamē agnoscutur hic figura, quæ ἡλιμᾶς Græce, Latine uero a quibusdā est appellata gradatio, quoniam scalam dicere noluerunt, cum uerba uel sensa cōnectuntur alterū ex altero: sicut hic, ex tribulatione patientiā, ex patientiā probationem, ex probatione spem cōnexā uidemus. Agnoscut̄ & aliud decus, quoniam post aliqua pronunciationis uoce singula finita, quæ nostri membra & cæsa, Græci aut̄ ἑλῶλα & ἰσμοματα uocant, sequit̄ ambitus siue circumitus, quā περιόδοι illi appellant, cuius mēbra suspendunt uoce dicētis, donec ultima finiant. Nam eorū quæ præcedunt circumitū, membrū illud est primū, quoniam tribulatio patientiā operatur: secundū, patientia aut̄ probationē: tertium, probatio uero sp̄. Deinde subiungitur ipse circumitus, qui tribus peragitur mēbris: quorū primū est, spes aut̄ nō confundit: secundum quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris: tertium, per spiritū sanctū qui datus est nobis. At hæc atq; huiusmodi in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo Apostolū præcepta eloquentiæ secutum fuisse non dicimus, ita q̄ eius sapientiā secuta sit eloquentia, nō negamus. Scribens ad Corinthios in secunda epistola, redarguit quosdā qui erant ex Iudæis pseudoapostoli, ei q̄ detrahebāt. Et quoniam seipsum prædicare compellit, hanc sibi uelut insipientiā tribuens, q̄ sapienter dicit, q̄ eloquenter? Sed comes sapientiæ, dux eloquentiæ, illam sequēs, istam præcedens et sequentē non respuens. Iterum dico, inquit, ne quis me existimet insipientem esse, alioquin uelut insipientē suscipite me, ut & ego mo

dicum quid gloriar. Quod loquor, non loquor secundum deū, sed quasi in stultitia in hac substantia gloriæ: quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Toleratis em̄ si quis uos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollit, si quis in faciē uos cædit: secundū ignobilitatē dico, quasi nos infirmati sumus. In quo quis audet, in insipientiā dico, audeo & ego. Hebræi sunt: & ego. Israelitæ sunt: & ego. Semē Abrahæ sunt: & ego. Ministri Christi sunt: & ego. Vt insipiens dico, super ego. In laboribus plurimū, in carcerib. abundantius, in plagis supra modū, in mortibus frequēter. A Iudæis quinquies quadraginta una minus accepi. Ter uirgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui. In itineribus sæpe, periculis fluminū, periculis latronū, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. In labore & ærumna, in uigilijs sapius, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt, incursum in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizat, & ego non uror? Si gloriari oportet, in ijs quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Quanta sapientia ista sint dicta uigilantes uident. Quanto uero eloquentiæ cucurrerint flumine, & qui stertit aduertit. Porro aut̄ qui nouit agnoscut, quod ea cæsa quæ cōmata Græci uocant, & membra, & circumitus, de quib. paulo ante disserui, cū decētissima uarietate interponerent, totam istam speciem dictionis, & quasi eius uultū quo etiā indocti delectant̄ mouenturq; fecerunt. Nam unde cœpimus hunc locū inferere, circumitus sunt, primus minimus hoc est bimēbris, minus em̄ q̄ duo membra circumitus habere non possunt, plura uero possunt: ergo ille primus est. Iterū dico, ne quis me existimet insipientem esse. Sequitur alius trimēbris, Alioquin uelut insipientem suscipite me, ut & ego modicū quid gloriar. Tertius qui sequitur membra habet quatuor. Quod loquor, non loquor secundū deū, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Quartus duo habet, Quando quidē multi gloriantur secundum carnem, & ego gloria bor. Et quintus habet duo, Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Etia sextus bimēbris est, Toleratis enim, si quis uos in seruitutē redigit. Sequunt̄ tria cæsa, Si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollit. Deinde tria membra, Si quis in faciē uos cædit, secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati sumus. Addit trimēbris circumitus, In quo autē quis audet, in insipientiā dico, audeo & ego. Hinc iam singulis quibusq; cæsis interrogando positis, singula itidem cæsa responsione redduntur, tria tribus: Hebræi sunt: & ego. Israelitæ sunt: & ego. Semen Abrahæ sunt: & ego. Quarto autem cæso simili interrogatione posito, non alterius cæsi, sed membri oppositione respondet, Ministri Christi sunt: & ego. Vt insipiens dico

Super ego, græce ὑπερ ἐγώ, id est ego amplius, siue magis ego: uerba magis reddidit quam sententiā

Artificium rhetorices

2. Cor. 11

dico, super ego. Iam caesa quatuor sequentia, remota decetissime interrogatione funduntur: In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. Deinde interponitur brevis circumitus, quoniam suspensa pronuntiatione distinguendum est: A Iudaeis quinque, ut hoc sit unum membrum, cui connectitur alterum, quadraginta una minus accepi. Inde reditur ad caesa, & ponuntur tria. Ter uirgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci. Sequitur membrum. Nocte ac die in profundo maris fui. Deinde quatuordecim caesa decetissimo impetu profluunt: In itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & aernuna, in uigilijs saepius, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate. Post haec interponit trimembrum circumitus. Praeter illa quae extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarum. Et hinc duo membra percontatione subiungit: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Postremo totus iste quasi anhelans locus, bimbri circumitus terminat: Si gloriari oportet, in ijs quae infirmitatis meae sunt gloriabor. Quod uero post hunc impetum interposita narratiuicula quodammodo requiescit, & requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim dicens: Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, & non metior. Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, & quomodo euaserit, breuissime narrat. Longum est cetera persequi, uel in alijs sanctarum scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quae illa arte traduntur, in ijs saltem quae de Apostoli eloquio commemorauit, ostendere uoluissim? Nonne facilius graues homines me nimium, quam quicquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Haec omnia quando a magistris docentur pro magno habentur, magno precio emuntur, magna iactatione uenduntur. Quam iactationem etiam ego redolere uereor, dum ista sic differo. Sed male doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros autores contemnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant quam nimis isti diligunt eloquentiam. Sed forte quis putat, tanquam eloquentem nostrum elegisse me apostolum Paulum. Videtur enim ubi ait: Et si imperitus sermone, sed non scientia: quasi concedendo obrectatoribus sic locutus, non tanquam id uerum agnosceret confitendum. Si autem dixisset: Imperitus quidem sermone, & non addidisset, sed non scientia, nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam plane non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gentium non ualere. Certe si quid eius proferimus ad exemplum eloquentiae, ex illis epistolis utique proferimus, quas etiam ipsi obrectatores eius, qui sermonem praesentis contemptibilem putari uolebant, graues & fortes esse confessi sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse uideo & de eloquentia prophetarum, ubi per tropologia multa ob-

2. Cor. 11

tegunf. Quae quanto magis translatis uerbis uidentur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quae dicta sunt non cogar exponere, sed commendem tantum quomodo dicta sint. Et ex illius prophetae libro potissimum hoc faciam, qui se passum uel armentarium fuisse dicit, atque inde diuinitus ablatum atque missum, ut dei populo propheteret. Non autem secundum septuaginta interpretes, qui etiam ipsi diuino spiritu interpretati, ob hoc aliter uidentur nonnulla dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneret lectoris intentio, unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex Hebraeo in Latinum eloquium presbytero Hieronymo utriusque linguae perito interpretate translata sunt. Cum igitur argueret impios, superbos, luxuriosos, & fraternae ideo negligentissimos charitatis, rusticus, uel ex rustico iste propheta exclamauit, dicens: Vae uobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum, ingredienti pompatice domum Israel: transite in Calamne & uidete, & ite inde in Emath magnam, & descendite in Geth Palaestinarum, & ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino uestro est. Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris: qui comeditis agnum de grege, & uitulos de medio armenti: qui canitis ad uocem psalterij. Sicut Dauid putauerunt se habere uasa cantici, bibentes in phialis uinum, & optimo unguento delibuti, & nihil patiebantur super contritione Ioseph. Nunquid nam isti qui prophetas nostros tanquam ineruditos & elocutionis ignaros ueluti docti disertique contemnunt, si aliquid eis tale uel in tales dicendum fuisset, aliter se uoluissent dicere, qui tamen eorum insanire noluisent? Quid enim est quod isto eloquio aures sobriae plus deluderent? Prima ipsa inuectio, quasi sopitis sensibus ut euigilarent, quo fremitu illisa est: Vae uobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariae, optimates capita populorum, ingredienti pompatice domum Israel. Deinde ut beneficij dei, qui eis ampla spacia regni dedit, ostendat ingratos, qui confidebant in monte Samariae, ubi utique idola colebantur: Transite, inquit, in Calamne, & uidete, & ite inde in Emath magna, & descendite in Geth Palaestinarum, & ad optima quaeque regna horum, si latior terminus eorum termino uestro est. Simul etiam cum ista dicuntur, locorum nominibus tanquam luminibus ornat eloquium, quae sunt Sion, Samaria, Calamne, Emath magna, & Geth Palaestinarum. Deinde uerba quae his adiunguntur locis decetissime uariant. Opulenti estis, confiditis, transite, ite, descendite. Consequenter denunciat futura sub iniquo rege propinquare captiuitas, cum adiungit: Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis. Tunc subiungitur merita luxuria: Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris: qui comeditis agnum de grege, & uitulos de medio armenti. Ista sex membra tres bimbres circum-

circumitus reddiderunt. Non enim ait: Qui separati estis in diem malum, qui appropinquatis solio iniquitatis, qui dormitis in lectis eburneis, qui lasciuitis in stratis uestris, qui comeditis agnum de grege, & uitulos de medio armenti: quod si ita dicere tur, esset quidem & hoc pulchrum, ut ab uno nomine repetito singula sex membra decurrerent, & pronuntiatione uoce singula finirent. Sed pulchrius factum est, ut eidem pronomini essent bina subnexa, quae tres sententias explicarent: unam ad captiuitatis praenuntiationem, Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis: alteram ad libidinem, Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris: ad uoracitatem uero tertiam pertinentem, Qui comeditis agnum de grege, et uitulos de medio armenti: ut in potestate sit pronuntiationis, utrum singula finiat, & membra sint sex: an primum & tertium & quintum uoce suspendat, & secundum primo, quartum tertio, sextum quinto connectendo, tres bimbres circumitus decetissime faciat: unum quo calamitas imminens, alterum quo lectus impurus, tertium quo prodiga mensa monstrat. Deinde luxuriosam remordet aurium uoluptatem: ubi cum dixisset, Qui canitis ad uocem psalterij, quoniam potest exerceri sapienter a sapientibus, musica, mirabili decore dicendi inuentionis impetu relaxato, & non ad illos, sed de illis iam loquens, ut nos musicam sapientis a musica luxuriantis distinguere commoneret, non ait, Qui canitis ad uocem psalterij, & sicut Dauid putatis uos habere uasa cantici: sed cum illud ad illos dixisset, quod luxuriosi audire deberent, Qui canitis ad uocem psalterij: imperitiam quoque eorum alij quodammodo indicauit, adiungens, Sicut Dauid putauerunt se habere uasa cantici, bibentes in phialis uinum, & optimo unguento delibuti. Tria haec melius pronuntiant, si suspensis duobus prioribus membris circumitus tertio finiat. Iam uero quod his omnibus adijcitur, Et nihil patiebantur super contritione Ioseph, siue cotinuatim dicatur, ut unum sit membrum: siue decetius suspendat, & nihil patiebantur, & post haec distinctionem inferat, super contritione Ioseph, atque sit bimbres circumitus: miro decore non dictum est, nihil patiebantur super contritione fratris, sed positus est pro fratre Ioseph, ut quicumque frater proprio significaret eius nomine, cuius ex fratribus fama praecleara est, uel in malis quae pendit, uel in bonis quae repedit. Iste certe tropus ubi Ioseph quicumque fratre facit intelligi, nescio utrum illa quam didicimus & docuimus arte tradat. Quam sit tamen pulcher, & quoadmodum afficiat legentes atque intelligentes, non opus est cuiquam dici, si ipse non sentit. Et plura quidem quae pertinent ad praeccepta eloquentiae, in hoc ipso loco quae pro exemplo posuimus possumus reperiri. Sed bonum auditorem non tam si diligenter discutiat instruit, quam si ardentem pronunciet accendit. Neque enim haec humana industria composita, sed diuina mente sunt fusa & sapienter & eloquenter, non intenta in eloquentiam sapientiam, sed a sapientia non recedente eloquentia. Si enim, sicut quidam disertissimi atque acutissimi uiri uidere ac dicere potuerunt, ea quae uelut oratoria arte dicuntur, non obser-

Aug. to. 3

uarentur & notarentur, & in hanc doctrinam redigerentur, nisi prius in oratorum inueniretur ingenij: quid mirum si & in istis inueniunt, quos ille misit, qui facit ingenia? Quapropter & eloquentes quidem non solum sapientes canonicos nostros autores doctoresque fateamur tali eloquentia uos, qualis personis eiusmodi congruebat. Sed nos etiam de literis eorum, quae sine difficultate intelliguntur nonnulla sumimus elocutionis exempla, nequaquam tamē putare debemus imitandos eos nobis esse in ijs quae ad exercendas & eliminandas quodammodo mentes legentium, & ad rumpenda fastidia atque acuenda studia discere uolentium, zelados quoque siue ut ad pietatem conuertantur, siue ut a mysterijs secludantur animos impiorum, utili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt, ut posteriores qui eos recte intelligerent & exponerent, alteram gratiam, disparem quidem, ueruntamen subsequenter in dei ecclesia reperirent. Non ergo expolitores eorum ita loqui debent, tanquam se ipsi exponendos simili autoritate proponant: sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime ut intelligatur elaborat ea quantum possunt perspicuitate dicendi, ut aut multum tardus sit qui non intelligat, aut in rerum quas explicare atque ostendere uolumus difficultate ac subtilitate, non in nostra loquutione sit causa, quo minus tardius uel quod dicimus possit intelligi. Sunt enim quaedam quae sua uel non intelliguntur, aut uix intelliguntur, quatenuslibet & quantumlibet, quibus planissime dicentis uersent eloquio, quae in populi audientia, uel raro si aliquid urget, uel nunquam omnino mittenda sunt. In libris autem qui ita scribuntur, ut ipsi sibi quodammodo lectorem teneant, cum intelligunt, molesti non sint uolentibus legere: cum autem non intelligunt, molesti non sint nolentibus legere. Et in aliquorum colloquutionibus non est hoc officium deserendum, ut uera quibus difficillima ad intelligendum quae ipsi iam percepimus, cum quantocumque labore disputationis ad aliorum intelligentiam perducamus: si tenet auditor uel collocutor discendi cupiditas, nec mentis capacitas desit, quae quoquo modo intromata possit accipere, non curate illo qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta euidencia. Cuius euidencia diligens appetitus aliquando negligit uerba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene indicet atque intimet quod ostendere intendit. Unde ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quandam diligentem negligentiam. Haec tamen sic detrahit ornatu, ut sordes non contrahat. Quamuis in bonis doctoribus tanta docendi cura sit uel esse debeat, ut uerbum quod nisi obscurum sit uel ambiguum, Latinum esse non potest, uulgi autem more sic dicitur ut ambiguitas obscuritasque uitetur, non sic dicat ut a doctis, sed potius ut ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros, Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus: quoniam senserunt ad rem pertinere, ut eo loco pluraliter enunciaretur hoc nomen, quod in Latina lingua tantummodo singulariter dicitur: cur pietatis doctorum pigeat imperitis loquentem ossum potius quam os dicere, ne ista syllaba non ab eo quod sunt

Qualis debeat esse sermo doctoris euangelisti. Cap. VIII

Perspicuitas orationis Cap. IX

Qua ratione perspicuus fiat oratio. Cap. X

d ossa

ossa, sed ab eo quod sunt ora intelligat, ubi Aphra-
 pures de correptione uocalium uel productione non
 iudicat. Quid enim prodest locutionis integritas,
 quam non sequitur intellectus audientis, cum loquen-
 di omnino nulla sit causa, si quod loquimur non in-
 telligit, propter quos ut intelligat loquimur? Qui
 ergo docet, uitabit omnia uerba quae non docent.
 Et si pro eis alia integra quae intelligant potest di-
 cere, id magis eligit. Si autem non potest, siue quia
 non sunt, siue quia in praesentia non occurrunt, ute-
 tur etiam uerbis minus integris, dum tamen res ipsa
 doceatur atque discatur integre. Et hoc quidem non
 solum in colloctionibus, siue fiant cum aliquo uno
 siue cum pluribus, uerum etiam multo magis in popu-
 lis, quando sermo promittitur, ut intelligat instadum
 est: quia & in colloctionibus est cuius interrogandi
 potestas. Vbi autem omnes tacent ut audiat unus,
 & in eum intenta ora conuertunt, ibi ut requiratur
 quisque quod non intellexerit, nec moris est nec de-
 coris, ac per hoc debet maxime tacenti subuenire
 cura dicentis. Solet autem motu suo significare audiam
 multitudo cognoscendi utrum intellexerit. Quod do-
 nec significet, uersandum est quod agitur multimo-
 da uarietate dicendi, quod in potestate non habent
 qui praeparata & ad uerbum memoriter retenta pro-
 nunciant. Mox autem ut intellectum esse constituerit, aut
 sermo finiendus, aut in alia transeundum est. Sicut
 enim gratus est qui cognoscenda enubilat, sic oner-
 osus est qui cognita inculcat, eis duntaxat quorum
 tota expectatio in dissoluenda eorum quae pandunt
 difficultate pendebat. Nam delectandi gratia etiam
 nota dicuntur, ubi non ipsa, sed modus quo dicuntur
 attenditur. Quod si & ipse iam notus est atque audi-
 toribus placet, penes nihil interest utrum is qui di-
 cit, dictor uel lector sit. Solent enim & ea quae com-
 mode scripta sunt, non solum ab ijs quibus primitus
 innotescunt iucunde legi, uerum ab ijs etiam quibus
 iam nota sunt, neque adhuc illa de memoria deleuit
 obliuio, non sine iocunditate relegi, uel ab utrisque li-
 benter audiri. Quae autem quisque iam oblitus est, cum
 commonetur, docetur. Sed de modo delectandi nunc
 non ago, de modo autem quo docendi sunt qui disce-
 re desiderant loquor. Is autem est optimus, quo fit ut
 qui audit uerum audiat, & quod audit intelligat. Ad
 quem fine in cum uentum fuerit, nihil tunc amplius
 de ipsa re tanquam diutius docenda laborandum est, sed
 forte de commendanda ut in corde figatur. Quod
 si faciendum uidebitur, ita modeste faciendum est, ne
 perueniatur ad taedium. Prorsus haec est in do-
 cendo eloquentia, quae fit discendo non ut libeat quod
 horrebat, aut ut fiat quod pigebat, sed ut appareat
 quod latebat. Quod tamen si fiat insuauiter, ad pau-
 cos quidem studiosissimos suos peruenit fructus,
 qui ea quae discenda sunt, quibus abiectione inculte di-
 cantur, scire desiderant. Quod cum adepti fuerint,
 ipsa delectabiliter ueritate pascuntur: bonorumque
 ingeniorum insignis est indoles, in uerbis uerum ama-
 re, non uerba. Quid enim prodest clauis aurea, si
 aperire quod uolumus non potest? Aut quid obest
 lignea, si hoc potest, quando nihil quaerimus nisi pa-
 tere quod clausum est? Sed quoniam inter se habent non-

Quare conati
 docere dicendi
 perspicue. XI

nullam similitudinem uescites atque discentes, propter
 fastidia plurimorum etiam ipsa sine quibus uiui non
 potest, alimeta comedienda sunt. Dixit ergo quidam
 eloquens, & uerum dixit, ita dicere debere eloquen-
 tem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addi-
 dit, docere necessitatis est, delectare suauitatis, fle-
 ctere uictoriae. Horum trium quod primo loco po-
 situm est, hoc est docendi necessitas, in rebus est co-
 stituta quas dicimus; reliqua duo in modo quo di-
 cimus docendo. Qui ergo dicit cum docere uult,
 quod diu non intelligitur, nondum se existimet dixisse
 quod uult ei quod uult docere. Quia et si dixit quod
 ipse intelligit, nondum illi dixisse putandus est, a quo
 intellectus non est. Si uero intellectus est, quocumque
 modo dixerit, dixit. Quod si etiam delectare uult eum
 cui dicit, aut flectere: non quocumque modo dixerit
 faciet, sed interest quomodo dicat ut faciat. Sicut est autem
 ut teneatur ad audiendum delectandus auditor: ita
 flectendus, ut moueatur ad agendum. Et sicut dele-
 ctatur si suauiter loquaris: ita flectitur si amet quod
 polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis,
 quod commendas amplectatur, quod dolendum exag-
 geras doleat, eum quod laetandum praedicas gaudeat,
 misereatur eorum quos miserandos ante oculos di-
 cendo constituis, fugiat eos quos cauendos terredum
 proponis: & quicquid aliud gradum eloquentia fieri
 potest ad commouendos animos auditorum, non quid
 agendum sit ut sciant, sed ut agant quod agendum esse
 iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius utique docendi
 sunt quam monendi. Et fortasse rebus ipsis cognitis ita
 mouebuntur, ut eos non opus sit maioribus eloquen-
 tia uiribus iam moneri. Quod tamen cum opus est,
 faciendum est. Tunc autem opus est, quoniam cum scierint
 quid agendum sit non agunt, ac per hoc docere ne-
 cessitatis est. Possunt enim homines & agere & non
 agere quod sciunt. Quis autem dixerit eos agere de-
 bere quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non
 est, quia non semper opus est, si tantum docenti uel
 etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem uictori-
 a est flectere, quia fieri potest ut doceatur & de-
 lectetur, & non assentiatur. Quid autem illa duo pro-
 dederunt, si desit hoc tertium? Sed neque delectare ne-
 cessitatis est: quando quidem cum docedo uera monstran-
 tur, quod ad officium docendi pertinet, non eloquium
 agitur, neque hoc attenditur, ut uel ipsa uel ipsum de-
 lectet eloquium, sed per se ipsa quoniam uera sunt ma-
 nifestata delectant. Unde plerumque delectant etiam
 falsa patefacta atque conuicta. Neque enim delectant,
 quia falsa sunt, sed quia falsa esse uerum est: delectat
 & dictio qua hoc uerum esse monstratum est. Pro-
 pter eos autem quibus fastidientibus non placet ueri-
 tas, si alio quocumque modo, nisi eo modo dicatur ut
 placeat & sermo dicentis, datus est in eloquentia non
 paruus etiam delectationi locus. Quae tamen addita
 non sufficit duris, quos nec intellexisse, nec docen-
 tis elocutione delectatos esse profuerit. Quid enim
 haec duo conferunt homini, qui & confitetur uerum,
 & collaudat eloquium, nec inclinatur assensum, pro-
 pter quem solum cum aliquid suadet rebus quae di-
 cuntur inuigilat dicentis intentio? Si enim talia dicantur,
 quae credere uel nosse sufficiat, nihil est aliud
 cin

dicendo per
 stentibus
 Cap. XII

eis consentire, nisi confiteri uera esse. Cum uero id
 docetur quod agendum est, & ideo docetur ut aga-
 tur, frustra persuadet uerum esse quod dicitur, fru-
 stra placet modus ipse quo discitur, si non ita disci-
 tur ut agatur. Oportet igitur eloquentem ecclesiasti-
 cum quando suadet aliquid quod agendum est, non
 solum docere ut instruat, & delectare ut teneat, ue-
 rum etiam flectere ut uincat. Ipse quippe iam reman-
 et ad confessionem flectendus eloquentiae grandita-
 te, in quo id non egit usque ad eius confessionem de-
 monstrata ueritas, adiuncta etiam suauitate dictio-
 nis. Cui suauitati tantum operam impensum est ab
 hominibus, ut non solum non facienda, uerum etiam
 fugienda ac detestanda tot & tanta mala atque turpia,
 quae malis & turpibus disertissime persuasa sunt,
 non ut eis consentiant, sed sola delectationis gratia
 lectentur. Auertat autem deus ab ecclesia sua quod de
 synagoga Iudeorum Hieremias propheta commemo-
 rat dicens: Pavor & horrida facta sunt super terram,
 prophetae prophetabant iniqua, & sacerdotes plau-
 sum dederunt manibus suis, & plebs mea dilexit
 sic. Et quid facietis in futurum? O eloquentia tanto
 terribilior, quanto purior, & quanto solidior, tanto
 uehementior. O uere securis concidens petras. Huic
 enim rei simile esse uerbum suum quod per sanctos
 prophetas fecit, & per hunc ipsum prophetam deus
 ipse dixit. Absit itaque absit a nobis, ut sacerdotes
 plaudant manibus iniqua dicentibus, & plebs dei
 diligat sic. Absit a nobis, inquam, tanta dementia:
 nam quid faciemus in futurum? Et certe minus in-
 telligant, minus placeant, minus moueant quae di-
 cuntur, uera tamen dicantur & iusta, non iniqua li-
 benter audiantur. Quod utique non fieret, nisi suauiter
 dicerent. In populo autem graui, de quo dictum est
 deo: In populo graui laudabo te, nec illa suauitas
 delectabilis est, quae non quidem iniqua dicuntur, sed
 exigua & fragilia bona spumeo uerborum ambitu
 ornantur, quali nec magna atque stabilia deceter &
 grauiter ornantur. Est tale aliquid in epistola beati
 Cypriani: quod ideo puto uel accidisse uel con-
 sulto factum esse, ut sciretur a posteris quam linguam
 doctrinae Christianae sanitas ab ista redundantia re-
 uocauerit, & ad eloquentiam grauiorem modestiorumque
 restrinxerit, qualis in eius consuetudinibus literis se-
 cure amatur, religiose appetitur, sed difficillime im-
 pletur. At ergo quodam loco, Petamus hanc sedem:
 dant secessum uicina secreta: ubi dum erratici pal-
 mitum lapsus pendulis nexibus per arundines ba-
 iulas repunt, uiteam porticum frondea tecta fece-
 runt. Non dicunt ista nisi mirabiliter affluentissi-
 ma fecunditate facundiae, sed profusione nimia
 grauitati displicent. Qui uero haec amant, profe-
 cto eos qui non ita dicunt, sed castigatius eloquuntur,
 non posse ita eloqui existimant, non iudicio ista
 deuitare. Quapropter iste uir sanctus & posse se
 ostendit sic dicere, quia dixit alicubi, & nolle quo-
 niam postmodum nusquam. Agat itaque noster iste
 eloquens cum & iusta et sancta & bona dicit: neque
 enim alia debet dicere: agat ergo quantum potest
 cum ista dicit, ut intelligeret, ut liberet, ut obedi-
 ter audiatur: & haec se posse si potuerit, & inquan-

genus
 XIII

Hier. 5

Psal. 34

Cyprianus

dicendo per
 stentibus
 Cap. XII

Orans deus
 ubi eccle-
 sio ante co-
 nom. XV

tum potuerit, pietate magis orationum quam oratorum
 facultate non dubitet, ut orando pro se ac pro illis
 quos est allocutus, sit orator antequam dictor. Ipsa ho-
 ra iam ut dicat accedens, prius quam exerat proferen-
 tem linguam, ad deum leuet animam sitientem, ut eru-
 ctet quod biberit, uel quod impleuerit fundat. Cum
 enim de unaquaque re quae secundum fidem delecta-
 tionemque tractanda sunt, multa sint quae dicantur, &
 multi modi quibus dicantur ab eis qui hoc sciunt,
 quis nouit quid ad praesens tempus, uel nobis dice-
 re, uel per nos expediat audiri, nisi qui corda om-
 nium uidet? Et quis facit ut quod oportet, & que-
 admodum oportet dicat a nobis, nisi in cuius ma-
 nu sunt & nos & sermones nostri? Ac per hoc di-
 scat quidem omnia quae docenda sunt qui & nosse
 uult & docere, facultatemque docendi ut decet uirum
 ecclesiasticum comparet. Ad horam uero ipsius dictio-
 nis illud potius bonae mentis cogitet conuenire quod
 dominus ait: Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini,
 dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini:
 non enim uos estis qui loquamini, sed spiritus pa-
 tris uestri qui loquitur in uobis. Si ergo loquitur in
 eis spiritus sanctus qui persecutibus tradunt pro
 Christo, cur non & in eis qui tradunt discentibus
 Christum? Quisquis autem dicit non esse hominibus
 praecipiendum quid uel quemadmodum doceat, si do-
 ctore sanctus efficit spiritus, potest dicere, nec oran-
 dum nobis esse, quia dominus ait: Scit pater uester quid
 uobis necessarium sit prius quam petatis ab eo. Aut apo-
 stolum Paulum Timotheo & Tito non debuisse
 precipere quid uel quemadmodum precipere alius.
 Quas tres apostolicas epistolas ante oculos habe-
 re debet, cui est in ecclesia doctoris persona impo-
 sita. Nonne in prima ad Timotheum legitur: Annun-
 cia haec & doce? Quae autem sint, supra dictum est.
 Nonne ibi est: Seniore ne increpaueris, sed obse-
 cra ut patrem? Nonne in secunda ei dicitur: Formam
 habe uerborum sanorum quae a me audisti? Non-
 ne ibi ei dicitur: Satis age te ipsum probabilem ope-
 rarium exhibens deo, non erubescens uerbum ue-
 ritatis recte tractantem? Ibi est & illud: Praedica uer-
 bum, in omni opportune, importune, argue, obse-
 cra, increpa in omni loganimitate & doctrina. Itemque
 ad Titum, nonne dicit episcopus iuxta doctrinam
 fidelis uerbi perseverantem esse debere, ut potes sit
 in doctrina sana & contradicentes redarguere? Ibi
 etiam dicit: Tu uero loquere quae decet sanam doctri-
 nam, senes sobrios esse, & quae sequuntur: ibi & il-
 lud: Haec loquere & exhortare, & increpa cum om-
 ni imperio: nemo te contemnat, admone illos prin-
 cipibus & potestatibus subditos esse, &c. Quid er-
 go putamus? Nusquam contra seipsum sentit aposto-
 lus, qui cum dicat doctores operatione fieri spiri-
 tus sancti, ipse illis praecipit quid & quemadmodum
 doceant? An intelligendum est, & hominum officia
 ipso sancto spiritu largiente in docendis etiam ipsis
 doctoribus non debere cessare: & tamen neque qui
 plantat esse aliquid, neque qui rigat, sed deum qui in-
 crementum dat? Unde ipsis quoque ministris sanctis
 hominibus uel etiam sanctis angelis operantibus ne-
 mo recte dicit quae pertinent ad uiuendum cum deo:

Sap. 7

Matt. 10

Non tantum pre-
 ces, sed et stu-
 dium necessarium.
 Cap. XVI
 Matt. 6

1 Tim. 4

1 Tim. 5

2 Tim. 4

Tit. 1

1 Cor. 3

nisi fiat à deo docilis, cui dicitur in Psalmo: Doce me facere uoluntate tuam, quia tu es deus meus. Vnde & ipsi Timotheo idem dicit Apostolus, loquens utiq; ad discipulū doctor: Tu autē perseuera in ijs quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à quo didiceris. Sicut enim corporis medicamenta quæ hominibus ab hominibus adhibent, non nisi eis profunt, quibus deus operat salutē, qui & sine illis mederi potest, cum sine ipso illa non possint. & tñ adhibent, & si hoc officiose fiat, inter opera misericordiae uel beneficentiae deputata & adiumenta doctrinae tunc profunt animae adhibita per hominē, cum deus operat ut profint, qui potuit euangelium dare homini, etiā nō ab hominibus, neq; per hominē. Qui ergo dicendo nititur persuadere quod bonū est, nihil horū triū spernens, ut scilicet doceat, ut delectet, ut fleat, orat atq; agit: ut quē admodū supra diximus, intelligēter, libenter, obediēterq; audiat. Quod cū apte & conueniēter facit, nō immerito eloquēs dici potest, etsi non eum sequat auditoris assensus. Ad hæc enim tria, id est, ut doceat, ut delectet, ut fleat, etiā tria illa uidei pertinere uoluisse idē ipse Romani autor eloquiū cum itidē dixit: Is igitur erit eloquens qui poterit parua submisit, modica tēperate, magna grāditer dicere: tanq; si adderet illa etiā tria & sic explicaret unā eandēq; sententiā dicens: Is erit igitur eloquēs, qui ut doceat, poterit parua submisit: ut delectet, modica tēperate: ut fleat, magna grāditer dicere.

Triplex dicendi genus. XVII

In lib. cui titulus Orator

Eadē ecclesiastice necessaria, quæ oratori Cap. XVIII

Hæc autē tria ille sicut ab eo dicta sunt, in causis forensibus posset ostendere. Non autē hoc est in ecclesiasticis quæstionib. in quibus huiusmodi quæ uolumus informare sermo uersat. In illis enim ea parua dicunt, ubi de rebus pecuniarijs iudicandū est: ea magna, ubi de salute ac de capite hominum. Ea uero ubi nihil horū iudicandū est, nihilq; agit ut agat siue decernat, sed tantūmodo ut delectet auditor, inter utrūq; quasi mediā, & ob hoc modica, hoc est moderata dixerūt. Modicis em̄ modus nomē imposuit. Nam modica pro paruis abusiue, nō proprie dicimus. In istis autē nostris quādoquidē omnia, maxime quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominū salutē, nec temporariā, sed æternā referre debemus, ubi etiā cauēdus est æternus interitus, omnia magna sunt quæ dicimus: usq; adeo ut nec de ipsis pecuniarijs reb. uel acquirēdis uel amittēdis parua uideri debeāt, quæ doctor ecclesiasticus dicit, siue sit illa magna, siue parua pecunia. Neq; em̄ parua est iustitia, quā profecto & in parua pecunia custodire debemus, dicēte dño: Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est. Quod ergo minimum est, minimum est: sed in minimo fidelē esse, magnū est. Nam sicut ratio rotunditatis est, ut à puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducant, eadē est & in magno disco quæ in nūmulo exigua: ita ubi parua iuste gerunt, non minus iustitiæ magnitudo. De iudicijs deniq; secularibus, quib. utiq; nisi pecuniarijs cū loqueret Apostolus: Audet quisq; uestrū, inquit, aduersus alterū habēs negociū iudicari ab iniquis, & nō apud sanctos? An nescitis quia sancti mundū iudi-

Luc. 16

1 Cor. 6

cabunt: Et si in uobis iudicat mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quia angelos iudicabimus, nedū secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, eos qui contēptibiles sunt in ecclesia, hos cōstituite ad iudicandū. Ad reuerentiā uobis dico. Sic nō est inter uos quisquā sapiens, qui possit inter fratres suū iudicare: sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Iam quidē omnino delictū est, quia iudicia habetis uobiscum. Quare non magis iniquitatē patimini? Quare nō potius fraudamini? Sed uos iniquitatem facitis & fraudatis, & hoc fratres. An nescitis quia iniusti regnum dei non hæreditabunt? Quid est q; sic indignatur Apostolus, sic corripit, sic exprobrat, sic increpat, sic minatur? Quid est q; sui animi affectū tam crebra & tam aspera uocis mutatione testatur? Quid est postremo q; de rebus minimis tam grāditer dicit? Tantū ne de illo negocia secularia meruerūt Absit. Sed hoc facit propter iustitiam, charitatem, pietatē, quæ nulla sobria mēte dubitante, etiā in rebus quamlibet paruulis magna sunt. Sane si moneremus homines quemadmodū ipsa negocia secularia uel pro se uel p suis apud ecclesiasticos iudices agere deberēt, recte admonerem? ut agerēt tanq; parua submisit. Cum uero de illius uiri disse ramus eloquiū, quæ uolumus earū rerū esse doctorem, quib. liberamur ab æternis malis, atq; ad æterna peruenimus bona, ubicunq; agant hæc, siue ad populū, siue priuatim, siue ad unū, siue ad plures, siue ad amicos, siue ad inimicos, siue in perpetua dictione, siue in colloctione, siue in tractatibus, siue in libris, siue in epistolis uel lōgissimis uel breuissimis, magna sunt: nisi forte qm̄ calix aquæ frigidæ, res minima atq; uilissima est, ideo minimum aliquid atq; uilissimū dñs ait, q; eum qui dederit discipulo eius, non perdet mercedē suam. Aut uero quando iste doctor in ecclesia facit inde sermonē, paruū aliquid debet existimare se dicere, & ideo non tēperate, non granditer, sed submisit sibi esse dicendū. Nōne quādo accidit ut de hac re loquere mur ad populū, & deus adfuit ut nō incongrue diceremus, tanq; de illa aqua frigida quæ dā flamma surrexit, quæ etiā frigida hominū pectora, ad misericordiae opera faciēda, spe cælestis mercedis accenderet? Et tamē cum doctor iste debeat rerum doctor esse magnarū, non semper eas debet granditer dicere, sed submisit cum aliquid docet, tēperate cum aliquid uituperat siue laudat. Cum uero aliquid agēdum est, & ad eos loquimur qui hoc agere debēt, nec tamē uolūt, tunc ea quæ magna sunt, dicēda sunt grāditer, & ad flecēdos animos congruēter. Et aliqñ de una eadēq; re magna & submisit dicitur si docet, & temperate si prædicatur, & grāditer si auersus inde animus ut conuertatur impellit. Quid em̄ deo ipso maius est? Nunquid ideo non discit? Aut quid docet unitatem trinitatis, debet nisi submisit disputatione agere, ut res ad dignoscendū difficilis, quantū datur possit intelligi? Nunquid hic ornāmēta & nō documēta quærunt? Nunquid ut aliquid agat est flecēdus auditor, & nō potius ut discat instruendus? Porro cum

Exemplum ex litteris Cap. XX Gil. 4

Gil. 3

Alia de dicitur

Alia de dicitur

cum laudatur deus siue de seipso, siue de operibus suis, quanta facies pulchræ ac splendide dictionis oboritur ei, qui potest quantū potest laudare, quē nemo conueniēter laudat, nemo quomodocunq; non laudat. At si non colat, aut cum illo uel etiā præ illo colant idola, siue dæmonia, siue quæcūq; creatura, quantū hoc malū sit, atq; ut ab hoc malo auertantur homines, debet utiq; granditer dici. Submisit dictionis exemplū est apud apostolum Paulū, ut planius aliquid cōmemorē, ubi ait: Dicite mihi sub lege uolētes esse, legē nō legistis? Scriptū est enim, q; Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed ille qui de ancilla, secundū carnē natus est: qui autē de libera, per repromissionē: quæ sunt in allegoria. Hæc em̄ sunt duo testamēta: unū quidem in monte Sina in seruitutē generās, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, quæ coniuncta est huic quæ nunc est Hierusalē, & seruit cum filijs suis. Quæ autē sursum est Hierusalē, libera est, quæ est mater nostra, &c. Itemq; ibi ratiocinatur & dicit: Fratres secundum hominē dico, tamē hominis confirmatū testamētum nemo irritum facit, aut superordinat. Abraham dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit, in feminibus, tanq; in multis, sed tanq; in uno, & semini tuo quod est Christus. Hoc autē dico, testamētum confirmatū à deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non infirmat ad euacuandas promissiones. Si enim ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abraham autē per repromissionē donauit deus. Et quia occurrere poterat audientis cogitationi, ut qd ergo lex data est, si ex illa non est hæreditas: ipse sibi hoc obiecit, atq; ait uelut interrogās: Quid ergo lex? Deinde respondit, Transgressionis gratia proposita est, donec ueniret semen cui promissum est, disposita per angelos in manu mediatoris. Mediator autē unius non est, deus autē unus est. Et hic occurrebat quod sibi ipse proposuit. Lex ergo aduersus promissa dei? Et respondit, Absit. Reddiditq; rationē dicēs: Si em̄ data esset lex quæ posset uiuificare, uere ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, &c. uel si quid eiusmodi est. Pertinet ergo ad docendū curā non solū aperire clausa, & nodos soluere quæstionū, sed etiam dum hoc agitur, alijs quæstionibus quæ fortassis inciderint, ne id quod dicimus improbetur per illas aut refellatur, occurrere: si tamē & ipsa earum solutio pariter occurrerit, ne moueamus qd auferre non possumus. Fit autē ut cum incidentes quæstioni aliæ quæstiones, & aliæ rursus incidentib. incidētēs pertractantur atq; soluant, in eam longitudinē ratiocinantis extendat intētio, ut nisi memoria plurimū ualeat atq; uigeat, ad caput unde agebatur disputator redire non possit. Valde autē bonū est, ut quicquid contradici potest, si occurrerit, refutetur, ne ibi occurrat ubi nō erit qui respondeat: aut præsentī quidem sed tacētī occurrat, & minus sanatus abscedat. In illis autē apostolicis uerbis dicitio temperata est: Seniorē ne increpaueris, sed obsecra ut patrē,

Aug. to. 3

iuniores ut fratres, anus ut matres, adolescentulas ut sorores. Et in illis: Obsecro autē uos fratres per miserationē dei, ut exhibeat corpora uestra hostiam uiuam, sanctam, deo placentē. Et totus ferē ipse exhortatiōis locus temperatū habet elocutionis genus: ubi illa pulchriora sunt in quib. propria proprijs tanq; debita reddita decenter excurrunt: sicuti est, Habētes dona diuersa secundū gratiam quæ data est uobis: siue prophetiā, secundum regulam fidei: siue ministeriū, in ministrando: siue qui docet, in doctrina: siue qui exhortat, in exhortatione: qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in sollicitudine: qui misere, in hilaritate. Dilectio sine simulatione: odio habētes malū, adhærētes bono: charitate fraternitatis inuicem diligentes, honore mutuo præueniētes, studio nō pigri, spiritu feruentētes, dño seruiētes, spe gaudentes, in tribulatione patiētes, orationi instātes, necessitatibus sanctorū cōmunicantes, hospitalitatē sectātes. Benedicite persequentib. uos, benedicite & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipsum inuicē sentiētes. Et q; pulchre ista omnia sic effusa, bimēbri circuitu terminant. Et aliquanto post: In hoc ipso, inquit, perseuerātes: reddite omnibus debita: cui tributū, tributū: cui uectigal, uectigal: cui timorē, timorem: cui honorē, honorem. Quæ membratim fusa claudunt etiā ipso circuitu, quem duo membra contextūt. Nemini quicq; debeat nisi ut inuicem diligatis. Et post paululum: Nox præcessit, inquit, dies autē appropinquauit. Abijciamus itaq; opera tenebrarum, & induamus arma lucis, sic ut in die honeste ambulemus: nō in comessationibus & ebrietatibus, nō in cubilibus & impudicijs, nō in cōtentione & æmulatione, sed induite dñm Iesum Christū, et carnis prouidentiam ne feceritis in cōcupiscentijs. Quod si quisq; ita diceret, Et carnis prouidentia ne in cōcupiscentijs feceritis: sine dubio aures clausula numerosiore mulceret: sed grauior interpret etiam ordinē maluit tenere uerborum. Quō autē hoc in Græco eloquiū usq; ad ista doctiores. Mihi tamē quod nobis eodē uerborū ordine interpretatū est, nec ibi uidetur currere numerose. Sanē hunc elocutionis ornatū, qui numerosis fit clausulis, deesse fatēdum est autoribus nostris: quod utrū per interpretes factum sit, an (quod magis arbitror) cōsulto illi hæc plausibilia deuitauerint, affirmare non audeo: qm̄ me fateor ignorare. Illud tamē scio, q; si quisquam huius numerositatis peritus, illorū clausulas eorūdem numerorū lege componat: quod facillime fit mutatis quibusdā uerbis, quæ tantundē significatione ualent, uel mutato eorū quæ inuenerit ordine: nihil illorū quæ uelut magna in scholis grāmatorū aut rhetorū didicit, illis diuinis uiris defuisse cognosceret. Et multa reperiet locutionis generā tantū decoris, quæ quidē & in nostrā, sed maxime in sua lingua decora sunt, quorū nullū in eis, quib. isti instantur litteris, inuenitur. Sed cauendū est ne diuinis grauibuscq; sententijs, dum additur nume-

Rom. 12

Distributio

Numerosum, inquit Cicero, putatur, non quod totū conflat ex numeris: sed quod ad ad numeros proxime accedit

d 3 ru

De prologo super iob

rus, pondus detrahat. Nam illa musica disciplina, ubi numerus iste plenissime discitur, usq; adeo non defuit prophetis nostris, ut uir doctissimus Hieronymus quorundam etiam metra commemoret, in Hebraea duntaxat lingua: cuius ut ueritate seruaret in uerbis, haec inde non transtulit. Ego autem ut de sensu meo loquar, qui mihi est alius & est aliorum est utique notior, sicut in meo eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non pretermitto istos numeros clausularum: ita in autoribus nostris hoc mihi plus placet, quod ibi eos rarissime inuenio. Grande autem dicendum hoc maxime distat ab isto temperato genere, quod non tam uerborum ornatibus acceptum est, quam uiolentis animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta penes omnia, sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudinem si occurrerit, uerum rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis enim est ei propter quod agitur, ut uerba congruentia non oris eligant industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gematoque ferro uir fortis armetur, intentissimus pugnae, agit quidem illis armis quod agit, non quia speciosa, sed quia arma sunt: idem ipse est tamen, & ualet plurimum, etiam cum rimanti telum ira facit. Agit Apostolus ut pro euangelico ministerio patienter mala huius temporis, cum solatio donorum dei omnia tolerant. Magna res est, & graditer agitur, nec desunt ornamenta dicendi: Ecce, inquit, nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nulla in quoque dantes offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus commendantes nosmetipsos ut dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute dei: per arma iustitiae a dextris & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: ut seductores & ueraces, ut qui ignoramur & cognoscimur, quasi morientes & ecce uiuimus: ut coerciti & non mortificati: ut tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Vide adhuc ardentem, Os nostrum patet ad uos o Corinthii, cor nostrum dilatatum est: & caetera, quae persequi longum est. Itemque ad Romanos agit, ut persecutionis huius mundi, charitate uincantur, spe certa in adiutorio dei. Agit autem & granditer & ornate: Scimus, inquit, quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, ihs qui secundum propositum uocati sunt sancti: quoniam quos ante praesciuit & praedestinauit conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinauit, illos & uocauit: & quos uocauit, ipsos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Quid ergo dicemus ad haec? Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo nobis omnia donauit? Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat? Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mor-

2. Cor. 6

Grandiloqua dictionis exemplum

Rom. 8

tuus est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera dei, qui & interpellat pro nobis: Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius: Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oues occisionis. Sed in his omnibus superuincimus per eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, neque praesentia, neque futura, neque uirtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate dei, quae est in Christo Iesu domino nostro. Ad Galatas autem quis tota ipsa epistola submisso dicendi genere scripta sit, nisi in extremis partibus ubi est eloquium temperatum, tamen interponit quendam locum eo motu animi, ut sine ullis quidem talibus ornamentis qualia sunt in ihs quae modo posuimus, non posset tamen nisi granditer dici. Dies, inquit, obseruatis & mensibus & annis & temporibus: timeo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis. Estote sicut & ego, quoniam & ego sicut uos. Fratres precor uos, nihil me laesistis. Scitis quia per infirmitatem carnis iam pridem euangelizauimus uobis, & tentiones uestras in carne mea non spreuimus neque respuimus: sed sicut angelum dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Quae ergo fuit beatitudo uestra? Testimonium uobis perhibeo, quoniam si fieri posset, oculos uestris eruissetis, et dedissetis mihi. Ergo inimicus factus sum uobis uerum praedicans? Emulantur uos non bene, sed excludere uos uolunt, ut eos emulemini. Bonum est autem in bono emulari semper, & non solum cum praesens sum apud uos. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in uobis. Vellem autem nunc adesse apud uos, & mutare uocem meam, quia confundor in uobis. Nunquid hic autem contraria contrariis uerba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt, aut caesa & membra circuitus uenerunt? Et tamen non ideo tepuit grandis affectus, quo eloquium feruere sentimus. Sed apostolica ista sic clara sunt, ut & profunda sint: atque ita conscripta memoriaeque mandata, ut non solum lectore uel auditore, uerum etiam expositore opus habeant, si quis in eis non superficie contentus altitudinem quaerat. Quapropter uideamus ista genera dicendi in eis qui istorum lectione ad rerum diuinarum atque salubrium scientiam profecerunt, eademque ecclesiae ministrarunt. Beatus Cyprianus submisso dicendi genere utitur in eo libro ubi de sacramento calicis disputat. Soluitur quippe ibi quaestio in qua quaeritur, utrum calix dominicus aqua solam, an eam uino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo epistolae, iam soluere incipiens propositam quaestionem, Admonitos autem uos sciat, inquit, ut in calice offerendo dominica traditio seruetur, neque aliud fiat a nobis quam pro nobis dominus prior fecit, ut calix qui in commemorationem eius offertur, uino mixtus offeratur. Nam cum dicat Christus, Ego sum uitis uera: sanguis Christi, non aqua est utique, sed uinum: nec potest uideri sanguis eius quo redempti et uiuificati sumus esse in calice, quando uinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur

Gal. 4

Exemplum doctrinae Cap. 232

Cyprianus epist. de sacramento calicis

Concordia

tur

Gen. 9

Gen. 14

psal. 109

Ambr. lib. 1. de spiritu sancto in prologo lib. 6

1. Cor. 10

Numer. 11

Luc. 2

Cyprianus in epistola de habitibus uirginum, de uirginitate, de castitate

tur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio praedicatur. Inuenimus enim in Genesi circa sacramentum Noe hoc idem praecurrisse, & figuram dominicae passionis illic extitisse, quod uinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recubans nudis & patetibus femoribus, quod nuditas illa patris a medio filio denudata est, a maiore uero & minore contexta: & caetera quae necesse non est exequi, cum satis sit hoc solum complecti, quod Noe typum futurae ueritatis ostendens, non aquam sed uinum biberit: & sic imaginem dominicae passionis expresserit. Item in sacerdote Melchisedech dominici sacramenti praefiguratum uidemus mysterium, secundum quod scriptura diuina testatur & dicit, Et Melchisedech rex Salem, protulit panem & uinum. Fuit autem sacerdos dei summi, & benedixit Abraam. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in psalmis spiritus sanctus, ex persona patris ad filium dicens, Ante Luciferum genuite, Tu es sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech. Haec & alia quae sequuntur huius epistolae, submissae dictionis modum seruant, quod facile est explorare legentibus. Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem magnam de spiritu sancto, ut eum patri & filio demonstrat aequalem: submisso tamen dicendi genere utitur, quoniam res suscepta non ornamenta uerborum, aut ad flecendos animos commotionis affectum, sed rerum documenta desiderat. Ergo inter caetera in principio huius operis ait, Comotus oraculo Gedeon, cum audisset quod deficientibus licet populorum milibus, in uno uiro dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit haedum caprarum: cuius carnes secundum praeccepta angeli, & azyma supra petram posuit, & ea iure perfudit: quae simul ut uirge cacumine quam gerebat angelus dei contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium quod offerebatur absumptum est. Quo indicio declaratum uidetur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi, quia scriptum est, Bibebat de consequenti petra, petra autem erat Christus. Quod utique non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est, quae sitientium corda populorum perenni riuo sui sanguinis inuaduit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia dominus Iesus in carne sua, totius mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animarum. Caro enim haedum ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est, Quia concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt, Quis nos cibabit carne? Quod igitur extendit angelus uirgam, & tetigit petram, de qua ignis exiit, ostendit quod caro domini spiritu repleta diuino, peccata omnia humanae conditionis exureret. Unde & dominus ait, Ignem ueni mittere in terram: & caetera, in quibus rei docendae ac probandae maxime incumbit. De genere temperato est apud Cyprianum uirginitatis illa laudatio: Nunc nobis ad uirgines sermo est, quarum quo sublimior gloria est, maior & cura. Flos est ille ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiae spiritalis, laeta indoles laudis & honoris, opus integrum atque incorruptum, dei imago respondens ad

sanctimoniam domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per ipsas, atque in illis largiter floret sanctae matris ecclesiae gloriosa foecunditas: quantoque plus gloriosa uirginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris augetur. Et alio loco in fine epistolae: Quomodo, inquit, portauimus imaginem eius qui de limo est, sic portemus & imaginem eius qui de caelo est. Hanc imaginem uirginitas portat, portat integritas, sanctitas portat & ueritas: portat disciplinae dei memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendas iniurias mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordes. Quae uos singula o bone uirgines obseruare, diligere, implere debetis, quae deo & Christo uacantes, ad dominum cui uos dicastis, maiore & meliore parte praeceditis: prouecta annis, iunioribus facite magistrum: minores nati, praebete paribus incitamentum, hortamini uos mutuis excitare, amulis de uirtute documentis ad gloriam prouocate, durate fortiter, spiritaliter pergite, peruenite feliciter, tantum memento tunc nostri, cum incipiet in uobis uirginitas honorari. Ambrosius etiam genere dicendi temperato & ornato professus uirginibus proponit tanquam sub exempli forma quod moribus imitetur, & dicit, Virgo erat, non solum corpore, sed etiam mente, quae nullo doli ambitu synce rum adulteraret affectum, corde humilis, uerbis grauis, animi prudens, loquendi parcius, legendi studio fior: non in incerto diuitiarum, sed in prece pauperis spem reponens, intenta operi, uerecunda sermone, arbitrium mentis solita non hominem sed deum quaerere: nullum laedere, bene uelle omnibus, assurgere maioribus nati, aequalibus non inuidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare uirtutem. Quando ista uel uultu lesit parentes: quando dissenit a propinquis: quando fastidiuit humilem? quando irrisit debilem? quando uitauit inopem? Eos solos solita coetus uirorum inuisere, quos misericordia non erubesceret, neque praeteriret uerecundia. Nihil toruere in oculis, nihil in uerbis proca, nihil in actu inuerecundum: non gestus fractior, non incessus solutior, non uox petulterior, ut ipsa corporis species simulachrum fuerit mentis, & figura probitatis. Bona quippe domus in ipso uestibulo debet agnosci, ac primo praetendat ingressu, nihil intus latere tenebrarum, tanquam lucernae lux intus posita, foris luceat. Quid ergo exequar ciborum parsimoniam, officiorum redudantiam: alterum ultra naturam superuisse, alterum ipsi naturae penes defuisse? Illic nulla intermissa tempora, hic cogeminati ieiunio dies: & si quando reficiendi successisset uoluntas, cibus plerumque obuius qui mortem arceret, non delicias ministraret, &c. Haec autem propterea in exemplo huius temperati generis posui, quia non hic agit ut uirginitatem uoueat quae nondum uouerunt, sed quales esse debeant quae iam uotae sunt. Nam ut aggrediatur animus tantum ac tale propositum, grandis utique dicendi genere debet excitari & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu uirginum, non de suscipiendo uirginitatis proposito scripsit. Iste uero episcopus etiam ad hoc eas magno accendit

De uirginibus lib. 2. in primis

Grandis generis exemplum.

In epistola de habitu virginum

2. Cor. 5

Mat. 5

Ambr. lib. 1 de uirginibus

eloquio. Verū ex eo quod ambo egerūt, dictionis A
 grandis exēpla memorabo. Ambo quippe inue-
 ſti sunt in eas, quæ formā pigmētis colorāt, uel po-
 tius decolorant: quorū prior ille cū hoc ageret, ait
 inter cetera: Si quis pingēdi artifex uultū alicuius
 & speciēm & corporis qualitatē æmulo colore ſi-
 gnasset, & ſignatō iam cōſummatoq; ſimulachro,
 manus aliū inferret, ut iam formata, iā picta quali-
 peritior reformaret, grauis prioris artificis iniuria
 & iuſta indignatio uideretur. Tu te exiſtimas im-
 pune latuā tam improbæ temeritatis audaciam,
 dei artificis offenſam: Vt em̄ impudica circa ho-
 mines, & inceſta fucis lenocinātibus non ſis, cor-
 ruptis uiolatisq; quæ dei ſunt, peior adultera deti-
 neris. Quod ornari te putas, q; putas comi, impu-
 gnatio eſt iſta diuini operis, præuaricatio eſt ueritatis.
 Monētis Apoſtoli uox eſt, Expurgate uetus fermētū,
 ut ſitis noua cōſperſio, ſicut eſtis azymi. Ete-
 m̄ paſcha noſtrū immolatus eſt Chriſtus. Itaq; feſta
 celebremus, nō in fermēto ueteri, neq; in fer-
 mento malitiæ & nequitia, ſed in azymis ſynceri-
 tatis & ueritatis. Nū ſynceritas perſeuerat & ueritas,
 quādo quæ ſyncera ſunt pollūntur, & colorū
 adulterinis medicaminū fucis in mendaciū uera
 mutant: Dñs tuus dicit, Non potes facere capil-
 lum unum album aut nigrū: & tu ad uincendā dñi
 tui uocē uis te eſſe potiorē audaci conatu, & ſacri
 lego contēptur: Crines tuos inficis, malo præſagio
 futurorū capillos iam tibi flāmeos auſpicaris. Lō-
 gum eſt inferere omnia quæ ſequūtur. Ille uero po-
 ſterior ut in tales diceret: Hinc illa, inquit, nāſcun-
 tur incentiua uitiorū, ut queſitis coloribus ora de-
 pingant, dum uiris diſplicere formidāt, & de adul-
 terio uultus, meditatū adulteriū caſtitatis. Quāta
 hæc amentia effigiē mutare naturæ, picturā quæ-
 rere: Et dum ueretur maritale iudiciū, perdidērūt
 ſuum. Prior enim de ſe pronūciat, quæ cupit muta-
 re quod nata eſt: ita dum aliq; ſtudet placere, prius
 ipſa ſibi diſplicet. Quem iudicē mulier ueriorē re-
 quirimus deformitatis tuæ, q; teipſam quæ uideri
 times: Si pulchra es, cur abſcōderis: Si deformis,
 cur te formoſam eſſe mētiris, nec tuæ cōſcientiæ,
 nec alieni gratiā erroris habitura: Ille enim alterā
 diligit, tu alteri uis placere: & irāſceris ſi amet alte-
 ram, qui adulterare in te docetur. Mala magiſtra
 es iniuriæ tuæ. Lenocinari enim refugit, etiā quæ
 paſſa eſt lenonē. Ac licet uilis mulier, non alteri ta-
 men, ſed ſibi peccat. Tolerabilia propemodum
 in adulterio crimina ſunt: ibi enim pudicitia, hic
 natura adulteratur. Satis, ut exiſtimo, apparet fœ-
 minas ne ſuam fucis adulterēt formā, & ad pudorem
 & ad timorē hac faciūdia uehemēter impelli.
 Proinde neq; ſubmiſſum neq; temperatū, ſed grā-
 de omnino genus hoc elocutiōis agnoſcimus. Et
 in his aut quos duos ex omnib; proponere uolui,
 & in alijs eccleſiaſticis uiris & bona & bene, id eſt
 ſicut res poſtulat, acute, ornate, ardēterq; dicenti-
 bus, per multa eorū ſcripta uel dicta poſſunt hæc
 tria genera reperiri, & aſſidua lectiōe uel auditiō-
 ne admixta etiā exercitacione ſtudentibus in oleſce-
 re. Nec quiſquā præter diſciplinā eſſe exiſtimet.

Dictione uarianda est. XXII

iſta miſcere, imò quantū cōgrue fieri poteſt, omni-
 bus generibus dictio uariāda eſt. Nam qñ proluxa
 eſt in uno genere, minus detinet auditorem. Cum
 uero ſit in aliud ab alio trāſitus, etiā ſi longius eſt,
 decētius procedit oratio: quāuis habeāt, & ſingu-
 la genera uarietates ſuas in ſermone eloquentiū,
 quibus nō ſinunt in eorū qui audiūt frigere uel
 tepere ſenſibus. Verū tamē facilius ſubmiſſum
 ſolū q; ſolū grande diutius tolerari poteſt. Cōmo-
 tio quippe animi quāto magis excitāda eſt, ut no-
 bis aſſentiat auditor, tanto minus in ea diu teneri
 poteſt, cum fuerit quātū ſatis eſt excitata. Et ideo
 cauendū eſt, ne dum uolumus altius erigere quod
 erectū eſt, etiā inde decidat, quod fuerat excitatiōe
 perductū. Interpoſitis uero quæ ſunt dicenda ſub-
 miſſius, bene reditur ad ea quæ opus eſt granditer
 dici, ut dictionis impetus ſicut maris ætus alter-
 net. Ex quo ſit ut grande dicendi genus, ſi diutius
 eſt dicendū, non debeat eſſe ſolū, ſed aliorū gene-
 rum interpoſitione uarietur: ei tamē generi dictio
 tota tribuatur, cuius copia præualuerit. Inter eſt
 enim quod genus cui generi interponatur uel ad-
 habeatur certis & neceſſarijs locis: nam & in gran-
 di genere ſemper aut penē ſemper tēperata debēt
 eſſe principiā. Et in poteſtate eſt eloquentis, ut dicā-
 tur nonnulla ſubmiſſe etiā quæ poſſent granditer
 dici, ut ea quæ dicūtur granditer, ex illorū ſiant cō-
 paratione grādiora, & eorū tanquā umbris lumi-
 noſiora reddant. In quocūq; aut gñe aliqua quæ-
 ſtionū uincula ſoluēda ſunt, acumine opus eſt, qd
 ſibi ſubmiſſum genus pprie uendicat. Ac per hoc
 eo genere utendū eſt & in alijs duob; generibus,
 quādo eis iſta incidūt, ſicut laudandū aliquid uel
 uituperandū: ubi nec dānatio, nec cuiuſquā libera-
 tio, nec ad actiōnē quālibet aſſenſio requiritur: in
 quocūq; alio genere occurrerit, genus adhibedū
 & interponendū eſt temperatū. In grādi ergo ge-
 nere inueniūt locos ſuos duo cetera, & in ſubmiſ-
 ſo ſimiliter. Temperatū aut genus non quidē ſem-
 per, ſed tamen aliqñ ſubmiſſo indiget, ſi (ut dixi)
 quæſtio cuius nodus eſt ſoluendus, incurrat: uel
 quādo nonnulla, quæ ornari poſſent, ideo nō ornā-
 tur, ſed ſubmiſſo ſermone dicūtur, ut quibusdam
 quali thoris ornamentorū præbeāt eminētiorem
 locū. Grande autē genus tēperata dictio nō requi-
 rit: ad delectādos quippe animos, non ad mouen-
 dos ipſa ſuſcipiūt. Non ſanē ſi dicenti crebrius &
 uehemētius acclameſt, ideo grāditer putandus eſt
 dicere: hoc enim & acumina ſubmiſſi generis, &
 ornāmēta faciunt tēperati. Grande autē genus ple-
 rūq; pondere ſuo uoces premit, ſed lachrymas ex-
 primit. Deniq; cū apud Cefareā Mauritanie popu-
 lo diſſuaderē pugnā ciuile, uel potius plus q; ciuilem,
 quā cateruam uocabant: neq; enim ciues tan-
 tūmodo, uerū etiam propinqui, fratres, poſtremo
 parētes ac filij lapidibus inter ſe in duas partes di-
 uifi, per aliquot dies cōtinuos, & certo tēpore an-
 ni ſolēniter dimicabāt, & quiſq; ut quæq; poterat
 occidebat: egi quidem granditer quantū ualui, ut
 tam crudele atq; inueteratū malū de cordibus &
 moribus eorū auellerem, pelleremq; dicēdo: non
 tamen

De miſſione
Ationis
Cap. XXII

Discendum ut
perſuadeamus
Cap. XXV

Sublime
di genus
efficit
Cap. XXIII

tamen egiſſe aliquid me putauī, cum eos audirem
 acclamantes, ſed cum flentes uiderē. Acclamationi-
 bus quippe ſe doceri & delectari, fleſti aut lachry-
 mis indicabant. Quas ubi aſpexi, immanē illā con-
 ſuetudinē a patribus & auis, longe q; a maioribus
 traditā, quæ pectora eorū hoſtiliter obſidebat, uel
 potius poſſidebat, deuictā anteq; re ipſa id oſten-
 derent, credidi. Moxq; ſermone finito ad agendas
 deo gratias corda atq; ora cōuertī. Et ecce iam fer-
 mē octo uel amplius anni ſunt propitio Chriſto,
 ex q; illic nihil tale tentatum eſt. Sunt & alia multa
 experimēta, quib; didicimus homines quid in eis
 fecerit ſapientis grāditas dictionis, nō clamore po-
 tius q; gemitu, aliquādo etiā lachrymis, poſtremo
 uitæ mutatione monſtraſſe. Submiſſo etiā dicendi
 genere ſunt pleriq; mutati, ſed ut quod nō ſciebāt,
 ſcirent: aut quod eis uidebatur incredibile, crede-
 rent: non aut ut agerēt quod agendū iam nouerāt,
 & agere nolebāt. Ad huiuſmodi namq; duritiā fle-
 ctendam, debet grāditer dici. Nam & laudes & ui-
 tuperationes quādo eloquēter dicunt, cum ſint in
 genere tēperato, ſic afficiūt quosdā, ut non ſolū in
 laudibus & uituperationibus eloquētia delecten-
 tur, uerū & ipſi laudabiliter appetāt, fugiātq; uitu-
 perabiliter uiuere. Sed nunquid oēs qui delectan-
 tur, mutant: ſicut in grandi genere omnes qui fle-
 ctuntur, agunt, & in ſubmiſſo genere oēs qui do-
 centur ſciunt, aut credunt uerū eſſe quod neſciūt.
 Vnde colligitur illa duo genera quod efficere
 intendūt, hoc eis eſſe maxime neceſſarium, qui ſa-
 pienter & eloquēter uolunt dicere. Illud uero qd
 agit genere tēperato, id eſt ut eloquētia ipſa delectet,
 non eſt propter ſeipſum uſurpandū, ſed ut re-
 bus quæ utiliter honeſteq; dicūtur, ſi nec docente
 indigent eloquio nec monēte, quia & ſcientes &
 fauentes auditores habent, aliquanto prōptius ex
 ipſa delectatione elocutiōis accedat uel tenacius
 adhæreat aſſenſus. Nam cum eloquētia ſit uniuer-
 ſale officiū in quocūq; iſtorū trium generū, dicere
 apte ad perſuaſionem, ſinis aut id quod intenderis
 perſuadere dicēdo: in quocūq; iſtorū trium gene-
 rum dicit quidē eloquens apte ad perſuaſionē, ſed
 niſi perſuadeat, ad finem nō peruenit eloquentiæ.
 Perſuadet aut in ſubmiſſo genere uera eſſe quæ di-
 cit. Perſuadet in grandi, ut agant quæ agenda iam
 eſſe ſciuntur, nec tamen agunt. Perſuadet in gene-
 re temperato, pulchre ornateq; ſe dicere: quo ſine
 nobis quid opus eſt: Appetāt eum qui lingua glo-
 riantur, & ſe in panegyricis talibusq; dictionibus
 iactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendū
 mouēdus, ſed tantūmodo eſt delectāduſ auditor.
 Nos uero iſtum finem referamus ad alterū finem,
 ut ſcilicet quod efficere uolumus cum grāditer di-
 cimus, hoc etiā iſto uelimus, id eſt ut bona morum
 diligantur, uel deuitent mala: ſi ab hac actiōne nō
 ſic alieni ſunt homines, ut ad eam grādi genere di-
 ctionis urgēdi uideant: aut ſi iam id agunt, ut agāt
 ſtudioſius, atq; in eo firmiter perſeuerent. Ita ſit ut
 etiā temperati generis ornatu nō iactāter, ſed pru-
 denter utamur: nō eius ſine contenti, quo tantum-
 modo delectatur auditor, ſed hoc potius agentes,

ut etiā ipſo ad bonū, quod perſuadere uolumus,
 adiuuet. Illa itaq; tria quæ ſuprà poſuimus, eum
 qui ſapienter dicit, ſi etiā eloquēter uult dicere, id
 agere debere ut intelligēter, ut libēter, ut obediē-
 ter audiatur, non ſic accipienda ſunt tanq; ſingula
 illis tribus dicendi generibus ita tribuantur, ut ad
 ſubmiſſum intelligēter, ad temperatū libenter, ad
 grande pertineat obediēter audiri: ſed ſic potius
 ut hæc tria ſemper intēdat, & quantū poteſt agat:
 etiam cum in illorum ſingulo quoq; uerſatur. No-
 lumus enim faſtidiri, etiā quod ſubmiſſe dicimus,
 ac per hoc uolumus non ſolū intelligēter, uerum
 etiā libenter audiri. Quid aut agimus diuinis testi-
 monijs docēdo quod dicimus, niſi ut obediēter
 audiamur, id eſt ut credatur eis, opitulante illo cui
 dictū eſt: Teſtimonia tua credibilia facta ſunt ualde.
 Quid etiam cupit niſi credi, qui aliquid licet
 ſubmiſſo eloquio diſcentibus narrat: Et quis eum
 uelit audire, niſi auditorē nōnulla etiam ſuaui-
 tate detineat? Nam ſi nō intelligatur, quis neſciat nec
 libenter eum poſſe, nec obediēter audiri? Plerūq;
 aut dictio ipſa ſubmiſſa, diſſoluit difficillimas que-
 ſtiones, & inopinata manifeſtatione demonſtrat:
 dum ſentētiā acutiſſimas de neſcio quibus quaſi
 cauernis, unde non ſperabatur, eruit & oſtendit:
 dum aduerſarij conuincit errorē, & docet falſum
 eſſe quod ab illo dici uidebat inuictum: maxime
 quando a deſt ei quoddam decus nō appetitū, ſed
 quodāmodo naturale: & quando nōnulla non iac-
 tanticula, ſed quaſi neceſſaria, atq; (ut ita dicam)
 ipſis rebus extorta numeroſitas clauſularū, tantas
 acclamationes excitat, ut uix intelligatur eſſe ſub-
 miſſa. Non enim quia neq; incedit ornata neq; ar-
 mara, ſed tanq; nuda congređitur, ideo nō aduer-
 ſariū neruis lacertisq; collidit, & obſiſtentem ſub-
 ruit ac deſtruit mēbris formatiſſimis falſitatē. Vn-
 de aut crebro & multū acclamatur ita dicentibus,
 niſi quia ueritas ſic demōſtrata, ſic deſenſa, ſic inui-
 cta delectat? Et in hoc igitur genere ſubmiſſo iſte
 noſter doctor & dictor id agere debet, ut nō ſolū
 intelligēter, uerum etiā libēter & obediēter audia-
 tur. Illa quoq; eloquētia generis tēperati apud elo-
 quentē eccleſiaſticū, nec inornata relinquitur, nec
 indecenter ornā: nec ſolum hoc appetit ut delectet,
 quod ſolum apud alios proſitetur: uerū etiam
 in ijs quæ laudat ſiue uituperat, iſtis appetēdis uel
 firmius tenendis, illis aut uitandis uel reſpuendis,
 uult utiq; obediēter audiri. Si autem non auditur
 intelligēter, nec libenter poteſt. Proinde illa tria,
 ut intelligant qui audiunt, ut delectentur, ut obe-
 diant, etiam in hoc genere agendum eſt, ubi tenet
 delectatio principatū. Iam uero ubi mouere & fle-
 ctere grandi genere opus eſt auditorem, quod tūc
 eſt opus, quando & ueraciter dici, & ſuaui-
 ter conſitetur, & tamen non uult facere quod dicitur, di-
 cendum eſt proculdubio granditer. Sed quis mo-
 uetur, ſi neſcit quod dicitur? Aut quis tenetur ut
 audiat, ſi non delectatur? Vnde & in iſto genere,
 ubi ad obediētiā cor durum dictionis granditate
 flectendum eſt, niſi & intelligēter & libenter
 qui dicit audiatur, non poteſt obediēter audiri.
 Habet

Vt cum audien-
tium uoluptate
dicamus
Cap. XXVI

Pſal. 90

Metaphora
ueniſta

Obedientiū au-
diri cuius uita
orationi respō
det. XXVII

Mat. 23

Phil. 1

Phil. 2

1. Tim. 4

Sapienter dice-
re. XXVIII

1. Cor. 1

2. Tim. 2

Tit. 1

Habet aut ut obediēter audiatur quātacūq; grā ditate dictionis maius pondus uita dicētis. Nam qui sapiēter & eloquēter dicit, uiuūt aut nequiter, erudit quidem multos discēdi studiosos, quamuis animę suę sit inutilis, sicut scriptum est, Scribæ & Pharisaī in cathedra Moysi sederūt, quę dicūt facite, quę aut faciūt, facere nolite, dicūt enim & nō faciūt. unde ait & Apostolus, Siue occasione, siue ueritate Christus annunciet. Christus aut ueritas est, & tamē etiā non ueritate annūciari ueritas potest, id est ut prauo & fallaci corde quę recta & uera sunt prædicentur. Sic quippe annūciatur Iesus Christus ab eis qui sua quērūt, nō quę Iesu Christi. Sed quoniā boni fideles non quemlibet hominum, sed ipsum deum obediēter audiunt, qui ait, Quę dicūt, facite: quę aut faciunt, facere nolite: dicunt enim, & nō faciūt, ideo audiuntur utiliter, qui etiam utiliter nō agunt. Sua enim quærere student, sed sua docere non audēt: de loco scilicet superiore sedis ecclesiasticę, quę sana doctrina constituit. Propter quod ipse dñs, prius q̄ de talibus quod cōmemorauit diceret, præmisit, Cathedram Moysi sederunt. Illa ergo cathedra, nō eorum sed Moysi, cogebat eos bona dicere, etiā non bona facientes. Agebant ergo sua in uita sua: docere autē sua, cathedra illos nō permittebat aliena. Multis itaq; profunt dicēdo quę nō faciūt: sed lōge pluribus prodesse faciēdo quę dicunt. Abundant enim qui malę uitę suę defensionem ex ipsis suis præpositis & doctoribus quærunt, respondentes corde suo, aut etiā si ad hoc erūpunt ore suo, atq; dicētes, Quod mihi præcipis, cur ipse nō facis? Ita fit ut eum nō obediēter audiāt, qui seipse nō audit, & dei uerbū quod eis prædicatur, simul cū ipso prædicatore contemnant. Deniq; Apostolus scribens ad Timotheū, cum dixisset, Nemo adolescentiā tuam cōtemnat: subiecit unde nō contemneretur, atq; ait, Sed forma esto fidelium in sermone, in cōuersatione, in dilectione, in fide, in castitate. Talis doctor ut obediēter audiatur non impudenter, non solū submisisse ac tēperate, uerū etiā granditer dicit, quia non contēptibiliter uiuit. Sic nāq; elegit bonā uitam, ut etiā bonā non negligat famā, sed prouideat bonā corā deo et hominibus, quantū potest illū timēdo, his consulendo. In ipso etiā sermōe malit rebus placere q̄ uerbis: nec existimet dici melius, nisi quod dicit uerius: nec doctor uerbis seruiat, sed uerba doctori. Hoc est em̄ quod Apostolus ait, Non in sapiētia uerbi, ne eua cuetur crux Christi. Ad hoc enim ualet etiā quod ait ad Timotheū, Noli uerbis cōtendere: ad nihil enim utile est, nisi ad subuersionē audientiu. Neq; enim hoc ideo dictū est, ut aduersarijs oppugnātib; ueritatē, nihil nos p̄ ueritate dicamus. Et ubi erit quod cum ostēderet qualis esse episcopus debet, ait inter cætera, Ut potens sit in doctrina sana, & cōtradictōres possit redarguere. Verbis em̄ contēdere est non curare quō erro. ueritate uincatur, sed quō tua dictioni dictioni præferatur alterius. Porro qui non uerbis cōtendit, siue submisisse, siue tēperate, siue granditer dicat, id agit uerbis ut ue-

ritas pateat, ueritas placeat, ueritas moueat: quoniam nec ipsa quę præcepti finis, & plenitudo legis est charitas, ullo modo recta esse potest, si ea quę dicūt non uera sed falsa sunt. Sicut autē cuius pulchrū corpus & deformis est animus, magis dolendus est, q̄ si deforme haberet & corpus: ita qui eloquēter ea quę falsa sunt dicunt, magis miserandi sunt, q̄ si talia deformiter dicerent. Quid est ergo non solum eloquēter uerū etiam sapiēter dicere, nisi uerba in submisso genere sufficiētia, in temperatō splendētia, in grandī uehēmētia, ueris tamē rebus quas audire oporteat adhibere: Sed qui utrūq; nō potest, dicat sapiēter quod non dicit eloquēter, potius q̄ dicat eloquēter, quod non dicit sapiēter. Si aut ne hoc quidē potest, ita cōuersetur ut non solū præmiū sibi cōparet, sed etiā præbeat alijs exemplū, & sit ei quasi copia dicēdi forma uiuendi. Sunt sanē quidā qui bene pronunciare possunt, quid aut pronunciant, excogitare non possunt. Quod si ab alijs sumant eloquēter sapienterq; conscriptū, memoriāq; commēdent, atq; ad populum proferāt, si eam personā gerunt, non improbe faciunt. Sic enim, quod profecto utile est, multi prædicatores ueritatis fiunt, nec multi magistri, si unius ueri magistri id ipsum dicāt omnes, & nō sint in eis schismata. Nec deterrendi sunt isti uoce Hieremię prophetę, per quem deus arguit eos qui furātur uerba eius, unusquisq; a proximo suo. Qui enim furātur, alienū auferūt: uerbum autē dei non est ab eis alienum, qui obtemperāt ei: potiusq; ille dicit aliena, qui cū dicat bene, uiuit male. Quęcūq; enim bona dicit, eius excogitari uidentur ingenio, sed ab eius moribus aliena sunt. Eos itaq; dixit deus furari uerba sua, qui boni uolunt uideri, loquēdo quę dei sunt, cum mali sint faciēdo quę sua sunt. Nec sanē ipsi dicūt bona, quę dicūt, si diligēter attēdas. Quomodo enim dicunt uerbis, quod negāt factis? Non enim frustra de talibus ait Apostolus, Confitentē se nosse deum, factis aut negant. Modo ergo quodā ipsi dicunt, & rufus alio modo ipsi nō dicūt, quoniā utrūq; uerum est quod ait ueritas. De talibus enim loquēs, Quę dicūt, inquit, facite: quę autē faciunt, facere nolite: hoc est, quod ex ore illorum auditis, facite: quod in opere uidetis, facere nolite: dicunt enim, inquit, & nō faciunt. Ergo quāuis nō faciant, dicunt tamen. Sed alio loco tales arguens, Hypocrite, inquit, quō potestis bona loqui, cum sitis mali? Ac per hoc & ea quę dicūt, quando bona dicunt, non ipsi dicūt, uolūtate scilicet atq; opere negādo quod dicūt. Vnde contingit, ut homo disertus & malus sermonē quo ueritas prædicetur, dicēdum ab alio nō diserto sed bono ipse cōponat. Quod cum sit, ipse a seipso tradit alienū, ille ab alieno accipit suum. Cum uero boni fideles bonis fidelibus hanc operā commodant, utriq; sua dicunt: quia & deus ipso est, cuius sunt illa quę dicūt: & ea sua faciūt, quę non ipsi cōponere potuerūt, qui secum illa cōposite uiuunt. Siue aut apud populū uel apud quoslibet iam iāq; dicitur aliquis, siue qd apud populū dicendū, uel ab eis qui uoluerint aut

aut potuerit legendū est dicitur, oret ut deus sermonē bonum det in os eius. Si enim regina orauit Hester, pro suę gētis tēporaria salute locutura apud regē, ut in os eius deus cōgruum sermonem daret: quāto magis orare debet, ut tale munus accipiat, qui pro æterna hominū salute in uerbo & doctrina laborat: Illi uero qui ea dicturi sunt quę ab alijs acceperūt, & antequā accipiāt orēt pro eis a quibus accipiunt, ut eis detur quod per eos accipere uolunt: & cū acceperint, orent ut bene et ipsi proferant, & illi ad quos proferunt fumant: & de prospero exitu dictionis eidē gratias agant, a quo

id se accepisse nō dubitant, ut qui gloriatur, in illo gloriatur, in cuius manu sunt & nos & sermones nostri. Longior euasit liber hic q̄ uolebā, quāq; putaueram. Sed legenti uel audiēti, cui gratus est, longus non est: cui autē lōgus est, per partes eum legat, qui habere uult cognitum. Quem uero eius cognitionis piget, de longitudine non queratur. Ego tamen deo nostro gratias ago, q̄ in his quatuor libris nō qualis ego essem, cui multa defunt: sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est Christiana, non solum sibi, sed alijs etiam laborare studet, quantulacūq; potui facultate differui.

Excusat prolixitatem libri. Cap. XXXI

DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCVTIONIS DE GENESI LIBER I

LOCVTIONES scripturarū, quę uidentur secūdam proprietates, quę idiomata Græce uocantur, linguę Hebraicę uel Græcę. Ut diuidant inter mediū diei, & inter mediū noctis. Volatilia uolantia super terrā secūdam, firmamentum cœli: quæratur quō accipiēdum sit secundum firmamētum cœli. Sic etiā, Faciamus hominem secundū imaginē & secundū similitudinē: quod multi Latini codices habent, ad imaginē & similitudinē. Implete terrā & dominamini eius: Latina em̄ locutio est, dominamini ei. Et homo nō erat operari terrā: quod Latini codices habent, qui operaret terram. Plātauit deus paradīsum secundū Orientē: quod Latini habent, ad Orientem. Quod habent multi Latini codices, Et lignum sciēdi bonum & malum, uel lignum sciēdi boni & mali: & si quę sunt alia uarietates de hac re interpretū, Græcus habet, & lignum ad sciēdum cognoscibile boni & mali: quod nescio utrum locutionis sit, & non magis certū sensum aliquē insinuet. Quod habent Latini codices, Ex omnī ligno quod est in paradīso, esca edes: non in paradīso esca, distinguēdum est, sed esca edes: nam esca edes dici admittit Latina locutio, quę pro datiuo casu Græco, ablatiuum uel quem appellāt septimū, in huiusmodi locutionibus solet ponere: aut certe ordo uerborū est, Ex omni ligno esca. Serpens erat prudētissimus omnium bestiarū: quod multi Latini habent, in Græco scriptū est φρονιμώτατος. Quod scriptū est de Adam & Eua, Aperti sunt oculi eorū: cum absurde credat eos in paradīso cæcos, uel oculis clausis prius oberrasse, locutionis est, qua etiam de Agar scriptū est, Aperuit oculos suos, & uidit puteum: neq; enim clausis prius oculis sedebat. Et q̄ in fractione panis aperti sunt oculi eorū, qui cognouerunt dñm post resurrectionē: neq; enim per uiam cum illo clausis oculis ambulabant. Et quod habent multi codices, Inimicitia ponā inter te & mulierē: Græci habent, in medio tui & in medio mulieris: quod locutionis genus est: nam tātundē ualet

quantum cum dicit, inter te & mulierē: hoc & in eo quod sequit, in medio feminis tui, & in medio feminis eius. Quod habent multi codices, Quia audisti uocē mulieris tuę, & edisti de ligno de quo præceperā tibi de eo solo non edere: Græci habent, edisti de ligno de quo præceperā tibi, eo solo non edere ex eo: alij autē interpretes Græci habent, māducasti, uel edisti: ut ita sit sensus secundum ipsos, quia audisti uocē mulieris tuę, & edisti de ligno de quo præceperā tibi eo solo nō edere, ex eo edisti. Et apposuit parere fratrē eius Abel: locutio est frequens in scripturis, apposuit dicere. Et factum est dum essent in cāpo infurrexit Cain super Abel & occidit eum: locutio est frequēs: nam etsi nō haberet, & factū est, posset integer sensus esse, & cū essent in cāpo. Quod scriptū est in quibusdā Latinis codicib; Et pœnituit & dixit deus, deleā hominē quē feci a facie terrę: in Græco inuenitur διενόηθη, quod magis recogitauit q̄ pœnituit, significare perhibet, qd uerbū etiā nonnulli Latini codices habent. Quod habent Latini codices pluri mi, Nidos facies in arcā: cū Latina locutio sit nō in arcā, sed in arca: Græci nec in arcā, nec in arca habent, sed nidos facies arcā: quod intelligit, ut ipsa arca nidi essent. Quod habent pleriq; codices, Facies ostium arcę a latere: nonnulli habent, ex trāsuerfo. sic em̄ uoluerūt interpretari qd græce dicit, ἐκ πλάγος. Qd scriptū est, Adhuc em̄ septē dies & ego inducā diluuiū aque super terrā: qd nonnulli Latini codices habent: in Græco inuenit, ego inducā pluuiam super terrā: Græca locutio genitiuū habet, non accusatiuū, ut si hoc in Latinū exprimamus, ita dicatur, Adhuc enim septē diebus inducā pluuiam super terrā. Quod scriptū est, Et fecit Noe omnia quęcūq; præcepit illi dñs, sic fecit: locutio est similis ei quod in cōditione creaturę posteaq; dicitur, Et sic est factum: additur, & fecit deus. Quod scriptū est, Delebo omnē suscitationem: non creationem dictā notandū est: ἀνάστασις enim Græce scriptum est, quod nomen resurrectionis assidue ponitur in scripturis Græcis, cum posset ἀνάστασις dici: ut suscitatio sit ἀνάστασις, resurrectio ἀνάστασις. Quo uerbo & Apostolus usus est

Gen. 1

Gen. 2

Gen. 3

Gen. 4

Gen. 5

Gen. 6

Gen. 7

Gen. 4

Gen. 6

2. Retra. ca. 4.

Gen. 1

Phil. 3 est, Si quo modo occurramus in resurrectionem mortuorum. Ibi enim Græce non *ἀνάστασις*, sed *ζωή* habet. **Gen. 7** Quod scriptum est, Et omnes bestiae secundum genus, & omnia pecora secundum genus, & omne repens quod mouet super terram secundum genus, & omne uolatile secundum genus intrarunt ad Noe in arcam, bina ab omni carne in quo est spiritus uitae: non refertur in quo, nisi genus subaudias, id est in quo genere: nam si in carne subaudiremus, in qua fuerat dicendum: quod solus interpretes Symmachus dixit. Quod iterum scriptum est, Et deleta est omnis suscitatio: notandum locutionis esse, pro eo ac si diceret, conditionem uel creaturam carnis.

Cum dixisset, Et deleta est omnis suscitatio que erat super faciem omnis terrae ab homine usque ad pecudem & reptantem & uolatilium caeli: deinde addidit, Et deleta sunt de terra: locutionem illam esse repetitionis, qua familiariter utitur scriptura, notandum est. Quod scriptum est, Dimisit coruam uidere si cessauit aqua, & exiens reuersus non est donec siccauit aqua a terra: locutio est usitata in scripturis, quae iam nunc incipiat aduertiri: non enim postea reuersus est, quia dictum est, non reuersum donec siccaret aqua. Quod scriptum est, Et extendit manum suam & accepit eam, & induxit eam ad semetipsum in arcam: locutio est, quae propterea Hebraeam puto, quia & Punicae linguae familiarissima est, in qua multa inuenimus Hebraeis uerbis consonantia: nam utique sufficeret, Et extendit manum: et si non adderet, suam. Tale est enim quod paulo post dicit, Habebat oliuae folia, surculum in ore suo. Et non apposuit reuertit ad eum amplius: locutio est familiarissima scripturis. Quod scriptum est, Et non adiuuam adhuc maledicere super terram: simile est superiori, Et non apposuit reuertit ad eum. Et non adiuuam percutere omnem carnem uiuam: ipsa locutio est. Etenim sanguinem uestrum animarum uestrarum: cum sufficeret aut sanguinem uestrum, aut sanguinem animarum uestrarum. Hoc signum testamenti quod ego ponam inter medium meum & uestrum, quod est inter me & uos. Hic erat gigas uenator contra dominum deum: incertum est utrum possit accipi, coram domino deo: quia & sic solet intelligi quod Græce dicitur *ἀντίοπ*. Unde exiit inde Philistinum: cum sufficeret, unde exiit Philistinum. Et erat omnis terra labium unum: quod usitate nos dicimus, lingua una.

Gen. 8 Et erat omnis terra labium unum: notandum, omnem terram, appellatam omnes homines qui tunc erant, quauis nondum in omni terra. Et facti sunt illis lateres pro lapide: Græcus habet, Et facti sunt illis lateres in lapide: quod si Latine diceretur, locutio minus intelligeretur. Venite edificemus nobis ciuitatem & turrim, cuius caput erit usque ad caelum: secundum hyperbolen dictum est, si locutionis genus hic accipiendum est: si autem, usque ad caelum, proprie dictum accipitur, inter quaestiones consideretur.

Quod quidam Latini codices habent, Sem filius Noe erat annorum centum cum genuit Arphaxat: Græci habent, Sem filius centum annorum cum genuit Arphaxat: ubi eclipsis est, quia deest, erat. Sed quod non habent, Filius Noe, sed filius tantum, noua

locutio est. Et erat Sara sterilis, & non generabat: cum posset sufficere, & erat Sara sterilis. Erit ergo cum te uiderint Aegyptij, dicent, quia uxor illius haec: genere locutionis adiunctum est, quia: nam sufficere potuit, uxor illius haec. Quod ait scriptura, Factum est autem statim ut intrauit Abraam in Aegyptum: sufficeret, statim autem ut intrauit Abraam in Aegyptum. Quid hoc fecisti mihi, quia non annuncisti mihi, quia uxor tua est: cum sufficeret, non annuncisti. Et ipsum, annuncisti, more scripturarum dictum est: nam Latini habent plerique, non dixisti.

Ascendit autem Abraam de Aegypto, ipse & uxor eius & omnia eius, & Loth cum eo in desertum: subauditur, ascenderunt. Nec tamen proprie dicitur ascendisse cum eo quod habebat exanime, sicut aurum & argentum & omnis suppellex: ac per hoc intelligitur hic locutio, quae uocatur Græce zeugmatica eclipsis. Et facta est rixa inter medium pastorum pecorum Abraam & pecorum Loth: unde Latini codices penes omnes non transtulerunt istam locutionem, sed ita loquuntur ut consuetudo nostra habet, & nobis deinceps eam notare non placuit: ipsa est enim per omnia in Græca scriptura, ubi tale aliquid dicitur. Quonia homines fratres nos sumus. Abraam dixit ad Loth: unde intelligitur more esse scripturae ita loqui, ut fratres appellentur unius cognationis, etiam si gradu sanguinis differant, ut alter sit in superiore, alter in inferiore, sicut hoc loco: nam patruus erat Abraam. Factum est autem in regno Amraphel regis Sennar: secundum nostram locutionem consuetudinem sic incipere sufficeret, in regno autem Amraphel: ergo quod ait scriptura, factum est autem, more suo locuta est. Quartodecimo autem anno Chodol logomor & reges qui cum eo: subauditur, erant: unde a quibusdam Latinis etiam additum est. Et Choreos qui in motibus Seir: subauditur, erant. Adueniens autem eorum qui euaserunt quidam nunciavit Abraam transfluuiam, ipse autem habitabat ad quercum Mambre, Emor fratris Eschol, & fratris Aunam, qui erant coniurati Abraam: obscurum hyperbaton: ordo est enim, adueniens quidam eorum qui euaserunt Emor fratris Eschol & fratris Aunam, qui erant coniurati, nunciavit Abraam transfluuiam, ipse autem habitabat ad quercum. Hoc hyperbaton obscurius fit etiam per eclipsin: cum enim dictum esset, quidam Emor fratris Aunam: non dictum est, quid fratris, sed intelligitur, filius: sicut cum dicitur, Iacobus Alphei: quauis non dicatur filius, nihil aliud intelligit: & multae sunt tales locutiones scripturarum, ubi filius tacetur & intelligitur. Quod habent quidam Latini codices, Et dixit Abraam ad regem Sodomorum, extendam manum meam ad deum altissimum qui creauit caelum & terram, si a sparto usque ad corrigiam calciamenti: sefellit interpretem, quod Græcus habet *ωάτρον*, quod Latine filium intelligitur, ut ista scripturarum locutio sit. Extendam manum meam ad deum altissimum, qui creauit caelum & terram: si accipiam de omnibus tuis: si enim pro eo dixit, extendam manum meam ad deum altissimum: ac si diceret, iuro, non est in Latino usitata locutio: nisi ita dicatur, extendam manum meam ad deum altissimum me non accipere

de omnibus tuis. Sciendo scies quia peregrinum erit semen tuum in terra: locutio quidem scripturarum est usitatissima: sed Græci habent, sciens scies quod penes tantundem est. Et dedit eam Abraam uiro suo ipsi uxore: plus habet, ipsi. Cum autem uidit se conceptum habere, spreta sum coram illa: Græci habent hoc loco participium, quod Latina lingua non habet, hoc est *ἰδὼς*: sed tanquam si diceretur, Videns autem se conceptum habere, spreta sum coram illa: quasi solocismus sonat, sic etiam per illud participium quod dictum est, *ἰδὼς* *ἰωρακῆ*, pro quo nos dicimus uidentis. Quod Latini, Augeam te nimis ualde: Græci habent, ualde ualde. Et dabo tibi & semini tuo post te terram in qua habitas, omnem terram Chanaan in possessionem eternam: uidentem utrum locutio sit quod dicit, eternam, Græci habent *ἀώνιον*. Et quod ait, Et semini tuo post te: tibi enim uoluit intelligi quod dixerat, tibi. Tu autem testamentum meum conseruabis & semen tuum post te in progenies suas: conseruabis, pro conserua: promissiuum pro imperatiuo modo posuit. Et puer octo dierum circūcidetur, omne masculinum: pro omnis masculus, quasi posset circūcidi nisi masculus. Et prociuit Abraam in facie & dixit in animo suo dicens, si mihi centum annos habenti nascetur, & si Sara annorum nonaginta pariet: Admirantis esse istam locutionem, non dubitantis, dubitandum non est. Abraam autem erat annorum nonaginta nouem cum circūcisus est carnem praepitij sui: non dixit carne, aut in carne. Et in boues accurrit Abraam: non dixit ad boues. Abraam autem & Sara seniores progressi in diebus: quod Græci habent, progressi dierum. Dixit autem dominus, clamor Sodomorum & Gomorrae impletus est, & delicta eorum magna ualde. Clamor scriptura solet ponere pro tanta impudetia & libertate iniquitatis, ut nec uerecundia, nec timore abscondat. Et dixit, quia non perdam si inuenero ibi quadraginta quinque: superfluum uidetur, quia, & ideo in codicibus nonnullis Latinis non legitur. Nunquid dominus si loquar: subauditur, irasceris, aut aliquid huiusmodi. Cum euerteret dominus ciuitates, in quibus habitant in eis. In omni loco ubi intrauerimus ibi.

Et aperuit deus oculos eius, & uidit puerum aequum: locutio est, non enim clausis oculis erat: unde iam in principio libri locuti sumus, ubi scriptum est: Et aperti sunt oculi eorum. Et terra in qua inhabitasti in ea. Et disposuerunt ambo testamentum, uel testati sunt ambo: amat scriptura testamenti nomine pactum appellare. Accipe filium tuum dilectum: illa locutione dictum est, accipe, quae etiam ad Agar de filio eius. Et respiciens Abraam oculis cum sufficeret, respiciens. Per memetipsum iuravi, nisi benedicens benedicam te: ac si diceret, per memetipsum iuravi quod benedicens benedicam te, aut nullo uerbo addito simpliciter per memetipsum iuravi, benedicens benedicam te, & multiplicas multiplicabo semen tuum: cum sufficere posset, multiplicabo. Et nunciatum est Abrae dicentes: cum consuetudo loquendi habeat, nunciauerunt Abrae dicentes, aut nunciatum est a dicentibus. Et surrexit Abraam a mortuo suo: non dixit, a mortua sua. Et iterum

de eadem: Et sepeliā, inquit, mortuum meum: quod non neutro quasi corpus mortuum, sed masculino genere dictum Græca scriptura demonstrat. Et adiurabo te per dominum deum caeli & terrae: Græci non habent, per, sed adiuro te dominum deum caeli. Cum quibus ego habito in eis. Nequando noluerit mulier ire mecum: mulierem foeminam appellare, proprium est illius linguae. In terram de qua existi inde. Attende tibi ne reuoces filium meum illuc: his uerbis solet comminatio declarari. Et posuit puer manum sub femore Abrae, & iurauit ei de uerbo hoc: ergo locutio est qua dixerat Abraam, adiuro te, ac si dixisset, iura mihi: non autem solemus sic loqui, sed obseruandum est utrum sint in scripturis aliae similes locutiones: nam quod dixit Abraam, si noluerit mulier uenire tecum, purus eris a iuramento hoc: manifestauit ita se dixisse, adiuro te, tanquam diceret, iura mihi.

Quod scriptum est de Rebecca. Virgo autem erat speciosa ualde, uirgo erat, uir non cognouerat eam, ista repetitio commendationem uirginitatis insinuat. Sed cur additum sit, uir non cognouerat eam, nisi locutionis sit: mirum si possit accipi ita ut uirgo nomen sit aetatis, non integritatis. Græci autem non habent, cognouerat, sed cognouit: quod uidetur inconsequens. Adorauit domino: quod nobis usitatum est dicere, adorauit dominum. Quonia non dereliquit iustitiam & ueritatem a domino meo: id est iustitiam & ueritatem quae est a domino meo, ac si diceret, quae fecit dominus meus. Et currens puella nunciavit in domum matris suae: quasi non esset ipsa & patris domus. Et aquam lauare pedibus ipsius & pedibus uirorum quicum eo erant. Dominus cui placui ante ipsum, me mittet angelum suum tecum: quasi non sufficeret, cui placui: an poterat ei placere nisi ante ipsum? Sit tui prosperas uiam meam, qua ego nunc ingredior in eam.

Cum uerba sua narraret seruus Abrae, quae dixit accessurus ad fontem, ita narrauit: Et erit uirgo cui ego dixero, da mihi bibere pusillum aque de hydria tua, & dices mihi: Et tu bibe & camelis tuis hauriam: haec mulier est quam parauit dominus famulo suo Isaac. Quibus uerbis satis euidenter expressum est etiam mulieres appellatas locutione Hebraica quae uirgines essent. Et benedixi dominum deum domini mei Abraam, honorificetia locutio est, & familiarissima scripturis, sicut deus Helie. Renunciate mihi ut redeam dexteram aut sinistram: per dexteram scilicet prosperitatem, per sinistram aduersitatem significauit, id est dexteram si concesserint, sinistram si non concesserint: nam utique ea uia rediturus fuerat qua uenerat, quam locutionem scripturarum etiam caetera earum loca indicabunt: quia dextera nominat in omnibus bonis, sinistra in malis, siue felicitas & infelicitas, siue iustitia & iniustitia, & aliquando dextera in eternis, sinistra in temporalibus. Haec sunt nomina filiorum Ismael secundum nomina generationes eorum: tanquam dixisset, secundum quae nomina generationes eorum appellatae sunt. Accepit Rebecca filiam Bathuel Syri de Mesopotamia sororem Laban Syri sibi in uxorem: cum posset dici tantummodo uxorem, aut sibi uxorem. Et erant gemini in utero eius: cum posset non addi quod dictum est, eius. Creuerunt

Aug. 10. 3

Gen. 24

Gen. 25

Gen. 26

Gen. 27

Gen. 28

de eadem: Et sepeliā, inquit, mortuum meum: quod non neutro quasi corpus mortuum, sed masculino genere dictum Græca scriptura demonstrat. Et adiurabo te per dominum deum caeli & terrae: Græci non habent, per, sed adiuro te dominum deum caeli. Cum quibus ego habito in eis. Nequando noluerit mulier ire mecum: mulierem foeminam appellare, proprium est illius linguae. In terram de qua existi inde. Attende tibi ne reuoces filium meum illuc: his uerbis solet comminatio declarari. Et posuit puer manum sub femore Abrae, & iurauit ei de uerbo hoc: ergo locutio est qua dixerat Abraam, adiuro te, ac si dixisset, iura mihi: non autem solemus sic loqui, sed obseruandum est utrum sint in scripturis aliae similes locutiones: nam quod dixit Abraam, si noluerit mulier uenire tecum, purus eris a iuramento hoc: manifestauit ita se dixisse, adiuro te, tanquam diceret, iura mihi.

Quod scriptum est de Rebecca. Virgo autem erat speciosa ualde, uirgo erat, uir non cognouerat eam, ista repetitio commendationem uirginitatis insinuat. Sed cur additum sit, uir non cognouerat eam, nisi locutionis sit: mirum si possit accipi ita ut uirgo nomen sit aetatis, non integritatis. Græci autem non habent, cognouerat, sed cognouit: quod uidetur inconsequens. Adorauit domino: quod nobis usitatum est dicere, adorauit dominum. Quonia non dereliquit iustitiam & ueritatem a domino meo: id est iustitiam & ueritatem quae est a domino meo, ac si diceret, quae fecit dominus meus. Et currens puella nunciavit in domum matris suae: quasi non esset ipsa & patris domus. Et aquam lauare pedibus ipsius & pedibus uirorum quicum eo erant. Dominus cui placui ante ipsum, me mittet angelum suum tecum: quasi non sufficeret, cui placui: an poterat ei placere nisi ante ipsum? Sit tui prosperas uiam meam, qua ego nunc ingredior in eam.

Cum uerba sua narraret seruus Abrae, quae dixit accessurus ad fontem, ita narrauit: Et erit uirgo cui ego dixero, da mihi bibere pusillum aque de hydria tua, & dices mihi: Et tu bibe & camelis tuis hauriam: haec mulier est quam parauit dominus famulo suo Isaac. Quibus uerbis satis euidenter expressum est etiam mulieres appellatas locutione Hebraica quae uirgines essent. Et benedixi dominum deum domini mei Abraam, honorificetia locutio est, & familiarissima scripturis, sicut deus Helie. Renunciate mihi ut redeam dexteram aut sinistram: per dexteram scilicet prosperitatem, per sinistram aduersitatem significauit, id est dexteram si concesserint, sinistram si non concesserint: nam utique ea uia rediturus fuerat qua uenerat, quam locutionem scripturarum etiam caetera earum loca indicabunt: quia dextera nominat in omnibus bonis, sinistra in malis, siue felicitas & infelicitas, siue iustitia & iniustitia, & aliquando dextera in eternis, sinistra in temporalibus. Haec sunt nomina filiorum Ismael secundum nomina generationes eorum: tanquam dixisset, secundum quae nomina generationes eorum appellatae sunt. Accepit Rebecca filiam Bathuel Syri de Mesopotamia sororem Laban Syri sibi in uxorem: cum posset dici tantummodo uxorem, aut sibi uxorem. Et erant gemini in utero eius: cum posset non addi quod dictum est, eius. Creuerunt

Aug. 10. 3

Gen. 24

Gen. 25

Gen. 26

Gen. 27

Gen. 24

Gen. 25

99
runt aut iuuenes: est talis locutio & apud autores
seculares, sicuti est, Et scuta latentia eodunt: id est
codendo latentia faciunt. Sic & hic, Creuerunt iuue-
nes, cum infantēs essent, intelligitur crescendo fa-
cti sunt iuuenes. Iacob ad Esau: Vende mihi ho-
die primogenita tua mihi: sic enim habent codices
Græci. Videntes uidimus quia est dñs tecū, &
disponemus tecū testamentū: amat scripturæ pro-
pacto ponere testamentū, id est *ἀγαθὸν*, quod La-
tini habent: Et disponemus tecū testamentū ne fa-
cias nobiscū malum: tanq̄ diceretur, ut paciscaris
nō facere nobiscū malū. Et uocauit filium suum
seniorē Esau, & dixit: hoc loco senioris nomē nō
significat etatē grauem, sed ex cōparatione maio-
rem. Nūc ergo fume uas tuū, pharetramq̄ & ar-
cum: non dixit uasa, sed uas: quod aut intelligi uo-
luit, non apparet, nisi forte locutio est, ut per uas
pharetrā uoluerit intelligi, & exponendo quid di-
xerit uas, adiūxit pharetramq̄ & arcū, tanq̄ dixe-
rit, fume uas tuū & pharetrā: ueluti si diceret, fume
uas tuū, id est pharetram: deinde aliud, & arcum,
quod non ad illud uas pertineret quod est phare-
tra, aut certe pharetram & arcū uas uoluit appel-
lare, singularē penens numerū pro plurali, tanq̄
si diceret, accipe uestem tuam: quo nomine intel-
ligeremus plures uestes, sicuti intelligimus militē
pro militibus, & multa sunt talia. Exi in campū
& uenare mihi uenationē. Et uade ad oues & su-
me mihi duos hōdos teneros & bonos: nomine
ouū utriusq̄ pecoris genus significauit, quod in
eis dē pascuis simul erāt. Et det tibi benedictio-
nem patris tui Abraam: Isaac dicit filio suo de auo
eius patre suo. Exiit in Mesopotamiam Syria:
quasi Mesopotamia dicat nisi Syria, quāuis hoc Se-
ptuaginta habere nō perhibent Syria, sed cū as-
terisco scriptū est. Deus ad Iacob, Nō derelinquā
te donec faciā omnia, quæ tecū locutus sum: quasi
dimissurus eum non fecerit, non utiq̄, sed locutio
est. Surrexit Iacob de somno suo & dixit, quia
est dñs in loco hoc, ego aut ignorabā: plenus sen-
sus est etsi nō habeat, quia. Est dñs in loco hoc:
ac si diceret, est hic demonstratio dñi, nō enim do-
minus in loco est. Iacob interrogās qd̄ ait, No-
stis Laban filiū Nachor: cum esset filius Bathuel:
intelligendū est nobiliorē fuisse Nachor, & merito
dignitatis eius factum esse, ut de ipso interroga-
ret. Filiū aut dici & aui & proauū ultra maioris alii-
cuius eum qui ex illo propagatur, usitatissimē lo-
cutionis est. Hinc est q̄ & Isaac patrem filij sui ap-
pellauit Abraam, sicut paulo ante cōmemorauit.
Adhuc est dies multa, nōdū est hora cōgregan-
di pecora. Et dedit illi Laban ancillā suam ipsi
uxorē: plenū esset etsi ipsi, non adderetur. Si in-
ueni gratiam ante te, auguratus essem, benedixit
em̄ me deus in introitu tuo non uidef cōsequens,
quia hic dicendū fuit: Si inuenissem gratiam ante
te, auguratus essem, nunc aut si inueni: ordo est, Si
inueni gratiam ante te, permitte me augurari: ita
enim dixit, auguratus essem, tanq̄ diceret, o si au-
guratus essem, id est, ad bonū auguriū te in domo
mea habere. Exaudiet me iustitia mea in die cra-

stino: id est, exaudiri me faciet. Et uidit Iacob fa-
ciem Laban, & ecce non erat ad eū sicut hesternā
& nudius tertiana die: familiarissima in scriptu-
ris locutio, hesternā & nudius tertiana die, pro tē-
pore preterito posuit. Et uidi oculis meis in som-
no: cum clausi sint in somno oculi corporis. Ego
sum deus, qui apparui tibi in loco dei, locutio est:
an deus in loco dei sic accipiendum est, quōd pluit
dñs à dño, filius à patre. Respōdēs aut Iacob di-
xit ad Labā, dixi enim ne forte auferas filias tuas
à me & omnia mea. Intrauit aut Laban & scruta-
tus est in domo Lia: aduertendū est quomodo di-
catur domus uxoris cum in itinere cōprehēsi sint
à Laban: nisi forte cōsuetudo scripturarū dicit do-
mum pro cubiculo uel tentorio, quomodo etiā
ancillarū domos dicit. Iacob dicit ad Labā, quia
scrutatus es omnia uasa domus meæ: nūc unā do-
mum dicit, cuius mēbra erant domus uxoris eius
& concubinarū: ut intelligatur domus appellatas
cum essent cubicula aut tētoria, quos etiam papi-
liones uocant. Nisi deus patris mei Abraā & ti-
mor Isaac adfuisset mihi: patrē suū appellat auum
suum, sicut ei dixerat Isaac pater eius. Misit aut
Iacob nūcios ante se ad Esau fratrem suū in terra
Seir in regionē EDOM & mādauit illis dicēs, sic di-
cetis dño meo Esau, sic dicit puer tuus Iacob, cum
Laban habitauit & demoratus sum usq̄ modo, &
facti sunt mihi boues & asini & oues & pueri &
puellę, & misi nunciare dño meo Esau: non dixit,
misi nunciare tibi. Si interrogauerit te Esau dicēs,
cuius es? & quō uadis? & cuius hæc quæ antecē-
dūt te? & dicēs, pueri tui Iacob: plenū esset & inte-
grum etiā si Et, nō haberet. Munera misit dño
meo Esau, & ecce ipse post nos: dicēdū aut fuerat
usitata locutione, munera misit dño meo tibi, aut
domino suo tibi. Surrexit aut eadē nocte, & ac-
cepit uxores duas & duas ancillas: hic distinguit
ab uxoribus, quas prius uxores scriptura dixerat.
Et accepit duas uxores & duas ancillas: notandū
est quēadmodū dicatur cōsuetudine scripturarū,
acceptit: non enim tunc eas duxit, aut tūc à socero
accepit. Quod habent Latini codices: Et oues &
boues fœtantur: Græci habent, fœtant̄ super me:
quod ea significatione dictum est, ut intelligatur
super sollicitudinē uel curā meam: quō solemus lo-
qui cum dicimus, super caput nostrū esse aliquid
cuius maximā curā gerimus. Et filij Iacob uene-
runt de campo, & cum audissent cōpuncti sunt ui-
ri, & triste erat illis ualde quod turpe fecerat in Is-
rael, quod dormisset cū filia Iacob, & non sic erit:
difficile talis locutio reperitur in scripturis, nō in-
ducta persona loquentiū, scriptorē uerba eorū in
terposuisse: non enim ait, & dixerunt: sed hoc taci-
to uerba dixit eorū: nam qui alij dicere potuerūt,
& non sic erit: nisi qui grauiter indignati uindictā
moliebant. Notandū q̄ Emor loquēs de Dina
ad Iacob & filios eius, filiā dicit uestrā, non dicit
filiā tuā sōrorē istorū. In hac similes erimus uo-
bis, & habitabimus in uobis: id est, inter uos. Ap-
positus enim erat filia Iacob: id est, amabat eam.
Et filiū eius Sichem interfecerūt in ore gladij:
ac li

101
ac si diceret gladio. Quæ abstulerunt filij Iacob
de ciuitate Sichimorū Salem cum eam expugna-
sent, sic enumerant: oues eorū, & boues eorū, &
asinos eorū quæcūq̄ erant in ciuitate: & quæcūq̄
erant in campo tulerūt, & omnia corpora eorū ca-
ptiauerūt, & diripuerūt quæcūq̄ erant in ciuita-
te, & quæcūq̄ erant in domibus. Inter hæc omnia
non satis intelligitur quid dixit, & corpora eorū:
neq̄ enim suspicandū est, q̄ corpora abstulerunt
peremptorū: sed rerū intelligēda sunt, quæ corpo-
raliter possidētur: ut eorū sit executio quod sequi-
tur, & supellectilē & cætera, sicut in iure dicit̄, tra-
ditio corporum: quāq̄ Græci *σώματα* seruos ap-
pellant usitatissima locutione. sed quia non *σώμα-
τα*, sed *σώματα* hic dictū est, non est temere confir-
mandum, seruos significatos: fieri tamē potest, ut
hoc magis sit. Cum gentē EDOM, id est Idumeo-
rum, cōmemoraret scriptura, & qui in ea regna-
sent: postea dicit, Hæc nomina principū Esau, se-
cundū loca eorū in regionibus eorū, & in gētibus
eorū: gentes appellans unius gētis, propter fami-
liarum multiplicatas generationes, cū etiam ipse
EDOM uocaretur: unde & gens quam propagauit
cognominata est, cuius utiq̄ pater fuit. Cum au-
disset aut Ruben, liberauit eū de manibus eorum
& dixit, non feriamus eum in anima. Non ergo li-
berauit eum, & inde hoc dixit: sed hoc dicēdo eū
liberauit. Prius ergo dixit, liberauit eū, & deinde
breuiter recapitulatiōe quō eū liberauerit, insinuat.
Non feriamus eum in anima: hoc loco nomine
animæ uitā corporis animatū significat, per efficiē-
tem id quod efficitur. Secūdū hoc uideri potest
etiā ad diabolu dictum esse de Iob, Animā eius
ne tangas: id est, ne occidas eum. Nam secūdū il-
lam significationem qua natura animę cōmemo-
ratur, illud à dño dicit̄: Nolite timere eos qui cor-
pus occidunt, animam aut non possunt occidere.
Quod Iudas dicit: Manus aut nostræ nō sint su-
per eum, hoc est quod dici à nobis solet, manus ei
nō inferamus. Quoniā frater noster & caro no-
stra est: nō aliud, sed bis hoc idem dictū est, tanq̄
exponēdo quid sit frater noster, id est caro nostra,
q̄ ex eadē carne fuerant procreati. Occiderunt
hædum caprarū, sic solet loqui scriptura, quēad-
modum in Psalmo, Sicut agni ouium: quasi possit
esse aut hædus nisi caprarū, aut agnus nisi ouium.
Et nunciatū est nurui eius Thamar, dicētes. Di-
cendū aut fuit, Nunciauerūt dicētes. Et depo-
sitis uestimētis uiduitatis suæ à se: quid minus es-
set, si nō adderetur à se? Et nō apposuit amplius
scire eam: pro eo quod est, misceri ei. Et inuenit
Ioseph gratiā in cōspectu dñi sui: hæc locutio nul-
li est ignota in scripturis. Et nesciebat quæ circa
eum erāt: apud Græcos usitata est uulgo locutio,
apud nos recta non est, sed nesciebat aliquid dici
mus. Præter panem quē ipse edebat: per panē
utiq̄ omnia intelligi uoluit ad uictū eius pertinē-
tia: unde p̄ quotidiano uictu, panis solus positus
intelligitur in oratione dominica. Et misit uxor
domini eius oculos suos in Ioseph: solet & apud
nos uulgo esse usitata locutio, p̄ eo quod est, ama-

uit eum. Et ait, dormi mecū: & ista usitata est lo-
cutio, pro eo quod est concūbe mecū. Et dedit
carceris custos, carcerē per manū Ioseph: pro eo
quod in manus Ioseph, per quod significat in po-
testate. Et dixerunt, somniū uidimus, & nō est
qui interpretetur illud: cum somniū suum unus-
quisq̄ uidisset, non dixerunt somnia uidimus, sed
somnia uidimus. Tres fundi, tres dies sunt: non
dixit, tres dies significāt. Et multū hæc locutio no-
tanda est, ubi aliqua significatiō earū rerū quas si-
gnificant nomine appellant: inde est qd̄ ait Apo-
stolus, Petra aut erat Christus, non ait, petra signi-
ficabat Christū. Et dabis calicē Pharaoni in ma-
nu eius: cum plenū esset, etiam si nō adderetur, in
manu eius. Et auferet Pharao caput tuū abs te:
plenum esset, etiā si nō haberet abs te. Et mādu-
cabūt aues cœli carnes tuas abs te: similis superio-
ri locutioni. Et factum est post biēnium dierū:
quid minus esset si non haberet, dierū? Surrexit
autem Pharao, & erat somniū. amant scripturæ
sic loqui de somnijs, cū fuerit euigilatū, tanq̄ red-
dita homini ueritate uigilatū, tūc illud appareat
somnia, quod cum uideretur, quasi ueritas fuit.
Peccatū meum recordor hodie, Pharao iratus
fuit pueris suis, & posuit nos in carcere: illi loque-
batur tanq̄ de altero. Et uidimus somniū ambo
nocte una, ego & ille: quasi nō sufficeret, qd̄ am-
bo, dixerat. Deinde & hic, uidimus somniū, dicit:
nō, uidimus somnia: tanq̄ unum ambo uidissent.
Factum est aut sicut cōparuit nobis, ita & conti-
git: factum est aut, sic solet scriptura ponere: nā
plenū esset, sicut enim cōparuit nobis, ita & conti-
git. Quales nunq̄ uidi tales in tota terra Ægy-
pti turpiores: dici aut posset more nostro, quibus
nunq̄ uidi turpiores, aut quales nunquā uidi, aut
nunq̄ uidi tales. Exurgēs aut dormiui: exurgēs
ait, pro expergiscēs. Quanta deus facit, ostēdit
Pharaoni: cū illi loqueretur, tanq̄ de altero dicit.
Et cōsumet fames terrā: pro, homines qui sunt
in terra. Nunc ergo uide hominē prudentem &
intelligentē, & cōstitue eum super terrā Ægypti,
& faciat Pharao & constituat locorū principes su-
per terrā: quasi alius sit cui dixit, Prouide hominē
prudentē: & alius de quo dixit, cōstituat Pharao.
Congregēt triticū sub manu Pharaonis: id est,
sub potestate. Tamen thronū præcedā, tui ego:
sic se habent uerba in Græco quæ dixit Pharao ad
Ioseph. sed præcedā tui, usitata est apud Græcos
locutio, apud nos aut dicitur præcedā te: illud ue-
ro, præcedā te thronum, nec apud Græcos usitata
perhibetur, sed præcedā te throno, id est honore
sedis, quod intelligit præcedā te regno, hoc enim
illi & postea dicit. Ego Pharao, sine te nemo ex-
tollet manū suam super omnē terrā Ægypti: tāq̄
diceret, ego sum rex, tu autē princeps uel præpo-
situs Ægypti. Pharao quippe nō hominis nomen
est, sed regis potestatis. Videns aut Iacob quia
est uenditio in Ægypto, dixit filijs suis, quare se-
gnes estis: ecce audiui q̄ est uenditio in Ægypto:
notandū quia id quod audisse se dicit, uidisse eum
scriptura dixerat. Emite nobis pusillas escas ut
uiuā

uiuamus, & nō moriamur: unū horum sufficeret, aut ut uiuamus, aut ut nō moriamur. Pacati sumus, nō sunt pueri tui exploratores: quasi de alijs dixerint, non sunt pueri tui exploratores: cū possent dicere, nō sumus: honorificētia autē more maxime ita loquebant. Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Chanaan: cum posterius dicant, q̄ unus eorum non sit, ipsum scilicet Ioseph non esse existimātes, id est perisse. Hac locutione dictum est etiā illud, Hi filij Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia: cū ibi non fuerit natus Benjamin. Qd̄ autē dixerūt, sumus in terra Chanaan, cum eo tēpo re quo loquebant in Ægypto essent: sumus, dictū est pro habitamus: inde enim uenerāt ilico redituri, ibi cōmorantes. Hoc est quod dixi uobis, dicens q̄ exploratores estis: quid deesset etiā si non adderet, dicēs: Ipsi uero ite & ducite emptionē tritici uestri: ducite, p̄ eo quod est ferte: quia enim ducunt iumenta in quibus fertur, etiā hoc duci dictum est. Nōne locutus sum uobis, dicens, ne noceatis puero & nō exaudistis me: notandū exauditionem non eā solam dici qua exaudit deus.

Ipsi autē ignorabāt quia audit Ioseph: audit, pro intelligit: nam uoces audit utiq; aure etiā qui non intelligit linguā. Repetit illa locutio qm̄ narrāt patri suo quid eis acciderit in Ægypto, & quid dixerint ad Ioseph: Duodecim sumus fratres filij patris nostri, unus non est, pusillus autē cum patre nostro hodie in terra Chanaan. Multa in his paucis uerbis genera locutionū sunt, & illud quod paulo ante memorauī, duodecim sumus, cū ipsi dicāt, unus nō est: & filij sumus patris nostri, quasi possent esse filij non patris sui. Pusillus autē cum patre nostro hodie in terra Chanaan: nec dixerūt, est, aut aliquid huiusmodi. Deinde notandū est, quod maxime necessariū uidetur propter euāgelistarū narrationes, quō cū ea quæ dicta sunt, dicta esse narratur, non omnino eodē modo repetitur, cum tamen in diuersitate uerborū nihil sententiæ deperiat ueritatis. Nam q̄ dixerūt dictum sibi esse à Ioseph, & in terra mercaminū, non inuenitur ab illo dictum. Sine mēdacio autē dixerunt, quod ex uerbis quæ dixerat in eius uolūtate cognouerāt: neq; enim uerba sunt necessaria nisi ad exprimendā, & in audientū notitiā perferendā quantū possumus uoluntatē. Et erat uniuscuiusq; alligatura argētī in sacco eorū: non dixit, in sacco eius, aut in saccis eorū, sed quasi unus saccus omnīū esset. Super me facta sunt omnia hec: id est, me miseria onerāt.

Ait autē illi Iudas, dicēs. Potuit plenum esse et si non haberet, dicēs. Interrogās interrogauit nos homo. Assidua est talis locutio in scripturis, interrogās interrogauit nos homo, aut interrogādo interrogauit: & si qua similia. Mecū em̄ manducabunt homines meridie panes. Nūquid panes tantum: Sed ab eo quod excellit & cætera est cōplexa locutio. Mecū enim māducabunt homines meridie: quod dicit meridie, prandium significat quod fit medio die, hoc est em̄ meridies. Ut accipiat nos in seruos & asinos nostros: non utique subauditur seruos: nā quod Latini codices seruos

habēt, in Græcis πῶδες legi, quod nullo modo asini possunt esse. Ergo asinos nostros tantūmodo accipias subauditur. Aperuimus saccos nostros, & hoc argentū uniuscuiusq; in sacco suo: nō addidit, inuentū est, aut apparuit, aut erat, aut aliquid huiusmodi. Propitius uobis, nolite timere: in his uerbis quib. dictū est, propitius uobis, duo uerba sunt quæ subaudiunt, & sit, & deus. Plenū est em̄, propitius sit uobis deus, quod omnino in Græco usitatissimū est. Saluus est puer tuus, pater noster adhuc uiuit: hic expressius ostenditur pueri nomine seruū solere significari: nō enim in illo sene posset hoc esse nomē etatis. Non poterant Ægyptij māducare cū Hebræis panes: abominatio est enim Ægyptijs. Illa locutio frequētur, ut in panibus omnes escē intelligātur. Magnificata facta est autē pars Bēiamin præ partibus omnīū quintupliciter ad illorū: iam quia dictum erat præ partibus omnīū, potuit nō dici ad illorū.

Inueniens autē eos, dixit secundū uerba hæc: potuit dicere, dixit eis uerba hæc. An fortē nō locutionis genus est, sed interest etiā sententiæ: Aliud enim est ipsa uerba dicere, aliud secundū ipsa: ut quæcūq; alia dicta fuerint eadē sententiā teneatur, quæ in illis uerbis cōprehensa est: hoc est secundū ipsa, etiā si non ipsa. Sed quia sequitur illis respondebis: Ut quid loquitur dñs secundū uerba hæc: qui utiq; dicere debuerūt usitato more, ut quid loquitur dñs uerba hæc, cōstat esse locutiōis genus.

Ab sit à pueris tuis facere secundū uerbum hoc: potuerūt dicere, absit à nobis, sed illa honorificētia est usitata scripturis sic dicere tāquam de alijs: pueris autē pro seruis dictum est. Et nos autē erimus serui domino nostro. Etiā hic, πῶδες Græci habēt, hoc est pueri, quod tā assidue scriptura pro seruis ponit, ut difficile inueniat nō isto nomine appellare seruos. Quomodo autē ascendā ad patrem, cum puer non sit nobiscū, ut non uideā mala quæ inuenient patrē meum: hoc est, quō ascendam ut uideā: Nouo itaq; loquēdi more id dixit, ac si dixisset, non. Sic enim usitatus ordo iste uerborum est: Non ascendā ad patrē, cum puer non sit nobiscū, ut nō uideā mala quæ inuenient patrē meum. Quando fleuit Ioseph cum recognosce retur à fratribus suis, ait scriptura: Audierunt autē omnes Ægyptij, & auditū est in domo Pharaonis. Deinde sequitur quod narrabat: Dixit autem Ioseph ad fratres suos: prius itaq; scriptura dixit quod postea factū est. Hoc enim famæ celebritate accidit, ut omnibus Ægyptijs notum fieret, & postea reuerfa est narratio ad id qd̄ dicebat breui recapitulatione. Et diuulgata est uox in domo Pharaonis dicentes, uenerūt fratres Ioseph: dicentes, posuit pro dicentiū: uox enim dicentiū diuulgata est, uenerūt fratres Ioseph. At ille respondit, quid est, dicēs: ordo est, at ille respondit dicens quid est. Deus dixit ad Iacob: Ego descēdā tecum in Ægyptū, & ego ascēdere te faciā in finem: sic habēt Græci quod Latini habent, & ego deducam te in finem. Iudā autē misit ante se ad Ioseph, ut uenirēt sibi obuiā iuxta Heroū ciuitatē: nescio

utrum

utrum heroum nomen facile in scripturis reperitur. In uerbis Ioseph quibus ait ad fratres suos, ascendens nūciabo Pharaoni & dicam ei: Fratres mei & domus patris mei qui erant in terra Chanaan, uenerunt ad me: uiri autē sunt pastores. Viri enim pecorū nutritores erant, & iumenta & oues & omnia sua adduxerūt. Quod interpositū est, uiri enim pecorū nutritores erāt, ex persona sua scriptor interposuit, & redit ad uerba Ioseph, adiūgēdo & iumenta & omnia sua adduxerūt, ut ordo sit in uerbis Ioseph: Viri autē sunt pastores, & iumenta & oues & omnia sua adduxerunt. Dixit autē Pharaon ad Iacob: Quot anni dierū uitæ tuæ subauditur, sunt. Pusilli & maligni fuerūt dies annorū uitæ meæ. Pusillos, pro paucis, positū est. Neq; enim uitæ alicuius q̄ cæterorum dies possunt esse horarū spacio breuiores. Hoc autē Iacob ex cōparatione dixit uitæ maiorū suorum. Nam utiq; centū triginta annos quos ille iam agebat, nemo nūc uiuit. Triticū secundum corpus: id est, secundū numerū corporū. Per corpus etenim, numerū corporum: per numerū corporū, numerū hominū significat. Inualuerat autē fames ualde, & defecit terra Ægypti: terra, posuit pro hominib. qui erant in terra. Venerunt autē omnes Ægyptij ad Ioseph dicentes, da nobis panes: panes per triticum significat, locutione per id quod efficitur, id qd̄ efficit. Et facta est terra Pharaoni: nō ait, Pharaonis: amat sic loqui scriptura sicut in Psalmo dictū est: Et custodiui legē tuā, hæc facta est mihi, quia iustificatiōes tuas exquisiui: de lege dei dixit, hæc facta est mihi, id est in meā utilitatē. Præter terrā sacerdotū tm̄ non possedit Ioseph: quasi dixisset, præter terrā sacerdotū tm̄, omnem terrā possedit Ioseph. Et posuit illis Ioseph in præceptū usq; in hodiernū diem in terra Ægypti, ut præstēt quintas Pharaoni: hinc intelligitur Pharaonis nomen potestatis fuisse regalīs, quod dixit usq; in hodiernū diem. Non enim illi qui tūc fuit, præstare poterant Ægyptij usq; ad illū diē quo ista scribebantur, quādo ille nō iam uiuebat. Et fuerūt dies Iacob annorū uitæ eius: dies annorū sæpe dicit scriptura, cū semel posset annos dicere. Quod scriptum est: Nunciatū est Ioseph quia pater tuus turbatur: aliqui codices habēt uexatur, aliqui æstatur, & aliud aliq, sicut interpretari Latini potuerūt quod Græce scriptū est ὄχλησις. Ideo autē turbas, accommodatius dici uideretur, quia hoc dici solet de ijs qui afflictatione corporis morte propinquante iactantur. Et ex hoc etiā, turba ὄχλησις dicitur: est enim turba, multitudo inordinata, non sicut populus quod δῆμος dicit, nec sicut plebs qd̄ λαός dicitur, sed sicut ὄχλος qd̄ turba dicitur. Iacob benedicens nepotes suos filios Ioseph, ait inter cætera: Et inuocabitur in his nomen meum & nomē patrum meorū: unde notandū est non solū exauditionem, sed etiam inuocationem dici aliquādo quæ nō dei, sed hominū sint. Hic enim primitiuis: minus habet, est, secundū codices Græcos. In benedictione Ioseph ait inter cætera Iacob, Inde qui cōfortauit Israel: mirū si nō subaudit, est,

ut planū sit, inde est qui cōfortauit Israel. Quod scriptū est: Dixit Ioseph seruis suis sepultoribus, ut sepelirent patrē eius: nō inuenit lingua Latina quæadmodū appellaret ἕρπιδας: nō enim ipsi sepeliūt, id est terræ mandant corpora mortuorū, quod non est Græce ἕρπιδας, sed ἕρπιδας. Illi ergo ἕρπιδας, id agunt quod exhibetur corporibus humādis, uel cōdiendo uel siccando uel inuoluēdo & alligādo, in quo opere maxime Ægyptiorū cura præcellit. Quod ergo dicit, Etiā sepelierūt: curauerūt, intelligere debemus. Et qd̄ dicit: Quadraginta dies sepulturæ, ipsius curatiōnis accipiēdi sunt. Sepultus enim ille non est, nisi ubi se mandauerat sepeliri. Loquimini in aures Pharaonis: locutio est usitata scripturis. Et dixit Pharaon ad Ioseph: Descēde & sepeli patrē tuū, etiā si per potētes illos per quos Ioseph mandauerat Pharaon, dixit q̄ perferrent ad Ioseph, nō utiq; dixit nisi ipsi Ioseph. Vnde illud est in euāgelio, q̄ unus euāgelistarū dicit, centurionem uenisse ad dñm & dixisse illi: Puer meus iacet in domo paralyticus: alius autē totū diligentius narrans, amicos eum ad dñm misisse cōmemorat, qui hoc ei dicerent: in quibus amicis utiq; ipse uenit, cuius in eis uolūtas presens fuit: unde est, Qui uos recipit, me recipit, & qui me recipit, recipit eū qui me misit.

Planxerunt eū planctū magnū & ualidū, planxerunt planctū, non planxerunt planctū: locutio est in Latina lingua nō ignota, sicut dicitur, seruitutem seruiuit, militiā militauit, & similia. Et reditiōne reddet nobis omnia mala quæ ostēdimus ei: ex hac locutione ait & Apostolus, Alexander ærarius multa mala mihi ostēdit: ostēdimus enim dictum est, uel ostendit, pro eo quod est fecimus, uel fecit. Accipe iniquitatē seruorum dei patris tui: noua locutio est, accipe iniquitatē, pro ignosce aut remitte aut obliuiscere: sed puto inde esse dictū accipe, ac si diceretur, æquo animo accipe, hoc est noli indigne ferrē. Et ueniētes ad eū dixerunt: non iterum uenerunt, sed quod dictū fuit iterum dictum est: solet hoc facere scriptura.

D ▶ AVRELI AVGVSTINI LOCUTIONIS DE EXODO LIBER II

T inualescebāt ualde ualde. Quid est quod dictū est de obstetricib. Et fecerūt sibi domos, qm̄ timuerūt deū: Prædictū est em̄ beneficiebat deus cū obstetricib. Et ad

hoc uideat pertinere, q̄ fecerāt sibi domos timēdo deū, tanq̄ beneficia dei ad hoc eis profuerint ut facerēt sibi domos. Nunqd̄ antea nō eas habuisse domos intelligēdū est: An ad diuitias hoc uerbum pertinet, uel potius ad aliquas rei familiaris idoneas facultates: Huic enim simile uideat, quod ait etiam Iacob post quatuordecim annos seruitutis suæ socero suo uolētī eum adhuc apud se tenere. Nunc ergo quando faciā & ego mihi domū, dixerat enim q̄ creuerint peora Labā sub illo: sicut &

ipfe Laban cōfessus fuerat dicens, Benedixit me deus in introitu tuo: cum ergo dicit, quā faciam & ego mihi domum: subintelligitur, sicut & tu. Hoc uidet eū ualere quod ait, & ego, ut ad ipsam domum faciendā uideat pertinere quod cōsequenter ad Laban merces ipsa statueda proponitur. Et omne cōminū uiuificate illud: sic enim habent de tribu Leui, & sumpsit sibi de filiab. Leui: intelligitur uxore, quod quidā Latini interpretes etiā addendū putauerunt: sequitur autē, & habuit eam & cōcepit. Quid sit tibi, ideo difficile est nosse, quia nec Græcus interpret ex Hebræo, nec Latinus ex Græco uertit hoc nomē, sed trāstulit ut inuenit. Timuit autē Moyses & dixit, Si sic diuulgatū est uerbū hoc. Duo sunt in hac locutione attendēda: primo, quia pēdet sententiā, & sic dimissa est: deinde, quia uerbū pro facto posuit. Et respexit filios Israel: & innotuit illis: pro eo positum est innotuit, quod egit in eis, quibus dei curā erga se intelligerēt. Vidēs uidi uexationē populi mei qui est in Ægypto. Et dixit Moyses ad deū, quā sum quia ibo ad Pharaonē regē Ægypti, & qui educā filios Israel de terra Ægypti: dixit autē, quā ero tecū. sic habet Græcus: Latinus autē, & quā dixit: & nō dixit, quia ibo, & quia educā, sed ut eā & ducam. Et quod in Græco habet, dixit autē quia ero tecū, intelligitur utiq; quod dixerit ad Moysen. Totū autē hoc Latinus addidit, & ait, Dixit autem deus ad Moysen, deus dicit quod dicat Moyses filijs Israel: Visitans uisitauit uos & quæcūq; contigerūt uobis in Ægypto: Græcus habet, uisitatio ne uisitauit uos. Deus dicit ad Moysen de filijs Israel & audient uocem tuā: Græcus habet, & exaudiet uocem tuā, quia exauditiō dicit hominis, quod habet Latinus. Poscet mulier a uicina, & ab inquilina sua uasa argentea & aurea & ueste: Græcus habet a cohabitatrice sua. hoc est στωίχες, quod Latini aliqui interpretati sunt, a concellaria sua. Moyses dicit, quid si nō crediderint, mihi neq; exaudierint uocē meā: quod Latini, audierint interpretati sunt. Extēde manū & apprehēde caudā: Græcus habet, Latinus autē, manū tuā & caudam eius, interpretatus est. Et extēdes manū apprehēdit caudā, & facta est uirga in manu eius. Et dixit illi: Ut credāt tibi quā apparuit tibi dñs deus patrū ipsorū: Græcus non habet, & dixit illi: sed cōtinuo adiunxit, ut credant tibi, id est uerba dei, post illud factū miraculū: tanq; adhuc loqueretur & modo sententiā uerborū impleuerit. Nā ordo est uerborū, extēde manū & apprehēde caudam, ut credant tibi: sed interposita est facti narratio, & postea reddidit, ut credāt tibi. Quod Latinus habet, Et facta est manus eius leprosa tanq; nix: Græcus non habet leprosa, sed tñ facta est tanq; nix. Qd si nō audierint uocē signi primi: Græcus sic habet: Latinus autē, uocē tuā signi primi: sequit, & sic credent tibi uoce signi sequētis. Et erit aqua quā sumes de flumine sanguis super aridā: uel potius super aridū, id est super id quod aridū est: quod Latinus dixit, sanguis super terrā. Moyses dixit,

precor dñe nō sum eloquens ante hesternā & nudiūstertianā diem. Et uirgā hāc sumes in manū tuā, in qua facies in ea signa: cū dici posset, in qua facies signa: aut certe uirgam hāc sumes in manū tuā & facies in ea signa: nūc uero utrūq; dictū est solita locutione scripturarum. Post dies autē illos multos, mortuus est rex Ægypti: dixit autē dñs ad Moysen in Madian, uade perge in Ægyptū, mortui sunt em omnes qui querebāt animā tuā, multa in his uerbis genera locutionū notāda sunt: primo, uade perge in Ægyptum, tanq; nō sufficeret tñ uade, uel tñ perge: deinde mortui sunt omnes qui querebant animā tuā: cum solū regē Ægypti scriptura dixerit mortuū, & de solo antea dictum fuerit quod Moysen querebat occidere. An ipse post alios inimicos ultimus mortuus est. Qd sita est, nō locutio, sed sensus est. Itē, qui querebāt animā tuā, non in malo tñ, sed etiā in bono dici solet in scripturis: nā sicut hic in malo dictū est, sic etiā in Psalmis: Cōfundant & reuerent qui querūt animam meā. In bono, Perijt fuga a me, & nō est qui requirat animā meā: nisi forte aliquid distare dicitur inter querebāt & requirētes, ut illud in malo, hoc in bono intelligendū sit. Et dicebāt ad populū dicētes, hęc dicit Pharao: quā locutionē piguit Latinū interpretari. Videat deus uos & iudicet quā execrabilē fecistis odorē nostrū palam Pharaone, & palā seruis eius, dare gladiū in manus eius, ut occidat nos: sic em habet Græcus: Latinus autē ait quē p optimo legebamus, ut daretis gladiū in manib. eius, qui solocissimus, nulla interpretatiōis necessitate factus est, quia in Græco nō est. Statuī testamētū meū ad illos, ita ut darē illis terrā Chananeorū. Et terrā quā incoluerunt, in qua & incoluerūt in ea: sic enim habet Græcus: quod utiq; & in Græca lingua absurde uidet sonare, & tamen Septuaginta interpretū autoritas tanta est, quos ita loqui nō piguit. quid enim est sensus hic latet: quod si nullus est, ipsa locutio notanda est, ne alibi inuēta sensum impediāt, uel aliquid querere ubi querendū nō est, cōpellat. Qd habet Latinus, Exaudiuit gemitū filiorū Israel quēadmodū Ægyptij affligerēt eos: Græcus habet quod interpretari posset, in seruitutē redigūt eos: nā uno uerbo nō pōt. Et locutus est Moyses sic ad filios Israel, & nō exaudierūt Moysen a defensione animi & ab operibus duris: exaudierūt autē, nō audierunt. Ecce enim ineloquēs sum ego: quod ait Moyses ad dñm & dixit Græcus, nō imperitus, quasi ἀμαθής uel ἀπείρος. Hi sunt Aaron & Moyses quib. dixit deus ut educāt filios Israel de terra Ægypti: sic em habet Græcus. Ecce ego gracili uoce sum, & quō exaudiet me Pharao: Notā dum quod exaudiet dixit, nō audiet. Fecit autē Moyses & Aaron sicut præcepit illis dñs, ita fecerunt: quid deesset si nō diceret ita fecerunt? Siloquet uobis Pharao dicēs, date nobis signū aut portētū & dicēs Aaron fratri tuo, sume uirgā: nōne locutionis nostræ cōsuetudo poscebat & quādā eius integritas ut ita diceret, si loquet uobis Pharaon dicens, date nobis signū aut portētū, dices Aaron fratri

fratri tuo, sume uirgā: quid ergo ibi additū est, & nisi aliqua proprietate locutionis Hebraicæ: nam neq; Græca esse prohibet. Non mihi uidetur satis cōmode interpretati Latini, Pharaonis, ut diceret sapientes: sophistæ em sapiētes dicuntur. Potuit em Latinus interpres, sophistæ dicere, quā non est quemadmodū id Latine dicatur, & ideo isto uerbo iam utimur pro Latino, sicut philosophiā dicimus non solū Græce, uerum etiā Latine: sophistæ autē appellātur Latinarū literarū eloquentissimi autores. Et absorbit uirga Aaron uirgas illorū: ac si diceret, draco Aaron. Quod dictum est de Pharaone, Ecce ipse exijt ad aquā: Græcus habet, super aquam. Dimitte populū meum ut seruiat mihi in deserto, & ecce non exaudisti usq; adhuc: quoties dicitur exaudisti, cum homini dicitur. Fecerūt autē & similiter incātatores Ægyptiorū ueneficijs suis, & induratū est cor Pharaonis, & non exaudiuit eos, sicut dixit dñs. Quia in usū scripturæ est, exaudiuit, cū etiā de homine loquitur. Dimitte populū meū ut seruiat mihi: nō ut seruiat, qui loquēdi modus non ferē inuenitur nisi ubi res ipsa singularis pluribus constat. Populus enim singulari nomine dicitur, sed constat ex multis. Sic est etiam, Omnis terra adorēt te, quia omnis terra, dictū est pro hominibus qui sunt in terra. Ecce ego ferio omnes fines tuos ranis: sic enim habet Græcus elegantissima locutione, ut rana ipsa, plaga intelligatur qua feritur terra Ægypti. Et eructabit flumē ranas, & ascēdentes intra bunt in domos tuas & in promptuaria cubiculorum tuorū super lectos tuos, & in domos seruorū tuorū, & populi tui, & in cōsperis tuis, & in clibanis tuis: & super te & super populū tuum & super seruos tuos ascēdēt ranæ. Notandū quod in domos & cū dixisset, accusatiuū casum tenuit, & super lectos & c. ubi dixit, super, accusatiuū similiter seruauit. In cōsperis autē & in clibanis ad ablatiuū se trāstulit: nam & Græcus mutauit prepositionem, quā nō mutat Latinus. Ille enim habet εἰς οἴκους in domos: in cōsperis autē, ἐν τοῖς φυρμάταις: ubi mirum si non etiā sensus est, non locutio, ut in cōsperionibus & in clibanis exortas ranas forsitā uelit intelligi, non extrinsecus ascēdisse uel irruisse, & quia eas fluuū eructaturū prædicat, inde impleri omnia. Et extēdit Aaron manū super aquā Ægypti et eduxit ranas, et educa est rana et operuit terrā: repetitio a plurali ad singularē numerū traicta est: nam utiq; rana, pro multitudine ranarū positum est: nescio quo autē modo per loquēdi cōsuetudinē imbutis sensibus hominū, sæpe plus uidet quod singulariter, q; quod pluraliter dicitur: nam plus accipitur cum dicitur, uerbi causa, est illic miles, q; sunt illic milites: est illic piscis, q; sunt illic pisces. Et colligebant acruos acruos: hęc repetitio multitudinē acruorū significat, & est scripturis familiaris. Quod habet Latini, Extēde manu uirgā tuā & percute terra: non, percute terrā: Græcus habet aggerē terrā, si tamen hoc uerbo recte interpretatur quod dictū est ἄχμα φλγῆς. Fecerunt autē similiter & incātatores ueneficijs suis, ut

educerēt scyniphes, & non poterāt. Notandū est, fecerūt, dictū pro eo quod est, conati sunt facere: Nam utiq; si fecerūt similiter, proculdubio eduxerunt scyniphes: sed quia sequitur, ut edicerent & non poterāt: non ergo similiter fecerūt, sed similiter facere conati sunt. Aut si forte & ipsi quis ueneficijs agerēt, eadē tamen agēdi specie uirgā extendebāt, quod scriptura non expressit. Et in terram super quam sunt super eam. Et gloriosam faciā in die illa terrā Gessen, in qua populus meus inest super eam. Et dixit Moyses, ego excam a te & orabo deum & exhibit cynomyia a Pharaone & a seruis eius: quasi alteri diceret, & excā a te, & de altero Pharaone subsequeret a quo esset exitura cynomyia. Dimitte populum meum ut mihi seruiat, ecce ego pluam hac hora crastina gradinē multā, grando autē multa ualde ualde. Et desinēt uoces & grādo: notandū est scripturā, uoces sole re appellare tonitrua, quas uoces dei etiā Pharao superius appellauit dicēs, Orate pro me ad dominum, ut desinant fieri uoces dei: ubi & illa locutio est quod dixit, desināt fieri uoces. Ut narretis in auribus filijs uestris & filijs filiorū uestrorū quæcūq; illi Ægyptijs: notandū quēadmodū dicitur illusio, ne forte ita sit dictū, Draco hic quē finxisti ad illudendū ei. Et illud in Iob, Hoc est initiū figmenti dñi quod fecit ad illudendū ab angelis eius. Ecce ego induco hac hora crastino die locustam multā: ecce quēadmodū superius dixit ranā, ubi diximus plerūq; plus intelligi cū aliquod huiusmodi singulariter dicitur, q; si pluraliter dicitur. Manifestū est enim plus sonare, locustā multam, q; si diceret locustas multas. Qui autē & qui sunt qui ibūt: quotidie dicimus cōsuetudine familiariore, q; qui & qui ibūt. Non est relictū uiride nihil in lignis: dicendū fuit more locutionis nostræ, non est relictū uiride aliquid in lignis. Pharao ad Moysen, peccaui ante dñm deū uestrū & in uobis, suscipite ergo delictū meū: hac locutiōe & ad Ioseph usi sunt fratres eius ubi dixerunt, Accipe iniquitatē seruorū dei patris tui. Quod Latini habēt, Et nemo uidit fratrem suū: notandū etiā fratrem hominis quēlibet hominē dici. Pharao dixit ad Moysen & Aaron, ite & seruite dño deo uestro, præter oues & boues relinquit: sic enim habet Græcus: ualde inusitata locutio est, nisi post distinctionē subinferatur, relinquit, & subaudiatur, ista: ut sit sensus, ite præter oues & boues & relinquit ista: solet enim talis eclipsis fieri crebro in locutionibus scripturarū. Et non relinquitur unguis: quasi abductis pecoribus posset unguis remanere: quid est enim aliud, non relinquitur unguis, nisi, nec unguis relinquitur. Pharao ad Moysen, Attēde tibi ultra apponere uidere faciem meam: pro eo quod est, attēde tibi ne ultra uideas faciem meam. Et petat unusquisque a proximo suo, & mulier a proxima sua uasa argentea & aurea & uestem: notandum & Ægyptios Hebræis proximos dictos. Et erit clamor magnus per totam terram Ægypti, qualis

Grace sic scribitur θιβλω πικρύς

Exod. 3

Exod. 4

Exod. 10

Exod. 11

Exod. 12

Exod. 8

Exod. 9

Exod. 10

Psal. 103 Iob 40

Exod. 10

Gen. 50 Exod. 10

Exod. 11

Exod. 12

non fuit, & talis nō adhuc apponetur: in filijs autē Israel non mutiet canis lingua sua ab hominē usq; ad pecus. Elegantiſſima locutio est, per canē quip pe extremū significauit uel hominū uel pecorū: ita cōmendās quāta in Hebrēis quies futura esset, Aegyptijs acerba orbitate clamātib. Accipiāt singuli ouē p domos patriarū: quas dicat patrias, non facile est intelligere, utrū ciuitates in quibus cōmanebant, an potius numerosas familias à cuiusq; uelut paternitate propagatas. Hoc enim magis in Græco significari perhibet. Si autē pauci sint qui in domo, ita ut non sint idonei ad ouem, id est ut ipsa paucitas nō sit idonea ad ouē cōsumendā: assumet secū uicinū proximū suū, hoc est ipsa domus assumet uicinū: hominē proximū pro homine posuit, singularē autē pro plurali: nō enim unū, sed quot sufficiunt. Cum de oue cōsumenda scriptura loqueret, secundū numerū, inquit, animarū unusquisq; quod sufficiat: animas pro hominib. à parte totū. Sumet de sanguine et ponet sup duos postes, & super limē in domibus in quib. māducabunt illas in eis. Cum dixerit, in quibus, dixit etiā in eis, more usitatissimo: sed māducabūt illas, quæ ritur quas, & intelligitur carnes. Hoc enim sequitur, Et māducabūt carnes hac nocte affatas igni. Quod habet Latini codices, Qui māducabūt carnem: Græci autē habet *κρέας*, id est carnē, sed genere neutro: ideo in Græco est, in domibus in quib. māducabūt illa in eis. Est uero illa locutio, ut prius diceret illas, q̄ prædiceret quid in cōsequentib. intelligeret quas dixerit: similis ei locutioni quæ de filio Moyſi exposuimus, cum eum uellet angelus occidere, & exēplum adhibuimus de Psalmo, Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit dñs portas Sion: cuius enim fundamēta non intelligimus, nisi ex cōsequentibus: sic & hic, in quibus māducabūt illas in eis, id est in quib. domibus māducabūt illas, intelligitur carnes, de quibus cōsequēter loquit. Sumetis autē uobis fasciculū hyssopi, & tingetis ex sanguine qui est iuxta hostiū, & linietis super limē & super ambos postes de sanguine. Et hic fasciculus hyssopi plures fasciculos significat, sicut rana plures ranas, & locusta plures locustas: tropus autē iste quando fit in rebus quæ à nobis non ita dici solēt obscuritatē facit. Et erit cum dicet, ad uos filij uestri, quæ est seruitus ista? Et dicetis eis, immolatio pascha hoc dño: etiam si nō haberet & planū esset, dicetis ei. Et adueniētes filij Israel fecerūt sicut dñs præcepit Moyſi & Aarō, ita fecerūt: nō adderet, ita fecerunt, nisi mos esset scripturarum. Et factū est in die illa, eduxit dñs filios Israel de terra Aegypti: ait enim dñs ad Moyſen dicēs, omne adaperiēs uuluā masculina: pluralē numerū intulit singulari, quia ipsum qd̄ dictum est, omne adaperiēs uuluā, non utiq; in uno, sed in multis accipitur, Similis est locutio, Attēdi te popule meus. Tale est & qd̄ paulopost sequit, Omne qd̄ adaperit uuluā de armētis & pecorib. quæcūq; tibi nata erunt: omne quæcūq; tibi nata erūt, ipse modus est locutiōis. Omne adaperiēs uuluā asinæ: Græcus habet, asini: modo illo locu-

tionis quæ iam in Genesi notauimus, ubi masculinum pro foeminino positū est, de morte Sara dicēte scriptura, Surgēs Abrahā à mortuo: & Sepe liā mortuū meū: & talia sæpe ibi dicuntur de mortua. Propter hoc ego immolo dño omne quod aperit uuluā masculina: similis est locutio superior. Et erit in signo super manū tuā: id est, super omnia opera: ubi magis sensus est forsitā q̄ locutio. Et excussit dñs Aegyptios in medio maris: Græcus habet, & excussit dñs Aegyptios mediū maris. Vidit autē Israel manū magnā quæ fecit dñs Aegyptijs. Tunc cantauit Moyſes & filij Israel canticū hoc dño & dixerūt dicere: sic enim habet Græcus *ἔπαιον τὸν λέγεον*. Et non inueniebāt aquā ut biberēt: poterat nō habere, ut biberēt. Et murmurauit populus aduersus Moyſen, dicēs: non dicēs, sed dicētes: ex pluribus enim populus constat. Et uenerūt omnis synagoga filiorū Israel in eremū: nō dixit, uenit, quia synagoga ex pluribus cōstat. Murmurabāt omnis synagoga filiorū Israel aduersus Moyſen & Aaron: eadem est & ista locutio. Dixit autē dñs ad Moyſen, ecce ego pluā uobis panē de cœlo. Manna pluiturus, panes promisit: locutio est qua panis pro alimēto ponitur: amat autē scriptura pluraliter magis panes q̄ singulariter dicere. Mane uidebitis, inquit, gloriā, dum exaudiet murmuratiōē uestrā super deū: id est, quia murmuratis super deū: quod tantū ualeat ac si diceret, aduersus deum. Deinde notandū nouo modo hic exauditiōē dictam non præcātiū sed murmurantiū, cum reprehendat utiq; scriptura murmuratiōem: Tanquam hoc dixerit, q̄ cognouerit deus murmuratiōē eorū, & ipsam dei cognitiōē, dixit exauditiōem. Accedite ante deū: exaudiuit enim murmur uestrū: iterū exauditiōē, non precum significat & petitiōē, sed etiā murmuris malorū: hoc & postea dicit, deus exaudiuit murmur filiorum Israel. Et ecce in facie eremi minutum tanq; coriandrum. Cum toties deus dicat, faciem terræ, sicut hic faciem eremi, mirum est unde homines ita errent cū faciē audierint, ut tale aliquid opinentur, qualis hominis facies est, uel alicuius animātis. Secundū numerū animarum uestrarū unusquisq; cum cōmanentibus uobis colligite. Quam sæpe scriptura animas, homines appellat, à parte totū: nō facile autē carnes pro hominibus, sed carnē, sicut est, Non timebo quid faciat mihi caro. Quod apertius in eodē Psalmo ait, Quid mihi faciet homo. Non autē diceret, secundum numerū carnū uestrarum: sicut dixit, secundū numerū animarū uestrarū. Et collegerunt illud mane mane: quomodo puteos puteos, aceros aceros, sic dictū est mane mane. Nullus uesterū egrediat unusquisq; de loco suo die septimo: quod interpositū est, unusquisq; potuit et nō dici. Nō erat autē populo aqua bibere: id est, ad bibendum. Et maledicebāt populus ad Moyſen: id est maledictis agebāt Moyſen, hoc est maledicebāt illi, nā hoc in consequētib. ipse dixit, Quid maledicetis mihi: Et murmurabat populus ad Moyſen dicentes. Et uirgā in qua percussisti flumē accipe

Exod. 12

Lib. 2. questio num de Exodo, quest. 11

Exod. 13

Psal. 77

Exod. 14

Exod. 17

Exod. 16

Exod. 20

Exod. 21

Psal. 55

Exod. 18

in manu tua: in qua percussisti, dixit pro eo quod dicimus, de qua percussisti. Et est ista locutio creberrima in scripturis. Et sumpsit lothor focer Moyſi holocaustomata & sacrificia deo: sumpsit, pro eo quod est obtulit. An forte sensus est, nō locutio: ut ea sumpsisse intelligat, quæ Moyſes obtulisset: quanq; Moyſes nō legatur superius sacrificasse, nec Aaron nec quisquā Hebræorū qui eduxerunt de terra Aegypti: sed tm̄ superius scriptū est, q̄ altare constituerit Moyſes, & appellauerit illud, dñs meum refugium. Istum autē lothor legitimus sacerdotem fuisse Madian, id est gentis Madian. Mirum est autē, si ad eius aduentum cœpit sacrificare Moyſes, & non potius ipse lothor qui iam sacerdos erat. Graue tibi uerbū hoc: subauditur, est. Et demōstrabis illis uias in quibus ambulabūt in eis. Verbū autē graue referebāt super Moyſen: sic enim habet Græcus, quod Latini interpretati sunt, ad Moyſen. Illa sanē locutiōe ipsa etiā cura significatur, quia dictum est, super Moyſen, uelut onus ei significetur impositū. Verbum autē graue, dictū est pro quæſtione graui. Vnde sequitur, Omne autē leue uerbum iudicabunt ipsi. Quod Græcus habet *ἐπινομάσω*, supernominauero aut adnominauero expressius dicitur, qd̄ usitatus cognominauero nōnulli interpretati sunt: sed non habet necessariā significatiōē cognominauero: propinquius autē dicitur cognominauero q̄ nominauero: nam & hoc aliqui interpretes dixerunt. Et ueniā ad te & benedicā te: cum superior pluraliter loqueret, facietis & immolabitis: dicit, ueniā ad te, tanq; ipsi Israel, id est populo. Et hæc iustificatiōes quas pones coram illis, si emeris seruū Hebræū, & c. notāda locutio, quæ admodū cum illud dictū sit ad Moyſen, hoc est, hæc sunt iustificatiōes quas appones corā illis: iam ad populū ipsum cetera dicuntur quasi ad Moyſen, Si emeris seruū Hebræum. Non enim hoc Moyſi dictum est, sed quod populo, tantū ipsi populo dicebat. Pertūdet ei dñs auriculā de subula, et seruiet in sempiternū, uel in æternū: quod Græcus habet *ἕως τοῦ αἰῶνα*. Ecce quæ admodū scriptura multis locis dicit secundū hoc uerbū Græcum sempiternū uel æternū. Vbi non intelligitur æternitas illa secundū quam nobis æterna promittuntur, uel secundum quam à cōtrario igne æterno mali cremabuntur: neq; enim seruus iste qui uiuere in æternū non posset, posset seruire in æternū: sed intelligit æternum dictum, cuius tēporis finis non est: aut certe aliquid hoc sacramento significatur æternū. Dabo tibi locum in quem fugiat ibi qui occiderit. Si quis percusserit seruū suum aut ancillā suā in uirga: quod est de uirga. Lapidibus lapidabitur taurus: quasi posset lapidari nisi lapidibus. Differt aliquid ista locutio ab illa qua diceret more scripturarum, lapidatione lapidabitur, sed tamen similis est. Si autē taurus cornupeta erat ante hesternā & nudius tertianā: pro tēpore præterito posuit partem pro toto, quantūcūq; illud fuisset, more scripturarū. Si quis autē aperuerit lacū aut exciderit lacū, & non operuerit eum, & ceciderit illuc uitu-

lus aut asinus, dñs lacū reddet. Et hæc locutio à parte totū intelligēda est. Non enim si equus ceciderit in lacū aut ouis: ideo non reddet, quia hoc scriptum non est. Quod autē mortuū fuerit, ipsi erit: pro ipsius erit. Si autē depauerit quis agrū uel uineam, & admiserit pecus suam depascere agrum alium: id est, alienū. Si autē pignus acceperis uestre proximi tui, ante solis occasum reddes ei. Genus pro specie posuit. Sic enim dictum est, ac si de omni uestre pignus dederit, cum de illo specialiter se dicere ex cōsequentibus scriptura testet, qui nō habet nisi eā uestre unde se nocte cooperiat. Ecce ego mitto angelū meū ante faciē tuam ut seruet te in uia, & inducat te in terrā quam parauit tibi attende tibi & exaudi eū. Angelū suū iubet deus exaudiri à populo, non utiq; petentē, sed iubentē. Et mittā uespas ante te & eijciet Amorrhæos. A plurali ad singularē numerū se conuertit. Intelligitur autē, eijciet Amorrhæos uespa, sicut rana, sicut locusta, non q̄ una sit, sed q̄ per singularē numerū pluralis numerus intelligatur. Per partes eijcīā illos à te: non dispones illis & dijs eorū pactum, & non confident in terra tua, ne peccare te faciāt ad me: non dixit in me, idē tm̄ significat. Respondit autē omnis populus uoce una dicēs. Et uiderūt locū ubi steterat, ibi dñs deus Israel: ubi steterat, posset sufficere, sed Hebraice dicuntur istæ locutiones. Et inaurabis illa auro: similis est locutio lapidibus lapidabitur. Cyathos in quibus immolabunt in eis. Duas bases colūne uni in ambas partes eius, & duas bases colūne uni in ambas partes eius. Ne de omnibus diceret, de duab. dicit more suo geminādo: sicut puteos puteos, aceros aceros, generationes & generationes: & similia. Et colūnas inaurabis auro, & inaurabis ferras auro. Et inaurabis ea aramēto: talis locutio est, inaurabis auro. Extra uelū, quod est super testamentū: de lucerna accendenda cum diceret, hoc ait, id est q̄ foris accēderetur ubi est sanctū, non intra uelamen quod est super testamentū, hoc est sanctū sanctorum. Ergo super, non sic ait tanq; est tectū uel camera uel firmamētū cœli uel arcæ cooperculū: sed etiā q̄ uice parietis oppositū esset, sup̄ dixit: sicut dicimus superiorē discubere aut stare, nō utiq; alterū portari ab altero. Legitimū sempiternū in pgenies uestras: eo modo sempiternū, quo multa superius diximus. Et sumet Aarō nomina filiorū Israel sup rationale iudicij sup pectus introeūti sanctuariū, hoc est sumet Aarō introiēs, q̄ aliqui Latini solœcismū uitātes interpretati sunt. Sed quia et Græcus introeūti habet, & Latini aliq; cōsonāt, locutiōē potius notādā credidi q̄ corrigēdā. Et pones sup rationale iudicij fimbrias catenata. Et hic Latini nōnulli solœcismū cauentes, fimbrias catenatas, interpretati sunt. Græcus autē habet *ὄσ κρῶσ σος τὰ ἀλυσιδωτά*. Hæc solemus dicere absolutā locutiōē, cū generi masculino uel foeminino neutri inferri, quæ admodū si dicamus, iusti æterne nō sunt stabilia. Et Aarō cū cœpit fungi sacerdotio, audiet uox eius intranti in sanctū in cōspectu dñi & exeunti. Vocē eius ex tintinnabulis dixit, qui magis

Exod. 22

Exo. 23

Exod. 24

Exod. 27

Exod. 28

magis sonus est eius. Intra & exeunti, pro intratis
 & exeuntis posuit, datiuū pro genitiuo. Et duos A
 renes & adipē quæ super eos: subaudiť, est, quod
 nonnulli interpretes addiderūt. Et separabit illud
 separatione. Et cum accēdet Aaron lucernas, se
 ro incendet super illud: sero dixit pro uespere, &
 ideo notanda locutio est, quæ quippe Græcus ha-
 bet. Sero autē proprie non solet dici, nisi cum tem-
 pus trāserit quo fieri debuit, quod sero dicitur fa-
 ctum. Si acceperis cōputationē filiorū Israel in
 uisitacione eorū, & dabunt singuli redēptionē ani-
 mæ suæ dño, & non erit in eis ruina in uisitacione
 eorū, & hoc est quod dabūt tibi. Pendet ista locu-
 tio, quia interpolata est cōiunctio copulatiua, quæ
 si non interponeretur, non penderet. Tribus autē
 locis est posita, quorū undelibet detracta, plenam
 facit sententiā. Rursus ubi dictū est, Si acceperis
 computationē filiorū Israel in uisitacione ipsorū,
 & dabunt singuli redēptionē animæ suæ dño: si
 enim non dixisset, & dabūt, sed tantūmodo dixisset
 dabunt, finireť sententiā nec penderet. Ita enim
 diceretur, si acceperis computationē filiorū Israel
 in uisitacione eorū dabunt singuli redēptionem
 animæ suæ dño. Si autē hic ponitur hæc cōiunctio,
 deorsum tollēda est, ut ita dicatur, si acceperis cō-
 putationē filiorū Israel in uisitacione ipsorū, & da-
 bunt singuli redēptionē animæ suæ domino, &
 non erit in eis ruina in uisitacione eorum, hoc est
 quod dabunt. Aut certe in medio ubi dictū est, &
 nō erit in eis ruina: si detrahas cōiunctionē, non
 pendeat sententiā. Erit enim sensus, Si acceperis
 computationē filiorū Israel in uisitacione ipsorū,
 & dabūt singuli redēptionē animæ suæ domino,
 non erit in eis ruina. Cum uero utiq; posita est ea-
 dem cōiunctio, pendere fecit locutionē: ideo eam
 notandā putauimus. Cōsurrexit populus in Aa-
 ron, & dixerunt ei: usitata locutio est, quia ex mul-
 tis populus cōstat. Deinde notandū, totū pro par-
 te positu. Apostolus enim sicut reuera erat, quos-
 dam eorū dixit hoc fecisse, nō totū populum, ubi
 ait, Neq; idolis seruiamus, sicut quidā illorū. Sur-
 ge & fac nobis deos qui nos præcedāt. Sedit lo-
 quebatur, an potius locutio est notanda, propter
 quod sepe dicitur, Exurge dñe: aut, Surge deus iu-
 dica terrā. Et nunc sine me, & iratus ira: quomo-
 do morte moriet: amat ita loqui scriptura. Cui
 sunt aurea demite: non dixit quid aurea, unde La-
 tini interpretes dixerūt, qui habet aurum demat.
 Quis ad dñm ueniat ad me. Fecerunt sibi deos
 aureos de uno uitulo: pluralem ergo numerū pro
 singulari posuit. Inde est illud, li dñi tui Israel qui
 eduxerūt te de terra Aegypti. Non sanē locutio-
 nes istę reperit ubi pluralis pro singulari ponit-
 tur, nisi in eo rerū genere in quo etiā de pluribus
 fieri uel intelligi potest. Nō enim quia unus ille uī-
 tulus erat, ideo nō & plures fieri poterāt, aut ideo
 non multis idolis similis fuerat. Hac locutione di-
 ctum est, latrones insultasse dño, cum hoc unū fe-
 cisse scriptura testetur, sed non solus fuerat latro.
 Quinetiā cū ista locutio sit per nomina propria,
 qualiter eam in scripturis factam nondū comperi-

mus, plures sic intelliguntur, sicut Phædras & Me-
 deas quidā dixerūt cum fuerit una Phædra & una
 Medea, sed Phædras & Medæ appellauerūt om-
 nes similes Phædræ & Medæ. Ita non sine causa
 nec utcūq; ac passim sicut ab imperitis uitiose fit
 sed certo modo certisq; regulis istę locutiones in-
 terponunt. Vade ascēde hinc tu & populus tuus
 quos eduxisti de terra Aegypti: nō, quæ eduxisti,
 quod ita usitatu est ut rarius aliter dicat. Et dixit
 dñs, deponite stolas gloriarū uestrarū & cultū, &
 ostendā quæ factururus sum tibi. A plurali ad singu-
 larē numerū locutionē terminauit, quia multierāt
 & populus erat, sicut dixerat, Vos populus duræ
 ceruicis: nō dixit, tu populus, sed uos populus, cū
 uos, numeri sit pluralis, populus autē numeri singu-
 laris. Si inueni gratiā in conspectu tuo, simul am-
 bulet dñs meus nobiscū: tanq; de alio dicat. Assē-
 dua sunt hæc locutiones, sed cū dicit ad deū, putat
 patri dici de filio. Cū autē talia dicerent ad Phara-
 nē & ad Ioseph & ad alios, multis locis genus lo-
 cutionis intelligebat. Neq; ponat testamētū ijs
 qui sedēt super terrā: ac si diceret, sedes habēt, qđ
 est habitāt. Et deos fusiles ne feceris tibi: locutio
 est à parte totū significans: non enim quia fusiles
 tantūmodo nominauit, fieri sculptiles, ductiles, fi-
 ctilesq; permisit, uel ullū genus simulacrorū, aut
 qualiūcūq; factitiorū deorum. Omne adaperiēs
 uuluā masculina: id est, omne adaperiens uulua
 mihi erit ex ijs quę sunt masculina. Primitiuū sub
 iugalis redimes oue: & hoc à parte totum est, neq;
 enim si subiugale nō sit iumentū quodlibet, cuius
 caro tanq; immūda respuit, ideo non est redimen-
 dum, aut alio q; oue redimendum. Non occides
 super fermētum sanguinē immolatorū meorū: lo-
 cutio est utiq; occides sanguinē, pro eo quod est,
 occidēdo effundes. Et nō dormiet usq; in mane
 immolatio solēnitatis paschæ: dormiet dixit, ma-
 nebit: nam caro pecudis occisæ & coctæ quō dor-
 miet? Qđ ergo dicit, Quare obdormis dñe, hoc
 genere locutionis dicit, & intelligit quare cessas,
 id est nō uindicas. De quadraginta diebus ieiunio
 Moyli scriptura sic loquitur, Panē non manduca-
 uit & aquā nō bibit: à parte totū, pane omnem ci-
 bum, & aqua omnē potū significās. Excide tibi
 duas tabulas sicut & primæ: subauditur, fuerunt:
 unde hoc uerbū nostri interpretes etiā addēdum
 putauerūt, quoniam inusitata est in lingua Latina
 talis eclipsis. Et ait Moyses ad omnē synagogā
 filiorū Israel, dicens: plenum esset etli nō haberet
 dicens. Et attulerunt unusquisq; quod afferret
 cor eorum. Poterat usitatus dici, & attulit unus-
 quisq; quod afferebat cor eius. Et quibus uisum
 est animæ eorū, attulerunt redēptionē domino:
 non dixit, & sicut uisum est animæ eorū. Et om-
 nis cui inuentū est apud eū coria arietū rubricata:
 qđ diceret usitate, omnes apud quos inuenta sunt
 coria arietum rubricata. Omnis afferēs redēptio-
 nem argentū & æs attulerūt redēptiones dño:
 usitatus diceretur, omnis attulit, qđ omnis attule-
 runt. Et apud quos inuenta sunt apud eos ligna
 imputribilia: apud eos, more scripturarū additum
 est

est, nam sine hoc esset plena sententiā. Et omnis
 mulier sapiēs mēte manibus nere: quasi nere pos-
 set non manibus: & sapiens nere, elegans atq; inu-
 sitata locutio est. Deinde, Omnis mulier attule-
 rūt: more superiorū plurali cōcluditur singularis,
 quia omnis mulier attulit, usitatus diceretur. Et
 omnes mulieres quibus uisum est sensu suo, in sa-
 pientia nerunt pilos caprinos: notandū sapiētiam
 in his artibus, sepe appellare scripturā, id est sophiā.
 Et cōpositiones & oleū unctionis & cōpositio-
 nem incēsi: non cōpositiones aliquas extra debe-
 mus intelligere: sed cum dictū esset, & cōpositio-
 nes, per cōiunctionē copulatiua non aliud adiū-
 xit, sed qđ dixerat exposuit, ut sciremus quas cō-
 positiones, & oleum (inquit) unctionis & cōposi-
 tionē incēsi: cōpositionē aut uocat, quia ex mul-
 tis ita cōfecta sunt. Et omnis uir & mulier quorū
 afferebat sensus eorū ut intrarent & facerēt omne
 opus quodcūq; præcepit dñs fieri illud per Moy-
 sen, attulerūt filij Israel redēptionem dño. Ergo
 omnis uir & mulier, intelliguntur filij Israel. Cæte-
 ra locutiones similes superioribus. Facere aurū
 & argētū & æs: pro eo quod est facere ex auro &
 argēto & ære: non enim aurum faciebāt, sed ex au-
 ro. Tale est etiā quod paulo post dicit, Et operari
 ligna: hoc est, ex lignis. Facere omnia opera fan-
 cti textilia, & uaria texere cocco & bysso, facere
 omne opus architectonicū uarietatis: ecce in reb.
 textilibus architectonicū opus appellat: mirū nisi
 propterea, quia tabernaculo fiebāt quod ædificio
 simile fuit, & tanq; domus erigebatur. Quid autē
 dicat opera sancti, non euidenter apparet: utrū fan-
 cti sacerdotis, qm & de stola uel de stolis eius hæc
 dicuntur, an sancti dei in cuius cultu hæc fiebāt: an
 opera sancti, sicut dicebatur sanctū & sanctū fan-
 ciorū. Humeralia cōtinentia ex utrisq; partibus
 eius: non dixit ex utrisq; partibus eorum, quæ illa
 humeralia, nō humerale dixisset: sicut solet hume-
 rale dicere: ipsum enim appellauit pluraliter hu-
 meralia, sicut stolam & eadem stolas. Et Eliab
 filius Achisamech de tribu Dan qui architectona-
 tus est extilia & consutilia, & diuersicoloria texe-
 re de cocco & bysso. Nouo modo dicuntur archi-
 tectonari textilia. Etiā illud à parte totū intelligē-
 dū est qđ ait, Texere cocco & bysso: ex his em &
 cætera intelligimus, id est purpurā & hyacinthū.
 Et fecerunt filij Israel sicut præcepit dñs Moyli,
 ita fecerūt: plenu esset etiā si nō adderetur, ita fece-
 rit. Et fecit Moyses omnia quæ præcepit ei dñs,
 ita fecit: similiter ut dictum est, & filij Israel.

D AVRELI AVGV- STINI LOCUTIONIS DE LEVI- TICO LIBER III

E leproso cum loqueretur dñs ait, Et
 immūdos immūdos uocabitur, quasi
 nō satis esset semel dicere, immūdos
 uocabitur: quanq; nonnulli codices
 ita habeant: in alio Græco ita inueni-
 mus semel dictū, immūdos uocabitur. Item pau-

lopost dicit, Cum sit immundus, immundus erit:
 quod in Latinū de Græco non sicut positū est ex
 primi potuit: ait enim Græcus, ἀκάθαρτος ὁ ἀκα-
 θαρτος ἐστίν: quasi diceret, immundus existens, im-
 mundus erit: sed non hoc est existens, quod Græ-
 cus dixit ἀκαθάρτος, sed si dici posset, essens ab eo quod est
 esse, non ab eo quod est, existere. Et uestimento
 si fuerit in eo tactus lepræ: potuit usitate ita dice-
 re, & in uestimento si fuerit tactus lepræ. Aut in
 omni uase pelliceo in quocunq; fuerit in eo ta-
 ctus: poterat satis esse, in quocunq; fuerit tactus.

Et ecce non cōmutauit tactus aspectum suū, id
 est colorē in quem aspicitur: non enim aspectum
 quo ipse aspicit. Tactum quippe ipsam maculā di-
 cit. Et accipiens sacerdos de hemina olei, super-
 fundet in manū sacerdotis sinistram: non dixit, in
 manū suam sinistrā, cum utiq; in suam faciat. Vi-
 ro uero cuiusq; fuerit fluor, & homo cuiusq; exie-
 rit ex eo cōcubitus seminis, & omne super quocū-
 que dormit super illud, & omne super qđ sederit
 super illud immūdū erit. Et emittet in manu ho-
 minis parati in eremum: id est, emittet in eremū in
 manu hominis ad hoc parati: de hirco emissario
 loquebatur cum hoc diceret, notandū est autē quo
 modo dicat scriptura, in manu. Homo homo fi-
 liorum Israel: id est, ex filijs Israel: ista autē repeti-
 tio quelibet hominē uidetur significare, id est ille
 aut ille. Turpitudinē patris tui & turpitudinem
 matris tuæ non reuelabis: hac locutione concubi-
 tum uetuit cum his personis. Turpitudinem fra-
 tris patris tui non reuelabis, & ad uxorē eius non
 introibis: propinqua enim tua est: & posuit pro
 id est, hanc enim dicit turpitudinem fratris patris
 eius, id est turpitudinē patris, pudenda uxoris pa-
 tris. Et exhorruit terra eos qui insident super eā:
 id est, sedes habent, quod est habitant. Et perme-
 tentibus uobis messē terræ uestre, non perficie-
 tis messē uestre agri tui permeterere. Hoc quod à
 plurali cōepit, & ad singularē numerū terminauit,
 pleriq; Latini interpretari noluerūt, sed dixerunt
 agri uestri, ubi dictum est agri tui, quasi Græcus
 hoc non posset dicere, magis ergo locutio notan-
 da fuit quā emendanda. Quicūq; acceperit so-
 rorem suam ex patre suo aut matre sua, & uiderit
 turpitudinē eius, & ipsa uiderit turpitudinē eius,
 turpitudinē sororis suæ reuelauit, peccatum suum
 accipient: peccatū posuit pro pœna peccati. Et
 segregabitis uosmetipsos inter medium pecorum
 mundorum, & inter medium pecorum immūdo-
 rum, & inter medium uolucrum mundarū & im-
 mundarum. Segregabitis uosmetipsos dixit, inter
 medium mundorū & immundorū: quomodo se-
 gregantur munda ab immūdis, uel à mundis im-
 mūda: noua est omnino locutio. Aliud est enim,
 Segregabis inter medium pecorū mundorum, &
 inter medium pecorum immūdorū: sicut sapi-
 sime loqui solet. Aliud est quod modo ait, Segre-
 gabitis uosmetipsos, tanquā ab alterutris segregā-
 tes seipsos segregēt ab utrisq;, tanquam iudican-
 do inter utraq;. Dic sacerdotibus filijs Aaron,
 & dices ad eos, In animabus non inquinabunt in-
 gente

Leuit. 14

Leuit. 15

Leuit. 16

Leuit. 17

Leuit. 18

Leuit. 19

Leuit. 20

Leuit. 21

gente eorū, nisi propinquo qui proximus est eis. In luctu dicit qui debetur animabus defunctorū: ideo enim lugentur, quia excefferūt. Et caluitiū non rademini super mortuū, & super carnes suas non secabūt sectiones: usitata esset locutio, carnes suas non secabunt sectionibus. Mulierē fornicariam & prophanā non accipiet, & mulierē eieciā uiro suo, qm̄ sanctus est dño deo suo: nō dixit, qm̄ sancti sunt, sed tanq̄ de uno loqueretur cum cœperit à plurali. Deinde sequitur singulariter, Sanctificauit eum, dona dñi dei uestri iste offeret, sanctus est, qm̄ sanctus ego dñs qui sanctifico eos, rursus ad pluralē conclusit. Si autē sacerdos possederit animā emptā pecunia, hic edet de panib. eius: non dixit, hæc edet, cum animā dixerit, quę generis est fœminini, sed potius ad illud respexit quod per animā significare uoluit, id est ad hominem.

Leuit. 22 Et filia hominis sacerdotis si fuerit uiro alienigenæ: id est, si nupserit uiro alienigenæ. Et locutus est dñs ad Moysen dicēs, Vitulū aut ouem aut capram cum natū fuerit, & erit septē dies sub matre sua: plus uidetur habere, & secundū usitatissimas locutiones in scripturis, quas Latini pleriq̄ transferre noluerūt. Et sanctificabor in medio filiorū Israel, quod est sanctus habebor: neq̄ em̄ dñs etiā prater filios Israel nō est sanctus. Eo sensu dictum est & in oratione dñica, Sanctificetur nomen tuū

Mat. 6 id est, sanctū habeat ab hominibus. **Leuit. 23** Loquere ad filios Israel & dices ad eos, solennia dñi quę uocabitis uocata sancta, ista sunt solēnia mea, sex dieb. facies opera: cum ad plures loquendū dixerit, tanq̄ ad unū postea loquitur. Et numerabitis uobis à die crastino sabbati qua obtulerit gremiū super positionis, septē septimanas integras numerabis: non dixit numerabitis, cum ad plures superius loqueretur. Et cum nominasset filius mulieris Israelitidis nomē, maledixit: cū hic nō addiderit dei, manifestū est tamē nomē dei esse intelligendū cui maledixit. Homo homo si maledixerit deū, suū peccatū accipiet: ecce ubi satis apparet locutionis esse, cum dicitur homo homo, tanq̄ dicat, homo ille aut ille, hoc est quicūq̄ homo: non sicut quidā putauerūt, homo homo ita dici, tanq̄ laudabiliter nūcupetur: ac si diceretur homo, sed homo, id est nō qualiscūq̄ uelut similis pecori, sed qui uere sit homo: quem sensum non esse uerū, sed locutionis hoc esse scripturarū aperte hic ostenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui laudatur.

Leuit. 24 Cum de seruis ageret quos liceret habere Israelitis, Et erunt uobis, inquit, in possessionē in æternū: cum utiq̄ æterni moriēdo esse non possent uel dñi uel serui. Aeternū ergo dixit, ubi non est tēporis præstitutus modus quousq̄ seruiant, sicut constitutus est eis quos in remissione dimitti iubet libertati suæ. Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea obseruaueritis & feceritis ea, & dabo pluuiā uobis in tēpore suo: superflū est, & cōsuetudini locutionis nostræ, sed more scripturarum additum: sequebatur enim, dabo uobis. Et si usq̄ adhuc non obediueritis mihi, & apponam castigare uos septies in peccatis uestris: etiam hic super-

Leuit. 25 **Leuit. 26**

fluum est, & sequebatur enim, apponam castigare uos: quod autem septies ait, septies pro omni numero accipiendum est.

D ▶ AVRELII AVGVSTINI LOCUTIONIS DE NUMERI LIBER IIII.

T uobiscū erūt unusquisq̄ secundū caput uniuscuiusq̄ principū filijs Simeon secundū propinquitates eorū, secundū populos eorū, secundū domos familiarum eorū, secundū numerum nominū eorum, secundum caput eorū, omnia masculina à uiginti annis & supra, omnis qui procedit in uirtute cognitio eorū. Hæc locutio qd̄ nō dicit filij Simeon, uel ex filijs Simeon, sed filijs Simeon datiuo casu, & hoc seruat deinceps in cæteris tribubus, nō est trāslata ab interpretibus Latinis quos inspicere potuimus. In sola autē tribu Rubē quæ prima numerata est: nō est ista locutio: nō em̄ ait, filijs Rubē secundū propinquitates eorū, &c. sed ait, & fuerūt filij Rubē primogeniti Israelis secundū propinquitates eorū, & deinde similiter ut in cæteris. Et fecerunt filij Israel secundū omnia quæ mādauit dñs Moyli & Aarō, ita fecerūt.

Sacerdotes qui uncti sunt, quorum cōsummauerunt manus eorū sacerdotio fungi. Et imponent super illud omnia uasa eius quibus ministrant in ipsis. Et reddet cui deliquit ei: quidā locutionē istam transferre uolentes, emēdato ordine uerba transfulerunt, dicentes, & reddet ei cui deliquit.

Vir aut mulier quicūq̄ fecerit ab omnibus peccatis humanis: nō ait, quæcūq̄ fecerit: sed locutio est, ubi sexus masculinus pronomen uēdicauit, q̄ uis posterius fœmininus sit positus, quæ locutio usitata nō est. Viri uiri si præuaricata fuerit uxor eius: non solum quia geminauit nomē, ut diceret, uiri uiri, sed etiā quia addidit, eius, notāda locutio est. Si superueniat illi spiritus zelandi, illa autē nō fuerit inquinata, & adducet homo uxore suam ad sacerdotē: superflū est, & sed scripturis usitata locutio. Erit aqua argutionis quæ maledicit hæc: hanc locutionē inusitatā fecit ordo uerborū, posset etiā usitate ita dici, erit aqua argutiōis hæc quæ maledicitur, uel si quid aliud usitata uerba ordinādo dici potest. Innocēs esto ab aqua argutionis quæ maledicitur hæc: in hac locutione non solus uerborū ordo inusitate sonat, sed etiā casus mutatus est: esset enim integrū & usitatū, innocēs esto ab hac aqua argutionis quæ maledicitur, aut ab aqua argutionis hac quæ maledicitur. Et inflabitur uentrem: pro, inflabitur uentre. hæc locutio & apud Latinos autores frequentat, sed interpretes nostri qui eam transferre uoluerūt, dixerūt, & inflabitur uenter eius. Vir uel mulier quicūq̄ magne uouerit uotū: non dixit, quæcūq̄. Et radetur caput suum: talis locutio est qualis superius, inflabitur uentrē. Sex uehicularum & duo decim uehicularum à duobus principibus, & uitulū à singulis: in hac locutione notandū putauit eosdem

dictos uitulos quos boues dixerat, sed hoc etiam Græcū idioma esse perhibetur. Princeps unus quotidie, princeps quotidie offeret dona sua: pro eo ut diceret, singulis diebus singuli principes.

Num. 8 Vitulū unum pro bobus & hircū ex capris unū. Et non erit in filijs Israel accedēs filiorū Israel ad sancta: uidetur potuisse sufficere, & nō erit in filijs Israel accedēs ad sancta: aut certe, non erit filiorū Israel accedēs ad sancta. Et fecit Moyses & Aaron & omnis synagoga filiorū Israel Leuitis secundum quæ præcepit dñs Moyli de Leuitis, ita fecerunt eis filij Israel. Et homo homo quicūq̄ mundus fuerit, & in uia longinquā non est, & defuerit facere pascha, exterminabitur anima illa de populo suo: ergo homo homo, locutio est, ac si diceret, quicūq̄ homo ille uel ille. Et cum ascendisset nubes à tabernaculo, & postea promouebāt filij Israel: poterat plenū esse, & cum ascēdisset nubes à tabernaculo, promouebāt filij Israel. Et promouebunt ordo castrorū filiorū Iuda primi. Et promouebunt filij Gerson & filij Merari: futuri tēporis uerbū posuit, cum rem gestam præteritā narret, sicut in superioribus cum de nube loqueret, ad cuius motū uel stationē castra promouebāt uel consistebant, atq̄ ita deinceps in pluriū promotionibus hoc uerbo utit. Et dixit Moyses Obeth filio Raguel Madianitæ genero Moyli: nō ait, genero suo. Et dixit ad eum, non ibo, sed ad terrā meam & ad progeniē meam: subauditur, ibo. Et promiscuus qui erat in eis cōcupiuerunt cōcupiscentiā: singularē posuit pro plurali, ut promiscuus diceret, non promiscui, & tamē pluralē reddidit, cum ait cōcupiuerunt. Nunc autē anima nostra arida, nihil præter in manna oculi nostri: desunt uerba, est & sunt: plenū quippe esset, anima nostra arida est, nihil præter in manna sunt oculi nostri: nam quidā interpretes ita transfulerunt, & addiderunt uerba quæ non sunt in Græco. Et molebāt illud in mola. Sexcēta milia peditum, in quibus sum in eis.

Num. 9 Et abstulit de spiritu qui super ipsum: subaudit, aut erat, aut erit. sed hanc locutionem, quæ dicitur eclipsi, Græco eloquio familiarissimā, & quantū puto etiā Hebræo, Latinos interpretes transferre piguit, cum & in Latina lingua frequēter, quibus minus q̄ in Græca. Et percussit dñs plagā magnā ualde: notāda fuit locutio, percussit plagā, nō percussit plaga, quod est usitatū. Et homo Moyses lenis ualde: subauditur, erat. Et ira animationis dñi super eos: subaudit, facta est. Ecce Maria leprosa sicut nix: & hic subaudit, facta est. Et quæ terra in qua isti insident super eā, & quæ ciuitates in quibus isti habitāt in ipsis. Locū ipsum quē nominauerunt uallē Botri: cum superius dixisset, uenerūt in uallem Botri. dictū est ergo per anticipationem, non quia iam hoc uocabatur quādo uenerūt, sed cum scriberetur hic liber, iam uocabatur.

Num. 10 Quoniā fortior est nobis magis: usitata esset locutio si nō haberet, magis. Et protulerūt pauorē terrā quā explorauerūt eam. Terrā quam transiimus eam explorare, terra comedēs qui habitāt super eam est: dicendū aut fuit usitate, terra quam

Num. 11 **Num. 12** **Num. 13**

trāsiimus explorare. Terrā quā explorauimus eam bona est ualde ualde. Et ait omnis synagoga lapidare eos in lapidibus: non dictū est lapidibus, cum ipsum lapidare, posset usitata locutione sufficere. Et quousq̄ non credunt mihi in omnibus signis quib. feci in ipsis: nō ait, quę feci in ipsis. Puer autē meus Caleph quoniā spiritus alius in eo, & affectus est me, & inducā eum in terrā: usitatū esset si non haberet, &. Et inducā eum in terrā, in quam intrauit illuc: sufficeret usitata locutione, in quam intrauit. Et ait dñs ad Moysen & Aaron dicēs: hoc illatū est, cum dñs & superius loqueret: facit hoc sepe scriptura cum aliquid aliud uult dicere, iterū inducit loquentē qui iam loquebatur. Quotquot murmurauerūt super me: non ait, de me, aut aduersus me. Et hæreditate possidebūt terrā quam uos abcessistis ab ea: usitatū esset à qua uos abcessistis: nūc uero, & quā abcessistis dictū est, & nouo more additū est, ab ea, sicut scripturæ loqui solent: sicut est, penitusq̄ sonātes, accessit scopulos, id est accessistis scopulos: non ait, ad scopulos: &, de uenere locos, non ait ad locos: ita & quā abcessistis, nō ait à qua abcessistis. Ego dñs locutus sum, nisi ita fecero synagoga isti malignæ. Quarendū est sanè quid sit qd̄ Græce positū sit in. Nostri em̄ interpretes hoc penē ubiq̄ interpretati sunt, nisi in terrā in quā ego induco uos illuc. Si autē anima una peccauerit non sponte, offeret caprā unam anniculā pro peccato, & exorabit sacerdos pro anima inuita, & quę peccauerat nolenter ante dñm, exorare pro eo, & remittetur ei. In hac sentētia & illa locutio notanda erat, qd̄ ait, exorabit sacerdos: & postea dixit exorare. Vtrunq̄ enim simul, ita dici posset, exorabit exorare. Et illa, quod à fœminino genere incipiēs ad masculinū claudit. Cum enim dixisset, si anima una peccauerit: cōclufit dicēs, exorare pro eo: ubi intelligitur, pro eo homine: nam quod adiūxit, & dimittet ei: in Latino quidē nō apparet, quia hoc pronomē generis omnis est: sed in Græco masculinū elucet, ubi habet *αὐτῷ*, quod hic positū est, *εἰ*. Quod uero hic dictū est, pro anima inuita: intelligitur quæ inuita peccauerit, nō quod nolit pro se offerri. Hoc enim etiā consequenter exposuit, ubi ait, & quæ peccauerit nolēter. Et ideo inuita positum est, quia Latine nō potuit exprimi qd̄ Græce dictū est *ἀνομιαν ἐπίστυς*: non potuit enim dici nolētata, uel quid aliud ab eo quod nolens fecerit. Et anima quæcūq̄ fecerit in manu superbię: subauditur peccatū: notandū etiā qd̄ ait, manu superbię, manū ponens pro opere siue potestate. Morte moriatur homo, lapidate eum lapidibus omnis synagoga, et morte moriatur. & lapidate lapidibus, & lapidate omnis synagoga: locutiones sunt inusitata nobis. Et accipite singuli thuribulū suū, & descēderūt ipsi & omnia quæ sunt eis: præsens posuit pro præterito, sunt pro erāt uel fuerūt. Et omnis Israel qui in circuitu eorū fugerunt à uoce eorum: subauditur erat, id est omnis Israel qui erat in circuitu eorū. Quoniā sanctificauerūt thuribula peccatorū horū in animabus suis: non dixit, quia

sanctificauerunt thuribula peccatores hi in anima-
 bus suis, sed quasi quæreret quorū thuribula, pro
 eo ut diceret sua, dixit peccatorū horum. Qui autē
 sanctificauerint, intelligēdum reliquit, id est, quia
 ipsi. Et ecce germinauit uirga Aaron in domum
 Leui: Latina cōsuetudo, in domo Leui exigeret
 dici. Et ego accepi fratres uestros Leuitas de me-
 dio filiorū Israel dationē datam dño: hæc locutio
 in Latinū necessitate ita trāslata est: nam Græcus
 habet *ἀποκαθάρσιον*, quod si quisquā Latine uelit
 exprimere, dicitur est, datū datum, quia & *ἀποκαθάρσιον*
 datū est, secūdū quod dicit Apostolus, Non quia
 quæro datū, sed requiro fructum: quod in Græco
ἀποκαθάρσιον scriptū est. & in Genesi, Dedit Abrahā data
 filijs suis: Græcus habet, *ἀποκαθάρσιον*. & in Euangelio,
 Nostis bona data dare filijs uestris: *ἀποκαθάρσιον*, est in
 Græco: & *ἀποκαθάρσιον*, datū est, non nomen, sed par-
 ticipiū. Ac per hoc, datum datū dici posset, tanq̄
 datum quod datur, nisi ambiguitas uitanda esset:
 hanc ambiguitatē quidā nostri uitare conātes in-
 terpreses, donum datū dixerunt: sed donū, Græce
δῶρον dicitur, non *ἀποκαθάρσιον*: unde hoc loco non recte
 diceretur, quia nō sibi hoc donatū à filijs Israel di-
 cit deus, sed pro primogenitis sibi debitis redditū:
 unde & quæ redduntur & quæ donantur, data dici
 possunt: & ideo omne donū etiā datū est, non om-
 ne datū etiā donū est: quia nō omne quod datur
 continuo etiā donatur. Omnis primitia olei, &
 omnis primitia uini & tritici, primitia eorū quæ-
 cunq; dederint dño, tibi dedi ea. Non dixit omnē
 primitiū tibi dedi eum: sed cū dixisset, omnis pri-
 mitia, & enumeraret de quib. esset, intulit tibi de-
 di ea: nec saltem tibi dedi eam, aut tibi dedi eas, id
 est primitias, sed neutrū genus intulit, quod qui-
 dem fieri absoluta locutione etiā in Latina lingua
 solet. Neq; hoc quod dictū est primitia, Latinū ui-
 detur: primitiæ quippe numeri tm pluralis dici so-
 lent. Sed si potuerūt interpretes nostri transferre
 quod in Græco inuenerūt, Non cōgregabo con-
 uenticula eorū de sanguinibus: & alio loco, Virū
 sanguinū & dolosum abominabitur dñs: cum san-
 guis in Latina lingua numeri sit tm singularis, cur
 etiā hic pigeret singularē numerum primitia sicut
 habet Græcus exprimeret. Aliqui tamē interpre-
 tes primitias trāstulerūt, & per accusatiuū casum,
 ut dicerēt, omnes primitias tibi dabo. Ita utranq;
 locutionē nobis inusitatā quō in Græco inuenta
 est, transferre noluerunt. Loquere filijs Israel &
 accipiāt à te iuuentam rufam: pro eo ac si diceret,
 adducāt ad te: aut certe utrūq; usitate diceret, acci-
 piant & adducāt ad te iuuentā rufam. Et lauabit
 corpus suum aqua: hoc intelligeret etiā si non ha-
 beret, aquam. Et ponet extra castra in locū mun-
 dum: non in loco mundo dixit, quod Latine locu-
 tionis est. Omne uas apertū quæcūq; non habent
 alligaturā alligatā super eo. Et accepit Moyses
 uirgā quæ ante dñm: subauditur, erat. Quia non
 credidistis sanctificare me in conspectu filiorū Is-
 rael: id est sanctitatē meam declarare: secundū istā
 locutionem dictum est, Et pro eis sanctifico me ip-
 sum: & in oratione dominica, Sanctificetur nomē

tuum. Et incolæ fuimus in Aegypto dies plures
 pro, annis multis. Et dixit ad eum Edom, hic est
 gens ipsa: nō enim adhuc uiuebat Edom qui erat
 Esau: sicut ipsi qui nūcios miserūt Israel uocaban-
 tur, quod prius nomen unius hominis erat. Et di-
 cunt ei filij Israel, iuxta montē trāsbimus: si autē de
 aqua tua biberimus ego & pecora mea, dabo pre-
 cium tibi: satis elegāter à plurali transit ad singula-
 rem numerū, tanq̄ Israel diceret, cum dixisset filij
 Israel, & à uerbis cœpisset numeri pluralis, qd̄ est
 trāsbimus & biberimus. Et uidit omnis synago-
 ga quia dimissus est Aaron: non facile hoc uerbū
 reperitur in scripturis, dimissus, pro eo quod est
 mortuus. hoc & in Euangelio est, ubi ait Simeon,
 Nunc dimittis seruū tuum in pace: uerū tamē à *πῶς*
ἀφ᾽ οὐρανόθεν habet in Græco, quod magis à resolutionē q̄
 à dimissione dictū sonat: non enim dixit *ἀφ᾽ οὐρανόθεν*, qd̄
 sine dubio est, dimittis. Et fleuerūt Aaron trigin-
 ta dies omnis domus Israel: nō dixit fleuit, nec di-
 xit tota uel uniuersa, sed omnis, quasi plures essent:
 sicuti est, omnis homo, quod de omnibus dicitur,
 longe utiq; aliud q̄ totus homo quod de uno dici-
 tur: sed assidue ponit scriptura omne pro toto. Et
 detrahebat populus ad deū & aduersus Moysen:
 non dixit de deo, sed ad deum: quous hanc locutio-
 nem quidā transferre nolētes, detrahebāt de deo,
 transfulerūt. Ora ergo ad dñm ut auferat à nobis
 serpentē: sicut in Exodo dictū est, ranam, singula-
 re pro plurali. Et factū est quando momordit ser-
 pens hominē, & aspexit in aeneum serpentē & ui-
 uebat: non solū hoc habet ista locutio q̄ uertit mo-
 dum uerbi, & à specie perfecta præteriti temporis
 ad imperfectā clausit, sed etiā quod plus habet, et.
 Et eleuātes ex Oboth castra collocauerūt in Col-
 gai trans in eremo: hoc est, in ulteriore eremo. Et
 percussit asinā in uirga: non dixit, uirga, sed in uir-
 ga. In maledictionē inimicorū meorū uocauite,
 & ecce benedixisti benedictionē: non dixit, bene-
 dictione, sed tanq̄ diceret, ecce benedixisti bene-
 dictionē. Quæcūq; miserit deus in os meum, hoc
 obseruabo loqui: non dixit, hæc obseruabo.
 Veni mecū adhuc in locū alium de quo non uidebis
 eum inde. Et ait dñs ad Moysen, Accipe duces
 populi & ostenta eos dño contra solem, & auerte
 tur ira animationis domini ab Israel: cum dñs lo-
 queretur, nō dixit, & ostēta eos mihi & auertetur
 ira mea ab Israel. Domus familiaris est Madiam: de
 muliere hoc dixit quæ cum adultero Israelita per-
 cussa est: quibus uerbis, quantū puto intelligi, uo-
 luit nobilē fuisse ut diceret eam, domus familiaris,
 sicut iam uulgo ad insigne diuitiarū & paterfam-
 lias & materfamilias dicit. Et locutus est dñs ad
 Moysen & ad Eleazar sacerdotem dicens, accipe
 principiū totius synagogæ filiorū Israel à uiginti
 annis & supra: notandū quid appellauerit princi-
 piū, robur scilicet ætatis in populo. Vt exaudiat
 eum filij Israel & in ore eius exhibūt, & in ore eius
 introibūt, id est cum iusserit. Et fecit Moyses se-
 cundum quæ præcepit illi dominus, & assumens
 Iesum statuit eum ante Eleazarum sacerdotē &c.
 ubi hoc notandum fuit, quia cum iam dixisset, &
 fecit

fecit Moyses secundum quæ præcepit illi dñs, ea-
 dem ipse repetit. Et cōmendauit eum secundum
 quæ præcepit dominus Moysi: non ait, secundum
 quæ præcepit illi dominus. Decimam decimam
 similaginis cōpersam in oleo agno unū: id est, sin-
 gulas decimas singulis agnis: quod enim ait, deci-
 mam decimā, significauit quod repetēda sint deci-
 mæ per singulos agnos. Et in mēse primo quar-
 tadecima mensis huius dies festus, septē dies azy-
 ma edetis: notandū diem festū per plures dies ce-
 lebrari: & tamē diem festum dici, non dies festos,
 ipsius festiuitatis celebrationē, quotquot dies te-
 nuerit. Et mēse septimo una mēsis: secundū hanc
 locutionē dictū est in Genesi, Et facta est uespera,
 & factum est mane dies unus: nam & ibi sicut hic
 Græcus habet *ἡμέρας μίαν*: unde quidā hic interpre-
 tates, prima die mensis, necessariā locutionē præ-
 termiserūt, quous à sententia uerborū non recesser-
 rint. Vitulum unum ex bobus, arietē unum: non
 ait, ex ouibus sicut illud ex bobus, cum & illud si
 deesset, plenū esset. Agnos anniculos sine uitio
 septē: hoc quod in agnis posuit sine uitio, per om-
 nia subaudit, & in uitulo scilicet & in ariete. De-
 cima decima agno unū septē agnis: id est, singulas
 singulis. Exceptis uotis uestris & uolūtaria ue-
 stra & holocaustomata uestra, sacrificia uestra, &
 libamina uestra, & salutaria uestra. Hanc locutio-
 nem si uel Græca esset non notarem. Non enim
 ait, exceptis uotis uestris & uoluntarijs uestris &
 cætera ut cœperat: sed neq; excepta uota uestra,
 ut ab ipso uelut solœcismo inciperet. Sed cū prius
 recte usitata locutione dixisset: exceptis uotis ue-
 stris, ea deinde adiunxit per alium casum ubi sub-
 audiri nō possit, exceptis, sed excepta, quod non
 admittit nec Græca nec Latina locutio. Homo
 homo quicūq; uouerit uotum domino: pro eo qd̄
 est, omnis homo. cum autē mulier uouerit uotū do-
 mino, aut definerit definitiōe in domo patris sui
 in iuuetute sua. Hic mulierē, sceminā dicit etiam si
 uirgo sit, more scripturarū. Vnde etiā de Christo
 est, quod ait Apostolus, Factum ex muliere. Et
 audierit pater eius uota eius & definitiones eius
 quas definiuit. Definitiones definiuit, locutio est.
 Definiunt aduersus animā suam: id est, aduersus
 delectationes animæ suæ. Et tacuerit pater eius,
 & stabūt omnia uota eius: hic plus habet, &: nam
 integer sensus est: si audierit & tacuerit pater eius
 stabunt omnia uota eius. Si autē facta fuerit uiro:
 intelligit, nupsit. Scriptura sic loquitur. Et uo-
 ta eius super eam: subauditur sunt, quod nonnulli
 interpretes etiā addiderūt. Omnia quæcūq; exie-
 runt ex labijs eius secundū uota eius, & secundum
 definitiones quæ aduersus animā eius, non manet
 ei. Cum expectaret numerus pluralis, ut diceret,
 non manent ei: nam ita nōnulli interpretati sunt,
 uitantes istum quasi solœcismū. Mille ex tribu,
 & mille ex tribu ex omnibus tribubus Israel. Nun-
 quid duodecies dixit mille: Et tamē repetitio ista
 millenos significat. Interfecerūt in gladio: quod
 usitate diceretur, interfecerūt gladio. Et omnes
 ciuitates eorum quæ in habitationibus eorū: sub-

auditur, erant. Et uillas eorum succenderunt in
 igni: quod usitate diceretur, succenderunt igni.
 Et omnem multitudinē mulierum: quæ non no-
 uit concubitū masculi, uiuificate. Nusquā certius
 apparet Hebræa locutione mulieres etiā dici uir-
 gines solere. Et à dimidia parte eorum accipie-
 tis & dabis ea Eleazar sacerdoti primitias domi-
 ni: non dixit, dabitis. Et animæ hominum à mu-
 lieribus, quæ non cognouerunt concubitum uiri,
 omnis anima duo & triginta milia: & hic superior
 locutio cōfirmata est, mulieres dici etiā quæ non
 cognouerunt concubitū uiri: id est, uirgines. Et
 accepit Moyses & Eleazar sacerdos aurum à chi-
 liarchis & à centurionibus, & intulit ea in taber-
 naculū testimonij. Videtur dicere debuisse, Et in-
 tulit illud in tabernaculum testimonij, quoniā au-
 rum acceptū esse prædixerat, & pleriq; Latini co-
 dices sic habent. Sed ideo pluraliter uidetur illatū
 ut diceret, intulit ea, quia multa uasa fuerant su-
 perius commemorata in quibus erat hoc aurum.
 Et pecora multitudo erat filijs Ruben & filijs
 Gad, multitudo copiosa ualde: non dixit, & peco-
 rum multitudo erat. Et uiderūt regionem Iazer
 & regionem Galaad, & erat locus, locus pecori-
 bus: non iungendū est in pronūciatione quod bis
 dixit locus, sed subdistinguedū, & erat locus, &
 deinde inferēdum, locus pecoribus. Quasi enim
 expectaretur qualis locus, ita repetitio eleganter
 illata est. Et accedentes filij Ruben & filij Gad
 dixerunt ad Moysen & Eleazar sacerdotē, & ad
 principes synagogæ, dicētes: non est ista uel Græ-
 ca uel Latina locutio, dixerūt dicētes, sed Hebræa
 uidetur. Detur terra ista famulis tuis in posses-
 sionem: quasi de alijs dicerent cum sibi peterent.
 Non enim secuti sunt post me: præter Caleph fi-
 lius Iephone: uidetur dicere debuisse, præter Ca-
 leph filium Iephone: sed nominatiue intulit, quia
 præcessit, secuti sunt: est autē ista locutio etiā Lati-
 na, sed rara. Donec cōsummaretur omnis gene-
 ratio faciētis maligna in cōspectu domini: non di-
 xit, faciēs maligna, neq; facientū maligna. Et
 accesserunt ei, & dixerunt: non utiq; usitatum est
 accesserūt ad eum. Et ædificabitis uobis ipsis ci-
 uitates impedimētis uestris: ac si diceret, ædifica-
 bitis uobis ipsis ciuitates propter impedimēta ue-
 stra. Impedimenta nostra & uxores nostræ &
 omnia pecora nostra erunt in ciuitatibus Galaad,
 pueri autē tui transibunt omnes armati: non dixe-
 runt, nos autē transibimus omnes armati, sed tan-
 quam de alijs dicerēt. Et cōmendauit eis Moy-
 ses Eleazar sacerdotem & Iesum filium Naue, &
 principes familiarū tribuum Israel. Non ait com-
 mendauit eos Moyses Eleazar sacerdoti, quod
 utique ordo locutionis usitata exigeat. Per hos
 enim introducti sunt in terram quam petebant.
 Vnde magis illi istis à quibus introducebātur in
 terram postulatā, quā illi qui introducebāt illis
 quos introducebāt cōmendati uidentur. Si autē
 non transierint armati uobiscū in bellū in conspe-
 ctu domini & transferre impedimenta eorū: plus
 habet, &. Et dedit eis Moyses filijs Gad & filijs
 Ruben

Num. 33 Ruben plus habet, eis. Et non ibi erat aqua populo bibere: pro eo quod est, ad bibendum. Loquere filiis Israel & dices ad eos: sufficere uidef, loquere filiis Israel. Et omnia idola fusilia eorum perdetis ea: plus habet, ea. Hoc erit uobis fines maris: non dixit, hi erunt uobis. Et hoc erit uobis fines ad Aquilonē: eadem repetita locutio est.

Num. 35 Et erunt ciuitates eis habitare: pro eo quod dici solet, ad habitandū. Refugia erunt uobis fugere illō homicidam: quod usitate dici posset, ut fugiat illō homicida. Et incolæ qui in uobis, istæ ciuitates in refugiu: singulari numero positū est incolæ: id est, huic incolæ qui in uobis: quoniam minus habet, est: non enim ait, qui in uobis est, notissima locutione, sed rariorē in lingua Latina q̄ Græca.

D ▶ AVRELI AVGVSTINI LOCUTIONIS DE DEUTERONOMIO LIBER V.

Deut. 1 **S Q V E** ad flumen magnū, flumen Euphraten: non dixit, usq; ad flumen magnū Euphratē. Et iudiciū quod durū fuerit à uobis afferetis illud ad me: non dixit, quod durum fuerit uobis, sed à uobis, id est ita durū, ut à uobis iudicari non possit.

Deut. 2 Si uidebit aliquis uirorū istorū terrā optimā hanc quā iurauit patribus eorū, præter Caleph filius Iephone hic uidebit eā: & in libro Numerorū istam locutionē notauimus, quia nō dixit præter Caleph filiū Iephone, sed filius. Dñs em̄ deus uester benedixit te in omni opere manuum tuarū: nō ait, benedixit uos in omni opere manuum uestrarū, cū prædixisset uester, nō tuus. Nunc ergo surgite & promouete & pertrāsitate uos uallem Arnon, ecce tradidi in manus tuas Seon regē Efebon: nō dixit, in manus uestras, sed à plurali ad singularē transiit.

Deut. 4 Quoniam quæ est gens magna cui est ei deus approprias illis: duo sunt hic notāda, uel quod ait, cui est ei, uel quod nō ait, approprias illi, sed approprias illis. Et similitudinē non uidistis, sed uocē: cū uox non possit uideri, sed generaliter hoc uerbū posuit, tanq̄ ad omnē corporis sensum uidere pertineat. In quā uos ingredimini illō, hereditate eam: plenū esset etiā si nō additū esset, illō.

Deut. 10 Et eduxit uos de fornace ferrea ex Aegypto: fornacē ferreā, durā tribulationē intelligi uoluit secū dum hoc & de Ioseph dictū est in Psalmis, Ferrū pertransiit animā eius. Et non transiit Iordanem hunc: quasi & alius sit Iordanis: ex hac locutione arbitror sæpe dici etiā hūc mundū, quasi alius sit. Si autē genueris filios & filios filiorū tuorū: notanda locutio est, ubi & auos nepotes dicit gignere. Et quæritis ibi dñm deū uestrū, & inuenietis eum, quādo exquiretis eū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua in tribulatione tua: non dixit, in toto corde uestro & in tota anima uestra & in tota tribulatione uestra. Interrogate dies priores qui fuerūt priores te: non dies sed homines intelligendum est: similiter & hoc notandū quod etiā superius cum dixerit, interrogate pluraliter, priores te

intulit singulariter, non priores uobis. Si & tētauit deus ingressus accipere sibi gentem de mediā gēte: tētauit, pro eo q̄ est uoluit positū est, aut qd aliud: qd̄ aut̄ ait, de mediā gēte, de medijs gētibus intelligendū est, singulari posito pro plurali: sicut serpentē, ranā & locustā, pro serpentibus, ranis & locustis, scriptum legimus. Sed omnia quæ fecit dñs deus uester in Aegypto corā te uidente: nihil minus est et si nō addatur, uidēte. Et ego stabam inter dñm & uos in tempore illo annūciare uobis uerba dñi, quoniam timuistis à facie ignis et nō ascēdistis, in montē dicēs, ego sum dñs deus tuus &c. dicēs, posuit pro, cum diceret. Et aduena qui incolit in te: populo, dictū accipiendū est non quasi uni homini, quia in populo incolit aduena. Propter hoc constituit tibi dñs deus tuus ut obserues diē sabbati & sanctificare eum: si, &, non haberet, non uideret inusitata locutio, ut obserues diē sabbati sanctificare eum: aut certe si ita esset, ut obserues diē sabbati & sanctifices eū: aut ita, ppter hoc cōstituit tibi dñs deus tuus obseruare diē sabbati & sanctificare eum: nūc uero, ut obserues diē sabbati & sanctificare eū, inusitata & notāda locutio est. Attēde tibi ne dilatetur cor tuū & obliuiscaris dñi dei tui: notandū etiā in malo dici posse dilationē cordis, exultatio quippe in dilatazione intelligit, cui contrariæ sunt angustie, id est tristitia, utrunq; autē potest & in bono & in malo accipi.

Et erit cum interrogauerit te filius tuus cras, dicens: cras, posuit pro futuro quocūq; tēpore. Septem gentes magnas & multas: quō ergo multas, si septem: Sed multas dixit, multitudinē habētes.

Non dispones ad eos testamentū: cum de gentibus diceret, testamentū ergo pro facto posuit. Et filiā eius nō sumes filio tuo: discedere enim faciet filium tuū à me, & seruiet dñs alienis, & irascetur indignatione dñs in uos: non ait irascar, sed tanq̄ de alio diceret. Ciuitates magnas & muratas usq; in cœlū: hyperbolice dictum. Nec dicas in corde tuo cum cōsumperit dñs deus tuus gentes istas ante faciē tuam, dicēs, propter iustitias meas induxit me dñs hereditare terrā bonā istam: ordo est, ne dicas in corde tuo, dicēs. Nequādo dicāt inhabitātes terram, unde inde nos eduxisti, more scripturæ additum est, inde. Quæ fecit uirtutem Aegyptiorū: hoc interpretes nostri quidā Latini minus intelligētes noluerūt dicere uirtutē, sed uirtuti uel exercitui: quoniam id quod ait Græcus, *δυναμειν* nonnulli exercitū intellexerūt. Sed elegās locutio est, quæ fecit uirtutē eorum: intelligendum est quid eam fecit, quoniam ad nihil eam redegit: sed quia pluraliter dictum est, ideo subobscuro est.

Quos aperiens terra os suum deglutit eos & domus eorū & tabernacula eorū: duæ locutiones hic notāda sunt, quod & additū est, eos, cum sufficere potuisset qd̄ & ait superius, quos: & domus eorū cum dixisset, addidit & tabernacula eorum, quasi alias in eremo haberent domus nisi tabernacula. Sed nimirū domus intelligi uoluit homines ad eos pertinētes, sicut ipsi populo dicitur, Et nūc tu domus Iacob: nec ista locutio aliena est à latina lingua

lingua. Nā et Romani dicti sunt domus Assaraci, q̄ ex Assaraco Troiano originē ducerēt. Quoniam nā oculi uestri uiderūt omnia opera domini magna quæ fecit in uobis hodie. Cū de his operibus diceret quæ per eremū facta sunt eo tempore quo ibi circūducebātur per quadraginta annos, tamē hodie dixit, qd̄ intelligi uoluit hoc tēpore quotquot ibi annos idē tempus habere potuisset. Terram quā iurauit dñs patribus nostris dare eis seminiq; eorū post eos. Tanquā diceret, id est semini eorū post eos. Nō enim & ipsis dedit, sed ita ipsis dedit cum semini eorū dedit. Si autē auditu audieritis omnia mādara eius quæ ego mādo tibi hodie. Auditū uidetur superflū, sed locutio est scripturæ sanctæ familiarissima. Et dabit pluiā terræ tuæ in tēpore suo matutinū & serotinū. Cum matutinū tempus dies dicatur, nūquid hic intelligi uoluit tēpus anni primū? Serotinū uero minus Latinum est, sed nō potuit magis proprie de Græco exprimi, quod illi dicūt *ὀψιμρον*: tamen etiā in Latina lingua uulgo usitatū est, ut dicatur serotinū, sed quod tardius q̄ oporteat factū est. Hic uero tēpus anni potius intelligi uoluit. Et cū comederis & satiatus fueris, attēde tibi ipsi ne dilatetur cor tuum, & præuaricemini & seruiatis dijs alijs. Iam superius tales locutiones notauimus, siue q̄ à singulari ad pluralem transit, siue quod in malo uoluit intelligi dilatetur, ubi noxiā prosperitatem significauit. Et flumen magnū Euphratem. Repetitiones istæ usitate sunt in scripturis & rem deceter cōmendāt. Timorē uestrū & tremorem uestrū imponet dñs Deus uester super faciē uniuersæ terræ. Nō timorē & tremorē quo ipsi timēt & tremūt, sed quo timētur et alios tremere faciūt.

Nō poteris māducare in ciuitatibus tuis decimationē frumenti tui. pro eo quod est, non debebis. Et incēdes ciuitatem in igni. nos usitatius dicemus igni. Si autē longe fuerint uia à te: ac si diceret, lōga uia erit, aduerbiū posuit pro nomine. Et fœnerabis gentes multas. Fœnerationē scriptura dicit mutuo datā pecuniā, etiā si usurę nō accipiātur. Vnde est & illud in Psalmo: Beatus qui miseretur & cōmodat. Hoc enim maluerūt interpretari nostri, qui sententiā potius q̄ uerba sequēda putauerūt. Nā in Græco habet *δανειζει*, quod est fœneratur. Et principaberis gentiū multarū, tui autem nō principabūtur. Tanq̄ diceret, Tibi nō dominabūtur, hoc est gētes. Genitiuus enim casus est singularis huius pronominis quod ait tui, cuius datiuus est tibi, non pluralis nominatiuus, cuius genitiuus est tuorū. Si autem fuerit in te egenus in fratribus tuis in una ciuitatē tuarū, in terra quā dominus deus tuus dat tibi, non auertes cor tuū, neq; cōstringes manū tuam à fratre tuo e gente: Aperiēs aperiēs manus tuas ei, fœnus fœnerabis ei quantūcūq; postulat & quātum eget. Hic certe cum opera misericordiæ præcipiat, non utiq; usurarū crudelitas suscipienda est. Vnde apparet q̄ ait fœnus fœneraberis ei: mutuo dandum

quod postulare intelligi uoluisse. Quod autē ait, aperiēs aperiēs manus tuas, tale est & quod sequitur: fœnus fœneraberis, usitata locutio est in scripturis sanctis. Cū de aure pertundēda serui præcepisset: Et ancillā, inquit, tuā facies similiter, ac cufatiuū pro datiuo ponēs: Nō ait ancillæ tuæ facies, quod locutiōis nostræ consuetudo poscebat. Si autē fuerit in eo uitiū claudum aut cæcum, uel omne uitiū malū. Nō ait, claudicatio aut cæcitas, ipsa enim sunt uitia, sed claudū & cæcū quod sunt nō uitia sed animalia quæ habēt uitia. Hoc quoq; notandū est q̄ ait, uitiū malū, quasi posset esse uitiū bonū. Et nō dormiet de carnib. de quibus immolaueritis uespere die primo usque in mane. Pro eo quod est, nō remanebit ea nocte, non dormiet dictū est. Nō offeres domino deo tuo uitulum uel ouē in q̄ est in ipso uitiū. usitata locutio est, in quo est uitiū: sed ista scripturis est usitatio. Et lapidabis eos in lapidibus, & morientur: quod ex nostra cōsuetudine diceret, lapidibus, nō in lapidibus. Non multiplicabit sibi equū: pro equis uel pro equitatu equū posuit, unde nonnulli equitātū interpretati sunt. Nō poteris cōstituere super te hominē alienū, qui nō est frater tuus. Nō poteris dictū est, pro, nō debebis. Secūdū omnia quæ petisti à domino deo tuo in Oreb in die conuocationis dicēs: cū dixerit superius petisti, dicentes subiecit, nō dicēs. Quoniam dominus deus uester qui præcedit uobiscū, nō dixit uos. Si occurreris nidū auis ante faciē tuā in uia. Notandū q̄ occurreris dixit etiā non ambulanti. Si autē ædificaueris domū nouā, facies coronā solaris tuo, & nō facies homicidiū in domo tua, sed cadat qui cecidit ab eo: id est, à solaris cadat qui cecidit nimis inusitata locutio est. Et abiēs fuerit uiro alteri, & oderit eā uir nouissimus. Notādū ex duobus posteriorē nouissimū dici, Talis locutio est in Euangelio, quando queritur ex duobus fratrib. quis eorū fecerit uolūtātē patris, & respōdetur nouissimus, cū duo fuerint. Nō pignorabis molam neq; superiōrē lapidē molæ, quia animā iste pignorat. Pro eo quod est, quia animā pignoras si feceris. Deinde notandū animā dixisse pro ea uita quam habet anima in corpore. Ex qua locutione & illud est in Euangelio: Nonne anima plus est q̄ esca? Si autē deprehēdatur homo furās animā ex fratribus suis filijs Israel, animā pro homine posuit. Deniq; sequitur, & opprimēs eum uendiderit. Quæ nō minus notāda est locutio. Noluī enim dicere eam, quod esset magis consequēs, quoniam animā dixerat, sed eum, id est hominē in cuius significatione dixerat animā. Si debitū fuerit in proximo tuo debitū quodcūq;. Repetitio uerbi locutionē notandā facit. Si autē noluerit homo accipere uxorem fratris sui & ascēdet mulier in porta ad Senatum & dicet. Non uult frater uiri mei suscitare nōmē fratris sui in Israel, noluit frater uiri mei. Quāuis uerborū repetitiones amet scriptura, inusitatio est tamen repetitio hæc, sed elegantius quere læ ostentat affectū. Maledictus omnis qui dormierit cum omni pecore: pro eo quod est, concubuerit

Deut. 16

Deut. 17

Deut. 23

Deut. 24

Math. 6

Deut. 25

Deut. 28

buerit. Deinde cū omni pecore: pro eo quod est, cum quolibet pecore. Et seruiēs inimicis tuis, quos immittet dñs deus tuus super te: Græcus habet *λατρευσας*, ubi Latinus interpretatus est, seruiēs: solet aut hoc uerbū in ea seruitute scriptura ponere quæ debetur deo: unde idololatræ appellantur, qui ea seruitute idolis seruiūt. Ergo hic inusitata positū est hoc uerbum: quanq̄ possit etiā hunc sensum habere, q̄ tā grauit̄ multa dixerit, ut inimicis suis n̄miū superbiētibus tanq̄ dñs seruisse cogantur. Gentem cuius non audies uocē eius: & hoc notandum est q̄ & cuius dixit, & eius, sicut loqui scripturę solent, & id quod ait, cuius non audies uocem: pro eo quod est, cuius linguā non intelliges. Mollis & tenera in te ualde fascinoit oculo suo frat̄r̄ suū & uxore quæ est in sinu eius, & qui reliqui sunt filij quicunq̄ relicti fuerint illi, ita ut det uni ex eis a carnibus filiorū suorū de quibuscunq̄ edet, eo quod non derelictū sit ei quicq̄ in angustia & tribulatione qua tribulabunt te inimici tui in omnibus ciuitatibus tuis. Notandū est quēadmodū id dictum sit fascinoit, pro inuidit, & tanq̄ ad hoc derelicto, ut necesse sit ei dare de carnibus filiorū quas cogit necessitas in cibū sumi a parētibus: nam & in Prouerbijs quod Latini codices habēt, Non cenabis cū uiro inuido: Græcus habet *ἀνδρὸς βασιάνου. Βάσκαν* & aut fascinoit dicitur. Et erit sicut letatus est dominus in uobis benefacere uobis: Græcus habet, benefacere uos: nec uidef esse saltem Græca locutio accusatiuus tamē pro datiuo positus intelligitur, unde maluerunt Latini interpretes dicere uobis q̄ uos. Vos uidistis omnia quæ fecit dñs deus uester in terra Aegypti corā uobis Pharaoni & seruis eius omnibus, & omni terræ illius tētationes magnas quas uiderunt oculi tui: notandū illas plagas etiā tentatōes uocari. Si fuerit dispersio tua a summo cœli usq̄ ad summum cœli, inde congregabit te dñs deus tuus. Mirum si nō hoc dicit, A summo cœli usq̄ ad summū cœli, quod solet etiā dicere, a summo terræ usq̄ ad summū terræ: fortasse propterea quia secundū id quod & iste aer cœlū dicitur, coniungitur terræ. Non est in cœlo dicēs, quis ascendet in cœlū & accipiet nobis illud, & audientes illud faciemus: neq̄ trans mare est dicēs, quis trāfrerabit nobis trans mare & accipiet nobis illud, & audientes illud & faciemus, dicens: pro eo posuit quod est, ut dicas. Noua locutio, Et dñs qui comitabitur tibi tecū. Et dixit dñs ad Moysen, Ecce tu dormies cum patrib. tuis: hoc uerbo eius mortem significauit. Amaricātes eratis quæ ad deū: id est, amaricabatis ea quæ dei sunt: scio enim quia post obitū meum iniquitate iniquitatē facietis: uno uerbo aut Græce dicitur, iniquitatē facietis quod est *ἀνομιήσετε*. Et occurrēt uobis mala nouissimū dierum: sic enim habet Græcus, pro, in nouissimis diebus, aut in nouissimo dierū. Nam hic ipse pater tuus possedit te & fecit te, & creauit te: ordo notādus est, prius enim uidef dicere debuisset, Creauit te & fecit te, & deinde possedit te. Quō enim intelligitur posse possideri qui non est: Hęc

Prouer. 23

Deut. 29

Deut. 30

Deut. 32

metaphora minus usitata est, ut renes tritici intelligatur uelut interiora tritici, unde farina eijcitur. Hoc enim & adipem dixit: nam hoc nomē etiam farinam solent Græci appellare: hoc enim habet Græcus in Exodo, ubi scriptū est, eleuātes farinā super humeros suos: Græcus quippe interpretatus est *7α* posuit, quod sunt adipēs. Filij in quibus non est fides in eis: usitata scripturis locutio. Quoniā iudicabit dñs populū suum, & in seruis suis consolabitur: pro, seruos suos cōsolabitur: nisi forte ipsum consolari dicit translato uerbo, uelut ab indignatione uel offensione, qua eum offendūt mali. Sic aut eius cōsolatio accipiēda est, non ex more hominum, sicut nec ira & zelus, & cætera talia.

Vbi sunt dii eorum in quibus siebantio ipsi: plenū esset & sine, ipsis. Et iurabo dexterā meā: id est, per dexterā meam. Latamini cœli simul cum eo, & adorent eum omnes angeli dei: alij codices habent, & adorent eū omnes filij dei. Filios autem dei dictos, qui angeli sunt in cœlis, non facile in scripturis sanctis inuenitur.

D ▶ AVRELI AVGVSTINI LOCUTIONIS DE IESU NAUE LIBER VI

Os autē transibitis expeditiores frat̄rib. uest̄ris, omnis fortis: id est, omnis quicunq̄ in uobis fortis est. Ut sciatis uiam quā ibitis eā: plenū esset etiā si non haberet, eam. Et factū est cum effectis in Hiericho: notāda locutio est: nōdū quippe erant in eadem ciuitate cuius portæ cōtra illos clausæ fuerant, unde factū est ut in eā intrare non possent, nisi muri eius cecidissent circūacta ca dñi, ergo in Hiericho dictum est, in terra quæ pertineret ad Hiericho. De Hiericho dictū est cum clausa esset: nec quisq̄ ex illa prodibat, neq̄ introibat: utiq̄ in illam subauditur, nō ex illa: hoc appellatur Græce *ζεύγμα ἡτ' ἐκλεψι*. Dñs dicit ad Iesum, Ecce ego trado tibi subiugatā Hiericho & regē eius qui est in ea, potētes fortitudine. Mirandū quod non hic posuit coniunctionē copulatiuā ut diceret, & potētes fortitudine, quam solet scriptura tam assidue ponere, ut etiā ibi inueniat ubi sensum solitæ locutionis impediāt, An & Hiericho & rex eius dicti sunt, potentes fortitudine?

Et Raab meretricē & domū paternā eius uiuificauit Iesus, & cōmemorata est in Israel usq̄ in hodiernū diem: notandū est quēadmodū dicat scriptura, usq̄ in hodiernū diem, quod assidue dicit: nam & de lapidib. illis duodecim qui positi sunt ubi Iordanis ex ima parte defluerat, & ex parte superiore constiterat, arca trāseūte uel populo, ita dictū est, q̄ essent ibi usq̄ in hodiernū diem: quod uidetur ita sonare, tanq̄ post plurimū tēporis per hanc scripturā ista narrentur, nec eo tēpore libri cōscripti fuerint quo erant hęc recētissima. Quisquis aut putat hoc, qd de ista meretrice dicturus est, quē utiq̄ quantū est ætas unius hominis uiuit, & tamē dicitur usq̄ in hodiernū diem. De ijs itaq̄ rebus

101.1
101.3
101.6
101.4

rebus dicitur hoc, quæ non ita constitutæ sunt ut postea mutarent ab eis qui cōstituerunt. Quomodo dicitur aliquis in exiliū perpetuū missus, quia non ad tempus præfinitū hoc supplicio plectitur, non quia quisquā potest esse perpetuus in exilio, cum homo ipse nō possit esse perpetuus. Sic ergo & ista meretrice non est præcepta ad tempus habitare in Israel, ideo dictum est usq̄ in hodiernum diem. Dominus dicit ad Iesum, Peccauit populus & trāsgressus est testamentū meum quod disposui ad eos: notandū quemadmodū testamētum appellet hoc quod præceperat ut anathema esset Hiericho, & nemo sibi inde aliquid usurparet.

Deus loquēs ad Iesum ait inter cætera, Ecce dedi in manus tuas regem Gai & terrā ipsius, & facies Gai sicut fecisti Hiericho & regi eius, & prædam pectorū prædaberis tibi: præcipue notāda locutio est, non solū quia prædaberis tibi dixit, tanquam unius futura esset illa præda, cum omnium esset futura: nā tales locutiones usitatissimæ sunt, cum deus tanq̄ ad unum loquit̄, quæ ad populū loquitur. Sed hoc nouū est hic, quia prædixit scriptura: Et dixit dñs ad Iesum, quem cōstat unū hominem fuisse: qd tamē dixit prædaberis tibi, non utiq̄ ita dictū est, ut præda illa huius unius hominis esse præcepta sit, sed uniuersi populū. Et insi dicitur erant ciuitati a mari. Qui nescit, putat istam ciuitatem maritimā. Cōsuetudinis est aut scriptura rum ut Occidentālē partē, a mari appellet, uel ad mare: quia ex ipsa parte terra ubi hæc agebantur pprius habet mare q̄ a ceteris partibus. Exten-

de manū tuā in Geso quod est in manu tua contra ciuitatē: ista locutio notāda non esset, nisi propter nomen quod obscurū est eis in quorū cōsuetudine non est. Quid enim dicat Geson, non facile intelligitur, hoc interpret Symmachus scutū appellatione perhibetur. Septuaginta aut interpretes, secundū quos ista tractamus, qui posuerūt Geson, miror si & in Græca lingua hastā uel lanceā Gallicanā intelligi uoluerūt: ea quippe dicunt̄ gesta, quorū & Virgilius meminit, ubi ait de Gallis in scuto Aneæ pictis: Duo quisq̄ Alpina coruscant Gesa manu. Et facti sunt inter mediū castrorū hi hinc & hi hinc. duo notāda sunt in hac locutio ne, unum, q̄ cum hostes qui uincebātur, in medio essent, tanq̄ de his dictum est, q̄ hi essent hinc & hi hinc, cum potius ita Israelitæ fuerint qui eos in medio posuerant percutiēdos: alterū, q̄ inter mediū castrorum eos factos esse dicit scriptura, castra appellans etiā productas acies in prælio constitutas, cum castra non soleant appellari, nisi ubi exercitus ad manendū consistit: nisi forte ideo castra appellata sunt, quia cum omnibus suis ibant.

Exceptis pecoribus & spolijs quæ erāt in ciuitate prædati sunt filij Israel secundū præceptū domini quēadmodum cōstituit dñs Iesus: ita dictū est exceptis pecoribus & spolijs prædati sunt, quasi ipsa non fuerint prædati, cum potius ipsa prædati sint, & excepta ideo dicta sint, quia hæc illo prælio sola cōsumpta non sunt. Israelitę respondentes Gabaonitis dixerunt: Vide ne in me habites, sed

101.7

101.8

101.1

101.3

101.6

101.4

101.9

quomodo disponam tibi testamentū: iam & superior tales locutiones notauimus, hoc est enim uide ne in me habites, qd est, apud me, id est in terra quam eis promiserat deus. Et hic tanq̄ ad unum hominē uidentur locuti, cum legatus ad eos non unus uenerit, sed more suo genti & populo respōsa reddentes, singulari numero loquunt̄, sicut plerunq̄ & ad ipsos deus uel ductor ipsorū: notandū etiā q̄ pactum pacis testamentū uocat scriptura, more quidē suo, nam sæpe ita loquit̄. Et nūciatum est Iesu dicēs, inuēti sunt quinque reges absconditi in spelunca: pro eo quod est nūciauerūt, dicēs. Ita faciet dñs omnibus inimicis uest̄ris quos uos debellabitis eos: nihil minus esset huic sententię, etiā nō haberet, eos. Et omnes cepit in bello, quia per dñm factū est cōfortari cor eorum ut obuiam irent ad bellum ad Israel ut exterminarentur: notandū est, confortari cor, non semper in bono accipiēdum. Tu scis uerbū quod locutus est dñs ad Moysen hominem dei de me & te: non dixit hominē suum. Et dixerūt filij Ioseph, non sufficit nobis mons & equus electus & ferrū Chananaeo qui habitat in Basan: equum electū dixit, pro equis electis, quod usitatū in nostro sermone non est. unde nōnulli Latini interpretes noluerūt equū interpretari, sed equitatū. Sic autē dictū est, equus electus, pro equis: sicut in nostra cōsuetudine dicitur miles, pro militibus. Et facti sunt exitus illorū Iordanis, & reuertent̄ fines ad mare: nō dixit, reuersi sunt, aut saltē reuertunt̄, sicut solet de finibus dici, sed reuertent̄, tanq̄ adhuc futurū sit, cū præteritorū sit ista narratio. Et in omnibus ferē ipsis terrarū diuisionib. per singulas quasq̄ tribus ita loquitur scriptura, ut futuri tēporis uerbis utatur. Refugere illuc qui percusserit animam nolens: hic animā, uel hominē intelligere debemus, uel uitā carnis quę fit per animā: qua locutio ne & illud dictū est a fratribus Ioseph, Non percutiamus eius animā: id est, nō eū occidamus: nam si anima posset ab interfectore percuti, non diceret dñs: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam aut occidere nō possunt. Mādauit dñs in manu Moysi: locutio familiarissima scripturis: ita enim dicitur, uerbū quod factū est in manu illius uel illius propheta, hoc est in potestate dicēdi datum. Et accepit Iesus cultros petrinus, in quibus circūciderat filios Israel: non dixit, quibus circūciderat, sed in quibus. Et ubi dimisit eos Iesus in domos suas, & benedixit eos dicēs: plus uidetur hic copulatiua cōiunctio, id est &: nā ita dici posset, & ubi dimisit eos in domos suas, benedixite eos dicens. Item alia locutio notāda est, q̄ cū dixisset scriptura: Et benedixit eos Iesus dicēs, atq̄ his uerbis intentos fecisset audire quid benedicens dixit Iesus: hoc solum subiecit, In diuitijs multis abierunt in domos suas & pecora multa ualde & argentū & aurū & uestem multā ualde, diuiserūt prædam inimicorum suorum cum fratribus suis: quod magis esse narrātis q̄ benedicētis apparet.

Ædificauerūt ibi aram super Iordanē, aram magnam uidere: ista locutio etiā in sermone Latino

101.10
101.14
101.17
101.18
101.19
101.20
Gen. 37
Matt. 10
101.21
101.22

nota est. Et audierūt filij Israel dicentiu: Nō ait, dicētē uel dicentes. Seruire seruitutē dñi: in qua locutione duo notāda sunt, & seruire seruitutem, quā etiā Latina locutio reperitur, & seruitutē do mini, id est quā debet uel exhibetur dño. Et au diētes Phinees sacerdos & omnes principes syna gogæ qui erāt cum illo, uerba quæ locuti sunt filij Ruben & filij Gad & dimidiū tribus Manasses & placuerūt illis. Audientes pro audierūt positū est, aut plus est hic: & nam plenus est sensus, audietes uerba hæc, placuerūt illis. Nec tamē sine inconse quētia: quia cū audissent, dicendū fuit. Et Iesus senior prouectus diebus: hoc de Abraā dictū nota uimus, seniorē in scripturis nō solum illū appel lari qui est infra atatē senis, sed etiā ualde senem. Vnde non omnis senior senex, omnis autē senex senior dici potest. Et induxit super illos mare & operuit super illos. Non ait operuit illos, quāuis nonnulli interpretes hoc maluerunt dicere. In omnibus gentibus quas transiimus per ipsas: uita tate in scripturis sunt istæ locutiones, nec tam cre bro notandæ, quā crebro intercurrent.

D. AVRELII AVGVSTINI LOCUTIONIS DE IVDICVM LIBER VII

Iud. 1

T factū est postq̄ defunctus est Iesus, interrogabāt filij Israel in dño, nō ait, dñm, quod sermonis nostri cōsuetudo poscebat. Et bellemus in Chanaanō, non dixit aduersus

Chananaū, aut cōtra Chananaū, aut saltē in Chananaū. Et mortuus est Iesus filius Naue seruus dñi, filius centū decē annorū. Ista repetitio qd̄ cū dixisset filius Naue, repetiuit filius: & deinde addidit, centū decem annorū: inusitata est, ut potius filius centū decē annorū diceret q̄ homo cētum decē annorū: sed tamē & alibi reperitur. Et omnis generatio appositū sunt ad patres suos: notāda locutio est, q̄ nō ait, appositū est, quia plures erāt.

Tradidit eos in manu prædantiū: non dixit, in manū: qd̄ uidetur Latina locutio postulare. Et cum suscitauit dñs eis iudices, & erat dñs cū iudice, solita locutione plus est hic, &: nam plenus est, & cum suscitauit dñs eis iudices, erat dñs cum iudice. Notandū est etiā hoc quod à plurali ad singularē transiens, nō ait, cū iudicibus, sed cum iudice, id est cum unoquoq̄ iudice. Et factū est cū moreretur iudex & reuertebant iterū, & corrūpebant super patres suos. recta locutio ista esse poterat secundū consuetudinē sermonis nostri: & fiebat cum moreretur iudex & reuertebant, & iterū corrūpebant super patres suos: si &, non haberet, plenus esset, cum moreret iudex reuertebantur & iterū corrūpebant super patres suos, id est plusq̄ patres eorū. Propter qd̄ tāta deliquit gens hæc testamentū meum: tāta dixit, pro tantū, id est tam multū, nomen pro aduerbio, quod etiā in Latinis locutionibus maxime in poeticis inuenitur. Et non obaudierūt uocis meæ, Græca magis locutio

est. Factus est super eū spiritus dñi: cum spiritus dñi utiq̄ factus nō sit, sed super eum factus est: ita dictum est ac si diceretur, factum est ut esset super eum. ex qua locutione & in euangelio legit, Ante me factus est: id est, factū est ut esset ante me: q̄ alio modo diceret, prælatus est mihi. Et sumpsit Aioth gladiū de super fœmore suo dextro: sic interpretari potuit qd̄ Græcus habet *ἐξ ὀνόματός*, nam locutio minus Latina est. Erat autē Eglon uir exilis ualde: hoc ad antiphrasin dictū, id est locutio cōtraria, sequētia indicat: quādo em̄ percussus est, dictū est q̄ cōcluserūt adipēs uulnus, quia nō eductus est gladius de uentre eius. Et percussit alienigenas in sexcentos uiros: nō ait alienigenarum sexcētos uiros, aut certe alienigenas in sexcētis uiris. Nōne præcepit dñs deus Israel tibi & perges in montē Thabor: Non ait ut pergas, qd̄ uidetur esse cōsequēs, sed inusitata locutione, nōne præcepit tibi & perges: ut subaudiamus uerbū quod supra positū est, & sit: Nōne perges: aut solita locutione plus habet, & nā ista coniunctione detracta sensus currit, nōne mādauit dñs deus Israel tibi, perges in montē Thabor, & accipies tecum decē milia uirorū, &c. Quoniam nescio diē in quo dñs prosperat angelū meū: utrum prosperat actus angeli eius qui meū est, an prospera mihi facit per angelū. Omnes currus suos, nō gētos currus ferreos. Vbilibet distinguat, elegans repetitio: utrū omnes currus suos, & deinde sequatur: nongentos currus ferreos: An omnes currus suos nongētos, & deinde inferat currus ferreos. Et pauēfecit dñs Sisarā & omnes currus eius & omnia castra eius in ore gladij in conspectu Barach: Quō pauēfecit currus, nisi eos intelligas qui erāt in curribus? Et pauēfecit dñs Sisarā & omnes currus eius, & omnia castra eius in ore gladij in cōspectu Barach. Pauēfecit in ore gladij, ac si diceret, interfecit in ore gladij: pauēfecit ergo, cū cede retur gladio. Et descendit Sisara de super curru suo. Ita dici Latine potuit, quod est Græce *ἐξ ὀνόματος*. Et cooperuit eum in pelle sua. Non dixit pelle, aut de pelle: Sic enim habet Græcus *ἐν τῇ δερμίδι αὐτοῦ*. Et erit si quis uenerit ad te, & dixerit, est hic uir: & dices, non est. Detracta cōiunctione consequentē habet sensum: Si quis uenerit ad te, & dixerit, est hic uir: dices, nō est. Et pergebat manus filiorū Israel pergēs: Solita & frequentata locutio est. Et indurabat in labin regē Chanaam. Nouo modo positū est hoc uerbū indurabat, pro eo qd̄ est fortis efficiebat & præualidus. Perforauit caput eius & percussit: id est percussit caput eius & perforauit. Sic pereāt omnes inimici tui dñe, & diligentes eū sicut ortus solis in potentia eius: non dixit diligētes te, cum utiq̄ de dño intelligi uellet. Et factū est qñ seminauit uir Israel: nō unū hominē significat, sed ipsam gētē. Ascē debat Madian & Amalech & filij Oriētis, & ascē debat super eum. Ista repetitio uerbi non uidetur habere solitā elegantia uel affectū. Et liberauit uos de manu Ægypti. Per manū potestatis significat, per Ægyptum Ægyptios. Et dixit ad eum Gedeon

Gedeon, in me domine mi: subintelligitur, intende, hoc est in me intēde: & est ista locutio scripturis familiarissima. Et si est dominus nobiscum, & ut quid inuenerūt nos omnia mala ista: plus habet coniunctionem, & sicut solet loqui scriptura: quæ si detrahatur, plena sententia est. Et si est dominus nobiscum ut quid inuenerunt nos omnia mala ista: quāuis & superior coniunctio possit salua sententia detrahi: ut cum dixisset, in me domine mi: deinde sequatur, si est dominus nobiscum, ut quid inuenerunt nos omnia mala ista: magis enim hoc exigit nostræ locutionis consuetudo.

Et uitulū annorum septem: hic manifestum est quomodo uitulos appellet scriptura: Bos em̄ annorum septem, secundū consuetudinē locutionis nostræ, non est utiq̄ uitulū. Secundum hanc ergo locutionem dictum est de Sangar, quod occiderit sexcentos uiros præter uitulos bouum, hoc est præter boues. Et cecinit in cornea: subauditur tuba: Græcus enim non habet tuba, sed tantū cornea. Camelis eorū nō erat numerus, & erāt sicut arena quæ est ad labium maris. In multitudine constat *ὡς ὁ βορῆκος* dictum. Hæc autem translatio ubi labium maris posuit pro littore, assidua est in scripturis, sed rara est in Latinis codicibus, quia pleriq̄ littus interpretati sunt magis quid significet labium uolentes ponere, quā ipsum labium, nam littus si uellent Septuaginta interpretes dicere, non deesset linguæ Græcæ quod dicerent. Et diuisit trecētos uiros per tria principia: pro partibus principia posuit. Et dixerūt ad Gedeon uiri Effrem: id est, uiri de tribu Effrem. Quid uerbum hoc fecisti nobis, ut nō uocares nos cum exires pugnare in Madian: uerbum pro facto posuit. Et dederūt septuaginta argenti: subaudit, pondo, uel tale aliquid: interpretatio ex Hebræo, septuaginta pondo habet. Et conduxit in ipsis Abimelech uiros: in ipsis, dixit pro ex ipsis, id est ex argenti pondo septuaginta conduxit uiros.

Viros inanes & perturbatos: inanes, posuit pleuibus, quibus sunt contrarij graues: unde dicitur, In populo graui laudabo te. Et intrauit in domum patris sui in Effrata, & interfecit fratres suos filios Hierobaal septuaginta uiros super lapidem unum: quia iam superius septuaginta dixerat filios Hierobaal, id est Gedeon: & nunc eos septuaginta dicit occisos: quāuis minus occisi fuerint duo, id est ipse qui occidit, & Jonathan iunior qui latuit: de quo adiungens dicit, & remansit Jonathan filius Hierobaal iunior, quoniam abscondit se: ac per hoc uniuersum numerū posuit pro penē uniuerso. Et spreuerunt uiri Sichimorum in domo Abimelech: non dixit, spreuerunt domum Abimelech. Et insidiati sunt super Sichimam quatuor principia: id est, quatuor partes: iam istam locutionem superius etiam notauimus. Et accepit populum & diuisit eum in tria principia: accepit, dixit de illo populo qui cum illo erat: & hic tria principia pro tribus partibus posuit. Et abierunt uiri in locum suum: id est, unusquisq̄. Et eris nobis in caput omnibus ha-

bitantibus Galaad: non dixit, eris nobis caput: sic enim solet loqui scriptura, unde est: Esto mihi in deum protectorem & in domum refugij: & multa huiusmodi. Et hæc unica ei, & non est præter ipsam filius aut filia: hoc est quod dictum est, unica ei: sed propter affectum repetita sententia est, & non est ei præter ipsam filius aut filia. non est ei, pro, non erat ei, dictum est: præterita quippe narratur. Et uxor eius sterilis, & non pariebat cum potuisset sufficere quod dictum est, sterilis.

Et precatus est Manue dominum, & dixit, in me domine, homo dei quem misisti, ueniat nunc iterum ad nos: in me, ita dictum est ut subaudiat, intende. Et percussit eos tibiam super femur: hæc locutio inusitata est, tamen locutio est, nō aliquis in corpore uulneris locus, sicut in questionibus exposui, hoc est percussit eos ad admirationem, ad stuporem. Et dixerunt uir Iuda, quare ascendistis super nos: singularē posuit pro plurali, dixerunt enim uiri Iuda, non unus uir.

Ne forte occurratis in me uos: pro eo quod est, occidatis me: & hæc locutio in questionibus exposita est. Et reduxerunt eum de petra, & ipse uenit usq̄ ad Maxillam: locus est sic appellatus postea ex eo facto quod ibi gessit ipse Sampson, quando maxilla asini pugnans, mille prostrauit. hoc ergo per prolepsim dictum est, quia post illa omnia gesta, hæc historia conscripta est. Sicut stупpa cum olfecerit ignem: metaphora ab animali ad inanimale: non enim stупpa sensum habet olfactus, sed ita dictum est ac si diceretur, cum ignem senserit: quāuis & hoc quod dixi, senserit, ad eandem metaphoram pertineat, sed ad celeritatem intelligendam pertinet quod dictū est, olfecerit. Et extendit manum suam & accepit eam: etsi non diceret, extendit manum suam, utique extenta manu acceptam intelligeremus. Et nunciatum est Gazais, dicentes: non ait, nunciauerunt dicentes, aut nunciatum est à dicentibus.

Si alligauerint me in septem neruis humidis nondum siccatis: non ait, septem neruis, sed in septem neruis. Si alligauerint me in septem neruis humidis nondum siccatis, & infirmabor: plenum esset si non haberet, &. Et insidia ei sedebant in cubiculo: quod nonnulli interpretati sunt, obsidebant: sed Græcus *ἐκασθῆ*, hoc est sedebat, quia insidia singulari numero Græca dicuntur, nec potest Latine dici insidia: locutio autem notanda erat, quia dictum est, insidia sedebant, pro his qui insidiabantur: ipsi enim sedebant. Nunc ergo indica mihi in quo alligaberis: non ait, quo alligaberis, aut unde alligaberis. Si alligauerint me in funibus nouis: non dixit, funibus. Item si alligauerint me in funiculis nouis in quibus non est factum opus, & infirmabor: plenum esset etsi non præponeretur, &. Et hoc tertium sefellisti me: tertium, posuit pro tertio, siue ter, nomen scilicet pro aduerbio, quod & in Latinis locutionibus eleganter fieri solet. Dimitte me & palpa bo columnas super quas domus confirmata est super eas.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE FIDE ET SYMBOLO LIBER VNVS

139

140

Que causa
scopus operis
presentis.

QVONIAM scriptū est & aposto-
lica disciplinā robustissima au-
toritate firmatum, quoniam ius-
tus ex fide uiuit, eaq; fides offi-
cium a nobis exigit & cordis &
linguę: ait enim Apostolus, Cor-
de creditur ad iustitiam, ore au-

tem confessio fit ad salutem: oportet nos esse, & iustitię memores & salutis: quandoquidē in sempiterna iustitia regnaturi, a presentī seculo maligno salui fieri nō possumus, nisi & nos ad salutem proximorum nitentes, etiam ore profiteamur fidem quam corde gestamus: quę fides, ne fraudulentis calliditatibus hæreticorum possit in nobis aliqua ex parte uiolari, pia cautaq; uigilantia pro uidendum est. Est autem fides catholica in symbolo nota fidelibus, memorięq; mandata, quantum res passa est breuitate sermonis: ut incipientibus atq; lactentibus, eis qui in Christo renati sunt, nōdum scripturarum diuinarum diligentissima, & spiritali tractatione atq; cognitione roboratis, paucis uerbis credendū constitueretur, proficientibus, & ad diuinam doctrinam certa humilitatis atq; charitatis firmitate surgentibus, quod multis uerbis exponendo esset perficiendum. Sub ipsis ergo paucis in symbolo constitutis, pleriq; heretici uenena sua occultare conati sunt: quibus restitit & resistit diuina misericordia per spirituales uiros, qui catholicam fidem, non tantum in illis uerbis accipere & credere, sed etiam domino reuelante intelligere atq; cognoscere meruerūt.

Scriptum est enim: Nisi credideritis, non intelligetis. Sed tractatio fidei ad muniendum symbolum ualet: non ut ipsa pro symbolo gratiam dei consequentibus, memorię mandanda & reddenda tradatur, sed ut illa quę in symbolo retinentur contra hæreticorum insidias autoritate catholica

& munitiore defensione custodiat. Conati sunt enim quidam persuadere deum patrem non esse omnipotentem: nō quia hoc dicere ausi sunt, sed in suis traditionibus hoc sentire & credere conuincuntur. Cum enim dicunt esse naturam quam Deus omnipotens non creauerit, de qua tamen istum mundum fabricauerit, quem pulchre ornatum esse concedunt: ita patrem omnipotentem deum negant, ut non eum credant mundum potuisse facere, nisi ad eum fabricandum alia natura, scilicet quę iam fuerat & quam ipse non fecerat, uteretur: carnali scilicet consuetudine uidentes fabros & domorum structores, & quoslibet opifices, qui nisi adiuuentur parata materia, ad effectum lux artis peruenire nō possunt. Ita etiam intelligunt fabricatorem mundi non esse omnipotentem, si mundum fabricare non posset, nisi eum aliqua non ab illo fabricata natura, tãquam materies adiuuaret: at si omnipotentem deum fabrica-

to-rem mundi esse concedunt, fateatur necesse est ex nihilo eum fecisse quę fecit. Non enim aliquid esse potest cuius creator nō esset, cum esset omnipotens: quia etsi aliquid fecit ex aliquo, sicut hominē de limo, non utiq; fecit ex eo quod ipse non fecerat, quia terram unde limus est ex nihilo fecerat. Et si ipsum cœlum & terrā, id est ipsum mundum, & omnia quę in eo sunt, ex aliqua materia fecerat, sicut scriptum est: Qui fecisti mundum ex materia inuisa, uel informi, sicut nōnulla exēplaria tenent: nullo modo credendum est illam ipsam materiam de qua factus est mundus, quamuis informem, quamuis inuisam, quocunq; modo esset, per seipsam esse potuisse, tanquam coæternam & coęuam deo: sed quemlibet modum suum quem habebat ut quomodo esset, & distinctarū rerum formas posset accipere, nō habebat nisi ab omnipotente deo, cuius beneficio est res non solū quę cunq; formata, sed etiā quęcunq; formabilis. Inter formatum autem & formabile hoc interest, quod formatum iam accepit formam, formabile autem potest accipere. Sed qui præstat rebus formam, ipse præstat & rebus etiā posse formari: quoniam de illo & in illo est omnium speciosissima species incommutabilis: & ideo ipse unus est, qui cuiuslibet rei non solum ut pulchra sit, sed etiam ut pulchra esse possit attribuit. Quapropter rectissime credimus omnia deum fecisse de nihilo: quia etiā si de aliqua materia factus est mundus, eadem ipsa materia de nihilo facta est, ut ordinatissimo dei munere prima capacitas formarum fieret, ac dein de formarentur quęcunq; formata sunt. Hoc autem diximus: ne quis existimet cōtrarias sibi esse diuinarum scripturarum sententias: quoniam & omnia deum fecisse de nihilo scriptū est, & mundum esse factum de informi materia. Credentes itaq; in deum patrem omnipotentem, nullā creaturam esse quę ab omnipotente nō creata sit, existimare debemus. Et quia omnia per uerbū creauit, quod uerbum & ueritas dicitur & uirtus & sapientia dei, multisq; alijs insinuat uocabulis, qui nostrę fidei Christus Iesus dominus cōmendatur, liberator scilicet noster & rector filius dei: nō enim uerbum illud per quod sunt omnia condita, generare potuit, nisi ille qui per ipsum condidit omnia. Credimus etiam in Iesum Christum filium dei patris unigenitum unicum dominum nostrum. Quod tamen uerbū non sicut uerba nostra debemus accipere, quę uoce atq; ore prolata uerberato aere transeunt, nec diutius manent quã sonant. Manet enim illud uerbum incommutabiliter: nam de ipso dictum est, quum de sapientia diceretur, In seipsa manens inuouat omnia. Verbum autem patris ideo dictum est, quia per ipsum innotescit pater. Sicut ergo uerbis nostris id agimus, quum uerum loquimur, ut

LIBER VNVS

142

141
noster animus innotescat audienti, & quicquid se-
cretū in corde gerimus, per signa huiusmodi ad
alterius cognitionē pferatur: sic illa sapientia quę
deus pater genuit, quoniam per ipsam innotescit
animus secretissimus patris, uerbū eius cōuenien-
tissime nominatur. Inter animū aut nostrū & uer-
ba nostra, quibus eundē animū ostendere cona-
mur, plurimū distat. Nos quippe nō gignimus so-
nantia uerba, sed facimus: quibus faciendis mate-
ria subiacet corpus. Plurimū aut interest inter ani-
mū & corpus. Deus uero cum uerbū genuit, id
quod est ipse genuit, neq; de nihilo, neq; de aliqua
iam facta cōditaq; materia, sed de seipso id quod est
ipse. Hoc enim & nos conamur cum loquimur, si
diligēter cōsideremus nostrę uolūtatis appetitū,
non cum mētīmur, sed cum uerū loquimur. Quid
enim aliud molimur, nisi animū ipsum nostrum, si
fieri potest, cognoscendū & perspiciendū animo
auditoris inferre: ut in nobis quidem ipsi manea-
mus, nec recedamus a nobis, & tamē tale iudiciū
quo fiat in altero nostra notitia pferamus, ut quā-
tum facultas concedit, quasi alter animus ab ani-
mo per quē se indicet proferat. Id facimus conan-
tes & uerbis & ipso sono uocis, & uultu & gestu
corporis, tot scilicet machinamētis id quod intus
est demonstrare cupientes, quia tale aliquid profer-
re non possumus: & ideo non potest loquētis ani-
mus penitus innotescere, unde etiā mendacijs lo-
cus patet. Deus aut pater qui uerissime se indica-
re animis cognituris & uoluit & potuit, hoc ad se
ipsum indicādū genuit, quod est ipse qui genuit,
qui uirtus etiam eius & sapientia esse dicitur, quia
per ipsum operatus est & disposuit omnia: de quo
propterea dicitur: Attingit a fine usq; ad finē for-
titer, & disponit omnia suauiter. Quāobrem unige-
nitus filius dei, neq; factus est a patre, quia sicut di-
cit Euangelista, omnia per ipsum facta sunt, neq;
ex tēpore genitus, quia sempiternus deus sapiens
sempiternā secum habet sapientia suā. Neq; impar
est patri, id est in aliquo minor, quia & Apostolus
dicit: Qui cū forma dei esset constitutus, non rapi-
nam arbitratus est esse æqualis deo. Hac igitur fi-
de catholica, & illi excluduntur qui eundem di-
cūt filii esse qui pater est: quia & hoc uerbū apud
deum esse nō posset, nisi apud deum patrē, & nul-
li est equalis qui solus est. Excludunt etiā qui crea-
turam dicunt esse filiū, quibus non talē quales sunt
cætera creaturæ, quantācunq; enim creaturam di-
cant, si creatura est, cōdita & facta est: nā idem est
condere quod creare, quāq; in Latinę linguę
cōsuetudine dicatur aliquādo creare, pro eo quod
est gignere, sed Græca discernit: hoc enim dici-
mus creaturā quod illi κτισμα uel κτισιν uocāt. Et
cū sine ambiguitate loqui uolumus, non dicimus
creare, sed cōdere. Ergo si creatura est filius, quāli-
bet magna sit, facta est. Nos aut in eum credimus
per quem facta sunt omnia, nō in eum per quem
facta sunt cetera: neq; enim hic aliter accipere pos-
sumus omnia, nisi quęcunq; sunt facta. Sed quo-
niam uerbū caro factum est & habitauit in nobis,
eadē sapientia quę de deo genita est, dignata est

etiā in hominibus creari. Quō pertinet illud, Do-
minus creauit me in principio uiarum suarū: uia-
rum enim eius principū & caput ecclesię est Chri-
stus homine indutus, per quem uiuendū exemplū
nobis daretur. Hac est uia certa qua peruenire-
mus ad deum. Non enim redire possumus, nisi hu-
militate, qui superbia lapsi sumus, sicut dictum est
primę nostrę creaturę, Gustate & eritis tanq; dij.
Huius igitur humilitatis exemplū, id est uia quę
redeūdum fuit, ipse reparator noster in seipso de-
monstrare dignatus est, qui non rapinam arbitra-
tus est esse se æqualē deo, sed semetipsum euacua-
uit formam serui accipiens, ut crearetur homo in
principio uiarū eius, uerbum per quod facta sunt
omnia. Quapropter secundū id quod unigenitus
est, non habet fratres: secundū id aut quod primō
genitus est, fratres uocare dignatus est, omnes qui
post eius & per eius primatū in dei gratiā renascū-
tur per adoptionē filiorū, sicut apostolica doctri-
na cōmendat. Naturalis ergo filius de ipsa patris
substātia unicus natus est, idem existens quod pa-
ter, deus de deo, lumē de lumine: nos aut non lu-
men naturaliter sumus, sed ab illo lumine illumi-
namur, ut sapientia lucere possimus. Erat, inquit, lu-
men uerū, quod illuminat omnē hominē uenien-
tem in hunc mūdum. Addimus itaq; fidei rerum
æternarū etiā temporalem dispensationē domini
nostri, quę gerere & ministrare nobis pro nostra
salute dignatus est. Nam secundū id quod unige-
nitus est filius dei: non potest dici, fuit & erit: sed
tantū, est: quia & quod fuit, iam non est: & quod
erit, nondū est. Ille ergo est incōmutabilis sine cō-
ditione temporū & uarietate. Nec aliūde arbitror
manare quod famulo suo Moyse tale nomē suum
insinuauit. Nam cū ab eo quæreret, si se populus
ad quem mittebat contemneret, a quo se diceret
esse missum, respōsum dicentis accepit: Ego sum
qui sum. Deinde subiungit, Hac dices filijs Israel,
Qui est, misit me ad uos. Ex quo iam spiritualibus
animis patere cōfido, nullam naturā deo esse pos-
se contrariā. Si enim ille est, & de solo deo pprie
dici potest hoc uerbū: quod enim uere est, incom-
mutabiliter manet, quoniā quod mutatur fuit ali-
quid quod iam non est, & erit quod nondū est: ni-
hil habet deus cōtrariū. Si enim quæreret a nobis
quid sit albo cōtrariū, responderemus nigrum: si
quæreret quid sit calido cōtrariū, respōderemus
frigidū: si quæreret quid sit contrariū ueloci, re-
spōderemus tardū, & quęcunq; similia. Cum aut
quæratur quid sit contrariū ei quod est, recte respon-
detur quod nō est. Sed quoniā per temporale, ut
dixi, dispensationē, ad nostrā salutē & reparatio-
nem operāte dei benignitate, ab illa incōmutabi-
li dei sapientia natura nostra mutabilis suscepta est,
temporalīū rerum salubriter pro nobis gestarum
adiungimus fidem, credentes in eum dei filiū qui
natus est per spiritū sanctū ex uirgine Maria. Do-
no em̄ dei, hoc est spiritū sancto cōcessa nobis est
tāta humilitas tanti dei, ut totū hominē suscipere
dignaretur in utero uirginis, maternū corpus inte-
grum inhabitans, integrum deferēs. Cui tempo-
rali

Qui conceptus
est de spiritu
sancto.

Gen. 3

12. de ciuit.
dei, cap. 2

Exod. 3

10. 14
1. Cor. 1

Sap. 7

Verbum
re dictum

noster

rali dispēfationi multis modis insidiant hæretici. Sed si quis tenuerit catholicā fidem, ut totū hominem credat esse susceptū uerbo dei, id est corpus, animā, spiritum, satis cōtra illos munitus est: quippe cum ista susceptio pro salute nostra gesta sit, cauendum est ne cū crediderit aliquid nostrum non pertinere ad istam susceptionē, non pertineat ad salutem. Et cū homo excepta forma mēbrorum, quæ diuersis generibus animātū diuersa tributa est, non distet à pecore nisi rationali spiritu, qui mens etiā nominatur, quō sana est fides qua creditur, q̄ id nostrū suscepit dei sapiētia quod habemus cōmune cū pecore, illud autē non suscepit quod illustrat luce sapiētie & quod hominis proprium est: Detestādī etiā illi sunt, qui dñm nostrū Iesum Christū matrem Mariam in terris habuisse negant, cum illa dispēfatio utrūq; sexū & masculinum & fœmininū honorauerit, & ad curā dei pertinere mōstrauerit, non solum quem suscepit, sed etiā illum per quē suscepit, uirū gerendo, nascēdo de fœmina. Nec nos ad negandū Christi matrem cogit quod ab eo dictū est: Quid mihi & tibi est mulier, nondū uenit hora mea: sed potius admonet ut intelligamus secundū deū non eū habuisse matrē, cuius maiestatis personā parabat ostendere, aquā in uinū uertēdo. Quod autē crucifixus est, secundum hominē crucifixus est, & illa erat hora quæ nondū uenerat, quando dictū est: Quid mihi & tibi, nondū uenit hora mea, id est qua te cognoscā: tunc enim ut homo crucifixus cognouit hominē matrē, & dilectissimo discipulo humanissime cōmendauit. Nec istud nos moueat, q̄ cum ei nunciaretur mater eius & fratres, respondit: Quæ mihi mater, aut qui fratres? &c. sed potius doceat ministeriū nostrum quo uerbū dei fratribus ministramus, cum parentes impediunt nō eos debere cognosci. Nam si propterea quisq; putauerit non eum habuisse matrē in terris, quia dixit, Quæ mihi mater? cogatur necesse est & apostolos negare habuisse patres in terris, quoniā p̄cepit eis dicens: Nolite uobis patrē dicere in terris, unus enim est pater uester qui in cœlis est. Nec nobis fidem istā minuat cogitatio muliebriū uiscerū, ut propterea recusanda uideat talis domini nostri generatio, q̄ eam sordidā sordidā putant: quia & stultum dei sapientius est hominibus: & omnia mūda mundis, uerissime Apostolus dicit: debēt enim intueri qui hoc putāt, solis huius radios, quem certe nō tanq̄ dei creaturā laudant, sed tanq̄ deum adorant, per cloacarū fœtores & quæq; horribilia usquequaq; diffundī, & in his operari secundū naturā suā, nec tamē inde aliqua cōtaminatione sordescere, cum uisibilis lux uisibilibus sordibus sit natura coniunctior: quanto minus igitur poterat pollui uerbum dei, nō corporeū neq; uisibile, de fœmineo corpore ubi humanā carnem suscepit cum anima & spiritu, quib. interueniētibus habitat maiestas uerbi ab humani corporis fragilitate secretius: Vnde manifestū est nullo modo potuisse uerbū dei maculari humano corpore, quo nec ipsa anima humana maculata est. Non enim cum regit corpus

atq; uiuificat, sed cum eius mortalia concupiscit, de corpore anima maculatur. Quod si animæ maculas illi uitare uellent, hæc mēdacia potius & sacrilegia formidarent. Sed parua erat pro nobis dñi nostri humilitas in nascendo, accessit etiā ut mori pro mortalibus dignaret: humiliavit enim se, factus subditus usq; ad mortē, mortem autē crucis: ne quisquā nostrū etiā si mortem posset nō timere, aliquod genus mortis quod homines ignominiosum arbratur horreret. Credimus itaq; in eum qui sub Pontio Pilato crucifixus est & sepultus. Addendū enim erat iudicis nomē, p̄pter temporum cognitionē. Sepultura uero illa cum creditur, fit recordatio noui testamenti, q̄ resurrecturo ad uitā nouitatē præberet testimoniū, sicut nascituro uterus uirginalis. Nā sicut in illo monumento nullus alius mortuus sepultus est, nec ante, nec postea, sic in illo utero nec ante nec postea quicq; mortale conceptū est. Credimus etiā illum tertio die resurrexisse à mortuis primogenitū, cōsecutus fratrib. quos in adoptionē filiorū dei uocauit, quos cōparticipes & cohæredes suos esse dignatus est. Credimus in cœlū ascendisse, quē beatitudinis locū etiā nobis promisit dicens: erunt sicut angeli in cœlis, in illa ciuitate quæ est mater omnium nostrū Hierusalē æterna in cœlis. Solet autē quosdā offendere uel impios gentiles uel hæreticos q̄ credamus assumptū terrenū corpus in cœlum. At gētiles plerūq; Philosophorū argumētis nobiscū agere solēt, ut dicāt, terrenū aliquid in cœlo esse non posse: nostras em̄ scripturas non nouerunt, nec sciūt quomodo dictū sit, Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Non em̄ ita dictū est, quasi corpus uertatur in spiritum & spiritus fiat: quia & nunc corpus nostrū qd animale dicitur, non in animā uersum est & anima factum. Sed spiritale corpus intelligitur, quod ita spiritui subditū est, ut cœlesti habitationi cōueniat, omni fragilitate ac labe terrena in cœlestē puritatem & stabilitatē mutata atq; cōuersa. Hæc est immutatio, de qua iterū dicit Apostolus: Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur: quam immutationē non in deterius, sed in melius fieri docet idem cum dicit, & nos immutabimur. Sed ubi & quō sit in cœlo corpus dominicū: curiosissimū & superuacaneū est quærere, tantūmodo in cœlo esse credendū est. Non enim est fragilitatis nostræ cœlorū secretā discutere, sed est nostrę fidei de domini corporis dignitate sublimia & honesta sapere. Credimus etiā, q̄ sedet ad dexterā dei patris: Nec ideo tamē quasi humana forma circumscriptum esse deum patrē arbitrandū est, ut de illo cogitātibus, dextrum aut sinistrū latus animo occurrat: aut id ipsum q̄ sedere pater dicit, flexis poplitibus fieri putandū est, ne illud incidamus sacri legium quo execratur Apostolus eos qui cōmutauerunt gloriā incorruptibilis dei in similitudinem corruptibilis hominis. Tale enim simulacrū deo nefas est Christiano in tēplo collocare, multo magis in corde nefariū est, ubi uere est templū dei, si à terrena cupiditate atq; errore mundetur. At

Mens, vōs

Natus ex Maria uirgine

Io. 2

Io. 19

Mat. 12

Mat. 23

Ad dexterā patris.

Rom. 1

Ad dexteram ergo intelligēdum est dictū esse in summa beatitudine, ubi iustitia & pax & gaudiū est. Sicut ad sinistram hædi cōstituuntur: id est, in miseria, propter iniquitates & labores atq; cruciatus. Sedere ergo quod dicitur deus, nō membrorū positionē, sed iudiciariā significat potestatem, qua illa maiestas nunquam caret, semper digna dignis tribuendo: quāuis in extremo iudicio multo manifestius inter homines unigeniti filij dei iudicis uiuorum atq; mortuorum claritas indubitata fulsura sit. Credimus etiam inde uenturū conuenientissimo tempore, & iudicaturū uiuos & mortuos. Siue istis nominib. iusti & peccatores significentur: siue quos tunc ante mortē nostram in terris inuenturus est appellati sunt uiuū, mortuū uero qui in eius aduentu resurrecturi sunt: hæc dispensatio tēporalis, nō tantū est, sicut illa generatio secundum deum, sed etiam fuit & erit. Nam fuit dominus noster in terris, & nunc est in cœlis, & erit in claritate iudex uiuorū atq; mortuorū: ita enim ueniet sicut ascendit, secundum autoritatē quæ in Actibus apostolorū continetur. Ex hac itaq; tēporali dispensatione loquitur in Apocalypsi ubi scriptum est, Hæc dicit qui est & qui fuit & qui futurus est. Digesta itaq; fide, atq; cōmendata diuina generatione domini & humana dispensatione, iugitur cōfessionī nostrę ad perficiendā fidem quæ nobis de deo est, spiritus sanctus, non minore natura q̄ pater & filius, sed ut ita dicam cōsubstantialis & cōæternus: quia ista trinitas unus est deus: non ut idē sit pater qui est filius & spiritus sanctus, sed ut pater sit pater, & filius sit filius, & spiritus sanctus sit spiritus sanctus: sed hæc trinitas unus deus sicut scriptū est: Audi Israel, Dominus deus tuus, deus unus est. Tamen si interrogemur de singulis & dicatur nobis, Deus est pater? Respōdebimus, Deus. Si quærat, utrū deus sit filius: hoc respōdebimus. Nec si fuerit de spiritu sancto talis interrogatio, aliud esse eū debemus respōdere q̄ deū, uehemēter cauentes sic accipere quō de hominibus dictū est, Dii estis. Non enim sunt naturaliter dii, quicūq; sunt facti atq; cōditi ex patre per filiū dono spiritus sancti. Ipsa enim significatur trinitas cum Apostolus dicit, Quoniam ex ipso & in ipso & per ipsum sunt omnia. Quodcūq; ergo de singulis interrogati, respōdeamus deum esse de quo quæritur, siue patrē, siue filiū, siue spiritus sanctum, ut tamen non tres doceri à nobis colī quisquā existimauerit. Nec mirum q̄ hæc de ineffabili natura dicitur, cum in ijs etiā rebus quas corporeis oculis cernimus & corporeo sensu dijudicamus, tale aliquid accidat. Nam cū de fonte interrogati, non possumus dicere q̄ ipse sit fluuius: nec de fluuiio interrogati, possumus dicere q̄ sit fons: & rursum positionem quæ de fonte uel fluuiio est, nec fluuiū nec fontem possumus appellare: tamē in hac trinitate aquam nominamus: & cum de singulis quæritur, singillatim aquā respōdemus. Nam si quæro utrū in fonte aqua sit, respōdetur aqua: & si quæramus utrū aqua sit in fluuiio, nihil aliud respōdetur, & in illa positione nō poterit esse alia respōsio: nec tamē

eas tres aquas, sed unam dicimus. Sanè cauedum est, ne quisquā ineffabilē illius maiestatis substantiam sicut fontē istum uisibilem atq; corporeū, uel fluuium uel potionē cogitet. In his enim aqua illa quæ nunc in fonte est, exit in fluuiū, nec in se manet, & cum de fluuiio uel fonte in potionē transit, non ibi permanet unde sumitur. Itaq; fieri potest ut eadem aqua nunc ad fontis appellationē pertineat, nunc ad fluuiū, nunc ad potionis: cū in illa trinitate dixerimus, nō posse fieri ut pater aliquādo sit filius, aliquādo spiritus sanctus: sicut in arbore radix nō est nisi radix, nec robur nisi robur, nec ramos nisi ramos possumus dicere: nō em̄ id qd dicitur radix potest dici robur et rami, nec lignū quod pertinet ad radicē, potest alio etiā trāsitu nūc in radice esse, nūc in robore, nūc in ramis, sed tantūmodo in radice: cū illa regula nominis maneat, ut radix lignū sit, & robur lignū, & rami lignū, nec tñ tria ligna dicant, sed unū. Aut si hæc habēt aliquā dissimilitudinē, ut possint nō absurde tria ligna dici propter firmitatis diuersitatē: illud certe omnes cōcedunt, si ex fonte tria pocula impleantur, posse dici tria pocula, tres autē aquas non posse dici, sed omnino unā aquā: quāquā de singulis poculis interrogatus in quolibet horū aquā esse respōdeas, quāuis nullus hic trāsitus fiat, sicut de fonte in flumina dicebamus. Hæc autē nō p̄pter illius diuine nature similitudinē, sed etiā p̄pter uisibiliū unitatē corporalia exēpla data sunt, ut intelligeret fieri posse ut aliqua tria, non tñ singillatim, sed etiā simul unū singulare nomē obtineat: nec quisquam miret & absurdū putet, q̄ deū dicimus patrē, deū filiū, deū spiritus sanctū, nec tamē tres deos in ista trinitate, sed unū deum, unāq; substantiā. Et de patre quidē & filio multis libris differuerūt docti & religiosi uiri, quibus quantū homines hominibus poterāt, quæadmodū nō unus esset pater & filius, sed unū essent, & quid proprie pater esset, & quid filius insinuare conati sunt, q̄ ille genitor, hic genitus: ille non de filio, hic de patre: huius ille principū, unde & caput Christi dicit, quāuis et Christus principū, sed non patris: hic uero illius imago, q̄ uis nulla ex parte dissimilis & omnino indifferenter equalis. Tractant hæc latius ab eis qui nō tam breuiter q̄ nos, totius Christianæ fidei professionem uolūt explicare. Itaq; inquātū filius est, de patre accepit ut sit, cum ille de filio id nō acceperit: & inquantū hominē, mutabilē scilicet creaturā in melius cōmutandā ineffabili misericordia, tēporali dispensatione suscepit, multa de illo in scripturis inueniuntur ita dicta, ut impias hæreticorū mentes prius uolentes docere q̄ nosse in errorem miserint, ut putarēt eū nō equalē patri, nec eiusdē substantiæ: qualia sunt illa, Quā pater maior me est: & Caput mulieris uir, caput uiri Christus, caput autē Christi deus: & Tunc ipse subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: & Vado ad patrē meū & patrem uestrū, deum meū & deū uestrū: & nōnulla huiusmodi: quæ omnia posita sunt, non ut naturæ atq; substantiæ inæqualitatē significēt, ne falsa sint illa, Ego & pater unum sumus: & Qui me uidit, uidit

Comparatio

Io. 8

Io. 14

1. Cor. 12

Io. 10

& patrem meum: & Deus erat uerbum: non enim factus est, cum omnia per ipsum facta sint: & Non rapinam arbitratus est esse aequalis deo: & cetera talia: sed illa posita sunt, partim propter administrationem suscepti hominis, qua dicitur, Semetipsum exinanivit: non quia mutata est illa sapientia, cum sit omnino incommutabilis, sed quia humiliter hominibus innotescere uoluit: partim propter hanc administrationem illa ita scripta sunt, de quibus haeretici calumniantur: partim propterea quia filius patri debet quod est, hoc etiam utique debet patri quod eidem patri aequalis aut par est, pater autem nulli debet quicquid est. De spiritu sancto autem nondum tam copiose ac diligenter disputatum est a doctis & magnis diuinarum scripturarum tractatoribus, ut intelligi facile possit & eius proprium, quo proprio sit ut eum neque filium neque patrem dicere possimus, sed tantum spiritum sanctum: nisi quod eum donum dei esse praedicant, ut deum credamus non seipso inferius donum dare: seruam tamen ut non genitum spiritum sanctum tanquam filium de patre praedicet, unicus enim est Christus, neque de filio tanquam nepotem summi patris: nec tamen id quod est, nulli debere, sed patri ex quo omnia: ne duo constituamus principia sine principio, quod falsissimum est & absurdissimum, & non catholicae fidei, sed quorundam haeticorum errori proprium. Ausi sunt tamen quidam ipsam communionem patris & filii, atque (ut ita dicam) deitatem, quam Graeci θεότηα appellat, spiritum sanctum credere: ut quoniam pater deus, & filius deus, ut ipsa deitas sibi qua copulantur, & ille gignendo filium, & ille patri coheredo, & ei a quo est genitus, aequetur. Hanc ergo deitatem, quam etiam dilectionem in se inuicem amborum charitatemque uolunt intelligi, spiritum sanctum appellatum dicunt, multisque scripturarum documentis ad sunt huic opinioni suae: siue illo quod dictum est, Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, siue alijs multis talibus testimonijs: & eo ipso quod per spiritum sanctum reconciliamur deo, unde etiam donum dei dicunt, satis significari uolunt charitatem dei esse spiritum sanctum. Non enim reconciliamur illi, nisi per dilectionem, qua etiam filii dei appellamur: non iam sub timore tanquam serui, quia communita dilectio foras mittit timorem: & spiritum libertatis accipimus, in quo clamamus Abba pater. Et quia reconciliati & in amicitiam reuocati per charitatem poterimus omnia secreta dei cognoscere, propterea de spiritu sancto dicitur, Ipse uos inducet in omnem ueritatem. Propterea & fidentia praedicandae ueritatis, quia impleti sunt aduentu eius apostoli, recte charitati tribuitur: quia & diffidentia timori datur, quam consummatio charitatis foras mittit. Et ideo etiam donum dei dicitur, quia eo quod quisque nouit non fruitur, nisi & id diligat. Frui autem sapientia dei, nihil aliud est quam ei dilectione cohaerere: neque quisquam in eo quod percipit permanet nisi dilectione: & ideo spiritus sanctus dicitur, quoniam ad permanendum sanctum quaeque sanctificatur: nec dubium est a sancti uocari. Maxime autem illo testimonio utitur assertores huius sententiae quod scriptum est, Quod natum est de carne, ca-

Rom. 5

1. Io. 3

1. Io. 4

Rom. 8

Io. 16

Io. 3

ro est: & quod natum est de spiritu, spiritus est: quoniam deus spiritus est. Hoc enim regenerationem nostram dicunt, quae non secundum Adam de carne est, sed secundum spiritum de spiritu sancto. Quapropter si spiritus sancti hoc loco facta est commemoratio, ubi dictum est, Quoniam deus spiritus est: animaduertendum dicitur, non dictum esse quoniam spiritus dei est, sed quoniam deus spiritus est: ut ipsa deitas patris & filii hoc loco dicta sit deus, quod est spiritus sanctus. Huc accedit aliud testimonium quod dicit Ioannes apostolus, Quoniam deus dilectio est. Hic enim non ait, dilectio dei, sed deus dilectio est: ut ipsa deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione connexarum sibi rerum, ubi dicitur, Omnia uestra, uos autem Christi, Christus autem dei: & Caput mulieris uiri, caput uiri Christus, caput autem Christi deus: nulla sit commemoratio spiritus sancti: ad hoc pertinere dicunt, quia non ferunt in ijs quae sibi conexa sunt numerari solet ipsa connexio. Unde etiam in illo loco trinitatem ipsam uidentur agnoscere qui legunt attentius, cum dicitur, Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Ex ipso, tanquam ex eo qui nulli debet quod est: per ipsum, tanquam per mediatorem: in ipso, tanquam in eo qui continet, id est copulatione coniungit. Huic sententiae contradicunt qui arbitrantur istam communionem, quam deitatem uel dilectionem siue charitatem appellamus, non esse substantiam: quaerunt autem secundum substantiam sibi exponi spiritum sanctum: nec intelligunt non aliter potuisse dici, deus dilectio est: nisi esset dilectio substantia. Dicunt quippe, consuetudine rerum corporalium: quoniam si duo sibi corpora copuletur, ita ut iuxta inuicem colocentur, ipsa copulatio non est corpus, quandoquidem separatis illis corporibus quae copulata fuerant, nulla inuenitur: nec tamen quasi decessisse & migrasse intelligitur sicut illa corpora: sed hi tales cor mundum faciunt quantum possunt, ut uidere ualeant in dei substantia non esse aliquid tale, quasi aliud ibi sit substantia, aliud quod accidat substantiae & non sit substantia: sed quicquid ibi intelligi potest, substantia est. Verum haec dici possunt facile & creditur: uideri autem nisi puro corde quod se habeant omnino non possunt. Quapropter siue ista uera sit sententia, siue aliud aliquid sit, fides incuncta tenenda est, ut deum dicamus patrem, deum filium, deum spiritum sanctum: neque tres deos, sed istam trinitatem unum deum: neque diuersos naturam, sed eiusdem substantiam: neque ut pater aliquando sit filius, aliquando sit spiritus sanctus, sed pater semper pater, & filius semper filius, & spiritus sanctus semper spiritus sanctus. Nec temere aliquid de inuisibilibus affirmemus tanquam scientes, sed tanquam credentes, quoniam uideri nisi mundo corde non possunt. Et qui ea uidet in hac uita ex parte, ut dictum est, atque in aenigmate, non potest efficere ut & ille uideat cui loquitur, si cordis foribus impeditur. Beati autem mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Haec est fides de deo conditore & renouatore nostro. Sed quoniam dilectio non tantum in deum nobis imperata est, cum dictum est, Diliges dominum deum tuum ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: sed etiam in proximum, nam

1. Io. 4

1. Io. 4

1. Cor. 1

1. Cor. 11

1. Cor. 11

1. Cor. 11

1. Cor. 11

Rom. 7

Eph. 3

1. Cor. 13

Aug. 10. 3

nam diliges, inquit, proximum tuum tanquam teipsum: si autem ista fides congregationem societatemque hominum non teneat, in qua fraterna charitas operetur, minus fructuosa est. Credimus & sanctam ecclesiam, utique catholicam: nam & haeretici & schismatici, congregationes suas ecclesias uocant. Sed haeretici de deo falsa sentiendo ipsam fidem uiolant, schismatici autem discipulis iniquis a fraterna charitate dissiliunt, quauis ea credant quae credimus. Quapropter nec haeticus pertinet ad ecclesiam catholicam, quae diligit deum: nec schismaticus, quoniam diligit proximum: & ideo peccatis proximi facile ignoscit, qui si benouit ignosci ab illo qui nos reconciliauit sibi delens omnia praeterita & ad uitam nouam nos uocans, quam uitam donec perfectam capiamus, sine peccatis esse non possumus: interest tamen qualia sint. Nec de peccatorum differentia modo tractandum est, sed credendum omnino, nullo modo nobis ignosci ea quae peccamus, si nos inexorabiles ad ignoscenda peccata fuerimus. Itaque credimus & remissionem peccatorum. Et quoniam tria sunt quibus homo constat, spiritus, anima & corpus: quae rursus duo dicuntur, quia saepe anima simul cum spiritu nominatur. Pars enim quaedam eiusdem rationalis qua carent bestiae, spiritus dicitur: principale nostrum spiritus est: deinde uita qua coniungimur corpori anima dicitur: postremo istud quod uisibile est ultimum nostrum est corpus. Hoc autem omnis creatura ingemiscit & parturit usque nunc, dedit tamen primitias spiritus, quia credidit deo, & bonae iam uoluntatis est. Hic spiritus etiam uocatur mens, de quo dicit Apostolus, Mente seruo legi dei. Qui item alio loco dicit, Testis est enim mihi deus, cui seruo in spiritu meo. Anima uero cum carnalia bona adhuc appetit, caro nominatur. Pars enim eius quaedam resistit spiritui non natura, sed consuetudine peccatorum. Unde dicitur, Mente seruo legi dei, carne autem legi peccati. Quae consuetudo in naturam uersa est secundum generationem mortalem peccato primi hominis. Ideoque scriptum est, Et nos aliquando fuimus naturaliter filii irae: id est uindictae, per quam factum est ut seruiamus legi peccati. Est autem animae natura perfecta cum spiritui suo subditur, & cum sequitur sequentem deum: ideo animalis homo non percipit quae sunt spiritus dei. Sed non tam cito anima subiugatur spiritui ad bonam operationem, quam cito spiritus deo ad ueram fidem & bonam uoluntatem: sed aliquando tardius eius impetus, quo in carnalia & temporalia defluit, refrenatur. Sed quoniam & ipsa mundatur, recipiens stabilitatem naturae suae dominante spiritu qui sibi caput est, cui eius capiti caput est Christus, non est desperandum etiam corpus restitui naturae propriae: sed utique non tam cito quam anima: sicut nec anima tam cito quam spiritus, sed tempore opportuno in nouissima tuba cum mortui resurgent incorrupti & nos immutabimur. Et ideo credimus & carnis resurrectionem. non tantum quia reparat anima, quae nunc propter carnales affectiones caro nominatur: sed haec etiam uisibilis caro quae naturaliter est caro, cuius nomen anima non propter naturam, sed propter affectiones carnales accepit. Haec ergo uisibilis, quae

1. Cor. 15

1. Cor. 15

1. Cor. 15

1. Cor. 15

1. Cor. 15

1. Cor. 15

Aug. 10. 3

caro proprie dicitur, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus apostolus eam tanquam digito suo ostendere, cum dicit: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. Cum enim dicit, hoc in eam quasi digitum intendit. Quod autem uisibile est, id potest digito ostendi: quoniam posset & anima corruptibilis dici, nam uitae morum ipsa corrumpitur. Et mortale hoc induere immortalitatem, cum legitur, eadem significat uisibilis caro, quia in eam identidem uelut digitum intendit. Potest enim & anima sicut corruptibilis propter morum uitia, ita etiam mortalis dici. Mors quippe animae est apostatare a deo, quod primum eius peccatum in paradiso sacris literis continetur. Resurget igitur corpus secundum Christianam fidem, quae fallere non potest. Quod cui uidentur incredibile, qualis nunc sit caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicae non iam caro erit & sanguis, sed tantum corpus. Cum enim de carne Apostolus loqueretur: Alia, inquit, caro pecorum, alia uolucrum, alia piscium, alia serpentium: & corpora caelestia & corpora terrestria. Non enim dixit caro caelestis, dixit autem caelestia & terrestria corpora. Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus caro est. Primo in istis terrestribus, quoniam lignum corpus est, sed non caro: hominis autem uel pecoris, & corpus & caro: in caelestibus uero nulla caro, sed corpora simplicia & lucida, quae appellat Apostolus spiritualia, nonnulli autem uocant aetherea. Et ideo non carnis resurrectioni contradicit illud quod ait, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt. Sed quale futurum sit quod nunc caro & sanguis est, praedicat. In quale naturam quisquis non conuerti posse hanc carnem credit, gradibus ducendus est ad fidem. Si enim ab eo quae ras, utrum terra in aquam possit conuerti, propter uicinitatem non ei uidentur incredibile. Rursum si quae ras, utrum aqua possit in aere, neque hoc absurdum esse respondet, uicina enim sunt sibi: & de aere si quae ratum utrum in aethereum corpus, id est caeleste possit mutari, iam ipsa uicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse concedit ut terra in corpus aethereum conuertatur, cur non accedente dei uoluntate qua corpus humanum supra aquas potuit ambulare, celerrime id fieri posse, quemadmodum dictum est, in ictu oculi, sine ullis talibus gradibus credit, sicut plerumque fumus in flammam mira celeritate conuertitur: Caro enim nostra utique ex terra est. Philosophi enim quorum argumentis sapius resurrectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullum posse esse terrenum corpus in caelo, quod libet corpus in omne corpus conuerti & mutari posse concedunt. Quae corporis resurrectione facta, a temporis conditione liberati, aeterna uita ineffabili charitate atque stabilitate sine corruptione perfruemur. Tunc enim fiet illud quod scriptum est, Absorpta est mors in uictoriam: ubi est mors aculeus tuus: ubi est mors contentio tua: Haec est fides quae paucis uerbis tenenda in symbolo nouellis Christianis datur. Quae pauca uerba fidelibus nota sunt, ut credendo subiugentur deo, subiugati recte uiuant, recte uiuendo commendent, corde mundo quod credunt intelligant.

1. Cor. 15

1. Cor. 15

1. Cor. 15

1. Cor. 15

DIVI AVRELII AVGVSTINI ENCHIRIDION

AD LAURENTIVM VRBIS ROMAE PRIMICERIVM.

151

152

Sapientia ex scripturis. Ca. I

Esai. 33

1. Cor. 1

Sap. 6

Rom. 16

Pietas est sapientia. Cap. II

Cultus diuinus quib. cōstit. III

Ratio & fides Cap. IIII

ICI nō potest, dilectissime fili Laurēti, quantū tua eruditione delecter, quantūq; te cupiā esse sapientem, nō ex eorū numero de quibus dicitur, Vbi sapiens, ubi scriba, ubi cōquisitor huius seculi: Nonne stultā fecit deus sapientiā huius mūdi: Sed ex eorū numero de quibus dicitur est, Multitudo sapientū sanitas est orbis terrarū. Et quales uult Apostolus fieri, quibus dicit, Volo autē uos sapiētes quidē esse in bono, simplices autē in malo. Sicut autē nemo à seipso esse potest, ita etiā nemo à seipso sapiēs esse potest, sed ab illo illustrante de quo scriptū est, Omnis sapiētia à deo est. Hominis autē sapiētia pietas est. Habes hoc in libro sancti Iob: nam ibi legit, q̄ ipsa sapientia dixerit homini, Ecce pietas est sapiētia. Si autē quæras quā dixerit eo loco pietatē, distinctius in Græco reperies *θεοσεβεία*, qui est dei cultus. Dicit enim Græce pietas & aliter idem *θεοσεβεία*, quo nomine significatur bonus cultus, quāuis & hoc præcipue referatur ad colendū deū. Sed nihil est comodiū illo nomine quo euidenter dei cultus expressus est, cum quid esset hominis sapiētia dicere tur. Quæris ne aliquid dici breuius, qui petis à me ut breuiter magna dicatur? An hoc ipsum tibi fortasse desideras breuiter aperiri, atq; in sermonem colligi breuē, quoniam modo sit colendus deus? Hic si respōdero, fide, spe, charitate colendum deū, profecto diciturus es, breuius hoc dicitū esse q̄ uelis, ac deinde petiturus eā tibi breuiter explicari quæ ad singula tria ista pertineāt, quid credendum scilicet, quid sperandū, quid amandū sit. Qd̄ cum fecero, ibi erūt omnia illa quæ in epistola tua quæreda posuisti. Cuius exemplū si est penes te, facile est ut ea reuoluas & relegas: si autē non est, cōmemorāte me recolas. Vis enim tibi, ut scribis, librum à me fieri, quem Enchiridion (ut dicunt) habeas, & de tuis manibus nō recedat: cōtinens postulata, id est quid sequendū maxime, quid p̄pter diuersas principaliter hæreses sit fugiendū: in quantum ratio pro religioe contēdat, uel quid in ratioe cum fides sit sola, non cōueniat: quid primū, quid ultimū teneat: quæ totius definitionis summa sit: quod certū propriūq; fidei catholice fundamentū. Hæc autē omnia quæ requiris proculdubio scies, diligēter sciendo quid credi, quid sperari debeat, quid amari: hæc enim maxime imō uero sola religione sequēda sunt. His qui contradicit, aut omnino à Christi nomine alienus est, aut hereticus. Hæc sunt defendēda ratione, quæ uel à sensibus corporis incohata, uel ab intelligētia mētis inuēta. Quæ autē nec corporeo sensu experti sumus, nec mente assequi ualimus aut ualemus, eis sine ulla dubitatione credēda sunt testibus, à quib. ea quæ diuina

A uocari iam meruit scriptura cōfecta est: qui ea siue per corpus siue per animū diuinitus adiuti, uel uidere, uel etiā prouidere potuerūt. Cum autē initio fidei quæ per dilectionē operat, imbuta mens fuerit, tēdit bene uiuēdo etiā ad speciē peruenire ubi est sanctis & perfectis cordibus nota & ineffabilis pulchritudo, cuius plena uisio est summa felicitas. Hoc est nimirū quod requiris, quid primū, quid ultimū teneat: incohari fide, perfici specie. Hæc etiā totius definitio est summa. Certū uero p̄priūq; fidei catholice fundamentū, Christus est. Fundamētū enim aliud, ait Apostolus, nemo potest ponere præter id q̄d positū est, q̄d est Christus Iesus. Neq; hoc ideo negandū est propriū fundamentū esse fidei catholice, quia putari potest aliquibus hereticis hoc nobiscū esse cōmune. Si em̄ diligēter quæ ad Christū pertinet cogitent, nominatenus inueniēt Christus apud quoslibet hæreticos, qui se Christianos uocari uolunt, re uero ipsa nō est apud eos. Qd̄ ostēdere nimis longū est, qm̄ cōmemorandæ sunt oēs hæreses siue quæ fuerunt siue quæ sūt, siue quæ potuerūt sub uocabulo Christiano, & etiā q̄ sit hoc uerum per singulas quasq; mōstrandū. Quæ disputatio tam multorū est uoluminū, ut etiā infinita uideat. Tu autē enchiridion à nobis postulas, id est q̄d manibus possit altringi, nō quod armaria possit onerare. Ut igitur ad illa tria redeamus per quæ diximus colendū deū, fidē, spem, charitatē, facile est ut dicat quid credendū, quid sperandū, quid amandū sit. Sed quæadmodū aduersus eorū qui diuersa sentiūt calūnias defendatur, operosioris uberiorisq; doctrinæ est. Quæ ut habeatur nō breui enchiridion manus debet impleri, sed grādi studio pectus accēdi. Nam ecce tibi est symbolū & dominica oratio: quid breuius auditur aut legitur, aut quid facilius memoriæ cōmēdatur? Quia enim de peccato graui & miseria premebatur genus humanū, & diuina indigebat misericordia, gratiæ dei tēpus propheta prouidēs ait, Et om̄s qui inuocauerit nomē dñi saluus erit: propter hoc dñica oratio. Sed Apostolus cum ad ipsam gratiā cōmendandā hoc propheticū cōmemorasset testimoniū, continuo subiicit: Quomodo autē inuocabūt in quē non crediderūt: propter hoc symbolū. In his duobus, tria illa intueri. Fides credit, spes & charitas orat. Sed sine fide esse non possit, ac per hoc & fides orat. Propterea quippe dicitur est, Quō inuocabūt in quē nō crediderunt? Quid autē sperari potest quod nō credit? Porro etiā aliquid quod non speratur, credi potest, quis nāq; fidelium pœnas nō credit impiorū, nec sperat tamē: Et quisquis eas imminere sibi credit ac fugaci motu animi exhorret, rectius timere dicitur q̄ sperare. Quæ duo Lucanus distinguēs ita completus ait, Liceat sperare timentī. Non autem ab alio

153

LIBER VNVS

154

poeta quāuis meliore proprie dicitū est, Hūc ego si potui tantū sperare dolorem. Deniq; nōnulli in arte grāmatica uerbi huius utūtur exēplo ad ostēdendā impropria dictionem, & aiunt. Sperare dixit, pro timere. Est itaq; fides & malarū rerum & bonarū: quia & bona credunt & mala, & hoc fide bona, non mala. Est etiam fides & præteritarū rerum, & presentium & futurarum. Credimus enim mortuū Christū, quod iam præterijt. Credimus sedere ad dexteram patris, quod nūc est. Credimus uenturū ad iudicandū, quod futurū est. Item fides & suarū rerū est & alienarū. Nam & se quisq; credit aliquando esse cōpisse, nec fuisse utiq; sempiternū, & alia atq; alia: nec solū de alijs hominibus multa quæ ad religionē pertinent, uerum etiā de angelis credimus. Spes autē nō nisi bonarū rerum est, nec nisi futurarū, & ad eum pertinentiū qui earum spem gerere perhibetur. Quæ cū ita sint, propter has causas distinguenda erit fides à spe: sicut uocabulo ita & rationabili differētia. Nam quod attinet ad non uidere, siue quæ credunt, siue quæ sperant, fidei speiq; cōmune est. In epistola quippe ad Hebræos, qua teste usi sunt illustres catholice regulæ defensores, fides esse dicta est cōuictio rerū quæ non uident. Quāuis qm̄ se quisq; nō uerbis, nō testibus, nō deniq; ullis argumētis, sed præsentium rerum euidentia dicit credidisse, hoc est, fidem accōmodasse, non ita uidetur absurdū, ut recte reprehendatur in uerbo, eiq; dicatur, Vidisti, ergo non credidisti. Vnde putari potest non esse cōsequens, ut non uideatur res quæcūq; creditur: sed melius hæc appellamus fidem quā diuina eloquia docuerūt, earū scilicet rerū quæ nō uidentur. De spe quoq; ait Apostolus, Spes quæ uideat non est spes. Quod enim uidet quis, quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus. Cū ergo bona nobis futura esse creditur, nihil aliud q̄ sperant. Iam de amore quid dicam, sine quo fides nihil prodest? Spes uero sine amore esse nō potest. Deniq; ut ait apostolus Iacobus, Et demones credūt & cōtremiscunt: nec tamen sperāt uel amant, sed potius quod speramus et amamus credēdo uēturū esse formidāt. Propter quod apostolus Paulus fidem quæ per dilectionē operatur, approbat atq; cōmendat, quæ utiq; sine spe esse non potest. Proinde nec amor sine spe est, nec sine amore spes, neq; utrūq; sine fide. Cum ergo quærit, quid credendū sit quod ad religionē pertineat, nō rerū natura ita rimāda est, quæadmodum ab eis quos physicos Græci uocant: nec metuentū est, quæadmodū ab eis dē, ne aliquid de uis & numero elementorum, de motu atq; ordine & defectibus syderū, de figura cœli, de generibus & naturis animalium, fructū, lapidū, fontium, fluminū, montium, de spatijs locorū & tēporū, de signis imminentiū tempestatū, & alia sexcenta de ijs rebus quas illi uel inuenerūt uel inuenisse se existimant, Christianus ignoret: quia nec ipsi omnia repererunt tāto excellētes ingenio, flagrātes studio, abundantes ocio, & quædā humana cōiectura inuestigantes, quædā uero historica experiētia perscrutā

tes, & in eis quæ se inuenisse gloriant, plura opinātes potius quā scientes. Satis est Christiano rerum creatarū causam, siue cœlestiū, siue terrestriū, siue uisibiliū, siue inuisibiliū, non nisi bonitatē credere creatoris, qui unus & uerus est deus: nullāq; esse naturā quæ non aut ipse sit, aut ab ipso: eumq; esse trinitatē, patrem scilicet & filium à patre genitum, & spiritū sanctū ab eodē patre procedentem. sed unum eundemq; spiritū & patris & filij. Ab hac summe & æqualiter & immutabiliter bona trinitate creata sunt omnia, & nec summe nec æqualiter nec immutabiliter bona, sed tamen bona etiā singula. Simul uero uniuersa ualde bona, quia ex omnibus cōsistit uniuersitatis admirabilis pulchritudo. In qua etiā illud quod malū dicit, bene ordinatū & loco suo positū, eminetius cōmendat bona, ut magis placeāt & laudabiliora sint dū comparantur malis. Neq; enim deus omnipotēs, quod etiā infideles fatentur, rerū cui summa potestas, cum summe bonus sit, ullo modo sineret malū esse aliquid in operib. suis, nisi usq; adeo esset omnipotēs & bonus, ut beneficeret etiam de malo. Quid est autē aliud quod malum dicitur, nisi priuatio boni? Nam sicut corporibus animalium nihil est aliud morbis & uulneribus affici, q̄ sanitate priuari. Neq; enim id agitur cum adhibetur curatio, ut mala illa quæ inerant, id est morbi ac uulnera recedant hinc & alibi sint, sed utiq; ut non sint. Non enim ulla substantia, sed carnalis substantiæ uitium est uulnus aut morbus: cum caro sit ipsa substantia, profecto aliqd bonum est, cui accidūt ista mala, id est priuationes eius boni, quod dicitur sanitas: ita etiam & animorū quæcūq; sunt uitia, naturalium sunt priuationes bonorū. Quæ cum sanantur, non aliquò transferūtur, sed etiā quæ ibi erāt, nusquam erunt, quādo in illa sanitate non erunt. Naturæ igitur omnes, quoniam naturarū prorsus omnium summe cōditor bonus est, bonæ sunt. Sed quia nō sicut earum cōditor summe atq; incōmutabiliter bonæ sunt, ideo in eis & minui bonum & augeri potest. Sed bonū minui malū est, quāuis quantumcūq; minuat, remaneat aliqd necesse est, si adhuc natura est unde natura sit: neq; enim si qualiscūq; aut quantalacūq; natura est, cōsumi bonū quod natura est, nisi & ipsa consumatur, potest. Merito quippe natura incorrupta laudatur. Porro si & incorruptibilis sit, quæ corrumpi omnino non possit, multo est proculdubio laudabilior. Cum uero corrumpit, ideo malū est eius corruptio, quia eam qualicūq; priuat bono: nam si nullo bono priuat, non nocet: nocet autē adimendo bonum. Quādiu itaq; natura corrūpitur, inest ei bonum quo priuetur: ac per hoc si naturæ aliquid remanebit quod iam corrūpi nequeat, profecto natura incorruptibilis erit, & ad hoc tam magnū bonum corruptio non perueniet. At si corrūpi non desinet, nec bonum utiq; habere desinet, quo eam possit priuare corruptio. Quam si penitus totamq; cōsumperit, ideo nullum bonum inerit, quia natura nulla erit. Quocirca bonū cōsumere non potest corruptio, nisi cōsumendo naturā. Omnis ergo natura bonū

Uniuersitas rerum. Cap. X

Mala quare sint. Cap. XI

1. sen. dist. 4. cap. quod uero

2. sen. dist. 34. cap. ostensa, et dist. 35. cap. quocirca.

Naturæ corruptio. Cap. XII

Aug. to. 3

g 3 est

est, magnum si corrūpi non potest, paruum si potest: negari tamē bonū esse nisi stulte atq; imperite profus non potest. Quæ si corruptione consumitur, nec ipsa corruptio remanebit, ubi nulla esse possit subsistente natura. Ac per hoc nullū est quod dicitur malum, si nullū sit bonum: sed bonū omni malo carens, integrū bonū est. Cui uero inest malum, uitiatū uel uitiosum bonū est: nec malum unquā potest esse ullum, ubi bonū est nullū. Vnde res mira conficitur, ut quia omnis natura, inquantū natura est, bonum est: nihil aliud dici uideatur, cū uitiosa natura, mala esse natura dicitur, nisi malum esse quod bonū est: nec malū esse, nisi quod bonū est, quia omnis natura bonum est: nec res aliqua mala esset, si res ipsa quæ mala est, natura non esset. Non igitur potest esse malum, nisi ali quod bonū. Quod cum dici uideatur absurde, cōnexusio tamen ratiocinationis huius uelut inuētabiliter nos cōpellit hoc dicere. Et cauendū est ne incidamus in illam sententiā prophetiā, ubi legitur, Vt ihs qui dicunt qd bonum est malū, & qd malum est bonum: qui dicunt dulce amarū, & amarū dulce: qui dicunt tenebras lucem, & lucē tenebras. Et tamen dñs ait, Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Quid est autem malus homo, nisi mala natura: quia homo, natura est: Porro si homo aliquod bonū est, quia natura est, quid est malus homo, nisi malum bonum: Tamen cum duo ista discernimus, inuenimus nec ideo malum quia homo est, nec ideo bonum quia iniquus est: sed bonū quia homo, malum quia iniquus. Quisquis igitur dicit malum hominē esse, aut quod bonum est iniquū esse, ipse incidit in prophetiā illā sententiā, Vt ihs qui dicunt qd bonū est malum, & qd malū est bonū. Opus enim dei culpat quod est homo, & uitium hominis laudat quod est iniquitas. Omnis namq; natura, etiā si uitiosa est, inquantum natura est, bona est: inquantū uitiosa est, mala est. Quapropter in ihs cōtrarijs, quæ mala & bona uocant, illa dialecticorū regula deficit, qua dicunt, Nulli rei duo simul inesse contraria. Nullus enim aer simul est & tenebrosus & lucidus: nullus cibus aut potus simul dulcis est & amarus: nullū corpus simul ubi album, ibi & nigrū: nullū simul ubi deforme, ibi & formosum. Et hoc in multis ac penē in omnibus contrarijs reperitur, ut in una re simul esse non possint. Cum aut bona & mala nullus ambigat esse cōtraria, non solū simul esse possunt, sed etiā mala omnino sine bonis, & nisi in bonis esse nō possunt, quibus bona sine malis esse possint. Potest enim homo uel angelus non esse iniustus: iniustus aut non potest esse nisi homo uel angelus: & bonū, quod homo: bonū, quod angelus: malū, quod iniustus. Et hæc duo cōtraria ita simul sunt, ut si bonū non esset, in quo malum esset, prorsus nec malū esse potuisset: quia nō modo ubi consisteret, sed unde oriretur corruptio non haberet, nisi esset quod corrūperetur: quod nisi bonū esset, nec corrūperet: quoniā nihil est aliud corruptio, qd boni exterminatio. Ex bonis igitur mala orta sunt, & nisi in aliquibus bonis non sunt: nec erat

Quo idē malū sit & bonum. Cap. XIII

2. sent. dist. 35 citē & aliter.

Esā. 5 2. sent. dist. 34 cap. ad hoc Mat. 12

2. sent. dist. 34 cap. ex quo

Contraria. Cap. XIII

A aliās unde oriretur ulla mali natura: nam si esset, inquantū natura esset, profecto bona esset: & aut in corruptibilis natura magnū esset bonū, aut etiam natura corruptibilis nullo modo esset, nisi aliqd bonum, quod bonū corrūpendo posset ei nocere corruptio. Sed cum mala ex bonis orta esse dicimus, non putetur hoc dominicæ sententiæ refragari, qua dicit, Non potest arbor bona fructus malos facere. Nō potest enim, sicut ueritas dicit, colligi uita de spinis: quia non potest uita nasci de spinis. Sed ex bona terra et uites nasci posse uidemus & spinas. Et eodē modō tāquā arbor mala fructus bonos, id est opera bona, non potest facere uoluntas mala. Sed ex bona hominis natura oriri uoluntas & bona potest & mala. Nec fuit prorsus unde primitus oriretur uoluntas mala, nisi ex angeli & hominis natura bona. Quod & ipse dñs eodē loco, ubi de arbore & fructibus loquebatur, aperit sime ostēdit. Ait enim, Aut facite arborē bonā & fructū eius bonū, aut facite arborē malā & fructū eius malū: satis admonēs ex arbore quidem bona malos, aut ex mala bonos nasci fructus non posse: ex ipsa tamen terra, cui loquebat, utraq; arborem oriri posse. Quæ cum ita sint, quādo nobis Maronis ille uersus placet, Felix qui potuit rerum cognoscere causas: nō nobis uideat ad felicitatē cōsequendā pertinere, si sciamus causas magnarū in mūdo corporalium motionū, quæ abditissimis nature sinib. occultant, Vnde tremor terris, qua ui maria alta tumescant, Obicibus ruptis, rursusq; in seipsa residant, & cætera huiusmodi: sed bonarū & malarū rerum causas nosse debemus. Et id hætenus quatenus eas hominī in hac uita erroribus grūnisq; plenissima, ad eodē errores & ærūnas euadēdas nosse cōceditur. Ad illam quippe felicitatē tendendū est, ubi nulla quatiāmur grūna, nullo errore fallamur: nam si causæ corporalium motionū noscēdæ nobis essent, nullas magis nosse qd nostræ ualitudinis debemus. Cum uero eis ignoratis, medicos querimus, quis nō uideat quod de secretis coeli & terre nos latet, quāta sit patientia nesciendū. Quāuis enim error quāta possumus cura cauēdus sit, non solū in maioribus, uerū etiā in minorib. rebus, nec nisi rerum ignoratiā possit errari: nō est tamē consequens, ut cōtinuo erret quisquis aliquid nescit, sed quisquis se existimat scire quod nescit: pro uero quippe approbat falsum, quod est erroris proprium. Verū tamen in qua re quisq; erret, interest plurimū: nam in una eademq; re & nescienti sciens, & errati non errans, recta ratione præponit. In diuersis aut rebus, id est cum iste sciat alia, ille alia: & iste utiliora, ille minus utilia uel etiā noxia: quis non in eis quæ ille scit, ei præferat nescientē: sunt enim quædā quæ nescire qd scire sit melius. Item qd nonnullis errare profuit aliquando, sed in uia pedum, non in uia morum. Nam nobis ipsis accidit, ut in quodam biuio falleremur, & non iremus per eum locum, ubi operiens transitū nostrum Donatistarum manus armata subsederat: atque ita factum est, ut eō quō tendebamus, per deuiū circuitum

Quo idē malū sit & bonum. Cap. XIII

2. sent. dist. 35 citē & aliter.

Felicitas. Cap. XII Georg.

22 q. 2. ca. 112 hi. 3. sent. dist. 38. cap. mētiri

22. q. 2. cap. in autē

Dist. 38. quāuis. dist. 38.

Quis error ueluperandus. Cap. XX

tum uentremus: cognitisq; insidijs illorū, nos gratularemur errasse, atq; inde gratias ageremus deo. Quis ergo uiatorē sic errantē sic nō errati latroni præponere dubitauerit? Et fortasse ideo apud illū summum poetā loquēs quidam miser amator: Vt uidi, inquit, ut perij, ut me malus abstulit error. quū est & error bonus, qui nō solum nihil oblit, uerum etiam profit aliquid. Sed diligentius considerata ueritate, cum nihil sit aliud errare, qd uerū putare qd falsum est, falsumq; quod uerū est: uel certū habere pro incerto, incertū uel p certo: siue falsum, siue sit uerū: idq; tam sit in animo deforme atq; inde cens, qd pulchrū ac decorum esse sentimus, uel in loquēdo, uel in assentiēdo est est, non nō: profecto & ob hoc ipsum est uita ista misera qua uiuimus, quod ei nonnunq; ut nō amittatur, error est necessarius. Absit ut talis sit illa uita, ubi est anima nostræ ipsa ueritas uita, ubi nemo fallit, fallitur nemo. Hic aut homines fallunt atq; fallunt, miserioresq; sunt, cum mētiendo fallunt, qd cum mētiētib. credendo fallunt. Vsq; adeo tamen rationalis natura refugit fallitatē, & quantum potest deuitat errorē, ut falli nolint etiā quicunq; amant fallere. Non enim sibi qui mentit uideat errare, sed alium in errorē mittere credentē sibi: & in ea quidem re nō errat quā mendacio cōtegit, si nouit ipse quid uerū sit: sed in hoc fallit, qd putat sibi suum nō obesse mendacium, cum magis faciētī qd patienti oblit omne peccatū. Verū difficillima & latebrosissima hinc respōdendi necessitas nos urget, ab soluimus. Vtrū ad officiū hominis iusti pertineat aliqui mētiri. Nonnulli enim eousq; progrediunt, ut & peierare, & de rebus ad dei cultū pertinētibus, ac de ipsa dei natura falsum aliquid dicere, nonnunquā bonū piūq; opus esse contēdant. Mihi autē uideat peccatū esse quidē omne mēdaciū, sed multum interesse quo animo & quib. de rebus quisq; mentiat. Non enim sic peccat ille qui consulendi, quō ille qui nocēdi uoluntate mentit. Haud uero tantum nocet qui uiatorē mētiendo in diuersum iter mittit, quantum is qui uia uita, mēdacio fallente deprauat. Nemo sane mentiēns iudicāndus est, qui dicit falsum quod putat uerū: quoniā quantum in ipso est, nō fallit ipse, sed fallit. Non itaq; mēdacijs, sed aliqui temeritatis arguendus est, qui falsa incautius credita pro ueris habet. Potiusq; econtrario, quantum in ipso est, mentit ille qui dicit uerum, qd putat falsum. Quantum enim ad animum eius attinet, quia nō quod sentit hoc dicit, nō uerum dicit, quamuis uerum inueniat esse quod dicit: nec ullo modo liber est a mendacio, qui ore nesciēs uerum loquit, sciens autē uoluntate mentit. Non cōsideratis itaq; rebus ipsis de quib. aliquid dicit, sed sola intentione dicētis, melior est qui nesciēs falsum dicit, quoniā id uerum putat, qd qui mentiēdi animum sciens gerit, nesciens uerum esse quod dicit. Ille namq; aliud non habet in animo, aliud in uerbo: huic uero qualecunq; per seipsum sit quod ab eo dicitur, aliud tamē clausum in pectore, aliud in lingua promptū est: quod malū est propriū men-

tientis. In ipsarum autē quæ dicunt cōsideratione rerum tantū interest, qua in re quisq; fallatur siue mentiat, ut cum falli qd mentiri minus sit malum, quantum pertinet ad hominis uoluntatē, tamen longe tolerabilius sit in ijs quæ a religione sunt seuncta, mētiri, qd in ijs sine quorū fide uel notitia deus coli non potest, falli: ut in plurib. a perquirentia lucidius inuestigabit. Quod ut illustretur exemplis, intueamur quale sit, si quispiam dum mentit uiuere nunciat aliquē mortuum: & alius dum fallitur, credat iterū Christum post quēlibet longa temporamotiturum: nōne illo modo mētiri, qd isto modo falli incomparabiliter præstat: multoq; minoris mali est, in illum errorē aliquem inducere, qd in istum ab aliquo induci? In quibusdā ergo rebus magno, in quibusdā paruo, in quibusdā nullo malo, in quibusdā etiā nonnullo bono fallimur. Nam magno malo fallit homo, cū hoc non credit quod ad uitā ducit æternā: uel hoc credit quod ad mortem ducit æternam. Paruo autē malo fallit, qui falsum pro uero approbando, incidit in aliquas molestias tēporales, quib. tamē adhibita fidei patientia, cōuertit eas in usum bonū. Veluti si quisq; bonum hominē putando qui malus est, aliquid ab eo patiat malū. Qui uero malum hominē ita bonum credit, ut nihil ab eo patiat malū, nullo modo fallitur: nec in eū cadit illa prophetica detestatio: Vt ihs qd dicunt qd malum est bonū. De ipsis enim rebus, quibus homines mali sunt, non de hominibus dictum intelligendū est. Vnde qui adulterium dicit bonū, recte arguit illa uoce prophetica. Qui uero ipsum hominē dicit bonū, quem putat castum, & nescit adulterū, nō in doctrina rerū bonarū & malarum, sed in occultis humanorū fallit morum: uocans hominē bonum, in qd putat esse, quod esse nō dubitat bonū, & dicēs malū adulterū, & bonū castum: sed hunc bonū dicēs nesciēdo adulterū esse, illum malum, nesciēdo castum. Porro si per errorē euadit quisq; perniciē, sicut superius dixi nobis in itinere contigisse, etiā aliquid boni hominī errore confer. Sed cū dico in quibusdā rebus nullo malo aliquē, uel nonnullo etiā bono falli, nō ipsum errorem dico nullum malū uel nonnullum bonū: sed malum quod non uenit, uel bonum quod uenitur errando, id est ex ipso errore qd nō eueniat, uel quid proueniat: nam ipse per seipsum error aut magnū in re magna, aut paruum in re parua, tamē semper est malum. Quis enim nisi errās malum neget approbare falsa p ueris, aut improbare uera p falsis, aut habere incerta pro certis, uel certa pro incertis. Sed aliud est bonū hominē putare qd malus est, qd est erroris: & aliud est ex hoc malo aliud malū nō pati, si nihil noceat homo malus, qd est putatus bonus. Itemq; aliud est ipsam uia putare, quæ non est ipsa, & aliud est ex hoc erroris malo aliqd boni cōsequi, uelut est ab insidijs malorū hominū liberari. Nescio sane utrū etiā eiusmodi error sit, cū homo de malo homine beneficit, qualis sit nesciēs: aut p eis quæ per sensus corporis capimus, occurrunt similia, quæ spiritu tanquā corpore, aut corpore tanquā spiritu sentiuntur. Quale putabat esse

22. q. 2. cap. in ipsarum

Fallendi modi uarij. XIX

3. sent. dist. 38 cap. illud

Esāe 5

2. sent. dist. 34 cap. ad hoc: & 34. ca. ex quo

Quis error ueluperandus. Cap. XX

esse apostolus Petrus, quando existimabat se uisum uidere, repete de claustris & uinculis per angelum liberatus. Aut in ipsis rebus corporeis leue putatur esse quod asperum est, aut dulce quod amarum est, aut bene olere quod putridum est, aut tonare cum rhexda transit, aut illum esse hominem cum alius sit, quam duo sibi simillimi sunt, quod in geminis saepe contingit: unde ait ille, Gratusque parentibus error: & cetera talia, etiam peccata dicenda sunt: Haec quaestio nos dosissima, quae homines acutissimos Academicos torfit, nunc mihi enodanda suscepta est, utrum aliquid debeat sapiens approbare, ne incidat in errorem, si pro ueris approbauerit falsa, cum omnia (sicut affirmant) uel occulta sint, uel incerta. Unde tria confecti uolumina in initio conuersionis meae, ne impedimento nobis essent, quae tanquam in ostio contradicunt. Et utique fuerat remouenda inuenienda desperatio ueritatis, quae illorum uidetur argumentationibus roborari. Apud illos ergo error omnis putatur esse peccatum, quod uitari non posse contendunt, si omnis suspendat assensio. Errare quippe dicunt eum quisquis assentitur incertis: nihilque certum esse in hominum uisu, propter indiscretam similitudinem falsi, etiam si quod uidetur, forte sit uerum, acutissimis quidem, sed impudentissimis conflictationibus disputant. Apud nos autem, iustus ex fide uiuit. Ac si tollatur assensio, & fides tollitur: quia sine assensione nihil creditur. Et sunt uera, quamuis non uideantur, quae nisi credantur, ad uitam beatam, quae non nisi aeterna est, non potest perueniri. Cum istis uero utrum loqui debeamus ignoro, qui non solum uicturos in aeternum, sed in praesentia se uiuere nesciunt: imo nescire se dicunt quod nescire non possunt. Neque enim quisquam finitur nescire se uiuere, quando quidem si non uiuit, non potest aliquid uel nescire: quoniam non solum scire, uerum etiam nescire non nisi uiuentis est. Sed uidelicet non assentiendo quod uiuat, cauere sibi uidentur errorem, cum etiam errando conuincantur uiuere: quoniam non potest qui non uiuit errare. Sicut ergo nos uiuere non solum uerum, sed etiam certum est: ita uera & certa sunt multa, quibus non assentiri, absit ut sapientia potius quam demerita nominanda sit. In quibusdam autem rebus nihil interest ad capeffendum dei regnum, utrum credantur, an non: uel utrum uera sint siue putentur, an falsa: in his errare, id est aliud pro alio putare, non arbitrandum est esse peccatum: aut si est, minimum esse atque leuissimum. Postremo quaecumque illud & quantumcumque sit, ad illam uiam non pertinet, quam imus ad deum: quae uia fides est Christi, quae per dilectionem operatur. Neque enim ab hac uia deuiabat in geminis filijs gratus ille parentibus error: aut ab hac uia deuiabat apostolus Petrus, quando se existimans uisum uidere, aliud pro alio sic putabat, ut a corporum imaginibus, in quibus se esse arbitrabat, uera in quibus erat corpora non dignosceret, nisi cum ab illo angelus, per quem fuerat liberatus, abcessit: aut ab hac uia deuiabat Iacob patriarcha, quando uiuentem filium a bestia credebat occisum. In his atque huiusmodi fallacibus, salua fide, quae in deo nobis est, fallimur: & uia non relicta, quae ad illum nos ducit, erramus: qui errores etiam si peccata

non sunt, tamen in malis huius uitae deputandi sunt: quae ita subiecta est uanitati, ut approbentur hic falsa pro ueris, respuant uera pro falsis, teneant incerta pro certis. Quamuis enim haec ab ea fide absint, per quam ad ueram certamque aeternam beatitudinem tendimus: ab ea tamen miseria non absint, in qua adhuc sumus. Nullo modo quippe falleremur in aliquo uel animi uel corporis sensu, si iam uera illa atque perfecta felicitate fruieremur. Porro autem omne mendacium ideo dicendum est esse peccatum, quia homo non solum quando scit ipse quid uerum sit, sed etiam si quando errat & fallitur sicut homo, hoc debet loqui quod animo gerit: siue illud uerum sit, siue putetur & non sit. Omnis autem qui mentitur, contra id quod animo sentit loquitur, uoluntate fallendi. Et utique uerba propterea sunt instituta, non per quae se inuicem homines fallant, sed per quae in alterius uisum notitia cogitationes suas perferat. Verbis igitur uti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est. Nec ideo ullum mendacium putandum est non esse peccatum, quia possumus aliquando alicui prodesse mentiendo. Possumus enim & furando aliquid quando alicui prodesse, si pauper cui palam datur, si non tit comodum, & diues cui clam tollitur, non sentit in comodum: nec ideo tale furtum quisquam dixerit non esse peccatum. Possumus & adulterando prodesse, si aliqua, nisi ad hoc ei consentiat, appareat amando moritura, & si uixerit poenitendo purganda: nec ideo peccatum tale negabitur adulterium. Si autem merito nobis placet castitas, quid quaeso offendit ueritas, ut propter alienam utilitatem illa non uiuere adulterando, & uiuere ista mentiendo? Non ideo mendacium poterit aliquando laudari, quia nonnunquam pro salute quorundam mentimur. Peccatum ergo est, sed ueniale, quod beneuolentia excusat, & ideo fallacia danatur. Plurimum quippe ad bonum profecisse homines, qui non nisi pro salute hominum mentiuunt, non est negandum: sed in eorum tali profectu merito laudatur, uel etiam temporaliter remuneratur beneuolentia, non fallacia: quae ut agnoscat satis est, non ut etiam praediceat, maxime in haeredibus testamenti noui, quibus dicitur, Sit in ore uestro est est, non non: quod enim amplius est, a malo est. Propter quod malum, quia subreperere in hac mortalitate non desinit, etiam ipsi cohaeredites Christi dicunt, Dimitte nobis debita nostra. His itaque pro huius breuitatis necessitate tractatis, quoniam causae cognoscendae sunt rerum bonarum & malarum, quantum uia satis est quae nos perducit ad regnum, ubi erit uita sine morte, siue errore ueritas, siue perturbatione felicitas: nequaquam dubitare debemus rerum quae ad nos pertinent bonarum causam non esse nisi bonitatem dei: malarum uero ab immutabili bono deficientem boni mutabilis uoluntatem, prius angeli, hominis postea. Hoc primum est creaturae rationalis malum, id est prima priuatio boni: deinde etiam iam nolentibus subintravit ignorantia rerum agendarum, & concupiscentia noxiarum, quibus comites subinferunt error & dolor: quae duo mala quando imminetia sentiuntur, ea fugitatis animi motus uocatur metus. Porro animus cum adipiscitur concupita, quibus perniciofa

Aeneid. 10

Abac. 2

Error innoxius. XXI

2. q. 2. cap. in quibusdam

Medicinis appetitus Cap. XXV

Omne mendacium peccatum Cap. XXX

Peccatum Adm Cap. XXVI

3. sent. dist. 9 cap. de ueritate et cap. mensura

Pena primi peccati Cap. XXVII

1. sent. dist. 4. 6 cap. quod uero

Causa boni et mali Cap. XXVIII

2. sent. dist. 1. 6 cap. mala

Ad alios uerbo Cap. XXIX

niciosa uel inania, quoniam id errore non sentit, uel delectatione morbida uincitur, uana etiam latitia uentilatur. Ex his morborum non ubertatis sed indigentiae tanquam fontibus omnis miseria naturae rationalis emanat. Quae tamen natura in malis suis non potuit amittere beatitudinis appetitum. Verum haec communia mala sunt & hominum & angelorum pro sua malitia dei iustitia damnatorum. Sed homo habet & poenam propriam, qua etiam corporis morte punitus est. Mortis quippe supplicium dominus ei comminatus fuerat si peccaret: sic eum munerans libero arbitrio, ut tamen regeret imperio, terreret exitio, atque in paradisi felicitate tanquam in umbra uitae, unde iustitia custodita in meliora conscenderet, collocauit. Hinc post peccatum exul effectus, stirpem quoque suam, quam peccando in se tanquam in radice uitauerat, poena mortis & damnatione obstrinxit: ut quicquid prolis ex illo & simul damnata per quam peccauerat coniuge, per carnalem concupiscentiam, in qua inobedientiae poena similis retributa est, nasceretur, traheret originale peccatum, quo traheret per errores doloresque diuersos ad illud extremum cum desertoribus angelis uitiatoribus & possessoribus & consortibus suis sine fine supplicium. Sic per unum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Mundum quippe appellauit eo loco Apostolus uniuersum genus humanum. Ita ergo res se habebat: iacebat in malis, uel etiam uoluebat, & de malis in mala praecipitabatur totius humani generis massa danata: & adiuncta parti eorum qui peccauerant angelorum, luebat impiae desertionis dignissimas poenas. Ad iram quippe dei pertinet iustitia, quicquid caeca & indomita concupiscentia faciunt libenter mali, & quicquid manifestis operibus poenis patiuntur inuiti: non sane creatoris desistente bonitate, & malis angelis subministrare uitam, uiuacemque potentiam, quae subministratio si auferatur, interibunt: & hominum quamuis de propagine uitata damnataque nascentium formare semina & animare & ordinare membra per temporum aetates, per locorum spatia uegetare sensus, alimeta donare. Melius enim iudicauit de malis benefacere, quam mala nulla esse permittere. Et si quidem in melius hominum reformationem nullam prorsus esse uoluisse, sicut impiorum nulla est angelorum, nonne merito fieret, ut natura quae deum deseruit, quae praecipit sui creatoris, quod custodire facillime posset, sua male utens potestate calcauit atque transgressa est, quae sui in se creatoris imaginem ab eius lumine contumaciter auersa uiolauit, quae salubrem seruitutem ab eius legibus male libero abruptit arbitrio, uniuersa in aeternum desereret ab eo, & pro suo merito poenam pederet sempiternam: Plane ita faceret, si tamen iustus non etiam misericors esset, suamque indebitam misericordiam multo euidentius in indignorum potius liberatione monstraret. Angelis igitur aliquibus impia superbia deseruitus deum, & in huius aeris imae caliginem de superna caelesti habitatione deiecit, residuus numerus angelorum in aeterna cum deo beatitudine & sanctitate permansit. Neque enim ex uno angelo lapsa atque danata caete

ari propagati sunt, ut eos sicut homines originale malum obnoxiae successione uinculis obligaret, atque uniuersos traheret ad debitas poenas: sed eo quod diabolus factus est, cum socijs impietatis elato, & ipsa cum eis elatione perstrato, ceteri pia obedientia domino cohererunt, accipientes etiam quod illi non habuerunt, certam scientiam, qua essent de sua sempiterna & nunquam casura stabilitate securi. Placuit itaque uniuersitatis creatori atque moderatori deo, ut quoniam non tota multitudo angelorum deum deserendo perierat, ea quae perierat, in perpetua perditione remaneret: quae autem cum deo illa deserente perstrata, de sua certissime cognita sempiterna felicitate secura gauderet: alia uero creatura rationalis, quae in hominibus erat, quoniam peccatis atque supplicijs, & originalibus & proprijs tota perierat, ex eius parte reparata, quod angelice societati ruina illa diabolica minuerat suppleret. Hoc enim promissum est resurgentibus sanctis, quod erunt aequales angelis dei. Itaque supra illa Hierusalem mater nostra ciuitas dei, nulla ciuium suorum numerositate fraudabitur, sed uberiore etiam copia fortasse regnabit. Neque enim numerum aut sanctorum hominum, aut immundorum demonum nouimus, in quorum locum succedentes filij sanctae matris ecclesiae, quae sterilis apparebat in terris, in ea pace de qua illi ceciderunt, sine ullo temporis termino permanebunt. Sed illorum ciuium numerus, siue qui est, siue qui futurus est, in contemplatione est eius artificis, qui uocat ea quae non sunt, tanquam ea quae sunt, atque in mensura & numero & potestate cuncta disponit. Verum haec pars generis humani, cui liberationem deus regnumque promissit aeternum, nunquid meritis operum suorum reparari potest? Absit. Quid enim boni operi potest perditus, nisi quantum fuerit a perditione liberatus? Nunquid libero uoluntatis arbitrio? Et hoc absit: nam libero arbitrio male utens homo, & se perdidit & ipsum. Sicut enim qui se occidit, utique uiuendo se occidit, sed se occidendo non uiuit, nec se ipsum potest resuscitare cum occiderit: ita cum libero peccare arbitrio, uictore peccato amissum est & liberum arbitrium: a quo enim quis deuietus est, huic & seruus additus est. Petri certe apostoli est ista sententia. Quae cum uera sit, qualis quaeso potest serui additi esse libertas, nisi quando eum peccare delectat? Liberaliter enim seruit qui sui domini uoluntatem libenter facit. Ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati seruus est. Unde ad iuste faciendum liber non erit, nisi a peccato liberatus, esse iustitiae coeperit seruus. Ipsa est uera libertas propter recti facti licentiam, simul & pia seruitus propter praecipit obedientiam. Sed ista libertas ad benefaciendum unde erit homini addito & uedito, nisi redimat ille cuius illa uox est, Si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis? Quod antequam fieri in homine incipiat, quod quisquam de libero arbitrio in bono gloriatur opere, quod nondum liber est ad operandum bene: nisi se uana superbia inflatus extollat, quam cohibet Apostolus dicens: Gratia salui facti estis per fidem. Et ne ipsam saltet fidem sic sibi homines arrogaret, ut non intelligeret diuinitus esse donata, sicut idem apostolus alio loco dicit, se ut fidelis esset misericordiam consecutus: hic quoque adiunxit atque ait: Et hoc non ex nobis

Homines per succedunt in locum angelorum electorum Cap. XXIX

2. sent. dist. 9 ca. a quibusdam

2. 2. De ciu. dei cap. 1

Merita, gratia liberum arbitrium Cap. XXX

2. sent. dist. 25 cap. unde manifestum

2. Pet. 2

2. sent. dist. 25 ca. ista libertate

Ioan. 8

Eph. 2 Fides Cap. XXXI

1. Cor. 7

nobis, sed dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollat. Et ne putaretur fidelibus bona opera defutura, rursus adiecit, Ipsius enim sumus figuratum creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae preparauit deus, ut in illis ambulemus. Tunc ergo efficitur uere liberi, cum deus nos fingit, id est format & creat, non ut homines, quod iam fecit, sed ut boni homines simus, quod nunc gratia sua facit: ut simus in Christo Iesu noua creatura, secundum quod dictum est: Cor mundum crea in me deus. Neque enim cor eius quantum pertinet ad naturam cordis humani, non iam creauerat deus, sed renouationem anime demorantis in corde propheta postulat. Iterum ne quisquam etsi non de operibus, de ipso gloriei libero arbitrio uoluntatis, tanquam ab ipso incipiat meritum, cui tanquam debitum reddat praemium bene operandi, ipsa libertas, audiat eundem gratiae praecone dicentem: Deus est enim qui operatur in uobis & uelle & operari pro bona uoluntate. Et alio loco: Igitur non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei. Cum proculdubio si homo eius aetatis est ut ratione iam utatur, non possit credere, sperare, diligere nisi uelit, nec peruenire ad palmam supernae uocationis dei, nisi uoluntate cucurrerit. Quomodo ergo non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei, nisi quia et ipsa uoluntas, sicut scriptum est, a deo preparatur? Alioquin si propterea dictum est, non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei: quia ex utroque fit, id est ex uoluntate hominis, & misericordia dei: ut sic dictum accipiamus, Non uolentis, neque currentis, sed miserentis est dei: tanquam diceretur, non sufficit sola uoluntas hominis, si non sit etiam misericordia dei. Non ergo sufficit sola misericordia dei, si non sit etiam uoluntas hominis: ac per hoc si recte dictum est, non uolentis hominis, sed miserentis est dei, quia id uoluntas hominis sola non implet, cur non & e contrario recte dicitur, non miserentis est dei, sed uolentis est hominis, quia id misericordia dei sola non implet? Porro si nullus Christianus dicere audebit, non miserentis est dei, sed uolentis est hominis, ne Apostolo apertissime contradicat: restat ut propterea recte dictum intelligatur, non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei, ut totum deo detur, qui hominis uoluntatem bonam & preparat adiuuandam, & adiuuat preparatam. Praecedit enim bona uoluntas hominis multa dei dona, sed non omnia: quae autem non praecedit ipsa, in eis est & ipsa. Nam utrumque legitur in sanctis eloquijs, Et misericordia eius praueuiet me, & misericordia eius subsequetur me. Nolentem praueuiet ut uelit, uolentem subsequitur ne frustra uelit. Cur enim admonemur orare pro inimicis nostris utique nolentibus pie uiuere, nisi ut deus in illis opere ut uelint? Item cur admonemur petere ut accipiamus, nisi ut ab illo fiat quod uolumus a quo factum est ut uelimus? Oramus ergo pro inimicis nostris ut misericordia dei praueuiat eos, sicut praueuiet et nos: oramus autem pro nobis, ut misericordia eius subsequatur nos. Tenebatur itaque iusta damnatione genus humanum, & omnes erant irae filij, de qua iras scriptum est: Quoniam omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea me-

ditabuntur: de qua ira dicit etiam Iob: Homo enim natus ex muliere, breuis uita & plenus ira: de qua ira dicit etiam dominus Iesus: Qui credit in filium, habet uitam aeternam: qui autem non credit in filium, non habet uitam aeternam, sed ira dei manet super eum: non ait ueniet, sed manet super eum. Cum hac quippe omnis homo nascitur: propter quod dicit Apostolus: Fuimus enim & nos natura filij irae, sicut & ceteri. In hac ira cum essent homines per originale peccatum, & tanto grauius & perniciosius, quanto maiora uel plura insuper addiderunt, necessarius erat mediator, hoc est reconciliator, qui hanc iram sacrificij singularis, cuius erant umbrae omnia sacrificia legis & prophetarum, oblatione placaret: unde dicit Apostolus: Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati nunc in sanguine eius salui erimus ab ira per ipsum. Cum autem deus irasci dicitur, non eius significat perturbatio qualis est in animo irascens hominis: sed ex humanis motibus translato uocabulo, uindicta eius, quae non nisi iusta est, irae nomen accepit. Quod ergo per mediatorem reconciliamur deo, & accipimus spiritum sanctum, ut ex inimicis efficiamur filij: quotquot enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei: haec est gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. De quo mediatore longum est, ut quanta dignum est, tanta dicantur, quibus ab homine digne dici non possint. Quis enim hoc solum congruentibus explicet uerbis, quod uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, ut crederemus in dei patris omnipotentis unicum filium natum de spiritu sancto & Maria uirgine: Ita quippe uerbum caro factum est, a diuinitate carne suscepta, non in carnem diuinitate mutata. Carnem porro hic hominem debemus accipere, a parte totum significante locutione, sicut dictum est: Quoniam ex operibus legis non iustificabitur omnis caro, id est omnis homo. Nam nihil naturae humanae in illa susceptione fas est dicere defuisse, sed naturam ab omni peccati nexu omnimodo liberam: non qualis de utroque sexu nascitur per concupiscentiam carnis cum obligatione delicti, cuius reatus per regenerationem diluitur: sed quale de uirgine nasci oportebat, quae fides matris, non libido conciperat. Quod si uel per nascentem corrumperetur eius integritas, non iam ille de uirgine nasceretur: eumque falso, quod absit, de uirgine Maria natum tota confiteretur ecclesia, quae imitans eius matrem, quotidie parit membra eius, & uirgo est. Lege, si placet, de uirginitate sanctae Mariae meas literas missas ad illustrare uirum, quae cum honore ac dilectione nomino Volusianum. Proinde Christus Iesus dei filius est, & deus & homo est. Deus ante omnia secula, homo in nostro seculo. Deus quia dei uerbum, deus enim erat uerbum: homo autem, quia in unitatem personae accessit uerbo anima rationalis & caro. Quocirca inquam deus est, ipse & pater unus sunt: inquam autem homo, pater maior est illo. Cum enim esset unicus dei filius, non gratia sed natura, ut esset etiam plenus gratia, factus est et hominis filius: id est ipse utrumque ex utroque unus Christus, quia cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est, quod natura erat, id est esse aequalis deo. Exinaniuit autem se,

Psal. 50
Bona uoluntas a deo
Cap. XXXVII
Phil. 2 Rom. 9
2. sent. dist. 26 ca. uoluntatem
2. sent. dist. 26 ca. ipsa tamen
Psal. 58
Psal. 22
Matt. 6
Matt. 7
Omnes nascimur obnoxij peccatis
Cap. XXXVIII

lob. 1
Iob. 1
Eph. 2
Rom. 5
Crisostomus
Ca. XXXVI
Crisostomus
Ca. XXXVII
Luce 1
Natiuitas Christi
XXXVII
Crisostomus
deus est
Cap. XXXVIII
Luce 1
Matt. 1
Crisostomus
deus est
Cap. XXXVIII
Luce 1
Matt. 1
Crisostomus
deus est
Cap. XXXVIII

formam serui accipiens, non amittens uel minuens formam dei. Ac per hoc & minor factus est, & mansit aequalis, utrumque unus, sicut dictum est: sed est aliud propter uerbum, aliud propter hominem. Propter enim uerbum aequalis patri, propter hominem minor. Unus dei filius, id est quod hominis filius: unus hominis filius, id est quod dei filius: non duo filij dei, deus & homo, sed unus dei filius: deus sine initio, homo a certo initio, dominus noster Iesus Christus. Hic omnino granditer & euidenter dei gratia commendatur. Quid enim natura humana in homine Christo meruit, ut in unitate personae unicus filij dei singulariter esset assumptus? Quae bona uoluntas, cuius boni propositi studium, quae bona opera praecessere, quibus mereret iste homo, ut una fieret persona cum deo? Nunquid antea fuit homo, & hoc ei singulare beneficium praestitum est, ut singulariter promereret deum? Nepe ex quo homo esse coepit, non aliud coepit esse quam dei filius: & hoc unicus, & propter deum uerbum, quod illo suscepto caro factum est, utique deus: ut quae admodum est una persona quilibet homo, anima scilicet rationalis & caro, ita sit Christus una persona, uerbum & homo. Unde naturae humanae tanta gloria nullis praecedentibus meritis sine dubitatione gratuita: nisi quia magna hic & sola dei gratia fideliter & sobrie considerantibus euidenter ostenditur: ut intelligant homines per eandem gratiam se iustificari a peccatis, per quam factum est, ut homo Christus nullum habere posset peccatum? Sic & eius matrem angelus salutauit, quando ei futurum annunciauit hunc partum: Aue (inquit) gratia plena. & paulo post: Inuenisti (ait) gratiam apud deum. Et haec quidem gratia plena, & inuenisse gratiam apud deum dicitur, ut domini sui, imò domini omnium mater esset. De ipso autem Ioannes Euangelista cum dixisset, Et uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, & uidimus (inquit) gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae & ueritatis. Quod ait, Verbum caro factum est: hoc est, plenum gratiae, quod ait, Gloriam unigeniti a patre: hoc est, plenum ueritatis. Veritas quippe ipsa unigenitus dei filius non gratia, sed natura. Gratia suscepit hominem tanta unitate personae, ut idem ipse etiam esset hominis filius. Idem namque Iesus Christus filius dei unigenitus, id est unicus dominus noster, natus est de spiritu sancto et Maria uirgine. Et utique spiritus sanctus dei donum est, quod quidem & ipsum est aequale donati. Et ideo deus est etiam spiritus sanctus, patre filioque non minor. Ex hoc ergo quod de spiritu sancto est secundum hominem natiuitas Christi, quid aliud quam ipsa gratia demonstrat? Cum enim uirgo quaeriuisset ab angelo, quomodo id fieret quod ei nunciabat, quando quidem illa uirum non cognosceret: respondit angelus, Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obubrabit tibi: ideoque & quod nasceret ex te factum, uocabitur filius dei. Et Ioseph cum uellet eam dimittere, suspicatus adultera quam sciebat non de se grauidam, tale responsum ab angelo accepit, Noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est: id est, quod tu esse de alio uiro suspicaris, de spiritu sancto est. Nunquid tamē ideo dicturi sumus patrem hominis Christi

si esse spiritum sanctum, ut deus pater uerbum genuerit, spiritus sanctus hominem, ex qua utraque substantia Christus unus esset, & dei patris filius secundum uerbum, & spiritus sancti filius secundum hominem: quod quasi eum spiritus sanctus tanquam pater eius de matre uirgine genuisset? Quis hoc dicere audebit? Nec opus est ostendere disputando quanta alia sequantur absurda, cum hoc ipsum iam ita sit absurdum, ut nullae fideles aures id ualeant sustinere. Proinde sicut confitemur, dominus noster Iesus Christus qui de deo deus, homo autem natus est de spiritu sancto & Maria uirgine, utraque substantia diuina scilicet atque humana, filius est unicus dei patris omnipotentis, de quo procedit spiritus sanctus. Quomodo ergo dicimus Christum natum de spiritu sancto, si non eum genuit spiritus sanctus? An quia fecit eum? quoniam dominus noster Iesus Christus inquam deus est, omnia per ipsum facta sunt: inquam autem homo est, & ipse factus est, sicut Apostolus dicit: Factus est ex semine Dauid secundum carnem. Sed cum illam creaturam quam uirgo concipit & peperit, quis ad solam personam filij pertinentem, tota trinitas fecerit, neque enim separabilia sunt opera trinitatis, cur in ea facienda solus spiritus sanctus nominatus est? An & quando unus trinitas in aliquo opere nominatur, uniuersa operari trinitas intelligitur? Ita uero est, & exemplis doceri potest. Sed non est in hoc diutius immorandum. Illud enim mouet quod dictum sit, Natus de spiritu sancto, cum filius nullo modo sit spiritus sancti. Neque enim quia mundum istum fecit deus, dici eum fas est dei filium, aut cum natum de deo, sed factum uel creatum, uel conditum, uel institutum ab illo, uel si quid huiusmodi recte possumus dicere. Hunc ergo cum confiteamur natum de spiritu sancto & Maria uirgine, quomodo non sit filius spiritus sancti, & sit filius uirginis Mariae, cum & de illo & de illa sit natus, explicare difficile est. Proculdubio quippe non sic de illo ut de patre: sic autem de illa ut de matre natus est. Non igitur concedendum est quicquid de aliqua re nascitur, continuo eiusdem rei filium nuncupandum. Ut enim omittam alia: aliter de homine nasci filium, aliter capillum, pediculum uel lumbricum, quorum nihil est filius. Ut ergo haec omittam, quoniam tantae rei deformiter comparant, certe qui nascuntur ex aqua & spiritu sancto, non aquae filios eos recte dixerit quisquam, sed plane dicuntur filij dei patris & matris ecclesiae. Sic ergo de spiritu sancto natus est filius dei patris, non spiritus sancti. Nam & illud quod de capillo & de ceteris diximus, ad hoc tantum ualeat ut admoneamur, non omne quod de aliquo nascitur, etiam filium eius de quo nascitur posse dici. Sicut non omnes qui dicuntur alicuius filij, consequens est ut de illo etiam nati esse dicantur, sicut sunt qui adoptantur. Dicuntur etiam filij gehennae, non ex illa nati, sed in illam preparati, sicut filij regni qui preparantur in regnum. Cum itaque de aliquo nascatur aliquid etiam non eo modo ut sit filius, nec rursus omnis qui dicitur filius, de illo sit natus cuius dicitur filius, profecto modus iste, quo natus est Christus de spiritu sancto non sicut filius, & de Maria uirgine sicut filius, insinuat nobis gratiam dei: qua homo nullis

3. sen. dist. 6 cap. 6 ne
Iodan. 1 Rom. 1
3. sen. dist. 4 cap. 1
Matth. 1
Vox nasci, uarie accipitur
XXXIX
Christum natum esse de spiritu sancto quid significet. XL

nullis precedētibz meritis, in ipso exordio natura suā quo esse cōp̄pit, uerbo dei copularet in tantā personā unitatē, ut idem ipse esset filius dei, q̄ filius hominis, et filius hominis qui filius dei: ac sic in naturā humanā susceptione fieret quodammodo ipsa gratia illi homīni naturalis, quā nullū peccatum possit admittere. Quē gratia propterea per sp̄ritū sanctū fuerat significāda, quia ipse proprie sic est deus, ut dicat̄ etiā dei donū. Vnde sufficiens loqui per longum esset: si tamen id fieri potest, ualde prolixā disputationis est. Nulla igitur uoluptate carnalis cōcupiscentiē feminatus siue conceptus est, & ideo nullum peccatū originaliter trahens, dei quoq; gratia uerbo patris unigenito, nō gratia filio, sed natura, in unitate personā modo mirabili & ineffabili adiūctus & cōcretus, & ideo nullum peccatū & ipse cōmittens, tamen propter similitudinē carnis peccati, in qua uenerat, dictus est & ipse peccatū sacrificādus ad diluenda peccata. In ueteri quippe lege peccata uocabant̄ sacrificia pro peccatis. Quod uere iste factus est cuius erant umbrā illa. Hinc Apostolus cū dixisset: Obsecramus pro Christo recōciliari deo: cōtinuo subiunxit atq; ait: Eum qui non nouerat peccatū, pro nobis peccatū fecit, ut nos simus iustitia dei in ipso. Non ait, ut in quibusdā mendosis codicibus legitur, Is qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit: tanq; pro nobis Christus ipse peccauerit: sed ait, Eū qui non nouerat peccatū, id est Christum, pro nobis peccatū fecit deus, cui recōciliandi sumus: hoc est sacrificiū pro peccatis, per quod recōciliari ualeremus. Ipse ergo peccatū, ut nos iustitia: nec nostra, sed dei sumus: nec in nobis, sed in ipso: sicut ipse peccatū nō suum, sed nostrū: nec in se, sed in nobis constitutū, similitudine carnis peccati, in qua crucifixus est, demonstrauit: ut quoniā peccatū ei nō inerat, ita quodāmodo peccato moreretur dum moritur carne, in qua erat similitudo peccati: & cum secundū uetustatē peccati nunq; ipse uixisset, nostrā ex morte ueteri, qua in peccato mortui fueramus, reuiuiscētē uitā noua sua resurrectione signaret. Ipsum est quod in nobis celebratur, magnū baptismatis sacramentum, ut qui cūq; ad istam pertinent gratiā, moriant̄ peccato, sicut ipse peccato mortuus dicitur: quia mortuus est carni, hoc est peccati similitudini: & uiuant de lauacro renascēdo, sicut ipse de sepulchro resurgēdo, quālibet corporis aetate gerant. A paruulo enim recens nato usq; ad decrepitem senem, sicut nullus prohibēdus est à baptismo, ita nullus est q̄ nō peccato moriatur in baptismo: sed paruuli tantum originali, maiores autē etiam ijs omnibus moriant̄ peccatis, quācūq; male uiuendo addiderūt ad illud quod nascendo traxerūt. Sed ideo etiā ipsi peccato mori plerūq; dicunt̄, cum proculdubio non unī, sed multis peccatis omnibusq; moriantur, quācūq; iam propria cōmiserūt, uel cogitatione, uel locutione, uel opere: quia etiā per singularē numerū pluralis numerus significari solet, sicut ait ille: Vterūq; armato milite cōplent: quīs hoc multis militibus fecerint. Et in nostris literis

Christus peccatum factus Cap. XLII

Osca 4 2. Cor. 5

Baptisma Cap. XLII

Baptismus in fantum et senū Cap. XLIII

Figura et rego 15, qua numerus accipitur pro numero Cap. XLIII

Aenci. 2

legitur: Ora ergo ad dñm, ut auferat à nobis serpētem. Non ait serpentes, quos patiebat̄ populus, ut hoc diceret, & innumerabilia talia. Cum uero & illud originale unum plurali numero significatur, quādo dicimus in peccatorū remissionē baptizari paruulos, nec dicimus in remissionē peccati: illa est contraria locutio, qua per pluralem locutionē significatur numerus singularis. Sicut de Herode mortuo in Euāgelio dictū est: Mortui sunt em̄ qui querebant animā pueri. Non dictum est mortuus est. Et in Exodo: Fecerūt, inquit, sibi deos aureos: cum unū uitulū fecerint tantū, de quo dixerūt: Hi sunt dii tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Et hic ponētes pluralē pro singulari. Quāuis & in illo peccato uno, quod per unū hominē intrauit in mundū, & in oēs homines pertransiit, propter quod etiā paruuli baptizant̄, possint intelligi plura peccata, si unū ipsum in sua quasi mēbra diuidat̄ singula. Nā & superbia est illic, quia homo in sua potius esse q̄ in dei potestate dilexit: & sacri legiū quia deo nō credidit: & homicidiū, quia semetipsum praecipitauit in mortē: & fornicatio spiritalis, quia integritas mentis humanā serpentina suasionē corrupta est: & furtū, quia cibus prohibitus usurpatus est: et auaritia, quia plus q̄ illi sufficere debuit, appetiuit: & si quid aliud in hoc uno admissō diligētī cōsideratione inueniri potest. Parentū quoq; peccatis paruulos obligari, nō solum primorū hominū, sed etiā suorū, de quib. ipsi nati sunt, nō improbabiliter dicitur. Illa quippe diuina sententia: Reddā peccata patrū in filios: tenet eos utiq; anteq; per regenerationē ad testamentū nouum incipiāt pertinere. Quod testamentū prophetabatur, cum diceret̄ per Ezechielē, non accepturos filios peccatā patrū suorū, nec ulterius futurā in Israel parabolā illā: Patres manducauerūt uuam acerbam, & dētes filiorū obstupuerūt. Ideo enim quisq; renascitur, ut soluat̄ in eo quicquid peccati est cum quo nascit̄. Nam peccata quē male agendo postea cōmittuntur, possunt & poenitēdo sanari, sicut etiam post baptismū fieri uidemus. Ac per hoc nō ob aliud est instituta regeneratio, nisi quia uitiosa est generatio, usq; adeo ut etiā de legitimo matrimonio procreatus dicat̄: In iniquitatib. conceptus sum, & in peccatis mater mea me in utero aluit. Neq; hic dixit, In iniquitate uel peccato, cū & hoc recte dici posset: sed iniquitates & peccata dicere maluit. Quia & in illo uno quod in omnes homines pertransiit, atq; tam magnū est, ut in eo mutaret̄ & cōuerteretur in necessitatē mortis humana natura, sicut supra disserui, reperiūtur plura peccata, & alia parētū, quia etsi nō ita possunt mutare naturā, reatu tamē obligāt filios, nisi gratuita gratia & misericordiā diuina subueniat. Sed de peccatis aliorū parentū, quibus ab ipso Adā usq; ad patrē suum, progeneratoribus suis quisq; succedit, non immerito disceptari potest: utrū omnium malis actibus & multiplicatis delictis originalib. qui nascitur, implicet̄, ut tanto peius quāto posterius quisq; nascatur: an propterea deus in tertiam et quartā generationē de peccatis parentū posteris

Nim. 11

2. sent. 11 cap. 11

2. sent. 11

Exo. 12

Vno p̄no cōp̄tētibz

ra. 2

2. sent. 11 cap. 11

Peccatū obligat

Ezech. 17

Psal. 50

Rom. 5

Quoniam

in Christi

Aug. 10. 3

posteris cōminetur, quia irā suam quantū ad progeneratorū suorū culpas nō extendit ulterius moderationē miserationis suā: ne illi quib. regenerationis gratia non confert̄, nimia sarcina in ipsa sua aeterna dānatione premerent̄, si cogereñt ab initio generis humani omnīū precedentīū parentū suorū originaliter peccata cōtrahere, & pōenas p̄ eis debitas p̄dere. An aliud aliquid de re tanta in scripturis sanctis diligētius perscrutatis atq; tractatis, ualeat uel nō ualeat reperiri, temere nō audeo affirmare. Illud tamē unū peccatū, quod tā magnum in loco & habitu tātae felicitatis admissum est, ut in uno homine originaliter, atq; (ut ita dixerim) radicaliter totū genus humanū damnaret, nō soluitur ac diluitur nisi per unum mediatorē dei et hominū hominē Christum Iesum, qui solus potuit ita nasci ut ei non opus esset renasci. Non enim renascebantur, qui baptismate Ioānis baptizabantur, à quo & ipse baptizatus est, sed quodā praecursorio illius ministerio qui dicebat, Parate uia dñi: huius unī in quo solo renasci poterāt parabant̄. Huius enim baptismus est nō in aqua tantū, sicut fuit Ioānis, uerū etiā in sp̄ritu sancto, ut de illo sp̄ritu regeneret̄ quisquis in Christū credit, de quo Christus regeneratus regeneratione non eguit. Vnde uox illa patris quā super baptizatū facta est, Ego hodie genui te: non unū illū temporis diē quo baptizatus est, sed immutabilis aeternitatis ostendit, ut illum hominē ad unigenitī personam pertinere monstraret. Vbi enim diēs nec hesterni sine incohat̄, nec initio crastini terminat̄, semper hodiernus est. In aqua ergo uoluit baptizari à Ioāne, non ut eius iniquitas ulla dilueretur, sed ut magna commendaretur humilitas. Ita quippe nihil in eo baptismus quod ablueret, sicut mors nihil qd puniret, inuenit: ut diabolus ueritate iustitię, nō uolentia potestatis oppressus & uictus, qm̄ ipsum sine ullo peccati merito iniquissime occiderat, per ipsum iustissime amitteret quos peccati merito detinebat. Vtrūq; igitur ab illo, id est et baptismus et mors, certē dispensationis causa, nō miserāda necessitate, sed miserāte potius uolūtate susceptū est: ut unus peccatū tollerēt mūdī, sicut unus peccatū misit in mūdū, hoc est in uniuersum genus humanū. Nisi q̄ ille unus unum peccatū misit in mūdū, iste uero unus nō solū unū illud, sed cuncta simul abstulit quē addita inuenit: unde dicit Apostolus, Non sicut per unū peccantē, ita est & donū: nam iudiciū quidē ex uno in condēnationē, gratia autē ex multis delictis in iustificationē: quia utiq; illud unum quod originaliter trahit̄, etiā si solum sit, obnoxios dānationi facit, gratia uero ex multis delictis iustificat hominē, qui praeter illud unū quod cōmuniter cum omnibus originaliter traxit, sua quoq; propria multa cōmisit. Veruntamē quod paulo post dicit, Sicut per unius delictū in omnes homines ad condēnationē, ita & per unius iustitiam in omnes homines ad iustificationē uitae: factis indicat ex Adam neminē natū, nisi damnatione detineri, & neminem nisi in Christo renatum à damnatione liberari. De qua per unū hominē

libro origi... peccati... Cap. XLVIIII... sent. dist. 33... hic queri... solet... Christus baptizatus à Ioanne... Cap. XLIX

Peccatū obligat

Gratia aboleri

Cap. L

Rom. 5

in Christi

Cap. L

Aug. 10. 3

pōena, & per unū hominē gratia, cum locutus fuisset, quantum illi epistolae suae loco sufficere iudicauit, deinde sacri baptismatis in cruce Christi grande mysterium cōmendauit: eo modo ut intelligamus nihil aliud esse in Christo baptismū, nisi mortis Christi similitudinē: nihil autē aliud mortem Christi crucifixi, nisi remissionis peccati similitudinē: ut quemadmodū in illo uera mors facta est, sic in nobis uera remissio peccatorū: & quemadmodū in illo uera resurrectio, ita in nobis uera iustificatio. Ait enim, Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Dixerat enim superius, Vbi enim abundauit peccatum, ibi superabundauit gratia. Et ideo quāstionē sibi ipsi proposuit, utrū propter abundantiam gratiae consequendā in peccato sit permanendū. Sed respōdit: Absit. Atq; subiecit. Si mortui sumus peccato, quō uiuemus in illo? Deinde ut ostenderet nos mortuos esse peccato: An ignoratis, inquit, quoniam quicūq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Si ergo hinc ostendimur mortui esse peccato, quia in morte Christi baptizati sumus, profecto & paruuli qui baptizantur in Christo, peccato moriuntur, quia in morte ipsius baptizant̄. Nullo enim excepto dictum est, Quicūq; enim baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Et ideo dictū est, ut probaretur mortuos nos esse peccato. Cui autē peccato paruuli renascēdo moriunt̄, nisi quod nascendo traxerūt? Ac per hoc etiā ad ipsos pertinet quod sequitur, dicens: Consepulti enim sumus illi per baptismū in mortē, ut quemadmodū surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus, hoc sciētes, quā uetus homo noster simul crucifixus est, ut euacuetur corpus peccati, ut ultra nō seruiamus peccato: Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato. Si autē mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam uiuemus cum illo, scientes quia Christus resurgens à mortuis, iam non moritur, & mors illi ultra non dominabit̄. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate uos mortuos quidem esse peccato, uiuere autem deo in Christo Iesu. Hinc enim probare cōperat non esse nobis permanendū in peccato, ut gratia abundaret, et dixerat, Si mortui sumus peccato, quomodo uiuemus in eo? Atq; ut ostēderet, mortuos nos esse peccato, subiecit: An ignoratis, qm̄ quicūq; baptizati sumus, in Christo Iesu, in morte illius baptizati sumus? Sic itaq; totū locum istum conclusit, ut cōp̄pit. Mortem quippe Christi sic insinuauit, ut etiam ipsum mortuū diceret esse peccato. Cui peccato, nisi carnis, in qua erat, non peccatum, sed similitudo peccati, & ideo nomine appellat peccati? Baptizatis itaq; in morte Christi, in qua non solū maiores, uerum etiā paruuli baptizantur, ait: Sic & uos, id est quemadmodū Christus, sic & uos existimate uos mortuos esse peccato, uiuere autē deo in Christo Iesu. Quicquid igitur gestum

Rom. 6

Rom. 5

De con. dist. 4 ca. ut ostēderet

Cruz, sepultura, resurrectio, et ascensio, quō ad nos pertinet. LIII

gestum est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione tertio die, in ascensione in celum, & in sede ad dexteram patris: ita gestum est, ut his rebus non mystice tantum dictis, sed etiam gestis configuraretur uita Christiana quae hic geritur. Nam propter eius crucem dictum est, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs. Propter sepulturam, Consepulti enim sumus cum Christo per baptismum in mortem. Propter resurrectionem, Ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitae ambulemus. Propter ascensionem uero in caelum, sedemque ad dexteram patris, Si autem resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est ad dexteram dei sedens: quae sursum sunt sapite, non quae super terram: mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in deo. Iam uero quod de Christo confitemur futurum, quoniam de caelo uenturus est, ui uos iudicaturus & mortuos, non pertinet ad uitam nostram quae hic geritur, quia nec in rebus gestis eius est, sed in fine seculi gerendis. Ad hoc pertinet quod Apostolus secutus adiunxit, Cum Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum illo in gloria. Duobus autem modis accipi potest, quod uiuos & mortuos iudicabit: siue ut uiuos intelligamus, quos hic nondum mortuos, sed adhuc in ista carne uiuentes inuenturus est eius aduentus. Mortuos autem qui de corpore prius quam ueniat exiere uel exituri sunt: siue uiuos iustos, mortuos autem iniustos, quoniam iusti quoque iudicabuntur. Aliquando enim iudicium dei ponitur in malo: unde illud est, Qui autem male egerunt, in resurrectione iudicij. Aliquando & in bono, secundum quod dictum est, Deus in nomine tuo saluum me fac, & in uirtute tua iudicame. Per iudicium quippe dei fit ipsa bonorum malorumque discretio, ut liberandi a malo, non perdendi cum malis, boni ad dexteram segregentur: propter quod ille clamabat: Iudica me deus. Et quid dixerat uelut exponens: Et discerne, inquit, causam meam, de gente non sancta. Cum autem de Iesu Christo filio dei unico domino nostro, quod ad breuitatem confessionis pertinet dixerimus, adiungimus sic credere nos & in spiritum sanctum, ut illa trinitas compleatur quae deus est: deinde sancta commemoratur ecclesia. Unde datur intelligi rationalem creaturam ad Hierusalem liberam pertinentem, post commemorationem creatoris, id est summam illius trinitatis fuisse subdendam. Quoniam quicquid de homine Christo dictum est, ad unitatem personae unigeniti pertinet. Rectus itaque confessio nis ordo poscebat, ut trinitati subiungeretur ecclesia, tanquam habitatori domus sua, & deo templum suum & conditori ciuitas sua. Quae tota hic accipienda est, non solum ex parte qua peregrinatur in terris a solis ortu usque ad occasum laudans nomen domini, & post uertustatis captiuitatem cantans canticum nouum: uerum etiam ex illa quae in caelis semper ex quo condita est cohaeret deo, nec ullum sui casum malum experta est. Haec in sanctis angelis beata persistit, & suae parti peregrinanti sicut oportet opitulatur: quia utraque una erit consortio aeternitatis, & nunc una est uinculo charitatis, quae tota instituta est ad colendum unum deum.

Unde nec tota, nec ulla pars eius uult se coli pro deo, nec cuiquam esse deus pertinet ad templum dei, quod aedificat ex dijs quos facit non factus deus. Ac per hoc spiritus sanctus si creatura non creator esset, profecto creatura rationalis esset. Ipse enim esset summa creatura, & ideo in regula fidei non poneretur ante ecclesiam, quia & ipse ad ecclesiam pertineret in illa eius parte quae in caelis est. Nec haberet templum, sed etiam ipse templum esset. Templum autem habet de quo dicit Apostolus, Nescitis quia corpora uestra templum sunt spiritus sancti qui in uobis est, quae habetis a deo: De quibus alio loco dicit, Nescitis quia corpora uestra membra Christi sunt: Quomodo ergo deus non est, qui templum habet? Aut minor Christo est, cuius membra templum habet? Neque enim aliud templum eius, & aliud templum dei est, cum idem dicat Apostolus, Nescitis quia templum dei estis. Quod ut probaret, adiecit, Et spiritus dei habitat in uobis. Deus ergo habitat in templo suo, non solum spiritus sanctus, sed etiam pater & filius, qui etiam de corpore suo, per quod factus est caput ecclesiae, quae in hominibus est, ut sit ipse in omnibus primatum tenens ait, Soluite templum hoc, & in tri duo suscitabo illud. Templum ergo dei, hoc est totius summam illius trinitatis, sancta est ecclesia, scilicet uniuersa in celo & in terra. Sed de illa quae in caelis est, affirmare quid possumus, nisi quod nullus in ea malus est, nec quisquam deinceps de illa cecidit aut casurus est, ex quo deus angelis peccantibus non pepercit, sicut scribit apostolus Petrus, sed carceribus caliginis inferni retrudens tradidit in iudicio puniendos reseruari. Quomodo autem se habeat beatissima illa & superna societas, quae ibi sunt differetiae personarum, ut cum omnes tanquam generali nomine angeli nuncupentur, sicut in epistola ad Hebraeos legimus: Cui enim angelorum deus dixit aliquando, Sede a dextris meis: hoc quippe modo significauit omnes uniuersaliter angelos dicens: sint tamen & illic archangeli: & utrum inde archangeli nomen uirtutes, atque ita dictum sit, Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius: ac si diceret, Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes archangeli: & quid inter se distent quatuor illa uocabula, quibus uniuersam ipsam caelestem societatem uideat Apostolus esse complexus dicendo, Siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates: dicant qui possunt si tamen possunt probare quod dicunt, ego me ista ignorare confiteor. Sed nec illud quidem certum habeo, utrum ad eandem societatem pertineant, sol et luna & cuncta sidera, quibus nonnullis lucida corpora esse, non cum sensu uel intelligentia uideant. Itaque angeli, quis explicet cum quibus corporibus apparuerint hominibus, ut non solum cernerentur, uerum etiam tangerentur, & rursus non solida corpulentia, sed spiritali potentia quasdam uisiones, non oculis corporeis, sed spiritalibus uel mentibus ingerant, uel dicant aliquid non ad aurem forinsecus, sed intus in animo hominis, etiam ibidem ipsi constituti: sicut scriptum est in Prophetarum libro, Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me: non enim ait, qui loquebatur

Gal. 5

Rom. 6

Col. 3

Iudicium Cap. LIII

Iudicare uiuos & mortuos Cap. LV

Ioan. 5 Psal. 53

Psal. 42

Spiritus sanctus Cap. LVI

Ecclesia

1. Cor. 6

2. Cor. 4

1. Cor. 3

Ioan. 2

Stabilita lorum. 17

2. Pet. 2

Vocabuli e gloria. 17

Heb. 1 Psal. 109

Psal. 143

Col. 1

Corpora lorum. 17

Corpora lorum. 17

Zach. 3

quebatur ad me, sed in me. Vel appareant & in somnis, & colloquantur more somniorum. Habemus quippe in Euangelio: Ecce angelus domini apparuit illi in somnis dicens. His enim modis uelut indicat se angeli contraetabilia corpora non habere. Faciuntque difficillimam quaestionem, quomodo patres eius pedes lauerint, quomodo Iacob cum angelo tam solida contraetatione luctatus sit. Cum ista quaeruntur, & ea sicut potest quisque coniectat, non inutiliter exercetur ingenia, si adhibeatur disceptatio moderata, & ablit error opinantium se scire quod nesciunt. Quid enim opus est ut haec atque huiusmodi affirmentur uel negentur uel definiantur cum discrimine, quando sine crimine nesciuntur? Magis opus est iudicare atque dinoscere, cum se satanas transfiguratur uelut angelum lucis, ne fallendo ad aliqua perniciosa seducat. Nam quando sensus corporis fallit, mentem uero non mouet a uera re etiam sententia, qua quisque uita fidelem gerit, nullum est in religione periculum. Vel cum se bonum fingens, ea facit siue dicit, quae bonis angelis congruunt, etiam si credatur bonus, non est error Christianae fidei periculosus aut morbidus. Cum uero per haec aliena ad sua incipit ducere, tunc eum dinoscere, nec ire post eum, magna & necessaria uigilantia est. Sed quomodo unusquisque hominum idoneus est omnes mortiferos eius dolos euadere, nisi regat atque tueatur deus? Et ipsa huius rei difficultas ad hoc est utilis, ne sit spes sibi quisque aut homo alter alteri, sed deus suis omnibus. Id enim nobis potius expedire profus priorum ambigit nemo. Haec ergo quae in sanctis angelis & uirtutibus dei est ecclesia, tunc nobis sicuti est innotescet, cum ei coniuncti fuerimus in fine, ad simul habendam beatitudinem sempiternam. Ista uero quae ab illa peregrinatur in terris, eo nobis notior est quod in illa sumus, & quia hominum est, quod & nos sumus. Haec sanguine mediatoris nullum habetis peccatum, ab omni redempta est peccato, eiusque uox est, Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio proprio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Non enim pro angelis mortuus est Christus. Sed ideo etiam pro angelis fit quicquid hominum per eius mortem redimitur & liberatur a malo: quoniam cum eis quodammodo redit in gratiam post inimicitias quas inter homines et sanctos angelos peccata fecerunt, & ex ipsa hominum redemptione ruinae illius angelicae detrimenta reparant. Et utique nouerunt sancti angeli docti a deo, cuius ueritatis aeterna contemplatione beati sunt, quati sunt, quati numeri supplementum de genere humano integritas illius ciuitatis expectet. Propter quod ait Apostolus, instaurant omnia in Christo quae in caelis sunt, & quae in terris. In ipso quippe instaurantur quae in caelis sunt, cum id quod inde in angelis lapsum est ex hominibus redditur. Instaurantur autem quae in terris sunt, cum ipsi homines qui praedestinati sunt ad aeternam uitam a corruptionis uetustate renouantur. Ac sic per illud singulare sacrificium, in quo mediator est immolatus, quod unum multum in lege uictima figurabant, pacificantur caelestia cum terrestribus, & terrestria cum caelestibus. Quoniam sicut idem Aposto-

Matth. 1

1. Cor. 13

Ecclesia angelorum uirtutum Cap. LXI

Rom. 8

Christus instaurant omnia Cap. LXII

Eph. 1

Aug. to. 3

lus dicit, In ipso conplacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare, & per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificas per sanguinem crucis eius, siue quae in caelis sunt, siue quae in terris. Pax ista praecellit, sicut scriptum est, omnem intellectum, neque sciri a nobis nisi cum ad eam uenerimus potest. Quomodo enim pacificantur caelestia nisi in nobis, id est concordando nobiscum? Nam ibi semper est pax, & inter se uniuersis intellectualibus creaturis, & cum suo creatore. Quae pax praecellit, ut dictum est, omnem intellectum, sed utique nostrum, non eorum qui semper uident faciem patris. Nos autem quantumcumque sit in nobis intellectus humanus, ex parte scimus, & uidemus nunc per speculum in aenigmate. Cum uero equales angelis dei fuerimus, tunc quemadmodum & ipsi uidebimus faciem ad faciem, tantamque pacem habebimus erga eos, quantum & ipsi erga nos, quia tantum eos dilecturi sumus, quantum ab eis diligimur. Itaque pax eorum nota nobis erit, quia & nostra talis ac tanta erit, nec praecellet tunc intellectum nostrum. Dei uero pax quae illic est erga eos, & nostrum & illorum intellectum sine dubitatione praecellet. De ipso quippe beata est rationalis creatura quaecumque beata est, non ipse de illa: unde secundum hoc melius accipitur quod scriptum est, Pax dei quae praecellit omnem intellectum: ut in eo quod dicit omnem, nec ipse intellectus sanctorum angelorum possit esse exceptus, sed dei solius. Neque enim & ipsius intellectum pax eius excellit. Concordant autem angeli nobiscum etiam nunc cum remittuntur nostra peccata. Ideo post commemorationem sanctae ecclesiae in ordine confessionis ponitur, remissio peccatorum. Per hanc enim stat ecclesia quae in terris est, per hanc non perit quod perierat, & inuentum est. Excepto quippe baptismatis munere, quod contra originale peccatum donatum est, ut quod generatione attractum est, regeneratione detrahatur, & tamen actiua quoque peccata quaecumque corde, ore, opere commissa inuenerit, tollit: hac ergo excepta magna indulgentia, unde incipit hominis renouatio, in qua soluitur omnis reatus & ingeneratus & additus, ipsa etiam uita caetera iam ratione utentis aetatis, quantalibet praepolleat fecunditate iustitiae, sine remissione peccatorum non agitur. Quoniam filij dei quae diu mortaliter uiuunt, cum morte confligunt. Et quis de illis sit ueraciter dictum, Quotquot spiritu dei agunt, hi filij sunt dei: sic tamen spiritu dei excitantur, & tanquam filij dei proficiunt ad deum, ut etiam spiritu suo, maxime aggrauante corruptibili corpore, tanquam filij hominum quibusdam motibus humanis deficiant ad seipsos, & ideo peccent. Interest quidem quantum satis dicitur, Neque enim quia peccatum est omne crimen, ideo crimen est etiam omne peccatum. Itaque sanctorum hominum uita, quae diu in hac morte uiuunt, inueniri posse dicimus sine crimine: peccatum autem si dixerimus quia non habemus, ut ait sanctus Apostolus, nosmetipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Sed neque de ipsis criminibus quolibet magnis remittendis in sancta ecclesia, dei desperanda est misericordia agentibus poenitentiam secundum modum sui cuiusque peccati. In actione autem poenitentiae, ubi tale cri-

Col. 1

Pax regni caelestis. LXIII

Pax dei

Remissio peccatorum. LXIII

Rom. 8

Crimen Peccatum

1. Ioan. 1 Poenitentia Cap. LXV

men commissum est, ut is qui comisit a Christi etiam corpore separetur, non tam considerata est mensura temporis quam doloris. Cor enim contritum & humiliatum deus non spernit. Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum notitia per uerba uel quaecumque alia signa procedit, cum sit coram illo cui dicitur, Gemitus meus a te non est absconditus: recte constituuntur ab his qui ecclesiae praesunt tempora poenitentiae, ut fiat etiam satis ecclesiae, in qua remittunt ipsa peccata: extra eam quippe non remittuntur. Ipsa namque proprie spiritum sanctum pignus accepit, sine quo non remittunt ulla peccata, ita ut quibus dimittuntur consequantur uitam aeternam. Magis enim propter futurum iudicium fit remissio peccatorum. In hac autem uita usque adeo ualet quod scriptum est, Graue iugum super filios Adam a die exitus de uentre matris eorum usque in diem sepulturae in matrem omnium: ut etiam paruulos uideamus post lauacrum regenerationis diuersorum malorum afflictione cruciari: ut intelligamus, totum quod salutaribus agit sacramentis, magis ad spem futurorum bonorum, quam ad retentionem uel adeptioem praesentium pertinere. Multa etiam mala hic uidentur ignosci & nullis supplicijs uindicari, sed eorum poenae referuntur in posterum. Neque enim frustra ille proprie dicitur dies iudicij, quando uenturus est iudex uiuorum atque mortuorum. Sicut e contrario uindicantur hic aliqua, & tamen si remittuntur, profecto in futuro seculo non nocebunt. Propterea de quibusdam temporalibus poenis quae in hac uita peccantibus irrogantur, eis quorum peccata delentur ne referuntur in finem, ait Apostolus: Si enim nosmetipsos iudicauerimus, a domino non iudicauerimus. Cum iudicauerimus autem a domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Creduntur autem a quibusdam etiam hi qui nomen Christi non relinquunt, & eius lauacrum in ecclesia baptizantur, nec ab ea ullo schismate uel haeresi praeciduntur, in quantislibet sceleribus uiuant, quae nec diluant poenitentia, nec eleemosynas redimant, sed in eis usque ad huius uitae ultimum diem pertinacissime perseverent, salui futuri per ignem: licet pro magnitudine facinorum flagitiorumque diuturno, non tamen aeterno igne puniri. Sed qui hoc credunt, & tamen catholici sunt, humana quadam beneuolentia mihi falli uidentur. Nam scriptura diuina aliud consulta respondet. Librum autem de hac quaestione scripsi, cuius titulus est De fide & operibus. Vbi secundum scripturas sanctas, quantum deo adiuuante potui, de monstrauit eam fide saluos facere, quam satis euidenter expressit Paulus apostolus dicens: In Christo enim Iesu neque circumcisio quicquam ualet, neque praeputium, sed fides quae bene per dilectionem operatur. Si autem male & non bene operatur, proculdubio secundum apostolum Iacobum, mortua est in semetipsa. Qui rursus ait: Si fide dicat se quisquam habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? Porro autem si homo sceleratus propter fidem solam per ignem saluabitur, & sic est accipiendum quod ait beatus Paulus apostolus: Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem: poterit ergo sal-

iudicium futurum peccatis poenae praescribet
Cap. LXVI

1. Cor. 11

Titulus fidei an sit profuturus.
LXVII

Purgatorij

Cap. 14. 15 & 16

Gal. 5

Iac. 2

1. Cor. 3

uare sine operibus fides, & falsum erit quod dixit eius coapostolus Iacobus. Falsum erit & illud quod idem ipse Paulus dixit: Nolite, inquit, errare, neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque maledici, neque ebriosi, neque rapaces regnum dei possidebunt. Si enim etiam in istis perseverantes criminibus, tamen propter fidem Christi salui erunt, quod in regno dei non erunt. Sed quia haec apostolica manifestissima & apertissima testimonia falsa esse non possunt, illud quod obscure dictum est de his qui superedificat supra fundamentum quod est Christus, non aurum, non argentum, non lapides preciosos, sed ligna, foenum, stipulam: de his enim dictum est, quod per ignem salui erunt, quoniam fundamentum merito non peribit: sic intelligendum est, ut his manifestis non inueniat esse contrarium. Ligna quippe & foenum & stipula non absurde accipi possunt rerum secularium, quibus licite concessarum, tales cupiditates, ut amitti sine animi dolore non possint. Cum autem iste dolor urit, si Christus in corde fundamentum locum habet, id est ut ei nihil anteponat, & malit homo qui tali dolore uritur, rebus quas ita diligit, magis carere quam Christo: per ignem fit saluus. Si autem res huiusmodi temporales ac seculares tempore tentionis maluerit tenere quam Christum, eum in fundamento non habuit: quia haec priore loco habuit, cum in aedificio prius non sit aliquid fundamentum. Ignis enim de quo loquutus est eo loco apostolus Paulus, talis debet intelligi, ut ambo per eum transeat id est & qui aedificat supra hoc fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos: & qui aedificat ligna, foenum, stipulam. Cum enim hoc dixisset, adiunxit: Vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanserit, quod superaedificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus autem exustum fuerit, damnum patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Non ergo unius eorum, sed utriusque opus ignis probabit. Est quidem ignis tentatio tribulationis, de quo aperte alio loco scriptum est, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Iste ignis in hac interim uita facit quod Apostolus dixit, si accidat duobus fidelibus: unius scilicet cogitati quae dei sunt, quod placeat deo, hoc est aedificati super Christum fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos: alteri autem cogitati ea quae mundi sunt, quod placeat uxori, id est aedificati super idem fundamentum ligna, foenum, stipulam. Illius enim opus non exurit, quia non ea dilexit quorum amissio ne crucietur. Exurit autem opus huius, quoniam sine dolore non pereunt, quae cum amore possessa sunt. Sed quoniam alterutra conditione proposita, eis potius carere malit quam Christo, nec timore amittendi talia deserit Christum, quibus doleat dum amittit, saluus est quidem, sic tamen quasi per ignem. Quia urit eum rerum dolor quas dilexerat amissarum, sed non subuertit neque consumit fundamentum stabilitate atque incorruptione munitum. Tale aliquid etiam post hanc uitam fieri, incredibile non est, & utrum ita sit quaeri potest. Et aut inueniri aut latere nonnullos fideles per ignem quendam purgatorij, quanto magis

1. Cor. 1

Per ignem

4. sen. dist. 15

Oratione dominica capitulo le uis peccata

Cap. LXXXI

Eleemosynarum genera.

Cap. LXXXII

Eccli. 27

1. Cor. 7

4. sen. dist. 15

cap. 15 respon. deri

4. sen. dist. 15

ca. his respon. deri

4. sen. dist. 30

cap. his solet

magis minusue bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius citiusque saluari: non tamen tales de quibus dictum est, quod regnum dei non possidebunt, nisi conuenienter poenitentibus eadem crimina remittant. Conuenienter autem dixi, ut steriles in eleemosynis non sint, quibus tantum tribuit scriptura diuina, ut earum tantummodo fructum se imputaturum praenunciet dominus dextris, & earum tantummodo sterilitatem sinistris, quoniam his dicitur est: Venite benedicti patris mei, percipite regnum dei. Illis autem: Ite maledicti in ignem aeternum. Sane caendum est ne quisquam exultimet infanda illa crimina, qualia qui agunt, regnum dei non possidebunt, quotidie perpetrata, & eleemosynis quotidie redimenda. In melius quippe est uita mutanda, & per eleemosynas de peccatis praeteritis est propitiandus deus, non ad hoc emendus quod dammodo, ut ea semper liceat impune committere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, quoniam miserando deleat iam facta peccata, si non satisfactio congrua negligat. De quotidianis autem breuibus leuibusque peccatis, sine quibus haec uita non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit. Eorum est enim dicere, Pater noster qui es in caelis: qui iam patri tali regenerati sunt ex aqua & spiritu sancto. Delet omnino haec oratio minima & quotidiana peccata. Delet & illa a quibus uita fidelium scelerate etiam gesta, sed poenitendo in melius mutata discendit: si quemadmodum ueraciter dicitur, Dimitte nobis debita nostra: quoniam non desunt quae dimittantur, ita ueraciter dicat, Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: id est, si fiat quod dicitur: quia & ipsa eleemosyna est ueniam petenti homini ignoscere. Ac per hoc ad omnia quae utili misericordia fiunt, ualet quod dominus ait, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Non solum autem qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo uestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, aegro uel in cluso uisitationem, captiuo redemptionem, debili subuectionem, caeco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti uiam, deliberanti consilium, & quod cuique necessarium est indigentibus: uerum etiam & qui dat ueniam peccati, eleemosynam dat: & qui emendat uerberare in quem potestas dat, uel coercet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo laesus est aut offensus, dimittit ex corde, uel orat ut ei dimittat, non solum in eo quod dimittit atque orat, uerum etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria poena plectit, eleemosynam dat, quia misericordia praestat. Multa enim bona praestant inuitis, quando eorum consilium utilitati non uoluntati: quia ipsi sibi inueniuntur esse inimici, amici uero eorum potius illi quos inimicos putant, & reddunt errando mala pro bonis, eum reddere mala Christianus non debeat pro malis. Multa itaque sunt genera eleemosynarum, quae cum facimus, adiuuamur ut dimittantur nobis nostra peccata. Sed ea nihil est maius, quae ex corde dimittimus, quod in nos quisque peccauit. Minus enim magnus est erga eum esse beneuolus, siue etiam beneficium qui tibi mali nihil fecerit. Illud multo gradius & magnificentissime bonitatis est, ut tuum quocumque inimicum diligas, & ei qui tibi malum uult, &

si potest facit, tu bonum semper uelis, faciasque cum possis, illius memor exempli qui in cruce pendens pro suis exorat persecutoribus, suosque admonuit, dicens: Diligite inimicos uestros, benefacite eis qui uos oderunt, & orate pro eis qui uos persequuntur. Sed quoniam perfectorum sunt ista filiorum dei, quod quidem se debet omnis fidelis extendere, & humanum animum ad hunc affectum orando deum secumque agendo luctandoque perducere: tamen quia hoc tam magnum bonum tantae multitudinis non est, quantum credimus exaudiri cum in oratione dominica dicit, Dimitte nobis debita nostra, si cut & nos dimittimus debitoribus nostris, procul dubio uerba sponsonis huius implentur, si homo qui nondum ita profecit, ut iam diligat inimicum; tamen quando rogatur ab homine qui peccauit in eum, ut ei dimittat, dimittit ex corde: quia etiam sibi roganti uult utique dimitti, cum orat & dicit: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: id est, sic dimitte nobis debita nostra rogantibus nobis, sicut & nos dimittimus rogantibus debitoribus nostris. Iam uero qui eum in quem peccauit hominem rogat, si peccato suo mouetur ut roget, non est adhuc deputandus inimicus, ut eum diligere sit difficile, sicut difficile erat quando inimicitias exercebat. Quisquis autem roganti & peccati sui poenitentem non ex corde dimittit, nullo modo existimet a domino sua peccata dimitti, quoniam mentiri ueritas non potest. Quem uero lateat Euangelij auditorem siue lectorem, quis dixerit, Ego sum ueritas: Qui cum docuisset orationem, hanc in ea positam sententiam uehementer commendauit dicens: Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & uobis pater uester caelestis delicta uestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater uester dimittet uobis peccata uestra. Ad tam magnam tonitruum qui non expergiscitur, non dormit, sed mortuus est: & tamen potens est ille etiam mortuos suscitare. Sane qui sceleratissime uiuunt, nec curant tale uitae moresque corrigere, & inter ipsa facinora et flagitia sua eleemosynas frequentare non cessant, frustra sibi ideo blandiunt, quoniam dominus ait: Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Hoc enim quod late pateat, non intelligunt. Sed ut intelligant, attendant quibus dixerit. Nempe in Euangelio sic scriptum est: Cum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisaeus ut pranderet apud se, & ingressus recubuit. Pharisaeus autem coepit intra se reputas dicere, quare non baptizatus esset ante prandium: Et ait dominus ad illum: Nunc uos Pharisaei quod de foris est calicis & catini, mundatis: quod autem intus est uestrum, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit id quod foris est, etiam id quod intus est fecit? Videte ut etiam id quod intus est mundum fiat. Veruntamen quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Itane hoc intellecturi sumus, ut Pharisaeis non habentibus fidem Christi, etiam si non in eum crediderint, nec renati fuerint ex aqua & spiritu sancto, munda sint omnia, tantum si eleemosynas dederint, sicut isti eas dandas putant: cum sint immundi omnes quos non mundat fides Christi, de

Matth. 5

Peccata non dimittentes
Cap. LXXXIII

Iohan. 14

Matth. 6

Eleemosynae scelerate uiuentium
Cap. LXXXV

Luca 11

Baptizatus esse pro lauissis

4. sen. dist. 15 ca. his respon. deri

Aff. 15 qua scriptū est: Mundans fide corda eorū: & dicat **A** Apostolus: Immundis autē & infidelibus nihil est mundū, sed polluta sunt eorū & mens & cōscientia. Quō ergo Pharisæis omnia mūda essent si eleemosynas darēt, & fideles nō essent? Aut quō fideles essent, si in Christū credere atq; in eius renasci gratia noluisent? Et tamē uerū est quod audierāt, Date eleemosynā, & ecce omnia munda sunt uobis. Qui autē uult eleemosynā ordinate dare, a seipso debet incipere, & eam sibi primū dare. Est enim eleemosyna opus misericordiæ, uerissimeq; dictum est: Misere animæ tuæ placens deo. Propter hoc renascimur, ut deo placeamus, cui merito displicet qd nascendo cōtraximus. Hæc est prima eleemosyna quā nobis dedimus, qm̄ nos ipsos miseros per miserantis dei misericordiā requisuimus, iustum iudiciū eius cōfiteātes, quo miseri effecti sumus, de quo dicit Apostolus: Iudiciū quidē ex uno in cōdemnationē. Et magnæ charitati eius gratias agentes, de qua idē ipse dicit gratiæ prædicator. Commendat autē suā dilectionē deus in nobis, qm̄ cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: ut & nos ueraciter de nostra miseria iudicātes, & dei charitatē quam donauit ipse diligētes, pie recteq; uiuamus. Quod iudiciū & charitatē dei cum Pharisæi præterirēt, decimabant tamen propter eleemosynas quas faciebant etiā queq; minutissima fructuū suorū: & ideo nō dabāt eleemosynas a seipsis incipientes, sed prius misericordiā facientes, sicut isti eas dādas putant. Propter quē dilectionis ordinē dictū est, Diliges proximū tuum sicut teipsum. Cum ergo increpasset eos q; forinsecus se lauabant, intus autē rapina & iniquitate pleni essent, admonēs quādā eleemosynā quam sibi homo primitus debet dare, & interiora mūdare: Verū tamē, inq̄t, quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Deinde ut ostēderet quid admonuisset, & qd ipsi facere nō curarent, ne illum putarēt eleemosynas eorū ignorare, sed uā uobis, inquit, Pharisæis: tanq; diceret, Ego quidē cōmonui uos ad eleemosynā dandā per quā uobis omnia munda sint, sed uā uobis qui decimatis mentham & rutā & omne olus: has em̄ noui eleemosynas uestras, ne de illis me uos nūc admonuisse arbitremini: & præteritis iudiciū & charitatē dei, qua eleemosyna possietis ab omni inquinamēto interiori mundari, ut uobis munda essent & corpora que lauatis: hoc est enim omnia, & interiora scilicet & exteriora. Sicut alibi legitur, Mundate quæ intus sunt, & quæ foris sunt mūda erūt. Sed ne istas eleemosynas quæ fiunt de fructibus terræ, respuisse uideret: Hæc, inq̄t, oportuit facere, id est, iudiciū & charitatē dei: & illa nō ommittere, id est, eleemosynas fructuum terrenorū. Non ergo se fallāt, qui per eleemosynas quaslibet largissimas fructuū suorū uel cuiuscq; pecuniæ, impunitatē se emere existimāt in facinorū suorū immanitate ac flagitiorū nequitia permanēdo: nō solū em̄ hæc faciūt, sed ita diligūt, ut in eis semper optent tantū si possint impune uersari. Qui autē diligit iniquitatē, odit animā suā: & qui odit animā

Ordo charitatis & misericordiæ Cap. LXXVI

Rom. 5

Luc. 11

4. sen. dist. 15 cap. bis responderi Non indulgentum utiis fidei to eleemosynis Ca. LXXVII

Psal. 10

suā, nō est misericors, sed crudelis. Diligendo eam quippe secundū seculū, odit eam secundū deū. Si ergo uellet ei dare eleemosynā, per quā munda illi essent omnia, odisset eam secundū seculū, & diligeret eam secundū deū. Nemo autē dat eleemosynam quālibet, nisi unde det ab illo accipiat qui nō eget: & ideo dictū est, Misericordia eius præueniet me. Quæ sint autē leuia & quæ grauiā peccata, non humano, sed diuino sunt pensanda iudicio. Videmus enim quædam ab ipsis quoq; apostolis ignoscēdo fuisse cōcessa: quale illud est quod uenerabilis Paulus coniugibus ait: Nolite fraudare inuicē, nisi ex cōsensu ad tēpus, ut uacētis orationi: & iterum ad idipsum reuertimini, ne uos tentet satanas propter incōtinentiā uestram: quod putari possit nō esse peccatū, miseri scilicet coniugi nō filiorū procreandorū causa, quod bonū est nuptiale, sed carnalis etiā uoluptatis: ut fornicationis, siue adulteri, siue cuiusquā alterius immunditię mortiferū malū, quod turpe est etiā dicere, quō potest tēpore fatana libido pertrahere, incontinentiū deuinet infirmitas. Possit ergo (ut dixi) hoc putari nō esse peccatū, nisi addidisset: Hoc autē dico secundū ueniā, nō secundū imperiū. Quis autē iam esse peccatū neget, cum dari ueniā facientibus apostolica autoritas fateat? Tale quiddā est ubi dicit, Audet quisquā uestrum aduersus alterū negociū habens iudicari apud iniquos, & nō apud sanctos? Et paulo post: Secularia igitur iudicia si habueritis, inquit, eos qui contēptibiles sunt in ecclesia, hos colloca te ad iudicandū. Ad reuerentiā uobis dico, Sic nō est inter uos quisquā sapiens qui possit inter fratrem & fratrem iudicare: sed frater cum fratre iudicio contēdit, & hoc apud infideles. Nam & hic possit putari iudiciū habere aduersus alterū, nō esse peccatum, sed tantūmodo id extra ecclesiā uelle iudicari, nisi secutus adiungeret: iam quidē omnino delictum est inter uos, quia iudicia habetis uobiscum. Et ne quisquā hoc ita excusaret, ut diceret iustum se habere negociū, sed iniquitatē se pati, quā uelit a se iudiciū sententiā remoueri: cōtinuo talibus cogitationibus uel excusationibus occurrit atque ait, Quare nō magis iniquitatē patimini? Quare non potius fraudamini? Ut ad illud redeat quod dñs ait, Si quis uoluerit tunicā tuam tollere, & iudicio tecū cōtendere, dimitte illi & palliū. Et alio loco: Qui abstulerit, inq̄t, tua, noli repetere. Prohibuit itaq; suos de secularibus rebus cum alijs hominibus habere iudiciū. Ex qua doctrina dicit Apostolus esse delictū. Tamē cum finit in ecclesia talia iudicia finiri inter fratres, fratribus iudicantibus, extra ecclesiā uero terribiliter uetat: manifestum est etiā hic quid secundum ueniā concedat infirmis. Propter hæc atq; huiusmodi peccata, & alia, licet ijs minora, quæ fiūt uerborū & cogitationū offensionibus, apostolo Iacobo cōfidente ac dicente: In multis enim offendimus omnes: oportet ut quoti die crebroq; oremus dñm atq; dicamus: Dimitte nobis debita nostra: nec in eo quod sequitur mentiamur, sicut & nos dimittimus debitorib. nostris. Sunt autē quædā quæ leuissima putarent, nisi in scriptur

Psal. 51 Peccati horrida

1. Cor. 7

Gal. 4 Peccata leuissima horrida

Psal. 9

Esa. 5

Gen. 18

1. Cor. 4

Gal. 4

Matth. 5 Peccati cause

Luc. 6

1. Cor. 6

Iac. 3

Matth. 8 Quid leuissima peccata horrida

scripturis demonstrarent opinione grauiora. Quis enim dicentē fratri suo fatue, reum gehēnæ putaret, nisi ueritas diceret? Cui tamē uulneri subiecit continuo medicinā, præceptum fraternæ recōciliatiōis adiungens. Mox quippe ait, Si ergo offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, &c. Aut qis æstimaret q; magnū peccatū sit, dies obseruare & mēses & annos & tēpora: sicut obseruāt qui certis diebus siue mēsi bus siue annis uolūt uel nolūt aliquid incohare, eo q; secundū uanas doctrinas hominū fausta uel infausta existimēt tēpora: nisi huius mali magnitudinē ex timore Apostoli p̄fereamus, qui talibus ait, Timeo ne fortē sine causa laborauerim in uobis. Hinc accidit, q; peccata quæuis magna & horreda cum in consuetudinē uenerint, aut parua aut nulla esse credūtur: usq; adeo ut non solū non occultanda, uerū etiā iam prædicanda ac diffamanda uideant: quādo sicut scriptū est, Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit benedicif. Talis in diuinis libris iniquitas & clamor uocat. Sicut habes apud Esaiā prophetā de uinea mala: Expectaui, inquit, ut faceret iudiciū, fecit autē iniquitatē, & non iustitiā, sed clamorē. Vnde est illud in Genesi, Clamor Sodomorum & Gomorrhæorū multiplicatus est. Quia nō solū iam apud eos non puniebātur illa flagitia, uerū etiā publice uelut lege frequentabant. Sic nostris tēporibus ita multa mala, etsi nō talia, in apertam consuetudinē iam uenerūt, ut pro his nō solū ex cōmunicare aliquē laicū nō audeamus, sed nec clericū degradare. Vnde cum exponerē ante aliquot annos epistolā ad Galatas, in eo ipso loco ubi ait Apostolus, Timeo ne fortē sine causa laborauerim in uobis: exclamare cōpulsus sum, Vg peccatis hominū que sola inuisitata exhorrescimus, uisitata uero pro quibus abluendis filij dei sanguis effusus est, quāuis tā magna sint, ut omnino claudī cōtra sese faciāt regnū dei, sæpe uidēdo omnia tolerare, sepe tolerādo nōnulla etiā facere cogimur. Atq; utinā ò dñe non omnia quæ non poterimus prohibere, faciamus. Sed uidero utrum me immo deratus dolor incaute aliquid compulerit dicere. Hoc nunc dicā quod quidē & in alijs opusculo meorū locis sæpe iam dixi. Duabus ex causis peccamus: aut nō uidēdo quid facere debeamus, aut non faciendo quod debere fieri iam uidemus. Quorū duorū illud ignoratiæ malū est, hoc infirmitatis. Contra quæ quidē pugnare nos cōuenit, sed profecto uincimur, nisi diuinitus adiuuemur, ut non solū uideamus quid faciendū sit, sed etiam accedente sanitate delectatio iustitiæ uincat in nobis earū rerū delectationes quas uel habere cupiēdo, uel amittere metuēdo sciētes uidētesq; peccamus: iam nō solum peccatores, quod eramus etiā cum per ignorantia peccabamus, uerū etiā legis præuicatores, cum id non facimus quod faciendū iam esse nouimus, uel facimus quod nō faciendū esse iam scimus. Quapropter non solū si peccauimus ut ignoscat, propter quod dicimus, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus

debitoribus nostris: uerū etiā ne peccemus ut regat, propter quod dicimus, Ne nos inferas in tētationē: ille rogandus est cui dicitur in Psalmo, Dñs illuminatio mea & salus mea: ut illuminatio detrahat ignorantia, salus infirmitatem. Nam & ipsa pœnitētia quādo digna causa est secundū morem ecclesię ut agat, plerūq; infirmitate non agit: quia & pudor timor est displicendi, dum plus delectat hominum æstimatio, q; iustitia qua se quisq; humiliat pœnitēdo. Vnde non solū cū agitur pœnitentia, uerū etiā ut agatur, dei misericordia necessaria est. Alioquin nō diceret Apostolus de quibusdā, Ne fortē det illis deus pœnitentiam. Et ut Petrus amare fletet, præmisit Euangeliū, & ait, Respexit eum dñs. Qui uero in Ecclesia remitti peccata non credens, contemnit tantā diuini muneris largitatē, & in hac obstinatione mentis diem claudit extremū, reus est illo irremissibili peccato in spiritum sanctū, in quo Christus peccata dimittit. De qua questione difficili in quodā propter hoc solū cōscripto libello enucleatissime quantū potui disputauī. Iam uero de resurrectione carnis nō sicut quidam reuixere iterumq; sunt mortui, sed in æternam uitā, sicut Christi ipsius caro resurrexit, quemadmodū possim breuiter disputare, & omnibus quæstionibus quæ de hac re moueri assolēt satisfacere, nō inuenio. Resurrectionē tamē carnē omnium quicumq; nati sunt hominū atq; nascentur, & mortui sunt atq; morientur, nullo modo dubitare debet Christianus. Vnde primo occurrit de abortiuis foetibus quæstio, qui iam quidē nati sunt in uteris matrū, sed nondū ita ut iam possint nasci. Si enim resurrecturos eos dixerimus, de ijs qui iam formati sunt, tolerari potest utcumq; quod dicitur. Informes uero abortus, quis non procliuus perire arbitretur, sicut semina quæ concepta non fuerint? Sed quis negare audeat, etsi affirmare nō audeat, id acturam resurrectionem, ut quicquid formæ defuit impleatur? Atq; ita non desit perfectio quæ accessura erat tēpore, quemadmodū nō erunt uitia que accesserūt tēpore: ut neq; in eo qd aptum & cōgruum & dies allaturi fuerant, natura fraudet: neq; in eo quod aduersum atq; contrariū dies attulerāt, natura turpetur: sed integre quod nondū erat integrū, sicut instaurabit quod fuerat uitiatū. Ac per hoc scrupulosissime quidē inter doctissimos quæri ac disputari potest, quod utrū ab homine inueniri possit ignoro, quando incipiat homo in utero uiuere. Vtrū sit quædam uita occulta quæ nondū motibus uiuētis appareat. Nam negare uixisse puerperia, quæ propterea membratim exsecantur & eiciūtur ex uteris prægnantiū, ne matres quoq; si mortua ibi relinquuntur occidant, impudentia nimia uidetur. Ex quo autē incipit homo uiuere, ex illo utiq; iā mori potest. Mortuus uero, ubicunq; illi mors potuit euenire, quō ad resurrectionē non pertineat mortuorum, repere non possum. Neq; enim & monstra que nascuntur & uiuūt, quālibet cito moriātur, aut resurrectione negabūtur, aut ita uitiatā resurrectione credenda sunt, ac nō potius correctā emēdataq; natū

Psal. 26

Misericordia dei necessaria ubiq; Cap. LXXXII

2. Tim. 3

Luc. 22

Peccatū in spiritum sanctum LXXXIII

De uerbis domini serm. 11

Carnis resurrectio. Cap. LXXXIII

Fœtus abortiui. LXXXV

Fœtus in utero quando uiuere incipiat. Cap. LXXXVI

Monstrifœtus. Cap. LXXXVII 4. sen. dist. 4 cap. illud

ra. Absit enim ut illū bimembrē, qui nuper natus est in Oriēte, de quo & fratres fidelissimi qui eum uiderunt retulerūt, & sanctae memoriae Hieronymus presbyter scriptū reliquit: Absit, inq̄, ut unū hominē duplicē ac non potius duos, quod futurū fuerat, si gemini nascerent, resurrecturos existimemus. Ita cetera quae singuli quicq̄ partus uel amplius uel minus aliquid habēdo, uel quadā nimia deformitate monstra dicūtur, ad humanā naturae figurā resurrectionē reuocabūtur: ita ut singule animae singula sua corpora obtineāt, nullis cohaerētibus etiā quaecūq̄ cohaerentia nata fuerāt: sed seorsum sibi singulis suamēbra gestātibus, quibus humani corporis completur integritas. Non autē perit deo terrena materies de qua mortaliū creatur caro: sed in quēlibet puluerē cineremūte soluat, in quoslibet halitus aurasq̄ diffugiat, in quacūq̄ aliorū corporū substantiā uel in ipsa elementa uertatur, in quorūcūq̄ animalū etiā hominū cibum cedat carnēq̄ mutetur, illi animae humanae puncto tēporis redit, quae illam primitus ut homo fieret, cresceret, uiueret, animauit. Ipsa itaq̄ terrena materies, quae discedente anima fit cadauer, non ita resurrectionē reparabitur, ut ea quae dilabūtur & in alias atq̄ alias aliarum rerum species formasq̄ uertitur, quibus ad corpus redeant unde dilapsa sunt, ad eandem quoq̄ corporis partes ubi fuerunt, redire necesse sit. Alioquin si capillis capitis redit quod tā crebra tonsura detraxit, si unguibus quod toties dempsit exectio, immoderata & indecens cogitātibus & ideo resurrectionē carnis nō credētibus occurrit informitas. Sed quēadmodū si statua cuiuslibet solubilis metalli aut igne liquefceret, aut cōtereret in puluerem, aut cōfundetur in massam, & eam uellet artifex rursus ex illius materię quātitate reparare, nihil interesset ad eius integritatē, quae particula materiae cui mēbro statuae redderetur, dum tamen totū ex quo cōstituta fuerat restituta resumeret: ita deus mirabiliter atq̄ ineffabiliter artifex, de toto quo caro nostra constitit, eam mirabili & ineffabili celeritate restituet. Nec aliquid attinebit ad eius redintegrationem, utrū capilli ad capillos redeāt, & ungues ad ungues: an quicquid eorū perierat mutetur in carnem, & in partes alias corporis reuocetur, curāte artificis prouidentia ne quid indecens fiat. Nec illud est cōsequens, ut ideo diuersa sit statura reuiuiscētū singulorū, quia fuerat diuersa uiuētium, aut macri cum eadē macie, aut pingues cum eadē pinguedine reuiuiscant. Sed si hoc est in consilio creatoris, ut in effigie sua cuiusq̄ proprietates & discernibiles similitudo seruetur, in ceteris aut corporis bonis aequalia cūcta reddātur: ita modificabit illa in unoquoq̄ materies, ut nec aliud ex ea pereat, & quod alicui defuit ille suppleat, qui etiā de nihilo potuit quod uoluit operari. Si autē in corporibus resurgentiū rationalis inaequalitas erit, sicut est uocū quibus cantus implet: hoc fiet cuiq̄ de materia corporis sui, quod & hominem reddat aequalē angelicis cōtibus, & nihil incōueniēs eorū ingerat sensib. Indecorū quippe aliquid ibi non

erit, sed quicquid futurū est, hoc decebit, quia nec futurū est si non decebit. Resurgēt igit̄ sanctorū corpora sine ullo uitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptiōe, onere, difficultate. In quibus tāta facilitas resurgēdi, quāta felicitas erit. Propter q̄d & spiritalia dicta sunt, cū pculdubio corpora sint futura, nō spiritus. Sed sicut nūc corpus animale dicit, quod tamē corpus nō anima est: ita tūc spiritale corpus erit, corpus tamē nō spūs erit. Proinde quantū attinet ad corruptionē, quae nunc aggrauat animā, & ad uitia, quibus caro aduersus spiritū cōcupiscit, tūc nō erit caro sed corpus, quia & coelestia corpora perhibent. Propter q̄d dictū est, Caro & sanguis regnum dei nō possidebūt. Et tanq̄ exponēs quid dixerit, Neq̄ corruptio, inq̄t, incorruptionē possidebit. Quod prius dixit, caro & sanguis, hoc posteri⁹ dixit corruptio: & quod prius regnū dei, hoc posteri⁹ incorruptionē. Quātum autē attinet ad substantiā, etiā tūc caro erit. Propter quod & post resurrectionē corpus Christi caro appellatū est. Sed ideo ait Apostolus, Seminaū corpus animale, resurget corpus spiritale: qm̄ tāta erit tūc cōcordia carnis & spiritus, uiuificāte spiritu sine sustentaculi alicuius indigētia subditā carnē, ut nihil nobis repugnet ex nobis, sed sicut foris neminē, ita nec intus nos ipsos patiamur inimicos. Quicūq̄ uero ab illa perditōis massa quae facta est per hominē primū, non liberant per unū mediatorē dei & hominū, resurgēt quidē etiā ipsi unusquisq̄ cū sua carne, sed ut cū diabolo & angelis eius puniātur. Vtrū sanē ipsi cū uitijs & deformitatibus suorū corporū resurgant, quicūq̄ in eis uitiosa & deformia mēbra gestarūt, inquirēdo laborare quid opus est: Neq̄ em̄ fatigare nos debet incerta eorū habitudo uel pulchritudo, quorū erit certa & sempiterna dānatio. Nec moueat quō in eis erit corpus incorruptibile si dolere poterit, aut quō corruptibile si mori nō poterit. Non est enim uera uita, nisi ubi feliciter uiuūt: nec uera incorruptio, nisi ubi salus nullo dolore corrupit. Vbi autē infelix mori nō sinūt, ut ita dicā, mors ipsa nō moritur: & ubi dolor perpetuus nō interimit sed affligit, ipsa corruptio nō finit. Hae in sanctis scripturis secunda mors dicit. Nec prima tamen mors, qua suū corpus anima relinquere cogit, nec secūda qua poenale corpus animā relinquere nō permittitur, homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sanē omniū poena erit eorū, qui preter peccatū, quod originale traxerūt, nullū insuper addiderūt: & in ceteris qui addiderūt, tāto quisq̄ tolerabiliorē ibi habebit dānationē, quāto hic minorē habuit iniquitatē. Remanētibus itaq̄ angelis & hominibus reprobis in eterna poena, tūc sancti sciēt plenius quid boni eis cōtulerit gratia. Tunc reb. ipsis euidētibus, apparebit q̄d in psalmo scriptū est, Misericordiā & iudiciū cātabo tibi dñe. Quia nisi per indebitā misericordiā nemo liberat, et nisi per debitū iudiciū nemo damnat. Tūc nō latēbit q̄d nūc latet, cū de duobus paruulis unus esset assumēdus per dei misericordiā, alius per iudiciū relinquēdus, in quo is qui assumeret agnosceret, quid

Instratio carnis quocūq̄ modo perierit.

LXXXVIII

Superflua instruat corporibus nō accedent. Cap. LXXXIX

Corporibus suis decor adetur. Ca. XC

Resurgēt corpora omnia

1. Cor. 15

1. Cor. 15

Corporibus

Instratio carnis

2. Cor. 12

Sancti plenius cognoscent bonitatem dei

Quae necesse est

Cap. XC

quid sibi per iudiciū deberet nisi misericordia subueniret: cur ille potius q̄ iste fuerit assumptus, cū causa una esset ambobus: cur apud quosdā non factae sunt uirtutes, quae si factae fuissent, egissent illi homines poenitentia, et facte sint apud eos qui nō fuerat credituri. Apertissime nanq̄ dñs dicit, Vae tibi Corozaim, & uae tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone facte fuissent uirtutes quae factae sunt in uobis, olim in cilicio & cinere poenitentia egissent. Nec utiq̄ deus iniuste noluit saluos fieri, cū possent salui esse si uellent. Tūc in clarissima luce sapientiae uidebit quod nūc priorū fides habet, ante q̄ manifesta cognitiōe uideat, q̄ certa & immutabilis & efficacissima sit uoluntas dei, q̄ multa possit & nō uelit, nihil autē uelit q̄d nō possit: q̄ sit uerū q̄d in Psalmo canit: Deus autē noster in caelo sursum, in caelo & in terra omnia quaecūq̄ uoluit fecit. Quod utiq̄ nō est uerū, si aliqua uoluit & non fecit. Et q̄d est indignius, ideo non fecit qm̄ ne fieret q̄d uolebat omnipotēs, uolūtas hominis impediret. Non ergo fit aliquid nisi omnipotēs fieri uelit, uel sinēdo ut fiat, uel ipse faciēdo. Nec dubitandū est deū facere bene etiā sinēdo fieri quēcūq̄ fuit male. Non enim hoc nisi iusto iudicio linīt. Et pfecto bonū est omne q̄d iustū est. Quāuis ergo ea quae mala sunt, in quātū mala sunt nō sint bona: tamē ut non solū bona sed etiā sint & mala, bonū est. Nā nisi esset hoc bonū ut essent & mala, nullo modo esse sinerent ab omnipotēte bono. Cui proculdubio q̄ facile est quod uult facere, tā facile est q̄d nō uult esse, nō sinere. Hoc nisi credamus, periclitatur ipsum nostrae fidei cōfessionis initiū, quānos in deū patrē omnipotētē credere cōfitemur. Neq̄ em̄ ueraciter ob aliud uocat omnipotēs, nisi quia quicquid uult potest, nec uolūtate cuiuspiā creaturae uolūtatis omnipotētis impedit effectus. Quāobrē uidentū est quēadmodū sit de deo dictum, quia & hoc Apostolus uerissime dixit, quia omnes homines uult saluos fieri. Cū enim nō omnes, sed multo plures nō fuit salui, uidetur utiq̄ nō fieri q̄d deus uult fieri, hūana scilicet uolūtate impediēte uoluntate dei. Quā enim quārit causa, cur non omnes salui fiāt, respōderi solet, quia hoc ipsi nolūt. Q̄d quidē de paruulis dici nō potest, quorū nondū est uelle, seu nolle. Nā q̄d infantili motu faciūt, si eorū uolūtati iudicaretur esse tribuendū, q̄ baptizant, cū resistūt quantū possunt, etiā nolētes saluos eos fieri diceremus. Sed apertius dñs in euāgelio cōpellāsimpiā ciuitatē: Quoties, inq̄t, uolui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos & noluit: tanq̄ dei uoluntas superata sit hominū uolūtate, & infirmis nō lēdo impediētibus. non potuerit facere potētissimus quod uolebat. Et ubi est illa omnipotētia qua in caelo & in terra omnia quaecūq̄ uoluit fecit, si colligere filios Hierusalem uoluit & nō fecit? An potius & illa quidē filios suos ab ipso colligi noluit, sed ea quoq̄ nolēte filios eius collegit ipse quos uoluit: q̄a in caelo & in terra nō quadā uoluit & fecit, quadā uero uoluit & nō fecit, sed omnia quēcūq̄ uoluit fecit. Quis porro tā impie desipiat ut dicat deū malashominū uo

lūtates quas uoluerit, qm̄ uoluerit, ubi uoluerit, in bonū nō posse cōuertere: Sed eū facit, per misericordiā facit: cū autē nō facit, per iudiciū non facit. Quā cuius uult miseretur: & quē uult indurat. Q̄d cū diceret Apostolus, gratiā cōmēdabat, ad cuius cōmendationē de illis in Rebecca utero geminis fuerat iā locutus: quibus nondū natis, nec aliquid agētibus boni seu mali, ut secundū electionē ppositū dei maneret, nō ex operibus, sed ex uocāte dictū est ei, quia maior seruiet minori. Propter q̄d adhibuit alterū propheticū testimoniū ubi scriptū est, Iacob dilexi, Esau autē odio habui. Senties autē quē admodū posset hoc q̄d dictū est permouere eos q̄ penetrare intelligēdo nō possunt hanc altitudinē gratiae. Quid ergo dicemus ait: Nūquid iniquitas est apud deū? Absit. Iniquū em̄ uidet ut sine ullis bonorū malorumūte operū meritis, unū deus diligat, odiatq̄ alterū. Quā in re si futura opera uel bona huius uel mala illius, quae deus utiq̄ p̄sciebat, uellet intelligi, nequa q̄ diceret, non ex operibus, sed diceret, ex futuris operibus, eoq̄ modo istam solueret quāstionē: imō nullā quā solui opus esset faceret quāstionē. Nūc uero cū respōdisset, absit, id est absit ut sit iniquitas apud deū, mox ut probaret nulla hoc iniquitate dei fieri, inquit, Moysi em̄ dicit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiā praestabo cui misericors fuero. Quis enim nisi impiens deū iniquū putet, siue iudiciū poenale ingerat digno, siue misericordiā praestet indigno? Deniq̄ infert & dicit. Igitur nō uolentis, neq̄ currentis, sed miserētis est dei. Ambo itaq̄ gemini natura filij irā nascebantur, nullis quidē operibus proprijs, sed originaliter ex Adā uinculo dānationis obstricti. Sed qui dixit, miserebor cui misertus ero, & misericordiā praestabo cui misericors fuero, Iacob dilexit per misericordiā gratiā. Esau autē odio habuit per iudiciū debitū. Quod cum deberetur ambobus, in altero alter agnouit non de suis distātibus meritis sibi esse gloriandū, q̄ in eadem causa idem supplicium nō incurrit, sed de diuinā gratiae largitate, quia nō uolētis neq̄ currētis, sed miserētis est dei. Altissimo quippe ac saluberrimo sacramēto uniuersa facies, atq̄ (ut ita dixerim) uultus sanctarū scripturarū bene intueres id admonere inuenitur, ut qui gloriāt, in dño glorieē. Cum autē Apostolus misericordiā dei cōmendasset in eo quod ait, Igitur non uolētis neq̄ currētis, sed miserētis est dei: deinde ut etiam iudiciū cōmendaret, quoniā in quo non fit misericordia, non iniquitas fit, sed iudiciū, nō est quippe iniquitas apud deū: cōtinuo subiecit atq̄ ait, Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitauit, ut ostendam in te potentia meam, & ut annūciēs nomē meū in uniuersa terra. Quibus dictis ad utrūq̄ cōcludens, id est ad misericordiā & ad iudiciū, inquit, Ergo cuius uult miseretur deus, & quē uult obdurat. Misereē, scilicet magna bonitate, obdurat nulla iniquitate, ut nec liberatus de suis meritis glorieē, nec dānatus nisi de suis meritis cōqueratur. Sola enim gratia redēptos discernit a perditis, quos in unam perditionis cōcreuerat massam

Rom. 9

Malach. 1

Exo. 33

Rom. 9 Eph. 2

Misericordia & iudiciū dei Cap. XCIX

Exo. 9

ab

ab origine ducta causa cōmunis. Hoc autē qui eo modo audit ut dicat, quid adhuc cōquerit? Nam uolūtati eius quis resistit: tāquā propterea malus non uideatur esse culpādus, quia deus cuius uult miseret, & quē uult obdurat: absit ut pudeat nos hoc respōdere, quod respōdisse uidemus Apostolum, O homo tu quis es qui respōdeas deo? Numquid dicit figmētū ei qui se finxit, quid me fecisti sic? An non habet potestātē figulus lutī ex eadem massa facere, aliud quidē uas in honorē, aliud uero in cōtumeliā? Hoc em̄ loco quidā stulti putant Apostolū in respōsione defecisse, & inopia reddē dā rationis repressisse cōtradictoris audaciā. Sed magnū habet pondus quod dictū est, O homo tu quis es? Et in talibus quæstionibus ad suā capacitātē cōsiderationē reuocat hominē uerbo quidē breui, sed re ipsa magna est redditio rationis. Si enim non capit hęc, quis est qui respondeat deo? Si autē capit, magis non inueniet quid respōdeat. Videt enim si capit, uniuersū genus humanum tam iusto iudicio diuino in apostatica radice damnatū, ut etiā si nullus inde liberaretur, nemo recte posset dei uituperare iustitiā: & qui liberantur, sic oportuisse liberari: ut ex plurib. non liberatis, atq; in dānatione iustissima derelictis, ostēderet quid meruisset uniuersa cōspersio, & quō etiā istos debitū iudiciū dei duceret, nisi eius indebita misericordia subueniret: ut uolentiū de suis meritis gloriari, omne os obstruatur: & qui gloriatur, in dño gloriatur. Hęc sunt magna opera dñi, exquisita in omnes uolūtates eius: & tam sapiēter exquisita, ut cū angelica & humanā creatura peccasset, id est non quod ille, sed qd uoluit ipsa fecisset, etiā per eandē creaturā uoluntatē, qua factū est quod creator noluit, impletet ipse qd uoluit: bene utēs & malis, tāquā summe bonus, ad eorū dānationē quos iuste prædestinauit ad pōnā, & ad eorū salutem quos benigne prædestinauit ad gratiā, Quantum enim ad ipsos attinet, quod deus noluit fecerunt: quantū uero ad omnipotentiam dei, nullo modo id efficere ualuerūt. Hoc quippe ipso quod cōtra uoluntatē dei fecerūt, de ipsis facta est uolūtas eius. Propterea nanq; magna opera dñi exquisita in omnes uolūtates eius, ut miro & ineffabili modo non fiat præter eius uoluntatē, quod etiā cōtra eius sit uoluntatē: quia non fieret si nō sineret: nec utiq; nolēs sinit, sed uolēs. Nec sineret bonus fieri male, nisi omnipotēs etiam de malo facere posset bene. Aliquādo autē bona uolūtate homo uult aliquid quod deus non uult, etiā ipse bona multo amplius multoq; certius uolūtate: nam illius mala uolūtas esse nūquā potest. Tanquā si bonus filius patrē uelit uiuere, quem deus bona uolūtate uult mori. Et rursus fieri potest, ut hoc uelit homo uolūtate mala qd deus uult bona: uelut si malus filius uelit mori patrē, uelit hoc etiā deus. Nēpe ille uult quod non uult deus, iste uero id uult, quod uult & deus: & tñ bonæ uoluntati dei pietas illius potius cōsonat, quā aliquid uolētis, q̄ huius idem uolētis impietas. Tantū interest quid uelle hominī, quid deo cōgruat, & ad quē finem suā quisq; referat uo-

luntatē, ut aut approbetur aut improbetur. Nam deus quasdam uolūtates suas utiq; bonas implet per malorū hominū uolūtates malas. Sicut per ludæos maleuolos bonā uolūtate patris Christus p nobis occisus est. Quod tñ bonū factū est, ut apostolus Petrus quando id fieri nolebat, Satanā ab ipso qui occidit uenerat diceretur. Quam bonē ap parebāt uolūtates priorū fidelīū, qui nolebant apostolū Paulū Hierusalem pergere, ne ibi pateretur mala quæ propheta Agabus prædixerat: & tamē deus hęc illum pati uolebat pro annūcianda fide Christi, exercens martyre Christi, Neq; iste bonā uoluntatē suā impleuit per Christianorū uoluntates bonas, sed per ludæorū malas: & ad eum potius pertinebāt qui nolebāt qd uolebat, q̄ illi per quos uolentes factū est qd uolebat, quia id ipsum quidē, sed ipse per eos bona, illi autē mala uolūtate fecerūt. Sed quātālibet sint uolūtates uel angelorū uel hominū, uel bonorū uel malorū, uel illud quod deus uel aliud uolētēs q̄ deus, omnipotētis uolūtas dei semper inuicta est: quæ mala esse nunquā potest, quia etiā cum mala irrogat, iusta est, & profecto quæ iusta est mala non est. Deus igit omnipotens siue per misericordiā cuius uult misereatur, siue per iudiciū quē uult obduret, nec inique aliquid facit, nec nisi uolens quicquā facit, & omnia quæcūq; uult facit. Ac per hoc cū audimus & in sacris literis legimus, q̄ uelit omēs homines saluos fieri: quāuis certū sit nobis nō omnes homines saluos fieri, non tamē ideo debemus omnipotentissimæ dei uolūtati aliquid derogare, sed ita intelligere qd scriptū est, Qui uult omnes homines saluos fieri: tanquā diceret, nullū hominē fieri saluum, nisi quē saluū fieri ipse uoluerit: nō q̄ nullus sit hominū, nisi quem saluum fieri uelit, sed quod nullus fiat nisi quē uelit, & ideo sit rogandus ut uelit, quia necesse est fieri si uoluerit. De orādo quippe deo agebat Apostolus, ut hoc diceret: Sic em̄ intelligimus id quod in Euāgelio scriptū est: Qui illuminat omnē hominē: nō quia nullus est hominū qui nō illumineat, sed quia nisi ab ipso nullus illuminat. Aut certe sic dictū est: Qui oēs homines uult saluos fieri, non q̄ nullus hominū esset quem saluum fieri nollet, qui uirtutes miraculorum facere noluit apud eos quos dicit acturos fuisse pōnitentiā si fecisset: sed ut oēs homines omne genus humanū intelligamus per quasq; differētiās distributū, reges, priuatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, fatuos, diuites, pauperes, mediocres, mares, foeminas, infantes, pueros, adolefcētes, iuuenes, seniores, senes: in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artib. omnibus, in professionibus omnibus, in uoluntatum & conscientiarū uarietate innumerabili constitutos, & si quid aliud differētiarū est in hominibus. Quid est enim eorum unde nō deus per unigenitum suum dominū nostrum per omnes gentes saluos fieri homines uelit, & ideo faciat, quia omnipotens uelle inaniter non potest quodcūq; uoluerit? Præceperat enim Apostolus, ut oraretur pro

Rom. 9

Lib. 15. de ciuitate dei, cap. 1

Nihil fit cōtra uolūtatem dei. Cap. C

Psal. 110

Bona uolūtas, alia Dei, alia hominis. CI

1. sent. 13. cap. 10

Voluntate cap. 10

1. sent. 13. cap. 10

Excultatio Apostoli uult omnes saluos fieri. C

Voluntate quæ sit futura. Cap. CV

2. sent. 13. cap. 10. uero. 7. 2. 5. ca. angeli.

Libertate arbitrii. Cap. CVI

pro singulis hominibus, & specialiter addiderat, pro regibus & ijs qui in sublimitate sunt, qui putari poterāt fastu & superbia seculari a fidei Christiana humilitate abhorre. Proinde dicēs, Hoc em̄ bonū est corā saluatore nostro deo, id est ut etiam pro talib. oretur: statim ut desperationē tolleret, addidit, Qui omnes homines uult saluos fieri, & in agnitionē ueritatis uenire. Hoc quippe deus bonum iudicauit, ut orationibus humiliū, dignaret salūtē prestare sublimiū. Quod utiq; iam uidemus impletū. Isto locutiōis modo & dñs est usus in euāgelio, ubi ait Phariseis, Decimatis mentam & rutam & omne olus. Neq; enim Pharisei & quæcūq; aliena & omniū per omnes terras alienigenarum omnia olera decimabāt. Sicut ergo hic omne olus, omne olerū genus: ita & illic omnes homines, omne hominū genus intelligere possumus: & quocūq; alio modo intelligi potest, dum tamē credere nō cogamur aliquid omnipotentē deū uoluisse fieri, factūq; nō esse: qui sine ullis ambiguitatibus si in cœlo & in terra, sicut & ueritas cantat, omnia quæcūq; uoluit, fecit, profecto facere noluit quod cūq; non fecit. Quapropter etiā primū hominē deus in ea salute in qua cōditus erat, custodire uoluit, eūq; opportuno tēpore post genitos filios sine interpositione mortis ad meliora perducere, ubi iā nō solū peccatū nō cōmittere, sed nec uolūtate posset habere peccadi, si ad permanendū sine peccato sicut factus erat perpetuā uoluntatē habiturū esse præscisset. Quia uero eum male usurū libero arbitrio, hoc est peccaturū esse præsciebat, ad hoc potius præparauit uoluntatē suā, ut bene ipse faceret, etiā de malefaciēte, ac sic hominis uolūtate mala non euacuaret, sed nihilominus impleret omnipotētis bona. Sic em̄ oportebat prius hominē fieri, ut & bene uelle posset & male, nec gratis si bene, nec impune si male: postea uero sic erit, ut male uelle nō possit, nec ideo libero carebit arbitrio. Multo quippe liberius erit arbitriū, q̄ omnino nō poterit seruire peccato. Neq; enim culpā da est uolūtas, aut uolūtas non est, aut libera dicenda nō est, qua beati esse sic uolumus, ut esse miserī nō solū nolimus, sed nequaquā prorsus uelle possumus. Sicut ergo nūc etiā anima nostra nolle infelicitatē, ita tunc nolle iniquitatē semper habitura est. Sed ordo prætermittēdus nō fuit, in quo deus uoluit ostēdere, q̄ bonū sit animal rationale quod etiā peccare possit, quāuis sit melius, quod peccare nō possit: sicut minor fuit immortalitas, sed tñ fuit in qua posset etiā mori, quāuis maior futura sit in qua non possit mori. Illā natura humana perdidit per liberū arbitriū, & hanc est acceptura per gratiā quam fuerat, si nō peccasset, acceptura per meritū: quāuis sine gratia nec tunc ullum meritū esse potuisset. Quia etsi peccatū in solo libero arbitrio erat constitutū, non tamē iustitiæ retinēdæ sufficiebat liberū arbitriū, nisi participatione immutabilis boni diuinū adiutoriū præberetur. Sicut enim mori est in hominis potestate cum uelit, nemo est enim qui nō seipsum, ut nihil aliud dicā, uel non uescēdo possit occidere, ad uitā uero tenē

dam uolūtas non satis est, si adiutoria siue alimentorū siue quorūq; tutaminum desint, Sic homo in paradiso ad se occidendū relinquēdo iustitiā idoneus erat per uolūtate, ut autē ab eo teneretur uita iustitiæ, parum erat uelle, nisi ille qui eum fecerat adiuuaret. Sed post illam ruīnam maior est miserī cordia dei, quādo & ipsum liberū arbitriū liberandum est a seruitute, cui dominaat cum morte peccatū. Nec omīno per seipsum, sed per solā dei gratiam, quæ in fide Christi posita est, liberatur: ut uoluntas ipsa, sicut scriptū est, a dño præparetur, quæ cætera dei munera capiātur per quæ ueniat ad munus æternū. Vnde & ipsam uitā æternam, quæ certa merces est operū bonorum, gratiā dei appellat Apostolus: Stipēdiū em̄ (inquit) peccati mors, gratia autē dei uita æterna in Christo Iesu dño nostro. Stipēdiū pro opere militiæ debitū redditur, non donatur: ideo dixit, Stipēdiū peccati mors: ut mortē peccato nō immerito illatā, sed debitam demonstraret. Gratia uero nisi gratis sit, gratia non est. Intelligendū est igitur etiā ipsa hominis bonā merita esse dei munera, quibus cū uita æterna reddat, quid nisi gratia pro gratia redditur? Sic ergo factus est homo rectus, ut & manere in ea rectitudine posset, non sine adiutorio diuino, & suo fieri peruersus arbitrio: utriūlibet horū elegisset, dei uolūtas fieret, aut etiā ab illo, aut certe de illo. Proinde quia suā maluit facere q̄ dei, de illo facta est uolūtas dei, qui ex eadē massa perditionis quæ de illius stirpe pfluxit, facit aliud uas in honorē, aliud in contumeliā: in honorē, per misericordiā: in contumeliā, per iudiciū: ut nemo glorie in homine, ac per hoc nec in se. Nam neq; per ipsum liberamur unū mediatorē dei & hominū, hominem Christū Iesum, nisi esset & deus. Sed cū factus est Adam homo scilicet rectus, mediatore non opus erat. Cum uero genus humanū peccata lōge separauerūt a deo, per mediatorem qui solus sine peccato natus est, uixit & occisus est, reconciliari nos oportebat deo usq; ad carnis resurrectionē in uitā æternā: ut & humana superbia per humilitatē dei argueretur ac sanaretur, & demonstraretur hominī q̄ lōge a deo recesserat, cum per incarnatū deū reuocaretur, & per hominē deū exemplū obediētiae cōtumaci hominī præberetur, & unigenito sciipiēte formā serui, quæ nihil ante meruerat, fons gratiæ panderetur, & carnis etiā resurrectio redēptis promissa in ipso redēptore præmonstraretur, & per eandē naturā quam se decepsisse latrabatur diabolus uinceretur: nec tamē homo gloriaretur, ne iterū superbia nasceretur: & si quid aliud de tāto mediatoris sacramēto a proficiētibus uideri & dici potest, aut tantū uideri, etiā si non dici potest. Tempus autem quod inter hominis mortē & ultimam resurrectionē interpositū est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæq; digna est uel requie uel ærumna, pro eo quod sortita est in carne cum uiueret. Neq; negandū est defunctorum animas pietate suorum uiuentiū releuari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, uel eleemosynæ in ecclesia fiūt. Sed eis hęc profunt, qui

Gratia & stipēdiū peccati. Cap. CVII

2. sent. dist. 24. cap. 1

Mediator Christi. Ca. CVIII

Locus animarū usq; ad iudiciū futurū. CIX

Bona opera pro defunctis. Cap. CX

qui cum uiuerent, ut hac sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est enim quidam uiuendi modus, nec tam bonus ut non requirat ista post mortem, nec tam malus ut ei non prosint ista post mortem. Est uero talis in bono, ut ista non requirat, & est rursus talis in malo, ut nec his ualeat cum hac uita transierit adiuuari. Quocirca hic omne meritum comparat, quo possit post hanc uitam releuari quiescit uel grauari. Nemo autem se speret quod hic neglexerit cum obierit apud deum promereri. Non igitur ista quae pro defunctis commendatis frequenter ecclesia, illi apostolica sunt aduersa sententiae, qua dictum est, Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea quae per corpus gessit, siue bonum, siue malum: quia etiam hoc meritum sibi quisque cum in corpore uiueret comparauit ut ei possent ista prodesse. Non enim omnibus profunt. Et quare non omnibus profunt, nisi propter differentiam uitae quam quisque gessit in corpore. Cum ergo sacrificia siue altaris siue quarumque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro ualde bonis gratiarum actiones sunt: pro non ualde malis, propitiationes sunt: pro ualde malis etsi nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunque uiuorum consolationes sunt. Quibus autem profunt, aut ad hoc profunt, ut sit plena remissio, aut certe tolerabilior fiat ipsa damnatio. Post resurrectionem uero facta uniuerso completoque iudicio, suos fines habebunt ciuitates duae, una Christi, altera diaboli: una bonorum, altera malorum: utraque tamen angelorum & hominum. Istis uoluntas, illis facultas non poterit ulla esse peccandi: uel ulla conditio moriendi, istis in aeterna uita uere felicitate uiuentibus, illis infelicitate in aeterna morte sine moriendi potestate durantibus, quoniam utriusque sine fine. Sed in beatitudine isti alius alio praestabilius, in miseria uero illi alius alio tolerabilius permanebunt. Frustra itaque nonnulli, imo quod plurimi aeternam damnationem poenam, & cruciatum sine intermissione perpetuos, humano miserant affectu, atque ita futurum esse non credunt: non quidem scripturis aduersando diuinis, sed pro suo motu dura quaeque molliendo, & in leniore flectendo sententiam, quae putant in eis terribilius esse dicta quam ueritas. Non enim obliuiscitur, inquit, misereri deus, aut continebit in ira sua miserationes suas. Hoc quidem in Psalmo legitur sancto. Sed de his sine ullo scrupulo intelligitur, qui uasa misericordiae nuncupant, quia & ipsi non pro meritis suis, sed deo miserante de miseria liberantur. Aut si hoc ad omnes existimant pertinere, non ideo necesse est ut damnationem opinentur posse finiri eorum, de quibus dictum est, Et ibunt hi in supplicium aeternum: ne isto modo putetur habitura finem quandoque felicitas etiam illorum, de quibus e contrario dictum est, Iusti autem in uita aeterna. Sed poenas damnatorum ceteris temporum interuallis existimant, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari: etiam sic quippe intelligi potest manere in illis ira dei, hoc est ipsa damnatio. Haec enim uocat ira dei, non diuini animi perturbatio: ut in ira sua, hoc est manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas, non aeterno supplicio finem dando, sed leuam adhibendo uel inter-

ponendo cruciatibus. Quia nec Psalmus ait, ad finem iram suam, uel post iram suam, sed in ira sua. Quae si sola esset quanta ibi minima cogitari potest, perire a regno dei, exulare a ciuitate dei, alienari a uita dei, carere tam magna multitudine dulcedinis dei quam abscondit timetibus se, perfecit autem sperantibus in se, tam grandis est poena ut ei nulla possint tormeta quae nouimus comparari, si illa sit aeterna, ista autem sint quilibet multis seculis longa. Manebit ergo sine fine mors illa perpetua damnationem, id est alienatio a uita dei, & omnibus erit ipsa communis, quilibet homines de uarietate poenarum, de dolorum releuatione uel intermissione pro suis humanis motibus suspicetur, sicut manebit communiter omnium uita aeterna sanctorum, quilibet honorum distantia concorditer fulgeant. Ex ista fidei confessione quae breuiter symbolo continetur, & carnaliter cogitata lac est paruulorum, spiritualiter autem considerata atque tractata cibus est fortium, nascitur spes bona fidelium, cui charitas sancta comitatur: sed de his omnibus quae fideliter sunt credenda, ea tantum ad spem pertinet quae in oratione dominica continentur. Maledictus est omnis, sicut diuina testantur eloquia, qui spem ponit in homine: ac per hoc in semetipso qui spem ponit, huius maledicti uinculo innectitur. Ideo non nisi a domino deo petere debemus quicquid speramus nos uel bene operaturos uel pro bonis operibus adepturos. Proinde apud euangelistam Matthaeum septem petitiones continere dominica uideatur oratio: quarum in tribus aeterna poscuntur, in reliquis quatuor temporalia, quae tamen propter aeterna consequenda sunt necessaria. Nam quod dicimus, Sanctificetur nomen tuum, ueniat regnum tuum, fiat uoluntas tua sicut in caelo & in terra: quod non absurde quidam intellexerunt in spiritu & corpore: omnino retinenda sunt sine fine: & hic incohata quantumcumque proficimus augent in nobis: perfecta uero, quod in alia uita sperandum est, semper possidebuntur. Quod uero dicimus, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, & dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, & ne nos inferas in tentationem, sed libera nos a malo: quis non uideat ad praesentis uitae indigentiam pertinere? In illa itaque uita aeterna ubi nos semper speramus futuros, & nominis dei sanctificatio, & regnum eius & uoluntas eius in nostro spiritu & corpore perfecte atque immortaliter permanebunt. Panis uero quotidianus ideo dictus est, quia hic est necessarius, quantum animae carnisque tribuendus est, siue spiritualiter, siue carnaliter, siue utroque intelligatur modo. Hic est etiam quam poscimus remissio, ubi est omnis remissio peccatorum: hic tentationes quae nos ad peccandum uel illicitum uel impellunt: hic denique malum unde cupimus liberari, illic autem nihil est istorum. Euangelista uero Lucas in oratione dominica petitiones non septem, sed quinque complexus est: nec ab isto utique discrepauit, sed quomodo ista septem sunt intelligenda, ipsa sua breuitate commonuit. Nomen quippe dei sanctificatur in spiritu, dei autem regnum in carnis resurrectione uenturum est. Ostendens ergo Lucas tertiam petitionem duarum

1. Cor. 5

13. q. 2. cap. tempus

Duae ciuitates post iudicium Cap. CXI

4. sen. dist. 50 cap. 1

Poenam impiorum an aeterna Cap. CXII

Psal. 76

Mat. 25

Mores ut uita perpetua Cap. CXVII

Confessio Cap. CXVIII

Hier. 17

Fiducia

Oratio in ca. Cap. CXIX

Quid sit gratia ad salutem secundum quatuor etates Cap. CXXVII

Rom. 5

Eadem oratio secundum Lucas Cap. CXXVIII

duarum superiorum esse quodammodo repetitionem, magis est praetermittendo fecit intelligi. Deinde tres alias adiungit, de pane quotidiano, de remissione peccatorum, de tentatione uitae. At uero quod ille in ultimo posuit: Sed libera nos a malo, iste non posuit, ut intelligeremus ad illud superius quod de tentatione dictum est, pertinere. Ideo quippe ait, sed libera, non ait, & libera, tanquam unam petitionem esse demonstrat, Non hoc, sed hoc, ut sciat unusquisque in eo se liberari a malo quod non inferit in tentationem. Iam porro charitas quam duabus istis, id est, fide ac spe maiorem dixit Apostolus, quanto in quocumque maior est, tanto melior est in quo est. Cum enim quaerit, utrum quisque sit homo bonus, non quaerit quid credat aut speret, sed quid amet. Nam qui recte amat, proculdubio recte credit & sperat: qui uero non amat, inaniter credit, etiam si sunt uera quae credit: inaniter sperat, etiam si ad ueram felicitatem doceant pertinere quae sperat, nisi & hoc credat ac speret, quod sibi petenti donari possit ut amet. Quauis enim sperare sine amore non possit, fieri tamen potest ut id non amet sine quo ad id quod sperat non potest peruenire. Tamen si speret uitam aeternam, quauis non habeat & non amet iustitiam sine qua nemo ad illam peruenit. Ipsa est autem fides Christi quam commendat Apostolus, quae per dilectionem operatur, & quod in dilectione nondum habet, petit ut accipiat, quaerit ut inueniat, pulsatur ut aperiat ei. Fides namque impetrat quod lex imperat. Nam sine dei dono, id est sine spiritu sancto, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, iubeat lex poterit, non iuuare, & praeruaricatorum insuper facere, qui de ignorantia se excusare non possit. Regnat enim carnalis cupiditas ubi non est dei charitas. Sed cum in altissimis ignorantiae tenebris nulla resistente ratione uiuunt secundum carnem, haec sunt prima hominis. Deinde cum per legem cognitio fuerit facta peccati, si nondum diuinus adiuuat spiritus, secundum legem uolens uiuere uincitur, & sciens peccat, peccatoque subditus seruit: a quo enim quis deuictus est, huic & seruus additus est: id agente scientiam mandati, ut peccatum operetur in homine omnem concupiscentiam, cumulo praeruaricationis adiecto, atque ita quod scriptum est impleatur: Lex subintrauit ut abudaret delictum. Haec sunt secunda hominis. Si autem respexerit deus ut adimpleda quae mandat ipse adiuuare credat, & agi homo coeperit dei spiritu, concupiscitur aduersus carnem fortiore robore charitatis: ut quauis sit adhuc quod homini repugnet ex homine, nondum tota infirmitate sanata, ex fide tamen iustus uiuat, iustaeque uiuat in quantum non cedit malae concupiscentiae, uincete dilectione iustitiae. Haec sunt tertia bona spei hominis: In quibus si pia perseverantia quisque proficiat, postrema pars restat, quae post hanc uitam in requie spiritus, deinde in resurrectione etiam carnis implebitur. Harum quatuor differentiarum, prima est ante legem, secunda sub lege, tertia sub gratia, quarta in pace plena atque perfecta. Sic est & dei populus ordinatus per temporum interualla sicut deo placuit, qui in mensura, numero & pondere cuncta disponit. Nam fuit primitus ante legem: secundum sub lege, quae per Moysen data est: deinde sub

gratia, quae reuelata est per primum mediatoris aduentum. Quae quidem gratia nec antea defuit quibus impartiri ea oportuit, quauis pro temporis dispensatione uelata & occulta: Neque enim antiquorum quicumque iustorum praeter Christi fidem salutem potuit inuenire. At uero nisi & illis cognitus fuisset, non potuisset nobis per eorum ministerium alias apertius, alias occultius prophetari. In quacumque autem quatuor istarum uelut aetatum singulum quemque hominem gratia regenerationis inuenierit, ibi ei remittuntur praeterita uniuersa peccata: & reatus ille nascendo contractus, renascendo dissoluitur. Tamen multum ualeat quod spiritus ubi uult spirat, ut quidam secundum illam seruitutem sub lege esse non nouerint, sed cum mandato incipiunt adiutorium habere diuinum. Antequam possit autem homo capax esse mandati, secundum carnem uiuat necesse est: sed si iam sacramento regenerationis imbutus est, nihil ei mors oberit si tunc ex hac uita migrauerit. Quia ideo Christus mortuus est & surrexit, ut & uiuorum & mortuorum dominetur, nec tenebit regnum mortis eum, pro quo mortuus est ille liber in mortuis. Omnia igitur praeccepta diuina referuntur ad charitatem, de qua dicit Apostolus: Finis autem praeccepti est charitas, de corde puro, & conscientia bona & fide non ficta. Omnis itaque praeccepti finis est charitas, id est ad charitatem referuntur omne praecceptum. Quod uero ita fit uel timore poenae, uel aliqua intentione carnali, ut non referatur ad illam charitatem, quam diffundit spiritus sanctus in cordibus nostris, nondum fit quemadmodum fieri oportet, quauis fieri uideatur. Charitas quippe ista dei est & proximi: & utique in his duobus praecceptis tota lex perdet & Prophetae. Adde Euangelium, adde & Apostolos: non enim aliunde uox ista, Finis praeccepti est charitas, & deus charitas est. Quaecumque ergo mandata deus, ex quibus unum est: Non moechaberis, & quaecumque non iubentur, sed speciali consilio monentur, ex quibus unum est: Bonum est homini mulierem non tangere: tunc recte fuerit quum referunt ad diligendum deum, & proximum propter deum, & in hoc seculo, & in futuro: nunc deum per fidem, tunc per speciem, & ipsum proximum nunc per fidem. Non enim scimus mortales corda mortalium, tunc autem illuminabit dominus abscondita tenebrarum & manifestabit cogitationes cordium. Et tunc laus erit unicuique a deo: quia id laudabit & diliget a proximo in proximo, quod ne lateat ab ipso illuminabit deo. Minuetur autem cupiditas charitate crescete, donec ueniat hic ad tantam magnitudinem qua maior esse non possit. Maiorem enim charitatem nemo habet, quam ut animam suam quis ponat pro amicis suis. Ibi autem quis explicet quanta charitas erit, ubi cupiditas quam uel coercendo superet nulla erit: quoniam summa sanitas erit, quoniam contentio mortis nulla erit. Sed sit aliquando huius uoluminis finis, quod ipse uideris, utrum Enchiridion uel appellare debeas uel habere. Ego tamen cum spernenda tua in Christo Iesu studia non putarem, bona de te credens, in adiutorio nostri redemptoris, confidens ac sperans, teque in eius membris plurimum diligens, librum ad te sicut ualui, utinam tamen commodum quam prolixum, de fide, spe, & charitate conscripsi.

Resurrectio spiritus. CXLIX

Sacramentum regenerationis Cap. CXXX

Charitas. Cap. CXXXI 2. sent. dist. 38 cap. 1.

Cur hoc opus conscripserit Cap. CXXXII

Hic libellus ferebatur inter opera Tertulliani, quanquā nec illius est, ut qui cap. IIII. referatur inter hæreticos, nec Augustini. Videtur partim ex huius operibus collectus, partim ex decretis synodorum. Cap. XXV. citantur quædam ex epistola Innocentij Romani p̄fificis, quæ est ordine XCIII. licet uerbis aliquot immutatis: multaq; hinc citantur in decretis Pontificum, & sententijs Theologorum, sed ita tractata, ut ferè solent notha. Nec uerba sunt eadem, & capita quædam defunt in uetustis exemplaribus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIBER DE DEFINITIONIBVS ORTHO-

DOXAE FIDEI, SIVE ECCLESIASTICIS DOGMATIBVS.

195

REDIMVS unū esse deū patrem & filiū & sp̄ritū sanctū. Patrē, eō qd filiū habeat. Filiū, eō qd patrē habeat. Sp̄ritū sanctū, eō qd sit ex patre & filio procedēs, patri & filio coæternus. Pater ergo principū deitatis: q̄ sicut nunq̄ fuit nō

deus, ita nunq̄ fuit nō pater, a quo filius natus, a q̄ sp̄ritus sanctus nō natus, quia nō est filius, neq; ingenuus, quia nō est pater, neq; factus, quia nō est ex nihilo, sed ex deo patre & deo filio deus pcedēs. Pater æternus, eō qd æternū habeat filiū cuius æternus sit pater. Filius æternus, eō quod sit patri coæternus. Sp̄ritus sanctus æternus, eō quod sit patri & filio coæternus. Nō cōfusa in una persona trinitas, ut Sabellius dicit, neq; separata aut diuisa in natura diuinitas, ut Arrius blasphematur, sed alter in p̄sona pater, alter in persona filius, alter in persona sp̄ritus sanctus. Vnus natura in sancta trinitate deus pater & filius & sp̄ritus sanctus. Nō pater carnē assumpsit, neq; sp̄ritus sanctus, sed filius tantū: ut qui erat in diuinitate dei patris filius, ipse fieret in homine hominis matris filius: ne filij nomē ad alterum trāsiret, qui nō esset æterna natiuitate filius. Dei ergo filius factus est hominis filius, natus secundum ueritatē naturæ ex deo dei filius, & secundum ueritatē naturæ ex homine hominis filius: ut ueritas genitū nō adoptiōe, nō appellatione, sed in utraq; natiuitate filij nomē nascēdo haberet, & esset uerus deus & uerus homo unus filius. Non ergo duos Christos, neq; duos filios fatemur, sed deū & hominē unū filiū. Quē propterea & unigenitū dicimus, manentē in duabus substātijs, sicut ei nature ueritas cōtulit, nō cōfusus naturis, neq; immixtis sicut Timotheani uolūt, sed societate unitis. De us ergo hominē assumpsit, homo in deū transiuit, nō naturæ uersibilitate, sicut Apollinaristæ dicūt, sed dei dignatiōe: ut nec deus mutaret in humanā substātiā assumēdo hominē, nec homo in diuinā glorificatus in deum: quia mutatio uel uersibilitas naturæ & diminutiōe & aboliōe substātiæ facit. Credit̄ a nobis sine cōfusione cōiuncta sancta trinitas, sine separatione distincta. Natus est ergo dei filius ex homine & nō per hominē, id est, non ex uiri coitu, sicut Ebion dicit: sed carnē ex uirginis corpore trahēs, & non de cœlo secū afferēs, sicut Marcio, Origenes, & Eutyches affirmāt, Neq; in phātsia, id est absq; carne, sicut Valētinus asserit, id est, neq; putatiue imaginatū, sed corpus ue-

196

rū. Nō tantū carnē ex carne, sicut Marcianus, sed uerus deus ex diuinitate, & uerus homo ex carne, unus filius, in diuinitate uerbum patris & deus, in homine anima & caro. Anima non absq; sensu & ratione, ut Apollinaris, neq; caro absq; anima, ut Eunomius: sed anima cū ratione sua, & corpus cū sensibus suis, per quos sensus ueros in passione, & ante passionem suæ carnis dolores sustinuit. Neq; sic est natus ex uirgine, ut & diuinitatis initium homo nascēdo acceperit, quasi antequā nasceret ex uirgine deus nō fuerit, sicut Artemon & Berillus & Marcellus docuerūt: sed æternus deus & homo ex uirgine natus est. Nihil creatū aut feruens in trinitate credamus, ut uult Dionysius fons Arrij: nihil inæquale, ut uult Eunomius, ut Arrius: nihil inæquale gratiæ, ut uult Aetius: nihil anterius posterius uel aut minus, ut Arrius: nihil extraneum aut officiale alteri ut Macedonius: nihil persuasione aut surreptione insertū, ut Manichæus: nihil corporeum, ut Melito & Tertullianus: nihil corporaliter effigiatum, ut Anthropomorphus & Vadianus: nihil sibi inuisibile a creaturis, ut Origenes: nihil creaturis uisibile, ut Fortunatus: nihil moribus uel uoluntate diuersum, ut Marcion: nihil ex trinitatis essentia ad creaturam naturam deductū, ut Plato & Tertullianus: nihil officio singulare nec alteri cōmunicabile, ut Origenes: nihil confusum, ut Sabellius: sed totū perfectum, quia totū ex uno & unū ex toto: nō tamē solitariū, ut præsumūt Praxeas & Sylluanus, Pentapolitana damnabilis illa doctrina. Homouios ergo, id est coessentialis in diuinitate patri filius, Homouios patri & filio & sp̄ritus sanctus, homouios deo & homini unus filius, manens deus in homine suo in gloria patris, desiderabilis uideri ab angelis: sicut pater & sp̄ritus sanctus adorāt ab angelis & ab omni creatura: nō homo factus præter deū, uel Christus cū deo, sicut blasphematur Nestorius, sed homo in deo & deus in homine. Erit resurrectio mortuorū omniū hominū, sed una & insimul & semel. Nō prima iustorū, & secūda peccatorū, ut fabula est somniatorū, sed una omnium. Et si id resurgere dicitur quod cadit, caro ergo nostra in ueritate resurgit, sicut in ueritate cadit. Et non secundū Origenē immutatio corporū erit, id est aliud nouum corpus pro carne: sed eadē caro corruptibilis quæ cadit tam iustorum quam iniustorum incorruptibilis resurget, quæ uel poenam sufferre possit pro peccatis, uel in gloria æterna manere

De fide trinitatis. Cap. I

De incarnatione Christi. II

manere p̄meritis. Omniū em̄ hominū erit resurrectio. Si omniū erit, ergo omnes moriunt̄, ut mors ab Adā ducta omnib. filijs eius dominet̄, & maneat illud priuilegiū in dño quod de eo specialiter dicitur: Nō dabis sanctū tuū uidere corruptionē. Eius enim caro, nō uidit corruptionē. Hanc rationē maxima patrum turba tradēte suscepimus. Verū quia sunt & alij æque catholici & eruditi uiri, qui credunt, anima in corpore manēte immutādos ad incorruptionē & immortalitatē eos qui in aduētū dñi uiuū inueniēdi sunt, & hoc eis reputari pro resurrectione ex mortuis, q̄ mortalitatē immutatione deponāt, nō morte: quolibet quis acquiescat modo, nō est hæreticus, nisi ex cōtētionē hæreticus fiat. Sufficit em̄ in Ecclesiæ lege carnis resurrectionē credere futurā de morte. Quod autē dicimus in symbolo, in aduētū dñi uiuos ac mortuos iudicādos, nō solū iustos & peccatores significari, sicut Diodorus putat, sed & uiuos eos qui in carne inueniēdi sunt credimus, qui adhuc morituri credunt, uel immutādi sunt, ut alij uolūt, ut suscitati continuo uel reformati cū ante mortuis iudicentur. Post resurrectionē & iudiciū non credamus restitutionē futurā, quā Origenes delirat: ut dæmones uel impij homines post tormēta quasi supplicij expurgati, uel illi in angelicā qua creati sunt redeāt dignitatē, uel isti iustorū societate donent̄: eō qd hoc diuinæ cōueniat pietati, ne quid extratiōalibus pereat creaturis, sed quolibet modo saluet̄. Sed nos credamus ipsi iudici omniū & retributori iusto, qui dixit: Ibūt impij in suppliciu æternū, iusti autē in uitā æternā, ut percipiāt fructū operū suorū. In principio creauit deus cœlū & terrā & aquā ex nihilo. Et cum adhuc tenebræ ipsam aquā occultaret̄, & aqua terrā abscederet, facti sunt angeli & omnes cœlestes uirtutes, ut non esset ociosa dei bonitas, sed haberet in quibus per multa ante spacia bonitatē suā ostēderet: & ita hic uisibilis mundus ex materia quæ a deo facta fuerat factus est & ornatus. Nihil incorporeum & inuisibile natura credendū, nisi solū deū, id est patrem & filiū & sp̄ritū sanctū. Qui ideo recte incorporeus credit̄, quia ubiq; est, & omnia implet atq; cōstringit: ideo & inuisibilis omnibus creaturis, quia incorporeus est. Creatura omnis corporea est, angeli & omnes cœlestes uirtutes corporeæ, licet nō carne subsistāt. Ex eo autē corporeas esse credimus intellectuales creaturas, q̄ localiter circumscribunt̄, sicut & anima humana quæ carne clauditur, & dæmones qui per substātiā angelicæ nature sunt. Immortales esse credimus intellectuales naturas, quia carne carēt, nec habēt quod cadāt ut resurrectione egeāt post ruīnā necessariā. Animas hominū nō esse ab initio inter ceteras intellectuales naturas, nec simul creatas, sicut Origenes fingit: neq; cū corporib. per coitū seminant̄, sicut Luciferiani, Cyrillus & alij qui Latinorū præsumptores affirmāt, quasi naturæ cōsequentia seruantes. Sed dicimus creationē animæ solū creatorē omnium nosse, & corpus tantū per cōiugij copulā seminari, dei uero iudicio coagulari in uulua & cōpin

gi atq; formari, ac formato iā corpore animā creari & infundi, ut uiuat in utero homo ex anima cōstās & corpore, & egrediat̄ uiuus ex utero, plenus humana substātia. Neq; duas animas esse dicimus in uno homine, sicut Iacobus & alij Syrorum scribūt, unam animalē qua animetur corpus, & imixta sit sanguini, & alterā spiritalē quæ rationē ministrat: sed dicimus unā esse eandēq; animā in homine, quæ & corpus sua societate uiuificet, & semetipsam sua ratione disponat, habēs in sese libertatē arbitrij, ut in suæ substātiæ eligat cogitatione qd̄ uult. Solū hominē credimus habere animā substātiuā quæ exuta corpore uiuit, & sensus suos atq; ingenia uiuaciter tenet. Nō cū corpore moritur, sicut Aratus asserit: neq; post modicū interual lum, sicut Zenon dicit, quia substāntialiter uiuit. Animalū uero animæ nō sunt substātiuæ, sed cū carne ipsa carnis uiuacitate nascunt̄, & cū carnis morte finiunt̄ & moriunt̄, & ideo nec ratione reguntur, sicut Plato & Alexāder putant, sed ad omnia naturæ incitāmēta ducunt̄. Anima humana, nō cū carne morit̄, quia nō cū carne, ut superius diximus, semināt̄, sed formato in uētre matris corpore, dei iudicio creatur & infundit̄, ut uiuat homo intus in utero, & sic pcedat natiuitate in mundū. Duabus substātijs tantū cōstat homo, anima & corpore. Anima cū ratione sua, & corpore cū sensibus suis. Quos tamē sensus absq; animæ societate nō mouet corpus, Anima uero & sine corpore rationale suū tenet. Non est tertius in substātia hominis spiritus, sicut Didymus contēdit, sed spiritus ipsa est anima p̄ spiritali natura, uel p̄ eo qd̄ sp̄ret in corpore spiritus appellatur. Anima uero ex eo uocat̄, q̄ ad uiuendū uel ad uiuificandū animet corpus. Tertiu uero qui ab Apostolo cū anima & corpore inducit̄ sp̄ritum, gratiā sancti sp̄ritus esse intelligamus, quam orat Apostolus ut integra perseueret in nobis, ne nostro uitio aut minuāt̄ aut fugeāt̄ a nobis, quia sp̄ritus sanctus effugiet̄ fictū. Libertati arbitrij sui cōmissus est homo statim in prima cōditione, ut sola uigilātia mētis annitēte, etiā in præcepti custodia perseueraret si uellet in eo qd̄ creatus fuerat permanere. Postq; uero seductiōe serpentis per Euā cecidit, nature bonū perdidit, pariter & uigorē arbitrij: nō tamē electionē, ne nō esset suū q̄ euitaret peccatū, nec merito indulgeret̄ q̄ non arbitrio diluisset. Manet itaq; ad quærendam salutē arbitrij libertas, id est rationalis uolūtas, sed admonēte prius deo & inuitate ad salutē, ut uel eligat, uel sequeat̄, uel agat occasione salutis, hoc est inspiratione dei. Ut autē consequatur quod eligat, uel quod sequat̄ uel quod occasione agit, dei esse libere cōfitemur. Initiū ergo salutis nostrę deo miserate habemus: ut acquiescimus salutaris inspirationi, nostræ potestatis est, ut adipiscamur quod acquiescendo admonitioni cupimus, diuini est muneris: ut nō labamur in adepto salutis munere, sollicitudinē nostræ est & cœlestis pariter adiutorij: ut labamur, potestatis nostræ est & ignauia. Non tamē ad obtinendā sine illo, qui quæretes facit inuenire, qui pulsantibus

Quod due anime non sint in homine. XV

Anima hominis immortalis. Cap. XVI

Anima brutiorū. Cap. XVII

Infunditur anima. XVIII

Due substātiæ hominis. XIX

Anima & spiritus idem. Cap. XX

De libero arbitrio. XXI

aperit, qui petētib. donat. Sicut ergo inītiū salutis nostrae deo miserāte & inspirāte habere nos credimus: ita arbitrium naturae nostrae sequax esse diuinae inspirationis, libere cōfitemur. Igitur ut nō labamur a bono uel naturae uel meriti, sollicitudinē nostrae est & coelestis pariter adiutorij: ut labamur, potestatis nostrae & ignauiae. Firmissime credendum est, in prauaricatione Adā omnes homines naturalem possibilitatē & innocentiā perdidisse: & neminē de profundo illius ruinae per liberū arbitriū posse cōsurgere, nisi eum gratia dei miserātis erexerit: liberū em̄ arbitriū ille perpeffus, dum suis incōsultius utit̄ bonis, cadens in prauaricationis profunda demersusest. Et nihil quemadmodū exinde surgere posset inuenit, suāq; in aeternum libertate deceptus, huius ruinae latuisset oppressus, nisi eū post Christi pro sua gratia releuasset aduentus, qui per nouae regenerationis purificationē omne praeteritū uitij sui baptismatis lauacro purgauit. Neminē esse per semetipsum bonū nisi participationē sui ille donauerit qui solus est bonus. Neminē etiam baptismatis gratia renouatū idoneū esse ad superādas diaboli insidias, & ad uincēdas carnis cōcupiscētiās, nisi per quotidianū adiutorij dei, perseuerantiā bene cōuersationis acciperit. Quod nemo nisi per Christū libero bene utat̄ arbitrio, idē magister in epistola ad Mileuetanum cōciliū data praedicat, dicēs: Aduerte tandē o prauiissimarū mentiū doctrina, q̄ primū hominē ita libertas ipsa decepit, ut dū indulgentius frenis eius utit̄, in prauaricationē praesumptione incideret. Nec ex hac potuit erui, nisi ei prouidētia regenerationis statū pristinae libertatis Christi dñi reformasset aduentus. Quod omnia studia & omnia opera ac merita sanctorū ad dei gloriā laudēq; referenda sint, quia nemo aliūde ei placeat, nisi ex eo quod ipse donauerit: in quā nos sentētiā dirigit beatae recordatiōis papae Zozimi regularis auctoritas, cū scribēs ad totius orbis Episcopos ait: Nos aut̄ instinctu dei, omnia enim bona ad auctorē suūm referēda sunt unde nascūtur, ad fratrū & coepiscoporū nostrorū cōscientiā uniuersa retulimus. Hunc aut̄ sermonē syncerissimae ueritatis luce radiantē tāto Aphri Episcopi honore uenerati sunt, ut ita ad eundē uirū scriberēt. Illud uero qd̄ in literis quas ad uniuersas prouincias curasti esse mittēdas posuisti, dicēs: Nos tamē instinctu dei, &c. sic accipimus dictū, ut illos qui cōtra dei adiutorium extollūt humani arbitrij libertatem, districto gladio ueritatis uelut cursim transiens amputares. Quid em̄ tā libero fecisti arbitrio, q̄ q̄ uniuersa in nostrae humilitatis cōscientiam retulisti: & tamen instinctu dei factū esse fideliter sapienterq; uidisti, ueraciter fidēterq; dixisti. Ideo utiq; quia preparatur uolūtas a dño, & ut boni aliquid agāt, paternis inspiratiōibus suorū ipse tāgit corda filiorū. Quot quot em̄ spiritu dei agunt, hi filij dei sunt, ut nec nostrū deesse sentiamus arbitriū, & in bonis quibusq; uolūtatis humanae singulis motibus, magis illius ualere non dubitemus auxiliū. Ita deus ex cordibus hominū, atq; in ipso libero operat̄ arbitrio, ut sancta cogitatio, piū consiliū, omnisq; motus bonae uolūtatis ex deo sit: quia per illū aliquid boni possumus, sine quo nihil possumus. Quicūq; dixerit gratiā dei qua iustificamur per Iesum Christū dñm nostrū, ad solā remissionē peccatorum ualere quae iā cōmissa sunt, nō etiā ad adiutoriū gratiae ut nō cōmittant, anathema sit. Quisquis dixerit gratiā dei per Iesum Christū propter hoc tantū nos adiuuare ad nō peccandū, quia per ipsum nobis reuelat̄ & aperit̄ intelligentiā mādatorū, ut sciamus quid appetere & quid uitare debeamus, nō aut̄ per illā nobis praestari ut qd̄ faciēdum cognouimus etiā facere diligamus atq; ualeamus, anathema sit. Obsecrationū quoq; sacerdotaliū sacramēta respiciamus, quae ab Apostolis tradita in toto mūdo, atq; in omni catholica Ecclesia uniformiter celebrant̄, ut legem credendi, lex statuta supplicādi. Cū em̄ sanctorū plebiū praesules mandata sibi met legatione fungantur apud diuinā clementiā, humani generis agūt causam, & tota secū Ecclesia cōgemiscēte postulat̄ & precant̄, ut infidelibus donec fides, ut idololatrae ab impietatis suae liberent̄ erroribus, ut ludaeis ablato cordis uelamine, lux ueritatis appareat, ut heretici catholicae fidei perceptione resipiscāt, ut schismatici spiritū rediuiuae charitatis accipiāt, ut lapsis poenitentiae remedia cōferant̄, ut deniq; catechumenis ad regenerationis sacramēta perductis, coelestis misericordiae aula referetur. Hec autē nō perfunctorie neq; inaniter a dño peti, ferūt ipsarū mōstrat̄ effectus, quādo quidē ex omni errorū genere plurimos deus dignat̄ attrahere, quos erutos de potestate tenebrarū transferat in regnū filij charitatis suae, & ex uasis irae faciat uasa misericordiae. Quod adeo totū diuini operis esse sentitur, ut hac efficiēti deo gratiarū semper actio laudisq; confessio pro illuminatione taliū uel correptione referatur. Illud etiam quod circa baptizādos in uniuerso mūdo sancta Ecclesia uniformiter agit, nō ocioſo contēplamur intuitu. Cū siue paruuli, siue iuuenes ad regenerationis ueniūt sacramentū, nō prius fontē uitae adeāt q̄ exorcismis & exufflationib. clericorū spiritus ab eis immūdos abigat: ut tunc uere appareat quomodo princeps mūdi huius mittat̄ foras, & quomodo prius alligēt fortis & deinceps uasa eius diripiant, in possessionē trāslata uictoris, qui captiuā ducit captiuitatē, & dat dona hominibus. Omniū bonorū affectuū atq; operū, & omniū studiorū, omniūq; uirtutū quibus ab initio fidei ad deū tendit̄, deū profitemur authorem. Et nō dubitamus ab ipsius gratia omnia hominis merita proueniri, per quē fit ut aliquid boni & uelle incipiamus & facere. Quo utiq; auxiliū & munere dei nō aufertur liberū arbitriū, sed liberatur, ut de tenebroſo lucidū, de prauo rectū, de languido sanū, de imprudēte sit prouidū. Tanta enim est erga omnes homines bonitas dei, ut nostra uelit̄ esse merita, quae sunt ipsius dona, & pro ijs quae largitus est aeterna praemia sit donaturus. Agit quippe in nobis ut qd̄ uult & uelimus & agamus: nec ocioſa esse in nobis patiē quae exercēda nō negligenda

Gratia. XXII

Nemo bonus per se. XXIII Perseuerantia in bonis a deo. Cap. XXIII

Liberum arbitrium. XXV

Merita. Cap. XXVI

Quicquid boni ex deo. Cap. XXVII

Gratia. Cap. XXII

Intelligo gratia. Cap. XXIII

Preces. Cap. XXIII

Omnes uere, si uere peccatores. Cap. XXXV

Exortio. Cap. XXXV

De castitate. Cap. XXXVI

Gratia. Cap. XXXVII

gēda donauit: ut & nos cooperatores simus gratiae dei, ac si quid in nobis ex nostra uiderimus remissionē languescere, ad illū sollicitē recurramus, qui sanat omnes languores nostros, & redimit de interitu uitam nostrā, & cui quotidie dicimus: Ne nos inducas in tērationē, sed libera nos a malo. Quicūq; dicit Adā primū hominē mortālē factū, ita ut siue peccaret, siue nō peccaret, morerēt in corpore hoc, id est de corpore exiret, nō peccati merito, sed necessitate naturae, anathema sit. Quicūq; paruulos recētes ab uteris matrū baptizandos negat, aut dicit in remissionē quidē peccatorū eos baptizari, sed nihil ex Adā trahere originalis peccati, qd̄ lauacro regeneratiōis expiet̄, unde sit cōsequens ut in eis forma baptismatis in remissionē peccatorū nō uera, sed falsa intelligatur, anathema sit: Quoniā nō aliter intelligendū est quod ait Apostolus: Per unū hominē peccatū intrauit in mūdū, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertrāsiit, in quo omēs peccauerūt: nisi quē admodū Ecclesia catholica ubiq; diffusa semper intellexit. Propter hanc enim fidei regulā etiā paruuli qui nihil peccatorū in seipsis adhuc cōmittere potuerūt, ideo in peccatorū remissionē ueraciter baptizant̄, ut in eis regeneratiōe mūdet̄, quod generatione traxerūt. Quod ait s. Ioānes apostolus: Si dixerimus quia peccatū non habemus, nos ipsos seducimus, & ueritas in nobis nō est: quis sic accipiendū putauerit ut dicat propter humilitatē nō oportere dici nos non habere peccatū, non quia ueritas est, anathema sit. Sequit̄ enim Apostolus & adiugit: Si aut̄ cōfessi fuerimus peccata nostra, fidelis est & iustus qui remittat nobis peccata, & mūdet nos ab omni iniquitate. Vbi satis apparet, hoc non tantū humiliter, sed etiā ueraciter dici. Poterat em̄ Apostolus dicere: Si dixerimus, non habemus peccatū, nos ipsos extollimus, & humilitas in nobis non est. Sed cū ait: Nos ipsos decipimus, & ueritas in nobis nō est: satis ostēdit, eū qui dixerit se nō habere peccatū, nō uerū loq̄, sed falsum. Quicūq; dixerit in oratiōe dñica id eo dicere sanctos: Dimitte nobis debita nostra: ut nō p̄ seipsis hoc dicāt, quia nō est eis iā necessaria ista petitio, sed pro alijs qui sunt in suo populo peccatores: & ideo nō dicere unūquēq; sanctorū, Dimitte mihi debita mea, sed dimitte nobis debita nostra, ut hoc p̄ alijs potius q̄ pro se iustus petere intelligat: anathema sit. Sanctus em̄ & iustus erat Apostolus Iacobus, cū dicebat: In multis enim offendimus oēs. Nā quare additū est, oēs, nisi ut ista sentētia conueniret Psalmo ubi legit̄: Ne intres in iudiciū cū seruo tuo, quoniā nō iustificabit̄ in conspectu tuo omnis uiuēs: Et in oratiōe sapientissimi Salomonis: Nō est homo q̄ nō peccet. Et in libro sancti Iob: In manu omnis hominis signat, ut sciat omnis homo infirmitatē suā. Vnde etiā Daniel sanctus & iustus, cū in oratiōe pluraliter diceret, Peccauimus, iniquitatē fecimus, & cetera quae ibi ueraciter & humiliter cōfiteat̄, ne putaret quēadmodū quidā sentiūt, hoc non de suis, sed de populi sui dixisse peccatis: postea dixit, Cū orarē & confite-

rer peccata mea, & peccata populi mei dño deo meo: noluit dicere, peccata nostra, sed populi sui dixit, & sua: quoniā futuros istos qui tā male inteligerēt tāquā Propheta prauidit. Quicūq; ipsa uerba dñicae oratiōis, ubi dicimus, Dimitte nobis debita nostra: ita uolūt a sanctis dici, ut humiliter nō ueraciter hoc dicat: anathema sit. Quis em̄ ferat orantē, nō hominib. sed ipsi dño mērientē, qui labijs sibi dicit dimitti uelle, & corde dicit quae sibi dimittant̄ debita nō habere. Si quis per offensam prauaricatiōis Adā nō totū, id est, secūdū corpus & animā in deterius dicit hominē cōmutatū, sed animē libertate illesa durate corpus tantūmodo corruptiōi credit obnoxiiū, Pelagij errore deceptus aduersat̄ scripturā dicētī: Anima quae peccata uerit, ipsa moriet̄. Et, Nescitis, qm̄ cui obeditis, et a quo quis superat̄ eius seruus adijcit? Si quis soli Adā prauaricationē suā, nō etiā eius ppagini asserit nocuisse, aut certe mortē tm̄ corporis quae poena peccati est, nō aut̄ & peccatū qd̄ mors est animae per unū hominē in oē genus humanū trāsisse testat̄, iniustitiā deo dabit, contradicēs Apostolo dicētī: Per unū hominē peccatū intrauit in mūdū, & per peccatū mors, & ita in oēs homines pertrāsiit, in quo oēs homines peccauerūt. Si quis in uocatione humana gratiā dei dicit posse cōferri, nō aut̄ ipsam gratiā facere ut inuocet̄ a nobis, contradicit Esaię pphetę, uel Apostolo idē dicētī: Inuētus sum a non querētib. me, palā apparui ijs qui me nō interrogabāt. Si quis ut a pctō purgemur uolūtātē nostrā deū expectare cōtēdit, nō aut̄ ut etiā purgari uelimus, per sanctis p̄s infusionē & operationē in nobis fieri cōfiteat̄, resistit ipsi spiritui sancto per Salomonē dicētī: Preparat̄ uolūtas a dño. Et Apostolo salubriter predicātī: Deus est qui operat̄ in nobis & uelle & pficere p̄ bona uolūtate. Si q̄s sicut augmentū, ita etiā inītiū fidei, ipsumq; credulitatis affectū quo in eū credim⁹ qui iustificat impiū, & ad regenerationē sacri baptismatis peruenimus, nō gratiē donū, id est per inspirationē spūs sancti corrigentē uolūtātē nostrā ab infidelitate ad fidē, ab impietate ad pietatē, sed naturaliter nobis inesse dicit, Apostolicis dogmatibus aduersarius approbat̄, beato apostolo Paulo dicētē: Cōfidimus, quia qui coepit in uobis bonū opus perficiet usq; in diē Christi Iesu. Et illud: Vobis datū est p̄ Christo, nō solū ut in eū credatis, uerū etiā ut pro illo patiamini. Et, Gratia salui facti estis per fidē, & hoc non ex uobis, dei em̄ donū est. Qui em̄ fidē qua in deū credimus dicūt esse naturalē, omnes eos qui ab ecclesia Christi alieni sunt, quodammodo fideles esse definiūt. Si quis sine gratia dei credētib. uolētibus, desiderātibus, conātibus, studētibus, petētibus, querētibus, pulsātibus, nobis misericordiam dicit cōferri diuinitus, nō autē ut credamus, uelimus, uel hac omnia sicut oportet agere ualeamus per infusionē & inspirationē sanctis p̄s in nobis fieri confiteat̄: & aut̄ humilitati, aut obediētiae humanae subiūgit gratiā adiutorij, nec ut obediētes & humiles simus ipsius gratiā donū esse cōsentit: resistit Apostolo dicētī, Quid enim

Dimittur debita etiam san. Cap. XXXVII

Lapsus Adā. XXXVIII

Peccatū Adā in posteros. XXXIX Rom. 5

Gratia. XL

Volūtas bona a deo. XLI

Gratia operatur omnia. Cap. XLII

Philip. i

Ibidem

Eph. 2

Gratia omnia debet. XLIII

Rom. 5

Omnes uere, si uere peccatores. Cap. XXXV

Omnes uere, si uere peccatores. Cap. XXXVI

Gratia. Cap. XXXVII

Eccl. 7. Iob. 37. Dan. 9

Hominē nihil posse sine deo. Cap. XLIII

enim habes, quod non accepisti. Et Gratia dei sum id quod sum. Si quis per naturam uigorē bonū aliquid quod ad salutem pertinet uitae eterne cogitare ut expedit aut eligere, siue saluari, id est Euāgelicā praedicationi consentire posse confirmat, absque illuminatione & inspiratione spiritus sancti, qui dat omnibus suauitatem in consentiendo & in credendo ueritatem, haereticō fallit spiritu, non intelligēs uocē dei in Euāgelio, dicentis: Sine me nihil potestis facere. Et illud Apostoli: Non quod idonei simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est. Si quis alios per misericordiam, alios uero per liberū arbitriū, quod in omnibus, qui de praerogatione primi hominis nati sunt constat esse uiciatū, ad gratiam baptismi posse uenire cōtēdit, a recta fide praerogatione alienus. Ille enim non omnium liberū arbitriū per peccatū primi hominis asserit infirmatū: aut certe ita laesum putat, ut tamē quidā ualeāt sine reuelatione dei ministeriū salutis aeternae per semetipsos posse cōquirere. Quod quod sit cōtrariū ipse dñs pbat, qui non aliquos sed neminē ad se posse uenire testat, nisi quē pater attraxerit. Sicut & Petro dicit: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in caelis est. Et Apostolus: Nemo potest dicere dñs Iesus, nisi in spiritu sancto. Arbitriū uolūtatis in primo homine infirmatū, nisi per gratiam baptismi non potest reparari. Quod amissum nisi a quo potuit dari, non potest reddi. Vnde ueritas dicit: Si uos filius liberauerit, tūc uere liberi eritis. Naturā humanā etiam in illa integritate in qua est condita permaneret, nullo modo seipsam creatore suo non adiuuante serua ret. Vnde cum sine dei gratia salutē non posset custodire quā accepit, quō sine dei gratia poterit reparare quod perdidit. Sicut eis qui uolētes in lege iustificari a gratia exciderunt, uerissime dicit Apostolus: Si in lege iustitia est, ergo Christus gratis mortuus est: sic eis qui gratiam quā cōmendat & percipit fides Christi, putat esse naturā, uerissime dicit: Si per naturā iustitia est, ergo gratis Christus mortuus est: iam hic enim erat lex, & non iustificabat. Iam hic erat & natura, & non iustificabat: ideo Christus non gratis mortuus est, ut & lex per illū imple ret qui dixit, Non ueni soluere legē, sed implere: & natura per Adā perditā, per illū repararet, qui dixit, uenisse se querere & saluare quod perierat. Secundū suprascriptas sanctarū scripturarū sententias, uel antiquorū patrū definitiōes, hoc deo propitiante & praedicare debemus & credere, quod per peccatū primi hominis, ita genus humanū sit inclinātū, ut nullus postea aut diligere deū sicut oportuit, aut credere in deū, aut operari propter deū quod bonū est possit, nisi eum gratia misericordie diuinæ praerogauerit. Vnde & Abel iusto & Noe & Abraham & Isaac & Iacob, omnique antiquorū sanctorū multitudinē illam praerogata fidem quā in ipsorum laude praedicat Apostolus Paulus, non per bonū naturae, quod prius in Adā datū fuerat, sed per gratiam dei credimus fuisse collatā. Quam gratiam etiam post aduentū dñi omnibus, qui baptizari desiderāt, non in libero arbitrio haberi, sed Christi nouimus

simul & credimus largitate cōferti, secundum illud quod iam saepe dictū est & praedicat Paulus Apostolus: Vobis donatū est pro Christo non solum ut in eū credatis, sed etiā ut pro eo patiamini. Et illud: Deus qui cepit in uobis bonū opus, perficiet usque in diem dñi nostri. Et illud: Gratia salui facti estis per fidē, & hoc non ex uobis, dei enim donū est. Et quod de seipso ait Apostolus: Misericordiam confectus sum, ut fidelis essem. Non dixit quia erā, sed ut essem. Et illud: Quid habes quod non accepisti? Et illud: Omne datū bonum, & omne donū perfectū desursum est, descendens a patre luminū. Et illud: Nemo habet quicquā nisi illi datū fuerit desuper. Hoc etiā secundū fidem catholicā credimus, quod post acceptā baptismi gratiam, omnes baptizati Christo auxiliante & cooperante quae ad salutem animae pertinent possunt & debeant si fideliter laborare uoluerint adimplere. Aliquos uero ad malum diuina potestate praedestinos esse, non solum non credimus, sed etiā si sunt qui tantū mali credere uelint cum omni detestatione illis anathema dicimus. In omni opere bono non nos incipimus, & post ea per dei misericordiam adiuuamur, sed ipse nullis praecedentibus bonis meritis & fidē & amorē sui prius inspirat: ut & baptismi sacramenta fideliter requiramus, & post baptismū cum ipsius adiutorio ea quae sibi sunt placita implere possimus. Vnde manifestissime credendū est, quod & illius latronis quem dñs ad paradisi patriā reuocauit, & Cornelij Ceterionis ad quē angelus dñi misit: Zachariae qui ipsum dñm suscipere meruit, illa tamē admirabilis fides non fuerit de natura, sed diuinæ gratiae largitate donata. Baptisma unū est, sed in ecclesia, ubi una fides est, ubi in nomine patris & filij & spiritus sancti datur. Et ideo si qui apud illos haereticos baptizati sunt qui in sancte Trinitatis confessione baptizant, & ueniunt ad nos, recipiant quod ut baptizati, ne sancte Trinitatis inuocatio uel cōfessio annullat: sed doceantur integre & instruantur, quo sensu sanctae Trinitatis mysteriū in ecclesia teneant: & si consentiunt credere uel acquiescunt cōfiteri, purgati iam fidei integritate cōfirmant manus impositione. Si uero paruuli sunt uel hebetes qui doctrinā non capiunt, respondeant illis qui eos offerunt iuxta morem baptizandi: sic manus impositione & chrismate cōmuniti Eucharistiae mysteriū admittant. Illos autē qui non sancte trinitatis inuocatio apud haereticos baptizati sunt, & ueniunt ad nos, baptizari, debere pronunciamus, non rebaptizari. Neque enim credendū est eos fuisse baptizatos, qui non in nomine patris & filij & spiritus sancti iuxta regulā a dño positā tincti sunt: ut sunt Paulini, Procliani, Borboritae, Siphori qui nunc uocantur Bonosiani, Photiniani, Montani & Manichei, uariaque impietatis germina: uel caetera istorum originis siue ordinis pestes, quae duo principia sibi ignota introducunt, ut Cerdon & Marcion: uel cōtraria, ut Manichaeus: uel tria & barbara, ut Sertianus & Theodosius: uel multa, ut Valentinus: uel Christū hominē fuisse absque deo, ut Cerinthus, Hebron, Artemon & Photinus. Ex istis, in quā, si quis

10. 15 2. Cor. 3

Solus deus trahit hominem. Cap. XLV

1. Cor. 12 Liberū arbitrium. XLVI

Gratia. Cap. XLVII

An gratia sit natura. Cap. XLVIII

Matth. 5 Luc. 19 Repetitio superiorū. XLIX

Phil. 2

Eph. 3

1. Cor. 7

1. Cor. 4

1. Cor. 14

10. 3

Voluntatis

nis post

mi. Cap.

De penitentia

Cap. LIII

De diuinis promissionibus. LV

Qui sunt ad di pro baptizatis. Cap.

Quod nullus

faciat nisi de uoluntate

Cap. LVI

De malis

Cap. LVII

Cap. LVIII

Cap. LIX

Cap. LX

Cap. LXI

ad

ad nos uenerint, non regrendū ab eis utriusque baptizati sint, an non, sed hoc tandem: si credant ecclesiae fide, & baptizentur ecclesiastico baptismo. Quotidie eucharistiae cōmunionē percipere nec laudo nec reprehendo. Omnibus tamen dñicis diebus cōmunicandū suadeo & hortor, si tamen mens sine affectu peccati sit. Nā habentē adhuc uoluntatē peccandi, grauari magis dico eucharistiae perceptioe, quā purificari. Et ideo quis quis peccato mordeat, peccandi non habeat de caetero uoluntatē, & comunicaturus satisfaciatur lachrymis & orationibus, & cōfidens de dñi miseratione, quae peccata pia confessione donare consueuit; accedat ad eucharistiā intrepidus & securus. Sed hoc de illo dico quē capitalia & mortalia peccata non grauant. Nam quem mortalia crimina post baptismū cōmissa premunt, hortor prius publica poenitentia satisfacere, & ita sacerdotis iudicio reconciliatū cōmunioni sociari, si uult non ad iudiciū & condemnationē suā eucharistiā percipere. Sed & secreta satisfactione solui mortalia crimina non negamus, sed murato prius seculari habitu, & cōfesso religionis studio per uitae correctionē, & iugi in omni perpetuo luctu miserante deo, ita duntaxat, ut cōtraria pro ijs quae poenitet agat, & eucharistiā omnibus dñicis diebus supplex & submissus usque ad mortē percipiat. Poenitentia uera est, poenitentia non admittere, & admissa deflere. Satisfactio poenitentiae est, causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditū indulgere. In diuinis promissionibus nihil terrenū uel transitorium expectemus, sicut Melitani sperant. Non nuptiarum copulā sicut Cerinthus & Marcion delirant. Non quod ad cibū uel ad potū pertinet, sicut Papias, auctore Hireno, & Tertullianus et Lactantius acquiescunt. Neque post mille annos post resurrectionem regnū Christi in terra futurū, & sanctos cum illo in delicijs regnuros speremus, sicut Nepos docuit, primā iustorum resurrectionē, & secundā impiorum quae cōsinit. Et inter has duas mortuorum resurrectiones, gentes ignorantes deū in angulis terrarū in carne seruandas. Quae post mille annos regni in terra iustorum, instigante diabolo mouēda sunt ad pugnam contra iustos regnantes: & dño pro iustis pugnatē imbre igneo compescēdas: atque ita mortuas, cum caeteris in impietate ante mortuis ad aeterna supplicia in incorruptibili carne resuscitādas. Nullum credimus ad salutē nisi deo inuitante uenire. Nullum inuitatū salutem suam nisi deo auxiliante operari. Nullum nisi orantē auxilium promereri. Nullum dei uolūtate perire, sed permissū, pro electione arbitrii, ne ingenuitas potestatis simul hominibus attributa ad seruilem cogat necessitatē. Malum uel malitia non est a deo creata, sed a diabolo inuenta, quia & ipse bonus a deo creatus est. Sed quia libero arbitrio utpote rationalis creatura a deo cōmissus est, et cogitandi acceperat facultatem, scientiā boni uertit ad malum: & multa cogitando factus est inuētor mali: & quod in se perdidit, inuidit in alijs, nec cōtētus solus perire, suadet alijs, ut qui esset suae maliciae inuētor, fieret & aliorum auctor: & ex eo malū uel malitia percurrit in

caeteras ratiōales creaturas. Vnde cognoscimus nihil esse naturā immutabile, nisi solū deū patrem & filium & spiritū sanctū, qui mutari non potest a bono, quia natura possidet bonū, nec potest aliud quid esse quā bonum. Angeli uero qui in illa qua creati sunt beatitudine perseverant, non natura possident bonū, ut non mutarentur cum caeteris, sed arbitrii seruantes bonā uoluntatē, & bonū cōditionis, & fidem suo dño. Propter quod & merito ab ipso domino sancti angeli uocantur, quod tenuerunt arbitrii sanctitatē, nec sociorum exēplo deuiauerunt a bono. Fides uera quae est catholica omnium creaturarum siue spiritalium siue corporalium bonā confitetur substantiā, & malū nullā esse naturā: quia deus qui ueritatis est conditor, nihil non bonū fecit. Vnde & diabolus bonus esset, si in eo quod factus est permaneret. Sed quia naturali excellentia male usus est, & in ueritate non stetit, non in contrariā substantiam transiit, sed a summo bono cui debuit adherere discessit. Virtutes angelicae quae in diuino amore fixae perstiterunt lapsis superbientibus angelis, hoc munere retributionis acceperunt, ut nulla iam rubigine surripientis culpa mordeant: ut & in contemplatione conditoris sine felicitatis fine permanerent, & in hoc sic condite aeterna stabilitate subsisterent. Tales creati sunt angeli, ut si uellent in beatitudinis luce perstiterent. Si autē uellent, etiam labi potuissent. Vnde & satan cum sequentibus legionibus cecidit. Sed post eius lapsum ita confirmati sunt angeli qui perstiterunt, ut cadere omnino non possent, quia ne omnino iam caderent, uirtutē incōmutabilitatis acceperunt. Bonae sunt nuptiae, sed causa filiorum & cōpescendae fornicationis obtentū. Melior est cōtinentia, sed non sibi sufficit ad beatitudinem si pro solo amore pudicitiae retinetur, sed si & cum affectu causa uacandi dño eligatur, alioquin diuortium magis coniugij uidebitur esse quam appetitio castitatis. Virginitas utroque bono praecellior est, quia & naturā uincit & pugnam. Naturam, corporis integritate: pugnam, pace castimoniae, quae pro solo amore pudicitiae in pace est. Bonū est cibū cum gratiarum actione sumere, & quicquid deus precepit edendū est. Abstinerē autē ab aliquibus non quasi a malis, sed quasi non necessarijs, non est malum. Moderari uero eorum usum pro necessitate & tempore, proprie Christianorum est. Malas dicere nuptias uel fornicationi cōparandas aut stupro: cibos quoque credere malos, uel malitias causare percipientibus, non est Christianorum, sed proprie Hierachitarum & Manichaeorum: Sacratae deo uirginitati nuptias cōequare, aut pro amore castigandi corporis, abstinentibus a uino uel carnibus nil credere meriti accrescere, non hoc Christiani, sed Iouiniani est. Integra fide credendum est, beatā Mariā dei Christi matrē, & uirginē concepisse, & uirginem genuisse, & post partum uirginē permanisse. Nec est blasphemie Heluidij acquiescendum, qui dixit, Fuit uirgo ante partum, non uirgo post partum. Elementa, id est, caelum & terrā non credamus abolēda per ignem, sed in melius cōmutanda, figurā quoque mundi, id est, imaginem

Nihil non mutabile praeter deū. Cap. LVIII

Stabilitas in angelis. LIX

Natura nihil est malū. LX

Felicitas angelorum. LXI

Libera uoluntas angelorum. Cap. LXII

Nuptiae. LXIII

Continentia. Cap. LXIII

Virginitas. Cap. LXV

Ciborum delectatio. LXVI

Nuptiae et cibibus. LXVII

Merita ex abstinentia. Cap. LXVIII

Beata uirginē semper fuisse uirginem. Cap. LXIX

De elementis mundi. LXX

De facultatibus erogandis Cap. LXXXI
 Impedimenta clericatus Cap. LXXXII
 Dist. 50. cap. ex poenitentib.
 De reliquijs sanctorum Cap. LXXXIII
 De catechumenis defunctis et martyribus non baptizatis Cap. LXXXIII
 Qualiter eucharistia offeratur. LXXXV
 Math. 26
 Ioan. 16
 De humanacarne. LXXXVI
 Resurrectio Ca. LXXXVII

ginē, nō substantiā transitorā. Bonū est facultates cum dispensatione pauperib. erogare. Melius est pro intentione sequendi dñm in simul donare, & absolutū sollicitudine cū Christo egere. Matrimonium duarum post baptismū matronarū clericum non ordinandū. Neq; eum qui unā quidē, sed concubinā, nō matronā habuit. Nec illum qui uiduā, aut repudiatā, uel meretricem in matrimonio sumpsit. Neq; eum qui semetipsum quolibet corporis sui mēbro indignatione aliqua uel iusto iniustōue timore superatus truncauerit. Neq; illū qui uisuras accepisse conuincit, aut in scena lusisse dinoscit. Neq; eum qui publica poenitentia mortalia crimina desit. Neq; illum qui aliquando in furia uersus infaniuit, uel afflictione diaboli uexatus est. Nec eū qui per ambitionē ad imitationē Simonis Magi pecuniā offert. Sanctorum corpora, & praeicipue beatorū martyrum reliquijs, ac si Christi membra sincerissime honorāda, & basilicas eorum nominib. appellatas uelut loca sancta diuino cultui mancipata, affectu pijsimo & deuotione fidelissima ad eundas credimus. Si quis cōtra hanc sententiam uenerit, nō Christianus, sed Eunomianus & Vigilantianus credit. Baptizatis tñ iter esse salutis credimus. Nullum catechumenū, quamuis in bonis operib. defunctum uitā eternā habere credimus, excepto martyrio, ubi tota baptismi sacramenta complent. Baptizandus confiteat fidem suā coram sacerdote, & interrogatus responder: hoc & martyr corā persecutore facit, q̄ & confiteat fidem suā, & interrogatus responder. Ille post confessionem uel aspergit aqua, uel intingit: & hic uel aspergitur sanguine, uel contingit igne. Ille manus impositione pontificis accipit spiritū sanctū: hic habitaculū efficit spiritus sancti, dum nō est ipse qui loquitur, sed spiritus patris qui loquitur in illo. Ille communicat eucharistia in commemoratione mortis dñi: hic ipsi Christo cōmorit. Ille confiteat se mundi actibus renunciaturū: hic ipsi renunciat uite. Illi peccata omnia dimittunt: in isto extinguunt. In eucharistia nō debet pura aqua offerri, ut quidam sobrietatis fallunt imagine, sed uinū cū aqua mixtū: quia & uinū fuit in redemptionis nostrae mysterio, cū dixit: Non bibā amodo de hoc genimine uitis: & aqua mixtū, non quod post cenā dabat, sed quod de latere eius lancea perfoſso aqua cum sanguine egressa, uinum de uera eius carnis uite cum aqua expressum ostendit. Bona est caro nostra & ualde bona, utpote à bono solo deo condita, & non est mala, ut uolunt Sethianus & Ophianus et Patritianus: nec mali causa, ut docuit Florianus: nec ex malo et bono cōpacta, ut Manichæus blasphemauit. Sed cum sit creatione bona, arbitrio animæ efficitur nobis uel bona uel mala, nō immutatione substantiæ, sed executionis mercede. Ipsa em̄ est quæ stabit ante tribunal Christi, in quo perferat anima propria corporis prout gessit siue bonū siue malum. In resurrectione ex mortuis sexus forma non mutabitur, sed uir mortuus resurget in forma uiri, & femina in forma feminae. Carens tamen sexuum in hac uita conditione, nō specie naturali, ne non sit uera resurrectio, si non id resurget quod cadit. Ante passionem dñi omnes animæ sanctorum in inferno sub debito prauaricationis Adæ tenebantur, donec autoritate dñi per indebitam eius mortē à seruilī conditione liberarentur. Post ascensionē dñi ad celos, omnium sanctorum animæ cum Christo sunt, & exeuntes de corpore ad Christū uadunt, expectantes resurrectionē corporis sui, ut ad integrā & perpetuā beatitudinē cū ipso pariter immutent: sicut & peccatorū animæ in inferno sub timore posita, expectant resurrectionem sui corporis, ut cum ipso ad poenā detrudant æternā. Poenitentia aboleri peccata indubitatē credimus, etiā si in ultimo uitæ spū admittorū poeniteat, & publica lamentatione peccata prodant, quia propositū dei, quo decreuit saluare quod perierat, statim mobile: & ideo quia uolūtas eius nō mutat, siue emēdatione uitæ si tempus concedit, siue † supplicii cōfessione si cōtinuo uita excedit, uenit peccatorū fideliter præsumat ab illo, qui nō uult mortē peccatoris, sed ut conuertat à perditione poenitēdo, & saluatus miseratione dñi uiuat. Si quis aliter de iustissima dei pietate sentit, nō Christianus, sed Nouatianus est. Internas animæ cogitationes diaboli nō uidere certis sumus, sed motibus eas corporis ab illo et affectionū indicijs colligi experimēto didicim⁹. Secreta autē cordis solus ille nouit ad quē dicit, Tu solus nosti corda filiorū hominum. Non oēs malæ cogitationes nostræ semper diaboli instinctu excitant, sed aliquotiens ex nostri arbitrii motu emergūt. Bonæ autē cogitationes semp̄ à deo sunt. Demones per energeticā operationē non credimus substantiāliter illabi animæ, sed applicatione & oppressione uiri. Illabi autē menti illi soli possibile est q̄ creauit, qui natura subsistens incorporeus, capabilis est suæ facturæ. Signa & prodigia & sanitates etiā peccatores in nomine dñi facere ab ipso deo didicimus: & cū alios hac præsumptione iuuet, sibi per ambitionē humanæ gloriæ nocēt: quia gloriant in dato falso, nō meriti debito. Signis & prodigijs clarū posse fieri Christianū, nō tamē sanctū, si intemperatis & asperis moribus agat: tēperatis autē & placidis moribus etiā absq; signorū efficacia, & sanctū & perfectū & dei hominē fieri recte credimus. Nullus sanctus & iustus caret peccato, nec tamen ex hoc desinit esse iustus uel sanctus cū affectu teneat sanctitatē. Nō em̄ naturæ humanæ uiribus, sed propositi adiuuamēto p̄ dei gratiā acquirimus sanctitatē. Et ideo ueraciter se oēs sancti pronunciant peccatores, q̄a in ueritate habēt qd̄ plangāt, & si nō reprehensione cōscientiæ, certe mobilitate & mutabilitate prauaricationis naturæ. Pascha, id est, dominicæ resurrectionis solennitas, ante transgressum uernalis æquinoclii & quartædecimæ lunæ perfectionē non potest celebrari, in eodē mense nata. Propter nouellos legislatores, qui ideo animā tantū ad imaginē dei creatā dicit, ut quia deus incorporeus recte creditur, etiā incorporea anima esse credatur, libere confitemur, imaginem in æternitate, similitudinem in moribus inueniri.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI CENSURA
 in librum De fide ad Petrum.
 Nec hunc librum esse Augustini in primis arguit ipsa phrasis, primū abiectionē q̄ est illius, ad hoc impurius. Nec enim ille unq̄ dixisset pergere Hierosolimā, pro eo quod est proficisci. Et toties hic repetit firmissime tene, & nulla tenus dubites, nō simplici uitio Latinis. Accedit q̄ huius operis cū sit iustum uolumē, non meminit in Re tractationibus, & tamen nec epistola uideri potest, nec popularis tractatus. Præterea toties hic iteratur, infantis qui citra baptismum hinc decesserint, æternis ignibus cruciandos: quod aliās apud Augustinum nusquam legi, licet poenā, damnationis, & interitus uocabulis utatur frequenter. Nam damnatus dicitur & qui damno afficitur, & perire qui salutem illam beatam non assequitur. Postremo sic exordiens loquitur, quasi Syria sit magis obnoxia hæreticis quam Africa, cum in Africa præter illas communes hæreseis, regnarent etiam Manichæi, Donatiani, Circumcelliones & Pelagiani. Videtur & hoc opus collectum ex Augustini lucubrationibus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIBER VNVS DE FIDE

AD PETRVM DIACONVM PROLOGVS.

PISTOLAM fili Petre tuæ charitatis accepi, in qua te significasti uelle Hierosolimā pergere, & postulasti te literis nostris instrui, quā debeas in illis partib. uerē fidei regulā tenere, ut nullus tibi possit sensus hæreticæ subreperere falsitatis. Gaudeo quidē q̄ pro fide uera sine ullo perfidiæ uitio custodiēda sollicitudinē geris, sine qua nulla potest pdesse, imō nec esse conuersio. Apostolica quippe dicit autoritas, quia sine fide impossibile est placere deo. Fides namq; est honorū omnium fundamentū. Fides est humanæ salutis initiū. Sine hac fide nemo ad filiorū dei numerū potest puenire: quæ sine ipsa nec in hoc seculo quisq; iustificatiōis gratiā cōsequit, nec in futuro uitā possidebit æternā. Et si quis hinc nō ambulauerit per fidem, nō perueniet ad speciem. Sine fide omnis labor hominis uacuus est. Tale quippe est, ut sine uera fide quisq; uelit deo per cōtempptū seculi placere: quale si quisq; tendens ad patriā, in qua se scit beate esse uicturū, relinquat itineris rectitudinē, & improuidus sectetur errorē, q̄ nō ad beatā ciuitatē perueniat, sed in præcipitiū cadat, ubi nō gaudiū perueniētī deī, sed cadētī interitus inferat. Veruntū ut de fide sufficiens sermo promat, nec tēporis suffragat spatium, quæ celeriter nostrū cupis habere respōsum, & tā magnū est huius disputationis opus, ut à magnis uix possit impleri. Neq; em̄ poposcisti sic debere de fide instrui, ut unā q̄libet hæresim designares, cōtra quā specialiter nostræ disputationis uigilaret intentio: sed cū indefinite definitionē fidei petis, eamq; cupis etiā sub breuitate cōcludi, uides, p̄culdubio q̄ sit nobis impossibile, ut rē tantā in breui plene cōprehēdamus. Cui sufficētes esse nō possumus, etiā si tantū spatium tēporis, & tale nobis esset ingenium, ut multa uoluminū de hoc qd̄ à nobis expectis facere ualermus. Sed quæ deus p̄pe est omnib. inuocantib. eū in ueritate, qui uerbū consummās & breuiās fecit super terrā, spero, quia sicut tibi dedit huius fidei sanctā sollicitudinē, sic etiā mihi, ut tua bono tamq; laudabili seruiā desiderio, sufficientem tribuet facultatē: ut etsi nō potero cuncta dicere, ex quib. omnis error hæreticus possit agnosci, & agnitus uel cōuincī ualeat uel uitari: tamē in nomine atq; adiutorio sanctæ trinitatis, quæ unus

solus uerus & bonus est deus, ea dicā in quib. saltē magna ex parte rationē fidei catholicæ constet sine aliqua erroris caligine cōtineri: quibus retētis poteris & illa deprehēdere atq; fugere: quæ etsi in hoc opere nō uidentur speciali disputatione cōuincī, tamē ex ijs quæ hic generaliter atq; absolute ponent, appareāt illa quæ infideles homines auribus solent susurrare fidelium, nō regula diuinæ ueritatis tradita, sed nequitia humani erroris inuenta. Vocunq; igit loco fueris cōstitutus, quia secundū regulā nostri saluatoris imperio promulgatā, nosti te in uno patris et filij et spūs sancti nomine baptizatū, principaliter atq; indubitatē toto corde retine, patrē deū, filiū deū, & spiritum sanctū deū, id est, sanctā atq; ineffabilem trinitatem unū esse naturaliter deū, de q̄ in Deuteronomio dicitur: Audi Israel, dñs deus tuus deus unus est. Et, Dñm deū tuū adorabis, et illi soli seruias. Veruntamen quia istum unū deū, qui solus est uerus naturaliter deus, nō patrē solū, neq; filiū solū, neq; solū spiritū sanctū, sed simul patrē & filiū & spiritū sanctum diximus esse, cauendū est ne sicut patrē & filium & spiritū sanctū unum deum esse, quantū ad naturalē attinet unitatē, ueraciter dicim⁹: sic eū q̄ pater est, eundē uel filiū uel spiritū sanctū, aut eū q̄ filius est, siue patrē siue spiritū sanctū, aut eū q̄ spūs sanctus proprie in cōfessione huius trinitatis dicitur, uel patrē uel filiū personaliter dicere siue credere, qd̄ omnino nefas est, audeamus. Fides enim quæ sancti patriarchæ atq; prophætæ ante incarnationē filij dei diuinitus acceperunt, quæ etiā sancti apostoli ab ipso dño in carne posito audierunt, & spiritus sancti magisterio instructi, nō solū sermone predicauerunt, uerū etiā ad instructionē saluberrimā posterorū scriptis suis inditam reliquerunt, unum deū predicat trinitatē, id est patrē & filium & spiritū sanctū. Sed trinitas uera non esset, si una eadēq; persona diceret pater & filius & spūs sanctus. Si enim sicut est patris & filij & spiritus sancti una substantia, sic esset una persona, nihil omnino esset in quo ueraciter trinitas diceretur. Rursum quidem trinitas esset uera, sed unus deus trinitas ipsa non esset, si quemadmodum pater & filius & spiritus sanctus personarum sunt ab inuicē proprietate distincti, sic fuissent naturarum quoq; diuersitate

Trinitas Caput 1

Deut. 6 Matth. 4

uulos non transmittit propagatio, sed libido. Nec fecunditas humanae naturae facit homines cum peccato nasci, sed foeditas libidinis quam homines habent ex illius primi iustissima condemnatione peccati. Ideo beatus David quauis de legitimo nasceretur iustoque coniugio, in quo scilicet nec infidelitatis culpa, nec fornicationis macula poterat inueniri, propter originale tamen peccatum, quo naturaliter obstricti sunt filij irae, non solum impiorum filij, sed omnes etiam qui de iustorum sanctificata carne nascuntur, exclamat & dicit: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea. Sanctus etiam Iob dicit, mundum a sorde non esse hominem: nec si unius diei sit uita eius super terram. Dei ergo filius unigenitus qui est in sinu patris, ut carnem hominis animamque mundaret, susceptione carnis atque anime rationalis incarnatus est: & qui est deus uerus, homo uerus factus est, non ut alter deus esset, alter homo, sed idem deus, idem homo. Qui ut illud peccatum quod in concubitu mortalis carnis generatio humana contraxit, auferret, conceptus est nouo more, deus incarnatus in matre uirgine, sine coitu uiri, sine libidine concipientis uirginis: ut per deum hominem quem absque libidine conceptum inuolatus edidit uirginis uterus, ablueret peccatum, quod nascentes trahunt omnes homines: quibus in corpore mortis huius talis est nascendi conditio, ut matres eorum fecunditatis opus implere non possint, nisi prius uirginitatem carnis amiserint. Solus igitur abstulit peccatum conceptionis atque natiuitatis humanae deus unigenitus, qui dum conciperet, ueritatem carnis accepit ex uirgine, & cum nasceret, integritatem uirginitatis seruauit in matre. Ista causa est, qua deus factus est filius uirginis Mariae, & Maria uirgo facta est mater unigeniti dei: ut quem pater genuit ex aeternitate, ipsum uirgo conceptum proferret in tempore. Illa utique est uirgo, quam deus qui de ea fuerat nasciturus, ita singulari gratia praeuenit atque repleuit, ut ipsum haberet uentris sui fructum, quem ex initio habuit uniuersitas dominum: & ipsum sibi uideret nascendi solennitate subditum, quem in unitate paternae substantiae, non solum humana, sed etiam angelica creatura cognoscit & adorat altissimum. Sic ergo peccatum & poena peccati, quae per scelus corruptae mulieris intrauit in mundum, per inuolatum uirginis partum auferit a mundo. Et quia in conditio ne generis humani per mulierem quae de solo uiro facta est, contigit ut mortis uinculo teneremur obstricti: hoc in redemptione humani generis diuina bonitas egit; ut per uirum qui de sola muliere natus est, uita hominibus redderet. Illic humanam naturam nequissima deceptione sibi diabolus in peccati similitudine sociauit: hic deus humanam naturam in unitate personae suscepit. Ibi foemina decepta est, ut fieret filia diaboli: hic uirgo gratia repleta est, ut fieret mater summi atque incommutabilis unigeniti dei. Ibi angelus deiectus per superbiam, seductae mulieris animum obtinuit: hic deus humilians se per misericordiam, incorruptae uirginis uterum ex ea nasciturus impleuit. Dei enim filius Ie-

Psal. 50

Iob. 25

sus Christus, qui in forma dei erat, quia nisi ex natura patris natus esset, esse non posset, ipse secundum apostolicam doctrinam semetipsum exinanauit, formam serui accipiens. Formam igitur serui, id est naturam serui in suam accepit ille deus personam atque ita hominum factor in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo, ipse humiliavit semetipsum, factus obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Intente igitur hanc Apostoli sententiam cogita, & in ea cognosces quomodo dominum Iesum Christum eundem deum atque hominem credas. Nec tamen in eo ueritatem utriusque naturae in una persona, aut confundas aut diuidas. Cum ergo primo audis de domino Iesu Christo, quia in forma dei erat, oportet te agnoscere, firmissimeque tenere in illo formae nomine naturalem plenitudinem debere intelligi. In forma igitur dei dominus Iesus Christus erat, quia in natura dei patris semper erat de quo natus est. Unius ergo naturae cum patre est, aequaliterque cum eo sempiternus atque immensus, aequaliter immortalis & incommutabilis, aequaliter inuisibilis & inenarrabilis, aequaliter bonus & iustus, aequaliter miserator & misericors, patiens & multum misericors & uerax, aequaliter fortis & suauis, aequaliter sapiens atque omnipotens. Proinde haec omnia quae diximus de filio dei, firmissima fide retine, qui haec utique omnia in unitate naturae habes cum patre, sine dubio aequalis est patri. Propter quod & Apostolus continuo adiungens ait: Non rapinam arbitratus est esse se equalem deo. Non enim rapina fuit illa filij cum patre diuinitatis aequalitas, sed natura. Etiam illa quae consequenter subiungit Apostolus dicens, quia semetipsum exinanauit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo: & quia humiliavit semetipsum, factus obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Omnia haec de illo deo unigenito dei filio, de illo uerbo deo, de quo dicit Euangelista: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum: de illa dei uirtute, deique sapientia, de qua de eo dicitur: Omnia in sapientia fecisti: de illo principio cum quo unum est pater ipse principium, & in quo sibi coeterno fecit caelum & terram, id est omnem spiritalem corporalemque naturam: de deo unigenito, qui est in sinu patris, ut dixi, omnia haec personaliter accipe, salua tamen aeternitate, immensitate, immortalitate, incommutabilitate, inuisibilitate deitatis eius. Quae ita naturaliter atque aequaliter communia cum deo patre habet dei filius, ut licet pro nobis fuerit homo ueraciter factus, permanserit tamen aequalis uero deo patri, de quo natus est uerus, & ueritas deus. Semetipsum igitur exinanauit, sed de plenitudine eius nos omnes accepimus: quam plenitudinem si exinanitus amitteret, quod de ea nobis daret, utique non haberet. Eodem autem non habente, nos proculdubio nihil possemus accipere: de plenitudine autem eius nos omnes accepimus. Ex eo autem quod nobis de plenitudine sua dedit, ostendit etiam cum se exinanauit, plenitudinem non amisisse quam habuit: quia si plenitudinem

Psal. 101

Psal. 101

Iob. 1

dinem

dinem suam amitteret, dare de illa nullatenus posset. Formam ergo serui accepit, neque enim aliud fuit illa summi dei exinanitio, nisi formae seruilis, id est humanae naturae susceptio. Vtraque igitur est in Christo forma, quia utraque & uera & plena est in Christo substantia: ideo sanctus Euangelista, plenum eum gratiae & ueritatis predicat: quia in diuina natura in qua deus ueritas est plenus est, & in humana natura in qua homo uerus gratia factus est, plenus est. In illa plenitudine deus est, in forma dei aequalis deo. In ista plenitudine seruus, in forma serui, quia in similitudinem hominum factus, habitu est inuentus ut homo. Exinanitens ergo semetipsum, formam serui accepit ut fieret seruus: sed formae dei plenitudinem non amisit, in qua semper est aeternus atque incommutabilis dominus: factus secundum formam serui homo uerus, eiusdem naturae cuius est ancilla mater, & manens in forma dei deus uerus, eiusdem naturae cuius est etiam dominus pater. In forma dei cum patre & spiritu sancto unus est solus formator omnium deus: secundum formam serui, solus ipse sua & patris & spiritus sancti operatione formatus: quia creator est, commune habens naturaliter cum patre et spiritu sancto: quia autem creatus est, formam serui secundum quam creatus est solus habes personaliter in seipso. Cuius & natiuitatem futuram secundum carnem & mortem & resurrectionem, atque in caelo ascensionem lex & prophetae praenunciare nunquam destiterunt, prout ipse praecipiebat, obediens & uerbis & factis. Nam & in sacrificijs carnalium uictimarum, quae ipsa sibi sancta trinitas, quae unus est deus noui & ueteris testamenti, a patribus nostris praecipiebat offerri, illius sacrificij significabat gratissimum munus, quod pro nobis seipsum solus dei filius secundum carnem esset misericorditer oblaturus. Ipse enim secundum apostolicam doctrinam obtulit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam deo in odorem suauitatis. Ipse uerus deus & pontifex, qui pro nobis non in sanguine taurorum & hircorum, sed in sanguine suo semel introiuit in sancta. Quod tunc pontifex ille significabat, qui cum sanguine in sancta sanctorum per annos singulos introibat. Ille igitur est qui in se uno totum exhibuit, quod esse necessarium ad redemptionis nostrae sciebat effectum, idem scilicet & sacerdos & sacrificium, idem deus & templum. Sacerdos, per quem sumus reconciliati: sacrificium, quo reconciliati. Templum, in quo reconciliati: deus, cui reconciliati. Solus tamen sacerdos, sacrificium & templum, & haec omnia deus secundum formam serui. Non autem solus deus filius, quia hoc est cum patre & spiritu sancto secundum formam dei. Reconciliati igitur sumus per solum filium secundum carnem, sed non solum filio secundum diuinitatem. Trinitas enim nos sibi reconciliauit, per hoc quod solum uerbum carnem ipsa trinitas fecit: in quo licet ueritas incommutabilis manet humanae diuinaeque naturae: ut sicut uera semper est eius diuinitas quam de patre incommutabilem habet: ita uera semper atque incommutabilis sit eius humanitas, quam sibi unitam summam diuinitas gerit. Haec pauca de

Eph. 5

Heb. 9

Aug. to. 3

fide sanctae trinitatis, quae solus & uerus est naturaliter deus, quantum breuitas temporis & sermonis permittit, inserui. Nunc de creatura, quid absque dubitatione credere debeas intinabo. Principaliter itaque tene, omnem creaturam quae non est trinitas deus, ab ipsa sancta trinitate quae solus deus aeternus & uerus est, creatam ex nihilo. Ac sic uniuersa in caelis & in terra uisibilia & inuisibilia, siue thronos, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, opus atque creaturam esse sanctae trinitatis: quae est unus deus rerum omnium creator & dominus, aeternus, omnipotens, iustus, & bonus, habens naturaliter ut semper sit, & mutari aliquando non possit. Et hic deus qui sine initio semper est, quia summe est, dedit rebus a se creatis ut sint: non tamen sine initio, quia nulla creatura eiusdem naturae est, cuius est trinitas unus uerus & bonus deus, a quo creata sunt omnia. Et quia summe bonus est, dedit omnibus naturis quas fecit ut bonae sint: non tamen tantum bonae quantum creator omnium bonorum. Qui non solum summe bonus, sed etiam summum atque incommutabile bonum est, quia aeternum bonum est: nullum habens defectum, quia non est ex nihilo factum, nullum habens profectum, quia nullum habens initium. Ideo quippe naturae a deo factae proficere possunt, quia esse coeperunt: ideo deficere; quia ex nihilo factae sunt. Ad defectum eas conditio ducit originis, ad profectum uero prouehit operatio creatoris. In eo igitur primum trinitatis, quae deus uerus est, aeternitas sine initio naturalis agnoscitur, quia quaedam ita fecit, ut cum esse quidem coeperint, tamen non esse aliquando non possint. In eo uero eius omnipotentia intelligitur, quia omnem creaturam uisibilem atque inuisibilem, id est corporalem atque spiritalem de nihilo fecit, in quibus ipsa rerum diuersitas multo magis commendat bonitatem atque omnipotentiam creatoris. Nisi enim omnipotens esset, non una eademque facilitate summa atque ima fecisset. Et nisi summe bonus esset, non se gubernandis rebus quoque infimis praestitisset. Igitur tam in magnis quam in paruis quibusque rebus conditis magna est bonitas atque omnipotentia conditoris. Omnia enim sapienter fecit summa ueraciter sapientia: cui naturaliter hoc est esse, quod sapientem esse: hoc facere, quod sapienter facere. Simplicitas itaque multiplicis sapientiae dei, magnitudinem celsitudinis suae, non solum in magnitudine sublimium creaturarum, uerum etiam in infimarum paruitate commendat: dum bona omnia quae creauit, non solum multo inferius dissimiliusque suo creatore sunt, utpote non prolata de seipso, sed facta profus ex nihilo: uerum etiam inter se non aequaliter sunt, sed unaquaeque res ita permanet sicut a deo cum non esset accepit: alia quidem sic, alia autem sic. Neque enim sic datum est corporibus ut sint, sicut spiritus acceperunt: cum ipsa quoque corpora non aequaliter sint, & in ipsis caelestibus atque terrestribus inueniatur nonnulla diuersitas: cum tam caelestia quam terrestria, non solum impari distent quantitate motus, uerum etiam dissimili splendean claritate: aliam namque est, sicut dicit Apostolus, claritas caelestium

Creaturae Cap. III

Natura profecta eius est defectus

Corporalia caelestia et terra restricta

corporeum

corporum, alia terrestrium. In ipsis quoque caelestibus alia claritas solis, alia claritas lunae, alia claritas stellarum. Stella enim differt a stella in claritate. Corporalium igitur naturarum diuersitas ostendit unamquamque earum non esse quod ex se semper habere poterit, sed quod ex dispositione atque opere omnipotentissimi atque incommutabilis & sapientissimi creatoris accepit. Quod si unius eiusdemque naturae esset qualibet creatura corporalis cuius est sancta trinitas, quae unus est deus, nec localiter in loco esset, nec temporis mutationem aliquando sentiret, nec de loco ad locum transiret, nec circumscriberetur quantitate molis suae. Quae omnia ostendunt huiusmodi naturarum illum esse opificem, cui nullus latus aut angustus locus, quia non minus in angustiis quam in latis totus est. Nec mutatur tempore, qui solus potest uolumina temporum, non temporali uolubilitate, sed aeterna stabilitate mirabiliter ordinare: neque enim in tempore cogitat, quemadmodum temporum series rerum decessione aut successione transcurrat. Nec aliqua molis quantitate terminatur, quia nullo fine concluditur. Neque per mundi partes partibus suis est ipse diffusus, ut maiores mundi partes suis maioribus impleat, & minores minoribus implendo, nusquam tamen totus se infundat. Ipse enim est deus qui ait: Caelum & terra ego impleo. Omnia igitur quae fecit, id est spiritus & corpora, summa & ima, caelestia atque terrestria, uiuentia & quibus uiuendi facultatem non dedit, ineffabiliter ubique totus dominus & implet & continet. Nec in istis quae diuiduntur, ipse diuiditur: nec in istis quae mutantur, ulla mutatione variatur. Nisi enim naturaliter incommutabilis ipse esset, nunquam in rebus mutabilibus ordo quidam consilij ac dispositionis eius incommutabilis permaneret. Deus igitur rerum corporearum atque incorporearum creator immensus, eo primum se nullum esse corpus ostendit, quia quibusdam corporibus uitam non dedit, cum corpora omnia ipse creauerit. Ipse autem naturaliter uita est, quia si uita non esset, non uiuentia corpora ipse non fecisset. Neque enim facit rem non uiuentem, nisi res uiuens. Non igitur unius naturae sunt cum deo corpora, quae uiuere omnino non possunt. Ac sic neque illa corpora unius naturae cum deo sunt, quibus singulis singulos brutos atque irrationabiles spiritus, quibus eadem corpora uiuificarentur ac sensificarentur, inseruit. Sed nec ipsi bruti spiritus unius naturae cum deo sunt, quos licet uiuificandis sensificandisque cognoscat inseruisse corporibus, ipsis tamen spiritibus nullum intelligendi largitus est lumen, quo suum possent aut cognoscere aut diligere creatorem. Ipsos quoque spiritus quos rationales atque intellectuales esse non dubium est, quis audet blasphemio spiritu & caeco corde eiusdem naturae cuius est deus, uel putare uel dicere, cum deus utique naturaliter incommutabilis omnino sit & immensus? Qui cum in se diuersitatem ullam habere non possit, in eisdem tamen spiritibus quos rationales atque intellectuales fecit, diuersitatem suae operationis ostendit. In quibusdam enim, id est, qui terrenis ac

Deus ubique

Hier. 23

Deus omnium uita

mortalibus sunt inserti corporibus, & si nullus est eis localis motus, quia per locorum corporalium partes, cum ipsi in corporibus sint, non particulatim sunt, sed sicut in totis corporibus. Toti, sic in eorundem corporum partibus toti sunt: tamen cogitationum uarietas diuersitatem in eis cuiusdam temporalis motionis ac mutationis ostendit: dum modo aliquid nesciunt, modo sciunt: modo uolunt, modo nolunt: modo sapiunt, modo desipiunt: modo iniqui exiustis, modo iusti sunt ex iniquis: modo pietatis illustrantur lumine, modo deprauantur tenebroso impietatis errore. Illos quoque quos terrenorum corporum grauat nulla lutulenta materies, id est, angelicos spiritus, quis non uideat non unius naturae esse cum deo, sed factos ex nihilo, quorum naturalis mutabilitas in eo cognoscitur, quia eiusdem naturae pars est in deterius permutata? Deinde quod isti qui deprauati non sunt, licet illius dono, a quo cum non essent, facti sunt, indefessa, & in quantum creaturae angelicae gratis datum est, perfecta dilectione, contemplatione atque exultatione multitudinem dulcedinis domini incessabiliter sentiant: nec ab eo naturali conditione deficiant: etsi inhaerentibus deo inest de uarietate temporis: quia collato sibi aeternae incorruptionis atque incommutabilitatis munere nihil in se sentiant immutationis: inest tamen singulis naturalis terminus, quo a se inuicem discernuntur, quia nullus eorum in alio est. Et cum uni eorum opus quodlibet iniungitur, alius quoque alteri operi implendo diuinae potestatis deputatur arbitrio. C Haec omnia ostendunt etiam sanctos angelos creaturam esse sanctae trinitatis: cuius per singulas res, quas utique sicut uoluit fecit, apparet mirabilis & sapientia in dispositione & uirtus in opere. Quosdam igitur spiritus sic deus creauit, ut semper essent: quosdam uero ut esse spiritus quandoque desinerent. Illos itaque desituros quosdam ex aqua, quosdam uero quia sic uoluit omnipotens, produxit ex terra. Superiores uero spiritus nullum cum corporeis elementis habere fecit naturale consortium, quos & aeternos creauit, & eis facultatem atque intelligentiam cogitandae, cognoscendae, diligendaeque diuinitatis inseruit. Quos tamen ita creauit, ut etiam praeseipsum illum diligere, cuius se tales creatos opere cognouissent, cum eorum ut tales fierent, nulla merita praecessissent. Ut autem haec dilectio haberet iustam & congruam laudem, uoluntatis quoque eis tribuit libertatem: ut esset eis possibile, siue ad eum qui supra eos est, intentionem sanctae dilectionis erigere, siue ad ea quae infra eos sunt, graui cupiditatis semetipsum potestatem declinare. Non est igitur natura quae in aeternum possit, siue misere, siue bene uiuendo subsistere, nisi quae potest de deo ipsius dei munere cogitare. Haec autem natura intellectualis in animabus est hominum & spiritibus angelorum. Deus quippe diligendi ac cognoscendi se, non nisi angelis & hominibus indidit facultatem. Quibus propter arbitrii libertatem, quae maxime debuit intellectuali creaturae creatoris benignitate conferri, ita cognoscendi ac diligendi se facultatem uoluntatemque donauit, ut ea unumquemque & habere possit & perdere. Si quis tamen sponte eam

Angeli

eam

eam perderet, suo eam deinceps arbitrio resumere non ualere: ut illius esset sanctae cogitationis initia gratuita dono bonitatis denuo reuocandis quibus uellet infundere, cuius fuit in ipso creationis exordio nullis praecedentibus meritis spiritus & corpora locis atque affectionibus, prout ipse sapiens uoluit, congrue & mirabiliter ordinare. Angeli ergo atque homines pro eo quia rationales sunt facti, aeternitatis ac beatitudinis donum in ipsa naturae spiritualis creatione diuinitus acceperunt, ita scilicet ut si dilectioni creatoris sui iugiter inhaesissent, simul aeterni beatique mansissent. Si uero propriae uoluntatis arbitrio contra summum creatoris imperium suam niterentur facere uoluntatem, protinus a contumacibus beatitudo discederet, & ad supplicium eis relinqueret aeternitas misera erroribus deinceps doloribusque crucianda. Et de angelis quidem hoc disposuit & impleuit, ut si quis eorum bonitatem uoluntatis perderet, nunquam eam diuino munere repararet. Pars itaque angelorum quae a suo creatore deo, quo solo bono beata fuit, uoluntaria prorsus auersione discessit, aequitatis supernae iudicio, initium suae damnationis in ipsa auersione uoluntatis inuenit: ut non aliud ei esset incipere iam puniri, quam illius beatifici boni dilectione destitui: quam deus in aeterno sic totam praecipit remanere supplicio, ut etiam ignem aeternum praepararet: in quo omnes illi praeuaricatores angeli nec mala possint unquam uoluntate carere nec poena, sed permanente in eis iniusta auersionis malo, permaneret etiam iusta retributionis aeterna damnatio. Horum malorum princeps diabolus primos homines quos ad peccati praecipitium inuidus duxit, non eis tantum, sed & uniuersae propagini eorum cum uitio peccati meritum mortis inseruit. Deus autem misericors & iustus, sicut diabolo & angelis eius propria uoluntate cadentibus, ceteros angelos in suae dilectionis aeternitate firmavit: sic etiam humani generis massam non totam in sempiternum perire permisit: sed quos uoluit eius gratuita bonitas, repullis tenebris in quibus omnis humana natiuitas peccati originalis condemnatione uersa, reducendos praedestinauit ad lucem: in eo praecipue demonstrans, quod istos originalis peccati uinculis indebita gratia liberatoris absolueret: cum alios & quae maxime paruulos quibus nulla possunt uel bona uel mala inesse propria merita uoluntatis, insolubili nexu aeterna damnatio retineret. Bonae quoque uoluntatis & cogitationis initium, non homini ex seipso nasci, sed diuinitus & praeparari & tribui, in eo deus euidenter ostendit: quia neque diabolus, neque aliquis angelorum sunt detrusi caliginem, bonam potuit aut poterit resumere uoluntatem. Quod si possibile esset, ut humana natura, postquam a deo auersa bonitatem perdidit, uoluntatis, ex seipsa rursus eam habere potuisset, multo possibilis hoc natura haberet angelica, quae quanto minus grauat terreni corporis potestatem, tanto magis hac esset praedita facultate. Sed ostendit deus unde bona uoluntas hominibus detur, quam sic amiserunt angeli cum haberent, ut amissam deum

ceps habere non possint. Quoniam igitur digna est eadem uoluntas bona per dei gratiam aeternae beatitudinis premio, & iniquitas angelica atque humana non debet esse impunita: propterea secundum catholicam fidei regulam uenturum esse filium dei ad puniendos omnes peccatores angelos, & ad iudicandos homines uiuos & mortuos fideliter expectamus. Testatur enim beatus Petrus, quia deus angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferni detrudens, tradidit in iudicio puniendos referuari. De hominibus quoque uiuis ac mortuis iudicandis hoc ait beatus Paulus: Testificor coram deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est uiuos & mortuos, & aduentum ipsius & regnum eius. In cuius aduentu ab illo primi hominis corpore, quod deus de terra plasmavit, usque ad omnium hominum corpora, quae animata quandoque uiuere coeperunt, ab illo resuscitabuntur, a quo operante creata sunt. Singula uero corpora illis singulis suis animabus in resurrectione reddentur, quas in maternis ut uiuere inciperent uentribus habere coeperunt: ut scilicet animae in illo examine iusti iudicis in eisdem singulis corporibus suis accipiant retributionem, siue regni siue supplicij, in quibus siue bonam siue malam qualitatem uitae praesentis habuerunt. Qualitas autem malae uitae ab infidelitate incipit, quae ab originalis peccati reatu initium sumit. In qua quisquis uiuere ita incipit, ut ante finiat uitam, quam ab eius obligatione soluat, si unius diei uel unius horae spacio anima illa uixit in corpore, necesse est eam cum eodem corpore interminabilia gehennae sustinere supplicia: ubi diabolus cum angelis suis in aeternum arsurus est, qui & primus peccauit, & peccatum primis hominibus persuasit. Vbi cum eo etiam fornicarij, idolis seruientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, auari, ebriosi, maledici, rapaces, & omnes qui opera carnis agunt, de quibus dicit Apostolus, quia regnum dei non consequentur, si ante huius uitae terminum a uis suis malis conuersi non fuerint, aeternis ignibus exurentur. Omnis enim homo qui in hoc seculo usque ad finem in iniquitatum delectatione, & cordis obduratione permanserit, sicut hic eum noxia criminum delectatio tenuit, sic eum sine fine sempiterna cruciatio retinebit. Erit enim etiam iniquorum resurrectio, sed sine immutatione, quam solis fidelibus & ex fide iuste uiuentibus daturus est deus. Hoc est enim quod ait apostolus Paulus: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Ostendens autem iustos diuino munere commutandos ait: Et nos immutabimur. Habebunt ergo iniqui cum iustis resurrectionem carnis communem, immutationis tamen gratiam non habebunt, quae dabitur iustis: quoniam a corporibus impiorum non auferetur corruptio, & ignobilitas, & infirmitas in quibus seminatur: quae ob hoc morte non extinguentur, ut illud iuge tormentum corpori atque animae sit mortis aeternae supplicium. Iusta uero anime, quas hic redemptor deus gratis ex fide iustificauit, & iustificatis bene uiuentibus usque in finem perseverantiam tribuit, in ipsis corporibus, in quibus hic iustificationis gratiam diuinitus acceperunt, & in quibus iustificatae per fidem, in charitate

1. Pet. 2

2. Tim. 4

Origo uitae male

Gal. 5

1. Cor. 15 Corpora impiorum

ritate dei proximiq; uixerūt, regni caelestis aeterna beatitudine potient: glorificatis etiā corporibus suis, quae sine dubio carnis natura, quā deus creauit, ueraciter permanēte, nō sicut hic animalia, sed spiritalia tūc habebūt. Sanctōrū em̄ seminatur corpus animale, surget spiritale. In his per illam immutationē, quae solis dabit iustis, implebit, quod oportere dicit Apostolus, ut corruptibile hoc induat incorruptionem, & mortale hoc induat immortalitātē. In quibus sexus masculinus & foeminus, sicut eadē corpora creata sunt, permanebit: quorū gloria erit pro factorū bonorū diuersitate diuersa. Omnia tamen corpora, siue masculorum, siue foeminarū, quęcunq; in regno illo erūt, gloriosa erunt. Ille autē iudex nouit quantā unicuiq; sit daturus gloriā, qui in hac uita per misericordiam gratis iustificando peruenit, quos illic per iustitiā glorificare disposuit. Tēpus uero acquirēdi uitā aeternam in ista tantū uita deus hominib. dedit, ubi uoluit esse etiā poenitentia fructuosam. Ideo autē hic poenitentia fructuosa est, quia potest hic homo de posita malitia bene uiuere: & mutata uoluntate in iusta, merita simul operaq; mutare, & in timore dei ea gerere quae placeant deo. Quod qui in hac uita nō fecerit, habebit quidē poenitentia in futuro seculo de malis suis, sed indulgentiam in cōspectu dei non inueniet: quia etsi erit ibi stimulus poenitudinis, nulla tamē ibi erit correctio uoluntatis. A talibus enim iniquitas sua ita culpabit, ut nulla tenus possit ab eis uel diligi uel desiderari iustitia. Voluntas em̄ eorū talis erit, ut habeāt in se semper malignitatis suae supplicium, nunq; tamē percipere possint bonitatis affectū: quia sicut illi qui cum Christo regnabūt, nullas in se male uoluntatis reliquias habebunt: ita illi qui erūt in supplicio ignis aeterni cum diabolo & eius angelis deputati, sicut nullā ulterius habebunt requiē, sic nullatenus bonam habere poterūt uoluntatē. Et sicut coheredibus Christi dabit pfectio gratiae ad aeternā gloriā, sic consortibus diaboli cumulabit ipsa malignitas poenā, quādo exterioribus deputati tenebris, nullo illustrabunt interiore lumine ueritatis. Proinde omni homini in hac uita potest esse utilis poenitentia, quā quocunq; tempore homo egerit, quālibet iniquus, quālibet annosus, si toto corde renunciauerit peccatis pteritis, & pro eis in cōspectu dei nō solum corporis, sed etiam cordis lachrymas fuderit, & malorū operū maculas bonis operibus diluere curauerit, omnium peccatorū indulgentiam mox habebit. Hoc em̄ nobis dñs propheticō promittit eloquio, dicens: Si conuersus fueris, & ingemueris, saluus eris. Et alio loco dicit: Fili peccasti, ne adicias iterum, sed & de praeteritis deprecare, ut tibi dimittantur. Nunquā peccanti esset indicta pro peccatis deprecatio, si deprecanti non esset remissio concedenda. Sed etiā poenitentia peccatori tūc prodest, si eam in ecclesia catholica gerat. Cui deus in persona Petri ligadi soluēdiq; tribuit potestātē, dicens: Quę alligaueris super terrā, erunt ligata & in caelis: & quę solueris super terrā, erunt soluta & in caelis. In quacunq; igitur homo aetate ue-

ram peccatorū suorum poenitentia egerit, & uita suā deo illumināte correxerit, non priuabit indulgentiae munere, quia deus, sicut per prophetā dicit, non uult mortē peccatoris siue morientis, sed magis ut reuertat a uia sua mala, & uiuat anima eius. Veruntamē nullus hominū debet sub spe misericordiae dei in suis diutius remanere peccatis, cum etiam in ipso corpore nemo uelit sub spe future salutis diutius aegrotare. Tales enim qui ab iniquitatibus suis recedere negligunt, & sibi de deo indulgentiā repromittunt, nonnunquā ita praueuunt repētino dei furore, ut nec cōuersionis tēpus, nec beneficiū remissionis inueniāt. Ideo unumquenq; nostrū sacra scriptura benigne praemonet, dicens: Ne tardaueris conuerti ad deum, & ne differas de die in diē: subito ueniet ira eius, & in tempore uindictę disperdet te. Dicit etiā beatus David: Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Cui beatus quoq; Paulus concordat his uerbis: Videte fratres, ne forte sit in aliquo uestrū cor malum incredulitatis discedēdi a deo uiuo: sed ad hortamini uosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominat, ut nō obduret q̄s ex uobis fallacia peccati. Obduratus igit uiuat, siue q̄ nō conuertitur, desperas de indulgentia peccatorū suorū: siue qui sic misericordiam dei sperat, ut usq; in finem uitae praesentis in suorū criminū peruersitate permaneat. Proinde diligentes misericordiam dei, metuentesq; iustitiā, nec de remissione peccatorū desperemus, nec remaneamus in peccatis: scientes quia illa omnium hominū debita sit exactura aequitas iustissimi iudicis, quae non dimiserit misericordia clementissimi redemptoris. Sicut enim misericordia suscipit absolutiq; conuersos, ita iustitia repellit punitq; obduratos. Ii sunt qui peccantes in spiritu sanctū, neq; in hoc seculo, neq; in futuro remissionē accipiēt peccatorū. Ideo autē omnis anima intellectualis spiritus est, ut quærat, agnoscat, atq; discernat: & tēpus operū suorū, pro quibus receptura est in iudicio quae ordinauit diuina iustitia: & eiusdē retributionis tēpus, quo nunquā libit aut opera mutare, aut remissionē peccatorum suorū de diuina misericordia utiliter postulare. Cateri uero spūs omnium animalium, quibus non est intellectus, quia quidā eorū de terra, quidam de aquis originē ducūt: de aquis enim sunt reptilia & uolatilia, de terra uero quaedā quae reptant, quaedā uero quae gradiuntur, exorta sunt: tamdiu spiritus sunt, quādiu in corporibus uiuūt. Anima quippe, quae rationis capax diuinitus facta nō est, cum carne sua & incipit & definit uiuere: quia quādo corpori uitā non tribuit, & ipsa non uiuit: atq; ita mirō modo cum omni carni anima sit causa uiuendi, spiritus tamen irrationalis tam diu uiuit, q̄ diu in carne manere potuerit: & dū a carne sua separat, extinguit. Ita fit, ut cum ipse uita carnis suae sit, uiuere ipse nequeat, quando uita carni subministra re destiterit. Et si non sit caro cui uita dare ualeat, ipse quoq; eam protinus non habebit. Ideo nec eternitas irrationalibus spiritibus data est, nec aliquid eis iudiciū praeparatur, in quo eis uel beatitudo

Esā. 30
Eccl. 2.1
Claues Petri
Matth. 16

tudo pro bonis, uel damnatio p malis reddat ope-
ribus. Ideo aut in eis nulla operū discretio requiritur, quia nullam intelligēdi facultatē diuinitus acceperunt. Propterea ergo eorum corpora resurre-
tura nō sunt, quia nec ipsis animabus eorum aut aequitas, aut iniquitas fuit, pro qua eis aeterna uel beatitudo sit tribuēda uel poena. Illa igitur animalia praesentis seculi cursum atq; ornatū secundum creatoris incomprehensibilem peragūt uoluntatem, quae de suis factis nullam rationem redditura sunt, quia rationalia nō sunt. Nunquid em̄ de bobus cura est deo? Homines uero quia rationales facti sunt, & de se & de omnibus rebus, quas in usum uitae praesentis acceperunt, rationē reddituri sunt deo, & pro suorū actuū qualitate recipiēt aut poenā aut gloriā. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisq; propria corporis prout gessit, siue bonū, siue malum: tunc scilicet, cum secundū ipsius nostri creatoris aut redemptoris eloquiū, omnes qui in monumentis sunt audiēt uocē eius, & procedēt qui bona fecerūt in resurrectionē uitae: q̄ uero mala egerunt, in resurrectionē iudicij: ut scilicet q̄ mala egerūt, eāt in cōbustionē aeternā cū diabolo principe omnium malorū semper arsurū: qui uero bona fecerunt, eant in uitam aeternā regnaturi sine fine cum Christo rege omnium seculorū. Illi autē cum Christo regnabunt, quos deus gratuita bonitate sua predestinauit ad regnum: quia enim tales praedestinando praeparauit, ut regno digni essent, praeparauit utiq; secundū propolitū uocados, ut obediāt: praeparauit iustificandos, ut accepta gratia recte credant, & bene uiuāt: praeparauit etiā glorificandos, ut Christi cohaeredes effecti, regnum caelorum sine fine possideant. Ad quod regnum diuersis temporibus per sacramēta, quae ad fidei incarnationis suae Christi instituit, illi peruenerūt quos deus gratis nullo bonae uolūtatis, uel boni operis merito precedente saluauit. Quēadmodū ex illo tēpore, quo saluator noster dixit: Si quis renatus non fuerit ex aqua & spiritu sancto, nō potest introire in regnū dei: absq; sacramento baptismatis, praeter eos qui in ecclesia catholica sine baptismate pro Christo sanguinē fundunt, nec regnū caelorum potest quisq; accipere, nec uitā aeternam: quia siue in catholica fide, siue in haeresi quacunq; uel schismate quisq; in nomine patris & filij & spiritus sancti baptismi sacramentū acceperit, integrum sacramentū accipit: sed salutem, quae uirtus est sacramēti, nō habebit, si extra catholicam ecclesiam ipsum sacramentum habuerit. Ergo ideo debet ad ecclesiam redire, nō ut sacramentū baptismatis iterū accipiat, quod nemo debet in quolibet homine baptizato repetere: sed ut in catholica societate uitā aeternā accipiat, ad quam obtinendam nunq; potest esse idoneus, qui cū sacramento baptismatis ab ecclesia catholica remāserit alienus. Qui si elemosynas largas faciat, & pro nomine Christi etiam sanguinē fundat, pro eo quod in hac uita non tenuit ecclesiae catholicae unitatē, non habebit aeternā salutē. Vbi enim cuiq; prodesse potest baptismus, ibi pro

desse & elemosyna prodest. Baptismus autē extra ecclesiam qdē esse potest, sed nisi in ecclesia prodesse nequit. In ecclesia igit tantūmodo catholica potest unicuiq; prodesse, & pceptio baptismatis, & opera misericordiae, & nominis Christi gloriosa confessio, si tamē in ecclesia catholica bene uiuat. Sicut em̄ sine ecclesia catholicae societate nec baptismus alicui potest pdesse, nec alicui misericordiae, nisi forte ut mitius torqueat, non tamē ut inter filios dei repute: sic intra ecclesiam catholicā per solū baptismū uita aeterna nō acquirē, si post baptismū male uiuat: nam & illi qui bene uiuunt, debēt operibus misericordiae indefinenter insistere: sciētes se licet leuia, nōnulla tñ quotidie contra here peccata, pro quibus etiā sancti & iusti in hac uita semper deo dicere debent: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitorib. nostris. Quae peccata quanto in rebus licitis, & a deo cōcessis frequenter hominibus surrepūt: & quanto magis fortioribus cibis corpus implet, & carnalibus cor hominis actibus affectibusq; implicat, tanto frequentior culpa in hac mortalitate contrahitur. Propterea humiles serui Christi, qui cupiūt dño suo sine impedimento, & absq; animi noxia occupatione seruire, cōiugia omnino nō appetūt, & a carnibus & a uino abstinent, inquantū corporis ualetudo permittit: nō quia peccatū est aut cōiugem habere, aut uinū carnesue percipere: nā & beatus Apostolus dicit: Quia omnis creatura dei bona est, & nihil reijciendū qd cū gratiarū actione percipit: sanctificat enim per uerbū dei & orationē. Coniugiū quoq; in primis hominibus deus instituit & benedixit. Propter qd Apostolus ait: Honorabile cōnubium in omnibus, & thorus immaculatus. Ideoq; serui dei in eo quod a carnibus & a uino abstinent, nō tanquā res immundas refugiant, sed mūdioris uitae instituta sectant. Et in eo quod cōiugia nō habēt, nō nuptiarū bonū, crimē esse existimant, sed continentiam iugem bonis nuptijs meliorē esse non dubitant, isto q̄ maxime tēpore, quando dicit de continētia: Qui potest capere, capiat. De nuptijs uero dicit: Qui se non continet, nubat. In una enim ratione uirtus exorit, in altera infirmitas remedio subleuat. Vnde quia aegritudini semper est consulendum, propterea si cui primo cōtigerit priuari cōiugio, si uoluerit secundas uel tertias inire nuptias, nullum de illis peccatum habebit, si eas caste seruauerit: id est, si unus et una legitime duntaxat cōiuncti, fidē seruēt, ut nec ille mulieri praeter uxorē, nec illa uiro praeter maritum ullatenus misceat. In talibus etsi fuerit aliquis cōiugalis excessus, qui tamen legitimū nō uiolet thorum, habebit nonnullū sed ueniale peccatum. Sed haec illorū sunt, qui nullam uouerūt continentiam deo. Caterū quisq; seipsum castrauerit propter regnū caelorum, & in corde suo continentiam deo uouerit, nō solū si mortifero fornicationis crimine maculet, uerum etiā si aut uir uxorē accipere, aut mulier nubere uoluerit, secundum Apostoli sententiā, damnationē habebit: quia primā fidem irritā fecit. Sicut ergo secundum Apostoli sententiam

Ecclesia catholica

Abstinentia

1. Tim. 4

Heb. 13

Matth. 19
1. Cor. 7

Continentia uiuere

1. Cor. 9

1. Cor. 5

Eccl. 5
Psal. 94

Heb. 3

Peccati
vitium

1. Cor. 3

Non repetere
dubitatione

tiam, dignum est ut uxori uir debitū reddat, simili-
ter & uxor uiro, quia si quis acceperit uxore, non
peccat: & si nupserit uirgo, nō peccat: ita secundū
eiusdē Apostoli dictū, qui statuit in corde suo fir-
mus nō habens necessitatē, potest autē habens
sua uoluntatis, & uouerit continentia deo, debet
eam usq; in finem tota mentis sollicitudine custodi-
re, ne damnationē habeat, si primā fidem irritā fe-
cerit. Similiter & coniugati uiri, & coniugata mu-
lieres, si ex consensu perennē deo uouerint conti-
nentia, nouerint se sui uoti obnoxios detineri: nec
iam sibi debere cōmixtionem carnis, quam primi-
tus licitam habuerunt, sed deo se debere continen-
tia quā uouerūt. Tunc em̄ unusquisq; regnū cæ-
lorum, quod sanctis promittit, possidebit, si obliu-
scens quæ retro sunt, & in anteriora extendens se-
ipsum, secundum quod in psalmis dicit: Vouete,
& reddite dño deo uestro: quod scit esse licitū, &
ad profectū melioris uitæ pertinere cognoscit, &
libet̄er uoueat, & celeriter reddat, & in hoc quod
uotū reddit, meliore semper conatu proficiat. Om-
ni enim uouenti deo, & reddenti quod uouit, ipse
quoq; deus reddet cælestis regni præmia quæ pro-
misit. Firmissime tene, & nullatenus dubites, pa-
trem & filiū et spiritū sanctū unum esse naturaliter
deū, in cuius nomine baptizati sumus. Cum enim
aliud nomē sit pater, aliud filius, aliud spiritus san-
ctus: hoc est utiq; unū naturæ nomē horū triū, qd
dicitur deus. Qui dicit in Deuteronomio, Videte
quoniam ego sum deus, & nō est alius præter me.
Et de quo dicitur: Audi Israel, dñs deus tuus deus
unus est. Et: Dñm deū tuū adorabis, & illi soli ser-
uies. Firmissime tene, & nullatenus dubites, pa-
trem & filiū & spiritū sanctū, id est sanctam trinita-
tem esse solum naturaliter uerū deū: quia cum tres
deos nobis colere non liceat, nisi unū solū uerum
deū, tñ sicut pater uerus deus dicit̄, testante Apo-
stolo, qui ait: Conuersi estis ad deū à simulacris, ser-
uire deo uiuo & uero, & expectare filiū eius de cæ-
lis, quē suscitauit à mortuis Iesum: ita quoq; filium
uerū deum Ioannes cōmendat apostolus, dicens:
Scimus quia filius dei uenit, & dedit nobis intelle-
ctum ut cognoscamus uerū deum, & simus in ue-
ro filio eius Iesu Christo. Hic est uerus deus, et uita
æterna: qui utiq; quoniā uerus deus est, etiam ueritas
est, sicut ipse nos edocet, dicēs: Ego sum uia &
ueritas & uita. De spiritu quoque sancto Ioannes
apostolus ait: Quia spiritus est ueritas. Et utiq; nō
potest naturaliter deus uerus non esse, qui ueritas
est. Quem etiam deum Paulus apostolus confite-
dicens: Membra uestra templum sunt spiritus san-
cti qui in uobis est, quem habetis à deo, & nō estis
uestri: empti enim estis magno precio, glorificate
& portate deum in corpore uestro. Firmissime
tene, & nullatenus dubites, patrem et filium & spi-
ritum sanctum, id est sanctam trinitatem unum ue-
rum deū sine initio sempiternū esse. Propter quod
scriptum est: In principio erat uerbum, & uerbum
erat apud deum, & deus erat uerbum. Hoc erat in
principio apud deum. Hæc denuo sempiternitas
intimatur, ubi dicitur in psalmo: Deus autem rex

noster ante secula. Et alio loco: Sempiterna quo-
que eius uirtus & diuinitas. Firmissime tene,
& nullatenus dubites, sanctam trinitatem solum
uerum deum, sicut æternum, ita solum naturaliter
incommutabilem esse. Hoc enim significat, cum
dixit seruo suo Moyse: Ego sum qui sum. Hinc &
psalmus dicit: In principio domine tu terram fun-
dasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peri-
bunt, tu autē permanes, & omnes sicut uestimen-
tum ueterascent. Et sicut oportorū mutabis eos,
& mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui
non deficient. Firmissime tene, & nullatenus
dubites, sanctam trinitatem solum esse uerum de-
um, rerum omnium uisibilem atque inuisibilem
creatorem. De quo in psalmo dicitur: Beatus cu-
ius deus Iacob adiutor eius, spes eius in domino
ipsius, qui fecit cælum & terrā, mare & omnia que
in eis sunt. De quo etiam Apostolus dicit: Quo-
niam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia,
ipsi gloria in secula. Firmissime tene, & nullate-
nus dubites, patris & filij & spiritus sancti unam
quidem esse naturam, tres uero esse personas: pa-
tremq; solum esse qui dixit: Hic est filius meus dile-
ctus, in quo mihi bene complacui: & filium so-
lum esse super quem uox illa solius patris insonuit
quando in Iordane secundum carnem baptizatus
est unigenitus deus, qui carnem solus accepit: atq;
spiritū sanctum patris & filij solum esse, qui in spe-
cie columbæ super Christum baptizatū & ascen-
dentem ab aqua descendit, & quinquagesimo die
post resurrectionē Christi fideles in uno loco post-
tos, in linguarum ignearum uisione adueniens re-
pleuit. Illam uocem, qua solus locutus est deus pa-
ter: & illam carnem, qua solus homo factus est uni-
genitus deus: & illam columbam, in cuius specie
spiritus sanctus super Christum descendit: illasq;
linguas, in quarū uisione fideles apostolos in uno
loco constitutos repleuit, opera esse totius sanctæ
trinitatis, id est, unius dei, qui fecit omnia in cælo
& in terra, uisibilia & inuisibilia. Firmissime te-
ne, & nullatenus dubites, solum deū filium, id est,
unam ex trinitate personā solius patris esse filium:
spiritum uero sanctum ipsum quoq; unam ex trini-
tate personam, nō solius patris, sed simul patris &
& filij esse spiritum. Ostendēs enim dei filius se so-
lum esse patre genitum, ait: Sic enim deus dilexit
mundum, ut filium suum unigenitū daret. Et pau-
lo post: Qui autem non credit, iam iudicatus est,
quia non credit in nomine unigeniti filij dei. Spiritus
autem sanctus & patris & filij esse spiritum
Apostolus docet, qui ait: Vos autem non estis in
carne, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in
uobis. Et sequitur: Si quis autem spiritum Christi
non habet, hic non est eius. Firmissime tene, &
nullatenus dubites, eundem spiritū sanctum, qui
patris & filij unus est spiritus, de patre & filio pro-
cedere. Dicit enim filius: Cum uenerit spiritus ue-
ritatis, qui à patre procedit. Vbi suum spiritum es-
se docuit, quia ipse est ueritas. De filio quoq; pro-
cedere spiritum sanctum, prophetica atque apo-
stolica doctrina nobis commendat. Esaias enim
dicit

dicit de filio, Percutiet terrā uirga oris sui, & spiri-
tu labiorū suorum interficiet impium. De quo &
Apostolus ait: Quē interficiet dominus Iesus spi-
ritu oris sui. Quem etiā ipse unicus dei filius spiri-
tum oris sui esse significās, post resurrectionē in-
sufflās in discipulos, ait: Accipite spiritū sanctum.
De ore uero ipsius dñi Iesu, ait Ioannes in Apoca-
lypsi, quia gladius utraq; parte acutus procede-
bat. Ipse ergo spiritus oris eius, ipse est gladius qui
de ore eius procedit. Firmissime tene, & nulla-
tenus dubites, Trinitatē deū immensum esse uirtu-
te nō mole: & omnem creaturā spiritalē atq; cor-
poralem uirtute eius & præsentia cōtineri. Dicit
enim deus pater, Cælū & terrā ego impleo. Dici-
tur etiā de sapiētia dei, quæ filius est eius, Quia at-
tingit à fine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia
suauiter. De spiritu quoq; sancto legimus, Quia
spiritus domini repleuit orbem terrarū. Et Dauid
Propheta dicit: Quō ibo à spiritu tuo, & quō à fa-
cie tua fugiā: Si ascēdero in cælū, tu illic es: si de-
scendero ad infernū ades. Firmissime tene, &
nullatenus dubites, unā ex Trinitate personam, id
est, deum filium, qui de natura dei patris solus na-
tus est, & unius eiusdēq; naturæ cum patre est, ip-
sum in plenitudine tēporis secundū susceptionem
formæ seruilis uoluntarie in uirgine conceptum,
& de uirgine natū, uerbum carnē factum: ipsum
quoq; esse qui essentialiter natus est de patre, &
essentialiter conceptus est, natusq; de uirgine: ip-
sumq; unū esse, & unius naturæ cū uirgine, qui ait
de deo patre, Ante secula fundauit me, & ante om-
nes colles generauit me. De quo etiā dixit Apo-
stolus: Quia cum uenit plenitudo temporis, misit
deus filium suū, factū ex muliere, factum sub lege.
Firmissime tene, & nullatenus dubites, Christū
filium dei sicut de deo patre plenum perfectumq;
deū, ita de uirgine matre plenū perfectūq; homi-
nem genitū, id est, uerbum deum, habentem scilicet
sine peccato uerā nostri generis carnē & animā ra-
tionalem, Quod ipse dei filius euidenter ostēdit, di-
cens de carne sua: Palpate & uidete, quia spiritus
carnē & ossa non habet, sicut me uidetis habere,
Animā quoq; se habere his uerbis ostēdit, dicens:
Propterea me pater diligit, quia ego pono animā
meā, & iterum sumo eā. Intellectū quoq; animæ se
habere ostendit in eo, quod ait: Discite à me quia
mitis sum & humilis corde. Et de seipso deus per
Prophetā dicit: Ecce intelliget puer meus, & exal-
tabitur, & sublimis erit ualde. Nam & beatus Pe-
trus secundū sancti Dauid prophetiam in Christo
carnē & animā cōstitetur. De ipso enim beato Da-
uid loquens, ait: Propheta igitur cum esset, & sci-
ret quia iureturādo iurasset illi deus de fructu lum-
bi eius sedere super sedem eius, prouidēs locutus
est de resurrectione Christi, quia neq; derelicta est
anima eius in inferno, neq; caro eius uidit corrup-
tionē. Firmissime tene, & nullatenus dubites,
unum filium atq; ipsum esse deū uerū, qui cum pa-
tre deo, & spiritus sancto deo fecit omnia tempora,
& in monte Sinai legē Moyse dedit ordinatā per
angelos, & ipsum deū uerbum carnē factum: qui ue-

niente plenitudine temporis, missus à patre & spi-
ritus sancto, factus est ex muliere quā fecit, solus fa-
ctus est sub lege quā dedit. Firmissime tene, &
nullatenus dubites, dei uerbum quod caro factum
est, in duas naturas inconfusibiliter permanere.
Vnā uerā diuinā, quam habet cū patre cōmunē,
secūdum quam dicit: Ego & pater unū sumus, &
qui me uidet, uidet & patrē, & ego in patre, & pa-
ter in me est: secundū quam etiā dicit Apostolus,
splendorē gloriæ & figurā substantiæ dei. Alterā
uerā humanā, secundum quam ipse deus incarna-
tus dicit: Pater maior me est. Firmissime tene,
& nullatenus dubites, deū uerbum carnem factum,
unā habere diuinitatis sūe carnisq; personā. Deus
enim uerbum plenam naturā humanā, ita sibi uera-
citer unire dignatus est, & permanente diuinitate
sua ita uerbum caro factum est: ut quāuis naturaliter
nō hoc sit uerbum quod caro, quia duarū naturarū
ueritas manet in Christo, secundum unam tamen
personam idem uerbum caro ab ipso fieret maternę
cōceptionis initio. Deus enim uerbum non accepit
personam hominis, sed naturā: & in æternā perso-
nam diuinitatis accepit temporalem substantiam
carnis. Vnus est ergo Christus uerbum caro factū,
qui etiā ex patribus secundū carnē, & super omnia
deus benedictus in secula. Vnus Iesus, cui & pater
dicit, Ex utero ante luciferum genui te. Vbi signi-
ficatur ante omne tempus sine initio æterna nati-
uitas. Vnus Iesus, de quo & Euāgelista dicit: Quia
uocatum est nomen eius Iesus, quod uocatum est
ab angelo priusquā in utero conciperetur. Fir-
missime tene, & nullatenus dubites, non carnem
Christi sine diuinitate conceptā in utero uirginis
priusquam susciperetur à uerbo, sed ipsum uerbum
deum suæ carnis acceptione conceptum, ipsamq;
carnē uerbi incarnatione conceptā. Firmissime
tene, & nullatenus dubites, ipsum unigenitū deū
uerbum carnem factū, se pro nobis obtulisse sacrifi-
ciū & hostiā deo in odorē suauitatis: cui cū patre
& spiritus sancto à Patriarchis, Prophetis, & sacer-
dotibus tēpore ueteris testamēti animalia sacrifi-
cabantur: & cui nūc, id est, tēpore noui testamēti,
cū patre et spiritus sancto, cum quibus illi est una di-
uinitas, sacrificiū panis & uini in fide & charitate,
sancta ecclesia catholica per uniuersum orbē ter-
ræ offerre non cessat. In illis enim carnalibus uicti-
mis figuratio fuit carnis Christi, quā pro peccatis
nostris ipse sine peccato fuerat oblaturus, & san-
guinis quem erat effusus in remissionē peccato-
rū nostrorū. In isto autē sacrificio gratiarum actio
atq; cōmemoratio est carnis Christi quam pro no-
bis obtulit, & sanguinis quē pro nobis idem deus
effudit. De quo B. Paulus dicit in Actibus Apo-
stolorū: Atrēdite uobis & uniuerso gregi in quo
uos spūs sanctus posuit episcopos regere ecclesiā
dei, quā acquisiuit sanguine suo. In illis ergo sacri-
ficijs quid nobis esset donādū figurate significaba-
tur. In hoc autē sacrificio quid nobis iam donatum
sit, euidenter ostēdit. In illis sacrificijs prænucciaba-
tur filius dei pro impijs occidēdus: in hoc autē pro
impijs annūciatur occisus, testate Apostolo: quia
Christus

Psal. 75
Vota
Natura diuina
Cap. IIII
Deut. 32
Deut. 6
Vnus deus
Cap. V
1. Theff. 1
1. Ioan. 5
Ioan. 14
1. Cor. 6
Deus æternus
Cap. VI

De duabus in
Christo natu-
ris. Cap. XVI
Io. 10
Heb. 1
Vnitas perso-
ne in Christo.
Cap. XVII
Psal. 109
Luc. 2
Verbi & car-
nis unio.
Cap. XVIII
Sacrificia.
Cap. XIX
Sacrificium
panis
Act. 26

Rom. 5 Christus cū adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impijs mortuus est: & quia cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortē filij eius.

Humanitas Christi. Cap. XX Firmissime tene, & nullatenus dubites, uerbum carnē factū, eandē humanā carnē semper uerā habere, qua de uirgine uerbū deus natus est, qua crucifixus & mortuus est, qua resurrexit & in cœlum ascendit, & in dextera dei sedet, qua etiā uenturus est iudicare uiuos & mortuos: propter quod Apostoli ab angelis audierūt. Sic ueniet quēadmodū eum uidistis euntē in cœlum. Et beatus Ioānes ait, Ecce ueniet cū nubibus, & uidebit eū omnis oculus & qui eū crucifixerūt, & uidebunt eū omnibus tribus terræ talem. Firmissime tene, & nullatenus dubites, trinitatē deū, id est, patrē & filium & spiritū sanctū esse naturaliter summū atq; incōmutabile bonum: & ab ipso creatas esse omnes naturas bonas quidē, quia à summo bono factæ sunt, sed mutabiles, quæ de nihilo factæ sunt: nullamq; esse malā naturā, quia omnis natura inquantū natura est bona est. Sed quia in ea bonū & augeri & minui potest, intantū mala dicūt, inquantū bonū eius minuitur. Malū enim nihil aliud est, nisi boni priuatio. Vnde geminum cōstat esse creaturæ rationalis malum, unū quo uoluntarie ipsa deficit à summo bono creatore suo: alterū quo inuita puniēt ignis eterni supplicio: illud passura iuste, quia hoc admittit iniuste: & quia ordinē in se non serua uit diuine institutionis, ordinē diuinæ nō effugiet ultionis. Firmissime tene, & nullatenus dubites, neq; angelos, neq; aliā quālibet creaturā eiusdē naturæ esse, cuius est secundum naturalē diuinitatē summa trinitas, quæ est unus naturaliter deus pater & filius & spiritus sanctus: neq; enim unius naturæ esse potuerūt ille qui fecit, & ea quæ fecit.

Angeli facti stabiles. Cap. XXIII Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnē creaturā naturaliter mutabilē à deo incōmutabilē factā, nec tamē posse quēlibet sanctorū angelorū in deterius mutari: quia sic acceperūt æternā beatitudinē, qua deo stabiliter perfruūtur ut ea carere non possint. Sed hoc ipsum, quod ab illo statu beatitudinis, in quo sunt, mutari in deterius nullatenus possunt, nō est eis naturaliter insitū, sed postquā creati sunt gratiæ diuinæ largitate collatū. Si em̄ angeli naturaliter incōmutabiles fierēt, nunq; de eorū consortio diabolus & eius angeli cecidissent. Firmissime tene, & nullatenus dubites: in omni creatura, quā spiritalē atq; corporeā summa trinitas fecit, solos spiritus angelicos & humanos intelligendi facultatē diuinitus accepisse. Cæteros uero spiritus brutorum animalium rationalem intelligentiā non accepisse, & etiā hoc omnino habere nō posse. Propter quod dicūt hominibus, Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. Et ideo animas hominū, & animas pecorū unius naturæ non esse: nec animas pecorū in animas hominū, nec animas hominū in animas pecorū posse aliquādo trāsire. Firmissime tene, & nullatenus dubites, primos homines, id est, Adam & mulierē eius, bonos & rectos, & sine peccato creatos esse cū libero arbitrio, quo possent, si

uellerēt, humili & bona uolūtate seruire atq; obedire: quo arbitrio etiā possent, si uellerēt, propria uolūtate peccare: eosq; nō necessitate, sed ppria uolūtate peccasse: illoq; peccato sic in deterius mutata humanā naturā, ut non solū in ipsis primis hominibus per peccatū mors obtineret regnum, sed etiam in omnes homines trāsiret peccati mortisq; dominiū. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnē hominē, qui per cōcubitum uiri & mulieris cōcipitur, cū peccato originali nasci, impietati subditū, mortiq; subiectum, & ob hoc naturā iræ filium nasci, De qua dicit Apostolus, Eramus enim & nos natura filij iræ, sicut & cæteri. A qua ira nullus liberat, nisi per fidem mediatoris dei & hominum, hominis Iesu Christi, qui sine peccato conceptus, sine peccato natus, sine peccato mortuus, peccatū pro nobis factus est, id est, sacrificiū factus est pro peccatis nostris. In ueteri quippe testamēto peccata dicebant sacrificia, quæ pro peccatis offerebant, in quibus omnib. fuit significatio Christi: quia ipse est agnus dei qui tollit peccata mundi. Firmissime tene, & nullatenus dubites, nō solū homines iam ratione utētes, uerumetiam paruulos, qui siue in uteris matrū uiuere incipiūt, & ibi moriunt, siue cū de matribus nati sine sacramēto sancti baptismatis, quod dat in nomine patris & filij & spiritus sancti, de hoc seculo trāsunt, ignis æterni sempiterno supplicio puniēdos: quia et si propriæ actionis peccatū nullū habuerūt, originalis tamē peccati dānationē carnali cōceptione & natiuitate traxerunt. Firmissime tene, & nullatenus dubites, ideo Christū filiū dei ad iudicandos uiuos & mortuos uenturum, ut homines, quos hic dono suæ gratiæ gratis per fidē iustificat, eisdemq; iustificatis in fide & charitate sanctæ matris Ecclesiæ usq; in finē perseuerantiā donat, in suo aduētū resuscitet & glorificet, & secundū promissionē suā æquales sanctis angelis faciat, & ad eum statū perducatur, in quo perfecte, quātum unicuiq; donat deus, boni sint, & ab ipsa perfectione deinceps mutari non possint, ubi diuersa erit sanctorū gloria, sed una erit omnīū uita æterna. Diabolū uero & angelos eius in ignem æternū à Christo esse mittēdos, ubi nunquā carebūt poena, quā eis præparauit diuina iustitia. Cū ipso etiā diabolo impios & iniquos homines, de quib. scriptura dicit, Imitant̄ autē eū qui sunt ex parte illius, pro eo quia eū in malis operibus imitati sunt, & ante finē presentis uitæ cōgruam poenitentiam nō egerūt, resumptis corporibus supplicio æternæ cōbustionis arduos. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnibus hominibus & bonis & malis resurrectionē carnis in aduentu dñi futurā esse cōmunē: retributionem uero iustitiæ dei esse bonis malisq; dissimilē, secundum quod Apostolus ait: Quia omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Immutabuntur autē iusti qui ibunt in uitam eternā. Quod Apostolus ostēdit dicēs: Et mortui resurgent incorrupti & nos immutabimur. Et ostendens quæ erit ipsa immutatio, adiecit: Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc

Natura nihil non bonum. Cap. XXI

Nulla creatura est eadem cum deo. XXII

Creatura rationalis. Cap. XXIII

Libera uoluntas Adam. Cap. XXV

hoc induere immortalitatē. In iustorū corporibus fiet quod ipse Apostolus ait: Seminā in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in uirtute. Seminatur corpus animale surget corpus spiritale. Quod propterea spiritale dixit, nō quia ipsum corpus spiritus erit, sed quia uiuificatē spiritu immortale atq; incorruptibile permanebit. Sic autē tunc dicitur spiritale corpus cum nō spiritus sit, sed permaneat corpus: sicut nūc animal dicitur cū tamen inueniatur non anima esse, sed corpus. Firmissime tene & nullatenus dubites, exceptis illis qui pro nomine Christi suo sanguine baptizantur, nullū hominē accepturū uitam æternā, qui nō hic à malis suis fuerit per poenitentiam fidemq; cōuersus, & per sacramentū fidei & poenitentiae, id est per baptismū liberatus: & maiori bus quidē necessariū esse & poenitentiam de malis suis agere, & fidem catholicā secundū regulā ueritatis tenere, & sacramentū baptismatis accipere: paruulis uero qui nec propria uoluntate credere, nec poenitentiam pro peccato quod originaliter trahunt agere possunt, sacramentū fidei quod est sanctū baptismū, quādiu rationis etate orū capax esse nō potest, sufficere ad salutem. Firmissime tene & nullatenus dubites, neminē hic posse hominū poenitentiam agere, nisi quē deus illuminauerit, & gratuita sua miseratiōe cōuertit. Apostolus enim dicit: Ne forte det illis deus poenitentiam ad cognoscendam ueritatē, & resipiscant à diaboli laqueis. Firmissime tene & nullatenus dubites, posse quidē hominē quem nec ignorantia literarū, nec aliqua prohibet imbecillitas uel aduersitas, uerba sanctæ legis & Euāgelij, siue legere, siue ex ore cuiusquā prædicatoris audire: sed diuinis mandatis obedire neminē posse, nisi quem deus gratia sua præuenierit: ut quod audit corpore, corde etiā percipiat, & accepta diuinitus bona uoluntate atq; uirtute, mandata dei facere & uelit & possit. Neq; enim qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus, qui etiā operatur in nobis & uelle & perficere pro bona uoluntate. Firmissime tene & nullatenus dubites, deo incōmutabili non solū præterita & præsentia, sed etiam futura omnia incōmutabiliter esse notissima, cui dicitur, Deus qui occultorum es cognitor, qui scis omnia antequam fiant. Firmissime tene & nullatenus dubites, Trinitatem deum incōmutabilem rerum omnīū atq; operū, tam suorum q̄ humanorū certissimū cognitorē, ante omnia secula scire quibus esset per fidem gratiam largiturus: sine qua nemo potest ex initio mundi usq; in finem à reatu peccati, tam originalis q̄ actualis absolui. Quos enim deus præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Firmissime tene & nullatenus dubites, omnes quos uasa misericordiæ gratuita bonitate deus fecit, ante constitutionem mūdī in adoptionē filiorum dei prædestinatos à deo: neq; perire posse aliquē eorum quos deus prædestinauit ad regnum cœlorum: nec quenquā eorū quos non prædestinauit ad uitam ulla posse ratione sal-

Poenitentia. De corpore. Cap. XXII

Non legitur. Cap. XXIII

Oratio. Cap. XXXI

Tim. 2

Religi sine gratia. Cap. XXXII

De nihil late. Cap. XXXIII

Resurrectio. Cap. XXXIV

De prædestinatione. Cap. XXXV

uari. Prædestinatio enim illa gratuita donationis est præparatio, qua nos Apostolus ait prædestinatos in adoptionē filiorum dei per Iesum Christū in ipsum. Firmissime tene & nullatenus dubites, sacramentū baptismatis, non solū intra Ecclesiam catholicā, sed etiā apud hæreticos, qui in nomine patris & filij & spiritus sancti baptizant, esse posse, sed extra Ecclesiam catholicā prodesse non posse. Imō sicut intra Ecclesiam recte credentibus per sacramentū baptismi cōferri salutem: sic extra Ecclesiam baptizatis, si ad Ecclesiam nō redierint, eodem baptismi accumulari perniciē. Tantū enim ualet Ecclesiasticæ societatis unitas ad salutem, ut baptismi nō saluet, cui non ibi datur, ubi oportet ut detur. Inesse tamen homini baptismū etiā extra Ecclesiam baptizato, sed ad iudiciū inesse ab Ecclesia separato. Et quia manifestū est, ubicūq; datum fuerit, hoc baptismū semel esse dandū, ideo et si ab hæreticis in nomine patris & filij & spiritus sancti fuerit datum uenerabiliter agnoscendū, & ob hoc nullatenus iterādum. Saluator enim dicit, Qui semel lotus est, non indiget nisi ut pedes lauet. Firmissime tene & nullatenus dubites, omnem extrā Ecclesiam catholicā baptizatū, participem fieri non posse uitæ æternæ, si ante finem uitæ huius catholice nō fuerit redditus atq; incorporatus Ecclesiæ. Quia si habeam, inquit, Apostolus, omnē fidē, & nouerim omnia sacramēta, charitatē autē nō habēā, nihil sum. Nā & in diebus diluuij neminem legimus extra arcā potuisse saluari. Firmissime tene & nullatenus dubites, non solū omnes Paganos, sed etiam omnes Iudæos hæreticos atq; schismaticos, qui extra Ecclesiam catholicā præsentem finiunt uitā, in ignē æternum ituros, qui paratus est diabolo & angelis eius. Firmissime tene, & nullatenus dubites, quemlibet hereticū siue schismaticum in nomine patris & filij & spiritus sancti baptizatum, si Ecclesiæ catholicæ non fuerit aggregatus, quantascūq; elemosynas fecerit, et si pro Christi nomine etiam sanguinem fuderit, nullatenus posse saluari. Omni enim homini, qui Ecclesiæ catholicæ non tenet unitatem, neq; baptismus, neq; elemosyna quālibet copiosa, neq; mors pro nomine Christi suscepta proficere poterit ad salutem, quandiu in eo hæretica uel schismatica prauitas perseuerat, quæ ducit ad mortem. Firmissime tene, & nullatenus dubites, non omnes qui intra Ecclesiam catholicā baptizantur, accepturos esse uitam æternam, sed eos qui prope baptismate recte uiuūt, id est, qui abstinerūt se à uitijs & concupiscentijs carnis. Regnū enim cœlorum sicut infideles hæretici atq; schismatici nō habebūt, sic catholici criminosi possidere non poterunt. Firmissime tene, & nullatenus dubites, etiam iustos atq; sanctos homines, exceptis ijs qui baptizati paruuli sunt, sine peccato hic neminem uiuere posse: semperq; omnī hominī esse necessariū, & peccata sua usq; in finē uitæ presentis elemosynis diluere, & remissionē à deo humiliter ac ueraciter postulare. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem creaturā dei bonam esse

Eph. 1

Baptismus. Cap. XXXVI

Ecclesiā. Cap. XXXVII

1. Cor. 13

Damnati. XXXVIII

Heretici. XXXIX

Christiani male uiuentes. Cap. XL

Sine peccatis neminē uiuere. Cap. XLI

Cibus, potus, Matrimonium. Cap. XLII

esse, & nihil reiiciendū, quod cum gratiarū actio-
ne percipitur: & dei seruos, qui a carnibus aut ui-
no abstinent, non tanquā immunda quæ a deo fa-
cta sunt respicere, sed a fortiori cibo & potu pro so-
la castigatione corporis abstinere. Nuptias quoque
diuinitus institutas & benedictas: & melius quid-
dem si quisquā sine cōiugio sit, ut liberius atque ple-
nius cogitet quæ sunt dei, quomodo placeat deo:
tamē illis qui continentia non uouerūt, nullū esse
peccatū, si uel mulier nubat, uel uir uxore ducat.
Nec solas primas nuptias a deo institutas, sed etiā
secundas & tertias, pro eorū qui se continere non
possunt infirmitate cōcessas. Eis uero qui siue cō-
iugati, siue a coniugio liberi continentia deo uo-
uerunt, admodū esse damnabile, si uel illi coniuga-
le opus uoluerint appetere, quod se nō accessuros,
uel illi repetere, a quo se recessuros, illi libera, illi
cōmuni professi sunt uoluntate. Firmissime tene,
& nullatenus dubites, aream dei esse Ecclesi-
am catholicā, & intra eam usque in finē seculi frumē
to mixtas paleas contineri: hoc est bonis malos sa-
cramentorū cōmunionem misceri: & in omni pro-
fessione, siue clericorū, siue monachorū, siue lai-
corū, bonos esse simul & malos: nec pro malis bo-
nos deserendos, sed pro bonis malos, in quantum
exigit fidei & charitatis ratio tolerandos, id est, si
uel in Ecclesia nullius perfidiae semina spargunt,
uel fratres ad aliquod malū opus mortifera imita-
tione non ducūt: nec posse aliquē intra Ecclesiam
catholicam recte credentem beneque uiuentē, alic-
no unquam maculari peccato, si cuiquam peccan-
ti nec consensionem prebeat nec fauorem, Vtili-
terque malos a bonis intra Ecclesiam tolerari, si hoc
cum eis bene uiuendo & bene monendo agatur,
ut & uidentes & audientes quæ bona sunt, mala sua
respuāt, & iudicandos se a deo pro suis malis ope-
ribus cōtremiscant, atque ita praueniēte dono gra-
tiae de suis iniquitatibus confundantur, & ad bo-
nam uitā per Dei misericordiam conuertantur. Bo-
nos uero a malis intra Ecclesiam duntaxat catholi-
cam cōstitutis nō debere nisi operū dissimilitudi-
ne separari, ut cū quibus diuina cōmunicant sacra-
menta, non habeāt mala opera, quibus illi sunt cri-
minosi, communia. In fine uero seculi bonos a ma-
lis etiam corpore separandos: quādo ueniet Chri-
stus habens uentilabrum in manu sua, & permun-
dabit aream suam, & cōgregabit triticū in horreū
suum, paleas autem comburet igni inextinguibili:
quando per iudicium iustum segregabit iustos ab iniustis,
bonos a malis, rectos a peruersis: bonos constituet a
dextris, malos a sinistris, & ex eius ore iusti æterni-
que iudicij sempiterna atque incōmutabili prolata
sententia, iniqui omnes ibunt in combustionem æternam,
iusti autem in uitā æternam: iniqui semper arsurū cum
diabolo, iusti autē regnaturi sine fine cum Christo.
Hæc interim quadraginta capitula ad regulam ueræ fidei
firmissime pertinentia fideliter crede, fortiter tene,
ueraciter patienterque defende. Et si quem contra-
ria his dogmatizare cognoueris, tanquā pestem fuge,
& tanquam hæreticum abijce. Ita enim ista

quæ posuimus fidei catholicæ congruunt, ut si quis
non solū omnibus, sed etiā singulis uoluerit con-
traire, in eo quod singulis horum contumaciter repu-
gnat, & his contraria docere non dubitat, hæreticus
& Christianæ fidei inimicus, atque ex hoc omni-
bus catholicis anathematizandus appareat. Quā-
uis igitur & angustia temporis & festinatio por-
toris compulerit nos aliqua, quæ pro diuersis hæ-
resibus agnoscendis atque uitandis fuerant inferen-
da, præterire silentio: tamen si omnia quæ in hoc
opusculo continentur recēdere & notissima pro-
fus habere non negligas, ex his poteris cauta dis-
cretione etiam de cæteris spiritaliter iudicare. A-
postolus enim dicit, quia spiritalis iudicat omnia:
quod donec unusquisque nostrum perueniat, in eo
quod peruenit, ambulet, id est, in eo quod certū ac-
cepit fideliter perseueret, Quod si quid aliter sa-
pit, hoc quoque illi deus reuelabit. Vere firmum
fidei est fundamentum, principaliter credere pa-
trem & filium & spiritū sanctum, unum esse natu-
raliter deum: ita ut de natura patris uere natū uni-
genitum filium, & simul de patre & filio uere atque
naturaliter procedentem credamus spiritū sanctū:
ipsamque sanctam Trinitatē esse unum solū uerum
æternum atque incommutabilem Deum. Credere
etiam cōgruit ad salutem, unam ex Trinitate per-
sonam, id est, unigenitum deum pro nostra salute
solum hominē factum: eūdemque unum esse deum
uerum, & hominē uerum, secundum diuinitatem
unam naturam habentem cum patre & spiritū san-
cto: secundum humanitatem uero animā Christi ra-
tionalem eiusdem naturæ esse cuius sunt animæ om-
nium hominum, & carnem Christi illius esse natu-
ræ cuius est uniuersorū qui de primo homine ori-
ginem ducunt. Ergo nec animam Christi, nec car-
nem unius cum diuinitate eiusdemque esse naturæ:
quia secundum humanitatem uere ipse creatus est.
Sed sicut diuinitati eius cum patre & spiritū san-
cto est diuina natura communis: sic animæ eius &
corpori naturalis est cōmunitio cum animabus &
corporibus nostris. Qui diuinitate sua carnē atque
animā credentiū in se, & a peccati dominio, & ab
æternæ mortis supplicio gratis eripuit auferendo
peccatū. Hac enim credulitate munitus, non obli-
uisceris diuinā misericordiam die noctaque supplica-
re: obsecrans beatam spem omnium credentiū in se
qui est Christus dominus, ut huius fidei ueritatem
firmiter teneas, in uiolatamque custodias: quia spiri-
tus sanctus fidelibus se deprecantibus copiosum sub-
ministrat adiutorium, sicut Propheta dicit: Prop-
ter est dñs omnibus inuocantibus eū in ueritate. Vo-
luntatē timentium se faciet, & preces eorū exaudiet,
& saluos faciet eos. Custodit dominus omnes di-
ligentes se, & omnes peccatores disperdet. Et ite-
rū ipsi deo dicit: Ecce omnes qui se elongant a te,
peribunt: perdidisti omnes qui fornicantur abs te.
De se autē ait: Mihi autē adherere deo bonū est;
ponere in domino spem meā. Adhære igitur deo
filii charissime, & in ipso spem tuā toto corde fide
& charitate cōstitue. In militia seculi exhibe regi
terreno fidele seruitiū, quia hoc diligit deus, hoc
mandat

Malos misceri bonis. XLIII

Matth. 3

Matth. 25

Persistendū in fide. XLIII

mandat Apostolus, In causa uero fidei, qua Chri-
stus nos redemit in sanguine suo, omnis de corde
nostro timor abscedat. Illi animas nostras debe-
mus, cuius sanguine redēpti sumus. Illū debemus
pre omnibus diligere, quē nouimus nostrarū anima-
rū clementissimū redēptorē. Illius debemus timere
præ omnibus æternā & uerā potestatem, quē uenturū
speramus æquissimū iudicē. Illius debemus pro-
missa toto affectu cordis appetere, qui potest ani-
mæ & corpori donare uitā æternā. Illius debemus
timere iracundiā, qui potest animā & corpus mitte-
re in gehennā: in cuius iudicio sine acceptioe per-
sonarū, sine ambitu potestatis equaliter iudicabū-
tur dñi & serui, reges & milites, diuites & paupes,
humiles & sublimes. Vbi seruus quisquis hic fidē
dei in ueritate tenuerit, regno potiet æterno: dñs
autē infidelis sempiterno exuret in cēdio. Vbi ser-
uorū dominorūque fidelium nec uita terminabitur,
nec letitia finiet: infidelium uero siue seruorum siue
dominorū secundū sermonis prophetici ueritatē,
ignis eorū non exstinguet, & uermis eorū non mo-
rietur. Ibi enim iniqui in ignē æternum, qui para-
tus est diabolo & angelis eius. Attēdamus autem
quos illuc saluator ituros esse prædixerit, nepe il-
los, quibus dicturus est: Esuriui, & nō dedistis mihi
māducare: Sitiui, & nō dedistis mihi bibere: Nu-
dus fui, & nō uestistis me: Hospes, & non suscep-
istis me: Infirmus, & in carcere, & non uenistis ad
me. Quod si in ignē æternū digne mitteat, qui Chri-
sto in suis minimis esuriētī panē nō dederit: quid

passurus est qui ipsum panē, qui de cælo descendit,
sibi per infidelitatis uitium admittit: Et si in flāmis pe-
renibus exuret, qui Christo in suis minimis sitien-
ti calicē aquæ frigidæ non tribuit: quid ille patiet,
qui renatus ex aqua & spiritū sancto, sanctū baptis-
ma in se iterare permittit, quod ad salutē semel, & ad
sacramentū sanctæ regenerationis accepit: Et si il-
lum credimus per renibus subdendū esse tormētis,
qui Christū in suis minimis peregrinū hospitio ne-
gligit charitate suscipere: quid passurū se putauerit,
qui dñm Christū de domo sui cordis excludēs,
& diabolū in se cæca prorsus infidelitate recipiēs,
de sancta Ecclesia, quæ est colūna & firmamentū
ueritatis, hæretica circūuentus falsitate discesserit:
Et si ille qui infirmos atque in carcere positos famu-
los Christi non uisitat, igni deputat sempiterno:
quid illis retribuendū dicimus, qui dei famulos, in
quibus solā persequitur fidei ueritatē, aut squalore
carcerū, aut exiliorum deportatione uiolenter
affligunt: Sed in his omnibus licet infideles sæuiāt,
deus tamen suis auxiliū subministrat. Et dum ini-
mici fidei aut callida quæque seductioe, aut uiolen-
ta compulsionē cupiunt deprauare, Christus qui
est uirtus & sapientia dei, ut mortiferæ suasionis
promissa despiciant, & uirtutem tribuit, ut terro-
ribus humanis robore diuini timoris obsistāt: tan-
tum est ut uoluntas non auertatur a deo, & fidei
præmio potiatur. Ipsa est enim, cui aut pro infide-
litate infligitur æterna pœna, aut seruata fidei
merces erit sempiterna lætitia.

Epistola D. Augustini ad Aurelium Carthaginē. Ecclesiæ Episcopum.

Beatiss, & synceriss. charitate uenerādo, S. fratri & cōsacerdoti papæ Aurelio, Augustinus in D.S.
Detrinitate quæ deus summus & uerus est, libros iuuenis inchoauī, senex ædidi: Omiserā quippe
hoc opus posteaquā cōperi præreptos mihi esse siue subreptos antequā eos absoluerem, & retra-
ctatos, ut mea dispositio fuerat, expolirē. Nō enim singillatim, sed omnes simul ædere ea ratioe decre-
uerā, quoniā præcedētibus cōsequētes inquisitione phiciēte neclunt. Cum ergo per eos homines qui
priusquā uellem ad quosdā illorū peruenire potuerūt, dispositio mea nequiuisset impleri, interruptā di-
ctationē reliquerā, cogitās hoc ipsum in aliquibus meis scriptis cōqueri: ut scirēt qui possent, nō a me suis
se eisdē libros æditos, sed ablatos priusquā mihi æditioe mea digni uiderent. Verū multorū fratrum ue-
hemētissima postulatione, & maxime tua iussione cōpulsus, opus tā laboriosum, adiuuante dño termi-
nare curauī: eosque emendatos nō ut uolui, sed ut potui, ne ab illis qui subrepti iā in manus hominū exie-
rant, plurimū discreparent; uenerationi tuæ per filium nostrū condiaconū charissimū misi, Et cūcun-
quā audiedos, describendos, legendosque permisi: in quibus si seruari mea dispositio potuisset, essent profe-
cto et si eisdē sententias habentes, multo tamen enodatiores atque planiores, quantū rerum tantarū ex-
plicandarū difficultas & facultas nostra pateretur. Sunt autem qui primos quatuor uel potius quinque
etiam sine proœmijs habent, & duodecimum sine extrema parte non parua. Sed si eis hæc æditio po-
tuerit innotescere, omnia si uoluerint & ualuerint emendabunt. Peto sanē ut hanc Epistolam seorsum
quidem, sed tamen ad caput eorundem librorum iubeas anteponi. Ora pro me.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER PRIMVS

ECTVRVS hæc quæ de Trini-
tate differimus, prius oportet ut
nouerit, stylum nostrum aduer-
sus eorum uigilare calūnias, qui
fidei contemnētes inuitū, imma-
turo & peruerso ratiois amore
fallūt. Quorū nōnulli ea quæ
de corporalibus rebus, siue per sensus corporeos ex-
perta nouerūt, siue quæ natura humani ingenij &
diligētiæ uiuacitate uel artis adiutorio pceperūt,
ad res incorporeas & spirituales trāsferre conant,
ut ex his illa metiri atque opinari uelint. Sunt quidā
alij qui secundū humani animi naturā uel affectū
de deo sentiūt si quid sentiunt, & ex hoc errore cū
de deo disputāt, sermoni suo distortas & fallaces
regulas fingunt. Est itē aliud hominū genus, eorū
qui

1. Cor.

Reph. viii.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

1. Cor.

qui uniuersam quidē creaturā quę profecto muta-
bilis est, nitunt̄ transcēdere, ut ad incōmutabilem
substantiā quę deus est erigāt intentionē: sed mor-
talitatis onere prægrauati, cū & uideri uolunt sci-
re quod nesciūt, & qđ uolunt scire nō possunt, præ-
sumptiones opinionū suarū audacius affirmādo,
intercludūt sibi met̄ intelligētīe uias, magis eligē-
tes sententiā suā nō corrigere peruersam, q̄ muta-
re defensam. Et hic quidē omnīū mōrbus est triū
generū quę proposuit: & eorū scilicet qui secundū
corpus de deo sapiūt: & eorū qui secundū spirita-
lem creaturā, sicuti est anima: & eorū qui neq̄ se-
cundū corpus, neq̄ secundū spiritalē creaturā, &
tamē de deo falsa existimāt: eo remotiores à uerō,
quō id quod sapiūt, nec in corpore reperit̄, nec in
facto & condito spiritu, nec in ipsō creatore. Qui
enim opinat̄ deū, uerbi gratia, candidū uel rutilū,
fallitur: sed tamē hæc inueniunt̄ in corpore. Rur-
sus qui opinat̄ deū nūc obliuiscētē, nūc recordā-
tem, uel si quid huiusmodi est, nihilominus in er-
rore est, sed tamē hæc inueniuntur in animo. Qui
aut̄ putat eius esse potētīe deū ut seipsum ipse ge-
nerit, eo plus errat, quod nō solū deus ita nō est,
sed nec spiritalis nec corporalis creatura. Nulla e-
nim omnino res est quę seipsam gignat ut sit. Ut
ergo ab huiusmodi falsitatibus humanus animus
purgaret̄, sancta scriptura paruulis cōgruens, nul-
lius generis rerū uerba uitauit, ex quib. quasi gra-
datim ad diuina, atq̄ sublimia noster intellectus
uelut nutritus assurgeret. Nā & uerbis & reb. cor-
poralib. sumptis usa est cū de deo loqueret̄, uelut
cū ait, In regmine alarū tuarum protege me: Et de
spiritali creatura multa trāstulit quib. significaret
illud qđ ita non esset, sed ita dici opus esset, sicuti
est: Ego sum deus zelotes: & Pœnitet me homi-
nē fecisse. De rebus aut̄ quę omnino nō sunt, non
traxit aliqua uocabula, quib. uel figuraret locutio-
nes, uel spiraret ænigmata. Vnde, perniciosius &
inanius euanesūt, qui tertio illo genere erroris à
ueritate secludunt̄, hoc suspicādo de deo, qđ neq̄
in ipso, neq̄ in ulla creatura inueniri potest. Re-
bus enim quę in creatura inueniunt̄, solet scriptu-
ra diuina uelut infantilia oblectamenta formare,
quibus infirmorū ad querēda superiora & inferio-
ra defereda, p suo modulo tanq̄ passib. moueret̄
affectus. Quæ uero proprie de deo dicunt̄, quæq̄
in nulla creatura inueniuntur, raro ponit scriptura
diuina, sicut illud quod dictū est ad Moysen: Ego
sum qui sum: & qui est, misit me ad uos. Cū em̄ esse
aliquo modo dicat̄ & corpus & animus, nisi pro-
prio quodā modo uellet intelligi, nō id utiq̄ dice-
ret. Et illud quod ait Apostolus: Qui solus habet
immortalitātē, cū & anima modo quodā immor-
talis esse dicat̄ & sit: nō autē diceret, Solus habet,
nisi quia uera immortalitas incōmutabilitas est,
quam nulla potest habere creatura, qm̄ solius est
creatoris. Hoc & Iacobus dicit: Oē datū optimū,
& omne donū perfectū defursum est descēdens à
patre luminū, apud quē nō est cōmutatio, nec mo-
mētī obumbratio. Hoc & Dauid: Mutabis ea &
mutabunt̄, tu uero idē ipse es, Proinde substantiam

Psal. 16

1. Tim. 6

Luc. 1

Psal. 101

dei sine ulla sui cōmutatione mutabilia faciētē,
& sine ulla sui tēporali motu tēporalia creantē, in-
tueri & plene nosse difficile est: & ideo est necessa-
ria purgatio mentis nostrę, quā illud ineffabile,
ineffabiliter uideri possit: quā nondū præditi, fide
nutrimur, & per quædā tolerabiliora, ut ad illud
capiendū apti & habiles efficiamur, itinera ducimur.
Vnde Apostolus, in Christo quidē dicit esse
omnes thesauros sapiētīe & sciētīe absconditos:
eū tamē quāuis iam gratia eius renatis, sed adhuc
carnalibus & animalibus, tanq̄ paruulis in Chri-
sto, nō ex diuina uirtute in qua æqualis est patri,
sed ex humana infirmitate ex qua crucifixus est,
cōmēdauit. Ait namq̄: Neq̄ enim iudicauit me sci-
re aliquid in uobis nisi Iesum Christū, & hunc cru-
cifixū. Deinde secutus ait: Et ego in infirmitate &
timore & tremore multo fui apud uos. Et paulo-
post eis dicit: Et ego fratres nō potui uobis loqui
quasi spiritalibus, sed quasi carnalib. Quali paru-
lis in Christo, lac potū dedi uobis, nō escam: non-
dū enim poteratis, sed nec adhuc quidā potestis.
Hoc cū dicitur quibusdā, irascunt̄, & sibi cōtume-
liosē dici putāt: & plerūq̄ malūt credere eos poti-
us à quibus hoc audiūt nō habere quod dicant, q̄
se capere nō posse quod dixerint. Et aliquādo af-
ferimus eis rationē, nō quā petūt cū de deo qua-
rūt: quia nec ipsi eam ualēt sumere, nec nos fortal-
se uel apprehēdere uel proferre: sed qua demōstre-
tur eis q̄ sint inhabiles minimeq̄ idonei percipiē-
do quod exigūt. Sed quia nō audiūt quod uolūt,
aut callide nos agere putāt, ut nostrā occultemus
imperitiā, aut maliciosē quod eis inuideamus pe-
ritiā, atq̄ ita indignantes perturbatiq̄ discedunt.
Quapropter adiuuāte dño deo nostro suscipie-
mus & eā ipsam quā flagitat̄ quantū possumus red-
dere rationē, Quod trinitas sit unus deus & solus
& uerus, & q̄ recte pater & filius & spiritus san-
ctus, unius eiusdēq̄ substantiæ uel essentiæ dicatur,
credatur, intelligat̄: ut nō quasi nostris excusatio-
nibus illudant̄, sed re ipsa experiant̄, & esse illud
summū bonū quod purgatissimis mētibus cerni-
tur, & à se propterea cerni cōprehēdiq̄ nō posse,
quia humanæ mētis acies inualida in tā excellētī
luce nō figitur, nisi per iustitiā fidei nutrita uege-
tetur. Sed primū secundum autoritatē scripturarū
sanctarū, utrum se ita fides habeat demōstrandū
est. Deinde si uoluerit & adiuuerit deus, istis gar-
rulis ratiocinatoribus, elatiorib. q̄ capacioribus,
atq̄ ideo morbo periculosiore laborantibus, sic for-
tasse seruiemus, ut inueniant aliquid unde dubita-
re non possint, & ob hoc in eo quod inuenire ne-
quiuerint, de suis mentibus potius q̄ de ipsa ueri-
tate, uel de nostris disputatiōibus cōquerant̄: atq̄
ita si quid eis erga deū uel amoris est uel timoris,
ad initiū fidei & ordinē redeant, iam sentientes q̄
salubriter in sancta Ecclesia medicina fidelīū con-
stituta sit: ut ad perceptionē incommutabilis ueri-
tatis, imbecillem mentem obseruata pietas sanet,
ne in opinionem noxiæ falsitatis temeritas inordi-
nata præcipitet. Nec pigebit autem me sicubi hæ-
sito quærere, nec pudebit sicubi erro discere.
Proin-

De deo
sua enā.

Proin-

Proinde quisq̄ hæc legit, ubi pariter certus est,
pergat mecum: ubi pariter hæsitat quærat mecum: ubi
errorē suum cognoscit redeat ad me: ubi, meū re-
uocet me. Ita ingrediamur simul charitatis uia, tē-
dētes ad eū, de quo dictū est: Quærite faciem eius
semper. Et hoc placitū, piū atq̄ tutū corā dño deo
nostro, cū omnib. interim qui ea quę scribo legūt
& in omnib. scriptis meis: maximeq̄ in ijs ubi quæ-
rit̄ unitas trinitatis, pater & filius & spūs sanctus,
q̄ nec periculosius alicubi errat̄, nec laboriosius
aliquid quæritur, nec fructuosius aliquid inuenit̄.
Quisq̄ ergo cū legit dicit, hoc nō bene dictū est,
qm̄ nō intelligo, locutionē meā reprehendat nō
fidē: & forte uere potuit dici planius: uerūtamen
nullus hominū ita locutus est, ut in omnib. ab om-
nib. intelligeretur. Videat ergo cui hoc in sermo-
ne meo displicet, utrū alios in talibus rebus quæ-
stionibusq̄ uersatos intelligat, cū me non intelli-
git. Et si ita est, ponat librū meū, uel etiā si hoc ui-
deat̄, abijciat, & eis potius quos intelligit, operā
& tēpus impēdebat. Nō tñ p̄pterea putet me tace-
re debuisse, quia nō tā expedite ac dilucide q̄ illi
quos intelligit eloqui potui. Neq̄ em̄ omnia quę
ab omnib. cōscribunt̄, in omnīū manus ueniūt. Et
fieri pōt, ut nōnulli qui etiā hæc nostra intelligere
ualēt, illos planiores nō inueniāt libros, & in istos
saltē incidant. Ideoq̄ utile est, plures à plurib. fieri
diuerso stilo, nō diuersa fide, etiā de quæstionibus
eisdem, ut ad plurimos res ipsa perueniat, ad alios
sic, ad alios aut̄ sic. At si ille qui se ista nō intellexe-
xille cōquerit̄, nulla unq̄ de talib. rebus diligētē
& acute disputata intelligere potuit, secū agat uo-
tis & studijs ut p̄ficiat, nō mecum querelis & cōui-
tijs, ut taceat. Qui uero hæc legens dicit, intelligo
qđ qđ dictū sit, sed nō uere dictū est: afferat si pla-
cet sententiā suā, & redarguat meā si potest. Qđ
si cū charitate & ueritate fecerit, mihiq̄ etiā, si in
hac uita maneo, cognoscendum facere curauerit,
uberrimū fructū huius laboris mei cœpero. Qđ
si mihi nō potuerit, quib. id potuerit me uolente
ac libētē præstiterit: ego tñ in lege dñi meditor si
nō die ac nocte, saltē quib. tēporū particulis pos-
sum, & meditationes meas ne obliuioe fugiāt stilo
alligo: sperās de misericordia dei, q̄ in omnib. ue-
ris quę certa mihi sunt, perseuerantē me faciet. Si
quid aut̄ aliter sapio, id quoq̄ mihi ipse reuelabit,
siue p occultas inspiratiōes atq̄ admonitiōes, siue
per manifesta eloquia sua, siue p fraternas sermo-
nationes. Hoc oro, & hoc depositū desiderīūq̄
meū penes ipsum habeo, q̄ mihi satis idoneus est,
& custodire quę dedit, & reddere quę pmisit. Ar-
bitror sane nōnullos tardiores, in quibusdā locis li-
brorū meorū inopinatos me sensisse qđ nō sen-
si, aut nō sensisse qđ sensi. Quorū errorē mihi tri-
bui nō debere q̄ nesciat, si uelut me sequētes ne-
q̄ apprehēdētes deuiauerint in aliquā falsitatem,
dum cogor per quædā densa & opaca uia carpere
quidē nec ipsis sanctis diuinorū librorū autori-
tatib. ullomodo quisq̄ recte tribuerit tam multos
& uarios errores hereticorū, cum omnes ex eisdē
scripturis, falsas atq̄ fallaces opiniōes suas conen-

Aug. to. 3

tur defendere. Admonet me planē, ac mihi iubet
suauissimo imperio lex Christi, hoc est charitas,
ut cū aliquid falsi in libris meis me sensisse homi-
nes putāt qđ ego nō sensi, atq̄ id ipsum falsum al-
teri displicet, alteri placet, malim me reprehēdi à
reprehēfore falsitatis, q̄ ab eius laudatore laudari.
Ab illo em̄ quibus ego nō recte qui hoc non sense-
rim, error tñ ipse recte uituperat̄. Ab hoc aut̄ nec
ego recte laudor, à quo existimor id sensisse qđ ui-
tuperat ueritas, nec ipsa sentētia quā uituperat ue-
ritas. Ergo in nomine domini susceptū opus ag-
gredimur. Omnes quos legere potui qui ante
me scripserūt de Trinitate quę est deus, diuinorū
librorū ueterum & nouorū catholici tractatores,
hoc intēderunt secundū scripturas docere, q̄ pa-
ter & filius & spiritus sanctus, unius eiusdēq̄ sub-
stantiæ, inseparabili æqualitate diuinā inlinuēt uni-
tatē. Ideoq̄ nō sint tres dñi sed unus deus: quibus pa-
ter filiū genuerit, & ideo filius nō sit qui pater est:
filiusq̄ à patre sit genitus, & ideo nō sit pater qui
filius est: spiritusq̄ sanctus, nec pater sit, nec filius,
sed tm̄ patris & filij spiritus, patri & filio etiā ipse
coæqualis, & ad trinitatis pertinens unitatē: nō ta-
men eandē trinitatē natā de uirgine Maria, & sub
Pōtio Pilato crucifixā & sepultā, tertio die resur-
rexisse, & in cœlū ascendisse, sed tantūmodo filiū.
Nec eandē trinitatē descendisse in specie colūbæ
super Iesum baptizatū: Aut die Pentecostes post
ascensionē dñi, sonitu facto de cœlo quasi ferret̄ fla-
tus uehemēs, & linguis diuisis uelut ignis, sedisse
super unūquemq̄ eorū, sed tantūmodo spiritū san-
ctū. Nec eandē trinitatē dixisse de cœlo: Tu es fi-
lius meus: Siue cum baptizatus est à Ioāne, siue in
mōte qñ cum illo erāt tres discipuli, Aut qñ sonuit
uox, dicens: Et clarificauit & iterū clarificabo: sed
tantūmodo patris uocē fuisse ad filiū factā, quibus
pater & filius & spiritus sanctus, sicut inseparabi-
les sunt ita inseparabiliter operent̄. Hæc etiā mea
fides est, qm̄ hæc est catholica fides. Sed in ea
nōnulli perturbant̄, cū audiunt deū patrē, & deū
filiū, & deum spiritū sanctū, & tñ hanc trinitatē nō
tres deos, sed unū deum, & quēadmodū id intelli-
gant quærūt: præsertim cum dicūt inseparabiliter
operari trinitatem in omni re quā deus operat̄, &
& tamē quandā uocē patris sonuisse, quę uox filij
nō sit: in carne aut̄ natū & passum, & resurrexisse,
& in cœlum ascendisse nō nisi filiū: in colūbæ aut̄
specie uenisse, non nisi spiritū sanctū intelligere
uolunt: quō & illā uocē quę nō nisi patris fuit tri-
nitas fecerit, & illā carnē in qua non nisi filius de
uirgine natus est, eadem trinitas creauerit, & illā
colūbæ speciē in qua nō nisi spiritus sanctus ap-
paruit, illa ipsa trinitas operata sit: alioquin nō in-
separabiliter trinitas operat̄, sed alia pater facit,
alia filius, alia spiritus sanctus. Aut si quædā simul
faciunt, quædā sine inuicē, iam nō inseparabilis tri-
nitas. Mouet etiā quō spiritus sanctus in trinitate
sit, quē nec pater, nec filius, nec ambo genuerint,
cū sit & patris & filij spiritus. Quia ergo quærunt
ista homines, & tardio nobis sunt, ut si quid hinc
ex dono dei sapit infirmitas nostra edisseramus

Que personis
cōmuniā, quę
non, Cap. III

Actiones perso-
narum pro-
pria. Cap. V

eis ut possumus, neq; cū inuidia tabescēte iter habeamus. Si dicimus nihil nos de talib. rebus cogitare solere, mentimur. Si autē fatemur habitare ista in cogitationib. nostris, qm̄ rapimur amore indagandæ ueritatis, flagitāt iure charitatis, ut eis indicemus quid hinc excogitare potuerimus: nō quia iam acceperim, aut perfectus sim. Nā si Paulus apostolus, quātomagis ego lōge infra illius pedes iacēs, nō me arbitror apprehēdisse, sed pro modulo meo, si ipsa quæ retro sunt obliuiscor, & in anteriora me extēdo, & secundū intentionē sequor ad palmā supernæ uocatiōis, quātū eiisdē uigē per egerim, & quō puenerim, unde mihi in finē reliquus cursus est, ut aperiā desiderā a me, illis desiderantib. quibus me seruire cogit libera charitas. Oportet autē, ubi donabit deus, ut eis ministrando quæ legāt, ipse quoq; pficiā, & eis cui p̄s respōdere quarentibus, ipse quoq; inueniā qd̄ quærebā. Ergo suscipi hęc iubente atq; adiuuante dño deo nostro, nō tā cognita cū autoritate differere, q̄ ea cū pietate differēdo cognoscere. Qui dixerunt dñm nostrū Iesum Christū nō esse deū, aut nō esse uerum deū, aut nō cū patre unū & solū deum, aut non esse immortalē, q̄ mutabilē, manifestissima diuinorum testimoniorū & cōsona uoce cōiūcti sunt, uelut sunt illa: In principio erat uerbū, & uerbū erat apud deū, & deus erat uerbū. Manifestum est em̄ qd̄ uerbū dei, filium dei unicū accipimus, de quō post dicit: Et uerbū caro factū est, & habitauit in nobis, p̄pter natiuitatē incarnationis eius quæ facta est in tēpore ex uirgine. In eo autē declarāt, nō tm̄ deū esse, sed etiā eiisdē cū patre substantiā, quia cū dixisset: Et deus erat uerbum: hoc erat inquit, in principio apud deū: omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Neq; em̄ dicit. omnia, nisi quæ facta sunt, id est oēm creaturā. Vnde liquido apparet ipsum factū nō esse p̄ quæ facta sunt omnia. Et si factus nō est, creatura non est. Si autē creatura nō est, eiisdē cū patre substantiæ est. Omnis em̄ substantia quæ deus nō est, creatura est: & quæ creatura nō est, deus est. Et si non est filius eiisdē substantiæ cuius est pater, ergo facta substantia est: Si facta substantia est, nō omnia per ipsum facta sunt. At omnia per ipsum facta sunt: Vnius igit̄ eiisdemq; cū patre substantiæ est: & ideo nō tantū deus, sed & uerus deus. Quod idē Iōānes apertissime in epistola sua, dicit: Scimus q̄ filius dei uenerit & dederit nobis intellectū ut cognoscamus uerum deum, & simus in uero filio eius Iesu Christo. Hic est uerus deus, & uita ęterna, hinc etiā consequenter intelligit̄, nō tantūmodo de patre dixisse apostolū Paulū: Qui solus habet immortalitatē, sed de uno & solo deo quod est ipsa trinitas. Neq; enim ipsa uita ęterna mortalis est secundū aliquā mutabilitatē, ac per hoc filius dei, quia uita ęterna est, cū patre etiā ipse intelligit̄, ubi dicitū est: Qui solus habet immortalitatē. Eius enim uigē ęternę, & nos participes facti p̄ modo nostro immortales efficiamur. Sed aliud est ipsa cuius participes efficiamur uita ęterna, aliud nos qui eius participatione uiuemus in ęternū. Si enim dixisset, Quem

temporib. p̄p̄rijs ostēdet pater beatus & solus potens, rex regū & dñs dominantium, qui solus habet immortalitatē, nec sic inde separatū filium oportet intelligi. Neq; em̄ q̄ ipse filius alibi loquēs uoce sapiētia, ipse est enim dei sapiētia, ait: Gyrum cœli circumiui sola, separauit a se patrē: quāto magis ergo nō est necesse ut tātūmodo de patre p̄ter filium intelligat̄, quod dicitū est: Qui solus habet immortalitatē, cum ita dicitū sit: ut serues, inquit, mandatū sine macula, irreprensibile usq; in aduentū dñi nostri Iesu Christi: quē temporib. p̄p̄rijs ostēdet beatus & solus potens, rex regum & dñs dominantium, qui solus habet immortalitatē, & lucē habitat inaccessibile, quem nemo hominum uidit, nec uidere potest, cui est honor & gloria in secula seculorū, Amē. In quibus uerbis, nec pater p̄p̄rie nominatus est, nec filius, nec spiritus sanctus, sed beatus & solus potens, rex regū & dominus dominantium, qd̄ est unus solus & uerus deus ipsa trinitas. Nisi forte quæ sequunt̄, perturbabunt hunc intellectū: quia dixit, Quē nemo hominum uidit, nec uidere potest: cum hoc etiā ad Christū pertinere secundū diuinitatē eius accipitur, quā nō uiderunt Iudæi, qui tamen carnem uiderunt & crucifixerūt. Videri autē trinitas humano uisu nullo modo potest, sed eo uisu uidet̄, quo iam q̄ uidet̄, nō homines, sed ultra homines sunt. Recte ergo ipse deus trinitas intelligit̄ beatus & solus potens, ostēdens aduentum dñi nostri Iesu Christi tēporib. p̄p̄rijs. Sic enim dicitū est: Solus habet immortalitatē: quomodo dicitū est, Qui facit mirabilia solus. Quod uelim scire de quod dicitū accipiāt: si de patre tantum, quomodo ergo uerū est, q̄ ipse filius dicit: Quæcunq; enim pater facit, hæc eadē & filius facit similiter. An quicq; est inter mirabilia mirabilius q̄ resuscitare & uiuificare mortuos: Dicit autē idem filius: Sicut pater suscitauit mortuos & uiuificauit, sic & filius quos uult uiuificat. Quomodo ergo solus pater facit mirabilia, cū hæc uerba, nec patrē tantum, nec filiū tantum permittant intelligi, sed utiq; deū unum uerū solum, id est patrē & filiū & spiritum sanctū. Item cū dicit idē Apostolus: Nobis unus deus pater, ex quo omnia & nos in ipso, & unus dñs Iesus Christus, per quē omnia & nos per ipsum: quis dubitet eū omnia quæ creata sunt dicere: sicut beatus Iōānes, omnia per ipsum facta sunt: Quæro itaq; de quo dicat alio loco: Quoniam ex ipso, & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorū, amē: Si em̄ de patre & filio & spiritus sancto, ut singulis personis singula tribuant: Ex ipso, id est ex patre: per ipsum, id est, per filiū: in ipso, id est in spiritus sancto: manifestū q̄ pater & filius & spiritus sanctus unus deus est, quādo singulariter intulit: Ipsi gloria in secula seculorū. Vnde em̄ cepit hęc sensum: Nō ait: O altitudo diuitiarū sapiētia & sciētia patris, aut filij, aut spiritus sancti: sed sapiētia & sciētia dei, q̄ in scrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uigē eius. Quis em̄ cognouit mentem domini: Aut quis consiliarius eius fuit: Aut quis prior dedit illi & retribuetur ei: Quoniam ex ipso

Eadem personarum diuinarum. Ca. VI

Ioh. I

I. Io. 5

I. Tim. 6

ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: Ipsi gloria in secula seculorū, amen. Si autē hoc de patre tātūmodo intelligi uolūt, quō ergo omnia per patrem sunt, sicut hic dicit: Et omnia per filiū, sicut ad Corinth. ubi ait. Et unus dñs Iesus Christus, per quē omnia: Et sicut in Euāgelio Iōānis: Omnia per ipsum facta sunt: Si em̄ alia per patrē, alia per filiū, iam nō omnia per patrē, nec omnia per filiū. Si autē omnia per patrē, & omnia per filiū, eadē per patrem quæ per filiū: æqualis est ergo patri filius, & inseparabilis operatio est patris & filij: quia si uel filiū fecit pater quē nō fecit ipse filius, nō omnia p̄ filiū facta sunt, at omnia per filiū facta sunt. Ipse igit̄ factus nō est, ut cū patre faceret omnia quæ facta sunt quāq; nec ab ipso uerbo tacuerit Apostolus, & apertissime omnino dixerit: Qui cū in dei forma esset, nō rapinā arbitratus est esse equalis deo. Hic deū p̄p̄rie patrē appellās, sicut alibi: Caput autē Christi deus, Similiter & de spiritu sancto collecta sunt testimonia, quib. ante nos qui hæc disputaerunt abundantius uisunt, quia & ipse deus & non creatura. Quod si nō creatura, nō tm̄ deus: Nā & homines dicitū sunt dñj, sed etiā uerus deus. Ergo patri & filio p̄fus æqualis, & in trinitatis unitate cōsubstantialis & cōternus. Maxime uero illo locofatis claret, q̄ sp̄s sanctus nō sit creatura, ubi iubemur seruire nō creature, sed creatori. Nō eo modo quo iubemur per charitatē seruire inuicē, qd̄ est Græce ἀλλήλοισιν, sed eo modo quo tm̄ deo seruitur, q̄ est Græce λατρεύειν. Vnde idololatræ dicunt qui simulachris eā seruitutē exhibēt quæ debetur deo. Secundū hanc em̄ seruitutē dicitū est: Dñm deū tuū adorabis, & illi soli seruiēs. Nam & hoc distinctius in Græca scriptura inuenitur, λατρεύειν enim habet, Porro si tali seruitute, creature seruire phibemur, quādo quidē dicitū est: Dñm deū tuū adorabis, & illi soli seruiēs: unde & Apostolus detestat̄ eos qui coluerūt & seruiērūt creaturæ potius q̄ creatori, nō est utiq; creatura spiritus sanctus, cui ab omnib. sanctis talis seruitus exhibet̄, dicēte Apostolo: Nos em̄ sumus circūcisio spiritui dei seruiētes, qd̄ est in Græco, λατρεύοντες. Plures em̄ codices etiā Latini sic habēt, qui spiritui dei seruiemus, Græci autē omnes, aut penē omnes. In nōnullis autē exemplarib. Latinis inuenimus, nō spiritui dei seruiemus, sed spiritu deo seruiemus. Sed qui in hoc errāt, & autoritatē grauiori cedere detrectāt, nunquid & illud uariū in codicib. reperiunt: Nescitis quia corpora uestra templū est qui in uobis est spiritus sancti, quē habetis a deo: Quid autē insanius magisq; sacrilegum est, q̄ ut quisq; dicere audeat mēbra Christi tēplū esse creaturæ minoris secundū ipsos q̄ Christus est: Alio enim loco dicit: Corpora uestra mēbra sunt Christi. Si autē quæ mēbra sunt Christi, tēplū est spiritus sancti, nō est creatura spiritus sanctus: quia cui corpus nostrū tēplum exhibemus, necesse est ut huic eā seruitutē debeamus, qua nō nisi deo seruiendū est, quæ Græce appellat̄, λατρεία. Vnde cōsequenter dicit: Glorificate ergo & portate deum in corpore uestro. His & talib. diuinarū scripturarum

testimonijs, quibus ut dixi, priores nostri copiosius uisunt, expugnauerunt hæreticorū tales calumnias uel errores, insinuat̄ fidei nostræ, unitas & equalitas trinitatis. Sed quia multa in sanctis libris p̄pter incarnationē uerbi dei, quæ p̄ salute nostra reparāda facta est, ut mediator dei & hominū esset homo Christus Iesus, ita dicunt, ut maiorē filio patrē significant, uel etiā apertissime ostendāt, errauerunt homines minus diligenter scrutātes uel intuētēs uniuersam seriē scripturarū, & ea quæ de Christo Iesu secundum hominē dicta sunt, ad eius substantiā quæ ante incarnationē sempiterna erat & sempiterna est, trāsferre conati sunt. Et illi quidem dicunt minorem filium esse q̄ pater est, quia scriptū est ipso domino dicente: Pater maior me est. Veritas autē ostēdit secundum istum modum etiā seipso minorē filium. Quomodo enim nō etiā seipso minor factus est, qui semetipsum exinaniuit, formā serui accipiēs: Neq; em̄ sic accepit formam serui, ut amitteret formā dei, in qua erat æqualis patri. Si ergo ita accepta est forma serui, ut nō amitteret formā dei, cum & in forma serui, & in forma dei idem ipse sit filius unigenitus dei patris, in forma dei æqualis patri, in forma serui, mediator dei & hominum homo Christus Iesus: quis nō intelligat q̄ in forma dei etiā ipse seipso maior est, in forma autē serui etiam seipso minor est. Non itaq; immerito scriptura utrunq; dicit, & equalem patri filiū, & patrē maiorem filio. Illud enim propter formā dei, hoc autē propter formam serui, sine ulla cōfusione intelligit̄. Et hæc nobis regula per omnes sacras scripturas dissoluendæ huius quæstionis, ex uno capite epistolę Pauli apostoli promittitur, ubi manifestius ista distinctio cōmēdatur. Ait enim: Qui cū in forma dei esset, nō rapinā arbitratus est esse equalis deo, sed semetipsum exinaniuit formā serui accipiens, in similitudinē hominum factus & habitu inuentus ut homo. Est ergo dei filius deo patri natura æqualis, habitu minor: in forma enim serui quā accepit minor est patre: in forma autē dei in qua erat etiā anteq̄ hęc accepisset, æqualis est patri. In forma dei uerbū per quod facta sunt omnia: in forma autē serui, factus ex muliere, factus sub lege, ut eos q̄ sub lege erāt redimeret. Proinde in forma dei fecit hominē, in forma serui factus est homo. Nā si pater tantū sine filio fecisset hominē, nō scriptum esset: Faciamus hominē ad imaginem & similitudinē nostrā. Ergo quia forma dei accepit formam serui, utrunq; deus, & utrunq; homo. Sed utrunq; deus propter accipientē deū, utrunq; autē homo propter acceptū hominē. Neq; enim illa susceptione alterū eorū in alterū cōuersum atq; mutatū est: nec diuinitas quippe in creaturā mutata est ut desisteret esse diuinitas, nec creaturā in diuinitatē ut desisteret esse creatura. Illud autē qd̄ dicit Apostolus: Cū autē ei omnia subiecta fuerint, tūc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: Aut ideo dicitū est, ne quisq; putaret habitū Christi qui ex humana creatura susceptus est conuersum iri postea in ipsam diuinitatē, uel ut certius expresserim dei-

Ioh. I 4

Philip. 2

Gen. 1

Scripturas perperam intellectas explicat Cap. VIII

I. Cor. 8 Ioh. I

Georg tatem, quæ non est creatura, sed est unitas Trinitatis incorporea & incommutabilis, & sibimet cōsubstantialis, & coeterna natura. Aut si quisquē cōtēdit, ut aliqui senserūt, ita dicitur: Et ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: ut ipsam subiectionē, cōmutationē & cōuersionē credat futurā creaturæ in ipsam substantiā uel essentiā creatoris, id est, ut quæ fuerat substantia creaturæ, fiat substantia creatoris: certe uel hoc cōcedit, quod non habet ullā dubitationē, nondū hoc fuisse factū cū dñs diceret: Pater maior me est. Dixit enim hoc non solum anteq̄ ascēdisset in cœlū, uerum etiā anteq̄ passus resurrexisset a mortuis. Illi autē qui putāt humanā in eo naturā in deitatis substantiā mutari atq̄ conuerti, & ita dicitur: Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: ac si diceret, tunc & ipse filius hominis & a uerbo dei suscepta humana natura cōmutabit in eius naturā, qui ei subiecit omnia, tūc futurū putant, cū post diē iudicij tradiderit regnū deo & patri. Ac per hoc etiā secundū istā opinionem adhuc pater maior est, quā quæ de uirgine serui forma accepta est. Quod si aliq̄ & hoc affirmāt, quod iam fuerit in dei substantiā mutatus homo Christus Iesus, illud certe negare non possunt, quod adhuc natura hominis manebat, quādo ante passionē dicebat: Quoniam pater maior me est: unde nulla cōtatio est secundū hoc dicitur esse, quod forma serui maior est pater, cui in forma dei equalis est filius. Nec quisquē cū audierit quod ait Apostolus: Cū autē omnia ei subiecta fuerint, manifestū quia pater eū qui illi subiecit omnia: ita existimet de patre intelligēdū, quod subiecerit omnia filio, ut ipsum filium sibi omnia subiecit non putet. Quod Apostolus ad Philip. ostēdit dicens: Nostra autē cōuersatio in cœlis est, unde & saluatore expectamus dñm Iesum Christū, qui trāsfigurabit corpus humilitatis nostræ cōforme ut fiat corpori gloriæ suæ, secundum operationē suā qua possit etiā sibi subijcere omnia. Inseparabilis enim operatio est patris & filij: alioquin nec ipse pater sibi subiecit omnia, sed filius ei subiecit, qui ei regnum tradit, & euacuat omnē principatū & omnē potestatem & uirtutē. De filio quippe ista dicta sunt: Cū tradiderit, inquit, regnū deo & patri, cū euacuauerit omnē principatū, & omnē potestatem & uirtutē. Ipse enim subiecit, qui euacuat: Nec sic arbitremur Christū traditurum regnū deo & patri, ut adimat sibi. Nā & hoc quidā uaniloqui crediderunt. Cū enim dicitur: Tradiderit regnum deo & patri: non separāt ipse, quia simul cū patre unus deus est. Sed diuinarū scripturarū curiosos cōtentionumque studiosos fallit uerbū quod positū est Donec. Ita nāque sequitur: Oportet enim illū regnare, donec ponat oēs inimicos suos sub pedibus suis: tanquē cū posuerit, non sit regnator. Nec intelligunt ita dicitur sicuti est illud: Cōfirmatū est cor eius, non cōmouebit donec uideat super inimicos suos. Non enim cū uiderit iā cōmouebit. Quid ergo est, Cum tradiderit regnum deo & patri: quasi modo non habeat regnum deus & pater? Sed quia oēs iustos in quibus nunc regnat ex fide uiuentibus, mediator dei & hominum homo Christus Iesus p̄ductus est ad

speciē, quā uisionē dicit idē Apostolus, faciē ad faciē: ita dicitur est: Cum tradiderit regnū deo & patri: ac si diceret, cū perduxerit credentes ad cōtemplationē dei & patris. Sicut enim dicit: Omnia mihi tradita sunt a patre meo, & nemo nouit filiū, nisi pater, & nemo nouit patrem, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Tūc reuelabit a filio pater, cum euacuauerit omnē principatū & omnē potestatem & uirtutē, id est, ut necessaria non sit dispensatio similitudinū per angelicos principatus & potestates & uirtutes. Ex quarū p̄sona non in cōueniēter intelligit dicitur in Cāntico cānticorū ad sp̄sam: Similitudines auri faciemus tibi cū distinctionibus argenti, quo ad usque rex in recubitu suo est, id est quo ad usque Christus in secreto suo est: quia uita uestra abscondita est cū Christo in deo: Cū Christus, inquit, apparuerit uita uestra, tūc & uos apparebitis cū ipso in gloria. Quod anteq̄ fiat, uideamus nunc per speculū in ænigmate, hoc est in similitudinibus. tunc autem facie ad faciē. Hęc enim nobis cōtemplatio p̄mittit actionū omnium finis atq̄ eterna p̄fectio gaudiorū. Filij enim dei sumus, & nondū apparuit quod erimus. Scimus enim quia cū adparuerit similes ei erimus, quā uidebimus eum sicuti est. Quod enim dixit famulo suo Moyse, Ego sum qui sum: hæc dices filijs Israel, qui est misit me ad uos: hoc cōtēplabimur cū uiuemus in æternū. Ita quippe ait: Hęc autē est uita eterna, ut cognoscāt te unū uerū deū, & quē misisti Iesum Christū. Hoc fiet cū uenerit dñs & illuminauerit occulta tenebrarū, cum tenebræ mortalitatis huius corruptionisque trāsierint. Tunc erit mane nostrum, de quo in Psalmo dicitur: Mane astabō tibi & cōtēplabor. De hac cōtēplatione intelligo dicitur: Cū tradiderit regnū deo & patri: id est, cum perduxerit iustos, in quibus nunc ex fide uiuentibus regnat mediator dei & hominū, homo Christus Iesus ad cōtemplationē dei & patris. Si delipio hic, corrigat me qui melius sapit, mihi aliud non uidet. Neque enim quæremus aliud cū ad illius cōtēplationē peruenerimus quæ nunc non est quādiu gaudiū nostrū in spe est. Spes autē quæ uidet non est spes: quod enim uidet quis, quid sperat? Si autē quod non uidemus speramus, p̄ patientiā expectamus, quo ad usque rex in recubitu suo est. Tunc erit quod scriptum est: Adimplebis me lætitiā cū uultu tuo. Illa lætitiā nihil amplius requiret, quia nec erit quod amplius requiratur. Ostendit enim nobis pater, & sufficit nobis. Quod bene intellexerat Philippus, ut diceret dño: Ostēde nobis patrem, & sufficit nobis: sed nondum intellexerat, eo quoque modo id ipsum se potuisse dicere: dñe ostende nobis te & sufficit nobis. Ut enim hoc intelligeret, respōsum ei a dño est: Tāto tēpore uobiscū sum, & non cognouistis me: Philippe qui uidet me, uidet & patrem. Sed quia uolebat eum ex fide uiuere anteq̄ illud posset uidere, secutus est, & ait: Non credis, quia ego in patre & pater in me est: Quādiu enim sumus in corpore peregrinamur a dño: Per fidem enim ambulamus et non per speciē. Cōtemplatio quippe merces est fidei, cui mercedi per fidem corda mundantur: sicut scriptū est: Fide mundās corda eorum. Probatur autem

249
autē quod illi cōtemplationi corda mundantur: illa maxime sententia: Beati mundicordes, quā ipsi deū uidebunt. Et quia hęc est uita eterna, dicit deus in Psalmo: Longitudine dierū replebo eū, & ostendā illi salutare meū. Siue ergo audiamus, ostende nobis filiū: siue audiamus, ostende nobis patrem tātūde ualeat, quā neuter sine altero potest ostendi. Unū quippe sunt, sicut & ipse ait: Ego & pater unū sumus. Denique propter ipsam inseparabilitatem, sufficienter aliquādo nominat, uel pater uel filius solus adimpletur nos lætitiā cū uultu suo. Nec inde separāt utriusque spiritus, id est patris & filij & spiritus. Qui spiritus proprie dicitur spiritus ueritatis, quē hic mundus accipere non potest. Hoc est enim plenū gaudiū nostrum, quo amplius non est frui, scilicet Trinitate deo, ad cuius imaginē facti sumus. Propter hoc aliquādo ita loquitur de spiritu sancto tanquē solus ipse sufficiat ad beatitudinē nostrā: & ideo solus sufficit, quia separari a patre & filio non potest: sicut pater solus sufficit, quia separari a filio & spiritu sancto non potest: & filius ideo sufficit solus, quia separari a patre & spiritu sancto non potest. Quid enim sibi uult quod ait: Si diligitis me, mandata mea seruate, & ego rogabo patrem, & alius aduocatum dabit uobis, ut uobiscū sit in æternū, spiritum ueritatis, quē hic mundus accipere non potest, id est dilectores mundi. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. Sed adhuc potest uideri ideo dicitur: Et ego rogabo patrem & alius aduocatum dabit uobis, ut uobiscū sit in æternū, quasi non solus filius sufficiat. Illo autē loco ita de illo dicitur est, tanquē solus omnino sufficiat: Cum uenerit ille spiritus ueritatis docebit uos omnē ueritatē. Nunquid ergo separatur hinc filius, tanquē ipse non doceat omnē ueritatē, aut quasi hoc impleat spūs sanctus quod minus potuit docere filius? Dicat ergo si placet, maiorē esse filio spiritu sanctū, quē minorem illo solēt dicere. An quia non dicitur est, Ipse solus aut nemo nisi ipse uos docebit omnē ueritatē, ideo permittit ut cū illo docere credat & filius? Apostolus ergo filium separauit a sciēdis ijs quæ dei sunt, ubi ait: Sic & quæ dei sunt nemo scit nisi spiritus dei: ut iā isti peruersi possint ex hoc dicere quod & filium non doceat quæ dei sunt, nisi spiritus sanctus, tanquē maior minorē: cui filius ipse tātum tribuit, ut diceret: Quia hæc loquutus sum uobis, tristitia impleuit cor uestrū, sed ego ueritatem dico: Expedi uobis ut ego eā. Nā si non abiero, aduocatus non ueniet ad uos. Hoc autē dixit, non propter inæqualitatē uerbi dei & spiritus sancti, sed tanquē impedimento esset præsentiā filij hominis apud eos, quominus ueniret ille qui minor non esset, quia semetipsum non exinaniuit formam serui accipiēs sicut filius. Oportebat ergo ut auferret ab oculis eorū formam serui, quā intuentes hoc solū esse Christum putabant quod uidebāt. Inde est & illud, quod ait: Si diligeretis me, gauderetis utique, quoniam eo ad patrem, quia pater maior me est: id est, propterea me oportet ire ad patrem, quia dum me ita uidetis, ex hoc quod uidetis, existimatis quia minor sum patre, atque ita circa creaturā susceptumque habitū oc-

cupati, æqualitatē quam cū patre habeo non intelligitis. Inde est & illud: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meū. Tactus enim tanquē finem facit notionis. Ideoque nolebat in eo esse finem intēti cordis in se, ut hoc quod uidebat tantūmodo putaretur. Ascensio autē ad patrem erat ita uideri sicut equalis est patri, ut ibi esset finis uisionis, quæ sufficit nobis, Aliquādo item de filio solo dicitur, quod ipse sufficiat, & in eius uisione merces tota promittitur delectationis & desiderij nostri. Sic enim ait: Qui habet mandata mea & custodit ea, ille est qui diligit me. Qui autē me diligit, diligitur a patre meo, & ego diligā eum, & ostendam meipsum illi. Nunquid hic, quia non dixit, ostendā illi & patrem ideo separauit patrem a se? sed quia uerū est: Ego & pater unū sumus: cum pater ostēditur, & filius ostenditur qui in illo est, & cū filius ostendit, etiā pater ostenditur, qui in illo est. Sicut ergo cū ait, Et ostendā illi meipsum: intelligitur quia ostēdit & patrem, ita & in eo quod dicitur: Cū tradiderit regnū deo & patri: intelligitur quia non adimit sibi. Quoniam cū perducet credentes ad cōtemplationē dei & patris, p̄fecto perducet ad cōtemplationē suā, qui dixit: Et ostendam illi meipsum. Et ideo cōsequenter cū dixisset illi Iudas: Domine quid factū est quia ostēsurus es te nobis, & non huic mūdo: Respōdit Iesus & dixit illi, Si quis diligit me, sermonē meū seruabit, & pater meus diliget illū, & ad eū ueniemus & mansionem apud eū faciemus. Ecce quia non solum seipsum ostendit ei a quo diligit, quia simul cū patre uenit ad eum, & mansionē facit apud eū. An forte putabit mansionē in dilectore suo facientibus, patre & filio exclusus esse ab hac mansionē spiritus sanctus? Quid est ergo quod superius ait de spiritu sancto. Quē hic mundus accipere non potest, quoniam non uidet illū, nostis illū uos quia uobiscū manet, & in uobis est. Non itaque ab hac mansionē separatus est, de quo dicitur est: Uobiscū manet, & in uobis est. Nisi forte quisquē sic absurdus est ut arbitretur cum pater & filius uenerint, ut mansionē apud eū faciant, id est, dilectorem suū, discessurū inde spiritu sanctum, & tanquē locū daturū maioribus. Sed huic carnali cogitationi occurrit scriptura: paulo quippe superius ait: Et ego rogabo patrem, & alium aduocatum dabit uobis, ut uobiscū sit in æternū. Non ergo discedet pater & filio uenientibus, sed in eadē mansionē cum ipsis erit in æternum, quia nec ille sine ipsis uenit, nec illi sine ipso. Sed propter insinuationē Trinitatis, personis etiā singulis nominatis dicunt quedā separatim: non tamē alijs separatim intelligunt propter eiusdem Trinitatis unitatē unamque substantiam atque diuinitatē patris & filij & spiritus sancti. Tradet itaque regnū deo & patri dominus noster Iesus Christus, non se inde separato, nec spiritu sancto, quādo perducet credentes ad cōtemplationem dei, ubi est finis omnium bonarum actionum, & requies sempiterna, & gaudiū quod nunquē auferet a nobis. Hoc enim signat in eo quod ait: Iterū uidebo uos, & gaudebit cor uestrū, & gaudiū uestrum nemo tollet a uobis. Cuius gaudiij similitudinem

Ioan. 14

Cantic.

Colo. 3

Ioan. 17

Psal.

Psal. 14

Ioan. 14

Ioan. 14

Ioan. 14

1. Cor. 15

Idem fufius ex plicat. Ca. 22

Ioan. 15

dinē præsignabat Maria sedēs ad pedes domini, & intenta in uerbū eius, quieta scilicet ab omni actione, & intēta in ueritatē secūdū quendā modū, cuius capax est ista uita, & tamē præsfiguraret illud, qd̄ futurū est in aternū: Martha quippe sorore sua in necessitatis actiōe cōuersante, q̄uis bona & utili, tñ cū requies successerit, transitura, ipsa requiescebat in uerbo dñi. Et ideo dñs cōquerēti Marthæ q̄ eā soror nō adiuuaret, respōdit: Maria optimā partē elegit quæ nō auferet̄ ab ea. Nō malam partē dixit qd̄ agebat Martha, sed istam optimam quæ nō auferet̄. Illa enim quæ in ministerio indigentia est, cū indigētia ipsa trāsierit, auferitur. Boni quippe operis transituri, merces est requies permāsura. In illa igit̄ cōtēplatione deus erit omnia in omnib. quia nihil ab illo aliud requiret̄, sed solo ipso illustrari, perfruiq̄ sufficit. Ideo q̄ ille in quo spiritib. interpellat gemitib. in enarrabilibus: Vnā, inquit, petij à dño, hanc requirā, ut inhabitē in domo dñi, per oēs dies uitæ meæ, ut contēpler delectationē dñi. Cōtemplabimur enim deū patrē & filiū & spiritū sanctū, cū mediator dei & hominū, homo Christus Iesus, tradiderit regnū deo & patri: ut iā nō interpellat p nobis mediator, & sacerdos noster filius dei & filius hominis, sed & ipse in quātū sacerdos est, assumpta ppter nos serui forma, subiectus sit ei q̄ illi subiecit omnia. ^{al. additur, & cui subiecit omnia.} ut in quātū sacerdos, nobiscū illi subiectus sit. Quapropter cum filius sit & deus & homo, alia substantia deus, alia homo, homo potius in filio q̄ filius in patre: Sicut caro animæ meæ, alia substantia est ad animā meā, q̄uis in uno homine, q̄ anima alterius hominis ad animā meā. Cum ergo tradiderit regnū deo & patri, id est cū credētes & uiuentes ex fide, p quib. nūc mediator interpellat, perduxerit ad cōtēplationē, cui percipiendæ suspiramus & gemimus, & transierit labor & gemitus, iā nō interpellabit pro nobis tradito regno deo & patri: hoc significās ait: Hac uobiscū locutus sum in similitudinib. ueniet hora, quādo iam nō in similitudinib. loquar uobis, sed manifeste de patre nunciabo uobis, id est, iā nō erūt similitudines, cū uisio fuerit facie ad faciē. Hoc est em̄ qd̄ ait, sed manifeste de patre nunciabo uobis: ac si diceret, manifeste patrē ostendā uobis. Nunciabo quippe ait, quia uerbū eius est. Sequit̄ em̄ & dicit: Illa die in nomine meo petetis, & nō dico uobis, q̄a ego rogabo patrē. Ipse em̄ pater amat uos, quia uos me amastis, & credidistis quia à deo exiui. Exiui à patre, & ueni in hūc mundū, iterū relinquo mundū, & uado ad patrē. Quid est: A patre exiui, nisi non in ea forma qua æqualis sum patri, sed aliter, id est in assumpta creatura minor apparui: Et quid est, Veni in hunc mundū: nisi formā serui quā me exinaniens accepi, etiā peccatorū qui mundū istum diligūt oculis demonstrauit: Et quid est, Iterū relinquo mundū: nisi ab aspectu dilectorū mundi auro qd̄ uiderūt: Et quid est, Vado ad patrē: nisi deo me sic intelligēdū à fidelibus meis, quō equalis sum patri: Hoc qui credunt, digni habebuntur

perduci à fide ad speciē, id est ad ipsam uisionem, quō perducēs dictus est tradere regnū deo & patri. Fideles quippe eius quos redemit sanguine suo, dicti sunt regnū eius, pro quib. nunc interpellat: tunc aut̄ illic eos sibi faciens inherere, ubi equalis est patri, nō iam rogabit patrē pro eis. Ipse em̄, inquit, pater amat uos. Ex hoc enim rogat, quo minor est patre: quo uero æqualis est, exaudit cū patre. Vnde se ab eo q̄ dixit, Ipse enim pater amat uos: utiq̄ ipse nō separat: sed secūdū ea facit intelligi quæ supra cōmemorauit, satisq̄ in sinu uai, plerunq̄ ita nominari in trinitate unāquāq̄ personā, ut & alia illic intelligant̄. Sic itaq̄ dictum est: Ipse em̄ pater amat uos: ut cōsequenter intelligat̄ & filius & spiritus sanctus: nō q̄a modo nos nō amat, qui p proprio filio nō pepercit, sed pro nobis omnib. tradidit eū: sed tales nos amat deus, quales futuri sumus, nō quales sumus. Quales em̄ amat, tales in æternū conseruat: qd̄ tunc erit cū tradiderit regnū deo & patri, qui nūc interpellat p nobis ut iā non roget patrē, q̄a ipse pater amat nos. Quo aut̄ merito, nisi fidei, qua credimus ante q̄ illud qd̄ pmittitur uideamus: Per hanc em̄ peruenimus ad speciē, ut tales nos amet, quales amat ut simus non quales odit qui mali sumus, & hortat̄, ac præsstat, ne tales esse semp uelimus. Quapropter cognita ista regula intelligendarum scripturarū de filio dei, ut distinguamus quid in eis sonet secūdū formam dei, in qua equalis est patri, & quid secūdū formā serui quam accepit, in qua minor est patre, nō cōturbabimur tanq̄ cōtrarijs ac repugnantib. inter se sanctorū librorū sentētijs. Nam secūdum formā dei æqualis est patri, & filius, & spiritus sanctus, quia neuter eorū creatura est, sicut iā ostēdimus. Secūdū aut̄ formam serui, minor est patre, quia ipse dixit: Pater maior me est. Minor est seipso, quia de illo dictū est: Semetipsum exinaniuit formā serui accipiens. Minor est spiritus sancto, q̄a ipse ait: Qui dixerit blasphemiam in filiū hominis, remittē ei: Qui aut̄ dixerit in spiritū sanctū nō remittē ei. Et in ipso uirtutes operatus est, dicēs: Si ego in spiritu dei eijcio dæmonia, certe supuenit sup uos regnū dei. Et apud Esaiā dicit, quā lectiō nē ipse in synagoga recitauit, & de se cōpletā sine scrupulo dubitationis ostēdit: Spiritus, inquit, domini super me, ppter quod unxit me, euāgelizare pauperib. misit me, prædicare captiuis remissionem &c. Ad quæ faciendā ideo dicit se missum, quia spiritus dñi est super eū. Secūdū formā dei, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Secūdū formā serui, ipse factus est ex muliere, factus sub lege. Secūdū formā dei, ipse & pater unum sunt. Secūdum formā serui, nō uenit facere uoluntatē suā, sed uoluntatē eius qui eū misit. Secūdū formā dei, Sicut habet pater uitā in semetipso, sic dedit & filio uitā habere in semetipso. Secūdū formā serui, Tristis est anima mea usq̄ ad mortē: & Pater, inquit, si fieri potest transeat à me calix iste. Secūdum formā dei, Ipse est uerus deus & uita æterna. Secūdū formam serui, Factus est obediens usq̄ ad mortē, mortē aut̄ crucis. Secūdum

dum formam dei, Omnia quæ habet pater, ipsius sunt: & omnia tua mea sunt, inquit, & mea tua. Secūdum formā serui, Nō est doctrina ipsius, sed illius qui eum misit. Et de die & hora nemo scit, neq̄ angeli in cælo, neq̄ filius, nisi pater. Hoc enim nescit, quod nescientes facit, id est, quod non ita sciebat ut tunc discipulis indicaret: sicut dictū est ad Abrahā, Nunc cognoui quod timeas deū: id est nunc feci ut cognosceres, quia & ipse sibi in illa tentatione pbatus innotuit. Nā & illud utiq̄ dicturus erat discipulis tēpore opportuno, de quo futuro tanq̄ præterito loquēs, ait, iam non dicam uos seruos, sed amicos, seruus enim nescit uolūtatem dñi sui: Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunq̄ audiui à patre meo, nota feci uobis: q̄ nondū fecerat, sed quia certō facturum erat, quasi iam fecisset locutus est. Iplis enim ait: Multa uobis habeo dicere, sed nō potestis illa portare modo. Inter quæ intelligit̄, & de die & hora. Nam & Apostolus: Neq̄ enim iudicaui me, inq̄t, scire aliquid inter uos, nisi Christū Iesum, & hunc crucifixū. Eis enim loquebat̄, qui cape altiora de Christi deitate nō poterāt. Quib. etiā paulo post dicit, Non potui uobis loqui quasi spiritualib. sed quasi carnalib. Hoc ergo inter illos nesciebat, quod p illum scire nō poterant. Et hoc solū se scire dicebat, quod eos per illū scire oportebat. Deniq̄ sciebat inter perfectos, quod inter paruulos nesciebat. Ibi quippe, ait, Sapientiā loquimur inter perfectos. Eo namq̄ genere locutionis nescire quisq̄ dicit q̄ occultat, quo dicit̄ fossa cæca quæ occulta est. Neq̄ em̄ aliquo genere loquunt̄ scripturæ, quod in cōsuetudine humana non inueniāt, q̄a utiq̄ hominib. loquunt̄. Secūdū formā dei dictū est, Ante oēs colles genuit me: id est, ante oēs altitudines creaturarum. Et ante luciferū genui te: id est, ante omnia tēpora & tēporalia. Secūdū formā aut̄ serui dictū est, Dñs creauit me in principio uiarū suarū: Quia secūdū formā dei dixit, Ego sum ueritas: & secūdū formā serui, Ego sum uia. Quia em̄ ipse est primogenitus à mortuis, iter fecit Ecclesie suæ ad regnū dei ad uitā æternam, cui caput est ad immortalitatē etiā corporis: & ideo creatus est in principio uiarū dei in opera eius. Secūdū formam em̄ dei, principū est quod & loq̄ nobis: in quo principio fecit deus cælū & terrā. Secūdū aut̄ formā serui, Spōsus procedēs de thalamo suo. Secūdum formā dei, Primogenitus omnis creaturæ, & ipse ante omnes est, & omnia in illo cōstant. Secūdū formam serui, Ipse est caput corporis Ecclesie, Sed m formā dei, Dñs est glorię. Vnde manifestū est, q̄ ipse glorificet sanctos suos. Quos em̄ prædestinauit ipsos & uocauit, & quos uocauit ipsos & iustificauit, quos aut̄ iustificauit, ipsos & glorificauit. De illo quippe dictū est, q̄ iustificet impiū, de illo dictū est, q̄ sit iustus & iustificans. Si ergo q̄s iustificauit, ipsos & glorificauit, qui iustificat ipse & glorificat, q̄ est, ut dixi, Dñs glorię. Secūdū formā tamē serui fatagētib. discipulis de glorificatione sua, respōdit: Sedere ad dexterā uel ad sinistrā meā non est meū dare uobis, sed quib. paratū est à

patre meo. Quod aut̄ paratū est à patre eius, & ab ipso filio paratū est, Quia ipse & pater unum sunt. Iam em̄ ostēdimus in hac Trinitate per multos diuinarū locutionū modos etiā de singulis dici qd̄ omnium est, ppter inseparabilē operationē unius eiusdēq̄ substantiæ. Sicut & de spūs sancto dicit, Cū ego iero, mittā illū ad uos. Nō dixit, mittemus, sed ita quasi tātū filius eū missurus esset, & nō pater: cū alio loco dicat: Hęc locutus sū uobis apud uos manēs: Aduocatus aut̄ ille, spūs scilicet, quē mittet pater in nomine meo, ille uobis declarabit omnia. Hic rursus ita dictū est, quasi nō eū missurus esset & filius, se. I tantū pater. Sicut ergo ista, ita & illud q̄ ait, Sed quibus paratū est à patre meo: cū patre se intelligi uoluit, parare sedes glorię quibus uellet. Sed dicit aliq̄s. Illic cū de spiritu sancto loqueret̄, ita se missurū ait, ut nō negaret patrē missurū, & alio loco ita patrē, ut nō negaret se missurū: hic uero apte ait, Nō est meū dare uobis: atq̄ ita secutus, à patre dixit ista præparata. Sed hoc est quod præstrinximus secūdū formā serui dictū: ut ita intelligeremus. Non est meum dare: ac si diceretur, Nō est humanæ potestatis hoc dare: ut per illud intelligat̄ hoc dare, per quod deus & æqualis est patri. Non est, inq̄t, meū dare, id est, non humana potestate ista do, sed quibus paratū est à patre meo. Sed iam tu intellige, quia si omnia quæ habet pater mea sunt, & hoc utiq̄ meū est, & cum patre ista parauit. Nam & illud quæro, quomodo dictū sit, Si quis nō audit uerba mea, ego non iudicabo illū, Fortassis em̄ ita hic dixit. Ego non iudicabo illū: quemadmodū ibi, Non est meū dare. Sed quod hic sequitur, Non enim ueni, inquit, ut iudicem mundū, sed ut saluum faciā mundum. Deinde adiūgit, & dicit: Qui me spernit & non accipit uerba mea, habet q̄ se iudicet. Hic iam intelligeremus patrē, nisi adiūgeret & diceret, Verbū qd̄ locutus sum, ipsum iudicabit illū in nouissimo die. Quid igit̄, iam nec filius iudicabit, q̄a dixit, Ego nō iudicabo illū, nec pater, sed uerbū quod locutus est filius: imō potius audi adhuc q̄ seq̄t, Quia ego, inq̄t, non ex me locutus sū, sed ille q̄ me misit pater, ille mandatū mihi dedit, qd̄ dicā, & quid loquar, & scio q̄a mādātū eius uita æterna est: Quæ ego loquar, ita ut dixit mihi pater, sic loquor. Si ergo non iudicat filius, sed uerbū quod locutus est filius: ideo autē iudicat uerbū q̄ locutus est filius, quia nō ex se locutus est filius, sed qui misit eū pater mandatū dedit ei quid dicat, & quid loquatur: pater utiq̄ iudicat cuius uerbū est qd̄ locutus est filius, atq̄ ipsum uerbū patris idem est filius ipse. Nō enim aliud est mādātum patris, aliud uerbum patris. Nam & uerbum hoc appellauit & mandatū. Videamus ergo ne forte q̄ ait, Ego nō ex me locutus sum: hoc intelligi uoluerit, Ego nō ex me natus sum. Si enim uerbū patris loquit̄, seipsum loquit̄, quia ipse est uerbum patris. Plerūq̄ em̄ dicit, Dedit mihi pater: in quo uult intelligi q̄ eū genuerit pater: nō ut tanq̄ iam existentī & non habentī dederit aliquid: sed ipsū dedisse ut haberet, genuisse est ut esset. Non em̄ sicut creatura, ita dei filius

ante incarnationē & ante assumptam creaturam unigenitus, per quē facta sunt omnia, aliud est, & aliud habet, sed hoc ipsum est, qđ est id qđ habet. Qđ illo loco manifestius dicit, si qs ad capiendū sit idoneus ubi ait: Sicut habet pater uitā in semet ipso, ita dedit filio uitā habere in semetipso. Neq; enim iam existētī & uitā nō habētī dedit ut haberet uitā in semetipso, cū eo ipso qđ est, uita sit: hoc est ergo, dedit filio uitam habere in semetipso, genuit filiū incommutabilē uitā, quod est uita aeterna. Cū ergo uerbū dei sit filius dei, & filius dei sit uerus deus, & uita aeterna, sicut in epistola sua dicit Ioannes, etiā hic qđ aliud agnoscimus, cū dicit dñs, Verbum quod locutus sum, ipsum iudicabit eum in nouissimo die: & ipsum uerbū patris uerbum esse dicit & mandatū patris, ipsumq; mandatū uitā aeternā: Et scio, inqt, quia mandatū eius uita aeterna est. Quāro itaq; quomodo intelligamus, Ego non iudicabo: sed uerbū quod locutus sum iudicabit: quod ex cōsequentibus apparet ita dictū, ac si diceret sic, Ego nō iudicabo, sed uerbū patris iudicabit, uerbū autem patris est ipse filius dei. Sic ne intelligendū est, Ego nō iudicabo, sed ego iudicabo: quomodo istud potest esse uerum, nisi ita: ego scilicet non iudicabo ex potestate humana, qđ filius hominis sum: sed ego iudicabo ex potestate uerbi, qđ filius dei sum. Aut si contraria & repugnātia uident, ego non iudicabo, sed ego iudicabo: qđ illic dicemus, ubi ait, Mea doctrina non est mea: quomodo mea, quomodo non mea? Nō enim dixit, Ista doctrina non est mea, sed mea doctrina nō est mea: quā dixit suā, eandē dixit nō suā. Quomodo istud uerū est, nisi secundum aliud suā dixerit, secundū aliud nō suā. Secundū formam dei suā, secundū formā serui non suā. Cum enim dicit, Nō est mea sed eius qui me misit: ad ipsum uerbum nos fecit recurrere, doctrina enim patris est uerbū patris qui est unicus filius. Quid sibi & illud uult, Qui in me credit, nō in me credit: Quomodo in ipsum, quomodo non in ipsum, quomodo tam contrarium sibiq; aduersum potest intelligi? Qui in me credit, inqt, non in me credit, sed in eū qui me misit: nisi ita intelligas, qui in me credit, non in hoc quod uidet credit, ne sit spes nostra in creatura: sed in eo qui suscepit creaturā in qua humanis oculis appareret, ac sic ad se aequalem patri contēplandū per fidē corda mundaret. Ideoq; ad patrē referēs intētionē credentiū & dicēs, Non in me credit, sed in eū qđ me misit: nō utiq; se à patre, id est, ab illo qui eū misit uoluit separari: sed ut sic in eū crederet, quomodo in patrē cui est aequalis. Qđ apte alio loco dicit, Creditis in deū & in me credite: id est, sicut creditis in deū, sic & in me: qđ ego & pater unus deus. Sicuti ergo hic, tanq; abstulerit à se fidē hominū, & in patrē trāstulerit, dicens, nō in me credit, sed in eum qđ me misit: à quo tamē se utiq; nō separauit, Sic etiā qđ ait, Non est meū dare, sed quibus paratū est à patre meo, puto clarere secundū qđ utrūq; accipiendū sit. Tale est enim & illud, Ego nō iudicabo: cū ipse iudicaturus sit uiuos & mortuos: sed quia nō ex potestate

Ioan. 12

Ioan. 7

Ioan. 12

Ioan. 14

Matth. 20

humana, ppter ea recurrēs ad deitatē, sursum erigit corda hominū, ppter quē subleuāda descēdit. Nisi tamē ipse idē esset filius hominis, ppter formam serui quam accepit, qui est filius dei propter dei formā in qua est, nō diceret apostolus Paulus de principib. huius seculi, Si enim cognouissent, nunq; dñm gloriā crucifixissent. Ex forma enim serui crucifixus est, & tamē dñs gloriā crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio quā deum hominem faceret, & hominē deū: quid tamē ppter qđ, & quid secundū qđ dicat, adiuuāte dño, prudens & diligēs & pius lector intelligit. Nam ecce diximus quia secundū id qđ deus est, glorificat suos, secundū hoc utiq; quod dñs gloriā est: & tamē dñs gloriā crucifixus est, quia recte dicit & deus crucifixus, non ex uirtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis: sicut dicimus qđ secundū id quod deus est iudicat hoc est ex potestate diuina, non humana, & tamē ipse homo iudicaturus est, sicut dominus gloriā crucifixus est: ita enim apte ait, Cū uenerit filius hominis in gloria sua, & omnes angeli eius cū eo, tūc cōgregabunt ante eū omnes gētes: & cetera quā de futuro iudicio usq; ad ultimā sententiā in eo loco prādicatur. Et Iudaei, quippe qui in malicia sua perseuerātes, in illo iudicio puniendi sunt, sicuti alibi scriptū est, Videbūt in quē pupugerūt. Cū enim & boni & mali uisuri sunt iudicem uiuorū & mortuorū, proculdubio eū uidere nō poterūt mali, nisi secundū formā qua filius hominis est, sed tamen in claritate in qua iudicabit, nō in humilitate in qua iudicatus est. Ceterū illā dei formā in qua aequalis est patri, proculdubio impij nō uidebūt. Nō enim sunt mūdīcordes. Beati enim mūdīcordes, quoniā ipsi deum uidebūt. Et ipsa uisio est facie ad faciē, quā summū prāmium promittit iustis, & ipsa fiet, cū tradet regnū deo & patri: in quo suā formā uisionē uult intelligi, subiecta deo uniuersa creatura, & ipsa in qua filius dei filius hominis factus est. Quia secundū hāc & ipse filius tūc subiectus illi erit, qđ ei subiecit omnia ut sit deus omnia in omnib. Alio qđ si filius dei iudex in forma qua aequalis est patri etiā impijs cum iudicaturus est apparebit, quid est qđ pro magno dilectori suo pollicet dicēs, Et ego diligam eū, & ostendam me ipsum illi: Quapropter filius hominis iudicaturus est, nec tamē ex humana potestate, sed ex ea qua filius dei est. Et rursus filius dei iudicaturus est, nec tamen in ea forma apparet, in qua deus est aequalis patri, sed in ea qua filius hominis est. Ita utrūq; dici potest, & filius hominis iudicabit, & nō filius hominis iudicabit, Quia filius hominis iudicabit, ut uerū sit quod ait: Cum uenerit filius hominis, tūc cōgregabunt ante eum omnes gētes. Et non filius hominis iudicabit, ut uerū sit quod ait, Ego nō iudicabo. Et ego non quāro gloriā meā, est qui quārat & iudicet. Nam secundum id qđ in iudicio non forma dei, sed forma filij hominis apparebit: nec ipse pater iudicabit. Secundum hoc enim dictum est, Pater nō iudicat quenquā, sed omne iudiciū dedit filio. Quod utrū ex illa locutiōe dictū sit, quā supra cōmemorauimus, ubi

De eodem dicitur in uerbas nō hypostases Cap. XII

Matth. 11

1 Cor. 13

Ioan. 14

Matth. 13

Ioan. 8

Ioan. 5

ubi

ubi ait, Sic dedit filio habere uitā in semeipso, ut significaret quia sic genuit filiū, An ex illa de qua loquitur Apostolus dicēs, Propter qđ eū suscitauit & donauit illi nomē quod est super omne nomē. Hoc em de filio hominis dictū est, secundū quem dei filius excitatus est à mortuis. Ille qđ in forma dei equalis est patri, ex qua se exinaniuit, formā serui accipiēs: in ipsa forma serui & agit & patitur & accipit, quā cōsequēter cōtextit apostolus, Humiliauit se, factus obediēs usq; ad mortē, mortē autē crucis: ppter qđ & deus illū exaltauit, & donauit ei nomē qđ est super omne nomē, ut in nomine Iesu omne genu flectat, cōlestiū, terrestriū & infernorū, & omnis lingua confiteatur, quia dñs Iesus Christus in gloria est dei patris. Vtrum ergo secundū illam, an secundum istam locutionē dictū sit. Omne iudiciū dedit filio: satis hinc apparet, quia si secundū illud diceret secundū qđ dictū est, Dedit filio habere uitā in semetipso, nō utiq; diceret, pater non iudicat quenq;. Secundū hoc enim quod aequalē pater genuit filiū, iudicat cū illo. Secundū hoc ergo dictū est quod in iudicio, nō in forma dei, sed forma filij hominis apparebit. Non qđ nō iudicabit qui dedit omne iudiciū filio, cū de illo dicat filius, Est qui quārat & iudicet: sed ita est dictū, Pater non iudicat quenquā, sed omne iudiciū dedit filio: ac si diceret, Patrē nemo uidebit in iudicio uiuorū & mortuorū, sed omnes filij: quia & filius & hominis est, ut possit & ab impijs uideri, cū & illi uidebūt in quē pupugerunt. Quod ne conijcere potius qđ apte demonstrare uideamur, pferamus eiusdē dñi certā manifestamq; sententiam, qua ostendamus ipsam fuisse causam ut diceret, Pater non iudicat quenq;, sed omne iudiciū dedit filio, quia iudex in forma filij hominis apparebit, quā forma nō est patris sed filij. Nec ea filij in qua equalis est patri, sed in qua minor est patre, ut sit in iudicio conspicuus & bonis & malis. Paulo enim post dicit, Amen dico uobis, quia qui uerbum meum audit & credit ei qui misit me, habet uitā aeternā, & in iudiciū non ueniet, sed transit à morte in uitā. Hāc uita aeterna est, illa uisio quā nō p̄tinet ad malos. Deinde sequit, Amen amen dico uobis, quā ueniet hora & nūc est, quādo mortui audiet uocē filij dei, & qui audierint uiuent. Et hoc propriū est piorū qui sic audiunt de incarnatione eius, ut credant, qđ filius dei est, id est, sic eū propter se factū accipiūt minorem patre in forma serui, ut credāt quia aequalis est patri in forma dei. Et ideo sequit, & hoc ipsum cōmendans dicit, Si cut enim pater habet uitā in semetipso, ita dedit & filio uitā habere in semetipso. Deinde uenit ad diuisionē suā claritatis in qua uenturus est ad iudiciū, quā uisio cōmunis erit impijs & iustis. Sequit enim & dicit, Et potestātē dedit ei iudiciū facere, quoniā filius hominis est. Puto nihil esse manifestius, Nam quia filius dei est equalis patri, non accepit hanc potestātē iudicij faciendi, sed habet illam cū patre in occulto. Accepit autē illam, ut boni & mali eū uideāt iudicantē, quia filius hominis est. Visio qđ filij hominis exhibebit & malis.

Nam uisio formae dei non nisi mūdīs corde, quia ipsi deū uidebūt, id est, solis pijs exhibebit: quorū dilectioni hoc ipsum promittit, quia seipsum ostēdet illis. Et ideo uide quid sequatur. Nolite mirari hoc, inquit. Quid nos phibet mirari, nisi illud qđ reuera mirat omnis qui nō intelligit, ut ideo diceret patrē dedisse ei potestātē iudiciū facere, quia filius hominis est, cū magis quasi hoc expectaretur ut diceret, quoniā filius dei est. Sed qđ filij dei secundum id qđ in forma dei aequalis est patri uidere iniqui nō possunt. Oportet autē ut iudicē uiuorū & mortuorū, corā quo iudicabunt, & iusti uideāt & iniqui. Nolite, inquit: hoc mirari, quoniā ueniet hora in qua omnes qui in monumētis sunt audiet uocē eius, & prodient qui bona gesserūt in resurrectionē uitę, qui autē mala gesserūt in resurrectionē iudicij. Ad hoc ergo oportebat ut ideo acciperet hāc potestātē, qđ filius hominis est, ut resurgētes omnes uiderent eū in forma in qua uideri ab omnibus potest: sed alij ad damnationē, alij ad uitā eternā. Quę est autē uita eterna, nisi illa uisio quā nō concedit impijs: ut cognoscāt te, inquit, unū uerū deū, & quē misisti Iesum Christum. Quō & ipsum Iesum Christū, nisi quemadmodū unū uerū deum qui ostēdet seipsum illis. Nō quō ostendet se etiā puniēdis in forma filij hominis: secundū illā uisionē nem bonus est, secundū quā uisionē deus apparet mūdīs corde, quoniam qđ bonus deus Israel rectis corde. Quādo autē iudicē uidebūt mali, non eis uidebit bonus, quia nō ad eū gaudebunt corde, sed tūc se plangēt omnes tribus terrę, in numero utiq; omniū malorū & infidelium. Propter hoc etiā illi qui eū dixerat magistrū bonū, quāres ab eo consilium consequendā uitā aeternā, respondit. Quid me interrogas de bono, nemo bonus nisi unus deus: cū & hominē alio loco dicat bonū ipse dñs. Bonus homo, inquit, de bono thesauro cordis sui pfert bona: & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Sed qđ ille uitā aeternā quārebat: uita autē aeterna est in illa cōtemplatione, qua nō ad p̄nā uidet deus, sed ad gaudiū sempiternū. Et nō intelligebat cū quo loquebat, qui tantūmodo eū filiū hominis arbitrabat, Quid me interrogas, inqt, de bono? id est, istam formā quā uides, quid interrogas de bono, & uocas me secundum quod uides magistrū bonū? Hęc forma filij hominis est, hęc forma accepta est, hęc forma apparebit in iudicio, nō tātū iustis, sed & impijs, & huius forme uisio nō erit in bonū eis qui male agūt. Est autē uisio formae meae in qua cū essem, non rapinā arbitratus sum esse aequalis deo: sed ut hāc acciperē meipsum exinaniui. Ille ergo unus deus pater & filius & spūsanctus, qđ nō apparebit nisi ad gaudiū quod non aufereť à iustis. Cui gaudiū futuro suspirabat qui dicit, Vnā petij à dño hanc requiram, ut inhabitem in domo dñi per omnes dies uite meę, ut cōtemplor delectationē domini. Vnus ergo deus ipse est solus bonus, ob hoc, quia nemo eū uidet ad luctū & planctū, sed tantū ad salutē & lætitiā uerā secundū illam formā si me intelligis, bonus sum. Si autē secundū hanc solā, quid me inter-

B

C

D

Ioan. 17

Matth. 19

Matth. 12

Psal. 26

terro-

terrogas de bono: si inter illos es qui uidebunt in que pupugerunt, & ipsa uisio malū eis erit, quā pœnalis erit. Ex ista sententia cognoscas dixisse dominū, quid me interrogas de bono, nemo bonus nisi unus deus. His documētis quæ cōmemorauimus p̄babile est, quia illa uisio dei qua contemplabimur incōmutabilem atq; humanis oculis inuisibilem dei substantiā quæ solis sanctis promittit, quā dicit apostolus Paulus, Facie ad faciem: & de qua dicit apostolus Ioannes, Similes ei erimus quoniam uidebimus eum sicuti est: & de qua dicit, Vnā petij a dño hanc requirā ut cōtemplar delectatio nem dñi: & de qua dicit ipse dñs, Et ego diligam eum, & ostēdam me ipsum illi, & p̄pter quā solam fide corda mūdamus, ut simus beati mūdī cordes, quoniam ipsi deū uidebūt, & si qua alia de ista uisione dicta sunt, quæ copiosissime sparsa per omnes scripturas inuenit quisq; ad eam quærendā oculum amoris intendit: sola est summū bonū nostrū, cuius adipiscēdi causa præcipimur agere quicquid recte agimus. Visio uero illa filij hominis quæ p̄nūciata est, cū congregabunt omnes gentes ante eū, & dicet ei, Dñe quādo te uidimus esurientē & sitientē & cætera. nec bonū erit impijs q̄ mittent in ignē eternū, nec summū bonum erit iustis. Adhuc enim uocat eos ad regnū quod eis paratū est ab initio mundi. Sicut enim illis dicit, Ite in ignē æternū: ita istis, Venite benedicti patris mei, possidete paratū uobis regnū. Et sicut ibūt illi in combustionē æternā, sic iusti in uitā æternā. Quid est autē uita æterna, nisi ut cognoscāt te, inq̄t, unum uerum deū, & quem misisti Iesum Christū: Sed iam in ea claritate de qua dicit patri, quā habui apud te priusq; mūdus fieret. Tūc enim tradet regnum deo & patri, ut intret seruus bonus in gaudiū dñi sui, & abscondat eos quos possidet deus in abscondito uultus sui a cōturbatione hominū: eorū scilicet qui tūc cōturbabunt audientes illam sententiam: a quo auditu malo iustus non timebit, si modo protegat in tabernaculo, id est, in fide recta catholice ecclesie, a cōtradictione linguarū, id est, a calūnijs hæreticorū. Si uero est alius intellectus uerborū dñi quib; ait, Quid me interrogas de bono, nemo bonus nisi unus deus: dñs tamē nō ideo credat maioris bonitatis esse patris q̄ filij substantia, secundum quā uerbū est, per qd̄ facta sunt omnia, nihilq; abhorreat a sana doctrina: securi utamur, nō uno tm̄, sed quotquot reperiri potuerint. Tāto em̄ fortius cōuincunt hæretici, quāto plures exitus patēt ad eorū laqueos euitādos. Sed ea quæ adhuc cōsiderada sunt, ab alio petamus exordio.

D. AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. II

STINI DE TRINITATE LIB. II

V M homines deū quærūt, & ad intelligentiā Trinitatis pro captu infirmitatis humanæ animū intendūt, experti difficultates laboriosas, siue in ipsa acie mentis conantes intueri inaccessibilem lucē, siue in ipsa multiplici & mul-

timoda locutiōe literarū sacrarū, ubi mihi non uidetur nisi atteri anima, ut Christi gratia glorificata dulcescat. Cū ad aliqd̄ certū discussa omni ambiguitate peruenerint, facillime debēt ignoscere erratibus in tāti peruestigatione secreti. Sed duo sunt quæ in errore hominū difficillime tolerantur, præsumptio priusquā ueritas pateat: & cū iam paterit præsumptæ defensio falsitatis. A quib; duo bus uitijs nimis inimicis inuentioni ueritatis, & tractatiōi diuinorū sanctorūq; librorū, si me, ut precor & spero, deus defenderit atq; munierit scuto bonæ uoluntatis suæ, & gratia misericordie suæ, non ero segnīs ad inquirendā substantiā dei, siue per scripturā eius, siue per creaturam. Quæ utraq; nobis ad hoc proponit intuenda, ut ipse quærat, ipse diligat, qui & illam inspirauit, & istā creauit. Nec trepidus ero ad proferendā sententiā meam, in qua magis amabo inspicī a rectis, quā timebo morderi a pueris. Gratāter enim suscipit oculum columbinū pulcherrima & modestissima charitas: dentē autē caninū uel euitat cautissima humilitas, uel retūdit solidissima ueritas. Magisq; operabo a quolibet reprehēdi, q̄ siue ab errante, siue ab ambulāte laudari. Nullus enim reprehētor formidāndus est amatori ueritatis. Etenim aut inimicus reprehēsurus est, aut amicus. Si ergo inimicus insultat, ferēdus est. Amicus autē si errat docendus, si docet audiēdus. Laudator uero & errās cōfirmat errorē, & adulans illicet in errorē. Emendabit ergo me iustus in misericordia & arguet me, oleum autē peccatoris nō impinguabit caput meū. Quā obrē quanq; firmissime teneamus de dño nostro Iesu Christo, & per scripturas disseminatam, & a doctis catholicis earundē scripturarū tractatoribus demonstratā tanq; canonicā regulā, quomodo intelligat dei filius & æqualis patri secundum dei formā in qua est, & minor patre secundum serui formā quam accepit: in qua forma non solū patre, sed & spiritu sancto, neq; hoc tantū, sed etiam seipso minor inuentus est, non seipso qui fuit, sed seipso qui est, quia forma serui accepta, formā dei nō amisit, sicut scripturarū quæ in superiore libro cōmemorauimus testimonia docuerūt. Sūt tamē quædam in diuinis eloquijs ita posita ut ambigū sit ad quā potius regulam referant: utrum ad eam qua intelligimus minorē filium in assumpta creatura: an ad eam qua intelligimus, non quidē minorem esse filiū, sed æqualem patri, tamē ab illo hūc esse deum de deo, lumen de lumine. Filiū quippe dicimus deū de deo, patrē autē deum tantū, non de deo. Vnde manifestū est quod filius habeat alium de quo sit & cui filius sit, pater autē non filium de quo sit habeat, sed tantū cui pater sit. Omnis enim filius de patre est quod est, & patri filius est. Nullus autē pater de filio est qd̄ est, sed filio pater est. Quædā enim ita ponunt in scripturis de patre & filio ut indicent unitatē æqualitatemq; substantiæ, sicuti est, Ego & pater unū sumus. Et, Cum in forma dei esset, nō rapinam arbitratus est esse æqualis deo: & quæcunq; talia sunt. Quædā uero ita ut minorē ostendat filium propter formam serui, id est

est, propter assumptā creaturam mutabilis humanæ substantiæ, sicuti est qd̄ ait, Quoniam pater maior me est. Et, Pater non iudicat quenq; sed omne iudiciū dedit filio. Nam paulo post consequenter ait, Et potestātē dedit ei iudiciū facere, quoniam filius hominis est. Quædam porro ita, ut nec minor nec æqualis ostendat, sed tantū quod de patre sit intimer: ut est illud, Sicut habet pater uitam in semetipso, sic dedit filio uitam habere in semetipso. Et illud, Neq; enim potest filius a se facere quicq; nisi qd̄ uiderit patrē faciētem. Quod si propterea dicitū acceperimus, quia in forma accepta ex creatura minor est filius: consequēs erit ut prior pater super aquas ambulauerit, aut alicuius alterius cæci nati de sputo & luto oculos aperuerit, & cætera, quæ filius in carne apparens inter homines fecit: ut posset ea facere qui dixit, nō posse filiū a se facere quicq; nisi quod uiderit patrē faciētem. Quis autē uel delirus ita sentiat: Restat ergo ut hæc ideo dicta sint, quia incōmutabilis est uita filij sicut et patris, & tamē de patre est: & inseparabilis est operatio patris & filij, sed tamē ita operari, filio de illo est, de quo ipse est; id est, de patre. Et ita uidet filius patrē, ut quo eū uidet, hoc ipso sit filius. Non enim aliud illi est esse de patre, id est, nasci de patre, q̄ uidere patrē, aut aliud uidere operantem q̄ pariter operari: sed ideo nō a se quia nō est a se. Et ideo quæ uiderit patrē faciētem hæc eadē facit & filius similiter, quia de patre est. Neq; enim alia similiter, sicut pictor alias tabulas pingit, quemadmodū alias ab alio pictas uidet: nec eadē dissimiliter, sicut corpus eadē literas exprimit, quas animus cogitauit: sed quæcūq; inq̄t, pater facit, hæc eadē filius facit similiter. Et hæc eadē dixit & similiter, ac per hoc inseparabilis & par est operatio patri & filio, sed a patre est filio. Ideo nō potest filius a se facere quicq; nisi qd̄ uiderit patrē faciētem. Ex hac ergo regula qua ita loquunt scripturæ, ut non aliū alio minorē, sed tantū uelint ostendere qd̄ de quo sit, nōnulli eū sensum cōceperunt, tanq; minor filius dicere. Quidā autē nostri indoctiores, & in his minime eruditi, dum hæc secūdū formā serui conant accipere, & eos rectus intellectus nō sequit̄ turbant. Qd̄ ne accidat, tenenda est hæc regula, qua nō minor est filius, sed qd̄ de patre sit intimat, quib; uerbis, nō inæqualitas, sed naturæ eius ostendit. Sūt ergo quædā in sanctis libris, ut dicere cœperā, ita posita ut ambigū sit quonā referenda sint: utrū ad illud qd̄ propter assumptā creaturā minor est filius: an ad illud, quod quāuis æqualis, tamē quia de patre sit indicat. Et mihi quidē uidet, si eo modo ambigū est, ut explicari discerniq; non possit, ex utraq; regula sine periculo posse intelligi, sicut est qd̄ ait, Mea doctrina nō est mea, sed eius q̄ me misit. Nā & ex forma serui potest accipi, sicut iam in libro superiore tractauimus, & ex forma dei in qua sic æqualis est patri, ut tamen de patre sit. In dei quippe forma, sicut non est aliud filius, aliud uita eius, sed ipsa uita filius est: ita non est aliud filius, aliud doctrina eius, sed ipsa doctrina filius est. Ac per hoc sicut id qd̄

dictū est, dedit filio uitā: nō aliud intelligit q̄ genuit filiū qui est uita: sic etiā cum dicit, Dedit filio doctrinā, bene intelligit, genuit filiū q̄ est doctrina: ut qd̄ dictū est, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit, sic intelligat, ac si dictū sit, ego nō sum a meipso, sed ab illo qui me misit. Nam & de spiritu sancto, de quo nō est dictū, Semetipsum exinaniuit formā serui accipiēs, ait tamē ipse dñs, Cum autē uenerit ipse spiritus ueritatis, docebit uos omnē ueritatem. Non enim loquet̄ a se metipso, sed quæcūq; audiet loquet̄, & quæ uentura sunt annūciabit uobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annūciabit uobis. Post hæc uerba, nisi cōtinuo secutus dixisset, Omnia quæcūq; habet pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet, & annūciabit uobis: crederetur fortasse ita natus de Christo spūsanctus, quemadmodū ille de patre. De se quippe dixerat, Mea doctrina nō est mea, sed eius qui me misit. De spiritu autem sancto, Nō enim loquet̄ a se metipso, sed quæcūq; audiet, loquet̄: quia de meo accipiet & annūciabit uobis. Sed quia reddidit causam cur dixerit, de meo accipiet, ait enim, Omnia quæcūq; habet pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet: restat ergo ut intelligat etiā spiritus sanctus de patre habere sicut & filius. Quomodo? nisi secundū id quod supra diximus, Cū autē uenerit paracletus quē ego mittā uobis a patre, spiritū ueritatis qui a patre procedit, ille testimoniū perhibebit de me. Procedendo itaq; a patre dicit nō loquit̄ a se metipso: & sicut nō ex eo fit ut minor sit filius quia dixit, Non potest filius a se facere quicq; nisi quod uiderit patrē faciētem: non enim hoc ex forma serui dixit, sed ex forma dei, sicut iam ostendimus: hæc autē uerba nō indicat qd̄ minor sit, sed qd̄ de patre sit: ita nō hinc efficit̄ ut minor sit spūsanctus, quia dictū est de illo, Non enim loquet̄ a se metipso, sed quæcūq; audiet, loquetur: Secundum hoc enim dictū est, qd̄ de patre procedit. Cū uero & filius de patre sit, & spūsanctus a patre procedat, cur nō ambo filij dicant, nec ambo geniti, sed ille unus filius unigenitus, hic autē spūsanctus, nec filius, nec genitus, quia si genitus utiq; filius, alio loco si deus donauerit & quantū donauerit differemus. Veruntamen hic euigilent, si possunt, qui hoc etiā sibi suffragari putauerūt, quasi ad demonstrandū patrē filio esse maiorē, quia dixit filius, Pater clarifica me, & ecce spūsanctus clarificat eum. Nunquid nam & ipse maior est filio? Porro autē si propterea spiritus sanctus clarificat filiū, quia de filij accipiet, & ideo de eius accipiet, quia omnia quæ habet pater ipsius sūt, manifestū est, quia cū spūsanctus glorificat filiū, pater glorificat filiū. Vnde cognoscit̄ qd̄ omnia quæ habet pater nō tantū filij, sed etiā spiritus sancti sunt, quia potēs est spūsanctus glorificare filiū, quē glorificat pater. Quod si ille qui glorificat, eo quē glorificat maior est, si nant ut æquales sint qui se inuicē glorificant, Scriptū est autē qd̄ & filius glorificet patrē. Ego te, inq̄t, glorificaui super terram. Sane caueant ne putetur spiritus sanctus maior ambobus, quia glorificat filiū quem

Idē de spiritu sancto. Cap. III

Ioan. 7 Ioan. 16

Ioan. 9

Personæ inuicem quomodo se glorificent. Cap. III

Ioan. 17

Mitti filius & Spiritu sanctus quomodo dicitur. Cap. V Ioan. 14

quē glorificat pater, ipsum autē nec à patre nec à filio scriptū est glorificari. Sed in his conuicti, ad illud se cōuertunt ut dicant, maior est q̄ mittit, q̄ qui mittit. Proinde maior est pater filio, q̄a filius à patre se missum assidue cōmemorat. Maior est & spiritus sancto, quia de illo dixit Iesus, Quē mittet pater in nomine meo. Et spiritus sanctus utroq̄ minor est, quia & pater eū mittit sicut cōmemoramus, Et filius cū dicit, Si autē abiero mittam eum ad uos. Qua in quæstione primū quæro, unde & quomodo missus sit filius. Ego, inquit, à patre exiui, & ueni in hūc mundū: ergo à patre exire & uenire in hunc mundum, hoc est mitti. Quid igit̄ est qd̄ de illo idem ipse Euāgelista dicit, In hoc mundo erat, & mūdus per eū factus est, & mundus eū nō cognouit: Deinde cōiungit, In sua ppria uenit. Illuc utiq̄ missus est, quo uenit. Ac si in hunc mūdū missus est, quia exiit à patre & uenit in hūc mundū, & in hoc mūdō erat, Illuc ergo missus est ubi erat. Nam & illud qd̄ scriptū est in Propheta deū dicere, Cœlū & terrā ego impleo: si de filio dictum est, ipsum enim nōnulli uolunt intelligi, uel prophetis uel in prophetis locutū: quō missus est nisi illuc ubi erat? Vbiq̄ enim erat qui ait, Cœlū et terrā ego impleo. Si autē de patre dictū est, ubi esse potuit sine uerbo suo & sine sapiētia sua, quæ protendit à fine usq̄ ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Sed neq̄ sine spūsancto usq̄ esse potuit. Itaq̄ si ubiq̄ est deus, ubiq̄ etiā est spiritus eius. Illuc ergo & spūsanctus missus est ubi erat. Nā & ille qui non inuenit locū quo iret à facie dei & dicit, Si ascēdero in cœlū tu ibi es, si descēdero in infernū ades, ubiq̄ uolens intelligi presentē deū, prius nominauit spiritū eius, Nam sic ait, Quo abi bo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Quo circa si & filius & spiritus sanctus illuc mittit ubi erat, querendū est quomodo intelligatur ista missio, siue filij, siue spūsancti. Pater enim solus, nusq̄ legit̄ missus, Et de filio quidē ita scribit Apostolus, Cū autē uenit plenitudo tēporis misit deus filiū suū, factū ex muliere, factū sub lege, ut eos qui sub lege erāt redimeret. Misit, inq̄t, filiū suū factū ex muliere. Quo nomine quis catholicus nesciat, non eū priuationē uirginitatis, sed differentiā sexus Hebræo loquendi more significare uoluisse? Cū itaq̄ ait, Misit deus filiū suū factū ex muliere, satis ostēdit eo ipso missum filiū quo factus est ex muliere. Quod ergo de deo natus est, in hoc mūdō erat. Quod autē de Maria natus est, in hunc mundū missus aduenit. Proinde mitti à patre sine spiritus sancto nō potuit: nō solū quia intelligit̄ pater cum eū misit, id est, fecit ex fœmina, non utiq̄ sine spiritu suo fecisse, uerū etiā quod manifestissime atq̄ aptissime in Euāgelio dicit̄ uirgini Mariæ quærētī ab angelo, quomodo fiet istud? Spiritus sanctus supueniet in te, & uirtus altissimi obrabit tibi, Et Mattheus dicit, Inuenta est in utero habens de spiritus sancto. Quanquā & apud Esaiā Prophetā ipse Christus intelligit̄ de aduentu suo futuro dicere, Et nūc dñs misit me & spiritus eius. Fortasse aliq̄s cogat, ut dicamus etiā à seipso mis-

sum esse filiū, quia ille Mariæ cōceptus & partus opatio trinitatis est, qua create omnia creatur. Et quomodo iam, inq̄t, pater eū misit si ipse se misit? Cui primū respōdeo quærrens, ut dicat si potest, quomodo pater eū sanctificauit si se ipse sanctificauit? Vtrūq̄ enim idē dñs ait, Quē pater, inquit, sanctificauit & misit in hunc mundū, uos dicitis, q̄a blasphematis, quoniā dixi filius dei sum. Alio autē loco ait: Et pro eis sanctifico meipsum. Itē quæro quomodo eū pater tradidit, si ipse se tradidit? Vtrūq̄ enim dicit apostolus Paulus, Qui filio, inq̄t, proprio nō pepcit, sed pro nobis omnib. tradidit illū. Alibi autē de ipso saluatore ait, Qui me dilexit, & tradidit seipsum pro me. Credo respondebit, si hæc probe sapit, quia una uolūtas est patris & filij, & inseparabilis opatio. Sic ergo intelligat illam incarnationē, & ex uirgine natiuitatē, in qua filius intelligit̄ missus una eadēq̄ operatione patris & filij inseparabiliter esse factū, nō utiq̄ indē separato spiritus sancto, de quo apte dicit̄, In uentā est in utero habēs de spiritus sancto. Nā etiā si ita quæramus, enodatius fortassis q̄ dicimus apparebit, quomodo misit deus filiū suū: Iussit ut ueniret, atq̄ ille iubētī obtemperans uenit, an rogauit, an tantūmodo admonuit? Sed quodlibet horū sit, uerbo utiq̄ factū est, Dei autē uerbū, ipse est dei filius. Quapropter cū eum pater uerbo misit, à patre & uerbo eius factū est ut mitteret̄. Ergo à patre & filio missus est idem filius, quia uerbū patris est ipse filius. Quis enim se tam sacrilega induat opiniōe, ut putet tēporale uerbū à patre factum esse, ut æternus filius mitteretur, & in carne appareret ex tēpore? Sed utiq̄ in ipso dei uerbo q̄ erat in principio apud deū, & deus erat, in ipsa scilicet sapiētia dei sine tēpore erat, quo tēpore illum in carne apparere oporteret. Itaq̄ cū sine ullo initio tēporis in principio esset uerbū, & uerbum esset apud deum, & deus esset uerbū: sine ullo tēpore in ipso uerbo erat, quo tpe uerbū caro fieret & habitaret in nobis. Quæ plenitudo tēporis cū uenisset, misit deus filiū suū, factū ex muliere: id est, factū in tēpore, ut incarnatū uerbū hominibus appareret, quod in ipso uerbo sine tempore erat, in quo tēpore fieret. Ordo quippe temporū in æterna dei sapiētia sine tēpore est. Cū itaq̄ hoc à patre & filio factū esset, ut in carne filius appareret, cōgruēt̄ dictus est missus ille qui in ea carne apparuit, misisse autem ille qui in ea non apparuit. Quoniā illa quæ corā corporeis oculis foris geruntur, ab interiore apparatu naturæ spiritualis existūt: propterea cōuenienter missa dicunt̄. Forma porro illa suscepti hominis, filij psona est, non etiā patris. Quapropter pater inuisibilis una cum filio secū inuisibili, eundē filiū uisibilē faciēdo misisse eū dictus est: qui si eo modo uisibilis fieret, ut cū patre inuisibilis esse desisteret, id est, si substantia inuisibilis uerbi in creaturā uisibilē mutata & transiēs uertere, ita missus à patre intelligeretur filius, ut tantū missus non etiā cū patre mittens inueniret̄. Cum uero sic accepta est forma serui, ut maneret in cōmutabilis forma dei, manifestū est, quod

quod à patre & filio nō apparentib. factū sit quod apparet in filio, id est, ut ab inuisibili patre cum inuisibili filio, idem ipse filius uisibilis mitteretur. Cur ergo ait: Et à meipso nō ueni? Iam hoc secundum formā serui dictū est, secundū quā dictū est, Ego non iudico quenquā. Si ergo missus dicitur in quantum apparuit foris in creatura corporali, qui intus in natura spiritali oculis mortalium semper occultus est, iam in promptu est intelligere etiam de spūsancto cur missus & ipse dicat̄. Facta est enim quædā creaturæ species ex tēpore in qua uisibiliter ostenderet̄ spiritus sanctus: siue cum in ipsum dñm corporali specie uelut colūba descendit: siue cū decem dieb. peractis post eius ascensionem, die pētecostes factus est subito de cœlo sonus quasi ferret̄ flatus uehemēs, & uisæ sunt illis linguæ diuisæ tanq̄ ignis, qui & infedit super unū quenq̄ eorū. Hęc operatio uisibiliter expressa, & oculis oblata mortalib. missio spūsancti dicta est: nō ita ut appareret eius ipsa substantia, qua & ipse inuisibilis & incommutabilis est, sicut pater & filius: sed ut exteriorib. uisib. hominū corda cōmota, à tēporali manifestatione uenientis, ad occultā æternitatē semp̄ præsentis conuerterentur. Ideo autē nusq̄ scriptū est q̄ deus pater maior sit spūsancto, uel spūsanctus minor deo patre, q̄a nō sic est assumpta creatura, in qua appareret spūsanctus, sicut assumptus est filius hominis, in qua forma ipse uerbi dei persona præsentaret̄: nō ut haberet uerbū dei, sicut alij sapiētes sancti, sed præ participibus suis. Nō utiq̄ q̄ amplius habebat uerbū dei ut esset q̄ ceteri excellētior sapiētia, sed q̄ ipsum uerbū erat. Aliud est enim uerbum in carne, aliud uerbū caro, id est, aliud est uerbū in homine, aliud uerbū homo. Caro em̄ pro homine posita est in eo q̄ ait, Uerbū caro factū est: sicut & illud, Et uidebit omnis caro pariter salutare dei. Non enim sine anima uel sine mente, sed ita omnis caro, ac si diceret̄, omnis homo. Non ergo sic est assumpta creatura, in qua apparuit spūsanctus, sicut assumpta est caro illa & humana illa forma ex uirgine Maria. Neq̄ enim columbā beatificauit spūs, uel illum flātū, uel illum ignē, sibiq̄ & personæ suæ in unitatē habitūq̄ cōiūxit in eternū. Haud uero mutabilis & cōuertibilis est natura spūsancti, ut non hæc ex creatura fierent, sed ipse in illud atq̄ illud mutabiliter uertere, sicut aqua in glaciē. Sed apparuerunt ista sicut oportune apparere debuerūt, creatura seruiente creatori, & ad nutū eius incommutabiliter in seipso permanētis, ad eū significandū & demonstrandū, sicut & significari & demonstrari mortalib. oportebat, mutata atq̄ conuersa. Proinde quanq̄ illa colūba spiritus dicta sit, & de illo igne cū diceret̄, Visę sunt illis, inquit, linguæ diuisæ uelut ignis, qui & infedit super unū quenq̄ eorū, & cœperūt loqui linguīs, quemadmodū spiritus dabat eis pronūciare, ut ostēderet per illum ignē spiritū demonstratū, sicut per colūbam: non tamē ita possumus dicere, spiritus sanctū, & deū & columbā, aut & deum & ignē, sicut dicimus filiū & deū & hominē: nec sicut dicimus filiū agnū dei

nō solum Ioanne baptista dicēte, Ecce agnus dei: sed etiā Ioanne Euāgelista uidente agnū occisum in Apocalypsi. Illa quippe uisio Prophetica nō est exhibita oculis corporeis per formas corporeas, sed in spiritu per spiritalis imagines corporū. Columbā uero illam & ignē oculis uiderūt, quicunq̄ uiderūt: quāq̄ de igne disceptari potest, utrū oculis, an spiritu uisus sit, ppter uerba sic posita: Non enim ait, Uiderūt linguas diuisas uelut ignem, sed uisæ sunt eis. Nō autē sub eadē significatione solemus dicere, uisum est mihi, qua dicimus, uidi. Et in illis quidē spiritalib. uisib. imaginū corporalium solet dici, & uisum est mihi, & uidi. In istis uero quæ per expressam corporālē speciem oculis demonstrant̄, nō solet dici, uisū est mihi, sed uidi. De illo ergo igne potest esse quæstio, quō uisus sit, utrum intus in spiritu tanq̄ foris, an uere foris corā oculis carnis. De illa uero colūba quæ dicta est corporali specie descendisse, nullus unq̄ dubitauit, q̄ oculis uisā sit. Nec sicut dicimus filiū petrā, scriptū est enim, Petra erat Christus, ita possumus dicere, spiritū columbā uel ignē. Illa enim petra iam erat in creatura, & per actionis modū nuncupata est nomine Christi quē significabat: sicut lapis ille, quē Iacob posuit ad caput, etiā unctio ad significandum dñm assumptū, Sicut Isaac Christus erat, cū ad se immolandū ligna portabat. Accessit istis actio quædā significatiua iam existētib. nō autē sicut illa colūba & ignis ad hæc tantūmodo significanda repēte extiterūt. Magis ista similia mihi uidentur flāmæ illi quæ in rubo apparuit Moysi, & illi colūnæ quæ populus in eremo sequebat̄, & fulguribus, & tonitruis quæ fiebat̄ cū lex daret̄ in monte. Ad hoc enim corporalis rerum illarum extitit species, ut aliquid significaret atq̄ præteriret. Propter has ergo corporales formas, quæ ad eū significandū, & sicut humanis sensibus oportet demonstrandū tēporaliter extiterūt, missus dicit̄ etiā spiritus sanctus: nō tamen minor patre dictus est, sicut filius propter formā serui: quia illa forma serui inhæsit ad unitatē personæ: illæ uero corporales species ad demonstrandū quod opus fuit ad tēpus apparuerūt, & esse postea destiterūt. Cur ergo nō & pater dicit̄ missus per illas species corporales, ignē rubi, & columbā nubis uel ignis, & fulgura in mōte, & si qua talia tūc apparuerūt, cum eū coram patrib. locutū, teste scriptura didicimus, super illos creaturæ modos & formas corporaliter expressas, & humanis aspectib. præsentatas ipse demonstrabat̄? Si autē filius per ea demonstrabat̄, cur tātō post dicit̄ missus, cū ex fœmina factus est? sicut Apostolus dicit, Cū autē uenit plenitudo temporis, misit deus filium suū factū ex muliere: quando quidē & antea mittebat̄, cum per illas creaturæ mutabiles formas patrib. apparebat. Aut si non recte posset dici missus, nisi cum uerbū caro factū est, cur missus dicitur spūsanctus, cuius nulla talis incorporatio facta est? Si uero p̄ illa uisibilia quæ in lege & Prophetis commendant̄, nec pater, nec filius, nec spūsanctus ostendebat̄, cur etiam ipse nūc dicit̄ missus, cū illis modis & antea mitteret̄?

1 sent. dist. 15 ca. ne autē miteris Ioan. 16

Ioan. 1

Hierc. 23

Psal. 138 1 sent. dist. 15 cap. quo circa

Galat. 4

Luc. 1 Math. 1 1 sent. dist. 15 cap. & quod à spiritu sancto

1 sent. dist. 15 ca. quod à boc

1 sent. dist. 16 cap. primo

3 sent. dist. ca. Christo

Galat. 4

1 sent. dist. 16 cap. sed prius

Ioan. 1 Luc. 3

Galat. 4

1 sent. dist. 15 ca. hic quod

AR. 2

1 Cor. 10

Gen. 22

Dubitatio de apparitionib. diuinis. VII

Exod. 3

Gal. 4

2 sent dist. 8
cap. sed ubi

Matth. 3
Act. 2
Tota trinitas
inuisibilis
Cap. VIII

Sap. 7

1 Tim. 1

1 Tim. 6

Contra eos qui
credebant solū
patrē immor-
talem & inui-
sibilem. IX

In huius perplexitate questionis, adiuuante dño, primū querēdū est, utrū pater, an filius, an spūssanctus: an aliquādo pater, aliquādo filius, aliquādo spūssanctus: an sine ulla distinctione personarum, sicut dicitur deus unus & solus, id est, ipsa Trinitas per illas creaturæ formas patribus apparuerit. Deinde quodlibet horū inuētum uisum ue fuerit, utrū ad hoc opus tantūmodo creatura formata sit, in qua deus sicut tūc oportuisse ipse iudicauit, humanis ostenderetur aspectib. an angeli qui iam antea erāt ita mittebant, ut ex persona dei loquerent, assumētes corporalē speciem de creatura corporea, in usū ministerij sui, sicut cuiq; opus esset: aut ipsum corpus suum cui non subdunt, sed subditū regunt, in species quas uellent accommodatas atq; aptas actionib. suis mutātes atq; uertentes secundū attributā sibi à creatore potentiā. Postremo uidebimus id quod querere institueramus utrum filius, & spūssanctus, & antea mittebant. Et si mittebant, quid inter illā missionē, eteam quam in Euāgelio legimus distet: an non sit missus aliq; eorū, nisi cum uel filius factus esset ex Maria uirgine, uel cū spūssanctus uisibili specie, siue in columba, siue in igneis linguis apparuit. Omittamus igitur eos qui nimis carnaliter naturā uerbi dei atq; sapientiam quæ in seipsa manens innouat omnia, quā unicū dei filiū dicimus, nō solum mutabilem, uerum etiā uisibilem esse putauerunt. Hi em̄ multum crassum cor diuinis rebus inquirēdis audacius q̄ religiosius attulerunt. Anima quippe cū sit substantia spiritalis, cūq; etiā ipsa facta sit, nec per aliū potuerit fieri, nisi per quē facta sunt omnia, & sine quo factū est nihil, quamuis sit mutabilis, non est tamen uisibilis: q̄ illi de uerbo ipso atq; ipsa sapientia dei, per quā facta est anima, crediderunt, cū sit illa non inuisibilis tantū quod & anima est, sed etiā incōmutabilis q̄ anima non est. Eadē q̄ppē incōmutabilitas eius cōmemorata est, ut diceret, in seipsa manēs innouat omnia. Et isti quidē ruina erroris sui diuinarū scripturarū testimonijs quasi fulcire conātes, adhibēt Pauli apostoli sententiā, & qd̄ dictū est de uno solo deo, in quo ipsa trinitas intelligit, tantū de patre, nō & de filio, & de spūssancto dictū accipiunt: Regi autē seculorū immortalī, inuisibili, soli deo honor & gloria in secula seculorū. Et illud alterum: Beatus & solus potens rex regum, & dñs dominātū, qui solus habet immortalitatē & lucē habitat inaccessibilē, quem nemo hominū uidit, nec uidere potest. Hec quem admodū intelligenda sint, iam satis nos differuisse arbitror. Verū illi qui ista non de filio nec de spūssancto, sed tantū de patre accipi uolunt, dicunt uisibilem filium, non per carnē de uirgine assumptā, sed etiam antea per seipsum. Nam ipse, inquit, apparuit oculis patrum. Quib. si dixeris: Quō ergo uisibilis per seipsum filius, ita & mortalis per seipsum filius, ut cōstet uobis quod tantummodo de patre uultis intelligi, q̄ dictum est: Qui solus habet immortalitatē. Nā si ppter carnem susceptā mortalis est filius, ppter hanc sinite ut sit & uisibilis. Respōdent, nec ppter hanc mortalem se

filium dicere: sed sicut & ante uisibilem, ita & ante mortālē. Nā si ppter carnē filium dicunt esse mortalem, iam non pater sine filio solus habet immortalitatē, quia & uerbum eius, per qd̄ facta sunt omnia, habet immortalitatē. Neq; enim quia carnem assumpsit mortalem, ideo amisit immortalitatem suam. Quandoquidē nec animæ humanæ hoc accidere potuit ut cū corpore moreret, dicente ipso dño: Nolite timere eos qui corpus occidūt, animā autē nō possunt occidere. Aut uero etiā spūssanctus carnē assumpsit: de quo utiq; sine dubio turbabunt, si ppter carnē mortalis est filius, quō accipiant patrē tantūmodo sine filio & sine spūssancto habere immortalitatē, quandoquidē spūssanctus nō assumpsit carnē. Qui si nō habet immortalitatē, nō ergo propter carnē mortalis est filius. Si autē habet spūssanctus immortalitatē, non de patre tantūmodo dictum est, Qui solus habet immortalitatē. Quocirca ita se arbitrant & ante incarnationē per seipsum immortalē filiū posse conuincere, quia ipsa mutabilitas nō inconuenienter mortalitas dicit, secundū quā & anima dicit mori: nō quia in corpus uel in aliquam alterā substantiam mutat & uertit: sed in ipsa sua substantia quicquid alio modo nunc est aut fuit, secundum id qd̄ destitit esse quod erat, mortale deprehēdit. Quia itaq; inquit, anteq̄ natus esset filius dei de uirgine Maria, ipse apparuit patribus nostris, non in una eadēq; specie, sed multiformiter, aliter atq; aliter: & uisibilis est per seipsum, quia nondum carne assumpta, substantia eius cōspicua mortalibus oculis fuit, & mortalis inquantū mutabilis: ita & spūssanctus qui aliās colūba, aliās ignis apparuit. Vnde nō trinitati, aiūt, sed singulariter & proprie patri tantūmodo cōuenit quod dictū est: Immortali inuisibili soli deo, & qui solus habet immortalitatē, & lucē inhabitat inaccessibilē, quam nemo hominum uidit, nec uidere potest. Omisiss ergo istis, qui nec animæ substantiā inuisibilē nosse potuerunt, unde longe remotū ab eis erat ut nosset unius & solius dei, id est, patris & filij & spūssancti, nō solū inuisibilē, uerum & incōmutabilē per manere substantiam, ac per hoc in uera & sincera immortalitate cōsistere: nos qui nunquam apparuisse corporeis oculis deū nec patrē, nec filium, nec spūssanctū dicimus, nisi per subiectā suę potestati corporeā creaturā, in pace catholica pacifico studio requiramus, parati corrigi, si fraterne ac recte reprehendimur: parati etiā si ab inimico, uera tamen dicēte, morderemur: utrū indiscrete deus apparuerit patribus nostris anteq̄ Christus ueniret in carne, an aliqua ex trinitate persona, an sigillatim quasi per uices. Ac primū in eo quod scriptum est in Genesi, locutū deum cū homine quē de limo finxerat, si excepta figurata significatione, ut rei gestę fides etiam ad literā teneat, ista tractamus: in specie hominis uidef̄ deus cū homine tūc locutus. Non quidē expresse hoc in libro positum est, sed circumstantia locutionis id resonat, maxime in illo quod scriptū est, uocē dei audiuisse Adam deambulantis in paradiso ad uesperam, &

An in illis
deus trinitas
pater, filius,
et spūssanctus
quæ ex Trinitate
personæ
Cap. X
Gen. 3

& abscondisse se in medio ligni quod erat in paradiso, deoq; dicenti: Adam ubi es, respondisse: Audi uocē tuā, & abscondi me à facie tua, quoniā nudus sum. Quō enim possit ad literā intelligi talis dei ambulatio & collocutio, nisi in specie humana, nō uideo. Neq; enim dici potest uocē solam factam ubi deambulasse dictus est deus, aut eū qui deambulabat in loco nō fuisse uisibile, cū & Adā dicat q̄ abscondit se à facie dei. Quis ergo erat ille, utrū pater, an filius, an spūssanctus? An omnino deus indiscrete ipsa trinitas, in forma hominis homini loquebat? Cōtextio quidem ipsa scripturæ nūq̄ trāsire sentit à persona ad personā, sed ille uidetur loqui ad primū hominē qui dixit: Fiat lux, & fiat firmamentū, & cætera per illos singulos dies, quē deum patrē solemus accipere, dicentem ut fiat quicquid facere uoluit. Omnia enim per uerbū suum fecit, quod uerbū eius unicum filium eius secundum rectā fidei regulā nouimus. Si ergo deus pater locutus est ad primum hominē, & ipse deambulabat in paradiso ad uesperā, & ab eius facie se in medio ligni paradisi peccator absconderat: cur nō iam ipse intelligat apparuisse Abraham & Moyse, & quibus uoluit, & quemadmodum uoluit per subiectā sibi cōmutabilē atq; uisibile creaturā, cū ipse in seipso atq; in substantia sua qua est, incommutabilis atq; inuisibilis maneat? Sed fieri potuit ut à persona ad personā occulte scriptura trāsiret, & cū patrem dixisse narrasset: Fiat lux, & cætera qua per uerbū fecisse cōmemoratur, iam per filiū indicaret loq; ad primū hominē, nō aperte explicās hoc, sed eis qui possent intelligendum intimās. Qui ergo habet uires, quibus hoc secretū possit mētis acie penetrare, ut ei liquido appareat uel posse etiā patrē, uel non posse nisi filiū, uel etiā spūssanctum, per creaturā uisibilem humanis oculis apparere, pergat in hæc scrutanda, si potest, etiā uerbis enunciāda atq; tractāda. Res tamē quantū ad scripturā testimoniū attinet, ubi deus cū homine locutus est, quantū existimo occulta est, Quia etiā utrum soleret Adam corporeis oculis deū uidere, nō euidenter apparet, cū præsertim magna sit quæstio, cuiusmodi oculi eis apti fuerint, quando uetitū cibum gustauerūt: Hi enim antequā gustassent, clausi erant. Illud tamē non temere dixerim, si paradysum corporalē quēdam locū illa scriptura insinuat, deambulare ibi deū nisi in aliqua corporea forma, nullo modo potuisse. Nam & solas uoces factas quas audiret homo, nec aliquam formā uideret, dici potest: nec quia scriptum est, Abscondit se Adam à facie dei: continuo sequit̄ ut soleret facie eius uidere. Quid si eū non quidē uidere ipse poterat, sed uideri ipse metuebat ab eo cuius uocē audierat, & deambulantis præsentiam senserat? Nam & Cain dixit deo, A facie tua abscondam me: nec ideo fateri cogimur, eū solere cerne facie dei corporeis oculis, in qualibet forma uisibili, quauis de facinore suo uocē interrogantis secū loquētis audisset. Cuiusmodi autē loquela tūc deus exterioribus hominū auribus insonaret, maxime ad primū hominē loquēs, & inuenire dif-

Aug. to. 3

ficile est, & nō hoc isto sermōe suscepimus. Verū tamē si solæ uoces & sonitus fiebāt quibus quēdā sensibilis presentia dei, primis illis hominibus præberef̄, cur ibi personā dei patris nō intelligam, nescio: quandoquidē eius persona ostendit, & in ea uoce, cū Iesus in mōte corā tribus discipulis præfulgens apparuit: & in illa, ubi super baptizatum colūba descendit, & in illa ubi ad patrē de sua clarificatione clamauit, eiq; respōsum est, Et clarificauit & iterum clarificabo. Nō quia fieri potuit uox sine opere filij & spūssancti (Trinitas quippe inseparabiliter operat) sed quia ea uox facta est, quæ solius personæ patris ostēderet: sicut humanā illam formam ex uirgine Maria trinitas operata est, sed solius filij persona est. Uisibilem nanq; solius filij personā, inuisibilis Trinitas operata est. Nec nōs aliquid phibet, illas uoces factas ad Adam, nō solum à Trinitate factas intelligere, sed etiā personā demonstrantes eiusdē Trinitatis accipere. Ibi enim cogimur, non nisi patris accipe, ubi dictū est, Hic est filius meus dilectus. Neq; enim Iesus etiā spūssancti filius, aut etiā suus filius credi aut intelligi potest: & ubi sonuit, Et clarificauit & iterum clarificabo: nō nisi patris personam fatemur. Respōsio quippe est ad illā dñi uocē qua dixerat, Pater clarifica filiū tuū: quod nō potuit dicere nisi deo patri tantū, nō & spūssancto, cuius non est filius. Hic autē ubi scriptū est, Et dixit dñs deus ad Adā: cur nō ipsa Trinitas intelligat, nihil dici potest. Si militer etiā quod scriptū est, Et dixit dñs ad Abraham, Exi de terra tua, & de cognatiōe tua, & de domo patris tui: nō est apertū, utrū sola uox facta sit ad aures Abraham, an & aliqd̄ oculis eius apparuerit. Paulopost aut aliquanto apertius dictū est, Et uisus est dñs Abraham & dixit illi, Semini tuo dabo terrā hæc, Sed nec ibi expressum est, in qua specie uisus sit ei dñs, aut utrū pater, an filius, an spūssanctus ei uisus sit. Nisi forte putat̄ ideo filiū uisum esse Abraham, quia nō scriptū est, uisus est ei deus, sed uisus est ei dñs. Tanq̄ enim p̄prie uidef̄ filius dñs uocari, dicente Apostolo, Nam & si sunt qui dicant̄ dñi, siue in celo siue in terra, sicuti sunt dñi multi & dñi multi, nobis tamen unus deus pater, ex quo omnia & nos in ipso, & unus dñs Iesus Christus, per quē omnia, & nos per ipsum. Sed & cū deus pater multis locis inueniat̄ dictus dñs, sicuti est illud, Dñs dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: & illud, Dixit dñs dño meo, sede à dextris meis: Cū etiam spūssanctus dñs dictus inueniat̄, ubi Apostolus ait, Dñs autē spūssanctus est. Et ne quisquā arbitraret̄ filium significatum, & ideo dictum spūssanctū propter incorpoream substantiā, secutus attexuit, Vbi autē spūssancti, ibi libertas: Spūssanctū autē domini nemo esse dubitauerit spūssanctū: Neq; hic ergo euidenter apparet, utrum aliqua ex Trinitate persona, an deus ipsa trinitas, de quo uno deo dictū est, Dominum deū tuum adorabis, & illi soli seruias: uisus fuerit Abraham. Sub ilice aut Mambra, tres uiros uidit, quibus & inuitatis hospitioq; susceptis & epulantibus ministravit. Sic tamen scriptura illam rem

Matth. 17

Matth. 3
Ioan. 12

Matth. 3

Gen. 3

Gen. 12

1 Cor. 8

Psal. 2
Psal. 109

2 Cor. 3

Deut. 6
Gen. 18

m 2 gestam

gestā narrare cōepit, ut nō dicat, uisū sunt ei tres uiri, sed uisus est ei dñs. Atq; inde cōsequēter exponēs, quō ei sit uisus dñs, cōtextit narrationē de tribus uiris, quos Abrahā per pluralē numerū inuitat, ut hospitio suscipiat, & postea singulariter sicut unū alloquit. Et sicut unus ei de Sara filiū pollicet, quē dñm dicit scriptura, sicut in eiusdē narrationis exordio. Visus est, inq; dñs Abrahæ. Inuitat ergo & pedes lauat, & deducit abeūtes tanquā homines: loquit autē tanq; dño deo, siue cum ei promittit filius, siue cum ei Sodomæ imminēs interitus indicat. Non parū neq; transitoriam cōsiderationē postulat iste scripturæ locus. Si em̄ uir unus illi uisus fuisset, iam illi q̄ dicūt & priusq; de uirgine nasceret per suā substantiā uisibile filiū, quid aliud q̄ ipsum esse clamarēt, quoniā de patre, inquit, dictū est, Inuisibili soli deo: Et tamen possem adhuc quærere, quō ante susceptā carnē, habitu est inuentus ut homo, quandoquidē ei pedes loti sunt, & humanis epulis epulatus est: Quō istud fieri poterat, cū adhuc in forma dei esset, non rapinam arbitratus esse æqualis deo? Nunquid enim iam semetipsum exinanierat, formam serui accipiens, in similitudine hominū factus, & habitū inuētus ut homo: quū hoc quādo fecerit p̄ partum uirginis nouerimus? Quō igit̄ anteq; hoc fecisset, ut uir unus apparuit Abrahæ: an illa forma uera non erat? Possem ista quærere, si uir unus apparuisset Abrahæ, idemq; dei filius crederet. Cū uero tres uiri uisi sunt, nec quisq; in eis uel forma uel ætate uel potestate maior cæteris dictus est, cur non hic accipiamus uisibiliter insinuatam per creaturā uisibilem Trinitatis æqualitatem, atq; in tribus personis unam eādēq; substantiā? Nam ne quisquā putaret sic intimatū unum in tribus fuisse maiorē, & eū dñm dei filiū intelligendū, duos autem alios angelos eius, quia cum tres uisi sint, uni domino illic loquit̄ Abrahā, sancta scriptura futuris talibus cogitationibus atq; opinionibus contradicendo nō prætermisit occurrere, quando paulo post duos angelos dicit uenisse ad Loth, in quibus & ille uir iustus qui de Sodomorum incēdio meruit liberari, ad unū dominū loquitur. Sic enim scriptura sequit̄ dicēs, Abijt autē dominus postq; cessauit loqui ad Abrahā, & Abrahā reuersus est ad locū suū. Venerūt autē duo angeli in Sodomis uespere. Hic attentius cōsiderandū est, quod ostēdere instituit. Cū tribus certe loquebat̄ Abraham, & eum dominū singulariter appellauit. Forte, inquiet aliquis, unū ex tribus agnoscebat dominū, alios autē duos angelos eius. Quid sibi ergo uult, quod cōsequenter dicit scriptura. Abijt autē dominus postquā cessauit loquens ad Abrahā, & Abrahā reuersus est ad locū suum. Venerunt autē duo angeli in Sodomis uespere. An forte ille unus abscesserat, qui dominus agnoscebat̄ in tribus, & duos angelos qui cū illo uenerāt ad cōsumēdam Sodomam miserat? Ergo sequētia uideamus. Venerūt, inq; duo angeli in Sodomis uespere. Loth autē sedebat ad portam Sodomorū, Et cū uidisset eos Loth, surrexit in obuiam illis, & adorauit in

faciē super terram & dixit, Ecce domini, diuertite in domū pueri uestri. Hic manifestum est, & duos angelos fuisse, & in hospitium pluraliter inuitatos, & honorifice appellatos dominos, cū fortasse homines putarent. Sed rursus mouet, quia nisi angeli dei cognoscerent, nō adoraret Loth in faciē super terrā. Cur ergo tanquam tali humanitate indigētibus, & hospitium præbet & uictus? Sed quod libet hic lateat, illud nūc quod suscepimus exequamur. Duo apparent, angeli ambo dicunt, pluraliter inuitant. Tanq; cū duobus pluraliter loquitur, donec exeat̄ à Sodomis. Deinde sequit̄ scriptura & dicit, Et factū est postquam eduxit eos foras, dixerūt, Saluās salua animā tuam ne respexeris retro, neq; stes in hac uniuersa regione. In montē uade, & ibi saluaberis, ne forte comprehendaris. Dixit autē Loth ad eos, Rogo domine, quoniā inuenit puer tuus ante te misericordiam &c. Quid est hoc quod dixit ad eos, Rogo domine, si iam ille discesserat qui dominus erat, & angelos miserat, Cur dicitur, Rogo domine, & non rogo dominis? Aut si unū ex eis uoluit appellare, cur ait scriptura, Dixit autē Loth ad eos, Rogo domine, quoniā inuenit puer tuus ante te misericordiā? An & hic intelligimus in singulari numero duas personas? Cū autē idem duo tanquā unus cōpellant, unius substantiā unū dominū deum. Sed quas duas personas hic intelligimus? an patris & filij, an patris & spūsancti, an filij & spūsancti? Hoc forte cogruētius quod ultimum dixi, Missos enim se dixerunt, quod de filio & de spūsancto dicimus, Nam patrē missum nusq; scripturarū nobis notitia occurrit. Moyses autē quādo ad populū Israel ex Aegypto educēdū missus est, sic ei dñm apparuisse scriptū est, Pascebat, inq; oues letro soceri sui sacerdotis Madiā, & egit oues in desertum, & uenit in montē dei Choreb, Apparuit autē illi angelus dñi in flamma ignis de rubo. Et uidit q̄ in rubo ignis arderet, rubus uero nō comburebat, & ait Moyses, Ibo & uidebo uisum istud, qd̄ tā magnū uidi, quoniā non comburit̄ rubus. Cum ergo uidit dñs q̄ uenit uidere, clamauit ad eū dñs de rubo dicēs, Ego sum deus patris tui, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Et hic primo angelus dñi dictus est, deinde deus. Nūqd̄ ergo angelus est deus Abrahā & deus Isaac & deus Iacob? Potest ergo recte intelligi ipse saluator, de quo dicit Apostolus, Quorū patres, & ex quib. Christus secundum carnē, q̄ est sup̄ omnia deus benedictus in secula. Qui ergo sup̄ omnia est deus benedictus in secula, nō absurde etiā hic ipse intelligit̄ deus Abrahā, & deus Isaac, & deus Iacob. Sed cur prius angelus dñi dictus est, cū de rubo in flāma ignis apparuit utrū q̄ unus ex multis angelis erat, sed per dispensationē personā dñi sui gerebat: an assumptū erat aliqd̄ creaturæ, quod ad præsens negociū uisibiliter appareret, & inde uoces sensibilibiter æderent, quib. præsentia dñi per subiectā creaturā corporeis etiā sensib. hominis sicut oportebat exhiberet? Si enim unus ex angelis erat, quis facile affirmare possit, utrū ei filij p̄sona nunciāda imposta fuerit

De eadē uisio- ne. Cap. XI

Tim. I

Gen. 18 Visio Loth excutitur. XII

Visio in monte Sinai. Cap. XVII

Rom. 9

fuerit, an spūsancti, an dei patris, an ipsius omnino Trinitatis, quæ est unus & solus deus, ut diceret, Ego sum deus Abrahā, deus Isaac, & deus Iacob? Neq; enim possumus dicere deū Abrahā, & deū Isaac, & deū Iacob, filiū dei esse, & patrem nō esse: aut spūsanctū, aut ipsam trinitatē quā credimus & intelligimus unū deum, audebit aliquis negare deū Abrahā, & deū Isaac, & deum Iacob. Ille enim nō est illorū patrū deus qui nō est deus. Porro si nō solum pater deus est, sicut etiā omnes hæretici cōcedunt, sed etiā filius, quod uelint nolint cogūtur fateri, dicēte Apostolo, Qui est super omnia deus benedictus in secula: & spūsanctus dicēte Apostolo, Clarificate ergo deū in corpore uestro, cū supra diceret, Nescitis quoniam corpora uestra templū in uobis est spūsancti, quem habetis à deo: & hi tres unus deus, sicut catholica fides credit: nō satis elucet quā in Trinitate personam, & utrum aliquā, an ipsius Trinitatis gerebat ille angelus, si unus ex cæteris angelis erat. Si autē in usum rei præsentis assumpta creatura est, quæ & humanis oculis appareret, & aurib. insonaret, & appellaretur angelus dñi, & dñs & deus nō potest hic deus pater intelligi, sed aut filius, aut spūsanctus: quanq; spūsanctū alicubi angelū dictū nō recolam, sed ex opere possit intelligi. Dictum enim de illo est, Quæ uentura sunt annūciabit uobis. Et utiq; angelus Græce, Latine nuncius interpretat̄. De dño autē Iesu Christo euidentissime legitur apud Prophetā, q̄ magni cōsilij angelus dictus sit, cū & spūsanctus & dei filius sit deus & dominus angelorū. Itē in exitu filiorū Israel de Aegypto scriptū est, Deus autē præibat illos, die qui dem in colūna nubis, & ostendebat illis uiam, nocte autē in colūna ignis: & nō deficiebat colūna nubis die & colūna ignis nocte ante populum. Quis & hic dubitet per subiectā creaturā eandēq; corporeā, nō per suā substantiā deū oculis apparuisse mortaliū: sed utrū patrē, an filiū, an spūsanctum, an ipsam Trinitatē unū deū, similiter nō appareret. Nec ibi hoc distinguit̄ quantū existimo, ubi scriptū est, Et maiestas dñi apparuit in nube, & locutus est dñs ad Moysen dicēs, Exaudiui murmur filiorū Israel &c. Iam uero de nubib. & uocibus & fulguribus & tuba & fumo in mōte Sinai cū diceret, Sinai autē mons fumabat totus, p̄pterea q̄ descendisset deus in igne in eū & ascendebat fumus tanq; fumus fornacis, & mente confusus est omnis populus uehementer, siebāt autē uoces tubæ prodeūtes fortiter ualde. Moyses loquebat̄, & deus respōdebat ei uoce, Et paulo post data lege in decē præceptis, cōsequēter dicit̄. Et omnis populus uidebat uoces & lampades & uoces tubæ & montē fumantē. Et paulo post, Et stabat, inquit, omnis populus à lōge, Moyses autē intrauit in nebulam ubi erat deus, & dixit dñs ad Moysen &c. Quid hinc dicam, nisi q̄ nemo tam uecors est, qui credat fumū, ignē, nubes & nebulā, & si qua sunt huiusmodi, uerbi uel sapientiæ dei quod est Christus, uel spūsancti esse substantiā? Nam de patrē deo, nec Ariani hoc unquam ausi sunt dicere. Er-

go creatura seruiente creatori facta sunt illa omnia, & humanis sensib. pro dispensatione congrua præsentata: nisi forte, quia dictū est, Moyses autē intrauit in nebulā ubi erat deus, hoc arbitrabit̄ carnalis cogitatio, à populo quidē nebulā uisam, intra nebulā uero Moysen oculis carnis uidisse filiū dei, quē delirantes hæretici in sua substantia uisum uolunt. Sanē uiderit eum Moyses oculis carnis, si oculis carnis potest uideri non modo sapiētia dei quod est Christus, sed uel ipsa cuiuslibet hominis & qualiscūq; sapiētis. Aut q̄ scriptū est de seniorib. Israel, quia uiderūt locū ubi steterat deus Israel, & quia sub pedib. eius tanq; opus lapidis saphiri, & tanq; aspectus firmamētī cœli: p̄pterea credendū est & uerbū & sapientiā dei per suam substantiā in spatio loci terreni stetisse, quæ pertēdit à fine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter: & ita esse mutabile uerbū dei, per qd̄ facta sunt omnia, ut modo se contrahat, modo distendat. Mūdet dñs à talib. cogitationib. corda fidelij suorū: sed per subiectā, ut sape diximus, creaturā exhibent̄ hæc omnia uisibilia & sensibilia, ad significandū inuisibile atq; intelligibile deū, non solū patrē, sed & filiū & spūsanctū, ex quo omnia, per quæ omnia, in quo omnia: quamuis inuisibilia dei à creatura mūdi, per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciant̄, sempiterna quoq; uirtus eius ac diuinitas. Sed qd̄ attinet ad id qd̄ nūc suscepimus, nec in monte Sinai uideo quemadmodū appareret per illa omnia quæ mortaliū sensib. terribiliter ostēdebant, utrū deus trinitas, an pater, an filius, an spūsanctus p̄prie loquebat̄. Verūtamen si quid hinc sine affirmādī temeritate modeste atq; cūctāter cōiectare cōcedit̄, si una ex trinitate p̄sona potest intelligi, cur nō spūsanctū potius intelligimus, quādo & tabulis lapideis lex ipsa quæ ibi data est, digito dei scripta esse dicit̄, quo nomine spūsanctū in Euāgelio significari nouimus. Et quinquaginta dies numerant̄ ab occisione agni & celebratiōe Paschæ usq; ad diem quo hæc fieri cœpta sunt in monte Sinai: Sicut post dñi passionē, ab eius resurrectione quinquaginta dies numerantur, & uenit p̄missus à filio dei spūsanctus. Et in ipso eius aduētū quē in Apostolorū actib. legitur, per diuisionē linguarū ignis apparuit, qui & infedit super unūquenq; eorū. Quod Exodo congruit, ubi scriptū est, Sinai autē mons fumabat totus, p̄pterea q̄ descendit in eū deus in igne. Et aliquāto post, Aspectus, inquit, maiestatis dñi, tanquā ignis ardēs super uerticē montis corā filijs Israel. Aut si hæc ideo facta sunt, quia nec pater, nec filius illic eo modo præsentari poterāt sine spūsancto, quo ipsam legē scribi oportebat, deū quidem nō per substantiā suā quæ inuisibilis & incommutabilis manet, sed p̄ illā speciē creaturæ illic apparuisse cognoscimus. Sed aliquā ex trinitate personā signo quodā p̄prio, quantū ad mei capacitātē sensus pertinet, non uideamus. Est etiā quo mo-

Rom. 9

1 Cor. 6

Exo. 9

Visio in monte Sinai. Cap. XVII

Exod. 16

Visio in Sinai. Cap. XVII

Exod. 20

Aff. 2

Exod. 19

Moyses quomodo uiderit deum. XVI

ergo inueni gratiā ante te, ostende mihi teipsum manifeste, ut uideā te, ut sim inueniēs gratiā ante te, & ut scia q̄a populus tuus est gēs hac. Et paulo post iterū. Dixitq; Moyses ad dñm, Ostende mihi maiestātē tuā. Quid est hoc qd̄ in omnib. quæ supra fiebāt, deus uideri per suā substantiā putabat. Vnde à miseris creditus est, nō per creaturam, sed per semetipsum uisibilis filius dei: & qd̄ intrauerat in nebulā Moyses, ad hoc intrasse uidebat ut oculis quidē populi ostēderet caligo nebulosa, ille aut̄ intus uerba dei tanq̄ eius faciē contēplatus audiret. Et quō dictū est. Locutus est dñs ad Moysen facie ad faciē, sicut quis loquit̄ ad amicū suū. Ecce idem dicit, Si inueni gratiam ante te, ostēde mihi temetipsum manifeste. Nouerat utiq; quod corporaliter uidebat, & uerā uisionē dei spiritaliter regrebat. Locutio quippe illa quæ fiebat in uocibus, sic modificabat, tanq̄ esset amici loquētis ad amicū. Sed deū patrē q̄s corporeis oculis uidet. Et quod in principio erat uerbū, & uerbū erat apud deū, & deus erat uerbū, p̄ quod facta sunt omnia, q̄s corporeis oculis uidet. Et spiritū sapientiæ q̄s corporeis oculis uidet. Quid est aut̄, Ostende mihi temetipsum manifeste ut uideā te: nisi ostēde mihi substantiā tuā. Hoc aut̄ si nō dixisset Moyses, ut cūq; ferēdi essent stulti, qui putāt per ea quæ supra dicta uel gesta sunt, substantiā dei oculis eius fuisse cōspiciuā. Cū uero hic aptissime demonstrē, nec desiderati hoc fuisse cōcessum, q̄s audeat dicere p̄ similes formas quæ huic quoq; uisibili ter apparuerūt, nō creaturā deo seruientē, sed hoc ipsum qd̄ deus est cuiuscūq; oculis apparuisse mortalium. Et hoc qd̄ quod postea dñs dicit ad Moysen, Nō poteris uidere faciem meā & uiuere. Non em̄ uidebit homo faciem meā & uiuet. Et ait dñs, Ecce locus penes me est, & stabis super petrā, statim ut trāsibit mea maiestas, & ponā te in specula petræ, & tegā manū meā super te, donec transeā, & auferam manū meā: & tunc uidebis posteriora mea, nam facies mea nō apparebit tibi. Non in cōgruētē ex persona dñi nostri Iesu Christi præfigurātū solet intelligi: ut posteriora eius accipiāt caro eius, in qua de uirgine natus est, & mortuus & resurrexit: siue p̄pter posterioritātē mortalitatis posteriora dicta sint, siue qd̄ eā p̄pe finē seculi, hoc est posterius suscipere dignatus est. Facies autē eius illa dei forma, in qua nō arbitrat̄ rapinā esse equalis deo patri, quā nemo utiq; potest uidere & uiuere: siue q̄a post hāc uitā in qua pegrinamur à dño, & ubi corpus qd̄ corrūpitur aggrauat animā uidemus facie ad faciē, sicut dicit Apostolus. De hac em̄ uita in Psalmis dicit, Veruntamē uniuersa uanitas omnis homo uiuens. Et iterū. Quoniā nō iustificabit̄ corā te omnis uiuens. In qua uita etiā, secūdū Ioannē, nondū apparuit quod erimus. Scimus aut̄, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniā uidebimus eū sicuti est. Qd̄ utiq; post hāc uitā intelligi uoluit, cū mortis debitū soluerimus, & resurrectionis p̄missum receperimus. Siue quod etiā nūc inquantū dei sapiētia per quā facta sunt omnia, spiritaliter intelligimus, intantū

carne lib. affectib. morimur: ut mortuū nobis hūc mundū deputātes, nos quoq; ipsi huic mūdo moriamur, & dicamus qd̄ ait Apostolus, Mūdus mihi crucifixus est et ego mūdo. De hac em̄ morte iterū dixit, Si aut̄ mortui estis cū Christo, qd̄ adhuc uelut uiuētēs de hoc mūdo decernitis: Nō ergo immerito nemo potest faciē, id est ipsam manifestationē sapiētie dei uidere & uiuere. Ipsa em̄ est species, cui cōtemplādā suspirat omnis q̄ affectat deū diligere ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mēte. Ad quā cōtemplādā etiā, p̄ximū quantū potest ædificat, q̄ diligit & p̄ximū sicut seipsum. In quib. duob. p̄ceptis, tota lex p̄det & Prophe-tæ. Qd̄ significat etiā in ipso Moysē. Nā cū dixisset p̄pter dilectionē dei qua præcipue flagrabat, Si inueni gratiā in cōspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste, ut sim inueniens gratiā ante te: continuo p̄pter dilectionē etiā, p̄ximū subiecit atq; ait, Et ut scia q̄a populus tuus est gēs hac. Illa est ergo species quæ rapit omnē animā rationalē desiderio sui, tāto ardētiorē, quāto mūdiorē, & tāto mūdiorē, quāto ad spiritalia resurgētē. Tanto aut̄ ad spiritalia resurgētē, quāto à carnalib. morientē. Sed dū pegrinamur à dño, & p̄ fidē ambulamus nō p̄ speciē, posteriora Christi, hoc est carnē per ipsam fidē uidere debemus: id est, in solido fidei fundamēto stātes, qd̄ significat petrā, & eam de tali tutissima specula intuetes, in catholica scilicet ecclesia de qua dictū est, Et sup̄ hāc petrā ædificabo ecclesiā meā. Tāto em̄ certius diligimus, quā uidere desideramus faciē Christi, quāto in posteriorib. eius agnoscimus quātū nos prior dilexerit Christus. Sed in ipsa carne, fides resurrectionis eius nos saluos facit atq; iustificat. Si em̄ credideris, inquit, in corde tuo, q̄a illū deus suscitauit à mortuis saluus eris. Et iterū. Qui traditus est, inqt, p̄pter delicta nostra, & resurrexit, p̄pter iustificationē nostrā. Ideoq; resurrectio corporis dñi est meritū fidei nostræ. Nā mortuā esse illā carnē in cruce passionis, etiā inimici eius credūt, sed resurrexisse nō credūt. Qd̄ firmissime nos credentes, tanq̄ de petrā soliditate cōtuemur: unde certa spe adoptionē expectam⁹ redēptionē corporis nostri: q̄a hoc in mēbris Christi speramus, quæ nos ipsi sumus, qd̄ p̄fectū esse in ipso tanq̄ in capite nostro fidei fante cognoscimus. Inde nō uult nisi cū trāsierit uideri posteriora sua, ut in ei⁹ resurrectionē credat. Pascha em̄ Hebræū uerbū dicit, qd̄ trāsitus interpretat. Vnde & Ioānes Euāgelista dicit, Ante diē festū Paschæ, sciens Iesus quia uenit hora eius, ut trāsseat ex hoc mūdo ad patrē. Hoc aut̄ q̄ credunt, nec tamen in catholica fide, sed in schismate aliquo, aut in hæresi credunt, nō de loco q̄ est penes eū uidēt posteriora dñi. Quid em̄ sibi uult qd̄ ait dñs. Ecce locus est penes me, & stabis sup̄ petrā. Quis locus terrenus est penes dñm, nisi hoc est penes eū quod eū spiritaliter attingit: Nā quis locus nō est penes dñm, qui attingit à fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter: Et cuius dictū est, Cælū mihi sedes est, & terra scabellū pedum meorū. Et q̄ dixit, Quā domum ædificabitis mihi, aut

Posteriora dei q̄ uideantur, allegoria. Cap. XVII

Gal. 6 Col. 2

Matth. 16

Rom. 4

Ioan. 11

Exod. 17

Esa. 66

aut quis locus quietis meę, nōne manus mea fecit hæc omnia. Sed uidelicet intelligit locus penes eū in quo stat̄ super petrā, ipsa ecclesia catholica: ubi salubriter uidet Pascha dñi, id est transitū dñi, & posteriora eius, id est corpus eius, q̄ credit in resurrectionē eius. Et stabis, inquit, sup̄ petrā, statim ut trāsiet mea maiestas. Reuera em̄ statim ut trāsijt maiestas dñi in clarificatione dñi, qua resurgēs ascēdit ad patrē, solidati sumus super petrā. Et ipse Petrus tūc solidatus est, ut cū fiducia prædicaret, quē priusq; esset solidatus ter timore negauerat, iā quidē prædestinatione positus in specula petræ, sed adhuc manu dñi sibi superposita ne uideret. Posteriora em̄ eius uisurus erat, & nondum ille trāsierat utiq; à morte ad uitā, nondū resurrectione clarificatus erat. Nā & qd̄ sequit̄ in Exod. & dicit: Tegā manū meā super te, donec transeam, & auferā manū meam, & tunc uidebis posteriora mea. Multi Israelitæ quorū tunc figura erat Moyses, post resurrectionē dñi, crediderūt in eū, tanq̄ iā uidentes posteriora eius, remota manu eius ab oculis suis. Vnde & Esaia talem prophetiā Euāgelista cōmemorat: In crassa cor populi huius, & aures eorū oppila, & oculos eorū graua. Deniq; in Psalmo non absurde intelligit̄ ex eorū persona dicit: Quoniā die ac nocte graua est sup̄ me manus tua. Die fortasse cū manifesta miracula faceret, nec ab eis agnosceret. Nocte aut̄ cū in passione moreret, q̄n certius putauerunt, sicut quēlibet hominē peremptū & extrinctū. Sed q̄m cū trāsisset ut eius posteriora uiderent, prædicāte sibi apostolo Petro, quia oportebat Christū pati & resurgere, cōpuncti sunt dolore pœnitentiæ, ut fieret in baptizatis quod in capite eius Psalmi dicit: Beati quorū remissa sunt iniquitates, & quorū tecta sunt peccata: Propterea cū dictū esset: Graua est sup̄ me manus tua, tanq̄ dñō trāsente, ut iā remoueret manū & uiderent posteriora eius, sequit̄ uox dolētis & cōfidentis, & ex fide resurrectionis dñi peccatorū remissionē accipiētis, Conuersus sum, inquit, in erūna mea dum infigeret̄ spina: Peccatū meū cognoui, & iniustitiā meam nō operui: Dixi pronūciabo aduersum me iniustitiā meā dño, & tu remisisti iniquitatē cordis mei. Neq; enim tāto carnis nubilo debemus inuolui, ut putemus faciē quidem domini esse inuisibilē, dorsum uero uisibile, quando quidē in forma serui utrunq; uisibiliter apparuit: In forma aut̄ dei absit ut tale aliquid cogitet. Absit ut uerbū dei & sapiētia dei ex una parte habeat faciem, & ex alia dorsum sicut corpus humanū, aut omnino ulla specie uel motiōe, siue loco, siue tēpore cōmutetur. Quapropter si in illis uocibus quæ fiebant in Exodo, & illis omnibus corporalibus demonstrationibus dñs Iesus Christus ostēdebatur: aut aliās Christus sicut loci huius cōsideratio persuadet, aliās spiritus sanctus, sicut ea quæ supra diximus admonent: nō hoc efficitur ut deus pater nunq; tali aliqua specie patribus uisus sit: Multa enim talia uisa facta sunt illis tēporibus, nō euidēter nominato & designato in eis, uel patre, uel filio, uel spiritu sancto, sed tñ per

quasdam ualde p̄bables significationes nonnullis indicijs existētibus, ut nimis temerariū sit dicere, deum patrē nunq; patribus aut Prophetis per aliquas uisibiles formas apparuisse. Hanc enim opinionem illi pepererūt qui nō potuerūt in unitate trinitatis intelligere quod dictū est: Regi aut̄ secutorū immortalī, inuisibili soli deo: & quem nemo hominum uidit, nec uidere potest. Quod de ipsa substantia summa summeq; diuina & incōmutabili, ubi & pater & filius & spiritus sanctus unus est solus deus, per sanā fidē intelligitur. Visiones aut̄ illæ per creaturā cōmutabilem deo incōmutabili subditā factæ sunt, nō proprie sicuti est, sed significatiue sicut pro rerū causis & tēporibus oportuit ostendentes deū. Quanc; nescio quēadmodū isti intelligēt qd̄ Danieli apparuit antiquus dierum: à quo filius hominis, quod propter nos esse dignatus est, accepisse intelligit̄ regnū, ab illo scilicet qui ei dicit in Psalmo: Filius meus es tu, ego hodie genui te, postula à me, & dabo tibi gētes hereditatē tuā. Et qui omnia subiecit sub pedib. eius. Si ergo Danieli, & pater dās regnū, & filius accipiens apparuerunt in specie corporali, quō isti dicunt, patrē nunq; uisum esse Prophetis, & ideo solum debere intelligi inuisibilem quē nemo hominum uidit nec uidere potest: Ita em̄ narrauit Daniel: Aspiciēbā, inquit, donec throni positi sunt, & uetustus dierū sedebat, & indumētū eius quasi nix albū, & capillus capitis eius quasi lana mūda: Thronus eius flāma ignis, rotæ eius ignis flagrās, & flumē ignis trāsibat in conspectu eius. Et mille millia deseruiebāt ei, & dena millia denū millium assistebant ei. Et iudiciū collocauit, & libri aperti sunt, &c. Et paulo post: Aspiciēbā, inquit, in uisu noctis, & ecce cū cœli nubibus, quasi filius hominis ueniēs erat, et usq; ad ueterē dierū peruenit, et oblatas est ei: Et ipsi datus est principatus & honor, & regnū, & oēs populi trib. & linguæ ipsi seruib. Potestas eius, potestas eterna, quæ nō præteribit, & regnū eius quod nō corrūpet. Ecce pater dans, & filius accipiens regnū sempiternū, & sunt ambo in cōspectu p̄phetatis uisibili specie. Nō ergo incōueniēter credit̄ etiā pater deus eo modo solere apparere mortalib. Nisi forte aliquis dicat, ideo nō esse uisibile patrē, q̄a in cōspectu somniātis apparuit: Ideo aut̄ uisibilem filiū & spiritū sanctū, quia Moyses illa omnia uigilans uidit. Quasi uero uerbū & sapiētia dei uiderit Moyses carnalib. oculis, aut uideri spūs uel humanus possit qui carnē istā uiuificat, uel ipse corporeus qui uentus dicit, quāto minus ille spūs dei qui omniū hominū & angelorū mētes ineffabili excellētia diuinæ substantiæ supergredit. Aut quisq; tali præcipite errore, ut audeat dicere filiū & spiritū sanctū etiā uigilātib. hominib. esse uisibiles, patrē aut̄ nō nisi somniātib. Quō ergo de patre solo accipiūt: Quē nemo hominū uidit, nec uidere potest. An cū dormiūt homines, tūc nō sunt homines. Aut qui formare similitudinē corporis potest ad se significādū p̄ uisa somniātū, nō potest formare ipsam corporeā creaturā ad se significādum oculis uigilantibus

1 Tim. 1

Visio Danielis Cap. X VII

Psal. 2

Dan. 7

tiū: cū eius ipsa substantia qua est ipse qd est, nulla corporis similitudine dormienti, nulla corporea specie uigilanti possit ostendi, sed nō solū patris, uerū etiam filij & spiritus sancti. Et certe qui uigilantium mouentur uisus, ut nō patrem, sed tātum filiū uel spiritum sanctū credāt corporalib. hominum apparuisse cōspectibus, ut omittā tantam latitudinem sanctarū paginarū, & tam multiplicem earū intelligentiā, unde nemo sani capitis affirmare debet, nusquā personam patris per aliquā speciem corporalē uigilantiū oculis demonstratam. Sed ut hoc, ut dixi, omittā, quid dicūt de patre nostro Abrahā, cui certe uigilanti & ministrati cū scriptura prēmisset dicēs: Visus est dominus Abrahę, nō unus aut duo, sed tres apparuerūt uiri, quorū nullus excelsius alijs eminuisse dictus est, nullus honoratius effulsisse, nullus imperiosius egisse: Quapropter quoniā in illa tripartita nostra distributione, primū quærere instituiimus, utrum pater, an filius, an spiritus sanctus, an aliquādo pater, aliquādo filius, aliquādo spiritus sanctus, an sine ulla distinctione personarū, sicut dicit, deus unus & solus, id est, trinitas ipsa, per illas creaturæ formas patrib. apparuerit, interrogatis quæ potuimus quantū sufficere uisum est, sanctarū scripturarū locis, nihil aliud quantum existimo diuinorū sacramentorū modesta & cauta cōsideratio persuadet, nisi ut temere non dicamus quānā ex trinitate persona cuiuslibet patrum & Prophetarū in aliquo corpore uel similitudine corporis apparuerit, nisi cū continentia lectionis aliqua probabilia circūponit indicia. Ipsa enim natura uel substantia, uel essentia, uel quolibet alio nomine appellandū est id ipsum quod deus est, quicquid illud est corporaliter uideri nō potest. Per subiectā uero creaturā, nō solum filiū uel spiritum sanctū, sed etiam patrē corporali specie siue similitudine mortalib. sensibus significationē sui dare potuisse credendum est. Quæ cū ita sint, ne immoderatus progrediatur secūdi huius uoluminis longitudo, ea quæ restant, in consequentibus uideamus.

D ▶ AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. III

Proemium. Transitione demonstrat quid dictum sit, & quid restet dicendum

C REDANT qui uolunt, malle me legendo q̄ legēda dictādo laborare. Qui aut hoc nolūt credere, experiri aut & possunt & uolūt, deniq; legēdo uel meis inquisitionib. respōdeāt uel interrogationib. aliorū, quas pro mea persona quā in seruitio Christi gero, & pro studio quo fidē nostrā aduersum errorē carnaliū & animalīū hominū munire inardesco, necesse est me pati, & uideāt q̄ facile ab isto labore me tēperem, & quāto etiā gaudio stylū possim habere feriatū. Quod si ea quę legimus de his rebus sufficiēter adita in Latino sermone, aut nō sunt, aut nō inueniuntur, aut certe difficile à nobis inueniri queunt, Græcæ aut linguæ nō sit nobis tātus habitus, ut taliū rerū libris legēdis & intelligēdis ullo modo reperia-

mur idonei, quo genere literarū ex ijs quæ nobis pauca interpretata sunt, nō dubito cūcta quæ uoliter quærere possumus cōtineri: fratribus aut nō ualeā resistere iure, quo eis seruus factus sum flagitatib. ut eorū in Christo laudabilib. studijs, lingua ac stylo meo, quas bigas in me charitas agitat maxime seruiā, ego q̄ ipse multa quæ nesciebam, scribēdo me didicisse cōfitear, nō debet hic labor meus cuiq; pigro, aut multū docto uideri superfluus, cū multis impigris multisq; indoctis, inter quos etiā mihi, non parua ex parte sit necessarius. Ex his igit quæ ab alijs de hac re scripta iam legimus plurimū adminiculati & adiuti, ea quæ de trinitate, uno summo summeq; bono deo pie quæri & differi posse arbitror, ipso exhortante quærēda atq; adiuuante differēda suscepi: ut si alia non sunt huiusmodi scripta, sit qd habeāt & legāt quoulerint & ualuerint: si aut iā sunt, tātō facilius aliqua inueniant, quanto talia plura esse potuerint. Sanē cū in omnib. literis meis, non solū piū lectorē, sed etiā liberū correctorē desiderē, multo maxime in his, ubi ipsa magnitudo quæstionis utinā tā multos inuētores habere posset, q̄ multos cōtradictores habet: uerū tamē sicut lectorē meū nolo mihi esse deditū, ita correctorem nolo sibi: Ille me nō amet amplius q̄ catholicā fidē, iste se nō amet amplius q̄ catholicā ueritatē. Sicut illi dico: Noli meis literis quasi scripturis canonicis inseruire, sed in illis & qd nō credebas cū inueneris incunctanter crede, in istis aut quod certū non habebas, nisi certū intellexeris, noli firmiter retinere: Ita illi dico, Noli meas literas ex tua opinione uel cōtētionē, sed ex diuina lectionē uel incōcussa ratione corrigere. Si quid in eis uerū cōprehēderis, existendo nō est meū, at intelligēdo & amādo, & tuū sit & meū: Si quid aut falsi cōuiceris, errādo fuerit meū, sed iam cauēdo nec tuū sit nec meū. Hinc itaq; tertius hic liber sumat exordiū, quousq; secūdus peruenerat. Cū em̄ ad id uentū esset, ut uellemus ostēdere, nō ideo minorē patrē filiū, quia ille misit, hic missus est, nec ideo minorē utroq; spiritum sanctū, q̄ ab illo & ab illo missus in Euāgelio legit, suscepimus hoc quærere, cū illuc missus sit filius, ubi erat, quia in hūc mundū uenit, & in hoc mūdo erat: cū illuc etiā spiritus sanctus, ubi & ipse erat, qm̄ spiritus domini repleuit orbē terrarū, & hoc qd cōtinet omnia sciētia habet uocis: Vtrū propterea missus sit dominus, quia ex occulto in carne natus est, & de sinu patris ad oculos hominū in forma serui tanq; egressus apparuit: ideo etiā spiritus sanctus, quia & ipse corporali specie quasi colūba uisus est, & linguis diuisis uelut ignis: ut hoc eis fuerit mitti, ad aspectū mortaliū in aliqua forma corporea de spiritali secreto pcedere, qd pater quoniā nō fecit, tantūmodo misisse, non etiā missus esse dictus sit. Deinde quæsitū est, cur & pater non aliquādo dictus sit missus, si p̄ illas species corporales quæ oculis antiquorū apparuerūt ipse demonstrabat. Si aut filius tūc demonstrabat, cur tātō post missus diceretur, cū plenitudo tēporis uenit, ut ex femina nasceret, quādo quidē & antea mittebat, cum in

Dist. 9. cap. noli me.

in illis formis corporaliter apparebat: Aut si non recte missus diceret, nisi cū uerbū caro factū est, cur spiritus sanctus missus legat, cuius incarnatio talis nō facta est: Si uero per illas antiquas demonstrationes, nec pater, nec filius, sed spiritus sanctus ostēdebat, cur etiā ipse nūc diceret missus, cū illis modis & antea mitteret. Deinde subdivisimus ut hæc diligentissime tractarentur, & tripartitā fecimus quæstionē, cuius una pars in secūdo libro explicata est, duæ sunt reliquæ, de quibus deinceps differere aggrediar. Iam em̄ quæsitū atq; tractatū est, in illis antiquis corporalib. formis & uisus, non tantūmodo patrē, nec tantūmodo filiū, nec tantūmodo spiritum sanctū apparuisse, sed aut indifferenter dñm deū qui trinitas ipsa intelligit, aut quamlibet ex trinitate personā, quā lectionis textus indicis circūstantib. significaret. Nunc ergo primū quæramus, quod sequit. Nā secūdo loco in illa distributione positū est, utrū ad hoc opus tantūmodo creatura formata sit, in qua deus sicut tunc oportuisse iudicauit, humanis ostenderet aspectib. angeli, qui iā erāt ita mittebant ut ex persona dei loquerent, assumētes corporalē speciē de creatura corporea in usum ministerij sui: aut ipsum corpus suū, cui nō subdunt, sed subditū gerūt, mutant atq; uertētes in species quas uellet, accommodatas atq; aptas actionib. suis, secūdu attributā sibi à creatore potentiā. Qua quæstionis parte quātū dñs dederit pertractata, postremo uidendū erit id quod institueramus inquirere, utrū filius & spiritus sanctus & antea mittebant: & si ita est, quid inter illā missionē & eam quā in Euāgelio legimus distet, an missus nō sit aliq; eorū, nisi cū uel filius factus est ex Maria uirgine, uel cū spūs sanctus uisibili specie, siue in colūba, siue in igneis linguis apparuit. Sed fateor excedere uires intētionis meæ, utrū angeli manēte spiritali sui corporis qualitate per hāc occultius operātes, assumāt ex inferiorib. elemētis corpulentioribus, quod sibi coaptatum, quasi aliquā uestem mutant & uertāt in quaslibet species corporales, etiā ipsas ueras, sicut aqua uera in uerum uinū conuersa est à dño: an ipsa p̄ ipsa corpora sua transforment in quod uoluerint, accommodata ad id quod agunt. Sed quodlibet horū sit, ad præsentē quæstionē non pertinet. Et quāuis hæc quoniā homo sum, nullo experimēto possim cōprehēdere, sicut angeli qui hæc agūt, & magis ea norunt q̄ ego noui, quatenus mutetur corpus meū in affectu uolūtatis meæ, siue quod in me, siue quod ex alijs expertus sum: quid horū tamē ex diuinarū scripturarū autoritatib. credā, nunc non opus est dicere, ne cogar pbare, & fiat sermo longior de re qua nō indiget præsens quæstio. Nūc illud uidendū est, utrū angeli tunc agebant, & illas corporū species apparentes oculis hominū, & illas uoces insonātes auribus, cū ipsa sensibilis creatura ad nutum seruiēs cōditoris, in id quod opus erat p̄ tēpore uertebat, sicut in libro Sapiētiae scriptū est, Creatura enim tibi factori deseruiēs extendit in tormentū aduersum iniustos, & lenior fit ad benefaciendū ijs qui in te cōfidūt. Propter hoc

Angeli & spiritus sanctus missi sunt

loc. 2

cap. 16

& tūc in omnia se trāsfigurās, omnīū nutrici gratiæ tuæ deseruiebat ad uoluntatē horū qui te desiderabāt. Peruenit enim sapientia uoluntatis dei p̄ creaturā spiritalē usq; ad effectus uisibiles atq; sensibiles creaturæ corporalis. Vbi enim non operatur quod uult dei omnipotētis sapiētia, quæ per tendit à sine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter. Sed alius est ordo naturalis in cōuersione & mutabilitate corporū, qui quūis etiā ipse ad nutū dei seruiat, perseverantia tamē cōsuetudinis amittit admirationē: sicuti sunt quæ uel breuissimis uel certe nō longis interuallis temporū cœlo, terra, mariq; mutant, siue nascētibus, siue occidētibus rebus, siue aliās aliter atq; aliter apparētibus: Alia uero quūis ex ipso ordine ueniētia, tamē p̄pter longiora interualla temporū minus usitata. Quæ licet multi stupeant, ab inquisitorib. huius seculi cōprehensa sunt, & progressu generationū quo sæpius repetita sunt & à plurib. cognita, eo minus mira sunt. Sicuti sunt defectus luminariū, & raro existētes quædā species syderum, & terremotus, & mōstruosi partus animantiū: & quęcūq; similia, quorū nihil fit nisi uoluntate dei, sed plerisq; non apparet. Itaq; licuit uanitati Philosophorum, etiā causis alijs ea tribuere uel ueris, sed pximis: cū omnino uidere non possent superiorē cæteris omnib. causam, id est uolūtātē dei, uel falsis, & ne ab ipsa quidē peruestigatiōe corporalīū rerū atq; motionum, sed à sua suspitione & errore platis. Dicā si potero quiddā, exēpli gratia, quo hæc apertiora sint. Est certe in corpore humano quædā moles carnis, & formę species, & ordo distinctioq; mēbrorū, & tēperatio ualetudinis: hoc corpus inspirata anima regit, eademq; rationalis: & ideo quūis mutabilis, tamē quæ possit illius incommutabilis sapiētia particeps esse: ut sit participatio eius in id ipsum, sicut in Psalmo scriptum est de omnib. sanctis, ex quib. tanq; lapidibus uiuis edificat illa Hierusalē mater nostra æterna in cœlis. Ita enim canitur: Hierusalē quæ ædificat ut ciuitas, cuius participatio eius in id ipsum. Id ipsum quippe hoc loco illud summum & incommutabile bonum intelligit, quod deus est, atq; sapientia uoluntasq; ipsius. Cui cātatur alio loco: Mutabis ea & mutabunt, tu uero idē ipse es. Cōstituiamus ergo animo talē sapientē, cuius anima rationalis iam sit particeps incommutabilis, æternæq; ueritatis, quā de omnib. suis actionibus cōsulat, nec aliquid omnino faciat, qd nō in ea cognouerit esse faciendū, ut ei subditus, eiq; obtemperās recte faciat. Iste si cōsulta summa ratione diuinæ iustitiæ, quā in secreto audiret aure cordis sui, eaq; sibi iubēte, in aliquo officio misericordiæ corpus labore fatigaret, ægritudinemq; cōtraheret, cōsultisq; medicis, ab alio diceret causam morbi esse corporis siccitatem, ab alio aut humoris immoderationem: unus eorū uerā causam diceret, alter erraret, uterq; tamen de proximis causis, id est, corporalibus pronūciaret. At si illius siccitatis causa quæreretur, & inueniret uolūtarius labor, iam uentū esset ad superiorē causam, quæ ab anima p̄ficetur

Sap. 8. Miracula uideantur Cap. II

Psal. 121

Psal. 101. A deo primaria causa proficiscitur omnia. Cap. III

retur

retur ad afficiendum corpus quod regit, sed nec ipsa prima esset. Illa enim proculdubio superior erat, in ipsa incommutabili sapientia, cui hominis sapientis anima in charitate seruiens, & ineffabiliter iubenti obediens, uoluntariu laboru suscepit: ita non nisi dei uoluntas causa prima illius aegritudinis ueraciflime reperiret. Iam uero si in labore officioso & pio adhibuisset ille sapiens ministros collaborantes secum in opere bono, nec tamen eadem uoluntate deo seruientes, sed ad carnaliu cupiditatu suaru mercedem peruenire cupientes, uel incommoda carnalia deuitates: adhibuisset etiam iumenta si hoc exigeret illius operis implendi procuratio, quae utique iumenta irrationalia essent animata, nec ideo mouerent membra sub sarcinis, quod aliquid de illo bono opere cogitaret, sed naturali appetitu suae uoluptatis & deuitatione molestiae: postremo adhibuisset etiam ipsa corporea omni sensu carentia, quae illi operi essent necessaria, frumentu scilicet & uinu, & oleum, uel temnum, codice, & si qua huiusmodi, in his certe omnibus, in illo opere uersantibus corporibus, siue animatis siue inanimis, quaecumque mouerent, attererent, repararent, exterminarent, reformarentur, alio atque alio modo locis & temporibus affecta mutarent, non alia esset istoru omnium uisibiliu & mutabiliu factoru causa, nisi illa inuisibilis & incommutabilis uoluntas dei per animam iustam, sicut sedem sapientiae, cunctis utens, & malis rationalibus & irrationalibus animis, & postremo corporibus, siue quae illis inspirarent & animarent, siue omni sensu carentibus, cum primitus uteretur ipsa bona anima & sancta, quae sibi ad piu & religiosum obsequium subdidisset. Quod ergo de uno sapiente, quibus adhuc mortale corpus gestate, quibus ex parte uident, posuimus exempli gratia, hoc de aliqua domo, ubi aliquoru taliu societas est, hoc de ciuitate uel etiam de orbe terrarum licet cogitare, si penes sapientes sanctosque ac perfecte deo subditos sit principatus, & regimen rerum humanaru. Sed hoc quidem nondum est. Oportet enim nos in hac peregrinatione prius mortaliter exerceri, & per uires mansuetudinis & patientiae in flagellis erudiri, ut illam ipsam supernam atque coelestem, unde peregrinamur, patriam cogitemus. Illic enim dei uoluntas, qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos igne flagrantem, in spiritibus summa pace atque amicitia copulatis, & in una uoluntate quodam spiritali charitatis igne conflatis, tamquam in excelsa & sancta, & secreta sede praesides, uelut in domo sua, et in templo suo, inde se quibusdam ordinatissimis creaturae motibus, primo spiritalibus, deinde corporalibus, per cuncta diffundit, & utitur omnibus, ad incommutabile arbitriu sententiae suae, siue incorporeis, siue corporeis rebus, siue rationalibus, siue irrationalibus, spiritibus, siue bonis per eius gratiam, siue malis, per propria uoluntate. Sed quemadmodum corpora crassiora & inferiora per subtiliora & potentiora quodam ordine regunt: ita omnia corpora per spiritum uitae, & spiritus uitae irrationalis per spiritum uitae rationalis, & spiritus uitae rationalis desertor atque peccator per spiritum uitae rationalis piu & iustu, & ille per ipsum deum, ac sic uniuersa creatura per crea-

Deus omnibus creaturis utitur ut uult
Cap. III

toru suu, ex quo & per quod, & in quo etiam condita atque instituta est: ac per hoc uoluntas dei est, prima & summa causa omnium corporalium specieru atque motionu. Nihil enim fit uisibiliter & sensibiliter, quod non de interiore inuisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris, aut iubeat, aut permittat, secundum ineffabilem iustitiam praemioru atque poenaru, gratiarum & retributionu in ista totius creaturae amplissima quadam immensaque republica. Si ergo apostolus Paulus quibus adhuc portaret sarcinam corporis, quod corrumpitur & aggrauat animam, quauis adhuc ex parte atque in aenigmate uideret, optas dissolui & esse cum Christo, & in semetipso ingemiscens adoptionem, expectans redemptionem corporis sui, potuit tamen significando praedicare dominum Iesum Christum, aliter per linguam suam, aliter per epistolam, aliter per sacramentum corporis & sanguinis eius: Nec linguam quippe eius, nec membranas, nec atramentum, nec significantes sonos lingua aditos, nec signa literarum conscripta pelliculis, corpus Christi & sanguinem dicimus, sed illud tantum quod ex fructibus terrae acceptum, & prece mystica consecratum rite sumimus ad salutem spiritalem in memoriam pro nobis dominicae passionis: Quod cum per manus hominu ad illam uisibilem speciem perducit, non sanctificatur ut sit tam magnu sacramentum, nisi operante inuisibiliter spiritu dei, cum haec omnia quae per corporales motus in illo opere fiunt, deus operetur, mouens primitus inuisibilia ministroru, siue animas hominum, siue occultoru spiritu sibi subditas seruitutes: quid miru si etiam in creatura coeli & terrae, maris & aeris, facit deus quae uult sensibilia atque uisibilia, ad seipsum in eis sicut oportere ipse nouit significandum & demonstrandum, non ipsa sua qua est apparete substantia, quae omnino incommutabilis est, omnibusque spiritibus, quos creauit interius secretiusque sublimior. Vi enim diuina tota spiritali corporalemque administrate creatura, omnium annoru, certis diebus, aduocant aequae maris, & effundunt super faciem terrae. Sed cum hoc orate sancto Helia factu est, quia praecesserat tam continua & tam longa serenitas, ut deficeret fame homines, nec ea hora qua ille dei seruus orauit, aer ipse aliqua humida facie mox futurae pluuiae signa pretulerat, consecutis tantis & tam uelociter hymbribus apparuit uis diuina, quibus illud dabat dispensabaturque miraculu. Itaque deus operatur solennia fulgura atque tonitrua. Sed quae in monte Sina inuisitato modo fiebant, uocesque ille non strepitu confuso aedebant, sed ex eis quaedam signa dari certissimis indicijs apparebat, miracula erant. Quis attrahit humoru per radicem uitae ad botru & uinu facit nisi deus, qui & homine plantante & rigante incrementu dat: Sed cum ad nutu domini aqua in uinu inuisitata celeritate conuersa est, etiam stultis fatentibus uis diuina declarata est. Quis arbusta fronde ac flore uestit solenniter, nisi deus: Veru cum floruit uirga sacerdotis Aaron, collocuta est quodammodo cum dubitate humanitate diuinitas. Et lignis certe omnibus & omnium animaliu carnibus gignendis atque formandis communis est terrena materies. Et quis ea facit, nisi qui dixit ut haec terra produceret

Miracula etiam corporum
Cap. V
3. Reg. 11

Exod. 19

1. Cor. 5
1. 10. 2
Gen. 1

duceret, & in eodem uerbo suo quae creauit, regit, atque agit: Sed cum eadem materia ex uirga Moyli in carne serpentis proxime ac uelociter uertit, miraculu fuit, rei quidem mutabilis, sed tamen inuisitata mutatio. Quis autem animat quaeque uiua nascuntia, nisi qui & illu serpentem ad horam sicut opus fuerat animauit. Et quis reddidit cadaueribus animas suas, cum resurgeret mortui, nisi qui animat carnes in uteris matru, ut oriantur morituri: Similiter & de cetera materia, quae in causis mundialibus consistit, subito ad tempus parere arietem & columbam constituit, quibus unus uigor carnis & in tempore & ex tempore accessio nis & recessio nis, non dispar sed inuisitatus apparuit. Sed cum fiunt illa continuato quasi quodam fluuiio labentium manantiumque reru, & ex occulto in promptu, atque ex prompto in occultu, uisitato itinere traesuntiu, naturalia dicunt: Cum uero admonedis hominibus inuisitata mutabilitate ingerunt, magnalia nominant. Hic uideo quid infirmam cogitationem possit occurrere, cur scilicet ista miracula etiam magicis artibus fiat: Nam & magi Pharaonis similiter serpentes fecerunt, & alia similia. Sed illud amplius est admirandum, quod magoru illa potentia quae serpentes facere potuit, ubi ad muscas minutissimas uentum est, omnino defecit: cyniphes enim musculae sunt breuissimae, qua tertia plaga superbis populus Aegyptiorum caedebat. Ibi certe deficientes magi dixerunt, Digitus dei est hic. Vnde intelligi datur, ne ipsos quidem transgressores angelos & aereas potestates, in imam istam caliginem, tanquam in sui generis carcere, ab illius sublimis aetherae puritatis habitatione detrusas, per quas magice artes possunt quicquid possunt, ualere aliquid, nisi data desuper potestate. Datur autem uel ad fallendos fallaces, sicut in Aegyptios, & in ipsos etiam magos data est, ut in eorum spiritu seductione uiderent admirandi, a quibus fiebat a dei ueritate danadi, uel ad admonendos fideles, ne tale aliquid facere pro magno desiderarent, propter quod etiam nobis scripturae autoritate sunt prodita: uel ad exercendam, probandam, manifestandamque iustoru patientiam. Neque enim parua uisibilium miraculoru potentia, Iob cuncta quae habebat amisit, & filios & ipsam corporis sanitatem. Nec ideo putandum est istis transgressoribus, angelis ad nutum seruire haec uisibiliu reru materia, sed deo potius a quo haec potestas dat, quantum in sublimi & spiritali sede incommutabilis iudicat. Nam & danatis iniquis etiam in metallo seruiunt aqua & ignis & terra, ut faciant inde quod uolunt, sed quantum sinit: nec sane creatores illi mali angeli dicendi sunt, quia per illos magi resistentes famulo dei, ranas & serpentes fecerunt. Non enim ipsi eas creauerunt. Omnium quippe reru quae corporaliter uisibiliterque nascuntur, occulta quadam semina in istis corporeis mundi huius elementis latent. Alia sunt enim haec tam conspicua oculis nostris ex fructibus, & animantibus, alia uero illa occulta istoru seminu semina. Vnde iubete creatore, produxit aqua prima natatilia & uolatilia, Terra autem prima sui generis germina, & prima sui generis animalia. Neque enim tunc huiusmodi foetus ita producti sunt, ut in eis quae producta sunt, uis

1. Cor. 5
2. Sen. dist. 7
ca. sicut ergo

Exod. 7 & 8

1. Cor. 5
2. Sen. dist. 7
ca. sicut ergo

Exod. 7 & 8

1. Cor. 5
2. Sen. dist. 7
ca. sicut ergo

Exod. 7 & 8

1. Cor. 5
2. Sen. dist. 7
ca. sicut ergo

illa consumpta sit, sed plerumque defunt congruae temperamentoru occasiones, quibus erumpat & species suas peragat. Ecce enim breuissimus furculus semen est, non conuenienter madatus terrae arborem facit. Huius autem furculi subtilius semen aliquod eiusdem generis granu est, & huc usque nobis uisibile. Iam uero huius etiam grani semen, quibus oculis uidere nequeamus, ratione tamen conicere possumus: quia nisi talis aliqua uis esset in istis elementis, non plerumque nascerentur ex terra quae ibi seminata non essent: nec animalia tam multa nulla mariu foeminarumque comixtione praecedente, siue in terra, siue in aqua: quae tamen crescunt & coeundo alia pariunt, cum illa nullis coeuntibus parentibus orta sint. Et certe apes semina filioru non coeundo concipiunt, sed tanquam sparsa per terras ore colligunt. Inuisibiliu enim seminu creator, ipse creator est omnium rerum: quoniam quaecumque nascendo ad oculos nostros exeunt ex occultis seminibus accipiunt progrediendi primordia, & incrementa debite magnitudinis distinctionesque formarum, ab originalibus tanquam regulis sumunt. Sicut ergo nec parentes dicimus creatores hominum, nec agricolas creatores frugum, quibus eorum extrinsecus adhibitis motibus ista creanda dei uirtus interius operetur: ita non solum malos, sed nec bonos angelos phas est putare creatores, si pro subtilitate sui sensus & corporis, semina reru istarum nobis occultiora nouerunt, & ea per congruas temperationes elementoru late ter spargunt, atque ita gignenda reru, & accelerandoru incrementoru praebent occasiones. Sed nec boni haec nisi quantum deus iubet, nec mali haec iniuste faciunt, nisi quantum iuste ipse permittit. Nam iniqui malitia uoluntate habent iniustam, potestatem autem non nisi iuste accipiunt, siue ad poenam suam, siue ad alioru, uel poenam maloru, uel laudem bonoru. Itaque apostolus Paulus discernens interius deum creatorem atque formantem, ab operibus creaturae quae admouent extrinsecus, & de agricultura similitudinem assumens ait: Ego plantauit, Apollo rigauit, sed deus incrementu dedit. Sicut ergo in ipsa uita nostra mentem iustificando formare non potest nisi deus, praedicare autem Euangelium extrinsecus & homines possunt, non solum boni per ueritatem, sed etiam mali per occasionem: ita creationem rerum uisibiliu deus interius operatur, exteriores autem operationes siue bonoru siue maloru, uel angeloru uel hominu, siue etiam quoruncumque animalium, secundum imperiu suum, & a se impertitas distributiones potestatu & appetitiones comoditatum, ita reru naturae adhibet in qua creat omnia, quemadmodum terrae agriculturam. Quapropter, ita non possum dicere angelos malos magicis artibus euocatos, creatores fuisse ranaru, atque serpentium sicut non possum dicere homines malos creatores esse fegetis, quam per eorum operam uideo exortam. Sicut nec Iacob creator coloru in pecoribus fuit, quia bibentibus in coceptu matribus uariatas uirgas quas intuerent apposuit. Sed nec ipsa pecudes creatrices fuerunt uarietatis prolis suae, quia inhæserat animae illaru discolor phantasia ex cotuitu uariaru uirgarum per oculos impressa: quae non

1. Cor. 5
2. Sen. dist. 7
ca. sicut ergo

Exod. 7 & 8

nō potuit nisi corpus quod sic affecto spiritu animabat ex cōpassione cōmixtionis afficere, unde teneris fœtuū primordijs colore tenus aspergeretur. Vt enim sic ex semetipsis afficiant, uel anima ex corpore uel corpus ex anima, cōgruētē rationis id faciunt, quæ incōmutabiliter uiuunt in ipsa summa dei sapiētia: quæ nulla spacia locorū capiunt, & cū ipsa sit incōmutabilis, nihil eorum quæ cōmutabiliter sunt deserit, quia nihil eorū nisi per ipsam creatū est. Vt enim de pecoribus nō uirgæ sed pecora nascerent, fecit hoc incōmutabilis & inuisibilis ratio sapiētiae dei, per quem creata sunt omnia. Vt autē de uarietate uirgarū, pecorū conceptorū color aliquid duceret: fecit hoc anima grauidę pecudis per oculos affecta forinsecus, & interius secū p suo modulo formādī regulā trahēs, quā de intima potentia sui creatoris accepit. Sed quāta sit uis animæ ad afficiendā atq; mutādā materiā corporalē, cum tamen creatrix corporis dici nō possit: quia omnis causa mutabilis sensibilisq; substātie, omnisq; modus & numerus & pondus eius unde efficit ut sit, & natura ita uel ita sit, ab intelligibili & incōmutabili uita, quæ super omnia est, existit, & puenit usq; ad extrema atq; terrena: multus sermo est, neq; nūc necessarius. Verū propterea factū iacob de pecorib. cōmemorandū arbitratus sum, ut intelligeret si homo qui uirgas illas sic posuit, dici non potest, creator colorum in agnis & hædis: nec ipsa matrū animæ, quæ conceptā per oculos corporis phātasiā uarietatis, seminib. carne cōceptis, quantū natura passa est, asperferūt: multo minus dici posse ranarū serpentiumq; creatores angelos malos, per quos magi Pharaonis tunc illa fecerunt. Aliud est enim ex intimo ac summo causarū cardine condere atq; administrare creaturā, q̄ qui facit, solus creator est deus. Aliud autē p distributis ab illo uirib. & facultatib. aliquā operationem forinsecus admouere, ut tūc uel tūc, sic uel sic exeat quod creatur. Ista quippe originaliter ac primordialiter in quadā textura elementorum cuncta iā creata sunt, sed acceptis opportunitatib. prodeunt. Nā sicut matres grauidæ sunt fœtib. sic ipse mundus grauidus est causis nascentium: quę in illo nō creant, nisi ab illa summa essentia, ubi nec oriū, nec moritur aliquid, nec incipit esse, nec desinit. Adhibere autē forinsecus accidētes causas, quæ tamen nō sunt naturales, tamē secundum naturā adhibent, ut ea quæ secreto naturæ sinu abdita cōtinent, erumpāt & foris creentur quodāmodo explicādo mēsuras & numeros, & pōdera sua quæ in occulto acceperunt ab illo, qui omnia in mēsurā & numero & pōdere disposuit, non solum mali angeli, sed etiā mali homines possunt, sicut exēplo agriculturę supra docui. Sed ne de animalib. quasi diuersa ratio moueat, q̄ habent spiritū uitæ cū sensu appetēdi quæ secundum naturā sunt uitandiq; cōtraria: etiā hoc est uidere, q̄ multi homines nouerūt, ex quibus herbis, aut carnibus, aut quaruncunq; rerū quibuslibet succis aut humoribus, uel ita positis, uel ita obrutis, uel ita cōtritis, uel ita cōmixtis, quę animaliana scilicet

Causa originis omnium a deo. Ca. I. X

soleat, quorū se quis tā demēs audeat dicere creatorem? Quid ergo mirum si quēadmodum potest nosse quilibet nequissimus homo, unde illi uel illi uermes muscæq; nascant: ita mali angeli p subtilitate sui sensus in occultiorib. elementorū seminib. norunt, unde ranæ serpētesq; nascant, & hæc per certas & notas temperationū opportunitates occultis motibus adhibēda faciūt creati, nō creāt sed illa homines quæ solent ab hominib. fieri, nō mirant. Quod si quisq; celeritates in cremetorum forte mirat, q̄ illa animātia tam cito facta sunt: attendat, quēadmodum & ista pro modulo facultatis humanæ ab hominib. procurent. Vnde em̄ fit ut eadē corpora citius uermescāt æstate q̄ hyeme, citius in calidioribus, q̄ in frigidiorib. locis: Sed hæc ab hominib. tanto difficilius adhibent, quanto defunt sensuū subtilitates, & corporū mobilitates in mēbris terrenis & pigris. Vnde qualibuscunq; angelis uicinas causas ab elementis cōtrahere, quāto facilius est, tāto mirabiliores in huiusmodi operib. eorū existunt celeritates: sed non est creator, nisi q̄ principaliter ista format. Nec quisq; hoc potest nisi ille penes quē primitus sunt omnium quæ sunt mēsuræ, numeri, & pōdera: & ipse est unus creator deus, ex cuius ineffabili potētatu fit etiā ut quod possent hi angeli si permitterentur, ideo nō possint, quia nō permittunt. Neq; em̄ occurrit alia ratio, cur nō potuerint facere minutissimas muscas qui ranas serpentesq; fecerūt, nisi quia maior aderat dominatio phibendi p spiritū sanctū, qd̄ etiā ipsi magi cōfessi sunt, dicentes: Dignus dei est hic. Quid autē possint per naturā, nec possint per prohibitionē, & quid per ipsius naturæ suę conditionē facere nō sinant, homini explorare difficile est, imō uero impossibile, nisi per illud donū dei, quod Apostolus cōmemorat dicēs: Alij dijudicatio spiritūū. Nouimus enim hominē posse ambulare, & nequaquā hoc posse si non permittat: uolare autē nō posse etiā si permittatur. Sic & illi angeli quādā possunt facere si permittantur ab angelis potētiorib. ex imperio dei: quędā uero nō possunt, etiā si ab eis permittant: quia ille non permittit, a quo illis est talis naturæ modus, q̄ etiā per angelos suos, & illa plerūq; nō permittit, quæ cōcessit ut possint. Exceptis igitur illis, quę uisitatissimo trāscursu tēporum in rerū naturæ ordine corporaliter fiūt, sicuti sunt ortus occasusq; syderum, generationes & mortes animalū, seminū & germinum innumerabiles diuersitates, nebulę & nubes, niues & pluuia, fulgura & tonitrua, fulmina & gradines, uētī & ignes, frigus & estus, & omnia talia: Exceptis etiā illis quę in eodē ordine rara sunt, sicut defectus luminū, & species inusitatae syderū, & monstra, & terramotus, & similia. Exceptis ergo istis omnibus, quorū quidem prima & summa causa nō est nisi uoluntas dei: Vnde & in Psalmo, cū quādā huius generis essent cōmemorata: Ignis, grando, nix, glaciēs, spiritus temporatis, ne quis ea uel fortuitu, uel causis tantūmodo corporalibus, uel etiā spiritalibus, tamen præter uoluntatē dei existētib. agi crederet, cōtinuo subiicit

2. sent. dist. 8 cap. 114

2. sent. dist. 8 cap. 114

Exod. 8

1. Cor. 11

Psal. 144

subiecit, quæ faciūt uerbū eius. Sed his, ut dicere cōperā, exceptis, alia sunt illa, quę quāuis ex eadē materia corporali, ad aliquid tamen diuinitus annūciandū nostris sensib. admouent, quæ pprie miracula & signa dicunt, nec in omnibus quæ nobis a dño deo annūciant, ipsius dei persona suscipitur. Cū autē suscipit, aliquādo in angelo demonstratur, aliquādo in ea specie, quæ nō est qd̄ angelus, quāuis per angelū disposita ministret. Rursus cū in ea specie suscipit, quæ nō est quod angelus, aliquādo iam erat ipsum corpus, & ad hoc demonstrandū in aliquā mutationē assumitur: aliquādo ad hoc exorit, & re peracta rursus absumit: sicut etiā cū homines annūciant, aliquādo ex sua persona uerba dei loquuntur, sicuti cū præmittit, Dixit dñs: aut, hæc dicit dñs: aut tale aliquid: aliquādo autē nihil tale præmittentes, ipsam dei personam in se suscipiūt, sicuti est: Intellectū tibi dabo, & cōstituā te in uia hac qua ingrediēris. Sic non solū in dictis, uerum etiā in factis, dei persona significāda imponit Prophetę, ut eā gerat in ministerio prophetię: sicut eius personā gerebat qui uestimentū suū diuisit in duodecim partes, & ex eis decē seruo regis Salomonis dedit, regi futuro Israel: Aliquādo etiā res quę nō erat qd̄ Propheta, & erat iā in terrenis rebus in huiusmodi significatiōe assumpta est: sicut somnio uisō iacob euigilans fecit de lapide, quē dormiēs habebat ad caput: Aliquādo ad hoc fit eadē species, uel aliquātulū mēsurā, sicut potuit serpēs ill e æneus exaltatus in eremo, sicut possunt & liter æ, uel peracto ministerio trāsitura, sicut panis ad hoc factus in accipiēdo sacramēto consumi. Sed quia hæc hominib. nota sunt, quia per homines fiunt, honorē tāquam religiosa possunt habere, stuporē tanq; mira nō possunt. Itaq; illa quę per angelos fiūt, quo difficiliora & ignotiora, eo mirabiliora sunt nobis: illis autē tanq; suæ actiones notę atq; faciles. Loquitur ex persona dei angeli hominī, dicēs: Ego sum deus Abrahā, & deus Isāac, & deus iacob: cū scriptura prædixisset, Visus est ei angelus dñi: Loquitur & homo ex persona dñi, dicēs: Audi populus meus, & loquar tibi Israel, & testificabor tibi: deus deus tuus ego sum. Assumpta est uirga ad significatiōnem, & in serpentē angelica facultate mutata est. Quæ facultas cū desit hominī, assumptus est tamē & ab homine lapis ad talē aliquā significatiōnē. Inter factū angeli & factū hominis plurimū distat: illud & mirandū & intelligendū est, hoc autē tantūmodo intelligendū. Quod ex utroq; intelligit, fortassis unū est: at illa ex quibus intelligit, diuersa sunt, tanquā si nomē dñi & auro & atramēto scribatur. Illud est preciosius, illud uilius: quod tamen in utroq; significat id ipsum est. Et quāuis idē significauerit, ex uirga Moyli serpens, quod lapis iacob, melius tamē aliquid lapis iacob, q̄ serpentes magorū. Nā sicut unctio lapidis Christū in carne, in qua unctus est oleo exultationis præ participibus suis: ita uirga Moyli conuersa in serpentē, ipsum Christū factū obediētē usq; ad mortē crucis: Vnde ait: Sicut exaltauit Moyse serpentē in deser

Aug. 10. 3

to, sic oportet exaltari filiū hominis, ut omnis qui credit in ipso, nō pereat, sed habeat uitā æternam. Sicut intuētēs illū serpētem exaltatū in eremo, serpentū moribus nō peribant. Vetus enim homo noster cōfixus est cruci cū illo, ut euacuaret corpus peccati. Per serpentem enim intelligit mors, quæ facta est a serpēte in paradiso, modo locutiōnis per efficientē id quod efficit demonstrāte. Ergo uirga in serpentē, Christus in mortē: & serpēs rursus in uirgā, Christus in resurrectionem totus cū corpore suo quod est ecclesia, quod in finē tēporis erit, quē serpētis cauda significat quā Moyses tenuit ut rediret in uirgā. Serpētes autē magorum tanquā mortui seculi, nisi credētes in Christū tanquā deuorati in corpus eius intrauerint, resurgere in illo nō poterūt. Lapis ergo iacob, ut dixi, melius aliquid significauit q̄ serpētes magorū: at enim factū magorū multo mirabilius. Verū hæc nō ita præiudicat rebus intelligēdis, tanquā si hominis nomē scribat auro, & dei atramēto. Illas etiā nubes & ignes quomodo fecerint uel assumpserint angeli ad significandū qd̄ annūciabant, etiā si dñs uel spiritū sanctus illis corporalibus formis ostēdebat, quis nouit hominū: sicut infantes non nouerūt quod in altari ponit, & peracta pietatis celebratione cōsumit, unde uel quomodo conficiatur, unde in usum religionis assumat. Et si nunquā discant experimēto uel suo uel aliorū, & nunquā illam speciē rerū uideant, nisi inter celebrationes sacramentorū cum offerit & datur, dicaturq; illis autoritate grauissima, cuius corpus & sanguis sit, nihil aliud credēt, nisi omnino in illa specie dominū oculis apparuisse mortalū, & de latere tali percusso, liquorē illū omnino fluxisse. Mihi autē omnino utile est, ut meminerim uiriū mearum fratresq; meos admoneā, ut & ipsi meminerint suarum, ne ultra q̄ tutū est humana progrediat infirmitas. Quemadmodū enim hæc faciāt angeli, uel potius deus quemadmodū hæc faciat per angelos suos, & quantū fieri uelit etiā per angelos malos, siue sinēdo, siue cogēdo, ex occulta sede altissimi imperij sui, nec oculorum acie penetrare, nec fiducia ratiōis enucleare, nec proeuctu mentis cōprehendere ualeo, ut tam certus hinc loquar ad omnia quæ requiri de his rebus possunt, q̄ si essem angelus, aut Propheta, aut Apostolus. Cogitatiōes em̄ mortalū timidæ & incertæ prouidentiaē nostræ: Corpus em̄ quod corrūpitur, aggrauat animā, & deprimat terrena inhabitatio sensum multa cogitantē. Et difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in pspectu sunt, inuenimus cū labore: quæ in cœlis sunt autē, quis inuestigabit? Sed quia sequit & dicit: Sensum autē tuū quis sciet, nisi tu dederis sapientiā, & miseris spiritū sanctum tuum de altissimis: quę in cœlis sunt quidem, non inuestigamus, quo rerū genere & corpora angelica secūdū propriā dignitatē, & eorū quādā corporalis actio cōtinetur: secundū spiritum tamē dei missum nobis de altissimis, & impartitā eius grātiā mentibus nostris, audeo fiducialiter dicere, nec deū patrē, nec uerbū eius, nec spiritum eius, quod deus unus est,

Synecdoche

Eucharistia

Sap. 9

2. sent. dist. 8 cap. ceterum

per

Essentia dei nū
quam per se ap
paruit. XI

per id quod est, atq; id ipsum est, ullo modo esse
mutabile ac p hoc multo minus esse uisibile: quo
niā sunt quædā quāuis mutabilia, nō tamen uisibi
lia, sicut nostrę cogitatioes, & memorię, & uolūta
tes & om̄is incorporea creatura. Visibile aut̄ quic
quā nō est, qd̄ nō sit mutabile. Quapropter sub
stantia, uel si melius dicit̄ essentia dei, ubi p modu
lo nostro ex quātulacūq; particula intelligim⁹ pa
trē & filiū & sp̄m̄ sanctū, quādo quidē nullo modo
mutabilis est, nullo modo potest ipsa per semetip
sam esse uisibilis. Proinde illa om̄ia quę patrib. uis
sa sunt, cū deus illis secundū suā dispensationē tē
porib. cōgruā presentaret, per creaturā facta esse
manifestū est. Et si nos latet quō ea ministris ange
lis fecerit, per angelos tñ esse facta, non ex nostro
sensu dicimus, ne cuiquā uideamur plus sapere, q̄
oportet sapere, sed sapiamus ad tēperantiā, sicut
deus nobis partitus est mēsurā fidei, sed credimus,
propter qd̄ & loquimur. Extat̄ em̄ autoritas diuini
narū scripturarū, unde mēs nostra deuiare nō de
bet, nec relicto solidamēto diuini eloquiū, per sus
pitionū suarū abrupta præcipitari, ubi nec sensus
corporis regit, nec p̄spicua ratio ueritatis elucet.

Hebr. 1 Apertissime quippe scriptū est in epistola ad He
braeos, cū dispēsatio noui Testamētī à dispēsatio
ne ueteris testamētī secundū cōgruentiā seculorū
ac tēporū distinguere, non tantū illa uisibilia, sed
ipsum etiā sermonē per angelos factū. Sic em̄ di
cit: Ad quem autē angelorū dixit aliquādo, Sede
ad dexterā meā, quousq; ponā inimicos tuos sca
bellū pedū duorū: Nōne om̄es sunt ministri spi
ritus ad ministratiōē missi, ppter eos qui futuri
sunt hæreditate possidere salutē? Hinc ostēdit il
la omnia nō solū per angelos facta, sed etiā ppter
nos facta: id est, propter populū dei, cui promittit̄
hæreditas uitæ æternæ. Sicut ad Corinthios etiā
scriptū est: Omnia hæc in figura cōtingebāt illis,
scripta sunt autē ad correptionē nostrā, in quos fi
nis seculorū obuēnit. Deinde quā tūc per angelos,
nūc autē per filiū sermo factus est, cōsequēter aper
teq; demōstrans: Propterea, inquit, abundanti⁹ o
portet attendere nos ea quę audiui⁹, ne forte de
fluamus: si enim qui per angelos dictus est, sermo
factus est firmus, & om̄is præuaricatiō & inobe
diētia iustam accepit mercedis retributionē, quo
modo nos effugiemus tantā negligētes salutē? Et
quasi quererēs quā salutē, ut ostēderet se de nouo
testamēto iā dicere, id est sermone qui nō per an
gelos, sed per dñm factus est: Quę cū initiū acce
pisset, inquit, ut enarraret per dñm, ab ihs qui au
dierūt in nos cōfirmata est, cōtestante deo signis
& portētis, & uarijs uirtutibus, & sp̄m̄ sancti diuini
sibi secundū suā uoluntatē. Sed ait aliquis, cur
ergo scriptū est, Dixit dñs ad Moysen: & nō poti⁹
us, Dixit angelus ad Moysen? Quia cū uerba iudi
cis præco pronūciat, nō scribit̄ in gestis, ille præco
dixit, sed ille iudex: sic etiā loquente Propheta fan
cto, etsi dicamus, Propheta dixit, nihil aliud q̄ do
minū dixisse intelligi uolumus. Et si dicamus, dñs
dixit, Prophetā nō subtrahimus, sed quis per eū di
xerit admonemus. Et illa quidem scriptura sape

aperit angelū esse dñm, quo loquēte idētidē dici
tur, dñs dixit, sicut iā demonstrauimus. Sed ppter
eos, qui cū scriptura illc angelū nominat, ipsum
per seipsum filiū dei uolunt intelligi, quia propter
annūciationē paternæ ac suæ uolūtatis à Prophe
ta dictus est angelus: propterea uolui ex hac epi
stola manifesti⁹ testimoniū dare, ubi nō dictū est,
per angelū, sed per angelos. Nam & Stephanus in
Actibus apostolorū eo more narrat hæc, quo etiā
in libris ueteribus cōscripta sunt, Viri fratres & pa
tres audite, inquit: deus glorię apparuit Abraham
patri nostro, cum esset in Mesopotamia. Ne quis
autē arbitraret̄ tūc deū glorię, per id quod in seip
so est, cuiusquā oculis apparuisse mortaliū, in con
sequētibus dicit, q̄ Moysi angelus apparuerit. Fu
git, inquit, Moyses in uerbo isto, & factus est inq
linus in terra Madian, ubi genuit filios duos. Et cō
pletis illc xl. annis apparuit illi in deserto montis
Sina angelus dñi in flamma ignis in rubo, Moyses
autē uidēs, mirabat̄ uisum. Qui cū accederet con
siderare, facta est uox dñi dicēs: Ego sum deus pa
trū tuorū, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Ia
cob. Tremefactus autē Moyses, non audebat cōsi
derare. Dixitq; illi dñs: Solue calciām̄ tuam pedū
tuorū, &c. Hic certe & angelū & dominum dicit,
eundemq; deū Abraham, & deum Isaac, & deū Ia
cob sicut in Genesi scriptū est. An forte quisquā
dicturus est, q̄ Moysi per angelū apparuit domi
nus, Abraham uero per seipsum? At hoc à Stepha
no nō queramus, ipsum librū unde Stephanus ista
narrat, interrogemus. Nunquid enim quia scri
ptum est, Et dixit dñs deus ad Abraham, Et paulo
post: Et uisus est dñs deus Abraham: propterea ista
nō per angelos facta sunt, cū alio loco similiter di
cat, Uisus est autē ei deus ad ilicē Mambra, sedenti
ad ostiū tabernaculi sui meridie. Et tamen conse
quēter adiungit, Respiciēs autē oculis suis uidit,
& ecce tres uiri stabāt propter eū, de quibus iā di
ximus. Quomodo em̄ poterūt isti, qui uel à uerbis
ad intellectū nolunt assurgere, uel facile se ab in
tellectu in uerba præcipitant, quomodo poterūt
explicare uisum esse deum in uiris tribus, nisi eos,
sicut etiā cōsequētia docent, angelos fuisse fateā
tur? An quia non dictū est: Angelus ei loquutus
est uel apparuit, propterea dicere audebūt, Moy
si quidē illā uisionē ac uocem per angelū factam,
quia ita scriptū est, Abraham autē quia cōmemora
tio angeli non est facta, per substantiā suā deū ap
paruisse atq; sonuisse? Quid qd̄ nec apud Abrahā
de angelo tacitū est? Nam ita legit̄, cum immolan
dus filius eius præcipere, Et factū est post hæc uer
ba, tētauit deus Abrahā, & dixit ad eū, Abraham
Abraham. Et ille dixit: Ecce ego. Et dixit ei: Acci
pe filiū tuum dilectū, quem diligis Isaac, & uade in
terrā excelsum, & offer eum ibi holocaustū super
unū mōtium quē tibi dixerō. Certe hic deus, non
angelus cōmemoratus est. Paulo post uero ita se
habet scriptura, Extendens autem Abraham ma
num suā, sumpsit gladiū, uolens occidere filiū suū.
Et uocauit eum angelus dñi de cœlo, & dixit ei:
Abrahā Abraham. Et dixit: Ecce ego. Et dixit: Ne
injicias

injicias manū tuā super puerū, neq; facias ei quic
quā. Quid ad hoc respondet? an dicturi sunt deū
iussisse ut occideretur Isaac, & angelū prohibuisse.
Porro ipsum patrē aduersum dei præceptū, qui
iusserat ut occideret, obtēperasse angelo ut parce
rer: Ridēdus & abiectū hic sensus est. Sed neq;
huic tam crasso & abiecto ullū locū scriptura esse
permittit, cōtinuo subiungens, Nunc em̄ cogno
ui quia times deū tuū, & nō peperisti filio tuo di
lecto propter me. Quid est propter me, nisi ppter
eū qui occidi iusserat? Idē igitur deus Abraham qui
angelus, an poti⁹ per angelū deus? Accipe sequē
tia. Certe iam hic angelus manifestissime expres
sus est, attende tamen quid cōtextatur: Respiciens
Abrahā oculis suis uidit, & ecce aries unus tene
bat̄ in arbore sabei cornibus, & abiit Abraham,
& accepit arietē, & obtulit eū holocaustū p Isaac
filio suo. Et cognominauit Abrahā nomē loci il
lius: Dñs uidit, ut dicant hodie q̄ in monte domi
nus uisus est: sicut paulo ante quod dixit deus per
angelū. Nūc enim cognoui quia times deum: non
quia tūc deus cognouisse intelligendus est, sed
q̄ gisse, ut per deū ipse Abrahā cognosceret quan
tas haberet uires cordis ad obediēdū deo usq; ad
immolationē unici filij: illo modo locutionis quo
significatur per efficientē id quod efficit, sicut di
citur frigus pigrum, quod pigros facit: ut ideo cō
gnouisse dicere, quia ipsum Abrahā cognosce
re fecerat, quem poterat latere fidei suæ firmitas,
nisi tali experimēto probaret̄. Ita & hic cognomi
nauit Abraham nomē loci illius, Dñs uidit: id est
quod uideri se fecit. Nā continuo secutus ait: Ut
dicat hodie q̄ in mōte dominus uisus est. Ecce i
dē angelus, dñs dicit: quare nisi quia per angelum
dñs: iam uero in eo quod sequit̄, prophetice om
nino loquitur angelus, & prorsus aperit qd̄ per an
gelū deus loquatur. Et uocauit, inquit, angelus do
mini Abrahā iterū de cœlo, dicens: Per me iurau
i dicit dñs, pro eo q̄ fecisti hoc uerbū, & nō peper
isti filio tuo dilecto propter me, &c. Hæc certe
uerba ut dicat ille per quē loquit̄ dñs, Hæc dicit
dominus, etiam Prophetæ solent habere. An fili
us dei de patre ait: Dicit dominus, & ipse est ille
angelus patris? Quid ergo de illis trib. uiris, nō
ne respiciūt quomodo urgeantur, qui uisi sunt A
brahā, cum prædictum esset, uisus est ei dñs: An
quia uiri dicti sunt, non erāt angeli? Danielē legāt
dicentem: Ecce uir Gabriel. Sed quid ultra differi
mus ora eorū euidentissimo atq; grauissimo alio
documentō oppilare, ubi nō angelus singulariter,
nec uiri pluraliter, sed omnino angeli dicunt̄: per
quos sermo non quilibet factus, sed lex ipsa data
manifestissime ostendit̄, quā certe nullus fidelū
dubitat deū dedisse Moysi ad subiugandū popu
lum Israel, sed tamē per angelos datam. Ita Stepha
nus loquit̄: Dura ceruice, inquit, & nō circumcisi
corde & auribus, uos semper spiritui sancto restiti
stis, sicut & patres uestri. Quem Prophetarū non
persecuti sunt patres uestri: Et occiderūt eos, qui
prænuñciabāt de aduētū iusti, cuius nūc uos prodi
tores & interfectores iustis, qui accepistis legem

in edictis angelorū, nec custodistis. Quid hoc eui
denti⁹, quid tāta autoritate robustius? In edictis
quidē angelorū lex illi populo data est, sed dñi Ie
su Christi per eam disponebat & prænuñciabat̄ ad
uentus. Et ipse tāquā uerbū dei miro & ineffabili
modo erat in angelis, in quorū edictis lex ipsa da
batur. Vnde dicit in Euāgelio: Si crederetis Moy
si, crederetis & mihi, de me em̄ ille scripsit. Per an
gelos ergo tunc dñs loquebatur, per angelos fili
us dei, mediator dei & hominum futurus ex semi
ne Abraham suū disponebat aduentū, ut inueniret
a quibus reciperet̄ confitētes reos, quos lex non
impleta fecerat trāsgressores. Vnde & Apostolus
ad Galatas dicit: Quid ergo lex? Trāsgressionis
gratia posita est, donec ueniret semē cui promissū
est, disposita per angelos in manu mediato
ris: hoc est disposita per angelos in manu sua. Nō
em̄ natus est per cōditionē, sed per potestātē. Qd̄
autē non aliquē ex angelis dicit mediatorē, sed ip
sum dominū Iesum Christū, inquantū homo fieri
dignatus est, habes alio loco. Vnus, inquit deus,
& unus mediator dei & hominū, homo Christus
Iesus. Hinc illud Pascha in interfectiōe agni: hinc
illa omnia quę de Christo uēturo in carne atq; pas
suro, sed & resurrecturo in lege figurant̄, quæ da
ta est in edictis angelorū, donec ueniret semē, dis
posita per angelos in manu mediatoris. In quibus
angelis erat utiq; & pater & filius & sp̄m̄ sanctus:
& aliquādo pater, aliquādo filius, aliquādo sp̄m̄
sanctus, aliqñ sine ulla distinctione personę deus
per illos figurabat̄, etsi uisibilibus & sensibilibus
formis apparens, per creaturā tamen suā, non per
substantiā suā, cui uidentæ corda mundantur per
hæc omnia quæ oculis uident̄, & auribus audiuntur.
Sed iam satis, quantū existimo, pro captu no
stro disputatū & demonstratū est, quod in hoc li
bro susceperamus ostēdere: cōstititq; & probabili
tate rationis quantū homo uel potius quantū ego
potui, & firmitate autoritatis quantum de scriptu
ris sanctis diuina eloquia patuerūt, q̄ antiquis pa
tribus nostris ante incarnationē Saluatoris, cum
deus apparere dicebat̄, uoces illæ ac species cor
porales per angelos factæ sunt: siue ipsis loquēti
bus uel agētib. aliquid ex persona dei, sicut etiam
Prophetas solere ostēdimus: siue assumētibus ex
creatura quod ipsi nō essent, ubi deus figurate de
mōstraret̄ hominib. Quod genus significationū
nec Prophetas omisisse multis exēplis docet scri
ptura. Superest igit̄ iam ut uideamus cum & nato
per uirginē domino, & corporali specie sicut co
lumba descēdente spiritui sancto, uisusq; igneis lin
guis, sonitu factō de cœlo die Pentecostes post a
scensionē dñi, nō ipsum dei uerbū per substantiā
suā, quia patri æquale atq; coæternū est, nec spiri
tus patris & filij per suā substantiā, qua & ipse u
triq; equalis atq; coeternus est, sed utiq; per crea
turā, quę illis modis formari & existere potuit cor
poreis atq; mortalib. sensibus apparuerit, quid in
ter illas demōstratiōes & has proprietates filij dei
& sp̄m̄ sanctū, quāuis per creaturā uisibilem factas
interit, qd̄ alio uolumine commodius ordiemur.

D. AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. IIII.

Prohemium. Scire deum felicitas est

CIENTIAM terrestriū celestiumq; rerū magni aestimare solet genus hu manū, in quo pfecto meliores sunt qui huic scientiæ preponūt nosse se metipfos: laudabiliorq; est animus,

cui nota est uel infirmitas sua, q; qui ea non respecta, uias syderū scrutatur etiā cogniturus, aut qui iam cognitās tenet, ignorās ipse qua uia ingredia tur ad salutē ac firmitatē suam. Qui uero iam euigilauit in deum, spiritus sancti calore excitatus, atq; in eius amore coram se uiluit, ad eumq; intrare uolens nec ualens, eoq; sibi lucente attendit in se, inuenitq; se, suamq; aegritudinē illius mundicię cōtēperari nō posse cognouit, flere dulce habet, eumq; deprecari, ut etiā atq; etiam misereatur donec exuat totam miserā, & precari cum fiducia, iam accepto gratuito pignore salutis, per eius unicum Saluatorē hominis & illuminatorē: hunc ita agentē & dolentē, scientiā non inflat, quia charitas ædificat: præposuit enim scientiā scientiæ, præposuit scire infirmitatē suam, magis q; scire mundi mœnia, fundamenta terrarū, & fastigia cœlorum: & hęc apponendo scientiā, apposuit dolorē. Dolorē peregrinationis suę ex desiderio patrię suę, & cōditoris eius beati dei sui. In hoc genere hominum, in familiā Christi tuī dñe deus meus, si inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere hominibus, qui non esuriunt & sitiunt iustitiā, sed satiati sunt & abūdant. Satiati autem illos phātsma eorū, nō ueritas tua, quā repellēdo resiliunt, & in suā uanitatē cadunt. Ego certe sentio q; multa figmenta pariat cor humanū. Et quid est cor meū, nisi cor humanū? Sed hoc oro deum cor dis mei, ut nihil ex eis figmētis pro solido uero eructē in has literas, sed inde ueniat in eas quicquid per me uenire potuerit, unde mihi, q; uis proiecto a facie oculorū suorū, & de longinquo redire conanti, per uiam quam strauit humanitati diuinitas unigeniti sui, aura ueritatis eius aspergitur. Quam intantū licet mutabilis haurio, inquantū in ea nihil mutabile uideo, nec locis & tēporib; sicut corpora, nec solis tēporibus & quasi locis, sicut spiritū nostrorū cogitationes: nec solis tēporibus, & nulla uel imagine locorū, sicut quādā nostrarum mētū ratiocinatiōes. Omnino enim dei essentia, qua est, nihil mutabile habet, nec in æternitate, nec in ueritate, nec in uolūtate: quia æterna ibi est ueritas, & æterna charitas: & uera ibi est charitas, uera æternitas: & chara ibi est æternitas, & chara ueritas. Sed quoniā exulauimus ab incōmutabili gaudio, nec tamē inde præcisi atq; abrupti sumus, ut nō etiā in istis mutabilib; & tēporalib; æternitatē, ueritatē, beatitudinē quæreremus: nec mori enim, nec falli, nec perturbari uolumus: missa sunt nobis diuinitus uisa congrua peregrinatio ni nostre, quibus admoneremur, nō hic esse quod querimus, sed illuc ad ipsa esse redeūdū, unde nisi pederemus, hic ea nō quæreremus. Ac primū no-

Per agnitionē infirmitatis nostrę perficimur. Cap. I

bis persuadendū fuit, quantū nos diligeret deus, ne desperatiōe nō auderemus erigi in eū. Quales autē dilexerit, ostēdi oportebat, ne tanquā de meritis nostris superbiētes, magis ab eo resiliemus, & in nostra fortitudine magis deficeremus: ac per hoc egit nobiscū, ut per eius fortitudinem potius pfereremus, atq; ita in infirmitate humilitatis, perficeret uirtus charitatis. Hoc significat in Psalmo, ubi ait: Pluuiā uoluntariā segregās deus hereditati tuę, & infirmata est, tu uero perfecisti eā. Pluuiā quippe uoluntariā nō nisi gratiā uult intelligi, nō meritis redditā, sed gratis datā, unde & gratia nominat. Dedit enim eā, non quia digni eramus, sed quia uoluit. Hoc cognoscētes, nō fidentes in nobis erimus, & hoc est infirmari. Ipse uero perficit nos, qui etiā Paulo apostolo dixit: Sufficit tibi gratia mea: nam uirtus in infirmitate perficit. Persuadendū ergo erat homini quantū nos dilexerit deus, & quales dilexerit. Quantū, ne desperaremus: quales, ne supbiremus. Hęc locū Apostolus per necessariū sic explicat: Cōmendat autē, inquit, suā charitatē deus in nobis, quoniā cū adhuc peccatores essemus, Christus p nobis mortuus est, multo magis iustificati, nūc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cū inimici essemus, recōciliati sumus deo per mortem filij eius: multo magis recōciliati salui erimus in uita ipsius. Itē aliō loco: Quid ergo, inquit, dicemus ad hęc? Si deus pro nobis, quis cōtra nos, qui proprio filio nō percipit, sed pro nobis omnib; tradidit illū? Quō nō & cū illo nobis omnia donauit? Quod autē factū nobis annunciat, hoc futurū ostēdebat & anti quis iustis, ut per eandem fidem etiā ipsi humiliati infirmarentur, & infirmati perficerent. Quia igitur unum uerbū dei est, per quod facta sunt omnia, quod est incōmutabilis ueritas, ubi principaliter atq; incōmutabiliter sunt omnia simul, nō solum quę nūc sunt in hac uniuersa creatura, uerū etiā quę fuerūt, & quę futura sunt. Vbi autē nec fuerūt, nec futura sunt, sed tantūmodo sunt, & omnia uita sunt, & omnia unum sunt, & magis unum est, & una uita est. Sic enim omnia per ipsum facta sunt, ut quicquid factū est in his, in illo uita sit, & facta nō sit: quia in principio non factum est uerbum, sed erat uerbū apud deū, & deus erat uerbū, & omnia per ipsum facta sunt: nec per ipsum omnia facta essent, nisi ipsum esset ante omnia, factūq; nō esset. In ijs autē quę per ipsum facta sunt, etiam corpus quod uita nō est, per ipsum non fieret, nisi in illo antequā fieret uita esset. Quod em̄ factū est, iam in illo uita erat, & nō qualiscūq; uita: nā & anima uita est corporis, sed & hęc facta est, quia mutabilis est: & per quid facta est, nisi per dei uerbū incōmutabile? Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil: quod ergo factū est, iam in illo uita erat, & nō qualiscūq; uita, sed uita erat lux hominū, lux utiq; rationaliū mentiū, per quas homines a pecorib; differūt: & ideo sūt homines. Nō ergo lux corporea, quę lux est carniū, siue de cœlo fulgeat, siue terrenis ignibus accendat, nec humanarū tantū carniū, sed etiam beluarū, & usq; ad

Psal. 67

2. Cor. 11

Rom. 1

Rom. 1

Doppi ad summa concensus Argente. III

ad minūtissimos quosq; uermiculos. Omnia em̄ hęc uident istā lucē: at illa uita lux hominum erat, nec longe posita ab unoquoq; nostrū. In illa enim uiuimus & mouemur & sumus. Sed lux in tenebris lucet, & tenebrę eā non cōprehenderūt. Tenebrę autē sunt stultę mētes hominū, praua cupiditate atq; infidelitate cæcata. Has ut curaret atq; sanaret uerbū, per quod facta sunt omnia, caro factū est, & habitauit in nobis. Illuminatio quippe nostra participatio uerbi dei est, illius scilicet uitę quę lux est hominū. Huic autē participationi prorsus inhabiles, & minus idonei eramus, propter im mundiciā peccatorū. Mūdandū ergo eramus. Porro iniquorū & superbiorum una mundatio est sanguis iusti, & humilitas dei: ut ad cōtemplandū deū quod natura nō sumus, per eū mundaremur, factū quod natura sumus, & quod peccato non sumus. Deus enim natura nō sumus, homines natura sumus, iusti peccato nō sumus. Deus itaq; factus homo iustus, intercessit deo pro homine peccatore. Non enim congruit peccator iusto, sed congruit homini homo. Aditūgens ergo nobis similitudinē humanitatis suę, abtulit similitudinē iniquitatis nostrę. Et factus particeps mortalitatis nostrę, fecit nos participes diuinitatis suę. Merito quippe mors peccatoris ueniens ex dānationis necessitate, soluta est per mortē iusti uenientē ex misericordia uolūtate, dum simplū eius cōgruit duplo nostro. Hęc enim cōgruētia, siue cōuenientia, uel cōcinētia, uel cōsonantia, uel si quid cōmodius dicitur, quod est unū ad duo, in omni cōpaginatione, uel si melius dicit cōaptatione creaturę, ualeat plurimū. Hęc em̄ cōaptationē, sicut mihi nūc occurrit, dicere uolui, quā Græci ἀρμονίαν uocant. Neq; nūc locus est ut ostendā quantū ualeat cōsonantia simpli ad duplum, quę maxima in nobis reperit, ut sit nobis insita naturaliter: a quo utiq; nisi ab eo qui nos creauit, ut nec imperiti possint eā nō sentire, siue ipsi cantātes, siue alios audiētes: per hanc quippe uoces acutiōres grauiōresq; cōcordāt, ita ut quisquis ab ea dissonuerit, nō scientiā, cuius expertes sunt plurimi, sed ipsum sensum auditus nostri uehemēter offendat. Sed hoc ut demōstret, lōgo sermone opus est: ipsis autē auribus exhiberi potest ab eo quod nouit in regulari monochordo. Verū quod instat impræsentia quantū donat deus, edisserendū est, quēadmodū simplū domini & saluatoris nostri Iesu Christi, duplo nostro congruat & quodāmodo concinat ad salutē. Nos certe, qd nemo Christianus ambigit, & anima & corpore mortui sumus, anima propter peccatum, corpore propter pœnā peccati, ac per hoc & corpore propter peccatū. Vtriq; autē rei nostrę, id est, & anime & corpori, medicina & resurrectiōe opus erat, ut in melius renouaret, quod erat in deterius cōmutatū. Mors autē animę impietas est, & mors corporis corruptibilitas, per quam fit & animę a corpore abcessus. Sicut enim animā deo deserente, sic corpus animā deserētē, morit: unde illa fit insipiens, hoc exanime. Resuscitatur enim anima per pœnitentiā, & in corpore adhuc mortali renoua-

Ad. 17 lo. 1 uolendo red habiles ueritate ue Cap. 11

Aug. 10. 3

atio uitę inchoat a fide, qua creditur in eū qui iustificat impiū, bonisq; morib; augetur & roborat de die in diē, cū magis magisq; renouat interior homo. Corpus uero tanquā homo exterior, quanto est hęc uita diuturnior, tātō magis magisq; corruptū, uel ætate, uel morbo, uel uarijs afflictionibus, donec ueniat ad ultimā afflictionē quę ab hominibus mors uocat. Eius autē resurrectio differtur in finē: cum & ipsa iustificatio nostrā perficietur ineffabiliter. Tunc enim similes ei erimus, quoniā uidebimus eū sicuti est. Nūc uero quādiu corpus quod corruptū aggrauat animā, & uita humana super terram totā tentatio est, nō iustificabit in cōspectu tuo omnis uiuens, in cōparatione iustitię quę æquābimur angelis, & glorię quę reuelabit in nobis. De morte autē animę a morte corporis distinguēda, quid plura documēta cōmemorem, cum dominus in una sententiā Euāgelica utranq; mortē cuius facile discernēdam posuerit, ubi ait: Sine mortuos sepelire mortuos suos, Sepeliendū quippe corpus mortuū erat, sepultores autē eius per infidelitatis impietatē in anima mortuos intelligi uoluit, quales excitant cū dicitur: Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus. Detestatur autem quandam mortē Apostolus, dicēs de uidua: Quę autē in delitijs agit, uiuēs mortua est. Anima igitur iam pia quę fuit impię, propter iustitiam fidei dicitur ex morte reuixisse atq; uiuere. Corpus autē non tantū moriturū propter animę abcessum qui futurus est, sed propter infirmitatē tantum carnis & sanguinis, quodā loco in scripturis etiā mortuū dicitur, loquētē Apostolo: Corpus quidē, inquit, mortuum est propter peccatū, spiritus autē uita est propter iustitiā: hęc uita ex fide facta est, quoniā iustus ex fide uiuit. Sed quid sequitur? Si autem spiritus eius, qui suscitauit Iesum a mortuis, habitat in uobis, qui suscitauit Christum Iesum a mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra per inhabitantē spiritum eius in uobis. Huic ergo duplę mortis nostre saluator impendit simplam suam: & ad faciendā utraq; resuscitationē nostram, in sacramēto & exemplo præposuit & proposuit unam suā. Neq; enim fuit peccator aut impius, ut ei tanquā spiritu mortuo in interiore homine renouari opus esset, & tāquā resipiscēdo ad uitam iustitię reuocari: sed indutus carne mortali, ea sola moriens, sola resurgēs, ea sola nobis ad utranq; cōcinuit, cum in ea fieret interioris hominis sacramētum, exterioris exemplū. Interioris em̄ hominis nostri sacramento data est illa uox, pertinēs ad mortē animę nostrę significandā, non solum in Psalmo, uerū etiam in cruce, Deus meus deus meus, ut quid me dereliquisti? Cui uoci cōgruit Apostolus dicēs: Scientes quia uetus homo noster simul crucifixus est cū illo, ut euacuetur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Crucifixio quippe interioris hominis pœnitentię dolores intelligūt, & cōtinētia quidā salubris cruciatus, per quā mortem mors impietatis perimit, in qua nos nō dereliquit deus. Et ideo per talem crucē euacuatur corpus peccati, ut iam non

Rom. 4

2. Cor. 4

1. Io. 3

Sap. 9

Iob 7

Psal. 142

Matth. 8

Eph. 5

1. Tim. 5

Rom. 8

Psal. 21

Matth. 27

Rom. 6

exhibeamus mēbra nostra arma iniquitatis peccato: quia & interior homo si utiq; renouat de die in diē, profecto uetus est anteq; renouetur. Intus nanq; agit, quod idē Apostolus dicit: Exuite uos ueterē hominē, & induite nouū. Quod ita consequēter exponit. Quapropter deponentes mendaciū, loquimini ueritatē. Vbi autē deponit mendaciū, nisi intus, ut inhabitet in mōte sancto dei, qui loquit ueritatem in corde suo. Resurrectio uero corporis domini ad sacramentum interioris resurrectionis nostræ pertinere ostendit, ubi postquā resurrexit, ait mulieri: Noli me tēgere, nondū em̄ ascendi ad patrē meū. Cui mysterio cōgruit Apostolus dicens: Si autē confurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est ad dexterā dei sedēs, quæ sursum sunt sapite. Hoc est em̄ Christū non tangere, nisi cū ascēderit ad patrē, nō de Christo sapere carnaliter. Iam uero ad exemplū mortis exterioris hominis nostri dominicæ carnis mors pertinet, quia per talē passionē maxime hortatus est seruos suos, ut non timeāt eos qui corpus occidunt, animā autem nō possunt occidere. Propter quod dicit Apostolus: Ut suppleam quæ defunt pressurarū Christi in carne mea. Et ad exemplū resurrectionis exterioris hominis nostri pertinere inuenit resurrectio corporis domini, qui ad discipulos ait: Palpate & uideate, quia spiritus carnē & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et unus ex discipulis etiā cicatrices eius cōtrectās, exclamauit dicens: Dñs meus & deus meus. Et cū illius carnis tota integritas appareret, demonstratū est in ea quod suos exhortās dixerat: Capillus capitis uestri non peribit. Vnde em̄ primo, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrē meum: & unde anteq; ascēdat ad patrē, à discipulis tēgitur, nisi quia illic insinuabatur interioris hominis sacramētum, hic præbebat exterioris exemplū. An forte quisquā ita est absurdus atq; auersus à uero, ut audeat dicere à uiris eū tactum antequā ascēderet, à mulieribus autē cum ascēdisset: Propter hoc exemplū futuræ nostræ resurrectionis in corpore, quod præcessit in domino, dicit Apostolus: Initiū Christus, deinde qui sunt Christi. De corporis enim resurrectione illo loco agebatur, propter quā etiam dicit: Transfigurauit corpus humilitatis nostræ, cōforme corpori gloriæ suæ. Vna ergo mors nostri saluatoris, duabus mortibus nostris saluti fuit. Et una eius resurrectio, duas nobis resurrectiones præstitit, cū corpus eius in utraq; re, id est, & in morte, & in resurrectione, & sacramento interioris hominis nostri, & exemplo exterioris medicinali quadam convenientia ministratum est.

Hæc autē ratio simpli ad duplū oritur quidem à ternario numero. Vnū quippe ad duo, tria sunt. Sed hoc totū quod dixi, ad senariū peruenit. Vnū enim & duo & tria, sex fiūt. Qui numerus propter ea perfectus dicitur, quia partibus suis cōpletur. Habet enim illas tres, sextā, tertiā, dimidiā. Nec ulla pars alia quæ dici possit quota sit, inuenitur in eo. Sexta ergo eius unum est, tertiā duo, dimidiā tria. Vnū autē & duo & tria cōsummāt eundē sena-

riū. Cuius perfectionē nobis sancta scriptura commendat, in eo maxime q̄ deus sex diebus perfecit opera sua, & sexto die factus est homo ad imaginē dei. Et sexta ætate generis humani, filius dei uenit & factus est filius hominis, ut nos reformaret ad imaginē dei. Ea quippe nūc ætas agit, siue millenni anni singulis distribuant ætatibus, siue in diuinis literis memorabiles atq; insignes quasi articulos tēporū uestigemus, ut prima ætas inueniāt ab Adā usq; ad Noe, inde secūda usq; ad Abrahā. Et deinceps sicut Matthæus Euāgelista distinxit ab Abrahā usq; ad Dauid, à Dauid usq; ad transmigrationē in Babyloniā, atq; inde usq; ad uirginis partū. Quæ tres ætates cōiuncte illis duabus, q̄nq; faciūt. Proinde sextā inchoauit natiuitas dñi, quæ nūc agitur usq; ad occultū tēporis finē. Hunc senariū numerū quandā temporis gerere figurā, etiam in illa ratiōe tripertite distributionis agnoscimus, qua unū tēpus cōputamus ante legem, alterū sub lege, tertiū sub gratia. In quo tēpore sacramētum renouationis accepimus: ut in fine tēporis etiā resurrectione carnis, omni ex parte renouati, ab uniuersa, nō solū animæ, uerū etiā corporis infirmitate sanemur. Vnde intelligit illa mulier in typo ecclesiæ à domino sanata & erecta, quā curauerat infirmitas alligāte Satana. De talibus em̄ occultis hostibus plangit illa uox Psalmi: Curauerūt animā meam. Hæc autem mulier decē & octo annos habebat in infirmitate, quod est terseni. Mēses autē annorū decem & octo inueniuntur in numero solidi quadrati senarij, quod est sexies seni, & hoc sexies. Iuxta quippe est in eodem Euāgelij loco, arbor quoq; illa ficulnea, cuius miserā sterilitatem etiā tertius annus arguebat. Sed ita pro illa intercessum est, ut dimitteret illo anno, ut si fructū ferret, bene: sin aliter, excideret. Nam & tres anni ad eandē tripartitā distributionē pertinent, & mēses trium annorū quadratū senarium faciūt, quod est sexies seni. Annus etiam unus si duodecim mēses integri considerētur, quos triceni dies cōplent, talem quippe mensem ueteres obseruauerūt, quem circuitus lunaris ostendit, senario numero pollet. Quod em̄ ualent sex in primo ordine numerorū, qui constat ex unis, ut perueniāt ad decē: hoc ualent sexaginta in secūdo ordine, qui cōstat ex denis ut perueniāt ad centū. Sexagenarius ergo numerus dierū, sexta pars anni est. Proinde per senariū primi uersus multiplicant, tanquā senarius secūdi uersus, & fiūt sexies sexageni, trecēti & sexaginta dies, qui sunt integri xij. menses. Sed quoniam sicut mēsem circuitus lunæ ostēdit hominibus, sic annus circuitu solis animaduersus est, restant autē quinque dies & quadrās diei, ut sol impleat cursum suū annumq; cōcludat: quatuor enim quadrantes faciūt unum diē, quē necesse est intercalari excursu quadrienniū quod bissextū uocat, ne temporū ordo turbet: etiā ipsos dies quinque & quadrātem si consideremus, senarius numerus in eis plurimū ualeat. Primū, quia sicut fieri solet ut à parte totum cōputetur, non sunt iā dies quinque, sed potius sex, ut quadrās ille accipiatur pro die. Deinde quia in ipsi-

Ratio dupli ad simplū per alios numeros. IIII Gen. I

ipsis quinque diebus sexta pars mensis est: ipse autē quadrans sex horas habet. Totus enim dies, id est, cum sua nocte, uiginti quatuor horæ sunt, quarum pars quarta, quæ est quadrans diei, sex horæ inueniuntur: ita in anni cursu senarius numerus plurimum ualeat. Nec immerito in ædificatione corporis dominici, in cuius figura templum à Iudæis destructū triduo se resuscitaturum esse dicebat, numerus ipse senarius pro anno positus intelligitur. Dixerūt enim, quadraginta & sex annis ædificatū est templum, & quadrages sexies seni, fiunt ducēti septuaginta sex. Qui numerus dierum cōplet nouem menses & sex dies, qui tanquā decem menses parientib. foeminis imputant: non quia omnes ad sextū diem post nonū mensem perueniunt, sed quia ipsa perfectio corporis domini tot diebus ad partū perducta cōperitur, sicut à maioribus traditum suscipiēs ecclesiæ custodit autoritas. Octauo enim Calen. Aprilis conceptus credit, quo & passus: ita monumēto nouo, quo sepultus est, ubi nullus erat mortuorum positus, nec ante, nec postea, cōgruit uterus uirginis quo cōceptus est, ubi nullus seminatus est mortaliū. Natus autē tradit octauo Cal. Ianuarias. Ab illo ergo die usq; ad istū computati, ducenti septuaginta & sex reperiuntur dies, qui senarium numerum quadrages sexies habent. Quo numero annorum templum ædificatum est, quia eo numero senariorum corpus domini perfectum est, quod mortis passione destructū, triduo resuscitauit. Dicebat enim hoc de tēplo corporis sui, sicut euidētissimo & robustissimo Euāgelij testimonio declaratur, quo ait: Sicut fuit Ionas in uētre ceti tribus diebus & tribus noctibus sic erit filius hominis in corde terrę tribus diebus & tribus noctibus. Ipsum autē triduum nō totū & plenū fuit scriptura testis est, sed primus dies à parte extrema totus annumeratus est: dies uero tertius à parte prima, & ipse totus: medius autē inter eos, id est secundus dies absolute totus uiginti quatuor horis suis, duodecim nocturnis, & duodecim diurnis. Crucifixus est enim primo Iudæorū uocibus hora tertia, cum esset dies sexta sabbati. Deinde in ipsa cruce suspensus est hora sexta, & spiritū tradidit hora nona. Sepultus est autem cum iam sero factum esset, sic sese habent uerba Euāgelij, quod intelligit in fine diei. Vnde libet ergo incipias, etiam si alia ratio reddi potest, quomodo nō sit cōtra Euāgelij Ioannis, ut hora tertia ligno suspensus intelligat, totū diem primū non cōprehendis. Ergo à parte extrema totus cōputabitur, sicut tertius à parte prima. Nox enim usq; ad diluculum, quo domini resurrectio declarata est, ad tertium diē pertinet: quia deus qui dixit de tenebris lucem clarescere, ut per gratiam noui testamenti & participatiōnem resurrectionis Christi audiremus: Fuistis em̄ aliquando tenebrę, nunc autem lux in domino: in sinuat nobis quodammodo quod à nocte dies sumat initiū. Sicut enim primi dies propter futurum hominis lapsum à luce in noctē, ita isti propter hominis reparationē à tenebris ad lucē cōputantur. Ab hora ergo mortis usq; ad diluculum resurre-

ctionis horæ sunt quadraginta, ut etiam ipsa hora nona cōnumere. Cui numero congruit etiā uita eius super terrā, post resurrectionē in quadraginta diebus. Et est iste numerus frequentissimus in scripturis ad insinuādum mysteriū perfectionis in quadripartito modo. Habet enim quandam perfectionē decem, & ea quater multiplicata faciunt quadraginta. A uespere autē sepulturæ usq; ad diluculum resurrectionis triginta sex horæ sunt, qui est quadratus senarius. Refert autē ad illam ratiōem simpli ad duplū, ubi est coaptationis maxima consonantia. Duodecim enim ad uiginti quatuor simplo ad duplum cōueniunt, & fiūt triginta sex: nox tota cum die toto & nocte tota, neq; hoc sine illo sacramento quod supra memorauimus. Non absurde quippe spiritū dei cōparamus, corpus autē nocti. Dominicū enim corpus in morte ac resurrectione & spiritus nostri figurā, & corporis gerebat exemplum. Etiā sic ergo apparet illa ratio simpli ad duplum in horis triginta sex, cum duodecim cōferuntur ad uiginti quatuor. Et horum quidem numerorum causas cur in scripturis sanctis positæ sint, potest alius aliās indagare: uel quibus istæ quas ego reddidi, præponēdæ sint, uel æque probabiles, uel isti etiam probabiliores: frustra tamen eos esse in scripturis positos, & nullas causas esse mysticas, cur illic isti numeri cōmemorent, nemo tam stultus ineptusq; cōtenderit. Ego autē quas reddidi, uel ex ecclesiæ autoritate à maioribus traditæ, uel ex diuinarū testimonio scripturarū, uel ex ratione numerorū similitudinūq; collegi. Contra ratiōem nemo sobrius, cōtra scripturas nemo Christianus, cōtra ecclesiā nemo pacificus senserit. Hoc sacramentū, hoc sacrificiū, hic sacerdos, hic deus, an tequam missus ueniret, factus ex foemina, omnia quæ sacrate atq; mystice patribus nostris per angelica miracula apparuerunt, siue quę per ipsos facta sunt, similitudines huius fuerūt, ut omnis creatura factis quodammodo loqueret unum futurū in quo esset salus uniuersorū à morte reparātorum. Quia enim ab uno uero deo & summo per impietatis iniquitatē resilientes & dissonantes defluxeramus, & euaueramus in multa, discissi per multa & inhaerentes in multis: oportebat nutu & imperio dei miserātis, ut ipsa multa uenturū cōclamerent unū, & à multis cōclamatus ueniret unus, & multa cōtestarent uenisse unum: & à multis exonerati ueniremus ad unū: & multis peccatis in anima mortui, & propter peccatū in carne morituri, amarem sine peccato mortuū in carne p nobis unū: & in resuscitatū credentes, & cum illo per fidem spiritu resurgētes, iustificaremur in uno iusto facti unū: nec in ipsa carne nos resurrecturos desperarem, cū multa membra intueremur præcessisse nos caput unū: in quo nūc per fidē mundati, & tūc per speciē redintegrati, per mediatorem deo reconciliati hereamus uni, fruamur uno, permaneamus unū. Sic ipse filius dei, uerbū dei, & idem ipse mediator dei & hominū filius hominis, æqualis patri per diuinitatis unitatē, & particeps nostri per humanitatis susceptionē, patrem inter-

Quomodo ex multis colligamur in unum Cap. VII

In Christo omnes unum sumus. VIII

pellans pro nobis, per id quod homo erat, nec ta-
 10.17 men tacēs quod deus cū patre unū erat, inter cete-
 ra ita loquit. Non pro his autē rogo, inquit, tantū,
 sed & pro eis qui creditūri sunt per uerbū eorum
 in me, ut omnes unum sint, sicut tu pater in me, &
 ego in te, ut & ipsi in nobis unū sint, ut mūdus cre-
 dat, quia tu me misisti. Et ego claritatē, quā dedisti
 mihi, dedi eis, ut sint unū, sicut & nos unū sumus.

Unum per nat-
 turam & cha-
 ritate. IX

10.10 Non dixit, ego & ipsi unum, quamuis per id qd
 ecclesie caput est & corpus eius ecclesia, posset di-
 cere, ego & ipsi non unum sed unus, quia caput &
 corpus unus est Christus: sed diuinitatem suā con-
 substantialem patri ostendens, hoc ait: propter
 quod & alio loco dicit, Ego & pater unū sumus.
 in suo genere, hoc est, in eiusdem naturae consub-
 stantiali paritate, uult esse suos unum, sed in ipso:
 quia in seipsis non possent dissociati abinuiē per
 diuersas uoluptates & cupiditates, & immundici-
 as peccatorum: unde mūdantur per mediatorem,
 ut sint in illo unū: non tantū per eandem naturam
 qua homines ex hominib. mortalibus æquales an-
 gelis sūt: sed etiā per eandem charitatē in eandem
 beatitudinē conspirantes cōcordissima uolunta-
 te in unū spīritū quodāmodo igne charitatis con-
 flatā. Ad hoc enim ualet quod ait, Ut sint unū, si-
 cut & nos unū sumus: ut quemadmodū pater & fi-
 lius, non tantū æqualitate substantiæ sed etiam uo-
 luntate unum sunt: ita & ij inter quos & deū me-
 diator est filius, non tantū per id quod eiusdē natu-
 ræ sunt, sed etiā per eādē dilectionis societate unū
 sint. Deinde id ipsum quod mediator est, per quē
 recōciliamur deo, sic indicat, Ego, inquit, in eis, &
 tu in me, ut sint cōsummati in unum. Hæc est ue-
 ra pax, & cum creatore nostro nobis firma connē-
 xio, purgatis & reconciliatis per mediatorem ui-
 tæ, sicut maculati & alienati ab eo recesseramus
 per mediatores mortis. Sicut enim diabolus super-
 bus hominem superbientem perduxit ad mortē,
 ita Christus humilis hominē obedientem reduxit
 ad uitā. Quia sicut ille elatus cecidit & deiecit cō-
 sentientē, sic iste humiliatus surrexit, & erexit cre-
 dentem. Quia enim nō peruenerat diabolus quo
 ipse perduxerat (mortē quippe spūs in impietate
 gestabat, sed mortē carnis non subierat, quia nec
 indumentū susceperat) magnus homini uideba-
 tur princeps in legionibus dæmonū, per quas fal-
 laciārū regnū exercet: sic hominē per elationis ty-
 phum, potētia q̄ iustitiæ cupidiorē, aut per falsam
 Philosophiā magis inflans: aut per sacra sacrilega
 irretiēs, in quibus etiā magicæ fallacię curiosiores
 superbioresq̄ animas deceptas illusasq̄ præcipi-
 tat, subditū tenēs, pollicēs etiā purgationē anime,
 per eas quas τειλας appellāt, trāsfigurādo se in an-
 gelum lucis per multiformē machinationē, in si-
 gnis & prodigijs mendacijs. Facile est enim spi-
 ritibus nequissimis per aerea corpora facere mul-
 ta, quæ mirentur animæ terrenis corporibus aggra-
 uata: etiā melioris affectus. Si enim corpora ipsa
 terrena nonnullis artibus & exercitationib. mo-
 dificata, in spectaculis theatricis tāta miracula ho-
 minibus exhibent, ut ij qui nunquam uiderūt ta-

Miracula de
 monum. XI

lia narrata uix credant: quid magnū est diabolo &
 angelis eius, de corporeis elemētis, per aerea cor-
 pora facere quæ caro miret: aut etiam occultis in-
 spirationibus ad illudendos humanos sensus, phā-
 tasmata imaginū machinari, quibus uigilātes dor-
 mientes uel decipiat, uel furētes exagitet? Sed si-
 cut fieri potest, ut homo uita ac moribus melior,
 spectet nequissimos homines, uel in fune ambulā-
 tes, uel multimodis motibus corporū multa incre-
 dibilia faciētes, nec ullo modo facere talia cōcupi-
 scat, nec eos, p̄pterea sibi præponēdos existimet:
 sic anima fidelis & pia, nō solū si uideat, uerū etiā si
 propter fragilitatē carnis exhorreat miracula dæ-
 monū, nō ideo tamē aut nō se posse talia dolebit,
 aut ob hoc illos meliores esse iudicabit: cum sint
 præsertim in societate sanctorū, qui per uirtutem
 dei cui cūcta subiecta sunt, & minime fallacia, &
 multo maiora fecerunt, siue homines, siue angeli
 boni. Nequaquā igit per sacrilegas similitudi-
 nes, & impias curiositates, & magicas cōsecratio-
 nes animæ purgant & recōciliantur deo: quia fal-
 sus mediator non trañcit ad superiora, sed potius
 obli. dens intercludit uia per affectus, quos tanto
 maligniores, quāto superbiores sūt societati inspi-
 rat: qui nō possunt ad euolandū pēnas nutrire uir-
 tutū, sed potius ad demergendū pondera exagge-
 rare uitiorū, tanto grauius anima ruitura, quanto
 sibi uideat euecta sublimius. Proinde sicut magis
 cerūt diuinitus moniti, quos ad humilitatē domi-
 ni adorandā stella perduxit: ita & nos, nō quā ue-
 nimus, sed per aliā uiam in patriā redire debemus,
 quā rex humilis docuit, & quā rex superbus humi-
 li regi aduersarius obsidere non possit. Et nobis
 em ut adoremus humilē Christum, cœli enarraue-
 rūt gloriā dei, cū in omnē terrā exiit sonus eorū, &
 in fines orbis terrę uerba eorum. Via nobis fuit ad
 mortē per peccatū in Adā. Per unū quippe homi-
 nem peccatū intrauit in mūdum, & per peccatum
 mors: & ita in omnes homines pertransiit, in quo
 omnes peccauerūt. Huius uia mediator diabolus
 fuit, persuasor peccati, & præcipitator in mortem.
 Nā & ipse ad operandā duplā mortē nostrā, sim-
 plam attulit suā. Per impietatē nanq̄ mortuus est
 in spū, carne utiq̄ mortuus nō est: nobis autē & im-
 pietatē persuasit, & per hanc ut in mortē carnis ue-
 nire mereremur, effecit. Vnum ergo appetiuimus
 iniqua suasionē, alterū nos secutū est iusta damna-
 tione: propterea quippe scriptū est, Deus mortē
 non fecit, quia causa mortis ipse nō fuit: sed tamē
 per eius retributionē iustissima mors irrogata est
 peccatori. Sicut supplicij iudex irrogat reo, cau-
 sa tamē supplicij nō est iustitia iudicis, sed meritū
 criminis. Quō ergo nos mediator mortis transmi-
 sit, & ipse nō uenit, id est, ad mortem carnis: ibi no-
 bis dñs deus noster medicinā emendationis infe-
 ruit, quā ille non meruit, occulta & nimis arcana
 ordinatiōe diuine altiq̄ iustitię. Ut ergo, sicut per
 unū hominē mors, ita per unū hominē fieret resur-
 rectio mortuorū, quia magis uitabāt homines qd
 euitare nō poterant mortē carnis, q̄ mortem spī-
 ritus, id est, magis pœna q̄ meritū pœna: nam non
 pec-

Diabolus
 tis, Christi
 te mediator
 Cap. XII

peccare aut nō curat, aut parū curat, nō mori autē
 quāuis nō obtineat, uehementer fatagit: uitę me-
 diator ostēdens, q̄ nō sit mors timēda, quæ per hu-
 manam cōditionē iam euadi nō potest, sed potius
 impietas, quæ per fidē cauēri potest, occurrit no-
 bis ad finem quo uenimus, sed non qua uenimus.
 Nos enim ad mortē per peccatū uenimus, ille per
 iustitiā: & ideo cum sit mors nostra pœna peccati,
 mors illius facta est hostia pro peccato. Quapro-
 pter cum spūs corpori præponat, morsq̄ sit spūs a
 deo deserit, mors autē corporis a spīritu deserit: eaq̄
 sit pœna in morte corporis, ut spiritus quia uolēs
 deseruit deū, deserat corpus inuitus: ut cū spūs deū
 deseruerit quia uoluit, deserat corpus etiā si no-
 luerit: nec deserat cū uoluerit, nisi aliquā sibi uim,
 qua ipsum corpus perimat, intulerit: demōstrauit
 spūs mediatoris, quā nulla pœna peccati usq̄ ad
 mortē carnis accesserit, quia nō eam deseruit inui-
 tus, sed quia uoluit, quando uoluit, quomodo uo-
 luit. Quippe dei uerbo ad unitatē commixtus est
 homo: Hinc ait, Potestatē habeo ponēdi animam
 meam, & potestatem habeo iterū sumendi eam.
 Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me &
 iterū sumo eam. Et hoc maxime mirati sunt, sicut
 Euangeliū loquitur, qui præsentēs erāt, cum post
 illam uocem, in qua figurā peccati nostri ædidit,
 continuo tradidit spīritū. Longa enim morte cru-
 ciabant ligno suspēsi. Vnde latronib. ut iam mo-
 rerent, & de ligno ante sabbatū deponerent, cru-
 ra cōfracta sunt. Ille autē quia mortuus inuētus est,
 miraculo fuit. Hoc etiā Pilatū legimus fuisse mira-
 tum, cum ab ipso sepeliendū corpus dñi peteret.
 Ille itaq̄ deceptor qui fuit homini mediator ad
 mortē, falsoq̄ se opponit ad uitam nomine purga-
 tionis per sacra & sacrificia sacrilega quibus super-
 bi seducunt, quia nec participationem mortis no-
 stræ habere potuit, nec resurrectionem suā, sim-
 plam quidē suam mortē ad duplam nostrā potuit
 afferre: simplam uero resurrectionem in qua & sa-
 cramentū esset renouationis nostræ, & eius quæ
 in fine futura est euigilationis exemplū, non utiq̄
 potuit. Ille proinde qui spīritu uiuus carnem suam
 mortuam resuscitauit, uerus uitæ mediator illū spi-
 ritu mortuū & mortis mediatorē a spīritibus in se
 credentiū foras misit, ut nō regnaret intrinsecus,
 sed forinsecus oppugnaret, nec tamē expugnaret,
 Cui se ipse quoq̄ tentandū præbuit, ut ad superan-
 das etiā tentationes eius mediator esset, nō solum
 per adiutoriū, uerū etiā per exemplū. At ille primi-
 tus ubi per omnes aditus ad interiora molēs irre-
 pere, expulsus est, post baptisma in eremo cōple-
 ta omni tētatione illecebrosa, quia uiuū spū, spīri-
 tu mortuus nō inuasit, quoquo modo auidus mor-
 tis humanæ cōuertit se ad faciendā mortē, quā po-
 tuit: & permissus est in illud quod ex nobis morta-
 le uiuus mediator acceperat. Et ubi potuit aliquid
 facere, ibi ex omni parte deuictus est, & undē acce-
 pit exterius potestatē dñicę carnis occidēde, inde
 interior eius potestas qua nos tenebat occisa est.
 Factū est enim ut uincola peccatorū multorū, in
 multis mortib. per unius unā mortē quam pecca-

Christi
 sponsionē
 Cap. XIII

Diabolus
 tis, Christi
 te mediator
 Cap. XII

10.10

10.15

Psal. 8

tum nullū præcesserat, soluerent. Quā propterea
 dñs pro nobis indebitā reddidit, ut nobis debita
 nō noceret. Neq̄ em iure cuiusquā potestatis exu-
 tus est carne, sed ipse se exiit. Nam qui posset non
 mori si noller, pculdubio qa uoluit mortuus est:
 & ideo principatus & potestates exēplauit, fidu-
 cialiter triumphans eas in semetipso. Morte sua
 quippe uno uerissimo sacrificio pro nobis obla-
 to, quicquid culpārū erat unde nos principatus &
 potestates ad luenda supplicia iure detinebāt, pur-
 gauit, aboleuit, extinxit, & sua resurrectione in no-
 uā uitā nos prædestinatos uocauit, uocatos iustifi-
 cavit, iustificatos glorificauit. Ita diabolus homi-
 nē quē per cōsensionē seductū, tanq̄ iure integro
 possidebat, & ipse nulla corruptiōe carnis & san-
 guinis septus, per istā corporis mortalis fragilita-
 tē, nimis egeno & infirmo, tāto superbiore, quāto
 uelut ditior & fortior, quasi pānoso & erūnoso do-
 minabat, in ipsa morte carnis amisit. Quo em cadē-
 tem nō secutus impulit peccatorē, illuc descēden-
 tē persecutus cōpulit redēptorē. Sic in mortis cō-
 sortio filius dei nobis fieri dignat⁹ est amicus, quo
 nō perueniēdo meliorē se nobis atq̄ maiorē puta-
 bat inimicus. Dicit em redēptor noster: Maiorē
 dilectionē nemo habet, q̄ ut animā suā ponat pro
 amicis suis. Quocirca etiam ipso dño se credebatur
 diabolus superiorē, inquantū illi dñs in passioni-
 bus cessit, quia & de ipso intellectum est quod in
 Psalmo legit: Minuisti eū paulominus ab angelis:
 ut ab iniquo uelut æquo iure aduersum nos agen-
 te, ipse occisus innocens eum iure equissimo supe-
 raret, atq̄ ita captiuitatē propter peccatū factam
 captiuaret: nosq̄ liberaret a captiuitate propter
 peccatum iusta, suo proprio sanguine iniuste suo
 mortis chirographū delens, & iustificandos redi-
 mens peccatores. Hinc etiā diabolus adhuc suos
 illudit, quib. se per sua sacra uelut purgādis, & po-
 tius implicādis atq̄ mergēdis, falsus mediator op-
 ponit, q̄ superbis facillime persuadet irridere atq̄
 cōtemnere mortē Christi, a qua ipse quanto est a-
 lienior, tanto ab eis credit sanctior atq̄ diuiniore.
 Qui tamē apud eū paucissimi remanserūt, agno-
 scentibus gentibus, & pia humilitate bibentibus
 preciū suū, eiusq̄ fiducia deserētibus hostem suū,
 & cōcurrentibus ad redemptorē suū. Nescit enim
 diabolus quō illo & insidiatē & furēte utat ad sa-
 lutem fidelīū suorum excellētissima sapientia dei,
 a fine superiore quod est inītiū spīritualis creaturæ,
 usq̄ ad finē inferiorē, quod est mors corporis, per-
 tendēs fortiter & disponēs omnia suauiter. Attin-
 git enim ubiq̄ propter suā munditiā, & nihil in qui-
 natū in eā incurrit. A morte autē carnis alieno dia-
 bolo unde nimīū superbus incedit, mors alterius
 generis præparat in aeterno igne tartari, quo non
 solū cū terrenis, sed etiā cum aereis corporibus ex-
 cruciari spiritus possint. Superbi autē homines qui
 bus Christus, quia mortuus est, uiluit, ubi nos tam
 magno precio emit, & istā mortē reddūt cū homi-
 nibus cōditioni erūnosa naturæ, quæ trahit a pri-
 mo peccato, & in illam cum illo præcipitabuntur.
 Quē propterea Christo præposuerūt, quia eos in
 istam

istam deiecit, quo per distantē naturā ipse non cecidit, & quo propter eos per ingētē misericordiā ille descēdit: & tñ se dāmonibus esse meliores nō dubitat credere, eosq; maledictis omnib. infectari detestariq; nō cessant, quos certe alienos ab huius mortis passione nouerūt, propter quā Christū contemnūt. Nec sic uolunt considerare, q̄ fieri poterit, ut in se manēs, nec per seipsum ex ulla parte mutabile dei uerbū, per inferioris tamen nature susceptionē aliquid inferius pati posset; quod immundus dāmon, quia terrenū corpus non habet, pati non possit. Sed cū sint ipsi dāmonibus meliores, tamen quia carnem portant, mori sic possunt, quemadmodū mori dāmones, qui eam non portant, nō utiq; possunt. Et cū de ritibus sacrificiorū suorū multum præsument, quā se fallacibus superbisq; spiritib. immolare non sentiūt, aut si iam sentiūt aliquid sibi prodesse arbitrant perfidorū & in uidorū amicitia, quorū intentionis nullū negociū est, nisi impeditio reditus nostri: non intelligūt ne ipsos quidē superbissimos spiritus honorib. sacrificiorū gaudere potuisse, nisi uni uero deo pro quo coli uolunt, uerū sacrificiū deberēt. Neq; id posse rite offerri, nisi per sacerdotē sanctū & iustum, nec nisi ab eis accipiat quod offerēt, pro quibus offertur, atq; id sine uitio sit, ut pro uitiosis mundandis possit offerri. Hoc certe omnes cupiūt, qui pro se offerri sacrificiū deo uolunt. Quis ergo tam iustus & sanctus sacerdos, q̄ unicus filius dei, qui nō opus haberet per sacrificiū sua purgare peccata, nec originalia, nec ex humana uita quā addūt? Et quid tam congruenter ab hominibus sumeret quod pro eis offerret, q̄ humana caro? Et quid tā aptū huic immolationi, q̄ caro mortalis? Et quid tam mundū pro mūdandis uitis mortaliū, q̄ sine ulla contagione carnalis concupiscētia, caro nata in utero & ex utero uirginali? Et quid tam grate offerri & suscipi posset, q̄ caro sacrificij nostri, corpus effectum sacerdotis nostri? Vt quoniam quatuor considerant in omni sacrificio, cui offerat, a quo offerat, quid offerat, pro quibus offerat, idē ipse unus uerusq; mediator, per sacrificium pacis reconcilians nos deo, unū cū illo maneret cui offerat, unū in se faceret pro quibus offerebat, unus ipse esset qui offerebat, & quod offerebat. Sunt autē quidā qui se putāt ad contēplandū deum, & in hārendū deo uirtute propria posse purgari, quos ipsa superbia maxime maculat. Nullū enim uitū est cui magis diuina lege resistitur, & in quod magis accipiat dominādī ius ille superbissimus spūs: ad ima mediator, ad summa interclusor: nisi occulte insidians alia uia deuite, aut per populum deficiētē, quod interpretat, Amelech, aperte sauiēs, & ad terrā repmissionis repugnādo transitū negās, per crucē dñi quā Moysi manibus extēsis est præsfigurata superetur. Hinc enim purgationem sibi isti uirtute propria pollicent, quia nonnulli eorū potuerūt acie mētis ultra omnē creaturā transmittere, & lucē incōmutabilis ueritatis quantulacūq; ex parte contingere, quod Christianos multos ex fide interim sola uiuētes, nondū potuisse deridēt.

Christus perfecta uictima
ma. XIII

Purificationes humane perniciose. Ca. XV

Sed quid pdest superbiēti, & ob hoc erubescēt illi gnū cōscendere, de lōginquo prospicere patriam trāsmarinā? Aut quid obest humili de tāto interuallō nō eam uidere, in ligno ad eā uenientī, quo dedignatur ille portari? Hi etiam resurrectionē carnis nos credere reprehendūt, sibiq; potius etiā de his rebus credi uolūt. Quasi uero quia praelam incōmutabilemq; substantiam, per illa quā facta sunt intelligere potuerūt, propterea de cōuersione rerū mutabiliū, aut de cōtexto seculorū ordine cōsulendi sint. Nūquid enim quia uerissime disputāt, & documentis certissimis persuadent, eternis rationibus omnia tēporalia fieri, propterea potuerūt in ipsis ratiōibus perspicere, uel ex ipsis colligere quā sint animalium genera, quē semina singulorū in exordijs, qui modus in incrementis, qui numeri per conceptus, per ortus, per aetates, per occasus, qui motus in appetēdis quā secundū naturā sunt, fugiēdisq; cōtrarijs: Nōne ista omnia, nō per illam incōmutabilem sapientia, sed per locorum ac temporū historia quāserūt, & ab alijs experta atq; conscripta crediderūt? Quo minus mirandū est, nullo modo eos potuisse prolixiorū seculorū seriē uestigare, & quandā metam eius excursus, quo tanq; fluuiū genus decurrit humanū, atq; inde cōuersionē ad suū cuiq; debitū terminū. Ista em nec Historici scribere potuerūt lōge futura & a nullo experta atq; narrata. Nec isti Philosophi ceteris meliores in illis summis aeternisq; ratiōib. intellectu talia contēplati sunt: Alioq; non eiusdē generis præterita quā potuerūt Historice inquirere, sed potius & futura prænoscere. Qd̄ qui potuerūt, ab eis uates, a nostris Prophetæ appellati sunt. Quāquā & Prophetarū nomē nō omnino alienū est a literis eorū, sed plurimū inter est utrū experimēto præteritorū futura conijciatur: Sicut medici multa prauidendo, etiam literis mandauerūt, quā ipsi experta notauerunt: Sicut deniq; agricolę uel etiā nautæ multa prænūciant. Talia enim si ex longis interuallis temporū fiant, diuinationes putant. An uero iam uētura præsenserint, & longe uisa ueniētia nūciant, pro acuto sensu uidentū, quod cū faciūt aeræ potestates diuinare credunt: tanq; si quisquā de montis uertice aliquē lōge uideat uenientē, & proxime in cāpo habitātib. ante nūciet: an ab angelis sanctis quibus ea deus per uerbū sapiētiamq; suā indicat, ubi & futura & præterita stant, uel quibusdā prænūciant hominibus uel ab eis audita, rursus ad alios homines transmittant: an ipsorū hominū quorundam mētes intantū euehant spūs sancto, ut nō per angelos, sed per seipsas futurorū instantes causas, in ipsa summa rerū arce cōspiciant. Audiūt enim ista & aeræ potestates, siue angelis ea nūciantib. siue hominibus, & tantū audiūt quantū opus esse ille iudicat, cui subiecta sunt omnia. Multa etiam prædicuntē instintu quodam, impulso spiritu nesciētū, sicut Caiphas nesciuit quid dixit, sed cū esset Pōtifex prophetauit. Ergo de successiōib. seculorū, & de resurrectione mortuorū, Philosophos nec illos cōsulere debemus qui creatoris aeternitatem

Variatio di. Cap.

Futura quodam diis præsens. Cap. XV

in quo uiuimus, mouemur & sumus, quātum potuerūt intellexerūt. Quia per ea quā facta sunt cognoscētes deum, nō sicut deum glorificauerūt, aut gratias egerūt, sed dicentes se esse sapiētes stultifaci sunt. Et cū idonei non essent, in aeternitatē spiritalis incōmutabilisq; naturæ acie mētis tam cōstanter infingere, ut in ipsa sapientia conditoris atq; rectoris uniuersitatis uiderēt uolumina seculorū, quē ibi iam essent & semper essent, hic autē futura essent, ut nō essent: atq; ut ibi uiderēt conuersiones in melius, nō solū animorū, sed etiā corporū humanorū usq; ad sui modi perfectionē: cū ergo ad hęc uidēda nullo modo essent idonei, ne ad illud quidē digni habitū sunt, ut eis ista per sanctos angelos nūciant: siue forinsecus per sensus corporis, siue interioribus reuelationibus in spū expressis: sicut patribus nostris uera pietate præditis hęc demonstrata sunt: qui ea prædicētes, uel de præsentibus signis uel de proximis rebus, ita ut prædixerāt, factis fidē faciētes, autoritatē cui de lōge futuris usq; in seculi finē crederēt, habere meruerūt. Potestates autē aeræ superbæ atq; fallaces, etiā si quaedā de societate & ciuitate sanctorū, & de uero mediatore a sanctis Prophetis uel angelis audita per suos uates dixisse reperiuntur, id egerunt ut per hęc aliena uera etiam fideles dei si possent ad sua falsa traducerēt. Deus autē per nescientes id egit, ut ueritas undiq; resonaret fidelibus in adiutorium, impijs in testimoniū. Quia igitur ad aeterna capeſſenda idonei non eramus, fordesq; peccatorum nostrorū nos prægrauabāt temporalium rerum amore cōtractæ, & de propagine mortalitatis tanquā naturaliter inolitæ, purgandi eramus. Purgari autē ut cōtemperaremur aeternis, non nisi per tēporalia possemus, qualibet iam contēperati tenebamur. Sanitas enim a morbo plurimū distat, sed medici curatio nisi morbo cōgruat, nō perducit ad sanitatē. Inutilia tēporalia decipiunt ægrotos, utilia tēporalia suscipiūt sanādos, & traiciunt ad aeterna sanatos. Mens autē rationalis sicut purgata contēplationē debet rebus aeternis, sic purgāda tēporalibus fidem. Dixit quidā & illorū qui quondā apud Græcos sapiētes habitū sunt, Quantū ad id quod ortū est aeternitas ualet, tantū ad fidē ueritas. Et profecto est uera sentētia. Quod em nos tēporale dicimus, hoc ille qd̄ ortū est appellauit. Ex quo genere etiam nos sumus, non tantum secundū corpus, sed etiam secundū animi mutabilitatē. Nō enim proprie uocatur aeternū, quod aliqua ex parte mutat. Inquantū igitur mutabiles sumus, intantū ab aeternitate distamus. Promittit autem nobis uita aeterna per ueritatē, a cuius perspicuitate rursus tantū distat fides nostra, quantum ab aeternitate mortalitas. Nūc ergo adhibemus fidem rebus tēporaliter gestis propter nos, & per ipsam mūdāmur, ut cū ad speciē uenerimus, quē admodū succedit fidei ueritas, ita mortalitati succedat eternitas. Quapropter quoniā fides nostra fiet ueritas, cū ad id quod nobis credentibus promittit, peruenerimus: promittit autem nobis uita aeterna: & dixit ueritas, nō quā fiet sicut futura est,

Per fidem euehant ad incommutabilem aeternitatem. Cap. XVIII

Futura quodam diis præsens. Cap. XV

fides nostra, sed quē semper est ueritas, quia ibi est aeternitas: dixit ergo ueritas. Hęc autē uita aeterna, ut cognoscāt te uno uerum deū, & quem misisti Iesum Christum: cum fides nostra uidendo fiet ueritas, tūc mortalitatē nostram cōmutatā tenebit aeternitas. Quod donec fiat, & ut fiat, quia rebus ortis accōmodamus quidē fidē credulitatis, sicut in eternis speramus ueritatē contēplatiōis, ne fides mortalis uitæ dissonaret a ueritate aeternae uitę, ipsa ueritas patri cōaeterna de terra orta est, cū filius dei sic uenit ut fieret filius hominis, & ipse quidē in se exciperet fidē nostrā, qua nos perduceret ad ueritatē suā, qui sic suscepit mortalitatē nostrā, ut non amitteret aeternitatē suā. Quantū enim ad id quod ortū est aeternitas ualet, tantum ad fidē ueritas. Ita ergo nos purgari oportebat, ut ille nobis fieret ortus qui maneret aeternus, nec alter nobis esset in fide, alter in ueritate. Nec ab eo quod ortū nostrū nobis sociato, ad eternitatē ipsius traiceremur. Nūc itaq; illuc quodāmodo secuta est fides nostra, quo ascēdit in quē credim⁹, ortus, mortuus, resuscitatus, assumptus. Horū quatuor, duo priora noueramus in nobis. Scimus em homines & oriri & mori: Duo autē reliqua, id est resuscitari & assumi, iuste in nobis futura speramus, quia in illo facta credidimus. Itaq; in illo quia & id quod ortū erat trāsiit ad aeternitatē, trāsiitur est & nostrū, cū fides peruenerit ad ueritatē. Iam enim credentibus ut in uerbo fidei manerēt, & inde ad ueritatē, ac per hoc ad aeternitatē perducti a morte liberarētur, ita loquit: Si manseritis in uerbo meo, uere discipuli mei eritis. Et quasi quærerēt, quo fructu: secutus ait, Et cognoscetis ueritatē. Rursus quasi dicerēt: Quid prodest mortalibus ueritas? Et ueritas, inquit, liberabit uos. Vnde nisi a morte, a corruptione, a mutabilitate: Veritas quippe immortalis, incorrupta, incōmutabilis pmanet. Vera autē immortalitas, uera incorruptibilitas, uera incōmutabilitas, ipsa est aeternitas. Ecce ad quod missus est filius dei, imò uero ecce quid est missum esse filium dei? Quacūq; propter faciendā fidē quam mūdāremur ad cōtemplandam ueritatē rebus ortis ab aeternitate prolatis, & ad aeternitatē relatis tēporaliter gesta sunt, aut testimonia missiōis huius fuerunt, aut ipsa missiō filij dei. Sed testimonia quaedā uenturū prænunciauerūt, quaedam uenisse testata sunt. Factū quippe creaturā per quē facta est omnis creatura, omnē creaturā testem habere oportebat. Nisi enim multis missis predicaret unus, nō multis dimissis teneret unus. Et nisi talia essent testimonia quā paruis magna esse uiderentur, nō crederetur ille ita magnus, ut magnos faceret magnus qui ad paruos missus est paruus. Incōparabiliter em maiora filij dei facta sunt cœlum & terra, & omnia quę in eis sunt, quia omnia per ipsum facta sunt, q̄ signa & portēta quā in eius testimonio proruperūt. Sed tamē homines ut hęc magna per eū facta parui crederēt, illi parua tanq; magna tremuerūt. Cū ergo uenit plenitudo tēporis, misit deus filium suum factū ex muliere, factū sub lege, usq; adeo

10.8

Filius quomodo factus minor. XIX

usque adeo paruū, ut factum, eo itaq; missum quo factū. Si ergo maior mittit minorem, fatemur & nos factum minorem, & in tantū minorem inquantū factum, & in tantū factum inquantū missum. Misit enim filiū suum factū ex muliere, per quem tamē quia facta sunt omnia, non solum priusquā factus mitteret, sed priusquam essent omnia, eundē mittenti cōstemur æqualē, quē dicimus missum minorem. Quomodo ergo ante istam plenitudinem temporis, qua eū mitti oportebat, priusquā missus esset uideri à patribus potuit, cum eis angelica quædā uisa demonstrarent, quādo nec iam missus, sicut æqualis est patri uidebatur? Vnde enim dicit Philippo, à quo utiq; sicut à cæteris, & ab ipsis à quibus crucifixus est in carne uidebat, Tāto tempore uobiscū sum & non cognouistis me? Philippe qui me uidet, uidet & patrē: nisi quia uidebat & non uidebat? Videbat sicut missus factus fuerat, nō uidebat sicut per eū omnia facta erāt. Aut unde etiā illud dicit: Qui habet mādāta mea & seruat ea, ipse est qui diligit me: & qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligā eum & manifesta bo ei meipsum, cum esset manifestus ante oculos hominū: nisi quia carnē, quod uerbū in plenitudine tēporis factū erat, suscipiendā nostræ fidei porrigebat: Ipsum autē uerbū per quod omnia facta erāt, purgatæ per fidē mentī cōtemplandū in æternitate seruabat? Si autē secundum hoc missus à patre filius dicitur, quia ille pater est, ille filius, nullo modo impedit ut credamus, æqualem patri esse filiū & cōsubstantialē & coæternū, & tamē à patre missum filiū. Nō quia ille maior est, ille minor, sed quia ille pater, ille filius: ille genitor, ille genitus: ille à quo est qui mittitur, ille qui est ab eo qui mittit. Filius enim à patre est, nō pater à filio. Secū dum hoc iam potest intelligi, non tantū ideo dici missus filius, quia uerbū caro factū est, sed ideo missus ut uerbū caro fieret, & per præsentia corporalem illa quæ scripta sunt operaret: id est ut nō tantum homo missus intelligat quod uerbū caro factum est, sed & uerbū missum ut homo fieret: quia non secundū imparē potestatem uel substantiam uel aliquid quod deo patri non sit æquale missus est, sed secundū id quod filius à patre est, nō pater à filio: Uerbū enim patris est filius, quod & sapientia eius dicit. Quid ergo mirū si mittit, nō quia inqualis est patri, sed quia est manatio quædā claritatis omnipotētis dei syncera: Ibi autē quod manat, & de quo manat unius eiusdēq; substantiæ est. Neq; enim sicut aqua de foramine terræ aut lapidis manat, sed sicut lux de luce. Nam quod dictū est: Cādor est em̄ lucis æternæ, quid aliud dictū est, q̄ lux est lucis æternæ: Cādor quippe lucis, quid nisi lux est? Et ideo coæterna luci, de qua lux est. Maluit autē dicere, candor lucis, q̄ lux lucis, ne obscurior putaret ista quæ manat, q̄ illa de qua manat. Cum enim audit candor eius esse ista, facilius est ut per hāc lucere illa, q̄ hęc minus lucere credat. Sed quia cauēdum non erat ne minor lux illa putaret quæ istam genuit, hoc enim nullus unquā hereticus aususest dicere, nec credendū est aliquē

1. sent. dist. 16
c. sed priusquam

10. 14

Mittens & missus
æquales.
Cap. XX

ausurū, illi cogitationi occurrit scriptura qua posset uideri obscurior lux ista quæ manat, q̄ illa de qua manat. Quā suspiciōne tulit, cū ait: Cādor est illius, id est, lucis æternæ, atq; ita ostēdit æqualem. Si enim hęc minor est, obscuritas illius est, nō candor illius. Si autē maior est, non ex ea manat: Non enim uinceret de qua genita est. Quia ergo ex illa manat, non est maior q̄ illa. Quia uero non obscuritas illius sed candor illius est, nō est minor, æqualis est ergo. Neq; hoc mouere debet, quia dicta est manatio quædā claritatis omnipotētis dei syncera: tanq̄ ipsa nō sit omnipotēs, sed omnipotentis manatio. Mox enim de illa dicit: Et cū sit una, omnia potest. Quis est autē omnipotens, nisi qui omnia potest? Ab illo itaq; mittit, à quo emanat. Sic enim expetit ab illo, qui amabat eam & desiderabat eam. Emitte, inquit, illam de sanctis cœlis tuis, & mitte illam à sede magnitudinis tuæ ut mecum sit, & mecū labore, id est, doceat me laborare ne labores enim eius, uirtutes sunt, de quibus iam dictū est. Sed aliter mittit ut sit cum homine, aliter missa est ut ipsa sit homo. In animas enim sanctas se transfert, atq; amicos dei & Prophetas cōstituit, sicut etiā implet sanctos angelos, & omnia talibus ministerijs cōgrua per eos operat. Cū autē uenit plenitudo tēporis, missa est, nō ut implet angelos, nec ut esset angelus, nisi inquantū cōfiliū patris annūciabat, quod & ipsius erat, Nec ut esset cū hominibus aut in hominibus: Hoc enim & antea in patribus & Prophetis: sed ut ipsum uerbū caro fieret, id est homo fieret: in quo futuro reuelato sacramēto, etiā eorū sapientiū atq; sanctorū salus esset, qui priusquā ipse de uirgine nascetur, de mulierib. nati sunt, & in quo factū atq; prædicato salus sit omnium credentiū, sperantiū, diligentiū. Hoc em̄ magnū pietatis est sacramentū, quod manifestatū est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatū est gētibus, creditum est in mundo, assumptū est in gloria. Ab illo ergo mittit dei uerbū, cuius est uerbū. Ab illo mittitur de quo natū est. Mittit qui genuit, mittit quod genitū est. Et tūc unicuiq; mittit, cū à quo quā cognoscitur atq; percipitur quantū cognosci & percipi potest pro captu uel proficientis in deū, uel perfectæ in deo animæ rationalis. Nō ergo eo ipso quod de patre natus est, missus dicitur filius: Sed uel eo quod apparuit huic mūdo uerbū caro factum: Vnde dicit, Exiui à patre & ueni in hūc mundū: Vel eo quod ex tēpore cuiusq; mēte percipit, sicut dictum est, Mitte illā ut mecū sit, & mecū labore. Quod ergo natū est ab eterno, æternū est. Candor est enim lucis æternæ. Quod autē mittit ex tēpore, à quoq; cognoscit. Sed cū in carne manifestatus est filius dei, in hunc mundū missus est in plenitudine temporis, factus ex fœmina. Quia enim in sapientia dei nō poterat mūdus cognoscere per sapientia dei, quoniā lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non cōprehenderūt, placuit per stultitiā prædicatiōis saluos facere credētes, ut uerbū caro fieret & habitaret in nobis. Cū autē ex tēpore cuiusq; profectus mēte percipit, mitti quidē dicitur sed non in hunc

Sap. 7

1. sent. dist. 18
c. diligenter

1. sent. dist. 18
c. ecce dicit

3. sent. dist. 1
c. diligenter

1. sent. dist. 1
c. præterea

hunc mundum. Neq; enim sensibilibus apparet, id est, corporeis sensib. præsto est. Quia & nos secundum quod mēte aliquid æternū quantū possumus capimus, nō in hoc mūdo sumus. Et omnium iustorum spiritus, etiam adhuc in hac carne uiuentiū, in quantū diuina sapiunt, nō sunt in hoc mūdo. Sed pater cum ex tempore à quoq; cognoscit, non dicitur missus. Non em̄ habet de quo missus sit, aut ex quo procedat. Sapientia quippe dicit: Ego ex ore altissimi prodiui. Et de spiritu sancto dicitur, à patre procedit, pater uero à nullo. Sicut ergo pater genuit, filius genitus est: ita pater misit, filius missus est. Sed quemadmodum qui genuit & qui genitus est, ita & qui misit & qui missus est unum sunt, quia pater & filius unū sunt: ita etiā spūs sanctus unū cū eis est, quia hæc tria unum sunt. Sicut em̄ natū esse est filio à patre esse, ita mitti est filio, cognosci quod ab illo sit. Et sicut spiritui sancto donū dei esse est à patre procedere, ita mitti est cognosci quod ab illo sit. Nec possumus dicere quod spūs sanctus & à filio nō procedat: neq; frustra idē spiritus & patris & filij spiritus dicitur. Nec uideo quid aliud significare uoluerit, cum sufflans in faciem discipulorum, ait: Accipite spiritū sanctum. Neq; enim flatus ille corporeus, cum sensu corporaliter tangēdi procedēs ex corpore, substantia spiritus sancti fuit, sed demonstratio per congruam significationē, nō tantū à patre, sed & à filio procedere spiritū sanctū. Quis em̄ dementissimus dixerit, alium fuisse spiritū quem sufflans dedit, & alium quem post ascensionē suam misit? Unus em̄ spiritus, est spiritus dei, spiritus patris & filij, spūs sanctus, qui operat omnia in omnibus. Sed quod bis datus est, dispensatio certe significationis fuit, de qua suo loco quantū dominus dederit differemus. Quod ergo ait dñs, Quem ego mittam uobis à patre, ostendit spiritū & patris & filij: quia etiā cum dixisset, quem mittet pater, addit, in nomine meo: nō tamē dixit: quē mittet pater à me: quemadmodum dixit, quē ego mittā uobis à patre: uidelicet ostendens quod totius diuinitatis, uel si melius dicit, deitatis, principū pater est. Qui ergo à patre procedit & filio, ad eum refertur à quo natus est filius. Et quod dicit Euangelista: Spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondū erat clarificatus: quomodo intelligit, nisi quia certa illa spūs sancti datio uel missio post clarificationem Christi futura erat qualis nunquā antea fuerat. Neq; enim antea nulla erat, sed talis non fuerat. Si enim antea spiritus sanctus nō dabatur, q̄ impleti prophete locuti sunt, cū apte scriptura dicat, & multis locis ostendat spiritu sancto eos locutos fuisse: cū & de Ioanne Baptista dictū sit: Spiritu sancto replebit iam inde ab utero matris sue: & spiritu sancto repletus Zacharias inuenitur pater eius, ut de illo talia diceret: & spiritu sancto Maria, ut talia de domino quem gestabat utero prædicaret: spiritu sancto Symeon & Anna, ut magnitudinem Christi paruuli agnosceret: quomodo ergo spiritus nondum erat datus, quia Iesus nōdum erat clarificatus, nisi quia illa datio, uel donatio, uel missio spiritus sancti hæc

Eccli. 24

3. sent. dist. 1
c. diligenter

10. 10

1. sent. dist. 18
c. donū uero

10. 20

10. 15

10. 7

Aug. 10. 3

bitura erat quandam proprietatē suam in ipso aduentu, qualis antea nunq; fuit: Nusquam enim legimus, linguis quas non nouerant homines locutos, ueniēte in se spiritu sancto, sicut tunc factū est, cum oporteret eius aduentū signis sensibilibus demonstrari, ut ostenderet totum orbē terrarū atq; omnes gētes in linguis uarijs constitutas, credituras in Christū per donū spiritus sancti, ut impleret quod in psalmo canit: Non sunt loquelæ neq; sermones, quorū nō audiant uoces eorū: In omnem terrā exiuit sonus eorū, & in fines orbis terræ uerba eorū. Verbo itaq; dei ad unitatē personæ copulatus, & quodāmodo cōmixtus est homo, cum ueniente plenitudine tēporis missus est in hūc mundum, factus ex fœmina filius dei, ut esset & filius hominis propter filios hominū. Hanc personā angelica natura figurare antea potuit, ut prænunderet, nō expropriare ut ipsa esset. De sensibili autē demonstratione spūs sancti, siue per colūbæ speciē, siue per linguas igneas, cū eius substantiā patri & filio coeternam, pariterq; incōmutabilem subdita & seruiēs creatura tēporalibus motibus & formis ostēderet, cum ad eius personæ unitatē, sicut caro quod uerbū factū est non copularet, nō audeo dicere nihil tale factū esse antea. Sed plane fidenter dixerim, patrē & filium & spiritū sanctum unius eiusdēq; substantiæ, deū creatorē, trinitatē omnipotentem inseparabiliter operari, sed ita nō posse per longe imparē maximeq; corporeā creaturam inseparabiliter demonstrari, sicut per uoces nostras que utiq; corporaliter sonant, nō possunt pater & spiritus sanctus, nisi suis et proprijs interuallis temporū certa separatione distinctis, quæ suæ cuiusq; uocabuli syllabæ occupant, nominari. In sua quippe substantia qua sunt tria, unū sunt pater & filius & spiritus sanctus, nullo tēporali motu super omnem creaturā idipsum sine ullis interuallis temporum uel locorū, & simul unū atq; idem ab æternitate in æternitatē, tanq̄ ipsa æternitas quæ sine ueritate & charitate nō est. In meis aut uocibus separati sunt pater & filius & spūs sanctus, nec simul dici potuerūt, et in literis uisibilibus sua separatim locorū spacia tenuerunt. Et quemadmodū cum memoriā meam & intellectū & uoluntatē nomino, singula quidem nomina ad res singulas referunt, sed tamen ab omnib. tribus singula facta sunt: nulum enim horū trium nominū est, quod nō & memoria & intellectus & uoluntas mea simul operata sint: ita trinitas simul operata est & uocē patris, & carnē filij, & columbā spūs sancti, cum ad singulas personas hæc singula referant. Qua similitudine utcunq; cognoscit inseparabilē in seipsa trinitatem per uisibilibus creaturæ speciē separabiliter demonstrari, & inseparabilem trinitatis operationē, etiā in singulis esse rebus, quæ uel ad patrē, uel ad filiū, uel ad spiritū sanctū demonstrandū, pprie pertinere dicunt. Si ergo à me querit, quomō factæ sint uel uoces uel sensibiles formæ atq; species ante incarnationē uerbi dei quæ hoc futurum præfigurarent, per angelos ea deū operatū esse respondeo, quod etiā scripturarū sanctarum testimonijs

Psal. 18

Commixtus

De sensibili demonstratione
sancti spiritus,
& de coeternitate trinitatis
Cap. XXI

quantum

quantū existimo satis ostēdi. Si autē querit ipsa in-
carnatio quomodo facta sit, ipsum uerbū dei dico
carnem factum, id est hominē factum, non tamen
in hoc quod factū est cōuersum atq; mutatum: ita
sanē factum, ut ibi sit nō tantū uerbū dei, & homi-
nis caro, sed etiā rationalis hominis anima, atque
hoc totū & deus dicat propter deū & homo pro-
pter hominē. Quod si difficile intelligit, mēs fide
purget, magis magisq; abstinēdo à peccatis, & be-
ne operādo & orando cū gemitu desideriorū san-
ctorū, ut per diuinū adiutoriū proficiendo, & in-
telligat, & amet. Si autem querit post incarnatio-
nem uerbū, quomodo facta sit uox patris, uel spe-
cies corporalis qua spūs sanctus demonstratus est,
per creaturā quidem facta ista nō dubito: sed utrū
tantūmodo corporalem atq; sensibilē: an adhibi-
to spiritu etiā rationali uel intellectuali, hoc enim
quibusdam placuit appellare, quod Græci dicunt
νοεσόν: non quidem ad unitatē personæ (quis enim
hoc dixerit, ut quicquid illud est creaturæ per quā
sonuit uox patris, ita sit deus pater, aut quicquid
illud est creature in quo per colūbe speciē uel per
igneas linguas spūs sanctus demonstratus est, ita sit
spūs sanctus, sicut est dei filius homo ille qui de uir-
gine factus est: sed tantūmodo ad ministeriū per-
agēdæ significatiōis, sicut oportuisse deus iudica-
uit: an aliquid aliud intelligendū sit, inuenire diffi-
cile est, & temere affirmare nō expedit. Quomo-
do tamē ista sine rationali uel intellectuali creatu-
ra potuerint fieri, nō uideo. Neq; adhuc locus est
explicare, cur ita sentiā, quantū uires dominus de-
derit. Prius enim sunt discutiēda & refellenda he-
reticorū argumenta, quæ nō ex diuinis libris, sed
ex rationibus suis proferūt, quibus se uehemēter
cogere arbitrantur, testimonia scripturarū quæ de
patre & filio & spūs sancto sunt, ita esse intelligen-
da ut ipsi uolunt. Nūc autē nō ideo minorē filium
quia missus est à patre, nec ideo minorē spiritūsan-
ctum quia & pater eum misit & filius, sufficienter
quantū arbitror demonstratū est. Siue em̄ propter
uisibilē creaturā, siue potius ppter principij cōmē-
dationē, nō propter inæqualitatē uel imparitatē
uel dissimilitudinē substantiæ in scripturis hæc posi-
ta intelligunt: quia etiāsi uoluisset deus pater per
subiectam creaturā uisibiliter apparere, absurdissi-
me tamē aut à filio quē genuit, aut à spiritūsancto
qui de illo pcedit, missus diceret. Iste igit̄ sit huius
uoluminis modus, deinceps in ceteris adiuuante
dño, illa hereticorū uersutissima argumēta qualia
sunt & quemadmodū redarguantur uidebimus.

1. sent. dist. 25
c. deoq; pu.

1. sent. dist. 1.
c. diligētē ruc.

D ▶ A V R E L I I A V G V S T I N I . D E T R I N I T A T E L I B . V .

De deo quomo-
do cogitandum
Cap. I

I N C iam exordiēs ea dicere quæ di-
ci ut cogitant uel ab homine aliquo,
uel certe à nobis nō omnimodo pos-
sunt: quāuis & ipsa nostra cogitatio,
cū de dei trinitate cogitamus, longe
se illi de quo cogitat, imparē sentiāt, neq; ut est eū
capiat, sed ut scriptū est, etiā à tantis quantus Pau-

A lus Apostolus hic erat, per speculū & in ænigma-
te uideat: primum ab ipso domino deo nostro de
quo semper cogitare debemus, & de quo digne
cogitare nō possumus, cui laudādo reddendā est
omni tēpore benedictio, & cui enunciando nulla
cōpetit dicitio, & adiutoriū ad intelligēda atq; ex-
plicanda quæ intēdo, & ueniā precor sicubi offen-
do. Memor sum enim, nō solum uolūtatis, uerum
etiā infirmitatis meæ. Ab his etiam qui ista lecturi
sunt ut ignoscāt peto, ubi me magis uoluisse q̄ po-
tuisse dicere aduerterint, quod uel ipsi melius in-
telligūt, uel propter mei eloquij difficultatē non
intelligūt, sicut ego eis ignosco ubi ppter suā tar-
ditatē me intelligere nō possunt. Facilius enim no-
bis inuicē ignoscimus, si nouerimus, aut certe cre-
dendo firmū tenuerimus, ea quæ de natura incō-
mutabili & inuisibili, summeq; uiuētē ac sibi suffi-
ciētē dicunt, nō ex cōsuetudine uisibilitū atq; mu-
tabilitū & mortaliū uel egenarū rerū esse metiēda:
sed cū in his etiā quæ nostris corporalib. adiacent
sensibus, uel quod nos ipsi in interiore homine su-
mus, sciētia cōprehendēdis laboremus nec suffi-
ciamus, nō tamē impudētē in illa quæ supra sunt
diuina & ineffabilia, pietas fidelis ardescit, non
quā surarū uiriū inflat arrogātia, sed quā gratia ip-
sius creatoris & saluatoris inflammat. Nam quo
intellectu deū capit homo, qui ipsum intellectū
suū quo eū uult capere nondū capit: Si autē hunc
iam capit, attēdat diligētē nihil eo esse in sua na-
tura melius, & uideat utrū ibi uideat ulla liniamē-
ta formarū, nitores colorū, spatiosam granditatē,
partiū distantia, molis distensionē, aliquas per lo-
corum interualla motiōes, uel quid eiusmodi. Ni-
hil certe istorū inuenimus in eo, quo in naturā no-
stra nihil melius inuenimus, id est in nostro intel-
lectu, quo sapiētiam capimus quantū capaces su-
mus. Quod ergo nō inuenim⁹ in meliore nostro,
nō debemus in illo querere, quod lōge melius est
meliore nostro. Ut sic intelligamus deum si possu-
mus, quantum possumus sine qualitate bonū, sine
quātitate magnū, sine intelligētia creatorē, sine si-
tu presentē, sine habitu omnia cōtinentē, sine lo-
co ubiq; totū, sine tēpore sempiternū, sine ulla sui
mutatiōe mutabilia facientē, nihilq; patiētē. Quis
quis deū ita cogitat, etsi nondū potest omnino in-
uenire quid sit, piē tamē cauet, quantū potest, ali-
quid de eo sentire quod nō sit. Est tamē sine du-
bitatiōe substantia, uel si melius hoc appellat essen-
tia, quā Græci *ουσια* uocāt. Sicut enim ab eo quod
est sapere, dicta est sapientia, & ab eo quod est sci-
re, dicta est sciētia, ita ab eo quod est esse, dicta est
essentia. Et quis magis est, q̄ ille qui dixit famulo
suo Moyse, Ego sum qui sum: & dices filijs Israel,
Qui est misit me ad uos: Sed aliq; quæ dicunt essen-
tiæ siue substantiæ capiunt accidentia, quibus in eis
fiat uel magna uel quantacūq; mutatio. Deo autē
aliquid eiusmodi accidere non potest, & ideo sola
est incōmutabilis substantia uel essentia, quæ deus
est, cui profecto ipsum esse unde essentia nomina-
ta est, maxime ac uerissime competit. Quod enim
mutat, nō seruat ipsum esse, & qd̄ mutari potest,
etiā

Solus deus
fectissime
Cap. II

1. sent. dist. 8
c. dei etiam

etiāsi nō mutet, potest quod fuerat nō esse: ac per
hoc illud solū quod nō tantū non mutat, uerū etiā
mutari omnino non potest, sine scrupulo occurrit
quod uerissime dicatur esse. Quamobrē ut iam
etiā de ijs quæ nec dicunt ut cogitant, nec cogita-
tur ut sunt, respōdere incipiamus fidei nostræ ad-
uersarijs: inter multa quæ Ariani aduersus catholi-
cam fidem solent disputare, hoc sibi maxime calli-
dissimū machinamētum proponere uident cū di-
cunt: Quicquid de deo dicit uel intelligit, nō secū-
dū accidens sed secundū substantiam dicitur. Qua
propter ingenitū esse patri secundū substantiam
est, & genitū esse filio secundū substantiā est. Di-
uersum est aut ingenitū esse, & genitū esse, diuer-
sa est ergo substantia patris & filij. Quibus respon-
demus: Si quicquid de deo dicit secundū substan-
tiam dicit, ergo quod dicitū est, Ego & pater unū
sumus: secundū substantiā dicitū est. Vna est igit̄
substantia patris & filij. Aut si hoc non secundū sub-
stantiā dicitū est, dicit ergo aliquid de deo non se-
cundū substantiā, & ideo iam non cogimur secun-
dum substantiā intelligere ingenitū & genitū. Itē
dicitū est de filio, Non rapinā arbitrarū esse esse
æqualis deo: quærimus secundū quid æqualis: Si
enim nō secundū substantiā dicit æqualis, admit-
tunt ut dicat aliquid de deo, nō secundū substan-
tiā. Admittat ergo nō secundū substantiam dici in-
genitū & genitū. Quod si propterea nō admittit,
quia omnia de deo secundum substantiam dici uo-
lunt, secundum substantiā filius æqualis est patri.
Accidens aut nō solet dici, nisi quod aliqua mu-
tatiōe eius rei cui accidit amitti potest. Nā etsi quæ
dam dicunt accidentia inseparabilia quæ Græcē
appellat̄ *ἀχώρεια*, sicut est plumæ corui color ni-
ger, amittit eū tamē, non quidem quamdiu pluma
est, sed quia nō semper est pluma. Quapropter ip-
sa materies mutabilis est, & ex eo quod desinit es-
se illud animal, uel illa pluma, totūq; illud corpus
in terrā mutat & uertit, amittit utiq; etiā illum co-
lorē. Quāuis & accidens quod separabile dicitur,
nō separatione, sed mutatione amittatur, sicuti est
capillis hominum nigritudo, quoniā dum capilli
sunt possunt albescere, separabile accidens dicit.
Sed diligētē intuetibus satis apparet, non separa-
tione quasi emigrare aliquid à capite dum cane-
scit, ut nigritudo inde cādore succedente discedat
& aliquo eat, sed illam qualitatē coloris ibi uertit
atq; mutari. Nihil itaq; accidens in deo, quia nihil
mutabile aut amissibile. Quod si & illud dici acci-
dens placet, quod licet nō amittat, minuit tamen
uel augeat, sicuti est animæ uita: nam & quādiu ani-
ma est tādū uiuit, et quia semper anima est semper
uiuit, sed quia magis uiuit cū sapit, minusq; cū desi-
pit, sit etiā hic aliqua mutatio, nō ut desit uita, sicut
nec deest insipienti sapientia, sed ut minus sit: nec
tale aliquid in deo sit quia omnino incommutabi-
lis manet. Quamobrē nihil in eo secundū accidēs
dicit, quia nihil ei accidit, nec tamen omne quod
dicit secundum substantiā dicit. In rebus autē crea-
tis atq; mutabilib. quod nō secundū substantiā di-
cit, restat ut secundū accidens dicatur. Omnia em̄

Augu. to. 3

accidunt eis, quæ uel amitti possunt uel minui, &
magnitudines & qualitates, & quod dicitur ad ali-
quid, sicut amicitia, propinquitates, seruitutes, si-
militudines, æqualitates, & si qua huiusmodi, & si-
tus & habitus, & loca & tēpora, & opera atq; pas-
siones. In deo aut nihil quidē secundū accidens
dicit, quia nihil in eo mutabile est, nec tamen om-
ne quod dicit, secundum substantiā dicitur. Dicitur
enim ad aliquid, sicut pater ad filiū, & filius ad pa-
trē, quod nō est accidēs: quia & ille semper pater,
& ille semper filius, & nō ita semper quasi ex quo
natus est filius, ut ex eo quod nūquā desinat esse fi-
lius, pater non desinat esse pater, sed ex eo q̄ sem-
per natus est filius nec cōepit unq̄ esse filius. Quod
si aliquādo esse cōepisset, aut aliquādo esse desine-
ret, filius secundum accidens diceret. Si uero quod
dicit pater ad seipsum diceret nō ad filiū, & quod
dicit filius ad seipsum diceret non ad patrē, secun-
dum substantiā diceretur & ille pater & ille filius.
Sed quia & pater nō dicitur pater nisi ex eo quod
est ei filius, & filius nō dicit nisi ex eo quod habet
patrē, nō secundum substantiam hæc dicunt: quia
nō quisq; eorū ad seipsum sed ad inuicē atq; ad al-
terutrū ista dicunt: neq; secundū accidens, quia &
quod dicit pater, & quod dicit filius, æternū atq;
incōmutabile est eis. Quāobrē quāuis diuersum
sit patrē esse & filiū esse, nō est tñ diuersa substan-
tia, quia hæc nō secundū substantiā dicunt, sed se-
cundū relatiuū, quod tamē relatiuū nō est accidēs
quia nō est mutabile. Si aut huic sic putat resistē-
dū esse sermoni, quod pater quidē ad filiū dicitur,
& filius ad patrē, ingenitus tamē & genitus ad se-
ipsum dicunt, nō ad alterutrū: nō enim hoc est dicē-
re ingenitū quod est patrē dicere: quia etsi filiū nō
genuisset, nihil prohiberet eū dicere ingenitū: et si
gignat quisq; filiū, nō ex eo ipse ingenitus est: quia
geniti homines ex alijs hominib. gignūt & ipsi a-
lios. Inquiūt ergo, pater ad filiū dicitur, & filius ad
patrē, ingenitus aut ad seipsum, & genitus ad seip-
sum dicit: Et ideo si quicquid ad seipsum dicitur
secundū substantiā dicit, diuersum est aut ingeni-
tum esse & genitū esse, diuersa igitur substantia est.
Hoc si dicūt nō intelligūt de ingenito quidem ali-
quid se dicere quod diligentius pertractandū sit,
quia nec ideo quisq; pater quia ingenitus, nec in-
genitus ideo quia pater, & ppter ea nō ad aliquid,
sed ad se dici putat ingenitus: genitum uero mira-
cēcitate, nō aduertūt dici nō posse, nisi ad aliquid.
Ideo quippe filius quia genitus, & quia filius utiq;
genitus. Sicut aut filius ad patrē, sic genitus ad ge-
nitorē refert, & sicut pater ad filiū, ita genitor ad
genitū. Ideoq; alia notio est qua intelligitur geni-
tor, alia qua ingenitus. Nā quāuis de patre deo u-
trūq; dicat, illud tamen ad genitū, id est, ad filiū di-
cit, quod nec illi negant: hoc autē quod ingenitus
dicit, ad seipsum dici perhibēt. Dicunt ergo: Si ali-
quid ad seipsum dicit pater, quod ad seipsum dicit
non potest filius, & quicquid ad seipsum dicitur,
secundū substantiā dicit, & ad seipsum dicit inge-
nitus, quod dici nō potest filius, ergo secundū sub-
stantiā dicitur ingenitus, quod filius quia dici nō

Relatiuum non
accidens. V.

1. sent. dist. 26
c. quo circa

1. sent. dist. 18
c. preterea

An ingenitus
quod pater di-
citur, possit in-
ter illa accipi
que ad seipsum
& substantiali-
ter dicitur. VI

1. sent. dist. 27
c. hic non est

o 2 potest

potest, non eiusdē est substantiæ. Cui uersutia re-
spondetur ita, ut ipsi cogant dicere secundum quid
sit æqualis patri filius, utrum secundū id quod ad se
dicit, an secundum id quod ad patrē dicitur. Non
enim secundum id quod ad patrē dicit, qm̄ ad pa-
trem filius dicit, ille autem non filius, sed pater est:
Quia non sic ad se dicuntur pater & filius, quomo-
do amici aut uicini. Relatiue quippe amicus dicitur
ad amicum. Et si æqualiter se diligunt, eadē in
utroq; amicitia est. Et relatiue uicinus dicitur ad ui-
cinum, & quia æqualiter sibi uicini sunt, quantum
enim iste illi, tantum & ille huic uicinat, eadem in
utroq; uicinitas. Quia uero filius non ad filiū rela-
tiue dicit, sed ad patrē, non secundū hoc q; ad pa-
trem dicitur, æqualis est filius patri, restat ut secun-
dum id æqualis sit, quod ad se dicit. Quicquid au-
tem ad se dicit, secundum substantiā dicitur. Restat
ergo ut secundum substantiā sit æqualis. Eadē est
igit utriusq; substantia. Cum uero ingenuus dicitur
pater, non quid sit, sed quid nō sit dicitur. Cum au-
tem relatiuū negatur, non secundū substantiam ne-
gatur, quia ipsum relatiuū non secundum substan-
tiam dicit. Hoc exemplis planū faciendum est.
Ac primū uidentum est hoc significari cum dicitur
genitus, quod significatur cū dicitur filius. Ideo
enim filius, quia genitus, & quia filius, utiq; geni-
tus. Quod ergo dicitur ingenuus, hoc ostenditur
quod non sit filius: sed genitus & ingenuus, com-
mode dicunt, filius aut Latine dicitur, sed in filiis
ut dicatur nō admittit loquēdi consuetudo. Nihil
tñ intellectui demitur si dicatur non filius, quēad-
modū etiam si dicat non genitus, pro eo quod di-
cit ingenuus, nihil aliud dicit. Sic enim & uicinus
& amicus relatiue dicuntur, nec tamē potest inui-
cinus dici quō dicitur inimicus. Quamobrem nō
est in rebus considerandum quid uel sinat uel nō
sinat dici usus sermonis nostri, sed quis rerū ipsarū
intellectus eluceat. Non ergo iam dicamus inge-
nitū quāuis dici Latine possit, sed pro eo dicamus
non genitū, quod tantū ualet. Nō ergo aliud dici-
mus q; non filiū. Negatiua porro ista particula nō
id efficit, ut quod sine illa relatiue dicit, eadē præ-
posita substantialiter dicat: sed id tantū negatur,
quod sine illa aiebat, sicut in cæteris prædicamen-
tis: uelut cū dicimus, homo est, substantiā designa-
mus. Qui ergo dicit, nō homo est, nō aliud genus
prædicamēti enunciat, sed tantū illud negat. Sicut
ergo secundum substantiā aio, homo est, sic secun-
dum substantiā nego cum dico, non homo est. Et
cum queritur, quātus sit, & aio quadrupedalis est,
id est quatuor pedū, secundum quantitatē aio: qui
dicit nō quadrupedalis est, secundum quātitatem
negat. Candidus est, secundū qualitatē aio: nō can-
didus est, secundum qualitatē nego. Propinquus
est, secundum relatiuum aio: non propinquus est,
secundū relatiuum nego. Secundū situm aio, cum
dico iacet: secundum situm nego, cum dico non ia-
cet. Secundū habitū aio, cum dico armatus est: se-
cundū habitū nego, cū dico non armatus est. Tan-
tundem aut ualet si dicam inermis est. Secundum
tēpus aio, cū dico hesternus est: secundū tempus

1. sent. dist. 31 cap. 1

1. sent. dist. 20 cap. 1 in fine

Negatio addita non mutat prædicamentum. Cap. VII

1. sent. dist. 28 cap. 1

A nego, cū dico non hesternus est. Et cū dico Romē
est, secundū locū aio: et secundum locū nego, cum
dico non Romæ est. Secundum id quod est facere
aio, cum dico cædit: si autē dicam non cædit, secū-
dum id quod est facere nego, ut ostēdam non hoc
facere. Et cum dico uapulat, secundū prædicamen-
tū aio quod pati uocat, & secundum id nego, cū di-
co nō uapulat. Et omnino nullū prædicamenti ge-
nus est secundū quod aliquid aiere uolumus, nisi
ut secundū id ipsum prædicamentū negare couin-
camur, si preponere negatiuam particulam uolue-
rimus. Quæ cum ita sint, si substantialiter aierem, di-
cendo filius, substantialiter negarē, dicendo non fi-
lius. Quia uero relatiue aio, cū dico filius est: ad pa-
trē enim refero: relatiue nego si dicā, non filius est:
B Ad parentē enim eandē negationē refero, uolens
ostēdere quod ei parēs non sit. At si quantū ualet
quod dicit filius tantundē ualet quod dicit geni-
tus, sicut prælocuti sumus, tantundem ergo ualet
quod dicit non genitus, quantū ualet quod dicit
nō filius. Relatiue aut negamus dicēdo nō filius,
relatiue igit negamus dicēdo, nō genitus. Inge-
nitus porro quid est nisi nō genitus? Non ergo rece-
dit à relatiuo prædicamēto, cū ingenuus dicit. Si-
cut enim genitus non ad seipsum dicit, sed quod
ex genitore sit: ita cū dicit ingenuus, non ad seip-
sum dicit, sed quod ex genitore nō sit ostendit. In
eodē tñ prædicamento quod relatiuum uocatur,
utraq; significatio uertit. Quod aut relatiue pro-
nūciat, nō indicat substantiā. Ita quāuis diuersum
sit genitus & ingenuus, nō indicat diuersam sub-
stantiā: quia sicut filius ad patrē, et nō filius ad nō pa-
trē referit: ita genitus ad genitorem, & nō genitus
ad nō genitorē referat necesse est. Quapropter
illud præcipue teneamus, quicquid ad se dicit præ-
stantissima illa et diuina sublimitas substantialiter
dici, quod aut ad aliquid, non substantialiter sed re-
latiue: tantūq; uim esse eiusdē substantiæ in patre &
filio & spūsancto, ut quicquid de singulis ad seip-
sos dicit, non pluraliter in summa sed singulariter
accipiat. Quemadmodū enim pater deus est, & fi-
lius deus est, & spūsanctus deus est, quod secun-
dum substantiā dici nemo dubitat, nō tamen tres
deos, sed unū deū dicimus eandem ipsam præstan-
tissimā trinitatē: Ita magnus pater, magnus filius,
magnus spūsanctus, non tamen tres magni,
sed unus magnus. Non enim de patre solo, sicut il-
li peruerse sentiūt, sed de patre & filio & spūsan-
cto scriptū est, Tu es deus solus magnus, & bonus
pater, bonus filius, bonus spūsanctus, nec tres
boni, sed unus est bonus, de quo dictum est: Ne-
mo bonus nisi solus deus. Et enim dñs Iesus, ne ab
illo qui dixerat, magister bone, tantū hominē cō-
pellans, secundum hominē tantummodo intellige-
ret, ideo non ait: Nemo bonus nisi solus pater, sed
nemo bonus nisi solus deus: in patris enim nomi-
ne, ipse per se pater pronūciat, in dei uero & ipse
& filius & spūsanctus, quia trinitas unus deus. Si-
tus uero & habitus & loca & tēpora, nō pprie sed
translate, ac per similitudines dicunt in deo. Nam
& sedere super Cherubin dicit: quod ad sitū dicit.
E

Quicquid ab uite deo dicitur, de singulis personis longè latius dicitur. Cap. VIII

L. 18

1. sent. dist. 27 c. 1

Et abyssum tantū uestimentum amictus: quod ad
habitū. Et anni tui non deficiēt: quod ad tēpus. Et
si ascendero in cœlū tu ibi es: quod ad locū. Quod
aut ad faciendum attinet, fortassis de solo deo ue-
rissime dicat. Solus enim deus facit & ipse non fit,
neq; patit quantū ad eius substantiā pertinet qua
deus est. Itaq; omnipotēs pater, omnipotēs filius,
omnipotēs spūsanctus, nec tamen tres omni-
potētes, sed unus omnipotens: Ex quo omnia, per
quē omnia, in quo omnia, ipsi gloria. Quicquid er-
go ad seipsum dicitur deus, & de singulis personis
singulariter dicitur, id est, de patre & filio & spū-
sancto, & simul de ipsa trinitate, non pluraliter
sed singulariter dicitur. Quoniā quippe nō aliud
est deo esse, & aliud magnū esse, sed hoc idem illi
est esse quod magnum esse, propterea sicut non di-
cimus tres essentias, sic nō dicimus tres magni-
tūdines, sed unā essentiā & unā magnitudinē. Essen-
tiam dico, quæ uia græce dicit, quā usitatus sub-
stantiam uocamus. Dicunt quidem & illi hyposta-
sim, sed nescio quid uolunt interesse inter usiā &
hypostasim: Ita ut pleriq; nostri qui hæc græco tra-
ctat eloquio dicere consueuerint *μία οὐσία, τρεῖς
ὑποστάσεις*, quod est Latine, unam essentiā, tres sub-
stantias. Sed quia nostra loquendi consuetudo
iam obtinuit, ut hoc intelligat, cum dicimus essen-
tiā, quod intelligitur cum dicimus substantiā, non
audemus dicere unā essentiā tres substantias, sed
unam essentiā uel substantiā, tres autem personas,
quemadmodū multi Latini ista tractantes & dig-
ni autoritate dixerūt, cum aliū modum aptiorem
non inuenirent quo enūciarent uerbis quod sine
uerbis intelligebāt. Reuera enim cū pater nō sit fi-
lius, & filius nō sit pater, & spūsanctus ille qui
etiā donum dei uocat, nec pater sit nec filius, tres
utiq; sunt. Ideoq; pluraliter dictū est: Ego & pater
unū sumus. Non enim dixit, unū est, quod Sabel-
liani dicūt, sed unū sumus. Tamen cū querit quid
tres, magna prorsus inopia humanum laborat elo-
quiū. Dictū est tamen tres personæ, non ut illud di-
ceret, sed ne taceret. Sicut ergo nō dicimus tres
essentias, ita non dicimus tres magnitudines, neq;
tres magnos. In rebus enim quæ participatione
magnitudinis magnæ sunt, quibus est aliud esse,
aliud magnas esse, sicut magna domus, et magnus
mōs, & magnus animus, in his ergo reb. aliud est
magnitudo, aliud quod ab ea magnitudine mag-
nū est, & prorsus nō hoc est magnitudo quod est
magna domus. Sed illa est uera magnitudo qua
non solū magna est domus quæ magna est, & qua
magnus est mons quisquis magnus est, sed etiam
qua magnū est quicquid aliud magnū dicitur: ut
aliud sit ipsa magnitudo, aliud ea quæ ab illa mag-
na dicuntur. Quæ magnitudo utiq; primitus mag-
na est, multoq; excellentius q; ea quæ participatio
ne eius magna sunt. Deus autem quia non ea mag-
nitudine magnus est quæ non est quod ipse, ut
quasi particeps eius sit deus cum magnus est: alio
quin illa erit maior magnitudo q; deus, deo autē
non est aliquid maius. Ea igitur magnitudine ma-
gnus est quia ipse est eadem magnitudo. Et ideo si
cut non dicimus tres essentias, sic nec tres magni

1. sent. dist. 22 c. 1

1. sent. dist. 22 c. 1

1. sent. dist. 22 c. 1

1. sent. dist. 23 c. 1

1. sent. dist. 23 c. 1

1. sent. dist. 22 c. 1

tudines: hoc est enim deo esse quod magnū esse.
Eadē causa nec magnos tres dicimus, sed unū ma-
gnū, quia non participationē magnitudinis deus
magnus est, sed seipso magnō magnus est: quia ip-
se sua est magnitudo. Hoc & de bonitate, & de æ-
ternitate, & de omnipotentia dei dictum sit, omni-
busq; omnino prædicamētis quæ de deo possunt
pronūciari, quod ad seipsum dicit, non translate ac
per similitudinē sed proprie, si tñ de illo proprie
aliquid dici ore hominis potest. Quæ autē pro-
prie singula in eadē trinitate dicunt, nullo modo
ad seipsa, sed adinuicē, aut ad creaturam dicuntur,
& ideo relatiue non substantialiter ea dici manife-
stum est. Sicut enim trinitas unus deus dicitur, ma-
gnus, bonus, æternus, omnipotens, idemq; ipse sic
sua dici potest deitas, ipse sua magnitudo, ipse sua
bonitas, ipse sua æternitas, ipse sua omnipotentia:
non sic potest dici trinitas pater, nisi forte transla-
te ad creaturā propter adoptionē filiorum. Quod
enim scriptum est, Audi Israel, dñs deus tuus, deus
unus est, non utiq; excepto filio, aut excepto spū-
sancto oportet intelligi, quem unum dominum
deum nostrū recte dicimus, etiā patrē nostrū per
gratiā suam nos regenerantē. Trinitas autē filius
nullo modo dici potest. Spiritus uero sanctus se-
cundū quod scriptū est, Quoniā deus spiritus est:
potest quidem uniuersaliter dici, quia & pater spū-
ritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius san-
ctus. Itaq; pater & filius & spūsanctus, qm̄ u-
nus deus, & utiq; deus sanctus est, & deus spū-
ritus est, potest appellari trinitas & spūsanctus.
Sed tñ ille spūsanctus qui nō trinitas, sed in tri-
nitate intelligit, in eo quod proprie dicit spūsan-
ctus relatiue dicit, cum & ad patrē & ad filium
referit, qui spūsanctus & patris & filij spiritus est:
sed ipsa relatio non apparet in hoc nomine, appa-
ret aut cū dicitur, donū dei. Donū enim est patris
& filij, quia & à patre procedit, sicut dñs dicit, &
quod Apostolus ait, Qui spiritum Christi non ha-
bet, hic non est eius: de ipso utiq; sancto spiritu ait.
Donū ergo donatoris, & donator doni, cum dici-
mus, relatiue utriq; adinuicem dicimus. Ergo spū-
sanctus ineffabilis est quædā patris filijq; cō-
munio, & ideo fortasse sic appellatur, quia patri et
filio potest eadem appellatio cōuenire. Nam hoc
ipse proprie dicitur, quod illi communiter, quia et
pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, &
filius sanctus. Ut ergo ex nomine quod utriq; con-
uenit, utriusq; communio significetur, uocatur do-
nū amborū spūsanctus. Et hæc trinitas unus deus,
deus solus, bonus, magnus, æternus, omnipotens:
Ipse sibi unitas, deitas, magnitudo, bonitas, omni-
potētia. Nec mouere debet, qm̄ diximus relati-
ue dici spūsanctum, non ipsam trinitatem, sed
eum qui est in trinitate, quia non ei uidetur uicif-
sim respōdere uocabulū eius da quē refertur. Non
enim sicut dicimus, seruum domini & dñm serui,
filium patris & patrē filij, qm̄ ista relatiue dicuntur,
ita etiam hic possumus dicere. Dicimus enim spū-
sanctum patris, sed non uicissim dicimus pa-
trem spūsancti, ne filius eius intelligatur spū-
sanctus. Item dicimus spūsanctum filij, sed

De personis que proprie que communiter prædicantur. Cap. XI

1. sent. dist. 16 c. 1. homo uero Deut. 6

1. sent. dist. 16 c. 1. queri potest

Ioan. 4

1. sent. dist. 26 c. 1. ita etiam de spūsancto & dist. 18. ca. donum

1. sent. dist. 18 c. 1. donum uero

1. sent. dist. 26 c. 1. quidē in fine

1. sent. dist. 26 c. 1. ita etiam

1. sent. dist. 31 c. 1. quod autem

In relatiuis mutis interdum desunt uocabula. Ca. XII

nō dicimus filiū spūssancti, ne pater eius intelligatur spūssanctus. In multis enim relatiuis hoc contingit, ut non inueniat uocabulū quo sibi uicissim respondeat quē ad se referunt. Quid em̄ tam manifeste relatiue dicitur quā pignus? Ad id quippe refert pignus cuius est pignus, & semper pignus alii cuius rei pignus est. Non ergo cū dicimus pignus patris & filij, possumus uicissim dicere, patrem pignoris aut filiū pignoris. At uero cum dicimus, donū patris & filij, non quidem dicere possumus patrem doni, aut filiū doni, sed ut hęc sibi uicissim respondeant, dicimus donū donatoris, & donatorem doni, quia hic potuit inueniri uisatum uocabulū, illic non potuit. Dicit ergo relatiue pater, idēque relatiue dicitur principium, & si quid forte aliud, sed pater ad filiū dicit, principium uero ad omnia quę ab ipso sunt. Idem dicit relatiue filius, relatiue dicitur & uerbum & imago, Et in omnibus his uocabulis ad patrē referunt. Nihil autē horum patet dicitur. Et principium dicitur filius, cum enim dicitur ei, Tu quis es? respondit, Principium qui & loquor uobis. Sed nunquid patris principium? Creatorem se quippe ostēdere uoluit, cū se dixit esse principium, sicut & pater principium est creaturę, eo quod ab ipso sunt omnia. Nam & creator relatiue dicitur ad creaturam, sicut dominus ad seruum. Et ideo cū dicimus, & patrē principium, & filium principium, non duo principia creaturę dicimus, quia & pater & filius simul ad creaturam unum principium est, sicut unus creator, sicut unus deus. Si autē quicquid in se manet & gignit aliquid uel operatur, principium est ei rei quā gignit, uel ei quā operatur, non possumus negare etiam spiritūsanctum recte dici principium, quia non eum separamus ab appellatione creatoris. Et scriptū est de illo quod operetur, et in se utique manens operatur. Non enim in aliquid eorum quę operatur, ipse mutat & uertitur. Et quę operatur, uide Apostolum, Vnicuique autē, inquit, datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Alij quidē datur per spiritum sermo sapientię, alij sermo sciētię secundū eundē spiritū, alteri autē fides in eodē spiritu, alij donatio curationū in uno spiritu, alij operatio uirtutum, alij prophetia, alij dijudicatio spirituum, alij genera linguarum. Omnia autē hęc operatur unus atque idem spiritus, diuidens propria unicuique prout uult, utique sicut deus. Quis enim tāta illa potest operari nisi deus? Idem autem deus qui operatur omnia in omnibus. Nam et sigillatim si interrogemur de spiritūsancto, uerissime respondemus, quod deus sit, & cum patre & filio simul unus deus est. Vnum ergo principium ad creaturam dicitur deus, non duo uel tria principia. Ad se autē inuicem in trinitate, si gignens ad id quod gignit principium est, pater ad filium principium est, quia gignit eum. Vtrum autē & ad spiritūsanctum principium sit pater, quoniam dictū est de patre procedit, non parua quęstio est. Quia si ita est, non iam principium ei tantū rei erit quam gignit aut facit, sed etiā ei quā dat. Vbi & illud elucescit, utpote quod solet multos mouere, cur non sit filius etiā spūssanctus, cū & ipse à patre exeat, sicut in Euangelio legitur. Exiit enim, nō quomodo natus, sed quomodo

adatus, & ideo non dicitur filius quia neque natus est sicut unigenitus, neque factus ut per dei gratiam in adoptionē nasceretur, sicuti nos. Quod enim de patre natū est, ad patrē solum refertur cum dicitur filius, & ideo filius patris, & non noster. Quod autē datū est, & ad eum qui dedit refertur, & ad eos quibus dedit. Itaque spūssanctus, non tantū patris & filij qui dederunt, sed etiā noster dicitur qui accepimus. Sicut dicitur, Domini salus quia dat salutem, eadem etiā nostra salus est qui accepimus. Spiritus ergo & dei est qui dedit, & noster qui accepimus: Non ille spiritus noster quo sumus, quia ipse spiritus est hominis qui in ipso est: sed alio modo iste noster est, quo dicimus & panem nostrum da nobis, quāquam & illum spiritum qui hominis dicitur utique accepimus. Quid enim habes, inquit Apostolus, quod nō accepisti? Sed aliud est quod accepimus ut essemus, aliud quod accepimus ut sancti essemus. Vnde scriptū est & de Ioanne, quod in spiritu & uirtute Helie ueniret: dictus est Helie spiritus, scilicet spūssanctus quem accepit Helias. Hoc & de Moysē intelligendum est, cū ait ei dominus, Tollam de spiritu tuo, & dabo eis: hoc est, dabo illis de spiritu sancto quem iam tibi dedi. Si ergo & quod datur, principium habet, eum à quo datur, quia nō aliunde accepit illud quod ab ipso procedit, fatendum est patrē & filium principium esse spūssancti, non duo principia. Sed sicut pater & filius unus deus, & ad creaturam relatiue unus creator & unus dominus, sic relatiue ad spiritūsanctum unū principium. Ad creaturam uero pater & filius & spiritūsanctus unum principium, sicut unus creator & unus dominus. Vterius autē queritur, utrum quem admodū filius non hoc tantum habet nascendo ut filius sit, sed omnino ut sit: sic & spiritūsanctus eo quo datur habeat, non tantū ut donum sit, sed omnino ut sit. Vtrum ergo erat antequam daretur, sed nondum erat donū, an eo ipso quo daturus erat eum deus, iam donū erat & antequam daretur? Sed si non procedit nisi cū datur, nec procederet utique priusquam esset cui daretur, quomodo iam erat ipsa substantia si non est nisi quia datur: sicut filius non tantum ut sit filius, quod relatiue dicitur, sed omnino ut sit ipsam substantiam nascendo habet? An semper procedit spūssanctus & nō ex tempore, sed ab æternitate procedit? Sed quia sic procedebat ut esset donabile, iam donū erat, & antequam esset cui daretur. Aliter enim intelligitur cū dicitur donū, aliter cū dicitur donatū. Nam donū potest esse & antequam detur, donatū autem nisi datum fuerit, nullo modo dici potest. Nec moueat quod spūssanctus cum sit coæternus patri & filio, dicitur tamen aliquid ex tempore, ueluti hoc ipsum quod donatum diximus. Nam sempiternus spiritus donū, temporaliter autē donatū, Nam & si dominus non dicitur, nisi cū iam habere incipit seruum, etiam ista appellatio relatiua ex tempore est deo. Non enim sempiterna creatura est, cuius est ille dñs. Quomodo ergo obrinebimus nec ipsa relatiua esse accidentia, quoniam nihil accidit deo temporaliter, quia non est mutabilis, sicut in exordio huius disputationis tractauimus. Ecce dominū esse non sempiternū habet, ne cogatur

mur etiā sempiternā creaturā dicere, quia ille sempiternus nō dominaretur, nisi etiā ista sempiternae famulareretur. Sicut autē nō potest esse seruus qui nō habet dñm, sic nec dominus, qui non habet seruum. Et quisquis extiterit qui æternū quidem deum solū dicat, tēpora autē non esse æterna propter uarietatem & mutabilitatē, sed tēpora tamen nō in tēpore esse cœpisse, Nō enim erat tēpus antequam inciperent tēpora, & ideo nō in tēpore accidit deo ut dominus esset, quia ipso tēpore dñs erat, quæ utique nō in tēpore esse cœperunt: quid respondēbit de homine qui in tēpore factus est, cuius utique dominus non erat antequam esset? Certe uel ut dominus hominis esset ex tēpore accidit deo. Et ut omnis auferri uideatur cōtrouersia, certe ut tuus dominus esset aut meus, qui modo esse cœpimus, ex tēpore accidit deo. Aut si & hoc propter obscurā quęstionē animæ uidetur incertū, quid ut esset dominus populi Israel? Quia etsi iam erat animæ natura quā ille populus habebat, quod modo nō querimus, tamen ille populus nondū erat, & quādo esse cœpit apparet. Postremo ut dominus esset huius arboris & huius segetis, ex tēpore accidit, quæ modo esse cœperunt. Quia etsi materies ipsa iam erat, aliud est tamen dominū esse materię, aliud esse dominū iam factę naturę. Alio enim tēpore est etiā homo dominus ligni, & alio tēpore dominus est arbor, quæ ex ipso ligno fabricate, quod utique non erat, cū ligni dñs iam esset. Quomodo igitur obtinebimus nihil secundum accidens dici deū, nisi quia ipsius naturę nihil accidit quo mutetur, ut ea sint accidentia relatiua, quę cū aliqua mutatione rerum de quibus dicuntur, accidunt. Sicut amicus relatiue dicitur, neque enim esse incipit, nisi cū amare cœperit. Fit ergo aliqua mutatio uoluntatis ut amicus dicatur. Nummus autē cum dicitur precium, relatiue dicitur, nec tamen mutatus est cū esse cœpit precium, neque cū dicitur pignus, & si quæ sunt similia. Si ergo nummus potest nulla sui mutatione toties dici relatiue, ut neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in eius natura uel forma quæ nummus est mutatiōis fiat, quanto facilius de illa incommutabili dei substantia debemus accipere, ut ita dicatur relatiue aliquid ad creaturam, ut quauis temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantię dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creaturę ad quā dicitur. Domine, inquit, refugium factus es nobis. Refugium ergo nostrū deus relatiue dicitur, ad nos enim refertur, & tunc refugium nostrū fit, cum ad eū refugimus. Nūquid tūc fit aliquid in eius natura, quod antequam ad eū refugeremus nō erat? In nobis ergo fit aliqua mutatio, Deteriores enim fuimus antequam ad eum refugeremus, & efficimur ad eū refugiendo meliores, in illo autē nulla. Sic & pater noster esse incipit, cū per eius gratiā regeneramur, quoniam dedit nobis potestatem filios dei fieri. Substantia itaque nostra mutatur in melius, cum filij eius efficimur, simul & ille pater noster esse incipit, sed nulla cōmutatione suę substantię. Quod ergo temporaliter dici incipit deus quod antea non dicebatur, manifestū est relatiue dici: non tñ secundū accidēs dei quod ei aliquid acciderit, sed plane

secundū accidens eius, ad quod dici aliquid deus incipit relatiue. Et quod amicus dei iustus esse incipit, ipse mutatur, Deus autē absit ut temporaliter aliquādo diligit, quāsi noua dilectiōe quæ in illo ante nō erat, apud quē nec præterita transierunt, & futura iam facta sunt. Itaque omnes sanctos suos ante mūdi constitutionē dilexit, sicut prædestināuit. Sed cū conuertuntur & inueniunt illū, tunc incipere ab eo diligi dicuntur, ut eo modo dicatur quo potest humano affectu capi quod dicitur. Sic etiam cū iratus malis dicitur, & placidus bonis, illi mutatur, nō ipse. Sicut lux infirmis oculis aspera, firmis lenis est, ipso scilicet mutatione non sua.

D. AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. VI.

QUALITATEM patris & filij & spiritūsancti putant nonnulli ex hoc impediri quo minus intelligatur, quia scriptū est, Christū dei uirtutē & dei sapientiā, ut ideo nō uideatur æqualitas, quia non est pater ipse uirtus & sapientia, sed genitor uirtutis & sapientię. Et reuera nō mediocris intētiōe queri solet, quomodo dicatur deus uirtutis & sapientię pater, Ait enim Apostolus Christum dei uirtutē & dei sapientiā. Et hinc nonnulli nostri aduersum Arrianos hoc modo ratiocinati sunt, eos dūtaxat qui prius se aduersum catholicā fidem extulerunt. Nam ipse Arrius dixisse fertur, Si filius est, natus est: si natus est, erat tēpus quando nō erat filius: non intelligēs etiā natum esse deo sempiternū esse, ut sit coæternus patri filius, sicut splendor qui gignitur ab igne atque diffunditur coæuus est illi, & esset coæternus, si esset ignis æternus. Vnde quidam posteriores Arriani abiecerunt istam sententiā, falsique sunt, non ex tempore cœpisse filiū dei. Sed inter disputatiōes quas habebat nostri aduersum eos qui dicebant, erat tēpus quando nō erat filius, hanc etiā nonnulli ratiocinationē inferebant. Si dei filius uirtus & sapientia dei est, nec unquā deus sine uirtute & sapientia fuit, coæternus est deo patri filius. Dicit autē Apostolus, Christum dei uirtutem & dei sapientiā, & deum aliquando nō habuisse uirtutem aut sapientiam, dementis est dicere. Non igitur erat tempus quando nō erat filius. Quæ ratiocinatio ad id cogit, ut dicamus deum patrē non esse sapientē, nisi habendo sapientiā quam genuit nō existēdo per se pater ipsa sapientia. Deinde si ita est, filius quoque ipse sicut dicitur deus de deo, lumē de lumine, uidentum est utrum possit sapientia de sapientia dici, si non est deus pater ipsa sapientia, sed tantū genitor sapientię. Quod si tenemus, cur nō & magnitudinis suę, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentię suę generator sit, ut non ipse sit sua magnitudo, & sua bonitas, & sua æternitas, & sua omnipotentia, sed ea magnitudine magnus sit quæ genuit, & ea bonitate bonus, & ea æternitate æternus, & ea omnipotentia omnipotēs quæ de illo nata est, sicut non ipse sua sapientia est, sed ea sapientia sapiēs est quæ de illo nata est. Nam illud nō est

1. sent. dist. 26 c. quidā tamen
Principij uocabulum quomodo de deo patet dicitur. XIII
1. sen. dist. 29 c. pater ab
1. sen. dist. 30 cap. 1
1. sen. dist. 29 cap. pater post me
ioan. 5
1. Cor. 12
1. sen. dist. 29 c. pater & in fine
Pater & filius unicum principium sancti spiritus. XIII
1. sent. dist. 13 c. cum autem in fine

Quomodo in spiritu sancto etiam antequam daretur, post doni nomen intelligi, ut etiam per nos dicitur fuerit dominus esse qui in ipso sum esse. 21
1. sent. dist. 13 c. domum uero circa fi.
Quomodo etiam de deo predicatur, nulla ipsius mutatione. Cap. XVI

An filius sapientia de sapientia. Cap. I
1. Cor. 1
1. sent. dist. 9 c. sed contra. & c. qui hoc.
1. sent. dist. 9 ca. item si dei filius.

formidandū, ne cogamur multos filios dei dicere, præter adoptionem creaturæ coæternos patri, si magnitudinis suæ genitor est, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentia. Huic enim calumniæ facile respondetur, sic non effici, quia multa nominata sunt, ut ille multorum filiorū coæternorum sit pater, quæadmodū non efficitur, ut duorū sit, cum dicitur Christus dei uirtus, & dei sapiētia. Eadem quippe uirtus quæ sapiētia, & eadē sapiētia quæ uirtus est. Itā ne igitur etiam de cæteris, ut eadem sit magnitudo quæ uirtus, & si qua alia, quæ uel supra commemorata sunt, uel commemorari adhuc possunt. Sed si non dicitur in seipso, nisi quod ad filiū dicitur, id est, pater uel genitor, uel principium eius, si etiā gignens ei quod de se gignit, consequenter principium est, quicquid aliud dicitur, cū filio dicitur, uel potius in filio, siue magnus ea magnitudine quam genuit, siue iustus ea iustitia quæ genuit, siue bonus ea bonitate quam genuit, siue potens ea potentia uel uirtute quam genuit, siue sapiens ea sapiētia quam genuit. Magnitudo autem ipsa non dicitur pater, sed magnitudinis generator. Filius uero sicut in seipso dicitur filius, quod non cum patre dicitur, sed ad patrem, non sic & in seipso magnus, sed cum patre cuius ipse magnitudo est. Sic & sapiens cum patre dicitur cuius ipse sapiētia est, sicut ille sapiēs cū filio, quia ea sapiētia sapiens est quæ genuit. Quicquid ergo ad se dicitur, non dicitur alter sine altero, id est, quicquid dicitur quod substantiā eorum ostendat, ambo simul dicitur. Si hæc ita sunt, iam ergo nec deus est pater sine filio, nec filius deus sine patre, sed ambo simul deus. Et quod dictum est, In principio erat uerbum: in patre erat uerbum intelligitur. Aut si in principio sic dictum est, ac si diceret, ante omnia, quod sequitur, & uerbum erat apud deum, uerbum quidem solus filius accipitur, non simul pater & filius, tanquam ambo unum uerbum. Sic enim uerbum quomodo imago, non aut pater & filius simul ambo imago, sed filius solus imago patris, quæadmodum & filius, non enim ambo simul filius. Quod uero adiungitur, & uerbum erat apud deū: multū est ut sic intelligatur, uerbum quod solus est filius, erat apud deū, quod non solus est pater, sed pater & filius simul deus. Sed quid mirum, si in duabus quibusdam rebus longe inter se diuersis potest hoc dici: Quid enim tā diuersum, quæ animus & corpus? Potest tamen dici, animus non sit corpus, homo autem animus simul & corpus sit. Ut etiā quod consequenter scriptū est, Et deus erat uerbum: sic intelligatur, uerbum quod non est pater, deus erat simul cū patre. Itā ne ergo dicimus, ut pater sit generator magnitudinis, hoc est generator uirtutis, uel generator sapiētia suæ: filius autem magnitudo, uirtus & sapiētia: deus uero magnus, omnipotēs, sapiēs ambo simul: Quomodo ergo deus de deo, lumen de lumine? Non enim simul ambo deus de deo, sed solus filius de deo, scilicet patre. Nec ambo simul lumen de lumine, sed solus filius de lumine patre. Nisi forte ad insinuandum & breuissime inculcandū quod coæternus est patri filius, ita dictum est deus

Que de patre & filio simul dicuntur, que non. Cap. II

1 sen. dist. 27 ca. 8 est hic.

1 sen. dist. 27 cap. hic non.

1 sen. dist. 27 c. hic queritur.

de deo, & lumen de lumine, & si quid hoc modo dicitur, ac si diceretur, hoc quod non est filius sine patre, de hoc quod non est pater sine filio, id est, hoc lumē quod lumē non est sine patre, de hoc lumine patre quod lumē non est sine filio: ut cū dicitur deus quod non est filius sine patre, est de deo quod non est pater sine filio, perfecte intelligat quod non processit genitor illud quod genuit. Quod si ita est, hoc solū de eis dici non potest, illud de illo, quod simul ambo non sunt. Sicut uerbum de uerbo dici non potest, quia non simul ambo uerbum, sed solus filius. Nec imago de imagine, quia non simul ambo imago. Nec filius de filio, quia non simul ambo filius, secundū quod dicitur: Ego & pater unum sumus. Vnū sumus enim dictum est, quod ille, hoc & ego secundū essentiā, non secundū relatiuum. Et ne scio utrū inueniat in scripturis dictum, unū sunt, quorū est diuersa natura. Si autem aliqua plura eiusdem nature sint, & diuersa sentiāt, non sunt unum inquantū diuersa sentiunt. Nā si iam unū essent ex eo quod homines erant, non diceret: Ut sint unū sicut nos unū: cum suos discipulos patri commēdaret. At uero Paulus & Apollo, quia & ambo homines & idem sentiebant: Qui plantat, inquit, & qui rigat unū sunt. Cum ergo sic dicitur unū, ut non addatur quid unum, & plura unū dicantur, eadē natura atque essentiā, non dissidens nec dissentiens significatur. Cum uero additur quid unum, potest aliquid significari ex pluribus unum factum, quibus diuersis natura, sicut anima & corpus non sunt utique unū. Quid enim tam diuersum nisi addat aut subintelligatur quid unū, id est, unus homo, aut unū animal? Inde Apostolus: Qui adhæret meretrici, inquit, unū corpus est: non dixit, unū sunt, aut unū est, sed addidit corpus, tanquam ex duobus diuersis masculino & foeminino unum corpus adiunctione compositū. Et qui adhæret domino, inquit, unus spiritus est: non dixit, qui adhæret dño unus est, aut unū sunt, sed addidit spiritus. Diuersum enim est natura, spiritus hominis, & spiritus dei, sed inhæredo sit unus spiritus ex diuersis duobus, ita ut sine humano spiritu beatus sit dei spiritus atque perfectus, beatus autem spiritus hominis non nisi cum deo. Nec frustra, ut existimo, cum tanta in Euangelio secundum Ioannem & totiens diceret dñs de ipsa unitate, uel sua cum patre, uel nostra inuicem nobiscū, nusquam dixit, ut nos & ipsi unum, sed ut unū sint, sicut & nos unum sumus. Pater ergo & filius unum sunt, utique secundū unitatem substantiæ, & unus deus est, & unus magnus, & unus sapiēs, sicut tractatū est. Vnde ergo maior pater: Si enim maior, magnitudine maior. Cum autem magnitudo filius eius sit, nec ille utique maior est eo qui se genuit, nec ille maior est ea magnitudine qua magnus est, ergo æqualis. Nam unde æqualis si non eo quo est, cui non est aliud esse, & aliud magnū esse? Aut si æternitate pater maior est, non est æqualis filius quacunque re. Vnde enim æqualis? Si magnitudine dixeris, non est par magnitudo, quæ minus æterna est, atque ita cætera. An forte in uirtute æqualis est, in sapiētia uero non est æqualis? Sed quomodo est æqualis uirtus quæ minus sapit? An in sapiētia

1 sen. dist. 27 cap. 8 est hic.

1 ioh. 10

1 aliter uero ter & filio uel non.

1 ioh. 17

1 sen. dist. 9 c. hic dicitur.

1 cor. 3

1 cor. 6

1 sen. dist. 10 c. hic dicitur.

1 sen. dist. 11 c. sciendum est.

1 sen. dist. 12 c. hic queritur.

sapiētia æqualis est, in uirtute autem non est æqualis? Sed quō æqualis sapiētia, quæ minus potens est. Restat ergo ut si in ulla re æqualis non est, in omnibus non sit æqualis. Et scriptura clamat: Non rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Cogitur ergo quibus aduersarius ueritatis qui aliquo modo teneatur Apostolica autoritate, in qualibet uel una re æqualē deo filiū cōfiteri. Eligat quā uoluerit: hinc ei ostēdetur in omnibus esse æqualē, quæ de substantia eius dicuntur. Sic enim uirtutes quæ sunt in animo humano, quibus alio atque alio modo singulæ intelligantur, nullo modo tamen separantur ab inuicem, ut quicunque fuerint æquales, uerbi gratia, in fortitudine, æquales sint & prudentia, & temperantia, & iustitia. Si enim dixeris æquales esse istos fortitudine, sed illum præstare prudentia, sequitur ut huius fortitudo minus prudēs sit, ac per hoc nec fortitudine æquales sunt, quando illius fortitudo prudentior. Atque ita de cæteris uirtutibus inuenies, si omnes eadem cōsideratione percurras. Non enim de uiribus corporis agitur, sed de animi fortitudine. Quanto ergo magis in illa incommutabili æternaque substantia incomparabiliter simpliciore quæ est animus humanus, hæc ita se hñt? Humano quippe animo non hoc est esse quod est fortē esse, aut prudentē, aut iustū, aut temperatum. Potest enim esse animus, & nullam istarū habere uirtutū. Deo autem hoc est esse quod est fortē esse, aut iustū esse, aut sapientē esse, & si quid de illa simplici multiplicitate, uel multiplicitate simplicitate dixeris, quo substantia eius significet. Quāobrem siue ita dicatur deus de deo, ut & singulis hoc nomē conveniat, non tamen ut ambo simul duo dii, sed unus deus sit. Ira enim sibi cohæret quæadmodū, & in distantibus diuersisque substantiis fieri Apostolus testis est. Nā & solus dñs spiritus est, & solus hominis spiritus utique spiritus est, tamen si hæreat domino unus spiritus est: quanto magis ibi ubi est omnino inseparabilis atque æterna connexio, ne absurde dici uideatur quod si filius amborū, cum dicitur filius dei, si id quod dicitur deus, non nisi de amobus dicitur simul: siue quicquid de deo dicitur quod substantiam eius indicet, non nisi de amobus simul dicitur, imò simul de ipsa trinitate dicitur. Siue ergo hoc, siue illud sit, quod diligentius discutiendū est, nunc unde agitur satis est uidere, nullo modo filium æqualē esse patri, si in aliquo scilicet quod pertineat ad significandam eius substantiam inæqualis inuenitur, sicutiam ostēdimus. Apostolus autem dixit æqualem, in omnibus ergo æqualis est patri filius, & est unius eiusdemque substantiæ. Quapropter etiā spiritus sanctus, in eadē unitate substantiæ & æqualitate cōstitit. Siue enim sit unitas amborū, siue sanctitas, siue charitas, siue ideo unitas quia charitas, & ideo charitas, quia sanctitas, manifestū est quod non aliquis duorū est quo uterque coniungitur, quo genitus agnōte diligatur, generatoremque suum diligat, sintque non participatione, sed essentiā sua, neque dono superioris alicuius, sed suo proprio seruantes unitatē spiritus in uinculo pacis. Quod imitari per gratiā, & ad deum, & ad nos ipsos iubemur. In qui

bus duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Ita sunt illa tria, deus unus, solus, magnus, sapiens, sanctus, beatus. Nos autem ex ipso, & per ipsum, & in ipso beati, quia ipsius munere inter nos unū, cum illo aut unus spiritus, quia adglutinata anima nostra post eum. Et nobis hæere deo bonū est, quia perdet omnem qui fornicatur ab eo. Spiritus ergo sanctus cōmune aliquid est patris & filij, quicquid illud est: At ipsa cōmunitio, consubstantialis & coæterna. Quæ si amicitia conueniēter dici potest, dicatur, sed aptius dicitur charitas. Et hæc quoque substantia, quia deus substantia, & deus charitas, sicut scriptū est. Sicut autem substantia simul cū patre & filio, ita simul magna, & simul bona, & simul sancta, & quicquid aliud ad se dicitur, quoniam non aliud est deo esse, & aliud esse magnū uel bonū esse, & cætera, sicut supra ostēdimus. Si enim minus magna est ibi charitas quæ sapiētia, minus quæ est diligatur sapiētia. Aequalis est igitur, ut quanta est sapiētia tantum diligatur. Est autem sapiētia æqualis patri, sicut supra disputauimus. Aequalis est igitur etiam spiritus sanctus, & si æqualis, in omnibus substantia est. Et ideo non amplius quæ tria sunt, unus diligens eum qui de illo est, & unus diligens eum de quo est, & ipsa dilectio. Quæ si nihil est, quomodo deus dilectio est? Si non est substantia, quomodo deus substantia est? Si autem queritur quomodo simplex & multiplex sit illa substantia, animaduertenda est primo creatura quare sit multiplex, nullo autem modo uere simplex. Et prius corpus uniuersum utique partibus constat: ita ut sit ibi alia pars maior, alia minor, & maius sit uniuersum quæ pars quælibet aut quantalibet. Nam & cœlū & terra partes sunt uniuersæ mundanæ molis: sed & sola terra, & solū cœlū innumerabilibus partibus constat, & in tertia sui parte minor est quæ in cætera, & in dimidia minor quæ tota: & totum mūdi corpus quoque duabus plerumque partibus appellari solet, id est, cœlum & terra, utique maius est quæ solū cœlū aut sola terra. Et in uno quoque corpore aliud est magnitudo, aliud color, aliud figura. Potest enim & diminuta magnitudine manere idē color & eadē figura, & colore mutato manere eadē figura & eadē magnitudo, & figura eadē non manente, tamen magnū esse & eodē modo coloratū. Et quæcunque alia simul dicuntur de corpore, possunt & simul & plura sine cæteris cōmutari. Ac per hoc multiplex esse cōuincitur natura corporis, simplex autem nullo modo. Creatura quoque spiritalis sicut est anima, est quidem in corporis cōparatione simplicior, sine cōparatione autem corporis multiplex est etiam ipsa non simplex, Nā ideo simplicior est corpore, quia non mole diffunditur per spaciū loci, sed in unoquoque corpore, & in toto tota est, & in qualibet eius parte tota est. Et ideo cum sit aliquid in quauis exigua particula corporis quod sentiat anima, quibus non fiat in toto corpore, illa tamen tota sentit, quia totam non later. Sed tamen etiā in anima cū aliud sit artificiosum esse, aliud inertē, aliud acutū, aliud memorē, aliud cupiditas, aliud timor, aliud lætitia, aliud tristitia, possuntque

1 sen. dist. 10 ca. siue enim.

1 sen. dist. 22 c. sciendum in fi.

Solus deus perfectus simpliciter. Ca. VI 1 sen. dist. 8 c. eadēq. sola.

Gen. 1

1 sen. dist. 8 cap. creatura quoque.

fiatq; & alia sine alijs, & alia magis, alia minus, innumerabilia & innumerabiliter in animæ natura inueniri, manifestū est non simplicē, sed multiplicem esse naturā. Nihil em̄ simplex mutabile est, omnis autem creatura mutabilis. Deus uero multipliciter quidē dicitur magnus, bonus, sapiens, beatus, uerus, & quicquid aliud non indigne dici uidetur. Sed eadē magnitudo eius est, quæ sapiētia: Nō enim mole magnus est, sed uirtute. Et eadem bonitas quæ sapiētia & magnitudo, & eadē ueritas quæ illa omnia: Et nō est ibi aliud beatū esse, & aliud magnū, aut sapiētē, aut uerū, aut bonū esse, aut omnino ipsum esse. Nec quoniam Trinitas est, ideo triplex putāndus est: Alioquin minor erit pater solus, aut filius solus, q̄ simul pater & filius. Quāq; nō inueniatur quomō dici possit, aut pater solus, aut filius solus, cū semper atq; inseparabiliter & ille cum filio sit, & ille cū patre: non ut ambo sint pater, aut ambo filius, sed quia semper in inuicē, neuter solus. Quia uere dicimus & deū solū ipsam trinitatē, quāuis semper sit cū spiritibus & animab. sanctis, sed solū dicimus qd̄ deus est, quia nō & illi cū illo deus sunt: ita solū patrem dicimus patrē, non quia separatur à filio, sed quia nō simul ambo pater sunt. Cū itaq; tantus est solus pater, uel solus filius, uel solus spiritus sanctus, quantus est simul pater & filius & spiritus sanctus, nullo modo triplex dicēdus est. Corpora quippe adiunctione sua crescūt. Quāuis em̄ qui adhæret uxori suæ, unū corpus fit: maius tñ corpus fit, quā si solus uiri esset, aut solius uxoris. In rebus autē spiritibus, cum minor maioribus adhærescit, sicut creatura creatori, illa fit maior q̄ erat, nō ille. In ijs em̄ quæ non mole magna sunt, hoc est maius esse qd̄ est melius esse. Melior autem fit spiritus alicuius creaturæ, cum adhæret creatori, quā si non adhareat, & ideo etiā maior quia melior. Qui ergo adhæret domino, unus spiritus est: sed tamē dñs non ideo fit maior, quāuis fiat ille qui adhæret dño. In ipso igitur deo cum adhæret æquali patri filius æqualis, aut spiritus sanctus patri & filio æqualis, nō fit maior deus quā singuli eorū, quia nō est quod crescat illa perfectio. Perfectus autem siue pater, siue filius, siue spiritus sanctus, & perfectus deus, pater & filius & spiritus sanctus, & ideo Trinitas potius quā triplex. Et qm̄ ostendimus quomodo possit dici solus pater, quia non nisi ipse ibi pater, cōsideranda est illa sentētia qua dicitur, deum uerū solū non esse patrē solū, sed patrē & filium & spiritū sanctū. Si quis enim interroget, pater solus utrū sit deus: quō respondebitur non esse, nisi forte ita dicamus, esse quidē patrem deū, sed non esse solū deū, esse autē solum deū, patrem & filiū & spiritū sanctum: Sed quid agimus de illo testimonio domini: Patri enim dicebat, & patrem nominauerat ad quē loquebat, cum ait: Hæc est uita æterna, ut cognoscāt te unū uerum deū. Quod quidē Ariani sic solēt accipere quasi non sit filius uerus deus. Quibus exclusis, uidendū est an intelligere cogamur, cum dicitur est patri: Ut cognoscāt te unū uerum deū: tanq̄ hoc insinuare uoluerit, quia solus

Trinitas non excludit simplicitatē unitatis. Ca. VII

1 sent. dist. 2. 1 ca. præterea.

1 sent. dist. 2. 1 ca. sed iterum.

Dei nature nulla fit accessio. Ca. VIII

Solus deus continet omnes personas. IX

Ioan. 17

Græce est ἕως

A pater deus uerus est, ne non intelligeremus deū, nisi ipsa tria simul, patrē & filiū & spiritū sanctum. Num ergo ex domini testimonio, & patrē unū uerū deum dicimus, & filiū unū uerū deū, & spiritū sanctū unum uerū deū, & simul patrē & filiū & spiritū sanctum, id est simul ipsam trinitatē, nō tres ueros deos, sed unum uerū deū: An quoniam addidit. Et quē misisti Iesum Christū: subaudiēdū est unum uerum deum: Et ordo uerborum est, ut te & quē misisti Iesum Christū, cognoscant unum uerū deum. Cur ergo tacuit de spiritu sancto? An quoniam cōsequens est, ut ubicūq; nominat unū, tanta pace uni adhærēs, ut per hanc utrūq; unum sit, iam ex hoc intelligatur etiā ipsa pax, quāuis nō cōmementur: Nam & illo loco Apostolus uidetur quasi prætermittere spiritū sanctū, & tamē etiā ibi intelligitur, ubi ait: Omnia sunt uestra, uos autē Christi, Christus autē dei. Et iterum: Caput mulieris uir, caput uiri Christus, caput autē Christi deus. Sed rursus si deus non nisi omnia simul tria, quomodo caput Christi deus, id est caput Christi, trinitas, cū in trinitate sit Christus ut sit trinitas: An quod est pater cum filio, caput est ei quod est solus filius, cū filio enim pater deus, solus autē filius Christus est, maxime quia iam uerbū caro factum loquit. Secundū quam humanitatē eius etiā maior est pater, sicut dicit: Quoniam pater maior me est: ut hoc ipsum deū esse quod illi cū patre unum est, caput sit hominis mediatoris, quod ipse solus est. Si enim mentē recte dicimus principale hominis, id est, tanquā caput humanæ substantiæ, cū ipse homo cum mēte sit homo, cur nō multo cōgruentius, multo q̄ magis uerbum cū patre quod simul deus est, caput est Christi, quāuis Christus homo nisi cū uerbo quod caro factū est, intelligi nō possit. Sed hoc ut iam diximus, aliquanto diligentius postea cōsiderabimus. Nunc autē æqualitas trinitatis, & una eademq; substantia quantū breuiter potuimus demonstrata est, ut quoquomodo se habet ista quæstio, quā discutiendam acriore intentione distulimus, nihil impediatur quo minus fateamur summā æqualitatē patris & filij & spūs sancti. Quidā cū uellet breuissime singularū in Trinitate psonarū insinuare p̄pria, æternitas, inquit, in patre, species in imagine, usus in munere. Et quia non medio cris autoritatis in tractatione scripturarū, & assertionē fidei uir extitit, Hilarius em̄ hoc in libris suis posuit, horū uerborū, id est, patris & imaginis, & muneris, æternitatis, & speciei, & usus, abditam scrutatus intelligentiā quantū ualeo, non eum secutum arbitror in æternitatis uocabulo, nisi quod pater non habet patrem de quo sit, filius autem de patre est ut sit, atq; ut illi coæternus sit. Imago enim si perfecte implet illud cuius imago est, ipsa coæquatur ei, non illud imagini suæ. In qua imagine speciem nominauit, credo propter pulchritudinem, ubi iam est tanta congruentia, & prima æqualitas & prima similitudo, nulla in re dissidens, & nullo modo inæqualis, & nulla ex parte dissimilis, sed ad identidem respondens ei cuius imago est. Vbi est prima & summa uita, cui

1 sent. dist. 2. 1 ca. præterea.

1. Cor. 3

1. Cor. 11

1 sent. dist. 3. 1 ca. præterea.

Attribuitur per Hilariū singulis personis. Ca. X

1 sent. dist. 1. 1 ca. præterea.

1 sent. dist. 1. 1 ca. præterea.

1 sent. dist. 1. 1 ca. præterea.

cui non est aliud uiuere & aliud esse, sed idem est esse & uiuere. Et primus ac summus intellectus, cui non est aliud uiuere & aliud intelligere, sed id quod est intelligere, hoc uiuere, hoc esse est, unū omnia: tanq̄ uerbū perfectū, cui nō desit aliquid, & ars quædā omnipotentis atq; sapiētis dei, plena omnium rationum uiuentium incommutabiliū, & omnes unū in ea, sicut ipsa unū de uno, cū quo unum. Ibi nouit omnia deus quæ fecit per ipsam, & ideo cū decedat & succedat tēpora, nō decedit aliquid uel succedit sciētia dei. Nō enim hæc quæ creata sunt, ideo sciuntur à deo, quia facta sunt: ac nō potius, ideo facta sunt uel mutabilia, quia immutabiliter à deo sciunt. Ille igitur ineffabilis quidā complexus patris & imaginis nō est sine perfruitione, sine charitate, sine gaudio. Illa ergo dilectio, delectatio, felicitas uel beatitudo, si tamē aliqua humana uoce digne dicitur, usus ab illo appellatus est breuiter, & est in trinitate spiritus sanctus, non genitus, sed genitoris, genitiq; suauitas, ingēti largitate atq; ubertate perfundēs omnes creaturas pro captu earū, ut ordinē suum teneant & locis suis ac quiescāt. Hæc igitur omnia quæ arte diuina facta sunt, & unitatē quandā in se ostendūt, & speciem & ordinē. Quicquid enim horū est, & unum aliquid est, sicut sunt nature corporum, & ingenia animarum: & aliqua specie formant, sicut sunt figuræ & qualitates corporū, ac doctrinæ uel artes animarum: & ordinē aliquē petit aut tenet, sicut sunt pōdera uel collocationes corporum, atq; amores aut delectationes animarū. Cæterum in illa summa trinitate tantū est una quantū tres simul, nec plus ali quid sunt duæ q̄ una. Oportet igitur ut creatorē per ea quæ facta sunt intellectū cōspicientes, trinitatē intelligamus, cuius in creatura quomodo dignū est apparet uestigiū. In illa enim trinitate summa origo est rerū omnium & perfectissima pulchritudo, & beatissima delectatio. Itaq; illa tria, & ad se inuicē determinari uident, & in se infinita sunt. Sed hic in rebus corporeis, non tātum est res una, quantū tres simul, & plus aliquid sunt duæ q̄ una res. Ita & singula sunt in singulis, & omnia in singulis, & singula in omnibus, & omnia in omnibus, & unū omnia. Qui uidet hoc uel ex parte, uel per speculum & in enigmate, gaudeat cognoscēs deum, & sicut deum honoret & gratias agat. Qui autem nō uidet, tendat per pietatē ad uidendū, non per cæcitatem ad calūniandum: quoniā unus est deus, sed tamen trinitas. Nec confuse accipiēdum est, Ex quo omnia, per quē omnia, in quo omnia: nec dijs multis, sed ipsi gloria in secula seculorū.

1 sent. dist. 2. 1 ca. præterea.

1 sent. dist. 2. 1 ca. præterea.

1 sent. dist. 3. 1 ca. præterea.

1 sent. dist. 3. 1 ca. præterea.

1 sent. dist. 3. 1 ca. præterea.

stus, & si quid aliud dici de deo potest, non relative, sed ad seipsum: an uero non dicatur ista, nisi cū trinitas intelligitur. Hoc enim quæstionem facit, quia scriptū est, Christū dei uirtutē, & dei sapiētiam: utrū ita sit pater sapiētia atq; uirtutis suæ, ut hac sapiētia sapiens sit quam genuit, & hac uirtute potens quam genuit: & quia semper potēs & sapiēs, semper genuit uirtutē & sapiētiam. Diximus em̄ si ita est, cur nō & magnitudinis suæ pater sit qua magnus est, & bonitatis qua bonus, & iustitiæ qua iustus, & alia si qua sunt. Aut si hæc omnia pluribus uocabulis in eadē sapiētia & uirtute intelliguntur, ut ea sit magnitudo quæ uirtus, ea bonitas quæ sapiētia, & ea rursus sapiētia quæ uirtus, sicut iam tractauimus, meminerimus, cum aliquid horū nomino sic accipiendū esse, ac si omnia cōmementur. Quæritur ergo an pater etiā singulus sit sapiens, atq; ipsa sibi ipse sapiētia, an ita sit sapiens quomodo dicēs. Verbo enim quod genuit dicēs eū, nō uerbo quod profert, & sonat, & transit uerbo quod erat apud deum, & deus erat uerbū, & omnia per ipsum facta sunt: uerbo equali sibi quo semper atq; incommutabiliter dicit seipsum. Non est enim ipse uerbū, sicut nec filius, nec imago. Dicēs autē exceptis illis temporalibus uocibus uerbū dei, quæ in creatura fiunt, nam sonant & transeunt. Dicēs ergo illo coæterno uerbo, non singulus intelligitur, sed cum ipso uerbo sine quo nō est utiq; dicēs. Itane & sapiens sicut dicēs, ut ita sit sapiētia, sicut uerbū: & hoc sit uerbū esse quod est esse sapiētiam, hoc etiā esse uirtutem, ut uirtus & sapiētia & uerbū idem sit, & relative dicatur, sicut filius & imago: atq; ille nō singulus potens, uel sapiēs, sed cum ipsa uirtute & sapiētia quæ genuit: sicut nō singulus dicēs, sed eo uerbo, & cum eo uerbo quod genuit, atq; ita magnus ea, & cum ea magnitudine quæ genuit: & non alio magnus, alio deus, sed eo magnus quo deus, quia nō aliud illi est magnū esse, aliud deū esse: consequens est, ut nec deus singulus, sed ea & cū ea deitate quæ genuit, ut sic sit filius deitas patris, sicut sapiētia & uirtus patris, & sicuti est uerbum & imago patris. Et quia non aliud illi est esse, aliud deum esse, ita sit etiā essentia patris filius, sicuti est uerbū & imago eius. Ac per hoc etiam excepto eo quod pater est, nō sit aliquid pater, nisi quia est ei filius: ut nō tantū id quod dicitur pater, quod manifestum est eum nō ad seipsum, sed ad filium relative dici, & ideo patrem quia est ei filius, sed omnino ut sit qd̄ ad seipsum est, ideo sit quia genuit essentiam suā. Sicut enim magnus est, non nisi ea quam genuit magnitudine: ita & est nō nisi ea quam genuit essentia, quia non est aliud illi esse, aliud magnū esse. Ita ne igitur pater est essentiæ suæ, sicut pater est magnitudinis suæ, sicut pater est uirtutis ac sapiētia suæ, eadē quippe eius magnitudo quæ uirtus, & eadē essentia quæ magnitudo. Hæc disputatio nata est ex eo quod scriptū est, Christum esse dei uirtutem, & dei sapiētiam. Quapropter in eas angustias sermo coarctatur, cū ineffabilia fari cupimus, ut aut dicamus Christū nō esse dei uirtutem & dei

1. Cor. 1

Ioan. 1

1 sent. dist. 2. 1 ca. hic non est

1 sent. dist. 1. 1 ca. cumq; enim uerem

1. Cor. 1

D AURELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. VII

AM nunc quæramus diligētius, quantum dat deus, quod paulo ante distulimus: Vtrū & singula quæq; in trinitate persona possit, & per seipsam nō cū cæteris duabus dici deus, aut magnus, aut sapiēs, aut uerus, aut omnipotēs, aut iu-

stus, & si quid aliud dici de deo potest, non relative, sed ad seipsum: an uero non dicatur ista, nisi cū trinitas intelligitur. Hoc enim quæstionem facit, quia scriptū est, Christū dei uirtutē, & dei sapiētiam: utrū ita sit pater sapiētia atq; uirtutis suæ, ut hac sapiētia sapiens sit quam genuit, & hac uirtute potens quam genuit: & quia semper potēs & sapiēs, semper genuit uirtutē & sapiētiam. Diximus em̄ si ita est, cur nō & magnitudinis suæ pater sit qua magnus est, & bonitatis qua bonus, & iustitiæ qua iustus, & alia si qua sunt. Aut si hæc omnia pluribus uocabulis in eadē sapiētia & uirtute intelliguntur, ut ea sit magnitudo quæ uirtus, ea bonitas quæ sapiētia, & ea rursus sapiētia quæ uirtus, sicut iam tractauimus, meminerimus, cum aliquid horū nomino sic accipiendū esse, ac si omnia cōmementur. Quæritur ergo an pater etiā singulus sit sapiens, atq; ipsa sibi ipse sapiētia, an ita sit sapiens quomodo dicēs. Verbo enim quod genuit dicēs eū, nō uerbo quod profert, & sonat, & transit uerbo quod erat apud deum, & deus erat uerbū, & omnia per ipsum facta sunt: uerbo equali sibi quo semper atq; incommutabiliter dicit seipsum. Non est enim ipse uerbū, sicut nec filius, nec imago. Dicēs autē exceptis illis temporalibus uocibus uerbū dei, quæ in creatura fiunt, nam sonant & transeunt. Dicēs ergo illo coæterno uerbo, non singulus intelligitur, sed cum ipso uerbo sine quo nō est utiq; dicēs. Itane & sapiens sicut dicēs, ut ita sit sapiētia, sicut uerbū: & hoc sit uerbū esse quod est esse sapiētiam, hoc etiā esse uirtutem, ut uirtus & sapiētia & uerbū idem sit, & relative dicatur, sicut filius & imago: atq; ille nō singulus potens, uel sapiēs, sed cum ipsa uirtute & sapiētia quæ genuit: sicut nō singulus dicēs, sed eo uerbo, & cum eo uerbo quod genuit, atq; ita magnus ea, & cum ea magnitudine quæ genuit: & non alio magnus, alio deus, sed eo magnus quo deus, quia nō aliud illi est magnū esse, aliud deū esse: consequens est, ut nec deus singulus, sed ea & cū ea deitate quæ genuit, ut sic sit filius deitas patris, sicut sapiētia & uirtus patris, & sicuti est uerbum & imago patris. Et quia non aliud illi est esse, aliud deum esse, ita sit etiā essentia patris filius, sicuti est uerbū & imago eius. Ac per hoc etiam excepto eo quod pater est, nō sit aliquid pater, nisi quia est ei filius: ut nō tantū id quod dicitur pater, quod manifestum est eum nō ad seipsum, sed ad filium relative dici, & ideo patrem quia est ei filius, sed omnino ut sit qd̄ ad seipsum est, ideo sit quia genuit essentiam suā. Sicut enim magnus est, non nisi ea quam genuit magnitudine: ita & est nō nisi ea quam genuit essentia, quia non est aliud illi esse, aliud magnū esse. Ita ne igitur pater est essentiæ suæ, sicut pater est magnitudinis suæ, sicut pater est uirtutis ac sapiētia suæ, eadē quippe eius magnitudo quæ uirtus, & eadē essentia quæ magnitudo. Hæc disputatio nata est ex eo quod scriptū est, Christum esse dei uirtutem, & dei sapiētiam. Quapropter in eas angustias sermo coarctatur, cū ineffabilia fari cupimus, ut aut dicamus Christū nō esse dei uirtutem & dei

& dei sapientia, atq; ita impudenter & impie resistamus Apostolo: aut Christum quidem dei uirtutem & dei sapientiam esse fateamur, sed eius patrem non esse patrem uirtutis & sapientiae suae, quod non minus impiu est. Sic enim nec Christi erit pater, quia Christus dei uirtus et dei sapientia est: aut non esse patrem uirtute sua potentem, neq; sapientia sua sapientem, quod quis audeat dicere: aut aliud in patre intelligi esse, aliud sapientem esse, ut non hoc ipso sit quo sapiens est, quod de anima intelligi solet, quae alias insipientes, alias sapiens est, uelut natura mutabilis, & non summe perfecteq; simplex: aut patrem non esse aliquid ad seipsum, & non solum quod pater est, sed omnino quod est, ad filium relative dici. Quo modo ergo eiusdem essentiae filius cuius pater, quandoquidem ad seipsum nec essentia est, nec omnino est ad seipsum, sed etiam esse ad filium illi est: At enim multo magis unius eiusdemq; essentiae, quia una eademq; essentia pater & filius, quandoquidem patri non ad seipsum est ipsum esse, sed ad filium, quam essentiam genuit, & qua essentia est quicquid est. Neuter ergo ad se est, & uterq; ad inuicem relative dicitur: an pater solus, non solum quod pater dicitur, sed omnino quicquid dicitur, relative ad filium dicitur: ille autem dicitur ad patrem, & ad se, & si ita est, quid dicitur in filio ad se, an ipsa essentia? Sed patris essentia est filius, sicut patris uirtus & sapientia, sicut uerbum patris, & imago patris: aut si essentia dicitur ad se filius, pater autem non est essentia, sed genitor essentiae, non est autem ad seipsum, sed hac ipsa essentia quam genuit, sicut hac ipsa magnitudine magnus quam genuit, ergo & magnitudo dicitur ad se filius, ergo & uirtus, & sapientia, & uerbum, & imago. Quid autem absurdius quam imaginem ad se dici: aut si non id ipsum est imago & uerbum, quod est uirtus & sapientia: sed illa relative dicuntur, haec autem ad se, non ad aliud, incipit non ea sapientia quam genuit, sapiens esse pater, quia non potest ipse ad eam relative dici, & illa ad eum relative non dici. Omnia enim quae relative dicuntur, ad inuicem dicuntur. Restat itaque ut etiam essentia filius relative dicatur ad patrem. Ex quo conficitur inopinatissimus sensus, ut ipsa essentia non sit essentia, uel certe cum dicitur essentia, non essentia, sed relatiuum indicet: quomodo cum dicitur dominus, non essentia indicatur, sed relatiuum quo refertur ad seruum. Cum autem homo dicitur uel aliquid tale, quod ad se non ad aliud dicitur, tunc indicat essentia: homo ergo cum dominus dicitur, ipse homo essentia est, dominus uero relative dicitur, homo enim ad se dicitur, dominus ad seruum: hoc autem unde agimus si essentia ipsa relative dicitur, essentia ipsa non est essentia. Huc accedit, quia omnis essentia quae relative dicitur, est etiam aliquid excepto relatiuo, sicut homo dominus, homo seruus, & equus iumentum, & nummus arra: homo & equus & nummus ad se dicuntur, & substantiae sunt uel essentiae: dominus uero & seruus & iumentum & arra, ad aliquid relative dicuntur. Sed si non esset homo, id est aliqua substantia, non esset qui relative dominus diceretur. Et si non esset equus quaedam essentia, non

A esset quod iumentum relative diceretur: ita si numerus non esset aliqua substantia, nec arra posset relative dici. Quapropter si & pater non est aliquid ad seipsum, non est omnino qui relative dicitur ad aliquid. Non enim sicut ad aliquid coloratum refertur color eius, nec omnino ad se dicitur color, sed semper alicuius colorati est, illud autem cuius color est, etiam si eo quod coloratum dicitur ad coloratum refertur, tamen id quod corpus dicitur, ad se dicitur: nullo modo ita putandum est patrem non dici aliquid ad seipsum, sed quicquid dicitur ad filium dici, eundem uero filium, & ad seipsum dici & ad patrem. Cum ergo dicitur magnitudo magna & uirtus potens, utique ad seipsum, & magnitudo atque uirtus magni & potentis patris, qua pater magnus & potens est. Non ergo ita, sed utrumque substantia, & utrumque una substantia. Sicut autem absurdum est dicere candidum non esse candorem, sic absurdum est dicere, sapientem non esse sapientiam. Et sicut candor ad seipsum candidus dicitur, ita & sapientia ad seipsam dicitur sapiens. Sed candor corporis non est essentia, quoniam ipsum corpus essentia est, & illa eius qualitas, unde & ab ea dicitur candidum corpus, cui non hoc est esse quod candidum esse. Aliud enim ibi forma, & aliud color, & utrumque non in seipso, sed in aliqua mole, quae moles, nec forma, nec color est, sed formata & colorata. Sapientia uero & sapiens est, & seipsa sapiens est. Et quoniam quaecumque anima participatione sapientiae sit sapiens, si rursus desipiat, manet tamen in se sapientia, nec cum anima fuerit in stultitia commutata, illa mutatur: non ita est in eo qui ex ea fit sapiens, quemadmodum candor in corpore quod ex illo candidum est. Cum enim corpus in alium colorem fuerit mutatum, non manebit candor ille, sed omnino esse desinet. Quod si & pater qui genuit sapientiam ex ea fit sapiens, neque hoc est illi esse quod sapere, qualitas eius est filius, non proles eius, & non ibi erit iam summa simplicitas. Sed absit ut ita sit, quia uere ibi est summe simplex essentia, hoc ergo est ibi esse quod sapere. Quod si hoc est ibi esse quod sapere, non per illam sapientiam quam genuit sapiens est pater, alioquin non ipse illam, sed illa eum genuit. Quid enim aliud dicimus, cum dicimus, hoc illi est esse quod sapere, nisi eo est quo sapiens est? Quapropter quae causa illi est ut sapiens sit, ipsa illi causa est ut sit: proinde si sapientia quam genuit, causa illi est ut sapiens sit, etiam ut sit ipsa illi causa est. Quod fieri non potest, nisi gignendo eum aut faciendo. Sed neque genitricem, neque conditricem patris ullo modo quisquam dixerit sapientiam. Quid enim infanlius? Ergo & pater ipsa sapientia est. Et ita dicitur filius sapientia patris, quomodo dicitur lumen patris, id est, ut quemadmodum lumen de lumine, & utrumque unum lumen: sic intelligatur sapientia de sapientia, & utrumque una sapientia, ergo & una essentia: quia hoc est ibi esse quod sapere. Quod enim est sapientia sapere, & potentia posse, & aternitati aeterna esse, iustitiae iustam esse, magnitudinis magnam esse, hoc est, essentiae ipsum esse. Et quia in illa simplicitate non est aliud sapere quam esse, eadem ibi sapientia est quae essentia. Pater

Pater igitur & filius simul una essentia, & una magnitudo, & una ueritas, & una sapientia. Sed non pater & filius simul ambo unum uerbum, quia non simul ambo unus filius. Sicut enim filius ad patrem refertur, non ad seipsum dicitur, ita & uerbum ad eum cuius uerbum est refertur cum dicitur uerbum. Eo quippe filius quo uerbum, & eo uerbum quo filius: Quoniam igitur pater & filius simul non utique unus filius, consequens est, ut pater & filius simul non ambo unum uerbum. Et propterea non eo uerbum quo sapientia: quia uerbum non ad se dicitur, sed tantum relative ad eum cuius uerbum est, sicut filius ad patrem: sapientia uero eo quo essentia. Et ideo quia una essentia, una sapientia. Quoniam uero & uerbum sapientia est, sed non eo uerbum quo sapientia: Verbum enim relative, sapientia uero essentialiter intelligitur: id dicitur accipiamus cum dicitur uerbum, ac si dicatur, nata sapientia, ut sit & filius, & imago: Et haec duo cum dicuntur, id est, nata sapientia, in uno eorum eo quod nata est & uerbum, & imago, & filius intelligatur, & in his omnibus nominibus non ostendatur essentia, quia relative dicitur. At in altero quod est sapientia, quoniam & ad se dicitur, seipsa enim sapiens est, etiam essentia demonstratur, & hoc eius esse quod sapere. Unde pater & filius simul una sapientia, quia una essentia, & singillatim sapientia de sapientia, sicut essentia de essentia. Quapropter, non quia pater non est filius, & filius non est pater, aut ille ingentus, ille autem genitus, ideo non una essentia, quia his nominibus, relatiua eorum ostendunt. Uterque autem simul una sapientia, & una essentia, ubi hoc est esse quod sapere: non autem simul uterque uerbum aut filius, quia non hoc est esse quod uerbum esse aut filium esse: sicut iam satis ostendimus ista relative dici. Cur ergo in scripturis nunquam ferere de sapientia quicquam dicitur, nisi ut ostendatur a deo genita uel creata: genita scilicet per quam facta sunt omnia, creata uero uel facta, sicut in hominibus, cum ad eam quae non creata nec facta, sed genita est, conuertuntur & illustrantur? In ipsis enim sit aliquid quod uocetur eorum sapientia, uel illud scripturis praenunciantibus aut narrantibus, quod uerbum caro factum est & habitauit in nobis: hoc modo enim Christus facta sapientia est, quia factus est homo. An propterea non loquitur in illis libris sapientia, uel de illa dicitur aliquid, nisi quod eam de deo nata ostendat: aut facta, quauis sit & pater ipse sapientia, quia illa nobis sapientia commendanda erat & imitanda, cuius imitatione formamur. Pater enim eam dicit ut uerbum eius sit, non quomodo proferit ex ore uerbum sonans, aut ante pronunciationem cogitatur, spacijs enim temporum hoc completur, illud autem aeternum est, & illuminando dicit nobis et de se & de patre, quod dicitur est hominibus. Ideoque ait: Nemo nouit filium nisi pater, & nemo nouit patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare: quia per filium reuelat pater, id est, per uerbum suum. Si enim hoc uerbum quod nos proferimus temporale & transitorium, & seipsum ostendit, & illud de quo loquimur: quanto magis uerbum dei, per quod facta sunt omnia, quod ita ostendit patrem sicuti est pater: quia

& ipsum ita est, & hoc est quod pater, secundum quod sapientia est & essentia. Nam secundum quod uerbum, non hoc est quod pater, quia uerbum non est pater, & uerbum relative dicitur sicut filius, quod utique non pater. Et ideo Christus uirtus & sapientia dei, quia de patre uirtute & sapientia, etiam ipse uirtus & sapientia est, sicut lumen de patre lumine, & fons uitae apud deum patrem, utique fontem uitae. Quoniam apud te, inquit Propheta, est fons uitae, & in lumine tuo ui debimus lumen: quia sicut pater habet uitam in semetipso, sic dedit filio habere uitam in semetipso: & erat lumen uerum quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, & lumen hoc uerbum erat apud deum, sed & deus erat uerbum. Deus autem lumen est, & tenebrae in eo non sunt ullae, lumen uero non corporale, sed spiritale. Neque ita spiritale ut illuminatione factum sit, quae admodum dicitur est Apostolis: Vos estis lumen mundi, sed lumen quod illuminat omnem hominem, ea ipsa & summa sapientia deus, unde nunc agimus. Sapientia ergo filius de sapientia patre, sicut lumen de lumine, & deus de deo, ut & singulus pater lumen, & singulus filius lumen: & singulus pater deus, & singulus filius deus, ergo & singulus pater sapientia, & singulus filius sapientia. Et sicut utrumque simul unum lumen, & unus deus, sic utrumque una sapientia. Sed filius factus est nobis sapientia a deo, & iustitia & sanctificatio, quia temporaliter nos ad illum conuertimus, id est ex aliquo tempore, ut cum illo maneamus in aeternum. Et ipse ex quodam tempore uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Propterea igitur cum pronunciat in scripturis, aut enarrat aliquid de sapientia, siue dicente ipsa, siue cum de illa dicitur, filius nobis potissimum insinuat. Cuius imaginis exemplo & nos non discedamus a deo, quia & nos imago dei sumus. Non quidem equalis, facta quippe a patre per filium, non nata de patre sicut illa. Et nos quia illuminamur lumine, illa uero quia lumen illuminans, et ideo illa sine exemplo nobis exemplum est. Neque enim imitatur praecedentem aliquem ad patrem a quo nunquam est omnino separabilis, quia id ipsum est quod ille de quo est. Nos autem nitentes imitamur manentem & sequimur stantem, & in ipso ambulantes tendimus ad ipsum: quia factus est nobis uia temporalis per humilitatem, quae magis nobis aeterna est per diuinitatem. Quoniam quippe spiritibus mundis intellectualibus qui superbia non lapsi sunt in forma dei, & deo aequalis & deus praebet exemplum, ut se idem exemplum redeundo etiam lapsi praerberet homini, qui propter immunditiam peccatorum poenamque mortalitatis deum uidere non poterat, semetipsum exinanitum, non mutando diuinitatem suam, sed nostram mutabilitatem assumendo: & formam serui accipiens, uenit ad nos in hunc mundum, qui in hoc mundo erat, quia mundus per eum factus est: ut exemplum sursum uideretibus deum, exemplum deorsum mirantibus hominem, exemplum sanis ad permanentem, exemplum infirmis ad conualescendum, exemplum morituris ad non timendum, exemplum mortuis ad resurgendum esset, in omnibus ipse primatum tenens. Quia enim homo ad beatitudinem sequi non debebat nisi deum, & sentire non poterat

relatiue dicitur, non pater & filius simul ambo unum uerbum, quia non simul ambo unus filius. Sicut enim filius ad patrem refertur, non ad seipsum dicitur, ita & uerbum ad eum cuius uerbum est refertur cum dicitur uerbum. Eo quippe filius quo uerbum, & eo uerbum quo filius: Quoniam igitur pater & filius simul non utique unus filius, consequens est, ut pater & filius simul non ambo unum uerbum. Et propterea non eo uerbum quo sapientia: quia uerbum non ad se dicitur, sed tantum relative ad eum cuius uerbum est, sicut filius ad patrem: sapientia uero eo quo essentia. Et ideo quia una essentia, una sapientia. Quoniam uero & uerbum sapientia est, sed non eo uerbum quo sapientia: Verbum enim relative, sapientia uero essentialiter intelligitur: id dicitur accipiamus cum dicitur uerbum, ac si dicatur, nata sapientia, ut sit & filius, & imago: Et haec duo cum dicuntur, id est, nata sapientia, in uno eorum eo quod nata est & uerbum, & imago, & filius intelligatur, & in his omnibus nominibus non ostendatur essentia, quia relative dicitur. At in altero quod est sapientia, quoniam & ad se dicitur, seipsa enim sapiens est, etiam essentia demonstratur, & hoc eius esse quod sapere. Unde pater & filius simul una sapientia, quia una essentia, & singillatim sapientia de sapientia, sicut essentia de essentia. Quapropter, non quia pater non est filius, & filius non est pater, aut ille ingentus, ille autem genitus, ideo non una essentia, quia his nominibus, relatiua eorum ostendunt. Uterque autem simul una sapientia, & una essentia, ubi hoc est esse quod sapere: non autem simul uterque uerbum aut filius, quia non hoc est esse quod uerbum esse aut filium esse: sicut iam satis ostendimus ista relative dici. Cur ergo in scripturis nunquam ferere de sapientia quicquam dicitur, nisi ut ostendatur a deo genita uel creata: genita scilicet per quam facta sunt omnia, creata uero uel facta, sicut in hominibus, cum ad eam quae non creata nec facta, sed genita est, conuertuntur & illustrantur? In ipsis enim sit aliquid quod uocetur eorum sapientia, uel illud scripturis praenunciantibus aut narrantibus, quod uerbum caro factum est & habitauit in nobis: hoc modo enim Christus facta sapientia est, quia factus est homo. An propterea non loquitur in illis libris sapientia, uel de illa dicitur aliquid, nisi quod eam de deo nata ostendat: aut facta, quauis sit & pater ipse sapientia, quia illa nobis sapientia commendanda erat & imitanda, cuius imitatione formamur. Pater enim eam dicit ut uerbum eius sit, non quomodo proferit ex ore uerbum sonans, aut ante pronunciationem cogitatur, spacijs enim temporum hoc completur, illud autem aeternum est, & illuminando dicit nobis et de se & de patre, quod dicitur est hominibus. Ideoque ait: Nemo nouit filium nisi pater, & nemo nouit patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare: quia per filium reuelat pater, id est, per uerbum suum. Si enim hoc uerbum quod nos proferimus temporale & transitorium, & seipsum ostendit, & illud de quo loquimur: quanto magis uerbum dei, per quod facta sunt omnia, quod ita ostendit patrem sicuti est pater: quia

Psal. 35
Math. 5
1. sent. dist. 5
cap. praedictio.

deum, sequendo deū hominem factum sequeret
 simul, & quē sentire poterat, & quem sequi debe-
 bat. Amemus ergo eū & inhareamus illi, charita-
 te diffusa in cordibus nostris per spiritum sanctum
 qui datus est nobis. Nō igitur mirū si propter ex-
 emplū quod nobis ut reformemur ad imaginem
 dei prabet imago æqualis patri, cum de sapientia
 scriptura loquit, de filio loquitur quē sequimur
 uiuēdo sapiēter, quōis & pater sit sapientia sicut lu-
 men & deus: spiritus quoq; sanctus siue summa
 charitas utrūq; cōiungens nosq; subiūgens quod
 ideo nō indigne dicit quia scriptum est: Deus cha-
 ritas est, quomodo nō est etiā ipse sapientia, cū sit
 lumen, quoniā deus lumen est. Siue ergo hoc mo-
 do, siue alio modo essentia spiritus sancti singilla-
 tim ac pprie nomināda est, quoniā deus est, utiq;
 lumen est. Et quoniā lumen est, utiq; sapientia est:
 Deum autē esse spiritum sanctum, utiq; scriptura cla-
 mat apud Apostolū qui dicit: Nescitis quia tem-
 plū dei estis? Statimq; subiicit: Et spiritus dei habi-
 tat in uobis. Deus enim habitat in tēplo suo: Non
 enim tanq; minister habitat spiritus dei in tēplo
 dei, cum alio loco euidentius dicat: Nescitis quia
 corpora uestra templū in uobis est spiritus sancti,
 quē habetis à deo, & nō estis uestri? Empti enim
 estis precio magno, glorificate & portate deū in
 corpore uestro. Quid est autē sapientia, nisi lumen
 spiritale & incōmutabile? Est enim & sol iste lu-
 men sed corporale est, & spiritalis creatura lumē,
 sed non incōmutabile. Lumen ergo pater, lumen
 filius, lumen spiritus sanctus, Simul autem nō tria
 lumina, sed unū lumen. Et ideo sapientia pater, sa-
 pientia filius, sapiētia spiritus sanctus, & simul nō
 tres sapiētiæ, sed una sapiētia, & quia hoc est ibi
 esse quod sapere, una essentia pater & filius & spi-
 ritus sanctus. Nec aliud est ibi esse quā deū esse.
 Vnus ergo deus, pater & filius & spiritus sanctus.

1. sent. dist. 31
cap. quod aut.

1. Ioh. 4
1. Ioh. 1

1. Cor. 6

Qua necessita-
te Græci tres
hypostasēs di-
xerint, Latini
tres personas.
Cap. IIII

1. sent. dist. 23
cap. qua ne-
cessitate.

le, mortale. Aut sicut scripturæ nostræ loqui solēt,
 tres animas cū à parte meliore totū appellari pla-
 cet, id est ab anima, cum corpus & anima sit totus
 homo. Ita quippe dictū est in Ægyptū descendit
 se cū Iacob animas septuaginta quinque, pro tot ho-
 minibus. Itē cum dicimus equū tuū, non eum esse
 qui meus est, & tertiu alicuius alterius, nec meum
 esse nec tuū, fatemur tres esse. Et interrogati quid
 tres, responderemus tres equos nomine speciali,
 generali autē tria animalia. Item cū dicimus bouē
 nō esse equū, canem uero nec bouē esse nec equū,
 tria quædam dicimus, & percōtantibus quid tria,
 non iam speciali nomine dicimus tres equos, aut
 tres boues, aut tres canes, quia non eadem specie
 continent, sed generali tria animalia, siue superio-
 re genere tres substantias, uel tres creaturas, uel
 tres naturas. Quæcunq; aut plurali numero enun-
 ciantur specialiter uno nomine, etiā generaliter
 enūciari possunt. Non aut omnia quæ generaliter
 uno nomine appellant, etiā specialiter appellare
 uno nomine possumus. Nā tres equos qd est no-
 men speciale, etiā animalia tria dicimus. Equū ue-
 ro & bouē & canem, animalia tria tantū dicimus
 uel substantias, quæ sunt generalia nomina, & si qd
 aliud de his generaliter dici potest. Tres uero e-
 quos, aut boues, aut canes, quæ specialia uocabu-
 la sunt, nō ea possumus dicere. Ea quippe uno no-
 mine quāuis pluraliter enūciamus, quæ cōmuni-
 ter habent illud qd eo nomine significatur. Abra-
 ham quippe & Isaac & Iacob, cōmune habent id
 quod est homo, itaq; dicunt tres homines. Equus
 quoq; & bos & canis, cōmune habet id quod est
 animal. Dicuntur ergo tria animalia. Ita tres ali-
 quas lauros, etiā tres arbores dicimus, laurū uero
 & myrtū & oleam, tantū tres arbores uel tres sub-
 stantias aut tres naturas, atq; ita tres lapides, etiā
 tria corpora, lapidē uero & lignum, & ferrū, tan-
 tum tria corpora, uel si quo etiā superiore genera-
 li nomine dici possunt. Pater ergo & filius & spi-
 ritus sanctus, quoniā tres sunt, queramus quid tres
 sunt, & quid cōmune habeant. Nō enim cōmune
 illis est id quod pater est, ut inuicē sibi sint patres,
 sicut amici, cū relatiue ad alterutrū dicantur, pos-
 sunt dici tres amici q; inuicē sibi sunt. Nō aut hoc
 ibi, quia tantū pater ibi pater, nec duorū pater, sed
 unici filij. Nec tres filij, cū pater ibi nō sit filius nec
 spiritus sanctus. Nec tres spiritus sancti, quia & spi-
 ritus sanctus propria significatione qua etiā donū
 dei dicit, nec pater nec filius. Quid igit tres? Si-
 enim tres personæ, cōmune est eis id quod perso-
 na est, ergo speciale hoc, aut generale nomen est
 eis, si consuetudinē loquendi respicimus. Sed ubi
 est nature nulla diuersitas, ita ibi generaliter enū-
 ciantur aliqua plura, ut etiam specialiter enūciari
 possint. Nature enim differentia facit, ut laurus &
 myrtus, & olea, aut equus & bos & canis, non di-
 cantur speciali nomine, istæ tres lauri, aut illi tres
 boues, sed generali, ut istæ tres arbores, & illa tria
 animalia. Hic uero ubi nulla est essentia diuersi-
 tas, oportet ut speciale nomen habeant hæc tria,
 quod tamē nō inueniunt. Nā persona generale no-
 men

men est, intantum ut etiā homo possit hoc dici, cū
 tantū inter sit inter hominē & deū. Deinde in ip-
 so generali uocabulo, si propterea dicimus tres
 personas, quia cōmune est eis id quod persona est.
 Alioquin nullo modo possunt ita dici, quæ admo-
 dū nō dicunt tres filij, quia non cōmune est eis id
 quod est filius: cur nō etiā tres deos dicimus? cer-
 te enim quia pater persona, & filius persona, & spi-
 ritus sanctus persona, ideo tres personæ. Quia er-
 go pater deus, & filius deus, & spiritus sanctus deus,
 cur nō tres dii? Aut quoniā propter ineffabilē cō-
 iunctionem hæc tria simul unus deus, cur nō etiam
 una persona, ut ita nō possimus dicere tres perso-
 nas, quæ singulā quamq; appellemus personam,
 quæ admodū nō possumus dicere tres deos, quæ
 quæ singulū appellemus deū, siue patrem, siue
 filiū, siue spiritum sanctū. An quia scriptura nō dicit
 tres deos? Sed nec tres personas alicubi scripturā
 cōmemorare inuenimus. An quia nec tres, nec
 unā personā scriptura dicit hæc tria: legimus em̄
 personā domini, non personā dominū: propterea
 licuit loquēdi & disputādi necessitate tres perso-
 nas dicere, non quia scriptura dicit, sed quia scri-
 ptura nō contradicit. Si aut diceremus tres deos,
 contradiceret scriptura dicēs: Audi Israel, domi-
 nus deus tuus deus unus est. Cur ergo & tres es-
 sentias nō licet dicere, quod similiter scriptura, si-
 cut nō dicit, ita nec cōtradicit. Nam essentia si spe-
 ciale nomē est cōmune tribus, cur nō dicant tres
 essentia, sicut Abraham, Isaac, & Iacob, tres homi-
 nes, quia homo speciale nomē est cōmune om̄ib;
 hominibus. Si aut speciale nomē nō est essentia,
 sed generale, quia homo & pecus, & arbor, & sy-
 dus, & angelus dicunt essentia, cur non dicuntur
 istæ tres essentia, sicut tres equi dicunt tria anima-
 lia, & tres lauri dicunt tres arbores, & tres lapides
 tria corpora? Aut si propter unitatē trinitatis non
 dicunt tres essentia, sed una essentia, cur nō pro-
 pter eandem unitatē nō dicunt tres substantia uel
 tres personæ, sed una substantia & una persona?
 Quam enim est illis cōmune nomē essentia, ita ut
 singulus quisq; dicatur essentia, tam illis cōmune
 est uel substantia, uel personæ uocabulū. Quod em̄
 de personis secundū nostrā, hoc de substantijs se-
 cundū Græcorū consuetudinem ea quæ diximus
 oportet intelligi. Sic enim dicunt illi tres substan-
 tias unam essentia, quæ admodū nos dicimus tres
 personas, unā essentia uel substantiam. Quid igitur
 restat, nisi ut fateamur loquēdi necessitate parti-
 ta hæc uocabula, cū opus esset copiosa disputatio-
 ne aduersum insidias uel errores hæreticorū? Cū
 enim conaretur humana inopia loquēdo proferre
 ad hominū sensus quod in secretario mentis p
 capru tener, de domino deo creatore suo, siue per
 piam fidē, siue per qualemcunq; intelligentiā, tim-
 uit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa
 summa equalitate ulla diuersitas. Rursus non esse
 tria quædam, non poterat dicere, quod Sabellius
 quia dixit, in hæresim lapsus est. Certissime quippe
 & de scripturis cognoscitur quod pie creden-
 dum est, & aspectus mētis indubitata perceptioe

perstringitur, & patre esse, & filiū & spiritum san-
 ctum, nec eundē filiū esse qui pater est, nec spiri-
 tum sanctū eundē esse uel patre uel filium. Quæsi-
 uit quid tria diceret: Et dixit substantias siue perso-
 nas, quib; nominib; nō diuersitatē intelligi uoluit,
 sed singularitatē: ut non solū ibi unitas intelligat,
 ex eo quod dicitur una essentia, sed & trinitas, ex
 eo q; dicunt tres substantia, uel personæ. Nā si hoc
 est deo esse quod subsistere, ita non erant dicendæ
 tres substantia, ut nō dicuntur tres essentia: quæ-
 admodū quia hoc est deo esse quod sapere, sicut
 nō tres essentias, ita nec tres sapiētiæ dicimus. Sic
 enim quia hoc illi est deū esse quod est esse, tā tres
 essentias q; tres deos dici phas nō est. Si aut aliud
 est deo esse, aliud subsistere, sicut aliud deo esse, a-
 liud patrem esse uel dominū esse: quod enim est
 ad se dicitur, pater aut ad filiū, & dominus ad ser-
 uientem creaturā dicitur: relatiue ergo subsistit,
 sicut relatiue gignit, & relatiue dominaat. Ita iam
 substantia nō erit substantia, quia relatiuū erit. Si-
 cut enim ab eo quod est esse appellatur essentia,
 ita ab eo quod est subsistere substantiam dicimus.
 Absurdū est aut, ut substantia relatiue dicatur: Om-
 nis enim res ad seipsam subsistit, quāto magis de-
 us: si tamē dignum est, ut deus dicatur subsistere.

De his enim rebus recte intelligitur, in quibus
 subiectis sunt ea quæ in aliquo subiecto esse dicū-
 tur, sicut color aut forma in corpore. Corpus em̄
 subsistit, & ideo substantia est. Illa uero in substan-
 te atq; subiecto corpore, quæ non substantia sunt,
 sed in substantia: & ideo si esse desinat, uel ille col-
 or, uel illa forma, nō adimūt corpori esse corpus,
 quia nō hoc ei est esse, quod illam uel illam formā
 colorē uel retinere. Res uero mutabiles neq; sim-
 plices, proprie dicunt substantia. Deus aut si sub-
 sistit ut substantia proprie dici possit, inest in eo a-
 liquid tanq; in subiecto, & nō est simplex, cui hoc
 sit esse quod illi est, & quicquid aliud de illo ad il-
 lum dicitur, sicut magnus, omnipotens, bonus, &
 si quid huiusmodi de deo nō incōgrue dicit. Ne-
 fas est aut dicere ut subsistat, & subsit deus bonita-
 ti suæ, atq; illa bonitas non substantia sit uel potius
 essentia, neq; ipse deus sit bonitas sua, sed in illo
 sit tanq; in subiecto. Vnde manifestū est deū abu-
 siue substantiā uocari, ut nomine usitatioe intel-
 ligatur essentia, quod uere ac proprie dicit, ita ut
 fortasse solū deū dici oporteat essentia. Est em̄ ue-
 re, solus, quia incōmutabilis est, idq; nomen suū
 famulo suo Moyse enunciauit, cū ait: Ego sum qui
 sum: Et dices ad eos, qui est misit me ad uos. Sed
 tamen siue essentia dicat quod proprie dicit, siue
 substantia quod abusiue, utrūq; ad se dicit, nō rela-
 tiue ad aliquid. Vnde hoc est deo esse quod subsi-
 stere, & ideo si una essentia trinitas, una etiā sub-
 stantia. Fortassis igit cōmodius dicunt tres perso-
 næ, q; tres substantia. Sed ne nobis uidear suf-
 fragari, hoc quoq; requiramus. Quæq; & illi, si
 uellent, sicut dicunt tres substantias, tres hypostasēs,
 possent dicere tres personas, tria p̄sopa. Illud aut
 maluerunt quod forte secundū linguæ suæ cōsue-
 tudinē aptius diceret. Namq; & in personis eadē

1. sent. dist. 8
ca. unde nec.
in princ.

Substantia quo-
modo dicitur
deus. Ca. V

Exod. 3

Trium perso-
narum eadem
essentia. Ca. VI

ratio est. Nō enim aliud est deo esse, aliud personā esse, sed omnino idē. Nā si esse ad se dicit, persona uero relative, sic dicamus tres personas, patrem & filiū & spiritū sanctū, quē admodū dicuntur aliqui tres amici, aut tres ppinqui, aut tres uicini, q̄ sint adinuicem, non q̄ unusquisq̄ eorū sit ad seipsum. Quapropter quilibet ex eis amicus est duorū ceterorū, aut propinquus aut uicinus, quia hęc nomina relative significationem habēt. Quid ergo nō placet ut dicamus patrē personā esse filij & spiritū sanctū, aut filiū personā esse patris & spiritū sanctū, aut spiritū sanctū personā esse patris & filij? Sed neq̄ persona ita dicitur alicubi solet, neq̄ in hac trinitate cū dicimus personā patris, aliud dicimus q̄ substantiā patris. Quocirca ut substantia patris ipse pater est, non quo pater est, sed quo est, ita & persona patris, nō aliud q̄ ipse pater est: ad se quippe dicitur persona, nō ad filiū uel spiritū sanctū, sicut ad se dicitur deus, & magnus, & bonus, & iustus, & si quid aliud huiusmodi. Et quē admodū hoc illi est esse quod deū esse, quod magnū, quod bonū esse, ita hoc illi est esse, quod personā esse. Cur ergo non hęc tria simul unā personā dicimus, sicut unā essentiā & unū deum, sed tres dicimus personas, cū tres deos aut tres essentias nō dicamus, nisi quia uolumus, uel unū aliquod uocabulū seruire huic significationi qua intelligitur trinitas, ne omnino taceremus interrogati, quid tres, cū tres esse fateremur. Nā si genus est essentia, species autem substantia siue persona, ut nōnulli sentiunt, ommitto illud qd̄ iam dixi, oportere appellare tres essentias, ut appellant tres substantias uel personas, sicut appellant tres equi eademq̄ animalia tria, cū sit species equus, animal genus. Neq̄ em̄ species ibi pluraliter dicta est, & genus singulariter, tanq̄ diceretur tres equi unū animal, sed sicut tres equi speciali nomine, ita tria animalia generali nomine. Qd̄ si dicitur substantia uel personae nomine nō specie significari, sed aliquid singulare atq̄ indiuiduū: ut substantia uel persona, non ita dicitur sicut dicitur homo, qd̄ cōmune est omnib. hominib. sed quomodo dicitur hic homo, uelut Abraham, uelut Isaac, uelut Iacob, uel si qui alius quis etiā digito præsens demonstrari possit: sic quoq̄ illos eadē ratio consequetur. Sicut enim dicuntur Abraham, Isaac & Iacob tria indiuidua, ita tres homines, & tres anime. Cur ergo & pater & filius & spiritū sanctus si secundū genus & specie & indiuiduū etiam ista differimus, nō ita dicuntur tres essentia uel tres substantia seu personae: sed hęc, ut dixi, ommitto: Illud dico, si essentia genus est, una essentia iam nō habet species, sicut quia genus est animal, unū animal iam nō habet species. Nō sunt ergo tres species unius essentia, pater & filius & spiritū sanctus. Si autē species est essentia, sicut species est homo, tres uero ille quas appellamus substantias siue personas, sic eandē specie cōmuniter habent, quē admodū Abraham, Isaac & Iacob, specie quę homo dicitur cōmuniter habēt, nō sicut homo subdiuidit in Abraham, Isaac & Iacob, ita unus homo & in aliquos singulos homines subdiuidi potest,

1. sent. dist. 23 ca. quod autem notandum.

1. sent. dist. 23 ca. ideo oritur.

1. sent. dist. 19 cap. hic abijciendum.

1. sent. dist. 19 cap. si uero dicunt.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

omnino enim nō potest, quia unus homo iā singulus homo est. Cur ergo una essentia in tres substantias, uel personas subdiuidit. Nā si essentia species est sicut homo, sic est una essentia sicut unus homo: an sicut dicimus aliquos tres homines eiusdē sexus, eiusdē tēperationis corporis, eiusdemq̄ animi, unā esse naturā: tres enim sunt homines, sed una natura: sic etiā ibi dicimus tres substantias unā essentiā, aut tres personas unā substantiā uel essentiam: Hoc uero ut cūq̄ simile est, quia & ueteres qui Latine locuti sunt, anteq̄ haberent ista nomina, quæ non diu est quod in usum uenerunt, id est essentiā uel substantiā, pro his naturā dicebāt. Nō itaq̄ secundum genus & species ista dicimus, sed quasi secundū cōmunem eademq̄ materiā. Sicut ex eodē auro si fierēt tres statuae, diceremus tres statuas unū aurū, nec tamen diceremus genus aurum, species autē statuas, nec aurū specie, statuas uero indiuidua. Nulla quippe species indiuidua sua transgreditur, ut aliquid extra comprehēdat. Cum enim definiēro quid sit homo, quod est nomen speciale, singuli quicq̄ homines qui sunt indiuidua eadē definitione continent, nec aliquid ad eā pertinet quod homo nō sit. Cum uero aurū definiēro, nō solæ statuae si aureæ fuerint, sed & annuli, & si quid aliud de auro fuerit ad aurum pertinebit, & si nihil inde fiat, aurum dicitur, quia etiam si non sint aureæ, nō ideo nō erūt statuae. Item nulla species excedit definitionem generis sui. Cum enim definiēro animal, quoniā generis huius species est equus, omnis equus animal est, nō autem statua omnis aurū est. Ideo quicq̄ in tribus statuis aureis, recte dicamus tres statuas unum aurū, non tamen ita dicimus, ut genus aurū, species uero statuas intelligamus. Nec sic ergo trinitatē dicimus tres personas uel substantias, unam essentiā & unū deū, tanq̄ ex una materia tria quædam subsistant, etiā si quicquid illud est, in his tribus explicatum sit. Non enim aliquid aliud eius essentia est præter istam trinitatē, tamen tres personas eiusdē essentia, uel tres personas unam essentiā dicimus: tres autē personas ex eadem essentia non dicimus, quasi aliud ibi sit qd̄ essentia est, aliud quod persona, sicut tres statuas ex eodē auro possumus dicere. Aliud enim illic est esse aurum, aliud esse statuas. Et cū dicuntur tres homines una natura, uel tres homines eiusdem naturæ, possunt etiam dici tres homines ex eadem natura, quia ex eadem natura & alij tres homines possunt existere. In illa uero essentia trinitatis, nullo modo alia quælibet persona ex eadē essentia potest existere. Deinde in his rebus nō tantū est unus homo, quantū tres homines simul. Et plus sunt aliqd̄ homines duo, q̄ unus homo. Et in statuis æqualibus plus aurū est tres simul quā singulæ statuae, & minus aurū est una quā duæ. At in deo nō ita est. Nō enim maior essentia est pater & filius & spiritū sanctus simul q̄ solus pater aut solus filius: sed tres simul illæ substantia siue personae, si ita dicendæ sunt, æquales sunt singulis, quod animalis homo nō percipit. Non enim potest cogitare nisi moles & spacia

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

1. sent. dist. 19 ca. notandum.

tia, uel minuta uel grādia, uolitantib. in animo eius phāsmatib. tanq̄ imaginib. corporū. Ex qua immūdia donec purgef, credat in patrē & filiū & spiritū sanctū, unū deum, solū, magnū, omnipotentē, bonū, iustū, misericordem, omnū uisibiliū & inuisibiliū conditorē, & quicq̄ de illo pro humana facultate digne uereq̄ dici potest. Neq̄ cū audierit patrē solū deū, separet in de filiū, aut spiritū sanctū. Cū eo quippe solus deus, cum quo & unus deus est, quia & filiū cū audimus solū deum, sine ulla separatione patris aut spiritū sancti oportet accipere: atq̄ ita dicat unā essentiā, ut nō existimet aliud alio, uel maius uel melius, uel aliqua ex parte diuersum. Nō tamē ut pater ipse sit & filius & spiritū sanctus, & quicquid aliud ad alterutrū singula dicunt, sicut uerbū quod non dicitur, nisi filius, aut donū quod nō dicitur nisi spiritū sanctus, ppter quod etiā pluralem numerū admittūt: sicut in Euāgelio scriptū est: Ego & pater unū sumus: Et unū dixit, & sumus. Vnū, secundū essentiam, q̄ idē deus: sumus, secundū relatiuū, q̄ ille pater, hic filius. Aliquādo & tacetur unitas essentia, & sola pluraliter relatiua cōmemorantur. Veniemus ad eū ego & pater, & habitabimus apud eū. Veniemus & habitabimus, pluralis numerus est, q̄a prædictum est: Ego & pater: id est filius & pater, quæ relative ad inuicē dicunt. Aliquādo latenter omnino, sicut in Genesi: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostrā. Et faciamus, & nostram pluraliter dictum est, & nisi ex relatiuis accipi nō potest. Non em̄ ut facerent dij, aut ad imaginē & similitudinē deorū, sed ut facerēt pater & filius & spiritū sanctus, ad imaginem patris & filij & spiritū sancti, ut subsisteret homo imago dei. Deus aut trinitas. Sed quia nō omnino æqualis fiebat illa imago dei, tanq̄ nō ab illo nata, sed ab eo creata, huius rei significandę causa, ita imago est ut ad imaginē sit, id est non æquat parilitate, sed quadā similitudine accedit. Nō enim locorū interuallis, sed similitudine acceditur ad deū, & dissimilitudine recedit ab eo. Sunt enim qui ita distinguūt, ut imaginē uelint esse filiū, hominē uero nō imaginē, sed ad imaginē. Refellit autē eos Apostolus dicens: Vir quidē non debet uelare caput, cū sit imago & gloria dei: Nō dixit ad imaginē, sed imago. Quæ tamē imago cū alibi dicitur: Ad imaginē, non quasi ad filium dicitur, quę imago æqualis est patri, alioquin non diceret ad imaginē nostrā. Quō em̄ nostrā, cū filius solius patris imago sit: Sed ppter imparē ut diximus similitudinē dictus est homo ad imaginē, & ideo nostrā, ut imago trinitatis esset homo: nō trinitati æqualis sicut filius patri, sed accedēs, ut dictū est, quadā similitudine, sicut in distantib. significat quadā uicinitas, non loci, sed cuiusdā imitationis. Ad hoc enim eis & dicitur: Reformamini in nouitate mētis uestre. Quibus item dicitur: Estote itaq̄ imitatores dei sicut filij charissimi. Nouo enim homini dicitur: Qui renouat in agnitionē dei, secundū imaginē eius qui creauit eū. Aut si iam placet propter disputandī necessitatē, etiā exceptis nominib. relatiuis, pluralem numerū

Gen. 1. 1. sent. dist. 16 cap. quod circa.

1. Cor. 11. 1. sent. dist. 16 cap. quod circa.

Gen. 1. 1. sent. dist. 16 cap. quod circa.

1. sent. dist. 16 cap. quod circa.

1. sent. dist. 16 cap. quod circa.

rum admittere, ut uno nomine respondeat, cum quærit, quid tria, & dicere tres substantias siue tres personas, nullę moles aut interualla cogitent, nulla distantia quātulacūq̄ dissimilitudinis, ut ibi intelligatur aliud alio, uel paulo minus, quocūq̄ modo minus esse aliud alio potest, ut neq̄ personarū sit cōfusio, nec talis distinctio qua sit impar aliqd̄. Quod si intellectu capi non potest, fide teneatur, donec illucescat in cordibus, ille qui ait per Prophetam: Nisi credideritis non intelligetis.

Es. 7

D. AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. VIII

IXIMVS alibi ea dici proprie in illa trinitate distincte ad singulas personas pertinētia, quæ relative dicuntur ad inuicē, sicut pater & filius, & utriusq̄ donū spiritū sanctus. Nō em̄ pater trinitas, aut filius trinitas, aut trinitas donū. Quod uero ad se dicuntur singuli, nō dici pluraliter tres, sed unā ipsam trinitatē, sicut deus pater, deus filius, deus spiritū sanctus. Et dominus pater, dñs filius, dominus spiritū sanctus. Et omnipotēs pater, omnipotēs filius, omnipotēs spiritū sanctus. Nec tamē tres dij, aut tres dñi, aut tres omnipotēs, sed unus deus dominus omnipotēs ipsa trinitas: & quicquid aliud, nō ad inuicē relative, sed ad se singuli dicunt. Hoc em̄ secundū essentiā dicunt, quia hoc est ibi esse, quod magnū esse, quod bonū esse, qd̄ sapientē esse, & quicquid aliud ad se una quæq̄ ibi persona, uel ipsa trinitas dicit. Ideoq̄ dici tres personas, uel tres substantias, nō ut aliqua intelligat diuersitas essentia, sed ut uel uno aliquo uocabulo respōderi possit, cū dicitur quid tres, uel quid tria: tantamq̄ esse æqualitatē in ea trinitate, ut non solū pater nō sit maior q̄ filius, qd̄ attinet ad diuinitatē, sed nec pater & filius simul maius aliquid sint q̄ spū sanctus, aut singula quæq̄ persona quælibet triū, minus aliquid sit q̄ ipsa trinitas. Dicta sunt hęc, & si sapius uersando repetant, familiarius quidē innotescūt. Sed & modus aliquis adhibēdus est, deoq̄ supplicādū deuotissima pietate, ut intellectū aperiat, & studiū cōtentionis absumat, quo possit mēte cerni essentia ueritatis, sine ulla mole, sine ulla mobilitate. Nūc itaq̄ in quantum ipse adiuuat creator mire misericors, attēdamus hęc quę modo tam interiora q̄ superiora tractabimus, cū sit eadē seruata illa regula, ut quod intellectu nostro nondū eluxerit, a firmitate fidei nō dimittat. Dicimus em̄ nō esse in hac trinitate maius aliquid duas aut tres personas q̄ unā earū, quod nō capit cōsuetudo carnalis, non ob aliud, nisi quia uera quæ creata sunt sentit ut potest. Veritate autē ipsam qua creata sunt nō potest intueri. Nam si posset, nullo modo esset lux ista corporea manifestior q̄ hoc qd̄ diximus. In substantia quippe ueritatis, quoniā sola uere est, non est maior aliqua, nisi quæ uerius est. Quicquid autē intelligibile atq̄ incommutabile est, non aliud alio uerius est, quia æque incommutabiliter æternum est. Nec qd̄ ibi magnū dicitur, aliunde magnum est, quā eō

Epilogus superioris dictorum.

1. sent. dist. 19 cap. sciendum est ergo.

In trinitate nō est maius aut minus. Ca. 1

quo uere est. Quapropter ubi magnitudo ipsa ueritas est, quicquid plus habet magnitudinis, necesse est ut plus habeat ueritatis. Quicquid ergo plus ueritatis non habet, non habet plus etiam magnitudinis. Porro quicquid plus habet ueritatis, profecto uerius est, sicut maius est quod plus habet magnitudinis, hoc ergo ibi est maius quam uerius. Non autem uerius est pater & filius simul, quam singulus pater, aut singulus filius. Non igitur maius aliquid utrumque simul, quam singulum eorum. Et quoniam aequae uere est etiam spiritus sanctus, nec pater & filius simul, maius aliquid est quam ipse, quia nec uerius est. Pater quoque & spiritus sanctus simul, quoniam ueritate non superant filium, non enim uerius sunt, nec magnitudine superant. Atque ita filius & spiritus sanctus, simul tam magnus aliquid sunt, quam pater solus, quia tam uere sunt. Sic & ipsa trinitas, tam magnus est, quam unaquaeque ibi persona. Non enim ibi maior est, quae uerior non est, ubi est ipsa ueritas magnitudo. Quia in essentia ueritatis, hoc est uerum esse quod est esse, & hoc est esse quod est magnus esse, hoc est ergo magnus esse, quod uerum esse. Quod igitur ibi aequae uerum est etiam aequae magnus sit necesse est. In corporibus autem fieri potest, ut aequae uerum sit hoc aurum atque illud, sed maius hoc sit quam illud, quia non eadem ibi est magnitudo quae ueritas. Aliudque illi est aurum esse, aliud magnus esse. Sic & in animi natura, secundum quod dicitur magnus animus, non secundum hoc dicitur uerus animus. Animum enim uerum habet etiam qui non est magnanimus, quandoquidem corporis & animi essentia, non est ipsius ueritatis essentia, sicut est trinitas deus unus, solus, magnus, uerus, uerax, ueritas. Quae si cogitare conamur, quantum sinit & donat, nullus cogitet per locorum spacia contactus aut complexus, quasi trium corporum, nulla copago iunctura, sicut tricorporum Geryonem fabulae ferunt: sed quicquid animo tale occurrerit, ut magis sit in tribus quam in singulis, minusque in uno quam in duobus, sine ulla dubitatione respiciatur. Ita enim respicitur omne corporeum. In spiritualibus autem, omne mutabile quod occurrerit non putetur deus. Non enim paruae notitiae pars est, cum de profundo isto in illam summam respiciamus, si antequam scire possimus quid sit deus, possimus iam scire quid non sit. Non est enim certe, nec terra, nec caelum, nec quasi terra & caelum, nec tale aliquid quale uidemus in caelo, nec tale aliquid quicquid non uidemus & est fortassis in caelo. Nec si augeas imaginatione cogitationis lucem solis quantum potes, siue quo sit maior, siue quo sit clarior, millies tantum, aut innumerabiliter, neque hoc est deus: Nec sicut cogitantur angeli mundi spiritus caelestia corpora inspirantes, atque ad arbitrium quo seruiunt deo mutantes atque uersantes, nec si omnes, cum sint milia milliū, in unum collati unus fiant, nec tale aliquid deus est. Nec si eosdem spiritus sine corporibus cogites, quod quidem carnali cogitationi difficillimum est. Ecce uide si potes, o anima praegravata corpore quod corruptum est, & onusta terrenis cogitationibus, multis & uariis, ecce uide si potes, deus ueritas est. Hoc enim scriptum est: Quoniam deus lux est: non quod istius oculi uident, sed quod uidet cor, cum audit ueritas

est. Noli quaerere quid sit ueritas, statim enim se opponunt caligines imaginum corporalium & nubila phantasmatum, & perturbant serenitatem, quae primo ictu diluxit tibi, cum diceretur ueritas. Ecce in ipso primo ictu, quo uelut coruscatione perfringeris, cum dicitur ueritas, mane si potes, sed non potes. Relaberis in ista solita atque terrena. Quo tandem potere quaeso relaberis, nisi sordium contractarum cupiditatis uisco & peregrinationis erroribus. Ecce iterum uide si potes. Non amas certe nisi bonum, quia bona est terra altitudine montium & temperamento collium & planicie camporum, & bonum praedium, amoenum ac fertile, & bona domus paribus membris disposita, & ampla & lucida, & bona animalia, animata corpora, & bonus aer modestus & salubris, & bonus cibus suauis atque aptus ualitudini, & bona ualido sine doloribus & lassitudine, & bona facies hominis dimensa pariliter & affecta hilariter & luculenter colorata, & bonus animus amici consensio nis dulcedine & amoris fide, & bonus uir iustus, bonae diuitiae, quae facile expediunt, & bonum caelum cum sole & luna & stellis suis, & boni angeli sancta obediencia, & bona locutio suauiter docens, & congruenter monens auditorum. Et bonum carmen, canorum numeris, & sententiarum graue. Quid plura & plura? Bonum hoc & bonum illud. Tolle hoc & illud, & uide ipsum bonum si potes, ita deum uidebis, non alio bono bonum, sed bonum omnis boni. Neque enim in his omnibus bonis uel quae commemorauimus, uel quae alia cernuntur siue cogitantur, diceremus aliud alio melius cum uere iudicamus, nisi esset nobis impressa notio ipsius boni, secundum quod & probarem aliquid, & aliud alij proponeremus. Sic amandus est deus, non hoc & illud bonum, sed ipsum bonum. Querendum enim bonum anime, non cui superuolitet iudicando, sed cui haereat amando. Et quid hoc nisi deus? Non bonus animus, aut bonus angelus, aut bonum caelum, sed bonum bonum. Sic enim forte facilius aduertit quid uelim dicere. Cum enim audio, uerbi gratia, quod dicitur animus bonus, sicut duo uerba sunt, ita ex eis uerbis duo quaedam intelligo. Aliud quo animus est, aliud quo bonus. Et quidem ut animus esset, non egit ipse aliquid. Non enim iam erat qui ageret ut esset. Ut autem sit bonus animus, uideo agendum esse uoluntate non quae id ipsum quo animus est, non est aliquid boni: Nam unde iam dicitur & uerissime dicitur corpore melior: sed ideo nondum dicitur bonus animus, quoniam non restat ei actio uoluntatis, qua sit praestantior, quam si neglexerit, iure culpa, recteque dicitur non bonus animus. Distat enim ab eo qui hoc agit. Et quia ille laudabilis, profecto iste qui hoc non agit uituperabilis est. Cum uero hoc agit hoc studio, & sit bonus animus, nisi se ad aliquid conuertat quod ipse non est, non potest hoc assequi. Quod se autem conuertit ut fiat bonus animus, nisi ad bonum, cum hoc amat & appetit, & adipiscitur: Unde si rursus se auertat, fiatque non bonus, hoc ipso quod se auertit a bono, nisi maneat in se illud bonum unde se auertit, non est quod se iterum si uoluerit emendare conuertat. Quapropter nulla essent mutabilia bona, nisi esset incommutabile bonum. Cum itaque audis bonum hoc & bonum illud, quae

Prima cognitio dei scire quid non sit Cap. II

1. 10. 1

possunt aliis dici etiam non bona, si potueris sine illis quae participatione boni bona sunt, prospicere ipsum bonum, cuius participatione bona sunt, simul enim & ipsum intelligis cum audis hoc aut illud bonum. Si ergo potueris, illis detractis per se ipsum prospicere bonum, prospexeris deum. Et si amore inhaerens, continuo beatificaberis. Pudeat autem cum alia non ametur, nisi quia bona sunt, eis inhaerendo non amare bonum ipsum, unde bona sunt. Illud etiam, quod animus, tantum quia est animus, etiam non dum eo modo bonus quo se conuertit ad incommutabile bonum, sed ut dixi tantum animus, cum ita nobis placet ut eum omni etiam luci corporeae cum bene intelligimus praefereamus, non in seipso nobis placet, sed in illa arte qua factus est. Inde enim approbat factus, ubi uidetur fuisse faciendus: haec est ueritas, & simplex bonum. Non enim est aliud aliquid quam ipsum bonum, ac per hoc etiam summum bonum. Non enim minui uel augeri bonum potest, nisi quod ex alio bono bonum est. Ad hoc se igitur animus conuertit ut bonus sit, a quo habet ut animus sit. Tunc ergo uoluntas naturae congruit ut perficiatur in bono animus, cum illud bonum diligitur conuersione uoluntatis, unde est & illud quod non amittit, nec auersione uoluntatis. Auertendo enim se a summo bono, amittit animus ut sit bonus animus, non autem amittit ut sit animus, cum & hoc iam bonum sit corpore melius: hoc ergo amittit uoluntas, quod uoluntas adipiscitur. Iam enim erat animus qui conuertitur ad id uellet a quo erat. Qui autem uellet esse antequam esset, nondum erat: & hoc est bonum nostrum, ubi uidemus utrum esse debuerit aut debeat quicquid esse debuisse aut debere comprehendimus: & ubi uidemus esse non potuisse nisi esse debuisse, quicquid etiam quomodo esse debuerit comprehendimus. Hoc ergo bonum non longe positum est ab unoquoque nostrum. In illo enim uiuimus, mouemur, & sumus. Sed dilectione standum est ad illud, & inhaerendum illi, ut praesente profuamur a quo sumus, quo absente nec esse possumus. Cum enim per fidem adhuc ambulamus, non per speciem, nondum utique uidemus deum, sicut idem ait, facie ad faciem: quem tamen nisi nunc iam diligamus, nunquam uidebimus. Sed quis diligit quod ignorat? Sciri enim aliquid & non diligi potest. Diligi autem quod nescis, quareo utrum possit, quia si non potest, nemo diligit deum antequam sciat. Et quid est deum scire, nisi eum mente conspicere, firmeque percipere? Non enim corpus est ut carnis oculis inquirat. Sed & priusquam ualeamus conspicere atque percipere deum, sicut conspici & percipi potest, quod mundicordibus licet: Beati enim mundicordes, quia ipsi deum uidebunt: nisi per fidem diligant, non poterit cor mundari, quo ad eum uidentum sit aptum & idoneum. Vbi sunt enim illa tria, propter quae in animo aedificanda omnium diuinorum librorum machinamenta consurgunt, fides, spes, charitas, nisi in animo credente quod nondum uidet, & sperate atque amate quod credit? Amat ergo & quod ignorat, sed tamen creditur. Nimirum autem cauendum est, ne credens animus id quod non uidet fingat sibi aliquid quod non est, & speret diligatque quod falsum est. Quod si sit, non erit charitas de-

corde puro & conscientia bona, & fide non ficta, quae finis praeccepti est, sicut idem apostolus dicit. Necesse est autem cum aliqua corporalia lecta uel audita quae non uidimus, credimus, fingat sibi aliquid animus in lineamentis formisque corporum, sicut occurrerit cogitati, quod aut uerum non sit, aut etiam si uerum est, quod rarissime potest accidere, non hoc tamen fide ut teneamus quicquid prodest, sed aliud aliquid utile, quod per hoc insinuat. Quis enim legentium uel audientium quae scripsit apostolus Paulus, uel quae de illo scripta sunt, non fingit animo & ipsius apostoli faciem, & omnium quorum ibi nomina commemorantur? Et cum in tanta hominum multitudine quibus illae litterae notae sunt, alius aliter lineamenta figuramque illorum corporum cogitet, quis propinquius & sublimius cogitet, utique incertum est. Neque ibi occupat fides nostra, qua facie corporis fuerint illi homines, sed tantum quia per dei gratiam ita uixerunt, & ea gesserunt, quae scriptura illa testatur, hoc & utile est credere, & non desperandum & appetendum. Nam & ipsius dominicae facies carnis, innumerabilium cogitationum diuersitate uariatur & fingitur, quae tamen una erat, quaeque erat. Neque enim in fide nostra quam de domino Iesu Christo habemus, illud salubre est quod sibi animus fingit, longe fortasse aliter quam res se habet, sed illud quod secundum speciem de homine cogitamus: habemus enim quasi regulariter infixam humanam naturam notitiam secundum quam quicquid tale aspiciamus, statim hominem esse cognoscimus uel hominis formam. Secundum hanc notitiam cogitatio nostra informatur, cum credimus pro nobis deum hominem factum, ad humilitatis exemplum, & ad demonstrandam erga nos dilectionem dei, Hoc enim nobis prodest credere, & firmum atque incoccissum corde retinere, scilicet humilitatem qua natus est deus ex femina, & a mortali lib. per tantas contumelias productus ad mortem, summum esse medicamentum, quo superbiae nostrae sanaretur tumor, & altum sacramentum quo peccati uinculum solueret. Sic & uirtutem miraculorum ipsius & resurrectionis eius, quoniam nouimus quid sit omnipotentia, de omnipotente deo credimus, & secundum speciem & generarum uel natura insita uel experientia collecta, de factis huiusmodi cogitamus, ut non ficta sit fides nostra. Neque enim nouimus faciem uirginis Mariae, ex qua ille a uiro intacta, neque in ipso partu corrupta mirabiliter natus est. Nec quibus membris lineamentis fuerit Lazarus, nec Bethaniam, nec sepulchrum lapideumque illud quae remoueri iussit cum eum resuscitaret uidimus, nec monumentum non uultu excisum in petra unde ipse resurrexit, nec montem Oliueti unde ascendit in caelum. Neque omnino scimus quicquam ista non uidimus, an ita sint ut ea cogitamus, imo uero probabilius existimamus non esse ita. Namque cum alicuius facies uel loci uel hominis, uel cuiuslibet corporis eadem occurrerit oculis nostris quae occurrerat animo, cum ea priusquam uideremus cogitabamus non paruo miraculo mouemur. Ita raro & penes non quae accidit: & tamen ea firmissime credimus, quia secundum speciem generaliterque notitiam quae certa nobis est cogitamus. Credimus enim dominum Iesum

1 Tim. 1

Quomodo trinitas diligatur incognita. v

Christū natum de uirgine quæ Maria uocabatur. Quid sit autē uirgo, & quid sit nasci, & quid sit no-
men propriū nō credimus, sed prorsus nouimus. Vtrū autē illa facies Mariæ fuerit quæ occurrit a-
nimo cū ista loquimur aut recordamur, nec nouimus omnino, nec credimus. Itaq; hic salua fide li-
cet dicere, forte talem habebat faciē, forte non ta-
lem: forte autē de uirgine natus est Christus, nemo salua fide Christiana dixerit. Quamobrē quoniā
trinitatis æternitatē, & æqualitatē & unitatē quā-
tum datur intelligere cupimus, prius autē q̄ intelli-
gamus credere debemus, uigilandumq; nobis est
ne ficta sit fides nostra: eadē quippe trinitate fruē-
dum est, ut beate uiuamus, si autē falsum de illa cre-
diderimus, inanis erit spes, & non casta charitas:
quō igit̄ eam trinitatē quā non nouimus, creden-
do diligimus? An secundū specialē generalem uē
notitiā, secundū quā diligimus apostolū Paulum? Qui etiā si non ea facie fuit quæ nobis occurrit de
illo cogitantibus, & hoc penitus ignoramus, no-
uimus tamē quid sit homo. Vt enim longe nō ea-
mus, hoc sumus, id est homo, & illum hoc fuisse &
animā eius corpori copulatam mortaliter uixisse
manifestū est. Hoc ergo de illo credimus, quod in-
uenimus in nobis, iuxta speciē uel genus, quo hu-
mana omnis natura pariter cōtinēt. Quid igit̄ de
illa excellētia trinitatis siue specialiter siue genera-
liter nouimus, quasi multę sint tales trinitates, qua-
rum aliquas experti sumus, ut per regulā similitu-
dinis impressam uel specialē uel generalē notitiā,
illam quoq; talem esse credamus, atq; ita rem quā
credimus & nondum nouimus, ex paritate rei
quā nouimus diligamus? Quod utiq; non ita est.
An quēadmodū diligimus in domino Iesu Chri-
sto, q̄ resurrexit à mortuis, quanuis inde neminē
unq̄ resurrexisse uiderimus, ita trinitatē quā non
uidemus, & qualē nullam unquā uidimus, possu-
mus credēdo diligere? Sed quid sit mori, & quid
sit uiuere, utiq; scimus: quia & uiuimus & mortuo-
s ac moriētes aliquādo uidimus & experti sumus.
Quid est autē aliud resurgere, nisi reuiuiscere, id
est, ex morte ad uitā redire? Cum ergo dicimus &
credimus esse trinitatē, nouimus quid sit trinitas,
quia nouimus qd sint tria, sed non hoc diligimus.
Nā id ubi uolumus facile habemus, ut alia omit-
tam, uel micādo digitis tribus: an uero diligimus,
nō q̄ omnis trinitas, sed quod trinitas deus? Hoc
ergo diligimus in trinitate, quod deus est, sed deū
nullum aliū uidimus aut nouimus, quia unus est
deus, ille solus quem nondū uidimus, & creden-
do diligimus. Sed ex qua rerū notarum similitudi-
ne uel cōparatione credamus, quo etiā nondum
notū deum diligamus, hoc quæritur. Redi ergo
mecū, & cōsideremus cur diligamus Apostolum.
Nūquid nam ppter humanā speciē quam notissi-
mam habemus, eo quod credimus eū hominē fu-
isse? Nō utiq;. Alioquin nunc nō est quem diliga-
mus, quādoquidē homo ille iam nō est. Anima e-
nim eius à corpore separata est. Sed id quod in il-
lo amamus, etiā nūc uiuere credimus: Amamus
enim animū iustū. Ex qua ergo generali aut spe-

ciali regula, nisi quia scimus, & quid sit animus,
& quid sit iustus? Et animus quidē quid sit, non in-
cōgrue nos dicimus ideo nosse, quia & nos habemus
animum. Neq; em̄ unq̄ oculis uidimus, & ex
similitudine uisorū pluriū, notionē generalē spe-
cialē uē pcepimus, sed potius, ut dixi, quia & nos
habemus. Quid enim tā intime sciūt, se q̄ ipsum ef-
se sentit, q̄ id quo etiā cetera sentiunt, id est, ipse
animus? Nā & motus corporum quib. p̄ter nos
alios uiuere sentimus, ex nostra similitudine a-
gnoscamus: quia & nos ita mouemus corpus ui-
uēdo, sicut illa corpora moueri aduertimus. Ne-
que em̄ cū corpus uiuū mouet, aperit ulla uia ocu-
lis nostris ad uidendū animū, rem scilicet quę ocu-
lis uideri nō potest: sed illi moli aliquid inesse sen-
timus, quale nobis inest ad mouēdū similiter mo-
lem nostrā, quod est uita & anima. Neq; em̄ quasi
humana prudētia ratiōisq; propriū est. Et bestia
quippe sentiūt uiuere, nō tantū seipsas, sed etiā se
inuiçē atq; alterutrū, & nos ipsos. Nec animas no-
stras uident, sed ex motib. corporis, idq; statim &
facillime quadā cōspiratiōe naturali. Animū igit̄
cuiuslibet ex nostro nouimus, & ex nostro credi-
mus quē nouimus. Nō enim tantū sentimus ani-
mū, sed etiā scire possumus quid sit animus consi-
deratiōe nostri, habemus em̄ animū. Sed quid sit
iustus, unde nouimus? Dixeramus em̄ nos Apo-
stolū nō alia causa diligere, nisi q̄ sit iustus animus?
Nouimus ergo & quid sit iustus, sicut & quid sit
animus. Sed quid sit animus ut dictū est nouimus
ex nobis. Inest em̄ animus nobis. Quid autē sit iu-
stus unde nouimus, si iusti nō sumus? Quod sine
mo nouit qd sit iustus nisi qui iustus est, nemo di-
ligit iustū unq̄ nisi iustus. Nemo em̄ potest dilige-
re quē iustū esse credit ob hoc ipsum, quia iustum
esse credit, si quid sit iustus ignorat. Secundū quod
superius demonstrauius neminē diligere quod
credit & nō uidet, nisi ex aliqua regula notitię ge-
neralis siue specialis. Ac p hoc si non diligit iustū
nisi iustus, quō uolet quisq; iustus esse qui nondū
est? Non em̄ uult quisq; esse quod nondū diligit.
Vt autē sit iustus qui nondum est, uolet utiq; iustus
esse: ut autē uelit, diligit iustū. Diligit ergo iustū, &
qui nondū iustus est. Diligere autē iustū nō potest,
qui quid sit iustus, ignorat. Proinde nouit quid sit
iustus, etiā qui nondum est: ubi ergo nouit, num
oculis uidit? An ullū corpus iustū uelut albū, aut
nigrū, aut quadrū, aut rotundū? quis hoc dixerit?
At oculis nō uidit nisi corpora. Iustus autē in homi-
ne nō est, nisi animus. Et cū homo iustus dicat, ex
animo dicat, nō ex corpore. Est enim quædā pul-
chritudo animi iustitia qua pulchri sūt homines,
pleriq; etiam qui corpore distortiatq; deformes
sunt. Sicut autem animus nō uidet oculis, ita nec
pulchritudo eius. Vbi ergo nouit quid sit iustus,
qui nōdum est, atq; ut sit diligit iustum? An signa
quædā p motū corporis emicant, quib. ille aut ille
homo esse iustus apparet? Sed unde nouit illa si-
gna esse animi iusti, nesciēs qd omnino sit iustus?
Nouit ergo. Sed ubi nouimus quid sit iustus, etiā
cū iusti nondum sumus? Si extra nos nouimus, in
corpore

corpore aliquo nouimus. Sed non est ista res cor-
poris. In nobis igit̄ nouimus quid sit iustus. Non
enim alibi hoc inuenio cū quæro ut hoc eloquar,
nisi apud me ipsum. Et si interrogem aliū quid sit
iustus, apud seipsum quærit quid respondeat. Et
quisq; hinc uerū respōdere potuit, apud seipsum
quid respōderet inuenit. Et Carthaginē quidē cū
eloqui uolo, apud me ipsum quæro ut eloquar, &
apud me ipsum inuenio phantasiā Carthaginis.
Sed eam per corpus accipi, id est p corporis sen-
sum, quoniā p̄sens in ea corpore fui, & eam uidi
atq; sensī, memoriaq; retinui, ut apud me inueni-
rem de illa uerbū, cū eam uellē dicere. Ipsa enim
phantasia eius in memoria mea uerbū eius, non so-
nus iste trisyllabus cū Carthago nominat, uel etiā
cū tacite nomē ipsum p spatia temporū cogitatur,
sed illud quod in animo meo cerno, cū hoc trisyl-
labū uoce pfero, uel anteq̄ proferā. Sic & Alexā-
driam cū eloqui uolo quā nunq̄ uidi, p̄sto est a-
pud me phantasma eius. Cū em̄ à multis audissem
& credidissem magnā esse illam urbem, sicut mihi
narrari potuit, finxi animo meo imaginē eius quā
potui: & hoc est apud me uerbū eius, cū eam uolo
dicere antequā uoce quinq; syllabas pferā, quod
nomē eius ferē omnib. notū est. Quā tamē imagi-
nem si ex animo meo pferre possem ad oculos ho-
minū qui Alexandriā nouerūt, p̄fecto aut omnes
dicerēt, nō est ipsa: aut si dicerēt, ipsa est, multū mi-
rarer, atq; intus in animo meo ipsam, id est ima-
ginē quasi picturā eius, ipsam tamen esse nescirē,
sed eius crederē qui uisam tenerēt. Nō aut ita quæ-
ro quid sit iustus, nec ita inuenio, nec ita intueor
cū id eloquor, nec ita p̄bor cū audior, nec ita p̄bo
cū audio, quasi tale aliqd oculis uiderim, aut ullo
corporis sensu didicerim, aut ab eis qui ita didicis-
sent audierim. Cum enim dico & sciēs dico, iustus
est animus qui sciētia atq; ratiōe in uita ac morib.
sua cuiq; distribuit, non aliquā rem absentē cogi-
to, sicut Carthaginē, aut fingo ut possum sicut A-
lexandriā, siue ita sit siue nō ita, sed p̄sens quid-
dā cerno, & cerno apud me, etsi nō sum ipse quod
cerno, & multi qui audiūt approbabūt. Et quisq;
me audit atq; sciēter approbat, apud se & ipse hoc
idē cernit, etiam si nō sit & ipse quod cernit. Iustus
uero cū id dicit, id quod ipse est cernit & dicit. Et
ubi etiā ipse cernit, nisi apud seipsum? Sed hoc mi-
rū non est. Vbi em̄ se cerneret, nisi apud seipsum?
Illi d mirabile est, ut apud se animus uideat quod
alibi nuscq; uidit, & uerū uideat, & ipsum uerū sci-
licet iustū animū uideat, & sit ipse animus, & non
sit iustus animus, quem apud seipsum uidet. Num
est alius animus iustus in animo nōdū iusto? Aut
si nō est quē ibi uidet, cū uidet & dicit quid sit ani-
mus iustus, nec alibi q̄ in seipso uidet, cū ipse non
sit animus iustus? An illud quod uidet, ueritas est
interior p̄sens animo qui eā ualet intueri, neq;
omnes ualēt: Et qui intueri ualent, hoc etiā quod
intuent nō omnes sunt, hoc est non sunt etiā ipsi
iusti animi, sicut possunt uidere ac dicere, qd sit iu-
stus animus? Quod unde esse potuerūt, nisi inhe-
rēdo eidē ipsi formæ quā intuent ut inde formē-

tur & sint iusti animi, nō tantū cernētes aut dicen-
tes iustū esse animū q̄ scientia atq; ratiōe in uita ac
morib. sua cuiq; distribuit, sed etiā ut ipsi iuste ui-
uant, iuste q̄ morati sint, sua cuiq; distribuēdo, ut
nemini quicq; debeāt nisi ut inuicē diligāt. Et un-
de inhæret illiformæ, nisi amādo? Cur ergo aliū di-
ligimus quē credimus iustū, & non diligimus ip-
sam formā, ubi uidemus quid sit iustus animus, ut
& nos iusti esse possimus? An uero nisi & istā dili-
geremus, nullo modo eū diligeremus quē diligi-
mus ex ista, sed dū iusti nō sumus, minus eā diligi-
mus q̄ ut iusti esse ualeamus? Homo ergo qui cre-
dit iustus, ex ea forma & ueritate diligit, quā cernit
& intelligit apud se ille qui diligit, ipsa uero
forma & ueritas non est quō aliūde diligit. Neq;
enim inuenimus aliquid tale p̄ter ipsam, ut eam
cū incognita est credēdo diligamus, ex eo q̄ iam
tale aliqd nouimus. Quicquid em̄ tale aliqd per
spexeris ipsa est: & nō est quicquā tale, quoniā so-
la ipsa talis est, qualis ipsa est. Qui ergo amat ho-
mines, aut q̄ iusti sūt, aut ut iusti sint, amare de-
bet: sic enim & semetipsum amare debet, aut quia
iustus est, aut ut iustus sit. Sic em̄ diligit proximū
tanq̄ seipsum sine ullo piculo. Qui em̄ aliter se di-
ligit, iniuste se diligit, quoniā se ad hoc diligit ut
sit iniustus. Ad hoc ergo ut sit malus, ac p hoc iam
nō se diligit. Qui em̄ diligit iniquitatē, odit animā
suā. Quapropter nō est p̄cipue uidēdū in hac
quæstiōe quæ de trinitate nobis est, & de cognō-
scēdo deo, nisi qd sit uera dilectio; imò uero qd sit
dilectio. Ea quippe dilectio dicenda est quæ uera
est, alioquin cupiditas est: atq; ita cupidī abusiue
dicunt dilige, quēadmodum cupe abusiue dicitur,
qui diligit. Hec est autē uera dilectio, ut inherē-
tes ueritati iuste uiuamus: & ideo cōtēnamus om-
nia mortalia p̄ amore hominū, quo eos uolum⁹
iuste uiuere. Ita em̄ & mori p̄ fratrib. utiliter para-
ti esse poterimus, quod dñs Iesus Christus exem-
plo suo docuit. Cū em̄ duo p̄cepta sint in quib.
tota lex p̄det & prophete, dilectio dei & dilectio
pximi, nō immerito plerūq; scriptura p utroq; u-
nū ponit. Siue tantum dei, sicuti est illud, Scimus
quoniā diligētib. deū omnia cooperant in bonū.
Et iterū, Quisquis aut diligit deū, hic cognitus est
ab illo. Et illud, Quoniā charitas dei diffusa est in
cordib. nostris per spiritū sanctū qui datus est no-
bis. Et alia multa: quia & qui diligit deum, conse-
quēs est ut faciat quod p̄cipit deus, & intantum
diligit inquantū facit: cōsequens ergo est ut & p-
ximū diligit, quia hoc p̄cepit deus. Siue tātum
proximi dilectionē scriptura cōmemorat sicut est
illud, Inuicē onera uestra portate, & sic adimple-
bitis legem Christi. Et illud, Omnis em̄ lex in uno
sermone implet, in eo quod scriptum est, Diliges
proximū tuum tanq̄ te ipsum. Et in Euāgelio, Om-
nia quæcūq; uultis ut faciāt uobis homines bo-
na, ita & uos facite illis: hæc enim est lex & pro-
pheta. Et pleraq; alia reperimus in literis sanctis,
in quib. sola dilectio proximi ad perfectionē p̄-
cipi uidetur, & taceri de dilectione dei, cum in u-
troq; lex pendeat & Propheta. Sed & hoc ideo,
quia

Rom. 13

3 sent. dist. 27
c. consequenterDe uera dile-
ctione. Ca. VII

Matth. 22

Rom. 8

1 Cor. 8

Rom. 5

Gal. 6

Gal. 5

Matt. 7

Micare
digitisIn sanctis quid
diligamus. VI

1 sent. dist. 17
ca. ne autem in

quia & qui pximū diligit, cōsequens est ut ipsam
præcipue dilectionē diligit. Deus aut dilectio est
& qui manet in dilectione in deo manet. Consequens
ergo est ut præcipue deū diligit. Quapropter
qui quærūt deū per istas potestates, quæ mun-
do præsumunt uel partib. mūdi, auferuntur ab eo lon-
geq; iactant: nō interuallis locorū, sed diuersitate
affectuū. Exterius enim conantur ire, & interiora
sua deserūt, quib. interior est deus: Itaq; si aliquam
etiā sanctā potestātē uel audierūt, uel utcūq; cogi-
tauerūt, facta magis eius appetūt quæ humana mi-
ra infirmitas, non imitant pietatē qua diuina re-
quies comparat. Malunt enim superbe hoc posse
quod angelus, q̄ deuote hoc esse quod angelus.
Non enim sanctus quisquā potestate sua gaudet,
sed eius à quo habet posse quicquid congruenter
potest. Et nouit potētius esse cōiungi omnipoten-
ti pia uoluntate, q̄ propria uoluntate posse quod
cōtemiscāt qui talia nō possunt. Itaq; ipse domi-
nus Iesus Christus talia faciens, ut mirantes doce-
ret ampliora, & tēporalibus insolitis intentos atq;
suspēfos ad æterna atq; interiora conuerteret, Ve-
nite, inquit, ad me omnes qui laboratis & onera-
ti estis, & reficiā uos, tollite iugū meū super uos.
Et non ait, discite à me quoniam mitis sum &
humilis corde. Potētior est enim & tutior solidis-
sima humilitas, q̄ uentosissima celsitudo. Et ideo
sequit, dicens, Et inuenietis requiē animabus ue-
stris. Dilectio enim nō inflat, & deus dilectio est:
& fideles in dilectione acquiescent illi, reuoca-
ti à strepitu qui foris est, ad gaudia silentij. Ecce
deus dilectio est, ut quid imus & currimus in sub-
limia cœlorū, & ima terrarū, quærentes eū qui est
apud nos, si nos uelimus esse apud eum? Nemo
dicat, nō noui quid diligit. Diligat fratrem, & di-
liget eandē dilectionē. Magis em nouit dilectio-
nem qua diligit, q̄ fratrem quem diligit. Ecce iam
potest notiorē deum habere q̄ fratrem. Planē no-
tiorē quia præsentiorē: notiorē, quia interiorē:
notiorē, quia certiorē. Amplectere dilectionem
deū, & dilectione amplectere deū. Ista est dilectio
quæ omnes bonos angelos, & omnes dei seruos
cōsociat uinculo sanctitatis: nosq; & illos cōiun-
git inuicē nobis, & subiūgit sibi. Quāto igit sanio-
res sumus à tumore supbiæ, tāto sumus dilectione
pleniores. Et quo, nisi deo plenus est, qui plenus
est dilectioe? At em charitatē uideo, & quātū pos-
sum eam mēte cōspicio, & credo scripturæ dicēti,
1 Ioan. 4. Quoniam deus charitas est, & qui manet in chari-
tate, in deo manet. Sed cū illam uideo, nō in ea ui-
deo trinitatem. Imò uero uides trinitatē, si charita-
tem uides. Sed cōmonebo si potero, ut uiderere te
uideas, assit tantū ipsa, ut moueamur charitate ad
aliquod bonū. Quia cum diligitur charitatē, ali-
quid diligentē diligitur, propter hoc ipsum quia
diligit aliquid. Ergo quid diligit charitas, ut pos-
sit etiā ipsa charitas diligi? Charitas enim non est
quæ nihil diligit. Si aut seipsum diligit, diligit ali-
quid oportet, ut charitatē se diligit. Sicut em uer-
bum indicat aliquid, indicat etiā seipsum, sed non

se uerbum indicat, nisi se aliquid indicare indicet:
sic & charitas diligit quidem se, sed nisi se aliquid
diligentē diligit, nō charitatē se diligit. Quid er-
go diligit charitas, nisi quod charitate diligitur?
Id aut ut à pximo puehamur, frater est. Dilectio-
nem aut fraternā quantū cōmendat Ioānes Apo-
stolus attēdamus. Qui diligit, inquit, fratrem suum,
in lumine manet, & scandalū in eo nō est. Manife-
stum est quod iustitiæ perfectionē in fratris dile-
ctione posuerit: nam in quo scandalū nō est, utiq;
pfectus est. Et tamē uidet dilectionē dei tacuisse,
quod nunquā faceret, nisi quia in ipsa fraterna di-
lectioe uult intelligi deū. Aptissime enim in eadē
epistola paulo post ita dicit, Dilectissimi diligam⁹
inuicē, quia dilectio ex deo est. Et omnis qui dili-
git, ex deo natus est, & cognoscit deū. Qui non di-
ligit, non cognouit deū, quia deus dilectio est. Ista
cōtextio satis apte q̄ declarat, eandē ipsam frater
nam dilectionē, nā fraterna dilectio est, qua dili-
gimus inuicē, non solū ex deo, sed etiā deum esse,
quā uidemus tāta autoritatē prædicari. Cum ergo
de dilectioe diligitur fratrem, de deo diligitur fra-
trem. Nec fieri potest ut eandē dilectionē nō præci-
pue diligamus, qua fratrem diligitur. Vnde collig-
it, duo illa præcepta nō posse esse sine inuicem:
quoniā quippe deus dilectio est, deū certe diligit
qui diligit dilectionē. Dilectionē autē necesse est
ut diligit, qui diligit fratrem. Et ideo paulo post ait:
Nō potest deū diligere, quē non uidet, qui fratrem
quem uidet non diligit: quia hæc illi causa est non
uidendū deū, quod nō diligit fratrem. Qui enim nō
diligit fratrem nō est in dilectioe: & qui nō est in di-
lectioe, nō est in deo, quia deus dilectio est. Por-
rò qui nō est in deo, nō est in lumine, quia deus lu-
men est, & tenebrę in eo non sunt ullæ. Qui ergo
nō est in lumine, quid mirū si nō uidet lumē, id est
nō uidet deū quia in tenebris est? Fratrem aut uidet
humano uisu, quo uideri deus nō potest. Sed si eū
quē uidet humano uisu, spiritali charitate dilige-
ret, uideret deū, qui est ipsa charitas, uisu interio-
re, quo uideri potest. Itaq; qui fratrem quē uidet nō
diligit, deū quē propterea nō uidet, quia deus di-
lectio est, qua caret qui fratrem nō diligit, quomo-
do potest diligere? Nec illa iam quæstio moueat,
quātū fratri charitatis debeamus impēdere, quan-
tum deo: incōparabiliter plusquā nobis deo, fra-
tri aut quantū nobis ipsis. Nos autē ipsos tanto ma-
gis diligitur, quāto magis diligitur deum. Ex u-
na igit eadēq; charitate deū pximūq; diligitur:
sed deū propter deū, nos aut & proximū propter
deū. Quid enim est quæso quod exardescimus,
cū audimus & legimus: Ecce nūc tempus accepta-
bile, ecce nūc dies salutis: nullam in quoquā dan-
tes offensionē, ut nō reprehēdatur ministeriū no-
strū, sed in omnibus commendantes nosmetipsos
ut dei ministros, in multa patientia, in tribulatio-
nib. in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in car-
ceribus, in seditionib. in laborib. in uigijs, in iei-
unijs, in castitate, in sciētia, in lōganimitate, in bo-
nitate, in spū sancto, in charitate nō ficta, in uerbo
ueritatis, in uirtute dei: per arma iustitiæ, à dextris &

& sinistris, per gloriā & ignobilitatē, p infamiā &
bonā famā: ut seductores & ueraces, ut qui igno-
ramur & cognoscimur: quasi morientes, & ecce
uiuimus: ut coerciti & non mortificati: ut tristes,
semper aut gaudentes: sicut egeni, multos aut di-
tantes: tanq; nihil habētes, & omnia possidentes.
Quid est em quod accēdimur in dilectionē Pauli
Apostoli, cū ista legimus, nisi quod credimus eū
ita uixisse? Viuendū tamen sic esse dei ministris,
nō de aliquibus auditū credimus, sed intus apud
nos, uel potius supra nos in ipsa ueritate cōspici-
mus. Illum ergo quem sic uixisse credimus, ex hoc
quod uidemus diligitur. Et nisi hanc formā, quā
semp stabilē atq; incōmutabilem cernimus, præ-
cipue diligeremus, nō ideo diligeremus illū, quia
eius uitā, cū in carne uiueret, huic formæ coapta-
tā & cōgruentē fuisse, fide retinemus. Sed nescio
quō amplius & in ipsius formæ charitatem excita-
mur, per fidem qua credimus uixisse sic aliquē: &
spem, qua nos quoque ita posse uiuere, qui homi-
nes sumus, ex eo quod aliqui homines ita uixerūt
minime desperamus, ut hoc & desideremus arden-
tius, & fidentius precemur. Ita & ipsorum uitā fa-
cit à nobis diligi formā illius dilectio, secūdū quā
uixisse credunt, & illorū uita credita, in eandē for-
mam flagrantiorē excitat charitatē: ut quanto fla-
grantius diligitur deū, tāto certius sereniusq; ui-
deamus: quia in deo cōspicimus incōmutabilem
formā iustitiæ, secūdum quā hominē uiuere oportet
iudicamus. Valet ergo fides ad cognitionem
& ad dilectionē dei, non tanq; omnino incogniti,
aut omnino nō dilecti, sed quo cognoscant manife-
stus, & quo firmiter diligitur. Quid est autē dile-
ctio uel charitas, quā tantope scriptura diuina lau-
dat & prædicat, nisi amor boni? Amor autē alicuius
amantis est, & amore aliquid amat. Ecce tria
sunt, amās, & quod amat, & amor. Quid est ergo
amor, nisi quædā uita duo aliqua copulans, uel co-
pulare appetēs, amantē scilicet, & quod amat? Et
hoc etiam in externis carnalibusq; amoribus ita
est, sed ut aliquid purius & liquidius hauriamus,
calcata carne ascendamus ad animū. Quid amat
animus in amico, nisi animū? Et illic igit tria sunt,
amans, & quod amat, & amor. Restat etiam hinc
ascēdere, & superius ista quærere, quantū homini
dat. Sed hic paululum requiescat intentio, non ut
se iam existimet inuenisse quod quærat, sed sicut
solet inueniri locus, ubi iam quærēdū est aliquid,
nondū illud inuentū est, sed iam inuentum est ubi
quæratur: ita hoc dixisse suffecerit, ut tanquam ab
articulo alicuius exordij cætera contexamus.

D AVRELI AVGV-
STINI DE TRINITATE LIB. IX

TRINITATEM certe quærimus,
nō quālibet, sed illam trinitatē, quæ
deus est, uerusq; ac sumus, ac solus
deus. Expecta ergo quisquis hæc au-
dis. Adhuc enim quærimus, & talia
quærētē nemo iuste reprehēdit, si tamen in fide

firmissimus quærat, quod aut nosse aut eloqui dif-
ficillimū est. Affirmantē uero cito iuste q̄ reprehē-
dit, quisquis melius uel uidet uel docet. Quærite,
inquit, deū, & uiuet anima uestra. Et ne quisquam
se tanq; apprehendisse temere gaudeat: Quærite,
inquit, faciē eius semper. Et Apostolus: Si quis se,
inquit, putat aliquid scire, nondū scit quemadmo-
dum scire oporteat. Quisquis autē diligit deū, hic
cognitus est ab illo. Nec sic quidē dixit: Cognouit
illū: quæ periculosa præsumptio est, sed cogni-
tus est ab illo. Sed & alibi cū dixisset, Nunc aut co-
gnoscētes deū: statim corrigēs, imò cogniti, inqt,
à deo, maximeq; illo loco: Fratres, inquit, ego me
ipsum nō arbitror apprehēdisse: unū autē, quæ re-
tro oblitus, in ea quæ ante sunt extētus, secundum
intentionē sequor ad palmā supernæ uocationis
dei in Christo Iesu. Quotquot ergo pfecti, hoc sa-
piamus. Perfectionē in hac uita dicit, non aliud q̄
ea quæ retro sunt obliuisci, & in ea quæ ante sunt
extēdi secundū intentionem. Tutissima est enim
quærētis intētio, donec apprehēdatur illud quo
tendimus, & quo extēdimur. Sed ea recta intētio
est, quæ proficiscit à fide. Certa enim fides utcūq;
inchoat cognitionē: cognitio uero certa nō perfi-
cietur, nisi post hanc uitam, cum uidebimus faciē
ad faciē. Hoc ergo sapiamus, ut nouerimus tutio-
rem esse affectum uera quærēdi, quā incognita
pro cognitis præsumēdi. Sic ergo quæramus tan-
quam inuēturi: & sic inueniamus, tanquā quæsi-
turi. Cū enim consummauerit homo, tunc incipit.
De credendis nulla infidelitate dubitemus, de in-
telligēdis nulla temeritate affirmemus: in illis au-
toritas tenēda est, in his ueritas exquirēda. Quod
ergo ad istam quæstionem attinet, credamus pa-
trem & filium & spiritum sanctum esse unū deum,
uniuersæ creaturæ conditorē atq; rectorem: nec
patrē esse filiū, nec spiritū sanctum uel patrē esse
uel filium, sed trinitatē relatarū adinuicē persona-
rum, & unitatē æqualis essentia. Hoc autē quæra-
mus intelligere, ab eo ipso quem intelligere uolu-
mus auxiliū precantes, & quantū tribuit quod in-
telligimus explicare, tāta cura & sollicitudine pie-
tatis, ut etiam si aliquid aliud pro alio dicimus, ni-
hil tamen indignū dicamus. Vt si quid, uerbi gra-
tia, de patre dicimus, quod patri proprie nō cōue-
niat, aut filio cōueniat, aut spiritui sancto, aut ipsi
trinitati: & si quid de filio, quod filio pprie nō cō-
gruat, saltē congruat patri, aut spiritui sancto, aut
trinitati: item si quid de spū sancto, quod proprie-
tatem spiritui sancti nō deceat, non tamen alienū
sit à patre aut à filio, aut ab uno de ipsa trinitate,
ueluti nūc cupimus uidere utrū illa excellentissi-
ma charitas pprie spū sanctus sit: quod si non est,
aut pater est charitas, aut filius, aut ipsa trinitas,
quoniā resistere nō possumus certissimæ fidei, &
ualidissimæ autoritati scripturæ dicētis: Deus cha-
ritas est: nō tamē debemus deuiare sacrilego erro-
re, ut aliquid de trinitate dicamus, quod nō crea-
tori, sed creaturæ potius cōueniat, aut inani cogi-
tatione fingat. Quæ cū ita sint, attēdamus ista tria
quæ inuenisse nobis uidemur. Nondum de super-
nis

Psal. 68
Psal. 104
1 Cor. 8
Gal. 4
Phil. 3
3 sent. dist. 4
ca. post hoc. in
medio
1 Cor. 13
Eccli. 18
1 sent. dist. 3
ca. quapropter
1 Ioan. 4

De tribus in amore o o q s s v j . Cap. II

nis loquimur, nondū de deo patre & filio & spiri-
 tus sancto, sed de hac impari imagine, attamē ima-
 gine, id est homine: familiarius enim eam & faci-
 lius fortassis intuet mētis nostrā infirmitas. Ec-
 ce ego qui hoc quæro, cū aliquid amo tria sunt, e-
 go, & quod amo, & ipse amor. Nō em̄ amo amo-
 rem, nisi amantē amē: nam non est amor ubi nihil
 amatur. Tria ergo sunt, amans, & quod amat, &
 amor. Quod si nō amem nisi meipsum, nōne duo
 erūt, quod amo, & amor? Amās enim & quod a-
 mat, hoc idē est, quando se ipse amat: sicut amare
 & amari, eodē modo idipsum est, cum se quisq; a-
 mat. Eadem quippe res bis dicit, cum dicit, amat
 se, & amat a se. Tunc enim nō est aliud atq; aliud
 amare & amari, sicut nō est aliud atq; aliud, amans
 & amatus. At uero amor, & quod amat etiam sic
 duo sunt. Nō enim cū quisq; se amat amor est, nisi
 cū amatur ipse amor. Aliud est aut amare se, aliud
 est amare amorē suum. Nō enim amat amor, nisi
 iam aliquid amās: quia ubi nihil amatur, nullus est
 amor. Duo ergo sunt, cum se quisq; amat, amor &
 quod amatur. Tunc enim amans & quod amatur
 unū est. Vnde uidet nō esse cōsequēs, ut ubicunq;
 amor fuerit, iam tria intelligant. Auferamus enim
 ab hac cōsideratione cætera quæ multa sunt, qui-
 bus homo constat: atq; ut hæc quæ nunc requiri-
 mus, quantū in his rebus possumus, liquido repe-
 riamus, de sola mente tractemus. Mens igit̄ cū a-
 mat seipsum, duo quædā ostendit, mentē & amo-
 rem. Quid est autem amare se, nisi sibi præsto esse
 uelle ad fruendū se: Et cū tantū se uult esse, quan-
 tum est, par mēti uolūtas est, & amāti amor æqua-
 lis. Et si aliqua substātia est amor, nō est utiq; cor-
 pus, sed spiritus: nec mens corpus, sed spiritus est.
 Neq; tamen amor & mens duo spiritus, sed unus
 spiritus: nec essentiæ duæ, sed una: & tamen duo
 quædam unū sunt, amans & amor: siue sic dicas,
 quod amat & amor. Et hæc quidem duo, relatiue
 adinuicē dicunt. Amans quippe ad amorē referit,
 & amor ad amantem. Amans enim aliquo amore
 amat, & amor alicuius amantis est. Mens uero &
 spiritus nō relatiue dicuntur, sed essentiā demon-
 strant. Nō enim quia mens & spiritus alicuius ho-
 minis est, ideo mens & spiritus manet. Retracto
 em̄ eo quod homo est, quod adiūcto corpore dici-
 tur, mēs & spiritus manet. Retracto amante, nul-
 lus est amor: & retracto amore, nullus est amans.
 Ideoq; quantū adinuicē referunt, duo sunt. Quod
 autē ad seipsa dicunt, & singula spiritus, & simul
 utrunq; unus spiritus: & singula mens, & simul ut-
 trūq; una mēs. Vbi ergo trinitas, attēdamus quan-
 tum possumus, & inuocemus lucē sempiternam,
 ut illuminet tenebras nostras, & uideamus in no-
 bis quantū sinimur imaginē dei. Mens enim a-
 mare seipsum non potest, nisi etiā se nouerit: nam
 quō amat quod nescit? Aut si quisq; dicit ex noti-
 tia generali uel speciali mentē credere esse talem,
 quales alias expta est, & ideo amare seipsum, insi-
 pientissime loquit. Vnde enim mens aliquā men-
 tem nouit, si se nō nouit? Neq; enim ut oculus cor-
 poris uidet alios oculos, & se nō uidet: ita mēs no-

simile simile nouit. Ca. III

uit alias mētes, & ignorat semetipsam. Per oculos
 enim corporis corpora uidemus, quia radios qui
 per eos emicāt, & quicquid cernimus tangunt, re-
 fringere ac retorquere in ipsos nō possumus, nisi
 cū specula intuemur. Quod subtilissime obscurif-
 simeq; differit, donec aptissime demōstret uel ita
 se rem habere, uel non ita. Sed quoquo modo se
 habeat uis, qua per oculos cernimus, ipsam certe
 uim siue sint radij, siue aliud aliqd, oculis cernere
 nō ualemus, sed mēte quærimus, & si fieri potest,
 etiā hoc mēte cōprehendimus. Mens ergo ipsa si-
 cut corporearū rerū notitias per sensus corporis
 colligit, sic incorporearū rerū per semetipsam: Er-
 go & semetipsam per seipsam nouit, quoniam est
 incorporea: nam si nō se nouit, nō se amat. Sicut
 autē duo quædā sunt, mēs & amor eius, cū se amat:
 ita quædā duo sunt, mens & notitia eius, cū se no-
 uit. Igit̄ ipsa mēs & amor & notitia eius, tria quæ-
 dam sunt, & hæc tria unū sunt: & cū perfecta sunt,
 æqualia sunt. Si em̄ minus se amat q̄ est, ut uerbi
 gratia, tantū se amat hominis mens, quantū aman-
 dū est corpus hominis, cū plus sit ipsa q̄ corpus,
 peccat, & nō est perfectus amor eius. Item si am-
 plius se amat q̄ est, uelut si tantū se amet, quantum
 amādus est deus, cū incōparabiliter minus sit ipsa
 q̄ deus, etiā sic nimis peccat, & non pfectū habet
 amorē suū. Maiore autē peruersitate & iniquitate
 peccat, cū corpus tantū amat, quantum amandus
 est deus. Item notitia si minor est, q̄ est illud quod
 noscitur, & plene nosci potest, perfecta nō est. Si au-
 tem maior est, iam superior est natura quæ nouit,
 quam illa quæ nota est: sicut maior est notitia cor-
 poris, q̄ ipsum corpus quod ea notitia notum est.
 Illa enim uita quædā est in ratione cognoscentis:
 corpus aut non est uita. Et uita quælibet quolibet
 corpore maior est, nō mole, sed ui. Mens uero cū
 seipsam cognoscit, nō se superat notitia sua, quia
 ipsa cognoscit, & ipsa cognoscitur. Cū ergo se totā
 cognoscit, neq; secū quicquā aliud, par illi est co-
 gnitio sua: quia neq; ex alia natura est eius cog-
 nitio, cū seipsam cognoscit. Et cū se totam nihil am-
 plius percipit, nec minor nec maior est. Recte igitur
 diximus, hæc tria cū perfecta sunt, esse cōsequen-
 ter æqualia. Simul etiā admonemur, si utcūq; uide-
 re possumus hæc in anima existere, & tanq; inuo-
 luta euolui, ut sentiant & dinumerent substantia
 liter, uel, ut ita dicā, essentialiter, non tanq; in sub-
 iecto, ut color, aut figura in corpore, aut ulla alia
 qualitas aut quātitas. Quicquid enim tale est, non
 excedit subiectum in quo est. Nō enim color iste
 aut figura huius corporis potest esse & alterius
 corporis. Mēs aut amore quo se amat potest ama-
 re & aliud præter se. Item non se solam cognoscit
 mēs, sed & alia multa. Quamobrē nō amor & co-
 gnitio tanq; in subiecto insunt mēti, sed substātia
 liter etiā ista sunt sicut ipsa mens: quia est relatiue
 dicunt ad inuicē, in sua tamen sunt singula quæq;
 substantia. Nō sicut color & coloratū relatiue, ita
 dicunt adinuicē, ut color in subiecto colorato sit,
 nō habēs in seipso propriā substātiā: quoniam co-
 loratū corpus substantia est, ille aut in substantia:
 sed

Trinitas quædam quædam quædam

sent. dist. 3 cap. 1. s. 1.

sed sicut duo amici etiam duo sunt homines, quæ
 sunt substantiæ, cū homines non relatiue dicant, A
 amici autē relatiue. Sed item quāuis substantia sit
 amans uel sciens, substātia sit sciētia, substantia sit
 amor, sed amans & amor, aut sciens & scientia re-
 latiue ad se dicantur sicut amici. Mēs uero aut spi-
 ritus non sunt relatiua, sicut nec homines relatiua
 sunt, nō tamen sicut amici homines possint seor-
 sum esse abinuicē, sic amans & amor, aut sciens &
 sciētia. Quanquā & amici corpore uidentur sepa-
 rari posse, nō animo, inquantū amici sunt: uerūta-
 men fieri potest, ut amicus amicū etiā odisse inci-
 piat, & eoipso amicus esse desinat, nesciēte illo, &
 adhuc amate. Amor aut quo se mens amat, si esse
 desinat, simul & illa desinit esse amās. Item notitia
 qua se mens nouit, si esse desinat, simul & illa nos-
 se se desinat. Sicut caput capitati alicuius utiq; ca-
 put est, & relatiue ad se dicunt, quāuis etiā sub-
 stantia sint. Nam & caput corpus est, & capitatū:
 & si nō sit corpus, nec capitatū erit. Sed hæc præ-
 cisione ab inuicē separari possunt, illa nō possunt.
 Quod si sunt aliqua corpora, quæ secari omnino
 & diuidi nequeūt, tamē nisi partib. suis cōstarent,
 corpora nō essent: pars ergo ad totū relatiue dicitur,
 quia omnis pars alicuius totius pars est, & to-
 tū omnib. partibus totū est. Sed quoniam & pars
 corpus est & totū, non tantū ista relatiue dicuntur,
 sed etiā substātialiter sunt: fortassis ergo mens to-
 tum est, & eius quasi partes amor quo se amat, &
 scientia qua se sciuit & nouit, quibus duobus par-
 tibus illud totū constat. An tres sunt æquales par-
 tes, quibus totū unū cōpletur? Sed nulla pars to-
 tum, cuius pars est, cōpletur. Mens uero cum se
 totam nouit, hoc est perfecte nouit, per totū eius
 est notitia eius. Et cū se perfecte amat, totam se a-
 mat, & per totū eius est amor eius. Nū ergo sicut
 ex uino & aqua & melle una fit potio, & singula
 per totū sunt, et tamē tria sunt: nulla em̄ pars est po-
 tionis, quæ nō habeat hæc tria: nō enim iūcta ue-
 lut si aqua & oleū essent, sed omnino cōmixta sunt,
 & substantiæ sunt omnes, & totus ille liquor una
 quædā est ex tribus cōfecta substātia: tale aliquid
 arbitrandū est esse simul hæc tria, mētem, amorē,
 notitiam: Sed non unius substātiæ sunt, aqua, ui-
 nū, & mel, q̄ uis ex eorū cōmixtione fiat una sub-
 stantia potiois. Quō aut illa tria non sint eiusdem
 substātiæ, nō uideo, cū mens ipsa se amet, atq; ipsa
 se nouerit: atq; ita sint hæc tria, ut non alteri alicui
 rerū mens uel amata uel nota sit. Vnius ergo eius-
 demq; essentiæ necesse est hæc tria sint: & ideo si tan-
 quā cōmixtiōe confusa essent, nullo modo essent
 tria, nec referri ad inuicē possent. Quemadmodū
 si ex uno eodēq; auro tres annulos similes facias,
 quāuis cōnexos sibi, referunt adinuicē q̄ similes
 sunt: omnis em̄ similis alicui similis est: & trinitas
 annulorū est, & unū aurū. At si misceant sibi, & p
 totā singuli massam suā cōspergant, intercidet il-
 la trinitas, & omnino nō erit: ac nō solū unū aurū
 diceat, sicut in illis tribus annulis dicebat, sed iam
 nulla aurea tria. At in illis tribus, cum se nouit
 mens & amat se, manet trinitas, mens, amor, no-

Aug. to. 3

titia, & nulla cōmixtione cōfundit: quāuis & sin-
 gula sint in semetipsis, & inuicē tota in totis, siue
 singula in binis, siue bina in singulis. Itaq; omnia
 in omnib. Nam & mens est utiq; in seipsa, quoniam
 ad seipsam mēs dicit: quāuis noscens, uel nota, uel
 noscibilis ad suā notitiā relatiue dicat. Amās quo-
 que & amata uel amabilis ad amorē referat, quo
 se amat. Et notitia quāuis referatur ad mentem co-
 gnoscentē uel cognitā, tamē & ad seipsam nota &
 noscēs dicit. Non enim sibi est incognita notitia,
 qua se mens ipsa cognoscit. Et amor quāuis refe-
 rat ad mentē amantem, cuius amor est, tamē & ad
 seipsum est amor, ut sit etiā in seipso: ga & amor a-
 mat, nec alio nisi amore amari potest, id est seipso.
 Ita sunt hæc singula in seipsis. In alternis autem ita
 sunt, quia & mēs amās in amore est, & amor in a-
 mantis notitia, & notitia in mēte noscēte. Singula
 in binis ita sunt, quia mens quæ se nouit & amat,
 in amore & notitia sua est: & amor amātis mētis,
 seseq; sciētis, in mente notitiæ eius est. Et notitia
 mētis se sciētis & amātis in mēte atq; in amore ei⁹
 est, quia scientē se amat, & amātē se nouit. Ac per
 hoc & bina in singulis, quia mens, quæ se nouit &
 amat, cū sua notitia est in amore, & cū suo amore
 in notitia: amor quippe ipse & notitia simul iunt
 in mente quæ se amat & nouit. Tota uero in totis
 quemadmodū sint, iam supra ostēdimus. cū se to-
 ta mēs amat, & totā nouit, & totū amorē suū no-
 uit, totaq; amat notitiā suam, quādo tria ista ad se
 ipsa pfecta sunt. Miro itaq; modo tria ista insepa-
 rabilia sunt a semetipsis, & tamē eorum singulum
 quodq; substātia est, & simul omnia una substan-
 tia uel essentia, cū relatiue dicantur adinuicē. Sed
 cū seipsam nouit humana mens, & amat seipsam,
 non aliquid incōmutabile nouit & amat: aliterq;
 unusq; homo loquēdo enūciat mentē suā, quid
 in seipso agat attēdens: aliter aut humanā mētem
 speciali aut generali cognitiōe definit. Itaq; cū mi-
 hi de sua ppria loquit, utrum intelligat hoc aut il-
 lud, aut nō intelligat, & utrum uelit aut nolit hoc
 aut illud, credo. Cum uero de humana specialiter
 aut generaliter uerum dicit, agnosco & approbo.
 Vnde manifestū est aliud unū quēq; uidere in se,
 quod sibi alius dicēti credat, non tamen uideat: a-
 liud autē in ipsa ueritate, quod alius quoq; possit
 intueri, quorū alterū mutari per tēpora, alterū in-
 cōmutabili æternitate cōsistere. Neq; enim oculis
 corporeis multas mētes uidendo, per similitudi-
 nem colligimus generalē uel specialē mentis hu-
 manæ notitiā, sed intuemur inuolabilē ueritatē,
 ex qua pfecte, quantū possumus, definiamus: non
 qualis sit uniuscuiusq; hominis mens, sed qualis
 esse sempiternis rationib: debeat. Vnde etiā phan-
 tasia rerum corporalū per corporis sensum hau-
 stas, & quodammodo infusas memoriæ, ex qui-
 bus etiā ea quæ nō uisa sunt, ficto phātasmatē cog-
 gitant, siue aliter q̄ sunt, siue fortuito sicuti sunt,
 alijs omnino regulis supra mentē nostrā incōmu-
 tabiliter manētibus, uel approbare apud nosmet
 ipsos, uel improbare cōuincimur, cū recte aliquid
 approbamus aut improbamus. Nam & cū reco-
 g

sent. dist. 3 cap. sunt

sent. dist. 3 ca. & hæc tria

Aliter per sensus, aliter in corporea cognosca. Ca. VI

q lo

lo Carthaginis mœnia, quæ uidi, & cū fingo Alexandria mœnia, quæ nō uidi, eadēq; imaginarias formas quādā quibusdā præsentes, rationabiliter præsero, uiget & claret desuper iudiciū ueritatis, ac sui iuris incorruptissimis regulis firmum est. Et si corporalium imaginū quasi quodā nubilo subrexi, nō tamē inuoluit atq; confundit. Sed interest utrū ego sub illa, uel in illa caligine, tanquā à cœlo perspicio secludar: an sicut in altissimis montibus accidere solet, inter utrūq; aere libero fruens, & serenissimā lucem supra, & densissimas nebulas subtus aspiciā. Nam unde in me fraterni amoris inflammā ardor, cū audio uirū aliquem pro fidei pulchritudine & firmitate acriter tormēta tolerasse: Et si mihi digito ostēdat ipse homo, studeo mihi coniungere, notū facere, amicitia colligare. Itaq; si facultas datur, accedo, alloquor, sermonem cōfero, affectū meū in illū quibus uerbis possum, exprimo, uicissimq; in eo fieri quem in me habeat atq; exprimi uolo, spiritalemq; cōplexum credendo molior, quia peruestigare tam cito & cernere penitus eius interiora nō possum. Amo itaq; fidelē & fortē uirū amore casto atq; germano. Quod si mihi inter nostras loquelas fateatur, aut incautius aliquo modo sese indicet, quod uel de deo credat incōgrua, atq; in illo quoq; carnale aliquid desideret, & pro tali errore illa pertulerit, uel sperata pecuniā cupiditate, uel inani auiditate laudis humanae, statim amor ille, quo in eum ferebar offensus, & quasi repercussus, atq; ab indigno homine ablati, nō in ea forma permanet, ex qua eū talem credens amaueram. Nisi forte ad hoc amorem, ut talis sit, cū talem nō esse cōpererō. At in illo homine nihil mutātū est, mutari tamen potest, ut fiat quod eum iam esse crediderā. In mente autē mea mutata est utiq; ipsa existimatio, quæ de illo aliter se habebat & aliter habet: idēq; amor ab intentione perfruedi ad intentionē cōsulendi, incōmutabili desuper iustitia iubēte deflexus est. Ipsa uero forma inconcussa ac stabili ueritatis, & in qua fruerer homine, bonū eum credens, & in qua cōsulo ut bonus sit, eadē luce incorruptibilis sincerissimeq; ratiōis, & meæ mētis aspectū; & illam phāsiā nubem, quā desuper cerno, cū eundem hominem quem uiderā cogito, imperturbabili equitate perfundit. Irē cum arcū pulchre ac æqualiter intortū quem uidi, uerbi gratia, Carthagine, animo reuoluo, res quādā mētē nūciata per oculos, memoriāq; transfusa, imaginariū cōspectum facit. Sed aliud mētē cōspicio, secundū quod mihi opus illud placet: unde etiā si displiceret, corrigerem. Itaq; de istis secundum illam iudicamus & illam cernimus rationalis mentis intuitu. Ita uero aut præsentia sensus corporis tāgimus, aut imaginēs absentium fixas in memoria recordamur, aut ex earū similitudine talia fingimus, qualia nos ipsi, si uellemus atq; possemus, etiā opere moliremur. Aliter enim figurātes animo imagines corporū, aut per corpus corpora uidentes: aliter autē rationēs artēq; ineffabiliter pulchrā taliū figurarum super aciem mētis simplici intelligētia capiē-

tes. In illa igit aeterna ueritate, ex qua tēporalia facta sunt omnia, formā secundū quam sumus, & secundū quā uel in nobis, uel in corporib. uera & recta ratiōe aliquid operamur, uisū mentis aspici-mus: atq; inde conceptā rerū ueracē notitiā, tanquā uerbum apud nos habemus, & dicēdo intus gignimus: nec à nobis nascēdo discedit. Cū autē ad alios loquimur, uerbo intus manētī ministerium uocis adhibemus, aut alicuius signi corporalis, ut per quādam cōmemorationē sensibilem tale aliquid fiat etiā in animo audiētis, quale de loquētis animo non recedit. Nihil itaq; agimus per mēbra corporis in factis in dictisq; nostris, quibus uel approbant uel improbant mores hominū, quod nō uerbo apud nos intus ædīto præsuenimus. Nemo enim uolens aliquid facit, quod non in corde suo prius dixerit. Quod uerbum amore concipitur, siue creaturæ, siue creatoris, id est, aut naturæ mutabilis aut incōmutabilis ueritatis. Ergo aut cupiditate, aut charitate: nō quo nō sit amāda creatura, sed si ad creatorē referit ille amor, nō iam cupiditas sed charitas erit. Tūc enim est cupiditas cum ppter se amat creatura, tunc non utentē adiuuat, sed corrūpit fruētē. Cum ergo aut par nobis, aut inferior creatura sit, inferiore utēdum est ad deū, pari autē fruētū, sed in deo. Sicut enim teipso, nō in teipso frui debes, sed in eo qui fecit te, sicut etiā illo quē diligis tanq; teipsum: & nobis ergo & fratribus in domino fruamur, & inde nos nec ad nosmetipsos remittere, & quasi relaxare deorsum uersus audeamus. Nascit aut uerbum cū excogitatū placet, aut ad peccandū aut ad recte faciendum. Verbum ergo nostrū & mentē de qua gignitur quasi mediū amor cōiungit, seq; cum eis tertium cōplexu incorporeo sine ulla cōfusione stringit. Conceptū aut uerbum & natum idipsū est, cū uolūtas in ipsa notitia conuiescit, quod fit in amore spiritalium. Qui em, uerbi gratia, perfecte nouit, pfecteq; amat iustitiā, iam iustus est, etiā si nulla existat secundū eam forissecus per membra corporis operādī necessitas. In amore autem carnaliū temporalūq; rerum, sicut in ipsis animalū foetibus, alius est cōceptus uerbi, alius partus. Illic enim quod cupiēdo cōcipi, adipiscendo nascit. Quoniā non sufficit auaritiæ nosse & amare aurū, nisi & habeat, neq; nosse & amare uesci, aut concumbere, nisi etiā id agat, neq; nosse & amare honores & imperia, nisi pueniant, Quæ tamē omnia, nec adepta sufficiūt. Qui enim biberit ex hac, inquit, aqua, sitiet iterū. Ideoq; & in Psalmo, Conceptit, inquit, dolorē & peperit iniquitatē. Dolorem uel laborē dicit cōcipi, cū ea cōcipiuntur que nosse ac uelle nō sufficit, & inardescit atq; ægrotat animus indigētia, donec ad ea perueniat, & quasi pariat ea. Vnde eleganter in Latina lingua parta dicunt & reperta atq; cōperta, quæ uerba quasi à partu ducta resonāt. Quia cōcupiscētia cū conceperit parit peccatū. Vnde dominus clamat, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Et alio loco, Væ prægnantibus & māmātibus in illis diebus, Cū itaque ad partū uerbi referret omnia uel

Verbum enim a uerbo
mōdo differat
Cap. VII

Amor ergo
dicitur

3 sent. dist. c. et
ca. cum

Quædā modo
se possit
est Cap. IX

Yoh. 4
pl. 17

1acob. 1
Matth. 11

Matth. 4

nia uel recte facta uel peccata, Ex ore, inquit, tuo iustificaberis, & ex ore tuo cōdemnaberis: os uolens intelligi, nō hoc uisibile, sed interius inuisibile cogitationis & cordis. Recte ergo querit, utrū omnis notitia uerbum, an tantum amata notitia. Nouimus enim & ea quæ odimus. Sed nec concepta, nec parata dicenda sunt animo, quæ nobis displicent. Nō enim omnia quæ quoquo modo tangunt cōcipiunt: ut tantū nota sint, non tamē uerba dicant, sicut ista de quibus nūc agimus. Aliter enim dicunt uerba quæ spatia temporum syllabis tenent, siue pronūciant, siue cogitent: aliter omne quod notū est uerbum dicitur, animo impressum quādū de memoriā pferri & definiri potest, quā uis res ipsa displiceat: aliter cū placet quod mente concipit. Secundū quod genus uerbi accipiendū est quod ait Apostolus, Nemo dicit dominus Iesus, nisi in spiritu sancto: cū secundū aliā uerbi notionē dicat hoc & illi de quibus ipse dominus ait: Non omnis qui dicit mihi, domine domine, intra bit in regnū cœlorū. Verūtamen cum & illa quæ odimus recte displicent, recteq; improbant, approbat eorū improbat, & placet & uerbum est. Neq; uitiorū notitia nobis displicet, sed ipsa uitia. Nam placet mihi quod noui & definitio quid sit intemperantia, & hoc est uerbum eius: sicuti sunt in arte nota uitia, & recte approbat eorū notitia, cū discernit cognitor speciem priuationēq; uirtutis, sicut aiere & negare, esse & non esse: attamē uirtute priuari atq; in uitiiū deficere damnabile est. Et definire intemperantiā, uerbumq; eius dicere pertinet ad artē morū. Esse autē intemperantem ad id pertinet quod illa arte culpa. Sicut nosse ac definire quid sit solœcismus, pertinet ad artem loquendi, facere aut uitiiū est, quod eadē arte reprehendit. Verbum est igitur, quod nūc discernere ac insinuare uolumus, cū amore notitia. Cum itaq; se mens nouit & amat, iungit ei amore uerbum eius. Et quoniā amat notitiā & nouit amorē, & uerbum in amore est, & amor in uerbo, & utrūq; in amāte atq; dicēte. Sed omnis secundū speciem notitia, similis est ei rei quam nouit. Est enim alia notitia secundum priuationē, quā cū improbamus, loquimur. Et hæc priuationis improbatio speciem laudat, ideoq; approbatur. Habet ergo animus nō nullā speciem notitiæ similitudinē, siue cū ea placet, siue cū eius priuatio displicet. Quocirca inquantū deū nouimus, similes sumus: sed nō ad æqualitatē similes, quia non tantum eū nouimus, quantū ipse se. Et quemadmodum cum per sensum corporis discimus corpora, fit eorum aliqua similitudo in animo nostro, quæ phāsiā memoriæ est: nō enim omnino ipsa corpora in anima sunt, cū ea cogitamus sed eorum similitudines. Itaq; cū eas pro illis approbamus, erramus. Error namq; est pro alio alterius approbatio. Melior est tamen imaginatio corporis in animo, q̃ illa species corporis, inquantū hæc in meliore natura est, id est in substantia uitali, sicuti animus est: ita cū deū nouimus, quanuis meliores efficiamur q̃ eramus anteq̃ nossemus, maximeq; cū eadem notitia etiā placita digneq; amata uer-

bum est, fitq; aliqua dei similitudo illa notitia: tamē inferior est, quia in inferiore natura est. Creatura quippe animus, creator autem deus. Ex quo colligit, quia cum se mēs ipsa nouit atq; approbat sic est eadē notitia uerbum eius, ut ei sit par omnino & æquale, atq; identidē: quia neq; inferioris essentia notitia est, sicut corporis: neq; superioris, sicut dei. Et cū habeat notitia similitudinē ad eam rem quā nouit, hoc est cuius notitia est, hæc habet perfectā & æqualē, quia mens ipsa quæ nouit est nota. Ideoq; & imago & uerbum est, quia de illa exprimit, cū cognoscēdo eidem cōæquāt, & est gignētī æquale quod genitum est. Quid ergo? amor nō erit imago: non uerbum: non genitum: Cur enim mens notitiam suam gignit, cū se nouit: & amorē suū non gignit, cū se amat? Nam si propter ea est notionis suæ causa, quia noscibilis est: amoris etiā sui causa est, quia est amabilis. Cur utrumq; itaq; non genuerit, difficile est dicere. Hæc enim quæstio etiā de ipsa summa trinitate, omnipotentissimo creatore deo, ad cuius imaginē homo factus est, solet mouere homines, quos ueritas dei per humanā locutionē inuitat ad fidem. Cur non spiritus quoq; sanctus à patre deo genitus uel credit uel intelligit, ut filius etiā ipse dicat? Quod nunc in mente humana utcūq; inuestigare conamur, ut ex inferiore imagine, in qua nobis familiaris natura ipsa nostra, quasi interrogata respondet, exercitiorē mentis aciem ab illuminata creatura ad lumen incōmutabile dirigamus: si tamen ueritas ipsa perfruatur, sicut dei uerbum filium esse nullus Christianus dubitat, ita charitatē esse spiritum sanctū. Ergo ad imaginē illam, quæ creatura est, hoc est ad rationālē mentē diligētius de hac re interrogādā cōsiderandamq; redeamus, ubi tēporaliter existēs nō nullarū rerum notitia, quæ antea nō erat, & aliquarū rerū amor, quæ antea nō amabant, distinctius nobis aperit quid dicamus: quia & ipsi locutioni tēporaliter dirigendæ, facilius est ad explicandū res, quæ in ordine temporū cōprehendit. Primo itaq; manifestū sit, posse fieri, ut sit aliquid scibile, id est quod sciri possit, & tamen nesciat: illud aut fieri non posse, ut sciat quod scibile nō fuerit. Vnde liquido tenendū est, q̃ omnis res quacūq; cognoscimus, cōgenerat in nobis notitiā sui. Ab utroq; enim notitia parit, à cognoscente & cognito. Itaq; mens cū seipsam cognoscit, sola parēs est notitiæ suæ: & cognitū enim & cognitior ipsa est. Erat autē sibi ipsa noscibilis, & anteq̃ se nosset: sed notitia sui nō erat in ea, cū seipsa non nouerat. Quod ergo cognoscit se parē sibi notitiā sui gignit: quia nō minus se nouit q̃ est, nec alterius essentia est notitia eius, nō solū quia ipsa nouit, sed etiam quia seipsam, sicut supra diximus. Quid ergo de amore dicendū est, cur non etiā cū se amat, ipsum quoq; amorē sui genuisse uideat? Erat enim amabilis sibi, & anteq̃ se amaret, quia poterat se amare: sicut erat sibi noscibilis, & anteq̃ se nosset, quia poterat se nosse. Nam si non sibi esset noscibilis, nunq; se nosse potuisset. Ita si nō sibi esset amabilis, nūquam se amare potuisset.

Cur sicut notitia
mentis est
proles, nō etiā
amor partus
cūscit sit. XII

3 sent. dist. c. et
est ipsa mens

Cur itaq; amando se nō genuisse dicat amorē su-
um sicut cognoscēdo se genuit notitiam suam. In
eo quidem manifeste ostenditur hoc amoris esse
principiū, unde pcedit: ab ipsa quidē mente pro-
cedit, quā sibi est amabilis anteq; se amet: atq; ita
principiū est amoris sui, quo se amat. Sed ideo nō
recte dicitur genitus ab ea, sicut notitia sui qua se no-
uit, quia notitia iam inuentū est quod partum uel
reperitū dicitur, quod saxe pcedit inquisitio
eo sine quietura. Nam inquisitio est appetitus in
ueniendi, quod idē ualet si dicas, reperiēdi. Quā
aut reperiunt, quasi pariuntur, unde proli similia
sunt, ubi nisi in ipsa notitia? Ibi em̄ quasi expressa
formant, Nam etsi iam erāt res quas quærēdo in-
uenimus, notitia tamē ipsa non erat, quā sicut pro-
lem nascentē deputamus. Porro appetitus ille qui
est in quærēdo, procedit à quærēte, & pendet quo-
dammodo, neq; requiescit sine quo intendit, nisi
id quod quærīt inuentū, quærēti copulet. Qui ap-
petitus, id est, inquisitio, quāuis amor esse non ui-
deat, quo id quod notū est, amat: hoc em̄ adhuc
ut cognoscat agīt: tamē ex eodē genere quiddam
est. Nam uoluntas iam dici potest, quia omnis qui
quærīt inuenire uult, & si id quærīt quod ad noti-
tiam ptineat, omnis qui quærīt nosse uult. Quod
si ardēter atq; instanter uult, studere dicitur, quod
maxime in assequēdis atq; adīpiscendis quibusq;
doctrinis dici solet. Partū ergo mentis antecedit
appetitus quidā, quo id quod nosse uolumus que-
rendo & inueniēdo, nascit proles ipsa notitia: ac
per hoc appetitus ille cōcipit paritq; notitia, par-
tus & proles recte dici nō potest. Idēq; appetitus
quo inhiat rei cognoscēdā, fit amor cognitā, dū
tenet atq; amplectit placitā prolem, id est notitiā,
gignētīq; coniūgit. Et est quādā imago trinitatis:
ipsa mens & notitia eius, quod est proles eius, ac
de se ipsa uerbum eius, & amor tertius, & hæc tria
unum atq; una substantia. Nec minor proles, dum
tantā se nouit mens quāta est: nec minor amor dū
tantū se diligit quantum nouit & quanta est.

cognoscēdas, plerūq; nos laudatū atq; predicatū
accēdit autoritas: & tamē nisi breuiter impressam
cuiusq; doctrinē haberemus in animo notionem,
nullo ad eam discēdam studio flagrarem. Quis
em̄ sciēdā, uerbi gratia, Rhetoricā ullam curā &
operā impēderet, nisi ante sciret eam dicendi esse
sciētiā? Aliquādo etiā ipsarū doctrinarū fines au-
ditos exptōsue miramur, & ex hoc inardescimus
facultatē cōparare discendo, qua ad eos puenire
possimus. Tanq; si literas nesciētī dicat quādam
esse doctrinā, qua quisq; ualeat q̄uis lōge absent
uerba mittere manu facta in silētio, quā rursus il-
le cui mittunt, non aurib. sed oculis colligat, idēq;
fieri uideat, nōne dum concupiscit nosse quo id
possit, omni studio circa illū finem mouet, quem
iam notū tenet? Sic accendunt studia discētium,
nam quod quisq; prorsus ignorat, amare nullo pa-
cto potest. Ita etiā signū si quis audiat incognitū,
ueluti uerbi alicuius sonū, quo quid significetur
ignorat, cupit scire quid nā sit, id est sonus ille cui
rei cōmemorandā institutus sit: ueluti si audiat cū
dicitur temetū, & ignorans quid sit, reqrat. Iam itaq;
oportet ut nouerit signum esse, id est nō esse ina-
nem illā uocē, sed aliquid ea significari: alioquin
iam notū est hoc trisyllabū, & articulatā speciem
suā impressit animo per sensum aurī. Quid am-
plius in eo requirat, quo magis innotescat, cuius
omnes literæ, omniāq; soni spatia nota sunt: nisi
quia simul innotuit signū esse, mouitq; sciēdi cupi-
ditatē, cuius rei signū sit. Quo igitur amplius no-
tum est, sed nō plene notū est, eo cupit animus de
illo nosse quod reliquū est. Si em̄ tantūmodo esse
istā uocē nosset, eamq; alicuius rei signū esse non
nosset, nihil iam quæreret de sensibili re, quātum
poterat sentiēdo pcepta. Quia uero non solum
esse uocē, sed & signū esse iam nouit, perfecte id
nosse uult. Neq; ullū perfecte signū noscīt, nisi cu-
ius rei signū sit, cognoscat. Hoc ergo qui ardenti
cura quærīt ut nouerit, studioq; accensus insisit,
nō potest dici esse sine amore. Quid igitur amat?
Certe em̄ amari aliqd nisi notū non potest. Neq;
em̄ ille istas tres syllabas amat, quas iam notas ha-
bet. Quod si hoc in eis amat, quia scit eas significa-
re aliquid, nō inde nūc agīt, nō em̄ hoc nosse que-
rit. Sed in eo quod scire studet, quid amet inquiri-
mus, quod pfecto nondū nouit: & ppter eamira-
mur cur amet, quoniā firmissime nouimus amari
nisi nota nō posse. Quid ergo amat, nisi quia no-
uit atq; intuet in rationib. rerū quā sit pulchritu-
do doctrinā, qua cōtinent notitiā signorū omni-
um: & quā sit utilitas in ea peritia, qua inter se hu-
mana societas sensa cōmunicat, ne sibi hominum
coetus deteriores sint quāuis solitudine, si cogita-
tiōes suas colloquēdo nō misceat? Hæc ergo spe-
ciē decorā, & utilē cernit anima, & nouit & amat:
eāq; in se pfici studet quātū potest, quisquis uocē
significantiū quæcūq; ignorat, inquirīt. Aliud est
em̄ quod eā in ueritatis luce cōspicit, aliud quod
in sua facultate cōcupiscit. Conspicit namq; in lu-
ce ueritatis q̄ magnum, & q̄ bonū sit omnes om-
niū gentiū linguas intelligere ac loqui, nullamq;
ut

**D ▶ AVRELI AVGV-
STINI DE TRINITATE LIB. X**

*Nihil amari ni
si aliquo modo
cognitum
Cap. I*

N VNC ad ea ipsa cōsequēter enoda-
tius explicāda limatior accedat intē-
tio. Ac primū quia rem, prius igno-
tā amare omnino nullus potest, di-
ligenter intuentū est cuiusmodi sit
amor studentū, id est, nō iam scientū, sed adhuc
scire cupientium quāq; doctrinā. Et in his quippe
rebus in quibus nō usitate dicit, studiū, solent exi-
stere amores ex auditu, dum cuiusq; pulchritudi-
nis fama ad uidendū ac fruendū animus accendi-
tur, quia generaliter nouit corporū pulchritudi-
nes, ex eo q; plurimas uidit, & inest intrinsecus
unde approbetur, cui forinsecus inhiat. Quod cū
fit, nō rei penitus incognitā amor excitatur, cuius
genus ita notū est. Cū aut uirū bonū amamus, cu-
ius faciē nō uidimus, ex notitia uirtutū amamus,
quas nouimus in ipsa ueritate. Ad doctrinas autē

ut alienigenam audire, & à nullo ita audiri. Cuius
notitiā decus cogitatiōe iam cernit, amaturq; res
nota: quā ita cōspicit, atq; inflamat studia discen-
tiū, ut circa eam moueant, eiq; inhient in omni o-
pera, quā impendūt cōsequendā tali facultati, ut
etiā usu amplectant quod ratiōe prænoscūt: atq;
ita quisq;, cui facultati spe ppinquat, ei feruentius
amore inardescit. Eis doctrinis quippe studet ue-
hementius, quā capi posse nō desperant. Nam cu-
ius rei adīpiscēdā spem quisq; nō gerit, aut tepide
amat, aut omnino non amat, quāuis q̄ pulchra sit
uideat. Quocirca quia omniū linguarum scientia
lere ab omnibus desperat, suā gētis quisq; maxi-
me studet, ut nouerit. Quod si & illi ad perfectum
percipiendā se non sufficere sentit, nemo tamen
tam desidiosus est huius notitiā, qui nō cū audierit
incognitū uerbū, uelit nosse quid illud sit, & si
potest, quærat ac discat. Quod dum quærīt, utiq;
in studio discēdi est, & uidet amare rem incogni-
tam, quod nō ita est. Species namq; illa tāgit ani-
mū, quā nouit & cogitat, in qua elucet decus con-
sociandorū animorū in uocibus notis audiēdis,
atq; reddendis: eaq; accēdit studio quærētē qui-
dem quod ignorat, sed notam formā, quō id per-
tineat, intuentē & amantē. Itaq; si quærēti uerbi
gratia, quid sit temetū, hoc enim exēpli causa po-
suerā, dicatur, quid ad te pertinet, respondebit, ne
forte audiā loquentē, & non intelligā: aut uspiam
forte id legā, & quid scriptor senserit nesciā: quis
tandē huic dicat, noli intelligere quod audis, no-
li nosse quod legis? Omnib. enim ferē animis ra-
tionalibus in prōptu est ad uidendū huius peritiā
pulchritudo, qua hominū inter se cogitata, signi-
ficantiū uocū enūciatione noscunt: propter hoc
notū decus, & ob hoc amari quia notū, studiose
quærīt uerbū illud ignotū. Itaq; cum audierit atq;
cognouerit temetū à ueterib. uinū appellatū, sed
iam ex usu loquēdi quem nunc habemus hoc uo-
cabulū emortuū, propter nōnullos fortasse uete-
rum libros sibi necessariū deputabit. Si autē & il-
los superuacaneos habet, forte iam nec dignum
quod memoriā cōmendet existimat, quā uidet ad
illā speciē doctrinā quā notam mente intuet atq;
amat, minime pertinere. Quamobrē omnis amor
studentis animi, hoc est uolētis scire quod nescit,
nō est amor eius rei quā nescit, sed eius quam scit,
ppter quā uult scire quod nescit: aut si tam curio-
sus est, ut nō ppter causam aliā notam, sed solo a-
more rapiat incognita sciēdi, discernendus quidē
est à studiosi nomine iste curiosus, sed nec ipse a-
mat incognita, imō cōgruentius dicit, odit inco-
gnita, quā nulla esse uult, dum uult omnia esse co-
gnita. Sed ne quisq; nobis difficiliorē referat quæ-
stionē, asserēs tam nō posse quenquā odisse quod
nescit, q̄ nō potest amare quod nescit, non resisti-
mus uerbis: sed intelligendū est, nō hoc idem dici
cum dicit, amat scire incognita, ac si diceret, amat
incognita. Illud em̄ fieri potest, ut amet q̄scq; scire
incognita: ut aut amet incognita, nō potest. Non
enim frustra ibi est positū scire: Quoniā qui scire
amat incognita, non ipsa incognita, sed ipsum sci-

re amat. Quod nisi haberet cognitū, neq; scire se
quicq; posset fidēter dicere neq; nescire. Nō solū
em̄ qui dicit scio, & uerū dicit, necesse est ut quid
sit scire sciat: sed etiā qui dicit nescio, idēq; fidenter
& uerū dicit, & scit uerum se dicere, scit utiq; quid
sit scire: quia & discernit ab sciente nescientē, cum
ueraciter se intuēs dicit nescio: & cū ipse scit se ue-
rū dicere, unde sciret, si qd sit scire, nesciret? Qui
libet igit studiosus, quilibet curiosus nō amat in-
cognita, etiā cū ardentissimo appetitu instat scire
quod nescit. Aut em̄ iā genere notū habet quod
amat, idēq; nosse expetit, etiā in aliqua re singula,
uel in singulis reb. quā illi nōdū notā forte laudā-
tur, fingitq; animo imaginariā formā qua excitef
in amorē. Vnde aut fingit, nisi ex iis quā iam no-
uerat? Cui tamē formæ animo figuratæ atq; in co-
gitatiōe notissimæ, si eam quā laudabat dissimilē
inuenit, fortasse non amabit. Quod si amauerit,
ex illo amare incipiet ex quo didicit. Pauloante
quippe alia erat quā amabat, quā sibi animus for-
mās exhibere cōsueuerat. Si autē illi formæ similē
inuenit quā fama prædicauerat, cui uere possit
dicere, iam te amabā, nec tunc utiq; amabat inco-
gnitā, quā in illa similitudine nouerat. Aut in spe-
cie sempiternæ ratiōis uidemus aliqd & ibi ama-
mus, quod cū expressum in aliqua rei tēporalis ef-
figie, illis qui expti sūt laudatib. & amamus & cre-
dimus, non aliquid amamus incognitū, unde iam
supra satis differuimus: aut aliqd notum amamus,
ppter quod ignotū aliquid quærimus: cuius igno-
tū amor nequaq; nos tenet, sed illius cognitū, quō
pertinere nouimus, ut illud etiā q; adhuc ignotū
quærimus, nouerimus: sicut de incognito uerbo
pauloante locutus sum. Aut ipsum scire quisq; a-
mat, quod nulli scire aliquid cupiēti esse incogni-
tū potest. His causis uidēt amare incognita, qui
scire aliquid uolūt quod nesciūt, & ppter arden-
tiorē quærēdi appetitū sine amore esse dici nō pos-
sunt. Sed q̄ se res aliter habeat, nec omnino quicq;
amet incognitū, arbitror me p̄suasisse uerū diligē-
ter intuētib. Sed quia exēpla quæ dedimus eorum
sunt qui aliquid quod ipsi nō sunt nosse cupiunt,
uidendū est ne forte aliquod nouum genus appa-
reat cū seipsa mens nosse desiderat. Quid ergo
amat mens, cū ardentē seipsam quærīt ut noue-
rit, dū incognita sibi est? Ecce enim mēs semetip-
sam quærīt ut nouerit, & inflamat hoc studio.
Amat igit, Sed quid amat? Seipsam? Quō, cum se
nondū nouerit, nec quisq; possit amare quod nescit?
An ei fama prædicauit speciē suā, sicut de ab-
sentib. solemus audire? Forte ergo se nō amat, sed
qd de se fingit hoc amat, lōge fortasse aliud q̄ ip-
sa est: aut si se mēs sui similē fingit, & ideo cū hoc
figmentū amat, se amat antequā nouerit, quia id
quod sui simile est intuet: nouit igitur alias mētes
ex quib. se fingat, & genere ipso sibi nota est. Cur
ergo cū alias mētes nouit, se nō nouit, cū seipsa ni-
hil possit esse præsentius. Quod si ut oculis cor-
poris magis aliq; oculi noti sunt, q̄ ipsi sibi, nō se er-
go quærat nunc inuētura. Nunc em̄ se oculi præ-
ter specula uidebunt. Nec ullo modo putandū est

*Nemo prorsus
amat incogni-
ta. Cap. II*

*Quomodo
mens amat se
ipsam incogni-
tam sibi. III*

etiā rebus incorporeis contēplandis tale aliquid adhiberi, ut mens tanquam in speculo se nouerit. An in ratiōe ueritatis æternæ uidet q̄ speciosum sit nosse semetipsam, & hoc amat quod uidet, studetq̄ in se fieri: q̄ quāuis sibi nota nō sit notū tamen ei est q̄ bonū sit ut sibi nota sit. Et hoc quidē mirabile est, nondū se nosse, & q̄ pulchrū sit se nosse, iam nosse. An aliquē finē optimū, id est securitatē & beatitudinē suā uidet, per quandā occultā memoriā, quæ in longinqua eam p̄gressā non deseruit, & credit ad eundē finē, nisi seipsam cognouerit, se peruenire non posse: Ira dū illud amat, hoc quærit: & notum amat illud, p̄pter quod quærit ignotū. Sed cur memoria beatitudinis suæ potuit, & memoria sui cū ea p̄durare non potuit, ut tam se nosset quæ uult peruenire, q̄ nouit illud quō uult peruenire? An cum se nosse amat, non se quam nondum nouit, sed ipsum nosse amat: acerbisq̄ tolerat seipsam deesse sciētiae suæ, quæ uult cū ea cōprehendere? Nouit autē quid sit nosse, & dū hoc amat quod nouit, etiā se cupit nosse. Vbi ergo nosse suum nouit, si se non nouit: nam nouit quod alia nouerit, se autē non nouerit: hinc em̄ nouit & quid sit nosse. Quo pacto igit̄ se aliquid scientem scit, quæ seipsam nescit: neq̄ em̄ alterā mentē scientē scit, sed seipsam, scit igit̄ seipsam. Deinde cū se quærit ut nouerit, quærentem se iam nouit. Iam se ergo nouit. Quapropter nō potest omnino nescire se, quæ dū se nescientem scit, se utiq̄ scit: si autē se nescientē nesciat, nō se quærit ut sciat. Quapropter coipso quo se quærit, magis se sibi notam q̄ ignotā esse cōuincit. Nouit enim se quærentē atq̄ nescientē, dum se quærit ut nouerit. Quid ergo dicemus? An quod ex parte se nouit, ex parte nō nouit: Sed absurdū est dicere, nō eam totā scire quod scit. Non dico totū scit, sed quod scit, tota scit. Cum itaq̄ aliquid de se scit, quod nisi tota nō potest, totā se scit. Scit autē se aliquid scientē, nec potest quicq̄ scire nisi tota. Scit se igit̄ totam. Deinde quid eius ei tam notum est quā se uiuere? Nō potest autē & mens esse, & nō uiuere, quando habet etiā amplius ut intelligat: nam & animę bestiarū uiuūt, sed nō intelligūt. Sicut ergo mens tota est, sic tota uiuūt. Nouit autē uiuere se. Totā se igit̄ nouit. Postremo cum se nosse mens quærit, mentē se esse iam nouit: alioquin utrum se quærat ignorat, & aliud pro alio forsītā quærat. Fieri em̄ potest ut ipsa nō sit mens, atq̄ ita dum mentē nosse quærit, nō seipsam quærat. Quapropter quoniā cū quærit mens quid sit mens, nouit quod se quærat, p̄fecto nouit quod ipsa sit mens. Porro si hoc in se nouit quod mens est, & tota mens est, totā se nouit. Sed ecce non se nouerit esse mentē, cū autē se quærit, hoc tantūmodo nouerit quod se quærat. Potest enim etiam sic aliud pro alio quærere, si hoc nescit: ut autē nō quærat aliud pro alio, procul dubio nouit quid quærat. At si nouit quid quærat, & seipsam quærit, seipsam utique nouit. Quid ergo adhuc quærit? Quod si ex parte se nouit, ex parte autē adhuc quærit, nō seipsam, sed partē suā quærit. Cum enim ea ipsa dicit, tota dicit. Deinde

Arguitur quo modo mens ex parte sibi sit nota. Cap. IIII

quia nouit nondū se à se inuentā totā, nouit quanta sit tota. Atq̄ ita quærit quod deest, quemadmodum solemus quærere, ut ueniat in mētem quod excidit, nec tamē penitus excidit, quia potest recognosci, cum uenerit, hoc esse quod quærebat. Sed quō mens ueniat in mentē, quasi possit mens in mēte non esse: Huc accedit, quia si parte inuenta, nō se totā quærit, tamē tota se quærit. Tota ergo sibi p̄æsto est, & quid adhuc quærat nō est: hoc enim deest quod quærit, non illa quæ quærit. Cū itaq̄ tota se quærit, nihil eius deest: aut si non tota se quærit sed pars quæ inuēta est quærit partē quæ nondū inuēta est, nō se ergo mens quærit, cuius se nulla pars quærit: pars enim quæ inuēta est, nō se quærit: pars autē quæ nondū inuenta est, nec ipsa se quærit, quoniam ab ea quæ iam inuenta est parte quærit. Quocirca quia nec tota se mēs quærit, nec pars eius ulla se quærit, se mens omnino nō quærit. Ut qd ergo ei p̄ceptū est, ut seipsam cognoscat? Credo ut seipsam cogitet, & secundū naturā suā uiuat, id est ut secundū naturā suā ordinari appetat, sub eo scilicet cui subdēda est, supra ea quibus p̄ponenda est: sub illo à quo regi debet, supra ea quæ regere debet. Multa enim per cupiditatē prauā tanq̄ sui sit oblita, sic agit. Videt em̄ quādā intrinsecus pulchra, in p̄statiore natura quæ deus est. Et cū instare debeat ut eis fruatur, uolēs ea sibi tribuere, & nō ex illo similis illi, sed ex seipsa esse quod ille est, auertitur ab eo, moueturq̄: & labit in minus & minus, quod putat amplius & amplius, quia nec ipsa sibi, nec ei quicq̄ sufficit recedenti ab illo qui solus sufficit: Ideoq̄ per egestatē ac difficultatem fit nimis intēta in actiones suas, & inquietas delectationes quas per eas colligit: atq̄ ita cupiditate acquirēdi notitias ex ijs quæ foris sunt, quorū cognitū genus amat & sentit amitti posse, nisi impēla cura teneat, perditq̄ securitatem tantoq̄ seipsam minus cogitat, quāto magis secura est, quod se nō possit amittere. Ita cū aliud sit non se nosse, aliud non se cogitare: Neq̄ enim multarū doctrinarū peritum, ignorare Grammaticam dicimus cum eam non cogitat, quia de medicinæ arte tunc cogitat. Cum ergo aliud sit nō se nosse, aliud nō se cogitare, tanta uis est amoris, ut ea quæ cum amore diu cogitauerit, eisq̄ curæ glutino inhæserit, attrahat secū etiam cum ad se cogitādā quodāmodo redit. Et quia illa corpora sunt quæ foris per sensus carnis admauit, eorūq̄ diuturna quadam familiaritate implicata est, nec secum potest introrsum tanquam in regionē incorporeā naturæ ipsa corpora inferre, imagines eorū conuoluit & rapit factas in semetipsa de semetipsa. Dat em̄ eis formādis quiddam substantiæ suę, seruat autē aliquid quo libere de specie taliū imaginum iudicet, & hoc est magis mens, id est rationalis intelligētia, quę seruat ut iudicet. Nam illas animæ partes quę corporum similitudinib. informant, etiā cum bestiis nos communes habere sentimus. Errat autem mens, cum se istis imaginibus tanto amore coniungit, ut etiam se esse aliquid huiusmodi existimet. Ita enim

Animus dicitur corporeum amorem cadit. Cap. VII

Imaginatio dicitur. Cap. VIII

enim cōformatur eis quodāmodo, nō id existēdo sed putādo, nō quo se imaginē putet, sed omnino illud ipsum cuius imaginē secū habet. Viget q̄pe in ea iudiciū discernēdi corpus quod foris relinquit, ab imagine quā de illo secū gerit: nisi cum ita exprimunt eadē imagines tanq̄ foris sentiantur, nō intus cogitent, sicut dormientibus, aut furentibus, aut in aliqua ecstasi accidere solet. Cum itaq̄ se tale aliquid putat, corpus esse se putat. Et quia sibi bene cōscia est principatus sui quo corpus regit, hinc factum est ut quidā quærerēt quid corporis amplius ualeat in corpore, & hoc esse mētem, uel omnino totā animā existimarent, ut Empedocles & Ericates opinati sunt. Itaq̄ alij sanguinem, alij cerebrū, alij cor, nō sicut scriptura dicit: Cōfitebor tibi dñe in toto corde meo: Et, Diliges dominū deum tuū ex toto corde tuo: Hoc enim abutēdo uel trāsferendo uocabulū ducit à corpore ad animā, sed ipsam omnino particulā corporis quā in uiscerib. dilaniatis uidemus, eā esse putauerunt. Alij ex minutissimis indiuiduisq̄ corpusculis quas atomos dicūt, concurrentibus in se atq̄ coherētib. eā cōfici crediderūt. Alij aerem, alij ignē substantiā eius esse dixerunt. Alij eā nullam esse substantiā, quia nisi corpus nullā substantiā poterāt cogitare, & eā corpus esse nō inueniebant, sed ipsam temperationē corporis nostri uel cōpagem primordiorū, quibus ista caro tāquam cōnectitur, esse opinati sunt. Et hi omnes eā mortalem esse senserūt, quia siue corpus esset, siue aliqua cōpositio corporis, nō posset utiq̄ immortaliter permanere. Qui uero eius substantiam uitam quandā nequaquā corporeā, quādoquidem uitā omne uiuū corpus animantē ac uiuificantem esse repperūt, cōsequenter & immortalē, quia uita carere uita nō potest, ut quisq̄ potuit probare conati sunt. Nā de quinto illo nescio quo corpore, qd̄ notissimis quatuor huius mūdi elemētis quiddam cōiungentes, hinc animā esse dixerunt, hoc loco diu differendū non puto. Aut enim hoc uocāt corpus quod nos, cuius in loci spacio pars toto minor est, & in illis annuerandi sunt qui mentem corporeā esse crediderūt, aut si uel omnē substantiam, uel omnē mutabilē substantiā corpus appellat, cū sciāt nō omnē locorū spatij aliqua lōgitudine & latitudine & altitudine cōtineri, nō cū eis de uocabulū quæstione pugnandū est. In his omnib. sententijs quisquis uidet mētis naturā & esse substantiā & nō esse corporeā, id est non minore sui parte minus occupare loci spaciū, maiusq̄ maiore, simul oportet uideat eos qui opinantur esse corporeā, nō ob hoc errare quod mēs desit eorū notitia, sed quod adiungunt ea, sine quibus nullā possunt cogitare naturā. Sine phantasij em̄ corporū quicquid uisi fuerint cogitare, nihil omnino esse arbitrant. Ideoq̄ nō se tanq̄ sibi desit mēs, requirat: Quid em̄ tā cognitioni adest, q̄ id qd̄ mētī adest, aut quid tam mētī adest, q̄ ipsa mēs? Unde & ipsa quæ appellatur inuentio, si uerbi originem retrahemus, qd̄ aliud resonat, nisi quia inuenire est in id uenire quod quærit. Propterea quæ

quali ultro in mentē ueniunt, nō usitate dicuntur inuenta, q̄uis cognita dici possint, quia non in ea quæredō tendebamus ut in ea ueniremus, hoc est ea inueniremus. Quapropter sicut ea quæ oculis aut ullo alio corporis sensu requiruntur, ipsa mēs quærit, ipsa enim etiā sensum carnis intendit, tunc aut inuenit, cum in ea quæ requiruntur idem sensus uenit: Sic alia quæ non corporeo sensu inter-nuncio, sed per seipsam nosse debet, cum in ea uenit, inuenit: aut in superiore substantia, id est in deo aut in cæteris animæ partibus, sicut de ipsis imaginibus corporū cum iudicat, intus enim in anima eas inuenit per corpus impressas. Ergo seipsam quemadmodū quærat & inueniat, mirabilis quæstio est, quō tendat, ut quærat, aut quō ueniat ut inueniat: Quid enim tam in mente q̄ mēs est? Sed quia in ijs est quæ cū amore cogitat, sensibilibus aut, id est corporalibus cū amore assuefacta est, nō ualeat sine imaginib. eorū esse in semetipsa: Hinc ei oboritur erroris dedecus, dum rerū sensarū imagines secernere à se nō potest, ut se solam uideat. Cohæserunt enim mirabiliter glutino amoris, & hæc est eius immūditia, quoniā dum se solā nititur cogitare, hoc se putat esse sine quo se non potest cogitare. Cum igitur ei p̄cipitur, ut seipsam cognoscat, non se tanq̄ sibi detracta sit quærat, sed id quod sibi addidit detrahat. Interior est enim ipsa, nō solum q̄ ista sensibilia quæ manifeste foris sunt, sed etiā q̄ imagines eorum quæ in parte quadam sunt animæ, quæ habent & bestia, q̄uis intelligentia careat, quæ mentis est propria. Cum ergo sit mēs interior, quodā modo exit à semetipsa, cum in hæc quasi uestigia multarū intentionum exerit amoris affectum. Quæ uestigia tanquam imprimuntur memoriæ, quando hæc quæ foris sunt corporalia sentiuntur, ut etiam cum absunt ista, p̄æsto sunt tamē imagines eorū cogitantibus. Cognoscat ergo semetipsam, nec quali absentem se quærat, sed intentionē uolūtatis qua per alia uagabatur statuat in semetipsam, & se cogitet. Ita uidebit q̄ nunquā se non amauerit, nunquā nescierit: sed aliud secū amādo cum eo se cōfudit & creuit quodāmodo, atq̄ ita dum sicut unū diuersa cōplectitur, unum putauit esse quæ diuersa sunt. Nō itaq̄ uelut absentem se quærat cernere, sed p̄æsentē se curet discernere. Nec se quasi nō norit cognoscat, sed ab eo quo alterum nouit digno scat. Ipsum enim quod audit, cognosce teipsam, quomodo agere curabit, si nescit, aut quid sit cognosce, aut quid sit teipsam: Si autē utrunq̄ nouit, nouit & seipsam, quia nō ita dicitur mētī, cognosce teipsam, sicut dicit, cognosce Cherubin aut Seraphin. De absentib. enim illis credimus, secundū quod cœlestes quādā potestates esse p̄dicant. Neq̄ sicut dicitur, cognosce uolūtatem illius hominis, quæ nobis nec ad sentiēdū ullo modo, nec ad intelligendū p̄æsto est, nisi corporalib. signis editis, & hoc ita ut magis credamus q̄ intelligamus. Neq̄ ita ut dicitur homini, uide faciem tuā, qd̄ nisi in speculo fieri nō potest. Nā & ipsa nostra facies absens ab aspectu nostro est q̄ nō ibi est quō

Animus à sensu bilibus abducens. Cap. VIII

mens ut est, ita se nouit. Cap. IX

ille dirigi potest. Sed cū dicitur mēti, cognosce te ipsam, eo ictu quo intelligit quod dictū est, te ipsam, cognoscit se ipsam, nec ob aliud q̄ eo quo sibi præsens est. Si aut̄ quod dictū est, nō intelligit, nō utiq̄ facit, hoc igit̄ ei prācipit ut faciat, qd̄ cū ipsum prāceptū intelligit, facit. Nō ergo adiūgat aliud ad id quod se ipsam cognoscit, cum audit ut se ipsam cognoscat. Certe enim nouit sibi dici, sibi scilicet quæ est, & uiuit, & intelligit, Sed est & cadaver, uiuit & pecus: intelligit aut̄ nec cadaver nec pecus. Sic ergo se esse & uiuere scit, quō est, & uiuit intelligentia. Cū ergo, uerbi gratia, mēs aerem se putat, aerem intelligere putat, se tamē intelligere scit: aerem aut̄ se esse nō scit sed putat. Secernat qd̄ se putat, cernat quod scit, hoc ei remaneat. Vnde ne illi quidem dubitauerunt, qui aliud atq̄ aliud corpus esse mentē putauerūt. Neq̄ em̄ omnis mens aerem se esse existimat, sed aliq̄ ignē, aliq̄ cerebrū, aliq̄ aliud corpus, & aliud aliā, sicut supra cōmemorauimus: omnes tamen se intelligere nouerūt & esse & uiuere, sed intelligere ad id quod intelligūt referunt, esse aut̄ & uiuere ad se ipsas. Et nulli est dubiū, nec quenq̄ intelligere qui non uiuat, nec quenq̄ uiuere qui nō sit. Ergo cōsequenter & esse & uiuere id quod intelligit, nō sicuti est cadaver quod nō uiuit, nec sicuti uiuit anima que nō intelligit, sed p̄prio quodā eodēq̄ prāstatiore modo. Itē uelle se sciūt, neq̄ hoc posse quenq̄ qui nō sit & qui nō uiuat, pariter sciunt. Itemq̄ ipsam uoluntatē referūt ad aliquid qd̄ ea uoluntate uolunt. Meminisse etiā se sciūt, simulq̄ sciunt qd̄ nemo meminisset nisi esset ac uiueret: Sed & ipsam memoriā referimus ad aliquid quod ea meminimus. Duobus igit̄ horū triū, memoria & intelligentia multarū rerū notitia atq̄ scientia cōtinent: Volūtas aut̄ adest, p̄ quā fruamur eis uel utamur. Fruimur enim cognitis, in quib. uolūtas ipsis propter se ipsa delectata conquiescit: utimur uero eis que ad illud referimus quo fruēdū est. Nec est alia uita hominū uitiosa atq̄ culpabilis, q̄ male utens & male fruēs. De qua re nō est nunc differendū locus. Sed qm̄ de natura mētis agit, remoueamus a cōsideratione nostra omnes notitias quæ capiuntur extrinsecus per sensus corporis, & ea quæ posuimus omnes mētes de se ipsis nosse certasq̄ esse diligentius attendamus. Vtrū enim aeris sit uis uiuendi, reminiscēdi, intelligēdi, uolēdi, cogitandi, sciēdi, iudicādi, an ignis, an cerebri, an sanguinis, an atomorū, an prāter usitata quatuor elementa quinti nescio cuius corporis, an ipsius carnis nostræ cōpago uel tēperamētū hęc efficere ualeat, dubitauerūt homines: & alius hoc, alius aliud affirmare conatus est. Viuere se tñ & meminisse, & intelligere, & uelle, & cogitare, & scire, & iudicare quis dubitet? Quādoquidē etiā si dubitat uiuit, si dubitat unde dubitet meminīt, si dubitat dubitare se intelligit, si dubitat certus esse uult, si dubitat cogitat, si dubitat scit se nescire, si dubitat iudicat nō se temere cōsentire oportere. Quisquis igitur aliud dubitat, de his omnib. dubitare nō debet, quæ si nō essent, de ulla re dubitare nō posset.

Mens quomodo intelligit quid non sit
Cap. X

x. sent. dist. 1
cap. hic considerandum.
cap. id er
go. cap.
hęc ergo.

Hęc omnia qui uel corpus uel cōpositionem seu temperationē corporis esse mentē putāt, in subiecto esse uolūt uideri, ut substantia sit aer, uel ignis, siue aliquod aliud corpus, quod mentē putāt: intelligentia uero ita insit huic corpori, sicut qualitas eius: ut illud subiectū sit, hęc in subiecto: subiectū scilicet mēs quā corpus esse arbitrant̄, in subiecto aut̄ intelligentia, siue quid aliud eorū quæ certa nobis esse cōmemorauimus. Iuxta opinant̄ etiā illi qui mentē ipsam negāt esse corpus, sed cōpaginē aut temperationē corporis. Hoc enim interest, q̄ illi mentē ipsam dicūt esse substantiā, in quo subiecto sit intelligentia. isti aut̄ ipsam mentē in subiecto esse dicūt, corpore scilicet cuius cōpositio uel temperatio est. Vnde cōsequenter etiā intelligentiā quid aliud q̄ in eodē subiecto corpore existimant: Qui omnes nō aduertunt, mētem nosse se etiā cū quærit se, sicut iā ostēdimus. Nullo modo aut̄ recte dicūt sciri aliqua res, dum eius ignoratur substantia. Quapropter cū se mens nouit, substantiam suā nouit, & cum de se certa est, de substantia sua certa est. Certa est aut̄ de se, sicut cōuincunt ea quæ supra dicta sunt. Nec omnino certa est, utrū aer, an ignis sit, an aliquod corpus, uel aliqd̄ corporis. Nō est igitur aliquid eorū. Totumq̄ illud q̄ se iubet ut nouerit, ad hoc pertinet ut certa sit, nō se esse aliquid eorū de quibus incerta est, idq̄ solū esse se certa sit, quod solū esse se certa est. Sic enim cogitat ignē aut aerem, & quicquid aliud corporis cogitat. Neq̄ ullo modo fieri posset, ut ita cogitaret id quod ipsa est, quemadmodū cogitat id quod ipsa nō est. Per phantasiā quippe imaginariā cogitat hęc omnia, siue ignē, siue aerē, siue illud uel illud corpus, partē uel ullā, siue cōpaginem tēperationemq̄ corporis, nec utiq̄ ista omnia, sed aliquid horū esse dicūt. Si quid aut̄ horum esset, aliter id q̄ cætera cogitaret, non scilicet per imaginale figmentū, sicut cogitatur absentia, que sensu corporis tacta sunt, siue omnino ipsa, siue eiusdem generis aliqua, sed quadā interiore, nō simulata, sed uera præsentiā. Nō enim quicquā illi est se ipsa præsentiū, sicut cogitat uiuere se & meminisse & intelligere & uelle se. Nouit em̄ hęc in se, nec imaginat̄ quasi extra se illa sensu tetigerit, sicut corporalia quæq̄ t̄gunt̄. Ex quorū cogitationib. si nihil sibi affingat, ut tale aliquid esse se putet, quicquid ei de se remanet, hoc solū ipsa est.

Remotis igit̄ paulisper ceteris, quorū mens de se ipsa certa est: tria hęc potissimū considerata tractemus memoriā, intelligentiā, uoluntatē: In his enim tribus inspici solent etiā ingenia paruulorū cuiusmodi prāferāt indolem. Quāto quippe tenacius & facilius puer meminīt, quātoq̄ acutius intelligit & studet ardētius, tāto est laudabilior ingenij. Cum uero de cuiusq̄ doctrina quæritur, nō quāta firmitate ac facilitate meminerit, uel quāto acumine intelligat, sed qd̄ meminerit, & quid intelligat quærit̄. Et quia nō tantū q̄ doctus sit considerat̄ laudabilis animus, sed etiā q̄ bonus, nō tantum quid meminerit & quid intelligat, uerū etiam quid uelit attenditur: nō quanta flagratia uelit, sed quid

Vestigium in me trinitatis in anima
Cap. XI

quid uelit prius, deinde quantū uelit. Tunc enim laudādus est animus uehementer amās, cū id quod amat uehementer amandū est. Cū ergo dicunt hęc tria, ingeniū, doctrina, usus, primū horū consideratur in illis tribus, quid possit quisq̄ memoria, & intelligentia, & uoluntate. Secundū eorū consideratur, quid habeat quisq̄ in memoria, & intelligentia, quō studiosa uolūtate peruenerit. Iam uero usus tertius in uolūtate est pertractāte illa quæ in memoria & intelligentia cōtinentur, siue ad aliqd̄ ea referat, siue eorū sine delectata conquiescat. Vt em̄ est assumere aliquid in facultatem uoluntatis: frui est aut̄, uti cū gaudio, nō adhuc spei, sed iam rei. Proinde omnis qui fruit, utit̄: assumit enim aliquid in facultatē uoluntatis, cū sine delectationis. Non aut̄ omnis qui utitur, fruitur: sed id quod in facultatē uoluntatis assumit, nō propter illud ipsum, sed propter aliud appetit. Hęc igitur tria, memoria, intelligentia, uoluntas, quoniā non sunt tres uitæ, sed una uita, nec tres mētes, sed una mēs, cōsequenter utiq̄ nec tres substantiæ sunt, sed una substantia. Memoria quippe q̄ uita & mens & substantia dicūt̄ ad se ipsam dicūt̄. Quod uero memoria dicitur, ad aliquid relatiue dicitur. Hoc de intelligentia quoq̄ & de uolūtate dixerim. Et intelligentia quippe & uolūtas, ad aliquid dicunt̄. Vita est aut̄ una quæq̄ ad se ipsam, & mens, & essentia. Quocirca tria hęc eo sunt unū, quo una uita, una mēs, una essentia. Et quicquid aliud ad se ipsa singula dicitur, etiā simul nō pluraliter, sed singulariter dicunt̄. Eo uero tria, quo ad se inuicē referuntur: quæ si æqualia nō essent, non solū singula singulis, sed etiā omnib. singula, nō utiq̄ se inuicē caperent. Neq̄ enim tantū a singulis singula, uerū etiā a singulis omnia capiunt̄. Memini enim me habere memoriā, & intelligentiā, & uoluntatem: & intelligo me intelligere, & uelle atq̄ meminisse: & uolo me uelle, & meminisse, & intelligere: totamq̄ meā memoriā, & intelligentiā, & uoluntatem simul memini. Quod em̄ memoriæ meæ non memini, non est in memoria mea. Nihil autē tam in memoria, q̄ ipsa memoria est. Totā igitur memini. Item quicquid intelligo, intelligere me scio, & scio me uelle quicquid uolo: Quicquid autem scio memini. Totā igit̄ intelligentiā, totamq̄ uoluntatē meā memini. Similiter cum hęc tria intelligo, tota simul intelligo. Neq̄ enim quicquā intelligibiliū nō intelligo, nisi quod ignoro. Quod aut̄ ignoro, nec memini, nec uolo. Quicquid itaq̄ intelligibiliū non intelligo, cōsequenter etiā non memini nec uolo. Quicquid autē intelligibilem memini & uolo, cōsequenter intelligo. Voluntas etiam mea totā intelligentiam totamq̄ memoriā meā capit, dum toto utor quod intelligo & memini. Quapropter quādo inuicem a singulis & tota omnia capiuntur, æqualia sunt tota singula totis singulis, & tota singula simul omnib. totis, & hęc tria unū, una uita, una mēs, una essentia. Iamne igitur ascendendū est qualibuscunq̄ intētione uiribus ad illam summā & altissimam essentiā, cuius impar imago est humana mens, sed tamē imago:

cap. dist. 1
cap. dist. 1
cap. dist. 1

cap. dist. 1
cap. dist. 1

cap. dist. 1
cap. dist. 1

Vestigium in me trinitatis in anima
Cap. XI

cap. dist. 1
cap. dist. 1

an adhuc eadē tria distinctius declaranda sunt in anima, per illa quæ extrinsecus sensu corporis capiuntur, ubi temporaliter imprimitur rerū corporearū notitia: Mentē quippe ipsam in memoria & intelligentia & uolūtate suimetipsius talem reperiēbamus, ut quoniā semper se nosse semperq̄ se ipsam uelle cōprehēdebatur, simul etiā semper sui meminisse, semperq̄ se ipsam intelligere & amare cōprehēderetur, quāuis non semper se cogitare discretā ab eis quæ non sunt quod ipsa est: ac per hoc difficilē in ea dignoscit̄ memoria sui, & intelligentia sui. Quasi nō sint hęc duo, sed unū duobus uocabulis appelletur, sic apparet in ea re ubi ualde ista cōiūcta sunt, & aliud aliō nullo præceditur tempore: amorq̄ ipse nō ita sentitur esse, cum eū nō prodit indigentia, quoniā non semper præsto est quod amatur. Quapropter etiā tardioribus diluēscere hęc possunt, dum ea tractantur quæ ad animā tempore accedūt, & quæ illi tēporaliter accidūt, cū meminīt quod antea nō meminerat, & cū uidet quod antea non uidebat: & cum amat qd̄ antea nō amabat. Sed aliud hęc tractatio iā poscit exordiū, propter huius libelli modū.

D. AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. XI

EMINI dubiū est, sicut interiorē hominem intelligentia sic exteriorē sensu corporis præditū. Nitamur igitur si possumus in hoc quoq̄ exteriorē indagare qualecunq̄ uestigium trinitatis, nō quæ & ipse eodē modo sit imago dei. Manifesta est quippe Apostolica sententia, quæ interiorē hominē renouari dei agnitione declarat secundū imaginē eius qui creauit eum, cum & alio loco dicat: Et si exterior homo noster corrūpitur, tamen interior renouat̄ de die in diē. In hoc ergo qui corrūpitur, queramus quēadmodū possumus quandā trinitatis effigiem, & si nō expressiorem, tamē fortassis ad dignoscendū faciliorem. Neq̄ enim frustra & iste homo dicitur, nisi quia inest ei nōnulla interioris similitudo, & illo ipso ordine conditionis nostræ quo mortales atq̄ carnales effecti sumus, facilius & quasi familiarius uisibilia q̄ intelligibilia pertractamus. Cum ista sint exterioria, illa interioria, & ista sensu corporis sentiamus, illa mente intelligamus, nosq̄ ipsi animi nō sensibiles simus, id est, corpora, sed intelligibiles, quoniā uita sumus: tamen ut dixi, tāta facta est in corporib. cōsuetudo, & ita in hęc miro modo relabens foras se nostra proiecit intentio, ut cum ab incerto corporū ablata fuerit, ut in spiritum multo certiore ac stabiliore cognitione figatur, refugiat ad ista, & ibi appetat requiē unde traxit infirmitatem. Cuius ægritudinē cōgruendum est, ut si quando interiora spiritalia accommodatius distinguere atq̄ facilius insinuare conamur, de corporalib. exteriorib. similitudinum documēta capiamus. Sensu igit̄ corporis exterior homo præditus sentit corpora, & iste sensus qd̄ facile aduertitur quinque

Vestigium trinitatis etiam in corpore.
Cap. I

Colof. 3
2. Cor. 4

quinque pertitus est, uidendo, audiendo, olfaciendo, gustando, rāgendo. Sed & multū est & nō necessariū, ut omēs hos quinque sensus id quod querimus interrogemus. Quod enim nobis unus eorum renunciat, etiā in cæteris ualet. Itaque potissimum testimonio utamur oculorū. Is enim sensus corporis maxime excellit, & est uisioni mētis pro sui generis diuersitate uicinior. Cum igitur aliquod corpus uidemus, hæc tria quod facillimum est consideranda sunt & dignoscenda. Primo ipsa res quā uidemus, siue lapidē, siue aliquā flāmam, siue quid aliud quod uideri oculis potest, quod utique iam esse poterat, & antequā uideretur. Deinde uisio que non erat priusquā rem illā obiectam sensui sentiremus. Tertio quod in ea re quæ uidetur quādiu uidetur sensum detinet oculorū, id est, animi intentio. In his igitur tribus, nō solū est manifesta distinctio, sed etiā discreta natura. Primum quippe illud corpus uisibile lōge alterius naturæ est quæ sensus oculorū, quo sibi met incidente fit uisio. Ipsa quæ uisio quid aliud quā sensus ex ea re quæ sentitur informatus apparet. Quamuis re uisibili detracta nulla sit nec ulla omnino esse possit talis uisio, si corpus non sit quod uideri queat. Nullo modo tamen eiusdem substantiæ est corpus quo formatur sensus oculorū, cum idem corpus uideatur, & ipsa forma quæ ab eodē imprimitur sensui, quæ uisio uocatur. Corpus enim uisum in sua natura separabile est: sensus autē qui iam erat in animante, eius priusquā uideret quod uideri posset, cum in aliquid uisibile incurreret, uel uisio que fit in sensu ex uisibili corpore cū iam cōiunctum est & uidetur. Sensus ergo uel uisio, id est, sensus formatus extrinsecus, ad animantis naturā pertinet, omnino aliā quæ est illud corpus quod uidendo sentitur, quo sensus non ita format ut sensus sit, sed ut uisio sit. Nā sensus & ante obiectum rei uisibilis nisi esset in nobis, nō distarem a cæcis, dū nihil uidemus, siue in tenebris, siue clausis luminibus. Hoc autē distamus, quod nobis inest, & nō uidētibz quo uidere possimus, qui sensus uocatur, illis uero nō inest. Nec aliūde nisi quod eo carent, cæci appelluntur. Itemque illa animi intentio quæ in ea re quā uidemus sensum tenet atque utrumque cōiungit, nō tantum ab ea re uisibili natura differt, quando quidem iste animus illud corpus est, sed ab ipso quoque sensu atque uisione, quoniam solius animi est hæc intentio. Sensus autē oculorū nō ob aliud sensus corporis dicitur, nisi quia & ipsi oculi mēbra sunt corporis. Et quous non sentiat corpus exanime, anima tamē cōmixta corpori per instrumentum sentit corporeū, & idem instrumentū sensus uocatur. Qui etiam passione corporis cum quisque excæcatur interceptus extinguatur, cū idem maneat animus, & eius intentio, luminibus amissis, nō habeat quidē sensum corporis quem uidendo extrinsecus corpori adiungat, atque in eo uiso figat aspectū, nisi tamen ipso indicet se adēpto corporis sensu, nec perire potuisse, nec minui. Manet enim quidā uidēdi appetitus integer, siue id possit fieri, siue non possit. Hæc igitur tria, corpus quod

uidetur, & ipsa uisio, & que utrumque coniungit intentio, manifesta sunt ad dignoscendū non solum propter propria singulorū, uerumetiam propter differentiā naturarū. Atque in his cū sensus nō procedat ex corpore illo quod uidetur, sed ex corpore sentiētis animātis, cui anima suo quodam modo cōtemperatur, tamen ex corpore quod uidetur gignit uisio, id est, sensus ipse formatur: ut iam non tantū sensus qui etiā in tenebris esse integer potest, dum est incolumitas oculorū, sed etiā sensus informatus sit, quæ uisio uocatur. Gignit ergo ex re uisibili uisio, sed nō ex sola, nisi alit & uidens. Quocirca ex uisibili & uidente gignitur uisio, ita sanē ut ex uidente sit sensus oculorū, & aspicientis atque intuētis intentio. Illa tamen informatio sensus, quæ uisio dicitur, a solo imprimatur corpore quod uidetur, id est a re aliqua uisibili: qua detracta, nulla remanet forma quæ inerat sensui, dum adesset illud quod uidebatur: sensus tamen ipse remanet, qui erat & priusquam aliquid sentiretur: uelut in aqua uestigium tandiu est, donec ipsum corpus quod imprimi inest: quo ablato nullum erit, cū remaneat aqua, que erat & antequam illā formā corporis caperet. Ideoque non possumus quidē dicere quod sensum gignat res uisibilis, gignit tamen formā uelut similitudinē suā, que fit in sensu, cū aliquid uidendo sentimus. Sed corporis formam quā uidemus, & formā quæ ab illa in sensu uidentis fit, per eūdem sensum non discernimus, quoniam tanta coniunctio est, ut non pateat discernendi locus. Sed ratione colligimus nequaquam potuisse sentire, nisi fieret in sensu nostro aliqua similitudo cōspecti corporis. Neque enim cū annulus ceræ imprimitur, ideo nulla imago facta est, quia nō discernitur, nisi cum fuerit separata. Sed quoniam post ceram separatā manet quod factum est ut uideri possit, propterea facile persuadetur, quod inerat iam ceræ forma impressa ex annulo, & antequā ab illa separaretur. Si autē liquido humori adiungeret annulus, eo detracto nihil imaginis appareret. Nec ideo tamen discernere ratio non deberet, fuisse in illo humore, antequā detraheret, annuli formā factam ex annulo, quæ distinguenda est ab ea forma quæ in annulo est, unde illa facta est, quæ detracto annulo non erit, quous illa in annulo maneat unde illa facta est. Sic sensus oculorū, nō ideo nō habet imaginē corporis quod uidetur quādiu uidet, quia eo detractio nō remanet. Ac per hoc tardioribus ingenijs difficillime persuaderi potest, formari in sensu nostro imaginem rei uisibilis, cū eā uidemus, & eandē formā esse uisio nē. Sed quod forte aduerterint quod cōmemorabo, nō ita in hac inquisitione laborabūt. Plerumque cū diuiscule attēderimus quæque luminaria, & inde oculos clausurimus, quasi uersant in cōspectu quā lucidi colores parie sese cōmutantes, & minus minusque fulgentes donec omnino desistant. Quas intelligendū est reliquias esse forme illius que facta erat in sensu, cum corpus lucidum uideretur, paulatimque & quodammodo gradatim deficiendo uariari. Nam & insertarum fenestrarū cancelli, si eos

forte

forte intuebamur sæpe in illis apparere coloribus. ut manifestū sit hanc affectionē nostro sensui ex ea re que uidebat impressam. Erat ergo etiā cum uideremus, & illa erat clarior & expressior, sed multū cōiuncta cū specie rei eius quæ cernebat, ut discerni omnino non posset, & ipsa erat uisio. Quinetiā cū lucernæ flāmula modo quodā diuaticis radijs oculorū quali geminatur, duæ uisiones fiunt, cum sit res una quæ uidetur. Singillatim quippe afficiuntur idem radij de suo quisque oculo emicantes, dum nō sinuntur in illud corpus intuentum pariter cōiuncteque cōcurrere, ut unus fiat ex utroque cōiunctus. Et ideo si unum oculum clausurimus, nō geminū ignem, sed sicuti est unū uidebimus. Cur autē sinistro clauso illa species desinit uideri quæ ad dextrū erat, uicissimque dextro clauso illa intermoritur quæ ad sinistrū erat, & longū est & rei præsentis non necessariū modo querere atque differere. Quod enim ad susceptā questionem factis est, nisi fieret, in sensu nostro quædam imago simillima rei eius quā cernimus, non secundū oculorum numerū flāmæ species geminaretur, cum quidā cernēdi modus adhibitus fuerit, qui possit cōcursum separare radiorū. Ex uno quippe oculo quolibet modo deducto, aut impresso aut intorto, si alter clausus est, dupliciter uideri aliquid quod sit unū nullo pacto potest. Quæ cū ita sint, tria hæc quous diuersa natura quemadmodū in quandā unitatem cōtemperentur meminerimus, id est, species corporis que uidetur, & impressa eius imago sensui quod est uisio, sensus uel formatus, & uoluntas animi que rei sensibili sensum admouet, in eoque ipsam uisionem tenet. Horum primum, id est, res ipsa uisibilis nō pertinet ad animantis naturā, nisi cū corpus nostrū cernimus. Alterū autē ita pertinet, ut & in corpore fiat, & per corpus in anima: fit enim in sensu, qui neque sine corpore est, neque sine anima. Tertiū uero solius animæ est, quia uoluntas est. Cum igitur horū trium tam diuersæ substantiæ sint, tamen in tantā coeunt unitatem, ut duo priora uix intercedēte iudice ratione discerni ualeant, species uidelicet corporis quod uidetur, & imago eius que fit in sensu, id est, uisio. Uoluntas autē tantā uim habet copulandi hæc duo, ut & sensum formandū admoueat ei rei quæ cernitur, & in ea formatū teneat. Et si tam uolēta est ut possit uocari amor, aut cupiditas, aut libido, etiam cæterū corpus animantis uehemēter afficit. Et ubi nō resistit pigrior duriorque materies, in similem speciem coloremque cōmutat: licet uiderē corpusculum chameleontis, ad colores quos uidet facillima cōuersione uariari. Aliorū autē animalium quia non est ad cōuersionem facilis corpulentia, fortis plerumque produnt libidines matrum, quid cū magna delectatione cōspexerint. Quam enim teneriora atque, ut ita dixerim, formabiliora sunt primordia seminū, tam efficaciter & capaciter sequuntur intentionē maternæ animæ, & que in ea facta est phantasia, per corpus quod cupide aspectat. Sunt exempla quæ copiose cōmemorari possunt, sed unum sufficit de fidelissimis libris, quod

fecit Iacob ut oues & capræ uarios coloribus parerent, supponendo eis uariata uirgulta in canalibus aquarū, quæ potantes intuerentur eo tempore quo conceperant. Sed anima rationalis deformiter uiuit, cum secundū trinitatem exterioris hominis uiuit, id est, cū ea quæ forinsecus sensum corporis formant, non laudabilem uoluntatem qua hæc ad utile aliquid referat, sed turpem cupiditatem qua his inhærescat accommodat. Quia etiam detracta specie corporis quæ corporaliter sentiebatur, remanet in memoria similitudo eius, quod rursus uoluntas conuertat aciem, ut inde formetur intrinsecus, sicut ex corpore obiecto sensibili sensus extrinsecus formabatur. Atque ita fit illa trinitas ex memoria & interna uisione, & quæ utrumque copulat uoluntate: que tria cum in unū coguntur, ab ipso coactu cogitatio dicitur. Nec in his tribus diuersa substantia est. Neque enim aut corpus illud sensibile ibi est quod omnino discretū est ab animantis natura, aut sensus corporis ibi formatur ut fiat uisio, aut ipsa uoluntas id agit ut formandū sensum sensibili corpori admoueat, in eoque formatū detineat: sed pro illa specie corporis quæ uidebatur extrinsecus, succedit memoria retinēs illam speciem quam per corporis sensum cōbibit anima: proque illa uisione quæ foris erat cū sensus ex corpore uisibili formaret, succedit intus similis uisio, cū ex eo quod memoria tenet formatur acies animi & absentia corpora cogitatur: uoluntasque ipsa quomodo foris corpori obiecto formandū sensum admouebat, formatumque iugebat, sic acie recordatis animi cōuertit ad memoriā, ut ex eo quod illa retinuit, ista formetur, & sit in cogitatione similis uisio. Sicut autē ratione discernebat species uisibilis, qua sensus corporis formabatur, & eius similitudo quæ fiebat in sensu formato, ut esset uisio, alioquin ita erant cōiuncte, ut omnino una eademque mutaret: sic illa phantasia cū animus cogitat speciem uisibilis corporis cū constet ex corporis similitudine, quā memoria tenet, & ex ea quæ inde formatur in acie recordatis animi, tamen sic una & singularis apparet, ut duo quædam esse nō inueniant nisi iudicāte ratione: qua intelligimus aliud esse illud quod in memoria manet, etiā cum aliūde cogitamus, & aliud fieri cum recordamur, id est, ad memoriā redimus, & illic inuenimus eandem speciem. Quæ si iam ibi non esset, ita oblitos nos esse diceremus, ut omnino recolere nō possemus. Si autē acies recordantis non formaretur ex ea re que erat in memoria, nullo modo fieret uisio cogitantis, sed utriusque cōiunctio, id est, eius, quæ memoria tenet, & eius quæ inde exprimitur, ut formetur acies recordantis, quia simillimæ sunt, ueluti unā facit apparere. Cū autē cogitantis acies auersa inde fuerit, atque id quod in memoria cernebatur desiterit intueri, nihil formæ quæ impressa erat in eadem acie remanebit: atque inde formabitur quod rursus cōuersa fuerit ut alia cogitatio fiat. Manet tamē illud quod reliquit in memoria, quod rursus eum id recordamur cōuertatur & conuersa formetur, atque unū cum eo fiat unde formatur.

Voluntas

Quomodo fit
hec unitas.
Cap. IIII

Voluntas uero illa quæ hac atq; illac fert & re- fert aciem formandã cõiungitq; formatã, si ad in- teriorẽ phãtalam tota cõfluxerit, atq; à præsentia corporũ quæ circũiacet sensibus atq; ab ipsis sen- sibus corporis, animi acie omnino auerterit, atq; ad eam quæ intus cernitur imaginẽ penitus con- uerterit, tãta offenditur similitudo speciei corpo- ralis expressa ex memoria, ut nec ipsa ratio discer- nere sinatur, utrũ foris corpus ipsum uideatur, an intus tale aliquid cogitetur. Nã interdũ homines nimia cogitatione rerũ uisibiliũ uel illecti, uel ter- riti, etiã eiusmodi repente uoces ædiderunt, quasi re uera in medijs talib. actionib. siue passionibus uersarentur. Et memini me audisse à quodã, q; tã expressam & quasi solidã speciẽ fœminei corpo- ris in cogitando cernere soleret, ut ei se quasi mi- sceri sentiẽs, etiã genitalibus flueret. Tantũ habet uirũ anima in corpus suum, & tantũ ualet ad in- dumentum qualitatẽ uertendã atq; mutandã, quo- modo homo afficiatur indutus qui cohæret indu- mento suo. Ex eodẽ genere affectionis etiã illud est qd' in somnis per imagines illudimur. Sed plu- rimum differt, utrum sopitis sensibus corporis, si- cuti sunt dormientiũ, aut ab interiore cõpage tur- batis, sicut sunt furentiũ, aut alio quodam modo alienatis, sicuti sunt diuinantiũ uel prophetãtium animi intẽtio quadam necessitate incurrat in eas quæ occurrunt imagines, siue ex memoria, siue alia aliqua oculra uis, per quasdã spiritalis mixtu- ras similiter spiritalis substantiã, an sicut sanis atq; uigilantibus interdũ cõtingit, ut cogitatione oc- cupata uoluntas se auertat à sensibus, atq; ita for- met animi acie uarijs imaginib. sensibiliũ rerum, tanquam ipsa sensibilia sentiãntur. Non tantũ aut cum appetẽdo in talia uoluntas intendit, sicut istæ impressiões imaginũ, sed etiã cum deuitandi & cauẽdi causa rapitur animus in ea contuenda quæ fugiat. Vnde nõ solum cupiẽdo, sed etiã metuen- do, infertur uel sensus ipsis sensibilibus, uel acies animi formãda imaginib. sensibiliũ. Itaq; aut me- tus aut cupiditas, quãto uehementior fuerit, tan- to expressius format acies, siue sentiẽtis ex corpo- re quod in loco adiacet, siue cogitantis ex imagi- ne corporis, quæ memoria continetur. Quod er- go est ad corporis sensum aliquod corpus in loco hoc est ad animi acie similitudo corporis in me- moria: & quod est aspicientis uisio, ad eã speciem corporis ex qua sensus formatur, hoc est uisio co- gitantis ad imaginẽ corporis in memoria cõstitu- tam, ex qua formatur acies animi: & quod est in- tentio uoluntatis ad corpus uisum, uisionemq; co- pulãdam, ut fiat ibi quẽdã unitas triũ, quãuis eorũ sit diuersa natura, hoc est eadẽ uoluntatis intentio ad copulãdam imaginẽ corporis quæ est in me- moria, & uisionẽ cogitantis, id est, formã quã ce- pit acies animi rediẽs ad memoriã: ut fiat, & hic quẽdam unitas ex tribus, nõ iam naturæ diuersi- tate discretis, sed unius eiusdemq; substantiæ, quia hoc totũ intus est, & totũ unus animus. Sicut aut cũ forma & species corporis interierit, nõ potest ad eã uoluntas sensum reuocare cernẽtis: ita cum

imago quã memoria gerit obliuione deleta est, nõ erit quod aciem animi formandã uolũtas recor- dando retorqueat. Sed quia præualer animus, non solum oblita, uerũ etiam non sensa nec exper- ta confingere, ea quæ non exciderunt augendo, minuendo, cõmutando, & pro arbitrio compo- nendo, sepe imaginatur quasi ita aliquid sit, quod aut scit nõ ita esse, aut nescit ita esse. In quo gene- re cauendũ est, ne aut mentiatur, ut decipiat, aut opinetur ut decipiat. Quibus duobus malis euita- tis nihil ei obsunt imaginata phãtasmata: sicut ni- hil obsunt experta sensibilia, & retenta memori- ter, si neq; cupide appetantur si iuuant, neq; turpi- ter fugiant si offendunt. Cum autẽ in his uoluntas relictis melioribus auida uoluntatur, immunda fit, atq; ita & cũ assunt perniciosẽ, & cum absunt per- niciosius cogitantur. Male itaq; uiuitur, & defor- miter secũdum trinitatẽ hominis exterioris: quia & illã trinitatem, quæ licet interius imaginẽt, ex- teriora tamen imaginatur, sensibiliũ corporaliumq; utendorũ causa peperit: Nullus enim eis uti posset etiã bene, nisi sensarũ rerum imagines me- moria tenerẽtur, & nisi pars maxima uoluntatis in superiorib. atq; inferiorib. habitet: eaq; ipsa quæ cõmodatur, siue foris corporibus, siue intus ima- ginibus eorũ, nisi quicquid in eis capit ad melio- rem uerioresq; uitã referat, atq; in eo fine cuius intuitu hæc agenda iudicat acquiescat, quid aliud facimus, nisi quod nos Apostolus facere phibet, dicẽs: Nolite cõformari huic seculo: quapropter non est ista trinitas imago dei. Ex ultima quippe, id est corporea creatura, qua superior est anima, in ipsa anima fit per sensum corporis, nec tamẽ est omnino dissimilis. Quid enim nõ pro suo genere ac pro suo modulo habet similitudinẽ dei, quan- do quidem deus fecit omnia bona ualde, nõ ob aliud nisi quia ipse summe bonus est. Inquantũ er- go bonum est quicquid est, inquantũ scilicet quũs longe distantẽ, habet tamen nonnullã similitudinẽ summi boni: & si naturalẽ utiq; rectam & or- dinatam, si aut uitiõsam, utiq; turpem atq; puer- sam. Nam & animã in ipsis peccatis suis non nisi quãdam similitudinẽ dei, superba & præpostera, & ut ita dicã seruili, libertate sectantur. Ita nec pri- mis parẽtib. nostris persuaderi peccatũ posset, nisi dicere: Eritis sicut dii. Non sanẽ omne quod in creaturis aliquo modo simile est deo, etiã eius imago dicẽda est, sed illa sola, qua superior ipse so- lus est. Ea quippe de illo prorsus exprimitur in- ter quã & ipsam nulla interiecta natura est. Visio- nis igif illius, id est, formæ quæ fit in sensu cernẽ- tis, quasi parẽs est forma corporis ex qua fit. Sed parens illa nõ uera, unde nec ista uera proles est. Neq; enim omnino inde gignitur, quoniam aliud adhibet corpori, ut ex illo formetur, id est sensus uidentis. Quocirca id amare, alienari est. Itaq; uolũtas quæ utrunq; cõiungit quasi parentẽ & quasi prolem, magis spiritalis est q; utrumlibet illorũ. Nam corpus illud quod cernitur, omnino spirita- le non est. Visio uero quæ fit in sensu habet ad- mixtũ aliquid spiritale, quia sine anima fieri non potest

Summũ

In bonis
in ego
in. Ca.

Rom. 11

2. Ret. 11

potest. Sed nõ totum ita est, quoniã ille qui forma- tur corporis sensus est. Volũtas ergo quæ utrunq; cõiungit, magis, ut dixi, spiritalis agnoscit, & ideo tanq; personã spiritus insinuare incipit in illa trini- tate. Sed magis pertinet ad sensum formatũ, q; ad illud corpus unde formatur. Sensus enim animan- tis & uoluntas animæ est, non lapidis aut alicuius corporis quod uidetur. Non ergo ab illo quasi pa- rente procedit. Sed nec ab ista quasi prole, hoc est uisione ac forma quæ in sensu est. Prius enim q; ui- sio fieret, iam erat uolũtas, quæ formandũ sensum cernẽdo corpori admouit, sed nõdũ erat placitũ. Quomodo em placeret quod nondũ erat uisum? Placitũ autẽ quieta uoluntas est. Ideoq; nec quasi prole uisionis possumus dicere uoluntatem, quia erat ante uisionem nec quasi parentem, quia non ex uoluntate, sed ex uiso corpore formata & ex- pressa est: finem fortasse uoluntatis & requiẽ pos- sumus recte dicere uisionẽ, ad hoc duntaxat unũ, scilicet uidendũ corpus. Neq; enim propterea ni- hil aliud uolet, quia uidet aliquid quod uolebat. Non itaq; omnino ipsa uolũtas hominis cuius finis nõ est nisi beatitudo, sed ad hoc unũ interim scilicet subiectũ uoluntas uidentis finem non ha- bet nisi uisionẽ, siue id referat ad aliud, siue nõ re- ferat. Si enim nõ refert ad aliud uisionem, sed tan- tum uoluit ut uideret: nõ est disputandũ quomo- do ostendat finẽ uoluntatis esse uisionẽ, manifestũ est enim. Si aut refert ad aliud, uult utiq; aliud, nec iam uidẽdi uolũtas erit. Aut si uidendi, nõ hoc ui- dendũ, sed aliud: tanq; si uelit quicq; uidere cicatri- cem, ut inde doceat uulnus fuisse, aut si uelit uide- re fenestrã, ut per fenestrã uideat transeuntes: om- nes istæ atq; aliæ tales uolũtates, suos proprios fi- nes habent, qui referunt ad finem illius uolunta- tis, qua uolumus beate uiuere, & ad eã peruenire uitã quæ nõ referatur ad aliud, sed amanti per se- ipsam sufficiat. Volũtas ergo uidẽdi, finem habet uisionẽ: & uoluntas hanc rem uidentis, finẽ habet huius rei uisionẽ. Voluntas itaq; uidentis cicatri- cem, finẽ suũ expetit, hoc est uisionem cicatricis, & ad eã ultra nõ pertinet. Voluntas enim proban- di uulnus fuisse, alia uolũtas est, q; uis ex illa relige- tur, cuius itẽ finis est probatio uulneris. Et uolun- tas uidendi fenestrã, finem habet fenestræ uisionem. Altera est enim quæ ex ista necit uoluntas, per fenestrã uidentis trãseuntes, cuius itẽ finis est uisio transeuntiũ. Recte aut sunt uoluntates om- nes sibimet religatæ, si bona est illa quod cunctæ re- ferunt: si aut praua est, prauæ sunt omnes. Et ideo rehtarũ uoluntatũ cõnexio iter est quoddã ascen- dentiũ ad beatitudinẽ, quod certis uelut passibus agitur. Prauarũ aut atq; distortarũ uoluntatũ im- plicatio, uinculũ est quo alligabitur qui hoc agit, ut projiciat in tenebras exteriores. Beati ergo qui factis & moribus cantant canticũ graduũ. Et ue- ius qui trahunt peccata, sicut restem longã. Sic est aut requies uoluntatis quem dicimus finem, si ad- huc refertur ad aliud, quemadmodũ possumus di- cere requiem pedis esse in ambulando, cũ ponit unde alius innitat, quo passibus pergatur. Si autẽ

Summũ
Summũ
Summũ
Cap. VI

Summũ
Summũ
Summũ

Summũ
Summũ
Summũ

aliquid ita placet, ut in eo cum aliqua delectatiõẽ uolũtas acquiescat, nõdũ est tamẽ illud quod ten- ditur, sed & hoc refertur ad aliud ut deputetur nõ tanq; patria ciuis, sed tanq; refectio, uel etiã man- sio uiatoris. Iam uero in alia trinitate interiore quidẽ q; est ista in sensibilibus & sensibus, sed ta- men quæ inde cõcepta est, cũ iam nõ ex corpore sensus corporis, sed ex memoria formatur acies animi, cũ in ipsa memoria species inhererit corpo- ris quod forinsecus sensimus, illam speciem quæ in memoria est, quasi parentẽ dicimus eius quæ fit in phantasia cogitantis. Erat enim in memoria, & priusq; cogitaretur à nobis, sicut erat corpus in lo- co, & priusq; sentiretur ut uisio fieret. Sed cũ cor- pus cogitatur, ex illa quã memoria tenet, exprimi- tur in acie cogitantis & reminiscendo format ea species, quæ quasi proles est eius quam memoria tenet. Sed neq; illa uera parens, neq; ista uera pro- les est. Acies quippe animi quæ formatur ex me- moria cũ recordando aliquid cogitamus, non ex ea specie procedit quã meminimus uisam, quan- do quidem eorũ meminisse nõ possemus nisi ui- didissemus: Acies aut animi quæ reminiscendo for- matur, erat etiã priusq; corpus quod memini- mus uideremus, quãto magis priusq; id memoriæ mandaremus? Quãtũ itaq; forma quæ fit in acie recordantis, ex ea fiat quæ inest memoriæ, ipsa ta- men acies nõ inde existit, sed erat ante istã. Conse- quens est aut ut si non est illa uera parens, nec ista uera sit proles. Sed & illa quasi parẽs, & ista quasi proles aliquid insinuant, unde interiora atq; uerio- ra exercitatus certiusq; uideatur. Difficilius iam planẽ discernitur, utrũ uoluntas quæ memoriæ co- pulat uisionem, nõ sit alicuius eorũ siue parens si- ue proles: & hanc discretionis difficultatem facit eiusdẽ naturæ atq; substantiæ parilitas & æquali- tas. Neq; enim sicut foris facile discernebatur. for- matus sensus à sensibili corpore, & uolũtas ab u- troq; propter naturæ diuersitatẽ quæ inest ab in- uicem omnib. trib. de qua satis supra differuimus, ita & hic potest. Quãuis enim hæc trinitas, de qua nũc quærũ forinsecus inuecta est animo, intus ta- men agit, & nõ est quicq; eius præter ipsius animi naturã. Quo igitur pacto demonstrari potest, uo- luntatem nec quasi parentẽ, nec quasi prole esse; siue corporeæ similitudinis quæ memoria conti- netur, siue eius quæ inde cũ recordamur exprimi- tur, quando utrunq; in cogitando ita copulat, ut tanq; unũ singulariter appareat, & discerni nisi ra- tione nõ possit? Atq; illud primũ uidendũ est, nõ esse posse uoluntatẽ reminiscendi, nisi uel totum, uel aliquid rei eius quã reminisci uolumus, in pe- netralibus memoriæ teneamus. Quod enim om- nimodo & omni ex parte obliti fuerimus, nec re- miniscendi uoluntas exoritur, quoniã quicquid re- cordari uolumus, recordati iam sumus in memo- ria nostra esse uel fuisse. Verbi gratia: Si recorda- ri uolo quid heri cœnauerim, aut recordatus iam sum cœnasse me: aut si & hoc nondum, certe cir- ca ipsum tempus aliquid recordatus sum, si nihil aliud, ipsum saltẽ hesternũ diem & eius eã partem

Trinitatis ue-
stigiũ in me-
moriam. Ca. VII

qua cœnari solet, & quid sit cœnare. Nam si nihil tale recordatus essem, quid heri cœnauerim, recordari uelle nō possem. Vnde intelligi potest uoluntatē reminiscēdi ab ijs quidē rebus quę memoria cōtinentur procedere, adiunctis simul eis quę inde per recordationem cernendo exprimunt, id est, ex copulatione rei cuiusdā quam recordati sumus, & uisionis quę inde facta est in acie cogitantis cum recordati sumus: Sed ipsa quę utrunq; copulat uoluntas, requirit & aliud quod quasi uicinum est atq; contiguū recordanti. Tot igitur huius generis trinitates, quot recordationes, quā nulla est earū ubi non hæc tria sunt, illud quod in memoria reconditū est etiā antequam cogitetur, & illud quod fit in cogitatione cū cernitur, & uoluntas utrunq; cōiungens, & ex utroq; ac tertia seipsa unum aliquid cōplens. An potius ita cognoscitur una quædam in hoc genere trinitas, ut unum aliquid generaliter dicamus quicquid corporaliū specierū in memoria latet, & rursus unum aliquid generalem uisionem animi talia recordantis atq; cogitantis, quorū duorum copulationi tertia cōiungitur copulatrix uolūtas, ut sit hoc totū unum quiddam ex quibusdam tribus. Sed quoniam non potest acies animi simul omnia quę memoria tenet uno aspectu cōtueri, alternat uicissim cedendo ac succedendo trinitates cogitationū, atq; ita fit ista innumerabiliter numerosissima trinitas nec tamen infinita si numerus in memoria reconditarum rerum non excedatur. Ex quo enim cœpit unusquisq; sentire corpora quolibet corporis sensu, etiā si posset adiungere quę oblitus est, certus ac determinatus pfecto numerus foret, quāuis innumerabilis. Dicimus enim innumerabilia, non solū infinita, sed etiā quę ita finita sunt ut facultatem numerantis excedant. Sed hinc aduertit aliquāto manifestius potest, aliud esse quod reconditum memoria tenet, & aliud quod inde in cogitatione recordātis exprimitur, quous cum sit utriusq; copulatio, unum idemq; uideatur. Quia meminisse non possumus corporum species, nisi tot quot sensimus, & quātas sensimus, & sicut sensimus: ex corporis enim sensu eas in memoriā combibit animus. Visiones autē illæ cogitationū ex ijs quidē rebus quę sunt in memoria, sed tamē innumerabiliter atq; omnino infinite multiplicantur atq; uariātur: Vnum quippe solem meminī, quia sicuti est unum uidi. Si uoluero autē duos cogito, uel tres, uel quotquot uolo, sed ex eadē memoria qua unum meminī, formatur acies multos cogitantis. Et tantū meminī quantū uidi. Si enim maiorem uel minorem meminī q̄ uidi, iam non meminī qd̄ uidi, & ideo nec meminī. Quia uero meminī, tantū meminī quantū uidi, uel maiore tamē pro uoluntate cogito, uel minore. Et ita meminī ut uidi. Cogito autē sicut uolo currentē, & ubi uolo stātem, unde uolo & quō uolo uenientē. Quadrū etiā mihi cogitare, in promptu est, cū meminī rotundū, & cuiuslibet coloris, cū solem uiridem nūquam uiderim, & ideo nec meminī: Atq; ut solem, ita cætera. Hæc autē rerum formæ,

Varia cogitandi ratio.
Cap. VIII

quoniā corporales atq; sensibiles sunt, errat quidem animus cum eas opinatur eo modo foris esse quomodo intus cogitat, uel cum iam interierunt foris & adhuc in memoria retinētur, uel cū aliter etiā quod meminimus, nō recordandi fide, sed cogitandi uarietate formatur. Quāquam sapissimæ credamus etiā uera narrātibus, quę ipsi sensibus perceperūt: Quę cū in ipso auditu quādo narrantur cogitamus, nō uidetur ad memoriā retorqueri acies uisionis cogitantiū: neq; enim ea nobis recordantibus, sed alio narrāte cogitamus: atq; illa trinitas nō hic uidetur expleri, quę fit cū species in memoria latens & uisio recordantis tertia uoluntate copulantur. Nō enim quod latebat in memoria mea, sed quod audio cogito cū aliquid mihi narratur. Non ipsas uoces loquentis dico, ne quisq; putet in illam me exisse trinitatem, quę foris in sensibilibus & in sensibus agit, sed eas cogito corporū species, quas narrans uerbis sonisq; significat, quas utiq; nō reminiscens, sed audiēs cogito. Sed si diligētius cōsideremus, nec tūc exceditur memoriæ modus. Neq; enim uel intelligere possem narrantem, si ea quę dicit, & si contexta tunc primū audirem, nō tamen generaliter singula meminīsem. Qui enim mihi narrat, uerbi gratia, aliquē montē sylua exutū & oleis indutum, ei narrat qui meminī species, & montū & syluarū & olearū, quas si oblitus essem, quid diceret omnino nescirē, & ideo narrationē illam cogitare nō possem. Ita fit ut omnis qui corporalia cogitat, siue ipse aliquid confingat, siue audiat, aut legat, uel præterita narrantem, uel futura prænunciantem, ad memoriā suā recurrat, & ibi reperiat modū atq; mensurā omnīū formarū quas cogitās intuetur: Nam neq; colorem quem nūquam uidit neq; figuram corporis, nec sonū quem nunq; audiuit, nec saporem quem nunq; gustauit, nec odorem quem nunq; olfecit, nec ullam contrectationem corporis quā nunq; sensit potest quisquam omnino cogitare. At si propterea nemo aliquid corporale cogitat nisi qd̄ sensit, quia nemo meminī corporale aliquid nisi quod sensit, sicut in corporalibus sentiendi, sic in memoria est cogitandi modus. Sensus enim accipit speciem ab eo corpore quod sentimus, & a sensu memoria, a memoria uero acies cogitātis. Volūtas porrō sicut adiungit sensum corpori, sic memoriā sensui, sic cogitātis acie memorię. Quę autē conciliat ista atq; coniungit, ipsa etiā disiungit ac separat, id est, uoluntas. Sed a sentiēdis corporibus motu corporis separat corporis sensus, ne aliquid sentiamus, aut ut sentire desinamus: ueluti cū oculos ab eo quod uidere nolumus auertimus uel claudimus: sic aures a sonis, sic nares ab odoribus. Ita etiam uel os claudendo, uel aliquid ex ore respuendo a saporibus auersamur. In tactu quoq; uel subtrahimus corpus ne tangamus quod nolumus, uel si iam tãgamus, abijcimus aut repellimus. Ita motu corporis agit uoluntas, ne sensus corporis rebus sensibilib. copuletur. Et agit hoc quantū potest: nā cum in hac actione propter conditionē seruilis mortalitatis difficul-

difficultatē patitur, cruciatus est cōsequēs, ut uoluntati nihil reliqui fiat nisi tolerātia. Memoriam uero a sensu uoluntas auertit, cum in aliud intēta nō ei finit inhærere præsentia. Quod animaduertere facile est, cū sæpe coram loquentem nobis aliquid aliud cogitādo non audisse nobis uidemur. Falsum est autē, audiuimus enim, sed nō meminimus, subinde per aurium sensum labentib. uocib. alienato nutu uolūtatis, per quem solēt infigi memoriæ: uerius itaq; dixerimus cū tale aliquid accidit, nō meminimus, q̄ nō audiuimus. Nam & legentibus euenit & mihi sapissime, ut perlecta pagina uel epistola, nesciā quid legerim, & repetā. In aliud quippe intento nutu uolūtatis, nō sic est adhibita memoriā sensui corporis, quomodo ipse sensus adhibitus est literis. Ita & ambulātes intenta in aliud uolūtate, nesciūt quā trāserint: q̄ si nō uidissent, nō ambulassent, aut maiore intentione palpādo ambulassent, præsertim si per incognita pergerēt, sed quia facile ambulauerūt, utiq; uiderunt. Quia uero nō sicut sensus oculorū locis quacūq; pergebant, ita ipsi sensui memoria iūgebatur, nullo modo id quod uiderūt etiā recētissimū meminisse potuerūt. Iam porrō ab eo quod in memoria est, animi acie uelle auertere, nihil est aliud q̄ non inde cogitare. In hac igitur distributione cū incipimus a specie corporis, & peruenimus usq; ad speciē quę fit in contuitu cogitantis, quatuor species reperiunt quasi gradatim natę altera ex altera. Secūda de prima, tertia de secūda, quarta de tertia. A specie quippe corporis quod cernitur, exoritur ea quę fit in sensu cernētis, & ab hac ea quę fit in memoria, & ab hac ea quę fit in acie cogitātis. Quapropter uoluntas quasi parentem cū prole ter copulat. Primo speciē corporis cum ea quam gignit in corporis sensu. Et ipsam rursus cū ea quę fit ex illa in memoria, atq; istā quoq; tertio cum ea quę ex illa paritur in cogitantis intuitu. Sed mediā copula quę secūda est, cū sit uicinior, nō tam similis est primæ q̄ tertia: uisiones em̄ duæ sunt, una sentiētis, altera cogitātis. Ut autē possit esse uisio cogitantis, ideo fit in memoria de uisione sentiētis simile aliquid, quō se ita cōuertat in cogitādo acies animi, sicut se in cernēdo cōuertit ad corpus acies oculorū: p̄pterea duas in hoc genere trinitates uolui cōmendare: unā cū uisio sentiētis formatur ex corpore: aliā cum uisio cogitantis formatur ex memoria. Mediā uero nolui quia ibi nō solet uisio dici, cū memoriæ cōmendatur forma, quę fit in sensu cernentis. Vbiq; tamen uoluntas nō apparet nisi copulatrix quasi parentis & prolis. Et ideo undecūq; procedat, nec parens nec proles dici potest. At enim si nō meminimus, nisi qd̄ sensimus, neq; cogitamus, nisi qd̄ meminimus, cur plerūq; falsa cogitamus, cum ea quę sensimus nō utiq; falso meminimus: nisi quia uoluntas illa quā cōiunctricem ac separatricē huiusmodi rerū iam quantum potui demonstrare curauī, formandā cogitantis aciem per abscondita memoriæ ducit ut libitū est, & ad cogitanda ea quę nō meminimus, ex eis quę meminimus, aliud

philo

Dei & p̄p̄
in cogitādo
p̄p̄, Cap. XI

Dei & p̄p̄
in cogitādo
p̄p̄, Cap. XI

hinc, aliud inde, ut sumat impellit: quę in unā uisionem coeūtia faciunt aliquid quod ideo falsum dicatur, quia uel nō est foris in rerū corporearum natura, uel nō de memoria uidetur expressum cū tale nihil nos sensisse meminimus. Quis enim uidit cygnū nigrū, & propterea nemo meminī, cogitare tamē quis nō potest? Facile est enim illā figuram quā uidendo cognouimus nigro colore perfundere, quē nihilominus in alijs corporibus uidimus. Et quia utrunq; sensimus, utrunq; meminimus. Nec autē quadrupedem meminī, quia nō uidi. Sed phātasiam talem facillime intueor, dum alicui formę uolatili qualē uidi adiūgo alios duos pedes, quales itidē uidi. Quapropter dum cōiuncta cogitamus, quę singillatim sensa meminimus uidemur nō id quod meminimus cogitare, cū id agamus moderatē memoria unde sumimus omnia quę multipliciter ac uarie pro nostra uoluntate cōponimus. Nā neq; ipsas magnitudines corporum quas nunq; uidimus sine ope memorię cogitamus. Quantū enim spacij solet occupare per magnitudinē mūdi noster obtutus, in tātū extendimus quaslibet corporū moles, cū eas maximas cogitamus. Et ratio quidē pergit in ampliora, sed phātasia nō sequit. Quippe cum infinitatē quoq; numeri ratio renunciet, quā nulla uisio corporalia cogitātis apprehendit. Eadē ratio docet minutissima etiā corpuscula infinite diuidi, cum tamen ad eas tenuitates uel minutias peruentum fuerit, quas uisas meminimus, exiliores minutioresque phātasias iam nō possumus intueri, quous ratio nō desinat persequi ac diuidere. Ita nulla corporalia nisi aut ea quę meminimus aut ex ijs quę meminimus cogitamus. Sed quia numerosē cogitari possunt quę singillatim sunt impressa memoriæ, uidetur ad memoriā mēsurā, ad uisionem uero numerus pertinere. Quia licet innumerabilis sit multiplicitas taliū uisionum, singulis tamen in memoria præscriptus est intranfgressibilis modus. Mensura igitur in memoria, in uisionib. numerus apparet: sicut in ipsis corporibus uisibilibus mensura quædam est, cui numerosissime coaptat sensus uidentium, & ex uno uisibili multorū cernentiū formatur aspectus: ita ut etiā unus propter duorum oculorū numerū plerūq; unā rem geminata specie uideat, sicut supra docuimus. In his ergo reb. unde uisiones exprimunt quædam mēsurā est. In ipsis autē uisionibus numerus. Voluntas uero quę ista coniungit & ordinat, & quadā unitate copulat, nec sentiēdi aut cogitādi appetitum nisi in his rebus unde uisiones formantur acquiescens collocat, pōderi similis est. Quapropter hæc tria, mensuram, numerū, pondus, etiā in cæteris omnib. rebus animaduertenda prælibauerim. Nūc interim uolūtatem copulatricem rei uisibilis atq; uisionis quasi parentis & prolis, siue in sentiēdo, siue in cogitādo, nec parentē nec prolem dici posse, quomodo ualui & quibus ualui demonstrari. Vnde tempus admonet hæc eandē trinitatē in interiore homine requirere, atq; ab isto de quo rādīu locutus sum animalī atq; carnali, qui exterior dicitur,

Numerus, pondus, mensura.
Cap. XI

introrsus tēdere. Vbi speramus inuenire nos posse secundū trinitatem imaginem dei, conatus nostros illo ipso adiuuante, quē omnia, sicut res ipsae indicant, ita etiam sancta scriptura in mensura & numero & pondere disposuisse testatur.

D. AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. XII

Homo interior qualis. Cap. I

GE nūc uideamus ubi sit quasi quodam hominis exterioris interiorisq; confiniū. Quicquid enim habemus in animo cōmune cū pecore, recte adhuc dicitur ad exteriorē hominē pertinere. Nō enim solum corpus homo exterior deputabit, sed adiuncta quadā uita sua qua cōpates corporis & omnes sensus uigēt, quibus instrūctus est ad exteriora sentiēda. Quorū sensorū imagines infixae in memoria, cū recordādo reuīsunē, res adhuc agitur ad exteriorē hominē pertinens.

1. sent. dist. 16 cap. quo circa.

Atq; in his omnibus nō distamus à pecore, nisi q; figura corporis non proni, sed erecti sumus. Quā in re admonemur ab eo qui nos fecit, ne meliore nostri parte, id est, animo similes pecoribus simus à quibus corporis erectione distamus: nō ut in ea quae sublimia sunt in corporibus animū proiciamus. Nā uel in talibus quietem uolūtatis appetere, prosternere est animum: sed sicut corpus ad ea quae sunt excelsa corporū, id est, ad cōlestia naturaliter erectū est, sic animus qui substantia spiritalis est, ad ea quae sunt in spiritalib. excelsa erigendus est, nō elatione superbīae, sed pietate iustitiāe.

Aeternas rationes in corporibus homo solus animatum percipit. Ca. II

Possunt autē & pecora & sentire p. corporis sensus extrinsecus corporalia, & ea memoriā fixa reminisci, atq; in eis appetere conducibilia, fugere incōmoda: uerū ea notare, ac non solū naturaliter rapta, sed etiā de industria memoriā cōmendata retinere, & in obliuionē iamiamq; labentia recordando atq; cogitādo rursus imprimere, ut quē ad modū ex eo qd gerit memoriā cogitatio format, sic & hoc ipsum quod in memoria est cogitatione firmetur. Fictas etiā uisiones hinc atq; inde recordata qualibet sumendo, & quasi assumendo cōponere, inspicere, quemadmodū in hoc rerum genere quae uerisimilia sunt discernant à ueris, nō spiritalib. sed ipsis corporalibus. Hae atq; huiusmodi quae in sensibilibus atq; in eis quae inde animus per sensum corporis traxit agant atq; uersentur, nō sunt tamē rationis expertia, nec hominib. pecoribusq; cōmunia. Sed sublimioris ratiōis est iudicare de istis corporalibus, secundum rationes incorporales & sempiternas. Quae nisi supra mentem humanā essent, incōmutabiles profecto non essent, atq; in his nisi subiūgeretur aliquid nostrū, non secundū eas possemus iudicare de corporalibus. Iudicamus autē de corporalib. ex ratione dimensionū atq; figurarū, quā incōmutabiliter manere mens nouit. Illud uero nostrū quod in actione corporalium atq; temporalium tractandorū ita uersatur, ut nō sit nobis cōmune cum pecore, rationale quidem est, sed ex illa rationali nostrae mentis substantia, qua subharemus intelligibili

Ratio superior & inferior. Cap. III

atq; incōmutabili ueritati, tanq; ductum & inferioribus tractandis gubernandisq; deputatum est. Sicut enim in omnib. pecoribus nō inuentum est uiro adiutoriū simile illi, nisi detractum de illo in cōiugiū formaretur: ita menti nostrae qua supernam & internā cōsulimus ueritatē, nullum est ad usum rerū corporaliū, quantū naturae hominis satis est, simile adiutorium ex animae partibus quas cōmunes cū pecoribus habemus. Et ideo quiddā rationale nostrū, non ad unitatis diuortium separatum, sed in auxiliū societatis quasi deriuatum, in sui operis dispertitur officiū. Et sicut una caro est duorū in masculo & foemina, sic intellectū nostrum, & actionē uel consiliū, & executionem uel rationē, & appetitū rationalē, uel si quo alio modo significantius dici possunt, una mentis natura cōplectitur, ut quemadmodū de illis dictum est: Erunt duo in carne una, sic de his dici possit, duo in mente una. Cum igitur differimus de natura mentis humanae, de una quadā re differimus, nec eam in hac duo quae cōmemorauimus, nisi per officia geminamus. Itaq; cum in ea quærimus Trinitatē, in tota quærimus, non separātes actionem rationalem, in temporalibus à cōtemplatione aeternorum, ut tertium aliquid iam quæramus quo trinitas impleatur. Sed in tota natura mētis ita trinitatem reperiri opus est, ut si desit actio temporalium, cui operi necessarium sit adiutoriū, propter quod ad haec inferiora administranda deriuetur aliquid mentis, in una nusquā dispertita mēte trinitas inueniatur. Et facta iam ista distributione in eo solo quod ad cōtemplationē pertinet aeternorū, non solum trinitas, sed etiam imago dei: in hoc autem quod deriuatum est in actione temporalium, etiā si trinitas possit nō tamen imago dei possit inueniri. Proinde nō mihi uidentur probabilē asserere sententiam, qui sic arbitrantur trinitatem imaginis dei in tribus personis quod attinet ad humanā naturā posse reperiri, ut in cōiugio masculi & foeminae atq; in eorū prole cōpleat. Quod quasi uir ipse patris personam intimet, filij uero quod de illo ita processit ut nasceretur, atq; ita tertiam personam uelut spiritus dicūt esse mulierem, quae ita de uiro processit, ut nō ipsa esset filius aut filia, quae uis ea concipiente proles nasceretur. Dixit enim dominus de spiritu sancto, qd a patre procedat, & tamen filius non est. In huius igitur opinionis errore, hoc solū probabiliter affertur, quod in origine factae foeminae secundū sanctae scripturae fidem satis ostendit, non omne quod de aliqua persona ita existit, ut personā alteram faciat, filij posse dici, quando quidem de uiri persona extitit persona mulieris, nec tamē eius filia dicta est. Caetera sane ita sunt absurda, imō uero ita falsa, ut facillime re-darguantur. Omitto enim quale sit spiritus sanctum matrē filij putare & cōiugē patris, fortassis quippe respōdeatur haec in carnalib. habere offensiuam, dum corporei cōceptus partusq; cogitant. Quanquā & haec ipsa castissime cogitent, quibus mūdis omnia munda sunt: immūdis autem & infidelib. quorū polluta sunt, & mēs & cōsciētia, ita nihil

Gen. 2 Trinitatis similitudo ex magno differunt. Cap. III

Nō statim proles est illius quod ab alio uenit. Cap. V

nihil est mundū, ut quosdam eorū etiā de uirgine secundū carnē natus Christus offendat. Sed tamē in spiritalibus illis summis ubi non est aliquid uolabile, aut corruptibile, nec natū ex tempore, nec ex informi formatū, si qua dicuntur talia, ad quorū similitudinem etiā ista inferioris creaturae genera quauis longe remotissime facta sunt, nō debēt cuiusquā sobriā perturbare prudentiā, ne cū uanum deuitat horrorē, in perniciosum incurrat errorē. Assuescat in corporalib. ita spiritaliū reperire uestigia, ut cū inde sursum uersus duce ratione ascendere cōperit, ut ad ipsam incōmutabilem ueritatem per quā sunt facta ista perueniat, non secū ad summa pertrahat quod cōtemnit in infimis. Nec enim erubuit quiddā, uxorem sibi eligere sapiētia, quia nomē uxoris in prole gignēda corruptibile concubitū ingerit cogitāt: aut uero ipsa sapientia sexu foeminea est, quia foeminini generis uocabulo & Graeca & Latina lingua enunciat. Non ergo propterea respuimus istā sententiā, quia timeamus sanctā & inuolabile atq; incōmutabilem charitatē, tanq; cōiugem dei patris, de illo existētem, sed non sicut prolem, ad gignendū uerbū, per quod facta sunt omnia cogitare: sed quia eā falsam diuina scriptura euidenter ostendit. Dixit em̄ deus: Faciamus hominē ad imaginem nostrā: paulo post autē dictū est: Et fecit deus hominē ad imaginem dei. Nostrā certe, quia pluralis est numerus, nō recte diceretur si homo ad unius personae imaginē fieret, siue patris, siue filij, siue spiritus sancti. Sed quia fiebat ad imaginē trinitatis, propterea dictū est ad imaginē nostrā. Rursus autē ne in trinitate credēdos arbitraremur tres deos, cum sit eadem trinitas unus deus: Et fecit, inquit, deus hominem ad imaginē dei: pro eo ac si diceret, ad imaginem suā. Sunt enim tales usitatae in literis illis locutiones, quas nonnulli etiam si catholicā fidem asserūt, nō tamen diligenter aduertūt, ut putent ita dictū, Fecit deus hominē ad imaginē dei: quasi diceret, fecit pater ad imaginem filij: sic uolentes asserere in scripturis sanctis deū dictum etiā filium, quasi desint alia uerissima & manifestissima documenta, ubi nō solū deus, sed etiā uerus deus dictus est filius. In hoc enim testimonio dū aliud soluere intendunt, sic se implicant, ut expedire non possint. Si enim pater fecit ad imaginē filij, ita ut nō sit homo imago patris & filij, dissimilis est patri filius. Si autē pia fides docet, sicuti docet, filium esse ad aequalitatē essentiae similem patri, quod ad similitudinem filij factum est, necesse est etiam ad similitudinem patris factū sit. Deinde si hominē pater nō ad suā, sed ad filij fecit imaginē, cur nō ait: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinem tuā, sed ait nostram, nisi quia trinitatis imago fiebat in homine, ut hoc modo esset homo imago unius ueri dei, quia ipsa trinitas unus uerus deus est: Locutiones autē sunt innumerabiles tales in scripturis, sed has ptulisse suffecerit. Est in psalmis ita dictū: Domini est salus, & super populū tuū benedictio tua: quasi alteri dictū sit, nō ei de quo dixerat: Domini est salus. Et iterum: A te, inquit, eruar à tēta-

Gen. 2 Trinitatis similitudo ex magno differunt. Cap. III

Aug. 10. 3

tionē, & in deo meo sperans transgrediar murum quasi alteri dixerit, à te eruar à tentatione. Et iterū: Populi sub te cadent, in corda inimicorū regis: ac si diceret: In corda inimicorū tuorū. Et quippe regi dixerat, id est, domino nostro Iesu Christo, populi sub te cadēt: quem regem intelligi uoluit, cum diceret inimicorum regis. Rarius ista in noui Testamēti literis inueniuntur. Sed tamē ad Romanos Apostolus: De filio suo, inquit, qui factus est ei ex femine Dauid secundū carnē, qui praedestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritū sanctificationis ex resurrectione mortuorū Iesu Christi domini nostri, tanq; de alio supra diceret. Quid est enim filius dei praedestinatus ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, nisi idem Iesus Christus q; praedestinatus est filius dei in uirtute? Ergo quō hic cū audiuimus filius dei in uirtute Iesu Christi, aut filius dei secundū spiritum sanctificationis Iesu Christi, aut filius dei ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, cum dici potuisset uirtute, in uirtute sua, aut secundū spiritū sanctificationis suae, aut ex resurrectione mortuorū eius, uel mortuorum suorū, nō cogimur intelligere aliā personam sed unā eandemq; scilicet filij dei dñi nostri Iesu Christi: ita cū audimus, Fecit deus hominē ad imaginem dei: quāuis posset usitatius dici ad imaginē suā: nō tamen cogimur aliam personā intelligere in trinitate, sed ipsam unā eandemq; trinitatē, qui est unus deus, & ad cuius imaginē factus est homo. Quae cū ita sint, si eandē trinitatis imaginem, nō in uno, sed in tribus hominibus acceperimus, patre & matre & filio, nō erat ergo ad imaginem dei factus homo antequā uxor ei fieret, & anteq; filiū propagarent, quia nondū erat trinitas. An dicit aliquis: Iam trinitas erat, quia etsi nō dū forma propria, iam tamē originali natura & mulier erat in latere uiri, & filius in lumbis patris? Cur ergo cū scriptura dixisset: Fecit deus hominē ad imaginem dei: cōtexuit dicēs: Fecit deus eū, masculū & foeminā fecit eos, & benedixit eos. Vel si ita distinguēdū est, Et fecit deus hominē, ut deinde inferat, ad imaginē dei fecit illū: & tertia subiunctio sit, masculū & foeminā fecit eos. Quidam enim timuerunt dicere, fecit eū masculū & foeminā, ne quasi mōstruosum aliquid intelligerēt sicuti sunt quos hermaphroditos uocat, cū etiā sic nō mēdaciter possit intelligi utrunq; in numero singulari, propter id quod dictū est: Duo in carne una. Cur ergo, ut dicere cōperā, in natura hominis ad imaginē dei facta praeter masculū & foeminā nō cōmemorat scriptura? Ad implēdam quippe imaginē trinitatis debuit addere & filium, quāuis adhuc in lūbis patris cōstitutum, sicut mulier erat in latere. An forte iā facta erat & mulier: & scriptura breui cōplexione cōstrinxerat, quod postea quēadmodum sit factū diligētius explicaret, & propterea filius cōmemorari non potuit, quia nondū erat natus: quasi & hoc nō poterat ea breuitate cōplecti spiritus sanctus, suo loco postea natū filij narraturus, sicut mulierē de uiri latere assumptā suo postmodū loco narrauit, & tamē hic eā nominare nō

Homo imago dei quomodo. **Cap. V II**
1. Cor. II
 prætermisit. Non itaq; ita debemus intelligere hominem factū ad imaginem summæ trinitatis, hoc est ad imaginē dei, ut eadē imago in trib. intelligatur hominibus: præsertim cū Apostolus uirum dicat esse imaginē dei, & propterea uelamentum ei capitis demat, qd' mulieri adhibendū monet, ita loquēs: Vir quidē nō debet uelare caput, cū sit imago & gloria dei. Mulier autē gloria uiri est. Quid ergo dicemus ad hæc? Si pro lūa persona mulier adimplet imaginē trinitatis, cur ea detracta de latere uiri adhuc ille imago dicitur? Aut si & una persona hominis ex trib. potest dici imago dei, sicut in ipsa summa trinitate, & unaquæq; persona deus est, cur & mulier nō est imago dei? Nā & ppter ea caput uelare præcipit, quod ille quia imago dei est prohibet. Sed uidendū est quō nō sit contrariū quod dicit Apostolus, nō mulierem sed uirū esse imaginē dei, huic quod scriptū est in Genesi: Fecit deus hominē, ad imaginē dei fecit eū, masculū & fœminā fecit eos, & benedixit eos. Ad imaginē dei quippe naturā ipsam humanā factam dicit, quæ sexu utroq; cōpletur, nec ab intelligenda imagine dei separat fœminā. Dicit enim qd' fecit deus hominē ad imaginē dei, fecit eū, inquit, masculū & fœminā: uel certe alia distinctione, masculū & fœminam fecit eos. Quō ergo per Apostolū audiuius uirū esse imaginē dei, unde caput uelare prohibet, mulierem autē non, & ideo ipsa hoc facere iubetur: nisi credo illud esse quod iam dixi, cū de natura humanæ mentis agerē, mulierem cū uiro suo esse imaginē dei, ut una imago sit tota illa substātia: Cum autē ad adiutoriū distribuitur, quod ad eā ipsam solam attinet, nō est imago dei: quod autē ad uirū solum attinet, imago dei est, tā plena atq; integra, q̄ in unū cōiuncta muliere. Sicut de natura humanæ mentis diximus, quia & si tota cōtempletur ueritatem, imago dei est: & cum ex ea distribuitur aliquid, & quadam intētionē derivatur ad actionē rerum temporalium, nihilominus ex qua parte cōspectam cōsultat ueritatē, imago dei est, ex qua uero intendit in agenda inferiora, nō est imago dei. Et quoniā quātuncūq; se extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginē dei, & ppter ea nō est cohibenda, ut se inde contineat ac tēperet, & ideo uir non debet uelare caput. Quia uero illi rationali actioni quæ in rebus corporalib. temporalibusq; uersatur, periculosa est nimia in inferiora progressio, debet habere potestātē super caput, quod indicat uelamentū quo significatur esse cohibenda. Grata est enim sanctis angelis sacra & pia significatio. Nā deus non ad tempus uidet, nec aliquid noui fit ex eius uisione atq; sciētia, cū aliquid temporaliter ac trāsitorie geritur, sicut inde afficiunt sensus uel carnales animalium & hominum, uel etiam cœlestes angelorum. In isto quippe manifesto sexu masculi & fœminæ, Apostolus Paulus occultioris cuiusdam rei figurasse mysteriū uel hinc intelligi potest, qd' cū alio loco dicat, ueram uiduam esse desolatā sine filijs & nepotibus, & tamē eam sperare debere in deū, & persistere in orationib. non

cte & dic: hic indicat mulierem seductā in prauaricatione factam, saluā fieri per filiorū generationem. Et addidit: Si permāserint in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate. Quasi uero possit obesse bonæ uiduæ si uel filios nō habuerit, uel ij quos habuerit, in bonis operibus permanere noluerint. Sed quia ea quæ dicunt opera bona, tanq; filij sunt uitæ nostræ, secundum quā quæritur cuius uitæ sit quisq;, id est, quomodo agat hæc temporalia, quam uitā Græci nō ζωή, sed βίωπ uocant, & hæc opera bona maxime in officijs misericordiæ frequentari solēt: opera uero misericordiæ nihil profunt, siue Paganis, siue Iudæis, qui Christo nō credūt, siue quibuscūq; hæreticis uel schismaticis, ubi fides & dilectio & sobria sanctificatio nō inueniūt: manifestū est quid Apostolus significare uoluerit, ideo figurate ac mystice quia de uelādo mulieris capite loquebat, quod nisi ad aliquod secretum sacramēti referat, inane remanebit. Sicut em̄ nō solū ueracissima ratio, sed etiā ipsius Apostoli declarat autoritas, nō secundū formā corporis homo factus est ad imaginē dei, sed secundū rationalē mentem. Cogitatio quippe turpiter uana est, quæ opinatur deū mēbrorū corporaliū linamentis circūscribi atq; definiri. Porro autē nōne idē beatus Apostolus dicit: Renouamini spiritu mētis uestræ, & induite nouū hominē qui secundū deū creatus est. Et alibi apertius. Exuētes uos, inquit, ueterē hominē cū actib. eius, & induite nouum qui renouat in agnitione dei secundū imaginem eius qui creauit eū. Si ergo spiritu mētis nostræ renouamur, & ipse est nouus homo qui renouatur in agnitione dei secundū imaginē eius q' creauit eū, nulli dubiū est, nō secundū corpus, neq; secundū quālibet animi partē, sed secundū rationalē mentē ubi potest esse agnitio dei, hominē factum ad imaginē eius qui creauit eū. Secundū hanc igitur renouationē efficimur etiā filij dei per baptismū Christi, & induētes nouū hominē, Christum utiq; induimur per fidē. Quis est ergo qui ab hoc cōlortio fœminas alienet, cū sint nobiscū gratiæ coheredes? Et alio loco idē Apostolus dicit: Omnes em̄ filij dei estis per fidē in Christo Iesu. Quicūq; enim in Christo baptizati estis, Christū induistis. Nō est Iudæus neq; Græcus, nō est seruus neq; liber, non est masculus neq; fœmina, omnes enim uos unū estis in Christo Iesu. Nūquid nā igitur fideles fœminæ sexū corporis amiserunt? Sed quia ibi renouatur ad imaginē dei, ubi sexus nullus est, ibi factus est homo ad imaginē dei, ubi sexus nullus est, hoc est in spiritu mētis suæ. Cur ergo uir propterea nō debet caput uelare, quia imago est & gloria dei? Mulier autē debet, quia gloria uiri est, quasi mulier nō renouetur spiritu mētis suæ, qui renouatur in agnitione dei secundū imaginē eius qui creauit illū: Sed quia sexus corporis distat à uiro, rite potuit in eius corporali uelamento figurari pars illa rationis, quæ ad tēporalia gubernanda deflectitur, ut non maneat imago dei nisi ex qua parte mens hominis æternis rationibus cōspiciendis uel cōsulendis adhæserit, quam non

non solum masculos, sed etiā fœminas habere manifestum est. Ergo in eorū mētibus cōmunis natura cognoscitur, in eorum uero corporibus ipsius unius mentis distributio figurat. Ascendentibus itaq; introrsus quibusdā gradibus considerationis per animæ partes, unde incipit aliud occurrere, quod nō sit nobis cōmune cū bestijs, inde incipit ratio, ubi homo interior iam possit agnosci. Qui etiā ipse si per illam rationē cui temporalium rerū administratio delegata est, immoderato progressu nimis in exteriora prolabitur, consentiente sibi capite suo, id est, nō eam cohibente atq; refrenate illa quæ in specula consilij præsidet quasi uirili portione, inueteratur inter omnes inimicos suos uirtutis inuidos demones cum suo principe diabolo: æternorūq; illa uisio, ab ipso etiā capite cū cōiuge uetitū māducate subtrahit, ut lumen oculorū eius nō sit cū illa: Ac sic ab illa illustratione ueritatis ambo nudati, atq; apertis oculis conscientia ad uidendū q̄ inhonesti atq; indecori remanserint, tanquā folia dulcium fructuū, sed sine ipsis fructibus, ita sine fructu boni operis bona uerba contexunt, ut male uiuentes quasi bene loquendo cōtegant turpitudinē suam. Potestātē quippe suā diligens anima, à cōmuni uniuerso ad priuatā partem prolabit: & apostatica illa superbia, quod inuitū peccati dicit, cum in uniuersitate creaturæ deū rectorē secuta, legibus eius optime gubernari potuisset, plus aliquid uniuerso appetens, atq; id sua lege gubernare molita, quia nihil est amplius uniuersitate, in curā partilem trudit, & sic aliquid amplius cōcupiscendo minuit. Unde & auaritia dicitur radix omnium malorū. Totūq; illud ubi aliquid propriū cōtra leges quibus uniuersitas administrat agere nitit, per corpus proprium gerit, quod partiliter possidet: atq; ita formis & motibus corporalibus delectata, quia intus eas secū nō habet, cū eorū imaginib. quas memoria fixit inuoluit, & phantastica fornicatione turpiter inquinat, omnia officia sua ad eos fines referēs, quibus curiose corporalā ac temporalia per corporis sensus quærit, aut tumido fastu alijs animis corporeis sensibus deditis esse affectat excellentior, aut cœnoso gurgite carnalis uoluptatis immergitur. Cum ergo bona uolūtate ad interiora & superiora percipienda, quæ non priuatim sed cōmuniter ab omnib. qui talia diligūt sine ulla angustia uel inuidia casto possident amplexu, uel sibi uel alijs consulit, & si fallat in aliquo per ignorantia temporalium, quia & hoc temporaliter gerit, & modū agendi non teneat quem debebat, humana tentatio est. Et magnū est hanc uitam sic degere, quā uelut uia redeūtes carpinus, ut tentatio nos nō apprehēdat nisi humana. Hoc em̄ peccatū extra corpus est, nec fornicationi deputatur, & ppter ea facillime ignoscit. Cū uero ppter adipsicēda ea quæ per corpus sentiūtur propter experiendi uel excellendi uel cōrectandi cupiditatē, ut in his finē boni sui ponat, aliquid agit, quicquid agit turpiter agit: & fornicat in corpus proprium peccans, & corporearū rerum fallacia simulachra

introrsus rapiens, & uana meditatione componens, ut ei nec diuinū aliquid placeat nisi tale uideat, priuatim auara fœtat erroribus, & priuatim pdiga inanit uiribus. Nec ad tam turpem & miserabilem formationē semel ab exordio profiliret, sed sicut scriptum est, Qui modica spernit, paulatim decider. Quomodo enim coluber nō apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit, sic lubricus deficiēdi motus negligentes minutatim occupat, & incipiens à peruerso appetitu similitudinis dei, peruenit ad similitudinē pecorū. Inde est quod nudati stola prima, pelliceas tunicas mortalitate meruerunt. Honor enim hominis uerus est imago & similitudo dei, quæ non custodit nisi ad ipsum à quo imprimit. Tāto magis itaq; inhæretur deo, quāto minus diligitur propriū. Cupiditate uero experiendæ potestatis suæ, quodam nutu suo ad seipsum tanquā ad medium proruit. Itaq; cum uult esse sicut ille sub nullo, & ab ipsa sui medietate pœnaliter ad ima propellitur, id est, ad ea quibus pecora letantur: atq; ita cū sit honor eius similitudo dei, dedecus autē eius similitudo pecoris, homo in honore positus nō intellexit, cōparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est eis. Qua igitur tam lōge transfret à summis ad infima, nisi per mediū sui? Cum enim neglecta charitate sapientiæ quæ semper eodē modo manet, cōcupiscitur sciētia ex mutabiliū temporalium experimento, inflat non ædificat: ita prægrauatus animus quasi pōdere suo à beatitudine expellitur, & per illud suæ medietatis experimentum pœna sua discit, quid intersit inter bonum de fertū, malumq; cōmissum, nec redire potest effusis ac perditis uiribus, nisi gratia conditoris sui ad pœnitentiā uocantis & peccata donantis. Quis enim infelicē animam liberabit à corpore mortis huius, nisi gratia dei per Iesum Christum dominū nostrū? De qua gratia, suo loco quantū ipse præstiterit differemus. Nunc de illa parte rationis ad quam pertinet sciētia, id est, cognitio rerum temporalium atq; mutabilium nouandis uitæ huius actionibus necessaria, susceptā considerationem quantū dominus adiuuat peragamus. Sicut enim in illo manifesto coniugio duorū hominum qui primi facti sunt, non manducauit serpens de arbore uerita, sed tantūmodo manducandum per sua sit. Mulier autē non manducauit sola, sed uiro suo dedit, & simul manducauerunt, quanuis cum serpente sola locuta, & ab eo sola seducta sit: ita & in hoc quod etiā in homine uno geritur & dignoscitur, occulto quodā secretoq; cōiugio carnalis, uel ut ita dicā, quia corporis sensus intēditur, sensualis animi motus, qui nobis pecoribusq; cōmunis est, seclusus est à ratione sapientiæ. Sensu quippe corporis corporalā sentiuntur: æterna uero & incōmutabilia spiritalia ratione sapientiæ intelliguntur. Rationi autē sciētia appetitus uicinus est, quando quidē de ipsis corporalib. quæ sensu corporis sentiuntur ratiocinatur ea quæ sciētia dicitur actionis: si bene, ut eam notitiā referat ad finem summi boni: si autē male, ut eis fruatur tanquā bonis

Homo imago dei quomodo.

Cap. V II

1. Cor. II

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

1. Tim. 6

Eccl. 19
imago pecudis
in homine. XI

Gen. 3

aliis ab ipso

Psal. 48

1. Cor. 8

Rom. 7

vir quomō so
lus imago dei
Cap. XII

2. sen. dist. 24
cap. itaque

2. sen. dist. 24
ca. est enim

2 sent. dist. 24
cap. itaq;

nis talibus in quibus falsa beatitudine conque-
scat. Cū ergo huic intētionī mentis quæ in rebus
temporalibus & corporalib. ppter actionis offi-
cum ratiocinandi uiuacitate uersat, carnalis ille
sensus uel animalis ingerit quādā illecebrā fruendi
se, id est, tanq̄ bono quodā priuato & proprio,
nō tāquā publico atq; cōmunī quod est incōmu-
tabile bonum, tūc uelut serpēs alloquit̄ fœminā:
huic aut̄ illecebrā cōsentire, de ligno phibito mā-
ducare est. Sed iste consensus si sola cogitationis
delectatiōe cōtentus est, superioris uero autorita-
te cōsiliū ita mēbra retinent, ut nō exhibeant̄ in-
iquitatis arma peccato, sic habendū existimo uelut
cibū ueritū mulier sola comederit. Si aut̄ in cō-
sensione male utēdi rebus quæ per sensum corpo-
ris sentiunt̄, ita decernit̄ quodcunq; peccatū, ut si
potestas sit etiā corpore cōpleat̄, intelligēda est il-
la mulier dedisse uiro suo secū simul edendū illi-
cītū cibū. Neq; enim potest peccatū non solū cogi-
tandū suauiter, uerum etiā efficaciter perpetrā-
dum mēte decerni, nisi & illa mētis intētio penes
quā summa potestas est mēbra in opus mouendi,
uel ab opere cohibēdi, malā actioni cedat & ser-
uiat. Nec sanē cū sola cogitatiōe mēs oblectatur
illicitis, nō quidē decernēs esse faciēda, tenens ta-
men & uoluēs libēter quæ statim ut attigerūt ani-
mum respui debuerūt, negandū nō esse peccatū,
sed lōge minus q̄ si & opere statuat̄ implendū. Et
ideo de talibus quoq; cogitationib. uenia petēda
est, peccatūq; percutiendū, atq; dicendū, Dimitte
nobis debita nostra: faciendū quoq; quod sequi-
tur, atq; in oratiōe iungendū, sicut & nos dimittimus
debitoribus nostris. Neq; enim sicut in illis
duobus primis hominib. personā suā quisq; por-
tabat, & ideo si sola mulier cibū edisset illicitū, so-
la utiq; mortis supplicio plecteret̄. Ita dici potest
in homine uno, si delectationib. illicitis, a quib. se
cōtinuo deberet auertere cogitatio, libenter sola
pascat̄, nec faciēda decernant̄ mala sed tantū sua-
uiter in recordatiōe teneant̄, quasi mulierē sine ui-
ro posse dānari: absit hoc credere. Hæc q̄ppe una
persona est, unus homo est, totusq; damnabit̄, nisi
hæc quæ sine uolūtate operādi, sed tamē cū uolun-
tate animū talib. oblectādi, solius cogitatiōis sen-
tiunt̄ esse peccata, p mediatoris gratiā remittant̄.
Hæc itaq; disputatio qua in mēte uniuscuiusq; ho-
minis quæsiuimus quoddā rationale coniugium
cōtemplationis & actiōis, officiū per quādā sin-
gula distributis, tamē in utroq; mentis unitate ser-
uata, salua illius ueritatis historia, quā de duobus
primis hominibus uiro scilicet eiusq; muliere, de
quibus propagatū est genus humanū, diuina tra-
dit̄ autoritas, ad hoc tantū modo audienda est, ut
intelligat̄ Apostolus, imaginē dei uiro tantum tri-
buendo, non etiā fœminæ, quāuis in diuerso sexu
duorū hominū, aliquid tamē significare uoluisset
quod in uno homine quæreret̄. Nec me fugit,
quosdā qui fuerūt ante nos egregij defensores ca-
tholicæ fidei & diuini eloquij tractatores, cum in
homine uno cuius uniuersam animā bonā quan-
dam paradisum esse senserūt, duo ista requirerēt,

2 sent. dist. 24
cap. itaq; circa
medium

Quid in homi-
ne simile deo
Cap. XIII

uirū mentē, mulierē uero dixisse corporis sensum.
Et secundū hāc distributionē qua uir ponit̄ mēs,
sensus uero corporis mulier, uident̄ apte omnia
cōuenire, si cōsiderata tractent̄: nisi quod in omni-
bus bestiis & uolatilibus scriptū est nō esse inuen-
tum uiro adiutorij simile illi, & tunc est ei mulier
facta de latere. Propter quod ego non putauī pro
muliere sensum corporis esse ponendū quē uide-
mus nobis & bestiis esse cōmunē, sed aliquid uo-
lūi quod bestiæ nō haberēt, sensumq; corporis ma-
gis pro serpēte intelligendū existimaui, qui legij
sapiētior omnibus pecoribus terræ. In eis quippe
naturalib. bonis, quæ nobis & irrationabilib. ani-
mantib. uidemus esse cōmunia, uiuacitate quādā
sensus excellit: nō ille de quo scriptū est in Episto-
la quæ est ad Hebræos, ubi legitur, perfectorū esse
solidū cibū, qui per illū habitū exercitatos habēt
sensus ad separandū bonū a malo: illi quippe sen-
sus naturæ rationalis sunt ad intelligētiā perti-
nētes: sed iste sensus qui est quinq; pertitus in cor-
pore, per quē non solum a nobis, uerum etiā a be-
stis corporalibus species motusq; sentitur. Sed siue
isto, siue illo, siue aliquo alio modo accipiendum
sit, quod Apostolus uirū dixit imaginē & gloriā
dei, mulierē autē gloriā uiri: apparet tamen cum
secundū deum uiuimus, mentē nostrā in inuisibi-
lia eius intētiā, ex eius æternitate, ueritate, chari-
tate, proficiētē debere formari. Quiddā uero ra-
tionalis intentionis nostræ, hoc est eiusdē mentis
in usum mutabiliū corporaliumq; rerū, sine quo
hæc uita non agitur dirigendū: non ut conformemur
huic seculo finem cōstituendo in bonis tali-
bus, & in ea detorquēdo beatitudinis appetitum:
sed ut quicquid in usu tēporaliū rationaliter fa-
ciamus, æternorū adipiscēdorū cōtēplatione fa-
ciamus, per ista transeūtes, illis inhærentes. Ha-
bet enim & scientiā modū suū bonum, si quod in
ea inflat uel inflare assolet, æternorū charitate uin-
cat̄, quæ nō inflat, sed ut scimus ædificat. Sine sci-
entiā quippe, nec uirtutes ipsæ quibus recte uiuere
possunt haberi, per quas hæc uita misera sic gu-
bernet̄, ut ad illam quæ uere beata est perueniat̄
æternā. Distat tamen ab æternorū cōtēplatione
actiō qua bene utimur tēporalibus rebus, & illa
sapiētiæ, hæc scientiæ deputatur. Quauis enim
& illa quæ sapientiā est, possit scientiā nuncupari,
sicut & Apostolus loquit̄, ubi dicit, Nunc scio ex
parte, tunc autē cognoscā sicut & cognitus sum:
quā scientiā profectio cōtēplationis dei uult in-
telligi, quod sanctorū erit præmiū summū: tamen
ubi dicit, Alij quidē datur per spiritum sermo sa-
piētiæ, alij sermo sciētiæ secundū eundē spiritū:
hæc utiq; duo sine dubitatiōe distinguunt̄, licet non
ibi explicet quid intersit & unde possit utrunq; di-
gnosci. Verū scripturarū sanctorū multiplicē co-
piā scrutatus, inueni scriptū esse in libro Iob, eo-
dem sancto uiro loquēte, Ecce pietas est sapiētiā:
abstinere autē a malis est scientiā. In hac differen-
tiā intelligendū est ad cōtēplationē sapiētiā,
ad actionē scientiā pertinere. Pietatē quippe hoc lo-
co posuit dei cultum, quæ Græce dicitur *θεοσεβεία*.
Nam

Gen. 2

Heb. 1

1 Cor. 11

Rom. 12

Inter sapientiam
& scientiam
quid. Ca. 20

3 sent. dist. 35
ca. 1. in meo
2 sent. dist. 24
ca. 1. in meo
1 Cor. 13

Iob 28

3 sent. dist. 35
cap. 1. in meo

Nam

Nā hoc uerbū habet ista sentētia in codicib. Græ-
cis. Et quid est in æternis excellētius q̄ deus, cuius
solius immutabilis est natura? Et quis cultus eius,
nisi amor eius, quo nūc desideramus eum uidere,
credimusq; & speramus eum nos esse uisuros, &
quātū p̄ficimus uidemus nūc per speculū in ænig-
mate, tūc aut̄ in manifestatione. Hoc est em̄ quod
ait Apostolus Paulus, Faciē ad faciē. Hoc etiam
quod Ioannes, Dilectissimi nūc filij dei sumus, &
nondū apparuit quid erimus: scimus quia cum ap-
paruerit, similes eierimus, quoniā uidebimus eū si-
cuti est. De his atq; huiusmodi sermo ipse mihi ui-
det̄ esse sermo sapiētiæ. Abstinere autē a malis, quā
lob scientiā dixit esse, rerū p̄culdubio tēporalium
est, Quoniā secundū tēpus in malis sumus, a qui-
bus abstinere debemus, ut ad illa bona æterna ue-
niamus. Quamobrē quicquid prudenter, fortiter,
temperatē & iuste agimus, ad eam pertinet scien-
tiā siue disciplinā, qua in euitandis malis bonisq;
appetēdis actiō nostra uersat̄, & quicquid propter
exēpla uel cauēda, uel imitanda, & ppter quarūq;
rerū quæ nostris accommodata sunt usibus necessa-
ria documēta, historica cognitiōe colligimus. De
his ergo sermo cū sit, eū scientiæ sermonē puto di-
scernendū a sermone sapiētiæ, ad quā p̄tinent ea
quæ nec fuerūt, nec futura sunt, sed sunt, & ppter
æternitatem in qua sunt, & fuisse & esse & futura
esse dicunt̄, sine ulla mutabilitate tēporū. Nō em̄
sic fuerūt ut esse desinerēt, aut sic futura sunt qua-
li nūc nō sint, sed idipsum esse semper habuerunt,
semq; habitura sunt. Manēt aut̄ nō tanq̄ in spa-
tjis locorū fixa ueluti corpora, sed in natura incor-
porali sic intelligibilia p̄sto sunt mētis aspectib.
sicut ista in locis uisibilia uel cōtētabilia corpo-
ris sensib. Nō aut̄ solū rerū sensibilib. in locis posi-
tarū sine spatijs localib. manēt intelligibiles incor-
poralesq; ratiōes, uerum etiā motionū in tēporali-
bus trāseuntū, sine tēporali trāsitu stant etiā ipsæ
utiq; intelligibiles nō sensibiles. Ad quas mentis
acie puenire paucorū est, & cū peruenit, quātum
fieri potest, nō in eis manet ipse puenitor, sed uelut
acie ipsa uerberata repellit̄, & fit rei nō transito-
riæ trāsitoria cogitatio. Quæ tamē cogitatio tran-
siens p̄ disciplinas quibus erudit̄ animus, memo-
riā cōmendat̄, ut sit quo redire possit, quæ cogit̄
inde transire: quāuis si ad memoriā cogitatio non
rediret, atq; quod commendauerat ibi inueniret,
uelut rudis ad hoc sicut ducta fuerat duceret̄, idq;
inueniret, ubi primū inuenerat, in illa scilicet in-
corporea ueritate, unde rursus quasi descriptū in
memoria figeret̄. Neq; em̄ sicut manet uerbi gra-
tia, quadrati corporis & incorporalis & incōmu-
tabilis ratio: sic in ea manet hominis cogitatio, si
tamē ad eā sine phātasia spatij localis potuit pue-
nire. Aut si alicui? artificiosi & musici soni per mo-
ras tēporis trāseuntis numerositas cōprehendat̄,
sine tēpore stans in quodā secreto altoq; silentio,
tādū saltē cogitari potest quādū potest ille can-
tus audiri: tamē quod inde rapuerit estli trāsiens
mētis aspectus, & quasi gluties in uentrē ita in me-
moria repouerit, poterit recordando quodāmo-

1 Cor. 13

1 Iob 28

1 Iob 28

1 Cor. 11

Rom. 12

Inter sapientiam
& scientiam
quid. Ca. 20

3 sent. dist. 35
ca. 1. in meo
2 sent. dist. 24
ca. 1. in meo
1 Cor. 13

Iob 28

3 sent. dist. 35
cap. 1. in meo

do ruminare, & in disciplinam quod sic didicerit
traicere. Quod si fuerit om̄imoda obliuio de-
lētū, rursus doctrina duce ad id ueniet̄ qd̄ penitus
exciderat, & sic inuenietur ut erat. Vnde Plato
ille Philosophus nobilis p̄suadere conatus est ui-
xistē hic animas hominū, & anteq̄ ista corpora ge-
rerēt. Et hinc esse q̄ ea quæ discunt̄, reminiscuntur
potius cognita q̄ cognoscuntur noua. Retulit em̄
puerū quendā, nescio quæ de geometria interro-
gatū sic respōdisse, tanq̄ esset illius pitissimus di-
scipulū. Gradatim quippe atq; artificiosē interro-
gatus, uidebat quod uidēdū erat, dicebatq; quod
uiderat. Sed si recordatio hæc esset rerū antea co-
gnitarū, nō utiq; om̄es uel penē omnes cū illo mo-
do interrogant̄, hoc possent. Non em̄ omnes in
priore uita geometriæ fuerūt, cū tam rari sint in ge-
nere humano, ut uix possit aliq; inueniri: sed po-
tius credēdū est mētis intellectualis ita cōditā esse
naturā, ut rebus intelligibilib. naturali ordine dis-
ponētē cōditore subiūcta, sic ista uideat in quādā
luce sui generis incorporea, quæadmodū oculus
carnis uidet, quæ in hac corporea luce circūadia-
cent, cuius lucis capax eiq; cōgruens est creatus.
Nō em̄ & ipse ideō sine magistro alba & nigra di-
scernit, quia ista iam nouerat anteq̄ in hac carne
crearet̄. Deniq; cur de solis reb. intelligibilibus id
fieri potest, ut bene interrogatus quisq; respōdeat
quod ad quāq; p̄tinet disciplinā, etiā si eius igna-
rus est? Cur hoc facere de rebus sensibilib. nullus
potest, nisi quas isto uidit in corpore constitutus,
aut eis qui nouerat indicantib. credidit, seu literis
cuiusq; seu uerbis? Nō em̄ acquiescendū est eis q̄
Samīū Pythagorā ferūt recordatū fuisse talia non
nulla quæ non fuerat expertus, cum hic alio iam
fuisset in corpore: & alios nōnullos narrat̄ aliq;
iusmodi aliqd in suis mētibus passos. Quas falsas
fuisse memorias, quales plerūq; exp̄mur in som-
nis, quando nobis uidemur reminisci quasi egeri-
mus aut uiderimus qd̄ nec egimus om̄ino nec ui-
dimus: & eo modo affectas esse illorū mentes etiā
uigilantiū, instinctu spiritūū malignorū atq; falla-
ciū, quibus curē est de reuolutionib. animarū falsam
opinionē, ad decipiēdos homines firmare uel se-
rere, ex hoc cōijci potest, quia si uere illa recorda-
rent̄ quæ hic in alijs antea positi corporib. uiderat̄,
multis ac penē om̄ib. id cōtingeret: quādoqdē ut
de uiuis mortuos, ita de mortuis uiuos, tanq̄ de
uigilantib. dormiētes, & de dormiētibus uigilan-
tes, sine cessatiōe fieri suspicant̄. Si ergo hæc est sa-
piētiæ & scientiæ recta distinctiō, ut ad sapiētiā p̄-
tineat æternarū rerū cognitio intellectualis, ad scien-
tiā uero tēporaliū rerum cognitio rationalis, quid
cuiq; preponendū siue postponendū sit, nō est dif-
ficile iudicare. Si autē alia est adhibēda discretio,
qua dignoscant̄ hæc duo, quæ p̄culdubio distare
Apostolus docet dicēs, Alij dat̄ quidē per spiritū
sermo sapiētiæ, alij sermo sciētiæ secundū eundē spiri-
tū: tamē etiā istorū duorū quæ nos posuim⁹ euidē-
tissima differētia est, q̄ alia sit intellectualis cog-
nitio æternarū rerū, alia rationalis tēporaliū, & huic
illā præponēda esse ambigit nemo. Relinquētib.
itaq;

Contra remini-
scentiā Plato-
nis & metem-
psychosin Py-
thagoræ. XV

Samius Pytha-
goras

1 Cor. 12

Itaque nobis ea quae sunt exterioris hominis, & ab eis quae communia cum pecoribus habemus introrsum ascendere cupientibus, antequam ad cognitionem rerum intelligibiliu atque summaru quae sempiternae sunt ueniremus, temporalium reru cognitio rationalis occurrit. Etiam in hac igitur inueniamus si possumus aliquam trinitatem, sicut inueniebamus in sensibus corporis, & in istis quae per eos in animam uel spiritum nostrum imaginabiliter intrauerunt: ut pro corporalibus rebus quas corporeo foris politas attingimus sensu, intus corporu similitudines haberemus impressas memoriae, ex quibus cogitatio format est, tertia uoluntate utrumque iungente: sicut formabat foris acies oculoru, quae uoluntas ut uisio fieret adhibebat rei uisibili, & utrumque iungebat, etiam illi ipsa se admouens tertia. Sed non est hoc coarctandum in hunc librum, ut in eo qui sequitur si deus adiuuerit conuenienter possit inquiri, & quod inuentum fuerit explicari.

D AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. XIII

Vestigium trinitatis in cognitione spirituali. I

In libro superiore huius operis duo decimo satis egimus discernere rationalis mentis officium in temporalibus rebus, ubi non sola cognitio, uerum & actio nostra uersatur, ab excellentiore eiusdem mentis officio, quod contemplandis aeternis rebus impenditur, ac sola cognitione fruitur. Commodius autem fieri puto, ut de scripturis sanctis aliquid interseram, quo facilius possit utrumque dignosci. Euangelium suum Ioannes Euangelista sic exorsus est, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum: hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso uita erat, & uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt. Fuit homo missus a deo, cui nomen erat Ioannes, hic uenit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat iste lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux uera quae illuminat omnem hominem ueniens in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria uenit & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, istis qui credunt in nomine eius. Qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt. Et uerbum caro factum est & habitauit in nobis. Et uidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae & ueritatis. Hoc totum quod ex Euangelio posui, in praecedentibus suis partibus habet, quod immutabile ac sempiternum est: cuius contemplatio nos beatos facit. In consequentibus uero, permixta cum temporalibus commemorant aeterna. Ac per hoc aliqua ibi ad scientiam pertinent, aliqua ad sapientiam, sicut in libro duodecimo nostra praecessit distinctio. Nam in principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum,

& deus erat uerbum, hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod factum est in ipso uita erat, & uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt. Cōtemplatiua uita requirit, & intellectuali mente cernendum est. Qua in re quanto magis quisque profecerit, tanto fiet sine dubitatione sapientior. Sed propter id quod ait, Lux lucet in tenebris, & tenebrae eam non comprehenderunt: fide utique opus erat quia crederet quod non uideret. Tenebras quippe intelligi uoluit, auersa ab huiusmodi luce eamque minus idonea cōtueri corda mortalium: propter quod adiungit & dicit, Fuit homo missus a deo, cui nomen erat Ioannes, hic uenit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Hoc iam temporaliter gestum est, & ad scientiam pertinet quae cognitione historica continetur. Hominem autem Ioannem in phantasia cogitamus, quae de humanae naturae notitia impressa est nostrae memoriae. Et hoc eodem modo cogitatur, siue qui ista non credunt, siue qui credunt. Vtriusque enim notum est quid sit homo, cuius exteriorē partē, id est, corpus, per corporis lumina didicerunt, interiorē uero, id est, animam in seipsis, quia & ipsi homines sunt, & per humanam conuersationem cognitam tenent: ut possint cogitare quod dicitur, Fuit homo cui nomen erat Ioannes quia & nomina sciunt loquendo & audiendo. Quod autem ibi est, missus a deo: fide tenent qui tenent. Et qui fide non tenent, aut dubitatione ambigunt, aut infidelitate derident. Vtriusque tamen si non sunt ex numero nimis insipientium, qui dicunt in corde suo, non est deus, haec audientes uerba utrumque cogitant, & quid sit deus, & quid sit mitti a deo, & si non sicut res se habent, at certe sicut ualent. Fide porro ipsam quam uidet quisque in corde suo esse, si credit, uel non esse, si non credit, aliter nouimus: non sicut corpora quae uidemus oculis corporeis, & per ipsorum imagines quas memoria tenemus, etiam absentia cogitamus: nec sicut ea quae non uidimus & ex istis quae uidimus cogitatione utrumque formamus, & memoriae commendamus, quo recurramus cum uoluerimus, ut illi ea uel potius quale scilicet imagines eorum quas ibi fiximus similiter recordatione cernamus: nec sicut hominem uiuum, cuius animam etiam si non uidemus ex nostra coniectura, & ex motibus corporalibus hominem uiuum, sicut uidendo didicimus, intuemur etiam cogitando. Non sic uidetur fides in corde in quo est ab eo cuius est: sed eam tenet certissima scientia, clamatque conscientia. Cum itaque propter ea credere iubeamur, quia id quod credere iubemur uidere non possumus, ipsam tamen fidem quam do inest in nobis uidemus in nobis: quia & rerum absentium praesens est fides, & reru quae foris sunt intus est fides, & reru quae non uidentur uidetur fides, & ipsa tamen temporaliter sit in cordibus hominum: Et si ex fidelibus, infideles fiunt, perit ab eis. Aliquando autem & rebus falsis accommodat fides: loquimur enim sic, ut dicamus, habita est ei fides & decepit. Qualis fides, si tamen & ipsa dicenda est fides, non culpabiliter de cordibus perit, quando eam

eam inuenta ueritas pellit: optabiliter autem reru ueraru in eisdem res fides transit. Non enim dicendum est perit, quando ea quae credebant uidentur. Nunquid enim adhuc fides dicenda est, cum definita sit in epistola ad Hebraeos fides, dictumque sit eam esse conuictionem reru quae non uidentur: Deinde quod sequitur, Hic uenit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum: actio, ut dixi, temporalis est. Temporaliter enim testimonium perhibet etiam de re sempiterna, quod est intelligibile lumē. De quo ut testimonium perhiberet uenit Ioannes, qui non erat lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Adiungit enim, Erat lux uera quae illuminat omnem hominem ueniens in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria uenit, & sui eum non receperunt. Haec uerba omnia qui Latinam linguam sciunt, ex rebus intelligunt quas nouerunt. Quarum aliqua nobis innotuerunt per corporis sensus, sicut homo, sicut ipse mundus, cuius tam euidens magnitudinem cernimus, sicut eorum uerboru soni. Nam & auditus sensus est corporis. Aliqua autem per animi rationem, sicut id quod dictum est, Et sui eum non receperunt. Intelligit enim, non in eum crediderunt. Quod quid sit, nullo corporis sensu, sed animi ratione cognouimus. Ipsorum etiam uerboru, non solum sonos sed significationes, partim per corporis sensum, partim per animi rationem didicimus. Nec ea uerba nunc primu audiimus, sed quae iam audieramus. Et non solum ipsa, uerum etiam quae significaret cognita memoria tenebamus, & hic agnouimus. Hoc enim nomen dissyllabum cum dicitur mundus, quonia sonus est, res utique corporalis per corpus innotuit, id est, per aurem, sed etiam quod significat per corpus innotuit, id est per oculos carnis. Mundus quippe in quantum notus est, uidentibus notus est. Ad hoc uerbum quatuor syllabarum quod est, crediderunt, sono suo quonia corpus est per aurem carnis illabit: quod autem significat, nullo corporis sensu, sed animi ratione cognoscit. Nisi enim quid sit, crediderunt, per animu nossemus, non intelligeremus quid non fecerint illi de quibus dictum est, Et sui eum non receperunt. Sonus ergo uerbi forinsecus inaltreptit auribus corporis, & attingit sensum qui uocatur auditus. Species quoque hominis & in nobis ipsis nota est, & forinsecus in alijs adest corporis sensibus, oculis cum uideret, auribus cum audiret, tactui cum tenet & tangit. Habet etiam in memoria nostra imaginem suam, incorporalem quidem, sed corpori simile. Mundi denique ipsius mirabilis pulchritudo forinsecus praesto est, & aspectibus nostris, & ei sensui qui dicitur tactus si quid eius attingimus. Habet etiam ipse intus in memoria nostra imaginem suam, ad quam recurrimus, cum eum uel septi parietibus, uel etiam in tenebris cogitamus. Sed de his imaginibus reru corporalium, incorporalibus quidem habentibus tamen similitudines corporu, & ad uitam exterioris hominis pertinentibus, iam factis in undecimo libro locuti sumus. Nunc autem agimus de homine interiore & eius scientia, ea quae

reru est temporalium & mutabilium: in cuius intentione cum assumitur aliquid, etiam de rebus ad exteriorem hominem pertinentibus, ad hoc assumendum est ut aliquid inde doceat quod rationalem adiuuet scientiam: ac per hoc reru quas communes cum animalibus irrationalibus habemus, rationalis usus ad interiorē hominem pertinet, nec recte dici potest cum irrationalibus animalibus eum nobis esse communem. Fides uero de qua in hoc libro aliquanto diutius disputare certa dispositionis nostrae ratione compellimur, quae qui habent fideles uocant, & qui non habent infideles, sicut istis qui ueniens in propria dei filium non receperunt, quibus ex auditu in nobis facta sit, non tamen ad eum sensum corporis pertinet qui appellatur auditus, quonia non est sonus, nec ad oculos huius carnis, quonia non est color aut corporis forma, nec ad eum qui dicitur tactus, quonia corpulentiae nihil habet, nec ad ullum sensum corporis, quonia cordis est res ista non corporis, nec foris est a nobis, sed in intimis nostris, nec eam quisque hominum uidet in alio, sed unusquisque in semetipso. Denique potest & simulatione cōfingi, & putari esse in quo non est. Sua igitur quisque fidem apud seipsum uidet: in altero autem credit esse eam, non uidet, & tanto firmitus credit, quanto fructus eius magis nouit quos operari solet fides per dilectionem. Quamobrem omnibus de quibus Euangelista subiungit & dicit, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, istis qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt; Fides ista communis est: non sicut aliqua corporis forma communis est ad uidendum omnium oculis qui bus praesto est. Ex ipsa quippe una omnium cernentium quodammodo informat aspectus: sed sicut dici potest omnibus hominibus esse facies humana communis. Nam hoc ita dicitur, ut tamen singuli suas habeant. Ex una sane doctrina impressam fidem credentium cordibus singulorum qui hoc idem credunt uerissime dicimus: Sed aliud sunt ea quae credunt, aliud fides qua credunt. Illa quippe in rebus sunt quae uel esse uel fuisse uel futurae esse dicunt, haec autem in animo credentis est, ei tantum conspicua cuius est, quauis sit & in alijs non ipsa sed similis. Non enim numero est una, sed genere, propter similitudinem tamen & nullam diuersitatem magis unam dicimus esse quam multas. Nam & duos homines simillimos cum uidemus, unam faciem dicimus & miramur amborum. Facilius itaque dicitur multas animas fuisse singulas utique singulorum, de quibus legimus in actibus Apostolorum, quod eis fuerit anima una: quae ubi dixit Apostolus, Una fides, tot eas audet quisque dicere quot fideles. Et tamen quae dicit, O mulier magna est fides tua: & alteri, Modicae fidei quare dubitasti: sua cuique esse significat. Sed ita dicitur eadem credentium fides una, quemadmodum eadem uolentium uoluntas una: cum & in ipsis qui hoc idem uolunt sua uoluntas sit cuique conspicua, alterius autem lateat, quibus idem uelit. Et si aliquibus signis sese indicet, credit potius quam uidet. Unusquisque autem sui animi conscius non credit utique hanc esse suam, sed plane peruidet uoluntatem. Est

reru est temporalium & mutabilium: in cuius intentione cum assumitur aliquid, etiam de rebus ad exteriorem hominem pertinentibus, ad hoc assumendum est ut aliquid inde doceat quod rationalem adiuuet scientiam: ac per hoc reru quas communes cum animalibus irrationalibus habemus, rationalis usus ad interiorē hominem pertinet, nec recte dici potest cum irrationalibus animalibus eum nobis esse communem. Fides uero de qua in hoc libro aliquanto diutius disputare certa dispositionis nostrae ratione compellimur, quae qui habent fideles uocant, & qui non habent infideles, sicut istis qui ueniens in propria dei filium non receperunt, quibus ex auditu in nobis facta sit, non tamen ad eum sensum corporis pertinet qui appellatur auditus, quonia non est sonus, nec ad oculos huius carnis, quonia non est color aut corporis forma, nec ad eum qui dicitur tactus, quonia corpulentiae nihil habet, nec ad ullum sensum corporis, quonia cordis est res ista non corporis, nec foris est a nobis, sed in intimis nostris, nec eam quisque hominum uidet in alio, sed unusquisque in semetipso. Denique potest & simulatione cōfingi, & putari esse in quo non est. Sua igitur quisque fidem apud seipsum uidet: in altero autem credit esse eam, non uidet, & tanto firmitus credit, quanto fructus eius magis nouit quos operari solet fides per dilectionem. Quamobrem omnibus de quibus Euangelista subiungit & dicit, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri, istis qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt; Fides ista communis est: non sicut aliqua corporis forma communis est ad uidendum omnium oculis qui bus praesto est. Ex ipsa quippe una omnium cernentium quodammodo informat aspectus: sed sicut dici potest omnibus hominibus esse facies humana communis. Nam hoc ita dicitur, ut tamen singuli suas habeant. Ex una sane doctrina impressam fidem credentium cordibus singulorum qui hoc idem credunt uerissime dicimus: Sed aliud sunt ea quae credunt, aliud fides qua credunt. Illa quippe in rebus sunt quae uel esse uel fuisse uel futurae esse dicunt, haec autem in animo credentis est, ei tantum conspicua cuius est, quauis sit & in alijs non ipsa sed similis. Non enim numero est una, sed genere, propter similitudinem tamen & nullam diuersitatem magis unam dicimus esse quam multas. Nam & duos homines simillimos cum uidemus, unam faciem dicimus & miramur amborum. Facilius itaque dicitur multas animas fuisse singulas utique singulorum, de quibus legimus in actibus Apostolorum, quod eis fuerit anima una: quae ubi dixit Apostolus, Una fides, tot eas audet quisque dicere quot fideles. Et tamen quae dicit, O mulier magna est fides tua: & alteri, Modicae fidei quare dubitasti: sua cuique esse significat. Sed ita dicitur eadem credentium fides una, quemadmodum eadem uolentium uoluntas una: cum & in ipsis qui hoc idem uolunt sua uoluntas sit cuique conspicua, alterius autem lateat, quibus idem uelit. Et si aliquibus signis sese indicet, credit potius quam uidet. Unusquisque autem sui animi conscius non credit utique hanc esse suam, sed plane peruidet uoluntatem. Est

Fides quomodo uidetur & uideatur. Cap. II

3 sent. dist. 2.4 cap. post hoc

3 sent. dist. 23 c. cūq; diuersis

3 sent. dist. 27 ca. quod autem & 3 sent. dist. 23. ca. accipitur autem

Act. 4 Eph. 4

Math. 15

Voluntas aliena quomodo cernitur. III

Est quædã sanè eiusdem naturæ uiuentis & ratione utentis tanta cõspiratio, ut cū lateat alterum quid alter uelit, nõnullæ tamen sint uoluntates omnium etiam singulis notæ. Et cum quisq; homo nesciat quid homo alius unus uelit, in quibusdã rebus possit scire quid omnes uelint. Vnde illa cuiusdã mimi facetissima prædicatur urbanitas, Qui cum se promisisset in theatro quid in animo haberent, & quid uellent omnes, alijs ludis esse dicturũ, atq; ad diem cõstitutum ingenti expectatione maior multitudo cõflueret, suspensis & silentibus omnibus, dixisse perhibet. Vili uultis emere, & caro uendere. In quo dicto leuissimi scenici, omnes tamẽ conscientias inuenerunt suas, eiq; uera ante oculos omnium cõstitutata, & tamẽ improuisa dicenti admirabili fauore plauserũt. Cur autem tam magna expectatio facta est illo promittente omnium uoluntatem se esse dicturũ, nisi quia latet hominẽ aliorum hominum uoluntates? Sed nunquid ista latuit istũ? Nũquid quenquam latet? Qua tandem causa, nisi quia sunt quædã quæ nõ inconueniẽter in alijs de se quisq; cõiciat, cõpatiente uel cõspirante uitio seu natura. Sed aliud est uidere uoluntatem suam, aliud, quãuis certissima cõiectura, cõncipere alienam. Nam cõditam Romã tam certũ habeo in rebus humanis q̃ Constantinopolim, cũ Romã uiderim oculis meis, de illa uero nihil nõ uerim, nisi quod alijs testibus credidi. Et mimus quidẽ ille uel seipsum intuendo, uel alios quoq; experiẽdo, uili uelle emere, & caro uendere, omnib. id credidit esse cõmune. Sed quoniã reuera uitium est, potest quisq; adipisci eiusmodi iustitiã, uel alicuius alterius uitij quod huic contrariũ est incurrere pestilentiam, quæ huic resistat & uincat. Nam scio ipse hominẽ, cũ uenalis codex ei fuisset oblatu, precijq; eius ignarũ, & ideo quiddã exiguũ poscentẽ cerneret uenditorẽ, iustum precium quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse. Quid si etiam sit quisquã nequitia tanta possessus, ut uili uendat quæ dimiserũt parentes, & caro emat quæ consumant libidines? Non est, ut opinor, incredibilis ista luxuries. Et si quarantur tales, reperiantur, aut etiam non quæsitifortassis occurrant, qui nequitia maiore q̃ theatrica propositiõne uel pronũciationi theatricæ insultent, magno precio stupra emendo, paruo aut rura uendendo. Largitionis etiã gratia nouimus quosdã emisse frumenta carius, & uilius uendidisse suis ciuib. Illud etiam quod uetus poeta dixit Ennius, Omnes mortales sese laudari exoptat: pfecto & de seipso & de ijs quos expertus fuerat, cõiecit in alijs, & uidet pronũciasse hominum omnium uoluntates. Deniq; si & mimus ille dixisset, Laudari omnes uultis, nemo uerũ uult uituperari: similiter quod esset omnium uoluntatis dixisse uideretur. Sunt tamen qui uitia sua oderint, & in quibus sibi displicet ipsi, nec ab alijs se laudari uelint, gratiasq; agat obiurgantium beneuolentiã, cũ ideo uituperantur ut corrigantur. At si dixisset, omnes beati esse uultis, miseri esse non uultis, dixisset aliquid quod nullus in sua non agnosceret uoluntate. Quicquid enim aliud quisq;

Ennius poeta

latenter uelit, ab hac uoluntate quæ omnibus hominibus satis nota est, nõ recedit. Mirum est autem cũ capessendæ atq; retinendæ beatitudinis uoluntas una sit omnium, unde tãta existat de ipsa beatitudine rursus uarietas atq; diuersitas uoluntatum, non quod aliquis eam nolit, sed quod nõ omnes eam norint. Si enim omnes eam nosset, non ab alijs putaretur esse in uirtute animi, alijs in corporis uoluptate, alijs in utraq; , & alijs atq; alijs alibi atq; alibi. Ut enim eos quæq; res maxime delectauit, ita in ea cõstituerũt uitã beatã. Quõ igitur feruentissime amat omnes, quod nõ omnes sciunt? Quis potest amare quod nescit? sicut iam de hac re in libris superioribus disputauim. Cur ergo beatitudo amat ab omnibus, nec tamẽ scit ab omnibus? An forte sciunt omnes ipsa quæ sit, sed non omnes sciunt ubi sit, & inde contentio est: Quali uero de aliquo mundi huius agat loco, ubi debeat quisq; uelle uiuere, qui uult beate uiuere, ac non ita quærat ubi sit beatitudo, sicut quærit quæ sit? Nam utiq; si in corporis uoluptate est, ille beatus est qui fruitur corporis uoluptate. Si in uirtute animi, ille qui hac fruitur. Si in utraq;, ille qui fruitur utraq;. Cũ utiq; alius dicit, beate uiuere est uoluptate corporis frui, alius autẽ beate uiuere est uirtute animi frui, nõne aut ambo nesciunt quæ sit beata uita, aut nõ ambo sciunt? Quomodo ergo ambo amat eam, si nemo potest amare quod nescit? An forte falsum est quod pro uerissimo certissimoq; posuimus, beate uiuere omnes homines uelle? Si enim beate uiuere est, uerbi gratia, secundum animi uirtutem uiuere, quomodo beate uiuere uult, qui hoc non uult? Nõne uerius dixerimus, homo iste nõ uult beate uiuere, quia nõ uult secundũ uirtutẽ uiuere, quod solũ est beate uiuere? Non igit omnes beate uiuere uolũt, imò pauci hoc uolunt, si non est beate uiuere nisi secundũ uirtutẽ animi uiuere, quod multi nolunt. Itane falsum erit, unde nec, ipsis Academicis cũ omnia dubia sint, Academicus ille Cicero dubitauit, qui cum uellet in Hortensio dialogo ab aliqua re certa de qua nullus ambigeret sumere suæ disputationis exordium, Beati certe, inquit, omnes esse uolumus? Absit ut hoc falsum esse dicamus. Quid igit an dicendum est, etiã si nihil sit aliud beate uiuere, q̃ secundum uirtutẽ animi uiuere, tamen & qui hoc non uult, beate uult uiuere? Nimis quidẽ hoc uidet absurdũ. Tale est em̃ ac si dicamus, Et qui nõ uult beate uiuere, beate uult uiuere. Istam repugnantiam quis audiat, quis ferat? & tamen ad hanc cõtradiã necessitas, si & omnes beate uelle uiuere uerũ est, & nõ omnes sic uolunt uiuere, quomodo solum beate uiuunt. An forte illud est quod nos ab his angustijs possit eruere, ut quoniã diximus sibi quosq; posuisse beatã uitã quod eos maxime delectauit, ut uoluptas Epicurũ, uirtus Zenonẽ, sic aliũ aliquid aliud, nihil dicamus esse beate uiuere nisi uiuere secundũ delectationẽ suam, & ideo falsum non esse quod omnes beate uiuere uelint, quia omnes ita uolũt ut quæq; delectat. Nam & hoc populo si pronũciatũ esset in theatro, omnes id

An omnes sint beate uiuunt? Cap. III

4. sen. dist. 49. ca. solet inuoluntate

Quis uult? Cap. VI

id in suis uoluntatibus inuenirent. Sed hoc quoq; Cicero cum sibi ex aduerso pposuisset, ita redarguit, ut qui hoc sentiũt erubescant, Ait em̃: Ecce autem nõ Philosophi quidẽ sed popti tamen ad disputandũ homines aiũt esse beatos qui uiuunt ut ipsi uelint: hoc est quod nos diximus, ut quosq; delectat. Sed mox ille subiecit, Falsum id quidẽ. Velle enim quod nõ deceat, id ipsum miserrimum est. Nec tam miserũ est nõ adipisci quod uelis, q̃ adipisci uelle quod nõ oporteat, Præclarissime omnino atq; uerissime. Quis nãq; ita sit mente cecus, & ab omni luce decoris alienus, ac tenebris dedecoris inuolutus, ut eũ qui nequiter uiuit ac turpiter, & nullo prohibente, nullo ulciscente & nullo saltẽ reprehẽdere audente, insuper & laudantibus plurimis, quoniã sicut ait scriptura diuina, Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit benedicit: implet omnes suas facinorosissimas & flagitiosissimas uoluntates, ideo beatũ dicat, quia uiuit ut uult: cũ pfecto quãuis & sic miser esset, minus tamẽ esset si nihil eorũ quæ peperam uoluisset, habere potuisset: mala enim uoluntate uel sola quisq; miser efficit, sed inferior potestate, qua desideriu malæ uoluntatis impletur. Qua propter quoniã uerum est quod omnes homines esse beati uelint, idq; unũ ardentissimo amore appetat, & ppter hoc cætera quæcũq; appetunt, nec quisq; potest amare quod omnino quid uel quale sit nescit: nec potest nescire quid sit quod uelle se scit, sequit, ut omnes beatã uitã sciant. Omnes autẽ beati habent quod uolũt, quãuis non omnes qui habent quod uolunt continuo sint beati. Continuo aut miseri qui uel nõ habet quod uolũt, uel id habet quod nõ recte uolũt. Beatus igit non est nisi qui & habet omnia quæ uult, & nihil uult male. Cũ ergo ex his duobus beata uita cõstet, atq; omnibus nota, omnibus chara sit, quid putemus esse causã, cur horũ duorũ, quando utrunq; nõ possunt, magis eligat homines, ut omnia quæ uolunt habeat, q̃ ut omnia bene uelint etiã si non habeant. An ipsa est prauitas generis humani, ut eũ eos non lateat, nec illum beatum esse qui quod uult non habet, nec illum qui quod male uult habet, sed illũ qui & habet quæcũq; uult bona & nulla uult mala, ex his duob. quibus beata uita perficit, quando utruq; non dat, id eligat potius, unde magis à beata uita recedit. Lõgius quippe ab illa est quicũq; adipiscit male cõcupita, q̃ qui nõ adipiscit cõcupita, cũ potius eligi debuerit uoluntas bona atq; præponi, etiã non adeptã quæ appetit. Propinquat enim beato, qui bene uult quæcũq; uult, & quæ adeptus cũ fuerit beatus erit. Et utiq; nõ mala sed bona beatũ faciunt, quando faciunt: quorũ honorũ habet aliquid iam, idq; non parui aestimandũ, eam ipsam scilicet uoluntatẽ bonã, qui de bonis quorũ capax est humana natura, non de ullius mali perpetratiõne uel adeptiõne gaudere desiderat, & bona qualia & in hac misera uita esse possunt, prudẽti, tẽperanti, forti, & iusta mẽte seclat, & quantũ dat assequit, ut etiã in malis sit bonus, & finitis malis omnibus atq; impletis bonis

4. sen. dist. 49. ca. solet inuoluntate

4. sen. dist. 49. ca. solet inuoluntate

4. sen. dist. 49. ca. solet inuoluntate

4. sen. dist. 49. ca. solet inuoluntate

omnibus sit beatus. Ac per hoc in ista mortali uita erroribus erũnisq; plenissima, præcipue fides est necessãria, qua in deũ credit. Nõ em̃ quæcũq; bona, maximeq; illa quibus quisq; fit bonus, & illa quibus fiet beatus, unde nisi à deo in hominem ueniãt, & homini accedant, inueniri potest. Cum autẽ ex hac uita ab eo qui in miserijs fidelis & bonus est, uentũ fuerit ad beatã, tunc erit uere quod nũc esse nullo modo potest, ut sic homo uiuat quõ uult. Non enim uolet male uiuere in illa felicitate, aut uolet aliquid quod deerit, aut deerit quod uoluerit. Quicquid amabit aderit, nec desiderabit quod non aderit: omne quod ibi erit, bonum erit, & summus deus summũ bonum erit, atq; ad fruentum amantibus præsto erit, & quod est omnino beatissimũ, ita semp fore certũ erit. Nunc uero fecerũt quidã sibi Philosophi sicut eorũ cuiq; placuit uitas beatas suas, ut quasi ppria uirtute possent, quod cõmuni mortaliũ conditione nõ poterant, sic scilicet uiuere ut uellent. Sentiebãt enim aliter beatũ esse neminẽ posse nisi habẽdo quod uellet, & nihil patiẽdo quod nollet. Quis aut non qualemcũq; uitã qua delectat, & ideo beatã uocat, uellet sic esse in sua potestate ut eam posset habere perpetuã, & tamẽ quis ita est? quis uult pati molestias quas fortiter toleret, quãuis eas uelit possitq; tolerare si patit? Quis uelit in tormentis uiuere, etiã qui potest in eis per patientiã tenẽdo iustitiã laudabiliter uiuere? Transitura cogitauerũt hæc mala qui ea ptulerũt, uel cupiẽdo habere, uel timẽdo amittere quod amabant, siue nequiter siue laudabiliter. Nã multi per transitoria mala, ad bona pmanura fortiter tetenderunt. Qui pfecto spe beati sunt, etiã cũ sunt in transitorijs malis, per quæ ad bona nõ trãsitura perueniunt. Sed qui sic spe beatus est, nondũ beatus est, Expectat namq; per patientiã beatudinẽ quã nondum tenet. Qui uero sine ulla spe tali, sine ulla tali mercede cruciatur, quãtamlibet adhibeat tolerantia, nõ est beatus ueraciter, sed miser fortiter. Neq; enim ppter ea miser nõ est, quia inferior esset, si & impatienter miseriã sustineret. Porro si ita non patitur quæ nollet pati in suo corpore, nec tunc quidẽ beatus habendus est, quoniã nõ uiuit ut uult. Ut enim alia omittã quæ corpore illæso ad animi pertinet offensiones, sine quibus uiuere uelimus, & sunt innumerabilia, uellet utiq; si posset ita saluũ & incolume haberet corpus, & nullas ex eo pati molestias, ut id habere in potestate, aut in ipsius incorruptiõne corporis, quod quia nõ habet, ac pendet in incerto, pfecto nõ uiuit ut uult. Quãuis enim per fortitudinẽ sit paratus excipere & æquo ferre animo quicquid aduersitatis acciderit, mauult tamẽ ut nõ accidat, & si possit facit: atq; ita paratus est in utruq;, ut quantũ in ipso est alterũ optet, alterum uitet, & si quod uitat incurrerit, ideo uolens ferat, quia fieri non potuit quod uolebat. Ne opprimatur ergo sustinet, sed premi nollet. Quomodo ergo uiuit ut uult? an quia uolens fortis est ad ferẽda quæ nollet illata? Ideo igit id uult quod potest, quoniã quod uult nõ potest. Hæc est tota

Beatus nõ uult nisi quod licet optare. VII 4. sen. dist. 49 ca. solet etiam queri

utrum ridenda, an potius miseranda, superborum beatitudo mortalium, gloriantium se uiuere ut uolunt, quia uolentes patienter ferunt quae accidere sibi uolunt. Hoc enim ait quod sapienter dixit Terentius, Quonia non potest id fieri quod uis, id uelis quod possis. Commodum hoc dictum esse quis negat? Sed consilium est datum misero, ne esset inferior. Beato autem, quales se esse omnes uolunt, non recte nec uere dicit, non potest fieri quod uis. Si enim beatus est, quicquid uult fieri potest, quia non uult quod fieri non potest. Sed non est mortalitatis huius haec uita, nec erit nisi quando & immortalitas erit. Quae si nullo modo dari homini possit, frustra etiam beatitudo quaeretur, quia sine immortalitate non potest esse. Cum ergo beati esse omnes homines uolunt, si uere uolunt, perfecto & esse immortales uolunt. Aliter enim beati esse non possunt. Denique & de immortalitate interrogati, sicut & de beatitudine, omnes ea se uelle respondent. Sed qualiscumque beatitudo, quae potius uocetur quam sit, in hac uita quaeritur, immo uero fingitur, dum immortalitas desperatur, sine qua uera beatitudo esse non potest. Ille quippe beate uiuit, quod iam superius diximus, & astruendo satis fiximus, qui uiuit ut uult, nec male aliquid uult. Nemo autem male uult immortalitatem, si eius humana capax est deo donante natura, cuius si capax non est, nec beatitudinis capax est. Ut enim homo beate uiuat, oportet ut uiuat. Quae porro morientem uita ipsa deserit, beata uita cum illo manere quomodo potest? Cum autem deserit, aut nolentem deserit, proculdubio, aut uolentem, aut neutrum. Si nolentem quomodo beata uita est, quae ita est in uoluntate ut non sit in potestate? Cumque beatus nemo sit aliquid uolendo nec habendo, quanto minus est beatus qui non honore, non possessione, non qualibet alia re, sed ipsa beata uita nolens deserit, quando ei nulla uita erit? Unde & si nullus sensus relinquitur quod sit misera, propterea enim beata uita discedit, quonia tota uita discedit: miser est tamen quoad sentit, quascit se nolentem consumi, propter quod caetera & quae praeter caeteris diligit. Non igitur potest uita & beata esse, & uolentem deserere, quia beatus nolens nemo fit: ac per hoc quanto magis nolentem deserendo miserum facit, quae si nolenti praesto esset miserum faceret? Si autem uolentem deserit, etiam sic quomodo beata erat, quam perire uoluit qui habebat? Restat ut dicant neutrum esse in animo beati, id est eum deserit a beata uita, cum per mortem deserit tota uita, nec nolle nec uelle, ad utrumque enim parato & aequo animo consistere. Sed nec ista beata est uita, quia talis est, ut quem beatum facit, amore eius indigna sit. Quomodo enim est beata uita quam non amat beatus? Aut quomodo amat, quod utrum uigeat, an pereat indifferenter accipit? Nisi forte uirtutes quas propter solam beatitudinem sic amamus, persuadere nobis audent, ut ipsam beatitudinem non amemus? Quod si faciunt, etiam ipsas utique amare desistimus, quando illam propter quam solam istas amauimus, non amamus. Deinde quomodo erit uera tam illa perfecta, tam examinata, tam eliquata, tam certa sententia, beatos esse omnes homines uelle, si ipsi quae iam beati sunt, beati

esse nec nolunt nec uolunt? Aut si uolunt ut ueritas clamat, ut natura compellit, cui summe bonus & immutabiliter beatus creator indidit hoc, si uolunt, inquam, beati esse qui beati sunt, beati utique non esse nolunt. Si autem beati non esse nolunt, proculdubio nolunt consumi et perire quod beati sunt, nec nisi uiuentes beati esse possunt. Nolunt igitur perire quod uiuunt. Immortales ergo esse uolunt, quicunque uere beati uel sunt uel esse cupiunt. Non autem uiuit beate, cui non adest quod uult. Nullo modo igitur esse poterit uita ueraciter beata, nisi fuerit sempiterna. Hanc utrumque capiat humana natura, quam tamen desiderabilem consistitur, non parua quaestio est. Sed si fides affuit quae inest eis quibus dedit potestatem Iesus filios dei fieri, nulla quaestio est. Humanis quippe argumentationibus haec inuenire conantes, uix pauci magno praediti ingenio, abundantes otio, doctrinisque subtilissimis eruditi, ad indagandam solius animae immortalitatem peruenire poterunt, Cui tamen animae beatam uitam non inueniunt stabilem, id est ueram. Ad miseras eam quippe uitae huius etiam post beatitudinem redire dixerunt. Et qui eorum de hac erubuerunt sententia, & animam purgatam in sempiternam beatitudinem sine corpore collocandam putauerunt, talia de mundi retrofus aeternitate sentiunt, ut hanc de anima sententiam suam ipsi redarguant. Quod hic longum est demonstrare, sed in libro duodecimo de ciuitate dei, satis a nobis est quantum arbitror explicatum. Fides autem ista totum hominem immortalis futurum, quod utique constat ex anima & corpore, & ob hoc uere beatum, non argumentatione humana, sed diuina autoritate permittit. Et ideo cum dictum esset, in Euangelio, quod Iesus dederit potestatem filios dei fieri ihs qui eum receperunt, & quid sit recepisse eum, breuiter fuisset expositum, dicendo, credentibus in nomine eius, quocumque modo filii dei fierent, esset adiunctum: Qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt: ne ista hominum quam uideamus & gestamus infirmitas tantam excellentiam desperaret, illico annexum est, Et uerbum caro factum est, & habitauit in nobis: ut a contrario suaderetur quod incredibile uidebatur. Si enim natura dei filius propter filios hominum misericordia factus est hominis filius, hoc est enim, uerbum caro factum est & habitauit in nobis hominibus: quanto est credibilis natura filios hominis, gratia dei filios dei fieri, & habitare in deo, in quo solo, & de quo solo esse possunt beati participes immortalitatis eius effectus: propter quod persuadendum dei filius participes nostrae mortalitatis effectus est. Eos itaque qui dicunt, itane defuit deo modus alius quo liberaret homines a miseria mortalitatis huius, ut unigenitum filium deum sibi coaeternum, hominem fieri uellet, induendo humanam animam & carnem, mortalemque factum mortem perpetui: parum est sic refellere, ut istum modum quo nos per mediatorum dei & hominum, hominem Christum Iesum deus liberare dignatus, asseramus bonum & diuinum congruum dignitati: uerum etiam ut ostendamus non alium modum possibilem deo defuisse cuius potestati cuncta aequaliter subiacent

Hic fide ac spe beati sumus Cap. VIII

sent. dist. 1. c. hic considerandum est

Per Corp. participes dimittunt talitatis.

Cap. 20

Quor sic deo reserui hominum.

sent. dist. 4. ca. post hoc

facient, sed sanandae nostrae miserie convenientiorum modum alium non fuisse, nec esse oportuisse. Quid enim tam necessarium fuit ad erigendam spem nostram, in mentesque mortalium conditione ipsius mortalitatis abiectas, ab immortalitatis desperatione liberandas, quam ut demonstraret nobis quantum nos perderet deus, quantumque diligeret? Quid uero huius rei tanto isto indicio manifestius atque praeclearius, quam ut dei filius immutabiliter bonus, in se manens quod erat, & a nobis & pro nobis accipiens quod non erat, praeter animae suae naturae detrimentum, nostrum dignatus inire consortium, prius sine ullo malo suo merito mala nostra perferret: ac sic iam creditibus, quantum nos diligeret deus, & quod desperabamus iam sperantibus, dona in nos sua sine ullis bonis meritis nostris, immo praecedentibus & malis meritis nostris, in debita largitate conferret, quia & ea quae dicuntur merita nostra, dona sunt eius? Ut enim fides per dilectionem operetur, charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Tunc est autem datus, quando est Iesus resurrectione clarificatus. Tunc enim eum se missurum esse promisit & misit, quia tunc sicut de illo scriptum est, & ante praedictum, Ascendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Haec dona sunt merita nostra quibus ad summum bonum immortalitatis & beatitudinis peruenimus. Commendat autem, inquit, Apostolus, charitatem suam deus in nobis, quonia cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Ad hoc addit & dicit, Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per mortem filii eius, multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius. Quos peccatores dixit prius, hos posterius inimicos dei: & quos prius iustificatos in sanguine Iesu Christi, eos posterius reconciliatos per mortem filii dei: & quos prius saluos ab ira per ipsum, eos postea saluos in uita ipsius. Non ergo ante istam gratiam quocumque modo peccatores, sed in talibus peccatis fuimus, ut inimici essemus dei. Superius autem idem Apostolus nos peccatores, & inimicos dei, duobus idem nominibus appellauit, uno uelut mitissimo, alio plane atrocissimo dicens, Si enim Christus cum infirmi essemus adhuc, iuxta tempus pro impijs mortuus est: Quos infirmos, eosdem impijs nuncupauit. Leue aliquid uideatur infirmitas, sed aliquando talis est, ut impietas nomine. Nisi tamen infirmitas esset, medicum necessarium non haberet. Qui est Hebraice Iesus, Graece σωτήρ, nostra autem locutione saluator. Quod uerbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat, sicut potuit quando uoluit. Haec autem Apostoli sententia praecedens ubi ait, Adhuc cum infirmi essemus iuxta tempus pro impijs mortuus est, coheret his duabus sequentibus, quarum in una dixit, peccatores in alia inimicos dei, tanquam illis singulis reddiderit singula, peccatores ad infirmos, inimicos dei referens ad impijs. Sed quid est, iustificati in sanguine ipsius? Quae uis est sanguinis huius obsecro, ut in eo iusti licent credentes? Et quid est, reconciliati per mortem

filii eius? Itane uero cum irascere nobis deus pater, uidit mortem filii sui pro nobis, & placatus est nobis? Numquid ergo filius eius usque adeo nobis iam placatus erat, ut pro nobis etiam dignaretur mori: pater uero usque adeo adhuc irascebatur, ut nisi filius pro nobis moreretur non placaret? Et quid est quod alio loco idem ipse doctor gentium, Quid, inquit, ergo dicemus ad haec? Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Numquid nisi iam placatus esset pater, proprio filio non parcens pro nobis esse tradere? Nonne uidetur haec illi uelut aduersa esse sententia? In illa morte pro nobis filius, & reconciliatus nobis pater per mortem eius. In hac autem tanquam prior nos dilexerit pater, ipse propter nos filio non parcat, ipse pro nobis esse tradidit ad mortem. Sed uideo quod & antea pater dilexit nos, non solum antequam pro nobis filius moreretur, sed antequam conderet mundum, ipso teste Apostolo qui dicit, Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Nec filius patre sibi non parcat pro nobis uelut inuitus est traditus, quia & de ipso dictum est, Qui me dilexit & tradidit semetipsum pro me. Omnia ergo simul & pater & filius & amborum spiritus pariter & concorditer operantur, tamen iustificati sumus in Christi sanguine, & reconciliati sumus deo pro mortem filii eius. Et quomodo id factum sit, ut potero etiam hic quantum satis uidebitur explicabo. Quadam iustitia dei in potestate diaboli traditum est genus humanum, peccato primi hominis in omnes utriusque sexus commixtione nascentes originaliter transeunte, & parentum primorum debito uniuersos posteros obligante. Haec traditio prius in Genesi significata est, ubi cum serpenti dictum esset, Terram manducabis: homini dictum est, Terra es & in terram ibis. Eo quod dictum est, in terram ibis: mors corporis praenunciata est, quia nec ipsam fuerat experturus si permansisset ut factus est reus. Quod uero uiuenti ait, Terra es: ostendit totum hominem in deterius commutatam, Tale est enim, Terra es: quale istud, Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quonia caro sunt. Tunc ergo demonstrauit eum esse traditum, cui dictum fuerat, terram manducabis, Apostolus autem apertius hoc praedicat, ubi dicit, Et uos cum essetis mortui delictis & peccatis uestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, spiritus huius qui nunc operatur in filiis diffidentiae in quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus in desiderijs carnis nostrae, facientes uoluntates carnis & affectionum & eramus natura filii irae, sicut & caeteri. Filii diffidentiae sunt infideles, & quis hoc non est antequam fidelis fiat? Quocirca omnes homines ab origine sub principe sunt potestatis aeris, qui operatur in filiis diffidentiae. Et quod dixi ab origine: hoc est quod dicit Apostolus, natura & se fuisse sicut caeteros: natura scilicet ut est deprauata peccato, non ut re-creata ab initio. Modus autem iste quo traditus, est homo in diaboli potestate, non ita debet intelligi, tanquam hoc deus fecerit, aut fieri iusserit: sed

Rom. 8

Eph. 1

Gal. 2

Homo quomodo perijt. XII

Gen. 3

Gen. 6

Eph. 2

sent. dist. 20

cap. 1

quod tantū permiserit, iuste tamen. Illo enim deferente peccantē, peccati autor ilico inuasit. Nec ita sanē deus deseruit creaturā suam, ut non se illi exhiberet deū creatōe & uiuificantē, & inter pœnaliam mala etiā bona malis multa præstantē. Non enim cōtinuit in ira sua miserationes suas, nec hominem à lege suæ potestatis amisit, quando in diaboli potestate esse pmisit: quia nec ipse diabolus à potestate omnipotentis alienus est, sicut neq; à bonitate. Nā & maligni angeli unde qualicunq; subsisterent uita, nisi per eum qui uiuificat omnia. Si ergo cōmissio peccatorū per iram dei iustam hominē subdidit diabolo, profecto remissio peccatorū per reconciliationē dei benignā, eruit hominem à diabolo. Non autē diabolus potentia dei, sed iustitia superādus fuit. Nam quid omnipotentē potentius? Aut cuius creaturæ potestas, potestati creatoris cōparari potest? Sed cum diabolus uitio peruersitatis suæ factus sit amator potentia, & desertor oppugnationis iustitiæ: sic enim & homines eū tanto magis imitantur, quāto magis neglecta, uel etiā perosa iustitia potentia student, eiusq; uel adeptioe lætatur, uel inflammatur cupiditate: placuit deo, ut ppter erudendū hominē de diaboli potestate, non potentia diabolus, sed iustitia uinceret, atq; ita & homines imitantes Christū, iustitia quæretēt diabolū uincere, nō potentia. Non quod potētia quasi mali aliquid fugiēda sit, sed ordo seruandus est quo prior est iustitia. Nam quanta potētia potest esse mortalium? Teneāt ergo mortales iustitiā, potētia immortalibus debet. Cui cōparata quātalibet eorum hominū qui potētes uocant in terra, ridicula infirmitas inuenit, & ibi fodiūt peccatori fouea, ubi uident malū plurimū posse. Cantat autē iustus & dicit, Beatus homo quē tu erudieris dñe, & de lege tua docueris eum: Vt mitiges ei à diebus malignis, donec fodiat peccatori fouea. Quoniā nō repellet dominus plebē suā, & hæreditatem suā non derelinquet: Quoadusq; iustitia cōuertat in iudiciū, & qui habēt eam omnes recto sunt corde. Hoc ergo tēpore quo differitur potētia populi dei, nō repellet dñs plebē suā, & hæreditatē suā non derelinquet, quātalibet acerba & indigna ipsa humilis atq; infirma patiat, quoadusq; iustitia quā nunc habet infirmitas piorum, conuertat in iudiciū, hoc est, iudicandū accipiat potestatem. Quod iustus in fine seruatur, cū præcedentē iustitiā ordine suo fuerit potentia subsecuta. Potētia quippe adiuncta iustitiæ, uel iustitia accedens potētiæ, iudiciariā potestatem facit: pertinet autē iustitia ad uoluntatē bonā. Vnde dictum est ab agelis nato Christo, Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonæ uolūtatis. Potentia uero sequi debet iustitiam, non præire. Ideo & in rebus secūdis ponit, id est prosperis. Secundæ autē à sequēdo sunt dictæ. Cū enim beatū faciant, sicut superius disputauimus, duræ res, bene uelle, & posse quod uelis, nō debet esse illa peruersitas, quæ in eadē disputatione notata est, ut ex duabus rebus quæ faciūt beatū, posse quod uelit, homo elingat, & uelle quod oportet negligat, cū prius de-

beat habere uoluntatē bonā, magnā uero postea potestatem. Bona porro uolūtas purgāda est à uitijs, à quibus si uincit homo, ad hoc uincit ut male uelit, & bona iam uolūtas eius quomodo erit? Optandū est itaq; ut potestas nunc dei, sed cōtra uitia, propter quæ uincenda potētes nolūt esse homines, & uolunt propter uincendos homines, ut quid hoc, nisi ut uere uicti falso uincāt, ne sint ueritate sed opinione uictores. Velit homo prudēs esse, uelit fortis, uelit tēperans, uelit iustus: atq; ut hæc ueraciter possit, potētiā planē optet, atq; appetat ut potens sit in seipso, & miro modo aduersus seipsum p seipso. Cætera uero quæ bene uult, & tamē non potest, sicut est immortalitas, & uera ac plena felicitas, desiderare non cesset, & patienter expectet. Quæ est igit iustitia qua uictus est diabolus? Quæ nisi iustitia Iesu Christi? Et quomodo uictus est? Quia cum in eo nihil morte dignū inueniret, occidit eū tamen. Et utiq; iustū est ut debitores quos tenebat liberi dimittātur, in eū credentes quem sine ullo debito occidit, hoc est quod iustificari dicimur in Christi sanguine. Sic quippe in remissionē peccatorū nostrorū, innocens sanguis ille effusus est. Vnde se dicit in Psalmis inter mortuos liberum. Solus enim à debito mortis liber est mortuus. Hinc & in alio Psalmo dicit, Quæ non rapui tūc exoluebā: rapinā uolens intelligi peccatū, quia usurpatū est cōtra licitum. Vnde per os etiā carnis suæ, sicut in Euāgelio legitur, dicit, Ecce uenit princeps mūdi huius, & in me nihil inueniet: id est, nullū peccatū. Sed ut sciunt omnes, inquit, quia uoluntatem patris mei facio, surgite eamus hinc. Et pergit inde ad passionem, ut pro debitorib. nobis quod ipse nō debebat exolueret. Nūquid isto iure æquissimo diabolus uinceret, si potentia Christus cū illo agere nō iustitia uoluisset? sed postposuit quod potuit, ut prius ageret quod oportuit. Ideo autē illum esse opus erat, & hominē, & deum. Nisi em̄ homo esset, non poterat occidi. Nisi & deus esset, nō credere tur noluisse quod potuit, sed non potuisse quod uoluit. Nec ab eo iustitiā potētiæ prælatam fuisse, sed ei defuisse potētiā putaremus. Nūc uero humana pro nobis passus est, quia homo erat: sed si uoluisset etiā hoc non pati potuisset, quia & deus erat. Ideo gratior facta est in humilitate iustitia, quia posset si noluisse humilitatē nō perpetuā in diuinitate potētia: ac si à moriēte tam potente, nobis mortalib. impotentibus, & cōmendata est iustitia, & promissa potētia. Horū enim duorum unū fecit moriēdo, alterū resurgendo. Quid enim iustius, q̄ usq; ad mortē crucis pro iustitia peruenire? Et quid potentius, q̄ resurgere à mortuis, & in cœlū cū ipsa carne in qua est occisus ascēderet? Et iustitia ergo prius, & potentia postea diabolū uicit. Iustitia scilicet quia nullum peccatū habuit, & ab illo iniustissime est occisus: potentia uero, quia reuixit mortuus, nunquā postea moriturus. Sed potētia diabolū uicisset, etiā si ab illo non potuisset occidi: quanuis maioris sit potētiæ etiā ipsam mortē uincere resurgēdo, q̄ uitare uiuēdo. Sed

3 sent. dist. 2. cap. siue

ture non ui placuit hominē redimere. XIII

Psal. 93

Luc. 2

Christi mors indebita, liberauit obnoxios mort. XIII

Psal. 87

Psal. 68

Ioan. 14

3 sent. dist. 2. ca. si uero in p.

De qua mori redunt in uiam electis Cap. XVI

Sed aliud est propter quod iustificamur in Christi sanguine, cū per remissionē peccatorū eruiamur à diaboli potestate: hoc ad id pertinet quod à Christo iustitia diabolus uincit, nō potētia. Ex infirmitate quippe quā suscepit in carne mortali, non ex immortalī potētia crucifixus est Christus, de qua tamē infirmitate ait Apostolus: Quod infirmum est dei, fortius est hominib. Nō est itaq; difficile uidere diabolū uictū, quando qui ab illo occisus est resurrexit. Illud est maius & ad intelligendum profundius, uidere diabolū uictū quādo sibi uicif se uidebat, id est quādo Christus occisus est. Tunc enim sanguis ille quoniā eius erat qui nullum habuit omnino peccatū ad remissionē nostrorū fusus est peccatorū, ut quia eos diabolus merito tenebat, quos peccati reos cōditione mortis obstrinxit, hos per eū merito dimitteret quē nullius peccati reū immerito pœna mortis affecit. Hac iustitia uictus & hoc uinculo uinctus est fortis, ut uasa eius eriperent, quæ apud eū cum ipso & angelis eius fuerāt uasa iræ, & in uasa misericordiæ uerterentur. Hæc quippe uerba ipsius dñi nostri Iesu Christi de cœlo ad se facta, cū primū uocatus est, narrat apostolus Paulus. Nā inter cætera quæ audiuit, etiā hoc sibi dictū loquit, Ad hoc em̄ tibi apparui ut constituā te ministrū & testē eorū quæ à me uides, quibus etiā pareo tibi liberās te de populo & de gētibus, in quas ego mitto te apire oculos cæcorū, ut auertant à tenebris, & à potestate satanæ ad deū, ut accipiāt remissionē peccatorū, & fortē quæ in sanctis, & fidē quæ in me est. Vnde & exhortās idem Apostolus credentes, & ad gratiarum actionem deo patri: Qui eruit nos, inquit, de potestate tenebrarū, & trāstulit in regnū filij charitatis suæ, in quo habemus redēptionē in remissionē peccatorū. In hac redēptione tanq; precium pro nobis datus est sanguis Christi, quo accepto diabolus nō ditatus est sed ligatus: ut nos ab eius nexib. solueremur, nec quenq; secum eorū quos Christus ab omni debito liber indebite fuso suo sanguine redemisset, peccatorū retibus inuolutū traheret ad secundæ ac sempiternæ mortis exitiū: sed hætenus morerent ad Christi gratiā p̄tinentes, præcogniti & prædestinati & electi ante cōstitutionē mūdi, quatenus pro illis ipse mortuus est Christus, carnis tantū morte nō spiritus. Quauis enim & ipsa mors carnis de peccato primi hominis originaliter uenerit, tamen bonus eius usus gloriosissimos martyres fecit. Et ideo nō solū ipsa, sed omnia seculi huius mala, dolores laboresq; hominū quāquā de peccatorū, & maxime de peccati originalis meritis ueniāt, unde facta est & ipsa uita uinculo mortis obstricta, tamen & remissis peccatis remanere debuerunt, cū quib. homo pro ueritate certaret, & unde exerceret uirtus fidelium: ut nouus homo per testamentū nouū, inter mala huius seculi nouo seculo præpararet, miserā quā meruit uita ista dānata sapiēter tolerās, & quia finiet prudēter gratulans, beatitudinē uero quam liberata uita futura sine fine habitura est, fideliter & patienter expectans. Diabolus em̄ à dominatu

& à cordib. fidelium foras missus, in quorū damnationē atq; infidelitate licet dānatus etiā ipse regnabat, tantū pro cōditione mortalitatis huius aduersari finit, quantum eis expedire nouit, de quo sacræ literæ p̄sonāt per os Apostolicū, fidelis deus, qui nō pmittit uos tentari supra id quod potestis, sed faciet cū tentatione etiā exitū, ut possitis sustinere. Profunt autē ista mala quæ fideles pie p̄ferūt, uel ad emēdanda peccata, uel ad exercendā probādamq; iustitiā, uel ad demonstrandā uitæ huius miserā, ut illa ubi erit beatitudo uera atq; p̄petua, & desiderēt ardētius & instātius inquiratur. Sed circa eos ista seruātur, de quibus Apostolus dicit, Scimus quoniā diligentibus deum omnia cōoperant in bonū, ijs qui secundū propositum uocati sunt sancti. Quoniā quos ante præsciuit, & prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autē prædestinauit illos & uocauit, & quos uocauit, illos & iustificauit, quos autē iustificauit, ipsos & glorificauit. Horū prædestinatorū nemo cum diabolo peribit, nemo usq; ad mortē sub diaboli potestate remanebit. Deinde sequit quod iam supra cōmemorauit, Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus p̄ nobis quis cōtra nos? Qui filio p̄prio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non & cū illo omnia nobis donauit? Cur ergo nō fieret mors Christi? Imò cur nō prætermisissis alijs innumerabilib. modis quibus ad nos liberandos uti posset omnipotens, ipsa potissimū eligeret ut fieret: ubi nec de diuinitate eius aliquid imminutum est aut mutatū, & de humanitate suscepta tantum beneficij collatū est hominibus, ut à dei filio sempiterno eodēq; hominis filio mors tēporalis indebita redderet, qua eos à sempiterna morte debita liberaret. Peccata nostra diabolus tenebat, & per illa nos merito figebat in morte. Dimisit ea ille qui sua nō habebat, & ab illo immerito est perductus ad mortē. Tantū ualuit sanguis ille, ut neminē Christo indutū in æterna morte debita detinere debuerit, qui Christū morte indebita uel ad tēpus occidit. Cōmendat ergo charitatē suā deus in nobis: quoniā cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis iustificati nūc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Iustificati, inquit, in sanguine ipsius. Iustificati planē in eo quod à peccatis omnib. liberati. Liberati autē à peccatis omnibus, quoniam pro nobis est dei filius, qui nullū habebat, occisus. Salui ergo erimus ab ira per ipsum. Ab ira utiq; dei, quæ nihil est aliud q̄ iusta uindicta. Nō enim sicut hominis animi perturbatio est ira dei, sed illius ira est, cui dicit alio loco sancta scriptura, Tu autē domine uirtutū cū tranquillitate iudicas. Si ergo iusta diuina uindicta tale nomē accepit, etiā recōciliatio dei quæ recte intelligit, nisi cū talis ira finit? Nec inimici eramus deo, nisi quemadmodū iustitiæ sunt inimica peccata, quibus remissis tales inimicitia finiuūt, & recōciliatur iusto, quos ipse iustificat. Quos tamen etiam inimicos utiq; dilexit, quādo quidem proprio filio nō pepercit, sed pro nobis

1 Cor. 10

Rom. 8

Rom. 9

Sap. 12

3 sent. dist. 13 ca. qui solus in medio

ROM. 5

nobis omnibus cum adhuc inimici essemus tradidit eum. Recte ergo Apostolus secutus adiunxit, Si enim cum inimici essemus reconciliati sumus deo per mortem filij eius, per quam facta est illa remissio peccatorum, multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius. In uita salui, qui per mortem reconciliati. Quis enim dubitat daturum amicis uitam suam pro quibus inimicis dedit mortem suam? Non solum autem, inquit, sed & gloriamur in deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. Non solum autem, salui erimus, sed & gloriamur. Nec in nobis, sed in deo: nec pro nos, sed per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus, secundum ea quae superius disputata sunt. Deinde subiungit Apostolus, Propter hoc sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt, & cetera. In quibus prolixius de duobus hominibus disputat, uno eodemque primo Adam per cuius peccatum in mortem tanquam hereditarium malis posteris eius obligati sumus: altero autem secundo Adama, qui non homo tantum, sed etiam deus est, quo pro nobis soluente quod non debebat, a debitis & paternis & propriis liberati sumus. Proinde quoniam propter unum illum tenebat diabolus omnes per eius uitiatam carnalem concupiscentiam generatos, iustum est ut propter hunc unum dimittat omnes per ipsius immaculatam gratiam spiritalem regeneratos.

utilitas incarnationis. Cap. XVII

3 sent. dist. 6. c. de Aug. in fi.

3 sent. dist. 6. c. ne de suo. circa fi.

Sunt & alia multa quae in Christi incarnatione, quae superbis displicet, salubriter intuentur atque cogitata sunt. Quorum est unum quod demonstratum est homini, quod locum haberet in rebus quas condidit deus, quandoquidem sic deo coniungi potuit humana natura, ut ex duabus substantiis fieret una persona, ac per hoc iam ex tribus scilicet deo, anima & carne: ut superbi illi maligni spiritus, qui se ad decipiendum quasi ad adiuuandum medios interponunt, non ideo se audeant homini praepone, quia non habent carnem: & maxime quia & mori in eadem carne dignatus est filius dei, ne ideo illi tanquam deos se colere persuadeant, quia uidentur esse immortales. Deinde ut gratia dei in nobis sine ullis praecedentibus meritis in homine Christo commendaretur, quia nec ipse tanta unitate deo uero coniunctus una cum illo persona, id est, ipse homo assumptus, mox ut homo etiam deus filius dei uiueret, ullis est praecedentibus meritis affectus. Sed ex quo homo esse coepit, ex illo est deus: unde dictum est, Verbum caro factum est. Etiam illud est, ut superbia hominis quae maxime impedimento est, ne inhareat deo, per tantam dei humilitatem redargui posset atque sanari: discatque homo quod longe recesserit a deo, & quid illi ualeat ad medicinalē dolorē, quando per talē mediatorē redit, qui hominibus & deus diuinitate subuenit, & homo infirmitate conuenit. Quod autem maius obedientiae nobis praebere exemplum qui per inobedientiam perieramus, quam deo patri deus filius obediens usque ad mortem crucis? Quod praemium tantae obedientiae ubi ostenderet melius, quam in carne tantum mediatoris, quae ad uitam resurrexit aeternam? Pertinebat etiam ad iusti-

tiam bonitatemque creatoris, ut per eandem rationalem creaturam superaret diabolus, quam se superasse gaudebat, & de ipso genere uenientem quod genus origine uitiatum, per unum tenebat uniuersum. Poterat enim utique deus hominem aliunde suscipere, in quo esset mediator dei & hominum, non de genere illius Adam, qui peccato suo genus obligauit humanum, sicut ipsum quem primum creauit, non de genere creauit alius. Poterat ergo uel sic, uel alio quo uellet modo creare unum alium hominem, de quo uinceret uictor prioris: sed melius iudicauit ut de ipso quod uictum fuerat genere assumeret hominem deus, per quem generis humani uinceret inimicum. Et tamen ex uirgine, cuius conceptum spiritus non caro, fides non libido praue nit. Nec interfuit carnis concupiscentia, per quam seminantur & concipiuntur ceteri, qui trahunt originale peccatum: sed ea penitus remotissima, credendo, non concubendo sancta est foecundata uirginitas, ut illud quod nascebatur ex propagine primi hominis, tantummodo generis non etiam criminis originem duceret. Nascebatur namque non transgressiois contagione uitiatam naturam, sed omnium talium uitiorum sola medicina. Nascebatur homo inquam, nullum habens, nullum habiturus omnino peccatum, per quem renascerentur liberandi a peccato, qui nasci non possunt sine peccato. Quauis enim carnalis concupiscentia quae inest genitalibus membris bene utatur castitas coniugalibus, habet tamen motus non uoluntarios, quibus ostendit uel nullam se in paradiso ante peccatum esse potuisse, uel non tale fuisse si fuit, ut aliquando resisteret uoluntati. Nunc autem illam talem esse sentimus, ut re pugnas legi mentis etiam si nulla est causa generandi, stimulos ingerat coeundi, ubi si ei cedit peccando fatietur, si non cedit dissentiendo frenetur. Quae duo aliena fuisse a paradiso ante peccatum, dubitare quis possit? Nam neque illa honestas faciebat aliquid indecorum, nec illa felicitas pariebat aliquid impacatum. Oportebat itaque ut ista carnalis concupiscentia nulla ibi esset omnino, quando concipiebat uirginis partus, in quo nihil dignum morte fuerat inuenturus, & eum tamen occisurus autor mortis, autoris uitae morte uincendus: uictor primi Adama, & tenens genus humanum, uictus a secundo Adam, & amittens genus Christianum, liberatum ex humano genere ab humano crimine, per eum qui non erat in crimine, quauis esset ex genere, ut deceptor ille ab eo uinceretur genere, quod uicerat crimine. Et hoc ita gestum est ut homo non extollatur, sed qui gloria, in domino gloria, qui enim uictus est, homo tantum erat & ideo uictus est, quia superbe deus esse cupiebat. Qui autem uicit, & homo erat & deus: & ideo sic uicit natus ex uirgine, quia deus humiliter, non quo modo alios sanctos regebat illum hominem, sed gerebat. Haec tanta dei dona, & si qua alia sunt, quae de hac re nobis & quaerere nunc & differere longum est, nisi uerbum caro fieret nulla essent. Haec autem omnia quae pro nobis uerbum caro factum temporaliter & localiter fecit & protulit, secundum distinctionem quam demonstrare suscepimus, ad scientiam pertinent, non ad sapientiam. Quod autem uerbum est sine tempore sine loco, est patri coaeternum & ubique totum, de quo si

Per Christum scientia peruenimus ad sapientiam. 208

si quisque potest quantum potest ueracem proferre sermonem, sermo ille erit sapientiae: ac per hoc uerbum caro factum, quod est Christus Iesus, & sapientiae thesauros habet & scientiae. Nam scribens Apostolus ad Colos. Volo enim uos scire, inquit, quantum certamen habeat pro uobis, & pro illis qui sunt Laodiceae, & quicumque non uiderunt faciem meam in carne ut consolerentur corda eorum, copulati in charitate & in omnibus diuinitis plenitudinis intellectus ad cognoscendum mysterium dei, quod est Christus Iesus, in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi. Quatenus nouerat Apostolus thesauros istos, quantum eorum penetrauerat, & in eis ad quanta peruenerat, quis potest nosse? Ego tamen secundum id quod scriptum est: Vnicuique autem nostrum datur manifestatio spiritus ad utilitatem, alij quidem datur per spiritum sermo sapientiae, alij sermo scientiae secundum eundem spiritum: si ita inter se distant haec duo ut sapientia diuinis, scientia humanis attributa sit rebus, utrumque agnosco in Christo, & mecum omnes eius fideles. Et cum lego: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, in uerbo intelligo uerum dei filium, in carne agnosco uerum hominis filium, & utrumque simul in una persona dei & hominis ineffabili gratiae largitate coniunctum. Propter quod sequitur, & dicit: Et uidimus gloriam eius, gloriae quasi unigeniti a patre plenus gratiae & ueritatis. Si gratiam referamus ad scientiam, ueritatem ad sapientiam, puto nos ab illa duarum istarum rerum distinctione quam commendauimus non abhorre. In rebus enim per tempus ortis, illa summa gratia est, quae homo in unitate personae coniunctus est deo, in rebus uero aeternis summa ueritas recte tribuitur dei uerbo. Quod uero idem ipse est unigenitus a patre plenus gratiae & ueritatis, id actum est, ut idem ipse sit in rebus pro nobis temporaliter gestis, cui per eandem fidem mundamur, ut eum stabiliter contemplemur in rebus aeternis. Illi autem praecipui gentium philosophi, qui inuisibilia dei per ea quae facta sunt intellecta conspicerere potuerunt, tamen quia sine mediatore, id est, sine homine Christo philosophati sunt, quem nec uerum prophetis, nec uenisse Apostolis crediderunt, ueritatem detinuerunt, sicut de illis dictum est, in iniquitate. Non potuerunt enim in his rebus infinis constituti, nisi quaerere aliqua media per quae ad illa quae intellexerant sublimia peruenirent: atque ita in deceptores demones inciderunt, per quos factum est ut immutarent gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum & quadrupedum & serpentium. In talibus enim formis etiam idola instituerunt, siue coluerunt. Scientia ergo nostra Christus est, sapientia quoque nostra idem Christus est. Ipse nobis fidem de rebus temporalibus inserit, ipse de sempiternis exhibet ueritatem, per ipsum pergimus ad ipsum, tendimus per scientiam ad sapientiam: ab uno tamen eodemque Christo non recedimus, in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi. Sed nunc de scientia loquimur, post de sapientia, quantum ipse donauerit locuturi. Nec ista duo sic accipiamus, quasi non liceat dicere, uel istam sapien-

tiam, quae in rebus humanis est, uel illam scientiam quae in diuinis. Loquendi enim latiore consuetudine, utraque sapientia, utraque scientia dici potest. Nullo modo tamen scriptum esset apud Apostolum, Alij datur sermo sapientiae, alij sermo scientiae: nisi & proprie singulis nominibus haec singula uocarentur, de quorum distinctione nunc agimus. Iam itaque uideamus quid sermo iste prolixus effecerit, quid collegerit, quod peruenierit. Beatos esse se uelle, omnium hominum est: nec tamen omnium est fides, quae cor mundante ad beatitudinem peruenitur. Ita fit ut per istam quam non omnes uolunt, ad illam tendendum sit quam nemo possit esse qui nolit. Beatos esse se uelle omnes in corde suo uident, tantaque est in hac re naturae humanae conspiratio, ut non fallatur homo qui hoc ex animo suo de animo concipit alieno. Denique omnes id uelle nos nouimus. Multi uero immortales se esse posse desperant, cum id quod omnes uolunt, nullus aliter possit: uolunt tamen etiam immortales esse si possent, sed non credendo quod possint, non ita uiuunt ut possint. Necessaria est ergo fides ut beatitudinem consequamur, omnibus humanae naturae bonis, id est, & animi & corporis. Haec autem fide in Christo esse definitam, qui in carne resurrexit a mortuis, non moriturus ulterius, nec nisi per illum quenquam liberari a diaboli dominio per remissionem peccatorum. In cuius diaboli partibus necesse est miseram esse uitam, eandemque perpetuam, quae mors est potius dicenda quam uita, eadem fides habet. De qua & in hoc libro sicut potui pro spacio temporis disputavi, cum iam & in iij. libro huius operis multa de hac re dixerim, sed ibi propter aliud, hic propter aliud. Ibi scilicet ut ostenderem, cur & quomodo Christus in plenitudine temporis a patre sit missus, propter eos qui dicunt, eum qui missus, & eum qui missus est aequales natura esse non posse. Hic autem ad distinguendam actiuam scientiam a contemplatiua sapientia: placuit quippe uelut gradatim ascendentibus in utraque requirere apud interiorum hominem quandam sui cuiusque generis trinitatem, sicut prius apud exteriorum quae si uimus, ut ad illam trinitatem quae deus est, pro nostro modulo, si tamen uel hoc possumus, saltim in enigmate & per speculum cotuendam exercitatio in his inferioribus rebus mente ueniamus. Huius igitur uerba fidei quisquis in solis uocibus memoriae commendauerit, nesciens quid significet: sicut solent qui Graece nesciunt, graeca uerba tenere memoriter, uel Latina similiter, uel cuiusque alterius linguae, qui eius ignari sunt: nonne habent quaedam in suo animo trinitatem? quia & in memoria sunt illi uerborum soni, etiam quando inde non cogitat: & inde format acies recordationis eius, quando de his cogitat: & uoluntas recordantis atque cogitantis utrumque coniungit. Nullo modo tamen dixerimus istum, cum hoc agit, secundum trinitatem interioris hominis agere, sed potius exterioris: quia id solum meminit & quando uult, & quantum uult intuetur, quod ad sensum corporis pertinet, qui uocatur auditus: nec aliud quam corporalium rerum, id est sonorum, tali cogitatione imagines uersat. Si autem quod uerba illa significat, teneat & recolat, iam quidem aliquid interioris

1. Cor. 12

Imperfecta trinitatis imago est etiam in quibuslibet. Cap. XX

Rom. 6

Gal. 4

ris hominis agit: sed nondū dicēdus uel putādus est uiuere secundū interioris hominis trinitatē, si ea nō dilīgat quæ ibi prædicantur, præcipiunt, promittuntur. Potest enim etiā ad hoc tenere atq; cogitare, ut falsa esse existimās, conetur etiam redarguere. Volūtas ergo illa, quæ ibi coniungit ea quæ memoria tenebatur, & ea quæ in acie cogitationis impressa sunt, implet quidem aliquā trinitatem, cū ipsa sit tertia: sed non secundū eam uiuūt, quādo illa quæ cogitant uelut falsa non placent. Cum autē uera esse creduntur & quæ ibi diligenda sunt diligunt, iam secundū trinitatē interioris hominis uiuūt: secundū hoc enim uiuūt quisq; quod diligit. Quomodo autē diliguntur quæ nesciuntur, sed tamen creduntur? Iam questio ista tractata est in superiorib. libris, & inuentū neminem diligere quod penitus ignorat: ex ijs autē quæ nota sunt diligi, quando diligi dicunt ignota. Nūc librū istum ita claudimus, ut admoneamus quod iustus ex fide uiuūt: quæ fides per dilectionē operatur, ita ut uirtutes quoq; ipsæ quibus prudenter, fortiter, temperanter, iusteq; uiuūt, omnes ad eandē referant fidē. Non enim aliter poterunt ueræ esse uirtutes: quæ tamē in hac uita nō ualent tantū, ut aliquādo nō sit hic necessaria qualiūcunq; remissio peccatorū, quæ nō fit nisi per eum, qui sanguine suo uicit principē peccatorū. Ex hac fide & tali uita quæ cunq; notiones sunt in animo fidelis hominis, cū memoria cōtinentur, & recordatione inspiciunt, & uoluntati placent, reddunt quandā sui generis trinitatem. Sed imago dei, de qua in eius adiutorio post loquemur: nondū in ipsa est: quod tūc melius apparebit, cum demonstratum fuerit ubi sit, quod in futuro uolumine lector expectet.

D. AVRELI AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. XIII

Vera sapientia ex fide. Cap. I 3. sent. dist. 35 ca. illud etiam.

N

VNC de sapientia nobis est differendū, nō de illa dei, quæ proculdubio deus est, nā sapientia dei filius eius unigenitus dicit: sed loquemur de hominis sapientia, uera tamē quæ secundū deum est, & uerus ac præcipuus cultus eius est, quæ uno nomine θεοσέβεια Græce appellat, Quod nomē nostri, sicut iam cōmemorauimus, uolentes & ipsi uno nomine interpretari, pietatē dixerūt, cū pietas apud Græcos θεοσέβεια uisitatius nuncupetur: θεοσέβεια uero quia uno uerbo perfecte nō potest, melius duobus interpretatur, ut dicitur potius dei cultus. Hanc esse hominis sapientiam, quod & in xij. huius operis uolumine iā posuimus, scripturæ sanctæ autoritate demonstrat, in libro dei serui Iob, ubi legi sapientiam dixisse homini: Ecce pietas est sapientia, abstinere autem a malis scientia: siue etiā, ut nonnulli de Græco ἡσυχία interpretati sunt, disciplina: quæ utiq; a discēdo nomē accepit, unde & scientia dici potest. Ad hoc enim quæ res discitur ut sciatur: Quāuis alia notione, in ijs quæ pro peccatis suis malum quisq; patitur ut corrigat, dici soleat discipli-

Iob 28

na. Vnde illud est in epistola ad Hebræos: Quis enim est filius, cui nō det disciplinā pater eius? Et illud euidentius in eadē: Omnis enim ad tempus disciplina nō gaudij uidetur esse, sed tristitiæ: post ea uero fructū pacificum ijs qui per eam certarūt, reddet iustitiæ. Deus ergo ipse summa sapientia, cultus autē dei sapientia est hominis, de qua nunc loquimur. Nam sapientia huius mūdi stultitia est apud deum. Secundū hanc itaq; sapientia, quæ dei cultus est, ait sancta scriptura: Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarū. Sed si de sapientia sapientium disputare est, quid agemus? Nūquid nam profiteri audebimus sapientia, ne sit nostra de illa impudens disputatio? Nōne terrebimur exemplo Pythagoræ: qui cum ausus non fuisset sapientiam profiteri, Philosophū potius, id est amatorē sapientia se esse respondit: a quo id nomē exortū ita deinceps posteris placuit, ut quātalibet de rebus ad sapientia pertinentibus doctrina quisq; uel sibi uel alijs uideretur excellere, non nisi Philosophus uocaretur. An ideo sapientem profiteri talium hominum nullus audebat, quia sine ullo peccato putabant esse sapientem? Hoc autē nostra scriptura non dicit, quæ dicit: Argue sapientem & amabit te. Profecto enim iudicat habere peccatū, quem censet arguendū. Sed ego nec sic quidem sapientem me audeo profiteri: satis est mihi qd etiam ipsi negare non possunt, esse etiam Philosophi, id est amatoris sapientia, de sapientia disputare. Non enim hoc illi facere destiterūt, qui se amatores sapientia potius quā sapientes esse professi sunt. Disputantes autē de sapientia, definiunt eam dicentes: Sapientia est rerū humanarū diuinarumq; scientia. Vnde ego quoq; in libro superiore utrarumq; rerum cognitionem, id est diuinarum atq; humanarū, & sapientiam & scientia dici posse nō tacui. Verum secundū hanc distinctionem qua dixit Apostolus: Alij datur sermo sapientia, alij sermo scientia, ista definitio diuidenda est, ut rerum diuinarum scientia proprie sapientia nūcupetur, humanarum autem proprie scientia nomen obtineat. De qua uolumine XIII disputauī, non utiq; quicquid sciri ab homine potest in rebus humanis, ubi plurimū superuacua uanitatē & noxiæ curiositatis est, huic scientia tribuēs, sed illud tantummodo, quo fides saluberrima, quæ ad ueram beatitudinē ducit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur: qua scientia non pollent fideles plurimi, quāuis polleant ipsa fide plurimum. Aliud est enim scire tantummodo quid homo credere debeat propter adipiscendam uitam beatā, quæ non nisi æterna est: aliud autem scire quemadmodum hoc ipsum & pijs opituletur, & cōtra impios defendatur, quā proprio appellare uocabulo scientiam uidetur Apostolus. De qua prius cū loquerer, ipsam præcipue fidem commendare curauī, a temporalibus æterna breuiter distinguens, atq; ibi de temporalib. differens: æterna uero in hunc librum differens, etiā de rebus æternis fidem temporalem quidem, & temporaliter in credentium cordibus habitare, necessariā tamen propter adipiscenda

Hebr. 11

1. Cor. 3

Sap. 6

S. de ciuit. 2

cap. 2

Proverb. 9

3. sent. dist. 35

cap. 1. supra

1. Cor. 13

piscenda ipsa æterna esse monstrauī. Fidem quoq; de temporalibus rebus, quas pro nobis æternus fecit, & passus est in homine, quem temporaliter gessit, atq; ad æterna prouexit, ad eādem æternorum adeptionē prodesse differui: uirtutesq; ipsas, quibus in hac temporalī mortalitate prudenter, fortiter, temperanter, & iuste uiuunt, nisi ad eādem licet temporale fidem, quæ tamen ad æterna perducit, referatur ueras nō esse uirtutes. Quapropter quoniam sicut scriptum est: Quādiu sumus in corpore, peregrinamur a domino: per fidem enim ambulamus, nō per speciem: profecto quādiu iustus ex fide uiuūt: quāuis secundū hominem interiorē uiuat, licet per eādem temporalem fidem ad ueritatem nitat, & tendat ad æterna, tamē in eiusdē fidei temporalis retentione, cōtemplatione, dilectione, nondū talis est trinitas, ut dei iā imago dicenda sit, ne in rebus temporalibus constituta uideatur, quæ constituenda est in æternis. Mens quippe humana, cum fidem suā uidet, qua credit quod nō uidet, non aliquid sempiternū uidet. Nō enim semper hoc erit, quod utiq; nō erit, quando ista peregrinationē finita, qua peregrinamur a domino, ut per fidem ambulare necesse sit, species illa succedet, per quā uidebimus facie ad facie: sicut modo non uidentes, tamen quia credimus, uidere merebimur, atq; ad speciē nos per fidem perductos esse gaudebimus. Neq; enim iam fides erit, qua credant quæ non uidentur, sed species qua uideatur quæ credebantur. Tunc ergo & si uita huius mortalitatis transactæ meminerimus, & credidisse nos aliquando quæ nō uidebamus, memoriter recoluerimus, in præteritis atq; transactis deputabitur fides ista, non in presentibus rebus semperq; manentibus: ac per hoc etiam trinitas ista, quæ nunc in eiusdē fidei presentis ac manentis memoria, cōtuitu, dilectione cōsistit, tūc transacta & præterita reperietur esse, nō permanēs. Ex quo colligitur, ut si iam imago dei est ista trinitas, etiam ipsa nō in eis quæ semper sunt, sed in rebus sit habenda transuentibus. Absit autē ut cum animæ natura sit immortalis, nec ab initio quo creata est, unquam deinceps esse desistat, id quo nihil melius habet, nō cū eius immortalitate perduret. Quid uero melius in eius natura creatū est, quā quod ad sui creatoris imaginē facta est: Non igit in fidei retentione, cōtemplatione, dilectione, quæ non erit semper, sed in eo quod semper erit, inueniēda est quā dici oporteat imaginē dei. An adhuc utrum ita se res habeat, aliquanto diligentius atq; abstrusius perscrutabimur? Dicit enim potest nō perire istam trinitatē, etiā cum fides ipsa trālierit: quia sicut nunc eā & memoria tenemus, & cogitatione cernimus, & uolūtate diligimus, ita etiā tunc cum eā nos habuisse memoria tenebimus & reuolemus, & hoc utrunq; tertia uoluntate iungemus, eadem trinitas permanebit. Quoniam si nullum in nobis quasi uestigium trāsiens reliquerit, profecto nec in memoria nostra eius aliquid habebimus quod recurramus, eā præteritā recordantes, atq; id utrunq; intētionē tertia copulantes: &

1. Cor. 3

Sap. 6

S. de ciuit. 2

cap. 2

Proverb. 9

3. sent. dist. 35

cap. 1. supra

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

quod erat scilicet in memoria, nō inde cogitātib. nobis, & quod inde cogitatione format. Sed qui hoc dicit, nō discernit aliam nunc esse trinitatem, quando presentē fidem tenemus, uidemus, amamus in nobis: aliam tūc futurā, quando nō ipsam, sed eius uelut imaginariū uestigium in memoria reconditū, recordatione cōtuebimur, & duo hæc, id est qd erat in memoria retinentis, & quod inde imprimatur in acie recordātis, tertia uolūtate iungemus. Quod ut possit intelligi, sumamus exemplum de corporalibus rebus, de quibus in libro xi. satis locuti sumus. Nempe ab inferiorib. ad superiora ascēdentes, uel ab exteriorib. ad interiora ingredientiēs, primā reperimus trinitatem in corpore quod uidetur, & acie uidentis, quæ cū uidet, inde formatur, & in uoluntatis intētionē, quæ utrunq; coniungit: huic trinitati similem constitua mus, cum fides quæ nūc inest nobis, tanq; corpus illud in loco, ita in nostra memoria constituta est, de qua informat cogitatio recordantis, sicut ex illo corpore acies intuentis: Quibus duobus ut trinitas impleatur, annumeratur tertia uolūtas, quæ fidem in memoria cōstitutam, & quandā eius efficiem in cōtuitu recordationis impressam conuenit & cōiungit: sicut in illa corporalis trinitate uisionis, formā corporis quod uidetur, & cōformationē quæ fit in cernentis aspectu, cōiungit intētio uoluntatis. Faciamus ergo corpus illud quod cernebat interisse dilapsū, nec eius remānisse aliquid in illo loco, ad quod uidēdum recurrat aspectus. Nūquid quia imago rei corporalis iam transacta atq; præterita remanet in memoria, unde informet recordātis obtutus, atq; id utrunq; tertia uolūtate iungat, eadē trinitas esse dicēda est, quæ fuerat quādo species in loco positi corporis uidebatur: Nō utiq; sed prorsus alia: nā præter quod illa erat extrinsecus, hæc intrinsecus, illā profecto faciebat species presentis corporis, hæc imago præteriti. Sic & in hac re, de qua nūc agimus, & ppter quā putauimus adhibendū illud exemplū, fides quæ nūc in animo nostro est, uelut illud corpus in loco, dū tenetur, aspicitur, amat, quandā efficit trinitatem: sed nō ipsa erit, quando fides hæc in animo sicut corpus illud in loco iā nō erit. Quæ tunc erit, quando eā recordabimur in nobis fuisse nō esse, alia pfecto erit. Hæc enim quæ nūc est, facit res ipsa præsens, & in animo credētis affixa: at illā quæ tūc erit, faciet rei præteritæ imaginatio in recordantis memoria derelicta. Nec illa igit trinitas, quæ nūc nō est, imago dei erit: nec ista imago dei est, quæ tūc nō erit: sed ea est inueniēda in anima hominis, id est rationali, siue intellectuali, imago creatoris, quæ immortaliter immortalitati eius est insita. Nā sicut ipsa immortalitas animæ secū dū quēdā modū dicit: Habet quippe & anima mortē suā, cū uita beata caret, quæ uera anima uita dicēda est: Sed immortalis ideo nūcupatur, quoniā qualicunq; uita, etiā si miserima est nunq; desinit uiuere: ita quāuis ratio uel intellectus nūc in ea sit sopitus, nūc paruus, nūc magnus appareat, nunquā nisi rationalis & intellectualis est anima humana

Etiā in anima impiorum est aliqua dei imago. Cap. XIII

mana: ac per hoc si secundū hoc facta est ad imaginem dei quod uti ratione atq; intellectu ad intelligendū & cōspiciendū deū potest, pfecto ab initio quo esse cōpōit ista tā magna & mira natura, siue ita obsoleta sit hęc imago, ut penē nulla sit, siue obscura atq; deformis, siue clara & pulchra sit, semper est. Deniq; deformitatē dignitatis eius miserās diuina scriptura: Quāquā, inquit, in imagine dei ambulat homo, tamē uane cōturbat: Theaurizat, & nescit cui cōgregabit ea. Nō itaq; imagini dei uanitatē tribueret, nisi deformē cernebat factā, nec tantū ualere illam deformitatē, ut auferat quod imago dei est, satis ostēdit dicēdo: Quāquā in imagine dei ambulat homo. Quapropter ex utraq; parte ueraciter pronunciarī potest ista sententia, ut quemadmodum dictum est, Quāquā in imagine dei ambulat homo, tamen uane cōturbatur, ita dicatur: Quāquā uane cōturbatur homo, tamen in imagine dei ambulat. Quāquā enim magna natura sit, tamen uitari potuit, quia summa nō est: & quāquā uitari potuerit, quia summa nō est, tamen quia summę naturę capax est, & esse particeps potest, magna natura est. Quāramus igitur in hac imagine dei quādam sui generis trinitatē, adiuuante ipso, qui nos fecit ad imaginē suam. Nō enim aliter possumus hęc salubriter inuestigare, & secundū sapientiā, quā ab illo est aliquid inuenire: sed ea quę in superioribus libris, & maxime in decimo, de anima humana uel mente diximus, si lectoris uel memoria teneantur atq; recolantur, uel diligentia in eis dē locis, in quibus cōscripta sunt, recenseantur, non hic desiderabit prolixiorē de rei tantę inquisitionē sermonem. Inter cętera ergo in lib. x. diximus, Hominis mentem nosse semetipsam. Nihil enim tam nouit mēs, q̄ id quod sibi pręsto est: nec menti magis quicq; pręsto est, q̄ ipsa sibi. Et alia satis quantum uisum est, adhibuimus documenta, quibus hoc certissime probaremus. Quid itaq; dicendū est de infantis mente, ita adhuc paruuli, & in tam magna demersi rerū ignorantia, ut illius mentis tenebras mens hominis quę aliquid nouit exhorreat: An etiam ipsa se nosse credenda est, sed intentā nimis in eas res, quas per corporis sensus tanto maiore, quanto nouiore cōpōit delectatione sentire, non ignorare se potest, sed cogitare se nō potest: Quāta porrō intentione in ista quę foris sunt sensibilia feratur, uel hinc solū conijci potest: quod lucis huius hauriendę sic auida est, ut si quisquā minus cautus aut nesciens quid inde possit accidere, nocturnū lumen posuerit ubi iacet infans, in ea parte ad quam iacentis oculi possint retorqueri, nec ceruix possit inflecti, sic eius inde non remoueat aspectus, ut nō nullos ex hoc etiam strabones fieri nouerimus, eā formā tenentibus oculis, quā teneris & mollib. consuetudo quodāmodo infixit. Ita & in alios corporis sensus, quantū sinit illa atas, intentione se quasi coarctant animę paruulorū, ut quicquid per carnem offendit aut allicit, hoc solū abhorreant uehementer aut appetāt: sua uero interiora nō cogitent, nec possint admoneri

Cap. 7

Infantium mēs
an se nouerit.
Cap. V

ut hoc faciāt: quia nondū admonentis signa uerunt, ubi pręcipuū locū uerba obtinent, quę sicut alia prorsus nesciunt. Quod autem aliud sit non se nosse, aliud nō se cogitare, iam in eodē uolumine ostēdimus. Sed hęc ætatē omittamus, quę nec interrogari potest quid in se agat, & nos ipsi eius ualde oblitū sumus. Hinc tantū certos nos esse suffecerit, q̄ cum homo de animi sui natura cogitare potuerit, atq; inuenire quod uerū est, alibi nō inueniet, q̄ penes se ipsum. Inueniet autē non quod nesciebat, sed unde nō cogitabat. Quid enim scimus, si qd̄ est in nostra mente nescimus, cum omnia quę scimus, nō nisi mēte scire possumus? Tāta est tamē cogitationis uis, ut nec ipsa mēs quodāmodo se in cōspectu suo ponat, nisi quando se cogitat: ac per hoc ita nihil in conspectu mentis est, nisi unde cogitatur, ut nec ipsa mens, qua cogitatur quicquid cogitatur, aliter possit esse in cōspectu suo, nisi se ipsam cogitādo. Quomodo autē quando se non cogitat in conspectu suo non sit, cū sine se ipsa nunq; esse possit, quasi aliud sit ipsa, aliud cōspectus eius, inuenire non possum. Hoc quippe de oculo corporis non absurde dicit. Ipse quippe oculus loco suo fixus est in corpore, aspectus autē eius in ea quę extra sunt tenditur, & usq; in sydera extenditur. Nec est oculus in conspectu suo, quādo quidem non conspicit se ipsum, nisi in speculo obiecto, unde iam locuti sumus. Quod non fit utiq; quando se mens in suo cōspectu sui cogitatione constituit. Nunquid ergo alia sui parte aliam partem suā uidet, cum se conspicit cogitando, sicut alijs membris nostris, qui sunt oculi, alia mēbra nostra cōspicimus, quę in nostro possunt esse cōspectu. Quid dici absurdius uel sentiri potest? Vnde igitur aufertur mens, nisi a se ipsa? & ubi ponitur in cōspectu suo, nisi ante se ipsam? Non ergo ibi erit ubi erat, quādo in cōspectu suo nō erat, quia hic posita, inde sublata est. Sed si cōspiciēda migrabit, cōspectura ubi manebit? An quasi geminat ut & illic sit & hic, id est & ubi cōspicere, & ubi cōspici possit: ut in se sit cōspiciēs, ante se cōspiciat? Nihil horū nobis ueritas consultā respondet, quoniam quando isto modo cogitamus, nō nisi corporū fictas imagines cogitamus, quod mentē non esse paucis certissimū est mētibus, a quibus potest de hac re ueritas cōsuli. Proinde restat, ut aliquid pertinens ad eius naturā sit cōspectus eius, & in eam quando se cogitat, non quasi per loci spaciū, sed incorporea cōuersione reuocetur. Cum uero nō se cogitat, nō sit quidem in cōspectu suo, nec de illa suus formetur obtutus, sed tamē nouerit se tanquā ipsa sit sibi memoria sui. Sicut multarū disciplinarū peritus ea quę nouit, eius memoria continentur, nec est inde aliquid in cōspectu mētis eius, nisi unde cogitat, cętera in arcana quadam notitia sunt recondita, quę memoria nūcupatur. Ideo trinitatē sic cōmendabamus, ut illud unde format cogitantis obtutus, in memoria poneremus: ipsam uero cōformationem tanq; imaginē quę inde imprimitur, & illud quod utrunq; cōiungitur amorem seu uolūtatē.

Mens

Mens igitur quando cogitatione se cōspicit, intelligit se & recognoscit: gignit ergo intellectū hūc, & cognitionē suā. Res quippe incorporea intellecta cōspicitur, & intelligendo cognoscit. Nec ita sanē gignit istā notitiā suā mens, quādo cogitādo intellectam se cōspicit, tanq; sibi ante incognita fuerit. Sed ita sibi nota erat, quemadmodū notę sunt res quę memoria cōtinentur, etiā si nō cogitentur: quoniam dicimus hominē nosse literas, etiā cum de alijs rebus non de literis cogitat. Hęc autē duo gignēs & genitū, dilectione tertia copulant, quę nihil est aliud q̄ uolūtas fruēdū aliquid appetens uel tenēs. Ideo q̄ etiā illis tribus nominib. in inuandam mentis putauimus trinitatē, memoria, intelligentia, uolūtatē. Sed quoniam mentem semper sui meminisse, semperq; se ipsam intelligere & amare, quāuis nō semper se cogitare discretam ab eis quę nō sunt quod ipsa est, circa eiusdem libri decimi finem diximus: querendū est quōnāmodo ad cogitationem pertineat intellectus: notitia uero cuiusq; rei, quę inest menti, etiā quando nō de ipsa cogitatur, ad solā dicatur memoriā pertinere. Si enim hoc ita est, non habebat hęc tria, ut & sui meminisset, & se intelligeret, & amaret: sed meminerat tantū sui, & postea cum cogitare se cōpōit, tunc se intellexit atq; dilexit. Quapropter diligentius illud consideremus exemplū quod adhibuimus, ut ostenderet aliud esse rem quamq; non nosse, aliud non cogitare: fieriq; posse, ut nouerit homo aliquid quod nō cogitat, quādo aliud nō inde cogitat. Duarū ergo uel pluriū disciplinarū peritus, quando unā cogitat, aliā uel alias etiam si nō cogitat, nouit tamē. Sed nunquid recte possumus dicere, iste musicus nouit quidē Musicā, sed nūc eam nō intelligit, quia eam nō cogitat: intelligit autem nunc Geometriā, hanc enim nūc cogitat? Absurda est quantum apparet ista sententia. Quid etiā illa, si dicamus, iste musicus amat quidē Musicam, sed nunc eā nō amat quādo eā nō cogitat: amat autē nunc Geometriā, quoniam nūc ipsam cogitat, nōne similiter absurda est? Rectissime uero dicimus: Iste quē perspicias de Geometria disputantē, etiā perfectus est musicus: nam & meminit disciplinę eius & intelligit eā & diligit, sed quous eā nouerit & amet, nunc illam nō cogitat, quoniam Geometriam de qua disputat cogitat. Hinc admonemur esse nobis in abdito mētis quarundā rerū quasdam notitias, & tunc quodāmodo procedere in medium, atq; in conspectu mentis uelut apertius cōstitui, quādo cogitant: Tunc enim se ipsa mens, & meminisse, & intelligere, & amare inuenit, etiam unde nō cogitabat, quando aliud cogitabat. Sed unde diu nō cogitauerimus, & unde cogitare nisi commoniti non ualemus, id nos nescio quo eodemq; miro modo, si potest dici, scire nescimus. Deniq; recte ab eo qui cōmemorat, ei cui cōmemorat dicitur: Scis hoc, sed scire nescis. Cōmemorabo & inuenies te scientē quod te nescire putaueras. Id agunt & literę quę de his reb. cōscriptę sunt, quas res duce ratione ueras esse inuenit lector: nō quas ueras esse credit

ei qui scripsit, sicut legit historia, sed quas ueras esse etiam ipse inuenit, siue apud se, siue in ipsa mentis luce ueritate. Qui uero nec admonitus ualet ista cōtueri, magna cęcitāte cordis, tenebris ignorantie demersus est altius, & mirabiliore diuina ope indiget, ut possit ad uerā sapientiā peruenire. Propter hoc itaq; uolui de cogitatione adhibere qualescunq; documentū, quo posset ostēdi quō ex ijs quę memoria cōtinent recordatis acies informetur, & tale aliquid gignat ubi homo cogitat, quale in illo erat ubi ante cogitationem meminerat: quia facilius dignoscitur, quod tēpore accedit, & ubi parens prole spacio tēporis antecedit. Nam si nos referamus ad interiorē mentis memoriā qua sui meminit, & interiorē intelligentiā qua se intelligit, & interiorē uolūtatē qua se diligit, ubi hęc tria simul sunt, & simul semper fuerūt ex quo esse cōpōerunt, siue cogitent, siue nō cogitent, uidebit quidē imago illius trinitatis & ad solā memoriā pertinere. Sed quia ibi uerū esse sine cogitatione nō potest: Cogitamus enim omne quod dicimus, etiā illo interiore uerbo quod ad nullius gētis pertinet linguā: in tribus potius illis imago ista cognoscit, memoria scilicet, intelligentia, uolūtatē. Hanc autē nunc dico intelligentiā qua intelligimus cogitates: id est, quādo eis repertis quę memorię pręsto fuerāt, sed nō cogitabant, cogitatio nostra formatur: & eā uolūtatē, siue amorē, uel dilectionē, quę istam prolem parentemq; cōiungit, & quodāmodo utriq; cōmunis est. Hinc factum est ut etiā per exteriora sensibilia quę per oculos carnis uidentur, legentiū ducerem, tarditatē, in undecimo scilicet libro: atq; inde cū eis ingrederer ad hominis interioris eam potentiā qua ratiocinatur de temporalibus rebus, differens illā principaliter dominantē qua cōtemplatur æternas: atq; id duobus uoluminib. egi, duodecimo utrunq; discernens, quorū unū est superius, alterum inferius, quod superiori esse subditum debet. Tertiodecimo autē de munere inferioris qua humanarum rerū scientia salubris cōtinetur, ut in hac temporali uita id agamus quo consequamur æternam, quāta potui ueritate ac breuitate differui: quando quidē rem tam multiplicē atq; copiosam, multorū atq; magnorū disputationibus multis magnisq; celebratam, uno strictam uolumine inclusi, ostendens etiam in ipsa trinitatē, sed nondum quę dei sit imago dicenda. Nunc uero ad eam iam peruenimus disputationē, ubi principale mentis humanę, quo nouit deū uel potest nosse, considerandū suscepimus, ut in eo reperiamus imaginē dei. Quāuis enim mens humana nō sit eius naturę cuius est deus, imago tamen naturę eius qua natura melior nulla est, ibi querenda & inuenienda est in nobis, quo etiam natura nostra nihil habet melius: sed prius mens in se ipsa consideranda est antequā sit particeps dei, & in ea reperienda est imago eius. Diximus enim eā etiam amissā dei participatione obsoletā, atq; deformem dei tñ imaginem permanere. Eo quippe ipso imago eius est, quo eius capax est, eiusq; particeps esse

Fidei transseuntis uestigium, quomodo seruat trinitatem. Cap. VIII 1. sent. dist. 3 cap. nunc uero.

esse potest, quod tam magnū bonum, nisi per hoc quod imago eius est intelligi non potest. Ecce ergo mēs meminuit sui, intelligit se, diligit se: hoc si cernimus, cernimus trinitatē, nondū quidem deum, sed iam imaginem dei. Nō forinsecus accepit memoria quod teneret, nec foris inuenit quod aspiceret intellectus, sicut corporis oculus. Nec ista duo, uelut formā corporis, & eam quā inde facta est in acie cōtuentis, uolūtas foris iunxit: nec imaginē rei quā foris uisa est, quodāmodo raptam & in memoria reconditā cogitatio cum ad eā cōuerteretur, inuenit, & inde formatus est recordantis obrutus, iungente utrunq; tertia uoluntate: sicut in eis ostendebamus trinitatib. fieri, quā in rebus corporalib. reperiebantur, uel ex corporibus per sensum corporis introrsus quodāmodo trahebantur: de quibus omnibus in lib. xi. differuimus. Nec sicut fiebat uel apparebat, quando de illa scientia differebamus, iam in hominis interioris operib. cōstituta, quā distinguenda fuit à sapiētia. Vnde quē sciunt, uelut aduentitia sunt in animo, siue cognitione historica illata, ut sunt facta & dicta, quē tempore peragunt & transeunt, uel in natura rerū suis locis & regionib. cōstituta sunt: siue in ipso homine quā nō erant oriunt, aut alijs docentib. aut cogitationib. proprijs sicut fides quā plurimū in lib. xiiij. cōmendauimus: sicut uirtutes quibus si uere sunt in hac mortalitate, ideo bene uiuitur, ut beate in illa quā diuinitus promittitur immortalitate uiuat. Hęc atq; huiusmodi habent in tēpore ordinem suū, in quo nobis trinitas memorię uisionis & amoris facilius apparebat. nam quēdam eorū præueniunt cognitionem discentiū. Sunt enim cognoscibilia, & anteq; cognoscant, suiq; cognitionem in discentib. gignūt. Sunt aut uel in locis suis, uel quā tēpore præterierunt: quāuis quæ præterierunt, nō ipsa sint, sed eorū quædam signa præteritorū, quibus uisus uel auditus, cognoscant fuisse atq; trāsisse. Quæ signa uel in locis sita sunt, sicut monumenta mortuorū: & quęcunq; similia, uel in literis fidedignis, sicut est omnis grauis & approbādē autoritatis historia: uel in animis eorū qui ea iam nouerunt: eis quippe iam nota, & alijs utiq; sunt noscibilia, quorū scientiā præueniunt, & qui ea nosse, illis quibus nota sunt docentibus possunt. Quæ omnia quādo discunt, quādam faciūt trinitatē, specie sua quā noscibilis fuit, etiam anteq; nosceret, eiq; adiuncta cognitione discentis, quā tūc esse incipit quādo discitur, ac tertia uoluntate quę utrunq; cōiungit. Et cum cognita fuerint, alia trinitas, dū recolunt, fit iā interius in ipso animo, ex ijs imaginib. quæ cum discerentur sunt impressæ in memoria, & in informatione cogitationis ad ea cōuerso recordātis aspectu, & ex uolūta te quæ tertia duo ista cōiungit. Ea uero quę oriuntur in animo ubi nō fuerunt, sicut fides, & cætera huiusmodi, & si aduentitia uident, cū doctrina inferunt, nō tamen foris posita uel foris peracta sunt, sicut illa quæ credunt, sed intus omnino in ipso animo esse cœperūt. Fides em̄ nō est quod creditur, sed qua credit, & illud quod credit, illa cōspicit.

Tamē quia esse cœpit in animo, qui iam erat animus anteq; ista esse cœpisset, aduentitiū quiddā uidetur, & in præteritis habebit, quādo succedente specie iā esse destiterit: aliamq; nūc trinitatē facit per suā præsentia, retēta, cōspecta, dilecta: alia tūc faciet per quoddā sui uestigiū, quod in memoria præteriens dereliquerit, sicut iam supradictū est. Vtrū aut tunc etiā uirtutes, quibus in hac mortalitate bene uiuit, quia & ipse incipiunt esse in animo, qui cum sine illis prius esset, tamen animus erat, desinat esse cū ad æterna perduxerint, nōnulla quęstio est. Quibusdā enim uisum est desituras: & de tribus quidē, prudētia, fortitudine, tēperantia, cū hoc dicitur, nō nihil dici uidetur. Iustitia uero immortalis est, & magis tūc perficiet in nobis, q̄ esse cessabit. De omnib. tamē quatuor magnus autor eloquētia Tullius in Hortensio dialogo disputas: Si nobis, inquit, cū ex hac uita emigrauerimus, in beatorū inuisibilem immortalē æuū, ut fabulæ ferūt, degere liceret, quid opus esset eloquētia, cū iudicia nulla fierēt, aut ipsi etiam uirtutibus: nec enim fortitudinis egeremus, nullo proposito aut labore aut periculo, nec iustitia, cū esset nihil quod appeteret alieni, nec tēperantia quæ regeret eas quę nullę essent libidines: nec prudētia quidē egeremus, nullo delectu pposito bonorū & malorū. Vna igit̄ esseus beati cognitionē nature & scientia, qua sola etiam deorū est uita laudada. Ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse, unum hoc uoluntatis. Ita ille tātus Orator, cū Philosophiam prædicaret, recolēs ea quæ à Philosophis accepta, & præclare ac suauiter explicans, in hac tantū uita, quā uidemus erumnis & errorib. plenā, omnes quatuor necessarias dixit esse uirtutes: nullā uero earū, cū ex hac uita emigrauerimus, si liceat ibi uiuere ubi uiuit beate: sed bonos animos sola beatos esse cognitione & sciētia, hoc est cōtēplatione nature, qua nihil est melius & amabilius: ea est natura, quæ creauit omnes cæteras, instituitq; naturas. Cui regēti esse subditū, si iustitia est, immortalis est omnino iustitia: nec in illa esse beatitudine desinet, sed talis ac tanta erit, ut pfectior & maior esse nō possit. Fortassis & alia tres uirtutes prudentia sine ullo iam periculo erroris, fortitudo sine molestia tolerandorū malorū, tēperantia sine repugnatione libidinū, erunt in illa felicitate: ut prudētia sit nullū bonū deo præponere uel æquare, fortitudinis ei firmissime coherere, tēperantia nullo defectu noxio delectari. Nūc autem quod agit iustitia in subueniēdo miseris, quod prudentia in præcauendis insidijs, quod fortitudo in perferēdis molestijs, quod tēperantia in coercēdis delectationib. prauis, nō ibi erit, ubi nihil omnino mali erit: ac per hoc ista uirtutū opera, quæ huic mortali uitæ sunt necessaria, sicut fides ad quæ referēda sunt, in præteritis habebunt: & alia nunc faciunt trinitatē, cum ea præsentia tenemus, aspiciamus, amamus: alia tūc factura sunt, cū ea non esse, sed fuisse per quædā eorū uestigia, quæ prætereundo in memoria derelinquēt, reperiemus: quia & tūc trinitas erit, cū illud qualecūq; uestigiū & memoriter

moriter retinebitur, & agnosceat ueraciter, & hoc utrunq; tertia uolūta te iungetur. In omniū istarū, quas cōmemorauimus, temporalium rerum sciētia, quædam cognoscibilia cognitionē interpositiōe temporis antecedunt: sicut sunt ea sensibilia, quæ iam erāt in rebus, antequā cognoscerentur: uel ea omnia, quæ per historiā cognoscuntur. Quædā uero simul esse incipiunt, uelut si aliquid uisibile, quod omnino non erat, ante nostros oculos oriatur, cognitionē nostrā utiq; nō præcedit: aut si aliquid sonet, ubi adest auditor, simul pfecto incipiunt esse, simulq; desinūt, & sonus & eius auditus. Veruntamen siue tēpore præcedentia, siue simul esse incipiētia cognoscibilia cognitionē gignūt, nō cognitione gignūtur. Cognitione uero facta, cū ea quæ cognouimus, posita in memoria recordatione reuoluntur, quis nō uideat priorē esse tēpore in memoria retentionē, q̄ in recordatione uisionem, & huius utriusq; tertia uoluntate iunctiōe? Porro autē in mente non sic est, neq; enim aduentitia sibi ipsa est, quasi ad se ipsam quę iā erat, uenerit aliunde eadē ipsa quæ nō erat: aut non aliunde uenerit, sed in se ipsa quæ iam erat, nata sit ea ipsa quæ non erat: sicut in ipso homine quæ non erant oriuntur, aut alijs docētibus, aut cogitationibus proprijs: sicut fides, sicut uirtutes, sicut in mēte, quę iam erat, oriuntur fides quæ nō erat. Aut post cognitionē sui recordādo se ipsam uelut in memoria sua cōstitutam uideret, quasi non ibi fuerit antequā se ipsam cognosceret: cum pfecto ex quo esse cœpit nunc sui meminisse, nūquā se intelligere, nunc se amare destiterit, sicut iam ostēdimus: ac per hoc quādo ad se ipsam cognitione conuertitur, fit trinitas, in qua iam & uerbū possit intelligi. Formas quippe ex ipsa cognitio uolūta te utrunq; iungēte. Ibi ergo magis agnosceda est imago quam quarimus. Sed dicit aliquis: Nō est ista memoria, qua mēs sui meminisse perhibetur, quæ sibi semper est præsens. Memoria enim præteritorū est, non præsentium: nam quidam cum de uirtutibus agerent, in quibus est etiam Tullius, in tria ista prudentiā diuiserunt, memoriā, intelligentiā, prouidentiā: Memoria scilicet præteritis, intelligentiā presentibus prouidentiā rebus tribuentes futuris, quā non habent certā, nisi præscij futurorū, quæ non est munus hominū, nisi detur desuper, ut Prophetis. Vnde de scriptura sapiētia de hominibus aiens: Cogitationes, inquit, mortaliū timidæ, & incertæ prouidentia nostræ. Memoria uero de præteritis, & intelligentia de presentibus certa est, sed presentibus utiq; incorporalibus rebus: nam corporales corporaliū presentes sunt aspectib. oculorū. Sed qui dicit memoriā non esse presentē, attendat quædamodū dictum sit in ipsis secularibus literis, ubi maioris fuit cure uerborū integritas q̄ ueritas rerum: Nec talia passus Vlysses oblitus ue sui est Ithacus, discrimine tanto. Virgilius enim cum sui non oblitum diceret Vlysses, quid aliud intelligi uoluit, nisi quod meminisset sui: Cū ergo sibi præsens esset, nullo modo sui meminisset nisi ad res presentes memoriā pertineret. Quapropter sicut

in rebus præteritis ea memoria dicitur, qua fit ut ualeat reuolūti & recordari: sic in re præsentia quod sibi est mēs, memoria sine absurditate dicēda est, qua sibi præsto est ut sua cogitatiōe possit intelligi, & utrunq; sui amore cōiungi. Hęc igitur trinitas mētis nō propterea dei est imago, quia sui meminuit mens & intelligit ac diligit se, sed quia potest etiam meminisse & intelligere & amare a quo facta est. Quod cū facit, sapiēs ipsa fit. Si autē non facit, etiā cum sui meminuit, seseq; intelligit ac diligit stulta est. Meminerit itaq; dei sui ad cuius imaginē facta est, eumq; intelligat atq; diligat. Quod ut breuius dicā, colat deū nō factū, cuius ab eo capax est facta, & cuius particeps esse potest ppter quod scriptū est: Ecce dei cultus est sapiētia: & nō sua lucē sed summæ illius lucis participatione sapiens erit, atq; ubi æterna ibi beata regnabit. Sic enim dicitur ista hominis sapiētia, ut etiam dei sit. Tūc enim uera est, nā si humana est, uana est. Verum nō ita dei, qua sapiēs est deus. Neq; enim participatione sui sapiēs est, sicut mēs participatione dei. Sed quædamodū dicitur iustitia dei, nō solum qua ipse iustus est, sed quā dat homini cum iustificat impiū, quā cōmendans Apostolus ait de quibusdā: Ignorantes em̄ dei iustitiā, & suā iustitiā uolētes cōstituire, iustitiæ dei nō sunt subiecti: sic etiā dici potest de quibusdā: Ignorantes dei sapiētia, & suā uolētes cōstituire, sapiētia dei nō sunt subiecti. Est igit̄ natura nō facta, quæ facit omnes ceteras magnas paruasq; naturas eis quas fecit sine dubitatione præstatio: ac per hoc etiā de qua loquitur rationali & intellectuallī, quæ hominis mens est ad eius qui eā fecit imaginē facta. Illa aut ceteris natura præstatio deus est. Et quidē nō lōge positus ab unoquoq; nostrum, sicut Apostolus dicit adiūgens: In illo em̄ uiuimus & mouemur & sumus. Quod si secundū corpus diceret, etiā de isto corporeo mūdo posset intelligi. Nā & in illo secundum corpus uiuimus, mouemur & sumus. Vnde secundū mentē quæ facta est ad eius imaginē, debet hoc accipi excellētiore quodā, eodēq; nō uisibile, sed intelligibili modo. Nā quid nō est in ipso de quo diuine scriptū est: Quoniā ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: Proinde si in ipso sunt omnia, in quo tandē possunt uiuere quæ uiuunt, & moueri quæ mouent, nisi in quo sunt? Nō tamen omnes cū illo sunt eo modo quo ei dictū est: Ego semper tecū. Nec ipse cū omnibus eo modo quo dicimus: Dñs uobiscū. Magna itaq; hominis miseria est cū illo nō esse, sine quo non potest esse. In quo enim est, proculdubio sine illo nō est: & tamē si eius nō meminuit, eumq; nō intelligit, nec diligit, cū illo nō est. Quod aut quisq; penitus obliuiscit, nec cōmoneri eius utiq; potest. De uisibilib. rebus ad hanc rem sumamus exemplū. Dicit tibi quispiā quē non recognoscis: Nosti me, & ut cōmoneat, dicit ubi, quando, quō tibi innotuerit: omnibusq; adhibitis signis quib. in memoriā reuocaris, si nō recognoscis, ita tam oblitus es, ut omnis illa notitia penitus deleta sit animo: nihilq; aliud restat nisi ut credas ei qui tibi hoc dicit, q̄ aliquādo eū nouē

A deo felix cognitio. xii

Iob 24

Rom. 10

Act. 17

Rom. 11

Psal. 73

Quomodo dei reminiscimur. Cap. XIII

tas: aut ne hoc quidē, si fidedignus tibi esse qui loquitur non uideatur. Si autē reminisceris, profecto redis in memoriā tuam, & in ea inuenis quod non fuerat penitus obliuione deletū. Redeamus ad illud propter quod adhibuimus humanā conuersationis exemplū. Inter cetera Psalmus I X. Cōuertantur, inquit, peccatores in infernū, omnes gentes quā obliuiscuntur deū. Porro autē X X I. Commemorabuntur, inquit, & cōuertentur ad dominū uniuersi fines terrā. Nō igitur sic erant oblita istae gentes deū, ut eius nec cōmemorata recordarentur. Obluiscēdo autē deum tanquā obliuiscēdo uitam suā, cōuersa fuerant in mortē: hoc est, in infernum. Cōmemorata uero cōuertunt ad dominum tanquā reminiscētes reminiscēdo uitā suā cuius eas habebat obliuio, id est, cuius oblita fuerat. Item legitur in X C I I I. Intelligite nūc qui insipientes estis in populo, & stulti aliquādo sapite: Qui plantauit aurē non audiet: & cetera. Eis enim dictū est, qui deū non intelligēdo, de illo uana dixerūt. De dilectione aurē dei plura reperiuntur in diuinis eloquijs testimonia. Ibi enim & illa duo cōsequenter intelligunt, quia nemo diligit cuius nō meminit, & quod penitus nescit. Vnde illud est notissimū praeceptum: Diliges dominū deū tuū. Sic itaq; cōdita est mens humana, ut nunquam sui nō meminerit, nunquā se non intelligat, nunquā se non diligit. Sed quoniam qui odit aliquē, nocere illi studet, nō immerito & mens hominis, quādo sibi nocet, odisse se dicitur. Nesciens enim sibi uult male, dum non putat sibi obesse quod uult: sed tamen male sibi uult, quādo id uult quod obsit sibi. Vnde illud scriptū est: Qui diligit iniquitatē, odit animā suā. Qui ergo se diligit nouit, deū diligit: qui uero non diligit deū, etiā si se diligit, quod ei naturaliter inditū est, tamē non in cōueniēter odit se se dicitur, cū id agit quod sibi aduersatur, & se ipsum tanquā suus inimicus insequitur. Qui profecto est error horredus, ut cū sibi omnes prodesse uelint, multi nō faciant, nisi quod eis perniciosissimū est. Similē morbū mutorū animalū cū Poeta describeret: Dī, inquit, meliora pīs, errorēq; hostibus illius: Discillos nudis laniabāt dentibus artus. Cū morbus ille corporis fuerit, cur dixit errorem, nisi quia omne animal cum sibi natura conciliatū sit, ut se custodiat quantū potest, talis ille erat morbus, ut ea quorū salutem appetebāt, sua membra laniarent: Cum autē deū diligit mens, & sicut dictum est, cōsequēter eius meminit, eumq; intelligit, recte illi de proximo suo praecepit, ut eum sicut se diligit. Iam enim se nō diligit peruersē, sed recte, cum deum diligit, cuius participatione imago illa non solū est, uerū etiā ex uetustate renouatur, ex deformitate reformatur, ex infelicitate beatificatur. Quāuis enim se ita diligit, ut si alterum proponatur, malit omnia quae infra se diligit perdere, q̄ perire, tamen superiorē deferendo, ad quem solū possit custodire fortitudinem suam, eoq; frui lumine suo, cui canitur in Psalmo: Fortitudinē meā ad te custodiā, & in alio: Accedite ad eū, & illuminamini: sic infirma & tenebrosa facta

est, ut a se quoq; ipsa, in ea quae nō sunt quod ipsa, & quibus superior est ipsa, infelicius laberet per amores, quos nō ualet uincere, & errores a quib. nō uidet quā redire. Vnde iam deo miserante poenitens clamat in Psalmis: Deseruit me fortitudo mea & lumē oculorū meorū non est mecū. Nō sane in his tātis infirmitatis & erroris malis amittere potuit naturalem memoriā, intellectū & amorem sui, propter quod merito dici potuit quod supra cōmemorauit. Quanquā in imagine dei ambulat homo, tamē uane cōturbatur: Thesaurizat, & nescit cui cōgregabit ea. Cur enim thesaurizat, nisi quia fortitudo eius deseruit eū, per quam deū habēs, rei nullius indigeret: Et cur nescit cui congregabit ea, nisi quia lumē oculorū eius nō est cū eo? Et ideo non uidet quod ueritas ait: Stulte hac nocte animā tuam repetit abs te, hac quae praeparasti cuius erit: Veruntamē quia etiā talis in imagine ambulat homo, & habet memoriā & intellectum & amorē sui, hominis mēs: si ei manifestatur q; utrūq; habere nō posset, & unū ē duob. permitteretur eligere, alterum perditurus, aut thesauros quos congregauit, aut mentem: quis usq; adeo non habet mentem, ut thesauros mallet habere q̄ mentē? Thesauri enim mentem possunt plerūq; subuertere: at mens quae nō thesauris subuertitur, sine ullis thesauris facilius & expeditius potest uiuere. Quis uero ullos thesauros, nisi per mentē poterit possidere? Si enim puer infans, quāuis ditissimus natus, cum sit dominus omnium quae iure sunt eius, nihil possidet mēte sopita, quoniam tandem modo quisquā quicquā mente possidebit amissā? Sed de thesauris quid loquor, q; eis quilibet hominū, si talis optio proponat, mauult carere q̄ mentē: cum eos nemo praeponat, nemo cōparet luminibus corporis, quibus nō ut aurū rarus quisq; homo, sed omnis homo possidet cōlū: per lumina enim corporis quisq; possidet quicquid libet uidet. Quis ergo si tenere utrūq; non possit, & alterutrū cogatur amittere, nō thesauros q̄ oculos malit, & tamē si ab eo similis cōditiōne quaeratur, utrū oculos malit amittere, an mentē, quis mēte non uideat eū oculos malle q̄ mentē? Mēs quippe sine oculis carnis humana est, oculi autē carnis sine mēte beluini sunt. Quis porro non hominē se malit esse etiā carne cecū q̄ beluam uidentē? Hāc dixi, ut etiā tardiores, quāuis breuiter cōmonerentur a me, in quorū oculos uel aures haec litera peruenerint, quantū mēs diligit seipsam, etiā infirma & errās, male diligēdo atq; sectādo quae sunt infra ipsam. Diligere porro seipsam nō posset, si se omnino nesciret, id est, si sui nō meminisset, nec se intelligeret, q̄ in se imagine dei tā potēs est, ut ei cuius imago est ualeat herere. Sic em ordinata est naturarū ordine, nō loquor, ut supra illa nō sit nisi ille. Deniq; cū illi penitus adhaeserit, unus erit spiritus. Cui rei attestat Apostolus dicēs: Qui autē adheret dño, unus spiritus est: accedēte quidē ista ad participationē naturae ueritatis & beatitudinis illius, nō tamē crescēte illo in natura, ueritate & beatitudine sua. In illa itaq; natura cum feliciter adhaeserit

Quomodo beate animae norunt seipsas. Cap. XIII Deut. 6

Psal. 10

Psal. 58 Psal. 33

Psal. 37

Psal. 38

Luc. 12

1. Cor. 4

1. Cor. 17

1. Cor. 6

rit, immutabiliter uiuet & immutabile uidebit omne quod uiderit. Tunc sicut ei diuina scriptura pmittit, satiabit in bonis desiderū eius, bonis immutabilibus, ipsa trinitate deo suo cuius imago est: & ne uspiā deinceps uiolēt, erit in abscondito uultus eius, tāta ubertate eius impleta, ut eā nunquā peccare delectet. Seipsam uero nūc quādo uidet, nō aliquid immutabile uidet. Quod ideo certe nō dubitat, quoniam misera est, & beata esse desiderat. Nec ob aliud fieri sperat hoc posse, nisi quia est mutabilis. Nā si mutabilis non esset, sicut ex beata uita misera, sic ex misera beata esse non posset. Et quid eā fecisset miseram sub omnipotente & bono dño, nisi peccatū suū, & iustitiā dñi sui: Et quid eā faciet beatā, nisi meritū suū & praemiū domini sui: Sed & meritū eius gratiā est illius, cuius praemiū erit beatitudo eius. Iustitiā quippe dare sibi nō potest, quā perditā nō habet. Hāc enim cū homo cōderetur accepit: & peccādo utiq; perdidit. Accepit ergo iustitiā, propter quā beatitudinē accipere mereret. Vnde ueraciter ei dicit ab Apostolo, quasi de suo bono superbire incipiētī, Quid enim habes quod non accepisti? Si autē accepisti, quid gloriaris quasi nō acceperis? Quādo autē bene recordat domini sui, spiritu eius accepto, sentit omnino, quia hoc dicit intimo magisterio, nō nisi eius gratuito affectu posse se surgere, non nisi suo uolūtario defectu cadere potuisse. Nō sanē reminiscit beatitudinis suae, fuit quippe illa & non est, eiusq; ista penitus oblita est, ideoq; nec cōmemorari potest. Credit autē de illa fidedignis literis dei sui per eius Prophetā cōscriptis narratibus de felicitate paradisi, & illud primū & bonū hominis & malū historica traditiōne indicantibus: domini autē dei sui reminiscitur. Ille quippe semper est, nec fuit & nō est, nec est & nō fuit, sed sicut nunquā non erit, ita nunquā non erat, & ubiq; totus est. Propter quod ista in illo & uiuit & mouet & est, & ideo reminisci eius potest. Non quia hoc recordat quod eū nouerat in Adā, aut alibi alicubi ante huius corporis uitā, aut cū primū facta est ut insereret huic corpori. Nihil enim horum omnino reminiscitur, quicquid horū est, obliuioe deletū est. Sed cōmemorat ut cōuertatur ad dominū tanquā ad eam lucē quā iam cū ab illo auerteret, quodāmodo tāgebatur. Nā hinc est q; etiā impij cogitāt aeternitatē, & multa recte reprehendūt, recte q; laudāt in hominū moribus. Quibus ea tandē regulis iudicāt, nisi in quibus uidēt, quēadmodū quisq; uiuere debeat, etiā si nec ipsi eodē modo uiuāt. Vbi eas uidēt: Neq; em in sua natura, cū proculdubio mēte ista uideant, eorūq; mētes constet esse mutabiles; haec uero regulas immutabiles uideat, quisquis in eis & hoc uidere potuerit: nec in habitu suae mentis, cū illae regulae sint iustitiā, mētes uero eorū cōstet esse iniustas. Vbi nam sunt istae regulae scriptae, ubi quid sit iustum, & iniustum agnoscit, ubi cernit habendū esse quod ipse nō habet: Vbi ergo scriptae sunt, nisi in libro lucis illius quae ueritas dicit, unde omnis lex iusta describit, & in cor hominis qui operat iustitiā, non migrādo sed tanquā impij

Aug. 10. 3

mendo trāsferitur, sicut imago ex annulo & in ceram trāsit, & annulū non relinquit. Qui uero non operatur, & tamē uidet quid operandū sit, ipse est qui ab illa luce aueritur, a qua tamē tangitur. Qui autē nec uidet quēadmodū sit uiuendū, excusabilis quē peccat, quia nō est trāsgressor incognite legis. Sed etiā ipse splēdore aliquoties ubiq; presentis ueritatis attingit, quādo admonitus cōfiteatur. Qui uero cōmemorati cōuertuntur ad dominū ab ea deformitate, qua per cupiditates seculares cōformabatur huic seculo, reformat ex illo, audiētes Apostolū dicentē: Nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate mentis uestrae, ut incipiat illa imago ab illo reformari, a quo formata est. Nō enim reformare seipsam potest, sicut potuit deformare. Dicit etiā alibi: Renouamini spiritu mētis uestrae, & induite nouū hominē, eū qui secundū deū creatus est in iustitiā & sanctitate ueritatis. Quod ait: Secundū deum creatū: hoc alio loco dicit, ad imaginē dei. Sed peccando iustitiā & sanctitatem ueritatis amisit, propter quod haec imago deformis & decolor facta est, hāc recipit cū reformatur & renouat. Quod autē ait: Spiritu mētis uestrae: non ibi duas res intelligi uoluit, quasi aliud sit mēs, aliud spiritus mētis: sed quia omnis mēs spiritus est, non autē omnis spiritus mens est. Est enim spiritus & deus, qui renouari non potest, quia nec ueterascere potest. Dicitur etiā spiritus in homine, qui mens non sit, ad quem pertinet imaginationes similes corporū. De quo dicit ad Corinthios, ubi dicit: Si autē orauero lingua, spiritus meus orat, mens autē mea infructuosa est. Hoc enim ait, quādo id quod dicitur, nō intelligitur: quia nec dici potest, nisi corporalū uocum imagines sonū oris spiritus cogitatione preueniant. Dicitur & hominis anima spiritus. Vnde est in Euāgelio: Et inclinato capite tradidit spiritū: quo significata est mors corporis, anima exēte de corpore. Dicit spiritus etiā pecoris, q; in Ecclesiaste libro Salomonis apertissime scriptū est, ubi ait: Quis scit spiritus filiorū hominum si ascendet ipse sursum, & spiritus pecoris si descendet ipse deorsum in terrā? Scriptū est etiā in Genesi, ubi dicit diluuiō mortuā uniuersam carnē, quae habebat in se spiritū uitae. Dicitur spiritus etiā uentus, res apertissime corporalis. Vnde illud in Psalmis: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis. Quia ergo tot modis dicitur spiritus, spiritū mentis dicere uoluit eum spiritū, quae mens uocatur. Sicut ait etiā idem Apostolus: In expoliatiōe corporis carnis. Non duas utiq; res intelligi uoluit, quasi aliud sit caro, aliud corpus carnis: sed quia corpus multarū rerum nomē est, quarū nulla caro est: nam multa sunt excepta carne corpora caelestia, & corpora terrestria: corpus carnis dixit, corpus quod caro est. Sic itaq; spiritū mentis eū spiritū quae mens est: alibi quoq; apertius etiā imaginē nominauit, scilicet alijs uerbis id ipsum praecipiens: Expoliantes uos, inquit, ueterē hominē cum actibus eius, induite nouū hominē, qui renouat in agnitione dei secundū imaginē eius qui creauit

Imago dei quomodo reformatur in homine. Cap. XVI Rom. 12

Eph. 4

1. Cor. 14

Io. 19

Eccl. 3

Gen. 7

Psal. 148

Col. 3

1. sent. dist. 15 Cap. 1

Col. 3

eū. Quod ergo ibi legitur: Induite nouū hominē, A qui secundū deū creatus est: hoc isto loco. Induite nouū hominē, qui renouatur secundū imaginē eius qui creauit eū. Ibi autē ait, secundū deū: hic uero, secundū imaginē eius qui creauit eum. Pro eo uero quod ibi posuit. In iustitia & sanctitate ueritatis: hoc posuit hic, In agnitione dei. Fit ergo ista renouatio reformatioq; mētis secundū deum; uel secundum imaginē dei. Sed ideo dicitur, secundū deū: ne secundū aliā creaturā fieri putetur. Ideo autē secundum imaginē dei: ut in eare intelligatur fieri hęc renouatio, ubi est imago dei, id est in mēte. Quemadmodū dicimus, secundū corpus mortuum, nō secundū spiritū, eum qui de corpore fidelis & iustus abscedit. Quid enim dicimus secundum corpus mortuū: nisi corpore uel in corpore, non anima uel in anima mortuū? Aut si dicamus, secundum corpus est pulcher, aut secundū corpus fortis, nō secundū animā: quid est aliud q̄ corpore, non animo pulcher aut fortis est? Et innumera biliter ita loquimur. Non itaq; sic intelligamus, secundū imaginē eius qui creauit eū, quasi alia sit imago, secundū quā renouatur, nō ipsa quā renouatur. Sanē ista renouatio non momēto uno fit ipsius cōuersionis, sicut momēto uno fit illa in baptismo renouatio remissione omniū peccatorū, neq; enim uel unū quantulumcūq; remanet quod nō remittatur: sed quēadmodū aliud est carere febris, aliud ab infirmitate, quē febris facta est, reualefcere: itemq; aliud est infixum telum de corpore demere, aliud uulnus quod eo factū est secūda curatione sanare: ita prima curatio est causam remouere languoris, qd per omniū sit indulgētiā peccatorū, secunda ipsū sanare languorē, quod fit paulatim proficiēdo in renouatione huius imaginis: Quā duo demonstrant in Psalmo, ubi legitur: Qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis: quod fit in baptismo. Deinde sequitur: Qui sanat omnes lāguores tuos: quod fit quotidianis accessibus, cū hęc imago renouat. De qua re Apostolus apertissime locutus est, dicēs: Et si exterior homo noster corrūpitur, sed interior renouat de die in diem. Renouat autē in agnitione dei, hoc est iustitia & sanctitate ueritatis: sicut sese habent Apostolica testimonia quā paulo ante cōmemorauī. In agnitione igit̄ dei, iustitiāq; & sanctitate ueritatis, qui de die in diē proficiēdo renouat, transfert amorē à tēporalibus ad ęterna, à uisibilibus ad intelligibilia, à carnalibus ad spiritalia, atq; ab istis cupiditatē frenare atq; minuere, illisq; se charitate alligare diligenter insilit. Tantū autem facit, quārum diuinitus adiuuatur. Dei quippe sentētia est: Sine me nihil potestis facere. In quo profectu & accessu tenentē mediatoris fidē, cum dies uitę huius ultimus quēq; cōperit, perducendus ad deū quē coluit, & ab eo perficiēdus excipietur ab angelis sanctis, incorruptibile corpus in fine seculi, nō ad pōnā sed ad gloriā recepturus. In hac quippe imagine tunc perfecta erit dei similitudo, quādo dei perfecta erit uisio. De qua dicit apostolus Paulus; Videmus nūc per speculum in enigmate,

tunc autē facie ad faciē. Item dicit: Nos autē reuelata facie gloriam domini specularē, in eandem imaginē trāsformamur de gloria in gloriā, tāquā à domini spiritu: hoc est quod fit de die in diē bene proficientibus. Apostolus autem Ioānes: Dilectissimi, inquit, nūc filij dei sumus, & nondū apparuit quid erimus: Scimus autē quia cū apparuerit similes ei erimus, quoniā uidebimus eū sicuti est. Hinc apparet tūc in ista imagine dei fieri eius plenā similitudinē, quādo eius plenam perceperit uisionem. Quāq; possit hoc à Ioāne Apostolo etiā de immortalitate corporis dictum uideri: Et in hac quippe similes erimus deo, sed tantūmodo filio, quia solus in trinitate corpus accepit, in quo mortuus resurrexit, atq; id ad superna peruenit. Nā dicitur etiā ista imago filij dei, in qua sicut illē immortale corpus habebimus, cōformes facti in hac parte, non patris imaginis aut spiritus sancti, sed tantūmodo filij, quia de hoc solo legitur, & fide sanctissima accipitur: Verbum caro factū est. Propter quod Apostolus: Quos autem, inquit, præcēdit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Primogenitus utiq; à mortuis secundū eundē Apostolum, qua morte seminata est caro eius in contumelia, resurrexit in gloria. Secundū hanc imaginē filij, cui per immortalitatē conformamur in corpore, etiā illud agimus quod dicit idē Apostolus: Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginē eius qui de cœlo est, ut scilicet qui secundū Adam mortales fuimus, secundū Christum immortales nos futuros fide uera & spe certa, firmāq; teneamus. Sic enim nunc eandē imaginem portare possumus, nondum in uisione, sed in fide, nondum in re, sed in spe. De corporis quippe resurrectione tūc loquebatur Apostolus, cum hęc diceret. At uero illa imago, de qua dictum est: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostram: quia nō dictū est, ad meā uel ad tuā, ad imaginē trinitatis factum hominē credimus, & quanta potuimus inuestigatione cōprehendimus. Et ideo secundū hęc potius & illud intelligendū est, quod ait apostolus Ioānes: Similes ei erimus, quoniā uidebimus eū sicuti est: quia de illo dixit de quo dixerat: Filij dei sumus. Et immortalitas carnis illo perficietur momēto resurrectionis, de quo ait apostolus Paulus: In ictu oculi, in nouissima tuba, & mortui resurgēt incorrupti, & nos immutabimur. In ipso nāq; ictu oculi ante iudiciū resurget in uirtute, in incorruptione, in gloria corpus spiritale, quod nūc seminat in infirmitate, corruptione, contumelia corpus animale. Imago uero quā renouatur in spiritu mētis in agnitiōe dei, nō exterius sed interius de die in diem ipsa perficiē uisione, quā tūc erit post iudiciū, facie ad faciē, nunc autē proficit per speculū in enigmate. Propter cuius perfectionē dictum intelligendū est: Similes ei erimus, quoniā uidebimus eū sicuti est. Hoc enim donum tūc nobis dabitur, cū dictū fuerit: Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum. Tūc quippe tollet impius ut non uideat claritatē domi-

Reformationis gradus & con summatio. Cap. XVII

Psal. 102

2. Cor. 4

1. Cor. 13

Imago filij dei est corpus uerum immortalitas. XVIII

Rom. 8

1. Cor. 15

Qua sui pot homo ad imaginem et similitudinem dei factus sit, ad quod proficiendo renouatur. XIX

Matth. 25

domini, quādo ibunt sinistri in supplicium aeternū, euntibus dextris in uitā aeternā. Hęc est autē, sicut ait ueritas, uita aeterna, ut cognoscant te, inquit, unum uerū deū, & quē misisti Iesum Christū. Hanc cōtemplatiuā sapientiā, qua proprie puto in literis sanctis à sciētia distinctā, sapientiā nuncupari duntaxat hominis, quā quidē illi nō est, nisi ab illo cuius participatione uere sapiēs fieri mēs rationalis & intellectualis potest, Cicero cōmendās in fine dialogi Hortēsi: Quā nobis, inquit, dies noctesq; cōsiderantib. ac uētibusq; intelligentiā quā est mentis acies, cauētibusq; nequando illa hebescat, id est in Philosophia uiuentibus magna spes est: aut si hoc quod sentimus & sapimus mortale & caducū est, iucundū nobis perfunctis munerib. humanis occasum, neq; molestam extinctionē, & quasi quietē uitā fore: aut si ut antiquis Philosophis hisq; maximis lōgeq; clarissimis placuit, æternos animos ac diuinos habemus, sic existimandū est, quo magis hi fuerint semper in suo cursu, id est in ratione & inuestigādī cupiditate, & quo minus se admiscuerint atq; implicuerint hominum uitij & erroribus, hoc his faciliōrē ascēsum & reditū in cœlū fore. Deinde addēs hanc ipsam clausulā repetēdoq; sermonē finiēs: Quapropter, inquit, ut aliquando termineſ oratio, si aut extingui trāquille uolumus cū his artibus uixerimus, aut si ex hac in aliā haud paulo meliorē domū sine mora demigrare, in his studijs nobis omnis opera & cura pōnēda est. Hic miror hominē tantī ingenij, perfunctis munerib. humanis, hominibus in philosophia uiuentibus, quā cōtēplatiōe ueritatis beatos facit, iucundū promittere occasum, si hoc quod sentimus & sapimus mortale & caducū est: quasi hoc moriat & intercīdat qd nō diligebamus, uel potius qd atrociter oderamus: ut iucundus nobis sit eius occasus. Verū hoc nō didicerat à Philosophis quos magnis laudib. prædicat, sed ex illa noua Academia, ubi ei dubitare etiā de reb. manifestissimis placuit, ista sentētia redolebat. A philosophis autē sicut ipse cōfiteſ maximis lōgeq; clarissimis, æternos animos esse acceperat. Aeterni quippe animi nō incōueniēter hac exhortatiōe excitant, ut in suo cursu reperiant, cū uenerit uitę huius extremū, id est in ratione & inuestigandi cupiditate, minusq; se admisceat atq; implicet hominū uitij & erroribus, ut eis faciliōr sit regressus ad deū. Sed iste cursus qui cōstituit in amore atq; inuestigatione ueritatis, non suffecit miseris, id est, hominibus cū ista sola ratione mortalib. sine fide mediatoris. Quod in libris superiorib. huius operis, maxime in IIII & XIII, quātū potui demonstrare curauī.

D ▶ **A V R E L I I A V G V S T I N I** DE TRINITATE LIB. XV.
V O L E N T E S in rebus quā factæ sunt ad cognoscendū eū à quo factę sunt, exercere lectorē, iā peruenimus ad eius imaginem quod est homo, in eo quo ceteris animalibus antecellit, id est ratione uel intelligentia, & quicquid aliud de
 Aug. 10. 3

A anima rationali uel intellectuali dici potest, quod pertineat ad eā rem quā mens uocat uel animus. Quo nomine nonnulli autores linguę Latinę, id quod excellit in homine, & non est in pecore, ab anima quę inest & pecori, suo quodā loquēdi more distinguūt. Supra hęc ergo naturā si querimus aliquid & uerum querimus, deus est, natura scilicet nō creata, sed creatrix. Quā utrū sit trinitas, nō solum credentibus diuinę scripturę autoritati, uerum etiam intelligentibus aliqua si possumus ratione iam demonstrare debemus. Cur autē si possumus dixerim, res ipsa cū quæri disputando cœperit, melius indicabit. Deus quippe ipse quē querimus adiuuabit, ut spero, ne sit infructuosus labor noster, & intelligamus quemadmodū dictū sit in Psalmo sacro: Latet cor quærentiū dominū, quærite dñm & confirmamini, quærite faciē eius semper. Videtur em̄ quod semper quærit, nunquā inueniri: & quō iam lætabit, & nō potius contristabitur cor quærentium, si non potuerint inuenire quod quæritur: Nō enim ait: Latetur cor inueniētium, sed quærentiū dominū, & tamē dominū deū inueniri posse dū quæritur, testatur Esaias Propheta, dū dicit: Quærite dominū, & mox ut inueneritis inuocate eū: Et cū appropinquauerit uobis, derelinquat impius uias suas, & uir iniquus cogitationes suas. Si ergo quæsitus inueniri potest, cur dictum est: Quærite faciē eius semper. An & inuentus forte quæredus est: Sic enim sunt incōprehēsbilia requirenda, ne se existimet nihil inuenisse, qui q̄ sit incōprehēsbile quod quærebat, potuerit inuenire. Cur ergo sic quærit si incōprehēsbile cōprehendit esse quod quærit, nisi quia cessandū nō est, quādiu in ipsa cōprehensibiliū rerū inquisitione proficit, & melior meliorq; fit quæres tam magnū bonū, quod & inueniendū quærit, & quærendū inuenit: Nam & quæritur ut inueniat dulcius, & inuenitur ut quæratu auidius. Secundum hoc accipi potest, quod dictum est in libro Ecclesiastico dicere sapientiā: Qui me māducant adhuc esurient, & qui bibūt me adhuc sitient. Manducat enim & bibūt quia inueniūt, & quia esuriūt ac sitiunt adhuc quærit. Fides quærit, intellectus inuenit, propter quod ait Propheta: Nisi credideritis, non intelligetis. Et rursus intellectus eum quem inuenit adhuc quærit. Deus enim respexit super filios hominū, sicut in Psalmo sacro canitur, ut uideat si est intelligens aut requirens deum. Ad hoc ergo debet homo esse intelligens ut requirat deū. Satis itaq; rememorati fuimus in ijs quę deus fecit: ut per ea cognosceret ipse qui fecit: Inuisibilia enim eius per ea quę facta sunt intellecta cōspiciuntur. Vnde arguuntur in libro Sapientię, qui de ijs quę uidentur bona nō potuerūt scire eum qui est, neq; operibus attēdentes agnouerūt artificē, sed aut ignē, aut spiritū, aut citatum aerem, aut gyrum stellarū, aut uolentiā aquarū, aut luminaria cœli, rectores orbis terrarū deos putauerunt, quorum quidē si specie delectati hęc deos putauerūt, sciāt quanto dominator eorū melior est. Speciei enim generator ea creauit. Aut si uirtutem & operationem

Deus quomodo semper queritur. Cap. II

Esa. 55

Ecclesi. 2.4

Esa. 7

Psal. 13

Sap. 13

nem eorū mirati sunt, intelligāt ab his quanto qui hęc cōstituit fortior est. A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterat creator uideri. Hęc de libro Sapiētię propterea posui, ne me fidelitū quispiā frustra & inaniter existimet in creatura prius per quasdam sui generis trinitates quodāmodo gradatim, donec ad mentē hominis peruenirem, quāsi fuisse indicia summæ illius trinitatis, quā quærimus cum deū quærimus. Sed quoniā differendi & ratiocinandi necessitas per quatuordecim libros multa nos dicere compulit, quæ cūcta simul aspicere nō ualemus, ut ad id quod apprehēdere uolumus, ea celeri cōgitatione referamus: faciā quantū domino adiuuante potuero, ut quicquid in singulis uoluminibus ad cognitionē disputatione perduxī, remota disputatione breuiter congerā, & tanquā sub uno mentis aspectu, nō quēadmodū res quæq; persuasit, sed ipsa quæ persuasit ponā: ne tam lōge sint à præcedentibus consequētia, ut obliuionē præcedentiū faciat inspectio consequentiū, aut certe si fecerit, cito possit quod exciderit relegendo recolligi. In primō libro secundū scripturas sacras unitas & æqualitas summæ illius trinitatis ostēdit. In secūdo & tertio & quarto eadē: sed de filiū missione & spiritū sanctū diligēter quæstio pertractata, tres libros fecit. Demōstratumq; est nō ideo minorē mittente qui missus est, quia ille misit, hic missus est, cū trinitas quę per omnia æqualis est, pariter quoq; in sua natura immutabilis & inuisibilis, & ubiq; præsens in separabiliter operet. In quinto ppter eos quibus ideo uidetur nō eandē patris & filiū esse substantiā, quia omne quod de deo dicitur, secūdu substantiam dici putat, & propterea gignere & gigni, uel genitū esse & ingentū, quoniā diuersa sunt, contendūt substantias esse diuersas, demōstrantur non omne quod de deo dicitur secundū substantiā dici, sicut secundū substantiā dicitur bonus & magnus, & si quid aliud ad se dicit: sed dici etiam relative, id est non ad se sed ad aliquid quod ipse non est: sicut pater ad filiū dicit: uel dominus ad creaturā sibi seruientē: ubi si quid relative, id est ad aliquid quod ipse nō est, etiā ex tēpore dicitur, sicut est: Domine refugium factus es nobis, nihil ei accidere quo mutet, sed omnino ipsum in natura uel essentia sua immutabilē permanere. In sexto quomodo dicitur sit Christus ore Apostolico, dei uirtus & dei sapientia, sic disputatur, ut differatur eadem quæstio diligētius retractanda: utrū à quo est genitus Christus, nō sit ipse sapiētia, sed tantum sapiētiæ suæ pater, an sapiētia sapiētiā genuerit. Sed quodlibet horū esset, etiā in hoc libro apparuit trinitatis æqualitas, & nō deus triplex sed trinitas: nec quasi aliquid duplū esse patrē & filium ad simplū spiritū sanctū, ubi nec tria plus aliquid sunt q̄ unum horū. Disputatum est etiā quō possit intelligi quod ait Hilarius episcopus, Aternitas in patre, species in imagine, usus in munere. In septimo quæstio quæ dilata fuerat explicatur, ita ut deus qui genuit filiū, non solū sit pater uirtutis & sapiētiæ suæ, sed etiā ipse uirtus atq; sapien-

Omnium superiorum librorum epilogus. Cap. III

Psal. 89

1. sent. dist. 31 cap. non est.

tia: Sic & spiritū sanctus. Nec tamen simul tres sunt uirtutes aut tres sapiētiæ, sed una uirtus & una sapiētia, sicut unus deus & una essentia. Deinde de quæsitū est, quō dicantur una essentia, tres personæ, uel à quibusdā Græcis una essentia, tres substantiæ, & inuentū est elocutionis necessitate dici ut aliquo uno nomine enunciantur, cum quærit, quid tres sint, quos tres esse ueraciter confitemur, patrē scilicet & filiū & spiritū sanctū. In octauo ratione etiā reddita intelligētibus. clarū est, in substantia ueritatis nō solū patrē filio nō esse maiorē, sed nec ambos simul aliquid maius esse q̄ solū spiritū sanctū, aut quoslibet duos in eadē trinitate maius esse aliquid q̄ unū, aut omnes simul tres maius aliquid esse q̄ singulos. Deinde p ueritatē quę intellecta cōspicit, & per bonū summū à quo est omne bonū, & per iustitiā ppter quā diligit animus iustus, ab animo etiā nō dum iusto, ut natura nō solum incorporalis, uerū etiā incōmutabilis qd est deus, quantū fieri potest, intelligeret admonui: & per charitatē quæ in scripturis sanctis deus dicta est, per quā cœpit utiq; etiā trinitas, intelligētibus apparere, sicut amans, & quod amat, & amor. In nono ad imaginē dei, quod est homo secundū mentem, peruenit disputatio: & in ea quædam trinitas inuenit, id est mēs & notitia qua se nouit: & amor quo se notitiamq; suā diligit: & hæc tria æqualia inter se, & unius ostenduntur essentia. In decimo hoc idē diligentius subtiliusq; tractatū est, atq; ad id perductū, ut inueniret in mente euidentior trinitas eius, in memoria scilicet & intelligētia & uolūtate. Sed quoniā & hoc cōpertū est, q̄ nunq; esse ita potuerit, ut mēs nō sui meminisset, nō se intelligeret & diligeret, q̄ uis nō semp se cogitaret, cū aut se cogitaret, nō se à corporalibus rebus eadē cogitatione discerneret, dilata est de trinitate cuius hæc imago est disputatio, ut in ipsis etiā corporalibus uis inueniret trinitas, & distinctius in ea lectoris exerceret intētio. In XI ergo electus est sensus oculorū, in quo id qd inuentū est etiā in ceteris quatuor sensibus corporis & nō dictū posset agnosci: atq; ita exterioris hominis trinitas, primo in ijs quæ cernunt extrinsecus, ex corpore scilicet quod uidet, & forma quæ inde in acie cernentis imprimi, & utrūq; copulātis intentione uoluntatis, apparuit. Sed hæc tria nō inter se æqualia, nec unius esse substantiæ claruerunt. Deinde in ipso animo, ab ijs quæ extrinsecus sensa sunt uel introducta inuēta est altera trinitas, ubi appaerent eadem tria unius esse substantiæ, imaginatio corporis quæ in memoria est, & inde informatio cū ad eam cōuertit acies cogitantis, & utrūq; cōiungens intētio uolūtatis. Sed ideo ista trinitas ad exteriorē hominē reperta est pertinere, quia de corporibus illata est quę sentiunt extrinsecus. In XII discernēda uisa est sciētia à sapiētiā, & in ea quæ proprie sciētia nūcupat, quia inferior est, prius quædam sui generis trinitas inquirēda. Quæ licet ad interiorē hominē iam pertineat, nōdū tamē imago dei uel appellāda sit uel pūtda. Et hoc agit in XIII per cōmendationē fidei Christianę. In XIII autē de sapien-

sapiētia hominis uera, id est de munere eius in ipsius dei participatiōe donata, quę à scientia distincta est, disputat: Et eō peruenit disputatio, ut trinitas appareat in imagine dei, qd est homo secundū mentē, quę renouat in agnitōe dei, secūdu imaginē eius qui creauit hominē, ad imaginē suā, & sic precipit sapiētiā ubi cōtēplatio est æternorū. Iam ergo in ipsis reb. æternis incorporalibus, & incōmutabilibus, in quarū perfecta cōtēplatione nobis beata, quę nō nisi æterna est, uita pmittit, trinitatē quę deus est in gramus. Neq; em diuinorū librorū tantūmodo autoritas esse deū prædicat, sed omnis quę nos circūstat, ad quā nos etiā pertinemus, uersa ipsa rerū natura proclamat, habere præstantissimū cōditorē, qui nobis mentē rationēq; naturā dedit, qua uiuētia nō uiuētibus, sensu prædita nō sentiētibus, intelligētia nō intelligentibus, immortalia mortalibus, impotētibus potētia, iniustis iusta, speciosa deformibus, bona malis, incorruptibilia corruptibilibus, immutabilia mutabilibus, inuisibilia uisibilibus, incorporalia corporalibus, beata miseris preferenda uideamus. Ac p hoc qm reb. creatis creatorē sine dubitatiōe preponimus, oportet ut est & summe uiuere & cūcta scire atq; intelligere, & mori, corrumpi, mutariq; nō posse, nec corpus esse, sed spiritū omnīū potētissimū, iustissimū, speciosissimū, optimū, beatissimūq; fateamur. Sed hæc omnia, quę dixi, & quęcūq; alia similibus locutiōis humanae digne de deo dici uident, & uniuersæ trinitati quę est unus deus, & personis singulis in eadē trinitate cōueniūt. Quis em uel unū deū, quod est ipsa trinitas, uel patrē, uel filiū, uel spm sanctū audeat dicere, aut non uiuentē, aut nihil sentientē uel intelligentē, aut in ea natura qua inter se prædicant æquales, quę esse eorū mortalem siue corruptibilē, siue mutabilē, siue corporeū: aut quisq; ibi neget aliquē potētissimū, iustissimū, speciosissimū, optimū, beatissimū: Si ergo hæc atq; huiusmodi omnia, & ipsa trinitas, & in ea singuli dici possunt, ubi aut quō trinitas apparebit? Redigamus itaq; prius hæc plurima ad aliquā paucitatē. Quæ uita em dicit in deo, ipsa est essentia eius atq; natura. Nō itaq; deus uiuit nisi uita, qd ipse sibi est. Hęc aut uita non talis est qualis inest arbori, ubi nullus est intellectus, nullus est sensus: nec talis qualis inest pecori, habet em uita pecoris sensum quinq; pertitū, sed intellectum habet nullū. At illa uita quę deus est sentit atq; intelligit omnia, & sentit mēte nō corpore, q̄ spūs est deus. Nō aut sicut animalia quę habēt corpora, per corpus sentit deus. Nō em ex anima constat & corpore: Ac per hoc simplex illa natura sicut intelligit sentit, sicut sentit intelligit: idēq; sensus qui intellectus est illi. Nec ita ut aliquē esse desistat aut cœperit: immortalis est em Nec frustra de illo dictū est, quod solus habeat immortalitatē: Nā immortalitas eius uere immortalitas est, in cuius natura nulla est cōmutatio. Ipsa est etiā uera æternitas qua est immutabilis deus, sine initio, sine fine, cōsequēter & incorruptibilis. Vna ergo eadēq; res dicit, siue dicat æternus deus, siue immortalis, siue incorru-

ptibilis, siue immutabilis. Itēq; cū dicit, uiuēs & intelligēs quod est utiq; sapiēs, hoc idē dicit: Nō em percipit sapiētiā qua fit sapiēs, sed ipse sapiētia est. Et hæc uita eadēq; uirtus siue potētia eadēq; species, qua potēs, atq; speciosus dicit. Quid em potētius & speciosius sapiētia, quæ attingit à fine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter? Bonitas etiā atq; iustitia, nūquid inter se in natura dei, sicut in eius operibus distāt, tanq; duæ diuersæ sint qualitates dei, una bonitas, alia iustitia? Non utiq;. Sed quæ iustitia ipsa bonitas, & quæ bonitas ipsa beatitudo. Incorporalis aut uel incorporeus ideo dicitur deus, ut spūs credat uel intelligat esse, non corpus. Proinde si dicamus, æternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, uiuus, sapiēs, potēs, speciosus, iustus, bonus, beatus, spiritus, horum omnium nouissimū quod posui quasi tantūmodo uideat significare substantiā, cetera uero huius substantiæ qualitates: sed non ita est in illa ineffabili simplici natura. Quicquid enim secundū qualitates illic dici uideat, secundū substantiā uel essentiam est intelligendū. Absit enim ut spiritus secundum substantiā dicat deus, & bonus secundū qualitātē, sed utrūq; secundū substantiā. Sic omnia cætera quę cōmemorauimus, unde in superioribus libris multa iam diximus. De quatuor igitur primis quæ modo à nobis enumerata atque digesta sunt, id est æternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, unū aliquid eligamus, quia unū quætuor ista significāt, sicut iam disserui, ne per multa distendat intentio, & illud potius quod positum est prius, id est æternus: hoc faciamus & de quatuor secūdis, quæ sunt uiuus, sapiēs, potēs, speciosus. Et quoniā uita qualiscūq; inest & pecori cui sapiētia non inest, duo uero ista, sapiētia scilicet atq; potētia, ita sunt inter se in hominē cōparata, ut sancta scriptura diceret: Melior est sapiēs q̄ fortis: speciosa porrō etiā corpora dici solent: unum ex his quatuor quod eligimus, sapiēs eligatur, quāuis hæc quatuor in deo non inæqualia dicenda sint. Nomina enim quatuor, res autem una est. De tertijs uero ultimis quatuor, quāuis in deo idem sit iustū esse quod bonū, quod beatū, idēq; spiritū esse, quod iustū & bonū & beatū esse: tamē quia in hominibus potest esse spiritus nō beatus, potest & iustus & bonus, nōdū beatus, qui uero beatus est, profecto & iustus & bonus & spiritus est, hoc potius eligamus quod nec in hominibus esse sine illis tribus potest, quod est beatus. Nūc igitur cum dicimus, æternus, sapiēs, beatus, hæc tria sunt trinitas, quę appellatur deus: redigimus quidem illa duodecim in istam paucitatem trium, sed eo modo forsitan possumus & hæc tria in unū aliquid quod horū. Nam si una eadēq; res in dei natura potest esse sapiētia & potentia, aut uita & sapientia, cur nō una eadēq; res esse possit in dei natura, æternitas & sapiētia, aut beatitudo & sapiētia? Ac per hoc sicut nihil intererat utrum illa duodecim, an ista tria diceremus, quando illa multa in istam redigimus paucitatē: ita nihil interest utrū tria ista dicamus, an illud unum in cuius singulari

1. sent. dist. 32 cap. 1

Sup. 6

Quomodo ipsa simplicitate dei sit trinitas Cap. VI

tatem duo cætera similiter redigi posse mōstrauimus. Quis itaq; disputādi modus, quænam tādē uis intelligēdi atq; potētia, quæ uiuacitas rationis, quæ acies cogitationis ostenderet, ut alia iam tacēā, hoc unū quod sapientia dicitur deus, quomodo sit trinitas: Neq; em̄ sicut nos de illo percipimus sapientia, ita deus de aliquo, sed sua est ipse sapientia: quia nō est aliud sapientia eius, aliud essentia, cui hoc est esse quod sapientē esse. Dicitur quidē in scripturis sanctis Christus dei uirtus, & dei sapientia. Sed quemadmodū sit intelligendū, ne patrem filius uideat facere sapientē, in libro septimo disputatū est. Et ad hoc ratio peruenit, ut sic sit filius sapientia de sapientia, quemadmodū lumen de lumine, deus de deo. Nec aliud potuimus inuenire spiritū sanctum, nisi & ipsum esse sapientia, & simul omnes unā sapientia, sicut unū deū, unā essentia. Hanc ergo sapientia quod est deus, quomodo intelligimus esse trinitatem non dixi, sed quomodo credimus: nam hoc inter fideles nō debet habere quæstionē, sed si aliquo modo per intelligentiam possumus uidere quod credimus, quis iste erit modus: Si em̄ recolamus ubi nostro intellectui cœperit in his libris trinitas apparere, octauus occurrit. Ibi quippe ut potuimus, disputādo erigere tentauimus mentis intentionē ad intelligendā illam præstantissimā immutabilēq; naturā, quod nostra mens non est. Quā tamē sic intuebamur, ut nec lōge à nobis esset, & supra nos esset, nō loco, sed ipsa sui uenerabili mirabilēq; præstantia, ita ut apud nos esse suo præsentī lumine uideret. In qua tamē nobis adhuc nulla trinitas apparebat, quia nō ad eam quærendā in fulgore illo firmā mentis aciem tenebamus: tantū quia non erat aliqua moles, ubi credi oporteret magnitudinē duorū uel triū plus esse q̄ unius, cernebamus utcūq;. Sed ubi uentum est ad charitatē, quæ in sancta scriptura deus dicta est, eluxit paululū trinitas, id est amās, & quod amatur & amor. Sed quia lux illa ineffabilis nostrū reuerberabat obtutū, & ei nondū posse contemperari nostræ mētis quodāmodo cōuincebat infirmitas, ad ipsius nostræ mētis secūdū quā factus est homo ad imaginē dei, uelut familiariorē considerationē, reficiēdæ laborātis intētiois causa, iter cœptū dispositūq; refleximus. Et inde in creatura quod nos sumus, ut inuisibilia dei per ea quæ facta sunt cōspicere intellecta possemus, immorati sumus à nono usq; ad quartūdecimū librū. Et ecce iam quantū necesse fuerat, aut forte plusquā necesse fuerat, exercitata in inferioribus intelligentia, ad summā trinitatē quæ deus est cōspiciendā nos erigere uolumus, nec ualemus. Num em̄ sicut certissimas uidemus trinitates, siue quæ forinsecus de rebus corporalibus sūt: siue cū ea ipsa quæ forinsecus sensa sunt cogitant: siue cū illa quæ oriuntur in animo, nec pertinet ad corporis sensus, sicut fides, sicut uirtutes quæ sunt artes agēdæ uitæ, manifestata ratione cernunt & sciētia cōtinent: siue cum mens ipsa qua nouimus quicquid nosse nos ueraciter dicimus, sibi cognita est uel se cogitat, siue cū aliquid quod ipsa nō est eternū atq; incōmutabile

A cōspicit. Nū ergo sicut in his om̄ib. certissimas uidemus trinitates, quia in nobis fiunt uel in nobis sunt, cū ista meminimus, aspiciamus, uolumus, ita uidemus etiā trinitatē deū: quia & illic intelligendo cōspicimus tāquā dicentē, & uerbū eius, id est patrē & filiū, atq; inde pcedentē charitatē utriq; cōmunē scilicet spiritū sanctū. An trinitates istas ad sensus nostros uel ad animos pertinētes uidemus potius q̄ credimus, deū uero esse trinitatē credimus potius q̄ uidemus: Quod si ita est, pfecto aut inuisibilia eius per ea quæ facta sunt nulla intellecta cōspicimus: aut si illa cōspicimus, non in eis cōspicimus trinitatē, & est illic quod cōspiciamus, est quod etiā nō cōspectū credere debemus. Cōspicere autem nos immutabile bonū quod nos nō sumus, liber octauus ostēdit, & quartūdecimus cū de sapientia quæ homini ex deo est loqueremur, admonuit. Cur itaq; ibi non agnosceremus trinitatē: An hæc sapientia quæ deus dicitur nō se intelligit, non se diligit? Quis hoc dixerit, aut quis est qui non uideat, ubi nulla sciētia est, nullo modo esse sapientia: Aut uero putandū est sapientiam quæ deus est, scire alia & nescire seipsam, uel diligere alia, nec diligere seipsam: quæ si dici siue credi stultū & impiū est, ecce ergo trinitas, sapientia scilicet & notitia sui & dilectio sui. Sic em̄ & in homine inuenimus trinitatē, id est mētē & notitiā qua se nouit, & dilectionē qua se diligit. Sed hæc tria ita sunt in homine, ut nō ipsa sint homo. Homo est enim ut ueteres definiērūt, animal rationale mortale. Illa ergo excellunt in homine, nō ipsa sunt homo. Et una persona, id est singulus quisq; homo, habet illa tria in mēte. Quod si etiā definiamus hominē, ut dicamus, Homo est substātia rationalis cōstās ex anima & corpore, nō est dubiū hominē habere animā quæ nō est corpus, habere corpus qd nō est anima. Ac per hoc illa tria nō homo sunt, sed hominis sunt, uel in homine sunt. De tracto etiā corpore, si sola anima cogitet, aliquid eius est mēs tanquā caput eius uel oculus uel facies, sed nō hæc ut corpora cogitāda sunt. Non igitur anima, sed qd excellit in anima mēs uocat. Nunquid aut possumus dicere trinitatē sic esse in deo, ut aliquid dei sit, nec ipsa sit deus: Quapropter singulus quisq; homo, qui nō secundū omnia quæ ad naturā pertinet eius, sed secundū solā mētē imago dei dicitur, una persona est, & imago est trinitatis in mente. Trinitas uero illa cuius imago est, nihil aliud est tota q̄ deus, nihil est aliud tota q̄ trinitas. Nec aliquid ad naturā dei pertinet quod ad illā nō pertineat trinitatē, & tres personæ sunt unius essentia, nō sicut singulus quisq; homo una persona. Itēq; in hoc magna distātia est, q̄ siue mētē dicamus in homine, eiusq; notitiā & dilectionē, siue memoriā, intelligentiā, uoluntatē, nihil mētis meminimus nisi per memoriā, nec intelligimus nisi per intelligentiā, nec amamus nisi per uoluntatē. At uero in illa trinitate quis audeat dicere patrē, nec seipsum nec filiū nec spiritū sanctū intelligere nisi per filiū, uel diligere nisi per spiritū sanctū, per se aut meminisse tantūmodo uel sui uel filij uel spiritū sancti: eodemq; modo filiū nec sui nec patris meminisse nisi per patrē, nec diligere nisi per spiritū sanctū, per se aut non nisi intelligere & patrē & seipsum & spiritū sanctū: similiter & spiritū sanctū per patrē meminisse, & patris & filij & sui, & per filiū intelligere & patrē & filiū & seipsum, per se autē nō nisi diligere & se & patrē & filiū: tāquā memoria sit pater & sua & filij & spiritū sancti, filius autē intelligentia & sua & patris & spiritū sancti, spiritus uero sanctus charitas & sua & patris & filij: quis hæc in illa trinitate opinari uel affirmare presumat? Si em̄ solus sibi filius intelligit, ut intelligentia sit & sibi & patri & spiritū sancto, ad illā redit absurditatē, ut pater nō sit sapiēs de seipso sed de filio, nec sapientia sapientia genuerit, sed ea sapientia pater dicatur sapiēs esse quā genuit. Vbi em̄ nō est intelligentia, nec sapientia potest esse, ac per hoc si pater nō intelligit ipse sibi, sed filius intelligit patri, pfecto filius patre sapiētē esse facit. Et si hoc est deo esse qd sapere & ea illi essentia est quæ sapientia, non filius à patre qd uerū est, sed à filio potius habet pater essentia, quod absurdissimū atq; falsissimū est. Hanc absurditatē nos in libro septimo discussisse, conuicisse, abiecisse, certissimū est. Est ergo deus pater sapiēs, ea qua ipse sua est sapientia, & filius sapientia patris de sapientia quod est pater, de quo genitus est filius. Quocirca cōsequēter est & intelligēs pater ea qua ipse sua est intelligentia, neq; enim esset sapiēs qui nō esset intelligēs: filius autē intelligentia patris de intelligentia genitus qd est pater. Hoc & de memoria nō incōueniēter dici potest. Quomodo est em̄ sapiens qui nihil meminit, uel sui nō meminit: Proinde quia sapientia pater, sapientia filius, sicut sibi meminit pater, ita filius: & sicut sui & filij meminit pater, memoria nō filij, sed sua: ita sui & patris meminit filius, memoria nō patris sed sua. Dilectio quoq; ubi nulla est, quis ullā dicat esse sapientia: Ex quo colligitur ita esse patri dilectionē suam, ut intelligentiā & memoriā suā. Ecce ergo tria illa, id est memoria, intelligentia, dilectio siue uoluntas, in illa summa & immutabili essentia quod est deus, nō pater & filius & spiritū sanctus sunt, sed pater solus. Et quia filius quoq; sapientia est genita de sapientia, sicut nec pater ei, nec spiritū sanctus ei intelligit, sed ipse sibi, ita nec pater ei meminit, nec spiritū sanctus ei diligit, sed ipse sibi: sua enim est & ipse memoria, sua intelligentia, sua dilectio: sed ita se habere, de patre illi est de quo natus est. Spiritus etiā sanctus quia sapientia est procedēs de sapientia, non patrē habet memoriā, & filiū intelligentiā, & se dilectionē: neq; enim sapientia esset si alius ei meminisset, eiq; alius intelligeret, ac tātūmodo sibi ipse diligeret: sed ipse habet hæc tria, & ea sic habet, ut hæc ipsa ipse sit. Verūtamē ut ita sit, inde illi est unde pcedit. Quis ergo hominū potest istā sapientia qua nouit deus omnia, ita ut nec ea quæ dicuntur præterita, ibi prætereat, nec ea quæ dicuntur futura, qua si desint expectent ueniāt, sed & præterita & futura cū presentibus sint cūcta præsentia, nec singula cogitent, & ab alijs ad alia cogitando transeat, sed in uno conspectu simul præto sint uniuersa:

Trinitas que in simplicitate dei est inuenerit prehenibilis Cap. VII

1. sent. dist. 3. c. 1. rursus

ritu san

ritu sancti: eodemq; modo filiū nec sui nec patris meminisse nisi per patrē, nec diligere nisi per spiritū sanctū, per se aut non nisi intelligere & patrē & seipsum & spiritū sanctū: similiter & spiritū sanctū per patrē meminisse, & patris & filij & sui, & per filiū intelligere & patrē & filiū & seipsum, per se autē nō nisi diligere & se & patrē & filiū: tāquā memoria sit pater & sua & filij & spiritū sancti, filius autē intelligentia & sua & patris & spiritū sancti, spiritus uero sanctus charitas & sua & patris & filij: quis hæc in illa trinitate opinari uel affirmare presumat? Si em̄ solus sibi filius intelligit, ut intelligentia sit & sibi & patri & spiritū sancto, ad illā redit absurditatē, ut pater nō sit sapiēs de seipso sed de filio, nec sapientia sapientia genuerit, sed ea sapientia pater dicatur sapiēs esse quā genuit. Vbi em̄ nō est intelligentia, nec sapientia potest esse, ac per hoc si pater nō intelligit ipse sibi, sed filius intelligit patri, pfecto filius patre sapiētē esse facit. Et si hoc est deo esse qd sapere & ea illi essentia est quæ sapientia, non filius à patre qd uerū est, sed à filio potius habet pater essentia, quod absurdissimū atq; falsissimū est. Hanc absurditatē nos in libro septimo discussisse, conuicisse, abiecisse, certissimū est. Est ergo deus pater sapiēs, ea qua ipse sua est sapientia, & filius sapientia patris de sapientia quod est pater, de quo genitus est filius. Quocirca cōsequēter est & intelligēs pater ea qua ipse sua est intelligentia, neq; enim esset sapiēs qui nō esset intelligēs: filius autē intelligentia patris de intelligentia genitus qd est pater. Hoc & de memoria nō incōueniēter dici potest. Quomodo est em̄ sapiens qui nihil meminit, uel sui nō meminit: Proinde quia sapientia pater, sapientia filius, sicut sibi meminit pater, ita filius: & sicut sui & filij meminit pater, memoria nō filij, sed sua: ita sui & patris meminit filius, memoria nō patris sed sua. Dilectio quoq; ubi nulla est, quis ullā dicat esse sapientia: Ex quo colligitur ita esse patri dilectionē suam, ut intelligentiā & memoriā suā. Ecce ergo tria illa, id est memoria, intelligentia, dilectio siue uoluntas, in illa summa & immutabili essentia quod est deus, nō pater & filius & spiritū sanctus sunt, sed pater solus. Et quia filius quoq; sapientia est genita de sapientia, sicut nec pater ei, nec spiritū sanctus ei intelligit, sed ipse sibi, ita nec pater ei meminit, nec spiritū sanctus ei diligit, sed ipse sibi: sua enim est & ipse memoria, sua intelligentia, sua dilectio: sed ita se habere, de patre illi est de quo natus est. Spiritus etiā sanctus quia sapientia est procedēs de sapientia, non patrē habet memoriā, & filiū intelligentiā, & se dilectionē: neq; enim sapientia esset si alius ei meminisset, eiq; alius intelligeret, ac tātūmodo sibi ipse diligeret: sed ipse habet hæc tria, & ea sic habet, ut hæc ipsa ipse sit. Verūtamē ut ita sit, inde illi est unde pcedit. Quis ergo hominū potest istā sapientia qua nouit deus omnia, ita ut nec ea quæ dicuntur præterita, ibi prætereat, nec ea quæ dicuntur futura, qua si desint expectent ueniāt, sed & præterita & futura cū presentibus sint cūcta præsentia, nec singula cogitent, & ab alijs ad alia cogitando transeat, sed in uno conspectu simul præto sint uniuersa:

1. sent. dist. 3. c. 1. rursus

quis, inq; hominū cōprehēdit istā sapiētia, eadēq; prudentia, eandēq; scientia, quando quidē à nobis nec nostra cōprehendunt: Ea quippe quæ uel sensib. uel intelligentiæ nostræ assunt: possumus utcūq; cōspicere. Ea uero quæ absunt, & tñ affuerunt, per memoriā nouimus quæ oblitū nō sumus. Nec ex futuris præterita, sed futura ex præteritis, nō tñ firmā cognitiōe cōspicimus. Nā quasdā cogitationes nostras quas futuras uelut manifestius atq; certius proximis quasi prospicimus, memoria faciēte id agimus, cū agere ualemus quātū ualemus, quæ ad ea nō uident quæ futura sunt, sed ad præterita pertinere. Quod licet experiri in eis dictis uel canticis, quorū seriē memoriter reddimus. Nisi em̄ præuidemus cogitatiōe quod sequit, nō utiq; diceremus. Et tñ ut præuideamus, nō prudentia nos instruit, sed memoria. Nā donec finiat omne qd dicimus, siue canimus, nihil est qd nō prouisum, pfectūq; proferat. Et tñ cū id agimus, nō dicimur prouidenter, sed memoriter canere uel dicere: & qui hoc in multis ita pferēdis ualēt plurimū, nō solet eorū prouidentia, sed memoria prædicari. Fieri ista in animo uel ab animo nostro nouimus & certissimi sumus, quō aut fiat, quāto attētius uoluerimus aduertere, tāto magis noster & sermo succūbit, & ipsa nō perdurat in tēto, ut ad liquidū aliqd nostra intelligentia, & si nō lingua, perueniat. Et putamus nos utrū dei, prouidentia eadē sit quæ memoria & intelligentia, qui nō singula cogitādo aspicit, sed una æterna & immutabili atq; ineffabili uisiōe complectit cūcta quæ nouit, tāta mētis infirmitate posse cōprehendere: In hac igitur difficultate & angustia, libet exclamare ad deū uiuū. Mirificata est sciētia tua ex me, inualuit, & nō potero ad illā. Ex me quippe intelligo q̄ sit mirabilis & incōprehensibilis sciētia tua, qua me fecisti: quādo nec meipsum cōprehēdere ualeo quæ fecisti: & tñ in meditatiōe mea exardescit ignis ut querā faciē tuā semper. Incorporalē substātia scio esse sapiētia: & lumē esse in quo uident quæ oculis carnalib. nō uident: & tñ uir tātus tāq; spiritalis: Videmus nūc, inquit, per speculū in enigmate, tūc aut facie ad faciē. Quale sit & qd sit hoc speculū si queramus, pfecto illud occurrit qd in speculo nisi imago nō cernit. Hoc ergo facere conati sumus, ut per imaginē hanc quod nos sumus, uideremus utcūq; à quo facti sumus, tanquā per speculū. Hoc significat etiā illud quod ait idē Apostolus: Nos aut reuelata facie gloriā dñi specularantes, in eandē imaginē trāsformamur de gloria in gloriā tanq; à dñi spiritu. Speculantes dixit, per speculū uidētes: nō de specula prospicientes. Quod in Græca lingua non est ambiguū, unde in Latinā translata sunt Apostolica litera. Ibi quippe speculū ubi apparent imagines rerū, à specula de cuius altitudine longius aliquid intuemur, etiā sono uerbi distat om̄ino, satisq; apparet Apostolū à speculo, nō à specula dixisse, gloriā dñi specularites. Quod uero ait, In eandē imaginē transformamur: utiq; imaginem dei uult intelligi, eandem dicentis, istam ipsam scilicet, id est quam specularum: quia eadem imago est & gloria dei, sicut alibi dicitur.

Psal. 138

De speculo in quo deus uidebitur. Cap. VIII

cit

cit, Vir quidē non debet uelare caput suū, cum sit imago & gloria dei. De quibus uerbis iam in libro duodecimo differuimus. Transformamur ergo dicit, de forma in formam mutamur, atq; transimus de forma obscura in formā lucidam, quia & ipsa obscura imago dei est, & si imago, pfecto etiā gloria, in qua homines creati sumus, prastates ceteris animalibus. De ipsa quippe natura humana dictū est, Vir quidē nō debet uelare caput, cum sit imago & gloria dei. Quæ natura in rebus creatis excellentissima, cū a suo creatore ab impietate iustificat, a deformi forma formosam transfertur in formā. Est quippe & in ipsa impietate, quanto magis damnabile uitū, tanto certius natura laudabilis. Et propter hoc addidit, De gloria in gloriā: de gloria creationis, in gloriā iustificationis. Quāuis possit hoc & alijs modis intelligi, quod dictū est, De gloria in gloriā: de gloria fidei in gloriā speciei, de gloria qua filij dei sumus, in gloriā qua similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Quod uero adiūxit, Tanq; a domini spiritu: ostendit gratia dei nobis cōferri tam optabilis transformationis bonū. Hæc dicta sunt, ppter quod ait Apostolus, nunc per speculū nos uidere. Quia uero addidit, in ænigmate: multis hoc incognitū est qui eas literas nesciūt, in quibus est doctrina quedam de locutionū modis, quos Græci tropos uocant, eoq; Græco uocabulo etiam nos utimur pro Latino. Sicut enim schemata usitatius dicimus q̄ figurā, ita usitatius dicimus tropos q̄ modos. Singulorū autem modorū siue troporum nomina, ut singulā singulis referatur, difficillimum est & insolentissimū Latine enūciare. Vnde quidam interpretes nostri, quod ait Apostolus, quæ sunt in allegoria, nolentes Græcū uocabulū ponere, circumloquēdo interpretati sunt dicentes, quæ sunt aliud ex alio significātia. Huius autē tropi, id est allegoriae, plures sunt species, in quibus est etiā quod dicit ænigma. Definitio autē ipsius nominis generalis, omnes etiā species cōplectatur necesse est. Ac per hoc sicut omnis equus animal est, non omnē animal equus est: ita omne ænigma allegoria est, nō omnis allegoria ænigma est. Quid ergo est allegoria nisi tropus, ubi ex alio aliud intelligit, quale illud est ad Thessalonicēses: Itaq; non dormiamus sicut & ceteri, sed uigilemus & sobrii simus: Nam qui dormiūt nocte dormiūt, & qui inebriant nocte ebrj sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus. Sed hæc allegoria nō est ænigma. Nā nisi multū tardis iste sensus in prōptu est. Ænigma est autē ut breuiter explicem, obscura allegoria, sicuti est: Sanguisugæ erāt tres filia, & quæcūq; similia. Sed ubi allegoriā nominauit Apostolus, nō in uerbis eam reperit, sed in facto, cū ē duobus filijs Abraham, uno de ancilla, altero de libera, quod nō dictū sed etiā factū fuit, duo testamēta intelligēda monstrauit: quod antequā exponeret obscurū fuit, proinde allegoria talis quod est generale nomē posset specialiter ænigma nominari. Sed quia nō soli qui eas literas nesciūt quibus discunt tropi, quærūt quid dixerit Apostolus, nūc in ænigmate nos

uidere, uerū etiam qui sciūt, tamē quod sit illud ænigma ubi nūc uidemus nosse desiderāt, ex utroq; inuenienda una est sententia: & ex illo scilicet, quod ait, Videmus nunc per speculū: & ex isto quod addidit, in ænigmate. Vna est enim cū tota sic dicitur, Videmus nunc per speculū in ænigmate. Proinde, quantū mihi uidet, sicut nomine speculi imaginem uoluit intelligi, ita nomine ænigmatis quāuis similitudinē, tamē obscurā, & ad perspicēdum difficilē. Cū igitur speculi & ænigmatis nomine quæcūq; similitudines ab Apostolo significatæ intelligi possint, quæ accommodatæ sunt ad intellegendū deum, eo modo quo potest, nihil tamē est accommodatius q̄ id quod imago eius nō frustra dicit. Nemo itaq; miret etiam in isto modo uidentū qui concessus est huic uitæ, per speculū scilicet in ænigmate laborare nos ut quomodocūq; uideamus. Nomē quippe hic non sonaret ænigmatis, si esset facilitas uisionis. Et hoc est gradus ænigma, ut nō uideamus quod non uidere non possumus. Quis em̄ nō uidet cogitationē suā? Et quis uidet cogitationē suā, nō oculis carnalibus dico, sed ipso interiore cōspectu? Quis nō eam uidet, & quis eā uidet? quādo qdē cogitatio uisio est animi quædam, siue assint ea quæ oculis quoq; corporalibus uideant, uel cæteris sentiant sensibus: siue non assint, & eorū similitudines cogitatione cernant: siue nihil eorum sed ea cogitantur quæ nec corporalia sunt, nec corporalium similitudines: sicut uirtutes & uicia, sicut ipsa deniq; cogitatio cogitat: siue illa quæ per disciplinas tradunt liberalesq; doctrinas: siue istorū omnium causæ superiores atq; rationes in natura immutabili cogitetur: siue etiā mala & uana ac falsa cogitemus, uel nō cōsentiente sensu, uel erratē cōsensu. Sed nunc de ijs loquamur quæ nota cogitamus & habemus in notitia etiā si nō cogitemus, siue ad cōtemplatiuā sciētia pertineant, quā proprie sapiētia dicimus, siue ad actiua, quā proprie sciētia nuncupandā esse differuimus. Simul em̄ utroq; mentis est unius, & imago dei una. Cū uero de inferiore distinctius & seorsum agit, tūc nō est uocanda imago dei, quāuis & tūc in ea nōnulla reperiat similitudo illius trinitatis, quod in tertio decimo uolumine ostendimus. Nūc ergo simul de uniuersa sciētia hominis loquimur, in qua nobis nota sunt quæcūq; sūt nota, quæ utiq; uera sunt, alioquin nota nō essent. Nemo em̄ falsa nouit, nisi cū falsa esse nouit. Quod si nouit, uerū nouit. Verū est em̄ quod illa falsa sint. De his ergo nūc differuimus quæ nota cogitamus, & nota sunt nobis etiā si nō cogitemus a nobis. Sed certe si ea dicere uelimus, nisi cogitata nō possumus. Nā & si uerba non sonēt, in corde suo dicit utiq; qui cogitat. Vnde illud est in libro sapientiæ: Dixerūt apud se cogitantes non recte. Exposuit enim quid sit, dixerūt apud se, cū addidit, cogitantes. Huic simile est in Euāgelio, quod quidā scribæ cū audissent a dño dictū paralytico: Cōfide fili, remittuntur tibi peccata tua: dixerūt intra se, Hic blasphemat. Quid est enim, dixerunt intra se: nisi cogitandū. Deniq; sequitur: Et cum uidisset Iesus cogitationes

2. sent. dist. 39 c. 1. in princ.

De ænigmate tropicis locutionibus. LX

1. Thef. 5

al. dua

Et cogitatio nutus, & literæ uerba sunt & uerbi dñi habent imaginem. Cap. X

ca. 1. q. 20

Sep. 2

Math. 9

nes eorū, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus uestris? Sic Matthæus. Lucas autē hoc idem narrat: Cœperunt cogitare scribæ & pharisæi, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus deus? Ut cognouit autē cogitationes eorū Iesus, respōdens dixit ad illos, Quid cogitatis in cordibus uestris? Quale est in libro sapientiæ, dixerunt cogitantes: tale hic est, cogitauerunt dicentes. Et illic enim & hic ostendit intra se atq; in corde suo dicere, id est cogitādo dicere. Dixerūt quippe intra se, & dictū est eis: Quid cogitatis? Et de illo diuīte cuius ueres fructus ager attulit, ait ipse dominus: Et cogitabat intra se dicēs. Quædā ergo cogitationes locutiones sunt cordis, ubi & os eius esse dominus ostendit, cū ait: Nō quod intrat in os coīquinat hominē, sed quod pcedit ex ore, hoc coīquinat hominē. Vna sentētia duo quædā hominis ora complexus est, unū corporis, alterū cordis. Nam utiq; unde illi hominē putauerunt inquinari, in os intrat corporis. Vnde autē dominus dixit inquinari hominē, de cordis ore procedit. Ita quippe exposuit ipse quod dixerat. Nam paulopost de hac re discipulis suis, Adhuc & uos, inquit, sine intellectu estis: Nō intelligitis, quia omne quod in os intrat in uentrem uadit & in secessum emittit? Hic certe apertissime demonstrauit os corporis. At in eo quod sequit os cordis ostendens: Quæ aut, inquit, procedunt de ore, de corde exeūt, & ea coīquinant hominē. De corde em̄ exeūt cogitationes malæ &c. Quid hac expositione lucidius? Nec tamen quia dicimus locutiones cordis esse cogitationes, ideo non sunt etiā uisiones exortæ de notitiæ uisionibus, quādo ueræ sunt. Foris enim cum per corpus hæc fiunt, aliud est locutio, aliud uisio. Intus autē cum cogitamus, utroq; unum est. Sicut auditio & uisio duo quædam sunt inter se distātia in sensibus corporis, in animo autem nō est aliud atq; aliud uidere & audire: ac per hoc cū locutio foris nō uideat, sed potius audiat, locutiones tamē interiores, hoc est cogitationes uisas dixit a domīno sanctū Euāgelium nō auditas: Dixerūt, inquit, intra se, hic blasphemat. Deinde subiūxit: Et cum uidisset Iesus cogitationes eorū. Vidit ergo quod dixerūt, Vidit enim cogitatione sua cogitationes eorū, quas illi solos se putabant uidere. Quisquis igit potest intelligere uerbū nō solū anteq; sonet, uerū etiā antequā sonorū eius imagines cogitatio ne uoluant, hoc enim est quod ad nullā pertinet linguā earū scilicet quæ linguæ appellant gentiū, quarū nostra lingua Latina est, Quisquis, in quā, hoc intelligere potest, iam potest uidere per hoc speculū atq; in hoc ænigmate aliquā uerbi illius similitudinē, de quo dictū est, In principio erat uerbum, & uerbū erat apud deū, & deus erat uerbū. Necesse est enim cū uerbū loquimur, id est, quod scimus loquimur, ex ipsa sciētia quam memoria tenemus, nascat uerbum quod eiusmodi sit omnino cuiusmodi est illa sciētia de qua nascit. Formata quippe cogitatio ab ea re quam scimus, uerbū est quod in corde dicimus, quod nec Græcum est

nec Latinū, nec linguæ alicuius alterius, sed cum id opus est in eorū quibus loquimur perferre notitiam, aliquod signū quo significet assumitur. Et plerūq; sonus, aliquādo etiā nutus, ille auribus, ille oculis exhibet, ut per signa corporalia etiā corporis sensibus uerbum quod mēte gerimus innotescat. Nam & innuere quid est nisi quodāmodo uisibiliter dicere? Est in scripturis sanctis huius sententiæ testimoniū. Nam in Euāgelio secundū Ioannē ita legit: Amen amen dico uobis, quia unus ex uobis tradet me. Aspiciebant ergo adinuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat ergo unus ex discipulis eius recumbēs in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dicit ei: Quis est de quo dicit? Ecce innuendo dixit, quod sonādo dicere nō audebat. Sed hæc atq; huiusmodi signa corporalia siue auribus siue oculis presentibus quibus loquimur exhibemus. Inuentæ sunt etiā literæ per quas possemus & cū absentibus colloqui, sed ista signa sunt uocum, cum ipsa uoces in sermone nostro earum quas cogitamus signa sint rerū. Proinde uerbū quod foris sonat, signū est uerbi quod intus lucet, cui magis uerbi cōpetit nomē. Nam illud quod profert carnis ore, uox uerbi est: uerbumq; & ipsum dicitur propter illud a quo ut foris appareret assumptum est. Ita enim uerbū nostrū uox quodāmodo corporis sit, assumendo eam in qua manifestet sensibus hominū: sicut uerbū dei caro factum est, assumendo eam in qua & ipsum manifestaret sensibus hominū. Et sicut uerbū nostrū fit uox nec mutat in uocē: ita uerbū dei caro quidem factum est, sed absit ut mutaret in carnē. Assumendo quippe illam, nō in eam se cōsumendo, & hoc nostrū uox fit, & illud caro factū est. Quapropter quicūq; cupit ad qualēcūq; similitudinē dei uerbi, quamuis per multa dissimilē, peruenire, non intueatur uerbum nostrum quod sonat in auribus, nec quando uoce profertur, nec quādo silentio cogitat. Omnium namq; sonantium uerba linguarū etiam in silentio cogitatur, & carmina percurrunt animo tante ore corporis. Nec solū numeri syllabarum, uerū etiam modi cantilenarum cum sint corporales, & ad eum qui uocat auditus sensum corporis pertinentes, per incorporeas quasdam imagines suas præsto sunt cogitandū, & tacite cūcta ista uoluentibus. Sed transeūda sunt hæc, ut ad illud perueniat hominis uerbū, per cuius qualemcūq; similitudinē sicut in ænigmate uideatur utiq; dei uerbum. Non illud quod factū est ad illum uel ad illum Prophetam, & de quo dictū est: Uerbum autem domini crescebat & multiplicabatur. Et de quo iterū dictum est: Igitur fides ex auditu, auditus autē per uerbum Christi. Et iterum, Cum accepisset a nobis uerbum auditus dei, accepistis nō ut uerbū hominū, sed sicuti est uere uerbū dei. Et innumerabilia similiter in scripturis dicuntur de dei uerbo, quod in sonis multarū diuersarūq; linguarū per corda & ora disseminat humana. Ideo autem uerbum dei dicitur, quia doctrina diuina traditur, non humana. Sed illud uerbum dei quær

10. 13

De uerbo summo. Cap. XI

Act. 6 Rom. 10

1. Thef. 2

rimus

rimus qualitercūq; per hanc similitudinem nunc uidere, de quo dictū est, Deus erat uerbū: de quo dictū est, Omnia per ipsum facta sunt: de quo dictum est, Verbū caro factū est: de quo dictum est, Fons sapiētiae uerbū dei in excelsis. Perueniendū est ergo ad illud uerbū hominis, ad uerbū rationalis animantis, ad uerbū nō de deo natae, sed a deo factae imaginis dei, quod neq; prolatiū est in sono, neq; cogitatiū in similitudine soni, quod alitius linguae esse necesse sit, sed quod omnia quibus significat signa, praecedit, & gignitur de scientia quae manet in animo, quādo eadē sciētia intus dicitur sicuti est: simillima est enim uisio cogitationis, uisioni sciētiae. Nam quādo per sonū dicit, uel per aliquod corporale signū, nō dicitur sicuti est, sed sicut potest uideri audiriue per corpus. Quādo ergo quod in notitia est, hoc est in uerbo, tunc est uerū uerbū & ueritas: qualis expectat ab homine, ut quod est in ista, hoc sit & in illo, quod non est in ista, nō sit & in illo: hic agnoscit, est est, non non. Sic accedit quantū potest ista similitudo imaginis factae ad illā similitudinē imaginis natę, qua deus filius patri per omnia substantialiter similis praedicat. Animaduertenda est in hoc aenigmate etiā ista uerbi dei similitudo, q̄ sicut de illo uerbo dictum est: Omnia per ipsum facta sunt, ubi deus per unigenitū uerbū suū praedicat uniuersa fecisse, ita hominis opera nulla sunt, quae non prius dicuntur in corde. Vnde scriptū est, Initiū omnis operis uerbū: sed etiā hic cum uerū uerbum est, tūc est initiū boni operis. Verū autē uerbum est, cum de scientia bene operandi gignit, ut etiā ibi seruetur, est est, non nō: ut si est in ea sciētia qua uiuentium est, sit & in uerbo per quod operandū est, si non non: alioquin mendaciū erit uerbū tale, non ueritas, & inde peccatū, nō opus rectū. Est & hac in ista similitudine uerbi nostri similitudo uerbi dei, quia potest esse uerbū nostrū quod nō sequatur, opus autē esse non potest, nisi praecedat uerbū: sic & uerbum dei potuit esse nulla existēte creatura, creatura uero nulla esse potest nisi per ipsum per quod facta sunt omnia. Ideoq; nō deus pater, nō spūsanctus, non ipsa trinitas, sed solus deus filius quod est uerbū dei caro factū est, quāuis trinitate faciēte, ut sequēte atq; imitante uerbo nostro eius exemplū, recte uiueremus: hoc est nullū habentes in uerbi nostri uel cōtemplatione uel operatione mendaciū. Verum hac huius imaginis est quādoq; futura perfectio. Ad hanc cōsequendam nos erudit magister bonus fide Christiana, pietatisq; doctrina, ut reuelata facie, a legis uelamine quod est umbra futurorū, gloriā dñi specularantes, per speculū scilicet intuētes, in eadē imaginē transformemur de gloria in gloriā tanq; a domini spiritali, secundū superiorē de his uerbis disputationē. Cū ergo hac trāsfōrmatione ad perfectum fuerit hac imago renouata, similes deo erimus, quoniam uidebimus eū, nō per speculū sed sicuti est: quod dicit Apostolus Paulus, Facie ad faciē. Nūc uero in hoc speculo, in hoc aenigmate, in hac qualicūq; similitudine, quanta sit etiā dissimilitudo, quis

potest explicare? Attingā tamen aliqua ut ualeo, quibus id possit aduerti. Primo ipsa sciētia de qua ueraciter cogitatio nostra formatur, quando quae scimus loquimur, qualis aut quāta potest homini prouenire, quamlibet peritissimo atq; doctissimo? Exceptis em̄ quae in animū ueniunt a sensibus corporis, in quibus tam multa aliter sunt q̄ uidentur, ut eorum uerisimilitudine nimum constipatus, sanus sibi esse uideat qui insanit: unde Academica philosophia sic inualuit, ut de omnibus dubitans multo miserius insaniret: his ergo exceptis quae a corporis sensibus in animū ueniunt, quātum rerū remanet qd̄ ita sciamus, sicut nos uiuere scimus: in quo prorsus nō metuimus, ne aliqua ueri similitudine forte fallamur, quoniam certū est etiā eum qui fallit uiuere: nec in eis uisus hanc habent, quae obijciunt extrinsecus, ut in eo sic fallat oculus, quemadmodū fallit cum in aqua remus uidet infractus: & nauigantibus turres moueri, & alia sexcēta quae aliter sunt q̄ uident, quia nec per oculū carnis hoc cernit. Intima sciētia est qua nos uiuere scimus, ubi ne illud quidē Academicus dicere potest, fortasse dormis & nescis, & in somnis uides. Vifa quippe somniantū simillima esse uisus uigilantium quis ignorat? Sed qui certus est de uita suae sciētia, nō in ea dicit, scio me uigilare, sed scio me uiuere: siue ergo dormiat, siue uigilet, uiuit. Nec in ea sciētia per somnia falli potest, quia & dormire & in somnis uidere, uiuētis est. Nec illud potest Academicus aduersus istā sciētiam dicere, furis fortassis & nescis, quia sanorū uisus simillima sunt etiā uisus furentiū, sed qui furit uiuit. Nec cōtra Academicos dicit, Scio me non furere, sed scio me uiuere. Nunq; ergo falli nec mētiri potest, qui se uiuere dixerit scire. Mille itaq; fallaciū uisiorū genera obijciant ei qui dicit, scio me uiuere, nihil horū timebit, quādo & qui fallit uiuit. Sed si ita sola pertinet ad humanā sciētiam per pauca sunt, nisi quia in unoquoq; genere ita multiplicant, ut nō solū pauca non sint, uerumetiā reperiatur per infinitū numerū tendere. Qui enim dicit, scio me uiuere, unū aliquid scire se dicit. Proinde si dicat, scio me scire uiuere, duo sunt iam, hoc uero quod scit hac duo, tertium scire est: sic potest addere & quartū & quintū, & innumerabilia si sufficiat. Sed quia innumerabilē numerū uel cōprehendere simgula addendo, uel dicere innumerabiliter non potest, hoc ipsum certissime comprehendit ac dicit, & uerū hoc esse, & tam innumerabile, ut uere eius infinitū numerū nō possit comprehendere ac dicere. Hoc & in uoluntate certa similiter aduerti potest. Quis est em̄ cui non impudenter respōdeat, forte falleris, dicenti uolo beatus esse? Et si dicat, scio me hoc uelle & hoc me scire scio, iam his duobus & tertium potest addere, q̄ hac duo sciat, & quartū quod hac duo scire se sciat, & similiter in infinitū numerū pergere. Itē si quispiā dicat, errare nolo, nōne siue erret siue nō erret, errare tamē eū nolle uerū erit? Quis est qui huic nō impudentissime dicat, forsitā falleris, cū pfecto ubiq; fallat, falli se tamē nolle nō fallit? Et si hoc scire se dicat

Verbi uisus quidem rari. Cap. 11

Academica philosophia

Eccli. 37

Math. 6
1 sen. dist. 38
c. 1 et 4 dist.
45. c. sed

1 sen. dist. 38
c. 1. et c. hanc
ergo

Eccl. 23

1 sen. dist. 30
cap. 1

1 sen. dist. 5
c. ostenditur

Verbū per omnia
equale patri
promenit.
Cap. XIII
1 sen. dist. 39
cap. 1

cat, addit quantū uult rerū numerū cognitarū, & numerū esse perspicit infinitū. Qui enim dicit, nolo me falli, & hoc me nolle scio, & hoc me scire scio, iam & si non commoda locutione potest hic infinitū numerū ostendere: & alia reperiuntur quae aduersus Academicos ualeant, qui nihil ab homine sciri posse contendunt. Sed modus adhibendus est, praesertim quia in ope isto nō hoc suscepimus. Sunt inde libri tres nostri, primo nostrę conuersionis tēpore conscripti, quos qui potuerit & uoluerit legere lectosq; intellexerit, nihil eum profecto quae ab eis cōtra perceptionē ueritatis argumenta multa inuenta sunt, permouebunt. Cum em̄ duo sint genera rerū quae sciunt, unū earū quae per sensus corporis percipit animus, alterū earū quae per seipsum, multa illi Philosophi garrierūt cōtra corporis sensus: animi aut quāsdā firmissimas per seipsum perceptiones rerum uerarum, quale illud est quod dixi, scio me uiuere, nequaquā in dubiū uocare potuerūt. Sed absit a nobis ut ea quae per sensus corporis didicimus uera esse dubitemus: p̄ eos quippe didicimus coelū & terram, & ea quae in eis nota sunt nobis, quantū ille qui & nos & ipsa condidit, innotescere nobis uoluit. Absit etiā ut scire nos negemus quę testimonio didicimus aliorum, alioquin esse nescimus Oceanum. Nescimus esse terras atq; urbes quas celeberrima fama commendat. Nescimus fuisse homines & opera eorum quę historica lectione didicimus. Nescimus quę quoti die undecūq; nunciant: & indicij consonis constantibusq; firmanē. Postremo nescimus in quibus locis uel ex quibus hominibus fuerimus exorti, quia hac omnia testimonijs credidimus aliorum. Quod si absurdissimū est dicere, non solū nostrorū, uerumetiā & alienorū corporū sensus plurimū addidisse nostrae sciētiae cōfitendū est. Hac igit omnia & quae per seipsum, & quae per sensus sui corporis, & quae testimonijs aliorū percepta scit animus humanus, thesauro memoriae cōdita tenet: ex quibus gignit uerbū uerū, quando quod scimus loquimur, sed uerbū ante omnē sonū, ante omnem cogitationē soni. Tūc enim est uerbū simillimum rei notae de qua gignit & imago eius, quoniam de uisione sciētiae uisio cogitationis exoritur, quod est uerbū linguae nullius, uerbū uerū de re uera, nihil de suo habēs, sed totū de illa sciētia de qua nascitur. Nec interest quando id didicerit, qui quod scit loquit, aliquid enim statim ut discit, hoc dicit, dū tamen uerbū sit uerū, id est, de rebus notis exortū. Sed nūquid deus pater de quo natū est uerbum de deo deus, nūquid ergo deus pater in illa sapientia quod est ipse sibi, alia didicit per sensum corporis sui, alia per seipsum? Quis hoc dicat, qui non animal rationale, sed supra animā rationalē deū cogitat, quantū ab eis cogitari potest qui eū omnibus animalibus & omnibus animis praefereunt, quāuis per speculum & in aenigmate conijciēdo uideant, nō dū facie ad faciē sicuti est? Nunquid deus pater ea ipsa quae nō per corpus, quod est ei nullum, sed per seipsum scit, aliunde ab aliquo didicit, aut nūc ijs uel testib. ut ea sciret indigni? Non utiq; Ad omnia

nia quippe scienda quae scit, sufficit sibi illa perfectio. Habet quidē nūcios, id est angelos, nō tñ qui ei quae nescit annūcient, nō enim sunt ulla quae nesciat, sed bonū eorū est de operibus suis eius consilere ueritatē: & hoc est quod ei dicunt nonnulla nūciare, non ut ipse ab eis discat, sed ut ab illo ipsi per uerbū eius sine corporali sono nuncient quod uoluerit, ab eo missi ad quos uoluerit, totum ab illo per uerbū eius audientes, id est, in eius ueritate inueniētes quid sibi faciendū, quid, quibus, & quando nunciandū sit. Nam & nos oramus eum, nec tamen necessitates nostras docemus eū. Nouit em̄, ait uerbū eius, pater uester quid uobis necessariū sit priusquā petatis ab eo. Nec ista ex aliquo tēpore cognouit ut nosset, sed futura omnia temporalia atq; in eis etiā quid, & quando ab illo petituri fueramus, & quos & de quibus rebus uel exauditurus uel nō exauditurus esset, sine initio ante praesciuit. Vniuersas autem creaturas suas & spirituales & corporales, non quia sunt ideo nouit, sed ideo sunt, quia nouit. Non em̄ nesciuit quae fuerat creaturus. Quia ergo sciuit creauit, nō quia creauit sciuit. Nec aliter ea sciuit creata, q̄ creanda. Non em̄ eius sapientie aliquid accessit ex eis, sed illis existētib. sicut oportebat & quādo oportebat, illa mansit ut erat. Ita & scriptum est in libro Ecclesiastico, Ante q̄ crearent omnia nota sunt illi, sic & postquā consummata sunt. Sic, inquit, non aliter: & antequā crearent, & postquā cōsummata sunt, sic ei nota sunt. Longe est ergo huic sciētiae, sciētia nostra dissimilis. Quae autē sciētia dei est, ipsa & sapientia, & quae sapientia, ipsa essentia siue substantia. Quia in illius naturę simplicitate mirabili, non est aliud sapere q̄ esse, sed quod est sapere, hoc est & esse, sicut & in superioribus libris de sapientia diximus. Nostra uero sciētia in rebus plurimis propterea & amissibilis est & receptibilis, quia non hoc est nobis esse quod scire uel sapere, quoniam esse possumus, etiā si nesciamus, neq; sapiamus ea quae aliunde didicimus. Propter hoc sicut nostra sciētia illi sciētiae dei, sic & nostrū uerbum quod nascitur de nostra sciētia dissimile est illi uerbo dei, quod natū est de patris essentia. Tale est autē ac si dicerem, de patris sciētia, de patris sapientia, uel quod est expressius, de patre sciētia, de patre sapientia. Verbū ergo dei patris unigenitus dei filius, per omnia patri similis & aequalis, deus de deo, lumen de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia: est hoc omnino quod pater, non tamē pater, quia iste filius, ille pater. Ac per hoc nouit omnia quae nouit pater, sed ei nosse de patre est sicut esse. Nosse enim & esse illi unū est. Et ideo patri sicut esse nō est a filio, ita nec nosse. Proinde tanquā seipsum dicens, pater genuit uerbū sibi aequale per omnia. Non em̄ seipsum integre perfecte q̄ dixisset, si aliquid minus, aut amplius esset in eius uerbo q̄ in ipso. Ibi summe illud agnoscit, est est, non non: & ideo uerbū hoc uere ueritas est, quoniam quicquid in ea sciētia, de qua genitū est, & in ipso est. Quod aut in ea non est, nec in ipso est. Et falsum habere aliquid hoc uerbū nunquā potest, quia

quia immutabiliter sic se habet ut se habet de quo est. Non enim potest filius a se facere quicquam, nisi quod uiderit patrem facientem. Potenter hoc non potest, nec est infirmitas ista, sed firmitas, qua falsa esse non potest ueritas. Nouit itaque omnia deus pater in seipso, nouit in filio. Sed in seipso tanquam seipsum, in filio tanquam uerbum suum, quod est de his omnibus quae sunt in seipso. Omnia similiter nouit & filius, in se scilicet, tanquam ea quae nata sunt de his quae pater nouit in seipso. In patre autem tanquam ea de quibus nata sunt quae ipse filius nouit in seipso. Sciunt ergo inuicem pater & filius, sed ille gignendo, ille nascendo. Et omnia quae sunt in eorum scientia, in eorum sapientia, in eorum essentia, unusquisque eorum simul uidet: non particulatim, aut sigillatim, uelut alternate, conspectu, hinc illuc, & inde huc, & rursus inde uel inde in aliud atque aliud, ut aliqua uideri non possit nisi non uideatur alia: sed ut dixi, simul omnia uidet, quorum nullum est quod non semper uidet. Verbum autem nostrum illud quod non habet sonum neque cogitationem soni, sed eius rei quam uidendo intus dicimus, & ideo nullius linguae est, atque inde utrumque simile est in hoc enigmati illi uerbo dei quod etiam deus est, quoniam sic & hoc de nostra nascitur, quemadmodum & illud de scientia patris natum est. Nostrum ergo tale uerbum quod inuenimus esse utrumque illi simile, quantum sit etiam dissimile, sicut a nobis dici potuerit, non pigeat intueri. Nunquid uerbum nostrum de sola scientia nostra nascitur? Nonne multa dicimus etiam quae nescimus? Nec dubitantes ea dicimus, sed uera esse arbitantes: quae forte si uera sunt, in ipsis rebus de quibus loquimur non in uerbo nostro uera sunt, quia uerbum uerum non est, nisi quod de re quae scitur, gignitur. Falsum est ergo isto modo uerbum nostrum, non cum metimur, sed cum fallimur. Cum autem dubitamus, nondum est uerbum de re de qua dubitamus, sed de ipsa dubitatione uerbum est. Quauis enim non nouerimus an uerum sit unde dubitamus, tamen dubitare nos nouimus: ac per hoc cum hoc dicimus uerum uerbum est, quoniam quod nouimus dicimus. Quid quod etiam mentiri possumus? Quod cum facimus, utique uolentes & scientes falsum uerbum habemus, ubi uerum uerbum est mentiri nos, hoc enim scimus. Et cum mentitos nos esse confitemur, uerum dicimus, quod scimus enim dicimus. Scimus namque nos esse mentitos. Verbum autem illud quod est deus & potentius est nobis, hoc non potest. Non enim potest facere quicquam, nisi quod uiderit patrem facientem: & non a seipso loquitur, sed a patre illi est omne quod loquitur, cum ipsum pater unice loquitur: & magna illius uerbi potentia est, non potest se mentiri, quia non potest esse illic est, & non, sed est est, non non. At enim nec uerbum dicendum est, quod uerum non est. Sit ita, libens assentior. Quid cum uerum est uerbum nostrum, & ideo recte uerbum uocatur: nunquid sicut dici potest uel uisio de uisione, uel scientia de scientia, ita dici potest essentia de essentia, sicut illud dei uerbum maxime dicitur maxime dicendum est: Quid ita? quia non hoc est nobis esse, quod est nosse. Multa quippe nouimus

quae per memoriam quodammodo uiuunt, ita & obliuione quodammodo moriuntur: atque ideo cum illa iam non sint in notitia nostra, nos tamen sumus. Et cum scientia nostra animo lapsa perierit a nobis, nostra men uiuimus. Illa etiam quae ita sciuntur ut nunquam excidere possint, quoniam praesentia sunt, & ad ipsius animi naturam pertinent, ut est illud quod nos uiuere scimus. Manet enim hoc quamdiu animus manet, & quia semper manet animus, & hoc semper manet. Id ergo & si qua reperiuntur similia, in quibus imago dei potius intuenda est, etiam si semper sciuntur, tamen quia non semper etiam cogitantur, quomodo de his dicatur uerbum sempiternum, cum uerbum nostrum nostra cogitatione dicatur, inuenire difficile est. Sempiternum est enim animo uiuere, sempiternum est scire quod uiuit: nec tamen sempiternum est cogitare uitam suam, uel cogitare scientiam uitae suae: quoniam cum aliud atque aliud coeperit, hoc desinit cogitare, quamuis non desinat scire. Ex quo fit ut si potest esse in animo aliqua scientia sempiterna, & sempiterna esse non potest eiusdem scientiae cogitatio, & uerbum uerum nostrum intimum nisi nostra cogitatione non dicitur, solus deus intelligatur habere uerbum sempiternum sibi quoque coaeternum. Nisi forte dicendum est, ipsam possibilitatem cogitationis, quoniam id quod scitur, etiam quando non cogitatur, potest tamen ueraciter cogitari, uerbum esse tam perpetuum, quam scientia ipsa perpetua est. Sed quomodo est uerbum, quod nondum in cogitationis uisione formatum est? Quomodo erit simile scientiae de qua nascitur, si eius non habet formam, & ideo iam uocatur uerbum quia potest habere? Tale est enim ac si dicatur, ideo iam uocandum esse uerbum, quia potest esse uerbum. Sed quid est quod potest esse uerbum, & ideo iam dignum est uerbi nomine? Quid est, inquit, hoc formabile nondum quod formatum, nisi quiddam mentis nostrae, quod hac atque hac uolubili quadam motione iactamus, cum a nobis nunc hoc, nunc illud sicut inuentum fuerit uel occurrerit cogitatur? Et tunc fit uerbum uerbum, quando illud quod nos diximus uolubili motione iactare, ad id quod scimus peruenit, atque inde formatum eius omnimodam similitudinem capiens, ut quomodo res quaeque scitur, sic etiam cogitatur, sine uoce sine si in corde dicatur. Ac per hoc etiam si concedamus, ne de controuersia uocabuli laborare uideamur, iam uocandum esse uerbum quiddam illud mentis nostrae quod de nostra scientia formari potest, etiam priusquam formatum sit, quia iam ut ita dicam, formabile est: quis non uideat, quanta hic sit dissimilitudo ab illo dei uerbo quod in forma dei sic est, ut non antea fuerit formabile priusquam formatum, nec aliquid quando esse possit informe, sed sit forma simplex et simpliciter aequalis ei de quo est, & cui mirabiliter coaeterna est. Quapropter ita dicitur illud dei uerbum ut dei cogitatio non dicatur, ne aliquid esse quasi uolubile credatur in deo, quod nunc accipiat, nunc recipiat formam, ut uerbum sit, eamque possit amittere atque informiter quodammodo uoluntari. Bene quippe nouerat uerba & uim cogitationis inspererat

Ioan. 5
1. sen. dist. 39
c. 1. in medio

Verbum aeternum quale. XV

1. sen. dist. 42
c. sed queritur
et ca. sed sunt
alia

Simplificatio
dei cognitio
Cap. XVI

xerat locutor egregius qui dixit in carmine, secun- que uolunt euetus belli uarios: id est, cogitat. Non ergo ille dei filius cogitatio dei, sed uerbum dei dicitur. Cogitatio quippe nostra perueniens ad id quod scimus, atque inde formata, uerbum nostrum uerbum est. Et ideo uerbum dei, sine cogitatione dei debet intelligi, ut forma ipsa simplex intelligatur, non habens aliquid formabile quod esse etiam possit informe. Dicunt quidem etiam in scripturis sanctis cogitationes dei, sed eo locutionis modo, quo ibi & obliuio dei dicitur, quae utique ad proprietatem in deo nulla est. Quamobrem cum tanta sit nunc in isto enigmati dissimilitudo dei & uerbi dei, in qua tamen nonnulla similitudo coepta est: illud quoque fatendum est, quod etiam si similes ei erimus quando uidebimus eum sicuti est, quod utique qui dixit, hanc proculdubio quae nunc est dissimilitudinem attendit, nec tunc natura illi erimus aequales. Saepe enim natura minor est faciente quae facta est. Et tunc quidem uerbum nostrum non erit falsum, quia neque mentemur, neque falleremur. Fortassis etiam uolubiles non erunt nostrae cogitationes ab alijs in alias euntes atque redeuntes, sed omnem scientiam nostram uno simul conspectu uidebimus. Tamen cum & hoc fuerit, si et hoc fuerit, formata erit creatura quae formabilis fuit, ut nihil iam desit eius formae, ad quam peruenire deberet. Sed tamen coaequanda non erit illi simplicitati, ubi non formabile aliquid formatum uel reformatum est, sed forma neque informis, neque formata, ipsa ibi aeterna est immutabilisque substantia. Satis de patre & filio quantum per hoc speculum atque in hoc enigmati uidere potuimus locuti sumus. Nunc de spiritu sancto quantum deo donante uidere conceditur differendum est, qui spiritus sanctus secundum scripturas sanctas nec patris solius est, nec filij solius, sed amborum, & ideo communem qua inuicem se diligunt pater & filius, nobis insinuat charitatem. Ut autem nos exerceret sermo diuinus, non res in promptu sitas, sed in abdito scrutandas, & ex abdito eruendas, maiore studio fecit inquiri. Non itaque dixit scriptura, spiritus sanctus charitas est: quod si dixisset, non paruam partem quae scitis istius abstulisset: sed dixit, deus charitas est: ut incertum sit, & ideo requirendum, utrum deus pater sit charitas, an deus filius, an deus spiritus sanctus an deus ipsa trinitas. Neque enim dicturi sumus, non propterea deum dictum esse charitatem, quod ipsa charitas nulla substantia, quae dei digna sit nomine, sed quod donum dei sit, sicut dictum est deo, Quoniam tu es patientia mea. Neque enim propterea dictum est, quia dei substantia est nostra patientia, sed quod ab ipso nobis est, sicut alibi legitur, quoniam ab ipso est patientia mea. Huc quippe sensum facile refellit scripturarum ipsa locutio. Tale est enim, tu es patientia mea: quale est, tu es domine spes mea: & deus meus misericordia mea, & multa similia. Non est autem dictum, domine charitas mea: aut, tu es charitas mea: aut, deus charitas mea: sed ita dictum est, deus charitas est: sicut dictum est, deus spiritus est. Hoc qui non discernit, intellectum a domino, non expositionem quaerat a nobis. Non enim apertius quicquam possumus dicere. Deus ergo charitas est.

Utrum autem pater, an filius, an spiritus sanctus, an ipsa trinitas, quia & ipsa non tres dii, sed unus deus, hic quaeritur. Sed iam in hoc libro superius disputauimus, non sic accipiendam esse trinitatem quae deus est, ex illis tribus quae in trinitate nostrae mentis ostendimus, ut tanquam memoria sit omnium trium pater, & intelligentia omnium trium filius, & charitas omnium trium spiritus sanctus: quasi pater nec intelligat sibi nec diligat, sed ei filius intelligat, & spiritus sanctus ei diligat, ipse autem sibi & illis tantum meminerit. Et filius nec meminerit nec diligat sibi, sed meminerit ei pater, & diligat ei spiritus sanctus, ipse autem & sibi & illis tantummodo intelligat. Itemque spiritus sanctus nec meminerit nec intelligat sibi, sed meminerit ei pater, & intelligat ei filius, ipse autem & sibi & illis non nisi diligat. Sed sic potius, ut omnia tria & omnes & singuli habeant in sua quisque natura. Nec distent in eis ista, sicut in nobis aliud est memoria, aliud est intelligentia, aliud dilectio siue charitas: sed unum aliquid sit quod omnia ualeat, sicut sapientia, & sic habeatur in uniuscuiusque natura, ut qui habet, hoc sit quod habet, sicut immutabilis simplexque substantia. Si ergo haec intellecta sunt, & quantum nobis in rebus tantis uidere & coniectare concessum est, uera esse claruerunt, nescio cur non sicut sapientia et pater dicitur & filius et spiritus sanctus, et simul omnes non tres sed una sapientia, ita & charitas & pater dicatur & filius & spiritus sanctus, & simul omnes una charitas. Sic enim & pater deus, & filius deus, & spiritus sanctus deus, & simul omnes unus deus. Et tamen non frustra in hac trinitate non dicitur uerbum dei nisi filius, nec donum dei nisi spiritus sanctus: nec de quo genitum est uerbum, nec de quo procedit principaliter spiritus sanctus nisi deus pater. Ideo autem addidi, principaliter, quia & de filio spiritus sanctus procedere reperitur. Sed hoc quoque illi pater dedit, non iam existentem & nondum habentem, sed quicquid unigenito uerbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet, & spiritus sanctus, spiritus esset amorum. Non est igitur accipienda traesunter, sed diligenter intuenda inseparabilis trinitatis ista distinctio. Hinc enim factum est ut proprie dei uerbum etiam dei sapientia diceretur, cum sit sapientia & pater & spiritus sanctus. Si ergo proprie aliquid horum trium charitas nuncupanda est, quid aptius quam ut hoc sit spiritus sanctus? Ut scilicet in illa trinitatis simplici summaque natura, non sit aliud substantia, & aliud charitas, sed substantia ipsa sit charitas, & charitas ipsa sit substantia, siue in patre, siue in filio, siue in spiritu sancto, & tamen proprie spiritus sanctus charitas nuncupetur. Sicut legis nomine aliquando simul omnia ueteris instrumenti sanctarum scripturarum significatur eloquia. Nam ex propheta Esaias testimonium ponens Apostolus ubi ait, In alijs linguis & in alijs labijs loquar populo huic: praemisit tamen, in lege scriptum est. Et ipse dominus, In lege, inquit, eorum scriptum est, quia oderunt me gratis: cum hoc legatur in psalmo. Aliquando autem proprie uocatur lex quae data est per Moysen, secundum quod dictum est,

Quomodo spiritus sanctus dicitur charitas. Cap. XVII

1. sen. dist. 10
c. 1. in medio

1. sen. dist. 17
c. si ergo proprie

1. sen. dist. 70

1. sen. dist. 61

1. sen. dist. 12
c. nunc tractandum

1. sen. dist. 10
c. si ergo proprie

1. sen. dist. 10
c. pluribus enim

1. Cor. 14

Ioan. 15

Psal. 34

Matth. 11 Lex & prophetæ usq; ad Ioannem: Et, In his duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Hic utiq; proprie lex appellata est, de monte Sina. Prophetarum autem nomine etiam Psalmi significati sunt, & tamen alio loco ipse saluator. Oportebat, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in lege & prophetis & psalmis de me. Hic rursus prophetarum nomen exceptis psalmis intelligi uoluit. Dicitur ergo lex uniuersaliter cum prophetis & psalmis: dicitur & proprie quæ per Moysen data est. Item dicuntur communiter prophetæ simul cum psalmis, dicunt & proprie præter psalmos. Et multis alijs exemplis doceri possunt multarum rerum uocabula, & uniuersaliter poni, & proprie quibusdam rebus adhiberi, nisi in re aperta uitanda sit longitudo sermonis. Hæc ideo dixi, ne quisquam propterea nos inconuenienter existimet charitatem appellare spiritum sanctum, quia & deus pater & deus filius potest charitas nuncupari. Sicut ergo unicum dei uerbum proprie uocamus nomine sapientia, cum sit uniuersaliter & spiritus sanctus & pater ipse sapientia: ita spiritus sanctus proprie nuncupatur uocabulo charitatis, cum sit uniuersaliter charitas & pater & filius. Sed dei uerbum, id est, unigenitus dei filius aperte dictus est dei sapientia, ore Apostolico ubi ait, Christum dei uirtutem & dei sapientiam. Spiritus autem sanctus ubi sit dictus charitas inuenimus, si diligenter Ioannis Apostoli scrutemur eloquium. Qui cum dixisset, Dilectissimi diligamus inuicem, quia dilectio ex deo est: secutus adiunxit, Et omnis qui diligit, ex deo natus est. Qui non diligit, non cognouit deum: quia deus dilectio est. Hic manifestauit eam se dixisse dilectionem deum, quæ dixit ex deo. Deus ergo ex deo est dilectio. Sed quia & filius ex deo patre natus est, & spiritus sanctus ex deo patre procedit, quem potius eorum hic debeamus accipere dictum esse dilectionem deum, merito quaeritur: pater enim solus ita deus est, ut non sit ex deo, ac per hoc dilectio quæ ita deus est, ut ex deo sit, aut filius est, aut spiritus sanctus. Sed in consequentibus cum dei dilectionem commemorasset, non qua nos eum, sed qua ipse dilexit nos, & misit filium suum liberatorem pro peccatis nostris, & hinc exhortatus esset ut & nos inuicem diligamus, atq; ita in nobis deus maneat, quia utiq; dilectionem deum dixerat, statim uolens de hac re apertius aliquid eloqui. In hoc, inquit, cognoscimus quia in ipso manemus et ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis. Spiritus itaq; sanctus de quo dedit nobis, facit nos in deo manere & ipsum in nobis, hoc autem facit dilectio. Ipse est igitur deus dilectio. Deniq; paulo post cum hoc ipsum repetisset atq; dixisset, deus dilectio est: continuo subiicit, & qui manet in dilectione in deo manet, & deus manet in eo. Vnde supra dixerat. In hoc cognoscimus quia in ipso manemus & ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis. Ipse ergo significat ubi legitur, deus dilectio est. Deus igitur spiritus sanctus qui procedit ex deo, cum datus fuerit homini, accendit eum in dilectionem dei & proximi, & ipse dilectio est. Non enim habet homo unde deum dilgat, nisi ex deo. Propter quod

1. sen. dist. 10 c. plurib. enim

1. sen. dist. 10 c. sed dei uerbu

1. Cor. 1

1. Ioan. 4

1. sent. dist. 17 c. cum autem

Λαοφύλιτοrem

1. sent. dist. 10 c. sed dei. dist. 17. c. cum autem. c. tuc enim

A paulo post dicit, Nos diligamus, quia ipse prior dilexit nos. Apostolus quoq; Paulus, Dilectio, inquit, dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. Nullum est isto dei dono excellentius. Solum est quod diuiditur inter filios regni æterni & filios perditionis æternæ. Dantur & alia per spiritum sanctum munera, sed sine charitate nihil profunt. Nisi ergo tantum impertiat cuiq; spiritus sanctus, ut eum dei & proximi faciat amatorem, à sinistra non transfertur ad dexteram. Nec spiritus proprie dicitur donum nisi propter dilectionem. Quam qui non habuerit, si linguis hominum loquatur & angelorum, sonans aramentum est, & cymbalum tinniens. Et si habuerit prophetiam, & scierit omnia sacramenta, & omnem scientiam, & si habuerit omnem fidem, ita ut motes transferat, nihil est. Et si distribuerit omnem substantiam suam, & si tradiderit corpus suum ut ardeat, nihil ei prodest. Quantum ergo bonum est, si ne quo ad æternam uitam neminem bona tanta perducunt: Ipsa uero dilectio siue charitas, nam unius rei est utrunq; nomen, si habeat eam qui non loquitur linguis, nec habet prophetiam, nec omnia scit sacramenta, omnemq; scientiam, nec distribuit omnia sua pauperibus, uel non habendo quod distribuat, uel aliqua necessitate prohibitus, nec tradit corpus suum ut ardeat, si talis passionis nulla ratio est, perducit ad regnum, ita ut ipsam fidem non faciat utilem nisi charitas. Sine charitate quippe si des potest quidem esse, sed non & prodesse. Propter quod & Apostolus Paulus, In Christo, inquit, Iesu neq; circūcisio, neq; præputium aliquid ualet, sed fides quæ per dilectionem operatur. Sic eam discernens ab ea fide, qua & demones credunt & contremiscunt. Dilectio igitur quæ ex deo est & deus est, proprie spiritus sanctus est, per quem diffunditur in cordibus nostris dei charitas, per quam nos tota inhabitat trinitas. Quo circa rectissime spiritus sanctus cum sit deus, uocatur etiam donum dei. Quod donum proprie quid nisi charitas intelligenda est, quæ perducit ad deum, & sine qua quodlibet aliud donum dei non perducit ad deum. An & hoc probandum est, dei donum dictum esse in sacris literis spiritum sanctum? Si & hoc expectat, habemus in Euangelio secundum Ioannem, domini Iesu Christi uerba dicentis. Si quis sitit, ueniat ad me & bibat, Qui credit in me, sicut dicit scriptura, Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Porro Euangelista secutus adiunxit, Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Vnde dicit etiam Paulus Apostolus, Et omnes unum spiritum potauimus. Virum autem donum dei sit appellata aqua: ista, quod & spiritus sanctus, hoc quaeritur. Sed sicut hic inuenimus hanc aquam spiritum sanctum esse, ita inuenimus alibi in ipso Euangelio, hanc aquam donum dei appellatam. Nam dominus idem quando cum muliere Samaritana ad puteum loquebatur, cui dixerat, Da mihi bibere, cum illa respondisset, quod Iudæi non coutunt Samaritanis, respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam uiuam. Dixit ei mulier

Charitas dei se deus. X

Spiritus sanctus quomodo dicitur donum Cap. XIX

1. Cor. 10

1. Ioan. 4

A mulier, Domine neq; in quo haurias habes, & puteus altus est, unde ergo habes aquam uiuam? & cætera. Respondit Iesus & dixit ei, Omnis qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quæ ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed aqua quæ ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam. Quia ergo hæc aqua uiua, sicut Euangelista exposuit, spiritus est sanctus, proculdubio spiritus donum dei est. De quo hic dominus ait, Si scires donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo & dedisset tibi aquam uiuam. Nam quod ibi ait, Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ: hoc isto loco, Fiet in eo, inquit, fons aquæ salientis in uitam æternam. Paulus quoq; Apostolus, Vnicuiq; inquit, nostrum datur gratia secundum mensuram donationis Christi. Atq; ut donationem Christi spiritum sanctum ostenderet, secutus adiunxit: Propter quod dicit, Ascendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus. Notissimum est autem dominum Iesum cum post resurrectionem à mortuis ascendisset in caelum, dedisse spiritum sanctum, quo impleti qui crediderant, linguis omnium gentium loquebantur. Nec moueat quod ait, dona, non donum: Id enim testimonium ex Psalmo posuit. Hoc autem in Psalmo ita legitur, Ascendisti in altum, captiuasti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Sic enim plures codices habent, & maxime Græci, & ex Hebræo sic interpretatum habemus. Dona itaq; dixit Apostolus quemadmodum Propheta, non donum. Sed cum Propheta dixerit, accepisti in hominibus. Apostolus maluit dicere, dedit dona hominibus: ut ex utroq; scilicet uerbo, uno Prophetico, Apostolico altero, quia in utroq; est diuini sermonis autoritas, sensus plenissimus redderet. Vtrunq; enim uerum est, & quia dedit hominibus, & quia accepit in hominibus. Dedit hominibus, tanquam caput membris suis. Accepit in hominibus idem ipse uti que in membris suis, propter quæ membra sua clamauit de caelo, Saule Saule quid me persequeris? Et de quibus membris suis ait, Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Ipse ergo Christus, & dedit de caelo, & accepit in terra. Porro autem, dona quæ hoc ambo dixerunt, & Propheta & Apostolus, quia per donum, quod est spiritus sanctus, in comune omnibus membris Christi multa dona, quæ sunt quibusq; propria, diuiduntur. Non enim singuli quicq; habent omnia, sed hi illa, & alij alia: quauis ipsum donum à quo cuiq; propria diuiduntur omnes habeant, id est, spiritum sanctum. Nam & alibi cum multa dona commemorasset, Omnia, inquit, hæc operat unus atq; idem spiritus, diuidens propria unicuiq; prout uult. Quod uerbum & in Epistola quæ ad Hebræos est inuenitur, ubi scriptum est, Attestante deo signis & ostentis & uarijs uirtutibus, et spiritus sancti distributionibus. Et hic cum dixisset, Ascendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus: Quod autem ascendit, ait, quid est nisi quia & descendit in inferiores partes terræ? Qui descendit ipse est & qui ascendit super omnes caelos ut adimpleret omnia. Et ipse dedit quosdam quidam Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam

1. Cor. 7

1. Cor. 4

Eph. 4

1. Cor. 6

1. Cor. 9

1. Cor. 12

1. Cor. 12

1. Cor. 12

1. Cor. 12

1. Cor. 12

A uero Euangelistas, quosdam autem pastores & doctores. Ecce quare dicta sunt dona, quia sicut alibi dicit, Nūquid omnes Apostoli? nūquid omnes Prophetæ? & cætera. Hic autem adiunxit, Ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi. Hæc est domus quæ sicut Psalmus canit, ædificat post captiuitatem: quoniam qui sunt à diabolo eruti, à quo captiui tenebantur, de his ædificat domus Christi, quæ domus appellatur Ecclesia. Hanc autem captiuitatem ipse captiuauit, qui diabolum uicit. Et ne illa quæ futura erant sancti capitis membra in æternum supplicium secum traheret, eum iustitiæ prius, deinde potentia uinculis alligauit. Ipse itaq; diabolus est appellata captiuitas, quem captiuauit qui ascendit in altum & dedit dona hominibus, uel accepit in hominibus. Petrus autem Apostolus sicut in eo libro Canonico legitur ubi scripti sunt Actus Apostolorum, loquens de Christo, comotis corde Iudæis & dicentibus, Quid ergo faciemus fratres, monstrate nobis: dixit ad eos, Agite poenitentiam & baptizetur unusquisq; uestrum in nomine domini Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum spiritus sancti. Itemq; in eodem libro legitur, Simonem magum Apostolis dare uoluisse pecuniam, ut ab eis acciperet potestatem quod per impositionem manus eius daretur spiritus sanctus. Cui Petrus idem, pecunia, inquit, tua tecum sit in perditionem, quia donum dei aestimasti te per pecunias possidere. Et alio eiusdem libri loco, cum Petrus Cornelio & eis qui cum eo fuerant loqueretur, annūcians & prædicans Christum, ait scriptura, Adhuc loquente Petro uerba hæc, cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant uerbum, & obstupuerunt qui ex circuncisione fideles simul cum Petro uenerant, quia & in nationes donum spiritus sancti effusum est. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes deum. De quo facto suo quod incircūcisos baptizauerat, quia priusq; baptizarent, ut nodum quaestionis huius auferret, in eos uenerat spiritus sanctus, cum Petrus postea redderet rationem fratribus qui erant Hierosolymis, & hac re audita mouebant, ait post cætera, Cum coepissem autem loqui ad illos, cecidit spiritus sanctus in illos sicut & in nos in initio. Memoratusq; sum uerbi domini sicut dicebat, quia Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto. Si igitur æquale donum dedit illis, sicut & nobis qui credidimus in dominum Iesum Christum: ego quis eram qui possem prohibere deum non dare illis spiritum sanctum? Et multa alia sunt testimonia scripturarum, quæ concorditer attestant donum dei esse spiritum sanctum, in quantum datur eis qui per eum diligunt deum. Sed nimis longum est cuncta colligere. Et quid eis satis est, quibus hæc quæ diximus satis non sunt? Sane autem monendi sunt, quando quidem donum dei iam uident dictum spiritum sanctum, ut cum audiunt donum spiritus sancti, illud genus locutionis agnoscant, quo dictum est, in expoliatione corporis carnis. Sicut enim corpus carnis nihil est aliud quam caro, sic donum spiritus sancti nihil est aliud quam spiritus sanctus. Intantum ergo do

1. Cor. 12

Eph. 4

Act. 2

Act. 8

Act. 10

Act. 11

est, atq; incōmutabiliter inter se ac semper æqua-
lis est. Nec aliquando nō fuit aut aliter fuit: nec ali-
quando non erit, aut aliter erit. Ista uero tria quæ
sunt in impari imagine, & si nō locis quoniam nō
sunt corpora, tamen inter se nunc in ista uita mag-
nitudinibus separātur. Neq; enim quia moles nul-
læ ibi sunt, ideo nō uidemus in alio maiorem esse
memoriā quā intelligentiā. In alio autem cōtra,
in alio duo hæc amoris magnitudine superari, si-
ue sint ipsa duo inter se æqualia siue non sint: atq;
ita à singulis bina, & à binis singula, & à singulis
singula, à maiorib. minora uincuntur: & quando
inter se æqualia fuerint ab omni languore sanata,
nec tunc æquabitur rei natura immutabili, ea res
quæ per gratiā non mutabitur: quia non æquatur
creatura creatori, etiā quando ab omni lāguore sa-
nabitur. Sed hanc non solū incorporalem, uerum
etiā summe inseparabilē uereq; immutabilē trini-
tatem, cum uenerit uisio quæ facie ad faciē repro-
mittit nobis, multo clarius certiusq; uidebimus,
q̄ nunc eius imaginē quod nos sumus: per quod
tamen speculū & in quo ænigmate qui uident si-
cut in hac uita uidere concessum est, non illi sunt
qui ea quæ digessimus & commendauimus in sua
mente cōspiciūt: sed illi qui eam tanq; imaginē uident,
ut possint ad eum cuius imago est quomo-
docunq; referre quod uident, & per imaginē quā
cōspiciēdo uident etiā illud uidere cōiiciendo,
quoniā nondū possunt facie ad faciem. Non enim
ait Apostolus, uidemus nunc speculum, sed uide-
mus nunc per speculum. Qui ergo uident suam
mentē quomodo uideri potest, & in ea trinitatem
istā de qua multis modis ut potui disputauī, nec ta-
men eam credunt uel intelligūt esse imaginē dei:
speculū quidē uident, sed usque adeo nō uidēt per
speculum eum qui est per speculū nunc uidentus,
ut nec ipsum speculū quod uident sciant esse spe-
culum, id est, imaginē. Quod si scirent, fortassis &
eum cuius est hoc speculum, per hoc quærendum
& per hoc utcunq; interim uidentū esse sentirent,
fide non ficta corda mundante, ut facie ad faciem
possit uideri, qui per speculum nunc uidetur. Qua
fide cordiū mundatrice cōtempta, quid agunt in-
telligendo quæ de natura mentis humanæ subti-
lissime disputantur, nisi ut ipsa quoq; intelligentia
sua teste dānnentur? In qua utiq; non laborarent,
& uix ad certum aliquid peruenirent, nisi pœnali-
bus tenebris inuoluti & onerati corpore corrupti-
bili quod aggrauat animam. Quo tandem merito
infecto malo isto nisi peccati? Vnde tāti malī ma-
gnitudine admoniti, sequi deberent agnū qui tol-
lit peccatū mundi. Ad eum nanq; pertinentes
etiam longe istis ingenio tardiores, quando sine
huius uitæ resoluuntur à corpore, ius in eis retinē-
dis non habent inuidē potestates. Quas ille agnus
sine ullo ab eis peccati debito occisus, nō potētia
potestatis prius q̄ iustitia sanguinis uicit. Proinde
liberi à diaboli potestate, suscipiuntur ab angelis
sanctis, à malis omnibus liberati per mediatorem
dei & hominum hominem Iesum Christum: quo-
niam cōsonantibus diuinis scripturis, et ueteribus
& nouis, & per quas prænunciatus, & per quas

annunciatus est Christus, non est aliud nomē sub
cœlo, in quo oportet homines saluos fieri. Consi-
tuuntur autē purgati ab omni cogitatione corru-
ptionis, in placidis sedibus, donec recipiāt corpo-
ra sua, sed iam incorruptibilia, quæ ornet nō one-
rent. Hoc enim placuit optimo & sapientissimo
creatori, ut spiritus hominis deo pie subditus, ha-
beat fœliciter subditū corpus, & sine fine perma-
neat ista felicitas. Ibi ueritatem sine ulla difficulta-
te uidebimus, eaq; clarissima & certissima perfrue-
mur. Nec aliquid quæremus mente ratiocinante,
sed contemplante cernemus, quare non sit filius
spiritus sanctus, cum de patre procedat. In illa luce
nulla erit quæstio: hic uero ipsa experiētia tam mi-
hi apparuit esse difficilis, quod & illis qui hæc dili-
genter atq; intelligenter legent, proculdubio simi-
liter apparebit, ut cū me in secūdo huius operis li-
bro alio loco inde dicturū esse pmiserim, quoties-
cunq; in ea creatura quæ nos sumus aliquid illi rei
simile ostendere uolui, qualēcunq; intellectu meū
sufficiens elocutio secuta nō fuerit: q̄uis & in ipso
intellectu conatū me senserim magis habuisse q̄
effectū: & in una quidē persona quod est homo in
uenisse imaginē summe illius trinitatis, et in re mu-
tabili tria illa ut facilius intelligi possent, etiā per
tēporalia interualla maxime in libro IX mōstrare
uoluissē. Sed tria unius personæ, nō sicut humana
poscit intentio, tribus illis psonis cōuenire potuer-
rūt, sicut in hoc libro xv demonstrauimus. De-
indē in illa summa trinitate quæ deus est interual-
la tēporū nulla sunt, per quæ possit ostendi aut fal-
tem requiri, utrum prius de patre natus sit filius, &
postea de ambobus processerit spūs sanctus. Quo-
niā scriptura sancta spiritū eum dicit amborū. Ipse
est enim de quo dicit Apostolus: Quoniam autē
estis filij, misit deus spiritū filij sui in corda uestra.
Et ipse est de quo dicit idem filius: Non enim uos
estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui lo-
quitur in uobis. Et multis alijs diuinorum eloquio-
rum testimonijs cōprobatur patris & filij esse spi-
ritū, qui proprie dicitur in trinitate spiritus sanctus.
de quo item dicit ipse filius: Quem ego mittā uo-
bis à patre. Et alio loco: Quē mittet pater in nomi-
ne meo. De utroq; autē procedere sic doceat, quia
ipse filius ait: De patre procedit. Et cum resurrexisset
à mortuis & apparuisset discipulis suis, insuffla-
uit & ait: Accipite spiritū sanctū, ut eum etiam de
se procedere ostenderet. Et ipse est uirtus quæ de
illo exibat, sicut legitur in Euangelio, Et sanabat
omnes. Quid uero fuerit causæ ut post resurrectio-
nem suā, & in terra prius daret, & de cœlo postea
mitteret spiritū sanctū, hoc ego existimo, quia per
ipsum donū diffunditur charitas in cordibus no-
stris, qua diligimus deū & proximū, secundū duo
illa præcepta, in quibus tota lex pendet et Prophe-
tæ: Hoc significans dominus Iesus, bis dedit spiri-
tum sanctū, semel in terra propter dilectionē pro-
ximi, & iterū de cœlo propter dilectionem dei: &
si forte aliā ratio reddatur de spiritu sancto bis da-
to, eundē tamen spiritū sanctum datum, cū insuf-
flasset Iesus, de quo mox ait: Ite baptizate omnes
gētes in nomine patris & filij & spiritus sancti: ubi
maximē

Humanae men-
tis cecutiōnis.
Cap. XXXIII

1. Tim. 1

Mundo corde
cernuntur ista.
Cap. XXV

Interualla in
porum diuina
trinitatis nul-
la sunt. XXXVI

Gal. 4

Mat. 10

Ioan. 15

Ioan. 14

1. sent. dist. 14

c. de temporali

Ioan. 20

Luce. 6

1. sent. dist. 14

c. sunt aliqui

Mat. 28

maximē cōmendatur hæc trinitas, ambigere non
debemus. Ipse est igitur qui de cœlo etiā datus est
die pētecostes, id est, post dies decem q̄ dominus
ascendit in cœlū. Quomodo ergo deus nō est qui
dat spiritum sanctum? Imō quātus deus est qui dat
deū? Neq; enim aliquis discipulorū eius dedit spi-
ritū sanctū. Orabant quippe ut ueniret in eos qui-
bus manū imponebāt, nō ipsi eum dabant. Quem
morē in suis præpositis etiā nunc seruat Ecclesia.
Deniq; & Simon magus offerens Apostolis pecu-
niā, nō ait, date & mihi hanc potestātē ut dem spi-
ritum sanctū: sed cuiuscunq; inquit, imposuero ma-
nus, ut accipiat spiritū sanctum. Quia neq; scriptu-
ra superius dixerat, uidens autē Simon q̄ Apосто-
li darent spiritū sanctum: sed dixerat, uidens autē
Simon q̄ per impositionē manū Apostolorū da-
retur spiritū sanctus. Propter hoc & dominus ip-
se Iesus spiritū sanctum, non solū dedit ut deus, sed
etiā accepit ut homo, propterea dicitur est plenus
gratiā. Et manifestius de illo scriptū est in Actibus
Apostolorū: Quoniā unxit eum deus spiritu san-
cto. Non utiq; oleo uisibili, sed dono gratiæ, quod
uisibili significatur unguento quo baptizatos un-
git Ecclesia. Nec sanē tunc unctus est Christus spi-
ritu sancto, quando super eū baptizatū uelut colū-
ba descendit. Tūc enim corpus suū, id est, ecclesiā
suam præfigurare dignatus est, in qua præcipue
baptizati accipiunt spiritum sanctum. Sed ista my-
stica & inuisibili unctio tūc intelligēdus est un-
ctus, quando uerbū dei caro factū est, id est, quan-
do humana natura sine ullis præcedentibus bono-
rum operū meritis dei uerbo est in utero uirginis
copulata, ita ut cū illo fieret una persona: ob hoc
eum confitemur natū de spiritu sancto, & uirgine
Maria. Absurdissimum est enim ut credamus eum
cum iam xxx. esset annorum, eius enim ætatis à Io-
anne baptizatus est, accepisse spiritū sanctum, sed
uenisse illum ad baptisma, sicut sine ullo omnino
peccato, ita non sine spiritu sancto. Si enim de fa-
mulo eius & præcursore ipso Ioanne scriptum est:
Spiritus sancto replebit iam inde ab utero matris
sue, quoniā quamuis seminatus à patre, tamen spi-
ritū sanctum in utero formatus accepit: quid de ho-
mine Christo intelligendū est uel credendū, cuius
carnis ipsa conceptio non carnalis sed spiritalis fu-
it? In eo etiam quod de illo scriptū est, quod acce-
perit à patre promissionē spiritus sancti & effude-
rit, utraq; natura monstrata est, & humana scilicet
& diuina: accepit quippe ut homo, effudit ut deus.
Nos autē accipere quidē hoc donū possumus pro-
modulo nostro, effundere autē super alios nō utiq;
possumus, sed ut hoc fiat, deū super eos à quo hoc
efficit inuocamus. Nūquid ergo possumus quære-
re utrū iam processerat de patre spūs sanctus quan-
do natus est filius, an nondū processerat, & illo na-
to de utroq; processit, ubi nulla sunt tēpora: sicut
potuimus quærere ubi inuenimus tēpora, uolun-
tatē prius de humana mente pcedere, ut quæratū
quod inuentū proles uocetur. Quā iam parta seu
genita uoluntas illa perficit, eo sine requiescēs, ut
qui fuerat appetitus quærentis, sit amor fruentis,
qui iā de utroq; id est, de gignēte mēte, & de geni-

ta notione tanq; de parēte ac prole procedat? Nō
possunt prorsus ista ibi quæri ubi nihil ex tēpore
inchoatur, ut consequētī perficiatur in tempore.
Quapropter qui potest intelligere sine tēpore: ge-
nerationē filij de patre, intelligat sine tēpore pro-
cessionē spiritus sancti de utroq;. Et qui potest in-
telligere in eo quod ait filius. Sicut habet pater uitā
tam in semetipso, sic dedit filio uitā habere in se-
metipso: nō sine uita existētī iam filio uitā patrem
dedit, sed ita eū sine tēpore genuisse, ut uita quā
pater filio gignēdo dedit, cōæterna sit uita patris
qui dedit: intelligat sicut habet pater in semetipso,
ut de illo procedat spiritus sanctus, sic dedit filio
ut de illo procedat idē spiritus sanctus, & utrunq;
sine tēpore, atq; ita dictū spiritū sanctum de patre
pcedere, ut intelligat, quod etiā procedit de filio,
de patre esse & filio. Si em̄ quicquid habet de pa-
tre habet filius, de patre habet utiq; ut de illo pce-
dat spiritus sanctus. Sed nulla ibi tēpora cogitētur
quæ hnt prius & posterius, quia omnino nulla ibi
sunt. Quomō ergo nō absurdissime filius dicitur
amborū, cum sicut filio præstat essentiā sine initio
tēporis, sine ulla mutabilitate naturæ de patre ge-
neratio, ita spiritu sancto præstat essentiā sine ini-
tio tēporis, sine ulla mutabilitate naturæ de utroq;
processio. Ideo enim cū spiritū sanctum genitum
non dicamus, dicere tñ non audemus ingenitum,
ne in hoc uocabulo uel duos patres in illa trinita-
te, uel duos qui non sunt de alio quispiā suspicet.
Pater enim solus nō est de alio, ideo solus appella-
tur ingenitus, nō quidē in scripturis, sed in consue-
tudine disputantiū, et de re tanta sermonē qualem
ualuerint proferentiū. Filius autē de patre natus
est: & spiritus sanctus de patre principaliter, & ip-
so sine ullo tēporis interuallo dāte, cōmuniter de
utroq; procedit. Diceret autē filius patris & filij, si
quod abhorret ab omniū sanorū sensibus eum am-
bo genuissent. Non igit ab utroq; est genitus, sed
procedit ab utroq; amborū spiritus. Verū quia
in illa cōæterna, cōæquali & incorporali & ineffa-
biliter immutabili atq; inseparabili trinitate diffi-
cillimum est generationē à processione distingue-
re, sufficiat interim eis qui extēdi nō ualent in am-
plius, id quod de hac re in sermone quodā profe-
rēdo ad aures populī Christiani diximus, dictūq;
cōscripsimus. Inter cætera enim cum per scriptura-
rū sanctarū testimonia docuissē, de utroq; proce-
dere spiritum sanctum: Si ergo, inquā, & de patre
& de filio procedit spiritus sanctus, cur filius dixit,
de patre procedit? cur putas, nisi quemadmodum
solet ad eū referre & quod ipsius est, de quo & ip-
se est? Vnde & illud est quod ait: Mea doctrina
nō est mea, sed eius qui me misit. Si igit hic intelli-
gitur eius doctrina quam tamē dixit nō suam sed
patris, quanto magis illic intelligēdus est, & de ip-
so procedere spiritus sanctus, ubi sic ait, de patre
pcedit, ut non diceret de me nō procedit? A quo
autē habet filius ut sit deus, est enim de eo deus, ab
illo habet utiq; ut de illo etiā procedat spiritus san-
ctus: ac per hoc spiritus sanctus ut etiā de illo pro-
cedat sicut procedit de patre, ab ipso habet patre.
Hic utcunq; etiam illud intelligitur, quantum à
talibus

Ioan. 5

1. sent. dist. 12
c. forte etiam

1. sent. dist. 13
cap. 1

1. sent. dist. 28
c. notandū

Spiritus qui
non dicitur ge-
nitus, & qui
solus pater in-
genitus.
Cap. XXXVII

1. sent. dist. 13
cap. 1

talibus quales nos sumus intelligi potest, cur non dicatur natus esse, sed potius pcedere spiritu sanctus, quoniam si & ipse filius diceret, amborum utique filius diceret: quod absurdissimum est. Filius quippe nullus est duorum, nisi patris & matris. Absit autem ut inter deum patrem, & deum filium aliquid tale sit spicemur, quia nec filius hominum simul ex matre & patre procedit: sed cum in matrem procedit ex matre, non tunc procedit ex matre: et cum in hanc lucem procedit ex matre, non tunc procedit ex matre. Spiritus autem sanctus non de patre procedit in filium, & de filio pcedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit: quauis hoc pater filio dederit, ut quemadmodum de se, ita de illo quoque procedat. Neque enim possumus dicere quod non sit uita spiritus sanctus, cum uita pater, uita sit filius: ac per hoc sicut pater cum habeat uitam in semetipso, dedit & filio uitam habere in semetipso, sic ei dedit uitam procedere de illo, sicut & procedit de ipso. Hec de illo sermone in hunc librum transtulit, sed fidelibus loquens. Verum si ad hanc imaginem contuendam, & ad uideanda ista quam uera sint, quae in eorum mente sunt, nec tria sic sunt ut tres personae sint, sed omnia tria hominis sunt quae una persona est, minus idonei sunt: cur non de illa summa trinitate quae deus est credunt potius quod in sacris literis inuenitur, quam poscunt liquidissimam reddi sibi rationem, quae ab humana mente tarda scilicet infirmaque non capitur? Et certe cum inconcussis crediderint scripturis sanctis tanquam ueracissimis testibus, agant oratio & quarendo & bene uiuendo ut intelligant, id est, ut quantum uideri potest uideant mente quod tenet fide. Quis hoc prohibeat, imo uero ad hoc quis non hortetur? Si autem propterea negandum putant ista esse, quia ea non ualent cecis mentibus cernere, debent & illi qui ex natiuitate sua caeci sunt, esse solent negare. Lux ergo lucet in tenebris. Quod si eam tenebrae non comprehendunt, illuminentur dei dono prius ut sint fideles, & incipiant esse lux in comparatione infidelium: atque hoc praemisso fundamento aedificentur ad uideanda quae credunt, ut aliquando possint uideri. Sunt enim quae ita creduntur, ut uideri iam omnino non possint. Non enim Christus iterum in cruce uidendus est: sed nisi hoc credat quod ita factum atque uisum est, ut futurum ac uidentum iam non speretur, non peruenitur ad Christum, qualis sine fine uidendus est. Quantum uero attinet ad illam summam ineffabilem incorporalem immutabilemque naturam per intelligentiam utcumque cernendam, nusquam se melius regente duntaxat fidei regula acies humanae mentis exercet, quam in eo quod ipse homo in sua natura melius ceteris animalibus, melius etiam ceteris animae suae partibus habet, quod est ipsa mens. Cui quidam rerum inuisibilium tributus est uisus, & cui tanquam in loco superiore atque interiore honorabiliter praesidentem, iudicanda omnia nunciant etiam corporis sensus, & qua non est superior cui subdita regenda est nisi deus. Verum inter haec quae multa iam dixi, & nihil illius summae trinitatis ineffabilitate dignum me dixisse audeo profiteri, sed confiteri potius mirificatam scientiam eius ex me inualuisse, nec posse me ad illam, o tu anima mea ubi te esse sentis, ubi

iacies, ubi stas, donec ab eo qui propitius factus est omnibus iniquitatibus tuis, sanentur omnes laqueo res tui? Agnoscis te certe in illo esse stabulo, quod Samaritanus ille perduxit eum quem reperit a multis latronibus inflatis uulneribus semiuivum. Et tamen multa uera uidisti, non his oculis quibus uidentur corpora colorata, sed eis pro quibus orabat qui dicebat: Oculi mei uideant aequitatem. Nempe ergo multa uera uidisti, eaque discreuisti ab illa luce quae tibi lucet ea uidisti: attolle oculos in ipsam lucem, & eos in ea fige si potes. Sic enim uidebis quid distet natiuitas uerbi dei a processione doni dei, propter quod filius unigenitus non de patre genitum, alioquin frater eius esset, sed procedere dixit spiritum sanctum. Unde cum sit communio quaedam consubstantialis patris & filii, amborum spiritus, non amborum, quod absit, dicitur est filius. Sed ad hoc dilucide perspicueque cernendum, non potes tibi acie figere, scio quia non potes. Verum dico, mihi dico, quid non possim scio: Ipsa tamen tibi ostendit in te tria illa, in quibus te summae ipsius, quam fixis oculis contemplari nondum uales, imaginem trinitatis agnoscas. Ipsa ostendit tibi uerbum uerum esse in te, quando de scientia tua gignitur, id est, quando quod scimus dicimus: quauis nullius gentis lingua significantem uocem uel proferamus uel cogitemus, sed ex illo quod nouimus cogitatio nostra formetur: sitque in acie cogitantis imago simillima cogitationis eius quam memoria continebat, ista duo scilicet uelut parentem ac prolem tertia uoluntate siue dilectione iungente. Quam quidem uoluntatem de cogitatione procedere, nemo enim uult quod omnino quid uel quale sit nescit, non tamen esse cogitationis imaginem, et ideo quandam in hac re intelligibili natiuitatis & processionis insinuari distantiam, quoniam non hoc est cogitatione conspiciere quod appetere, uel etiam perfrui uoluntate, cernat discernatque qui potest. Potuisti & tu, quauis non potueris neque possis explicare sufficienti eloquio, quod inter nubila similitudinum corporalium, quae cogitationibus humanis occurrere non desinunt, uix uidisti. Sed illa lux quae non est quod tu, & hoc tibi ostendit, aliud esse illas incorporateas similitudines corporum, et aliud esse uerum, quod eis reprobatis intelligentia contuemur: haec & alia similiter certa oculis tuis interioribus lux illa monstrauit. Quae igitur causa est cur acie fixa ipsam uideri non possis, nisi utique infirmitas? Et quid tibi eam fecit nisi iniquitas? Quis ergo sanat omnes languores tuos, nisi qui propitius sit omnibus iniquitatibus tuis? Librum itaque istum iam tandem aliquando precatione melius quam disputatione concludam. Domine deus noster, credimus in te patrem, & filium & spiritum sanctum. Neque enim diceret ueritas, Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filii & spiritus sancti, nisi trinitas esses. Nec baptizari nos iuberet dominus deus in eius nomine qui non est dominus deus. Neque diceret uoce diuina, Audi Israel, dominus deus tuus unus est: nisi trinitas ita esses ut unus dominus deus esses. Et si tu deus pater ipse esses, & filius uerbum tuum Iesus Christus ipse esses, & donum uestrum spiritus sanctus, non legeremus in literis ueritatis: Misit deus filium

filium suum: Nec tu, o unigenite, diceret de spiritu sancto, Quae mittet pater in nomine meo, & quae ego mittam uobis a patre. Ad hanc regulam fidei dirigens intentionem meam quantum potui, quantum me posse fecisti, quaeliui te & desideravi intellectu uidere quod credidisti, & multum disputavi et laboravi. Domine deus meus, una spes mea, exaudi me ne fatigatus nolim te querere, sed quera faciem tuam semper ardentem. Tu da quera diuines qui inuenire te fecisti, & magis magisque inueniendi te spem dedisti. Coram te est firmitas, & infirmitas mea: Illam serua, istam sana. Coram te est scientia & ignorantia mea. Vbi mihi aperuisti, suscipe intrantem. Vbi clausisti, aperi pulsanter. Meminerim tui, intelligam te, diligam te. Auge in me ista, donec me reformes ad integrum. Scio scriptum esse: In multiloquio non effugiet peccatum. Sed utinam praedicando uerbum tuum, & laudando te tantummodo loquerer: non solum fugerem peccatum, sed meritum bonum acquirerem, quamlibet multum sic loquerer. Neque enim homo de te beatus, peccatum preciperet germano in fide filio suo, cui scripsit dicens: Praedica uerbum, in ista opportune, importune. Numquid dicendum est istum non multum locutum, qui non solum opportune, uerum etiam importune uerbum

tuum dominum non tacebat? Sed ideo non erat multum, quia tantum erat necessarium. Libera me deus a multiloquio quod patior intus in anima mea misera in conspectu tuo, & confugientem ad misericordiam tuam. Non enim cogitationibus taceo, etiam tacens uocibus. Et si quidem non cogitarer nisi quod placeret tibi, non utique rogarer ut me ab hoc multiloquio liberares. Sed multae sunt cogitationes meae, tales quales non sunt, cogitationes hominum quam uanae sunt. Dona mihi non eis consentire, et si quando me delectat, eas nihilominus improbare, nec in eis uelut dormitando immorari. Nec intantum ualeat apud me, ut aliquid in opera mea procedat ex illis, sed ab eis mea saltim sit tuta sententia, tuta conscientia, te tuete. Sapiens quidam cum de te loqueret in libro suo qui Ecclesiasticus proprio nomine iam uocat: Multa, inquit, dicimus et non peruenimus, et consummatio sermonum uniuersa est ipse. Cum ergo peruenimus ad te, cessabunt multa ista quae dicimus, & non peruenimus, & manebis unus omnia in omnibus: & sine fine dicemus unum, laudantes te in unum, & in te facti etiam nos unum. Domine deus unus, deus trinitas, quaecumque dixi in his libris de tuo, agnoscat & tui: si qua de meo, & tu agnosce & tui. Amen.

AD LECTOREM.

Ex diuini Augustini praefatione, eoque totius operis calce satis apparet illum ab eruditissimis quibusdam deterritum ne libros de Trinitate, uel absolueret, uel aderet, quod hoc argumentum a copulibus & Graecis & Latinis, multo tamen breuius, tum dilucidius fuisset tractatum: uelut ab Athanasio, Basilio, Gregorio Nazianzeno, Didymo & Hilario, aliisque nonnullis: & ipse Augustinus uideretur agnoscere, non solum obscuritatem ac multiloquium, uerum etiam ingenij defectum, quo factum est, ut tot libris uersatus in rebus externis, ubi uentum est ad summam illam trinitatis imaginem, repercussis maiestate rei mentis oculis, & pauca dixerit, nec satis digna promissis. Iam multiloquium huic penes perpetuum est, quod accidit illi docendi studio, dum cupit quae scribit etiam a parum eruditissimis ac tardis intelligi. Obscuritas hinc accidit, in hoc duntaxat opere, quod quum res per se sit obscurissima, eoque dilucidis imaginibus adhibitis illustranda, ille trinitatis imagines petiit ab ipsius rebus, quae nec uulgo satis nota sunt, nec inter eruditissimos admodum confessae, postremo tales, ut ipsae potius egeant illustratione, quam ut obscurissimis lucem possint inuehere. Verum ille in hoc genere perlibenter uersari solet, adeo ut si quando casu inciderint, illic ueluti uiator ad amoenum fontem itineris propemodum oblitus desideat. Duobus in modis, multiloquio, sic enim ipse uocat, & obscuritati, mederi studet, crebris transitionibus ac repetitionibus, nec his contentus sub fine, multis & accuratis epilogis, tum memoriam tum intellectum lectoris subleuat. De tertio ueniendum est ad deo. Hanc sinceritatem sanctissimi uiri, utinam oes ecclesiae doctores imitentur. Nemo sane tam addictus est Augustino, quin passurus sit illum alia scripsisse foeliciter, nec hic admodum operis titulo, aut lectoris expectationi respondisse. Ceterum quod quum aliis, tum extremo libro, docet unum patrem appellandum ingenitum, quum spiritus sanctus non dicatur genitus, sed procedens: Sciendum est quod Augustinus appellat ingenitum, ab Hilario uerbi innascibile, eiusque cognominis rationem existimat in solum patrem competere lib. de Trinitate III. aliisque locis nonnullis: Graeci uocant *αγεννητον*. Athanasius indicat uocem ab Ethnicis sumptam, qui disputant utrum mundus sit *αγεννητος* an *γεννητος*. Eam uocem arte induxerunt Arriani, ut insidiosus uocabulis persuaderet filium & spiritum sanctum esse creaturas. Id consequitur, si uerum est solum patrem esse *αγεννητον*. Proinde nec ingenitum nec innascibile satis exprimit Graecam uocem *αγεννητον*. Aliud enim est *αγεννητος*, aliud *αγεννητον*, quemadmodum aliud est *γεννηθεις*, aliud *γεννητος*: illud competit in eum qui ex patre nascitur, hoc in id quod quocumque modo factum est. Minimum autem interest inter *αγεννητον*, *αγεννητος*, & *απαριστον*, quae singula congruunt aequae in oes personas. Etenim si *αγεννητον* separat a rebus conditis, tam est *αγεννητος* filius, iuxta superioris naturam, & spiritus sanctus, quam ipse pater. Si *αγεννητος* dicitur, quod nunquam esse coepit, sed ab aeterno fuit, & hoc est omnibus personis commune. Si uero *αγεννητον* idem ualeat quod *αγεννηθεις*, uocabulum est patri cum spiritu sancto commune. Postremo si *αγεννηθεις* interpretamur, quod nec temporis nec originis hinc inuenitur: hac demum ratione soli patri congruit. Reliqua pete ex libro D. Athanasii quem scripsit aduersus Eusebium.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIB. DE GEN. AD LITERAM IMPERFECTVS

De obscuris naturalium rerum quae omnipotenti deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed quaerendo tractandum est, in libris maxime quos nobis commendat autoritas, in quibus temeritas asserendae incertae dubiaeque opinionis, difficile sacrilegij crimen euitat: ea tamen quaerendi dubitatio catholicae fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi haeretici ad suam sententiam, quae praeter fidem est catholicae disciplinae, expositionem scripturarum diuinarum trahere consueuerunt, ante tractationem huius libri catholica fides explicanda est. Est autem haec: Deum patrem omnipotentem uniuersam creaturam fecisse atque constituisse per filium suum unigenitum, id est, sapientiam & uirtutem

Esai. 16

Mat. 10

1 Tim. 4

Ecl. 43

Conclusio cum praedicatione de multiloquio Cap. XXVII

Mat. 10 Cap. 1

Fides catholica

uirtutem suā consubstantialē sibi & coeternā in unitate spiritus sancti, & ipsius consubstantialis & coeterni. Hāc ergo trinitatē dici unū deū, eumq; fecisse & creasse omnia quae sunt, inquantū sunt, catholica disciplina dici iubet, ita ut iubet: ita ut creatura omnis siue intellectualis siue corporalis, uel quod breuius dici potest, secundū uerba diuinarū scripturarū, siue inuisibilis, siue uisibilis, non de dei natura, sed à deo sit facta de nihilo: nihilq; in ea esse quod ad trinitatē pertineat, nisi quod trinitas cōdidit, ista cōdita est. Quapropter creaturā uniuersam neq; consubstantialē deo, neq; coaeternam fas est dicere atq; credere. Esse autē omnia quae fecit bona ualde, mala uero non esse naturalia, sed omne quod dicitur malū, aut peccatū esse, aut pōnā peccati. Nec esse peccatū nisi prauū libera uoluntatis assensum, cū inclinamur ad ea quae iustitia uetat, & unde liberū est abstinere: id est, non in rebus istis, sed in usu earū legitimo. Vfus autem rerū est legitimus, ut anima in lege dei maneat, & uni deo plenissima dilectione subiecta sit, & cetera si bi subiecta sine cupiditate aut libidine ministret, id est, secundum praeceptum dei. Ita enim sine difficultate & miseria, & cum summa facilitate & beatitudine administrabit. Pōna uero peccati est, cū ipsis creaturis non sibi seruientibus cruciatur anima, cum deo ipsa non seruit: quae creatura illi obtēperabat, cum ipsa obtemperabat deo. Itaq; non esse ignē malum, quia creatura dei est, sed tamen uri eo imbecillitatē nostrā ex merito peccati. Dicit autem peccata naturalia, quae necesse est cōmitti ante misericordiā dei, postq; in hanc uitā per peccatum liberi arbitrii lapsi sumus: renouari hominem per Iesum Christū dominū nostrum, cum ipsa inefabilis, ac incōmutabilis dei sapiētia plenū totūq; hominē suscipere dignata est, & nasci de spūs sancto & uirgine Maria, crucifigi, sepeliri & resurgere, & ascēdere in cōlū, quod iam factū est: & uenire ad iudicandos uiuos & mortuos in fine seculi, & resurrectionē mortuorū in carne, quod adhuc futurū praedicatur: datū esse spiritū sanctū, credentibus in eū: constitutā ab illo matrē Ecclesiam quae catholica dicit, ex eo quia uniuersaliter perfecta est, & in nullo claudicat, & per totū orbem diffusa est: remissa esse pōnitētib; priora peccata, & uitā aeternā cōlorumq; regnū promissum. Secundum hanc fidē quae possunt in hoc libro quari & disputari, considerandū est. In principio fecit deus cōlū & terrā. Quatuor modi à quibusdam scripturarū tractatorib; traduntur legis exponendae, secundū historiā, secundū allegoriā, secundū analogiam, secundū aetiologiā. Historia est, cum siue diuinitus siue humanitus res gesta cōmemoratur. Allegoria, cū figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum ueteris & noui testamentorū congruētia demonstratur. Aetiologia cū dictorū factorumq; causae reddūtur. Hoc ergo quod scriptum est: In principio fecit deus cōlū & terrā: quari potest, utrū tantūmodo secundū historiā accipiendū sit, an etiā figurate aliquid significet, & quomodo cōgruat Euangelio, & qua causa liber iste sic inchoa-

Peccatum

Pōna peccati

Catholica

Modi exponē-
dae legis. Ca. II

Historia

Allegoria

Analogia

Aetiologia

Creatio cōli
terraeq;. Ca. III

aus sit. Secundū historiā autem quari, quid sit in principio, id est utrū in principio tēporis, an in principio: in ipsa sapientia dei, quia & ipse deus lius principiū se dixit, quādo ei dictū est, Tu quis es: & dixit, Principiū quod & loquor uobis. Est enim principiū sine principio, & est principiū cum alio principio. Principiū sine principio solus pater est, ideo ex uno principio esse omnia credimus. Filius autē ita principiū est, ut de patre sit. Ipsa etiā prima creatura intellectualis, potest dici principiū ijs quibus caput est, quae fecit deus. Cum enim recte appelletur principiū caput, in illa gradatione, Apostolus mulierē tamen non dixit caput alius. Nam & uirū dixit caput mulieris, & caput uiri Christū, & caput Christi deū. ita creatori creatura subnequitur. An ideo in principio dictum est, quia primū factū est? An non potuit inter creaturas primū fieri cōlū & terrā, si angeli & omnes intellectuales potestates primū factae sunt? Quia & angelos creaturā dei & ab eo factos credamus necesse est. Nā & angelos enumerauit Propheta in c. lviij. Psalmo cū dixit: Ipse iussit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Sed si primum facti sunt angeli, quari potest, utrū in tēpore facti sunt, an ante omne tempus, an in exordio temporis: Si in tempore, iam erat tempus anteq; angeli fierēt. Et quoniā etiā tempus ipsum creatura est, incipit necesse esse ut aliquid prius q; angelos factū accipiamus. Si autē in exordio tēporis factos dicimus, ut cū ipsis cōeperit tēpus, dicendum est falsum esse quod quidā uolunt, ante cōlū & terram tēpus esse cōepisse. Si autem prius q; tempus angeli facti sunt, quarendū est quomō dictum sit in cōsequētibus: Et dixit deus, fiant luminaria in firmamento cōli, ut luceāt super terrā, & diuidāt inter noctem & diē, & sint in signa & tempora & dies & annos. Hic enim potest uideri, tunc cōcepta esse tēpora cū cōlū & luminaria cōli ordinatis itineribus currere cōepissent: quod si uerum est, quomodo poterūt dies esse antequā tempus esset, si à cursu luminariū tempus exorsum est, quae quarto die dicuntur esse facta? An ista dierū digestio secundum cōsuetudinē humanae fragilitatis ordinata est lege narradi, & humilib; humiliter insinuadi sublimia, qua & ipse sermo narrantis non potest nisi aliqua habere & prima & media & ultima? An in temporibus istis dictum est ut essent luminaria, quae tēpora homines interuallis morarū in corporis motione metiuntur? Hec enim tempora si nullus motus corporū esset, nulla essent, & ipsa sunt hominibus manifestiora. Quod si admittimus, quarendū est, utrum praeter motū corporū possit esse tempus in motu incorporeae creaturae, ueluti est anima uel ipsa mens: quae utiq; in cogitationibus mouetur, & ipso motu aliud habet prius, aliud posterius, quod sine interuallo tēporis intelligi non potest. Quod si accipimus, etiā ante cōlū & terrā potest intelligi tēpus fuisse, si ante cōlū & terrā facti sunt angeli. Erat enim iam creatura quae motibus incorporeis tēpus ageret. Et recte intelligitur cū illa etiam tēpus esse, ut in anima quae per corporeos sensus

Gradatio
ce ad iustitiam
gura, quae
bo sequitur
bum primū
cipitur

Gradatio
ce ad iustitiam
gura, quae
bo sequitur
bum primū
cipitur

in terra
dicitur.
Eul. 10.

Terra in
pōnit.
Cap. III

corporeis motibus assuefacta est. Sed fortasse nō est in principib; & creaturis supereminētib;. Sed quoquo modo hoc se habeat: res em̄ secretissima est, & humanis coniecturis impenetrabilis: illud certe accipiendū est in fide, etiā si modū nostrae cogitationis excedit, omnē creaturā habere initiū, tēpusq; ipsum creaturā esse, ac p hoc ipsum habere initiū, nec coeternū esse creatori. Potest enim cōlū & terra pro uniuersa creatura positū uideri, ut & hoc uisibile ethereū firmamētū, cōlū appellatū sit, & illa creatura inuisibilis supereminētium potestati, rursusq; terra omnis inferior pars mūdi cū animalib; quibus inhabitat. An cōlū omnis creatura sublimis atq; inuisibilis dicta est, terra uero omne uisibile, ut etiā sic possit hoc quod dictū est: In principio fecit deus cōlū & terrā, uniuersa creatura intelligi? Fortasse quippe nō incongrue in cōparatione inuisibilis creaturae, omne uisibile terra dicitur, ut illa cōli nomine nuncupet. Quoniā & anima quae inuisibilis est, cū rerum uisibiliū amore tumesceret, & earū ademptione extolleret, terra dicta est, sicut scriptū est: Quid superbit terra & cinis? Sed queri potest, utrū iā distincta & cōposita omnia dixerit cōlū & terrā, an ipsam primo informē uniuersitatis materiē, quae in has formas & speciosas naturas deo ineffabiliter iubente digesta est, cōli & terrae nomine nuncupauerit? Quāq; enim scriptū legerimus: Qui fecisti mundum de informi materia: tamē etiā ipsam materiā cuiusmodi cūq; sit, nō possumus dicere nō ab eo factā, ex quo omnia cōfitemur & credimus: Vt etiā ipsa digestio & ordinatio singularū quarunq; rerū formatarū & distinctarū mūdus uocetur: ipsa uero materies cōli & terra, ueluti semē cōli appellata sit, quasi cōfusum atq; permixtū ab artifice deo accipiendis formis idoneū. Haec uero de hoc quaesitū sit quod dictū est: In principio fecit deus cōlū & terrā: nihil enim horū temere affirmari potuit. Terra autē erat inuisibilis & incōposita, & tenebrae erāt super abyssum, & spiritus dei ferebatur super aquā. Ab haeticis qui ueteri Testamento aduersant, moueri calūnia huic loco solet, cum dicit: Quō in principio fecit deus cōlū & terrā, si iam terra erat? Non intelligentes hoc esse subiectū, ut exponeret qualis terra fuerit, de qua iam dictū est: Fecit deus cōlū & terrā. Hāc autē terra quā deus fecit, inuisibilis erat & incōposita, donec ab eodē ipso discerneret, & ex cōfusione in rerū certo ordine cōstitueret. An sic melius intelligitur, ut in hac executione rursus eadē rerū materies cōmendaret quae superius cōli & terrae nomine nuncupata est: ut iste sit sensus: In principio fecit deus cōlū & terrā: hoc autē quod cōlū & terra dictū est, terra erat inuisibilis & incōposita, & tenebrae super abyssum: id est quod cōlū & terra appellatū est, materies erat confusa quaedam, de qua mūdus, qui duabus maxime partib; cōlū scilicet & terra cōstat, digestis elementis & accepta forma fabricaret. Quae confusio materiae sic potuit insinuari populari intelligētia, si diceretur terra inuisibilis uel incōposita uel inordinata

uel imparata, & tenebrae sup abyssum, id est super profunditatē ualidissimā: quae rursus pfunditas ex eo fortasse nominata est, quia nullius intelligētia ppter ipsam informitatē penetrari potest. Et tenebrae erāt super faciē abyssi. Vtrum subter abyssus erat et supra tenebrae quasi iā loca distincta essent? An quoniā materię adhuc cōfusio exponit, quod iam x. Grāce dicit, ideo dictū est, tenebrae erāt super abyssum, quia lux nō erat: quae si esset, utiq; supra esset, qā esset eminētior, & ea quae sibi subiecta erāt, illuminaret. Et reuera qui diligēter considerat quid sint tenebrae, nihil aliud inuenit q; lucis absentia. Ita igit dictū est: Tenebrae erant super abyssum: ac si dictum esset, nō erat lux super abyssum. Quapropter haec materies quae consequenti operatione dei, in rerū formas ordinata distinguitur, appellata est terra inuisibilis & incōposita, & pfunditas carēs luce, quae appellata est superius nomine cōli & terrae, ueluti semē, ut iam dictum est, cōli & terrae. Si tamen nō cōlū & terrā dicendo, uniuersitatē prius pponere uoluit, ut postea, insinuata materia, mūdi partes exqueret. Et spiritus dei ferebat super aquā. Nusq; dixerat deus aquā fecit, nec tamē ullo modo credēdū est aquā deū non fecisse, & eā iam fuisse anteq; ille aliquid cōstituisset: etenim ille est ex quo omnia, per quae omnia, in quo omnia, sicut Apostolus dicit. Ergo & aquā deus fecit, & aliter credere magnus error est. Cur igitur nō dictum est q; aquā deus fecerit? An rursus eandē materiā quam uel cōli & terrae uel terrae inuisibilis & incōpositae atq; abyssi nomine nuncupauerat, etiā aquā uoluit appellare? Cur em̄ nō & aqua appellaret si terra potuit, cum adhuc neq; aqua distincta atq; formata, neq; terra esset, neq; aliquid aliud? Sed primo fortasse cōlū & terra appellata est, secundo terra incōposita, & abyssus carēs luce, tertio aqua nō incōgrue: ut primo ipsius uniuersitatis propter quā facta est materies de omnino nihilo, cōli & terrae nomine uocaret: secūdo terrae incōpositae atq; abyssi nomine insinuaret informitas, quia inter omnia elementa terra est informior & minus relucens q; cetera: tertio aquae nomine significaret materia subiecta operi artificis, aqua enim mobilior est q; terra: Et ideo propter operadi facilitatē & motū faciliore, subiecta materies artificis, aqua magis uocanda erat q; terra. Et aer quidem mobilior est q; aqua, ether autē mobilior ipso aere non absurde creditur aut sentitur, Sed aeris uel aetheris nomine minus cōuenienter appellaret materies: Magis em̄ haec elementa uim credunt habere faciēdi, terra uero & aqua patiēdi. Quod si occultū est, uel certe apertissimū puto, q; aquā uentus mouet, & nōnulla terrena: uetus autem est aer motus & quasi fluctuans. Ergo cū aer aquam moueat manifeste, unde aut ipse moueat, ut sit uentus, occultū sit, quis dubitet cōgruentius aquae nomine materiā uocari quia mouetur, q; aeris qui mouet? Moueri autē pati est, mouere facere. Huc accedit, q; ea quae terra gignit aqua irrigantur, ut nasci & perfici possint, ita ut prope uideatur in hac ipsa nascētia ea-

Abyssus

Elementorum
natura

dem aqua cōuertit. Quocirca congruentius aquæ nomine appellaretur materies, cū subdita operi artificis insinuetur propter mobilitatē & cōuersionē in quæq; nascentia corpora, q̄ nomine aeris in quo sola mobilitas posset animaduerti: cetera uero quib. materia expressius significaretur defuissent, ut totus iste sit sensus, In principio fecit deus cœlum & terram: id est materiā quæ cœli & terræ formā capere posset: quæ materia terra inuisibilis & incōposita erat, id est, informis & luce carens, profunditas: quæ tamen qm̄ mouenti & operanti artifici subiecta esset, ppter hoc ipsum q̄ cedit operanti, aqua etiā nominata est. In hac igitur materiæ significatione prius insinuatus est finis eius, id est, propter quid facta sit, secundo ipsa informitas tertio seruitus sub artifice atq; subiectio. In primo cœlum & terra, propter hoc enim facta materies. Secūdo terra inuisibilis & incōposita, & tenebræ super abyssum: id est, ipsa informitas sine lumine. Tertio aqua subiecta spiritui ad habitandum formasq; capiendas: ideo super aquam ferebatur spiritus dei, ut spiritum operantē, aquā uero unde operaretur intelligamus, id est, materiā fabricabilem. Cū enim ista tria dicimus unius rei nomina, materia mūdi, materia informis, materia fabricabilis, horū primo nomini bene adiūgitur cœlū & terra: secūdo obscuritas, cōfusio, profunditas, tenebræ: tertio cedēdi facilitas, cui iam ad operandum spiritus superferatur artificis. Et spiritus dei superferebatur super aquā. Nō ita superferebatur sicut oleū aquæ, uel aqua terræ, id est, quasi cōtineretur: Sed si ad hoc de uisibilibus exēpla capiēda sunt, sicut superferitur lux ista Solis aut Lunæ his corporib. quæ illuminat in terra: nō enim cōtinetur illis, sed cū cœlo cōtineatur istis superferitur. Item cauendū est, ne quasi locorū spacijs dei spiritū superferri materiæ putemus, sed ut quadā effectoria & fabricatoria, ut illud cui superferitur efficiatur & fabricetur. Sicut superferitur uolūtas artificis ligno, uel cuiq; rei subiectæ ad operandū, uel etiam ipsis mēbris corporis sui quæ ad operadū mouet. Et hæc similitudo cū iam sit omni corpore excellentior, parua est tamē & propē nihil ad intelligēdam superlationē spiritus dei, subiecta sibi ad operandū mūdi materia. Sed non inuenimus euidentiore similitudinē & propinquirem rei de qua loquimur in ijs rebus quæ ab hominib. quomodo docunq; capi possunt: Quapropter in huiusmodi cogitatione optime illud præceptū tenebit, quod scriptum est: Benedicētes deū, exaltate illū, quantumcunq; potueritis, superabit & adhuc. Hoc autē dictum sit, si hoc loco spiritus dei spiritus sanctus, quē in ipsa ineffabili & incōmutabili trinitate ueneramus, accipit. Potest autē & aliter intelligi, ut spiritū dei, uitalem creaturā, qua uniuersus uisibilis mūdos atq; omnia corporea continent & mouentur, intelligamus: cui deus omnipotēs tribuit uim quandā sibi seruiendi ad operandū in ijs quæ gignuntur. Qui spiritus cū sit omni corpore æthereo melior, quia omnē uisibilem creaturā omnis inuisibilis creatura antecedit, nō absurde spiritus

dei dicitur. Quid enim nō est dei ex ijs quæ condidit, cum etiā de ipsa terra dictū sit: Domini est terra & plenitudo eius: & illud uniuersali cōplexione quod scriptū est: Quoniā tua sunt omnia domine qui animas amas. Sed tunc potest iste spiritus sic intelligi, si qd̄ dictū est: In principio fecit deus cœlū & terrā, tantū de uisibili creatura dictū sentiamus, ut super materiā rerū uisibilium, in exordio fabricationis eorū superferret inuisibilis spiritus, qui tamē etiā ipse creatura esset, id est, nō deus sed a deo facta atq; instituta natura. Si autē uniuersæ creaturæ, id est, intellectualis & animalis & corporalis materia credi illo aquæ uocabulo enunciat, nullo modo hoc loco spiritus dei potest, nisi ille incōmutabilis & sanctus intelligi, qui ferebat super materiā omnium rerū quas fecit & condidit deus. Tertia opinio de hoc spiritu oriri potest, ut credat spiritus nomine, aeris elementū nunciatū: ut ita quatuor elemēta insinuata sint, quib. mundus iste uisibilis surgit, cœlum scilicet & terra & aqua & aer: Nō quia iam erāt distincta & ordinata, sed quia in illius materiæ quæ uis informi cōfusio ne, tamen exortura præsignabant, quæ informis confusio tenebrarū & abyssi nomine cōmendata est. Sed quælibet sententiā istarū uera sit, omnium rerū quæ ortæ sunt, quæ uident, & quæ nō uidentur, nō quantū ad uitia quæ cōtra naturā sunt, sed quantū ad ipsas naturas attinet, deū esse autorem & conditorē credēdū est. Nullamq; omnino esse creaturā quæ nō ab ipso initū perfectionemq; habeat generis & substantiæ suæ. Et dixit deus: Fiat lux, & facta est lux. Deū dixisse, fiat lux, non uoce de pul monib. adita, nec lingua & dentib. accipere debemus. Carnaliū sunt istæ cogitationes, secū dum autē carnē sapere mors est. Sed ineffabiliter dictum est, fiat lux. Vtrū autē hoc quod dictum est, filio unigenito dictū est, an id ipsum quod dictum est, filius unigenitus est, quod dictū dei uerbū dicitur per quod facta sunt omnia, quæri potest: dū tamē illa absit impietas, ut uerbū dei unigenitū filium quasi uocem prolatā, sicut a nobis fit, esse credamus. Uerbū autem dei per quod facta sunt omnia, nec cœpit esse, nec desinet, sed sine inchoatione natū patri cōternū est. Quare hoc quod dictū est, fiat lux, si & cœpit & desinit dici, magis filio dictum est hoc uerbum q̄ ipsum est filius: Et tamen etiā hoc ineffabiliter. Nec carnalis imago subrepat in animū, & intellectū pium spiritalem cōturbet, quia & incipere aliquid & desinere in natura dei si proprie accipiāt, temeraria & præcepta opinio est: carnalibus tamē & paruulis, nō tanquā in ea mansuris, sed tanq̄ inde surrecturis humanissime cōcedēda est. Quicquid tamē incipere & desinere deus dicit, nullo modo in ipsius natura, sed in eius creatura quæ illi miris modis obtemperat, intelligendū est. Et dixit deus, Fiat lux: Vtrum ea lux quæ his carnalib. oculis patet, an aliqua occulta quā nobis per hoc corpus uidere non datū est? Et si occulta, utrū corporea quæ per locorum spacia tenditur fortasse in sublimibus partib. mundi: an incorporea qualis in anima est, ad quā uitandū

Similitudo de spiritu super aquas.

Ecd. 43

Fiat lux. Cap. V.

Lux in

& appetendi refertur examen a sensib. corporis, qua nō carent etiā animæ bestiarū: An ea quæ superior ratiocinādo apparet, ex qua incipit omnē quod creatū est: Quamlibet enim lucē significet, factā tamen & creatā debemus accipere, non illā qua fulget ipsa dei sapientia quæ nō creata est sed nata, ne sine luce deus fuisse putetur priusq̄ istam de qua nunc agitur cōdidisset. De hac enim sicut ipsa uerba fati docēt, hoc cōmendat quod facta sit. Et dixit, inquit, Fiat lux, & facta est lux. Alia est lux de deo natura, & alia lux quam fecit deus: natura de deo lux est ipsa dei sapientia, facta uero lux est quælibet mutabilis siue corporea siue incorporea. Mouere autē solet, quō lux corporea esse potuerit anteq̄ cœlum esset & cœli luminaria, quæ post istā exponunt: quali uero facile hoc ab homine percipi potest, aut omnino ullo modo potest, utrū sit aliqua lux præter cœlū quæ tamen spacijs locorū distincta atq; diffusa sit, mūdumq; amplectatur. Sed cū liceat hic & incorporeā lucē intelligere, si nō uisibilem tantum creaturā in hoc libro, sed omnē creaturā expositā dicimus quid opus est in hac controuerſia remorari: & fortasse quod querūt homines, quādo angeli facti sunt, ipsi significent hac luce, breuissime quidē, sed tamē cōuenientissime & decentissime. Et uidit lucē, quia bona est. Ista sententiā nō quasi insoliti beneuolentiā, sed approbationē operis significare oportet intelligi. Quid enim cōuenientius de deo dicit, quantum inter homines dici potest, q̄ cum ita ponitur, dixit, factum est, placuit: ita ut in eo q̄ dixit, imperiū eius intelligatur: in eo q̄ factū est, potentia: in eo q̄ placuit benignitas: sicut ineffabilia per hominē hominibus, ita ut omnibus prodesſent, dici debuerunt. Et diuisit deus inter lucē & tenebras. Hinc intelligi licet quanta diuini operis facilitate ista dicant effecta. Nō enim quisq; est qui sic æstimet lucem factam ut esset cōfusa cum tenebris, & ob hoc postea separationis indigeret: sed eo ipso quo lux facta est, cōsecuta est etiā diuisio inter lucem & tenebras. Quæ enim societas lucis cū tenebris: Deus ergo diuisit inter lucē & tenebras, quia lucē fecit, cuius absentia tenebræ uocant. Interest autē inter lucem & tenebras, sicut interest inter ueritatem & nuditatē, aut plenū & inane, & similia. Iam quot modis possit intelligi lux supradictū est, quibus cōtrariæ priuationes possunt tenebræ nominari. Alia est enim lux quæ uidef his oculis corporeis etiam ipsa corporea, ut solis & lunæ & stellarū, & si quid huiusmodi est, cui cōtrariæ sunt tenebræ, cum aliquis locus ea luce caret. Alia autē lux est uita sentiens, & ualens discernere quæ per corpus ad animę iudiciū referunt, id est, alba & nigra, canora & rauca, suauis olentia & putētia, dulcia & amara, calida & frigida, & cætera huiusmodi. Alia est enim lux quæ sentit oculis, alia qua per oculos agitur ut sentiat. Illa enim in corpore, hæc autē q̄ uis per corpus ea quæ sentit percipiat, inanimata tamē est. Huic cōtrariæ sunt tenebræ insensibilis quædā, uel si melius insensualitas dicitur, id est, nō sentire, q̄ uis inferantur quæ sentiri possunt.

sent, si esset in illa uita lux ista unde sentitur. Neq; hoc cum ministeria desunt corporis, sicut in cæcis aut surdis. Nam in istorū animis est ista lux de qua nūc agimus, sed instrumēta corporis desunt. Neq; illo modo quomodo in silētio uox nō audit, cum & ista lux est in anima, & assunt corporis instrumēta, sed nihil quod sentiatur infertur. Non ergo qui ijs causis non sentit, caret ista luce. Sed cū talis potentia nō est in anima, quæ iam nec anima dici solet, sed tantum uita, qualis perhibet esse uitæ & arboris, & quarūcunq; stirpiū: si tamen eas uel talē habere persuaderi ullo modo potest, quas nonnulli nimis errātes hæretici, nō solum sentire per corpus, id est, uidere, audire, & calorem ignemq; discernere, sed etiā intelligere rationē & cogitationes nostras nosse arbitrant. Sed de his alia quæ stio est. Insensibilitas ergo tenebræ huius lucis qua quicquid sentitur, cū ipsam uim sentiēdi non habet uita quælibet: cōuenienter autē lucē hanc dici cōcedit, quisquis concedit recte dici lucē, qua res quæq; manifesta est. Cum autē dicimus manifestū est hoc canorū esse, manifestū est hoc dulce esse, manifestū est hoc frigidum esse, & qd̄ forte huius generis per corporales sensus attingimus, hæc lux qua ista manifesta sunt, utiq; intus in anima est, q̄ uis per corpus inferantur quæ ita sentiuntur. Tertium lucis genus in creaturis intelligi potest, quo ratiocinamur. Huic cōtrariæ tenebræ sunt irrationalitas, sicut sunt animæ bestiarū. Siue ergo lucem æthereā, siue sensualem, cuius animalia participant, siue rationalem quam angeli & homines habent, a deo factam primitus in rerū natura, hac sententiā uult intelligi, diuisisse deū inter lucē & tenebras, eo ipso quo lux facta est oportet accipi, q̄ aliud est lux, aliud illæ priuationes lucis quas in cōtrarijs tenebris ordinauit deus. Non enim deū fecisse tenebras dictum est, quoniā species ipsas deus fecit, nō priuationes quæ ad nihilū pertinet, unde ab artifice deo facta sunt omnia: quas tamē ab eo ordinatas intelligimus, cū dicitur: Et diuisit deus inter lucē & tenebras, ne uel ipsæ priuationes nō haberent ordinē suum, deo cuncta regēte atq; administrante. Sicut in cantādo interpositiones silentiorū certis moderatisq; interuallis, quāuis uocū priuationes sint, bene tamē ordinant ab ijs qui cantare sciunt, & suauitati uniuersę cantilenæ aliquid cōferūt. Et umbræ in picturis eminentiora quæq; distinguunt, ac non specie, sed ordine placēt. Nam & uitiorum nostrorum nō est autor deus: sed tamē ordinator est, cum eo loco peccatores cōstituit, & ea perpeti cogit quæ merentur. Ad hoc ualet q̄ oues ponuntur ad dexteram, hædi autem ad sinistrā. Quædam ergo & facit deus & ordinat, quædam uero tantum ordinat. Iustos & facit & ordinat, peccatores autem inquantū peccatores sunt non facit, sed ordinat tantū. Quippe cum illos ad dexteram, illos ad sinistrā constituit, & quod in ignem æternum iubet ire, ad meritorum ordinem ualet: ita species naturasq; ipsas & facit & ordinat: Priuationes autē specierum defectusq; naturarum nō facit, sed ordinat tantum.

Lux rationis

Matth. 25

Dixit itaq; fiat lux, Et facta est lux. Nō dixit, fiant tenebræ, & factæ sunt tenebræ. Horū ergo unum fecit, alterū nō fecit: utrunq; tamē ordinauit, cum diuidit deus inter lucē & tenebras. Ita & ipso faciente pulchra sunt singula, & ipso ordinante pulchra sunt omnia. Et uocauit deus lucem diē, & tenebras uocauit noctem. Cum & lux nomen sit alicuius rei, & dies rursus, & tenebræ & nox utrumq; sit nomen, utrumq; ita dici oportuit, nomina rebus imposta esse, ut illa res cui nomen impositum est, utiq; alio quoq; nomine, nō enim aliter poterat enumerare. Et ita dictū est: Vocauit deus lucem, diē: ut indifferēter etiā dici cōuerse posset, Vocauit deus diem lucē, & uocauit noctem tenebras. Quid ei respōdebimus si qs a nobis ita quærit, luci nomen impositū est dies, an diei nomē impositum est lux, quia hæc duo utiq; in quātum ad res significādas articulata uoce enunciant, nomina sunt. Hoc modo etiā de alijs duobus queri potest, tenebris nomē impositū est nox, an nocti impositum est nomē tenebræ? Et quidē ut scriptura describit, manifestū est, lucis nomē dictū esse diē, & tenebrarū nomē dictū esse noctem. Quia cum diceret deus, fecit lucem, & diuisit inter lucem & tenebras: nondum de uocabulis agebatur, postea adhibita sunt uocabula, dies & nox, cū & illa sine dubio uocabula sint, lux & tenebræ, res aliquas significātia, sicut dies & nox. Ergo hoc ita accipiendū est, quia enūciari aliter nō posset res quæ nomē accepit, nisi aliquo nomine. An potius ista uocatio accipiēda est ipsa distinctio? Nō em̄ omnis lux dies, aut omnes tenebræ nox. Sed lux & tenebræ certis inter se uicibus ordinatæ atq; distinctæ, diei & noctis nominib. appellantur. Omne quippe uocabulum ad distinctionem ualeat. Vnde etiā nomen q; rem notet, appellatū est quasi notamē. Notet autem, id est, distinguat & doctitāter ad discernēdum adiuuet. Fortasse ergo ipsum diuisisse inter lucē & tenebras, hoc est uocasse lucē diem, & tenebras noctem, ut hoc sit ordinasse ista quod uocasse. An ista uocabula significare nobis uolūt quam lucem dixerit, & quas tenebras: Tanq; diceret: Fecit deus lucem & diuisit inter lucē & tenebras, lucem autē dico diem, & tenebras dico noctem: ne aliquā aliam lucem intelligas, quæ nō sit dies, & ne aliquas alias tenebras intelligas, quæ non sint nox. Nā si omnis lux dies possit intelligi, & omnes tenebræ noctis nomine censerent, fortasse nō opus esset dicere: Et uocauit deus lucem diem, & tenebras uocauit noctem. Item quæri potest, quē diem dicat, & quam noctem. Si istum diē uult accipi quē solis ortus inchoat & claudit occasus, & istā noctem quæ a solis occasu usq; in ortum tenditur, non inuenio quomodo esse potuerint anteq; cœli luminaria facta essent. An ipsa spacia horarum & temporum, etiam sine discrimine fulgoris atq; umbræ, iam ita uocari potuerunt? Et quomodo in illā lucem rationalē, si hæc significata est, aut sensualem cadit hæc uicissitudo quæ nomine diei & noctis significat: an nō secūdū quod euenit, sed secūdū quod potest euenire, ista insi-

nuata sunt, quia & rationi potest error succedere, & sensui quædā stoliditas. Et facta est uespera, & factum est mane dies unus: non eodem modo nūc appellatur dies quo cum diceretur: Et uocauit deus lucē diē: sed eo modo quo dicimus, uerbi gratia, xxx. dies habere mensem. Hic enim nomine diei noctes quoq; includimus: superius nomine diei noctes quoq; includimus: superius autem ita dictus est dies, ut a nocte seiungeretur. Itaq; cū illa opera diei per lucē gesta insinuaretur, consequēter factam dicitur esse uesperā, & factum esse mane diem unum: ut scilicet sit unus dies a cœpto die usq; ad cœptū diem, id est, a mane usq; ad mane, quales dies annumeratis, ut dixi, noctibus appellamus. Sed quomodo facta est uespera, & factum est mane? An tāta mora tēporis fecit lucem deus, & diuisit inter lucē & tenebras, quāta moratenditur dies lucēs, id est, nō annumerata nocte? Et ubi est quod scriptū est: Subest enim tibi cū uoles posse, si opus est deo productione tēporis, ut aliquid proficiat: An omnia quidem tanq; in arte atq; ratione perfecta sunt deo, non in productione tēporis, sed in ipsa uia qua illas etiā res quas nō stare sed transire cernimus, stabiliter efficit? Non enim & in sermone nostro cū uerba alia trāseant, & alia succedant, credibile est ita fieri in ipsa arte, qua operante stabiliter artificiosa occurrit oratio. Quāq; ergo sine productione tēporis faciat deus cui subest posse cum uolet, ipsæ tamen naturæ temporales, motus suos tēporaliter peragunt. Ita ergo fortasse dictum est: & facta est uespera, & factum est mane dies unus: sicut ratione pspicitur, ita fieri debere aut posse, nō ita ut sit temporalib. tractibus. Nā in ipsa ratione operationē cōtēplatus est in spiritu sancto, qui dixit: Qui manet in æternum creauit omnia simul. Sed cōmodissime in illo libro quasi morarū per interualla factarum a deo rerum digesta narratio est, ut ipsa dispositio, quæ ab infirmiorib. animis cōtemplatione stabili uideri nō poterat, per huiusmodi ordinē sermonis exposita quasi istis oculis cerneretur. Et dixit deus: Fiat firmamentū in medio aquæ, & sit diuisio inter aquā & aquam. Et sic factum est. Et fecit deus firmamentū & diuisit inter aquam quæ erat sub firmamento, & inter aquā quæ erat supra firmamentū. Vtrum aquæ tales sint supra firmamentum quales sub firmamento istæ uisibiles: an quia illam aquā uidetur significare supra quā spiritus ferebatur, & eam intelligebamus esse ipsam mūdi materiam, hæc etiam hoc loco firmamento interposito discreta credēda est, ut inferior sit materia corporalis, superior animalis: hoc enim firmamentū dicit, quod cœlū postea uocauit. Cœlesti autem corpore nihil est in corporibus melius. Alia quippe corpora cœlestia, alia terrestria. Et utiq; cœlestia meliora, quorū naturam quicquid tranlit, nescio quēadmodū iam corpus possit uocari. Sed est fortasse uis quēdam subiecta rationi, qua ratio deus ueritasq; cognoscit: quæ natura, quia formabilis est uirtute atq; prudētia, cuius uigore cohibet eius fluctuatio atq; cōstringit, & obiectio quasi materialis apparet, recte aqua diuinitus

Lux, dies, tenebræ, nox. Cap. VI

Explicatio cabalisticæ Cap. VII

Sap. 12

Eccl. 1

Diuisio corporum. Cap. VII

484
tus appellata est, nō locorū spacio, sed merito naturæ in corpore cœli incorporei ambitū excedēs. Et quoniā cœlum firmamentū uocauit, nō absurde intelligitur quicquid infra æthereum cœlū est, in quo pacata atq; firmata sunt omnia, mutabilis esse & dissolubilius. Quod genus corporalis materiæ ante acceptā speciē distinctionemq; formatū, a qua firmamentū nominatū est, fuerūt: qui crederent has uisibiles aquas & frigidas superficiem cœli superamplecti. Et documētum habere conati sunt de tarditate stellæ unius de septem uagantibus, quæ superior cæteris & a Græcis φαιδωπ dicitur, & xxx. annis peragit signiferū circulū, ut ob hoc tarda sit, quia est frigidis aquis uicinior, quæ supra cœlū sunt. Quæ opinio nescio quēadmodū possit apud eos defendi qui subtilissime ista quæstionem. Nihil autē horū temere affirmandū, sed caute omnia modesteq; sunt tractanda. Et dixit deus: Fiat firmamentū in medio aquæ & sit diuisio inter aquā & aquā, & sic factum est. Postq; dixit, sic factum est: quid opus erat rursus addere: Et fecit deus firmamentum, & diuisit inter aquā quæ erat sub firmamento, & aquā quæ erat supra firmamentum: Nā cum dixisset superius: Et dixit deus, fiat lux, & facta est lux: nō addidit rursus, & fecit deus lucem: hic autē posteaq; dixit deus, fiat & sic factum est: additum est, & fecit deus. An hinc apparet nō oportere lucē illā intelligi corporalē, ne eā aliqua creatura interposita fecisse deus uideatur? Deum autē trinitatem dico: hoc uero firmamentū cœli, quia corporeū est, per incorporeā creaturā accepisse speciē formamq; credit, ut prius incorporeæ naturæ rationabiliter a ueritate impressum sit quod corporaliter imprimeretur, ut cœli fieret firmamentū: Et ideo positū est, & dixit deus, fiat, & sic factū est: in ipsa rationali natura prius facta est fortasse unde imprimeretur corpori species. Cum autē additū est: Et fecit deus firmamentū, & diuisit inter aquā quæ erat sub firmamento, & aquā quæ erat supra firmamentū, & ipsa corporatio in illa materia ut corpus cœli fieret significat. An forte uarietatis causa ut textus sermonis in fastidium nō ueniret, & supra nō est positum quod infra positū est, & nō oportet scrupulose omnia rimari: Eligat quis quod potest, tantūne aliquid temere atq; incognitū pro cognito asserat: memineritq; se hominē de diuinis operib. quantū permittitur quærere. Et uocauit deus firmamentū cœlū: quod de uocatione superius tractatū est, hic quoq; cōsiderari potest: Non enim omne firmamentum cœlū est. Et uidit deus quod bonū est. Et de hoc superius quomodo tractatū est, retractare, nisi quod nō eundem ordinē uideo. Nam superius: Et uidit deus lucē quia bona est, & post deinde subiicitur: Diuisit deus inter lucem & tenebras, & uocauit deus lucē diem, & tenebras uocauit noctem: Hic autē postq; factum enarratum est, quod factū dicebatur, & posteaq; uocatū est firmamentū cœlum tum dicitur: Et uidit deus quia bonū. Quod si nō fastidij euitādi gratia ita narratū est, illud certe intelligere cogimur quod dictum est: Et fecit deus

omnia simul. Quare em̄ primo ibi uidit, quia bonum est, & postea nomē imposuit: hic autē primo nomē imposuit, & postea uidit quia bonū est: nisi quia illa differentia significat, morarū interualla non esse in operatione dei, quibus in ipsis inueniat operibus. Secundum autē morarū interuallū prius aliquid & postea efficitur, sine quibus narratio factorū nō potest esse, quibus sine his deus ista efficere potuerit. Et facta est uespera, & factū est mane dies secundus. Jam hinc superius tractatum est, & easdē rationes hic quoq; ualere arbitror. Et dixit deus: Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in cōgregationem unam, & appareat arida, & sic factum est. Hinc probabilius credi potest aquam dictā esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam mūdi materiam. Nā si uniuersum aqua oppletū erat, unde uel quō potuit cōgregari? Si enim quādam confusione materialem aquā nomine appellaue rat, hæc cōgregatio appellāda est ipsa formatio, ut talis esset aquæ species, qualem nūc esse cernimus. Et ipsum appareat arida, quod positū est, terræ formatio intelligi potest, ut hæc haberet speciē terra quā cernimus: Inuisibilis enim & incōposita dicta erat, cum adhuc materiæ species deesset. Dixit ergo deus: Congregetur aqua quæ sub cœlo est: id est in formā redigat materies corporalis, ut aqua ista sit quā sentimus, in cōgregationē unā. Vis ipsa formæ cōmedatur nomine unitatis, hoc est enim uere formari, in unū aliquid redigi, quoniam summe unum est omnis formæ principium. Et appareat arida: id est speciē uisibilem accipiat, atq; a cōfusione distincta. Et bene aqua cōgregatur ut appareat arida, id est cohibet quod fluitet mare, ut quod obscurū est illustretur. Et sic factū est. Etiā hoc fortasse in rationib. intellectuālis naturæ prius factum est, ut postea quod dicitur: Et congregata est aqua in cōgregationē unā, & apparuit arida: nō superfluo additū uideatur, cū iam dictū esset: Et sic factū est: sed ut post rationalem & incorpoream operationē intelligeremus etiā corporalem secutā. Et uocauit deus aridā terram, Cōgregationem aquæ, mare uocauit. Adhuc nobiscū facit illa causa uocabulorū: non enim omnis aqua, mare: aut omne aridū terra. Ergo quæ aqua esset, & quæ arida, uocabulis segregandū fuit. Ipsam autē distinctionē atq; formationē fuisse uocationē dei, nō absurde adhuc intelligi potest. Et uidit deus quia bonū est: Et hic ipse ordo seruatus est, quare huic etiam illa, quæ modo tractata sunt, conferant. Et dixit deus: Germinet terra herbā pabuli, ferentē semen secundum genus suum & similitudinem: & lignum fructiferū faciēs fructum: cuius semen sit in se secundum suam similitudinē. Postq; facta sunt terra & mare, & uocata & approbata, quod sæpe diximus nō morarum interuallis accipiendum esse, ne ineffabilem operantis dei facultatem tarditas aliqua cōsequatur, nō statim sicut duobus diebus præcedentib. subiicitur: Facta est uespera, & factū est mane dies tertius. Sed adiungit alia operatio: Vt germinet terra herbā pabuli ferentē semen secundū genus suū & similitudinem

Congregatio aquarum. x

aliās accipiendā

Germinet terra herbā pabuli ferentē semen secundū genus suū & similitudinem. Cap. XI

dinem: & lignū fructiferū faciens fructū, cuius semen sit in se secundum suā similitudinē. Quod de luce illa & firmamēto & aquis & arida dictū non est: nō enim habet lux successiōis propaginē, aut cōlū de alio cōlo nascit̄, aut terra aut mare alia maria & alias terras gignūt quæ succedāt. Hic ergo dicendū fuit: Ferentem semē secundum genus suū & similitudinē, & cuius semen sit in se secundum suā similitudinē, ubi similitudo nascētū prætereūtis similitudinē seruat. Hæc aut̄ omnia ita supra terrā sunt, ut ipsi terræ radicibus cohæreant, & ei cōtinuent̄, & rursus quodāmodo separent̄: p̄pterea huius naturæ significationē in ista narratione seruata arbitror, quia & eodem die facta sunt, quo terra apparuit, & tamē iterū dixit deus, ut terra germinaret: & iterū dictū est, & sic factū est. De inde secundū superiorē regulā, postq̄ dictū est, sic factū est, subiungit̄ ipsa executio. Et dedit terra herbā pabuli, ferentē semē secundū genus suū, & lignū fructiferū faciēs fructū, cuius semen in se secundum suam similitudinē. Et iterum dicit: Vidit deus quia bonū est: itaq; & uno die ista iunguntur: & iteratis dei uerbis distinguunt̄ ab inuicē. Quod de terra & mari p̄pterea puto nō esse factū, quia magis harū rerū est discernenda natura, quæ cum orient̄ & occidunt, seminis successione ppagantur. An quia terra & mare simul fieri potuerint, non solū in rationib. creaturæ spiritalis, ubi simul omnia facta sunt, sed etiā in ipsa corporali motiōe, arbores uero & quæq; stirpes nasci non possent, nisi terra in qua germinaret, præcessisset: p̄pterea & repetendū erat iussū dei, ut & facta significant̄ distantia, tñ nō alio die faciēda, propter qd̄ radicib. terræ affigunt̄ & continuant̄. Sed quæri potest, cur istis deus non imposuerit nomina. An prætermisum est, quia multitudo eorum nō sinebat: Verū hæc questio, melius postea cōsiderabit̄ cū animaduertemus alia, quæ non uocauit deus, sicut uocauit lucē & cōlū & terrā, & mare. Et factū est uespera, & factū est mane dies tertius. Et dixit deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceāt super terrā, & diuidāt̄ inter diē & noctē, & sint in signis & tēporibus, & in diebus, & annis: & sint in splendorē in firmamēto cœli, ut luceant sup̄ terrā. Quarto die luminaria facta sunt, de quibus dicit̄: Et sint in diebus. Quid ergo uolunt tres dies trāfacti sine luminaribus? Aut cur ista erūt in dieb. si etiā sine istis dies esse potuerunt? An quia euidētius productio illa tēporis & morarū interuallum motu istorū luminariū distingui ab hominibus potest? An ista dierū & noctiū enumeratio ad distinctionē ualet inter illam naturā, quæ facta nō est, & eas quæ factæ sunt: ut mane nominaret̄ propter earum speciem factarū, uespera uero p̄pter priuationē: quæ quantū attrinet ad illū à quo facta sunt, speciosa atq; formosa sunt: quantū autē in ipsis est, possunt deficere, quia de nihilo facta sunt: & inquantū nō deficiunt, nō est eorū materiæ quæ ex nihilo est, sed eius qui summe est, & illa facit̄ esse in genere & ordine suo: Et dixit deus, Fiant in firmamēto cœli luminaria ut luceāt: utrū

Fiant luminaria. Ca. XII

de fixis tantū dictum est syderibus, an etiā de uagis: Sed duo luminaria maius & minus inter uaga sydera numerant̄: quō ergo facta sunt omnia, cū singulos suos uel globos uel circulos uaga singula quæq; possideant? An quoniam in scripturis & cœlos multos legimus & cœlū, sicuti in hoc loco, cū dicitur firmamentū cœlum, intelligendum est omnē istam ætheream machinā dici, quæ omnia substantia continet, sub qua puri & tranquillī aeris serenitas uiget, sub qua itē iste aer turbulentus & procellosus agitur: Vt luceant super terram, & diuidant̄ inter diē & noctem. Nonne iam deus diuiserat inter lucē & tenebras, & uocauerat lucē diem, & tenebras uocauerat noctem? Ex quo apparet eū inter diē & noctē diuisisse: Quid sibi nunc uult, quod dicit̄ de luminaribus: Et diuidant̄ inter diem & noctem? An ita nunc fit ista diuisio per luminaria, ut hominibus nota sit etiā solis carnalibus oculis ad rerū istarum contēplationem utētibus? Ita uero deus eā fecit ante circuitū luminariū, ut uideri nisi à paucis sano spiritu & serena ratione nō possit? An inter alium diem & aliam noctem diuisit deus, id est inter speciē, quam imprimebat illi informitati: & informitatem, quæ adhuc formanda restabat? Alius uero est iste dies & alia nox, quorū uolente cœlo uicissitudo animaduertit̄, quæ fieri nō posset, nisi solis ortu & occasu. Et sint in signis & tēporibus, & in dieb. & in annis. Videi mihi hoc quod dixit, In signis: planū fecisse illud quod dixit, Et in tēporib. ne aliud acciperent̄ signa, & aliud tēpora. Hæc enim nunc dixit tēpora, quæ interuallorū distinctione æternitatē incōmutabilē supra se manere significant: ut signū, id est quasi uestigiū æternitatis tempus appareat. Itē cum adiungit̄: Et in dieb. & in annis, ostēdit quæ dixerit tēpora, ut dies fiant cōuersiōe fixorū syderū: anni uero manifesti, cū sol signiferū circulū peragit: obscuriores aut̄, cū id unū quodq; uagorū syderum in suis orbibus facit. Nō enim dixit, & mensibus, quia fortasse mensis annus est luna: sicut xij. lunæ anni, annus est eius syderis qd̄ φαίδωντα Græci uocāt, & xxx. solis anni, annus est eius syderis quod φαινοπ dicitur. Et fortasse ita cū omnia sydera ad idem redierint, annus magnus peragitur, de quo multi multa dixerunt. An in signis dixit, quibus certum iter significat̄ nauigandi: in temporib. aut̄, uelut est uernum tēpus & æstas & autumnus & hyems, quia & ista circuitu syderum uariantur, suasq; uices atq; ordinem seruant: in diebus aut̄ & in annis, sicut expositū iam est accipiēdū: Et sint in splendorē & in firmamēto cœli, ut luceāt super terrā: Cur putamus esse repetitum? An quæadmodū est de stirpibus ut ferat̄ semen, & sit in eis semen secundū genus suū, & similitudinē: ita ecōtrario dictum est de luminaribus. Fiant & sint, id est fiant, & non gignant, sed ipsa sint, & sic factū est: Ordo ille seruat̄: Et fecit deus duo luminaria, Luminare maius inītiū diei, & luminare minus inītiū noctis, & stellas. Quid dicat̄ inītiū diei, & inītiū noctis, mox apparebit. Et stellas uero qd̄ addidit, utrū pertineāt ad inītiū noctis, an

Signa dierum & temporum. Cap. XII

ANNUUS MAGNUS QUICUNQUE PLANETONIS UOCANT.

an nō, ambiguū est. Quidam aut̄ uolunt hic significari lunā plenā esse primitus factam, quod plena luna inītio noctis assurgit, id est mox post solis occasum. Sed illud absurdū est, ut non à prima, sed à sextadecima uel quintadecima numerandi sumamus exordīū. Nec illud moueat qd̄ pfectū fieri debuerit luminare quod factū est, Omni em̄ die pfecta est, sed eius pfectio ab hominib. nō uidet̄, nisi cū ex cōtraria parte soli opposita fuerit, Nā etiam cum illo cōstituta, quoniā sub illo est, uidet̄ finiri. Sed etiā tūc plena est, quia ex alia parte illustrat̄, nec uideri potest ab ijs qui subter sunt, id est terrā incolunt. Quod non paucis uerbis, sed subtilibus differtionibus & quarundā figurarū uisibiliū demonstratione doceri potest. Et posuit illa deus in firmamēto cœli ut luceāt super terrā. Quomodo dixit, fiant in firmamēto: & quomodo nunc dicit, fecit deus luminaria & posuit in firmamēto: quasi extra sint facta, & post ibi posita, cū iam dictū sit ut ibi fierēt? An hinc etiā atq; etiā significat̄, non ita deū fecisse ut homines solent, sed ita narrat̄ ut hominibus potuit, scilicet ut apud homines aliud sit fecit, aliud posuit: apud deū autē utrūq; idē sit qui faciēdo ponit, & ponēdo facit? Et præsent diei ac nocti & diuidant̄ inter diē & noctē. Dictū erat inītiū diei, & inītiū noctis, quod hic exponit, dicēdo, præsent diei, & nocti. Ergo inītiū illud, principatū intelligere debemus, quia & in die nihil est inter illa quæ uident̄ sole excellētius, & in nocte nihil luna uel stellis. Vnde etiā illa ambiguitas iā non moueat, & credamus stellas sic positas, ut ad inītiū noctis, id est principatū pertineant. Et uidit deus quia bonū est. Idē ordo seruatur: Meminerimus sanē qd̄ etiā ista deus nō uocauerit, cū dici potuerit, Et uocauit deus luminaria sydera: quia non omne luminare sydus est. Et facta est uespera, & factū est mane dies quartus. Si dies istos cōsideres, quos ortus solis occasusq; distinguit, nō iste quartus, sed fortasse primus est dies: ut eo tēpore putemus ortū esse solem quo factus est, & donec cætera sydera fierent occidisse. Sed qui intelligit & solem alibi esse, cū apud nos nox est, & noctē alibi esse, cū sol apud nos est, dierū istorū enumerationem sublimius indagabit. Et dixit deus: Eijciāt aquæ reptilia animarū uiuarū, & uolatilia uolātia super terrā sub firmamēto cœli: & sic factū est. Ea quæ natātia sunt animalia reptilia sunt appellata, quia pedib. nō ambulāt. An quæ sunt alia quæ sub aqua in terra repūt? An sunt pēnata in aquis, sicut pisces squamas habēt, uel alij qui nō habēt, sed tamen pēnis nitunt̄? Qui utrū inter uolatilia hoc loco numeradi sint, dubitari potest. Nā & ipsa uolatilia cur aquis tribuerit, nō aeri, nonnulla quæstio est. Non em̄ has aues tantū accipe possumus, quibus aquæ familiares sunt, quales mergi & anates & quæcūq; huiusmodi. Nā si de his tantū dixisset, nō præmitteret alio loco de alijs auib. dicere, inter quas nonnullæ usq; adeo ab aquis remotæ sunt, ut ne bibāt quidē. Nisi forte istū aerē terris contiguū, quoniā se humidū etiā serenissimis noctib. rore testat̄, aquā uocauit, qui & in nubē cogit̄. Nubes aut̄ aqua est, qd̄ omnes sentiunt, quib. cōtingit

in mōtib. inter nubila, uel etiā in cāpis inter nebulas ābulare. In hoc q̄ppe aere uolare aues dicunt̄. Nā in illo sublimiore atq; puriore, qui uere aer ab omib. appellatus est, nequeūt: nō em̄ earū pōdus tenuitate sua sustinet. In illo aut̄, neq; nubes crescere asserunt̄, neq; aliquid pcellosum existere, Quippe ubi uētus adeo nullus est, ut in uertice Olympi mōtis, qui spatia huius humidī aeris excedere dicit̄, quædā literē in puluere solere fieri p̄hibeant̄, & post annū integrē atq; illæsa inueniri ab ijs qui solēnter memoratū montē ascēdebant. Quapropter nō absurde existimari pōt firmamētū cœli, in diuinis scripturis usq; ad hæc spatia uocari, ut & ille aer trāquillissimus & syncerissimus ad firmamētū pertinere credat̄. Hoc em̄ nomīne firmamēti, ipsa trāquillitas & magna pars rerū significari pōt. Vnde etiā illud dici plurib. locis in Psalmis existimo: Et ueritas tua usq; ad nubes. Nihil est em̄ firmius & serenius ueritate, Nubes autē sub ista sincerissimi aeris regiōe cōcrescūt, quod quæq; figurate dictū accipiat̄, ex his tamē reb. scriptū est quæ habēt ad hæc quandā similitudinē, ut corporea creatura cōstātior & purior quæ à summitate cœli usq; ad nubes est, ueritatis figurā recte habere uideat̄: id est, usq; ad aerē caliginosū & procellosū & humidū. Ergo uolatilia uolātia super terrā sub firmamento cœli, cōueniēter sunt aquis attributa, quia nō incōueniēter aer iste aqua nominat̄. Hinc etiā intelligi dat̄ de aere nihil dictū esse, quō uel quādo sit factū: quia iste aer nomīne aquarū tenet̄, ille aut̄ nomīne firmamēti, atq; ita nullū elementū prætermisum est. Sed fortasse qd̄ dicat̄. Si eo qd̄ dictū est: Congregēt aqua: intelligimus aquā esse factā ex illa cōfusione materiæ, hanc aut̄ cōgregationē mare appellauit, quō ibi possumus hūc aerē intelligere factū, quod mare nō dicitur, etiā si aqua dici potest? Quamobrē mihi uidet̄ in eo quod dictū est, appareat arida: non solū speciē terræ, sed etiā huius aeris crassioris esse insinuatā: Per hūc em̄ terra illuminat̄, ut perspiciua nobis sit. In uno ergo uerbo quo dictū est, appareat: intima sunt omnia, sine quibus apparere nō potest, id est & species eius, & nudatio ab aquis, & aeris superfusio, per quē in ea nomē à superiore mūdi parte trāsmittit̄, An potius in eo qd̄ scriptū est, Congregēt aqua: species huius aeris cōmendat̄? quia cū iste aer cōdensat̄, hanc aquā uidet̄ efficere: Coactionē itaq; in densitatē, congregationē aquæ fortasse appellauit, ut mare fieret: ut id quod nō congregatū, id est nō spissatū superferet̄, aqua sit, quæ aues uolantes possit sustinere, utriq; nomīni accōmodata, ut uocari possit & aqua subtilior, & aer crassior. Sed quādo quærit̄, cur sit iste factus: non dicit̄. An forte uerū est qd̄ quidā uolunt, humidis exhalatiōib. maris & terræ has auras effici, ita crassiores aere illo supiore ac liquido, ut gestādīs uolatibus auū sint accōmodatæ? Ita porrō teneriores ijs aquis, quib. corpus abluūt, ut earū cōparatione sicca atq; aeris sentiant̄. Et quia de terra & mari iam dictū erat, quid opus erat dicere de exhalationib. earū, id est aquis auū, cum illum aerē purissimū & trāquillissimū firmamento attributū

Psal. 35

Obiectio

Responsio

intellexeris: Nā neq; de fontib. & fluminibus dictum est quō facta sint. Qui em̄ scrupulosius ista quærūt & disserūt, æthereo suplapsu de mari dulcem inuisibiliter dicūt extrahi uaporē, his uidelicet ascētionibus, quas nullo modo sentire possumus: inde conglobari nubes: atq; ita terrā imbribus madefactā antris occultiorib. instillare atq; insudare tantū, quātum coactū & p̄ diuersos tramites lapsū erūpat in fontes, siue paruos, siue gignendis fluminib. idoneos. Cuius rei documenta esse uolunt, q̄ marinarū aquarū decoctarum uapor, sinuato cōopculo exceptus humorē dulcē gustatibus exhibet. Et omnib. fere manifestū est, diminutos fontes inopiā sentire pluuiarū. Attestat̄ & diuina hystoria, cū Helias tēpore ariditatis imbrem posceret: iussit em̄ cū ipse oraret ut puer su⁹ ad mare attēderet: unde cū uideret oriri per paruā nubeculā, pluuiā ei sollicito adesse nunciauit, qua mox etiā fugiens irrigatus est. Et Dauid dicit: Dñe qui aduocas aquā maris, & effundis eā super faciē terrā: Quapropter mari nominato, de alijs aquis supflue diceret: siue istis roriferis, quæ tenuitate auras uolatib. aurbus præbēt, siue fontū ac fluminū: si & illæ exhalationib. fiūt, & istæ reciprocis imbribus, quos terra forbet, emanāt. Eijciāt aquæ reptilia animarū uiuarū. Cur additū est uiuarū? An possunt esse animæ, nisi uiuāt? An istā manifestiorem uitā cōmendare uoluit, quæ inest animalibus sentiētib. quoniā stīpites ea carēt: Et uolatilia uolantia super terrā sub firmamēto cœli. Si uolatilia nō uolant in illo purissimo aere, ubi nulla nubila oriunt̄, hinc manifestū est ad firmamentū eūpertinere, quia sub firmamento cœli dictū est uolatilia uolare super terrā. Et sic factū est. Ordo ille seruatur. Ideoq; subiūgit̄ sicut in cæteris, excepta luce quæ prior facta est. Et fecit deus cetos magnos, & omnē animam animalū reptiliū, quæ eiecerunt aquæ secundū genus eorū, & omne uolatile pennatū secundū genus suū. Meminerimus sane, secundū futurū genus, de ijs creaturis dici, quæ seminali ppagine reparant: nam de herbis iam hoc, & de arborib. dictū est. Et omne uolatile pennatum. Cur additū est pennatum? An potest esse uolatile quod pēnas nō habeat? Sed si potest, nūquid hoc genus fecit deus, quādoquidē nō inuenit̄ ut sit factū? an omnino potest quicq; uolare sine pēnis? Nā & uespiliones, & locustæ, & muscæ, & si quid huiusmodi est quod plumis careat, pēnis non caret: sed pennatū additū est, ne solas aues intelligeremus, quoniā pisces pēnati sunt, & sup̄ terrā uolant infra aquas: ideo nō dictū est aues, sed uolatia generaliter, & uolatile pennatū. Et uidit deus quia bonū est: Et hic sicut in cæteris locis intelligendū. Et benedixit ea dicēs, Crescite & multiplicamini & replete aquas maris, & uolatilia multiplicentur super terrā. Benedictionē ad fecunditatē ualere uoluit, quæ in successione prolis apparet, ut ea benedictionē, quā infirma & mortalia creata sunt, genus suū nascēdo custodiāt. Sed cum etiā stirpes nascēdo teneāt similitudinē prætereuntū, cur eas nō benedixit? An quia sensu carēt, qui rationi uicinus est? Nō enim uacat fortasse q̄ secūda perso-

ua utif̄ deus in benedicēdo, ut hac animātia compellet quodāmodo tanq; audiētia dicēdo, Crescite & multiplicamini, & implete aquas maris: nec tamen in eadē persona usq; ad finē benedictionis uenit̄: sequit̄ em̄, Et uolatilia multiplicent̄ super terrā. Nisi forte hoc ipso significatur, sensum animantū nō adeo uicinū esse rationi, ut forte possit accipere cōpellantē, sicut quæ intelligūt, atq; uti ratione possunt. & factū est sic. Hic planē quiuis tardus iam euigilare debet, ut intelligat quales isti dies enumerēt: cū em̄ certos seminū numeros deus animantib. dederit, seruantes miram certo ordine cōstantiā, ut certo dierū numero pro suo quoque genere & cōcepta utero gerāt, & adita oua calefaciāt: cuius naturæ institutio dei sapiētia cōseruatur, quæ tendit à fine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter: quō uno die potuerūt cōcipere & utero grauescere, & parta fouere atq; nutrire, & implere aquas maris, & multiplicari sup̄ terrā. Ita em̄ subiungit̄, & sic factū est: ante uesperē aduentū. Sed nimirū cum dicit facta est uespera, materiā informem cōmemorat: cū dicit, factū est mane, speciē quæ ipsa operatione impressa est materiæ: mane enim post operationē trāfactū diem cōcludit. Nō tamen dixit deus, fiat uespera, fiat mane: cōmemoratio est enim rerū actarum breuissima, significata per uesperā & mane materia & specie, quæ utiq; deū fecisse iam dictū erat, cū ipsum defectū tamen, id est, cū de specie ad materiā & ad nihilū intēdit̄, si hoc noctis nomine recte insinuatū putamus, non dixit factū, sed tantū ordinatū à deo, cū ait superius, Diuisit deus inter lucē & tenebras: ut uespera uocabulo significet informis materia, quæ quāuis ex nihilo facta est, est tamē et habet capacitātē speciērum atq; formarū. Accipiet̄ itā potest tenebrarū nomine ipsum omnino nihilum, quod nō fecit deus, & unde fecit quæcūq; facere pro sua ineffabili bonitate dignatus est, cum sit omnipotēs, qui etiā de nihilo tāta fecit. Et facta est uespera, & factū est mane dies quintus. Hic post quā dixerat, & sic factū est: non subdidit sicuti solet executionē, quasi iterū facta sint, iam em̄ dictū erat. Nec ea benedictione quæ ad gignēdā prole ptinet aliqua noua natura fabricabat̄, sed quæ facta erāt per successione cōseruabant̄. Et ideo nec illud dictū est, Et uidit deus quia bonū est: iam em̄ res ipsa placuerat, quæ tantū seruāda erat in foetibus. Nihil hic itaq; reperitū est, nisi quod ait, Et factū est sic. Statimq; subiectū de uespera & mane, qui bus nominatis, trāfacta opera informi materia & specie quæ imponit̄, significari dictū est. Nisi forte aliquid melius atq; sublimius occurrerit quærētibus. Et dixit deus. Eijciat terra animā uiuā secundum suū genus, quadrupedū, & serpentū, & bestiarū terræ secundū genus, & pecora secundū genus. Et de solita cōclusionē qua dicit̄, Et factū est: sicut superius tractatū est, cōsideranda & accipiēda sunt. Cū autē in Latina lingua nomine bestiarum omne irrationale animal generaliter significetur, hic tamē distinguendæ sunt species, ut quadrupedes accipiamus omnia iumenta: serpentes, omnia reptilia: bestias uel feras, omnia quadrupedia

Volatilia, reptilia. Ca. XV

Sensus rationi uicinus

dia indomita: pecora uero quadrupedia, quæ non operādo adiuuāt, sed dant aliquē fructū pascentib. Et fecit deus bestias terræ secundū genus, & pecora secundū genus, & omnia serpētia terræ secundū genus. Hæc iteratio quod dictū est, Et fecit deus: cum iam dictū esset, & factū est sic: secundū priorē regulam cōsideret̄. Sanē hic pecorū nomine omnia puto significata esse quadrupedia quæ sub cura hominū uiuunt. Et uidit deus quia bonū est: solite accipiendū. Et dixit deus, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostrā. Et hic animaduertēda quædā & coniunctio, & discretio animantū. Nā eodē die factū hominē quo bestias: sunt em̄ simul omnia terrena animātia: & tamen propter excellentiā rationis, secundū quā ad imaginē dei & similitudinē efficitur homo, separatim de illo dicitur, postquā de cæteris terrenis animantibus solide conclusum est, dicendo, Et uidit deus quia bonū est. Cōsiderandū etiā illud quod in cæteris nō dixit deus, faciamus: ut hoc quoq; modo uoluerit spiritus sanctus humanæ naturæ insinuare præstantiā. Cū autē nunc dictū est, faciamus: nisi cui dicebat̄ in cæteris, fiat: Omnia em̄ per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Sed quid putamus aliter dictum esse, fiat, nisi ut ipse faceret iussu patris: & aliter, faciamus, nisi ut ambo pariter facerēt? An omnia quæ facit pater, per filiū facit: & ideo nūc Faciamus dictū est, ut ipsi hominē ppter quē scriptura ipsa facta est, ita in seipso demonstraret, ea quæ filius dicente patre facit, etiā ipsum patre facere: ut quod in cæteris dicebat̄, fiat & factū est, hic exponat̄, non separatim fuisse dictionē, & separatim effectiōnē, sed utrūq; simul cū hic dicit̄, faciamus: Et dixit deus, Faciamus hominem ad imaginē & similitudinē nostrā. Omnis imago similis est ei cuius imago est: nec tamē omne quod simile est alicui, etiā imago est eius: sicut in speculo uel pictura, quia imagines sunt, etiā similes sunt: tamē si alter ex altero natus nō est, nullus eorum imago alterius dici potest. Imago em̄ tunc est, cū de aliquo exprimit̄. Cur ergo cū dictum esset, ad imaginē: additum est, & similitudinē: quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo ad imaginē dicere. An aliud est simile, aliud similitudo, sicut aliud est castus, aliud est castitas, aliud fortis, aliud fortitudo: ut quemadmodum quæcūq; sunt fortia, fortitudine sunt fortia, & quæcūq; casta, castitate sunt casta: ita quæcūq; sunt similia similitudine sint similia? Nō autē imago nostra satis proprie dicit̄ similitudo nostra esse, cū tamē proprie dicat̄ similis nobis esse, ut ibi sit ea similitudo qua similia sunt quæcūq; similia, ubi est & castitas, qua casta sunt, quæcūq; sunt casta. Castitas autē nullius participatiōe casta est, sed eius participatiōe sunt casta, quæcūq; casta sunt. Quæ utiq; in deo est, ubi est etiā illa sapiētia quæ nō participādo sapiēs est, sed cuius participatione sapiēs est anima quæcūq; sapiēs est. Quapropter etiā similitudo dei, p̄ quam facta sunt omnia, pprie dicit̄ similitudo, quia non participatiōe alicuius similitudinis similis est; sed ipsa prima similitudo, cuius participatiōe similia sunt quæcūq; per illam fecit deus. Expositio ergo

fortasse est, cum additū esset, ad imaginē: ut ostenderet̄ eam quæ imago dicta est, non ita similē esse deo, quasi alicuius similitudinis participantē, sed hanc ipsam esse similitudinē, cuius participarent omnia quæ dicunt̄ esse similia. Sicut ibi est & castitas, cuius participatiōe castæ sunt animæ, & sapientia, cuius participatiōe sapiētes sunt animæ, & pulchritudo, cuius participatiōe pulchra sunt quæcūq; pulchra sunt. Si em̄ tantū similitudinē diceret, nō significaret ab ipso esse genitā: si autē tantūmodo imaginē diceret, significaret ab ipso quidem genitā: sed non significaret ita similē, ut non tantū similis, sed ipsa similitudo esset. Ut autē nihil castius ipsa castitate, & nihil sapiētius ipsa sapiētia, & nihil pulchrius ipsa pulchritudine: ita nihil similius ipsa similitudine dici, aut cogitari, aut esse omnino potest. Vnde intelligit̄ ita patri esse similitudinem suam, ut eius naturā plenissime perfectissimeq; impleat. Quantū autē ad speciē rebus imponēdam ualeat dei similitudo, per quā facta sunt omnia, quanquā humanas cogitatiōes altissime superet, licet tamen utcūq; arbitrari: si cōsideremus omnē naturā, siue quæ sentientibus, siue quæ rationatibus occurrerit, similibus inter se partibus seruire unitatis effigiē. Nam ex sapiētia dei sapiētes uocant̄ animæ rationales, & ulterius hoc nomen nō porrigit̄: nam neq; ulla pecora, & multo minus arbores, aut ignē, uel aerē, uel aquā, uel terrā sapientē possumus dicere, quanq; per ipsam dei sapientiā sint etiā omnia hæc in quātum sunt. At uero similes inter se lapides dicimus & animalia & homines & angelos. Iam uero in singulis rebus, & terrā, eo quod similes inter se habeat partes suas, fieri ut terra sit: & aquā qualibet quoque parte similem esse cæteris partibus, nec aliter aquā esse potuisse, & quātumlibet aeris, si cætero esset dissimile, nullo pacto aerem esse potuisse: & ignis lucis suæ particulam, eo quod nō sit dissimilis reliquis partibus, fieri, ut sit quod nō est: ita de uno quoq; lapidum uel arborū, uel corpore cuiuslibet animātis discerni & intelligi potest: quod nō solū cū alijs sui generis rebus, sed in seipsis singulis nō essent, nisi partes inter se similes haberēt. Et tāto est pulchrius corpus quanto similibus inter se partibus suis constat. Iam porrō animarū, non solū aliarū cū alijs amicitia similib. moribus consistit, sed etiā in unaquaq; anima similes actiōes atq; uirtutes, sine quib. cōstantia esse nō potest, beatā uitā indicāt. Similia uero omnia hæc, non aut ipsam similitudinē possumus dicere. Quapropter si rebus inter se similib. uniuersitas cōstat, ut singulæ sint quicquid sunt, & omnes ipsam uniuersitatē cōpleant, quā deus & condidit & gubernat: per similitudinē eius profecto qua condidit omnia supereminenter atq; incōmutabiliter & incōtaminabiliter talia facta sunt: ut similibus inter se partibus pulchra sint, ad ipsam tamē similitudinē omnia non facta sint, sed sola substantia rationalis: quare omnia per ipsam, sed ad ipsam nō nisi anima. Rationalis itaq; substantia & per ipsam facta est, & ad ipsam: nō em̄ est ulla natura interposita: quādoquidē mēs humana, quod nō sentit, nisi cū purissima

Pulchritudo

Uniuersitas

Mens

purissima & beatissima est, nulli cohaeret nisi ipsi ueritati, quae similitudo & imago patris & sapientia dicitur. Recte igitur secundum hoc, quod interius & principale hominis est, id est secundum mentem accipitur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ex illo enim quod in homine principatum tenet, quod eum distinguit a beluis, totus est homo estimandus. Caetera in eo quaequam in suo genere pulchra sint, tam cum pecoribus communia sunt, ac per hoc in homine paruipendenda. Nisi forte quod ad intuendum caelum figura humani corporis erecta est, ualeat aliquid etiam ut corpus ipsum ad similitudinem dei factum credatur, ut quemadmodum a patre illa similitudo non auertitur, ita corpus humanum a caelo non sit auersum, sicut aliorum corpora animalium auersa sunt, quia prona in alium prosternunt. Sed tamen hoc non omnino accipiendum est, nam corpus nostrum a caelo plurimum differt: in illa uero similitudine quae filius est, non potest quicquam esse dissimile illi cui similis est. Quoniam similia quaecumque alia sunt, inter se etiam dissimilia ex aliqua parte sunt: ipsa uero similitudo non est aliqua ex parte dissimilis. Pater tamen pater est, nec filius aliud est quam filius: Quia & cum dicitur similitudo patris, quantum ostendat nullam interuenire dissimilitudinem, non tamen solus est pater, sed habet similitudinem. Et dixit deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Satis quidem quae superius dicta sunt, secundum id exponunt haec uerba scripturae, in quibus legimus dixisse deum, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, ut similitudo dei, ad quam factus est homo, ipsum dei uerbum, hoc est unigenitus filius accipi possit: non utique ut ipse sit eadem imago & similitudo aequalis patri. Est tamen & homo imago dei, sicut aptissime ostendit Apostolus dicens, Vir quidem non debet ue-

lare caput, cum sit imago & gloria dei. Sed haec imago ad imaginem dei facta non est aequalis & coaeterna illi cuius imago est, nec esset etiam si nunquam omnino peccasset. Ille autem sensus est potius in his diuinis uerbis eligendus, ut ideo non dictum intelligamus singulariter, sed pluraliter, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: quia non ad solius patris, aut solius filii, aut solius spiritus sancti, sed ad ipsius trinitatis imaginem factus est homo: quae trinitas ita est trinitas, ut unus deus sit: ita est unus deus, ut trinitas sit. Non enim ait filio loquens, Faciamus hominem ad imaginem tuam, aut ad imaginem meam, sed pluraliter ait, ad imaginem & similitudinem nostram: a qua pluralitate spiritus sanctum separare quis audeat? Quae pluralitas, quoniam non tres dii, sed unus est deus, ideo intelligendum est postea scripturam singulariter intulisse atque dixisse, Et fecit deus hominem ad imaginem dei: ut non sic accipiat, tanquam deus pater ad imaginem dei, hoc est filii sui: alioquin quomodo uerbum est, quod dictum est, ad imaginem nostram, si ad filii solius imaginem factus est homo? Ac per hoc quia uerbum est quod ait deus, ad imaginem nostram: ita dictum est, Fecit deus hominem ad imaginem dei: tanquam diceret ad imaginem suam, quod est ipsa trinitas. Nonnulli autem putant ideo non repetitam similitudinem, neque dictum, Et fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem dei, quia tunc tantummodo ad imaginem. Similitudo autem illi postea seruabat in resurrectione mortuorum: quasi possit esse imago aliqua, in qua similitudo non sit. Si enim omnino similis non est, proculdubio nec imago est. Veruntamen ut non sola ratione id agere uideamur, & autoritas Iacobi apostoli adhibenda est, qui cum de lingua hominis loqueretur, ait, In ipsa benedicimus deum, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem dei facti sunt.

D. AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER I

M N I S diuina scriptura bipertita est, secundum id quod dominus significat, dicens, scribam eruditum in regno dei simile esse patrifamilias proferenti de thesauro suo noua & uetera, quae duo etiam testamenta dicuntur. In

libris autem omnibus sanctis intueri oportet, quae ibi aeterna intiment, quae facta narrentur, quae futura praenuncient, quae agenda praecipiantur uel moneantur. In narratione ergo rerum factarum quaerit utrum omnia secundum figuratum tantummodo intellectu accipiantur, an etiam secundum fidem rerum gestarum afferenda, & defendenda sint: nam non esse accipienda figuraliter, nullus Christianus dicere audebit, attendens Apostolum dicentem, Omnia autem haec in figura contingebant illis: Et illud quod in Genesi scriptum est, Erunt duo in carne una, magnam sacramentum commendantem in Christo & in ecclesia. Si ergo utroque modo illa scriptura scrutanda est, queramus quomodo dictum est praeter allegoricam significationem, In principio fecit deus caelum & terram: utrum in principio temporis: an quia primo omni-

um facta sint: an in principio, quod est uerbum dei unigenitus filius: & quomodo possit ostendi deum sine ulla sui commutatione operari mutabilia & temporalia: & quid significet nomine caeli & terrae, utrum spiritualis corporalisque creatura caeli & terrae uocabulum accepit, an tantummodo corporalis: ut in hoc libro de spirituali tacuisse intelligatur. atque ita dixisse caelum & terram, ut omnem creaturam corpoream superiorem atque inferiori significare uoluerit: an utriusque informis materia dicta est, caelum & terra: spiritualis uidelicet uita, sicuti esse potest in se non conuersa ad creatorem: Tali enim conuersione formatur atque perficitur, si autem non conuertatur, informis est: corporalis autem si possit intelligi per priuationem omnis corporeae qualitatis, quae apparet in materia formata, cum iam sunt species corporum, siue uisum, siue alio quolibet sensu corporis perceptibiles. An caelum intelligendum est creatura spiritualis ab exordio quo facta est perfecta illa & beata sepe: terra uero corporalis materies adhuc imperfecta: quia terra, inquit, erat inuisibilis & incopulata, & tenebrae erant super abyssum: quibus uerbis uidetur informitatem significare substantiae corporalis. An

utriusque informitas his etiam posterioribus uerbis significatur. Corporalis quidem eo quod dictum est, Terra erat inuisibilis incopulata: Spiritualis autem eo quod dictum est, Tenebrae erant super abyssum: ut tractato uerbo, tenebrosam abyssum intelligamus naturam uitae informem, nisi conuertatur ad creatorem: quo solo modo formari potest, ut non sit abyssus: & illuminari, ut non sit tenebrosa. Et quomodo dictum est, Tenebrae erant super abyssum: an quia non erat lux? Quae si esset, utique superesset, & tanquam superfunderetur. Quod tunc fit in creatura spirituali, cum conuertitur ad incommutabile atque incomparabile lumen, quod deus est. Et quomodo dixit deus, Fiat lux: utrum temporaliter, an in uerbi aeternitate? Et si temporaliter, utique mutabiliter, quomodo ergo possit intelligi hoc dicere deus, nisi per creaturam? Ipse quippe est incommutabilis. Et si per creaturam dixit deus, fiat lux: quomodo est prima creatura lux, si erat iam creatura, per quam deus diceret, fiat lux? An non est prima creatura lux, quia iam dictum erat, In principio fecit deus caelum & terram: & poterat per celestem creaturam uox fieri temporaliter atque mutabiliter, qua diceretur, fiat lux? Quod si ita est, corporalis lux facta est ista, quam corporeis oculis cernimus, dicente deo per creaturam spiritalem, quam deus iam fecerat, cum in principio fecit caelum & terram, Fiat lux: eo modo quo per talis creaturam interiori & occultum motum diuinitus dici potuit, fiat lux. An etiam corporaliter sonuit uox dicentis dei, Fiat lux: sicut corporaliter sonuit uox dicentis dei, Tu es filius meus dilectus, & hoc per creaturam corporalem quam fecerat deus, cum in principio fecit caelum & terram, antequam fieret lux quae in hac sonante uoce facta est. Et si ita est, qua lingua sonuit ista uox dicente deo, Fiat lux: quia non dum erat linguarum diuersitas, quae postea facta est in aedificatione turris post diluuium? Quamuis lingua erat una & sola, qua deus locutus est, Fiat lux: & quis erat quem oportebat audire atque intelligere, ad quem uox huiusmodi perferretur? An haec absurda carnalisque cogitatio atque suspitio est? Quid ergo dicimus? An id quod in sono uocis intelligitur, cum dicitur, Fiat lux, non autem ipse corporeus sonus, hic bene accipitur esse uox dei? Et utrum hoc ipsum ad naturam pertinet uerbi eius, de quo dicitur, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum? Cum enim de illo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt: satis ostenditur & lux per ipsum facta, cum dixit deus, fiat lux. Quod si ita est, aeternum est quod dixit deus, fiat lux: quia uerbum dei deus apud deum, filius unicus dei, patri coaeternus est: quis deo hoc in aeterno uerbo dicente creatura temporalis facta sit. Cum enim uerba sint temporis, cum dicimus quando & a quo quando, eternum tamen est in uerbo dei, quando fieri debeat aliquid: & tunc fit quando fieri debuisse in illo uerbo est, in quo non est quando & aliquando, quoniam illud totum uerbum aeternum est. Et quid est lux ipsa quae facta est, utrum spirituale quod an corporale? Si enim spirituale, potest ipsa esse prima creatura iam hoc dicto perfecta, quae primo caelum appellata est, cum dictum est, In principio fecit deus caelum & terram: ut quod dixit deus, fiat lux, & facta est lux, eam reuocare ad se creatorem,

conuersio eius facta atque illuminata intelligatur. Et cur ita dictum est, In principio fecit deus caelum & terram: & non dictum est, In principio dixit deus, Fiat caelum & terra, & facta sunt caelum & terra: sicut de luce narratur, Dixit deus, Fiat lux, & facta est lux? Utrum prius uniuersaliter nomine caeli & terrae comprehendendum erat & commendandum quod fecit deus: & deinde per partes exequendum, quomodo fecit, cum per singula dicitur, Dixit deus: id est quia per uerbum suum fecit quicquid fecit? An cum primum fiebat informitas materiae siue spiritualis siue corporalis, non erat dicendum, dixit deus fiat: quia forma uerbi semper patri cohaerentis, quo sempiternae dicit deus omnia, neque sono uocis neque cogitatione tempora sonorum uolente, se coaeterna sibi luce a se genitae sapientiae, non imitatur imperfectio, cum dissimilis ab eo quod summe ac primitus est, informitate quadam tendit ad nihilum: sed tunc imitatur uerbi formam semper atque incommutabiliter patri cohaerentem, cum & ipsa pro sui generis conuersione ad id quod uere ac semper est, id est ad creatorem suae substantiae, formam capit, & fit perfecta creatura: ut in eo quod scriptura narrat, dixit deus fiat: intelligamus dei dictum incorporatum in natura uerbi eius coaeterni reuocatis ad se imperfectio creaturae: ut non sit informis, sed formatur secundum singula, quae per ordinem exequitur. In qua conuersione & formatione, quia pro suo modo imitatur deum uerbum, hoc est dei filium semper patri cohaerentem, plena similitudine & essentia pari, qua ipse & pater unum sunt: non autem imitatur haec uerbi formam, si auersa a creatore, informis & imperfecta remaneat: propterea filii commemoratio non ita fit quia uerbum, sed etiam quia principium est, cum dicitur, In principio fecit deus caelum & terram. exordium quippe creaturae insinuat adhuc in informitate imperfectio: fit autem filii commemoratio, quod etiam uerbum est, eo quod scriptum est, dixit deus fiat: ut per id quod principium est, insinuet exordium creaturae existens ab illo adhuc imperfecta: per id autem quod uerbum est, insinuet perfectionem creaturae reuocatae ad eum, ut formaretur inherendo creatori, & pro suo genere imitatio formam sempiternae atque incommutabiliter inherentem patri, a quo statim hoc est quod ille. Non enim habet informem uitam uerbum filius, cui non solum hoc est esse quod uiuere, sed etiam hoc est ei uiuere, quod est sapienter & beate uiuere. Creatura uero quaequam spiritualis & intellectualis uel rationalis quae uidetur esse illi uerbo propinquior, potest habere informem uitam: quia sicut non hoc est ei esse quod uiuere, ita nec hoc uiuere quod sapienter uiuere ac beate uiuere. Auersa enim a sapientia incommutabili, stulte ac misere uiuit, quae informitas eius est. Formatur autem conuersa ad incommutabile lumen sapientiae uerbum dei: a quo enim existit ut sit, utque uiuat, ad illud conuertitur ut sapienter ac beate uiuat. Principium quippe creaturae intellectualis est aeterna sapientia, quod principium manens in se incommutabiliter, nullo modo cessat occulta inspiratione uocationis loqui ei creaturae, cui principium est, ut conuertatur ad id ex quo est, quod aliter formata ac perfecta esse non possit. Ideoque interrogat dominus quod esset, respon-

In scriptura quid considerandum. Cap. I

1 Cor. 10 Gen. 2 Eph. 5

Principium Cap. IIII

Verbum sapientia. Cap. V

respondit, Principium qui & loquor uobis. Quod autem filius loquitur, pater loquitur: quia patre loquente dicitur uerbum quod filius est, aeterno more, si more dicendum est, loquente deo uerbum coaeternum. Inest enim deo benignitas summa & sancta & iusta, & quidam non ex indigentia, sed ex beneficentia ueniens amor in opera sua. Propterea priusquam scriberetur, Dixit deus, fiat lux: praecessit scriptura dicens. Et spiritus dei ferebat super aquam: quia siue aqua nomine appellare uoluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinuaret unde facta & formata sint omnia quae in suis generibus iam dignoscere possumus, appellans aquam quia ex humida natura uidemus omnia in terra per species uarias formari atque condescere: siue spiritalem uitam quandam ante formam conuersionis quasi fluitantem: superferebat utique spiritus dei, quia subiacebat scilicet bonae uoluntati creatoris, quicquid illud erat quod formandum perficiendumque inchoauerat: ut dicente deo in uerbo suo, fiat lux: in bona uoluntate, hoc est in bene placito eius, pro modulo sui generis maneret quod factum est. Et ideo rectum est quod placuerit deo, scriptura dicente, Et facta est lux, & uidit deus uocem quia bona est. Et quemadmodum in ipso exordio inchoatae creaturae, quae coeli & terrae nomine propter id quod de illa perficiendum erat commemorata est, trinitas insinuat creatoris: nam dicente scriptura, In principio fecit deus caelum & terram: intelligimus patrem in dei nomine, & filium in principij nomine, qui non patris, sed per seipsum creaturae primitus ac potissimum spirituali creaturae, & consequenter etiam uniuersae creaturae principium est: dicente autem scriptura, Et spiritus dei superferebatur super aquas: completam commemorationem trinitatis agnoscimus: ita & in conuersione atque perfectione creaturae, ut rerum species digerantur, eadem trinitas insinuat: uerbum dei scilicet, & uerbi generator, cum dicitur, dixit deus: & sancta bonitas, in qua deo placet quod quid ei pro suae naturae modulo perfectum placet, cum dicitur, Vidit deus quia bonum est. Sed cur commemorata prius quamuis imperfecta creatura, postea commemoratur spiritus dei: prius dicente scriptura, Terra autem erat inuisibilis & incompressa, & tenebrae erant super faciem abyssi: ac deinde inferunt, Et spiritus dei superferebat super aquam. An quoniam egenus atque indigus amor ita diligit, ut rebus quas diligit, subiiciat: propterea cum commemoraretur imperfecta creatura, spiritus dei, in quo eius sancta beneuolentia dilectioque intelligitur, superferri dictus est, ne faciendum opera sua per indigentiam necessitatem potius quam per abundantiam beneficentiae deus amare putaretur. Cuius rei memor Apostolus dicitur de charitate, supereminente uiam demonstraturum se ait. Et in alio loco, Supereminente, inquit, scientiae charitatem Christi. Cum ergo sic oporteret insinuare spiritum dei, ut superferri diceretur, commodius factum est ut prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur: non autem loco, sed omnia superante ac praecellente potentia. Ita etiam rebus ex illa inchoatione perfectis atque formatis, Vidit deus quia bonum est: placuit enim quod factum est, in ea benigni

Trinitas VI

Spiritus dei Cap. VII

1 Cor. 12 Eph. 3

Amor dei erga creaturas. VIII

tate qua placuit ut fieret. Duo quippe sunt propter quae amat deus creaturam suam, ut sit, & ut maneat. Ut ergo esset quod maneret, spiritus dei superferebat super aquam: ut autem maneret, uidit deus quia bona est. Et quod de luce dictum est, hoc & de omnibus manentem quaedam supergressa omnem uolubilitatem temporalem in amplissima sanctitate sub deo: quaedam uero secundum sui temporis modos, dum per decessionem successionemque rerum saeculorum pulchritudo coteritur. Quod ergo dixit deus, fiat lux, & facta est lux: in aliquo die dixit, an ante omnem diem? Si enim uerbo sibi coaeterno dixit, hoc utique in temporali ter dixit: si uero temporaliter dixit, non uerbo sibi coaeterno sed per aliquam dixit creaturam temporalem: ac per hoc non erit prima creatura lux, quia iam erat creatura per quam temporaliter diceretur, fiat lux: atque illud ante omnem diem fecisse intelligitur, quod dictum est, In principio fecit deus caelum & terram: ut caeli nomine intelligatur spiritualis iam facta & formata creatura, tanquam caelum caeli huius, quod in corporalibus summum est. Secundo enim die factum est firmamentum, quod rursus caelum appellauit, terram autem nomine inuisibilia & incompressa ac tenebrosa abyssi, imperfectio corporalis substantiae significata est, unde temporalia illa fierent, quorum prima esset lux. Quod autem per creaturam illam, quam fecit ante tempora, dici potuit temporaliter, fiat lux, inuenire difficile est. Sono enim uocis non intelligimus dictum: nam quicquid tale est corporeum est. An ex illa imperfectio ne substantiae corporalis fecit aliquam uocem corpoream, per quam sonaret, Fiat lux: Ergo aliquid uocale corpus ante lucem creatum atque formatum est. Sed si ita est, iam erat tempus per quod uox cerneret, sonorumque spatia sibi succedentia praeteriret. Quod si iam erat tempus ante quod fieret lux, in quo tempore fieret uox, qua sonaret, fiat lux, ad quem diem pertinebat illud tempus: Vnus enim dies idemque primus ille numerari incipit, quo facta est lux. An ad ipsum diem pertinet totum spatium temporis, & quod factum est uocale corpus, per quod sonaret, Fiat lux, & quod facta est ipsa lux? Sed omnis talis uox propter audientis corporalem sensum a loquente praeterit, ita enim factum est, ut percussio aere sentiat. Numquid itaque tale habebat auditum illud quicquid erat inuisibile & incompressum, cui sic deus personaret ac diceret, fiat lux? Abscedat itaque haec ab animo cogitatis absurditas. Vtrum ergo spiritualis motus, sed tamen temporalis erat, quo dictum intelligimus, fiat lux: expressus ab aeterno deo per uerbum coaeternum in creatura spirituali, quam iam fecerat, cum dictum est, In principio fecit deus caelum & terram: id est in illo caelo caeli? An & ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine ullo temporali motu spiritualis creaturae, in eius mente atque ratione fixa quodammodo a uerbo patri coaeterno, & quodammodo impressa intelligitur, secundum quam moueretur, & ad speciem conuerteretur inferior illa tenebrosa imperfectio naturae corporeae, & fieret lux? Sed multum est ac difficillimum capere, quomodo dicatur deo non temporaliter iubente, neque id temporaliter audiente creatura, quae contemplatione ueritatis omnia tempora excedit, sed intellectua

Quomodo dicitur, fiat lux Cap. IX

liter

liter sibi impressas ab incommutabili dei sapientia rationes tanquam intelligibiles locutiones in ea quae infra sunt transmittente, fieri temporales motus in rebus temporalibus. uel formandis uel administrandis. Si autem lux, quae primum dicta est ut fiat, & facta est, etiam primatum creaturae tenere intelligenda est, ipsa est intellectualis uita: quae nisi ad creatorem illuminanda conuerteretur, fluitaret informiter. Cum autem conuersa & illuminata est, factum est quod in uerbo dei dictum est, fiat lux. Verumtamen quemadmodum sine tempore dictum est, quia in uerbo patri coaeterno non cadit tempus, utrum ita etiam sine tempore factum sit, quisquam forsitan quaerat. Sed quomodo potest hoc intelligi, cum facta luce & diuisa a tenebris, & inditis diei noctisque uocabulis, dicat scriptura, Facta est uespera, & factum est mane dies unus. Unde uidetur illud opus dei factum per spatium diei, quo peracto ad uesperum uentum est, quod est initium noctis. Itaque peracto nocturno spatio completus est totus dies, ut mane fieret in alterum diem, in quo die deus aliud consequenter operaretur. Immo uero id ipsum permixabile est, cum deus nullo spatio syllabarum aeterna uerbi sui ratione dixerit, fiat lux: cur tanta mora facta sit lux, donec diei spatium praeteriret & uespera fieret? An forte cito quidem lux facta est, sed mora diurni temporis in eo consumi potuit, cum discernere a tenebris, atque utrumque discretum suis uocabulis signaret? Mirum si & hoc uel tanta mora fieri potuit a deo, quanta dicitur a nobis. Discretio quippe lucis et tenebrarum in ipso utique opere, cum lux fieret consecuta est: non enim lux esse potuit, nisi discernere a tenebris. Quod autem uocauit deus lucem diem, & tenebras noctem, quanta mora fieri poterat, etiam si hoc syllabatim per sonum uocis egisset, nisi quanta & a nobis dicitur, lux uocem diem, & tenebrae uocem noctem: nisi forte quis ita desipiat, ut quia super omnia magnus est deus, putet ore dei platas, quamuis paucissimas syllabas per totum diei spatium potuisse distendi. Huc accedit, quia uerbo sibi coaeterno, id est incommutabilis sapientiae internis aeternisque rationibus non corporali sono uocis uocauit deus lucem diem, & tenebras noctem. Rursum enim quaeritur, si uerbis quibus utimur uocauit, qua lingua uocauerit, & quod opus erat sonis transiret. ubi cuiusque non erat corporalis ullus auditus? & non inuenitur. An dicendum est, quod cum cito peractum esset hoc opus dei, tadium stetit lux non succedente nocte, donec diurnum spatium perageretur: & tadium mansit nox luci succedens, donec spatium nocturni temporis praeteriret, & mane fieret diei sequentis, uno primoque die transacto? Sed si hoc dixero, uereor ne deridear, & ab istis qui certissime cognouerunt, & ab istis qui possunt facillime aduertere, quod eo tempore quo nox apud nos est, eas partes mundi praesentia lucis illustret, per quas sol ab occasu in ortum redit, ac per hoc omnibus xxiii horis non deesse per circuitum gyri totius, alibi diem, alibi noctem. Numquid nam ergo in parte aliqua posituri sumus deum ubi ei uespera fieret, cum ab ea parte in aliam partem lux abscederet? Nam & in libro qui appellatur Ecclesiastes, ita scriptum est: Et oritur sol & occidit, & in locum suum ducitur, hoc est, in eum lo-

Aug. 10. 3

cum unde ortus est. Sequitur enim, & dicit ipse: Oriens illuc uadit ad Austrum, & circuit ad Aquilonem. Australis ergo pars cum habet solem, nobis dies est: cum autem ad Aquilonis partem circumiens prouehitur, nobis nox est: non tamen in alia parte non est ubi praesentia solis est: nisi forte poeticis figuris cor inclinandum est, ut credamus solem mari se immergere, atque inde lotum ex alia parte mane surgere. Quamquam si ita esset, abyssus ipsa praesentia solis illustraret, atque ibi esset dies. Posset enim & aquas illuminare, quando ab eis non posset extinguere. Sed hoc monstruosum est suspicari. Quid quod etiam sol nondum erat? Quapropter si spiritualis lux primo die facta est, nunquid nam occidit ut ei succederet nox? Si autem corporalis, quam illa lux est, quam post occasum solis uidere non possumus, quia nec luna erat adhuc nec aliqua stellae? Aut si semper in ea parte caeli est, in qua sol, ut non sit sol lux, sed quasi comes eius, eadem ita coniuncta, ut discerni dignoscitur non possit, ad eandem redire difficultatem soluenda huius quaestiois: quia & ista lux eodem modo quo sol tanquam comes eius ab occasu in ortum circumiens redit, & est in alia parte mundi, quo tempore pars ista in qua sumus, tenebrescit in noctem. Ex quo cogitur, quod absit, in una parte credere deum fuisse, quam partem lux ista desereret, ut posset ei uespera fieri. An forte in ea parte lucem fecerat, in qua facturus erat hominem: & ideo cum ab ipsa parte lux decessisset, uespera facta dicitur, etiam cum in alia parte lux illa esset quae inde discesserat, mane exorturae peracto circuitu. Ut quid ergo factus est sol in potestate diei, qui luceret super terram, si lux illa diei faciendum suffecerat, quae dies etiam uocata est? An illa prior regiones superiores a terra longinquas illustrabat, ut sentiri non posset in terris: atque ita oportebat solem fieri per quem dies inferioribus mundi partibus appareret? Potest & hoc dici, auctum esse fulgoris diei sole addito, ut per illam lucem minus fulgens dies quam nunc est fuisse credatur. Etiam hoc a quodam dictum scio, primum naturam lucis inductam in opere creatoris, cum dictum est, Fiat lux, & facta est lux: postea uero cum de luminaribus dicitur, quid ex ipsa luce factum sit, fuisse commemoratum ordine dierum, quo uisum est creatori cum facta esse facienda: quae natura lucis quod transierit facta uespera, ut uicissim nox perageretur, nec ille dixit, nec facile inueniri posse arbitror. Neque enim extinctam esse credendum est, ut nocturnae tenebrae succederent, & rursus accensam ut mane fieret, antequam hoc solis officio gereretur, quod a quarto die coepisset fieri eadem scriptura testatur. Quod antequam fieret, quo circuitu sibi potuerint tres dies noctesque succedere, lucis quae primo facta est permanente natura, si lux corporalis tunc facta & intelligenda est, & inuenire & explicare difficile est. Nisi forte molem terrenam & aquosam antequam esset ab alterutro utrumque discretum, quod tertio die factum scribitur, tenebras deum appellasse quis dixerit, propter crassioris corpulentiam quam lux penetrare non poterat, uel propter obscurissimam umbram tantae molis, quam necesse est ut ex altera parte habeat corpus, si ex alia parte

Prima lux et sol. Cap. XI

Successio diei noctisque. XII

lux

lux fuerit. Ad quē locum enim cuiuslibet corporis moles lucē peruenire non finit, in eo loco umbra est: quoniam locus carēs ea luce qua illustraretur, nisi impediret corpus oppositū, hoc totum est quod umbra dicit. Quae si pro mole corporis tam magna fuerit, ut occupet spatium terrae, quantum ex altera parte dies occupet, nox uocat. Neque enim omnes tenebrae nox. Nam & in speluncis amplis, in quarum abdita lux irrupere per oppositam molem non finit, sunt utique tenebrae, quia lux non est ibi, totumque spatium illud locus est carens luce: nec tamen tales tenebrae acceperunt uocabulum noctis, sed illae quae in eam partem terrae succedunt, unde remouet dies. sicut non omnis lux dies appellatur: nam & lunae lux est & syderum & lucernarum & coruscationum, & quarumcunque rerum ita fulgentium, sed illa lux appellatur dies, cui nox praecedenti recedenti succedit. Sed si primaria lux illa undique terrae molem circumfusa contexerat, siue stare, siue circuiret, non erat ex qua parte admitteret noctem sibi succedere, quia nusquam ipsa discedebat, ut ei faceret locum. An ex una parte facta est, ut ipsam circumiens, etiam noctem ex alia parte consequenter circumire permitteret? Cum enim totam terram adhuc aqua tegeter, nihil impediēbat ut aquosa & globosa moles ex una parte faceret diē lucis praesentia, ex alia noctem lucis absentia, quae in eam partem succederet a tempore uespertino, ex qua lux in aliam declinaret. Quo ergo congregatae sunt aquae, si tota terra prius occupauerat: illae scilicet quae detractae sunt, ut terra nudaretur, in qua partem congregatae sunt? Si enim erat aliquid terrae nudum, quo congregarentur, iam appareret arida, nec totum abyssus occupabat? Si autem totum texerat, quis erat locus quo colligerentur ut terrae ariditas appareret? Numquid nam in altum congregatae sunt, sicut fit cum ad uentilandum in area messis trita surrigit, & coepta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat? Quis hoc dixerit, cum uideat usquequaque campos maris aequaliter fusos, qui etiam cum aquae fluctuantes quidam uelut montes eriguntur, sedatis rursus tepestibus, coplanant. Et si qua littora nudantur latius, non potest dici nulla esse alia terrarum spatia, quo accedat id quod aliunde decedit, unde in eum locum ex quo recesserat iterum accedat. Cum autem tota omnino terram undosa natura cooperiret, quomodo cederet ut nudaret aliquas partes? An forte rarior aqua uelut nebula terras tegebat, quae congregatione spissata est, ut ex multis eas partibus in quibus arida posset apparere, nudaret? Quamquam & terra longe lateque subsidens, potuit alias partes praebere concavas, quibus confluentes & corruentes aquae reciperent, & appareret arida ex his partibus, unde humor abscederet. Non est autem informis omnimodo materies, ubi etiam nebulosa species apparuerit. Et ideo quaeri adhuc potest quando deus istas conspicuas aquarum terrarumque species qualitatesque creauerit: in nullo enim sex dierum hoc inuenit. Itaque si hoc ante omnem diem fecit, sicut ante istorum primorum dierum commemorationem scriptum est, In principio fecit deus caelum & terram: ut in terrae uocabulo intelligamus iam formatam ter-

Congregatio aquarum

2 sent. dist. 14 c. sequitur, dixit deus congregentur

Creatio aquae & terre. XIII

renam speciem superfusis aquis ista iam uisibili specie sui generis declaratis: ut in eo quod sequitur scriptura dicens, Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebrae erant super abyssum, & spiritus dei superrebat super aquas: nullam opinemur informitatem materiae, sed terram & aquam sine luce, quae nondum erat facta, suis iam notissimis qualitatibus conditas: ut ideo terra inuisibilis dicta intelligatur, quae aquis cooperta non posset uideri, etiam si esset quae posset uideri. Ideo uero incomposita, quia nondum a mari distincta & cincta a littoribus, & suis foetibus animalibusque decorata. Si ergo ita est, cur istae species, quae proculdubio corporales sunt, ante omnem diem factae sunt? Cur non scriptum est, Dixit deus, Fiat terra, & facta est terra? Item, Dixit deus, Fiat aqua, & facta est aqua: uel utrumque coniter, si una quali lege loci infimi continent, Dixit deus, Fiat terra & aqua, & sic factum est. Cur non dictum est, cum hoc factum esset, Vidit deus quod bonum est. Haec enim consideratio suauis, quoniam manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari: simulque illud & catholica fides praescribit, & certissima ratio docet nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ab omnium rerum non solum formatarum, sed etiam formabilium inchoatore deo atque creatore, de qua etiam dicitur ei quaedam scriptura, Qui fecisti mundum ex materia informi: hanc materiam illis uerbis, quibus pro spiritali prudentia tardioribus, etiam lectoribus, uel auditoribus congrueret fuisse commemorata, quibus ante dierum enumerationem dictum est, In principio fecit deus caelum & terram &c. donec diceret, Et dixit deus, ut deinceps formatarum rerum ordo consequeretur. Non quia informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit utrumque simul coeatum, & unde factum est, & quod factum est. Sicut enim uox materia est uerborum, uerba uero formatam uocem indicant: non autem qui loquitur, prius emittit informem uocem, quam possit postea colligere, atque in uerba formare: ita creator deus non prior tempore fecit informem materiam, & eam postea per ordinem quarumcunque naturarum quasi secunda consideratione formauit, formatam quippe creauit materiam: Sed quia illud unde fit aliquid, etsi non tempore, tamen quadam origine prius est, quam illud quod inde fit, potuit diuidere scriptura loquendi temporibus, quod deus faciendi temporibus non diuisit. Si enim quaeratur, utrum uocem de uerbis an de uoce uerba faciamus, non facile quisquam ita tardo ingenio reperit, quod non potius uerba fieri de uoce respondeat. Ita quae uerba simul qui loquitur faciat, quid unde faciat naturali attentione satis apparet. Quamobrem cum simul utrumque deus fecerit, & materiam quam formauit, & res in quas eam formauit, & utrumque ab scriptura dici oportuerit, nec simul utrumque dici potuerit, prius illud unde aliquid factum est, quam illud quod inde factum est, dici debuisset quis dubitet? Quia etiam cum dicimus materiam & formam, utrumque simul esse intelligimus, nec utrumque simul possumus enunciare. Sicut autem in breuitate temporis contingit cum duo ista uerba proferimus, ut alterum ante alterum proferamus: ita in prolixitate narrationis alterum altero prius narrandum fuit, quamuis utrumque, ut

Materia quae libet. C. XLVII

An materia precedat formam. C. XLVII

ut dictum est, simul fecerit deus: ut quod sola origine prius est in faciendo, etiam tempore prius sit in narrando: quia duae res quarum etiam altera nullo modo prior est, nominari simul non possunt, quanto minus simul narrari. Non itaque dubitandum est ita esse istam informem materiam prope nihil, ut non sit facta nisi a deo, & rebus quae de illa factae sunt simul concreatae sit. Sed si credibiliter dicitur eam significari illis uerbis: Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebrae erant super abyssum, & spiritus dei superrebat super aquam: ut excepto quod ibi positum est, de spiritu dei, caetera quidem rerum inuisibilium uocabula, sed ad illam informitatem, ut tardioribus poterat, insinuandam dicta intelligamus: quia haec duo elementa, id est, terra & aqua, ad aliquid faciendum operantium manibus tractabiliora sunt caeteris, & ideo congruentius istis nominibus illa insinuabatur informitas. Si hoc ergo probabiliter dicitur, non erat aliqua formata moles, quam lux ex una parte illustrans ex altera faceret tenebras, unde posset nox die discedere succedere. Emissionem uero contractionemque lucis illius si uelimus diem noctemque intelligere, nec causam uidemus cur ita fieret. Non enim iam erat animalia, quibus haec uicissitudo salubriter exhiberet, & quibus postmodum exitus per circuitum solis cernimus exhiberi: nec ullum occurrit exemplum, quo istam emissionem contractionemque lucis, ut diei noctisque uicissitudines fierent, probare possumus. Iactus enim radiorum ex oculis nostris, cuiusmodi lucis euidentis est iactus, & contrahi potest cum aere qui est oculis nostris proximus intuemur, & emitti cum ad eandem rectitudinem quae sunt longe posita attendimus. Nec sane cum contrahitur omnino cernere quae longe sunt desinit, sed certe obscurius quam cum in ea obtutus emittitur: sed tamen ea lux quae in sensu uidentis est, tam exigua uidetur, ut nisi adiuuemur extranea luce, nihil uidere possim, quomodo ab ea non potest discerni: quo igitur exemplo demonstrari possit emissio in diem, & contractio lucis in noctem, sicut dixi, repere difficile est. Si autem spiritalis lux facta est, cum dixit deus, Fiat lux, & facta est lux: non illa uera patri coaeterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, & quae illuminat omnem hominem: sed illa de qua dici potuit, Prior omnium creata est sapientia. Cum enim aeterna illa & incommutabilis, quae non est facta sed genita sapientia, in spiritalia atque rationales creaturas, sicut in animas sanctas se transfert, ut illuminatae lucere possint, fit in eis quadam luculenta rationis affectio, quae potest accipi facta lux, cum diceret deus, Fiat lux: si iam erat creatura spiritalis, quae nomine caeli significata est, in eo quod scriptum est, In principio fecit deus caelum & terram: non corporeum caelum, sed incorporeum, caelis corporeis, hoc est super omne corpus, non locorum gradibus, sed naturae sublimitate praepositum. Quo autem modo simul fieri potuit, & quod illuminaret, & ipsa illuminatio, ac diuerso tempore narrata fuerit, paulo ante diximus, cum de materia tractarem. Sed huic luci succedente noctem, ut uespera fieret, quo pacto intellecturi sumus? A tenebris uero qualibus talis lux diuidi potuit, di-

Materialis quae libet. C. XLVII

Materialis quae libet. C. XLVII

Materialis quae libet. C. XLVII

cente scriptura. Et diuisit deus inter lucem ac tenebras: numquid iam erant peccatores & stulti decidentes a lumine ueritatis, inter quos & in eadem luce permanentes diuideret deus tanquam inter lucem ac tenebras, lucem uocans diem, ac tenebras noctem: & ostenderet se non operatore peccatorum, sed ordinatore distribuendorum meritorum? An hic dies totius temporis nomen est, & omnia uolumina seculorum hoc uocabulo includit, ideoque non dictus est primus, sed unus dies? Et facta est enim uespera, & factum est, inquit, mane dies unus: ut per hoc quod facta est uespera, peccatum rationalis creaturae, quod autem factum mane, renouatio eius significata uideatur. Sed haec allegoriae propheticae disputatio est, quam non isto sermone suscepimus: Institimus enim de scripturis nunc loqui secundum proprietatem rerum gestarum, non secundum aenigmata figurarum. Ergo ad rationem factarum conditarumque naturarum, quomodo inuenimus uesperam & mane in luce spiritali? An diuisio quidem lucis a tenebris, distinctio est iam rei formatae ab informi, appellatio uero diei & noctis, insinuatio distributionis est: quae significet nihil deum inordinatum relinquere, atque ipsam informitatem per quam res de specie in specie modo quodam transendo mutant, non esse indispositam: neque defectus neque profectus creaturae, quibus libimet temporalia quaeque succedunt, sine supplemento esse decoris uniuersis? Nox enim inordinatae sunt tenebrae. Propterea uero cum facta esset lux dictum est, Vidit deus lucem quia bona est: cum hoc posset post omnia eiusdem diei dicere, id est ut cum caelum explicasset, Dixit deus, fiat lux, & facta est lux: Et diuisit deus inter lucem & tenebras: Et uocauit deus lucem diem, & tenebras uocauit noctem: tunc diceret, Et uidit deus quia bonum est: & deinceps annexerit, Et facta est uespera, & factum est mane: sicut in alijs operibus facit quibus uocabula imponit. Hic ergo non ita fecit, quam a formata re ad hoc distincta est illa informitas, ut non in ea finis esset, sed adhuc formanda restaret per creaturas caeteras iam corporales. Itaque si postea quae distincta essent illa diuisione & uocabulis, tunc diceret: Vidit deus quia bonum est: haec facta acciperemus significare, quibus iam in suo genere nihil esset addendum. Quia uero lucem solam ita perfecerat: Vidit deus, inquit, lucem, quia bona est, & diuisione ac nominibus discreuit a tenebris. Neque tunc dixit: Vidit deus quia bonum est, ad hoc enim erat informitas illa discreta, ut adhuc inde alia formarentur: Namque ista nox quae nobis est notissima, facit enim eam super terras solis circuitus, quando per luminarium distributionem a die diuiditur, post ipsam diuisionem diei & noctis dicitur: Vidit deus quia bonum est: Non enim haec nox informis aliqua substantia erat, unde adhuc alia formarentur, sed spatium loci plenum aere, carens lumine diurno, cui utique nocti iam nihil addendum esset in genere suo, quo esset speciosior siue distinctior. Uespera autem in toto illo triduo, antequam fierent luminaria consummati operis terminus, non absurde fortasse intelligitur, mane uero tanquam futurae operationis significatio. Sed ante omnia meminerimus unde iam multa diximus, non temporalibus, quasi ani-

Quo deus operatur. XVIII

mi sui aut corporis motibus operari deū, sicut operat homo uel angelus, sed æternis atq; incōmutabilibus & stabilibus rationib. cōterni sibi uerbi sui, & quodā, ut ita dixerim, flatu pariter cōter ni sancti spiritus sui. Nam & illud quod per Græcam & Latinā linguā dictū est, de spiritu dei, quia supferbat sup aquas, secundū Syra linguā intellectū quæ uicina est Hebræ, nam hoc a quodā docto Christiano Syro ferē expositū, nō superferebat, sed fouebat potius intelligi phibet. Nec sicut fouent tumores aut uulnera in corpore aquis uel frigidis uel calore cōgruo tēperatis, sed sicut oua fouent ab alitibus, ubi calor ille materni corporis etiā formādis pullis quodāmodo adminiculatur, p quendā in suo genere dilectiōis affectū. Nō itaq; per singulos dies istorū operū diuinorū tanquā temporales uoces dei carnaliter cogitemus: Nō enim ad hoc ipsa dei sapientia nostra infirmitate suscepta uenit ad colligendos sub alas suas filios Hierusalē, quemadmodū gallina pullos suos ut semp paruuli simus, sed ut malitia infantes, mēte pueri esse desinamus. Et in rebus obscuris atq; a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiā diuina legerimus, que possint salua fide qua imbuimur, alijs atq; alijs parere sententijs, in nullā earum nos præcipiti affirmatiōe ita pñciamus, ut si forte diligenti discussa ueritas eā recte labefactauerit, corruamus: nō pro sententiā diuinarum scripturarū, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam uelimus scripturarū esse quæ nostra est, cū potius eā quæ scripturarū est nostram esse uelle debeamus.

Opiniones ue
re falsæq;
Cap. XIX

Ponamus em̄ in eo, quod scriptū est: Dixit deus, fiat lux, & facta est lux: aliā sensisse lucē corporalē factā, & aliam spiritalē esse lucē in creatura spiritali: quod nostra fides nō dubitat esse ante lucem corporalē cœlestē, aut etiā sup cœlū uel ante cœlum, cui succedere nox potuerit, tādū nō est contra fidē, donec ueritate certissima refellat. Quod si factū fuerit, non hoc habebat diuina scriptura, sed hoc senserat humana ignorātia. Si autē hoc uerū esse certa ratio demonstrauerit, adhuc incertū erit, utrū hoc in illis uerbis sanctorū librorū scriptor sentiri uoluerit, an aliquid aliud non minus uerū. Quod si cætera cōtextio sermōis nō hoc eū uoluisse pbauerit, nō ideo falsum erit aliud quod ipse intelligi uoluit, sed & uerū & quod utilius cognoscat. Si autē contextio scripturæ hoc uoluisse intelligi scriptorē nō repugnauerit, adhuc restabit querere utrū & aliud nō potuerit. Quod si & aliud potuisse inuenerimus, incertū erit quid nam eorū ille uoluerit: aut utrūq; sentiri uoluisse, nō in cōueniēter credit, si utriusq; sententiæ certa circumstantia suffragatur. Plerūq; enim accidit ut aliquid de terra, de cœlo, de cæteris huius mūdi elemētis, de motu & cōuersione uel etiā magnitudine & in teruallis syderū, de certis defectib. solis & lunę, de circuitib. annorū & temporum, de naturis animalū, fructū, lapidū, atq; huiusmodi cæteris, etiam non Christianus ita nouerit, ut certissima ratione uel experiētia teneat. Turpe autē est nimis & pñciosum ac maximē cauendū, ut Christianū de his

rebus quasi secundū Christianas literas loquentem, ita delirare quilibet infidelis audiat, ut (quē admodū dicit) toto cœlo errare cōspiciens, risum tenere uix possit: & nō tam molestū est q; errās homo derideret, sed q; autores nostri ab eis qui foris sunt talia sensisse credūtur, & cū magno eorum exitio de quorū salute satagimus, tanq; indocti reprehēdunt atq; respuunt. Cū em̄ quēq; de numero Christianorū in ea re quā optime norūt errare reprehēderint, & uanā sententiā suā de nostris libris asserere, quo pacto illis libris credituri sunt de resurrectione mortuorū, & de spe uitæ æternæ regnōq; cœlorū, quādo de his rebus quas iam experiri uel indubitatis numeris percipere potuerunt, fallaciter putauerint esse conscriptos: Quid enim molestiæ tristitiæq; ingerāt prudētibus fratrib. temerarij præsumptores, satis dici nō potest, cum si quādo de praua & falsa opiniōe sua reprehēdi & cōuinci cōperint ab eis qui nostrorū librorū auctoritate nō tenent, ad defendendū id quod leuissimi temeritate & aptissima falsitate dixerunt, eosdem libros sanctos unde id probēt, pferre conantur, uel etiā memoriter quæ ad testimoniū ualere arbitrant, multa inde uerba pñciant, nō intelligentes neq; quæ loquūtur, neq; de quib. affirmāt.

Ad hoc em̄ cōsiderandū & obseruandum, librorū Geneseos multipliciter quantū potui enucleaui, p̄tuliq; sententijs de uerbis ad exercitationē nostrā obscure positis, nō aliquid unū temere affirmans cū præiudicio alterius expositionis fortasse melioris, ut p modulo suo eligat quisq; quod capere possit: ubi autē qd intelligere non potest, scripturæ dei det honorē, sibi timorē. Sed cū tam multis exitibus uerba scripturę quæ tractauimus exponant, cohibeāt se tandē qui literis inflati secularibus hæc ita posita, ut omnia pia corda nutriāt, uelut impitū atq; impolitū aliquid exagitant, sine pēnis in terra reptantes, & uolaturarū auū nidōs irridētes. Periculosius autē errant quidam infirmi fratres, qui cū istos impios de cœlestiū corporum numeris, uel de quibuslibet elementorum mundi huius quæstiōibus subtiliter & copiose differere audiūt, euanescūt, & eos sibi cū suspitio præponēt, & magnos putantes, saluberrimæ pietatis libros cū fastidio repetunt, & quos dulciter haurire deberēt, uix patiēter attingūt, a segetis asperitate abhorrētes, & spinarū floribus inhiantes. Nō em̄ uacant uidere q; suauis est dominus, nec in sabba to esuriūt, atq; ideo pigri sunt, potestate a domino sabbati accepta, uellere spicas, & tādū uersare manibus, cōtritasq; purgare donec ad escā perueniāt. Dicit aliq; quid tu tāta tritura disceptationis huius, quid granorū exuisti, quid euentilasti? Cur propemodū in quæstionib. adhuc latēt omnia? Affirma aliquid eorū que multa posse intelligi disputasti? Cui respondeo, ad eū ipsum me cibū suauiter peruenisse, quod didici nō hærere homini in respōdendo secundū fidem, quod respondendū est hominib. qui calūniari libris nostræ salutis affectāt: ut quicq; d ipsi de natura rerū ueracibus documentis demonstrare poterint, ostendamus

Temeritas
renū uiuā
Cap. XX

Præuolunt
Cap. II

In reprehē
res. Cap. XX

mus nostris literis non esse cōtrarium. Quicquid autē de quibuslibet suis uoluminibus his nostris literis, id est, Catholicæ fidei contrariū ptulerint, aut aliqua etiā facultate ostēdamus, aut nulla dubitatione credamus esse falsissimū: atq; ita teneamus mediatores nostrū, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ atq; sciētiæ abscōditi, ut neq; falsæ philosophiæ loquacitate seducamur, neq; falsæ religionis superstitione terreamur. Et cum diuinos libros legimus in tāta multitudine uerorū intellectuum, qui de paucis uerbis eruunt, & sanitate catholicæ fidei muniuntur, id potissimum eligamus quod certū apparuerit eum sensisse quē legimus. Si autē hoc latet, id certe quod circumstantia scripturæ nō impedit, & cū sana fide cōcordat. Si autē & scripturæ circumstantia pertractari ac discuti nō potest, saltē id solum quod fides sana præscribit. Aliud est enim quid potissimum scriptor senserit nō dignoscere, aliud autē a regula pietatis errare. Si utrunq; uideatur, perfecte se habet fructus legis: Si uero utrūq; uitari non potest, etiā si uoluntas scriptoris incerta sit, sanæ fidei congruam non inutile est tenuisse sententiā.

D> AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER II

T dixit deus: Fiat firmamētū in medio aquarū, & sit diuidēs inter aquā & aquam: Et sic factū est. Et fecit deus firmamentū, & diuisit deus inter aquā quæ erat infra firmamentū, & inter aquā quæ erat supra firmamētum: Et uocauit deus firmamentū cœlū, & uidit deus quia bonum est, & facta est uespera, & factū est mane dies secundus. De uerbo dei, quo dixit: Fiat firmamentum & c. & de placito eius quo uidit quia bonum est, & de uespera & mane, nō opus est hic iterum similiterq; differere, atq; ita deinceps quotiescūq; ista reperiunt, secundū superiorē inquisitionē inter cōsiderāda esse admonemus. Vtrū autē nunc illud cœlum fiat quod excedit aeris omnia spatia, eiusq; omnē altitudinē, ubi etiam luminaria stellasq; cōstituunt quarto die, an ipse aer uocetur firmamentū, quæri merito potest. Multi enim asserunt istarū aquarū naturam super syderū cœlum esse nō posse, quod sic habeant ordinatū pondus suum, ut uel super terrā fluint, uel in aere terris proximo uaporaliter ferant. Nec quisquam istos debet ita refellere, ut dicat secundū omnipotentiam dei, cui cūctaabilia sunt, oportere nos credere, aquas etiā tam graues q; nouimus atq; sentimus, cœlesti corpori in quo sunt sydera superfusas. Nunc em̄ quemadmodū deus instituerit naturas rerum, secundum scripturas eius nos conuenit querere, nō quid in eis uel ex eis ad miraculū potentia suæ uelit operari. Neq; enim si uellet deus sub aqua oleum aliquādo manere, non fieret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, qd ita facta sit, ut appetendo suum locū, etiam si sub

terfusa fuerit perrumpat aquas, eisq; se superpositam collocet. Nunc ergo querimus, utrum conditor rerum qui omnia in mēsurā & numero & pōdere disposuit, nō unum locū proprium ponderi aquarū circa terram tribuerit, sed & super cœlum quod ultra limitē aeris circumfusum atq; solidatū est. Quod qui negant esse credendū, de ponderibus elementorū argumentant, negantes ullo modo ita desuper quasi quodam pavimento solidatum esse cœlum, ut possit aquarū pondera sustinere, quia talis soliditas nisi terris esse non possit, & quicquid tale est, non cœlū sed terra sit. Nō enim tantum locis, sed etiā qualitibus proprijs elemēta distinguuntur, ut pro qualitibus proprijs etiā loca propria sortirent: Aqua scilicet super terrā, quæ etiam si sub terra stat aut labit, sicut in antris cauernisq; abditis, non tamen ea terræ parte quā supra, sed ea quam infra se habet, continet. Nam si ex parte superiori fuerit pars ulla terræ delapsa, nō manet super aquā, sed ea perrupta demergitur & pergit ad terrā, quo ueniens conuiescit, tanquam in loco suo, ut supra sit aqua, subtus autem terra. Vnde cognoscit quod etiā super aquas cum esset, non ipsis aquis portabat, sed compage terre tenebat, sicut sese habet camera speluncarū. Hic occurrit admonere cauendum errorem, quem in libro primo cauendum admonuimus, Ne forte quia scriptū est in Psalmis: Fundauit terrā super aquas: arbitretur aliquis nostrum, aduersus istos de ponderibus elementorū subtiliter differētes, isto testimonio scripturarū esse renitendū: quia illi nō retenti auctoritate literarū nostrarū, & nescientes quemadmodū dictū sit, libros sanctos facilius irridebūt, q; illud repudiabunt, quod uel certis rationibus perceperūt, uel experimentis manifestissimis probauerūt. Illud nanq; in Psalmis, aut figurate dictū recte accipi potest: ut quoniam cœli & terre nomine sepe in ecclesia spirituales carnalesq; significant, cœlos ostēderit pertinere ad serenam intelligentiā ueritatis, dicens: Qui fecit cœlos in intelligentiā: terrā uero ad fidē simplicē paruulorum, nō fabulosis opinionibus incertā atq; fallacem, sed Prophetica & Euāgelica prædicatione firmissimā, quæ per baptismū solidat, & ideo subiecerit, dicens: Fundauit terrā super aquam. Aut si ad literā quisquā cogit intelligi, non incongruenter uel sublimia terrarū siue continentū siue insularū accipiuntur quæ superiora sunt aquis: uel ipsa tegmina speluncarū, quæ super aquas pendula soliditate firmata sunt. Quocirca nec ad literā quisq; potest sic intelligere, quod dictū est, Fundauit terram super aquā: ut aquarum pondus terreno ponderi supportādo naturali ordine quasi subiectū esse arbitret. Aerē uero aquis esse superiores, quam uis propter ampliora sui spatia etiam aridā contēgat, hinc intelligit, quod nullū uas ab ore impressum repleti aquis potest: unde satis indicat aeris naturā locū petere superiores: uidetur enim uas inane, sed aere plenū probatur, cum ore imo in aquam deprimat, quia enim superiori parte nō inuenit emigrādū locū, nec deorsum uersus irruptis

Psal. 135

Aer terra superior. Cap. II

aquis subter eas ire natura sinitur, plenitudine sua repellit eas, & in uas non permittit intrare. Cum autem uas ita collocatur ut os non habeat deorsum, sed in latus inclinatum, intrat aqua inferius, exeunte aere superius. Itemque si uasis erecti os pateat in caelum cum infundis aqua, euadit aer sursum uersus ex alijs partibus, quia non infundis, & fit locus aquae deorsum uersus intrandi. Quod si uis maiore uas deprimat, ut uel ex latere uel desuper aqua repete influat, et undique os uasis obtegant, distripit eas aer sursum nitens, ut eis ad ima locum faciat: & ipsa diruptio singultus uasorum est, dum partibus fugit, quia totus tanto non potest exire, propter illius oris angustias. Ita si aer super aquas ire cogit, etiam confluentes eas dissecat, cum exilientis impetu eius impulsae ebulliunt, & eum bullis crepantibus emittunt in sua properantem, atque illis ad ima deducendis aditum dantem. Si autem sub aquas ire cogat ex uase, ut illo cedente uas ab ore in ima presso repleti uelis, facilius undique uersum cooperit, quam per os eius ab inferiore parte intrandi gutta exigua reperiat locum.

Ignis superior
aere. Cap. III

Iam uero ignem ad superna emicantem etiam ipsius aeris naturam uelle transcedere, quis non sentiat, quandoquidem si ardentem faculam capite deorsum quisque teneat, nihilominus flammam crinis ad superiora contendit? Sed quoniam circumfusi ac superfusi aeris praepollenti coestipatione subinde ignis extinguit, & in eius qualitatem per eius abundantiam superatus, subinde commutat ac uertit, ad uniuersam eius altitudinem transiliendam non potest perdurare. Itaque super aere purus ignis esse dicitur caelum, unde etiam sidera atque luminaria facta coeant, illius uidelicet igne lucis in eas formas quas in caelo cernimus conglobata dispositaque natura: ac per hoc sicut terrarum ponderibus & aer & aqua cedit, ut ad terram perueniat, sic aquarum ponderi & ipse aer cedit, ut uel ad terram uel ad aquam perueniat. Unde intelligi uolunt, hoc modo necesse fuisse, ut aer quoque si quis eius particulam in spatijs illis sublimibus caeli posset dimittere, potestero suo caderet, donec ad aerea subter spatia perueniret. Quapropter colligunt multo minus esse posse aquis supra illud igneum caelum aliquid loci, cum illic aer multo aquis leuior manere non possit. Talibus eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super caelos, ut ex ipsis uisibilibus conspicuisque naturis assereret scripturae fide. Et prius quidem quod facillimum fuit, ostendit & hunc aerem caelum appellari, non solum sermone communi, secundum quem dicimus serenum uel nubilum caelum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine scripturarum, cum dicunt uolatilia caeli, cum aues in hoc aere manifestum sit uolare. Et dominus cum de nubibus loqueretur: Facite, inquit, caeli potestis probare. Nubes autem etiam per proximum terris aere conglobari saepe cernimus, cum per decliua iugorum ita recumbunt, ut plerumque excedantur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset & hunc aere caelum dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum uoluit, existimari, nisi quia interuallum eius diuidit inter quosdam uapores aquarum, &

Aque super caelum.
Cap. IIII

istat aquas quae corpulentius in terris fluitant. Et A nubes quippe, sicut experti sunt qui inter eas in motibus ambulauerunt, congregatione & conglobatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt: quae si spissantur amplius, ut coniungantur in unam grandem plures guttae minimae, non eam patitur aer apud se teneri, sed eius ponderi ad ima dat locum, & haec est pluuia. Ergo ex aere, qui est inter uapores humidos, unde superius nubila conglobantur, & maria subterfusa, ostendere ille uoluit esse caelum inter aquam & aquam. Hanc ergo diligentiam considerationemque laude dignissimam iudico. Quod enim dixit neque contra fidem est, & in promptu posito documento credi potest. Quamquam possit uideri, non impedire propria potest elementorum, quomodo etiam super illud sublime caelum possint esse aquae per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aeris esse potuerunt: qui quauis grauior & inferior summo caelo subiaceat, proculdubio leuior est aquis, & tamen ut super eum sint uapores illi, nullo potest phibent. Sic ergo & super illud caelum potest minutioribus guttis leuior halitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogat. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadet, nullum esse quamlibet exiguum corpusculum in quo diuisio finiatur, sed infinite omnia diuidi: quia omnis pars corporis corpus est, & omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suae: ac per hoc si potest aqua sicut uidemus ad tantas guttarum minutias peruenire, ut super istum aere uaporali ter ferat, qui natura leuior est aquis: cur non possit & super illud leuius caelum minutioribus guttis & leuioribus immanare uaporibus? Qui dam etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super caelum siderem, de ipsorum siderum qualitatibus & meatibus conuincere moluntur. Iidem namque asserunt stellam quam Saturni appellant esse frigidissimam, eamque per annos triginta signiferum peragere circulum, eo quod super re ac per hoc ampliore ambitu gradit. Nam sol eundem circulum per annum complet, & luna per mensem, tato, ut dicunt, breuius, quanto inferius, ut spatium loci spatium temporis congruat. Queritur itaque ab eis, unde illa stella sit frigida, quae ardentior esse deberet, quanto sublimiore caelo rapit. Nam proculdubio cum rotunda moles circulari motu agit, interiora eius tardius eunt, exteriora celerius ut maiora spatia cum breuioribus ad eisdem gyros pariter occurrant, quae autem celerius utique feruentius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse quam frigida: quauis enim suo motu, quoniam graue spatium est, triginta annis totum ambitum permet, tamen caeli motu in contrarium rotata uelocius, quam quotidie necesse est patiat, quoniam sicut dicunt, caeli singulae conuersiones, dies singulos explicat, calorem maiorem debuit caelo coestipatione concipere. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super caelum constitutarum illa uicinitas, quam nolunt credere, qui haec quae breuiter dixi, de motu caeli & siderum disputant. His quidam nostri coestipationibus agunt aduersus eos qui nolunt aquas super caelos credere, & uolunt eam stellam esse frigidam, quae iuxta summum caelum circuit: ut ex hoc

Pluuia

Saturnus qui
re frigidus.

Significatio
uaporis
Cap. V I

hoc cogantur aquarum naturam credere, non iam illic uaporali tenuitate, sed glaciali soliditate perdere. Quoquomodo autem & qualeslibet aquae ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus: maior est quippe scripturae huius autoritas, quam omnis humani ingenij capacitas. Sed animaduersum est a quibusdam, quod nec ego dissimulandum puto, non frustra cum dixisset deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam & aquam: parum uisum esse subiungere, & sic est factum, nisi adderet, & fecit deus firmamentum, & diuisit deus inter aquam quae erat super firmamentum, & inter aquam quae erat sub firmamento: quod quidam sic intelligunt, ut personam patris declaratam esse dicant, in eo quod scriptum est, & dixit deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuisio inter aquam & aquam: & sic factum est. Ac deinde ut intelligatur filius fecisse quod a patre dictum est ut fieret, arbitrantur esse subnexum, & fecit deus firmamentum, & diuisit deus, &c. Sed cum antea legitur, & sic factum est: a quo intelligimus factum? Si a filio, quid opus erat iam dicere, & fecit deus, & quae sequuntur? Si autem quod scriptum est, & sic factum est: a patre intellexerimus factum, non iam pater dicit & filius facit: & potest aliquid pater facere sine filio, ut deinde filius non hoc sed aliud similiter faciat, quod est contra Catholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur, & sic factum est, hoc idem fit cum itidem dicitur, & fecit deus: quid prohibet eundem intelligere facere quod dixit, qui dixit ut fieret? An etiam excepto eo quod dictum est, & sic factum est, tantummodo in his uerbis, quibus dicitur, & dixit deus, fiat: & postea dicitur, & fecit deus: patris & filij personam uolunt intelligi? Sed quaeri adhuc potest, utrum quali iussisse filio patrem debeamus accipere in eo quod scriptum est, & dixit deus, fiat? Sed cur scriptura non curauit ostendere etiam personam spiritus sancti? An ita trinitas intelligitur, & dixit deus: Fiat, & fecit deus, & uidit deus quia bonum est? Sed non conuenit unitati trinitatis, ut filius quasi iussus fecisse intelligat, spiritus autem sanctus nullo sibi iubente libere uidisse bonum esse quod factum est: Quibus enim uerbis iuberet filio pater ut faceret, cum ipse sit principale uerbum patris, per quod facta sunt omnia? An eo ipso quod scriptum est, fiat firmamentum, haec ipsa diuisio uerbum est patris, unigenitus filius, in quo sunt omnia quae creantur etiam antequam creentur, & quicquid in illo est, uita est, & uita utique creaturae, quia quicquid per eum factum est in ipso uita est, & uita utique creatrix, sub illo autem creatura. Aliter ergo in illo sunt ea quae per illum facta sunt, quia regit & continet ea: aliter autem in illo sunt ea quae ipse est. Ipse enim uita est, quae ita in illo est ut ipse sit, quoniam ipsa uita est lux hominum. Quia ergo nihil creari posset siue ante tempora, quod quidem non est creatori coaeternum, siue ab exordio temporum, siue in aliquo tempore, cuius creandi ratio, si tamen ratio recte dicitur, non in dei uerbo patri coeterno coeterna uita uiueret propterea scriptura priusquam insinuet unamquamque creaturam ex ordine quo conditam dicit, respicit ad dei uerbum, prius ponens, & dixit deus, fiat illud.

Non enim inuenit ullam causam rei creandae, quam in uerbo dei non inuenit creari debuisse. Non ergo deus toties dixit, fiat illa uel illa creatura, quoties in hoc libro repetit, & dixit deus. Unum quippe uerbum ille genuit in quo dixit omnia priusquam facta sunt singula: Sed eloquiū scribentis descendens ad paruulorum capacitatem, dum insinuat singillatim genera creaturarum, per singula respicit uniuscuiusque generis aeternam rationem in uerbo dei. Nec illa repetita, ille tamen repetit, & dixit deus. Si enim uellet prius dicere, factum est firmamentum in medio aquarum, ut esset diuisio inter aquam & aquam: si quis ab eo quaereret, quomodo factum esset, recte responderet, Dixit deus, fiat: id est in uerbo dei patris aeterno erat ut fieret. Inde ergo incipit narrare unumquodque factum, quod etiam post facti narrationem quaerenti quomodo factum sit in reddenda ratione respondere deberet. Cum ergo audimus, & dixit deus, fiat: intelligimus quod in uerbo dei erat ut fieret: Cum uero audimus, & sic est factum: intelligimus factam creaturam non excessisse praescriptos in uerbo dei terminos generis sui. Cum uero audimus, & uidit deus quia bonum est: intelligimus in benignitate spiritus eius non quasi cognitum postea factum est placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse ut maneret factum, ubi placebat ut fieret. Ac per hoc manet adhuc causa quaerendi, cur postea dixit, & sic est factum: ubi perfectio operis iam indicat, addidit, & fecit deus: cum eo ipso, quod ait, & dixit deus, fiat illud, & sic est factum: iam intelligat id deum dixisse in uerbo suo, & factum esse per uerbum eius, atque ibi iam non solum patris, sed etiam filij possit apparere persona. Nam si propter ostendendam filij personam repetit ac dicit, & fecit deus: nunquid ergo non per filium congregauit aquam tertio die ut appareret arida, quia ibi non dicitur, & fecit deus congregari aquam, aut congregauit deus aquam? Sed tamen etiam ibi postea dixit, & factum est sic: tunc repetiuit, dicens: & congregata est aqua quae est sub caelo. Nunquid etiam lux non per filium facta est, ubi prius nullo modo repetiuit? Potuit enim & illic ita dicere, & dixit deus, fiat lux, & sic est factum: & fecit deus lucem, & uidit quia bona est: aut certe sicut in aquarum congregatione, ut non diceret, & fecit deus, sed tamen iterum repeteret: Et dixit deus, fiat lux, & sic est factum, & facta est lux, & uidit deus lucem quia bona est. Sed nullo modo repetes postea proposuit, & dixit deus, fiat lux: nihil aliud intulit nisi & facta est lux, ac deinceps de placita luce & diuisa a tenebris, & utroque appellato nominibus suis, sine ulla repetitione narrauit. Quid sibi ergo uult in caeteris illa repetitio? An eo modo demonstrat primo die quo lux facta est, conditionem spirituales & intellectuales creaturae lucis appellatione intimari? In qua natura intelligunt omnes angeli sancti atque uirtutes: & propterea non repetiuit factum posteaquam dixit, facta est lux, quia non primo cognouit rationalis creatura conformationem suam, ac deinde formata est: sed in ipsa sua conformatione cognouit, hoc est illustratione ueritatis ad quam conuersa formata est: caetera uero quae infra sunt ita creantur ut prius fiant in

Cur addidit
fecit deus.
Cap. V I I

Cur eadem res
petantur: VIII

cognitione rationalis creature, ac deinde in genere suo. Quapropter lucis conditio prius est in uerbo dei secundum rationem qua condita est, hoc est in coeterna patris sapientia: ac deinde in ipsa lucis conditione secundum naturam qua condita est, illic non facta sed genita, hic uero facta, quia ex informitate formata: & ideo dixit deus, fiat lux, & facta est lux: ut quod ibi erat in uerbo dei, hic esset in opere. Conditio uero cœli prius erat in uerbo dei secundum genitiam sapientiam: deinde facta est in creatura spiritali, hoc est in cognitione angelorum secundum creatam in illis sapientiam, deinde quod cœlum factum est, ut esset etiam ipsa cœli creatura in genere proprio: Sic & discretio uel species aquarum atque terrarum, sic natura lignorum & herbarum, sic luminaria cœli, sic animantia orta ex aquis ac terra. Neque enim sicut pecora solo sensu corporis uidentur angeli hęc sensibilia, si quo sensu tali utuntur: agnoscunt ea potius, quę melius nouerunt interius in ipso dei uerbo, a quo illuminantur ut sapienter uiuant: cum sit in eis lux quę primo facta est, si lucem spiritalem in illo die factam intelligamus. Quęadmodum ergo ratio qua creatura conditur, prior est in uerbo dei quę ipsa creatura quę conditur: sic & eiusdem rationis cognitio prius fit in creatura intellectuali, quę peccato tenebrata non est, ac deinde ipsa cognitio creaturę postea in genere proprio. Neque enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant angeli, ut inuisibilia dei per ea quę facta sunt intellecta conspicerent, qui ex quo facti sunt, ipsa uerbi æternitate sancta & pia contemplatione perfruunt: atque inde ista despicientes, secundum id quod intus uident, uel recte facta approbant, uel peccata improbant. Nec mirum est quod sanctis angelis suis in prima lucis conditione formatis prius deus ostendebat quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectum dei nosset, nisi quantum ipse monstrasset. Quis enim cognouit intellectum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso ergo discerant angeli, cum in eis fieret cognitio creaturę deinceps faciendę, ac deinde fieret in genere proprio. Quapropter iam luce facta, in qua intelligimus ab æterna luce formatam rationalem creaturam, cum in cæteris creaturis rebus audimus, & dixit deus, fiat: intelligamus ad æternitatem uerbi dei recurrentem scripturę intentionem. Cum uero audimus, & sic est factum: intelligamus in creatura intellectuali factam cognitionem rationis quę in uerbo dei est, condenda creature: ut in ea natura prius quodammodo facta sit, quę anteriore quodam motu in ipso dei uerbo prior faciendę esse cognouit: ut postremo cum audimus repeti ac dici, quod fecit deus, iam intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cum audimus: Et uidit deus quia bonum est: intelligamus benignitatem dei placuisse quod factum est, ut pro modo sui generis maneret, quod placuit ut fieret, cum spiritus dei superferebatur super aquam. Quæri etiam solet quę forma & figura cœli esse credenda sit secundum scripturas nostras.

Figura cœli.

Cap. 1 X

Multi enim multum disputant de his rebus, quas

maiore prudentia nostri autores omiserunt, ad beatam uitam non profuturas discipulis, & occupantes quod peius est multum preciosa, & rebus salubribus impendenda temporum spatia. Quid enim ad me pertinet, utrum cœlum sicut sphaera undique concludat terram in media mundi mole liberatam, an eam ex una parte desuper uelut discus operiat? Sed quia de fide agitur scripturarum, propter illam causam quam non semel commemorauimus: ne quisquam eloquia diuina non intelligens, cum de his rebus tale aliquid uel inuenit in libris nostris, uel ex illis audierit quod perceptis assertionibus aduersari uideatur, nullo modo eis cætera utilia monentibus, uel narrantibus, uel prænunciandis, credat: breuiter dicendum est de figura cœli hoc scisse autores nostros quod ueritas habet, sed spiritum dei qui per ipsos loquebatur noluisse ista docere homines nulli salutem profutura. Sed ait aliquis, quomodo non est contrarium, his qui figuram sphaeræ cœlo tribuunt, quod scriptum est in libris nostris. Qui extendit cœlum sicut pellem? Sit sane contrarium, si falsum est quod illi dicunt: hoc enim uerum est quod diuina dicit autoritas, potius quam illud quod humana infirmitas conijcit: Sed si forte illud talibus illi documentis probare potuerint, ut dubitari inde non debeat, demonstrandum est hoc quod apud nos est de pelle dictum, ueris illis rationibus non esse contrarium: alioquin contrarium erit etiam ipsis in alio loco scripturis nostris, ubi cœlum dicitur uelut camera esse suspensum. Quid enim tam diuersum & sibi met aduersum, quam plane pellis extensio, & camera curua conuexio? Quod si oportet, sicut oportet, hæc duo sic intelligere, ut concordare utrumque nec sibi met repugnare inueniat: ita oportet etiam utrumlibet horum illis non aduersari disputationibus, si eas forte ueras certa ratio declarauerit, quibus docet cœlum sphaeræ figura undique esse conuexum, si tamen probat. Et illa quidem apud nos camerae similitudo, etiam secundum literam accepta, non impedit eos qui sphaeram dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem quę super nos est de cœli figura scripturam loqui uoluisse. Si ergo sphaera non est, ex una parte camera est, ex qua parte cœlum terram cõteggit: si autem sphaera est, undique camera est. Sed illud quod de pelle dictum est, magis urget, ne non sphaeræ quod humanum est forte cõmentum, sed ipsi nostræ camerae aduersum sit.

Quid autem hic allegorice senserim, confessionum nostrarum liber tertiusdecimus habet. Siue igitur ita ut ibi posui, siue aliquo alio modo intelligendum sit cœlum sicut pellis extensum, propter molestos & nimios exactores expositionis ad literam, hoc dico, quod sicut arbitror omnium sensibus patet: utrumque enim fortasse & pellis & camera figurate intelligi potest, utrumque autem ad literam quomodo possit uidentum est. Si enim camera non solum curua, sed etiam plana recte dicitur: profecto & pellis non solum in planum, uerum etiam in rotundum sinum extenditur. Nam & uter sicut & uelica pellis est. De motu etiam cœli nonnulli fratres questionem mouent, utrum stet an moueatur: quia si mouetur, inquit, quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sidera quę in illo

An mobile sit firmamentum.

Cap. X

in illo fixa creduntur, ab Oriente usque ad Occidentem circueunt, septentrionalibus breuioribus gyros iuxta cardinem peragentibus, ut cœlum, si est alius nobis occultus cardo ex alio uertice, sicut sphaera, si autem nullus alius cardo est, uelut discus rotari uideatur: Quibus respondeo, multum subtilibus & laboriosis rationibus ista perquiri, ut uere percipiatur utrum ita an non ita sit: quibus in eundem atque tractandis, nec mihi iam tempus est, nec illis esse debet, quos ad salutem suam & sanctę ecclesię necessariam utilitatem cupimus informari. Hoc sane nouerint, nec nomen firmamenti cogere, ut stare cœlum putemus: Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum & inferiorum aquarum uocatum intelligere licet: nec si ueritas cœli stare persuaserit, impedire nos circuitu siderum ne hoc intelligere possumus: & ab ipsis quippe qui hoc curiosissime & ociosissime quaesierunt inuentum est, etiam cœlo non moto si sola sidera uerterent, fieri potuisse omnia quę in ipsis siderum conuersionibus animaduersa atque comprehensa sunt. Et dixit deus: Congregetur aqua quę sub cœlo est in congregationem unam, & appareat arida: & factum est sic, & congregata est aqua quę sub cœlo est in congregationem unam, & apparuit arida: & uocauit deus aridam terram, & congregationes aquarum uocauit mare, & uidit deus quia bonum est. Iam de hoc opere dei propter alterius rei quaerendę necessitatem, in primo nostro uolumine satis tractauimus. Hic itaque breuiter admonemus, ut quem forte non mouet quaerere, quando species aquarum terrarumque creata sit, accipiat isto die non esse factum nisi ut secernerentur hæc duo elementa inferiora. Quę uero mouet cur in diebus facta sit lux & cœlum, extra dies autem uel ante omnes dies aqua & terra, & cur ad dei uerbum facta sint illa, dicente deo fiat: hæc autem dicente quid deo discreta, non autem deo dicente facta inueniantur: habet quod salua fide intelligat, scilicet id quod dictum est ante enumerationem dierum, terra erat inuisibilis & incõposita, cum commendaret scriptura cuiusmodi terram fecerat deus, quia prædixerat: In principio fecit deus cœlum & terram: nihil aliud his uerbis quam materię corporalis infirmitatem insinuare uoluisse, eligens eam usitatius appellare quam obscurius. Si tamen tardo intellectui non subrepat ut materiam & speciem, quia uerbis scriptura separat, conetur duo hæc etiam tempore separare, tanquam prius fuerit materia, & ei temporis interuallo interposito, postea sit addita species: cum deus hæc simul creauerit, materiamque formatam instituerit, cuius infirmitatem, usitato, ut dixi, uocabulo uel terrę uel aquę scriptura prædixit. Terra enim & aqua etiam suis qualitibus id existentia quod uidemus, tamen propter facilem corruptionem propinquiora sunt eidem infirmitati quam cœlestia corpora. Et quoniam per enumerationem dierum iam ex informi quęque formata numeratur, & ex ista corporali materia iam factum cœlum narrauerat, cuius multum distat species a terrenis, iam quod ex ea formandum in rerum infima parte restabat, uoluit sub his uer-

bis in rerum creandarum ordinem inserere, ut diceretur, fiat: non acceptura ista residua infirmitate talem speciem, qualē acceperat cœlum, sed iam inferiorem & infirmiorē atque infirmitati proximam: ut his potius uerbis, cum dicitur, congregentur aquę & appareat arida, acceperint hæc duo species proprias istas notissimas nobisque tractabiles, aqua mobile, terra immobile: & ideo de illa dictum est congregetur: de hac, appareat: aqua enim est labiliter fluxa, terra stabiliter fixa. Et dixit deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in ipso secundum similitudinem suam super terram: Et factum est sic. Et produxit terra herbam pabuli, semem habentem secundum genus suum, & secundum similitudinem, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen eius in eo sit secundum genus suum super terram. Et uidit deus quia bonum est, & facta est uespera, & factum est mane dies tertius. Hic moderamur ordinatoris aduertendum est, ut quoniam distincta quaedam creatura est herbarum atque lignorum ab specie terrarum & aquarum, ut in elementis numerari non possint, seorsum de illis dicere ut exirent de terra, & seorsum illis redderetur illa solita, ut diceretur: Et factum est sic, ac deinde repeteretur quod factum est: seorsum quoque indicaretur deum uidisse quia bonum est: tamē quia fixa radicibus continuantur terris & connectuntur, ista quoque ad eundem diem pertinere uoluerit. Et dixit deus: Fiant luminaria in firmamento cœli ut luceant super terram in inchoationem diei & noctis, & ut diuidant inter diem & noctem, & sint in signa & tempora & in dies, & in annos, & sint in splendorem in firmamento cœli, ut luceant super terram: Et factum est sic. Et fecit deus duo luminaria magna, luminare maius in inchoationem diei, & stellam minus in inchoationem noctis, & stellas: & posuit eas deus in firmamento cœli, ut luceant super terram, & ut sint in inchoationem diei & noctis, & ut diuidant inter lucem & tenebras. Et uidit deus quia bonum est. Et facta est uespera, & factum est mane dies quartus. In hoc quarto die querendum est, quid sibi uelit ista ordinatio, ut prius uel fierent uel secernerentur aqua & terra, priusque terra germinaret quam in cœlo sidera fierent. Neque enim possumus dicere electa esse quęque meliora, quibus dierum series ita distinguere, ut finis & medium maxime ornatus eminerent. Septem quippe dierum medius quartus est. Occurrit enim illud quia septimo die non est facta ulla creatura. An forte lux primi diei magis respondet ad quietem diei septimi, ut eo modo concinentibus finibus iste ordo texatur, eminentibus de medio luminibus cœli. Sed si primus dies septimo concinit, debet ergo & secundus sexto concinere. Quid autem simile habet firmamentum cœli cum homine factum ad imaginem dei? An quia cœlum totam superiorem mundi partem occupat, & homini in tota inferiori potestas dominandi tributa est? Sed quid agimus de pecoribus & de bestiis, quas ipso die sexto in suo genere terra produxit? Quæ illis cum cœlo potest esse collatio? An potius

Herbe & ligna fructifera. Cap. XII

Luminaria die quarto. XIII

potius quoniam primum facta intelligitur lucis nomine spiritualis creaturæ formatio, consequens erat ut corporalis quoque creatura, id est mundus iste uisibilis fieret: qui factus est biduo propter duas partes suas maximas, quibus constat uniuersus mundus, cœlum scilicet & terrā: secundum hanc rationis collationem, qua & ipsa uniuersa creatura spiritualis & corporalis, sæpe cœlū & terra nominatur: ita ut globus quoque iste turbulentioris aeris terrenæ parti deputetur: exhalationibus quippe humidis corporascit, si quid uero tranquillū aeris est ubi uentosi atque procellosi motus non possunt existere, ad cœlestem partem pertineat. Post hanc uniuersitatem molis corporeæ fabricatā, quæ uno loco tota est quo locatus est mundus, consequens erat ut impleretur partibus intra uniuersum, quæ de loco in locum congruis motibus agerentur, cuius generis herbæ atque arbores non sunt: Radicibus quippe ista fixa sunt terræ: & quibus habeatur motus incrementorum suorum, de locis tamen propriis non mouentur nisi suis, sed ubi fixa sunt, illic aluntur & crescunt: propterea magis pertinet ad terram quam ad genera rerum quæ in aquis & terris mouentur. Quia ergo uisibili mundo constituto, hoc est cœlo & terræ, duo sunt attributi dies, restat ut his mobilibus & uisibilibus partibus que creantur intra illum, tres dies reliqui deputentur. Et quia sicut prius cœlū factū est, ita prius est ordinandum huiusmodi partibus suis: quarto die fiunt sydera, quibus super terram lucentibus habitatio quoque illustretur inferior, ne habitatores eius in habitationem tenebrosam inducantur: & ideo quia infirma corpora inferiorum habitatorum, succedente motibus quiete reparantur, factū est ut circumuehente sole, diei noctisque uicissitudine, propter uicissitudinem dormiendi & uigilandi potirentur: nox uero illa non indecora remaneret, sed lunæ ac syderum luce, & ipsos consolaretur homines quibus plerumque operandi etiam est nocturna necessitas, & quibusdam animalibus que lucem solis ferre non possunt ad sufficientiam temperaretur. Illud autem quod dictum est: Ut sint in signa & tempora, & in dies, & in annos: quis non uideat quam obscure positum sit quarto die conceptis temporibus, quasi superius triduum sine tempore præterire potuerit: Quis ergo animo penetret, quomodo illi tres dies transierint antequam inciperent tempora, quæ quarto die dicuntur incipere: uel utrum omnino transierint dies illi: An circa speciem factæ rei dies appellatus sit, & circa priuationem nox, ut nondum specie formata materia nox dicta sit, unde formanda erant cætera: sicut potest quauis in rebus formatis intelligi tam in ipsa mutabilitate informitas materiam: non enim spatium uel locorum quasi remotior, uel temporum quasi anterior discerni potest: An potius in ipsa re facta atque formata eadem mutabilitas, hoc est deficiendi, ut ita dixerim, possibilitas, nox appellata sit, quia inest in rebus factis etiam si non mutantur, posse mutari: Vespera autem & mane non, quasi per temporis præteritionem & aduentum, sed per quandam terminum, quo intelligitur quousque sit naturæ proprius modus, & unde sit naturæ alterius consequenter exordium. An aliqua

Discrimina
temporis.
Cap. XIII

alia ratio sit horum uerborum diligentius uestiganda: Quis in tantum secretum facile irrumpat, & quæ signa dicat, cum dicit de syderibus, & sint in signa: Neque enim illa dicit quæ obseruare uanitas est, sed utique utilia, & huius uitæ uisibus necessaria, que uel nauem obseruat in gubernando, uel omnes homines ad præuidendas aeris qualitates per æstatem & hyemem, & autumnalem uernalemque temperiem. Et nimirum hæc uocat tempora, que per sydera sunt non spatia morarum, sed uicissitudines affectionum cœli huius. Nam si quis uel corporalis uel spiritualis motus conditionem istorum luminarium præcessit ut aliquid à futura expectatione per præsens in præteritum transiret, sine tempore esse non potuit. Et quis obtineat non fuisse nisi ab exordio syderum conditorum: Sed certæ horæ & dies & anni, quos uisitate nouimus, non fierent nisi motibus syderum. Itaque si hoc modo intelligamus tempora, dies & annos, ut tempora articulos quosdam quos per horologia computamus, uel in cœlo notissimos, cum ab Oriente usque ad Meridianam altitudinem sol insurgit, atque inde rursus usque in Occidentem uergit, ut possit deinceps aduertiri uel luna uel aliquod syderus ab Oriente statim per occasum solis emergere: quod item cum ad mediā cœli uenerit altitudinem, mediū noctis indicet, tunc scilicet occasurum cum sole redeunte fit mane: dies autem totos solis ab Oriente usque ad Occidentem circummitus: annos uero uel istos uisitados solis anfractus, non cum ad Orientem quod quotidie facit, sed cum ad eadem loca syderum redit, quod non facit nisi peractis trecentis sexaginta quinque diebus & sex horis, id est quadrante totius diei, quæ pars quater ducta, cogit interponi unum diem, quem Romani bissextum uocant, ut ad eundem circummitum redeatur: uel etiam maiores & occultiores annos: nam completis aliorum syderum spatiis, maiores anni fieri dicuntur. Si ergo ita intelligamus tempora, dies & annos, nemo dubitat hæc syderibus & luminaribus fieri. Ita enim positum est, ut incertum sit utrum ad omnia sydera pertineat quod dictum est: Sint in signa & tempora & in dies & in annos, an signa & tempora ad cætera, dies uero & anni ad solem tantummodo.

Qualis etiam luna facta sit, multi loquacissime inquirunt, atque utinam inquirentes loquantur, ac non potius docere conantes. Dicunt enim ideo plenam factam, quia non decebat, ut deus imperfectum aliquid illo die faceret in syderibus quo scriptum est, quod facta sint sydera. Qui autem resistunt, dicunt: Ipsa ergo debuit prima luna dici, non quartadecima, quis enim incipit ita enumerare? Ego autem medius inter istos ita sum, ut neutrum asseram, sed plane dicam, siue primam siue plenam lunam deus fecerit, fecisse perfectam. Ipsarum enim naturarum est deus autor & conditor. Omnis autem res quicquid progressu naturali per tempora congrua quodammodo prodit atque explicat, etiam ante continet occultum, etsi non specie uel mole corporis sui, tamen ratione naturæ. Nisi forte arbor quæ per hyemem pomis uacua folijsque nudata est, tunc imperfecta dicenda est: aut uero in primordijs etiam suis cum adhuc nullum fructum dedisset

Luna. XV

dedisset imperfecta erat illa natura. Quod non tantum de arbore, sed nec de ipso eius semine recte diceretur, ubi omnia quæ progressu temporis quodammodo procedunt, modis inuisibilibus latent: quantum si aliquando deus imperfectum fecisse diceretur, quod deinde ipse perficeret, quid reprehensionis haberet ista sententia? Iure autem displiceret, si id quod ab illo inchoatum esset, ab alio diceretur esse perfectum. Qui ergo de terra non queritur quam fecit deus, cum in principio fecit deus cœlum & terram, quia inuisibilis erat & incognita, & postea tertio die conspicua redditur atque componitur, quid sibi de luna tenebras faciunt quæstionum? Aut si quod de terra dictum est, non temporis intervallo, cum simul deus res concreauerit, sed narrationis distributione intelligitur dictum: cur in hoc quod etiam oculis uideri potest, non intuetur integrum corpus habere lunam, & tota sua rotunditate perfectum, etiam cum lumine corniculato, siue incipiens ad terras lucere, siue desines fulget? Si ergo lumen in ea crescit uel perficitur uel minuitur, non luminare ipsum, sed illud quod accenditur uariatur. Si autem ex una sphaerulæ suæ parte semper lucet, sed dum eam partem conuertit ad terram, donec totam conuertat, quod à prima usque quartadecimam fit, crescere uidetur, semper est plena, sed terræ habitatoribus non semper apparet. Hæc eadem ratio est, & si solis radijs illustrat: Non enim potest etiam sic cum soli proxima est, nisi cornibus lucidis apparere: quia cætera pars quæ tota in orbem illustratur, non est ad terras ut uideri possit, nisi cum soli contraria est, ut totum terris appareat quod eius illuminat. Non desunt tamen qui non eo se arbitrari dicunt, lunam primitus à deo quartadecimam factam, quia plena facta credenda est. Sed quia in scripturis dei uerba sic habent, lunam factam in inchoationem noctis, tunc autem in noctis exordio uidetur cum plena est. Alias uero & per diem incipit uideri ante plenitudinem, & in progressu noctis, tanto ampliore, quanto minuit: Sed qui per inchoationem noctis non intelligit nisi principatum, nam & hoc Græcum uerbum magis indicat cum dictum est *ἀρχὴν*, & in Psalmis apertius scriptum est: Solem in potestate diei, lunam & stellas in potestate noctis: non cogit à quartadecima numerare, & credere lunam factam primo esse, non primam. Quæri etiam solet, utrum cœli luminaria ista conspicua, id est sol & luna & stellæ æqualiter fulgeant, sed quod diuersis interuallis distat à terra, propterea diuersa claritate magis minusque nostris oculis appareat. Et de luna quidem hæc dicunt, non dubitant minus eam lucere quam solē, à quo etiam perhibet eam illustrari. Multas autem stellas uel æquales soli uel etiam maiores audet dicere, sed longius positas paruas uideri. Et nobis quod potest fortasse sufficere, qui quoquo modo se ista res habeat, scimus artifice deo condita sydera: quæ teneamus autoritate Apostolica dictum: Alia gloria solis, alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum: stella enim à stella differt in gloria. Sed quia possunt adhuc dicere, etiam si non resistat Apostolo, differunt quidem in gloria, sed ad oculos terrenorum: aut quia hoc propter resurgentiū similitudinem dice-

Phil. 135

Math. 22

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

Gen. 1

bat Apostolus, qui non utique ad oculos aliter erunt & in se aliter differunt quidem in seipsis sydera in gloria, sed tamen nonnulla sunt etiam sole maiora: ipsi uiderint quemadmodum soli tam magnam tribuant principatum, ut eum radijs suis quasdam stellas, & eas quidem principales, quibus amplius isti quam cæteris supplicat, & tenere dicant, & retro agere à cursu proprio. Non enim fit uerisimile, maiores aut etiam æquales uiolentia radiorum eius posse superari. Aut si superiores signorum stellas uel septentrionum maiores esse asserunt, quæ nihil tale à sole patiuntur, cur istas per signa circueunt amplius uenerant? Cur eas signorum dominas perhibent? Etsi enim regradationes illas syderum, uel fortasse tarditates, non à sole fieri quisque contendant, sed alijs occultioribus causis: soli tamen istos in suis deliramentis, quibus uim factorum à ueritate deij suspicantur, præcipuam tribuere potestatem ex libris eorum certe manifestum est. Sed dicant quod uolunt de cœlo, alieni à patre qui est in cœlis. Nobis autem de interuallis & magnitudine syderum subtilius aliquid querere, talique inquisitioni rebus grauioribus & melioribus necessarium tempus impendere, nec expedit nec congruit. Et melius credimus ea esse ceteris maiora luminaria, quæ sancta scriptura ita commendat: Et fecit deus duo luminaria magna: quæ tamē non sunt equalia. Nam consequenter dicit cum ea ceteris præposuerit, inter seipsa differre. Aut enim, luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis. Certe enim uel hoc concedat oculis nostris, ut ea manifestum sit amplius cæteris lucere super terram, nec diem clarere nisi luce solis, nec noctem tot stellis apparentibus. ita lucere si luna desit, quemadmodum presentia illius illustratur.

De fatis autem syderum qualeslibet eorum argutias, & quasi de mathesi documentorum experimenta, quæ illi apotelesmata uocant, omnino à nostre fidei sanitate respuamus: talibus enim disputationibus etiam orandi causas nobis auferre conantur, & impia peruersitate in malis factis quæ rectissime reprehendunt, ingerunt accusandum potius deum autorem syderum quam hominum scelera. Sed quod animæ nostræ non sint natura corporibus nec quidem cœlestibus subditæ: audiant & Philosophos suos: quia uero terrenis corporibus illa corpora superiora non ad ea que ipsi tractant potentiora sunt, uel hinc aliquando cognoscant, quia cum multa corpora diuersorum generum, uel animantium, uel herbarum, & arborum, uno simul puncto temporis seminantur unoque puncto temporis innumerabiliter multa nascantur, non tamen diuersis, sed etiam isdem terrarum locis tantæ sunt uarietates in progressibus, in actibus & passionibus eorum, ut uere isti (sicut dicitur) perdant sydera, si ista considerent. Quid autem insulsius & hebetius, quam cum istis rebus conuincunt, dicere ad solos homines sibi subiiciendos fatalem stellarum pertinere rationem, in quibus tamen etiam ipsis de geminis conuincunt, quorum diuersæ uiuentium, diuersæ felicitum uel infelicitum, diuersæque morientium, eadem plerumque constellationes accipiunt? Quia etsi interfuit aliquid cum de utero funderentur

Mathematici
Cap. XVII
Gen. 1. 15
Gen. 1. 15

tur, in nonnullis tamen tantū interest, quantū ab istis cōprehendi cōputatione non possit. Manus sequētis Iacob dum nascerentē, inuenta est pedem fratris præcedētis tenens, usq̄ adeo sic nati sunt ut quasi unus infans in duplū proluxior nasci uideretur. Horū certe cōstellationes quas appellat, nullo modo dispares esse potuerūt. Quid ergo uanius q̄ ut illas cōstellationes intuēs Mathematicus, ad eūdem horoscopū & ad eādem lunam, diceret unū eorum à matre dilectū, alterū non dilectū? Si enim aliud diceret, falsum profecto diceret. Si autē hoc diceret, uerū quidē, sed nō secundū suorū librorū ineptas cantinulas diceret. Quod si huic historia, quia de nostris profertur, nolūt credere, nunquid & naturā rerū delere possunt? Cū ergo se minime falli dicant, si horā cōceptionis inuenerint, saltē sicut homines nō dedignent cōceptum cōsiderare geminorū. Ideo q̄ fatendū est, quando ab istis uera dicuntur, instinctu quodā occultissimo dici, quē nesciētes humanā mētes patiuntur. Quod cū ad decipiēdos homines fit, spirituū seductorū operatio est: quib. quādā uera de tēporalibus rebus nosse permittit, partim quia subtilioris sensus acumine, partim quia corporib. subtilioribus uigent, partim experientia callidiorē ppter magnā longitudinē uitæ, partim à sanctis angelis quod ipsi ab omnipotente deo discunt etiā iussu eius sibi reuelantibus, qui merita humana occultissima iustitiæ synceritate distribuit. Aliquando autē hōdem nephandi spiritus etiam quē ipsi facturi sunt, uelut diuinando prædicunt. Quapropter bono Christiano, siue Mathematici, siue quilibet impie diuinantiū, maxime dicētes uera cauēdi sunt, ne cōfortio dæmoniorū animam deceptā, pacto quodā societatis irretiant. Solet etiā quæri, utrū cœli luminaria ista cōspicua corpora sola sint, an habeāt rectores quosdā spiritus suos: & si habent, utrū ab eis etiā uitaliter inspīrent, sicut animātur carnes per animas animalīū, an sola sine ulla permixtione præsentia. Quod licet in præsentia facile nō possit cōprehendi, arbitror tamen in processu tractandarū scripturarū opportuniōra loca posse occurrere, ubi nobis de hac re, secundū sanctæ autoritatis regulas, & si nō ostendere certū aliquid, tamē credere licebit. Nūc autē seruata semper moderatione pię grauitatis, nihil credere de re obscura temere debemus, ne forte quod postea ueritas patefecerit, quāuis libris sanctis siue testamenti ueteris siue noui, nullo modo esse possit aduersum, tamē ppter amorē nostri erroris oderimus. Nūc ad librū operis nostri iam tertiū trāseamus.

Luminaria an rectores habeant. Ca. X VIII

Aer & aqua. Cap. I

D. AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIB. III

T dixit deus: Educant aquę reptilia animarū uiuarum, & uolatilia super terrā, & secundū firmamentū cœli. Et factum est sic: Et fecit deus cetos magnos, & omne animal reptilium quæ eduxerūt aquæ secundum genus eorum. Et

omne uolatile pennatū secundū genus suum. Et uidit deus quia bona sunt, & benedixit ea deus dicens: Crescite & multiplicamini, & replete aquas in mari, & uolatilia multiplicent super terrā: & facta est uespa, & factū est mane dies quintus. Nūc in inferiore parte mundi ea quæ spiritu uitæ mouentur fiunt, & primū aquarū, quod aeris qualitati proximū elemētum est: quia huic cœlo in quo sunt luminaria ita uicinus est aer, ut & ipse cœli nomē acceperit, sed nescio utrū etiā firmamētum possit uocari. Dicuntur autē cœli pluraliter in una eademq̄ re quæ dicit unū cœlum. Nam cū in hoc libro singulari numero dicat cœlū quod diuidit inter aquas quæ supra, & easdem quæ infra sunt, in illo tñ Psalmo: Et aquæ, inquit, quæ super cœlos sunt laudēt nomen domini. Et cœlos cœlorū si bene intelligamus, sydereos aereorū tanq̄ superiores inferiorum, & hos in eodē Psalmo accipimus ubi dicitur est: Laudate eum cœli cœlorū: satis apparet hunc aerē, nō solum cœlū, sed etiam cœlos dici: sicut dicuntur & terræ, nec aliud significat q̄ illa quæ singulariter terra dicitur, quando dicimus orbem terrarū, & orbem terræ. Hos etiam aereos cœlos quondā perijisse diluuiū in quadam earū quæ canonicæ appellātur epistola legimus. Neq̄ enim humida illa natura quæ ita cōcreuerat ut cubitis xv. altissimorū montium transcenderet uertices, potuit ad sydera peruenire. Sed quia huus aeris humidioris in quo aues uolitant, uel tota uel propē tota spacia compleuerat, perijisse qui fuerāt cœlos in illa epistola scribit. Quod nescio quemadmodū possit intelligi, nisi in aquarū naturam pinguioris huius aeris qualitate conuersa: alioquin nō perierunt tunc isti cœli, sed sublimius erecti sunt, cum locū eorū aqua occuparet. Itaq̄ facilius eos secundū illius epistolę autoritatē credimus perijisse, & alios sicut ibi scribitur repositos extenuatis uidelicet exhalationib. q̄ sic erectos, ut eis superioris cœli natura loco suo cederet. Oportebat itaq̄ ut in creandis habitatorib. inferioris huius mūdi partis, quæ sæpe terræ nomine tota cōmemorat, prius producerent ex aquis animalia, postea uero de terra: q̄ ita sit aeri aqua similis, ut eius exhalationib. pinguescere probetur, ut & spiritū procellæ faciat, id est, uentum, & nubila cōtrahat, & possit uolatus auium sustinere. Quapropter etiā si uerū dixit quidā secularium Poetarum: Nubes excedit Olympus, & pacē summa tenet: quia perhibet in Olympi uertice aer esse tenuis, ut neq̄ nubibus obūretur, neq̄ turbetur uētō, neq̄ sustētare alites possit, neq̄ ipsos qui forte ascēderint homines, crassioris auræ spiritu alere, sicut in isto aere cōsueuerūt: & tamē & ipse aer est, unde aquis uicina qualitate diffundit, & propterea ipse quoq̄ in humidā naturā conuersus diluuii tēpore credit. Neq̄ enim arbitrandū est aliquid de spacijs syderei cœli usurpasse, cum omēs etiā altissimos mōtes aqua trāscēderit. Quāq̄ de cōuersione elemētorū etiā inter ipsos qui hac ociosa cura subtilissime pscrutati sunt, non parua questio est. Alij enim dicūt omnia in omniā posse mutari

Cœlos perijisse aquis. Cap. I. uide 1.

Luceana lib. Pharsalia

Cōmutatio mentiorum. Cap. III

mutari atq̄ cōuerti. Alij uero esse aliquid omnino propriū singulis perhibēt elemētis, quod in alterius elemēti qualitatem nullo modo uertatur. Vnde de fortassis suo loco si dominus uoluerit diligentius disputabimus, nūc autē quod ad præsentē sermonē attinet, hic cōmemoranda existimaui, ut intelligamus seruatū esse ordinē rerū, quo prius oportuit aquarū animalia q̄ terrarū narrare creata. Nec illo modo arbitrandum est prætermisum esse in hac scriptura ullū mundi huius elementum, cum quatuor notissimis eum constare persuasum sit, quia uidetur hic cœlum & aquā & terrā cōmemorare, de aere autē tacere. Consuetudo quippe nostrarū scripturarū est, aut cœli, aut terræ nomine mundū appellare, aut interdū addere & mare. Aer itaq̄ uel ad cœlū pertinere intelligitur, si qua sunt in eius superioribus partib. trāquillissima & pacatissima spacia: uel ad terrā propter hunc turbulentū & caliginosum locū, qui humida exhalatione pinguefcit, quāuis & ipse sapius cœli nomine nūcupetur: ac per hoc nō scriptū est, Producat aquæ reptilia animarū uiuarum, & producat aer uolatilia uolantia super terrā, sed utrunq̄ hoc animalīū genus ex aquis productum esse narratur. Quicquid ergo aquarū siue labiliter undosum & fluidū est, siue uaporabiliter tenuatū atq̄ suspensum, ut illud reptilib. animarū uiuarū, hoc uolatilibus appareat distributū, utrunq̄ tamen humidæ naturæ deputatur. Ideo q̄ sunt etiā qui subtilissima consideratione quinq̄ istos manifestissimos corporis sensus secundū quatuor usitata elemēta ita distinguāt, ut oculos ad ignē, aures ad aerē dicāt pertinere. Olfaciendū autē gustandūq̄ sensum naturæ humidæ attribuūt: & olfactum quidē istis exhalationibus humidis quibus crassatur hoc spatium in quo aues uolitant: gustum uero istis fluxibilibus & corpulentis humoribus. Nā quæcunq̄ in ore sapiunt ipsius oris humori cōmiscetur, ut sapiant, etiā si arida cum acciperētur fuisse uideant. Ignis tamē omnia penetrat, ut motū in eis faciat. Nā & humor priuatione caloris cōgelascit, & cū possint frigescere cætera elementa, ignis frigescere nō potest: facilius quippe extinguatur ut ignis nō sit q̄ frigidus maneat, aut sit alicuius frigidū cōtactu tepidior. Tactus autē qui est quintus in sensibus, terreno elemento magis congruit, proinde per totū corpus animātis, quod maxime ex terra est, quæq̄ tacta sentiunt. Dicunt etiam nec uideri sine igne posse aliquid, nec tāgī sine terra. Ac per hoc elemēta omnia in omib. inesse, sed unūquodq̄ eorū ex eo quod amplius habet accepisse uocabulum. Ideo autē caloris priuatione cum corpus nimie frigescit obtundi sensum, quia motus pigrescit qui ex calore inest corpori, dum ignis aerem, & aer humidā, & humor terrea quæq̄ afficit, subtilioribus scilicet crassiora penetratibus. Quanto autem quicq̄ subtilius est in natura corporali, tanto est uicinius naturæ spiritali, quāuis lōge distate genere, quando quidē illud corpus est, illud non est. Ac per hoc quoniā sentire non est corporis sed animæ per corpus, licet acute differatur secun-

dum diuerfitatem corporeorū elementorū sensus esse corporis distributos, anima tamē cui sentiēdi uis inest, cū corporea non sit, per subtilius corpus agitatur uigorē sentiendi. Inchoat itaq̄ motū in omnibus sensibus à subtilitate ignis, sed nō in omnibus ad idē peruenit. In uisu enim peruenit represso calore usq̄ ad eius lucē: In auditu usq̄ ad liquidiorē aerē calore ignis penetrat. In olfactu autem trāsit aerē purū, & peruenit usq̄ ad humidam exhalationē, unde crassior hæc aura subsistit. In gustu autē trāsit & peruenit usq̄ ad humorē corpulentiorē: quo etiā penetrato atq̄ traiecto, cū ad terrenam grauitatē peruenit, tangendū ultimū sensum agit. Nō igitur ignorabat naturas elemētorum eorumq̄ ordinē, qui cū uisibiliū quæ intra mundū in elementis natura mouentur conditionē introduceret, prius cœlestia luminaria, deinde aquarū animātia, terrarū autem postrema narrauit: nō q̄ aerē prætermiserit, sed quod purissimi & quietissimi aeris ubi uolare aues non posse dicuntur, si qua sunt spacia cœlo superiori coniunguntur, & cœli nuncupatione in scripturis ad superiorē mūdi partem pertinere intelliguntur: ut terræ nomine uersaliter hoc totū significetur, ex quo incipit deorsum uersus, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tēpestatis, & omnes abyssi, donec perueniatur ad aridā, quæ proprio nomine terra dicit. Aer itaq̄ ille superior, siue quod ad cœlestē mūdi pertinet partē, siue quod nullū habet uisibile habitatorē, de qualibus nūc sermo narrantis est, neq̄ prætermisus est de cœlo nominato, neq̄ annumeratus est in creandis animalibus: iste uero inferior qui excipit exhalationes humidæ maris ac terræ, & ad sustinēdas aues quodāmodo crassat, nō nisi ex aquis accipit animalia. Quod enim eius humidū est, hoc portat alitū corpora, quæ ita nitunt pēnis uolantes, quemadmodū pisces quibusdā suis alis natantes. Proinde sciēter tanquā spiritus dei qui scribenti aderat, ex aquis dicit producta uolatilia. Aquarū enim natura bipartitū locū sortita est: inferiorē scilicet in unda labili, superiorem uero in aura stabili. Illud deputatū natantibus, istum uolantibus. Sicut huic elemēto cōgruos duos etiam sensus animalibus datos uidemus, olfactū explorandis uaporibus, gustū explorandis liquorib. Quod enim ad tactum aquas uentosq̄ sentimus, hoc est q̄ terra solida in omnibus admisceat elemētis: sed in his crassioribus sentitur amplius, ita ut iam tangēdo contrectari ualeat. Ideo q̄ & ista in duab. maxime mūdi partibus generaliter cœli & terræ nomine cōplectuntur. Sicut ille psalmus ostēdit, omnia superiora ab illo principio enumerās, Laudate dominū de cœlis: omniaq̄ inferiora ab alio principio, Laudate dominū de terra: ubi & spiritus tēpestatis & omnes abyssi nominantur, & ignis iste qui urit tangentē, quia de terrenis & humidis humorib. ita existit ut subinde uertat in aliud elemētum. Et quāuis naturæ suæ sursum nitēdo indicet appetitū, in cœlestem tamē superiorē tranquillitatē nō possit euadere, quia multo aere superatus & in eū cōuersus extinguif: ac per hoc in ista rerum

Ordo elemētorum. Ca. VI

Aquarum natura duplex. VII

Psal. 148

parte corruptibiliore atq; pigriore turbulētis motibus agitatur ad temperandū eius rigorem, & ad usus terroresq; mortaliū. Quia ergo etiam tactu qui ad terrā proprie pertinet, sentiri possunt & fluctus undarū & flatus aurarū, propterea ipsa quoq; aquatiliū animalīū corpora & terrenis uescuntur, & maxime aues in terra etiam requiescunt, foetus quoq; propagāt: pars enim humoris qui uaporali ter exhalatur, etiam super terras extēditur. Ideoq; cū dixisset scriptura, Educant aque reptilia animarum uiuarū, & uolatilia inquit, super terram: addit sanē dicens, secundū firmamentū cœli, in quo potest aliquanto manifestius apparere illud quod antea uidebatur obscurū. Non enim ait, in firmamento cœli, sicut de luminariibus, sed uolatilia, inquit, super terrā, secundū firmamētum cœli: quia uidelicet hoc caliginosum & humidū spacium in quo aues uolāt, illi spacio contiguū est ubi uolare non possunt, quod iā merito tranquillitatis & quietis pertinet ad firmamentū cœli. In cœlo ergo uolant aues, sed in isto, quod ille psalmus etiā terræ nomine includit: propter quod cœlū uocant multis locis uolatilia cœli, nō tamē in firmamēto, sed secundū firmamentū. Nōnulli putant propter sensus tarditatē animalia non animā uiuam, sed reptilia animarū uiuarū appellata: sed si propterea sic appellarentur, aibus daretur nomē animæ uiuæ. Cum uero & ipsa uolatilia dicta sunt sicut illa reptilia, ut subaudiatur animarum uiuarum: fatendū est, ut arbitror, ita dictū, ac si diceret, quæ sunt in animab. uiuis reptilia & uolatilia: sicut dici possent ignobilia hominū, ut intelligeremus, quicūq; sunt in hominibus ignobiles: quanquā enim sint & animalia terrestria quæ repūt super terrā, tamē ex multo maiore numero pedibus mouentur, & tā pauca fortasse in terris repūt, q̄ pauca in aquis gradiuntur. Nōnulli autem putauerūt propterea non animā uiuā, sed reptilia animarū uiuarum pisces esse appellatos, q̄ eis memoria nulla sit, uel aliqua uita uelut rationi uicinior. Sed fallit eos experientia minor. Nam quidā scripserunt quæ animaduertere potuerūt in uiuarijs pisciū multa miranda. Sed etiā si falsa scripserunt forte, memoriā tamē pisces habere certissimū est. Quod ipse sum expertus, & experiant qui possunt & uolunt. Nā fons quidā magnus Bullensium regionū, ferē plenus est pisciū. Solent autē homines desuper intuentes eis aliquid iacere, quod sibi uel præripiāt confluente, uel inter se diripiāt cōcertantes. Quo patu assuefacti, deambulātibus super orā fontis hominibus, ipsi quoq; cum eis congregatim natādo eunt & redeūt, expectātes ut inde aliquid iactent quorū præsentia sentiunt. Non itaq; frustra mihi uidetur aquarum animalia sic appellata reptilia, quemadmodū & aues uolatilia: nā si uel nulla memoria, uel sensus tardior, animæ uiuæ nomē repulisset a piscibus, uolatilib. certe adhiberet, quorū uita in oculis nostris est, memoratu garrula, & in nidis construendis educādīsq; foetibus solertissima. Nec ignoro, ita quosdam Philosophos sua cuiusq; elementū distribuissē animalia, ut terrena

Animalia terrestria & aquatica. VIII

Quid quidam philosophicū que elemento sua animalia distribuunt Cap. IX

A esse dicerent, nō tantum quæ in terra repunt atq; gradiuntur, sed aues etiā, quod & ipsæ in terra requiescāt, uolando fatigatæ. Aerea uero animalia dæmones esse, cœlestia deos, quorū quidem nos partim luminaria, partim angelos dicimus. Idem tamē aquis pisces & sui generis beluas attribuūt, ut nullū elementū suis animalibus. uacet: quasi uero sub aquis terra non sit, aut probare possint pisces nō in terra requiescere ad reparādas natandū uires, sicut uolandi aues. Et si forte rarius pisces id faciunt, q̄ ad gestāda corpora sit unda q̄ aura ualidior, ita ut terrena quoq; animalia natātia ferat, siue usu docta, ut homines, siua natura, ut quadripedia uel serpentes. Aut si propterea non putant, quia nō insunt pedes piscibus, nec phocæ aquarū sunt, nec colubri cochleæq; terrarum: nam & illæ pedes habēt, & hæc genera sine ullis pedibus, nō dico, requiescunt in terra, sed ab ea uix aut nunq; recedūt. Dracones autē sine pedibus & in speluncis requiescere, & in aerē sustolli perhibētur: qui quanq; non facile noti sint, literæ tamen, non tantum nostræ, sed etiam gentiliū nequaquā de istorum animantiū genere tacuerunt. Quapropter etli dæmones aerea sunt animalia, quoniā corporum aereorum natura uigent: & propterea morte non dissoluuntur, quia præualet in eis elemētum, quod ad faciēdum q̄ ad patiēdū est aptius: duobus subterpositis, aqua scilicet & terra, uno autē superposito, id est, igne sydereo: distribuūtur em elementa ad patiēdum duo, humor & humus: ad faciēdū autem alia duo, aer & ignis. Si ergo hæc ita sunt, nō impedit ista distinctio nostrā scripturam, quæ non ex aere, sed ex aquis producta indicat uolatilia, quia subtilioris quidē & in auras exhalati atq; distenti, sed tamen humoris locus uolatilibus datus est. Aer autē a cōfinio luminosi cœli usq; ad aquarum fluida, & nuda terrarū peruenit. Nō tamen totū spacium eius exhalationes humida infuscant, sed usq; ad eum finē, unde incipit etiā terra nominari, secundū illum Psalmū ubi dicitur: Laudate dominum de terra. Superior uero pars aeris, propter purā tranquillitatem, cœlo cui collimitat, cōmuni pace coniungit, & eius uocabulo nuncupat. In qua fortassis parte si fuerit ante transgressionē suā, trāsgressores angeli cū principe suo nūc diabolo, tunc archāgelo: nam nōnulli nostri, nō eos putāt cœlestes uel supercœlestes angelos fuisse: non mirum si post peccatū in hanc sunt detrusi caliginē, ubi tamē & aer sit, & humore tenui cōtextat, qui cōmotus uentos, & uehementius cōcitatus etiā ignes & tonitrua, & cōtractus nubila, & cōspissatus pluuia, & cōgelātibus nubilis niuē, & turbulētius cōgelātibus. desioribus nubilis grādīnē, & distētus serenū facit, occultis imperijs & opere dei a summis ad infima uniuersa quæ creauit administrātis. Vnde & in illo Psalmo cum cōmemorata essent, ignis, grādo, nix, glacies, spiritus tēpestatis: ne talia sine prouidētia diuina fieri moueriq; putarent, cōtinuo subiecit, quæ faciūt uerbū eius. Si autē trāsgressores illi anteq; trāsgrederētur cœlestia corpora gerebāt, neq; hoc mirū est

Dæmones, terra. Cap. X

psal. 148

Venti Tonitrua Nubes Pluuia Grando Serenitas

est, si conuersa sunt ex pœna in aereā qualitatē, ut iam possint ab igne, id est, ab elemento nature superioris aliquid pati: nec aeris saltem spacia superiora atq; puriora, sed ista caliginosa tenere permitti sunt, qui eis pro suo genere quidā quasi carcer est, usq; ad tēpus iudicij. Et si quid de his transgressoribus angelis diligētius requirendū est, aliū erit accommodatior scripturæ locus. Proinde nūc quod satis est, si hæc spacia turbida & procellosa propter aeris naturam usq; ad undas terrasq; porrecta possunt aerea corpora sustinere, possunt & auiū quæ producta sunt ex aquis, propter aquarum tenuēs halitus: qui scilicet eidē aeri iuxta undas & terras circumfuso, atq; ob hoc infimæ atq; terrenæ parti deputato, uaporali ter inferuntur & auras intexunt, quæ nocturnis rigoribus aggrauatē sereno etiā rore distillant: si autē uehementius frigus est, etiā gelu candidius inalbescunt. Et dicit deus: Educant terræ animā uiuā secundū genus suum: quadripedia & reptilia & bestias terræ secundum genus suum, & pecora secundū genus suum. Et factum est sic. Et fecit deus bestias terræ secundū genus suum, & pecora secundum genus, & omnia reptilia terre secundū genus suū. Et uidit deus quia bona sunt. Iam nunc consequēs erat ut alterā partē, quæ proprie terra dicitur, infimi huius loci, quæ totum cū omnibus abyssiis & nebuloso aere uniuersaliter uocabulo terræ alibi scripturā completit: ornaret animalibus suis. Et manifesta quidem sunt animalīū genera, quæ in uerbō dei terra produxit. Sed quia sæpe nomine pecorum uel nomine bestiarū animalia omnia rationis expertia solēt intelligi, merito quæritur, quas nūc proprie bestias, & quæ nūc pecora dicat. Et repētia quidē siue reptilia terrena, non est dubitandū q̄ omnes serpētes intelligi uoluit, quāquā & bestię dici possint, pecorū autem nomē nō usitate serpētib. conuenit. Rursum leonib. & pardis & tigridib. & lupis, & uulpibus, canibus etiā & simijs, atq; id genus ceteris usitate conuenit uocabulū bestiarum: Pecorū autem nomē his animalibus accommodatius aptari solet, quæ sunt in usu hominū: siue adiuuandis laboribus, ut boues & equi, & si qua talia: siue ad lanificiū, uel ad uescendum, ut oves & fues. Quid ergo sunt quadripedia? Quanq; enim hæc omnia præter quædā serpentia quatuor pedibus gradiant, nisi tamē hoc proprio nomine quædam uellet intelligi, non utiq; hic etiā quadripedia nominaret, quāuis de his in repetitione racuerit. An cerui & damule & onagri & capri, quia neq; illis bestiis ubi leones sunt coniungi possunt, similes enim sunt illis pecoribus, neq; tamen sub humanā cura sunt, proprie quadripedia nuncupata sunt: quasi reliqua essent hæc animalia, quibus ista appellatio generalis quidem cum multis propter numerū pedum, sed tamen speciali significatione tribueretur: An quia ter dixit, secundum genus, tria quædā genera nos inuitat attendere? Primo, secundū genus quadripedia & reptilia, ubi arbitrōr significatū quæ quadripedia dixerit scilicet quæ in genere sunt reptiliū, sicut sunt lacerti, stel-

Aug. 10. 3

liones, & si quid huiusmodi est. Ideoq; in repetitione quadripedū nomen non iterauit, quia reptiliū uocabulo fortasse cōplexus est: unde ibi non simpliciter ait, reptilia, sed addidit, omnia reptilia terre. Ideo terræ, quia sunt & aquarū, & ideo omnia ut illic intelligant quæ quatuor etiā pedib. nituntur, quæ superius quadripedū nomine proprie significata sunt. Bestias autē de quibus item ait, secundū genus, quicquid ore aut etiā unguibus sæuit, exceptis serpētib. Pecora uero de quibus tertio ait, secundū genus, quæ neutra uel lacerant, sed aut cornibus, aut ne hoc quidē. Prædixi enim & quadripedū nomen q̄ late pateat, ipso pedū numero facile agnosci, & nomine pecorū uel bestiarum omne irrationale animal aliquādō cōprehendi. Sed etiā ferarū uocabulum solet in Latina lingua tantūdem ualere: nō ideo tamen negligenda fuit cōsideratio, quomodo possint hæc nomina, quæ non frustra in hoc scripturarum loco posita sunt, etiā speciali distinctione discerni, quod in usu loquēdi quotidiano facile animaduerti possit. Nō frustra etiā lectorē mouet, utrū ne passim & quali fortuito, an aliqua ratione dicatur, secundū genus, tāquā fuerint & antea cū prima creata narent: an genus eorū in superioribus rationibus intelligendū est utiq; spiritalibus, secundū quas creantur inferius. Sed si ita esset, hoc de luce, hoc de cœlo, hoc de aquis & terris, hoc de cœli luminariibus diceret. Quid enim eorum est cuius non æterna & incōmutabilis ratio in ipsa dei sapientia uigeat, quæ attingit a fine usq; ad finē fortiter & disponit omnia suauiter? Incipit autem hoc dici de herbis & lignis, usq; ad hæc terrena animātia. Nā & in eis quæ ex aquis creata sunt, quamuis in prima cōmemorationē dictum non sit, in illa tamen iteratione dictū est, Et fecit deus cetos magnos & omnē animā animalīū reptiliū, quæ eduxerunt aquæ secundū genus eorū, & omne uolatile penatū secundū genus. An quia hæc ita exorta sunt, ut ex eis alia nascerētur, & originis formā successionē seruarēt, ideo dicuntur secundū genus, propter propagationē prolis qua permāsura creabatur? Sed cur de herbis & lignis non solum dicitur, secundū genus, uerum etiā secundū similitudinē, cum & animalia siue aquarum, siue terrarū secundum similitudinē suam generent? An quia genus sequitur similitudo, noluit eā ubiq; repetere, Nā & semen nō ubiq; repetiuit, cum tam herbis & lignis insit, quā animalibus, etsi non omnib. Obseruātū est enim quædam ita nasci ex aquis uel terra, ut sexus eis nullus sit: & ideo semē eorum non sit in eis, sed in elementis ex quibus oriūtur. Hoc est ergo secundum genus, ubi & seminum uis & similitudo intelligitur succedentium decedentibus: quia nihil eorū ita creatū est, ut semel existeret, uel permanerēt, uel nullo succedente decederent. Cur ergo & de homine nō ita dictum est, Faciamus hominē ad imaginem & similitudinē nostram, secundum genus: cum & hominis propagō manifesta sit? An quia non ita deus fecerat hominem ut moreretur, si præceptū seruare uoluisset?

Secundum genus. Cap. XII

& ideo non erat necessarius decessori successor. Sed post peccatū cōparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis: ut iam filij seculi huius generent & generentur, quo possit mortalium genus seruata successione subsistere: Quid sibi uult ergo post hominē factum illa benedictio: Crescite & multiplicamini & implete terrā: quod utiq; fieri posset generādo: An nihil hinc temere dicendum, donec ad eum scripturæ locū perueniamus: ubi diligentius ista requirenda atq; tractāda sunt: Potest enim nunc fortasse sufficere propterea de homine non dictū esse secundū genus, quia unus fiebat, de quo etiā fœmina facta est. Non em̄ multa genera hominū, sicut herbarū, lignorū, pisciū, uolatiliū, serpentū, pecorum, bestiarum: ut sic dictū accipiamus, secundū genus, ac si diceretur generatim, ut inter se similia atq; ad unam originem feminis pertinentia distinguerentur à cæteris.

Benedictio animalium. XIII

Item quæritur, quid tantum aquarum animalia de creatore meruerint ut sola benedicerent sicut homines: Nam & ipsa benedixit deus dicens: Crescite & multiplicamini & implete aquas maris, & uolatilia multiplicentur super terram. An in uno creaturæ genere dicendū fuit, ut in cæteris consequenter intelligeretur, quæ generationibus crescunt: Prius ergo diceretur in eo quod primū tale creatum est, in herba scilicet atq; ligno. An forte quæ nullū haberent propagandæ prolis affectū, ac sine ullo sensu generarent, indigna iudicauit illis benedictionis uerbis. Crescite & multiplicamini: ubi autem talis inesset affectus, ibi primum hoc dixit, ut in terrenis animalibus etiam nō dictū intelligeretur: Necessariū autem fuit hoc in homine repetere, ne quisquā diceret in officio gignendi filios ullum esse peccatum, sicut est in libidine, siue fornicandi, siue ipso coniugio immoderatus abutendi. Nōnulla etiā de minutissimis animalibus quæstio est, utrū in primis rerū mortalium conditionibus, creata sint, an ex cōsequētibus rerum mortalium corruptionibus: Nam pleraq; eorū aut de uiuorum corporū uitijis, uel purgamentis, uel exhalationibus, aut cadauerū tabe gignuntur: quædam etiā de corruptionibus fructuū, quorū omnium non possumus recte dicere deum nō esse creatorem. Inest enim omnibus quoddam naturæ sui generis decus, sicut in his maior sit admiratio bene considerantis, & laus uberius omnipotētis artificis: qui omnia in sapientia fecit, qui à fine usq; ad finem pertendens, & suauiter cuncta disponens, nec ea ipsa rerū nouissima quæ pro sui generis ordine dissoluuntur, & quorum dissolutio ex pœna nostræ mortalitatis horremus, relinquit informia: sed creat minima corpore, acuta sensu animata: ut maiore attētionē stupeamus agilitatem muscæ uolantis, quàm magnitudinē iumentū gradientis, ampliusq; mirēmur opera formicarum, quàm onera camelorū. Sed utrum in primis, ut dixi, rerum conditionibus, quæ isto sex dierū ordini creatæ narrantur, hæc quoq; minima instituta credamus, an postea consequentibus corruptibiliū cor-

Officium gignendi

Insectorum origo. Cap. XIII

porum solutionibus, hoc quæritur. Et potest quidem dici ea minutissima, quæ uel ex aquis, uel terris oriuntur tunc creata: in quibus etiam illa non absurde intelliguntur quæ nascuntur ex ijs quæ terra germinante orta sunt. Et quia præcesserant conditionē, non solum animalium, sed etiam luminarium. Et quia terræ cōtinuantur per radicū connexionē, unde illo die quo apparuit arida, exorta sunt, ut potius ad supplementum habitationis, q̄ ad numerum habitatorum pertinere intelligerentur. Cætera uero quæ de animalium gignuntur corporibus, & maxime mortuorū, absurdissimum est dicere tunc creata, cum animalia ipsa creata sunt: nisi quia inerat iam in omnibus animatis corporibus uis quædam naturalis & quasi præseminata materia, & quodammodo initiata primordia futurorum animalium, quæ de corruptionibus talium corporum pro suo quæq; genere ac differētijs erant exortura, per administrationē ineffabilem omnia mouēte incōmutabili creatore. De generibus quoq; animalium uenenosis & perniciosis quæri solet, utrū post peccatū hominis ad uindictā creata sint: an potius cum iam creata essent innoxia, non nisi postea peccatoribus nocere cœperint: Neq; hoc mirū est, quando quidē etiam temporibus huius uitæ laboriosæ atq; erumnosæ, cum ita sit nemo iustus ut perfectum se audeat dicere, fideliter attestante Apostolo dicente: Non quia iam acceperim aut etiam perfectus sim: Cumq; adhuc exercendæ atq; in infirmitate perficiendæ uirtuti necessariae sint tentationes & molestiæ corporales, eodē rursus Apostolo manifestante qui ait, in magnitudine reuelationū ne extolleretur, datum sibi esse stimulum carnis, angelum satanæ ut eum colaphizaret, rogatumq; a se dñm tertio ut discederet ab eo, respondisse sibi, Sufficit tibi gratia mea: Nam uirtus in infirmitate perficitur: tamen & sanctus Daniel inter leones saluus atq; intrepidus uixit, qui non utiq; deo menties in oratione, nō tantum peccata populi sui, sed etiā sua fateretur. Et in ipsius Apostoli manu mortifera uipera adhæsit, nec læsit. Potuerūt ergo ista etiā creata nihil nocere, si causa nō extitisset, uel terrendorum puniēdorumq; uitiorū, uel probandæ perficiendæq; uirtutis: quia & exēpla sunt demonstranda patiētia ad profectum cæterorū, & ipse sibi homo in tentationibus certius innotescit, & iuste salus illa perpetua quæ turpiter amissa est per uoluntatē, fortiter recipitur per dolorē. Dicit aliquis, Cur ergo inuicem bestia nocent, quibus nec peccata ulla sunt, ut uindicta ista dicat, nec ulla recipiūt tali exercitatioe uirtutis: Ideo nimirū, quia scilicet alia cibi sunt aliarū: nec recte possumus dicere, non essent alia qui bus alia uesceretur. Habēt enim omnia quandiu sunt, mensuras, numeros & ordines suos, quæ cum cta merito cōsiderata laudant, nec sine occulta p suo genere moderatioe pulchritudinis, tēporalis etiā, ex alio in aliud trāseundo mutant. Quod est stultos latet, subluet proficiētibus, clarum perfectis est. Et certe omnibus talibus inferioris creaturæ motibus præbent homini salubres admonitiones

2. sent. dist. 1. c. de quibusdam

Animalium uis. No. 1. Cap. XV

Phil. 3

1. Cor. 10

Bestiarum uirtus. No. 1. Cap. XV

nes, ut uideat quantū sibi satagendū sit pro salute spiritali & sempiterna, qua omnibus irrationalibus animantibus antecellit, cū illa uideat à maximis elephantis usq; ad minimos uermiculos pro salute corporali & tēporali, quā pro sui generis inferiore ordinatione sortita sunt, siue relistēdo, siue cauendo agere quicquid ualent: quod nō appareret nisi cum quædā refectionē corporis sui ex aliorū corporibus quærūt, alia se uel repugnādi uiribus, uel fugæ præsidio, uel latebrarū munimine tuent: Nā & ipse corporis dolor in quolibet animantē magna & mirabilis animæ uis est, quæ illā compagem ineffabili permixtioe uitaliter cōtinet, & in quandā sui moduli redigit unitatē, cū eam nō indifferēter, sed ut ita dicā, indignanter patiat corrūpi atq; dissolui. Illud etiam fortasse aliquem moueat, si animalia noxia uiuos homines aut pœnaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probāt, aut ignoranter docent, cur in escas suas dilacerāt etiam corpora hominū mortuorū? Quasi uero quicquā inter sit ad nostrā utilitatē, ista caro iam exanimis in naturæ profunda secreta per quos trāsitus eāt, unde mirabili omnipotētia creatoris reformāda rursus eruatur: quanquam & hinc fiat quædā prudentibus admonitio, ut se ita commendent fideli creatori, omnia maxima & minima oculto nutu administrati, cui nostri etiā capilli numerati sunt, ne propter inanēs curas exanimatorum corporū suorū ulla genera mortuū perhorrescāt, sed pia fortitudinis neruos ad omnia præparare nō dubitent. Talis etiā quæstio de spinis & tribulis solet oboriri, & de quibusdā lignis infructuosis, uel cur uel quādo creata sint, cū deus dixerit, Producat terra herbā pabuli seminantē semē, & lignum fructiferū faciens fructum. Sed qui ita mouētur, nō intelligunt saltē de usitatis formulis humani iuris, quæadmodū appelleret usus fructus. Utilitas enim quædā fruētium in fructus nomine cōsideratur. Quætā autē sint utilitates, siue manifestæ, siue occultæ omnium quæ terra gignēs radicitus alit, & ipsi quædā intueant, & ab expertis cætera inquirant. Et de spinis quidē ac tribulis absoluta potest esse responsio, quia post peccatum dictum est homini de terra: Spinas & tribulos pariet tibi. Nec tamē facile dicendū est tunc cœpisse ista oriri ex terra. Fortassis enim quoniam in ipsis quoq; generibus feminū multæ reperiunt utilitates, poterāt habere locū suū sine ulla pœna hominis. Sed ut in agris in quibus iam pœnaliter laborabat, etiā ista nascerent, hoc ad cumulū pœnæ ualere credi potest, cū possent alibi nasci, uel ad uitū pecorumq; pastus, uel ad ipsorū hominū aliquos usus. Quæq; & ille sensus nō abhorret ab his uerbis, quo ita intelligitur dictum, Spinas & tribulos pariet tibi: ut hæc etiā antea terra pariens, non tamen homini pareret ad laborē, sed cuiusq; modi animalibus conuenientē cibū. Sūt enim quæ his generibus, & mollioribus & aridioribus. cōmode sua uiterq; uescant. Tunc aut cœperit ista homini parere ad erumnosum negociū, cū post peccatū cœpit in terra laborare. Non q̄ alijs locis hæc antea

Operum morum. No. 1. Cap. XVII

Luc. 12

Mat. 23

Gen. 3

nascerent, & post in agris quos homo ad capiendas fruges coleret, sed & prius & postea in eisdem locis: prius tamē non homini, post aut homini, ut hoc significetur quod additū est, tibi: quia non est dictum spinas & tribulos pariet, sed pariet tibi: id est, ut tibi iam ista nasci incipiāt ad laborē, quæ ad pastū tantūmodo alijs animalibus antea nascebant.

Et dixit deus: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostrā, & dominetur pisciū maris & uolatiliū cœli, & omnium pecorū, & omnis terræ, & omnium reptilium repentinum super terrā. Et fecit deus hominē, ad imaginē dei fecit eum: masculū & fœminam fecit eos, & benedixit eos deus dicens: Crescite & multiplicamini, & implete terrā, & dominamini eius, & principamini piscium maris, & uolatiliū cœli, & omnium pecorū, & omnis terræ, & omnium reptiliū repentiū super terram. Et dixit eis deus: Ecce dedi uobis omne pabulū seminale, seminans semen quod est super omnem terram, & omne lignū quod habet in se fructū seminis seminalis, uobis erit ad escā, & omnibus bestijs terræ, & omnibus uolatilibus cœli, & omni reptili repenti super terrā, quod habet in se spiritū uitæ, & omne pabulū uiride in escā. Et factū est sic. Et uidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona ualde: & facta est uespera, & factum est mane dies sextus. Etiā atq; etiā de natura hominis post erit uberius cōsiderandi & diligētius differendi locus. Nunc tamē ut opera sex dierū nostra inquisitio pertractatioq; concludat, hoc primū breuiter dicimus, non indifferēter accipiendū quod in alijs operibus dicitur, Dixit deus, fiat. Hic aut dixit deus: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostrā: ad inuandū scilicet, ut ita dicā, pluralitatē personarū propter patrē & filium & spiritū sanctum. Quā tamē deiratis unitatē intelligendā, statim admonet dicens, Et fecit deus hominē ad imaginē dei: non quasi pater ad imaginē filij, aut filius ad imaginē patris, alioquin nō uere dictū est, ad imaginē nostram, si ad patris solius aut filij solius imaginē factus est homo. Sed ita dictum, fecit deus ad imaginem dei: tanquā diceretur, fecit deus ad imaginē suā. Cum autē nunc dicitur, ad imaginē dei: cum superius dictum sit, ad imaginē nostrā: significat quod non id agat illa pluralitas personarū, ut plures deos uel dicamus uel credamus uel intelligamus: sed patrē & filiū & spiritū sanctum, propter quam trinitatē dictum est, ad imaginem nostram: unū accipiamus deū, propter quod dictum est, ad imaginē dei. Hic etiā illud nō est prætereundū, quia cum dixisset, ad imaginē nostram: statim subiunxit, & habeat potestatem pisciū maris & uolatiliū cœli & cæterorū animalium rationis expertium: ut uidelicet intelligamus in eo factum hominem ad imaginē dei, in quo irrationalibus animantibus antecellit. Id aut est ipsa ratio, uel mens, uel intelligētia, uel si quo alio uocabulo commodius appellat. Vnde & Apostolus dicit, Renouamini spiritu mētis uestre, & induite nouū hominē qui renouatur in agnitione dei, secundū imaginē eius qui creauit eū: ista ostendens ubi sit homo crea-

Homo ad imaginē dei. XIX

1. sent. dist. 2. cap. proponat. mus. 2. sent. dist. 16. cap. 1

Imperium datum homini. Cap. XX

tus ad imaginē dei, quia nō corporeis liniāmētis, sed quadā forma intelligibili mentis illuminatā. Ac per hoc sicut in illa prima luce, si eo nomine recte intelligit facta lux intellectualis, particeps aeternae atq; incōmutabilis sapiētiae dei, non dictū est, & sic est factum, ut deinde repeteretur, & fecit deus: quia sicut iā quantū potuimus differuimus, nō fiebat cognitio aliqua uerbi dei in prima creatura, ut post eā cognitionē inferius crearet; quod in eo uerbo creabatur, sed ipsa primo creabat lux in qua fieret cognitio uerbi dei per quod creabatur, atq; ipsa cognitio illi esset ab informitate sua conuerti ad formantē deū, & creati atq; formari: postea uero in ceteris creaturis dicit, & sic est factū: ubi significat in illa luce, hoc est in intellectu

Immortalitas hominis. XXI

Gen. I

2. sent. dist. 20 c. de termino

li creatura prius facta uerbi cognitio, ac deinde cū dicitur, & fecit deus, ipsius creaturæ genus fieri demonstratur, quod in uerbo dei dictū erat ut fieret: hoc & in hominis cōditione seruat. Dixit em̄ deus, Faciamus hominē ad imaginē nostrā: & cetera. Ac deinde nō dicitur, & sic est factū: sed iam subinferit. Et fecit deus hominē ad imaginem dei: quia & ipsa natura scilicet intellectualis est sicut & illa lux, & ppter ea hoc est ei fieri qd̄ est agnoscere uerbū dei per quod fit. Nā si diceretur, & sic est factū, & postea subinferret, & fecit deus, quasi prius factum intelligeretur in cognitione rationalis creature, ac deinde in aliqua creatura que rationalis non esset. Quia uero & ista creatura rationalis est, & ipsa eadē cognitione perfecta est. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitione dei renouat secundum imaginē eius qui creauit eū: ita in ipsa agnitione creatus est anteq̄ delicto uetera sceret, unde rursus in eadem agnitione renouaretur. Quæ autē nō in ea cognitione creata sunt: quia siue corpora siue irracionales animæ creabantur, primo facta est in creatura intellectuali cognitio eorū a uerbo dei quod dictū est ut fieret: propter quā cognitionē primo dicebat, & sic est factū: ut ostenderetur facta ipsa cognitio in ea natura quæ hoc in uerbo dei anteq̄ esset cognoscere poterat: ac deinde fiebat ipsa corporales irracionales creature, ppter quod deinceps addebat, & fecit deus.

do dicatur alia consideratio est. Sed nō etiam hoc quisquā dicere audebit, ciborum indigentia quibus reficiebatur, nisi mortalibus corporibus esse non posse. Nonnulli autem etiā hoc suspicati sunt, nunc interiorem hominē factum, corpus autē hominis postea, cū ait scriptura: Et finxit deus hominē de limo terræ: ut quod dictū est, fecit: ad spiritum pertineat: quod autem finxit: ad corpus. Nec attendunt masculinum & foeminā non nisi secundū corpus fieri potuisse. Licet enim subtilissime differatur ipsam mentē hominis in qua factus est ad imaginē dei, quandam scilicet rationālē uitam, distribui in aeternae contemplationis ueritatem, & in quadā rerum temporalium administrationē, atq; ita fieri quasi masculinum & foeminā, illa parte consulente, hac obtemperate: in hac tamen distributione nō recte dicitur imago dei, nisi illud quod inhæret contēplandæ incōmutabili ueritati. In cuius rei figura Paulus apostolus uirū tantum dicit imaginē & gloriā dei: mulier autem, inquit, gloria uiri est. Ita quamuis hoc in duobus hominibus diuersi sexus exterius secundum corpus figuratum sit, quod etiā in una hominis interius mente intelligitur: tamen & foemina quæ est corpore foemina, renouat etiam ipsa in spiritu mētis sue in agnitione dei secundum imaginē eius qui creauit, ubi nō est masculus & foemina. Sicut autē ab hac gratia renouatiōis, & reformatione imaginis dei non separantur foeminae, quāuis in sexu corporis earū aliud figuratū sit, propter quod uir solus dicitur esse imago & gloria dei. Sic & in ipsa prima conditione hominis, secundū id qd̄ & foemina homo erat, habebat utiq; mentē suam eandemq; rationalem, secundū quā ipsa quoq; facta est ad imaginem dei: sed propter unitatem cōiunctionis, fecit deus, inquit, hominem ad imaginē dei. Ac ne quisquā putaret solum spiritum hominis factum, quāuis secundū solum spiritū fieret ad imaginem dei, fecit illum, inquit, masculū & foeminā, ut iam etiā corpus factum intelligatur. Rursum ne quisquam arbitraretur ita factum, ut in homine singulari uterq; sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur quos androgynos uocāt, ostendit se singularem numerū propter cōiunctionis unitatē posuisse. Et quod de uirō mulier facta est, sicut postea manifestabit, cū id quod hic breuiter dictū est diligentius cōperit explicari: & ideo pluralem numerū continuo subiecit dicēs: Fecit eos & benedixit eos. Sed ut iam dixi, diligentius in cōsequenti scriptura de hominis creatiōe requiremus. Nūc animaduertendū est, quod posteaquā dixit, Et sic factū est: statim subiecit. Et uidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona ualde: ubi intelligitur potestas & facultas ipsa data naturæ humanæ sumendi ad escā pabulū agri & fructus ligni. Ad hoc enim intulit. Et sic est factum: quod ab illo loco inchoauerat, ubi ait: Et dixit deus, ecce dedi uobis pabulū seminale: & cetera. Nā si ad omnia quæ supra dicta sunt retulerimus quod ait, Et sic est factū: cōsequens erit ut cōfiteamur etiā creuisse illos iam & multiplicatos impleuisse terram in eodem sexto die

Homo in terra Cap. XXII

1. Cor. II

Gen. I

Fructus terre Cap. XXIII

die, quod eadē scriptura testante post multos annos factū inuenimus. Quapropter cū data esset hæc facultas edendi, & hoc deo dicente homo cognouisset, dicit, & sic est factū: in hoc utiq; quod deo dicente homo cognouit. Nam si id etiā tunc egisset, id est in escā illa quæ data sunt etiā uescēdo assumpsisset, serualet illa cōsuetudo scripturæ, ut posteaquā dictū est, & sic est factū, quod ad exprimendā præcedentē cognitionē pertinet, deinde inferret etiā ipsa operatio, ac diceret, & acceperunt & ederunt. Poterat enim ita dici, etiā si non rursus nominaret deus. Sicut in illo loco postea qd̄ dictū est, Cōgreget aqua quæ sub cœlo est in cōgregationē unam & appareat arida: subinferit, & sic est factū. Ac deinde nō dicit, & fecit deus: sed tamen ita reperit. Et cōgregata est aqua in congregationes suas &c. Quod autē nō singillatim ut in ceteris etiā de humana creatura dixit, Et uidit deus quia bonū est: sed post hominē factū, datamq; illi potestatem uel dominandi uel edendi, subintulit de omnib. Et uidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona ualde: merito quæri potest. Potuit enim primo reddi homini singillatim, quod singillatim ceteris quæ antea facta sunt redditū est, tum demū de omnib. dici quæ fecit deus, ecce bona ualde. An forte quia sexto die perficiuntur omnia, propterea de omnib. dicendū fuit, uidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona ualde: nō singillatim de ijs quæ ipso die facta sunt: Cur ergo de pecoribus & bestijs & reptilib. terræ dictū est, quæ ad eundē diem sextū pertinet, nisi forte illa & singillatim in suo genere, & cū ceteris uniuersaliter dici bona meruerūt, & homo factus ad imaginē dei, nō nisi cū ceteris hoc dici meruit: An quia perfectus nodum erat, quia nondū erat in paradiso cōstitutus: quasi uero post eaq̄ ibi cōstitutus est, dictū sit quod hic prætermillum est: Quid ergo dicimus? An quia præciebat deus hominē peccaturū, nec in suæ imaginis perfectione mansurū, non singillatim, sed cū ceteris eū dicere uoluit bonū, uelut intimās quid esset futurū: Quia cum ea quæ facta sunt in eo quod facta sunt quantū acceperunt, manent: sicut uel illa quæ nō peccauerunt, uel illa quæ peccare nō possunt: & singula bona sunt, & in uniuerso bona ualde sunt. Nō enim frustra est additū, ualde, quia & corporis mēbra etiam si singula pulchra sunt, multo sunt tamen in uniuersi corporis cōpage omnia pulchriora. Quia oculū, uerbi gratia, placitū atq; laudatū, tamē si separatū a corpore uideremus, nō diceremus tam pulchrū qd̄ in illa connexionē mēbrorum, cū loco suo positus in uniuerso corpore cerneret. Ea uero quæ peccando amittunt decus propriū, nullo tamē modo efficiūt, ut non etiā ipsa recte ordinata cū toto atq; uniuerso bona sint. Homo igitur ante peccatū & suo genere utiq; bonus erat: sed scriptura prætermisit hoc dicere, ut illud potius diceret quod futurū aliquid præuncia ret. Non enim falsum de illo dictū est. Qui em̄ singillatim bonus est, magis utiq; cū omnib. bonus est. Non autē quando cū omnibus bonus est, sequitur ut etiam singillatim bonus sit. Moderatum est

itaq; ut diceretur, & quod in presenti uerū esset, & præscientiam significaret futuri. Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium uero iustissimus ordinator est: ut etiam si qua singillatim fiunt delinquendo deformia, semper tamē cum eis uniuersitas pulchra sit. Sed iam ea quæ sequuntur in sequenti uolumine pertractemus.

D AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER IIII

T cōsummata sunt cœlum & terra, & omnis ornatus eorum. Et cōsummauit deus in die sexto opa sua quæ fecit, & requieuit deus in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit. Et benedixit deus diem septimum, & sanctificauit eum, quia in ipso requieuit ab omnib. operibus suis quæ inchoauit deus facere. Arduū quidem atq; difficillimum est uiribus intentionis nō strē, uoluntatē scriptoris in istis sex diebus, mētis uiuacitate penetrare, utrum præterierint dies illi, & addito septimo, nunc per uolumina temporū, non re sed nomine repetant. In toto enim tempore multi dies ueniunt præteritis similes, nullus autem idem redit. Vtrum ergo præterierint dies illi: an istis qui eorum uocabulis & numero censentur in temporū ordine quotidie transcurrētib. illi in ipsis rerum cōditionibus maneat: ut non solum in illis tribus antequā fierent luminaria, sed etiam in reliquis item tribus diei nomen intelligamus in specie rei quæ creata est, noctēq; eius priuationē uel defectum: uel si quo alio nomine melius significatur, cum amittitur species aliqua mutatione, a forma ad informitatem declinante atq; uergēte: quæ mutatio in omni creatura siue possibilitate inest etiam si desit effectus, sicut in cœlestibus superioribus: siue ad implēdā in infimis rebus pulchritudinem temporalem, per ordinatas uices quorūq; mutabilium decessionibus successionebusq; peragitur, sicut manifestū est in rebus terrenis atq; mortalibus: uespera uero in omnibus perfecta cōditionis quasi quidam terminus sit, mane autē incipientis exordium: omnis enim creata natura certis suis inijs & finibus continet: indagare difficile est. Sed siue hoc, siue illud, siue aliquid etiam tertium probabilius quod dicat possit inueniri, quod in progressu disputationis forsitan apparebit, quæadmodū in illis diebus & nox & uespera & mane intelligat: non est tamē ab re, ut cōsideremus senarij numeri perfectionē in ipsa inferiori natura numerorū, quam mente intuentes ea quæ sensibus etiā corporis adiacent numeramus, numeroSEQ; disponimus. Inuenimus ergo senarium numerum primū esse perfectum ea ratione qd̄ suis partibus cōpleatur. Sūt enim & alij numeri alijs causis ratioibusq; perfecti. Proinde istū senarium ea ratione perfectū dicimus qd̄ suis partibus compleatur, talibus dūtaxat partibus quæ multiplicata possint cōsummare numerū cuius partes

Dies sex quomodo accipiens di. Cap. I

Senarius numerus. Cap. II

funt. Talis em pars numeri dici potest quota sit, Nam ternarius numerus potest dici pars, non tantum senarij cuius dimidia est, sed omnium ampliorum q̄ est ipse ternarius. Na & quaternarij & quinarij pars maior ternarius est, potest em diuidi & quaternarius in tria & unū, & quinarij in tria & duo: & septenarij & octonarij & nouenarij, & q̄c quid ultra est numerorū, pars est ternarius, nō maior uel dimidia, sed minor. Na septenarius quoq̄ diuidi potest in tria & quatuor, & octonarius in tria & quinq̄, & nouenarius in tria & sex: sed nullius horū potest dici ternarius quota sit pars, nisi tantū nouenarij, cuius pars tertia est sicut senarij dimidia. Itaq̄ horum omnium quos cōmemorauī, nullus cōsummat ex aliquot ternarijs nisi senarius & nouenarius. Nam ille constat ex duobus ternarijs, iste autē ex trib. Senarius ergo numerus, ut dicere coepērā, partibus suis connumeratis & in summā ductis, in se cōplet. Alij nanq̄ sunt numeri quorū partes simul ductę minorē summā faciūt, alij uero ampliorē: certis uero interuallorū rationibus pauciores inueniunt, qui suis partibus cōpleant, quarum summa nec citra insistat, nec ultra excreseat, sed ad tantum occurrat quantus est ipse numerus cuius partes sunt. Horū primus senarius est: Nam unius in numeris nullæ partes sunt. Sic em dicit unū in numeris quib. numeramus, ut nō habeat dimidiū uel aliquā partē, sed uere ac pure ac simpliciter unū sit. Duorū autē pars unū est, & est dimidia, nec ulla altera. Ternarius uero duas habet: unā quæ dici possit quota sit, quod est unū, nam tertia eius est: & aliam maiorē quæ nō possit dici quota sit, id est duo: nec huius ergo partes cōputari possunt ille de quibus agimus, id est, quę dici possunt quotę sint. Porro quaternarius duas habet tales: nam unum quarta eius est, duo dimidia: sed ambe in summā ductę, id est unū & duo, simul ternariū faciunt, nō quaternariū. Non ergo eū cōplent partes suę, quia in summa minore consistūt. Quinarij nō habet talem nisi unam, id est, ipsum unū quæ quinta pars eius est. Nam & duo quāuis pars eius minor sit, & tria maior: neutra tamē earum dici potest quota pars eius sit. Senarius uero tres partes tales habet, sextam, tertiam, dimidiā: sexta eius unū est, tertia duo, dimidia tria. Hæ autem partes in summam ductę, id est, unum & duo & tria, simul eundē consummant perficiūtq̄ senarium. Iam septenarius non habet talem partē nisi septimū, quod est unū. Octonarius tres, octauam, quartam, dimidiā, id est, unū duo & quatuor: sed hæ simul ductę septenarium faciunt infra existentem: nō ergo cōplent eundem octonariū. Nouenarius duas habet, nonam quod est unum, & tertiam quod est tria: hæ autē simul quaternariū faciunt lōge nouenario minorē. Denarius tres habet tales partes, unū decimam, duo quintā, quinq̄ dimidiā, qui numeri simul ducti ad octonarium perueniunt, non ad denariū. Vndenarius non habet nisi solam undecimam, sicut septenarius solam septimam, & quinarij solam quintam, & ternarius solam tertiam, & binarij solam dimidiā, quod in

omnibus unū est. Duodenarius uero partibus suis talibus simul ductis, non ipse cōsummat, sed excedit, ampliorē quippe duodenario numerum faciūt. Na usq̄ ad sexdecim perueniunt, habet enim eas quinq̄, duodecimā, sextam, quartā, tertiam, dimidiā. Nam duodecima eius unū est, sexta duo, quartā tria, tertia quatuor, dimidia sex, unum autem & duo & tria & quatuor & sex in summā ducta sexdecim sunt. Et ne multis morer, in infinita serie numerorū plures numeri inueniuntur, qui tales partes aut nō habēt nisi singulas, sicut ternarius & quinarij & ceteri eiusmodi, aut ita plures habēt tales partes, ut in unū ductę atq̄ in summā redactę uel citra insistāt, sicut est octonarius & nouenarius, & alij plurimi, uel ultra excedant, sicut duodecim, & duo de uiginti, & multi tales. Plures ergo reperiunt quilibet horum q̄ illi qui perfecti uocant, eo quod multis suis simul ductis talibus partibus cōpleantur. Nam post senariū duodecimetri inueniunt, qui similiter suis talibus partibus cōstat: habet enim eas quinq̄, uicesimā octauā, quartā decimā, septimā, quartā, dimidiā, id est unū & duo quatuor & septē & quatuordecim: quę simul ductę eundē duodecimetri cōplent, fiunt enim uigintiocto: & quāto magis numerorū ordo procedit, tanto productioribus pro rata proportiōe interuallis reperiunt hi numeri, qui suis talibus partibus in summā redactis ad seipsos occurrūt, diciturq̄ perfecti. Quorū em numerorū tales partes simul ductę non implent eosdem numeros quorū partes sunt, imperfecti appellantur: quorū autem excedūt, plus q̄ perfecti appellant. Perfecto ergo numero dierū, hoc est senario, perfecit deus opera sua quæ fecit. Ita scriptū est, Et consummauit deus in die septimo opera sua quę fecit. Magis autem in istum numerū intentus fio, cum confidero etiam ordinem operū ipsorū. Sicut enim idem numerus gradatim partibus suis in trigonum surgit. Nam ita se sequunt unum, duo, tria, ut nullus alius interponi possit, quæ singulæ senarij partes sunt quibus cōstat, unum sexta, duo tertia, tria dimidia. Ita uno die facta est lux, duobus autē sequētib. fabrica mūdi huius, uno superior pars, id est firmamentum, altero inferior, id est mare & terra: sed partem superiorē nullis alimentorū corporaliū generibus impleuit, quia non ibi erat positurus corpora tali refectione indigentia: at inferiorē quam sibi cōgruētib. animalib. ornaturus erat, necessarijs eorū indigentia cibis ante ditauit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt, quę intra mundum, id est, intra istam uniuersitatē uisibilem ex elementis omnibus factā, uisibilia suis & congruis motibus agerentur: primo in firmamento luminaria, quia prius erat factum firmamentū: dein de in inferiore animātia, sicut ordo ipse poscebat, uno die aquarū: alio terrarum: nec quisquam ita demens est ut audeat dicere non potuisse deū facere uno die cuncta si uellet: aut si uellet biduo, uno die spiritalē creaturā, & alio corporalē: siue uno die cōlū cū omnib. pertinentibus, & alio terrā cū omnibus quæ in ea sunt, & omnino quādo uel

Gen. 1

let, quādiu uellet, & quomodo uellet: quis est qui dicat uolūntati eius aliquid potuisse resistere? Quapropter cū eum legimus sex diebus omnia perfecisse, & senariū numerū cōsiderantes, inuenimus esse perfectū, atq̄ ita creaturarū ordinem currere, ut etiā ipsarū partiū quibus iste numerus perficitur, appareat quasi gradata distinctio: Venit etiam illud in mentē quod alio loco scripturarū ei dicit, Omnia in mensura & numero & pondere disposita: atq̄ ita cogitet anima quę potest, in uocato in auxiliū deo & impertiente atq̄ inspirante uires, utrū hæc tria, mensura, numerus, pondus, in quibus deū disposuisse omnia scriptū est, erant alibi anteq̄ crearet uersa creatura, an etiā ipsa creata sunt: & si erāt antea, ubi erant. Neq̄ em ante creaturā erat aliquid nisi creator. In ipso ergo erant. Sed quō: nam & ista quæ creata sunt, in ipso esse legimus: an illa sicut ipse, ista uero sicut in illo a quo reguntur & gubernantur? Et quomodo illa ipse? Neq̄ enim deus mēsurā est, aut numerus, aut pondus, aut omnia ista. An secūdum id quod nouimus mensuram in eis quę metimur, & numerum in eis quæ numeramus, & pondus in eis quæ appendimus: non est deus ista: secundum id uero quod mensura omni rei modum præfigit, & numerus omni rei speciē præbet, & pondus omnē rem ad quietē ac stabilitatē trahit, ille primitus & ueraciter & singulariter, ista est qui terminat omnia, & format omnia, & ordinat omnia: nihilq̄ aliud dictum intelligit, quomodo per cor & linguā humanam dici potuit, omnia in mensura & numero & pondere disposita, nisi omnia in te disposita: Magnū est paucisq̄ concessum, excedere omnia quæ metiri possunt, ut uideat mensura sine mēsurā, excedere omnia quæ numerari possunt, ut uideat numerus sine numero, excedere omnia quæ appendi possunt, ut uideat pondus sine pondere. Neq̄ em mēsurā & numerus & pondus in lapidibus tantūmodo & lignis atq̄ huiusmodi molibus, & quātitatib. corporalibus uel terrestribus uel celestibus animaduerti & cogitari potest. Est etiā mēsurā aliquid agendi, ne sit irreuocabilis & immoderate p̄gressio, & est numerus & affectionū animi & uirtutū, quo ab stultitiæ deformitate, ad sapientia formā decusq̄ colligit: & est pondus uolūntatis & amoris, ubi apparet quāti quidq̄ in apperēdo, fugiēdo, præponēdo, postponēdoq̄ p̄datur: sed hæc animorū atq̄ mentiū mēsurā alia mensura cohibet, & numerus alio numero format, & pondus alio pondere rapit. Mensura autē sine mensura est, cui æquat quod de illa est, nec aliūde ipsa est. Numerus sine numero est, quo formatur omnia, nec ipse format: pondus sine pondere est, quo referuntur ut quiescāt, quorū quies purū gaudium est, nec illud tamen refert ad aliud: sed nomina mensurę & numeri & ponderis, quisquis nō nisi uisibiliter nouit, seruiliter nouit. Trāscendat itaq̄ omne quod ita nouit, aut si nōdum potest, nec ipsis nominibus hæreat, de quibus cogitare nisi sordide nō potest: tanto em magis cuiq̄ ista in superiorib. cara sunt, quāto ipse minus est in inferioribus caro. Quod si

Gen. 1

Gen. 1

nō uult aliquis ea uocabula quæ in rebus infimis & abiectionibus didicit, trāsfere ad illa sublimia, quibus intuēdis mentē serenare conat, nō est urgendus ut faciat. Dum em hoc intelligatur quod intelligendū est, nō magnopere curandū est quid uocet. Scire oportet tamen cuiusmodi similitudo est inferiorū ad superiora. Non enim aliter recte hinc illuc ratio tendit & nititur. Iam uero si quis, quā dicit creatā esse mensurā & numerū & pondus, in quibus deū omnia disposuisse scriptura testat, si in illis omnia disposuit, eadem ipsa ubi disposuit: Si in alijs, quomodo ergo omnia in ipsis, quādo ipsa in alijs? Nō itaq̄ dubitandū est illa esse extra ea quæ disposita sunt, in quibus omnia disposita sunt. An forte putabimus ita esse dictū, omnia in mēsurā & numero & pondere disposita: ac si diceret, omnia sic disposita ut haberēt & mensuram & numerū & pondus? Quia & si diceretur, omnia corpora in coloribus disposita: non hinc esset cōsequēs, ut ipsa dei sapiētia per quam facta sunt omnia, colores in se prius habuissēt intelligeretur quibus faceret corpora: sed ita acciperetur, omnia corpora in coloribus disposita: ac si diceretur, omnia corpora sic disposita, ut haberēt colores. Quasi uero a creatore deo disposita in colorib. corpora, id est ita disposita ut colorata essent, possit aliter intelligi, nisi aliqua ratio colorū singulis corporū generib. distribuendorū in ipsa disponētis sapiētia fuisse intelligat, & si color ibi nō appellat: hoc est em quod dixi, dum res cognoscit, nō esse de uocabulis laborandū. Fateamur ergo ita dictū esse, omnia in mēsurā & numero & pondere disposita: tanquā ita dictū esset, ita disposita ut haberēt proprias mensuras suas & proprios numeros & propriū pondus, quę in eis p̄ sui cuiusque generis mutabilitate mutarētur, augmētis & diminutiōibus, multitudine & paucitate, leuitate & grauitate, secundū dispositionē dei. Nūquid sicut ista mutant, ita ipsum dei consilium in quo ea disposuit mutabile dicimus? Auertat ipse tantam dementiā. Cū ergo hæc ita disponerent ut haberēt mēsuras & numeros, & pondera sua, ubi ea cernebat ipse disponēs? Neq̄ em extra se ipsum cernebat sicut cernimus oculis corpora: quę utiq̄ nō dū erant cū disponerent ut fierent, Nec intra se ipsum ista cernebat sicut animo cernimus phātalias corporū, quæ nō presto sunt oculis, sed ea quæ uidemus uel ex eis quę uidemus imaginādo cogitamus. Quo ergo modo ista cernebat ut ita disponeret? Quo nisi eo q̄ solus potest? Verū etiā nos mortales & peccatores, quorum animas aggrauāt corpora corruptibilia, & quorū sensum multa cogitatē terrena deprimit habitatio, quanquā & si corda mūdissima & mētēs simplicissimas gererem⁹, sanctisq̄ angelis iā essemus equales, nō utiq̄ nobis ita esset nota diuina substantia sicut ipsa sibi. Tñ ista senarij numeri p̄fectionē, nec extra nos ipsos cernimus, sicut oculis corpora, nec intra nosmetipsos quæ admodū corporū phātalias, & uisibiliū imaginē rerū, sed alio quodā lōge differētī modo, Quā uisem se obiectēt mētis aspectui quali corpufculo

Disposuisse in numero, mensura, pondere. V.

Quomodo deus disposuerit omnia. VI

Senarij numeri p̄fectionem quomodo cernimus. VII

rum quaedam simulachra, cū senarij numeri compositio uel ordo uel partitio cogitat: tamen ualidior & prapotentior desuper ratio non eis annuit interius quæ numeri uim cōtuetur, per quæ cōtuitū fidēter dicit, id quod dicit unum in numeris in nullas partes diuidi posse, nulla autē corpora nisi in partes innumerabiles diuidi, & facilius cœlum & terrā trālire quæ secundū senariū numerū fabricata sunt, q̄ effici posse ut senarius numerus non suis partibus cōpleat. Gratias itaq; creatori semper agat animus humanus, à quo ita creatus est, ut hoc possit uidere quod auiū nulla, nulla bestia rā, quæ tamē nobiscū uident & cœlum, & terrā, & luminaria, & inare, & aridā, & omnia quæ in eis sunt. Quamobrē non possumus dicere, propterea senariū numerū esse perfectū, quia sex diebus per fecit deus omnia opera sua: sed propterea deū sex diebus perfecisse opera sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaq; etiā si ista non essent, perfectus ille esset: Nisi autē ille perfectus esset, ista secundū eū perfecta non fierent. Iam uero quod scriptū est, requieuisse deū in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit, & ideo eundē diē benedixisse & sanctificasse, quia in ipso requieuit ab omnibus operibus suis, ut quomodo possumus, quantum ab ipso fuerimus adiuti intellectu conemur attingere, prius de hoc carnales hominū suspitiones à nostris mentibus abigamus. Nunquid enim dici aut credi fas est deum laborasse in operando, cū ea quæ supra scripta sunt condidit, quādo dicebat Fiant, & fiebāt: Ita quippe nec homo laborat, si aliquid faciendum mox ut dixerit fiat. Quamuis enim humana uerba sonis adminiculata ita pferant ut sermo diuturnus fatiget, tamē cū tam pauca sunt q̄ pauca legimus in eo quod scriptū est, cū dixit deus, fiat lux, fiat firmamētum, & cætera usq; in finē operū quæ sexto die cōsummauit, nimis absurdū deliramentū est, istum uel hominis nedū dei laborē putare. An forte quis dixerit, dicendo quidē ut fierent, quæ cōtinuo facta sunt, deum nō laborasse, sed forte cogitando quid fieri debuisset: qua uelut cura liberatus rerū perfectio ne requieuerit, & eo merito diem quo primo factus est ab hac animi intentione securus, benedicere & sanctificare uoluerit: Quod sapere multū desipere est: Rerū enim condendarū tam facultas q̄ facilitas incōparabilis atq; ineffabilis est apud deū. Quid restat ut intelligamus, nisi forte creaturæ rationali in qua & hominem creauit, in seipso requiē præbuisse post eius perfectionē per donū spūssancti, per quæ diffundit charitas in cordibus nostris, ut illuc feramur appetitu desiderij, quo cum peruenerimus requiescamus, id est nihil amplius requiramus: Sicut em̄ recte dicit deus facere quicquid ipso in nobis operatē fecerimus: ita recte deus dicitur requiescere cū eius munere requiescimus. Hoc quidē recte intelligimus, quia & uerū est, & nō magna intētiōe indiget, ut uideamur ita dicere requiescere deum, cum nos requiescere facit, sicut dicit cognoscere, cū efficit ut cognoscāmus. Neq; em̄ deus tēporaliter cognoscit

quod antea nō nouerat. & tamē dicit ad Abrahā, Nūc cognoui quoniam times deū: ubi quid aliud accipimus, nisi nūc feci ut cognoscere? His locutionū modis, cū ea quæ nō accidunt deo, tanq; illi accidant loquimur, eū facere agnoscimus ut nobis accidāt ea dūtaxat quæ laudabilia sunt. Et hoc quantum scripturarū usus admittit. Neq; em̄ nos temere aliquid tale de deo dicere debemus, quod in scriptura eius nō legimus. Et hoc locutionis modo arbitror dictū illud ab Apostolo, Nolite cōtristare spūssanctum dei, in quo signati estis in die redēptionis. Neq; em̄ ipsa spūssancti, qua est quicquid ipse est, substantia cōtristari potest, cū habeat eternā atq; incōmutabilē beatitudinē, magisq; sit ipsa eterna & incōmutabilis beatitudo: Sed quia ita in sanctis habitat, ut eos impleat charitate qua necesse est ut homines ex tēpore gaudeant profectu fidelij & bonis operibus, & ideo necesse est etiā cōtristari lapsu uel peccatis eorū, de quorū si de ac pietate gaudebāt, quæ tristitia laudabilis est, quia uenit ex dilectiōe quā spūssanctus infundit: propterea ipse spūs dicit cōtristari ab eis qui sic agūt ut eorū factis cōtristant sancti, nō ob aliud nisi quia spūssanctū habent, quo dono tam boni sunt ut eos mali mœstificent, hi maxime quos bonos fuisse siue nouerūt siue crediderūt. Quæ profecto tristitia nō solum nō culpanda, uerumetiam præcipue laudanda atq; prædicanda est. Hoc genere locutionis rursus idem Apostolus mirabiliter usus est ubi ait, Nūc autē cognoscentes deū, immo cogniti ab eo. Neq; em̄ tūc eos cognouerat deus, præcognitos uidelicet ante cōstitutionē mundi: sed quia tūc ipsi eum illius munere nō suo merito uel facultate cognouerāt, maluit tropice loqui ut tūc ab illo cognitos diceret cū eis cognoscēdū se præstitit, & uerbū corrigere, quasi hoc minus recte dixerit qd̄ pprie dixerat, q̄ sinere ut hoc sibi arrogaret, se potuisse quod eis posse ille donauerat. Hic ergo intellectus in eo quod positū est, requieuisse deū ab omnibus operibus suis quæ fecit bona ualde, quia ipse nos facit requiescere cū bona opera fecerimus, quibusdā forte suffecerit. Sed nos huius sentētię scripturarū cōsideratione suscepta, urgemur querere quo nam modo & ipse requiescere potuerit, quāuis requiē sua nobis insinuata sperare admonuerit in se requiē nostrā futurā. Sicut enim ipse fecit cœlū & terrā & ea quæ in eis sunt: & omnia sexto die cōsummauit, nec in eis dici potest aliquid nos creasse illo donatē ut crearemus, & ideo dictū esse, cōsummauit deus in die sexto opera sua quæ fecit, quia ut à nobis consummarent ipse præstitit: Ita & quod dicitū est, requieuit deus in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit, nō utiq; nostrā requiē quā cōcedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primitus intelligere debemus, qua in septimo die requieuit cōsummatas operibus, ut prius omnia quæ scripta sunt facta mōstrent, & deinde si opus est, etiā aliquid significasse doceant. Recte quippe dicit, sicut deus post opera sua bona requieuit, ita & nos post opera nostra bona requieturos. Sed ob hoc etiā recte flagitatur

Quies dici se- ptimi. VIII

Quomodo de- us agat aut qui- escat. IX

Gen. 22

Eph. 4

Gal. 4

Quies ab oper- ribus. X

taf, ut quæadmodū disputatū est de operibus dei, quæ ipsius esse satis apparet, ita de requiē dei satis differat, quæ propria ipsius demōstret. Quapropter iustissima ratione cōpellimur indagare si ualeamus atq; eloqui, quō utrunq; sit uerū, & quod hic scriptū est, in septimo die requieuisse deum ab omnibus operibus suis quæ fecit, & quod in Euāgelio dicit ipse per quæ facta sunt omnia. Pater meus usq; nūc operat & ego operor. Eis enim hoc respōdit, qui propter requiē dei scripture huius autoritate antiquis cōmendatum sabbatū ab eo nō obseruari querebant. Et dici quidē probabiliter potest, obseruandū sabbatū iudæis fuisse præceptum in umbra futurū: quæ spiritalem requiē figuraret, quā deus exemplo huius quietis suæ fidelibus bona opera faciētibus arcana significatione pollicebat. Cuius quietis & ipse dominus Christus, qui nō nisi quando uoluit passus est, etiā sepultura sua mysteriū cōfirmat. Ideo quippe die sabbati requieuit in sepulchro, eūq; totū diem habuit sanctæ cuiusdā uacatiōis, postea q̄ sexto die, id est, paterne, quæ dicitur sextū sabbati, cōsummauit omnia opera sua, cum de illo quæ scripta sunt, in ipso crucis patibulo cōplerent. Nam & hoc uerbo usus est quādo ait, Cōsummatū est, & inclinatio capite reddidit spiritū. Quid ergo mirū si deus istū diē quo erat Christus in sepulchro quieturus, uolens etiā hoc modo prænūciare, ab operibus suis in uno die requieuit, deinceps operaturus ordinē seculorum, ut & illud uere diceret, Pater meus usq; nūc operat. Potest etiā intelligi deum requieuisse à cōdendis generibus creaturæ, quia ultra iam nō cōdidit aliqua genera noua: deinceps autem usq; nunc & ultra operat eorundē generū administrationē, quæ tūc instituta sunt, nō ut ipso saltē die septimo potētia eius à cœli & terræ, omniūq; rerum quas cōdiderat gubernatiōe cessaret, alioquin cōtinuo dilaberent. Creatoris nāq; potētia & omnipotētis atq; omnitenētis uirtus, causa subsistendi est omni creaturæ: Quæ uirtus ab eis quæ creata sūt regendis, si aliquādo cessaret, simul & illorū cessaret species, omnisq; natura cōcideret. Neq; enim sicut structurā ædiū cum fabricauerit quis abscedit, atq; illo cessante atq; abscedēte stat opus eius, ita mūdus uel ic̄tu oculi stare poterit, si ei deus regimē sui subtraxerit. Proinde & quod dominus ait, Pater meus usq; nūc operat: cōtinuationē quādam operis eius qua uniuersam creaturā cōtinuet atq; administrat ostēdit. Aliter em̄ posset intelligi si diceret, & nūc operat, ubi nō esset necesse ut operis cōtinuationē acciperemus: aliter autē cogit intelligi cū ait, usq; nūc, ex illo scilicet quo cuncta cū cōderet operatus est. Et quod scriptū est de sapientia eius, Pertingit à fine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter, de qua item scriptū est, q̄ motus eius agilior celeriorq; sit omnibus motibus: satis apparet recte intuetibus, hūc ipsum incōparabile & ineffabile, & si possit intelligi, stabile motū suū, rebus eā præbere suauiter disponēdis, quō utiq; subtracto si ab hac operatione cessauerit, eas cōtinuo perituras. Et illud quod ait Apostolus cū

deū Atheniēsis. prædicaret. In illo uiuimus, mouemur & sumus, liquide cogitatū quantū humana mēs ualeat, adiuuat hāc sentētiā qua credimus & dicimus deū in ijs quæ creauit indefinenter operari. Neq; enim tanq; substantia eius sic in illo sumus, quæadmodū dictū est, quod habeat uitā in semetipso: sed utiq; cū aliud sumus q̄ ipse, non ob aliud in illo sumus nisi quia id operat. Et hoc est opus eius quo cōtinet omnia, & quo eius sapiētia pertendit à fine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter. Per quā dispositionē in illo uiuimus, mouemur & sumus. Vnde colligit q̄ si hoc opus suū rebus subtraxerit, nec uiuemus nec mouebimur nec erimus. Claret igit ne uno quidē die cessasse deum ab opere regēdi quæ creauit, ne motus suos naturales quibus agunt atq; uegetant, ut omnino naturæ sint, & in eo quod sunt, pro suo quoq; genere maneant, ilico amitteret, & esse aliquid omnino desineret, si eis subtraheret motus ille sapiētie dei quo disponit omnia suauiter. Quapropter sic accipimus deū requieuisse ab omnibus operibus suis quæ fecit, ut iam nouā naturā ulterius nullā cōderet, nō utiq; ut quod cōdiderat, cōtinere & gubernare cessaret. Vnde & illud uerū est, quod in septimo die requieuit deus: & illud quod usq; nūc operat. Et opera quidē eius uideamus bona, quietē uero eius post bona opera nostra uidebimus. Ob quā significandā mandauit Hebræo populo unū diē obseruādū: quod tam carnaliter agebāt, ut eo die salutē nostrā dñm uidētes operari criminarentur, ac sic eis de opere patris rectissime responderet, cū quo & ipse opabat æqualiter, nō solū creaturæ uniuersę administrationē, sed etiā ipsam nostrā salutē. Iam uero tēpore gratie reuelatæ, obseruatio illa sabbati quæ unius diei uacatiōe figurabat, ablata est ab obseruatione fidelij. In ea quippe gratia perpetuū sabbatū iam obseruat, qui spē futurę quietis operat quicquid boni operat, nec in ipsis bonis operibus suis quasi habēs bonū qd̄ non acceperit, gloria: Ita em̄ tanquā diem sabbati, hoc est dominicę cessationis in sepultura suscipiens, atq; intelligens baptismi sacramentū, quiescit à pristinis operibus suis, ut iam in nouitate uitę ambulās, deū in se operari cognoscat, qui simul & operat & quiescit, & creaturæ præbēs cōgruā gubernationē, & apud se habēs æternā tranquillitatē. Deniq; ipse nec cū creauit defessus, nec cū cessauit refectus est, sed nos uoluit per scripturā suā ad quietis exhortari desiderij, intimando nobis eū diem se sanctificasse, in quo quieuit ab omnibus operibus suis. Nā nusquā omniū sex dierū quibus creata sunt omnia, legit aliquid sanctificasse, nec ante ipsos sex dies ubi scriptū est, In principio fecit deus cœlū & terrā, additū est, & sanctificauit: sed diē istū in quo requieuit ab omnibus operibus suis quæ fecit, sanctificare uoluit, tanquā & apud ipsum qui nihil in opere suo laborat, plus quies q̄ operatio ualeat. Hoc quidē in hominibus. Euangelij nobis intimat, ubi saluator noster meliorē partē dicit Mariæ, qd̄ sedēs ad pedes eius requiescebat in uerbo eius, q̄ Marthæ, quāuis propter obsequium

Act. 17

2. sent. dist. 19 c. iam

Sabbatum Cap. XIII

Sabbatum Christianum

Dies quietis sanctificatus Cap. XIII

sequium quo ei ministrabat circa multa occupa-
 te, & licet bonū opus operātis. Verum hoc in deo
 quomodo sit uel intelligat, difficile dictu est: etiā
 si cogitatu aliquātulū attingi potest, cur deus san-
 ctificauerit diē quietis suae, qui nullū sanctificaue-
 rit operis sui, nec ipsum sextū quo & hominē fecit
 & cuncta perfecit. Ac primum ipsum requiescere
 dei quale sit, cuius humanae mentis acies asse-
 qui potest: Quod tamē nisi esset, hoc omnino ip-
 sa scriptura nō poneret. Dicam sanē quod sentio,
 hęc duo indubitata preloquēs, nec deū, uelut post
 laborē desideratū ue negocij sui finē, tēporali qua-
 dam requie delectatum: nec has literas autoritate
 tanta merito praeinentes frustra falsoq; dixisse,
 quod deus ab omnibus operibus suis quae fecit, se
 ptimo die requieuerit, eaq; causa eūdem diem san-
 ctificauerit. Nimirū ergo quia uitū est & infir-
 mitas animae, ita suis operibus delectari, ut potius
 in ipsis, quam in se requiescat ab eis: cum procul-
 dubio melius aliquid in illa sit quo ea facta sunt,
 quam quae facta sunt: insinuat nobis per hanc scri-
 pturam qua dicitur requieuisse ab omnibus operi-
 bus suis quae fecit, nullo opere suo sic delectatus,
 quasi faciendi eius egerit, uel minor futurus nisi
 fecisset, uel beator cum fecisset. Quia enim ex illo
 ita est quicquid ex illo est, ut ei debeat qd est, ipse
 aut nulli quod ex ipso est debeat quod beatus est,
 se rebus quas fecit diligēdo praeposuit: nō sanctifi-
 cans diem quo ea facienda inchoauit, nec illū quo
 ea perfecit, ne illis uel faciendis uel factis auctum
 eius gaudium uideret: sed eum quo ab ipsis in se-
 ipso requieuit. Et ipse quidem nunquā ista requie
 caruit, sed nobis eam per diem septimū ostendit:
 hinc etiā significans nō percipi requiem suam nisi
 a perfectis, cū ad eam intimandā nō deputauit di-
 em nisi qui perfectionē rerū omniū sequebat. Nā
 qui semper est quietus, tunc nobis requieuit, cum
 se requieuisse mōstrauit. Illud quoq; attendendū
 est, quod dei requie qua de ipso beatus est, nobis
 insinuari oportebat: ut intelligamus quomodo di-
 catur requiescere in nobis, quod non dicit, nisi cū
 in se requie praestat & nobis. Requies igit dei re-
 cte intelligētibus ea est, qua nullius indiget bono:
 & ideo certa & nobis in illo est, quia & nos beati-
 ficamur bono quod ipse est, non ipse bono quod
 nos sumus. Nā & nos aliquid bonū ab illo sumus
 qui fecit omnia bona ualde, in quibus fecit & nos.
 Porro alia res bona praeter ipsum nulla est quam
 ipse nō fecit, ac per hoc nullo praeter se alio bono
 eget, qui bono quod fecit non eget: hęc est eius re-
 quies ab omnibus operibus suis quae fecit. Quibus
 aut bonis laudabiliter non egeret, si nulla fecisset:
 Nam etiā sic dici potest, nullis egens bonis, non a
 factis in seipso requiescēdo, uerū omnino nulla fa-
 ciēdo. Sed bona facere si nō posset, nulla esset po-
 tētia, si aut posset nec faceret, magna esset inuiden-
 tia. Quia ergo est omnipotēs & bonus, omnia ual-
 de bona fecit: quia uero seipso bono pfectus bea-
 tus est, a bonis quae fecit, in seipso requieuit, ea sci-
 licet requie a qua nunq; recessit. Sed si diceret re-
 quieuisse a faciēdis, nihil aliud q; nō fecisse intelli-

Deus quomodo
 requieuerit.
 Cap. XV

Quies dei in no-
 bis. Cap. XVI

geref. Nisi aut diceret requieuisse a factis, non eis
 egere quae fecit, minus cōmendaret. Quo itaq; die
 hoc cōmendari oportuisse, nisi septimo, intelligit
 quisquis senarij numeri perfectionē, de qua supra
 locuti sumus, perfectioni creaturae cōgruenter ad-
 hibita recoluit. Si enim senario numero perficiēda
 fuerat creatura sicuti perfecta est, ea qua requies
 dei erat nobis cōmendāda, qua demonstraret nec
 perfectis beatificari creaturis, pculdubio dies e-
 rat in hac cōmendatione sanctificādus qui sequit
 sextū, quo erigeremur ad hanc requie cōcupiscen-
 dā, ut & nos in illo requiescamus. Neq; em simi-
 litudo pia est, si uelimus ita similes esse deo, ut &
 nos ab operibus nostris requiescamus in nobis,
 sicut ipse requieuit in se ab operibus suis. In quo-
 dā quippe incōmutabili bono requiescere debem-
 us, quod ille nobis est qui nos fecit. Hęc erit igit
 summa minimeq; superba, & uere pia requies no-
 stra: ut sicut ipse requieuit ab omnibus operibus
 suis, qā non ei opera sua, sed ipse sibi bonū est quo
 beatus est: ita & nos ab omnibus operibus, nō tā-
 tum nostris, uerū etiam ipsius nō nisi in illo requie-
 turos nos esse speremus, idq; desideremus post bo-
 na opera nostra: quae in nobis agnoscimus illi po-
 tius esse q; nostra: ut etiam sic post bona opera sua
 ipse requiescat in nobis, cū post bona opera quae
 ab illo iustificati fecerimus, in se nobis requie pra-
 stat. Magnū est em nobis ab illo extitisse, sed ma-
 ius erit in illo requieuisse. Sicut ipse nō ideo bea-
 tus est quia hęc fecit, sed quia etiā factis nō egens,
 in se potius q; in ipsis requieuit: unde non operis
 sed quietis diē sanctificauit, quia nō hęc faciēdo,
 sed eis quae fecit non egēdo, se beatum intimauit.
 Quid ergo tā humile ac facile effatu, & quid tam
 sublimē atq; arduū cogitatu, q; deus requiescens
 ab omnibus operibus suis quae fecit: Et ubi requie-
 scēs nisi in seipso, quia beatus nō nisi seipso: Quā-
 do, nisi semper? In diebus aut quib. rerū quas cōdi-
 dit cōsummatio narratur, & ab eis quietis dei or-
 do distinguit, quādo nisi in septimo die, qui earū
 sequit perfectionem? A perfectis autē requiescit,
 qui nec perfectis eget quo beator esse possit. Et
 q; apud illum quidē quieti eius, nec mane nec ues-
 pera est, quia nec aperitur initio, nec claudit sine:
 perfectis autē operibus eius mane habet, & uespe-
 rā nō habet: perfecta quippe creatura habet quod
 dā initū suae conuersionis ad quietē creatoris sui,
 sed illa non habet finē quasi terminū perfectionis
 suae, sicut ea quae facta sunt: ac per hoc requies dei
 nō ipsi deo, sed rerū ab eo cōditarum perfectione
 inchoat, ut in illo incipiat requiescere quod ab il-
 lo perficit, & in eo habere mane: in suo enim ge-
 nere tanquā uespera terminatū est. Sed in deo ues-
 perā habere iam nō potest, quia nō erit aliquid il-
 la perfectiōe perfectius. In illis ergo diebus quib.
 omnia creabant, uesperā terminū cōditae creaturae,
 mane aut initū condendae alterius accipiebamus:
 ac per hoc quinti diei uespera terminus est condi-
 tae quinto die creaturae: mane aut quod post ipsam
 uesperā factum est, initium est cōdendae sexto die
 creaturae, qua cōdita tāquā eius terminus facta est
 uespe-

Hominis
 in deo. xv

Septimus dies
 uesperam quae
 re non habet.
 Cap. xviii

uespera. Et quia nihil aliud cōdendū restiterat, ita
 post illā uesperā mane factū est, ut nō esset initū
 cōdendae alterius creaturae, sed initū quietis uni-
 uersae creaturae in requie creatoris. Neq; enim coe-
 lum & terra & omnia quae in eis sunt, uniuersa sci-
 licet spiritalis corporaliscq; creatura in seipsa man-
 et, sed utiq; in illo de quo dictū est: In illo em ui-
 uimus, mouemur & sumus: quia etsi unaquaque
 pars potest esse in toto cuius pars est, ipsum tamē
 totum nō est nisi in illo a quo cōditum est. Et ideo
 non absurde intelligit sexto die cōpleto post eius
 uesperā factum esse mane, non quo significaretur
 initū condendae alterius creaturae sicut in ceteris,
 sed quo significaret initū manendi & quiescendi
 totius quod conditū est, in illius quiete qui cōdi-
 dit. Quae quies dei nec initū habet nec terminū:
 creatura aut habet initium, sed non habet termi-
 num, & ideo septimus dies eidem creaturae coepit
 a mane, sed nullo uespere terminatur: nam si in cae-
 teris diebus uespera & mane talium a temporū ui-
 ces significant: qualia nunc per hęc quotidiana
 spatia peragunt: non uideo quid prohibuerit &
 septimū diem uespera, noctemq; eiusdem mane
 cōcludere, ut similiter diceret, & facta est uespera
 & factū est mane dies septimus: quandoquidē &
 ipse unus est dierū, qui omnes septem sunt, quorū
 repetitione menses & anni & secula peraguntur:
 ut mane quod poneretur post uesperam septimi,
 hoc esset initū octauī diei, de quo iam deinceps
 silendum fuit, quia idem primus est ad quem redi-
 tur, a quo rursus hebdomadis series ordiat. Vn-
 de probabilis est istos quidē septem dies illorū
 nominib. & numero alios atq; sibi met succeden-
 tes currendo temporalia peragere spatia: illos aut
 primos sex dies inexperta nobis atq; inusitata spe-
 cie in ipsis rerū conditionibus explicatos: in qui-
 bus & uespera & mane, sicut ipsa lux & tenebrae,
 id est, dies & nox, non eā uicissitudinem praebue-
 runt quam praebent isti per solis circuitus: qd cer-
 te de illis tribus fateri cogimur, qui ante condita
 luminaria commemorati atq; numerati sunt. Ac
 per hoc qualiscunq; in eis uespera & mane fuerit,
 nullo tamen modo opinādum est, eo mane quod
 post sexti diei uesperam factū est, initū accepisse
 requiem diei, ne tēporale aliquod bonū illi ater-
 tati & incōmutabilitati accidisse uanitate temera-
 ria suspicemur: sed illam quidē requie dei qua in
 seipso requiescit, eoq; bono beatus est quod ipse
 sibi est, nec initū eidem ipsi habere nec terminū:
 cōsummata aut creaturae habere initū, eandē re-
 quie dei. Quoniam rei cuiuscq; perfectio, nō tam in
 uniuerso cuius pars est, q; in eo a quo est, in quo &
 ipsum uniuersum est, pro sui generis modulo sta-
 bilitur ut quiescat, id est, ut sui momenti ordinem
 teneat. Ac p hoc ipsa uniuersitas creaturae quae sex
 diebus cōsummata est, aliud habet in sua natura,
 aliud in ordine quo in deo est, non sicut deus, sed
 tamen ita ut ei quies propriae stabilitatis nō sit, ni-
 si in illius quiete qui nihil praeter se appetit, quo
 adepto requiescat. Et ideo dum ipse manet in se,
 quicquid ex illo est retorquet ad se: ut omis crea-

Aug. to. 3

tura in se habeat naturae suae terminū, quo non sit
 quod ipse est: in illo aut quietis locum, quo seruet
 quod ipsa est. Scio quod non pprie dixerim locū,
 nā pprie dicit in spatijs quae corporib. occupant:
 sed qā & ipsa corpora nō manēt in loco, nisi quō
 sui poteris tanq; appetitu perueniūt, ut eo cōper-
 to requiescāt, ideo nō incōgruēter a corporalib.
 ad spiritalia uerbū transferē, ut dicatur locus, cū
 res ipsa plurimū distet. Initiū ergo creaturae in ge-
 te creatoris illo mane significatū arbitror quod fa-
 ctum est post uesperam sexti diei: nō enim posset
 in illo nisi perfecta requiescere: proinde sexto die
 cōsummatis omnib. facta q; uespera factum est &
 mane, quo inciperet cōsummata creatura in illo a
 quo facta est requiescere: quo initio deū etiā in se-
 ipso requiescentē, ubi & ipsa requiesceret inuenit
 tāto stabilius atq; firmius, quāto ipsa illius nō ille
 huius eguit ad quietem suā. Sed quoniam quicquid
 erit uniuersa creatura quibuslibet mutatiōib. sui
 nō utiq; nihil erit, ideo creatura uniuersa in crea-
 tore suo semper manebit, ac per hoc post illud ma-
 ne nulla deinceps uespera fuit: hoc diximus ut in-
 telligat, cur septimus dies in quo requieuit deus
 ab omnib. operib. suis mane habuerit post uespe-
 ram sexti, uesperā uero non habuerit. Est aliud
 q; de hac re magis pprie atq; melius possit quātū
 existimo intelligi, sed aliquāto difficilius explica-
 ri, ut nō creaturae, sed etiā sibi requies septimi diei
 mane habuerit sine uespera, id est initū sine termi-
 no. Si em ita diceret, requieuit deus in die septimo,
 nec adderet, ab omnib. operib. suis quae fecit, fru-
 stra huius quietis initū quæreremus. Nō em inci-
 pit deus reqescere, cuius requies sine initio, sine
 termino sempiterna est. Sed quoniam ab omnib. o-
 peribus suis quae fecit eis nō egēdo, requieuit, in-
 telligit requies quidē dei nec coepta nec termina-
 ta: requies aut eius ab omnibus operibus suis quae
 fecit, ex eo coepta est ex quo illa perfecit. Neq; em
 ab operibus suis nō egēdo requieuisset, priusquā
 essent quib. nec perfectis eguisset: & quia eis om-
 nino nunq; eguit, nec ista beatitudo qua nō eis e-
 geat tanq; proficiēdo perficiet, ideo septimo diei
 nulla uespera accessit. Sed planē quari pōt di-
 gnaq; cōsideratione mouet, quō intelligat in se-
 ipso deus requieuisse ab omnib. operib. suis quae
 fecit: cū scriptū sit: Et requieuit deus in die septi-
 mo. Non enim dictū est, in seipso: sed in die septi-
 mo. Quid est ergo dies septimus, utrū creatura est
 aliqua, an temporis tātummodo spatiū? Sed etiā
 tēporis spatiū creaturae temporali cōcreatum est,
 ac per hoc & ipsum sine dubio creatura est. Neq;
 enim ulla tempora uel sunt uel esse potuerūt, uel
 poterūt, quorū deus non sit creator, ac per hoc &
 ipsum septimū diem si tēpus est quis creauit nisi
 omniū temporū creator? Sed illi sex dies cū quib.
 uel in quib. creaturis creati sint, superior scriptu-
 rae sanctae sermo indicat. Quocirca in his diebus
 septē, quorū species nota nobis est, qui re quidē
 ipsa praetereunt, sed alijs succedentib. nomina sua
 quodāmodo tradūt, ut illi sex dies nomenē, no-
 uimus eorū primū quādo creati sunt: septimū autē
 diem

Alia ratio de
 uespera septimi
 diei. Ca. XLIX

Dies septimus.
 Cap. XXX

A diem

diem qui nomine sabbati nuncupat, quando deus creauerit non uidemus. In ipso quippe die non fecit aliquid, imò ab eis quae sex diebus fecerat, in eodem septimo requieuit. Quò ergo requieuit in die quam non creauit? Aut quò eum post sex dies continuo creauit, cum sexto die consummauerit omnia quae creauit, nec aliquid septimo die creauerit sed in eo potius ab omnibus quae creauerat requieuerit? An unum tantum diem creauit deus, ut eius repetitioe multi qui dicunt dies praeteriret atque transcurreret: nec opus erat ut septimum diem crearet quo requieuit, quia illi usque creauerat septima repetitio hunc utique faciebat. Lucè quippe de qua scriptum est: Et dixit deus, fiat lux, & facta est lux, discreuit à tenebris, eamque uocauit diem, & tenebras uocauit noctem. Tunc itaque deus diem fecit, cuius repetitione scriptura appellat secundum diem, deinde tertium, & usque ad sextum, quo consummauerit deus opera sua: atque inde illius diei primitus creati, repetitio septimi diei nomen accepit, in quo requieuit deus: ac per hoc nulla creatura est septimus dies, nisi eadem ipsa septies rediens, quae condita est quando uocauit deus lucem diem, & tenebras uocauit noctem. Rursus ergo ad eam questionem relabimur de qua in primo libro exisse uidebatur, ut ite queramus quò circuire potuerit lux ad exhibendam diurnam nocturnamque uicissitudinem, non solum ante quae caeli luminaria, sed ante ipsum caelum quod firmamentum appellatum est factum esset, antequam denique ulla species terrae uel maris, quae circuitum lucis admitteret, sequente nocte unde illa transisset. Cuius quaestionis difficultate compulsi, ausi sumus disceptationem nostram quasi ad hanc terminare sententiam: ut diceremus illam lucem quae primitus facta est, conformationem esse creaturae spiritalis: noctem uero adhuc formandam in reliquis operibus rerum materialium, quae fuerat instituta cum in principio fecit deus caelum & terram, antequam uerbo faceret diem in quo requieuit. Sed nunc dici septimi consideratione comoniti, facilius est ut nos ignorare fateamur, quod remotum est à sensibus nostris: quoniam modo lux illa quae dies appellata est, uel circuitu suo uel contractione & emissionem si corporalis est, uices diurnas nocturnasque peregerit: uel si spiritalis est, condendis creaturis omnibus praesentata sit, suaque ipsa praesentia diei, noctem uero absentia, uesperam initio absentiae, mane initio praesentiae fecerit: quae ut re aperta contra diuinam scripturam uerba conemur, dicendo alium esse diem septimum quam illius diei quem fecit deus septimam repetitionem: alioquin aut non creauit deus septimum diem, aut aliquid creauit post illos sex dies, id est, ipsum diem septimum, falsumque erit quod scriptum est, in sexto die consummasse omnia opera sua, & in septimo die requieuisse ab omnibus operibus suis. Quod utique quoniam falsum esse non potest, restat ut praesentia lucis illius quam diem deus fecit, per omnia opera eius repetita sit, quoties dies nominatus est, & in ipso septimo in quo requieuit ab operibus suis. Sed quoniam lux corporalis antequam fieret caelum quod firmamentum uocatur, in quo etiam luminaria facta sunt, quo circuitu uel quo processu & recessu uices diei & noctis exhibere potuerit non inuenimus, istam quaestio-

ne relinquere non debemus sine aliqua nostra plantatione sententiae: ut si lux illa quae primitus creata est non corporalis sed spiritalis est, sicut post tenebras facta est, ubi intelligitur à sua quadam informitate ad creatorem conuersa atque formata: ita & post uesperam fiat mane, cum post cognitionem suam propriae naturae qua non est quod deus, refert se ad laudandam lucem quam ipse deus est, cuius contemplatione formatur. Et quia caetera creaturae quae infra ipsam sunt, sine cognitione eius non fiunt, propterea nimirum idem dies ubique repetitur: ut eius repetitioe fiant tot dies, quotiens distinguunt rerum genera creaturarum, perfectione sententiarum numeri terminanda: ut uespera primi diei sit etiam sui cognitione, non se esse quod deus est: mane autem post uesperam hanc quo concluditur dies unus, & inchoatur secundus, conuersio sit eius, qua id quod creatura est, ad laudem referat creatoris, & percipiat de uerbo dei cognitionem creaturae quae post ipsam sit, hoc est firmamentum: quod in eius cognitione sit prius cum dicitur, & sic est factum: deinde in natura ipsius firmamentum: quod conditur cum additur postea, iam dicto. Et sic est factum, Et fecit deus firmamentum. Deinde sit uespera illius lucis, cum ipsum firmamentum, non in uerbo dei sicut ante, sed in ipsa eius natura cognoscitur. Quae cognitio quoniam minor est, recte uesperae nomine significatur, postquam sit mane quo concluditur secundus dies & incipit tertius: in quo itidem mane conuersio est lucis huius, id est, diei huius ad laudandum deum operatur sit firmamentum, & percipiendam de uerbo eius cognitionem creaturae quae condenda est post firmamentum. Ac per hoc cum dicit deus: Congregetur aqua quae est sub caelo in collectionem unam & appareat arida, cognoscitur hoc illa lux in uerbo dei quo id dicitur: & ideo sequitur, & sic est factum, hoc est in eius cognitione ex uerbo dei: deinde cum additur, & congregata est aqua &c. cum iam dictum esset, & sic factum est, in suo genere ipsa creatura sit: quae ite cum in suo genere facta cognoscitur, ab ea luce quae iam in uerbo dei faciendam cognouerat, sit tertio uespera: & in de hoc modo caetera usque ad mane & post uesperam sexti diei. Multum quippe interest inter cognitionem rei cuiusque in uerbo dei, & cognitionem in natura eius, ut illud merito ad diem pertineat, hoc ad uesperam. In comparatione enim lucis illius quae in uerbo dei conspiciuntur, omnis cognitio qua creaturam quolibet in seipsa nouimus, non immerito nox dici potest: quae rursus rati differt ab errore uel ignorantia eorum, quae nec creaturam ipsam sciunt, ut in eius comparatione non incongrue dicatur dies: Sicut ipsa uita fidelium quae in hac carne atque in hoc seculo ducitur, in comparatione uitae infidelis atque impiae, non irrationabiliter lux & dies appellatur, dicente Apostolo: Fuitis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino: & illud, Abijciamus opera tenebrarum, & induamus nos arma lucis, sic ut in die honeste ambulemus. Qui tamen dies nisi rursus in comparatione illius diei, quo aequales angelis facti uidebimus deum sicuti est, ipse quoque nox esset, non hic prophetiae lucerna indigeremus. Vnde Apostolus Petrus dicit: Habemus certiorum prophetiarum sermonem, cui bene facitis intendentes sicut lucernae lucet in obscuro loco, donec dies luceat

De luce quae fuit ante luminaria. Cap. XXI

Lux spiritalis. Cap. XXII

Cognitio rerum in uerbo dei. Cap. XXIII

Eph. 5 Rom. 13

2. Pa. 1

ceat, & lucifer oriatur in cordibus uestris. Quapropter cum sancti angeli quibus post resurrectionem coaequabimur, si uiam quam nobis Christus factus est usque in finem tenuerimus, semper uideant faciem dei: uerboque eius unigenito filio sicut patri aequalis est perfruantur, in quibus prima omnium creatura est sapientia: proculdubio uniuersam creaturam in qua ipsi sunt principaliter conditi, in ipso uerbo dei prius nouerunt, in quo sunt omnium etiam quae temporaliter facta sunt aeternae rationes, tanquam in eo per quod facta sunt omnia: ac deinde in ipsa creatura, quam sic nouerunt tanquam infra despicientes, eaque referentes ad illius laudem, in cuius incommutabili ueritate rationes secundum quas facta est, principaliter uident. Ibi ergo tanquam per diem, unde & concordissima unitas eorum eiusdem ueritatis participatione dies est primitus creatus: hic autem tanquam per uesperam, sed continuo fit mane. Quod in omnibus sex diebus animaduerti potest, quia non remanet angelica scientia in eo quod creatum est, quin hoc continuo referat ad eiusdem laudem atque claritatem, in quo id non factum esse, sed faciendum fuisse cognoscitur, in qua ueritate stando dies est. Nam si uel ad seipsam natura angelica conuerteretur, seque amplius delectaretur quam illo cuius participatione beata est, intumescens superbia caderet sicut diabolus: de quo suo loco loquendum est, cum de serpente hominis seductore sermo debitus flagitabitur. Quia ergo angeli creaturam in ipsa creatura sic sciunt, ut ei scientiae electione ac dilectione praeponeant, quae eam sciunt in ueritate per quam facta sunt omnia, participes eius effecti: ideo per omnes sex dies non nominatur nox, sed post uesperam & mane dies unus. Item post uesperam & mane dies secundus, deinde post uesperam & mane dies tertius: ac sic usque in mane sexti diei, unde incipit septimus quietis diei, quibus cum suis noctibus, dies tamen non noctes narratur. Tunc enim nox ad diem pertinet, non dies ad noctem cum sublimes & sancti angeli id quod creaturam in ipsa creatura nouerunt, referunt ad illius honorem & amorem, in quo aeternas rationes quibus creata est contemplantur: eaque concordissima contemplatione sunt unus dies, quem fecit dominus, cui coniungitur Ecclesia de hac peregrinatione liberata, ut & nos exultemus & iocundemur in eo. Huius ergo diei, cuius & uespera & mane secundum supra dictam rationem accipi potest, sexta repetitione consummata est uniuersa creatura, factumque est mane quo finiretur sextus dies, & unde inciperet septimus uesperam non habiturus, quia dei requies non est creatura: quae cum per dies caeteros condere, aliter in seipsa facta cognoscebat, quam in illo in cuius ueritate faciendam uidebat, cuius cognitionis quasi decolor species uesperam faciebat. Non itaque iam forma ipsius operis dies, & terminus uespera, & alterius operis initium mane, in hac rerum conditarum narratione debet intelligi: ne cogamur contra scripturam dicere, praeter sex dies conditam diei septimi creaturam, aut ipsum diem septimum nullam esse creaturam, sed dies ille quem fecit deus per opera eius ipse repetitur, non circuitu corporali, sed cognitione spiritali, cum bea

ta illa societas angelorum & primitus contemplantur in uerbo dei quod dixit deus, fiat: atque ideo prius in eius cognitione sit cum dicitur, & sic est factum: & postea rem ipsam factam, in ea ipsa cognoscit, quod significatur facta uespera: & eadem deinde cognitionem rei factae ad illius ueritatis laudem refert, ubi rationem uiderat faciendam, quod significatur factum mane. Ac sic per omnes illos dies unus est dies, non istorum dierum consuetudine intelligendus, quos uidemus solis circuitu determinari atque numerari: sed alio quodam modo, à quo & illi tres dies, qui ante conditionem istorum luminarium commemorati sunt, alieni esse non possunt. Is enim modus non usque ad diem quartum ut inde iam istos usitatos cogitarem, sed usque ad sextum septimumque perductus est: ut longe aliter accipiendus sit dies & nox, inter quae duo diuisit deus: & aliter iste dies & nox, inter quae dixit ut diuisant luminaria quae creauit, cum ait, & diuisant inter diem & noctem: tunc enim hunc diem condidit cum condidit solem, cuius praesentia eundem exhibet diem: ille autem dies primitus conditus iam triduum peregerat, cum haec luminaria illius diei quarta repetitione creata sunt. Quapropter quoniam illum diem uel illos dies qui eius repetitione numerati sunt, in hac nostra mortalitate terrena experiri ac sentire non possumus, & si quid ad eos intelligendos conari possumus, non debemus temerariam praecipitare sententiam, tanquam de his aliud sentire congruetius, probabiliusque non possit: istos septem dies qui pro illis agunt hebdomadam, cuius cursu & recursum tempora rapiuntur, in qua dies unus est, à solis ortu usque in ortum circumditus, sic illorum uicem quadam exhibere credamus, ut non eos illis similes, sed multum impares minime dubitemus. Nec quisquam arbitretur illud quod dixi de luce spiritali & de condito die spiritali & angelica creatura, & de contemplatione quam habet in uerbo dei, & de cognitione qua in seipsa creatura cognoscitur: eiusque relatione ad laudem incommutabilis ueritatis, ubi prius ratio uidebatur rei faciendam, quae cognita est facta, non iam proprie sed quasi figurate atque allegorice conuenire ad intelligendum diem & uesperam & mane. Sed aliter quidem quam in hac consuetudine quotidianae lucis huius & corporalis: non tamen tanquam hic proprie, ibi figurate. Vbi enim melior & certior lux, ibi uerior etiam dies: cur ergo non tam uerior uespera & uerior mane? Nam si in istis diebus, habet quandam declinationem suam lux in occasum, quam uesperae nomine nuncupamus, & ad ortum iterum reditur, quod mane dicimus, cur & illic uesperam non dicamus, cum à contemplatione creatoris creatura despicitur, & mane cum à cognitione creaturae in laudem creatoris affurgitur? Neque enim & Christus sic dicitur lux, quod dicitur lapis, sed illud proprie hoc utique figurate. Quisquis ergo non eam quam pro nostro modulo uel indagare uel putare potuimus, sed aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quae non in prophetia figurate, sed in hac creaturarum condicione proprie meliusque possit intelligi, quaerat & diuinitus adiutus inueniat. Fieri enim potest ut etiam ego aliam his diuinam scripturam uerbis

Repetitio dierum. XXVII

Illud de luce die spiritali, quemodo accipiendum. Cap. XXVIII

uerbis congruentiorē fortassis inueniā. Neq; enim ita hanc cōfirmo ut aliā quā prapōnenda sit, inueniri nō posse cōtendam: sicut cōfirmo requiē dei scripturā sanctā, nō quasi post lassitudinem uel cure molestiā nobis insinuare uoluisset. Quāobrē potest aliquis fortasse mecū disputādo certare, ut dicat sublimiū cōlorū angelos nō alternatim cōtueri, primo rationes creaturarū incōmutabiliter in uerbi dei incōmutabili ueritate, ac deinde ipsas creaturas, & tertio earū etiā in seipsis cognitio nem ad laudē referre creatoris, sed eorum mentē mirabili facilitate hęc omnia simul posse. Nūquid tamen dicit, aut si quisquā dixerit audiendus est, illam cōlestem in angelorū milibus ciuitatē, aut non cōtemplari creatoris aternitatem, aut mutabilitatem ignorare creaturę, aut ex eius quoq; inferiore quadā cognitione non laudare creatorē? Simul hoc totū possint, simul hoc totum faciant: possunt tamen & faciūt. Simul ergo habent & diē & uesperā & mane. Neq; enim uerendū est ne forte qui est idoneus iam illa sentire, ideo non putet hoc ibi posse fieri, quia in his diebus qui solis huius circuitu peraguntur fieri nō potest. Et hoc quidē non potest eisdē partibus terrę: uniuersum aut mundū quis non uideat, si attendere uelit, & diē ubi sol est, & noctē ubi nō est, & uesperā unde discedit, & mane quo accedit simul habere? Sed nos planē in terris hęc omnia simul habere non possumus: nec ideo tamē istā terrenā cōditionem lucisq; corporeę tēporalem, localemq; circuitū illi patrię spiritali cōquare debemus, ubi semper est dies in cōtemplatione incōmutabilis ueritatis semper uespera in cognitione in seipsa creaturę, semper mane etiā ex hac cognitioe in laude creatoris. Quia nō ibi abscessu lucis superioris, sed inferioris cognitionis distinctione fit uespera: nec mane tanq; nocti ignorantia sciētia matutina succedat, sed quod uespertinā etiā cognitionē in gloriā cōditoris attollat. Deniq; & ille nocte nō nominata, uespere, inquit, & mane & meridiē enarabo & annūciabo, & exaudies uocem meā. Hic fortasse per temporū uices, sed tamen quantū puto, significans quid sine temporū uicibus perageretur in patria, cui eius peregrinatio suspirabat.

Sed nūquid si nunc iam simul ista omnia gerit atq; habet angelica illa societas, & unitas diei quē primitus cōdidit deus, tūc etiam cū hęc cōderentur simul hęc habuit: Nonne per omnes sex dies, cū ea quę per singulos deo cōdere placuit, conderent, primo hęc accipiebat in uerbo dei: ut in eius notitia primitus fierent cū dicebat, & sic est factū: deinde cū facta essent in sua ppria natura quę sūt deoq; placuissent quia bona sunt, tunc itidē ea cognoscebat alia quadā inferiore cognitioe, quę nomine uesperę significata est: ac deinde facta uespera fiebat mane, cū de suo deo opere laudaret, & alterius creaturę quę deinceps faciēda erat, ex dei uerbo notitia priusq; fieret acciperet. Nō ergo tūc simul omnia, & dies & uespera & mane, sed singillatim per ordinē quē scriptura cōmemorat.

An etiā tūc simul omnia: quia nō secundū tem-

Contemplatio angelorum. Cap. XXXIX

Perfecta angelorum scientia. Cap. XXX

Psal. 54

Quomodo nata angelorum scientia. Cap. XXXI

Mens angelica. XXXII

porū moras, sicut sūt dies isti cum orit sol & occidit quotidie sol, & in locū suū redit, ut rursus oriatur: sed secundū potentiā spiritalem mentis angelicę, cūcūta quę uoluerit simul notitia facillima cōprehendentē: Nec ideo tamē sine ordine quo & apparet cōnexio pracedentiū cōsequentiūq; cau sarū. Neq; enim cognitio fieri potest, nisi cognoscenda pracedant, quę item priora sunt in uerbo, per quod facta sunt omnia, q̄ in ijs quę facta sunt omnib. Mens itaq; humana prius hęc quę facta sunt per sensus corporis experit, eorūq; notitiā p infirmitatis humanę modulo capit: & deinde querit eorū causas, si quo modo possit ad eas peruenire principaliter atq; incōmutabiliter manētes in uerbo dei, ac sic inuisibilia eius per ea quę facta sunt intellecta cōspicere. Quod quanta tarditate ac difficultate agat, & quanta tēporis mora, ppter corpus corruptibile qd' aggrauat animā, etiā quę Rom. 1

feruētissimo studio rapit, ut instanter ac perseueranter hoc agat, quis ignorat: Mens uero angelica pura charitate inhārens uerbo dei, postea q̄ illo ordine creata est, ut pracederet cetera, prius ea uidit in uerbo dei faciēda q̄ facta sunt: ac sic prius in eius fiebant cognitione, cū deus dicebat ut fierent, q̄ in sua propria natura: quę itidem facta in eis ipsis etiam cognouit, minore utiq; notitia quę uespera dicta est. Quam notitiā sanē pracedebāt quę fiebāt, quia pracedit cognitionem quicquid cognosci potest: Nisi enim prius sit quod cognoscatur, cognosci nō potest. Post hęc si eo modo sibi placeret, ut amplius seipsa quā creator suo delectaret, nō fieret mane, id est, de sua cognitione in laudē creatoris nō assurgeret. Cū uero factū est, faciendū erat aliud & cognoscendū deo dicēte, fiat: ut prius itidē fieret in cognitione mētis angelicę, & posset rursus dici, & sic factū est: ac deinde in natura ppria, ubi subsequēte uespera nosceretur. Ac per hoc etiā si nulla hic morarū temporalium sint interualla, pracedit tamen ratio cōdendę creaturę in uerbo dei, cū dixit fiat lux: & secuta est ipsa lux qua angelica mens formata est, atq; in sua natura facta est, non autem alibi sequebat ut fieret: & ideo non prius dictum est, & sic est factum, & postea dictū, fecit deus lucē: sed cōtinuo post uerbū dei facta est lux, adhæsitiq; creati luci lux creata, uidēs illā, & se in illa, id est, rationē qua facta est. Vidit etiā se in se, id est, distante quod factum est ab eo qui fecit. Et ideo cū placuisset deo factū uidenti quia bonū est, & diuisa esset lux à tenebris, & uocata lux dies, & tenebrę nox: facta est & uespera, quia necessaria erat & ista cognitio qua distinguere a creatore creatura, aliter in se ipsa cognita q̄ in illo: atq; inde mane, & aliud prę cognoscendum erat, quod fuerat uerbo dei faciendū, prius in cognitione mentis angelicę, deinde in natura ipsius firmamenti. Et ideo dixit deus fiat firmamentum, & sic est factum in cognitione creaturę spiritalis, hoc prius quā fieret in corpore pręnoscentis. Deinde fecit deus firmamentum, iam utiq; ipsam firmamenti naturā, cuius minor esset tãq; uespertina cognitio: ac sic usq; ad omniū operum

rum finē, & usq; ad requiē dei, quę nō habet uesperam: quia nō est facta sicut creatura, ut posset etiā ipsius geminari cognitio, tanq; prior & maior in uerbo dei sicut in die, & posterior ac minor in se ipsa sicut in uespera. Sed si omnia mēs simul angelica potest, quę singillatim per ordinē cōnexarū causarū sermo distinguit, nūquid etiā quę fiebant, uelut ipsum firmamentū, uelut aquarū congregatio, speciesq; terrarū nudata, uelut fruticum & arborū germinatio, luminariū & syderū confirmatio, aquatilia terrestriaq; animātia simul omnia facta sunt: an etiā per interualla temporum secundum pręfinitos dies? An forte non sicut ea secundum motus eorum naturales nunc experimur, ita etiā cū primitus instituta sunt cogitare debemus, sed secundū mirabilē atq; ineffabilē uirtutē sapientię dei, quę attingit à fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Neq; enim & ipsa gradibus attingit, aut tanq; gressibus, peruenit. Quapropter q̄ facilis ei efficacissimus motus est, tam facile deus condidit omnia, quę per illum sunt condita: ut hoc quod nunc temporalibus interuallis ea moueri uidemus ad peragenda quę suo cuiq; generi cōpetunt, ex illis insitis rationibus ueniat: quas tanquā seminaliter sparsit deus in ic̄tu condendi, cū dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt. Non itaq; tarde institutum est, ut essent tarda quę tarda sunt: nec ea mora condita sunt secula, qua transcurrūt. Hos enim numeros tēpora peragunt quos cum crearent, non temporaliter acceperūt: alioquin si rerū naturales motiōes, dierumq; istorum, quos nouimus, usitata spatia, cum hęc primitus uerbo dei facta sunt cogitemus, nō uno die opus erat, sed pluribus: ut ea quę radicibus pullulant, terramq; uestiunt, subter primitus germinarent: deinde certo numero dierum pro suo quoq; genere in auras erumperent, etiam si hoc usq; fieret, quod de creata natura eorū die uno, id est, tertio factū scriptura narrauit. Deinde quot diebus opus erat, ut aues uolarent, si à suis primordijs existentes, ad plumas & pennas per naturę suę numeros peruenerunt: An forte oua tantum creata erant, cū quinto die dictū est, qd' eiecerint aquę omne uolabile pennatū secundū suū genus? Aut si ppter ea recte hoc dici potuit, quia in illo humore ouorū iam erant omnia quę per numeros certos dierū coalescūt, & explicantur quodāmodo, quia inerāt iam ipsę numerosę rationes incorporaliter corporeis rebus intextę, cur nō & ante oua id ipsum recte dici potuerit, cū iam eadē rationes in elemēto humido fierent, quibus alites per temporales sui cuiusq; generis moras oriri & perfici possent? De quo enim creatore scriptura ista narrauit, quod sex diebus cōsummauerit omnia opera sua, de illo alibi non utiq; dissonanter scriptum est, qd' creauerit omnia simul. Ac per hoc & istos dies sex uel septē, uel potius unū sexies septiesue repetitū simul fecit, qui fecit omnia simul. Quid ergo opus erat sex dies tā distincte dispositę narrari? Quia scilicet ij qui nō possunt uidere qd' dictū est: Creauit omnia simul: nisi cū eis sermo tar-

Contemplatio angelorum. Cap. XXXIX

Mens angelica. XXXII

dius incedat, ad id quod eos ducit, peruenire non possunt. Quomodo ergo diximus sexies repetitam lucis illius pręsentia per angelicā cognitionē à uespa ad mane, cū ipsa tria simul, id est & diē & uesperā & mane semel ei habere suffecerit: cū simul uniuersam creaturā sicut simul facta est, & in primis atq; incōmutabilibus rationibus, per quas cōdita est, cōtemplaret propter diē, & in eius ipsius natura cognosceret, ppter uesperā, & creatorem ex ipsa etiā inferiore cognitione ppter mane laudaret? Aut quō pracedebat mane, ut in uerbo cognosceret quid esset deo postea faciendū, id ipsum etiā consequenter uespere cognitura, si prius & posterius nihil factū est, quia simul omnia facta sunt: Imō uero & prius atq; posterius per sex dies quę cōmemorata sunt facta sunt, & simul omnia facta sunt: quia & hęc scriptura, quę per memoratos dies narrat opera dei, & illa quę simul eū dicit fecisse omnia, uerax est: & utraq; una est, quia uno spiritu ueritatis inspirate cōscripta est. Sed in his rebus, in quibus quid prius sit uel posterius, interualla tēporū nō demonstrant, quāuis utrūq; dici possit, id est, & simul, & prius & posterius, facilius tamē intelligitur quod dicit simul, q̄ quod prius atq; posterius: uelut cū solem intuemur oriētem, certe manifestū est, quod ad eū acies nostra peruenire nō posset, nisi trāsiret totū aeris cœliq; spatium, quod inter nos & ipsum est: hoc aut cuius longinquitatis sit, q̄ existimare sufficiat? Nec utiq; perueniret eadem acies uel radius oculorum nostrorum ad transeundū aerem, qui est super mare, nisi prius transisset eum, qui est super terram, in qualibet mediterranea regione simus, ab eo loco ubi sumus usq; ad littus maris. Deinde si ad eandem lineam cōuitus nostri adhuc post mare terrę adiacent, eū quoq; aerem qui super illas transmarinas terras est, transire acies nostra nō potest, nisi prius peracto spatio aeris illius, qui super mare qd' prius occurrit, extendit: faciamus iam post illas transmarinas terras nō nisi Oceanum remanere: nunquid & aerem qui super Oceanū diffunditur, potest transire acies nostra, nisi prius transierit quicquid aeris citra Oceanū super terram est? Oceani autem magnitudo incōparabilis perhibetur, sed quāta cūq; sit, prius oportet aerem, qui supra est, transeant radij oculorū nostrorū: & postea quicquid ultra est, tum demū ad solē perueniāt quem uidemus. Num igit quia toties hic diximus prius & postea, ideo nō simul omnia uno ic̄tu trāsiret noster obtutus? Si enim clausis oculis faciem contra uidendū solem ponamus, nonne mox ut eos aperuerimus, ibi potius aciem nostram nos inuenisse q̄ illuc eam perduxisse putabimus, ita ut nec ipsi oculi prius aperti fuisse uideant, q̄ illo quo intenderent peruenissent? Et certe iste corporeę lucis est radius emicans ex oculis nostris, & tam longe posita tanta celeritate constringens, ut existimari cōparariq; non possit. Nepe hic & illa omnia tam ampla immēsaq; spatia simul uno ic̄tu transiri manifestū est, & quid prius posteriusq; transeat, nihilominus certū est. Merito resurrectionis nostrę

Omnia facta esse simul. XXXIII

celeritatē cū exprimere uellet Apostolus, in ictu oculi dixit fieri. Neq̄ enim aliquid in rerū corporearū motibus uel ictibus potest celerius inueniri. Quod si oculorū carnaliū acies celeritate tantū potest, quid mentis acies uel humanā, quāto magis angelicā? Quid iam de ipsius summā dei sapientia celeritate dicat, quā attingit ubiq̄ p̄pter suam mundiciā, & nihil inquinatū in eam incurrit. In his ergo quæ simul facta sunt, nemo uidet quid prius posteriusue fieri debuerit, nisi in illa sapientia, per quā facta sunt om̄ia per ordinē simul.

Ordo presentie & scientie XXXV

Dies ergo ille, quē deus primitus fecit, si spiritalis rationalisq̄ creatura est, id est, angelorū super cœlestiū atq̄ uirtutū, presentatus est omnibus operib. dei hoc ordine presentia, quo ordine sciētia, qua in uerbo dei faciēda p̄nosceret, & in creatura facta cognosceret, nō per interuallorum temporaliū moras, sed prius & posterius habens in cōnexionē creaturarū, in efficacia uero creatoris om̄ia simul. Sic em̄ fecit quæ futura essent, ut nō temporaliter faceret tēporalia, sed ab eo facta currerēt tempora. Ac per hoc isti dies septē, quos lux corporis cœlestis circūeundo explicat atq̄ replicat, secundū quandā umbrā significationis admonent nos querere illos dies, in quibus lux creata spiritalis omnib. operib. dei per senariā numeri perfectionē presentari potuerit: atq̄ inde septimā requiem dei mane habere, uesperā nō habere: ut non sit hoc deo requieuisse in die septimo, t̄quā ipso die septimo eguerit ad requiē suā, sed qd̄ in cōspectu angelorū suorū requieuerit ab omnib. operibus suis quæ fecit: nō utiq̄ nisi in seipso qui factus nō est: id est, ut creatura eius angelica, quæ cognoscēdis omnibus operibus eius in ipso & in illis, tanq̄ dies cum uespera presentata est, nihil post om̄ia ualde bona opera eius melius cognosceret, q̄ illum ab omnibus in seipso requiescere, nullo eorum egentem quo sit beatior.

D> AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIB. V

Vnus dies re- petitus septies. Cap. I

Hic est liber creaturæ cœli & terræ, cū factus est dies, fecit deus cœlū & terrā, & omne uiride agrī anteq̄ esset super terrā, & omne fœnū agrī, anteq̄ exortū esset: nō enim pluerat super terrā deus, & homo nō erat qui operaretur terrā: fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciē terrę. Nunc certe firmior sit illa sententia, qua intelligit̄ unum diem fecisse deū, unde iam illi sex uel septē dies unius huius repetitione numerari potuerūt: quandoquidem apertius sancta scriptura iam dicit, concludens quodāmodo cuncta quæ ab initio usq̄ ad hunc locum dixerat, atq̄ infert: Hic est liber creaturæ uel facturæ cœli & terræ, cum factus est dies. Neq̄ enim quisq̄ dicitur est cœlum & terrā hic ita cōmemorata, sicut dictum erat anteq̄ conditus insinuaret̄ dies: In principio fecit deus cœlum & terrā: Illud enim si eo modo intelligit̄, ut aliquid deus fecerit sine

die, priusquam faceret diem, qua ratione id possit accipi, suo loco dixi, quod dicendū putauī, nulli intercludens melius intelligēdi licentiā. Nūc autem hic est, inquit, liber creaturæ cœli & terræ, cū factus est dies: satis, ut opinor, ostendens, non hic se ita cōmemorasse cœlum & terram, sicut in principio antequam fieret dies cum tenebræ essent super abyssum: sed quomodo factū est cœlum & terrā, cum factus est dies, id est, iam formatis atq̄ distinctis partibus & generibus rerum, quibus uniuersa creatura disposita atq̄ cōposita, reddidit hęc speciem quæ mūdus uocatur. Illud hic ergo cœlū cōmemoratū est, quod cum creasset deus, firmamentum uocauit cū omnibus quæ in illo sunt: & ea terra, quæ cū abyssō in unum obtinet locum cum omnib. quæ in ea sunt. Sequit̄ enim & adiūgit: Fecit deus cœlum & terrā, ut cœli & terræ nomine p̄missō, anteq̄ factum diem cōmemoraret, & repetito cum cōmemorasset, nō sinat suspicari ita se nunc cœlum & terrā nominasse, sicut in principio antequam esset creatus dies. Sic enim uerba contexit: Hic est liber creaturæ cœli & terræ, cū factus est dies, fecit deus cœlum & terrā: ut si quisquam uelit sic intelligere quod superius positum est: Liber creaturæ cœli & terræ: quemadmodum dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram, priusquam conderet diem: quia prius & hic cōmemorata sunt cœlū & terra, & postea factus dies: corrigat̄ subsequentibus uerbis: quia & post cōmemoratum factum diem rursus cœli & terræ nomen adiunctū est: quanquā & hoc quod positum est, cum, & sic adiunctū, factus est dies, cuius contentioso extorqueat alium esse intellectū non posse. Si enim ita esset interpositū, ut diceretur: Hic est liber creaturæ cœli & terræ factus est dies, fecit deus cœlum & terrā: quisquam forte arbitretur librum creaturæ cœli & terræ sic appellatum, quomodo appellatū est: In principio fecit deus cœlum & terrā ante conditum diē: ac deinde subiunctū, factus est dies: sicut ibi postea narratum est, quod deus fecerit diem: inde cōtinuo rursus dictū, Fecit deus cœlum & terrā: tanq̄ si iam hęc facta sint post conditū diem. Sed quia ita interpositum est ut diceretur, cū factus est dies: siue hoc superioribus uerbis cōnectas, ut sit una sententia, Hic est liber creaturæ cœli & terræ cum factus est dies: siue inferioribus, ut itidē hoc modo sit plena sententia, cum factus est dies, fecit deus cœlum & terrā: proculdubio cogit eo modo se intelligi cœlū & terrā cōmemorasse, quomodo facta sunt, cum factus est dies. Deinde cū dictum esset, Fecit deus cœlum & terram: additum est, & omne uiride agrī: quæ certe manifestum est tertio die facta: unde liquidius apparet eundē illum esse unū diem quē fecit deus, quo repetito, factus est & secundus & tertius, & ceteri usq̄ ad septimū diē.

Cum autem nomine cœli & terrę usitato more scripturarum nūc uniuersam creaturam uoluerit cur addidit, accipi, quæri potest cur addiderit, & omne uiride agrī: quod mihi uidetur ideo posuisse, ut significantius intimaret quem diē cōmendauerit, quod ait

ait, cū factus est dies. Cito enim quisquā putaret hunc diem lucis corporeæ commendatū, quo circūeunte nobis uicissitudo diurni nocturniq̄ temporis exhibet̄. Sed cū creaturarū conditarū ordinē recolimus, & inuenimus omne uiride agrī tertio die creatū, anteq̄ sol fieret, qui quarto die factus est, cuius presentia dies iste quotidianus usitatusq̄ peragit̄: quādo audimus, Cum factus est dies, fecit deus cœlū & terrā, & omne uiride agrī: admonemur de ipso die cogitare, quē siue corporalē nescio qua luce nobis incognita, siue spiritalē in societate unitatis angelicæ, nō tamē qualē hic nouimus, intellectu inuestigare conemur. Illud etiā non ab re fuerit intueri, q̄ cum posset dicere, Hic est liber creaturæ cœli & terræ, cū fecit deus cœlū & terrā: ut in cœlo & in terra intelligeremus quicquid in eis est: sicut loqui diuina scriptura consueuit, ut nomine cœli & terræ sapissime, interdū addito & maris, uniuersam insinuet creaturā: aliquādo adiungens & dicens, & quæ sunt in eis: & quicquid horū diceret, ibi intelligeremus: & diē, siue quē primitus cōdidit, siue istū quē presentia solis facit: nō ita dixit, sed interposuit diem dicēs, Cum factus est dies. Nec ita locutus est ut diceret: Hic est liber creaturæ diei & cœli & terræ: tanq̄ hoc ordine, quo facta narrantur ista. Nec ita, Hic est liber creaturæ cœli & terræ, cū factus est dies, & cœlū & terra, cū fecit deus cœlū & terrā, & omne uiride agrī. Nec ita, Hic est liber creaturæ, cum fecit deus diē, & cœlū & terrā, & omne uiride agrī. Hos em̄ magis locutiōis modos loquēdi conuuetudo poscebat, sed ait: Hic est liber creaturæ cœli & terræ, cū factus est dies, fecit deus cœlū & terrā, & omne uiride agrī: tanq̄ illud insinuans, cū factus est dies, tūc fecisse deū cœlū & terrā, & omne uiride agrī. Porro autē superior narratio factū diē primitus indicat, eumq̄ unū diē deputat, post quē secūdū annumerat, quo factū est firmamētū: & tertiu, quo species terræ marisq̄ digestæ sunt, & lignū atq̄ herbā terra p̄duxit. An forte hoc illud est, quod in libro superiore moliebamur ostēdere, simul deū fecisse om̄ia: quādoquidē narrationis illa cōtextio cū sex dierū ordine cūcta creata & cōsummata memorasset, nūc ad unū diē om̄ia rediguntur nomine cœli & terræ, adiuncto etiā fructū genere: Nimitū propter quod supra diximus, ut si fortassis ex hac nostra consuetudine intelligeret̄ dies, corrigeret̄ lector, cū recoleret uiride agrī ante istum solarē diem deū dixisse ut terra produceret. Ita iam nō ex alio scripturæ sanctæ libro proferē testimoniū q̄ om̄ia simul deus creauerit, sed uicina testificatio paginæ consequentis & ex hac re nos admonet, dicens: Cum factus est dies, fecit deus cœlū & terrā, & omne uiride agrī: ut istum diē septies intelligas repetitū, ut fierent septē dies. Et cum audis tūc facta om̄ia, cū factus est dies, illam senariā uel septenariā repetitionem sine interuallis morarum spaciōrumq̄ temporalium factā, si possis apprehēdas: si autem non possis, hęc relinquant̄ conspiciēda ualentibus: tu autem cum scriptura nō deferēte infirmitatē tuam,

& materno incessu tecū tardius ambulante proficias: quæ sic loquitur, ut altitudine superbos irrideat, p̄funditate attētos terreat, ueritate magnos pascat, affabilitate paruulos nutriat. Quid sibi ergo uult etiā quod sequit̄, nam ita sermo cōtextitur, Cum factus est dies, fecit deus cœlū & terram & omne uiride agrī anteq̄ esset super terram, & omne fœnū agrī anteq̄ exortum esset. Quid est ergo? Nonne querendū est ubi ea fecerit anteq̄ essent super terrā, & antequam exorta sunt? Quis enim non procliuus crederet tunc ea deū fecisse, cū exorta sunt, nisi admoneretur diuino eloquio, ista deum fecisse anteq̄ exorirentur: ut si ubi facta sint, inuenire nō possit, credat tamē ante facta q̄ exorta, quisquis huic scripturæ pie credit, impie quippe non credit. Quid ergo dicemus? An, quod nōnulli putauerūt, in ipso uerbo dei facta om̄ia anteq̄ exoriretur in terra? Sed si hoc modo facta sunt, non cum factus est dies, sed anteq̄ fieret dies, facta sunt: aperte autē scriptura dicit, Cum factus est dies, fecit deus cœlum & terrā, & omne uiride agrī anteq̄ esset super terrā, & omne fœnū anteq̄ exoriretur. Si ergo cum factus est dies, non utiq̄ antequam fieret dies: ac per hoc nō in uerbo, quod patri cōternū est anteq̄ dies, anteq̄ om̄ino aliquid fieret, sed cum factus est dies: nā illa quæ in uerbo dei ante omnē creaturā sunt, nō utiq̄ facta sunt, hęc autē facta sunt cum factus est dies, sicut scripturæ uerba declarant. Sed tamē anteq̄ essent super terrā, & anteq̄ exorirentur, quod de uiridibus & fœno agrī dictū est. Vbi ergo? An in ipsa terra causaliter & rationaliter, sicut in seminib. iam sunt om̄ia anteq̄ euoluant quodāmodo atq̄ explicēt incrementa & species suas per numeros temporū? Sed ista semina quæ uidemus, iam super terrā sunt, iam exorta sunt. an non erāt supra terrā, sed infra terrā: & ideo anteq̄ exorta sunt, facta sunt, quia tūc exorta sunt, cū semina germinarūt, & accessu incrementorū in auras eruperūt, quod per moras temporum nūc fieri uidemus suo cuiq̄ generi distributas? Num ergo semina tūc facta sunt, cū factus est dies, & in ipsis erat omne uiride agrī, & omne fœnū, nondum ea specie qua sunt super terram iam exorta, sed ea in qua sunt in rationib. seminū? Semina ergo primū terra produxit. Sed non ita scriptura loquebatur, cum diceret, Et produxit terra herbam pabuli, uel herbam fœni seminantē semē secundū genus, & secundū similitudinē, & lignū fructuosum faciens fructū, cuius semen in se secundū genus super terram. His enim uerbis magis apparet, semina esse exorta ex herbis & lignis: non autē illa ex seminibus, sed ex terra, p̄sertim quia & ipsa uerba dei sic se habent. Non enim ait: Germinent semina in terra herbā fœni, & lignū fructuosum, sed ait: Germinet terra herbā fœni seminantē semē, ut semen ex herba, non herbam insinuaret ex semine. Et sic est factum, & produxit terra: id est, prius sic est factum in cognitiōe illius diei, & produxit terra iā ut hoc fieret etiā in ipsa creatura quæ condita est. Quomodo ergo antequam essent super terrā, &

Ordo creatio- nis ex cōtextu sermonis. IIII

antequam exoriretur: quasi aliud eis fuerit fieri cum
 celo & terra, quando factus est dies ille inusitatus
 atque incognitus nobis, quem primum deus fecit: aliud
 autem exoriri super terram, quod non sit nisi per hos
 dies, quos circuitus solis facit per temporum moras
 suo cuique generi accommodatas. Quod si ita est,
 diesque illa societas atque unitas supercoelestium ange-
 lorum atque uirtutum est, proculdubio longe aliter no-
 ta est angelis creatura dei, aliter nobis: excepto
 quod ea in uerbo dei nouerunt, per quod facta sunt
 omnia, etiam in seipsa dico longe aliter nota eis esse
 quam nobis. Illis enim primordialiter, ut ita dicam,
 uel originaliter, sicut eam deus primitus condidit,
 & post eam conditionem a suis operibus requieuit,
 non condendo aliquid amplius: nobis autem secundum
 rerum antea conditarum administrationem iam per
 ordines temporum, secundum quam deus iam illis re-
 bus per senariam perfectionem consummatis, usque mo-
 do operatur. Causaliter ergo tunc dictum est produ-
 xisse terram herbam & lignum, id est producendi acce-
 pisse uirtutem. In ea quippe iam tanquam in radicibus,
 ut ita dixerim, temporum facta erant, quae per tempo-
 ra futura erant: nam utique postea plantauit deus pa-
 radisum iuxta Orientem, & eiecit ibi de terra omne
 lignum speciosum ad aspectum, & bonum ad escam.
 Nec tamen dicendum est eum aliquid tunc addidisse crea-
 turam, quod ante non fecerat, quod uelut illi perfe-
 ctioni, quam omnia bona ualde sexto die consumma-
 uit, post esset addendum. Sed quia iam omnes naturae
 fructuum atque lignorum in prima conditione factae fue-
 rant, a qua conditione deus requieuit, mouens dein-
 de administransque per temporales cursus illa ipsa
 quae condidit, & a quibus conditis requieuit, non so-
 lum tunc plantauit paradisum, sed etiam nunc omnia
 quae nascuntur. Quis enim alius etiam nunc ista creat,
 nisi qui usque nunc operatur? Sed creat haec modo ex
 his quae iam sunt: tunc autem ab illo, cum omnino nulla
 essent, creata sunt, cum factus est dies ille, qui etiam
 ipse omnino erat spiritalis uidelicet atque intellectua-
 lis creatura. Facta itaque creaturae motibus coepe-
 runt currere tempora: unde etiam ante creaturam fru-
 stra tempora requirunt, quasi possint inueniri ante
 creaturam tempora. Motus enim si nullus esset uel
 spiritalis uel corporalis creaturae, quo per praesens
 praeteritis futura succederent, nullum esset tempus om-
 nino. Moueri autem creatura non utique posset si non
 esset. Potius ergo tempus a creatura, quam creatura coe-
 pit a tempore, utrumque autem ex deo. Ex ipso enim, &
 per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nec sic accipiat
 & dictum est, tempus a creatura coepit, quasi tempus
 creatura non sit, cum sit creaturae motus ex alio in
 aliud, consequentibus. rebus secundum ordinationem ad-
 ministrantis dei cuncta quae creauit. Quapropter
 eum primam conditionem creaturarum cogitamus, a
 quibus operibus suis deus in die septimo requie-
 uit: nec illos dies sicut istos solares, nec ipsam ope-
 rationem ita cogitare debemus, quemadmodum nunc
 aliquid deus operatur in tempore: sed quemadmodum
 operatus est unde inciperent tempora, quemadmodum
 operatus est omnia simul, praestans eis etiam ordinem,
 non interuallis temporum, sed connexionem causarum:

ut ea quae simul facta sunt, senario quoque illius diei
 numero praesentato perficerentur. Non itaque tempora
 sed causaliter ordine prius facta est informis for-
 mabilisque materies, & spiritalis, & corporalis de
 qua fieret quod faciendum esset, cum & ipsa priusquam in-
 stituta est, non fuisset: nec instituta est, nisi ab illo u-
 tique summo deo & uero, ex quo sunt omnia: quae
 siue coeli & terrae nomine significata est, quae in
 principio fecit deus ante unum illum diem quem condidit,
 propterea iam sic appellata, quia inde facta sunt
 coelum & terra, siue nomine terrae inuisibilis & in-
 composita, atque abyssi tenebrae, ut iam in primo li-
 bro tractatum est. In his uero quae iam ex informita-
 te formata sunt, euidentiusque appellantur creata uel
 facta uel condita, primum factus est dies. Oportebat
 enim ut primatum creaturae obtineret illa natura,
 quae creaturam per creatorem, non creatorem per crea-
 turam posset agnoscere. Secundo firmamentum unde
 corporeus incipit mundus. Tertio species maris
 & terrae, atque in terra potentialiter, ut ita dicam, natu-
 ra herbarum atque lignorum. Sic enim terra ad dei uer-
 bum ea produxit antequam exorta essent, accipiens
 omnes numeros eorum quos per tempora exereret
 secundum suum genus. Deinde posteaque haec uelut
 habitatio rerum condita est, quarto die luminaria &
 sidera creata sunt, ut prius pars mundi superior, re-
 bus quae intra mundum mouentur uisibilibus ornaretur.
 Quinto aquarum natura, quia coelo aeri que co-
 iungitur, produxit ad dei uerbum indigenas suos,
 omnia scilicet natatilia & uolatilia, & haec poten-
 tialiter in numeris qui per congruos temporum mo-
 tus exererent. Sexto terrestria similiter animalia
 tanquam ex ultimo elemento mundi ultima nihilomi-
 nus potentialiter, quorum numeros tempus postea ui-
 sibiliter explicaret. Hunc omnem ordinem creaturae
 ordinatae dies ille cognouit: & per hanc cognitio-
 nem sexies quodammodo praesentatus tanquam sex
 dies exhibuit, cum sit unus dies, ea quae facta sunt in
 creatore primitus, & in ipsis consequenter agno-
 scens, nec in ipsis remanens, sed eorum etiam cognitio-
 nem posteriori ad dei referens dilectionem, uel speram
 & mane & meridiem in omnibus praebuit, non per
 moras temporum, sed propter ordinem conditorum.
 Postremo quietis sui creatoris, qua in se requie-
 scit ab omnibus operibus suis, notitiam representans
 in qua non habet uesperam, benedicti & sanctifica-
 ri ob hoc meruit. Unde ipsum septenarium nume-
 rum sancto spiritui quodammodo dedicatum, commen-
 dat scriptura, & nouit ecclesia. Hic est ergo liber
 creaturae coeli & terrae, quae in principio fecit deus
 coelum & terram, secundum materiam quandam, ut ita dicam,
 formabilitatem, quae consequenter uerbo eius forman-
 da fuerat, praecedens formationem suam, non tempore
 sed origine. Nam utique cum formaretur, primum fa-
 ctus est dies: cum factus est dies fecit deus coelum &
 terram & omne uiride agri antequam esset super terram,
 & omne foenum agri antequam exoriretur, sicut tra-
 ctauimus: uel si quid liquidius & congruentius ui-
 deri & dici potuit. Quod autem sequitur. Non enim
 pluerat deus super terram, & homo non erat qui
 operaretur terram: quod pertineat & quid nobis in-
 nuet

Tempus, Mo-
 tus, Materia in
 formis & for-
 mabilis. Ca. V

De pluuia
 per terram
 cultura. Ca. VII

nuet, indagare difficile est. Tanquam ideo antequam
 exortum est, fecerit deus foenum agri, quia nondum
 pluerat super terram. Si enim post pluuiam foenum fe-
 cisset deus, pluuiam magis exortum quam factum ab eo
 uideretur. Quid enim, quod post pluuiam exoritur,
 ab alio sit nisi ab eodem deo? Cur autem non erat ho-
 mo qui operaretur terram? Nonne iam sexto die fece-
 rat hominem, & septimo die requieuerat ab omnibus
 operibus suis quae fecit? An hoc recapitulando com-
 memorat, quoniam quando fecit deus omne uiride
 agri, & omne foenum, nondum pluerat super terram, &
 nondum erat homo? Tertio quippe die fecit ista
 deus, hominem autem sexto. Sed cum fecit deus omne
 uiride atque omne foenum agri antequam exortum est sup-
 terram, non solum homo non erat qui operaretur ter-
 ram, sed nec ipsum foenum erat super terram, quod
 utique antequam dicitur factum est exortum. An ideo die ter-
 tio fecit deus ista: quia nondum erat homo qui ope-
 rando terram faceret ea? Quasi uero tam multa ligna
 & tam multa genera herbarum, non sine ulla opera
 hominum nascatur ex terra? An ob hoc utrumque po-
 situm est, & quia nondum pluerat super terram, &
 quia nondum erat homo qui operaretur terram: ubi
 enim opera humana non est, per pluuiam ista nascun-
 tur. Sunt autem quaedam quae etiam per pluuiam non nascun-
 tur, nisi humana opera accedat. Ideo nunc utrumque
 adiutorium necessarium est, ut cuncta nascantur, tunc
 autem utrumque defuit, ideo fecit deus haec potentia uer-
 bi sui sine pluuiam, sine opere humano. Nam etiam
 nunc ipse facit, sed iam per pluuiam & hominum ma-
 nus, quis neque qui plantat sit aliquid, neque qui rigat,
 sed qui incrementum dat deus. Quid est ergo
 quod adiungit, Fons autem ascendebat de terra, & irri-
 gabat omnem faciem terrae: Ille quippe fons tanta lar-
 gitate manas, sicut Nilus Aegypto, posset uniuersam
 terram esse per pluuiam. Quid itaque pro magno com-
 mendatum est, antequam plueret fecisse deum illa gi-
 gnetia, cum quantum posset adiuuare pluuiam, tan-
 tum fons irrigans terram? Verum & si aliquid mi-
 nus, minora illa fortasse, non tamen nulla nasceren-
 tur. An hic etiam more suo scriptura tanquam infir-
 mis infirmiter loquitur, & tamen innuit aliquid
 quod intelligat qui ualuerit? Nimirum enim sicut
 isto die paulo superius commemorato significauit
 unum diem factum a deo, & tunc deum fecisse coelum
 & terram, cum factus est dies: ut quomodo possemus
 cogitare simul omnia deum fecisse, quis supe-
 rior sex dierum enumeratio, uelut temporum inter-
 ualla ostendisse uideretur: ita cum dixisset, cum coe-
 lo & terra deum fecisse omne uiride agri antequam es-
 set super terram, & omne foenum agri antequam exortum
 est, addidit, Nondum enim pluerat deus super ter-
 ram, nec erat homo qui operaretur terram: tanquam di-
 ceret, Non ea sic fecit deus, quemadmodum facit nunc
 talia cum pluit & cum operatur homines: Haec enim
 iam per moras temporum fiunt, quae tunc non
 erant, cum fecit omnia simul, unde etiam tempora inci-
 perent. Quod autem sequitur, Fons autem ascende-
 bat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae: hinc
 iam, quantum arbitror, intimatur quae fiant secun-
 dum interualla temporum ex prima illa conditione

creaturarum, ubi facta sunt omnia simul. Et recte ab
 eo coepit elemento, ex quo cuncta genera nascuntur
 uel animalium, uel herbarum atque lignorum, ut agant tem-
 porales numeros suos naturis propriis distribu-
 tos. Omnia quippe primordia seminum, siue unde
 omnis caro, siue unde omnia surte cetera gignuntur,
 humida sunt, & ex humore concresecunt. Insunt au-
 tem in illis efficacissimi numeri, trahentes secum
 sequaces potentias ex illis perfectis operibus dei,
 a quibus in die septimo requieuit. Verumtamen quis
 iste sit fons ad irrigandam omnem faciem terrae omnis
 idoneus, merito quaeritur. Si enim fuit, & obstrusus
 est uel siccatus, causa quaerenda est. Nunc enim ui-
 demus nullum esse fontem quo irrigetur omnis facies
 terrae. Fortassis ergo peccatum hominum hanc etiam
 poenam comeruit, ut tanta illius fontis repressa lar-
 gitas facillimam terris auferret fecunditatem, ut in-
 colentium aueretur labor. Posset hoc quis nul-
 la id scriptura narrauerit, affirmare humana suspi-
 cio, nisi illud occurreret quod peccatum hominum,
 cui poena laboris imposita est, post paradisi deli-
 tias extitit. Paradisus autem habebat praegrandem fon-
 tem suum, de quo post diligentius suo loco loquen-
 dum est: ex cuius uno capite quatuor magna flu-
 mina & nota gentibus manare narrantur. Vbi ergo
 erat fons iste aut ista flumina, quando ille unus ma-
 ximus ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem
 terrae? Certe enim tunc non Geon, qui dicitur Nilus,
 unus ex illis quatuor rigabat Aegyptum quando
 fons ascendebat de terra, & non Aegyptum tantum, sed
 omnem faciem terrae satiabat. An primo deum uoluisse
 credendum est, uno fonte maximo irrigare omnem ter-
 ram, ut illa quae in ea principaliter condiderat, acce-
 pto humoris adiutorio, iam etiam per temporalia spa-
 cia gignerent, pro suorum generum diuersitate etiam
 diuersis numeris dierum gignerent: & postea platan-
 to paradiso repressisse illum fontem multisque alijs fon-
 tibus, sicut iam nunc uidemus impleuisse terram: de
 paradisi autem uno fonte quatuor ingentia flumina
 diuisisse, ut & terra caetera creaturarum suarum plena
 generibus, congruos numeros suorum temporum
 ageribus, fontes etiam suos haberet ac fluuios: & pa-
 radisus loco electiore plantatus, quatuor illa flumi-
 na ex capite sui fontis emitteret: aut ex ipso uno
 fonte paradisi multo largius exundante, prius totam
 rigasse terram, atque ad partem per temporum nume-
 ros genera, quae in ea sine interuallis temporum crea-
 uerat, secundasse: ac postea repressisse in eo loco
 aquarum eruptionem uastissimam, ut de diuersis per om-
 nem terram capitibus fluminum ac fontium iam mana-
 rent: ac deinde irrigatione illius fontis, non iam
 uniuersam terram rigatis, sed memorabiles solos il-
 los quatuor fluuios emittentis, plantasse paradisum
 ubi hominem quem fecerat collocaret. Quia enim
 non omnia scripta sunt, quemadmodum post illam
 primam rerum conditionem tempora cucurrerint, seque
 secuta sint administrationes creaturarum, quae pri-
 mitus factae, sextoque illo die consummatae sunt: sed
 quantum satis iudicauit spiritus, qui inerat scri-
 benti, ea quae non solum ad factarum rerum noti-
 tiam, sed etiam ad futurarum praefigurationem ua-
 lerent

Semina rerum

Que scriptu-
 ra completa-
 tur. Cap. VIII

terent: nescientes cōiectamus quid fieri potuerit, quod ille nō nesciēs pratermisit, tantū id conantes pro modulo nostro, quantū adiuuamur effice re, ne aliqua absurditas uel repugnātia putet esse in scripturis sanctis, quæ opinionē lectoris offendat, & dum existimat fieri non potuisse, quæ facta esse scriptura commemorat, uel resiliat à fide, uel non accedat ad fidē. Proinde cum de isto fonte quærimus, quomō id quod dictū est, Ascendebat de terra & irrigabat omnē faciē terræ: nō impossibile uideat. Si autē ea quæ diximus, impossibilia cuiquā uident, quærat ipse aliud, quo tamē uerax ista scriptura mōstretur, quæ proculdubio uerax est, etiā si non mōstretur. Nā si argumētari uoluerit quo eā falsam esse conuincat, aut ipse nulla uera de creaturarū conditione atq; administratione dicturus est: aut si uera dixerit, istam nō intelligendo falsam putabit: uelut si contēdat ideo non potuisse uno quātolibet fonte omnē terræ faciē irrigari, quia si mōtes non irrigabat, non omnē terræ faciē irrigabat. Si etiā mōtes rigabat, nō erat iam impartitio faginæ, sed diluuij inundatio: q; si terra tūc sic erat, totū mare erat & nondū discreta erat arida. Cui respōdetur, quia hoc uicibus temporum posset, sicut certo tēpore per plana Aegypti Nilus restagnat, & alio tempore ad ripas suas redit: aut si iste nescio cuius ignotæ ac longinquæ partis mundi aquis & pruinis hyemalibus, annuaria creditur incrementa colligere, quid de Oceani alternis æstibus, quid de quibusdā littoribus, quæ late nudant fluctibus, uicissimq; operiuntur, dici potest: ut omittā quod de quorundā fontium mira uicissitudine perhibetur, certo annorum interuallo sic eos inūdare, ut totā illam regionē rigent, qui alio tēpore uix ex altis puteis ad potandum sufficientē præbent aquā? Cur ergo sit incredibile si ex uno abyssi capite alterna inundatione fluente atq; refluente, tūc uniuersa terra rigata est? Quod si ipsius abyssi magnitudinē, ea parte excepta quod mare dicitur, & euidētī amplitudine aquæ maris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quæ recōditis sinibus terra cōtinet, unde se omnes fontes & omnes aquæ diuersis tractibus uenisq; distribuūt, & suis quicq; locis erūpunt, fontem uoluit appellare scriptura non fontes ppter naturæ unitatē: eumq; per innumerabiles uias antrorum atq; rimarū ascendētē de terra & ubiq; dispersit quasi crinibus irrigantē omnē superficiem terræ, nō continua specie tanq; maris aut stagni, sed sicut uidemus ire aquas per alueos fluminum flexusq; riuorū, & eorū excessu uicina perfundere: quis nō accipiat nisi qui contentioso spiritu laborat? Potest quippe etiā ita dicta intelligi omnis terræ faciēs irrigata, quæadmodū dicitur, omnis uestis faciēs colorata, etiam si non continuatim sed maculatim fiat: præsertim quia tunc in nouitate terrarū, et si nō omnia, plura tamē plana fuisse credibile est, quo latius possent erūpentia fluuenta dispergi atq; distendi. Quapropter de istius fontis magnitudine uel multitudine: qui siue unam habuit alicunde eruptionē: siue propter aliquam in

Scriptura uerax. Cap. IX

Fons unus terræ rigans quomodo intelligendum. Cap. X

terra occultis sinibus unitatē, unde omnes aquæ super terrā scaturirent, omnium fontium magnorū atq; paruorū unus fons dictus est, per omnes dispersiones suas ascēdens de terra, & irrigās omnem faciē terræ: siue etiam, quod est credibilis, quia nō ait, unus fons ascendebat de terra, sed ait: Fons autē ascendebat de terra: pro numero plurali posuit singularem: ut sic intelligamus fontes multos per uniuersam terrā loca uel regiones pprias irrigātes, sicut dicit miles, & multi intelliguntur, sicut dicta est locusta & rana in plagis quib. Aegyptij percussi sunt, cū esset innumerabilis locustarū numerus & ranarū, iam non diutius laboremus. Sed illud etiā atq; etiā consideremus, utrū possit nobis per omnia cōstare sentētia qua dicebamus, aliter operatū deum omnes creaturas prima cōditione, à quibus operib. in die septimo requieuit: aliter istā earū administrationem qua usq; nūc operatur: id est, tūc omnia simul sine ullis temporalium morarum interuallis: nūc autē per temporum moras, quib. uidemus sydera moueri ab ortu ad occasum, cœlū mutari ab æstate ad hyemē, germīna certis dierū momentis pullulare, grande scire, uirescere, arescere. Animalia quoq; statutis temporū metis & cursibus, & cōcipi, & perfici, & nasci, & per ætates usq; in senium mortemq; decurrere, & cætera huiusmodi temporalia. Quis enim operat ista nisi deus, etiā sine ullo tali suo motu? Nō enim & ipsi accidit tēpus. Inter illa ergo opera dei à quib. requieuit in die septimo, & ista quæ usq; nūc operat, quendā scriptura interponēs suæ narrationis articulū, cōmēdauit se illa explicasse, & cœpit iā ista cōtexere. Illorū explicatorū cōmēdatio sic facta est, Hic est liber creaturæ cœli et terræ, cū factus est dies, fecit deus cœlū & terram & omne uiride agri anteq; esset super terrā, & omne fœnū agri anteq; exoriretur. Nō enim pluerat deus super terrā, nec erat homo qui operaret terrā. Istorū autem cōtextio sic cœpit. Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnē faciē terræ. Ab hac cōmemoratione fontis huius, & deinceps ea quæ narrantur, per moras temporū facta sunt, nō omnia simul. Cū ergo aliter se habeant omnium creaturarū rationes incōmutabiles in uerbo dei, aliter illa eius opera, à quib. in die septimo requieuit: aliter ista quæ ex illis usq; nūc operatur: horū triū hoc quod extremū posui, nobis utcumq; notū est per corporis sensus, & huius consuetudinē uitæ. Duo uero illa remota à sensib. nostris, & ab usu cognitiōis humanæ, prius ex diuina autoritate credēda sunt: deinde p hæc quæ nota sunt, utcumq; noscēda, quāto quisq; magis minus uel potuerit p suæ capacitatis modo diuinitus adiuuus internis æternisq; rationib. ut possit. De primis ergo illis diuinis incōmutabilib. æternisq; rationibus, quoniam ipsa dei sapiētia, per quā facta sunt omnia, priusquā fierēt ea nouerat, sicut scriptura testat: In principio erat uerbū, & uerbū erat apud deū, & deus erat uerbū, hoc erat in principio apud deum: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quis ergo tā sit demēs, ut dicat nō

Aliter deus operatus est per omnia, aliter administrata. Cap. X

Operatio

Sapientia Cap. XIII

ea deū fecisse quæ nouerat? Porro si nouerat, ubi nisi apud seipsum, apud quē uerbū erat, per quod facta sunt omnia? Nam si extra seipsum ea nouerat quis eū docuerat? Quis em̄ cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuet ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quamq; & ea quæ sequuntur in Euāgelio, satis asserat istam sententiā, adiūgit enim Euangelista & dicit: Quod factū est in illo uita est, & uita erat lux hominū. Quia scilicet rationales mētes, in quo genere homo factus est ad imaginē dei, non habent uerā lucem suam nisi ipsum uerbū dei, per quod facta sunt omnia, cuius participes esse poterunt ab omni iniquitate & errore munda. Non ergo ita pronunciaripotet, Quod factum est in illo uita est, ut subdistinguiamus, quod factū est in illo, & deinde inferamus, uita est. Quid enim nō in illo factum est, cum cōmemoratis etiam multis creaturis, dicatur in Psalmo: Omnia in sapiētia fecisti. Dicat & Apostolus: Quoniam in ipso condita sunt omnia in cœlo & in terra, uisibilia & inuisibilia. Cōsequens ergo erit, si ita distinxerimus, ut & ipsa terra, & quæ cūq; in ea sunt, uita sint. Quæ cū absurde dicant omnia uiuere, quanto absurdus ut etiā uita sint: præsertim quia distinguit de quali uita loquatur, cū addit: Et uita erat lux hominū. Sic ergo distinguendū est, ut cū dixerimus, quod factū est, deinde inferamus, in illo uita est: non in se scilicet, hoc est in sua natura, qua factum est ut cōditio creaturæ sit: sed in illo uita est, quia omnia quæ per ipsum facta sunt, nouerat antequā fierent. Ac p hoc in illo erat nō sicut creatura quæ fecit, sed sicut uita & lux hominū, quod est ipsa sapiētia, & ipsum uerbū unigenitus dei filius. Eo modo ergo in illo uita est quod factū est, quomodo dictū est: Sicut habet pater uitā in semetipso, sic dedit filio habere uitam in semetipso. Nec prætermittendū est q; emēdatiores codices habēt: Quod factum est, in illo uita erat: ut sic intelligatur, uita erat, quomō in principio erat uerbū, & uerbum erat apud deū, & deus erat uerbū. Quod ergo factū est, iam uita erat in illo, & uita nō qualiscunq; nā & pecora dicuntur uiuere, quæ frui non possunt participatiōne sapiētia: sed uita erat lux hominū. Mētes quippe rationales purgatæ gratia eius, possunt puenire ad eiusmodi uisionē, qua nec superius quicquā sit, nec beatius. Sed etiā si hoc legamus & intelligamus, quod factū est in illo, uita est: manet ista sentētia, ut id quod per ipsum factum est, uita esse in illo intelligatur. In qua uita uidit omnia quādo fecit: & sicut uidit ea, ita fecit: non præter seipsum uidēs, sed in seipso, ita enumerauit omnia quæ fecit. Nec alia uisio ipsius & patris, sed una, sicut una substantia. Nā & in libro Iob ita ipsa sapiētia, per quā facta sunt omnia, prædicatur. Sapientia uero inquit, unde inuēta est, uel quis sit locus scientiæ? Ignorat mortalīs uiam eius, nec inuenietur in hominibus. Et paulo post: Audiuius, inquit, eius gloriā, dominus commēdauit uisā eius, & ipse nouit locū eius. Ipse enim omne quod est sub cœlo

perfectit, & nouit quæ sunt in terra, omnia quæ fecit: uentorū libramenta atq; mensuras quando fecit, sicut uidit enumerauit. His atq; huiusmodi testimonijs probatur q; hæc omnia priusquā fierēt, erāt in notitia faciētis. Et utiq; ibi meliora, ubi ueriora, ubi æterna & incōmutabilia. Quamq; sufficere debeat ut quisq; nouerit uel inconcusse credat q; deus hæc omnia fecerit: non opinor eū esse tam excordem, ut deū quæ nō nouerat fecisse arbitretur. Porro si nouerat ea priusquā faceret ea, profecto priusquā fierent apud illū erāt eo modo nota quo sempiternæ atq; incōmutabiliter uiuūt, & uita sunt: facta autē eo modo, quo unaquæq; creatura in genere suo est. Quāuis ergo illa æterna incōmutabilisq; natura, quod deus est, habens in se ut sit, sicut Moyse dictum est: Ego sum qui sum: longe scilicet aliter q; sunt ista quæ facta sunt: quoniam illud uere ac primitus est quod eodem modo semper est, nec solū non cōmutatur, sed commutari omnino nō potest: nihil horū quæ fecit existēs, & omnia primitus habēs, sicut ipse est. Neq; enim ea faceret, nisi ea nosset antequā faceret, nec nosset nisi uideret, nec uideret nisi haberet, nec haberet ea quæ nondū facta erant, nisi quæadmodū est ipse nō factus. Quāuis, inquā, illa substantia ineffabilis sit, nec dici utcumq; hominī per hominē possit, nisi usurpatis quibusdā locorum ac temporum uerbis, cū sit ante omnia tēpora & ante omnes locos: tamē propinquior nobis est qui fecit q; multa quæ facta sunt. In illo em̄ uiuimus, mouemur, & sumus. Istorū autem pleraq; remota sunt à mente nostra propter dissimilitudinem sui generis, quoniam corporalia sunt: nec idonea est ipsa mens nostra, in ipsis rationib. quibus facta sunt ea uidere apud deū, ut per hoc sciamus quot & quāta qualiaq; sint, etiā si nō ea uideamus per corporis sensus. Remota quippe sunt à sensib. corporis nostri, quoniam longe sunt, uel interpositis aut oppositis alijs, à nostro contuitu actuq; separant. Ex quo fit ut maior ad illa inueniēda sit labor, q; ad illū à quo facta sunt, cū sit incōparabili foelicitate præstātius illū ex quātula cūq; particula pia mēte sentire, q; illa uniuersa cōprehendere. Vnde recte culpatur in libro Sapiētia inquisitores huius seculi. Si em̄ tantū, inquit, potuerūt ualere, ut possent æstimare seculū, quomodo eius dominū non facilius inueniūt? Ignota enim sunt fundamēta terræ oculis nostris, & qui fundauit terrā, propinquat mētibus nostris. Iam nūc cōsideremus ea quæ fecit deus omnia simul, à quib. in die sexto cōsummatis, requieuit in septimo, postea cōsideraturi opera eius, in quib. usq; nunc operat. Ipse enim ante secula. A seculo autē ea dicimus, ex quo cœpit seculū, sicut ipsum mūdū. In seculo autē, sicut ea quæ nascuntur in mūdo. Cū ergo scriptura dixisset: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, paulo post ait: In mūdo erat, & mūdus p ipsum factus est. De hoc opere dei alio loco scriptū est: Qui fecisti mūdū de materia informi: hic mūdus plerūq; cœli & terræ nomine nuncupatur, sicut iā cōmemorauimus, quæ scriptura dicit deū fecisse

Natura dei. Cap. XVI Exod. 5

Sapientia

An secula, à seculo, in seculo. Cap. XV III

fecisse, cum factus est dies. De quibus uerbis iam quantū uisum est disputauimus, quēadmodū con-
gruat cōditioni mūdi huius, & q̄ sex diebus con-
summatum est cum omnib. quæ in eo sunt, & quod
tūc factus, cum factus est dies, ut & illud cōgruat
quod creauit omnia simul. Huius uniuersę dei
creaturę multa non nouimus: siue quæ in cœlis
sunt altius q̄ ut noster sensus ea possit attingere:
siue quæ in regionibus terrarū sunt fortassis inha-
bitabilibus: siue quæ deorsum latent, uel in pfun-
do abyssi, uel in occultis sinibus terrę. Hęc igitur
antequam fierēt, utiq; non erant. Quomodo ergo
deo notā erāt quæ non erāt? Et rursus quomodo
ea faceret quæ sibi nota non erāt? Nō enim quic-
quam fecit ignorās. Nota ergo fecit, non facta co-
gnouit. Proinde antequā fierent, & erant & non
erāt. Erant in dei scientia, non erant in sua natura:
ac per hoc factus est dies ille, cui utroq; modo in-
notescerēt, & in deo & in seipsis. Illa uelut matuti-
na siue diurna cognitione, hac uero uelut uesper-
tina. Ipsi autē deo non audeo dicere alio modo in-
notuisse, cum ea fecisset, q̄ illo quo ea nouerat ut
faceret, apud quē non est cōmutatio, nec momen-
ti obumbratio. Non sanē propter inferiorū sci-
entiam nūcqs indiget, quasi per eos fiat scientior:
sed illo simplici ac mirabili modo nouit omnia sta-
biliter atq; incōmutabiliter. Habet autē nuncios
propter nos & propter ipsos, quia illo modo deo
parere & assistere, ut eū de inferioribus consulāt,
eiusq; supernis præceptis & iussis ut obtēperent,
bonū est eis in ordine proprię naturę atq; substā-
tię. Nuncj autē Græce angeli dicuntur, quo nomi-
ne generali uniuersa illa superna ciuitas nūcupa-
tur, quem primū diem conditū existimamus. Nā
nec illud eos latuit mysteriū regni cœlorū, quod
opportuno tēpore reuelatū est pro salute nostra,
quo ex hac peregrinatione liberati, eorum cœtui
coniungamur. Neq; hoc ignorarent, quando qui-
dē ipsum semē, quod opportuno tēpore aduenit,
per ipsos dispositū est in manu mediatoris, id est
in eius potestate, qui dominus eorū est, & in for-
ma dei, & in forma serui. Dicit item Apostolus:
Mihī enim minimo omnīū sanctorū data est gra-
tia hęc, annūciare in gentib. inuestigabiles diui-
tias Christi, & illuminare quæ sit dispositio & di-
spensatio sacramēti. quod fuit absconditū a seculis
in deo, qui uniuersa creauit, ut innotesceret prin-
cipibus & potestatib. in cœlestibus per ecclesiam
multiformis sapiētia dei, secundū propositū secu-
lorum, quā fecit in Christo Iesu dño nostro. Sic er-
go fuit hoc absconditum a seculis in deo, ut tamen
innotesceret principibus & potestatib. in cœlesti-
bus per ecclesiā multiformis sapiētia dei: quia ibi
primitus ecclesia quō post resurrectionē & ista ec-
clesia congreganda est, ut simus æquales angelis
dei. Illis ergo a seculis innotuit, quia omnis crea-
tura nō ante secula, sed a seculis. Ab ipsa enim ex-
orta sunt secula, & ipsa a seculis, quoniā inītiū eius
inītiū seculorū est: unigenitus autē ante secula, per
quē facta sunt secula. Ideoq; ex persona Sapiētia:
Ante secula, inquit, fundauit me, ut in ea faceret

omnia, cui dictum est: Omnia in sapientia fecisti.
Quod autē non in deo tantum innotescit angelis,
quod absconditū est, uerū etiā hic eis apparet, cum
efficā atq; propalatur, idē Apostolus ita testis est:
Et sine dubio, inquit, magnū est pietatis sacramen-
tum, quod manifestatū est in carne, iustificatū est
in spiritu, apparuit angelis, prædicatū est in genti-
bus, creditū est in mūdo, assumptū est in gloria. Et
nisi fallor, mirū est si non omnia quæ dicitur deus
tanq; ad præsens tēpus cognoscere, ideo dicitur,
quia cognosci facit, siue ab angelis, siue ab homi-
nibus. Modus quippe iste locutionis cū per effi-
cientē id quod efficit significat, crebro est in scri-
pturis sanctis: maxime cum de deo aliquid dicitur
quod ei ad proprietatē locutionis non conuenire
præsidents mentibus nostris ipsa ueritas clamat.
Iam nūc ergo discernamus opera dei, quæ usq;
nūc operat, ab illis operibus a quibus in die septi-
mo requieuit. Sunt enim qui arbitrantur tantū mo-
do mundū ipsum factum a deo, cætera iā fieri ab
ipso mūdo, sicut ille ordinauit & iussit, deū autē ip-
sum nihil operari. Cōtra quos profert illa senten-
tia domini: Pater meus usq; nunc operatur. Et ne
quisquā putaret apud se illū aliquid operari, non
in hoc mūdo: Pater in me manens, inquit, facit o-
pera sua: & sicut pater suscitāt mortuos & uiuifica-
cat, sic & fili⁹ quos uult uiuificat. Deinde quia nō
solū magna atq; præcipua, uerū etiā ista terrena &
extrema ipse operatur, ita dicit Apostolus: Stul-
te tu quod seminas nō uiuificat, nisi prius moria-
tur. Et quid seminas? Non corpus quod futurū est
seminas, sed nudū granum fere tritici, aut alicuius
caterorū: deus autē dat illi corpus quomō uolue-
rit, & unicuiq; seminū proprium corpus. Sic ergo
credamus, uel si possumus etiā intelligamus usq;
nūc operari deū, ut si conditis ab eo rebus opera-
tio eius subtrahatur, intereāt. Sed planē si aliquam
creaturā sic eū nūc instituere putauerimus, ut ge-
nus eius primæ illi suę conditioni non inferuerit,
aperte cōtradiciamus dicēti scripturę, q̄ consum-
mauerit omnia opera sua in die sexto. Secundum
illa enim genera rerū, quæ primū condidit, noua
eū multa facere, quæ tūc nō fecit, manifestum est.
Nouum autē genus instituere credi recte nō po-
test, quoniā tūc omnia cōsummauit. Mouet itaq;
occulta potētia uniuersam creaturā suā, eoq; mo-
tu illa uersata dū angeli iussu perficiūt, dum circū
eunt sydera, dū alternāt uenti, dum abyssus aqua-
rum lapsibus & diuersis etiā per aerē congloba-
tionibus agitatur, dū uireta pullulāt suāq; semina
euoluūt, dū animalia gignūtur, uarioq; appetitu
propriās uitas agunt, dum iniqui iustos exercere
permittuntur, explicat secula, quæ illi cum primū
cōdita sunt tanq; implicita indiderat: quæ tamē in
suos cursus nō explicarētur, si ea ille qui cōdidit,
prouido motu administrare cessaret. Admone-
ri autē nos oportet ijs quæ in tempore formantur
atq; nascunt, quomodo ista considerare debeat-
mus. Nō enim frustra de sapiētia scriptū est, quod
amatoribus suis ostendit se in uisj hilariter, & in
omni prouidentia occurrit illis. Nec omnino au-
diendi

diendi sunt, qui putauerūt sublimes quidē mundi
partes, id est a cōfinio corpulentioris aeris huius
& supra, diuina prouidentia gubernari: hanc autē
imam partem terrenā & humidā, aerisq; huius ui-
cioris, qui terrarū & aquarum exhalationib. hu-
mescit, in quo uētī nubesq; consurgūt, casibus po-
tius & fortuitis motibus agitari. Cōtra hos loqui-
tur Psalmus, qui cū explicasset laudē cœlestiū, se
etiā ad ista inferiora cōuertit, dicens: Laudate do-
minum de terra, dracones & omnes abyssi: ignis,
grādo, nix, glacies, spiritus tēpestatis, quæ faciunt
uerbum eius. Nihil enim tā uidetur casibus uolui,
q̄ omnes istæ procellosæ ac turbulentæ qualita-
tes, quibus cœli huius inferioris quod nō imme-
rito etiā terrę nomine deputatū est, facies uariat
& uertitur. Sed cū addidit, Quæ faciunt uerbum
eius: satis ostendit earū quoq; rerum ordinē diui-
no subditū imperio, latere nos potius q̄ uniuersi-
tatis deesse naturę. Quod autē ore suo Saluator di-
cit, unū passerem non cadere in terrā sine dei uo-
luntate, & q̄ fœnum agri post paululum mitten-
dum in clibanū, ipse tamē uestiat: nōne confir-
mat non solū totā istam mūdi partē rebus mortali-
bus & corruptibilib. deputatā, uerū etiā uilissi-
mas eius abiectissimasq; particulas diuina prou-
idētia regit? Et certe isti qui hoc negant, nec san-
ctis eloquijs tātæ autoritatis acquiescunt, si in hac
mūdi parte, quam putāt fortuitis motibus pertur-
bati, potius q̄ sapiētia diuinæ summitatis regi: &
ut hoc quasi probent, gemino abutūtur argumen-
to, uel quod supra commemorauī, de incōstantia
tempestatum, uel de felicitatibus atq; infelicitati-
bus hominū, quod nō pro uitæ meritis accidunt:
uiderent tantū ordinē, quantus in mēbris carnis
cuiuslibet animantis apparet, non dico medicis,
qui hęc propter suę artis necessitatē diligēter pa-
tescunt & dinumerata rimati sunt, sed cuiuslibet me-
diocris cordis & cōsideratiōis homini: nōne cla-
marent, ne puncto quidē temporis deū, a quo est
omnis mēsurarū modus, omnis parilitas numero-
rū, omnis ordo ponderū, ab eius gubernatiōe ces-
sare? Quid ergo absurdū, quid insulsius sentiri
potest, q̄ eam totā esse uacuum nutu & regimine
prouidētia, cuius extrema & exigua uideas tanta
dispositione formari, ut aliquāto attētius cogita-
ta ineffabilē incutiāt admirationis horrore? Et cū
animæ natura corporis antecellat, quid est demē-
tius q̄ putare nullū esse diuinæ prouidentia iudi-
cium de moribus hominū, cum in eorū carne tan-
ta eius solertia clareant & demonstrētur indicia?
Sed quia hęc minima in promptu sunt sensib. no-
stris, & ea facile inuestigamus, elucet in eis ordo
rerum: at illa quorū ordinē uidere non possumus,
inordinata arbitratur qui esse nō putāt nisi quod
uidere possunt, aut si putant, tale aliquid putant,
quale uidere consueuerunt. Nos autē quorum
gressus, ne in illam peruersitatē incidamus, eadē
diuina prouidētia per sanctam scripturā regit, ex
ipsis quoq; operibus dei eodē adiuuante indagare
conemur, ubi hęc simul creauerit, cum a consum-
matis suis operibus requieuit, quorū species per

ordinē temporū usq; nunc operatur. Consideremus
ergo cuiuslibet arboris pulchritudinē in ro-
bore, ramis, frōdibus, pomis: hęc species nō utiq;
repēte tāta ac talis est exorta, sed quo etiā ordine
nouimus. Surrexit enim a radice, quam terrā pri-
mū germē infixit: atq; inde omnia illa formata &
distincta creuerūt. Porrō illud germē ex semine:
in semine ergo illa omnia fuerūt primitus, nō mole-
corporeæ magnitudinis, sed uī potētiaq; causaliter.
Nā illa magnitudo, copia terrę humoris cōge-
sta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstā-
tiorq; uis est, qua ualuit adiacēs humor cōmixtus
terrę, tanq; materies uerti in ligni illius qualitātē,
in ramorū diffusionē, in foliorū uiriditatē ac figu-
ram, in fructuū formas & opulentia omnīūq; or-
dinatissimā distinctionē. Quid enim ex arbore il-
la surgit aut pendet, quod non ex quodā occulto
thesauro seminis illius extractū atq; depromptū
est? At illud semen ex arbore, licet nō illa sed alte-
ra, atq; illa rursus ex altero semine. Aliquādo autē
& arbor ex arbore, cū surculus demitur atq; plan-
tatur. Ergo & semen ex arbore, & arbor ex semi-
ne & arbor ex arbore. Semen autē ex semine nul-
lo modo, nisi arbor interueniat prius. Arbor ue-
ro ex arbore etiā si semē nō interueniat. Alternis
igitur successionibus alterū ex altero, sed utrūq; ex
terra, nec ex ipsis terra. Prior igitur eorū parens ter-
ra. Sic & animalia, potest incertū esse, utrū ex ip-
sis semina, an ipsa ex seminibus. Quodlibet tamē
horū prius, ex terra certissimū est. Sicut autē in ip-
so grano inuisibiliter erāt omnia simul quæ p tem-
pora in arborē surgerēt: ita & ipse mūdus cogitan-
dus est, cū deus simul omnia creauit, habuisse si-
mul omnia quæ in illo cū illo facta sunt, quādo fa-
ctus est dies: non solū cœlū cum sole & luna & sy-
deribus, quorum species manet motu rotabili, &
terra & abyssus, quæ uelut incōstantes motus pa-
tiant, atq; inferius adiūcta partē alterā mūdo con-
ferūt: sed etiā illa quæ aqua & terra produxit po-
tētialiter atq; causaliter priusquā per tēporū mo-
ras ita exorirētur, quomō nobis iam nota sunt in
eis operib. quæ deus usq; nūc operatur. Quæ cum
ita sint, hic est liber creaturę cœli & terrę: cū fa-
ctus est dies, fecit deus cœlū & terrā & omne uir-
ide agri antequā esset super terrā, & omne fœnū
agri anteq; exortū est: non sic quomō facit opere
quo nūc usq; operatur per pluuiā & hominū agri
culturā. Ad hoc enim adiunctū est: Nō enim plue-
rat deus super terrā, nec erat homo qui operaret
terrā: sed illo modo quo creauit omnia simul, sena-
rioq; dierū numero cōsummauit, cū diem quē fe-
cit eis quæ fecit sexies præsentauit, nō alternante
spatio temporaliter, sed ordinata cognitione cau-
saliter. A quibus operibus in die septimo requie-
uit, etiā suam requiem eiusdē diei notitię gau-
dioq; præbere dignatus: & ideo nō eum in quoli-
bet opere suo, sed in sua requie benedixit & san-
ctificauit. Vnde nullā ulterius creaturā instituēs,
sed ea quæ omnia simul fecit, administratorio actu
& requiescēs & operās, sicut iā ista tractata sunt:
B quorum

Multa nos la-
terc. XVIII

Angeli.
Cap. XIX

2. Retrac.
cap. 24

Ephes. 3

Psalm. 101
1 Tim.
Deum ad
operari
Ioan. 5
1 Cor. 15
si rō
Omnia gub
nari diu
uidenti

quorum operum eius quae usque nunc operatur, per uolumina temporum explicandorum, uelut exordium narrandi sumens, ait scriptura: Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae. De quo fonte quia diximus quod dicendum putauimus, ea quae sequuntur ab alio consideremus exordio.

D ▶ AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIB. VI

T finxit deus hominem puluerem de terra, & insufflauit in faciem eius flatum uitae, & factus est homo in anima uiuente. Hic primo uidentur est, utrum ista recapitulatio sit, ut nunc dicatur

quomodo factus sit homo quem sexto illo die factum legimus: an uero tunc quidem cum fecit omnia simul, in his etiam latenter hominem fecit, sicut foenum terrae antequam esset exortum: ut eo modo & ipse cum iam esset in secreto quodam naturae aliter factus sicut illa quae simul creauit cum factus est dies, accessu temporis etiam isto modo fieret, quo in hac perspicua forma uitam gerit, uel male uel bene: sicut foenum quod factum est antequam exoriretur super terram, accedente iam tempore & fontis illius irrigatio ne, exortum est ut esset super terram. Prius ergo secundum recapitulationem id conemur accipere: fortassis quippe ita homo factus sit in die sexto, sicut dies ipse primitus factus est, sicut firmamentum, sicut terra & mare. Neque enim haec dicenda sunt ante in quibusdam primordiis iam facta latuisse, ac deinde in hanc faciem qua mundus extructus est, accessu temporis tanquam exorta claruisse: Sed ab exordio seculi cum factus est dies, conditum mundum, in cuius elementis simul sunt condita, quae post accessu temporis exorirentur, uel fructuata uel animalia quaeque secundum genus suum. Nam nec ipsa sidera credendum est in elementis mundi primitus facta atque recodita, accessu postea temporis extitisse, atque in has enituisse formas quae caelitus fulgent, sed illo senario perfectionis numero creata simul omnia cum factus est dies. Vtrum ergo sic & homo ista iam specie qua in sua natura uiuit, & agit siue bonum siue malum, an & ipse in occulto sicut foenum agrum antequam exortum est ut hoc ei post accessu temporis exoriri quod de puluere factus est? Accipiamus ergo eum sexto ipso die in hac perspicua uisibili forma de limo factum, sed tunc non commemoratum quod nunc recapitulando insinuat, & uideamus utrum nobiscum ipsa scriptura concordet. Sic certe scriptum est, cum adhuc diei sexti opera narrarentur. Et dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris & uolatilium caeli, & omnium pecorum, & omnis terrae, & omnium reptantium quae repunt super terram. Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum, masculum & foeminam fecit eos, & benedixit eos deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius, & habete potestatem piscium maris & uolatilium caeli, & omnium pecorum, & omnis terrae, & omnium reptantium reptantium super terram. Iam ergo

Homo quando factus. Cap. I

E

Creatio hominis. Cap. II

Gen. I

de limo formatus erat, & illi iam soporato mulier ex latere iam facta erat, sed hoc tunc commemoratum non erat, quod nunc recapitulando commemoratum est. Neque enim sexto die factus est masculus, & accessu temporis postea facta foemina, sed fecit eum inquit, masculum & foeminam fecit eos, & benedixit eos. Quomodo ergo iam hominem in paradiso constituto mulier ei facta est? An & hoc praetermissum scriptura recoluit? Nam sexto illo die etiam paradus plantatus est, & ibi homo collocatus est, & soporatus est ut Eua formaretur, & ea formata euigilauit, eique nomen imposuit. Sed haec nisi per tempora les moras fieri non possent. Non itaque ita facta sunt, sicut creata sunt omnia simul. Quantalibet enim homo cogitet facilitatem qua deus etiam haec simul cum ceteris fecit, uerba certe hominis nouimus, nisi per temporales morulas emitti uoce non posse. Cum ergo uerba hominis audimus, uel cum animantibus, uel cum mulieri nomen imposuit, uel cum secutus etiam dixit: Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem suam, & coniungetur uxori suae, & erunt duo in carne una: quibuslibet syllabis ista sonuerit, nec duae quaecumque in his uerbis syllabae simul sonare poterunt: quanto minus haec omnia cum istis quae simul creata sunt simul fieri? Ac per hoc aut & illa omnia non simul ab ipso summo exordio seculorum, sed per moras atque interualla temporum facta sunt, diesque ille non spiritali sed corporali substantia primum conditus, uel circuitu lucis nescio quomodo, uel emissionem & contractionem, mane ac uesperam faciebat: Aut si consideratis omnibus quae superioribus sermonibus praestata sunt, probabilis ratio persuasit, illi die spiritalem sublimiter ac primitus conditam lucem quamdam sapientem uocatum esse diem, cuius praesentia per ordinatam cognitionem conditioni rerum in numero senario praeretur: atque huic sententiae scripturae uerba congruere quod ait postea: Cum factus est dies, fecit deus caelum & terram, & omne uiride agrum antequam esset super terram, & omne foenum agrum antequam exoriret: attestari etiam quod alibi scriptum est: Qui uiuit in aeternum creauit omnia simul: non est dubium hoc quod homo de limo terre factus est, eique formata uxor ex latere, iam non ad conditionem qua simul omnia facta sunt pertinere, quibus perfectis requieuit deus, sed ad eam operationem quae fit iam per uolumina seculorum, qua usque nunc operatur. Huc accedit quod ipsa etiam uerba quibus narratur quomodo deus paradusum plantauerit, in eoque hominem quem fecerat collocauerit, ad eumque adduxerit animalia quibus nomina imponeret, in quibus cum adiutorium simile illi non fuisset inuentum, tunc ei mulierem costam eius detractam formauerit: satis nos admonet haec non ad illam operationem dei pertinere, unde requieuit in die septimo, sed ad istam potius qua per tempora cursus usque nunc operatur. Cum enim paradusum plantaretur, ita narrat. Et plantauit deus paradusum in Eden ad orientem, & posuit ibi hominem quem fixerat. Et eiecit deus adhuc de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, & bonum ad escam. Cum dicit ergo: Eiecit adhuc de terra omne lignum pulchrum ad aspectum: manifestat utique quod aliter nunc eiecit

Compendio ris et factis. Cap. III

Gen. I

Gen. II

Eccl. I. 8

Gen. II

Lignorum pulchrum ad aspectum. Cap. III

rit de terra lignum, aliter tunc cum tertio die produxit terra herbam pabuli, seminantem semine secundum genus suum, & lignum fructuosum secundum suum genus. Hoc est enim, eiecit adhuc, super illud scilicet quod iam eiecerat: tunc utique potentialiter & casualiter in opere pertinente ad creanda omnia simul, a quibus consummatis in die septimo requieuit, nunc autem uisibiliter in opere pertinente ad temporum cursum, sicut usque nunc operatur. Nisi forte quis dicat, non omne ligni genus tertio die creatum, sed dilatum aliquid quod sexto crearetur, cum homo factus est atque in paradiso constitutus. Sed quae sexto die creata sunt, apertissime scriptura declarat, anima uiua scilicet secundum unum quodque genus, quadrupedum, & reptantium & bestiarum, & ipse homo ad imaginem dei masculus & foemina. Proinde potuit praetermittere quomodo sit homo factus, quem tamen ipso die factum ipse narrauit, ut recapitulando postea quemadmodum etiam factus fuerit, intimaret, hoc est de terrae puluere, & mulier illi de latere: non tamen aliquid creaturae genus praetermittere, uel in eo quod dixit deus, fiat, uel faciamus, uel in eo quod dicit, & sic est factum, siue fecit deus. Alioquin frustra per singulos dies tam diligenter distincta sunt omnia, si permixtionis dierum potest ulla suspitio residere, ut cum herba & lignum diei tertio sit attributum, aliqua ligna etiam sexto die creata esse credamus, quae in ipso sexto die scriptura tacuerit. Postremo quid respondemus de bestiis agrum, & uolatilibus caeli, quae adduxit deus ad Adam, ut uideret quid ea uocaret? Quod ita scriptum est: Et dixit dominus deus, Non est bonum esse hominem solum, faciamus illi adiutorium secundum ipsum. Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agrum, & omnia uolatilia caeli, & adduxit illa ad Adam, ut uideret quid uocaret illa: Et omne quodcumque illud uocauit Adam animam uiuam, hoc nomen est illius. Et uocauit Adam nomina omnibus pecoribus, & omnibus uolatilibus caeli & omnibus bestiis agrum. Adae autem non est inuentus adiutor similis ipsi: Et iniiecit deus mentis alienationem super Adam, & obdormiuit, & sumpsit unam de costis eius, & impleuit carnem in locum eius, & edificauit dominus deus costam quam sumpsit de Adae in mulierem. Si ergo consequenter, cum in pecoribus & bestiis agrum & uolatilibus caeli non esset inuentum adiutorium simile homini, fecit ei deus adiutorium simile de costa lateris eius: hoc autem factum est cum eadem bestias agrum & uolatilia caeli adhuc de terra finxisset, & ad illum adduxisset adhuc: quomodo sexto die factum hoc potest intelligi, quando quidem illo die terra produxit animam uiuam secundum uerbum dei, uolatilia uero quinto die produxerunt aquae similiter secundum uerbum dei? Non itaque hic diceretur, Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agrum, & omnia uolatilia caeli, nisi quia iam terra produxerat omnes bestias agrum sexto die, & aqua omnia uolatilia caeli quinto die. Aliter ergo tunc, id est potentialiter atque casualiter, sicut illi operi competebar, quo creauit omnia simul, a quibus in die septimo requieuit: aliter autem nunc, sicut ea uidemus quae per temporalia spacia creat, sicut usque

nunc operatur: Ac per hoc iam per istos notissimos lucis corporalis dies, qui circuitu solis fiunt, Eua facta est de latere uiri sui. Tunc enim deus adhuc finxit de terra bestias & uolatilia, in quibus cum adiutorium simile ipsi Adae non esset inuentum, illa formata est. In talibus ergo diebus etiam ipsum de limo finxit deus. Neque enim dicendum est, masculum quidem sexto die factum, foeminam uero posterioribus diebus, cum ipso sexto die apertissime dictum sit, masculum & foeminam fecit eos, & benedixit eos, & cetera quae de ambobus & ad ambos dicuntur. Aliter ergo tunc ambo, & nunc aliter ambo. Tunc scilicet secundum potentiam per uerbum dei tanquam feminaliter mundo inditam, cum creauit omnia simul, a quibus in die septimo requieuit: ex quibus omnia suis quaeque temporibus iam per seculorum ordinem fierent: nunc autem secundum operationem praebendam temporibus qua usque nunc operatur: & oportebat iam tempore suo fieri Adae de limo terrae, eiusque mulierem ex uirili latere. In qua distributione operum dei, partim ad illos dies inuisibiles pertinentium, in quibus creauit omnia simul: partim ad istos appositos, in quibus operatur quotidie quicquid ex illis tanquam in uolucris primordialibus in tempore euoluitur: si non importune atque absurde scripturae uerba secuti sumus, quae nos ad haec distinguenda duxerunt, cauendum est ne propter ipsarum rerum aliquanto difficile perceptionem, quam tardiores assequi non sufficiunt, putemur aliquid sentire ac dicere, quod scimus nos nec sentire nec dicere. Quamquam enim praecedentibus sermonibus quantum potuerim, lectorem praestruerim, plures tamen arbitror caligare in his locis: & putare ita fuisse prius hominem in illo dei opere quo cuncta simul creata sunt, ut aliquam uitam duceret, & ut dei locutionem ad se directam, cum dixit deus, Ecce dedi uobis omne pabulum seminae, discerneret, crederet, intelligeret. Nouerit ergo qui hoc putat, non hoc modo me sensisse neque dixisse: Sed rursus si dixerit, non ita fuisse hominem in illa prima rerum conditioe qua creauit deus omnia simul, sicuti est non tantum perfecta gratia homo, sed ne infans quidem, nec tantum infans, sed ne puerperium quidem in utero matris, nec tantum hoc, sed ne semen quidem uisibile hominis, putabit omnino non fuisse. Redeat ergo ad scripturam, inueniet sexto die hominem factum ad imaginem dei, factos autem masculum & foeminam. Item quaerat quando facta sit foemina, inueniet extra illos sex dies: tunc enim facta est, quando deus de terra finxit adhuc bestias agrum & uolatilia caeli, non quando uolatilia produxerunt aquae, & animam uiuam in qua bestiae sunt, produxit terra: Tunc autem factus est homo, & masculus & foemina, ergo & tunc & postea. Neque enim tunc & non postea, aut uero postea & non tunc: nec alij postea, sed ipse ipsi aliter tunc, aliter postea. Quaeret ex me, quomodo? Respondebo, postea uisibiliter, sicut species humanae constitutionis nota nobis est, non tamen parentibus generantibus, sed ille de limo, illa de costa eius: Quaeret, tunc quomodo? Respondebo, inuisibiliter, potentialiter, casualiter, quomodo fiunt futura non facta. Hic forte non intelliget: Subtrahunt enim

Homo quando factus. Cap. VI

ei cuncta quæ nouerat, usq; ad ipsam feminã corpulentia. Nec enim uel tale aliquid homo iam erat, cum in prima illa sex dierũ conditione factus erat. Datur quidẽ de seminibus ad hanc rẽ nonnulla similitudo, propter illa quæ in eis futura conferta sunt, ueruntamẽ ante omnia uisibilia semina sunt illa causa, sed nõ intelligit. Quid ergo faciam, nisi quantũ possum salubriter moneã, ut scripturæ dei credat: & tunc hominẽ factum, quãdo deus cũ factus est dies, fecit cœlũ & terrã, de quo alibi scriptura dicit: Qui uiuit in æternũ creauit omnia simul: & tũc quãdo iam nõ simul, sed suis quẽq; temporibus creãs, finxit eum de limo terræ, & ex eius osse mulierẽ: cũ nec isto modo eos illo sexto die factos, nec tamẽ eos illo sexto die nõ factos intelligere scriptura permittat. Forte ergo animæ eorum sexto die illo factæ erant, ubi & ipsa imago dei recte intelligit in spiritu mētis eorũ, ut postea corpora conformarẽtur. Sed neq; hoc credere eadẽ scriptura permittit. Primũ propter illã operum consummationẽ, quæ nõ uideo quomodo possit intelligi, si defuit aliquid tũc non causaliter conditũ, quod postea uisibiliter conderet. Deinde quia sexus ille masculi & foemina, nisi in corporib. esse nõ potest. Quod si quisq; secundũ intellectum & actionẽ tanq; utrũq; sexũ in una anima accipiendũ putauerit, quid faciet de his quæ ad escam deus ipso dedit die de lignorũ fructibus, quæ nisi homini habẽti corpus nõ utiq; cõgrua est. Nã etsi hanc escam figurate accipere quisq; uoluerit, recedet à proprietate rerũ gestarũ, quæ primitus in huiusmodi narrationib. omni obseruatione fundata est.

Quomodo ergo loquebat, inquit, eis qui nondum audiebãt nec intelligebãt, quia nec erant qui uerba perciperẽt. Possẽ respõdere sic illos allocutum deũ, quemadmodũ Christus nos nondum natos, etiã longe post futuros, nec tantũ nos, sed etiã eos omnes qui futuri sunt post nos. Omnibus em̄ dicebat quos suos futuros uidebat, Ecce ego uobiscũ sum usq; in consummationẽ seculi: sicut deo notus erat Propheta, cui dixit: Priusq; te formarẽ in utero noui te: sicut decimatus est Leui cũ esset in lumbis Abrahæ: cur enim non ita & ipse Abrahã in Adã, & ipse Adam in primis operibus mundi quæ deus creauit omnia simul: Sed uerba dñi per os carnis eius, & uerba dei p orã Prophtarũ temporali corporis uoce proferũtur, & omnibus syllabis suis congruas temporũ moras sumunt atq; consumunt. Cũ uero deus dicebat, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã, & habeat potestãtẽ piscium maris & uolatilium cœli, & omniũ pecorum, & omnis terræ, & omniũ reptantium quæ repunt super terrã: & ecce dedi uobis omne pabulũ seminale, seminãs semen quod est super omnẽ terram, & omne lignũ fructiferũ quod habet in se fructũ seminis seminalis quod erit uobis ad escã: ipse sermo eius ante omnẽ aeris sonũ, ante omnẽ carnis & nubis uocẽ, in illa summa eius sapiẽtia per quã facta sunt omnia, nõ quasi humanis aurib. instrepebat, sed rebus factis rerũ faciendarũ causas inferebat, & omnipo-

tenti potẽtia futura faciebat, hominemq; suo tempore formandũ, in temporũ tanq; semine uel tanquam radice cõdebat, quãdo cõdebat omne unde inciperẽt secula, ab illo condita qui est ante secula. Creaturæ quippe alia creaturas alias, quædam tẽpore, quædam causis præcedunt: ille autẽ omnia quæ fecit non solũ excellẽtia qua etiã causarũ effector est, uerũ etiã æternitate præcedit. Sed de hoc opportuniorib. deinde scripturãtũ locis fortassis plenius differendũ est. Nunc de homine quod cõceptũ est terminetur, ea moderatione seruata, ut in profundo scripturæ sensu magis præstemus diligentia requirendi, q; affirmandi temeritatẽ. Quia enim nouerat Hieremiã deus priusq; eum formaret in utero, dubitare phas non est. Apertissime quippe dicit: Priusquam te formare in utero noui te. Vbi autẽ illum nosset anteq; ita formasset, & si nostræ infirmitati assequi uel difficile uel impossibile est: utrũ in aliquibus propinquioribus causis, sicut Leui in lumbis Abrahæ decimatus est: an in ipso Adã in quo humanũ genus tanq; radicaliter institutũ est: & in eo ipso utrum iam cũ de limo formatus esset, an cum causaliter in his operib. factus quæ creauit omnia simul: An uero ante omnem potius creaturã, sicut elegit & prædestinauit sanctos suos ante mũdi cõstitutionem: An potius in omnibus præcedẽtib. causis, siue quas cõmemorauit, siue quas nõ cõmemorauit, priusquã in utero formaret: non arbitror scrupulosius quæri oportere: dũmodo Hieremiã constet ex quo est in hac luce à parẽtib. æditus, ex illo egisse uitã propriã, qua grãdescẽs ætatis accessu, posset uiuere siue male siue bene, antea uero nullo modo, nõ solũ priusquã in utero formaret, sed nec iam ibi formatus anteq; natus. Neq; enim habet ullam cunctationẽ illa Apostolica sentẽtia de geminis in Rebeccæ utero nondũ agentib. aliquid boni aut mali. Nec tamen frustra scriptũ est, nec infantẽ mundũ esse à peccato, cuius est unius diei uita super terrã. Et illud in Psalmo: Ego in iniquitatib. cõceptus sum, & in peccatis mater mea in utero aluit. Et q; in Adam omnes moriunt in quo omnes peccauerũt. Nunc autẽ liquido teneamus, qualibet parentum merita transciãtur in prolem, quæcũq; gratia dei anteq; nascat quẽq; sanctificet, nec iniquitatẽ esse apud deũ, nec boni mali ue agere quẽq;, quod ad propriã personam pertineat, anteq; natus est. Illamq; sententiã qua nonnulli putãt alibi peccasse magis minusq; animas, & p diuersorũ meritis peccatorũ in diuersa corpora esse detrusas, Apostolicæ non conuenire sentẽtiæ: cũ apertissime dictũ sit, nihil egisse nõdũ natos, seu boni seu mali. Ac p hoc alia quæstio est suo loco retractãda, quid de peccato primorũ parentũ, qui duo soli fuerũt, generis humani contraxerit uniuersa cõpersio. Nihil tamẽ taliũ meritorum habere potuisse hominẽ anteq; de terrã puluere factus esset, anteq; suo tẽpore uiueret, nulla quæstio est. Sicut enim Esau & Iacob, quos nõdũ natos dixit Apostolus nihil egisse boni aut mali, nõ possemus dicere traxisse aliquid meriti de parentibus

Eccli. 18

Anima quando create. Ca. VII

Vox dei ad creaturas. VIII

Matth. 28

Heb. 7

Hier. 1

Hier. 1

Psal. 50

rentibus, si nec ipsi parẽtes egissent aliquid boni aut mali: nec genus humanũ peccasse in Adam, si ipse nõ peccasset Adã: non autẽ peccasset Adã, nisi iam suo tẽpore uiueret, quo posset uiuere siue bene siue male: ita frustra peccatũ eius, seu recte factum requiritur, cum adhuc in rebus simul creatis causaliter conditus, nec uita, ppria iam uiuebat, nec in parentib. sic uiuentibus erat. In illa enim prima cõditione mũdi, cũ deus omnia simul creauit, homo factus est qui esset futurus, ratio creãdi hominis, nõ actio creati. Sed hæc aliter in uerbo dei, ubi ista nõ facta sed æterna sunt. Aliter in elementis mundi, ubi omnia simul facta futura sunt. Aliter in rebus, quæ secundũ causas simul creatas, nõ iam simul sed suo quæq; tẽpore creant: in quibus Adã iam formatus ex limo, & dei flatu animatus, sicut foenũ exortũ. Aliter in seminibus, in quib. rursus quasi primordiales causæ repetũtur: de rebus ductæ quæ secundũ causas quas primũ cõdidit extiterant, uelut herba ex terra, semẽ ex herba. In quibus omnib. ea iam facta modis & actus sui tẽporis acceperũt, quæ ex occultis atq; inuisibilib. rationibus, quæ in creatura causaliter latet, in manifestas formas naturasq; pdierũt. Sicut herba exorta super terrã, & homo factus in animã uiuã, & cætera huiusmodi, siue fructa siue animãtia, ad illã operationẽ dei pertinẽtia, quæ usq; nũc operatur. Sed etiã ista secũ gerũt tanq; iterũ seipsa inuisibiliter in occulta quadã uĩ generãdi, quã extraxerunt de illis primordijs causarũ suarũ, in quibus creatio mũdo cũ factus est dies, anteq; in manifestã speciem sui generis exorirent, inserta sunt. Si enim prima illa opera dei, cũ simul omnia creauit, in suo modo perfecta non essent, ea pculdubio post adderent quæ illis perficiendis defuissent: ut quædam uniuersitatis perfectio ex utrisq; constaret, lingulis quasi semis: uelut alicuius totius partes essent, quarũ cõiunctioẽ ipsum totũ cuius partes fuerãt, cõpleretur. Rursus si ita essent illa perfecta, sicut perficiunt, cũ suis quæq; tẽporibus in manifestas formas actusq; procreant: pfecto aut nihil ex eis postea per tẽpora fieret: aut hoc fieret qd ex istis quæ suo quẽq; iam tẽpore oriũtur, deus non cessat operari. Nunc autẽ quia iam & cõsummata quodammodo, & quodãmodo inchoata sunt, ea ipsa quæ cõsequẽtib. euoluẽda tẽporib. primitus deus omnia simul creauit cũ faceret mundũ: cõsummata quidẽ, quoniã nihil habent illa in naturis proprijs quibus suorũ temporũ cursus agũt, quod nõ in istis causaliter factũ sit: inchoata uero, quoniã quædam erant quasi semina futurorũ, per seculi tractum ex occulto in manifestũ locis cõgruis exerẽda: ipsius etiã scripturæ uerba satis ad hoc admonendũ insigniter uigẽt, si quis in eis uigilet. Nam & cõsummata ea dicit & inchoata: Nisi enim consummata essent, non scriptũ esset: Et consummata sunt cœlũ & terra, & omis cõpositio illorũ: & consummauit deus in die sexto omnia opera sua quæ fecit: & requieuit deus in die septimo ab omnib. operibus suis quæ fecit: & benedixit deus diẽ septimũ & sanctificauit eũ. Rursusq; nisi inchoata essent,

nõ ita sequerẽt, quia illa diẽ requieuit ab omnib. operib. suis quæ inchoauit deus facere. Hic igitur si quis inquirat, quõ consummauit & quomodo inchoauit: neq; em̄ alia cõsummauit, alia inchoauit, sed eadẽ ipsa utiq; à quib. in die septimo requieuit: ex ijs quæ supra diximus clarum est. Cõsummasse quippe ista intelligimus deũ cũ creauit omnia simul, ita pfecte ut nihil ei adhuc in ordine tẽporũ creãdũ esset, quod nõ hic ab eo iam in ordine causarũ creatum esset. Inchoasse autẽ, ut quod hic præfixerat causis, post impletet effectis. Proinde formaui de hominẽ puluerẽ terræ, uel limũ terrę, hoc est de puluere uel limo terrę: et inspirauit siue insufflauit in eius faciẽ spiritũ uitæ, & factus est homo in animã uiuã. Non tũc prædestinatus, hoc enim ante seculũ in præsciẽtia creatoris: neq; tunc causaliter uel cõsummate inchoatus, uel inchoate consummatus, hoc enim à seculo in rationibus primordiales, cũ simul omnia crearent: sed creatus in tẽpore suo, uisibiliter in corpore, inuisibiliter in anima, constãs ex anima & corpore. Iam ergo uideamus quomõ eum fecerit deus, primũ de terra corpus eius, post etiã de anima uidebim; si quid ualebimus. Quod enim manibus corpora libus deus de limo finxerit hominẽ, nimĩũ puerilis cogitatio est, ita ut si hoc scriptura dixisset, magis eũ qui scripsit trãslato uerbo usum credere deberemus, q; deũ talibus mẽbrorũ liniamentis determinatum, qualia uidemus in corporib. nostris, Dictũ est enim: Manus tua gentes disperdidit, Et eduxisti populũ tuũ in manu forti & brachiõ excelso: Sed pro potestate & uirtute dei positum huius mẽbri nomen, quis usq; adeo desipit ut nõ intelligat: Nec illud audiendũ est, quod nonnulli putant, ideo præcipuũ dei opus esse hominẽ, quia cætera dixit & facta sunt, hunc autẽ ipse fecit: sed ideo potius, quia hunc ad imaginẽ suã fecit. Nam illa quæ dixit & facta sunt, ideo sic scriptum est, quia p uerbũ eius facta sunt, sicut per hominẽ hominibus dici potuit uerbis quæ tẽporaliter cogitant & uoce proferũtur. Nõ sic autẽ loquitur deus, nisi cũ per corporalẽ creaturã loquitur, sicut Abrahæ, sicut Moyli, sicut per nubem de filio suo. Ante uero omnẽ creaturam, ut esset ipsa creatura, eo uerbo dictũ est, quod in principio erat deus apud deũ: & quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil, utiq; & homo per ipsum factus est. Certe enim cœlum uerbo fecit, quia dixit & factũ est. Scriptũ est tamẽ: Et opera manũ tuarum sunt cœli. Et de hoc imo quasi fundo mundi scriptũ est: Quoniã ipsius est mare & ipse fecit illud, & aridã manus eius finxerũt. Non igitur hoc in honorẽ hominis deputetur, uelut cætera deus dixerit, & facta sint, hũc autẽ ipse fecerit: aut uerbo cætera, hunc autẽ manibus fecerit. Sed hoc excellet in hominẽ, quia deus ad imaginẽ suã hominem fecit, propter hoc q; ei dedit mentẽ intellectuã quæ præstat pecoribus, unde iam superiore loco differuimus. In quo honore positus, si nõ intellexerit ut bene agat, eisdem ipsis pecoribus quibus prælatus est comparabitur. Sic etenim scriptũ est,

Modus creati di hominis. Cap. XII

Psal. 43 & 139

Psal. 104 & 94

Psal. 48 Homo in honore positus nō intellexit, comparatus est pecorib. insensatis, & similis factus est eis. Nam & pecora deus fecit, sed nō ad imaginē suā. Nec dicendū est, hominem ipse fecit, pecora uero iussit, & facta sunt: & hūc enim & illa per uerbum suū fecit, per quod facta sunt omnia. Sed quia idē uerbū & sapiētia & uirtus eius est, dicitur & manus eius nō uisibile membrū sed efficiēdi potentia. Nā & eadē scriptura quæ dicit, q̄ deus hominem de limo terrę finxerit, dixit etiā quod bestias agri de terra finxerit, quādo eas cū uolatilib. cœli ad Adam adduxit, ut uideret quid ea uocaret. Sic enim scriptū est, Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias. Si enim & hominē de terra & bestias de terra ipse formauit, quid habet homo excellentius in hac re, nisi q̄ ipse ad imaginē dei creatus est: Nec tamen hoc secundū corpus, sed secundum intellectum mentis, de quo post loquemur. Quāq̄ in ipso corpore habeat quandā proprietatem quæ hoc indicet, q̄ erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneret, nō sibi terrena esse sectanda uelut pecora, quorum uoluptas omnis ex terra est, unde in aluū cuncta pecora prona atq̄ prostrata sunt. Congruit ergo & corpus eiusdem animæ rationali, nō secundū liniāmēta figurāsq̄ membrorū, sed potius secundū id q̄ in cœlū erectum est ad intuenda quæ in corpore ipsius mūdi superna sunt: sicut anima rationalis in ea debet erigi, quæ in spiritalibus natura maxime excellunt, ut quæ sursum sunt, sapiat, non quæ super terram. Sed quomodo fecit eū deus de limo terræ, utrū repēte in atate perfecta, hoc est uirilī atq̄ iuuenilī, an sicut nūc usq̄ format in uteris matrum? Neq̄ enim alius hæc facit q̄ ille qui dixit, Priusquā te formarem in utero noui te: ut illud tantū propriū haberit Adam, quod nō ex parētibus natus est, sed factus ex terra: eo tamē modo ut in hoc perficiēdo, & per atates augendo hī temporū numeri cōplerentur, quos naturæ humani generis attributos uidemus. An potius hoc nō est requirēdū? Vtrūlibet enim fecerit, hoc fecit quod deū & omnipotentem & sapientē posse ac facere cōgruebat. Ita enim certas temporum leges generibus qualitibusq̄ rerū in manifestū ex abdito producēdis attribuit, ut eius uoluntas sit super omnia. Potentia quippe sua numeros creaturæ dedit, nō ipsam potentia eisdem numeris alligauit: Nā spiritus eius ita faciēdo mundo superferēbatur, ut & factio superferatur, nō corporalibus locis, sed excellentia potestatis. Quis enim nescit aquā concretā terræ, cum ad radices uitis uenerit, duci in saginā ligni illius: atq̄ in eo sumere qualitē qua in uiam procedat paulatim erumpentē, atq̄ in ea grandescente, uinū fiat, maturūq̄ dulcescat, quod adhuc feruescat expressum, & quadā uetustate firmatū, ad usum bibēdi utilius iucūdiusq̄ perueniat? Num ideo dominus lignū quæsiuit aut terram, aut has temporū moras, cum aquā miro compendio conuertit in uinū, & tale uinum quod ebrius etiā conuia laudaret? Nunquid adiutorio tēporis eguit conditor tēporis? Nonne certis dierum numeris

fuo cuiq̄ generi accōmodatis, omnis natura serpenitiū coalescit, formatur, nascit, roborat: Num expectati sunt hī dies, ut in draconē uirga conuerteret de manu Moysi & Aaron? Nec ista cū fiunt contra naturā fiunt, nisi nobis quibus aliter naturæ cursus innotuit, nō autē deo, cui hoc est natura quod fecerit. Quæri autē merito potest, causas illæ ratiōes quas mūdo indidit, cū primū simul omnia creauit, quomō sint instituta: Vtrum ut, quemadmodū uidemus, cuncta nascētia uel fruticum uel animalū in suis cōformationibus atq̄ in crementis, sua p̄ diuersitate generū diuersa spacia peragerent temporū? An ut quemadmodū creditur factus Adā sine ullo progressu incrementorū uirilī atate cōtinuo cōformarentur? Sed cur non utrūq̄ illas credimus habuisse, ut hoc ex eis futurū esset quod factori placuisset? Si em̄ illo modo dixerimus, incipiet cōtra ipsas factū uideri, nō solum etiā illud de aqua uinū, sed & omnia miracula quæ cōtra naturā usitatū cursum fiūt. Si autē isto modo, multum erit absurdus ipsas istas quotidianas naturæ formas & species cōtra illas primarias omniū nascentiū causales ratiōes suorū temporū peragere spacia. Restat ergo ut ad utrunq̄ modū habiles creatæ sint, siue ad istum quo usitatissime temporalia trāscurrunt, siue ad illū quo rara & mirabilia fiunt, sicut deo facere placuerit quod tēpori cōgruat. Verū tamē sic factus est homo, quē ad modū illæ primæ causæ habebāt ut fieret primus homo, quē non ex parētibus. nasci qui nulli præcesserāt, sed de limo formari oportebat secundū causalem ratiōem in qua primitus factus erat. Nā si aliter factus est, nō eum deus in illorū sex dierū operibus fecerat: in quibus cū dicit factus, ipsam causam utiq̄ fecerat deus qua erat suo tēpore homo futurus, & secundū quā fuerat ab illa faciendus: qui simul & cōsummauerat has p̄spicuas species, producēs inchoata p̄pter perfectionē causaliū rationum, & inchoauerat rationes causales fiendorū, mundo imprimēs consummanda propter ordinē temporum. Si ergo in illis primis rerū causis quas mūdo primitus creator inseruit, non tantū posuit q̄ de limo formaturus erat hominē, sed etiā quē admodum formaturus, utrū sicut in matris utero, an in forma iuuenili, proculdubio sic fecit ut illic præfixerat. Neq̄ enim contra dispositionē suam faceret. Si autē uim tantum ibi posuit possibilitatis, ut homo fieret quoquo modo, ut & sic posset, id est, ut ideo quoq̄ ibi esset, quia sic & sic posset: unum autem ipsum modum quo erat facturus in sua uoluntate seruauit, cum mūdi constitutionem contexit: manifestum est etiā sic non factum esse hominē contra quod erat in illa prima cōditione causarū: quia ibi erat etiam sic fieri posse, quamuis nō ibi erat ita fieri necesse esse: hoc enim non erat in cōditione creaturæ, sed in placito creatoris, cuius uoluntas rerū necessitatis est. Nā & nos pro captu infirmitatis humanę iā in ipsis rebus tempore exortis possumus noscere, quid in cuiusq̄ natura sit quā experimēto percepimus, sed utrū etiam futurū sit ignoramus. Est quippe in natura huius, uerbi

2 sent. dist. 16 cap. quocirca

Qua atate aut statura conditus fuerit Adā. Cap. XIII

Quomodo factus primus homo. Cap. XV

2 sent. dist. 17 cap. solus

Ratio hominis quocirca aliquid comprehendit. Cap. XVI

uerbi gratia, iuuenis ut senescat, sed utrū hoc etiā sit in dei uolūtate, nescimus. Sed nec in natura esset, nisi in dei uolūtate prius fuisset, qui cōdidit omnia, & utiq̄ occulta ratio est senectutis in corpore iuuenili, uel iuuetutis in corpore puerili. Neq̄ enim oculis cernit sicut ipsa in puero pueritia, sicut iuuetus in iuuenē: sed alia quadā notitia colligit inesse in natura quiddā latens, quo educantur in promptū numeri occulti, uel iuuentutis à pueritia, uel senectutis à iuuentute. Occulta est ergo ista ratio qua sit ut hoc esse possit, sed oculis, mētī autē nō est occulta: utrū autē hoc etiā necesse sit, omnino nescimus. Et illā quidē qua sit ut esse possit, in natura ipsius corporis nouimus: illam uero qua sit ut necesse sit, manifestum est illic nō esse. Sed fortassis in mūdo est, ut necesse sit istū hominē senescere. Si autē nec in mūdo est, in deo est: hoc autē necessario futurū est quod ille uult, & ea uere futura sunt quæ ille præsciuit. Nā multa secundū inferiores causas futura sunt, sed si ita sunt, & in præscientia dei uere futura sunt: Si autē ibi aliter sunt, ita potius futura sunt, sicut ibi sunt, ubi quæ præscit, falli non potest. Nam futura dicit senectus in iuuenē, sed tamen futura nō est, si ante moriturus est: hoc autē ita erit sicut se habēt aliæ causæ, siue in mūdo cōtextē, siue in dei præsciētia referuata. Nā secundum quāsdā futurorū causas moriturus erat Ezechias, cui deus addidit quindecim annos ad uitā, id utiq̄ faciēs, quod ante cōstitutionē mundi se facturū esse præsciebat, & in sua uolūtate seruabat: Nō ergo id fecit quod futurū nō erat: hoc em̄ magis erat futurū quod se facturū esse præsciebat. Nec tamē illi anni additi recte dicerent, nisi aliqd adderet, quod se aliter in alijs causis habuerat: secundū aliquas igit̄ causas inferiores iam uitam finierat: secundū illas autē quæ sunt in uoluntate & præsciētia dei, qui ex eternitate nouerat, quid illo tempore factururus erat, & hoc uere futurū erat, tūc erat finiturus uitam quando finiuit uitā. Quia & si oratū cōcessum est, etiā sic eum oraturū ut tali orationi cōcedi oporteret ille utiq̄ præsciebat, cuius præscientia falli nō poterat: & ideo quod præsciebat, necessario futurū erat. Quapropter si omnium futurorū causæ mūdo sunt insitæ, cū ille factus est dies q̄n deus creauit omnia simul, nō aliter Adā factus est, cum de limo terræ formatus est, sicut est credibilis iam perfectæ uirilītatī, q̄ erat in illis causis, ubi deus hominē in sex dierū operibus fecit. Ibi em̄ erat nō solū ut ita fieri posset, uerum etiā ut ita eū fieri necesse esset. Tam em̄ nō fecit deus cōtra causam quā sine dubio uolēs præstituit, q̄ contra uoluntatē suā nō facit. Si autē nō omnes causas in creatura primitus condita præfixit, sed aliquas in sua uolūtate seruauit, nō sunt quidem illæ quas in sua uolūtate seruauit, ex istarū quas creauit necessitate pendentes: nō tamen possunt esse cōtrariæ quas in sua uolūtate seruauit, illis quas in sua uoluntate instituit: quia dei uolūtas nō potest sibi esse cōtraria. Istas ergo sic condidit, ut ex illis esse illud cuius causæ sunt possit, sed nō necesse sit: illas autē sic abscondit, ut ex eis esse necesse sit hoc quod

Ratio dei Cap. XVII

Ratio dei Cap. XVIII

Quale corpus primi hominis Cap. XIX

Psal. 8

1. Cor. 15

Quomodo renouemur si nō ad hoc per Christum renouamur quod in Adam prius eramus. XX

Paradisus spiritalis. XXI

earūq; fructus præter figuratā significationē prius accipere ad reiū gestarū proprietatē. Quis enim credat iam illius modi cibos ex arborū pomis, im mortalibus & spiritalib. corporibus necessarios esse potuisse? Verūtamen si aliud non potest inueniri, melius eligimus paradīsum spiritaliter intelligere, q̄ uel putare nō renouari hominem, cum toties hoc scriptura cōmemorat, uel eum existimare recipere, qd̄ nō ostendit̄ amississe. Huc accedit, quod & ipsa mors hominis, quā eū peccato cōmeruisse, multa diuina testimonia colloquūtur, indicat eū sine morte futurū fuisse nisi peccasset. Quo modo ergo sine morte mortalis, aut quō nō mortalis si corpus animale? Vnde quidam nō eum mortē corporis peccato meruisse arbitrantur, sed mortē animæ quam fecit iniquitas. Nam credunt eū propter corpus animale exiturū fuisse de hoc corpore, ad requiem scilicet quā nunc habent sancti qui iam dormierūt, & in fine seculi eadē membra immōrtaliter recepturi: ut uidelicet mors corporis non de peccato accidisse uideatur, sed naturaliter, ut animalū ceterorū. Verū his rursus Apostolus occurrit & dicit: Corpus quidem mortuū est propter peccatū, spiritus autē uita est propter iustitiam. Si autē spiritus eius qui suscitauit Christum a mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Christū a mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra per inhabitatē spiritū eius in uobis. Ac per hoc mors etiā corporis de peccato est. Si ergo nō peccasset Adā, nec corpore moreret̄: ideoq; immortale haberet & corpus. Quō ergo immortale si animale? Sed rursus nō uident qui eius corpus in paradīso mutātū putant ut ex animalī fieret spiritalē, nihil impedire si nō peccasset, ut post paradīsi uitā si iuste obedieretq; uixisset, acciperet eandē corporis mutationem in uita eterna ubi iam cibis corporalib. nō egeret. Quid ergo necesse est propter hoc iam cogi figurate nō p̄prie paradīsum intelligere, quia non posset mori corpus nisi peccato: Verū est quidē quod nō moreret̄, etiā corpore, nisi peccasset. Aperte quippe dicit Apostolus, corpus mortuū propter peccatum: animale tamē posset esse ante peccatū, & post uitam iustitiæ cū deus uellet fieri spiritalē. Quō ergo inquirunt, renouari dicimur, si nō hoc recipimus quod perdidit primus homo in quo omnes moriunt̄? Hoc planē recipimus secundū quendā modum. Non itaq; immortalitatē spiritalis corporis recipimus quam nōdum habuit homo, sed recipimus iustitiam, ex qua per peccatū lapsus est homo. Renouabimur ergo a uetustate peccati, non in pristinū corpus animale in quo fuit Adam: sed in melius, id est in corpus spiritalē, cū efficiemur æquales angelis dei, apti cœlesti habitationi, ubi esca quę corrumpitur nō egebimus. Renouabimur ergo spiritu mentis nostrę secundū imaginem eius qui creauit nos, quā peccādo Adam perdidit. Renouabimur autē etiā carne cū hoc corruptibile induet incorruptionem: ut sit spiritalē corpus, in quod nōdum mutatus sed mutandus erat Adam, nisi mortem etiam corporis animalis peccando meruisset.

Corpus Ade. Cap. XXII

Rom. 8

Figurate an proprie accipiendus est paradīsus. XXIII

Corpus anima. lc. Ca. XXIII

Deniq; non ait Apostolus, corpus quidē mortale propter peccatū, sed corpus mortuū propter peccatū. Illud quippe ante peccatū, & mortale secundū aliam, & immortale secundū aliam causam dici poterat: id est mortale, quia poterat mori, im mortale quippe, quia poterat nō mori. Aliud est enim nō posse mori, sicut quasidā naturas immortales creauit deus: aliud est autem posse nō mori, secundū quē modū primus creatus est homo immortalis: quod ei præstabat de ligno uitæ, non de cōstitutione naturæ: a quo ligno separatus est cū peccasset, ut posset mori, qui nisi peccasset posset nō mori. Mortalis ergo erat conditione corporis animalis, immortalis autē beneficio conditoris. Si em̄ corpus animale, utiq; mortale: quia & mori poterat, quāuis & immortale ideo, quia & nō mori poterat. Neq; em̄ immortale quod mori omnino nō possit, erit nisi spiritalē, quod nobis futurū in resurrectione promittit̄: Ac per hoc illud animale & ob hoc mortale, quod p̄pter iustitiā spiritalē fieret: & ob hoc mortale om̄imodo factū est propter peccatū, nō mortale, q̄ & antea erat, sed mortuum, quod posset nō fieri, si homo nō peccasset.

Corpus Ade. et nostrum diuersa. Cap. XXVI

Quomodo ergo corpus nostrū dicit Apostolus mortuū, cum adhuc de uiuentib. loqueret̄, nisi quia iam ipsa cōditio moriendi ex peccato paratum hæsit in prole: Animale est enim & hoc corpus sicut & primū hominis fuit, sed hoc iam in ipso animalis genere multo est deterius: habet enim necessitatē moriendi, quod illud nō habuit. Quā uis em̄ restabat adhuc ut immutaret̄, & spiritalē factū plenā immortalitatē perciperet, ubi cibo corruptibili nō egeret: tñ si iuste uiueret homo, & in spiritalē habitudinē corpus eius mutaret̄, nō iret in mortē. In nobis autē etiā iuste uiuentibus, corpus moriturū est, propter quā necessitatē ex illius primū hominis peccato uenientem, non mortale sed mortuū corpus nostrū dixit Apostolus, quia omnes in Adā morimur. Itē dicit: Sicut est ueritas in Iesu deponere nos secundū priorem cōuersationem hominē ueterem eum qui corrūpitur secundum concupiscentias deceptionis, hoc est, factus Adam per peccatum. Vide ergo quid sequat̄: Renouamini autē spiritu mentis uestrę, & induite nouum hominē qui secundum deū creatus est, in iustitia & sanctitate ueritatis. Ecce qd̄ perdidit Adam per peccatū. In hoc ergo renouamur secundū id quod amisit Adā, id est secundum spiritū mentis nostrę. Secundū autē corpus quod seminat animale, & resurget spiritalē in melius renouabimur, q̄ nondū fuit in Adam. Dicit item Apostolus, Expoliantes uos ueterem hominē cū actibus suis, induite nouū qui renouat̄ in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adā per peccatum, quam recipimus per gratiā iustitiæ: nō spiritalē atq; immortale corpus in quo ille nondum fuit, & in quo erunt omnes sancti resurgentes a mortuis. Hoc enim primū est illius meritū, quod amisit. Proinde illa stola prima, aut ipsa iustitia est unde lapsus est: aut si iudicet̄ corpus animalis im-

Stola data de. XXVII

1. retr. ca. 14

morta

mortalitatis significat, etiā hęc ille sic amisit, cum p̄pter peccatū ad eam peruenire nō potuit. Dicit enim & amississe uxore & amississe honorē, qui speratū nō acceperit, illo a quo sperabat offenso. Secundū hęc ergo sententiā corpus animale habuit Adam, nō tantū ante paradīsum, sed etiā in paradīso cōstitutus: quāuis in interiore homine fuerit spiritalis, secundū imaginē eius qui creauit eum: quod amisit peccādo, meruitq; etiā corporis mortem qui nō peccādo mereret̄ & in corpus spiritalē cōmutationē. Nā si & interius animaliter uixit, nō possumus dici ad hoc ipsius renouari. Quibus em̄ dicit̄: Renouamini spiritu mentis uestrę: hoc eis dicit̄ ut spiritalē fiāt. Quod si ille nec ipsa mente fuit, quomodo nos renouamur ad id qd̄ nunq; fuit? Apostoli autē & om̄es iusti animale utiq; corpus habebāt, sed tamen spiritaliter intus uiuebāt, renouati scilicet in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eos: non ideo tamen peccare nō poterāt si cōsentirent iniquitati. Nā & spiritalē posse cadere in tēratione peccati, ostendit Apostolus ubi ait, Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spiritalē estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendēs te ipsum ne & tu tenteris. Hoc dixi ne cuiq; impossibile uideat̄ q̄ peccauit Adā, si spiritalis erat mente, quāuis animalis esset corpore. Quæ cū ita sint, nihil tamē adhuc prepropere cōfirmamus, sed ex peccamus potius, utrū etiā cætera scriptura hęc intellectu nō impediāt. Sequitur enim quæstio de anima ualde difficilis, in qua multi laborauerunt, nobisq; ubi laboremus reliquerunt. Siue enim quia non omnium omnia legere potui, qui de hac re secundū scripturarū nostrarum ueritatē ad aliquid liquidū minimeq; dubium peruenire potuerunt: siue quia tanta quæstio est, ut etiā qui eam ueraciter soluūt, nō facile intelligant̄ a talib. qualis ipse sum: fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic habeam de anima, ut nihil amplius querendum putem: Vtrū autē nunc certū aliquid inuenturus sim, & iam definiturus, ignoro. Quod autē potuero, si conatū meum dominus adiuuerit, sequenti uolumine explicare conabor.

1. Cor. 15 Eph. 4

D. AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIB. VII

T finxit deus hominē puluerem de terra, & flauit in faciē eius flatū uitæ, & factus est homo in animā uiuentem. Hęc uerba scripturæ nobis & in principio superioris libri cōsideranda p̄posuimus, & de ipso homine facto maximeq; de eius corpore quātū satis duximus, quod secundū scripturas uisum est differuimus. Sed quia de anima humana nō parua quæstio est, ad hunc eam librū differendam putauimus, nesciētes quantum nos dominus adiuuaret, recte loqui cupidus, illud tamē sciētes nisi quantū ipse adiuuaret, recte non esse locuturos. Recte est autē ueraciter atq; cōgruenter, nihil audaciter refellēdo, nihil

temere affirmādo, dū adhuc dubiū est, uerū falsum ue sit, siue fidei, siue sciētiæ Christianæ: qd̄ autem doceri potest, uel rerum ratione apertissima, uel scripturarum autoritate certissima, sine cunctatione asserēdo. Ac primū illud uideamus quod scriptū est: Flauit uel sufflauit in faciē eius flatū uitæ. Nōnulli em̄ codices habēt, spirauit uel inspirauit in faciē eius. Sed cū Græci habeāt *ενεφύοντο*, nō dubitat̄ flauit uel sufflauit esse dicendū. Quærebamus autē in superiori sermone de manib. dei, cum homo de limo formatus cogitare. Quid ergo nūc dicendū est in eo qd̄ scriptū est, sufflauit deus, nisi quia sicut nō manib. corporeis finxit, ita nec faucibus labijsq; sufflauit? Verūtamen hoc uerbo scriptura in quæstione difficillima plurimū nos quantum opinor adiuuat. Nam cū quidā ex hoc uerbo crediderint aliquid esse animā de ipsa substantia dei, id est, eiusdē naturæ cuius ille est, hoc ideo putātes, quia cū homo sufflat, aliquid de seipso eijcit in flatu: hinc potius admonēdi sumus hęc inimicam fidei catholice reprobare sententiā. Nos enim credimus dei naturā atq; substantiā quæ in trinitate credit̄ a multis, intelligit̄ a paucis, omnino esse incōmutabilē. Porro autē animæ naturam uel in deterius uel in melius cōmutari posse quis ambigit? Ac per hoc sacrilega opinio est, eam & deū credere unius esse substantię. Quid enim hoc modo aliud q̄ & ille cōmutabilis credit̄? Credendum itaq; est & intelligendū, neq; ullo modo dubitandū, quod recta fides habet, animam sic esse a deo tanq; rem quā fecerit, nō tanq; de natura cuius est ipse, siue genuerit, siue quoquo modo pertulerit. Et quō inquit scriptū est: Sufflauit in faciē eius, & factus est homo in animā uiuā, si nō anima dei pars est uel dei omnino substantia? Imō uero ex hoc uerbo satis apparet ita nō esse: cū enim homo sufflat, anima utiq; ipsa subiacentē sibi naturā corporis mouet, & de illa nō de seipsa flatū facit. Nisi isti forte tam tardi sunt, ut nesciāt isto recti proco halitu quē de hoc aere circūfuso ducimus & reddimus, fieri etiā flatū cū uolūrate sufflamus. Quod si etiā nō ex hoc aere qui forinsecus adiacet accepto & reddito, sed ex ipsius nostri corporis natura qua cōstat, sufflādo aliquid eijceremus, non est eadē natura corporis & animæ, qd̄ & ipsi utiq; cōsentiant. Quapropter etiā sic aliud est animæ substantia qua corpus regit & mouet: aliud flatu quē regēdo uel mouēdo facit de corpore sibi subdito, nō de seipsa cui corpus est subditū. Cum itaq; lōge quidē incōparabili modo, sed tñ anima regat subditū corpus, & deus subditā creaturam, cur nō potius intelligat̄ de subiecta sibi creatura fecisse deus animā in eo quod sufflādo dicitur sit: quādoquidē ipsa anima quāuis corpori suo nō ita dominet̄ ut deus uniuersitati quā cōdidit, tñ eius motu nō de sua substantia flatū facit? Possemus quidē dicere, nec ipsum dei flatū esse animā hominis, sed deū sufflādo fecisse animā in homine. Sed ne putent̄ meliora quæ fecit uerbo, q̄ qd̄ fecit flatu, quæ & in nobis melius est uerbum q̄ flatu: nihil est in terim secundū supradictā rationē, cur animā ipsam dei

νεφύοντο ad uerbum inspirauit

Animam non esse naturæ eiusdem cum deo. Cap. II

Flatu in faciem. Cap. III

dei flatū dicere dubitemus, dum intelligatur non esse dei natura atq; substantia, sed hoc ipsum esse sufflare quod est flatū facere, hoc est animū facere. Cui sententiæ cōgruit qd per Esaiam dicit deus: Spiritus enim à me procedet, & flatū omnē ego feci. Nam nō quemlibet flatū corporeū dicere, sequētia docēt. Cū enim dixisset, omnem flatū ego feci: & propter peccatū, inquit, pusillū quid cōtristatū eum & percussū eū. Quid ergo dicit flatū nisi animā, quæ propter peccatū percussa & cōtristata est: Quid igitur est, omnē flatū ego feci: nisi omnē animā ego feci? Si ergo deum diceremus tanq; corporei mundi huius animā, cui mundus ipse esset tanq; corpus ipsius animantis, recte non eum diceremus sufflando fecisse animam hominis, nisi corpoream de isto aere subiacente sibi ex corpore suo: non tamen quod fecisset dedissetq; sufflando, de seipso dedisse putare deberemus, sed ita de sibi subiecto aere corporis sui, sicut anima de huiusmodi re similiter adiacente sibi, hoc est de corpore, non de seipso flatum facit. Nunc uero quia nō tantūmodo mūdi corpus deo esse subditū dicimus, sed illū esse supra omnem creaturā siue corporalem siue spiritalem, nec de seipso nec de corporeis elementis credēdus est animam fecisse sufflando. Vtrum autē ex eo quod dominō nō erat, id est, ex nihilo: an ex aliqua re quæ iam ab illo facta spiritaliter erat, sed anima nondū erat, merito quæri potest. Si enim deum adhuc aliquid ex nihilo creare non credimus, posteaquā creauit omnia simul, & ob hoc cōsummatīs omnibus operibus requieuisse credimus quæ inchoauit facere, ut quicquid deinde faceret, ex his faceret, nō uideo quēadmodū intelligamus adhuc eū ex nihilo animas facere. An dicendū est eum in illis quidē operibus primorū sex dierū fecisse illū diem occultū, ac si hoc potius credi oportet spiritalē atq; intellectualem naturā, scilicet unitatis angelicę & mūdi, id est, cœlū & terrā: atq; in illis iam extantibus naturis rationes creasse futurarū aliarū naturarum, nō ipsas naturas: alioquin si iā ibi creatæ essent sicut erāt futuræ, non adhuc essent futuræ. Quod si ita est, nondū erat in cōditis rebus animę humanæ uel la natura, & tūc esse cœpit cū eam deus sufflando fecit atq; indidit homini. Sed nō ideo quęstio sublata est, qua quæritur adhuc, utrū eam naturā quę anima dicitur, & antea non erat, ex nihilo creauerit: tanq; ipse flatu eius nō ex aliqua substantia subiacente factus sit, sicut de flatu dicebamus quem facit anima de corpore suo, sed omnino ex nihilo tūc factus sit flatu cū deus flare uoluit, idemq; flatu hominis anima factus sit. An uero iam erat aliquid spiritale, quāuis hoc quicquid erat, nōdum animæ natura erat, atq; ex hoc factus sit flatu dei quæ natura esset animæ, sicut nec corporis humani natura iam erat, anteq; deus eam de limo terræ uel puluere formasset. Non enim caro anima erat puluis aut limus, sed tamen aliquid erat unde illa fieret quæ nōdū erat. Nūc ergo credibile est in primis illis sex dierū operibus deū cōdidisse, non solū futuri corporis humani causalem rationē, ue-

rū etiā materiē de qua fieret, id est, terrā, de cuius limo uel puluere fingeret: animæ autē solam ibi cōdidisse rationē secundū quā fieret, non etiā quandam pro suo genere materiā de qua fieret? Si em̄ quiddā in cōmutabile esset anima, nullo modo eius quasi materiē querere deberemus. Nunc autē mutabilitas eius satis indicat eā interim uitij atq; fallacijs deformē reddi, formari autē uirtutibus ueritatisq; doctrina: sed in sua iam natura qua est anima, sicut etiā caro in sua natura qua iam caro est, & salute decorat, & morbis uulneribusq; foedat. Sed sicut hæc excepto quod iam caro est, in qua natura uel proficit ut pulchra, uel deficit ut deformis sit, habuit etiā materiē, id est, terrā, de qua fieret, ut omnino caro esset: sic fortasse potuit & anima anteq; eai ipsa natura fieret quę anima dicitur, cuius uel pulchritudo uirtus, uel deformitas uitium est, habere aliquā materiā pro suo genere spiritalem, quæ nondū esset anima: sicut terra de qua caro facta est, iam erat aliquid, quāuis nō erat caro. Sed em̄ iam terra implebat mūdi infimā partem, anteq; de illa corpus hominis fieret, cōferens uniuerso totū suum: ut etiā si nulla ex ea caro fieret animantis cuiusquā, specie tamē sua mūdi fabricā molēq; cōpleret, secundū quā dicit mūdus cœlū & terra. At uero illa spiritalis materies si fuit ulla unde anima fieret, uel si est ulla unde animæ fiūt, quid ipsa est, quod nomen, quā speciē, quē usum in rebus cōditis tenet? Uiuat an nō? Si uiuit, quid agit? qd cōfert uniuersitatis effectibus? Beatā ne uitā gerit, an miserā, an neutrā? Uiuificat aliquid, an ab hoc etiā opere uacat, & in quodā secreto uniuersitatis ociosa requiescit, sine uigili sensu motuq; uitali? Si enim nulla profus adhuc uita erat, quomodo esset uitę futurę quędā incorporea nec uiua materies? Aut falsum est, aut nimis latet. Si autē iam uiuebat nec beate nec misere: quomodo rationalis erat? Quod si tūc rationalis facta est, cum ex illa materiē natura humanæ animæ facta est, irrationalis ergo uita materies erat animæ rationalis, id est, humanæ? Quid ergo inter illā pecorisq; distabat? An rationalis erat iam possibilitate, nondum facultate? Si em̄ uidemus infantilē animā, iā utiq; hominis animā, nondū cœpisse uti ratione, & tamē eam rationalē iam dicimus, cur nō credatur sic in illa materiē de qua facta est anima, quietum fuisse motū etiā sentiendi, sicut in ista infantili quæ iam certe anima est hominis, quietus est adhuc motus ratiocinandi. Nam si iam beata erat uita de qua facta est hominis anima, deterius ergo facta est: & ideo non iā illa materies huius, sed illius ista defluxio est. Nam materies aliqua cū formatur præsertim à deo, in melius sine dubitatione format. Sed etiā si cuiusq; in aliqua beatitudine facta à deo uitę defluxio anima humana posset intelligi, nec sic credenda erat esse cœpisse in aliquo actu meritorū suorū, nisi ex quo ppriā cœpit agere uitā, dū anima facta est animās carnē, & eius sensibus uelut nūcijs utens, atq; in seipso se uiuere sentiens sua uoluntate, intellectu, memoria. Si em̄ est aliquid unde istā defluxionē formata carnē deus inspi-

Vnde status in facie. Cap. III.

An anima ex nihilo. V

An materia aliqua spiritalis fuerit anima. Cap. VI

Qualis materia illa anima. Cap. VII

An materia la uita fuerit beata. VIII

inspiraret, tanq; sufflando animā faciens, idemq; beatū est, nullo modo mouet, aut mutat, aut amittit aliquid cum hoc ab eo defluit unde anima fit. Nō est enim corpus ut tanq; exhalādo minuatur. Si autē anima irrationalis, materies est quodāmodo de qua fit anima rationalis, id est, humana, rursus queritur etiā ipsa irrationalis unde fiat, quia & ipsam nō facit nisi creator omnium naturarū. An illa de materiē corporali? Cur nō ergo & ista? Nisi forte quod uelut gradatim fieri concedit, cōpendio posse deū facere quisq; negabit. Proinde querit adhibeat interpositio, si corpus est materies animæ irrationalis, & anima irrationalis est materies animæ rationalis, pculdubio corpus est materies animæ rationalis. Quod neminē unq; scio aut sum esse sentire, nisi qui & ipsam animā nō nisi in genere alicuius corporis ponit. Deinde cauendū est, ne quædā trāslatio animę fieri à pecore in hominē posse credat, quod ueritati fideiq; catholice omnino contrariū est, si cōcesserimus irrationalē animā ueluti materiā subiacere, unde rationalis anima fiat. Sic em̄ fiet, ut si hæc in melius cōmutata fuerit hominis, illa quoq; in deterius cōmutata sit pecoris. De quo ludibrio quorūdā Philosophorū etiā eorū posterū erubuerunt, nec eos hoc sensisse, sed non recte intellectos esse dixerūt. Et credo ita esse, uelut si quisq; etiam de scripturis nostris hoc sentiat ubi dicitur est: Homo in honore positus nō intellexit, cōparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis. Aut ubi itē legitur: Ne tradideris domine bestijs animā cōfitemē tibi. Neq; em̄ non omnes heretici scripturas catholicas legūt, nec ob aliud sunt heretici, nisi qd eas non recte intelligentes, suas falsas opiniones cōtra earum ueritatē per uicaciter asserunt. Sed quoquo modo se habeat uel nō habeat opinio Philosophorū de reuolutionibus animarū, catholice tamen fidei nō cōuenit credere animas pecorū in homines, aut hominū in pecora transmigrare. Fieri sanē homines uitę genere pecoribus similes, & ipsæ res humanæ clamāt, & scripturæ testant. Vnde est illud quod cōmemorauit: Homo in honore positus nō intellexit, cōparatus est iumentis insensatis, & similis factus est eis. Sed in hac uita utiq; non post mortē. Proinde uel talibus bestijs nolebat in potestate dari animā suā qui dicebat: Ne tradideris bestijs animā cōfitemē tibi: quales cauēdos dominus significat, ubi dicit eos indutos uestitu ouiu, intus autē esse lupos rapaces: uel ipsi diabolo & angelis eius: nā & ille dicitur est leo & draco. Quid em̄ afferūt argumēti Philosophi, qui putāt animas hominū in pecora, uel pecorū in homines post mortē posse trāferri: Hoc certe quod morū similitudo ad id trahat, uelut auaros in formicas, rapaces in miluos, sæuos ac superbos in leones, sectatores immūda uoluptatis in sues: & si qua similia. Hæc quippe asserūt, nec attendunt per hanc rationem nullo modo fieri posse, ut pecoris anima post mortem in hominē transferat. Nullo modo em̄ pecus similior erit homini q; porco, & cū māsuescūt leones, canibus uel etiā ouibus fiūt similiores q; ho-

minibus. Cū igitur à pecorū moribus pecora nō recedūt & quæ aliquantulū cæteris dissimilia fiūt, similiores sunt tamen suo generi q; humano longeque plus ab hominibus q; à pecoribus differunt, nunq; erunt hominū animæ istæ si ea quæ similia sunt trahūt. Si autē hoc argumentū falsum est, quomodo erit illa uera opinio, quando quidē nihil aliud asserunt, quo etiā si nō uera, saltē uerissimilis habeatur. Vnde peluuius & ipse crediderim, quod etiam eorū posterū sectatores, illos homines qui hoc primitus in suis libris posuerunt, in hac uita potius intelligi uoluisse, quādā peruersitate morū ac turpitudine homines pecorū fieri similes, ac sic quodam modo in pecora cōmutari, ut hoc dedecore obiecto, eos à cupiditatū prauitate reuocarēt. Nam illa quæ ferunt accidisse, ut quidā quasi recordantur, quod in quorundā animalium corporibus fuerint, aut falsa narrant, aut ludificationibus dæmonū hoc in eorū animis factū est. Si em̄ cōtingit in somnijs, ut fallaci memoria quasi recordetur se hominē fuisse quod non fuit, aut egisse quod nō egit: quid mirū si quodā dei iusto occultoq; iudicio, sinūtur dæmones in cordibus etiā uigilantiū tale aliquid posse? Manichæi autē qui se Christianos, uel putāt, uel putari uolūt, in hac opinatiōe trāslationis uel reuolutionis animarū eo sunt illis gentiū Philosophis, uel si qui alij uani homines hoc putent, deteriores & detestabiliores, quod illi animę naturā à dei natura discernunt: isti autē cū aliud nihil dicant esse animā q; ipsam dei substantiā, atq; id omnino quod deus est, nō trepidāt eā tam turpiter cōmutabile dicere, ut nullū sit herbæ seu uermiculi genus, ubi eā nō esse permixtā, uel quo reuolui non posse, mirabili opinent infania: Qui tamē si remōtis ab animo suo rerum obscurissimarū quæstionibus, quas carnali corde uersantes, necesse est ut in opinionibus falsas, noxias, monstrosasq; labātur & puoluātur, unū illud firmissime teneāt, quod omni animæ rationali sine ullius disputationis ambagibus naturaliter & ueraciter insitū est, esse omnino incorruptibile & incorruptibile deū, tota eorū milleformis fabula repēte dilabitur, quā in suis uanis ac sacrilegis mentibus, nō nisi de dei turpissima mutabilitate finxerūt. Non est igitur materies animæ humanæ, nec anima irrationalis. Quid est ergo unde anima flatu dei facta est? An corpus aliquod erat terrenū quidē & humidū? Nullo modo: hinc enim potius caro facta est. Nūquid aliud est limus q; terra humida? Nec humore sola anima facta credēda est, quasi caro de terra, & anima de aqua. Nimis enim absurdū est, inde factam putare animā hominis, unde facta est caro piscis & uolucris. Ergo fortassis ex aere. Huic em̄ elemētō etiā flatu cōpetit, sed noster, nō dei. Vnde supra diximus, hoc potuisse cōgruēter putari, si animā mūdi tanquā unius maximī animantis deū crederemus, ut ita eā flauerit de aere corporis sui, sicut flat nostra de sui. Cū uero deū esse cōstet supra omnem mūdi corpus, & supra omnem spiritū quem creauit, incōparabili omnino distantia, quō id recte dici potest: An forte quanto magis deus uniuersæ

Transformaciones corporum. Ca. XI

Non est ex corpore elementis anima. Cap. XII

Medicorum sententia de corpore humano. Cap. XIII

Anima non est ex elementis. Cap. XIII

Anima incorporea. XV

Cur dictum sit, factus est homo in animam uiuam. Ca. XVI

uerſa ſua creaturæ præſens eſt omnipotentia ſingulari, tãto magis potuit ex aere flatũ facere, quæ anima hominis eſſet. Sed cũ anima nõ ſit corporea, quicquid aut ex mũdi corporeis elementis ſit corporeũ eſſe neceſſe eſt, in quib. mũdi elementis etiã aer iſte cõnumerat, nec ſi de puri illius cœleſtis ignis elemento facta anima diceret, credi oporteret. Omne quippe corpus in omne corpus poſſe mutari, nõ deſuerũt qui aſſerent. Corpus aut aliquod ſiue terrenũ ſiue cœleſte, conuerti in animã, fieri q; naturã incorpoream, nec quẽquam ſenſiſſe ſcio, nec fides hoc habet. Deinde ſi non eſt cõtemnendũ quod medici, nõ tantũ dicũt, uerũ etiã probare ſe affirmant, quãuis omnis caro terrenã ſoliditatẽ in promptu gerat, habet tamen in ſe & aeris aliquid quod in pulmonib. continet, & à corde per uenas quas arterias uocant diffunditur: & ignis non ſolũ feruidam qualitã, cuius ſedes in iecore & in cerebro eſt, uerũ etiã luculẽ tam quã uelut eliquari ac ſubuoſare oſtendunt in excelſum cerebri locũ tanquam in cœlũ corporis noſtri: unde & radij emicãt oculorum, & de cuius medio uelut centro quodã, non ſolum ad oculos, ſed etiã ad ſenſus cãteros tenues fiſtulæ deducuntur, ad aures ſcilicet, ad nares, ad palatũ, ppter audiendum, olfaciendũ, atq; guſtandũ, ipſum q; tangendi ſenſum qui per totũ corpus eſt, ab eodẽ cerebro dirigi dicunt per medullam ceruicis, & eam quæ continet oſſibus, quibus dorſi ſpina cõſerit, ut inde ſe tenuiſſimi quidã riuuli, qui tãgendi ſenſum faciũt, per cũcta membra diffundant. Cum igit hiſ quali nũcijs accipiat anima quicquid eam corporaliũ nõ later: ipſa uero uſq; adeo aliud quidam ſit, ut cũ uult intelligere, uel diuina uel deũ, uel omnino etiã ſeipſam ſuasq; conſiderare uirtutes, ut aliquid ueri certiq; cõprehendat, ab hac ipſorũ quoq; oculorũ luce ſe auertat: eamq; ad hoc negociũ, non tantũ nullo adiuuẽto, uerũ etiã nõ nullo impedimẽto, eſſe ſentiens, ſe in obtuſũ mentis attollat: quõ ex eo genere aliquid eſt, cũ eiũdem generis ſummum nõ ſit niſi lumen quod ex oculis emicat: quo illa non adiuuat niſi ad corporeas formas coloresq; ſentiendos: habetq; ipſa innumera bilia lõge diſſimilia cuncto generi corporum, quæ nõ niſi intellectu atq; ratione cõſpiciat, quõ nullius carnis ſenſus aſpirat. Quapropter non eſt quidẽ humanæ animæ natura, nec de terra, nec de aqua, nec de aere, nec de igne quolibet: ſed tamen craſſioris corporis ſui materiã, hoc eſt humidam quãdam terram, quæ in carnis uerſa eſt qualitã, per ſubtiliorem naturã corporis adminiſtrat, id eſt, per lucẽ & aerẽ. Nullus enim ſine hiſ duob. uel ſenſus in corpore eſt, uel ab anima ſpontaneus corporis motus. Sicut aut prius eſſe debet noſſe q; facere, ita prius eſt ſentire q; mouere. Anima ergo quoniã res eſt incorporea, corpus quod incorporeo uicinum eſt, ſicuti eſt ignis, uel potius lux & aer, primitus agit: & p hęc cãtera quæ craſſiora ſunt corporis, ſicuti humor & terra, unde carnis corpulentia ſolidat, quæ magis ſunt ad patientiam ſubdita, q; prædita ad faciendũ. Non mihi

ergo uideſ dictũ, factus eſt homo in animã uiuã, niſi quia ſentire cõpẽt in corpore, quod eſt anima uiuentisq; carnis certiffimũ indicũ. Nam mouent & arbuſta, non tantũ ui extrinſecus impellente, ueluti cũ uentis agitant, ſed illo motu quo intrinſecus agit, quicquid ad incrementum ſpecieq; arboris pertinet, quo ducit ſuccus in radicẽ, uertiturq; in ea quibus cõſtat herbe natura uel ligni: niſi enim horũ ſine interno motu. Sed iſte motus non eſt ſpõtaneus, qualis ille qui ſenſui copulatur ad corporis adminiſtrationẽ, ſicut in omnium animalũ genere quã uocat ſcriptura animã uiuam. Nam & nobis niſi in eſſet etiã ille motus, nec creſcerent noſtra corpora, nec ungues capilloſq; pducerent. Sed ſi hoc ſolũ eſſet in nobis ſine ſenſu motuq; illo ſpõtaneo, non diceret homo factus in animã uiuã. Proinde quoniã pars cerebri anterior, unde ſenſus omnes diſtribuunt, ad frontem collocata eſt, atq; in facie ſunt ipſa uelut organa ſentiẽdi, excepto tangendi ſenſu qui per totũ corpus diffundit: qui tamẽ etiã ipſe ab eadem anteriori parte cerebri oſtendit habere uitam ſuã, quæ retrorſus per uerticem atq; ceruicẽ ad medullam ſpine de qua loquebamur paulo ante, deducit: unde habet utiq; ſenſum in tangendo & facies ſicut totum corpus, exceptis ſenſibus uidendi, audiendi, olfaciendi, guſtãdi, qui in ſola facie prelocati ſunt ideo ſcriptũ arbitror, quod in faciem deus ſufflauerit homini flatũ uitæ, cum factus eſt in animã uiuam. Anterior quippe pars poſteriori merito præponit, quia & iſta ducit, illa ſequit, & ab iſta ſenſus, ab illa motus eſt, ſicut conſiliũ præcedit actionem. Et quoniã corporalis motus qui ſenſum ſequit ſine interuallis tẽporũ nullus eſt, agere aut interualla temporũ ſpõtaneo motu niſi per adiuutorũ memoriã nõ ualemus, ideo tres tanq; uentri culi cerebri demõſtran. Vnus anterior ad faciẽ, à quo ſenſus omnis, alter poſterior ad ceruicem, à quo motus omnis: tertius inter utrũq; in quo memoriã uigere demõſtrat: ne cũ ſenſum motus ſequitur, nõ cõnectat homo quod faciendum eſt, ſi fuerit quod facit oblitus. Hęc illi certis indiçijs probata eſſe dicũt: quando & ipſæ partes aliquo affectu morbo uel uitio, cũ defeciſſent officia uel ſentiendi uel mouẽdi mẽbra, uel motus corporis reminifeãdi, ſatis quid ualere ſingulæ declarãt, eiſq; adhibita curatio cui rei reparandæ profecerit exploratũ eſt. Sed anima in iſtis tanq; in organis agit, niſi horũ eſt ipſa, ſed uiuificat & regit omnia, & per hęc corpori conſulit & huic uitæ, in qua factus eſt homo in animã uiuã. Vnde ergo ſit ipſa, id eſt, de qua uelut materie deus hũc flatũ fecerit quæ anima dicit, dum quærit, niſi corporeum debet occurrere. Sicut em̄ deus omnẽ creaturam, ſic anima omnem corpoream creaturã naturæ dignitatẽ præcellit. Per lucẽ tamen & aerem quæ in ipſo quoq; mũdo præcellentia ſunt corpora, magisq; habet faciendi præſtantia q; patiendi corpulentia, ſicut humor & terra, tanq; per ea quæ ſpiritui ſimiliora ſunt corpus adminiſtrat. Nũciat enim aliquid lux corporea. Cui aut nũciat, non hoc

Pars cerebri anterior organo ſenſuum. Cap. XVI

Tres uentri culi cerebri. Cap. XVII

Anima præſentia. XXI

hoc eſt quod illa: & hęc eſt anima cui nũciat nõ illa quæ nũciat. Et cũ afflictiones corporis moleſte ſentit, actionẽ ſuã qua illi regendo a eſt, turbato eius temperamẽto impediri offendit, & hęc ofenſio dolor uocatur: & aer qui neruis infuſus eſt, parat uolũtati ut membra moueat, nõ autẽ ipſe uoluntas eſt. Er illa pars media motũ membrorũ nũciat, ut memorata teneant, non ipſa memoria eſt. Deniq; dum hęc eius tãquã miniſteria uitio quolibet ſeu perturbatione omni modo deficiũt, deſiſtũt. nũcijs ſentiẽdi & miniſtris mouẽdi, tanquã nõ habens cur ad ſit, abſcedit. Si aut nõ ita deficiũt ut in morte aſſolet, turbat eius intẽtio tanquã conãtis redintegrare labẽtia nec ualentis. Et in quibus turbat, inde cognõſcit quæ pars miniſteriorum in cauſa ſit, ut ſi potuerit, medicina ſuccurrat. Nãq; aliud eſſe ipſam, aliud hęc eius corporalia miniſteria, uel uafa, uel organa, uel ſi quid aptius dici poſſunt, hinc euidenter elucet, q; plerũq; ſe uehemẽti cogitationis intẽtione auertit ab omnibus, ut præ oculis patẽtib. recteq; ualẽtib. multa poſita neſciat, & ſi maior intẽtio eſt, dum ambulabat repẽte ſubſiſtat, auertẽs utiq; imperãdi nutũ à miniſterio motionis qua pedes agebant. Si aut nõ tanta eſt cogitationis intẽtio, ut figat ambulãtem loco, ſed tamẽ tanta eſt ut partẽ illam cerebri mediam nũciantẽ corporis motus nõ uacet aduertere, obliuiſcit aliquando, & unde ueniat, & quo eat, & trãſit imprudens uillam quõ tendebat, natura ſui corporis ſana, ſed ſua ui in aliud auocata. Quapropter iſtas corporei cœli corporeas quãdam particulas, id eſt, lucis & aeris, quæ primẽ excipiũt nutus animæ uiuificãtis, eo quod incorporeæ nature propinquoſe ſunt q; humor & terra, ut ad earũ pximũ miniſteriũ tota moles adminiſtrẽt, utrũ deus de hoc circũfuſo & ſuperfuſo cœlo corpori uiuẽti miſcuerit aut adiuxerit, an & ipſas de limo ſicut carnẽ fecerit, non eſt ad rem perti nens queſtio. Omne quippe corpus in omne corpus mutari poſſe credibile eſt, quodlibet aut corpus mutari poſſe in animã, credere abſurdum eſt. Quamobrẽ nec illud audiendũ eſt quod quidã putauerũt, quintũ quoddã eſſe corpus unde ſit anima: qd nec terra, nec aqua ſit, nec aer, nec ignis, ſiue iſte turbulẽtior atq; terrenus, ſiue ille cœleſtis, purus & lucidus: ſed neſcio quid aliud quod careat uſitato nomine, ſed tñ corpus ſit. Si em̄ qui hoc ſentiũt hoc dicũt corpus quod & nos, id eſt naturã quãlibet, lõgitudine, latitudine, altitudine, ſpatium loci occupantẽ, neq; hoc eſt anima, neq; facta inde credenda eſt. Quicquid enim tale eſt ut multa nõ dicam, in quacũq; ſui parte lineis diuidi uel circũſcribi poſſit. Quod anima ſi patereẽ, nullo modo noſſe poſſet tales lineas, quæ per lõgum ſecari nõ queũt, quales in corpore nõ poſſe inueniri nihilominus nouit. Nec ipſa ſibi tale aliquid occurrit, cũ ſe neſcire nõ poſſit, etiã quãdo ſe ut cognõſcat inquirat. Cũ em̄ ſe quærit, nouit quod ſe quærat, q; noſſe nõ poſſet, ſi ſe non noſſet. Neq; enim aliũde ſe quærit q; à ſeipſa. Cũ ergo quærentem ſe nouit, ſe utiq; nouit, & omne qd nouit to-

ta nouit: cũ itaq; ſe quærentẽ nouit, tota ſe nouit, ergo & totã nouit: neq; enim aliquid aliud, ſed ſe ipſam totã nouit. Quid ergo adhuc ſe quærit, ſi quærentem ſe nouit? Neq; em̄ ſi neſciret ſe, poſſet quærentẽ ſe ſcire ſe, ſed hoc in præſenti. Quod autem de ſe quærit, quid antea fuerit, uel quid futura ſit quærit. Deſinat ergo nũc interim ſuſpicari ſe eſſe corpus, quia ſi aliquid tale eſſet, talẽ ſe noſſet, quæ magis ſe nouit q; cœlum & terrã, quæ per ſui corporis oculos nouit. Omitto dicere, quia illud eius quod etiã pecora habere intelligunt, uel cœli uolãtilia cum habitacula ſua ſeu nidõs repetũt, quõ capiunt imagines omniũ rerum corporaliũ, nullo modo cuiquã corpori ſimile eſt: & utiq; hoc potius corpori ſimile eſſe deberet, ubi corporearum rerũ ſimilitudines cõtinent. At ſi hoc corpus nõ eſt, quia certum eſt eas ſimilitudines corporũ illic nõ ſolum memoriter detineri, uerũ etiã innumerabiles pro arbitrio figurari, quanto minus alia qualibet ui ſua corpori eſſe anima ſimilis poſſet. Si aut corpus eſſe dicũt alia qualibet notiõẽ, omne quod eſt, id eſt, omnẽ naturam atq; ſubſtantiam, nõ quidẽ admittẽda eſt iſta locutio, ne nõ inueniamus quõ loquentes ea quæ corpora non ſunt à corporib. diſtinguamus. Nõ tamẽ nimis eſt de nomine laborandũ. Nam & nos dicimus, quicquid anima eſt, nõ eſſe horũ quatuor noſſimorũ elementorũ quæ manifeſta ſunt corpora, ſed neq; hoc eſſe quod deus eſt. Quid ſit autẽ, nõ dicit me lius q; anima uel ſpiritus uitæ. Ideo enim additur, uitæ, quia & iſte aer plerũq; dicit ſpiritus. Quamquam & animã eundem aerẽ appellauerũt: ut iam nõ poſſit inueniri nomẽ quo proprie diſtinguat iſta natura quæ nec corpus nec deus eſt, nec uita ſine ſenſu, qualis poſſet credi in arboribus, nec uita ſine rationali mẽte, qualis eſt in pecorib. ſed uita nũc minor q; angelorũ, & futura quod angelorũ, ſi ex præcepto ſui creatoris hic utxerit. Vnde ſit autẽ, id eſt de qua uelut materia facta ſit, uel de qua uelut perfectã beataq; natura defluerit, uel utrũ omnino ex nihilo facta ſit, etiã ſi dubitatur & quærit: illud tamen minime dubitandũ eſt, & ſi aliquid antea fuit à deo factũ eſſe quod fuit, & eam nunc à deo factã, ut anima uiua ſit: aut enim nihil fuit, aut hoc quod eſt nõ fuit. Sed illam partẽ qua querebamus quali eius materiẽ, unde facta ſit, iã ſatis tractauimus. Nũc ſi omnino nõ fuit, quærendum eſt quõ poſſit intelligi q; cauſalis eius ratio fuiſſe dicebat in primis ſex dierum operibus dei, quando fecit deus hominẽ ad imaginẽ ſuam, quod niſi ſecundũ animã non recte intelligit. Verendũ eſt autem ne cũ dicimus non ipſas tunc naturas atq; ſubſtantias quæ futura fuerãt deũ creat ſe, dum crearet omnia ſimul, ſed earum futurã cauſales quaſdã rationes, putemur inania quãdã dicere. Quæ ſunt aut iſtæ cauſales rationes ſecundum quas poſſet iam dici deus feciſſe hominẽ ad imaginẽ ſuam, cuius corpus nondũ de limo finxerat, cui nõdum animã afflando fecerat. Et corporis quidẽ humani etiã ſi fuerit aliqua occulta ratio qua futurũ erat ut formaretur, erat & materies

Cauſalis ratio anima. XXI

Gen. 1

de qua formare, id est, terra, in qua uideri potest illa ratio uelut in semine latuisse: animæ aut facienda, id est, flatus faciendi, qui esset anima hominis, quæ ibi ratio causalis primitus cõdita est, cū diceret deus: *Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã: quod nisi secundũ animã recte intelligi nõ potest, si nulla erat natura unde conderet. Si enim hæc ratio in deo erat, non in creatura, nõdum ergo erat cõdita: quõ ergo dictũ est, fecit deus hominẽ ad imaginẽ dei? Si autẽ iam in creatura erat, hoc est, in ijs quẽ simul omnia creauerat deus, in qua creatura erat: Vtrũ spiritali, an corporali? Si spiritali, agebat ne aliquid in corporib. mundi, seu cõlestib. seu terrestribus: an in ea erat hæc uacans antequã homo in sua natura propria cõderet: sicut in ipso homine iam propriã ducente uitã latentem ocioseq; inest ratio generãdi, quẽ nõ operã nisi per concubitũ atq; conceptũ: An illa creatura spiritalis in qua latenter erat hæc ratio, nihil agebat sui operis: Et ut quid creata erat? An ut cõtineret rationẽ futurẽ animẽ humanã, uel futurã animarum, tanq; in seipsis esse nõ possent, sed in aliqua creatura propria uita iam uiuente: sicut generãdi ratio nõ potest esse nisi in aliquibus iam existẽtib. perfectisq; naturis: Parẽs ergo animẽ instituta est aliqua creatura spiritalis, in qua sit ratio futurã animẽ, quã nõ inde existat nisi cū eam deus hominẽ inspirandã facit. Neq; em̃ & ex homine foetũ uel feminis uel ipsius iã prolis creat & format nisi deus per sapientiã attingentẽ ubiq; propter suã mūditiã, ita ut nihil inquinatũ in eam incurrat, dum pertendit à fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Sed nescio quẽadmodũ possit intelligi, ad hoc tantũ creatã nescio quã creaturã spiritalẽ quã in dei cõditionibus per illos sex dies factis nõ cõmemoraret, cū deus hominẽ sexto die fecisse dictus est, quẽ nondũ in propria natura fecerat, sed adhuc ratione causalẽ in illa creatura quã cõmemorata nõ est. Magis enim debuit ipsa cõmemorari quã sic cõsummata erat, ut non adhuc esset secundũ suẽ causã præcedentẽ rationẽ faciendã. An forte in illius diei natura quẽ primitus cõdidit, si spiritus intellectualis dies ille recte accipit, hanc faciendã animã causalem rationẽ deus inseruit, cū sexto die fecit hominem ad imaginẽ suã: causã scilicet rationemq; præfigẽs, secundũ quam eum post illos septẽ dies faceret, ut uidelicet corporis eius causalẽ rationẽ in natura terrã, animã autem in natura illius diei creasse credat. Sed quid aliud dicitur cum hoc dicitur, nisi angelicum spiritum quasi parẽtem esse animẽ humanẽ, si sic in illo est animẽ humanẽ creandã præcõdita ratio, sicut in homine futurã prolis suã: ut corporũ quidẽ humanorũ parentes homines sint, animarũ autẽ angelĩ, creator uero & animarũ & corporum deus: sed corporũ ex hominibus, animarũ ex angelis: aut prioris corporis ex terra, & prioris animã ex angelica natura, ubi rationis eorũ causales præfixerat, quando primitus fecit hominẽ in ijs quẽ simul omnia creauit: deinceps uero iam homines ex hominibus, corpus ex*

Anima origo queritur. Cap. XXIII

corpore, animam ex anima: Durum est hoc, angelĩ aut angelorũ filiam dicere esse animã, sed multo durius cõeli corporei, quãto magis ergo maris & terrẽ. Multo minus igit in aliqua corporali creatura, causalis animẽ ratio præcõdita est. cum faceret deus hominẽ ad imaginẽ suã antequam eũ suo tempore de limo formatũ flatu animaret, si absurde creditur animam causaliter in natura angelica cõdidisse. Illud ergo uideamus, utrũ forsità ue- rum esse possit, quod certe humanẽ opinionẽ tolerabilius mihi uidet, deum in illis primis operibus quã simul omnia creauit, animã etiã humanã creasse, quã suo tẽpore membrũ ex limo formatũ corporis inspiraret, cuius corporis in illis simul cõditis rebus, rationẽ creasset causaliter, secundũ quã fieret cū faciẽdum esset corpus humanũ. Nã neq; illud quod dictũ est, ad imaginẽ suã, nisi in anima: neq; illud quod dictũ est, masculũ & foeminã, nisi in corpore recte intelligimus. Credat ergo si nulla scripturarũ autoritas seu ueritatis ratio contradicit, hominẽ ita factum sexto die, ut corporis quidẽ humani ratio causalis in elementis mūdĩ, anima uero iam ipsa crearet, sicut primitus conditus est dies, & creata lateret in operibus dei, donec eam suo tẽpore sufflãdo, hoc est in spirãdo formato ex limo corpori insereret. Sed hic rursus nõ spernẽda oriẽ questio. Si em̃ iam facta erat anima & latebat, ubi ei posset esse melius quã ibi? Quid ergo fuit causã ut anima innocẽter uiuẽs in sereretur uitẽ huius carni, in qua peccando ipsum qui eã creauit offenderet, unde eam merito sequerẽ laboris erũna damnationisq; cruciatu: An illud dicendũ est, qd ad corpus administrandum uoluntate propria fuerit inclinãta, in qua uita corporis quoniã & iuste & iniuste uiuere potest, quod elegerit hoc haberet, uel præmiũ de iustitia, uel de iniustitate suppliciu, ut nec illi Apostolicã sententiã sit cõtrariũ, qua dicit, nondũ natos nihil egisse boni seu mali: Illa quippe inclinãtio uoluntatis ad corpus, nõdũ est actio uel iustitiã uel iniquitatis, de qua ratio reddẽda est in iudicio dei, recepturo unicuiq; secundũ ea quã per corpus gessit siue bonum siue malũ. Cur ergo non iam & illud credat, quod dei nutu ad corpus uenerit: ubi si uellet secundũ præceptũ eius agere, mercedẽ acciperet uitã æternã, atq; angelorũ societatẽ: si autẽ cõtemneret, pœnas iustissimas lueret, siue laboris diuturni, siue ignis æterni? An quia hoc ipsum deo uolenti obtẽperasse, iã utiq; actio bona extiterit, & sit cõtrariũ nondũ natos nihil egisse, uel boni uel mali? Quã si ita sunt, fatebimur etiã non in eo rerũ genere animam primitus creatã, ut esset præscia futuri operis sui, uel iusti uel iniqui. Nimis quippe incredibile est, eam potuisse propria uoluntate inclinari ad corporis uitã, si se ita in quibusdã peccaturã præsciret, ut iuste supplicio perpetuo puniretur. Iuste sanẽ creator laudatur in omnibus quã se cit omnia bona ualde. Neq; enim ex ijs tantũ laudandus est quibus præscientiam dedit, cum recte laudet etiã quia pecora creauit, quibus est natura humana præstãtio etiã in ipsis peccãtib. Natura

Anima credi latuit. Cap. XXIII

Anima comi iusticia. XXV

sent. dist. 17 cap. 3

Rom. 9

An fuerit p̃scia futuri ande. XXVI

ra quippe hominis ex deo est, non iniquitas, quã se ipse inuoluit male utẽdo libero arbitrio: quod tamẽ si nõ haberet, in natura rerũ minus excelleret. Cogitandus quippe est homo iuste uiuẽs etiã nõ præcius futurorũ, & ibi uidendũ est, excellentia uoluntatis bonã q; non impediãt ad recte uiuẽdum & deo placendũ, quod ignarus futuri uiuit ex fide. Huiusmodi ergo creaturã quisquis esse nollet in rebus, cõtradicit dei bonitati. Quisquis aut pœnas eam nõ uult luere pro peccatis, inimicus est æquitati. Sed si ad hoc sit anima ut mittatur in corpus, quãri potest utrũ si noluerit cõpellat. Sed melius credit hoc naturaliter uelle, id est, in ea natura creari ut uelit, sicut naturalẽ nobis est uelle uiuere: male autẽ uiuere non est iam naturã sed peruersã uoluntatis, quã iuste pœna subsequitur. Frustra ergo iam quæritur, ex qua ueluti materie factã sit anima, si recte intelligi potest in primis illis operibus factã, cū factus est dies. Sicut enim illa quã nõ erant facta facta sunt, sic & hæc inter illa. Quod si & materies aliqua formabilis fuit, & corporalis & spiritalis, non tamẽ & ipsa instituta nisi à deo, ex quo sunt omnia, quã quidẽ formatiõẽ suã nõ tẽpore sed origine præcederet, sicut uox cantũ: & quid nisi de materia spiritali factã anima cõgruentius credit? Si aut aliquis nõ uult eam existimare factã, nisi cū iam formato corpore est inspirata, uideat quid respõdeat cum querit unde facta sit. Aut em̃ ex nihilo dicturus est deum aliquid fecisse uel facere post illã consummatiõẽ operũ suorũ: & debet intueri quõ explicet sexto die factũ hominẽ ad imaginẽ dei, quod nisi secundum animã recte intelligi nõ potest, id est, in qua natura causalis ratio factã fuerit eius rei quã nondum fuit. Aut nõ de nihilo, sed de aliquo iam existente factã dicet animã: & laborabit inquirendo, quã nam illa natura sit, an corporalis an spiritalis, secundũ eas questioes quas superius uersauimus: manẽte illa quoq; molestia, ut adhuc quærat. In qua substantia creaturã in sex diebus primitus cõditarũ, causalẽ illã rationẽ fecerit animã: quam nõdũ uel de nihilo uel de aliquo fecerat. Quam si eo modo deuitare uoluerit, ut dicat sexto die etiã de limo factũ esse hominẽ, sed hoc recapitulando postea cõmemoratũ: uideat de muliere qd dicat, quã masculũ & foeminã, dixit, fecit eos, & benedixit eos. Quod si & ipsã eo die factã esse de uiri osse respõderit, atẽdat quõmodo asserat sexto die factã uolatilia, quã adducta sunt ad Adam, cū scriptura omne genus uolatiliũ quinto die creatũ ex aquis insinuet. Item sexto die & ligna facta quã in paradiso plantata sunt, cū eadem scriptura hoc creaturã genus tertio diei tribuerit. Ipsa etiã uerba cõsideret quid sit: Eiecit adhuc de terra omne lignũ pulchrũ ad aspectum, & bonũ ad escam: tanq; illa quã tertio die terra eiecerat, non erant pulchra ad aspectũ & bona ad escam, cū in his essent operibus quã fecit deus omnia bona ualde. Quid sit etiã, Finxit deus adhuc de terra omes bestias agri & omnia uolatilia cõeli: tanquã illa non fuerint omnia quã primo producta erãt, uel po-

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

Cap. XXIII

tus ante producta erant nulla. Neq; em̃ dictũ est, & finxit deus adhuc de terra ceteras bestias agri, & cetera uolatilia cõeli, quasi quã minus uel terra sexto, uel aquã quinto die pduxerit: sed omes bestias, inquit, & omia uolatilia. Nec nõ & illud cogitet, quẽadmodũ deus & sex dieb. fecerit omnia, primo ipsum diem, secũdo firmamentũ, tertio speciem maris & terrẽ, atq; ex terra herbã & lignũ, quarto luminaria & sidera, quinto aquarũ animalia, sexto terrã: & postea dicat, Cũ factus est dies, fecit deus cõelũ & terrã & omne uiride agri: quãdo quidẽ cum factus est dies, non fecit nisi ipsum diem. Quõ etiã omne uiride agri fecerit antequã esset super terrã, & fœnum omne antequam exoriret. Tunc enim factum cum exortũ est, non antequã exoriret, quis nõ diceret, nisi scripturã uerba reuocarent: Meminerit etiã scriptũ esse. Qui uiuit in æternum, creauit omnia simul: & uideat quẽadmodũ simul creata dici possint, quorũ creatio spatijs tẽporalibus distat, nõ horarũ tantum, sed etiã dierũ. Curet quoq; ostẽdere quõmodo utrunq; sit uerũ quod cõtrariũ uideri potest: & deũ in die septimo ab omnibus operibus suis requeuisse, quod Genesios liber dicit: & usq; nunc eũ operari, quod dominus dicit. Respiciat etiã quã dicta sunt cõsummata, quõmodo eadẽ dicta sint inchoata. His enim omnibus diuinã scripturã testimonijs, quã esse ueracẽ nemo dubitat nisi infidelis aut impius, ad illam sententiam ducti sumus, ut diceremus deum ab exordio seculi primũ simul omnia creauisse, quẽdã cõditis iam ipsis naturis, quẽdã præcõditis causis: sic ut nõ solũ presentia, uerũ etiã futura fecerit omnia potens, & ab eis factis requieuerit, & eorum deinceps administratione atq; regimine crearet etiã ordines tẽporum & temporalium: qui & consummauerit ea propter omniũ generũ terminationẽ, & inchoauerit propter seculorũ propagationem, ut propter consummata requiesceret, propter inchoata usq; nunc operetur. Sed si possunt hæc melius intelligi, non solũ nõ resisto, uerũ etiã faueo. Nunc tamẽ de anima quã deus inspirauit hominẽ sufflãdo in eius faciẽ, nihil cõfirmo, nisi quia ex deo sic est, ut non sit substantia dei, & sic incorporea, ut nõ sit corpus sed spiritus, nõ de substantia dei genitus, nec de substantia dei pcedẽs, sed factus à deo. Nec ita factus ut in eius naturã natura ulla corporis uel irrationalis animã uerteretur, ac per hoc de nihilo: & q; sit immortalis secundũ quẽdã uitã modũ, quem nullo modo potest amittere: secundũ quãdã uero mutabilitatem qua potest uel deterior uel melior fieri, ut nõ immerito etiã mortalis possit intelligi, quoniã uerã immortalitatem solus ille habet, de quo proprie dictũ est: Qui solus habet immortalitãtẽ. Cetera quã in hoc libro disceptandõ locutus sum, ad hoc ualeant legenti, ut aut nouerit quẽadmodũ sine affirmãdi temeritate quãrendã sint, quã nõ aperte scriptura loquitur: aut si ei quãrẽdi modus iste nõ placet, quẽadmodũ ipse quãrẽ uerim sciat, ut si me potest docere nõ abnuat, si autẽ nõ potest, à quõ ambo discamus, meũ regrat.

Ecd. 18

Gen. 5

i. Tim. 6

D. AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER VIII.

Paradisus
Capit. I

Platauit deus paradisum in Eden ad Orientem, & posuit ibi hominem quem finxit. Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiae.

Vna eorum qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi uolunt. Alia eorum qui spiritualiter tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradisum accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritualiter. Breuiter ergo ut dicam, tertia mihi fateor placere sententia. Secundum hanc suscepi nunc loqui de paradiso, quod dominus donare dignabitur, ut homo factus e limo, quod utique corpus humanum est, in paradiso corporali collocatus intelligatur: ut quem admodum ipse Adam, etsi aliquid aliud significat secundum id quod eum formam futuri dixit esse Apostolus, homo tamen in natura propria expressus accipitur, qui uixit certo numero annorum, & propagata numerosa prole mortuus est, sicut moriuntur caeteri homines, & si non sicut caeteri ex parentibus natus, sed sicut primitus oportebat ex terra factus est: ita & paradisus, in quo eum collocauit deus, nihil aliud quam locus quidam intelligatur, terra scilicet ubi habitaret homo terrenus. Narratio quippe in his libris non genus locutionis figuratarum rerum est, sicut in Cantico canticorum: sed omnino gestarum est, sicut in Regnorum libris & huiusmodi caeteris. Sed quia illic ea dicuntur quae uitae humanae notissimus habet, non difficile, imo promptissime primitus accipiuntur ad literam, ut deinde ex illis quid etiam futurorum res ipsae gestae significauerint exculpatur. Hic autem quia ea dicuntur quae uisitato naturae cursu inuentibus non occurrant, non sunt ea quidam proprie, sed figurate dicta intelligi: atque ex illo loco uolunt incipere historiam, id est, rerum proprie gestarum narrationem, ex quo dimissi de paradiso Adam & Eua conuenerunt atque genuerunt: quasi uero usitatum nobis sit, uel quod tot annos uixerunt, uel quod Enoch translatus est, uel quod gradaea & sterilis peperit, & caetera huiusmodi. Sed alia est, inquit, narratio factorum mirabilium, alia institutarum creaturarum. Illic enim ea ipsa insolita ostendunt, alios esse tanquam naturales modos rerum, alios miraculorum quae magnalia nominantur: hic autem ipsa insinuat institutio naturarum. Quibus respondetur, sed ideo insolita & ipsa, quia prima: Nam quid tam sine exemplo, & sine pari factum in rerum mundanarum constitutione quam mundus? Numquid ideo credendum non est deum fecisse mundum, quia iam non facit mundos, aut non fecisse solem, quia iam non facit soles? Et hoc quidem non de paradiso, sed de ipso homine permotus debuit respondere. Nunc uero cum ipsum sic credant a deo factum, sicut alius nullus factus est: eum paradisum nolunt ita factum credere, quemadmodum nunc uident syluas fieri? Ad eos quippe loquor qui auctoritatem harum literarum sequuntur, eorum enim quidam non proprie sed figura-

te paradisum intelligi uolunt. Nam qui omnino aduersant his literis, alias cum eis atque aliter egimus: quamquam & haec in hoc ipso opere nostro quantum ualeamus ita defendamus ad literam, ut qui non rationaliter moti, propter animam peruicacem uel hebetem, credere ista detrectant, nullam tamen inueniant rationem unde falsa esse conuincant. Verum isti nostri qui fidem habent his diuinis libris, & nolunt paradisum ad proprietatem literae intelligi, locum scilicet amoenissimum fructuosum nemoribus opacatum, eundemque magnam & magno fonte fecundum, cum uideant nulla humana opera tot ac tanta uireta syluestere occulto opere dei, miror quemadmodum credunt ipsum hominem ita factum, quemadmodum nunquam uiderunt. Aut si & ipse figurate intelligendus est, quis genuit Cain & Abel & Seth? An & ipsi figurate tantum fuerunt, non etiam homines ex hominibus nati? De proximo ergo attendant istam praesumptionem quo tedar, & conent nobiscum cuncta primitus quae gesta narrant in expressione proprietatis accipere. Quis enim eis postea non faueat intelligentibus, quid ista etiam figurata significatione commoneant, siue ipsarum spiritualium naturarum uel affectionum, siue rerum etiam futurarum? Sane si nullo modo possent salua fide ueritatis ea quae corporaliter hic nominata sunt, corporaliter etiam accipi, quid aliud remaneret, nisi ut ea potius figurate dicta intelligeremus, quam scripturam sanctam impie culparemus? Porro autem si non solum non impediunt, uerum etiam solidius asserunt diuini eloquii narrationem, haec etiam corporaliter intellecta: nemo erit, ut opinor, tam infideliter pertinax, qui cum ea secundum regulam fidei exposita proprie uiderit, malit in pristina remanere sententia, si forte illi uisa fuerant non nisi figurate posse accipi. Nam & ego contra Manichaeos qui has literas ueteris testamenti non aliter quam oportet accipiendo errant: sed omnino non accipiendo & detestando blasphemant, duos conscripsi libros recentis temporis conuersionis meae, cito uolens eorum confutare deliramenta, uel erigere intentionem ad quaerendam in literis quas oderunt Christianam & Euangelicam fidem. Et quia non mihi tunc occurrebant omnia quae admodum proprie possent accipi, magis quam non posse accipi uidebantur, aut uix posse aut difficile, ne retardarer, quod figurate significarent ea quae ad literam non potui inuenire quanta ualui breuitate & perspicuitate explicauit, ne uel multa lectione uel disputationis obscuritate deterriti, in manus ea sumere non curarent. Memor tamen quid maxime uoluerim nec potuerim, ut non figurate sed proprie primitus cuncta intelligerent, nec omnino desperans etiam sic posse intelligi, id ipsum in prima parte secundum libri ita posui. Sane, inquam, quisquis uoluerit omnia quae dicta sunt secundum literam accipere, id est, non aliter intelligere quam litera sonat, & potest evitare blasphemias, & omnia congruentia fidei catholicae praedicare, non solum ei non est inuidendum, sed praecipuus multumque laudabilis intellectus habendus est: si autem nullus exitus datur, ut pie & diligenter deo quae scripta sunt intelligatur, nisi figurate atque in aenigmatibus proposita ista credamus, habentes

Aduersus Manichaeos recentis ueteris testamenti

bentes auctoritatem Apostolicam, a quibus tam multa de libris ueteris testamenti soluuntur aenigmata, modum quem intendimus tenere, adiuuante illo qui nos petere, quaerere & pulsare adhortatur: & omnes istas figuras rerum secundum catholicam fidem, siue quae ad Historiam siue quae ad prophetiam pertinent explicemus, non praesudicantes meliori diligentiori tractaturi, siue per nos, siue per alios, quibus dominus reuelare dignatur. Haec tunc dixi. Nunc autem quia uoluit dominus ut ea diligentius intueres atque consideras, non frustra quantum opinor existimare etiam per me posse secundum propria, non secundum allegoricam locutionem haec scripta esse monstrari, sicut ea quae superius uoluimus ostendere, sic etiam quae sequuntur de paradiso perscrutemur. Plantauit ergo deus paradisum in delitijs, hoc est enim in Eden, ad Orientem, & posuit ibi hominem quem finxit. Sic enim scriptum est, quia sic factum est. Deinde recapitulat, ut hoc ipsum quod breuiter posuit ostendat quemadmodum factum sit, hoc est, quemadmodum paradisum deus plantauerit, & illic hominem quem finxit constituerit. Sic enim sequitur, Et eiecit adhuc deus de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, & bonum ad escam. Non dixit, & eiecit de terra deus aliud lignum uel caeterum lignum: sed eiecit, inquit, de terra omne lignum pulchrum ad aspectum & bonum ad escam. Iam ergo tunc produxerat terra omne lignum & pulchrum ad aspectum, & bonum ad escam, hoc est tertio die. Nam sexto die dixerat, Ecce dedi uobis omne pabulum seminale, seminans semen quod est super omnem terram, & omne lignum fructiferum, quod habet in se fructum seminis seminalis, quod erit uobis ad escam. Nunc ergo aliud eis tunc dedit, aliud nunc dare uoluit: Non opinor, sed cum ex his generibus sint ista ligna instituta in paradiso, quae iam terra tertio die produxerat, adhuc ea produxit in tempore suo: quia tunc scilicet quod scriptum est, ea produxerat se terram, causaliter factum erat in terra: hoc est, quia tunc ea producendi uirtute latenter acceperat, quae uirtute fit ut etiam nunc talia terra progignat in manifesto atque in tempore suo. Verbo ergo dei sexto die dicentis, Ecce dedi uobis omne pabulum seminale seminans semen quod est super omnem terram, & caetera, non sonabili uel temporalis uoce, plura uerba sunt, sed sicut in eius uerbo est creandi potentia. Dicit autem hominibus quod sine temporalibus sonis deus dixerit, non nisi per temporales sonos potuit futurum enim erat ut homo iam de limo formatus, & flatu eius animatus, & quicquid ex illo humani generis extitisset, uteretur eis ad escam quae super terram exoritura erant ex illa uirtute generandi quam terra iam acceperat. Cuius futuri causales rationes in creatura condens, tanquam iam extitissent, loquebatur interna atque intima ueritate, quam nec oculus uidit, nec auris audiuit, sed spiritus eius scribenti hoc utique reuelauit. Illud plane quod sequitur, Et lignum uitae in medio paradisi, & lignum scientiae dignoscendi bonum & malum: diligentius considerandum est, ne cogat in allegoriam, ut non ista ligna fuerint, sed aliud aliquid nomine ligni significant. Dicitur enim de sapientia. Lignum uitae est

omnibus amplectentibus eam. Verum tamen cum sit Hierusalem aeterna in caelis, etiam in terra ciuitas qua illa significaretur, condita est: & Sara & Agar quauis duo testamenta significarent, erant tamen etiam quaedam mulieres duae: & cum Christus per ligni passionem fluente spiritali nos irriget, erat tamen & petra quae aquam sitienti populo ligno percussa manauit, de qua dicitur, Petra autem erat Christus: aliud quam erant illa omnia significauerunt, sed tamen etiam ipsa corporaliter fuerunt. Et quando a narrante commemorata sunt, non erat illa figurata locutio, sed earum rerum expressa narratio, quarum erat figurata praecessio. Erat ergo & lignum uitae, quemadmodum petra Christus: nec sine mysterijs rerum spiritualium corporaliter praesentatis uoluit hominem deus in paradiso uiuere. Erat ei ergo in lignis caeteris alimentum, in illo autem sacramentum, quid significans nisi sapientiam de qua dictum est, Lignum uitae est amplectentibus eam: quemadmodum de Christo dicitur, Petra manans est sitientibus eam: Recte quippe appellatur quod ad eum significandum praecessit. Ipse est uisus quae immolatur in Pascha, tamen & illud non tantum dicendo figurabatur, sed etiam faciendo. Neque enim uisus illa non erat uisus, plane uisus erat, & occidebatur & manducabatur: & tamen eo uero facto, aliud etiam quiddam figurabatur, non sicut ille uirtulus saginatus, qui minimo filio reuertenti in epulas castus est. Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, non rerum figurata significatio gestarum. Non enim hoc Euangelista sed dominus ipse narrauit. Euangelista uero hoc dominum narrauisse narrauit. Proinde quod narrauit Euangelista etiam factum est, dominum scilicet talia locutum fuisse: ipsius domini narratio parabola fuit, de qua nunquam exigitur, ut etiam ad literam facta monstrarentur quae sermone proferuntur. Christus autem est & lapis unctus a Iacob, & lapis reprobatus ab aedificantibus, qui factus est in caput anguli. Sed illud etiam in rebus gestis factum est, hoc autem tantum in figuris praedictum. Illud quippe scriptor narrauit rerum praeteritarum, hoc praenunciator tantummodo futurarum. Sic & sapientia, id est, ipse Christus, lignum uitae est in paradiso spiritali, quod misit de cruce latronem. Certum est autem quod eam significaret lignum uitae, etiam in paradiso corporali, quia hoc illa scriptura dixit, quae res suis temporibus gestas narrans, & hominem corporaliter factum, & in corpore uiuentem ibi constitutum esse narrauit. Aut si quisquam putat animas cum a corpore excesserint, locis corporaliter uisibilibus contineri, cum sint sine corpore, asserat sententiam suam. Non deerunt qui sic faueant, ut illum etiam diuitem sitientem in loco utique corporali uisum se contendant, ipsamque animam omnino esse corpoream propter amentem linguam & stillam aquae de Lazari digito concupitam, pronunciare non dubitent, cum quibus ego de tam magna quaestione nulla temeritate colligo. Melius est enim dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Illum quippe diuitem in ardore poenarum, & illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo

1. Cor. 10

Non temere asserendum. V.

4. sent. dif. 50 c. si quis

Sinus Abrahæ modo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua diuitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerij, uix fortasse à mansuete quarantibus, à contentiose aut certantibus nunquam inuenit. Cito sane respondendum est, ne nos profunda ista quaestio, & multis sermonibus indigens tardet. Si corporalibus locis animæ contenti, etiam exuta corporibus, potuit ille latro in eum introduci paradysum, ubi fuerat corpus primi hominis: ut aptiore scripturarum loco, si ulla necessitas flagitauerit, etiã de hac re quid uel quaeramus uel arbitremur utcumque promamus. Nunc uero quod sapientia non sit corpus, & ideo nec lignum, nec dubio nec dubitari à quoquam puto: potuisse aut per lignum, id est, corpoream creaturam tanquam sacramento quodam significari sapientiam in paradiso corporali, ille credendum non existimat, qui uel tam multa in scripturis rerum spiritalium corporalia sacramenta non uidet: uel hominem primum cum eiusmodi aliquo sacramento uiuere non debuisse contendit: cum Apostolus dicat etiam hoc quod de muliere dixit, quã ei factã esse de latere credimus, propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una, sacramentum magnum esse in Christo et in Ecclesia. Mirum est autem & uix ferendum, quemadmodum uelint homines paradysum figurate dictum, & nolint etiã figurate factum. Quod si concedunt sicut de Agar & Sara, sicut de Ismael & Isaac, hæc quoque & facta, & tamen etiã figurata: cur non admittunt etiam lignum uitæ, & uere aliquod lignum fuisse, & tamen sapientiam figurasse, non uideo. Illud quoque addo, quantum corporalem cibum, talem tamẽ illam arborem præstitisse, quo corpus hominis sanitate stabilis firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspiratione salubritatis occulta. Profecto enim licet usitatus panis, aliquid tamẽ amplius habuit, cuius una collyride hominem deus ab indigentia famis dierum quadraginta spatium uendicauit. An forte credere dubitamus, per alicuius arboris cibum cuiusdam altioris significationis gratiam homini deum præstitisse, ne corpus eius uel infirmitate uel ætate in deterius mutaret, aut in occasum etiã laberet: qui ipsi cibo humano præstitit tam mirabilem statum, ut in sicilibus uasculis farina & oleum deficientes reficerent, nec deficerent: iam hic de genere contentiosorum quisque existat, & dicat deum in terris nostris miracula talia facere debuisse, in paradiso autem non debuisse: quasi uero non uel de puluere hominem uel de latere uirginis mulierem, maius ibi miraculum fecerit, quod hic mortuos suscitauit. Sequitur ut uideamus de ligno scientiæ dignoscendi bonum & malum. Prorsus & hoc lignum erat uisibile ac corporale, sicut arbores cæteræ. Quod ergo lignum esset, non est dubitandum: sed cur hoc nomen acceperit, requirendum. Mihi autem etiam atque etiam consideranti dici non potest quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam: neque enim qui fecerat omnia bona ualde, in paradiso instituerat aliquid mali: sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem ut homo

2. sent. dist. 19 e. ideo

Collyride pane submerito, quem alio nomine κολλυριον vocant

Lignum scientiæ boni & mali. Cap. VI

sub domino deo positus alicunde prohiberet, ut ei promerendi dominum suum uirtus esset ipsa obedientia, quam possum uerissime dicere solam esse uirtutem omni creaturæ rationali agenti sub dei potestate, primumque esse & maximum uitium tumoris, ad ruinam sua potestate uelle uti, cuius uitium nomen est inobediencia. Non esset ergo unde se homo dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi aliquid ei iuberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata est scientiæ dignoscendi bonum & malum, quia si post prohibitionem ex illa homo ederet, in illa erat præcepti futura transgressio, in qua homo per experimentum poenæ disceret, quid interesset inter obedientiæ bonum & inobedienciæ malum. Proinde & hoc non in figura dictum, sed quoddam uere lignum accipiendum est, cui non de fructu uel pomo quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositum est, quæ illo contra uetitum tacto fuerat secutura. Flumen autem exiit de Eden quod irrigabat paradysum, & inde diuisum est in quatuor partes. Ex his uni nomen Phison, hoc est quod circumit totam terram Euiath, ubi est aurum: aurum autem terræ illius bonum, & ibi est Carbunculus & lapis Prasinus. Et nomen flumini secundo Geon. Hoc est quod circumit totam terram Æthiopiæ. Flumen autem tertium Tigris, hoc quod fluit contra Assyrios. Flumen autem quartum Euphrates. De his autem fluminibus quid amplius fatagam confirmare quod uera sint flumina, nec figurate dicta quæ non sint, quasi tantummodo aliquid nomina ipsa significant, cum regionibus per quas fluunt, notissima sint, & omnibus ferè gentibus diffamata: Quinimmo ex his quoniam constat ea prorsus esse: nam duobus eorum nomina uetustas mutauit, sicut Tyberis dicitur fluius qui prius Albulæ uocabatur: Geon quippe ipse est qui nunc dicitur Nilus, Phison autem ille dicebatur, quem nunc Gangem appellant, duo uera cætera Tigris & Euphrates antiqua etiã nomina tenuerunt: nos admoneri oportet, cætera quoque primitus ad proprietatem litteræ accipere, non in eis figuratam locutionem putare, sed res ipsas quæ ita narrantur & esse, & aliquid etiam figurare: non quia non posset parabola locutionis assumere aliquid de re quã non proprie quoque esse constaret, sicut de illo dominus loquitur qui descendeat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones: quis non sentiat & plane uideat esse parabolam, locutionemque illam totam esse figuram: uerum duæ ciuitates quæ ibi nominatæ sunt hodieque in locis proprijs demonstrant. Sed hoc modo acciperemus & quatuor hæc flumina, si cætera quæ de paradiso narrantur, non proprie sed figurate accipere ulla necessitas cogeret. At nunc cum primitus proprie res ipsas intelligere ratio nulla prohibeat, cur non potius autoritate scripturæ simpliciter sequimur in narratione rerum gestarum uere gestas prius intelligentes, tum demum quicquid aliud significat perscrutantes: An eo mouebimur, quod de his fluminibus dicitur, aliorum esse fontes notos, aliorum autem prorsus incognitos, & ideo non posse accipi ad litteram, quod ex uno paradysi flumine diuisum: cum potius credendum sit, quoniam locus ipse para

inobediencia

Quatuor flumina. Cap. VI

Tyberis prius Albulæ Nilus Ganges

paradysi à cognitiõne hominum est remotissimus, inde quatuor aquarum partes diuidi, sicut fidelissima scriptura testatur: sed ea flumina quorum fontes noti esse dicuntur, alicubi esse sub terras, & post tractus prolixarum regionum locis alijs erupisse, ubi tanquam in suis fontibus nota esse perhibentur. Nam hoc solere nonnullas aquas facere quis ignorat? Sed ibi hoc scit, ubi non diu sub terris currunt. Exhibat ergo flumen de Eden, id est de loco deliciarum, & irrigabat paradysum, id est ligna omnia pulchra atque fructuosa, quæ omnem terram regionis illius operabant. Et sumpsit dominus deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso, ut operaretur & custodiret. Et præcepit dominus deus Adæ dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes, de ligno autem cognoscendi bonum & malum, non manducabitis de illo. Quo die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Cum superius breuiter dixerit de umplataste paradysum, & constituisse ibi hominem quem finxerat, recapitulauit ut narraret quomodo sit paradysus constitutus. Nunc ergo & illud recapitulando commemorauit, quomodo ibi deus posuerit hominem quem fecit. Videamus itaque quid sit quod dictum est, ut operaretur & custodiret. Nunquid forte agriculturam dominus uoluit operari primum hominem? An non est credibile quod eum ante peccatum damnauerit ad laborem? Ita sane arbitraremur, nisi uideremus cum tanta uoluptate animi agricolare quosdam, ut eis magna poena sit inde ad aliud auocari. Quicquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc utique longe amplius erat quando nihil accidebat aduersi, uel terra uel celo. Non enim erat laboris afflictio sed exhilaratio uoluntatis, cum ea quem deus creauerat, humani operis adiutorio lætius feraciusque pueniret, unde creator ipse uberius laudaret, qui animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi, ac facultatem, quantum animo uolenti satis esset, non quantum inuitum indigentia corporis cogeret. Quod enim maius mirabiliusque spectaculum est, aut ubi magis cum rerum natura humana ratio quodammodo loqui potest, quam cum positis seminibus, plantatis furculis, translatis arbusculis, insitis malleolis, tanquam interrogatur quæque uis radices & germinis quid possit quidne non possit: unde possit, unde non possit: quid in ea ualeat numerorum inuisibilis interiorque potentia, quid extrinsecus adhibita diligentia: inquam ipsa consideratione perspicere, quia neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus: quia & illud operis quod accedit extrinsecus, per illud accedit quod nihilominus creauit, & quem regit atque ordinat inuisibiliter deus. Hinc iam in ipsum mundum, uelut in quandam magnam arborem rerum, oculus cogitationis attollitur, atque in ipso quoque gemina operatio prouidentiae reperitur, partim naturalis, partim uoluntaria. Naturalis quidem per occultam dei administrationem, quæ etiã lignis & herbis dat incrementum, uoluntaria uero per angelorum opera & hominum. Secundum illam primam coelestia superius ordinari inferiusque terrestria, luminaria sideraque fulgere, diei noctisque uices agitari, aquis terram sun

cap. VIII

completio nature

opera dei

datam interlucit atque circumlucit, aerem altius superfundi, arbutta & animalia concipi & nasci, crescere & senescere, occidere, & quicquid aliud in rebus interiore naturali que motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri & discere, agros colere, societates administrari, artes exerceri: & quæque alia siue in superna societate aguntur, siue in hac terrena atque mortali, ita ut bonis consulatur & per nescientes malos: inquam ipso homine eandem geminam prouidentiam uigere potentiam. Primo erga corpus naturale, scilicet eo motu quo fit, quo crescit, quo senescit. Voluntarium uero quo illi ad uictum, tegumentum, curationemque consulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur ut uiuat, ut sentiat, uoluntarie uero ut discat, ut consentiat. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, ut illud proficiat quod geritur intrinsecus: sic in homine secundum corpus, ei quod intrinsecus agit natura, seruit extrinsecus medicina. Itemque secundum animam, ut natura beatificetur intrinsecus. doctrina ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborem colendi negligentia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam discendi segnitia. Et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus uictus exitiabilis, hoc ad animam persuasio iniquitatis. Deus itaque super omnia, qui condidit omnia, & regit omnia, omnes naturas bonus creat, omnes uoluntates iustus ordinat. Quid ergo abhorret à uero, si credamus hominem ita in paradiso constitutum, ut operaretur agriculturam, non labore seruilis, sed animi honesta uoluptate: Quid enim hoc opere innocetius uacantibus, & quid plenius magna consideratione prudentibus? Ut custodiret autem quid? An ipsum paradysum? Contra quos? Nullus certe uicinus metuebatur inuasor, nullus limitis perturbator, nullus fur, nullus aggressor. Quomodo ergo intellecturi sumus corporalem paradysum potuisse ab homine corporaliter custodiri? Sed neque scriptura dixit, ut operaretur & custodiret paradysum: dixit autem ut operaretur & custodiret. Quamquam si de Græco diligentius ad uerbum exprimat, ita scriptum est: Et accepit dominus deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari eum & custodire: Sed utrum ipsum hominem posuit operari, hoc enim sensit qui interpretatus est, ut operaretur. An eundem paradysum operari, id est, ut homo paradysum operaretur, ambiguae sonat: & uideat magis exigere locutio, ut non dicat, operaretur paradysum, sed in paradiso. Veruntamen ne forte sic dictum sit, ut operaretur paradysum, sicut superius dictum est, Nec erat homo qui operaretur terram: eadem quippe locutio est operari terram, quæ operari paradysum: ambigua sententiam ad utrumque tractemus. Si enim non est necesse ut accipiamus paradysum custodire, sed in paradiso, quod ergo in paradiso custodire? Nam quid operari in paradiso, iam ut uisum est differuimus. An ut quod operaretur in terra per agriculturam, in seipso custodiret per disciplinam, id est, ut sicut ei ager obtemperaret colenti se, ita & ipse præcipienti domino suo, ut summo præcepto obedientiæ, fructum non spinas inobedienciæ redderet? Denique quoniam similitudinem

Custodire paradysum & operari. Cap. VI

à se culti paradisi in seipso custodire subditus no-
luit, simile sibi agrum damnatus accepit: Spinas, in-
quit, & tribulos pariet tibi. Quod si & illud intel-
ligamus, ut paradysum operaret, & paradysum cu-
stodiret, operari quidem paradysum posset, sicut su-
pra diximus per agriculturam, custodire autem non ad-
uersus improbos aut inimicos qui nulli erant, sed
fortassis aduersus bestias. Quomodo istud; aut quare?
Nunquid enim bestia iam in hominem sauebat, quod
nisi peccato non fieret: Ipse quippe bestiis omnibus
ad se adductis, sicut post commemoratur, nomina
imposuit. Ipse etiam sexto die lege uerbi dei cum om-
nibus communes cibos accepit. Aut si erat iam quod
timeretur in bestiis, quo nam pacto posset unus ho-
mo illum munire paradysum? Neque enim exiguus
locus erat, quem tantus fons irrigabat. Custodire
quidem ille deberet, si posset paradysum tali & tanta
materia comunire, ut eum serpens non posset intrare.
Sed mirum si priusquam comuniret, omnes serpen-
tes inde posset excludere. Proinde intellectum ante
oculos cur pretermittimus? Positus est quippe ho-
mo in paradiso ut operaretur eundem paradysum,
sicut supra disputatum est, per agriculturam non la-
boriosam sed delitiosam, & mentem prudentis ma-
gna atque utilia comunentem: custodiret autem eun-
dem paradysum ipsi sibi, ne aliquid admitteret, qua-
re inde mereretur expelli. Denique accepit & pre-
ceptum, ut sit per quod sibi custodiat paradysum, id
est, quo conseruato non inde proiciat. Recte enim
quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit
ut amitteret eam, etiam si alteri salua sit, qui eam uel in-
uenit uel accipere meruit. Est alius in his uerbis
sensus, quem puto non immerito preponendum, ut
ipsum hominem operaretur deus & custodiret. Si-
cut enim operatur homo terram, non ut eam faciat
esse terram, sed ut cultam atque fructuosam: sic deus ho-
minem multo magis quem ipse creauit ut homo sit,
eum ipse operatur ut iustus sit, si homo ab illo per
superbiam non abscedat: hoc est enim apostatare a
deo, quod initium superbiam scriptura dicit: Initium,
inquit, superbiam hominis apostatare a deo. Quia
ergo deus est incommutabile bonum, homo autem & se-
cundum animam & secundum corpus mutabilis res est,
nisi ad incommutabile bonum quod est deus conuer-
sus substiterit, formari ut iustus beatusque sit non po-
test. Ac per hoc deus idem qui creat hominem ut
homo sit, ipse operatur hominem atque custodit, ut
etiam bonus beatusque sit. Quapropter qua locu-
tione dicitur homo operari terram, quae iam terra
erat, ut ornata atque fecunda sit: ea locutione dicitur
deus operari hominem qui iam homo erat, ut
pius sapiensque sit, eumque custodire, quod homo sua po-
testate in se, quam illius supra se delectatus, domi-
nationemque eius contemnens tutus esse non possit.
Proinde nullo modo uacare arbitror, sed nos aliquid
& magnam aliquid admonere, quod ab ipso diuini
libri huius exordium, in quo ita coeptus est, in prin-
cipio fecit deus caelum & terram, usque ad hunc locum,
nisi quam positum est dominus deus, sed tantum-
modo deus. Nunc uero ubi ad id uentum est, ut ho-
minem in paradiso constitueret, eumque per praece-

ptu operaretur & custodiret, ita scriptura locuta
est. Et sumpsit dominus deus hominem quem fecit, &
posuit eum in paradiso operari eum & custodire: ^{Gen. 2}
non quod supradictarum creaturarum dominus non
esset deus, sed quia hoc nec propter angelos, nec
propter alia quae creata sunt, sed propter hominem
scribebatur ad eum admonendum quantum ei expe-
diat habere dominum deum, hoc est sub eius domina-
tione obedienter uiuere, quod licetiose abuti propria
potestate: nusquam hoc prius ponere uoluit, nisi
ubi peruentum est ad eum in paradysum collocandum,
operandum & custodiendum, ut non diceret sicut &
caetera omnia superius. Et sumpsit deus hominem
quem fecit: sed diceret, Et sumpsit dominus deus hominem
quem fecit, & posuit eum in paradiso operari eum, ut iu-
stus esset, & custodire, ut tutus esset, ipsa utique domi-
natio sua, quae non est illi sed nobis utilis. Ille quippe
nostra seruitute non indiget, nos uero domina-
tione illius indigemus, ut operetur & custodiat nos:
& ideo uerus & solus est dominus, quia non illi ad suam,
sed ad nostram utilitatem salutemque seruiamus. Nam si
nobis indigeret eo ipso non uerus dominus esset, cum per
nos eius adiuuaret necessitas, sub qua & ipse ser-
uaret. Merito & ille in Psalmo, Dixi, inquit, domi-
no, deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non
eges. Nec ita sentiendum est quod diximus nos illi
ad utilitatem nostram salutemque seruire, tanquam aliud
aliquid ab illo expectemus quam eum ipsum qui sum-
ma utilitas & salus nostra est. Sic enim eum gratis
secundum illam uocem diligimus. Mihi autem adhaere-
re deo bonum est. Neque enim tale aliquid est ho-
mo factus, ut deferente eo qui fecit, possit aliquid
agere bene tanquam ex seipso: sed tota eius actio bo-
na est conuertere ad eum a quo factus est, & ab eo iu-
stus, pius, sapiens beatusque semper fieri: non fieri &
recedere, sicut a corporis medico sanari & abire:
quia medicus corporis operarius fuit extrinsecus,
seruiens naturae intrinsecus operanti sub deo, qui
operatur omnem salutem gemino illo opere prouidentiae,
de quo supra locuti sumus. Non ergo ita se
debet homo ad dominum conuertere, ut cum ab eo fa-
ctus fuerit iustus abscedat, sed ita ut ab illo semper
fiat. Eo quippe ipso cum ab illo non discedit, eius ip-
se praesentia iustificatur & illuminatur, & beatifica-
tur, operante & custodiente deo dum obediens subie-
ctusque dominatur. Neque enim ut dicebamus, sicut
operatur homo terram, ut culta atque fecunda sit, qui
cum fuerit operatus, abscedit, relinquens eam uel ara-
tam uel fatam uel rigatam, uel si quid aliud manente
opere quod factum est, cum operator abscesserit,
ita deus operatur hominem iustum, id est, iustifican-
do eum, ut si abscesserit, maneat in absente quod
fecit: sed potius sicut aer praesente lumine non fa-
ctus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, non fie-
ret, sed etiam absente lumine lucidus maneret: sic
homo deo sibi praesente illuminatur, absente autem
continuo tenebratur, a quo non locorum interuallis,
sed uoluntatis auersione disceditur. Ille itaque ope-
retur hominem bonum atque custodiat qui incommuta-
biliter bonus est: semper ab illo fieri, semperque per-
fici debemus inhaerentes ei, & in ea conuersione
qua

Ecc. 10

Cur addita post dictio dominus. XI

Hominem nihil posse sine deo. Cap. XII

Discessit a deo

qua ad illud est permanens, de quo dicit, Mihi au-
tem adhærere deo bonum est. Et cui dicit: Fortitudi-
nem meam ad te custodiã. Ipsius enim sumus figmen-
tum, non tantum ad hoc ut homines simus, sed ad hoc
etiam ut boni simus. Nam & Apostolus cum fidelibus
ab impietate conuersis, gratiam qua salui facti sumus
commendaret. Gratia enim, inquit, salui facti estis per
fidem, & hoc non ex uobis, sed dei donum est, non ex
operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus
figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis
quae praeparauit deus ut in illis ambulemus. Et alii
hic cum dixisset: Cum timore & tremore uestram ipso-
rum salutem operamini: ne sibi putaretur tribuendum tanquam
ipsi se facerent bonos & iustos, continuo subiicit.
Deus enim est qui operatur in nobis. Sumpsit ergo
dominus deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso
operari eum, hoc est, operari in eo & custodire
eum. Et praecipit dominus deus Adam dicens, ab omni li-
gno quod est in paradiso edes ad escam, de ligno autem
cognoscendi bonum & malum non manducabitis de illo,
qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Si alii
quid mali esset lignum illud unde prohibuit homi-
nem deus, eius ipsius mali natura uenenatus uidere-
tur ad mortem. Quia uero ligna omnia in paradiso
bona plantauerat, qui fecit omnia bona ualde, nec
ulla ibi natura mali erat, quia nusquam est mali ulla
natura: quod diligentius si dominus uoluerit differemus,
cum de illo serpente dicere ceperimus: ab eo ligno
quod malum non erat, prohibitus est, ut ipsa per se pra-
cepti conseruatio bonum illi esset, & transgressio ma-
lum. Nec potuit melius & diligentius commendari quam
tum malum sit sola inobediencia, cum ideo reus iniqui-
tatis factus est homo, quia eam retigit contra prohi-
bitionem, quam si non prohibitus tetigisset, non utique
peccasset. Nam qui dicit, uerbi gratia, noli tangere
hanc herbam, si forte uenenosa est, mortemque praenun-
ciat, si tetigerit, sequitur quidem mors contemptorem
praeccepti, sed etiam si nemo prohibuisset, atque ille te-
tigisset, nihilominus utique moreretur. Illa quippe res
contraria salutis uitaeque eius esset, siue inde uetaretur
siue non uetaretur. Item cum quisque prohibet eam rem-
tangi, quae non quidem tangenti, sed illi qui prohibuit
obesse: uelut si quisquam in alienam pecuniam misisset
manum, prohibitus ab eo cuius erat pecunia illa:
ideo esset prohibito peccatum, quia prohibenti pote-
rat esse danosum. Cum uero illud tangit quod nec
tangenti obesse si non prohiberet, nec cuiquam alte-
ri qualibet tangeret, quare prohibitu est, nisi ut ip-
sius per se bonum obedienciae, & ipsius per se malum ino-
bedienciae monstraret? Denique a peccate nihil aliud
appetitum est, nisi non esse sub dominatione dei, quoniam
illud admissum est, in quo ne admitteretur, sola de-
beret iussio dominantis attendi. Quae si sola atten-
deretur, quid aliud quam dei uoluntas attendere-
tur? quid aliud quam dei uoluntas amaretur? quid aliud
quam dei uoluntas humana uoluntati praepone-
retur? Dominus quidem cur iusserit uiderit, faciendum est
a seruiente quod iussit, & tunc forte uidentum est a
promerente cur iusserit. Sed tamen ut causam iussio-
nis huius non diutius requiramus, si haec ipsa ma-
gna est utilitas homini quod deo seruiat, iubendo deo

utile facit quicquid iubere uoluerit, de quo metu-
endum non est, ne iubere quod inutile est possit.
Nec fieri potest ut uoluntas propria non grandi-
tudi superioris extollendo praeponat. Hoc expertus
est homo contemnens praecceptum dei, & hoc experi-
mento didicit, quid interest inter bonum & malum: bo-
num scilicet obedienciae, malum autem inobedienciae,
id est, superbiam & contumaciam, peruersam imitatio-
nis dei & noxiae libertatis. Hoc autem in quo ligno
accidere potuit, ex ipsa re ut iam supra dictum est, no-
men accepit. Malum enim nisi experimento non senti-
remus, quia nullum esset si non fecissemus. Neque enim
ulla natura mali est, sed amissio boni hoc nomen
accepit. Bonum quippe incommutabile deus est, ho-
mo autem quantum ad eius naturam in qua eum deus con-
didit pertinet, bonum est quidem, sed non incommuta-
bile ut deus. Mutabile autem bonum quod est post in-
commutabile bonum, melius bonum fit cum bono inco-
mutabili adhaerit, amando atque seruiedo rationali
& propria uoluntate. Ideo quippe & hoc magni bo-
ni natura est, quia & hoc accepit, ut posset summi
boni adhaerere naturam. Quod si noluerit, bono se-
priuat, & hoc ei malum est, unde per iustitiam dei etiam
cruciatus consequitur. Quid enim tam iniquum, quam ut
bene sit desertori boni? Neque ullo modo fieri po-
test ut ita sit: sed aliquando amissio superioris boni
non sentitur malum, cum habetur quod amatum est infe-
rius bonum. Sed diuina iustitia est, ut qui uoluntate
amissit quod amare debuit, amittat cum dolore quod
amauit, dum naturarum creator ubique laudet. Ad-
huc enim est bonum, quod dolet amissum bonum: nam
nisi aliquid bonum remansisset in natura, nullus bo-
ni amissio dolor esset in poena. Cui autem sine mali
experimento placeat bonum, id est, ut antequam boni
amissionem sentiat, eligat tenere ne amittat, super
omnes homines praedicandus est. Sed hoc nisi cuius-
dam singularis laudis esset, non illi puero tribueretur,
qui ex genere Israel factus Emanuel nobiscum de-
us, reconciliauit nos deo, hominum & dei homo me-
diator, uerbum apud deum, caro apud nos, uerbum ca-
ro inter deum & nos. De illo quippe Propheta di-
cit: Priusquam sciat puer bonum aut malum, contemnet
malitiam ut eligat bonum. Quomodo quod nescit aut con-
temnit aut eligit: nisi quia haec duo sciuntur aliter
per prudentiam boni, aliter per experientiam mali? Per
prudentiam boni malum scitur, & si non sentitur. Te-
netur enim bonum, ne amissione eius sentiat malum.
Item per experientiam mali scitur bonum, quoniam
quid amiserit sentit, cui de bono amisso male fue-
rit. Priusquam sciret ergo puer per experientiam, aut
bonum quo careret, aut malum quod boni amissione
sentiret, contemnit malum ut eligeret bonum, id est,
noluit amittere quod habebat, ne sentiret amitte-
do quod amittere non debebat. Singulare exemplum
obedienciae, quippe qui non uenit facere uoluntatem
suam, sed eius uoluntatem a quo missus est: non sicut il-
le qui elegit facere uoluntatem suam, non eius a quo
factus est. Merito sicut per unius inobedientiam
peccatores constituti sunt multi, ita per unius obe-
dienciae iusti constituti sunt multi: quia sicut in Ad-
amnes

Voluntas hominis repugnans deo. XIII

Christus mediator

Es. 7.

Quomodo appellatum ligni scientie boni & mali. XV

2. sent. dist. 17 c. in hoc

Hominem potuisse intelligere re periculum ex precepto contempto. Cap. XVI

omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificabuntur. Frustra autem nonnulli acute obtusi sunt, cum requirunt quomodo potuerit appellari lignum dignoscetia boni & mali, antequam in eo transgressus esset homo preceptum, atque ipsa experientia dignosceret quid interesset inter bonum quod amittit, & malum quod admittit. Lignum enim tale nomen accepit, ut eo secundum prohibitionem non tacto cauere, quod eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Neque enim quia inde contra preceptum manducauerunt, ideo factum est illud lignum dignoscetia boni & mali, sed utique etiam si obediētes essent, & nihil inde contra preceptum usurpassent, id recte uocaretur, quod ibi eis accideret, si usurpassent. Quoadmodum si uocaretur arbor saturitatis, quod inde possent homines saturari, nunquid si nemo accepisset, ideo nomen illud esset incongruum, quandoquidem cum accederet & saturarent, tunc probaretur hoc recte arbor illa uocaretur? Et quomodo, inquit, intelligeret homo, quod ei dicebatur lignum dignoscetia boni & mali, quando ipsum malum quod esset omnino nesciebat? Hoc qui sapiunt parum attendunt, quemadmodum a contrariis notis, sic plerumque intelligent ignota, ut etiam uerba rerum que non sunt cum in loquendo interponuntur, nullus caliget auditor. Hoc enim quod omnino non est, nihil uocatur. Et has duas syllabas nemo non intelligit, qui Latine audit & loquitur. Unde, nisi cum sensus intuetur id quod est, & eius priuatione quid etiam non sit agnoscit? Sic & inane cum dicitur, intuendo corporis plenitudinem, priuationem eius tanquam contrariam, quid dicatur inane intelligimus. Sicut audiendi sensu non solum de uocibus, uerum etiam de silentio iudicamus. Sic ex uita que inerat homini, possit eius cauere contrarium, id est uitae priuationem que mors uocatur: & ipsam causam qua perderet quod amabat, id est quodlibet factum suum quo fieret ut amitteret uitam, quibuslibet syllabis appellaret, quemadmodum Latine cum dicitur peccatum uel malum, ut tanquam signum eius intelligeret, quod mente discerneret. Nos enim quomodo intelligimus cum dicitur resurrectio quam nunquam experti sumus. Nonne quia sentimus quid sit uiuere, & eius rei priuationem uocamus mortem, unde reditum ad id quod sentimus resurrectionem appellamus? & si quo alio nomine in quacumque lingua id ipsum appellat, menti utique signum insinuat in uoce loquendo, quo sonante agnoscat, quod etiam sine signo cogitare. Mirum est enim quemadmodum rerum quas habet amissionem, etiam in experta natura deuitet. Quis enim pecora docuit deuitationem mortis, nisi sensus uitae? Quis paruulum puerum adhaerescere baulo suo, si eum fuerit ex alto iacere minitatus? Quod ex quodam tempore incipit, sed tamen antequam aliquid huiusmodi expertus sit. Sic ergo illis primis hominibus iam uita erat dulcis, quam profecto amittere deuitabat: idque ipsum quibuscumque modis uel sonis significantem deum intelligere poterat: nec aliter eis posset persuaderi peccatum, nisi prius persuaderet eos ex illo facto non esse morituros, id est illud quod habebat & se habere gaudebat non amittit

A furos, unde suo loco loquendum est. Aduertat itaque si quos mouet, quomodo potuerint intelligere in experta nominantem uel minantem deum: & uideant nos omnium in expertorum nomina, non nisi ex contrariis que iam nouimus, si priuationem sunt, aut ex similibus, si specierum sunt, sine ullo estu dubitationis agnoscere. Nisi forte aliquid mouet quemadmodum loqui potuerint, uel loquentem intelligere, qui non didicerat uel crescendo inter loquentes uel aliquo magisterio: quasi magnum fuerit deo loqui eos docere, quos ita fecerat, ut hoc possent etiam ab hominibus discere, si essent a quibus. Merito sane queritur, utrum hoc preceptum uiro tantum dederit deus, an etiam foemine? Sed nondum narratum est quemadmodum facta sit foemina. An forte iam erat facta, sed hoc quemadmodum gestum sit quod prius erat gestum, postea recapitulando narratum est. Verba enim scripturae sic se habent: Et precepit dominus deus Adae dicens: non dixit, precepit eis. Deinde sequitur, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes: non dixit, edetis. Deinde adiugit: De ligno autem cognoscedi bonum & malum, non manducabitis de illo: iam hic tanquam ad ambos pluraliter loquitur, & pluraliter preceptum terminat dicens: Qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini. An sciens quod ei facturus erat mulierem, ita precepit ordinatissime, ut per uirum preceptum domini ad foeminam perueniret? Quam disciplinam & in ecclesia seruat Apostolus dicens: Si quid autem discere uolunt, domini uiros suos interroget. Itaque queri potest quomodo nunc deus locutus sit ad hominem quem fecit, iam certe sensu ac mente praeditum, ut audire & intelligere loquentem ualeret: Neque enim aliter preceptum posset accipere, quomodo transgressor eius esset, nisi hoc acceptum intelligeret. Quomodo ergo illi locutus est deus? utrum intus in mente secundum intellectum, id est ut sapiens intelligeret uoluntatem ac preceptum dei sine ullis corporalibus sonis uel corporalium similitudinibus. Sed non sic existimo primo homini locutum deum: talia quippe scriptura narrat, ut potius credamus sic esse deum locutum homini in paradiso, sicut etiam postea locutus fuit patribus, sicut Abraham, sicut Moysi, id est in aliqua specie corporali. Hinc est enim quod audierunt eius uocem ambulantes in paradiso ad uesperam, & absconderunt se. Locus itaque magnus neque praetereundus proponitur, ut intueamur quantum possumus, quantum ipse adiuuare & donare dignatus, opus diuinae prouidentiae hipertitum: quod superius cum de agricultura loqueremur, transitoria quadam occasione perstrinximus, ut inde iam inciperet legis animus hoc assuescere cotueri, quod adiuuat plurimum ne quid indignum de ipsa dei substantia sentiamus. Dicimus itaque ipsum summum, uerum, unum ac solum deum, patrem & filium & spiritum sanctum, id est, deum uerbumque eius & utriusque spiritum, trinitatem ipsam, neque confusam, neque separatam, deum qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum uidit, nec uidere potest, nec locorum uel finitum uel infinitum spatium contineri, nec temporum uel finitum uel infinitum uolumine uariari. Neque enim est in eius substantia qua deus est, quod breuitatis

2. sent. dist. 17 c. in hoc

2. sent. dist. 17 c. in hoc

Gen. 2

Quomodo deus sit locutus. Cap. XVIII

Quid sentiamus deum de deo. Cap. XIX

2. sent. dist. 17 c. in hoc

2. sent. dist. 17 c. in hoc

Gen. 2

Quomodo deus sit locutus. Cap. XVIII

Quid sentiamus deum de deo. Cap. XIX

fit in parte quae in toto, sicut necesse est esse de ipsis quae in locis sunt: aut fuit in eius substantia quod iam non est, uel erit quod nondum est, sicut in naturis quae possunt temporis mutabilitate pati. Hic ergo incommutabili eternitate uiuēs creauit omnia simul, ex quibus currerent tempora, & implerentur loca, temporalibusque & localibus rerum motibus secula uoluerentur. In quibus rebus quaedam spiritalia, quaedam corporalia condidit, formas materiam quam nec alius nec nullus, sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, ut formationem suam non tempore sed origine praeueniret. Spiritalem autem creaturam corporali praeposuit: quae spiritalis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora & loca. Exempli enim gratia, per tempus mouet animus, uel reminiscendo quod oblitus erat, uel discendo quod nesciebat, uel uolendo quod nolebat. Per loca autem corpus, uel a terra in caelum, uel a caelo in terram, uel ab oriente in occidentem, uel si quo alio simili modo. Omne autem quod mouet per locum, non potest nisi & per tempus simul moueri: At non omne quod mouetur per tempus, necesse est etiam per locum moueri. Sicut ergo substantiam quae mouet per tempus & locum, praecedit substantia quae tantum per tempus: ita ipsam praecedit illa quae nec per locum nec per tempus: ac per hoc sicut per tempus & locum mouet corpus, ipse tantum per tempus motus conditus spiritus: ita per tempus mouet conditum spiritum, ipse nec per tempus nec per locum motus conditor spiritus: sed spiritus creatus mouet seipsum per tempus, & per tempus ac per locum corpus: spiritus autem creator mouet seipsum sine tempore ac loco, mouet conditum spiritum per tempus sine loco, mouet corpus per tempus & locum. Quocirca quisquis intelligere conatur, quemadmodum uere eternus & uere immortalis atque incommutabilis deus, ipse nec per tempus nec per locum motus moueat temporaliter & localiter creaturam suam, non eum puto posse assequi: nisi prius intellexerit quemadmodum anima, hoc est, spiritus creatus, non per locum sed tantum per tempus motus, moueat corpus per tempus & locum. Si enim quod in seipso agitur capere nondum potest, quanto minus illud quod supra est? Affecta quippe anima carnalium sensuum consuetudine, etiam seipsam cum corpore per locum moueri putat, dum id per locum mouet. Quae si posset diligenter inspicere, tanquam cardines membrorum corporis sui, quemadmodum articulatum dispositi sunt, a quibus initia motionum nitantur: inueniet ea quae per spatia locorum mouentur, nisi ab eis quae loco fixa sunt non moueri. Non enim mouetur solus digitus, nisi fixa sit palma, a cuius articulo uel immoto cardine moueatur: sic tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri, sic humerus ab scapula mouetur, stantibus utique cardinibus quibus motio nitatur, ut per loci spatium quod mouetur moueat. Sic planta in talo est articulus, quo stante moueat: sic cruris in genu, & totius pedis in coxa: & nullius membri motus omnino est quem uoluntas mouet, nisi ab aliquo articulari cardine, quem motus eiusdem uoluntatis primitus figit, ut ab eo quod loci spatium non mouet, agi ualeat

quod mouetur. Denique nec in ambulando pes leuatur, nisi alius fixus totum corpus ferat, donec ille qui motus est a loco unde fertur, ad locum quod fertur, immoto articulo sui cardinis innitatur. Porro si in corpore nullum membrum per locum uoluntas mouet, nisi ab eo membri articulo quem non mouet, cum & illa pars corporis quae mouetur, & illa quae fixa sit ut moueat, corporeas habeat quantitates suas, quibus occupet spatia locorum suorum: quanto magis ipse animae nutus cui membra deseruiunt, ut quod placuerit figatur, unde id quod mouendum est innitatur: cum anima non sit natura corporea, nec locali spatium corpus impleat, sicut aqua utrumque siue spogiam: sed miris modis ipso incorporeo nutu commixta sit uiuificando corpori, quo & imperat corpori quaedam intentione non mole: quanto magis, inquam, nutus ipse uoluntatis eius non per locum mouetur ut corpus per locum moueat, quando totum per partes mouet, nec aliquas loco mouet nisi per illas quas loco non mouet. Quod si intelligere difficile est, utrumque credatur, & quae creatura spiritalis non per locum mota moueat corpus per locum, & quod deus non per tempus motus moueat creaturam spiritalem per tempus. Quod si de anima quisque non uult hoc credere, quod quidem sine dubio non solum crederet, uerum etiam intelligeret, si eam posset sicuti est incorpoream cogitare. Cui enim non facile occurrat quod per locum non moueat quae per loci spatia non distendit: quicquid autem per loci spatia distenditur corpus est: ac per hoc consequens est, ut anima per locum moueri non putetur, si corpus non esse credatur. Sed ut dicere coeperam, si de anima hoc quisque non uult credere, non nimis urgendus est. Substantia uero dei nisi credat nec per tempus nec per locum moueri, nondum perfecte incommutabilem credit. Verum quia omnino incommutabilis est illa natura trinitatis, & ob hoc ita aeterna, ut ei aliquid coaeternum esse non possit, ipsa apud seipsam, & in seipsa sine ullo tempore ac loco, mouet tamen per tempus & locum sibi subdita creaturam, naturas creans bonitate, uoluntates ordinans potestate: ut in naturis nulla sit quae non ab illo sit, in uoluntatibus autem nulla bona sit cui non praesit, nulla mala sit qua bene uti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit uoluntatis arbitrium, illae autem quibus dedit potestiones ac superiores sunt, illae naturae quae non habent uoluntatem, subdita sint necesse est illis quae habent: & hoc ordinatione creatoris, qui nunquam ita punit uoluntatem malam, ut naturae perimat dignitatem. Cum igitur omne corpus & omnis anima irrationalis non habeat uoluntatis arbitrium, subdita ista sunt eis naturis quae praeditae sunt arbitrio uoluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit iustitia creatoris. Ergo dei prouidentia regens atque administrans uniuersam creaturam, & naturas & uoluntates: naturas ut sint, uoluntates autem ut nec infructuosae bonae, nec impunitae malae sint: subdit primitus omnia sibi, deinde creaturam corporalem creaturam spiritalem, irrationalē rationali, terrestrem caelesti, foemineam masculinae, minus ualentem ualentiori, indigentiorē copiosiori. In uoluntatibus autem bonas sibi, caeteras uero ipsis seruientibus sibi

Quomodo deus moueat, quomodo anima. Cap. XXII

Deus semper quietus omnia tamen agens. Cap. XXIII

sibi: ut hoc patiatur uoluntas mala, quod ex iussu dei fecerit bona, siue per seipsam, siue per malā, in rebus dūtaxat quæ natura sunt etiā malis uoluntatibus subditæ, id est, in corporibus. Nam in seipsis malæ uolūtates habēt interiorē pœnam suam, eādē ipsam iniquitatē suā. Ac per hoc sublimibus angelis deo subdite fruentibus, & deo beate seruiētibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis uita, omnis uolūtās uel infirma uel praua, ut hoc de subditis uel cum subditis agant, quod naturæ ordo poscit in omnibus, iubētē illō cui subiecta sunt omnia. Proinde illi in illo ueritatē incommutabilē uident, & secundū eam suas dirigunt uolūtates. Fuit ergo illi participes æternitatis, ueritatis, uoluntatē eius semper facientes sine tēpore & loco. Mouētur autē eius imperio etiā temporaliter, illo nō temporaliter moto. Nec ita ut ab eius cōtemplatione resiliāt aut desuuant: sed simul & illū sine loco ac tēpore cōtemplantur, & eius in inferiorib. iussa perficiūt, mouentes se per tēpus, corpus autē per tēpus & locū, quantū eorum cōgruit actioni: & ideo deus bipertito prouidentia suæ opere præest uniuersæ creaturæ, naturis ut fiant, uoluntatibus autē ut sine suo iussu uel permissu nihil faciant: Natura igitur uniuersitatis corporalis non adiuuatur extrinsecus corporaliter. Neq; enim est extra eam ullum corpus, alioquin nō esset uniuersitas: intrinsecus autē adiuuatur incorporaliter, deo id agente ut omnino natura sit, quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Partes uero eiusdē uniuersitatis & intrinsecus incorporaliter adiuuant, uel potius fiunt ut nature sint: & extrinsecus corporaliter, quo se melius habeāt, sicut alimētis agricultura, medicina, & quæcūq; etiā ad ornatū fiunt, ut non solum saluæ ac fœcūdiore, uerum etiā decētiore sint. Spiritalis autē creatura si perfecta atq; beata est, sicut angelorū sanctorū, quātū attinet ad seipsam quo sit, sapiensq; sit, nō nisi intrinsecus incorporaliter adiuuatur: Intus ei quippe loquitur deus miro & ineffabili modo, neq; per scripturā corporalibus instrumētis affixam, neq; per uoces corporalibus aurib. insonātes, neq; per corporū similitudines, quales in spiritu imaginaliter fiūt, sicut in somnis uel aliquo excessu spiritus, quod Græce dicitur ecstasis, & nos eo uerbo iā utimur pro Latino: quia & hoc genus uisionū quāuis interius fiat, q̄ sunt ea quæ animo per sensus corporis nunciuntur: tamē quia simile est eis, ita ut cum sit, discerni ab eis aut omnino non possit, aut certe uix & rarissime possit: & quia exterius est q̄ illud quod in ipsa incommutabili ueritate mēs rationalis & intellectualis intuet, eaq; luce de his omnibus iudicat: inter illa quæ extrinsecus fiūt arbitrator esse disputandū. Creatura ergo spiritalis & intellectualis perfecta & beata qualis angelorū est, sicut dixi, quantū attinet ad seipsam quo sit, sapiens ac beata sit, nō nisi intrinsecus adiuuatur æternitate, ueritate, charitate creatoris. Extrinsecus uero si adiuuari dicenda est, eo fortasse solo adiuuatur q̄ se inuicem uident, & de sua societate gaudent in deo, & q̄ per-

Creatura corporea subdita angelis. Cap. XXIII

Natura uniuersitatis. XXV

spectis etiā in eis ipsis omnibus creaturis, undiq; gratias agit laudatq; creatorem. Quod autē attinet ad creaturæ angelicæ actionē, per quam uniuersarum rerum generibus, maximeq; humano prouidentia dei prospicit, ipsa extrinsecus adiuuat, & per illa uisa quæ similia sunt corporalibus, & per ipsa corpora quæ angelicæ subiacēt potestati. Quæ cū ita sint, deus omnipotēs & omnitenēs, incommutabili æternitate, ueritate, uolūtate semper idē, nō per tēpus nec per locum motus, mouet per tēpus creaturam spiritalē, mouet etiā per tēpus & locum creaturā corporalem, ut eo motu naturas quas intrinsecus substituit, etiam extrinsecus administret, & per uoluntates sibi subditas quas per tēpus & corpora sibi atq; illis uoluntatibus subdita, quæ per tēpus & locū mouet eo tēpore ac loco, cui ratio in ipso deo uita est sine tempore ac loco. Cū ergo tale aliquid deus agit, nō debemus opinari eius substantiā qua deus est, tēporib. locisq; mutabilē, aut per tēpora & loca mobilem, sed in opere diuinæ prouidentia ista cognoscere: nō in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiā extrinsecus administrat: cū sit ipse nullo locorum uel interuallo uel spacio incommutabili æternitate excellētisq; potētia, & interior omni re, quia in ipso sunt omnia, & exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo temporū uel interuallo uel spatio incommutabili æternitate & antiquior est omnibus quia ipse est ante omnia, & nouior omnibus, quia idem ipse post omnia.

Quapropter cū audimus scripturā dicētem, Et præcepit dñs deus Adæ dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes, de ligno autem cognoscēdi bonū & malum, nō māducabitis de illo: Qua die autē ederitis ab eo, morte moriemini: Si modū querimus quō ista locutus sit deus, modus quidē ipse a nobis proprie cōprehēdi non potest: certissime tamē tenere debemus, deū aut per suā substantiam loqui, aut per sibi subditā creaturam: sed per substantiam suā non loqui nisi ad creandas omnes naturas: ad spirituales uero atq; intellectuales non solū creandas, sed etiā illuminādas: cū iam possunt capere locutionē eius, qualis est in uerbo eius quod in principio erat apud deū, & deus erat uerbū, per quod facta sunt omnia. Illis autē qui eā capere nō possunt cum loquitur deus, nō nisi per creaturā loquitur, aut tantūmodo spiritalē, siue in somnis, siue in ecstasi similitudine rerum corporalium: aut etiā per seipsam corporalem, dum sensibus corporis uel aliqua species apparet uel insonāt uoces. Si ergo Adam talis erat ut posset capere illā locutionē dei, quam mētibus angelicis per suā præbet substantiam: non dubitandū est q̄ eius mentē per tempus mouerit miro & ineffabili modo, non motus ipse per tēpus, eiq; utile ac salubre præceptū ueritatis impresserit: ut quæq; transgressori pœna deberetur, ea ipsa ineffabiliter ueritate mōstrauerit: sicut audiūtur uel uiderūt omnia bona præcepta in ipsa incommutabili sapientia, quæ in animas sanctas se transfert ex aliquo tēpore, cū ipsius nullus sit motus in tēpore. Si autē ad eū mo-

Deus tempore idem locutus fuit omnibus. Cap. XXV

Quomodo locutus sit deus Adæ. XXV

dū Adā iustus erat, ut ei adhuc opus esset alterius creaturæ sanctioris & sapientioris autoritas, per quā cognosceret dei uoluntatē atq; iussionē, sicut nobis Prophete, sicut ipsis angeli: cur ambigimus per aliquā huiusmodi creaturā ei esse locutū deū talibus uocum signis quæ intelligere posset: Illud enim quod postea scriptū est, cum peccassent eos audisse uocē domini dei ambulantis in paradiso, quia non per ipsam dei substantiā, sed per subditā ei creaturā factum est, nullo modo dubitat qui fidem catholicā sapit. Ad hoc enim & aliquanto latius de hac re differere uolui, quia nōnulli hæretici putant substantiā filij dei nullo assumpto corpore per seipsam esse uisibilem, & ideo anteq; ex uirgine corpus acciperet, ipsum uisum esse patribus opinant, tāq; de solo deo patre dictū sit: Quē nemo hominū uidit, nec uidere potest: quia filius uisus sit ante acceptā serui formā, etiam per ipsam substantiā suā: Quæ impietas procul à catholicis mentib. repellenda est. Sed de hoc plenius aliās si dño placuerit differemus. Nūc terminato isto uolumine, id quod sequitur, quō sit mulier ex uiri sui latere creata, in consequentib. parandum est.

D. AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIB. IX

T dixit dominus deus, Non bonum est hominē esse solū, faciamus ei adiutoriū secundū ipsūm. Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia uolatilia cœli, & adduxit illa ad Adā, ut uideret quid uocaret illa: Et omne quodcūq; uocauit Adam illud animam uiuā, hoc est nomē eius. Et uocauit Adā nomina omnibus pecoribus & omnib. uolatilib. cœli, & omnib. bestijs agri. Ipsi autē Adam nō est inuentus adiutor similis ei. Et immisit deus ecstasim in Adam, & obdormiuit: Et accepit unam costarū eius, & adimpleuit carnem in loco eius: Et edificauit dominus deus costam quā accepit de Adam in mulierē, & adduxit eam ad Adam: Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hæc uocabitur mulier, quoniam ex uiro suo sumpta est, Et propter hoc relinquet homo patrē & matrem, & cōglutinabitur ad uxorem suam, & erunt duo in carne una. Si aliquid adiuuant lectorē, quæ libris superiorib. cōsiderata atq; cōscripta sunt, nō debemus in hoc diutius immorari, quod finxit adhuc deus de terra omnes bestias agri, & omnia uolatilia cœli: cur enim dictū sit, adhuc, id est, præter primam cōditionē creaturarū sex diebus cōsummata, in qua causaliter perfecta sunt omnia simul & inchoata, ut deinde ad effectus suos causæ perducerentur, iā quantū potuimus in præcedentib. intimauius. Et si quis hoc aliter enodādum putat, tantū diligēter attēdat illa omnia, quæ ut hoc sentiremus attēdimus: & si probabiliorē inde potuerit enucleare sententiā, nō solū resistere nō debemus, sed debemus etiā gratulari. Si quem autē mouet quia non dixit, finxit deus adhuc de terra om-

Aug. 10. 3

nes bestias agri, & de aqua omnia uolatilia cœli: sed tanq; utraq; genera de terra finxerit. Et finxit, inquit, deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia uolatilia cœli: uideat duob. modis esse intelligendū. Aut tacuisse nūc unde finxerit uolatilia cœli: quia & tacitū posset occurrere, ut non de terra utrunq; accipiatur deū finxisse, sed tantūmodo bestias agri: ut uolatilia cœli etiā tacente scriptura intelligamus unde finxerit, uelut qui sciamus in prima causalium rationū cōditione ex aquis ea esse producta: Aut terrā uniuersaliter sic appellatam simul cū aquis, quemadmodū appellata est in illo Psalmo, ubi cœlestiū laudib. terminatis, ad terrā facta est cōuersio sermonis & dictū, Laudate dominū de terra, dracones & omnes abyssi, &c. Nec postea dictū est: Laudate dominū de aquis: Ibi enim sunt omnes abyssi: quæ tamē de terra laudant dominū. Ibi etiā reptilia & uolatilia pēnata, quæ nihilominus de terra laudāt dominū. Secundum istā uniuersalem appellationē terræ, secundum quam etiā de toto mūdo dicitur, deus qui fecit cœlū & terrā, siue de arida siue de aquis, quæcūq; creata sunt, de terra creata ueraquero intelliguntur. Nunc iam uideamus quomodo accipiendū sit qd̄ dixit deus, Non est bonū esse hominē solū, faciamus ei adiutoriū secundū ipsūm: utrum temporaliter uocibus ac syllabis editis hoc dixerit deus: an ipsa ratio cōmemorata est quæ in uerbo dei principaliter erat, ut sic fœmina fieret: quā rationem suscipiebat etiā tunc scriptura cum diceret, Et dixit deus, fiat hoc aut illud, quādo primitus omnia condebantur. An forte in mente ipsius hominis hoc dixit deus, sicut loquitur quibusdam seruis suis in ipsis seruis suis: Ex quo genere seruorū eius erat etiā ille qui dixit in Psalmo: Audiam quid loquatur in me dominus deus. An aliqua de hac re ipsi homini in ipso homine per angelū est facta reuelatio in similitudinib. uocū corporalium, quæ tacuerit scriptura, utrū in somnis an in ecstasi, ita enim fieri hæc solēt, an aliquo modo, sicut reuelatur Prophetis: Vnde illud est, Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me. An per corporalē creaturā uox ipsa sonuerit, sicut de nube, Hic est filius meus dilectus. Quid ergo ex his omnib. factum sit, ad liquidum cōprehendere nō ualemus: uerū tamen certissime teneamus dixisse hoc deum: & si corporali uoce uel tēporaliter expressa similitudine corporis dixit, nō eū per substantiā suā, sed per aliquā imperio suo subditā dixisse creaturā, sicut in libro præcedente tractauimus. Nam uisus est deus postea sanctis uiris, aliās capite albo sicut lana, aliās inferiore parte corporis sicut aurichalcum, aliās aliter atq; aliter: nō tamen illas uisiones hominib. per substantiā quæ ipse est, sed per subdita sibi quæ creauit, eū præbuisse, & per similitudines formarū uocumq; corporalium quod uoluit ostēdisse ac dixisse, certissimū est eis qui substantiā trinitatis incommutabiliter æternam, nec per tempus nec per locū moueri, & per tēpus & per locū mouere, uel fideliter credūt, uel etiā excellēter intelligūt. Nō ergo iam quæramus

Terre uocabulum

Quomodo locutus sit deus. Cap. I

Psal. 84

Zach. 2

Matth. 3

D quo

quomō istud dixit, sed potius intelligamus qd di-
 xerit. Adiuutoriū qppe homini secūdū ipsū fuisse
 faciendū, aeterna ipsa ueritas habet per quā crea-
 ta sunt omnia: & in illa hoc audit qui in ea potest
 cognoscere quid quare creatū sit. Si autem que-
 ritur, ad quā rem fieri oportuerit hoc adiuutoriū,
 nihil aliud probabiliter occurrit q̄ propter filios
 procreādos: sicut adiuutoriū semini terra est, ut uir
 gultum ex utroq; nascatur: hoc enim & in prima
 rerū conditione dictum erat: Masculū & foeminā
 fecit eos, & benedixit eos deus dicens, Crescite &
 multiplicamini & implete terrā, & dominamini
 eius. Quā ratio conditionis & cōiunctionis mas-
 culi & foeminæ atq; benedictio, nec post peccatū
 hominis pœnamq; defecit. Ipsa enim est secūdum
 quā nunc terra hominib. plena est dominantibus
 eius. Quāq; enim iam emissi de paradiso conue-
 nisse & genuisse cōmemorentur: tamen nō uideo
 quid prohibere potuerit, ut essent eis etiam in pa-
 radiso honorabiles nuptiæ, & thorus immacula-
 tus: hoc deo præsente fideliter iusteq; uiuētibus,
 eiq; obediēter sancteq; seruientibus, ut sine ullo
 inquieto ardore libidinis, sine ullo labore ac do-
 lore pariendi, foetus ex eorum semine gignerent:
 nō ut morientibus parentibus filij succederēt, sed
 ut illis qui genuissent in aliquo formæ statu manē-
 tibus, & ex ligno uitæ quod ibi plantatū est, cor-
 poralem uigorē sumētibus, & illi qui gignerent
 ad eundē perducerent statū: donec certo numero
 impleto, si iuste omēs obediēterq; uiuerēt, tūc fie-
 ret illa cōmutatio, ut sine ulla morte animalia cor-
 pora conuersa in aliā qualitātē, eo quod ad omnē
 nutū regēti spiritui deseruierēt, & solo spiritu uiuī-
 ficātē sine ullis alimentorū corporalib. sustentacu-
 lis uiuerent, spiritalia uocarent. Potuit hoc fieri si
 nō præcepti trāsgressio mortis suppliciu mereret.
 Qui enim hoc fieri potuisse nō credunt, nihil
 aliud q̄ cōsuetudinē naturæ iam post peccatū pœ-
 namq; humanā sic currentis attendunt: nō autē in
 eorū genere nos esse debemus, qui nō credūt nisi
 quod uidere cōsueuerunt. Quis enim dubitet ho-
 mini obediēter & pie uiuenti præstare potuisse qd
 diximus, qui nō dubitat uestibus Israelitarum im-
 pertitum esse, quendā in suo genere statū, ut per
 annos quadraginta nulla uetustatis detrimēta pa-
 terentur? Cur ergo nō coierūt nisi cū exissent
 de paradiso: cito respōderi potest, Quia mox crea-
 ta muliere priusq; coierent, facta est illa transgres-
 sio, cuius merito in mortē destinati, etiam de loco
 illius foelicitatis exierūt: non enim scriptura tem-
 pus expressit, quantū interfuerit inter eos factos,
 & ex eis natū Cain. Potest etiā dici, quia nondum
 deus iusserat ut coierent: Cur enim nō ad hanc rem
 diuina expectaret autoritas, ubi nulla cōcupiscē-
 tia tanquā stimulis inobediētis carnis urgebat?
 Ideo aut hoc nō iusserat deus, quia secūdū suam
 præscientiā disponebat omnia, in qua & eorū cas-
 sum proculdubio præsciebat, unde iam mortale
 genus propagādū esset humanū. Aut si ad hoc
 adiuutoriū gignendi filios, nō est facta mulier uiro
 ad quod ergo adiuutoriū facta est? Si quia simul

operarentur terrā, nondū erat labor ut adiuuēto
 indigeret: & si opus esset, melius adiuutoriū mascu-
 lus fieret: hoc & de solatio dici potest, si solitudi-
 nis fortasse tēdebat. Quanto enim congruentius
 ad conuiuendū & colloquendū duo amici pari-
 ter q̄ uir & mulier habitaret? Quod si oportebat
 alium iubendo, aliū obsequēdo pariter uiuere, ne
 contrariæ uoluntates pacem cohabitantiū pertur-
 barent: nec ad hoc retinendū ordo defuisset, quo
 prior unus, alter posterior, maxime si posterior ex
 priore crearet sicut foemina creata est. An aliquis
 dixerit de costa hominis deum foeminam tantū,
 non etiā masculum, si hoc uellet, facere potuisse?
 Quapropter non inuenio ad quod adiuutoriū fa-
 cta sit mulier uiro, si pariendi causa subtrahatur.
 Nam si parentes filijs suis cedere ex hac uita o-
 portebat, ut ita omne humanū genus per decel-
 siones & successiones certa numerositate imple-
 retur, potuerūt etiā homines genitis filijs, perfe-
 ctāq; humani officij iustitia hinc ad meliora trās-
 ferri, non per mortē, sed per aliquā cōmutationē:
 aut illam summā, qua receptis corporib. sicut san-
 cti sicut angeli in cœlis: aut si illam dari nō oportē-
 bat, nisi omnib. simul in seculi fine, aliquā inferio-
 rem q̄ illa erit: quæ tamē haberet meliorē statum
 q̄ uel hoc corpus habet, uel illa etiam quæ primus
 facta sunt, uiri ex limo terræ, mulieris ex uiri
 carne. Neq; enim arbitrandū est Heliā uel sic esse
 iam sicut erunt sancti, quando peracto operis die
 denariū pariter accepturi sunt: uel sic, quē admo-
 dum sunt homines, qui ex ista uita nondū emigra-
 runt, de qua ille tamen nō morte, sed translatione
 migrauit. Iam itaq; aliquid melius habet quā in
 hac uita possit: q̄ uis nō dum habeat quod ex hac
 uita recte gesta in fine habiturus est: pro nobis e-
 nim meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti
 perficerent: aut si quisquā putat hoc Heliā mere-
 ri nō potuisse, si duxisset uxore, filiosq; procrea-
 set: creditur enim nō habuisse, quia hoc scriptura
 nō dixit, quāuis & de cœlibatu eius nihil dixerit:
 quid de Enoch respondebit, qui filijs genitis deo
 placens nō mortuus, sed uiuus trāsatus est? Cur
 ergo & Adam & Eua, si iuste uiuētes, caste filios
 procreassent, nō eis possent translatione nō mor-
 te succedētibus cedere? Nam si Enoch & Heliā
 in Adā mortui, mortisq; propaginē in carne ge-
 stantes, quod debitū ut soluant, creduntur etiā re-
 dituri ad hanc uitā, & quod tādū dilatum est mor-
 rituri, nunc tamen in aliā uita sunt: ubi ante resur-
 rectionem carnis, antequā animale corpus in spi-
 ritale mutetur, nec morbo nec senectute deficiūt:
 quanto iustius atq; probabilius primis illis homi-
 nibus præstaretur, sine ullo suo parentū uel pec-
 cato uiuentibus, ut in meliorem aliquem statū fi-
 lijs genitis cederent: unde seculo finito cum om-
 ni posteritate sanctorum, in angelicā formam, nō
 per carnis mortē, sed per dei uirtutem multo fo-
 licius mutarentur? Non itaque uideo ad quod
 aliud adiuutoriū mulier facta sit uiro, si gene-
 randi causa subtrahatur: quæ nihilominus qua-
 re subtrahatur ignoro. Vnde enim magnum ma-
 gniq;

Adiuutoriū propter sobolem. Cap. III

2. sent. dist. 20. cap. 1

2. sent. dist. 20. de termino.

Quando congreffi sunt prius. Cap. IIII

An adiuutoriū alia quā sobolis causa. Ca. V

Qualis futurus fuisset corpora, si non fuisset peccatum. Cap. X

Helias

Enoch

Virginitas nuptia. V

gniq; honoris meritum apud deum fidelis & pia
 uirginitas habet, nisi quia isto iam tēpore cōtinen-
 di ab amplexu, cū ex omnib. gentib. ad implēdum
 sanctorū numerū largissima suppetat copia, perci-
 piendæ fordidæ uoluptatis libido non sibi uendi-
 cat, quod iam sufficiens prolis necessitudo non
 postulat? Deniq; utriusq; sexus infirmitas propē-
 dens in ruinā turpitudinis, recte excipit honesta-
 te nuptiarū, ut quod sanis possit esse officiū, sit æ-
 grotis remediū. Neq; enim quia incōtinentia ma-
 lum est, ideo cōnubium, uel quo incōtinentes co-
 pulantur, nō est bonū: imō uero nō propter illud
 malū culpabile est hoc bonū, sed propter hoc bo-
 num ueniale est illud malū: quoniā id quod bonū
 habent nuptiæ, & q̄ bonæ sunt nuptiæ, peccatum
 esse nunquā potest. Hoc autē tripartitū est, fides,
 proles, sacramētum: In fide attenditur ne præter
 uinculū coniugale, cum altera uel altero concum-
 batur. In prole ut amāter suscipiatur, benigne nu-
 triatur, religiose educetur. In sacramēto autem ut
 coniugium non separetur, & dimissus aut dimissa
 nec causa prolis alteri coniungatur. Hęc est tanq̄
 regula nuptiarū, qua uel naturæ decoratur foecun-
 ditas, uel incōtinentiæ regit prauitas. Vnde quia
 satis differuimus in eo libro, quē de bono cōiuga-
 li nuper adidimus, ubi & continentia uidualē &
 excellentiā uirginalem pro suorū graduum digni-
 tate distinximus, diutius hic noster stylus non est
 occupandus. Nunc enim quærimus cui adiu-
 torio mulier facta sit uiro, si eis ad gignendos filios,
 misceri sibi in paradiso nō licebat. Qui enim
 hoc sentiunt, forte peccatū esse omnem concubi-
 tum putant. Difficile est nanq; ut dū peruersē ho-
 mines uitia deuitant, nō in eorum cōtraria perni-
 citer currant. Etenim sicut exhorrens auaritiā, fit
 profusus: aut exhorrens luxuriā, fit auarus: aut in-
 quietus fit, cuius pigritia reprehēderis: aut cuius
 inquietudinē, piger: aut qui reprehēsus odisse cœ-
 perit audaciā suam, ad timiditātē fugit: aut qui ti-
 midus non esse conatur, tanquā abrupto uinculo
 fit temerarius, dum nō ratione, sed opinione cri-
 mina metiuntur: ita dum nesciūt homines quid in
 adulterijs & fornicationib. diuino iure damnetur
 etiā causa procreandi cōiugalem cōcubitum dete-
 rantur. Quod qui nō faciunt, sed tamen foecū-
 ditatem carnis propter successionem mortalitatis
 diuinitus datā sentiunt: nec ipsi putant primos il-
 los homines potuisse concubere, nisi propter pec-
 catum quod admiserāt morituri, gignendo requi-
 rerent successores: nec attendūt, si recte potuerūt
 successores quæri morituris, multo rectius socios
 quæri potuisse uicturis. Impleta enim terra gene-
 re humano, recte proles nō nisi quæ morientibus
 succederet, quæreret: ut autē per duos homines
 terra impleteret, quomō ipsi nisi gignēdo officiū
 societatis impleterent? An uero ita quis cæcus est
 mente, ut nō cernat quāto terris ornāmēto sit ge-
 nus humanum, etiam cum a paucis recte laudabi-
 liter uiuatur: quantumq; ualeat ordo reipublice
 in cuiusdā pacis terrenæ uinculū coercens etiam
 peccatores? Neq; enim tantū deprauati sunt ho-

minēs, ut non etiā tales pecoribus & uolatilibus
 antecellāt, quorum tamen omniū generibus hęc
 infimā mundi partē pro sui loci sorte decoratam,
 quē non cōsiderare delectet? Quis aut ita sit ex-
 cors, ut putet minus eam ornari potuisse, si iustis
 non moriētibus impleteret? Nā quia numerosis-
 sima est superna ciuitas angelorum, ideo nō recte
 cōnubio copularentur, nisi morerent. Hęc quip-
 pe numerositatē perfectā etiam in resurrectione
 sanctorū angelis sociandā dominus præsciens ait:
 In resurrectione neq; nubent neq; uxores ducent,
 nō enim incipient mori, sed erūt æquales angelis
 dei: hic uero cum implēda esset hominibus terra,
 & eam propter cognationis arctiorē necessitudi-
 nem, & unitatis uinculū maxime cōmendādum,
 ex uno oporteret impleri, propter quid aliud se-
 cūdū ipsū quæsitus est foemineus sexus adiu-
 tor, nisi ut serentem genus humanū natura mulie-
 bris tanquā terrę foecunditas adiuuaret? Quā-
 uis honestius meliusq; credatur, ita fuisse tūc illo-
 rum hominū corpus animale constitutorū in pa-
 radiso nondū mortis lege damnatū, ut non habe-
 rent appetitū carnalis uoluptatis, qualē nunc ha-
 bent ista corpora, quæ iam ex mortis propaginē
 ducta sunt. Neq; enim nihil est in eis factum, cum
 de ligno prohibito edissent: quādoquidem deus
 non dixerit, Si ederitis, morte moriemini: sed,
 Quo die ederitis, morte moriemini: ut hoc ipsum
 in eis illa faceret dies, quod Apostolus gemit di-
 cens: Condelector legi dei secūdū interiorē ho-
 minē, uideo autē aliā legem in mēbris meis, repu-
 gnantem legi mentis meæ, & captiuantē me in
 lege peccati, quæ est in mēbris meis. Infelix ego
 homo, q̄s me liberabit de corpore mortis huius?
 Gratia dei per Iesum Christū dominum nostrum.
 Non enim sufficeret ei, si diceret, Quis me libera-
 bit de hoc mortali corpore? sed de corpore, inq̄,
 mortis huius. Sicut etiā illud, Corpus quidem, in-
 quit, mortuū est propter peccatū. Nec ibi ait mor-
 tale, sed mortuū, quāuis utiq; & mortale, quia mo-
 riturū: Nō ita credendū est fuisse illa corpora, sed
 licet animalia, nondum spiritalia, nō tamen mor-
 tua, id est, quæ necesse esset ut morerentur: quod
 eo die factum est, quo lignū uetitum tetigerūt. Si-
 cut in ipsis nostris corporib. quædam pro suo mō-
 do sanitas dicit, quæ si perturbata sic fuerit, ut le-
 talis morbus iam uiscera depascat, quo inspecto,
 medici mortem imminere pronunciant, mortale
 utiq; corpus etiā tunc dicitur, sed aliter q̄ cum es-
 set sanum, quāuis quandoq; sine dubio moriturū.
 Ita illi homines animalia quidē corpora gerētēs,
 sed non moritura nisi peccassent, acceptura autē
 angelicam formā, cœlestemq; qualitātē, mox ubi
 præceptū transgressi sunt, eorū mēbris uelut ali-
 qua agritudo letalis mors ipsa concepta est: mu-
 tauitq; illā qualitātē qua corpori sic dominaban-
 tur: ut nō dicerent, Video aliā legem in membris
 meis repugnantē legi mentis meæ: quia et si non-
 dum spiritale, sed animale corpus erat, nondū ta-
 men erat mortis huius, de qua & cum qua nati su-
 mus. Quid enim aliud, non dicā nati, sed omnino

Math. 22

Qualia futura fuissent corpora, si non fuisset peccatum. Cap. X

Rom. 7

Rom. 8

concepti, nisi agritudinem quandā inchoauimus, qua sumus sine dubio morituri: neq; enim tam necesse est eū ipso morbo mori, qui hydropticus, uel dysentericus, uel elephāticus factus fuerit, q̄ eū qui hoc corpus habere cœperit, in quo omnes homines natura sunt filij iræ, quia hoc non fecit nisi pœna peccati. Quæ cū ita sint, cur non credamus illos homines ante peccatū in genitalib. mēbris ad procreādos filios imperare potuisse, sicut ceteris, quæ in quolibet opere anima sine ulla molestia, & quasi pruritu uoluptatis mouet? Si enim creator omnipotēs ineffabiliter laudāndus, qui & in minimis suis operib. magnus est, apibus donauit, ut sic operent generationem filiorū, quemadmodū ceræ speciē liquoremq; mellis: cur incredibile uideatur primis hominibus talia fecisse corpora, ut si nō peccassent, & morbū quēdam, quo morerētur, cōtinuo cōcepissent, eo nutu imperarent mēbris quibus fœtus exoritur, quo pedibus cum ambulatur, ut neq; cum ardore seminaretur, neq; cum dolore pareretur. Nunc uero transgrediēdo præceptū, motū legis illius, quæ repugnat legi mentis, in membris conceptæ mortis habere meruerunt, quæ nuptiæ ordinant, continentia cohibet & refrenat, ut quemadmodum de peccato factū est supplicium, sic de supplicio fiat meritum.

uelut necessitas oriret creandi ei fœminā ex eiu-
 A latere, cum inter illa animalia simile illi adiutoriu nō fuisset inuentū. Videtur enim mihi propter aliquam significationem prophetica factū, sed tamen factū, ut re gesta confirmata, figuræ interpretatio libera relinquaſ. Quid est enim hoc ipsum quod uolatilibus, terrestribusq; animantibus, nō etiam piscibus atq; omnibus natatilibus Adā nomina imposuit? Si enim linguæ humanę consulantur, sic appellantur hæc omnia, quemadmodū eis homines loquendo nomina posuerunt. Non solū hæc quæ sunt in aquis & terris, uerumetiam ipsa terra & aqua & cœlum, & quæ uidentur in cœlo, & quæ nō uidentur, sed creduntur, pro diuersitate linguarum gentiliū, diuersis nominibus appellantur. Vnam sanē linguam primitus fuisse didicimus, antequam superbia turris illius post diluuium fabricata, in diuersos signorum sonos humanam diuideret societate. Quæcunq; autē illa lingua fuerit, quid attinet querere? Illa certe tunc loquebat Adā, & in ea lingua si adhuc usq; permanet, sunt illæ uoces articulata, quibus primus homo animalibus terrestribus & uolatilib. nomina imposuit. Nō igitur ullo modo credibile est in eadem lingua nomina pisciū nō ab homine, sed diuinitus instituta, quæ deo dicente homo postea disceret. Quod si ita etiā factū esset, quare ita factū esset, pculdubio mystica significatio resonaret. Sed credendū est paulatim cognitis pisciū generibus, nomina imposita: tunc autē cum pecora, & bestia, & uolatilia ad hominem adducta sunt, ut eis ad se cōgregatis, generatimq; distinctis, nomina imponeret: quib. etiā ipsis paulatim, & multo citius q̄ piscibus, si hoc factū non esset, posset nomina imponere: quid fuit causæ, nisi ratio aliquid significandi, quod ad prænunciationē futurorū ualeret? Cui rei maxime ordo narrationis huius inuigilat. Deinde nūquid ignorabat deus nihil tale se creasse in naturis animaliu, quod simile adiutoriu posset esse homini? An opus erat ut hoc etiā ipse homo cognosceret, & eo cōmēdatiorē haberet uxorem suam, q̄ in omni carne creata sub cœlo, & de hoc aere sicut ipse uiuēs uiuente, nihil eius simile inuenerit? Mirū si hoc scire nō posset, nisi omnib. ad se adductis atq; p̄spectis. Si em̄ deo credebat, posset hoc illi eo modo dicere, quō & præceptum dedit, quō & peccantem interrogauit atq; iudicauit: Si autē nō credebat, profecto neq; hoc scire poterat, utiū ad eū omnia ille, cui non credebat, adduxerit, an forte in aliquib. ab illo remotioribus terræ partibus aliqua ei similia, quæ non demonstrasset, abscederit. Non itaq; arbitror dubitandū hoc alicuius prophetica significationis gratia factum, sed tamē factū. Neq; hoc operæ suscepimus prophetica anigmata perscrutari, sed rerū gestarum fidem ad proprietatē historia commendare: ut quod impossibile uideri uanis atq; incredulis potest, aut ipsi autoritati sanctæ scripturæ uel ut te-
 D stificatione cōtraria repugnare, id p̄ meis uiribus, quantū deus adiuuat, disserēdo demonstrē, neq; impossibile esse neq; contrariū. Quod autē possi-

Fœmina qua sit facta forma Cap. XI

Facta itaq; fœminā uiro de uiro in eo sexu, in ea forma & distinctione membrorū, qua fœminæ notæ sunt, quæ peperit Cain & Abel, & omnes fratres eorū, ex quib. omnes homines nascerētur, in quibus peperit etiā Seth, per quem uentum est ad Abrahā & ad populum Israel, gētemq; omnibus iam notissimā gentibus, & per Noe filios omnes gentes, quisquis dubitauerit, omnia cogitare quæ credimus, longe q; a fideliu mentibus repellendus est. Cum ergo queritur ad quod adiutorium factus sit ille sexus uiro, diligēter, quātum ualeo, cuncta cōsideranti, non nisi causa prolis occurrat, ut per eorū stirpem terra impleret, sed non eo modo procreatā quo nunc procreantur homines, cum inest peccati lex in mēbris repugnās legi mentis, etiā si per dei gratiā uirtute superatur: hoc enim esse nō potuisse credēdū est, nisi in corpore mortis huius, quod corpus mortuū est propter peccatū. Et quid in hac pœna iustius, quā ut non ad omnē nutū seruiat corpus, id est suus famulus animæ, sicut domino suo detrectauit ipsa seruire: siue utrunq; ex parentib. creet deus, corpus ex corpore, animā ex anima: siue alio modo faciat animas, non utiq; ad opus impossibile, nec mercede parua: ut cū anima pietate deo subdita, legē istā peccati quæ est in mēbris corporis mortis huius, quā primus homo accepit in pœnā, uiderit ipsa per gratiā, præmiū cœlestē percipiat maiore gloria, demonstrans quanta sit laus obedientiæ, quæ alienæ inobediētiæ pœnā potuit uirtute superare. Sed quoniā cui adiutorio fœmina facta sit uiro, satis, quantum existimo, requisitum est, illud iam uideamus quare sit factū, quod adducta sunt ad Adam omnes bestia agri, & omnia uolatilia cœli, ut eis nomina imponeret, atq; ita

Animantia quare adducta ad Adam. Ca. XII

bile quidē apparet, nec habet ullam speciē repugnantia, sed tamē quasi superfluū, uel etiā stultum quibusdā uideri potest, hoc ipsum disputādo demonstrē, q̄ ideo tanq; rerū gestarum naturali uel usitato ordine factum est, ut cordibus nostris fidelissima sanctarū scripturarum autoritate prælata, quia stultū esse nō potest, mysticū esse credatur, quāuis eius expositionē uel inquisitionē aut alibi iam exhibuerimus, aut in tēpus aliud differamus. Quid ergo sibi uult etiam illud, q̄ mulier uiro de latere facta est? Verū esto propter ipsius cōiunctionis uim cōmendandam, hoc ita fieri oportuisse credamus: Nunquid etiā ut dormiēti fieret, eadē ratio uel necessitas flagitabat, ut deniq; osse detracto, in cuius locum caro suppleret? Nū enim nō potuit ipsa caro detrahi, ut inde cōgruentius, q̄ sit sexus infirmior, mulier formaretur? An uero tam multis additis, costam deus edificare potuit in mulierem, & carnem pulpam' ue nō potuit qui de puluere ipsum hominē fecit? Aut si iam costā fuerat detrahenda, cur non altera pro ea costā repolita est? Cur etiā non dictum est, finxit aut fecit, sicut in omnibus supra operibus: sed ædificauit, inquit, dominus deus illam costam, nō tanquā corpus humanū, sed tanquā domum? Nō est itaq; dubitandū quoniā hæc facta sunt, & stulta esse nō possunt, ob aliquid significandū esse facta, fructū futuri seculi ab ipso iam primordio generis humani deo præscio in ipsis suis operibus misericorditer prædicante: ut certo tēpore seruis suis, siue per hominum successiones, siue per suum spiritū uel angelorum ministeriū reuelata atq; conscripta & promittendis rebus futuris & recognoscendis impletis testimoniū perhiberent: quod magis magisq; in consequentibus apparebit. Videamus ergo quod isto opere suscepimus, non secundum præfigurationem rerum futurarū, sed secundū rerum gestarū non allegoricam sed propriā significationem, quemadmodū hæc accipi possunt, Et finxit deus, inquit, adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia uolatilia cœli: unde iam quod uisum est, & quātum uisum est, differuimus. Et adduxit omnia ea ad Adam, ut uideret quid ea uocaret. Quomodo hæc adduxerit deus ad Adam, ne carnaliter sapiamus, adiuuare nos debet quod de bipertito opere diuinæ prouidentia in libro superiore tractauimus. Neq; enim sicut indagant atq; adigunt uenātes aut occupātes ad retia, quæcunq; animantia capiūt: ita hoc factum esse credendum est: aut uox aliqua iussionis de nube facta est eis uerbis, quæ rationales animę audientes, intelligere atq; obedire assolent. Nō enim hoc acceperunt ut possint bestia uel aues, in suo tamē genere obtemperant deo: non rationali uoluntatis arbitrio, sed sicut mouet ille omnia tēporibus opportunis non ipse temporaliter motus, per angelica ministeria: quæ capiūt in uerbo eius, quid quo tēpore fieri debeat: & illo nō temporaliter moto, mouentur ipsa tēporaliter, ut in ijs quæ sibi subiecta sunt, iussa eius efficiāt. Omnis enim anima uiua, non solum rationalis sicut in hominibus, uerū etiam irra-

tionalis sicut in pecoribus, & uolatilibus, & piscibus, uisus mouet. Sed anima rationalis uoluntatis arbitrio uel consentit uisus uel non cōsentit: rationalis autē non habet hoc iudicium, pro suo tamen genere atq; natura uisus aliquo tacta propellitur. Nec in potestate illius animæ est, quæ illi uisus ueniāt, siue in sensum corporis, siue in ipsum spiritum interius: quibus uisus, appetitus moueatur cuiuslibet animantis: ac sic cum ea uisus per angelorū obedientiā desuper ministrantur: peruenit iussio dei nō solū ad homines, nec solū ad aues, & pecora, uerū etiam ad ea quæ sub aquis latent, sicut ad cetū, qui glutituit Ionā. Nec solū ad ista maiora, uerum etiam ad uermiculū: nam & huic legimus diuinitus iussum, ut radicem cucurbitę roderet, sub cuius umbraculo Propheta requieuerat. Si enim homini donauit deus sic eū instituens, ut etiā carnem peccati portans, possit non solū pecora & iumenta suis uisibus subdita, nec tantū domesticas aues, sed etiā liberę uoluntatis quaslibet etiā sauas feras & capere & māfuetas facere, & eis mirabiliter imperare potētia rationis, nō corporis: cum earum appetitus & dolores captās, paulatimq; illectando, premēdo, laxādoq; moderans, agresti eas exuit cōsuetudine, & tanq; humanis moribus induit: quanto magis angeli hoc possunt, qui iussione dei in ipsa eius, quā sempiternę intuentur, incōmutabili ueritate perspecta, mouētes se per tempus & locū, agilitate mirabili & iussa quibus moueantur, & appetitū carnalis indigētiæ ualēt efficere omni animæ uiuæ, ut quō eā uenire opus est, nesciens adducat? Iam ergo uideamus, ipsa mulieris formatio, quæ mystice etiam ædificatio dicta est, quemadmodū facta sit. Natura quippe mulieris creata est, q̄uis ex uirili, quæ iam erat, nō aliquo motu iam existentium naturarū. Angeli autē nullā omnino possunt creare naturā: solus enim unus cuiuslibet naturæ, seu magnæ seu minimæ, creator est deus, id est, ipsa trinitas, pater & filius & spiritus sanctus. Aliter ergo querit, quæadmodum sit soporatus Adā, costaq; eius sine ullo doloris sensu a corporis cōpage detracta sit. Hęc enim fortasse dicant potuisse per angelos fieri: formare autē uel ædificare costam, ut mulier esset, usq; adeo non potuit nisi deus, a quo uniuersa natura subsistit, ut ne illud quidē carnis supplementū in corpore uiri, quod in illius costæ successit locum, ab angelis factū esse crediderim: sicut nec ipsum hominē de terræ puluere: non q̄ nulla sit angelorū opera, ut aliquid creetur, sed nō ideo creatores sunt: quia nec agricolas creatores segetum atq; arborum dicimus. Nō enim qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Ad hoc incrementū pertinet etiā in corpore humano, q̄ osse dempto, locus carne suppletus est: illo scilicet opere dei, quo naturas substituit ut sint, quo ipsos quoq; angelos creauit. Opus itaq; agricolæ est, ut aquā ducat cum rigat: nō autē opus eius est, ut aqua per decliuiā prolabatur, sed illius qui omnia in mēsurā & numero & pondere disposuit. Itē opus agricolæ est ut furculus auellatur ex arbo-

Formatio mulieris per quæ. Cap. XV 2. sent. dist. 18 cap. solet

1. Cor. 3

Sap. 12

re, terreque mandetur: at non opus eius est ut succū imbibat, ut germen emittat, ut aliud eius solo figat, quo radicem stabiliat, aliud in auras promoveat quo robur nutriat, ramosque diffundat: sed illius qui dat incrementum. Medicus etiā agro corpori alimentū adhibet, & uulnerato medicamentum. Primum nō de rebus quas creauit, sed quas creatas opere creatoris inuenit. Deinde cibū uel potum pręparare potuit & ministrare, & emplastrū formare, & medicamēta ilico apponere: num etiā ex ijs quę adhibet, operari & creare uires uel carnē potest? Natura id agit interiore motu, nobisque occultissimo. Cui tamē si deus subtrahat operationem intimam, qua eam substituit & facit, cōtinuo tanquę extincta nulla remanebit. Quapropter cum deus uniuersam creaturā suam bipertito quodāmodo opere prouidentię, de quo in superiore libro locuti sumus, & in naturalibus & in uoluntarijs motibus administraret, creare naturā tam nullus angelus potest, quę nec seipsum. Volūtas uero angelica obediēter deo subdita, eiusque executio iussionem, naturalibus motibus de rebus subiectis tanquā materiā ministrare, ut secundum illas principales in uerbo dei non creatas, uel secundū illas in primis sex dierū operibus causaliter creatas rationes aliquid in tēpore creetur, more agricolandi uel medendi potest. Quale itaque ministerium deo exhibuerint angeli in illa mulieris formatione, quis audeat affirmare? Certissime tamē dixerim, supplementū illud carnis in costę locū, ipsiusque fœminę corpus & animā conformationemque membrorū, omnia uiscera, sensus omnes, & quicquid erat quo illa & creatura & homo & fœmina erat, non nisi in illo opere dei factū, quod deus non per angelos, sed per semetipsum operatus est, nec dimisit, sed ita cōtinuanter operat, ut nec ullarū aliarū rerū, nec ipsorū angelorū natura substituat, si nō operet. Sed quoniā carnem animatam atque sentientē, quantū naturā rerū pro humano captu experiri potuimus, non nouimus nasci nisi aut ex istis tanquā materialibus elemētis, hoc est ex aqua & terra: aut ex fruticibus uel lignorū fructibus, uel etiā ex carnibus animalium, sicut innumerabilia genera uermium siue reptilium, aut certe ex concubitu parentū: nullam autē carnem natam scimus ex carne cuiuslibet animātis, quę tam esset ei similis, ut sexu tantū discerneretur, quærīmus in rebus creatiōis huiusmodi similitudinem, qua mulier de uiri latere facta est, nec possumus inuenire: non ob aliud, nisi quia homines. quęadmodum operent in hac terra nouimus: quęadmodum agricolentur, nō utique nouimus: nā profecto si remota hominū industria fruticū genus naturę cursus operaret, nihil aliud nossemus quę ex terra nasci arbores & herbas, & ex earū seminibus ab eis itidem in terram cadentibus. Nūquid innotesceret nobis quid ualeret insitio, ut alterius generis lignū radice propria, poma portaret aliena, & coalescant unitate iam suar. Hęc per agricolarū opera didicimus, cum ipsi creatores arborum nullo

modo essent, sed naturę cursum deo creati suum quoddam officium ministeriumque pręberet: nequaquam enim quicquid per eorū opera existeret, si hoc in dei opere intima naturę ratio nō haberet. Quid ergo mirū, si hominē ex osse hominis factū nō nouimus, quādo creanti deo quemadmodum angeli seruiāt ignoramus: qui nec arborē ex arboris furculo in robore alieno factā nosse possemus, si & ista deo creati quemadmodum agricolę seruiāt, similiter nesciremus? Nullo modo tamen dubitamus & hominū & arborum nō nisi deum esse creatorē, fideliterque credimus factā fœminam ex uiro, nullo interueniente cōcubitu, etiā si forte costā hominis ministrata sit per angelos in opere creatoris: sicut fideliter credimus etiā uirū factum ex fœmina nullo interueniente cōcubitu, cum semē Abrahę dispositū est per angelos in manu mediatoris. Vtrūque infidelibus incredibile est: fidelibus autē cur ad rei gestę proprietatem quod de Christo factum est, & tātum ad figuratā significationē quod de Eua scriptū est, credibile nō uideat? An uero sine cuiusquā concubitu uir ex fœmina fieri potuit, fœmina ex uiro non potuit? Et uirginalis uterus unde uir fieret habebat, uirile autē ius unde fœmina fieret nō habebat: cū hic dominus de famula nasceret, ibi de seruo famula formaretur? Poterat & dominus carnē suā de costā uel de aliquo mēbro uirginis creare. Sed qui posset ostēdere in corpore suo hoc se iterum fecisse quod factū est, utilius in matris corpore ostēdit nihil pudēdū esse quod castū est. Quod si quæratur, quomodo se habeat causalis illa cōditio, in qua primū hominem deus fecit ad imaginē ac similitudinem suā. Ibi quippe & hoc dictū est, masculū & fœminam fecit eos: utrum iam illa ratio quam mūdi primis operibus indidit atque cōcreauit deus, id habebat, ut secundū eam necesse esset ex uiri latere fœminā fieri? an hoc tantum habebat ut fieri posset, ut autē ita fieri necesse esset nō ibi iam cōditū, sed in deo erat absconditū? Si hoc ergo quæratur, dicā quid mihi uideat sine affirmandi temeritate, Quod tamen cū dixerō, fortasse prudenter ista cōsiderantes, quos iam Christiana fides imbuit, etiā si nunc primitus ista cognoscūt, non esse dubitandū iudicabūt. Omnis iste naturę usitatissimus cursus habet quosdā naturales leges suas, secundum quas & spiritus uitę qui creatus est, habet quosdā appetitus suos determinatos quodāmodo, quos etiā mala uolūtas nō possit excedere. Et elementa mūdi huius corporei habent definitā uim qualitatemque suā quid unum quodque ualeat uel non ualeat, quid de quo fieri possit uel non possit. Ex his uelut primordijs rerū, omnia que gignunt suo quoque tēpore exortus processusque sumunt, finesque & decessiones sui cuiusque generis. Vnde fit ut de grano tritici nō nascat faba, uel de faba triticū, uel de pecore homo, uel de homine pecus. Super hunc autē motum cursumque rerum naturalem, potestas creatoris habet apud se posse de his omnibus facere aliud, quę eorū quasi feminales rationes habent: non tamen id quod in eis posuit, ut de his fieri uel absque ipso possit

Tarditas ingenij humani non assequitur opera dei. XVI

Causę superioris res et inferioris res. Cap. XVII
2. sent. dist. 11 cap. sed quę ritur.
2. sent. dist. 13 cap. omnium.

possit, Neque enim potētia temeraria, sed sapientię uirtute omnipotens est: & hoc de unaquaque re in suo tēpore facit, quod ante in ea fecit ut possit? Alius ergo est rerum modus quod illa herba sic germinat, illa sic, illa ætas parit, illa non parit, homo loqui potest, pecus nō potest. Horum & talium modorū rationes, nō tantū in deo sunt, sed ab illo etiam rebus creatis inditę atque concretę. Vt autē lignum de terra excisum, aridū, perpolitū, sine radice ulla, sine terra & aqua repente floreat & fructū gignat, ut per iuuentā sterilis fœmina in senectute pariat, ut asina loquat, & si quid eiusmodi est, dedit quidē naturis quas creauit, ut ex eis & hęc fieri possent. Neque enim ex eis uel ille faceret, quod ex eis fieri nō posse ipse pręfigeret, quoniā seipso nō est nec ipse potētiōr. Veruntamen alio modo dedit, ut non hoc haberent in motu naturali, sed in eo quo ita creata essent, ut eorū natura uoluntati potētiōri amplius subiaceret. Habet ergo deus in seipso absconditas quorūdam factorū causas, quas rebus conditis nō inseruit, easque implet nō illo opere prouidentię quo naturas substituit ut sint, sed illo quo eas administrat ut uoluerit quas ut uoluit cōdit, ibi est & gratia per quā salui fiunt peccatores. Nam quod attinet ad naturam iniqua sua uoluntate deprauatam, recursum per semetipsum nō habet, sed per dei gratiam qua adiuuat & instaurat. Neque enim desperandi sunt homines in illa sententiā in qua scriptum est, Omnes qui ambulant in ea non reuertent. Dicitū est enim secundum pondus iniquitatis suę, ut quod reuertitur qui reuertit, non sibi tribuat, sed gratię dei, nō ex opibus, ne forte extollat. Propterea mysteriū gratię huius Apostolus absconditū dixit, non in mundo, in quo sunt absconditę causales rationes omnium rerum naturaliter oriturarū, sicut absconditus erat Leui in lumbis Abrahę, quādo & ipse de cimateus est, sed in deo, qui uniuersa creauit. Quāobrem omnia etiā quę ad hanc gratiā significandam, non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt, eorum etiā absconditę causę in deo fuerant: quorū etiā summum erat, quod ita mulier facta est de latere uiri, & hoc dormientis: quę per ipsum firma facta est, tanquā eius osse firmata: ille autem propter ipsam infirmus, quia in locū costę nō costā sed caro suppleta est: non habuit hoc prima rerū cōditio, quando sexto die dictū est, Masculum & fœminam fecit eos, ut fœmina omnino sic fieret: sed tantū hoc habuit, quia & sic fieri posset, nec cōtra causas, quas uolūtatē instituit, mutabili uoluntate aliquid fieret. Quid autē fieret, ut omnino aliud futurū non esset, absconditū erat in deo, qui uniuersa creauit. Sed quoniā sic dixit absconditū, ut innotesceret principibus & potestatibus in cęlestibus, per ecclesiā multiformis sapientię dei, probabiliter credit: sicut illud semen, cui promissum est, dispositū est per angelos in manu mediatoris: sic omnia quę ad ipsius seminis aduentum uel pręnunciandū uel annunciandū in rerum natura, pręter usitatū naturę cursum mirabiliter facta sunt, ministratibus angelis esse facta:

ut tamē ubique creator uel reparator creaturarum non sit, nisi qui plantatore & rigatore quolibet solus incrementū dat deus. Ac per hoc etiam illa ecstasis, quam deus immisit in Adam, ut soporatus obdormiret, recte intelligit ad hoc immissa, ut & ipsius mens per ecstasim particeps fieret tanquę angelicę curię, & intrans in sanctuariū dei intelligeret nouissima. Denique euigilans tanquę prophetia plenus, cum ad se adductam costam, mulierē suam uideret, eructauit continuo, quod magnum sacramentū commendat Apostolus, hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: Hęc uocabit mulier, quoniā de uiro sumpta est: & propter hoc relinquet homo patrē suū & matrem, & adhærebit uxori suę, & erūt duo in carne una. Quę uerba cū primi hominis fuisse scriptura ipsa testatur, dominus tamē in Euāgelio deū dixisse declarauit. Ait enim, Nō legistis, quia qui fecit ab initio masculū & fœminā fecit eos, & dixit, Propter hoc relinquet homo patrē & matrē, & adhærebit uxori suę, & erunt duo in carne una: ut hinc intelligeremus propter ecstasim quę pręcesserat in Adā, hoc eum diuinitus tanquam Prophetam dicere potuisse. Sed iam iste huius libri terminus placet, ut ea quę sequuntur, ab alio exordio renouēt intentionem legentium.

D AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER X

AM quidē ordo ipse uidet exposcere, ut de peccato primi hominis disseramus: sed quia de carne mulieris, quęadmodū facta sit, scriptura narrauit, tacuit autē de anima, multo magis nos fecit intētos, ut de hoc diligētius inquiramus: quonā modo refelli possint, siue non possint, qui credunt animā de anima hominis, sicut carnē de carne fieri, a parentibus in filios utriusque rei transfusis seminibus. Hinc enim primitus ad hoc mouent, ut dicāt quod unā animam deus fecerit, sufflando in faciē hominis, quę de puluere finxerat, ut ex illa iam cęterę crearentur animę hominū, sicut ex illius carne omnis etiā caro hominū: quoniā primo Adam formatus est, deinde Eua: & ille quidē unde habuerit corpus, unde animā dictū est, corpus uidelicet puluerē terrę, animā uero flatū dei: At illa de illius latere cum facta dicatur, non dicitur quod eam deus flando similiter animauerit, tanquam utrumque de illo dictum sit, qui iam fuerat animatus. Aut enim taceri oportuit, inquirunt, etiā de anima uiri, ut eam sicut possemus datā diuinitus, uel intelligeremus uel certe crederemus. Aut si hoc propterea scriptura nō tacuit, ne animā quoque sicut carnē hominis de terra factā esse putarem debuit & de mulieris anima nō taceri, ne putare ex traduce, si hoc uerū nō est. Quapropter ideo tacitū est, inquit quod in eius faciē flauerit deus, quia illud uerū est quod & anima ex homine propagata est. Huic suspitiōi facile occurrit, Si enim

Ecstasis Adę Cap. XIX

Gen. 2

Math. 19

Vnde anima mulieris. Ca. I

2 sent. dist. 13 cap. si.

propterea putat animam mulieris ex anima uiri factam, quia non scriptum est quod in mulieris facie flauerit deus, cur credunt ex uiro animata foemina, quando ne id quidem scriptum est: Vnde si deus omnes animas hominum nascentium sicut primam facit, propterea scriptura de alijs tacuit, quoniam posset quod in una factum commemoratum est, etiam de caeteris prudenter intelligi. Itaque si oportuit nos per hanc scripturam de hac re aliquid admoneri, magis si aliquid aliud fiebat in foemina quod in uiro factum non erat, ut ex carne animata eius anima duceretur, non sicut uiri eius aliu de corpus, aliu de anima: hoc ipsum quod alio modo fiebat, scriptura potius tacere non debuit, ne hoc itidem factum putaremus quod iam de illo didiceramus. Proinde quia non dixi ex anima uiri factam esse animam mulieris, conuenientius credidi eoispo nos admonere uoluisse, nihil hic aliud putare quod de uiri anima noueramus, id est, similiter datam esse mulieri: cum praesertim esset euidentissima occasio loci, ut si non tunc quando formata est, postea certe diceretur, ubi ait Adā, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Quāto enim charius amantiusque diceret, & anima mea: Non tamen hinc tam magna quaestio iam soluta est, ut unum horum manifestum certumque teneamus. Quamobrem primum uidentum est, utrum sacra scriptura libri huius ab eius exordio tractata hinc nos dubitare permittat, ut nunc recte fortasse requiramus, aut quae nam sententia potius eligenda sit, aut in rei huius incerto quemadmodum tenere debeamus. Certe enim sexto die fecit deus hominem ad imaginem suam, ubi etiam dictum est, Masculum & foeminam fecit eos. Quorum illud superius ubi imago dei commemorata est, secundum animam, hoc autem ubi sexus differentia secundum carnem accipiebamus. Et quoniam tot ac tanta testimonia quae ibi considerata atque tractata sunt, nos non sinebant eodem ipso sexto die, etiam formatum de limo hominem mulieremque de latere eius accipere: sed hoc postea factum esse post illa primitus opera dei, in quibus creauit omnia simul: quaesiuimus quid de hominis anima crederemus: discussisque omnibus disceptationis nostrae partibus, illud credibilis uel tolerabilis dici uisum est, quod ipsa hominis anima in illis operibus facta est, corporis uero eius in mundo corporeo tanquam in semine ratio: ne cogere mur contra uerba scripturae aut sexto die totum factum dicere, id est, de limo uirum, & de eius latere foeminam: aut in illis sex dierum operibus nullo modo esse factum hominem: aut corporis humani causalē rationem tantummodo factam, animam autem nullam, cum potius secundum ipsam sit homo ad imaginem dei: Aut certe & si non contra uerba scripturae apte posita, tamen dure atque intolerabiliter diceremus: uel in ea creatura spiritali quae ad hoc tantummodo creata esset, factam fuisse animam humanam rationem, cum ipsa creatura in qua ista ratio facta diceretur, non commemoratur in operibus dei: uel in aliqua creatura quae in illis commemoratur operibus, facta rationem animam, uelut in omnibus qui iam sunt facti, ratio latet generandorum filiorum: ac sic eam uel an-

gelorum filiam, uel quod est intolerabilis alicuius elementi corporei filiam crederemus. Sed nunc si ob hoc mulier non de uiro, sed similiter ut ille a deo facta animam asserit accepisse, quia singulas singulis anima foeminae. Aut si generalis omnium animarum ratio facta fuerat, sicut in hominibus ratio gignendi, redit ad illud durum ac molestum, ut uel angelorum, uel quod indignissimum est, caeli corporei, uel alicuius etiam inferioris elementi filias animas hominum esse dicamus. Ac per hoc uidentum est, & si latet quid uerum sit, quid saltem tolerabilis dici possit: utrum hoc quod modo dixi: an illis primis dei operibus unam animam primi hominis factam, de cuius propagine omnes hominum animae crearentur: an nouas subinde animas fieri, quarum nulla uel ratio facta praecesserit in primis illis sex dierum operibus dei. Horum autem trium duo priora non repugnant primis illis conditionibus, ubi simul omnia creata sunt. Siue enim in aliqua creatura tanquam in parente ratio animae facta sit, ut omnes animae ab illa generentur, a deo autem creentur, quando singulis hominibus dantur sicut a parentibus corpora: siue non ratio animae uelut in parente ratio prolis, sed ipsa omnino cum factus est dies facta sit anima, sicut ipse dies, sicut caelum & terra, & lumina caeli: congruenter dictum est, Fecit deus hominem ad imaginem suam. Hoc uero tertium quod non repugnet ei sententiae, qua & sexto die factus accipit homo ad imaginem dei, & post diem septimum uisibiliter creatus, non tam facile uideri potest. Nouas quippe animas fieri, quae neque ipsae neque ratio earum tanquam in parente prolis sexto illo die facta sit, cum his operibus, a quibus consummatis & inchoatis, deus in die septimo requieuit, si dixerimus, cauendum est ne frustra tam diligenter scriptura commendat sex diebus consummasse deum omnia opera sua, quae fecit bona ualde, si aliquas adhuc naturas fuerat creaturus, quas nec ipsas nec earum ibi rationes causaliter fecerit: nisi intelligat rationem quidem singillatim faciendarum animarum nascentibus quibusque dandarum in seipso habere, non in creatura aliqua condidisse. Sed quia non alterius generis creatura est anima, quam illius secundum quam sexto die factus est homo ad imaginem dei, non recte dicimus deum ea facere nunc, quae tunc non consummauit. Iam enim tunc animam fecerat, quales & nunc facit: & ideo non aliquid nouum creaturae genus nunc facit, quod tunc in suis consummatis operibus non creauit: nec contra illas causales rationes rerum futurarum, quas uniuersitati tunc indidit, haec eius operatio est: sed potius secundum ipsas quando quidem corporibus humanis, quorum ex illis primis operibus propagatio continua successione protendit, tales congruit animas inferi, quales nunc facit atque inserit. Quapropter iam nihil timentes, ne contra uerba libri huius, quae de prima illa sex dierum conditione conscripta sunt, quaelibet harum trium sententiarum probabilitas uicerit, sentire uideamur, suscipiamus diligentiorē quaestionis huius pertractationem, quantum adiuuat deus: ne

Repetitio superiorum libro rum. Cap. II

Gen. 2

Origo animae

in illa operibus

mutari

Cap. III

in creatura

Cap. V

Gen. 17

Gen. 20

ne forte fieri possit, ut si non liquidam, de qua dubitari ultra non debeat, tamen certe acceptabile de hac re sententiam nascamur, ut eam tenere donec certum aliquid elucescat, non sit absurdum. Quod si ne hoc quidem potuerimus, documentorum momentis undique pariterque nutantibus, saltem non uidebitur nostra dubitatio laborem deuitasse quaerendi, sed affirmandi temeritate: ut me, si quis recte iam certus est, docere dignetur: si quem uero nec diuini eloquii, nec perspicuae rationis autoritas, sed sua praesumptio certum fecerit, dubitare mecum non dignetur. Ac primum illud firmissime teneamus, animam naturam nec in naturam corporis conuerti, ut quae iam fuit anima fiat corpus: nec in naturam animae irrationalis, ut quae fuit anima hominis, fiat pecoris: nec in naturam dei, ut quae fuit anima, fiat quod est deus: atque ita uicissim nec corpus, nec animam irrationalem, nec substantiam, quae deus est, conuerti & fieri animam humanam. Illud etiam non minus certum esse debet, animam non esse nisi creaturam dei. Quapropter si neque de corpore, neque de anima irrationali, neque de seipso deus animam hominis fecit, restat ut aut de nihilo eam faciat, aut de aliqua spiritali, tamen rationali creatura. Sed de nihilo fieri aliquid consummatis operibus, quibus creauit omnia simul, uiolentum est uelle monstrare: & utrum perspicuis documentis obtineri possit ignoro. Nec exigendum est a nobis, quod uel comprehendere homo non ualet: uel si iam ualeat, mirum si persuadere cuiquam potest, nisi tali, qui etiam nullo homine docere conate potest etiam ipse tale aliquid intelligere. Tutius est igitur de huiusmodi rebus non humanis agere coniecturis, sed diuina testimonia perscrutari. Quod ergo ex angelis tanquam parentibus deus creet animas, nulla mihi de canonicis libris occurrit autoritas, Multo minus itaque ex mundi corporeis elementis: nisi forte illud mouet quod apud Ezechielem Prophetam, cum demonstrat resurrectionem mortuorum redintegratis corporibus, ex quatuor uentis caeli aduocat spiritus, quo perflante uiuificent ut surgant. Sic enim scriptum est, Et dixit mihi dominus: Propheta super spiritum, propheta filii hominis & dic ad spiritum, Haec dicit dominus, A quatuor partibus uentorum caeli ueni & spira in mortuos hos & uiuunt. Et propheta sicut praecipit mihi dominus, & introiit spiritus uitae in eos, & reuixerunt & steterunt super pedes suos congregatio multa ualde. Vbi mihi uidetur propheticum significatum, non ex illo tantum campo ubi res ipsa demonstrabat, sed ex toto orbe terrarum resurrecturos homines, & hoc per flatum quatuor mundi partium fuisse figuratum. Neque enim etiam flatum ille ex corpore domini, substantia erat spiritus sancti, quando sufflauit & ait, Accipite spiritum sanctum: sed utique significatum est, sic etiam ab ipso procedere spiritum sanctum, quomodo ab eius corpore flatum ille processit. Sed quia mundus non ita deo coaptatur ad unitatem personae, sicut caro illa uerbo eius unigenito filio, non possumus dicere ita esse animam de substantia dei, quemadmodum flatum ille a quatuor uentis de natura mun-

di factus est: sed tamen aliud eum fuisse, aliud significasse puto, quod exemplo flatum ex corpore domini procedentis recte intelligi potest: etiam si Ezechiel Propheta illo loco non resurrectionem carnis qualis proprie futura est, sed inopinatam desperati populi reparationem per spiritum domini qui repleuit orbem terrarum, figurata reuelatione prauidit. Illud ergo iam uideamus, cui nam potius sententiae diuina testimonia suffragentur: ei ne quae dicit animam unam deum fecisse, & dedisse primo homini unde caeteras faceret, sicut ex eius corpore caetera hominum corpora: an ei quae dicit singulas singulis facere, sicut illi unam, non ex illa caeteras. Illud enim quod per Esaiam dicit: Omnem flatum ego feci: cum hoc eum de anima dicere quae sequitur satis ostendant, ad utrumque accipi potest. Nam siue ex una primi hominis anima, siue ex aliquo suo secreto, omnes proculdubio animas ipse fecit. Et illud quod scriptum est, Qui finxit singillatim corda eorum, si nomine cordium uoluerimus animas intelligere, neque hoc repugnat cuiquam duorum de quibus nunc ambigimus, siue enim ex una illa qua flauit in faciem primi hominis, ipse utique singulas fingit sicut etiam corpora: siue singulas uel fingat & mittat, uel in eis ipsis quibus miserit eas fingat: quanquam hoc non mihi uideatur dictum, nisi ex eo quod per gratiam nostrae animae ad imaginem dei renouatione formatur. Vnde dicit Apostolus, Gratia enim salui facti estis per fidem, & hoc non ex uobis, sed donum dei est, non ex operibus, ne forte quis extollatur: Ipsius enim sumus figmentum creatum in Christo Iesu in operibus bonis. Non enim per hanc gratiam fidei corpora nostra creata uel ficta possumus intelligere, sed sicut in Psalmo dictum est, Cor mundum creauit in me deus. Hinc etiam illud esse puto, Qui finxit spiritum hominis in ipso: tanquam aliud sit facta animam mittere, aliud in ipso homine facere, id est, reficere ac renouare: sed etiam hoc si non de gratia qua renouamur, sed de natura in qua nascimur intelligamus, ad utranque sententiam duci potest: quia uel ex una illa primi hominis tanquam semen animae attractum ipse fingit in homine ut uiuificet corpus: siue spiritum uitae, non ex illa propagine sed aliunde corpori infusum, ipse itidem fingit per mortales sensus carnis, ut fiat homo in animam uiuam. Illud sane de libro sapientiae, ubi ait, Sortitus sum animam bonam, & cum essem magis bonus, ueni ad corpus incoquinatum, diligentiorē considerationem flagitat. Magis enim uidetur attestari opinionioni, qua non ex una propagari, sed desuper animae uenire credunt ad corpora: uerum tamen quid est, sortitus sum animam bonam? Quasi aut in illo animarum fonte, si ullus est, aliae sint animae bonae, aliae non bonae, quae sorte quadam exeant, quae nam cui homini tribuatur: aut alias deus ad horam conceptorum uel nascentium faciat bonas, alias non bonas, quarum quisque habeat sortem, quae acciderit. Mirum si hoc eos saltem adiuuat, qui credunt animas alibi factas, singillatim mitti a deo singulis quibusque corporibus hominum: ac non illos potius, qui pro meritum operum, quae ante corpus egerunt, in corpora mittunt.

Sap. 1 Opiniones de anima due. VI

Esai. 57

Psal. 32

Eph. 2

Psal. 50

Sortiri animam bonam aut malam. Cap. VII

quousq; licebat eius impetū pertulerunt. Proinde corpus Christi quamuis ex carne fœminæ assumptum est, quæ de illa carnis peccati propagine cōcepta fuerat: tamē quia non sic in ea conceptū est, quō fuerat illa cōcepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. Non enim accepit inde reatū moriendi, qui apparet in motu carnis non uolūtario, quamuis uolūtate superando, aduersus quē spiritus cōcupiscit: sed accepit inde nō quod cōtagioni prauaricationis, sed qd' exoluendæ indebtedæ morti, & ostēdendæ promissæ resurrectioni sufficeret: quorū unū nobis ad non timendū, alterū ad sperandū ualeret. Deniq; si à me quæratur, unde acceperit animam Iesus Christus, mallet quidē hinc audire meliores atq; doctiores, sed tamē pro meo capru libentius responderim, non de Adam, q̄ de Adam. Si enim puluis assumptus ex terra in qua nullus hominū fuerat operatus meruit diuinitus animari, quanto magis corpus assumptū ex carne in qua itidē nullus hominū fuerat operatus, sortitū est animā bonā, cum illic erigeret casurus, hic descēderet leuaturus. Et fortasse ideo ait, Sortitus sum animam bonam: si tamen hoc de illo oportet intelligi, quia solēt quę forte danē diuinitus dari: aut quod fideliter dicendum est, ne uel illa anima aliquibus operib. præcedentibus ad tantū apicem subuecta putaretur, ut cū ea uerbum caro fieret, & habitaret in nobis, ad auferēdam suspicionē præcedentiū meritorū, sortis nomen accessit. Est in epistola quæ inscribitur ad Hebræos locus quidam diligēti consideratione dignissimus. Cū em̄ p̄ Melchisedech in quo huius rei futuræ figura præcesserat discernetur sacerdotium Christi à sacerdotio Leui: Videte ergo, inquit, qualis hic est cui & decimam partē Abraham dedit de primitijs patriarcha. Et ij quidē qui de filijs sunt Leui sacerdotiū accipientes, mādātum habent à decimis populi secundū legem, hoc est à fratribus suis, quamuis & ipsi ex lumbis Abraham exierint. Qui autē non est ex genere eorum, decimauit Abraham, & habentē promissionem benedixit. Sine ulla autē contradictione qui minor est à maiore benedicit: & hic quidem decimas morientes homines accipiūt, ibi autē qui testificat se uiuere, & sicut oportet dicere, propter Abraham & Leui accipiens decimā decimatus est: adhuc em̄ in lūbis patris sui fuit. Si ergo etiam hoc ualet ad istam distantia quantū præmineat sacerdotio Leuitico sacerdotiū Christi, quod sacerdos Christus per illum præfiguratus est, qui decimauit Abraham, in quo & ipse Leui decimatus est, profecto Christus ab eo non est decimatus. At si p̄pterea decimatus est Leui, quia erat in lūbis Abraham: & p̄pterea nō est decimatus Christus, quia nō erat in lumbis Abraham. Porro autē si nō secundum animā, sed tantū secundū carnem accipimus Leui fuisse in Abraham, ibi erat & Christus, quia & Christus secundū carnē ex semine est Abraham, & ipse itaq; decimatus est. Quid est ergo quod afferatur p̄ magna differentia sacerdotij Christi à sacerdotio Leui, quod Leui decimatus est à Melchisedech cū esset in lumbis Abraham, ubi & Christus erat, unde pariter decimati sunt: nisi quia necesse est, intelligamus secundū aliquē modū ibi Christū nō fuisse? Quis autē neget eū secundū carnē ibi fuisse? Ergo secundū animā ibi nō fuit. Nō est igitur anima Christi de traduce prauaricationis Adæ alioquin etiā ipsa ibi fuisset. Hinc existūt illi qui traducē animarum defendūt, & dicūt cōfirmatam esse sententiā suam, si Leui cōstat etiā secundū animam fuisse in lumbis Abraham, in quo eū decimauit Melchisedech, ut possit ab eo Christus in ista decimatione discerni: qui quoniā decimatus non est, & tamē in lumbis Abraham secundū carnē fuit, restat ut secundū animā ibi nō fuerit, & ideo sit consequens ut ibi Leui secundū animā fuerit. Hoc ad me nō multū attinet, qui utrorūq; collationem ad huc audire sum paratior, q̄ utrorūlibet iam cōfirmare sententiā. Interim Christi animā ab origine huius traducis p̄ hoc testimoniū secernere uolui. Inueniēt isti qui eis p̄ cæteris fortasse respondeāt, & dicāt quod etiā me nō parū mouet, quāuis nullius hominis anima sit in lumbis patris sui, secundū carnē tamen in lūbis Abraham constitutū Leui decimātū, & ibi cōstitutū secundū carnē Christū nō decimātū. Secundū rationem quippe illam seminalē ibi fuit Leui, qua ratione per cōcubitū uerturus erat in matrē, secundū quam rationē nō ibi erat Christi caro, quāuis secundū ipsam ibi fuerit Mariæ caro. Quapropter nec Leui nec Christus in lūbis Abraham secundū animā, secundū carnem uero & Leui & Christus: sed Leui secundū concupiscentiā carnalem, Christus autē secundū solam substantiā corporalē. Cū enim sit in semine & uisibilis corpulentia & inuisibilis ratio, utruq; cucurrit ex Abraham uel etiā ex ipso Adam usq; ad corpus Mariæ, quia & ipsum eo modo cōceptum & exortū est: Christus autē uisibilem carnis substantiam de carne Virginis sumpsit, ratio uero conceptionis eius nō à semine uirili, sed longe aliter ac desuper uenit. Proinde secundū hoc quod de matre accepit, etiā in lumbis Abraham fuit. Ille est igitur decimatus in Abraham, qui licet secundum carnem tantū, sic tamē fuit in lumbis eius, quēadmodum in sui patris etiā ipse Abraham: id est qui sic est natus de patre Abraham quēadmodū de suo patre natus est Abraham: per legē scilicet in mēbris repugnantem legi mentis & inuisibilem cōcupiscentiam, quāuis eam casta & bona iura nuptiarū non sināt ualere, nisi quantū ex ea possunt generi substituendo p̄spicere. Nō autē & ille ibi decimatus est, cuius caro inde nō feruorē uulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandā medicinā p̄tinuerit, illud in Abraham carne decimabat quod curabat, nō illud unde curabat. Eadē nanq; caro non Abraham tantum, sed ipsius primi terreniq; hominis simul habebat & uulnus prauaricationis & medicamentum uulneris. Uulnus prauaricationis in lege mēbrorū repugnāte legi mētis, quæ per omnē inde propagatā carnē seminali ratiōe quasi transcribit: Medicamentū autem uulneris in eo quod inde sine

ope cōcupiscentiali in sola materia corporali per diuinā cōceptionis formationisq; rationē de uirgine assumptū est, propter mortis sine iniquitate cōfortiū, & sine falsitate resurrectionis exemplū. Quapropter q̄ anima Christi nō sit ex traduce animæ illius primæ prauaricatricis, puto q̄ etiā ipsi qui animarū traducē defendūt, consentiāt. Per semen quippe concubentis patris transfundi etiā semē animæ uolūt, à quo genere cōceptiōis Christus alienus est, & q̄ in Abraham si secundū animā fuisset, etiā ipse decimatus esset. Non esse autē decimatū scriptura testat, quæ hinc quoq; sacerdotiū eius à Leuitico sacerdotio distinguit. An forte dicent, sicut potuit ibi esse secundū carnē & nō decimari, cur nō etiā secundū animā sine decimatione potuerit? Ad hoc respōdet, Quia utiq; simplicē animæ substantiā incrementis augeri corporalibus nec illi putauerunt qui eam corpus existimant, quorū in parte sunt maxime, qui eam ex parentib. creati opinant. Proinde in corporis semine potest esse uis inuisibilis, quæ incorporaliter numeros agit, nō oculis sed intellectu discernēda ab ea corpulentia quæ uisu tactuq; sentiūt, & ipsa quātitas corporis humani, quę utiq; modulū seminis incōparabiliter excedit, satis ostēdit posse inde aliquid sumi, quod nō habeat illā uim feminalem, sed tantū corporalē substantiā, quæ diuinitus non de p̄pagine concubentiū in carnē Christi assumpta atq; formata est. Hoc autē de anima quis ualeat affirmare, q̄ utruq; habeat, & materiā seminis manifestā, & rationē seminis occultā? Sed qd' laborē in re, quæ p̄suaderi uerbis nemini forsitan potest, nisi si tantū ac tale ingeniū sit, quod possit loquētis præuolare conatū, nec totū expectare à sermone? Breuiter itaq; colligā, si potuit & de anima fieri, quod cū de carne diceremus forsitan intellectū sit, ita est de traduce anima Christi, ut nō secum labē prauaricationis attraxerit. Si autē sine isto reatu nō possit inde esse, nō est inde. Iā de ceterarū animarū aduētū, utrū ex parentibus an desuper sit, uincāt qui poterūt. Ego adhuc inter utroque ambigo & moueor, aliquādo sic, aliquādo autem sic, saluo eo dūtaxat, ut uel corp⁹ esse animā, uel aliquā corporeā qualitātē siue coaptationē, si ita dicenda est, quā Græci harmoniā uocant, non credam, nec quolibet ista garriente me crediturū esse confidā, adiuuāte deo mentē meā. Est aliud testimoniū nō negligēdū, quod pro se possunt p̄ferre, qui uenire desuper animas credūt, dicēte ipso dño, Quod natū est ex carne caro est, quod natū est ex spiritu spiritus est. Quid hac, inquit, sententiā determinatius, nō posse ex carne animā nasci, & quid em̄ est aliud anima q̄ spūs uitæ creatus utiq; nō creator? Contra quos illi alij: Quid em̄, inquit, nos aliud sentimus, qui dicimus carnē ex carne, animā ex anima? Nam ex utroq; cōstat homo, de quo utruq; uenire sentimus, carnē de carne operantis, spiritū de spiritu cōcupiscētis: ut interim omittat quod illud dominus nō de carnali generatiōe, sed de spiritali regeneratiōe dicebat. His igitur quantū pro tēpore potuimus pertracta

An Christus in lumbis Abraham
habeat secundum
animam.

3 sent. dist. 3
c. cum autem

de uirgine

de origo
XXII
lo. 3

de inco
de anima
XXIII

opere cōcupiscentiali in sola materia corporali per diuinā cōceptionis formationisq; rationē de uirgine assumptū est, propter mortis sine iniquitate cōfortiū, & sine falsitate resurrectionis exemplū. Quapropter q̄ anima Christi nō sit ex traduce animæ illius primæ prauaricatricis, puto q̄ etiā ipsi qui animarū traducē defendūt, consentiāt. Per semen quippe concubentis patris transfundi etiā semē animæ uolūt, à quo genere cōceptiōis Christus alienus est, & q̄ in Abraham si secundū animā fuisset, etiā ipse decimatus esset. Non esse autē decimatū scriptura testat, quæ hinc quoq; sacerdotiū eius à Leuitico sacerdotio distinguit. An forte dicent, sicut potuit ibi esse secundū carnē & nō decimari, cur nō etiā secundū animā sine decimatione potuerit? Ad hoc respōdet, Quia utiq; simplicē animæ substantiā incrementis augeri corporalibus nec illi putauerunt qui eam corpus existimant, quorū in parte sunt maxime, qui eam ex parentib. creati opinant. Proinde in corporis semine potest esse uis inuisibilis, quæ incorporaliter numeros agit, nō oculis sed intellectu discernēda ab ea corpulentia quæ uisu tactuq; sentiūt, & ipsa quātitas corporis humani, quę utiq; modulū seminis incōparabiliter excedit, satis ostēdit posse inde aliquid sumi, quod nō habeat illā uim feminalem, sed tantū corporalē substantiā, quæ diuinitus non de p̄pagine concubentiū in carnē Christi assumpta atq; formata est. Hoc autē de anima quis ualeat affirmare, q̄ utruq; habeat, & materiā seminis manifestā, & rationē seminis occultā? Sed qd' laborē in re, quæ p̄suaderi uerbis nemini forsitan potest, nisi si tantū ac tale ingeniū sit, quod possit loquētis præuolare conatū, nec totū expectare à sermone? Breuiter itaq; colligā, si potuit & de anima fieri, quod cū de carne diceremus forsitan intellectū sit, ita est de traduce anima Christi, ut nō secum labē prauaricationis attraxerit. Si autē sine isto reatu nō possit inde esse, nō est inde. Iā de ceterarū animarū aduētū, utrū ex parentibus an desuper sit, uincāt qui poterūt. Ego adhuc inter utroque ambigo & moueor, aliquādo sic, aliquādo autem sic, saluo eo dūtaxat, ut uel corp⁹ esse animā, uel aliquā corporeā qualitātē siue coaptationē, si ita dicenda est, quā Græci harmoniā uocant, non credam, nec quolibet ista garriente me crediturū esse confidā, adiuuāte deo mentē meā. Est aliud testimoniū nō negligēdū, quod pro se possunt p̄ferre, qui uenire desuper animas credūt, dicēte ipso dño, Quod natū est ex carne caro est, quod natū est ex spiritu spiritus est. Quid hac, inquit, sententiā determinatius, nō posse ex carne animā nasci, & quid em̄ est aliud anima q̄ spūs uitæ creatus utiq; nō creator? Contra quos illi alij: Quid em̄, inquit, nos aliud sentimus, qui dicimus carnē ex carne, animā ex anima? Nam ex utroq; cōstat homo, de quo utruq; uenire sentimus, carnē de carne operantis, spiritū de spiritu cōcupiscētis: ut interim omittat quod illud dominus nō de carnali generatiōe, sed de spiritali regeneratiōe dicebat. His igitur quantū pro tēpore potuimus pertracta

tis, omnia paria uel penē paria ex utroq; latere rationū testimoniūq; monumēta p̄nunciare, nisi eorū sententiā qui animas ex parētibus creati putāt, de baptismo paruulorū præpoderaret. De quibus quid eis respōderi possit, nondū mihi interim occurrit. Si quid forte postea deus dederit, si quā etiā scribēdi cōcesserit facultatē studiosis taliū nō grauabor. Nūc tamē nō esse contēnendū testimoniū paruulorū, ut quasi refelli si ueritas contra est negligatur, ante denūcio. Aut em̄ de hac re nihil quærēdū est, ut sufficiat fidei nostræ scire nos quopie uiuēdo uerturi sumus, & si nesciamus unde uenerimus: Aut si nō impudēter æstuat anima rationalis, etiā hoc nosse de seipsa, absit puicacia contēdendi, assit diligētia requirēdi, humilitas petēdi, p̄seuerantia pulsiandi: ut si nobis hoc expedire nouit, qui melius q̄ nos qd' nobis expediat utiq; nouit, det etiā hoc, qui nouit dare bona data filijs suis. Cōsuetudo tamē matris Ecclesiæ in baptizandis paruulis nequaquā spernenda est, neq; ullo modo supflua deputāda, nec omnino credēda nisi Apostolica esset traditio. Habet em̄ & illa parua ætas magnū testimoniū pōdus, quæ prima pro Christo meruit sanguinem fundere. Admonco sanē quantū ualeo, si quos ista præoccupauit opinio, ut animas ex parētibus credant p̄pagari, quantū possunt seipsos cōsiderent, & interim sapiant corpora nō esse animas suas. Nulla enim ppior natura est, qua diligēter inspecta possit etiā deus q̄ supra omnē creaturā suam incōmutabilis p̄manet, incorporaliter cogitari, q̄ ea quæ ad ipsius imaginem facta est: & nihil uiciniū, aut fortasse nihil tā cōsequens, q̄ ut credito q̄ anima corpus sit, etiam deus corpus esse credat. Propter hoc em̄ corporalib. assuefacti & affecti sensibus, nolūt animam credere aliud esse q̄ corpus, ne si corpus nō fuerit nihil sit. Ac p̄ hoc tāto magis timēt etiā de deo credere q̄ corpus nō sit, quāto magis timēt deū credere nihil esse. Ita em̄ ferunt in phātasias uel phātasmatas imaginū, quæ cogitatio de corporib. uersat, ut his subtractis tanq; p̄ inane pereundū sit, reformidēt. Ita necesse est ut & iustitiā & sapientiam pingant quodāmodo in cordibus suis cū formis & colorib. quas nō possunt incorporeas cogitare. Nec tamē dicūt quādo iustitia uel sapientia mouent, ut uel laudent eas, uel secundum eas aliquid agāt, quē colorē, quā staturam, quæ liniāmēta uel quales formas conspexerint. Sed de his alias & multa iam diximus, & si deus uoluerit, ubi res uidebit postulare, dicemus. Nūc quod dicere cœperamus, si de traduce animarū à parentib. uel non dubitat quidā quod ita sit, uel dubitat an ita sit, animā tamē corpus esse nō audeāt credere aut dicere: maxime p̄pter qd' dixi, ne deū quoq; ipsum nihil aliud opinent esse q̄ corpus, et si excellētissimū, et si naturā cuiusdā ppriæ cætera supgredientis, corpus tamē. Deniq; Tertullianus quia corpus esse animā credidit, nō ob aliud nisi q̄ eam in corporeā cogitare nō potuit, & ideo timuit ne nihil esset si corpus nō esset, nec de deo ualuit aliter sapere: qui sanē quoniā acutus est, interdū contra

2 retr. ca. 33

Consuetudo Eccle.

Opinatores mouentur Cap. XXIII

Error Tertulliani de anima Cap. XXV

opinionē suam uisa ueritate superat. Quid enim uerius dicere potuit q̄ id qd ait quodā loco, omne corporale passibile est: Debit ergo mutare sententiā, qua paulo supius dixerat etiā deū corpus esse. Neq̄ em̄ arbitror eū ita desipuisse, ut etiā dei naturā passibilem crederet, ut iā Christus nō in carne tantū, neq̄ in carne & anima, sed in ipso uerbo p̄ quod facta sunt om̄ia, passibilis & cōmutabilis esse credat, quod absit a corde Christiano. Itē cū animā etiā colorē daret aereū ac lucidū uentū est ad sensus quib. eā mēbratim quasi corpus institueret conatus est, & ait, Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus, habens & ille oculos & aures suas quib. populus deū audire & uidere debuerat, habēs & ceteros artus p̄ quos in cogitatione conatus est, & in somnis fungit. Ecce quibus aurib. et quibus oculis debuit audire & uidere deū populus, quibus anima in somnis fungit: cū si ipsum Tertullianū quisq̄ uideret in somnis, nunq̄ se diceret ab eo uisum & cū eo locutū, quē uicissim ipse nō uidisset. Postremo si anima seipsam uidet in somnis, cū iacentib. utiq̄ uno in loco mēbris corporis sui, ipsa p̄ uarias imagines euagat quas uidet, quis eā uidit aliquando in somnis aerei coloris ac lucidi, nisi forte ut cætera quæ similiter falso uidet: Nam & hoc potest uidere, sed absit ut eam talē cū euigi lauerit credat. Alioqn̄ quando se aliter uiderit, qd̄ magis crebrū est, aut mutata erat anima eius, aut nec tūc animā uidet substantia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sic in cogitatione format. Quis em̄ Aethiops nō penē semper nigrū se uidet in somnis: aut si in alio colore se uidit, nō magis miratus est, si fuit cū illo memoria? Aereo tamen colore ac lucido nescio utrū se unq̄ uidisset, si nunq̄ istū legisset uel audisset. Quid q̄ ducuntur homines talibus uisib., & de scripturis nobis uolūt præscribere, tale aliquid esse, nō animā, sed ipsum deū, qualis figuraliter sanctorū spiritib. demonstratus est, qualis etiā in sermone allegorico ponit. Si milia quippe sunt illa uisa talib. dictis: ac sic errant cōstituētes in corde suo simulacra uanæ opinionis, nec intelligētes ita sanctos de suis uisib. talibus iudicasse, qualiter iudicarent si talia diuinitus in figuris dicta legerēt uel audirēt: sicut septē spicæ & septē boues, septē anni sunt: sicut linteū quatuor lineis alligatū, uelut discus plenus uarijs animalibus, orbis terrarū est cum omnib. gentibus: sic omnia cætera, & multo magis quæ de rebus incorporeis, corporalib. significant nō rebus sed imaginib. Noluit tamē Tertullianus animā crescere substantia sicut corpus: asserēs etiā timoris sui causam ne etiā decrescere substantia dicat, inquit, atq̄ ita & defectura credat. Et tamē quia p̄ corpus eam localiter tēdit, nō inuenit exitū incremento rū eius, quā uult de semine exiguo æquari corporis quantitati, & ait. Sed uis eius in quo naturalia peculia cōsita retinent, saluo substantiæ modulo, quo ē primordio inflata est, paulatim cū carne p̄ducit in mēbris. Hoc forte nō intelligeremus, nisi adhibita similitudine eorū quæ uidemus planū faceret quod dicebat. Cōstitue, inquit, certū pōdus

Substantiā animæ nō crescere aut decrescere. Ca. XXVI

auri uel argenti rudem adhuc massam: Collectus habitus est illi & futuro, interim minor, tamē cōtinens intra lineā moduli totū quod natura est auri uel argenti. De hinc cū in laminā massa laxat, maior efficit initio suo, per dilatationē pōderis certi, nō per adiectionē, dū extendit, nō dum auget, & sic quoq̄ auget dū extendit. Licet em̄ & habitu augeri, cū statu nō licet. Tūc & splendor ipse phibeat auri uel argenti, qui pri⁹ fuerat quidē & in massa, sed obscurior, nō tamē nullus. Tunc & alij atq̄ alij habitus accedūt p̄ facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil cōferēs modulo nisi effigiē. Ita & animā incrementa reputada, nō substantiua sed puocatiua. Quis hūc crederet cū isto corde tam disertū esse potuisset: Sed tremenda ista sunt, nō ridenda. Ad hoc em̄ nunq̄ cogere, si aliquid cogitare posset, quod & sit & corpus nō sit. Quid autē absurdus q̄ putare massam cuiuspiā metalli ex aliqua parte crescere posse dum tundit, nisi de crescat ex altera: uel augeri latitudine nisi crassitudine minuat? Aut ullū esse corpus manēte naturæ suæ quantitate, qd̄ undiq̄ crescat nisi rarecat? Quō igit̄ implebit anima ex illa stilla seminis magnitudinē corporis qd̄ animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? Quō, inquit, implebit carnē quā uiuificat, nisi tāto rarior fuerit, quāto grandius quod animauerit? Timuit uidelicet, ne deficeret etiā minuendo si cresceret: & nō timuit ut deficeret rarescēdo cū non cresceret. Sed quid amplius immorer, quando & sermo p̄git in prolixiorē modū q̄ petit terminādū necessitas, & sentētia mea iam satis sit nota, uel quid certum teneā, uel unde adhuc dubitem, & quare dubitem? Proinde & hoc uolumen iam cōcludat, ut quæ sequuntur deinde uideamus.

D ▶ AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER XI

erant nudī Adam & mulier eius, & nō pudebat illos. Serpēs autē erat prudētissimus omniū bestiarū quæ sūt sup̄ terrā, quas fecit dñs deus. Et dixit serpens mulieri: Quid, quia dixit dñs deus, non edetis ab illo ligno paradisi? Et dixit mulier serpenti, A fructu ligni quod est in paradiso edemus, de fructu autē ligni quod est in medio paradisi, dixit deus, nō edetis ex eo neq̄ tange tis illud, ne moriamini. Et dixit serpens mulieri. Non morte moriamini: Scit em̄ deus, quoniā quā die māducaueritis de eo, aperient uobis oculi, & eritis tanq̄ dij, sciētes bonū & malū. Et uidit mulier quia bonū est lignū ad escā, & quia placet oculis uidere, & decorū est cognoscere. Et sumens de fructu eius edīt, & dedit uiro suo secū, & ederunt. Et aperti sunt oculi amborū, & agnouerunt quia nudī erāt, & cōsuerūt folia fici, & fecerunt sibi cāpestria. Et audierūt uocē dñi dei deambulantis in paradiso ad uesperā, & absconderunt se Adam & mulier eius a facie domini dei in medio ligni paradisi

Serpē dicitur peruersio Cap. I

radisi. Et uocauit dominus deus Adam, & dixit illi, Vbi es? Et dixit ei, Vocē tuā audiui deambulantis in paradiso, & timui, quia nudus sum, & abscon di me. Et dixit illi: Quis nūciauit tibi quia nudus es, nisi a ligno quod præceperā tibi tantum ne ex eo māducares, ab eo edisti? Et dixit Adam: Mulier quam dedisti mecum, hæc mihi dedit de ligno, & edī. Et dixit dñs deus mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpēs seduxit me, & māducaui. Et dixit dñs deus serpenti: Quia fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, & ab omnib. bestijs quæ sunt super omnē terrā. Super pectus tuū & uentrem tuū ambulabis, & terrā edes omnes dies uitæ tuæ. Et inimicitias ponā inter te & inter mulierē, & inter semē tuū & semē eius: Ipsa tibi serua bit caput, & tu seruabis eius calcaneū. Et mulieri dixit: Multiplicans multiplicabo tristitias tuas & gemitum tuū. In tristitijs paries filios, & ad uirum tuū cōuersio tua, & ipse tui dominabitur. Adē autē dixit: Quia audisti uocē mulieris tuæ, & edisti de ligno de quo præceperā tibi de eo solo nō edere, maledicta terra in operib. tuis. In tristitijs edes illā omnes dies uitæ tuæ, spinas & tribulōs germinabit tibi, & edes fœnū agrī. In sudore uultus tui edes panē tuū, donec cōuertaris in terram ex qua sumptus es, quia terra es, & in terrā ibis. Et uocauit Adam nomē mulieris suæ Eua, id est Vita, quoniā hæc est mater omniū uiuentiū. Et fecit dominus deus Adā & mulieri eius tunicas pelliceas, & induit eos. Et dixit dominus deus: Ecce Adam factus est tanquā unus ex nobis in cognoscēdo bonū & malū. Et nūc ne aliquādo extēdat manū suā & sumat de ligno uitæ & edat & uiuat in æternū. Et dimisit illū dñs deus de paradiso uoluptatis operari terram, ex qua sumptus est. Et eiecit Adā, & collocauit eū cōtra paradysum uoluptatis, & ordinauit Cherubim, & flammeā rhomphæam quæ uertit, custo dire uia ligni uitæ. Antequā huius propositi scripturæ textū ex ordine pertractemus, ad monēdū arbitror qd̄ iam me & alibi in hoc opere meminī prelocutū, illud a nobis esse flagitandū, ut ad proprietatē literę defendat, quod gestū narrat ipse q̄ scripsit. Si autē in uerbis dei uel cuiusquā personę in officitū p̄pheticū assumptæ, dicit aliquid qd̄ ad literā nisi absurde non possit intelligi, p̄cul dubio figurate dictū ob aliquā significationē accipi debet, dictū tñ dubitare phas non est: hoc em̄ a fide narratoris & pollicitatiōe expositoris exigitur. Erāt ergo ambo nudī: uerū est, omnino nuda erant corpora duorū hominū in paradiso conuersantiū, nec pudebat eos. Quid enim puderet quādo nullam legē senserāt in mēbris suis repugnantem legi mentis suæ, quæ illos p̄na peccati post perpetratiōē præuariicatiōis secuta est, usurpate inobediētia prohibitu, & iustitia puniēte cōmissū. Quod anteq̄ fieret, nudī erāt ut dictū est, & nō cōfundebant. Nullus erat motus in corpore cui uerecūdia deberet: nihil putabāt uelūdū, quia nihil senserāt refrenandū, quēadmodū p̄pagaturi filios iam antea disputatū est. Nō tamen eo modo credendum est quo propagauerūt posteaquā crimē

aduersus uerū

admissum prædicta ultio cōsecuta est: cū priusquā morerent, iam in corpore inobediētium hominū iustissimo reciprocatu inobediētium mēbrorū tumultū mors cōcepta uersaret: Nondū erant tales Adā & Eua, cū nudī essent & nō cōfundebantur. Serpēs autē erat ibi prudentissimus quidē, sed omniū bestiarū quæ erant super terram quas fecerat dñs deus. Translato enim uerbo dictū est, prudentissimus, uel sicut plures Latini codices habēt, sapiētissimus, nō p̄prio quo in bonū accipi solet sapiētia uel dei uel angelorū uel animæ ratiōalis: tanquā si sapientes apes etiā formicasq̄ dicamus, propter opera uelut imitātia sapiētia. Quāquam iste serpens non irrationali anima sua, sed alieno iā spiritu, id est diabolico, posset sapientissimus dici omniū bestiarū. Quantūlibet em̄ præuaricatores angeli de supernis sedibus suæ peruersitatis & superbię merito deieci sint, natura tamē excellētes sunt omnibus bestijs p̄pter ratiōis eminentiā. Quid ergo mirū si suo instinctu diabolus iam implens serpentē, eiq̄ spiritū suum miscens, eo more quo uates dæmoniorū implere solet, sapiētissimū eum reddiderat omniū bestiarū secundū animam uiuā, irrationalēq̄ uiuētū? Abusione quippe nominis ita sapiētia dicit in malo, quēadmodū in bono astutia: cū p̄prie magisq̄ usitate in Latina dūtaxat lingua sapiētes laudabiliter appellant: astuti autē male cordati intelligant. Vnde nōnulli, sicut in plerisq̄ codicibus inuenimus, ad usum Latine locutionis, nō uerbum sed potius sententiā trāsferentes, astutiorē omnibus bestijs istū serpentē q̄ sapiētiorē dicere maluerūt. Quid autē habeat Hebræa proprietates, utrū illic in malo, nō abusiue sed proprie possint dici & intelligi sapiētes, uiderint qui eam probe nouerūt. Nos tamē aperte legimus alio scripturarū sanctorū loco, sapientes ad malū nō ad bonū: Et dñs dicit sapientiores esse filios seculi filijs lucis, ad cōsulendū sibi in posterū, quamuis fraude non iure. Nec sanē debemus opinari quod serpentē sibi per quem tentaret persuaderetq̄ peccatum diabolus eligeret: sed cū esset in illo propter peruersam & inuidā uolūtātē decipiēdi cupiditas, nō nisi per illud animal potuit per qd̄ posse permissus est. Nocēdi em̄ uoluntas potest esse a suo quoq̄ animo praua, nō est autē potestas nisi a deo, & hoc abdita altaq̄ iustitia, quoniā nō est iniquitas apud deū. Si ergo querit, cur deus tētari permiserit hominē quē tentari cōsensurū esse præsciebat. Altitudinē quidē cōsiliū eius penetrare nō possum, & lōge supra uires meas hoc esse cōfiteor. Est ergo aliqua causa fortassis occultior, quæ melioribus sanctioribusq̄ reseruat, illius gratia potius q̄ meritis eorum: sed tamen quantū uel donat sapere uel sinit dicere, non mihi uideat magnæ laudis futurū fuisse hominē si propterea posset bene uiuere, quia nemo male uiuere suaderet: cū & in natura posse, & in potestate habeat uelle nō cōsentire suadētī, adiuuātē tamē illo qui superbis resistit, humilibus autē dat gratiā. Cur itaq̄ tentari nō lineret quem cōsensurū esse ipse præsciebat altitudine quidē cōsiliū eius, cū id

Sapientia serpentis. II

2. sent. dist. 21 cap. 2

Luc. 6

Diabolus in serpente. III

Tentatio hominis quare permissa. IIII

facturus esset propria uoluntate per culpā, & ordi-
nādu esset illius æquitate per pœnā: ut etiā sic o-
stēderet animæ superbię ad eruditionē futurorum
sanctorū, q̄ recte ipse uterē animarū uolūtātibus
etiā malis, cū illæ peruerse uterentur naturis bonis.

Quare tenta-
tor hominē de-
iecerit. Cap. V

Proverb. 16
Psal. 29

Nec arbitrandū est q̄ esset hominē deiecturus
iste tētator, nisi precessisset in anima hominis quę
dā elatio cōprimēda, ut per humiliationē peccati,
q̄ de se falso præsumperit disceret. Verissime q̄
pe dictū est: Ante ruinā exalta cor, & ante gloriā
humilia. Et huius forte hominis uox est in Psal-
mo: Ego dixi in abūdantia mea, non mouebor in
æternū. Deinde iam expertus quid mali habeat su-
perba præsumptio proprię potestatis, & quid bo-
ni adiutorij gratiæ dei: Domine, inquit, in uolūta-
te tua præstitisti de cori meo uirtutē: Auertisti autē
faciē tuā a me, & factus sum cōturbatus. Sed siue
illud de hoc hominē, siue de alio dictū sit, extollē
tū se in animā, & nimium tanq̄ de propria uirtute
prælidēti, etiā experimēto pœnæ fuerat demon-
strandū, quoniā nō bene se habeat facta natura si
a faciēte recesserit. Hinc em̄ etiā maxime cōmēda-
tur, quale bonū sit deus, quādo nulli ab eo recedē
tū bene est: quia & qui gaudent in mortiferis uolu-
ptatibus, esse sine dolorū timore nō possunt: & q̄
om̄ino malū desertiōis suę maiore superbię stupo-
re nō sentiūt, alijs qui hæc discernere nouerūt, mi-
seriores profus apparent: ut si noluerint recipere
medicinā talia deuitadi, ualeant ad exemplū quo
possūt talia deuitari. Sicut em̄ apostolus Iacobus
dicit: Vnusquisq̄ tenta a cōcupiscētia sua abstra-
ctus & illectus. Deinde cōcupiscētia cū concepe-
rit parit peccatū, peccatū autē cū cōsummatū fuerit
generat mortē. Vnde sanato superbię tumore re-
surgit, si uolūtas quæ ante experimentū defuit ut
permanerēt cū deo, saltē post experimentū affit
ut redeat ad deū. Sic autem quidam mouentur
de hac primi hominis tentatione, quod eam fieri
permiserit deus, quasi nunc nō uideāt uniuersum
genus humanū diaboli insidijs sine cessatiōe tēta-
ri. Cur & hoc permittit deus? An quia pbat & ex-
erceat uirtus, & est palma gloriosior nō cōsensisse
tentatū, q̄ nō potuisse tētari: cū etiā ipsi qui deser-
to creatore eūt post tentatorē, magis magisq̄ ten-
tēt eos qui in uerbo dei permanēt, præbeātq̄ illis
cōtra cupiditatē deuitationis exemplū, & incuti-
ant cōtra superbiā timorē piū? Vnde dicit Apo-
stolus: Intēdens te ipsum ne & tu rēteris. Mirū est
enim quantū ista humilitas qua subdimur creato-
ri, ne tanquā eius adiutorio nō egētes, de nostris
uiribus præsumamus, per scripturas omnes diui-
nas cura cōtinua omnib. cōmendat. Cū ergo etiā
per iniustos iusti, ac per impios pij pficiūt, frustra
dicit: Nō crearet deus quos præsciebat malos futu-
ros. Cur enim nō crearet quos præsciebat bonis
futuros, ut & utiles eorū bonis uolūtātib. exer-
cendis admonēdisq̄ nascant, & iuste pro sua ma-
la uolūtate puniant? Talem, inquit, faceret ho-
minem, qui nollet omnino peccare. Ecce nos cō-
cedimus meliorē esse naturā quæ omnino pecca-
re nolit: cōcedant & ipsi nō esse malam naturam,

Quare iniqui
esse permittan-
tur. Cap. VI

Gal. 6

2. sent. dist. 23
cap. 1

Cur deus non
ademerit pec-
candi uolunta-
tem. Cap. VII

que sic facta est ut posset nō peccare si uellet, & iu-
stam esse sententiā qua punita est quæ uolūtate nō
necessitate peccauit. Sicut ergo ratio uera docet
meliorē esse naturā quā profus nihil delectat illi
citū: ita ratio uera nihilominus docet etiā illā bo-
nam esse, quę habet in potestate illicitā delectatio-
nem si extiterit ita cohibere, ut nō solū de cæteris
licitis recteq̄ factis, uerū etiā de ipsius prauæ dele-
ctatiōis cohibitiōe lætē. Cū ergo hæc natura bo-
na sit, illa melior, cur illam solam & nō utraq̄ pō-
tius faceret deus? Ac per hoc qui parati erāt de illa
sola deū laudare, uberius eū debent laudare de u-
traq̄. Illa quippe est in sanctis angelis, hæc in san-
ctis hominib. Qui autē sibi partes iniquitatis elege-
rūt, laudabilēq̄ naturā culpabili uoluntate depra-
uarūt, num quia præsciti sunt, ideo creati minime
debuerūt? Habēt enim & ipsi locū suū, quem in re-
bus impleant pro utilitate sanctorū. Nā deus nec
iustitia cuiusquā recti hominis eget, quāto minus
iniquitate peruersi. Quis autē sobria cōsideratiōe
dicat, melius nō crearet, quē præsciebat ex alterius
iniquitate posse corrigi, q̄ crearet etiā quē præscie-
bat, p sua iniquitate debere dānari? Hoc est em̄ di-
cere, melius nō esse qui alterius malo bene utēdo
misericorditer coronaret, q̄ esse etiam malū qui
pro suo merito iuste puniret. Cum enim ratio cer-
ta demōstrat duo quædā nō aequalia bona, sed
unū superius, alterū inferius, non intelligunt tar-
di corde cū dicūt, utrūq̄ tale esset, nihil se aliud di-
cere q̄, Solū illud esset. Ac sic cum equare uolunt
genera bonorum, numerū minuunt, & immode-
rate augendo unum genus, alterum tollunt. Quis
autē hos audiret, si dicerēt, quoniā excellentior sen-
sus est uidendi q̄ audiendi, quatuor oculi essent
& aures non essent? Ita si excellentior est creatura
illa rationalis, quæ siue ullius pœnę cōparatione,
sine ulla superbiā deo subdit: aliqua uero in homi-
nibus ita creata est, ut in se dei beneficiū nō possit
agnoscere, nisi alterius uidendo suppliciu, ut non
altum sapiat, sed timeat, id est, non de se præfidat,
sed cōfidat in deum: quis recte intelligēs dicat, ta-
lis esset ista qualis illa, nec uideat se nihil aliud di-
cere q̄ non esset ista, sed sola esset illa? Quod si in-
erudite atq̄ insipienter dicūt, cur ergo non crea-
ret deus etiam quos malos futuros esse præscie-
bat, uolens ostēdere iram & demonstrare poten-
tiam suam, & ob hoc sustinens in multa patientiā
uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, ut no-
tas faceret diuitias glorię suę in uasa misericordię
quæ preparauit in gloriā? Sic enim qui gloria-
tur nō nisi in domino gloria, cum cognoscit non
suum sed illius esse, non solum ut sit, uerū etiā ut
non nisi ab alio bene sibi sit a quo habet ut sit. Ni-
mis itaq̄ importune dicitur, Non essent quibus
deus tantā beneficētiā misericordię suę tribue-
ret, si aliter esse nō possent, nisi essent & hi in qui-
bus uindictæ iustitiā demōstraret. Cur enim
non utiq̄ potius essent, quando in utrisq̄ & boni-
tas dei & æquitas iure prædicat? At enim si deus
ueller etiā isti boni essent. Quāto melius hoc deus
uoluit, ut quod ueller essent: sed boni in fructuose,
mal

Bonorum &
malorum crea-
tio. Cap. VIII

Præscitiā
de malis.
2. sent. dist. 23
cap. 1

mali autē impune, nō essent, & in eo ipso alijs uti-
les essent. Sed præsciebat quid eorū factura esset
uolūtas mala. Præsciebat sanē, & quia falli nō po-
test eius præscitiā, ideo nō ipsius, sed eorū est uo-
luntas mala. Cur ergo eos creauit, quos tales futu-
ros esse præsciebat? Quia sicut præuidit quid ma-
li essent facturi, sic etiam præuidit de malis factis
eorū quid boni esset ipse facturus. Sic enim eos fe-
cit, ut eis relinqueret unde & ipsi aliquid facerēt,
quo quicquid etiā culpabiliter eligerēt, illū de se
laudabiliter operantē inuenirēt. A se quippe ha-
bent uoluntatē malam, ab illo autē & naturam bo-
nam, & iustam pœnā: sibi debitū locum, alijs exer-
citationis adminiculum & timoris exemplum.
Sed posset, inquit, etiam ipsorū uoluntatem in
bonum cōuertere, quoniā omnipotens est. Posset
planē. Cur ergo nō fecit? Quia noluit. Cur nolue-
rit, penes ipsum est. Debemus enim nō plus sapere
q̄ oportet sapere. Puto autē paulo ante satis nos
ostendisse non parui boni esse rationalē creaturā,
etiam istam quæ malorū cōparatione cauet ma-
lum. Quod genus bonæ creaturæ utiq̄ nō esset, si
omniū malas uoluntates in bonū deus conuertis-
set, & nulli iniquitati pœnā debitam infligeret: ac
sic non esset nisi solum illud genus quod nulla uel
peccati uel supplicij malorū cōparatione profi-
ceret. Ita uelut aucta numerositate excellentioris
generis, ipsorum generū bonorū numerus minue-
retur. Ergo, inquit, est aliquid in operibus dei
quod alterius malo indigeat quo proficiat ad bo-
nū? Ita ne obsurduerūt & excæcati sunt homines,
nescio quo studio cōtentionis, ut non audiāt uel
uideāt quibusdā punitis, q̄ plurimi corrigantur?
Quis enim paganus, quis ludæus, quis hæreticus
nō hoc in domo sua quotidie probet? Verū cum
uenitur ad disputatiōnē inquisitionēq̄ ueritatis,
nolūt aduertere sensus suos homines, ex quo ope-
re diuinæ prouidētiæ in eos ueniat imponēde cō-
motio disciplinę: ut si nō corrigunt qui puniūtur,
eorū tamē exēplo cæteri metuāt, ualeatq̄ ad eorū
salutē iusta pernicies aliorū. Nunquid enim mali-
tiæ eorū uel nequitia deus autor est, de quorū iu-
sta pœna cōsulit, quibus hoc modo cōsulendū es-
se constituit? Non utiq̄: sed cū eos uitijs proprijs
malos futuros esse præsciret, nō eos tamen creare
destitit, utilitati deputās eorū quos in hoc genere
ita creauit, ut ad bonū proficere, nisi malorū co-
operatione nō possent. Si enim non essent, nulli rei
utiq̄ pdesent. Parū ne boni est actum ut sint, qui
certe illi generi utiles sunt: qd' genus quisquis nō
uult ut sit: nihil aliud agit nisi ut ipse in eo non sit?
Magna opera dñi exquisita in omnes uoluntates
eius: prouidet bonos futuros & creat: prouidet ma-
los futuros & creat. Se ipsum ad fruendū præbens
bonis, multa munerū suorū largiēs & malis, mise-
ricorditer ignoscēs, iuste ulciscens. Itemq̄ miseri-
corditer ulciscēs, iuste ignoscēs: nihil metuens de
cuiusquā malitia, nihil indigēs de cuiusquā iusti-
tia: nihil sibi cōsulēs nec de operib. bonorū, & bo-
nis cōsulēs etiā de pœnis malorū. Cur ergo nō p-
mitteret tētari hominē illa tētatione pbandū, cō-

uincendū, puniēdū, cū superba cōcupiscētie pro-
pria potestatis quod cōceperat pareret, suoq̄ fo-
tu cōfunderet, iustoq̄ supplicio a supbiā atq̄ in-
obediētiā malo posteros deterreret, quib. ea con-
scribēda & annūcianda parabant? Si autē quæ-
ritur, cur potissimū per serpentē diabolus tentare
permisus sit, iā hoc significādi gratia factum esse
quē non admoneat scriptura tātæ autoritatis, tan-
tis diuinitatis documentis agens in prophetādo,
quātis effectis iā mundus impletus est: Nō q̄ dia-
bolus aliquid ad instructionē nostram significare
uoluerit, sed cū accedere ad tentandū non posset
nisi permisus, num per aliud posset nisi per quod
permitteretur accedere? Quicquid igit serpēs il-
le significauit, ei prouidētiā tribuendum est, sub
qua & ipse diabolus suā quidē habet cupiditatem
nocendi, facultatē autē non nisi quæ datur, uel ad
subuertēda ac perdēda uasa iræ, uel ad humiliā-
da siue probanda uasa misericordiæ. Natura itaq̄
serpentis unde sit nouimus: produxit enim terra
in uerbo dei omnia pecora & bestias & serpētes:
quæ uniuersa creatura habēs in se animā uiuā irra-
tionalē, uniuersa rationali creaturæ siue bonæ si-
ue malæ uoluntatis, lege diuini ordinis subdita
est. Quid ergo mirū si per serpentē malū quid age-
re permisus est diabolus, cū demonia in porcos
intrare Christus ipse permiserit? Magis de ipsa
natura diaboli scrupulosius quæri solet, quam to-
tam quidā hæretici, offensi molestia malæ uolūta-
tis eius, alienare conant a creatura summi & ueri
dei, & alterū ei dare principiu quod sit cōtra deū.
Nō em̄ ualent intelligere, omne quod est, inquan-
tū aliqua substātia est, & bonum esse, & nisi ab illo
uero deo a quo omne bonū est esse nō posse: malā
uero uoluntatē inordinate moueri, bona inferio-
ra superiorib. præponēdo: atq̄ ita factū esse ut ra-
tionalis creaturæ spiritus, sua potestate propter ex-
cellentiam delectatus, tumesceret superbiā, per quā
caderet a beatitudine spiritalis paradisi, & inuidē-
tia contabesceret. In quo tamē bonum est hoc ip-
sum quod uiuit & uiuificat corpus: siue aereum si-
cut ipsius diaboli, uel demonū spiritus: siue terre-
nū, sicut hominis anima, cuiusuis etiā maligni atq̄
peruersi. Ita dum uolūt aliquid quod deus fecerit,
propria uolūtate peccare, ipsius dei substātiā di-
cunt primo necessitate, & post inexpiabiliter uo-
lūtate corruptā atq̄ peruersam. Sed de istorū de-
mentissimo errore aliās iam diximus multa. In
hoc autē opere querēdū est secundū sanctā scriptu-
rā, quid de diabolo dicendū sit. Primo, utrū ab ini-
tio ipsius mūdi sua potestate delectatus abstiterit
ab illa societate & charitate qua beati sunt angeli
qui fruunt deo, an aliquo tēpore in sancto cœtu
fuerit angelorū, etiā ipse pariter iustus, & pariter
beatus. Nonnulli em̄ dicūt ipsum ei fuisse casum a
supernis sedibus, q̄ inuiderit homini facto ad ima-
ginē dei. Porro hæc inuidia sequit superbiā, non
præcedit: nō enim causa superbiēdi est inuidētia,
sed causa inuidendi superbiā. Cū igit superbiā sit
amor excellentiæ propriæ, inuidia uero sit odiū fe-
licitatis aliene, quid unde nascat satis in promptu

Cur tentatio
per serpentem.
Cap. XII

In eos qui dia-
bolo separatim
potestatem quæ-
dam tribuunt.
Cap. XIII

Causa ruinae
angelice. XIII

2. sent. dist. 42
c. ex superbiā

Superbiā
Inuidia

est. Amādo enim quisq; excellentiā suam, uel pari bus inuidet q; ei coæquantur: uel inferioribus, ne sibi coæquent: uel superioribus, q; eis nō coæque tur. Superbiēdo igit inuidus, nō inuidēdo quisq; superbus est. Merito initiū omnis peccati super biam scriptura definiuit, dicens: Initiū omnis pec cati superbia. Cui testimonio non inconueniēter aptatur etiā illud quod Apostolus ait: Radix om nium malorū est auaritia: si auaritiā generalem in telligamus, qua quisq; appetit aliquid amplius q; oportet, propter excellentiā suam, & quendā pro priā rei amorē: cui sapienter nomē Latina lingua indidit, cū appellauit priuatiū, quod potius a detri mento q; ab incremēto dictū elucet. Omnis enim priuatio minuit. Vnde itaq; uult eminare supbia, inde in angustias egestatemq; cōtruditur, cum ex cōmuni ad propriū damno suo amore redigitur. Specialis est autē auaritia, quæ uisitatius appella t̄ amor pecuniæ. Cuius nomine Apostolus per spe ciem genus significās, uniuersalem auaritiā uole bat intelligi dicēdo: Radix omniū malorū est aua ritia. Hinc enim & diabolus cecidit, qui utiq; non ama uit pecuniā sed propriam potestātē. Proinde peruerus sui amor priuat sancta societate turgi dum spiritū, eūq; coarctat miseria iam per iniqui tatē satiarī cupientē. Hinc alio loco cum dixisset, Erunt em̄ homines seip̄os amātes: cōtinuo subie cit, amatores pecuniæ, ab illa generali auaritia cuius superbia caput est, ad hanc specialē descēdens quæ propria hominū est. Neq; enim essent etiā ho mines amatores pecuniæ, nisi eo se putarēt excel lentiores quo ditiores. Cui morbo cōtraria chari ras nō querit quæ sua sunt, id est, nō priuata excel lētia læta t̄. Merito ergo & nō inflat. Hi duo amo res, quorū alter sanctus est, alter immundus: alter socialis, alter priuatus: alter cōmuni utilitati cōsu lens ppter supernā societātē, alter etiā rem cōmu nem in potestātē propriā redigens propter arro gantē dominationē: alter subditus, alter æmulus deo: alter trāquillus, alter turbulentus: alter pacifi cus, alter seditiosus: alter ueritatē laudibus erran tiū præferens, alter quoquo modo laudis auidus. alter amicabile, alter inuidus: alter hoc uolēs pro ximo quod sibi, alter subijcere proximū sibi: alter ppter proximi utilitatē regēs proximū, alter pro pter suā: præcesserunt in angelis, alter in bonis, alter in malis, & distinxerūt conditas in genere hu mano ciuitates duas, sub admirabili & ineffabili puidētia dei, cūcta quæ creata sunt administrātis & ordinātis, alterā iustorū, alterā iniquorū. Quarū etiā quadā temporali cōmixtionē peragitur secu lum, donec ultimo iudicio separētur: & altera cō iuncta angelis bonis, in rege suo uitā cōsequatur æternā, altera coniuncta angelis malis, in ignē cū rege suo mittat̄ æternū. De quibus duab. ciuitati bus latius fortasse alio loco si dominus uoluerit differemus. Quādo ergo deiecerit superbia dia bolū, ut naturā suam bonā praua uolūtate peruer teret, scriptura non dicit: ante tamē factū fuisse, & ex hac eū hominī inuidisse, ratio manifesta decla rat. In prōptu est enim om̄ibus hoc intuētibus, nō

Superbia & cupiditas fontes malorum. XV
1. Tim. 6

Ciuitas bonorum & malorum

Diabolus homicida. XVI

ex inuidētia superbiam nasci, sed ex superbia potius inuidentiā. Nec frustra putari potest ab initio tēporis diabolū superbia cecidisse, nec fuisse illū antea tēpus quo cū angelis sanctis pacatus uixerit & beatus: sed ab ipso primordio creaturæ a suo creatore apostatasse, ut illud quod dñs ait: Ille homicida fuit ab initio, & in ueritate nō stetit: utrūq; ab initio intelligamus, non solū q; homicida fuit, uerum etiā quia in ueritate nō stetit. Et homicida quidem ab illo initio ex quo homo potuit occidi: nō autē potuit occidere anteq; esset q; occiderē. Ab initio ergo homicida diabolus, quia ipse occidit hominē primū, ante quē nullus hominū fuit. In ueritate autē nō stetit, & hoc ab initio ex quo ipse creatus est, qui staret si stare uoluisset. Quo modo em̄ duxisse uitā beatā inter beatos angelos credi potest, qui futuri sui peccati atq; supplicij, id est, desertiōis & ignis æterni si præsciis non fuit, merito querit̄ cur nō fuerit: Neq; em̄ sancti angeli æternæ suę uitę ac beatitudinis incerti sunt. Nā quō beati si incerti: An dicimus hoc deū diabolo reuelare noluisse, cū adhuc esset angelus bonus: uel quid facturus, uel quid passurus esset: ceteris uero hoc reuelasse qui essent in æternū in eius ueritate māsuri: Quod si ita est, ideo iam nō æqualit̄er beatus, imō iā nec planē beatus fuit, qñquidē planē beati de sua beatitudinē certi sunt ut eā nul lus perturbet metus. Quo autē malo merito ita dis cernebat̄ a ceteris, ut ei deus nec ea quę ad ipsum ptinerēt, futura reuelaret: Nūqd̄ ille priusultor, q; iste peccator: Absit, Neq; em̄ deus dānat innocētes. An forte ex alio genere angelorū fuit, quibus deus nō dedit uel de seip̄is præsciētia futurorū: q; quonā modo beati possent esse, nō uideo, quibus incerta est ipsa sua beatitudo: nā & hoc quidā sen serūt, nō fuisse diabolū in illa sublimi natura ange lorū quę supercœlestis est, sed in eorū qui aliqñ in ferius in mūdo facti sunt, & p sua officia distribu ti. Tales em̄ fortasse possent aliquid etiā illicitū delectare: quā tamē delectationē si peccare noluis sent libero arbitrio cohiberēt: sicut homo, maxi me ille primus qui peccati pœnā nondū habebat in mēbris, qñquidē & ipsa a sanctis uiris deo sub ditis per eius gratiā pietate superat. Porro ista quæstio de beata uita, utrū eā quisquā iam habere dicendus sit, cui incertū est utrū secū permanura sit, an ei miseria quādoq; succedat, potest & de ip so primo homine oriri. Nam si futuri sui peccati præsciis erat diuinæq; uindictæ, beatus esse unde poterat: Ergo erat in paradiso nō beatus. Si autē nō erat futuri peccati sui præsciis: ergo per hāc i gnorantiā aut eiusdē beatitudinis incertus, & quō iam uere beatus: aut falsa spe certus nō sciētia, & quō nō stultus: Sed tamē hominis adhuc in cor pore animalī cōstituti, cui obediēter uiuētī dandū adhuc esset angelorū cōso rtiū, & mutatio corp oris ex animalī in spiritale, possum⁹ intelligere bea tam uitā secundū quēdā modū, etiā si nō erat præ sciis futuri sui peccati. Neq; em̄ & illi præsciū fue rūt quib. Apostolus dicit, Vos qui spiritales estis instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intēdēs te ipsum

2. sent. dist. 1
c. p. u. a. u. r. a. m.

10. 8

Præsciētia
angelorū. XXV

An Adam
Eua præsciē
rint casum suū.
Cap. XVIII

G. d. 6

ipsum ne & tu tenteris. Nō absurde tamē nec im probe dicimus, beatos iā fuisse hoc ipso q; spirita les essent, nō corpore sed iustitia fidei, spe gaudē tes, in tribulatione patiētes. Quāto magis ergo & ampliore modo beatus erat homo in paradiso an te peccatū, q; uis incertus futuri sui casus, qui spe ita gaudebat, ppter premiū futurę cōmutationis, ut nulla esset tribulatio cui tolerādā patiētia mili taret. Quāuis enim nō uana p̄sumptione de in certo certus uelut stultus, sed spe nō infidelis, an te quā apprehenderet illā uitā, ubi certissimus ip sius æternæ uitę suæ futurus esset, possēt exultare, quēadmodū scriptū est, cū tremore & exultatiōe, multo abundantius in paradiso q; sancti in his ter ris, beatus esset modo quodā inferiore q; in illa ui ta æterna sanctorū supcœlestiumq; angelorū, nō tamē nullo. Dicere autē de aliquib. angelis, q; in suo quodā genere beati esse possint, futurę suę ini quitatis & dānationis, uel certe perpetuę salutis incerti, quib. nec spes subesset, quod aliquando & ipsi aliqua in melius mutatiōe certi de hac re futuri essent, uix ferenda p̄sumptio est: nisi forte & hoc dicat̄, ita creatos istos angelos mūdanis mini sterijs distributos sub alijs sublimiorib. & beatio ribus, ut p recte gestis p̄posituris suis accipiant illā uitā beatā ac sublimiorem, de qua possint esse certissimi, cuius utiq; spe gaudētes possint nō in cōgrue dici iam beati. Ex quorū numero si diabo lus cecidit cū socijs iniquitatis suæ: simile hoc est ei q; cadūt a iustitia fidei etiā homines simili super bia p̄uaricati, uel seip̄os seducētes, uel illi sedu ctori cōsentiētes. Sed asserāt hęc duo genera bo norū angelorū qui potuerint, unū supercœlestiū in quibus nunq; fuit qui cadēdo diabolus factus est: alterū aut mundanorū in quibus fuit: mihi aut fateor unde hoc secundū scripturas asserā, nō inte rim occurrit, sed coarctatus quęstioe illa qua quæ rit, utrū sui casus præsciis anteq; caderet fuerit, ne suę beatitudinis incertos esse uel aliquando fuisse angelos dicerē, nō sine causa putauī posse dici dia bolū ab ipso creaturæ, hoc est ab ipso uel tēporis uel suæ cōditionis initio cecidisse, nec aliquando in ueritate stetitisse. Vnde nonnulli eū nō in hęc malitiā libero uolūtatis arbitrio esse deflexū, sed in hac omnino creatū putāt, q; uis a domino deo summo & uero naturarū omnium creatore: adhi bentq; testimoniū de libro Iob, quoniā ibi scriptū est cū de illo sermo esset, Hoc est initiū figmētī do mini quod fecit ut illudat̄ ab angelis eius. Cui sen tentiā cōgruit quod in Psalmo scriptū est: Draco iste quē finxisti ad illudendū ei: nisi q; hic quē fin xisti dixit: nō autē sicut ibi, hoc est initiū figmenti domini: tanq; in initio eū ita finxisset, ut malus, ut inuidus, ut seductor, ut omnino diabolus esset, nō uolūtate deprauatus, sed ita creatus. Hęc opi nio quomō nō sit aduersa ei quod scriptū est: Fe cit deus omnia bona ualde: ubi inuenitur diabo lus nō propria uolūtate deprauatus, sed ab ipso domino deo factus malus ualde. Quāuis conen t̄ ostēdere ut insulse etiā uel inerudite asseratur, nō tantū conditione prima, sed etiā nunc deprauatis

tot uoluntatibus: in summa tamē omnia quæ crea ta sunt, id est, uniuersam omnino creaturā bonam esse ualde, nō quo boni sint in ea mali, sed q; nō ef ficiāt malitiā suā, ut sub dei administratoris impe rio, uirtute, sapientia, & decus & ordo uniuersita tis aliqua ex parte turbetur siue turpetur, cum suis quibusq; uolūtatibus etiā malis tribuant̄ certi & cōgrui limites potestati & pōdera meritorum, ut etiā cū ipsi cōuenienter iusteq; ordinatis uniuersitas pulchra sit: tamē quia cuilibet occurrit & ue rū est atq; manifestū, iustitiæ ipsi esse contrariū, ut nullo præcedēte merito, hoc ipsum in quo quā de us dānet quod in eo ipse creauit, certaq; & euidēs dānatio diaboli & angelorū eius ex Euāgelio re citatur, ubi se dicturū dominus prænuiciāuit eis di cēs qui a sinistris sunt: Ite in ignē æternū qui præ paratus est diabolo & angelis eius: nullo modo in eo naturā quā deus creauit, sed malā propriā uoluntatē pœna ignis æterni plectendū esse creden dum est. Nec eius naturā esse significatā quod dictū est, Hoc est initiū figmētī domini quod fecit ut illudat̄ ab angelis eius: sed uel corpus aereum quod tali uolūtati cōgruēter aptauit, uel ipsam or dinationē in qua eū fecit etiā nolentē utilē bonis: uel q; præsciens eū propriā uoluntate malū futu rum, fecit tamē, nō abstinens bonitatē suā in præ bēda uita atq; substātia futuræ etiā noxiæ uolun tati, simul præuidens quanta de illo bona esset sua mirabili bonitate ac potestate facturus. Initiū aut figmētī domini dictus est, quod fecit ut illudatur ab angelis eius, nō quia ipsum primitus condidit, uel initiū malū condidit, sed quia cū sciret eum ad hoc propria uolūtate malū futurum ut bonis noceret, creauit eū ad hoc ut de illo bonis ipse pdes ser: hoc est enim ut illudatur ab angelis, quoniam sic illudit̄, cū sanctis profunt tērationes eius, qui bus eos deprauare conatur, ut malitiā in qua ipse esse uoluit, eo nolēte sit utilis seruis dei, quia hoc præuidēs eū finxit. Ideo initiū ad illudendū, quia & mali homines uasa eiusdē diaboli, & tanq; capi tis corpus, quos nihilominus deus malos futuros præuidens, creauit tamen ad utilitatē sanctorum, similiter illudunt̄, cum & ipsi nocere uolētibus, præstatur sanctis ex eorū cōparatione cautela, & pia sub deo humilitatis & intelligentiæ gratia, & exercitatio ad tolerādos malos, & probatio ad di ligēdos inimicos. Sed ille est initiū figmētī quod sic illuditur, quia præcedit istos & temporis anti quitate & principatu malitiæ. Hoc autem deus per sanctos angelos facit illo operæ prouidentia quæ creatas naturas administrat, subdēs uidelicet angelos malos angelis bonis, ut malorum impro bitas, non quantum nititur, sed quantum sinitur possit: nec tantum angelorum malorum, uerum etiam & hominum donec etiā ista iustitia qua uiuunt̄ ex fide, quæ nunc patienter in homini bus exercetur, conuertatur in iudicium, ut pos sint & ipsi non solum duodecim tribus Israel, sed etiam angelos iudicare. Quōd ergo putatur nunquam diabolus in ueritate stetitisse, nunquam cum angelis beatam duxisse uitam, sed ab ipso

Cur diabolus fecerit deus. Cap. XXII

Diabolus in ueritate non stetitisse. Cap. XXIII

suæ cōditionis inītio cecidisse, nō sic accipiendū est ut nō propria uolūrate deprauatus, sed malus a bono deo creatus putet, alioquin non ab inītio cecidisse dicret. Neq; enim cecidit si talis est factus: sed factus cōtinuo se à luce ueritatis auertit, superbia tumidus, & ppriæ potestatis delectatione corruptus: unde beata atq; angelicæ uitæ dulcedinē nō gustauit, quā non utiq; acceptā fastiduit, sed nolēdo accipere deseruit & amisit. Proinde nec sui casus præsciū esse potuit, quæ sapiētia pietatis est fructus. Ille aut cōtinuo impius, consequēter & mēte cæcus non ex eo quod acceperat cecidit, sed ex eo quod acciperet si subdū uoluisset deo: quod pfecto quia noluit, & ab eo quod accepturus erat cecidit, & potestātē illius sub quo esse noluit nō euasit: factum q; in illo est pōdere meritōrū, ut nec iustitię possit lumine delectari, nec ab eius sentētia liberari. Quod ergo per Eiaī prophetā in eū dicitur, Quomō cecidit de cælo Lucifer mane oriēs, contritus est in terrā qui mittebat ad omnes gētes. Tu aut dixisti sensu tuo, In cœlū ascendā, super sydera cœli ponā thronū meum, sedebā in mōte excelso super mōtes excelsos qui sunt ad Aquilonē, ascendā super nubes, ero similis altissimo: nūc aut ad inferos descēdes, & cætera: quæ in figura regis uelut Babylonis in diabolū dicta intelligunt, plura in eius corpus conueniunt, quod etiā de humano genere cōgregat: & in eos maxime qui ei per superbiam cohærent, apostatādo à mādatis dei. Sicut em̄ qui erat diabolus homo dictus est, ut in Euangelio, Inimicus homo hoc fecit: ita qui homo erat diabolus dictus est, ut rursus in Euangelio, Nonne ego uos duodecim elegi, & unus ex uobis diabolus est: Et sicut corpus Christi quod est ecclesia dicitur Christus, sicut illud est: Vos Abrahæ semen estis: cū paulo superioris dixisset, Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit in seminib. tanq; in multis sed tanquā in uno, & semini tuo qui est Christus. Et iterū: Sicut enim corpus unū est & mēbra habet multa, omnia aut mēbra corporis cū sint multa unū est corpus, ita & Christus. Eo modo etiam corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est, ipsa impiorū multitudo, maximeq; eorū qui à Christo uel de ecclesia sicut de cælo decidunt, dicitur diabolus, & in ipsum corpus figurate multa dicunt, que non tam capiti q; corporis membris conueniant. Itaq; Lucifer qui mane oriebat & cecidit, potest intelligi apostatarum genus, uel à Christo uel ab ecclesia: quod ita cōuertitur ad tenebras amissa luce quā portabat, quemadmodū qui conuertitur ad deum, à tenebris ad lucem transeūt, id est, qui fuerunt tenebræ lux fiunt. Item in figura principis Tyri per Ezechielem prophetā in diabolū dicta intelliguntur, Tu es signaculum similitudinis & corona decoris, in delitijs paradisi fuisti, omni lapide precioso ornatus es: & cætera quæ nō tam in ipsum principē nequitie quā in corpus eius dicta conueniunt. Paradisus enim dicta est ecclesia, sicut in Cantico canticorū legitur: Hortus cōclusus, fons signatus, puteus aquæ uiuę, paradisus

cum fructu pomorum. Inde ceciderunt uel aperta & corporali separatione omnes heretici: uel oculta & spiritali: quāuis in ea corporaliter esse uideantur omnes conuersi ad uomitū suum, cū post remissionem omnium peccatorū paululum ambulassent in uia iustitiæ, in quibus facta sunt posteriora deteriora prioribus, & quib. expediebat nō cognoscere uiam iustitiæ, q; cognoscentibus retrorsum reflecti, tradito sibi sancto mandato. Hæc pessimam generationem dominus describit, cum dicit spiritū nequā exire ab homine, & cum alijs septē redire, & in domo quam mundatā iam inuenerat inhabitare, ut sint nouissima hominis illius peiora prioribus. Tali enim generi hominū quod iam factum est corpus diaboli, possunt hæc uerba cōgruere, A die qua creatus es tu cum cherub, id est, cū sede dei, quæ interpretatur multiplicata scientia: & posuit te in monte sancto suo, hoc est in ecclesia: Vnde est, Et exaudiuit me de monte sancto suo: Fuisti in medio lapidū flāmeorum, id est, sanctorū spiritu feruentiū lapidū uiuorum, ambulasti sine uitio, in diebus tuis ex quo die creatus es tu, donec inuēta sunt delicta tua in te. Possunt diligentiū ista tractari, ut fortassis ostendatur nō solum & hunc intellectū esse in his uerbis posse, sed omnino aliū esse nō posse. Verum quia longū est & aliū sermonē exigit eidem tantū questionē deputatū, nūc sufficiat ista cōplexio: aut ab inītio creationis suæ diabolus à beatitudine, quā si uoluisset percepturus fuerat, impia superbia cecidit: aut alios esse āgelos inferioris ministerij in hoc mūdo, inter quos secundū eorum quādā nō præsciam beatitudinē uixerat, & à quorum societate cū sibi subditis angelis suis tanq; archāgelus cecidit per superbiam impietate: sed hoc nullo modo asseri potest, illud mirum si potest. Aut certe ratio est requirēda, quēadmodū oēs sancti angeli, si inter illos aliquando pariter beatus cū suis angelis diabolus uixit, nōdum habuerint etiā ipsi certam præsciētiam perpetuæ felicitatis suæ, sed eā post casum eius acceperint. Aut quo merito ante suum peccatū diabolus cum socijs suis à ceteris angelis discretus fuerit, ut ipse sui casus futuri esset ignarus, illi aut certi permātionis suæ: dū tamen & peccatores angelos minime dubitemus detrusos tanquā in carcerē caliginis huius aeræ circa terras, secundum Apostolicā fidem in iudicio puniendos seruari: & in illa superna beatitudine sanctorū angelorū nō esse incertam uitā æternā, nec nobis secundum dei misericordiā & gratiā & fidelissimā pollicitationē incertā futurā, cū fuerimus eis post resurrectionē & istorū mutationē corporū copulati. Ad hæc enim spem uiuimus, & eius pmissionis gratia recreamur. Quicquid aut etiā de diabolo dici potest, cur eū deus creauit cū talē præsciret futurū, & cur omnipotēs eius uolūtātē nō cōuertit in bonū, secundū ea quæ differuimus cū de malis hominib. similiter quæreremus, siue intelligat, siue credatur, siue quid melius inueniri potest inueniatur. Ab illo ergo cuius super omnia quæ creauit summa potestas est, p angelos suos à quibus

Vocabulū diaboli. XXIII

Ioan. 6

1. Cor. 12 Corpus Christi Corpus diaboli

Principes Tyri diabolū significat. Cap. XXV

Cant. 4 Paradisus ecclesia

2. Pet. 2

Psal. 3

Rursus per petitionem diaboli conuersione. XXX

2. sent. dist. 6 ca. non enim.

Tentatio diaboli per serpētem. XX

bus illuditur diabolus, cū & de ipsius maleuolentia cōsolant ecclesiæ dei, non est permittus tētare scēminā, nisi p serpentē, nec uirū nisi per scēminā: sed in serpēte ipse locutus est, utens eo uelut organo, mouēs q; eius naturā eo modo, quo modo uere ille mouere & moueri illa potuit, ad exprimendos uerborū sonos & signa corporalia, per quæ mulier suadentis intelligeret uoluntatē. In ipsa uero muliere quia illa rationalis creatura erat, quæ motu suo posset uti ad uerba faciēda, nō ipse locutus est, sed eius operatio atq; persuasio, q; uis occulto instinctu adiuuaret interius, quod exterius egerat per serpentem. Quod quidem si solo instinctu occultius ageret, sicut egit in Iuda ut traderet Christū, posset efficere in animo superbo amore suæ potestatis inducto: sed sicut iā dixi, tentādū uolūtātē habet diabolus: in potestate aut nec ut faciathabet, nec quō faciat. Quia permittus est ergo tētauit, & quō permittus est ita tētauit. Cui aut generi hominū pdesset qd faciebat, neq; sciebat, neq; uolebat, & eo ipso illudebat ab angelis. Nō itaq; serpens uerborū sonos intelligebat, q; ex illo fiebat ad mulierē. Neq; em̄ cōuersa credēda est anima eius in naturā rationalē: quādo quidem nec ipsi homines quorū rationalis natura est, cum demō in eis loquit ea passione cui exorcista requiritur, sciūt quid loquant. Quāto minus ille intelligeret uerborū sonos, quos per eū & ex eo diabolus illo modo faciebat, qui hominē loquentē non intelligeret, si eū à diabolica passione immunis audiret. Nā & q; putant audire & intelligere serpentes uerba Marforū, ut eis incantantib. profiliāt plerūq; de latebris, etiā illic diabolica uis operat, ad cognoscēdā ubiq; prouidentia, quā rem cui rei naturali ordine subijciat, & quid etiā uolūtātib. malis sapiētissima potestate permittat, ut hoc magis habeat usus, serpētes moueri carminib. hominū, q; ullū aliud genus animantiū. Etiā hoc em̄ nō parua testatio est, naturā primitus humanā serpentis seductā esse colloquio. Gaudēt em̄ dæmones hāc sibi potestātē dari, ut ad incantationē hominū serpētes moueāt, ut quolibet modo fallāt quos possunt. Hoc aut permittuntur ad primū facti memoriam cōmendandam, q; sit eis quādā cū hoc genere familiaritas. Porrō ipsum primū factum ad hoc permittum est, ut per naturā serpentis significaretur generi hominū, cui erudiēdo hæc gesta cōscribi oportebat, omnis diabolica tētationis similitudo, quod apparebit cū in serpēte proferrī cōperit diuina sentētia. Proinde prudētissimus omnium bestiarū, hoc est astutissimus, ita dictus est serpens propter astutiā diaboli qui in illo & de illo agebat dolum, quemadmodū dicitur prudens uel astuta lingua, quā prudens uel astutus mouet ad aliquid prudēter astuteq; suadendū. Nō enim est hæc uis seu uirtus membri corporalis quod uocatur lingua, sed utiq; mētis quæ utitur ea. Ita etiā dictus est stylus mendax scribarū. Neq; enim esse mendacē pertinet nisi ad uiuentē atq; sentiētem: sed stylus mēdax dictus est, q; per eū mendax mendaciter operetur, quemadmodū si & iste serpens

mendax diceretur, q; eo diabolus tanq; stilo mendaciter uteretur. Hoc ideo cōmendandū putauit, ne quisq; existimans animantia rationis expertia humanū habere intellectū, uel in animal rationale repente mutari, seducatur in illam opinionem ridiculā & noxiā reuolutionis animarū uel hominū in bestias, uel in homines bestiarū. Sic ergo locutus est serpēs homini, sicut asina in qua sedebat Balaā locuta est homini, nisi q; illud fuit opus diabolicū, hoc angelicū. Habent enim quædā boni & mali angeli opera similia, Sicut Moyse & magi Pharaonis. Verū in his etiā boni angeli potentiores sunt, nec mali angeli etiā talium operū quicquā possunt, nisi q; per bonos angelos permittit deus, ut retribuatur unicuiq; secundum cor eius, uel secundū gratiā dei, utrunq; iuste ac benigne per altitudinē diuitiarum sapiētia & sciētia dei. Dixit ergo serpens mulieri. Quid? quia dixit deus, Nō edetis ab omni ligno paradisi: Et dixit mulier serpenti: A fructu ligni quod est in paradiso edimus, de fructu aut ligni quod est in medio paradisi dixit deus, nō edetis ex eo, neq; cōtingetis illud ne moriamini. Ideo prius interrogauit serpens, & respondit hæc mulier, ut præuaricatio esset inexcusabilis, neq; ullo modo dici posset, id quod præceperat deus oblitā fuisse mulierē: quāquam & obliuio præcepti, maxime unius & tam necessarij, ad maximā culpam damnabilis negligentia pertineret: uerū tamen euidētior eius transgressio est cū memoria retinetur, & tanquā in illo deus assistens præsensq; cōtemnitur. Vnde necessarium fuit cum in Psalmo diceretur: Et memoria retinētibus mādata eius, addere, ut faciāt ea. Multi enim retinēt memoria, ut contēnant ea, præuaricatiōis maiore peccato, ubi obliuionis nulla est excusatio. Dixit ergo serpēs mulieri: Non morte moriemini. Scit enim deus quoniā qua die mādaucaueritis de eo, adaperientur uobis oculi, & eritis sicut dii cognoscentes bonū & malū. Quando his uerbis crederet mulier à bona atq; utili re diuinitus se fuisse prohibitos, nisi iā in esset mētī amor ille propriæ potestatis, & quēdā de se superba præsumptio, quæ per illā tentationē fuerat cōuincenda & humiliāda: Deniq; uerbis nō cōtenta serpentis considerauit lignū, uiditq; bonum ad escam & decorū ad aspectum, & non credēs posse inde se mori, arbitror q; putauerit deū alicuius significationis causa dixisse, si mādaucaueritis morte moriemini: atq; ideo sumpsit de fructu eius & manducauit, & dedit etiā uiro suo secū. Fortassis etiā cum uerbo suo forio, quod scriptura tacēs intelligendū reliquit. An forte nec suaderi iam opus erat uiro, quādo illā eo cibo mortuā nō esse cernebat: Ergo ederūt, & aperti sunt oculi amborū. Quomodo nisi ad inuicē cōcupiscendū ad peccati poenā carnis ipsius morte cōceptā: ut iā esset corpus nō animale tantū, quod poterat, si obedientiā conseruarent, in meliorē spiritalemq; habitū sine morte mutari: sed iam corpus mortis in quo lex in membris repugnaret legi mētis. Neq; em̄ clausis oculis facti erāt & in paradiso deliciarū cæci palpan-

2. sent. dist. 2. 1. cap. 2

Exo. 7

Verba tentato ris. Ca. XXX

Obluio præcepti

Psal. 102

2. sent. dist. 2. 2. cap. 1

Quomodo aperti oculi. Cap. XXXI

tesq; oberrabāt, ut uetitum lignū etiam nesciētes attingerēt, palpātesq; fructus prohibitos ignorādo decerperent. Quomodo aut animalia & uolatilia adducta sunt ad Adam, ut uideret quid ea uocaret si nō uidebat. Et quō ipsa mulier ad uirū adducta est, quādo facta est, ut de illa quā non uidebat diceret: Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea: & cetera. Postremo quō uidit mulier quia bonū est lignū in escā, & quia placet oculis ad uidendū, & decorū est cognoscere, si eorum clausi erant oculi: Nec tamen ideo propter unius uerbi translationē totū figurate accipiendum est. Viderit em̄, quēadmodū dixerit serpens: Aperient uobis oculi. Hoc enim eū scriptor libri dixisse narrauit: in qua uero significatione uel sentētia dixerit, lectori cōsiderare permisit. Hoc aut quod scriptum est: Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt quia nudi erant: ita scriptū est, quēadmodum omnia quę gesta narrantur, nec tamē ideo in allegoricam narrationē uos debent ducere. Neq; em̄ & Euangelista narrator dicta cuiusq; figurata ex eius persona inferebat, ac non ex persona sua quę fuerant gesta narrabat, cum diceret de illis duob. quorū unus erat Cleopas, quod cū fregisset eis dominus panem, aperti sunt oculi eorū, & cognouerunt eum quē per uiam nō cognouerant: nō utiq; clausis oculis ambulantes, sed eū cognoscere nō ualentibus. Sicut ergo ibi, sic nec in isto loco narratio figurata est, quāuis translato uerbo scriptura usa uideatur, ut apertos diceret oculos quī & antea patebant. Apertos utiq; ad aliquid intueđum & cogitandū, quod antea nunq; aduerterāt. Vbi enim ad transgrediendū præceptū audax curiositas mota est auida experiri latentia, quidnā tacto uetito sequeretur, & noxia libertate habenas prohibitionis rūpere delectata, probabilius existimans non esse mortē quam timuerant securam. Tale quippe pomū credendum est fuisse in illa arbore, cuius generis poma iam in alijs arborib. innoxia senserant: unde magis crediderunt deū posse peccantibus facile ignoscere, q̄ patienter tulerint nō cognoscere, quid nā esset, uel cur eos inde cibum sumere uetuisset. Mox ut ergo præceptum transgressi sunt, intrinsecus gratia deserente omnino nudati, quam typho quodā & superbo amore suę potestatis offenderant, in sua mēbra oculos iniecerunt, eaq; motu quem nō nouerant cōcupuerūt. Ad hoc ergo aperti sunt oculi ad quod antea nō patebāt, quāuis ad alia paterēt. Hęc mors eadie accidit qua factū est quod deus uetuit. Amisso quippe statu mirabili, corpus ipsum cui status etiā de ligno uitæ uirtute mystica præbebat, per quē nec morbo tentari nec mutari etate potuissent, ut hoc in eorū carne, quāuis adhuc animalī, & in melius postea cōmutanda, iam tamen significaretur per escam ligni uitæ, quod ex ipso spiritali alimentō sapientia, cuius sacramentū illud lignum erat, fit in bonis angelis per eternitatis participationē ut in deterius non mutantur. Hoc ergo amisso statu corpus eorū duxit morbidā & mortiferam qualitatem, quæ inest etiā pecorum carni, ac per hoc

Quando contracta mortalitas. XXXII

Origo libidinis

etiam eundē motum qui fit in pecoribus cōcupiscēdi appetitus, ut succedant nascētia morientib. Sed tamē etiā in ipsa pœna suę generositatis uindex animę rationalis bestialē motū in membris suę carnis erubuit, eiq; in cussit pudorē, nō solum quia hoc ibi sentiebat ubi nunquam antea tale aliquid senserat, uerum etiā q̄ ille pudendus motus de præcepti transgressione ueniebat. Ibi enim sensit qua prius gratia uestiretur, quando in sua nuditate nihil indecēs patiebat. Ibi cōpletū est. Domine in uolūtate tua præstitisti decori meo uirtutem: Auertisti autē faciē tuam a me, & factus sum cōturbatus. Deniq; illa cōturbatione ad folia ficulnea cucurrerūt, succinctoria cōsuerūt, & quia glorianda deseruerāt, pudēda texerunt. Nec arbitror eos cogitasse aliquid in illis folijs, quod talib. congrueret cōtegi iam mēbra prurientia, sed occulto instinctu ad hoc illa cōturbatione cōpuli sunt, ut etiā talis pœnæ suę significatio a nescientibus fieret, quæ peccatorem factū cōuinceret, & doceret scriptura lectorē. Et audierūt uocē dñi dei ambulātis in paradiso ad uesperā. Ea quippe hora tales iā cōuenerat uisitare qui defecerant a luce ueritatis. Fortassis em̄ in alijs intrinsecus uel effabilibus uel ineffabilib. modis deus cum illis antea loquebatur, sicut etiā cū angelis loquit̄ ipsa incōmutabili ueritate, illustrās mentes eorū ubi est intellectus nosse simul quæcunq; etiā per tēpora non fiunt simul. Forte, inquā, sic cū eis loquebatur, essi nō tāta participatione diuinæ sapiētiæ quantā capiūt angeli: tamē pro humano modulo quātumlibet minus, sed ipso genere uisitationis & locutionis, fortassis etiā illo qui fit per creaturā siue in ecstasi spiritus corporalib. imaginib. siue ipsis sensibus corporis aliqua specie præsentata uel ad uidendū, uel ad audiendū, sicut in angelis suis solet uideri deus uel sonare per nubē. Nunc tamē q̄ audierunt uocē dei ambulātis in paradiso ad uesperam, nō nisi per creaturā uisibiliter factum est, ne substantia illa inuisibilis & ubiq; tota quæ est patris & filij & spiritus sancti, corporalib. eorū sensibus locali & tēporali motu apparuisse credat. Et absconderūt se Adam & mulier eius a faciē dñi in medio ligno quod est in paradiso. Cū deus auertit intrinsecus faciē suā & fit homo cōturbatus: nō miremur hęc fieri quæ similia sunt dementiæ per nimium pudorē ac timorē, illo quoq; occulto instinctu non quiescēte, ut ea nesciētes facerēt quæ aliquid significarēt quādoq; scituris posteris, ppter quos ista conscripta sunt. Et uocauit dñs deus Adam, & dixit illi, Vbi es? Incepātis uox est, nō ignorātis. Et hoc sanē ad aliquā pertinet significationē: q̄ sicut præceptū uiro datū est per quē ueniret ad foeminā, ita uir prior interrogatur. Præceptū enim a domino per uirū usq; ad foeminā: peccatum autem a diabolo per foeminā usq; ad uirū: hęc mysticis significationib. plena sunt, nō id agētibus in quib. facta sunt, sed de his illud agente potentissima sapientia dei. Non aut nunc significata referamus, sed gesta defendimus. Respondit ergo Adā. Vocem tuā audiui in paradiso & timui, quia nudus

Vox dei ambulantis. XXXIII

Quare interrogatus prius Adam. XXXIII

nudus sum & abscondi me. Satis probabile est solere deū per creaturā tali actioni congruam in forma humana primis illis hominib. apparere: quos tamen nunquā permisit aduertere nuditatē suam, eorū intentionē in superna sustollens, nisi cū post peccatū pudendū in mēbris motum pœnali membrorum lege sensissent. Sic ergo affecti sunt ut solent affici homines sub oculis hominū, & talis affectio de peccati pœna erat, cū latere uellent quē latere nihil potest, & ab eo carnem occultare qui cordis inspector est. Sed quid mirum si superbi uolentes esse sicut dñi, euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratū est insipiens cor eorum. Se quippe dixerunt esse sapientes in abundantia sua, & illo auertēte faciē stulti facti sunt. Quod em̄ iam ipsos pudebat erga seipsos, unde sibi et succinctoria fecerant, multo uehementius ab illo etiā sic succincti uideri uerebantur, qui tanq; familiari tēperamento ad eos uidēdos per creaturā uisibilem, uelut humanos oculos afferebat. Si enim propterea sic apparebat ut homines tanq; cū homine loquerentur, quemadmodū Abraham ad quercum Mambrę, illa ipsa propē amicitia pudorē onerabat post peccatū, quæ fiducia dabat ante peccatū: nec iam illam nuditatē audēbant ostendere talibus oculis, quæ displicebat & suis. Dominus ergo uolens iam peccatores more iustitiæ interrogatos punire, amplius q̄ erat illa pœna de qua iā cogebantur erubescere, quis nunciāuit, inquit, tibi quia nudus es, nisi a ligno quod præceperam tibi tatum ne ex eo māducares ab eo edisti? Hinc enim mors cōcepta propter dei sentētiā qui sic fuerat cōminatus, fecit adueri cōcupiscentialiter mēbra: & ibi dicti sunt aperti oculi, & secutū est q̄ puderēt. Et dixit Adam. Mulier quam dedisti mecū, hęc mihi dedit a ligno & edī. Nūquid dixit, peccauit: Superbia habet cōfussionis deformitatē, & non habet cōfessionis humilitatē. Ad hęc ista cōscripta sunt, quia & ipsæ interrogationes nimirū ad hoc factæ sunt, ut & ueraciter & utiliter scriberent: quia si mendaciter, nō utiq; utiliter: ut aduertamus quo morbo superbiæ laborēt homines hodie, nō nisi in creatorem conātes referre si quid egerint mali, tamen sibi uelint tribui si quid egerint boni. Mulier, inquit, quā dedisti mecū: id est, quā dedisti ut esset mecū, hęc mihi dedit a ligno & edī: quasi ad hoc data sit, ut non ipsa potius obediret uiro, & ambo deo. Et dixit dominus deus mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me & manducaui. Nec ista cōfiteatur peccatū, sed in alterū refert, impari sexu, pari fastu. Ex his tamē natus est, nec eos imitatus est, sed planē pluribus malis exercitatus, qui dicit, & dicit usq; ad terminū seculi: Ego dixi domine miserere mei, sana animā meam quia peccauit tibi. Quāto melius sic & isti. Sed adhuc ceruices peccatorū nō cōciderat dominus: Restabāt labores, dolores mortis, & omnis cōtritio seculi, & gratia dei qua tēpore opportuno subuenit hominibus, quos afflictos docuit non de seipsis debere præsumere. Serpens, inquit, seduxit me & māducaui: quasi cuiusquam suasio, præcepto dei debuerit

Gen. 3

Rom. 5

Gen. 3

Superbia

Mal. 4

Aug. to. 3

anteponi. Et dixit dñs deus serpenti: Quia fecisti hoc, maledictus tu ab omnib. pecoribus, et ab omnib. bestijs quæ sunt super terrā. Super pectus tuū & uentrē tuum ambulabis, & terrā edes oēs dies uitæ tuę: & inimicitias ponā inter te & mulierem, & inter semē tuū & semē illius. Ipsa tibi seruabit caput, & tu seruabis eius calcaneum. Tota ista sentētia figurata est, nec aliquid debet ei scriptoris fides narratiōisq; ueritas, nisi ne illā dictā fuisse dubitemus. Quod enim positū est, Et dixit dominus deus serpenti: uerba sola scribentis sunt, & hęc exigenda sunt per proprietatē. Hoc ergo uere est dictum serpenti. Iā cetera uerba dei sunt, quæ libero lectoris intellectui relinquunt, utrum proprie an figurate accipi debeāt, sicut in exordio uoluminis huius nostri prælocuti sumus. Proinde qd serpens cur hoc fecerit nō est interrogatus, potest uideri, q̄ nō ipse utiq; id in sua natura & uoluntate fecerat: sed diabolus de illo & per illum & in illo fuerat operatus, qui iā ex peccato impietatis & superbiæ suæ igni destinatus fuerat sempiterno. Nūc ergo quod serpenti dicit, & ad eum qui per serpentē operatus est utiq; refertur, proculdubio figuratū est: nā in his uerbis tētor ille describit, qualis generi humano futurus esset: quod genus humanū propagari tūc cœpit, quando hęc in diabolū est tanq; in serpentē prolata sententia. Hęc itaq; uerba quomō figuris expositis accipienda sint, & in illis duobus aduersum Manicheos æditis libris de Genesi quantum potuimus differuimus: & si quid diligētius & congrētius alias potuerimus, deus aderit ut efficiamus. Nunc tamē nostra intētio, in aliud q̄ suscepimus, nullo exigēte aduertenda est. Et mulieri dixit: Multiplicās multiplicabo tristitias tuas & gemitū tuū, in tristitijs paries filios, & ad uirū tuū conuersio tua, et ipse tui dominabitur. Hęc quoq; in mulierē, dei uerba, figurate ac propheticē multo cōmodius intelligunt: uerūtamen quia nondū pepererat foemina, nec dolor & gemitus parientis, nisi ex corpore mortis, quæ illa præcepti transgressione cōcepta est, animalibus quidē etiā tūc mēbris, sed si homo nō peccasset, nō utiq; morituris, & alio quodam statu feliciore uicturis, donec post uitā bene gestam in melius mutari mereretur, sicut iā supra plurib. locis insinuauimus, refertur hęc pœna & ad proprietatē literę: nisi quia id quod dictum est. Et ad uirū tuum conuersio tua, & ipse dominabitur tui, uidendum est quēadmodū proprie possit accipi. Neq; em̄ & ante peccatum, aliter factam fuisse decet credere mulierē, nisi ut uir ei dominaretur, & ad eū ipsa seruando conuerteretur. Sed recte accipi potest hęc seruitutem significatā, quæ cuiusdā cōditionis est potius q̄ dilectionis: ut etiā ipsa talis seruitus qua homines hominib. postea esse serui cœperunt, de pœna peccati reperiat exorta. Dixit quidē Apostolus: Per charitatē seruite inuicē: sed nequaquā diceret, inuicem domināmini. Possunt itaq; coniuges per charitatē seruire inuicē, sed mulierē nō permittit Apostolus dominari in uirū. Hoc em̄ uiro potius dei sentētia detulit, & maritū habere dominū meruit

Maledictio serpentis. Cap. XXXVI

Pœna mulieris. XXXVII

Gal. 5

Imperium mariti

Fruit

Labores Ad. XXXVIII

ruit mulieris nō natura, sed culpa. Quod tamen ni si seruetur, deprauabitur amplius natura, & augebitur culpa. Dixit ergo ad uirū eius, quia audisti uocem mulieris tuæ, & edisti de ligno de quo præceperam tibi de eo solo non edere, maledicta terra in operibus tuis: in tristitijs edes illam omnes dies uitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi, & edes foenum agris: in sudore faciei tuæ edes panem tuum, donec conuertaris in terrā ex qua sumptus es, quia terra es & in terram ibis. Hos esse in terra labores humani generis, quis ignorat? Et quia non essent si felicitas quæ in paradiso fuerat teneretur, nō est utiq; dubitandū, ac per hoc etiam proprie uerba hæc primitus accipere ne pigeat. Seruanda tamē est & expectanda significatio prophetiæ, quam maxime hic intuetur dei loquentis intentio. Neq; enim frustra & ipse Adā miro quodā instinctu tunc uocauit nomē mulieris suæ Vitam, subiiciens etiā, quoniā ista est mater omnium uiuentium. Nam & hæc non scriptoris narrantis uel affirmantis, sed ipsius primi hominis uerba intelligenda sunt, ut diceret, quoniā hæc est mater omnium uiuentium: tanq; nominis à se impositi causam inferens, cur eam uocauerit Vitā. Et fecit dominus deus Adæ & mulieri eius tunicas pelliceas & induit eos. Et hoc significationis gratia factū est, sed tñ factum: sicut illa quæ significationis gratia dicta sunt, sed tamen dicta sunt. Hoc enim, quod sæpe dixi, nec me sapius piget dicere, à narratore rerum proprie gestarum exigendū est, ut ea narret facta esse quæ facta sunt, & dicta esse quæ dicta sunt. Sicut autē in factis quæritur quid factum sit & quid significet: ita in uerbis quid dictum sit & quid significet. Siue em figurate siue pprie dictū sit quod dictum esse narrat, dictum tamē esse nō debet putari figuratū. Et dixit deus: Ecce Adā factus est tanq; unus ex nobis in cognoscendo bonū & malū. Quoniā hoc, per quodlibet & quomodolibet dictum sit, deus tamē dixit, nō aliter intelligendū est & quod ait, unus ex nobis, nisi propter trinitatē numerus pluralis accipiatur: sicut dictū erat, faciamus hominē, sicut etiam dominus de se & de patre: Venimus ad eū & mātionē apud eū faciemus. Replicatum est igitur in caput superbi quo exitu concupiuerit quod à serpente suggestū est: Eritis sicut dii. Ecce, inquit, Adam factus est tanquā unus ex nobis. Verba enim sunt hæc dei non tā huic insultātis, q̄ ceteros ne ita superbiāt deterrentis, propter quos ista cōscripta sunt. Factus est, inquit, tanq; unus ex nobis in cognoscendo bonū & malum. Quid aliud intelligendū nisi exemplū timoris incutiendi esse ppositū, qd non solū non fuerit factus, qualis fieri uoluit, sed nec illud quod factus fuerat conseruauit. Et nūc, inquit, deus, ne aliquando extendat manū, & sumat de ligno uitæ & edat et uiuat in æternū: & dimisit illū dominus deus de paradiso uoluptatis operari terram ex qua sumptus est. Superiora uerba dei sunt: hoc autē factum propter ipsa uerba secutū est. Alienatus enim à uita, non solum quā fuerat si præceptū seruasset cum angelis accepturus, sed ab illa etiam quā ducebat in paradiso,

Tunica pellicea. XXXIX

Ioan. 14

Expulso epa rdiso. XL

felici quodā corporis statu, separari utiq; debuit à ligno uitæ. Siue quod ex ipso illo subsisteret felix ille ipse status corporis, ex re uisibili, uirtute inuisibili. Siue quod in eo esset sacramentū uisibile inuisibilis sapiētia: alienā dus inde utiq; fuerat, uel iam moriturus, uel etiam tanq; excōmunicatus, sicut etiā in hoc paradiso, id est, ecclesia, solent à sacra. mētis altaris uisibilibus homines disciplina ecclesiastica remoueri. Et eiecit Adā, & collocauit eum contra paradysum uoluptatis. Et hoc significandi gratia factū est, sed tamen factum, ut cōtra paradysum quo beata uita etiā spiritaliter significatur, habitaret peccator utiq; in miseria. Et ordinauit Cherubim, & flammeā romphæā quæ uertit, custodire uia ligni uitæ. Hoc per celestes utiq; potestates etiā in paradiso uisibili factū esse credendū est, ut per angelicū ministeriū esset illic ignea quædam custodia: nō tamē frustra factū esse, nisi quia significat aliquid etiā de paradiso spiritali, non est utiq; dubitandū. Non tamē ignoro quibusdā esse uisum festinationē præuertisse illos homines appetitū scientiæ boni & mali, & immaturo tempore percipere uoluisse, quod eis dilatū opportunius seruabatur: idq; egisse tentatorē, ut præoccupādo quod nondū talibus congruebat, offenderet deū, & ab eius rei utilitate alienarentur exclusi atq; damnati, ad quā si suo tēpore sicut deus uolebat accederet, possent ea salubriter perfrui. Hoc si forte lignū illud non ad proprietatē ut uerū lignū & uera poma eius, sed ad figuram uelint accipere, habeat exitū aliquē rectæ fidei ueritatēq; probabilē. Visum est em quibusdā, duos illos primos homines nuptias suas fuisse furatos, & antē mixtos concubitu, q̄ eos qui creauerat copulasset. Quā rem nomine ligni fuisse significatam, unde prohibiti erāt, donec opportuno tēpore iungerentur. Quasi uero in ea ætate facti esse credēdi sint, ut expectanda esset maturitas pubertatis: aut nō illud tunc legitimū esset, cum primū fieri potuisset, cum autem nō potuisset, nō utiq; fieret: nisi forte sponsa erat à patre tradēda, et expectanda erat uotorum solēnitās, & cōiuij celebritas, & dotis æstimatio, & cōscriptio tabularū. Ridiculū istud est, ppter quod à rerum gestarū proprietate discedat, quā susceptimus asserendā, & quantū deus donare uoluit, asseruimus. Illud magis mouet, si iam spiritalis erat Adam, quāuis mente non corpore, quomodo credere potuerit quod per serpentem dictum est, ideo deum prohibuisse ne fructu ligni illius uesceretur, quia sciebat eos si fecissent futuros ut deos propter dignosceniā boni & mali, tanquam hoc tantum bonū creaturæ suæ creator inuiderit: hoc mirū si homo spiritali mente præditus credere potuisset. An quia hoc credere ipse nō posset, ppter ea mulier addita est, quæ parui intellectus esset, & adhuc fortasse secundū sensum carnis, non secundum spiritū mētis uiueret, & hoc est q̄ ei Apostolus non tribuit imaginē dei. Sic enim ait: Vir quidem nō debet uelare caput, cum sit imago & gloria dei: mulier autem gloria uiri est. Non q̄ mens foemina eandē imaginē capere nō possit, cum in illa

Excomunicatio

2 sen. dist. 2. c. ne uero

Opiniones de tempore percipiende scientiæ boni & mali. Cap. XL

Ceremonia nuptiales

Qui poluerit Adam credere serpentis. XLII

1. Cor. 11

illa gratia nos dicat nec masculum esse nec foeminā. Sed q̄ fortassis illa hoc nōdū perceperat quod sit in agnitiōe dei, et uiro regēte ac dispēfante paulatim fuerat perceptura. Neq; enim frustra est illud quod Apostolus ait: Adā enim primus formatus est, deinde Eua: et Adā nō est seductus, mulier autē seducta in præuacatione facta est, id est, ut per illā etiā uir præuacaretur. Nā & ipsum dicit præuacatorē, ubi ait: In similitudinē præuacationis Adæ qui est forma futuri. Seductū tamē negat. Nā & interrogatus non ait: Mulier quā dediisti mecū seduxit me, & manducaui: sed ipsa mihi, inquit, dedit à ligno, & manducaui. Illa uero: Serpēs, inquit, seduxit me. Ita Salomō uir tātæ sapiētiae, nūquid nā credendū est q̄ in simulachrorum cultu credidit esse aliquid utilitatis? sed mulierū amorī ad hoc malū trahēti resistere nō eualuit, facies quod sciebat non esse faciendū, ne suas quib. deperibat atq; diffuebat mortiferas delicias contristaret. Ita & Adā, posteaquā de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eiq; dedit ut simul ederēt, noluit eā contristari, quam credebat posse sine suo solatio cōtabescere, si ab eius alienaretur animo, & omnino illa interire discordia. Nō quidem carnis uictus cōcupiscētia, quā nondū senserat in resistēte lege membrorū legi mētis suæ: sed amicali quadā beneuolentiā, qua plerūq; fit ut offendant deus, ne homo ex amico fiat inimicus, qd eū facere nō debuisset, diuinæ sentētiæ iustus exitus indicauit. Ergo alio quodā modo etiā ipse deceptus est, sed dolo illo serpentino quo mulier seducta est, nullo modo illū arbitror potuisse seduci in illo modo quo illa potuit. Hanc autē pprie seductionē appellauit Apostolus, qua id quod suadebatur cū falsum esset, uerū esse putatū est, id est q̄ deus ideo lignū illud tāgere phibuerit, q̄ sciebat eos si tetigissent uelut deos futuros, tanq; eis diuinitatem inuideret, qui eos homines fecerat. Sed etiā si uirum propter aliquā mentis elationē, quæ deum interiorū scrutatorē latere non poterat, sollicitauit aliqua experiēdi cupiditas, cum mulierē uideret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea quæ superius tractauimus: nō tamen eum arbitror si iam spiritali mente præditus erat, ullo modo credere potuisse, q̄ eos deus ab esca illius ligni inuidēdo uetuisset. Sed quid plura? Persuasum est illud peccatū sicut persuaderi talib. posset: cōscriptū est autē sicut legi ab omnib. oportet, et si à paucis hæc intelligerentur sicut oportet.

1. Tim. 2.2.

1. Cor. 5.

1. Cor. 12.

1. Cor. 13.

1. Cor. 14.

1. Cor. 15.

1. Cor. 16.

1. Cor. 17.

1. Cor. 18.

1. Cor. 19.

1. Cor. 20.

1. Cor. 21.

1. Cor. 22.

1. Cor. 23.

1. Cor. 24.

1. Cor. 25.

1. Cor. 26.

1. Cor. 27.

1. Cor. 28.

1. Cor. 29.

1. Cor. 30.

1. Cor. 31.

1. Cor. 32.

1. Cor. 33.

1. Cor. 34.

1. Cor. 35.

1. Cor. 36.

1. Cor. 37.

1. Cor. 38.

1. Cor. 39.

D ▶ AVRELI AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER XII

B exordio scripturæ sanctæ quæ in scribitur Genesis, donec homo primus de paradiso dimissus est, undecim libris siue asserēdo atq; defendēdo quæ certa nobis sunt, siue inquirēdo et ambigēdo de incertis, quæ potuimus et sicut potuimus differuimus atq; cōscripsimus,

nō tā præscribētes de reb. obscuris unicuiq; quid sentiat, q̄ nos docendos in quibus dubitauimus ostendentes, temeritatēq; affirmādī amouētēs à lectore, ubi nō ualuimus præbere sentētiæ firmitatē. Iste autē duodecimus liber ea iam cura expeditus, qua nos pertractandus textus sacrarum literarū occupabat, liberius atq; prolixius uersabit de paradiso quæstionē: ne putemur euitasse, quod uidetur Apostolus in tertio cœlo insinuare paradysum, ubi ait: Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, raptum eiusmodi usq; in tertium cœlū: & scio eiusmodi hominē siue in corpore siue extra corpus, nescio, deus scit, quia raptus est in paradysum, & audiuit ineffabilia uerba quæ nō licet homini loqui. In his uerbis primū quæri solet, quid dicat tertiu cœlū: deinde utrū illic intelligi uoluerit paradysum, an posteaquā raptus est in tertiu cœlū, raptū esse & in paradysum, ubicunq; sit paradysus: nō ut hoc fuerit rapti in tertiu cœlum quod in paradysum, sed prius in tertiu cœlū & post inde in paradysum. Et hoc sic ambiguum est ut non mihi uideatur posse dissolui, nisi aliquis non ex præsentib. Apostoli uerbis, sed ex alijs forte scripturarū locis uel ratione perspicua, inueniat aliquid quo doceat siue in tertio cœlo esse paradysum, siue nō esse: cū & ipsum tertiu cœlum quid sit non liquido appareat, utrū in rebus corporalibus, an forte in spiritalibus intelligendum sit. Posset quidem dici non nisi in locum aliquem corporalem hominem rapti potuisse cum corpore: sed quia & hoc ita posuit ut nescire se dixerit, utrum in corpore, an extra corpus raptus sit, quis audeat dicere se scire, quod se nescire Apostolus dixit? Veruntamen si neq; spiritus sine corpore ad loca corporalia rapti potest, nec corpus ad spiritalia, hæc ipsa dubitatio eius uelut cogit intelligi, siquidem de seipso hæc eum scripsisse nemo ambigit, tale fuisse illud quod raptus est, quod utrum corporale an spiritale esset, dignosci discerniq; non posset. Cum enim uel in somnis uel in ecclasi corporum exprimentur imagines, non discernuntur omnino à corporibus, nisi cum homo redditus sensibus corporis, recognoscit se in illis fuisse imaginibus quas non per sensum corporis hauriebat. Quis enim cum à somno euigilauerit, non continuo sentiat imaginaria fuisse quæ uidebat, quāuis cum ea uideret dormiens à uigilantium corporalibus uisibilibus discernere non ualebat? Quāquam mihi accidisse scio & ob hoc etiam alijs accidere potuisse uel posse nō dubito, ut in somnis uidens in somnis me uidere sentirem, illasq; imagines quæ ipsam nostrā consuetudinem ludificare consueuerunt, non esse uera corpora, sed in somnis ea præsentari firmissime etiā dormiens tenerem atq; sentirem. Hoc tamen fallebar aliquando, q̄ amico meo quem similiter in somnis uidebam, id ipsum persuadere conabar, nō esse illa corpora quæ uidebamus, sed esse imagines somniantiu, cum & ipse utiq; inter illos sic mihi appareret quomodo illa, Cui autem & hoc mihi appareret quomodo illa, Cui autem & hoc dicebam

2. Cor. 12

Imagines in somno aut ecclasi. Cap. 12

dicebam, neque id uerum esse quod pariter loqueremur, sed etiam ipsum tunc aliud aliquid uidere dormientem, & utrum ista ego uiderem omnino non scire: uerum cum eidem ipsi persuadere moliebar quod ipse non esset, adducebar ex parte etiam ipsum putare esse, cui profecto non loquerer, si omnimodo sic afficerer quod ipse non esset: Ita non poterat, quis mirabiliter uigilans anima dormientis, nisi duci imaginibus corporum, ac si corpora ipsa essent. In ecstasi autem unum audire potui, et eum rusticum uirum ualentem quod sentiebat exprimere, qui & uigilare se sciret et uidere quiddam non oculis corporeis. Nam ut eius uerbis utar, quantum recolere possum, anima mea inquit, uidebat eum, non oculi mei. Non tamen sciebat utrum corpus esset aut imago corporis. Non enim erat talis ut ista discerneret, ueruntamen simpliciter fidelis, ut eum sic audirem, ac si illud quod se uidisse narrabat ipse uidisset. **Acto. 1** Ac per hoc si paradysum Paulus ita uidit ut apparuit Petro ille discus submissus e caelo, ut Ioanni quicquid in Apocalypsi se uidisse descripsit, **Apoc. 1** ut Ezechieli campus ille cum ossibus mortuorum, & **Ezech. 37** illa eorum resurrectio, ut Esaiam sedens deus, in conspectu eius Seraphin, & ara unde carbo assumptus Prophetam labia mundauit, manifestum est eum ignorare potuisse, utrum in corpore an extra corpus ea uiderit. Sed si extra corpus uisa sint, & corpora non fuerunt, adhuc queri potest utrum imagines corporum fuerint, an ea substantia quae nullam corporis similitudinem gerit, sicut deus, sicut ipsa mens hominis uel intelligentia uel ratio, sicut uirtutes, prudentia, iustitia, castitas, charitas, pietas, & quaecumque aliae sunt quas intelligendo atque cogitando enumeramus, discernimus, definimus: non utique intuentes liniamta earum uel colores, aut quomodo sonent, aut quid redoleant, aut quid in ore sapiant, aut quid contrectantibus de calore seu frigore, mollitudine seu durtia, lenitate seu asperitate renuncient, sed alia quadam uisione, alia luce, alia rerum euidencia, & ea longe ceteris praestantior atque certiore. Rursus igitur ad ea dem ipsa Apostoli uerba redeamus, & ut ea diligentius perscrutemur, hoc sine dubitatione primitus constituto, multo magis atque incomparabiliter amplius Apostolum scisse, quod de incorporea corporeaque natura nos ut sciamus utcumque conamur. Si ergo sciebat, spiritalia per corpus, corporalia extra corpus uideri omnino non posse, cur non per ea ipsa quae uidit quomodo etiam potuerit uidere discernit? Si enim certus erat ille esse spiritalia, cur non consequenter extra corpus ea se uidisse certus nihilominus erat? Si autem corporalia esse nouerat, non nisi per corpus uideri potuisse, cur non etiam nouerat? unde ergo dubitat utrum in corpore an extra corpus ea uiderit, nisi forte ita etiam dubitet, utrum illa corpora an similitudines corporum fuerint? Prius itaque uideamus quid sit in uerborum istorum connexione unde non dubitet, atque ita cum remanserit unde dubitet, fortassis ex his de quibus non dubitat, quomodo etiam illud dubitet apparebit: Scio, inquit, hominem in Christo

ante annos xiiii, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, raptum enim in ediu in tertium caelum. Scit ergo ante annos quatuordecim in Christo raptum hominem usque ad tertium caelum, hoc omnino non dubitat, nec nos ergo dubitemus: sed utrum in corpore an extra corpus, dubitat: unde illo dubitante, quis nostri certus esse audeat? Num forte hinc etiam illud consequens erit, ut tertium caelum fuisse dubitemus, quod raptum hominem dixit? Si enim res ipsa demonstrata est, tertium caelum demonstratum est. Si autem imago aliqua corporaliu similis facta est, non erat illud tertium caelum, sed illa ostensio sic ordinata est, ut uideretur sibi ascendere primum caelum, super quod uideret alterum, quod rursus ascendens iterum alterum uideret superius, quod cum peruenisset, posset dicere se in tertium caelum raptum. Sed illud quod tertium caelum esset quod raptus est, neque dubitauit, neque dubitare nos uoluit. Ad hoc enim praemisit, scio: & inde coepit, ut id quod se scire Apostolus dicit, solus ille non credat uerum esse qui non credit Apostolo. Scit ergo hominem raptum esse usque in tertium caelum: proinde illud in quod raptus est uere tertium caelum est: non signum aliquod corporale, quod cum ostenderetur Moyse, usque adeo sentiebat aliud esse ipsam dei substantiam, aliud uisibilem creaturam, in qua se deus humanis & corporalibus sensibus praesentabat, ut diceret, Ostende mihi temetipsum: nec aliqua imago rei corporalis, quam cum Ioanes uideret in spiritu, quarebat quid esset, ei que respondebatur, uel ciuitas est, uel populi sunt, uel aliquid aliud, cum uideret ille bestiam siue mulierem, siue aquas, siue quid eiusmodi: Sed scio, inquit, hominem raptum usque in tertium caelum. Quod si spiritalem imaginem corporali similem caelum appellare uoluisset, sic erat etiam imago corporis eius in qua illuc raptus ascenderat. Sic ergo & suum corpus appellaret, quamuis imaginem corporis, quomodo illud caelum, quamuis imaginem caeli: neque cur raret discernere quid sciret & quid nesciret, id est quia sciret raptum usque ad tertium caelum, nesciret autem utrum in corpore an extra corpus, sed simpliciter narraret uisionem, earum rerum nominibus appellans illa quae uidit, quarum erant similia. Nam & nos dicimus cum somnia nostra narramus, uel aliquam in eis reuelationem, uidi montem, uidi flumini, uidi tres homines, & si quid eiusmodi, ea nomina tribuentes illis imaginibus, quae habent res ipsae quarum similes erant: Apostolus autem illud, inquit, scio, illud nescio. At si utrumque imaginaliter apparuit, utrumque pariter scitur pariter uel nescitur. Si autem proprie caelum, & ideo scitur, quomodo potuit imaginaliter corpus illius hominis apparere? Nam si caelum corporeum uidebatur, quare latebat utrum corporeis oculis uideretur? Si autem incertum erat, utrum oculis corporeis an spiritu uideretur, et ideo dictum est, siue in corpore siue extra corpus, nescio: quomodo non incertum erat & illud, utrum uere caelum corporeum uideret, an imaginaliter ostenderetur? Itemque si substantia incorporea uidebatur, non in aliqua imagine corporis, sed

Quid sit quod uiderit Paulus. Caput. III

Quid fuerit caelum tertium. Cap. III

Exo. 33

1 Cor. 12

sicut uidetur iustitia, sapientia, & si quid eiusmodi, & hoc erat caelum, id quoque manifestum est, oculis huius corporis uideri aliquid tale non posse: ac per hoc si aliquid tale se uidisse sciebat, non per corpus se uidisse dubitare non poterat. Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim, Hoc scio, nemo dubitet qui mihi credit, sed utrum in corpore an extra corpus, nescio, deus scit. Quid ergo scis quod discernis ab eo quod nescis, ne credentes fallant? Raptum, inquit, eundem hominem usque in tertium caelum. At illud caelum aut corpus erat, aut spiritus? Si corpus erat, & corporeis oculis uisum est, cur illud caelum esse scitur, & in corpore uisum esse nescitur? Si autem spiritus erat, aut corporis imaginem praebuit, & tam incertum est utrum corpus fuerit, quam incertum est utrum in corpore uisum sit: aut sic uisum est, quomodo uidet mente sapientia sine ullis imaginibus corporum, & nihilominus certum est uideri non potuisse per corpus: aut ergo utrumque certum est, aut utrumque incertum: aut quomodo certum quod uisum est, incertum autem per quod uisum est? Manifestum est enim incorporea naturam ab eo uideri non potuisse per corpus. Corpora uero etiam si possunt uideri sine corpore, non utique sic uidentur per corpus, sed longe ille dispar modus est si quis est. Unde mirum si posset Apostolum tanquam simili modo fallere, aut ad dubitationem cogere, ut si corporeum caelum incorporeis oculis uidit, incertum sibi esse diceret utrum in corpore an extra corpus id uiderit. Restat ergo fortasse ut quonia mentiri non posset Apostolus, qui tanta cura egit ut discerneret quid sciret & quid nesciret, hoc ipsum eum ignorasse intelligamus, utrum quando in tertium caelum raptus est, in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cum corpus uiuere dicitur, siue uigilantis, siue dormientis, siue in ecstasi est sensibus corporis alienata: an omnino de corpore exierit ut mortuum corpus iaceret, donec perfecta illa demonstratione membrum mortuis anima redderetur, & non quasi dormiens euigilaret, aut ecstasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret. Proinde quod uidit raptus usque in tertium caelum, quod etiam se scire confirmat, proprie uidit non imaginaliter. Sed quia ipsa a corpore alienatio utrum omnino mortuum corpus reliquerit: an secundum modum quandam uiuentis corporis ibi anima fuerit, sed mens eius ad uidenda uel audienda ineffabilia illius uisionis arrepta sit, hoc incertum erat, ideo forsitan dixit, Siue in corpore siue extra corpus, nescio, deus scit. Quod autem non imaginaliter sed proprie uidetur & non per corpus uidetur, hoc ea uisione uidetur quae omnes ceteras superat. Harum species atque differentias quantum me dominus adiuuerit explicare curabo. Ecce in hoc uno praeepto cum legitur: Diliges proximum tuum tanquam teipsum, tria genera uisionum occurrunt. Vnum per oculos, quibus ipsa littera uidentur: alterum per spiritum hominis, quo proximus & absens cogitatur: tertium per contentum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. In his tribus generibus illud primum manifestum est omnibus: in hoc

enim uidetur caelum & terra & omnia quae in eis conspicua sunt oculis nostris. Nec illud alterum, quo absentia corporalia cogitatur insinuare difficile est: ipsum quippe caelum & terram, & ea quae in eis uidere possumus, etiam in tenebris constituti cogitamus: ubi nihil uidentes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intuemur: seu ueras, sicut ipsa corpora uidemus & memoria retinemus: seu fictas, sicut cogitatio imaginari potuerit. Aliter enim cogitamus Carthaginem quam nouimus, aliter Alexandriam quam non nouimus. Tertium uero illud, quo dilectio intellecta conspicitur, eas res continet quae non habent imagines sui similes, quae non sunt quod ipsae. Nam homo uel arbor uel sol, & quaecumque alia corpora, siue caelestia siue terrestria, & praesentia uidentur in suis formis, & absentia cogitatur imaginibus animo impressis, & faciunt duo genera uisionum, unum per corporis sensus, alterum per spiritum quo illae imagines continentur. Dilectio autem nunquam aliter uidetur praesens in specie qua est, & aliter absens in aliqua imagine sui similis: Non utique, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur. Si autem aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur. Haec sunt tria genera uisionum, de quibus & in superioribus libris aliquid diximus sicut res postulare uidebatur, non tamen earum numerum commemorauimus: & nunc breuiter eis insinuatis, quoniam suscepta quaestio flagitat, ut de his aliquanto uberius disseramus, debemus ea certis et congruis signare nominibus, ne assidue circumloquendo moras faciamus. Primum ergo appellemus corporale, quia per corpus percipitur & corporis sensibus exhibetur. Secundum spirituale, quicquid enim corpus non est, & tamen aliquid est, iam recte spiritus dicitur: & utique non est corpus, quous corpori similis sit imago absentis corporis, nec ille ipse obtutus quo cernitur. Tertium uero intellectuale, ab intellectu, quia mentale a mente, ipsa uocabuli nouitate nimis absurdum est ut dicamus. Horum uocabulorum rationem si subtilius reddam, & prolixior & perplexior sermo erit, cum hoc uel nulla, uel certe non tanta necessitas exigit: satis est ergo scire corporale aliquid uel proprie dici cum de corporibus agitur, uel etiam translato uocabulo, sicut dictum est, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporalis. Neque enim diuinitas corpus est, sed quia sacramenta ueteris testamenti appellat umbras futuri, propter umbrarum comparationem corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem diuinitatis: quod in illo impleatur omnia quae in illis umbris figurata sunt, ac sic quodammodo umbrarum illarum ipse sit corpus, hoc est figurarum et significationum illarum ipse sit ueritas. Sicut ergo ipsa figurae significatiue, translato utique uocabulo non proprie dictae sunt umbrae, ita & quod ait plenitudinem diuinitatis corporaliter habitare, translato uerbo usus est. Spiritale autem pluribus modis dicitur, Nam & corpus quod futurum est in resurrectione sanctorum, spiritale appellat Apostolus, ubi ait: Seminatur

Visto corporalis, spiritualis, intellectualis. Cap. VII

Coloss. 2

VI tur,

22

minatur corpus animale, resurget corpus spiritalis: eo quod miris modis ad omnem facilitatem & incorruptionem spiritui subdatur, & sine ulla indigentia corporalium alimentorum solo uiuificetur spiritu, non quod incorpoream substantiam sit habiturum: neque enim & hoc corpus quale nunc habemus, animam habet substantiam, & hoc est quod anima, quia diatum est animale. Item spiritus dicitur, uel aer iste, uel flatus eius, id est, motus eius, sicut dictum est: Ignis, grado, nix, glacies, spiritus tempestatis. Dicitur etiam spiritus anima, siue pecoris siue hominis, sicut scriptum est: Et quis scit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, & spiritus pecoris si descendat ipse deorsum in terram? Dicitur spiritus & ipsa mens rationalis, ubi est quidam tanquam oculus animae ad quem pertinet imago & agnitio dei. Vnde dicit Apostolus: Renouamini spiritu mentis uestrae, & induite nouum hominem qui secundum deum creatus est: Cum & alibi dicat de interiore homine, Qui renouatur in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Item cum dixisset, Igitur ipse ego mente seruo legi dei, carne autem legi peccati: Alio loco eadem sententiam commemorans: Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, ut non ea quae uultis faciat: quae dixit mentem, hanc etiam spiritum appellauit. Dicitur spiritus etiam deus, sicut ait dominus in Euangelio: Spiritus est deus, & eos qui adorant eum in spiritu & ueritate oportet adorare. Ex his omnibus modis quos commemorauimus quibus appellatur spiritus, non traximus hoc uocabulum quo appellauimus spiritale hoc uisionis genus de quo nunc agimus, sed ex illo uno modo quem inuenimus in epistola ad Corinthios, quo spiritus a mente distinguitur euidentissimo testimonio. Si enim orauero, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est. Cum ergo lingua intelligatur hoc loco dicere obscuras & mysticas significationes, a quibus si intellectum mentis remoueas, nemo edificatur, audiendo quod non intelligit, Vnde etiam dicit, Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur sed deo: nemo enim audit, spiritus autem loquitur mysteria: satis indicat eam se linguam hoc loco appellare, ubi sunt significationes uelut imagines rerum ac similitudines, quae ut intelligantur, indigent mentis intuitu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse, non in mente, Vnde apertius ait: Si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotae? Quomodo dicet amen super tuam benedictionem, quando quidem nescit quid dicas? Quia ergo etiam lingua, id est membro corporis quod mouemus in ore cum loquimur, signa utique rerum dantur, non res ipsae proferuntur: propterea translato uerbo linguam appellauit qualibet signorum prolationem priusquam intelligantur: quod cum intellectus accesserit, qui mentis est proprius, fit reuelatio uel agnitio, uel prophetia uel doctrina. Proinde ait, Si uenero ad uos linguis loquens, quid uobis prodero nisi loquar uobis in reuelatione aut in agnitione aut in prophe-

tia aut in doctrina: id est cum signis hoc est linguae accesserit intellectus, ut non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur. Proinde quibus signa per aliquas rerum corporalium similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erat propheta, Magisque propheta erat qui interpretabatur quod alius uidisset & ipse qui uidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad istum spiritum qui modo quodam proprio uocatur spiritus, uis animae quaedam mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Itaque magis Ioseph propheta, qui intellexit quid significaret septem spicae & septem boues, quam Pharaon qui eas uidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est ut uideret, huius mens illuminata ut intelligeret: Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia, quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta qui rerum quae significant sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines uidet: & magis propheta qui solo earum intellectu praeditus est: sed & maxime propheta, qui utroque praecellit, ut & uideat in spiritu corporalium rerum significatiuas similitudines, & eas uiuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata & probata, qui regi & somnium quod uiderat dixit, & quid significaret aperuit, Et ipsae quippe imagines corporales in spiritu eius expressae sunt, & earum intellectus reuelatus in mente. Ex hoc ergo modo quo appellatur in ista distinctione spiritus, secundum quem dixit Apostolus, Orabo spiritu orabo autem & mente, ut & signa rerum formarentur in spiritu, & eorum refulgeret intellectus in mente, secundum hanc, inquam, distinctionem spiritale nunc appellauimus tale genus uisionum, quali etiam corporum absentium imagines cogitamus. Intellectuale autem illud excellentius quod mentis est proprium. Nec mihi occurrit omnino ita pluribus modis dici posse intellectum, sicut spiritum multis modis appellatum esse comperimus. Siue autem intellectuale dicamus siue intelligibile, hoc idem significamus. Quanquam non nihil interesse nonnulli uoluerunt, ut intelligibilis sit res ipsa quae solo intellectu percipi potest, intellectualis autem mens quae intelligit: sed esse aliquam rem quae solo intellectu cerni possit, ac non etiam intelligat, magna & difficilis quaestio est: Esse autem rem quae intellectu percipiat, & non etiam intellectu percipi possit, non arbitror quenquam uel putare uel dicere: Mens quippe non uidetur nisi mente. Quia ergo uideri potest, intelligibilis, quia et uidere, intellectualis est, secundum illam distinctionem. Quapropter sequestrata illa difficillima quaestione, utrum sit aliquid quod tantum intelligatur nec intelligat, nunc intellectuale & intelligibile sub eadem significatione appellamus. Tria igitur ista genera uisionum, corporale, spiritale & intellectuale, singillatim consideranda sunt, ut ab inferioribus ratio ad superiora consequatur. Iam quidem superius exemplum proposuimus quo

Propheta, Cap. IX

Gen. 41

Dan. 2

1 Cor. 14

Intellectuale, Cap. X

Exempla uisionum, XI

quo in una sententia omnia tria uideantur genera. Cum enim legitur, Diliges proximum tuum tanquam teipsum: corporaliter litera uidentur, spiritus liter proximus cogitatur, intellectualiter dilectio conspicitur. Sed & litera absentes possunt spiritaliter cogitari, & proximus praesens potest corporaliter uideri: dilectio autem nec per substantiam suam potest oculis corporis cerni, nec per imaginem corpori similem spiritu cogitari, sed sola mente, id est intellectu cognosci & percipi. Corporalis sane uisioni nulli horum generi praesidet, sed quod per eam sentitur, illi spiritali tanquam praesidenti nunciatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuo fit imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi cum ablatis oculis ab eo quod per oculos uidebamus, imaginem eius in animo inuenerimus. Et siquidem spiritus irrationalis est ueluti pecoris, huc usque oculi nunciant. Si autem anima rationalis est, etiam intellectu nunciatur, qui & spiritui praesidet, ut si illud quod hauserunt oculi atque id spiritui ut eius illic imago fieret nunciauerunt, alicuius rei signum est, aut intelligat continuo quid significet, aut quae ratur, quoniam nec intelligi nec requiri nisi officio mentis potest. Vidit rex Balthasar articulos manus scribentis in pariete, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter factae spiritui eius impressa est, atque ipso uiso facto ac praeterito illa in cogitatione permansit: uidebat in spiritu, & nondum intelligebat, nec tum intellectum erat hoc signum cum corporaliter fieret, atque oculis corporibus appareret, iam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mentis officio. Et quia requirebat quid significaret, etiam ipsam inquisitionem utique mens agebat. Quo non coperto Daniel accessit, & spiritu prophetico mente illustrata, perturbato regi quid illo signo portenderet aperuit, ipse potius propheta per hoc genus uisionis, quod mentis est proprium, quam ille qui & signum corporaliter factum uiderat, & tractu eius imaginem in spiritu cogitatio cernebat, nec aliquid intellectu poterat, nisi nosse signum esse, et quid significaret inquirere. Vidit Petrus in alienatione mentis uas quatuor lineis alligatum submitti de caelo plenum uariis animalibus, cum audiuit uocem, macra & manduca. Qui cum redditus sensibus de uisu disceptaret, ecce quos Cornelius miserat, nunciauit ei spiritus dicens, Ecce uiri quaerunt te: surge descende & uade cum illis, quia ego misi eos. Qui cum uenisset ad Cornelium, quid in illa uisione intellexerit, ubi audierat, Quae deus mundauit, tu ne communia dixeris: ipse indicauit dicens, Sed mihi deus ostendit neminem commune aut immundum hominem dicere. Cum ergo illi discum uideret, alienatus a corporis sensibus, & illas uoces, macra & manduca, & quae deus mundauit, tu communia ne dixeris: in spiritu audiebat. Redditus autem corporis sensibus, id ipsum quod uisum atque auditum memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitatio cernebat. Quae omnia non corporalia, sed corporaliu imagines erant, siue cum primu in ipsa alienatione uisae sunt, siue cum postea recordatae atque cogitatae. Cum uero disceptabat &

Gen. 22

Dan. 5

Act. 10

requirebat ut illa signa intelligerent, mentis erat actio conantis, sed deerat effectus donec nunciati sunt qui uenerant a Cornelio: hac uero corporali etiam accedente uisione, cum & spiritus sanctus rursus ei in spiritu diceret, Vade cum eis, ubi & illud signum ostenderat & imprefferat uoces, adiuta diuinitus mens intellexit, quid illis signis omnibus ageretur. His atque huiusmodi rebus diligenter consideratis, satis apparet corporalem uisionem referri ad spirituale eamque spirituale referri ad intellectuale. Sed cum uigilantes, neque mente a sensibus corporis alienata in uisione corporali sumus, discernimus ab ea uisionem spiritalem qua corpora absentia imaginatim cogitamus, siue memoriter recordantes quae nouimus, siue quae non nouimus, et tamen sunt, in ipsa spiritus cogitatione utcumque formantes, siue quae omnino nusquam sunt, pro arbitrio uel opinatione fingentes. Ab his omnibus ita discernimus illa corporalia quae uidemus, & in quibus praesentibus sunt sensus corporis nostri, ut non dubitemus haec esse corpora, illas uero imagines corporum. Cum autem uel nimia cogitationis intentione, uel aliqua uis morbi, ut in phreneticis & per febre accidere solet, uel commixtione cuiusquam alterius spiritus seu mali seu boni, ita corporaliu rerum in spiritu exprimuntur imagines, tanquam ipsis corporis sensibus corpora praesentent, manente tamen etiam in sensibus corporis intentione, sic uidentur quae in spiritu sunt imagines corporum, quae admodum corpora ipsa per corpus: ita ut simul cernat & homo aliquid praesens oculis, et absens alius spiritu tanquam oculis. Nam experti sumus sic affectos, & cum eis locutos qui uere aderant, & cum eis qui non aderant tanquam adessent. Resipiscentes autem aliqui referunt quod uidissent, aliqui non possunt. Sic enim et somnia quidam obliuiscuntur, quidam meminerunt. Quando autem penitus auertit atque abripitur animi intentio a sensibus corporis, tunc magis ecstasis dici solet. Tunc omnino quaecumque sint praesentia corpora, etiam patentibus oculis non uidentur, nec ullae uoces prorsus audiuntur: totus animi conuultus aut in corporum imaginibus est per spiritalem, aut in rebus incorporeis nulla corporis imagine figuratis per intellectualem uisionem. Sed cum spiritalis uisio penitus alienata a sensibus corporis animo imaginibus corporaliu detinetur, siue in somnis siue in ecstasi, si nihil significat quae uidentur ipsius animae sunt imaginationes. Sicut etiam uigilantes & sani, & nulli alienatione moti multorum corporum quae non assunt sensibus corporis cogitatione imagines uersant. Verum hoc interest, quod eas a praesentibus ueris corporibus constanti affectione discernunt. Si autem aliquid significat, siue dormientibus exhibentur siue uigilantibus, cum & oculis uident praesentia corpora, & absentium imagines cernunt spiritu tanquam oculis praesto sint, siue illa quae ecstasis dicitur alienato prorsus animo a sensibus corporis mirus modus est. Si commixtione alterius spiritus, fieri potest ut ea quae ipse scit per huiusmodi imagines ei cui miscet ostendat, siue intelligenti, siue ut ab alio intellecta padant. Si enim demonstrant haec,

Imaginationes uigilantium XII

An insit in ani-
ma uis diuina-
tionis. Cap.
XIII

nō utiq; à corpore demonstrari possūt, quid restat nisi ut aliquo spiritu demonstrēt? Nonnulli qui dem uolunt animā humanā habere uim quādam diuinationis in seipsa. Sed si ita est, cur nō semper potest, cum semper uelit? An quia nō semper adiuuat ut possit? Cum ergo adiuuatur, nunquid à nullo aut à corpore ad hoc adiuuari potest? Proinde restat à spiritu adiuuari. Deinde quomodo adiuuat? utrū in corpore sit aliquid, ut inde quasi relaxetur & emicet eius intentio, quo in id ueniat ubi in seipsa uideat significātes similitudines quę ibi iam erant nec uidebant, sicut multa habemus et in memoria quę nō semper intuemur. An fiunt illic quę ante nō fuerant, uel in aliquo spiritu sunt, quo illa erumpens & emergens ibi eas uideat? Sed si iam in illa erant quasi proprie, cur eas non etiam cōsequenter intelligit? Aliquādo em, imō plerunq; non intelligit. An sicut spiritus eius adiuuus est ut eas in se uideret, ita & mens nisi adiuuet, ea quę habet spiritus intelligere nō potest? An forte nō corporea remouent, uel quasi relaxantur impedimenta, ut suo impetu anima in ea quę uidentia sunt exerat: sed ipsa prorsus in hęc assumitur, siue tantū spiritualiter cernenda, siue etiā intellectualiter cognoscenda? An aliquando in seipsa uidet ista: aliquando per alterius spiritus commixtionē? Quicquid horum est, temere affirmari non oportet. Illud tamē dubium esse non debet, corporales imagines quę spiritu cernuntur non semper signa esse aliarum rerum, siue in uigilantibus siue in dormientibus, siue in ægrotantibus. Mirum est autem si aliquādo ecstasis fieri potest, ut non illę corporalium rerum similitudines aliquid significant: non sanē mirum est si etiā dæmonium habentes aliquādo uera dicunt quę absunt à presentium sensibus: quod certe nescio qua occultā mixtura eiusdem spiritus sit, ut tanquā unus sit patientis atq; uexantis. Cum autē spiritus bonus in hęc uisa humanum spiritū assumit aut rapit, nullo modo illas imagines signa rerum aliarū esse dubitādum est, & earum quas nosse utile est, dei em munus est. Discretio sanē difficillima est, cum spiritus malignus quasi tranquillus agit, ac sine aliqua uexatione corporis assumpto humano spiritu dicit quod potest: quādo etiam uera dicit & utilia prædicat, transfigurās se sicut scriptū est, uelut in angelū lucis, ad hoc ut cum illi in manifestis bonis creditū fuerit, seducat ad sua. Hunc discerni non arbitror nisi dono illo de quo ait Apostolus, cum de diuersis dei munerib. loqueret, alij dñi iudicatio spiritū. Non enim magnū est, tūc eū dignoscere cū ad aliqua peruenerit uel produxerit quę sunt contra bonos mores uel regulā fidei: Tunc enim à multis discernitur. Illo autem dono in ipso primordio quo multis adhuc bonus apparet, cōtinuo dñi iudicatur an malus sit. Tamē & per corporalem uisionē et per imagines corporalium quę demonstrantur in spiritu, & boni insurgunt & mali fallūt. Intellectualis aut uisio non fallitur. Aut enim nō intelligit qui aliud opinatur q̄ est, aut si intelligit cōtinuo uerū est. Quid enim

faciant oculi nō habent, cum simile corpus uiderint, quod ab alio discernere nō possint: aut quid faciat animi intentio cum spiritu facta fuerit corporis similitudo quā nō ualeat distinguere à corpore? Sed adhibet intellectus quærens quid illa significant uel utile doceant: & aut inueniens ad fructū suum peruenit, aut non inueniēs in disceptatione se tenet, ne aliqua perniciofa temeritate plabatur in exitiabilē errorē. Iudicat autē sobrius intellectus diuinitus adiutus, quę uel quanta sint, in quibus etiam aliud putare q̄ est nō sit animæ perniciosum. Nec enim putantiū periculo, & non potius exitio suo quisq; à bonis putatur bonus etiā si occultus sit malus, si in reb. ipsis, id est, in ipso bono quo fit quisq; bonus, non erret. Aut aliquid obest omnibus hominibus, q̄ cum dormiunt uera corpora esse arbitrant, quorum similitudines in somnis uidēt. Aut aliquid obfuit Petro, q̄ soluto se à uinculis, seq; angelo deducēte factū est repentino miraculo, ut putaret se uisum uidere. Vel cū illa ecstasi respōdit, nequaquam domine, quia nunquam manducaui omne cōmune & immundū putans ea ipsa quę in disco demonstrabant tanq; uera animalia: hęc quādo aliter inuenta fuerint q̄ putata sunt cum uiderent, nō nos ponit ita nobis fuisse uisa, si nō arguatur uel infidelitas dura, uel opinatio uana siue sacrilega. Quapropter et cum uisus corporalibus diabolus fallit, nihil obest quod ludificant oculi, si nō erratur in ueritate fidei, & intelligentiæ sanitate, quę docet deus subiectos sibi. Aut si ludificet animā spirituali uisione imaginibus corporum, ut putet corpus esse quod nō est, nō aliquid obest anime, si perniciosæ suasioni nō consentiat. Vnde aliquando fit quæstio de cōsensionib. somniantū, cū etiam concumbere sibi uident uel contra propositū suum, uel contra etiā licitos mores. Quod nō cōtingit nisi cum ea quę uigilantes etiam cogitamus, non complacito cōsensionis, sed sicut etiam talia propter aliquid loquimur, sic admouetur in somnis, & exprimunt ut eis naturaliter etiā caro moueatur, & quod naturaliter colligit, per genitales uias emittat: sicut hoc ipsum dicere utiq; nō possem nisi etiā cogitarem. Porro imagines rerū corporalium quas necessario cogitauit ut hoc dicerē, si tanta expressione præsentent in somnis quāta præsentant corpora uigilantibus, fieret illud quod sine peccato fieri à uigilante nō posset. Quis enim uel cū loquitur, & postulante necessitate sermonis de suo cōcubitu aliquid dicit, possit nō cogitare quod dicit? Porro ipsa phātasia quę sit in cogitatione sermocinantis, cum ita expressa fuerit in uisione somniātis, ut inter illam & uerā cōmixtionem corporū nō discernat, cōtinuo mouet caro, & sequit quod eum motū sequi solet: cū hoc tam sine peccato fiat, q̄ sine peccato à uigilante dicit, quod ut diceret, sine dubio cogitātū est. Veruntamen propter animæ affectionem bonā quę desiderio meliore mūdāta multas interficit cupiditates, quę ad naturalem carnis motum non pertinent, quę casti uigilantes, cohibēt & refrenāt dormien-

Aff. 12

Aff. 10

Somnia Venet. Cap. XV

in corpore

I Cor. 11

Apparitiones spiritū XIII

mientes autem ideo nō possunt, quia nō habent in potestate quę admoueat expressio corporalis imaginis, quę discerni nō possit à corpore. Propter illam ergo affectionem animæ bonā, etiam in somnis quædam eius merita clarent. Nam etiā dormiens Salomon, sapientiā præposuit omnibus, eaq; negleclis ceteris est precatus à domino. Et sicut scriptura testat, placuit hoc corā domino, nec distulit retributionē bonā pro desiderio bono. Quę cum ita sint, pertinet corporis sensus ad uisa corporalia, qui per quinq; quasi riuulos distanter ualentes distribuif: cū illud quod est subtilissimū in corpore, & ob hoc animæ uicinius q̄ cætera, id est, lux, primum per oculos sola diffunditur, emicatq; in radijs oculorum ad uisibilia contuenda: deinde mixtura quadam, primum cum aere puro, secūdo cum aere caliginoso atq; nebuloso, tertio cum corpulentiore humore, quarto cum terrena crassitudine, quinq; sensus cum ipso, ubi sola excellit, oculorū sensu efficit: sicut in libro quarto, itemq; in septimo differuisse me recolo. Est autē hoc cœlum oculis conspicuum, unde luminaria & sydera effulgēt excellentius utique omnibus corporeis elementis, sicut oculorū sensus excellit in corpore. Quia uero spiritus omnis omni est corpore sine dubitatione præstantior, sequitur ut non loci positione, sed naturæ dignitate præstantior sit natura spiritualis isto corporeo cœlo: etiam illa ubi rerū corporalium exprimuntur imagines. Hic existit quiddam mirabile, ut cum prior sit corpore spiritus, & posterior corporalis imago q̄ corpus, tamē quia illud quod tempore posterius est, sit in eo quod natura prius est, præstantior sit imago corporis in spiritu, q̄ ipsum corpus in substantia sua. Nec sanē putādum est facere aliquid corpus in spiritu, tanquā spiritus corpori facienti, materiæ uice subdat. Omni em modo præstantior est qui facit, ea re de qua aliquid facit: neq; ullo modo spiritu præstantius est corpus, immo perspicuo modo spiritus corpore: quā uis ergo prius uideamus aliqd corpus quod antea non uideramus, atq; inde incipiat imago eius esse in spiritu nostro, quo illud cum absens fuerit recordemur: tamen eandē eius imaginem nō corpus in spiritu, sed ipse spiritus in seipso facit celeritate mirabili, quę ineffabiliter lōge est à corporis tarditate: cuius imago mox ut oculis uisum fuerit, in spiritu uidentis nullius puncti tēporis interpositione formatur. Itemq; in auditu, nisi auribus perceptę uocis imaginem cōtinuo spiritus in seipso formaret ac memoria retineret, ignoraret secunda syllaba utrū secūda esset, cum iam prima utiq; nulla esset, quę percussa aure transiret: ac si locutionis usus, omnis cantandi suauitas, omnis postremo in actibus nostris corporalis motus dilapsus occideret, neq; ullū pgressum nāsceret, si transactos corporis motus memoriter spiritus non teneret, quibus cōsequentes in agendo conneckeret, Quos utiq; nō tenet nisi imaginaliter à se factos in se. Ipsarum etiam futurarū motionum imagines præueniunt fines actuū nostrorū: quid

enim agimus per corpus quod nō cogitādo præoccupauerit spiritus, omniumq; uisibiliū operū similitudines in seipso primitus uiderit, & quodammodo disposuerit? Quę spirituales corporalium similitudines in animo nostro, quę admodum innotescant spiritibus etiam immundis, uel quid obstaculi patiatur anima nostra ex isto terrene nequeamus, inuenire & explicare difficile est. Certissimis tamen indicijs apud nos cōstitit enūciatas à dæmonibus cogitationes hominū, qui tamen si uirtutū internam speciem possent in hominibus cernere, nō tentaret: Sicut illam in lob nobilem ac mirabilē patientiā proculdubio si posset diabolus cernere, nollet à tentato utiq; superari. Cæterū alicubi lōge iam facta quod nunciant, quę post aliquot dies uera esse firmentur, nō est mirandū. Possunt em hoc efficere, non solū acrimonia cernendi etiam corporali incōparabiliter præstantiore quā nostra est, sed etiam ipso corporū lōge utiq; subtiliorum mira uelocitate. Comperimus etiam in domo cōstitutū patientem spiritū immundum, dicere solere quādo ad eū uenire cœpisset ex duodecim milibus presbyter, & per omnia loca itineris ubi esset, et q̄ propinquaret, & quādo ingrederet & fundū & domū & cubiculū, donec in cōspectu eius astaret. Quę omnia etsi nō oculis patiens ille cernebat, tamen nisi alio quo modo cerneret, nō tam ueraciter enūciaret. Erat autem iste febriens, & tanquam in phrenesi ista dicebat. Et forte reuera phreneticus erat, sed propter ista dæmonium pati putabat. Nullum refectiois cibum accipiebat à suis, sed à solo presbytero. Resistebat etiam suis uiolēter q̄ ualebat, solo presbytero ueniente quiescebat, illi tantū subditus erat, & subdite respondebat. Nec tamen eidem saltem presbytero illa cessit mentis alienatio siue dæmonium, nisi cū sanus esset à febribus, sicut phrenetici sanari solent, nec aliquādo postea tale aliquid passus est. Nouimus etiam sine dubitatione phreneticū futuram mortem cuiusdā foeminae prædixisse, nō sanē specie diuinādī, sed tanquam factū ac præteritum recolētem. Nam cum eius apud eum cōmemoratio fieret, mortua est, inquit, ego eā uidi efferri, hac cum eius corpore transierunt, cum illa incolumis uiueret. Post paucos aut dies repente defuncta et per eū locū elata est, quā ille prædixerat. Fuit tunc apud nos puer, qui in exordio pubertatis dolorē acerrimū genitaliū patiebat, medicis nequaquā ualentibus quid illud esset agnoscere, nisi qd neruus ipse introrsum reconditus erat: ita ut nec præciso præputio quod immoderata lōgitudine ppēdebat, apparere potuerit, sed postea uix esset inuētus. Humor aut uiscosus et acer exudās testes & inguina urebat. Sed acutū dolorē non continuū patiebat, & cū patiebat, eiulabat uehemēter cū iactatiōe membrorū mente sanissima, sicut in cruciatibus corporaliū dolorū fieri solet. Deinde inter uoces suas abripiebat ab omnib. sensibus, & iacebat patientib. oculis neminē circūstantiū uidens, ad nullam

Perspicacia demonum & prescientia Cap. XVII

Phrenetici

Puer ægrotas

lam

lam uellicationē se mouens. Post aliquantum eui-
gilans, nec iam dolēs, quā uiderat indicabat. Tū
interpositis paucis diebus eadem patiebatur. In
omnibus sanē uel penē omnib. uisionib. suis, du-
os se dicebat uidere, unū prouectioris etatis, alte-
rum puerū, à quibus ei dicebant uel demonstra-
bant quē se audisse & uidisse narrabat. Vidit quo-
dam die chorū piorū pfallentiū, letantium in luce
mirabili, & impiorū in tenebris diuersas & atro-
cissimas pœnas, illis ducentib. & ostendentibus,
felicitatis aliorū, aliorūq; infelicitatis meritū in-
sinuantibus. Hoc autē uidit die dominico Pasche,
cū per totā quadragesimā nihil doluisset, qui uix
interuallo tridui antea patiebat. Viderat autem
in ipso ingressu quadragesimæ illos promittētes
sibi quod per quadraginta dies nullū sensurus es-
set dolorē, postea ipsi ei dederūt tāq; medicinale
consiliū, ut ei praputij lōgitudō præcideret, quo
facto diu nō doluit. Cū uero iterum similiter do-
leret, & similia uidere cœpisset, accepit ab eis rur-
sus cōsiliū, ut in mare pubetenus intraret, ac post
aliquantā moram inde discederet, promittentib.
sanē quod iam deinceps uehemētē illū dolorē
nō esset passurus, sed solius illius uiscosi hūmoris
molestiam, atq; ita secutum est. Nec unquā talem
aliquam postea passus est auersionē mentis à sen-
sibus, nec tale aliquid uidit quale antea cū in me-
dijs dolorib. & horrendis uocibus repēte obmu-
tescens abriperet. Postea tamen medicis cætera
curantibus & sanantibus non permansit in pro-
posito sanctitatis. Istarum uisionū & diuinatio-
num causas & modos uestigare si quis potest cer-
toq; comprehendere, eum magis audire uellem q̄
de me expectari ut ipse differam. Quid tamen ip-
tem ita ut nec docti me tanquā cōfirmantē deri-
deāt, nec indocti tanquā docentem accipiāt, sed
utriq; disceptantē & querentē potius q̄ sciētē,
non occultabo. Ego uisa ista omnia uisib. compa-
ro somniantū. Sicut enim aliquādo & hæc falsa,
aliquando autē uera sunt, aliquando perturbata,
aliquando tranquilla: ipsa autē uera aliquādo fut-
uris omnino similia, uel aperte dicta, aliquando
obscuris significatiōibus & quasi figuratis locu-
tionibus prænunciata: sic etiam illa omnia. Sed a-
mant homines inexperta mirari & causas insolito-
rū requirere, cū quotidiana plerunq; talia sæpe
etiam latentioris originis nosse nō curent. Nam
quemadmodū in uocibus, hoc est, signis quib. lo-
quendo utimur, audito uerbo inusitato, quærunt
primo quid sit hoc, & quid significet: quo cogni-
to deinde quærūt unde ita dictū sit, cū tam multa
sine cura nesciāt, quē in usu sermonis habēt, unde
ita sint dicta: sic cū aliquid inusitatum in reb. acci-
derit, siue corporalibus siue spiritalibus, causas ra-
tionēq; solliciti inquirūt, & sibi reddi à doctorib.
flagitāt. Soleo autē cum me quisq; interrogat uer-
bi gratia, quid sit cautus, & respōdeo, prudēs uel
acutus, nec ei sufficit, sed pergīt quærere unde di-
ctus sit cautus, uicissim referre & quærere unde
dictus sit acutus, quod nihilominus utiq; ignora-
bat, sed quia usitatū nomē erat, patiēter eius ori-

Causa uisionū
Cap. XV III

ginē nesciebat, Quod autē nouū insonuit auribus,
parū putat nosse quid significādo ualeat, nisi etiā
unde dicat exquirat. Quisquis ergo ex me quæ-
rit unde uisa corporalib. similia in ecstasi appare-
ant, quē raro accidit animæ: uicissim quæro unde
appareant dormiētib. quē quotidie sentit anima,
& nemo istud multū curat inquirere. Quali uero
ideo minus mira sit taliū natura uisorū, quia q̄ti-
diana est: aut ideo minus curāda, quia omnīū est:
aut si recte faciūt qui ista nō quærunt, nō rectius
fecerint si nec in illa curiosi sint. Ego uero multo
amplius admiror, multoq; maxime stupeo quāta
celeritate ac facilitate in se anima fabricet imagi-
nes corporū, quæ per corporis oculos uiderit, q̄
somniautiū uel etiā in ecstasi uisionēs. Quæcūque
tamē illa natura uisorū est, pculdubio corpus nō
est. Hoc nosse cui nō sufficit, unde etiā existāt, in-
quirat ab alijs, me ignorare confiteor. Illud plā-
ne exemplorum experimētis colligi datur, sicut
corporū pallor, rubor, tremor, uel etiam morbus
aliquando à corpore habet causas, aliquando ab
anima, A corpore quidem, cū uel humor suffun-
dit, uel cibus uel aliquid aliud corpori iniectū ex-
trinsecus, Ab anima uero cū uel timore turbat,
uel pudore cōfunditur, uel irascit, uel amat, uel si
quid eiusmodi, nec immerito si id qd amat & re-
git etiā cū uehemētius mouet, uehemētius exagi-
tat: ita & ipsi animę ut in ea uisa pergāt quæ nō ei
per sensus corporis nunciant, sed per incorpora-
lē substātiā, et ita pergāt ut nō discernat utrū cor-
pora sint an similitudines corporum, aliquādo à
corpore accidit, aliquādo à spiritu. Et à corpore
quidē: siue naturalī uicissitudine ut sunt uisa som-
niantū, dormire quippe à corpore est hominū: si-
ue aliqua mala ualitudine sensib. perturbatis, ut
cū à phreneticis simul & corpora uident, & uisa
similia corporib. tāq; et ipsa præ oculis assint: aut
penitus interclusis, sicut sæpe male affecti mor-
bo aliquo ingrauescēte præsentē corpore diu ab-
sentes, deinde hominib. redditi, multa se uidisse
dixerunt. A spiritu uero cū omnino sano atq; in-
tegro corpore in alienationē rapiunt: siue ita ut
& per sensus corporis corpora uideāt, & in spiri-
tu quēdā similia quæ à corporib. nō discernāt: siue
penitus auertant à sensibus corporis, & nihil per
eos omnino sentiētes, illa spiritali uisione habitēt
in similitudinibus corporū. Sed cū malus in hæc
arripit spiritus aut demoniacos facit, aut arrepti-
tios, aut falsos prophetas: Cum autē bonus, fideles
mysteria loquētes, aut accedēte etiā intelligētia
ueros pphetas, aut ad tēpus quod per eos oportet
ostēdi, uidētes atq; narrātes. Sed cū à corpo-
re causa est ut talia uisa cernant, nō ea corpus ex-
hibet, neq; enim habet eā uim ut formet aliquid
spiritalē: sed sopito aut perturbato, aut etiā inter-
cluso itinere intētionis à cerebro, quā dirigūt sen-
tiēdi motus, anima ipsa quæ motu pprio cessare
ab hoc opere nō potest, quia per corpus nō sinit,
uel nō plene sinit corporalia sentire, uel ad cor-
poralia uim suę intētionis dirigere, spiritu corpo-
raliū similitudines agit, aut intuet obiectas. Et si-
quidem

Vnde nescio
tur uisionēs
Cap. XII

Diuersitas
somm. XX

quidē eas ipsa agit, phātasia tantū sunt, si aut obie-
ctas intuet, ostētionēs sunt: Deniq; cum oculi do-
lent uel extincti sunt, quia non est causa in sedē ce-
rebrī, unde ipsa dirigūt intētio sentiēdi, tamē fiunt
huiusmodi uisionēs, quāuis cernendis corporalib.
obstaculū existat à corpore. Magis enim cæci
aliquid dormientes q̄ uigilātes uident: Dormien-
tibus quippe in cerebro cōsopit uia sentiēdi quæ
intentionē ad oculos ducit, ideoq; ipsa intentio in
aliud auersa cernit uisa somniorū tanquā species
corporales assint, ut sibi dormiēs uigilare uideat,
& nō similia corporibus sed ipsa corpora intueri
se putet: Cū autē uigilant cæci, ducit per illa itinera
intētio cernendi, quæ cū ad loca uenerit oculorū,
nō exerit foras, sed ibi remanet, ut uigilare se sen-
tiant, potiusq; esse in tenebris uigilādo etiā p diē,
q̄ dormiēdo siue per diem siue noctē. Nā & qui
cæci nō sunt, pleriq; parētib. oculis dormiūt nihil
per eos uidētes, sed nō ideo nihil uidentes cū spiri-
tu cernant uisa somniorū. Si autē clausis oculis uigi-
lent, neq; dormiētū præsto sunt uisionibus neq;
uigilantiū. Tantū tñ ualet quod usq; ad oculos eo-
rū nec sopita nec perturbata nec interclusa perue-
nit à cerebro uia sentiēdi, & animæ intentionē us-
que ad ipsas quāuis clausas fores corporis ducit,
ut cogitent quidē imagines corporum, sed nullo
modo, p eis habeant corporib. quæ per oculos sen-
tiunt. Tantū interest ubi fiat impedimentū sentiē-
di corporalia cū sit in corpore. Si em̄ non fit nisi in
ipsis aditib. & quasi ianuis sensuū, uelut in oculis,
in aurib. cæterisq; sensib. corporalibus, sola impe-
dit perceptio corporalīū: nō aut animæ intētio in
aliud lic auertit, ut p corporalib. habeat imagines
corporū. Si autē causa est intus in cerebro unde di-
rigunt uia ad ea quæ foris sunt sentiēda, ipsius in-
tentionis uasa sopiunt uel turbātur uel intercludū-
tur, quibus nititur anima in ea quæ foris sunt intuē-
da uel sentiēda. Quem uisum quoniā non amittit,
tanta expressione format similia, ut imagines cor-
poraliū à corporalibus discernere nō ualens, utrū
in illis an in istis sit nesciat: & cū scit, lōge alio mo-
do sciat q̄ dum in cogitando uersantur, dum oc-
currūt similitudines corporū. Qui modus nisi ab
expertis capi utcūq; nō potest. Hinc enim erat qd
me dormiēs in somnis uidere sciebā: nec tamen il-
las corporaliū rerū similitudines quas uidebam,
sic ab ipsis corporalibus discernēbā, quemadmo-
dum eas cogitātes etiam clausis oculis uel in tene-
bris cōstituti discernere solemus. Tantū ualet, ip-
sa animi intētio utrū perducatur usq; ad sensus li-
cet clausos, an in ipso cerebro, unde in hæc nitit,
aliqua causa existēte in aliud auertat: ut quāuis ali-
quādo se nouerit nō corpora sed corporū similitu-
dines cernere, uel minus erudita etiā ipsa esse cor-
pora existimās, sentiat se non ea corpore, sed spiri-
tu uidere, lōge sit tamē ab affectione qua suo cor-
pori præsentat: unde se norunt & cæci uigilare, cū
similitudines corporū cogitatas à corporib. quæ
uidere non possunt certa notione discernūt. Cū
autē sano corpore, nec somno sensibus cōsopitis,
aliquo occulto opere spiritali in ea uisa quæ simi-

lia sunt corporalib. anima rapit: non quia modus
diuersus est, ideo est etiā diuersa natura uisorū, cū
& in illis caulis quæ de corpore existunt, sit utiq;
differentia & aliquādo à cōtrario. Nam phreneti-
ci nō dormiēdo potius perturbatas habent senti-
endi uias in capite, ut talia uideāt qualia somniā-
tes uident, quorū dormiēdo auertit intentio à sen-
su uigilandi, & in ea uidenda conuertitur. Cum er-
go illud fiat non dormiēdo, hoc autē dormiēdo,
nō tamē ea quæ uident ex alio genere sunt quā
ex natura spiritus, de quo uel in quo fiunt similitu-
dines corporū. Ita quāuis diuersa sit causa intētio-
nis alienatæ, quādo sano corpore uigilantis occul-
ta quādā ui spiritali anima rapit, ut uice corporū
expressas corporalīū rerum similitudines in spiri-
tu uideat, eadem tamen est natura uisorum. Neq;
enim dici potest, cū causa in corpore est, tunc ani-
mam sine ulla præfensione futurorū ex se ipsa uer-
sare imagines corporū, sicut etiam cogitando eas
solet. Cū uero in ea uidenda spiritus assumitur, di-
uinitus hæc demonstrari: quādo quidem aperte scri-
ptura dicit, Effundam de spiritu meo super omnē
carnem, & iuuenes uisa uidebunt, & senes somnia
somniabūt, diuinæ operationi utrunq; tribuēs. Et
angelus domini apparuit Ioseph in somnis dicēs,
Noli timere accipere Mariam cōiugem tuam. Et
iterū, Tolle puerū & uade in Aegyptum. Itaq;
bono quidem spiritu assumi spiritum hominis ad
has uidendas imagines, nisi aliquid significet non
puto. Cum uero in corpore causa est ut in eas ex-
pressius intuendas humanus intendatur spiritus,
non semper aliquid significare credēdum est: sed
tunc significat cum inspirantur à demonstratē spi-
ritu, siue dormienti, siue aliquid aliud ex corpore,
ut à carnis sensibus alienaretur patiēti. Vigilanti-
bus etiā neq; ullo morbo afflictis nec furore exa-
gitatis, occulto quodam instīctu ingestas esse co-
gitatiōes quas promendo diuinarent, non solum
aliud agentes, sicut Caiphas pontifex propheta-
uit, cum eius intentio non haberet uoluntatē pro-
phetandi, uerū etiam id suscipientes ut diuinandi
modo aliquid dicerent, nouimus. Nam quidam iu-
uenes iocando ut fallerent ubi peregrini iter age-
bant, mathematicos se esse finxerunt, ignorantes
omnino utrū duodecim signa dicerētur. Qui cum
hospitē suū mirari cernerent quæ dicebant, attesta-
ti esse uerissima, audacius in plura progressi sunt.
At ille attestās, ad omnia mirabatur. Postremo ab
eis de filij salute quæsiuit, quem diu absentem desi-
derabat, & quod inopināte tardaret, ne quid ei ac-
cidisset sollicitus erat. At illi nō curantes quid post
eorum abscessum uerū cognosceretur, dum tamen
in præsentia latum hominē redderent, mox profe-
cturi responderunt saluū ac propinquantē, & eo
ipso die quo hæc loquebant, esse uenturū: neq; em̄
metuebant, ne cum dies peractus esset, eos ille re-
darguendos, postridie sequerēt. Quid multa? Dū
iam abire disponent, ecce subito adhuc eis illic
positis uenit. Item alius ante symphonicum salta-
bat, ubi erant multa idola per quādam Paganorū
solennitatē, non aliquo spiritu arreptus, sed
imita-

Iohel 2

Matt. 3
Occulto instin-
ctu & casu fa-
ctæ diuinationē
nes. XXII

Ioh. 11

imitatione ludicra arreptitios æmulatus sciētibus A
 circumstantibus & spectantibus. Moris enim erat
 ut ante prandiū peractis sacrificijs agitatisq; pha-
 naticis, si qui adolecētes post prandiū uellent eo
 more ludere, nullus prohiberet. Ille ergo inter sal-
 tandum factō sibi silentio, iocabundus, & ridente
 multitudine circūseptus, ea nocte quæ impende-
 bat, in ea sylua, quæ iuxta erat, hominē à leone in-
 teremptū iri, ad cuius cadauer spectandum, illuce-
 scente die cōfluxuram turbam, & illius solennita-
 tis locū deferturā, prædixit. Et factum est, cum sa-
 tis cunctis qui aderant in omnibus eius motibus
 claruisset, hoc eū ludendo & iocādo nusquā per-
 turbata uel alienata mente dixisse: ipso etiā tanto
 amplius mirante quod accidit, quanto magis nos-
 set quo id animo atq; ore protulerit. Quonā mo-
 do hæc uisa in spiritū hominis ueniāt: utrū ibi pri-
 mitus formetur, an formata ingerant, & quadam
 cōiunctione cernant, ut sic hominib; angeli ostē-
 dant cogitationes suas, & corporaliū rerū simili-
 tudines, quas in suo spiritu futurorū cognitione
 præformāt, quemadmodū & ipsi nostras cogita-
 tiones, nō utiq; oculis, quia non corpore sed spiri-
 tu uident: uerū hoc intersit, quod illi nostras, etiā
 si nolumus, nouerūt: nos autē ipso, nisi ostēdan-
 tur, nosse nō possumus: quia sic eas, ut opinor, ha-
 bēt in potestate occultare spiritalib; modis, quē-
 admodū nos quibusdā interiectis obstaculis, nos-
 tra corpora ne aliorū oculis uideantur, abscondi-
 mus: & quid fiat in spū nostro, ut aliquādo cernā-
 tur tantūmodo significātes imagines, & utrū aliqd
 significant ignoret: aliquādo autē aliquid signifi-
 ficare sentiant, sed quid significēt nesciāt: aliquan-
 do uero tanq; pleniorē demonstratiōe anima hu-
 mana & spiritu ipsas & mente quid significant ui-
 deat, & scire difficillimū est, & si iam sciamus, dif-
 ferere atq; explicare operosissimum est. Quod
 autē nūc insinuare satis arbitror, certū est esse spi-
 ritalem quandam naturam in nobis, ubi corpora
 lium rerū formantur similitudines: siue cū aliquod
 corpus sensu corporis tangimus, & continuo for-
 mat eius similitudo in spiritu, memoriaq; recon-
 dit: siue cū absentia corpora iam nota cogitamus
 ut ex eis forme quidā spiritalis aspectus, quē iam
 erant in spiritu & antequā ea cogitarem: siue cū
 eorum corporū, quæ non nouimus, sed tamē esse
 non dubitamus, similitudines, nō ita ut sunt illa,
 sed ut occurrit intuemur: siue cū aliā, quæ uel non
 sunt, uel esse nesciuntur, pro arbitrio uel opinatio-
 ne cogitamus: siue neq; id agentibus, neq; uolen-
 tibus nobis uariæ formæ corporaliū similitudinū
 uersant in animo: siue cū aliquid corporaliter ac-
 tū, ea ipsa disponimus, quæ in illa actiōe futura
 sunt, & omnia cogitatiōe antecedimus: siue iam in
 ipso actu, uel cū loquimur, uel cū facimus, omnes
 corporales motus ut exeri possint præueniunt si-
 militudinibus suis intus in spū: neq; enim ulla uel
 breuissima syllaba in ordine suo nisi prospecta so-
 nuisset: siue cū à dormiētib; somnia uident, uel ni-
 hil uel aliquid significātia: siue cū ualitudine cor-
 porali turbatis intrinsecus itinerib; sentiēdi, ima-

gines corporū spiritus ueris corporib; ita miscet,
 ut interosci uel uix possint, uel omnino nō pos-
 sint: & aut significēt aliquid, aut sine ulla significa-
 tiōe oboriant: siue prorsus ingrauescente aliquo
 morbo uel dolore corporis, & intercludere intus
 uias, quibus animæ, ut per carnē sentiret, exereba-
 tur ac nitebat intentio, altius q; somno absentato
 spiritu, corporaliū rerum existunt aut monstratur
 imagines, uel significantes aliquid uel sine ulla sig-
 nificatione apparentes: siue nulla ex corpore cau-
 sa existente, sed assumente atq; rapiente aliquo spi-
 ritu tollit anima in huiusmodi uidentis similitudi-
 nes corporū, miscēs eis uisa corporalia, cum simul
 etiā corporis sensibus utitur: siue ita spiritu assūmē
 te alienatur ab omni corporis sensu, & auertitur,
 ut solis similitudinibus corporum spiritali uisiōe
 teneat, ubi nescio utrū possint aliqua nihil signifi-
 cantia uideri. Hęc igitur natura spiritalis, in qua nō
 corpora, sed corporū similitudines exprimuntur,
 inferioris generis uisiones habet, q; illud mentis
 atq; intelligentiæ lumen, quo & ista inferiora diu-
 dicant & ea cernunt, quæ neq; sunt corpora, neq;
 ullas gerunt formas similes corporum, uelut ipsa
 mens & omnis animæ affectio bona, cui cōtraria
 sunt eius uitia, quæ recte culpant atq; damnant in
 hominib;. Quo em̄ alio modo ipse intellectus nisi
 intelligēdo conspicit: Ita & charitas, gaudiū, pax,
 longanimitas, benignitas, bonitas, fides, māfuetu-
 do, cōtinētia, & cetera huiusmodi, quibus propin-
 quat deo: & ipse deus, ex quo omnia, per quē om-
 nia, in quo omnia. Quāq; itaq; in eadem anima
 fiant uisiones siue quæ sentiuntur per corpus, sicut
 hoc corporeū cœlū, terra, & quæ cūq; in eis nota
 esse possunt, quemadmodū possunt: siue quæ spiri-
 tu uidentur similia corporū, de quibus multa iam di-
 ximus: siue cū mente intelligunt, quæ nec corpo-
 ra sunt, nec similitudines corporū, habent utiq; or-
 dinem suum, & est aliud alio præcellentius. Præ-
 stantior enim uisio spiritalis q; corporalis, &
 rursus præstantior intellectualis q; spiritalis. Cor-
 poralis em̄ sine spiritali esse non potest, quādoqui-
 dem momēto eodē quo corpus sensu corporis tā-
 gitur, fit etiā in animo tale aliquid: non quod hoc
 sit, sed quod simile sit: quod si nō fieret, nec sensus
 ille esset, quo ea quæ extrinsecus adiacēt, sentiuntur.
 Neq; em̄ corpus sentit, sed anima per corpus,
 quo uelut nūcio utit ad formandū in seipsa quod
 extrinsecus nūciat. Nō potest itaq; fieri uisio cor-
 poralis, nisi etiā spiritalis simul fiat: sed non discernit,
 nisi cū fuerit sensus ablatus à corpore: ut id qd
 per corpus uidebat, inueniatur in spiritu. At uero
 spiritalis uisio etiā sine corporali fieri potest, cum
 absentiu corporū similitudines in spiritu apparēt,
 & fingunt multæ p arbitrio, uel præter arbitriū de-
 monstrant. Itē spiritalis uisio indiget intellectuali
 ut diiudicēt, intellectualis autē ista spiritali inferio-
 re nō indiget, ac per hoc spiritali corporalis, intel-
 lectuali autē utraq; subiecta est. Cū ergo legimus,
 Spiritalis omnia iudicat, ipse autē à nemine diiudi-
 cat: nō secundū spiritū, à quo mēs discernit, sicut
 illud quod dictū est, Orabo spiritu, orabo & mentē

Formationes
 similitudinum
 in animo.
 Cap. XXIII

uiso spū
 lis, intellectu-
 lis, corporali-
 XXIII

1 Cor. 2
 1 Cor. 14

te: sed ex illa notione debemus accipe qua dictū
 est, Renouamini autē spiritu mentis uestræ. Iam e-
 nim supra docuimus alio modo & ipsam mētem
 spiritū dici, secundū quā spiritalis omnia diiudi-
 cat. Quapropter nō absurde neq; inconuenienter
 arbitror spiritalē uisionē inter intellectuālē & cor-
 poralē tanq; medietatē quandam obtinere. Puto
 enim non incōgruenter mediū dici, quod corpus
 quidē non est, sed simile est corpori, inter illud qd
 uere corpus est, & illud qd nec corpus est, nec si-
 mile corpori. Illud autē anima similitudinibus
 rerū, nō earū uitio, sed opinionis suæ, cū approbat
 quæ similia sunt pro ijs quibus similia sunt, ab in-
 telligētia deficientes. Fallit ergo in uisione corporali
 cum in ipsis corporib; fieri putat qd fit in corporis
 sensibus. Sicut nauigantib; uident in terra moue-
 ri quæ stant, & intuētibus cœlū, stare sydera quæ
 mouent, & diuaricatis radijs oculorū, duas lucer-
 næ species apparere, & in aqua remus infractus,
 & multa huiusmodi. Aut cū putat aliquid hoc esse,
 quod similiter coloratū est, uel similiter sonat,
 uel olet, uel sapit, uel tangit. Hinc enim & medi-
 camentū aliquod ceratū coctū in cacabo putat le-
 gumē, & sonitus transeūtis uehiculi putat ex ton-
 nitruo: & si nullis alijs sensibus exploret, sed soli
 adiaceat olfactui, citriū putat herba, quæ uocatur
 apiaria, & cibus aliquo dulciculo succo affectus
 putat melle cōditus: & ignotus annulus cōtrecta-
 tus in tenebris, putat aureus, cū sit æreus aut argē-
 teus: aut cū repentinis inopinatisq; corporalibus
 uisus anima turbata uel in somnis uidere se putat,
 uel aliquo huiusmodi spiritali uiso affici: unde in
 omnibus corporalib; uisus, & aliorū sensuū conte-
 statio, & maxime ipsius mentis atq; rationis adhi-
 bet, ut quod in hoc rerū genere uerū est, inueniat
 quantū inueniri potest. In uisione autē spiritali, id
 est, in corporū similitudinibus, quæ spiritu uidentur,
 fallit anima, cū ea quæ sic uidet, ipsa corpora
 esse arbitrat: uel quod sibi suspitiōe falsaq; conie-
 ctura finxerit, hoc etiā in corporib; putat, quæ nō
 uisa coniectat. At uero in illis intellectuālib; uisus
 nō fallit: aut em̄ intelligit & uerū est, aut si uerum
 non est, non intelligit: unde aliud est in his errare
 quæ uidet, aliud ideo errare quia nō uidet. Qua
 propter cū rapit anima in ea uisa quæ spiritu cer-
 nunt similia corporalibus, ita ut omnino à sensib;
 corporis auertatur amplius q; in somno solet, sed
 minus q; in morte: iam diuinæ admonitiōis est &
 adiutorij, ut se nō corpora, sed uisa corporū simi-
 lia spiritaliter nouerit cernere, sicuti quæ in som-
 nis uidere, etiā anteq; euigilent sciūt. Ibi si etiā ui-
 dent futura, ita ut omnino futura noscant, quorū
 imagines præsentis uident, siue ipsa hominis mē-
 te diuinitus adiuta, siue aliquo inter ipsa uisa quid
 significēt exponente, sicut in Apocalypsi Ioannis
 exponebat, magna reuelatio est: etiam si forte i-
 gnoret ille cui hæc demonstrant, utrum ex corpo-
 re exierit, an adhuc sit in corpore, sed spiritu sensi-
 bus corporis alienato ista uideat: potest enim sic
 raptus id ignorare, si ei & hoc nō ostendat. Por-
 to autē si quæadmodū raptus est à sensibus corpo-

ris, ut esset in istis similitudinib; corporū, quæ spi-
 ritu uident: ita & ab ipsis rapiat, ut in illam quasi
 regionē intellectuāliū uel intelligibiliū subueha-
 tur. Ibi sine ulla corporis similitudine pspicua ue-
 ritas cernit, nullis opinionū falsarū nebulis obfu-
 sca. Ibi uirtutes animæ nō sunt operosæ ac labo-
 riosæ: neq; em̄ opere temperatiæ libido frenat aut
 opere fortitudinis tolerant aduersa, aut opere iu-
 stitiæ iniqua puniunt, aut opere prudentiæ mala
 deuitatur: Vnā ibi et tota uirtus est amare quod ui-
 deas, & summa felicitas habere quod amas. Ibi e-
 nim beata uita in fonte suo bibit, unde aspgit ali-
 quid huic humanæ uite, ut in tētationib; huius se-
 culi, tēperanter, fortiter, iuste prudēterq; uiuatur.
 Propter illud quippe adipiscendū, ubi secura qui-
 es erit, & ineffabilis uisio ueritatis, labor suscipit,
 & cōtinēdi à uoluptate, & sustinēdi aduersitates,
 & subueniēdi indigētibus, & resistēdi decipienti-
 bus. Ibi uidet claritas dñi, non per uisionē signifi-
 cantē: siue corporalē, sicut uisa est in monte Sina:
 siue spiritalē, sicut uidit Esaias uel Ioānes in Apo-
 calypsi: sed per speciē, nō per anigmata, quātum
 ea capere mens humana potest, secundū assūmen-
 tis dei gratiā, ut os ad os loquat ei, quē dignū tali
 deus colloquio fecerit: non os corporis, sed men-
 tis. Sic intelligendum arbitror quod de Moyse
 scriptū est, Concupiuerat enim, ut in Exodo legi-
 mus, uidere deū: non utiq; sicut uiderat in mōte,
 nec sicut uidebat in tabernaculo, sed in ea substā-
 tia qua deus est, nulla assumpta corporali creatu-
 ra, quæ mortalis carnis sensib; præsentet: neque in
 spiritu figuratis similitudinib; corporū: sed p spe-
 ciem suā quantū eam capere creatura ratiōalis &
 intellectuālis potest, seuocata ab omni corporis
 sensu, & ab omni significatiuo anigmate spiritus.
 Sic em̄ scriptū est, Si ergo inueni gratiā in cōspe-
 ctu tuo ostēde mihi temetipsum manifeste, ut ui-
 deam te: cū paulo superius legat locutus dominus
 ad Moysen facie ad faciē, sicut quis loquitur ad a-
 micū suū. Sēriebat ergo quod uidebat, & quod nō
 uidebat desiderabat. Nam & paulo post cū dixisset
 ei deus, Inuenisti gratiā in conspectu meo, &
 scio te præ om̄ib;. Respondit ei, Ostēde mihi elari-
 tatē tuā. Et tūc quidē respōsum accepit à dño figu-
 ratū, de quo nūc longū est disputare, quādo ei di-
 xit, Nō poteris uidere faciē meam & uiuere. Non
 enim uidebit homo faciē meam & uiuet. Dein-
 de subiecit & ait illi, Ecce locus penes me est, &
 stabis sup petrā, statim ut trāsiēt mea maiestas, &
 ponā te in spelūca petræ, & tegam manū meā su-
 per te donec transeā, & auferā manū meam, & tūc
 uidebis posteriora mea: nam facies mea nō appa-
 rebit tibi. Nec tamē secuta scriptura hoc etiā cor-
 poraliter factū esse narrauit, satisq; per hoc demō-
 stratū est figurate dictū esse in ecclesiæ significatio-
 ne, ipsa est em̄ locus penes dominū, quia ecclesia
 est tēplū eius, & ipsa ædificata est sup petrā, & cæ-
 tera quæ ibi dicta sunt, eidem intelligētiæ cōgru-
 unt. Nisi tamē cōcupitā & desideratam dei elari-
 tatem Moyses uidere meruisset, non in libro Nu-
 merorū diceret deus ad Aaron, & Mariā fratres Nūm. 12
 eius

Quomō Moy-
 ses uiderit deū
 Cap. XXVII

Exod. 33

eius, Audite uerba mea, Si fuerit propheta inter uos domino, in uisione illi cognoscat, & in somnio loquar illi, nō ita quō famulus meus Moyses in tota domo mea fidelis est. Os ad os loquar ad illū in specie, & nō per ænigmata, & claritatē domini uidit. Neq̄ em̄ hoc secūdu substantiā corporis, quæ carnis sensibus præsentat, intelligendum est: nam utiq̄ sic loquebat̄ ad Moysen facie ad faciem, cōtra in cōtra: quando tamē dixit ei, Ostende mihi te ipsum: & nunc etiam ad ipsos quos obiurgabat, & quibus Moyli meritum ita præferbat, sic loquebatur per creaturam corporalem præsentatā ensibus carnis. Illo ergo modo, in illa specie qua deus est, lōge ineffabiliter secretius & præsentius loquit̄ locutione ineffabili, ubi eū nemo uidens uiuet uita ista qua mortaliter uiuit in istis sensibus corporis. Sed nisi ab hac uita quisq̄ quodāmodo moriat̄, siue omnino exiēs de corpore, siue ita auersus & alienatus à carnalibus sensibus, ut merito nesciat, sicut Apostolus ait, utrū in corpore an extra corpus sit, cum in illam rapit̄ & subuehit̄ uisionē. Quapropter si hoc tertium uisionis genus, quod superius est, nō solū omni corporali, quo per corporis sensus corpora sentiunt, uerumetiam omni illo spiritali, quo similitudines corporū spiritu & nō mente cernunt, tertiu cœlū appellauit Apostolus: in hoc uidetur claritas dei, cui uidendæ corda mundantur, unde dictum est, **Beati mūdo corde, quia ipsi deum uidebunt: non per aliquā corporaliter uel spiritaliter figuratam significationē tanq̄ per speculū in ænigmate, sed facie ad faciē: quod de Moysē dictū est, os ad os, per speciē scilicet, qua est deus quicquid est: quantum uincunt eum mens, quæ nō est quod ipse, etiā ab omni corpore, & ab omni terrena labe munda ta, & ab omni corpore & similitudine corporis alienata & abrepta capere potest: à quo peregrinatur mortali & corruptibili onere grauari, quando per fidem ambulamus, nō per speciē, & cum hic iuste uiuimus. Cur autē non credamus, quod tāto Apostolo doctori gentiū, raptō usq̄ ad istam excellentissimā uisionē, uoluerit deus demonstrare uitā, in qua post hanc uitā uiuendū est in æternum: Et cur non dicat̄ iste paradīsus, excepto illo in quo corporaliter uixit Adam inter ligna nemo rosa atq̄ fructuosa, quando quidē & Ecclesia, quæ nos cōgregat in charitatis sinu, paradīsus dicta est cū fructu pomorū: Sed hoc figurate dictū est, tanquā illo paradīso, ubi proprie fuit Adam, Ecclesia figurata sit per formā futuri. Quanc̄ diligentius considerātib. fortassis occurrat illo paradīso corporali, in quo Adam corporaliter fuit, & istam uitam sanctorū significatā, quæ nunc agit̄ in Ecclesia, & illā quæ post hanc erit in æternū: sicut Hierusalē quæ interpretat̄ uisio pacis, & tamē quedā terrena ciuitas demonstrat̄, quæ significat Hierusalem matrē nostram æternā in cœlis: siue in ijs qui spe salui facti sunt, & quod nō uidēt, sperātes per patientiā expectāt, secūdu quos multi filij desertæ magis q̄ eius quæ habet uirū: siue in ipsis angelis sanctis per Ecclesiā multiformis sapientiæ dei,**

Tertium cœlū quid significet Cap. XXVIII

Math. 5

cū quibus post hāc peregrinationē sine labore & sine fine uiuendū est. Si autē sic accipimus tertiu cœlū, quō Apostolus raptus est, ut quartū etiā, & aliquot ultra superius cœlos esse credamus, infra quos est hoc tertiu cœlū: sicut eos alij septē, alij octo, alij nouē uel etiā decē perhibēt: & in ipso uno quod dicit̄ firmamentū, multos gradatim esse cōfirmant: ac per hoc corporeos esse uel ratiocinantur uel opinantur, de quorū ratione siue opinione nūc differere longū est. Potest autē fieri ut etiā in spiritalibus uel intellectualibus multis quosdam gradus quisquā esse contendat, aut si possit ostendat, eosq̄ distinctos iuxta aliquē prouectū magis uel minus illustrū reuelationū. Sed utiq̄ se ista habeāt, & accipiunt ut libet ab alio sic, ab alio autem sic, ego uisorum uel uisionum præter ista tria genera, aut corpore, aut spiritu, aut mente, usque adhuc uel nosse uel docere nō possum. Sed quot & quantæ singulorū generum sint differētiæ, ut in uno quoq̄ aliud alio gradatim superferat̄, ignore me fateor. Sicut autē in ista luce corporea est cœlū, quod super terras suspicimus, unde lumina rā clarēt & sydera, quæ corpora lōge sunt meliora terrestribus: sic in illo genere spiritali, in quo uidentur corporū similitudines luce quadā incorporali ac sua, sunt quædā excellētia & merito diuina, quæ demonstrant angeli miris modis: utrū uisa sua facili quadā & præpotēti cōiunctione uel cōmixtione etiā nostra esse facientes, an scientes nescio quō nostrā in spiritu nostro informare uisionem, difficilis perceptu, & difficilior dictu res est. Sunt autē alia uisa uisitata humana, quæ siue ex ipso spiritu nostro multipliciter existunt, siue ex corpore spiritui quodammodo suggerunt, sicut fuerimus affecti uel carne uel animo. Non solum enim uigilantes homines curas suas cogitando uersant in similitudinibus corporum, uerū etiam dormientes hoc sæpe somniant quo indigēt: nam & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & epulis populisq̄ inhiātes insistent, si forte esuriētes sitiētesq̄ dormierūt. Quæ omnia puto cōparata illis angelicis demonstrationib. sic habēda, ac si in ista natura corporū terrena cœlestib. cōparent. Sic etiā in illo genere intellectuali uisorū alia sunt que in ipsa anima uidentur, uelut uirtutes quib. uitia sunt cōtraria: siue pmanuræ ut pietas: siue utiles huic uitæ, & postea non futura, sicut uidet̄ qua credimus ea quæ nondum uidemus: & spes qua futura cū patientia expectamus, & ipsa patientia qua omnia toleramus aduersa, donec quo uolumus ueniamus. Istæ quippe & huiusmodi uirtutes, quæ nūc ppter transigendā istam peregrinationē ualde necessariae sunt, nō erunt in illa uita, ppter quā adipiscendā sunt necessariae, & tamē etiā ipsæ intellectualiter uident: neq̄ enim aut corpora sunt, aut species habent similes corporum. Aliud autē est ipsum lumē, quo illustrat̄ anima, ut omnia uel in se uel in illo ueraciter intellecta cōspiciat: nam illud ipse deus est, hoc autē creatura: quāuis rationalis & intellectualis ad eius imaginē facta, quæ cum conat̄ lumen illud intueri, palpitat infirmitate, &

Cœli multi sunt cuncti quos Cap. XXXII

Spiritalis uisio quæ accipitur Cap. XXXII

Uirtutes in anima XXXII

Lumen anima

te, & minus ualet. Inde est tamen quicquid intelligit sicut ualet. Cū ergo illuc rapit̄, & à carnalibus subtrahit̄ sensibus, illi uisioni expressius præsentatur nō spatijs localibus, sed modo quodā suo, etiā supra se uidet illud, quō adiuta uidet quicquid etiam se intelligēdo uidet. Si autē quærūt cū anima de corpore exierit, utrū ad aliqua loca corporalia feratur, an ad incorporalia corporalibus similia: an uero nec ad ipsa, sed ad illud quod & corporibus & similitudinibus corporū est excellentius: Cito quidem responderim, ad corporalia loca eam uel non ferri, nisi cum aliquo corpore, uel nō localiter ferri. Iam utrum habeat aliquod corpus, cū de hoc corpore exierit, ostēdat qui potest, ego autē nō puto: spiritalem enim arbitror esse, nō corporalē. Ad spiritalia uero p meritis fertur, aut ad loca pœnalia similia corporib. Qualia sæpe demonstrata sunt ijs qui rapti sunt à corporis sensibus, & mortuis similes iacuerūt, & infernales pœnas uiderūt, cum & ipsi in seipsis gererēt quadā similitudinem corporis sui, per quā possent ad illa ferri, & talia similitudinib. sensuū experiri. Neque enim uideo cur habeat anima similitudinem corporis sui, cum iacētē sine sensu ipso corpore, nondū tamen penitus mortuo, uidet talia, qualia multi ex illa subductione uiuis redditi narrauerūt, & nō habeat cū perfecta morte penitus de corpore exierit. Aut ergo ad illa ferri pœnalia, aut ad alia itidē similia corporalibus, nec tamē pœnarū, sed quietis atq̄ gaudiorum. Neq̄ enim recte dici potest, uel illas falsas esse pœnas, uel illam falsam requiem atq̄ lætitiā: tunc enim hæc falsa sunt, quando per opinionationis errorē alia pro alijs putantur. Nam Petrus non solū cum discum illum uidebat, & in eo nō similitudines corporū, sed corpora putabat, in hoc utiq̄ fallebat: uerumetiam cū alio tempore ab angelo solutus, ē uinculis ibat in corpore ambulans, & præsentatus corporalib. formis, & putabat se uisum uidere, nihilominus fallebatur: nam & illæ in disco erant spiritalia formæ corporalibus similes: & ista corporalis expressio soluta de uinculis, propter miraculū spiritali similis erat. Fallebat autē anima in utrisq̄, non nisi cū alia pro alijs approbaret. Quāuis ergo nō sint corporalia, sed similia corporalibus, quibus animæ corporibus exuta afficiunt, seu bene seu male, cū ipse corporibus suis similes, sibimet appareāt: sunt tamen & uera lætitia & uera molestia facta de substantia spiritali: nam & in somnis magni interest utrū in lætis an tristib. simus. Vnde quidā in rebus quas cōcupuerāt constituti, se euigilasse doluerunt: & rursum grauibus terroribus atq̄ cruciatibus exagitati atq̄ uexati, cū expergefatti essent, dormire timuerunt, ne in eadem mala reuocarent. Et utiq̄ dubitandū non est, quod expressiora sint illa quæ inferna dicuntur, atq̄ ob hoc uehementius sentiantur. Nam & qui subtrahit̄ sunt sensibus corporis, minus quidē q̄ si omnimodo morerent, sed tamē amplius q̄ si dormirent, expressiora se uidisse narrauerunt, q̄ si somnia narrauissent. Est ergo prorsus inferorū substantia, sed eam spiritalem arbitror

esse, non corporalē. Nec audiendi sunt qui affirmant inferos in hac uita explicari, nec esse post mortem. Viderint enim quemadmodū poetica figmenta interpretentur, nos ab autoritate diuinarū scripturarū, quibus solis de hac re fides habenda est, recedere non debemus. Quanc̄ possimus ostendere illorū quoq̄ sapientes de inferorum substantia minime dubitasse, quæ post hanc uitā excipit animas mortuorū. Vnde autē sub terris esse dicant̄ inferi, si corporalia loca nō sūt, Aut unde inferi appellant̄, si sub terris non sunt, merito quæruntur. Animā uero non esse corporeā non me putare, sed planē scire audeo profiteri: tamen habere posse similitudinē corporis, & corporalitū omnino membrorū quisquis negat, potest negare animam quæ in somnis uidet, uel se ambulare, uel sedere, uel hac atq̄ illac egressu aut etiam uolatu ferri ac referri, quod sine quadam similitudine corporis nō fit. Proinde si hanc similitudinem etiā apud inferos gerit, nō corporalē sed corpori simile: ita etiā in locis uidet̄ esse nō corporalibus, sed corporalitū similibus, siue in requie, siue in doloribus. Quanc̄ & illud me nondum inuenisse cōfiteor, inferos appellatos, ubi iustorū animæ requiescunt. Et Christi quidē animā uenisse usq̄ ad ea loca, in quibus peccatores cruciant̄, ut eos solueret à tormentis, quos esse soluēdos occulta nobis sua iustitia iudicabat, non immerito creditur. Quō enim aliter accipiendū sit quod dictum est, Quem deus suscitauit ex mortuis, solutis doloribus inferorū, quia nō poterat teneri ab eis: nō uideo, nisi ut quorundā dolores apud inferos eū soluisse accipiam, ea potestate qua dominus est, cui omnē genua flectit, cœlestiū, terrestriū, & inferorum, per quā potestātē etiam illis doloribus quos soluit, nō potuit teneri. Neq̄ enim Abraham, uel ille paup̄ in sinu eius, hoc est in secreto quietis eius, in doloribus erat, inter quorū requiē & illa inferni tormēta legimus magnū chaos firmatū: sed nec apud inferos esse dicti sunt. Contigit enim, inquit, mori inopē illum, & afferrī ab angelis in sinū Abraham: mortuus est autem & diues, & sepultus est. Et cū apud inferos in tormentis esset, & cetera. Videmus itaq̄ inferorum mentionē nō esse factam in requie pauperis, sed in supplicio diuitis. Illud etiā quod Iacob dicit ad filios suos, Deducētis senectutē meam cum tristitia ad inferos: uidet̄ hoc magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur, ut nō ad requiē beatorum iret, sed ad inferos peccatorū. Neq̄ enim paruū animæ malum est tristitia, cum etiā Apostolus cuidam tam sollicitè timuerit, ne maiore tristitia absorberetur. Proinde, ut dixi, nondū inueni, & adhuc quærō: nec mihi occurrit inferos alicubi in bono posuisse scripturam dūtaxat canonicam: Non autē in bono accipiendū, sinū Abraham, & illam requiē, quo ab angelis pius pauper ablatu est, nescio utrū quisquā possit audire: & ideo quomodo eū apud inferos credamus esse, non uideo. Verum hoc dum quærimus, & aut inuenimus, aut non inuenimus urget nos lōgitudō libri huius eū aliquando cōcludere

De inferis quibuslibet. XXXIIII

2 retr. a. 24

4 sent. di. 44 cap. cū autem

Act. 2

Sinus Abraham

Gen. 44

2 Cor. 6

Paradisi uocabulum. Cap. XXXIIII

dere. Quapropter quoniam de paradiso sermonem instituiamus, propter illud quod Apostolus ait, scire se raptum hominem usque in tertium caelum, nescire autem siue in corpore siue extra corpus: & quia raptus est in paradysum, & audiuit ineffabilia uerba, quae non licet homini loqui: non temere affirmamus, utrum in tertio caelo sit paradysus, an etiam in tertio caelum, & inde rursus in paradysum raptus sit. Si enim proprie quidem est nemorosus locus, translato autem uerbo, omnis etiam spiritalis quasi regio, ubi anima bene est, merito paradysus dici potest, non solum tertium caelum, quicquid illud est, quod profecto magnam sublimiterque praclarum est, uerum etiam in ipso homine laetitia quadam bonae conscientiae paradysus est. Unde & ecclesia in sanctis temperanter & iuste & pie uiuentibus paradysus recte dicitur, pollens affluentia gratiarum, castisque delictis: quando quidem & in tribulationibus gloriae de ipsa patientia plurimum gaudens, quia secundum multitudinem dolorum in corde consolationes dei iocundant animam eius. Quanto magis ergo post hanc uitam etiam sinus ille Abrahae paradysus dici potest, ubi iam nulla tetratio, ubi tanta requies post omnes dolores uitae huius? Neque enim & lux ibi non est propria quaedam & sui generis, & profecto magna, quam diues ille de tormetis & tenebris inferorum, tam utique de longinquo cum magnam chaos esset in medio, sic tamen uidit ut ibi illum quondam contemptum pauperem agnosceret. Quae si ita sunt, ideo sub terris dicunt inferi uel credunt, quia congruenter in spiritu per illas corporalium rerum similitudines sic demonstrant, ut quoniam defunctorum animae inferis dignae, carnis amore peccauerunt, hoc eis per illas corporalium rerum similitudines exhibeat, quod ipsi carni mortuae solet, ut sub terra recodant. Denique inferi eo quod infra sint, Latine appellantur: sicut autem secundum corpus si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia grauiora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora: Unde & in Graeca lingua origo nominis quo appellantur inferi, ex eo quod nihil suauis habeant, resonare perhibetur. Nec ipsam tamen rerum partem noster saluator mortuus pro nobis uisitare contempsit, ut inde solueret quos esse soluendos secundum diuinam secretamque iustitiam ignorare non potuit. Quapropter animae illius latronis cui dixit, hodie mecum eris in paradiso: non utique inferos praestitit ubi poenae sunt peccatorum: sed aut illam requiem sinus Abrahae: non enim alicubi non est Christus, cum ipse sit sapientia dei attingens ubique propter suam munditiam: aut illum paradysum, siue in tertio caelo, siue ubicumque alibi, quo post tertium caelum est raptus Apostolus: si tamen non aliquid unum est diuersis nominibus appellatum, ubi sunt animae beatorum. Si ergo caelum primum recte accipimus, hoc omne corporeum generale nomine quicquid est super aquas & terram: Secundum autem in similitudine corporali quod spiritu cernitur, sicut illud unde animalibus plenus in ecclasi Petro discus ille submissus est: Tertium uero quod mente conspicitur ita secreta & remota & omnino abre-

pta a sensibus carnis atque mundata, ut ea quae in illo caelo sunt, & ipsam dei substantiam uerbumque deum pro quod facta sunt omnia in charitate. Spiritus sancti ineffabiliter ualeat uidere & audire: non incongruenter arbitramur, & illuc esse Apostolum raptum, & ibi fortassis esse paradysum omnibus meliorem, & si dici oportet paradysum paradysorum. Si enim animae bonae laetitia in rebus bonis est in omni creatura, quid ea laetitia praestantius quae in uerbo dei est per quod facta sunt omnia? Sed si quae mouet, quod opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si potest eis etiam sine corporibus summa illa beatitudo praebere: difficilius quidem questio est, quam ut perfecte possit hoc sermone finiri. Sed tamen minime dubitandum est, & raptum hominem a carnis sensibus mentem, & post mortem ipsam carne deposita, & transcendens etiam similitudinibus corporalium, non sic uidere posse incommutabilem substantiam ut sancti angeli uident: siue alia latentiore causa, siue ideo, quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi: quo appetitu retardat quodammodo ne tota intentione pergat in illud summum caelum, quandiu non subest corpus cuius administratione appetitus ille coquiescat. Porro autem si tale sit corpus cuius sit difficilis & grauis administratio, sicut haec caro quae corrumpitur & aggrauat animam, de peccagine transgressiois existens, multo magis auertit mens ab illa uisione summi caeli: unde necessario abripienda erat ab eiusdem carnis sensibus, ut ei quomodo capere posset illud ostenderet. Proinde cum hoc corpus iam non animale, sed futuram commutationem spirituale receperit angelis coaequata: perfectum habebit naturam suam modum, obediens & imperans, uiuificata & uiuificans, tam ineffabili facilitate, ut sit ei gloriae quod sarcinae fuit. Nimirum enim erunt & tunc ista tria genera uisionum, sed nulla falsitate aliud pro alio approbabitur, nec in corporalibus, nec in spiritalibus uisus: multo minus in intellectualibus, quibus ita praesentatis & perspicuis perfruetur, ut longe minore euidencia nunc nobis adiaceant istae species corporales quas sensu carnis attingimus, & eis multi ita sunt dediti, ut solas esse arbitrentur, & quicquid tale non est putant omnino non esse. Sapientes autem ita sunt in his corporalibus uisus, ut quamuis eis praesentiora uideantur, certiores sint tamen in illis quae praeter corporis speciem praeterque corporis similitudinem intelligendo utcumque perspiciunt, quamuis ea non ualeant ita mente conspiciere, ut haec sensu corporis intuent. Sancti uero angeli & his corporalibus iudicandis atque administrandis praesunt, nec eis tanquam praesentioribus familiariter inclinatur: & eorum significatiuas similitudines in spiritu discernunt, & tanta potentia quodammodo tractant, ut eas possint etiam hominum spiritibus reuelando miscere: & illam incommutabilem substantiam creatoris ita conspiciunt, ut uisione atque amore & eam praeponeant omnibus & secundum eam iudicent de omnibus, & in eam dirigantur ut agantur, & ex ea dirigantur quicquid agunt. Denique quamuis abrepto Apostolo a carnis sensibus in tertium caelum & paradysum

aielas

Luc. 23

1 Cor. 12

Resurrectio corporum. Cap. XXXV

Beatorum uisus post mortem. XXXVI

paradisum: hoc ipsum certe defuit ad plenam perfectamque cognitionem rerum, quae angelis inest, quae siue in corpore siue extra corpus esset, nesciebat. Hoc utique non deerit, cum receptis corporibus in resurrectione, & mortale hoc indueret immortalitate. Omnia enim euidencia erunt sine ulla falsitate, sine ulla ignorantia suis ordinibus distributa, & corporalia & spiritalia & intellectualia in natura integra & beatitate perfecta. Scio quidem nonnullos eorum, qui scripturas sanctas ante nos in fide catholica tractasse laudant, etiam sic exposuisse quod ait Apostolus, tertium caelum, ut corporalis & animalis & spiritalis hominis hic differentias acci-

quis quo de ter. Cap. XXXVII

mundi Cap. I

creatu libri matriam

Gen. 2

AD LECTOREM

Hoc opus quum nec epistola sit, nec tractatus popularis, nusquam tamen recensatur in libro Retractationum; ad haec nec stylo nec ingenio referens Augustinum, non dubitauimus in nothorum classem referre. Habet & uocabula quaedam, de uulgo, ut opinor, hausta, ueluti cap. 7 Taxones & sesquiuiolos animalia quaedam appellat: ibidem commemorat lupos, porcos syluestres, & uulpes, quum hoc genus animantis nec in Hybernia dicatur inueniri, nec in Anglia, nisi forte importatum. In eodem accessum ac recessum maris appellat Ledone ac Malinam, idem frequenter. Item cap. 24. Nagarbam appellat, quod in summo mari natat.

DE MIRABILIBVS SACRAE SCRIPTURAE LIBER PRIMVS.

V M omnipotentis dei auxilio de mirabilibus rerum cupimus tractare sermonem, unde repetendum aptius, & sumendum uideat exordium, quod ab ipso rerum omnium creatore, de quo sepe scriptura attestat dicens, Qui facit magna & inscrutabilia & mirabilia, quorum non est numerus. Quorum omnium mirabilium uelut principale quoddam fundamentum instituit, quando omnes quas condidit creaturas ex nihilo fecit. Aeternus ergo & omnipotens creator rerum, trinus & indiuiduus semper manens, sine ullo potentiae suae detrimento, solus sine tempore cum creatas praecessit creaturas: ac deinde ut immensam bonitatem ac potentiam & beneuolentiam, quas in se solo prius habuit, etiam per creaturas ostenderet, ex informi materia, quam ipse prius ex nihilo condidit, cunctarum uisibilitium & inuisibilitium rerum, hoc est sensibilitium & insensibilitium, intellectualium & intellectu carentium, species multi formes diuisit. Quod ut libri Geneseos auctoritas confirmat, per septem dierum alternationem effectum fuisse monstrat, ita ut in die sexto cuncta consummasse quae ad institutionem & instructionem pertinent creaturae, firmissime declaret. Sic enim scribit, Et consummauit deus omnia opera sua in die sexto, & benedixit diei septimum, quod in ipso requieuit ab omnibus operibus suis. Ex quo intelligitur, deum in die sexto omnia perfecisse, ut in die septimo non a labore, sed ab opere uideat cessasse. Sed quod dominus Iesus Iudaeis de sabbati requie querentibus respondit, Pater meus usque modo operatur, & ego operor: illud quidem die sexto cuncta perfecisse & in septimo requieuisse credimus, & usque modo operari non dubitamus. Sed quemadmodum tunc consummasse & nunc operari idem deus intelligitur, subtilius inuestigatur. In die enim sexto creaturae naturas perfecit,

quas gubernare etiam nunc non desinit, Et in die septimo requieuit ab opere creationis, qui nunquam cessat a gubernationis regimine. Tunc ergo creator nunc gubernator deus intelligendus est: Ac per hoc etiam si noui aliquid in creaturis exoriri uideamus, non creare ibi nouam naturam, sed gubernare olim creatam deus putandus est. Sed ita potens est in gubernatione creaturae qui condidit, ut ueluti naturam nouam creare uideat, cum abditis naturae similitudibus, quod in illa latebat, depromit. Illa igitur inuinitata gubernatione, cum res per uoluntatem potentiam gubernatoris ostendunt, quod per efficaciam quotidianae administrationis non faciunt, in scripturis mirabilia memorant. Sed de his mirabilibus latius postmodum, quando ad eorum loca uenerimus, differemus. Hoc fixum interim permaneat, quod consummatis naturarum creationibus, in die septimo deus ab opere suo requieuit, & nunc postmodum per omne tempus a creaturae totius gubernatione non cessat. Sed quamuis per sex dierum alternationem, omnis instituta fuisse creatura perhibetur, non tamen haec dierum alternatio per spatium temporis intelligitur, sed in his operum uicissitudo declarat. Post ea namque historiae narrator diuisit in sermone, quod deus non diuisit operis perfectione. Simul enim cuncta quae condidit deus creauit, dum una uoluntate multiplicem omnium specierum uarietatem fieri disposuit, in qua uoluntate una omnia simul sine tempore esse fecit, quae ab ipso ortu suo per tempus dispensare non desinit. In hoc ergo rerum omnium conditio nis principio, spiritalis creatura & inuisibilis originaliter, & deinde ne quod interius erat hoc exterius non fieret, in dei operibus & corporalibus & uisibilis creatura esse coepit: in qua utique principali rerum uniuersarum generalique diuisione duas rationales

tiōales, unā in spiritali alterā in corporali instituit creator naturas, angelorū uidelicet & hominum, quibus prout naturarū differentia expetit, etiā habitatiōnū loca distinxit. Caelū namq; angelis, terram hominibus praestitit. Quibus institutis, utriusq; naturae peccatū, angelorū scilicet & hominū consequit. Sed mādati transgressionē quae in hominibus facta erat, libri Geneseos historia narrat

Casus angelorum et hominis. Cap. II

Esai. 14

Gen. 3

Luc. 10

Matth. 25

Ioan. 8

Quaestione uero non minimā intuentibus praestat, qua causa angelorū delictum scripturae testimonijs qualiter factū est reticet. Quāuis namq; sub persona Babylonici regis illius angelicae ruinae uerba per Prophetā declarent dicentem, Sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinē nubium, & aedificabo thronum meū ad Aquilonem, & ero similis altissimo. Hāc de rege Babylōis historica expositiōe facillime possunt intelligi, nisi forte figurālī expositiōe de corpore ad caput uerba per allegoriā trāsferantur. Vnde sumpta quaestio in hoc non dissoluitur, dum historialiter in ipso Euangelio causa ruinae & sententia & uindicta nō manifestat. Nisi forte ut caeteri existimant, originale illius peccatū in seductione hominis per serpentem esse aliq̄is dicat, per quē & sententiā animaduersionis accepit, dicente domino, Maledictus tu inter omnia animantia & bestias terrae: super peccus tuū gradieris, & terram comedes omnibus diebus uitae tuae. Sed absit hoc, ut sentiamus angelū posse suadere hominī peccatum in terra, nisi prius ipse peccaret in caelo, dicente dño, Vidi fatanā sicut fulgur de caelo cadēte. Vnde em̄ potuisset, & ipse inuidere felicitati humanae, nisi prius amisisset beatitudinē propriam: Nō solum ergo peccatū hominis praecessisse diabolica ruina credenda est, sed etiā perfectionem creaturarū illarum quae in die sexta facta est. Dammandis in nouissimo die domino pronunciantē dicit, Discedite a me maledicti in ignē aeternum, quem praeparauit pater meus diabolo & angelis eius. Quando ergo praeparatus est ille ignis nisi perfectione creaturarū omnium; nisi forte dicamus post sexti diei perfectionē deum aliquid creasse: quod absit, ne mēdagem scripturam, imō nosmetipsos faciamus. Cui ergo carcer in illa creaturarū conditione praeparatus est, illius peccatū originaliter illas creaturas praecessit. Quoniam ut scriptura inquit, Ipse ab initio mēdax est, & in ueritate nō stetit. Restat ergo ut ruina angelica, qua causa a domino tacita est, exponamus, dum illum creaturarū dei primū angelum cecidisse nō ambigamus. Angelicum uero uulnus uerus medicus qualiter factum sit, indicare noluit, dum illud postea curare nō destinauit. Et qualiter sit eiectus p sententiā uindictae, reticuit, quem per poenitentiam nullo modo reuocauit. Peccatum uero hominis quomodo factū fuerit, profert: Ipsum namq; quandoq; pmereri ueniā nō desperat. Et qualiter eiectus sit homo, indicare deus maluit, quē ad statū pristinū in nouissimo iterū reuocauit. Et quomodo animaduersionis sententiā accepit, nō occulta uit, a quo aliquādo per clemētia suae ueniā satisfactiōne accipere nō recusauit. Hāc ergo differētia in hominib. & angelis Apostolus cōsiderans, ait, Nō em̄ angelos, sed Abrahā semen apprehendit deus. Cū em̄ creator clemēs & misericors in summa illa & incōmutabili dei patris manens substantia, in serui formam semetipsum exinanire uoluit, nō angelicā naturā, sed humanā apprehēdit. Sed in hoc quaestio nascitur, Cum deus angelis peccantib. nō pepercit, & tamen peccati hominī per assumptionē humanae carnis ueniā relaxauit: quare ergo irremediabili uindicta summus angelus est percussus, cū peccās & mandatū sui cōditoris homo trāsgressiens, uenialiter postmodū ad poenitentiam reuocatus sit, Ioanne, domino & Petro clamantibus, Poenitentiam agite, appropinquabit em̄ regnū caelōrū. Angelus ergo in summo honoris sui ordine cōstitutus, immutationē ad excellentiōrē statū nō habuit, nisi p contēplationē sui creatoris cōfirmatus, in eo statu pmaneret ubi conditus fuit: & idcirco prolapsus, iterū reuocari minime potuit, q de sublimissimo sui ordinis statu pruit: Homo uero adhuc in terra positus, generādi officio destinatus, ciborūq; esui deputatus, immutationē in sublimiōrē & meliōrē, spiritalēq; uitam sine morte reciperet, si quādiu in hac cōuersatione positus esset in mādati custodia pmaneret. Hūc antequā ad statū ueniret sublimiōrē, delictū prēripuit, & ideo de inferiori illo suo ordine, id est, immortalitate sui corporis cōfestim ruit, dicente domino, Terra es, & in terrā ibis. Clemētia ergo cōditoris homo ad illā beatitudinē, ad quā peccans adhuc nō puenit, per passionē dñi reuocat: qui si inde cecidisset sicut angelus, nunq; iterū reuocaret: quoniam ad illū ordinē, id est, immortalitē sui corporis nunq; puenit iterū, nisi peracta omnium morte, illa beatitudo ad quā reuocamur, per resurrectionē restauret. Nō ad illum tamen ordinē, aut ad statū unde primus homo ceciderat, sed ad aliū sublimiōrē, quē sperauit, restitutio fiet, dicente domino, Erūt sicut angeli dei in caelo. Praeterea quoque ad cumulū diabolici peccati illud accedit, qd statim postquā peccauit, foueā desperationis incurrit. Si em̄ de suo delicto habere ueniā nō desperasset, nunq; consentienti sibi hominī damnū salutis suae procuraret. Qui em̄ de priori peccato habere ueniā desiderat, nullo modo augmentare aliud praeparat. Per hanc ergo nō solū sibi metipso ueam pditionis inuenit, sed etiā per se peccati hominī causa pditionis extitit. Hoc autē ad leuandū hominis delictū occurrit, quod nō solū per semet ipsum mādati transgressionē nō reperit, sed serpētinā suasioni cōsensit, uerū etiam aliam creaturam rationabilē in dei offensam non induxit: ac p hoc facilius poenitentiae ianuam adinuenit apertā, quā qui nō ingressus fuerit, damno perpetuae uitae subiacet. Qui uero per poenitentiam peccata diluerit, angelicā felicitatis consors in aeternum erit.

Ut autē ab ipso humani generis post peccatū originale primordio homines quādoq; pmereri ueniā deus ostēderet, paucos homines elegit qb. notitiā suae amicitiae demonstraret: quos processu temporis

Matth. 22

Abel et Enoch, Cap. III

temporis paulatim plures usq; ad suae praesentiae uisitare aduentū, quousq; in aduentu suo omne genus humanū per totū orbē illuminaret. Ex quib. paucis primus Abel totius humanae iustitiae princeps, & secundus post eū Enoch insignissimus ante diluuiū eligitur, quibus summa iustitiae in initio ipso mūdi, & sine cōmittitur. Vnus enim statim in iustitiae suae initio, in ipso etiā mundi principio, sanguinis sui tripudio coronatus, martyrio arripitur. Alter adhuc sine morte, in testimoniū nouissimi temporis reseruatur. Sed huic Abel dñs Iesus Christus primatū iustitiae hominū cōmisit, ita inquit, A sanguine Abel iusti, usq; ad sanguinē Zachariae: in eo em̄ q dicit, A sanguine Abel iusti usq; ad sanguinē Zachariae, & nō addidit iusti, hareditatem iustitiae Abel tenere Zachariā ostendit. Sicut etiā in genealogia saluatoris scribitur, Iesse autē genuit Dauid regē, Dauid autē rex genuit Salomonē: cui nō additur regē, cū Salomon patris regno teneret maius imperiū, Sed ex hoc intelligitur patris sui Dauid regnum Salomon hareditario iure possidere, & ad Dauid honorē regni plus pertinere, q primus & Abel in iustitia hominū primatum tenuit, eo quod primus in terra iustus fieri coepit, Vnde quasi hareditario iure patrū succedūt. Sic omnes iusti, uestigia Abel in cūctis iustitiae partibus capiūt. Sed ista inuestigatione recte incitatus aliquis forasse interrogabit: Cur ergo, inquit, dum Abel iustitiae primatū tenuit, nō hūc deus sine morte ad testimoniū nouissimi temporis reseruauit, ut in mūdi fine ipse doctor existeret ueritatis, qui in principio erat autor pfecti operis? Atta men huic respōsioni cōgrue obuiare poterit, qui iustitiā in tribus partibus cōstare nouit, Tota em̄ iustitia hāc est, uirginitas, sacerdotium, & martyriū. Quae triplex iustitia in Abel primo fuit, qui & munera deo placita obtulit, profapiam generis in seculo non reliquit, & martyrii coronā sanguinis effusione promeruit. Si ergo longiori tempore ut Enoch Abel maneret, sine ulla dubitatione cōiugiu iniret. Quippe qui in tēpore illius legis uiuere quē dixit: Crescite & multiplicamini, & implete terrā: Et si illud mandatū expleret, pro certo nequaquā uirgo esset: & si illū deus sine morte seruaret, martyrii primatū nequaquā acciperet. Recte ergo cōpetebat, ut qui primus in terra iustus eligitur, in eo totius iustitiae forma seruaretur, cuiq; primo in hominibus post delictum gestare figuram concedit saluatoris, qui uirgo, & sacerdos, & & martyr esse uidet. Enoch uero sine morte, per totius penē seculi tēpus remotus ab hominū cōuersatione custoditur, ut in eo qualiter homines si nō peccaret, generata prole cōmutarent in uitam spiritalē sine morte, ostēderetur. Sed licet longo seruatus tēpore adhuc uiuat: mortis tamē debitū, quod omnes in Adā sumpsimus, uitare non poterit. Certe in hoc etiā illud occurrit, unde scribēdi occasio sumpta uidet, quare quasi cōtra naturā extra humani aui metas huius uita tam lōgo admodū tempore distenditur. Attamē in hoc nō noua natura uni hominī gignit: sed pristina & ge-

Gen. 4

Matth. 13

Matth. 2

Gen. 3

Matth. 22

Gen. 3

Gen. 3

neralis omnium hominū gubernatur. In situ enim omni hominī in prima cōditione Geneseos libri historiā considerātibus esse apparet, ut nō solum longo tēpore, sed etiā perpetuo uiueret, nisi peccati aculeo mors naturae metas exterminaret. Inde pcessu tēporis hominib. post originale peccatū per propria studia in dei offensam procedētibus, & in obliuionē sui cōditoris decidētibus, cū per enorme peccatū, grādi corporis mole gigantes essent exorti, totius terrae facinus aquis diluere parat: & uiro pfecto in genere suo reperto, Noe uidelicet Lamech filio, mysteriū consiliū sui soli insinuat, eiq; arcā per longi tēporis spatium fabricare cōmendat: ut uel ille per hoc factū morte imminēte cum domo sua liberaretur, uel uidētes imminēs exitiū pertimescētes ad delictorum poenitudinē reuocaretur. Sed illo cōtumaciter & negligēter iudicio cōtempto, ex insperato tempore deus offensus, ad cōmune totius orbis excidium, aquis uniuersa terrae spatia pariter obtexit: & exceptis quae arca clauerat, cūcta quae in terra tantū uiuere possunt, homines & caetera animantia ab ipso caelo aqua cōducta deleuit. Sed uniuersa quae in aquis uiuere possunt plaga illa nō tetigit, terrena tantū animalia mortificauit. Quo in loco astute quaerētibus, ac solutione indigēs quaestio subuenit. Quamobrē terrena animalia humanae uindictae plusquā aquatica succubūt, quorū nec plura peccaminū gesta subueniūt. In peccato tamen primi hominis, terra de qua gustauerat, statim maledicitur. Per diuinū namq; oraculū ita inferi, Maledicta terra in opere tuo, &c. Qua in re notādū, ipsa animalia, quae maledictā terrā māducauerūt, expertia maledictionis esse non posse, praesertim cum terra cū suis animalib. maledicta erat. Iterum ergo alia adhuc quaestio surgit, Quare deus etiam aquis in Adā maledicto nō maledixit? Cui facillime respōdetur, q non aquā cōtra interdicitū domini bibit, sed de terrae fructu homo comedit. Exceptis quoq; his rationib. aquis a maledicto Adā deus pepercit, quoniam per aquam diluere maledictionē illam parauerat, quod in diluuiō est factū, & nunc per baptismū indulgetur: nam in aqua & spiritu cūcta humana corporalia crimina simul & spiritalia purgātur. Aquatilia enim maledicto uindictae nō succumbunt, quia in maledictionis participatione non sunt. Ac p hoc & dominus, cū mortis humanae maledictum resurgēdo deposuerat, non terrestriū, sed aquatiliū carnē animalium comedebat, cum ad cōfirmationē resurrectionis corā discipulis piscis assī partē & fauū mellis accipiēs māducauit. De animalib. quoq; quae nec in terra tantū, nec in aqua tantum uiuere possunt, quaestio uertitur, quomō diluuiū euaserūt, quales sunt lutri, uituli marini, & multa animalium genera, quae in aquis escarū suarum uictum requirunt, sed in arena dormiunt & nutriūtur & requiescūt: Si ergo arca includerentur, sine aquarū adiumento uiuere non possent, & si extra arcā remanerēt, aquis uniuersa teigentibus, ubi requiescerēt quomodo haberent? De his ergo, ut supra dixi, quae

Diluuium. Cap. III

Quaestio

Animalia aquatica

Animalia aquatica. Cap. V

fbio uertitur, Vtrū per uirtutē suam utrūuis earum naturā, donec diluuiū transiret, deus tēperauit, ut aut humore tantū, aut in arida tantū illis tūc uita esse potuerit. Sed qui Noe cum domo sua per arcam, non p uirtutē seruare uoluerat, qualiter hoc per uirtutē custodire uellet? An his alicubi scopu lorū aliqua refugia esse poterāt? Sed etiā illa quomodo subuenirēt, dum omnes mōtes, quibus xij. cubitis altior fuit, aqua tegeter? An etiam in arca tecto foris requies his esse aliqua ualebat, q̄ a trecentis cubitis lōgitudinis, & altitudinis triginta, & latitudinis quinquaginta cubitis in unū cubitum undiq̄ contractū latum & stabile spatium faciebat, ut quod intus manētes, sine periculo cōserua ret, etiā per profundū periculū uagātibus refugium foret? De eruptione aquarū diluuij ita refertur, Rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cœli apertæ sunt, & facta est pluuia xl. diebus & xl. noctibus. Postea subinferē, Clausi sunt fontes abyssi, & prohibitæ sunt pluuia de cœlo. Huius rei difficultatē fixa sentētia explanare, scientiæ nostræ paruitate prohibemur. Verūtamen in his magistrorū quid intētio potuit excogitare, indifferētī sermone proferamus, nulli ex diuersis opinionib. certiorē tribuentes autoritatē: de quibus narrationibus, de singulis electionibus arbitriū probandi seu reprobandi concedimus libertatem. Fluuij enim de fontibus utrū ante diluuium fuerūt, inquisitio proferē: de quibus nulla in principio creaturę certa definitio, utrū facti an non facti sunt ostēditur, nisi q̄ fons unus ascēdēs de terra, & diuisus in quatuor capita, regiones irrigabat. Nisi forte de illo fonte ceteros per totū terræ spatium ubiq̄ ebullire etiā tūc aliquis dicat, propter quorū omniū singillatim assignationē originalis illius magni fontis cōmemoratio sufficeret. An etiā ante diluuiū non erāt, donec illa aquarū abundantissima eruptione uniuersorū fontium uenæ, ubi ante nō fuerunt, quod etiā sepe nunc fieri cernimus, erumperēt? Attamen nō de fontib. terræ, sed de fontibus abyssi dicitur, Et rupti sunt fontes abyssi. Sed hoc generaliter de fontib. potest sentiri. Vnde enim terra potuisset habere, nisi subiacēte abyssō per occultos meatus fontium uenas susciperet? Et idcirco abyssi fontes etiā terrę fontes possunt nominari. Sed qui hoc ita sentiūt, quid dicent in eo quod paulopost cōsummata xl. dierum inūdatione subinferē. Et clausi sunt fontes abyssi magnæ, & prohibitæ sunt pluuia de cœlo. Si fontes illi, qui nūc per terras fluunt, in diluuiō aperti sunt, quomō iterū clausi pronūciantur? nisi nō omnes fontes clausos esse denunciant, præter eos tantūmodo per quos exitus huius aditus administrabatur. Verum etiā hoc pro tēpore solūmodo esse dictū cōfirmāt. Fontes enim qui clausi erāt, cum illa insolens eruptio prohiberēt, postea aperti fuisse sequens ratio pronūciat, dū aquæ ibāt & reuertebantur. Quod ergo reuertebant, nisi unde uenerant? Per fontes igitur apertos aquæ irruerāt, qui post ut cessaret eruptio clausi erāt. Sed cum iterū aqua reuocaretur, etiā fontes qui clausi

Eruptio aquarū.
rum. Cap. VI

fuerant reuerantur: Aquæ enim quæ clausis ianuis uenire non poterant, quomodo retro nisi apertis aditibus reintrabant? De eo autem quod dicitur, Et cataractæ cœli apertæ sunt, & facta est pluuia: non minori diligētia indigēs, quæstio diuersis inquisitorū sententijs uentilata dignoscit. Quibusdam nanq̄ placet, ut istæ cataractę in nubibus apertæ fuisse putentur, quæ saepe cœli nomine per scripturas diuinas nuncupātur, quomodo est illud: Et cœli dabūt imbrem, & terra dabit fructum suū: & Panem cœli dedit eis: & Possint aues cœli habitare: & Volucres cœli nidus habent ubi requiescunt. Cataractas ergo in cœlo, in nubibus uidelicet, ut pluuia ueniret, illi prædicti æstimāt, quæadmodū etiā nūc tale ministeriū per nubes fieri totus mūdus nō ambigit. Sed tūc cataractas cœli apertas scriptura sancta commemorat, q̄ solito plus ingens effusio pluuialis facta erat. Ceteri uero istas cataractas in summo illo firmamento, qd̄ ut diuideret inter aquas & aquas, deus in principio fecerat, factas prius esse dicunt: qui dum illas aquas factas supra firmamentū posuerat, ad tale ministeriū præparasse dicunt: & in hac cōditione & superioris & inferioris aquæ, sacri baptismatis ministeriū figurati expositione inspiciunt, dū per cœlestem pluuia spiritūs sanctū, per abyssi undam, aqua baptismatis intelligunt: Vt sicut aqua superior & inferior, primæ uitæ mundi peccamina diluit, sic spiritus sanctus & aqua, nostræ uitę prioris delicta remittat. Sed dum in hoc opere intellectū potius rerum gestarū, q̄ figurale expositionē asumpsimus, quod ad rem præsentē pertinet, prosequamur. Hi ergo qui firmamētū aquas ante diluuium uenire ponunt, etiā ante diluuiū pluuias in mūdo fuisse nō æstimāt, occasione illius arcus, qui post diluuiū in nubibus est cōstitutus, in hanc æstimationē ducti, ex ipsarum creaturarū natura inuestigantes, q̄ si ulla serena ante diluuiū pluuia fieret, iris, id est, arcus ille in nubibus serenitatis appareret, qui per solem semper & humectas serenas q̄ nubes efficit, & nō a sole tantū fieri, sed etiā per lunā aliquoties in serenitatis nubibus uidetur. Poterat ergo ipsa mūdi nuper creati prima ætas sine ullis turbulētis aeris immutationib. & pluujs per matutinū & uespertinū rorem fieri: ut in ipsa sua fortitudine sicut homines longæuosi & sanitate corporū alacres haberent, ita & mūdus ipse nullis adhuc pturbationib. agitatū aptos nascētibus ferēs fructus cōsisteret, & a secūda ætate sicut turbulētis motibus, ita turbidis rerū tēpestatib. uiuere & uigere inciperet. Quemadmodū in terra Aegypti etiā nunc nequa q̄ nubium imbribus, sed terra ipsius sudore & aeris commoditate, & Nilī fluminis incrementis fouetur. Sed hæc inuestigatio qualiter accipiēda sit pro certo, eruditi & Catholici uiri uideant. Item de recessu aquarū diluuij quid docti & ingeniosi magistri sentiūt, sine ulla nostræ autoritatis præsumptione pferamus: ubi nodosa quæstio studiosis mentibus ostēditur: si aliquē locum uacuum reliquerāt, cum terræ spatium aquæ diluuij occupabāt, & si nullū spatium

Accesit
cessus diluuij.
Cap. VII

tale habuerāt, quando recesserāt quid implebāt? De qua inquisitione in illis aquis quæ de cataractis cœli defluerunt, bina magistrorū æstimatione est: Aut enim ut nōnulli æstimāt, per easdē cataractas reuocatur, & quæadmodū de mari aridæ nubes lymphaticos imbres consuescūt attrahere, ita & superni illius firmamētū spatium, aquas quas emiserat de nubibus, possit reuocare. Aquæ em, inquit, scriptura, ibāt & reuertebant. Quo ergo ibāt, nisi unde uenerāt? Si ergo de excelso illo firmamēto iuxta quorundā æstimationē dixerimus, aquæ de super fluxissent, & spatium quod occupabāt, dimiserūt, si illuc reuocata sunt, quid mirū si eadē quæ deseruerāt spatia complebāt. Vel certe si de nubibus eadē nimborū copia fuisse mōstrata conceditur, quid intelligētibus mētibus, repugnat, si ad nubes iterū ipsæ retrorsum uerterentur, quæadmodū in quotidiana rerū administratione fieri cernitur, ut pluuia de nubibus emissā & resumpta uideat. Ceterū q̄ quocq̄ qui ante diluuiū pluuia esse non permittunt, de recessu aquarū aliter sentiunt. Ipsi enim cū aquarū diffusionē de firmamento factam pronūciāt, in nubes tamē tantūmodo eas redire cōfirmant: & superfluū illud quod aqua desuper fluens præbuerat, etiā nūc per omne tēpus turbulētis aeris motus, & hemisphæras diuersas in nubibus gignit, q̄ reciprocis immutationib. idē aer nubilosus nunc in inferiores partes mūdi, hoc est terrā & mare dimittit, nunc de eis dē, mari scilicet & terra recolligit, quomō in pectore humano halitus reciprocis mutationibus eodē modo quo dimittitur, iterū exigitur ut resumatur. In his autem quolibet diuersis opinionibus & magistrorū pluribus ambagibus, hoc animo fixum suscipimus, q̄ aquarum quodcunq̄ desuper uenerat, ut terrā aquis nudaretur, uētus lambebat. Sic em scribit, Immisit dominus uentū super terrā, & diminutæ sunt aquæ. Vtrū uero in nubes uentus lymphatæ æquora collegerat, an illa superni firmamētū spatium resumpserat, pro certo eruditi uiderint. Aquæ autē illæ quæ abyssi fontib. diruptis largiter defluerūt, per easdē uias unde uenerant rursum dñico iussu remeabāt. Sed adhuc nobis cōmunis quæstio in his renascit, quæ in reliquis uelut curata uidebat: Si quādo inundauerāt, aliquod spatium relinquebāt, & si hoc non habuerāt, quādo reuerse sunt quid implebāt? Ceteri hanc quæstionē ita disserunt, q̄ mare tūc dei iussu de suo modo consueto, per illorum fontium apertionē crescere, & ultra metas suas inūdatione insolita p cuncta terræ spatia transfundere poterat, & in se iterū qd̄ amiserat resumere, uel etiā in spatium terræ deportare, quod ad inferiores aquas ptinebat, quæ terra semper superpositas lymphas nisi de fontibus assumere, & in semetipsam redigere cōsuecit, quoniā nō contra consuetudinē uidemus etiā p paruas res in maius crescere: Nec cōtra naturā terræ est, superpositos humores semp cōsumere: præsertim cū hæc deus in potestate etiā sanctis suis tribuit, quæadmodū Helix & Helisæo dedit in nubecula. Maria quoq̄ extra terminos antiquos crescere consuescunt, &

terrarū spatia diminuūt atq̄ præsciādūt, sicut & senes nostro adhuc tēpore uiuētes, uidisse se cōfirmāt. Vnde etiā insulas quæ ab initio cōditū orbis, ut multi affirmāt, non fuerāt, processu tēporis faciūt, dum p̄p̄inqua promōtorū marinis finibus a cōtinētī terra diuidūt. Per quod intelligitur, q̄ illæ feræ quæ insularū orbibus includunt, non humana diligētia deuectæ, sed in illa diuisione insularū a cōtinētī terra repertæ esse probant. Quis enim, uerbigratia, lupos, ceruos & syluaticos porcos, & uulpes, taxones & lepuscūlos, & lesquiulōs in Hiberniā deueheret? Vel qualiter tūc domesticam manū portantes ita effugerāt, ut omnia genera hæc per syluas nūc oberrare uideant? Sed nonnulli autores genera hæc bestiarū & ferarū animalium ipsam terrā gignere dicūt, qui hæc animalia quæ in insulis includunt, non ex arca, sed ex ipsa terra p̄creata esse existimāt. Hanc uero putationē eorundē, quibus diximus de recessu aquarū diluuij, & si aliquis acceptā & sufficientē esse crediderit, nostris tamē adhuc mentibus, illa quæstio innotuata residet. Quotidianis etenim inūdationib. & recessibus Oceani, hæc semper quæstio renascit: Quæadmodū hanc inūdationē unde uenit, aut quō recedit nescimus: ita etiā recessum diluuij ignoramus. Hæc nanq̄ quotidiana inūdatio bis in die a tempore ad tempus, per horas xxiiij. semper peragit, & per alternatas hebdomadas Ledonis & Malinæ uicissitudo comitat: Sed Ledo sex horas inūdationis, & totidē recessus habet: Malinæ uero gradis per quinque horas ebullit, & per septē horas littorū dorfa retegat. Quæ tantā concordia cum luna ostendit, ut antequā luna nascatur, tribus diebus. & duodecim horis semper incipiat, & post nascētis lunæ principia alios tres dies & duodecim horas cōsuecit habere: similiter & ante pleniluniū tribus diebus & duodecim horis incipit, & post totidē tēporis cursus sui terminū consumit. Sex uero uniuscuiusq̄ tēporis Malinæ uenis scilicet & æstatis, autumnū & hyemis, secundum lunarem supputationē, hoc est simul omnes xxxiij. uniuscuiusq̄ cōmunis annus habet, exceptis uidelicet embolismis, qui uiginti sex Malinas retinēt: & uniuscuiusq̄ de prædictis temporibus mediæ duæ, uidelicet æquinoctiales, & aliæ quando uel dies uel nox cursus sui terminū cōsumit, solito ualidior ac inūdatione altior fieri cōsuecit. Interpositis uero spatijs iterū tantundē semper Ledo inmittitur. Ac uero rationabilis huius perseuerantiæ inūdatio, quō recedit, mētibus nostris occultata est: nō minorē profectū nescientibus præparat scientiā hominis. Nam qui uerā sapientiā cupit, ad æternū regnū ubi nulla est ignorantia, festinare contendat, & interim cum insigni gentium magistro dicat, Ex parte cognoscimus, & ex parte

Maris fluxus
& refluxus

Cap. IJ

in nocte profectum exequitur, a nostra sciētia oc-
cultatur. Lunæ duodecim diebus crescētis & toti
dē tēporib. decrescētis, totius vicissitudinis cau-
sas quis intelligere sufficet? Maris inūdantis tu-
mores considerare permittimur, sed recedētis in-
telligentia priuamur. In nobismetipsis diē nostræ
natiuitatis scimus & memoramur: diem mortis
quādo ueniet, cū certe uentura sit, nescimus. Res
etiā corporales quas uidemus ex parte tantū cōsi-
derare possumus. Ex parte ergo cognoscim⁹ quā-
diū in hoc seculo sumus. Sed si ad illā lucem patris
luminum uenerimus, nihil in creaturis erit quod
nesciamus. At uero ut nostrū sequamur propo-
sitū in isto diluuij tā magno in dei creaturis miracu-
lo, nihil cōtra naturā factū esse ostenditur: quoniā
nihil quod deus in creaturarū prima cōditioe nō
fecerat, superinductū esse uidef, nisi q̄ solito abū-
dantior maris copia, & imbrū ducta cōgregatur.
Nihil in his autoritate firmauerim, ut in defensio-
ne alicuius cōrētiosus sim: Sed si quid alterius in-
genio forte meliori intelligētia horū succurrerit,
hoc meo ingenio forsitan cōplacebit. Ego em̄
quod in hoc magistrorū quorūcunq; eruditio cō-
tulit, literis his intimaui, in quib. si quid uitiosum,
& minus sanæ intētionis apparet, non illorū, sed
mea titubauit intentio. De terminis, de recurſu
solis & lunæ in diluuiō, q̄uis famosa, plurimorum
mētēs quæstio pulsar: nihil in luminariū aut syde-
rum cōsuetis ministracionib. diluuiū cōmutasse,
ipsius anni quo diluuiū est factum, cursus manife-
stat. Noe enim secūdi decimosextimo die mensis
eū uniuersis quæ ad eū pertinebant, arcā intrauit.
Post centū quinquaginta dies mēse septimo uice-
simoseptimo die mēlis, in montib. Armeniæ eadē
arca requieuit. Prima die decimi cacumina mon-
tiū apparuerūt. Et prima die mēlis primi, aque mi-
nutę sunt. Atq; euoluto anni circulo, mēse secun-
do, uicesima septima die mēlis arefacta terra con-
spicit, qua die dñi iussu Noe cū omī domo sua de
arca egressus est. Ex quib. indicijs manifestissime
ostēditur, q̄ in ihs quæ ad anni circulū peragendū
ptinebāt, in luminariū ministracionib. dierū ac nō
ctiū plenitudine decursa, nihil decedere uidef. Si
enim luminariū solis scilicet & lunæ cursus in ali-
quo titubaret, dierū ac noctiū primitus uicissitu-
do, & deinde totus anni circulus impeditus appa-
reret. Dū uero nullo modo turbatus in se anni cir-
culus reuertit, manifestū est, q̄ in anno præcedēte
luminariū cursus non turbabat. Iā generali totius
orbis purgatione p̄ aquā deo gubernante p̄fecta,
atq; aquis iterū terra eodē iussu relecta, egressa de
arca Noe solius tūc iusti p̄sapia, totius mūdi par-
tes cōpletura, cito succreuit. Sed anteq̄ in omēs
terras essent diuisi, impia cūctorū mētib. & super-
ba cogitatio subreplit, ut in cōmune magnificare
nomē suū, nō dei creatoris, p̄ excellētissimę turris
ad cœlū usq; ædificationē decernerēt, & in memo-
ria posteritatis p̄ omnes postea generationes, gu-
bernatiōes, & totius seculi tēpus indelebili cūcto-
rū p̄conio celebres forēt. Sed hac temeritate &
superba præsumptioe rursus deus offensus, p̄ to-

tius generis cōmunē culpā indiuidua omniū fra-
ge, quod in hominib. nuper erat expertus, præse-
tim cū nullus repertus est iustus qui residuus es-
set, totā funditus gentē delere noluit. Verū tamen
cū illud usq; tēpus esset unius linguæ cunctus po-
pulus, uniuersorum qui ad tale opus uenerāt, lin-
guas in diuersa uerba diuisit, scilicet ut rectissimo
iusti arbitri iudicio, qui alto superbię tumore mē-
bra cōtempserāt, in fragilissimo substātia suæ mē-
bro pœnā utiq; sermonis sentirēt. Et hoc nō in ip-
sis tantū patrib. quod euenerat fiebat, sed p̄ omēs
filiorū propagines talis uindictæ cōditio pertrāsi-
bat: ut qui æternā sibi posteritatis famā quærerēt,
mansurā in illis posteritatibus ipsius præsumptio-
nis per uniuersa uēturi seculi tēpora animadu-
ersionē inuenirēt. Post quoq; hęc linguarū diuisio-
nē dei dispēsatione euenerat, ut diuinarū scriptu-
rarū mysteriū, usq; ad maturū tēpus unius, electi
ex multis populis propriā linguā custodiret: do-
nec præfinito tēpore, quādo uniuersis gētib. sa-
cramentū suæ dispensationis aperire uoluit, spiri-
tum sanctū de excelsis linguarū omniū scientiā af-
ferentē, eiusdem sacramēti præordinatis ministris
trāsmisit: qui dei magnalia ad illud usq; per unam
linguā cātauerat, uelut ad cōsecrationē omniū lin-
guarū in ipso suo primo aduētū p̄ apostolos præ-
dicabat. Sic em̄ illi quos de uniuersis gentibus ue-
lut ad huius rei cōprobationē in Hierusalē tūc tē-
poris collegerat deus, dicebant: Audiuius eos
linguis nostris loquētes magnalia dei. Sic Apo-
stolica humilitas spiritus sancti munere colligebat,
quod superba præsumptiois & uanæ gloriæ cupi-
do disperferat. Linguas aut̄ illas septuaginta duas
esse, plurimi autores cōsentiūt, quia in ædificatio-
nē turris illius in terra Senaar, quæ nūc est Baby-
lon, tot patres cōgregatos fuisse dicunt. Vnde &
dñs septuaginta duos discipulos, exceptis illis p̄
maris Apostolis, elegisse sermone Euāgelij refer-
tur, p̄ quos postea in omnes gētes idē Euāgelij
prædicaretur. In quorū præfiguratione etiam ipse
spiritus Moyſi in septuaginta seniores distribu-
tur: & alijs duob. qui in castris resederant, Heldad
uidelicet & Medad, eius spiritus p̄phetiæ donū
cōdonatur. Quorū quasi hæreditarij successores,
ad Ptolemæū Philadelphū Alexandriæ regem, a
pōtificib. Eleazaro scilicet & ceteris qui eodem
tēpore Iudæorū populo & tēplo præerāt, septua-
ginta sapientes, qui ex Israel stirpe descenderant
missi sunt, & scripturas antiquæ legis in Græcum
eloquiū transtulerūt. Harū uero omniū linguarū
nouī testamēti tempore, tribus linguis, Hebraicæ
utiq; Græcæ & Latinæ, principatus cōmittitur,
quia in eis crucis Christi titulus literis Hebraicis,
Græcis & Latinis scriptus, Euangelica autoritate
perhibetur. At uero deus in hoc contra naturam
humani eloquiū quā olīm disposuit nil diuidendo
& cōfundēdo linguas hominū & sermones fecit,
quando eadē loquelæ natura in hominib. perman-
net, nisi consuetudo diuersa deuiare ab alterutro
linguas, nō naturaliter, sed cōsuetudinarie docet.
Latinus nāq; uel Græcus inter Barbaricos geni-

Lingua Hebraica, Græca, & Latina.

tus uel nutritus, barbarice loquitur: uersaq; uice,
barbari filius a Græcis aut Latinis edoctus, uen-
sto sermone fatur. Ex quo intelligit̄ deum nō na-
turā hominū mutasse, nō nouū in eis aliquid cōdi-
disse, sed dicēdi tantū modos & formas in diuer-
sis generib. diuisisse. Magno deinde tēporis in-
teruallo peracto, in cōfinio Arabiæ & Palestiniæ,
quinq; ciuitates positæ, Sodoma, Gomorra, Ada-
ma, Seboim, & Segor, foecūditissimi soli habitatio-
ne, & rerū omniū abundātia perfruētes, incon-
ueniētis luxuriæ & cupidinis in contractione tritici
cōuictæ, dominicæ uindictæ aditū præbuerūt, ita
ut imbrib. ignis & sulphuris superfusa tota cū ha-
bitatorib. suis & animātibus & urbibus regio fla-
grans arderet. Hoc nāq; modo cōueniebat, ut qui
cōmuni studio deū offenderūt, cōmunis uindictę
impetu eodē perirēt: & qui contra consuetudinē
hominū in turpis concupiscentiæ perpetratione
exarserāt, contra consuetā hominū mortē, nō ter-
rena uindicta, sed cœlestiū ignium infusione arde-
rent: & qui peccatū suum nō solū faciēdo, sed etiā
prædicando palām fecerāt, infamem uitā famosa
pœna consumerēt. Quæ uindicta & hætenus eo-
rundem terrā non deseruit, dum quali pœnæ qui
talīa agunt subiacebunt ostendit. Inter istas uero
duas primarias in seculo pœnas, diluuij scilicet &
Sodomitanæ, talis differētia deprehēditur, q̄ una
aqua terra, altera igni punita uideatur: una cœli
rore & abyssi unda diluitur, altera igneo imbre &
sulphuris superfusione dānatur. Anni una circu-
lo unius permanēte terra retegūt, per alterā terra
adhuc sine cessatiōe macerāt. In una naturale sce-
lus in hominib. punitur, per alterā adinuētio con-
cupiscentiæ cōtra consuetudinē facta uindictat. In
ista uero Sodomitana pœna nil contra naturam
deus facere cernit, cum desuper aereo ignito illo
spatio, insoliti desiderij ardor inflammatur. De
qua peccatorum plaga Loth dei seruus per ange-
los eruit, sed illius uxor ne retro respiceret iussa,
dū respiceret, in salis statuā solidatur, ut cuius ui-
sus nō erat immunis ex culpæ cōsortio, mortē ef-
fugere nō posset, q̄uis propter iusti contuberniū
eruta sit de incendio. Sed dum hæc assumpsimus,
q̄ nihil in dei creatura contra naturā sit, sed insita
natura semper in omnibus gubernetur, qualiter
uxor Loth in salis statuā uertit̄ cōtra humanā cor-
poris naturā? In hac mutatione gubernationē sal-
lis naturæ in humano corpore esse nullus ambi-
git, qui lachrymarū falsitudinē cōprobauit, quæ
a turbato felle, ut dicunt medici, egredientes, salis
naturā quam in recōdito naturæ sinu concipiunt,
de oculis flentes, etiā saporis cōprobatione osten-
dunt. Et nō solū in lachrymis, sed etiā in phlegma-
te, & tussi expresso sputo pectoris sapit, qd̄ salis
natura per humanū corpus inferatur. Potens ergo
rerū gubernator, cum totū in partem uertere cu-
pit, quod in modica parte latebat, per totū infun-
dit. Atq; hac ex causā, cum uxore Loth in statuam
salis uertere uoluit, pars illa tenuissima salis quæ
carni inerat, totū corpus infecit. Et ita factum est,
ut qui sexto die omnes naturas cōstituere cōsum-

mauit, nil ex aliqua natura in aliam congeffit, sed
unamquāq; in semetipsa gubernat quā in prima
conditione cōstituebat. Eodem ferē tempore
Abrahæ illius ex multitudinē gentiū in dei amici-
tiā electi, Sara sterilis uxor filiū Isaac nomine iam
nonagenaria peperit, cū illam usq; ætatē per totū
uitæ suæ spatiū sterilis fuit. Sed hoc ualde con-
ueniebat, ut quoniā filius quē parturiebat ipsam fi-
gurā Christi, qui ex sola uirgine sine aliqua huma-
næ uoluptatis cupiditate nasceret, pertulit, illum
nō ætate qua solēt foeminae parere, id est a duode-
cimo anno usq; ad quadragesimū nonū annū, sed
ultra illius cōsuetudinis metas parturiret: ut scili-
cet ille infans nō solū ultra quinquagesimū annū
desinēte scilicet partus officio, sed etiā nonagesi-
mo anno nasceret desinēte uoluptatis desiderio.
Et hoc q̄uis cōtra cōsuetudinē, nō tamē aduersus
naturā factū est: quoniā etsi cōtra cōsuetudinē est
ut pariat anus, aduersus tamē naturā non est ut in
utero foeminali nascatur quandoq; filius. Quō
nascēte filio & ablactato, ancilla Agar cū filio suo
Hismael, qui prior natus est, eijcit, quæ per deser-
tum deficientē aqua, & siti moriēte cū puero uadēs
lachrymatur. Sed angelo eā compellāte & dicen-
te, Exaudiuit dominus uocē pueri, aperti sunt o-
culi eius, & uidit puteū in solitudine. De quo pu-
teo ita referit, ut aut tūc erumpens ē terra prodaf,
aut si ibi ante fuerit tūc Agar oculi ut uideret ape-
riūtur, quē ante non poterat uidere. Ut aut ap-
pareret etiā hominib. q̄ fidelis in dei amicitia per-
maneret Abrahā, filiū suū Isaac cū esset iam adul-
tus, offerre sibi in holocaustū super unū montium
quē ei monstrauerat, deus præcepit. Qui obediēs
ad locū illum quē ostenderat ei deus, cito p̄re-
xit, & assumptū filiū iam iamq; immolare cōp̄it:
sed clamāte angelo, filio suo quicq; malī ne face-
ret, iā inter uepres hærentē cornibus arietē uidit,
quē angelo iubēte holocaustum statim pro filio
obtulit. Sed iste aries requirit̄ undē in solitudine
fuit: Vtrū ut quidā asserūt, hunc in illa hora terra
protulit, quomodo & in principio pecora gignit?
An etiā, ne illud opus post diem sextū condidisse
deus de terra dicat, istum arietē detulisse angelū
aliunde credimus, quomodo & Philippū ange-
lus ab Eunucho trāstulit in Azotum, & ad Daniē-
lem in Babylonē Abacuk transtulisse ad lacū leo-
num fertur angelus. Inde Isaac generante filios
Iacob & Esau, Iacob xij Patriarchas generante,
decē fratres inuidētes Ioseph uendiderūt in Aeg-
yptum: qui in terra peregrinationis & captiuita-
tis suæ salutē gentibus præstās ad quas peruēnit,
totius regni Aegyptiorū dispensationē, & domi-
nium terræ Aegypti accēpit, ita ut & patrē cū om-
ni domo sua in Aegyptū inuītauerit: ubi cū annis
sedecim uixisset, diē mortis iā instante, filiū suum
Ioseph adiurauit, ut ad sepulchrū patrum suorum
in terrā repromissionis, in qua Abraham & Isaac,
cum Sara & Rebecca iacebant, ubi etiā Liā cōdi-
ta fuerat, illum deportaret. Quam adiurationem
Ioseph opere compleuit: Patrum enim suorū ad
sepulchra paternū corpus deuexit. Et tamen ille

De Sara nonagenaria pariente filium. XII
De puteo quē uidit Agar eicūta cum filio. Cap. XIII
De arietē quē Abraham obtulit pro filio. Cap. XIII
Sepultura Iacob & Ioseph. Cap. XV

Cursus solis & lunæ. VIII

Confusio lin- guarū. Ca. IX

in Aegypto postea moriens, statim post mortem deuehi ad paternū sepulchrū noluit, sed in Aegypto interim sepulturæ locū suscepit, & postea de ossibus suis pergenti de Aegypto populo māda-
Gen. 50 uit, dicens: Efferte ossa mea uobiscū hinc. Quare ergo alter ad sepulchrū Abraham in terrā re-
 promissionis protinus portatur, alter adhuc in terra Aegypti quādoq; deportandus sepelitur? Iacob nanq; nequaquā externæ gentis foeminis, nisi ijs quæ de Mesopotamia secū uenerāt miscebatur, idcirco ad paternum sepulchrū integro corpore post mortē statim deuehit. Ioseph uero Assenez Phutifarīs sacerdotis Heliopoleos filiā uxore accipiens, externo sanguini fuerat mixtus, & ideo post mortē in extraneo terræ limo conditus est: Quare ad terrā postmodū repromissionis uehi uoluit, dū primitus in Aegypto cōditus fuit. Ioseph ergo ut uir propheticus, præuidit q; Aegyptiorū gens idololatriæ dedita, ipsum qui terrenæ muni-
 ficentiæ illis autor fuisset, & ipsos de famis periculo liberasset, aliquādo adorare uellet, quod & fecerunt: Nam bouis simulacrū iuxta sepulchrū Ioseph statuerūt, eo q; bos uiro in agricultura coo-
 perat. Qua etiā causa filij Israel cū in deserto idolum adorare uellent, non aliā aliquam statuā q; u-
 tulum, id est bouē fecerūt: hac uel maxime causa, q; ipse in Aegypto iuxta sepulchrū Ioseph adora-
 retur. Ne ergo Ioseph Aegyptiorū succumberet idololatriæ, profectiōe filiorū Israel præuidens, dixit: Visitatione uisitabit uos deus, & efferte ossa mea hinc uobiscū. Hanc ergo causam in hoc loco posui, nō q; inter mirabilia deputaretur, sed ne tā magnū inter Abrahā & Moysen sine aliquo qd
Rubus ardens. cōmemoratione dignū sit, spaciū ommitterē. Post
Cap. XVI mortē autē Ioseph, durissimæ seruitutis iugo Aegyptiorum gens filios Israel cœpit opprimere, ita ut mares eorū paruulos, ne ultra modū gens suc-
 cresceret, in flumine projicere, & diuersa iuberet morte mactare. Quo tempore Moyses Amræ filius, in illa tempestate generatus, Leuiticæ stirpis uir in ultionē suæ gētis surrexit: Et uidēs uirū Aegyptium Israelitam opprimētē, occidit. Quæ res ut Aegyptiorum regi qualiter facta esset, innotuit ipse de Aegypto fugiens, per xl. annos in terra Madian oues pascens exul fuit. Cui euoluto tem-
Exod. 3 pore promissionis, quæ facta est ad patres, minanti per pascua gregē in monte Oreb rubus ardens, & igni suo non cōburi apparuit. Et cum talem uisionē explorare cuperet, cur rubus non cōbure-
 retur cū arderet, dominus de medio rubi: Ego, inquit, sum dominus deus patrū tuorum. In Aegyptum mittā te, ut inde seruitutis iugo oppressum soluas semen eorum. In hac horribili uisione, hoc nostro operi primū occurrit, quomō ignis uidebatur ardere, & tamē illud in quo arserat, nō comburi. Si ergo de ista materia ignis alimoniam sumpserat, quare illud unde creuerat nō cōsumebat? Et si nō de hac materia flamma quæ uidebat sur-
 rexerat, ut in rubo ostēderetur quid necesse erat? Cuiusdam ergo uirgulti consuetudo fertur, quōd quāto plus arserit, nō tantū non consumitur, sed

ardēdo purgatus redditur. De quo ligno S. Hieronymus in explanatione altaris lignei, quod in ciuitate per uisionē domini in Ezechiele ostenditur, refert q; quasi lini colorē habeat, attamen de huius nomine reticuit, cum illius naturā indicauit. Si ergo in illius arboris rubo ignis ille Moyli ostensus arserat, quid mirū si nequaquā illud cōburebatur? Seruatur ergo in utroq; natura, igne scilicet & arbore consideratis, dum & ignis naturaliter de arbore ardet & arbor ardens igni naturaliter nō cōsumit. Certe in illo rubo nō ille ignis arboris inimicus uidebatur, sed potius ignis ille ibi fuit, de quo dicitur: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignē urentē. Ignis ergo incorporeus in rubo declaratur, qui dum corporali homini ostensus est, necesse fuit ut aliqua corporea materia monstraretur. Deinde pergenti in Aegyptum, bifariū condonatur signū, scilicet, ut in tribus testibus, in se & in duobus signis cōsisteret uerbū. Nam uirga quā Moyses adhuc ouium pastor manu portauerat, cū in terrā projiceret, serpens fiebat: Et manū illius in propriū sinum suum missam, prima uice leprosam protulerat, & secunda uice in eundē sinū cōuersa, sana apparebat, sed in manu aut in ligno cōtra naturā esse aliquid factum nō apparet: Lepre enim sanitatē insitā ut alternatim sæpe probat, carnis humanæ natura retinet. Sed crebra talis mutatio, ut in eodē momento sana manus & lepra candēs & rursus sana appareret, miraculū insignissimū signi intuētib. præbet. Virga igit in anguē uersa, & rursus serpens in arborē mutatus, laborē naturæ inquisitoribus parat. Nisi quia utrūq; uirga scilicet & serpens, factū esse manifeste docet ex terra. Quod ergo ex eadē materia oritur, gubernatoris dei potētia uicissim in alterutrū mutat. Sed si omnia quæ de terra facta sunt, in alterutrū mutari uicissim cōcedūt, hoc est, ut animal in arborē, & panis in lapidē, homo in uolucrē uerti posse concedatur, nihil ex his firmiter possit intra naturę suæ terminos permanere, & ridiculosis magorū fabulationibus dicentū in auiū substantia maiores suos secula peruolasse, assensum præstare uidebimur: ac p hoc deū in his non gubernatorē sed mutatorē esse dicemus, quod absit: nec illū post primā naturarū omnium conditionē, aliud nouū, quod nō propria natura retineat, facere credamus: Nihil enim sub sole nouum. Nec ualet quisquā dicere, Ecce hoc recens est: Et ideo plurimi doctores, plus dicūt illam uirgam uerā, quæ semp Moyli manibus cōprehensa uirgultū manebat, imaginariē tantū in serpentis formā aliquoties pro signo fuisse uersam, præsertim cum ad nullos usus nisi ad signi ostensionem necessaria esset. Si enim uerus serpens fuisset, serpens semper post signa maneret: etenim uera uirga fuerat qua Moyses Aegyptū plagis flagellare cœperat, nunq; in serpentē mutata, semper uirga permanerat. De qua mare diuiditur, & petra in Oreb & in Cades percutiuntur. Si ergo imaginariū serpēs ille per signa tantum ostēditur, cur coram Pharaone cæteri magorum serpētes per eum deuorantur?

Psal. 109

Manus leprosa

Virga in serpenem

deuorantur? Cui obiectioni facile docti respōdere poterunt, q; & ipsi serpētes qui per eum deuorant, imaginarij fuerūt, & ideo diuini signi imaginatio deuorare poterat quod per magorū diabolicas incantationes imaginatū fiebat. Iuxta ergo hęc æstimationē nō in naturā serpentis uirga uertitur, sed pro signo imaginariē cōmutatur. Nihil enim in arboris natura quod facere serpentē possit, inuenitur: & idcirco nisi in hora signi, quæ erat uirga naturaliter serpēs specialiter uideat. Pergens igitur in Aegyptū Moyses, cum corā Pharaone ut sibi dñs imperauerat, signa faceret, & dei sententiā, ut Israeliticū populum dimitteret, regi indicaret, & ipse rex dei præcepto nullo modo cōsentiret, et iubēte domino decē plagis terrā Aegypti flagellaret, primo percussu in sanguinē uertit aquas, ita ut omnes aquæ per totam Aegyptū mutatae in sanguinē, animātibus quæ in ipsis erāt, mortē præstaret, & per interitū sitis hominibus pœnale faceret exitiū. Hęc aut primitus uindicta Aegyptijs cū rege suo conueniēter euenerat, ut qui dei populi infantes in flumē iactare præceperat, eiusdē fluminis aqua in sanguinē uersa, exitiū bibētibus inferret, & nō bibentibus pœnā præstaret. At uero & hoc requirēdū est, quod ad præsentis operis propositū respicit, quomō deus naturæ gubernator naturaliter aquā in sanguinē mutauit. Aqua igit cuncti liquoris materia, quotidie per ipsarū rerū ministraciones in diuersa mutatur, dū in uniuscuiusq; naturæ partē & refectiōnem indefinēter & naturaliter cōtrahit. Cū enim per uitis arborē infunditur, in uini saporē & colorem mutatur. Et cū oliuē ligni ad excelsas summities ascēdit, eadē aqua olei pinguedinē facit: & cū ab apibus in fauos cōgeritur, mellis dulcedinē operatur: & cum per palmarū robora digerit, datylos gignit, & ad sicera suauitatē expressa peruenit: Et cū in animalū diuersorū partem deputatur, in sanguinis substantias diuersas per eadē carnes distinguit. Nā & nutriēdis foetibus, albi coloris & suauissima dulcedinis in uberibus lac præparat, & per cūcta reliqua carnis mēbra rubicundum sanguinis colorē fuscatur. Multa sunt præterea sanguinis genera per eandē carnē, quæ usq; ad uigintitria physiologi dinumerāt, ex quibus urinam semē, fel nigrū & rufū, saliuas & lachrymas, & cetera esse denunciāt: hęc quotidianis ministracionib. naturæ suæ per res uarias aqua præparat. Quid ergo capacibus mētibus obstat, si illud q; per tēpus lōgius facit, in momento per iussum potētissimi gubernatoris naturaliter efficiat? Aqua in sanguinē uersa, non cōtra naturā facit, sed quod alijs rebus per tēpus efficeret, iubēte domino in semetipso protinus operatur. De cæteris uero plagis quibus deus per Moysen, & Moyses per Aaron, Pharaonē & terrā eius & seruos eius castigauerat, nil excessisse terminos naturæ; ipsa plagarū simplex narratio manifestat: quoniā, etsi tūc solito plures, semper tamen de aquis ranæ nascuntur, & cynifes æstatis tēpore calore solis de puluere oriuntur, locustæ & muscæ solis feruore

Gen. 17

Manus leprosa

Manus leprosa

Aug. to. 3

solidatę undiq; conueniūt, & iumēta diuersis causis morte solita uitæ suæ terminū peragūt: puluis quoq; cōturbatus de terra sepe aerē serenū obscurat, & uelicas & ulcera in hominibus & iumentis infectus aer generat: grādo etiā & fulgura de cōgelantibus & uehemēter turbatis nubibus ruūt, & absentia lucis oculorū obtutus quādo cūq; lux recessit, tenebrę plus prapediunt: mors quoq; in Adā seminata primitus, omnib. filijs eius dominatur, per quā tunc in Aegypto primogenita soboles cunctorū arctius damnatur. Sed quis hęc omnia in rerū naturis insita erāt, Aegyptijs tamē plagali cōditione, ad eorū perfidiā cōpescēdā, et subito & plus solito acciderūt, quarū ordo plagarum sicut in differentia rerū, ita & ministrorū creuit. Primæ nanq; ex omnibus tres plagæ per Aaron efficiuntur. Qui primo cū percussisset aquā, in sanguinē statim uertitur. Et cum iterū extēdisset eandē uirgam super aquam, ranarū inundatio aquarū repleuit terrā. Et cum tertio extēdisset uirgam super puluē terræ, cynifes ebulliūt. Et per Aaron istæ tres plagæ fiunt, & sequētes tres aliæ per uerbū Moyli ministrantur. Nam illo iubente, locustæ & muscæ ueniunt, & mors iumentorum cōsequit. At uero tres aliæ nō sermone tantūmodo imperātur, sed per Moyli opus conuocantur. Moyses enim sumptū de camino puluē in cœlum sparsit, & uelica in hominib. & iumentis, & ulcera manantia, ut puluis in omni terra Aegypti nascitur. Et postea assumēs uirgam in cœlū extēdit, & grādinis fulgurumq; insolens copia in terram ruit. Iterumq; idē Moyses eandē uirgā in cœlum direxit, & tribus diebus totidemq; noctibus permanētes tenebras crassitudine palpabiles, & admodum ferales super terrā induxit. Vltima autē plaga neq; per Moysen, neq; per Aaron accidit, sed angelus domini per Aegyptū trāsiens, cuncta Aegyptiorū primogenita deleuit. Quoties ergo de terra uindicta colligit, per Aarō uelut inferioris ordinis ministrū: quæ uero de uolatilib. & morte iumentorū, quæ & ipsa uelut in terra uolat, pœna cōtrahitur, per Moyli imperiū agitur: Quādo autē de supernis nubibus castigatio conuocat, per extensionē in altū Mosaicæ manus conducit: At uero quādo humanæ mortis exitus a deo dispensatur, nō homini, sed angelo ministeriū illud committit: ut qui illud usq; tempus per rerū quas possidebant flagella minus terrebantur, saltē per suā insignissimę partis detrimentū, cōmunein, quod sequebatur, interitū, uererētur. Istarum quoq; modus plagarū undiq; hoc est terra, aquis, animantibus, aere, igne, nubibus, cœlo & angelis cōueniatur, ut ostēderetur, q; cōtra deo rebelles & contumaces sese pariter uniuersus orbis armat. Sicut autē ijs quos deus punire uoluit, omnis creatura irascit, sic & illis quibus auxilium præbuit, omnis creatura suffragat. Etenim hos ambos populos mare Rubrū diuisit: ubi eorū alteri totius pressuræ finis, initiū alteri cunctæ foelicitatis fuit. Cum dimissum, tot plagis attriti, Israeliticum populum Aegyptij a se exire cōpulissent, mala rursus pœnitudine

Mare siccatum
Cap. XX

H tudine

tudine acti, cuncti cū rege suo exercitus peragūt, ut quos dimiserāt, iterū ad seruitutem retraherēt. Tum Israel in angusto maris Rubri sinu coarctato, Moyses uirgā super pelagus extendente, subito maris unda rubritudis diuiditur: & ingrediēte populo pedibus siccis, hostibus succedētib, uia dilatatur: immissoq; uēto, per totā noctem deus mare diuisum, etiā in siccū uertit, & inter ambos populos nubem, quā diuideret, tenebrosam, & noctem ipsam illuminantē columnā, immisit: Nā & Pharaonis exercitus mare post Israel intrauit: Sed uni refugiū, alteri laqueus fuit. Quapropter & illa nubes media Aegyptijs erat tenebrosa, ut per totā noctem praecedētib. cōiungi nō ualerēt: Israeli uero noctem ipsam illuminabat, ut pfunda maris lucida uia incederēt. Orto aut diluculo, defensus utroq; periculo, hostiū & pelagi, totus dei populus euadēte exercitus Pharaonis tumētibus undis ad suas metas reuertētib, concidit in gloria profundū. In hoc tam insigni in dei operibus miraculo, istud de praesenti actus nostri intētionē exigitur, quomō in siccato & recedēti de littorib. mari, ratio cōseruatur. Sed ipsum nō rā difficulter deo auxiliāte nos inuenire credimus, qui congelantibus undis stagnorū dorsa glacie superstrata sapissime cōsideramus. Quod ergo uenti & desinente pluuiarū turbine aeris inferiores partes gelu obtinēte, in aquis sapissime naturaliter efficitur, illud tūc dei iussu per glaciā uentū subito urgente pelago factū fuisse cōprobatur. Sed sicut repēte mare siccū domino imperāte redditur, ita eodē iubēte liquefactum, in fluidas undas de sicco resoluit. De recessu uero illius quotidiana administratione, iā ante praediximus, quia per Oceani maris aestuaria indefinenter fieri uidere solemus. Ex quo colligere possumus, qd mare naturaliter quotidie deserit littora, nō contra naturam, q̄uis longe aliter dissimili modo, deo tunc gubernante propria littora detexit. Considerātes igitur filij Israel ualidissimā potestātē quam in sui liberatione dominus fecit, Moyses praecinēte consono carmine canticū domino uniuersi pariter decantabāt. Vbi enormi satis admiratiōe accidit dignū miraculū, ut cuncti pariter senes cum pueris, & omēs aetates eodē inspirati flamīne, uno quasi ex ore, nulla praemonitione edocti, eadē cōcīnēter literas decantarēt in unū. Sed naturā inquisitor in hoc loco securus efficitur, ubi nō consuetudine humani ingenij, sed diuino spiritu cātorū pechora et ora inspirant. Sed in his tamē cantoribus nil idē spiritus cōtra naturā effecisse dignoscitur, in quib. per ora & linguas halitus & uox ad uerba mouet. Et quod per uerbū & studiū ipsi facere potuerunt, consonū omnes carmen decantare in uno momēto dominus illis donauit. Et qui paulo ante in profundo corā eis apparuerat, ipse postmodum in tali cantico eorū linguas et ingenia gubernabat. Inde per infocundā auium digressi solitudinis trium dierū continuo fatigati labore, querulosi ardore sitis, in Marath aquas amarissi-

Canticū Israelitarū. XXI

Aque edulca. la. Ca. XXII

mas inuenerūt, quarū falsitate prohibiti, suā sitis solamen minime habere ualuerunt. Sed Moysiā domino lignū ostēditur, cuius tactu amara fluminis aqua indulcoratur, eiusq; dehinc dulci sapore populus sitis ardorē deposuit, quem illuc usq; incessabiliter feruor fatigauit. Sed qualiter naturā inuestigator naturaliter esse factum approbabit, qd amara aq̄e in momēto ligni tactu protinus indulcantur: Cuius ergo naturā, ut tāta dulcedinis lignū fuisse uideretur, quo semel intincta fluminis unda amarissima, suauis & sapida fit: Etenim si fauū mellis aliquis nūc in amarā undam iecerit, nōne potius fauus amarus q̄ unda sapida erit: Ex quo intelligit, nō tunc lignū cōtra naturam aquā effecisse dulcem, sed pracepto cōditoris & naturā gubernatoris lymphā mutauit in saporem. Nam & uirga illa qua a Moyses mare Rubrum percutitur, & flumen & cōelum & terra flagellatur, quādo terra Aegypti diuersis plagis maceratur, nō hanc in se naturā uirtutē habuit, cum eam Moyses uel Aaron ad hāc faciēda eleuauit, uel ut aquā fluminis in sanguinē uerteret, uel etiā cyniphes de puluere suscitaret, uel tenebras duceret de cōelo. Si enim aliquis praeter Moysen, & nō cum dei pracepto mare iterū ex illa uirga percussisset, pro certo eius percussioni Tethys nequaquā cederet: Et si iterū aquas fortuito percuteret, profecto illas nunquā in sanguinē mutaret. Sic & illam arborem per quā in Marath aqua falsa indulcatur, si in amarū liquorē aliquis intingeret, & non idē deus ut primitus imperaret, p certo nō illam falsuginē in suauem saporem cōmutaret. Vnde peruidendū est, qd nō ideo deus hāc ligna, uel etiā de fornace puluerē in his mirabilib. interesse praeeperat, ut aliquid in illis per eorum naturā uel administrationem effectū fuisse quis credat. Sed per hāc futurorū mysteria praesignata esse instituit, ut quid in his nūc ecclesiae prouentibus ista faciāt, sapiēs doctor figurali expositione decernat. Dum aut lignū nihil in hoc naturaliter fecisse probauimus, restat nunc ut quomō per naturā factum sit exponamus. Quodcunq; ergo per studiū quāuis longi temporis in re aliqua inuenitur, nō aliūde in eadem per industriā ex aliena natura conducitur, sed cū in naturā abdito recessu occultatur, prius hoc perplexi tēporis industria, & alterius naturē adiuuētū reddit: Et quod per humanū seu etiam rerū effectum longo cultu efficitur, hoc dei uoluntate cū necesse habet ipsa natura operatur. Aquas igitur amaras, uel etiam ipsas falsissimas in dulcē saporem uerti posse, frequēter nautae comprobāt, qui illas per humū optimā terrae infusas, & hoc artificio etiam indulcoratas, saepe sitim temperāt. Nubes quoq; de marinis finib. uapores leuant falsi liquoris, sed easdem dulces quādo pluunt, terrenis usibus ministrant, quoniā falsuginis uitiū quod in semetipsis aqua insitū capiunt, per infusionem terrae aut nubis deponūt. Similiter quoq; & dulces aquae, cū eas homines per marinorū olerum cineres hauriūt, falsum & plus q̄ Oceani saporem reddūt. Hāc ergo immu-

Tethys dea marina pro mari

Aque quomō dulcescant

immutatiōē insitam sibi naturaliter aq̄e habēt, sed celerius per praceptū conditoris illam q̄ per efficaciam humanē diligentiae, & ipsarū rerū ministratiōē exhibēt. Per alterius enim rei adiuuētū humana diligentia, uel ipsa cuiusq; rei ministratiō alicuius naturē superficiē mutat. Ipse uero creator aturarum cōditor & gubernator, naturā occultā quae per aliā rem manifestāda fieret in re ipsa sola denudat. Sic & nunc amara aqua ut dulcedinē quā in occulto suae naturae cōtinuerat, per humū aut nubē ab amaritudine purgata ostenderet, ita iussu gubernatoris potētissimi naturā per se solā, absq; alterius rei iuuamine exhibet. Ingressi ergo solitudinē sexcenta ferme milia peditū pugnatōrū, excepto purgamento exercitus, id est innumerabili et pmiscuo uulgo quod de Aegypto cōscenderat, deus per annos xl manna, id est celestis pane saturauit. Deniq; de illo pane & Psalmita postmodū cōmemorans dixit: Panē cōeli dedit eis, panē angelorū māducauit homo. Qui per noctem semper excepta nocte sabbati, cum rore descēdēs, circa castrorū locū candorē niuis ostenderet. Erat enim, inquit scriptura, quasi semen coriandri, & coloris bdellij, albū quasi nix. Hoc autē solis ortū sufferre nō poterat, sed continuo liquefiebat, cū uersa uice collectū et mola cōtractum, in cōdendīs panib. ignis ardorem sustentabat. Et si quis in mane alterius diei residuū aliquid ex eo relinqueret, uermibus scatebat. Cū tamē Gomor mensura manna sanū post longa postmodū tempora plena arca reseruabat. In quo & mirabili & necessario tūc signo, exceptis ijs quae ad figurālē expositionē pertinet, studio sis mētib. subueniūt, quae suę explanatiōis illuminationem domini adiutorio exigunt. Primū em, utrum panis sit queritur: Et quomō panis angelorū uocatur: Et si cibus ille nihil terrenae naturae habuisset describit, quomō adhuc in terra positi, & uitij carnalibus subiecti ex eo homines sustentant? Panis enim in Psalmita praedicto uersiculo, ut diximus, celestis esse describit, qui de nubibus pariter cum pluuiā tribuitur: Quae nubes ut ante iā diximus, per scripturas caelorum nomine uocant. Panis em angelorū cibus ille dicitur, nō qd illo angeli qui cibonō egēt, faturent, sed qd per angelorū ministeriū tale officij, sicut lex & caetera populo praebant, quae disposita per angelos in manu mediatoris tribuit. Qualiter ergo homines qualescunq; sustentare potuisset, nisi terrenū aliquid in sua substantia haberet? Sed unde nubibus māna pluens terrenā substantiā habere monstrabitur, Nisi forte aeris ipsius inferior pars, terrenā aliquā naturam retinere ostendat? Quomodo enim auitū uolantium corpora sufferre ualuisset, si nō terrenae soliditatis aliquid aer cōtineret? Quapropter illa substantia & nubes fuit terrae ipsius natura, & in nubes & gradines cōgelascunt, qui penē duritiā lapidum cōtrahunt. Quid igitur hoc capacibus animis repugnat, si sicut nubes gradinis lapillos concipiunt, sic & māna grana gignere potuerūt, praesertim cum ad terrā ueniens, ueluti cum cognato

num. XXXII

ps. 77

Tethys dea marina pro mari

Aque quomō dulcescant

rore, si illud sol ortus inueniret, quasi grādo in terra liquefcēs deperiret? Atq; ita fieri poterit, ut māna in terreni aeris huius partibus genitū, terrenis hominib. praebuerit cibalem pastū. Ista etem pars inferior aeris, terra etiā in scriptura diuina nominatur, dū in cētesimo quadagesimo octauo Psalmo, Propheta spiritu in domini creatoris laudē omnes creaturę incitant. Sic namq; consummatis his quae ad superiorē ornatū cōeli pertinent, cū ad partes aeris huius inferiores uenitur, taliter subinfert: Laudate dominū de terra & c. usq; quae faciunt uerbū eius. Ecce nunc crassiorē nubibus & uaporibus insertū aerē, terrā Propheta nominauit, & ante q̄ ad inferioris terrae quae postea subinfertur spatia perueniat. In illa ergo superiori parte terrae, ubi grādo & nix gignit, nascebat manna & in cibū inferioris terrae partis hominib. per angelos ministrabat. Ex quo facile dignoscitur, nō aliūde extra naturā quaelisse, sed de terra deus uictum praeparasse: non qd deus quotidie illis panē illum communem etiā in deserto praestare nō posset, sed ut homo pastus de nubibus sciret, quia nō in solo pane uiuit, sed in omni uerbo quod de dei ore procedit. Sicut enim naturę imperauit ut homo saturaretur pane, ita etiā de omni quacūq; re, si ita illi iusserit, quomō habebat & tunc de nubib. pluuiā uictū incolumē. Idē quoq; populus in deserto sitiens potamenti refocillationē postulat. Vnde Moyses princeps deo imperante uirga percussa petra in Oreb, aquam de petra produxit. In hoc naturae inuestigator in angustū redigitur, quomō aquae natura in duro lapide occultat. De aqua uero in principio lapides factos, qualiter ignorat, qui crystalli naturā, niue per multum tēporis cōgelante, in cōmutabilem lapidis duritiā procedere non ambigat: praesertim cū glebas nō de terrae ipsius humo, sed de foeni primitus incremento in summis arborib. uel scopulis saepe cōsideramus: In quib. iā lapillos per pluuiarū infusionē & ipsius in foeni humū motionē genitos inuenimus. Nonnullas quoq; terras argillosas transluentū aquarū assueto cursu superfusas in duritiā lapidū uidimus cōuersas: in quib. etiam duriores uelut antiquioris aetatis lapides, quos ipsa humus prius in se habuerat animaduertimus insertos. Qualiter iā nonnullis lapidib. quoq; concavos ostreos, quos quando mollis humus fuerat, interpositos habebat, ueluti sine naturali duritie nunc insertos uidemus. In caeteris quoq; quos lōge admodū aetatis mare ad terras proiecit, superpositae more nagarbae uident, quas non de maris glareae eleuatas, sed ex ipsa marini humoris qualitate, & eorū extrema corporū indurata cute admodū esse cōcretas, ipsa cōsideratiōe probauimus. Plurima etiā marina reptilia testudinis cortaneis induuntur, in quib. durities plus q̄ plurimorum lapidum uidet. Ex quibus omnib. manifestis approbationibus, lapides ex aqua tantū nūc, & nonnullos ex aqua et humo nūc genitos esse, doctus quis non negat: Sicut & lachrymosi marmoris natura & consuetudo indicat: salis etiā natura de liquore

Psal. 148

Aqua ex petra. XXXIII

Secundū naturam aqua uertitur in lapides

in lapidis duritiā concreta uertitur, & iterum in li-
quorē solui contuet. Lapis quoq; ut lob libri nar-
rat historia, resolutus calore in aēs cōuertit, quod
nō potest nisi prius in liquoris naturā moueatur.
Præterea quoq; omne metallū quantūcūq; du-
ritiā fuerit, quāuis liquidæ naturæ esse non pateat,
igne resolutū liquefcit. Dum ergo ex aquæ humo-
re lapidū naturā gigni cōprobatur, quid obstat si
dei gubernatoris uoluntate lapis in aquā uersa ui-
ce mutetur, dum natura ad suā originem redire fe-
stinet, cum deus aquā de petra populo suo præbe-
ri iubet. Post hæc quoq; Moyfi cognatus, cuius
Sephoram illius Moyfi uxore & duos filios eius
detulerat, ocus ipsi in occursum Moyses per de-
sertū exire festinat: cuius consilio quāuis gētilis, ta-
mē cū ad castrorū locū uenit, tribuni & centurio-
nes, & quinquagenarij & decuriones in dei popu-
lo cōstituuntur. Sed de Moyfi filijs quæstio nasci-
tur, cur patris sui in ducatu populi hæredes non
sunt, sacerdotio saltē priuantur, dū per Psalmistā
dicitur: Moyses & Aarō in sacerdotib. eius. Hæc
tamē quæstio rationē dando uincit, cū filij Moyfi
de gentili matre peregrinatiōis causa generātur.
Sic etenim de Moysē cū primogenitā genuisset
refert. Et uocauit nomē eius Gersan, dicens, quia
aduena fui in terra aliena. Interea inuitatus dei
famie Moyses, xl dies ieiunauit, & liberato dei
populo de Aegyptiorū decē plagis, quinquagesi-
mo die ex quo in Aegypto Pascha celebratū est,
decē mandatorū legem de mōte Sinai in duabus
lapideis tabulis detulit. Quas cū offensus esset po-
puli peccātis piaculo, ad mōtis radices confregit.
Restauratisq; totidē numeri eiusdē materiæ tabu-
lis rursus xl diebus ieiunus dei largitoris mune-
re, eadem præcepta recipere meruit. Sed per hoc
tēpus cōtra consuetudinē humani moris, taliter,
ut prædixi, nullo fatigatus inediæ labore, nullam
terrenæ cōuersationis escam māducauit, quoniā
diuini sermonis cōfortio fultus, tam longā inediā
sine esurie sustinere potuit. Præterea carniū
concupiscētia infidelis populi pars flagrans mur-
murauit, & mānæ celesti ollas carniū Aegyptio-
rum præposuit. Sed & Moyfi cū esset intolerāda
res uisa, dominus populū, inquit, sanctifica crasti-
no: Ego enim illos mēse integro carniū satura-
bo. Cui imbecillitate incitatus humana Moyses,
sexcēta millia respōdit peditū pugnatorum, exce-
pto innumerabili uulgo huius populi numeran-
tur: nūquid boum & ouiuū immensa multitudo cæ-
detur ad saturationē, aut innumerabilis turbæ pi-
sces maris in unū congregabunt. Et idcirco ut ni-
hil de ijs quæ Moyfi mēs fragilis, utputa humana
arripuit, in partem populi cederet, uetus à domi-
no egrediēs, arreptas trās mare coturnices, ad ca-
strorum loca detulit, easq; duobus cubitis in aere
uolātes circa castrorū loca, quantū una die cōfici
potest, ortyometrā inseruit: Quā populus colligens,
mense integro, id est xxx. diebus comedit.
Sed incredulos murmuratiōis ultio cōsequitur:
Nam in illo loco priusquā populus egrederetur,
qui cōcupierant, ira dominica maciati sepeliunt.

Filij Moyfi. Cap. XXV

ieiunū xl. die rum. XXVI

De populo carnes postu- ante in solitu- dine XXVII

ορτυγομετρα
genus coturni-
cis insigni ma-
gnitudine alta-
rum coturni-
cum dux

Certe in hoc nihil nouū uel contra naturam à do-
mino cōtribuitur, qui olim creaturā auisū cōditā,
& in abdito mundi quodā angulo reconditam, in
necessitate populi sui præstare uideretur: Quamuis
in libro Sapientiæ scribitur: Nouā creaturā auium
uiderūt: utiq; ostensam, non nuper creatā. Quod
olim deus cum ceteris creaturis in principio con-
didit, hoc in tempore necessitatis plebi suæ mini-
strauit. Sed tum idcirco coturnices ad tale mini-
steriū, quæ prius cū mānā cōtributæ, nihil aduersi
edentibus cōtulerant, ista uice iterum detulit, ne
quisquā putaret, quæ esca auisū sine murmuratiōis
culpa mortē populo præstitit: quoniā in hac uin-
dicta sana cōsciētia comedentes incolumes serua-
uit, & quādo cū manna data est, toti multitudinī
nihil incōmodi præbuit. Postmodum propter
Aethiopiā uxore eius, Aarō & Maria contra
Moysem insolētia uerba depromūt, quem omnīū
qui tūc in terra morabantur, mitissimū hominum
spiritu sancti dona describūt. Sed cum tres tantū
illos in tabernaculum uocasset, Aaron castigatus
dei sermone, oleo unctionis à uindicta defendit,
Mariæ uero lepre cādore corpus lacerat, quapro-
pter etiā extra castra manere præcipitur. Sed orā-
te pro ea Moysē, septimo die iterū reuocatur sa-
na. At uero Moyfi de ista Aethiopiā coniuge,
duplex magistrorū inuenitur intentio. Vtrum de
Aethiopia cum esset in domo Pharaonis, de qua
quadragenarius egrediē, acceperit, quæ per mul-
tos peregrinationis dies illū expectauit, an signo
reuersus est, Aethiopiā uxorem sibi iunxerat,
quā de Aethiopia secum & per desertū ducebat,
quod æque de Sephora dicit quæ Aethiopiā sit,
quādo ad Aglonē maris rubri, ubi prius Aethio-
pes fuerūt, Aethiopiā alterā esse in multis locis hi-
storiarū scripturæ describūt. De qua in Ecclesiasti-
ca historia scribit, quæ ex parte Indiæ adheret. Et in
Chronicis canonicis Eusebij refert, quæ Aethiopes
ab Indo flumine cōsurgētes iuxta Aegyptiū cōse-
derūt. Ex quo intelligit, quæ terra illa in qua primi-
tus Aethiopes habitauerūt, Aethiopia dicta esse
potuerit, ex qua Aethiopia si Moyses uxore suā
acceperat, ideo Aethiopiā dicta fuerat. Chore
quoq; filius Isuar de tribu Leui, patruelis Moyfi
et Aarō: et Dathā, & Abiron filij Eliab: & Hon, fi-
lius Pheleth de tribu Ruben, & præterea ducenti
quingenta uiri pceres synagoge, qui tēpore cō-
siliij per nomina uocitabāt, supercilioso superbiæ
tumore cōtra Moysem & Aarō steterūt. Etenim
Chore uendicare sibi sacerdotiū uoluerat, & reli-
qui alij de principatu populi cōtendebāt. Sed illū
qui ignē holocausti deo nō præcipiente offerre ap-
petiuit, holocausti tempore celestis ignis cū his
qui ad eū pertinebant, absumpsit: & eos qui se in
excelsum eleuātes dei ordinationi resistere cepe-
rant, sub pedibus eorū terra dehiscens, aperto ore
in infernū deglutiens, uorauit. In quibus manife-
ste ostēditur, quæ tātundē sensibiles & insensibiles
creaturæ dei dicto obediūt, dum quæadmodū ui-
uentes celeriter cū eius imperio ueniūt, ita et que
non

De Aethiopi-
sa uxore Mo-
si, & lepra
murmuratiō-
is Mariæ.
Cap. XXVII

Aethiopia de
plex, Orientā-
lis altera dicitur
Occidentālis

Chore & alio-
rum casus.
Ca. XXIX

non uiuūt, uelut uiuētes quæ præcipiuntur pera-
gunt. Sed quāuis quasi uiuens terra illud uindictæ
officiū peragit, contra naturā tamē in illo nequa-
quā aliquid fit: uitā enim insensibilē terra habere
indubitatē dignoscitur, per quā in se crescētia ar-
borū & olerū fruteta moueri uidentur. Vnde
quasi in uiuēte carne palpitantes uenæ sanguinis
discurrunt, ita etiā per terram uiuentiū aquarū ri-
ui profluunt: per quā uitam insensibilē deo impe-
rantē terra os suū aperuit, quādo hominū pecca-
torū quasi seruiēs in ministerio uindictæ, taberna-
cula peccatorū uorauit. Sequēti itidē die totus
populus contra Moysem & Aaron ut sanguinis
reos cōsurrexit, eosq; in eorundē ultionē occide-
re uoluit. Sed hic uterq; Moyses & Aarō uideli-
cet, ad tabernaculū dei diffugiūt, & iterū in rebel-
li populo cœlestis flāma delauit. Rursumq; Aa-
ron imperāte Moysē, impleto altaris igne thuri-
bulo foras in populū uenit, & inter uiuos & mor-
tuos digrediētis uestigiū uindictæ nō trāsiuit. Re-
cto in utroq; moderamine effecto, ut qui cōtra iu-
stos principēs iracundiæ igne intus exarserāt, foris
iustissimæ uindictæ flāma cōflagarent Et qui in
corde pximorū culpas uenialiter dimiserat, eius
uestigio defensos ignis de cœlo missus utere nō
audebat. Illa autē die xiiij. millia ignis ille consum-
perat. Quos etiam rebellionis reatus grauius
perurgebat: attamen cessante tumultu, ut linguli
manifestius scirēt, quæ sibi dominus in sacerdotiū
eligeret, singulorū ex duabus & decem tribubus
principū uirgas insertis nominib. Moyses postu-
lauerat, & pro sorte Leuiticę tribus Aaron uirgā
inserto nomine acceperat, quas in conspectu sub
tabernaculi tecto una nocte recōdit. Crastino au-
tem mane Aaron uirgā gēmulas amygdalini flo-
ris ostēdit, quo patebat Aarō præ omnib. in sacer-
dotiū dominū elegisse. Nec tamē in hoc cōtra na-
turā uirga monstratur aliquid effecisse. Interie-
cto tēpore dehinc populus sitiēs in Cades deserti
Sin, murmure graui cōtra Moysem & Aaron tu-
multuabat. Quæ res dū ad dominū per Moysem
refertur, uirga percuti petra præcipit. Sed Moy-
ses infidelis populi murmure permotus, etiam de
præcepto domini fide titubauit, coramq; populo
cū Aaron bis petram percussit, largiterq; fluētēs
aquas sitiens populus bibit. Sed hac causa Moy-
ses terrā promissiōis non intrauit. Semel in Oreb
petra percutit, ubi tantū populi infidelitas nota-
tur. In Cades autē deserti Sin saxum bis cæsū pul-
satur: ubi nanq; infidelitas in populo & in duce di-
gnoscitur. Itidē murmurāte populo ignitos ser-
pentes flatuq; adurātes in eum dominus immisit,
quorū flatu adustos plurimos murmuratorum ne-
cauit. Ceteri autē intereuntiū pœna territi, & ani-
mo pœnitēte ad satisfactionē inclinati, ad Moy-
sem & ad dominū clamauerūt, ut hæc ab eis plaga
cessaret. Et idcirco flexus pœnitentiū lachrymis
dominus Moyfi iubet, ut serpentē aneū uirgā in
excelsum coram populo eleuaret. Quo factō sta-
tim serpēs aneus erigit, & per illius aspectū prio-
rum serpentiū uulnera curabātur. Attamē quæad-

non-
ignis.
XXX

per Aarō
XXXI

in ore
Aethiopiæ.
XXXII

per uent.
XXXIII

modū & de uirga diximus & arbore qua amara
aqua indulcatur, non in serpēte salus, sed in domi-
ni imperio tenebatur. Quicquid enim ipse præ-
cepisset, illud tūc in populo salus esset: Sed histo-
& in ecclesia continetur. Balach filius Sephor
cū in terrā suā Israel uenisse cōperisset, nūcios mi-
sit ut Balaā hariolum uenisse cōperisset, nūcios mi-
& asina angelū in angustijs stātem euaginato gla-
dio uidens timuisset, ter cæsa demū domino substi-
stit. Vnde amplius flagellata humano more &
sermone quasi querulosa ancilla loquit. Et illa lo-
quēte, statim Balaā oculi ut angelū cerneret ape-
riūtur. In hoc admirabili signo quāuis asina compe-
tentia sibi uerba profatur, nō tamē sua mente nec
affectu suo loquit: sed dominus de quo dicit, Et
aperuit dominus os asinæ, sicut ad loquendū os
aperuit, ita etiam linguā & palatū in uerba guber-
nauit. Asina enim quid & quomō diceret, & si ali-
quid diceret, omnino nesciebat, quoniā & homi-
nes qui alieno inflati spiritu loquuntur, & adhuc
cum loquūt quid dicūt nesciunt, & nihil ex eo re-
cordātur cū respiciūt: sed qui loquēdi modos &
in nubibus & in igne saepe inuenit, & in ore muti
animalis linguæ plectrū in uerba gubernauit. Ex
quo intelligimus nihil in natura aliq; dñm cōmu-
tasse, sed per aerē oris eius illa etiā ignorāte, Pro-
phetæ ignorantia cōpescuisse: quatenus dñi spiri-
tus & si in se loqueretur, elatus in superbiā nō es-
set, qui frequēter & per res insensibiles, & brutū
& mutū & subiectū sibi animal eundē loqui com-
perisset: quoniā spiritus dei ubi uult spirat, etiā si
uolūtati eius qui loquit minus cōueniat: sicut &
Saul Prophetas occidere uolens, mala incitatus
uolūtate uenerat, & tamē spiritu dñi arreptus, in-
ter eos quos persequebat prophetabat. Vnde &
ipse Balaā ad maledicendū deductus, & illud uo-
lens implere, non maledicere dei populo potuit,
sed cōtra uolūtātē suā à domini spiritu coactus
est benedicere. His ergo duab. causis Balaā ueni-
re à dño permittus est, ut per mutū animal eius in-
sipientia cōfutareretur, & aduentus Christi per Pro-
phetā gentilē, qui futurus erat gentiū saluator, in
lege dei scriberetur. In omni populi Israel itinere
colūna nubis per diem nunq; defuit, nec corā po-
pulo colūna ignis per noctem: ut in noctis frigo-
re defensi, & à tenebris illuminati pergerent cum
igne: et à colore solis protecti fuerūt in die sub nu-
be: quæ dominus cultos Israel uere ptegit, nec sol
per diē nec unquā luna per noctē exurit. Qua-
dragesimo anno egressiōis filiorū Israel de Ae-
gypto, quadagesima secūda māsioe in cāpestrib.
Moab super Iordanē populus sedit, ubi Moyses
Deuteronomiū, hoc est iterationē legis prædi-
cauit, & post cōstituto p se in ducatu populi Iesū
filio Nun ex tribu Effraim, imperio diuino mōtē
Gai trāsiit, in montē Nebo solus ascēdit, ubi cen-
tesimo & uicesimo atatis suę anno, nec motis de-
tibus, nec caligantib. oculis, integro corpore to-
tius humani generis cōmunē debitū soluit. Duā

Asina Balaam
XXXIII

Moyfi sepultū
ra quare igno-
ta. XXXV

δδντδρα/
νόμενον

bus autē causis, ut sapiētes aiūt, mortis eius & sepulchri nemo conscius erat, quatenus illam faciē quae cōfortio sermonis domini rutilauerat, mortis mōerore repressam, nullus uideret. Et ne sepulchrū eius populus Israel, si cognouisset ubi esset, adoraret. Vnde & uirgam in qua signa fecerat, ut plurimi putāt, ne adoraretur secū abstulerat, quoniam & serpentē quē fecerat, filij Israel postmodum adorabant. Omnis autem illius aetas in tres quadragenarias partes diuiditur. Quadraginta enim annis in Aegypto in domo Pharaonis ab infantia literas didicit. Quadraginta annis exul ab Aegypto in domo sacerdotis Madian fuit. Et quadraginta annis per desertum ducatur populo praebuit. Certe & nos consummatis his quae de penitente uocho historica narratione comprehendimus, primi libri finē de mirabilibus hic facere conueniat, ut secundus de Prophetia scilicet exceptus, ab Iesu filio Nun & Iordane initium sumat.

DE MIRABILIBVS SACRAE
Scripturae. Liber II

VM autem Moyse egrediēte, dei populi gubernationē Iesus filius Nun suscepisset, cōfortatus de sermone dñi, de caepstribus Moab ad Iordanis fluiuiū castra moueri iubet: ac deinde cū

arca testamēti onere decorati reliquā plebē praecedētes sacerdotes primas undas ingrederēt, ab illo loco ubi steterūt usq; ad mare omnis fluminis alueus aquis suis confestim nudatus, superiorq; aquarū moles quae de fontib. augebatur, sursum in aera montabat, quousq; omnis Israel siccis pedibus alueū fluminis transierat. In cuius miraculi testimonio xij. lapides quātos duodecim uiri portare poterant, de ima glareā Iordanis portati sunt in loca castrorū, & totidem tāti ex his quos terra sicca cōtinuerat positi sunt in eorum locū. Certe & in hoc signo ppositi operis nostri causa requiritur, qualiter arcā domini fluuius naturaliter praeterire non permittit. Ita enim aliqua pars aquarū quae ad mare perrexit, naturae suae cursum consuetum cōsequitur, dum altiora deserens, per prona proprio more fluminis paulatim delabit. At uero humana industria alueos fluminū nudatos legitimus & audiuimus, quomō Cyrus imperator p siccū exercitus super Gyndem fluuiū, qui secūda post Eufraten quātitatis, illa expeditione qua Babyloniam expugnauit, dicitur esse castrametatus. Vbi charissimū uirorū & equitum, equitē transmeādi fluminis audacia persuasum, rapacis aluei uortex demersit. Quo facto, rex incredibiliter iracundiae furore aduersus fluuium permotus, uelut in sensibilem creaturam ulcisci statuit. Ac immensum annum perpetui anno totis uiribus in quatercentas sexaginta fossas diuisit: nudatoq; alueo, inēabile uix genua tingentibus foeminis reliquit. Vnde eodē exercitu & rege eadem expeditione Babyloniam obsidēte, excellissimo murorum obiectu ab expugnādi molimine repulsi, ad Eufra-

fluminis per fluētia superiora uada cōuertūt. Illa autē praedicta arte edocti, per alienum limitē diuer- tentes, per eius nudatū alueū Babylonis murum subintrātes, urbē capiūt. Quod ergo humana industria laborioso conamine potuit, hoc deus potentiae suae uirtute facilius peregit. Sed forsitan quisquā dispariter respōdebit hoc factū esse, dicēs: Illic enim fossurae opus alueos aquarū per humiliora diuertit: hic uero stans aqua, nullo renitente ad aeris sublimia cōscēdit. Sed & hoc nōne humana diligentia saepe efficit, & ab oppositis uallibus aquas in excelsum mōtare, & ad fontes redire offensas cōpellit. Quod uero homines uelut terreni, de terrena crassa materia frequēter faciūt, quomodo angeli tūc quorū officijs haec omnia mirabilia peragūtur, per aerē facere nō potuerunt: cū sit naturale aeris opus & propriū officiū aquas retinere in nubibus, & ut docti indoctiq; pariter norūt, quotidiana administratiōe retinet. Ita tūc deo iubēte fluminis cursum phibuit, ut per illius fluenta arca dei & sacerdotes trāsirent. Terrā igitē repromissionis post lōgi laborē itineris ingressi, de fructib. Chananitidis regisōis populi turba comedit, & mānā de nubib. esca ministrari desinit. In hoc tam lōgo itinere admiratione dignū accidit illud, qd per xl annos nullius ex omni populo calciamentū aut uestis defecit. In quo dñs non naturā nouā in calciamentis & uestibus condidit, sed olim conditā conseruauit. Inde Iordanis ripam egressis, Hiericho prima ex Chananitidis ciuitatibus occurrit. Quae lustrata circuitu dierū septē, quasi arca dominicae & exercitus expauescens aduentū, cito corrui. In quo circuitu nullo armorū suffragio usus est uictor populus, sed ad clamorē in gyro sonātē murus erat usq; ad fundamenta dirutus. Vbi nihil extra naturā esse factum gestares ostēdit. Siquidē & hoc terramotib. esse factū frequēter scriptura denūciat. Quomō & in famoso illo terramotu centū Libyae urbes corruerunt, & in terramotu dominicae passionis undecim in Thracia subuersae sunt. Praeterea quoq; quod humani actus efficacia cōgerit, hoc alterius destruetis uel etiā senectutis tēpus cōsumit. Attamē haec dicētes, nō casu accidisse murorū Hiericho ruinā, ostēdimus. Sed nec cōtra naturā sicut aliquid in miraculis factū ostēdimus: hoc enim sicut & caetera ministrari angelico opere designauimus, dei iussu effectū fuisse nō dubitamus. Post haec quoq; Chananarorū quinq; regib. in unū congregatis ut pugnarent aduersus filios Israel, cū ex aduerso miscerent cohortes, & uictoria in dei populi partē cōcederet, Iesus filius Nun princeps populi Israel soli in medio die praecipit, ut ne se moueret, & lunē ubi fuerat staret, donec se dei populus de inimicis uindicaret. Qd & factū est. Nā sol duos dies in uno cōclulit, & luna diei spatium nō occurrit. In qua iussione nō humani imperij autoritate luminaria quiescūt, sed dñi imperātis ut starent iussu obediūt. Nihil enim propter iubētis hominis uerbū dei creaturae faciūt, sed quod dominus serui sui orationi obediens praecipit, hoc faciunt. Sic

Vestis nō de-
trita. Cap. II

De subuersio-
ne Hiericho.
Cap. III

Terramotus
in Aphrica
Thracia

De statione so-
lis & lunae.
Cap. IIII

Sic enim perhibet, Sol stetit cōtra Gabaon, & luna ad uallē Hailon, obediēte domino uoci hominis. Ex quo intelligit deum seruorū suorū precib. obedire, & ad eorū necessitatē creaturas opportune gubernare. Haec luminariū mora nihil nouū in natura cōmisit, etsi in ministerio aliquid nouū aliquādo natū ostēdit. Sed & illa uarietas nihil in anni cursu & reliquorū dierū cōmouit, dum pariter sol et luna unūquodq; in suo ordine requieuit. Si em̄ unum luminare curreret, dū alterū interim quiesceret, dierū et mēsum et annorū assuetum cursum cōturbaret. Dū autē utrūq; morā hanc habuit, quasi post cōsuetum diē in occasus sui limitē perrexit. Nō em̄ qd ad belli illuminationē luna tūc in praesentia solis proficeret, stare imperat: sed ne quid incōgruo luminariū meatu per unius quietē et alterius cursum destrueret. Sed quoniā et maris cursum lunari conuenientē esse in omnib. euidenter mōstrauimus, & illū tunc requieuisse, etsi scripturae uocibus reticet, nōne ipse illarū rerum p̄nunciat obseruabilis cōmeatus? Luna uero nō tantum in hac statiōe requieuit, sed & incrementi uel detrimētī sui interim consuetudinē agere non potuit. Si em̄ dum stetit luna, licet stans sua incrementa uel detrimēta ageret, illud incrementum lunare ultra solis cursum in cyclorū ratiōib. aliquid turbaret. Dum uero nihil in circuli in se reuertētis cursu dies illa solito lōgior praebuit, tūc manifestū est, qd in illa superueniente uespera, unius diei incrementum luna, sicut quotidie solet, gessit. Ut em̄ hoc manifestis approbationibus pateat, cyclorū etiā ab initio conditi orbis recursus in se breuiter digeremus, quos semper post quingentos triginta duos annos sole ut in principio & luna per omnia cōueniētib. nullis subueniētibus impedimentis in id unde cōperat redire ostēdemus. Quinto nāq; cyclo a mūdi principio anno cētesimo quarto decimo, generale totius mūdi diluuiū sub Noe uenit, qui post diluuiū quadringētesimo decimo octauo anno defecit: & inde alius incipiēs, id est sextus, in octauo aetatis Abrahā anno finit. Et non eius anno septimus incipiēs, tricesimo quinto anno egressionis filiorū Israel de Aegypto in quinquennio ante mortē Moysi concludit. Post quē octauus, in quo est illud signū in sole & luna factū, tricesimo sexto anno egressiōis Israel de Aegypto incipiēs, in tricesimū primum annū Asa regis Iuda incidit, Cuius tricesimo secūdo anno nonus exordium capiens, in qd & aliud signū in sole, Ezechiae regis tēpore, de qd paulo post dicemus, factum legit, cētesimo octauo āno post tēpli restorationē quae sub Dario facta est, sui cursus spatium cōsummauit: donec decimus inde oriēs nonagesimo secūdo anno post passionē saluatoris Allia & Sparsa consulibus peractis cursib. consummatur. Post quē undecimus a consulatu Paterni & Torquati ad nostra usq; tēpora decurrēs extremo anno Hiberniēsum moriente Manichaeo inter ceteros sapiētes peragit. Et duodecimus nūc tertium annum agens ad futurorum scientiā se praestans, a nobis qualē finem sit habiturus ignorat: quorum

unusquisq; uniformi statu, peractis quingentis triginta duobus annis in semetipsum, id est, in sequētis initiū reuoluit, cōpletis uidelicet in unoquoq; solarib. octouicenis nonodecies, & in lunaribus decennouenalib. uigēties octies circulis. Post qd in lunari supputatione per cōmunes duodecim & embolismos septē, per Ogdoadem & Hende- cadē & incrementum lunare, qd cōputantes sal- tum nomināt: & solari per quadrātes & bissextos diligēter dinumeratos, demū duob. lunaribus totidē dies habētibus, & per cursus sui omnes lineas cōcordi ratiōe cōueniētibus, ueluti primus cō- diti orbis annus innouat. Dum ergo hi circularū totales recursus in se congrue, & post illos cyclos quibus in sole & luna mora uel reditus signa, quō sub Iesu uel Ezechia factū legitur, apparuisse de- scribit, sine ulla uarietate redeūt: manifeste intelli- gitur, quod nō mora illa aut reuersio aliquid in lu- minariū & tēporum assueto cursu praepeditū uel insolitum reliquerūt: sed quasi per diem omnē in occasus sui, ut supra dixi, limitē currunt postquā illius solito longioris diei spatium peregerūt. Per quod uidetur quod nihil ad sequentis noctis lon- gitudinē temporis illa dies longa contulerit, cuius princeps pariter in die cū sole diei praeposito una requieuit. Itaq; purgata funestis habitato- ribus Chananitidis regione, in dei populi dedi- tionem ipsa a domino terra tribuit. Qui postmo- dum pacis ocio resolutus, in idolorū terrae illius & reliquarum in circuitu nationū cultū peruagatur. Propter quod gētibus saepe, quorum idola ip- se colebat, potestate a domino concessa, mancipi- um seruire tribuitur. Sed captiuitatum & seruitu- tum laborib. durissimis afflicti, frequenter a deo per poenitentia ueniā precabatur: ad cuius libera- tionē poenitentia lachrymis sedatus, ille iudices suscitabat, qui de seruitutis iugo plebem eruen- tes, nequaquam potentiae dominio, sed arbitrarium iure praesiebant. Quorū temporibus dum Madia- nitis seruiret populus, Gedeoni filio Ochaz coe- lestis nunciū apparuit, illumq; destructo idolo la- triū ritu, de plebis suae liberatione commonuit. In cuius cōspectu dum Gedeon oblationē cōpone- ret, desuper carnis ius fundens, coelestis ignis ho- locaustū absumpsit. Et iterum postulanti signū sic- citas in omni terra, & ros in solo uellere: & rursus sic- citas in solo uellere, et ros in omni terra fuit. Sed haec quāuis sociant numero mirabiliū, nihil tamē uelut nouū ostēdere uident in ministratiōe rerū: quoniā & coelestis ignis res terrenas, ut saepe dixi- mus & dicemus, frequēter deuorat, et alternatim in mūdo per partes nubibus rorat. Sed tamē mul- ta talia de mirabilibus scripturarū subueniūt, quae etsi in reb. gestis diligētē explanationē nō exi- gunt, figurarū tm̄ praesignatiōe in rerū spiritalium intelligētia referta sunt. Sed quoniā in opere isto rerum tatūmodo gestarum intellectum psequi di- sponimus, hoc licet memorie causa statim historia liter numero mirabilium inseremus. Quae etiā si se- pe fortuito casu dei uolūtate in reb. puenerūt, ter- ribilius tamē et celerius et certius et mirabilius in

De Gedeone et
duobus signis
Cap. V

signi alicuius ostensione per domini imperium gubernata & ostensa fuerunt. Vnde cum historialiter in holocausti hac concrematiōe, nō terrestri igne sed cōlesti flamma hoc ostendebat, q̄ futurū tūc bellum, nō humanis uiribus, sed cōlesti auxilio proficeret, & ros prius demonstrabat in solo uellere ostēsus, q̄ diuina miseratio, quā tūc in Israel fragili & molli populo fuerat, ignitas gentiū sicut aqua ignē possit extinguere. Iterum cum Philistaeis seruiret Israelitica plebs, Manue filij Saruch de tribu Dan, sterili uxori primo, deinde ipsi Manue dei angelus prophetalī habitu apparuit, eosq̄ de filio qui illis esset nasciturus, qualiter fieret educādus edocuit, quatenus ne unq̄ nouacula caput ipsius trāsiret, & sicerā et uinū & omne q̄d in ebriare potest nō biberet. Cui cum Manue nesciēs esse angelū, prādiū uoluisset prēbere, angelus inquit, De cibis tuis nō comedā, sed dño si uis holocaustū cōpone. Quod cum Manue illo prēcipiēte composuit, cum igne holocausti corā eis statim angelus in cōlū ascēdit. Et hic terrestris holocausti ignis de terra in cōlū ascēdēs demonstrauerat, quōd per nascituri hominis fortitudinē deus populi liberationē praparauerat. Natus igitur Sampson, iuxtaq̄ imperiū dñi nutritus, maximā fortitudinē in septē sui capitis crinibus habuit. Quod pro certō pbatum est, dum eisdē nudatus aliquando etiā uirtutē amisit. Nā cum Dalila in ualle Sorēcti mulierē de regione Philistinorū alienigenā adamaret, & illa pecuniā à Philistinīs principib. quibus Sampson multa mala fecerat proditiōnis eiusdē mercedē accepisset, ipse poscenti fortitudinis suę mysteria in capillorū suorū conseruatione fieri indicauit. Et illa dormiētis in sinu suo uocato rasore, caput totōdit. Perductusq̄ Sampson à Philisteis, oculis orbarus, molā manu uertebat, donec capilli illius ad priorē lōgitudinē creuerūt. Deinde Philisteis epulātibus, ut inter epulas Sampson illuderet, adducit, & ipse puero regēti gressus dixerat, ut se ad duas columnas perduceret, quib. tora domus imminebat, quatenus super illas ueluti lassus reclinaret. Quib. ambabus utraq̄ manu apprehēsis, inuocato in auxilium deo totā domum concussit. Quē cito corruēs, tria Philistinorū milia pariter cum ipso Sāpsone pstrauit. Sed naturas inuestigātibus, quēstionē nō minimā incutit, quomodo totū sensibile corpus in insensibili capillo motū fortitudinis habuit: cuius damnum doloris sensum nequaquā intulit, cum illum tonsor à reliquo corpore ferramētī aculeo diuisit. De Sāpsone ergo priusquā nasceret, à dño prācipit, ut capillus illius nunquā ferri acumine uel alicuius aculei tōderet. Quādiū igit in mādātī diuini custodia permāserat, spiritus sancti munere maximā fortitudinē habebat. Vnde cum muliebri persuasione prēcepti dominici trāsgressiōnē adinuenit, etiā spirituale fortitudinis donum q̄d habuerat, statim recessit. Non quia insensibili capillo ossiū, & carnis & sanguinis, qui nihil ex his habet, uirtus inerat, sed mādātī dominici obseruatio donum fortitudinis obseruabat. Sed fortasse aliquis dicet, Quare er-

De Sampsonis fortitudine in capillis VI

go cum capillis sterū fortitudo illius succreuit, si nō in capillis prius robur habuit? Attamē etiā hac uice, nō tam in lōgo capillo amissam uirtutē reciperabat, q̄ donū spirituale quod negligēs amisit, afflictus pōnitētia crescētib. capillis paulatim impetrabat: prāsertim cum in huius mandati trāsgressiōe ex parte licet aliqua excusabat, quāuis suā uirtutis Dalila petēti mysteriū dicere nō negauit, non tamē se imperāte uel cōcedente uel cōsentiēte tōdes. Vnde afflictus postea à deo impetravit facilius, quod nō sponte sed dormiēs seductus amiserat. Inde post non multū tēporis, filijs Israel mandatorū trāsgressiōe deum offendētibus, incitata Philistinorum agmina, ad bellādum contra eos conueniūt. Et filij Israel de se nihil confidentes, arcam testamētī domini in exercitu suo in pugnam contra aduersarios cōducūt. Sed legis trāsgressores nequaquā legis arca tuet, uictō potius et de leto ex parte populo, ab alienigenis ipsā capitur. Qui uictoriā munere latantes, in terram suā eandē captam perducūt, & ueluti triumphū huius auctorē iuxta Dagon deū suum, arcam dei Israel in templo statuerūt. Sed primo die Dagon corā arca prostratus repertus, iterum in loco suo restituitur. Craftina uero fractus ad limē in centū partes, capite & manibus, spina dorsi eius truncata reperitur: Quod fugere idololatriā in aduētū domini cā legis cultū monstrabat. Qui enim fugiūt, persequentī dorsum dant. Prāterea quoq̄ tota Philistea foeda admodū plaga percūtitur: nam & extrales eorū foras prominebant, et ingens foricum & insolens copia per totā prouinciā diffundebatur. Cōueniēter quippe dominus illis utraq̄ pōnā parauerat, qualē rerum ipsarū conueniēs ratio exigebat: quatenus qui misera animalia diuino cultu uenerabant, per miserima animalia in aduētū dominicā legis castigarent, Et qui tabernaculi dñi interiora, id est, arcā extra limites suos protraxerant: hi interiorū suorū foras prominentiū foeda affligerētur clade. Quapropter eam plastro nouo impositā duabus foetis uaccis uehendā, quā iugū antea nō portauerant, teneris domi uitulis mugitibus. ad fines suos redire arcam permiserūt. Quinq̄ mures & totidē anulos aureos indices plagarum suarū, ne eam uacuā dimitterēt, iuxta eā in capsella posuerunt. Sed in his multiplex figurarū intelligentia latet, quā pprii operis industria, & tēpore indiget & ocio. Iterumq̄ infinita Philistinorum agmina quasi arenā maris innumerabilia, per plana se terrā Israel effuderūt, quā dñs Samuele orāte à facie filiorū Israel ingēti cōli fragore perterrebat, quatenus per hoc & Israel nō propria uirtute uicisse intelligerēt, & hostes dei protectionē et auxiliū erga hūc esse populū scirēt. Itidē quoq̄ Samuele inuocāte dominū, cum populus sibi regem peteret, & Saul filiū Cis de tribu Benjamin in dei fame iussus Propheta ordinaret, dñs per pluias & horribiles uoces intonuit, quib. plebs quā audierat se dñm repulisse, ne regnaret sibi intelligeret: quos fragores per Samuelis iterum dominus deprecationē compescuit, postquā populi de

Capit. arca respicitur. vi

118. 19

118. 16

118. 11

118. 18

118. 15

de hac re pōnitudinē intus aspexit. Saul inuidie stimulo suscitatus, & malo spiritu saepe arreptus, cum David occidere uellet, & ipse David tūc cum Samuele & ceterorū prophetarū cuneo pphetaret, misit Saul nūcios, et ipsum interficiēdū de medio Prophetarū rapere iubet. Sed illos p̄tinus ut ueniebāt, spiritus qui in Prophetis loquebat, arripiebat. Ipse quoq̄ Saul quasi inuitū famulis opus stricto arcu post eos exiēs, cum inter Prophetas uenerat, pphetabat. Diximus autē cum de Balaā & asina eius disseruimus, quoniam spiritus sancti uerba, non dicētium merito p̄sanā, sed ipsius uoluntate ubicunq̄ uoluerit, pferunt: per quod tamē proferētium ea merita nō in melius augent, si bona nō habent opera, sicut in Balaā, & Saul, & Caipha pontifice. Vnde tales Propheta in iudicio dicēt, Nōne in tuo nomine prophetauimus? damnati dño respōdebunt, et tamen aeterni ignis cōsortium inter ceteros impios subibunt. At uero & hoc loco quidā aestimāt, q̄d Saul nō diuino spiritu, sed malo illo quo sepe arripiebat, per totū illum diē pphetaret, donec David etiā imminens mortis periculum, ipso suo spiritu arreptus, domini dispensatione euaderet. Sed qualiter hoc sentiri potest dum ita scribit, Et factus est super eū spiritus domini, et ambulās pphetabat? Nisi forte sic in hoc loco accipiāt, spiritus dñi, quomodo & alio loco spiritus domini malus Saul arripiebat. Veruntamen ubicunq̄ sine additāmētō spiritus dei, uel spiritus dñi, uel spiritus Christi, uel spiritus Iesu, in scripturis sanctis inueniūt, spiritus sanctus esse à nullo sano sensu dubitāt. Vbicunq̄ uero cum additāmētō dicit esse spiritus domini malus, ut est in libro Samuelis, intelligit diabolus esse: qui domini ppter ministeriū, malus propter uitium dicitur uidetur. Sepe quoq̄ cum singulariter spiritus tātum, et nō addito sanctus, aut dei, aut aliquid quodcunq̄ ex his quē ad signādum aut demōstrandū spiritus sanctum pertinet, deprehēdit, cōtrarius spiritus qui est diabolus, aut subiectus quisq̄ sibi ex his qui ministrant demonibus, dignoscit. Post etiā in angustia cōstitutus hostili se premēte impetu, cum neq̄ per Prophetas, neq̄ per sacerdotes, neq̄ per somnia, petēti sibi dominus ullum responsum daret, Saul rex ad pythonissam perrexit, ut ex mortuis aliquē sibi per suā artis incantationes suscitaret. Quē cum quereret ex eo, quē mortuū de somno cuperet resolui, ille sibi Samuelem uelle respōdit suscitari. Suscitatus uero Samuel, Sauli quid ueniret prēnūciat. Hac inquit hora tu et filij tui mecum eritis, sed & Israel tradā tecum in manū inimicorum eius. Qualiter ergo Samuel à pythonissa suscitari dicit, dum pythonissa demoniacis incantationibus & prestigijs uti uidetur? Et quomodo Saul qui in uiuētibus Prophetis dei respōsum nō inuenit, resuscitātū à morte Propheta audire meruit? Vnde nō hunc esse Samuelē illum Prophetā, per factum facilius intelligit: sed diabolus qui se transfert in angelū lucis, in phantasia Samuelis cōsideretur. Quod ex sermonib. eius recte dignoscit, quoniam funesto Sauli dicebat, Tu & filij tui

118. 10

118. 11

118. 12

118. 13

118. 14

118. 15

118. 16

118. 17

118. 18

118. 19

118. 20

118. 21

118. 22

118. 23

118. 24

118. 25

118. 26

118. 27

118. 28

118. 29

118. 30

118. 31

118. 32

mecum eritis. Etenim si uerus hic Samuel ostēsus esset, nullo modo iniquum regē confortē sui meriti post mortē diceret. Si ergo à pythonissa diabolus ostendit, quare Samuel in diuina scriptura dicit suscitatus? In multis sacrae scripturae locis imaginatis reb. uerarū rerū nomina ascribunt. Quomodo & prādicta uirga in similitudinē serpētis imaginata, et phantastica illa magorum serpētū in Aegypto, & ille aeneus in deserto serpēs nominatur. Duo quoq̄ Cherubin, p similitudinē obūbrare ppiciatoriū memorāt. Quinq̄ mures, uel quinque anuli de terra Philistinim in capsella cum arca domini referunt. Duodecim boues sub mari aeneo, et quatuordecim leōes in throno Salomōis eburneo statuunt. Cherubin quoq̄ & palmē, & mala granata, et retia in tēpli edificio depicta describuntur, cum hac omnia nō ipsa rerū ueritate, sed pro similitudine ista nomina recipiūt: ipse tamē scripturē sine ullo incertitudinis respectu quasi res ueras hęc nominatim ponunt. Phātasma igit Samuelis uelut ipse Samuel, ostēsum p̄nūciat, sicut et in uisib. pphetarum, & in Apocalypsi Ioānis ostēsi uiri p̄nūciant. Post modicū deinde David regnū obtinēte, arca testamētī de domo Aminadab ad Hierusalē à rege & omni populo perducit. Oza filius Aminadab sequēs arcam, cum illā uelut sustētās tangeret, subita morte percussus & suffocatus est. In quo facto temeritas cum ipso Oza, q̄ cum nō esset de genere Aarō arcam tetigit, damna, et totus populus quia caute in diuinis reb. agere deberet, admonef. Sed quidā aliqd prācedēs peccatū in Oza per hanc culpā punitū esse existimāt, quā sepe euenit, ut minores culpe prācedētū peccatorū uindictā incutiāt. Quēadmodū cum populus Israel peccasset cōmouit dñs ut David nūeraret populū, per q̄d accidit, ut plebs peccās per paruā regis culpā pōnā sustineret prācedētū delictorū. Angelus em dñi lxx. uirorū milia ex omni Israel usq̄ Bersabee occidit, et Hierosolymā urbē uelut delere p̄posuit: nō q̄d dñs ciuitatē quā nunc disperdidit delere uellet, sed ut ostēsus in p̄cinctu uindictē angelus, dignā uidētī regi pōnitētiā incuteret. Ex quo intelligit David minorē culpā cōmississe q̄ plebs, qui peccatū suū per solā pōnitētiā deleuit: populi uero delictū in autorib. suis mortis seueritatē promeruit. Et deinde cum per peccatū Salomōis populi Israel regnū unū in duo diuisit, Hieroboā filius Nabath rex decē tribuū in parte Aquilonis, metuēs ne tēpli q̄d erat in Hierusalē uisitatio rursus populū Roboā filio Salomōis iūgeret, idola et altaria in Dan et in Bethel posuit. Sed in dedicatiōe altaris q̄d fuit in Bethel, uir de Iuda ut cōtra illud altare pphetaret, à domino mittitur. Quo adueniēte duo terribilia signa ostēdunt. Nam & altare in duas partes statim in hora holocausti scindit, & regis ipsius arida manus siccatur. Quā duo signa rei & operi suo apte cōueniunt, dum quid in ipso tūc rege sit factum euidēter ostēdunt. Aptum enim uidebat, ut qui dei cultum qui illuc usq̄ in uno altari & tēplo erat, diuisisset, ipsi us. altare q̄d ipse sibi fecerat, sic scissum disseca-

Questio

Exod. 25. 1 Reg. 16

Casus Oza Cap. XIII

Recessio populi li. Cap. XIII

Dedicatio uirg. tolorū aureorum. XIII

ret,

ret. Et qui populi dei manū ne domino suo oblationē & holocausta immolaret aridam fecisset, in schismatico illo holocausto manus illius arida appareret. Præterea quoq; Achab filio Amri, incitante eū lezabel uxore sua, plura agēte scelera, Helias Thesbites de Galaad in sermōe dei dixit, Si ros & pluuia, nisi iuxta oris mei uerba his annis erūt: cuius oratione phibita pluuia tribus annis & sex mēlibus nō pluuit: quatenus qui deū per mala in terra exacerbassent, cœli clemētia & aeris cōmoditate carerēt. Verū hæc plaga ut multi magistri putāt, tantū terrā Israel castigauerat. Sed moris est scripturarū, ut illam prouinciam de qua dicūt, omnem terram indifferēter nominēt, quod cōuenienter cum Helia postmodū Achab sermone demonstratur. Cum em̄ Helia ipse uidisset, Tu quis es qui cōturbas populū Israel? Achab dixisse referit. Cui respondens Helias, in Israel tantummodo culpā quæ hanc plagam incitauerat, fuisse denunciat. Non, inquit Helias, ego conturbo Israel, sed tu & domus Baal. Quibus utrisq; dictionibus in Israel tantummodo culpā & plagā cōuenientia uerborū esse demōstrat. Si etē totū mūdū plaga illa flagellaret, nō qui cōturbas Israel tantummodo, sed qui cōturbas totū orbem, Achab dixisset. In tēpore autē siccitatis à domino Helia dicitur, ut in spelūca torrentis Carith se absconderet, ubi coruis ministrantibus pane & carnib. & aqua torrentis illum satiare, duplici scilicet occasione, quatenus & tempore famis haberet alimonā, & persecutorū auide se quarentiū, rabidam effugeret iram. coruis uero ministrare Prophetæ præcipitur, ut scilicet culpam quā in diluuiō cōmiserat in terra, purgare auis illa uideretur: dum ut fidelis minister efficit Helia, qui negligēs & fallax erat antea Noe. Præterea quoq; in hoc ministerio illud etiā ostendit, qualiter homo si nō peccasset, etiā in fructuosorū animalū nūc ministerijs uteretur. Vnde uero eas carnes & panes ille coruus detulerit ipse uiderit qui tale officiū cōmittebat. In quo tamen intuentū est, qd ex aliquorū hominū scientiū aut nescientiū industria, corui hæc acciperēt, qui coctos panes et carnes quaslibet qualiter cūq; præparabāt. Cumq; de torrente propter nimiam siccitatē aqua deficeret, ad uiduam in Sareptam ut ibi pasceret, exire Helia deus iubet. Quæ cum eum in domo sua uictu quotidiano satiare, familiariter receptum, Iecythus olei, & farinae hydria, in quibus unius diei refectioem in aduentu suo inuenerat, nō minuta sunt, donec uisitauit dominus populū suum. Et hoc accidit, non q. in ualida manus domini esset, ut etiam postquā torrētis unda defecisset, aquā illi cū panib. aliunde & carne donaret. Sed idcirco ad Sareptā Sidoniorū futurandus Propheta mittit, ut per illum bona & fidelis uiduam pasceret. Ne uero quē moueat, quod Sidoniorū terra hanc eandē plagam pariter cum Israel perpeffa erat, dum inde lezabel persecutrix prophetarū, & totius uindictæ & facinoris causa, Sidoniorum regis filia paternam originem duc-

Siccitas cœli Cap. XV

Omnis terra in scripturis

Vidua Helia pascēs. XVI

bat. Certe etiā hoc signo non noua à domino, sed cōdita natura immodica, nō modica substantia gubernat, quomodo de calciamētis & Israel uestib. prædictū memorat. Nam in cæteris prædictis omnibus miraculis nil naturæ rationē refugit, sicut ipse rerū euentus frequenter ostendit. Huius uide filius illo tempore quo Helias in domo eius morabatur, graui ægritudine mortuus fuit. Sed hunc Helias oratione sua ad uitam iterum reuocauit, de quo tradunt Hebræi, quod ipse Ionas propheta postea fuerit, quem de uentre ceti glutientis, euolutis tribus diebus dominus absoluit, quia dominus qui inimicū suum in quocūq; tuto loco potest occidere, seruum suum quem uult eruere, de qualicūq; angustia liberare ualet. At uero illa famosa quæstio, quæ de mortuis resuscitatis agit, usq; ad Lazarum à nobis reseruat. Euoluto autem tēpore siccitatis, cum dominus super terram uellet pluuiam dare, prophetā Helia in occursum regis Achab iussit exire, qui omnem Israel & idolorū Prophetas quadringentos quinquaginta in montē Carmeli congregauit. Quib. congregatis, sanctus Helias duos boues, unū domino, & alterū Baal, per se & per Prophetas idolorū mactari in holocaustū rogauit, ut deus qui per ignē exaudierit, ipse totius populi deus sit. Quo impetrato, sacerdotes bouem suam prius occidentes, usq; ad meridiem tristes Baal ut per ignem cōsumeret holocaustū, rogabāt. Sed Baal qui potius igni in potestātē traditus est, super holocaustū ignem dare nō poterat. Helias uero bouē suū in frustra cōminuēs, per membra diuidens, super altare qd cōstructū fuerat, & quod ipse curauerat, tunc statuit. Eūq; aqua abundē superfudit, oranteq; illo, subito ignis de cœlo cecidit, qui bouem cum altari & lapidib. & aqua simul consumpsit. Ac deinde sacerdotes Baal in potestātē sibi traditos, in torrēte Cison interfecit, & omnis populus deū esse cōfessus credidit. In hoc etiam extra naturā ignis nequaquā aliquid fecit, qui desuper aeris ignito spatio descendens, cū dei gubernantis imperio, alimētū sui materiā, quā in terra repererat, cōsumpsit. In superiore em̄ illo spatio ignis naturā abundantius esse, etiam ignis in terra ardēs pronunciat, q. ad superiora ubi est natura illius, ardētē conscendere tētat. Sicut em̄ aquæ natura descendere semper ad inferiora, sic ignis propriū est appetere excelsa: nō tamē cōtra naturā suam etiam aqua sæpe in excelsa uidetur cōscendere: qd non substantia sua quæ grauis est, per semetipsam, sed per aeris leuiorē naturam, qua aquarū minutissime guttæ ad altiora aeris uaporaliter cōtrahunt, solet facere: quæ minutissime guttæ, ad aeris altiora fumalimodo cōscēdentes, cū in densioribus nubibus in se cōueniūt, aeris natura superferri nō possunt, sed uēto agitate grauiuscula mole ad terrā dilabunt. Et si illas in nubib. priusq; lapsæ fuerint gelu præripuerit, eadem guttas cōcreras in gradinum lapillos glacialiter solidatos frigorū rigor deducit: & si remissiores & nec dum densatas eas gelu inuenerit, niuem facit: & si has gelidū frigus nō perstrinxerit, aquæ

Excitatio per rimorū XVII

De holocausto in monte Carmeli. XVII

De Helia XIX

De Helia XIX

aquæ stillicidiū liberū, ad inferiores partes uideratredit. Sicut aqua aut per semetipsam, nisi per aliam substantiā, ut ostendimus, non ascendit: sic & ignis nisi per aliam substantiam inferius se non descendit. Vnde cum & dominus super quinq; ciuitates de quibus in primo libro diximus, igneos imbres plueret, hoc idem per sulphur fiebat. quatenus & in sulphure ignis arderet, & per grauiorē sulphuris naturā idem ad terrā laberet. In hoc ergo loco ubi super altare ad holocaustū ignis descendit, aut per aerē aut per sulphur descendit: quoniam ignis per semetipsum nō potest descendere, nisi se alicui materiæ grauiori deus iusserit immisceri. Sacerdotes ergo idolorū sine homicidij culpa Helias dei seruus interfecit. Quippe qui erat in illa lege quæ dicit, Blasphemū nō patieris uiuere: Nihilus hominū ergo idolū colit, nisi dei blasphemus extiterit. Ac per hoc qui idololatriæ cultores mactauerat, blasphemos & sacrilegos de terra purgabat. Et post hæc omnia, qui imbres à terræ perfusione trib. annis & sex mēlib. orādo phibuerat, in modico tēporis spatio eodē oratiōis suæ officio, sitiētī terræ abundantē pluuia & placidā à deo impetrabat. Quæ in terrā prius nequaquā uenisset, nisi eā à cultorib. Baal occidendo mundaret. Quos cū lezabel ab Helia interfectos esse cōperisset, illum de morte propria minacibus uerbis Prophetam terret, Vnde pergens in terrā Iuda querulus Helias, in umbra iuniperi sedens obdormiuit, Quem angelus domini tangens de somno suscitauit, & pane & aqua esurientē saturans & sitientē refecit. Quo cibo refectus, in eius fortitudine quadraginta diebus & quadraginta noctibus nil comedens, usq; ad Oreb dei montē ambulauit. Vnde uerbi domini fructus cōsortio, rursum in terrā Israel redijt. De isto uero pane & aqua angelico officio ministratis, quorū fortitudo pastū famis labore Prophetā quadraginta diebus peruexit, scientibus uim naturæ, unde fuit, intelligentiā differendā patefacere seruamus. In quo pane cū quasi humanę industrię, q. panis coctus sit operis similitudinē cōspiciamus, nō terreni panis uirtutē, q. una saturitate quadraginta dierū necessitatē impleuerit, esse intelligimus. Nisi forte angelico opere de quacūq; terrena materia factus in terra degentis animā hominis pastum ualidiorē hominum pane effecit. Sed hic panis etsi propriā occultando naturā solum lectorem facit, de quadraginta tamen dierū ieiunio quomodo illud tēpus ieiunus propheta pertulerit, securū reddit, dū per unius uirtutē nullo egens cibo tāto tēpore uixit. Inde interuallo quodā temporis interiecto, ipso Propheta in mōre sedente quinquagenarium principē cum ijs qui sub eo erāt, ut eū ad se ducerent rex iussit. Qui supercilio, id est superbo tumore inflatus animo dixit: Homo dei ut ad illum nobiscum exeat rex Ochozias, id est, filius Achab iussit. Cui Helias, Vt inquis, si homo dei ego sum Propheta, in te nūc & in eos qui tecū sunt, celestis flamma ardebit. Quo facto, & alium eiusdem ordinis uirū cum tot comitibus ad eundē rex ire

præcepit. Quem consona priori proferentem simili sequentia, eadē uindicta cōsumpsit. Quo facto, tertius ad idem destinatus periculū quinquagenarius, cum suis corā domini Propheta suppliciter genu flexit, et per uerba precatoria illū regis adire cōspectū rogauit. Sed huic associare, Helia angelus domini dixit. Qui cito surgēs, et gressum sociās, superbis interemptis, cū humiliato et supplice ad regē perrexit. Ignis aut in hoc loco, sicut et in prædicto holocausto dei, dicto Prophete uerbo obediēs, qd iubebat impleuit. Et in his grauioris forsitan ante cōmissi crimē peccati, sicut & in Oza & numero populi prædiximus, ultrix flama nimirū puniuit. Demū uero cū dñs Helia eleuare uoluisset, ipse & Helisæus filius Saphan minister suus Iordanis flumē diuisum pallio Helia, pede sicco, sicut in trāsitu filiorū Israel factū prædiximus, transierunt. Ad cuius rei explanationē, de libro Iesu prædicta huic operi satis sufficiūt. Quoniam dū in multis his mirabilib. uirtutū gestis prædicta cōueniunt his rebus miracula facta, etsi in figurali explanatione deuiauerūt, eandē tamen rationem in rerū gestarū historico intellectu expositiones naturæ exigūt. Antequam de mirabilibus diuinæ totius scripturæ sermonis nostri cœperimus texere coronulā, opere precii est etiam ea in quibus ppter præcedentiū similitudinē explanare aliquid nō est necesse, put gesta sunt exponā, præsertim cū ex mirabilibus scripturæ dominicæ nil præterire disposui, in quibus à ministerio quotidianiano excellere in alijs uident. Igitur ambobus his ripa Iordanis egressis, Helias ministro suo dicebat, Postula à me quod uis priusquā me deus à te trāsire & recipi iubeat. Cui Helisæus, Spiritus, inquit, tuus duplex obsecro in me requiescat. Rursumq; Helias, Duriter dicēs postulasti, sed tamen si hora receptiōis meę mihi præsens astiteris & uideris, hæc petitionem euetus cōplebit. Hoc ergo postulatus Helisæus, nō elatiōis affectū super magistrū suū uoluit, sed uidens peccata populi innumera, à propheta qui relinquere, nō simplici Helia spiritu, sed duplici cōpesci posse preuidit. Si enim illud quod petiuit uitiō uolētis se eleuare animo postulasset, nequaquā à dño & ab ipso Helia quod petebat impetraret. Igitur his dictis, iam scq; Helias igneo curru receptus uelut ad cœlum considerante Helisæo rapitur. Et hætenus ipse sicut & Enoch in testimoniū nouissimi tēporis adhuc sine morte seruator, ut scilicet horū in ore duorū testium, nouissimi testimoniū sermo cōsistat, in extremo tēpore pauloante quā damnet satanas, qui humanum genus aperto bello deprimat. Cōueniebat ergo ut Helias, quem diuini amoris zelus ignito in animo suo flagrasset ardore, & per ignem miranda multa signa faceret, & per currum igneū ab omnibus cōmutatum dominus ad sublimiorē statū eueheret. Cæterū uero qd de Enoch in primo libro prædiximus, Helia etiam cōuenire uideamus. Interea labentia in terram uestimenta Helia mœstus hæres Helisæus colligebat, & Iordanē item dominum Helia inuocans, pede sicco

De trāsitu Iordanis Helia et Helisæi. XXI

De ascensu Helia in curru igneo. XXII

De quibusdam uirtutibus Helisæi. XXIII

licco trāsterat. Veniēs in Hiericho, amaras & steriles aquas, immisso in fontē sale, sicut per lignum in eremo Moyses sanabat. De qua etiā re in loco illo differuisse sufficit. Inde ueniēs in Bethel, a pueris paruis caluus Helisaeus illudebat. Quibus cū in nomine domini malediceret, duobus uris de Sylua uenientibus quadragintaduō pueri laceratur. In hoc loco nō propter propriū conuiciū propheta in iracundiā cōmotus pueris maledixit, sed auer fatorū a domino et lege patrū filios, q̄ in Bethel idolis immolabāt, cū fortasse et ipsi parui pueri, ut moris tūc erat, idolis sunt cōsecrati, iusta uin dicta plexit. In Bethel nāq; unus ex duobus uitalis, quos Hieroboam filius Nabaoth fecerat, qui peccare fecit Israel, fuit cōstitutus. In quibus decē tribuum Israel a dño idola colēdo diuertēs, peccauit populus. Præterea etiā Propheta prauidēs quid lōga post tēpora illudēs Christo in Caluarię crucifixo ludeorum petulās populus esset passurus, quod eis figurali ratione cōpeditone, interim est operatus. Deinde in illa expeditione qua lorā rex Israel, & Iosaphat rex Iuda, & rex Edom ad filios Moab exierāt, cum in deserto totus exercitus sitis labore fieret fatigatus, Helisaeus aquas per siccatum torrētē sine pluuiā uenire a deo impetrauerat. Vbi fossas & puteos populū facere iussit propter Israelitas & gētiles qui in eodē exercitu erāt. Cumq; ex illa expeditione reuersus in terrā Israel uenisset, mulier uidua unius ex prophetis, lachrymabiliter ad eum clamauit dicēs, Ecce inquiens, creditor meus duos filios q̄s seruo tuo uiro meo genui, ad seruiēdum sibi quia reddere aliud ultra nō habeā tollere cupit. Cui Helisaeus, Dic inquit quā rem in domo tua potes habere: Parum, respōdens ait, olei quo ungar recōditum penes me habeo in uase. Pete ergo, inquit Helisaeus, mutuo a uicinis tuis uasa uacua non pauca, Quod cū fecisset, de paruo illo olei crescēte, ipsa repleuit omnia. Hac exigua olei particula per uirtutē Prophetae in maius crescere nō cōtra naturā potuit. Omnē enim magnitudinē creaturarum de paruitate semper crescere cōuenit, cū præsertim specialius hoc in liquoris natura pincernaria arte fit, ut quēdā porculorum genera de parua materia in abundantia liquoris exundare & feruescere sanē cōprobētur, Per Sunam quoq; ciuitatē sepe idē uir egrediens, cū a quadā diuite foemina sed sterili, bono frequēter hospitio receptus fuerat, prædixitq; quod de uiro suo, pprio cōciperet. Sed ille natus & nutritus, graui & solita doloris agritudine, adhuc puer percussus obiit. Quē tamē Helisaeus figurali ordine resuscitans, matri uiuum assignauit. Quodā etiā tēpore fame coacti filij prophetarū, inter ceteras herbas agrestes coluquintidas, mortiferas & ualde amaras nō agnoscētes, in pulmento coxerunt. Quod cū unusquispiā eorum gustasset, in olla mortē esse clamauit. Sed dū Helisaeus farine parū in eandē ollā manu ppria misit, illius uirtus per illius farinulae lapidū & suauē & sanū saporē, insipidū & mortiferū coluquintidarū agrestiu uicit. Viginti quoq; panes in cētum uiros diuidi præci-

4. Reg. 3.

4. Reg. 4.

piēs, turbā saturauerunt, & superbundantē copiam fragmentorū colligētes ministri habuerūt. Sed et de huius uirtutis intelligētia diligētius explanabimus, cum de quinque panib. & duobus piscibus, et rursum de septē panib. & pisciculis paucis in Euāgelio si dñs permiserit differemus. Post hęc Naaman princeps exercitus regis Syrię leprosus, cum mirabilē prophetā & sanitatū gratia cōdonatū in terra Israel cōperisset, comitū stipatus turba militū, sumptis a domino suo munerib. et epistolis primitus ad regē Israel pergit. & ipse illū ad domum Helisaei tēdere monet. Vbi præ foribus stāte illo, Helisaeus per puerū iussit, ut septies in Iordane se lauaret. Sed ipse superstitiose nūciū omīno despiceret, nisi sociorū suorū sermonibus, ut hęc faciliē rem faceret suauis foret: quib. acquiescēs, septies ut Helisaeus præceperat, in Iordane lauā, eiusq; cutis tota mollis & tenera quasi pueri sanata reddi. Vnde pro salutis beneficio uiro dei munera offerre tētabat, Quē ille recusans, quod gratis acceperat, gratis impertiri malebat. Ex hac re manifestissime declarat quod prædixi, q̄ in sermōe imperatoris dei, secundū imperiū pphetę, nō in reali qua uirtutis sacramētum cōtinet: Quoniā si sine imperio pphetę, imō dei per pphetā, Naamā in Iordane se lauaret, suę leprę purgationē nullo modo tā cito reciperet. Cogitās ergo apud se Giezi minister uiri dei, qd quasi sine causa Naamā dominus suus Helisaeus pepercerat, duob. assumptis secum pueris, festinātius post eū exire, ac si a dño suo missus pperat. Accepitq; ab eo cōposito mēdacio pecuniā in equis ex parte reportabat, quam Helisaeus accipere totā, et nequaquā habere uoluerat. Deinde uero interrogatus Giezi a dño suo quōd isset, nō quoquā se isse falso simulauit. Sed occultum mēdacium euidentē iudicio ppheta cōuincēs, Nōne, inquit, spiritus meus tibi præsens erat, quādo homo in occursum tui de suo curru descēdit? Dum igit infelix te cupiditatis cogitatio ut hoc ageres et diceres fessellit, lepra Naaman cū sua pecunia tibi & semini tuo usq; in seculū adhærebit. Ecce eadē potestate Helisaeus ppheta leprā Naaman corpori deposuerat, qua Giezi eandē adherere carni & domui imperabat. Vnde per uidentum est istas omnes uirtutes nō rerum ipsarū effectibus, sed imperantis præcepto peragi, quam uis cōtra naturā nihil in illarū uel harū effectione certū est perfici. In quarū tamē perfectiōe ipsa dei imperātis uoluntas, seu per se, seu per angelos, seu per homines illas requirit, quas futurorū figuris aperte per omnia cōuenire prænouit. Quodam quoq; tēpore filij prophetarum corā Helisaeo faciētibus sibi locum, manu unius ex illis securis ferum manubrio lapsus excidens, in Iordanis fluuiū cecidit. Qui amisso ferramēto quod mutuatū acceperat, omnino grauiter doluit. Vnde Helisaeus uiri clamore motus, affectu dolētis locum ubi ferrum ceciderat demersum, requirebat. Quo aduocato, & a se illuc ligno immisso, ferrū de profundo ad superiora aqua natās reuocat, Graue uero ferri naturā tenuis aqua substantia ferre non ualeat. Sed

Lepra Naaman Cap. XXV

Giezi fallax & lepra

De ferri purgatione Cap. XXV

Sed tamē qui postmodum sub Petri pedibus maris solidauerat naturā, ante illam de profundo ferum leuare iubet. Sanē aqua natura quāuis terra fragilior, tamē aere solidior uidetur. Hoc enim a terra minus habere uirtutis ostenditur, quod ab ea metalla & lapides minus sufferuntur. Ab aere uero illud plus retinet: quod hominū & ceterorū animalium corpora & ligna supernatantia sufferre ualet. Vnde et si metallum ad integrum aqua non supportat, ex parte cū portatibus tolerat: quoniā lapidē, ut saepe probatur, quem uix duo uiri in aere possunt leuare, in aqua cum de fune pependit, unus homo poterit retinere. Vnde apparet aquam et si nō per totū, ex parte tamē sufferre posse, & quod ex parte res habet, deū per totum posse: & qd ex parte res habet, deum per totum ut sequat naturaliter imperare. Propter qd aqua natura natans ferrū sufferre poterat, quia deus quod ex parte per semetipsam creatura cōsuescit, ut ad integrū faceret, imperabat. Belli quoq; tēpore regi Israel in multis locis rex Syrię insidias cōponebat, quas Helisaeus propheta regi Israel semper ut se caute in his ageret, manifestabat. Sed dum hoc rex Syrię per Helisaeum fieri p certo dignosceret, ad totā ciuitatē Helisaei misit copiosum curribus et equis instructū exercitū. Quod cum uiri dei minister nocte surgēs uideret, territus & pauore cōfusus ad Helisaeum uenit. Quē confortās Propheeta, plures, inquit, auxiliatores nostri q̄ hostes. Et ne ultra modum pueri mēs perterrita fieret, uidētis inimicorū multitudinē copiosam: ei angelorū igneis curribus & equis instructas per totum motem in eius circumitu astātes phalangas fecit esse uisibiles. Vnde ad hostes digrediens hoc a domino impetrabat, ut illam gētem sicut antea in foribus Loth cæcitate percuteret. Hostes igit obcæcatos demōstraturum se uirum quē quærenter promittens, in Samariā urbē perduxit, eorūq; oculos aperuit ibi: Quos rex Israel uidēs, ab Helisaeo quæsiuit, utrum occideret eos an non. Cui uir dei, nō ut interficeret imperauit, sed uersa uice inimicos cibis reficeret, & abirēt. Nō ita igit ut lucē dei nō uideret hic populus cæcitate percutit, sed præsentis Helisaei & locorū per quos ambulabāt agnitio ab illorū oculis occultatur. Si etenim cæcata diei lucē nō cōspiceret, nequaquā tanta multitudo solū Helisaeū sequi ducentē in Samariā potuisset. Ipsa igit cæcitate percussi sunt, dum quē uiderūt nullo modo intellexerunt. Vnde simili modo uir dei suo ministro, nō ad uidentam lucē diei, per quam hostes uiderat, oculos aperuit, sed in angelorū cōsideratiōe quos ante nō uidebat, eius intuitū direxit. Hoc etiā bello Benadab rex Syrię in terrā Israel cū infinita multitudine ueniēs, Samariā multis modis obsedit, et ad tantam angustia inclusos, ut matres filios suos comederēt, obsidiōis necessitate coercuit. Vnde rex Israel tam obscœna infamia permotus, ad domū Helisaei furore plenus uenit, & ut presentē angustia ualētē absoluere, de collare destinauit. Quapropter ipse Propheta uelut de anime periculo curās, fixo sermōe respōdit,

Uir per uirū Cap. XXVI

De ferri purgatione Cap. XXV

4. Reg. 7

Aug. to. 3

Cras eadē hora hac, statere modius similia, & ordei modij mercabunt in huius introitu urbis uno statere. At unus ex duobus ducibus regis infidamēte garrēs: Si, inquit, caractas dominus in cœlum faceret, uerū quod dicis esse ualebit. Cui Helisaeus ait, Tu hæc oculis tuis uidebis, sed causa huius infidelitatis ex his comedere non poteris. Sequenti dehinc nocte, sonitū aerei fragoris in Syrorū castris dominus audiri fecerat, qui cūctas inimicorū cateruas pariter uersas in fugam diuertebat. Quo explorato, cateruatim populus per portam ciuitatis prorūpēs, infidelē illum ducē suffocauit. Qui uidēs ista, iuxta Helisaei uerbū, eis uesci nō potuit. His omnib. uirtutibus quas propter mirabiliū diuine scripturę originē seruādā perstrinximus, aut in primo lib. similia quēdā annotauimus, aut etiā tertio, quo de Euāgelio et nouo testamēto differemus, si dñs uitā & adiutoriū dederit, quaedam explananda reseruamus. Interea post mortē Helisaei famuli dei, cū quadā die familiares eius mortuū quēdam portantes, latrūculos uidentes pertimuisēt, in sepulchrū Helisaei qd prope erat, mortuū cadauer proiecerunt. Quod dū tangeret ossa Helisaei, reuixit & ambulauit. Vnde quidam præscriptū sermōne in hoc signo impletum fuisse dicunt, hoc est, Spiritus qui in te est, fiat duplex in me: qd necessario impleri debuit. Helias ergo in uita sua priusq; recipere mortuū resuscitasse unū scribit, quod similiter et Helisaeus fecisse iam cernit. Sed et aliū, id est istum post mortē suā, uidelicet in sepulchro reuiuicasse uidet. Sed etiā hoc duplex gratia factō esse nō apparet. Quippe qd em Helias semel fecerat, bis ac ter si necesse esset iterare posset. Sed potius hoc duplicē gratiam Helias esse in Helisaeo pronūciat, qd Helisaeus imperando præcipiebat quæ Helias orādo & postulando impetrabat. Siue ut ceteri dicunt, qd Helisaeus cū magno honore & seculi dignitate uirtutum et pphetię donū habuit, qd Helias profugus & persequutus in mōtib. & speluncis degēs, & electus ab hominib. retinebat. Per lōgum deinde tēpus populus Israel cū dei legē et prophetarū dicta trāsgrediēs, idola colēdo dñm ipsum contēneret, qui patres suos de terra Aegypti duxerat, in manus gentium traditus, post plurimas populi strages, et urbium obsessarū euerfiones, decem trib. quæ in partibus Samarię fuerunt, a facie sua penitus projiciebat: & reges Assyriorū, Salmanasar scilicet & Teglatphalasar, quibus eos captiuandos & translatos tradiderat, Samaritas pro eis custodes uidelicet ex multis gentib. & urbibus, ne esset inculta terra, cōgregabant. Quos leones iubēte domino, qd eū nō metuissent, dilacerabant. Vnde ad regē Teglatphalasar cito per nuncios sermo deuenerat, qd gentes quas statuerat in terra Israel cultum dei terrę ignorātes, leōes lacerabāt. Quapropter rex unū de sacerdotib. Leuiticę stirpis mittēs, illas gētes deum colere fecit. Quo accepto quāuis gētili superstitiōe minus relicta, leonū plaga cessauit. Tribū autē Iuda et ciuitatē Hierusalem quam elegit dominus, & omnes qui ad eos pertinebant adhuc

4. Reg. 3

Israelitarū eadē lamas Cap. XXVI

adhuc

adhuc deus tūc reseruauit. Cuius regnū ipso tēpo
 re Ezechias rex iustus deumq; timēs gubernauit. Sed Sēnacherib rex Assyriorū, uidēs q; patres sui
 Samarię regnū & imperiū Israel destruxissent, &
 ipse ad terrā Iuda, duce Rapsace, quē Hebræi E-
 saie pphete filiū dicūt et pflugum Iudeum ad Assy-
 rios cōmigrasse, exercitum cōuocat, & Hierusalē
 urbē expugnare iubet. Sed in ipso conamine de-
 us populi defēsor & superborū humiliator, de cœ-
 lesti exercitu militē, angelū uidelicet ad Assyrio-
 rū castra misit, q; opere unius noctis cētū octogin-
 taginq; milia ab exercitu Sennacherib interfecit.
 Quis sic fugatus de terra Iuda, cum paucis ad Nini-
 uem urbē suā fugiens uix euasit. Vbi in idolorum
 phano repertus, ab uno filiorū suorum q; ipse ge-
 nuuit, uulnere corruit. Paruo interiecto, Ezechias
 rex Iuda, ne de tāta uictoria esset eleuatus, & forsi-
 tā etiā gratiarum actiōe exiguus, in grauissimi lan-
 guoris morbū incidit, Ad quē in ipso lāguore uisi-
 tādum Esaias ppheta ueniens dixit, Dispone do-
 muī tuę, quia non uiues ultra, sed morte morieris.
 Quo tristi admodum nuncio p̄tinus rex ipse per-
 motus, ad parietē faciem suā cōuertit, lachryma-
 bilemq; pro uita sua in cōspectu clementissimi &
 misericordissimi dñi precem fudit. Non quod de-
 suo, utpote perfectus, merito in cōspectu cōdito-
 ris sui incertus fuit, sed quia in Christi uēturi gene-
 ratione sui generis profapia in throno Dauid lucer-
 nā nō dereliquit. Sed cū supplicātis fletib; regis, et
 famuli sui pius dñs ad misericordiam esset flexus,
 rursus Esaias Propheta puro agitatus numine mit-
 tit, uix mediū atq; digressus: qui sanitatē et regnū
 & pacē undiq; regi ipsi & ciuitati fore denunciat,
 et quindecim annos uitę suę ab ipso die dei sermo-
 ne addi cōfirmat. Sed dū Esaias duas pphetias sibi
 met inuicē cōtrarias eadē hora protulisset, neces-
 se erat ut alterā quę faciēda esset, signi ostensioē
 firmaret. Vnde ut rex qd dicebat indubitāter cre-
 deret, solis in ortū ab occasu per decem horas cur-
 sum recidiuo deus tramite retorquet, quatenus in-
 de ueluti mane iterum festinare inciperet, qui diei
 totius, exceptis duab; horis, spatiū cōsummasset.
 Per quas duas horas, ut multi estimāt, celeri cursu
 de occasu in ortū reuertit, ut dies integra rursus
 sine interueniēte nocte in ortu innouaret, ut scilicet
 dies duos etiā in hac uice in una luce cōcluder-
 et. Quō & sub Iesu filio Nun, in illo prädicto bel-
 lo morā fecisset, indubitanter & hac uice luna re-
 uerti minime dubitat, quatenus ne quicq; ut prę-
 diximus in cyclorū cursib; cōturbaret. Propter q;
 & maris ipsa uicissitudo impedita fuisse nō dene-
 gat, ut de cætero cōueniēter qualiter quotidiē fie-
 ri solet, cū lunę cursib; comitaret naturā. Vnde in
 hac reuersioē cōuenit solē nō mutasse, sed suo cō-
 ditori in omnib; naturaliter præcepto obedire. Si-
 cut em̄ lucere & calere naturę suę insitū sol possi-
 det: ita quicquid præcipiet dominicę iussioi seu
 currere seu stare seu recurrere naturaliter habet.
 Cōueniēter autē tale signū regi in mortis expecta-
 tiōe posito aptissimū euenit, q; dñs per solem fieri
 taliter, per solē cōgrua dispēlatiōe disposuit, quo-

Infirmas Ezechie. Cap. XXVIII

Sol retrocedit.

niā sicut sol in p̄cinctu occasus sui positus in diei
 initiū reducit, sic rex in mortis expectatiōe cōsti-
 tutus, quasi ad incipiētis uitę gaudia reuocat. Tā-
 tū quoq; temporis, id est quindecim annos eius ul-
 tē se dñs dixit addere, quatenus nasciturus tunc fi-
 lius consumpto illo tempore, regnū defuncti pa-
 tris ualeret gubernare. Caterū illā quā non exigua
 am quęstionē de isto, utrū suę uitę finē hunc si nō
 fleret fieri deus disposuit, multi doctores habue-
 re, quādo de Lazaro illo quatruiduano mortuo ali-
 quid dicemus, si dñs permiserit, ex ipsa Euāgelij
 autoritate cupimus intimare. Eadem quippe de-
 isto ex mortis ianua reuocato sentētia, q; de resus-
 citatis ex mortis ipsius somno iterū quādoq; abeu-
 tibus est p̄ferēda. Hoc quoq; defuncto, cū reges
 Iuda et reliquus populus multiplicaret scelera, &
 per Prophetas traditurū se Chaldæis Hierusalem
 cum regib; & populis ad destruendum dñs præ-
 diceret, id postea ipsius euentus, dum dicta Pro-
 phetarum tota pariter plebs cōtempserat, cōpro-
 babat. Nā cum Pharao rex Aegypti contra Assy-
 rios & Chaldæos pugnaturus uenerat, Iosias rex
 Iuda satis iustus, in cāpo Mageddo illi cū exercitu
 obuiat. In quo conflictu dū Iosias uictus et uul-
 neratus occidit, loachaz filius eius a populo ter-
 ræ Iuda pro ipso ordinat. Nechao uero Assyriorū
 & Chaldæorum deuictio exercitu, uelut ad tuen-
 dum regnū qd ceperat, cōstitutus in Carchamis
 oppido ducibus, cū exercitu copioso post tres mē-
 ses ex quo Iosias occisus est, Hierusalem reuertit.
 Vnde inconsulto ordinatus rex loachaz Iosie fili-
 us inuētus, loachim fratre suo in loco eius cōstitu-
 to, catenis uinctus in Aegyptū secū trahebat. Sed
 mortuo Nechaone & ducibus qui in Carchamis
 relictī fuerāt bello uictis, tertio anno loachim re-
 gis Iuda, qui illuc usq; Nechaoni adhaferat, Na-
 buchodonosor rex Babylonis per exercitū Hieru-
 salē uelut Aegypti coloniā obsidebat. Cui se lo-
 achim spōte tradens, datis obsidib; Daniele uidell-
 cet, Anania, Azaria, Misaele, & parte uasorū tem-
 pli domini, adhuc in regno suo relinquit, donec
 grauissimā seruitutis onere depressus, ad Aegy-
 ptiorū regem iterū diuertens, missō rursus de Ba-
 bylone exercitu cōprehensus et tractus, priusquā
 ad urbē ueniret in cāpo Babylonis undecimo an-
 no regni sui interficit. Et interim dū hæc agunt, in
 eius locum loachim qui dicit & Iechonias, filius
 eius, p̄ patre suo a populo in Hierusalē rex consti-
 tuit. Cuius regni tertio mēse Chaldæorū reuerso
 exercitu, & ciuitatē Hierusalē obsidente, monēte
 Hieremia Propheta, ne ciuitas cōbureret, rex lo-
 achim cum Noescha matre eius, & cūctis populū
 tribubus, militibus & fabris, & inclusorib; Chal-
 dæorū populo se tradidit, qui illum cū omī terra,
 scilicet generatione sua, in terrā Chaldæorū, id est
 in Babylonē deduxit. Post quē cōstitutus a Chal-
 dæis Sedechias patruus suus filius Iosie regis Iu-
 da, regnum Hierusalē obtinuit. Qui & ipse nono
 regni sui anno, deficiens a Chaldæis, ad Aegypti
 regē uenit: Nabuchodonosori occasiōē dedit,
 ut ipso sedente in Reblatha in terra Emath, quæ
 nunc

Capitulum Babylonie. Cap. XXXIX

nunc est Antiochia, per exercitū suū obsideret &
 expugnaret. Et cū ipsum regē undecimo anno re-
 gni sui cepisset, incenso tēplo & tota urbe, pluri-
 mis occisis, & reliquis captiuis, eundē filiis pariter
 & oculis orbatū, secū in Babylonē perduxit. Quo
 tēpore Daniel quē in primordio captiuitatis unū
 de obsidū numero posuimus, in Babylone ex Iu-
 dæorū stirpe, illustri fama clarebat. Quoniā cū es-
 set spiritu dei plenus, & prophetiæ munere cōdo-
 natus, quæ hominib; ceteris fiebat incognita, ipsi
 deus demōstrabat. Vnde accidit ut Nabuchodo-
 nosor rex somniū uideret, euigilātīq; etiā ex parte
 aliqua somni memorā nulla remaneret, Deus
 Danieli, nō solū somniū ipsum, sed etiā somni ip-
 sam occasiōē, quę esset antequā rex dormiret, in-
 dicauerat. Hoc uero factū est, ut regi Daniel sum-
 mi creatoris notitiā insinuaret, & plebs in seruitu-
 te & captiuitate posita, aliquod quibus paruū auxi-
 liū & solatiū haberet. Sed rex ille ita in dei obli-
 uionē animo efferus incidit, ut statuā aureā altitu-
 dinis nimis in campo Duran prouinciæ Babylo-
 nis erigens, pprio nomine consecrari diuino cul-
 tu præcepit. In cuius statuæ dedicationē omnes
 undiq; prouinciarū populorūq; prepositi cōuoca-
 ti cōmuni decreto, ipsam imaginē uellent nollent
 coacti sunt adorare, proposita recusantib; præsen-
 te pœna, q; non parua fornacis flamma urendum
 quisq; agere nolens semetipsum præsciret. Vnde
 accidit, ut præpositi Babyloniæ regionis tres nu-
 mero, Sidrach, Misach, Abdenago, ex Iudæorum
 stirpe progeniti, de quib; in initio captiuitatis pa-
 riter cum Daniele Babylonē deductis diximus, a
 Chaldæis accusati sint corā rege, quod nec deos
 patronos ipsius regis, nec illam tunc cōsecratam
 nuper uoluissent imaginē adorare. Quos ne accu-
 satio alicuius odij causa, & nō iusta querela posset
 puenire, ipse rex ad se uocari iussit, & utrū ut alio
 rum familibus aure traxerat, ita certa re haberet-
 ur, interrogauit, Augēsq; interrogata, Sufficiat,
 inquit, de præterito narratū, nūc in mei præsentia
 iusta cōplete, et aureā quā erexi statuā adorate. Si
 uero quod iubet, exequi nō uultis, opere necessa-
 rio camini ignis ardore experiedos subire debe-
 tis. Sed illi unanimi respōdentes sententia, Deos
 quoscūq; tuos non tantum non columus, uerum
 etiā astantē præsentialiter statuam nuper ædifica-
 tā, inquit, nequaquā adoramus. Solum em̄ uni-
 uersitatis autorē cœlestem tantūmodo libenti uo-
 luntate & cōmuni priuatoq; studio ueneramur.
 Cuius potentia quiscunq; sibi puram, nullo prauo
 opere lasam conseruat fidem, a qualicunq; angu-
 stia ptegit. Ideoq; o rex, nec præsentis camini flā-
 mas pertimescimus, nec in ullo aliquo potestatis
 minas & supplicia formidamus, quoniā potētissi-
 mus rerū conditor & gubernator, seruos suos de
 ignis ardore, & qualicunq; quā manus tua intule-
 rit plaga, per omnia potest liberare. Vnde rex in-
 credibiliter ira succēsus, & fornacem plus solito
 succēdi præceperat, et hos per fortissimos de suo
 agmine uiros, cū uestimētis & ornāmētis in ignē
 p̄iici, feroci sententia iubebat. Sed ipsi in fornacē

Daniele in inter. Ca. XXXIX

Capitulum Babylonie. Cap. XXXIX

proiecti, cū in flāmarum medio ceciderant, nullo
 modo ignis ardore sibi in aliquo aduersantē sen-
 tiebāt. Nāq; dei angelus, cū in fornacē missis eadē
 hora pariter in ignē descendit, qui foras
 ignis ardore & flāmas de fornace excussit, & in-
 tus manētes uelut placido rore superfusos, sine ul-
 la molestia incolumes cōseruauit: atq; in circuitu
 fornacis inimicos quoscunq; Chaldæos perditio-
 nis et interfectionis eorū reos reperit, ignis ille cō-
 sumpsit. Vnde rex Nabuchodonosor caminū
 introspectēs, ait, Ecce ego quatuor uideo uiros ex-
 peditos in medio flāmæ, sed quartus ceteris ex-
 cellit eminētia formæ, Illosq; tres quos in ignē mi-
 ferat, de fornace statim per ppria nomina uocat.
 Quib; nihil aduersi de fornacis cōsortio accidisse,
 cuncti uidētes populi considerabāt: ita ut nō solū
 corpora ardoris uulnera, sed & penē ulla uestigia
 nō pertulerāt: sed etiā sana uestis aut capillus, nul-
 lū adustionis aut ignis ardore saltem habebat. In
 hoc mirabili facto, nature scrutator qualiter ignis
 leuiter fornacē inclusos fouit, inquit, cū interim
 eodē igne uiri circūstantes eiusdē substātiæ, eadē
 hora comburunt. Vnde ergo leuitatē hęc in una
 sui parte tūc ignis habuit, cū ex altera inimicos re-
 gnorū dei ferox illius ardore interfecit? Ignis igit
 substātia uel natura in nulla nisi aqua uel alicuius
 liquoris substātia potest uiuere, cū ipse incorpo-
 reā intelligit esse naturā. Ex quo accidit, ut dū in
 lignis ardet, totū quod in eis ad humorē pertinet
 consumit, in arido cinere qui rursus terræ fuerat
 redditus, liquoris penuria ignē extinguit: eadē
 quoq; liquoris naturā ardoris uoracitas cōsumē-
 do nō totū deuorat, sed dū in superiora ubi illius
 naturæ est copia, pergere nitit, rursus se in aera
 eleuat. Vnde familiaris uapor ille, cū ad aeris ex-
 celsa sustollitur, nebulosa facie cōcretus, terris ite-
 rū unde ierat, per pluuias ministrat. Quod sepe ua-
 statarum adustionibus puinciarū comprobatur,
 & incensorū montiū crebro uaporibus roreas co-
 pias deducētib; declarat. Tandiu igit ignis in
 quacunq; terrena materia perseuerat, quoad usq;
 liquorē omnē qui in ea est uel ipse consumat, uel
 quod ex suo partu superest, sursum in aera mittat.
 Si uero exiguus ignis satis humidā materiā inue-
 nerit, ipse uelut infirmior ualidiorē uictus, humo-
 ris abūdantiā cedit. Præterea quoq; cū lymphati-
 ca, ut supra dixi, substātia pacit, ipsius natura ne-
 quaq; in aliquo tuta nisi per aerē conseruat. Etem̄
 si in oleo uel in quocunq; fōmēto incendat, si cir-
 cumfusis per aerē totum nō contigerit, iā itaq; ex-
 tinguit. Quandiu ergo in aliqua terrena materia
 arserit, ipsius uita in aere & humore cōsistit. Vn-
 de potēs gubernator, ignis naturā inter inimicos
 & seruos diuidere uoluit, ardore inimicis, flabifē
 & humidā aquæ et aeris substātiā famulis suis cō-
 uertit: ut & illi per cōburentē naturā accessi arde-
 rent, & hi in stabili et lymphatico uapore nihil ad-
 uersitatis perpeti sentiret. Quapropter ita scriptu-
 ra dicit. Angelus domini descēdit cū Azaria et so-
 cjis eius in caminū, et excussit flāmam ignis de ca-
 mino, & fecit mediū fornacis quasi uentum roris
 I 2 flantem

De Daniele in lacu miffo leonū. XXXII

flantē. Ex aere em̄ spiritū, & ex aqua in ipso igne inuenit̄ rorē. Ecce & hāc diuisionē sicut & cetera mirabilia per angelū effecit, qui pariter cū seruis dei, ut supra dixi, in ignē descēdit. Daniel quoq; ueri dei cultor, de quo in captiuitatis principio diximus, cū de tribus principibus regni Persarū & Medorū unus fuisset cōstitutus, regi Dario Astyagis filio domino praeſtate, prae omnib. factus fuerat charus. Sed quoniā dilectionē honor sequit̄, & honor maximus inuidiā suscitāt, ipsi ceteri Medorū & Persarū principes grauer inuidebāt. Et idcirco nō ualētes nisi in lege dei sui occasionē illi aliquā, unde eū morti traderēt inuenire, legē ex regis edicto talē fallaciā nesciētis, Persarū & Medorum autoritate firmatam statuere, quatenus ne quisq; petitionē quācūq; a quoquā deo uel homine per triginta dies postulasset, nisi a rege. Cui decreto si quis iā inueniret esse contrarius, illū absq; ulla misericordiā aut clemētia, deuorandū leonū reciperet lacus. Quo cōfirmato edicto, dū diligentissima cura non desisterēt obseruare Danielē, in domo sua ter in omni die more cōsuetō, uero deo suo deprehēdebāt genua flectere. Vnde grauer ab his accusatū, de manib. eorū eruere uoluit rex. Sed hoc lex cōstitutā Medorū atq; Persarū non permisit. Quapropter mōsto animo dolēte rege deuorandus Daniel in lacū leonib. decernit̄. Sed a dei angelo ne in lacu insons periret, ora leonum claudūtur. Vnde rex trāfacta in somni nocte, mane lachrymabilis ad lacū uenit, ubi incolumē cubatē inter leones, secūra mēte Danielē reperit. Imperatē ergo rege, iā iāq; Daniel de lacu leonū abstrahit̄, q̄ proditores illius protinus deuoradi pro mittit̄. Et quos in edia Danielis esuriētis fecerat, reorū sanguinis illius criminosa corpora leōnes recipiebāt. In hoc etiā tā insigni facto, non natura in leonibus mutat̄, sed insita a conditionis initio, sua parte per angelū a deo gubernat̄. Blandiciem em̄ et lenitatē, quas catulis suis leōnes ostēdunt, in Danielē exercebāt: & sauitiā & ferocitatē quā in prēdā faciūt, in deuoratis peccatoribus reddebāt. Vnde certū est q̄ non cōtra naturē suā terminos ullā creaturā dominus aliquid facere, sed naturarū partes qualitercūq; necesse habet, aut in defensionē in solatiū eorū quos protegit, aut in detrimentum eorum q̄s premit, gubernare disponit. De lacu uero iterum & Abacuk trās lato in Belis & draconis fabula, idcirco in hoc ordine non ponit̄, qd̄ in autoritate diuinā scripturā nō habent. Inter ea captiuitatis tēpore cōpleto, quod dñs per prophetas implendū esse prae dixerat, reuersionē populi sui & captiuitatis solutionem, per Cyri regis clementiā prae parabat. Quo tēpore Esdras dei sacerdos cōbustam a Chaldaeis in archiuis tēpli restituit legē, Nempe qui eodē spiritu quo ante scripta fuerat, plenus fuit. Sanctae scripturā ueteris testamēti, legis scilicet & pphetarū mirabiliū ordinē in duob. his libellis historica expositiōe summatim posui. Quibus si quid alicuius forte melioris ingenij sagax inuestigatio addiderit, adhuc nō me recuso discipulum fieri. Praecipua uero bella

De Esdra legē inuouate. Cap. XXXIII

De bellis praecipuis quae domini auxilio peracta sunt XXXIII

tantū auxilio dñi peracta q̄ textui diuinē scripturē inserta sunt in his idcirco em̄. mus, quoniam & si propter de cōlo auxiliū admittit̄ digna sunt, et figurali ratiōe cōtineāt multa mysteria, tamē in rerū gestarum intellectu. nihil relinquūt incerti. Scimus q̄ Amalech orate Moyses, Iesus filius Nun superabat, & Seon regē Amorraorum, & Og regē Basan, p̄cerā altitudinis uiros populus Ihael interficiebat. Balach filiū Sephor regē Madiā, cū Balaā illo praecipuo astrologo, Phinees filius Eleasar cū exercitu occidit. Et Iesus Bennon unū et triginta reges Chananitidis, multis conflictibus prostrauit. Gedeō filius loas in trecētis uiris innumera Madianitarū milia per tubas & lucernas occidit. Iepte Galaadites populū de gentiū potestate belli iure liberauit. Sāplon ille fortissimus Hebraorū, leonē sibi occurrentē nihil habēti in manibus, cōfregit. De cuius postea ore & capite fauū mellis accepit & comedit, trecentasq; uulpes capiēs igne q̄ succēsas in Philistinorū segetes dimisit. De quibus ille mille uiros impetu uno alini mandibula solus interfecit et mortificauit: et undiq; sedētib. circa ciuitatē in qua dormitauerat Philistais, ambas portae fores cū ostijs et supliminarib. et ferreis uectib. cōprehēdēs, in uertice mōtis qui respicit Bersabee dereliquit. Tribū quoq; Benjamin p̄pter cōmissum piaculū totā, exceptis sexcētis uiris, om̄s filij Israel populus post tria bella deleuit. Ionatas filius Saul & armiger suus stationē Philistinorū percussit. Dauid filius Iesse adhuc puer & pastor ouiu, ursi et leonis interfecti prēdā de ore eripuit, Goliath Philistēū de fundibula lapide prostrauit, Qui postea patiētē uirtute. Saul bis de prehenso inimico suo pepercit. Et rex postmodū factus, trib. grauissimis prēlijs prostrata Philistinorū agmina tributaria fecit. Dauid solus octingentos interfecit impetu uno. Abisai filius Saruie leuauit hastā suā contra trecentos, & interfecit eos. Tres robustissimi ruperūt agmina Philistinorū, ut potū darēt regi Dauid de cisterna Bethleē, quē in medio hostiū erat. Banaias filius Ioiada interfecit duos leones in Moab, et leonē in cisterna in diebus. Ipse quoq; uirgā tenēs manu, Aegyptiū spectaculo dignū hastā habentē occidit. Bellū quoq; robustorū in Gabaā exercitū Dauid cessit in prosperū. Praeter hāc maxima regis Dauid aduersus in circuitu regiōes bella prospere dei auxilio fauēte, seu per semetipsum seu per exercitū saepe peracta sunt. Bellū uero ciuile in saltu Esraim in ipso Israel: in testimōium Dauid restituit in regnū Samarie regnū. Cōtra Syros et reges Damasci, nūc huc, nūc illuc alternō prouētū uergētia certamina multa fuerūt. Hec om̄ia propter de cōlo auxilia mirabiliter gesta, puenerūt. Sed illi operi nostro cōueniēs additamētū cōferre nō possunt, q̄niā nihil in quotidianā rerum administrationē inuisitatū ostēdūt, dū per hominū et ipsorū etiā angelorū dispensatiōes et fortitudines effecta sunt. In Machabaeorū libris, etsi aliquid mirabiliū numero inserēdum cōueniēs fuisse ordini inueniat̄, de hoc tamē nulla cura fatigabimur: quia tātū agere proposuimus

ut de diuini canonis mirabilibus exigua, quauis ingenio nostri modulū excedentē historica expositionē ex parte aliqua tāgeremus. Ideo & praesens libellus in hoc loco finē suum cōtingat, ut tertius de nouo testamēto ab Euangelij initio Ioanne uidelicet & domino primordiū sumat.

DE MIRABILIBVS SACRAE SCRIPTURAE Liber tertius

CTAVIANI Augusti Caesaris quadragesimo primo anno, Zacharias sacerdos de uice Abia, cū in ordine suo holocaustū in templo offerebat, angelus Gabriel unus de illorū numero qui stant in cōspectu domini, celerī nuncio ipsi respōsa deferebat: quibus subnectens, Vxor, inquit, tua hucusq; sterilis Elizabeth grāda uas factis cōcipiet filiū, quē Ioannem nomine, altissimi Prophetā & praecursorē tibi pariet. Sed incredula mēte sacerdos, parū his dictis animo fidem accommodans, quomodo respondit hoc fieri poterit, cū ego sim satis senex, & uxor mea isto officio in iuuetute priuata, in dieb. suis prouecta aetate processit. Attamen angelus ista nequaquam excusatione depulsus, nō causa inuidiā uel perfidiē illatum munus retraxit, sed quo a domino quod dicebat, impleret, cōueniētiōri suae uindictae subiectū mutum sacerdotē dereliquit: donec nascēte postmodum puero, ligatae linguae uinculū solutū est, cui nomen filij scribere tentans, Ioannes dixit nomen eius. Cōueniente autē dispensatiōe factū est, ut Ioannes qui postea hominib. uictu & uestitu & loco exēpla pœnitētiā praeberet, & pœnitentiam praedicans, etiā conceptionis eius tēpore pater pœnitētiē modū sibi ab angelo impositum donec necille nasceret, sustineret. Aliter quoq; congrue hoc signū euenerat, uti dū qui regni cōlorū praedicaret nasciturus cōciperet, antiq̄ uae legis et prophetarū praedicator sacerdos silentiō damnaret̄: q̄ niam lex & propheta usq; ad Ioannē fuerūt, ex eo autē regnū dei euāgelizāt. Qui conceptus adhuc in matris utero manēs priusq; nasceret, cum Mariae matris domini introitū in domum ubi fuerat sensit, spiritali fame per os matris de nascituro ex ea Christo dño prophetauit. Dum em̄ Moysi spiritus in septuagintaduos cōsiliarios distribuitur, quid mirū si pueri adhuc in utero manētis spiritus per matrē loquerēt? Interea nūcius ad sponsum Ioseph Mariam uirginē de stirpe Dauid talia dicta detulit, cui sine uiri cognitione parturire filium spiritus sancti munere praedixit. Hic inquit natus quē om̄iū spōdent oracula prophetarū, magnus erit in cōspectu dñi, & in aeternum ore cūctorū credentiū filius uocabit̄ altissimi. Huic em̄ praecepto munere patris sui Dauid sedē donauit, & regni domus Iacob absq; sine imperiū sine succedēte herede in sempiternum tenebit. Quib. uerbis auditis, orās uirgo accommodata fide, sine ullo incredulitatis aut inobediētiā obiectu consensit. Sed mentē Ioseph, coniugis tumentē uterum uidentis, quā ipse nūquam cognouerat, ista res so-

licitam reddidit. Quē quidem ne hac cogitatione fatigaret, idem angelus de conceptō puero & nascituro, & accipiēda uirgine commonuit. Quae uirgo postmodū instāte tēpore filiū quē sine uiri semine, et carnalis oblectamento uoluptatis cōcepit, sine damno suae uirginitatis peperit. In qua tē quauis praeter cūctorū hominū cōceptionis cōsuetudinē absq; uiri semine factū opus ostēditur, non tamē extra naturā de muliebri utero sumpta substantia carnis nascebat. Ex natura naturaliter naturam suscepit, qui cooperatē spiritus sancto ex materna quauis sola carne ueram carnis substantiam humanā, exceptis uictorū passionibus integram contulit. Quam rem ne sine exēplo naturae alicuius, uelut nouā in dei creaturis, dimittamus, multa animantia absq; parentum coitu progigni comprobamus. Qualiter apes sine patribus, forū materni corporis tātūmodo crescūt, & omnia illi usmodi uolatilia, foetus suos taliter cōcipiunt. Sed & multae aues absq; marib. oua gignere possunt. Et talē cōceptū in multis generibus esse physiologi aiūt. In sola quoq; carne sine patre uermis nascitur, cui se dominus hac de causa similē dicere per Prophetā nō dedignat. Quod ergo in multis rebus cōsuetō more dominus operat̄, quid naturae cōtrarium dicēdum est, si quādo ipse uoluit, ut in uirginali utero spiritus sancti dispensatione filius sine uiri coitu nasceret? Quo nascēte in Bethlehem ciuitate Dauid, pastores custodiae gregū destinati, ab angelis imbuunt, q̄ rex cōeli in terra cū hominibus ex homine carne nascendi lege assumere tūc dignaret. Et deinde cū hoc nuncio conueniēs audientib. pastorib. carmen concinunt, ad cōelum rursum cōscendētes angeli redeunt. Et in hoc conueniēs ab angelis peractus ordo cōspicitur, ut prius pastoribus natus agnūs, & gregibus pastor nunciaret. In his duob. pueris Iesu & Ioanne, praecursore & domino, nō sine historica ratione natiuitatis ordo intendit̄, q̄ de anu unus, alter de uirgine puella generat̄. Christi enim domini praecursor per om̄ia Ioānes idcirco de uetula matre debuit nasci, dum ipse ueteris legis finis quasi nouissimus filius fuit. Christus uero de puella uirgine corpus assumpsit. Ipse est enim noui testamēti principium, filiorumq; qui ex noua lege nascerent̄, exordiū extitit. Igitur quadragesimo secūdo anno Octauiani Augusti Caesaris, tēporibus Herodis regis Iudaeorum, ablata ex Iudaeis omni dominādī potestate, in oppido Iudaeae Bethlehem de Dauid stirpe ex uirgine Maria Iesus Christus dominus nascitur. Quod competenter euenerat, ut cum regū & pōtificum ex Iacob stirpe descendētium successio consumpta fuerat, qui in aeternum rex est & pontifex nunc nasceretur. Nascente ergo illo puero, quē Israelitarū & gentiū prophetae utriusq; populi Saluatorē fore praedixerāt, Magi de terra Euilath ducti stella, ad eum cū muneribus longo admodū itinere uenerant. Qui oblati muneribus & adorato per tempus puero reuersi sunt, nō eadem tamē uia qua uenerūt, sed per altā ad patriā loca remeare moniti diuino famine curabant

Pastores III

Stella magoria Cap. III

rabāt. De hac autē stella, q̄ ab Hierusalē pergēti-
 bus Magis usq̄ ad Bethleē dux itineris fuit, Euan-
 gelij dicta exponūt. Ceterū uero qui de terra sua
 usq̄ Hierusalē hanc ducē sui itineris habuisse Ma-
 gos existimāt, ex Euāgelica autoritate firmare nō
 possunt: quoniā Magi in terra sua cū essent, excel-
 lentē syderib. stellā uidentes, dei esse & regis, qui
 iuxta pphetias tam ipsorū q̄ ecclesiasticas ex Isra-
 el nasceret, seu ex ppria eorum sciētia, seu angeli-
 ca admonitione intelligētes, ad terrā Israel uene-
 runt, & ad Hierosolymā, ubi totius puincie princi-
 patus fuerat ueniētes, de rege nato & pariter deo
 perquirūt. Vnde inuētis Israelitarū oraculis uatū
 de eodē nato ubi nascēdi locū acciperet, monēte
 subdolo sermone rege, alacres pergunt. Egressi q̄
 urbē, mox ducē itineris ad Christum stellā sequen-
 tes deueniūt. De ista uero stella dubitāt, utrū stel-
 la simplex, an angelus, an spiritus sanctus accipia-
 tur. Et si catholico sensui nihil repugnat, cū de sin-
 gulis disputatū fuerit, arbitris maiorib. eligēdi li-
 berā uoluntatē ingenioli nostri mēsurā cōcedet.
 Si enim simpliciter stellā accipiendā esse quis ma-
 luerit, a ceteris stellis in hoc ducatu quomodo de-
 uiauit? Quarum ab initio cōditā in firmamēto cœ-
 li constituta fuisse dignoscit, sicut libri Geneleos
 auctoritate manifestat. Si ergo in firmamento cœli
 maneret, inter Bethleē & Hierusalē dux fieri am-
 bulantib. qualiter posset? Et si per aera sagittē mo-
 re, quāuis paulo lentiore cursu propter sequentes
 peruolaret, assuetū in firmamēto locū & cursum
 interim desereret. Quod nec maioribus quidē lu-
 minarib. accidisse scripturā describunt, cum in si-
 gnis aut steterūt, aut reuersa sunt: nisi forte aereus
 ille ignis qui tale ministerium accepit, ppter simi-
 litudinē, sicut in multis diximus, stellē uocabulū
 accepit. Aut si angelus habitu stellæ hoc ministe-
 rium fecit, qd nō repugnat, dum se angeli quādo
 se hominib. ostēdunt, in multos trāsformāt habi-
 tus. Quomodo & Moyli in Oreb de rubo ange-
 lus ignita facie loquebat, & uelut miles armatus
 Iosue filio Nun, extra castra Galgalis ostendit. Si-
 cut currū & equos igneos ascensioe Heliae angeli
 fungunt. Et quādo Helisæus pueri sui, oculos ape-
 ruit, in eisdē habitudinibus angeli manifestant. In
 forma hospitū Abrahæ & Loth cōspectib. se præ-
 buerunt: & Manue et uxor eius ppherali habitu
 loquentē ad eos angelū uiderunt. Nimirum et ista
 uice angelus dux Magorum efficit, q̄ astrologis
 in stellæ similitudinē & clarissimi syderis fulgorē
 trāsformāt. Licet em̄ per imaginē rerum, q̄ Ioāni
 in Apocalypsi sua per uisionē dicūt, huic tamē in-
 tellectui nō cōtra facit, Stellę septē ecclesiarū sep-
 tem angeli sunt, Vnde quis in spiritu, dum tamen
 stellæ angeli dicunt, quid repugnat, si etiā in hoc
 loco stella angelus dictus esse sentiat? Vel certe si
 neq̄ angelus neq̄ stella firmamēti, neq̄ alius quis-
 piam ignis hæc stella fuisse dignoscit, spiritus ergo
 sanctus hæc stella fieri cōcedat. Qui sicut post mo-
 dum corporali specie colūbę descēdit super Iesum
 dñm in Iordane, sic gentes adoratrices, stellæ spe-
 cie duxit ad cunabula domini nascentis in carne.

Exod. 3

Apo. 1

De quo spiritu per parabolam Balaā astrologus
 loquebat. Oriet stella ex Iacob, rutilum scilicet lu-
 men spiritualis gratiæ Christi, qua nox infidelitatis
 gentiū illuminat. Sicut ergo in igne super Apo-
 stolos postea in cœnaculo Siō descēdit, ita in spe-
 cie stellæ magos ad dñm spiritus sanctus deduxit.
 Hic igit puer sciētia præibat ætatem, donec trice-
 simum annum agēs ad Iordanē uenit, & ab Ioāne,
 de quo supra diximus, Zachariæ filio, qui tunc po-
 pulum in eum crediturum qui uēturus erat bap-
 tizabat, & ipse baptismū ab agnoscente suscepit, &
 cōfitendum unda Iordanis lauabat. In specie colū-
 bę spiritus sanctus super eū descendit, & patrē de
 cœlis loquētē de se audiuit: Hic est filius meus di-
 lectus, in quo sibi anima mea bene cōplacuit. Cū
 his signis cœlū apertum uidit, et ita baptizatus de
 fluminis lauacro ascēdit. Ad baptismum uero de-
 scendit dominus Iesus, nō q̄ baptismi sacramento
 & lauacro egeret, qui ppriū aut originalis peccati
 nullā culpam haberet, sed ut aquas quas quāuis in
 delicto Adæ deus non maledixerat, terræ qua cō-
 tinebāt maledictioe infectas purgaret. Et ne quis-
 quā baptismi sacramentū negligeret, dū qui sine
 peccato fuerat, baptismi aquas iniuit. Et ne quisq̄
 ab inferiori baptizari paruipēderet, dū deus do-
 minus a seruo suo mergi undis baptismi appete-
 ret. Et quatenus adhuc a diabolo se donec tētatio
 perficeret occultaret, qui illū uelut lauacro indi-
 gētē, ut inter pollutos peccaminib. abluī aquis cō-
 spiceret. Spiritū uero sanctū super se in baptismo
 descēdentē uidit, et uocē patris de cœlo se cōfitē-
 tē filiū suū audiuit, et cœlū corā se apertū conspe-
 xit. Nō q̄ ante baptismū suū hæc omnia dei filius nō
 haberet, sed ut baptismi sacramētum qd ualeat o-
 stēderet. Nō em̄ tūc spiritū ille cœpit accipere, qui
 eadē cū spiritus sancto substantiā habere credit. Nec
 tūc illū pater filiū suū primū p̄fessus est esse cui
 dixit: Ex utero ante Luciferū genui te: ante uideli-
 cet omnē angelicā creaturā, quę Luciferi appella-
 tionē per scripturas sæpe tenet. Neq̄ tunc illi ape-
 riri cœperat thalamus cœlorū qui ait: Cœlū mihi
 sedes, terra aut scabellū pedū meorū. Sed idcirco
 hæc omnia sancta trinitas in baptismo dñi cōgessit,
 ut sciret unusquisq̄, qd muneris in sacri baptismi
 mysterio suscepit. Tūc em̄ spiritū sanctū quisq̄
 peccatorū sordib. ablutus accipit, & a deo patre p-
 fiteri filius adoptiōis gratia incipit, et tūc sibi reg-
 ni cœlorū ianuā ap̄iri, & ciuē se cœlestis patriæ an-
 gelorū sanctorum cōsors intelligit. Quāuis uero
 corporali specie spiritus sanctus super dñm descē-
 dere dicūt, non tm̄ de auib. sumpsisse columbā, sed
 ex aere minime dubitāt. Nequaquā enim ex auib.
 spiritus sanctū necesse fuit corpus assumere, dū
 aues sibi cōnexę statutā in nullo trāsgressæ sunt le-
 gem naturæ: sed si in aliquo trāsgerent, in hoc
 tanti meriti trāsgeri nō haberēt, utpote nec æter-
 na, nec rationabili creatura, ut a spiritu assumptio-
 ne carnis a delicti uindicta soluerēt. Sed q̄ filij per
 sona corpore carnis humanæ induebat, conueni-
 ens erat ut spiritus sancti persona per corporālē spe-
 ciē super eum descēderet, et uox patris corporalis
 de

Nun. 24

Aff. 2

Baptizatio Christi

VI

Matth. 3

Psal. 109

Esā. 66

Apoc. 17

de nube per aerē corporis auribus audiret. Præ-
 terea quoq̄ idcirco in nube & columbæ imagine
 pater & spiritus sanctus ad baptismū ueniūt, quo-
 niā aquaticæ naturæ res illæ aliquid haberēt. Dū
 em̄ in terra filius ad baptismi mysteriū aquæ crea-
 turā elegisset, necesse fuit ut & pater per aquaticā
 nubem intonaret, & spiritus sanctus illud corpus
 quod de aqua in principio factū est, ex illa nube
 acceptū simularet, ut sic tota trinitas eandē uolun-
 tatē sicut haberet ostēderet. Cū ergo de aqua
 dñs Iesus baptizatus, cōfestim ascendit, ut diabo-
 lo daret occasionē tentādi auia deserti petiuit, ubi
 & xl dies, & totidem noctes nullo humani pastus
 suffragio fultus ieiunauit. Ibiq̄ per tria tentatus,
 in quibus primus homo seductus est, tentantem
 satanā tribus responsionib. uicit. In diaboli tribus
 propositionib. tota iniquitas: in Christi uero tri-
 bus respōsionibus, quibus diabolus repugnatur,
 tota iustitia fuit. Cū inimicus dānatur & uincitur,
 & humano generi libertas & redēptio præparat.
 In hoc nanq̄ satanas dum se supra autorē eleuare
 uoluit, qui sub eo illuc usq̄ fuerat, id est homo, per
 domini uictoris auxiliū ultra ipsum excreuit. Et
 dum illū qui ab omni impedimēto liber fuerat al-
 ligare tentabat, interim uinctus ille quē ipse tene-
 bat in carcere, quibus tenebat uincula deponit.
 Et dū cōtra se fortiorē pugnare nitit, interim ipse
 qui erat infirmior aduersus eū roboratur. Etenim
 qui huc usq̄ de cœlo tantū in terrā eiectus fuerat,
 terrore etiā de terra ad inferna eū migrare domi-
 nus iubebat. Quadraginta dierū in ediam domini
 incarnatio sustinere sine uitæ periculo poterat,
 quoniam sermo dominicus qui Moysen per aera
 xl dieb. bis renouauerat, hic Christi artus & ner-
 uos intus irrigabat. Quare igitur cōsummatū xl
 diebus & xl noctibus esurire dñs Iesus describit,
 cū Moyses & Helias tanti tēporis spatio per ieiū-
 niū famem pati nō memorātur: famē uero & labo-
 rem redemptor noster cōsummato tāto dierū nu-
 mero sustinet, quatenus & tētatori occasionē ten-
 tandi inferret, & nosceretur q̄ uerā humanæ car-
 nis substantiā gestaret. Vnde nec extra humanū
 opus & in hoc ieiunio aliquid egit noui, dū tēpo-
 ris quod prius homines ieiunauerūt, spatium non
 excessit. Deuictō ergo aduersario & lx. dierum
 perfecto ieiunio, per Iudæā & Galilæā Israeliticū
 populū ad uiam salutis uocabat, & xij. primarios
 sibi milites ex omnib. speciali electionis munere
 segregabat. Et quatenus de spiritualis & æternæ
 substantiæ, animarū uidelicet sanitate, faceret fi-
 da omnium corda, etiā in serui potestate uisibiliter
 nulla resistēte uilāguoris curata reddebat corpo-
 ra. Vnde cum prædicās Euāgelicū regni dei, Galilæam
 circūiret, & promiscuū uulgus uaria egritu-
 dine pressum cerneret, quosdam quorū præsentis
 defectio lucis lætitiā priuabat, alios per fusa per
 totius corporis superficiē lepra fœdauerat, non-
 nullos pedum frustratos habita forma, curauit. In
 paralytico autē a quatuor uiris portato, quatuor
 diuina opera cernuntur: Dum dimittuntur ei pecca-
 ta, & præsentis ægritudinis plaga uerbo tūc solui-

tur, & cogitationibus in ore dei omnia scrutantis
 respōdetur. Et in hoc uiro ostēditur quosdā pro-
 pter animæ maculas dolore grassari. Quomō mu-
 tus loqui nō poterat, cū uerbum dei patris respō-
 sa ab illo postularer: Qui in ore asinæ facundiam
 reperit, quomō humanā linguā quis mutam ad
 uerba nō solidaret? & cum iustitiæ lux quæ in mū-
 dum uenit, apparet, qualiter cæcus nō uideret?
 & qua potestate diabolus in homine pmaneret,
 ad quem eijciēdū quomodo illū peccantē de cœ-
 lo expulerat, Christus ueniret? In quinque panibus
 & duobus piscibus quinque milia saturantibus, con-
 tinent miratione digna tria, scilicet materiæ pau-
 citas, & populi saturati multitudo, & fragmento-
 rū copia. De ambulante domino super undas. Ambulatio sua
 per aquas. Cap. VIII
 Dominus de terra discipulos petens, necesse ha-
 buit in undis ambulare. Causa huius Petri fides
 fuit, id est, ne si solus Christus id egisset, ueritatē
 carnis dubiā relinqueret. Dum aut Petrus filius
 uiri & mulieris hoc faceret, per imperātis Christi
 auxiliū, nullam de carne uirginis filij dubitationē
 admittit. Sed quæri potest, Utrū domini & Petri
 corporum leuigata est natura, ut illa aqua sustine-
 ret: an aquæ substantia solidata est, ut corpora hu-
 mana fulcire possent? Quāuis ergo utrūq̄ hoc fie-
 ret, nō cōtra naturam dño præcipiente esset, si aut
 aqua solidaret, aut humanā domini iussio carnē
 leuigaret, ubi militātes in Scytharū oris, ut antiq̄
 ferūt, & sup equorū aurib. proludāt: natandī arte
 quoq̄ imbuti, merlo medio in profunda uix sub-
 eunt. Hominib. ergo illud ualētibus, quid mirū si
 domino imperāte caro leuigaret, præsertim cum
 resurrectionis corpora intantum leuigabūt, ut
 non solū crassa aqua, sed etiā nubib. & aere susti-
 neant, ut Apostolus ait: Rapiemur ad occurren-
 dum Christo in aera. Aliter si aqua naturā solidā-
 tam esse quisquā elegerit, quoniā aqua terrenam
 habet crassitudinē, ut cum se gelu perstrinxerit,
 in duriorē q̄ terrā ipsius soliditatem rigeat, &
 multitudinē sustinere ualeat, & postea calida au-
 ra resoluat. Vel certe, si liquidas undas nō pstrin-
 xerit, natura quæ aquis infusa est, ligna quibus grā-
 dia, & humana & ceterorū animalium corpora, &
 naues liburnicas supernatantes sustinere consue-
 scit. Illa soliditas domino imperāte facta, nec mi-
 rum si etiā Petrū diffidētē nō sustinet, cum infide-
 les dño uolēte, etiā terra nō sustēbatur, ut Dathā
 & Abiron. In naturali rerū administratione binæ
 rationes deprehenduntur. Deinde inferior ratio
 quotidiana rerū administratio intelligitur, ut de
 aqua in animalib. sanguis fit. & unda falsa per nu-
 bes aut terrę infusionē dulcescit. Et ratio superior
 inuisitata gubernatio sit, quæ in miraculis rerū di-
 gnoscit, ut in sanguinē aquam in Aegypto in mo-
 mento, et intincto ligno in dulcedinē deus cōmu-
 tauit. Quapropter & panem de paruo semine
 iuxta inferiorē rationē in magnā segetem per lo-
 gi temporis administrationem innumerabilium
 hominum pastum procreat, quem secundū supe-
 riorem rationem de materia modica in momen-
 to per benedictionē multiplicat. Sic & pisces per
 primam

Ambulatio sua per aquas. Cap. VIII

1. Theff. 4

Pascitur turba quinque panibus. IX

Transfiguratio. Cap. X

primā benedictionē multiplicat, quādo dictū est. Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris. Quorum nunc carnes per superioris rationis causam, ad turbatū saturitatē presentī benedictione multiplicantur. De uisione domini in mōte cum Moyse & Helia colloquētibus. Licet in hac ostensione domini facies solari splēdore fulserit, nō tamē ipsa caro splēdui, sed diuinitas latens in corpore, luminis sui portūculā cōspiciendā foris uidentib. quantū poterāt, cōcessit. Vnde ergo uestimēta candorē niuis habuerunt, dum neq; de carne, neq; de diuinitate erāt? Nisi forte ut p carnem diuinitas foris illuxit, sic & caro illuminata de diuinitate, per uestimēta radiauit. Moyses autē & Helias specialiter ad talem ostensionē, uelut legis & prophetiā principes, ad finē conducuntur. Vel ideo ut Moyse cornuta facies, in quā nō poterāt filij Israel intēdere, & Helias curru igneo raptus, cōparato Christo obscuraretur. Et tamē isti xl. diebus ieiunasse scripturā uocib. memorant. De Iesu tantū domino his presentibus, patris se illis p nunciantis testimoniū. Sed dum Helias manens in corpore uel ad talem conductionē uenerat, quid de Moyse dicendū est? utrum in corpore iterū ad hanc ostensionem aderat: an ex aere simulatū, sicut Samuel uisus est, habitum fingebat: & si suo corpore uenit indutus, si hac uice resurrectionē suam quā ceteris nō nisi in nouissimo est futura, cōpleuit? De qua quāstione autores una eademq; sententiā prolata non differēter dicunt, qd dum dominus cū tribus discipulis suis & Helia, non cū imaginatis sed ueris corporib. conuenisse nō dubitatur, & ipse Moyses in suo uero corpore de sepulchro resumpto uidetur. Sed dominus Iesus primogenitus mortuorum recte creditur. Moyse iterum post hanc uisionē corpus sepulturae cōmendatur, ut ipsum in nouissimo die quando resurgent mortui assumere possit. Immobile ergo uoluntate deus uniuersorū uitas certo fini & termino p̄ordinauit: quorundā igitur uita non ut moriatur, morte interfici uideat, sed ut per hoc qui resuscitant clariores utpote deo cum hominibus etiā habeatur. Vnde de ipso Lazaro discipulis à domino dicit, Hęc infirmitas nō est ad mortem, sed ut filius hominis per eā clarificet. Quarto die resuscitatur, quod non spatium uitae eius posuit, sed quod sine mutatione dominus disposuit facere, saepe retrahere simulat, ut partū uxoribus Abraham & Isaac distulit ut gratius foret. Et dominus occasiones praestat, ut quod ipse alicui donare cupit, indulgere rogetur. Si etenim ea quae non disposuit aliquis sanctorū rogauerit, nullo modo fieri permittit, ut qd Moyses terrā repromissionis ingrederetur, & Paulus ut ab eo angelus satanae recederet, & petites non impetrauerunt. De omnibus ergo generaliter mortuis tale quid sentit, qd de prima uice moriuntur, ut per illos digni clarificentur. In his enim octo mortuis quos diuina scriptura ueteris & noui Testamenti resuscitatos cōmemorat, hoc considerandū est, qd de eorū primo, id est, filio uiduae, quem Helias resuscitauerat

De Lazaro ueteris resuscitatis mortuis. Cap. XI Ioan. 11

ita refertur: Reuertatur obsecro anima pueri. De nouissimo, id est, de Eutycho in Actibus apostolorū: Et sublatus repertus est mortuus. Ad quem cum descēdisset Paulus, incubuit super eū, & cōplexus dixit, Nolite turbari, anima enim eius in eo est. Cautē utrunq; intelligendū est, qd uiduae filius mortuus est, atq; anima eius reuertit à Propheeta postulat: alter uero mortuus est, & in eo eius esse animā Paulus dixit. In utroq; nanq; scriptura uera est, quia mētiri non potest. Sed qua ratione percipi potest, ubi in membris occultari corporis posset mortui anima? Nisi forte anima quae incorporalis est, corpori inesse occulte credit. Sed qui dam intelligendū laborē uitantes, dicunt de Eutycho, qd emittēs animā ita mortuus est, ut post modicū interuallum anima reuertente Paulū dixisse putent, Anima illius in eo est. Sed tamen scriptura tacet, si egressa est aut reuersa anima. Ceteri uero sex mortui, quibus nec egressa anima, nec reuersa nunciatur, sine ulla hic ambiguitate praestant quod mortui sint, & diuina operatione resuscitati sint. Solis defectio iuxta carnem non ut solet quando luna accēditur facta erat: sed in plena luna, scilicet quintadecima die mēsis, ne casu putaretur fuisse, quod euenerat: & tantū lucē solis media die tenebrae obscurauerūt, ut per tres illas horas defectiois stella in caelo uisa sint. De corporibus sanctorū ueniētibus de monumentis suis post resurrectionē domini: sed rursus in monumenta quomodo & de Moyse memini redintraunt, ubi resurrectionē omnium nouissimā expectant, ut Apostolus ait: Hi omnes testimonio fidei probati inuēti sunt, nō acceperūt repromissionē à deo p nobis melius aliud prouidēte, uti ne sine nobis cōsummarētur. Si igitur isti & Moyses bis resurgere in hac ostensione, utiq; & in nouissima cunctorū resurrectionē, credēdi sunt? Sed hoc absit à catholica fide, ut semel moriētē bis credat qd resurgere. Nisi forte bis mori Moysen & istos aliquis dicat: sed nusquā de his scribitur qui sic apparuerūt, resurrexissē: sed aut uiuere aut apparuisse, uel de sepulchris exissē. Nomen aut resurrectionis in ihs qui post mortē in uita hac cōuersati sunt, aut in domini, aut in futura omniū resurrectione ponit. Talis aut apparitio istorū, nec ad uitam humanā, neq; ad resurrectionē futuram pertinet, sed ad cōsummationē dominicā resurrectionis, & ad credulitatē resurrectionis animarum ex inferis, talis apparitio animos mouet, sicut in resuscitatis mortuis similitudo tantū, nō mors cōtinua fieri cernit. Ita & in his similitudo resurrectionis, nō ipsa resurrectio ostēdebat. De cōtinua em morte nullus ad uitam indecidiā, nisi dñs usq; ad nouissimū diē reuertit, & à uera resurrectionē nunquā in mortē iterū aliquis retrudetur. De cibo domini post resurrectionē, hunc aut carnalē cibū qualiter resurrectionis caro suscepit, docti requirunt, dū resurrectura corpora spiritalia esse cūcti si des sciant, ut dicitur: Resurget corpus spiritale. Quapropter resurgēt corpora nō gustatura, sano sensu crediti possibilitatē edendi cibos, si necesse foret

3. Reg. 17 Act. 20
 10
 B
 C
 Tenebrae. Cap. XIII
 Sepulchra. peria XIII
 Heb. 11
 De cibo domini post resurrectionem. Cap. XIII

foret, habitura. Hęc dei exēpla minime denegāt, ut angeli iuxta illicē Mambre. Sed hoc nō ut nos ruminatos cibos stomacho & intestinis cōferūt, sed statim ut accepta uelut uidentur degustent, in spiritalē naturā, nō ex parte, sed tota trāsformant. Conueniētia de spiritu sancto in colūba super Christum, & in igne super Apostolos per scripta sunt: & quando diximus de diuisione linguarū & de uirtutibus Apostolorū post acceptū spiritū in excusatione elemosynā & paupertatis professione, quando Petrus paralytico dixit, Surge & ambula, magistri praceptum seruans: Nolite habere

D. AVRELLI AVGVSTINI
LIBER DE AGONE CHRISTIANO

CORONA uictoriae nō promittit nisi certantibus. In diuinis aut scripturis assidue inuenimus promitti nobis coronā si uicerimus. Sed ne lōgū sit multa cōmemorare, apud Apostolū Paulū manifestissime legit: Opus perfecti, cursum cōsummaui, fidē seruauī, ita superest mihi corona iustitiae. Debemus ergo cognoscere quis sit ille aduersarius, quem si uicerimus coronabimur. Ipse est em quē dñs noster prior uicit, ut etiā nos in illo pmanētes uincamus per ipsum. Et dei quidē uirtus atq; sapiētia, & uerbum per quod facta sunt omnia, qui filius dei unicus est, super omnem creaturā semper incommutabilis manet. Et quoniā sub illo est etiā creatura quae nō peccauit, quanto magis sub illo est omnis creatura peccatrix: Ergo quoniā sub illo sunt omnes sancti angeli, multo magis sub illo sunt omnes prauaricatores angeli, quorū diabolus princeps est. Sed qa naturā nostrā deceperat, dignatus est unigenitus dei filius ipsam naturā nostrā suscipere, ut de ipsa diabolus uinceretur, & quem semper ipse sub se habet, etiam sub nobis eum esse faceret: ipsum significat dicens: Princeps huius mundi missus est foras. Non quia extra mundū missus est quomodo quidam haeretici putant, sed foras ab animis eorum qui cohaeret uerbo dei, & nō diligunt mundū, cuius ille princeps est, quia dominatur eis qui diligunt tēporalia bona quae hoc uisibili mūdo cōtinētur: nō quia ipse dñs est huius mūdi, sed princeps cupiditatū earū quibus cōcupiscitur omne quod transit ut ei subiaceat qui negligunt aeternū deū, & diligunt instabilia & mutabilia. Radix em est omnium malorū cupiditas, quā quidā appetentes à fide errauerūt, & inseruerūt se dolorib. multis. Per hanc cupiditatē regnat in homine diabolus & cor eius tenet. Tales sunt omnes qui diligunt istū mundū. Mittitur aut diabolus foras, quando ex toto corde huic mūdo renunciaat. Sic enim renunciaat diabolo, qui princeps est huius mūdi, cū renūciatur corruptelis & pompis & angelis eius. Ideoq; ipse dominus ita triūphantē naturā hominis portās, Scitote, inquit, quia ego uici mūdum.

aurū, neq; argentum, dum soli deo seruiēs de iniquo mammona expeditus fuerat, uerbi imperio morbo ligatū cito soluebat. Ecce quāta est Apostolica uirtus in Christo, sanum Ananiā dum Petrus arguit per sermonis tantū imperiū, morte ligauit, & Tabitham mortis uinculo ligatā, eadem imperij potestate dissoluit. Ideoq; prius Ananias & Saphira in cōspectu Ecclesiae cito mortui sunt, ut Apostolica autoritas quanta esset ostenderetur, & quā magnum peccatum esset, quod oblatum est iterum ab Ecclesia retrahere, monstraretur, & ceteri exemplo huius castigarentur.

Virtus Petri. Cap. XVI

Act. 9

Quod uincamus diabolum uincendo concupiscentias. Cap. II

Eph. 6

Vocabulū cor. li. Cap. III

Locus de. monum

malū

B
 C
 Tim. 4
 Heb. 11
 Tim. 6
 16

mali angeli in scripturis spiritus appellatur. Ideo autē rectores harum tenebrarū eos dicit, quoniā peccatores homines tenebras appellat, quibus isti dominantur. Ideo & alio loco dicit: Fuistis enim aliquādo tenebrę, nunc autē lux in domino: quia ex peccatoribus iustificati erāt. Nō ergo arbitremur in summo cœlo habitare diabolu cū angelis suis, unde lapsu esse credimus. Sic enim errauerūt Manichæi, qui dicūt ante mūdi cōstitutionem fuisse gentē tenebrarū, quę cōtra deū rebelauit, in quo bello credunt fuisse omnipotentem deū nō sibi aliter potuisse succurrere, nisi partem suā contra eam gentē mitteret. Cuius gētis principes, sicut illi dicūt, deuorauerūt partē dei, & tēperati sunt ut posset mūdus de illis fabricari. Sic dicunt deū peruenisse ad uictoriā cum magnis calamitatibus & cruciatibus. & miserijs mēbrorū suorum, quę mēbra dicūt esse cōmixta tenebrosis uisceribus principū illorū, ut eos tēperarent & a furore compescerēt. Et nō intelligunt tam sacrilegam esse suā sectam, ut credant omnipotentē deū nō per creaturā quā fecerit, sed per ipsam naturam suā bellasse cū tenebris, quod nephas est credere. Neq; hoc solū, sed etiā illos qui uicti sunt, factos esse meliores, quia furor eorū cōpressus est: dei autē naturā, quę uicit, factam esse miserimā. Dicūt etiā eam per ipsam cōmixtionē perdidisse intellectum & beatitudinē suā, & magnis erroribus & cladibus esse implicatā. Quā si aliquando uel totā purgari dicerent, magnā tamen impietatem cōtra omnipotentē deum affirmarent, cuius partē crederēt tanto tēpore in erroribus & pœnis esse factatā sine aliquo peccati crimine. Nunc uero infelices audēt adhuc dicere, nec totā posse purgari: & ipsam partē quę purgari nō potuerit, proficere ad uinculū, ut inde inuoluat, & illigetur malitię sepulchro: & sic ibi semper sit pars ipsa dei misera, quę nihil peccauit, & affligatur in æternū carcere tenebrarū. Hoc illi dicunt, ut simplices animas fallant. Sed quis tam simplex est, ut ista nō sentiat esse sacrilega, quibus affirmant omnipotentē deū necessitate oppressum esse, ut partem suā bonā & innocentē tantis cladibus obruendam, & tāta immūditia inquinandā daret, & nō totā liberare posset: & quod liberare nō poterat, æternis uinculis colligaret: Quis ergo ista nō excretur? Quis nō intelligat impia esse et nephāda? Sed illi quādo capiūt homines, nō ista prius dicunt: quę si dicerēt, riderētur aut fugerētur ab omnibus. Sed eligunt capitula de scripturis, quę simplices homines nō intelligunt, & per illa decipiūt animas imperitas, quærēdo unde sit malū. Si cut in isto capitulo faciūt, quo ab Apostolo dicitur est, Rectores harū tenebrarū, & spiritalia nequitia in cœlestibus. Quærunt enim deceptores illi, & interrogāt hominē scripturas diuinas nō intelligentē, unde sint in cœlo rectores tenebrarū, ut cum respōdere nō potuerit, traducatur ab eis per curiositatē: quia omnis anima indocta curiosa est. Qui autē fidē catholicā bene didicit, & bonis motibus & uera pietate munitus est, quibus eorū here

sim nesciat, respondet illis tamē. Nec enim decipi potest, qui iam nouit quid pertineat ad Christianam fidē, quę catholica dicitur, per orbē terrarū sparsam, & cōtra omnes impiōs, & peccatores, ne gligentēs autē sui, domino gubernante securam. Quoniā ergo dicebamus apostolū Paulum dixisse habere nos colluctationē aduersus rectores harū tenebrarū, & spiritalia nequitia in cœlestibus: & probauimus etiā istum aerem terrę proximum cœlū uocari, oportet credere aduersum diabolū & angelos eius nos dimicare, qui gaudent perturbationibus nostris: nā et ipse Apostolus alio loco diabolum principē potestatis aeris huius appellat. Quāuis ille locus, ubi ait: Spiritalia nequitia in cœlestibus: possit & aliter intelligi, ut nō ipsos prauaricatores angelos in cœlestibus, esse dixerit, sed nos potius, de quibus alio loco dicit: Cōuersatio nostra in cœlis est: ut & nos in cœlestibus cōstituti, id est in spiritalibus. pręceptis dei ambulantes, dimicemus aduersus spiritalia nequitia, quę nos inde cōnantur abstrahere. Magis ergo illud quærēdū est, quomō aduersus eos, quos non uidemus, pugnare possimus, & uincere, ne putent stulti aduersus aerē debere nos certare. Docet itaq; Apostolus ipse, dicens: Non sic pugno quasi aerē cadēs: sed castigo corpus meū, & in seruitutem redigo, ne forte alijs prędicās, ipse reprobus inueniar. Itē dicit: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Qua in re intelligēdū est, etiā ipsum Apostolū in semetipso triūphasse de potestatibus huius mūdi, sicut de dño dixerat, cuius se imitatorē profiteretur esse. Imitemur ergo & nos illū, sicut hortat, & castigemus corpus nostrū, & in seruitutem redigamus, si mundū uolumus uincere: quia per illicitas delectationes suas & pōpas, & perniciosam curiositatē nobis dominari potest hic mūdus, id est ea quę in hoc mundo perniciose delectatione colligāt amatores rerū tēporaliū, et diabolo atq; angelis eius seruire cogūt. Quibus omnibus renūciamus, redigimus in seruitutem corpus nostrū. Sed ne quis forte hoc ipsum quærat, quomodo fiat ut corpus nostrū seruituti subiiciamus: facile intelligi & fieri potest, si prius nos ipsos subiiciamus deo bona uolūtate & charitate sincera: nā omnis creatura, uelit nolit, uni deo & dño suo subiecta est. Sed hoc admonemur, ut tota uolūtate seruiamus dño deo nostro: quoniā iustus liberaliter seruit, iniustus autē cōpeditus seruit. Omnes tamē diuinę prouidentie seruiūt, sed alijs obediūt tanquā filijs, & faciūt cū ea quod bonū est: alijs uero ligant tanq; serui, & fit de illis quod iustum est. Ita deus omnipotēs, dñs uniuersę creaturę, qui fecit omnia, sicut scriptū est, bona ualde, sic ea ordinauit, ut & de bonis & de malis beneficiat. Quod em̄ iuste fit, bene fit, iuste autē sunt beati boni, & iuste mali pœnas patiūtur. Ergo et de bonis & de malis beneficiat deus, quoniā iuste omnia facit. Boni autē sunt, qui tota uolūtate deo seruiūt mali autē necessitate seruiūt: nemo em̄ leges omnipotentis euadit. Sed aliud est facere qd lex iubet, aliud pati quod lex iubet. Quapropter boni secundū leges faciunt

Eph. 5
Somnia Manichæorum. IIII

Modo accipitur. Cap. 7

Eph. 4

Philip. 3

In quo Apostolus imitandus fit. Cap. VII

1. Cor. 4

Omnem creaturam seruare deo. Cap. VII

ubi dicitur quod ubi dicitur. VIII

faciunt, mali secundū leges patiuntur. Nec enim nos moueat, qd in hac uita secundū carnē, quā portant iusti, multa grauiā & aspera tolerāt: nihil em̄ mali patiūtur, quia iā possunt dicere quod ille uir spiritalis exultat & prędicat apostolus Paulus, dicens: Gloriamur in tribulationibus, sciētes quoniā tribulatio patientiā operatur, patientia probatio nē, probatio uero spem, spes autē non confundit: quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritū sanctum, qui datus est nobis. Si ergo in hac uita, ubi tāta tormēta sunt, possunt boni & iusti uiri, cū talia patiūtur, nō solū a quo animo tolerare, sed etiā charitate in deo gloriari: quid cogitandū est de illa uita, quę nobis promittitur, ubi nullam de corpore molestiā sentiemus? Quoniā nō ad hoc resurget corpus iustorū, ad quod resurget corpus impiorū, sicut scriptū est: Omnes resurgemus, sed nō omnes immutabimur. Et ne quisquā putet nō iustis immutationē istā promitti, sed potius iniustis, & eā æstimet esse pœnalem, sequitur & dicit, Et mortui resurgēt incorrupti, & nos immutabimur: Quicūq; ergo mali sunt, sic ordinati sunt: quia & unusquisq; sibi, & omnes inuicē sibi nocēt. Hoc enim appetūt quod perniciosē diligitur, et quod eis facile auferri potest, & hoc sibi auferūt inuicē, quādo se persequunt. Et ideo cruciatur quibus auferūtur tēporalia, quia diligūt ea, Illi aut qui auferūt, gaudēt. Sed talis latitia cæcitas est, & summa miseria: ipsa em̄ magis implicat animā, & ad maiora tormenta perducit. Nā gaudet & piscis, quādo hamum non uidēs, escā deuorat: sed cum piscator eum adducere cœperit, uiscera eius torquētur primo, deinde ab omni latitia sua per ipsam escā, de qua latatus est, ad consumptionē trahitur. Sic sunt omnes, qui de bonis tēporalibus beatos se esse putāt: hamū enim acceperūt, & cū illo sibi uagātur. Veniet tēpus ut sentiāt quāta tormēta cum aueritate deuorauerint. Et ideo bonis nihil nocēt, quia hoc eis auferūt, quod nō diligunt: nā quod diligūt, & unde beati sunt, auferre illis nemo potest. Cruciatu uero corporis malas animas miserabiliter affligit, bonos autē fortiter purgat. Sic fit ut & malus homo & malus angelus diuinę prouidentie militent, sed nesciunt quid boni de illis operetur deus. Non itaq; pro meritis officij, sed p meritis malitię stipendiantur. Sed ut hæc animæ, quę habēt uoluntatē nocēdi & rationē cogitādi, sub diuinis legibus ordinatę sunt, ne aliquid iniustum quisq; patiatur: ita & omnia animalia & corporalia in genere suo & ordine suo diuinę prouidentie legibus subdita administrantur. Ideo dñs dicit: Nōne duo passeris assē uenunt, & unus eorū nō cadit super terrā sine uoluntate patris uestri? Hoc enim dixit, uolēs ostēdere quicquid uilissimū homines putāt, omnipotētia domini gubernari. Sic enim & uolatilia cœli ab eo pasci, & lilia agri ab eo uestiri, ueritas loquit, quę capillos etiam nostros numeratos esse dicit. Sed quoniā mūdās animas rationales per se ipse deus curat, siue in optimis & magnis angelis, siue in hominibus, tota sibi uolūtate seruiētibus, cætera

uero p ipsos gubernāt, uerissime dici potuit etiā illud ab Apostolo: Nō em̄ de bobus cura est deo. In scripturis enim sanctis deus homines docet, quomō cū hominibus agāt, & ipsi deo seruiāt: quomodo autē agant cū pecoribus suis, ipsi sciūt: id est quomodo salutē pecorū suorū gubernent usu & peritiā & ratione naturali: quę quidem omnia de magnis sui creatoris opibus acceperūt. Qui ergo potest intelligere quomō uniuersę creaturę conditor deus gubernet eam per animas sanctas, quę mysteria eius sunt in cœlis & in terris, quia & ipsę sanctę animę ab ipso factę sunt, & in eius creatura primatū tenēt: qui ergo potest intelligere, intelligat, & intret in gaudiū domini sui. Si autem hoc nō possumus, quādiu sumus in corpore, & peregrinamur a domino, gustemus saltē qd suauis est dominus, qui dedit nobis pignus spiritum, in quo sentiamus eius dulcedinē, & desideremus ipsum uitę fontē, ubi sobria ebrietate inuēdemur & irrigemur sicut lignū quod plantatū est secus decursus aquarū, & dat fructum in tēpore suo, & folia eius nō decidēt. Dicit enim spiritus sanctus, Filijs autē hominū in tegmine alarū tuarū sperabūt: Inebriabūtur ab ubertate domus tuę, & torrente uoluptatis tuę potabis eos: Quoniam apud te est fons uitę. Talis ebrietas nō euertit mentē, sed tamen rapit sursum, & obliuionē præstat omnium terrenorū. Sed si possumus toto affectu iam dicere: Quēadmodū desiderat ceruus ad fontes aquarū, ita desiderat anima mea ad te deus. Quod si forte adhuc propter ægritudines animę, quas de seculi amore concepit, nec gustare sumus idonei qd dulcis est dñs: uel credamus diuinę autoritati, quā uoluit esse in scripturis sanctis de filio suo, q factus est ei ex semine Dauid secundū carnē, sicut Apostolus loquit: Omnia em̄ p ipsum facta sunt, sicut in Euāgelio scriptū est, & sine ipso factū est nihil. Qui nostrę imbecillitati misertus est, q imbecillitatē nō eius opere, sed nostra uolūtate meruimus: nā deus hominē inextremabilē fecit, et ei liberū uoluntatis arbitriū dedit. Nō enim esset optimus, si dei pręceptis necessitate nō uolūtate seruiret. Facile est omnino, quātū existimo, quod intelligere nolūt, qui catholicā deserūt fidem, & Christiani uocari uolunt: nā si nobiscū fatētur naturam nostrā nō posse sanari, nisi recte faciendo: fateatur eam nō infirmari, nisi peccando. Et ideo nō est credēdū animā nostrā hoc esse quod deus est: quia si hoc esset, nec sua uoluntate, nec aliqua necessitate in deterius mutaret, quoniā omnimodo incōmutabilis intelligitur deus: sed ab eis qui nō in cōtentione & æmulatione & uanę glorię cupiditate amāt loqui quod nesciūt, sed humilitate Christiana sentiūt de domino, & in bonitate & in simplicitate cordis quærūt eū. Hęc ergo imbecillitatē nostrā suscipere dignatus est filius dei, & uerbū caro factum est, & habitauit in nobis: non quia æternitas illa mutata est, sed quia mutabilē creaturā mutabilibus hominū oculis ostēdit, quā incommutabili maiestate suscepit. Sunt autem stulti qui dicunt, Nō poterat aliter sapientia dei

1. Cor. 9

Hortatio ad diligendum deum. Ca. IXX

Psal. 35

Psal. 41 Fides. Ca. X

Ioan. 1

Liberum arbitrium

Cur factus homo. Cap. X

dei homines liberare, nisi susciperet hominē, & nascere ex foemina, & a peccatorib. omnia illa pariter faceret, similiter uestra stultitia displiceret. Si enim non appareret oculis peccatorū, lumen eius utiq; aeternū, quod per interiores oculos uideretur, inquinatis mētibus uideri non posset. Nunc autē quia uisibiliter uos cōmonere dignatus est, ut ad inuisibilia praepraret, displicet auaris, quia non aureum corpus habuit: displicet impudicis, quia ex foemina natus est. Multū enim oderūt impudici, quod concipiūt & pariūt foeminae: displicet superbis, quod contumelias patiētissime pertulit: displicet delicatis, quia cruciatus est: displicet timidis, quia mortuus est. Et ut non uitia sua uideantur defendere, non in homine dicūt sibi hoc displicere, sed in filio dei. Non enim intelligūt quid sit aeternitas dei, quae hominē assūpsit: & quid ipsa humana creatura, quae mutationib. suis in pristina firmitate reuocabat, ut disceremus, docente ipso dño, infirmitates, quas peccādo collegimus, recte faciēdo posse sanari. Ostendebat enim nobis ad quā fragilitatē homo sua culpa peruenerit, & ex qua fragilitate diuino auxilio liberaret. Itaq; filius dei hominem assumpsit, & in illo humana pessus est. Haec medicina hominū tāta est, quāta non potest cogitari: nam quae superbia sanari potest, si humilitate filij dei non sanatur? Quae auaritia sanari potest, si paupertate filij dei non sanatur? Quae iracundia sanari potest, si patiētia filij dei non sanatur? Quae impietas sanari potest, si charitate filij dei non sanatur? Postremo quae timiditas sanari potest, si resurrectione corporis non sanat? Erigat spem suā genus humanū, & recognoscat naturam suam, & uideat quantum locū habeat in operib. dei. Nolite uos ipsos contēnere uiri, filius dei uirū suscepit. Nolite uos ipsas contēnere foeminae, filius dei natus ex foemina est. Nolite tamen amare carnalia, quia in filio dei nec masculus nec foemina sumus. Nolite amare tēporalia, quia si bene amarent, amaret ea homo quē suscepit filius dei. Nolite timere contumelias & cruces & mortē, quia si nocerent hominī, non ea pateretur homo quē suscepit filius dei. Haec omnis hortatio, quae iam ubiq; praedicatur, ubiq; uenerat, quae omnē obedientē animā sanat, non esset in rebus humanis, si non essent facta illa omnia quae stultissimis displicēt. Quē dignat imitari uitiosa iactantia, ut ad uirtutem percipiendā possit adduci, si erubescit imitari eū, de quo dictū est ante quē nasceretur, quod filius altissimi uocaretur, & per omnes iam gētes, quod negare nemo potest, filius altissimi uocat. Si multū de nobis sentimus, dignemur imitari eū qui filius altissimi uocatur. Si parū de nobis sentimus, audeamus imitari piscatores & publicanos, qui eū imitati sunt. O medicinā omnib. consulentē, omnia tumentia comprimētē, omnia tabescētia reficientē, omnia superflua refecantē, omnia necessaria custodientem, omnia perdita reparantē, omnia deprauata corrigenētē. Quis iam se extollet contra filiū dei? Quis de se desperet, pro quo tā humilis esse uoluit

filius dei? Quis beatā uitā esse arbitret in ijs quae contēnenda esse docuit filius dei? Quibus aduersitatibus cedat, qui naturā hominis a tantis persecutionibus custoditā credit in filio dei? Quis sibi esse clausum regnū cœlorū putet, qui cognoscit publicanos & meretrices imitatos esse filiū dei? Qua puerilitate non careat, qui facta & dicta inuenitur & diligit & sectatur illius hominis, in quo se nobis ad exemplum uitae praebuit filius dei? Itaq; iā & masculi & foeminae, & omnis aetas, & omnis huius seculi dignitas ad spem uitae aeternae cōmutata est. Alij neglectis tēporalib. bonis conuolant ad diuina. Alij cedunt eorū uirtutibus qui haec faciūt, & laudāt quod imitari non audēt. Pauci autē adhuc murmurāt, & inani liuore torquentur: aut qui sua querūt in ecclesia, quāuis uideant catholici: aut ex ipso Christi nomine gloriā quaerētes, haeretici: aut peccatū impietatis suae defendere cupiētes, Iudei: aut curiositatē uanae licētia perdere timentes, Pagani. Sed ecclesia catholica per totū orbē longe lateq; diffusa, impetus eorū prioribus tēporib. frangēs, magis magisque roborata est: non resistendo, sed perferendo. Nunc uero insidiosas eorū quaestiones fide irridet, diligentia discutit, intelligentia dissoluit: criminatores palearum suarū non curat, quia tēpus messis, & tēpus arearū, & tempus horreorū caute diligenterq; distinguit. Criminatores autē frumētī sui, aut errantes corrigit, aut inuidentes inter spinas & zizania computat. Subijciamus ergo animā deo, si uolumus seruituti subijcere corpus nostrū, et de diabo lo triūphare. Fides est prima quae subiugat animā deo, deinde praeccepta uiuēdi, quib. custoditis spes nostra firmat, & nutritur charitas, & lucere incipit quod antea tantūmodo credebatur. Cum enim cognitio & actio dona sint dei & beatū hominē faciāt: sicut in cognitiōe cauēdus est error, sic in actione cauēda est nequitia. Errat autē quisquis putat ueritatē se posse cognoscere, cū adhuc nequiter uiuat. Nequitia est autē mundū istum diligere, & ea quae nascunt & transeunt, pro magno habere: & ea cōcupiscere, et pro his laborare, ut acquiratur: & latari, cū abundauerint: & timere, ne pereant: & cōtristari, cū pereūt. Talis uita non potest purā illam & syncerā & incōmutabilem uide re ueritatē, & inharere illi, & in aeternū iam non moueri. Itaq; priusquā mēs nostra purget, debemus credere quod intelligere nondum ualemus: quoniam uerissime dictū est per Prophetā: Nisi credideritis, non intelligetis. Fides in ecclesia breuissime tradit, in qua cōmendant aeterna, quae intelligi a carnalib. nondū possunt: & tēporalia praeterita & futura, quae pro salute hominū gessit, et gestura est aeternitas diuinā prudentiae. Credamus ergo in patrē & filiū & spiritū sanctum: haec aeterna sunt & incōmutabilia, id est unus deus unius substantiae trinitas aeterna: deus ex quo omnia, per quae omnia, in quo omnia. Nec eos audiamus qui dicūt patrē tantūmodo esse, nec habere filiū, nec esse cū eo spiritū sanctū: sed ipsum patrē aliquando appellari filiū, aliquando spiritū sanctū. Nesciunt enim

Impudici, ofores natura

De effluuio manitatis. Cap. XII

De fide & operatione. XII

Mēs ueritatis capax non est nisi uisibilis uera

al. mori. Efa. 7

Contra eos qui tres personas negant. Cap. XIII

enim principiu, ex quo sunt omnia: & imaginem eius, per qua formatur omnia: & sanctitatem eius, in qua ordinantur omnia. Nec eos audiamus, qui indignatur & stomachatur, quia non tres deos colēdos dicimus. Nesciūt enim quod sit una eademq; substantia, & phātasmatibus suis illuduntur: quia solēt uidere corporaliter uel animalia tria, uel quaecunq; corpora tria locis suis esse separata. Sic putant intelligendā substantiā dei: & multū errant: quoniam superbi sunt, & non possunt discere quia nolunt credere. Nec eos audiamus, qui patrem solum uerum deum & sempiternum esse dicūt: filium autē non de ipso genitū, sed ab ipso factum de nihilo, & fuisse tēpus quādo non erat, sed tamē primum locū tenere in omni creatura: & spiritū sanctum minoris maiestatis esse quod filiū, & ipsum factum esse post filiū: & horū triū diuersas esse substantias, tanq; aurū & argentū & amentū: Nesciunt enim quid loquantur, & de his rebus quas per oculos carnos uidere cōsueuerūt, uanas imagines ad disputatiōes suas transferūt. Quia reuera magnū est mēte conspiciere generationē, quae non sit ex aliquo tempore, sed aeterna est: & ipsam charitatē & sanctitatē, qua generator & generatus ineffabiliter sibi copulatur, Magnū & difficile est haec mēte cōspicere, etiā si pacata & tranquilla sit. Non potest ergo fieri ut illi haec uideāt, qui terrenas generationes nimis intuetur, & ad istas tenebras addūt adhuc fumū, quem sibi cōtentionibus & certaminib. quotidianis excitare non cessant: habentes animas carnis affectib. defluentes, tanq; ligna humore saginata, in quibus ignis fumum solū uomit, & habere flāmas lucidas non potest. Et hoc quidē de omnibus haeticis rectissime dici potest. Credētes ergo incōmutabilem trinitatē, credamus etiā in dispensationē tēporalem pro salute generis humani esse natū deū. Nec eos audiamus, qui filiū dei Iesum Christum nihil esse aliud quod hominē dicūt: sed ita iustū, ut dignus sit appellari filius dei. Et hos enim catholica disciplina misit foras, quoniam uanae gloriā cupiditate decepti, contētiose disputare uoluerunt, antequā intelligerēt quid sit dei uirtus & dei sapientia: & in principio uerbū, per quod facta sunt omnia: & quomodo uerbū caro factum est, & habitauit in nobis. Nec eos audiamus, qui non uerū hominem suscepisse dicunt filiū dei, neq; natum esse de foemina, sed falsam carnē & imaginem simulatam corporis humani ostēdisse uidentibus. Nesciunt enim quomō substantia dei administrans uniuersam creaturā, inquinari omnino non possit: & tamen praedicant istum uisibilem solem, radios suos per omnes feces & sordes corporum spargere, & eos mūdōs & synceros ubiq; seruare. Si ergo uisibilia mūda uisibilibus immūdis cōtingi possunt, & non inquinari: quāto magis inuisibilis & incōmutabilis ueritas per spiritū animā, & per animā corpus suscipiens, toto homine assumpto ab omnibus eū infirmitatibus nulla sua cōtaminatione liberauit? Itaq; magnas patiūtur angustias: & cū timent quod fieri non potest, ne humana carne ue

ritas inquinetur, ueritatē dicunt esse mentitā. Et cū ille praeciperit, dicens: Sit in ore uestro, est est, non non: & Apostolus clamet, Non erat in illo est & non, sed est in illo erat: isti totum corpus eius falsam carnē fuisse contendunt, ut non sibi uideantur imitari Christū, si non suis auditoribus mentiantur. Nec eos audiamus, qui trinitatē quidem in una aeterna substantia confitētur, sed hominē ipsum, qui temporali dispēfatione susceptus est, audent dicere non habuisse hominis mētē, sed solam animā & corpus: hoc est dicere, non fuit homo, sed membra corporis habebat humana. Animā enim & corpus habet & bestia, sed rationem non habent, quae mētis est propria. Sed si execrādi sunt illi qui eū negant humanū corpus habuisse, quod est infimū in homine, miror quod isti non erubescunt, qui hoc eū negant habuisse quod est optimum in homine. Multū enim lugēda est mēs humana, si uincitur a corpore suo. Siquidē in illo homine non reformata est, in quo ipsum corpus humanū iam dignitatē formae cœlestis accepit. Sed absit ut hoc credamus, quod confinxit temeraria cæcitas & superba loquacitas. Nec eos audiamus, qui sic dicunt ab illa aeterna sapiētia susceptū esse hominē, qui de uirgine natus est, quomō & alij homines ab ea sapiētes fiūt, qui perfecte sapientes sunt. Nesciūt enim propriū illius hominis sacramentū, & putāt hoc solū eū amplius habuisse inter ceteros beatissimos, quod de uirgine natus est. Quod ipsum si bene considerent, fortassis credant ideo illū hoc praeter ceteros meruisse, quod aliquid propriū praeter ceteros habet etiā ipsa susceptio. Aliud est enim sapientē tantū fieri per sapientia dei, & aliud est ipsam personā sustinere sapientiae dei: quis enim eadem natura sit corporis ecclesiae, multū tamen distare inter caput & membra cetera quis non intelligat? Si enim ecclesiae caput est homo ille, cuius susceptione uerbū caro factum est, & habitauit in nobis, membra cetera sunt omnes sancti, quibus perficitur & cōpletur ecclesia. Quomodo ergo anima totū corpus nostrum animat & uiuificat, sed in capite & uidēdo sentit, & audiendo & odorādo & gustādo & tangēdo, in ceteris autē mēbris tangendo tantū: & ideo capiti cuncta subiecta sunt ad operandū, illud autē supra collocatū est ad cōsulendū: quia ipsius animae, quae consulit corpori, quodāmodo personā sustinet caput, ibi enim omēs sensus apparent. Sic uniuerso populo sanctorum tanq; uni corpori caput est mediator dei & hominū, homo Christus Iesus. Et propterea sapientia dei & uerbū in principio, per quod facta sunt omnia, non sic assumpsit illum hominē ut ceteros sanctos, sed multo excellentius, multoq; sublimius: quoniam ipsum solum assumi oportuit, in quo sapientia dei patris hominibus appareret, sicut eā uisibiliter decebat ostēdi. Quapropter aliter sunt sapientes ceteri homines, quicunq; sunt uel esse potuerūt uel poterunt: & aliter ille unus mediator dei & hominū, homo Christus Iesus: qui sapientia ipsius, per quā sapientes fiunt quicunq; homines, non solū beneficiū

Math. 5 1 Cor. 1

Deum habuisse tam mentem quam animam hominis. XIX

Christum esse sapientiam dei. Cap. XX

habet, sed etiā personā gerit. De ceteris enim sapientibus & spiritalibus animis recte dici potest, quod habeant in se uerbum dei per quod facta sunt omnia: sed in nullo eorū recte dici potest, quod uerbum caro factum est, & habitauit in nobis: quod in solo domino nostro Iesu Christo rectissime dicitur. Nec eos audiamus, qui solum corpus humanū susceptum esse dicūt à uerbo dei, & sic audiunt quod dictū est, Et uerbum caro factum est, ut negent illum hominē uel animā uel aliquid hominis habuisse, nisi carnē solam. Errāt enim multum, nec intelligūt ideo carnē solam nominatā esse in eo quod dictum est, Verbum caro factum est, quia hominum oculis propter quos facta est illa susceptio, caro sola potuit apparere. Nā si absurdū est & ualde indignū ut humanū spiritum homo ille non habuerit, sicut superius tractauimus: quanto magis absurdum & indignū est, ut nec spiritū nec animā habuerit, sed hoc solū habuerit quod etiam in pecoribus uilius est, & extremius, id est, corpus. A nostra ergo fide etiā ista impietas excludatur, totumq; hominē atq; perfectum à uerbo dei susceptum esse credamus. Nec eos audiamus, qui tale corpus dominū nostrū habuisse dicunt, quale apparuit in columba, quā uidit Ioannes baptista descendente de cœlo & manente super eum in signo spiritus sancti. Ita enim persuadere conant filium dei natū non esse de foemina, Quia si carnalibus oculis eū oportebat ostēdi, potuit, inquit, sic assumere corpus quomō spiritus sanctus. Nō em̄ & columba illa de ouo nata est, aiunt: & tamē humanis oculis potuit apparere. Quibus primū illud respondendum est, q̄ ibi legimus in specie colūbæ apparuisse Ioāni spiritū sanctum, ubi legimus etiā Christum natū esse de foemina, & nō oportet in parte credere Euāgelio, & in parte non credere. Vnde enim credis in colūbæ specie demonstratū esse spiritū sanctum, nisi quia in Euāgelio legitur: Ergo & ego inde credo Christū natum de uirgine esse, quia in Euāgelio legi. Quare autē spiritus sanctus nō est natus de colūba, quē admodum Christus de foemina: illa causa est, quia non colūbas liberare uenerat spiritus sanctus, sed hominibus significare innocentiā & amorē spiritalē, quod in colūbæ specie uisibiliter figuratū est. Dominus autē Iesus Christus qui uenerat ad homines liberandos, in quibus & mares & foeminae pertinet ad salutē: nec mares fastidiuit, quia mare suscepit: nec foeminas, quia de foemina natus est. Huc accedit magnū sacramentū, ut quoniam per foeminā nobis mors acciderat, uita nobis per foeminā nasceretur: ut de utraq; natura, id est foemina & masculina uictus diabolus cruciaret, quoniam de ambarū subuersione latitabat: cui parum fuerat ad poenā si ambae naturae in nobis liberaretur, nisi etiā per ambas liberaremur. Neq; hoc ita dicimus, ut dominū Iesum Christū dicamus solū uerum corpus habuisse: spiritū sanctum autē fallaciter apparuisse oculis hominū, sed ambo illa corpora, uera corpora credimus. Sicut enim non oportebat ut homines falleret filius dei, sic nō de-

Christum non solū corpus habuisse hominis
Cap. XXI

Corpus Christi non fuisse imaginarium.
Cap. XXII

cebat ut homines falleret spiritus sanctus: Sed omnipotēti deo qui uniuersam creaturā de nihilo fabricauit, nō erat difficile uerū corpus colūbæ sine aliarū colubarū ministerio figurare, sicut ei non fuit difficile uerū corpus in utero Mariæ sine uirili semine fabricare: cū natura corporea & in uisceribus foeminae ad formandū hominem, & in ipso mundo ad formandā colūbā imperio domini uoluntatiq; seruiret. Sed stulti homines & miseri, quod aut ipsi facere non possunt, aut in uita sua nunq; uiderūt, etiā ab omnipotēti deo fieri potuisse nō credūt. Nec eos audiamus, qui propterea uolunt cogere, ut inter creaturas filiū dei numeremus quia passus est. Dicunt enim, Si passus est mutabilis est: & si mutabilis est, creatura est, quia dei substantia nō potest immutari. Cū quibus etiā nos dicimus, & dei substantiā cōmutari nō posse, & creaturā esse mutabilē. Sed aliud est esse creaturā, & aliud suscipere creaturā. Filius ergo unigenitus dei, qui est uirtus & sapiētia dei, & uerbum per quod facta sunt omnia, quia immutari nō potest omnino, suscepit humanā creaturā, quam lapsam erigere, atq; inueteratā renouare dignatus est. Nec in ea per passionē ipse in deterius cōmutatus est, sed eā potius per resurrectionē in melius cōmutauit. Nec propterea uerbum patris, id est unicū dei filiū, per quem facta sunt omnia, negandum est natū & passum esse pro nobis. Et martyres enim passos dicimus & mortuos propter regna cœlorū, nec tamē in ea passione & morte animae eorū occisae sunt. Dicit enim dominus: Nolite timere eos qui corpus occidūt, animae autē nihil possunt facere. Sicut ergo martyres passos & mortuos dicimus in corporibus, quae portabāt, sine animarū interfectione uel morte: sic filiū dei passum & mortuū dicimus in homine quē portabat, sine diuinitatis aliqua cōmutatione uel morte. Nec eos audiamus qui negant tale corpus domini resurrexisse, quale positū est in monumento. Si enim tale nō fuisset, nō ipse dixisset post resurrectionē discipulis, Palpate & uidete, quoniam spiritus ossa & carnē nō habet, sicut me uidetis habere. Sacriligum est enim credere dominū nostrū, cum ipse sit ueritas, in aliquo fuisse mentitū. Nec nos moueat q̄ clausis ostijs subito eum apparuisse discipulis scriptū est, ut propterea negemus illud fuisse corpus humanū, quia contra naturā huius corporis uidemus illud per clausa ostia intrare, Omnia enim possibilia sunt deo: nā & ambulare super aquas cōtra naturā huius corporis esse manifestū est, & tamen nō solū ipse dominus ante passionē ambulauit, sed etiā Petrus ambulare fecit. Ita ergo & post resurrectionem suam de corpore suo fecit quod uoluit. Si enim potuit ante passionē clarificare illud sicut splendorē solis, quare non potuit & post passionē ad quantā uellet subtilitatem in tēporis momēto redigere, ut per clausa ostia posset intrare? Nec eos audiamus, qui negant ipsum corpus secū leuasse in cœlum dominum nostrū, & cōmemorant in Euāgelio quod scriptum est: Nemo ascendit in cœlū, nisi qui de cœlo descendit

Filius dei per se non mutatus.
Cap. XXIII

Matth. 10

Corpus semper mansisse idē.
Cap. XXIII

Corpus subleuatum in cœlum.
Cap. XXV
Ioan. 3

dit: & dicūt, quia corpus nō descendit de cœlo, nō potuisse ascendere in cœlū. Non enim intelligunt, quoniam corpus nō ascendit in cœlū. Dominus em̄ ascendit, corpus autē non ascendit, sed leuātū est in cœlum, illo leuāte qui ascendit. Si enim quisq; descendat, uestiat se, & uestitus iterū ascendat, recte utiq; dicimus, Nemo ascendit, nisi qui descendit: nec uestem consideramus quam secū leuauit, sed ipsum qui uestitus est, solū dicimus ascendisse. Nec eos audiamus, qui negant ad dexterā patris sedere filiū. Dicūt enim, Nunquid deus pater habet latus dexterū aut sinistrum sicuti corpora? Nec nos hoc de deo patre sentimus: nulla enim forma corporis deus definit atq; cōcluditur. Sed dextera patris est beatitudo perpetua, quae sanctis datur: sicut sinistra eius rectissime dicitur miseria perpetua, quae impijs datur: ut nō in ipso deo, sed in creaturis hoc modo, quo diximus, intelligatur dextera & sinistra: quia & corpus Christi, quod est ecclesia, in ipsa dextera, hoc est in ipsa beatitudine futurum est, sicut Apostolus dicit: quia & simul nos suscitauit, & simul nos sedere fecit in cœlestibus. Quāuis em̄ corpus nostrū nondū ibi sit, tamē spes nostra iā ibi est. Propterea & ipse dominus post resurrectionē suā iussit discipulis, quos piscātes inuenit, ut in dexterā partē remitterēt retia. Quod cū fecissent, ceperūt pisces, qui omnes magni erāt: & omnes iustos significabant, quibus dextera promittit. Hoc significabat q̄ etiā in iudicio dixit se agnos ad dexterā, haedos autē ad sinistram esse positurum. Nec eos audiamus, qui negant diem iudicij futurū, & cōmemorāt, quod in Euāgelio scriptū est, eum qui credit in Christū, nō iudicari: qui autē non credit in illū, iam iudicatum esse. Dicūt enim, Si & ille qui credit, non ueniet in iudiciū: & ille qui nō credit, iam iudicatus est, ubi sunt quos iudicaturus est in die iudicij. Nō intelligūt sic loqui scripturas, ut prae teritum tēpus pro futuro tēpore insinuet: sicut supra diximus, quod Apostolus dixit de nobis, q̄ simul nos sedere fecit in cœlestibus, nondū factum est: sed quia certū est futurū, ita dictū est quasi iā factū sit: sicut & ipse dñs discipulis dixit: Omnia quae audiui à patre meo, nota feci uobis. Et paulo post dicit: Multa habeo uobis dicere, sed nō potestis illa portare modo. Quomō ergo dixerat, Omnia quae audiui à patre meo, nota feci uobis: nisi quia illud quod per spiritū sanctum certissime facturus erat, quasi iā fecisset locutus est? Sic ergo cū audimus: Qui credit in Christū, nō ueniet in iudiciū: intelligamus, quia non ueniet ad damnationē. Dicitur enim iudiciū pro damnatione, sicut dicit Apostolus: Qui nō māducat, māducantem nō iudicet: id est, nō de illo male existimet. Et dñs dicit: Nolite iudicare, ne iudicetur de uobis. Non enim tollit nobis intelligētiam iudicādi, cū & Propheta dicat: Si uere iustitiā diligitis, recte iudicate filij hominum. Et ipse dñs dicat: Nolite iudicare personaliter, sed iustū iudiciū iudicate. Sed illo loco ubi ueritatē iudicare, illud admonet, ne dānemus aliquem;

Filius ad dexteram patris
XXVI

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

Matth. 23

cuius uel cogitatio nobis nō est aperta, uel nescimus qualis postea sit futurus. Sic ergo cum dixit, Ad iudiciū nō ueniet: hoc dixit, quia nō ueniet ad damnationē. Qui autē nō credit iam iudicatus est: hoc dixit, quia iam dānatus est praesciētia dei, qui nouit quid immineat non credētibus. Nec eos audiamus, qui dicūt spiritū sanctum, quem in Euāgelio dominus promisit discipulis, aut in Paulo apostolo uenisse, aut in Mōtano & Priscilla, sicut Cataphryges dicūt, aut in nescio quo Manite uel Manichæo, sicut Manichei dicūt. Tā enim caeci sunt isti, ut scripturas manifestas non intelligant, aut tam negligentes salutis suae, ut omnino nō legāt. Quis enim cū legerit, nō intelligit, uel in Euāgelio quod post domini resurrectionem scriptū est, dicente domino: Ego mittā promissum patris mei in uos, uos autē sedete hic in ciuitate, quousq; induamini uirtute ab alto: Et in actibus Apostolorū, postea q̄ dominus abcessit à discipulorum oculis in cœlū, decē diebus peractis, die Pentecostes, nō attendunt apertissime uenisse spiritū sanctū: & cū essent illi in ciuitate sicut eos ante mōnuerat, impleuisse illos, ita ut loquerentur uarijs linguis. Nam diuersae nationes quae tūc aderāt, unusquisq; audientiū suam linguā intelligebant. Sed isti homines decipiūt eos qui negligentes sunt in catholica fide, & ipsam fidem suā quae in scripturis manifesta est, nolūt discere, & quod est grauius & multū dolendū, cum in catholica fide negligenter uersentur, haereticis diligēter aures accōmodant. Nec eos audiamus, qui sanctam Ecclesiā, quae una catholica est, negāt per orbem esse diffusam, sed in sola Africa, hoc est, in parte Donati polle re arbitrātur. Ita surdi sunt aduersus Prophetā dicentem: Filius meus es tu, ego hodie genui te: potula à me, & dabo tibi gētes hereditatē tuam, & possessionē tuā terminos terrae. Et alia multa siue in ueteris siue in noui Testamēti libris, quae scripta sunt, ut apertissime declarēt Ecclesiam Christi per orbē terrae esse diffusam. Quod cū eis obijcimus, dicūt iam ista omnia fuisse cōpleta, anteq̄ esset pars Donati, sed postea totā Ecclesiā perisse, & in sola Donati parte reliquias eius remansisse contendūt. O linguā superbam & nephariā: nec si uere uiuerēt, ut uel inter se pacē postea custodirent. Nunc autē non attendūt iam in ipso Donato completū esse quod dictū est: In qua mēsurā mēsi fueritis, in ea remetietur uobis. Sicut enim Christum diuidere conatus est, sic ipse à suis quotidiana cōcissione diuiditur. Ad hoc etiā pertinet illud quod dñs dicit: Qui enim gladio percussit, gladio morietur. Gladius em̄ illo loco, siquidē in malo positus est, discordiosam linguā significat, qua tūc ille infelix Ecclesiā percussit, sed nō occidit. Nō autem dixit dominus, qui occiderit gladio, gladio morietur, sed qui gladio usus fuerit, inquit, gladio morietur. Ergo ille percussit Ecclesiam lingua litigiosa, qua nūc ipse conciditur, ut omnino desperat atq; moriatur. Et tamen illud tunc apostolus Petrus, nō superbiā suā, sed quāuis carnali tamen amore domini fecerat. Itaq; admonitus recondit

Ioan. 3

Spiritus sanctus. XXVIII

Luc. 24

Act. 1. 8

Ecclesia catholica. XXIX

Psal. 2

Matth. 7

gladiū: iste autē nec uictus hoc fecit. Siquidē cum episcopo Cæciliano causam cū diceret, audientibus episcopis Romæ, quos ipse petiuerat, nihil eorū quæ intēderat potuit probare: & sic remāsit in schismate, ut suo gladio moreret. Populus autem ipsius, quādo nō audit Prophetas, & Euāgelīū, in quib. apertissime scriptū est, Ecclesiā Christi per omnes gētes esse diffusam, & audit schismaticos, nō dei gloriā quærentes sed suā, satis significat seruū se esse nō liberū, & aurē dexterā se habere præcisam. Petrus enim errans in amore domini, seruo nō libero aurē dexterā præcisauit. Ex quo significat eos qui gladio schismatis feriuntur, seruos esse carnaliū desideriorū, nondū eductos in libertatē spiritus sancti, ut iā non cōfidant in homine: & nō audire quod dextrum est, id est, domini gloriā per catholicā Ecclesiam latissime peruagantam, & audire sinistrum humanæ inflationis errorem. Sed tamen cū dominus dicat in Euāgelio, cū per omnes gētes Euāgelīū fuerit prædicatū tūc finē esse uenturū: quomodo isti dicūt, q̄ iam ceteræ omnes gentes ceciderūt à fide, & in sola parte Donati remansit Ecclesia, cū manifestū sit ex quo ista pars ab unitate præcisā est, nonnullas gentes postea credidisse: & adhuc esse aliquas, quæ nondum crediderūt, quibus quotidie nō cessat Euāgelīū prædicari? Quis nō miretur esse aliquē, qui se Christianū dici uelit, & aduersus Christi gloriā tanta impietate rapiatur, ut audeat dicere, omnes populos gentiū, qui modo adhuc accedūt ecclesiæ dei, & in dei filiū festināter credūt, inaniter facere, quia nō eos aliquis Donatista baptizat? Sine dubio ista execrarent homines, & eos sine dilatione relinquerēt, si Christū quærent, si Ecclesiam diligerēt, si liberi essent, si aurem dexterā integrā retinerent. Nec eos audiamus, qui quam uis neminē rebaptizent, præcidere se tamē ab unitate, & Luciferiani magis dici q̄ catholici maluerunt. In eo enim q̄ intelligūt baptisma Christi nō esse repetendū, recte faciunt: sentiunt enim sacramentū sancti lauacri nusquā esse, nisi ex catholica Ecclesia: sed eam formā secum habere sarmenta præcisā, quam in ipsa uite, antequā præciderent, acceperāt. Hi sunt enim de quibus Apostolus dicit, habentes speciē pietatis, uirtutem autem eius abnegantes. Est enim magna uirtus pietatis, pax & unitas, quia unus est deus. Hanc illi nō habent, quia præcisi ab unitate sunt. Itaq; si qui ex ipsis ad catholicā ueniunt, nō iterāt speciē pietatis quam habent, sed accipiunt uirtutē pietatis quam non habent. Nā & amputatos ramos denuo posse inferi, si non permanerint in incredulitate, apertissime Apostolus docet. Quod cum Luciferiani intelligunt, & nō rebaptizant, nō improbamus: sed q̄ etiam ipsi præcidi à radice uoluerunt, quis non detestandū esse cognoscat? Et ideo maxime, quia hoc eis displicuit in Ecclesia catholica, quod uere catholice sanctitatis est. Nusquā enim tam uigere debent uiscera misericordiæ, quam in catholica Ecclesia, ut tanquā uera mater nec peccatibus filiis superbe insultet, nec correctis difficile igno-

scat. Non enim sine causa inter omnes Apóstolos huius Ecclesiæ catholicæ personā sustinet Petrus: huic em̄ ecclesiæ clauēs regni cœlorū datæ sunt, cum Petro datæ sunt. Et cū ei dicitur, ad omnes dicitur, Amas me, pasce oues meas. Debet ergo ecclesia catholica correctis, & pietate firmatis filiis libēter ignoscere, cum ipsi Petro personā eius gestanti, & cū in mari titubasset, & cum dominū carnaliter à passione reuocasset, & cū aurē serui gladio præcidisset, & cū ipsum dominū ter negasset, & cū in simulationē postea superstitiosam lapsus esset, uideamus ueniā esse concessam, eumq; correctum atq; firmatum usq; ad dominicæ passionis gloriā peruenisse. Itaq; post persecutionē, quæ per Arianos hæreticos facta est: postea q̄ pax, quam quidē catholica in domino tenet, etiam à principibus seculi reddita est: episcopi, qui perfidiæ Arianorū in illa persecutione consenserant, multi correcti, redire in catholicā delegerūt, damnātes siue quod crediderant, siue quod se credidisse simulauerāt. Hos Ecclesia catholica materno recipit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis per galli cantum admonitū: aut tanquā eundem post prauam simulationē Pauli uoce correctum. Hæc illi matris charitatē superbe accipientes, & impie reprehendentes, quia Petro post galli cantū surgenti, nō gratulati sunt, cum Lucifero, qui mane oriebatur, cadere meruerunt. Nec eos audiamus, qui negāt Ecclesiā dei omnia peccata posse dimittere. Itaq; miseri, dum in Petro petrā non intelligunt, & nolunt credere datas Ecclesiæ clauēs regni cœlorū, ipsi eas de manibus amiserunt. Isti sunt qui uiduas si nupserint, tanquā adulteras dānant, & super doctrinā Apostolicā se prædicant esse mundiores. Qui nomē suū si uellent agnoscere, mundanos se potius quam mundos uocarent. Nolentes enim si peccauerint corrigi, nihil aliud delegerunt, nisi cum hoc mundo damnari. Nam quibus ueniā peccatorū negant, nō eos aliqua sanitate custodiunt, sed agris subtrahūt medicinā, & uiduas suas uri cogūt, quas nubere nō permittunt. Nō enim prudētiores habendi sunt, q̄ Paulus apostolus, qui ait: Malo eas nubere quam uri. Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futurā negant, & cōmemorant quod ait Apostolus, Caro & sanguis regnū dei non possidebunt. Nō intelligētes quod ipse dicit Apostolus, Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatē. Cum em̄ hoc factū fuerit, iam nō erit caro & sanguis, sed celeste corpus. Quod & dñs promittit cū dicit: Neq; nubēt, neq; uxores ducēt, sed erūt æquales angelis dei. Nō enim iā hominibus, sed deo uiuent, cū æquales angelis facti fuerint. Immutabitur ergo caro & sanguis, & fiet corpus cœleste & angelicū. Et mortui enim resurgēt incorrupti, & nos immutabimur: ut & illud uerū sit, q̄ resurget caro, & illud uerū sit, q̄ & caro & sanguis regnū dei non possidebūt. Ista fidei simplicitate & sinceritate lactati nutriamur in Christo, & cum paruuli sumus, maiorum cibos non appetamus, sed nutri-

Math. 24

Respicentes esse recipientes. Ca. XXX

1. Tim. 3

Remissio peccatorum. Cap. XXXI

1 Cor. 7 Resurrectio carnis. Cap. XXXII

Math. 23

1 Cor. 15

Fidei simplicitas. XXXIII

mentis

mentis saluberrimis crescimus in Christo, accedentibus bonis moribus & Christiana iustitia, in qua est charitas dei & proximi perfecta & firmata: ut unusquisq; nostrū de diabolo inimico & angelis eius triūphet in semetipso in Christo quē induit: quia perfecta charitas, nec cupiditatē habet seculi, nec timorē seculi, id est, nec cupiditatem ut acquirat res tēporales, nec timorē ne amittat res tēporales. Per quas duas ianuas intrat & regnat inimicus, qui primo dei timore, deinde charitate pellēdus est. Debemus itaq; tātō auidius appetere apertissimā & euidentissimā cognitionē uerita-

Charitas

uirtutis

modo deo uocatum monachi. Cap. I

1 Thess. 3

Math. 6

D. AVRELII AVGVSTINI

LIBER DE OPERE MONACHORVM

AD AVRELIVM EPISCOPIVM CARTHAGINENSEM.

VSSIONI tuæ sancte frater Aureli, tātō deuotius obrēperare me oportuit, quātō magis mihi quis ex te iusserit, clariuit. Dominus noster Iesus Christus habitās in interiori homine tuo, tibiq; solitudinē paternæ & fraternæ charitatis inspirās, utrū filiis & fratribus nostris monachis, qui beato Paulo apostolo obedire negligūt, dicēt: Qui nō uult operari nō māducat: permittēda sit ista licētia, uoluntatē ac linguā tuā assumēs in opus suum imperauit mihi ex te, ut hinc ad te aliquid scriberē. Assit itaq; ipse etiā mihi ipsi, quo ita parēā, ut ei me parere ex eius munere ipsa utilitate fructuosi laboris intelligā. Primū ergo uidendū quid dicāt illius p̄fessionis homines qui operari nolūt. Deinde si eos non recte sentire inuenerimus, ad eorū correctionē quid dicendum. Nō, inquiūt, de hoc opere corporali, in quo uel agricolæ, uel opifices laborant præcepit hoc Apostolus cum diceret, Qui nō uult operari nō māducat. Neq; enim Euāgelio potuit esse contrarius, ubi ait ipse dñs: Ideo dico uobis, ne solliciti sitis animæ uestræ quid māducetis, neq; corpori uestro quid induamini, Nōne anima plus est q̄ esca, & corpus q̄ indumentū? Cōspicite uolantia cœli, quoniā non serūt neq; metūt, ueq; cōgregant in horrea, & pater uester cœlestis pascit illa. Nōne uos magis pluris estis illis? Quis autē uestrū cogitās, potest adijcere ad staturā suā cubitū unū? Et de uestimēto quid solici estis? Cōsiderate lilia agri quō crescūt, nō laborāt neq; nent. Dico autē uobis, quoniā nec Salomō in omni gloria sua coopertus est sicut unū ex istis. Si autē fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanū mittit, deus sic uestit, quanto magis uos modicæ fidei? Nolite ergo, nolite solici esse, dicētes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gētes inquirūt. Scit autē pater uester cœlestis quia his omnibus indigetis. Quærite autē primū regnū dei & iustitiā eius, & hæc omnia apponentur uobis. Nolite ergo solici esse in crastinū, crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi. Suffici-

tis, quātō nos uidemus in charitate p̄ficere, & in eius simplicitate cor habere mūdātū, quia ipso in teriore oculo uidetur ueritas. Beati enim mundo corde, inquit, quia ipsi deum uidebūt. Ut in charitate radicati & fundati præualeamus cōprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo & altitudo & lōgitudō & profundū: Scire etiā supereminentem scientiā charitatis Christi, ut impleamur in omnem plenitudinē dei, & post istā cum inuisibili hoste certamina, quoniam uolentibus & amantibus iugum Christi lenē est, & sarcina eius leuis, coronam uictoriæ mereamur, Amen.

diei malitia sua. Ecce, inquiunt, ubi nos dominus iubet de uictu & tegumento nostro esse securos, Quomō ergo Apostolus sentire aduersus dominū posset, ut nos præciperet ita esse debere solictos, quid manducemus & quid bibamus, & unde cooperiamur, ut nos etiā opificū artibus, curis, laboribus oneraret? Quapropter in eo quod ait: Qui non uult operari, nō māducat: opera spiritalia, inquit, debemus accipere: de quibus alio loco dicit. Vnicuiq; sicut dñs dedit: Ego plātaui, Apollo rigauit, sed deus incrementū dedit. Et paulo post, Vnusquisq; suā mercedē accipiet secundū suū laborē. Dei em̄ sumus cooperarij, dei agriculturā, dei ædificatio estis, secundū gratiam quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentū posui. Si ergo Apostolus operat plantādo, rigādo, ædificādo, & fundamentū ponēdo: ita qui nō uult operari, nec māducat. Quid em̄ prodest māducare spiritaliter, id est, pasci uerbo dei, si nō inde operatur aliorū ædificationē: sicut illi pigro seruo quid profuit accipere talentū & abscondere, nec operari lucra dominicā? An ut ei auferret in fine, & ipse in exteriores tenebras mitteret? Sic, inquit, & nos facimus. Legimus cū fratribus, qui ad nos ab æstu seculi ueniūt fatigati, ut apud nos in uerbo dei & in orationibus, psalmis, hymnis, & canticis spiritalibus requiescāt. Alloquimur eos, consolamur, exhortamur ædificātes in eis, si quid eorū uitæ p̄ suo gratū deesse perspiciamus. Talia opera si nō faceremus, periculose à domino alimenta ipsa spiritalia sumeremus. Hoc em̄ dicit Apostolus, Qui nō uult operari, non manducet. Ita se isti arbitrantur apostolicā & euāgelicā obtemperare sententiā, cum & Euāgelium credunt de non curanda corporali & tēporali uitā huius indigētia præcepisse, & Apostolū de cibo & opere spiritali dixisse: Qui nō uult operari nō māducat. Nec attēdūt, quia si alius diceret dominū quidē in parabolis & in similitudinibus loquentē de uictu & tegumento spiritali monuisse, ut nō inde sint solici serui eius, sicut dicit: Cum uos attraxerint ad iudicia, nolite cogitare quid loquamini. Dabit em̄ uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis qui lo-

1 Thess. 3

1 Cor. 3

Math. 23

Aliud figurate, aliud proprie loqui. Cap. II Math. 10

Aug. to. 3

K 3 quimi

quimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Sermo quippe sapiētię spiritualis est, de quo illos noluit cogitare, promittēs quod eis nihil inde sollicitis pręstaretur: Apostolū autē iam more Apostolico apertius differentē, & magis proprie & figurate loquentem, sicut multa ac pene omnia sese habēt in epistolis Apostolicis, proprie de opere corporali ciboq; dixisse, Qui nō uult operari, nō maducet: redderetur illis dubia sentētia eorū, nisi cętera dominica uerba cōsiderātes, inuenirent aliquid unde probarēt eū de uictu & uestitu corporali nō locutū fuisse, cū diceret, Nolite solliciti esse quid manducetis, & quid bibatis, & quo uestiamini: uelut si animo aduerterent, quod ait, Hęc enim omīa gētes inquirūt. Ibi enim ostendit de ipsis corporalib. & tēporalib. se dixisse. Ita ergo si hoc solum de hac re dixisset Apostolus, Qui nō uult operari, nō maducet: possent hęc uerba in aliā traduci sententiā. Cum uero multis alijs locis epistolarū suarū quid hinc sentiat, apertissime doceat, superfluo conant & sibi & cęteris caliginē obducere, ut quod utiliter illa charitas monet, nō solum facere nolint, sed nec intelligere ipsi, aut ab alijs intelligi uelint, nō timētes quod scriptū est, Noluit intelligere ut bene ageret. Prius ergo demōstrare debemus beatū apostolū Paulū opera corporalia seruos dei operari uoluisse, quę finē haberēt magnā mercedē spiritalem, ad hoc ut ipso uictu & tegumēto a nullo indigerēt, sed manibus suis hęc sibi procurarēt. Deinde ostēdere Euāgelica illa pręcepta, de quibus nōnulli nō solū pi gritiā, sed etiam arrogantiam suam fouēt, Apostoli cō pręcepto & exēplo nō esse contraria. Videamus itaq; unde ad hoc uenerit Apostolus, ut diceret, Si quis nō uult operari nō manducet: & quid deinde cōtextat, ut ex ipsa circumstantia lectionis appareat declarata sentētia. Denūciamus, inquit, uobis fratres in nomine dñi nostri Iesu Christi, ut subtrahatis uos ab omni fratre inquiete ambulante, & nō secundū traditionē quā acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quō uos oporteat imitari nos, quia nō fuimus inquieti inter uos, neq; panem ab aliquo gratis māducauimus, sed in labore & fatione dei ac nocte operātes, ne quē uestrū grauaremus: nō quia nō habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus uobis qua nos imitaremīni. Nā & cū apud uos essemus, hoc uobis pręcipiebamus, quoniā si quis nō uult operari, nō maducet. Audiuimus enim quosdam inter uos ambulare inquiete, nihil operātes sed curiose agētes. His autē qui eiusmodi sunt, pręcipimus & obsecramus in dño Iesu Christo, ut cū silentio operantes panē suū manducēt. Quid ad hęc dici potest, quandoquidē ne cuiq; postea liceret hoc pro uolūtate, non pro charitate interpretari, exemplo suo docuit quid pręceperit. Illi enim tanq; Apostolo prędicatori Euāgelij, militi Christi, plātato ri uineę, pastori gregis cōstituerat dominus ut de Euāgelio uiueret, & tamē ipse stipendiū sibi debitum non exegit, ut se formā daret eis qui exigere in debita cupiebāt: sicut ad Corinthios dicit, Quis

militat suis stipēdijs unquā? Quis plātatur uineam & de fructu eius nō edit? Quis pascit gregē & de lacte gregis nō percipit? Ergo quod sibi debebat noluit accipere, ut exēplo eius coaceretur qui sibi nō ita ordinatis in Ecclesia talia deberi arbitrabantur: Quid est enim quod ait, Neq; panē gratis ab aliquo māducauimus, sed in labore & fatione die ac nocte operātes, ne quē uestrū grauaremus, nō quia non habuerimus potestatem, sed ut nos formā daremus uobis qua nos imitaremīni? Audiāt ergo quibus hoc pręcepit, id est, qui non habent hęc potestatem quam ille habebat, ut tantū modo spiritaliter operātes manducant panem a corporali labore gratuitū, & quemadmodū dicit, pręcipimus & obsecramus in Christo, ut cū silentio operantes panē suum māducent, nō disputent cōtra manifestissima uerba Apostoli, quia & hoc pertinet ad silentiū, cum quo debēt operātes manducare panē suum. Eucleatius autē & diligentius adhuc ista uerba considerare atq; tractare, nisi haberē alia loca epistolarū eius multo manifestiora, quibus collatis & ista liquidius manifestatur, & si ista non essent, illa sufficerent. Ad Corinthios enim scribēs de hac eadem re, ita dicit: Non sum liber: nō sum Apostolus? Nōne Christum Iesum dominū nostrum uidit? Nōne opus meum uos estis in domino? Si alijs non sum Apostolus, uerū uobis tamē sum. Signaculū enim Apostolatus mei uos estis in dño. Mea defensio ad eos qui me interrogāt hęc est, Nūquid nō habemus potestatem māducandi & bibēdi? Nūquid nō habemus potestatem sororem mulierē circūducendi sicut & ceteri Apostoli & fratres domini & Cephas? Vide quē admodū primū ostendat quid sibi liceat, & ideo liceat, quia Apostolus est, inde enim cępit, Non sum liber: non sum Apostolus? Et probat se Apostolū esse, dicens: Nōne Christū Iesum dominū nostrū uidit? Nōne opus meū uos estis in domino? Quo probato ostendit sibi licere quod ceteris Apostolis, id est, ut nō operetur manibus suis, sed ex Euāgelio uiuat, sicut dominus constituit eis, quod in cōsequentib. apertissime demonstrauit: ad hoc enim & fideles mulieres habentes terrenā substantiā ibant cū eis, & ministrabāt eis de substantia sua, ut nullius indigerēt horū quę ad necessaria uitę huius pertinet. Quod beatus Paulus licere quidem sibi demonstrat, sicut & ceteri Apostoli faciebāt, sed ea potestate se uti noluisse postea cōmemorat. Hoc quidam non intelligentes, non sororē mulierē, cum ille diceret, Nūquid nō habemus potestatem sororem mulierē circūducendi, sed uxorē interpretati sunt. Fefellit eos uerbi Gręci ambiguitas, q̄ & uxor & mulier eodem uerbo Gręce dicit: quanq; hoc ita posuerit Apostolus ut falli nō debuerint, quia neq; mulierē tantūmodo ait, sed sororē mulierē, neq; ducendi sed circūducendi: ueruntamē alios interpretes nō fefellit hęc ambiguitas, & mulierem non uxorem interpretati sunt. Quod quisquis putat nō potuisse ab Apostolis fieri, ut cum eis sanctę cōuersionis mulieres circūirēt quacūq; Euāgelium prędicabant

Matth. 6

Paulum manifeste laborem pręcepisse christianis. III

2 Thess. 3

1 Cor. 9

2 Thess.

Paulum sententiam suam de laborado comprobasse ipso facto. Cap. III

Job

De mulieribus ministrantibus Christo. Cap. V

prędicabant, ut eis de sua substantia ministrarēt necessaria, Euāgelium audiant, & cognoscant quem admodum hoc ipsius domini exemplo faciebāt. Dominus enim noster more misericordię suę in firmioribus cōpatiētijs, cum ei possent angeli ministrare, & oculos habebat quō mitteretur pecunia, quę conferebatur utiq; a bonis fidelibus eorū uictui necessaria: quos oculos Iudę commendauit, ut etiam fures si euitare non possemus, tolerare in Ecclesia disceremus: ille enim ea quę mittebatur, sicut de illo scriptū est, auferebat. Et mulieres uoluit ut se ad pręparanda & ministranda necessaria sequerentur, ostendens quid Euāgelistis & ministris dei tāquam militibus, a plebibus dei tanquā prouincialib. deberet, ut si quis eo quod sibi deberet uti nollet, sicut Apostolus Paulus uti noluit, amplius impēderet Ecclesię, nō exigendo stipendiū debitum, sed quotidianū uictum de suis laboribus trāligendo. Audierat enim stabularius ad quē uulneratus ille perductus est. Si quid amplius erogaueris, in redeūdo reddam tibi. Amplius erogabat Apostolus Paulus, qui suis ut ipse testatur stipendijs militabat. In Euāgelio enim scriptum est, Deinceps & ipse iter faciebat per ciuitates & castella prędicās & euāgelizans regnum dei, & duodecim cū illo, & mulieres aliquę erant curatę a spiritib. malignis & infirmitatibus, Maria quę uocabat Magdalena, de qua dęmonia se ptem eiecerat: & Ioanna uxor Chuzę procuratoris Herodis, & Susanna, & alię multę quę ministrabāt eis de facultatibus suis. Hoc exemplum domini imitabant Apostoli ad accipiendū sibi debitum cibum: de quo idem dominus apertissime loquitur, Euntes, inquit, prędicare dicentes, quia appropinquauit regnū cęlorum: Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mūdare, dęmonia eijcite. Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurū, neq; argentū, neq; pecuniā in zonis uestris neq; peram in uia, neq; duas tunicas, neque calciamēta, neq; uirgam. Dignus est enim operarius cibo suo. Ecce ubi constituit dominus quod idem Apostolus cōmemorat. Ad hoc enim dixit illa omnia ne portarēt, ut ubi opus esset, ab eis acciperēt quibus annūciabāt regnū dei. Ne quis autem arbitretur solis duodecim hoc fuisse pmissum: uide etiam quid Lucas narret, Post hęc, inquit, designauit dñs & alios septuagintaduos, & misit illos binos ante faciem suam in omnē ciuitatē & locū quō erat ipse uēturus. Et dicebat illis, Messis quidē multa, operarij autem pauci: Rogate ergo dñm messis, ut mittat oparios in messem suā. Ite, Ecce ego mitto uos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculū neq; perā neq; calciamenta, & neminē per uiam salutaueritis. In quacūq; domū intraueritis, primum dicit, Pax huic domui, & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illam pax uestra, sin autē, ad uos reuertetur. In eadem autē domo manete, edentes & bibentes quę apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede sua. Hic apparet non esse illa iussa, sed pmissa, ut quisquis uti uellet, eo uterēt q̄ sibi liceret

ex domini cōstitutione: si quis autē uti nollet, non contra iussū faceret, sed de suo iure cedens misericordius & laboriosius conuerfaret in Euāgelio, in quo & debitā mercedē nollet accipere. Alioquin cōtra iussū domini fecit Apostolus, qui postea quā ostendit sibi licere, statim subiecit. Sed tamen ego non sum usus hac potestate. Sed ad ordinem redeamus, ac totū ipsum epistolę locū diligenter cōsideremus. Nūquid, inquit, nō habemus licentiā manducādi & bibēdi? Nunquid nō habemus licentiā sororē mulierē circūducendi? Quam licentiā dixit, nisi quam dominus dedit eis quos ad prędicandū regnum cęlorū misit, dicēs, Ea quę apud ipsos sunt manducate. Dignus est enim operarius mercede sua: & seipsum pręponēs ad eiusdē potestatis exemplū, cui fidelissimę mulieres talia necessaria de suis facultatib. ministrabant. Amplius autē fecit Apostolus Paulus, ut de coapostolis suis documentū adhiberet huius licentię a domino pmissę. Neq; enim reprehendens, subiecit, Sicut & ceteri Apostoli & fratres domini & Cephas: sed, ut hinc ostēderet hoc se accipere noluisse, quod ei licere accipere, ceterorū etiam cōmilitonū eius more probaret. An ego solus & Barnabas nō habemus potestatem non operandi? Ecce abstulit omnem dubitationē, etiā tardissimis cordibus, ut intelligāt de qua operatione dicat. Ut quid em̄ ait, An ego solus & Barnabas non habemus potestatem non operandi, nisi quia omnes Euāgelistę & ministri uerbi dei habebant potestatem a domino acceptam, ut nō operarentur manibus suis, sed ex Euāgelio uiuerent, operantes tantūmodo spiritalia in prędicatione regni cęlorū, & ædificatione pacis Ecclesię. Neq; enim quisquā potest dicere de ipsa spiritali operatione dixisse Apostolum, An ego solus & Barnabas non habemus potestatem non operandi. Hanc enim potestatem nō operādi omnes illi habebāt. Dicat ergo qui conatur pręcepta Apostolica in sententiā suam deprauare atq; peruertere: Dicat si audet, omēs Euāgelistas a domino accepisse potestatem non euāgelizandi. At si hoc absurdissimum atq; insanissimū est dicere, cur nolūt intelligere quod omnib. patet, accepisse quidē illos potestatem non operādi, sed opera corporalia quibus uictū quærerent, quia dignus operarius cibo suo & mercede sua, sicut Euāgelium loquitur. Nō ergo soli Paulus & Barnabas nō habebant potestatem nō operandi, sed omnes pariter habebāt hęc potestatem qua isti non utebant, amplius impēderes Ecclesię, sicut in illis locis ubi euāgelizabāt infirmis congruere iudicabāt. Et ideo ne coapostolos suos reprehēdisse uideret, subiūgit & dicit, Quis militat suis stipēdijs unquā? Quis plātatur uineā, & de fructu eius nō edit? Quis pascit gregē, & de lacte gregis nō percipit? Nunquid secundū hominē hęc loquor? An & lex nō hęc dicit: in lege em̄ scriptū est, Boui triturāti os non infrenabis: Nūquid de bobus pertinet ad deū? An propter nos omnino dicit? Propter nos enim scriptū est, quia debet in spe qui arat arare, & triturans in

Apostolis permissum esse nō laborare. VII Luc. 10

1 Cor. 9

Deut. 25

spe fructus participandi. His uerbis satis indicat Apostolus Paulus non sibi aliquid usurpasse ultra debitum coapostolos suos, qui non operabantur corporaliter unde haberent uictui necessaria, sed sicut dominus constituit ex Euangelio uiuentes panem gratuitum manducarent ab eis quibus gratuita gratiam predicabant. Stipendium enim suum tanquam milites accipiebant, & de uinea per eos plantata fructu, quod opus erat libere decerpebant, & de gregis quem pascebat lacte potabant, & ex area quam triturabant cibum sumebant. Apertius autem cetera conecit, & omnino aufert omnes dubitationis ambages. Si nos uobis, inquit, spiritualia seminauimus, magnum est si uestra carnalia metamus: Quae sunt spiritualia quae seminauit, nisi uerbum & mysterium sacramenti regni coelorum? Quae autem carnalia quae sibi licere metere dicit, nisi haec temporalia quae uitae atque indigentiae carnis indulta sunt? Haec autem sibi debita se ab eis non quaesisse nec accepisse manifestat, ne quod impedimentum daret Euangelio Christi. Quid restat ut intelligamus eum operatum esse unde uictum haberet, nisi corporale opus corporalibus & uisibilibus manibus suis? Nam si de spirituali opere uictum & tegumentum quaeret, id est, ut ab eis haec acciperet quos in Euangelio edificabat, non consequenter diceret: Si alij potestatis uestrae participat, cur non magis nos? Sed non sumus usi hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod impedimentum demus Euangelio Christi. Qua potestate se dicit non usum, nisi quam habebat in eos a domino acceptam, ut eorum carnalia meteret ad uictum uitae huius quae in carne agit: cuius potestatis participes erant etiam alij qui non eis primo Euangelium annunciauert, sed ad eorum Ecclesiam id ipsum predicantes postea uenerat. Ideo cum dixisset, Si nos uobis spiritualia seminauimus, magnum est si carnalia uestra metamus: subiicit, Si alij potestatis uestrae participat, cur non magis nos? Et cum demonstrasset quid eius potestatis esset: Sed non sumus usi, inquit, hac potestate, sed omnia toleramus ne quod impedimentum demus Euangelio Christi. Dicant ergo isti, quomodo de opere spirituali carnale uictum habebat Apostolus, cum aperte ipse dicat, non se usum esse hac potestate. At si de opere spirituali carnale uictum non habebat, restat ut de opere carnali habuerit: & in de dicat, Neque panem gratis ab aliquo manducauimus, sed in labore & fatigatione nocte & die operantes, ne quae uestrum grauaremus: non quia non habuerimus potestatem, sed ut nos formam daremus uobis qua nos imitarentur. Omnia, inquit, toleramus, ne quod impedimentum daremus Euangelio Christi. Et redit rursus, modis quibus omnibus etiam atque etiam commendat quid sibi liceat, & tamen non faciat. Nescitis, inquit, quoniam qui in templo operantur, quae de templo sunt edunt? Qui altario deseruiunt altario copertunt. Sic & dominus ordinauit ihs qui Euangelium annunciant, de Euangelio uiuere: Ego autem nullo horum usus sum. Quid hoc apertius? quid clarius? Vereor ne forte cum dissero uolens id exponere, obscurum reddam quod per se lucet & elu-

ret. Qui enim haec uerba non intelligunt, aut se non intelligere fingunt, mea multo minus intelligunt uel se intelligere profitentur: nisi forte propterea cito intelligant nostra, quia conceditur eis intellecta de ridere, de Apostoli autem uerbis non ita conceditur. Propterea ubi aliter ea secundum suam sententiam interpretari non possunt, etiam clara & manifesta, obscura & incerta esse respondent, quia & praua & peruersa dicere non audent. Clamat homo dei, Dominus ordinauit ihs qui Euangelium annunciant de Euangelio uiuere: Ego autem nullius horum usus sum: & contra caro & sanguis recta deprauare, aperta claudere, serena obnubilare. Spiritale, inquit, opus faciebat & inde uiuebat. Si ita est, de Euangelio uiuebat: Cur ergo dicit, Dominus ordinauit ihs qui Euangelium annunciant, de Euangelio uiuere, ego autem nullo horum usus sum. aut si & hoc ipsum quod hic dictum est uiuere, secundum spiritale uitam uolunt interpretari, nullam spem habebat Apostolus ad deum qui de Euangelio non uiuebat, quia dixit, nullo horum usus sum. Quapropter ut spes illi certa esset uitae aeternae, de Euangelio utique spiritualiter uiuebat Apostolus. Quod autem ait, Ego autem nullius horum usus sum, de uita ista quae in carne agit sine dubitatione facit intelligi, quod dixit dominum ordinasse ihs qui Euangelium annunciant de Euangelio uiuere, id est, uitam istam cui opus est uictum & tegumento de Euangelio transigere: sicut superius de suis coapostolis dixit, unde ipse dominus ait, Dignus est operarius cibo suo, & dignus est operarius mercede sua. Hinc itaque cibum & hanc mercedem, sustentandae huic uitae debitum concessum Euangelistis, ab eis quibus. Euangelizabat non accepit Apostolus, uerum dicens, Ego autem nullius horum usus sum. Et sequitur & adiungit, ne forte quisquam arbitretur ideo eum non accepisse, quia illi non dederat. Non autem scripsi haec ut ita fiant in me: bonum est mihi magis mori quam gloriam meam quicquam inanem faciat. Quam gloriam, nisi quam habere uoluit apud deum in Christo compatiens infirmis, sicut mox apertissime dicturus est: Si enim euangelizauero, inquit, non est mihi gloria. Necessitas enim mihi incubit, id est sustentandae uitae huius. Vix enim erit mihi, inquit, si non euangelizauero, id est, malo meo non euangelizabo, quia fame cruciabor, & unde uiuam non habebit. Nam sequitur & dicit, Si enim uolens hoc facio, mercedem habeo. Volentem se dicit facere, si nulla uitae huius fulcimenta necessitate compulsus facit, & ob hoc habere mercedem utique apud deum gloriae sempiternae. Si autem inuitus, inquit, dispensatio mihi credita est: id est, si necessitate transigendae huius uitae inuitus cogor euangelizare, dispensatio mihi credita est, ut scilicet ex dispensatione mea, quia Christum, quia ueritatem praedico, quauis ex occasione, quamuis mea quaerens, quauis terreni emolumentum necessitate compulsus, alij proficiat, ego autem apud deum mercedem gloriosam illam sempiternam non habeam. Quae ergo, inquit, merces mihi erit? Interrogas dixi, propterea suspendenda est pronuntiatio donec respondeat. Quod ut facilius intelligat, itaque nos

Apostoli sensisse de labore manuum. VIII

Paulum non fuisse se usum libertate concessa. IX

Necessitas praedicandi uerbi in Paulo. X

nos eum interrogemus: Quae ergo tibi merces erit Apostole, quando mercedem istam terrenam etiam Euangelistis bonis debitam, non propter hoc euangelizantibus, sed tamen consequentem & oblatam ex domini ordinatione summentibus, tu non accipis? Quae ergo tibi merces erit? Vide quid respondeat, Ut euangelizans, inquit, sine sumptu ponam Euangelium, id est, ut non sit credentibus sumptuosum Euangelium, ne putent ad hoc sibi euangelizari, ut id Euangelistae quasi uedere uideant. Et tamen redit etiam atque etiam ut ostendat quid sibi iure dominico liceat, & tamen non faciat: Ut non abutar, inquit, potestate mea in Euangelio. Iam uero quia infirmitati hominum compatiens id faciebat, audiamus sequentia. Cum enim liber sim, inquit, ex omnibus, omnium me seruum feci, ut plures lucrifacerem: ihs qui sub lege sunt quasi sub lege, cum non sim ipse sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem: ihs qui sine lege sunt quasi sine lege, cum sine lege dei non sim, sed sim in lege Christi, ut lucrifacerem eos qui sine lege dei sunt. Quod non simulandi uerfuta faciebat, sed compatienti misericordia, id est, non quasi ut se fingeret Iudaeum, sicut nonnulli putauerunt, quia legitima uetera Hierosolymis obseruauit. Fecit enim hoc secundum liberam & manifestam sententiam suam, in qua dicit, Circuncisus quis uocatus est, non adducat praeputium: id est, non sic ut uat quasi praeputium adduxerit, & id quod nudauerat texerit: sicut alio loco dicit, Circuncisio tua praeputium facta est. Secundum hanc ergo sententiam suam, qua dicit, Circuncisus quis uocatus est, non adducat praeputium: In praeputio quis uocatus est, non circuncidatur: fecit illa quae non intelligentibus & parum attendentibus finxisse putatus est. Iudaeus enim erat & circuncisus uocatus, adducere noluit praeputium, id est, noluit ita uiuere ac si circuncisus non esset. Hoc enim iam in potestate habebat: & sub lege quidem non erat sicut illi qui eam seruiliter operabantur, sed tamen in lege dei & Christi. Non enim alia lex erat illa & alia lex dei, sicut perditionis Manichaei solent dicere: Alioquin si cum illa fecit, finxisse putandus est, finxit & Paganum & sacrificauit idolis, quia dicit factum se fuisse ihs qui sine lege sunt quasi sine lege. Quos utique non nisi gentiles, quos Paganos dicimus, uult intelligi. Aliud est ergo esse sub lege, aliud in lege, aliud sine lege. Sub lege carnales Iudaei, in lege spirituales & Iudaei & Christiani. Unde illi seruauerunt morem illum patrium, sed onera insolita credentibus gentibus non imposuerunt, & ideo nec illi circuncisi sunt. Sine lege autem gentes quae nondum crediderunt, quibus tamen se Apostolus congruissime testatur per misericordiam compassionem, non per uersipellam simulationem: id est, ut eo modo subueniret carnali Iudaeo uel Pagano, quomodo sibi ipse si hoc esset, subueniri uoluisset, portans utique eorum infirmitatem in compassione similitudine, non fallens in mendacii fictione, sicut continuo sequitur, & dicit, Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem: hinc enim loquebatur, ut etiam omnia illa diceret. Sicut ergo quod factus est infirmis infirmus, non erat mendacium, sic & cetera-

ra illa superius. Quam enim dicit infirmitatem suam erga infirmos fuisse, nisi compatienti eis, intantum ut ne uideretur uenditor Euangelij, & uerbi dei cursum apud imperitos in malam suspicionem decidens impediret, nollet accipere quod iure dominico debebat: quod si uellet, non utique mentiret, quia iure debebatur: & quia noluit, non utique mentitus est. Neque enim dixit, non sibi deberi, sed deberi ostendit, & debito se usum non esse, nec omnino uti uelle professus est, eo ipso factus infirmus, quod potestate sua uti noluit: tam misericordiam scilicet inductus affectu, ut cogitaret quemadmodum se cum agi uellet, si & ipse ita infirmaretur ut posset de illis per quos sibi Euangelium praedicaret, si eos uideret sumptus accipere, quasi mercimoniorum nundinas suspicari. De hac infirmitate sua dicit alio loco, Factus sum paruuli in medio uestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos. Nam eius circumstantia lectio nis hoc indicat: Neque enim, inquit, aliquando in sermone adulationis fuimus sicut scitis, neque in occasione cupiditatis, deus testis est, neque quaerentes ab hominibus gloriam, neque a uobis, neque ab alijs, cum possemus oneri uobis esse ut Christi Apostoli, sed facti sumus paruuli in medio uestrum tanquam si nutrix foueat filios suos. Quod ergo & ad Corinthios dixit, habere se potestatem Apostolatus sui sicut & ceteri Apostoli, qua potestate usum se non esse testatur: hoc etiam in isto loco ad Thessalonicenses ait, Cum possemus oneri uobis esse sicut & Christi Apostoli, secundum quod dominus dicit, Dignus est operarius mercede sua. Nam hinc eum dicere, illud indicat quod supra posuit: Neque in occasione cupiditatis, deus testis est. Per hoc enim quod iure dominico debebat bonis Euangelistis, non propter hoc euangelizantibus, sed quaerentibus regnum dei, ut haec omnia apponerent eis, inueniebant alij occasionem, de quibus idem dicit, Neque enim isti deo seruiunt, sed suo uentri: quibus hanc occasionem amputare uolebat Apostolus, ut etiam quod sibi iuste debebat ommitteret. Aperte quippe hoc ipse ostendit in secunda ad Corinthios, ab alijs Ecclesiis suppletas dicens necessitates suas. Venerat enim sicut apparet ad tantam indigentiam, ut de longinquis Ecclesijs ei necessaria mitterent, dum tamen ab eis apud quos erat nihil tale acciperet. Nunquid peccatum, inquit, feci me ipsum humiliando ut uos exaltarem, quoniam gratis Euangelium dei euangelizauimus uobis? Alias ecclesias expoliari accipiens stipendium ab eis ad uestram ministracionem, & cum apud uos fuisset & egerem, nemini grauis fui: Nam id quod deerat mihi adimpleuerunt fratres qui uenerunt a Macedonia, & in omnibus in grauate me in uobis custodiui & custodiui. Est ueritas Christi in me, quia gloria haec non infringetur in me in regionibus Achaiae. Quare? Quia non uos diligo? deus scit. Quod autem facio & facturus sum, ut amputem occasionem eorum qui uolunt occasionem, ut in eo quo gloriantur inueniantur sicut & nos. De hac igitur occasione quam hic se dicit uelle amputare, uoluit intelligi, quod ibi ait: Neque in occasione cupiditatis deus testis est. Et quod hic

Quare mercedem fugerit Paulus. XII

Thesi. 3

2 Cor. 11

hic

hic dicit, Me ipsum humiliando ut uos exaltarem: hoc in prima ad eos dicit Corinthios, Factus sum infirmis infirmus: hoc ad Thessalonicenses, Factus sum paruulus in medio uestru, tanquam si nutrix foueat filios suos. Proinde attende sequentia, Ita, inquit, desiderates uos, placet impertire uobis non solum Euangelium dei, uerum etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. Recordamini autem fratres laborum uestru & erumam, nocte & die operantes, ne quem uestru grauaremus. Hoc enim superius ait, Cum possemus oneri uobis esse ut Christi Apostoli. Infirmoru igitur periculis ne falsis suspicionibus agitati odissent quasi uenale Euangelium, tanquam paternis matrisque uisceribus tremefactus hoc fecit. Sic etiam in actibus Apostolorum idem loquitur, cum a Mileto mittens Ephesum uocasset inde presbyteros Ecclesie, quibus inter multa: Argentum, inquit, & aurum uel ueste nullius concupiui, ipsi scitis, quoniam necessitatibus meis & eorum qui mecum fuerunt hae manus seruiuerint. Omnia ostendi uobis, quoniam sic laborantes oportet iuuare infirmos, memores etiam esse uerboru domini Iesu, quia ipse dixit, Beatius est magis dare quam accipere. Hic fortasse aliquis dicat, Si corporale opus faciebat Apostolus, unde uita istam sustentaret: quod erat ipsum opus, & quando ei uacabat & operari & Euangelium praedicare? Cui respondeo, puta me nescire, corporaliter tamen operatum esse, & in carne uiuuisse, non autem usum potestate quam dominus Apostolis dederat, ut Euangelium annuncians de Euangelio uiueret, ea que supra dicta sunt sine ulla dubitatione testantur. Neque enim aut uno loco aut breuiter dictum est, ut possit cuiusuis astutissimi tergiversatione in aliam traduci peruertique sententiam. Cum igitur tantae auctoritatis tam magnis & crebris molibus contradicentium coneratur aduersitas, quid a me quaerunt, uel quale opus faciebat uel quando faciebat? Vnum scio, quia nec furta faciebat, nec effractor aut latro erat, nec auriga aut uenator aut histrio aut turpilucus: sed innocenter & honeste quae apta sunt humanis uisibus operabatur. sicut sese habent opera fabroru, structoru, sutoru, rusticoru, & his similia. Neque enim honestas ipsa reprehendit, quod reprehendit superbia eoru qui uocari honesti amant, sed esse non amant. Non igitur dedignaretur Apostolus siue rusticanu opus aliquod aggredi siue in opificu labore uersari. Qui enim ait, Sine offensione estote Iudaeis & Graecis et Ecclesie dei, quos in hac causa reuereri posset ignoro. Si Iudaeos dixerint, Patriarchae pecora pauerunt. Si Graecos, quos etiam Paganos dicimus, etiam philosophos multu sibi honorabiles sutores habuerunt. Si ecclesiam dei, homo ille iustus & ad testimonium coniugalitatis semp mansurae uirginitatis electus, cui desponsata erat uirgo Maria quae peperit Christu, faber fuit. Quicquid ergo horu cum innocentia & sine fraude homines operantur, bonu est. Nam praecauet hoc et ipse Apostolus, ne quisquam ex necessitate sustentandae uitae in mala opera dilabatur. Qui furabatur, inquit, iam non furetur: magis autem laboret ma-

nibus suis bonu, ut habeat unde tribuat cui opus est. Hoc ergo scire sufficit, quia & in ipso opere corporali id quod bonu est operabatur Apostolus. Quando autem soleret operari, id est, quibus temporu spatijs ne ab euangelizando impediret, quis possit comprehendere: sane quia & diurnis & nocturnis horis operabatur, ipse non tacuit. Veruntamen isti qui tanquam multu negociosi & occupati, de tempore operationis inquirunt, quid agunt? Nunquid ipsi ab Hierusalē per circuitu usque ad Illyricu terras Euangelio repleuerunt? Aut quicquid gentium barbararum remansit adhuc obeundum & implendu de pace Ecclesiae, susceperunt? Nouimus eos in quanda societate sanctam ociosissime congregatos. Mirandam rem fecit Apostolus qui reuera in tanta sollicitudine omniu Ecclesiaru, & propagataru & propagandaru, ad eius curam laboremque pertinentiu etiam manibus operabatur, propterea tamen cum apud Corinthios esset & egeret, nemini quidem eorum apud quos erat, grauis fuit, sed plane quod illi deerat, suppleuerunt fratres qui uenerunt ex Macedonia. Nam & ipse propter eiusmodi necessitates sanctoru, qui quamuis praecipis eius obtinerent, ut cum silentio operantes panem suum manducant, possent tamen multis ex causis indigere supplemento aliquo talium sustentationu, & cum dixisset talia docēs & praemonēs, His autem qui eiusmodi sunt, praecipimus & obsecramus in domino Iesu Christo, ut cum silentio operantes panem suum manducant: ne illi qui habebant unde necessaria seruis dei praerberet, hac occasione pigresceret, prouidens continuo subiecit: Vos autem fratres nolite infirmari benefacientes. Et ad Titu cum scriberet, dicens, Zenam legisperitum & Apollo sollicito praemitte, ut nihil illis desit: ut ostenderet unde illis nihil deesse deberet, continuo subiunxit, Discant autem & uestri bonis operibus praesse ad necessarios usus, ne sint infructuosi. Timotheum etiam quem dicit germanissimu filiu, quem sciebat corpore infirmu, sicut ostendit, monēs eum ne aqua biberet, sed modico uino uteretur propter stomachum, & frequētes eius infirmitates: quia in opere corporali laborare non poterat, ne forte cum indigeret & nollet uti uictu quotidiano ab eis quibus Euangelium ministrabat, aliqua sibi negocia quaereret quibus animi eius implicaretur intentio. Aliud est enim corpore laborare animo libero, si cut opifex potest si non sit fraudulentus & avarus, & priuata rei auidus: Aliud autem ipsum animu occupare curis, colligenda sine corporis labore pecunia, sicut sunt uel negociatores, uel procuratores uel conductores. Cura enim praesunt, non manibus operantur, ideo ipsum animu suu occupant habendi sollicitudine. Timotheu ergo ne in talia incideret, quae infirmitate corporis manibus operari non poterat, sic exhortatur, monet & consolatur. Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans deo implicat se negocijs secularibus. ut ei placeat cui se praebuit: Nam qui in agone contendit, non coronabitur nisi legitime certauerit. Hic ne ille pateret angustias, dicens, Fodere non possum, mendicare confundor

Opificum et agricolarum labor honestus & sanctus Cap. XIII

In monachis ociosis. X

Operare laborum diu monachis Cap. XV 2 Thes. 3

Timotheus na letu dicitur

2 Tim. 4

fundor: adiunxit, Laborantē agricolam primum oportet de fructibus percipere, secundū illud quod ad Corinthios dixerat, Quis militat suis stipendijs unquam? Quis plantat uineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Fecit itaque securum castum Euangelista, non ad hoc euangelizantē ut uenderet Euangelium, sed tamē huic uitae necessaria suis sibi exhibere manibus non ualentē: ut intelligeret quod necessarium sibi sumebat ab eis quibus tanquam prouincialibus militabat, & quos tanquam uinea cultura exercebat, uel tanquam gregem pascebat, non esse mendicitatē sed potestatem. Propter has igitur uel occupationes seruorum dei, uel infirmitates corporales quae omnino deesse non possunt, non solum permittit Apostolus sanctoru indigentias suppleri a bonis fidelibus, sed etiam saluberrime hortatur. Excepta enim illa potestate qua se dicit ipse non usum, cui tamen seruiendum esse a fidelibus praecipit, dicens, Communice qui catechizat uerbum ei qui se catechizat in omnibus bonis. Excepta ergo hac potestate, quam uerbi dei praedicator res habere in eos quibus praedicat, saepe testatur, etiam sanctis qui omnia uendita distribuēbant & Hierosolymis habitabant in sancta comunione uita, non dicentes aliquid propriu, quibus erant omnia comunia & anima & cor unu in deum, ab Ecclesijs gentiu necessaria conferri praecipit & hortatur. Inde est & illud ad Romanos, Nunc, inquit, pergam Hierusalē ministrare sanctis: Placuit enim Macedoniae & Achaiae communionē aliquā facere in pauperes sanctoru qui sunt Hierusalē. Placuit enim illis & debitores eoru sunt, si enim spiritalibus eoru comunicauerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc simile est illi, quod ait ad Corinthios. Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnu est si carnalia uestra metamus? Itē ad Corinthios in secunda: Notam autem, inquit, uobis facimus fratres gratia dei quae data est Ecclesijs Macedoniae, quia in multa probatione tribulationis, abundantia gaudij eoru & profunda paupertas eoru abundauit in diuitijs simplicitatis eorum: quia secundu uires testimoniu perhibeo illis, & supra uires uoluntarij fuerunt, cum multis precibus obsecrantes nos gratia & comunione ministrationis quae fit in sanctos: & non quomodo sperauimus, sed seiplos tradiderunt primu domino, & nobis per uoluntate dei ad deprecandu Titum, ut quomodo coepit, sic & consummet in uos etiam gratia istam. Sed quomodo semp abundatis in omnibus fide & uerbo & scientia, & omni studio, & ea quae ex nobis est in uos charitate, ut & in hac gratia abundetis. Non secundu imperiu dico, sed propter aliorum studiū etiam uestrae charitatis charissimum probans. Scitis enim gratia domini nostri Iesu Christi, quoniam propter uos pauper factus est cum diues esset, ut illius paupertate uos ditaremini. Et consilium in hoc do: hoc enim uobis prodest, qui non solum facere, sed etiam uelle coepistis ab anno priore: Nunc autem & facto perficite, ut quemadmodu proptus est animus uoluntatis, ita sit & perficiendi ex eo

quod quisque habet. Si enim promptus est animus, secundū id quod habet acceptabilis est, non secundum id quod non habet: non enim ut alijs sit refectio, uobis autem angustia, sed pro aequalitate in hoc tempore: ut uestra abundantia sit ad illoru inopia, ut & illoru abundantia fiat in uestra inopia, ut fiat aequalitas, sicut scriptu est, Qui multu, non abundauit, & qui modicu, non defuit illi. Gratias autem deo qui dedit idē studiū pro uobis in corde Titu, quia consolationē quidem suscepit. Studiosior autem esse esset sponte exijt ad uos. Misimus autem cum eo fratrem, cuius laus in Euangelio est per omnes Ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostrae, cum hac gratia quae ministratur a nobis ad domini gloriam & promptu animum nostru: deuitantes hoc, ne quis nos reprehendat in hac plenitudine quae ministratur a nobis. Prouidemus enim bona non solum coram deo: sed etiam coram hominibus. In his uerbis apparet quantum non solum curam sanctoru plebium esse uoluerit, ministrare necessaria sanctis dei seruis, consiliu in hoc dans, quia hoc magis ipsis qui haec faciebant proderat quam illis erga quos faciebant. Illis enim aliud proderat, id est, hoc erga se obsequio fratrum suorum sancte uti, nec propter hoc deo seruire, nec ista sumere nisi ad supplenda necessitate, non ad pascedam pigritia: sed etiam suam curam beatus Apostolus tantu dicit in hac ministratione, quae nunc per Titu transmittetur, ut commitem peregrinationis suae propter hoc commemoraret ordinatu ab Ecclesijs, boni testimonij hominem dei, cuius laus, inquit, in Euangelio est per omnes Ecclesias. Et ad hoc dicit illum ordinatum comitem sibi, ut deuitaret hominu reprehensiones, ne sine testimonio sanctoru in hoc ministerio sociorum, tanquam sibi accipere, & in suos sinus conuertere ab infirmis uel impijs putaret, quae accipiebat ad suppleudas necessitates sanctoru per se afferenda uel distribuenda indigentibus: Et paupolopost dicit. Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundantia est mihi scribere uobis: Scio enim promptu animum uestru, de quo gloriatur pro uobis apud Macedones, quoniam Achaia parata est ab anno priore, & quae ex uobis est aemulatio irritauit plures: Misimus autem fratres, ne gloria nostra quam habemus in uobis euacuetur in hac parte, ut sicut dixi parati sitis, ne cum uenerint mecum Macedones, & inuenerint uos imparatos, confundamur nos, ut non dicam uos, in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, ut praecedant ad uos, & praeparent iampridem repromissam hanc benedictionē uestram, ut parata sit, sic quasi benedictionē, non quasi avaritiam. Hoc autem dico, Quia qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictione, in benedictione & metet. Vnusquisque secundu quod proposuit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate: Hilarem enim datorē diligit deus. Potens est enim deus omnē gratiam abundantē facere in uobis, ut in omnibus semper omnē sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonu: sicut scriptum est

Exod. 16

2 Cor. 9

Hilaritas in dando

Psal. 111 est, Dispersit dedit paupibus, iustitia eius manet in aeternum. Quid autem subministrat semen feminati, & panem in escam subministrabit, & multiplicabit seminationem uestram & augebit crescentes fruges iustitiae uestrae, ut in omnibus ditati abundetis in omnem simplicitatem quae operatur per nos gratiarum actionem deo: quoniam ministerium functionis huius non solum supplet ea quae defunt sanctis, sed abundare facit per multorum gratiarum actionem deo, per probationem ministracionis huius glorificantes deum in obsequio confessionis uestrae in Euangelio Christi, & simplicitate communicationis in illos & in omnes & in ipsorum precatione pro uobis, desiderantium uos propter excellentem gratiam dei in uobis: Gratias deo super inenarrabili dono eius. Quanta pinguedine sanctae laetitiae sit perfusus Apostolus dum loquitur de alterno supplemento indigentiae provincialium & militum Christi, hinc de rebus carnalibus in illos, inde autem de spiritualibus in istos: ut exclamaret, & tanquam sanctorum gaudiorum signa eructaret, dicens, Gratias deo super inenarrabili dono eius. Sicut ergo non cessauit Apostolus, imo spiritus dei possidens & implens & agens cor eius, exhortari fideles qui haberent huiusmodi substantiam, ut nihil deesset necessitatibus seruorum dei, qui celsiorem sanctitatis gradum in Ecclesia tenere uoluerunt, ut spei secularis uincula cuncta praeciderent, & animum liberum diuinae militiae dedicarent: sic debent & ipsi praecceptis eius obedire, ut copantem infirmis, & amore priuatae rei non illigati manibus suis in communi labore, praepositis suis sine murmure obtemperare: ut hoc suppleat ex oblationibus bonorum fidelium, quod laborantibus & aliquid unde uictum transigant operantibus, propter infirmitates tamen corporales aliquorum, & propter Ecclesiasticas occupationes uel eruditionem doctrinae salutaris, deesse putauerint. Quid enim agant qui operari corporaliter nolunt, cui rei uacent scire desidero. Orationibus inquit, & psalmis & lectioni & uerbo dei. Sancta plane uita & in Christi suauitate laudabilis: sed si ab his auocandi non sumus, nec manducandum est, nec ipsae escae quotidie praeparandae, ut possint apponi & assumi. Si autem ad ista uacare seruos dei certis interualis temporum ipsius infirmitatis necessitas cogit, cur non & Apostolicis praecceptis obseruandis aliquas partes temporum deputamus? Citius enim exaudiri una obedientis oratio, quam decem milia contemporis. Cantica uero diuina cantare, etiam manibus operantes, facile possunt, & ipsum laborem tanquam diuino celeumate consolari. An ignoramus opifices, quibus uanitatibus. & plerumque etiam turpitudinibus, theatricarum fabularum donentur corda & linguas suas, & manus ab opere non recedant? Quid ergo impedit seruum dei manibus operantem in lege domini meditari & psallere nomini domini altissimi: ita sane ut ad ea discenda, quae memoriter recolat, habeat seposita tempora? Ad hoc enim & illa bona opera fidelium, subsidio supplendorum necessariorum, deesse non debent, ut horae quibus ad erudiendum animum ita uacat, ut illa opera corpora-

lia geri non possint, non opprimant egestate. Qui autem se dicunt uacare lectioni, nonne illic inueniunt quod praecipit Apostolus? Quae est ista ergo peruersitas, lectioni nolle obtemperare, dum uult ei uacare, & ut quod bonum est diutius legatur, ideo facere nolle quod legitur? Quis enim nesciat tanto citius quicquid proficere cum bona legit, quanto citius facit quod legit? Si autem alicui sermo erogatus est, & ira occupat ut manibus operari non uacet, nunquid hoc omnes in monasterio possunt, uenientibus ad se ex alio genere uitae fratribus, uel diuinas lectiones exponere, uel de aliquibus quaestionibus salubriter disputare? Quando ergo non omnes possunt, cur sub hoc obtentu omnes uacare uolunt: quanquam etsi omnes possent, uicissim facere deberent, non solum ne ceteri a necessarijs operibus occuparent, sed etiam quia sufficit ut audientibus pluribus unus loquatur. Deinde ipsi Apostolo quomodo uacaret operari manibus suis, nisi ad erogandum uerbum dei certa tempora constitueret? Neque enim & hoc deus latere nos uoluit: nam & cuius artis opifex fuerit, & quibus temporibus uacaret dispensando Euangelio, sancta scriptura non tacuit: Nam cum eum dies profectiois urgeret in Troade constitutum, etiam in una sabbati congregationis fratribus ad frangendum panem tanta fuit intentio & tam necessaria disputatio, ut sermo producere tur usque ad medium noctis, tanquam excidisset eis quod eo die non esset ieiunium: quando autem in aliquo loco immoratus quotidie disputabat, quis dubitauerit horas eum habuisse ad hoc officium deputatas? Naque apud Athenas cum esset, quia studiosissimos rerum inquisitores inuenerat, ita de illo scriptum est, Disputabat igitur cum Iudaeis in synagoga, & gentibus in uiculis & foro per omnem diem ad omnes qui aderant, Non enim in synagoga per omnem diem, ubi mos erat sabbato sermocinari, sed in foro, inquit, per omnem diem, propter studia utique Athenensium: Sic enim sequitur, Quidam uero Epicureorum & Stoicorum Philosophorum conferebant cum illo. Et paulo post dicit, Athenienses autem & aduenae & hospites ad nihil aliud uacabant, quam dicere aliquid noui aut audire. Putemus Apostolum illis omnibus diebus quibus fuit Athenis, non fuisse operatum, Propter hoc enim & ex Macedonia supplebatur eius indigentia, sicut dicit in secunda ad Corinthios: quanquam & alijs horis & noctibus poterat, quia ita ualebat & animo & corpore. Sed cum ab Athenis exisset, uideamus quod ait scriptura, Disputabat, inquit, in synagoga per omne sabbatum, hoc apud Corinthum. In Troade uero ubi necessitate imminentis profectiois usque ad medium noctis sermo praetractus est, una sabbati erat quae dies dominicus dicitur, Unde intelligimus eum non fuisse cum Iudaeis sed cum Christianis, quando etiam dicit ipse narratur ad frangendum panem se fuisse collectos. Et ipsa est optima gubernatio, ut omnia suis temporibus distributa ex ordine gerant, ne animum humanum turbulentis implicationibus inuoluta perturbet: Ibi etiam dicitur quid operabatur Apostolus. Post haec, inquit, egressus ab Athenis uenit Corinthum

inter laborandum licere orare & psallere
Cap. XVII

et ad uiam cantus nautarum & remigum quo se mutuo ad laborandum excitant

Disputatio Pauli ad Corinthios
Cap. XVIII

Ordo in laborando
Laborat manibus Corinthios
Paulus. XXII

rinthum, & cum inuenisset quendam Iudaeum nomine Aquilam, Ponticum genere, recedens aduenientem ab Italia, & Priscilla uxorem ipsius, propterea quod iussisset Claudius discedere omnes Iudaeos a Roma, accessit ad illos, & propter artis similitudinem mansit apud illos opus faciens: Erant enim tabernaculorum artifices. Hoc si conati fuerint allegorice interpretari, ostendant quomodo proficiant in Ecclesiasticis literis quibus se uacare gloriantur: & caetera illa quae supra dicta sunt, Nunquid ego solus & Barnabas non habemus potestatem non operandi & non sumus uisus hac potestate: & cum possemus uobis oneri esse ut Christi Apostoli: & nocte & die operantes, ne quem uestrum grauaremus: & dominus ordinauit eos qui Euangelium annunciant de Euangelio uiuere, ego autem nullius horum usus sum: & caetera huiusmodi, aut exponant aliter, aut si praclarissima luce ueritatis urgent, intelligant & obediant. Aut si obedire uel nolunt uel non possunt, saltem illos qui uolunt meliores, qui autem & possunt feliciores esse fateantur. Aliud est enim corporis infirmitatem, uel ueram allegare uel falsam praetendere: aliud autem sic decipi & sic decipere, ut insuper ideo uideatur in seruis dei maior esse iustitia, quia potuit inter imperitos regnare pigritia: qui enim ueram corporis ostendit infirmitatem, humane tractandus est: qui autem falsam praetendit & conuinci non potest, deo dimittendus est: neuter tamen eorum perniciosam regulam figat: quia bonus seruus dei & manifeste infirmo fratri suo seruit, & fallenti cum credit, quia malum eum non putat, non imitatur ut malus sit: & si non ei credit, fallacem eum putat, ac nihilominus non imitatur. Ab illo uero qui dicit, Haec est uera iustitia, ut nihil corporaliter operando imitemur uolatilia caeli, quoniam qui tale aliquid fuerit operatus contra Euangelium facit, quisquis animo infirmus hoc audit & credit, non quia sic uacat sed quia sic errat lugendus est. Hinc oritur alia quaestio: Fortasse enim dicant, quid ergo caeteri Apostoli & fratres domini & Cephas, quia non operabantur, peccabant: aut afferebant impedimentum Euangelio: quia dicit beatus Paulus, ideo se non usum hac potestate, ne quod impedimentum daret Euangelio Christi: Si enim peccauerunt, quia non operati sunt, non ergo acceperunt potestatem non operandi nec de Euangelio uiuendi. Si autem acceperant hanc potestatem ordinatae domino, ut qui Euangelium annunciant, de Euangelio uiuerent, & dicente, Dignus est operarius cibo suo: quae potestate Paulus amplius aliquid erogare uti noluerit, non utique peccauerunt. Si non peccauerunt, nullum impedimentum dederunt: Neque enim nullum peccatum est impedire Euangelium. Quod si ita est, & nobis, inquit, liberum est, & uti & non uti hac potestate. Hanc quaestionem breuiter soluerem, si dicerem, quia & iuste dicerem, credendum esse Apostolo. Ipse enim sciebat cur in Ecclesijs gentium non oporteret portari uenale Euangelium, non culpans coapostolos suos, sed distinguens ministerium suum, quia ita inter se distribuerat, proculdubio admonente spiritu sancto, euangelizandi prouincias, ut Paulus & Barnabas ad gentes iret, illi autem in circumcisione. Hoc tamen eum

precepisse ipsis quod non habebant eiusmodi potestatem, ea quae iam multa dicta sunt manifestat. Isti autem fratres nostri temere sibi arrogat quantum existimo, quod eiusmodi habeant potestatem. Si enim Euangelistae sunt, fateor habent: si ministri altaris, dispensatores sacramentorum, bene sibi istam non arrogat, sed plane uendicant potestatem: si saltem habebant aliquid in hoc seculo, quo facile sine opificio sustentaret istam uitam, quod conuersi ad deum indigentibus disputati sunt, & credenda est eorum infirmitas & ferenda. Solent enim tales, non melius sicut multi putant, sed quod est uerum languidius educati labore operum corporaliu sustinere non posse. Tales fortasse multi erant in Hierosolyma: Nam & scriptum est, quod praedia sua uendidissent, et praedia eorum ante pedes Apostolorum posuerunt, ut distribuere unicuique prout opus erat: quapropter inueniuntur fideles & utiles fuerunt egentibus, quae ab idolorum cultu ex longinquo uocabantur, secundum illud quod dictum est, Ex Sion prodiet lex, & uerbum domini ex Hierusalem. Debitores enim dixit Apostolus ex Gentibus Christianos: Debitores eorum, inquit, sunt. Et addidit quare: Si enim spiritualibus eorum, inquit, communicauerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis. Nunc autem ueniunt plerumque ad hanc professionem seruitutis dei & ex conditione seruili uel etiam liberti, uel propter hoc a dominis liberati siue liberandi, et ex uita rusticana & ex opificum exercitatione et plebeio labore, tanto utique felicius quanto fortius educati, quod si non admittant graue peccatum est: Multi enim ex eo numero uere magni & imitandi extiterunt. Nam propterea & infirma mundi elegit deus, ut confunderet fortia: & stulta mundi elegit ut confunderet sapientes: & ignobilia mundi & ea quae non sunt tanquam sint, ut ea quae sunt euacuent: ut non glorie omnino caro coram deo. Haec itaque pia & sancta cogitatio facit, ut etiam tales admittant qui nullum afferant mutatae in melius uitae documentum. Neque enim apparet, utrum ex proposito seruitutis dei uenerint, an uitam in opere & laboriosam fugientes, uacui pasci atque uestiri uoluerint, & insuper honorari ab eis a quibus contemni conterique consueuerant. Tales ergo quoniam se quo minus operent, de infirmitate corporis excusare non possunt, praetere quippe uita consuetudine conuincunt, umbraculo male disciplinae se contegunt, ut ex male intellecto Euangelio, praeccepta Apostolica puertere meditent, uere uolatilia caeli, sed per superbiam in altum se extollendo, & scenum agri, sed carnaliter sentiendo. Contingit enim eis quod in uiduis iunioribus indisciplinatis cauendum idem Apostolus dicit, Simul autem & ociosa esse discunt, non solum autem ociosae, sed etiam curiosae & uerbosae, loquentes quae non oportet. Hoc ille de malis foeminis dicebat, quod nos etiam in malis uiris dolemus & plangimus, qui aduersus eum ipsum in cuius epistolis legimus ista, ociosi & uerbosi, quae non oportet loquuntur. Et qui sunt inter eos qui eo proposito ad sanctam militiam uenerunt, ut placeat cui se probauerunt, cum ita uigeant uiribus corporis & integritate ualitudinis, ut non solum erudiri, sed etiam secundum Apostolum operari

Quibus ocium concedi possit
Cap. XXI

Act. 2 & 4

Monachatum amplectentes
spe ueniendi ocio
sc. Cap. XXII

1 Timo. 5

rari possint, exceptis istorum ociosis corruptisque sermonibus. quos iudicare per imperitum tyrocinum non ualent, in eandem labem pestifera contagione imitantur: non solum non imitantes obedientiam sanctorum quiete operantur, & aliorum monasteriorum in saluberrima disciplina secundum Apostolicam normam uenturum, sed etiam insultantes melioribus, tanquam conseruatricem Euangelij predicantes pigritiam, tanquam prauaricatricem accusantes misericordiam. Multo enim misericordius operatur erga animas infirmorum, qui bonam famam seruatorum dei consulit, quam erga corpora egentium qui panem esurientibus frangit. Quapropter utinam isti qui uacare uolunt manibus, omnino uacarent & linguis. Neque enim tam multos ad imitationem inuicem, si eis non tantum exempla pigra, sed etiam muta proponerent. Nunc uero contra Apostolum Christi recitant Euangelium Christi. Ita enim mirabilia sunt opera pigrorum, ut impedire uelint Euangelium, quod Apostolus ideo precepit & fecit, ne impediret ipsum Euangelium. Et tamen si eos ex ipsis Euangelij uerbis secundum eorum intellectum uere cogamus, priores nobis suadere conabuntur, quam non ita sint intelligenda ut intelligunt. Certe enim propterea se dicunt operari non debere, quia nec uolucres celi seminant neque metunt, de quibus nobis dominus similitudinem dedit ne de talibus necessarijs cogitemus. Cur ergo non attendunt quod sequitur? Neque enim tantum modo hoc dictum est, quia non seminant, neque metunt, sed adiectum est, neque congregant in apothecas. Apothecae autem horrea, uel uerbum ex uerbo Graeco, repositoria dici possunt. Cur ergo isti manus ociosas & plena repositoria uolunt habere? Cur ea quae sumunt ex laboribus aliorum, recedunt & seruant unde quotidie praefertur? Cur denique molunt & coquunt? Hoc enim aues non faciunt. Aut si reperiunt quibus hoc opus quoque praesuaeant, ut eis per singulos dies escas afferant preparatas, saltim uel sibi aquam de fontibus afferunt, uel de cisternis aut puteis hauriunt & reponunt. Hoc uolatilia non faciunt. Sed si hoc placet, studeant etiam boni fideles, & regis aeterni deuotissimi puinciales, fortissimis eius militibus usque ad ista seruire, ut sibi nec aquam implere cogant, si iam etiam illos qui tunc erant Hierosolymae nouo gradu iustitiae supgressi sunt. Nam illis fame imminente, & per Prophetas qui tunc erant ante praedicta, boni fideles ex Graecia frumenta miserunt, ex quibus credo quod illi panem sibi fecerunt, aut certe faciendum curauerunt, quod aues non faciunt. Sed si iam isti ut dicere coeperant, etiam illos aliquo gradu iustitiae transierunt, & omnino in istis quae ad transigendam uitam istam pertinent, sicut uolucres agunt, ostendant nobis homines seruire uolucris, sicut sibi seruari uolunt, nisi captis & inclusis, quibus fides non habet, ne uolantes non redeant: & tamen illae malunt frui libertate, & ex agris quantum satis est capere, quam ab hominibus appositam & apparatus sumere. Proinde rursus istos alio sublimiore gradu iustitiae superabunt, qui se ita instituerunt, ut quotidie in agros tanquam in pastum pergant, & quo tempore inuenerint carpant, ac sopita fame reuertantur. Sed plane propter agrorum custodes quam bonum esset, si etiam penas dominus largiri

Euangelium non recte intellectum ab ociosis Cap. XXIII

α πρὸς οὐκ

Locose deridentur ignauit

dignaret, ut serui dei in agris alienis inuenti non tanquam fures comprehenderent, sed tanquam sturni fugarent. Nunc uero ille quantum poterit, imitabitur auem quam capere uenator non potuerit. Sed ecce concedant omnes seruis dei, ut cum uolunt in eorum agros exeant, atque inde securi refectique discedant: sicut populo Israel per legem praecipit, ut in agris suis furem nullus teneret, nisi qui secum aliquid uellet auferre: nam qui nihil aliud attigisset quam id quod comedisset, liberum impunitumque abire sineret. Unde etiam spicas uellentibus discipulis domini, de sabbato potius quam de furto Iudei calumniati sunt. Sed quid erit agendum de his temporibus anni quibus escas quae statim sumi possunt, in agris non inueniunt? Quisquis aliquid domum quod sibi coquendo praeparat, auferre retinuerit, secundum istorum intellectum audiet ex Euangelio, Pone, hoc enim aues non faciunt. Verum & hoc concedamus, toto uertente anno posse in agris reperiri uel ex arbore uel ex herbis, uel ex quibusque radicibus, quod in escam sumi possit incoctum, aut certe tanta exercitatio corporis adhibeat, ut ea quae coquenda sunt, etiam cruda assumpta non noceant, possitque etiam hyemalibus quibuslibet asperitatibus ad pabula praecedi. atque ita fiat ut nihil praeparandum auferat, nihil in crastinum reponat, non poterit ista seruire quae se per multos dies a conspectu hominum separatos, et nulli ad se praesentes accessum includunt seipsum uiuentes in magna intentione orationum. Hi enim facillima quidem atque uilissima, secum tamen alimentum includere consueverunt, quae in illos dies quibus a nullo uideri statuerunt, sufficiant: quod aues non faciunt. Et horum quidem exercitationem in tam mirabili continentia, quando quidem habent oculum quo haec agant, seque imitandos non superba elatione, sed misericordiam sanctitate proponant, non solum non reprehendo, sed quantum dignum est laudare non possum. Quid tamen de his dicimus secundum historiam intellectum ex Euangelicis uerbis? An forte quo sunt sanctiores, eo sunt uolucris dissimiliores, quia nisi reponant sibi escas in plurimos dies, includere se ita ut faciunt, non ualebunt. Et utique nobiscum audiunt, Nolite ergo cogitare in crastinum. Quapropter ut breuiter complectar, isti qui ex Euangelio peruersum intellectum, tam manifesta Apostolica praecipit praetere moliunt, aut non cogitent in crastinum, sicut uolatilia caeli, aut obtulerent Apostolo sicut filij dilecti: imo utrumque faciunt, quia utrumque concordat. Neque enim contraria domino suo moneret apostolus Paulus seruis Christi Iesu. Hoc enim istis aperte dicimus, Si uolatilia caeli sic intelligitis in Euangelio ut nolitis operando manibus uestris uictum tegumentumque procurare, nihil etiam reponatis in crastinum, sicut nihil reponunt uolatilia caeli. Si autem aliquid reponere aliquando in crastinum potest non esse contra Euangelium, ubi dictum est, Respiciite uolatilia caeli quia neque seminant neque metunt, neque congregant in apothecas: potest etiam non esse contra Euangelium nec contra similitudinem uolatiliu caeli, uitam istam carnis corporalis operationis labore transigere. Si enim urgeant ex Euangelio, ut nihil reponant in crastinum, rectissime respondent. Cur ergo ipse dominus

locifessum

uere laborantibus Cap. XXV

Philip. 3

Matth. 6

Prouidentia priorum in rebus externis. Cap. XXIII

dominus oculos habuit ubi pecuniam collectam reponeret? Cur tamen ante fame imminente frumenta sanctis patribus missa sunt? Cur Apostoli sic indigentia sanctorum necessaria procurarunt, ne de esset in posterum, ut beatissimus Apostolus ad Corinthios in Epistola scriberet. De collectis autem in sanctos sicut ordinauit in ecclesiis Galatiae, ita & uos facite secundum unam sabbati, unusquisque uestrum apud se reponat thesaurizans quod ei placuerit, ut non cum uenero tunc collecta fiat. Cum autem aduenero, quoscumque probaueritis per epistolas, hos mittam praeferre gratiam uestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut & ego eam mecum ibunt. Haec & alia multa copiosissime et uerissime praefereunt. Quibus respondemus, Videtis ergo, quantum dominus dixerit, Nolite cogitare in crastinum: non uos tamen istis uerbis cogitatis, ut nihil in crastinum referretis. Cur ergo huiusmodi uerbis uos cogi dicitis ut uacetis? Cur uolatilia caeli non uobis sunt exemplum ad nihil reseruandum, & uultis ut sint exemplum ad nihil operandum? Dicit aliquis, Quid ergo prodest seruo dei quod prioribus actibus quos in seculo habebat relictis, ad hanc spiritalis uitae militiamque conuertit, si eum adhuc oportet tanquam opificis exercere negotia? Quasi uero facile possit uerbis explicari quantum prodest quod dominus diuiti consiliu capienda uitae aeternae requirenti, aut quid faceret, si uellet esse perfectus, ut uenditis quae habebat, & indigentibus pauperum distributis eum sequeretur. Aut quis tam expedito cursu secutus est dominum, quam ille qui ait. Non in uacuum cucurri nec in uacuum laboraui, qui tamen opera ista & praecipit & fecit? Hoc nobis tanta autoritate doctis & informatis sufficere debuit ad exemplum derelinquendum pristinas facultates & manibus operandi. Sed & nos ab ipso domino adiuti, possumus fortasse utcumque cognoscere, etiam sic operantibus seruis dei, priora tamen negotia reliquisse quid prodest. Si enim ad hanc uitam ex diuitiis quisque conuertit, & nulla infirmitate corporis impedit, ita ne desipimus a sapore Christi, ut non intelligamus quantum superbiae prioris tumor sanetur, cum circuncis superfluis quibus ante animus exitiabiliter inflamabatur, ad modica quae restant huic uitae naturaliter necessaria, etiam opificis humilitas minime recusat? Si autem ad hanc uitam ex paupertate conuertit, non putet se id agere quod agebat, si ab amore uel augede quantum lacrimis rei priuatae, iam non quaerens quae sua sunt, sed quae Iesu Christi, ad communis uitae se transulit charitatem, in eorum societate uicturus, quibus est anima una & cor unum in deum, ita ut nemo dicat aliquid proprium, sed sint illis omnia communia. Si enim huius terrenae reipublicae antiqui principes praclarissimo literatorum suorum eloquio praedicari solent, quod rem communem uniuersum populi suae ciuitatis, priuatis suis rebus, sic anteponebant, ut quidam eorum Africa edomita triumphator, quid nubem filii daret non habuerit, nisi ex senatusconsulto de publico dotaretur: quo animo debet esse in rempublicam suam ciuis aeternae illius ciuitatis Hierusalem celestis, nisi ut illud ipsum quod proprijs manibus elaborat in commune habeat cum fratre, & si quid ei de-

fuerit, de communi suppleat, dicens cum illo cuius praecipit exemplumque secutus est: Quasi nihil habentes & omnia possidentes. Quamobrem etiam illi qui relicta uel distributa, siue ampla, siue qualicumque opulenta facultate, inter pauperes Christi pia & salubri humilitate numerari uoluerunt: si corpore ita ualentes, & ab Ecclesiasticis occupationibus uacantes: quantum eis tam magnam animi sui documentum afferentibus, & eiusdem societatis indigentiae de his rebus quas habebant, uel plurimum uel non parum conferentibus, uicem sustentandae uitae eorum res ipsa communis & fraterna charitas debeat: tamen si & ipsi aliquid manibus operentur, ut pigris ex uita humilitate & ob hoc exercitatio uenientibus auferant excusationem, multo misericordius agunt, quam cum omnia sua indigentibus diuiserunt. Quod quidem si noluit quis audeat cogere? Quibus tamen inuenienda sunt opera in monasterio, etiam si a corporali functione liberiora, sed uigilanti administratione curanda, ut nec ipsi panem suum, quoniam iam communis factus est, gratis manducet. Nec attendendum est in quibus monasterijs, uel in quo loco indigentibus fratribus, quisque id quod habebat impenderit. Omnium enim Christi anorum una respublica est. Et ideo quisquis Christianis necessaria ubi liber erogauerit, undecumque etiam ipse quod sibi necessarium est accipit, de Christi bonis accipit: quia ubicumque & ipse talibus dedit, quis nisi Christus accipit? Illi autem qui etiam praeter istam sanctam societatem uitam labore corporis transigebant, ex quorum numero plures ad monasteria ueniunt, quia et in ipso humano genere plures sunt, si noluit operari non manducet. Neque enim propterea in militia Christiana ad pietatem diuites humiliantur, ut pauperes ad superbiam extollant: nullo modo enim decet ut in ea uita ubi fiunt senatores laboriosi, ibi fiant opifices ociosi: et quo ueniunt relictis delictis suis qui fuerant praediorum domini, ibi sint rustici delicatissimi. At enim dominus ait. Nolite solliciti esse animae uestra quid manducetis, neque corpori quid uestiamini. Recte: quoniam ut supra dixerat, Non potestis deo seruire & mammonae. Qui enim propter hoc Euangelium praedicat, ut habeat unde manducet, et unde uestiam, simul se putet & deo seruire & mammonae: deo, quia Euangelium praedicat: & mammonae, quia propter ista necessaria praedicat. Quod dominus dicit fieri non posse: ac per hoc ille qui propter ista Euangelium praedicat, non deo sed mammonae seruire conuincitur, etsi deus illo ad aliorum profectum quomodo ipse nescit utatur. Nam huic sententiae subiungit dicens. Ideo dico uobis, nolite solliciti esse animae quid manducetis, neque corpori quid uestiamini: non ut ista non procurerit, quantum necessitati satis est, unde honeste poterint: sed ut non ista intueantur, & propter ista faciant quicquid in Euangelij praeconio facere iubentur. Eam quippe intentionem quare quid fiat, oculum uocat. Unde paulo superius loquebatur ut ad haec descenderet, & dicebat. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si uero oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: id est, talia erunt facta tua qualis fuerit intentio tua cum

Quidre praecones uerbi stant pendunt accipiunt XXXVI

Matth. 6

ea facias. Et ad hoc enim ut ueniret, supra de eleemosynis preceperat dicens, Nolite cōdere uobis thesauros in terris, ubi arugo et tinea exterminat, & ubi fures effodiūt & furant. Recōdite uero uobis thesauros in celo, ubi neq; tinea neq; rubigo exterminat, & ubi fures nō perfodiunt & furant, ubi enim erit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum. Deinde subiunxit, Lucerna corporis tui est oculus tuus: ut illi scilicet qui eleemosynas faciunt, ne ea faciāt intētionē, ut uel hominib. uelint placere, uel in terra sibi querāt repēdi quod faciunt. Vnde

1 Timo. 6

& Apostolus cū Timotheo diuites monendos esse præciperet, Facile, inquit, tribuāt, cōmunicent, thesaurizent sibi fundamētum bonū in futurū, ut apprehēdant ueram uitā. Cum uero in futuram uitā direxerit oculū dominus eleemosynas facientium, & in cōlestem mercedē, ut possint & ipsa facta esse lucida, cum simplex oculis fuerit: in illam quippe nouissimā retributionem ualet quod alibi ait, Qui uos excipit me excipit: & qui me excipit, excipit eū qui me misit. Qui excipit Prophetā in nomine Prophetę, mercedē prophetę accipiet, et qui excipit iustū in nomine iusti, mercedē iusti accipiet: & qui potum dederit unī ex istis minimis calicem aque frigide tantū in nomine discipuli, amen dico uobis, non peribit merces eius: ne forte correpto oculo eorū qui necessaria impēdunt indigētib. & pphetis & iustis & discipulis dñi, ipso rū oculus deprauaret in quos ista fierēt ut ppter ista accipiēda uellent Christo militare: Nemo, inquit, potest duob. dñis seruire. Et paulo post, Nō potestis, inquit, deo seruire & māmonæ: statimq; cōtexuit, Ideo dico uobis, Nolite solliciti esse animæ quid manducetis, neq; corpi qd uestiamini. Et quod sequit de uolatilibus cœli & de lilijs agri ad hoc dicit ne quisq; deū putet seruorū suorū necessaria nō curare, cū eius sapiētissima puidētia usq; ad ista creāda & gubernāda pueniat. Neq; em̄ nō ipse pascit & uestit etiā eos qui manib. opant: sed ne Christianā militiā ad hoc detorqueāt ut ista cōquirāt, hoc seruos suos dñs præmonet, ut in eo ministerio quod sacramēto eius debet, nō ista, sed regnū eius & iustitiā cogitemus: et hæc omnia apponēnt nobis, siue per manus operatib. siue infirmitate corporis impeditis, siue ipsius militiæ tali occupatiōe districtis, ut nihil aliud agere ualeamus.

Quō accipien dū illud, de uolatilibus cœli & lilijs agri

Vtendū industria nostra ne deū tentare uideamur Cap. XXVII

Neq; em̄ quia dixit deus, Inuoca me in die tribulationis, & exmiā te, & glorificabis me, propterea nō debuit fugere Apostolus, & per murū in sporta submitti, ut manus persequētium euaderet, sed expectare potius ut cōprehēderet, & eū sicut tres pueros de medijs ignib. liberaret. Aut ppter hoc nec dñs dicere debuit, Si uos persecuti fuerint in unam ciuitatē, fugite in aliā, quia ipse dixit, Si quid petieritis in nomine meo, dabit uobis. Sicut ergo quisq; persecutionē fugientib. discipulis Christi objiceret huiuscemodi quæstionē, cur non steterent potius, & inuocato deo per eius mirabilia sic eruerent, ut Daniel à leonibus, & Petrus ex uinctulis: Respōderēt nō se oportuisse tētare deū, sed tunc eū talia si uellet esse facturū, cū ipsi quid face-

rent nō haberēt. Cū uero eis fugā in potestātē dedisset, etiā si per illam liberant, nō nisi ab ipso liberari, Sic etiā dei seruis uacatib. & ualentibus exemplo et præcepto Apostolico manib. suis uictū trāfigere, si quis ex Euāgelio mouerit quæstionē de uolatilibus cœli, quæ nō semināt neq; metūt, neq; cōgregāt in apotechas, & de lilijs agri, quia nō laborāt neq; nēt: facile respōdebūt, Si et nos per aliquā uel infirmitatē uel occupationē nō possumus operari, sic ille nos pascet & uestiet quædamodū aues & lilia, quæ nihil operant huiuscemodi. Cū aut possumus, nō debemus tentare deū noscum, quia & hoc qd possumus, eius munere possumus. Et cū hic uiuimus, illo largiēte uiuimus, qui largitus est ut possimus. Et ideo de istis necessarijs solliciti non sumus, quia cum hæc possumus agere, ille nos pascit & uestit, à quo pascunt homines & uestiunt. Cū uero hæc nō possumus agere, idem ipse nos pascit & uestit à quo aues pascunt & lilia uestiunt, quoniā nos pluris sumus illis. Quapropter in ista militia nostra, nec in crastinum cogitamus, quia nō ppter ista tēporalia quo pertinet crastinus, sed propter illa sempiterna ubi semper hodiernus est, nos illi pbauimus, ut ei nullis negocijs secularib. implicati placeamus. Quæ cū ita sint, sine me paululū sancte frater, dat em̄ mihi dñs per te magnam fiduciā, eos ipsos alloqui filios & fratres nostros, quos noui quāta nobiscū dilectiōe parturias, donec in eis Apostolica disciplina forme. O serui dei, milites Christi, ita ne dissimulatis callidissimi hostis insidias, qui bonam famā uestram, tam bonū Christi odorē, ne dicāt animę bonæ, Post odorē unguentorū tuorū curremus, & sic laqueos eius euadāt. omni modo cupiēs obscurare putoribus suis, tam multos hypocritas sub habitu monachorū usq; quaq; disperlit, circueūtes prouincias, nusq; missos, nusq; fixos, nusq; stātes, nusq; sedentes. Alij mēbra martyrū, si tamē martyrū, uēditāt: alij simbras & phylacteria sua magnificāt: alij parentes uel consanguineos suos in illa uel in illa regione se audisse uiuere, & ad eos pergere mētūt: & omnes perūt, omnes exigūt, aut sumptus lucrosa egestatis, aut simulata precii sanctitatis: cū interea ubicunq; in factis suis malis deprehensi fuerint, uel quoquo modo innotuerint, sub generali nomine monachorū uestrū ppositū blasphemāt, tā bonū, tā sanctū, qd in Christi nomine cupimus, sicut p alias terras, sic per totā Africā pullulare. Nōne ergo inflāmamini zelo dei? Nōne cōcale scit cor uestrū intra uos, & in meditatione uestra exardescit ignis, ut istorū mala opera bonis operibus persequamini, ut eis amputetis occasiōē turpiū nudinarū, qbus existimatio uestra lædēt, & infirmis offendiculū ponit? Miseremini ergo et cōpatimini, & ostendite hominibus, nō uos in ocio faciliē uictū, sed per angustā & arctā uia huius ppositi, regnum dei querere. Eadē uobis causa est quę Apostolo fuit, ut amputetis occasiōē ijs qui querūt occasiōē, ut illi qui illorum putorib. prefocant, in odore uestro bono reficiant. Nō alligamus onera grauiā & uestris humeris imponimus

Graphice descriptio monachos occidit uagos. Cap. XXVIII

Reliquie

Labores Augustini. Cap. XXIX

mus quæ nos digito attingere nolumus. Quarite & agnoscite labores occupationū nostrarū, & in aliquibus nostrorū etiā corporū infirmitates, & ecclesiarū quibus seruimus talē iam cōsuetudinē, ut nos ad illa opera ad quæ uos hortamur uacare nō sināt. Quancūq; em̄ dicere possemus, Quis militat suis stipēdijs unquā? Quis plātat uineam & de fructu eius nō edit? Quis pascit gregē & de lacte gregis nō percipit? tamen dominū Iesum, in cuius nomine securus hæc dico, testē inuoco super animā meā, quoniā quātū attinet ad meū commodū, multo mallē per singulos dies certis horis, quantū in bene moderatis monasterijs cōstitutū est, aliqd manib. operari, & cæteras horas habere ad legendū & orandū, aut aliqd de diuinis literis agēdū liberat: q̄ tumultuolissimas perplexitates causarū alienarū pati de negocijs secularibus uel iudicādo dirimēdis, uel interueniendo præcidendis: quibus nos molestijs idē affixit Apostolus, nō utiq; suo, sed eius qui in eo loquebat arbitrio, quas tamē ipsum perpessū fuisse nō legimus. Aliter em̄ se habebat Apostolatus eius discursus. Nec dixit, Secularia igit iudicia si habueritis, ad nos deferte, aut nos constituite ad iudicandū: sed eos qui contēptibiles sunt in ecclesia, hos, inquit, collocate. Ad reuerentiā uobis dico. Sic nō est inter uos quisq; sapiēs qui possit inter fratrem suū iudicare, sed frater cū fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapiētes ergo qui in locis consistebant fideles & sanctos, nō qui hac atq; illac ppter Euāgelii discurrebāt, taliū negociorū examinatores esse uoluit. Vnde nūquam de illo scriptum est, qd aliquādo talib. uacauerit, à quibus nos excusare nō possumus, etiā si cōtempribiles simus, quia & hos collocari uoluit si sapiētes defuissent, potius qd ut negocia Christianorū deferrēt in forū. Quē tamē laborē nō sine cōsolatiōe dñi suscipimus p spe uitæ eterne ut fructū feramus cū tolerātia. Serui em̄ sumus eius ecclesiæ, & maxime infirmioribus mēbris, quātalibet in eodē corpore mēbra sumus. Omitto alias innumerabiles ecclesiasticas curas, quas fortasse nemo credit nisi qd exptus est. Nō ergo alligamus onera grauiā, & humeris uestris imponimus, quę nos digito non attingimus: quādoqdē si officij nostri salua ratiōe possemus, uidet ille qui pbat corda nostra, malleus hæc agere, quę ut agatis hortamur, qd ea quę nos agere cogimur. Sanē om̄ib. & nobis & uobis p nostro gradu et officio laboratib. et arcta uia est in labore & erūna, & tamē in spe gaudētib. Iugū em̄ eius lene est et sarcina leuis, qd nos uocauit ad requiē, qui prior trāsitū fecit à cōualle ploratiōis, ubi nec ipse sine pressuris fuit. Si fratres, si filij nostri estis, si cōserui, uel potius in Christo serui uestri sumus, audite quę monemus, agnoscite quę precipimus sumite quę dispēsamus. Si aut Pharisei sumus, alligātes onera grauiā, et imponētes humeris uestris quæ dicimus facite, etiā si quæ facimus im pbatis. Nobis aut minimum est ut à uobis dijudicemur, aut ab humano die. Quām germana charitate sit nobis cura de uobis, ille inspiciat qui dedit qd in-

spiciēdū eius oculis offeramus. Postremo qd uultis sentite de nobis, Paulus Apostolus uobis præcipit & obsecrat in domino, ut cum silētio, id est, quieti et obediēter ordinati operātes uestrū panē manducetis. Nec de illo, ut arbitror, aliquid mali creditis, & in illū qui per eum loquit credidistis. Hæc mihi charissime & in Christi uiscerib. uenerāde frater Aureli, quātū donauit ut possem, qd per te iussit ut facerē, de opere monachorū nō distuli scribere, id maxime curās ne boni fratres Apostolicis præceptis obediētes, à pigris & inobediētib. etiā preuaricatores Euāgelij dicerent, ut qui nō operant, saltē illos qui operant, sibi antepōndos esse nō dubitēt. Cæterū quis ferat homines cōtumaces saluberrimis Apostoli monitis resistētes, nō sicut infirmiores tolerari, sed sicut etiā sanctiores prædicari, ut monasteria doctrina saniore fundata, gemina illecebra corrupāt, et dissoluta licētia uacationis, & falso nomine sanctitatis? Sciāt ergo etiā cæteri fratres & filij nostri, qui fauere talib. & huiusmodi præsumptionē per ignorantia defendere cōsuerūt, se potissime corrigendos, ut illi corrigi possint, nō ut infirmenē benefacere. Sanē in eo quod seruis dei propte atq; alacriter necessaria subministrāt, nō solū nō reprehēdimus, sed etiā suauissime amplectimur: sed ne puerfa misericordia magis eorū futura uitā noceat, qd presenti subueniāt: minus em̄ peccat si nō laudet peccator in desiderijs anime suæ, et qui iniqua gerit benedicat. Quid aut iniquius qd uelle sibi obtemperari è minoribus, & nolle obtemperare maiori bus? Apostolo dico, nō nobis, intantū ut etiā iam comā nutriāt. Vnde ille nec disputari omnino uoluit dicēs, Si aut quis uult cōtentiosus esse, nos talem cōsuetudinē nō habemus, neq; ecclesia dei. Hoc aut præcipio, ut scilicet nō dissertis solertia requirāt, sed præcipiētis autoritas attēdat. Nā & hoc quo pertinet quęro, tā aperte cōtra Apostoli præcepta comari? An ita uacandū est, ut nec tōsores operēt? An quia Euāgelicas uolucres imitari se dicūt, quasi depilari timēt ne uolare non possint? Vereor in hoc uitio plura dicere ppter quosdam crinitos fratres, quorū præter hoc multa & penē omnia ueneramur. Sed quo magis eos in Christo diligimus, eo sollicitius admonemus. Neq; em̄ metuimus ne humilitas eorū respuat admonitionem nostrā, quando quidē & nos à talib. ubi forte titubamus aut aberramus, cupimus admoneri. Hoc ergo admonemus tam sanctos uiros, ne stultis uanorū hominū argumentationib. moueant, & eos in hac peruersitate imitēt, quib. sunt in cæteris lōge dissimiles. Illi em̄ uenale circūferētes hypocritim, timēt ne uilior habeat tōsa sanctitas qd comata, ut uidelicet qui eos uidet, antiquos illos quos legimus cogitet, Samuelē & ceteros qui nō tondebant. Nec cogitāt quid intersit inter illud Prophetiū uelamentū, et hæc Euāgelij reuelationē, de qua dicit Apostolus: Cū trāsieris ad Christum, aufere uelamē. Quod enim significabat uelamē interpositū inter faciē Moyli et aspectū populi Israhel, hoc significabat illis tēporib. etiā coma san-

Admonet bonos ne desidia malorū & ipse pigrescentes corrumpant. r. Cap. XXX

De capite tonso & comato Cap. XXXI

2 Cor. 13

torū. Nā idem Apostolus etiā comā pro uelamē to esse dicit, cuius autoritate isti urgent. Apte qp pe ait: Vir qdē si comatus sit, ignominia est illi. Ip sam ignominia, inquit, suscipimus merito pecca torū nostrorū, ad hoc obēdentes simulatae humi litatis umbraculū, ut sub eo proponant uenale ty phū, quasi Apostolus supbiā doceat cū dicit, Om nis uir orās aut pphetans uelato capite cōfundit caput suū: Et uir qdē non debet uelare caput suū, cū sit imago & gloria dei. Qui ergo dicit, Nō de bet: nescit forte docere humilitatē. Sed si hāc ig nominiā tēpore Euāgelij, q̄ erat sacramentū tem pore Prophetie, p humilitate isti appetūt, tōdeāt, & cilicio caput uelēt: sed nō erit tūc species illa ue nalis, quia Sāpson non cilicio sed coma uelabat.

Peruersa inter pretatio scri pturę per mo nachos Cap. XXXII

Iā illud si dici potest, q̄ lucuose ridiculū est, qd rursus inuenerūt ad defensionē criniū suorū. Vt rursus inquit, phibuit Apostolus habere comā. Qui aut seiplos castrauerūt ppter regnū cōlorū, iam non sunt uiri. O dementiā singularē. Merito qui hoc dicit, aduersus sanctę scripturę manifesta p̄conia cōsilio nephādę impietatis arma, & p seuerat in itinere tortuoso, et pestiferā doctrinam conat inducere, q̄ nō est beatus uir qui nō abiit in cōsilio impiorū, & in uia peccatorū nō stetit, et in cathedra pestilētię nō sedit. Nam si in lege dei meditarēt die ac nocte, illic inueniret ipsum A postolū Paulū, q̄ certe summā castitatē p̄fessus di cit, Vellē aut omnes homines esse sicut meipsum: & tamē se uirū ostēdit, nō solū ita uiuēdo, sed etiā ita loquēdo, ait em: Cū essem paruulus quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebā, quasi paruulus cogitabā: cū aut uir effectus sum, euacuauī ea quę erāt paruuli. Sed quid Apostolū cōmemo rem, cū de ipso dño & Salvatore nostro nesciant quid sentiāt qui hec dicunt, Nā de quo alio dicit: Donec occurramus omēs in unitatē fidei & agni tionē filij dei, in uirū perfectū, in mēsurā etatis ple nitudinē Christi, ut ultra nō simus paruuli iactati et circūlati omni uēto doctrinę in illusiōe homi nū, in astutia ad machinationē erroris. Qua illu siōe isti decipiūt impitos, qua astutia & machina mētis inimici & ipsi circūferunt, & in sua circūla tiōe coherentes sibi animos infirmorū quodāmo do rotare conant, ut pariter nesciant ubi sint. Audierūt em uel legerūt quod scriptum est, Quicūq; em baptizati estis in Christo, Christum induistis, ubi nō est iudæus, neq; Græcus, nō seruus, neq; li ber, nō masculus neq; foemina: & nō intelligūt se cundū carnalis sexus cōcupiscētiā hoc esse dictū, quia in interiore homine ubi renouamur in noui tate mētis nostrę, nullus sexus huiusmodi est. Nō ergo p̄pterea se negēt uiros, quia masculino sexu nihil operant. Nā & cōiugati Christiani qui hoc operant, nō secūdū hoc utiq; Christiani sunt, qd habēt cōmune cū cæteris nō Christianis, & cū ip sis pecorib. Aliud est em quod uel infirmitati con cedit, uel mortali p̄pagationi perfoluit: aliud aut quod ad capeffendā incorruptā & æternā uitā, fi deli professione significat. Illud ergo quod de nō uelando capite uiris p̄cipit, in corpore quidē si

1. Cor. 13

Eph. 4

Gal. 3

gurat, sed in mēte agi, ubi est imago & gloria dei, uerba ipsa indicāt. Vir quidē, inquit, nō debet ue lare caput, cū sit imago & gloria dei. Vbi autē sit hęc imago, ipse declarat cū dicit, Nolite mētiri in uicē, expoliātes uos ueterē hominē cū actib. suis, induite nouū, qui renouat in agnitionē dei secun dū imaginē eius qui creauit eū. Quis dubitat hāc renouationē in mēte fieri: Sed & qui dubitat, au diat apertiorē sententiā. Eadē quippe admonens ita dicit alio loco: Sicut est ueritas in Iesu, deponi te uos secūdū priorē cōuersationē ueterē homi nē eū qui corrūpitur secūdū cōcupiscētiās dece ptionis, renouamini aut spiritu mētis uestrę, & in duite nouū hominē eū q̄ secūdū deū creatus est. Quid ergo? Mulieres nō habēt hāc innouationē mentis ubi est imago dei? Quis hoc dixerit? Sed corporis sui sexu nō eā significant: p̄pterea uelari iubent. Illā quippe significāt partem, eo ipso quo mulieres sunt, quę cōcupiscētiā dicit potest, cui mens domina, etiā ipsa subdita deo suo, quando rectissime & ordinatissime uiuūt. Quod ergo est in uno homine mēs et cōcupiscētiā: illa regit, hęc regit: illa domina, hęc subdit: hoc in duobus ho minib. uiro & muliere secūdū sexū corporis figu rat. De quo sacramēto loquēs Apostolus dicit, uirū nō debere uelari, sed debere mulierē. Tāto em gloriosius mēs ad supiora pmouet, quāto dilige tius ab inferiorib. cōcupiscētiā cohibet: donec to tus homo cū ipso etiā mortali nunc & fragili cor pore in resurrectionē nouissima incorruptiōe atq; immortalitate induat, et absorbeat mors in uictō riā. Quapropter qui recte facere nolūt, desinat saltē docere puerfa. Sed alij sunt quos isto sermo ne corripimus: illos aut qui hoc uno uitio capillo rū cōtra p̄ceptū Apostolicū demissorū, offēdūt & perturbāt ecclesiā: q̄ cū alij nolētes de illi ma li aliquid sentire, cogūt manifesta uerba Aposto li in peruersam detorquere sententiā: alij sanū intel lectū scripturarū defendere in malum, q̄ qbuslibet hominib. adulari: existūt inter fratres infirmiores & firmiores amarissime & piculosisimā cōtētio nes: q̄ illi forte si scirēt, hoc quoq; sine dubitatiōe corrigerēt, q̄rū cætera miramur et amamus, illos ergo nō corripimus, sed rogamus et obsecramus p̄ diuinitatē et humanitatē Christi, & p̄ charitatē spiritus sancti, ne ultra iā ponāt hoc offēdiculū infir mis p̄ qb. Christus mortuus est, & dolorē crucia tūq; nostri cordis exaggerēt, cū cogitamus quāto p̄cluius hoc malū ad decipiendos hīmes imitari possint mali, cū in eis hoc uidēt q̄s p̄pter alia tāta bona debitis officijs Christiāe dilectiōis honora mus. Qd si post hanc admonitionē uel potius ob secrationē nostrā in eo sibi p̄seuerādū esse putau erint, nihil aliud faciemus q̄ dolebimus & geme mus. Hoc nouerint, sufficit: si serui dei sūt, miserēt si nō miserēt, nolo qcq; grauius dicere. Hęc itaq; omnia in qb fortasse loquaciōr fui q̄ uellēt occupa tiōes et tuę et meę, si ap̄ p̄bas, fac innotescere fra trib. et filijs nostris, p̄pter q̄s mihi es hoc onus di gnatus imponere. Si aut aliquid retrahēdū uel emē dādū uidēt, rescriptis tuę beatitudinis nouerim.

Eph. 4

Quod morum diuersitate per turbates eccle sias: cōtra fratres nā charitatē ad gentes, se corripere debent XXXIII

D. AVRELI AVGVSTINI LIBER DE SPIRITV ET LITERA

AD MARCELLINVM.

ECTIS opusculis quæ ad te nuper elaborauī, fili charissi me Marcelline, de baptismo paruulorū & de perfectiōe iu stitię hominis, q̄ eam nemo in hac uita uel assecutus, uel asse cururus uideatur, excepto u-

no mediatore, qui humana perpeffus est in simili tudine carnis peccati, sine ullo omnino peccato: rescriptisti te moueri, eo q̄ in posteriore duorū li bro fieri posse dixi, ut sit homo sine peccato, si uo luntas ei nō desit ope diuina adiuuāte, sed tamen p̄ter unū in quo omnes uiuificabūtur, neminē fuisse uel fore in quo hic uiuente esset ista perfe ctiō. Absurdū em tibi uidēt dici, aliquid fieri posse cuius desit exemplū, cum sicut credo nō dubites, nunq; esse factum, ut per foramen acus camelus trāsiret, & tamē ille hoc quoq; dixit deo esse possi bile. Legas etiā xij milia legiones angelorum pro Christo ne pateret pugnare potuisse, nec tamē fa ctum. Legas fieri potuisse ut semel gētes exterminarētur a terra quæ dabat filijs Israel, deū tamē id paulatim fieri uoluisse: & alia sexcēta possunt oc currere, quæ fieri, uel potuisse, uel posse fateamur, & eorū tamē exēpla quod facta sint proferre ne queamus. Vnde non ideo negare debemus, fieri posse ut homo sine peccato sit, quia nullus est ho minū p̄ter illū qui nō rārum homo, sed etiā natu ra deus est, in quo id perfectū esse demonstrare pos simus. Hic fortasse respondeas, ista quæ cōme morauī facta non esse, & fieri potuisse, opera esse diuina, ut aut sit homo sine peccato, ad opus ipsi us hominis pertinere, idq; opus esse optimū quo fiat plena & p̄fecta et ex omi prorsus parte absolu ta iustitia: & ideo nō esse credēdū neminē uel fuisse, uel esse, uel fore in hac uita q̄ hoc opus impleue rit, si ab homine impleri potest. Sed cogitare de bes q̄uis ad hominem id agere pertineat, hoc q̄q; munus esse diuinū, atq; ideo nō dubitare opus esse diuinum. Deus est enim qui operat in uobis, ait Apostolus, & uelle & operari pro bona uolunta te. Proinde non multum molesti sunt, & instan dum est eis, ut si possunt ostendant ita esse, qui di cunt uiuere sic hominē, siue uixisse sine ullo om nino peccato. Nam si testimonia scripturarum, quibus existimo definitum nullum hominem hic uiuentium, quāuis utatur libero arbitrio, inueniri sine peccato, sicuti est: Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quia nō iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuēs: & cætera talia quisquam docere po tuerit aliter esse accipiēda quā sonāt, & demon strauerit aliquem uel aliquos sine ullo hic uixisse peccato, qui nō ei, nō solū minime aduersatus, ue rum etiā plurimū gratulatus fuerit, non mediocri bus inuidētis stimulis agitur. Quinetiā si nemo est, aut fuit, aut erit, quod magis credo, tali purifi-

cap. 1

cap. 11

Phil. 2

Phil. 42

tate perfectus, & tamē esse, aut fuisse, aut fore de fenditur & putatur, quantū ego iudicare possum, nō multū erratur, nec perniciose, cū quadā quisq; beneuolentia fallitur: si tamē qui hoc putat seip sum talē esse nō putet, nisi reuera ac liquido talem se esse perspexerit. Sed illis acerrime ac uehemen tissime resistendū est, qui putāt sine adiutorio dei per seipsam uim uoluntatis humanæ uel iustitiā posse perficere, uel ad eā tendēdo proficere. Sed cū urgeri cōperint, quomō id p̄sumant asserere fieri sine ope diuina, reprimūt se, nec hanc uocem audent emittere, quoniā uident q̄ sit impia & nō ferēda. Sed aiūt, ideo ista sine ope diuina nō fieri, quia & hominē deus creauit cū libero uolūtatis arbitrio, & dando p̄cepta ipse docet quēadmo dum homini sit uiuēdum, & in eo utiq; adiuuat q̄ docēdo aufert ignorantia: ut sciat homo in operi bus suis quid euitare, & quid appetere debeat, quo per liberū arbitriū naturaliter insitū, uia de mōstratam ingrediēs, cōtinenter & iuste & pie ui uēdo ad beatam eandemq; æternā uitā peruenire mereatur. Nos autem dicimus humanā uolunta tem sic diuinitus adiuuari ad faciendam iustitiā, ut p̄ter quod creatus est homo cum libero arbi trio uolūtatis: p̄terq; doctrinā qua ei p̄cipitur quēadmodū uiuere debeat, accipiat spiritum sanctum quo fiat in animo eius delectatio dilectioq; summi illius atq; incōmutabilis boni, quod deus est, etiā nunc cū adhuc per fidē ambulatur, nondū per speciē: ut hac sibi uelut arra data gratuiti mu neris inardescat inhærere creatori, atq; inflamme tur accedere ad participationem illius ueri lumi nis, ut ex illo ei bene sit a quo habet ut sit. Nā neq; liberū arbitriū quicquā nisi ad peccandū ualet, si lateat ueritatis uia: et cum id quod agendū et quō nitēdum est cōperit nō latere, nisi etiā delectet & ametur, nō agitur, nō suscipitur, nō bene uiuitur. Ut aut diligatur, charitas dei diffunditur in cordi bus nostris, non per arbitriū liberum qd surgit ex nobis, sed per spiritū sanctum qui datus est nobis.

Gratia

Voluntas huma na. Cap. III

Litera occidit uiuificat spiri tus. Cap. IIII 2 Cor. 3

Doctrina quippe illa qua mādatū accipimus cō tinēter recte q̄ uiuēdi, litera est occidens, nisi ad sit uiuificas spiritus. Neq; enim solo illo modo intel ligendum est quod legimus: Litera occidit, spiri tus autem uiuificat, ut aliquid figurate scriptū cuius est absurda proprietas, nō accipiamus sicut li tera sonat, sed aliud quod significat intuentes, in teriorē hominē spiritali intelligentia nutriamus. Quoniam sapere secūdū carnem mors est, sape re autem secundum spiritum uita & pax. Velut si quisquā multa quæ scripta sunt in Cantico canti corum carnaliter accipiat, nō ad luminosa chari tatis fructū, sed ad libidinosa cupiditatis affectū. Non ergo isto solo modo intelligēdum est, quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autem uiuifi cat, sed etiā illo, eoq; uel maxime quod apertis-

Rom. 7 **sime alio in loco dicit: Cōcupiscētia nesciebā nisi lex diceret, Nō cōcupisces. Et paulo post ait: Occasione accepta peccatū per mandatū sefellit me, & per illud occidit. Ecce quid est, litera occidit. Et utiq; nō figurate aliquid dicitur quod accipiēdum nō sit secundū literæ sonū, cum dicitur, Non cōcupisces: sed apertissimū saluberrimūq; præceptum est, quod si quis impleuerit nullum habebit omnino peccatū. Nā hoc ideo elegit Apostolus generale quiddā quo cuncta cōplexus est, tanq; hæc esset vox legis ab omni peccato prohibentis, quod ait: Non cōcupisces. Neq; enim ullū peccatum nisi cōcupiscēdo committitur: proinde quæ hoc præcipit bona & laudabilis lex est. Sed ubi sanctus nō adiuuat spiritus, inspirās pro concupiscētia mala cōcupiscētia bonā, hoc est, charitatem diffundēs in cordib. nostris, profecto illa lex, quāuis bona, auget prohibēdo desiderū malum: sicut aquæ impetus si in eam partem non cesset in fluere, uehementior fit obice opposito, cuius molem cū euicerit maiore cumulo præcipitatus uolentius per prona prouoluitur, Nescio quo enim modo hoc ipsum quod cōcupiscitur, fit iucūdus dum uetatur. Et hoc est quod fallit peccatum per mādātū, & per illud occidit, cū accedit etiā præuaricatio, quæ nulla est ubi lex nō est. Sed totum ipsum Apostolicæ epistolæ locū si placet considerare mus, & sicut dominus adiuuerit pertractemus.**

Per literā significatur lex Cap. V

Volo em̄ si potuero demonstrare illud quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autē uiuificat: non de figuratis locutionib. dictū, quāuis & illic cōgruenter accipiatur, sed potius de lege aperte quod malū est prohibēte. Quod cū ostēdero, profecto manifestius apparebit, bene uiuere, donum esse diuinū: nō tantū quia homini deus dedit liberum arbitriū, sine quo nec male nec bene uiuitur: nec tantū quia præceptū dedit quo doceat quæadmodū sit uiuendū: sed quia per spiritū sanctū diffundit charitatē in cordib. eorū quos præsciuit ut prædestinaret, prædestinauit ut uocaret, uocauit ut iustificaret, iustificauit ut glorificaret. Hoc autē cū apparuerit, uidebis ut existimo, frustra dici illa tantum esse possibilis sine exemplo, quæ dei opera sunt: sicut de camelī transitu per foramen acus cōmemorauimus, & quæcūq; alia sunt apud nos impossibilia, apud deū autē facilia: & ideo nō inter hæc humanā deputādum esse iustitiā, q; nō ad dei, sed ad hominis opus pertinere debeat: cuius perfectio si est in hac uita possibilis, nullam esse causam cur sine exemplo esse credatur. Hoc ergo frustra dici satis elucebit, cū & ipsam humanā iustitiā operationi dei tribuendā esse claruerit, quāuis non fiat sine hominis uoluntate: & ideo eius perfectionē etiā in hac uita esse possibilem, negare nō possumus: q̄a omnia possibilis sunt deo, siue quæ facit sola sua uolūtate, siue quæ cooperantibus creaturæ suæ uolūtatib. a se fieri posse constituit, Ac per hoc quicquid eorū nō facit, sine exemplo est quidē in operibus factis, sed apud deum et in eius uirtute habet causam qua fieri possit, & in eius sapiētia quare non factum sit: quæ causa etiā

si lateat hominē, non se obliuiscatur esse hominē, nec propterea deo det insipientiā, quia nō plene capit eius sapiētiam. Attēde igitur Apostolum ad Romanos explicantem, satisq; monstrantē quod scripsit ad Corinthios: Litera occidit, spiritus autē uiuificat: sic magis accipiendū quemadmodū supra diximus: quoniā legis litera quæ docet nō esse peccandū, si spiritus uiuificās desit, occidit: scri enim facit peccatū potius q; cauere, & ideo magis augeri q; minui, quia malæ concupiscētiæ etiā præuaricatio legis accedit. Volens ergo Apostolus cōmendare gratiā, quæ per Iesum Christū omnibus gentibus uenit, ne Iudæi aduersus ceteras gētes de accepta lege se extollerēt, posteaquā dixit peccatū & mortē per unum hominē intrasse in genus humanū, & per unum hominē iustitiā & uitam æternā, illum Adam, hunc Christū apertissime insinuant, ait: Lex autē subintrauit ut abundaret delictum: ubi autē abundauit delictū, super abundauit gratia: ut quæadmodum regnauit peccatum in mortē, sic & gratia regnet per iustitiā in uitā æternā per Iesum Christū dominū nostrum. Deinde opponens sibi ipsi quæstionē, Quid ergo dicemus inquit? Permanebimus in peccato ut gratia abundet? Absit. Vidit enim a peruersis peruerse posse accipi quod dixerat, Lex subintrauit ut abundaret delictum: ubi autem abundauit delictum, superabundauit gratia: tanq; dixerit, propter abundantiam gratiæ pdesse peccatum. Hoc diluēs, respondit, Absit: atq; subiecit, Qui mortui sumus peccato, quomodo uiuemus in eo? Hoc est, cum id præstiterit gratia ut moreremur peccato, quid aliud faciemus si uiuemus in eo, nisi ut gratiæ simus ingrati? Neq; enim qui laudat beneficiū medicinæ, prodesse morbos dicit, & uulnera a quibus illa hominē sanat: sed quanto maiorib. medicīna laudibus prædicatur, tātō magis uituperantur & horrētur uulnera & morbi a quib. liberat quæ ita laudat. Sic laus & prædicatio gratiæ, uituperatio & damnatio est delictorū. Demōstranda enim fuerat hominī fœditas languoris eius, qui contra iniquitatē suam nec præceptū sanctum & bonum p̄fuit, quo magis aucta est iniquitas q; minuta, quandoquidē lex subintrauit ut abundaret delictum, ut eo modo conuictus atq; cōfusus, uideret non tantū doctorē sibi esse necessariū, uerum etiā adiutorē deum, a quo eius itinera diriganē, ne domine ei omnis iniquitas, & cōfugiēdo ad opem diuinæ misericordiæ sanetur: atq; ita ubi abundauit delictum, superabundaret gratia, non peccantis merito, sed subueniētis auxilio. Consequēter eandem medicinā in passione & resurrectione Christi mystice demonstratā ostēdit Apostolus dicēs: An ignoratis, quoniam quicūq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus illi per baptismū in mortem, ut quæadmodum surrexit Christus a mortuis per gloriā patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulēmus. Si em̄ complantati sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus: hoc scientes, quia uetus homo noster simul crucifixus est

2 Cor. 3

Abundantia delicti per legem. Cap. VII

Rom. 5

Gratia

Exptimus

ut euacuetur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Si autē mortui sumus cū Christo, credimus quia simul uiuemus cum illo, scientes quia Christus resurgens a mortuis iam non moritur, & mors ei ultra nō dominabit. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autē uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate uos mortuos esse peccato, uiuere autē deo in Christo Iesu. Nēpe satis elucet mysterio dominicæ mortis & resurrectionis figuratum uitæ nostræ ueteris occasum, & exortū nouæ, demōstratamq; iniquitatis abolitio nem renouationemq; iustitiæ. Vnde igitur hoc tantum beneficiū hominī per literā legis, nisi per fidem Iesu Christi? Hæc cogitatio sancta seruat filios hominū in protectione alarū dei, sperantes ut inebrientur ab ubertate domus eius, & torrente uoluptatis eius potētur: quoniā apud ipsum est fons uitæ, & in lumine eius uidebimus lumen: qui præterdit misericordiā suā scientibus eum, & iustitiā suā ijs qui recto sunt corde. Neq; enim quia sciunt, sed etiā ut sciant eum, præterdit misericordiam suā: nec quia recti sunt corde, sed etiam ut recti sint corde, præterdit iustitiā suam qua iustificat impiū. Hæc cogitatio nō affert superbiam, quod uitium oritur cum sibi quisq; præfidit, seq; sibi ad uiuendum caput facit. Quo motu receditur ab illo fonte uitæ cuius solius haustu iustitiā bibitur, bona scilicet uita: & ab illo incōmutabili lumine, cuius participatione anima rationalis quodāmodo accēditur, ut sit etiā ipsa factum creatumq; lumē: sicut erat Ioānes lucerna ardens & lucens: qui tamen unde luceret agnoscēs: Nos, inquit, de plenitudine eius accepimus: Cuius, nisi illius utiq; in cuius cōparatione Ioannes non erat lumen? Illud enim erat uerū lumen quod illuminat omnem hominē ueniētē in hunc mundum. Proinde cum dixisset in eodē Psalmo: Præterde misericordiā tuā scientibus te, & iustitiā tuā his qui recto sunt corde. Non ueniat, inquit, mihi pes superbiæ, & manus peccatorū non moueāt me: Ibi ceciderūt omnes qui operātur iniquitatē, expulsi sunt nec poterūt stare. Hac quippe impietate qua tribuit sibi quisq; quod dei est, pellit in tenebras suas quæ sunt opera iniquitatis. Hæc enim planē facit ipse qui ad hæc implēda sibi est idoneus. Opera uero iustitiæ non facit, nisi quantū ex illo fonte atq; ex illo lumine percipit, ubi nullius indigens uita est, & ubi nō est cōmutatio, nec momenti obūbratio. Ideo Paulus apostolus qui cū Saulus prius uocaretur, nō ob aliud quantum mihi uidetur hoc nomen elegit, nisi ut se ostēderet paruū, tanquā minimum Apostolorū, multū cōtra superbos & arrogantes, & de suis operibus præsumētēs pro cōmēdanda ista dei gratia fortiter atq; acriter dimicans, quia reuera in illo euidentior & clarior apparuit: qui cum talia operaretur uehementer ecclesiam dei persequēs, pro quibus summo supplicio dignus fuit, misericordiā pro dānatione suscepit, & pro pœna cōsequutus est gratiā: merito p̄ eius defensione præcipue clamat atq; cōcertat, nec in

Operatio

superbia

Ioan. 1

Psal. 35

Paulus

re profunda & nimis abdita non intelligētium, & uerba sua sana in peruersum sensum detorquentiū curat inuidiā: dum tamē incūctanter prædicet donū dei, quo uno salui fiunt filij promissionis, filij beneficij diuini, filij gratiæ & misericordiæ, filij testamēti noui. Primum q; omnis eius salutatio sic se habet, Gratia uobis & pax a deo patre & domino Iesu Christo: deinde ad Romanos penē ipsa quæstio sola uersatur, tam pugnaciter, tām multipliciter, ut fatiget quidē legētis intentionē, sed tamē fatigatione utili ac salubri: ut interioris hominis magis exerceat mēbra q; frangat. Inde sunt illa quæ supra cōmemorauī, Inde est q; Iudæū arguit, eumq; dicit Iudæum cognominari, & nequaquā id quod proficet implere. Si autē tu, inquit, Iudæus cognominaris & requiescis in lege, & gloriaris in deo, & nosti uoluntatē eius, et probas distātia, instructus in lege, cōfidis te ipsum ducem esse cæcorum, lumē eorū qui in tenebris sunt, eruditorē insipientiū, magistrū infantiū, habētem formam scientiæ & ueritatis in lege. Qui ergo aliū doces, te ipsum nō doces: qui prædicas nō surandum, furaris: qui dicis non adulterandū, adulteras: qui abominaris idola, sacrilegiū facis: qui in lege gloriaris, per præuaricationē legis deū inhonoras. Nomen enim dei per uos blasphematur in gentibus, sicut scriptū est. Circūcisio quidē prodest si legē custodias: si autē præuaricator legis sis, circūcisio tua præputiū facta est. Si igitur præputiū iustitiæ legis custodiat, nōne præputiū eius in circūcisionem reputabitur? Et iudicabit quod ex natura est præputiū, legem cōsummās, te qui per literam & circūcisionē præuaricator legis es? Non enim qui in manifesto Iudæus est, neq; quæ in manifesto in carne est circūcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circūcisione cordis spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est. Hic manifestauit quæadmodum dixerit, gloriaris in deo: nā utiq; si uere talis Iudæus gloriaret in deo, eo modo quo postulat gratiā, quæ nō operū meritis sed gratuito datur, ex deo esset laus eius nō ex hominibus: sed ita gloriabantur in deo, uelut qui soli meruissent legē eius accipere, secūdam illā uocem Psalmi qua dictum est: Nō fecit sic ulli genti, & iudicia sua non manifestauit eis. Quā tamē dei legē sua iustitiā se arbitrabatur implere, cum magis eius præuaricatores essent. Vnde illis irā operabatur abundante peccato, quod ab scientibus perpetrabatur: quia et quicūq; faciebāt quod lex iubebat nō adiuuante spiritu gratiæ, timore pœnæ faciebāt nō amore iustitiæ: ac per hoc coram deo nō erat in uoluntate quod corā hominibus apparebat in opere: potiusq; ex illo rei tenebant, quod eos nouerat deus malle, si fieri posset impune, cōmittere. Circūcisionē autē cordis dicit, puram scilicet ab omni illicita cōcupiscētia uoluntatē: quod nō sit litera docēte & mināte, sed spiritu adiuuante atq; sanāte. Ideo laus taliū nō ex hominibus, sed ex deo est, qui per suā gratiā præstat unde laudentur, de quo dicitur: In dño laudabitur anima mea, & cui dicit: Apud te laus mea: nō quales illi sunt qui

Observatio legis. Cap. VIII

Esai. 29

Psal. 147

Circūcisio cordis

Psal. 33

Psal. 22

qui deum laudari uolunt q̄ homines sunt, se autē q̄ iusti sunt. Sed laudamus, inquit, & deū nostrae iustificationis autorem in eo q̄ legem dedit, cuius intuitu nouerimus quēadmodum uiuere debeamus: nec audiunt q̄d legunt: Quia nō iustificabit ex lege omnis caro corā deo, Potest enim fieri corā hominibus, non aut corā illo qui cordis ipsius & intimae uoluntatis inspector est: ubi uidet, etiā si aliud faciat qui legē timet, qui tamē mallet facere siliceret. Ac ne quisquā putaret hic Apostolum ea lege dixisse neminē iustificari, quae in sacramētis ueterib. multa cōtinēt figurata praēcepta, unde etiam ipsa est circuncisio carnis, quam die octauo accipere paruuli iussi sunt, cōtinuo subiunxit quā legē dixerit, & ait: Per legē enim cognitio peccati. Illa igitur lex est de qua postea dicit: Peccatum nō cognoui nisi per legē. Nam cōcupiscentiā nesciebā, nisi lex diceret, Non cōcupisces: nam quid est aliud, per legem enim cognitio peccati. Hic forte dicat illa humana praesumptio, ignorans dei iustitiā & suam uolens constituere, merito dixisse Apostolū, quia ex lege nemo iustificabit: ostēdit em̄ tantūmodo lex quid faciendū, quid ue cauendū sit, ut quod illa ostēderit uolūtas impleat, ac sic homo iustificet nō per legis imperium, sed per liberū arbitriū. Sed o homo attēde quod sequitur, Nunc aut, inquit, sine lege iustitia dei manifestata est, testificata per legē & Prophetas. Parū ne insonat surdis? Iustitia, inquit, dei manifestata est. Hāc ignorant qui suā uolunt cōstituere, & huic nolūt esse subiecti. Iustitia, inquit, dei manifestata est: nō dixit, iustitia hominis, uel iustitia proprie uoluntatis, sed iustitia dei, nō qua deus iustus est, sed qua induit hominē, cum iustificat impiū. Hāc testificatur per legem & Prophetas: huic quippe testimoniu perhibet lex & Propheta. Lex quidē hoc ipso, q̄ iubēdo & minando & neminem iustificādo satis indicat dono dei iustificari hominē per adiutoriū spiritus. Propheta autem, quia id q̄d praedixerūt, Christi impleuit aduētus. Nā hinc sequitur & adiungit dicēs, Iustitia autē dei per fidem Iesu Christi, hoc est, per fidē qua creditur in Christum. Sicut autē ista fides Christi dicta est non qua credit Christus: sic & illa iustitia dei nō qua iustus est deus. Vtrūq̄ enim nostrū est, sed ideo dei & Christi dicitur, q̄ eius nobis largitate donatur. Iustitia ergo dei sine lege, non sine lege manifestata est. Quomodo enim per legem testificata, si sine lege manifestata? Sed iustitia dei sine lege est, quā deus per spiritū gratiae credēti confert sine adiutorio legis hoc est nō adiuto à lege. Quādoquidem per legem ostēdit homini infirmitatē suam, ut ad eius misericordiā per fidē cōfugiens, sanet. De sapientia quippe eius dictū est, q̄ legem & misericordiā in lingua porter: legem scilicet qua reos faciat superbos: misericordiā uero qua iustificet humilios. Iustitia ergo dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt, Non enim est distinctio, Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei, non gloria sua. Quid enim habent quod non acceperunt? Si autem acceperūt, quid gloriātur quasi nō acce-

perint? Egent itaq̄ gloria dei, & uide quid sequatur, Iustificati gratis per gratiā ipsius, non itaq̄ iustificati per legem, nō iustificati per propria uolūtatē, sed iustificati gratis per gratiā ipsius: non q̄ sine uoluntate nostra fiat, sed uolūtas nostra ostēditur infirma per legem, ut sanet gratiā uolūtatē, & sanata uoluntas impleat legem nō cōstituta sub lege nec indigēs lege. Iusto enim lex nō est posita, quae tamen bona est, si quis ea legitime utatur. Hāc duo Apostolus uelut inter se contraria cōnectens, monet mouetq̄ lectorē, ad perscrutandam quaestionem atq̄ soluendam: quomodo enim bona est lex si quis ea legitime utatur, si etiā quod sequitur uerū est, sciens hoc, quia iusto lex nō est posita. Nam quis legitime utitur legem nisi iustus? at ei non est posita sed iniusto. An & iniustus ut iustificetur, id est, ut iustus fiat, legitime lege uti debet, qua tanquā paedagogo perducatur ad gratiā, per quam solam quod lex iubet possit implere: per ipsam quispiam iustificatur gratis, id est, nullis suorū operū praecedentib. meritis: alioquin gratia iam nō est gratia: quandoquidē ideo datur non quia bona opera fecimus, sed ut ea facere ualeamus, id est, non quia legē impleuimus, sed ut legē implere possimus. Ille enim dixit: Non ueni soluere legem, sed implere, de quo dictū est: Vidimus gloriā eius gloriā tanquā unigeniti à patre, plenum gratia & ueritate. Hāc est gloria de qua dictum est: Omnes enim peccauerūt & egēt gloriā dei. Et hāc est gratia de qua cōtinuo dicit, Iustificati gratis per gratiā ipsius. Iniustus ergo legitime lege utitur ut iustus fiat, quod cū factus fuerit, ea iam nō utatur tanquā uehiculo cum peruenit, uel potius ut supra dicta similitudine Apostoli utar, tanq̄ paedagogo cū eruditus fuerit. Quomodo enim iusto lex nō est posita, si & iusto est necessaria, nō qua iniustus ad iustificandē gratiā perducatur, sed qua legitime iam iustus utatur? An forte, imō uero non forte sed certe, sic legitime utatur lege iam iustus, cum eam terrendis imponit iniustis, ut cum & in ipsis cōeperit inolitae concupiscentiae morbus incentiuo prohibitio nis & cumulo praeruaricationis augeri, cōfugiant per fidē ad iustificandē gratiā, & per donū spiritus suauitate iustitiae delectati poenā literae minantis euadāt? Ita nō erunt cōtraria, neq̄ inter se duo ista pugnabant, ut etiā iustus bona lege legitime utatur, & tamen iusto lex posita nō sit: non enim ex ea iustificatus est, sed ex lege fidei: qua credit nullo modo posse suae infirmitati adimplenda ea quae lex factorū iuberet, nisi diuina gratia subueniri. Ideo dicit: Vbi est ergo gloriatio tua? exclusa est, per quā legē factorū: non: sed per legem fidei. Siue gloriatiōnē dixerit laudabilem, quae in dño est, eamq̄ exclusam, id est non ut abscederet pulsam, sed ut emineret expressam. Vnde & exclusores dicuntur quidā artifices argentarij. Hinc est & illud in Psalmis: Ut excludant ij qui probati sunt argento, hoc est ut emineant qui probati sunt eloquio domini. Nam & ibi dicitur: Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatū. Siue

Siue gloriatiōnē uitiosam de superbia ueniētem cōmemorare uoluerit, eorū scilicet qui cum sibi iuste uidētur uiuere, ita gloriātur quasi non acceperint eam, quā non per legē factorū, sed per legē fidei dicit exclusam, id est eiecā & abiecā: quia per legē fidei quisq̄ cognoscit, si quid bene uiuit, dei gratia se habere, & ut perficiatur in dilectiōne iustitiae, nō se aliūde consecuturum. Quae cogitatio piū facit, quia pietas est uera sapientia: pietatē dico quam Graci theosebiam uocāt: ipsa quippe cōmēdata est, cū dictum est homini, quod in libro Iob legit: Ecce pietas est sapientia. Theosebia porro si ad uerbi originē Latine expressam interpretaretur, dei cultus dici poterat, qui in hoc maxime constitutus est ut anima ei nō sit ingrata. Vnde & in ipso uerissimo & in singulari sacrificio, dño deo nostro agere gratias admonemur. Erit autē ingrata si quod illi ex deo est sibi tribuerit, praecipueq̄ iustitiā, cuius operib. uelut p̄p̄ijs & uelut à semetipsa sibi met partis, nō uulgariter tanq̄ ex diuitijs aut mēbrorum forma aut eloquētia, ceterisq̄, siue externis siue internis, siue corporis siue animi bonis, quae habere etiā scelerati solent, sed tanq̄ de ijs quae proprie sunt bona bonorū quasi sapienter inflatur. Quo uitio repulsi à diuinā stabilitate substantiae etiā magni quidā uiri ad idololatrię dedecus defluerūt. Vnde idem Apostolus in eadē epistola in qua uehemens defensor est gratiae, cū se dixisset esse Gracis ac Barbaris, sapientibus & insipientib. debitorē, & ideo quod ad ipsum pertineret proptum esse, & in ijs qui Romae essent Euangelizare, Nō enim cōfundor, inquit, de Euāgelio, uirtus enim dei est in salutē omni credēti Iudaeo primū & Graco: iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidē, sicut scriptum est: Iustus autē ex fide uiuit. Hāc est iustitia dei quae in Testamēto ueteri uelata, in nouo reuelatur, quae ideo iustitia dei dicitur q̄ impertiendo eā iustos facit, sicut domini est salus qua saluos facit: & hāc est fides ex qua & in qua reuelatur, ex fide scilicet annunciantū in fidē obediētium: qua fide Iesu Christi, id est quam nobis contulit Christus, credimus ex deo nobis esse, pleniusq̄ futurū esse quod iuste uiuimus, unde illi ea pietate qua solus colendus est gratias agimus. Nec immerito se Apostolus ex hoc articulo cōuertit ad eos cū detestatiōe cōmemorādos, qui uitio illo quod superius memorauī leues & inflati, ac per seipos uelut per inane sublati, ubi nō requiescerent sed fracti dissilirent, in figmēta idolorū tanq̄ in lapides deciderūt. Quia enim cōmendauerat pietatē fidei, qua deo iustificati grati esse debemus, uelut contrariū quod detestaremur subinferēs: Reuelatur enim, inquit, ira dei de caelo super omnem impietatem & iniustitiā hominū eorum qui ueritatem in iniustitiā derinēt: quia quod notū est dei, manifestū est in illis, deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta cōspiciunt, sempiterna quoq̄ uirtus eius ac diuinitas, ita ut sint inexcusabiles, Quia cognoscētes deū, non ut deū gloriificauerūt

aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratū est insipiens cor eorū: dicentes se esse sapiētes, stulti facti sunt, & mutauerūt gloriā incorruptibilis dei in similitudinē imaginis corruptibilis hominis et uolucrū & quadrupedum & serpentiū. Vide quemadmodum nō eos dixerit ueritatis ignaros, sed q̄ ueritatē in iniquitate detinuerint: quia occurrebat animo ut quare retur, unde illis esse potuerit cognitio ueritatis, quib. deus legē nō dederat. Neq̄ hoc tacuit unde habere potuerint, Per uisibilia nāq̄ creaturae peruenisse eos dixit ad intelligētiā inuisibilis creatoris. Quoniā reuera sicut magna ingenia querere perstiterūt, sic inuenire potuerūt. Vbi ergo impietas? Quia uidelicet cū cognouissent deū, nō sicut deū gloriificauerūt aut gratias egerūt, sed euauerunt in cogitationibus suis. Eorum p̄p̄ie uanitas morbus est, quo seipos seducunt dum uident sibi aliquid esse, cum nihil sint. Deniq̄ hoc tumore superbia sese obumbrātes, cuius pedē sibi nō uenire deprecatur sanctus ille cātor, qui dixit: In lumine tuo uidebimus lumen: ab ipso lumine incōmutabilis ueritatis auersi sunt, & obscuratum est insipiens cor eorū, Nō enim sapiēs cor quis cognouissent deū, sed insipiēs potius, quia nō sicut deū gloriificauerunt aut gratias egerunt. Dixit em̄ homini, Ecce pietas est sapientia: ac per hoc dicētes se esse sapiētes, quod nō aliter intelligēdum est, nisi hoc ipsum sibi tribuētes, stulti facti sunt. Iam quae sequitur quid opus est dicere? Per hāc enim impietatē illi homines, illi in quā homines qui per creaturā creatorē cognoscere potuerūt, quo plapli, cum deus superbis resistit, atq̄ ubi demersi sint, melius ipsius epistolae consequētia docent q̄ hic cōmemoratur à nobis. Neq̄ enim isto opere hāc epistolā exponēdā suscepimus, sed eius maxime testimonio demonstrare quātū possumus nitimur, nō in eo nos diuinitus adiuuari ad operandā iustitiā, q̄ legē deus dedit plenā bonis sanctisq̄ praecipis: sed q̄ ipsa uoluntas nostra, sine qua operari bonū nō possumus, adiuuet & erigatur impartito spiritu gratiae, sine quo adiutorio doctrina illa litera est occidēs, quia reos potius praeruaricationis tenet q̄ iustificat impios. Nā sicut illis per creaturā cognitorib. creatoris ea ipsa cognitio nihil profuit ad salutē, quia cognoscētes deū, nō sicut deū gloriificauerunt aut gratias egerūt, dicētes se esse sapiētes, Ita eos qui per legē dei cognoscunt quēadmodū sit homini uiuendū nō iustificat ipsa cognitio, quia uolētes suam iustitiā cōstituere, iustitiae dei nō sunt subiecti. Lex ergo factorū, id est operū per quā nō excluditur illa gloriatio, & lex fidei, per quam excluditur, quo inter se differant operapreciū est cōsiderare, si tamē ualeamus aduertere atq̄ discernere. Recte enim quisq̄ dixerit legē operū esse in Iudaismo: legem autem fidei in Christianismo, p̄pterea quia circūcisio ceteraq̄ opera talia legis sunt, quae Christiana iam disciplina nō seruat. Sed quantū fallat ista discretio, iam diu quidē est ut molimur ostēdere, & acutis ad dignoscēdū tibiq̄ potissimū ac talibus fortasse iam ostendimus

Rom. 3

Rom. 3

Rom. 7

Iustitia dei manifestata per legē & Prophetas. Cap. IX

Rom. 3

Quomodo iusto posita, non iniusto posita est lex. X

ut esse sapientiam. Cap. XI Iob. 28

Math. 5

Ioan. 1

Rom. 5

Abac. 2

Cognitio dei per creaturas Cap. XII

Rom. 5

Exclusores

Psal. 67

Psal. 14

Psal. 15

Iob. 28

Cognitio legis

Lex operū & lex fidei. Cap. XIII

ostēdimus: ueruntamē quoniā res magna est, non incongruēter in ea manifestāda pluribus etiā atq; etiā testimonijs immoramur. Ipsam enim dicit legem ex qua nemo iustificat, quā dicit subintrasse ut abundaret delictū, quā tū ne quisquā ob hoc imperitus argueret & sacrilegus accusaret, defendit eā dicens: Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatū nō cognoui nisi per legē: nā cōcupiscentiā nesciebā nisi lex diceret, Nō cōcupisces. Occasiōe itaq; accepta peccatū per mādātum operatū est in me omnē concupiscentiam. Dicit etiā, Lex quidem sancta, & mandatū sanctū & iustū & bonum, sed peccatū ut appareat peccatum, per bonū mihi operatum est mortē. Ipsa est litera occidēs quā dicit, Nō concupisces: de qua item dicit qd pauloante cōmemorauī, Per legem enim cognitio peccati. Nunc autē sine lege iustitia dei manifestata est, testificata per legē & Prophetas, iustitia autē dei per fidē Iesu Christi in omnes qui credūt, Nō enim est distinctio, Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei: iustificati gratis per gratiā ipsius per redemptionē quā est in Christo Iesu: quē proposuit deus propitiatorū per fidē in sanguine ipsius, ad ostensionē iustitiā eius, propter propositum prācedentium peccatorū in dei patiētia, ad ostendēdam iustitiā ipsius in hoc tempore, ut sit iustus & iustificans eum qui ex fide est Iesu. Deinde subinfert unde nūc agimus. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legē: factorū: non, sed per legē fidei. Lex ergo factorū ipsa est quā dicit, Nō cōcupisces: quia per illam cognitio peccati est. Volo igit scire si quis mihi dicere audeat, utrū lex fidei nō dicat, Nō cōcupisces: si enim nō dicit, quid causā est cur nō in ea positi securi atq; impune peccemus? Hoc em̄ & illi putauerunt Apostolum dicere de quib. ait: Et sicut dicūt nos quidā dicere, faciamus mala ut ueniant bona, quorū iudiciū iustum est. Si autē dicit etiā ipsa, Non concupisces: sicut tam multa prācepta Euāgelica & Apostolica testificari & clamare nō cessant, quare lex factorū etiā ipsa nō dicit? neq; enim quia nō habet opera ueterū sacramentorū, circūcisionis uidelicet atq; ceterorū, ideo nō sunt opera quā habet in sacramētis suis huic iam temporū congruis. Aut uero de operibus sacramentorum quæstio fuit, quando mentio legis ob hoc fiebat, quia per ipsam cognitio peccati est, et ideo ex eo nemo iustificatur. unde non per illā exclusa est gloriatio, sed per legem fidei, ex qua iustus uiuit. Sed nunquid & per istā non fit cognitio peccati, cum & ipsa dicat, Non cōcupisces? Quid igitur interest breuiter dicam. Quod operū lex minādo imperat, hoc fidei lex credēdo impetrat. Illa dicit: Non concupisces: ista dicit, Cum scirē quia nemo esse potest cōtinēs nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiā, scire cuius esset hoc donū, adij dominū & deprecatus sum. Ipsa est illa sapientiā quā pietas uocatur, qua colitur pater luminū, a quo est omne datum optimū & omne donū perfectum. Colitur autē sacrificio laudis actionisq; gratiarum, ut cultor eius non in seipso, sed in illo gloriatur. Ac

per hoc lege operum dicit deus, fac qd iubeo: lege fidei dicitur deo, da quod iubes. Ideo em̄ iubet lex ut admoneat quid faciat fides: id est, ut cui iubetur, si nondū potest sciat quid petat: si autē continuo potest & obediēter facit, debet etiā scire quod donāte possit, Nō enim spiritum huius mūdi accepimus, ait idem ipse cōstantissimus gratiā prādicator, sed spiritum qui ex deo est, ut sciamus quæ a deo donata sunt nobis. Quis est autē spiritus mundi huius, nisi superbiā spiritus? Quo cor insipiens obscuratum est eorū qui cognitū deum nō ut deū gratias agendo glorificauerunt: nec alio spiritu decipiuntur etiā illi qui ignorantes dei iustitiā & suam iustitiā uolētes constituere, iustitiā dei non sunt subiecti. Vnde mihi uidetur magis esse fidei filius qui nouit a quo speret quod nōdum habet, q̄ qui sibi tribuit id quod habet: quāuis utriq; horum prāferendus sit, qui & habet, & nouit a quo habeat, si tamē nō se credat iam esse quod nōdum est: ne incidat in uitium illius Pharisei, qui quanq; deo gratias ageret ex ijs quā habebat, nihil tamē petebat dari sibi, tanquā nihilo indigeret ad augēdam perficiēdam ue iustitiā. His igitur consideratis pertractatisq; pro uiribus quas dominus donare dignatur, colligimus non iustificari hominē prāceptis bonæ uitæ nisi per fidem Iesu Christi, Hoc est non lege operū, sed lege fidei: non litera, sed spiritu: nō factorū meritis, sed gratuita gratia. Quāuis itaq; illos quibus circūcisio persuadebatur ita corripere atq; corrigere uideatur Apostolus, ut legis nomine eandē circūcisionē appellet, ceterasq; eiusmodi legis obseruationes, quas tanquā umbras futuri iam nunc respuunt Christiani, id tenētes quod per illas umbras figurate promittebatur: tamē legem ex qua neminē dicit iustificari, nō tantū in illis sacramētis quā habuerunt promissiuas figuras, uerum etiam in illis operibus uult intelligi, quā quisquis fecerit, iuste uiuit, ubi est & illud: Non cōcupisces. Atq; ut hoc quod dicimus fiat planius, ipsum decalogum uideamus. Certe enim legē Moyses ministrandā populo accepit in monte, scriptam in lapideis tabulis digito dei: hæc decē prāceptis cōstringitur, ubi nihil de circūcisione mādātū est, nihil de uictimis pecorum, quā nūc a Christianis nō immolātur. In illis igitur decē prāceptis excepta sabbati obseruatio ne, dicatur mihi quid non sit obseruandū a Christiano, siue de nō faciēdis colendisq; idolis alijsq; ullis dijs, præter unum uerum deū, siue de nō accipiēdo nomine domini in uanum, siue de honore parentib. deferēdo, siue de cauendis fornicationibus, homicidijs, furtis, falsis testimonijs, adulterijs, re aliena cōcupiscenda? Quid horum quisquam dixerit Christianum non debere seruare? An forte non istā legem quā in illis duab. tabulis scripta est, literā occidentē appellat Apostolus, sed illam circūcisionis aliorumq; ueterū iamq; abolitorum sacramentorū? Sed quomodo putabimus, cum in ea sit, Non cōcupisces: per quod mandatū, quāuis sanctū & iustū & bonū, fefellit me, inquit, peccatum, & per illud occidit? Quid enim aliud est, Litera

Litera occidit, spiritus autē uiuificat: quāuis euidentius eo ipso loco ad Corinthios ubi ait, Litera occidit, spiritus autē uiuificat: non aliā uelit intelligi literam, q̄ ipsum decalogū in illis duabus tabulis scriptū. Sic em̄ dicit: Quoniā estis epistola Christi ministrata per nos, scripta nō atramēto, sed spiritu dei uiui, nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Confidētiā autē talem habemus per Iesum Christū ad deū, nō quia idonei sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobismet ipsis, sed sufficiētia nostra ex deo est, qui idoneos nos fecit ministros Noui testamēti, non litera, sed spiritu. Litera enim occidit, spiritus autē uiuificat. Si autē ministratio mortis in literis figurata in lapidib. fuit in gloria, ita ut nō possent intēdere filij Israel in faciem Moysi, propter gloriā uultus eius quā euacuatur, quare nō magis ministratio spiritus erit in gloria? Si enim ministratio dānationis in gloria est, multo magis abūdabit ministeriū iustitiā in gloria. Dicit de his uerba multa possunt, sed postea fortasse opportunius. Nunc autē aduerte quā dicat literā quā occidit, cui uelut e contrario uiuificantē spiritum ingerit. Ea certe est ministratio mortis in literis figurata lapideis, & ministratio dānationis, quia lex subintrauit ut abundaret delictū. Porrō autē prācepta ipsa tā sunt utilia faciēti atq; salubria, ut nisi quis ea fecerit, uitā habere nō possit. An uero propter unum prāceptū quod ibi de sabbato est positū, dictus est decalogus litera occidēs, quoniā quisquis illū diem nūc usq; obseruat sicut litera sonat, carnaliter sapit. Sapere autē secundū carnē mors est: & illa nouē prācepta quā sic recte obseruant ut scripta sunt, non ad legem operum ex qua nemo iustificatur, sed ad legē fidei ex qua iustus uiuit, pertinere putāda sunt: Quis tā absurde sentiat, ministratiōem mortis in literis figuratam lapideis, nō dici ex omnib. decē prāceptis, sed ex uno solo quod ad sabbatū pertinet? Vbi ergo ponimus, Lex iram operatur. Vbi enim nō est lex, nec prauaricatio. Et usq; ad legem peccatū in mundo fuit: Peccatū autem nō deputatur cū lex non esset. Et illud quod iā toties cōmemorauimus, Per legē cognitio peccati: maximeq; illud ubi euidentius expressit unde agitur: Concupiscentiam nesciebā, nisi lex diceret, Nō cōcupisces: Quem totū locum attende, & uide utrū quicquā propter circūcisionē uel sabbatum, uel quid aliud umbratilis sacramenti, ac non totum propter hoc dicat, q̄ litera prohibens peccatū nō iustificat hominē, sed potius occidit augēdo concupiscentiam & iniquitatem, prauaricationem cumulando: nisi liberet gratia per legē fidei quā est in Christo Iesu, cum diffunditur charitas in cordibus nostris, per spiritū sanctum qui datus est nobis. Cum enim dixisset, ut seruiamus in nouitate spiritus & nō in uetustate literæ. Quid ergo dicemus inquit? Lex peccatū est? Absit, Sed peccatū non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Nō concupisces. Occasione autē accepta peccatū per mandatū operatum est in me omnē cōcupiscentiam. Sine lege

enim peccatum mortuum erat. Ego uiuebam ali- quando sine lege, adueniēte autē mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuētum est mihi mandatū quod erat in uitam, hoc esse in mortē. Peccatū enim occasione accepta per mandatū fefellit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem sancta, & mādātū sanctum & iustū & bonū. Quod ergo bonū est, bonū est enim, factū est mihi mors? Absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonū mihi operatū est mortē, ut fiat super modū peccans peccatū per mādātum. Scimus enim quia lex spiritualis est, ego autē carnalis sum, uenūdatus sub peccato. Quod enim operor ignoro, non enim quod uolo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autē quod nolo hoc facio, cōsentio legi quoniā bona est. Nunc autē nō iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatū. Scio enim quā nō habitat in me, hoc est in carne mea, bonū. Velle enim adiacet mihi, perficere autē bonū nō: Non enim quod uolo facio bonū, sed quod nolo malū hoc ago. Si autē quod nolo ego hoc facio, iam nō ego operor illud, sed quod habitat in me peccatū. Inuenio ergo legē uolētī mihi facere bonum, quoniā mihi uelle malum adiacet. Condeletor enim legi dei secundū interiorē hominē. Vnde autē aliam legē in mēbris meis repugnantē legi mētis meæ, & captiuū me in legē peccati ducētē, quā est in mēbris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christū dominū nostrū. Igitur ego ipse mēte seruiō legi dei, carne autē legi peccati. Apparet igit literæ uetustatem, si desit nouitas spiritus, reos facere potius cognitione peccati, q̄ liberare a peccato. Vnde & alibi scriptū est: Qui apponit scientiā, apponit & dolorē: non quia ipsa lex malum est, sed quia mandatū bonū habet in litera demōstrante, nō in adiuuante spiritu: quod mādātum si fit timore pœnæ, nō amore iustitiā, seruiliter fit nō liberaliter, & ideo nec fit: non enim fructus est bonus qui de charitatis radice non surgit. Porrō autē si adsit fides quā per dilectionē operatur, incipit cōdelectari legi dei secundū interiorē hominē, quā delectatio nō literæ, sed spiritus donum est, etiā si alia lex in mēbris adhuc repugnat legi mētis, donec in nouitatē quā de die in diem in interiore homine augetur, tota mutata pertranseat, liberāte nos de corpore mortis huius, gratia dei per Iesum Christū dominum nostrum. Hęc gratia in testamēto uetere uelata latitabat, quā in Christi Euangelio reuelata est dispensatione temporū ordinatissima, sicut deus nouit cūcta disponere. Et fortasse ad illud ipsum eius latibulū pertinet quod in eo decalogo, qui datus est in mōte Sina, hoc solū prāceptū figurate occultatum est quod ad Sabbatū pertinet. Sabbatū autē dies sanctificationis est, Nec uacat q̄ inter omnia opera quā fecit deus, illuc primo sanctificatio sonuit, ubi ab omnib. operibus requieuit. Vnde nunc nō est differendi locus. Veruntamē quod rei de qua agitur satis esse arbitror, nō frustra illo die populus ab omni opere seruili abstinere prāceptus est, quo

Rom. 7

Exod. 20

Rom. 3

Rom. 3

Exod. 20 Sap. 8

Decalogus quoq; occidit nisi ad figuratū. Ca. XIII

Exod. 31 20

1 Cor. 3

40 5

Rom. 7

Eccles 1

Gratia in ueteri testamento latens, in nouo reuelatur. Cap. XV.

quo significatur peccatum, nisi quia non peccare sanctificationis est, hoc est muneris dei per spiritum sanctum: quod in lege quae duabus lapideis tabulis conscripta est, solum inter caetera in umbra figura positum est, in qua ludaei sabbatum obseruauit: ut hoc ipso significaretur tempus tunc fuisse occultanda gratiae, quae nouo testamento fuerat per Christi passionem tanquam scissione ueli reuelanda. Cum enim transierit, inquit, ad Christum, auferetur uelamen. Deus autem spiritus est, ubi autem spiritus domini, ibi libertas. Hic autem spiritus domini cuius dono iustificamur, quo fit in nobis ut non peccare delectet, ubi libertas est. Sicut praeter hunc spiritum peccare delectat, ubi seruitus, a cuius operibus abstinentium, id est spiritualiter sabbatizandum est. Hic spiritus sanctus per quem diffunditur charitas in cordibus nostris quae plenitudo legis est, etiam digitus dei in Euangelio dicitur. Vnde quia & illae tabulae digito dei conscriptae sunt, & digitus dei est spiritus dei per quem sanctificamur, ut ex fide uiuentes per dilectionem bene operemur, quem non moueat ista congruentia ibidem eadem subsistentiae. Dies enim quinquaginta computantur a celebratione Paschae, quae occisione figurata ouis per Moysen fieri praecipitur, in significationem utique futurae dominicae passionis, usque ad diem quo Moyses legem accepit in tabulis digito dei conscriptis: similiter ab occisione & resurrectione illius qui sicut ouis ad immolandum ductus est, quinquaginta diebus completis, congregatos in unum fideles digitus dei, hoc est spiritus sanctus impleuit. In hac mirabili congruentia illud certe plurimum distat, quod ibi populus accedere ad locum ubi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur: hic autem in eos superuenit spiritus sanctus, qui eum promissum expectantes in unum fuerat congregati. Ibi in tabulis lapideis digitus dei operatus est, hic in cordibus humanis. Ibi ergo lex extrinsecus posita est qua iniusti terrentur, hic intrinsecus data est qua iustificarentur. Nam non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, quod utique in illis tabulis scriptum est, in hoc, inquit, sermone recapitulatur, in eo, quod diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximo malum non operatur. Plenitudo autem legis est charitas. Haec non in tabulis conscripta lapideis, sed diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Lex ergo dei est charitas. Huic prudentia carnis non est subiecta, neque enim potest: sed ad hanc prudentiam carnis terrendam cum in tabulis scribuntur opera charitatis, lex est operum, & litera occidens praeruatorum. Cum autem ipsa charitas diffunditur in corde creditum, lex est fidei, & spiritus uiuificans dilectorum. Vide nunc quemadmodum cōsonet ista discretio illis Apostolicis uerbis quae paulo ante ob aliud commemorata & diligentius pertractanda distuleram. Manifestati, inquit, quoniam estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu dei uiui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Ecce quemadmodum ostendit quia illud extra hominem scribitur, ut eum forinsecus terrificet: hoc in ipso homine, ut eum intrinse-

2 Cor. 3
Spiritus sanctus
cur dicitur
fit digitus dei.
Cap. XVI

Luce 11

Comparatio
praecceptorum
decalogi cum
charitate data
a spiritu sancto
Cap. XVII

cus iustificet. Carnales autem tabulas cordis dixit non carnalis prudentiae sed tanquam uiuentis sensumque habetis in comparatione lapidis qui sine sensu est. Et quod paulo post dicit, quod non poterant intendere filij Israel usque in finem uultus Moysi, & ideo eis per uelum loquebatur, hoc significat, quia litera legis neminem iustificat, sed uelamen positum est in lectione ueteris Testamenti, donec ad Christum transeat, & auferatur uelamen, id est transeat ad gratiam, ut intelligatur ab ipso nobis esse iustificationem, qua faciamus quod iubet. Qui propterea iubet ut a nobis deficietes ad illum confugiamus. Ideo uigilantissime cum dixisset: Confidentiam talem habemus per Christum ad deum: ne nostris hoc uiribus tribueretur continuo commendauit unde agitur dicens, Non quod idonei sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobismet ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literarum, sed spirituum. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat. Proinde quia lex, sicut alibi dicit, praeruaricationis gratia posita est, id est litera ista extra hominem scripta, propterea eam & ministracionem mortis & ministracionem donationis appellat. Haec autem id est nouum Testamentum, ministracionem spiritus & ministracionem iustitiae dicit, quia per donum spiritus operamur iustitiam & a praeruaricationis donatione liberamur. Ideo illud euacuatur, hoc manet: quoniam terrenus praedagogus auferetur, cum timori successerit charitas. Vbi enim spiritus domini, ibi libertas, Hanc autem ministracionem non ex meritis nostris, sed ex misericordia esse sic dicit, Propter quod habentes ministracionem hanc, sicut misericordiam consecuti non infirmemur sed abijciamus occulta confusionis, non ambulantes in astutia, neque dolo adulterantes uerbum dei. Hanc astutiam & dolum hypocritarum uult intelligi, quia uolunt iusti uideri superbi. Vnde & in illo Psalmo quem ad huius ipsius gratiae testificationem commemorat idem Apostolus: Beatus, inquit, cui non imputauit dominus peccatum, neque est in ore eius dolo. Haec est humilium sanctorum confessio, non se iactantium esse quod non sunt. Et paulo post, Non enim nosmetipsos, inquit, praedicamus, sed Iesum Christum dominum nostrum, nos autem seruos uestros per Iesum, quia deus qui dixit de tenebris lumem clarescere, claruit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae gloriae eius in facie Christi Iesu. Haec est scientia gloriae eius qua scimus ipsum esse lumem, quo tenebrae nostrae illuminantur. Et id ipsum attende quemadmodum inculcet. Habemus autem, inquit, thesaurum istum in uasis fictilibus, ut eminentia uirtutis sit dei & non ex nobis. Et paulo post cum eandem gratiam uberius in domino Iesu Christo commendans, usque ad illud ueniret indumentum iustitiae fidei, quo induti non nudi inueniamur, & propter hoc ingemiscimus mortalitate praegratiati, habitaculum nostrum quod de caelo est superindui cupientes, ut absorbeatur mortale a uita, uide quid adiungat: Qui autem operatus est nos, inquit, in hoc ipsum deus qui dedit nobis pignus spiritus: Et post pauca intulit, ut nos simus iustitia dei in ipso. Haec est illa iustitia dei, non qua ipse

2 Cor. 5

2 Cor. 4

Rom. 4

2 Cor. 1

ipse

ipse iustus est, sed qua nos ab eo facti. Nemo ergo Christianorum aberret ab hac fide quae sola Christiana est: neque quisquam cum uerecundatus fuerit dicere, per nos ipsos fieri nos iustos non in nobis hoc operante gratia dei, quia uidet hoc a fidelibus & pijs credi non posse cum dicitur, ad hoc se conuertat ut dicat, ideo sine operante gratia dei nos iustos esse non posse, quia legem dedit, quia doctrinam instituit, quia bona praecipit mandauit. Illa enim sine adiuuante spiritu proculdubio est litera occidens: cum uero adest uiuificans spiritus, hoc ipsum intus conscriptum facit diligi, quod foris scriptum lex faciebat timeri. Inspice in hoc paululum & in eo testimonio quod per Prophetam de hac re praeclearissime dictum est: Ecce dies uenient dicit dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti: quia ipsi non perseverauerunt in testamento meo & ego neglexi eos dicit dominus: quia hoc testamentum est quod ordinabo domui Israel. Post illos dies, dicit dominus, dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorum scribam eas, & ero eis in deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit unusquisque ciuem suum & unusquisque fratrem suum dicens, cognosce dominum: quia omnes cognoscent me a minore usque ad maiorem eorum, quia propitius ero iniquitati eorum, & peccata eorum non memorabor ultra. Quid ad haec dicemus? Nempe in ueteribus libris aut nusquam aut difficile praeter hunc Propheticum locum legitur facta commemoratio testamenti noui, ut omnino ipso nomine appellaretur: Nam multis locis hoc significatur & praenunciatur futurum, sed non ita ut etiam nomen legatur expressum. Considera igitur diligenter quam differentiam inter duo testamenta, id est uetus & nouum deus esse testatus sit, cum dixisset, Non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti. Vide quid adiunxit. Quia ipsi non perseverauerunt in testamento meo. Vitio eorum deputat quod in testamento dei non permanerunt, ne lex quae tunc acceperunt culpanda uideatur. Ipsa est enim quam non uenit Christus soluere sed implere. Non tamen per eandem legem iustificatis impijs, sed per gratiam: hoc quippe agit uiuificans spiritus, sine quo litera occidit. Si enim data esset lex quae posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia: sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur creditibus. Ex hac promissione, hoc est ex dei beneficio ipsa lex impletur, sine qua promissione praeruatorum facit: uel usque ad effectum mali operis, si etiam repagula timoris concupiscentiae flamma transcenderit, uel certe in sola uoluntate, si timor poenae suauitatem libidinis uicerit. Quod enim ait, Conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur creditibus: ipsius conclusionis utilitas dicta est, Nam conclusit ad quos usus, nisi quemadmodum alibi dicitur, Priusquam autem ueniret fides, sub lege custodieba-

comparatio
lumen no
a propheta
cap. XIX

Hier. 31

Vetus lex
tem, noua iustitia
ministrat.
Cap. XVIII

1 Cor. 3

Lex scripta in
cordibus,
Cap. XXI

2 Retract.
cap. 37

2 Cor. 1

Aug. 10. 3

mur, conclusi in eam fide quae postea reuelata est. Lex ergo data est, ut gratia quaeretur, Gratia data est, ut lex impleatur. Neque enim suo uitio non implebatur lex, sed uitio prudentiae carnis, Quod uitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit. Quod enim impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, misit deus filium suum in similitudine carnis peccati, & de peccato dānauit peccatum in carne, ut iustitia legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Vnde & in isto Prophetico testimonio, Consummabo, inquit, super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum: quid est consummabo, nisi implebo, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti. Ergo illud uetus erat, quia hoc nouum est. Vnde igitur illud uetus, hoc nouum, cum lex eadem impleatur per testamentum nouum quem dixit in ueteri, Non concupisces: Quia ipsi, inquit, non perseverauerunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit dominus. Ergo propter ueteris hominis noxam quae per literam iubentem & minantem minime sanabatur, dicitur illud testamentum uetus: hoc autem nouum, propter nouitatem spiritus quae hominem nouum sanat a uitio uetustatis. Denique attende quod sequitur, & uide quanta luce fiat perspicuum, quod sibi fidentes nolunt homines intueri, quia hoc testamentum, inquit, quod ordinabo domui Israel, post dies illos dicit dominus dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorum scribam eas. Ecce est, unde Apostolus ait, quod supra commemorauimus, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis, quia non atramento, sed spiritu dei uiui. Nec ob aliud arbitror in eo loco Apostolum uoluisse commemorare testamentum nouum: sibi quippe ait, Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literarum, sed spirituum, nisi quia istam intuebatur prophetiam cum diceret, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, quoniam hic dictum est, In cordibus eorum scribam eas: Vbi nominatim promissum est testamentum nouum. Quid sunt ergo leges dei ab ipso deo scriptae in cordibus, nisi ipsa praesentia spiritus sancti, qui est digitus dei, quo praesente diffunditur charitas in cordibus nostris, quae plenitudo legis est, & praecipiti finis. Nam quia ueteris testamenti promissa terrena sunt, licet exceptis sacramentis, quae umbra erant futurorum, sicut est circuncisio, & sabbatum, & aliae dierum obseruationes, & quarundam escaurum caeremoniarum, & multiplex sacrificiorum sacrorumque ritus quae uetustati carnalis legis iugoque seruilis congruebant, talia contineant praecipiti iustitiae qualia nunc quoque obseruare praecipimur, quae maxime duabus illis tabulis sine figura adumbratae significationis expressa sunt, sicut est, Non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod aliud est mandatum quod in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum sicut teipsum: tamen quia in eo, sicut dixi, promissa terrena & temporalia recitantur, quae bona sunt huius corruptibilis carnis, quibus eis sempiterna atque

Lex
Gratia

Hier. 31

Lex uetus.
Lex noua.
Cap. XX

1 Cor. 3

Lex scripta in
cordibus,
Cap. XXI

2 Retract.
cap. 37

M 2
coelestia

coelestia ad nouū scilicet testamentū pertinentia figurant, nūc ipsius bonum cordis promittitur, mētis bonū, spiritus bonū, hoc est, intelligibile bonum, cū dicit, Dabo leges meas in mente eorum, & in cordib. eorum scribā eas. Vnde significauit eos nō forinsecus terrentē legē formidaturos, sed intrinsecus habitantē ipsam legis iustitiā dilecturos. Deinde addidit & mercedem. Et ero eis in deum, & ipsi erūt mihi in populum. Hoc est illud quod de deo ait ille, Mihi autē adherere deo bonū est. Ero, inquit, illis in deū, & ipsi erūt mihi populus: Quid hoc bono melius, quid hac felicitate felicius, uirere deo apud quem est fons uitæ, & in cuius lumine uidebimus lumen. De hac uita dicit ipse dñs, Hæc est autē uita æterna ut cognoscant te unum uerū deū, & quē misisti Iesum Christū: id est, te & quē misisti Iesum Christū cognoscāt unū uerū deum. Hoc enim & ipse promittit dilectoribus suis dicens: Qui diligit me mādāta mea custodit, & qui diligit me diligetur a patre meo, & ego diligā eum & ostendā me ipsum illi: Vtq; in forma dei in qua æqualis est patri, nō in forma serui in qua se & impijs ostēdebat. Tūc enim fiet quod scriptū est, Tollatur impius ut nō uideat gloriam domini. Quando ibunt sinistri in ignem æternū, iusti autem in uitam æternā. Quæ uita æterna sicut cōmemorauit definita est ea esse, ut cognoscāt unum uerum deum. Hinc dicit & Ioannes, Dilectissimi filij dei sumus & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cū apparuerit similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Hæc similitudo nūc incipit reformari, quādiu homo interior renouatur de die in diem secundū imaginem eius qui creauit eum. Sed ad illius eminentiæ perfectionē quæ tūc futura est, quid hoc, aut quātū est? Siquidē Apostolus ad illa ineffabilia qualecunq; adhibēs de notis rebus exemplū, paruulā ætatē uirili cōparauit ætati. Cū essem, inquit, paruulus quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi paruulus cogitabā: cum autē factus sum uir, deposui ea quæ paruuli erāt. Cur autē hoc dixerit, cōsequenter ostendēs, Videmus, inquit, nunc per speculū in enigmatē, tunc autē facie ad faciē. Nunc scio ex parte, tunc autē cognoscā sicut & cognitus sum. Proinde etiā per hūc Propheetam cuius testimoniū pertractamus, hoc additur: Ut in eo merces, in eo finis, in eo perfectio felicitatis, in eo beatæ æternæq; uitæ summa consistat. Cum enim dixisset, Et ero illis in deū, & ipsi erunt mihi populus, continuo addidit: Et non docebit unusquisq; ciuē suum & unusquisq; fratrem suum, dicens: Cognosce dominū, quia omnes cognoscēt me a minore usq; ad maiorem eorum. Nūc certe iam tempus est testamēti noui, cuius per Propheetam facta est promissio per hæc uerba quæ ex illa prophetia cōmemorauimus. Cur ergo adhuc dicit unusquisq; ciui suo & fratri suo, cognosce dominū? An forte non dicit cū Euangeliū prædicatur, & eius ipsa sit prædicatio ut hoc ubiq; dicat? Nā unde se Apostolus gentiū dicit esse doctorē, nisi quia hoc fit quod ipse ait, Quomodo inuoca-

Vita æterna. Cap. XXII

Psal. 72

Ioan. 17

Ioan. 14

Psal. 26

1 Ioan. 3

Comparatio uite presentis ad futuram. Cap. XXIII

Et non docebit unusquisq; ciuem suum et fratrem suum. Cap. XXIII

Hier. 31

bunt in quē non crediderūt? Aut quomō credēt ei quē non audierūt? Quomodo autē audient sine prædicatōe? Cū ergo nūc ista prædicatio usq; quaq; crebrescat, quomodo tēpus est Testamenti noui, de quo Propheeta dixit: Et nō docebit unusquisq; ciuem suū, & unusquisq; fratrem suū dicens, cognosce dominū: quia omnes cognoscēt me a minore usq; ad maiorē eorū, nisi quia eiusdem testamenti noui æternā mercedē, id est ipsius dei beatissimā contemplationē promittendo cōiunxit? Quid ergo est, Omnes a minore usq; ad maiorem eorum; nisi omnes pertinētēs spiritaliter ad domū Israel, & ad domū Iuda, hoc est ad filios Isaac & ad semē Abraham? Ipsa est enim promissio qua ei dictū est, In Isaac uocabit tibi semen. Nō enim qui filij carnis hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in semine. Promissionis autē uerbū hoc est, Ad hoc tempus ueniā, & erit Saræ filius. Non solū autem sed & Rebecca ex uno cōcubitu habens Isaac patris nostri. De nondū enim natis, nec qui aliquid operati fuerāt boni aut mali, ut secundū electionē propositum dei maneret, non ex operibus sed ex uocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. Hæc est domus Israel uel domus Iuda propter Christum, qui uenit ex tribu Iuda. Domus filiorū promissionis hæc est, non operum propriorum, sed beneficij dei. Hoc enim deus promittit quod ipse facit: non enim ipse promittit & alius facit, quod iam non est promittere sed prædicere, Ideo nō ex operib. sed ex uocātē, ne ipsorū sit non dei, Ne merces non imputetur secundū gratiā, sed secundū debitum, atq; ita gratia iam non sit gratia, cuius uehemens defensor est atq; assertor minimus Apostolorū, qui plus omnib. illis laborauit, non ipse autē sed gratia dei cū illo. Omnes enim, inquit, agnoscēt me: Omnes domus Israel & domus Iuda. Neq; enim omnes qui ex Israel hi sunt Israel, sed omnes quibus dicitur in Psalmo pro susceptione matutina, hoc est p luce noua, testamēti scilicet noui, Vniuersum semē Iacob magnificacate eū: timeat eū omne semen Israel. Vniuersum omnino semen prorsus omne semen promissorū atq; uocatorū, sed eorū qui secundū propositū uocati sunt, Quos enim prædestinauit, illos & uocauit: quos autē uocauit, illos & iustificauit: quos autē iustificauit, illos & glorificauit. Ideoq; ex fide, ut secundū gratiā firma sit promissio omni semini, nō ei tantū quod ex lege est, id est quod ex uetere testamēto uenit ad nouū, sed & ei qd ex fide est nō sibi promissa lege, Ex fide autē Abraham, id est imitatores fidei Abraham, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptū est, quia patrē multarū gentiū posui te. Omnes ergo hi prædestinati, uocati, iustificati, glorificati cognoscēt deū gratia testamenti noui, a minore usq; ad maiorem eorū. Sicut ergo lex factorum scripta in tabulis lapideis, mercesq; eius terra illa promissionis, quā carnalis domus Israel cum ex Aegypto liberata esset, accepit, pertinet ad testamentū uetus: ita lex fidei scripta in cordibus, mercesq; eius species cōtemplationis, quā spiritalis domus Israel ab hoc mundo liberata

Hier. 31

Rom. 9

Gen. 18

Psal. 21

liberata percipiet, pertinet ad testamētum nouū. Tunc fiet quod dicit Apostolus, Siue prophetiæ euacuabūtur, siue linguæ cessabūt, siue sciētia euacuabit, illa scilicet paruulorum sciētia in qua hic uiuit, quæ ex parte per speculum in ænigmatē uidet; ppter hanc enim necessaria est prophetia, cū adhuc præteritis futura succedunt: ppter hanc linguæ, id est multiplicitas significationū cū ex alio atq; alio aliud atq; aliud admonet, qui nōdū æternā lucē perspicuæ ueritatis mēte purgatissima cōtemplat. Cum autē uenerit quod perfectum est, et totum hoc qd ex parte est fuerit euacuatum, tunc quod assumpta carne, carnī apparuit, ostēdet seipsum dilectoribus suis: Tūc erit uita æterna, ut cognoscamus unū uerū deū, tunc similes ei erimus, quoniam tūc cognoscemus sicut & cogniti sumus. Tūc nō docebit unusquisq; ciuē suum, aut fratrem suum dicens, cognosce dñm. Omnes em cognoscēt eum a minore usq; ad maiorē eorū. Quod multis modis intelligi potest. Siue quia & illic quisq; sanctorū tanq; stella ab stella differt in gloria. Nec ad rem quicq; interest utrum a minore usq; ad maiorē, sicut dictum est, an si a maiore usq; ad minorem diceret: quod similiter nihil interest, etiā si minores intellexerimus, qui tantūmodo credere, maiores autē q etiā intelligere quātum in hac uita fieri potest lumē incorporeū atq; incōmutabile ualuerūt. Siue minores, tēpore posteriores: maiores autem, tempore priores intelligi uoluit. Simul enim pmissam dei cōtēplationē accepturi sunt omnes, qd & illi p nobis meliora p uiderunt, ne sine nobis perfecti perficerent. Et ideo uelut minores reperiūtur priores, quia minus dilati sunt, sicut in illo euāgelico denario per similitudinē dicit, quem prius accipiunt q posteriores uenerunt ad uineā. Siue quolibet alio modo, qui me in præsentia forsitan fugit, minores maioresq; accipiēdi sunt. Illud tamē quātum potes diligētē attēde, quod tāto molimine conor ostēdere. Cum testamētū nouum Propheeta pmitteret, nō secundum testamētum qd prius factū est populo Israel ex Aegypto liberato, nihil eū de sacrificiorū, uel quorumcunq; sacramētorum cōmutatiōe dixisse, q̄uis & ipsa sine dubio fuerat secutura, sicut secutam uidemus, qd multis alijs locis eadē prophetica scriptura testat: sed tāto modo istā cōmēdasse distantiā, q̄ leges suas daturus esset deus in mētē eorū q̄ pertinet ad hoc testamētum, & eorum scripturas in cordibus: unde Apostolus sumpsit nō atramēto, sed spiritu dei uiui, nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus: sempiternāq; mercedē iustificationis huius, nō terrā de qua pulsi sunt Amorrhæi & Zethæi, & aliæ gētes quæ ibi cōmemorant, sed ipsum deum cui adherere bonum est, ut bonū dei quod diligunt, deus sit ipse quē diligunt: Inter quē & homines nisi peccata nō separant, quæ nō nisi per eādem gratiā dimittuntur. Vnde cum dixisset: Omnes enim cognoscēt me a minore usq; ad maiorē eorū, mox addidit: Quia propitius ero iniquitati eorū, & peccata eorum nō memorabor ultra. Per legem ergo factorum dicit dominus

1 Cor. 13

legis uel diffri. 22V

1 Cor. 3

Aug. to. 3

Non concupisces: per legem fidei dicit dominus, Sine me nihil potestis facere, Aiebat enim de bonis operib. hoc est, de palmitum fructibus. Cū igitur hæc appareat distantia ueteris & noui Testamenti, q̄ lex ibi in tabulis, hic in cordibus scribitur, ut quod ibi forinsecus terret, hic delectet intrinsecus, ibiq; fiat prauaricator per occidentē literā, hic dilector per uiuificantē spiritum: nō ideo dicendū est q̄ deus adiuuet nos ad operandā iustitiā atq; operetur in nobis & uelle & operari pro bona uolūtate, quia præceptis iustitiæ forinsecus insonat sensibus nostris, sed quia intrinsecus incrementum dat diffundēdo charitatē in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Videndū est autē quomodo dicat Apostolus, Cum em gentes quæ legē non habent naturaliter quæ legis sunt faciunt, hi legem nō habētes ipsi sibi sunt lex, qui ostēdunt opus legis scriptū in cordibus suis: ne uideat non esse certa distantia noui Testamenti, q̄ leges suas dominus in cordib. populi sui se scripturum esse promisit, quando quidē hoc gētes naturaliter habeat. Pertractanda igitur hæc quæstio, quæ nō mediocris exorta est. Dicit enim aliquis, Si deus hinc discernit a uetere testamento nouū, q̄ in ueteri legem suam scripsit in tabulis, in nouo autē scripsit in cordibus: fideles noui Testamēti unde discernunt a gētibus, quæ habent opus legis scriptum in cordib. suis, quo naturaliter quæ legis sunt faciūt: quasi iā illo populo uetere potiores qui legē accepit in tabulis, & nouo populo priores, cui hoc præstatur per testamētum nouum quod his natura iam præstitit? An forte eas gentes cōmemorauit Apostolus, scriptā in cordibus habere legē, quæ ad nouum pertinet testamētum? Ad hoc enim unde uenerit intrudendum est. Primo Euangeliū cōmendās ait, Virtus enim dei est in salutē omni credenti, Iudæo primum & Græco: iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptū est: Iustus autem ex uide uiuit. Deinde loquitur de illis impijs quib. propter superbiam nec cognitio dei profuit, quia non sicut deū glorificauerūt, aut gratias egerūt. Inde transit ad eos qui iudicant & agunt talia qualia condemnant, nimirū propter Iudæos qui de lege dei gloriabantur: q̄uis ad huc eos nominatim non exprimat, & ideo dicit: Ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnē animā hominis operātis malū, Iudæi primum & Græci: Gloria autē & honor & pax omni operanti bonū, Iudæo primum & Græco: non est enim personarū acceptio apud deum. Quicunq; enim sine lege peccauerūt, sine lege & peribūt, & quicunq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: Nō enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabunt. His uerbis hoc unde agit subiungit & dicit, Cum gentes enim quæ legem dei non habent naturaliter quæ legis sunt faciunt: & cætera quæ iam supra cōmemorauit. Proinde non uidetur alios hic significasse sub nomine gentium q̄ eos quos nomine Græci supra significabat, cū diceret, Iudæo primum & Græco. Porro si Euangeliū uirtus dei

Exod. 20

De gentib. duce natura cognoscentibus deum, ac de lege scripta in cordibus Christianorum. Cap. XXVI

Rom. 1

Abac. 2

M 3 est

est in salutē omni credenti, Iudæo primū & Græco, & ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnē animā hominis operantis malū, Iudæi primum & Græci, gloria autē & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primū & Græco: iste autē Græcus nomine gētium significatus est naturaliter quæ legis sunt facientiū, & quæ scriptū habēt opus legis in cordibus suis: profecto ad Euangelium pertinet Gentes, quibus lex in cordibus scripta est. Eis quippe credētibus uirtus dei est in salutem. Quibus autē gentibus bene operantibus gloriā & honorē pacemq; promitteret, extra Euāgelij gratiā constitutis? Quia enim personarū acceptio nō est apud deū, & nō auditores legis, sed factores iustificantur, ideo siue Iudæus siue Græcus, hoc est quilibet ex gentibus crediderit, salutē in Euāgelio pariter habebit, Non enim est distinctio, sicut postea dicit: Omnes enim peccauerūt & egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius. Vnde autē factorem legis Græcū iustificari diceret, sine gratia saluatoris? Neq; enim cōtra se ipsum diceret, quod ait, factores legis iustificabuntur: tanq; per opera, non per gratiam iustificentur: cum dicat gratis iustificari hominē per fidem sine operibus legis, nihilq; aliud uelit intelligi in eo quod dicit, gratis, nisi quia iustificationem opera nō precedūt. Aperte quippe alibi dicit: Si gratia iam nō ex operibus, alioquin gratia iā nō est gratia. Sed sic intelligendū est, factores legis iustificabunt, ut sciamus aliter eos non esse factores legis nisi iustificetur: ut nō iustificatio factoribus accedat, sed factores legis iustificatio præcedat. Quid est enim aliud, iustificati, q̄ iusti facti, ab illo scilicet qui iustificat impiū, ut ex impio fiat iustus? Si enim ita loqueremur, ut diceremus, homines liberabūt, hoc utiq; intelligeret, eis qui iam homines essent accedere liberationē. Si autē diceremus, homines creabunt, non utiq; intelligeret eos creari qui iam homines erāt, sed ipsa creatione homines fieri. Ita si dictum esset, factores legis honorabuntur: non recte acciperemus nisi honorē illis qui iā essent factores legis accedere. Cum uero dictum est, factores legis iustificabunt, quid aliud dictum est q̄ iusti iustificabunt, factores enim legis utiq; iusti sunt, Ac per hoc tantundē est ac si diceret, factores legis creabunt, non quia erant, sed ut sint: ut sic intelligerent etiā Iudæi legis auditores, indigere se gratia iusti iustificatoris ut possint esse factores. Aut certe ita dictū est, iustificabunt, ac si diceret, iusti habebuntur, iusti deputabuntur, Sicut dictum est de quodam: Ille autem uolens se iustificare, id est, ut iustus haberet & deputaretur. Vnde aliter dicimus, Deus sanctificat sanctos suos: aliter autē, Sanctificetur nomen tuum. Nam illud ideo, quia ipse illos facit esse sanctos qui nō erant sancti: Hoc autē ideo, ut quod semper apud se sanctum est, sanctum etiā ab hominibus habeatur, id est sancte timeat. Sic ergo gentes commemorans naturaliter quæ legis sunt facientes, & scriptū habentes opus legis in cordibus, illos intelligi uoluit qui credūt in Christum: quia non sicut Iudæi præ-

missa sibi lege ueniūt ad fidē: non est cur eos conemur discernere ab ijs quibus per Prophetā dominus promittens testamentū nouū, dixit leges suas scripturū in cordibus eorum, quia et ipsi per infertionē quam oleastro præstitā dicit, ad eandem oleam, hoc est, ad eundē dei populū pertinent: potiusq; concordat propheticō etiā hoc Apostolicū testimoniū: ut hoc sit pertinere ad testamentū nouum, legē dei habere nō in tabulis sed in cordibus scriptā: hoc est, in intimo affectu iustitiā legis amplecti, ubi fides per dilectionē operatur, quia ex fide iustificat gentes deus. Quod scriptura præuidens, prænuñciauit Abraham dicens: In semine tuo benedicent omnes gentes: ut per hāc promissionis gratiā oliuē insereret oleaster, & fieret fideles gētes filij Abraham in semine Abraham, quod est Christus, sectantes eius fidē qui nō accepta in tabulis lege, nō dumq; habēs ipsam circūcisionē, credidit deo & deputatum est illi ad iustitiā. Ac sic tale erit hoc quod de eiusmodi gentib. dixit Apostolus, q̄ opus legis scriptū habeāt in cordib. suis: quale est illud ad Corinthios, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Ita em̄ fiunt de domo Israel, cum præputiū eorū in circūcisionē deputat, eo q̄ iustitiā legis non præcisione carnis ostēdūt, sed cordis charitate custodiūt: quoniā si præputiū iustitias legis custodiat, nōne præputiū eius, inquit, in circūcisionem deputabitur? Et propterea in domo ueri Israel in quo dolus non est, participes sunt Testamenti noui, quia dat deus leges in mentē ipsorū, & in cordibus eorum scribit eas digito suo, spiritus sancto, quo ibi diffundit charitas quæ legis est plenitudo. Nec moueat, q̄ naturaliter eos dixit quæ legis sunt facere, nō spiritu dei, nō fide, non gratia. Hoc enim agit spiritus gratiæ, ut imaginē dei in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis. Vitiū quippe cōtra naturam est, quod utiq; sanat gratia. Propter quam deo dicit, Miserere mei, sana animā meā quoniā peccauit tibi. Proinde naturaliter homines quæ legis sunt faciunt, Qui enim hoc non faciunt, uitiose faciunt. Quo uitio lex dei est deleta de cordibus, Ac per hoc, uitio sanato, cū illic scribitur, fiunt quæ legis sunt naturaliter: non q̄ per naturā negata sit gratia, sed potius per gratiā reparata natura. Per unū quippe hominē peccatū intrauit in mundū, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertransiuit, in quo omnes peccauerūt: Et ideo quia nō est distinctio, egēt gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius. Qua gratia in interiore homine renouato iustitia scribit, quam culpa deleuerat: & hęc misericordia super genus humanū per Christū Iesum dominū nostrū. Vnus em̄ deus, unus & mediator dei & hominū homo Christus Iesus. Si autem hi qui naturaliter quæ legis sunt faciūt, nō dū sunt habendi in numero eorū quos Christi iustificat gratia: sed in eorū potius quorū etiā impiorū, nec deū uerū ueraciter iusteq; colentiū, quædam tamē facta uel legimus, uel nouimus, uel audimus, quæ secundū iustitiæ regulam non solum uitupere nō possumus, uerū etiam merito recteq; laudamus

damus: quanquā si discutatur quo fine fiant, uix inueniunt quæ iustitię debitā laudē defensionē uereant. Veruntamen quia non usq; adeo in anima humana imago dei terrenorū affectuū labedetrata est, ut nulla in ea uelut liniamēta extrema remanserint, unde merito dici possit etiam in ipsa impietate uitæ suæ facere aliqua legis uel sapere: si hoc est quod dictū est, quia gētes quæ legē non habēt, hoc est, legē dei, naturaliter quæ legis sunt faciunt, & quia huiusmodi homines ipsi sibi sunt lex, & scriptū opus legis habent in cordibus suis, id est, non omnimodo deletū est quod ibi per imaginē dei cū creantē impressum est: etiā sic illa differentia non perturbabit qua distat à uetere testamentum nouum, eo quod per nouū scribit lex dei in corde fidelium, quæ per uetus in tabulis scripta est: hoc em̄ illic scribit per renouationē, quod nō omnimodo deletum est per uetustatē. Nam sicut ipsa imago dei renouat in mente credentiū per testamentū nouum, quā non penitus impietas aboleuerat: nam remāserat utiq; id quod anima hominis nisi rationalis esse non potest: ita etiam ibi lex dei non ex omni parte deleta per iniustitiā, profecto scribitur renouata per gratiā. Nec istam inscriptionē, quæ iustificatio est, poterat efficere in Iudæis lex in tabulis scripta, sed solū præuariationem. Nam & ipsi homines erant, & uis illa naturæ inerat eis, qua legitimū aliquid anima rationalis & sentit & facit: sed pietas quæ in aliā uitā trāsfert beatā & æternā, legē habet immaculatā, conuertentē animas ut ex illo lumine renouent, fiatq; in eis, Signatū est super nos lumen uultus tui domine. Vnde & auersi abolescere meruerūt, renouari autē nisi gratia Christiana, hoc est nisi mediatoris intercessiōe nō possūt. Vnus em̄ deus, unus & mediator dei & hominum, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus. A cuius gratia si alieni sunt illi de quibus agimus, qui secundū illū modū, de quo superius satis diximus, naturaliter quæ legis sunt faciunt, quid eis pderūt excusantes cogitationes in die qua iudicabit deus occulta hominū, nisi forte ut mitius puniant: Sicut enim nō impediūt à uita æterna iustū: quædam peccata uenalia, sine quibus hęc uita non ducit: sic ad salutē æternā nihil profunt impio aliqua bona opera, sine quib. difficillime uita cuiuslibet pessimi hominis inuenit. Verūtamen sicut in regno dei uelut stella ab stella in gloria differunt sancti, sic & in damnatiōe pœnæ sempiternę, tolerabilius erit Sodomæ quā alteri ciuitati, & erūt quidam duplo amplius quibusdā gehēnæ filij, Ita nec illud in iudicio dei uacabit, q̄ in ipsa impietate damnabili magis alius alio minusue peccauerit. Quid ergo hinc Apostolus efficere uoluit, q̄ iactantiam cohibēs Iudæorū, cum dixisset, Nō auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabunt: cōtinuo subiicit de his qui legē nō habēt, naturaliter quæ legis sunt faciūt, si nō illi sunt intelligēdi, qui pertinet ad gratiā mediatoris, sed illi potius, qui cū deum uerum uera pietate non colant, habent tamen quedam opera bona

in uita impia? An forte hoc ipso probandū credit, quod supra dixerat, Quia nō est personarū acceptio apud deū, & quod postea dixit, Quia non Iudæorū deus est tātum, sed etiam gentiū? Quod quātulacuncq; legis opera naturaliter insita nō inuenirent in eis, qui legē non acceperūt, nisi ex reliquijs imaginis dei: quam nō contemnit, cū in eū credūt, apud quē non est acceptio personarū. Sed quodlibet horū accipiat, constat gratiā dei pmissam esse testamento nouo etiā per Prophetā. Eandemq; gratiā in eo definitā, ut scribantur leges dei in cordibus hominū, perueniantq; ad eam cognitionē dei, ubi non docebit unusquisq; ciuē suū uel fratrem suum, dicēs, Cognosce deū, quia omnes cognoscent eum à minore usq; ad maiore eorū. Hoc donū spiritus sancti est, quod diffundit charitas in cordibus nostris. Charitas non qualibet, sed charitas dei de corde puro & cōscientia bona, & fide non ficta, ex qua iustus in hac peregrinatione uiuens, ad speciē quoq; perducit post speculū & ænigmata, & quicquid erat ex parte, ut facie ad faciem cognoscat, sicut et cognitus est. Vnam enim petijt à domino, & hęc requirit, ut inhabitet in domo domini per omnes dies uitæ suæ, ad hoc ut cōtempletur delectationē domini. Nemo itaq; gloriatur ex eo quod uidet habere, tanquā non acceperit: aut ideo se putet accepisse, quia litera extrinsecus uel ut legeret apparuit, uel ut audiretur insonuit. Nam si per legē iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Porro autē si non gratis mortuus est, ascendit in altū, captiuam duxit captiuitatē, & dedit dona hominibus. Inde habet, quicuncq; habet. Quisquis autē inde se habere negat, aut non habet, aut id quod habet auferet ab eo. Vnus enim deus qui iustificat circūcisionē ex fide, & præputium per fidem: quod non ad aliquā differentia dictum est, tanquā aliud sit ex fide, aliud per fidem, sed ad uarietatē locutionis. Alio quippe loco cum de gentibus diceret, hoc est de præputio, Et preuidēs, inquit, scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus. Itēq; cū de circūcisione loqueret unde erat ipse: Nos, inquit, natura Iudæi, & nō ex gentibus peccatores, scientes quia nō iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, et nos in Christo Iesu credimus. Ecce & præputium dixit iustificari ex fide, & circūcisionem per fidem, si tamen circūcisio iustitiam fidei teneat. Sic enim gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam. Iustitiā autem quæ ex fide est, impetrando eam ex deo, non ex semetipsis præsumēdo. Israel uero persequebatur legem iustitiæ, in legem iustitiæ nō peruenit. Quare? quia non ex fide, sed tanquam ex operibus: id est tanquam eam per semetipsos operantes, non in se credentes operari deum. Deus est enim qui operatur in nobis & uelle & operari pro bona uolūtate, ac per hoc offenderūt in lapidē offensionis: nam quid dixerit, quia nō ex fide, sed tanquā ex operibus: apertissime exposuit, dicens, Ignorātes enim dei iustitiam, & suam uolentes cōstituere, iustitiæ dei nō sunt subiecti. Finis enim legis. Christus ad iustitiā omni cre-

Rom. 3

Rom. 11

Luce 10

Sanctificatur nomen dei

Hiere. 31

Gen. 22

2 Cor. 3

Gentes natura duce bene facientes. XXVII

Psal. 40

Rom. 5

1 Tim. 2

Rom. 3

Rom. 3

1 Tim. 1

Psal. 26

Omne bonū deo. XXXIX

Gal. 3

Gal. 3

Rom. 10

Matth. 15 denti. Et adhuc dubitamus quæ sint opera legis, quibus homo nõ iustificat, si ea tanquã sua crediderit sine adiutorio & dono dei, quod est ex fide Iesu Christi: & circuncisionẽ cæteraq; talia suspicamus, quia etiã de his sacramentis alijs in locis talia quædã leguntur: sed hic utiq; non circuncisionem tanq; suã iustitiã uolebat cõstituere, quia & ipsam deus præcipiẽdo cõstituit. Nec de illis operib; hoc intelligi potest, de quibus dñs eis dicit, Reijcitis mandata dei, ut traditiões uestras statuatis: Quia psequens, inquit, legẽ iustitiã, in legem iustitiẽ nõ puenit Israel. Nõ dixit, persequens traditiones suas, id est cõsecrans. Hęc ergo sola distãtia est, quia ipsam nõ cõcupiscet, & cætera mãdata eius sancta & bona sibi tribuebãt. Quæ ut possit homo facere, deus operat in homine per fidem Iesu Christi, qui finis est ad iustitiã omni credenti: id est per spiritum incorporatus factusq; membrũ eius, potest quisq; illo incrementũ intrinsecus dante, operari iustitiã. De cuius operibus etiam ipse dixit, Quia sine me nihil potestis facere. Ideo quippe pponitur iustitia legis, quod qui fecerit eã, uiuet in illa, ut cũ quisq; infirmitatẽ suam cognouerit, non per suas uires, neq; p literã ipsius legis, quod fieri nõ potest, sed per fidem concilians iustificatorem perueniat, & faciat, & uiuat in ea. Opus em̄ quod qui fecerit, uiuet in eo, nõ fit nisi à iustificato. Iustificatio aut ex fide impetratur, De qua scriptũ est, Ne dixeris in corde tuo, quis ascẽdit in cœlũ: hoc est Christum deducere: aut quis descẽdit in abyssum: hoc est Christũ à mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te est uerbum in ore tuo & in corde tuo: hoc est, inq; uerbum fidei quod prædicamus: quia si confitearis in ore tuo, quia dñs est Iesus, & credideris in corde tuo, quia deus illũ suscitauit à mortuis, saluus eris. Intantũ iustus, in quantum saluus. Per hãc enim fidẽ credimus, quod etiam nos deus à mortuis excitet: interim spiritu, ut in nouitate eius gratiã tẽperãter & iuste & pie uiuamus in hoc seculo: post etiã carne nostra ad immortalitãtẽ resurrectura, quod meritũ spiritus est, qui eã in resurrectione sibi cõgrua, hoc est in iustificatione præcedit. Cõsepulti em̄ sumus Christo per baptismũ in mortẽ, ut quemadmodũ Christus resurrexerit à mortuis per gloriã patris, sic & nos in nouitate uitæ ambulemus. Fide igĩt Iesu Christi impetramus salutẽ, & quantũ nobis inchoat in re, & quantũ perficienda expectat in spe. Omnis em̄ q; inuocauerit nomen domini, saluus erit. Quã multa multitudo, ait Psalmista, dulcedinis tuæ domine, quã abscondisti timẽtib; te, perfecisti autẽ sperãtib; in te. Ex lege aut timemus deũ, ex fide speramus in deũ: sed timẽtib; pœnã absconditur gratia. Sub quo timore anima laborãt quãdo cõcupiscẽtiam malã non uicerit, nec timor ille quasi custos feuerus abscesserit, per fidem confugiat ad misericordiã dei: ut det quod iubet, atq; inspirata gratiã suauitate p spiritũ sanctũ faciat plus delectare qd præcepit, qd delectat quod impedit. Ita multa multitudo dulcedinis eius, hoc est lex fidei, charitas eius conscripta in cordibus, atq; diffusa, perficitur

A sperãtib; in eũ, ut anima sanata non timore pœnæ, sed amore iustitiã opere bonum. Liberum ergo arbitrium euacuamus per gratiã? Absit, sed magis liberum arbitriũ statuimus. Sicut enim lex per fidem, sic liberũ arbitriũ per gratiam non euacuat, sed statuitur. Neq; enim lex impletur nisi libero arbitrio, sed per legẽ cognitio peccati, per fidem impetratio gratiã contra peccatũ, per gratiã sanatio animæ abolitiõẽ peccati, p animẽ sanitatẽ libertas arbitrii, per liberum arbitriũ iustitiã dilectio, per iustitiã dilectionẽ legis operatio. Ac per hoc sicut lex non euacuatur, sed statuitur per fidem, quia fides impetrat gratiã qua lex impleat: ita liberũ arbitriũ nõ euacuat per gratiã, sed statuitur, quia gratia sanat uoluntatẽ qua iustitiã libere diligit. Omnia hæc quæ uelut catenatim connexi, habẽt uoces suas in scripturis. Lex dicit, Non concupiscet: Fides dicit, Sana animã meam, quoniam peccauit tibi. Gratia dicit, Ecce sanus factus es, iam nolĩ peccare, ne quid tibi deterius cõtingat. Sanitas dicit, Dñe deus meus clamaui ad te, & sanasti me. Liberum arbitriũ dicit, Voluntarie sacrificabo tibi. Dilectio iustitiã dicit, Narrauerũt mihi in iusti delectationes suas, sed nõ sicut lex tua domine. Ut quid ergo miseri homines aut de libero arbitrio audent superbire anteq; liberẽt, aut de suis uiribus, si iam liberati sunt? Nec attendunt in ipso nomine liberi arbitrii utiq; libertatẽ sonare. Vbi aut spiritus domini, ibi libertas. Si ergo serui sunt peccati, quid se iactant de libero arbitrio? A quo em̄ quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Si aut liberati sunt, quid se iactant uelut de opere proprio, & gloriantur quasi nõ accepint? An ita sunt liberi, ut nec illũ uelint habere dominũ, qui eis dicit, Sine me nihil potestis facere: Et si uos filius liberauit, tũc uere liberi eritis. Quæret aliquis utrum fides ipsa in qua salutis uel ad salutẽ connexionis huius, quã cõmemorauĩ, esse uideatur exordiu, in nostra constituta sit potestate? Qd facilius uidebimus, si prius quid sit potestas aliquãto diligẽtius perspexerimus. Cũ em̄ duo quædã sint uel le & posse, unde nec q; uult, cõtinuo potest, nec q; potest cõtinuo uult: quia sicut uolumus aliquãdo quod nõ possumus, sic etiam possumus aliquãdo quod nolimus: satis euolutis ipsis etiã uocabulis resonat, qd ab eo quod est uelle, uolũtas: ab eo aut quod est posse, potestas nomẽ accepit. Quapropter sicut qui uult habet uolũtatẽ, ita potestatem qui potest. Sed ut potestate aliquid fiat, uolũtas adderit. Neq; em̄ dici solet quispiã potestate fecisse, si quid fecit inuitus: quanquã si subtilius aduertamus, etiã quod quisq; inuitus facere cogit, si facit, uoluntate facit: sed quia malit aliud ideo inuitus, hoc est nolẽs facere dicit. Malo quippe aliquo facere cõpelli, quod uolẽs euitare uel à se remouere, facit quod cogit: nã si tanta uoluntas sit, ut malit hoc nõ facere qd illud nõ pati, cogẽti proculdubio resistit, nec facit: ac per hoc si facit, nõ qdẽ plena & liberã uolũtate, sed tamẽ nõ facit nisi uoluntate, quã uolũtatẽ quia effectus cõsequit, nõ possumus dicere potestatẽ defuisse facienti. Si em̄ cogenti

Liberum arbitriũ. XXX

Exo. 20 Psal. 40

Psal. 29 Psal. 53 Psal. 118

2 Cor. 3 2 Petri 2

Ioh. 15 Vnde proficitur fides Cap. XXXII

Velle Possẽ

genti cedens uellet facere, nec posset, ei uoluntatẽ affuisse licet extorã, sed potestatẽ defuisse dicemus. Cũ uero ideo non faciebat, quia nolebat, erat utiq; potestas, sed uoluntas deerat, quãdiu cogenti reluctãdo non fecit. Hinc est qd etiã illi q; cogit, uel qui suadent, solent dicere, Quod habes in potestate, quare non facis ut hoc malo careas? Et qui omnino facere nõ possunt, quod ideo cogunt ut faciant, quia posse credunt, solent excusando respondere & dicere, Facerem, si esset in potestate. Quid igĩt ultra querimus, quando quidem hanc dicimus potestatẽ, ubi uoluntati adiacet facultas faciendi? Vnde hoc quisq; in potestate habere dicitur: quod si uult, facit: si nõ uult, non facit. Attende iam illud quod excutiẽdũ posuimus, utrũ fides in potestate sit? De hac em̄ fide nũc loquimur, quã adhibemus cum aliquid credimus, non quam damus cum aliquid pollicemur: nã & ipsa dicitur fides. Sed aliter dicimus, Non mihi habuit fidẽ: aliter autem, Non mihi seruauit fidẽ. Nam illud est, non credidit qd dixi: illud, non fecit quod dixit. Secundũ hanc fidem qua credimus fideles sumus deo: secundũ illã uero qua fit quod pmittit, etiam deus ipse fidelis est nobis. Hoc em̄ dicit Apostolus, Fidelis deus, qui nõ uos permittit tẽtari super id quod potestis. De illa itaq; fide querimus, utrum in potestate sit, qua credimus deo, uel credimus in deum. Hinc em̄ scriptũ est, Credidit Abrahã deo, et deputatũ est illi ad iustitiã, Et credenti in eum qui iustificat impiũ, deputat fides ad iustitiã. Vide nunc utrũ quisq; credat si noluerit: aut non credat si uoluerit, Quod si absurdum est: quid est enim credere nisi consentire uerũ esse quod dicit: cõsensio autẽ utiq; uolentis est: pfecto fides in potestate est, Sed sicut Apostolus dicit, Nõ est potestas nisi à deo. Quid igĩt causa est, cur non & de ista nobis dicatur, Quid enim habes quod non accepisti? Nã & hoc ut credamus, deus dedit. Nusq; aut legimus in sanctis scripturis, Non est uoluntas nisi à deo. Et recte nõ scriptũ est, quia uerum nõ est: alioquin etiã peccatorũ, quod absit, autor est deus, si non est uolũtas nisi ab illo: quoniã mala uolũtas iam sola peccatũ est, etiã si desit effectus: id est, si nõ habeat potestatem. Porro cũ uolũtas mala potestatẽ accipit implere qd intendit, ex iudicio dei uenit, apud quẽ nõ est iniquitas. Punit em̄ etiã isto modo, nec ideo iniuste quia occulte. Cæterũ iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto supplicio senserit nolens, quantũ malũ sit quod pperauit uolens. Hoc est quod de quibusdã Apostolus ait, Tradidit illos deus in concupiscentias cordis illorũ, ut faciant quæ nõ cõueniũt. Hinc & dominus Pilato, Non haberes in me, inquit, potestatẽ, nisi data esset tibi desuper. Sed cũ potestas datur, non necessitas utiq; imponit. Vnde cũ Dauid Saulis occidendi potestatẽ accepisset, maluit parcere quã ferire. Vnde intelligimus malos accipere potestatem ad damnationẽ malæ uolũtatis suæ, bonos autem ad probationem bonæ uolũtatis suæ. Cum ergo fides in potestate sit: quoniã cum uult quisq; credit: & cum credit, uolens credit, Deinde querendum est, imò recolendũ est, quã fidem tãta

Ioh. 15 Cap. XXXII

cõflictatione cõmendat Apostolus, Nõ em̄ quod libet credere bonũ est: nam unde est illud, Fratres nolite omni spiritui credere, sed probate spiritum qui ex deo est? Nec in laudibus charitatis quod dictum est, Omnia credit: sic accipiendum est, ut charitati cuiuspiã derogãdũ sit, si non qd audierit, statim crediderit. Quid quod eadem charitas admonet, nõ facile de fratre mali aliquid esse credendũ, Et cũ tale aliquid dicit, hoc ad se magis indicat pertinere ne credat. Postremo ipsa charitas quæ omnia credit, non omni spiritui credit: ac per hoc omnia quidẽ credit, sed deo: quia non dictum est, Omnibus credit. Nulli itaq; dubiũ est eã fidem ab Apostolo commẽdari, qua creditur deo. Sed adhuc est aliquid ad discernendum: quoniã & illi qui sub lege sunt, & timore pœnæ iustitiã suam facere conant, & ideo non faciunt dei iustitiã, quia charitas eam facit, qua non libet nisi quod licet: non timor qui cogit in opere habere quod licet, cum aliud habeat in uoluntate, qua mallet, si fieri posset, licere quod nõ licet, Et illi ergo credũt deo: nam si omnino non crederẽt, nec pœnã legis utiq; formidarẽt. Sed nõ hanc fidẽ cõmendat Apostolus, qui dicit, Non em̄ accepistis spiritũ seruitutis iterũ in timorem sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater. Timor ergo ille seruilis est: & ideo quãuis in illo domino credat, non tamẽ iustitiã diligitur, sed dãnatio timetur. Filij uero clamãt, Abba pater, quarum duarũ uocum una est ex circuncisione, altera ex præputio, Iudæi primum & Græci: quoniam unus est deus, qui iustificat circuncisionẽ ex fide, & præputiũ per fidẽ. Cũ autẽ clamant, aliquid petunt: & quid petunt, nisi qd esuriunt & sitiũt? Et hoc quid, nisi quod de illis dicitur est, Beati qui esuriũt & sitiũt iustitiã, quoniam ipsi saturabuntur? Huc ergo transeant qui sub lege sunt, ut ex seruis filij fiant: nec sic tamẽ, ut serui esse desistant, sed ut tanquam filij domino & patri liberaliter seruiant, quia & hoc acceperũt: dedit enim potestatem ille unicus filios dei fieri credentibus in nomine eius: eosq; admonuit petere, querere, pulsare, ut accipiant & inueniant & aperiatur eis, addens increpationẽ & dicens, Si uos cũ sitis mali, nostis bona data dare filijs uestris, quanto magis pater uester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se? Cũ ergo uirtus peccati lex inflammauerit aculeum mortis, ut occasione accepta peccatũ p mãdatum opere omnem cõcupiscẽtiã, à quo petẽda est continẽtia, nisi ab illo qui nouit bona data dare filijs suis? An forte nescit insipiens qd nemo esse possit continẽs nisi deus det? Hoc ergo ut sciat, ipsa indiget sapientia. Cur itaq; nõ audit patris sui spiritũ dicentẽ per Apostolũ Christi, uel ipsum Christum qui dicit in Euãgelio suo, Petite & accipietis, Loquentem etiã in Apostolo suo, & dicentem, Si quis uestrũ indiget sapientia, postulet à deo qui dat omnibus affluenter, & non impropert, & dabit illi: Postulet autem in fide nihil hælitans. Hęc est fides ex qua iustus uiuit. Hęc est fides qua credit in eum qui iustificat impiũ. Hęc est fides per quã excluditur gloriatio: siue ut abscedat qua in nobis inflatur

1 Ioan. 4

1 Cor. 13

Rom. 8

Matth. 5

Matth. 7

Iacobi 1

mur: siue ut emineat, qua in dño gloriamur. Hæc est fides qua impetrat largitas spiritus, de quo dicitur, Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Vbi quidē quæri adhuc potest, utrū spem iustitiæ dixerit, qua sperat iustitia, an qua speratur ipsa iustitia: quoniā iustus ex fide uiuēs, sperat utique uitā æternam. Item q̄ fides esuriens sitiensq̄ iustitiā renouatione de die in diem interioris hominis, proficit in ea, & sperat in ea satiari, in uita æterna, ubi fiet id quod Psalmo de deo dicitur, Qui fatiat in bonis desiderū tuū. Hæc est fides qua salui fiunt, quibus dicit, Gratia salui facti estis per fidē: & hoc nō ex uobis, sed dei donū est, Non ex operibus, ne forte qs extollat. Ipsius em̄ sumus figmentū creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit deus ut in illis ambulemus. Postremo hæc est fides quæ per dilectionē operat̄, nō per timorem, nō formidando pœnā, sed amādo iustitiā. Vnde ergo ista dilectio, id est charitas, per quam fides operat̄, nisi unde illā fides ipsa impetrauit? Neq̄ enim esset in nobis quantacūq̄ sit in nobis, nisi diffunderē in cordibus nostris, per spiritū sanctū qui datus est nobis. Charitas quippe dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos: sicut iustitia dei, qua iusti eius munere efficiuntur: et dñi salus, qua nos saluos facit: & fides Iesu Christi, qua nos fideles facit. Hæc est iustitia dei, quā nō solum docet per legis præceptū, uerū etiā dat per spiritus donum. Sed cōsequēs est paululum quærere, utrū uoluntas illa qua credimus etiā ipsa dei donū sit, an ex illo naturaliter insito libero adhibeatur arbitrio. Si enim dixerimus eam non esse donū dei, metuēdū est ne existimemus inuenisse nos aliquid quod Apostolo increpātī & dicēti, Quid enim habes quod non accepisti: si aut̄ et accepisti, quid gloriaris quasi nō acceperis? respondere possimus, Ecce habemus uoluntatē credendī quam nō accepimus: ecce ubi gloriamur quod non acceperimus. Si autē dixerimus etiā huiusmodi uoluntatē nō esse nisi donum dei, rursus metuendum est, ne infideles atq̄ impij non immerito sed ueluti iuste excusare uideantur, ideo non credidisse, quod dare illis deus istam noluit uoluntatem. Nam illud quod dictū est, Deus est enim qui operatur in nobis & uelle & operari pro bona uoluntate: gratia iam est, quā fides impetrat, ut possint esse hominis opera bona, quæ operatur fides per dilectionē, quæ diffundit̄ in cordibus nostris per spiritū sanctū qui datus est nobis: Si credimus ut impetremus hanc gratiā, & utiq̄ uoluntate credimus, de hac quærit̄ unde sit nobis, Si natura, quare nō omnibus, cū sit idē deus omnium creator: Si dono dei, etiā hoc quare nō omnibus, cum omnes homines uelit saluos fieri, et in agnitionem ueritatis uenire: Prius igit̄ illud dicamus & uideamus utrū huic satisfaciāt quæstioni, q̄ liberum arbitriū naturaliter attributū à creatore animæ rationali, illa mediā uis est, quæ uel intēdi ad fidem, uel inclinari ad infidelitatē potest. Et ideo ne istam uoluntatem qua credit deo, dici potest homo habere quam nō acceperit: quando quidē uocātē deo sur-

git de libero arbitrio quod naturaliter cū crearet̄ accepit. Vult autē deus omnes homines saluos fieri & in agnitionē ueritatis uenire: non sic tamē, ut eis adimat liberū arbitrium quod uel bene uel male utentes iustissime iudicent̄. Quod cū sit infideles nō credūt: nec ideo tamē eam uincūt, uerū se ipsos fraudant magno & summo bono, malisq̄ pœnalibus implicāt, experturi in supplicijs potestātē eius cuius in donis misericordiā cōtēpserūt. Ita uolūtas dei semper inuicta est, uinceretur aut̄ si non inueniret quid de contemptoribus faceret, aut ullo modo possent euadere quod de talibus ille cōstituit. Qui enim dicit, uerbi gratia, uolo ut hi omnes serui mei operent̄ in uinea, & post laborē requiescētē epulent̄, ita ut quisquis eorū hoc noluerit, in pistrino semper molat: uidet̄ quidē quicūq̄ cōtēpserit, cōtra uoluntatē domini sui facere: sed tunc eā uincet, si & pistrinū cōtemnens effugerit: quod nullo modo fieri potest sub dei potestate. Vnde scriptū est, Semel locutus est deus: hoc est, incōmutabiliter: quanq̄ & de unico uerbo possit intelligi. Deinde subiungens quid incōmutabiliter sit locutus. Duo hæc, inquit, audiui, quoniā potestas dei est, & tibi domine misericordia, quia tu reddis unicuiq̄ secundum opera sua. Ille igit̄ reus erit ad damnationem sub potestate eius, qui cōtempserit ad credendam misericordiam eius. Quisquis autē crediderit ei, qui se à peccatis om̄ib. absoluent̄, & à uitijs omnibus sanandū, & calore ac lumine eius accendendū illum inandūq̄ non cōtēpserit, habebit ex eius gratia opera bona, ex quibus etiā secundū corpus à mortis corruptiōe redimat̄, coronet̄, bonisq̄ satiatur, nō tēporalibus, sed æternis, supra q̄ petimus & intelligimus. Hunc ordinē tenuit psalmus, ubi dicit, Benedic anima mea dominū & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui ppitatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos, qui redimit de corruptiōe uitā tuam, qui coronat te in miseratiōe et misericordia, qui fatiat in bonis desiderū tuū. Et ne forte hæc tanta bona huius uelustatis, hoc est, mortalitatis deformitas desperaret, Renouabit̄, inquit, sicut aquilæ inuentus tua. Tanq̄ diceret, Hæc quæ audisti, ad nouū hominē & nouū testamentū pertinent. Recole mecū eadē ipsa paululum, obsecro te, & inspicere delectabiliter laudē misericordiæ, hoc est gratiæ dei. Benedic, inquit, anima mea dominū, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Nō ait, tributiones, sed retributiones eius, qui retribuit bona pro malis. Qui propitius sit omnib. iniquitatibus tuis: Hoc agit̄ in baptismatis sacramento. Qui sanat omnes languores tuos: Hoc agit̄ in hac uita fidelis hominis, dum caro cōcupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnē, ut non quæ uolumus faciamus: dū alia lex in mēbris repugnat legi mētis: dum uelle adiacet, perficere aut̄ bonū non inuenimus: qui languores uelustatis, si perseuerate intētionē proficimus, de die in diem crescente nouitate sanant̄, ex fide quæ per dilectionem operatur. Qui redimit de corruptiōe uitā tuam: hoc fit in ultima resurrectione mortuorum

Psal. 102

Eph. 2

Fides per dilectionem operatur

Voluntas credendi à quo XXXIII

1 Cor. 4

Voluntas dei

Psal. 16

Psal. 102

rum. Qui coronat in miseratiōe & misericordia: hoc fiet in iudicio, ubi cū rex iustus sederit in throno redditurus unicuiq̄ secundū opera eius, quis gloriabit̄ castū se habere cor? aut quis gloriabit̄ mundū se esse à peccato? Ideo illic necessariū fuit cōmemorare miseratiōē & misericordiā domini, ubi iā exigi debita & reddi merita sic possent uideri, ut nullus esset misericordiæ locus. Coronat ergo in miseratiōe & misericordia, sed etiā sic secundū opera. Segregabit̄ em̄ ad dexteram, cui dicit, Esuriui, & dedisti mihi māducare: Quoniā iudiciū sine misericordia, sed illi qui nō fecit misericordiā. Beati autē misericordes, quoniā ipsorum miserabit̄ deus. Iam uero cum sinistri ierint in ambustione æternā, iusti autē in uita æternā, Quia hæc est, inquit, uita æterna, ut cognoscāt unū uerum deū, & quē misisti Iesum Christū: illa cognitiōe, illa uisione, illa cōtemplatione satiabit̄ in bonis animæ desiderū. Hoc enim ei solū sat est, ultra nō habet q̄d appetat, quo inhiet, q̄ requirat: nam desiderio huius satiatis ardebat qui domino Christo ait, Ostēde nobis patrē, & sufficit nobis. Cui responsum est, Qui me uidet, uidet & patrē. Quia & ipsa est uita æterna, ut cognoscāt unū uerum deū te, & quē misisti Iesum Christū. Sed si ille q̄ uidet filiū, uidet & patrē: profecto qui uidet patrē & filiū, uidet & spiritū sanctū patris et filij. Ita nec arbitriū liberū tollimus, et benedicimus anima nostra dominū, nō obliuiscens omnes retributiones eius. Nec ignorās dei iustitiam suā uult cōstituere, sed credit in eū q̄ iustificat, impiū, & uiuit ex fide, donec ad speciē pducat̄: fide scilicet quæ p̄ dilectionē operat̄. Quæ dilectio diffundit̄ in cordibus nostris, nec per sufficiētā propriæ uolūtatis, nec per literā legis, sed p̄ spiritū sanctū qui datus est nobis. Hæc disputatio, si quæstioni illi soluendæ sufficit, sufficiat. Si autē respōdetur, cauendū esse ne quisquā deo tribuendū putet peccatū quod admittit̄ per liberū arbitrium, si in eo quod dicit̄, Quid habes quod nō accepisti? propterea etiā uolūtas qua credimus, dono dei tribuit̄, quia de libero existit arbitrio, quod cū crearemur accepimus. Attēdat & uideat, nō ideo tantū istam uolūtatē diuino muneris tribuendā, quia ex libero arbitrio est quod nobis naturaliter cōcreatum est, uerū etiā quod uisus suasionibus agit deus ut uelimus, & ut credamus: siue extrinsecus per Euangelicas exhortationes, ubi & mādata legis aliquid agūt, si ad hoc admonēt hominē infirmitatis suæ, ut ad gratiā iustificatē credendo cōfugiat: siue intrinsecus, ubi nemo habet in potestate quid ei ueniat in mentē, sed cōsentire uel dissentire propriæ uolūtatis est. His ergo modis quādo deus agit cū animā rationali, ut ei credat: neq̄ enim credere potest quolibet libero arbitrio, si nulla sit suasio uel uocatio cui credat: profecto & ipsum uelle credere deus operat̄ in homine, et in omnibus misericordia eius præuenit nos: cōsentire aut̄ uocatiōi dei, uel ab ea dissentire, sicut dixi, ppriæ uolūtatis est. Quæ res nō solum nō infirmat, quod dictū est, Quid enim habes quod nō accepisti: uerū etiā confirmat. Ac-

cipere quippe & habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi cōsentiendo: ac per hoc qd̄ habeat, & quid accipiat, dei est: accipere autē & habere utiq̄ accipiētis & habētis est. Iam si ad illam pfunditatē scrutandā quisquā nos coarctet: cur illi ita suadeat ut persuadeat: illi autē non ita, duo sola occurrunt interim quæ respōdere mihi placeat, O altitudo diuitiarū: & nunquid iniquitas apud deū? Cui responsio ista displicet, quærat doctiores, sed caueat ne inueniat præsumptores. Cōcludamus igit̄ librū aliquādo, cuius tāta p̄lixitate utrū aliquid egerimus, nescio: nō apud te, cuius fidē scio, sed apud animos eorū, p̄pter quos me scribere uoluisti: qui nō contra nostrā, sed ut mitius loquar, & nō dicam illius, qui in suis Apostolis est locutus, certe cōtra tāti Apostoli Pauli, nō unā sententiā, sed tam uehemētē, tam intentā uigilēq̄ cōsiliatōnē malūt suam defensitare sententiā, q̄ eū audire obsecrantē per miseratiōnem dei, & dicentē, per gratiā dei quæ data est illi, non plus sapere præter q̄ oportet sapere, sed sapere ad temperantiā, unicuiq̄ sicut deus partitus est mensuram fidei. Tu autē quid mihi proposueris, & qd̄ tam longo disputatiōis huius opere effecerimus aduerte. Mouit te certe quemadmodū dictū fuerit, fieri posse, ut sit homo sine peccato, si uolūtas eius nō desit, ope adiuuante diuina. Quāuis nemo tā perfectē iustitiæ in hac uita fuerit, uel sit, uel futurus sit. Sic em̄ hoc ipsum in illis prius ad te scriptis libris p̄posui: si à me quærat, inquā, utrum homo sine peccato possit esse in hac uita: confitebor posse per dei gratiā & liberū eius arbitriū: ipsum quoq̄ liberū arbitriū ad dei gratiā, hoc est, ad dei dona p̄tinere nō ambigēs: nec tantū ut sit, uerum ut bonū sit, id est, ad faciēda mādata domini cōuertat̄: atq̄ ita dei gratia, nō solū ostendat quid faciendū sit, sed adiuuet etiā, ut fieri possit quod ostēderit. Tibi autē absurdum uisum est, sine exēplo esse rem quæ fieri potest. Hinc exorta est huius libri quæstio, ac per hoc ad nos pertinebat ostendere, fieri posse aliquid q̄uis desit exēplū. Hinc ex Euāgelio et ex lege quædam posuimus in sermone huius exordio, sicut de cameli trāsitu per foramen acus, et de duodecim milib. legionū angelorū, q̄ potuerunt si uellet pugnare p̄ Christo: & de illis gētibus, quas deus dicit potuisse se à facie populi sui semel exterminare, quæ omnia facta nō sunt. His addi possunt etiā illa quæ leguntur in libro Sapientia, q̄ multa posset noua tormēta deus exercere in impijs ad nutū sibi seruiēte creatura, quæ tamē nō exercuit. Potest et de mōte illo quē fides in mare transferret: quod tamen nusquā factum, uel legimus, uel audiimus. Quisquis enim horū aliquid deo dixerit esse impossibile, uides q̄ desipiat, quamq̄ aduersus fidē scripturæ eius loquat̄. Multa alia huiusmodi possunt occurrere uel legēti uel cogitāti, quæ possibilis deo negare non possumus, quāuis eorū desit exēplū. Sed quia dici potest, illa opera esse diuina: iuste aut̄ uiuere ad nostra opera p̄tinere: suscepi ostēdere etiā hoc opus esse diuinum: & hoc egī libro isto loquacius fortasse

Cōclusio operis. XXXV

Sap. 16

tasse q̄ sat est: sed cōtra inimicos gratiæ dei etiam parum mihi dixisse uideor: nihilq; me tam multū dicere delectat, q̄ ubi mihi & scriptura eius plurimū suffragat, & id agit ut qui gloriatur in domo no gloriat, & in omnib. gratias agamus domino deo nostro sursum corda habentes, unde à patre luminū omne datū optimū & omne donum perfectum est. Nam si propterea nō est opus dei quia per nos agit, uel quia illo donāte nos agimus, nec illud est opus dei, ut mons trāserat in mare, quia per fidē hominū fieri posse dominus dixit, & hoc ipso operi attribuit dicens, Si habueritis in uobis fidē tanq̄ granū sinapis, dicetis mōti huic tollere & mittere in mare, & fiet, & nihil impossibile erit uobis. Certe uobis dixit, nō mihi aut patri, et tamē hos nullo modo facit homo nisi illo donāte & operante. Ecce quemadmodū sine exemplo est in hominibus perfecta iustitia, & tamē impossibilis nō est. Fieret em̄, si tanta uoluntas adhiberet: quanta sufficit tantæ rei: Effet autē tanta si & nihil eorū quę pertinent ad iustitiā nos lateret, & ea sic delectarent animū, ut quicquid aliud uoluptas siue dolor impedit, delectatio illa superaret: quod ut non sit, nō ad impossibilitatē, sed ad iudiciū dei pertinet. Quis em̄ nesciat, nō esse in hominis potestate quid sciat, nec esse cōsequens, ut qd appetendū cognitū fuerit appetatur, nisi tantū delectet, quantū diligendū est: Hoc autē sanitatis est animæ. Sed fortasse quispiā putauerit nihil nobis deesse ad cognitionē iustitiæ, q̄ dominus uerbum cōsummans et breuiās super terram, dixit in duobus præceptis totam legē Prophetasq; pendere, nec ea tacuit sed uerbis aptissimis prælit. Diliges, inquit, dominū deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum tanq̄ teipsum. Quid uerius, his impletis impleri omnino iustitiā? Veruntamē qui hoc attēdit, etiam illud attēdat, q̄ in multis offendamus omnes, dū putamus deo, quē diligimus, placere, uel non displicere q̄ facimus: & postea p̄ scripturā eius, siue certa & perspicua ratione cōmoniti, cū didicerimus quod ei nō placeat, pœnitendo deprecamur ut ignoscat. Plena humana uita est documētis talibus. Vnde autem minus nouimus quid ei placeat, nisi quia & ipse minus notus est nobis? Videmus em̄ nūc per speculū in enigmate, tūc autē facie ad faciē. Quis uero exillimare audeat, cū eo uentū fuerit, quod ait, Ut cognoscam sicut & cognitus sum: tantā dei dilectionē fore contēplatoribus eius, quanta fidelibus nūc est: aut illo modo hanc illi tanquā de proximo cōparandam? Porro si quanto maior notitia, tāto erit maior dilectio: profecto nūc quantū deest dilectiōi, tantū tūc perficiēde iustitię deesse credendum est. Sciri enim aliquid uel credi, & tamen nō diligi potest: diligi autē quod neq; scitur neq; credit, nō potest. At si credēdo ad tantā dilectionē sancti peruenire potuerūt, qua certe maiorem in hac uita esse nō posse dñs ipse testatus est, ut animā suam pro fide & pro fratrib. ponerent: eū ab hac peregrinatione, in qua per fidem nunc

ambulat peruentū erit ad speciē, quam nondū uisam speramus, & per patientiā expectamus, proculdubio et ipsa dilectio nō solum supra q̄ hic habemus, sed lōge supra q̄ petimus, & supra quam intelligimus erit: nec ideo tamē plus esse poterit, q̄ ex toto corde, ex tota anima, ex tōta mēte: neq; em̄ restat in nobis aliquid quod addi possit ad totū: quia si restabit aliquid, illud nō erit totū. Proinde hoc erit primū præceptū iustitiæ, quo iubemur diligere deū ex toto corde, & ex tota anima, et ex tota mēte: cui est de pximo diligēdo alterū consuequēs, quod in illa uita cōplebimus, cū uidebimus facie ad faciē. Sed ideo nobis hoc etiā nūc præceptū est, ut admoneremur qd fide exposcere, quod spem præmittere, & obliuiscēdo quæ retro sunt, in quę anteriora nos extēdere debeamus. Ac per hoc quātū mihi uideat, in ea quę perficienda est iustitia multū in hac uita ille p̄fecit, qui q̄ lōge sit à perfectione iustitiæ, p̄ficiēdo cognouit. Sed dici potest quædam iustitia minor huic uitæ cōpetēs, qua iustus ex fide uiuit, quamuis peregrinus à domino: & ideo per fidē ambulās, nōdū per speciē, nō absurde dicat etiā ad istā pertinere ne peccet: neq; enim si esse nōdum potest tāta dilectio dei, quāta illi cognitioni plene perfectæ q̄ debet, iam culpæ deputandū est. Aliud est em̄ totā nondū assequi charitatē, aliud nullā sequi cupiditatē. Quā obrē debet homo, quāuis lōge minus amet deū, q̄ eū potest amare cōspectū, nihil tamē appetere illicitū: sicut etiā in his, quę adiacēt sensib. corporis potest oculus nullis tenebris delectari, quāuis nō possit in fulgētissima luce desigi. Verum ecce iam talē constituamus animā humanā in hoc corruptibili corpore, quæ & si nōdū illa supereminētissima perfectiōe charitatis dei omnes motus terrenæ libidinis absorbuerit atq; cōsumpserit, tamē in ista minore iustitia ad illicitū aliquid operadū eidē libidini nulla inclinatioe cōsentiat: ut ad illā uitā iā immortalē pertineat: Diliges dominū deū tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota uirtute tua. Ad hāc autē, Non regnet peccatū in uestro mortali corpore ad obediēdū desiderijs eius: ad illam, Nō cōcupisces: ad istā, Post concupiscentias tuas nō eas: ad illā nihil amplius quære q̄ in ea perfectione persistere: ad istā, hoc q̄ agit in opere habere, & illius perfectionē p̄ mercedē sperare: ut per illā iustus sine fine uiuat in specie, q̄ in ista desiderauit: per hanc autē iustus uiuat ex fide, in qua illā certo fine desiderat. His cōstitutis peccatū erit hominis ex fide uiuētis, aliquādo alicui delectatiōi illicitæ cōsentire: nō tātū in illis horredis facinorib. & flagitijs perpetrādis, uerū etiā in istis leuioribus: ut uel aurē alicui uocis, quę audiēda nō esset, uel linguā alicui quæ dicēda nō esset, accōmodet: uel in ipso corde aliquid ita cogitet, ut mallet licitū q̄ male delectat, et p̄ præceptū scitū illicitū: etiam ista quippe cōsensio est ad peccatū, quæ utiq; fieret, nisi pœna terreret. Tales iusti ex fide uiuentes, nō opus habēt dicere, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, falsūmq; esse cōuincunt, quod scriptum

Marc. 11

Præceptū dilectionis quando implebitur XXXVI

Deut. 6

Rom. 6

Exod. 20

Ecl. 18

facere, permitte re deum

scriptū est, Nō iustificabit in cōspectu tuo omnis uiuēs. Et illud, Si dixerimus quia peccatū nō habemus, nosmetipsos decipimus & ueritas in nobis nō est. Et illud, Quia nō est homo qui nō peccabit. Et illud, Nō est iustus in terra qui faciet bonū & nō peccabit. Vtrūq; em̄ hoc testimoniū non de præterito dicit, id est, peccauit, sed de futuro, id est, peccabit: & si qua alia in hanc sententiā sancta scriptura commemorat. Sed quoniā hęc falsa esse nō possunt, illud esse cōsequēs uideo, ut qualem libet uel quātamlibet in hac uita potuerimus definire iustitiā, nullus in ea sit hominū qui nullū habeat omnino peccatū: omnīq; hominī sit necessarium dare ut de illi, dimittere ut dimittat illi: & si qd habet iustitię, nō de suo sibi esse p̄sumere, sed de gratia iustificātis dei, & adhuc tamē ab illo esurire & sitire iustitiā q̄ est panis uiuus, & apud quē est fons uitæ: qui sic opat iustificationē in sanctis suis in huius uitæ tētatione laborātibus, ut tamen sit & quod petētib. largiter adijciat, & quod cōfitentib. clemēter ignoscat. Sed inueniāt isti si possunt aliquē sub onere corruptiōis huius uiuentē, cui iam nō habeat deus quod ignoscat: nisi tamē eū fateant non doctrina legis data, sed etiā infuso spiritu gratiæ ut talis esset, adiutū, non cuiusmodi peccati crimē, sed ipsius impietatis incurrent. Sane quāq; talē, si testimonia illa diuina cōpetēter accipiāt, prorsus inuenire nō possunt: nullo mo-

do tamē dicendū est deo deesse possibilitatē, qua uoluntas sic adiuuet humana, ut nō solū iustitia ista quæ ex fide est, omni ex parte modo p̄ficiat in homine, uerū etiā illa secundū quā postea in æternū in ipsa eius cōtēplatione uiuendū est. Quando quidē si nūc uelit in quoquā etiā hoc corruptibile induere incorruptionē, atq; hic inter homines mōrituros eū iubere uiuere minime moriturū, ut totā penitus uetustate cōsūpta nulla lex in mēbris eius repugnet legi mētis, deumq; ubiq; presentē ita cognoscat sicut sancti postea cognituri sunt, quis demens audeat affirmare nō posse? Sed quare nō faciat, quærūt homines: nec qui quærūt, se attendūt esse homines. Scio quod sicut impossibilitas, ita & iniquitas nō est apud deū. Et scio q̄ supbis resistit, humilib. aut dat gratiā. Et scio quod illi cui ne extolleretur datus erat stimulus carnis angelus satanæ qui eū colaphizaret, semel & iterū & tertio deprecanti dicitū est: Sufficit tibi gratia mea, nam uirtus in infirmitate p̄ficiat. Aliquid ergo est in abdito & p̄fundo iudiciorū dei, ut etiā iustorū omnēs obstruat in laude sua, & nō apiat nisi in laudē dei. Hoc autē aliquid quis possit scrutari, quis inuestigare, q̄s nosse? tā sunt inscrutabilia iudicia eius & inuestigabiles uia ei. Quis em̄ cognouit sensū dñi, aut quis cōsiliarius illi fuit? Aut q̄s prior dedit illi & retribuēt ei: quoniā ex ipso, & p̄ ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorū. Amē.

D. AVRELII AVGVSTINI LIBER DE DIVINATIONE DAEMONVM

quod de- mittit. 1

VONIAM die in dieb. sanctis octauarū, cū mane apud me adessent multi fratres laici Christiani, & in loco solito cōsedissemus, ortus est sermo de religione Christiana aduersus p̄sumptionē, & tanquā mirā & magnā scientiā Paganorū: quem recordatū atq; cōpletū literis mandandū putauī, nō expressis cōtra dicentiū personis, quāuis Christiani essent, & magis cōtradiciēdo quærere uiderent quid Paganis respōderi oportet. Cum ergo de diuinatione demonū quæreret, & affirmaret prædixisse, nescio quem, euerisionē templi Serapis, quæ in Alexandria facta est, Respōdi, non esse mirandū, si istam euerisionē templi simulacris suis imminere demones, & scire & prædicere potuerūt, sicut alia multa quantū eis nosse & prænūciare pmittit. Et cum mihi referret, nō ergo mala sunt diuinationes huiusmodi, nec deo displicēt, alioquin omnipotens & iustus ista fieri nō permitteret, si mala & iniusta essent. Respōdi non ideo hęc uideri iusta debere, q̄ ea fieri sineret omnipotētissimus & iustissimus deus: nam & alia multa manifestissime iniusta fieri, sicut homicidia, adulteria, furta, rapinas, & cætera huiusmodi, quæ quāuis iusto deo, eo quod iniusta sunt, sine dubitatione displiceāt, idem tamen omnipotēs ea fieri certa iudicij sui ratione pmittit.

tit: nō utiq; impune, sed ad eorū dānationē, à quibus fiunt quæ displicent iusto. Et cū econtrario diceres, nō quidē esse dubitandū q̄ omnipotens & iustus sit deus: sed hęc humana peccata, quæ contra societātē hominū fierēt, non eum curare dum fierēt, propterea ea posse fieri: quæ utiq; fieri non possent, si omnipotēs nō fuisset: illa uero quæ ad ipsum religionis cultū pertineāt, nullo modo ab eodē credendū esse contemni: ac per hoc fieri nō potuisse, nisi ei placuissent, & ideo ea mala putari nō oportere. Ad hoc quoq; respōdi, Nūc ergo ei displicent, cū templa & simulachra euertunt, & illa gētū sacrificia si facta fuerint, puniunt. Sicut em̄ dicis, nō ea fieri potuisse, nisi deo placuissent, & ideo bona putāda, quoniā iusto placēt: ita dici potest nō ea prohiberi, eueriti, puniri potuisse, nisi deo displicerēt: ac per hoc si tūc ideo recte fiebāt, quia iusto deo placere hinc ostēdebant q̄ ab illo fieri sinebant: ideo nūc inique fiunt, quia deo displicere hinc ostēdunt, quod ea uel iubet uel pmittit eueriti. Cōtra hoc dicitū est, Iniusta quidē esse nūc ista, nō tamen mala. Et ideo iniusta, quia contra leges quibus prohibent, fiunt, ideo autē nō mala, quia si mala essent, nunq; deo utiq; placuissent. Porro si nūquā placuissent, nūquā & facta essent, illo nō sinente qui omnia potest, & qui talia non cōtemneret: quoniā tam magna sunt, ut cōtra ipsam religionē, qua deus colit, fierēt, si male fierēt.

Deus etiā iniusta sinit fieri: ipse iustissimus Cap. 11

Hic ergo, si ppter ea, in q̄, mala nō sunt, quia deo placere hinc pbant, quia ea fieri sinit omnipotēs, quomodo erit bonū quod fieri phibent & evertunt? Si aut bonū non est q̄ evertunt quæ deo placet, hoc fieri nō sineret omnipotēs, quia & hoc cōtra religionē fit qua colitur deus, si ea quæ deo placēt, ab hominibus evertunt. Si aut hæc cū male fiunt pmittit omnipotēs, nō ideo putanda sunt illa bona, quod ea fieri pmittit omnipotēs. Dicitū cōtra est, cōcedendū esse nunc ista recte nō fieri, imō ideo prorsus iam nō fieri q̄ omnipotētī nunc displicēt, uerūtamen placuisse cū fierēt: nos enim nescire unde tūc placuerint, nūc autē unde displiceant: dū tamē certū sit, nec tunc fieri potuisse, nisi placuissent omnipotētī, nec nunc cessasse, nisi displicuissent omnipotētī. Ad hoc ego, Cur ergo, in quā, & nunc talia clanculo fiūt, quæ uel perpetuo delitescūt, uel deprehēsa puniunt, si nihil horū fieri sinit omnipotēs, nisi quod ei iusto placet, cum iusto quod iniustum est placere nō possit? Cōtra hoc dicitū est, nunc omnino talia nō fieri. Sacra enim illa, inquit, nō fiūt, quæ pōtificialib. cōscripta sunt libris. Ea quippe tūc recte fiebāt, ea tunc deo placere demōstrabant, eo ipso quod ab omnipotētē ac iusto fieri sinebant. Si quid aut nūc phibitorū sacrificiorū fit occulte atq; illicite, non est illi pontificali sacrificiorū generi cōparandū, sed in eo deputandū, quod etiā nocturno fit tēpore, cum hæc omnia illicita ipsi pōtificialib. libris certū sit phiberi atq; dānari. Et hic respondi, Cur ergo uel talia permittit deus fieri, si nihil eorū malefactorū cōtemnit, quæ cōtra religionē fiunt: cū præsertim hæc eū curare hinc etiā cogant cōcedere qui pontificales libros magni æstimāt, q̄ ea quæ his libris phibent, utiq; phiberi diuinitus asserūt? Quomodo ergo diuinitus phibent, nisi quia displicent deo, quæ utiq; phibēdo nō solū sibi displicere, uerum etiā curare se ostēdit, neq; omīno contēnere? Vnde colligī q̄ deus aliqd & improbet iustus, & tamē permittit omnipotēs. Hęc cū dicta essent, cōcessum est, nō ideo putandū aliquid iuste ac bene fieri, quia hoc omnipotēs quāuis ei displiceat fieri tamē sinit: fatendūq; esse etiā illa mala quæ cōtra religionē, qua colitur deus, fiunt, & displicere deo iusto, & ratione iudiciū eius ab omnipotente permitti. Sed aliud iā esse tractandū, unde sint diuinationes uel demonū, uel quilibet illi sint, quos deos Pagani uocant. Videndū enim esse ne forte nō quidē, ppter ea hæc bona putanda sint, quia ea fieri permittit omnipotēs: sed ideo quia tā magna sunt, ut nō nisi dei potētīe tribuenda esse uideant. Ad hæc me postea respōsurū esse promisi, quoniā tunc hora prodeūdi ad populū iam nos urgebat, nec distuli, cū spatiū datū est scribendi, & illa retexere, & ista subtexere. Dæmonū ea est natura, ut aerei corporis sensu, terrenorū corporū sensum facile præcedāt, celeritate etiā propter eisdem aerei corporis superiorē mobilitatē, non solum cursus quorūlibet hominū uel ferarum, uerum etiā uolatus auīū incōparabiliter uincāt. Quibus duabus rebus quantū ad aereū corpus atinet prædi-

ti, hoc est, acrimonia sensus & celeritate motus, multo ante cognita prænuñtiant uel nuñtiant, quæ homines pro sensu terreni tarditate mirent. Accessit etiā dæmonib. per tam longū tēpus quo eorum uita protendit, rerū lōge maior experiētia, q̄ potest hominibus propter breuitatē uitæ puenire. Per has efficacias quas aerei corporis natura sortita est, non solū multa futura prædicūt dæmones, uerūtetiā multa mira faciūt. Quæ quoniā homines dicere ac facere nō possunt, eos dignos quidam quib. seruiāt, & quibus diuinos honores deferāt, arbitrant, instigātē maxime uitio curiositatis, ppter amorē felicitatis falsæ atq; terrenæ, & excellentiæ tēporalis. Qui aut se ab his cupiditatibus mūdant, nec eis se fallēdos capiēdosq; permittūt, sed inquirūt & amant aliquid quod eodem modo semper est, cui participatiōe beati sint: primo cōsiderant nō ideo sibi præponēdos esse dæmones, q̄ acriore sensu corporis præualent, aerei scilicet, hoc est, subtilioris elemēti: quia nec in ipsis terrenis corporib. bestias sibi præponēdas putāt, quæ acrius multa præsentīūt: uelut sagacē canem, quia latentē ferā olfactu acerrimo sic inuenit, ut ad eam capiendā ducatū quendā homini præbeat, nō utiq; prudētiorē intellectu animi, sed acutiore corporis sensu: uel uulturē, quia p̄iecto cadauere ex improuisa lōginquitate aduolat: nec aquilā, quia sublimiter uolans de tāto interuallo sub fluctibus natantē piscē dicit peruidere, & grauitate aquis illisa exertis pedibus atq; unguib. rapere, Nec alia multa animantiū genera, quæ inter herbas salutis suæ noxias pascēdo circūerrant, nec aliquid eorū quo lædant attingūt, cū eas homo uix experiēdo cauere didicerit, & multa innoxia quæ sint inexpectata formidet. Vnde conijcere facile est, quanto possit in aereis corporib. sensus acrior esse: nec ideo tamē dæmones qui eo præditi sunt, bonis hominib. præponēdos prudens quisq; celsuerit. Hoc & de corporū celeritate dixerim. Et hæc em præstantia, nō solum a uolucrib. homines, uerūtetiā a multis quadrupedib. ita superant, ut in eorū cōparatione plūbei deputadi sint: nec tamē ideo sibi hæc animantiū genera existimāt præponēda, quibus capiēdis & māsuefaciēdis, atq; in suæ uolūtatis usum cōmodumq; redigendis, nō ui corporis sed rationis imperitāt. Illam uero tertiā dæmonum potētīā, quod diuturna rerū experiētia quæ admodū prænoscant atq; prænuñtiant multa didicerūt, ita contēnunt qui hæc uigilanter curant a uerissimæ lucis ueritate discernere, ut nec malos senes plura expertos, & ob hoc quasi doctiores, ideo probi adolescētes sibi antecellere existimēt: nec medicos, nec nautas, nec agricolas, quos prauæ uolūtatis & iniquis morib. uiderint, ideo sibi putent esse præferendos, quod illi de ualitudinib. illi de tempestatibus, illi de arborū frugūq; generibus multa ita prænuñtiant, ut harum rerū in experto diuinare uideantur. Quod uero non solū dæmones quædam futura prædicunt, uerum etiā quædam mira faciūt, pro ipsa utiq; sui corporis excellentia, cur non cōtemnatur a prudētibus, cum pleriq;

Nō statim præstantiora sunt, quæ sensu præcellunt. Cap. III

Tribuit dæmonibus corpora

de demoni prædicant in Cap. V

in corpore

Vnde demoni mirantur in Cap. III

tribuit dæmonibus

dæmonum propheta in oraculo in Cap. VI

pleriq; iniqui ac periti homines ita exerceāt corpora sua, tantaq; diuersis artibus agere possint, ut ea qui hæc nesciūt nec aliquādo uiderūt, etiā narrata uix credāt. Quam multa funambuli cæteriqt; theatrici artifices, q̄ multa opifices, maximeq; mechanici miranda fecerūt: num ideo meliores sunt bonis, & sancta pietate præditis hominib. præponēdi sunt? Quæ ideo cōmemorauī, ut qui hæc sine puicacia, & sine uana resistendi animositate cōsiderat, simul cogitet, si de subiacēte crassiore materia, uel sui quisq; corporis uel terræ & aquæ, lapidū atq; lignorū, metallorūq; uariorū tanta quidam homines possint, ut eos illi qui hæc nō possunt, plerūq; stupēdo, in sui cōparatione diuinos uocent, cū quidam illorū sint artibus potētiores, quidā istorū moribus meliores: quāto maiora & mirabilia pro subtilissimi corporis, hoc est, aerei facultate & facilitate dæmones possint, cū tamen sint uolūtatis prauitate, maximeq; supbiæ fastu & euidenti malitia spiritus immundi atq; peruersi. Quantū autē ualeat aeris elemētū, quo eorum corpora præualent ad multa uisibilia inuisibiliter molienda, mouēda, mutāda atq; uersanda, longū est nunc demonstrare: & puto q̄ uel medio criter cōsideranti facile occurrat. Quæ cum ita sint, primū sciendū est, quoniā de diuinatione dæmonū quæstio est, illos ea plerūq; prænuñciare quæ ipsi facturi sunt. Accipiunt enim sepe potētātē & morbos immittere, & ipsum aerē uitādo morbīdū reddere, & pueris atq; amatorib. terrenorū cōmodorū malefacta suadere: de quorū morib. certū sunt, q̄ sint eis talia suadentib. cōsensuri. Suadent aut miris & inuisibilib. modis p̄ illā subtilitatē suorum corporū corpora hominū non sentientiū penetrādo, seseq; cogitationib. eorū per quædam imaginaria uisa miscēdo, siue uigilantiū, siue dormientium. Aliquādo aut nō quæ ipsi faciūt, sed quæ naturalibus signis futura prænoscut, quæ signa in hominū sensus uenire nō possunt, ante prædicunt. Neq; em quia præuidet medicus, qd nō præuidet eius artis ignarus, ideo iam diuinus habēdus est. Quid aut mirū, si quæadmodū ille in corporis humani uel pturbata uel modificata tēperie seu bonas seu malas futuras præuidet ualitudines, sic demon in aeris affectione atq; ordinatiōe sibi notas, nobis ignotas, futuras præuidet tēpestates? Aliquādo & hominū dispositiones, nō solū uoce platas, uerūtetiā cogitatiōe cōceptas, cū signa quædam ex animo exprimunt in corpore, tota facilitate perdiscūt: atq; hinc etiā multa futura prænuñtiant, alijs uidelicet mira, qui ista disposita nō uerūt. Sicut em apparet concitatio animi motus in uultu, ut ab hominib. quoq; aliquid forinsecus agnoscat quod intrinsecus agit: ita nō debet esse incredibile, si etiā leniores cogitationes dant aliqua signa per corpus, quæ obtuso sensu hominū cognosci nō possunt, acuto aut dæmonū possunt. Hac atq; huiusmodi facultate multa dæmones futura prænuñtiant, cū tamē ab eis longe sit altitudo illius pphetiæ, quam deus per sanctos angelos suos & Prophetas operat: nam si quid de illa def

dispositione prænuñtiant, audiūt ut prænuñtiant: & cū ea prædicūt quæ inde audiūt, nō fallūt neq; fallunt: ueracissima em sunt angelica & pphetica oracula. Non aut indignanter accipiat, quod aliqua etiā talia dæmones audiāt & prædicant, quasi aliquid indignū sit, ut quod ideo dicit ut hominibus innotescat, hoc nō solū boni, uerūtetiā mali nō taceant: cum in ipsis hominib. etiam uitæ bonæ præcepta uideamus pariter a iustis peruersisq; cantari, Nec obesse aliquid, imō etiā prodesse ad maiorē notitiā famāq; ueritatis, cū de illa etiam hi quicquid nouerūt dicunt, qui ei pueris moribus cōtraducunt. In cæteris autē prædictionib. suis dæmones plerūq; & fallunt & fallunt. Fallunt quidem, quia cum suas dispositiones prænuñtiant, ex improuiso desup aliquid iubet, quod eorum consilia cuncta perturbet: uelut si aliquid disponant quilibet homines quibuslibet potestatib. subditi, quod nō prohibuitos suos præpositos arbitrat, idq; facturos se esse promittant. At illi penes quos maior potestas est, ex alio superiore cōsilio hoc totū dispositū atq; præparatum repente prohibeāt. Fallunt etiam cum causis naturalibus aliqua, sicut medici, aut nautæ, aut agricolæ, sed longe acutius, lōgeq; præstantius pro aerei corporis sensu solertiore & exercitatiorē prænoscut: quia & hæc ab angelis deo summo p̄te seruiētib. ex alia dispositione ignota dæmonibus, ex improuiso ac repēte mutant. Tanq; si egro aliquid extrinsecus accidat quo moriat, quē medicus ueris salutis præcedentib. signis uicturū esse promiserat. Aut si aeris qualitate præuisa, diu flaturū illum uentū nautarum aliqui prædixissent, cui dominus Christus cū discipulis nauigans, ut quiesceret imperauit, & facta est tranquillitas magna. Vel si agricola illo anno fructificaturā uitem aliquā polliceat, naturam utiq; terræ & numeros seminū callens, quo tamē anno eā uel improuisa cœli intēperies arefaciat, uel aliqua iussio potentioris eradiceat, Ita multa etiam ad præsciētiā prædictionēq; dæmonū pertinentia, quæ minoribus & usitatiōrib. causis futura præuident, eadem maioribus & occultiorib. causis impedita mutant. Fallunt autem etiam stūdio fallendi & inuida uoluntate, qua hominū errore lætantur. Sed ne apud cultores suos pondus autoritatis amittant, id agūt, ut interpretibus suis signorūq; suorū cōiectoris culpa tribuāt, quādo uel decepti fuerint uel mentiti. Nonnunquam uero ipsi maligni spiritus & illusores hominū atq; inuafores salutis eorū solent prædicere defectum culturæ suæ & idolorū ruinā, quatenus præscij uideant, quod in singulis regnis aut in locis uenturum sit, & quod aduersi suæ factioni cōtingere possit, quod etiam illi qui gentilium historias legunt, non ignorant. Quid ergo mirum, si iam imminente templorū aut simulacrorū euersiōe, quæ Prophetæ dei summi tanto ante prædixerāt, Serapis dæmon alicui cultorum suorū hoc de proximo prodidit, ut suam quasi diuinitatē recedens uel fugiens commendaret? Fugantur enim isti, uel etiam iussis superioribus colligati abstrahuntur &

Quomodo salatur dæmones

Math. 8

Quomodo fallunt: 26. q. 3. c. scilicet dunt

Quor dæmones ipsorū mala, uel silcant uel predicant interdum. VII

alienantur à locis suis; ut de rebus quibus dominabantur in quibusq; colebant, fiat uoluntas dei, qui hoc tanto ante per omnes gentes futurū esse prædixit, & ut per suos fideles fieret imperauit. Cura aut hoc nō sineret dæmon prædicere, cū sibi iam prænosceret imminere, cum hæc prædictio et à Prophetis attestaret, à quibus sunt ista conscripta ut prudentibus daref intelligi, quam uigilanter esset dæmonum cauenda fallacia, cultusq; fugiendus: Qui cū ante per tam longum tempus in templis suis hæc futura tacuissent, quæ per Prophetas prædicta ignorare non possent, posteaquā appropinquare cœperunt, uoluerūt ea quasi prædicere, ne ignari uicūq; putarent. Cum igitur tam longe ante prædictū esset atq; conscriptum, ut alia interim taceam, illud quod Sophonias Propheta dicit, Præualebit dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentium terræ, & adorabūt eum unusquisq; de loco suo, omnes insulæ gentiū: Aut nō credebant ista sibi euentura, qui in tēplis gentiū colebant, & hoc ideo p suos uates ac phanaticos frequētare noluerūt: Sicut eorum Poeta Iunonem inducit non omni modo credentē, quæ de Turni morte Iupiter dixerat. Iuno autem ab istis potestas aerea prædicatur, quæ apud Vergilium sic loquitur,

Virg. 10 Nunc manet in fontē grauis exitus, aut ego ueri
Aeneid. Vana feror, quod ut o potius formidine falsa
Ludar, & in melius tua qui potes orsa reflectas.

Aut ergo ista sibi quæ per Prophetas prædicta nouerāt, posse accidere dæmones, hoc est potestas aereæ dubitabāt, & propterea prædictionē eorum celebrare noluerūt, & hinc intelligēdum est quales sint: aut cum ea uentura certissime scirent ideo per sua tēpla tacuerūt, ne iam tunc inciperēt ab hominibus intelligētibus deserī atq; contēni, quod de templorū atq; simulachrorū suorū futura euersione eis Prophetæ attestarent qui eos coli phibebāt. Nūc uero posteaquā tempus aduenit quo cōplerentur uaticinia Prophetarū dei unius, qui istos deos falsos dicit, & ne colant uehementissime præcepit, cur nō hoc etiā ipsi cōpertū prædicere sinerent, ut inde clarius appareret eos hæc antea uel minime credidisse, uel suis cultorib. enūciare timuisse: in fine aut tanquam nihil habentes amplius quod agerent, etiā ibi uoluisse suā ostentare diuinationē, ubi iam produntur diu simulasse diuinitatē: Quod aut dicunt reliqui eorum cultores etiam suorū quibusdam libris hæc præcognita contineri, quanquā ex rebus impletis conficta putāda sint quæ in eorū templis tam longo antea tempore populis eorū si uera essent innotescere debuerunt, sicut nostra non solum in Ecclesiis nostris, uerum etiā (quod ad grauius testimoniū contra omnes inimicos ualeat) in Iudæorū synagogis antiquissima & notissima recitant: nec tamen ista ipsa quæ ab eis uix raro & clanculo proferunt, mouere nos debēt, si cuiquam dæmonum extortū est id prodere cultoribus suis quod didicerat ex eloquijs prophetarū uel ex oculis angelorū. Quod cur nō fieret, cum & ista nō sit oppugnatio sed at-

testatio ueritatis: Illud em̄ quod solū ab ipsis phanaticis flagitandum est, nec unquā antea protulerunt, nec unquā postea: nisi forte confictū proferre conabunt, aliquid deos suos per uates suos contra deū Israel auos fuisse prodere aut dicere. De quo deo doctissimi eorum auctores, qui omnia illa legere ac nosse potuerūt, magis quæsierūt quis deus esset, quā deum negare potuerunt. Porro autē deus iste quē nullus eorū negare ausus est uerum deum, quia & si negaret, nō solum subiaceret debitis pœnis, uerū etiam certis conuinceret effectibus: iste ergo deus, quē nemo, ut dixi, illorū ausus est negare uerū deū, illos falsos esse deos & omnino deserēdos, eorūq; templa & simulacra & sacra euertēda per suos uates, hoc est pphetas, apta denūciatiōe prædixit, apta potestate præcepit, aperta & ueritate cōpleuit. Vnde quis usq; adeo desipiat, qui non potius eum colendū eligat, quē colī nō prohibēt quos & colebat? Quem pculdubio cū colere cœperit, illos utiq; nō est culturus quos phibet coli quem colit. Quod aut ipsū essent culturae gentes exterminatis dijs falsis quos antea colebāt, à Prophetis eius esse prædictū paulo ante cōmemorauī, & nunc repeto. Præualebit, inquit, dñs aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentium terræ & adorabunt eum unusquisq; de loco suo omnes insulæ gentium. Neq; enim solæ insulæ, sed ita omnes gentes, ut etiam omnes insulæ gentium, quādoquidem alibi nō insulas nominat, sed uniuersum orbē terrarū, dicens, Cōmemorabuntur & cōuertent ad dominū, uniuersi fines terræ: Et adorabūt in cōspectu eius, uniuersæ patriæ gentium: Quoniā domini est regnū, & ipse dominabitur gentiū. Hæc autem per Christum fuisse complenda, & alijs pluribus testimonijs, & in eodem ipso Psalmo unde hoc commemorauī, satis apparet. Cū em̄ paulo superius futuram passionē suam per Prophetā ipse loqueret, dicens, Foderūt manus meas & pedes meos, dinumerauerūt omnia ossa mea: Ipsi uero cōsiderauerunt & cōspexerunt me, diuiserūt sibi uestimēta mea, & super uestem meā miserūt fortē: paulo post infertur illud quod posui. Cōmemorabunt & cōuertent ad dominū, uniuersi fines terræ & c. Quāquam & per illud testimoniū quod prius adhibui, ubi dictū est, Præualebit dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentiū terre: in eo quod positū est, præualebit: satis ostendit hoc etiā prænunciatū, q; Paganī prius oppugnaturi essent Ecclesiam, nomenq; Christianū quantū ualere persequerentur, ut si fieri posset omnino de terra deleret. Et quia eos patietia martyrorū & magnitudine miraculorū & consequente fide populorū erat supaturus, ideo sic scriptum est, Præualebit dominus aduersus eos. Non enim diceret, præualebit aduersus eos: nisi oppugnādo illi resisteret. Vnde & in psalmo ita pphetatum est, Ut quid fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania: Astiterūt reges terre, & principes cōuenerūt in unū, aduersus dominū & aduersus Christū eius. Et paulo post dicit, Dñs dixit ad me, filius me es tu, ego hodie genui te: Postula

Dæmonū cultus unius dei cultui cessatur prædictū a prophetis. Ca. 128

Psal. 21

Psal. 2

Etiā dæmones interdū docent uerū deum colendum. VIII

à me, & dabo tibi gētes hæreditatē tuā, & possessionē tuam terminos terræ. Ecce unde dictū est, & in alio Psalmo quod superius interposui, Cōmemorabunt & cōuertent ad dominū uniuersi fines terræ. His atq; huiusmodi prophetis documētis prædictū ostendit, quod uidemus impleri p Christum, futurū fuisse, ut deus Israel quē unum uerum deum intelligimus, nō in una ipsa gēte quæ appellata est Israel, sed in omnibus gentibus coleret, & omnes falsos deos gentiū & a tēplis eorū & a cordibus cultorū suorū demoliretur. Eant nūc isti & adhuc contra Christianam religionē, & contra uerum dei cultum uanitates pristinas defenditare audeant, ut cum strepitu pereant. Nam & hoc de illis prædictū est, in psalmo dicēte propheta. Sediti super thronū qui iudicas æquitatem: Increpasti gentes & perijt impius, nomen eorū delesti in æternum & in seculū seculi. Inimici defecerunt framæ in finem, & ciuitates eorū destruxisti. Perijt memoria eorū cum strepitu, & dominus in æternum permanet. Necesse est ergo ut impleant omnia hæc. Neq; quod adhuc audent ipsi pauci qui remaserunt, uaniloquas suas ostentare doctrinas, & Christianos tāquā imperitissimos irridere, moueri debemus, dum in eis impleri ea quæ prædicta sunt, uideamus. Ipsa quippe uelut impitū & stultitia Christianorū, quæ in humilib. & sanctis, eiusq; diligenter studiosis apparet excelsa & sola uera sapientia, ipsa, inquam, uelut stultitia Christianorū eos ad istam paucitatē redegit, quoniā sicut dicit Apostolus, Stultam fecit deus sapientiā huius mundi. Deinde subiūgit rem mirabilē, si quis in-

psal. 9

1 Cor. 1

telligat, & ita sequitur, Nam quoniā in dei sapientia non cognouit mūdus per sapientiā deum, placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Quoniā quidem Iudæi signa petunt, & Græci sapientiā quærunt: Nos autem prædicamus Christum crucifixū, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autē stultitiam, ipsis uero uocatis Iudæis & Græcis, Christū dei uirtutem & dei sapientiā: quoniā quod stultū est dei, sapientiū est hominibus, & quod infirmum est dei, fortius est hominibus. Irrideant ergo quantū possunt, tanq; imperitiā & stultitiā nostram, & iacent doctrinam & sapientiā suam: illud scio quod isti irrisores nostri, pauciores sunt hoc anno q; fuerint priore anno. Ex quo enim fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, aduersus dominū & aduersus Christū eius: quando ab eis fundebat sanguis sanctorū, & uastabatur Ecclesia, usq; ad hoc tempus & deinceps quotidie minuent. Nos autē aduersus eorū opprobria & superbas irrisiones, fortissimos reddūt oracula dei nostri, quæ de hac quoq; re uidemus & gaudemus impleri. Sic enim nos alloquitur per Prophetā, Audite me qui scitis iudicium, populus meus in quorum corde lex mea est: opprobriū hominū nolite metuere & de tractione eorū ne superemini, nec quod nunc uos spernūt magni duxeritis: Sicut enim uestimentū, ita per tempus absument, & sicut lana à tineā comedent, iustitia autē mea in æternū manet. Legāt tamen hæc nostra si dignentur, cum ad nos cōtradictiones eorum peruenerint, quātum dominus adiuuat, respondebimus.

Es. 51

CENSURĀ IN LIBRVM DE SPIRITV ET ANIMA.

Opus hoc est hominis uariæ multaq; lectionis, & altius ingressi philosophiam Aristotelicā quā fuerat Augustinus, sed minus exercitati facultate dicendi. Non enim meminit illius Horatiani, Deniq; sit quoduis simplex duntaxat & unum. Ne titulus quidem satis respondet argumento. Dicat alibi hærenam sine calce. Adeo quod dictū est de uō repēit, & subinde nouum sumit exordium, multa differens locis nō suis, nec à uerbis quibusdam sordidioribus temperans qualia sunt nullatenus, aliquatenus, iocūdari, immedie, ita quod, phantasticalis. Multa cōgerit ex libris diui Augustini, quos uidetur diligentissime legisse. Cuius non sentia modo: sed & uerba frequēter recenset. Admisceat sententias aliquot suspectas, quod genius sunt capite decimotertio. Has, inquit, potentias habet anima, antequam corpori misceatur: Naturales si quidem sunt ei, nec aliud quā ipsa anima. Et capite duodecimo de resurrectione loquens, quum sensus, inquit, nostri corporei uertentur in rationem, ratio in intellectum, intellectus in intelligentiam, intelligentia in deum mutabitur. Quid hæc sibi uelint, alij iudicent. Rursum capite quadagesimo quinto πλατωνίσις uel ὀρειγενίσις magis, quiddam significans de coelo delapsis animabus, ac spe reditū ad salutē. Iterū capite quadagesimo sexto significat animas ac dæmones nunc non cruciari, sed in extremum iudicium seruari cruciandos. Aliquoties sibi parum constat in sententijs. Capite sexagesimo primo summā eorum quæ prius differuerat hexametris aliquot complectitur. Interdum asciscit quædam coactius, uelut capite decimo quarto enumerat nouem corporis foramina. Capite quinto satis frigide confert animæ potentias cum nouem angelorum choris. Capite sexto citat hoc modo Aristotelem, Vnde à Philosopho definita est omnium rerum similitudo. Aetate Augustini nondum erat tam celebris Aristoteles. Nec Augustinus usquam in omnibus scriptis suis testatur se quicquam legisse, præter libros περι ἐρωδιαις & κατὰ νοῦν. Rursum capite trigesimo septimo citat Boetium quē cōstat aetate multo posteriorē Augustino fuisse. Ioannes Trithemius abbas, recenset hoc opus in catalogo lucubrationum Hugonis à diuo Victore. Cuiuscunq; est, extra controuersiam est, Augustini non esse: non indignū tamen quod legatur, ut commentarium in quō multa reperias non indigna cognitū.

DE SPIRITV ET ANIMA LIBER VNVS

Q VONIAM dictum est mihi, ut me ipsum cognoscere, sustinere non possum me ut habeo incognitū. Magna nanq; est negligentia nescire quid illud sit, quo celestia tam p̄funde cogitamus, quo naturalia tam subtili indagatiōe in-

uestigamus, & de ipso quoq; creatore nostro tam sublimia scire desideramus. Non est res peregrina nec longe quæranda à nobis: Animus est quo ista sapim. Sed est semper nobiscū, adest, tractat, loquit, & intus uersat. Datum est illi tam ingentium rerū secreta scire, & seipsum cognoscere nō posse

posse. Paucis siquidē licet ipso animo animū cer-
nere, id est, ut ipse animus se uideat. Fieri aut non
potest quadam diuina prouidentia, ut inueniendi
facultas desit religiosi animis seipso & deū suū
p̄e caste ac diligēter quærētibus: Idcirco reddam
me mihi, imō deo meo cui maxime me debeo, &
uidebo quid sit animus, & quæ sit patria eius.

Animus quid
sit Cap. I

Animus est substantia quædam rationis parti-
ceps, regēdo corpori accōmodata. Animus sapi-
entia illustratus, & suū principiū respicit, & seip-
sum cognoscit, & q̄ sit indecorū ut extra se quæ-
rat, quod in seipso possit inuenire, intelligit. Cor-
poreis uero passionibus cōsopitus, & per sensibili-
les formas extra semetipsum abductus, oblitus est
quid sit, & qd fuit. Et quia nihil aliud se fuisse me-
minit, nihil præter quod uidet se esse credit. Solo
sensu circa corpora, & imaginatione circa corpo-
rum similitudines & locorū uersatur, & in eis siue
uigilando, siue dormiēdo distrahitur. Cū uero ab
hac distractione per purā intelligentiā ascendens
in unū se colligit, rationalis dicit̄. Ratio siquidem
est animi aspectus quo per seipsum uerum intue-
tur: Ratiocinatio uero, est ratiois inquisitio. Qua-
re illa opus est ad uidendū, ista ad inquirendum.

Ratio

Ratiocinatio

Animus seip-
sum intelligit
Cap. II

Animus inuisibilis est. Neq; enim aliter inuisi-
bilia cernere ualeret. Visibilia per corpus uidet,
inuisibilia per se, & in eo se uidet, quod inuisibile
se uidet. Videt tamē in corpore per corpus, sicut
sensus in litera manet, & per literā uidetur. Ani-
mus corporis dominator, rector, & habitator ui-
det seipsum per semetipsum: Nō quær̄t auxiliū
corporaliū oculorū, imō uero ab omnibus corpo-
reis sensibus tanq̄ impediētibus, & pestrepētibus
abstrahit se ad se, ut uideat se in se, ut nouerit
se apud se. Et cū uult deum cognoscere, eleuat se
sup se mentis acie. Nō enim aliquid tale est deus,
qualis est animus, nō tamen uideri nisi animo po-
test, nec ita uideri ut animus potest. Incomutabi-
lis siquidē est ueritas sine defectu substantiæ. Nō ta-
lis est animus: Sed deficit & pficit, nouit & igno-
rat, meminit & obliuiscitur. Modo uult, & modo
nō uult. Diffusus cogitationib; atq; consilijs, huc
atq; illuc uagat̄. Cōsiderando spectat omnia: Vi-
det absentia, trāsmarina uisu ambit, & p̄currit as-
pectu, abdita scrutat̄. Et uno momēto sensus suos
per totius orbis fines, & mūdi secreta circumfert.
Descendit ad inferna, ascēdit inde, uersat̄ in cœ-
lo, adhæret Christo, coniungit̄ deo: Ipse siquidem
est eius patria & habitatio, ad cuius similitudinē
factus est. Quisquis ergo se talē reddi desiderat,
qualis à deo factus est, id est similem deo, redeat
ad se, & stet in se, & sic intra semetipsum quærat &
uideat unde constet homo, & ex qua sui parte fa-
ctus sit ad imaginē dei. Ex duabus substantijs cō-
stat homo, anima, & carne. Anima cū ratioe, car-
ne cū sensibus suis: quos tamē sensus non mouet
caro absq; animæ societate: Anima uero ratioale,
suū tenet sine carne. Est siquidē rationalis, con-
cupiscibilis & irascibilis. Per rationalitatē habilis
est illuminari ad aliquid cognoscendū infra se, &
supra se, in se, & iuxta se. Cognoscit siquidē deum

Homo quibus
constet. Ca. III

Vires anime
Cap. IIII

supra se, & se in se, & angelos iuxta se, & quicquid
cœli ambitu continetur infra se. Per cōcupiscibili-
tatem & irascibilitatē habilis est affici ad aliquid
appetendū uel fugiendū, amandū uel odiendum:
Et ideo de rationalitate omnis sensus orit̄ animæ,
de alijs omnis affectus. Affectus uero quadriper-
titus esse dignoscit̄: dū de eo quod amamus, iam
gaudemus, uel gaudēdū speramus: & de eo quod
odimus, iam dolemus, siue dolendum metuimus:
Et ob hoc de cōcupiscibilitate gaudij & spes, &
de irascibilitate dolor & metus oriunt̄. Qui qui-
dem quatuor affectus animæ omnium sunt uitiorū
& uirtutū quasi quædam principia, & communis
materia. Affectus siquidem operi nomē imponit.
Et quoniā uirtus est habitus mentis bene compo-
sitæ, cōponendi & instituendi atq; ordinādi sunt
dicti affectus ad id quod debent, & quomodo de-
bent, ut in uirtutes proficere possint, alioquin in
uitia facile decidēt. Cum igit̄ prudēter, modeste,
fortiter & iuste amor & odiū instituunt̄, in uirtu-
tes exurgūt, prudentiā scilicet & temperantiam,
fortitudinē atq; iustitiā, quæ quasi origines & car-
dines sunt omnium uirtutū. Et hæc omnia cum affe-
ctuose & uirtuose in anima constituunt̄, per odiū
mundi, & sui, proficit in amorem dei & proximi:
per contemptū temporalium & inferiorū, crescit in
desideriū æternorū & supernorū. Sensus uero u-
nus est in anima, & quod ipsa. Et cum corpus non
sit, corporeus dicitur, quia corpus non transcen-
dit, uel quia à corporeis exercet̄ instrumentis: un-
de & ob numerū instrumentorū quinque pertitus
dicit̄, cum intus nō sit nisi unus: Veruntamē pro-
pter uaria exercitia uariat̄ & uarie nuncupat̄. Di-
citur namq; sensus, imaginatio, ratio, intellectus,
intelligentia: Et hæc omnia in anima nihil aliud
sunt q̄ ipsa, aliæ & aliæ proprietatis inter se pro-
pter uaria exercitia, sed una essentia ratiois & u-
na anima: proprietates quidem diuersæ, sed essen-
tia una: secundū exercitiū multa sunt, secundum
essentiā uero unū sunt in anima & idē quod ipsa.
Et sicut mundus iste uisibilis quinque pertita quadā
distinctiōe est ordinatus, terra scilicet & aqua, ae-
re, & æthere, siue firmamēto, & ipso quoq; supre-
mo cœlo quod empyreū uocāt̄: Sic animæ in mun-
do sui corporis peregrināti quinque p̄gressus sunt
ad sapientiā, sensus scilicet, imaginatio, ratio, in-
tellectus, & intelligentia. Quinque enim progressio-
nibus rationalitas exercet̄ ad sapientiā, & quatuor
affectibus ad charitatem: quatenus nouē istis
p̄gressionibus in semetipsa proficiēs anima, sen-
su & affectu, quaternis quibusdam pedibus, quæ
spiritu uiuit, spiritu ambulet, usq; ad cherubin &
seraphin, id est, usq; ad plenitudinē scientiæ, & re-
gnum charitatis, habeatq; anima per exercitiū
uirtutes quarum facultates habet per naturā. Et
hos progressus nominibus & ordinibus angelo-
rum comparare prudenti lectori relinquo. Facile
siquidē erit ei, si sciat aptare sensum qui primus a-
nimæ nuncius est, angelis qui nunciū uocant̄: ima-
ginationem archangelis, quæ plura quam sensus
percipit. Timorē uirtutibus, dolorē potestatis.
Qui

Animi uires 9

Vbi gratia
Frigida colla-
tio uirtutū a-
nimæ cum che-
ris angelorum
Cap. V

Qui enim metu suppliciorū perterritus, & dolo-
re peccatorū compunctus, contemnit mundū &
seipsum, cum uirtutibus facit miracula, cum pote-
statibus fugat dæmonia: maius namq; est cōtemne-
re seipsum, q̄ mundū, quem multi propter uani-
tatem contēpserunt. Rationē assignamus princi-
patibus: nā sicut illi præsumt, & principantur sub-
iectis spiritibus, sic ratio sensibus atq; affectibus.
Amorē proximi siue gaudiū dominationibus: re-
cte namq; alijs dominatur qui omnes amant, & de
profectu omnium gaudēt. Intellectū thronis: thro-
ni sedes dicitur, quia in eis deus sedet. Intellige-
re etiā debet, quoniā in cordibus nostris deus ha-
bitat per fidem, per sanctificationē, per pacē, per
dilectionem, quoniā deus est pacis & dilectionis.
Intelligentiā aptamus cum cherubin. Illi namq; spi-
ritus tanto perfectiore scientia pleni sunt, quanto
diuinitatē dei in intimis cōtemplantur. Intelligentia
namq; animæ uis est quæ immediatē deo supponi-
tur, cernit siquidem ipsum & quæ in ipso sunt.
Spem siue desiderium siue amorem dei, seraphin:
Deus namq; est spes omnium finium terræ, cuius uul-
tum tota terra desiderat: & in quē seraphin p̄spi-
cere desiderat, tota spes nostra & desiderium nostrū
est. Odiū mundi, uirtutibus: odium sui, potestati-
bus: rationē principatibus: amorē proximi domi-
nationibus: intellectum thronis: intelligentiā che-
rubin: amorē dei seraphin. Timor namq; de sup-
plicijs & dolor de peccatis faciūt cōtemptū mun-
di & sui, ut cum uirtutibus faciant miracula, & cū
potestatibus expellāt dæmonia. Spes de promif-
sis & gaudiū de præmijs faciunt amorē proximi
& dei. Anima ad similitudinē totius sapientiæ
facta, omnium rerū in se gerit similitudinē. Vnde &
à Philosopho definita est omnium rerum similitu-
do. Habet siquidē in se uires quibus omnia appre-
hendit, siue inuestigat, & omnibus similis existit,
cū sit una. Similis est terræ per sensum, aquæ per
imaginationē, aeri per rationē, firmamēto per in-
tellectum, cœlorū cœlo per intelligentiā. Similis
est lapidibus per essentiā, arboribus per uitā, ani-
malibus per sensum & imaginationē, hominibus
per rationē, angelis per intellectum, deo per intel-
ligentiā. Et sicut deus est omnib; captibilis & par-
ticipabilis, sic anima omnium est capax. Captibilis
& participabilis omnibus est deus, quia naturali
suo munere & usu ex munere participatur ab om-
nibus per essentiā qua sunt, & secundum illam
ad idoneā speciē qua ab alijs differūt, & secundum
utroq; ad congruū usum quo proficiūt. Triā hæc
omni homini existētī insunt, quasi quædam uesti-
gia, summæ essentiæ, imaginis, & muneris, id est
trinitatis patris & filij & spiritus sancti. Entitas
quippe est in patre, quia pater non habet patrē de
quo sit: filius de patre est ut sit, atq; ut illi coæter-
nus sit. Imago enim si perfecte implet illud cuius
est imago, coequalis est illi. Species est in imagi-
ne, id est pulchritudo, congruentia, æqualitas pri-
ma & summa, similitudo prima & summa uita:
primus & summus intellectus. Vfus est in munere,
Munus patris & filij spiritus sanctus est. Vfus

Imago trini-
tis anime
Cap. VI

utilitario

ergo in munere est, id est, delectatio, gaudium, læ-
titia, foelicitas, suauitas. Ille namq; ineffabilis com-
plexus patris & imaginis, non est sine perfectio-
ne, sine charitate, sine gaudio: Sic in illa trinitate
summa est origo omnium rerum, perfectissima pul-
chritudo, & beatissima dilectio, nobis aut̄ omnis
usus diuinitatis est ex munere. Quodamodō namq;
quasi propior uidetur nobis esse spiritus sanctus,
utpote patris & filij munus. Ex ipso nimirū est om-
nis usus gratiæ cū patre & filio: Ipse enim regit
& erudit, cōsolatur & perducit Ecclesiā ad Chri-
stum, quam ipse simul sine macula & ruga iudica-
tus tradet regnū deo & patri. Sic à patre per fi-
liū & spiritū sanctum, uel potius in spiritu diuina
ad nos descēderunt. Pater siquidē tradidit filium
suum quo redimeret seruos, misit spiritū sanctum
quo seruos adoptaret in filios: Filiū dedit in pre-
cium redemptionis, spiritū sanctum in privilegiū
adoptionis, se deniq; totū seruat in hæreditatem
adoptionis. Nemo ergo de dei pietate diffidat, quo-
niam maior est eius misericordia q̄ nostra mise-
ria, & quisquis ad eū toto corde clamauerit, exau-
diat illum, quoniā misericordia est. Tardius siqui-
dem ei uidetur peccatori ueniam dare, q̄ ipsi pec-
catori accipere. Sic enim festinat absoluerē reum
à tormento cōsciētia suæ, quasi plus eum cruciet̄
passio miseri, quam ipsum miserum cōpassio sui.

Capax est omnium anima, quia per rationalita-
tem ad cognitionē, & per cōcupiscibilitatem ad
dilectionē uniuersitatis capax inuenitur. Sūt em̄
duo in anima, & sunt id quod anima, naturalis sen-
sus cognoscens omnia & dijudicās inter omnia:
naturalis affectus, quo suo ordine & gradu dili-
gat omnia. Verūtamen facultates & quasi instru-
mēta cognoscēdi & diligēdi habet ex natura, co-
gnitionē tamē ueritatis & ordinē dilectionis ne-
quaquā habet nisi ex gratia. Facta siquidem à deo
mēs rationalis sicut eius imaginē suscepit, ita co-
gnitionē & amorē. Vasa namq; quæ creatrix sapien-
tia format ut sint, adiutrix gratia replet ne uacua-
sint, si strenuum operariū inuenerit. Anima est
substantia rationalis, intellectualis, à deo facta spi-
ritualis, nō ex dei natura, sed potius creaturā ex ni-
hilo facta, in bonū malumq; cōuertibilis. Et ideo
aliquatenus est mortalis in quātū in deterius mu-
tari, & à uoluntate dei cuius participatione bona
fit, alienari potest: Et aliquatenus immortalis, quo-
niam sensum, quo ei post hanc uitā uel bene uel male
fit, amittere nō potest: Nō q̄ pro actis ante carnē
gestis meruerit ut in carne includeretur, ut quidā
uoluerūt, sed nec ideo potest esse in homine sine
forde peccati, nisi à Christo fuerit liberata. Dei e-
nim nutu ad corpus anima uenit, ut si secūdū eius
præceptū agere uellet, mercedē acciperet uitæ æ-
ternæ atq; societatis angelorū: Si autē cōtēneret,
pœnas iustissimas & amarissimas lueret, siue do-
loris cōtinui, siue ignis æterni. Anima uero ex
eo dicta est, quod animet corpus ad uiuendū hoc
est uiuifcet. Spiritus est ipsa anima p̄ spiritali na-
tura, uel pro eo q̄ spiret in corpore appellatus est
spiritus. Anima & spiritus idem sunt in homine,
N 4 quantum

Animæ capax
omnium. VII

Animæ uis
quid. Cap. VIII

Sensus duplex
eo dicta est, quod animet corpus ad uiuendū hoc
est uiuifcet. Spiritus est ipsa anima p̄ spiritali na-
tura, uel pro eo q̄ spiret in corpore appellatus est
spiritus. Anima & spiritus idem sunt in homine,
N 4 quantum

quāuis aliud notet spiritus, & aliud anima. Spiritus namq; ad substantiā dicitur, & anima ad uiuificationē. Eadē est essentia, sed proprietates diuersae: Nam unus & idē spiritus ad seipsum dicitur spiritus, & ad corpus anima. Spiritus est inquantū est ratioe praedita substantia rationalis: anima inquantū est uita corporis, de qua dictū est: Qui perdidit animā suā ppter me, saluā faciet eā: id est, quisquis propter deū uitā hāc quae nūc corporis uiuificatione ex anima tēporaliter mortalis cōstat, libēter despexerit, in futuro eandē corporis, nō solum animā uitam aeternā & immortalitatem recipiet. Humana quidē anima, q̄a in corpore habet esse & extra corpus, pariter anima & spiritus uocari potest: nō duae animae, sensualis & rationalis, altera qua homo uiuat, & altera qua ut quidā putant, sapiat: sed una atq; eadē anima in semetipsa uiuit per intellectū, & corpori uitā praebet per sensum. Humanum nāq; corpus nec uiuere nec nasci potest sine anima rationali, uegetā tamē & mouetur & crescit & humanā formā in utero recipit, priusquā animā rationalē recipiat. Sicut etiā uirgulta & herbas sine anima moueri & incrementum habere uidemus. Duplex est quidē uita animae, alia qua uiuit in carne, & alia qua uiuit in deo. Duo siquidem in homine sensus sunt, unus interior, & alius exterior, & uterq; bonū suū habet in quo reficit. Sensus interior reficitur in cōtemplatione diuinitatis, sensus exterior in cōtemplatione humanitatis. Propterea enim deus homo factus est, ut totū hominē in se beatificaret, & tota conuersio hominis esset ad ipsum, & tota dilectio hominis esset in ipso, cum a sensu carnis uideret per carnē, & a sensu mentis uideretur per diuinitatis cōtemplationē. Hoc autē erat totū bonū hominis, ut siue ingrederetur siue egrederetur pascua in factore suo inueniret, pascua foris in carne saluatoris, & pascua intus in diuinitate creatoris. Hoc bonū magnū secutū est malū, quoniā perditō bono quod intus erat, egressa est anima ad bona aliena quae foris erāt, & pactū fecit cum delectationibus seculi, requiescēs super illas, nō attendēs absentia boni sui interioris, eo q̄ cōsolationes suas cernebat in bonis alienis. Nam cum exterior sensus carnalis bono suo utitur, interior sensus mētis quasi obdormit. Nō em̄ cognoscit bona interioris sensus qui iucunditate bonorū exteriorū capitur. Nā qui in carne uiuit, in carne sentit, & dolores carnis fugit inquantū potest: uulnera autem animae prorsus ignorat, nec medicinā quarit in eis. Cum autē mortuus fuerit sensus animae quo uiuit in carne, tunc uiuificari incipiet sensus ille quo sentiet semetipsum, & tunc sciet dolores suos, & incipiet sentire uulnera sua tāto grauius quanto propius. Magis enim obest malū quod est magis intimum, & magis prodest bonū quod magis est intimum.

Cap. X Spiritus dicitur multis modis. Dicitur nāq; spiritus deus, & aer iste, & flatus aeris, qui a corde receptus, & inde per totū corpus emissus mortalitū uitā flatu necessario cōtinet. Iste tamē spiritus iure anima dici nō potest, quia aeris uarietate dissol-

uitur, dicitur spiritus anima, siue hominis, siue peccatoris. Dicitur spiritus mēs rationalis, ubi est quaedam scintilla tanq; oculus animae ad quē pertinet imaginatio & cognitio dei. Oculus animae est mēs ab omni corporis labe pura, mētis aspectus est ratio, intellectus uisio. Tria haec omnia animae necessaria sunt, ut sanos oculos habeat, ut aspiciat, ut uideat. Sanos oculos habet, cū a mortaliū cupiditatibus est purgata atq; remota. Aspicit, cū in dei lumine cōtemplationis oculos figit. Videt cū in illa cōtemplatione conspicit, quāta sint gaudia, quāta laetitia, quāta securitas, serenitas, & quāta iucunditas. Sanitas facit illā securā, aspectus rectam, uisio beatā. Cū enim fuerit ab omni fece libera maculisq; diluta, tūc se deniq; in seipsa liberalissime tenet, & nihil sibi metuit, aut ulla sua culpa quicq; angit: & tūc ingenti quadā & incredibili fiducia pergit in deū, id est in ipsam cōtemplationē ueritatis: aspectum siquidem rectum sequit ipsa uisio dei, quae est finis aspectus, sic anima prius sanata, sanata introducitur, introducta reficitur. Spiritus etiā est quaedā uis animae, mēte inferior, ubi corporaliū rerū similitudines exprimuntur. Nec ipse spiritus corpus est, sed corpori similis. Quae em̄ spiritu uidentur, nō sunt corporalia, sed corporalibus similia. Facies siquidem hominis & nobis foris nota est, & in memoria nostra habet imaginē suā, incorporalē quidē, sed corpori similem. Mundi quoq; istius mirabilis pulchritudo, & nobis foris praesto est, & in memoria nostra habet imaginē suā, incorporalē quidem, sed corpori similem, ad quā recurrimus cū clausis oculis eā cogitamus. Quod enim ad corporis sensum aliquod corpus in loco est, hoc est ad animi acie similitudo corporis in memoria: & quod est intentio uoluntatis ad corpus uisum: uisionemq; copulandā, hoc est eadē intentio uoluntatis ad copulandā imaginē coporis quae est in memoria & uisione cogitatis. Ille spiritus dicitur factus ad imaginē & similitudinē dei, in quo est cognitio ueritatis, & amor uirtutis. Imago siquidem est in cognitione, & similitudo in dilectione. Imago, quia rationalis: & similitudo, quia spiritalis. Haeret siquidem ueritati nulla interposita substantia rationale nostrū, quo ratiocinamur, intelligimus, & sapimus, spiritū dicimus. Hunc autē spiritū Apostolus mentē uocat, cum dicit: Renouamini spiritu mētis uestrae, id est, mēte.

Eph. 4 Nihil enim aliud est spiritus mētis, q̄ mens: sicut corpus carnis, nihil aliud est q̄ caro. Mēs autē dicitur a *μην*. Mene autem Graece, Latine dicitur luna. Et sicut luna crescit & deficit, & uaria uicissitudine cōmutatur, in id tamen quod fuit quadā perfecta nouitate se restituit: sic mens nunc caput summis inserit, nunc decidit in infimis, nunc sese inferēs sibi ueris falsa redarguit: modo ad corporalia regenda desleatitur, modo aeternis rationibus inspicendis, uel consulēdis adhærescit. Ratio siquidem est mētis aspectus quo bonū & malum discernit, uirtutes eligit, deumq; diligit. Mens uniuersorū capax, & omnium rerū similitudine insignita, omnia esse dicitur naturali quadā potentia, & natural

naturali dignitate. Idcirco inuisibiles rerū causas per intelligentiā cōprehēdit, & uisibiles actualiū formas per sensuum passionēs colligit. Et siue per sensus ad sensibilia exeat, siue per intelligentiā ad inuisibilia ascēdat, rerū similitudines ad seipsam trahit, praesentia cognoscit, absentia intelligit, ignota inquirat, & in inuētis uersat. Rationale & intellectuale lumē, quo ratiocinamur, intelligim⁹ & sapimus, mētē dicimus, quae ita facta est ad imaginē dei, ut nulla interposita natura ab ipsa ueritate formetur. Mēs enim ex eo dicta est q̄ emineat in anima: Praestantior siquidem uis animae est, a qua procedit intelligentia. Per intelligentiā utiq; ipsam ueritatē intelligit, per sapientiā diligit. Sapientia nāq; est amor boni siue sapor boni, a sapore siquidem dicitur. Mētis uisio est intelligentia, gustus, sapientia. Illa cōtemplat, ista delectat. Cū ab inferioribus ad superiora uolumus ascēdere, prius occurrit nobis sensus, deinde imaginatio, postea ratio, intellectus & intelligentia, & in summo est sapientia. Sūma namq; sapientia ipse deus est. Sapientia hominis est pietas, id est, cultus dei. Sēsus ea uis animae est quae rerū corporearū corporeas recipit formas praesentes: Imaginatio est ea uis animae quae rerū corporearū corporeas recipit formas, sed absentes. Sēsus nāq; formas in materia percipit, imaginatio extra materiā: & ea uis quae exterius formata sensus dicit, eadē traducta usq; ad intimum, imaginatio uocat. Imaginatio nāq; de sensu orit, & secundū eius diuersitates, ipsius quoq; est uariatio. Multa uidet anima carnalibus oculis, multa etiam phantastica imaginatioe cōcipit: & ubiq; quasi diffunditur, mouet, erigitur, & fluctuare uidet: nō a se egrediēs, sed in semetipsa tanq; in magno percurrens spatio peruagat: nō exit ad illa, sed tractatibus suis sibi illa repraesentat. Habet siquidem in se quasi quadā latitudinē, lōgitudinē, & altitudinē. Nam per charitatē deū & omēs fideles sibi cōplectitur: per meditationē rerū uniuersa quae a principio mundi usq; ad finē deus ppter salutē nostrā operatus est meditat: per cōtemplationē, quae sursum sunt caelestia cōtemplat. Ratio est ea uis animae quae rerū corporearū naturas, formas, differētiās, propria & accidētia percipit: omnia incorporea, sed nō extra corpora, nisi ratioe subsistentia. Abstrahit em̄ a corporibus, quae fundant in corporibus, nō actio ne, sed cōsideratioe. Natura nāq; ipsius corporis secundū q̄ omne corpus, corpus est, nullum utiq; corpus est. Intellectus ea uis animae est quae inuisibilia percipit, sicut angelos, daemones, animas, & omnē spiritū creatū. Intelligentia ea uis animae est quae immediate supponit deo: Cernit siquidem ipsum summū uerū & uere incōmutabilē. Sic anima sensu percipit corpora, imaginatioe corporū similitudines, ratioe corporū naturas, intellectu spiritū creatū, intelligentia spiritū increatū. Et quicquid sensus percipit, imaginatio repraesentat, cogitatio format, ingeniu inuestigat, ratio iudicat, memoria seruat, intellectus separat, intelligentia cōprehēdit, & ad meditationē siue cōtemplationē adducit. Ingeniu est uis ea animae, siue intētio, qua ani-

ma se extendit & exercet ad incognitorū cognitio nem. Ingeniu siquidem exquirat incognita, ratio discernit inuēta, memoria recōdit iudicata & offert adhuc iudicāda. Sic fit ascēsus ab inferioribus ad superiora, & ima a summis dependent. Intellectus nāq; quēdā imago & similitudo intelligentiae est, ratio intellectus, rationis phantasticus spiritus, cui etiā supremū corporis corpus, id est, ignis quadā similitudine iungitur, & igni aer, & aeri aqua, & aquae terra. Sēsus informat imaginationē, imaginatio rationē, & facit scientiā siue prudentiā. Rursum rationi occurrēs diuina prudentia, informat eā & facit intelligentiā siue sapientiā. Est itaq; in ratioe quiddā ad superna & caelestia intendēs, & id dicitur sapientia: & est quiddā ad transitoria & caduca respiciēs, & id uocat prudentia. Haec duo ex ratioe sunt, & in ratioe cōsistūt. Et diuidit se ratio in duo, scilicet in sursum & deorsum: sursum in sapientiā, deorsum in prudentiā, quasi in uirū & mulierē, ut uir sit superior & regat, mulier inferior & regat. Vnde dicitur: Melior est iniquitas uiri, q̄ benefaciēs mulier. Melior siquidem est q̄ per caeleste desiderū accēsus, carnē necessaria etiā ei subtrahēdo affligit, q̄ per carnalē affectū resolutus, per omnia quae cōmoda sunt ei satisfacere cōtēdit.

Sensus iuuat exterius, quia oculus carnis, quibus ex natura facultatē uidendi habeat, nunq; tamen per se cōsequitur uisionē, nec auris auditū nisi ex beneficio exterioris lucis & soni. Imaginatio iuuatur exterius, quia ex sensibilibus, concipit. Ratio iuuatur interius, quia spiritus rationalis ex dono creatoris habilis ad cognoscēdū uerū & diligēdū bonum, nisi interioris lucis radio fuerit perfusus, & calore succēsus, nunq; cōsequitur sapientiae cognitionē uel charitatis affectū. Intellectus & intelligentia iuuant superius, quia deus ignis & lux est. Lux ergo splendorē emittēs ex se quē retinet in se, illuminat intelligentiā ad cognitionem ueritatis. Ignis uero calorē de se emittēs, sed nō amittēs, inflamat affectū ad amorē uirtutis. Et sicut solē non uidet oculus nisi in lumine solis: sic uerū ac diuinū lumen nō poterit intelligentia uidere nisi in ipsius lumine. Dñe, inquit Propheta, in lumine tuo uidebimus lumen. Cū enim mortale hoc induerit immortalitatē, & corruptibile hoc induerit incorruptibilitatē, tūc mente pariter & corpore spirituales effecti secundū modulū nostrū per mētis illuminationē omnia sciemus, & per corporis incorruptibilis leuitatem ubiq; esse poterimus. Volabimus mēte per cōtemplationē, uolabimus & corpore per incorruptionē. Discernem⁹ mēte, discernemus & corpore, cū sensus nostri corporei uertent in rationē, ratio in intellectu, intellectus in intelligentiā, intelligentia in deū mutabit. Sensu uisibilia percipiūtur, in imaginatione cōtinentur uisibiliū imagines & similitudines, ad rationē pertinent uisibiliū rationes & definitiones, & inuisibiliū inuestigationes, ad intellectum & intelligentiam spectant spiritaliū & diuinorum comprehensiones & cōtemplationes. Sensus uero & imaginatio ad rationem nō ascendunt, sed infra remanent.

Luc. 9

Faciēs

Cap. X

Sapientia Prudentia

Ecclesi 4

Sensus eius opus. Cap. XII

Psal. 34 1 Cor. 29

Quod in mēte emineat intelligentia. XI

Mens omnium uirtutum

natural

tes eam aliquatenus deducere possunt, & quasi à longe quædã ostendere, ad quæ nõ possunt peruenire. Simili quadã proportionẽ intellectũ & intelligentiã ratio iuuare potest, sed ad statum eorum nõ ualet ascẽdere, quoniã metas suas & fines suos proprios habet quos trãscendere non potest. Sensum & imaginationẽ cum cãteris animalib. communia habemus: Vident siquidẽ uisibilia & uisorum recordantur. In quibusdam etiã sensibus nos superant, quoniã iustum fuit ut brutis animalibus quibus nil dandum erat in intellectu, aliquid amplius daretur in sensu. Et econtrario tanto maior necessitas inducitur hominĩ exercendæ rationis, quãto maiorẽ defectum patitur sensualitatis. Ratio autẽ inde incipit, unde aliquid occurrit quod nobis cũ animalibus nõ sit cõmune. Quædã ergo sunt infra rationẽ, quædam iuxta rationẽ, quædã supra rationẽ. Infra rationẽ sunt quæ sensu percipimus, sicut dura & mollia, calida & frigida, cãdida & nigra. Iuxta rationem sunt & per uia rationi, quæ ratioe percipimus, sicut cõmoda & incõmoda, uera & falsa, iusta & iniusta. Ratio siquidẽ est quidã animi motus uisum mētis acuens, ueraq; à falsis distinguẽs. Supra rationẽ sunt quæ nec sensus docet nec ratio persuadet, sed aut diuina reuelatione cõprehenduntur, aut diuinarũ scripturarum autoritate credũtur, sicut deũ in una substantia trinũ, & in tribus personis substãtialiter unum. Deus siquidẽ est rerum uniuersitas, ita q; nulla singularũ: & ideo motibus ratiois non subiacet, quia ratio non est nisi de re aliqua. Anima est spiritus intellectualis rationalis, semper uiuens, semper in motu, bonæ malæq; uoluntatis capax: Secundũ benignitatẽ creatoris, atq; secundũ sui operis effectus uarijs nũcupatur nominibus. Dicitur nanq; anima dũ uegetat, spiritus dum cõtemplatur, sensus dum sentit, animus dum sapit, dum intelligit mens, dũ discernit ratio, dũ recordatur memoria, dum uult uoluntas. Ista tamen nõ differunt in substãtia quẽadmodũ in nominibus, quoniã omnia ista una anima est, proprietates quidem diuersæ, sed essentia una. In spiritu tamen & anima potest esse differẽtia, quia omnis anima est spiritus, sed nõ omnis spiritus est anima. Animæ duplices sunt actiones. Alio nãq; cõsilio erigitur ad deũ, alio inclinatur ad carnẽ. Inclinatur autem sic: Cũ sit subtilis & inuisibilis, uideri non potest, sed per potẽtias suas se extendit & ostendit. Per concupiscibilitatẽ nanq; appetit, per irascibilitatem contẽnit, per rationalitatẽ inter utrũq; discernit. Tota animæ essentia in his potentijs suis cõsistit, nec per partes diuiditur cũ simplex sit & indiuidua. Et si aliquãdo partes habere dicitur, ratione potius similitudinis q; ueritate compositionis intelligendũ est. Simplex substãtia est anima, nec aliud, nec minus est ratio in substantia q; anima, nec aliud nec minus irascibilitas uel concupiscibilitas q; anima, sed una eademq; substãtia secundũ diuersas potentias diuersa fortitur uocabula. Has potentias habet antequã corpori misceatur. Naturales siquidẽ sunt ei, nec aliud sunt quàm ipsa.

Ratio quid sit

Definitio anime & explicatio eius. XIII

Tota nanq; animæ substantia in his trib. plena & perfecta consistit, id est in rationalitate, concupiscibilitate & irascibilitate, quasi quadã sua trinitate, & tota hæc trinitas est quædã animæ unitas, & ipsa anima. Deus est omnia sua, & anima quædam sua. Habet siquidem naturalia, & ipsa omnia est. Potẽtiã nãq; & uires eius idẽ sunt quod ipsa. Habet accidẽtalia, & ipsa non est. Sux uires est, suæ uirtutes nõ est: Nõ enim est sua prudẽtia, sua temperãtia, sua fortitudo, sua iustitia. Potentiã animæ sunt, rationalitas, concupiscibilitas, & irascibilitas. Vires sunt, sensus, imaginatio, ratio, memoria, intellectus, intelligentia. Potentiã autẽ possunt dici uires, & uires dici possunt potentiã. Quibusdã affectibus & quadã amicitia anima corpori cõiungitur, secundũ quam amicitia nemo carnem suã odio habet. Sociata nãq; illi, licet eius societate prægrauetur, ineffabili tamẽ cõditione diligit illud, amat carcerẽ suũ & ideo libera esse nõ potest. Doloribus eius uehementer afficitur. Formidat interitũ, quæ mori non potest. Timet defectum quæ per naturã nõ potest deficere. Oculorũ pascitur speculatione, sonoris delectat auditibus, suauissimis iocundatur odoribus, larga epulatione reficitur. Et licet his rebus nullatenus ipsa utatur, graui tamẽ mœrore affligit si subtrahantur. Huic etiã nonnunquã subrepunt uitia cõtraria rationi, dũ anima dilecto corpori indulgẽtius remittẽdo, locũ noscĩ præbere peccato. Per sensus quoque progreditur anima ad corpus mouẽdũ & uiuificandũ. Nouem quoq; sunt foramina in humano corpore, quib. secundũ naturalẽ contemperantiã influunt & effluunt omne quo idẽ corpus uegetat & regitur. Sunt etiã utriusq; quædã similia, corporis scilicet supremũ, & spiritus infimũ, in quibus sine naturarũ confusione, personali tamẽ unione facile coniungi possunt. Similia enim similibus gaudet. Itaq; anima quæ uere spiritus est, & caro quæ uere corpus est, in suis extremitatib. facile & conueniẽter uniuert, id est, in phãstico animæ, quod corpus non est, sed simile corpori, & sensualitate carnis quæ fere spiritus est, quia sine anima fieri nõ potest. Sicut em̄ supremũ anime, id est intelligentiã siue mēs imaginẽ siue similitudinẽ gerit sui superioris, id est dei, unde & eius susceptiua esse potuit ad unionẽ personalem, etiã quando ipse uoluit absq; ulla diminutiõne naturæ suæ: sic supremũ carnis, id est sensualitatis animæ gerens similitudinẽ ad personalem unionem eius essentiam suscipere potest. Nec istud mirũ est, cum etiã in sensu & memoria pecudis quædã est imitatio rationalitatis, & in appetitu uoluntatis, & in ijs quæ refugit re probationis. Spiritus nanq; corporeus qui utiq; uere est corpus, & sensu naturali inter multa discernit, & uĩ concupiscibilitatis eligit, & natura irascibilitatis reprobatur. Habet siquidẽ corporea uita quosdã gradus incremẽtorũ quib. ad imaginẽ summæ uitæ p̄ficit. Primus em̄ gradus corporeæ uitæ est sensibilis. Secundus per sensum ingreditur imaginatio. Tertius per imaginationẽ conceptorũ memoria. Quartus secundũ sensũ passio-

Ex Platone

De amicitia anime & corporis. Cap. XIII

Nouem foramina

Gradus incrementorum corporeæ uitæ

nes quædã sine discretionẽ intelligentiã prouidentia, in qua quidẽ quasi rationis imago est, & nulla ratio est. In his omnib. corporea uita spiritalẽ uitam imitatur. Primo in eo q; sentit, secũdo in eo q; sensum concipit, tertio in eo q; concepta retinet, quarto in eo q; siue in imaginatis siue in sensibus secundũ quandam rationis similitudinẽ, siue ad apperendum, siue ad fugiendũ se in se flectit. Conuenientissima autem media sunt & carnis & animæ, sensualitas carnis, quæ maxime ignis est, & phãsticus spiritus qui igneus uigor dicitur, Unde & quidam loquens de animabus ait: Ignæus est ollis uigor & cœlestis origo. Mira societas carnis & animæ, spiritus uitæ & limi terræ. Sic enim scriptum est, Fecit deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciẽ eius spiraculum uitæ dans ei sensum & intellectũ, ut per sensum lutum sibi sociatum uiuificaret, & per intellectum regeret: & ut per intellectum intus ingrederetur & contemplaretur dei sapientiam, & per sensum foras egrederetur & contemplaretur opera sapientiæ, intellectu intus illustrauit, sensu foris decorauit, ut in utroq; refectiõne inueniret, intus ad fœlicitatẽ, foris ad iucunditatem. Sed quia bona exteriora diu stare non possunt, iustus est homo ab exteriorib. ad interiora redire, & ab interiorib. ad superiora ascẽdere. Tantæ siquidem dignitatis est humana cõditio ut nullũ bonũ præter summũ bonũ ei sufficere possit. Plenũ fuit miraculo, q; tam diuersa & tam diuisa ab inuicem, ad inuicẽ potuerunt coniungi. Nec minus mirabile fuit q; limo nostro deus se ipsum cõiunxit, ut sibi inuicem uniretur deus & limus, tanta sublimitas, & tanta uilitas. Nihil enim est deo sublimius, & nihil limo uilius. Mirabilis fuit cõiunctio prima, mirabilis fuit secunda, nec minus mirabilis erit tertia, cum homo angelus & deus, unus erit spiritus. Eodem nanq; bono bonus est homo, quo bonus est angelus, eodemq; bono uterq; beatus, si tamẽ ambo id ipsum eadẽ uoluntate eodẽq; spiritu cupiunt. Si enim tam disparem naturã carnis & animæ ad unam fœderationẽ atq; amicitia deus cõiungere potuit, nequaquã erit ei impossibile rationalẽ spiritum, qui usq; ad consortiũ terreni corporis humiliatus est, cum eodem corpore glorificato, ut sit ei gloriæ quod fuit ei sarcinæ, ad consortiũ beatorũ spiritũ qui in sua puritate perstiterunt, exaltare, atq; ad suæ gloriæ participationẽ sublimare. Ad hoc siquidẽ illum sola charitate, nulla necessitate creauit altissimus, ut suæ beatitudinis participem faceret. Si ergo tantũ gaudiũ & tanta lætitia est in uita ista tẽporali, quæ cõstat ex præsentia spiritus in corpore corruptibili, quanta lætitia & quantũ gaudiũ erit in uita æterna quæ constabit ex præsentia diuinitatis in spiritu rationali? Subijciatur ergo corpus animo, animus deo, & unus spiritus erit cũ eo: ita tamẽ si in humilitate permanserit, & gratiã sui creatoris per quã exaltandus & glorificandus est agnouerit. Ex carne & anima cõstat homo, & utrũq; bonũ suum habet in quo gaudet & exultat. Bonũ animæ est deus, cũ affluentia dulce

dinis suæ. Bonũ carnis est mūdus, cum abundantia iucunditatis suæ. Sed mūdus iste est exterior, deus autẽ interior. Nihil enim est eo interius, nihil eo præsentius. Interior est omni re, quia in ipso sunt omnia: Exterior est omni re, quia ipse est super omnia. Ab hoc ergo mūdo ad deũ reuertentes & quasi ab imo sursum ascẽdentes per nosmetipsos trãlire debemus. Ascẽdere enim ad deũ, est intrare ad seipsum, & non solũ ad se intrare, sed ineffabili quodã modo in intimis seipsum transire. Qui enim interius intras & intrinsecus penetras seipsum transcẽdit, ille ueraciter ad deũ ascendit. Ab huius ergo mūdi distractionibus cor nostrũ colligamus, & ad interiora gaudia reuocemur. Et si cor nostrũ semper tenere nõ possumus, saltẽ ab illicitis & uanis cogitationib. restringamus, ut aliquãdo in diuinæ cõtemplatiõis lumine nos figere ualeamus. Hæc est enim requies cordis nostri, cũ in dei amore per desiderũ figitur. Hæc est uita cordis nostri, cum deũ suũ cõtẽplatur, & ipsa sua contemplatione suauiter reficit. Et dulce est illi semper ad cõsiderandũ, quod ad amandũ & laudandum semper est suauis. Nihil em̄ ad beatã uitã præstantius uidet q; uelut clausis carnalib. sensibus extra carnẽ mundumq; effectũ, quẽp̄iam intra semetipsum cõuertit, alienumq; effectum à mortaliũ cupiditatib. sibi soli & deo loqui. Cũ anima sit incorporea, per subtiliorẽ naturã corporis sui, id est, per ignẽ & aerẽ, quæ in isto quoq; mūdo præcellentia sunt corpora, & ideo magis subtiliora, corpus administrat. Ista siquidẽ priora excipiunt motus animæ uiuificatis, eo q; incorporeæ naturæ sunt, p̄pinq;iora q; humor & terra, ut ad eorũ proximũ ministeriũ tota moles administrat. Nullus sine his duobus, uel in corpore sensus est, uel ab anima spontaneus corporis motus. Ignis em̄ & aer quæ leuia sunt, mouent aquã & terrã quæ grauia sunt. Quapropter etiã corpora post animæ abscessum moueri non uidemus, quia ignis & aer, quæ duo per animę præsentia tenentur in corpore terreno & humido, ut omniũ quatuor fiat temperatio, post eiusdem animæ abscessum ad superna euadunt ac sese expediunt. Corporis autẽ cõpositio sic fit, Corpus cõstat ex officialib. mēbris, officialia ex cõsimilibus, cõsimilia ex humoribus, humores ex cibis, cibi ex elemētis: & nihil horũ ex anima, sed in istis tanquã in organis agit anima, & per hoc corpori cõsulit & huic uitæ in qua factus est homo in animã uiuentẽ. Quæ cũ tẽperata & ordinata fuerint, cõgruunt uiuificationi, & nunquam recedit anima. Si uero distemperata & confusa fuerint, inuita recedit anima, secũ trahẽs omnia, sensum, imaginationẽ, rationẽ, intellectũ, intelligentiã, concupiscibilitatẽ, & irascibilitatẽ, & ex his secundũ merita afficitur ad delectationem siue ad dolorẽ. Corpus autẽ quod prius integrũ tanquã organum contemperatũ & dispositũ erat, ut melos musicum in se cõtineret & tactum resonaret, nũc contractum & inutile è regione iacet. Anima uero recurrentibus ad regiones suas elementorum partibus, non habens ubi uires suas exerceat

De cõparatione anime ad ea de quibus corpus constat. ideo spiritus similia

Corporis cõpositio

exerceat, requiescit ab his tantū motibus quibus corpus per tempus & locum mouebat, ipsa per tempus illocaliter mota, quoniam & si organum perijt, sed non melos, nec quod organum mouebat. Anima inter deum & corpus posita per tempus mouetur, uel reminiscendo quod oblita fuerat, uel discēdo quod ignorabat, uel uolēdo quod nolebat: per locū uero nō mouetur, quia per loci spatia nō distendit. Deus autē corpore nō eget ut sit, nec loco, ut alicubi, nec tēpore, ut aliquando, nec causa, ut alicūde, nec forma, ut aliquid, nec aliquo genere subiecti in quo subsistat uel cui assistat. Habet anima quandā propriā naturā, omnibus his mūdānā molis elemētis excellentiorē, qua ueraciter nō possit in aliqua phārasia corporaliū imaginū quas per sensum carnis percipimus cogitari, sed mēte intelligi uitaq; sentiri. Intelligi potest, sentiri nō potest. Nō enim est corpus, nec deus, nec uita sine sensu, qualis est in arboribus, nec uita sine rationali mēte, qualis est in animalibus, sed uita & uita perpetua. Nunc quidē minor q̄ angelorū est & futura qualis angelorū, si ex precepto sui creatoris uiuerit. Præceptū autem eius est, ut in dilectione eius maneamus, Manete, inquit, in dilectione mea. Per dilectionē nāq; sibi rationalem creaturā copulauit, ut eū semper haberet & in ipso semper maneret, de eo & in eo delectans gaudens & exultans. Per dilectionē creatori suo & sibi inuicē rationalis creatura copulata est: solū nāq; dilectionis uinculum est quod ligat utrosq; in idipsum. Per amorē dei omnes ei adhaeremus, per amorē proximi omnes ad inuicē unum sumus, ut bonū cōmune omnīū fiat singulorū, & quod quisq; in se non habet, in altero possideat. Charitas est uia dei ad homines & uia hominum ad deum. Per charitatē enim uenit deus ad homines, uenit in homines, factus est homo. Per charitatē homines diligunt deū, eligunt deū, ad deum currunt, ad deū perueniunt. Sic etiā familiaris est deo charitas, ut ipse mansionem habere nolit ubi charitas non fuerit. Si ergo charitatem habemus, deū habemus, quia deus charitas est. Miser ego quantū deberem diligere deum meū, qui me fecit cum nō eram, redemit cum perierā. Non eram, de nihilo me fecit, nō lapidem, nō arborē, nō auem, uel aliquod de animalibus, sed hominē me uoluit esse, dedit mihi uiuere, sentire, discernere. Perieram, & ad mortalitatē descēdit, mortalitatē suscepit, passionē sustinuit, mortē uicit, & sic me restaurauit. Perierā & abierā, quoniam in peccatis meis eram uenundatus: uenit ille post me ut redimeret me, & tantū dilexit me ut sanguinis sui precīū appenderet pro me, taliq; pacto reduxit me de exilio, & redemit de seruitio. Nomine etiā suo uocauit me, ut memoriale suum semper esset apud me. Vnxit me oleo latitiā quo ipse erat unctus, ut ab uncto essem unctus, & a Christo dicerer Christianus. Sic gratia eius & misericordia semper praeueniunt me. De multis nāq; periculis saepe liberauit me liberator meus, quādo errabā reduxit me, quādo ignorabā docuit me, quādo peccabā cor-

Per quid anima unitur deo
Cap. XVI

Exhortatio ad
amorem dei.
Cap. XVII

ripuit me, quando tristabar cōsolatus est me, quādo desperabā cōfortauit me, quādo cecidi erexit me, quando steti tenuit me, quando iui duxit me, quando ueni suscepit me. Hæc & multa alia fecit mihi deus meus, de quibus dulce est mihi semper loqui, semper cogitare, semper gratias agere, ut pro omnib. beneficijs suis possim semper eū laudare & amare. Cū enim cūctis sit præsidēs, singulos implēs, ubiq; præsens, uniuersorū curā agens, & tam singulis q̄ omnib. prouidēs, ita totū ad custodiā meā occupatū uideo, ut si ego super custodiā meā stabo, quasi omnīū oblitus sit, & mihi soli intēdere uelit. Semper se præsentē exhibet, semper se paratū offert, si me paratū inuenerit. Quocunq; me uertero nō me deserit, nisi ego prior eū deseram. Vbicunq; fuero non recedit a me, quoniam ubiq; est, ut quocunq; iero inueniā eum cum quo possim esse. Quicquid fecero pariter assistit, utpote perpetuus inspector omnīū cogitationū, intentionū & actionū mearum. Cū hæc diligenter cōsidero, timore pariter & ingenti rubore confundor, quia illum ubiq; mihi præsentē & omnia occulta mea uidentem intueor. Multa enim sunt in me de quibus corā oculis eius erubescō, & pro quibus ei ualde displicere timeo. Nec pro his omnibus quid illi rependā habeo, nisi tantū ut diligā eum. Non enim melius nec decentius q̄ per dilectionem rependi potest, quod per dilectionē datum est. Hæc præter rem dixisse uideor, sed forte nō præter utilitatē mihi, & ijs qui mecū sentiunt quæ ego sentio. Anima præsentia sua corpus uiuificat, & sic colligata est ei, ut nec cū uelit inde segregare se possit, nec retinere cum sui creatoris iussione audierit. In uita siquidē animæ consistit uita corporis, & de morte corporis descēdit mors animæ. Sicut enim anima uita sua facit carnē uiuere, & de fonte naturæ suæ irrigat animando: sic caro per corruptelā materiæ suæ animā, si cupiditatibus illicitis illigauerit, occidit. Et cū altera natura alterius uideatur, transit unaquæq; in uictricis naturā, id est, ut aut carnē spiritalē anima uirtutibus suis præstet, aut animā carnalem caro uictrix eius efficiat. Anima tamē nihil de morte habere potest, nisi per uitia ei propinatū fuerit. Nec caro aliquid de uita retinere potest, nisi ab anima fuerit irrigata. Nec in alterius naturā altera transire potest, nisi aut uitijs infecta, aut uirtutib. deserta fuerit. Ratione insignita est anima, qua artibus docetur egregijs & disciplinis instruitur eximijs, ut diuina sapiat, & humana pertractet, atq; sic cætera animalia decēter excellat, utpote substantia rationalis. In hoc enim proprie est anima substantia rationalis, id est, spiritus rationalis. Immortalis est anima, ne a creatoris sui similitudine dispare uideat. Nō enim poterat esse imago & similitudo dei, si mortis termino clauderetur. Secundū quendā modū uitæ quē nullo modo potest amittere, immortalis est. Secundū uero quandā mutabilitatem qua potest uel melior uel deterior fieri, mortalis est. Et sicut mortalis est cū beate uiuere perdit, licet misere uiuere amittere non possit, sic

Anima quoque
in loco. XVIII

Anima que
in loco. XVIII

Anima que
in loco. XVIII

respectu incorporei dei corporea est. Nihil enim inuisibile & incorporeū natura credendū est præter solū deum, id est, patrē & filiū & spiritum sanctum. Qui ex eo incorporeus & inuisibilis dicitur, quia infinitus & incircūscriptus est & simplex, & sibi omnib. modis sufficiens seipso & idipsum. Et cum ubiq; sit, in semetipso inuisibilis & incorporeus esse dignoscitur. Omnis uero rationalis creatura corporea est, angeli & omnes uirtutes corporeæ sunt, licet nō carne subsistāt. Ex eo enim intellectuales naturas corporeas esse dicimus, quia loco circūscribunt, sicut & anima humana quæ carne clauditur, quæ idcirco esse in loco & localis dici potest. In loco, quia hic & alicubi præsens est: Localis, quia quod alicubi præsens est totū, alibi nō est. Nō habet tamē corporalē dimētionē, nec corporalē circūscriptionē, quoniam corporalis quātītatis expers est. Sed quia per præsentiam & operationē in loco concludit, localis & ipsa dicitur, uerūtamen nō sicut corpus, cui secundum locum, principiū, mediū & finis assignatur. Respectu uero naturæ incorporeæ quæ summe incommutabilis ubiq; est, corporea est anima, quoniam tale aliquid nō est ipsa: nec tamē per loci spatium ita sistitur uel mouet, ut maiori sui parte maiorem locū occupet, & breuiore breuiorē, minorq; sit in parte q̄ in toto. Per omnes siquidē particulas corporis tota simul adest, nec minor in minoribus, nec in maiorib. maior. Sed alicubi intēsius, alicubi remissius, & in omnibus tota & in singulis tota est. Sicut enim deus ubiq; est totus in toto mūdo, & in omni creatura sua: sic anima ubiq; tota in toto corpore suo, tanq; in quodā mundo suo, intensius tamen in corde & in cerebro, quæadmodum deus præcipue dicitur esse in cœlo. Inuisibilis & incorporea est anima: si em̄ uisibilis esset, corporea esset. Et si corporea esset, partibilis esset, & partes haberet, neq; tota simul in uno loco esse posset. Nullū enim corpus aut simul tāgi totū potest, aut simul tāgere totū potest. Anima uero in quibuscunq; suis motib. uel actibus tota simul adest. Tota uidet, & tota uisorum meminit. Tota audit, & tota sonorum reminiscitur. Tota odorat, & tota odores recolat. Tota per linguā & palatū sapores sentit & discernit. Tota tangit, & dura & mollia. Tota simul approbat uel improbat. Calida uero uel frigida summo tantū digito tota discernit. Tota est uisus, tota est auditus, tota meminit: & cū tota meminit, tota est memoria. Cum tota uult, tota est uolūtas. Cū tota cogitat, tota est cogitatio. Cū tota diligit, tota est dilectio. Potest nāq; ex parte cogitare, & ex parte diligere. Habet anima affectiones quib. exerceat ad uirtutes. Dolor nāq; de peccatis, timor de supplicijs, desideriu de promissis, & gaudiū de præmijs quædā exercitia sunt uirtutum. Habet etiā uirtutes quibus instruit & armatur contra uitia. A prudētia nāq; scit quid de beat facere: temperantiā habet contra prospera, fortitudinē cōtra aduersa, iustitiam qua scit quid cuiq; debeat reddere. Prudētia est scire quid possit, fortitudo facere quod possit, tēperantiā nō præ-

Aug. to. 3

sumere quod non possit: iustitia non uelle plus q̄ possit. Prudentia est in eligendis: temperantia in utēdis: fortitudo in tolerādis: iustitia in distribuēdis. Prudentiæ est nihil pœnitendum appetere, & nihil præter iustū uelle facere. Temperantiæ est nihil præter turpia timere, & quicquid agimus uel cogitamus ad rationalis normā dirigere. Fortitudinis est terrenas cupiditates non solū reprimere, sed penitus obliuisci. Iustitiæ est omnē animi cogitationē ad solum deum dirigere, eumq; tanquā nihil aliud sit sola mentis acie intueri. Habet autē anima sacramentales uirtutes quibus iniatur, id est, fidem, spem, sacramētum baptismi, inunctionem, confirmationē, & cætera quibus deo consecratur. Habet etiā uirtutes quibus proficit & quibus deo cōiungitur, ut est humilitas, puritas, charitas. Humilitas eā deo subiicit, puritas iūgit, charitas unit. Habet quoq; anima uires quib. corpori cōmiscet, quarum prima est naturalis, secunda uitalis, tertia animalis. Et sicut deus trinus & unus, uerus & perfectus omnia tenet, omnia implet, omnia sustinet, omnia superexcedit, omnia circumplectitur: sic anima his trib. uiribus per totū corpus diffundit, nō locali distētionē, sed uitali intētionē. Naturalis nāq; uirtus operat in hepate sanguinē & alios quosq; humores, q̄s per uenas ad omnia corporis mēbra trāsmittit, ut inde augeant & nutriantur. Vis ista quadrifaria est. Diuidit nāq; in appetitiuā, retentiuā, expulsiuā, & distributiua. Appetitiua quæ sunt necessaria corpori appetit. Retentiua sumpta retinet, donec ex illis digestio utilis fiat. Expulsiua nociua & superflua expellit. Distributiua bonos bonorū ciborū humores omnibus membris distribuit, prout cuiq; expedit. Vis uitalis est in corde, quæ ad tēperandū feruorē cordis aerē hauriēdo atq; reddēdo, & uitā & salutē toti corpori tribuit. Aere nāq; puro sanguinē purificatū per totū corpus impellit per uenas pulsatiles, quæ arteriæ uocant. Ex quarū motu tēperantiā atq; distemperantiā cordis physici cognoscūt. Istas uires habet omnia animalia, & ideo corporis magis uidetur esse q̄ animæ, cū anima sit uita corporis. Vis animalis est in cerebro, & inde uigere facit quinq; sensus corporis. Iubet enim uoces adere, mēbra mouere. Tres nāq; sunt uentriculi cerebri. Vnus anterior a quo omnes sensus, alter posterior a quo omnis motus, tertius inter utrunq; medius, id est, rationalis. Corporis sensus sic fiunt. Quod est in corpore subtilissimum & ob hoc animæ similius & uicinius q̄ cetera, id est, lux, primū per oculos ipsos diffundit emicatq; in radijs oculorū ad uisibilia intūda, deinde mixtura quadā primo cū aere puro, secundo cum aere caliginoso atq; nebuloso, tertio cū corpulētiore humore, quarto cū terrena crassitudine, quinq; sensus cū ipso sensu oculorū perficit, ubi ipsa sola excellit. Isti sensus quia in sola facie prælocati sunt, ideo scriptū arbitror, quoniam dominus in faciem insufflauit homini spiraculum uitæ, et factus est in animā uiuētē. Anterior quippe pars posteriori merito præponit: quia ista ducit, & illa sequit, ab ista

Vis cordis,
Cap. XXI

Vis cerebri,
Cap. XXII

De falsis imaginibus anime. Cap. XXXIII

ista sensus, & ab illa motus, sicut consiliū precedit actionē. Iste uires tam animæ q̄ corporis dici possunt, quia ab anima in corpore fiunt, nec sine utroq̄ fieri possunt. In prima parte cerebri uis animalis uocatur phantasticalis, id est, imaginaria, quia in ea corporaliū rerum similitudines & imagines cōtinentur, unde & phantasticū dicitur. In media parte cerebri uocatur rationalis, quia ibi examinat & iudicat ea quæ per imaginationē representantur. In ultima parte uocatur memorialis, quia ibi commendat memoriæ ratione iudicata.

Aliud est itaq̄ in nobis quo corpora sentimus, quod quinq̄ corporis sensib. facimus. Aliud quo nō corpora, sed corporibus similia cernimus, ubi & nos ipsos non aliter q̄ similes corporib. intuemur. Aliud quo nec corpora nec corporū similitudines cōspicimus, sed alias res quæ non habent imagines sui similes, sicut est deus, & ipsa mēs rationalis, uel intelligentia, uel ratio: sicut etiam uirtutes, prudentia, iustitia, castitas, charitas, pietas, & quæcunq̄ aliæ sunt quas intelligēdo uel cogitando enumeramus, discernimus, & definimus. Porro anima nō est corpus, quia nō omnis similitudo corporis corpus est. Dormienti enim tibi in somnis uelut corpus apparebit, neque id corpus tuū sed anima tua: nec uerū corpus, sed similitudo corporis tui. Iacebit enim corpus tuū, ambulabit ipsa. Tacebit lingua corporis tui, loquetur ipsa. Clausi erūt oculi tui, uidebit ipsa: & ita in ea tota & integra cernet similitudo carnis tuæ. In hac similitudine quasi per loca cognita uel incognita discurret, & sentit leta uel tristia. Anima etiā mortui sicut dormientis in ipsa similitudine corporis sui sentit seu bona seu mala: nō sunt tamen corporalia, sed corporib. similia, quibus animæ corporibus exutæ afficiunt seu bene seu male, cū & ipsæ suis corporib. similes sibi met appareant. Sūt tamē & uera lætitia & uera molestia, facta de substantia spiritali in substantia spiritali. Certū nēpe est quandam spiritalē naturā esse in nobis, ubi corporaliū rerū similitudines aut formantur aut formatae ingeruntur: siue cū presentia aliquo sensu corporis t̄gimus, & continuo eorū similitudo in spiritu formatur, & in memoria recōditur: siue cū absentia iam nota, uel quæ non nouimus cogitamus, ut inde formetur quidam spiritalis intellectus. Innumerabilia etiam pro arbitrio & opinione fingimus, quæ uel nō sunt, uel esse nesciuntur. Innumerabiles quoq̄ & uariæ formæ rerū in animo nostro uersantur, uel cum aliquid facimus uel facturi sumus: aliquo etiā spiritu rapiente tollitur anima in huiusmodi uideā seu bona seu mala. Nimia quoque intentione cogitatiois uel aliqua ui morbi, ut phreneticis per febrē accidere solet, seu cōmixtio ne alterius cuiusdā spiritus seu boni seu mali, ita corporaliū rerum imagines in spiritu exprimuntur, tanquā corpora ipsius corporis sensibus presententur, ut absentia uideatur adesse tanquā presentia, & quæ non sunt tanquā præ oculis assint. A dormientibus etiā multa uidentur, uel nihil uel aliquid significantia. Vnde sæpe imagines rerum

corporaliū tanta illis expressione representantur in somnijs, quanta ipsa corpora presentantur uigilantibus, ut inter uisionē dormientiū & uerā cōmixtionē uigilantiū non discernatur, sed cōtinuo eis caro moueatur, & contra propositū suum uel contra licitos mores cōcubere uideantur, et quod naturaliter collectum est per genitales uias emitatur. Hunc motū casti uigilantes cohibent & refrenant. Dormiētes autē ideo nō possunt, quia in potestate nō habent imaginis corporalis expressionē: qua caro naturaliter mouetur, & sequitur quod coitū sequi solet, & quod sine peccato a uigilantibus fieri non potest. Sic in spiritu & corporaliū rerum imagines apparēt, & multa pro arbitrio finguntur, uel præter arbitriū demonstrant. Ipsa nanq̄ anima quæ motu pprio semper in motu est, quia per corpus non finitur, uel non plene finitur corporalia sentire, uel ad corporalia uim suæ intentionis dirigere, corpore sopito, spiritu corporaliū similitudines aut ipsa agit, sicut & imagines corporū cogitādo ex seipsa uersare assolet, aut obiectas intuetur, cū in eas uideādas aliquo spiritu assumitur. Anima est substantia spiritalis, simplex, indissolubilis, incorporea, passibilis atq̄ mutabilis, carēs pondere, figura & colore. Nō est credēda pars, sed creatura dei, nec etiā de substantia dei, uel de qualibet elemētōrū materia, sed ex nihilo est creata. Si enim ex semetipso eā deus fecisset, nequaquā uitiosa aut mutabilis aut misera esset. Si autē ex elementis facta fuisset, esset corporea: cum sit incorporea, ignotam habens originē, initium habet, finem non habet. Et cum sit spiritalis naturæ, nihil habet mixtū concretumq̄ terrenum, nihil humidū uel aereū uel igneum. Nullum habet colorem, nullo loco continetur, nullis menbris circumscribitur, nullo spatio finitur: sed ita est cogitanda & intelligenda, sicut sapientia, iustitia, & cætera uirtutes ab omnipotēte creata. Natura animæ inuisibilis est, ideo inuisibiliter in corpore manet, & de corpore inuisibiliter egreditur. Per corpus corpora uidet, sicut cœlum & terram, & quæ in eis cōspicua sunt oculis nostris. Spiritu autem corporū similitudines intuetur. Quicquid enim corpus nō est, & tamē aliquid est, recte iam spiritus dicitur. Idcirco quadā uis occulta & spiritali rapitur anima, ut uice corporū expressas corporaliū rerū similitudines in spiritu uideat. Sed intellectu ea quæ nec corpora nec corporum formas habent cōspicit, sicut est iustitia & sapientia, & uelut ipsa mēs & omnis animæ affectio bona. Ista tria genera uisionū manifesta sunt. Primū corporale, quo per corporis sensus corporalia sentiuntur. Secundū spiritalē, quo corporū similitudines spiritu, nō mente cernuntur. Tertium intellectuale, quo illæ res quæ nec corpora nec corporū formas habēt cōspiciuntur. Intellectuali uisione nūquam fallitur anima: aut enim intelligit & uerum est: aut si uerum non est, non intelligit. In uisione autē corporali sæpe fallitur anima, cū in ipsis corporibus fieri putat quod sit in corporis sensibus. Sicut nauigantibus uidetur in terra moueri, quæ

De multiplici uisu anime. Cap. XXXIII

Triagenera uisionum anime

stant, & intuentibus cœlū sydera stare, quæ mouetur, & diuaticatis radijs oculorum res una duas formas habere uidetur, & unus homo duō capita, & in aqua remus infractus, & multa huiusmodi. In uisione etiam spiritali anima fallit & illuditur, quoniā ea quæ uidet aliquādo uera, aliquādo falsa, aliquādo perturbata, aliquādo tranquilla sunt. Ipsa autē uera aliquādo futuris omnino similia, uel aperte dicta: aliquādo obscuris significationib. & quasi figuratis locutionibus prænuñciata. In ecstasi uero quādo ab omnibus corporis sensibus alienatur & auertitur anima, amplius q̄ in somno solet, sed minus q̄ in morte, nō fallitur. Sed ipsa mente diuinitus adiuta, uel aliquo ipsa uisa exponente sicut in Apocalypsi Ioanni exponebatur, magna reuelatio est. Cū enim bono spiritu assumitur anima, falli nō potest, quia sancti angeli miris modis uisa sua facili quadā ac præpotēti unitione uel cōmixtione nostra esse faciūt, et uisionē suā quodam ineffabili modo in spiritu nostro informāt. Ipsi siquidē his corporalib. iudicādis atq̄ ministrandis præfunt, & eorū significatiuas similitudines in spiritu ita discernūt, & tanta potētia quodammodo tractant, ut eas etiā possint hominū spiritib. reuelando miscere. Inde est q̄ angelus domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Noli timere accipere Mariā coniugē tuam. Et iterū: Tolle puerum et matrem eius, & fuge in Aegyptum. Deus etiā per prophetā dicit: Effundā de spiritu meo super omnem carnē, & iuuenes uisiones uidebūt, & senes somnia somniabūt. Sunt & alia uisa uisitata & humana, quæ uel ex ipso spiritui nostro multipliciter existūt, uel ex corpore spiritu quodammodo suggerūt, sicut fuerimus affecti a carne uel animo. Nō enim solū uigilantes homines curas suas cogitādo uersant in similitudinibus corporū, uerum etiam dormiētes hoc sæpe somniant quō indigēt. Nam & negotia sua gerūt ex animi cupiditate, & epulis & poculis inhiāt instanter, si forte esuriētes sitientesq̄ dormierint. Vigilantibus etiā occulto quodam instinctu ingestas esse cogitatioēs quas diuinarēt nouimus: Sicut Caiphas pontifex prophetauit, cum eius intētio prophetādi uolūtatem non haberet. Multa uidet anima, & eadem natura est omnium uisionū, siue in uigilantibus, siue in dormientibus, siue in egrotātibus: quoniā nō ex alio genere sunt quæ uidentur, q̄ ex natura spiritus de quo uel in quo fiunt similitudines corporū. Visa siquidem phreneticorū similia sunt uis somniantium: obturatas nanq̄ uias sentiēdi habent, ut uideant quod somniātes uident. Visa etiā somniantium similia sunt cogitationibus uigilantiū. Dormientibus quippe in cerebro consopitur uia sentiēdi, quæ intentionē ad oculos ducit. Ideoq̄ ipsa intentio in aliud uersa, cernit uisa somniorū tanquam species corporales assint, ut sibi dormiētes uigilare uideantur, & non similia corporibus, sed ipsa corpora intueri se putent. Ego autem multo amplius admiror & uehemētius stupeo, quāta celeritate ac facilitate in se anima fabricet imagines corporū, quas per corporis oculos uiderit, quā

De ecstasi

Jobel. 2

Jobel. 2

De uisu generis

D

phreneticorū uel somniantium, uel etiā in ecstasi uisiones: Quæcunq̄ tamen illa natura uisorum est, proculdubio corpus nō est. Nō enim corpora uisa illas imagines in spiritu faciunt, nec eā uim habēt ut aliud spirituale formēt, sed ipse spiritus in se ipso celeritate mirabili, utpote spiritalis, intellectus, & rationalis. Omnium quæ sibi uidere uidentur dormientes, quinq̄ sunt genera, uidelicet: Oraculū, uisio, somniū, insomniū, & phantasma. Oraculū est, cū in somnis parēs uel aliqua sancta grauisq̄ persona, seu sacerdos, uel etiā deus euenturū aliquid aperte uel nō euenturū, faciendū uel deuitandū denunciat. Visio est, cū id quod uidet quis, eodē modo quo apparuerat euenit. Somniū est figuris tectum, & sine interpretatione intelligi nō potest. Insomniū est quando id quod fatigauerat uigilantē ingerit se dormienti, sicut est cibi cura uel potus, uel aliqua studia, uel artes, uel infirmitates. Secundum nanq̄ studia quæ quisq̄ exercuit somniat, & solitarū artiū simulachra in presentia mētis impressa apparēt in somnis. Iuxta etiam infirmitatū diuersitates diuersa accidunt somnia. Etiam secundū morū & humorū uarietates uariantur & somnia. Alia nanq̄ uident sanguinei, alia cholericī, alia phlegmaticī, alia melancholicī. Illi uident rubea & uaria, isti nigra & alba. Phantasma est, quādo qui uix dormire cœpit & adhuc se uigilare aestimat, aspiceret uidetur irruentes in se, uel passim uagātes formas discrepātes & uarias, lætas uel turbulētas. In isto genere est ephialtes, quæ publica persuasio quiescentes opinat inuadere, & pondere suo pressos ac sentientes grauare. Quod nō est aliud q̄ quædam fumositas a stomacho uel a corde ad cerebrū ascēdēs, & ibi uim animalem cōprimēs. Dicit etiā humana opinio, quæ quadā arte mulierū & potestate dæmonū homines cōuertit possint in lupos & iumenta, et quæq̄ necessaria portare, & post peracta opera iterū ad se redire: nec fieri in eis mentē bestialē, sed rationalē humanamq̄ seruari. Hoc sic intelligendū est, quoniā dæmones naturas non creant, sed aliquid tale facere possunt ut uideantur esse quæ nō sunt. Nulla enim arte uel potestate animus, sed nec corpus quidē aliqua ratione in mēbra uel in liniamēta bestialia ueraciter cōuertit potest. Sed phantasticum hominis quod etiā cogitando siue somniantido per rerū innumerabiliū genera uariatur: & cū corpus nō sit, corporū similes formas mira celeritate capit. Sopitis autē & oppressis homini sensibus corporeis, ad aliorū sensum figura corporea perducit potest: ita tamē q̄ corpus ipsum hominis alicubi iaceat, uiuēs quidē sed multo grauius atq̄ oppressius q̄ somno suis sensibus obseratis: phantasticū autem illud ueluti formatū in alicuius animalis imaginem, alienis sensibus appareat, talisq̄ homo sibi uideat, qualis sibi uideri posset in somnis, portare onera, Quæ onera si uera sunt corpora, portant a dæmonibus, ut illudatur hominibus, partim uera onerū corpora, partim falsa iumentorū cernētibus. Humanū spiritum aliquando bonus, aliquando malus assumit spiritus, nec facile discerni

Quinq̄ sunt genera somniorum. Cap. XXXV

De phreneticis quasi insultator dictus

Spectra. Cap. XXXVI

Spiritus quidē afficiūt mentē hominis, sed solus deus implet. Cap. XXXVII

discerni potest à quo spiritu assumatur, nisi quia bonus instruit, malus fallit. Fallit autē sepe in manifestis bonis, ut cum sibi in eis creditū fuerit, ad sua seducat. Sic plerunq; humanū spiritum rapit, ut quadā occulta mixtura quasi idem spiritus esse uideatur, & spiritus patiētis, & spiritus uexantis, ut in dæmoniacis uidemus. Animā tamen hominis, id est, mentē, nulla creatura iuxta substantiam implere potest, nisi sola trinitas. Implere autē dicitur fatanas, mentem alicuius & principale cordis, nō ingrediens quidē in eum & in sensum eius, sed fraude & iniquitate: atq; omni malitia illum alliciens, atq; seducens affectu malitiæ, trahit per cogitationes & incentiua uitiorū, quibus ipse plenus est, utpote fallax nequā & fraudulentus deceptor animarū. Nō enim participatione naturæ seu substantiæ, ut quidā putant, animā implet diabolus, aut eius habitator efficiū, sed per fraudulentā deceptionē atq; malitiā, in eo habitare dicitur quem implet. Solius enim trinitatis est intrare & implere naturā siue substantiā quam creauit. Dæmones, & acrimonia sensus, & celeritate motus aerei corporis, terrenorū corporū sensum facile præcedunt, & quadā cogitata prænūciant quæ homines mirantur propter tarditatē terreni corporis. Accessit autem dæmonibus per tam longū tēpus, quo eorū uita pretenditur, rerū longe maior experientia q̄ hominibus potest euenire ppter breuitatem uitæ. Idcirco quedam futura prædicūt & quadā mira faciunt, quibus homines alliciunt & seducūt. Vnde quadā mulierculæ post fatan conuersæ, dæmonū illusionibus & phātasmatibus seductæ, credunt se & profitentur nocturnis horis cum Diana paganorū dea, uel cum Herodiade & Mīnerua & innumera mulierū multitudine equitare, earumq; iussionibus obtēperare. Ipse nanq; Satanas, qui trāsfiguratur se in angelū lucis, cū mentem cuiusq; mulierculæ ceperit, & hāc sibi per infidelitatem subiugauerit, ilico trāsformat se in diuersarum personarum species ac similitudines: & mentē quā captiuā tenet in somnis deludens, modo lata & modo tristia, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens per deuiā quæq; deducit. Et cum solus hoc patitur spiritus infidelis, nec in animo sed in corpore euenire opinatur, idcirco nimis stultus & hebes est qui hęc omnia quæ in spiritu fiunt etiā in corpore accidere arbitratur, cū Ezechiel & alij Prophetæ, Ioannes etiā Euangelista & Apostoli in spiritu, nō in corpore uisiones uiderint. Cum homines mortui, siue uiui, hominibus dormiētibus uel uigilantibus apparent, nō in ipsis rebus ut sunt uidentur, sed in quibusdam similitudinibus rerum. Istud autē angelicis operationibus fieri credimus, per dispensationem prouidentie dei, bene utentis bonis uel malis secundū inscrutabilem altitudinē iudiciorū suorum: siue hinc instruantur mentes mortalium, siue fallantur, siue cōsolentur, siue terreantur: sicut unicuiq; uel præbenda est misericordia, uel irrogāda iustitia, ab eo cui misericordiā & iudiciū non inaniter decantat Ecclesia. Ibi siquidem sunt spiritus

defunctorū, ubi non uident neq; audiūt quæ aguntur aut eueniunt in ista uita hominibus. Ita tamen est eis cura de uiuis, quanquam quid agant omnino nesciant, quemadmodū cura est nobis de mortuis, quamuis quid agant utiq; nesciamus. Nesciūt quidē mortui quid hic agatur: sed dum hic agitur, postea audire possunt ab eis qui hinc moriēdo ad eos pergunt: nō quidem omnino, sed quantum finitur eis indicare & eos oportet audire. Scire etiam possunt ab angelis qui hinc nobis præsto sunt, & animas nostras ad illos deferunt. Spiritu etiā dei reuelante cognoscere possunt quæ hic agunt quæ necessariū est eos cognoscere. Quidā etiā ex mortuis ad uiuos rapi possunt: nō per propriam naturam, sed per diuinā potentiā. Vtrū tamē ista fiant per eorum præsentia, aut per angelos suscipientes eorum personā, affirmare non audeo. Deus enim omnipotēs qui est ubiq; præsens, per angelica ministeria usq; quaq; diffusa potest præbere ista hominibus solatia quibus in huius uitæ miseria iudicat esse præbenda. Potentiæ animæ atq; uirtutes longa exercitatione & successu temporū crescunt. Ipsa uero nec crescit nec decrescit, sed aut imparitate membrorū, aut humorū crassitudine & eorū corruptione præpedita, uires suas exercere non potest. Anima carne exuta uiuūt, uidet, audit, & omnes sensus atq; ingenia uiuaciter tenet: utpote pura, subtilis, cita, & perpetua. Et sicut deus ubiq; in semetipso est, sic anima ubiq; quodam modo in semetipsa est: ac p hoc ibi erit anima post corpus, ubi erat agēs in corpore. Ibi deus est modo, ubi erat priusquam mūdus fieret, ubi etiā foret si mūdus desineret esse. Sicut sæpe dictum est, incorporea est anima: potest tamē habere similitudinē corporis, nō corporalē, sed corpori similem, & corporalī omnino membrorū, cum de corpore egreditur. Sic enim aut ad spiritalia pro meritis fertur, aut ad loca pœnalia similia corporalibus: qualia sæpe demonstrata sunt ijs qui rapti sunt à corporis sensibus, & mortuis similes iacuerunt: cum & ipsi in seipsis gererent quadā similitudinem corporis sui, per quā possent ad illa ferri, & talia similibus sensibus experiri. Animā siquidem quæ in corporibus uiuentes per dilectionē rerū uisibiliū corporalibus imaginibus afficiūtur, à corporibus exeūtes in eisdē imaginibus tormēta patiuntur. Propterea enim corporalibus passionibus ibi teneri possunt, quia à corruptione corporalī affectionū hic mūdatur nō fuerūt, quā corpulētiam de carnis delectatione traxerūt. Quadā autē animæ in eisdē locis in quibus culpā cōmiserunt puniuntur, quadā uero abditis receptaculis usq; ad ultimā resurrectionē cōtinentur, sicut digna est unaquaq; requie uel miseria. Multa de anima dixi, sed nondū dixi quando facta est, uel quādo de corpore egredietur. Quod primum posui, postea dicam: quod est ultimum hoc nō dicere possum, quia nec initiū meum nec finē scio. Nescio unde uenio, aut quō uado: sed planē scio, q mortales sumus: & uelimus, nolimus, omnes moriemur. Nihil enim morte certius, & nihil incertius hora mortis

dyemo- rionp

Dæmonū experientia. XXVIII

Sage

Mortuos non ignorare que hic aguntur. Cap. XXIX

Vires anime Cap. XXX

degnitate anime. XXXII

Homo mortuus. XXXI

tis, Nā nescimus quādo, aut quomō, aut ubi moriemur, quoniā mors ubiq; nos expectat. Idcirco semper debemus esse parati, ut cū corpus reuertet ad terrā de qua sumptū est, spiritus redeat ad eum qui dedit illū. Illud siquidem nos maxime mouere debet, q̄ à ueteribus sapientibus ita homo definitus est, Homo est animal ratiōale mortale. Hoc genere posito, quod animal dictū est, additas duas differētias uidemus quibus admonēdus erat homo, & quō sibi esset redeundū, & unde fugiēdū. Sicut em̄ progressus animæ usq; ad mortalia lapsus est: sic regressus eius in ratiōem esse deberet, quā impugnatibus uitijs resistere ualeat, ut secundū naturā suam uiuat, & ordinari appetat, sub illo uidelicet à quo regi debet, & supra ea quæ regere debet. Vno uerbo, quod rationale dicit, separatur à bestijs. Alio, quod mortale, separāt à diuinis. Illud nisi retinuerit, bestia erit: hinc nisi se auerterit, ad diuinā non perueniet. Idcirco ut homo sibi incognitus cognoscat se, magna opus habet consuetudine recedēdi à sensibus, ut animū ad se colligat, & in seipso retineat. His siquidē sensibus impeditur anima ne cernere semetipsam ualeat & creatorē suū, quē sola & simplex sine istis oculis intueri debet. Anima nāq; ratiōalis inter eas res quæ sunt à deo cōditæ, superat omnia, & ideo deo proxima est quando est pura, eiq; inquantū charitate cohaerit, intantum ab illo lumine intelligibili perfusa quodāmodo & illustrata, nō per corporeos oculos, sed per sui ipsius principale, id est, per intelligentiā deū cernit, in quo est perfectissima pulchritudo & beatissima uisio, qua uisione fit beata. Remoueat ergo à cōsideratione sua omnes notitias q̄ per corporis sensus extrinsecus capiūt. Quæ nāq; corporalia, eorūq; similitudines, sensus quoq; & imaginationes in memoria infixæ, cū recordādo reminiscunt, ad exteriorē hominē pertinet, quāquā istis quasi nuncijs anima exteriora percipiat. Mēs ergo cui nihil seipsa præsentius est, quadā in teriori, non simulata, sed uera præsentia, uideat se in se. Nihil em̄ tā nouit mens, q̄ id quod sibi præsto est. Nec magis mēti quicquā præsto est, q̄ ipsa sibi. Nā cognoscit se uiuere, se meminisse, se intelligere, se uelle, cogitare, scire, iudicare. Hęc omnia nouit in se, nec imaginat quasi extra se illa aliquo sensu corporis tetigerit, sicut corporalia quæque tangunt. Ex quorū cogitationibus nihil sibi affingat, ut tale aliquid se esse putet. Quicquid ei de se remanet, hoc solū ipsa est. Nihil em̄ tam in mente est q̄ ipsa mens: nec quicquā sic mentē cognoscit quēadmodū mens. Cum enim quærit mens quid sit mens, profecto nouit q̄ seipsam quærit, & nouit, q̄ ipsa sit mens quæ seipsam quærit. Neq; enim aliunde se quærit q̄ seipsa. Cum ergo quærentē se nouit, se utiq; nouit. Et omne quod nouit, tota nouit, atq; ita totā se nouit. Et si parte inuēta nō se totam quærat, tamē quia se tota quærit, totā sibi præsto est. Nihil enim sibi seipsa præsentius esse potest. Quod autē quærit de se quid antea fuerit, uel quid futura sit, uel qualis modo sit, quærit, id est, quā similitis uel q̄ dissimilitis deo, q̄ humilis &

deuota, q̄ pura, quā sancta. Sed quia in istis est corporibus, quæ cū amore cogitat, & cū quibus amore affuefacta est, nō ualet sine imaginibus eorum uidere semetipsam, uel esse in seipsa. Nā tātō glutinō amoris ei cohaerunt hęc quæ foris sunt corporalia, ut etiam cū absint ista, præsto sint imagines eorū cogitanti. Quapropter secernere eas à se non potest, ut se solā inspiciat & uideat. Redeat ergo ad se, & stet in se, nec sicut absentem se quærat, sed uelut præsentem se curet cernere & discernere, & intentionē uolūtatis qua per alia uagabatur, statuāt in seipsa, & se cogitet ut seipsam cognoscat & diligat. Ita uidebit q̄ nunq; se nō amauerit, nunquā nescierit: sed alia secū amando cum eis se cōfundit, ita ut sine magno labore ab eis separari non possit, quibus cū amore inhæsit. Propterea phantasijs corporalīū imaginū deformat, eisdemq; alte impressis etiā soluta à corpore non exiuit. Si enim à corporalīū affectionum corruptione hic nō mundatur, corpore exuta corpora libus tenetur passionibus. Studeat ergo in hac uita se mundare ab huiusmodi seculentia, quatenus cum hinc exierit, nihil corporeū secum trahat, & à corporali passiōe immunis existat. Uiuificatione & sensificatione descendit anima ad corpus. Præsentia nāq; sua illud uiuificat, colligit in unū, atq; in unō tenet, defluere atq; cōtabelcere nō sinit, congruentiā modumq; eius cōseruat, non tantum in pulchritudine, sed etiā in crescēdo atq; gignendo. Intēdit etiā anima se in tactum, & eo calida & frigida, aspera & leuia, dura & mollia, graua & leuia sentit atq; discernit. Deinde innumerales differētias saporū, odorū, sonorū, atque formarū, gustando, olfaciēdo, audiēdo, uidēdoq; diiudicat, atq; in his omnibus ea quæ secundū naturam corporis sui sunt appetit, fugitq; contraria. Remouet se ab his sensibus certo interuallo temporum, & eorū motus quasi per quadā ferias reparans, rerū imagines quas per eos hausit secū ceteruatim & multipliciter uersat. Cū ergo uult intelligere, uel diuinā, uel deum, uel seipsam suasq; considerare uirtutes, abstrahit se ab omnibus corporis sensibus, quibus nō adiuuatur nisi ad corporeas formas coloresq; sentiendos, & spiritu ac ratione se cōspicit, meditatione, atq; cōtemplatione ad deū ascēdit, deus uero reuelatione atq; diuina inspira: iōne ad eā descendit. Meditatio siquidē est occulta ueritatis studiosa inuestigatio. Cōtemplatio perspicuæ ueritatis iucūda admiratio. Illam nanq; diuinā illuminat reuelatio, ut ueritatem cognoscat: istā uero diuinā inspiratio inflamat, ut eam diligat. Corpus autē sensu & imaginatione ad spiritum ascendit. Humanū siquidē corpus ex quatuor elemētis compositum est, sed in carne & ossibus terra maxime apparet propter terrenā soliditatē. Aqua in humoribus, Aer cōtinetur in pulmone, idcirco semper in motu est, quia uentilabrū cordis est, ne nimio calore consumatur cor & dissoluatur. Sedes ignis est in corde, & inde inferius est latum & superius acutū, quā formā ignis retinet. Quadā uis ignea aere temperata

Anima cōtūctio cum corpore.

Meditatio cōtemplatio quid sint

De corporis materia. XXXII

Quinq; sensus unde formentur Imaginatio unde efficitur

Vis discretiua

Spiritus corporeus

Varia nomina anime prouerbiu uarietate. XXXIII

à corde ad cerebrū ascendit, tanquā in cœlū corporis nostri: ubiq; purificata & colata per oculos, aures, nares, ceteraq; instrumenta sensuum foras progredit, & contactu exteriorū formata quinq; sensus corporis facit, uisum uidelicet, auditū, gustum, odoratū, & tactum: qui tangendi sensus ab anteriori parte cerebri ad posteriorē transiens & inde per ceruicem et medullam spinę descendens per totū corpus diffunditur. Porro ipsa uis ignea quæ exterius formata sensus dicitur, eadē formata per ipsa sensuū instrumenta per quæ egreditur & in quibus formatur, natura operāte introrsum ad cellam phantasticā usq; retrahitur et reducit, atq; imaginatio efficitur. Postea eadē imaginatio ab anteriori parte capitis ad mediū transiēs, ipsam animæ rationalis substantiam cōtingit, & excitat discretionē: intantū iam purificata & subtilis effecta, ut ipsi spiritui immediate coniūgatur, ueraciter tamē naturam corporis retinēs & proprietatem. Quæ quidē imaginatio in brutis animalibus phantasticam cellam nō transcēdit. In rationalibus autē purior fit, & usq; ad rationalem & incorpoream animæ substantiam cōtingēdam deferretur & progreditur. Est itaq; imaginatio similitudo corporis, per sensus quidem corporeos, ex corporū cōtactu cōcepta extrinsecus, atq; per eosdem sensus introrsus ad partem puriorē corporei spiritus reducta eiq; impressa, in summo scilicet corporalis spiritus, & in imo rationalis, corporealem informans, & rationālē contingēs. Spiritū corporeum uoco aerē, uel potius ignem, qui præ sui subtilitate uideri nō potest, & corpora interior uergetādo uiuificat. Quædā autem uegetat tantū & non sensificat, sicut arbores, herbas, & uniuersa in terra germinātia. Quædam sensificat & uegetat, sicut omnia bruta animalia. In quibus quædam tantum sensum habent, & imaginationē nō habēt. Quædam sensum & imaginationē habent. Cum itaq; magis sit sensificari q̄ uegetari tantū, constat profectio hęc uim subtiliorem esse, & ubi magis subtilis est, magis spiritus est. Magis siquidē incorporeæ naturæ appropinquat cum imaginationē format, q̄ cum sensum præstat. Nihil enim in corpore altius uel spiritali naturæ uicinius esse potest, q̄ id ubi post sensum uel supra sensum uis imaginandi concipitur, quod quidem intantū sublime est, ut quicquid supra illud est, aliud nō sit q̄ ratio.

Anima nominatur totus homo interior, qua uiuificatur, regitur & continetur lutea illa massa humectata succis ne arefacta dissoluatur. Dū ergo uiuificat corpus, anima est: dum uult, animus est: dum scit, mens est: dum recollit, memoria est: dum iudicat, ratio est: dum spirat uel contempletur, spiritus est: dum sentit, sensus est. Nā inde sensus anima dicitur, pro ijs quæ sentit: unde & sentētia nomē accepit. Habet etiā corpus quinq; sensus, qui ex eo dicti sunt, quia per eos anima totū corpus subtilissime agit uigore sentiēdi. ita autē hęc omnia adiuncta sunt anime ut una res sit: profectio tamē causarum diuersa nomina anima fortita est. In essentia nanc; est simplex, in officijs

multiplex. Memoria etiam mēs est, unde & immemores amentes dicuntur. Omnium rerū thesaurus & custos est memoria, nec enarrari potest, tā grandis est eius perplexitas, & animus ipsa est. Nec aliud significo q̄ animam cum mentē dico: sed propter aliud animam, & ppter aliud mentē. Nā totum quod uiuit, hominis anima est. Cum autem anima in se agit se, & ex se, & per se, sola mens dici solet. Sensus uero ad sua ministeria implēda, consuetus anima dicitur. Spiritū idem esse quod animam, Euāgelista pronūciat dicēs: Potestatem habeo ponēdi animā meam, & rursum potestātē habeo sumēdi eā. De hac quoq; ipsa dñi anima passionis tēpore, memoratus Euāgelista ita protulit dicēs: Et inclinato capite emisit spiritū: Quid est em aliud emittere spiritum, nisi quod animā ponere? Sed anima dicta est p eo quod uiuit, Spiritus autem, uel p spiritali natura, uel pro eo quod spirat in corpore. Itē animū idē dicimus esse quod animā, sed anima uitæ, animus est cōsiliū. Vnde aiunt Philosophi, & sine animo uitam manere, & sine mēte animā durare, sicut in amētibus. Ad mētem enim pertinere uidetur ut sciat, ad animū ut uelit. Pueri etiā in genitricis utero, sine scientiā et uolūtate uiuūt. Mens autē uocata est q̄ emineat in anima, uel q̄ meminerit. Quapropter nō anima, sed quod excellit in anima, mens uocatur, tanquā caput uel oculus. Vnde & ipse homo secundū mentem imago dei dicit. Mens nanc; ex eo dicta est, q̄ emineat in anima, præstantior siquidē uis animæ est, à qua procedit intelligentiā. Ratio siquidē est animi motus, uisum mētis acuēs, uerac; à falsis distinguēs. Redeat ergo mēs ad se rationalis, et colligat se in se: ut sine imaginibus corporeis seipsam, et omnipotētis dei inuisibile naturam cōsiderare ualeat, terrenarū phātasmatata imaginū, et quicquid terrenū cogitationi eius occurrerit, respuat: & talem se intus quærat & uideat qualis est sine istis, cōsideret se talē, qualis sub deo super corpus creata est. Deinde supra semetipsam surgat, & seipsam deferat, atq; quodāmodo in obliuionē sui ueniat, & se cōtēplationi sui creatoris humiliter & deuote subijciat. Cū enim cœperit mēs per purā intelligentiā semetipsam exercere, et illam incorporeæ lucis claritatē tota intueri, & ex ijs quæ intrinsecus uidet quædam intimæ suauitatis saporē trahere, & ex eo intelligentiā suam condire, & in sapientiā uertere, in tanto hoc mentis excessu, pax illa quæ exuperat omnē sensum, inuenit atq; obtinetur: ut fiat silētū in cœlo quasi hora dimidia, ita ut cōtēplātis animus nulla altercantiū cogitationum tumultuatione turbetur, nihil omnino inueniens quod uel per desiderium petat, uel per fastidium arguat, uel per odium accuset, sed intra tranquillitatē cōtēplationis totus colligitur, & intromittitur in quædam affectum multum inuolatū introrsus ad nescio quā dulcedinē, quæ si semper sic sentiret, profectio magna felicitas esset. Nihil sensualitas, nihil agit imaginatio: sed omnis inferior uis animæ proprio interim uiduāt officio. Purior autē anime pars in illud intimæ quietis secretum

Memoria mens est

Ioan. 10

Ioan. 19

Animus et anima idem sunt

Ratio quid sit

1 Cor. 11

De dignitate humane cōditionis. Cap. XXXV

Mat. 17

cretū, & summæ trāquillitatis arcanū felici iucunditate introducit. Viuus quidē est sermo dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingēs usq; ad diuisionem animæ & spiritus. Et ideo nihil in creaturis hac diuisione mirabilius cernitur, ubi id quod essentialiter unū est atq; indiuiduum, in seipsum scinditur, & quod simplex in se & sine partibus constat, quasi quadam partitione diuidit. Neq; em in homine uno, alia essentia est eius spiritus, alia est eius anima: sed prorsus una eademq; nature simplicis substantia. Nō em in hoc gemino uocabulo, gemina substantia intelligitur: sed cū ad distinctionē ponitur gemina uis eiusdē essentię, una superior per spiritū, alia inferior per animā designat. In hac utiq; diuisione anima & animale est, in imo remanet, spiritus autē & quod spiritale est, ad summa euolat. Ab infimis diuiditur, ut ad summa sublimetur: ab anima scindit, ut domino uiuāt. Quoniā qui adhæret deo, unus spiritus est cum illo. Felix diuisio, & mirabilis separatio, ubi quod corpulentū & feculentum est, deorsum remanet: quod spiritale & subtile est, usq; ad speculationē diuinæ gloriæ sublimat, & in eadem imaginem transformatur. Pars inferior componitur ad summā pacem & tranquillitatē: pars autem superior sublimat ad summā gloriam & iucunditatem. Licet enim mens humana non sit eius nature cuius est deus, imago tamen illius nature, qua natura nulla melior est, ibi querenda & inuenienda est in nobis, quo etiā natura nostra nihil habet melius: sed prius mēs ipsa in seipsa cōsiderāda est, & in ea reperienda est imago dei. Mēs igitur quando cogitationē se cōspicit, intelligit se & recognoscit, quādo cōtēplatione ad deū ascendit, ut eū intelligat & diligit, imago dei dicēda est: cogitādo æterna, uir est, sicut dicit Apostolus, Vir non debet uelare caput suū, cū sit imago dei & gloria: id est, quāto magis se extēderit in id quod æternū est, tanto magis inde format ad imaginē dei, et ideo non est cohibēda, ut inde se cōtineat ac temperet. Quando uero ea agit uel cogitat, quæ sunt temporalia, mulier appellat, & tūc non est dicēda imago dei, & propterea debet uelare caput suū, ne nimia sit eius pgressio ad inferiora, ne cū licita agit, illicita cōcupiscat. Tāta dignitas humane conditionis esse dignoscit, ut nō solum iubentis sermōe, sicut alia sex dierū opera, sed consilio sanctæ trinitatis, & opere diuinæ maiestatis sit creatus homo: ut ex primæ cōditionis honore intelligeret quantū deberet suo cōditori, dum tātum in conditione mox dignitatis priuilegiū præstitit ei cōditor, & tanto amplius conditorē diligeret, quāto mirabilius ab eo se conditū intelligeret. Nec ob hoc solum quidem, quod ad consilium sanctæ trinitatis sic excellenter à cōditore cōditus est, sed etiā q̄ ad imaginem & similitudinē suam creator omnium eū creauit, q̄ nulli alteri ex creaturis donauit, quæ imago diligentius in interioris hominis dignitate & nobilitate est consideranda. Primo quidē, q̄ sicuti deus unus semp ubiq; totus est, omnia uiuificās, mouēs, & gubernās, sicut Apostolus ait, quod in eo uiu-

mus, mouemur & sumus: sic anima in suo corpore ubiq; tota uiget, uiuificans illud, mouēs & gubernās. Non em in maioribus corporis sui membris maior est, nec in minoribus minor: sed in minimis tota est, & in maximis tota. Sic infusa est corpori, ut nō per mēbrorū partes partibus sit diuisa. Nā in quolibet loco pars corporis percutit, tota dolet. Miro autē modo, una eademq; uiuificatione mēbris præsidēs, cū ipsa per naturā nō sit diuersa, per corpus tamē agit diuersa. Ipsa quippe est, quæ per oculos uidet, audit per aures, per nares odorat, per os gustat, per membra omnia tangit, & tāgēdo lene ab aspero discernit, & cū nō sit diuersa, p sensus tamē operat diuersa. Ex qua re intelligit, q̄ ita est anima secundū suū modum in suo corpore, sicut deus est in suo mundo. Interiorius siquidē & exterius, superius & inferius est: regēdo superior, portādo inferior, replēdo interior, circūdādo exterior. Sic est intus ut extra sit, sic circūdat ut penetret, sic præsidet ut portet, sic portat ut præsideat. Et sicut deus nec crescētibus creaturis crescit, nec decrescētibus decrescit: sic anima nec minutis mēbris minuit, nec adauctis auget. Hęc est imago siue similitudo omnipotētis dei, quam anima habet in se. Quandā etiā habet imaginē sanctæ trinitatis. Primo in eo, quod sicut deus est, uiuit, et sapit: ita anima secundū suū modum est, uiuit, & sapit. Est quoq; & alia trinitas in ea, quæ ad imaginē perfectæ quidē & summæ trinitatis quæ est in patre & filio & spiritus sancto, condita est. Et licet unus sit anima nature, tres tamē in se uires habet, id est intellectū, uoluntatē, & memoriā: quod idē, licet alijs uerbis, in Euāgelio designat, cū dicit. Diliges dominū deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mēte tua, id est, ex toto intellectu tuo, et ex tota uoluntate tua, & ex tota memoriā tua. Nā sicut ex patre generat filius, & ex patre filioq; procedit spiritus sanctus, ita ex intellectu generat uolūtas, & ex his ambob. pcedit memoriā, sicut facile à q̄ libet sapiēte potest intelligi. Nec em anima pfecta potest esse sine his tribus, nec horum triū aliquod sine alijs duobus integrū cōstat, quantū ad suam pūnet habitūcā. Et sicut deus pater, deus filius, deus spiritus sanctus: non tamen tres dii, sed unus deus & tres personæ: ita anima intellectus, anima uoluntas, anima memoriā: nō tamē tres animæ in uno corpore, sed anima una & tres uires. Atq; in his tribus diuinā imaginē gerit mirabiliter in sua natura noster homo interior, & ex his quasi excellentioribus animæ uiribus iubemur diligere cōditorem, ut inquantū intelligit diligit, & inquantum diligit semper in memoriā habeatur. Nec solum sufficit de eo intellectus, nisi fiat in amore eius uoluntas. Imò nec hęc duo sufficiunt, nisi memoriā addatur, quo semper in mente intelligētis & diligentis maneat deus: ut sicut nullū potest esse momentum quo homo non fruāt deī bonitate & misericordiā, ita nullum sit momentū quo præsentē nō habeat eum in memoriā. Et ideo iuste uidetur mihi dictū, nostrū interiorē hominē esse imaginē dei. Nūc uero de similitudine aliqua dicamus. Nā

Mat. 23

Imago dei in homine

scit

sicut deus creator qui hominē ad imaginem suam creauit est charitas, bonus & iustus, patiens & mitis, mundus & misericors, et cetera sanctorū uirtutū insignia quae de eo leguntur: ita homo creatus est ut charitatē haberet, ut bonus esset & iustus, patiens atque mitis, mundus & misericors. Quas uirtutes quāto quis plus in seipso habet, tāto propior est deo & maiorē sui creatoris gerit similitudinē. Si uero, quod absit, aliquis per deum uirtutum & diuerticula malorū ab hac nobilissima sui conditoris similitudine degener aberrat, tunc fiet de eo quod scriptū est. Homo cum in honore esset non intellexit: & cetera. Quis maior honor potuit esse homini quam quod ad similitudinē sui conditoris condere, & eiusdem uirtutū uestimētis ornare quibus & conditor, de quo legitur, Dominus regnauit, decorē indutus est, id est, omnium uirtutū splendore & totius bonitatis decore ornatus est? Vel quod maius homini potest esse dedecus aut infelicius miseria, quam ut hac similitudinis gloria sui conditoris amissa, ad informem & irrationabilem brutorum iumentorum similitudinē dilabatur? Quapropter quisque diligentius attendat primae conditionis suae excellentiam, & uenerandam sanctae trinitatis in seipso imaginē agnoscat, honorēque diuinā similitudinis ad quam creatus est nobilitate morū, exercitatione uirtutum, & dignitate meritorū habere contendat: ut quando apparebit qualis sit, tunc similis ei appareat qui mirabiliter eum ad similitudinē suā in primo homine condidit, mirabiliusque in secundo, id est, in seipso reformauit. Magna cōuenientia est inter deū & hominis animā. Deus namque uita est, spiritus est, sapientia est & amor. Vita etiam anima est, spiritus est, in quo spiritu sapientia est & amor. Vita deus est, uita & anima est, similis & dispar. Similis quod uita, quod seipsa uiuens, quod non tantum uiuēs, sed etiam uiuificās, sicut & ille haec omnia est. Dispar, quoniam ille creator est, & ista creatura. Nisi enim ista ab illo creata esset, non esset: & nisi ab illo uiuificata, non uiueret. Viuit anima naturali uita, etiam si spiritali uita non uiuat. Sed talis uita mors est potius quam uita. Quoniam mors peccatorū pessima. Anima quidē quae secundum carnem uiuit, uiuēs mortua est, & ideo bonum erat illi non uiuere quam sic uiuere. Vita anima est, uiuens quidē, sed non aliunde quam seipsa, & ob hoc non tam uiuēs quam uita est. Inde est, quod infusa corpori uiuificat illud, ut sit corpus de uitae praesentia, non uita, sed uiuēs. Creata est anima a deo, uita a uita, simplex a simplici, immortalis ab immortalī, ut non sit longe a creatore suo, cui appropriare uideat simplicitate essentiae & perpetuitate uita. Licet enim spiritaliter non uiuat, immortaliter tamen necesse est ut uiuat. Creata est anima magna a magno, recta a recto: eo magna quo capax est aeternorū: eo recta, quod appetens supernorū: eo beata, quo deo unita. Anima namque quae dei pietas respicit, humilitas subiicit, poenitentia reducit, iustitia deducit, obediētia conducit, perseverantia perducit, deuotio introducit, puritas iugit, charitas unit. Habet autem anima in se amorē quod semper potest stare cum deo, aut redire, si mora cum suis affe-

ctibus, imò defectibus, ab eo fuerit. Solus est amor ex omnibus animae affectibus atque sensibus, in quo potest anima, & si non ex aequo suo respondere autori, uel de simili mutua rependere uicem: & si minus amat, quoniam minor est, tamen si ex tota se diligit, nihil deest ubi totum est. Renūciās ergo cunctis affectionibus alijs, tota incubat soli amorī, effundens se tota in amorē illius cui respondere habet in redhibendo amore. Amat siquidē deus ut amet, & cum amat, non aliud uult quam amari, sciēs ipsos amore beatos qui se amauerint. Per amorē uenit ad homines, factus est homo, & delicta illius esse cum filijs hominū. Nostra uero delicta erūt cum ad eum ueniremus & uidebimus eum sicuti est, atque similes ei erimus. Tunc erit manifesta uisio, plena cognitio, uera dilectio, firma cōiunctio, societas indiuidua, similitudo perfecta, & uita beata, in aeternū & ultra in perpetuas aeternitates. Sicut enim corpus in resurrectione sua uitam & sensum recipiet, sic anima in resurrectione sua uitā & sensum recipiet, id est cognitionē et amorē dei. Quod autem cognitio sit uita, ipsa ueritas affirmat dicens: Haec est uita aeterna, ut cognoscāt te uerū deū et quē misisti Iesum Christum. Amor etiā sensus est. Nam sicut exterior homo circa ista temporalia quinquā pertito sensu afficitur, id est uisu, auditu, gustu, & ceteris, sic interior homo in beata uita circa quinquā ineffabilia dei ineffabili amore afficietur. Cum enim deū suū amabit, quandā lucē, quandam uocē, quandā odorē, quandā cibū, & quandā amplexū interiorē amabit. Ibi enim fulget quod non capit locus. Ibi sonat quod non rapit tēpus. Ibi olet quod non spargit uentus. Ibi sapit quod non minuit edacitas. Ibi haeret quod non diuellit fatietas. Ibi siquidē uideat deus sine intermissione, cognoscit sine errore, amat sine offensione, laudatur sine fatigatione. Nobilis creatura est anima. Ciuitas namque dei est, de qua tam gloriosa dicta sunt, quod ad imaginem & similitudinem dei facta est. Haec ciuitas Hierusalem merito appellanda est, quia ad fruendū uisione illius summā pacis, quae fecit utraq; unū, creata est. Mens eius paradysus est, in qua cum caelestia meditat, quasi in paradiso uoluptatis delectat. Domus etiā summi patrisfamilias est anima, per unitatem morū: sponsa Christi, per dilectionē: templum spiritus sancti, per sanctificationē: ciuitas regis aeterni, per pacē & concordia ciuium. Et quia nulla est ciuitas absque populo, disposuit in ea conditor noster populū triplicis gradus, id est sapientes ad consulendū, milites ad propugnandum, artifices ad ministrandum. Ciues huius ciuitatis, sunt naturales & ingeniti animae uigores, tanquam indigenae, quorū distincti sunt gradus, quia alij superiores, alij inferiores, alij mediij. Superiores quidē sunt intellectuales sensus, mediij rationales, infimi animales. Quorum differentia haec est. Animalis siue sensualis, appetit sensibilia siue uisibilia. Rationalis discernit, & discretiōis oculo aspernat ea. Intellectualis pertrahit ad diuina. Intellectualis igitur sensus sunt tanquam animae cōsiliarij dicētes ei, Deū time & madata eius obserua, Propter hoc enim est omnis homo. Ratio-

Psal. 48

Cōparatio anime cum deo XXXVI

Ioan. 17

Præfatiō anime. Cap. XXXVII

De uita anime. Cap. XXXVIII

De uita anime. Cap. XXXIX

Rationales sunt tanquam milites qui hostes concupiscētiarū impugnant per arma iustitię. Animales seu sensuales sunt tanquam rustici & artifices, qui corporalibus rudimētis insistant, & corpori necessaria ministrant. Haec triplicē uim animae, id est sensuale, rationale & intellectuale, Philosophi partes uocāt, non integrales, sed uirtuales: quia potētia eius sunt. Sensualitas ea uis animae est qua corpus uerget, & per corporis sensus ista exteriora sentit & discutit. Omnes enim sensus tam exteriores quam interiores ad animā referunt, utpote ab illa procedētes: ut enim sentiant, omnes ab anima habent. Ratio uis est animae supra corporalia, & infra spiritalia collocata: discernit enim uera a falsis, quod est Logica: uirtutes a uitijs quod est Ethica: & per experimenta rerū inuestigat naturas, quod est Physica: In his uero tribus, tota Philosophia consistit. Totā igitur Philosophiā ratio comprehendit. Intellectus siue intelligētia, ea uis animae est qua de diuinis, quantum homini possibile est, cognoscit. Ad caelestia arcana penetranda ratio per se non sufficit nisi a deo adiuta fuerit. Tunc finis eius, si bene uiget, cum ad notitiā secretorū, quae diu inuestigādo quaesiuit, puenerit, intellectus seu intelligētia nūcupat. Boetius tamē dicit intelligētiā solius dei esse admodum paucorum hominū, sed horū alterū per altero ponit saepe. Memoria etiā cōsors & cooperatrix est rationis, quoniam sine ea ratio nec ad incognita procedere, nec cognitorū scientiam retinere potest. Memoria est uis animae accepta retinens, praeterita repetens, elapsa recolligēs. Humanus appetitus inter summa & ima positus, cum plerūque in utraq; diuisus sibi metipsum sit cōtrarius, in quacūque partē totus trāsierit, nomē eius merito fortit, Si carnis uoluptatibus pascit, carnalis siue animalis nominat. Si spiritalibus desiderijs delectat, spiritalis nūcupat. Appetitus siquidē naturalis est uis in animāte mouēdis a uide sensibus attributa. Quoniam de uiribus animae mentionem saepe feci, definire eas debeo, quatenus quae de anima dicta uel dicēda sunt, euidentius intelligi possint. Sensualitas sensus, imaginatio tam corporis quam animae sunt, uel dici possunt. Sensualitas corporis, est quaedam uis ignea. Sensualitas siue animalitas animae, est inferior uis eius, quae secum trahēs sensualitatem carnis, uelut famulā & obedientē, sensus & imaginatiōes facit, easque in arca memoriae reponit. In sensu instrumentū est sensualitas & origo imaginatiōis. Ipsa namque uis ignea quae extrinsecus formata sensus dicitur, eadē forma usque ad intimum traducta, imaginatio uocatur. Sensus itaque parit imaginatiōem, imaginatio cogitatiōem, cogitatio meditationē, meditatio acuit ingenium, ingenium facit rationem: ratio cōducit ad intellectū, intellectus ad intelligētiā: intelligētia per cōtēplationē ipsam ueritatē admirat, & per charitatē in ea delectat. Sensus, est passio animae in corpore ex qualitatibus extra accidētibus. Imaginatio, est uis animae quae figuram corporearū rerum absente corpore sine exteriori sensu dignoscit. Cogitatio, est circa quolibet animi occupatio. Cōsideratio, est intenta cogitatio. Meditatio, est frequēs cogitatio modum & causam & rationē uniuscuiusque rei inuestigās. Ingenium, est

quaedam uis naturaliter animis insita per se ualens. Ratio est, quaedam uis animae quae omnia discernit & iudicat, sed maxime cum inhiat spiritalibus, & imaginē dei in se conseruat. Intellectus, est rerum in se uere existētiū perceptio. Intelligētia est de solis rerū principijs, id est de deo, hyle & ideis, & de incorporeis substantijs pura & certa cognitio. Cōtēplatio est perspicue ueritatis iocūda admiratio. Charitas, est concordia mentium & societas electorum, uita beatarū animarū & angelorū, quia nec anima nec angeli nisi per charitatē uiuunt. Anima rationalis, & intellectualis facta est ad imaginē & similitudinē dei, ut factorē suū pro imagine cognoscat, et per similitudinem diligit. Ex imagine namque dei habet rationē, & ex similitudine charitatē. Charitas uero in se ipsa representat trinitatē: hanc ratio sentit & pacata requirit: hanc charitas inuenit & uiuendo beata quiescit: hanc in praesenti fides sequitur, spes in caelum usque comitatur, charitas perenniter amplexatur. Mens itaque spiritalis seu intelligētia rationalis primo creatorē suū aspiciat, deinde creaturā ipsius uideat, et mediante arbitrij libertate ad eum qui condidit omnia se & cetera referat. Sic in homine trinitas appareat quae charitas manifestat, ut charitatē sepe homo exhibeat, semperque cōspiciat is quae trinitatis imago ponat. Sic homo eius seruabit similitudinē, cuius in se naturaliter portat imaginē. Appareat ergo imago dei in intelligētia rationali, in mēte spiritali, in honore liberi arbitrij. Appareat similitudo dei in moribus, per naturam, in operibus, per iustitiam, in uirtutibus pro gratia: ut moribus, natura perornet, ut iustitia operibus cōprobeat, ut gratia uirtutibus cōpleat, & sic semper domino praesentet. Anima totum corpus hominis tota pariter animat. Est quidē inspirata a deo homini uita, non de praesententi materia, sed de nihilo facta ab eo. De ceteris animantibus, scriptura dicit, Producat aqua & cetera. producat terra animā uiuētē. Animā uero non aqua, non terra produxit, sed deus inspirauit, non tamē uiuā uel uiuentē, sed spiraculū uitae ratiōale ex dei imagine, factū ex dei similitudine. Anima non est pars dei: probat hoc mutabilitas quam incurrit. Deus enim immutabilis est: haec saepe mutata per culpa, quandoque mutata pro poena & dānata fit misera, Nihil ei tamē nocere potest nisi a deo recedat. Recedit autem quando peccat: proinde torqueat misera a deo refuga. Ab uno dissociata spargit ad multa, et pro sua intemperantia fit morbida, fit molesta. Ea propter sensus corporei turbata memoria, turbati hebetes fiunt, marcidij, & stupidi, Inde caro patitur, lagores oriuntur & mors uolēta peruagatur. Homo quidē a deo auersus, peccado peruersus, quia a deo dissentit, dissidet & sibi, portatque in seipso poenam de seipso. Anima non format ex materia informi, sed in sua creatiōe formā accepit, qua facta est ad imaginē & similitudinē dei. A quo si auertitur, remanet informis, quia deo dissimilis: nec ideo tamen efficitur irrationalis, quia gestat imaginē dei unde potest reformari. Sic nec etiā si tota concluditur peccato, & licet pro insipientia iumento comparet, ideo fit quasi anima pecoris uel alterius corporis. Ipsum enim corpus & nunc & in fine semper est

Anima facta ad imaginē & similitudinem dei XXXIX

Gen. II

Anima a deo recedens XL

est habitura cū quo facta est una persona: sed nec ideo fit corpus etiā si penitus habitet. Non em̄ distrahitur partibus, nec loco cōcludit. Non est maior in maioribus, nec est minor in minoribus sui corporis partibus uitæ idoneis. Spiritus nanq; est anima rationalis quantis libet obruta malis, & ubicunq; est tota est. Nō traducitur à patre in filiū, nec una fit anima amborū. Sicut, inquit dominus, anima patris, sic anima filij mea est. Nec pars animæ patris in filiū dū generat se transfundit. Partiri nāq; seu diuidi, augeri uel minui pro substantia sua spiritus nescit. Nō em̄ potest esse maior, sed melior. Si em̄ particulariter transfunderet, corporeus esse p̄baretur. Quod si, ut delirāt aliqui, semen animæ ex semine carnis haberet generando trāsfundit, multa quidē inhonestā & impossibilia præsenserent exinde exclamari, quæ de spiritu rationali nec dici debēt nec opinari. Indecens em̄ est obscœna retexere, & male fusa carnis semina denudare. **Di** cimus aut̄ rationales animas p̄ essentia fieri quotidie de nihilo nouas, sed p̄ simili natura ex institutione diuina, nō utiq; nouas. Quales em̄ in exordio deus die sexto masculo & foeminae dedit, tales quotidie inspirat singulis, noua de nihilo creatiōe nō noua institutiōe. Pater, inquit, meus usq; modo operat̄, & ego opor. Operat̄ usq; modo pater & filius, operatione siquidē noua, sed institutione non noua, pro illa agēs, cū ista quiescēs. Res uero corporee post primā sui creationē nouæ nullę creant̄, sed simul in exordio conditæ tēporali formatione propagant̄. Animæ aut̄ nō simul essentialiter factæ sunt, sed p̄ natura cōsimili, qua ad imaginem & similitudinem dei fiūt, & simul factæ reputant̄, & nō simul æditæ iudicant̄, Nō simul æditæ pro essentia, sed simul factæ pro cōpari forma ad imaginem & similitudinē dei prærogata. Caro de carne generādo traducitur, sed spiritus de spiritu minime p̄pagat̄. Certū tenemus, quia caro contracta de carne per legē cōcupiscētia, q̄ cito uiuificatur originalis culpæ uinculo premitur, eiusq; affectionibus anima quæ carnem uiuificat, aggrauat̄. Sub hoc peccati uinculo demergūtur paruuli, qui sine remedio baptismi moriunt̄, Habēt em̄ originale peccatū, nō per animā, sed per carnē utiq; cōtractum animæq; refusum. Carni nanq; ita unitur anima, ut cū carne sit una persona. Fit em̄ autore deo caro & anima unū indiuiduū, unus homo: unde salua nature utriusq; pprietate adijcit̄ carni qd anime est, & animæ quod carnis est, p̄ unitate personæ, nō pro diuersitate nature. Quod igit̄ ibidem singulis est propriū, cōmune fit amborū: propriū pro natura, cōmune p̄ persona. Exinde fit anima originali culpæ obnoxia, quā caro contrahit, & animæ refundit, cū qua unita est in persona, licet diuisa sit in natura. Eapropter necesse est paruulum dum uiuit Christi sacramento renouari, ne oblitus animæ societas carnis peccati, qua grauat̄ etiā corpore exuta, nisi dum in corpore uiuit saluari fuerit remedio expiata. Currāt igit̄ adulti, currant p̄ seip̄s, impendāt etiā paruulis sacramentū fidei, suscipiāt Christi fidē cū sacramētis, ut paruuli

Ezech. 18

Quod anima de nihilo fiat Cap. XLI

Ioan. 5

Baptismus

los in Christo renouatos fides ecclesiæ tueatur, & adulti cū sacramentis opera fidei comitent̄. His etiā renouatis per gratiā, tandē cōplebit̄ in resurrectione generali, ut caro ipsa resurgat in gloria animæ suæ restituta, uiua, & æterna, felix & beata. Si querat̄, quare deus dat animas illis quos absq; remedio saluari mori contingit. Respōdemus, qd diuina institutiō qua res & rerū nature condūt̄ nec peccato tollit̄, nec uolentia præpeditur: Inde est quod lex corporalis copulę nec etiam in malis iure suo priuatur. Generāt adulteri, fornicatores, prophani: naturalis tamē institutiō nec in talibus depērit. Natura nāq; prout deus instituit, quod suum est operatur. Natura siquidē est quædā uis & potentia diuinitus rebus creandis insita, quæ unicuiq; rei omne suū tribuit, qua bona quisquis male utit̄, malus esse iudicat̄. Iuste enim puniunt̄, qui licitis abutunt̄. Iuste uero puniunt̄ qui rapere incōcessā conant̄. Sic satanas cœlū: sic protoplastus perdidit paradysum. Abutunt̄ licitis, qui bona dei maculant usibus inconcessis. Maculant bona dei, sicut ij q̄ calore libidinis exercēt opera copulę carnalis. Ex his filij generant̄, quorū corpora seruiente creatori creatura formantur, et deo inspirate spiraculū uitæ animant̄. Spiraculū aut̄ uitæ, humanā animā intellige, quā non producit terra uel aqua, sed deus inspirat: quo sensus corporei animantur, unde homo factus in animā uiuētē memorat̄. In his & in alijs omnipotens agit prout instituit, quū nullius adiuuāt bona, nec impediūt mala. Bonos quidem prouehit sua gratia: malos terret sua iustitia. Nos equidem serui dum domini bonis abutimur, rei et miseri pariter inuenimur. Ipse equidem serui dñs q̄ seruorū suorū malis bene utit̄, sanctus & omnipotēs adorat̄. Ipse corpori terreno de peccati traduce propagato, pro institutione sua inspirat animam bene utens inolita præuaricatione nostra, quæ si esset naturalis, creatori poterat impūtarī. Sed creator præparat omni tēpore sacramenta, & obediētia pia proponit edicta, ut cōtra peccata sacramēta in remediū sint, & tēporaliū obseruatio mādatorū æternorū afferat præmia donorū. Vnde si aliqui sub peccato geniti paruuli obeunt absq; remedio saluari, pertimesce iustitia dei, q̄ nihil debet alicui, sed damnat in singulis malū quod nō fecit in eis. Si aut̄ paruulos renouat sacramentis, admirare misericordiā dei. Ipsi em̄ sicut nesciunt culpā cū qua ex carne nascunt̄, sic nesciūt gratiā qua p̄ Christū renouant̄. Nō excusat paruulos à culpa, quia eā nō norunt, nec excludit gratiā ab eis quia eā nesciūt. Queris in eis culpā, inuenis ex carne traductā: queris in eis gratiā, inuenis à deo collatā. Illa debite dānat̄, hæc indebite prærogat̄. Illa iudiciū prædicat, hæc misericordiā repræsēntat. In utroq; deus agnoscit̄, cui misericordia et iudicium p̄petua laude cātāt̄. Sed ab his intūdis mens nostra, mens infirma, q̄a peccatis obruta, citius ad seipsā redeat sibiq; remediū querat, ut q̄ in Adā ceciderit, in Christo resurgat. Plures ueteres de natura animę dixisse inueniunt̄, sed nihil ita ut nō ali quid restare uideat̄. Ego aut̄ ex eorū dictis quāto diligē-

De pueris nō baptizatis Cap. XLII

Natura quid sit

Spiraculum uitæ

Anima quid sit XLIII

diligētius potui breue istud et certū colligere, atq; in unū studui redigere, quod memoriæ commendat̄. Hebes nāq; est memoria hominis & breuitate gaudet, & si in multa diuidit̄, sit minor in singulis. Ex corpore & anima constat homo: et quicqd oculis corporeis uidet̄, propter corpus factū est, corpus p̄pter animā, anima autē p̄pter deū. Vita corporis anima est, uita animæ deus est. Immortalis est anima, quia carne caret: nec habet quo cadat ut resurrectione egeat post ruina, nisi peccato ceciderit: & ideo in morte uita nostra nō perit, sed corpus destituit: dum discedēs anima uim suā non perdit, sed quod uiuificauerat hoc dimittit, & quātum in se est mortē alterius facit, quā ipsa non recipit, Facit, inquā, nō uiuificando quod deserit, nō amittēdo quod uiuit. Itaq; mors hominis nihil est aliud quā carnem occasus, à qua cū uis potentia uiuificantis abcesserit, in terram de qua sumpta est redit, amissis sensibus quos per seipsam nō habuit. Anima nō aliter q̄ sol lucē diei, uitam tribuit carni cū uenerit, mortem efficit cum recedit, Mors tamē nō cōsumit conuicta sed diuidit, dum originē suę utrūq; reddit. Et ne quis putet animam corporis morte cōsumi, audiat quid dñs in Euangelio dicat, Nolite, inquit, eos timere qui occidit corpus, animā aut̄ occidere nō possunt. Fatigatur corpus cogitationib; mētis: afficit̄ in corpore mēs doloribus corporis. Corpus ex quatuor elementis cōstat. Anima nec elementū est, nec ex elementis, sed de nihilo est facta, & soli creatori suo cognita. Ex his ergo omnibus quæ in se, hoc est in corpore suo uisibilia uidet̄, nihil se esse uel posse esse uidet. Secernat ergo & diuidat se per se ab eo toto quod uidet in se uisibile: & inuisibilē se esse omnino uidet in eo q̄ uidet se, & tamē uideri se nō posse uidet. Deinde eleuet se super se, & in eo q̄ primum & principale speculū est speculandi dei, illiusq; imaginē ac similitudinē pximū & cognatū magis factum inuisibilē deū inspiciat. Hoc aut̄ est ipsa ratio & mēs, ratioe utens quæ ad primā similitudinē dei facta est, ut per se inuenire possit eū à quo facta est, & in eius amore atq; cōtēplatione dulciter requiescere. Ea nāq; perfectius suum factore manifestant, quæ illius similitudini uicinius appropinquāt. Hæc aut̄ est ipsa rationalis creatura quæ excellenter & pprie ad illius similitudinē facta est: et tūc citius creatorē suū quem non uidet agnoscit & diligit, cū se ad illius imaginē factā intelligit. Mēs rationalis est, quæ se cogitādo intelligit, & imaginē suā ex se natā habet, quæ imago eius uerbū est. Verbū em̄ rei est ipsa cognitio ad similitudinē eius ex memoria formata. Hoc modo liquido apparet summā sapiētia cū se dicēdo intelligit, gignere cōsubstantialē sibi similitudinē suā, id est, uerbū suū. Mēs tamen rationalis quoniā nō se semp cogitat sicut sui semp meminit, liquet, quia cū se cogitat uerbū eius nascit̄ de memoria. Vnde apparet qd si semper se cogitaret, semp uerbū eius de memoria nasceret̄. De summa uero sapiētia quæ semper se dicit sic, sicut sui semper memor est, liquet quia de æterna memoria cogitatur

in hominis quid sit

Ioan. 10

cap. XLIII

lib. 1

Anima quid sit XLIII

eius uerbū nascit̄. Sicut em̄ summa sapiētia æterna est, ita æterne sui memor est, & æterne se intelligit, & æterne se dicit, cū sit illi dicere quod intelligere: & cū æterne se dicat, æterne uerbū eius apud ipsam. Mēs ergo rationalis quæ inter omnes creaturas ad inuestigationē summæ sapiētia sola assurgere ualet, & nihilominus ad eiusdē inuētione sola p̄ficere, semper studeat illius reminisci, illam intelligere et amare: ad hoc facta est ut semper uiuat si semper amet summā uitā, summā sapiētia, summam essentiā, cui debet hoc ipsum quod est. Amare autem nequit, nisi eius reminisci & eam studuerit intelligere, Faciat ergo hoc ad quod facta est ut bene uiuat. Deus omnipotens cuius beatitudo nec augeri potest, quia perfecta est, nec minui, quia æterna est: sola charitate, nulla necessitate sui rationales spiritus creauit, ut eos suæ beatitudinis participes faceret. Alios uero in sua puritate in cœlo cōfirmauit. Alios aut̄ p̄pter superbiam in infernū præcipitauit: atq; alios ad cōprobendam humilitatē & obediētiam in terrena habitatiōe terrenis corporibus sociauit, ut ad uitæ sensum luteam materiā uegetaret, Habent nāq; in natura sua quædam mutabilitatē secundū quam corporibus uiuificandis appropinquant, in qua quidem non nihil suæ puritatis deponūt. Cum enim delectatōe carnis afficiuntur, quasi quandā corpulentiam inde trahunt: quæ puriorē naturam eorum corrumpit. Et hoc uitium quanto altius eis in corporib; manentibus inhæserit, tanto difficilius eos à corporibus discedentes deserit: quoniā non tollitur passio, etia cū tollit̄ causa passionis, nisi ab eiusmodi feculentia se in hac uita mūdare studuerint. Nos ergo qui in medio bonorū & malorū positi sumus, cōsiderare sape debemus, & gaudiū illorū, & istorum supplicium, atq; nostram miseriam. Rationalis siquidem est anima nostra, ut sciat discernere inter bonum & malū. Est etiam concupiscibilis atq; irascibilis, ut possit amare bonum & odire malum. De cōcupiscibilitate nascitur amor, de amore & desiderio & gaudiū. Amor est delectatio cordis alicuius ad aliquid p̄pter aliquid, per desiderium currens atq; per gaudiū requiescēs: per desiderium in appetendo, & per gaudiū in perfruendo: nec aliud de bonum est, si bonum est cor humanū: nisi quod bene amat quod bonū est. Nec aliunde malum est, si malū est, nisi quod male amat quod bonū est. Omne enim quod est, bonum est: sed in eo quod male amat, tantū uitium est. De irascibilitate nascitur odium, Ira enim generat odiū: & de odio dolor & timor. Cum enim cōtra peccata nostra irascimur & ea odire incipimus, dolemus quia peccauimus, & pœnas pro peccatis timemus. Sic creator omnium deus inter cætera & sup̄ cætera quæ creauit rationalē dignatus est amplius illustrare naturā, quam & sua similitudinē fecit insignē, & suæ beatitudinis uoluit esse participem. Cuius tamē rationalis creature licet similis uideatur origo, facta est diuersa conditio: dū pars eius est in æterna felicitate firmata: pars rudētib; inferni detracta, & in tartarum tradita in iudicium crucianda seruat̄. Pars etiam

Spiritus rationales XLV

Amor quid sit

Creaturae rationalis diuersa ratio. XLVI

etiam terra terrenis unita corporibus locum mediū fortita cognoscitur: & prius quidem eadē media summis uicinior in delitijs erat posita paradisi, nūc iam propinquior infimis, pro reatu inobediētiā humiliata est in loco afflictionis. Summus igitur omnium horū locus plenam habet lætitiā, infimus solā tristitiā. Ibi enim plena felicitas: illic solā & summa miseria est. In medio sanē summa speranda, sed nihilominus infima sunt timenda: & ideo nobis iam amplior timoris causa quā spei, quo uiciniores eisdem infimis, deiecti in ipsa degimus umbra mortis. Quia tamen & illius beatitudinis, & illius nihilominus dānationis æternæ humanā deus animā pro suorū qualitate meritorū participē fieri posse cognouit, naturales affectus ei quatuor indidit: ut haberet unde bona illa posset optare, & in eis quādoque lætari: & rursum unde mala illa metuere, uel in eis etiā dolore perpetuo cōtristari. In eo em̄ sanē grauior est moderna conditio, quā nō modo exhibet tristitiā et modernā molestiam, sed et timor habet pœnā, & spes ipsa quæ differē affligit animā. P̄ssimus em̄ pater et terribilis iudex, quæ uera illa et perpetua gaudia filijs, dolores æque perpetuos reis in fine parauit, nōnulla tamē etiā nos in præsenti ex p̄m̄tia capere uoluit gaudij uel doloris, unde illa non modo certius credi, sed affectuosius quoque optari ualeant & timeri. Ceterū nec præsentiā gaudia in illorū cōparatiōe sunt gaudia, nec tristitia præsens in illius comparatiōe est tristitia. Nec desipiet si quis interim omnē operam dare maluerit, quæadmodū illa potius ualeat cōcupiscere gaudia, illos formidare dolores, quā huius uitæ uitare molestias, captare lætitiā. Verūta men inuenire est etiā in præsenti unde utiliter gaudeat quis, uel salubriter cōtristetur. Si lætes de beneficijs suis gratias deo agens, & deuotiōe eius exultet, & pp̄ria seu etiā proximorū delicta deploret. Vnde etiā diuina dispositiōe media inter eosdem affectus constituta est ratio in corde hominis, per quā nimirū discernere & diiudicare possit unde gaudeat seu doleat, imō etiā quid cupiat uel quid timeat. Sanē qui triplicem uim animæ esse docuerunt, rationalē illam, irascibilē, & cōcupiscibilem asserentes, affectus quidē diuersos, sed quadā sibi cognatiōe iunctos, sub irascibili metū & tristitiā, sub cōcupiscibili desiderij & lætitiā cōprehēdisse uident. Interim ergo inter affectus uarios humana fluctuās anima, necesse est ut certā demū uel in summis uel in imis accipiēs stationē, in solo deinceps uel gaudio uel dolore p̄sistat. Deus est in summo, mūdus in imo. Deus in eodē statu æternitatis suæ semp̄ cōsistit. Mūdus cursu mutabilitatis suæ semper instabilis fluit. Humanus animus quasi in medio collocatus quadā cōditionis suæ excellentiā, huic mutabilitati quæ deorsum est supereminet, & ad illam quæ est apud deum uerā immutabilitatē necdum pertingit. Si uero in ijs quæ deorsum transeunt se per cupiditatē immerserit, statim per infinitas distractiones rapietur, & a semetipso quodāmodo diuisus dissipabit. Si uero ab hac infinita distractione quæ deorsum est se erexerit, &

De humano animo XLVII

hæc infima deserens, atque paulatim in unū se colligens secū esse didicerit, tātō amplius in unū colligetur, quātō magis cogitatione et desiderio sursum eleuabit: donec tandē omnino immutabilis sit, & ad illā uerā & unicā quæ est apud deū immutabilitatē perueniat, ubi perpetuo sine omni mutabilitatis uicissitudine requiescat. Credimus animas nec esse ab initio cum angelis, nec simul creatas: sicut Origenes fingit. Nec per coitū cū corporibus feminantur: sicut Luciferani & Cyrillus, & aliqui Latinorū præsumptores affirmant. Sed dicimus earū creationē solū omniū creatorē nosse, & corpus tantū per coniugij copulationē seminari: dei uero iudicio coagulari in uulua matris, & cōpingi atque formari: ac formato iam corpore, animam creati & infundi: ut uiuat homo in utero ex anima constans & corpore, & egrediatur ex utero uiuus plenus humana substantia. Nec duas animas esse credimus in uno homine, sicut multi scribūt, unā animalē qua animetur corpus & immixta sit sanguini, & alterā spiritalem quæ rationē ministrat. Sed dicimus unā eademque animā esse in homine, quæ & corpus sua societate uiuificet, & semetipsam sua ratiōe disponat, habens in se libertatē arbitrij, ut in suā substantiā eligat cogitatione quod uult. Libertati siquidē arbitrij sui cōmissus est homo: postquam uero deceptione serpētis per Euā cecidit: naturæ bonū perdidit, pariter & uigorem arbitrij: nō tamē electionē, ne nō esset suum, quod emēda ret peccatū. Manet itaque ad quærendā salutē arbitrij libertas, id est rationis uoluntas: sed admonente prius deo & inspirate ad salutē. Ut ergo acquiramus salutari inspirationi, nostræ potestatis est: ut adipiscamur quod adipisci desideramus, diuini est muneris. Ut nō labamur adepto salutis munere, nostræ sollicitudinis est & cœlestis adiutorij: ut labamur, potestatis nostræ est & ignauia. Solū hominē credimus habere animā substantiuā, quæ exuto corpore uiuit & sensus suos atque ingenia uiuaciter tenet. Neque cum corpore morit, ut Aratus asserit: neque postmodū interit, sicut Zenon dixit, quia substantiāliuiter uiuit. Animalū uero animæ nō sunt substantiæ, sed cum carne ipsa carnis uiuacitate nascunt, & cum carnis morte finiunt: & ideo nec ratione regunt, sicut Plato & Alexander putant: sed ad omnia incitamenta naturæ ducuntur. Anima humana nō cum carne moritur, quia non cum carne, sicut diximus superius, seminatur: sed formato in utero matris corpore, dei iudicio, creatur & infundit, ut uiuat homo intus in utero, et sic procedat natiuitate in mundū. Anima a creatore principiū habēs, ex quo est, perfecta est in genere suo: unde ex quo est, sciret omnia quæ ab homine sciri possunt, nisi grauitas carnis esset. Quod per primum hominē, quæ ante corruptionē humanitatis ex quo fuit perfecte habuit scientiā p̄bari potest. Sed modo corrupta humanitate, ex quo coniugitur corruptioni, corrūpitur, Nec pp̄rietas suas potest exercere, donec usu & experiētia & alicuius doctrina incitata incipit discernere, Veluti si quis cū subtili acie oculorum in tenebrosa

datur

Amel. 6

Anima 80. XLVII

Deo ex carne 80. anima 80. XLVII

Deut. 32

Apoc. 2

Psal. 33

1 Cor. 2

Luc. 8

Didymus

Eccl. 7

datur, uidere tamē non potest ibi nisi prius assuescat tenebris, uel lumē accendat. Vnde Virgilius: Quantum non noxia corpora tardant. Et licet aliæ sint actiones corporis, & aliæ actiōes animæ: tamen corporis actiones uitia uel uirtutes possunt esse animæ. Cū em̄ ad hoc sit anima data, ut illicitos carnis motus corrigat, ignoratiā illius cōtingunt uel negligentia. Sicut cū discipulus uel seruus negligentia doctoris uel domini peccat, magister uel dominus extra culpā non est. Sic anima malis cōtingentib. nō est extra culpā, cū ista debeat imperare, & illa obedire. Duabus substantijs tantū cōstat homo: anima & carne. Anima cū ratione sua & carne cum sensibus suis. Quos tamen sensus absque societate animæ nō mouet caro, anima uero & sine carne rationale suū tenet. Notandum tamē quod ipsi sensus qui in exteriori homine describunt, simili modo secundum modū suum in interiori esse manifestant, quia spirituales res nō corporalibus sensibus, sed spiritualibus rimandæ sunt. Vnde diuina scriptura in Deuteronomio ait. Videte quod ego sum deus, & nō est alius præter me. Et in Apocalypsi. Qui habet aures audiendi audiat quid spiritus dicat Ecclesijs. Et in Psalmo, Gustate & uidete quoniā suauis est dominus. Et Apostolus, Christi bonus odor sumus, & in ijs qui pereūt, & in ijs qui salui sūt. Et in Euāgelio dominus mulierem fide se tetigisse magis quā corpore ostēdit dicens, Tetigit me aliquis: Nā & ego sensu uirtutē de me exisse. Sic ergo cum omni cautela obseruādū est quid ad corporis sensus, & quid ad animæ pertineat dignitatem: ne forte cōfusus ordo & irrationabilis æstimatio alicui repugnare uideatur ueritati. Nō est tertius in hominis substantiam spiritus, ut Didymus cōtendit, sed spiritus ipsa est anima: & p̄ spirituali natura, uel pro eo quod sp̄ret in corpore, spiritus appellat. Anima uero ex eo uocat, quod ad uiuēdū uel uiuificādū animet corpus. Tertiuū uero qui ab Apostolo cū anima & corpore inducit spiritū, gratiā sancti spiritus intelligamus: quā orat Apostolus, ut integra perseueret in nobis, ne nostro uitio aut minuatur, aut fugat a nobis: quia spiritus sanctus effugiet fictū, et auferet se a cogitatiōib. quæ sunt sine intellectu. Iugiter ergo meditatiōe animū nostrū exerceamus, & cōsideremus miseras & necessitates nostras, labores & dolores. Iugētes em̄ in hanc uitā intrauimus, cū labore uiuimus, cū dolore et timore exituri sumus. Cogitemus ergo quā breuis uita nostra sit, quæ uia lubrica, quæ mors certa, & hora mortis incerta. Cogitemus quantis amaritudinib. admixtū sit, si quid dulce ac iucundū in uia huius uitæ, occurso suo nobis alludit: quæ fallax & suspectū, quæ instabile & transitoriū est quicquid huius mundi amor parturit, quicquid species, aut temporalis pulchritudo pmittit. Cōsideremus etiā quæ sit patriæ cœlestis pulchritudo, suauitas atque dulcedo. Attendamus & perpēdamus unde cecidimus, & ubi iacemus: quod perdidimus, & quid inuenimus: ut ex utroque intelligamus quantū nobis in hoc exilio lugendū sit. Hinc em̄ Salomon ait, Qui appo-

Aug. to. 3

nit scientiā, apponit dolorē. Quia et quanto magis homo sua mala intelligit, tanto amplius suspirat et gemit. Meditatio siquidē parit scientiā, scientiā cōpunctiōnē, cōpunctiō deuotiōnē, deuotiō perficit orationē. Meditatio, est frequēs cogitatio, curiosa & sagax obscura inuestigare, & occulta ad notitiā trahere. Scientiā est, quando homo ad notitiā sui assidua meditatione illuminat. Cōpunctiō est, quando ex cōsideratione malorū suorū cor interno dolore tangit. Deuotio, est pius & humilis affectus in deum, humilis ex cōscientiā infirmitatis propriæ, pius ex cōsideratione diuinæ clementiæ. Oratio, est mētis deuotio, id est, cōuersio in deum per piū & humilē affectum. Affectus, est spontanea quædam ac dulcis ipsius animi ad deum inclinatio. Nil enim ita deū inclinat ad pietatē & misericordiam, quemadmodū purus mentis affectus. Scientiam cœlestiū et terrestriū rerum laudare atque amare solent homines: sed multo meliores sunt qui huic scientiæ præponunt noscere semetipsos. Laudabilior siquidem animus est, cui nota est miseria sua, quā qui ea nō aspecta, uias syderū & naturas rerū scrutat. Qui uero iam in deum euigilauit animus spiritus sancti calore excitatus, atque in eius amore corā se uiluit, ad eumque intrare uolens nec ualēs, eoque sibi lucēte attēdit in se & inani uit se, suamque ægritudinē illius mūditiæ cōtemperari nō posse cognoscit: dulce flere habet, eūque precari ut sui misereat, totaque eius miseriā exuat. Hūc itaque egentē & dolentē scientiā nō inflat, quia charitas ædificat. Proposuit enim scientiam scire, id est, scire seipsum et infirmitatē suam, magis quā scire uires herbarū, & naturas animalium: & hæc apponendo scientiam, apposuit dolorē, id est, defectū peregrinationis suæ ex desiderio patriæ sue, & uisionis dei, quæ cernere est finis: cui est gloria in secula seculorū Amen. Dolet, qui tenet exilio, quia differatur a regno. Dolet, dū recordat quæ & quanta mala fecit, & quæ intolerabiles pœnas p̄ illis passurus sit. Cū nulla scientiā melior sit illa qua cognoscit homo seipsum, discutiamus cogitatiōes, locutiones, atque opera nostra. Quid enim prodest nobis, si rerū omnium naturas subtiliter inuestigemus, efficaciter cōprehēdamus, & nosmetipsos nō intelligamus? Examinemus ergo quæ fecimus nos, si secundū quod debuimus, ea fecerimus: cōsideremus ea quæ facturi sumus, si sint secundū deum. Valde siquidē est necessaria nobis circumspectiō examinationis, quatenus per experiētiā eorū quæ fecimus, ad ea quæ agenda sunt, tutiores redamur. Sæpe namque opus quod bona intentione inchoari credimus, tātō citius in deceptiōis laqueum nos præcipitat, quātō de intētionis nostræ principio securi finem actiōnis non obseruamus: & imprudentes quasi uia plana ad foueam currimus, quia uidemus quid facimus, sed quid finē nostrā sequi debeat, nō attendimus. Ita em̄ ambiguus est animi affectus, ut nisi ex fine operis qualitatem intētionis eius discernere nō ualeamus. Præterea necesse est, ut per singulos dies uitam nostrā ad iudicium uocemus: & quid egimus per noctem &

diem

Quid sit meditatio L

Scientia Cōpunctio

Deuotio

Oratio Affectus

Cognitio sui Cap. LI

diem, examinemus: & quanto ad bona faciēda solito alacriores: & quanto ad mala uincenda solito cōstantiores: siue aliquo opere nostro infidīs inimici supplantati sumus, qualiter demū per iudiciū transacta deceptionis futurā illius fraudē cauere ualeamus: quatenus nec superueniēs tentatio nos improuisos ad malum opus deiciat, nec indiscretos in opere bono presens negligētia fallat. Quisquis scilicet cor suū in huiusmodi studio exercet audiat quid quidā sapiēs dicat, Scito teipsum: scito unde uenisti, aut quō uadis: quō uiuis, quātum proficis uel deficis: quō longe es a deo, uel quō prope, nō interuallis locorū, sed similitudine uel dissimilitudine morū. Scito quomodo homo es, cuius cōceptio culpa, nasci miseria, uiuere pōna, mori necesse, Certū est, quia morieris, sed incertū quomodo uel quādo uel ubi: quoniā mors ubiq; te expectat, & tu si sapiens fueris, ubiq; eam expectabis. Attēde ergo solcite quid agas, uel quid agere debeas. Si quod faciēdū est facias. Si bono operi malū aliquod nō admisceas. Si bonū quod agis, quāta oportet deuotione adimpleas. Si alterius, ut tuum, bonū diligas. Si tuū, ut alterius, malū reprehēdas. Si sic declinas a malo ut facias bonū. Sunt em̄ quidam tantū attēdentes mala que nō faciūt, istos pusillanimitas a bono opere reuocat, ne malū surripiat. Sūt aliqui attendentes tantū bona quæ faciunt: illi sic sibi a bono opere complacēt & blandiunt, ut de prauitatis admixtione minime terreantur. Sūt aliq; sapientes ut faciant mala, bona autē facere nesciūt: isti pessimi omnium latant cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis. Sunt aliq; quærentes deū per exteriora, deserentes interiora sua, quibus deus interior est. Redeamus ergo ad nos, ut possimus ascendere ad nos. Tres siquidē ascēsus sunt, in primo, ascēdimus ab istis exterioribus & inferioribus ad nos. In secundo, ascēdimus ad cor altū: quāto namq; amplius proficimus, tāto amplius ascēdimus. Qui enim nō ascēdit, descendit: & qui nō proficit, deficit. In tertio ascēsu, ascēdimus ad deū. Primus ascēsus fit cōsideratiōe mūdi, & contēptu. Considerando namq; quæ caduca & transitoria sint ista terrena, contemnimus ea et redimus ad nos. Secundus ascensus fit cognitiōe & cōtemptu nostri. Cū enim cognoscimus quæ prouidimus ad malū, et quæ inualidi ad bonū, contēnimus & ascēdimus supra nos. Tertius ascēsus fit cognitiōe & amore dei. Iste tertius ascensus fit mentis dilatatione, & mētis subleuatione, & mentis alienatione. Mētis dilatatio est, cū sub uno mentis aspectu, plura conspiciamus, uel de dei sapientia, uel de eius potentia, uel de cūcta bonitate. Intueri debemus quæ potēter deus cūcta creauit de nihilo, quæ sapiēter gubernat, quæ benigne cūcta dispensat. Totum istū mundū sic ornatū fecit propter corpora, corpora propter animas, animas propter se. Et ideo diligēter custodire debemus animas nostras, quatenus eas mūdas et sanctas deo reddere ualeamus a quo tāta bona accepimus pro eis. Mentis subleuatio est, cū de uisibilibus subleuamur ad inuisibilia. Quādo namq; cōsideramus humanā dignitatē,

γωδισον αυτου

Tres gradus ad cognitionē sui Cap. LII

Mentis dilatatio

Mentis subleuatio

admiramur dignationē dei, qui tā mirabiliter rationalē spiritū ad imaginē et similitudinē suā creauit. Mentis alienatio est, quādo mens super se rapitur. De hoc mentis excessu, homo doceri nō potest, quia nihil ibi habet sui, De mentis autē dilatatione & subleuatione instrui potest, quia ibi aliquid habet sui. Instruit autē aliquando humana industria, aliquādo diuina reuelatiōe seu inspiratiōe. Nonnūquā uero in speculo cordis sui, id est in rationali mente, seipsum et deū inspicit. Ita namq; cōditum est cor hominis, ut in eo quasi in tēplo dominus inhabitaret, & tanquā in quodam speculo suo reluceret, ut qui in se uideri nō poterat, in sua imagine uisibilis appareret. Magna prius dignitas hominis est, portare imaginē dei, & illius in se iugiter uultū aspiceret, atq; eum semper per cōtemplationē præsentem habere. Sed postquā delectationē nostrā in terram peccādo sparsimus, peccati puluis superiectus est cordi nostro: & ideo ab illo internæ cōtemplationis speculo corruentes in has miseras præsentis uitæ tenebras labimur, ubi deo digne ministrare nō ualeamus, quia sordiditate iniquitatis caligine ignoratiæ obuoluti, quid agēdū uel uitandū nobis sit, ex magna parte iam non uidemus. Tergamus ergo speculū nostrū ab amore uanitatis, & ab amore iniquitatis, id est, a puluere & a sordē: ut in eo inspicere ualeamus & nos, & creatorē nostrū quem peccādo post tergū nostrū posuimus, Auerli siquidem a deo sumus, peccata nostra separāt nos ab eo. Et ideo cū Propheta dicamus, Cōuerte nos deus salutaris noster. Si mulieres speculū suū in quo facies inspiciūt, cū amiserint, diligēter quærūt, & curiose tergunt a puluere & a sordē: multo amplius speculū interioris hominis debemus & inuenire & tergere & inspicere: ut in eo totā turpitudinē nostrā ualeamus deprehendere, et ita per cognitiōē nostrā ad cognitiōē dei puenire. Duo nobis necessaria sunt ut nos cognoscamus, uidelicet quales simus ad malū, & quales ad bonū. Prout sumus ad malū, & si misericordia dei nō teneret nos, in omne uitium possemus cadere, nec inde surgere, nisi misericordia dei subsequerēt quæ nos subleuaret. Hoc bene cognoscebat Propheta cū dicebat, Domine, misericordia tua ante oculos meos, quæ me custodiat: et misericordia tua subsequat me, quæ me erigat. In ualidi sumus ad bonū, nec sine dei gratia bonū facere, uel in aliquo bono perseuerare possumus. Istud etiā Apostolus sciebat, cū dicebat, Gratia dei sum, id quod sum: et quia gratia eius in me uacua nō fuit gratia eius in me manet. Hęc geminā cognitionem sui habuit Abrahā cū diceret, Loquar ad dominū meū cum sim puluis et cinis. Reuera puluis est homo: Sicut em̄ puluis ex quacūq; parte uentū impellit, & in aliā areā deiciēt, & ibi remanet: sic homo in omne uitium cadere potest, nec adiciet ut resurgat, nisi misericordia dei ei subueniat. Cinis etiā est homo, quia sicut cinis nec profert germen ex se, nec susceptū semen germinat, sic homo nec bonū facere, nec in aliquo bono perseuerare sine gratia dei potest. Idcirco maximas grates deo referre

Mentis alienatio

Psal. 84

Cognitio sui necessaria Cap. LIII

Psal. 29 Psal. 22

1 Cor. 15

Gen. 18

Homo quare cinis

ferre debemus, quia & multa bona nobis concessit, & multa mala quæ fecimus, nobis cōdonauit. & a multis malis seruauit, quæ facere potuimus, licet alia multa quæ fecimus. Quicquid em̄ mali nō fecimus, eo miserate nō fecimus. Nā si ipse permisisset, ea utiq; fecissemus aut opere aut uoluntate. Et ideo nescio utrū eum amplius diligere debeamus pro his quæ nobis dimisit, an pro his a quibus nos immunes seruauit: licet enim ea non fecimus, nos quasi fecisse, & eū quasi dimisisse, existimare debemus, quādoquidē ea uel uolūrate utiq; fecissemus, si ipse permisisset. Quisquis in ueritate se ita cognoscit, humilis est corā deo & hominibus: diligit deū propter deū, & omnes homines propter deū: & si perfectā charitatē habet, nullū iudicat, nullū accusat, nullū cōdemnat: nō seruat iram, non mouet rixas, nō seminat discordias: nō fouet nocentes, nō persequit innocētes: non odit arguētes: nō facit furtū, nō falsum testimoniū, nō periuriū: nulli detrahit, nulli nocet, nullum odit, sed omnes diligit. Scriptū est, Nemini quicūq; debeatis, nisi ut inuicē diligatis. Sic enim deo familiaris est charitas, ut in eo habitare nolit, in quo charitas non fuerit. Qui ergo charitatē habet, deū habet, quia deus charitas est. Et qui unū hominē habet odio, deū perdit, & bonū quid facit. Quapropter unusquisq; prouideat, ne propter unius hominis odiū, deū perdat, & omne bonū. Nūc reuertamur ad speculū nostrū, & uideamus quō per cognitiōē nostrā possimus ascendere ad cognitiōē ipsius dei. Duplex est natura hominis, Vna interior, quæ est ipse homo, quoniā mens uniuscuiusq; est ipse. Altera exterior, id est corpus. Ex duplici natura cōpactus est homo, et ideo ut totus beatificaret, duo illi bona deus a principio præparauit: unū uisibile, alterū inuisibile: unū corporale, alterū incorporale: ut in uno sensus carnis ad iucūditatē foueretur: in altero sensus mentis ad felicitatē repleret. Idcirco duplici sensu rationalis anima instructa est, ut uisibilia caperet per sensum carnis, inuisibilia per sensum mētis, quatenus et uisibilia et inuisibilia ad cognitiōē et dilectionē creatoris illā excitarēt. Omnium namq; humanarū actionū ad hūc finē currere debet intētio, ut uel diuine imaginis in nobis similitudo instaret, uel huius uitæ necessitati cōsulat. Quæ uero in nobis diuinā similitudinē reparāt, duo sunt, id est, speculatio ueritatis, & exercitiū uirtutū: quia in hoc homo similis est deo, quod sapiens & iustus est. Ea siquidē perfectius autorē suū manifestāt, quæ illius similitudini uicinius appropinquāt. Hoc autē est mens rationalis quæ excellēt et proprie ad similitudinē illius facta est. Et tūc citius creatorē suū quē nō uidet, agnoscit, cū seipsam ad illius similitudinē factā intelligit. In hoc ergo primū trinitatis uestigiū inuētum est, cū agnoscere cœpit ipsa quod erat supra se. Vidit enim quod ex seipsa nascit sapiētia quæ in ipsa est, & diligit ipsa suā sapiētiā: & procedit amor ex ipsa & sapientia sua, quæ amat ipsam genitam de se, & in se manentem non diuidit a se: & apparentia quædam in uno, mens, & sapientia, & amor.

Rom. 13

1 Cor. 15

1 Cor. 15

Homo quare cinis

Et est sapiētia de mēte: & de mente et sapiētia procedit amor, & surgit trinitas, et nō recedit unitas: et sunt simul trinitas et unitas hæc sic in nobis. Verum longe melius ratio suadet in deo. Deus namq; cū sit origo omnis sapiētiæ et semper sapiētiā habuit & semper eā dilexit, et quæ semper dilexit, semper amorē habuit. Sapiētiā quā habet, ipse genuit, et semper cum illo fuit, quia genita se a gignēte nō diuidit: semper gignit, quia æterna, semper genita est, quia perfecta, nec cū gignit inchoas, nec cū genita est cessans. Qui genuit, pater est: qui genitus est, filius est: et qui ab utroq; procedit, spiritus sanctus est. Pater a nullo est, filius a solo patre est, spiritus sanctus simul a patre et a filio est: et hæc tria una in deo esse substācialiter oportet fateāur. Sed quia ille qui genitus est, non potest esse ille a quo genitus est, neq; qui a gignēte & genito procedit, potest esse ille & qui est gignēs, & qui est genitus: inexpugnabili ratiōe ueritatis cognoscere cogimur in deitate personarū trinitatē, & substātie unitatē, et maiestatis equalitatē. Pater ergo et filius et amor patris & filij unus deus sunt, et uno amore se diligūt, quia unū sunt: nec aliud est quod quisq; amat in altero quæ quod quisq; amat in semetipso. Nec aliud est quod quisq; est quæ quod alter est, ideo est necesse, ut quisq; amet seipsum, & adinuicem quisq; aliū. Hanc charitatē & hanc trinitatē, deus pater nobis manifestauit, cū propter nimiam charitatē suā quæ nos dilexit misit filiū suū in similitudinē carnis peccati ut nos saluaret. Misit etiam spiritū sanctū, quō nos adoptaret in filios. Filiū deit in precii redemptionis, spiritū sanctum in priuilegiū amoris, se deniq; seruat hæreditatē adoptatis. Pater, & filius, & spiritus sanctus nomina sunt pietatis, nomina dulcedinis, nomina suauitatis & amoris. Quid em̄ dulcius patre, et tanto patre tam dulcissimo atq; misericordissimo? Quid suauius Iesu Christo? Saluator noster totus est unctus, totus est pius, totus est dulcis atq; suauis. Quid amabilius & quid suauius, et quid sanctius spū sancto? Amor patris & filij ipse est, per quē omnes sunt sancti quicūq; sunt sancti. Cōsiderate ergo quanta sit illa gloria, quæ ineffabilis letitia cum ad deū patrem ueniremus, & ille ponet nos in suo regnō tāquam filios & hæredes, Iesus Christus tāquam fratres & cohæredes, spū sanctus unū nos spiritū esse faciet cū illis: Ipse siquidē est indissolubile uinculū trinitatis & amoris. Tūc introibimus in potentias domini, & uidebimus ciuitatē illam de qua tam gloriosa dicta sunt. Vita siquidem illius ciuitatis est quæta, pax trāquilla, felicitas perpetua, pūchritudo admirabilis, species laudabilis, iucūditas cōcupiscibilis, gloria desiderabilis, gaudiū perēne, festiuitas cōtinua, cantica dulcissima. Ibi sunt quæ corda omnium in quādam ineffabilē dulcedinē atq; iucunditatē conuertūt. Sūt ibi gaudia æterna, quæ suauitatē infundūt, & corruptionē non inducunt. Semper reficiūt & nunquā deficiunt, pascunt & perseuerāt integra, ad fruendū se exhibēt & permanent incorrupta. Dulcedo illius ciuitatis infundit se ad suauitatē, species ad iucunditatē, uisio ad

Pater, filius, Spiritus sanctus Cap. LV

delectationē. Omnis pulchritudo ibi est, ubi summa pulchritudo est. Quanta nāq; pulchritudo ibi est, ubi rerū omniū species sine defectu uigēt, sine transitu permanēt, sine corruptiōe consistūt, sine mutabilitate eternae sunt. Si tam pulchrū est quod uere pulchrū nō est, quid est quod pulchrū est? O ciuitas sancta, ciuitas speciosa, quicquid in te est, totū pulchrū est, suauē est, iucundū est, unū bonū est, & omne bonū in ipso est. Quicquid em̄ nominare boni possum, totū ibi est: quia omnia bona in uno sunt, & omnia unū sunt. Huius tanti boni amor & desideriu cū me aliquādo t̄gīt, uehementer, atq; suauiter afficit, et nescio quōquodāmodo à memetipso abstrahit, Subito em̄ innouor & totus immutor, rapior affectu, trahor desiderio, & bene mihi esse incipit ultra q̄ dicere sufficiā. Exhi larā consciētia, in obliuionē uenit omnis prāteritorū dolorū memoria, exultat animus, clarescit intellectus, accendit affectus, cor illuminat, desideria iocundant. Iāq; alibi, nescio ubi, me esse uideo: uideo nāq; sed quasi adhuc de lōge, choros angelorū & archangelorū psallentiū & laudantiū deū, Vnū est em̄ ibi omniū opus, cōtemplari mirabilia dei, eūq; laudare in operib. suis. Omnes cōtēplatur, omnes latant, omnes delectant in deo: cuius aspectus pius, facies decora, eloquium dulce: delectabilis ad uidēdum, suauis ad habēdum, dulcis ad fruēdum. Sēper libet illū asp̄cere, semper habere, semper illo frui, & in illo delectari. Ipse per se placet & ppter se: sufficit ad meritū, sufficit ad premiū. Nec aliquid est qd extra illū querat, quia totū in illo inuenit qd desiderat, & in illo totum amat. Vnū nāq; bonū est, & omne bonum in illo est. Hoc bonum soli boni habēt et uidēt: amat & laudant laude perpetua. Cū cōsidero qualis animę natura sit quæ carnē uiuificare potest, sed semetipsam stringere in bonis cogitationibus sicut desiderat nō potest, inuenio quēdā intellectuālē spiritū per creatoris potentiā uiuentē, et corpus qd sustinet uiuificantē, sed tamē uanitati subditū, mutabilitati subiectū, quē saepe lātitiā extollit, timor afficit, iniquitas mortificat, iustitiā uiuificat. Vita siquidē animę deus est, mors animę peccatum. Anima nāq; quæ peccauerit ipsa moriet: quæ autē iudicium fecerit & iustitiā, uiuet & nō moriet. Ita immortalis est anima ut mori possit: ita mortalis, ut mori nō possit. Immortalitate mortalis est, & mortalitate immortalis est. Quapropter miseris mors est sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu: quæ & mors semper uiuet, & finis semper incipiet, et defectus deficere nesciet. Mors perimet et non extinguet: dolor cruciabit, & pauorē nō fugabit: flāma cōburet, sed tenebras nō discutiet. Erit em̄ in igne obscuritas, in obscuritate pauor, in cōbustiōe dolor. Ita reprobis ignib. inferni traditi, in supplicij dolorē sentiēt, & in doloris angustia pauore feriet, et semper tolerabūt & semper timebunt: quia sine fine semper cruciati uiuēt sine spe ueniē & misericordiæ, q̄ est miseria super miseriā. Si em̄ post tot milia annorū q̄t capillos habuerūt omnes qcunq; fuerunt & erūt poenas suas finiri sperarēt,

Spiritus intellectualis LVI

Anima uita & mors

Impiorum afflictio

multo leuius eas sustinerēt. Sed quia sp̄ nō habēt nec habebunt, desperatiōe deficiēt & ad tormēta nō sufficient. De his per Esaiā scriptū est, Vermis eorū nō moriet, & ignis eorū nō extinguet, quia nec ipsi cōsumēt. Vermis cōscientiā corrodet, ignis carnē cōburet: quatenus qui autori suo corde et corpore deliquerūt, corde simul & corpore puniāt, cū anima à beata uita separata erit, & corpus æternis supplicij subiacēbit. Ibi metus et mœror, luctus & dolor. Tunc uere nihil lugere erit nisi flere, quia pœnitere tunc nulli poterit ualere. Ibi erit tortor cēdēs, uermis corrodēs, ignis cōsumēs. Peccata detegēt, rei puniēt, & hoc totum perēne. Quisquis em̄ ad tormenta ibit, iā nō amplius exiit. Dolor cōbustiōis eos foris cruciabit, pœna cæcitatis intus obscurabit. Videbunt autē illa teterrima mōstra dæmoniorū, & laruales facies eorū. Vidēbūt etiā tormēta inferni, & in tormentis sequaces suos quos inordinato amore cōtra dei præcepta amauerunt, quatenus illorū interitus eos in augmēto dānatiōis suę affligāt. Deū autē nō uidebūt, q̄ est omniū miseriarū miserius. Quis em̄ dicere potest, quāta pœna erit nō uidere creatorē et plasmatorē omniū rerū, redēptorē & saluatorem fideiū, regē cœli & terræ & dñm uniuersitatis, per quem sumus, uiuimus & sapimus? Idcirco necesse est ut nos undiq; circūspiciamus & ubiq; custodiamus, ne aut praua agamus, aut recta quę præcepta sunt nō agamus, ut bonis actib. expletis, cogitationib. nō intumescamus. Multi nanq; ex uirtutib. in infernū per elationē corruerunt. Bona desiderabiliter appetamus, mala solerter caueamus, ne sub specie bonorum ea faciamus, q̄niā plerunq; uitiā se esse uirtutes mentiunt. Quisquis ergo meminit illicita se cōmississe, studeat à licitis abstinere, & q̄ phibita cōmisit, sibi met abscidat cōcessa. Qui uero adhuc peccatū suū plāgit, perpetrare uitiā timeat: & reprehēdat se in minimis, qui meminit se deliquisse in maximis. Quātalibet nāq; uirtute mens polleat, quantalibet grauitate uigeat, carnalis tamen puerile quiddā exterius extrepūt, & nisi iuuenili quodā feruore infrenēt, ad fluxa quęq; leuiā mētem eneruē trahūt: ubi si lōga cōsuetudine obseruata fuerit, cū exurgere uoluerit, nō poterit mole malæ cōsuetudinis pressa. Quisquis ergo stat, uideat ne cadat: & si ceciderit, uelociter relurgat, cordis cōpūctiōe, oris cōfessiōe, & operis sanctificatione. Sit humilior intra ppriā cōscientiā, sit feruentior atq; p̄ptior ad agendū pœnitentiā, sit cautior ad custodiā. Qui em̄ solo beatitudinis supernę desiderio tēporalia ista contēnit, et nihil huius mūdī diligit, solāq; eternam patriā appetit, magna mētis trāquillitate fouet, in qua tāto deum purius cernit homo, cū se solo solū inuenit. Nihil em̄ deo præsentius, & nihil eo secretius. A turba ergo terrenorū desideriorum secessum mētis petamus, & inde à secreto cordis illicitarū cogitationū tumultus expellētes, intentiōe supernæ patriæ in amorē intīmæ quietis anhelemus, & in alta dei cōtēplatiōe nos subleuemus. Cōtēplemur qui sint ipsi angelorū chori, q̄ ipsa societas beatorū spiritūū, quæ maiestas

Esā. 66

De amplexibus bonis, & fugiendis malis. Cap. LVII

Gratulatur deo fructu LVIII

Piorum felicitas

maiestas uisionis dei, & quō deus æternæ uisionis suæ dulcedine sanctos suos reficiet. Nemo em̄ in hac uita digne p̄sare potest quāta sit illa felicitas, deū facie ad faciem uidere, quanta suauitas illud melos angelicum audire, quanta iucunditas omniū sanctorū societate habere. Tantum enim unū quisq; gaudebit de beatitudiue alterius, quantum de suo gaudio ineffabili: & quot socios habebit, tot gaudia habebit. In illa gloria nihil libētius intueor, nihil delectabilius ad contēplādū inuenio, q̄ intimi amoris affectum, q̄ unusquisq; tantum amabit alterū, quātum seipsum: & deū plus q̄ se, & omnes alios secū: & deus plus illos, q̄ illi semetipsos, & hoc gaudio perpetuo. Nihil em̄ ibi extraneum uidebimus, nihil incōpetēs amabimus, nihilq; aures nostras offēdat audiemus. Omnia nāq; sunt ibi cōsona, omnia laeta, omnia pacifica. Vnde cōsona secura sunt omnia cœlica iura. Ibi est omnis felicitas, omnis suauitas, omnis iucunditas, & omnis amœnitas, omnis pulchritudo, & omnis dulcedo. Quicquid expedit, & quicquid delectat ibi est, omnes uidelicet diuitiē & delitiā, omnis requies, & omne solatiū. Ibi est iugis tranquillitas, amœna serenitas, æterna iucunditas, iucūda & decora laudatio, & plena omniū bonorū cognitio. Quid ibi enim deesse potest, ubi deus est, cui nihil deest? Quotq; ibi sunt, dii sunt: nec necesse est ut alter dicat alteri, Cognosce dñm, Omnes em̄ cognoscunt eum, & uidēt: omnes laudāt & amat. Cognoscunt sine errore, uidēt sine fine, laudāt sine fatigatiōe, amant sine fastidio. Semper uidēt, & semper uidere desiderāt, tam desiderabilis est ad uidēdum. Sēper amat, & semper amare desiderant, tā dulcis est ad amandū. Et quanto amplius amat, tanto magis amare uolunt, tā delectabilis est ad fruēdum. In hac delectatiōe requiescūt pleni deo, pleni omni benedictiōe & sanctificatione: adherētes semper beatitudini, sunt beati: contēplātes semper æternitatē, sunt eterni: iuncti uero lumini, facti sunt lux: aspicientes semper incōmutabilitatē, mutati sunt in incōmutabilitatē. Tāto libētius quāto dulcius illum aspiciūt, cuius aspectus pius, facies decora, eloquium dulce. O beata uisio uidere regē angelorū in decore suo, uidere sanctū sanctorū, per quē omnes sunt sancti. Illū uidere summa felicitas est, summa iucūditas, uita æterna, et uita beata. Gaudete et exultate iusti, quia uidetis quē amastis, habetis quē desiderastis diu, tenetis quē nunq; amittere timetis, Propterea cātate et exultate ei, q̄niā ipse est dominus deus uester gloriosus & speciosus. Ipse est salus & uita, honor & gloria, pax & omnia bona. Quanta pax ibi est, ubi nulli uestrum quicq; repugnat, uel ab alio uel à seipso, sed ipse dñs regit uos, & nihil uobis deerit. Ipse disposuit uobis regnum ut edatis & bibatis super mensam suam in regno suo. Gustate ergo & uidete, q̄niā suauis est dñs. Suauis est ad uiuendum, suauis est ad gustandum. Nec dici potest quantā habeat in gustu uoluptatē, quantam in sapore iucunditatē, quantam in odore suauitatē. Tante suauitatis magnitudinē uos qui experti estis, nobis qui nunq; tale quid gusta-

uimus, intimare non potestis. Tanq; si quis mellis dulcedinē ei qui nunquā dulce gustauerit, uerbis indicare uelit: p̄fecto nec ille saporis illius suauitate, quam nunq; ore percepit, aurib. capiet: nec ille dulcedinē quā iustus uoluptate cognouit, uerbis poterit indicare. Ve mihi misero, qui nunq; sentio qd sentitis, nec ibi sum ubi uos estis: in loco refrigerij lucis & pacis uos estis, ubi esse uestrum nō habebit mortē, nosse uestrum nō habebit errorē, amare uestrū nō habebit offēsiōē, gaudium uestrum nō habebit mœrorē. Ego uero in regiōe umbre mortis nescio finē meū, nescio si dignus sum amore uel odio, nescio quando de corpore egrediar. Egrediar, sed nescio quādo, & fortassis dies iste supremus est: p̄pterea tremēs & pauens quotidie mortē expecto, q̄ ubiq; mihi mināt: diabolus suspectum habeo, qui ubiq; mihi insidiat: timeo & pauesco ultimā discūssiōē & irā districti iudicis: ne p̄ peccatis meis mittat me in gehennā ignis. Et sicut indicare nō potestis mihi gaudium & lātitiā uestrā de uisioe dei: sic ego sufficiēter non possum uobis exponere necessitates & infirmitates quas patior, iniquitates & peccata quę feci, culpas et in finitas negligētias quas egi, & quotidie indefinēter ago corde, ore, opere, & ferē omnibus modis quibus humana fragilitas deum offendere potest. Vos igit qui meruistis cōsortes fieri supernorum ciuiū, & p̄frui eterne claritatis gloria, orate p̄ me ad dñm, ut edueat me de isto carcere, in quo tenor captiuus & ligatus. Mēs etem̄ cæca & uaga est, qualitate earum rerum quas respicit, uariat, & iuxta qd aspicit cogitatio illius sensusq; mutat. Cūq; stare in semetipsa nitit, à semetipsa aliquo modo etiam nesciendo deriuat, & ab unaquaq; re cui intendit, fastidio impellēte remouet. Dum enim inhianter cogitanda appetit, & repēte cogitata fastidit, doceat quod aliunde pendet, ibiq; posita nō requiescit. Ad deum quippe solum suspēsa est, à quo formata est. Sed quia omne qd infra appetit, minus est, iure einō sufficit quicquid deus non est. Hinc est qd huc illuc dispergit, & per infinita distrahit, quærēs requiem ubi non est, delectatiōis uidelicet amœna, quærīt q̄ pauset. Sed quia unum deū, quē sufficiēter habere poterat, dereliquit, nunc per multa ducit: ut quia qualitate rerum satiari nō potest, saltē uarietate fatiet. Propterea necesse est ut mētem nostrā per diuersa sparsam colligamus, & in uno æternitatis desiderio cōponamus. In cōtēplatiōe nāq; creatoris hoc adepturi sumus semper, ut una mētis stabilitate perfruamur, hoc est cū labore nunc conantes imitemur, qd post in mune re gaudētes accipiemus. Annos itaq; nostros terrenis subducere curis studeamus, subducere erumnis, ut in ciuitate dñi uirtutū liceat hora una uel dimidia, cogitatione et aueritate uersari. Consideremus & quātum possumus æstimemus, qualis sit illa gloria, quāta lātitiā, quæ solēnitas, quæ ueneratio, qd tripudium ciuiū supernorū, qui assidui dominatori laudē perferūt, honorē deferūt, deuotionē offerūt, depromūt canticum nouū, canticum lētitiæ, inestimabili quodā clamore: quia feruētissimi

Deplorat miserias suas LIX

Inuocatio sanctorum

Cupido uarietatis unde nascatur

Vt mentē excitemus ad cœlestia. Ca. LX

mo amore, ineffabili cantu, mirabili affectu, celesti iubilatiōe, spiritali modulatiōe. Ipse siquidē est eorum uerus cibus, plena satietas, aeterna mansio, summa beatitudo aeternae latitiāe, salus aeterna, in deficiens uirtus, & uita immortalis, Sapius hāc meditor, illuc ascendere nitor. Suspiro, frendo: precibus, uotis ibi tendo: Atq; modo miro quae sint ibi, quātaq; gyro. Mens hāret Christo, cor delectatur in isto. Illuc uersatur, gaudet, stupet, & ueneratur. Iam tanto dulcius, quanto sapius: auiditate quidē multa, sed satietate nulla: tam rara est hora, & breuis mora. O si unquā in pace in idipsum dormiam & requiescā, ut inhabitē in domo dñi om̄ib. dieb. uita meā. Si unquā uidere potero illū tam desiderabile, in quē angeli prospicere desiderant, ut possim dicere, Ecce quē cōcupiui uideo, quē optaui iam teneo. Quādo ueniā & apparebo ante faciem dñi, ad uidendū eū in bonitate electorū suorum, ad letandū in latitiā gētis suae, ut laudei cū hāreditate sua: Quando uidebo ciuitatē illam de qua dictū est, Platee tuę Hierusalē sternēt auro mūdo, et in te cantabit canticū latitiāe, & per omnes uicos tuos ab uniuersis dicetur halleluia. O ciuitas sancta, ciuitas speciosa, de longinquo te saluto, ad te clamo, te requiro. Desidero enim uidere te, & requiescere in te: sed nō sinor carne retētus. O ciuitas desiderabilis, muri tui lapis unus, custos tuus ipse deus, ciues tui, semper laeti: semper em̄ gratulantē in uisiōe dei. Nō est in te corruptela, nec defectus nec senectus, nec ira: sed pax perennis, gloria solēnis, letitiā sempiterna, solēnitas cōtinua. Vere tantū gaudiū et exultatio, flos & decus iuuentutis et perfectae salutis. Nō est in te heri nec hesternū, sed est idē hodiernū. Heri siquidē uestrum cras, et pridē sempiternū et idem. Tibi salus, tibi uita, tibi pax est infinita, tibi deus om̄ia. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Sicut em̄ latantiū omniū habitatio est in te, Nullus in te timor, tristitia nulla, desiderii omne transit in gaudiū, dum praesto est quicquid optat, et quicquid desiderat abūdat. Omnes ciues tui supereffluētē mēsurā gaudiōrū accipiēt, ut palām omnes in cōmune gaudeant, gaudeāt in immensum: latabunt omnes in unū, cū habitauerint fratres in unū, cū occurrerint omnes in unū, deniq; omnes sient unum, sicut orare dignatus est pro familia sua, qui p reuerētia sua dignus est obtinere, Sicut tu pater in me, & ego in te, & ipsi in nobis unū sint. Latabit itaq; uniuersitas illius ciuitatis, latabit unitas, latabitur ciuitas, cuius participatio in idipsum. Latabitur sponsa in osculis & amplexibus sponsi, latabitur & exultabit gratulabunda, & laudans eum in secula seculorū. Sic et gaudebit sp̄sus super sponsam, et latabit dominus in omnibus operibus suis, uidens ea quae fecit et quidem ualde bona. Latabit et pater et per unigenitū multos adoptiōis filios obtinebit. Latabit etiam filius, ut primogenitus in multis fratribus, quos in cōmunionem paternae hāreditatis dignanter ascierit. Nec minus in illis sp̄ritu sancto, per quē adoptati fuerint, cōplacebit. Nouis e-

tiam gaudijs et ineffabilibus uotis ab illis & uicinis potestatis angelorū, summo pastori et summe bono gratulantibus, super inuēta & mirabiliter reposita centesima oue canes. In his paterna gloria, in his uolūtas sp̄ritus, exultat in his filius, cōlū replet gaudijs, Quod uero ipsi redēpti fuerint a dño, q̄ deuote confitebunt & dicēt, Quā bonus, quoniā in seculū misericordia eius. Latitiā siquidē sempiterna erit in eis, et exaltationes dei in gutture eorum in aeternū, & in seculū seculi in perpetuas aeternitates. Beati omnes qui habitant in domo tua domine, in secula seculorū laudabūt te. Inebriabunt ab ubertate domus tuae, et torrete uoluptatis tuae potabis eos. Quoniam apud te est fons uitae, & in lumine tuo uidebimus lumen. Cū uidebimus te in te, & nos in te, & te in nobis uisio ne cōtinua & felicitate perpetua. Anima in essentia est simplex, in officijs est multiplex. Habet enim septē actionis gradus, quibus uires suas atq; potentia ostendit: Primus est uiuificatio, Secundus sensus. Tertius ars, Quartus correctio, Quintus tranquillitas seu puritas. Sextus cōtemplatio, Septimus quies, In primo gradu siue actu animae praesentia sua corpus uiuificat, colligit in unū, atq; in unū tenet. In secūdo per sensus ad ista exteriora disponēda se extendit. In tertio diuersas artes cōprehendit. In quarto, ex quo bonitas incipit, atq; om̄is uera laudatio, se inquinatā mūdāt atq; ad puritatem praeparat. Inde, cum iam fuerit ab omni labe mūdātā maculisq; diluta, puritatem tenet. Aliud est enim puritatem efficere: aliud tenere. Tunc uero in genti quadā & incredibili fiducia pergūt in deū, id est, in ipsam cōtemplationē ueritatis, et ille est gradus sextus. Iā uero in illa uisiōe seu cōtemplatiōe, quae est septimus gradus, qui est quies uel potius quēdā māsio, manet anima, gaudet et letat & delectat. Aliud est em̄ mētis oculū in id qd uidēdū est dirigere, aliud est infixū tenere. Primū gradū cōmunē habemus cū arbutis, secūdū cū bestijs, tertii cū doctis & indoctis. In hoc tertio gradu deus animam innectit, id est ducere incipit, purgat in quarto, cōfirmat in quinto, introducit in sexto, pascit in septimo. In cōtemplanda aut ueritate quae sit uoluptas, q̄ solēnitas sine fine uisiōis dei, quae letitiā sine defectu amoris, ardor nō cruciās, sed delectās, quantū desiderii uisionis cū satietate, & quāta satietas cū desiderio, qui fructus ueri & summi boni, quae serenitas, quae amoenitas, quae iucunditas, quid ego dicā, dixerūt magnē quēdā & sancte animae, quas ista uidisse ac uidere credimus, Nos uero si cursum uitae quē nobis deus pposuit, quē tenendū suscepimus, cōstātissime tenuerimus, per dei gratiā ad illud uerū & summū bonū perueniemus. Implendis ergo mandatis dei religiosissime atq; cōstantissime ac uigilantissime operādemus, q̄nā non est alia fuga de tantis malis ad tantū bonū. Religio siquidē uera est, qua se anima recōciliatiōe deo religat, a quo se uelut peccato abruperat. Vis animae nostrae septem sibi uendicat actus: Viuificat, sentit, uarias amplectitur artes: Corrigit excessus, uirtutibus instat, in ipsam

Psal. 33

Septē actus gradus in anima. Ca. LXII

Septē actus anima

Dirigit

Dirigit intuitum deitatem, gaudet in illa. Seminibus quoq; primus inest, animalia bruta Participat alium: duo nostrae proprietatis, Tres sunt & superum: superi tamen antefertur. Ex actu primo uegetantur corpora, crescunt, Prouehit inde uigor, nexus complexio, motus, Et status & species, & conuenientia quaedam. Ex alio tangit, uidet, audit, gustat, odorat: Odit, amat, petit apta sibi, contraria uitat, Soluitur in somnos, in somnia mente uagatur: Prateriti meminit, uenturis instat, agitq; Plurima quae sensu non & ratione geruntur. Tertius ingenuas uariasq; perambulat artes: Quodq; uel ingenium uel disciplina ministrat Colligit, & uario profectu mentibus haeret. Quartus ab illicitis reuocat, mentisq; reatus Abiurare docet, & tunc agnoscere sese Incipit, inq; nouum discit transire decorem. Discimus ex quinto naturae lege teneri: Res inconcessas uirtutis amore cauere: Concessis aliquot etiam sine teste carere. Sextus in aspectum solis lucisq; supernae Penē parem superis animā rapit immaculatam. Septimus astringit stabiliq; subarrat amore, Collateratq; deo, quam dotem iam speculatur. Qui thalami, quis cultus eam, quae festa serent: Quis dicat, mea sponsa ueni, dixere beatae Maioresq; animae: nec eis tamen aut ea uirtus, Aut ea lingua fuit, quibus haec aperire liceret: Excedit sensus meritumq; recondita merces. Ecce audisti anima mea quid sis & quid possis: modo audi qualis sis, & qualis esse debeas. Onerata es peccatis, irretita uitijs, capta illecebris, exilio captiua, corpore carcerata, haerens luto, infixa limo, affixa mēbris, cōfixa curis, distēta negocijs, cōtracta timoribus, afflicta doloribus, errorib, uaga, suspicionibus inquieta, solitudinib, anxia, aduena in terra inimicorū, coinquinata cum mortuis, deputata cū ijs qui in inferno sunt. Si sic damnata & desperata uis respirare in spem uenire et misericordiae, & cum rege angelorū ducere suauē iugum amoris, oportet te esse pudicā, uerecundam, ueridicā, pauidam, circūspectam, nihil penitus admittentē quod euacuet gloriā conscientiae tuae. In nullo tibi conscientia sit quo erubescas praesentia ueritatis, quo cogaris auertere faciē tuam a lumine dei: & ut hic decor diuinos oblectet aspectus, prodeat foras, & diffundat se per membra & sensus corporis, quatenus inde reluceat omnis actio, sermo, aspectus, incessus, risus. Sit tamē risus mixtus grauitate, & plenus honesti motus. Actus & usus totius corporis exp̄ apparuerit, sit actus, purus modestus, totius exp̄s insolētia & lasciuia, leuitatis & ignauia. Sit sermo rarior, uultus hilarior, aspectus uerecūdiōr, incessus modestior: talis animae pulchritudo & mentis ingenuitas. Sic sollicita est bona conscientia famae integritatē seruare, ut iuxta Apostolū, prouideat bona, nō tantū coram deo, sed etiā corā hominibus. Talis utiq; decor relictis omnibus uotis inhæret deo, uiuit deo, nihil amat praeter deū, & quod amandū est praeter deū.

Solicite studet prouidere dominum in conspectu suo semper, cui sentiat ad correptionē, quo illuminetur ad cognitionē: cui utatur ad uirtutē, quo reformetur ad sapientiam: cui cōformetur ad decorem, quo fruatur ad iucunditatē. Beata anima cui datum est desuper ut bonū uelit & nouerit & possit, quatenus & uoluntas afflit, nec facultas deficit. Vae mihi misero qui ista seruo in memoria, & scribo in charta, nec habeo in uita: nō q̄ talis sim, qui ista scripsi, sed q̄ talis esse uellem, & talem nō esse non pudet. Audisti anima mea qualē te esse oporteat, Fuge ergo paululū occupationes tuas, & abscondere modicū a tumultuosis cogitationibus tuis intra cubiculum mētis tuae, & exclude omnia praeter deū, & qui adiuuēt te ad querendum eum: quem cū inueneris, requiesce aliquantulum in eo. Dic ergo anima mea deo, dic: Quis es dñe, & quē te intelligā: Certe tu solus es quod es, & tu es qui es: id es quo nihil maius cogitari potest, nec melius, nec iucundius. Vita es, sapientia, lux es, ueritas, bonitas, aeternitas, summū bonū: tu tibi omnia sufficiens, nullo indigēs, quo om̄ia indigēt ut sint, & ut bene sint. Inuenisti anima mea quod querebas: querebas enim deū, & inuenisti eū esse quoddam summū omniū, quo nihil maius cogitari potest: & hoc esse uitā, sapientia, lucē, ueritatem, bonitatē, aeternā beatitatem, & beatā aeternitatem, et omne uerū bonum. Hoc bonū es tu deus, deus pater. Hoc bonū est uerbum tuum, id est filius tuus. Sic es tu simplex, ut de te non possit aliud nasci q̄ quod tu es: hoc ipsum est amor unus & cōmunis tibi & filio tuo, id est sp̄ritus sanctus ab utroq; procedēs. Non enim a summa simplicitate procedere potest aliud q̄ quod est a quo pcedit: Gratias tibi ago dñe deus meus, qui hanc gratiā mihi dedisti, ut te possem quærere, te inuenire. In mente siquidem mea, quam ad imaginē & similitudinē tuam bonitate tua creasti, tria inuenio, id est memoriā, intelligentiā, & amorē, quibus tui possim reminisci, te intelligere & amare. In memoria nāq; mea manes, ex quo eognoui te: & in ea te reperio, cum reminiscor tui, & delector in te. Mane ergo in ea piissime deus, ut ibi possim te inuenire, & requiescere etiā in te. Hāc em̄ est mea gloria, hae sunt de litiae meae, haec est latitiā cordis mei, cū possim uacare tibi & uidere quid sis, Tu es enim summa essentia, summa uita, summa sapientia, summa salus, summa lux, summa ueritas, summa bonitas, summa aeternitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa beatitudo, summa immortalitas, summa immutabilitas, summa unitas, summū bonum, in quo est omne bonū: imō quod est omne & unū & totū & solū bonū. Excita nūc anima mea, & erige totū intellectū, & cogita quantū potes, quale & quantū sit dei bonū. Si em̄ singula bona delectabilia sunt, cogita intente q̄ delectabile sit illud bonū, quod cōinet iucunditatē omniū bonorū, & nō qualem in rebus creatis sumus experiri, sed tanto differentē, quanto differt creator a creatura. Si enim bona est uita creata, q̄ bona est uita creatrix: si ita iucunda est salus facta, quā iucunda est

Docet animam suam LXII

Memoria, intelligentia, amor

Confirmat animam. Cap. LXIII

salus quæ fecit omnē salutē. Si amabilis est sapien-
tia in cognitione rerum conditarū, q̄ amabilis est
sapientia, quæ omnia creauit ex nihilo. Deniq; si
multa & magnæ delectationes sunt in rebus dele-
ctabilibus, qualis & quanta delectatio est in illo q
fecit ipsa delectabilia. O qui hoc bono fruetur,
quid erit, & quid illi nō erit? Certe qcquid uolet
erit, & quicquid nolet nō erit. Ibi quippe erūt bo-
na corporis & animæ qualia oculus non uidit, nec
auris audiuit, nec cor hominis cogitauit. Cur er-
go p multa uagaris homūcio, quarēdo bona ani-
mæ tuæ & corporis tui? Ama unum bonū, in quo
sunt omnia bona, & sufficit. Desidera simplex bo-
num, quod est omne bonū, & satis est. Quid enim
amas caro mea? Quid desideras anima mea? Ibi
est quicquid amatis, ibi est quicquid desideratis. Si
delectat pulchritudo, Fulgebunt iusti sicut sol. Si
uelocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui
nihil obistere possit, Erūt similes angelis dei: ga-
seminat corpus animale, & surget corpus spirita-
le: potestate utiq; nō natura. Si delectat lōga & sa-
lubris uita, ibi est sana æternitas, & æterna sanitas,
quia in perpetuum uiuent, & salus iustorū à dño.
Si satietas, satiabūtur cū apparuerit gloria domi-
ni. Si ebrietas, inebriabuntur ab ubertate domus
dei. Si melodia, ibi angelorū chori cōcinūt sine fi-
ne deo. Si qualibet mūda uoluptas, torrēte uolu-
ptatis deitatis suæ potabit eos dñs. Si sapiētia, om-
nes erūt docibiles dei: quomō ipsa sapiētia osten-
dit eis seipsam. Si amicitia, diligent deum plusquā
seipfos, & inuicē tanq; seipfos: & deus illos plus-
quā illi seipfos, quia illi illū & se & inuicē per illū,
& ille illos per seipsum. Si cōcordia, cibus illis erit
una uolūtas: quia illis nō erit nisi sola uolūtas dei.
Si potestas, introibūt in potētias dñi, & omnipo-
tentes erūt suæ uolūtatis, ut deus suæ. Nā sicut po-
terit deus quod uolet per seipsum, ita poterunt illi
quod uolēt per illū. Quia sicut illi nō aliud uolent
q̄ quod ille, ita quicquid illi uolent, ille uolet: &
quod ille uolet, nō poterit nō esse. Si honor & di-
uitiæ, deus suos seruos bonos & fideles super mul-
ta cōstituet, imō filij dei & dñj uocabūtur et erunt:
& ubi erit filius eius, ibi erunt & illi, hæredes qui-
dem dei, cohæredes aut Christi. Si uera securitas,
certe ita certi erūt, nunq; ista uel potius istud bo-
nū sibi defuturū, sicut certi erūt nec se sua spōte il-
lud amissuros, nec dilectore deū illud dilectorib.
suis inuitis ablaturū. Gaudiū uero quale aut quan-
tum, ubi tale ac tantū bonū inuenitur? Cor huma-
nū, cor indigēs, cor inexpertū, eruptū, imō obru-
tum erumnis, quantū gauderes si his omnib. abū-
dare: Interroga intima tua, si capere possunt gau-
diū suum de tāta beatitudine sua. Sed certe si quis
alius, quē omnino sicut teipsum diligeres, eadē
beatitudinē haberet, duplicaretur gaudium tuū:
quia nō minus gauderes p eo q̄ pro teipso. Si ue-
ro duo uel tres uel multo plures haberēt idipsum,
tantundē pro singulis, quantum pro teipso gaude-
res, si singulos sicut teipsum amares. Ergo in illa
perfecta charitate innumerabiliū beatorū angelo-
rum & hominum, ubi nullus minus diliget aliū q̄

seipsum, erit gaudium innumerabile. Si ergo cor
hominis de tāto suo bono uix capiet gaudiū suū,
quomō capax erit tot & tantorū gaudiorū in illa
perfecta felicitate: ubi sicut unusquisq; plus ama-
bit sine cōparatione deum, q̄ seipsum, & omnes
alios secū: ita magis gaudebit absq; æstimatiōe de
dei felicitate, q̄ de sua & omnium aliorū secū. Sic
deū diligēt toto corde, tota mente, tota anima, ut
totū cor nō sufficiat dilectioni: & sic gaudebūt to-
to corde, ut totū cor nō sufficiat plenitudini gau-
diij: tantū est gaudiū. Deus infinitæ misericordiæ,
fons totius bonitatis & pietatis, fac nos participes
tanti gaudiij. Tu es em̄ gaudium plenū, beatitudo
summa: tu es id q̄ nihil melius desiderari potest, ni-
hil beatius uel utilius possideri. In illa æterna be-
atitudine & perfecta deo tripliciter fruemur, uidē-
tes eum in omnib. creaturis, & habentes eū in no-
bis ipsis: & quod his omnib. ineffabiliter iucūdius
erit atq; beatius, ipsam quoq; cognoscentes in se-
metipsa trinitatē, & gloriosam illā sine ullo ænig-
mate mundo cordis oculo contēplātes. In hoc em̄
est uita æterna & perfecta, ut cognoscamus patrē
& filiū cum sancto spiritu, & uideamus deū sicuti
est, id est nō eo modo sicuti inest nobis aut creatu-
ris, sed sicut est in semetipso. Verum q̄ magna est
beatitudo illa, & q̄ abscondita ab oculis nostris.
Oculus nō uidit, auris nō audiuit, & in cor homi-
nis nō ascēdit, quāta charitas, quāta suauitas, quan-
ta iucūditas maneat nos in illa cognitiōe. Pax dei
est in illa quæ exuperat omnem sensum & intelle-
ctum, & quāto magis omnem sermonē nostrum.
Quod ergo nulli donatū est experiri, nullus cone-
tur effari. Mensurā. ait dominus, bonā dabit in si-
nus uestros, conferatā in interiore homine, coagi-
tatā in exteriorē, supereffluentem in deo ipso. Ibi
cumulus felicitatis est, ibi supereminēs gloria, ibi
superfluēs beatitudo. Nam quomō uidendus sit
in creaturis, quomō in nobis habēdus possumus
uel ex parte conijcere, in ipsis nimirū quos accep-
imus iā primitijs spiritus. Cognitio autē in deo ip-
so illa adhuc nobis incognita est, mirabilis facta
est, cōfortata est, ut nō possumus ad eam. At uero
quēadmodū in creaturis uidēdus sit, aliquatenus
possumus intelligere, nimirū cum & modo uidea-
tur in ipsis. Vnde & apostolo Paulo teste: Per ea
quæ facta sunt, dei inuisibilia conspiciūtur. Vnde
quantūcunq; proficiat quis intelligēdo conspice-
re, q̄ potentissime, q̄ benignissime, q̄ prudentissi-
me, maiestas aterna omnia fecerit, cuncta regat,
ordinet uniuersa, prorsus modicū est ab eo quod
cōprehendat. Veniet autē quando iam uisione &
contēplatione atq; gaudiō ineffabili cōsequemur
agnū quocunq; ierit, et in omnibus consequemur
creaturis, ut in omnib. gaudeamus: sanē in omni-
bus, sed nō aliūde q̄ de ipso, Sicut & ipse alijs nō
fruitur, sed seipso. Iam uero & in nobis quēadmo-
dum habēdus sit in parte possumus cogitare. Con-
stat enim animarū esse triplicē naturā. Vnde & sa-
pientes mūdi huius, animam humanā rationalē,
concupiscibilē, & irascibilem esse tradiderūt: quā
triplicem uim animæ, ipsa quoq; natura & quoti-
diana

Quibus modis
de o fruemur
Cap. LXV

1 Cor. 2

Luc. 6

Rom. 1

τὸ λογισ-
τὸν, τὸ ἐπι-
θυμητικὸν
τὸ θυμητικὸν

diana experimēta nos docent. Porro quemadmo-
dum circa rationale nostrū & sciētia & ignorātia
constāt, tanq; habitus & priuatio: sic & circa con-
cupiscibile, desiderij & contēptus, & circa id qd
dicit irascibile, lætitia pariter & ira uersantur. Im-
plebit ergo dominus rationale nostrū luce sapien-
tiæ, ita ut penitus nobis nihil desit in ulla scientia.
Implebit concupiscibile nostrum fonte iustitię, ut
om̄ino desideremus eā, & ea penitus repleamur,
Sicut scriptū est: Beati qui esuriunt & sitiūt iustitiā
quoniā ipsi saturabuntur. Nulla enim alia res im-
plere potest desiderij animæ, nulla alia præter iu-
stitiā beatificare potest animā. Cum ergo repleue-
rit deus concupiscibile nostrū iustitia, quęcūq; re-
spuere debet anima, respuet: et quicquid debet cō-
cupiscere, concupiscet: & ex omnibus his magis
appetet quod magis fuerit appetēdū. Merito de-
niq; concupiscibili nostro iustitiā attribuimus, ex
quo nimirū iusti aut iniusti reputamur. Iam uero
quod dicit in nobis irascibile, cū repleuerit illud
deus, profecto erit in nobis trāquillitas, & in sum-
mā lætitiā atq; iucunditatē replebimur pace diui-
na. Et uide si non in his trib. perfecta sanē quantū
ad animā spectat beatitudo cōsistit: quādo sciētia
iam nō inflabit propter iustitiā, iam nō cōtristabit
ppter lætitiā: ut cesset iam Prouerbiū illud, Qui
apponit scientiā, apponit dolorē. Quando iustitia
nec indiscreta erit ppter scientiā, nec onerosa p-
pter lætitiā. Quādo lætitia nec suspecta erit ppter
scientiā, nec impura propter iustitiā. Sed in his o-
mnibus nihil homo noster exterior accepit. Ipsi
ergo, ut inhabitet gloria etiā in terra nostra, & iux-
ta alium Prophetā, repleat maiestate domini om-
nis terra, quatuor sunt quærēda, quem constat ex
quatuor elementis cōpactum esse. Nec mireris q
plurib. uideat indigere, cui nūc indigētię locus est.
Vnde Propheta in Psalmo: Sitiuit in te anima
mea, q̄ multipliciter tibi caro mea. Habebit ergo
terra nostra immortalitatē, ne iā timeat denuo se
in puluere redigendā. Resurgēs enim corpus no-
strū, iam nō moritur, mors illi ultra iam nō domi-
nabit. Sed prodiderit si forte contingat uiuere cū
miserijs & ærūnis passibilitatis huius, qua nimirū

incessanter incorruptibile hoc corpus affligitur:
etsi nō semel, utiq; semper moritur, Habebit certe
omnimodo à deo impassibilitatē. Ab humoribus
enim inordinatis causas aiunt pcedere passionū.
Sed iam desiderat corpus nostrū leuitatē secundū
eam nimirū quā habet ex aere portionem, ne ipso
onere sit molestū. Tanta itaq; futura est credenda
corporū leuitas & agilitas bonorum, ut possint si-
uelimus absq; omni mora seu difficultate ipsam
quoq; cogitationū nostrarū sequi ad om̄ia ueloci-
tatē. Quid ultra deest ad perfectā corporis beati-
tudinē? Sola utiq; pulchritudo, hāc perfectissimā
habitori, nō immerito possumus attribuere ei par-
ti, quā habemus ab igne. Saluatorē enim expecta-
mus, ut ait Apostolus, qui reformabit corpus hu-
militatis nostræ configuratū deniq; corpori clari-
tatis suæ, exhibēs quod pollicitus est: quoniā ful-
gebūt iusti sicut sol in regno patris eorū. Sicut er-
go replebit animas nostras deus, cum fuerit in eis
perfecta scientia, perfecta iustitia, pfecta lætitia: sic
replebit maiestate eius omnis terra nostra, cū fue-
rit corpus immortale, impassibile, agile, cōfigura-
tū deniq; corpori claritatis suæ: & tūc ueraciter di-
ci poterit qd quidā poeta dixit, O terq; quaterq;
beati. Nemo digne p̄sare ualet quāta erit illa læti-
tia, quāta gloria, quādo deū uidebimus ubiq; præ-
sentem, & uniuersa gubernantē. Ita erit nobis no-
tus atq; cōspiciuus, ut uideat spiritu à singulis no-
bis, uideat ab altero in altero, uideat in seipso, ui-
deatur in cœlo nouo, et in terra noua, atq; in omni
quæ nūc fuerit creatura. Ab omni malo liberati, et
omni bono perfecte impleti, uacabimus & uide-
bimus quia ipse est deus, quo pleni erimus, quan-
do erit om̄ia in omnib. Ipse nimirū erit finis deside-
riorū nostrorū, quē sine fine uidebimus, sine fasti-
dio amabimus, sine fatigatiōe laudabimus. Sed &
ad hęc q̄ idoneus? Sine dubio q̄ fidelis inueniet
sup pauca quæ accepit militiæ suæ tēpore, id est su-
per sensus, sup actus, & sup appetitus suos, quos
suscepit regēdos, ut in his p̄betur q̄ fidelis sit do-
mino suo. Sciat ergo seruus Christi uas suū possi-
dere in sanctificatione & honore: & glorificet &
portet deū in corpore suo: s̄c̄ctetur pacē. Amen.

Nomine pas-
sionum animi
morbos signi-
ficat, sicuti
Græci τῶν παθῶν
uitiosum affe-
ctum dicunt.

Phil. 3

Matth. 13

AD LECTOREM.

Hoc opus uix eram ascripturus Augustino, nisi Posidonius siue (ut quidam malūt) Posidius in uita nominatim illi tribuisset, & præfatio non abhorret ab eius stylo. Versatus est in simili negotio Cyprianus, & apud Græcos nonnulli, sed maiore ingenio curaq;. Caterum infimis etiam in seruire gaudet Christiana charitas.

D. AVRELI AVGVSTINI IN LIBRVM CVI TITVLVS SPECVLVM

P R A E F A T I O.

V I S ignorat scripturis sanctis, id est legitimis, prophetis, Euāgelicis, & Apostoli-
cis, autoritate canonica præditis, quædā sic esse posita, ut tantū scirētur & crederen-
tur: ut est q̄ in principio fecit deus cœlū & terrā: & q̄ in principio erat uerbū: & quæ-
cunq; facta diuina uel humana tantūmodo cognoscēda narrantur. Quædam uero sic
esse iussa, ut obseruaretur & fierēt, uel prohibita ne fierēt, ut est: Honora patrē & ma-
trem, &: Non moechaberis. Horum autem quæ iubendo & uetando scripta sunt, alia
sunt sacramentorum uelata mysterijs, quæ multa ueteris Testamenti populo illi fa-
cienda mandata sunt: neq; à populo Christiano nunc fiunt, sed tantummodo intelligenda requiruntur
atq;

atq; tractantur. Sicuti est sabbatum ad uisibilem uacationem, sicut azyma in pane sine fermēto, Pascha in ouis occisione: sicut tot genera sacrificiorum ciborumq; uitandorum, & neomeniā, & annuā solennitates, quas obseruant nunc usq; Iudaei: & illae iustificationes, quae non ad opera iustitiā proprie pertinent, sed aliquid significare intelliguntur. Quis enim Christianus septimo anno cogitur seruum reddere libertati: Et si discedere ille noluerit, eius auriculā subula pertundere ad postem: & cetera huiusmodi. Alia uero etiā nunc faciēda sunt, si faciēda praecepta sunt: nec faciēda, si prohibita. Qualia sunt illa quae dixi, Honora patrē & matrē, & Non moechaberis. De his igitur quae ita sunt posita in literis sacris, uel iubēdo, uel uetādo, uel sinēdo, ut etiā nunc, id est, tēpore noui Testamenti ad uitā piā exercendā moresq; pertineāt, hoc opus quod in manus sumpsi cōponere aggressus sum, ut quantū me deus adiuuat omnia talia de canonicis libris colligam, atq; ut facile inspicī possint, in unum tanquā speculum cōgeram. Oportuit enim sic ea poni ab autoribus nostris quemadmodū posita sunt, ut praecepta narrationibus uel disputationibus proprijs figurata, & figuratis propria miscerētur: dum rerum gestarū ordo seruetur, aut responderetur aduersis: aut qui docendi sunt, instruantur: aut occultorū inuentione quodāmodo renouantur hi qui prompta & aperta fastidiunt. Nos autē in hoc opere nec infidelē uel adducimus, uel aedificamus ad fidē: nec exercemus quibusdā salubribus difficultatibus ingenij intentionemq; discentiū: sed eum qui iam credens obedire deo uoluerit, ut hic se inspiciat, admonemus, quantumq; in bonis moribus, operibusq; profecerit, & quantū sibi desit, attēdat. Sic enim potest & de his quae habet gratias agere, & de his quae nō habet ut habeat, satis agere: ac propter illa seruanda curā precesq; fidelis pietatis adhibere. In his autem omnibus quae inspicienda ponere institui, quaecunq; inter se uidebuntur esse contraria, postea propositis quaestionibus exponenda atq; soluenda sunt. Sanē supplicia malefactorum, & praemia recte factorum, quāuis nonnulla cōmemoranda existimauerim, tamen in nouo Testamento dissimilia ueteribus esse quis nesciat: Ab ipsa igitur lege quae data est per Moysen, diuino rum praeceptorū, qualia nos commemoraturos esse promissimus, aggrediamur exordium.

EX LIBRO EXODI,

De mandatis legis.

Exod. 20

Non facies tibi sculptile, neq; omnem similitudinē quae est in caelo desuper, & quae in terra deorsum, nec eorum quae sunt in aquis sub terra: nō adora bis ea neq; coles. Item nō assumes no-

men domini dei tui in uanū: nec enim habebit infontē dominus eū qui assumpserit nomen dñi dei sui frustra. Et paulo post, Honora patrē tuū & matrē, ut sis longæuus super terrā quā dñs deus tuus dabit tibi. Nō occides, nō moechaberis, non furtū facies, non loqueris contra proximū tuum falsum testimoniū, non concupisces domū proximī tui, nec desiderabis uxore eius: non seruum, nō ancillam, non bouē, non asinum, nec omnia quae illius sunt. Itē post decalogū alijs in locis, hęc in eodem libro reperiuntur praecepta uiuendi. Non facietis deos argēteos, nec deos aureos facietis uobis. Et aliquāto post, Qui percusserit hominē uolēs occidere, morte moriatur: Qui autem nō est insidiatus sed deus illū tradidit in manus eius, constituā sibi locū quō fugere debeat. Si quis de industria occiderit proximū suum per insidias, ab altari meo auelles eū ut moriatur. Qui percusserit patrē suū & matrē, morte moriatur. Qui furatus fuerit hominē & uēdiderit eū, conuictus noxae, morte moriatur. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur. Si rixati fuerint uiri, & percusserit alter proximū suum lapide uel pugno, & ille mortuus nō fuerit, sed iacuerit in lectulo suo, si surrexerit & ambulauerit foris super baculū suū, innocens erit qui percussit: ita tamen ut operas eius & impēsas in medicos restituat. Qui percusserit seruū suū, uel ancillā uirgā, & mortuus fuerit in manib. eius, criminis reus erit: Sin autē uno die superuixerit uel duobus, nō subiacebit poenā: quia pecunia illius est. Si rixati fuerint uiri, & percusserit quis

Exod. 21

mulierē pręnantē, & abortiuū quidem fecerit, sed ipsa uixerit, subiacebit dāno quantū expetierit maritus mulieris, & arbitri iudicant: Sin autē mors eius fuerit subsecuta, reddet animā pro anima, oculū pro oculo, dentē pro dente, manū pro manu, pedē pro pede, adustionem pro adustione, uulnus pro uulnere, liuorē pro liuore. Si percusserit quispiā oculū serui sui, aut ancillae, et luscus eos fecerit, dimittet liberos pro oculo quē eruit. Dentem quoq; si excusserit seruo, aut ancillae suae, similiter dimittet eos liberos. Si bos cornu petierit uirū aut mulierē, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedent carnes eius, dominusq; bouis innocēs erit. Quod si bos cornupeta fuerit ab heri & nudius tertius, & contestati sunt dñm eius, nec recluserit eū, occideritq; uirum ac mulierem: & bos lapidib. obruetur, & dominū illius occident. Quod si precium ei fuerit impositū, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus. Filiū quoq; & filiā si cornu percusserit, simili sententiā subiacebit. Si seruum ancillamq; inuaserit, triginta siclos argēti dabit domino, bos uero lapidib. obruetur. Si quis aperuerit cisternā, & foderit, & non operuerit eā, cecideritq; bos aut asinus in eam, dominus cisternae reddet precium iumentorū: quod autē mortuū est, ipsius erit. Si bos alienus bouem alterius uulnerauerit, & ille mortuus fuerit, uēdēt bouem uiuū, & diuidēt precium: cadauer autem mortui inter se disperient. Sin autē sciebat q; bos cornupeta esset ab heri & nudius tertius, & non custodiuit eū dominus suus, reddet bouē pro boue, & cadauer integrum accipiet. Si quis furatus fuerit bouē aut ouem, & occiderit uel uēdiderit, quinque boues pro uno boue restituat, & quatuor oues pro una oue. Si effringens fur domum, siue suffodiens fuerit inuētus, et accepto uulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidiū perpetravit, & ipse morietur

Exod. 22

tur: Si nō habuerit quod pro furto reddat, uenūdabitur. Si autē inuentum fuerit apud eum quod furatus est uiuēs, siue bos, siue asinus, siue ouis, duplū restituet. Si laeserit quispiam agrū uel uineam, et dimiserit iumentum suum ut depascatur aliena, quicquid optimum habuerit in agro suo, uel in uinea, pro damni aestimatione restituet. Si egressus ignis inuenerit spicas, & comprehēderit aceros frugum, siue stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succēderit. Si quis cōmendauerit amico pecuniā, aut uas in custodiā, & ab eo qui susceperat, furto ablata fuerint, si inuenietur fur, duplum reddet. Si latet, dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit quod non extenderit manū in rem proximī sui ad perpetrandā fraudē, tam in boue q; in asino, & oue ac uestimēto, & quicquid damnum inferre potest, Et ad deos utriusq; causa perueniet. Et si illi iudicauerint, duplum restituet proximo suo. Si quis cōmendauerit proximo suo asinū, bouem & ouē, & omne iumentū ad custodiā, & mortuum fuerit, aut debilitatū, uel captū a bestijs, nullusq; hoc uiderit, iurandum erit in medio, q; non extenderit manum ad rem proximī sui, suscipietq; dominus iuramentū, & ille reddere nō cogetur. Quod si furto sublatū fuerit, restituet damnū domino. Si comestum a bestia fuerit, deferet ad eum quod occisum est, et non restituet. Qui a proximo suo quicquā horum mutuū postulatuerit, & debilitatum aut mortuū fuerit domino nō praesente, reddere cōpelleretur. Quod si impraesentiarū fuit dominus, nō restituet, maxime si conductum uenerat pro mercede operis sui. Si quis seduxerit uirginē, necdū despōsatā, & dormierit cum ea, dotabit eam, & habebit eam uxore. Si pater uirginis dare noluerit, reddat pecuniā iuxta modū dotis, quam uirgines accipere cōsueuerūt. Maleficos nō patieris uiuere. Qui coierit cum iumentis, morte moriatur. Qui immolat dijs, occidetur: praeter domino soli. Aduenā non cōtristabis, neq; affliges eū: aduenā enim fuistis in terra Aegypti. Viduae & pupillo nō nocebitis, Si laeseritis eos, uociferabuntur ad me, & ego exaudia clamorem eorū, & indignabit furor meus, percutiamq; uos gladio, & erūt uxores uestrae uiduae, & filij uestri pupilli. Si pecuniā mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, nō urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes. Si pignus a proximo tuo acceperis uestimentū, ante solis occasum redde ei: ipsum enim est solū quo operitur indumentū carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudia eum, quia misericors sum. Dijs nō detrahes, & principi populi tui nō maledices. Decimas tuas & primitias nō tardabis offerre. Primogenitū filiorū tuorū dabis mihi. Et paulo post, Nō suscipies uocē mendacij, nec iunges manum tuā, ut pro impio dicas falsum testimoniū. Non sequeris turbam ad faciendum malū, nec in iudicio plurimorū acquiesces sententiā, ut a uero deo deuias. Pauperis quoq; nō miseraberis in iudicio. Si occurreris boui inimici tui, aut asino errati, reduc ad deum. Si uideris asinum

odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo. Nō declinabis in iudicio pauperis. Mendaciū fugies. In fontem & iniustum nō occides, quia auersor impium. Ne accipias munera, quae excācant etiam prudentes, & subuertunt uerba iustorū. Peregrino molestus non eris: scitis enim aduenarum animas, quia et ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti. Et post quaedam interposita cū de alienigenis loqueretur: Non adorabis deos eorum, neq; coles eos. Non facies opera eorum, sed destrues eos, & confringes statuas eorum, seruietisq; domino deo uestro. Et post multa in eodē libro de dijs gentium. Sed aras eorū destrue, confringe statuas, lucosq; succide. Noli adorare deū alienum. Dominus Zelotes nomen eius, deus est emulato. Ne in eas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cum fornicati fuerint cum dijs suis, & adorauerint simulacra eorum, uocet te quispiam ut comedas de immolatis. Ne uxorem de filiabus eorum accipias filijs tuis, ne postquam ipsae fuerint fornicatae, fornicari faciant & filios tuos in deos suos. Deos conflates nō facies tibi. Et paulo post, Primitias frugum terrae tuae offeres in domo domini dei tui. Hęc de libro legis qui Exodus nominatur colligenda existimaui. Nunc eodem modo inspiciamus in sequenti Leuitico.

Exod. 23

Omnis homo, inquit, ad proximam sanguinis sui non accedet, ut reuelet turpitudinē eius. Ego dominus. Turpitudinē patris tui, & turpitudinē matris tuae non discooperies. Mater tua est, nō reuelabis turpitudinē eius. Turpitudinē uxoris patris tui nō discooperies, turpitudinē enim patris tui est. Turpitudinē sororis tuae ex patre, siue ex matre, quae domi uel foris genita est, non reuelabis. Turpitudinē filiae filij tui uel neptis ex filia, non reuelabis, quia turpitudō tua est. Turpitudinem filiae uxoris patris tui quā peperit patri tuo, & est soror tua, non reuelabis. Turpitudinē sororis patris tui non discooperies, quia caro est patris tui. Turpitudinē sororis matris tuae non reuelabis, eo q; caro sit matris tuae. Turpitudinem patris tui non reuelabis, nec accedas ad uxore eius quae tibi affinitate coniungitur. Turpitudinē nurus tuae non reuelabis, quia uxor filij tui est, nec discooperies ignominiam eius. Turpitudinem uxoris fratris tui non reuelabis, quia turpitudō fratris tui est. Turpitudinem uxoris tuae & filiae eius non reuelabis. Filiam filij eius, & filiam filiae illius non sumes ut reueles ignominiam eius, quia caro illius sunt, & talis coitus, incestus est. Sororem uxoris tuae in pellicatū illius non accipies, nec reuelabis turpitudinē eius adhuc illa uiuente. Ad mulierem quae patitur mēstrua, nō accedas, nec reuelabis foeditatē eius. Cum uxore proximī tui nō coibis, nec seminis cōmixtione maculaberis. De semine tuo nō dabis ut cōsecreē idolo Moloch, nec pollues nomen dei tui. Ego dominus. Cū masculo nō cōmiscaberis coitu scemineo, quia abominatio est. Cū omni pecore nō coibis, nec maculaberis cū eo. Mulier nō succūbet iumento, nec miscēbit ei, quia scelus est. Ne polluamini in omnibus his

Ex Leuitico, praecepta uiuendi

his. Et post aliquantum, Vnusquisq; matrē & patrem suū timeat. Et post unū uersum, Nolite conuerti ad idola, nec deos conflatiles faciatis uobis, Ego dominus deus uester, Et post paululum, Nec remanentes, inquit, spicas colliges, neq; in uinea tua racemos & grana decidētia congregabis, sed pauperibus & peregrinis carpēda dimittes. Ego dominus deus uester. Nō facietis furtū. Nō mentemini. Nec decipiat unusquisq; proximū suum. Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen dei tui. Ego sum dominus. Nec facias calumniā proximo tuo, nec ui opprimes eū. Non morabitur opus mercenarij apud te usq; in mane. Non maledices surdo, nec corā cæco pones offendiculum, sed timebis dominū deū, quia ego sum dominus. Nō facies quod iniquū est, nec iniuste iudicabis, Nec consideres personam pauperis, nec honores uultū potentis. Iuste iudica proximo tuo. Non eris criminator & susurro in populis. Non stabis contra sanguinem proximi tui, Ego dñs. Ne oderis fratrem tuū in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illum peccatū. Non quæras ultionem, nec memor eris iniuriæ ciuiū tuorum. Diliges amicū tuū sicut teipsum. Ego sum dominus. Leges meas custodite. Et paulo post, Nō comeditis carnem cum sanguine. Non augurabimini, nec obseruabitis somnia, neq; in rotundū attōdebitis comā, nec radetis barbā. Et super mortuo nō incidetis carnē uestrā, neq; figuras aliquas & stigmata faciatis uobis. Ego dominus. Ne prostituas filiam tuā, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo. Et post unum uersum, Ego dominus. Ne declinetis ad magos, nec ab hariolis aliquid sciscitami, ut polluamini per eos, Ego dominus deus uester. Corā cano capite cōsurge, & honora personā senis, & time deū tuum, Ego sum dominus. Si habitauerit aduena in terra uestra, & moratus fuerit inter uos, ne exprobetis ei, sed sit inter uos quasi indigena, & diligetis eum quasi uosmetipsos: fuisit enim & uos aduenæ in terra Aegypti. Ego dominus deus uester. Nolite facere aliquid iniquum in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera iusta & æqua sint pondera: iustus modius, æquusq; sextarius. Ego dominus deus uester, qui eduxi uos de terra Aegypti, custodite omnia præcepta mea, & uniuersa iudicia, & facite ea. Ego dominus. Locutusq; est dominus ad Moysen, dicēs, Hæc loqueris filijs Israel: Homo de filijs Israel, & de aduenis, qui habitant in Israel, si quis dederit de semine suo idolo Moloch, morte moriatur, populus terræ lapidabit eum, & ego ponam faciem meā cōtra illum, succidamq; eum de medio populi sui, eo q; de semine suo dederit Moloch, & contaminauerit sanctuariū meum, & polluerit nomen sanctū meum. Quod si negligēs populus terræ, & quasi paruipendens imperiū meū, dimiserit hominem qui dedit de semine suo Moloch, nec uoluerit eū occidere, ponam faciem meā super hominem illum, & cognationem eius, succidamq; & ipsum & omnes qui consenserunt ei, ut fornicarentur cum Moloch de medio populi sui.

Leuit. 20

Anima quæ declinauerit ad magos & hariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi sui. Sanctificamini, & estote sancti, quia ego sanctus sum dñs deus uester. Custodite præcepta mea & facite ea, Ego dominus q; sanctifico uos. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur. Patri matriq; qui maledixerit, sanguis eius sit super eum. Si mœchatus fuerit uir cum uxore alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriantur & mœchus & adultera. Qui dormierit cū nouerca sua & reuelauerit ignominiam patris sui, morte moriatur ambo: sanguis eorum sit super eos. Si quis dormierit cum nuru sua, uterq; moriatur, quia scelus operati sunt: sanguis eorum sit super eos. Qui dormierit cū masculo coitu foemineo, uterque operatus est nephas, morte moriantur: sanguis eorū sit super eos. Qui supra uxorem filiā duxerit matrē eius, scelus operatus est, uiuus ardebit cum eis, nec permanebit tantū nephas in medio uestri. Qui cum iumēto & pecore coierit, morte moriatur, pecus quoq; occidite. Mulier quæ succubuerit cuilibet iumento, simul interficietur cum eo: sanguis eorum sit super eos. Qui acceperit sororē suam, filiā patris sui, uel filiā matris suæ, & uiderit turpitudinem eius, illaq; conspexerit fratris ignominia, nephariā rem operati sunt, occidētur in conspectu populi, eo q; turpitudinē suam mutuo reuelauerint, & portabunt iniquitatem suam. Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinē eius, ipsaq; aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui. Turpitudinē materteræ & amitæ tuæ non discooperies. Qui hoc fecerit, ignominia carnis suæ nudabit, portabunt ambo iniquitatem suam. Qui coierit cū uxore patris uel auunculi sui, & reuelauerit ignominia cognationis suæ, portabunt ambo peccatum suum, absq; liberis morientur. Qui duxerit uxorem fratris sui, rem facit illicitam: turpitudinem fratris sui reuelauit, absque filijs erunt. Et in alio loco, Vir siue mulier, in quibus pythonicus uel diuinationis fuerit spiritus, morte moriantur, lapidibus obruent eos: sanguis eorum sit super illos. Itemq; in alio loco, cum de summo sacerdote loqueretur, Virginem, inquit, ducet uxore, uiduam & repudiatam, & fordidam atq; meretricē nō accipiet, sed puellam de populo suo, ne cōmisceat stirpem generis sui, uulgo gentis suæ, quia ego dñs qui sanctifico eum. Et post multa, Homo qui maledixerit deo suo, portabit peccatū suū. Et qui blasphemauerit nomen domini, morte moriatur: lapidibus opprimet eū omnis multitudo, siue ille ciuis, siue peregrinus fuerit. Qui blasphemauerit nomen domini, morte moriatur. Qui percusserit & occiderit hominem, morte moriatur. Qui percusserit animal, reddat uicarium, id est animā pro anima. Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium suorū, sicut fecit, fiat ei fracturā pro fractura, oculū pro oculo, dentē pro dente restituet: Qualem inflixerit maculā, talē sustinere cogetur. Qui percusserit iumentū, reddet aliud

Leuit. 21

Leuit. 24

aliud. Qui percusserit hominē, punietur. Aequū iudicium sit inter uos, siue peregrinus, siue ciuis peccauerit, quia ego sum dominus deus uester. Et post aliquantum: Non facietis uobis idolum & sculptile, nec titulos erigētis, nec in signum lapidē ponetis in terra uestra ut adoretis eum. Ego enim sum dominus deus uester. Hæc de Leuitico. Nunc de libro cuius nomen est Numeri, quæ uisæ sunt commemoranda ponemus.

Homo cum mortuus fuerit absq; filio, ad filiam eius transibit hæreditas: Si filiam non habuerit, habebit successores fratres suos. Quod si fratres non habuerit, dabitur hæreditatē fratribus patris eius. Sin autem nec patuos habuerit, dabitur hæreditas ijs qui ei proximi sunt, erit que hoc filijs Israel sanctum lege perpetua, sicut præcepit dominus Moyse. Et post multa, Ad unius testimonium nullus condemnabitur. Non accipietis precium ab eo qui reus est sanguinis. Hæc de Numeris. Deuteronomiū deinceps cōsiderabimus.

Nvlla erit distantia personarum: Ita paruū naudietis ut magnum, nec accipietis cuiusquam personā, quia dei iudicium est. Et plurimis interpositis, ubi decalogū repetit, Custodite igitur solcite animas uestras. Non uidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est dominus uobis in Oreb de medio ignis, ne forte decepti faciatis uobis sculptam similitudinē, aut imaginē masculi uel foeminae, similitudinē omnium iumentorum quæ sunt super terrā, siue piscium qui sub terra morantur in aquis: ne forte oculis eleuatis ad cælum uideas solem & lunā, & omnia astra cœli, & errore deceptus adores & colas quæ creauit dominus deus tuus in ministeriū cunctis gentibus, quæ sub cœlo sunt. Et paulo post: Cauē, inquit, ne quando obliuiscaris pacti domini dei tui, quod pepigit tecum, & facias tibi sculptam similitudinē eorum quæ fieri dominus phibuit: Quia dominus deus tuus ignis consumens est, deus æmulator. Et alio loco: Nō habebis deos alienos in cōspectu meo. Non facies tibi sculptile, nec similitudinē omnium quæ in cœlo sunt desuper, & quæ in terra deorsum, & quæ uersantur in aquis sub terra: Nō adorabis ea, neq; coles. Ego enim sum dominus deus tuus, deus æmulator, reddēs iniquitatem patrum in filios in tertiā & quartam generationē, ijs qui oderunt me & faciens misericordiā in multa milia diligētibus me & custodientibus præcepta mea. Non usurpabis nomē domini dei tui frustra, quia nō erit impunitus qui super re uana nomen eius assumpserit. Et post paululū: Honora, inquit, patrem tuum & matrē, sicut præcepit tibi dominus deus tuus, ut longo uiuas tempore, & bene sit tibi in terra quā dominus deus tuus daturus est tibi. Nō occides, neq; mœchaberis, furtumq; nō facias, nec loqueris cōtra proximū tuum falsum testimonium. Non concupisces uxorem proximi tui, nō domū, non agrum, non seruū, non ancillam, nō bōuem, non asinū, & uniuersa quæ illius sunt. Et alibi in eodē libro: Diliges dominū deū tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tuā, & ex tota

Leuit. 26

Deuteronomio

Numer. 35

Deuteronomio

Deut. 4

Deut. 5

ibidem

Deut. 6

Aug. to. 3

fortitudine tua. Et paulo post: Cum comederis & saturatus fueris, caue diligētē ne obliuiscaris domini, qui eduxit te de terra Aegypti de domo seruitutis. Dominū deum tuum timebis, & ipsi soli serues, ac per nomē illius iurabis. Nō ibitis post deos alienos cunctarū gentiū quæ in circuitu uestro sunt, quoniam deus æmulator, dominus deus tuus in medio tui, ne quando irascatur furor domini dei tui cōtra te, & auferat te de superficie terræ. Non tentabis dominū deum tuū. Item paulo post cū de alienigenis loquitur. Neq; sociabis cū eis coniugia: Filiam tuam non dabis filio eius, nec accipies filiam illius filio tuo: quia seducit filium tuum ne sequatur me, & ut magis seruiat dijs alienis, irascetur que furor domini, & delebit te cito.

Quin potius hæc faciatis eis: Aras eorum subuertite, confringite statuas, lucosq; succidite, & sculptilia comburite. Et post aliquantulum, Sculptilia eorū igne combures, Non concupisces argentum & aurum de quibus facta sunt, neq; assumes ex eis tibi quicquā, ne offendas: propterea, quia abominatio est domini dei tui. Nec inferas quispiam ex idolo in domū tuam, ne fias anathema, sicut & illud est. Quasi spurcitiā detestaberis, & uelut inquinamentū ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. Et alio in loco: Obserua & caue ne quando obliuiscaris domini dei tui, & negligas mādāta eius, atq; iudicia & cæremonias quas ego præcipio tibi hodie: ne postquā comederis & satiatus fueris, domos pulchras ædificaueris & habitaueris in eis, habuerisq; armenta & ouium greges, argenti & auri cunctarumq; rerū copiam, eleuetur cor tuum, & nō reminiscaris domini dei tui. Et post paucos uersus, Ad extremū, inquit, misertus est tui, ne diceres in corde tuo, Fortitudo mea & robur manus meæ hæc mihi omnia præstiterunt, sed recorderis domini dei tui, q; ipse tibi uires præbuerit. Et post aliquantū, Ut ipsi comedatis ac saturemini: Cauete ne forte decipiat cor uestrū, & recedatis a domino deo, seruiatisq; dijs alienis & adoretis eos, iratusq; dominus claudat cælum. Et post aliquantū: Subuertite omnia loca in quib. coluerūt gentes quas possessuri estis deos suos, super mōtes excelsos & colles & super omne lignū frōdosum. Dissipate aras eorū & cōfringite statuas: lucos igne comburite, & idola cōminuite: disperdite nomina eorū de locis illis. Et quibusdā interpositis, dum de alienigenis loqueretur, Cauē ne imiteris eas postquam te fuerint introeunte subuersæ, & requiras cæremonias earum, dicens: Sicut coluerūt gentes istæ deos suos, ita & ego colam. Non facies similitē domino deo tuo. Omnes abominationes, quas a uersatur dominus, fecerunt dijs suis, offerentes filios & filias & cōburētes igni. Quod præcipio tibi, hoc tantū facito domino, nec addas quicquā, nec minuas. Si surrexerit in medio tui prophētēs, aut qui somnium uidisse se dicat, & prædixerit signum atq; portentū, & uenerit quod locutus est, & dixerit tibi: Eamus & sequamur deos alienos quos ignoras, & seruiamus eis, non audias uerba prophetæ

Deut. 8

Deut. 11

Deut. 12

Deut. 13

Q prophetæ

propheta illius, aut somniatoris: quia tentat uos dominus deus uester, ut palam fiat, utrū diligatis eum, an nō, in toto corde & in tota anima uestra. Dominū deum uestrū sequimini, & ipsum time- re: mādata illius custodite, & audite uocē eius: ipsi seruietis & ipsi adhærebitis. Propheta autē ille aut fictor somniorū interficietur, quia locutus est ut uos auerteret à domino deo uestro, q̄ eduxit uos de terra Aegypti, & redemit de domo seruitutis: ut errare te faceret de uia, quā tibi præceperat do- minus deus tuus, & auferes malum de medio tui. Si tibi uoluerit persuadere frater tuus, filius ma- tris tuæ, aut filius tuus, uel filia siue uxor quæ est in sinu tuo, aut amicus quē diligis ut animā tuam, clam dicens, Eamus & sequamur deos alienos, quos tu ignoras & patres tui, cunctarū in circui- tu gentiū, quæ iuxta uel procul sunt ab initio usq; ad fines terræ, nō acquiescas ei, neq; audias, neq; parcat ei oculus tuus ut miserearis & occultes eum, sed statim interficias. Sit prius manus tua su- per eū, & post te omnis populus mittat manū, la- pidibus obrutus necabitur qui te uoluit abstrahe- re à domino deo tuo. Et post paululū: Nō uos in- cidetis nec facietis caluicium super mortuo, quo- niam populus sanctus es dño deo tuo. Et alio lo- co: Si unus, inquit, de fratribus tuis, qui moratur intra portas ciuitatis tuæ, in terra quam dominus deus tuus daturus est tibi, ad paupertatē uenerit, nō obdurabis cor tuum, nec contrahes manū, sed aperies eā pauperi, & dabis mutuū quo eum indi- gere perspexeris. Caue ne forte subrepat tibi im- pia cogitatio, & dicas in corde tuo, Appropin- quat septimus annus remissionis, & auerras ocu- los à paupere fratre tuo, nolens ei quod postulat mutuū comodare, ne clamet cōtra te ad dominū, & fiat tibi in peccatū, sed dabis ei: Nec ages quip- piam callide in eius necessitatib. subleuandis, ut benedicat tibi dominus deus tuus in omni tēpo- re, & in cunctis ad quæ manū miseris. Nō deerunt pauperes in terra habitatiōis tuæ, idcirco ego præ- cipio tibi ut aperias manū fratri tuo egeno & pau- peri qui tecū uersatur in terra. Et post aliquantū: Iudices & magistrōs cōstitues in omnibus portis tuis, quas dominus deus tuus dederit tibi, per sin- gulas tribus tuas, ut iudicēt populo iusto iudicio, nec in alterā partem declinēt. Non accipias per- sonā, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientiū & mutant uerba iustorū. Iuste quod ius- tum est persequeris, ut uiuas & possideas terram quā dominus deus tuus dederit tibi. Et post pau- ca, Non facies tibi atq; constituas statuā, quæ odit dominus deus tuus. Item post pauca: Cum reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarū quas dominus deus tuus dabit tibi, uir aut mulier qui faciāt malum in cōspectu domini dei tui, & trans- grediantur pactum illius, ut uadant & seruiāt dñs alienis, & adorēt eos, solem & lunā & omnē mili- tiam cœli quæ nō præcepit: & hoc tibi fuerit nunciatū, audiensq; inquisieris diligenter, & uerū esse repereris, & abominatio facta est in Israel: e- duces uirum ac mulierē, qui rem sceleratissimam

perpetrauerunt, ad portas ciuitatis tuæ, & lapidi- bus obruentur. In ore duorū aut trium testiū peri- bit qui interficietur: Nemo occidatur uno contra se dicente testimoniū. Manus testiū prima interfi- ciat eum, & manus reliqui populi extrema mitta- tur, ut auferas malū de medio tui. Itē post aliquan- tum, Qui autē superbierit nolēs obedire sacerdo- tis imperio, qui eo tēpore ministrat domino deo tuo, & decreto iudicis, moriatur homo ille: & au- feres malū de Israel, cunctusq; populus audiēs ti- mebit, ut nullus deinceps intumescat superbia. Et post quædam interposita, cum de alienigenis ad- moneret: Caue, inquit, ne imitari uelis abomina- tiones illarum gentiū: nec inueniatur in te qui lu- stret filiū suū aut filiam ducēs per ignē, aut qui ha- riolos sciscitet, & obseruet somnia atq; auguria: nec sit maleficus, nec incātator, neq; pythones cō- sulas nec diuinos, & quæras à mortuis ueritatem: Omnia enim hæc abominabiū dominus. Et post aliquantū, Nō stabit testis unus contra aliquem, quicquid illud peccati & facinoris fuerit, sed in ore duorū aut trium testiū stabit omne uerbū. Si steterit testis mēdax contra hominē, accusans eū præuocationis, stabūt ambo quorū causa est ante dominū in conspectu sacerdotū & iudicū, qui fuerint in diebus illis, Cūq; diligentissime perscu- tantes inuenerint falsum testem dixisse cōtra fra- trem suū mendaciū, reddent ei sicut fratri suo red- dere cogitauit: & auferes malum de medio tui, ut audiētes ceteri timorē habeant, & nequaq; talia audeant facere. Non misereberis eius, sed animā pro anima, oculū pro oculo, dentē pro dente, ma- num pro manu, pedē pro pede exigēs. Et alibi in eodē libro: Si genuerit homo filiū contumacē & proteruū, qui nō audiat patris ac matris imperiū, & coercitus obedire cōtempserit: apprehendent eum, & deducant ad seniores ciuitatis illius & ad portā iudicij, dicētq; ad eos: Filius noster iste pro- teruus & cōtumax est, monita nostra audire con- tempnit, comestationib. uacat & luxuriā atq; con- uitijs: lapidibus eum obruat populus ciuitatis, & morietur, ut auferatis malum de medio uestri, & uniuersus Israel audiēs pertimescat. Et post pau- ca: Nō uidebis bouē fratris tui, aut ouem errantē & præteribis, sed reduces fratri tuo: etiā si non est propinquus tuus frater, nec nosti eū, duces in do- mum tuā & erūt apud te quādiu quærat ea frater tuus & recipiat. Similiter facies de asino & uesti- mēto, & de omni re fratris tui quæ perierit. Si in- ueneris ea, ne negligas quasi aliena. Si uideris asi- nū fratris tui aut bouē cecidisse in uia, non despi- cias, sed subleuabis cū eo. Nō induetur mulier ueste uirili, nec uir ueste fœminea: Abominabi- lis enim apud dñm est qui facit hoc. Itē post pau- ca, Cū ædificaueris domū nouā, facies murū tecti per circuitū, ne effundat sanguis in domo tua, & sis reus labēte alio & in præceptis ruētē. Item pau- lopost, Si duxerit uir uxore & postea eā odio ha- buerit, quæsieritq; occasiones quib. dimittat eam, obijciēs ei nomen pessimū, & dixerit: Vxorē hæc accepi, & ingressus ad eā non inueni uirginē: tol- lent

Deut. 14

Deut. 15

Deut. 16

Deut. 17

Deut. 18

Deut. 19

Deut. 21

Deut. 22

Deut. 23

Deut. 24

lent eam pater & mater eius; & ferent secū signa uirginitatis eius ad seniores urbis qui in porta sunt, & dicat pater, Filiā meā dedi huic uxorem, quā quia odit imponit ei nomē pessimū, ut dicat: Non inueni filiā tuā uirginē, Et ecce hæc sunt si- gna uirginitatis filiae meæ: Expādant uestimentū corā seniorib. ciuitatis: apprehendentq; senes ur- bis illius uirū & uerberabūt illum, cōdemnantes insup centū siclis argēti, quos dabit patri puellæ, quoniā diffamauit nomē pessimū super uirginem Israel: habebitq; eā uxore & nō poterit dimittere omni tēpore uitæ suæ. Quod si uerū est quod obij- cit, & nō est in puella inuēta uirginitas, ejicient eā extra fores domus patris sui, & lapidibus obruet uiri ciuitatis eius, & morietur, quoniā fecit nefas in Israel, ut fornicaretur in domo patris sui, & au- feres malū de medio tui. Si dormierit uir cū uxore alterius, uterq; moriā, id est, adulter & adulte- ra, & auferes malū de Israel. Si puellam uirginem despōderit uir, & inuenerit eā aliquis in ciuitate, & cōcubuerit cū illa, educes utrūq; ad portā ciui- tatis illius & lapidibus obruetur: puella, quia non clamauit cū esset in ciuitate: uir, quia humiliauit uxore proximi sui, & auferes malū de medio tui. Sin autē in agro repererit uir puellam quæ despon- sata est, & apprehēdens cōcubuerit cum illa, ipse morietur solus: puella nihil patietur, nec est rea mortis: quoniā sicut latro consurgit contra fratrem suum, & occidit animā eius: ita & puella perpeffa est, sola erat in agro, clamauit & nullus affuit qui liberaret eā. Si inuenerit uir puellam uirginē quæ non habet sponsum, & apprehendēs concubue- rit cum ea, & res ad iudiciū uenerit, dabit qui dor- miuit cum eā patri puellæ centū siclos argēti, & habebit eam uxore, quia humiliauit eā, non pote- rit dimittere cunctis diebus uitæ suæ. Non acci- piet homo uxore patris sui, nec reuelabit operi- mentum eius. Et post paululū: Non erit meretrix de filiabus Israel, neq; scortator de filijs Israel. Et post paululum, Non scenerabis fratri tuo ad usu- ram pecuniā, nec fruges, nec quālibet aliam rem, sed alio. Et post paucos uersus, Cum uoueris uo- tum domino deo tuo non tardabis reddere, quia requiret illud dominus deus tuus, & si moratus fueris, reputabit tibi in peccatū. Si nolueris polli- ceri, absq; peccato eris. Quod autē semel egressum est de labijs tuis obseruabis, & facies sicut promi- sisti domino deo tuo, & propria uoluntate & ore tuo locutus es. Et paulopost: Nō accipies loco pi- gnoris inferiorē & superiorē molam, quia animā suam apposuit tibi. Si deprehēsus fuerit homo so- licitans fratrem suū de filijs Israel, & uendito eo ac- cipiet precium, interficietur, & auferes malum de medio tui. Et post paucos uersus, Cū repetes in- quit, de proximo tuo rem aliquā quam debet ti- bi, non ingredieris domū eius ut pignus auferas, sed stabis foris, & ille tibi proferet quod habue- rit. Sin autē pauper est, nō pernoctabit apud te pi- gnus, sed statim reddes ei ante solis occasum, ut dormiens in uestimēto suo benedicat tibi, & ha- beas iustitiā corā domino deo tuo. Non negabis

mercedē indigētis & pauperis fratris tui, siue ad- uenæ qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est: sed eadē die reddes ei precīū laboris sui ante solis occasum: quia pauper est, & ex eo sustē- rat animā suam: ne clamet corā te ad dominum, & reputetur tibi in peccatū. Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus, sed unusquisq; pro suo peccato moriet. Et post paucissimos uersus, Quando messueris segetē in agro tuo, & oblitus manipulū reliqueris, non reuerteris ut tollas illū: sed aduenā & pupillum & uiduā auferre patieris: ut benedicat tibi dominus deus tuus in omī ope- re manuum tuarum. Si fruges colliges oliuarum, quicquid remāserit in arboribus, non reuerteris ut colligas, sed relinque aduenæ, pupillo, ac ui- duæ. Si uindemiaueris uinēā tuam, nō colliges re- manētes racemos, sed cedēt in usum aduenæ, pu- pilli, ac uiduæ. Memento q̄ et tu seruiers in Aeg- ypto, & idcirco præcipiā tibi ut facias hanc rem: Si fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quē iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmā dabunt, quem impiū cōdemnabūt impietatis. Sin autem qui peccauit, dignū uiderint pla- gis, prosternent & coram se facient uerberari. Pro mensura peccati erit & plagarū modus, ita duntaxat, ut quadragenariū numerū non excedant, ne fœde lacerat⁹ ante oculos tuos obeat frater tuus: Et post paululū: Si habuerint inter se iurgij uiri, & unus contra alterū rixari cœperint, uolensq; uxor alterius eruere uirū suum de manu fortioris, miserit manū & apprehēderit uerenda eius, absci- des manū illius, nec flecteris super eā ulla miseri- cordia. Non habebis in sacculo diuersa pondera, maius & minus, nec erit in domo tua modius ma- ior & minor. Ponderus habebis iustum & uerū, & modius æqualis & uerus erit tibi. Et post pleraq; Maledictus homo qui facit sculptile & conflatile abominationē domini, opus manuū artificū, po- nitq; illud in abscondito: & respōdebit omnis po- pulus, et dicet, Amen. Maledictus qui non hono- rat patrē suum & matrē: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui transfert terminos proxi- mi sui: & dicet omis populus, Amen. Maledictus qui errare facit cæcū in itinere: & dicet omnis po- pulus, Amē. Maledictus qui peruertet iudicium aduenæ, pupillō, & uiduæ: et dicet omis populus, Amen. Maledictus qui dormit cum uxore patris sui, & reuelat operimentū lectuli eius: & di- cet omnis populus, Amē. Maledictus qui dormit cū omni iumēto: & dicet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit cū sorore sua, filia patris sui, uel matris suæ: & dicet omnis populus, Amē. Maledictus qui dormit cū socru sua: & dicet om- nis populus, Amē. Maledictus qui clā percusserit proximū suū: & dicet omis populus, Amē. Male- dictus qui accipit munera, ut percutiat animā san- guinis innocētis: & dicet omnis populus, Amen. Hucusq; de libris Moyfi quæ uisa sunt ponendā posuimus. In his uero quæ sequunt & appellant, Iesu Naue, Iudicū, Regnorum, Paralipomenon, terum gestarum potius historia legitur q̄ præce-
Aug. 10. 3

Deut. 25

Deut. 26

Deut. 27

pta uiuendi. Hæc tamen paucissima de libro Iesu Naue prætereunda in hoc opere non putauit.

Reuertimini & ite in tabernacula uestra & in terrâ possessionis quâ tradidit uobis Moyses famulus domini trans Iordanem, ita duntaxat ut custodiatis attente, & opere compleatis mandatum & legem quâ præcepit uobis Moyses seruus domini, ut diligatis dominum deum uestrum, & ambulatis in omnibus uisibus eius & obseruetis mandata illius, adhæreatisque ei ac seruiatis ei in omni corde & anima uestra. Et in alio loco: Ne postquam intraueritis, inquit, ad gentes, quæ inter uos futuræ sunt, iuretis in nomine deorum earum, & seruiatis eis, & adoretis illos, sed adhæreatis domino deo uestro, quod fecistis usque in diem hanc.

De libro autem psalmodum multa ponenda sunt, quauis eadem sæpe repetantur, sed habebit modum quantum potero, ne hoc opus quod memoria maxime tenendum est in nimiam longitudinem pergat.

DE PSALMO I

Beatus uir qui non abiit in concilio impiorum, & in uia peccatorum non stetit, & in cathedra derisorum non sedit: Sed in lege domini uoluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte.

De psalmo 2. Nunc ergo reges intelligite, erudimini iudices terræ. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Adorate pure, ne forte irascatur & pereatis de uia. Cum exarserit post paululum furor eius, beati omnes qui sperant in eum. De psalmo 4. Filij uiri usquequo in clyti mei ignominiose diligitis uanitatem, quærentes mendacium: Et paulo post, Irascimini & nolite peccare, loquimini cordibus uestris super cubilia uestra, & tacete. Sacrificate sacrificium iustitiæ, & confidite in domino. De psalmo 5. Quoniam non es deus uolens iniquitatem, nec habitabit iuxta te malignus, non stabunt iniqui in conspectu oculorum tuorum. Odisti omnes operantes iniquitatem, perdes loquentes mendacium. Virum sanguinum & dolosum abominabitur dominus. De psalmo 14. Domine quis peregrinabitur in tentorio tuo, & quis habitabit in monte sancto tuo: Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam, loquiturque ueritatem in corde suo. Qui non est facilis in lingua sua, neque fecit amico suo malum, & opprobrium non sustinuit super uicino suo. Despicit oculus eius improbos, timentes autem dominum glorificat. Iurat ut se affligat & non mutat, pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera aduersus innoxium non accepit. Qui facit hæc, non mouebitur in æternum. De psalmo 23. Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius: Innocens manibus & mundo corde, qui non exaltauit frustra animam suam, & non iurauit dolose: Accipiet benedictionem a domino, & iustitiam a deo salutari suo. De psalmo 26. Lux mea dominus & salutare meum, quem timebo: Dominus fortitudo uitæ meæ, quæ formidabo: Et post tertius uersus, Si steterint aduersum me castra, non timebit cor meum. Si surrexerit contra me bellum, in hoc ego confidam. Vniuersi petij a domino, & hoc requiram: Ut habitem in

domo domini, omnibus diebus uitæ meæ: Ut uideam pulchritudinem domini, & attendam templum eius. Et alio loco, Tibi dixit cor meum, quæsi uultum eius, faciem tuam domine requiram. Et postea, Expecta dominum, confortare, & roboretur cor tuum, & sustine dominum. De psalmo 27. Ne tradas me cum impijs, & cum operantibus iniquitatem: Qui loquuntur pacem cum amicis suis, & est malum in corde eorum. De psalmo 30. Cōforta mini & roboretur cor uestrum, omnes qui expectatis dominum. De psalmo 31. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intelligentia. In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Multi dolores impij, confidentem autem in domino misericordia circumdabit. Lætamina in domino, & exultate iusti, & gaudete omnes recti corde. De psalmo 32. Laudate iusti dominum, rectos decet laudatio. Et alio loco: Beata gens cuius dominus deus eius, populus quem elegit dominus in hereditatem sibi. De psalmo 33. Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo: In domino laudabitur anima mea, audiant mites & lætentur. Magnificate dominum mecum, & exaltemus nomen eius pariter. Et post paucos uersus, Gustate & uidete, quia bonus dominus, beatus uir qui sperat in eum. Timete dominum sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum. Diuites indiguerunt & esurierunt, quærentes autem dominum, non deerit omne bonum. Venite filij audite me, timorem domini docebo uos. Quis est uir qui uelit uitam, diligens uidere dies bonos: Custodi linguam a malo, & labia tua ne loquantur dolum. Recede a malo, & fac bonum, quære pacem & persequere eam. Et post, quartus uersus, Iuxta est dominus contritis corde, & confractos spiritu saluabit. De psalmo 36. Noli contendere cum malignis, neque æmuleris facientes iniquitatem. Quoniam sicut herba uelociter conterentur, & sicut olus uiride arefcet. Spera in domino & fac bonum, peregrinare in terra & pascere fide. Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Volue super dominum uiam tuam, & confide in eo, & ipse faciet: Et educet sicut lumem iustitiam tuam, & iudicium tuum sicut meridiem: tace domino, & expecta eum. Noli contendere aduersus eum, qui proficit in uia sua, aduersus uirum, qui facit quæ cogitat. Dimitte iram, & relinque furorē, noli contendere ut male facias: Quoniam qui male faciunt, interibunt, expectantes autem dominum, ipsi hereditabunt terram. Adhuc enim modicum, & non erit impius, & cogitabis de loco eius et non subsistet. Mites autem hereditabunt terram, et delectabunt in multitudine pacis. Et paulo post, Melius est parum iusto, super diuitias impiorum multas. Quia brachia impiorum confringentur, subleuat autem iustos dominus. Et post aliquantum, Recede a malo & fac bonum. Et alibi, Expecta dominum & custodi uiam eius, & exaltabit te ut possideas terram. Et alibi, Custodi simplicitatem & uide rectum, quia erit ad extremum uiro pax. De psalmo 39. Beatus uir qui posuit in deum confidentiam suam, & non est aduersus ad superbias pompasque mendacij. De psalmo 43. In domo

mino gaudebimus tota die, & in nomine tuo in æternum confitebimur. Et paulo post, Omnia hæc uenerunt super nos, & non sumus obliti tui, nec mentiti fuimus in pacto tuo. Non est conuersum retro cor nostrum, nec declinauerunt gressus nostri a semita tua: Quoniam deiecisti nos in loco draconum, & operuisti nos umbra mortis. Si obliti sumus nominis dei nostri, & expandimus manus nostras ad deum alienum: Numquid non deus inuestigabit istud? Ipse enim nouit cogitationes cordis. Quoniam propter te mortificati sumus tota die, reputati sumus ut grex occisionis. De psalmo 46. Canite deo, canite, canite regi nostro, canite: Quia rex uniuersæ terræ deus, canite erudite. De psalmo 49. Immola deo laudem, & redde altissimo uota tua. Et in uoca me in die tribulationis, liberabo te, & glorificabis me. Impio autem dixit deus, quid tibi est cum narratione præceptorum meorum, ut sumas pactum meum in ore tuo. Qui odisti disciplinam, & proiecisti uerba mea post te. Si uidebas furem, consentibas ei, & cum adulteris erat pars tua. Os tuum dimisisti ad malitiam, & lingua tua concinnauit dolum. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersum filium matris tuæ fabricaueras opprobrium. Hæc fecisti & tacui, existimasti futurum me similem tui. Arguam te, & proponam ante oculos tuos. Intelligite hoc qui obliuiscimini deum, ne forte capiam & non sit qui liberet. Qui immolat confessionem, glorificat me, & qui ordinate ambulat, ostendam ei salutare dei. De psalmo 50. Ab iniquitate mea & a peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognoui, & peccatum meum contra me est semper. Et alibi: Sacrificium deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum deus non despiciet. De psalmo 51. Quid gloriaris in malitia potens? misericordia domini tota die est. Insidias cogitauit lingua tua, quasi no uacula acuta faciens dolum. Dilexisti malum magis quam bonum, mendacium magis quam loqui iustitiam. Dilexisti omnia uerba ad deuorandum, lingua dolosa. Sed deus destruet te in sempiternum, terrebis te, & euellet te de tabernaculo, & eradicabit te de terra uiuentium. Videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebunt: ecce uir qui non posuit deum fortitudinem suam. Sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, confortatus est in insidijs suis. Ego autem sicut oliua uirens in domo dei, speraui in misericordia dei in seculum sempiternum. Confitebor tibi domine in seculum, quoniam fecisti, & expectabo nomen tuum quoniam bonum in conspectu sanctorum tuorum. De psalmo 61. Sperate in eo omni tempore populi, effundite coram illo corda uestra, deus spes nostra est. Veruntamen uanitas filij Adæ, mendacium filij uiri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul. Nolite confidere in calumnia, & in rapina ne frustremini. Diuitiæ si fluxerint, ne apponatis cor. De psalmo 63. Lætabitur iustus in domino, & sperabit in eo. De psalmo 68. Quia propter te porta ui opprobrium, operuit confusio faciem meam. Alienus factus sum fratribus meis, & peregrinus filijs matris meæ: Quia zelus domus tuæ comedit me, & opprobrium exprobratum tibi cecidit super me.

Et fleui in ieiunio animam meam, & factus sum illis in parabolam. Contra me loquebantur qui sedebant in porta, & cantabant bibentes uinum. Et aliquanto post, Laudabo nomen dei in cantico, & magnificabo eum in confessione. Et placebit deo super uultum nouellum, cornua efferentem & ungulas. Videntes mansueti lætabuntur, qui quæritis dominum, uiuet anima uestra: Quoniam exaudiuit pauperes dominus. De psalmo 72. Ecce qui elongant se a te, peribunt, perdidisti omnem fornicantem a te. Mihi autem appropinquare deo bonum est: posui in domino deo spem meam, ut narrem omnes annuntiationes tuas. De psalmo 75. Vouete & reddite domino deo uestro: omnes qui in circuitu eius sunt, offerent dona terribili, auferenti spiritum ducum, terribili regibus terra. De psalmo 77. Ausculta populus meus legem meam, inclinate aurem uestram ad uerba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, loquar ænigmata antiqua. Et alio loco, Et narrabunt filijs suis, ut ponant in deo spem suam; & non obliuiscantur cogitationem eius, & mandata eius custodiant. De psalmo 80. Laudate dominum fortitudinem nostram, iubilante deo Iacob. Et alio loco: Israel si audieris me, non sit in te deus alienus, & non adores deum peregrinum. Ego sum dominus deus uester. De psalmo 81. Vique uo iudicatis iniquitatem, & facies impiorum suscipitis: Iudicate pauperi & pupillo, egeno & inopi iustificate. De psalmo 83. Beati qui habitant in domo tua, adhuc laudabunt te. Beatus homo cuius fortitudo est in te, semitam in corde eius transeuntes in ualle fletus. Fontem ponet eam, benedictione quoque amicitur doctus. Ibi de fortitudine in fortitudinem, apparebunt apud deum in Sion. Et paulo post, Quoniam melior est dies in atrijs tuis super milia. Elegi abiectus esse in domo dei, magis quam habitare in tabernaculis impietatis. De psalmo 91. Bonum est confiteri domino, & psallere nomini tuo altissime. De psalmo 93. Intelligite stulti in populo, & insipientes aliquando discite. Et paulo post, Beatus uir quem erudieris domine, & de lege tua docueris eum: Ut quiescat diebus afflictionis, donec fodiat impio interitus. De psalmo 94. Venite adoremus & eueruemur, flectamus genua ante faciem domini factoris nostri. Et post sex uersus, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra: Sicut in contradictione, sicut in detestatione in deserto. De psalmo 95. Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra: Cantate domino, benedicite nomini eius, annuntiate de die in diem salutare eius. Narrate in gentibus gloriam eius, uniuersis populis mirabilia eius. Et post tres uersus, Afferte domino gloriam & fortitudinem, afferte domino gloriam nomini eius. Leuate munera & introite in atria eius, adorate dominum in decore sanctuarij. De psalmo 96. Qui diligitis dominum, odite malum. Et post secundus uersus: Lætamina iusti in domino, & confitemini memoriam sanctam eius. De psalmo 97. Iubilante domino omnis terra, uociferamini & laudate & canite. De psalmo 98. Exaltate

dominū deum nostrū, & adorate scabellū pedum eius, quia sanctum est. De psalmo 99. Iubilate deo omnis terra, seruite domino in latitia. Ingre-
 dimini coram illo, in laude. Scitote quoniam do-
 minus ipse est deus, ipse fecit nos, & non ipsi nos.
 Et post unum uersum, Ingreddimini portas eius in
 gratiarum actione, atria eius in laude confitemini
 ei. De psalmo 100. Deambulando in simplicitate
 cordis mei in medio domus tuæ, non ponebam
 cotam oculis meis uerba Belial. Facientem decli-
 nationes odiui, nec adhæsit mihi cor prauum. Re-
 cedentem à me malum nesciebā, loquentē in ab-
 sccondito cōtra proximū suum, hunc interficiēbā.
 Superbū oculis & altum corde, cū hoc esse nō po-
 tero. Oculi mei ad fideles terræ, ut habitēt meū,
 ambulans in uia simpliciter hic ministrabat mihi.
 Nō habitabit in medio domus meæ faciēs malū,
 loquens mendaciū non placebit in cōspectu ocu-
 lorum meorū. Mane perdā omnes impios terræ,
 ut interficiā de ciuitate domini uniuersos qui ope-
 rātur iniquitatē. De psalmo 102. Misericordia
 autē domini, ab æterno & usq; in æternū super ti-
 mentes eum. Et iustitia eius super filios filiorū, ijs
 qui custodiunt pactum eius, & recordantur præ-
 ceptorū eius ad faciendū ea. De psalmo 104.
 Cōfitemini domino & inuocate nomen eius, no-
 tas facite populis cogitationes eius. Canite ei &
 psallite illi, loquimini in uniuersis mirabilib. eius.
 Exultate in nomine sancto eius, latetur cor quæ-
 rentiū dominū. Quærite dominū & uirtutē eius,
 quærite faciē eius iugiter. Recordamini mirabi-
 lium eius quæ fecit, signorū & iudiciorū oris eius.
 De psalmo 107. Paratum cor meū deus, canta-
 bo & psallā. Sed & gloria mea confurge psalteriū
 & cithara, confurgā mane. Confitebor tibi in po-
 pulis domine, cantabo te in nationibus. De psal-
 mo 110. Confitebor tibi dñe in toto corde meo, in
 consilio iustorum & congregatione. Et in alio lo-
 co, Principiū sapientiæ timor domini. Doctrina
 bona cunctis qui faciunt eā, laus eius perseveras
 iugiter. De psalmo 111. Beatus uir qui timet do-
 minū, in mandatis eius uolet nimis. Et post quar-
 tus uersus, Bonus uir clemēs & fœnerans, dispen-
 sabit uerba sua in iudicio, quia in æternū nō com-
 mouebitur. In memoria sempiterna erit iustus, ab
 auditu malo nō timebit. Paratū cor eius cōfidens
 in domino, firmū cor eius, nō timebit donec aspi-
 ciat in hostibus suis. Dispersit dedit pauperibus,
 iustitia eius permanet in æternū, cornu eius exal-
 tabitur in gloria. Impius uidebit & irascetur, dēti-
 bus frēdet & tabescet, desideriū impiorū peribit.
 De psalmo 112. Laudate serui dominū, laudate
 nomen domini. Sit nomen domini benedictum à
 modo & usq; in æternū. Ab ortu solis usq; ad oc-
 casum eius, laudabile nomē domini. De psal-
 mo 113. Idola gentiū argentū & aurum, opus ma-
 nuū hominū. Os habēt & nō loquētur, oculos ha-
 bent & nō uidebūt. Aures habēt & non audient,
 &c. Et paulo post, Similes illis fiāt qui faciunt ea,
 & omnes qui cōfidunt in eis. Israel cōfidit in do-
 mino, auxiliator & protector eorum est. Domus

Aaron cōfidit in domino, auxiliator & protector
 eorū est. Timētes autem dominū cōfidunt in do-
 mino, auxiliator & protector eorū est. De psal-
 mo 115. Credidi propter quod locutus sum, ego
 afflictus sum nimis. Et post aliquantū, Quid red-
 dam domino pro omnib. quæ retribuit mihi. Cal-
 licem salutaris accipiā, & nomen domini inuoca-
 bo. Gloriosa in cōspectu domini, mors sanctorū
 eius. Et post tertius uersus, Tibi immolabo hostiā
 laudis, & in nomine domini inuocabo. Vota mea
 domino reddā in cōspectu omnis populi eius, in
 atrijs domus domini in medio tui Hierusalem.
 De psalmo 116. Laudate dominū omnes gētes, lau-
 date eum uniuersi populi. De psalmo 117. Con-
 fitemini domino quoniā bonus, quoniā in æter-
 num misericordia eius. Dicat nūc Israel, quoniam
 in æternum misericordia eius. Dicat nunc domus
 Aaron, quoniā in æternum misericordia eius. Di-
 cant qui timēt dominū, quoniā in æternū miseri-
 cordia eius. Cum tribularer inuocauī dominū, &
 exaudiuit me in latitudinē dominū. Et post duos
 uersus, Melius est sperare in domino, q̄ sperare
 in homine. Melius est sperare in domino, q̄ spera-
 re in principibus. Et post quintus uersus, Fortitu-
 do mea & laus mea dominus, & factus est mihi in
 salutem. Vox laudis & salutis in tabernaculis iu-
 storum. De psalmo 118. Beati immaculati in uia
 qui ambulāt in lege domini. Beati qui custodiunt
 testimonia eius, in toto corde exquirūt eū. Et alio
 loco, Et ambulabo in spatioso, quia præcepta tua
 quæsiui. Et loquar in testimonijs tuis coram regi-
 bus, & nō confundar. Et delectabor in mandatis
 tuis quæ dilexi. Et leuabo manus meas ad mada-
 ta tua quæ dilexi, & loquar in præceptis tuis. Et
 post quatuor uersus, A lege tua nō declinaui. Re-
 cordatus sum iudiciorū tuorū à seculo domine, &
 cōsolatus sum. Horror obtinuit me ab impijs, qui
 dereliquerūt legem tuā. Carmina erāt mihi præ-
 cepta tua, in domo peregrinationis meæ. Recordatus
 sum in nocte nominis tui dñe, & custodiui legem
 tuā. Hoc factus es mihi, quia præcepta tua cu-
 stodiui. Pars mea dominus, dixi, ut custodiā uer-
 bū tuū. Deprecatus sum uultū tuū in toto corde,
 miserere mei secundū eloquiū tuum. Recogitauī
 uias meas, & conuerti pedes meos ad testimonia
 tua. Festinaui, nō neglexi custodire mandata tua.
 Funes impiorū implicauerūt me, legē tuā nō sum
 oblitus. Media nocte surgebā ad cōfitemdū tibi,
 sup iudicia iustificationis tuæ. Particeps ego sum
 omniū timentū te, & custodiētū madaata tua. Et
 post paucos uersus, Ego autē in toto corde, serua-
 bam præcepta tua. Incrassatū est uelut adeps cor
 meū, & ego in lege tua meditabar. Bonū mihi q̄
 afflictus sum, ut discerē præcepta tua. Melior mihi
 est lex oris tui, sup milia auri & argēti. Et post pau-
 cos uersus, Quia lex tua meditatio mea est. Et post
 paululum, Ego autē loquar in præceptis tuis. Et
 post paululū, Præcepta tua nō sum oblitus. Et post
 secundus uersus, Foderūt mihi superbi foueas, quæ
 nō erant iuxta legem tuā. Et post secundus uersus,
 Paulominus cōsumpserūt me in terra, ego autē nō
 dimisi

dimisi præcepta tua. Et post quintus uersus, Nisi
 q̄ lex tua delectatio mea, forte perissem in pressu-
 ra mea. In sempiternū non obliuiscar præceptorū
 tuorū, quia per ipsa uiuificasti me. Tuus ego sum,
 salua me, quoniā præcepta tua quæsiui. Me expe-
 ctauerūt impij ut perderēt me, testimoniū tuū cōsi-
 derabo. Omni cōsummationi uidi finē, latū mada-
 tū tuū nimis. Quam dilexi legē tuā, tota die medi-
 tio mea. Et paulo post, Ab omni semita mala pro-
 hibui pedes meos, ut custodiam uerba tua. A iudi-
 cijs tuis nō recessi, quia tu illuminasti me. Quam
 dulce gutturi meo eloquiū tuū, sup mel ori meo.
 Præcepta tua cōsiderabā, propterea odiui omnē
 semitā mendacij. Lucerna pedi meo uerbum tuū,
 & lux semitæ meæ. Et post quartus uersus, Anima
 mea in manu mea semp, & legis tuæ nō sum obli-
 tus. Posuerūt impij laqueū mihi, & a præceptis tu-
 is non aberrauī. Hæreditas mea testimonia tua in
 sempiternū, quia gaudiū cordis mei sunt. Inclina-
 ui cor meū ut facerē iustificationes tuas, propter
 æternā retributionē. Tumultuosos odiui, & legē
 tuā dilexi. Protectio mea & scutū meū tu es, uer-
 bum tuū expectaui. Recedite à me maligni, & cu-
 stodiam madaata dei mei. Et post quartus uersus,
 Quali scoriā cōputasti omnes impios terræ, pro-
 pterea dilexi testimonia tua. Horripilauit à timo-
 re tuo caro mea, & iudicia tua timui. Feci iudiciū
 & iustitiā, ne derelinquas me ijs qui calumniātur
 me. Et post paucos uersus, Propterea dilexi man-
 data tua sup aurū & topaziū. Propterea in uniuersa
 præcepta tua dixi, omnē semitā mēdacij odio
 habui. Mirabilia testimonia tua, idcirco custodi-
 uit ea anima mea. Et post secundus uersus, Os meū
 apuī & respiraui, quia madaata tua desiderabā. Et
 alio loco, Consumpsit me zelus meus, quia obli-
 ti sunt uerborū tuorum hostes mei. Probatas sermo
 tuus nimis & seruus tuus dilexit illum. Paruulus
 ego sum & cōtēptibilis, sed præcepta tua nō sum
 oblitus. Et post tertius uersus, Madaata tua uolun-
 tas mea. Et paulo post, Vide afflictionē meam, &
 eripe me, quia legis tuæ non sum oblitus. Et post
 quartus uersus, Multi qui persequunt me & affli-
 gunt me, à testimonijs tuis nō declinaui. Vidi præ-
 uaricātes tuos & mœrebā, quia uerbū tuū nō cu-
 stodierūt. Vide quoniā præcepta tua dilexi domi-
 ne, iuxta misericordiam tuam uiuifica me. Et post
 tertius uersus, Gaudens ego sum in eloquio tuo,
 sicut qui inuenit spolia multa. Mēdaciū odio ha-
 bui & detestatus sum, legē autem tuam dilexi. Se-
 pties in die laudaui te, super iudicij iustitiæ tuæ.
 Pax multa diligentibus legē tuam, & non est il-
 lis scandalū. Expectabāt salutare tuum domine, et
 mandata tua feci. Custodiuit anima mea testimo-
 nia tua, & dilexit ea nimis. Custodiui præcepta
 tua & testimonia tua, quia omnes uia meæ in cō-
 spectu tuo. Et post quintus uersus, Sit manus tua
 auxiliatrix mea, quia præcepta tua elegi. Deside-
 rauī salutare tuum domine, & lex tua meditatio
 mea est. Et post secundus uersus, Erraui quasi ouis
 perdita, quare seruū tuum, quia mandatorū tuo-
 rum nō sum oblitus. De psalmo 119. Ego paci-

fica loquebar, & illi debellabant ea. De psalmo
 121. Rogate pacē Hierusalem, sit bene ijs qui dili-
 gunt eam. Et post secundus uersus, Propter fra-
 tres meos & proximos meos loquebar pacē tibi.
 Propter domū domini dei nostri, quærā bonā ti-
 bi. De psalmo 122. Ad te leuaui oculos meos,
 qui habitas in cœlis. Ecce sicut oculi seruatorum ad
 manus dominorū suorū. Sicut oculi ancille ad ma-
 num dominae suæ, sic oculi nostri ad dominū deū
 nostrū donec misereat nostri. De psalmo 124.
 Qui cōfidunt in domino quasi mons Sion, immo-
 bilis in æternum inhabitabilis Hierusalem. De
 psalmo 127. Beati omnes qui timēt dominū, qui
 ambulant in uijs eius. De psalmo 129. Sustinuit
 dominū, sustinuit anima mea, & uerbū eius expe-
 ctauī. De psalmo 130. Domine non est exaltatū
 cor meū, neq; elati sunt oculi mei, & nō ambulauī
 in magnis & in mirabilibus super me. Si non pro-
 posui & silere feci animā meā, sicut ablaçtatus ad
 matrē suam, ita ablaçtata ad me anima mea: expe-
 cta Israel dominū, amodo & usq; in æternū. De
 psal. 123. Ecce q̄ bonum est & q̄ decorū, habitare
 fratres in unū. De psalmo 133. Ecce benedicite
 domino omnes serui domini: Qui statis in domo
 dñi, in atrijs domus dei nostri. In noctibus leuate
 manus uestras in sancta, & benedicite domino.
 De psalmo 134. Laudate nomē domini, laudate
 serui dominū: Qui statis in domo dñi, in atrijs do-
 mus dei nostri, Laudate dñm, quoniā bonus do-
 minus, cātate nomini eius, quoniā decēs. Et post
 pauca, Idola gentiū argentū & aurum, opera ma-
 nuum hominū: Os habēt & non loquent, oculos
 habēt & nō uidebūt &c. Et paulo post, Similes il-
 lis fiāt qui faciūt ea, & omnes qui cōfidunt in eis.
 Domus Israel benedicite dño, domus Aarō bene-
 cite domino, timentes dominū benedicite domi-
 no. De psalmo 135. Confitemini domino, quo-
 niā bonus, quoniā in æternū misericordia eius. Cō-
 fitemini deo deorū, quoniā in æternū miseri-
 cordia eius. Cōfitemini dño dominorū, quoniā in æ-
 ternū misericordia eius. Et in fine psalmi. Cōfite-
 mini deo cœli, quoniā in æternū misericordia eius.
 De psalmo 136. Si oblitus fuero tui Hieru-
 salē, in obliuioe sit dextera mea. Adhæreat lingua
 mea gutturi meo, si nō recordatus fuero tui Hieru-
 salē. Si non praposuero Hierusalē in principio
 latitiæ meæ. De psalmo 138. Nōne odientes te
 domine odiui, & cōtra aduersarios tuos distabui?
 Perfecto odio oderā illos, inimici facti sunt mihi.
 De psalmo 139. Ne des domine desideria im-
 pijs, scelera eius ne effundant & eleuent. Et post
 tertius uersus, Vir linguosus nō diriget in terra.
 De psal. 140. Corripiet me iustus in misericor-
 dia & arguet me, oleum amaritudinis nō impin-
 guet caput meū. Et post quartus uersus, Quoniā
 ad te dñe oculi mei, in te spauī, ne euacues animā
 meā. De psal. 141. Voce mea ad dominū clama-
 ui, uoce mea ad dominū deprecatus sum. Effundā
 in cōspectu ei⁹ eloquiū meū, tribulationē meā co-
 rā illo annūciabo. Et post quartus uersus, Clama-
 ui ad te dñe, dixi tu es spes mea, pars mea in terra
 uiuen-

uientium. De psalmo 142. Meditabar in omnia opera tua, facta manuum tuarum loquebar. Expandi manus meas ad te, anima mea quasi terra sitiens ad te. Et post tertius uersus, Fac me audire misericordiam tuam, quoniam in te confido. Nota fac mihi uiam in qua ambulo, quoniam ad te leuavi animam meam. Libera me de inimicis domine, a te protectus sum. De psalmo 143. Libera me & erue me de manu filiorum alienorum: Quorum locutum est uanitate, & dextera eorum dextera mendacii: Ut sint filii mei quasi plantatio crescens in adolescentia sua. Filiae nostrae quasi anguli ornati ad similitudinem templi. Promptuarum nostra plena, & superfundentia ex hoc in illud. Pecora nostra in milibus, & innumerabilia in cõpitis nostris, Tauri nostri pingues. Non est interruptio, & non est egressus, & non est ululatus in plateis nostris. Beatus populus cuius talia sunt, beatus populus cuius dominus deus eius. De psalmo 144. Exalta te domine deus meus, rex meus, & benedicam nomini tuo in aeternum & ultra. In omni die benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in sempiternum iugiter. Et post secundus uersus, Generatio ad generationem laudauerunt opera tua, & fortitudines tuas annunciant. Decorum gloriae magnitudinis tuae & uerba mirabilium tuorum loquar. Et fortitudinem horribilium tuorum loquentes, & magnitudines tuas narrabo. Memoriam multae bonitatis tuae loquentur, & iustitias tuas laudabunt. Et post tertius uersus, Et sancti tui benedicunt tibi. Gloriae regni tui dicent, & fortitudines tuas loquentes, Ut ostendant filiis hominum fortitudines eius, & gloriae decoris regni eius. Et paulo post, Iuxta est dominus omnibus qui inuocant eum in ueritate. Placitum enim timentium se faciet, & clamorem eorum audiet & saluabit eos. Custodit dominus omnes diligentes se, & uniuersos impios cõteret. Laudet dominus loquetur os meum, & benedicit omnis caro nomini sancto eius in aeternum & iugiter. De psalmo 145. Laudate anima mea dominum, laudabo deum in uita mea, psalmodiam deo meo quoadiu sum. Nolite cõfidere in principibus, in filio hominis, cui non est salus. Et post secundus uersus, Beatus cuius deus iacob auxiliator eius, sed eius in domino deo suo. De psalmo 146. Laudate dominum quoniam bonus est, canticum deo nostro quoniam decorum est, pulchra laudatio. Et post paucos uersus. Suscipiens mansuetos dominus, humilians impios usque ad terram. Cantate domino in cõfessione, cõtate domino nostro. Et post quatuor uersus, Non est in fortitudine equi uoluntas eius, neque in tibibus uiri placebitur ei. Placebit domino in ijs qui timent eum, & expectant misericordiam eius. De psalmo 148. Reges terrae & omnes populi, principes & uniuersi iudices terrae iuuenes & uirgines, senes cum pueris laudent nomen domini. De psalmo 149. Cantate domino canticum nouum, laus eius in cõgregatione sanctorum. Laetetur israel in factore suo, filii sion exultent in rege suo. Et post tertius uersus, Exaltabit mansuetos in iesu, exultabunt sancti in gloria, laudabunt in cubilibus suis, exaltationes dei in gutture eorum,

De psalmo 150. Laudate dominum in sanctis eius, laudate eum in fortitudine potentiae eius. Laudate eum in fortitudinibus eius, laudate eum iuxta multitudinem magnificentiae suae. Et in fine psalmi, Omne quod spirat laudet dominum. Haec de libro psalmodiarum collegimus, in quibus quisque uitam proficere affectat, inspiciat. Vbi lectorem admonemus, ut ea quae de psalmis posui, tanquam unum psalmum cõtextim legat, tacitis uerbis meis, quae ad hoc interposui, ut si uoluerit, inspiciat ubi sit scriptum quod posui, id est, quoto uel in quo loco eiusdem psalmi. His enim praetermissis qui lectione continuata inspexerit sola uerba psalmodiarum, multo iucundius, & ob hoc utilius ex diuinis afficiet eloquijs.

Nunc de libris Salomonis quae uidebuntur huic operi necessaria, colligemus: Ac primum de Prouerbijs, qui liber si bene intelligat, ad mores pios informandos penitus ualebit. Sed ea quae obscura sunt praetermitto, habeant ea quibus exercent lectores dilectoresque spiritualium literarum. Nos in hoc opere statuimus illa ponere quae ad agenda uitae facile intellectu referant. Quamuis multis uideri possim apertissima praetermississe, nonnullaque hinc potius clausa sunt unde putantur esse perspicua. Quid enim tam clarum uidetur, & quid tam inepte sit, si ad proprietatem uelis accipere, quod ibi scriptum est, Ab aqua aliena abstinete, & de fonte alieno ne biberis? Aut quid ualet ad mores corrigendos, nisi illic intellectus altior requiratur, quod dictum est, Paupertas uirum humiliat, manus autem fortium locupletat: Cum & non esse pauperem, & esse manibus fortium, non sit in bonorum hominum potestate, sed & multis prouenerit pessimis: & hoc prouerbum male intellectum, possit prouocare pauperes fortes, ut rapinis se existimet debere ditescere. Quis non autem rideat si proprie positum putauerit quod ibi legitur: Non enim nascuntur filii malignis: Omnia ergo talia relinquemus, & ea quibus suadet aliquid aliquando diutius, cum id quod suadet atque praecipit non sit obscurum, & id potius sit ponendum in hoc speculo ubi se illi inspiciant, quibus iam persuasum est, bene ac laudabiliter uiuere: sed ut hoc faciat quae sibi optanda atque obseruanda sunt, quaerant. Haec itaque de Prouerbijs Salomonis ponenda credimus.

Timor domini principium scientiae. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt. Audi filii mei disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuae. Et post undecim uersus, cum de homicidijs loqueretur, Ipsi, inquit, contra sanguinem suum inlidiatur, & molunt fraudes contra animas suas. Sic semitae omnis auari animas possidentium rapiunt: Itē post tres uersus, Usquequo paruuli diligitis infantiam, & stulti ea quae sibi sunt noxia cupiunt, & imprudentes odiunt scientiam? Et post octo uersus, Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, mane cõsurgent, & non inuenient me, eo quod exosam habuerint disciplinam, & timorem domini non susceperint, nec acceperint cõsilio meo, & detraxerint uniuersae correptioni meae. Comedet igitur fructus uiae suae, suisque consilijs saturabunt. Auersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet

det illos. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur, malorum timore sublatum. Et post tres uersus, Si enim sapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiae: si quaesieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam: tunc intelliges timorem domini & scientiam dei inuenies: quia dominus dat sapientiam, & ex ore eius scientia & prudentia. Custodiet rectorum salutem, & proteget gradientes simpliciter, seruans semitas iustitiae, & uias sanctorum custodiet. Tunc intelliges iustitiam & iudicium & aequitatem, & omnem semitam bonam. Si intrauerit sapientia cor tuum, & scientia animae tuae placuerit, cõsiliu custodiet te, & prudentia serua bit te, ut eruaris de uia mala & ab homine qui peruersa loquitur. Qui derelinquit iter rectum, & ambulat per uias tenebrosas: Qui latant cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis. Quorum uiae peruersae, & infames gressus eorum. Ut eruaris a muliere aliena, & ab extranea quae mollit sermones suos, & reliquit ducem pubertatis suae, & pacti dei sui oblita est. Et post octo uersus, Misericordia & ueritas non te deserat: Circūda eas gutturi tuo, & describe in tabulis cordis tui, & inuenies gratiam & disciplinam bonam coram deo & hominibus. Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiae tuae. In omnibus uis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. Ne sis sapiens apud te ipsum. Timor domini, et recede a malo, Et post unum uersum: Honora dominum de tua substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum. Et post duos uersus, Disciplina domini filii mei ne abijcias, ne deficias cum ab eo corripieris. Quae enim diligit dominus, corripit, & quasi pater in filio cõplacet sibi. Beatus homo qui inuenit sapientiam, & qui affluit prudentia. Melior est acquisitio eius negotiatione argenti, & auro primo fructus eius: Preciosior est cunctis opibus. & omnia quae desiderant, huic non ualent comparari. Et post sex uersus, Filii mei, ne effluat haec ab oculis tuis, Custodi legem atque consiliu. Et post sex uersus, Noli prohibere benefacere eum qui potest: si uales & ipse benefac. Ne dicas amico tuo, uade & reuertere, & cras dabo tibi, cum statim possis dare. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. Ne contendas aduersus hominem frustra. Et post septem uersus, Illuderes ipse deducet, & mansuetus dabit gratiam. Et post uiginti quatuor uersus, Omni custodia serua cor tuum, quia ab ipso uita procedit. Remoue a te os prauum, & detrahentia labia sint procul a te. Oculi tui recte uideant, & palpebrae tuae praecedant gressus tuos. Dirige semitam pedibus tuis, & omnes uiae tuae stabiliunt. Ne declines in dexteram aut in sinistram. Auerte pedem tuum a malo. Vias enim quae a dextris sunt nouit dominus, peruersae uero sunt quae a sinistris sunt. Ipse autem rectos facit cursus tuos, itinera autem tua in pace producet. Filii mei attende sapientiam meam, & prudentiam meam inclina aurem tuam, ut custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conseruent, Fauus enim stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius. Nouissima autem illius amara quasi absinthium, & acuta quasi gladius biceps. Pedes eius descendunt in mortem,

& ad inferos gressus illius penetrant. Et post plures uersus, Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius. Precium enim scortum, uix unius est panis, mulier autem uiri preciosam animam capit. Numquid abscondere potest homo ignem in sinu suo, ut uestimenta illius non ardeant, aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantae eius? Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. Non grandis est culpa cum quis furatus fuerit, Furatur enim ut esurientem impleat animam. Deprehensus quoque reddet septuplum, & omnem substantiam domus suae tradet. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam. Et post quatuor uersus, Filii mei custodi sermones meos, & praecipua mea recode tibi. Serua mandata mea & uiue, & legem meam quasi pupillam oculi tui. Et post aliquot uersus, Intelligite paruuli astutiam, & insipientes animaduertite. Et post secundus uersus, Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea non attestant impiu. Et post tertius uersus. Accipite disciplinam meam & non pecuniam, doctrinam magis quam aurum diligite: Melior est enim sapientia cunctis preciosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari. Et post secundus uersus. Timor domini odit malum, arrogantiam & superbiam & uiam prauam & os bilingue detestatur. Et post quartus uersus, Ego diligentes me diligo, & qui mane uigilant ad me inuenient me. Mecum sunt diuitiae & gloria, opes superbiae & iustitia. Melior est fructus meus auro & preciosio lapide, & genimina mea argento electo. In uis iustitiae ambulo, in medio semitarum iudicij, ut ditem diligentes me, & thesauros eorum repleam. Et post aliquos uersus, Beatus homo qui audit me, qui uigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. Qui me inuenit, inueniet uitam, & hauriet salutem a domino: Qui autem in me peccauerit, laedit animam suam. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem. Et post nouem uersus, Relinquit infantiam & uiuite, et ambulate per uias prudentiae. Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam: & qui arguit impiu, generat maculam sibi. Noli arguere derisorem, ne oderit te: Argue sapientem, & diliget te. Da sapienti, & addetur ei sapientia. Doce iustum, & festinabit accipere. Principium sapientiae timor domini, & scientia sanctorum, prudentia. Et post decem & octo uersus. Non proderunt thesauri iniquitatis, iustitia uero liberabit a morte. Et post quartus uersus, Qui cõgregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit aestate, filius confusions. Et post tertius uersus, Sapiens corde praecipua suscipiet, stultus caeditur labijs. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: Qui autem deprauat uias suas, manifestus erit. Qui annuit oculo, dabit dolorem. Stultus labijs uerberabitur. Vena uitae, os iusti: & os impiorum operiet iniquitatem. Odiu suscitatur rixas, & uniuersa delicta operit charitas. In labio sapientis inuenietur sapientia, & uirga in dorso eius qui indiget corde. Sapientes abscondunt sapientiam, os autem stulti confusioni proximum est. Et post tertius uersus. Via uitae custodienti disciplina

sciplinam, qui autē increpationes reliquit, errat. Abscondunt odiū labia mēdacia. Qui profert cōtumeliam, insipiens est. In multiloquio mendaciū non deerit: qui autē moderatur labia sua, prudentissimus est. Argentum electū lingua iusti, cor impiorū pro nihilo. Labia iusti erundiunt plurimos, qui autē indocti sunt, in cordis egestate moriunt. Benedictio domini diuites facit, nec sociabit eis afflictio. Quali per risum stultus operat scelus, sapientia autē est uiro prudentia. Quod timet impius, ueniet super eum, desiderium suum iustis dabit. Et post secundus uersus, Sicut acetum dentibus, & fumus oculis: sic piger ijs qui miserunt eum. Timor domini apponet dies, & anni impiorū breuia buntur, Expectatio iustorum, lætitia: spes autē impiorum peribit. Fortitudo simplicis uia domini, & pavor ijs qui operant malum. Iustus in æternū non cōmouebitur, impij autem non habitabunt in terra. Os iusti parturiet sapiētiam lingua prauorū peribit. Labia iusti cōsiderant placita, & os impiorū peruerfa. Statera dolosa, abominatio apud deum, & pondus æquum, uoluntas eius. Vbi fuerit superbia, ibi erit & contumelia: ubi autem humilitas ibi & sapientia. Simplicitas iustorum diriget eos, & supplantatio peruersorū perdet illos. Non proderūt diuitiæ in die ultionis, iustitia autem liberabit à morte. Iustitia simplicis diriget uiam eius, & in impietate sua corruet impius. Iustitia rectorū liberabit eos, & in insidijs suis capientur iniqui. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes, & expectatio sollicitorum peribit. Et post quinque uersus, Qui despicit amicū suum, indigens corde est, uir autem prudens tacebit. Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis est animi, celat commissum. Vbi nō est gubernator, populus corruet, salus autē ubi multa consilia. Affligetur malo qui fidem facit pro extraneo: qui autē cauet laqueos, securus erit. Et post duos uersus, Benefacit animæ suæ uir misericors, qui autem crudelis est & ppinquus, abiicit. Et post tres uersus, Abominabile domino prauū cor, & uoluntas eius in ijs qui simpliciter ambulat. Manus in manu, non erit innocēs malus, semen autem iustorum saluabit. Et post duos uersus, Desiderium iustorū omne bonū est, præstolatio impiorum furor. Alij diuidunt propria, & ditiores fiūt: Alij rapiunt non sua, & semper in egestate sunt. Anima quæ benedicit, impugnabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Qui abscondit frumēta, maledictus in populis: benedictio autē super caput uendentium. Bene consurget diluculo, qui querit bona: qui autē inuestigator malorum est, opprimetur ab eis. Qui confidit in diuitijs suis, hic corruet, iusti autē quasi uirens folium germinabunt. Et post tres uersus, Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator. Qui diligit disciplinam diligit scientiam: qui autem odit increpationes, insipiens est. Qui bonus est, hauriet à domino gratiam: qui autem confidit cogitationibus suis, impie agit. Non roborabitur homo ex impietate, & radix iustorum non commouebitur. Et post ali

Prouerb. 11

Prouerb. 12

quos uersus, Desiderium impij, munimentū est peccatorum, radix autem iustorū proficiet. Propter peccata labiorum, ruina proximat malo, effugiet autem iustus de angustia. De fructu oris sui unusquisque replebit bonis, & iuxta opera manuum suarum retribuetur ei. Via stulti, recta in oculis eius, qui autē sapiens est audit consilia. Et post tres uersus, Est qui promittit, & quasi gladio pungit conscientia, lingua autem sapientium sanitas est. Labium ueritatis firmum erit in perpetuū, qui autē testis est repentinus, concinnat linguam mendacē. Dolus in corde cogitantium mala, qui autē ineunt pacis cōsilia, sequetur eos gaudium. Non contristabit iustū quicquid ei acciderit, impij autē replebunt malo. Abominatio domini, labia mēdacia: qui autē fideliter agunt, placent ei. Homo uersutus celat scientia: & cor insipientium prouocabit stultitia. Et post duos uersus, Mœror in corde uiri humiliabit illud, & sermone bono lætificabit. Qui negligit damnū propter amicū, iustus est: iter autē impiorū decipiet eos. Non inueniet fraudulentus lucrū, & substantia hominis erit auri precium. Et in semita iustitiæ uita: iter autem deuiū ducit ad mortem. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit eum arguetur. De fructu oris sui homo saturabitur bonis, anima autem præuaricatorū iniqua. Qui custodit os suū, custodit animā suam: qui autē inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. Vult & nō uult piger: anima autē operantium impinguabitur. Verbum mendax iustus detestabitur, impius autem confundit & cōfundetur. Iustitia custodit innocentis uiam, impietas uero peccata supplantat. Est quasi diues, cum nihil habeat, & est quasi pauper cum in multis diuitijs sit. Redemptio animæ uiri, diuitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationē non sustinet. Lux iustorum lætificat, lucerna impiorū extinguetur. Inter superbos semper iurgia sunt, qui autem agunt cuncta consilio, reguntur sapientia. Substantia festinata minuetur, quæ autē paulatim colligitur, manu multiplicabit. Spes quæ differitur, affligit animam: lignū uitæ desiderium ueniens. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat qui autē timet præceptū, in pace uersabit. Lex sapienti fons uitæ, ut declinet à ruina mortis. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum uorago. Et post aliquot uersus, Qui parcat uirgæ suæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. Iustus comedit & replet animam suam, uenter autem impiorū insatiabilis. Et post duos uersus, Ambulans recto itinere, & timens deum, despicietur ab eo qui infami graditur uia. In ore stulti uirga superbiæ, labia sapientium custodiunt eos. Et post secundus uersus, Testis fidelis nō mentietur: profert mendacium testis dolosus. Querit derisor sapientia & non inuenit: doctrina sapientium facilis. Vade contra uirum stultum, & nescito labia imprudentiæ. Sapientia callidus est intelligere uiam suam, & imprudentia stultorum errans. Stultus illudet peccatum: inter iustos morabitur gratia. Cor quod nouit amaritudinem animæ

Prouerb. 13

Prouerb. 14

animæ suæ, in gaudio eius non miscebitur extraneus. Domus impiorū delebit, tabernacula uero iustorū germinabunt. Est uia quæ uidetur homini iusta, nouissima autē eius deducit ad mortē. Risus dolore miscebit, & extrema gaudij luctus occupat. Et post tres uersus, Sapiens timet, & declinat malū, stultus autē transilit & confidit. Impatiens operabitur stultitiam, & uir uersutus odiosus est. Et post quatuor uersus, Qui despicit proximū suum, peccat: qui autē miseret pauperis, beatus erit. Errant qui operant malum: misericordia & ueritas præparant bona. In omni opere erit abundantia, ubi autē uerba sunt plurima, frequenter egestas. Et post tres uersus, In timore domini fiducia fortitudinis, & filijs eius erit spes. Timor dñi fons uitæ, ut declinet à ruina mortis. Et post duos uersus, Qui patiens est, multa gubernat prudentia: qui autē impatiens est, exultat stultitiam suam. Vita carniū sanitas cordis, putredo ossiū inuidia. Qui calumniat egētem, exprobrat factori eius: honorat autē eum qui miseret pauperis. Et post aliquos uersus, Responso mollis frangit iram: sermo durus suscitatur furorē. Lingua sapientium ornat scientiam, os fatuorū ebullit stultitiam. Et post aliquot uersus, Non amat pestilens eum qui se corripit, nec sapientes gradit. Et post quartū uersum, Melius est parum cū timore domini, quā thesauri magni & insatiabiles. Melius est uocari ad olera cum charitate, quā ad uitulū saginatū cum odio. Vir iracundus prouocat rixas: qui patiens est mitigat suscitatas. Iter pigrorū quasi sepes spinarū, uia iustorū absque offendiculo. Filius sapiens lætificat patrē, & stultus homo despicit matrē suam. Et post duos uersus, Dissipant cogitationes ubi nō est consilium, Vbi uero plures sunt consiliarij, confirmant. Lætatur homo in sententia oris sui, & sermo opportunus est optimus. Semita uitæ super eruditum, ut declinet de inferno nouissimo. Et post tres uersus, Conturbat domū suam qui sectatur auaritiā: qui autem odit munera, uiuet. Mens iusti meditabitur obedientia, os impiorū redūdat malis. Lōge est dñs ab impijs: & orationes iustorum exaudiet. Lux oculorū lætificat animam: fama bona impinguat ossa. Auris quæ audit increpationes uitæ, in medio sapientium cōmorabitur. Qui abiicit disciplinam, despicit animā suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Timor domini, disciplina sapientia: & gloriam præcedit humilitas. Hominis est animum præparare, & dei gubernare linguā. Omnes uia hominum patent oculis eius, spirituū ponderator est dominus. Reuela domino opera tua, & dirigent cogitationes tuas. Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus, impium quoque ad diem malum. Abominatio domini omnis arrogans, etiam si manu ad manum fuerit, nō erit innocens. Misericordia & ueritate redimetur iniquitas, & in timore domini declinat à malo. Cum placuerint domino uia hominis, inimicos quoque eius cōuertet ad pacē. Melius est parū cum iustitia, quā multi fructus cum iniquitate. Cor hominis disponit uiam suam, sed do-

Prouerb. 15

Prouerb. 16

mini est dirigere gressus eius. Diuinitio in labijs regis, in iudicio nō errabit os eius. Pondus & statera iudicia domini sunt, & opera eius omnes lapides seculi. Abominabiles regi qui agunt impie, quoniā iustitia firmat solium. Voluntas regū labia iusta, qui recta loquitur dirigitur. Indignatio regis nūcij mortis, & uir sapiēs placabit eam. In hilaritate uultus regis, uita & clementia eius. Quasi imber serotinus, posside sapientia, quia auro melior est: & acquire prudentiam, quia preciosior est argento. Semita iustorū declinat mala, custos animæ suæ seruat uiam suam. Cōtritionem præcedit supbia, & ante ruinā exaltatur spiritus. Melius est humiliari cum mitibus, quā diuidere spolia cū superbis. Eruditus in uerbo reperiet bona: & qui in domino sperat, beatus est. Qui sapiēs corde est appellabitur prudens, & qui dulcis eloquio, maiora percipiet. Et post aliquot uersus, Melior est patiens uiro forti, & qui dominat animæ suæ expugnatore urbium. Sortes mittuntur in sinum, sed à domino temperant. Melior est buccella sicca cū gaudio, quā domus plena uictimis cum iurgio. Seruus sapiens dominabitur filijs stultis, & inter fratres hæreditatē diuidet. Sicut igne probatur argētum & aurum camino, ita corda probat dominus. Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labijs mendacibus. Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius: & qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus. Corona senum filij filiorū, & gloria filiorū patres sui. Non decet stultū uerba composita, nec principem labium mentiens. Gemma gratissima expectatio præstolantis, quocumque se uerterit, prudenter intelliget. Qui celat delictum, querit amicitias: qui altero sermone repetit, separat fœderatos. Plus proficit correptio apud prudentem, quā centū plagæ apud stultum. Semper iurgia querit malus, angelus autē crudelis mittetur contra eum. Expedi magis ursæ occurrere raptis foetibus, quā fatuo cōfidēti sibi in stultitia sua. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo eius. Qui dimittit aquam, caput est iurgiorū, & antequam patiatur contumeliam, iudiciū deserit. Et qui iustificat impium, & qui condemnat iustum, abominabilis est uterque apud deum. Et post aliquot uersus, Munera de sinu impius accipit, ut peruertat semitas iudicij. In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ. Et post tres uersus, Qui moderat sermones suos doctus & prudens est, & pretiosi spiritus uir eruditus. Et post duos uersus, Occasiones querit qui uult recedere ab amico, omni tempore erit exprobrabilis. Et post quatuor uersus, Accipere personā impij non est bonum, ut declines à ueritate iudicij. Et post quatuor uersus, Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis. Turris fortissima nomen domini, ad ipsam currit iustus & exaltabitur. Et post duos uersus, Antequam conteratur exaltatur cor hominis, & antequam glorificetur humiliatur. Et post quinque uersus, Iustus est prior accusator sui, uenit amicus eius & inuestigabit eum. Cōtradictiones cōprimit fors, & in-

Prouerb. 17

Prouerb. 18

ter potentes quoque diiudicat. Frater qui adiuuat a fratre, quasi ciuitas firma, & iudicia quasi uectes urbium. Et post duos uersus; Mors & uita in manu linguae: Qui diligunt eam, comedent fructus eius. Qui inuenit mulierem bonam, inuenit bonum: & hauriet iocunditatem a domino. Qui expellit mulierem bonam expellit bonum, qui autem tenet adulteram, stultus est & insipiens. Cum obsecrationibus loquitur pauper & diues effabit rigide. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater. Melior est pauper qui ambulat in simplicitate sua quam torquens labia insipiens. Vbi non est scientia animae, non est bonum, & qui festinus est pedibus, offendit. Stultitia hominis supplantat gressus eius, & contra deum feruet animo suo. Diuitiae addunt amicos plurimos, a paupere autem & ipsos quos habuit separantur. Testis falsus non erit impunitus, & qui mendacia loquitur, non effugiet. Multi colunt personam potentis, & amici sunt dona tribuentis. Fratres hominis pauperis oderunt eum, insuper & amici procul recesserunt ab eo. Qui tantum uerba secat, nihil habebit, qui autem possessor est mentis diligit animam suam. Et post nouem uersus, Pigredo immitit soporem, & anima dissoluta esuriet. Qui custodit mandatum, custodit animam suam, qui autem negligit uias suas, mortificabitur. Foenerat domino qui miseretur pauperis, & uicissitudinem suam reddet ei. Erudi filium tuum ne desperes. Et post sex uersus, Homo indigens misericors est, et melior pauper quam uir mendax. Timor domini ad uitam, & in plenitudine commorabitur absque uisitatione pessimi. Et post duos uersus, Pestilente flagellato stultus sapientior erit: si autem corripueris sapientem, intelliget disciplinam. Qui affligit patrem & fugit matrem, ignominiosus est & infelix. Non cesses fili audire doctrinam, nec ignores sermones scientiae. Testis iniquus deridet iudicium, & os impiorum deuorat iniquitatem. Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei percutiendes stultorum corporibus. Luxuriosa res uinum, & tumultuosa ebrietas. Quicumque in his delectatur, non erit sapiens. Et post aliquos uersus, Pondus & pondus, mensura & mensura, utrumque abominabile est apud deum. Ex studiis suis intelligit puer, si munda & si recta sint opera eius. Et post duos uersus, Noli diligere somnum ne te egestas opprimat. Aperi oculos tuos & saturare panibus. Et post decimumseptimum uersum, Abominatio est apud deum pondus & pondus, statera dolosa non est bona. Et post uiginti quintum uersum, Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit & non exaudietur. Munus absconditum extinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam. Gaudium iusto est facere iudicium, & pauper operantibus iniquitatem. Vir qui errauerit a uia doctrinae, in coetu gigantium reputabitur. Et post nouem uersus, Qui custodit os suum & linguam, custodit ab angustiis animam suam. Superbus & arrogans uocat indoctus, qui in ira operatur superbia. Desideria occidunt pigrum, noluerunt enim quicquam manus eius operari. Totam die concupiscit & desiderat, qui autem iustus est tribuet, & non cessabit. Hostia impiorum abomina-

Proverb. 19

Proverb. 20

Proverb. 21

biles, quia offerunt ex scelere. Testis mendax peribit, uir bene dicens, loquitur uictoriam. Et post quatuor uersus, Melius est nomen bonum, quam diuitiae multae. Et post aliquos uersus, Qui pronus est ad misericordiam benedice: de panibus enim suis dedit pauperi. Enice derisorum, & exibat cum eo iurgium, cessabuntque causa & contumelia. Et post quatuor uersus, Dicit piger, leo foris, in medio platearum occidendus est. Et post tres uersus, Qui calumniae pauperem ut augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori & egebit. Et post aliquos uersus, Non facies uolentiam pauperi, quia pauper est, neque conteras egenum in porta, quia dominus iudicabit causam eius, & configet eos qui confixerunt animam eius. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum uiro furioso: ne forte discas semitas eius, & sumas scandalum animae tuae. Noli esse cum ijs qui defigunt manus suas, & qui uades se offerunt pro debitis. Et post aliquantum, Noli subtrahere a puero disciplinam: si enim percusseris eum uirga, non morietur. Tu uirga percutes eum, & animam eius de inferno liberabis. Et post aliquos uersus, Noli esse in conuiujs peccatorum, nec in comestationibus eorum qui carnes ad uescendum conferunt. Et post aliquos uersus, Ne intuearis uinum quando flauescit, cum splenduerit in uitro color eius. Ingredere blande, sed in nouissimo mordebit ut coluber & sicut regulus uenena diffundet. Et post aliquos uersus, Ne emuleris, inquit, uiros malos, nec desideres esse cum eis, quia rapinas meditantur mens eorum, & fraudes labia eorum loquuntur. Item post aliquos uersus, Erue eos qui ducunt ad mortem, & qui trahunt ad interitum liberare ne cesses. Si dixeris, uires non suppetunt, qui inspector est cordis, ipse intelligit: & seruatorum animae tuae nihil fallit, reddetque homini iuxta opera sua. Item post aliquos uersus, Cum ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum: ne forte uideat dominus & displiceat ei & auferat ab eo iram suam. Ne contendas cum pessimis, nec amuleris impios. Et post duos uersus, Time dominum fili mi & regem, & cum detractoribus non commiscearis: Quonia repente consurgit perditio eorum, & ruinam utriusque quis nouit? Haec quoque sapientibus, Cognoscere personam in iudicio non est bonum. Qui dicit impio, iustus es, maledicent ei populi, & detestabuntur eum tribus. Qui arguunt laudabuntur, & super ipsos ueniet benedictio. Labia deosculabuntur, qui recta uerba respondet. Et post duos uersus, Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec laetes quenquam labijs tuis. Nec dicas, quomodo fecit mihi sic faciam ei, reddam unicuique secundum opus suum. Per agrum hominis pigri transiui, & pro uineam uiri stulti, Et ecce totum repleuerunt urticae, operuerunt superficiem eius spinae, & maceria lapidum destructa erat. Quod cum uidissem, posui in corde meo, & exemplo didici disciplinam. Et post aliquos uersus, Quae uiderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito, ne postea emendare non possis cum de honestaueris amicum tuum: Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo non reuelas, ne forte insultet tibi cum audierit, & exprobrare non cesset.

Proverb. 22

Proverb. 23

Proverb. 24

Proverb. 25

Mala

Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur uerbum in tempore suo. In aureis aurea & margarita fulgens qui arguit sapientem, & aurem obedientem. Et post aliquos uersus, Acetum in nitro est qui carat carmina cordi pessimo, si esurierit inimicus tuus, cibus illi: & si sitit erit, da ei aquam bibere: Prunam enim congregabis super caput eius, & dominus reddet tibi. Et post decem uersus, Sicut urbs patens & absque murorum ambitu: sic uir qui non potest loquendo cohibere spiritum suum. Et post duos uersus, Sicut auis ad alta transfrastrat in quocumque superueniet: Flagellum equo, & chamus alino, & uirga dorso imprudentium. Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. Responde de stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse uideatur. Et post decem uersus, Sicut canis qui reuertitur ad uomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam. Vidisti hominem sapientem sibi uideri, magis illo spiritum habebit stultus. Dicit piger, leo est in uia, & legna in itineribus, Sicut ostium uertit in cardine suo, ita piger in lectulo suo. Abscondit piger manus sub ascella sua, & laborat si ad os suum eas conuerterit. Sapientior sibi piger uidetur septem uiris loquentibus sententias. Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transiit & impatiens commisceat rixam alterius. Sicut noxius est qui mittit laqueas & facit in mortem, sic uir qui fraudulenter nocet amico suo, & cum fuerit deprehensus, dicit, ludens feci. Cum defecerint ligna, extinguitur ignis: & susurrone subtracto, iurgia conuiescunt. Sicut carbonem ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitatur rixas. Verba susurratoris quasi simplicia, & ipsa ueniunt ad intima uentris. Et post tres uersus, Labijs suis intelligit inimicus, cum in corde tractauerit dolos. Quando submiserit uocem suam, ne credideris ei, quonia septem nequitiae sunt in corde illius. Qui operit odium fraudulenter, reuelabit malitiam eius in concilio. Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui uoluit lapidem, reuertitur ad eum. Lingua fallax non amat ueritatem, & os lubricum operatur ruinas. Ne glorieris in crastinum, ignoras quid superuentura pariet dies. Laudet te alius, & non os tuum: extraneus, & non labia tua. Et post quatuor uersus, Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus. Meliora sunt uulnera diligentis, quam fraudulenta odientis oscula. Et post tres uersus, Amicum tuum, & amicum patris tui ne dimiseris. Et post aliquos uersus, Infernus & perditio non replentur: similiter & oculi hominum infatiabiles. Quomodo probatur in confessorio argentum, & in fornace aurum, sic probatur homo in ore laudantis. Si contuderis stultum in pila, quasi pisanas feriet te desuper pilo, non auferet ab eo stultitia eius. Et post aliquos uersus, Vir pauper calumnians pauperes, similis imbrui uehementi in quo paratur fames. Qui derelinquit legem, laudant impium: qui custodiunt succendunt contra eum. Viri mali non cogitant iudicium, qui autem requirunt dominum, animaduertunt omnia. Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam diues in prauis itineribus. Et post duos uersus, Qui coaceruat diuitias usuris & foenore liberali, in pauperes congregat eas. Qui declinat aurem

Proverb. 26

Proverb. 27

Proverb. 28

Aug. to. 3

suam ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Qui decipit iustos in uia mala, in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona eius. Et post quatuor uersus, Qui abscondit scelera sua, non dirige: qui autem confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam consequetur. Beatus homo qui semper est pauidus: qui uero metus est durus, corruet in malum. Item post aliquos uersus, Vir fidelis multum laudabitur, qui autem festinat ditari, non erit innocens. Qui cognoscit in iudicio faciem, non facit bene, iste & pro buccella panis deserit ueritatem. Vir qui festinat ditari & alijs inuidet, ignorat quod egestas superueniet ei. Qui corripit hominem, gratiam postea inueniet apud eum, magis quam ille qui per linguam blademata decipit. Qui subtrahit aliquid a patre suo & a matre, & dicit, hoc non est peccatum, particeps homicidae est. Qui se iactat & dilatat, iurgia concitat: qui autem sperat in domino, sanabitur. Qui confidit in corde suo, stultus est: qui autem graditur sapienter, ipse saluabitur. Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. Et post aliquos uersus, Homo qui blandis fictis sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus eius. Et post aliquos uersus, Seruus uerbis non potest erudiri, quia quod dicit intelligit, & respondere contemnit. Vidisti hominem uelocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, quam illius correptio. Et post quatuor uersus, Superbum sequitur humilitas, & humile suscipiet gloria. Qui cum fure partitur, odit animam suam, adiurantem audit & non indicat. Qui timet hominem, cito corruet: qui autem sperat in domino, subleuabitur. Multi requirunt faciem principis, et a domino iudicium egreditur singulorum. Abominantur iusti uirum impium, & abominantur impij eos qui in recta sunt uia. Et post aliquos uersus, Duo rogauit ne deneges mihi antequam moriar, Vanitatem & uerba mendacia longe fac a me, Medicinam & diuitias ne dederis mihi: tribue tantum uictui meo necessaria, ne forte saturatus illuciar ad negandum, & dicam, Quis est dominus? & egestate compulsus furer, et peierem nomen dei mei. Ne accuses seruum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi et corruet. Et post aliquantum, Aperi os tuum, decerne quod iustum est, & iudica inopem & pauperem. Satis sunt ista de parabolis. Deinde librum alium Salomonis qui uocat Ecclesiastes intuentes, similiter ea, quae in illo inuenerimus huic operi apta, monstremus.

ET uidi quia tantum praecederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris. Sapientis oculi in capite eius, stultus autem in tenebris ambulat. Et post aliquantum, Custodi pedem tuum in gradibus domus dei, Multo enim melior est obedientia quam stultorum uictima, qui nesciunt quid faciunt mali. Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit uelox ad proferendum sermonem coram deo. Deus enim in caelo, & tu super terram, idcirco sint pauci sermones tui. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus inuenitur stultitia. Si quid uouisti deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio. Sed quodcumque uoueris reddere. Multoque melius est non uouere, quam post uotum promissa non reddere. Ne dederis os tuum ut peccare facias

Proverb. 29

Proverb. 30

Proverb. 31

Ex Ecclesiaste
Quantum sapientia
ceteris rebus
praestet, &
quodam uicem
di praecpta.
Eccl. 5

R cias

cias carnē tuam, Neque dicas corā angelo, non est prouidētia, ne forte iratus deus sup sermone tuo dissipet cuncta opera manuū tuarum. Vbi multa sunt somnia, plurimae uanitates & sermones innu meri. Tu uero deum time. Et post sex uersus, Auarus nō impletur pecunia, & qui amat diuitias, fructus nō capiet ex eis. Et post aliquātū, Melius est ire ad domū luctus, q̄ ad domū conuiuij. In illa enim finis cunctōrū admonet hominū, & uiuēs cogitat qd futurū sit. Melior est ira risu, quia per tristitiā uultus corrigi animus delinquentis. Cor sapientiu ubi tristitia est, & cor stultorū ubi latitia.

Eccl. 7 Melius est a sapiente corripi, q̄ stultorū adulatione decipi: quia sicut sonitus spinarū ardentiu sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor uersus, Melior est patiens arrogante. Ne uelox sis ad irascēdum, quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causę est, quod priora tēpora meliora fuere q̄ nūc sunt: Stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et post tres uersus, Hoc autē plus habet eruditio & sapiētia, q̄ uitā tribuūt possessori suo. Et aliquātō post, Ego os regis obseruo, & praecepta iuramenti dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permanes in opere malo. Et paulo post, Ex eo q̄ peccator, inquit, cēties facit malū, & per patientiā sustentat, ego cognoui quod erit bonū timētibus deū, qui uerent facie eius, Nō sit bonū impio, nec prolongent dies eius, sed quasi umbra trāseāt qui nō timent facie dei. Et post aliquātū, Dicebam ego meliorē esse sapiētia fortitudine. Et post quatuor uersus, Melior est sapientia q̄ arma bellica: & qui in uno peccauerit, multa bona p̄det. Et post duos uersus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tēpus stultitia. Et post aliquos uersus, Qui fodit foueā incidet in eā: & qui dissipat sepē, mordebit eū coluber. Qui transfert lapides, affliget in eis: & qui scindit ligna, uulnerabit ab eis. Si retusum fuerit ferrū, & hoc nō ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuet, & post industriā sequet sapiētia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis praeipitabunt eum. Et paulo post, Letare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuū in dieb. iuuetutis tuae, & ambula in uijs cordis tui, & in intuitu oculorū tuorū, & scito quod pro omnibus his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolecētia enim & uoluptas uana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae. Et post aliquos uersus, Deum time, & mandata eius obserua.

Eccl. 8 Melius est a sapiente corripi, q̄ stultorū adulatione decipi: quia sicut sonitus spinarū ardentiu sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor uersus, Melior est patiens arrogante. Ne uelox sis ad irascēdum, quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causę est, quod priora tēpora meliora fuere q̄ nūc sunt: Stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et post tres uersus, Hoc autē plus habet eruditio & sapiētia, q̄ uitā tribuūt possessori suo. Et aliquātō post, Ego os regis obseruo, & praecepta iuramenti dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permanes in opere malo. Et paulo post, Ex eo q̄ peccator, inquit, cēties facit malū, & per patientiā sustentat, ego cognoui quod erit bonū timētibus deū, qui uerent facie eius, Nō sit bonū impio, nec prolongent dies eius, sed quasi umbra trāseāt qui nō timent facie dei. Et post aliquātū, Dicebam ego meliorē esse sapiētia fortitudine. Et post quatuor uersus, Melior est sapientia q̄ arma bellica: & qui in uno peccauerit, multa bona p̄det. Et post duos uersus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tēpus stultitia. Et post aliquos uersus, Qui fodit foueā incidet in eā: & qui dissipat sepē, mordebit eū coluber. Qui transfert lapides, affliget in eis: & qui scindit ligna, uulnerabit ab eis. Si retusum fuerit ferrū, & hoc nō ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuet, & post industriā sequet sapiētia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis praeipitabunt eum. Et paulo post, Letare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuū in dieb. iuuetutis tuae, & ambula in uijs cordis tui, & in intuitu oculorū tuorū, & scito quod pro omnibus his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolecētia enim & uoluptas uana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae. Et post aliquos uersus, Deum time, & mandata eius obserua.

Eccl. 9 Melius est a sapiente corripi, q̄ stultorū adulatione decipi: quia sicut sonitus spinarū ardentiu sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor uersus, Melior est patiens arrogante. Ne uelox sis ad irascēdum, quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causę est, quod priora tēpora meliora fuere q̄ nūc sunt: Stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et post tres uersus, Hoc autē plus habet eruditio & sapiētia, q̄ uitā tribuūt possessori suo. Et aliquātō post, Ego os regis obseruo, & praecepta iuramenti dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permanes in opere malo. Et paulo post, Ex eo q̄ peccator, inquit, cēties facit malū, & per patientiā sustentat, ego cognoui quod erit bonū timētibus deū, qui uerent facie eius, Nō sit bonū impio, nec prolongent dies eius, sed quasi umbra trāseāt qui nō timent facie dei. Et post aliquātū, Dicebam ego meliorē esse sapiētia fortitudine. Et post quatuor uersus, Melior est sapientia q̄ arma bellica: & qui in uno peccauerit, multa bona p̄det. Et post duos uersus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tēpus stultitia. Et post aliquos uersus, Qui fodit foueā incidet in eā: & qui dissipat sepē, mordebit eū coluber. Qui transfert lapides, affliget in eis: & qui scindit ligna, uulnerabit ab eis. Si retusum fuerit ferrū, & hoc nō ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuet, & post industriā sequet sapiētia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis praeipitabunt eum. Et paulo post, Letare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuū in dieb. iuuetutis tuae, & ambula in uijs cordis tui, & in intuitu oculorū tuorū, & scito quod pro omnibus his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolecētia enim & uoluptas uana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae. Et post aliquos uersus, Deum time, & mandata eius obserua.

Eccl. 10 Melius est a sapiente corripi, q̄ stultorū adulatione decipi: quia sicut sonitus spinarū ardentiu sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor uersus, Melior est patiens arrogante. Ne uelox sis ad irascēdum, quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causę est, quod priora tēpora meliora fuere q̄ nūc sunt: Stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et post tres uersus, Hoc autē plus habet eruditio & sapiētia, q̄ uitā tribuūt possessori suo. Et aliquātō post, Ego os regis obseruo, & praecepta iuramenti dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permanes in opere malo. Et paulo post, Ex eo q̄ peccator, inquit, cēties facit malū, & per patientiā sustentat, ego cognoui quod erit bonū timētibus deū, qui uerent facie eius, Nō sit bonū impio, nec prolongent dies eius, sed quasi umbra trāseāt qui nō timent facie dei. Et post aliquātū, Dicebam ego meliorē esse sapiētia fortitudine. Et post quatuor uersus, Melior est sapientia q̄ arma bellica: & qui in uno peccauerit, multa bona p̄det. Et post duos uersus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tēpus stultitia. Et post aliquos uersus, Qui fodit foueā incidet in eā: & qui dissipat sepē, mordebit eū coluber. Qui transfert lapides, affliget in eis: & qui scindit ligna, uulnerabit ab eis. Si retusum fuerit ferrū, & hoc nō ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuet, & post industriā sequet sapiētia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis praeipitabunt eum. Et paulo post, Letare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuū in dieb. iuuetutis tuae, & ambula in uijs cordis tui, & in intuitu oculorū tuorū, & scito quod pro omnibus his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolecētia enim & uoluptas uana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae. Et post aliquos uersus, Deum time, & mandata eius obserua.

Eccl. 11 Melius est a sapiente corripi, q̄ stultorū adulatione decipi: quia sicut sonitus spinarū ardentiu sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor uersus, Melior est patiens arrogante. Ne uelox sis ad irascēdum, quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causę est, quod priora tēpora meliora fuere q̄ nūc sunt: Stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et post tres uersus, Hoc autē plus habet eruditio & sapiētia, q̄ uitā tribuūt possessori suo. Et aliquātō post, Ego os regis obseruo, & praecepta iuramenti dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permanes in opere malo. Et paulo post, Ex eo q̄ peccator, inquit, cēties facit malū, & per patientiā sustentat, ego cognoui quod erit bonū timētibus deū, qui uerent facie eius, Nō sit bonū impio, nec prolongent dies eius, sed quasi umbra trāseāt qui nō timent facie dei. Et post aliquātū, Dicebam ego meliorē esse sapiētia fortitudine. Et post quatuor uersus, Melior est sapientia q̄ arma bellica: & qui in uno peccauerit, multa bona p̄det. Et post duos uersus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tēpus stultitia. Et post aliquos uersus, Qui fodit foueā incidet in eā: & qui dissipat sepē, mordebit eū coluber. Qui transfert lapides, affliget in eis: & qui scindit ligna, uulnerabit ab eis. Si retusum fuerit ferrū, & hoc nō ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuet, & post industriā sequet sapiētia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis praeipitabunt eum. Et paulo post, Letare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuū in dieb. iuuetutis tuae, & ambula in uijs cordis tui, & in intuitu oculorū tuorū, & scito quod pro omnibus his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolecētia enim & uoluptas uana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae. Et post aliquos uersus, Deum time, & mandata eius obserua.

Eccl. 12 Melius est a sapiente corripi, q̄ stultorū adulatione decipi: quia sicut sonitus spinarū ardentiu sub olla, sic risus stulti. Et post quatuor uersus, Melior est patiens arrogante. Ne uelox sis ad irascēdum, quia ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas, quid putas causę est, quod priora tēpora meliora fuere q̄ nūc sunt: Stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et post tres uersus, Hoc autē plus habet eruditio & sapiētia, q̄ uitā tribuūt possessori suo. Et aliquātō post, Ego os regis obseruo, & praecepta iuramenti dei. Ne festines recedere a facie eius, neque permanes in opere malo. Et paulo post, Ex eo q̄ peccator, inquit, cēties facit malū, & per patientiā sustentat, ego cognoui quod erit bonū timētibus deū, qui uerent facie eius, Nō sit bonū impio, nec prolongent dies eius, sed quasi umbra trāseāt qui nō timent facie dei. Et post aliquātū, Dicebam ego meliorē esse sapiētia fortitudine. Et post quatuor uersus, Melior est sapientia q̄ arma bellica: & qui in uno peccauerit, multa bona p̄det. Et post duos uersus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tēpus stultitia. Et post aliquos uersus, Qui fodit foueā incidet in eā: & qui dissipat sepē, mordebit eū coluber. Qui transfert lapides, affliget in eis: & qui scindit ligna, uulnerabit ab eis. Si retusum fuerit ferrū, & hoc nō ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuet, & post industriā sequet sapiētia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapientis gratia, & labia insipientis praeipitabunt eum. Et paulo post, Letare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuū in dieb. iuuetutis tuae, & ambula in uijs cordis tui, & in intuitu oculorū tuorū, & scito quod pro omnibus his adducet te deus in iudiciū. Aufer iram a corde tuo, & amoue malitiam a carne tua. Adolecētia enim & uoluptas uana sunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuae. Et post aliquos uersus, Deum time, & mandata eius obserua.

Ex Canticis, Allegoricus Christi & Ecclesiae amor.

A ro uos filiae Hierusalē per capreas ceruosq̄ camporū, ne sulcitetis neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa uelit. Adiuro uos filiae Hierusalem in uirtutibus et uiribus agri, si leuaueritis charitatem quoad usq̄ uelit. Ecclesia quippe, in qua utiq̄ sumus, his uerbis exhortatur filias suas, hoc est, seipsam in plurimis constitutam. Ipsa est ager dei fructuosissimus, cuius uirtutes & uires magna sunt, ad aquas amando Christū martyres peruenerunt. Nam quousq̄ uult ille dilectae suae in hac interim uita charitatē leuari, nisi quousq̄ ipse docuit uerbo, & suo est hortatus exēplo, dicens, Maiorē hac charitatē nemo habet, q̄ ut animā suā ponat quis pro amicis suis: & quod dixit, efficiēs, Unde ne ad ipsum solum hoc pertinere uideret, ait Ioannes in epistola sua, Sicut Christus pro nobis animam suā posuit, sic & nos debemus animas pro fratrib. ponere. Hoc ergo est, quoad usq̄ uelit. Legit etia in eodem cantico, Ordinate in me charitatem. Christus quoque ipse ibi dicit, Pulchra es amica mea, suauis & decora sicut Hierusalem. Et alibi, Quam pulchra es & q̄ decora charissima in delictis. Et alio loco. Pone me ut signaculū super cor tuum, ut signaculum super brachium tuū, quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio. Et post unū uersum, A quae mulra nō potuerūt extinguere charitatem, nec flumina obruent illā. Si dederit homo omnē substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.

C Qui nouerūt eum, ignorāt dies illius. Alij terminos transtulerūt, diripuerūt greges & rapuerunt eos. A sinū pupillorū abegerūt & abstulerunt pro pignore bouē uiduā. Et post quinq̄ uersus, Agrum non suū demetunt, & uineā eius quē ui oppresserūt uindemiāt. Nudos dimittūt homines, indumenta tollentes, quibus nō est operimētū in frigore. Et post duos uersus, Vim fecerunt de praedantes pupillos, & uulgū pauperē spoliauerunt. Nudis & incedentibus absq̄ uestitu & esuriētibus tulerunt spicas. Et post duos uersus, De ciuitatibus fecerūt uiros gemere, & anima uulnerorū clamauit, & deus inultū abire non patitur. Ipsi fuerunt rebelles lumini. Nescierunt uias eius, nec reuersi sunt per semitas illius. Et post aliquos uersus, Conterat quasi lignū infructuosum, pauit enim sterilem, & quae nō parit, & uiduā bene non fecit. Detrahit fortē in fortitudine sua. Et post aliquantū, Auris audiens beatificabit me, & oculus uidēs testimoniū reddebat mihi, quod liberalissem pauperē uociferantē, & pupillum cui non esset adiutor. Benedictio perituri sup me ueniebat, & cor uiduā cōsolatus sum. Iustitia indutus sum, & uesti uī me sicut uestimento & diademate iudicio meo. Oculus sui cæco, & pes claudō. Pater eram pauperum, & causam quā nesciebam, diligenter inuestigabam. Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebā praedam. Et aliquando post, Si ambulauī in uanitate, & festinauī in dolo pes meus, Appendat me in statera iusta, & sciat deus simplicitatem meā. Si declinauī gressus meus de uia: & si secutus est oculus meus cor meū, & in manibus

Ioan. 19

1 Ioan. 13

Cant. 6

Cant. 7

Cant. 8

Ex Iob

De charitate

& patientia

Iob 29

Iob 31

nibus meis adhaesit macula. Et post duos uersus, Si deceptum est cor meū super mulierē, & si ad ostiū amici mei insidiatus sum. Et post duos uersus, Hoc enim nefas est, & iniquitas maxima. Ignis est usq̄ ad perditionē deuorans, & omnia eradicans genimina. Si cōtempsti iudiciū subire cum seruo meo, & ancilla mea, cū disceptaret aduersum me. Et post quatuor uersus, Si negauī quod uolebant pauperibus, & oculos uiduā expectare feci. Si comedi buccellā meam solus, & nō comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea creuit mecum miserratio, & de utero matris meae egressa est mecum. Si despexi pereuntē, eo quod nō habuerit uestimentū, & absq̄ operimētō pauperē. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de uelleribus ouiu mearū calefactus est. Si leuaui super pupillū manū meā, etiā cum uiderem me superiorē in portis. Et post quinq̄ uersus, Si putauī aurū robur meum, & obrizo dixi, fiducia mea. Si latus sum super multas diuitias meas, et quia plurima reperit manus mea. Et post sex uersus, Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultauī quod inuenisset eū malum. Et post quatuor uersus, Foris non māsit peregrinus, ostiū meū uiatori patuit. Si abscondi quasi homo peccatū meū, & celauī in sinu meo iniquitatem meā. Si expaui ad multitudinē nimiam, & de spectio propinquorū terruit me, & non magis taci, nec egressus sum ostiū. Quis mihi tribuat auditorē, ut desiderū meū omnipotēs audiat, & librū scribat ipse qui iudicat, ut in humero meo portem illū, & circundē quasi coronam mihi: Per singulos gradus meos pronunciabo illū, et quasi principī offerā eū. Si aduersum me terra mea clamat, & cū ipsa sulci eius deslēt. Si fructus eius comedi absq̄ pecunia, & animā agricolarū afflixī. Nunc iam de libris Prophetarū quae sunt huic operi necessaria colligamus, Ac primū de his Prophetis qui ppter breuitatē uoluminū suorum minores uocant: Ergo apud Osee Prophetam ista cōperimus.

A u dūte uerbū domini filij Israel, quia iudicium domino cum habitatoribus terrae. Non est enim ueritas & non misericordia, & nō scientia dei in terra. Maledictū & mendaciū & homicidū, & furtū & adulteriū inundauerunt, & sanguis sanguinē tetigit. Et post aliquos uersus, Quia tu scientiā repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et paulo post, Quoniā dominum reliquerunt in non custodiendo. Fornicatio, & uinū, & ebrietas aufert cor. Et post aliquos uersus, Quoniā ipsi cū meretricibus uersabanē, & cum effeminatis sacrificabant. Et populus non intelligens uapulabit. Si fornicaris tu Israel, nō delinquat saltem Iuda: Et nolite ingredi in Galgala, & ne ascendatis in Bethaue, neque iuraueritis, uiuēt dominus. Et post aliquos uersus, Non dabunt cogitationes suas ut reuertantur ad dominū deum suum, quia spiritus fornicationis in medio eorum & dominū non cognouerunt. Et post aliquos uersus, Iudicia tua quali lux egredientur, quia misericordiam uolui & non sacrificiū, et scientiā dei plus q̄ holocausta. Et post aliquantū, Seminate uobis in iustitia,

Aug. to. 3

& metite in ore misericordiae. Innouate nouale. **A** Tempus autē requirendi dominum, cum uenerit qui docuit uos iustitiam. Et post aliquos uersus, Et tu ad dominū deum conuerteris. Misericordiam & iudiciū custodi, & spera in domino deo semper. Et post aliqs uersus, Ego autē dominus deus tuus eduxi te de terra Aegypti, & dominū absq̄ me nescies, & saluator nō est praeter me. Et post aliquos uersus, Cōuertere Israel ad dominū deum tuū, quoniā corruisti in iniquitate tua. Tollite uobiscū uerba & conuertimini ad dominū. Dicite ei, Omnē iniquitatē aufer, & accipe bonum, & reddemus uitulos labiorum nostrorum.

Expergiscimini ebrj, & flete & ululate omnes qui bibitis uinū in dulcedine, quoniā perijt ab ore uestro. Gens enim ascendit super terrā meam fortis & innumerabilis. Et post aliquantum, Nunc ergo dicit dominus, Conuertimini ad me in toto corde uestro, in ieiunio & fletu, & in planctu, & scindite corda uestra, & non uestimenta uestra, & cōuertimini ad dominū deum uestrū, quia benignus & misericors est.

Haec dicit dominus, Super tribus sceleribus Iuda, et super quatuor non conuertam eum, eo quod abiecerint legem domini, et mādata eius non custodierint, Deceperūt enim eos idola sua, post quae abierunt patres eorum. Et post duos uersus, Hae dicit dominus, Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertā eum, pro eo quod uendiderint argento iustū, & pauperē pro calciamentis. Qui conterunt super puluere terrae capita pauperum, & uiam humilium declinant. Et filius ac pater eius ierunt ad puellam, ut uiolarent nomen sanctū meum. Et post unum uersum, Et uinum, inquit, damnatorū bibebant in domo dei sui. Et post aliquantū, Quarite dominū, & uiuetis. Et post tres uersus, Quarite dominū & uiuite. Et post octo uersus: Odio habuerunt in porta corripientē, & loquentem perfecte abominati sunt. Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem, & praedā electam tollebatis ab eo. Et post tres uersus, Quia cognoui multa scelera uestra, & fortia peccata uestra. Hostes iusti, accipientis munus, & pauperes in porta deprimentes. Et post duos uersus, Quarite bonū & nō malum ut uiuatis, & erit dominus deus exercituū uobiscum sicut dixistis.

Odite malum, & diligite bonum, & constituite in porta iudiciū, si forte misereatur dominus exercituum reliquijs Ioseph. Et post aliquos uersus, Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris, Qui comeditis agnū de grege, & uitulū de medio armenti, qui canitis ad uocē psalterij. Sicut Dauid putauerūt se habere uasa canticū: bibētēs in phialis uinum, & optimo unguento delibuti, & nihil patiebant super contritionē Ioseph. Et post aliquantū, Audite hoc qui conteritis pauperē, & deficere facitis egenos terrae, dicentes, Quando transibit messis, & uenundabimus merces, & sabbatū, & aperiemus frumētū: ut minuamus mēsurā et augeamus siclū, et supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos & pauperes.

Osee 13

Osee 13

Osee 14

Ex Iohelle Adhortationes ad penitentiam Iohel. 2

Ex lib. Amos In pauperū oppressores & uoluptarios

Amos 5

Amos 6

Amos 8

res p calciamētis, & quisq̄lias frumētū uēdamus.

VAe qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilib. uestris. In luce matutina faciunt illud, quoniam contra deum manus eorum: Et concupierunt agros, & uiolenter tulerūt, & domos rapuerunt, & calumniabant uirum & domū eius, uirum & hæreditatē eius. Et post aliquātum, Audite hæc principes domus Iacob, & iudices domus Israel, quia abominamini iudiciū & omnia reſta perueritis. Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Hierusalem in iniquitate. Principes eius in muneribus iudicabāt, & sacerdotes eius in mercede docebant. Et Prophetæ eius in pecunia diuina bant, & super dominū requiescebāt dicētes, Nunquid nō deus in medio nostrū? Non ueniet super nos mala. Et post aliquantū, Indicabo tibi quid sit bonū, & quid dominus querat a te. Utq̄ facere iudiciū, & diligere misericordiā, & sollicitū ambulare cum deo tuo. Et post tres uersus, Adhuc ignis in domo impij, thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena. Nunquid iustificabo stateram impiam, & faccelli pōdera dolosa? In quibus diuites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebant mendaciū, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum. Et post duodecim uersus, Væ mihi quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos uindemiæ. Non est botrus ad comedendum, præcoquas ficus desiderauit anima mea. Perijt sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Omnes in sanguine insidiant, Vir fratrem suum uenatur ad mortē, malum manuum suarum dicunt bonum. Princeps postulat, & iudex in reddendo est, & magnus locutus est desiderū animæ suæ.

Contra me factum est iudiciū, & contradictio potentior. Propter hoc lacerata est lex, & nō peruenit usq̄ ad finem iudiciū, quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudiciū peruersum, Et paulopost, iustus autem in fide sua uiuet. Et quomodo uinum potantem decipit, sic erit uir superbus, & nō decorabit. Et post aliquātum, Quid prodest sculptile, quia illud sculptor suus, cōflatile & imaginem falsam, quia sperauit in figmento fictor eius ut faceret simula chra multa: Væ qui dicit ligno, expergiscere: surge, lapidī tacenti. Nūquid ipse docere poterit? Ecce iste coopertus est auro & argento, & omnis spiritus nō est in uisceribus eius. Dominus autem in tēplo sancto suo, sileat a facie eius omnis terra.

Disperdā, inquit, de loco hoc reliquias Baal, & nomina ædituorum cum sacerdotibus, et eos qui adorant super tecta militiam cœli, & adorant & iurant in domino, & iurant in Melchon, & qui auertuntur de post tergum domini, & qui non quæsierunt dominum, nec inuestigauerunt eum. Silete a facie domini, quia iuxta est dies domini. Et post aliquot uersus, Et erit in tempore illo, scrutabor Hierusalem lucernis, & uisitabo super uiros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis, Non faciet bene dominus, & nō faciet male. Et post aliquot uersus, Conuenite, congregamini gens non amabilis, priusquā pariat iusio

quali puluerē transeuntem diem, antequam ueniat super uos dies furoris domini. Quarite dominū omnes mansueti terræ, qui iudiciū eius estis operati. Quarite iustum, quarite māsuetum: si quomodo abscondamini in die furoris domini. Et post aliquantū, Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum, et sperabunt in nomine domini reliquias Israel. Non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa.

ET dixit ad me, Hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ, quis omnis fur sicut ibi scriptum est, iudicabitur, & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur. Educam illud, dicit dominus exercituum, & ueniet ad domū furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter, & commorabit in medio domus eius, & cōsumet eum, & ligna eius & lapides eius. Et post aliquantū, Et factum est uerbū domini ad Zachariam dicens. Hæc ait dominus exercituum dicens, Iudiciū uerum iudicate & misericordiā, & miserationes facite unusquisq̄ cum fratre suo: & uiduam, & pupillum, & aduenā, et pauperē nolite calūniari, & malum uir fratri suo non cogitet in corde suo. Item post aliquantū, Loquimini ueritatem unusquisq̄ cum proximo suo. Veritatē et iudiciū pacis iudicate in portis uestris, & unusquisq̄ malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus uestris, & iuramentum mendax ne diligatis. Omnia enim hæc sunt quæ odi, dicit dominus.

Filius honorat patrem, & seruus dominū suū. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? Et si dominus ego sum, ubi est timor meus, dicit dominus exercituum. Et paulo post, Ego dedi uos contemptibiles & humiles omnibus populis. Sicut non seruaſtis uias meas, et accepistis faciem in lege. Nunquid nō pater unus omnium nostrum? Nunquid non deus unus creauit nos? Quare ergo despicit unusquisq̄ fratrem suum, uiolans pactū patrum nostrorū? Transgressus est Iudas & abominatio facta est in Israel, & in Hierusalē, quia cōtaminauit Iudas sanctificationē domini quā dilexit, & habuit filiā dei alieni. Disperdet dominus uirum qui fecerit hoc, magistrum & discipulū de tabernaculis Iacob, & offerentē munus domino exercituum. Et hoc rursus fecistis, Operiebatis lachrymis altare domini fletu & mugitu: ita ut ultra non respiciam ad sacrificiū, nec accipiā placabile quid de manu uestra, & dixistis, Quā ob causam? quia dñs testificatus est inter te et uxore pubertatis tuæ, quā tu despexisti, Et hæc particeps tua uxor foederis tui. Nōne unus fecit, & residuum spiritus eius es? Et quid unusquisq̄ querit, nisi semen dei? Custodite ergo spiritū uestrū, & uxorem adolescentiæ tuæ noli despiciere. Cū odio habueris eā, dimitte dicit dominus deus Israel. Operiet autem iniquitas uestimentū eius, dicit dominus exercituum. Custodite spiritū uestrū, & nolite despiciere. Laborare fecistis dominū in sermonibus uestris, & dixistis, In quo eum fecimus laborare? In eo cū diceretis, Omnis qui facit malū, bonus est in conspectu

Ex Michæa
Hominum improbitas notatur

Mich. 6

Mich. 7

Ex Abacuk
cōtra idolo latras

Abac. 2

Ex Sophonia
Minatur peccatoribus diē iudicij ut resipiscant

Soph. 2

Soph. 3

Ex Zacharia
Ad iustitiā uocatur peccatores

Zach. 7

Zach. 3

Ex Malachia
De Deo uo cōlendo, & amādo proximo

Mala. 3 spectu dñi, & tales ei placent, Aut certe ubi est dies iudicij? Et post aliquot uersus, Et accedam ad uos, inquit, in iudicio, & ero testis uelox maleficis & adulteris, & periuris, & qui calumniant mercedem mercenarij, & humiliāt uiduas & pupillos, et opprimūt peregrinū, nec timuerunt me, dicit dominus exercituum. Ego enim sum dominus, & non mutor, & uos filij Iacob nō estis consumpti, A diebus em̄ patrū uestrorū recessistis a legitimis meis, & nō custodistis. Reuertimini ad me, & reuertar ad uos, dicit dominus exercituum. Et post aliquos uersus, Inualuerūt super me uerba uestra, dicit dominus: Et dixistis, Quid locuti sumus? Dixistis, Vanus est qui seruit deo. Et quod emolumētum, quia custodiimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes corā domino exercituum? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes. Siquidē ædificati sunt faciētes iniquitatē, & tentauerūt deū, & salui facti sunt. Tūc locuti sunt timētes deū unusquisq̄ cum proximo suo. Et attēdit dominus & audiuit, & scriptus est liber monumētū corā eo, timētibus dominum, & cogitantibus nomē eius. Et erit mihi, ait dominus exercituum, in die qua ego facio in peculiū, & parca eis sicut parcat uir filio suo seruienti sibi. Et cōuertimini, & uidebitis quid sit inter iustū & impiū, & inter seruientē deo, & nō seruientē ei. Ecce em̄ dies ueniet succensa quasi caminus, & erūt omnes superbi, & omnes faciētes iniquitatē stipula: Et inflammabit eos dies ueniēs, dicit dominus exercituum, quæ nō relinquet eis radicē & germen. Oriē uobis timentibus nomē meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius: & egrediemini & salietis sicut uituli de armento, & calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta pedum uestrorum, in die qua ego facio dicit dominus exercituum.

Lauamini mundi estote, auferte malum cogitationū uestrarum ab oculis meis. Quiescite peruerse agere, discite benefacere, quarite iudiciū, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite uiduā, & uenite & arguite me dicit dominus. Et post aliquos uersus, Argentū tuum uersum est in scoriā, uinū tuum mixtū aqua. Principes tui sicut furum, Omnes diligūt munera, sequunt rētributiones, pupillo nō iudicant, & causa uiduæ non ingreditur ad eos. Et paulopost. Domus Iacob uenite ambulemus in lumine domini. Proiecisti enim populum domum Iacob, quia repleti sunt ut olim, & augures habuerunt ut Philistiim, & pueris alienis adhaeserunt. Et post tres uersus, Repleta est terra eius idolis, opus manū suarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorū. Et post paucos uersus, Quia dies domini exercituum super omnē superbū & excelsum, & super omnē arrogantē, & humiliabit. Et paulopost, Populū meum exactores sui spoliauerūt, & mulieres dominatæ sunt eis. Popule meus, qui beatū te dicunt, ipsi te decipiūt, & uiam gressuum tuorū dissipant. Et post aliquos uersus, Vos enim depasti estis uineā meam, rapina pauperis in domo uestra. Quare atteritis populum meū, & facies pauperū commolitis, dicit dominus exercituum: Et dixit dominus, Pro eo quod

Mala. 4

Ex Esaiâ
Minatur & interpretat impios

Esaiâ 2

Esaiâ 3

Aug. to. 3

eleuata sunt filia Sion, et ambulauerūt extēto collo, et nutibus oculorū ibant et plaudēbāt, ambulabāt et in pedibus suis cōposito gradu incedēbāt, Et paulo post, Væ qui cōiungitis domum ad domum, et agrū ad agrum copulatis usq̄ ad extremū loci ut auferatis proximo. Symmachus & Theodotion, donec deficiat, uel nō sit locus, transtulerunt. Nūquid habitabitis uos soli in medio terræ? In auribus meis sunt hæc, dicit dominus exercituum. Et post tres uersus, Væ qui confurgitis mane ad ebrietatē sectandā, et potandū usq̄ ad uesperā, ut uino æstuetis. Cithara & lyra, et tympanū, & tibia, & uinū in cōuiujs uestris, & opus domini nō respicitis, nec opera manuum eius cōsideratis. Et post aliquot uersus, Væ qui dicitis malū bonū, & bonū malum: ponentes tenebras lucē, & lucē tenebras: ponentes amarū in dulce, & dulce in amarum. Væ qui sapientes estis in oculis uestris, et coram uobismetipsis prudentes. Væ qui potentes estis ad bibendū uinū, & uiri fortes ad miscendam ebrietatē, Qui iustificatis impiū pro muneribus, & iustitiā iusti aufertis ab eo. Et aliquot post, Væ qui cōdūt leges iniquas, et scripserūt ut opprimerent in iudicio pauperes, & uim facerēt causæ humiliū populi mei, ut essent uiduæ præda eorū, et pupillos diriperēt. Et post paululū, Requiescet super eū spiritus dñi, spiritus sapiētiæ & intellectus, spiritus cōsilij & fortitudinis, spiritus sciētiæ & pietatis, & repleuit eū spiritus timoris domini. Non secundū uisionē oculorū iudicabit, neq̄ secundum auditū aurium arguet, Sed iudicabit in iudicio pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ: & percutiet terrā uirga oris sui, & spiritu labiorū suorū interficiet impiū: Et erit iustitia cingulū laborum eius, & fides cinctoriū renū eius. Et post aliquot uersus, Ecce deus saluator meus, fiducia liter agam & non timebo. Quia fortitudo mea & laus mea dominus deus, & factus est mihi in salutem. Haurietis aquas in gaudio de fontib. saluatoris: & dicetis in illa die, Confitemini domino, et in uocate nomen eius, Notas facite in populis ad inuentiones eius: memētote quoniā excelsum est nomē eius. Cātate domino, quoniā magnifice fecit, annunciate hoc in uniuersa terra. Exulta & lauda habitatio Sio, quia magnus in medio tui sanctus Israel: Et post aliquos uersus, Et quiescere faciam superbā infidelium & arrogantiā fortium humiliabo, Itē post aliquantū, Dicit dñs deus Israel, In die illa inclinabitur homo ad factorē suū, et oculi eius sanctū Israel respicient: & nō inclinabit ad altaria, quæ fecerūt manus eius, & quæ operati sunt digiti eius, Non respiciet lucos, & delubra. Et post aliquantū, uocabit, inquit, dominus deus exercituum in die illa ad fletū & ad planctum, & ad caluitiū, & ad cingulum sacci, Et ecce gaudiū & lætitia occidere uitulos, & iugulare arietes, comedere carnes & bibere uinū. Comedamus & bibamus, cras em̄ moriemur. Et reuelata est in auribus meis uox domini exercituum, Si dimittetur iniquitas hæc uobis donec moriamini, dicit dominus deus exercituum. Item post aliquantū, Aperite portas & ingredietur

Esaiâ 5

Esaiâ 10

Esaiâ 11

Esaiâ 12

Esaiâ 13

Esaiâ 17

Esaiâ 22

Esaiâ 26

R 3 gens

gens iusta, custodiens ueritatē. Vetus error abiit, seruabis pacē: pacem, quia in te sperauimus: Sperantes in dño in seculis æternis, in domino deo fori in ppetuū. Et post sex uersus, In semita iudiciorum tuorū dñe sustinimus te, nomen tuū & memoriale tuū in desiderio animæ. Anima mea desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo præcordijs meis de mane uigilabo ad te, Cum feceris iudicia in terra, iustitiam discant habitatores terræ. Misereamur impio, & nō discet facere iustitiā. In terra sanctorum iniqua gessit, & nō uidebit gloriā dei.

Esa. 29 Et post aliquantum. Defecit qui præualebat, consummatus est illufor, & succili sunt omnes, qui uigilabāt super iniquitatē, qui peccare faciebant homines in uerbo. Et post decē uersus, Vā filij desertores dicit dñs, ut faceretis consiliū & non ex me, & ordiremini telā, & non per spiritū meū, ut adderet peccatū super peccatū. Et paulopost, Hæc dicit dominus deus sanctus Israel, Si reuertamini & quiescatis salui eritis. In silentio & in spe erit fortitudo uestra, & noluitis. Et post uiginti uersus. Cōtaminabis laminas sculptiliū argētī tui, & uestimētū cōflatis auri tui, & disperges ea sicut immundiciā menstruata. Et post aliquantū, Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij Israel. In die enim illa abiiciet uir idola argenti sui, & idola auri sui quæ fecerunt uobis manus uestræ in peccatū.

Esa. 31 Itē post aliquantū. Et erit fides in tēporibus tuis, diuitiæ salutis sapientia & scientia, timor dñi ipse thesaurus eius. Et paulopost, Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorante? Quis habitauit ex uobis cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in iustitijs, & loquitur ueritatē: qui proijcit auaritiā & calumniā, & excutit manus suas ab omni munere. Qui obrurat aures suas ne audiat sanguinē, & claudit oculos suos ne uideant omne malum. Iste in excelsis habitabit, munimenta faxorū sublimitas eius, Panis ei datus est, & aquæ eius fideles sunt. Et post aliquantū, Memēto horū Iacob & Israel, quoniam seruus meus es tu, Formauit te, seruus meus es tu Israel, nō obliuiscaris mei. Deleui ut nubē iniquitates tuas, & quasi nebulā peccata tua. Reuertere ad me, quoniam redemi te. Itē post aliquantū, Memērote istud & cōfundamini, redite præuaricatores ad cor. Recordamini prioris seculi, quoniam ego deus, & nō est ultra deus, nec est similis mei. Et aliquāto post, Quis ambulauit in tenebris & nō est lumē ei? Speret in nomine domini, & innitāt super deū suū. Itē post aliquantū, Audite me qui scitis iustū, populus, lex mea in corde eorū. Nolite timere opprobria hominum, & blasphemias eorū ne timeatis. Sicut enim uestimentū sic comedet eos uermis: & sicut lanā sic deuorabit eos tineā. Salus autē mea in sempiternū erit, & iustitia mea in generationes generationū. Et post aliquantū, Querite dominū dum inueniri potest, in uocate eum dum prope est. Derelinquat impius uiam suā, & uir iniquus cogitationes suas, & reuertat ad dominum, & miserebit eius, & ad deum nostrum: quoniam multus est ad ignoscendū. Et post uiginti uersus, Hæc dicit dominus, Custodite iudiciū, & facite iustitiam, quia iuxta est salus mea ut ueniat, & iustitia mea ut reuelē. Beatus uir qui facit hoc, & filius hominis qui apprehendit istud. Custodiens sabbatum ne polluat illud, custodiēs manus suas ne faciat omne malū. Et post nō multum, Qui cōsolamini in dijs subter omne lignum frondosum, immolātes paruulos in torrētibus. subter imminētes petras. In partib. torrentis pars tua. Hæc est fors tua, Et ipsis obtulisti libamen, obtulisti sacrificiū. Nunquid super his non indignabor? Item post aliquantum, Me etenim de die in diem quaerunt, & scire uias meas uolunt: quasi gēs quæ iustitiā fecerit, & quæ iudiciū dei sui nō dereliquerit, Rogāt me iudicia iustitiæ appropinquare deo uolunt. Quare ieiunauimus & nō aspexisti, humiliuimus animas nostras, & nescisti: Ecce in die ieiunij uestri inuenietur uolūtas uestra & omnes debitores uestros repetitis. Ecce ad lites & cōtentiones ieiunatis, & pcutitis pugno impie. Nolite ieiunare sicut usq; ad hāc diem, ut audiat in excelsis clamor uester. Nunquid tale est ieiunū quod elegi, per diē affligere hominē animā suā? Nunquid contorquere quasi circulū caput suū, & sacco & cinerem sternere? Nunquid istud uocabis ieiunū & diē acceptabilē domino? Nōne hoc est magis ieiunū quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, solve fasciculos deprimētes, Dimitte eos qui confracti sunt liberos, & omne onus dirūpe. Frāge esurienti panē tuū, & egenos uagosq; induc in domū tuā, Cum uideris nudū, uesti eū, & carnē tuā ne despexeris. Et post, quartus uersus, Si abstuleris de medio tui catenā, & desieris digitū extēdere & loqui quod nō prodest. Cū effuderis esurienti animā tuam, & animā afflictā repleueris, Oriet in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erūt sicut meridies, & requiē tibi dabit dominus deus semp. Et post multa, Populus qui ad iracundiā puocat me, ante faciem meā semper: q; immolāt in ortis, & sacrificāt super lateres: q; habitant in sepulchris, & in delubris idolorū dormiūt. Et post secundus uersus, Qui dicūt, recede à me, nō appropinques mihi, quia immundus es. Isti fumus erūt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptū est coram me, Nō tacebo, sed reddā & retribuā in sinus eorū iniquitates uestras, et iniquitates patrū uestrorum simul, dicit dñs. Qui sacrificauerūt super mōtes et sup colles, exprobrauerūt mihi, & remetiar opus eorū primū in sinu eorū. Et post aliquos uersus, Et uos, inqt, qui dereliquistis dominū, qui oblitū estis montem sanctū meū, qui ponitis fortunā mensam, et libatis super eā: numerabo uos in gladio, et omnes in cede corruetis, p eo quod uocaui uos, & non respondistis, locutus sum et nō attendistis: et faciebatis malū in oculis meis, et quæ nolui elegistis. Et paulopost, Hæc dicit dñs. Cœlū sedes mea, et terra scabellū pedū meorū. Quæ est ista domus quæ ædificabitis mihi, & quæ iste locus quietis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt uniuersa ista, dicit dñs. Ad quæ autē respiciā, nisi ad pauperculū & cōtritū spiritu, & tremētē sermones meos? Et post sextus uersus, Ego illusiones eorū eligā, & quæ timebant adducam

Esa. 29

Esa. 30

Esa. 31

Esa. 33

Esa. 44

Esa. 46

Esa. 50

Esa. 51

Esa. 55

Esa. 56

A ut ueniat, & iustitia mea ut reuelē. Beatus uir qui facit hoc, & filius hominis qui apprehendit istud. Custodiens sabbatum ne polluat illud, custodiēs manus suas ne faciat omne malū. Et post nō multum, Qui cōsolamini in dijs subter omne lignum frondosum, immolātes paruulos in torrētibus. subter imminētes petras. In partib. torrentis pars tua. Hæc est fors tua, Et ipsis obtulisti libamen, obtulisti sacrificiū. Nunquid super his non indignabor? Item post aliquantum, Me etenim de die in diem quaerunt, & scire uias meas uolunt: quasi gēs quæ iustitiā fecerit, & quæ iudiciū dei sui nō dereliquerit, Rogāt me iudicia iustitiæ appropinquare deo uolunt. Quare ieiunauimus & nō aspexisti, humiliuimus animas nostras, & nescisti: Ecce in die ieiunij uestri inuenietur uolūtas uestra & omnes debitores uestros repetitis. Ecce ad lites & cōtentiones ieiunatis, & pcutitis pugno impie. Nolite ieiunare sicut usq; ad hāc diem, ut audiat in excelsis clamor uester. Nunquid tale est ieiunū quod elegi, per diē affligere hominē animā suā? Nunquid contorquere quasi circulū caput suū, & sacco & cinerem sternere? Nunquid istud uocabis ieiunū & diē acceptabilē domino? Nōne hoc est magis ieiunū quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, solve fasciculos deprimētes, Dimitte eos qui confracti sunt liberos, & omne onus dirūpe. Frāge esurienti panē tuū, & egenos uagosq; induc in domū tuā, Cum uideris nudū, uesti eū, & carnē tuā ne despexeris. Et post, quartus uersus, Si abstuleris de medio tui catenā, & desieris digitū extēdere & loqui quod nō prodest. Cū effuderis esurienti animā tuam, & animā afflictā repleueris, Oriet in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erūt sicut meridies, & requiē tibi dabit dominus deus semp. Et post multa, Populus qui ad iracundiā puocat me, ante faciem meā semper: q; immolāt in ortis, & sacrificāt super lateres: q; habitant in sepulchris, & in delubris idolorū dormiūt. Et post secundus uersus, Qui dicūt, recede à me, nō appropinques mihi, quia immundus es. Isti fumus erūt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptū est coram me, Nō tacebo, sed reddā & retribuā in sinus eorū iniquitates uestras, et iniquitates patrū uestrorum simul, dicit dñs. Qui sacrificauerūt super mōtes et sup colles, exprobrauerūt mihi, & remetiar opus eorū primū in sinu eorū. Et post aliquos uersus, Et uos, inqt, qui dereliquistis dominū, qui oblitū estis montem sanctū meū, qui ponitis fortunā mensam, et libatis super eā: numerabo uos in gladio, et omnes in cede corruetis, p eo quod uocaui uos, & non respondistis, locutus sum et nō attendistis: et faciebatis malū in oculis meis, et quæ nolui elegistis. Et paulopost, Hæc dicit dñs. Cœlū sedes mea, et terra scabellū pedū meorū. Quæ est ista domus quæ ædificabitis mihi, & quæ iste locus quietis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt uniuersa ista, dicit dñs. Ad quæ autē respiciā, nisi ad pauperculū & cōtritū spiritu, & tremētē sermones meos? Et post sextus uersus, Ego illusiones eorū eligā, & quæ timebant adducam

Esa. 58

Esa. 65

Esa. 66

Ex Hieremia
Exhortantur
peccatores ad
penitentiam,
uocantq; fal-
si prophetae

Hiere. 3

Hiere. 2

Hiere. 5

adducam eis: quia uocaui & non erat qui responderet, locutus sum, & non audierunt, feceruntq; malum in oculis meis, & quæ nolui elegerunt. Audite legem domini qui tremētis ad uerbū eius. Dixerūt fratres uestri odientes uos & abiiciētes propter nomen meū, Glorificetur dominus, & uidebimus in lætitia uestra, ipsi autem confundentur.

Avdite uerbum domini domus Iacob & omnes cognationes domus Israel. Hæc dicit dominus, Quid inuenerunt patres uestri in iniquitatis, quia elongauerunt à me, & ambulauerunt post uanitatē, & uani facti sunt: Et post aliquot uersus, Hæreditatem meam posuistis in abominationem: Sacerdotes nō dixerunt, ubi est dominus? Et tenentes legem nescierunt me, & pastores præuaricati sunt in me, Et Prophetæ prophetauerunt in Baal, & idola secuti sunt. Et paulopost, Nunquid obliuiscetur uirgo ornamentū suū, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ? Populus uero meus oblitus est mei diebus innumeris. Quid niteris bonam ostēdere uiam tuā ad quærdam dilectionē, quæ insuper & malitias tuas docuisti uias tuas: & in alis tuis inuentus est sanguis animarum pauperum & innocentium? Non in fossis inueni eos, sed in omnibus quæ supra memorauī. Et dixisti, Absq; peccato & innocens ego sum, & propterea auertatur furor tuus à me. Ecce ego iudicio contendam tecum, eo q; dixeris, non peccaui. Quam uilis es facta nimis, iterans uias tuas, & ab Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur: Nam & ab ista egredieris, & manus tuæ erunt super caput tuū, quoniā obtriuuit dominus confidentiam tuam. Et paulopost, Conuertimini filij reuertentes, dicit dominus, quia ego uir uester. Itē paulopost, Si conuerteris Israel, conuertere ait dominus, ad me conuertere. Si abstuleris offendicula tua à facie mea, nō commoueberis: Et iurabis, uiuit dominus, in ueritate & in iudicio, & in iustitia, et benedicent eum gentes, ipsumq; laudabunt. Et paulopost, Stultus populus meus me non cognouit. Filij insipientes sunt, & uecordes, Sapientes sunt, ut faciant mala: bene autē facere nesciunt. Et post aliquot uersus, Circumite uias Hierusalē, et aspiciate & considerate, & querite in plateis eius, an inueniatis uirum facientem iudiciū, & quærentem fidem, et propitius ero ei. Quod si etiā, uiuit dominus, dixerint, et hoc falso iurabūt: Domine, oculi tui respiciunt fidē. Percussisti eos, & non doluerunt: attriuisisti eos, & renuerunt accipere disciplinā: Indurauerūt facies suas super petram, noluerunt reuerti. Ego autem dixi, Forsitan pauperes sunt et stulti, ignorantēs uiam domini et iudiciū dei sui: Ibo igitur ad optimates, & loquar eis, ipsi enim cognouerunt uiam domini & iudiciū dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt uincula. Et post aliquot uersus, Filij tui dereliquerunt me, & iurant in ijs qui non sunt dii. Saturauī eos, et mœchatī sunt, & in domo meretricis luxuriabantur. Equi amatores, & admiffarij facti sunt, unusquisq; ad uxorem proximi sui hinniebat. Nunquid super his nō uisitabo,

dicit dominus: & in gente tali non ulciscetur manus mea? Et post aliquot uersus, Qui posuit arenā terminū mari, præceptum sempiternum quod nō præteribit: & cōmouebuntur & non poterunt, et intumescēt fluctus eius, & non transibunt illud. Populo autem huic factum est cor incredulum, & exasperans. Recesserunt et abierunt, et non dixerunt in corde suo, Metuamus dominum deū nostrum. Et post paucos uersus, Inuenti sunt, inquit, in populo meo impij, insidiātes quasi aucupes, laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos uiros. Sicut decipula plena auibus, sic domus eorū plena dolo. Ideo magnificati sunt & dilatati, in crassati sunt & impinguati: et præterierūt sermones meos pessime. Causam pupilli nō dixerūt, & iudiciū pauperum non iudicauerūt. Nunquid super his non uisitabo, dicit dominus, aut super gētem huiuscemodi non ulciscetur anima mea? Stupor & mirabilia facta sunt in terra. Prophetæ prophetauerunt mendaciū, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia. Quid igitur fiet in nouissimo eius? Et post aliquot uersus, Cui loquar & quem contestabor ut audiat? Ecce incircuncisæ aures eorum, & audire non possunt, Ecce uerbū domini factum est illis in opprobriū, et non suscipiūt illud. Et paulopost, Audite uerbū domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis dominū, Hæc dicit dominus exercitū deus Israel, Bonas facite uias uestras et studia uestra, & habitabo uobiscū in loco isto. Nolite confidere in uerbis mendaciū, dicētes: Templū domini, templū domini, templū domini est, Quoniā si bene dixeritis uias uestras & studia uestra, si feceritis iudiciū inter uirum et proximū eius, aduenæ et pupillo & uiduæ non feceritis calumniā, nec sanguinē innocētem effuderitis in loco hoc, & post deos alienos non ambulaueritis in malum uobismetipsis, habitabo uobiscum in loco isto, in terra quā dedi patrib. uestris à seculo usq; in seculum. Ecce uos confiditis uobis in sermonib. mēdaciū, qui non proderūt uobis, furari, occidere, adulterare, iurare mēdaciter, libare Baalim, et ire post deos alienos quos ignoratis: Et uenistis & stetitis corā me in domo hac, in qua inuocatū est nomen meū, et dixistis: Liberati sumus, eo q; fecerimus omnes abominationes istas. Ergo spelūca latronū facta est domus ista, in qua inuocatū est nomen meū in oculis uestris? Ego ego sum, ego uidi, dicit dominus. Ite ad locū meū in Silo, ubi habitauit nomē meum à principio, & uidete quæ fecerim ei propter malitiā populi mei Israel. Et nūc quia fecistis omnia opera hæc, dicit dominus, & locutus sum ad uos, mane consurgens & loquēs, et nō audistis, & uocaui, & non respondistis: faciā domui huic, in qua inuocatū est nomen meū, & in qua uos habetis fiduciā, & locum quē dedi patrib. uestris, sicut feci Silo: & proijciam uos à facie mea, sicut proieci omnes fratres uestros uniuersum semen Effraim. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumes pro eis laudem & orationē, & nō oblitus mihi, quia nō exaudiam te. Nōne ui-

Hiere. 6

Hiere. 7

des quid isti faciant in ciuitatibus Iuda, & in pla-
teis Hierusalem: Filij colligunt ligna, et patres suc-
cendunt ignem, & mulieres conspergunt adipem,
ut faciant placentas reginae caeli, & libet dijs ali-
enis, et me ad iracundiam prouocent. Nunquid me
ad iracundiam prouocant, dicit dominus? Non-
ne semetipfos in confusione uultus sui: Et paulo-
post, Nunquid qui cadit, non resurget: & qui auer-
sus est, non reuertetur? Quare ergo auersus est po-
pulus iste in Hierusalem auersione contentiosus?
Apprehederunt mendacium, et noluerunt reuer-
ti. Attendi et auscultauit, nemo quod bonum est lo-
quitur. Nullus est qui agat poenitentiam super pec-
cato suo, dicens: Quid feci? Et post paucos uersus,
Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, & lex do-
mini nobiscum est. Vere mendacium operatus est
stilus mendax scribarum. Confusi sunt sapientes,
perterriti & capti sunt. Verbum enim domini pro-
fecerunt, & sapientia nulla est in eis. Et paulo post:
Quis dabit me in solitudine diuersorum uiatorum, &
derelinquam populum meum, et recedam ab eis: quia
omnes adulteri sunt & coetus prauaricatorum, &
extenderunt linguam suam quasi arcum mendacium, et
non ueritatis: Confortati sunt in terra, quia de ma-
lo ad malum egressi sunt, et me non cognouerunt di-
xit dominus. Unusquisque se a proximo suo custo-
diat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia
omnis frater supplantans supplantabit, & omnis
amicus fraudulenter incedit, et uir fratrem suum de-
ridebit, et ueritatem non loquetur. Docuerunt enim
linguam suam loqui mendacium, ut inique agerent la-
borauerunt. Habitatio tua in medio doli, In dolo
renuerunt scire me, dicit dominus. Propterea haec
dicit dominus exercituum, Ecce ego colloabo et pro-
babo eos, Quid enim aliud faciam a facie filiae popu-
li mei: Sagitta uulneras lingua eorum, dolum locu-
ta est in ore suo: pacem cum amico suo loquitur, &
occulte ponit insidias. Nunquid super his non uisi-
tabo dicit dominus: aut in gente tali non ulciscetur
anima mea: Et paulo post, Haec dicit dominus, Non glo-
rietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur for-
tis in fortitudine sua, & non glorietur diues in di-
uitijs suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire
& nosse me, quia ego sum dominus, qui facio mi-
sericordiam & iudicium et iustitiam in terra. Haec enim
placet mihi ait dominus. Et post aliquot uersus,
Haec dicit dominus, Iuxta uias gentium nolite di-
scere, & a signis caeli nolite metuere quae timent
gentes, quia leges populorum uanae sunt. Quia li-
gnum de saltu praecidit opus manus artificis in
ascia. Argento et auro decorauit illud, clauis &
malleis compegit ut non dissoluatur. In similitu-
dinem plasmatae fabricata sunt, et non loquentur: por-
tata tollentur, quia incedere non ualent. Nolite er-
go timere ea, quia nec male possunt facere, nec be-
ne. Non est similis tui domine, magnus est tu, &
magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non ti-
mebit te o rex gentium? Tuum est enim decus, et
inter cunctos sapientes gentium, & in uniuersis
regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes
& fatui probabuntur. Doctrina uanitatis eo-

rum lignum est. Argentum inuolutum de Tharsis
affertur et aurum topazion opus artificis & ma-
nus ararij. Hyacinthus et purpura indumentum
eorum, opus artificum uniuersa haec. Dominus autem
deus uerus est, ipse deus uiuens, & rex sempiter-
nus. Ab indignatione eius commouebitur terra, et
non sustinebunt gentes comminationem eius. Sic er-
go dicetis eis: Domine, qui caelos & terram non fecerunt,
pereant de terra, et de his quae sub caelo sunt. Et ali-
quanto post, Haec dicit dominus: Maledictus ho-
mo qui confidit in homine, et ponit carnem bra-
chium suum, & a domino recedet cor eius. Erit enim
quali myrica in deserto, et non uidebit cum uene-
rit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto in
terra saluginis & inhabitabili. Benedictus uir qui
confidit in domino, & erit dominus fiducia eius,
Et erit quasi lignum quod transplantatur super a-
quas, quod ad humorem mittet radices suas, et non
timebit cum uenerit aestas: et erit folium eius uiri
de in tempore siccitatis. Non erit sollicitum nec ali-
quando desinet facere fructum. Et aliquanto post,
Haec dicit dominus, Facite iudicium et iustitiam, et
liberate uis oppressum de manu calumniatoris. Et
adueniam, et pupillum, et uiduam nolite contristare,
neque opprimatis inique: Et sanguinem innocentem
ne effundatis in loco isto. Et paulo post: Vae pasto-
ribus qui dispergunt et dilacerant gregem pascuae
meae, dicit dominus. Ideo haec dicit dominus deus
Israel ad pastores qui pascunt populum meum, Vos
disperdistis gregem meum, et eiecistis eos, et non uisi-
tastis, Ecce ego uisitabo super uos malitiam stu-
diorum uestrorum ait dominus. Item paulo post, Haec
dicit dominus exercituum, Nolite audire uerba
Prophetarum qui prophetauerunt uobis & decipiunt
uos, Visionem cordis sui loquuntur, non de ore do-
mini, Dicunt his qui blasphemant me, Locutus est
dominus, Pax erit uobis: & omni qui ambulat in
prauitate cordis sui dixerunt: Non ueniet super
uos malum. Quis enim affuit in consilio domini?
Et post aliquos uersus, Non mittebam Prophetas
& ipsi currebant, non loquebar ad eos, & ipsi pro-
phetauerunt. Si stetissent in consilio meo & nota fe-
cissent uerba mea populo meo, auertissem utique
eos a uia sua mala, et a pessimis cogitationibus suis.
Et post paucos uersus, Audiui quae dixerunt Pro-
phetae, prophetantes in nomine meo mendacium
atque dicentes, Somniaui, somniaui. Usque quod istud
est in corde Prophetarum uaticinationum mendacium,
& prophetantium seductiones cordis sui, qui uolunt
facere ut obliuiscatur populus meus nominis mei
propter somnia cordis sui, quae narrat unusquisque
ad proximum suum, sicut obliuiscuntur patres eorum
nominis mei propter Baal? Propheta qui habet
somnia, narret somnium: & qui habet sermonem
meum, narret sermonem meum uere. Quid paleis ad tri-
ticum, dicit dominus? Nunquid non uerba mea sunt
quasi ignis, dicit dominus, & quasi malleus conte-
rens petram? Propterea ecce ego ad Prophetas,
ait dominus, qui furantur uerba mea unusquisque
a proximo suo, Ecce ego ad Prophetas, ait do-
minus, Qui assumunt linguas suas, & aiunt, dicit do-
minus

minus: & ecce ego ad somniantes Prophetas men-
daciū, ait dominus: Qui narrauerunt ea & seduxe-
runt populum meum in mendacio suo, & in miraculis
suis, cum ego non misissem eos, nec madaissem eis,
qui nihil pluerunt populo huic, dicit dominus. Et paulo
post, Et misit dominus ad uos omnes seruos suos
Prophetas consurgens diluculo mittensque, & non au-
distis, neque inclinastis aures uestras ut audiretis,
cum diceret: Reuertimini unusquisque a uia sua ma-
la, & a pessimis cogitationibus uestris: & habitabi-
tis in terra quam dedit dominus uobis & patribus uestris a
seculo & usque in seculum. Et nolite ire post deos alie-
nos, ut seruiatis adoretisque eos, neque me ad iracun-
diam prouocetis in operibus manuum uestrarum, &
non affligam uos: Et non audistis me, dicit dominus.
Et aliquanto post, Maledictus qui facit opus do-
mini fraudulenter. Item post aliquantum, Bonus est
dominus sperantibus in eum, anime quaerenti illum.
Bonum est praestolari cum silentio salutare domini.
Bonum est uiro cum portauerit iugum ab adolescentia
sua. Sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se
super se. Ponet in puluere os suum, si forte sit spes.
Dabit percutienti se maxillam, saturabitur oppro-
brijs, quia non repellit in sempiternum dominus.
Cum autem pertransissent septem dies factum
est uerbum domini ad me dicens: Fili homi-
nis speculatorem dedi te domui Israel, & audies
de ore meo uerbum, & annuncietis eis ex me. Si
me dicite ad impium, Morte morieris, non annun-
ciaueris ei, neque locutus fueris ut auertatur a uia
sua impia & uiuat, ipse impius in iniquitate sua
moriatur, sanguinem autem eius de manu tua requi-
ram. Si autem tu annunciaueris impio, & ille non
fuerit conuersus ab impietate sua, & a uia sua im-
pia, ipse quidem iniquitate sua morietur, tu au-
tem animam tuam liberauisti. Sed & si conuersus ius-
tus a iustitia sua fecerit iniquitatem, ponam offendicu-
lum coram eo, Ipse morietur, quia non annuncia-
sti ei. In peccato suo morietur, & non erunt in me-
moria iustitiae eius quas fecit, sanguinem uero eius
de manu tua requiram. Si autem annunciaueris ius-
to, ut non peccet iustus, & ille non peccauerit, ui-
uens uiuet, quia annunciauisti ei, & animam tuam li-
berasti. Et post aliquantum, Et dixit dominus ad
eum, Transi per mediam ciuitatem in medio Hieru-
salem, & signa Tau super frontem uirorum gemen-
tium & dolentium super cunctis abominationibus
quae fiunt in medio eius. Et illis dixit audiente me,
Transite per mediam ciuitatem sequentes eum, & per-
cutite. Non parcat oculus uester, neque miscreami-
ni, Senem, adolescentulum, & uirginem & paruulum,
& mulierem interficite usque ad interuentionem. Om-
nem autem super quem uideritis Tau, ne occidatis, &
a sanctuario meo incipite. Et aliquanto post, Pro
eo quod merere fecistis cor iusti mendaciter, quem
ego non contristauit, et confortastis manus impij ut
non reuerteretur a uia sua mala & uiueret. Item post
aliquantum. Et haec fuit iniquitas Sodomae sororis
 tuae, Superbia, saturitas panis, & abundantia, &
ocium ipsius, et filiarum eius, et manum egeno & pau-
peri non porrigebant, & eleuatae sunt & fecerunt

abominationes coram me, & abstuli eas sicut uidi-
sti. Et post paululum: Vir si fuerit iustus, et fecerit
iudicium & iustitiam, in montibus non comederit, et
oculos non leuauerit ad idola domus Israel, & u-
xorem proximi sui non uiolauerit, & ad mulierem
menstruatam non accesserit: et hominem non contrista-
uerit, pignus debitori reddiderit, per uim nihil rap-
uerit, panem suum esurienti dederit, et nudum ope-
ruerit uestimento, ad usuram non commodauerit,
& amplius non acceperit, ab iniquitate auerterit
manum suam, iudicium uerum fecerit inter uirum et uirum,
in praecipis meis ambulauerit, & iudicia mea cus-
todierit ut faciat ueritatem, Hic iustus est, uita ui-
uet, ait dominus deus. Quod si genuerit filium la-
tronem effundentem sanguinem, & fecerit unum de
istis: & haec quidem omnia non facientem, sed in mon-
tibus comedentem, et uxorem proximi sui polluen-
tem, egenum & pauperem contristantem, rapientem
rapinas, pignus non reddentem, & ad idola leuan-
tem oculos suos, abominationes facientem, ad usu-
ram dantem & amplius accipientem, nunquid uiuet?
Non uiuet. Cum uniuersa detestanda haec fecerit,
morte morietur: sanguis eius in ipso erit. Quod si
genuerit filium, qui uidens omnia peccata patris sui
quae fecit, timuerit, & non fecerit simile eis: super
montes non comederit, & oculos suos non leuauit
ad idola domus Israel, & uxorem proximi sui non
uiolauerit, et uirum non contristauerit, pignus non
retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum esu-
rienti dederit, et nudum operuerit uestimento, a pau-
peris iniuria auerterit manum suam, usuram & super-
abundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit et
in praecipis meis ambulauerit, hic non morietur
in iniquitate patris sui, sed uita uiuet. Pater eius
quia calumniatus est & uim fecit fratri, & malum
operatus est in medio populi sui, ecce mortuus
est in iniquitate sua. Et dicis, Quare non portabit
filius iniquitatem patris? Videlicet quia filius iu-
dicium & iustitiam operatus est, Omnia prae-
cepta mea custodiuit & fecit illa, uita uiuet. Anima
quae peccauerit, ipsa morietur: Filius non portabit
iniquitatem patris, & pater non portabit iniquita-
tem filij. Iustitia iusti super eum erit, & impietas im-
pij erit super eum. Si autem impius egerit poenitentiam
ab omnibus peccatis suis quae operatus est, & cus-
todierit uniuersa praecepta mea, & fecerit iudici-
um & iustitiam, uita uiuet & non morietur. Om-
nium iniquitatum eius quas operatus est non recor-
dabor. In iustitia sua quam operatus est uiuet. Nun-
quid uoluntatis meae est mors impij, dicit dominus
deus, et non ut conuertatur a uis suis et uiuat? Si au-
tem auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit ini-
quitatem secundum omnes abominationes quas ope-
rari solet impius, nunquid uiuet? Omnes iustitiae
eius quas fecit non recordabuntur. In prauaricatione
qua prauaricatus est, & in peccato suo quod
peccauit, in ipsis morietur. Et dixistis, Non est aqua
uia domini. Audite ergo domus Israel, Nunquid
uia mea non aqua, & non magis uia uestra praua
sunt? Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, & fe-
cerit iniquitatem, morietur in eis. In iniustitia quam
operatus

operatus est morietur, Et cum auerterit se impius ab impietate sua quā operatus est, & fecerit iudiciū & iustitiā, ipse animā suā uiuificabit. Considerauit enim & auertit se ab omnibus iniquitatibus suis quas operatus est, uita uiuet, & nō morietur. Et dicūt filij Israel, Nō est aqua uia domini. Nunquid uia meā nō sunt aquae domus Israel, & non magis uia uestre praue? Idcirco unūquenq; iuxta uias suas iudicabo domus Israel, ait dñs deus, Cōuertimini & agite poenitentia ab omnib. iniquitatibus uestris, & non erit uobis in ruina iniquitas. Projicite a uobis omnes prauaricationes uestras in quibus prauaricati estis, & facite uobis cor nouum & spiritū nouū. Et quare moriemini domus Israel? Quia nolo mortē morientis dicit dominus deus: Reuertimini & uiuite. Et aliquāto post, Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendū sanguinē. Patrē & matrē contumelijs affecerunt in te, aduenā calūniati sunt in medio tui, pupillū & uiduā cōtristauerūt apud te. Sanctuaria mea spreuistis, & sabbata mea polluitis. Viri detractores fuerunt in te ad effundendū sanguinē. Et super mōtes comederūt in te, Scelus operati sunt in medio tui. Verecūdiōra patris discoppererūt in te, immunditiā menstruatae humiliauerūt in te, Et unusquisq; in uxorē proximi sui operatus est abominationē, & focer nulum suam polluit nefarie. Frater sororē suā filiam patris sui oppressit in te. Munera acceperūt apud te ad effundendū sanguinē, usurā & superabundantiā accepisti, & auare proximos tuos calumniabaris, meiq; oblita es, ait dñs deus. Et post paululum, Et factū est uerbū domini ad me dicens, Fili hominis dic ei, Tu es terra immūda & nō compluta in die furoris. Cōiuratio Prophetarū in medio eius. Sicut leo rugiēs capiēsq; praedam, animā deuorauerūt, opes & precia acceperūt, uiduas eius multiplicauerūt in medio illius. Sacerdotes eius contempserūt legē meā, & polluerūt sanctuaria mea. Inter sanctū & prophanū nō habuerunt distantia, & inter pollutū & immundū non intellexerūt. Et post duos uersus, Principes eius in medio illius quasi lupi rapiētes praedā, ad effundēdum sanguinem, et ad perdēdas animas & auare sectanda lucra, Prophetā autē eius liniebāt eos absq; temperamento, uidētes uana, & diuinantes mēdaciū dicētes, Hāc dicit dominus deus, cū dominus non sit loquutus. Populū terrae calūniabantur calūniā, & rapiēbāt uolenter, egenū & pauperē affligēbant & aduenā opprimebāt calūniā absq; iudicio. Et quasi ui de eis uirū, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra ne disperderem eam, et nō inueni, Et effudi super eos indignationem meā et in igne irae meae cōsumpsi eos. Viam eorū in caput eorū reddidi, ait dominus deus. Et aliquāto post, Et factū est uerbū domini ad me dicens, Fili hominis loquere ad filios populū tui & dices ad eos, Terra cū induxero super eā gladiū, & tulerit populus terrae uirū unum de nouissimis suis, & constituerit eū super se speculatore: & ille uiderit gladiū uenientē super terram, & cecinerit

Ezech. 22

Ezech. 33

buccina, et annunciauerit populo: audiens autem quisquis ille est sonitū buccinae, & nō se obserauerit, ueneritq; gladius & tulerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit, Sonitum buccinae audiuit, & non se obseruauit, sanguis eius in ipso erit. Si autē custodierit, animā suam saluabit. Quod si speculator uiderit gladiū uenientē, & nō insonuerit buccina, et populus nō se custodierit, ueneritq; gladius & tulerit de eis animā: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinē autē eius de manu speculatoris requirā, Et tu fili hominis speculatore dedi te domui Israel. Audiens ergo ex ore meo sermonē, annūciabis eis ex me. Si me dicēte ad impiū, Impie, morte morieris: non fueris locutus ut se custodiat impius a uia sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinē autē eius de manu tua requirā. Et autē annūciante te ad impiū, ut a uitijs suis cōuertatur, & nō fuerit cōuersus a uia sua, ipse in iniquitate sua morietur, porrō tu animam tuā liberaisti. Tu ergo fili hominis, dic ad domū Israel, Sic locuti estis dicētes, Iniquitates nostrae & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomō ergo uiuere poterimus? Dic ad eos, Vio ego dicit dominus deus, Nolo mortē impij, sed ut reuertat impius a uia sua mala & uiuat. Conuertimini a uis uestris pessimis, Et quare moriemini domus Israel? Tu itaq; fili hominis, dic ad filios populū tui, Iustitia iusti nō liberabit eū in quacūq; die peccauerit: & impietas impij nō nocebit eum in quacūq; die cōuersus fuerit ab impietate sua. Et iustus nō poterit uiuere in iustitia sua, in quacūq; die peccauerit: etiam si dixero iusto, q; uita uiuat, & cōfessus in iustitia sua fecerit iniquitatē: omnes iustitiae eius obliuioni tradent, & in iniquitate sua quā operatus est, in ipsa morietur. Si autē dixero impij, Morte morieris, & egerit poenitentia a peccato suo, feceritq; iudiciū & iustitiā, pignus restituerit ille impius, rapinamq; reddiderit, in mādatis uite ambulauerit, nec fecerit quicquā iniustum, uita uiuet & nō morietur. Omnia peccata eius quae peccauit nō imputabūtur ei. Iudiciū & iustitiā fecit, uita uiuet. Et dixerunt filij populū tui, Nō est aequi pōderis uia domini, & ipsorū uia iniusta est. Cum enim recesserit iustus a iustitia sua, feceritq; iniquitates, morietur in eis. Et cū recesserit impius ab impietate sua, feceritq; iudiciū & iustitiā, uiuet in eis. Et dicitis, Nō est aqua uia dñi: unūquenq; iuxta uias suas iudicabo de uobis domus Israel. Et post aliquot uersus, Et tu fili hominis, filij populū tui qui loquunt de te iuxta muros & in ostijs domorum, & dicunt unus ad alterū, uir ad proximū suū dicētes, Venite & audiamus qui sit sermo egrediens a domino. Et ueniūt ad te quasi ingrediat populus, & sedent corā te populus meus, & audiūt sermones tuos, et nō faciūt ea, q; in canticū oris sui uertunt illos, & avaritiā suā sequit cor eorum, & es eis quasi carnē musicū quod iurauit dulciq; sono canit. Et audiunt uerba tua et nō faciunt ea: & cū uenerit quod praedicatū est, ecce enim uenit, tūc sciēt quod Prophetes fuerit inter eos. Et factum est uerbum domini ad

ad me dicens: Fili hominis propheta de pastoribus Israel, propheta & dices pastoribus. Hāc dicit dominus deus, Vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascutur a pastoribus? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meū non pascebatis. Quod infirmū fuit non consolidastis, & quod aegrotū nō sanastis. Quod fractum est nō alligastis, & quod abiectum est nō reduxistis, quod perierat non quaesistis, sed cum austeritate imperabatis eis & cum potentia, Et dispersae sunt oues meae, eo q; non esset pastor. Et factae sunt in deuorationē omniū bestiarum agri, et dispersae sunt: & errauerunt greges mei in cunctis mōtib; & in uniuerso colle excelsio: & super omnem faciem terrae dispersi sunt greges mei. Et non erat qui requireret, Non erat, inquam, qui requireret. Propterea pastores audite uerbū domini, Vio ego dicit dominus deus, quia pro eo q; facti sunt greges mei in rapinam, & oues meae in deuorationē omniū bestiarum agri, eo q; nō esset pastor, Neq; enim quaesierūt pastores gregē meū, sed pascebāt pastores semetipsos, & greges meos non pascebant, Propterea pastores audite uerbū domini, Hāc dicit dominus deus, Ecce ego ipse super pastores, requirā gregem meū de manu eorum, & cessare eos faciam ut ultra nō pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos. Et liberabo gregem meū de ore eorum & non erit eis ultra in escam. Et post aliquātum, Vos autem greges mei, hāc dicit dominus deus, Ecce ego iudico inter pecus & pecus, arietū et hircorū. Nonne satis uobis erat pasqua bona depasci? Insuper & reliquias pasuarū uestrarum conculcatis pedibus uestris, & cum purissimā aquam biberitis, reliquā pedibus uestris turbatis: & oues meae his quae conculcata pedibus uestris fuerāt, pascebantur: & quae pedes uestri turbauerāt, hęc bibebant. Propterea hāc dicit dominus deus ad eos, Ecce ego ipse iudico inter pecus pingue & macilētum, pro eo q; laterib; et humeris impingebatis & cornibus uestris uentilabatis omnia infirma pecora donec dispergerentur foras. Et post aliquātum, Hāc dicit dominus deus, Sufficiat uobis principes Israel, iniquitatē & rapinas intermittite, & iudiciū, & iustitiā facite, & separate confinia uestra a populo meo dicit dominus deus. Statera iusta, & Ephraim iustum erit uobis, & batus iustus.

Ezech. 45

Ista de libris posuimus, quos & Iudaei canonicos habent, in quibus eorū inuenimus quae huic operi cōuenerint. Sed nō sunt omittēdi & hi quos quidem ante saluatoris aduentū cōstat esse cōscriptos, sed eos nō receptos a Iudaeis, recepit tamen eiusdē saluatoris ecclesia. In his sunt duo qui Salomonis a pluribus appellantur, propter quandam, sicut existimo, eloquij similitudinē: Nam Salomonis non esse, nihil dubitant quicq; doctiores. Nec tamen eius qui sapientiae dicitur quis nā sit autor apparet. Illum uero alterum, quem uocamus Ecclesiasticum, q; Iesus quidā scripserit, qui cognominatur Sirach, constat inter eos qui eundem li-

brum totum legerunt. De libro ergo Sapientiae ista huic operi congruere uisa sunt.

Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Sentite de domino in bonitate, & in simplicitate cordis quaerite illum. Quoniam inuenitur ab his qui non tentant illum, Apparet autem eis qui fidē habēt in illum. Peruersae enim cogitationes separant a deo, Probata autē uirtus corripit insipientes. Quoniam in maleuolā animā nō introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Sanctus em̄ spiritus disciplinae effugiet fictū, & auferet se a cogitationib; quae sunt sine intellectu, et corripiet a superueniente iniquitate. Benignus est em̄ spiritus sapientiae, et nō liberabit maledictū a labijs suis: quoniam renū illius testis est deus, et cordis eius scrutator est uerus & linguae illius auditor. Quoniam spiritus dñi repleuit orbē terrarū, & hic q; cōtinet omnia sciētiam habet uocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, nō potest latere, sed nec praeteriet illum corripēs iudiciū. In cogitationibus em̄ impij interrogatio erit, sermonū autē illius auditio ad dominum ueniet, ad correptionem iniquitatū illius. Quoniam auris coeli audit omnia, & tumultus murmuratiōis non abscondet. Custodite ergo uos a murmuratiōe quae nihil pdest, & a detractiōe parcite linguae, Quoniam respōsum obscurū in uacuum nō ibit. Os autē qd mentit, occidit animā. Et paulo post: Qui cōfidūt in illū, intelligēt ueritatē: & fideles in dilectiōe acquiescēt illi, quia donū & pax est electis illius. Impij autē secūdū quae cogitauerūt, correptionē habebūt, qui neglexerūt iustitiā, & a domino recesserūt. Sapientia enim & disciplina qui abijcit, infelix est. Et post sex uersus, Quoniam felix sterilis & incoquinata, quae nesciuit thorum in delicto, Habebit fructū in respectiōe animarū, Et spado qui nō operatus est per manus suas iniquitatē, nec cogitauit aduersus dominū nequissima. Et post aliquātum, Audite ergo reges & intelligite, discite iudices finiu terrae iustitiā. Prebete aures uos qui continetis multitudines, & placetis uobis in turbis nationū, Quoniam data est a dño potestas uobis, & uirtus ab altissimo qui interrogabit opera uestra, & in cogitationibus scrutabit. Quoniam cū essetis ministri regni ipsius, non recte iudicastis, neq; custodistis legē iustitiae, neq; secūdū uoluntatē dei ambulastis. Horrēde & cito apparebit uobis, quoniam iudiciū durissimū in his qui praesunt fiet. Exiguo em̄ concedet misericordia, potētes autē potēter tormēta patiētur. Non enim subtrahit personā cuiusquā dominus, nec reuerbitur magnitudinē cuiusquā. Quoniam pusillum et magnū ipse fecit, & aequaliter illi cura est p omnibus. Fortioribus autē fortior instat cruciatus. Ad uos autē mali reges sunt hi sermones mei, ut discatis sapientia, & nō excidatis. Qui enim custodierint iustitiā, iuste iustificabuntur: & qui didicerint ista, inueniēt quid respōdeant. Cōcupiscite ergo sermones meos, diligite illos, & habebitis disciplinā. Clara est em̄ & quae nunq; marcescat sapientia, & facile uideēt ab his qui diligunt eā, & inuenitur ab his qui quaerūt illam. Praeoccupat qui se concupiscunt

Ex libro Sapientiae

Sapient.

Sapient.

piscunt

piscunt, ut illis se priorem ostendat. Qui de luce uigilauerit ad illam, nō laborabit, assidentē enim illam inueniet foribus suis, Cogitare enim de illa sensus est consummatus. Et qui uigilauerit pilla, cito erit securus, Quoniā dignos se ipsa circumit quarens, & in uis ostēdet se illis hilariter, & in omni prouidentia occurrit illis. Initiū enim illius uerissima est disciplina cōcupiscētia. Cura ergo disciplina dilectio est: & dilectio custodia legū illius est. Custodia autē legū confirmatio incorruptionis est, incorruptio autē facit esse pximū deo. Cōcupiscētia itaq; sapientiē deducit ad regnū perpetuū. Si ergo delectamini sedibus & stēmatibus reges populi, diligite sapientiā ut in perpetuū regnetis. Et paulo post, Et si iustitiā quis diligit, labores huius magnas habent uirtutes. Sobrietatem enim & sapientiā docet & iustitiā & uirtutē, quibus utilius nihil in uita hominibus. Nūc iā de libro qui Ecclesiasticus dicitur ponēda sunt que uident. De quo hic etiam ea dixisse deputer, quæ de Prouerbiōrū libro sum prelocutus, quibus in isto Ecclesiastico plura repererim huic operi necessaria.

Sapient. 8

Ex Eccle-
siastico
Eccli 1

Timor domini scientiā religiositas. Religiositas custodiet & iustificabit cor, iucunditatē atq; gaudium dabit. Timenti dominū bene erit, & in diebus cōsummationis illius benedicetur. Plenitudo sapiētiā est timere deū, & plenitudo a fructibus illius. Et post duos uersus, Corona sapiētiā timor domini. Et post quatuor uersus, Radix sapiētiā est timere deū, Ramī enim illius longāui. In thesauris sapiētiā intellectus est, & sciētia & religiositas, Execratio autē peccatoribus sapiētiā. Timor dei expellit peccatū. Nā qui sine timore est, nō potest iustificari, Iracundiā enim animositatis illius, subuersio illius est. Sapiens usq; in tēpus sustinebit patiens, & postea reditio iucunditatis. Bonus sensus usq; in tempus abscondit uerba illius, & labia multorum enarrabūt sensum illius. Concupiscēs sapiētiā, serua iustitiā: & deus præbebit illā tibi. Sapiētiā enim & disciplina timor domini, & quod beneplacitū est illi, fides & mansuetudo, & adimplebit thesauros tuos. Nō sis incredibilis timori domini, & ne accesseris ad illum duplici corde. Ne fueris hypocrita in conspectu hominū, & non scandalizeris labijs tuis. Attende in illis, ne forte cadas, & adducas animā tuā confusionē: & reuelet deus abscondita tua, & in medio synagogæ elidat te. Quoniā accessisti maligne ad dominū, & cor tuū plēnū est dolo & fallacia. Fili accedēs ad seruitutem dei, sta in timore & iustitiā, & præpara animā tuam ad tentationē, & deprime cor tuū & sustine. Declina aurē tuam, & excipe uerba intellectus, & ne festines in tempus obductionis. Sustine sustentationem dei, cōiunge deo & sustine, ut crescat in nouissimo uita tua. Omne quod tibi applicitū fuerit, accipe: & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe, Quoniā in igne probat aurum & argentum, homines uero receptibiles in camino humiliationis. Crede deo, & recuperabit te, & dirige uiam tuam & spera in illū. Serua timorē illius, & in illo uete-

Eccli 2

raſce. Metuētes dñm sustinete misericordiā eius, & non defleſtatis ab illo, ne cadatis. Qui timetis dñm, credite illi, & non euacuabit merces uestra. Qui timetis dominum, sperate in illum, & in oblectatione ueniet uobis misericordia. Qui timetis deum, diligite illum, & illuminabunt corda uestra. Respicite filij nationes hominum, & scitote quis sperauit in dño, & confusus est: permansit in mandatis eius, & derelictus est: et quis illum inuocauit, & despexit illum: Quoniā pius & misericors est deus, & remittet in tempore tribulationis peccata omnib. exquirentibus se in ueritate. Væ duplici corde & labijs scelestis & manib. malefacientibus, et peccatori terrā ingredienti duab. uis. Væ dissolutis corde, qui nō credūt deo, ideo non protegentur ab eo. Væ his qui perdidērunt sustinentiā, qui dereliquerūt uias rectas, et diuerterūt in uias prauas. Et quid facietis cum inspicere cœperit deus: Qui timent dominū, non erūt incredibiles uerbo illius: et qui diligunt illū, cōseruabunt uiam illius. Qui timent dñm, inquirēt quæ bene placita sunt illi, & qui diligunt eū, replebunt lege ipsius. Qui timent dominum, præparabunt corda sua, et in conspectu illius sanctificabūt animas suas. Qui timēt dominum, custodiunt mandata illius, et patientiā habebūt usq; ad inspectionē illius, dicentes: Si pœnitentiā non egerimus, incidemus in dei manus, & non in manus hominū. Secundū em̄ magnitudinē illius, sic et misericordia ipsius cum ipso. Filij sapiētiā ecclesia iustorum, & nati illorum obedientia et dilectio. Iudicium patris audite filij dilecti, & sic facite ut salui sitis. Et post duos uersus, Qui diligit deum, exorabit pro peccatis suis, & continebit se ab illis. In oratione dierum exaudiet. Et sicut qui thesaurizat, ita et qui honorificat matrē suā. Qui honorificat patrē, iucundabit in filijs. Qui honorat patrē suum, uita uiuet longiore: & qui obaudit patri, refrigerabit matrē. Qui timet deū, honorat parentes: et quasi dominis seruiet his qui se genuerūt, in opere & sermone et omni patientiā. Honora patrem tuum, ut superueniat tibi benedictio à dño. Et post tres uersus, Ne gloriēris in contumelia patris tui. Et post tres uersus, Fili, suscipe senectā patris tui, et ne cōtristes eū in uita illius. Et si defecerit sensus, ueniam da, et ne spernas eū in tua uirtute. Et post quatuor uersus. Quām malā famæ est qui derelinquit patrē, & est maledictus à deo qui exasperat matrem. Fili in mānsuetudine opera tua perſice, et super hominū gloriā diligeris. Quanto magnus es humilia te in omnibus, et corā deo inuenies gratiā. Quoniā magna potētia dei solius, et ab humilib. honorat. Altiora te ne quesieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. Et in plurib. operibus eius ne fueris curiosus, nō enim est tibi necessariū ea quæ abscondita sunt uidere oculis tuis. Et post tres uersus, Multos em̄ implanauit suspitio eorū, & in uanitate detinuit sensus illorum. Cor durum male habebit in nouissimo, et qui amat periculum, in illo peribit. Cor ingrediēs duas uias, nō habebit successus, &

pauicordius

Eccl. 4

pauicordius in illis scandalizabit. Cor nequam grauabitur in doloribus, & peccator adijciēt ad peccandū. Et post duos uersus, Cor sapiens intelligitur in sapiētia, & auris bona audiet cū omni cōcupiscētia sapiētiā. Sapiens cor & intelligibile abstinebit se à peccatis, & in operibus iustitiæ successus habebit. Ignē ardentem extinguet aqua, & eleemosyna resistet peccatis, & deus prospector eius, qui reddit gratiā. Meminit in posterum, et in tempore casus tui inueniet firmamentū. Fili eleemosynam pauperis ne fraudes, & oculos tuos ne transuertas à paupere. Animā esuriētē ne despereris, & non exasperes pauperem inopia sua. Cor inopis ne afflixeris, & ne protrahas datū angustiantī. Rogationē cum tribulatione ne abijcias, & nō auertas faciem tuā ab egeno. Ab inope nō auferas oculos tuos propter iram, & non relinquantur tibi retro maledicere. Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ exaudiet deprecationem illius. Exaudiet autē eum qui fecit illum. Cōgregationi pauperū affabilē te facito, & presbytero humilia animā tuam, & magnati humilia caput tuum. Declina pauperi sine tristitia aurem tuā, & redde debitum tuū, et respōde illi pacifica in mansuetudine. Libera eū qui iniuriā patitur de manu superbi, et nō acide feras in anima tua. In iudicando esto misericors pupillis ut pater, & p uiro matris illorū, et eris uelut filius altissimi obaudiens, & miserebitur tui magis q̄ mater. Sapiētiā filijs suis uitā inspirauit, et suscipit inquirētes se, et præbit in uia iustitiæ. Et qui illam diligit, diligit uitam, & qui uigilauerint illam, uitam hereditabunt, & qui tenuerint benedicet deus. Qui seruiūt ei, obsequentes erūt sancto, et eos qui diligunt illam, diligit deus, qui audit illā, iudicat gētes, et qui iuuertur illam, permanebit confidens. Si crediderit ei, hereditabit illam, & erūt in cōfirmatione creaturæ illorū. Quoniā in tentatione ambulat cū eo, & in primis elegit eū. Timorem et metū & probationem inducet super illū, et cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet illum in cogitationib. illius, & credat animæ illius. Et firmabit illum, & iter adducet directum ad illū, & denudabit abscondita sua illi, et thesaurizat super illū sciētiā & intellectum iustitiæ. Si autē oberrauerit, derelinquet illū, et tradet eū in manus inimici sui. Fili, conserua tempus, et deuita à malo. Pro anima tua non confundaris dicere uerū. Est enim confusio adducens peccatū, & est confusio adducēs gloriā et gratiam. Ne accipies faciem aduersus faciē tuā, nec aduersus animā tuā mendacium. Nō reueraris proximū tuum in casu suo, nec retineas uerbū in tempus salutis. Non abscondas sapiētiā tuam in decore eius. In lingua enim agnoscitur sapiētia & sensus, & sciētia & doctrina in uerbis ueritatis, et firmamētum in operibus iustitiæ. Nō contradicas ueritati ullo modo, et de mendacio ineruditiois tuæ confundere. Nō confundaris cōfiteri peccata tua, et ne subijcias te homini, p peccato. Noli resistere contra faciē potentis, nec coneris contra

Aug. 10. 3

ictum fulminis. In iustitiā agonizare pro anima tua, & usq; ad mortē certa pro iustitiā, et deus expugnabit pro te inimicos tuos. Noli citatus esse in lingua tua, et inutilis & remissus in operibus tuis. Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum et ad dandum collecta. Noli attendere ad possessiones iniquas, et ne dixeris, Est mihi sufficiens uita. Nihil enim proderit in tēpore uindictæ et obductionis. Non sequaris concupiscētiā cordis, et ne dixeris, Quomodo potui, aut quis me subijciēt ppter facta mea? Deus enim uindictas uindictabit. Et ne dixeris, Peccaui, et quid accidit mihi trister? Altissimus em̄ est patiens redditor. De propitiatu peccatorū noli esse sine metu. Neq; adijcias peccatū super peccatum, & ne dicas: Misericordia dei magna est, Multitudinis peccatorū meorum miserebitur: misericordia enim & ira ab illo cito proximat, & in peccatores illius respicit ira. Non tardes conuerti ad dominū, et ne differas de die in diē. Subito enim uenit ira illius, & in tempore uindictæ disperdet te. Noli anxius esse in diuitijs iniustis, nihil enim proderunt tibi in die obductionis et uindictæ. Non uentiles te in omni uento, & non eas in omni uia. Sic enim peccator probatur duplici lingua. Esto firmus in uia dei, et in ueritate sensus tui et scientiā, & prosequatur te uerbum pacis & iustitiæ. Esto mansuetus ad audiēdum uerbū dei, ut intelligas, et cum sapiētia feras responsum uerum. Si est tibi intellectus, responde proximo: si autem, sit manus super os tuum, ne capiaris uerbo indisciplinato & confundaris. Honor & gloria in sermone sensati, lingua uero imprudentis subuersio est ipsius. Non appelleris furro in uita tua, et in lingua tua ne capiaris et confundaris. Super furem enim est confusio, et pœnitētia, et denotatio pessima super bilinguem. Sufurratori autem odium et inimicitia & cōtumelia. Iustifica puillum et magnū similiter. Noli fieri pro amico inimicus proximo. Improperū et contumeliam malus hereditabit, & omnis peccator inuidus et bilinguis. Non te extollas in cogitatione animæ tue uelut taurus, ne forte elidatur uirtus tua per stultitiā. Et post septē uersus, Multi pacifici sint tibi, et cōsiliarij sint tibi unus de mille. Si possides amicum, in tentatione posside eū, & non facile credas illi temetipsum. Est enim amicus secundū tempus suū, & non permanebit in die tribulationis. Et est amicus qui egreditur ad inimicitia, & est amicus qui odiū & rixam et cōuitia denudabit. Est autem amicus socius mensæ, non permanebit in die necessitatis. Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coequalis, & in domesticis tuis fiducialiter aget. Si humiliauerit se contra te, et à facie tua absconderit se, unanimē habebis amicitiam bonam. Ab inimicis tuis separare, & ab amicis tuis attende. Amicus fidelis protectio fortis: qui autē inuenit illum, inuenit thesaurū. Amico fideli nulla est cōparatio, & non est digna comparatio auri et argenti contra bonitatē fidei illius. Amicus fidelis,

Eccli 6

S medi

medicamentum uitae et immortalitatis: Et qui metuunt dominum, inueniunt illum. Qui timet deum aequae habebit amicitiam bonam, quoniam secundum illum erit amicus illius. Filius a iuuentute tua excipe doctrinam, et usque ad canos inuenies sapientiam. Quasi is qui arat & seminat accede ad illam, & sustine bonos fructus illius. Et in opere eius illius exit quo laborabis, et cito edes de generatibus illius. Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus, et non permanebit in illa excors. Quasi lapidis uirtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proijcere illam. Et post duos uersus, Quibus autem agnita est, permanet usque ad conspectum dei. Audi fili et accipe consilium intellectus, et ne abijcias consilium meum. Inijce pedem tuum in conpedes illius, et in torquem eius collum tuum. Subijce humerum tuum, & porta illam, et non acidieris uinculis eius. In omni animo tuo accede ad illam, & in omni uirtute tua serua uias eius. Inuestiga illam & manifestabitur tibi, et continens factus ne dereliqueris eam. In nouissimis enim inuenies requiem in ea, et conuertetur tibi in oblectationem. Et erunt tibi compedes in protectionem fortitudinis & bases uirtutis, et torques illius in stolam gloriae. Et post quatuor uersus, Filius si attenderis mihi, discas eam: & si accommodaueris animam tuam, sapiens eris: Et si inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam: et si dilexeris audire, sapiens eris. In multitudine presbyterorum prudentium sta, et sapientiam illorum ex corde coniungere, ut omnem narrationem dei possis audire, et prouerbia laudis ne effugiant te. Et si uideris sensatum, euigila ad illum, et gradus ostiorum illius exterrat pes tuus. Cogitatum habe in praecipis dei, et in mandatis illius maxime assiduus sta: et ipse dabit cor tibi, et concupiscentiam sapientiae dabitur tibi. Non li facere mala, et non te apprehendent. Discede ab iniquo, et deficient mala abs te. Non semines mala in sulcis iniustitiae, et non metes ea in septuaginta. Non li querere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris. Non te iustifices ante deum, quoniam agnitor cordis ipse est. Et penes regem noli uelle uideri sapiens. Noli querere fieri iudex, nisi si uales uirtutem irrupere iniquitatis: ne forte extremis faciem poteris, et ponas scandalum in agilitate tua. Non pecces in multitudinem ciuitatis, nec te immittas in populum, neque alliges duplicia peccata: nec enim in uno eris immunis. Noli esse pusillanimis in anima tua. Exorare, & facere elemosynam non despicias. Ne dicas, In multitudine munerum meorum respiciet dominus, & offerente me deo altissimo suscipiet munera mea. Non irrideas hominem in amaritudine animae: Est enim qui humiliat & exaltat deus. Noli amare mendacium aduersus fratrem tuum, neque in amicum similiter facias. Noli uelle mentiri omnem mendacium, assiduitas enim illius non est bona. Noli uerbosus esse in multitudine presbyterorum. Et post aliquos uersus, Non laedas seruum operantem in ueritate, neque mercenarium dantem animam suam. Seruus sensatus dilectus quasi anima tua, non defraudes illum libertate, neque in opere relinquant illum. Et post duos uersus, Filij tibi sunt, erudi illos: pecora tibi

sunt, attende illis. Filiae tibi sunt, serua corpus illarum: non ostendas hilarem faciem tuam ad illas. Trade filiam, & grande opus feceris, & homini sensato da illam. Mulier si est tibi secundum animam tuam, ne proijcias illam, & odibili non credas te in toto corde. Honora patrem tuum, & gemitus matris tuae ne obliuiscaris. Memeto enim, quoniam nisi per illos natus non fuisses, & retribue illis quomodo illi tibi. In tota anima tua time deum, & sacerdotes illius sanctifica. In omni uirtute dilige deum qui te fecit, et ministros eius non derelinquas. Honora deum ex tota anima tua, & honorifica sacerdotes. Et post sex uersus, Et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur benedictio tua: gratia datus in conspectu omnis uiuentis, & a mortuo non prohibeas gratiam. Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula. Non te pigeat uisitare infirmum, ex his enim in dilectione firmaberis. In omnibus operibus tuis memorare nouissima, & in aeternum non peccabis. Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius. Non contendas cum homine locuplete, ne forte contra te consistat litum tibi. Multos enim perdidit aurum, & usque cor regum extendit & conuertit. Non litiges cum homine linguoso, et non strues in ignem illius ligna. Et post duos uersus, Ne despicias hominem auertentem se a peccato, neque improperes ei, Memeto, quoniam omnes sumus in correptione. Ne spernas hominem in sua senectute, etenim ex nobis senescunt. Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium, & in prouerbis illorum conuersare: Ab ipsis enim discas doctrinam intellectus, & seruire magnatis sine querela. Non te praetereat narratio seniorum, & ipsi enim didicerunt a patribus suis: Quoniam ab ipsis discas intellectum, & in tempore necessitatis responsum. Et post aliquos uersus, Cum fatuus ne consilium habeas: non enim poterunt diligere, nisi quae ipsis placet. Coram extraneo ne facias consilium, nescis enim quid pariet. Et post duos uersus, Non zeles mulierem sinus tui. Et post septem uersus, Virginem ne concupiscas, ne forte scandalizeris in decore eius. Non des fornicarijs animam tuam in uallo, ne perdas te & haereditatem tuam. Et post duos uersus, Auerte faciem tuam a muliere compra, et non circumspicias speciem alienam. Et post aliquos uersus, Ne derelinquas amicum antiquum, nouus enim non erit similis illi. Vinum nouum, amicus nouus: ueterescat, & cum suauitate bibes illud. Non zeles gloriam & opes peccatoris: non enim scis quae futura sit ipsius subuersio. Non placeat tibi iniuria iustorum. Et post duos uersus, Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi, et non suspicaberis timorem mortis. Et si accesseris ad illum, noli aliquid committere, ne forte auferat uitam tuam. Et post quatuor uersus, Et cum sapientibus & prudentibus tracta. Viri iusti sint tibi conuersae, et in timore dei sit gloria tibi. Et post aliquos uersus: Semen hominum honorabitur hoc quod timet deum: semen autem hoc exhonorabitur hominum, quod praeterit mandata domini. In medio fratrum illorum rector in honore, et qui timet dominum, erunt in oculis illius. Gloria diuinitum, honoratorum, & pauperum

pauperum, timor dei est. Non despiciete hominem iustum pauperem, & non magnificare uirum peccatorem diuitem. Magnus est iudex, & potes est in honore, & non est maior illo qui timet deum. Seruo sensato liberi seruient, uir prudens & disciplinatus non murmurabit correptus. Et post quinque uersus, Filius in mansuetudine serua animam tuam, & da illi honorem secundum meritum suum. Et post sex uersus, Sapientia humiliati exaltat caput ipsius, & in medio magnatorum confedere illum faciet. Non laudes uirum in specie sua, neque spernas hominem in uisu suo. Breuis in uolatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius. In uestitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris. Et post sex uersus, Priusquam interroges, non uituperes quemquam, & in medio seniorum ne adijcias loqui. De re ea quae te non molestat, nec certaueris: & in iudicio peccatorum ne consistas. Filius ne in multis sint actus tui: & si diues fueris, non eris immunis a delicto. Si enim securus fueris, non apprehendes: & non effugies si praecurreris. Et post aliquot uersus, Ne manseris in operibus peccatorum. Fide autem in deo, & mane in loco tuo. Et post aliquot uersus, Ante mortem ne laudes hominem quenquam. Et post unum uersum, Non omnem hominem inducas in domum tuam: multae enim insidiae dolosi sunt. Sicut enim eructant praecordia infantium, & sicut perdix inducitur in foueam, & ut caprea in laqueum, sic & cor superborum: Et sicut prospector uidens casum proximi sui. Bona enim in mala conuertens insidiatur, & in electis imponit maculam. Ab scintilla una augetur ignis, & ab uno doloso augetur sanguis. Homo uero peccator sanguini insidiatur. Attende tibi a pestifero, fabricat enim mala, ne forte inducat super te subannationem in perpetuum. Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in torpore, & alienabit te a tuis proprijs. Si benefeceris, scito cui benefeceris, & erit gratia in bonis tuis multa. Benefac iusto, & inuenies retributionem magnam: & si non ab ipso, certe a deo. Non est eis bene qui allidui sunt in malis, & elemosynas non danti, Quoniam & altissimus odio habet peccatores, & misertus est poenitentibus. Da misericordiam, & ne susceperis peccatorem. Benefac humili, & ne dederis impio. Prohibe panes illi dare, ne in ipsis potetior te sit: nam duplicia mala inuenies in omnibus bonis, quoniam & altissimus odio habet peccatores, & impijs reddet uindictam. Et post quatuor uersus, Non credas inimico tuo in aeternum, Sicut enim aramentum eruginat nequitia illius. Et si humiliatus uadat curuus, abijce animam tuam, & custodi te ab illo. Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne conuersus stet in loco tuo: ne forte conuersus in locum tuum, inquirat cathedram tuam, & in nouissimo agnoscas uerba mea, & in sermonibus meis stimuleris. Quis miserebitur incantatori a serpente percusso, et omnibus qui appropiant bestijs: Sic et qui comitatur cum uiro iniquo, et obuolutus est in peccatis eius, Vna hora tecum permanebit. Si autem declinaueris, non supportabit. In labijs suis indulcat inimicus, & in corde suo insidia-

tur, ut subuertat te in foueam. In oculis suis lachrymatur inimicus, & si inuenierit tempus non satiabitur sanguine. Si incurrerint mala tibi, inuenies cum illic priorum, & quasi adiuuans suffodiet plateas tuas. Caput suum mouebit, & plaudebit manu: & multa susurras commutabit uultum suum. Et post aliquos uersus, Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia: & nequissima paupertas in ore impij. Et post tres uersus, Beatus uir qui non est lapsus uerbo ex ore suo, & non est stimulat in tristitia delicti. Felix qui non habuit animi sui tristitiam, et non excidit ab spe sua. Viri cupido & tenaci sine ratione est substantia, et homini liuido ad quid aurum? Et post aliquos uersus, Filius si habes, benefac tecum, & deo dignas oblationes offer. Memor esto, quoniam mors non tardat, & testamentum inferorum, quia demonstratum est tibi: Testamentum enim huius mundi morte morietur. Ante mortem benefac amico tuo, & secundum uires tuas exporrigens da pauperi. Et post aliquos uersus, Beatus uir qui in sapientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur, & in sensu suo cogitabit circumspectionem dei. Qui excogitat uias suas in corde suo, & in absconditis illius intelligens. Et post aliquos uersus, Homines stulti non apprehendent illam, & homines sensati obuiaunt illi. Homines stulti non uidebunt illam, longe enim abest a superbia & dolo. Viri mendaces non erunt memores illius, & uiri ueraces inueniuntur in illa, & successum habebunt usque ad inspectionem dei. Non est speciosa laus in ore peccatoris, quoniam a deo profecta est sapientia. Sapientia enim dei astabit laus: & in ore fideli abundabit, & dominator eam illi dabit. Non dixeris, per deum abest, quae odit enim ne feceris. Non dicas, ille me implanauit: non enim necessarij sunt illi homines impij. Omne execrumentum erroris odit deus, & non erit amabile timoribus illius. Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & praecepta sua. Si uolueris, mandata conseruabunt te, & in perpetuum fidem placitam facere. Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod uoles porrige manum tuam. Ante hominem uita & mors, bonum et malum, quod placuerit ei dabit illi, quoniam multa sapientia dei, & fortis in potentia, uidens omnes sine intermissione. Oculi dei ad timores eum, & ipse cognoscit omnem operam hominis. Nemini mandauit impie agere, et nemini dedit spatium peccandi. Non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium & inutilium. Et ne incidat in filijs impijs, si multiplicentur: non oblecteris super ipsos, si non est timor dei cum illis. Non credas uita illorum, et ne respexeris in labores illorum. Melior est enim unus timens deum quam mille filij impij, & utile mori sine filijs, quam relinquere filios impios. Et post aliquos uersus, Non dicas, A deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur? Et paulo post, Non sunt abscondita testamenta per iniquitatem illorum, et omnes iniquitates eorum in conspectu dei. Elemosyna uiri quasi pupillam conseruabit: & postea resurget & retribuet illis unicuique in capite illorum, & conuertet

in interiores partes terrae. Pœnitentibus autē dedit uia iustitiæ, & cōfirmabit deficientes sustinere, & destinauit illis sortem ueritatis. Conuertere ad deum, et relinque peccata tua, precare ante faciē, & minue offendiculū. Reuerte ad deū & auerte ab iniustitia tua, & nimis odito execrationem. Et post aliquot uersus, Quam magna misericordia dei, & propitiatio illius conuertentibus ad se. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam nō est immortalis filius hominis. Et post aliquot uersus, Miserator excipiens doctrinā miserationis, & qui festinat in iudicijs eius. Fili in bonis non des querelam, & in omni dato nō des tristitiā uerbi mali. Nonne ardorē refrigerabit ros? Sic & uerbū melius q̄ datū. Nonne ecce uerbum supra datum bonū? Sed utraq; cum homine iustificato. Stultus acriter improperebit, & datus indisciplinatus tabescere facit oculos. Ante iudiciū parastitiam tibi, et antequā loquaris discere. Et ante languorē adhibe medicinā, et ante iudiciū interroga te ipsum, et in conspectu dei inuenies propitiatiōnem. Ante languorē humiliā te, & in tēpore infirmitatis ostende cōuersationē tuam. Nō impediaris orare semper, et non uerearis usq; ad mortē iustificari, quoniā merces dei manet in æternū. Ante orationē præpara animā tuam, et noli esse quasi homo qui tentat deum. Et post sex uersus, Homo sapiens, in omnib; metuet, & in diebus delictorū attendit ab inertia. Et post quinque uersus, Post concupiscentias tuas non eas, et a uoluptate tua auertere. Si præstes animæ tuæ concupiscentiam eius, faciet te in gaudium inimicis. Ne oblecteris in turbis, nec in modicis delecteris. Et post aliquos uersus: Et qui spernit modica, paulatim decideret. Vinum & mulieres apostatate faciunt sapientes, & arguunt sensatos. Et post aliquot uersus, Qui credit cito, leuis corde est & minorabitur: & qui delinquit in animā suam, insuper habebitur. Et post duos uersus, Et qui odit loquacitatem, extinguit malitiā. Et post aliquos uersus, Audisti uerbū aduersus proximū, cōmoriatur in te, fidēs quoniam nō te dirumpet, A facie uerbi parturit fatuus, tanquam gemitus partus infantis. Sagitta infixā femori carnis, sic uerbum in ore stulti. Corripe amicum, ne forte nō intellexerit, & dicat, nō feci: aut si fecit, ne iterū addat facere. Corripe proximum, ne forte dixerit: & si dixerit, ne forte iteret. Corripe amicum, sape enim fit commissio, & nō omni uerbo credas. Est qui labitur in lingua sua, sed non ex animo, Quis est enim qui nō deliquerit in lingua sua? Corripe proximū antequam commineris, & da locum timori altissimi, quia omnis sapientia timor dei, & in illa timere deum. Et post quinque uersus, Melior est homo qui deficit sapientia, & deficienti sensu in timore, q̄ qui abundat sensu, & transgreditur legem altissimi. Et post aliquos uersus, Quam bonū est arguere q̄ irasci. Et post aliquos uersus, Et qui potestati sibi assumit iniuste, odietur. Et post octo uersus, Sapiens in uerbis seipsum amabilem facit. Et post aliquos uersus, Lapsus falsæ linguæ quasi qui de pauimento cadens, sic casus ma-

Eccli 18

Eccli 19

Eccli 20

lorū festinatē ueniet. Homo acharis quasi fabula uana, in ore disciplinatorū assidua erit. Ex ore fatui reprobabit parabola: nō em̄ illā dicit in tēpore suo. Et post duos uersus. Est qui perdit animā suā præ cōfusione, et ab imprudēti persona perdet eā, personæ autē acceptiōe perdet se. Est q̄ præ cōfusione promittit amico, & lucratus est eū inimicū gratis. Opprobriū nequā in homine mēdacium, & in ore indisciplinatorū assidue erit. Potior fur, q̄ assiduitas uiri mēdacis: perditionē autē ambo hereditabūt. Mores hominū mendaciū sine honore, et confusio illius cū ipso sine intermissione. Sapiens in uerbis p̄ducit seipsum. Et post quatuor uersus, Xenia et dona excæcant oculos iudiciū, & quasi mutus in ore auertit correptiones eorū. Sapientia absconsa, et thesaurus inuisus, q̄ utilitas in utrisq;: B Melior est in hominib; qui abscondit insipientiam suā, q̄ qui abscondit sapientiam suā. Fili peccasti, ne adicias iterū, sed & de præteritis deprecare, ut tibi remittatur. Quasi a facie colubri fuge peccata, & si accesseris ad illa, suscipient te. Dentis leonis, dentes eius, interficiēt animas hominū: quasi rōphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius nō est sanitas. Et post quatuor uersus, Qui odit correptionē, uestigiū est peccatoris: & qui timet deū, cōuertetur ad cor suū. Et post quinque uersus, Via peccantiū cōplantata lapidibus, et in finem illorū inferi & tenebræ et pœna. Qui custodit iustitiam, cōtinebit sensum eius. Cōsummatio timoris dei, sapientia & sensus. Et post aliquos uersus, Verbum sapiēs quodcunq; audierit sciens, laudabit, & ad se adiciet. Audiet luxuriosus, & displicebit illi, & p̄iciet illud post dorsum suū. Narratio fatui quasi sarcina in uia: nam in labijs sensati inueniet gratia. Os prudētis querit in ecclesia, & uerba illius cogitabūt in cordib; suis. Et post duos uersus, Cōpedes in pedibus stulto doctrina, & quasi uinacula manū supra manū dextrā. Fatuus in risu exaltat uocē suā, uir autē sapiēs uix tacite ridebit. Ornamētū aureū prudētī doctrina, & quasi brachiale in brachio dextro. Et post aliquos uersus, In ore fatuorū cor illorū, et in corde sapientū os illorum. Dū maledicit impius diabolū, maledicit ipse animā suā. Susurro coinquinabit animā suā, & in omnibus odiet: & qui maserit, odiosus erit: tacitus & sensatus honorabit. In lapide luteo lapidatus est piger, & omnes loquent super aspersionē illius. Et post quatuor uersus, Filia prudens hereditas uiro suo: nā quæ cōfundit, in contumeliā fit genitoris. Patrē & uirum confundit quæ audax est, & ab impijs nō minorabitur, ab utrisq; autē inhonorabit. Musica in lectu, importuna narratio. Flagella & doctrina, in omni tēpore sapientia. Qui docet fatuū, quasi qui cōglutinat testam. Qui narrat uerbū nō attendenti, quasi qui excitat dormientē de graui somno. Cū dormiēte loquit, qui narrat stulto sapientia: & in fine narratiōis dicit, quis est hic? Super mortuū plora, deficit enim lux ei: & super fatuū plora, deficit enim ei sensus. Modicū plora super mortuū, quoniā requieuit: Nequissimi em̄ nequissima uita super mortem fatui. Luctus mor-

Eccli 21

Eccli 22

tui

tui septem diebus, fatui autē & impij omnes dies uitæ illorū. Et post aliquos uersus, Mittens lapidē in uolatilia, deiciet illa: Sic & qui conuatiatur amico, dissoluet amicitia. Ad amicū & si produxeris gladium, non desperes: est enim regressus ad amicum. Si aperuerit os triste, non timeas: est enim cōcordatio, excepto cōuitio, & improprio, & superbia, & mysterij reuelatiōe, & plaga dolosa. In his omnibus effugiet amicus. Et post decē uersus, Quis dabit ori meo custodiā, & super labia mea signaculū certū, ut nō cadā ab ipsis, & lingua mea perdat me. Domine pater et dominator uite meę, non relinquant me, & ne sinas me cadere in illis. Quis superponit in cogitatu meo flagella, & in corde meo doctrinā sapientia, ut ignoratiōibus eorum nō parcat mihi, & nō appareant delicta illorum: ne adincrescant ignoratiā meā, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea abundant, & incidam in cōspectu aduersariorū, & gaudeat inimicus meus. Dñe pater & deus uitæ meę, ne derelinquant me in cogitatu illorū. Extollētiam oculorum meorū ne dederis mihi, & omne desiderū prauum auerte a me. Aufer a me uentris concupiscentias, & concubitus concupiscentia ne apprehendant me, & animā irreuerētī & infrunitā ne tradas me. Doctrinā oris audite filij, & qui custodierit illā, nō periet labijs suis, nec scandalizabitur in operib; nequissimis. In uanitate sua apprehendit peccator, & superbus & maledictus scandalizabitur in illis. Iurationi nō assuescat os tuum, multus em̄ casus in illa. Nominatio uero dei nō sit in ore tuo assidue, & nominibus sanctorū nō admiscearis, quoniam nō eris immunis ab eis. Sicut em̄ seruus interrogatus assidue, a liuore non minuit: sic omnis iurās & nominans in toto peccato nō purgabitur. Vir multū iurans implebitur iniquitate, & nō discedet a domo illius plaga. Et si frustra uerit fratrem, delictum illius super ipsum erit: & si dissimulauerit, delinquit dupliciter. Et si inuacuū iura uerit, nō iustificabitur: replebit enim retributione domus illius. Et post quatuor uersus, Indisciplinationi nō assuescat os tuū, est enim in illa uerbū peccati. Memento patris & matris tuæ, in medio em̄ magnatorū cōstitis: ne forte obliuiscat te deus in conspectu illorum, & assiduitate tua infatuatus improprium patiaris, & maluisses nō nasci & diē natiuitatis tuæ maledicas. Homo assuetus in uerbis improprij, in omnibus diebus suis nō erudietur. Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit iram & perditionem. Anima calida quasi ignis ardens non extinguetur donec aliquid glutiat: & homo nequā in ore carnis suæ non desinet, donec incēdat ignē. Et post duos uersus, Omnis homo qui transgreditur lectū suum, contēnens in animā suam, & dicens: Quis me uidet? Tenebræ circundant me, & parietes cooperiūt me, et nemo circumspicit me quem uerear: delictorum meorū non memorabitur altissimus, & non intelliget, quoniā non uidet oculus illius, Quoniā expellet a se timorē dei huiusmodi hominis timor, et oculi hominum timētes illum: & nō cognouit, quoniā

Eccli 23

oculi domini plus multo lucidiores super solem, circūspicientes omnes uias hominū & profundū abyssi, & hominū corda intuentes in absconditas partes. Et paulopost, Quæ in iuuentute tua non cōgregasti, quomodo inuenies in senectute tua? Quam speciosum canticū iudiciū, & presbyteris cognoscere consiliū. Quam speciosa ueteranis sapientia, & gloriosis intellectus & consiliū. Corona senū multa peritia, & gloria illorum timor dei. Et post decē uersus, Timor dei super omnia se superposuit. Beatus cui donatū est habere timorē dei, Qui timet illū, cui assimilabitur? Et post aliquos uersus, Ne respicias mulieris speciem, & nō cōcupiscas mulierē in specie. Et post aliquos uersus, Mulier ebriosa ira magna, & cōtumelia & turpitudine illius nō contegetur. Fornicatio mulieris in extolentia oculorū, & in palpebris illius agnoscetur. In filia nō aduertete se, firma custodiā, ne inuenta occasione abutatur se. Ab omni irreuerētia oculorum caue, & ne mireris si te neglexerit. Et post quatuor uersus, Gratia mulieris sedulæ delectabit uirū suum, & ossa illius impinguabit. Disciplina illius datū dei est. Mulier sensata et tacita nō est immutatio eruditæ animæ. Gratia super gratiam, mulier sancta & pudorata. Omnis autē pōderatio nō est digna continētis animæ. Et post xij. uersus, Et qui transgreditur a iustitia ad peccatū, deus parauit eum ad romphæam. Et post quatuor uersus, Et qui querit locupletari, auertit oculū suum. Et post tres uersus, Contere delictum, si nō in timore domini tenueris te instāter, cito subuertetur domus tua. Sicut in pertusura cribri remanebit puluis, sic aporia hominis in cogitatu illius. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tēratio tribulationis. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic uerbū ex cogitatu hominis cordis. Ante sermonē non collaudes uirū: hæc enim tēratio est hominū. Si sequeris iustitiam, apprehendes illā, & indues quasi pudorē honoris, & habitabis cū ea, & proteget te in sempiternū, & in die agnitionis inuenies firmamentū. Volatilia ad sibi similia conueniūt, & ueritas ad eos qui operantur illam reuertetur. Leo uenationi insidiatur semper, sic peccata operantib; iniquitatē. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nā stultus sicut luna immutatur. In medio insensatorū serua uerbū temporis: in medio autē cogitatum assiduus esto. Narratio peccantiū odiosa, & risus eorū in delictis peccati. Loquela multū iurans horripilationē capit statuet, & in reuerētia ipsius obturatio aurium. Effusio sanguinis in rixa superborū, & maledictio illorum auditus grauis. Qui denudat arcana amici, perdit fidē, & nō inueniet amicū ad animū suū. Dilige proximū, & cōiungere fide cū illo: Quod si nudaueris abscondita illius, non persequeris eū. Sicut enim homo qui perdit amicū suum, sic qui perdit amicitia proximū sui. Et sicut qui dimittit auem de manu sua, sic reliquisti proximū tuū, & non eum capies. Non illum sequeris, quoniā longe abest. Effugit em̄ quasi caprea de laqueo, quoniā uulnerata est anima eius, & ultra eum non poteris

Eccli 25

Eccli 26

Eccli 27

teris colligare. Maledicti est cōcordatio: denuda
re aut amici mysteria, desperatio est animæ infe-
licis. Annuēs oculis fabricat iniqua, & nemo eum
abijciat. In cōspectu oculorū tuorū indulcabit os
suū, & super sermones tuos admirabitur: Nouis-
sime autē peruertet os suū, & in uerbis tuis dabit
scādālū. Multa audiui, & non cōuocauī ei, & dñs
odiet illū. Et post duos uersus, Qui foueam fodit,
decidet in illā: & qui statuit lapidē proximo, offē-
det in eo: & qui laqueū alio parat, peribit in illo.
Facienti nequissimū consiliū super illū deuoluet,
& nō agnoscat unde adueniet illi. Illusio & impro-
peritū superborū, & uindicta sicut leo insidiabitur
illi. Laqueo peribit qui oblectantur casu iustorū.
Et post tres uersus, Qui uindictā uult a deo, inue-
niet uindictā, & peccata illius seruans seruabit.
Relinque proximo tuo nocētē te, & tūc deprecāti
tibi peccata soluentur. Homo homini seruat irā, &
a deo querit medelā, In hominē similit̄ sibi nō ha-
bet misericordiā, & de peccatis suis deprecā. Ip-
se dum caro sit, seruat irā, & propitiatiōē petit a
deo. Quis exorabit pro delictis illius? Memento
nouissimorū, & desine inimicari, Tabitudo enim
& mors imminet in mandatis dei. Memorare ti-
morē dei, & nō irascaris proximo. Memorare te-
stamētī altissimi, & despice ignorantiam. Abstine
te a lite, & minues peccata. Homo enim iracū-
dus incendit litem, & uir peccator turbabit amicos, &
in medio pacem habentiū immittit inimicitia. Et
post quatuor uersus, Certamen festinatū incendit
ignem, & lis festinans effundit sanguinem, & lin-
gua testificās adducit mortē, Si sufflaueris, quasi
ignis exardebit: & si expueris super illam, extin-
guetur. Vtraq; ex ore proficiūtur. Sufurro & bi-
linguis maledictus: multos enim turbauit pacem
habētes. Lingua tertia multos cōmouit, & disper-
sit illos a gente in gentē. Ciuitates muratas diui-
tum destruxit, & domos magnatorū effodit. Vir-
tutes populorū concidit, & gētes fortes dissoluit.
Lingua tertia mulieres uiratas eiecit, & priuauit
illas de laborib. suis, Qui respicit illā, non habebit
requiē, nec habebit amicum in quo requiescat. Et
post aliquos uersus, Verbis tuis facito stateram, et
frenos ori tuo rectos: & attēde ne forte labaris in
lingua, & cadas in conspectu inimicorū insidiantium
tibi, & sit casus tuus insanabilis in mortem.

Eccli 29

Qui facit misericordiam, foeneratur proximo: &
qui praualet manu, mandata seruat. Foenerare p-
ximo tibi, in tēpore necessitatis illius: & iterū red-
de proximo in tēpore suo. Confirma uerbū, & fi-
deliter age cum illo: & in omni tempore inuenies
quod tibi necessariū est. Multi quasi inuentionem
aestimauerunt foenus, & praestiterūt molestiam ijs
qui se adiuuerunt. Et post aliquos uersus, Verun-
tamen super humilem animo fortior esto, & pro
elemosyna non trahas illum. Propter mandata
assume pauperē, & propter inopiā illius ne dimi-
tas eum uacuū. Perde pecuniam tuā propter fra-
trem & amicū, & non abscondas illam sub lapide
in perditionē. Pone thesaurū tuum in praēceptis
altissimi, & proderit tibi magis q̄ aurū. Conclu-

de elemosynam in corde pauperis, & haec pro te
exorabit ab omni malo. Super scutum potētis, &
super lanceam aduersus inimicū tuum pugnabit.
Vir bonus fidem facit proximo suo, & qui perdi-
derit, confusionē derelinquet sibi. Gratia fideius-
soris ne obliuiscaris, dedit enim pro te animā suā.
Repromissorē fugit peccator & immūdus. Bona
repromissoris sibi adscribit peccator, & ingratus
sensu derelinquit liberantē se. Vir repromittit de
proximo suo, & cum perdidit reuerentiā, dere-
linquet ab eo. Repromissio nequissima multos
perdidit diligentes, & cōmouit illos quasi fluctus
maris. Viros potētes gyrans migrare fecit, & ua-
gati sunt in gentib. alienis. Peccator transgrediēs
mandata domini, incidet in promissionē nequā.
Et post unum uersum, Recupera proximū secun-
dum uirtutem tuam, & intende tibi ne incidas. Et
post aliquos uersus, Qui diligit filium suū assiduat
illi flagella, ut laetetur in nouissimo suo. Qui do-
cet filium suum, laudabitur in illo. Et post decem
uersus, Equus indomitus euadet durus, & filius
remissus euadit praēceptis. Lacta filium, & pau-
entem te faciet. Lude cum illo, & cōtristabit te. Non
corrideas illi, ne doleas in nouissimo, & obstupe-
scant dētes tui. Non des illi potestātē in iuuetute,
& ne despicias cogitatus illius. Curua cervicem
eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans
est: ne forte induret & non credat tibi, & erit tibi
dolor animæ. Doce filiū tuum, & operare in illo,
ne in turpitudine illius confundaris. Melior est
pauper sanus & fortis uiribus, q̄ diues imbecil-
lis & flagellatus malitia. Salus animæ in sanctita-
te iustitiæ, & melior omni auro & argēto: & cor-
pus ualidū, q̄ census immēsus. Nō est cēsus super
censum salutis corporis: et nō est oblectatio super
cordis gaudium. Melior est mors q̄ uita amara, &
requies aeterna q̄ lāguor perseuerās. Bona abscon-
dita in ore clauso, quasi appositiones epularū cir-
cumposita sepulchro. Et post quinque uersus, Tri-
stitia nō des animæ tuæ, & nō affligas temetipsum
in cōsilio tuo. Lucūditas cordis haec est uita homi-
nis, & thesaurus sine defectiōe sanctitatis, & exul-
tatio uiri est longauitas. Miserere animæ tuæ pla-
cens deo, & cōtine: & cōgrega cor tuū in sanctita-
te eius, & tristitia longe expelle a te. Multos enim
occidit tristitia, et non est utilitas in illa. Zelus &
iracundia minuent dies, et ante tempus senectam
adducit cogitatus. Et post aliquos uersus, Qui au-
rum diligit, nō iustificabitur: et qui insequit con-
sumptionē, replebitur ex ea. Multi dati sunt in au-
ri casus, et facta est in specie illius perditio illorū.
Lignū offensionis est aurū sacrificantium: uā illis
qui sectantur illud, et omnis imprudens deperiet
in illo. Beatus diues, qui inuentus est sine macula:
et qui post aurū non abiit, nec sperauit in pecunia
& thesauris. Quis est hic, et laudabimus eum, fecit
enim mirabilia in uita sua: Quis probatus est in il-
lo, et perfectus est, et erit illi gloria aeterna: Qui
potuit transgredi, et nō est transgressus, et facere
mala, et nō fecit, Ideo stabilita sunt bona illius in
deo, & elemosynas illius enarrabit Ecclesia san-
ctorum

Eccli 30

Eccli 31

torū. Et post aliquos uersus, Vtere quasi homo
fugit ijs quæ tibi apponūt, ut nō cū māducas mul-
tum, odio habearis. Cessa prior disciplinæ causa,
et noli nimius esse, ne forte offēdas. Et si in medio
multorum sedisti, prior illis non extendas manū
tuā, nec prior poscas bibere. Quam sufficiens est
homini erudito uinū exigū. Et post aliquos uer-
sus, Diligētes in uino noli prouocare, multos em
exterminauit uinū. Et post aliquos uersus, Loque
re maior natu, decet enim te: primū uerbū diligen-
ti scientiā, & nō impedias Mulicam. Vbi auditus
nō est, nō effundas sermonem: & importune noli
extolli in sapiētia tua. Et post quinque uersus, Ado-
lescens loquere in tua causa, uix cū necesse fuerit:
Si bis interrogatus fueris, habeat caput respōsum
tuum. In multis esto quasi inscius, & audi tacēs si-
mul & querēs. In medio magnatorū loqui nō pre-
sumas: & ubi sunt senes, nō multū loquaris. Ante
grandinē preibit coruscatio, & ante uerecundiam
praibit gratia, & pro reuerentiā accedit tibi bo-
na gratia. Praecurre autem prior in domū tuam, &
illic aduocare, et illic lude, & age cōceptiōes tuas,
& nō in delictis & uerbo supbo. Et super his omni-
bus benedicito deū, qui fecit te, & inebriauit te in
omnib. bonis suis. Qui timet deū, excipiet doctri-
nam eius: & qui uigilauerint ad illū, inuenient be-
nedictionē. Qui querit legē, replebit ab ea: & qui
insidiosè agit, scādalizabit in ea. Qui timent dñm
inueniēt iudiciū iustum, & iustitiā quasi lumen ac-
cendent. Peccator homo deuitabit correptionē,
& secundum uoluntatē suā inueniet cōparationē.
Vir cōsiliū nō disperdet intelligentiā. Et post qua-
tuor uersus, Fili, sine cōsilio nihil facias: & post fa-
ctū nō pœnitebis, Et post paucos uersus, Qui cre-
dit deo, attēdet mādatis, & qui cōfidunt in illo, nō
minorabunt. Timēti dñm, non occurrūt mala, sed
in tētatione deus illū cōseruabit, & liberabit a ma-
lis. Sapiens nō odit mandata & iustitias: & non il-
lideat quasi nauis in pcella. Homo sensatus credit
legi dei, & lex illi fidelis. Qui interrogationē ma-
nifestat, parabit uerbum. Et post paululum, Vana
spes, & mendaciū uiro insensato: & somnia extol-
lunt imprudētes. Et quasi q̄ apprehēdit umbrā, &
sequit uentū: sic & qui attēdit ad uisa mēdacia. Se-
cundū hoc uisio somniorū, ante faciē hominis si-
militudo hominis. Ab immūdo quid mūdabit, &
a mēdace quid uerū dicet? Diuiniatio erroris et au-
guria mēdacia, & somnia male faciētium uanitas
est. Et sicut parturiētis cor tuū pharāsias patit, nisi
ab altissimo fuerit emissā uisitatio. Ne dederis il-
lis cor tuū, Multos em errare fecerunt somnia, &
exciderūt sperantes in illis. Sine mēdacio cōsum-
mabit uerbū, & sapientia in ore fidelis cōtempla-
bit. Et post quinque uersus, Multa uidi enarrando,
& plurimas uerborū consuetudines, Aliquotiens
usq; ad mortē periclitatus sum horum causa, & li-
beratus sum gratia dei. Spiritus timentium deum
querit, & in respectu illius benedicet. Spes enim
illorū in saluantē illos, & oculi dei in diligentes se.
Qui timet dominum nihil trepidabit: & nō pau-
bit, quoniā ipse est spes eius. Timentis dñm, bea-

Eccli 32

Eccli 33

Eccli 34

ta est anima. Ad quē respicit, & quis est fortitudo
eius: Oculi dñi super timentes eum: protector po-
tentiae firmamentū uirtutis, tegimē ardoris, & um-
braculū meridianū, deprecatio offensionis, & ad-
iutoriū casus, exaltans animā, & illuminans oculo-
los, dans sanitatē & uitam et benedictionē. Immo-
lantis ex iniquo oblatio est maculata, & non sunt
beneplacitæ subsannationes iniustorū. Dominus
solus substinētibus se in uia ueritatis et iustitię. Do-
na iniquorū non probat altissimus, nec respicit in
oblationibus iniquorū, nec in multitudine sacrifi-
ciorū eorū propitiabit peccatis. Qui offert sacrifi-
cium ex substantia pauperū, quasi qui uictimat fili-
um in cōspectu patris sui. Panis indigentium, uita
pauperis est: q̄ defraudat illū, homo sanguinū est.
Qui aufert in sudore panē, quasi qui occidit pro-
ximū suū: qui effundit sanguinē, & qui fraudē fa-
cit mercenario, fratres sunt. Vnus aedificans, & al-
ter destruēs, quid prodest illis nisi labor? Vnus o-
rās, & alter maledicēs, cuius uocē exaudiet deus?
Qui baptizat a mortuo, & iterū tangit illū, quid
p̄ficiet lauatio illius? Sic homo qui ieiunat in pec-
catis suis, & iterū eadē faciens, quid p̄ficiet humiliā-
do se? Oratiōē eius quis exaudiet? Qui conser-
uat legē multiplicat orationem: sacrificiū salutare
est attēdere mādatis, & discedere ab omni iniqui-
tate, & propitiatiōē litare sacrificijs super iniusti-
tias, & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniusti-
tias. Et post paucos uersus, Nō apparebis in con-
spectu dei uacuos. Hæc omnia p̄pter mādata domi-
ni sūt. Oblatio iusti impinguat altare, & odor sua-
uitatis est in cōspectu altissimi. Sacrificiū iusti ac-
ceptū est, & memoriā eius nō obliuiscet dñs. Bo-
no animo gloriā redde deo, & nō minuas primi-
tias manuū tuarū. In omni dato hilarē fac uultum
tuū, & in exaltatione sanctifica decimas tuas. Da
altissimo secundū datū eius, & in bono oculo adin-
uentionē facito manuū tuarū: quoniam dñs retri-
buens est, & septies reddet tantū tibi. Noli offerre
munera praua: nō em suscipiet illa. Noli respice-
re sacrificiū iniustū, quoniā dñs uindex est, & non
est apud illū gloria p̄sonæ. Nō accipiet dñs p̄sonā
in pauperē, & precatōē læsi exaudiet. Nō despi-
ciet preces pupilli, nec uiduæ: si effundit loquelā
gemitus. Nōne lachryma ad maxillā descendit, &
exclamatio a maxilla ascendit p̄pter illud quod de-
scendit super illam? Et post quatuor uersus, Oratio
humilitatis se, nubes penetrabit. Et post aliquātū,
Cū uiro sancto assiduus esto quęcunq; cognoue-
ris obseruantē timorē dei, cuius anima est secundū
animā tuā. Et post quinque uersus, Et in his omnib.
deprecare altissimū, ut dirigat in ueritate uia tuā.
Et post aliquot uersus, Fili in uita tēta animā tuā,
& si fuerit nequā, nō des illi potestātē. Non em om-
nib. omnia expediūt, & nō omni anime omne ge-
nus placet. Noli auidus esse in omni epulatiōe, &
nō te effundas sup omnē escā. Et post quatuor uer-
sus, Honora medicū, propter necessitatē etem illū
creauit altissimus. A deo est medela, & a rege acci-
piet donationē. Disciplina medici exaltabit caput
ipsius, & in cōspectu magnatorū collaudabit al-
tissimus

Eccli 35

Eccli 37

Eccli 38

tissimus. Altissimus creauit de terra medicinā, & uir prudens non abhorrebit illā. Nōne à ligno indulcata est aqua amara? Ad agnitionē hominum uirtus illius, Et dedit homini sciētiā altissimus, honorari in mirabilib. suis, in his curās mitigauit dolorē ipsorū. Et post quatuor uersus, Fili, in tua infirmitate nō desperes, sed ora dominū & ipse curabit te. Auerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto mūda cor tuū. Et post unum uersum, Et impingua oblationē, & da locū medico. Etem illū dñs creauit, & nō discedat à te, quoniā opera eius sunt necessaria. Est enim quando in manus illorū incurras, ipsi uero dñm deprecabuntur, ut dirigat requiē eorū & sanitatē propter cōuersationē illorum. Et post unū uersum, Fili in mortuū pduc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare. Et secundū iudiciū cōtege corpus illius, & nō despicias sepulturā illius. Propter delaturā amare feructū illius una die, & cōsolare ppter tristitiā: & fac luctū secundū meritū eius uno die uel duobus, ppter detractionem. A tristitia enim festinat mors & cooperiet uirtutē, & tristitia cordis flectet ceruicem. Et post unū uersum, Nō dederis in tristitiā cor tuū. Et post nouē uersus, Sapiētiā scribe in tēpore uacuitatis, & qui minorat actū sapiētiā p̄cipiet. Et paulopost, In uoce dicito, Obaudite me diuini fructus aquarū, & quasi rosa plātata sup riuum fructificate, Quasi Libanus odorē suauitatis habete. Florete flores quasi lilīū, date odorē, et frōdete in gratiā & collaudate canticū, & benedicite dominū in operibus suis. Date magnificentiā nomini eius, & cōfitemini illi in uoce labiorū uestrorum. In canticis labiorum & citharis, & sic dicetis in confessione, Opera domini uniuersa bona ualde. In uerbo eius stetit aqua sicut cōgeries, et in sermone oris eius sicut exceptoria aquarū: quoniā in praecepto ipsius placor fit, & nō est minoratio in salute illius. Opa omnis carnis corā illo, & non est quicquā absconditū ab oculis eius. A seculo & usq; in seculū respiciet, & nihil est mirabile in conspectu eius. Non est dicere, quid est hoc, aut quid est illud: omnia em̄ in tēpore suo quarent. Et paulopost, Gratia sicut paradus in benedictionibus & misericordia in seculo pmanet. Et post duodecim uersus, Fratres in adiutoriū in tēpore tribulationis, & super eos misericordia liberabit. Et post paululū, Sapiētiā em̄ abscondita, & thesaurus occultus, quā utilitas in utrisq;? Melior est homo q̄ abscondit stultitiā suam, q̄ qui abscondit sapiētiā suā. Et aliquāto post, Benedicentes dominū exaltate illum quantū potestis, maior est omni laude, Exaltates eū replemini uirtute. Et post multa, Appropiate ad me indocti, & cōgregamini in domū disciplinā, Quid adhuc retardatis, & quid adhuc dicetis in his? Animā uestrā sitiūt uelhemēter. Aperui os meū & locutus sum, Cōparate uobis sine argēto sapiētiā, & collū uestrū subijcite iugo, & suscipiet anima uestra disciplinam. In proximo em̄ est inuenire eā. Videte oculis uestris, quoniā modice laboraui, & inueni mihi multā requiē. Assumite disciplinā in multo numero argenti, & co-

piofum aurū possidete in ea. Laeta anima uestra in misericordia eius, & nō confundemini in laude ipsius. Operamini opus uestrū ante tempus, & dabit uobis mercedem uestram in tempore suo.

Ex libro Tobiae ista ponenda credidimus.

Honorē habebis matri tuā omnibus diebus uitā eius: Memor em̄ esse debes, quā & quāta pericula passa sit ppter te in utero suo. Et post duos uersus, Omnibus autē diebus uitā tuę deum in mēte habe, et caue ne aliquando peccato cōsentias, & pratermittas praecepta dei tui. Ex substatia tua fac eleemosynā, & noli auertere faciē tuam ab ullo paupe. Ita em̄ fiet, ut nec à te auertatur faciēs domini. Quō potueris, ita esto misericors. Si multū tibi fuerit, abūdāter tribue: si exiguū fuerit, etiā exiguū libēter impertire stude. Præmiū enim tibi bonū thesaurizas in die necessitatis: quoniā eleemosyna ab omni peccato & à morte liberat, & nō patit animam ire in tenebras. Fiducia magna erit corā summo deo eleemosyna omnib. qui faciunt eam. Attēde tibi fili ab omni fornicatione, & prater uxore tuā nunquā patiaris crimen scire. Superbiam autē nūquā in tuo sensu, aut in tuo uerbo dominari permittas. In ipsa em̄ inuitū sumpsit omnis perditio. Quicumq; aliquid tibi operatus fuerit, statim mercedē ei restitue, & merces mercenarij apud te omnino non maneat. Quod ab alio odis fieri tibi, uide ne alteri tu aliquando facias. Panem tuū cū esurientib. egenis comede, & de uestimentis tuis nudos tege. Et post duos uersus, Cōsiliū semper à sapiēte perquire. Omni tēpore benedic deū, & pete ab eo ut uias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. Et post septē uersus, Nolitimere fili mi, pauperē quidē uitā gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus deū, & recesserimus ab omni peccato, et fecerimus bene. Et post multa: tūc Raphael dixit eis occulte, Benedicite deū cœli, & corā omnib. uiuentibus cōfitemini illi, quoniā fecit uobiscū misericordiā suam. Etenim sacramētū regis abscondere bonū est, opera autē dei reuelare & confiteri honorificū est. Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna, magis q̄ thesauros auri cōdere: quoniā eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quā purgat peccata, & facit inuenire uitā aternā. Qui autē faciunt peccatū & iniquitatē, hostes sunt animæ suæ. Et paulopost, Audite ergo me fili patrem uestrū, Seruite domino in ueritate, & inquirite ut faciatis quæ sunt placita illi, Et filijs uestris mandate, ut faciant iustitias & eleemosynas ut sint memores dei, & benedicāt eum in omni tempore, in ueritate & in tota uirtute sua. Jam nunc quoniā non omnes libri canonici ueterisq; Testamenti huic operi nostro necessaria dederunt: neq; ij qui dederunt, ex omnib. suis locis conueniebant ut starent, sed ex eis tantum, ubi apertiora morum bonorum praecepta comperimus: siue ubi utilia iubentur: siue ubi contraria prohibentur: ad sacras literas Euāgelicas & Apostolicas transeamus. Caput in canone Testamenti noui notissima & præclarissima quatuor Euāgelia tenuerunt, in quorum primo, quod secundum

Eccli 39

Eccli 40

Eccli 41

Eccli 43

Eccli 51

Tobiz 4

Tob 12

Tob 14

dum Matthæū est, ea quæ nobis sunt ad hoc opus quod suscepimus congrua, uideamus.

IDENS autē dñs turbas, ascendit in montē. Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius. Et aperies os suū docebat eos dicens, Beati pauperes spiritu, quoniā ipsorū est regnū cœlorū. Beati mites, quoniā ipsi possidebūt terrā. Beati qui lugēt, quoniā ipsi cōsolabunt. Beati qui esuriunt & sitiūt iustitiā, quoniā ipsi saturabunt. Beati misericordes, quoniā ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniā ipsi deum uidebunt. Beati pacifici, quoniā filij dei uocabuntur. Beati qui persecutionem patiūtur propter iustitiā, quoniā ipsorum est regnū cœlorū. Beati estis cum maledixerint uobis homines, & persecuti uos fuerint, & dixerint omne malū aduersum uos mentientes propter me, Gaudete & exultate, quoniā merces uestra copiosa est in cœlis. Sic em̄ persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante uos. Vos estis sal terræ, Quod si sal euauerit, in quo salietur? Ad nihilum ualet ultra, nisi ut mittat foras, & cōculcet ab hominibus. Vos estis lux mūdi. Non potest ciuitas abscondi supra mōtem posita, Neq; accendūt lucernā, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnib. qui in domo sunt. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant uestra bona opera, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est. Nolite putare, quoniā ueni soluere legem, aut Prophetas, Non ueni soluere, sed adimplere. Amen dico uobis, donec transeat cœlum & terra, iota unum, aut unus apex nō prateribit à lege donec omnia fiant. Qui ergo soluerit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines minimus uocabitur in regno cœlorum: qui aut fecerit & docuerit, hic magnus uocabit in regno cœlorū. Dico autē uobis, quoniā nisi abundauerit iustitia uestra plus q̄ Scribarum & Pharisæorū, non intrabit in regnū cœlorum. Audistis quia dictū est antiquis, Non occides: Qui autē occiderit, reus erit iudicio. Ego autē dico uobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo Racha, reus erit consilio, Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuū ante altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare & uade prius reconciliari fratri tuo, & tunc ueniens offeres munus tuum. Esto cōsentiēs aduersario tuo cito dum es in uia cū eo, ne forte tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amē dico tibi, nō exies inde donec reddas nouissimū quadrantē. Audistis quia dictū est antiquis, Nō mœchaberis. Ego autē dico uobis, quia omnis qui uiderit mulierē ad cōcupiscendū eam, iam mœchatus est eā in corde suo. Quod si oculus tuus dexter scandalizet te, erue eum, & projice eū abs te. Expedi enim tibi ut unū pereat membrorū tuorū, q̄ totū corpus tuū mittatur in gehennā. Et si dextera manus tua scandalizat te, abscede eam et projice abs te: Expedi em̄ tibi ut unū

Euāgelio
Matth.
Cap. 5

Exod. 20

Deut. 5

Exod. 20

pereat membrorū tuorū, q̄ totum corpus tuū eat in gehennā. Dictū est autē, Quicumq; dimiserit uxorem suam det illi libellū repudiij. Ego autē dico uobis, quia omnis qui dimiserit uxore suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis, Nō peierabis. Reddes autē domino iuramenta tua. Ego autē dico uobis, Nō iurare omnino, neq; per cœlū, quia thronus dei est: neq; per terrā, quia scabellum pedū eius est, neq; per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis. Neq; per caput tuū iuraueris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrū. Sit autē sermo uester est, est: non, non: quod aut his abūdantius est, à malo est. Audistis, quia dictū est, Oculū pro oculo, et dentem pro dente. Ego autē dico uobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexterā maxillam tuā, prabe illi & alteram: & ei qui uult tecū in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et quicumq; te angariauerit ire mille passus, uade cū illo alia duo. Qui petit à te, da ei: & uolentem mutuare à te, ne auertaris. Audistis quia dictum est antiquis, Diliges proximum tuū, & odies inimicum tuum. Ego autē dico uobis, Diligite inimicos uestros, benefacite ijs qui uos oderunt, & orate pro persecutibus & calūriantibus uos, ut sitis filij patris uestri, qui in cœlis est, qui solem suū oriri facit super malos & bonos, et pluit super iustos et iniustos. Si em̄ diligitis eos qui uos diligūt, quā mercedē habebitis? nōne & publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres uestros tantū, quid amplius facitis? Nōne & Ethnici hoc faciūt: Estote ergo uos pfecti, sicut & pater uester cœlestis perfectus est. Attēdite ne iustitiam uestrā faciatis corā hominibus, ut uideamini ab eis. Alioquin mercedē nō habebitis apud patrem uestrū qui in cœlis est. Cū ergo facis eleemosynā, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in uicis, ut honorificentur ab hominib. Amē dico uobis receperunt mercedem suā. Te aut faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tuā in abscondito, & pater tuus qui uidet in abscondito reddet tibi. Et cum oratis non eritis sicut hypocritæ, qui amāt in synagogis & in angulis platearū stantes orare, ut uideant ab hominibus. Amē dico uobis, receperūt mercedē suam. Tu aut cum oraueris, intra in cubiculū tuum, & clauso ostio ora patrem tuū in abscondito: & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui sicut Ethnici: putāt em̄ quia in multiloquio suo exaudiant. Nolite ergo assimilari eis: scit em̄ pater uester quid opus sit uobis antequam petatis eum. Sic ergo orabit, Pater noster qui es in cœlis. Sanctificet nomen tuum, Adueniat regnū tuum, Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitorib. nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorū, dimittet & uobis pater

Deut. 4

Leuit. 19

Exod. 21
Deut. 19

Leuit. 19
Deut. 23

Matth. 6

ter

ter uester cœlestis delicta uestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater uester dimittet uobis peccata uestra. Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Exterminant enim facies suas ut appareant hominibus ieiunantes. Amen dico uobis, perceperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas unge caput tuum, & laua faciem tuam, ne uidearis hominibus ieiunans, sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus qui uidet in abscondito, reddet tibi. Nolite thesaurizare uobis thesauros in terra, ubi erugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt & furantur. Thesaurizzate autem uobis thesauros in cœlo, ubi neque erugo neque tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus. Si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum lucidum erit: Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit. Si ergo lumē quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt: Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut unum sustinebit, & alterum contemnet. Nō potestis deo seruire & mōnæ. Ideo dico uobis, ne solliciti sitis animæ uestre quid māducetis, neque corpori uestro quid induamini. Nōne anima plus est quæ esca, & corpus plus quæ uestimētum? Respiciate uolantia cœli, quoniam nō serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater uester cœlestis pascit illa. Nōne uos magis pluris estis illis: Quis autem uestrum cogitans potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Et de uestimētis quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, nō laborant, neque nent. Dico autem uobis quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Si autem fœnū agri quod hodie est, de cras in clibanum mittitur, deus sic uestit, quanto magis uos minimæ fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes, quid māducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hec enim omnia gētes inquirunt: scit enim pater uester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primū regnum dei & iustitiæ eius, & hæc omnia adijcient uobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum, Crastinus enim dies sollicitus est sibi ipsi, Sufficit diei malitia sua. Matth. 7 Nolite iudicare, ut nō iudicemini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mensura mensi fueritis, remetiet uobis. Quid autem uides festucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo nō uides? Aut quomodo dicis fratri tuo, sine eijsi am festucam de oculo tuo, & ecce trabes est in oculo tuo? Hypocrita, eijsce primū trabem de oculo tuo, & tunc uidebis eijscere festucam de oculo fratris tui. Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas uestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirupant uos. Petite & dabit uobis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis. Omnis qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis ex uobis homo, quæ si petierit filius suus panem, nūquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petit, nūquid serpentem dabit ei? Si ergo uos cum sitis mali, nostis bona dare filiis uestris, quāto magis pater uester qui in

cœlis est, dabit bona petentibus. Omnia ergo quæcūque uultis ut faciat uobis homines, & uos facite eis. Hæc est enim lex & prophetarum. Intrate per angustam portam, quia lata porta & spaciofa uia quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta & arcta uia quæ ducit ad uitam, & pauci sunt qui inueniunt eam. Attendite ad falsos Prophetas, qui ueniunt ad uos in uestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces, A fructibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis uuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor, fructus malos facit. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. Nō omnis qui dicit mihi, dñe dñe, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit uoluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Multi dicunt mihi in illa die, Domine, domine, nōne in nomine tuo prophetauimus, & in tuo nomine demonia eiecimus, & in tuo nomine uirtutes multas fecimus? Et tunc cōfitebor illis, quoniam nūquid noui uos: Discedite a me qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui audit uerba mea hæc, & facit ea, assimilabit uiro sapienti, qui edificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, & nō cecidit: Fundata enim erat supra petram. Et omnis qui audit uerba mea hæc, & non facit ea, similis erit uiro stulto, qui edificauit domum suam supra arenam, & descendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina eius magna. Et paulo post, Matth. 10 Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis uestris: Non peram in uia, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque uirgā: Dignus est enim operarius cibo suo. In quancūque ciuitate aut castellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum, salutate eam dicentes, Pax huic domui. Et si quidem fuerit domus illa digna, ueniet pax uestra super illam: Si autem non fuerit digna, pax uestra ad uos reuertetur. Et quicūque non receperit uos neque audierit sermones uestros, exeuntes foras, de domo uel de ciuitate, excutite puluerem de pedibus uestris: Amen dico uobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorreorum in die iudicii, quæ illi ciuitati. Ecce ego mitto uos, sicut oues in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut colubæ. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim uos in concilijs, & in synagogis suis flagellabunt uos, & ad præsidēs & reges ducemini, propter me in testimonium illis & gentibus. Cum autem tradent uos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij in parentes, & morte eos afficiet: Et eritis odio omnibus hominibus.

nibus propter nomen meum. Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Cum autem persequerentur uos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen dico uobis, non consummabitis ciuitates Israel, donec ueniat filius hominis. Nō est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum: Sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius, et seruus sicut dominus eius. Si patrem familias Beelzebub uocauerunt, quāto magis domesticos eius. Ne ergo timueritis eos. Nil enim operum est quod non reuelabitur, & occultum quod non sciatur. Quod dico uobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem nō possunt occidere, sed potius eum timete, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Nōne duo passeret asse ueneunt, & unus ex illis nō cadet super terram sine patre uestro? Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis uos. Omnis ergo qui cōfitebitur me coram hominibus, cōfitebor et ego eum coram patre meo qui in cœlis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cœlis est. Noli arbitrari, quia uenerim pacem mittere in terram. Nō ueni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam, & inimicum hominis domestici eius. Qui amat patrem aut matrem plus quam me, nō est me dignus. Et qui amat filium aut filiam super me, nō est me dignus. Et qui nō accipit crucem suam & sequitur me, nō est me dignus. Qui inuenit animam suam, perdet illam. Et qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Qui recipit uos, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et quicūque potuerit unum ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, Amen dico uobis, nō perdet mercedem suam. Et paulo post, Cui autem simile æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coequalibus dicunt. Cecinimus uobis & nō saltastis, lametauimus, & nō planxistis. Venit enim Ioannes neque manducans, neque bibens: & dicunt, demonium habet. Venit filius hominis māducans, & bibens, et dicunt, Ecce homo uorax, & potator uini, publicanorum & peccatorum amicus: Et iustificata est sapientia a filiis suis. Et post paululum, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Tollite iugum meum super uos, & discite a me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue. Item post paululum, Si autem scieritis quid est, Misericordiam uolo, & non sacrificium, nūquid cōdemnassetis innocentes. Et post paululum, Matth. 11 Qui nō est mecum, contra me est: & qui nō congregat mecum, spargit. Ideo dico uobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus. Spiritus autem blasphemia nō remittetur. Et quicūque dixerit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: Qui autem di-

ixerit contra spiritum sanctum, nō remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum, Siquidem ex fructu arbor cognoscitur. Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui cum sitis mali? Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem uobis, quoniam omne uerbum ociosum quod locuti fuerint homines, reddet rationem de eo in die iudicii. Ex uerbis enim tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condemnaberis. Et post aliquantum: Audite & intelligite. Nō quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Et paulo post, Respondens autem Petrus, dixit ei: Ediffere nobis parabolam istam, At ille dixit: Adhuc et uos sine intellectu estis: Nō intelligitis, quia omne quod in os intrat, in uentrem uadit, & in secessum emittitur: Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem: De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemias. Hæc sunt quæ coinquinant hominem: Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem. Item post aliquantum, Tunc dixit Iesus discipulis suis: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim uoluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quid enim prodest homini, si mundum uniuersum lucretur, animam uero suam detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Filius enim hominis uenturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera eius. Itē aliquando post: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, nō intrabitis in regnum cœlorum. Quicūque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cœlorum: Et qui susceperit unum paruulum talem in nomine meo, me suscipit. Qui autem scandalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Væ mundo a scandalis, necesse est enim ut ueniant scandala: Verūtamen uæ homini per quem scandalum uenit. Si autem manus tua uel pes tuus scandalizet te, absconde eum & proijce abs te: Bonum est tibi ad uitam ingredi debilem, quam duas manus, uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizet te, erue eum & proijce abs te: Bonum est tibi cum uno oculo in uitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Videte ne contemnat unum ex his pusillis. Dico autem uobis, quia angeli eorum in cœlis semper uident faciem patris mei qui in cœlis est. Venit enim filius hominis saluare quod perierat. Et paulo post, Si autem peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & ipsum solū: Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum uel duos, ut in ore duorum testimonium uel trium stet omne uerbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesie: Matth. 15

Matth. 16

Matth. 18

si autem

dem suam. Et quisquis scandalizauerit unū ex his pusillis credentibus in me, bonū est ei magis, si circū daretur mola asinaria collo eius & in mare mitteretur. Et post paululum, Habete in uobis falem, et pacem habete inter uos. Et paulo post, Et accedentes Pharisei interrogabant eum: Si licet uiro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille respondens, dixit eis, Quid uobis præcepit Moyses? Qui dixerunt, Moyses permisit libellū repudiij scribere & dimittere. Quibus respondens Iesus, ait, Ad duritiam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud: Ab initio autē creaturæ masculinum & foeminā fecit eos deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus coniunxit, homo non separet. Et in domo iterū discipuli eius, de eodē interrogauerunt eum: Et dicit illis, Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulteriū committit super eam: & si uxor dimiserit uirū suū & alij nupserit, mœchatur. Et post quatuor uersus, Sinite paruulos uenire ad me, & ne prohibueritis eos: Taliū est enim regnū cœlorum. Amē dico uobis, quisquis nō receperit regnū dei uelut paruulus, non intrabit in illud. Et complexans eos & imponens manus super illos benedicebat eos. Et cū egressus esset in uia, præcurrans quidā genu flexo ante eū, rogabat eum, Magister bone, quid faciā ut uitā aeternam percipiam? Iesus autem dixit ei, Quid me dicis bonū? Nemo bonus nisi unus deus. Præcepta nosti, Ne adulteres: Ne occidas: Ne fureris: Ne falsum testimoniū dixeris: Ne fraudem feceris: Honora patrē tuum & matrem. At ille respondens, ait illi, Magister, hæc omnia seruauī a iuuentute mea. Iesus autē intuitus eum, dilexit eū, & dixit illi, Vnum tibi deest: Vade, quaecumque habes, uende, & da pauperibus, & habebis thesaurū in cœlo, et ueni sequere me. Qui cōtristatus in uerbo, abiit mœrens. Erat enim habens multas possessiones. Et circūspiciēs Iesus, ait discipulis suis: Quam difficile qui pecunias habent in regnū dei introibunt. Discipuli autē obstupescabant in uerbis eius. At Iesus rursus respondens, ait illis, Filiioli, quod difficile est cōfidētes in pecunijs in regnū dei introire. Facilius est camelum per foramen acus transire, quā diuitem intrare in regnū dei. Qui magis admirabantur dicentes ad seipsos: Et quis potest saluus fieri? Et intuēs illos Iesus, ait, Apud homines impossibile est, sed non apud deū. Omnia enim possibilia sunt apud deum. Et cœpit Petrus ei dicere, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Respondens Iesus, ait, Amē dico uobis: Nemo est qui reliquerit domum aut fratres, aut sorores, aut matrē, aut patrē, aut filios, aut agros propter me & propter Euangelium, qui non accipiat centies tantum nunc in tēpore hoc, domus & fratres, & sorores et matres et filios et agros cū persecutionibus, & in seculo futuro uitam aeternā. Multi autē erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Et paulo post, Scitis quia ij qui uident principari gentibus, dominantur eis, & principes eorum po-

testatem habent ipsorum. Non ita est autem in uobis, sed quicumque uoluerit fieri maior, erit uester minister. Et quicumque uoluerit in uobis primus esse erit omnium seruus: Nam & filius hominis nō uenit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, & daret animam suam redemptionē pro multis. Et aliquanto post, Et respondens Iesus, ait eis, Habete fidē dei. Amē dico uobis: Quicumque dixerit huic mōti tollere & mittere in mare: & non haesitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit fiat ei. Propterea dico uobis: Omnia quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, & uenient uobis. Et cū stabitis ad orandū, dimittite si quid habetis aduersus aliquē, ut & pater uester qui in cœlis est dimittat uobis peccata uestra. Quod si uos nō dimiseritis, nec pater uester qui in cœlis est, dimittet uobis peccata uestra. Itē post aliquantum, Respondens autē Iesus, dixit illis, Reddite igitur quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Et alio loco, Et accessit unus de scribis, qui audierat illos cōquerentes, & uidens quia bene illis responderit interrogauit eum, quod esset primū omnium mandatum. Iesus autē respondit ei. Quia primū omnium mandatum est, Audi Israel, dominus deus tuus deus unus est. Et, Diliges dñm deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota uirtute tua: Hoc est primum mādatum, Secundum autē simile est illi, Diliges proximum tuum tanquā teipsum. Maius horum aliud mandatum nō est. Et ait illi scriba, Bene magister in ueritate dixisti, quia unus est, & non est alius præter eū. Et ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquā seipsum maius est omnibus holocaustis & sacrificijs. Iesus autē uidens quod sapienter respondisset, dixit illi: Nō es longe à regno dei. Et nemo iam audebat eum interrogare. Et paulo post, Cauete à Scribis qui uolūt in stolis ambulare, & saluari in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis. Qui deuorant domos uiduarum sub obtentu plix orationis, hi accipiūt prolixius iudiciū. Et sedens Iesus cōtra gazophylacium, aspiciebat quæ modo turba iactaret in gazophylaciū, erumulti diuites iactabāt plurima. Cum uenisset autē una uidua paup, misit duo minuta, quod est quadrās: Et conuocans discipulos, ait illis, Amen dico uobis, quoniā uidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserūt in gazophylaciū. Omnes enim ex eo quod abūdabat illis miserūt: hæc uero de penuria sua omnia quæ habuit misit, totum uictum suū. Et paulo post, Et cū duxerint uos tradētes, nolite præ cogitare quid loquamini, sed quod datū fuerit uobis in illa hora, id loquimini, Non enim estis uos loquētes, sed spūs sanctus. Et post paululum, Et eritis odio omnibus propter nomen meū. Qui autē sustinuerit in finē, hic saluus erit. Et alio in loco, Videte uigilate orantes, nescitis enim quādo tēpus sit. Sicut homo qui peregre profectus reliquit domū suā, & dedit seruis suis potestatem cuiusque opis, etianitori præcepit ut uigilet. Vigilate ergo: Nescitis

Marci. 11

Marci. 12

Marci. 13

tis

tes em quando dominus domus uenit: sero, an meridiano nocte, an galli cātu, an mane. Ne cum uenerit repente, inueniat uos dormientes. Quod autē uobis dico, omnibus dico, uigilate.

Euangelio
Iuulii Lucæ

GLoria in altissimis deo & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Et aliquāto post, Et interrogabant eum turbæ, dicentes, Quid ergo faciemus? Respondens autem, dicebat illis, Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autē & Publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum Magister quid faciemus? At ille dixit ad eos, Nihil amplius quàm quod constitutum est uobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicētes, Quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminem concutiatis, neque calumniā faciatis, & contenti estote stipēdijs uestris. Et post aliquantū, Beati pauperes, quia uestrum est regnum dei. Beati qui nūc esuritis, quia saturabimini, Beati qui nūc fletis, quia ridebitis, Beati eritis, cum uos oderint homines, & cum se parauerint uos, & exprobrauerint & eiecerint nomen uestrum tanquam malum propter filium hominis. Gaudete in illa die & exultate, ecce enim merces uestra multa est in cœlo, Secundū em hæc faciebant Prophetis patres eorum. Veruntamen uæ uobis diuitibus qui habetis cōsolationem uestram. Væ uobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ uobis qui ridetis nūc, quia lugebitis & flebitis. Væ cum benedixerint uobis omnes homines, secundū hæc faciebāt Prophetis patres eorū. Sed uobis dico qui auditis: Diligite inimicos uestros, benefacite ijs qui uos oderūt. Benedicite maledicentibus uobis. Orate pro calumniantibus uos. Et qui te percusserit in maxillā, præbe illi & alterā, Et ab eo qui aufert tibi uestimentū, etiā tunicam noli phibere. Omni autē petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. Et pro ut uultis ut faciant uobis homines, facite illis similiter. Et si diligitis eos qui uos diligūt, quæ uobis est gratia? Nā & peccatores diligentes se diligūt, Et si benefeceritis ijs qui uobis benefaciunt quæ uobis est gratia? Siquidē & peccatores hoc faciūt. Et si mutuū dederitis ijs à quibus speratis recipere, quæ gratia est uobis? Nā & peccatores peccatoribus foenerantur, ut recipiāt æqualia. Veruntamen diligite inimicos uestros: benefacite, & mutuū date, nihil inde sperātes: & erit merces uestra multa & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos. Estote ergo misericordes, sicut & pater uester misericors est. Nolite iudicare, & nō iudicabimini. Nolite cōdemnare, & non condemnabimini. Dimittite & dimittimini. Date, & dabitur uobis. Mensuram bonā, & confertam, & coagitatā, & supereffluentē dabunt in sinum uestrū. Eadem quippe mēsurā qua mēsi fueritis, remetiet uobis. Dicebat autē illis & similitudinē. Nūquid potest cæcus cæcū ducere? Nōne ambo in foueā cadūt? Non est discipulus super magistrū. Perfectus autē omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem uides festucam in oculis fratris tui, trabē autē quæ in oculo tuo est nō cōsideras? Aut quomodo po-

Aug. to. 3

tes dicere fratri tuo, frater sine eñciā festucā de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabē nō uides? Hypocrita, eñce primū trabem de oculo tuo, & tūc perspicies ut educas festucā de oculo fratris tui. Non est enim arbor bona quæ facit fructus malos, neque arbor mala faciēs fructū bonū. Vnaquæque arbor de fructu suo cognoscit. Neque em de spinis colligunt ficus, neque de rubo uindemiant uuas. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonū: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia cordis os loquitur. Quid autē uocatis me domine domine, & nō facitis quæ dico? Omnis qui uenit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam cui similis sit: Similis est homini ædificanti domū qui fodit in altum, & posuit fundamentū supra petrā. Inundatione autē facta, illisum est flumen domū illi, & nō potuit eam mouere, fundata enim erat super petram. Qui autem audit & nō facit, similis est homini ædificanti domum suam supra terrā sine fundamento: in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna. Et post aliquantū, Cui ergo similes dicam homines generationis huius, & cui similes sunt? Pueris sedētibz in foro & loquentibus adinuicē, & dicentibus: Cantauimus uobis tibijs, & nō saltastis: lamentauimus, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens uinū: & dicitis, dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicitis. Ecce homo deuorator & bibēs uinū, amicus publicanorū & peccatorū. Et iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis. Item post aliquantū, Est autē hæc parabola: Semen est uerbum dei. Qui autē secus uiam sunt, ij sunt qui audiunt: deinde uenit diabolus, & tollit uerbū de corde eorum, ne credētes salui fiant. Nam qui supra petram, qui cum audierint cum gaudio suscipiunt uerbum: & hi radices nō habent, quia ad tempus credūt, & in tempore tentationis recedūt. Quod autē in spinis cecidit: ij sunt qui audierūt, & à solitudinibus & diuitijs & uoluptatibus uitæ eūtes suffocant, & non referunt fructū. Quod autē in bonam terrā: ij sunt qui corde bono & optimo audientes uerbū retinent, & fructum afferunt in patientia. Nemo autē lucernam accendens, operit eā uase, aut subtus lectum ponit: sed supra candelabrum ponit, ut intrantes uideant lumen. Non enim est occultū quod nō manifestet, nec absconditum quod nō cognoscat & in palā ueniat. Videte ergo quomodo audistis: Qui enim habet dabit illi, & quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferet ab illo. Et post aliquantū, Conuocatis autē duodecim Apostolis dedit illis uirtutē & potestatem super omnia dæmonia, & ut languores curarent. Et misit illos prædicare regnū dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos, Nihil tuleritis in uia neque uirgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis: Et in quancūque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicumque non receperit uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedū uestrorum excu-

Lucæ 7

Lucæ 8

Lucæ 9

T 2 tite

tite in testimoniū super illos. Item post aliquantū, Dicebat autē ad omnes, Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucē suā quoti die & sequat me. Qui enim uoluerit animā suā saluā facere perdet illā: Nam qui perdidit animam suā propter me, saluā faciet illam. Quid em̄ proficit homo si lucreū uniuersum mūdū, se autē ipsum perdat, & detrimentum sui fiat: Nam qui me erubuerit & meos sermones, hunc filius hominis erubescet cū uenerit in maiestate sua, & patris, & sanctorū angelorū. Et alio loco, Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorū maior esset. At Iesus uidens cogitationes cordis illorū, apprehendens puerū statuit eum secus se: & ait illis. Quicumq; susceperit puerū istum in nomine meo, me recipit. Et qui cūq; me receperit, recipit eū qui me misit. Nam q̄ minor est inter omnes uos, hic maior est. Et post aliquantū, Ait autē ad alterum, Sequere me. Ille

Luce 9 autē dixit, Domine, permittite mihi primum ire sepelire patrē meū. Dixitq; ei Iesus, Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: Tu autē uade, annūcia regnum dei. Et ait alter, Sequar te domine, sed primū permittite mihi renūciare ijs qui domi sunt. Ait ad illum Iesus, Nemo mittens manū suā in aratrū & aspiciens retro, aptus est regno dei. Et post paululū, Ecce ego mitto uos sicut agnos inter lupos.

Luce 10 Nolite portare sacculū, neq; perā, neq; calciamenta, & neminē per uia saluaueritis. In quacūq; domum intraueritis, primū dicite, Pax huic domui. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet sup̄ illum pax uestra: Sin autē, ad uos reuertet. In eadē autē domo manete edētes & bibētes que apud illos sunt: Dignus enim est operarius mercede sua, Nolite transire de domo in domum. Et in quancūq; ciuitatē intraueritis & suscepint uos, māducate quacūq; apponunt uobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquabit in uos regnū dei. In quancūq; ciuitatē intraueritis, & non recepint uos, exeuntes in plateas eius, dicite, Etiā puluerē qui adhesit nobis de ciuitate uestra, exterгимus in uos. Tamen hoc scitote, quia appropinquabit regnum dei. Dico uobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, q̄ illi ciuitati. Et post paululum, Veruntamē in hoc nolite gaudere, quia spiritus uobis subiiciunt: Gaudete autē, q̄ nomina uestra scripta sunt in cœlis. Et post paululū, Ecce qui dam legispiritus surrexit, tentans illū, & dicēs, Magister quid faciēdo uitā æternam possidebo? At ille dixit ad eū, In lege quid scriptum est? Quomodo legis? Ille respōdens, dixit, Diliges dominum deum tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus uiribus tuis, & ex omni mēte tua, & proximū sicut teipsum. Et paulo post, Quis horum triū uidet tibi proximū fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit, Qui fecit misericordiam in illū. Et ait illi Iesus, Vade, & tu fac similiter. Et post paululū, Martha, Martha, sollicita es & turbaris erga plurima. Porro unum est necessariū: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Item post paululum, Cum oratis, inquit, dicite,

Luce 11 Pater, sanctificet nomen tuū: Adueniat regnum

tuum: Panē nostrum quotidianū da nobis hodie, & dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis, & ne nos inducas in tentationē. Et ait ad illos, Quis uesterū habet amicū, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice, commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus uenit de uia ad me, & nō habeo qd̄ ponam ante illum. Et ille de intus respōdens, dicat, Noli mihi molestus esse, iam ostiū clausum est, & pueri mei mecū sunt in cubili, nō possum surgere & dare tibi: Et ille si perseverauerit pulsans, Dico uobis, & si nō dabit illi surgens, eo q̄ amicus eius sit, ppter im̄pbitatē tamē eius surget, & dabit illi quotq̄t̄ habet necessarios. Et ego uobis dico, Petite, dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperiet uobis. Omnis em̄ q̄ petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperiet. Quis autē ex uobis patrē petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut piscē, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget scorpionem? Si ergo cū sitis mali, nostis bona data dare filijs uestris, quāto magis pater uester de cœlo dabit spiritū bonum petētib; se. Et paulo post, Factum est autē cum hæc diceret: Extollens uocem quædā mulier de turba, dixit illi, Beatus ueter qui te portauit, & ubera quæ suxisti. At ille dixit, Imō beati qui audiūt uerbū dei, & custodiunt illud. Et paulo post, Et cum loqueretur, rogauit illū quidā Phariseus, ut præderet apud se. Et ingressus recubuit. Phariseus autē cœpit intra se reputans dicere, quare nō baptizatus esset ante prandiū. Et ait dominus ad illū, Nūc uos Pharisei quod deforis est calicis & catini, mundatis, quod autē intus est uestrum, plenū rapina & iniquitate: stulti, nōne qui fecit quod deforis est, etiā qd̄ intus est fecit? Veruntamen quod superest, date eleemosynā, & ecce omnia mūda sunt uobis. Sed uæ uobis Phariseis, qui decimatis mentā & rurā, & omne olus, & præteritis iudiciū & charitatem dei. Hæc autē oportuit facere, & illa non ommittere. Væ uobis Pharisei, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Væ uobis, q̄ estis ut monumēta quæ non parent, & homines ambulantes supra nesciunt. Respōdens autē quidā ex legisperitis, ait illi, Magister, hæc dicēs, etiā nobis contumeliā facis? At ille ait, Etiā uobis legisperitis uæ, quia oneratis homines oneribus quæ portare nō possunt, & ipsi uno digito uestro nō tāgitis sarcinas. Et alio in loco, Attendite a fermento Pharisæorū, quod est hypocrisis. Et paulo post, Dico autem uobis amicis meis, ne terreamini ab ijs q̄ occidūt corpus, & post hæc non habēt amplius qd̄ faciant. Ostendam autē uobis quem timeatis. Timeate eū qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennā. Ita dico uobis, hunc timeate. Nōne quinq; passerēs ueneūt dipōdio, & unus ex illis nō est in obliuione corā deo? Sed & capilli capitis uestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus pluris estis. Dico autē uobis, Omnis quicumq; cōfessus fuerit me corā hominibus, & filius hominis cōfitebit̄ in illo coram angelis

angelis dei: Qui autē negauerit me coram hominibus, denegabitur coram angelis dei. Et omnis qui dicit uerbū in filiū hominis, remittet̄ illi: Ei autem qui in spiritū sanctum blasphemauerit, nō remittit̄. Cum autem inducēt uos in synagogas, & ad magistratōs, & potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respōdeatis, aut quid dicatis: Spiritus em̄ sanctus docebit uos in ipsa hora quæ oportet dicere. Ait autem ei quidam de turba, Magister, dic fratri meo ut diuidat mecum hæreditatē. At ille dixit ei, Homo, quis me cōstituit iudicem, aut diuisorē supra uos? Dixitq; ad illos, Videte & caute ab omni auaritia, quia nō in abundantia cuiusquā uita eius est ijs quæ possidet. Dixit autē similitudinē ad illos, dicens, Hominis cuiusdā diuitis uberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se, dicens, Quid faciam, quod non habeo quod cōgregem fructus meos? Et dixit, Hoc faciā, destruam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ, Anima habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autē illi deus, Stulte, hac nocte animam tuā repetūt a te, quæ autē parasti cuius erūt? Sic & omnis qui sibi thesaurizat, & nō est in deū diues. Dixitq; ad discipulos suos, Ideo dico uobis Nolite solliciti esse animæ, quid manducetis, neq; corpori, quid uestiamini. Anima plus est q̄ esca, & corpus quā uestimentū. Cōsiderate coruos, quia non seminant, neq; metūt, quibus nō est cellarium, neq; horreum, & deus pascit illos: Quāto magis uos pluris estis. Quis autem uestrum cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitū unum? Si ergo neq; quod minimū est potestis, quid de cæteris solliciti estis? Cōsiderate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neq; nent: Dico autem uobis, quod nec Salomon in omni gloria sua uestiebat̄ sicut unum ex istis. Si autē scœnum agri quod hodie in agro est, & cras in clibanū mittit̄, deus sic uestit: quanto magis uos pusillæ fidei. Et uos nolite quærere quid māducetis, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli. Hæc em̄ omnia gentes mūdi inquirunt: Pater autē uester scit quoniam his indigetis. Veruntamen quærite regnū dei, & hæc omnia adijcient̄ uobis. Nolite timere pusillus grex, quia cōplacuit patri uestro dare uobis regnū. Vēdite quæ possidetis & date eleemosynā: Facite uobis sacculos qui nō ueterascunt, thesaurū non deficientē in cœlis, quo fur nō appropriat, neq; tinea corrūpit. Vbi em̄ thesaurus uester, ibi & cor uester erit. Et post paululū, Et uos estote parati, quia qua hora non putatis filius hominis ueniet. Ait autē ei Petrus, Domine ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes? Dixit autē dominus, Quis putas est fidelis dispēsator & prudēs, quem cōstituit dominus supra familiam suā, ut det illis in tēpore tritici mēsurā? Beatus ille seruus quē cū uenerit dominus, inuenerit ita faciētem. Vere dico uobis, supra omnia quæ possidet constituet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus uenire, & cœperit p̄cu-

tere pueros, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari: ueniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, partēq; eius cū infidelib; ponet. Ille autē seruus qui cognouit uoluntatē domini sui, & nō præparauit, & nō fecit secundū uoluntatem eius, uapulabit multis. Qui autē non cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Omnis autē cui multū datum est, multum quæret ab eo, & cui cōmendauerunt multū, plus repetūt ab eo. Item paulo post, Hypocritæ faciem terræ & cœli nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & a uobis ipsis nō iudicatis quod iustum est? Et aliquāto post, Contēdite intrare per angustam portā, quia multi dico uobis quærent intrare, & nō poterunt.

Luce 13
Luce 14 Et alio loco, Dicebat autē & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos, Cum inuitatus fueris ad nuptias, nō discūbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab eo, & ueniens is qui te & illum uocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tūc incipias cū rubore nouissimū locū tenere. Sed cū uocatus fueris, uade recūbe in nouissimo loco, ut cū uenerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice ascende sup̄ius: Tunc erit tibi gloria coram simul discubētibus: Quia omnis qui se exaltat, humiliabit̄: & q̄ se humiliat, exaltabit̄. Dicebat autem & ei qui se inuitauerat, Cū facis prandiū uel cœnam, noli uocare amicos tuos, neq; fratres tuos, neque cognatos, neq; uicinos diuites, ne forte & ipsi te reuolunt, & fiat tibi retributio. Sed cum facis cōuiuuiū, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris, quia nō habēt retribuere tibi: retribuetur em̄ tibi in retributione iustorū. Et paulo post, Si quis uenit ad me, & non odit patrē suum, & matrē, & uxorē, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autē & animā suā, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucē suam, & uenit post me, nō potest meus esse discipulus. Quis enim ex uobis uolens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum, ne postea quā posuerit fundamentū, & non potuerit perficere: omnes qui uident incipiant illudere ei dicentes, quia hic homo cœpit ædificare, & nō potuit consummare? Aut quis rex iturus cōmittere bellū aduersus alium regem, nō sedens prius cogitat, si possit cum decē milibus occurrere ei, qui cū uiginti milibus uenit ad se? Alioquin adhuc illo lōge agente, legationē mittēs rogat ea quæ pacis sunt: Sic ergo omnis ex uobis qui nō renunciat omnibus quæ possidet: non potest meus esse discipulus. Et post aliquantū, Et ego uobis dico, Facite uobis amicos de māmōna iniquitatis, ut cū defeceritis, recipiāt uos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est, & q̄ in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo māmōna fideles non fuistis, quod uestrum est quis dabit uobis? Nemo seruus potest duob; dominis seruire: Aut enim unum odiet, & alterū diliget: aut uni adhærebit, & alterū cōtemnet. Non potestis deo seruire & māmōnæ.

Audiebāt autē hęc omnia Pharifai, qui erāt avari, & deridebant illum. Et ait illis, Vos estis qui iustificatis uos corā hominibus, deus autē nouit corda uestra: Quia quod hominibus altū est, abominatio est ante deū. Et post paucos uersus, Omnis qui dimittit uxorē suam, & ducit alterā, mœchatur. Et post paululum, Impossibile est ut nō ueniant scandala: Vā autē illi per quem ueniunt. Vt ilius est illi si lapis molaris imponat circa collum eius, & proiciat in mare, q̄ ut scandalizet unum de pusillis istis. Attēdite uobis, Si peccauerit frater tuus, increpa illū: & si pœnitentiā egerit: dimitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & si septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me, dimitte illi. Et alio loco, Dixit autē ad quosdā qui in se cōfidebāt, tanquā iusti, & aspabant cæteros parabolam istam, Duo homines ascēderūt in templū ut orarent: unus Pharifæus & alter Publicanus: Pharifæus autē stans, hęc apud se orabat, Deus, gratias ago tibi, quia nō sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri: ueluti etiam hic Publicanus: Ieiuno bis in sabbato, decimas de omnī quæ possideo. Et Publicanus à lōge stans, nolebat nec oculos ad cœlū leuare, sed percutiebat pectus suū, dicens, Deus, propicius esto mihi peccatori. Dico uobis, descēdit hic iustificatus in domū suam ab illo: Quia omnis qui se exultat, humiliabit: & qui se humiliat, exaltabit. Afferebant autē ad illum & infantes, ut eos tãgeret. Quod cū uiderent discipuli, increpabāt illos: Iesus autē cōuocans illos, dixit: Sinite paruulos uenire ad me, & nolite eos uetare, talī est em̄ regnū dei. Amen dico uobis, quicūq; non receperit regnū dei sicut puer, non intrabit in illud. Et interrogauit eū quidam princeps, dicens, Magister bone, quid faciens uitā aeternam possidebo? Dixit autē Iesus, Quid me dicis bonū? Nemo bonus nisi solus deus. Mandata nosti: Nō occides: non mœchaberis, nō furtū facies, nō falsum testimoniū dices: hōnora patrē tuum & matrem. Qui ait, Hęc omnia seruauī à iuuentute mea. Quo audito, Iesus ait ei, Adhuc tibi unum deest: Omnia quæcūq; habes, uende, et da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me. His ille auditis, contristatus est, quia diues erat ualde. Videns autē illum Iesus tristem factū, dixit, Quam difficile qui pecunias habent in regnū dei intrabunt: Facilius est camelum per foramen acus transire, q̄ diuitem intrare in regnum dei. Et dixerunt, qui audiebāt, Et quis potest saluus fieri? Ait illis, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud deū. Ait ei Petrus, Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis, Amen dico uobis: Nemo est qui relinquit domum aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, propter regnum dei, & nō recipiat multo plura in hoc tempore, & in seculo uenturo uitam aeternā. Et alibi, Stans autē Zachæus dixit ad dominū, Ecce dimidium bonorū meorum domine do pauperibus, & si quid aliq̄ defraudaui, reddo quadruplū. Ait Iesus ad eū. Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse

Luc. 17

Luc. 18

Exod. 20

Luc. 19

filius est Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & saluū facere quod perierat. Et post aliquantū, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Et alio loco, Audiēte autē omni populo, dixit discipulis suis, Attēdite à Scribis, qui ambulare uolunt in stolis, & amant salutatiōes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in cōuiujs: qui deuorant domos uiduarum, simulātes longā orationē, hi accipiēt damnationē maiorē. Respiciens autē uidit eos qui mittebant munera in gazophylaciū diuites. Vidit autem & quandā uiduā pauperculā mittentē ara minuta duo: Et dixit, Vere dico uobis, quia uidua hęc pauper plus q̄ omnes misit: Nam & omnes hi ex abundanti sibi miserūt in munera dei: hęc autem ex eo quod deest illi, omnē uictum suū quem habuit, misit. Itē alio loco, Ponite ergo in cordibus uestris, non præmeditari quemadmodū respondeatis: Ego enim dabo uobis os & sapiētiam, cui nō poterunt resistere & cōtradecere omnes aduersarij uestri. Trademini autē à parentibus & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficiēt ex uobis. Et eritis odio omnibus propter nomen meū: Et capillus de capite uestro nō peribit. In patiētia uestra possidebitis animas uestras. Et post aliquantū, Attendite autem uobis, ne forte grauentur corda uestra à crapula & ebrietate, & curis huius uitæ, & superueniat in uos repētina dies illa. Tanquam em̄ laqueus supueniet in omnes qui sedent sup faciē omnis terræ. Vigilate itaq; omni tēpore orātes, ut digni habeamini fugere omnia ista quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Item post aliquantū, Facta est autē contentio inter eos, quib; eorū uideret esse maior. Dixit autē eis, Reges gentium dominant eorū, & qui potestatem habent sup eos, benefici uocant: Vos autem non sic: Sed qui maior est inter uos, fiat sicut minor, & qui præceptor est, sit ut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat: Nōne qui recumbit: Ego autē in medio uestrū sum sicut qui ministrat. Et alio in loco, Orate ne intretis in tentationem.

Quomodo potestis uos credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo deo est nō quæritis? Et post aliquantum, Dixit autem Iesus, Nec ego te condemnabo: Vade & amplius iam noli peccare. Et paulopost, Si uos manseritis in sermone meo, uere discipuli mei eritis, & cognoscetis ueritatē, et ueritas liberabit uos. Et post paululū, Amen amē dico uobis, quia omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Et alibi, Amē amen dico uobis, si quis sermonē meum seruaerit, nō uidebit mortem in aeternū. Et post aliquantum, Qui amat animam suam, perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam aeternam custodit eā. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus. Et alio loco, Dilexerunt enim gloriam hominum magis q̄ gloriam dei. Et alibi, Vos uocatis me magister & domine, & bene dicitis, sum enim. Si ergo ego laui pedes uestros, dominus & magister

Luc. 20

Ex Euangelio secundum Ioan nem

Ioan. 13

magi

magister, & uos debetis alter alterius lauare pedes: exemplū enim dedi uobis, ut quemadmodū ego feci uobis, ita & uos faciatis. Et paulopost, Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicē, sicut dilexi uos, ut & uos diligatis inuicē. In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionē habueritis ad inuicē. Et paulopost, Si diligitis me, mādata mea seruate. Et post paululum, Qui habet mādata mea & seruat ea, ille est qui diligit me, Qui autē diligit me, diliget à patre meo, & ego diligā eum, & manifestabo ei meipsum. Et post tres uersus, Si quis diligit me, sermonē meū seruabit. Et pater meus diliget eū, & ad eū ueniet, & mansionem apud eū faciemus. Qui nō diligit me, sermones meos nō seruat. Et paulopost, Manete in me, & ego in uobis. Sicut palme non potest facere fructum à semetipso, nisi manserit in uite: sic nec uos, nisi in me manseritis. Ego sum uitis, uos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructū multū, Quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me nō manserit, mittet foras sicut palme, & arefcet, Et colligent eum, & in ignē mittet & ardet. Si manseritis in me, & uerba mea in uobis māserint: quodcūq; uolueritis petetis, & fiet uobis. In hoc clarificatus est pater meus, ut fructum plurimū afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi uos, manete in dilectiōe mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectiōe mea: sicut & ego patris mei præcepta seruauī, & maneo in eius dilectiōe. Hęc locutus sum uobis, ut gaudiū meū in uobis sit, & gaudiū uestrū impleatur. Hoc est præceptū meū, ut diligatis inuicē, sicut dilexi uos. Maiorem hac dilectionē nemo habet, q̄ ut animam suā quis ponat pro amicis suis. Et paulopost, Hęc mando uobis, ut diligatis inuicē. Hęc de quatuor Euangelij in hoc opere ponēda existimaui: ubi intelligi potest, tres Euāgelistas, Matthæū scilicet & Marcum & Lucā, ideo nobis plura dedisse præcepta uiuendi, quia eam maxime secuti sunt partē quæ actiua dicit. Quia uero Ioannes contemplatiuam magis tenuit, ideo cum eius Euangelij supereminet cæteris, multo pauciora tamen in eo morum præcepta comperimus. Hinc iam de illo libro cui titulum dederunt, Actus Apostolorum, commemorabimus, quæ inuenimus omnino paucissima. Eo quippe rerum gestarum continet historia, quibus edificatur fides, magisq; ibi exempla q̄ præcepta conscripta sunt.

Iacobus ergo loquēs, Propter quod inquit, ego iudico non inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad dominū, sed scribere ad eos ut abstineant se à contaminationibus simulachrorū, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine. Et paulopost, Visum est enim spiritui sancto & nobis, nihil ultra imponere uobis oneris, q̄ hęc necessaria, ut abstineatis uos ab immolatis simulachrorum, & sanguine suffocato, & fornicatione, à quibus custodiētes uos, bene agetis, Valete. Et post multa, cum Paulus apostolus præpositis Ecclesiæ quos cōgregauerat, loqueret. Attendite, inquit,

Ioan. 14

Ioan. 15

libro Actuum Apostolorum Act. 15

Act. 20

uobis & uniuerso gregi, in quo uos spūsanct⁹ posuit Episcopus, regere Ecclesiā dei, quam acquisiuit sanguine suo. Et paulopost idem ad eosdē, Argentū & aurum, aut uestem nullius cōcupiui, ipsi scitis: quoniā ad ea quæ mihi opus erant, & ijs qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ. Omnia ostēdi uobis, quoniā sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse uerbū domini Iesu, quoniā ipse dixit, Beatus est magis dare q̄ accipere. Et alio loco, cū Iacobus & qui cū eo erāt Paulus Apostolo loquerent, dixerunt ei, Vides frater, quot milia sunt in Iudæis qui crediderūt, & omnes amulatores sunt legis: Audierūt autē de te, quia discessionē doceas à Moyse eorū qui p̄ gentes sunt Iudæorū: dicens, non debere eos circūcidere filios suos, neq; secundū cōsuetudinē ingredi. Quid ergo est: Vtiq; oportet cōuenire multitudinem, audient enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus, Sunt nobis uiri quatuor uotū habentes super se. His assumptis, sanctifica te cum illis, et impende in illis ut radant capita, & scient omnes quia quæ de te audierūt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legē. De ijs autē qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus iudicātes, ut abstineant se ab idolis, immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione. Hęc de libro Actū apostolorum, nostro huic operi cōgruentia, quæ hic ponemus satis esse cōperimus. Vbi uidemus Apostolos eis qui ex gentibus crediderūt, nulla uoluisse onera ueteris legis imponere, quātum attinet ad corporalis abstinentiā uoluptatis, nisi ut obseruarent ab his tribus, id est, ab eis quæ idolis immolarentur, & à sanguine, & à fornicatione. Vnde nōnulli putant tria tantū crimina esse mortifera, id est, idolatriā, & homicidiū, & fornicationē: ubi utiq; & adulteriū, & omnis præter uxorem cōcubitus intelligitur, Quasi non sint mortifera crimina quæcūq; alia sunt præter hæc tria, quæ à regno dei separant, aut inaniter & fallaciter dictum sit, Neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; malefici, neque rapaces, regnū dei possidebunt. Sed oportet nos repressa disputatiōe nostra, ad Epistolas Apostolicas iam uenire, & uidere etiam in ipsis quid huic operi conuenienter aptetur.

Non enim erubescō Euangelium, Virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudeo primū & Græco. Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autē ex fide uiuit. Reuelatur enim ira dei de cœlo super omnē impietatē, & iniustitiā hominum, eorū qui ueritatē in iniustitiā detinent: quia quod notū est dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciunt, sempiterna quoq; eius uirtus & diuinitas: ut sint inexcusabiles, quia cum cognouissent deum, nō sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiēs cor eorū, Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis

Act. 21

Ex epistola Romanos

bilis hominis, & uolucrū, & quadrupedū, & serpentiū. Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorū, in immūdiā, ut cōtumelijs afficiant corpora sua in semetipsis. Qui commutauerunt ueritatē dei in mendaciū, & coluerunt & seruiērūt creaturā potius q̄ creatori, qui est benedictus in secula. Amē. Propterea tradidit illos deus in passiones ignominia, Nam foemina eorū immutauerūt naturalē usum in eū usum qui est contra naturā. Similiter autē & masculi relicto naturali usu foeminae, exarserūt in desiderijs suis in inuicē, masculi in masculos turpitudinē operātes, & mercedē quā oportuit erroris sui in semetipsis recipiētes. Et sicut non probauerunt deū habere in notitia, tradidit eos deus in reprobū sensum, ut faciant quae nō conueniūt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia: plenos inuidia, homicidio, cōtentioe, dolo, malignitate: susurrōnes, detractores, deo odibiles, cōtumeliosos, superbos, elatos, inuētores malorū, parentibus nō obediētes, insipientes, incōpositos, sine affectione, absq̄ foedere, sine misericordia. Qui cū iustitiā dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agūt, digni sunt morte, nō solū qui ea faciunt, sed & qui consentiunt facientibus. Propter quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo em iudicas alterū, teipsum condēnas: eadē enim agis qui iudicas. Scimus enim, quoniam iudiciū dei est secundū ueritatem, in eos qui talia agunt. Existimas autē hoc o homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facies ea, q̄ tu effugies iudiciū dei? An diuitias bonitatis eius & patiētiae & longanimitatis cōtēnis? Ignoras quoniam benignitas dei ad pōnitentiā te adducit? Secundū duritiā autem tuā, & impōnitens cor thesaurizas tibi irā in die irae & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet unicuiq̄ secundū opera eius. His quidem qui secundū patientiā boni operis, gloriā & honorē & incorruptionē quarentibus uitam aeternā. His autē qui ex contentione, & qui nō acquiescūt ueritati, credūt autē iniquitati, ira & indignatio, tribulatio, & angustia in omnē animā hominis operantis malum, Iudaei primū & Graeci. Gloria autē & honor & pax omni operanti bonū, Iudaeo primū & Graeco. Et post paululū, Non enim auditores legis iusti sunt apud deū, sed factores legis iustificabūtur. Itē paulo post, Qui ergo alium doces, teipsum non doces. Qui praedicas non furandum, furaris. Qui dicis non moechandū, moecharis. Qui abominaris idola, sacrilegiū facis. Qui in lege gloriaris, per praeruaricationē legis deū in honoras. Nomē enim dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptū est. Et aliquāto post, Iustificati igitur ex fide pacē habeamus ad deū per dominū nostrum Iesum Christum, per quē & accessum habemus fide in gratia ista in qua stamus, & gloriamur in spe gloriā filiorū dei. Non solū autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiā operatur: patientiā autē probationē, probatio uero spem, spes autem non confundit, Quia charitas dei diffusa est in cordi-

bus nostris per spiritū sanctū qui datus est nobis. Et alio loco, Non ergo regnet peccatū in uestro Rom. 6 mortali corpore, ut obediatis cōcupiscentijs eius. Sed neq̄ exhibeatis mēbra uestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos deo tanquā ex mortuis uiuentes, & mēbra uestra arma iustitiae deo. Et post paululū, Humanū dico propter infirmitatem carnis uestrae, Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire immūdiā & iniquitati ad iniquitatē, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiae in sanctificatione. Et alio loco, Ergo fratres debitores sumus nō carni, ut secundū carnem uiuamus, Si enim secundū carnē uixeritis, moriemini. Si autē spiritu facta carnis mortificatis, uiuetis. Quicumq̄ enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei. Et post paululū, Haredes quidē dei, coharedes autē Christi, si tamen cōpatiēmur, ut & conglorificemur. Et post paululū, Si autē quod nō uidemus, speramus, per patiētiam expectamus. Et post paucos uersus, Scimus autē, quoniam diligentibus deum omnia cooperātur in bonū. Et paulo post, Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculū, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oues occisionis. Sed in his omnib. superamus, propter eum qui dilexit nos. Certe sum enim, quia neq̄ mors, neq̄ uita, neq̄ angeli, neq̄ principatus, neq̄ instātia, neq̄ futura, neq̄ fortitudo, neq̄ altitudo, neq̄ pfundū, neq̄ creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quae est in Christo Iesu dño nostro. Et alio loco, Corde enim Rom. 10 creditur ad iustitiā, ore autē confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illum, nō cōfundetur. Nō enim est distinctio Iudaei & Graeci, Nā idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocāt illum. Omnis enim quicumq̄ inuocauerit nomē domini, saluus erit. Et alio loco, Tu autem fide sta, Noli altū sapere, sed time. Si enim Rom. 11 deus naturalibus ramis nō pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatē & seueritatē dei. In eos quidē qui ceciderunt seueritatē, in te autem bonitatē, si permāseris in bonitate. Et paulo post, Obsecro itaq̄ uos fratres per misericordiam Rom. 12 dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiā usuetem, sanctam, deo placentē, rationabile obsequium uestrū. Et nolite cōformari huic seculo, sed reformamini in nouitate spiritus uestri, ut probetis quae sit uolūtas dei bona & placēs & perfecta. Dico enim per gratiā quae data est mihi, omnib. qui sunt inter uos, nō plus sapere q̄ oportet sapere, sed sapere ad sobrietatē, unicuiq̄ sicut deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem mēbra non eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autē alter alterius mēbra. Habentes autem donationes secundum gratiā quae data est nobis differentes, siue prophetiam secundū rationem fidei, siue ministeriū in ministrando, siue qui docet in doctrina, Qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui praest in sollicitudine

licitudine, qui miseret in hilaritate, Dilectio sine simulatione, odientes malū, adhærētes bono, charitatē fraternitatis inuicē diligētes, honore inuicē praeruenientes, sollicitudine nō pigri, spiritu feruētes, domino seruiētes, spe gaudētes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctōrū cōmunicantes, hospitalitatē sectātes. Benedicite persequentibus uos, benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cū gaudentibus, flere cum flentibus. Idipsum inuicē sentiētes. Nō alta sapientes, sed humilibus cōsentiētes. Nolite esse prudentes apud uosmetipsos, nulli malū pro malo reddētes. Prouidentes bona, non tantū corā deo, sed etiam corā omnibus hominibus. Si fieri potest, quod ex uobis est, cū omnibus hominibus pacē habentes, nō uosmetipsos defendentes charissimi, sed date locū irae. Scriptū est enim, Mihi uindictam, & ego retribuam dicit dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illi: si sitit, potū da illi: hoc enim faciens carbones ignis cōgeres sup caput eius. Noli uinci à malo, sed uince in bono malū. Omnis anima potestatis sublimioribus subdita sit, Nō est em potestas nisi à deo. Quae autē sunt à deo, ordinata sunt. Itaq̄ qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autē resistunt, ipsi sibi damnationē acquirunt. Nam principes nō sunt timori boni operis, sed mali. Vis autē non timere potestātē, bonū fac, & habebis laudē ex illa. Dei enim minister est tibi in bonū. Si autē malefeceris, time: nō enim sine causa gladiū portat. Dei em minister est, uindex in ira ei qui male agit. Ideoq̄ necessitate subiecti estote, non solū propter iram, sed & propter cōscientiam. Ideo enim & tributa praestatis: Ministri enim dei sunt in hoc ipsum seruiētes. Reddite omnibus debita: cui tributū, tributū: cui uectigal, uectigal: cui timorē, timorem: cui honorē, honorē, Nemi- ni quicquā debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Nō adulterabis, Non occides, Non furaberis, Nō falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mādātū, in hoc uerbo instaurat, Diliges proximū tuū sicut teipsum. Dilectio proximi malum nō operat. Plenitudo ergo legis est dilectio. Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc em propior est nostra salus, quā cū credidimus. Nox precessit, dies autē appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarū, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus: nō in comestationibus & ebrietatibus, nō in cubilib. & impudicijs, nō in contētionē & amulatione: sed induimini dominū Iesum Christū. Et carnis curā ne feceritis in desiderijs. Infirmū autē in fidē assumite, nō in disceptationibus cogitationū. Alius enim credit māducare omnia, Qui autē infirmus est, olera māducat. Is qui manducat, non manducantē non spernat: & qui non manducat, manducantē non iudicat. Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudices alienū seruū? Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem. Potest em deus statuere illū, Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem. Vnusquisq̄ in suo sen-

su abundet, Qui sapit diem, domino sapit: & qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. Et qui nō manducat, domino nō manducat, & gratias agit deo. Nemo enim nostrū sibi uiuit, & nemo sibi morit. Siue enim uiuimus, domino uiuimus: siue morimur, dño morimur. Siue ergo uiuimus, siue morimur, domini sumus. In hoc em Christus & mortuus est & resurrexit, ut & mortuorū & uiuorū dominef. Tu autē quid iudicas fratrem tuū: aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal dei. Scriptū est em, Viuo ego, dicit dominus, quoniam mihi flectet omne genu, & omnis lingua cōfitebitur deo. Itaq̄ unusquisq̄ nostrū pro serationē reddet deo. Nō ergo amplius inuicē iudicemus. Sed hoc magis iudicate, ne ponatis offendiculū fratribus uel scandalū. Scio, & cōfido in domino Iesu, quia nihil cōmune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi cōmune est. Si em, propter cibū frater tuus cōtristatur, iam non secundū charitatē ambulat. Noli cibo tuo illū pdere, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemet bonū nostrum. Nō est regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudiū in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo placet deo, & pbatus est hominibus. Itaq̄ quae pacis sunt, sectemur: & quae aedificationis sunt, in inuicē custodiamus. Noli propter escam destruire opus dei. Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculū māducat. Bonum est non manducare carnē, & non bibere uinum: neq̄ in quo frater tuus offendit, aut scandalizat, aut infirmat. Tu fidem quam habes penes teipsum, habe corā deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autē discernit, si māducauerit, damnatus est, quia nō ex fide. Omne autē quod nō est ex fide peccatū est. Debemus autē nos firmiores imbecillitates infirmorū sustinere, & nō nobis placere. Vnusquisq̄ nostrū proximo suo placeat in bonum ad aedificationē. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptū est, Improperia impropertantiū tibi ceciderūt sup me. Quaecūq̄ autē scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiā & consolationē scripturarum spem habeamus. Deus autē patientiā & solatiū det uobis idipsum sapere in alterutrum secundū Iesum Christum, ut unanimes uno ore honorificetis deum & patrem domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit uos in honorē dei. Et aliquāto post, Probauerūt enim Macedonia & Achaia collationē aliquam facere in pauperes sanctōrū qui sunt in Hierusalem, Placuit enim eis & debitorum sunt eorū. Nam si spiritualium eorū participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Et post paucos uersus, Obsecro igitur uos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatē spiritus, ut adiuuetis me in orationibus pro me ad deum. Et paulo post, Rogo autem uos fratres, ut obseruetis eos qui dissensionēs & offendicula praeter doctrinam quam uos didicistis, faciunt: & declinate ab eis, Huiusmodi enim

Rom. 2

Rom. 8

Psalm. 43

Rom. 10

Esa. 28

Rom. 11

Rom. 12

Rom. 5

Deut. 32

Rom. 13

Esa. 45

Psalm. 68

Rom. 16

enim Christo dño nostro nõ feruūt, sed suo uētri, & per dulces sermones & benedictiones seducūt corda innocentū. Vestra em̄ obediētia in omnē locū diuulgata est. Gaudeo igitur in uobis, sed uolo uos sapiētes esse in bono, & simplices in malo.

Obscuro autē uos fratres per nomen domini Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & nõ sint in uobis schismata. Sitis autē perfecti in eodē sensu, & in eadē sentētia. Significatū est enim mihi de uobis fratres mei, ab his qui sunt Chloes, quia cōtentiones inter uos sunt. Hoc autē dico, qđ unusquisq; uestrū dicit, Ego quidē sum Pauli, ego autē Apolli, ego uero Cephæ, ego autē Christi. Diuisus est Christus: Nunquid Paulus crucifixus est pro uobis, an in nomine Pauli baptizati estis? Et post paululū, Ex ipso autē uos estis in Christo Iesu, qui factus est sapiētia nobis à deo & iustitia, & sanctificatio, & redēptio, ut quemadmodū scri-

Hier. 9
1 Cor. 3

ptum est: Qui gloriatur, in domino gloriatur. Et alio loco: Cum enim sit inter uos zelus & contentio, nõne carnales estis, & secundū hominē ambulatis? Cū enim quis dicit, Ego quidē sum Pauli: alius autē, Ego Apolli: nõne homines estis? Et post paululū, Nescitis, quia templū dei estis, & spiritus dei habitat in uobis? Si quis autē templū dei uiolauerit, disperdet illū deus. Templū enim dei sanctum est, quod estis uos. Nemo seipsum se ducat. Si quis uideretur inter uos sapiēs esse in hoc seculo, stultus fiat ut sit sapiens. Sapiētia enim huius mūdi stultitia est apud deū. Et post paucos uer-

1 Corin. 4

sus, itaq; nolite ante tempus iudicare, quoad usq; ueniat dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit unicuiq; à deo. Hæc autem fratres transfigurauit in me & Apolli propter uos, ut in uobis discatis, ne supra qđ scriptū est, unus aduersus alterum inflet pro alio. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autē accepisti, quid gloriaris quasi nõ accepisti? Et post paululū, Vsq; in hanc horā & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris, Maledicimur, & benedicimus. Persecutionem patimur, & sustinemus. Blasphemamur, & obsecramus. Tanquā purgamēta huius mūdi facti sumus omnium peripsema usq; adhuc. Non ut confundā uos hæc scribo, sed ut filios meos char-

1 Corin. 5

issimos moneo. Item post paululū, Omnino auditur inter uos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris aliquis habeat: & uos inflati estis, & non magis luctū habuistis, ut tollatur de medio uestrū qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicauit ut præsens, eum qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi cōgregatis uobis & meo spiritu, cū uirtute dñi Iesu tradere huiusmodi in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi. Nõ est bona gloriatio uestra, Nescitis, quia modicū fermentū totam massam corrumpit: Expurgate uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis

azymi, Etenim Pascha nostrū immolatus est Christus, itaq; epulemur non in fermento ueteri, neq; in fermento malitiæ & nequitiae, sed in azymis synceritatis & ueritatis. Scripsi uobis in Epistola, ne commisceamini fornicarijs. Non utiq; fornicarijs huius mūdi, aut auarīs, aut rapacibus, aut idolis seruentibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nūc autem scripsi uobis, non cōmisceri, si is qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiēs, aut maledicus, aut ebriofus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de ijs qui foris sunt iudicare? Nõne de ijs qui intus sunt, uos iudicatis? Nā eos qui foris sunt, deus iudicabit. Auferte malum ex uobis

1 Corin. 6

ipsum. Audet aliquis uestrū habēs negociū aduersus alterū iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mūdo iudicabūt? Et si in uobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus, quāto magis secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, cōtemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos cōstituite ad iudicandū. Ad uerecundiā uestrā dico, Sic nõ est inter uos sapiēs quisquā qui possit iudicare inter fratres suos: sed frater cū fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Iā quidē omnino delictum est in uobis, qđ iudicia habetis inter uos. Quare non magis iniuriā accipitis? Quare nõ magis fraudem patimini: sed uos iniuriā facitis & fraudatis, & hoc fratribus? An nescitis, quia iniqui regnū dei nõ possidebunt? Nolite errare, neq; fornicarij, neq; idolis seruiētes, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriofos, neq; maledicos, neq; rapaces regnū dei possidebunt. Et post paululū, Nescitis quoniam corpora uestra mēbra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciā membra meretricis? Ablit, An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, unū corpus efficitur? Erūt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæret dño, unus spiritus est. Fugite fornicationē. Omne peccatū quodcūq; fecerit homo, extra corpus est, qui autē fornicatur, in corpus suū peccat. An nescitis, quoniam mēbra uestra templū sunt spiritus sancti qui in uobis est, quē habetis à deo, & non estis uestri? Empti em̄ estis pretio magno. glorificate & portate dñm in corpore uestro. De quibus autē scripsistis mihi, Bonū est homini

1 Corin. 7

mulierē non tãgere. Propter fornicationē autem unusquisq; suā uxore habeat, & unaquæq; suū uirum habeat. Vxori uir debitū reddat, similiter autem & uxor uiro. Mulier sui corporis potestatem nõ habet, sed uir. Similiter autē & uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicē, nisi forte ex cōsensu ad tempus, ut uacetis orationi, & iterū reuertamini in idipsum, ne tētet uos satanas propter incontinentiā uestram. Hoc autē dico secundū indulgentiā, nõ secundū imperium. Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum: sed unusquisq; proprium habet donum ex deo, alius quidam sic, alius uero sic. Dico autem nõ nuptis & uiduis, bonū est illis si sic maneāt si-

cut

cut & ego. Quod si nõ se cōtinent, nubāt. Melius est enim nubere qđ uiri. His autē qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, nõ ego, sed dominus, Vxorē à uiro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptā, aut uiro suo recõciliari. Et uir uxorem nõ dimittat. Nā cæteris ego dico non dominus, Si quis frater uxore habet infidelem, & hæc cõsentit habitare cū illo, nõ dimittat illā. Et si qua mulier habet uirū infidelē, & hic cõsentit habitare cū illa, non dimittat uirū. Sanctificatus est enim uir infidelis in muliere fidele: & sanctificata est mulier infidelis per uirū fidelem. Alioquin filij uestri immūdi essent, nunc autē sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Nõ est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi. In pace aut uocauit nos deus. Vnde enim scis mulier si uirū saluum facies? Aut unde scis uir si mulierē saluā facies? Nisi unicuiq; sicut diuisit dominus. Vnumquēq; sicut uocauit deus ita ambulet. Sicut in omnibus Ecclesijs doceo. Circūcisus aliquis uocatus est, nõ adducat præputiū. In præputio aliquis uocatus est, nõ circūcidatur. Circūcisio nihil est, & præputiū nihil est, sed obseruatio mādatorum dei. Vnusquisq; in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat. Seruus uocatus es, nõ sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis utere. Qui em̄ in domino uocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber uocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisq; in quo uocatus est frater, in hoc permaneat apud deum. De uirginibus autem præceptū domini nõ habeo, Consiliū autē do, tanquā misericordiā consecutus à domino, ut sim fidelis. Existimo ergo hoc bonū esse propter instantē necessitatē, quoniam bonū est homini sic esse. Alligatus es uxori, noli quærere solutionem, Solutus es ab uxore, noli quærere uxore. Si autē acceperis uxorem, nõ peccasti, & si nupserit uirgo nõ peccauit: Tribulationē tamē carnis habebunt huiusmodi. Ego aut uobis parco. Hoc itaq; dico fratres, Tempus breue est: reliquū est, ut & qui habent uxores, tanq; non habētes sint: & qui flent, tanq; non flentes: & qui gaudent, tanq; non gaudentes, & qui utuntur hoc mūdo, tanq; non utātur. Præterit enim figura huius mūdi. Volo autē uos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ dñi sunt, quomō placeat deo. Qui aut cum uxore est, sollicitus est quæ sunt huius mūdi, quomō placeat uxori, & diuisus est. Et mulier innupta et uirgo, cogitat quæ dñi sunt, ut sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autē nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomō placeat uiro. Porro hoc ad utilitatē uestrā dico: non ut laqueū uobis iniiciā, sed ad id quod honestū est, & qđ facultatē præbeat sine impedimēto dñm obsecrādi. Si quis aut turpē se uideri existimat sup uirginē suā, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod uult, faciat: non peccat, si nubat. Nā qui statuit in corde suo firmus, nõ habēs necessitatē: potest autē habet suæ uolūtatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare uirginē suā, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit uirginē suam bene facit:

& qui nõ iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quāto tēpore uir eius uiuit. Quod si dormierit uir eius, liberata est, Cui uult, nubat, tantū in dño. Beatior aut erit, si sic permāserit secundū meū cõsiliū. Puto autē qđ & ego spiritū dei habēa. De ijs autem quæ idolis sacrificant, scimus quia omnē sciētiam habemus. Sciētia inflat, charitas uero ædificat. Si quis se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodū oporteat eū scire. Si quis aut diligit deū, hic cognitus est ab eo. De scis autē quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolū in mundo. Et post paululū, Sed non in omnibus est scientia. Quidā autem consciētia usq; nunc idoli, quasi idolothytū manducāt, & cõscientia ipsorū cum sit infirma polluitur. Esca aut nos nõ cōmendat deo. Neq; enim si non manducauerimus deficiemus, neq; si mādcauerimus, abūdabimus. Videte aut ne forte hæc licentia uestra, offendiculū fiat infirmis. Si enim quis uiderit eum qui habet scientiā in idolio recumbentē, nõne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandū idolothyta? Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quē Christus mortuus est. Sic autē peccantes in fratres, & percutiētes cõscientiā eorum infirmā, in Christū peccatis. Quapropter si esca scādalizat fratrem meū, non manducabo carnem in æternū, ne fratrem meū scādalizem. Et post pauca. Nunquid nõ habemus potestatem manducandi & bibēdi? Nunquid nõ habemus potestatem, sororē mulierē circūducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres domini & Cephas? Aut solus ego & Barnabas nõ habemus potestatem hoc operari? Quis militat suis stipēdijs unquā? Quis plantat uineam, & de fructu eius nõ edit? Quis pascit gregē, & de lacte gregis non mādcat? Nunquid secundū hominē hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptū est enim in lege Moyli, Non alligabis os boui triturati. Nūquid de bobus cura est deo? An propter nos hoc utiq; dicit? Nā propter nos utiq; scripta sunt: quoniam debet in spe qui arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiēdi. Si nos uobis spiritalia seminauimus: magnū est si carnalia uestra metamus? Si alij potestatis uestræ participes sunt, nõ potius nos? Sed non usi sumus hac potestate. Sed omnia sustinemus, ne quod offendiculū demus Euangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt. Et qui altario deseruiūt, cū altario participātur. Ita & dominus ordinauit ijs qui Euangelium annūciant, de Euāgelio uiuere. Ego autē nullo horum usus sum. Nõ scripsi aut hæc, ut ita fiat in me. Bonū est enim mihi magis mori, qđ ut gloriā meā quis euacuet. Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria, Necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim uolens hoc ago, mercedē habeo. Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Quæ est ergo merces mea, ut Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi, ut non abutar potestate mea in Euāgelio? Nam cum liber sim, ex omnibus omnium me seruum feci, ut plures lucrificarem

1 Cor. 8

1 Cor. 9

Deut. 25

rem. Et factus sum Iudæis tanquā Iudæus, ut Iudæos lucrarer, Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cū ipse nō essem sub lege sed sub gratia, ut eos qui sub lege erāt lucrificerē. Iis qui sine lege erant, tanquā sine lege essem, cū sine lege dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrificerē eos qui sine lege erāt. Factus infirmis infirmus, ut infirmos lucrificerē. Omnib. omnia factus sum, ut omnes lucrificerē. Omnia aut facio propter Euāgelium, ut particeps eius efficiar. Nescitis, q̄ hi qui in stadio currūt, omnes quidē currūt, sed unus accipit brauiū? Sic currite ut cōprehēdatis. Omnis aut qui in agone contēdit, ab omnib. se abstinēt: & illi quidē ut corruptibilē coronā accipiant, nos aut incorruptā. Ego igit sic curro, non quasi in incertū, Sic pugno, nō quasi aerem uerberās, sed castigo corpus meū, & in seruitutē redigo, ne forte cū alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Nolo enim uos ignorare fratres, quoniā patres nostri omnes sub nube fuerunt. Et post paucos uersus, Sed non in pluribus eorū beneplacitū est deo. Nā prostrati sunt in deserto. Hæc autē in figura facta sunt nostri, ut nō simus cōcupiscentes malorū, sicut & illi cōcupierunt. Neq̄ idololatræ efficiamini, sicut quidā ex ipsis, quēadmodū scriptū est, Sedit populus māducare & bibere, & surrexerūt ludere. Neq̄ fornicemur sicut quidā ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die uigintitria milia. Neq̄ tentemus Christū, sicut quidam eorū tenterūt, & a serpētib. perierūt. Neq̄ murmurauerim, sicut quidā eorū murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autē omnia, in figura contingebāt illis: scripta sunt autē ad correptionē nostrā, in quos fines seculorum deueniunt. Itaq̄ qui se existimat stare, uideat ne cadat. Tentatio uos nō apprehēdat nisi humana. Fidelis itaq̄ deus est, qui non patitur uos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiā prouentū, ut possitis sustinere. Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorū cultura. Et paulopost, Sed quæ immolāt gentes, dæmonijs immolāt, & non deo. Nolo aut uos socios fieri dæmoniorū. Non potestis calicem domini bibere & calicē dæmoniorū. Non potestis mēsa domini participes esse, & mēsa dæmoniorū. An æmulamur dominū? Nūquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licēt, sed nō omnia expediūt. Omnia mihi licēt, sed nō omnia ædificāt. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. Omne quod in macello uenit, māducate, nihil interrogātes propter cōsciētā. Et paulopost, Si quis aut dixerit, hoc immolatū est idolis, nolite māducare propter illum qui indicauit, & propter cōsciētā. Cōsciētā aut dico nō tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea iudicat ab aliena cōsciētā? Si ego cū gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Siue ergo māducatis siue bibitis, uel aliud quid facitis, omnia in gloriā Dei facite. Sine offensione estote Iudæis & Gētibus, & Ecclesiæ dei: sicut & ego p̄ omnia omnibus placeo, nō quærens quod mihi utile est, sed quod multis ut salui fiant. Imitatores mei estote,

sicut & ego Christi. Et post paululum, Omnis uir orans aut prophetans uelato capite, deturpat caput suū. Omnis aut mulier orans aut prophetans nō uelato capite, deturpat caput suum. Et post aliquantū, Hoc aut præcipio nō laudans q̄ nō in melius, sed in deterius cōuenitis. Primū quidē cōuenientibus uobis in Ecclesiam audio scissuras esse, & ex parte credo. Nam oportet & hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in uobis. Conuenientib. ergo uobis in unū, iam nō est dominicam cœnā māducare. Vnusquisq̄ enim suā cœnā præsumit ad manducandū, Et alius quidē esurit, alius autē ebrius est. Nunquid domos nō habetis ad manducandū & bibendū? Aut Ecclesiam dei contēnitis, & cōfunditis eos qui nō habēt? Quid dicā uobis? Laudo uos, in hoc non laudo. Et post aliquos uersus, Itaq̄ quicumq̄ māducauerit panē uel biberit calicē domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet autē seipsum homo, & sic de pane illo edat & de calice bibat. Qui enim māducet & bibit indigne, iudiciū sibi māducet & bibit, nō dijudicās corpus domini. Ideo inter uos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quod si nosmetipsos dijudicarem, non utiq̄ iudicarem. Dū iudicamur autē, a domino corripimur, ut nō cū hoc mūdo damnemur. Itaq̄ fratres mei, cū cōuenitis ad māducandū, inuicem expectate. Si quis esurit, domi māducet, ut non in iudiciū cōueniatis. Cætera aut cū uenero disponam. Et alio loco: Sed deus temperauit corpus, ei cui deerat abūdantiore tribuēdo honorē, ut nō sit schisma in corpore, sed in idipsum pro inuicem sollicita sint membra. Et si quid patitur unū mēbrum compatiunt omnia mēbra. Siue gloriatur unum mēbrū, congaudent omnia mēbra. Vos autē estis corpus Christi & mēbra de mēbro. Et quosdam quidē posuit deus in Ecclesia, primū Apostolos, secūdo Prophetas, tertio doctores, deinde uirtutes, exinde gratias curationū, gubernationes, opitulationes, genera linguarū, interpretationes sermonū. Nunquid omnes Apostoli? nūquid omnes Prophetæ? nūquid omnes doctores? nūquid omnes uirtutes? nūquid omnes gratiā habēt curationū? nūquid omnes linguis loquūtur? nūquid omnes interpretātur? Aemulamini aut charismata meliora, & adhuc excellentiorē uobis uiam de monstro. Si linguis hominū loquar, & angelorū, charitatē autē non habeam, factus sum uelut aramentū sonans, aut cymbalū tinniens. Et si habuero prophetiā, & nouerim mysteria omnia & omnem scientiā: & si habuero omnē fidē, ita ut montes transferā, charitatē autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperū omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatē autē non habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est, Charitas nō æmulatur, nō agit perperā, nō inflatur, nō est ambitiosa, nō quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malū, nō gaudet super iniquitatē, cōgaudet aut ueritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet: Charitas nunquā excidit

1 Cor. 10

Exod. 32

1 Cor. 14

1 Cor. 13

dit. Et post aliquos uersus, Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, Maior autē his est charitas. Sectamini autem charitatem. Et paulopost, Quoniā æmulatores estis spiritū ad ædificationē Ecclesiæ, quærite ut abundetis. Item post paululum, Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autē perfecti estote. Et alio loco: Quid ergo est fratres? Cū conuenitis unusquisq̄ uestrum psalmū habet, doctrinā habet, apocalypsim habet, linguā habet, interpretationē habet, omnia ad ædificationē fiāt. Et post aliquos uersus. Mulieres in Ecclesiis taceāt: non enim per mittit illis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit, Si quid autē uolūt discere, domi uiros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An a uobis uerbū dei pcessit, aut in uos solos euenit? Et post paululū, Nolite seduci, Corrupti mores bonos, colloquia mala. Euigilate iusti, & nolite peccare. Ignorātiā enim dei quidā habēt, Ad reuerentiā uobis loquor. Et post paululum, Itaq̄ fratres mei dilecti, estote stabiles & immobili, abūdantes in opere domini semper, sciētes q̄ labor uester nō est inanis in domino. De collectis autē quæ fiunt in sanctos, sicut ordinauit in Ecclesiis Galatiæ, ita & uos facite per unam sabbatū. Vnusquisq̄ uester apud se ponat recondēs quod ei bene placuerit, ut nō cum uenero tunc collecte fiāt. Cum autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittā perferre gratiā uestram in Hierusalem. Quod si dignū fuerit ut & ego eam, mecum ibūt. Veniam autē ad uos cum Macedoniam pertrāsiero. Nam Macedoniā pertransibo. Apud uos aut forsitan remanebo, uel etiā hyemabo ut uos me deducatis quocūq̄ iero. Nolo enim uos modo in transitu uidere. Spero enim me aliquantū tēporis manere apud uos, si dominus permiserit. Permanebo autē Ephesi usq̄ ad Pentecosten. Ostium em̄ mihi apertum est magnū & euidentis, & aduersarij multi. Si autem uenerit Timotheus, uidete ut sine timore sit apud uos. Et post paululum, Vigilate, state in fide, uiriliter agite & confortamini, Omnia uestra in charitate fiant.

NAm gloria nostra hæc est, testimonium cōscientiæ nostræ, q̄ in simplicitate & sinceritate dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia dei cōuersati sumus in mūdo. Et post paululum, Si quis aut contristauit me, nō me cōtristauit: sed ex parte, ut non onerem omnes uos. Sufficit illi, qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit a pluribus: ita ut ea cōtra magis donetis & cōsolemini, ne forte abūdantiore tristitia absorbeat, qui eiusmodi est. Propter quod obsecro uos ut cōfirmetis in illo charitatē. Ideo enim scripsi, ut cognoscā experimentū uesterū, an in omnibus obediētes sitis. Cui autē aliquid donastis, & ego. Nā & ego quod donauit, si quid donauit, propter uos in persona Christi, ut non circūueniamur a satana. Nō enim ignoramus cogitationes eius. Et alio loco, Ideo habentes hanc administrationē iuxta quod misericordiam cōsecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, Non ambulantes in astu-

1 Cor. 14

1 Cor. 15

1 Cor. 16

Ex epistola ad Corinthios secundam 2 Cor. 2

1 Cor. 4

tia, neq̄ adulterantes uerbū dei, sed in manifestatione ueritatis cōmendātes nosmetipsos ad omnem cōsciētiam hominū coram deo. Et post paucos uersus, Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christū dominū nostrū, nos autē seruos per Iesum. Et paulopost, Habemus autē thesaurū istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis dei, & nō ex nobis. In omnibus tribulationē patimur, sed nō angustiamur: a poriamur, sed non destituimur: persecutionē patimur, sed non derelinquimur: deijcitur, sed non perimus: semp mortificationē Iesu in corpore nostro circūferentes, ut & uita Iesu in corporibus nostris manifestetur. Semper enim nos qui uiuimus, in mortem tradimur, ppter Iesum, ut & uita Iesu manifestet in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, uita aut in uobis. Habentes autē eūdem spiritum fidei, sicut scriptū est: Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. Et post sex uersus, Propter quod non deficimus. Sed licet is qui foris est homo noster corrumpatur, tamen is qui intus est renouatur de die in diē. Id enim quod in præsentī est momentaneū & leue tribulationis nostræ, supra modū in sublimitate æternū gloriæ pōdus operatur in nobis, nō cōtemplantib. nobis quæ uidentur, sed quæ nō uidentur. Quæ em̄ uidentur temporalia sunt, quæ autem nō uidentur æterna sunt. Et post paululum, Adiuuantes autē adhortamur, ne in uacuū gratiam dei recipiatis. Ait enim: Tempore accepto exaudiuisti, & in die salutis adiuui te. Ecce nūc tēpus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nemini dantes ullā offensionē, ut non uituperetur ministeriū nostrū: sed in omnib. exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros: in multa patiētia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritus sancto, in charitate nō ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute dei: per arma iustitiæ, a dextris & sinistris, per gloriā & ignobilitatē, per infamiā & bonam famam: ut seductores & ueraces, sicut qui ignoti & cogniti: quasi morientes, & ecce uiuimus: ut castigati & nō mortificati: quasi tristes, semper autē gaudētes: sicut egētes, multos autē locupletātes: tanquā nihil habētes & omnia possidentes. Et post paucos uersus: Dilatamini et uos, Nolite iugum ducere cum infidelibus, Quæ enim participatio iustitiæ cum infidelitate: aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ aut cōuētio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidei aut infidelis? Qui autē consensus templo dei cum idolis? Vos enim estis templum dei uiuū, sicut dicit dominus, Quoniā inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorū deus, & ipsi erūt mihi populus. Propter quod exite de medio eorū, & separamini dicit dominus, & immūdum ne tetigeritis, et ego recipiā uos, & ero uobis in patrē, & uos eritis mihi in filios et filias, dicit dominus omnipotens. Hæc igitur habentes promissiones charissimi, mundemus nos ab omni inquinamēto carnis et spiritus,

Psal. 119

2 Cor. 6

Es. 4. 49

Leuit. 26

2 Cor. 7

perficientes sanctificationē in timore dei. Et post paululū, Quoniā & si contristauit uos in Epistola, nō me pœnitet, & si pœniteret, uidens q̄ Epistola illa & si ad horā uos cōtristauit, nunc gaudeo non quia cōtristati estis, sed quia cōtristati estis ad pœnitētiā. Cōtristati enim estis secundū deū, ut in nullo detrimētum patiamini ex nobis. Quæ enim secundū deum tristitia est, pœnitentiā in salutem stabilem operatur. Seculū autē tristitia mortē operatur. Etenim hoc ipsum secundū deum contristari uos, quātam in uobis operatur sollicitudinē? Et post paucos uersus, Notam autem uobis facimus fratres gratiā dei quæ data est in Ecclesiis Macedonia, q̄ in multo experimēto tribulatiōis abundantia gaudiū ip̄orū, & altissima paupertas eorū abundauit in diuitias simplicitatis eorū: Quia secundū uirtutem, testimoniū illis reddo, & supra uirtutē uoluntarij fuerūt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiā & cōmunicatiōem ministerij quod fit in sanctos: Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primū domino, deinde nobis per uolūtatem dei: ita ut rogarem Titū, ut quēadmodū cœpit, ita & perficiat in uobis etiā gratiā istam. Sed sicut in omnibus abūdati fide, & sermone, & sciētia, & omni sollicitudine, insuper & charitate uestra in nos, ut & in hac gratia abundetis, non quasi imperās dico, sed per aliorū sollicitudinē etiam uestræ charitatis ingenuū bonum comprobans. Scitis enim gratiā domini nostri Iesu Christi, quoniam propter uos egenus factus est, cū esset diues, ut inopia illius uos diuites essetis. Et cōsiliū in hoc do. Hoc enim uobis utile est, qui non solum facere, sed & uelle cœpistis ab anno priori. Nunc uero & facto perficite, ut quēadmodū promptus est animus uoluntatis, ita sit & perficiēdi ex eo quod habetis. Si enim uoluntas prōpta est, secundū id quod habet accepta est, non secundū id quod nō habet. Non enim ut alij sit remissio, uobis autē tribulatio, sed ex æqualitate in præsentī tēpore uestra abūdantia illorū inopiā suppleat, ut & illorū abūdantia uestræ inopiæ sit supplemētū, ut fiat æqualitas sicut scriptum est, Qui multū, non abundauit: & qui modicū, nō minorauit. Gratiās autē deo qui dedit eandem sollicitudinē pro uobis in corde Titī, quoniam exhortationē quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua uoluntate profectus est ad uos. Misimus autē cum illo fratrem, cuius laus est in Euāgelio per omnes Ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatus ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hac gratia: quæ ministratur a nobis ad domini gloriā & destinatā uoluntatem nostrā, Deuitantes hoc, ne quis nos uituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis in domini gloriā. Prouidemus enim bona non solum coram deo, sed etiam corā omnibus hominibus. Et post aliquos uersus, Nam de ministerio quod fit in sanctos ex abundantia est mihi scribere uobis, Scio enim promptū animum uestrum pro quo de uobis glorior apud Macedones, quoniā Achaia parata est ab anno præterito, & uestra æmulatio prouocauit plurimos. Mihi au-

tem fratres ut ne quod gloriamur de uobis, euacuetur in hac parte: ut quēadmodū dixi parati sitis, ne cum uenerint mecū Macedones, & inuenerint uos imparatos, erubescamus nos, ut non dicā uos in hac substantia. Necessariū ergo existimaui rogare fratres ut præueniāt ad uos, & præparent repromissam benedictionē hanc paratam esse: sic quasi benedictionē, nō quasi auaritiā. Hoc autem dico, Qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet: unusquisq̄ enim prout destinauit in corde suo nō ex tristitia, aut ex necessitate, Hilarē enim datorē diligit deus. Potēs est autem deus omnem gratiam abūdare facere in uobis, ut in omnib. semper omnē sufficientiā habentes, abundetis in omne opus bonū, sicut scriptum est: Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Qui autē administrat semen seminanti, & panē ad manducandū præstabit, & multiplicabit semē uestrū, & augebit incrementa frugū iustitiæ uestræ: ut in omnib. locupletati abūdetis in omnē simplicitatē quæ operatur per uos gratiarū actionē deo: quoniā ministeriū huius officij, nō solum supplet ea quæ defunt sanctis, sed etiā abūdat per multas gratiarū actiones in domino per p̄bationē ministerij huius: glorificantes deū in obedientia cōfessionis uestræ, & simplicitate cōmunicationis in illos & in omnes: & ip̄orū consecratiōe pro uobis desiderantiū uos propter eminētem gratiā dei in uobis. Gratiās ago deo super inenarrabili dono eius. Et alio loco, Qui autē gloriā, in domino gloriatur. Nō enim qui seipsum commēdat, ille probatus est, sed quem deus commendat. Et post aliquantum: Ministri Christi sunt, & ego, Ut minus sapiens dico, plus ego: In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modū, in mortibus frequēter: à Iudæis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter uirgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui: in itineribus sæpe, periculis fluminū, periculis latronū, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & erūna, in uigilijs multis, in frigore & nuditate, in fame & siti, in ieiunijs multis, Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarū. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scādalizatur, & ego non uror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Et post paululū, Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in cōtumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs multis pro Christo: Cū enim infirmor, tūc potens sum. Et post aliquos uersus, Ecce tertius paratus sum uenire ad uos, & non ero grauis uobis, Non enim quæro quæ uestra sunt, sed uos: Nec enim debēt filij parētibus thesaurizare, sed parentes filijs. Ego autē libentissime impendam, & superimpendar ipse, pro animabus uestris, licet plus uos diligens

diligens minus diligar. Et post aliquos uersus, Timeo enim ne forte cū uenero, nō quales uolo inueniā uos, & ego inueniā a uobis qualē non uultis, Ne forte contētiōnes, æmulationes, animositates, dissensionēs, detractionēs, susurratiōnes, inflationēs, seditiōes sint inter uos: ne iterū cum uenero humiliet me deus apud uos & lugeā multos ex ijs qui ante peccauerunt, & nō egerūt pœnitētiā super immūdiā & impudiciā quam gesserūt. Et alio loco, Oramus autē deum ut nihil mali faciatis, nō ut nos probati pareamus, sed ut uos quod iustum est faciatis. Et post sex uersus, De cætero fratres gaudeo, perficimini, exhortamini, id ipsum sapite, pacem habete, & deus dilectionis & pacis erit uobiscum.

2 Cor. 13

Ex epistola ad Galatas

Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et post aliquantū, Nam in Christo Iesu, neq̄ circuncisio aliquid ualet, neq̄ præputiū, sed fides quæ per dilectionē operatur. Et alio loco, Vos autē in libertate uocati estis fratres: tantū ne libertatē in occasione carnis detis, sed per charitatem spiritus seruite inuicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur, Diliges proximū tuum sicut teipsum. Quod si inuicē mordetis & comeditis, uidete ne ab inuicē consumamini. Dico autē in Christo, Spiritu ambulate & desideria carnis nō perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritū, spiritus autē aduersus carnē. Hæc enim sibi inuicē aduersantur, ut non quæcunq̄ uultis illa faciatis. Quod si spiritu ducimini, nō estis sub lege. Manifesta autē sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immūdiā, luxuria, idolorū seruitus, ueneficia, inimicitia, contētiōnes, æmulationes, iræ, rixæ, dissensionēs, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationēs, & his similia. Quæ prædico uobis sicut prædixi, quoniā qui talia agūt, regnū dei nō possidebūt. Fructus autē spiritus est, charitas, gaudiū, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, continentia. Aduersus huiusmodi nō est lex. Qui autē Christi sunt, carnē suam crucifixerūt cum uitijs & concupiscētijs. Si spiritu uiuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidī, inuicē prouocātes, inuicem inuidētes. Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, cōsiderās teipsum, ne & tu tēteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legē Christi. Nā si quis existimat se aliquid esse cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autē suū probet unusquisq̄, & sic in semetipso tantum habebit gloriā, & nō in altero. Vnusquisq̄ enim onus suū portabit. Cōmunicet autē is qui catechizatur uerbū ei qui se catechizat in omnibus bonis. Nolite errare, deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet, quoniā qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionē. Qui autē seminat in spiritu, de spiritu & metet uitam aternā. Bonū autē facientes nō deficiamus, tēpore enim suo metemus nō deficiētes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autē ad domesticos fidei.

Aug. to. 3

Obsecro itaq̄ uos fratres ego uinctus in domino, ut digne ambuletis uocatione qua uocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum paciētia supportātes inuicē in charitate, solliciti seruire unitatem spiritus in uinculo pacis. Et alio loco, Hoc itaq̄ dico & testificor in domino, ut iam nō ambuletis sicut & gētes ambulāt in uanitate sensus sui, tenebris obscuratum habētes intellectum, alienati a uita dei per ignorantia, quæ est in illis propter cæcitatē cordis ip̄orū, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudiciæ in operationē immundiciæ omnis & auaritiæ. Vos autē non ita didicistis Christū, Si tamē illum audistis, & in ip̄o docti estis, sicut est ueritas in Iesu. Deponite uos secundum pristinam conuersationē ueterem hominē qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renouamini autē spiritu mentis uestræ, & induite nouū hominē qui secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate ueritatis. Propter quod deponentes mendaciū loquimini ueritatem unusquisq̄ cū proximo suo, quoniā fumus inuicē membra. Irascimini & nolite peccare. Sol nō occidat super iracūdiā uestrā. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam nō furetur, magis autem laboret operādo manib. suis quod bonum est: ut habeat unde tribuat necessitatē patienti. Omnis sermo malus ex ore uestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationē opportunitatis ut det gratiā audientibus. Et nolite cōtristare spiritū sanctū dei, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur a uobis cū omni malitia. Estote autē inuicem benigni, misericordes, donantes inuicē sicut & deus in Christo donauit uobis. Estote ergo imitatores dei sicut filij charissimi, & ambulate in dilectiōe, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationē & hostiā deo in odore suauitatis. Fornicatio autē & omnis immūdiā aut auaritia nec nominetur in uobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquiū, aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarū actio. Hoc enim scitote intelligētes, quod omnis fornicator aut immundus aut auarus, quod est idolorū seruitus, nō habet hæreditatem in regno Christi & dei. Nemo uos seducat inanibus uerbis, Propter hæc enim uenit ira dei in filios diffidētiæ. Nolite ergo effici participes eorū. Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in domino, ut filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & ueritate, probātes quid sit beneplacitū deo. Et nolite cōmunicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autē redarguite. Quæ enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est & dicere. Omnia autē quæ arguuntur a lumine manifestant. Omne enim quod manifestat, lumen est. Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit tibi Christus. Videte itaq̄ fratres quomodo caute ambuletis, nō quasi insipiētes, sed ut sapientes redimentes tēpus, quoniā dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudētes, sed intelligētes quæ sit uoluntas

Ex epistola ad Ephesios

Ephes. 5

V 2 luntas

luntas dei. Et nolite inebriari uino in quo est luxuria, sed implemini spiritu sancto, loquentes uobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus cantantes & psallentes in cordibus uestris, domino gratias agentes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi, deo & patri, subiecti in uicem in timore Christi. Mulieres uiris suis subdita sint, sicut domino: quoniam uir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesie, ipse saluator corporis eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres uiris suis in omnibus. Viri diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea ut illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquae in uerbo: ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid eiusmodi: sed ut sit sancta & immaculata. Ita & uiri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam, quia membrum sumus corporis eius de carne eius & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, & adharebit uxori suae: & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Veritatem & uos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit, uxor autem timeat uirum. Filij obedite parentibus uestris in domino. Hoc enim iustum est, Honora patrem tuum & matrem, quod est primum mandatum in promissione, ut bene sit tibi, & sis longaeuus super terram. Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios uestrorum, sed educate eos in disciplina & correptione domini. Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis uestri, sicut Christo: non ad oculos seruientes quasi hominibus placentes, sed ut serui Christi facientes uoluntatem dei ex animo, cum bona uoluntate seruientes ut domino, & non hominibus: scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum hoc recipiet a domino, siue seruus, siue liber. Et uos domini eadem facite illis remittentes minas, scientes quia & illorum & uester dominus est in caelis, & personarum acceptio non est apud eum. De cetero fratres confortamini in domino, & in potentia uirtutis eius. Induite uos armaturam dei ut possitis stare aduersus insidias diaboli: quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiae in caelestibus. Propterea accipite armaturam dei ut possitis resistere in die mala, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos uestrum in ueritate, & induite loriceam iustitiae, & calciati pedes in preparatione euangelij pacis, in omnibus sumetes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite, & gladium spiritus quod est uerbum dei per omnem orationem & obsecrationem, orantes omni tempore in spiritu, & in ipso uigilantes in omni instantia & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me: ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium Euan-

gelij, propter quod legatione fungor in catena ista, ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui.

Quia in nullo confundar, sed in omni fiducia sicut semper & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per uitam, siue per mortem: Mihi enim uiuere Christus est, & mori lucrum. Quod si uiuere in carne hic mihi fructus operis est: & quid eligam, ignoro. Coarctor enim est duobus, desiderium habes dissolui & cum Christo esse multo magis melius: permanere autem in carne necessarium est propter uos. Et post sex uersus, Tantum digne euangelio Christi conuersamini, ut siue cum uenero & uidero uos, siue absens audiam de uobis, quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei euangelij, & in nullo terreamini ab aduersariis, quae est illis causa perditionis, uobis autem salutis, & hoc a deo. Quia uobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini: idem certamen habentes, quale & uidistis in me, & nunc audistis de me. Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatiu charitatis, si qua societas spiritus, si qua uiscera & miserationes, implete gaudium meum ut idem sapiatis, eadem charitatem habentes, unanimes id ipsum sapientes, nihil per contentione, neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi nuicem arbitantes: non quae sua sunt singuli considerantes, sed ea quae aliorum. Hoc enim sentite in uobis, quod & in Christo Iesu, qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequali deo, sed semetipsum exinanuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuenit ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & deus illum exaltauit, & donauit illi nomen super omne nomen: ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, & inferorum, & omnis lingua confiteatur quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris. Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis, non ut in praesentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea cum metu et tremore uestram salutem operamini. Deus est enim qui operatur in uobis, & uelle & perficere pro bona uoluntate. Omnia autem facite sine murmurationibus & haesitationibus ut sitis sine querela, & simplices filij dei, sine reprehensione in medio nationis praeuae & peruersae: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, uerbum uitae continentes ad gloriam mihi in die Christi, quia non in uacuum cucurri, neque in uacuum laboraui, sed & si immolor supra sacrificium & ministerium fidei uestrae, gaudeo & congratulor omnibus uobis. Id ipsum autem & uos gaudeo & congratulamini mihi. Spero autem in domino Iesu Timotheum cito mittere ad uos, ut & ego bono animo sim cognoscens quae circa uos sunt. Neminem enim habeo tam unanimum qui sincera affectione pro uobis sollicitus sit. Omnes enim sua quarunt, non quae sunt Iesu Christi. Experimentum autem eius cognoscite, quoniam sicut patri filius mecum seruiuit in euangelio. Hunc igitur spero me mittere, mox ut uidero quae circa me sunt. Confido autem in domino, quoniam & ipse ueniam ad

Ex epistola ad Philippenses

Philipp. 2

ad uos cito. Necessarium autem existimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem & comilitonem meum, uerum autem Apostolum & ministrum necessitatis meae, mittere ad uos: quoniam quidem omnes uos desiderabat, & mortuus erat propter quod audistis illum infirmatum: Nam & infirmatus est usque ad mortem, sed deus misertus est eius: non solum autem eius, uerum etiam & mei, ne tristitia super tristitia haberem. Festinatius ergo misi illum, ut uiso eo iterum gaudeatis, & ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in domino, & eiusmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impletet quod uobis deerat circa meum obsequium. Et paulo post, Fratres ego me non arbitror apprehendisse: unum autem, quae quidem retro sunt obliuiscens, ad ea uero quae sunt priora extendens me ad destinatum persequor, ad brauium supernae uocationis dei in Christo Iesu. Quicumque ergo perfecti hoc sentiamus, & si quid aliter sapitis, & hoc uobis deus reuelabit, ueritatem ad id quod peruenimus ut idem sapiamus & in eadem permaneamus regula: Imitatores mei estote fratres & obseruate eos qui ita ambulat sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulat quos saepe dicebam uobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus: quorum deus uenter, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt: Nostra autem conuersatio in caelis est. Et post aliquos uersus, Gaudete in domino semper, iterum dico gaudeo. Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus enim prope est, nihil solliciti sitis: sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestrae innotescant apud deum. Et pax dei quae exuperat omnem sensum, custodiat corda uestra, & intelligentias uestras in Christo Iesu. De cetero fratres charissimi, quaecumque sunt uera, quaecumque pudica, quaecumque iusta, quaecumque sancta, quaecumque amabilia, quaecumque bonae famae: si qua uirtus, si qua laus, haec cogitate, quae & didicistis, & accepistis & audistis, & uidistis in me, haec agite: & deus pacis erit uobiscum. Gaudisus sum autem in domino uehementer, quoniam tandem aliquando refluuistis, pro me sentire, sicut & sentiebatis. Occupati autem eratis, non quasi propter penuriam dico: Ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare. Ubique & in omnibus institutus sum, & satiari, & abundare, & penuriam pati: Omnia possum in eo qui me confortat. Verum tamen bene fecistis comunicantes tribulationi meae. Scitis autem & uos Philippenses, quod in principio euangelij quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi uos soli, quia & in Thessalonica & semel & bis in usum mihi misistis, Non quia quero datum, sed requiro fructum abundantem in ratione uestra. Habeo autem omnia, et abundo. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito quae misistis odor suauitatis, hostiam acceptabilem placentem deo.

Philipp. 3

Philipp. 4

Ex epistola ad Thessalonicenses

Ipsi scitis fratres introitum nostrum ad uos, quia non inanis fuit: sed ante passi multa & contumeliosus affecti, sicut scitis Philippis: fiduciam habui-

Aug. to. 3

mus in deo nostro loqui ad uos euangelium dei in multa sollicitudine. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immundicia, neque in dolo: sed sicut probati sumus a deo, ut crederetur nobis euangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed deo qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis sicut scitis, neque in occasione auaritia, deus testis est: neque querentes ab hominibus gloriam, neque a uobis, neque ab alijs, cum possemus uobis oneri esse ut Christi Apostoli. Sed facti sumus paruuli in medio uestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos: ita desiderantes uos cupide, uolebamus tradere uobis non solum euangelium dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis. Memores enim facti estis fratris laboris nostri & fatigationis: nocte & die laborantes, ne quem uestrum grauaremus, praedicauimus in uobis euangelium dei. Vos testes estis & deus, qui sancte & iuste, & sine querela uobis qui credidistis affuimus: sicut scitis, qualiter unumquemque uestrum, tanquam pater filios suos, deprecantes & consolantes, testificati sumus ut ambularetis digne deo, qui uocauit uos in suum regnum & gloriam. Ideo & nos gratias agimus deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis a nobis uerbum auditus dei, accepistis illud non ut uerbum hominum, sed sicut est uere uerbum dei, qui operatur in uobis qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum dei quae sunt in Iudaea in Christo Iesu, quia eadem passi estis & uos a contribulibus uestris, sicut & ipsi a Iudaeis. Et alio loco: De cetero ergo fratres rogamus uos, & obsecramus in domino Iesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo uos oporteat ambulare & placere deo, sic & ambuletis ut abundetis magis. Scitis enim quae praecepta dederim uobis per dominum Iesum. Haec est enim uoluntas dei, sanctificatio uestra, ut abstineatis uos a fornicatione: ut sciat unusquisque uestrum suum uas possidere in sanctificatione & honore: non in passione desiderij, sicut & gentes quae ignorat deum. Et ne quis supergrediatur neque circumueniat in negotio fratrem suum: quoniam uindicta est deus de his omnibus, sicut praediximus uobis & testificati sumus. Non enim uocauit nos deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui haec spernit, non hominem spernit, sed deum, qui etiam dedit spiritum suum sanctum in uobis. De charitate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere uobis, Ipsi enim uos a deo didicistis ut diligatis in uicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in uniuersa Macedonia. Rogamus autem uos fratres, ut abundetis magis & operam detis ut quieti sitis: & ut uestrum negotium agatis & operemini manibus uestris sicut praecipimus uobis, ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Nolumus autem uos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini sicut & ceteri qui spem non habent. Et post aliquos uersus, Igitur non dormiamus sicut & ceteri, sed uigilemus & sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrj sunt, nocte ebrj sunt. Nos

Thess. 4

IT

Thess. 5

Y 3 autem

autem qui diei sumus, sobrii sumus: induti lorica m fidei & charitatis et galeam spem salutis: quoniam nō posuit nos deus in irā, sed in acquisitionē salutis, per dñm nostrū Iesum Christum: qui mortuus est pro nobis, ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cū illo uiuamus. Propter quod consolamini inuicē, & edificare alterutrū sicut & facitis. Rogamus autē uos fratres, ut noueritis eos qui laborant inter uos, & præsunt uobis in domino, & movent uos, ut habeatis illos abundantius in charitate. Propter opus illorū pacē habete cū eis. Rogamus autē uos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est sectamini in inuicē, & in omnes. Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hęc enim uolūtas dei est in Christo Iesu in omni b. uobis. Spiritū nolite extinguere: prophetias nolite spernere. Omnia autē probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie malā abstinete uos.

Ex epistola 2. ad Thessa. Ionicenses
Gratias agere debemus deo semper pro uobis fratres, ita ut dignum est: quoniam super creuit fides uestra, & abundat charitas uniuersusq; uestrū in inuicem, ita ut nos ipsi in uobis gloriamur in Ecclesiis dei pro patientia uestra & fide in omnibus persecutionib. uestris & tribulationibus, quas sustinetis in exemplū iusti iudicij dei, ut digni habeamini regno dei, pro quo & patimini. Si tamen iustum est apud deū retribuere tribulationem ijs qui uos tribulant, & uobis qui tribulamini requiē nobiscum, in reuelatione domini Iesu de cœlo cum angelis uirtutis eius in flāma ignis, dātis uindictam ijs qui nō nouerūt deū, & qui nō obediūt Euāgelio dñi nostri Iesu Christi. Qui pœnas dabunt interitus æternas à facie domini, & à gloria uirtutis eius, cum uenerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditū est testimoniū nostrum super uos in die illo. In quo etiam oramus super pro uobis, ut dignetur uocatione uos sua deus noster, & impleat omnem uolūtatē bonitatis suæ, et opus fidei in uirtute: ut clarificet nomen domini nostri Iesu Christi in uobis, & uos in illo, secundum gratiā dei nostri, & domini nostri Iesu Christi. Et alio loco: Denunciamus autē uobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis uos ab omni fratre ambulāte inordinate, & nō secundum traditionē quam acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis quē admodū oporteat imitari nos, quoniā nō inquieti fuimus inter uos, neq; gratis panē māducauimus ab aliquo: sed in labore & fatigatiōe nocte ac die operantes, ne quē uestrū grauaremus: Non quasi nō habuerimus potestātē, sed ut nosmetipsos formā daremus uobis ad imitādum nos. Nam & cū essemus apud uos, hoc denuncibamus uobis, quoniā si quis non uult operari, nec māducat. Audiuimus enim inter uos quosdā ambulare inquiete, nihil operātes, sed curiosē agētes. His autē qui eiufmodi sunt, denūciamus & obsecramus in domino Iesu Christo, ut cū silētio operantes suum

panē manducent. Vos autē fratres nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obederit uerbo nostro, per Epistolam hūc notate, & nō cōmisceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem.

Ex epistola ad Colossenses
Igitur si cōsurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera dei sedens. Quæ sursum sunt, sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cū Christo in deo. Cum autē Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra uestra quæ sunt super terrā: fornicationē, immunditiā, libidinem, concupiscētiā malā, & auaritiā, quæ est idolorū seruitus: propter quæ uenit ira dei super filios incredulitatis, in quibus & uos ambulastis aliquando cū uiueretis in illis. Nunc autē deponite & uos omnia, iram, indignationem, malitiā, blasphemiam: turpem sermonē de ore uestro ne emiseritis. Nolite mētiri inuicem, expoliantes uos ueterem hominem cum actibus eius, & induētes nouum, eū qui renouatur in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Vbi non est Gentilis & Iudæus, circumcisio & præputiū, Barbarus & Scythæ, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christus. Induite ergo uos sicut electi dei, sancti & dilecti, uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiā, paciētiā, supportātes inuicem, & donātes uobis ipsis, si quis aduersus aliquē habet querelā: sicut & dñs donauit uobis, ita & uos facite. Super omnia autē hæc charitatē habete, quod est uinculū perfectionis: & pax Christi exultet in cordibus uestris, in qua & uocati estis in uno corpore, & grati estote. Verbū Christi habitat in uobis abundanter, in omni sapientiā docētes & cōmōnentes uosmetipsos in psalmis, hymnis & canticis spiritalibus, in gratia cantantes in cordibus uestris deo. Omne quodcūq; facitis in uerbo, aut in opere, omnia in nomine domini nostri Iesu Christi, gratias agentes deo & patri per ipsum. Mulieres subditæ estote uiris, sicut oportet in domino. Viri diligite uxores uestras, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parētibus per omnia, hoc em̄ placitum est in dño. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios uestros, ut nō pusillo animo fiāt. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, nō ad oculū seruiētes, quasi hominibus placētes, sed in simplicitate cordis timētes dominū. Quodcūq; facitis, ex animo operamini sicut domino, & non hominibus, scientes qd a domino accipietis retributionem hereditatis. Domino Christo seruite: Qui enim facit iniuriam, recipiet id quod inique gessit. Et nō est personarum acceptio apud deum. Domini quod iustum est & æquū, seruis præstare, scientes quoniā & uos dominū habetis in cœlo. Orationi instate, uigilantes in ea cum gratiarū actione, orātes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostiū sermonis ad loquendū mysteriū Christi, Propter quod etiā uinctus sum, ut manifestem illud ita ut oportet me loqui. In sapientiā ambulāte ad eos qui foris sunt, tēpus redimētes. Sermo uester

uester semper in gratia sale conditus sit, ut sciatis quomodo oporteat uos unicuiq; respondere.
Ex epistola 1. ad Timotheum
Finis autem præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona, & fide nō ficta. A quibus quidā aberrantes, cōuersi sunt in uaniloquiū, uolentes esse legis doctores, nō intelligentes, neq; quæ loquunt, neq; de quibus affirmāt. Scimus autem quoniā bona est lex si q̄ ea legitime utat, Sciētes hoc, quia iusto lex nō est posita, sed iniustis & non subditis, impijs & peccatoribus, sceleratis contaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorū concubitoribus, plagarijs, mēdacibus, periuris, Et si quid aliud sanæ doctrinæ aduersat, quæ est secundum Euangeliū gloriæ beati dei, quod creditū est mihi. Et post paululū, **Tim. 2** Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarū actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & omnib. qui in sublimitate sunt, ut quietā & tranquillam uitam agamus in omni pietate & castitate. Item post paululū, Volo ergo uiros orare in omni loco, leuātes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato cum uerecundiā & sobrietate, ornantes se non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, uel ueste preciosa, sed quod decet mulieres promittētes pietatē per opera bona. Mulier in silentio discat cū omni subiectione: Docere autē mulieri nō p̄mitto, neq; dominari in uirū, sed esse in silētio. Et post aliquot uersus. Oportet ergo Episcopū irreprehensibilē esse, unius uxoris uirū, sobriū, prudentē, ornatum, pudicū, hospitalem, doctorē: non uinolentum, non percussorem, sed modestum: non litigiosum, nō cupidū, sed suæ domui bene præpositū: filios habentē subditos cū omni castitate. Si quis autē domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ dei diligentiam habebit? Nō neophytū, ne in superbia elatus in iudiciū incidat diaboli. Oportet autē & illū testimoniū habere bonū ab ijs qui foris sunt, ut nō in opprobrium incidat & laqueū diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, nō multo uino deditos, non turpe lucrum scētantes, habētes mysteriū fidei in conscientia pura. Et hi autē probentur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diaconi sint unius uxoris uiri, qui filijs suis bene præfunt & suis domibus. Qui enim bene ministrauerint, gradū bonū sibi acquirūt, & multā fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu. Et post aliquos uersus, Spiritus autē manifeste dicit, quia in nouissimis tēporibus discedent quidā à fide, attēdētes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorū, in hypocrisi loquentiū mendacium, & cauteriatā habentiū suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos deus creauit ad percipiendū cum gratiarū actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt ueritatē. Quia omnis creatura dei bona, et nihil abijciendū quod cum gratiarū actione percipit. Sanctificat enim per uerbū dei & orationē. Hęc præponens fratribus bonus eris minister Christi Iesu, nutritus uerbis fidei, & bonæ do-

ctrinæ, quā affecutus es. Ineptas autē & aniles fabulas deuota. Exerce te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicū utilis est, Pietas autē ad omnia utilis est, promissionē habens uitæ quæ nūc est & futura. Fidelis sermo & omni acceptione dignus. In hoc em̄ laboramus & maledicemur, quia speramus in deum uiuū, qui est saluator omnium hominū, maxime fidelium. Præcipe hæc, & doce, Nemo adolescentiam tuam cōtemnat. Sed exemplū esto fidelium, in uerbo, in cōuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum uenio attende lectioni, exhortationi & doctrinæ. Noli negligere gratiā quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiā cū impositione manuum presbyterij. Hęc meditare, in his esto, ut p̄fectus tuus manifestus sit omnib. Attende tibi & doctrinæ, insta in illis: Hoc em̄ faciēs, & te ipsum saluū facies, & eos qui te audiūt. Seniorē ne increpaueris, sed obsecra ut patrē: iuuenes, ut fratres: anus, ut matres: iuueneculas ut sorores in omni castitate. Viduas honora, quæ uere uiduæ sunt: Si qua autē uidua filios aut nepotes habet, discat primū domū suā regere, & mutuā uicē reddere parentib. Hoc enim acceptum est coram deo. Quæ autē uere uidua est & desolata, sperat in deū & instat obsecrationibus & orationib. nocte & die, Nam quæ in delitijs est, uiuens mortua est. Et hoc præcipe ut irreprehensibiles sint. Si quis autem suorū, & maxime domesticorū curam nō habet, fidē negauit, & est infideli deterior. Vidua eligat nō minus sexaginta annorū, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis testimoniū habens: si filios educauit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit, si tribulationē patientib. subministrauerit, si omne opus bonū subsecuta est. Adolescentiores autē uiduas deuota. Cum enim luxuriantē fuerint, in Christo nubere uolūt habentes damnationē quia primā fidem irritam fecerūt. Simul autē & ociosæ discūt circūire domos: non solū ociosæ, sed & uerbosæ loquētes quæ non oporteat. Volo autē iuniores nubere, filios p̄creare, matres familiās esse, nullam occasionē dare aduersario maledicti gratiā. Iā em̄ quædā cōuersæ sunt retro post Satanā. Si q̄ fidelis habet uiduas, subministret illis ut nō grauec̄ ecclesia, ut ijs quæ uere uiduæ sūt sufficiat. Qui bene præfunt presbyteri, duplici honore digni habeant: maxime qui laborāt in uerbo & doctrina. Dicit em̄ scriptura, Nō infrenabis os boui triturati: & dignus est operarius mercede sua. Aduersum presbyterū accusationē noli recipe, nisi sub duobus & tribus testibus. Peccātes autē corā omnibus argue, ut & ceteri timorē habeāt. Testor corā deo & Christo Iesu & electis angelis, ut hæc custodias sine præiudicio, nihil faciēs in alterā partem declinādo, Manus cito nemini imposueris, neq; cōmunicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Noli adhuc aquā bibere, sed uino modico utere p̄pter stomachū tuū, & frequētes tuas infirmitates. Quorundā hominū peccata manifesta sunt præcedētia ad iudiciū, quosdā autē & subsequunt, Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habēt, abscondi nō possunt. Quicūq; sūt subiu-

Ex epistola 2. ad Thessa. Ionicenses

2 Thess. 3

Ex epistola ad Colossenses

Ex epistola 1. ad Timotheum

Tim. 2

Tim. 3

Tim. 4

Coloss. 4

1 Tim. 5

Deut. 25

1 Tim. 6

go serui, dominos suos omni honore dignos habeant, ne nomē dñi & doctrina blasphemēt. Qui autē fideles habēt dominos, nō contemnant, quia fratres sunt, sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, quia beneficij participes sunt. Hęc doce & exhortare. Si quis aliter docet & nō acquiescit fanis sermonib. dñi nostri Iesu Christi, & ei quæ secū dū pietatē est doctrinā, superbus, nihil scens, sed languēs circa quæstiones & pugnas uerborū, ex quibus oriunt̄ inuidiā, cōtentiones, blasphemīa, suspitiōes male, cōsolationes hominū mēte corruptorū, & qui priuati sunt ueritate, existimantiū quæstū esse pietatē. Est autē quæstus magnus, pietas cū sufficientiā. Nihil intulimus in hūc mundū, haud dubiū quia nec auferre quid possumus. Habentes autē alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationes, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergūt homines in interitū & perditionē. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quā quidam appetētes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu autē o homo dei hęc fuge: sectare uero iustitiā, pietatē, fidē, charitatē, patientiā, māsuētinem. Certa bonū certamen fidei, apprehēde uitā æternā in qua uocatus es, & cōfessus bonā confessionē coram multis testibus. Præcipio tibi corā deo qui uerificat omnia, & Christo Iesu qui testimoniū reddidit sub Pontio Pilato bonam cōfessionē, ut serues mandatū sine macula irreprensibile usq; in aduentum domini nostri Iesu Christi. Et post paucos uersus, Diuitibus huius seculi præcipe, non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in deo qui præstat nobis omnia abūde ad fruendū: bene agere, diuites fieri in operibus bonis, facile tribuere, cōmunicare, thesaurizare sibi fundamētum bonum in futurū, ut apprehēdant uerā uitam. O Timothee depositum custodi, deuitans prophanas uocum nouitates & oppositiones falsi nominis scientiæ, quā quidam promittentes circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Ex epistola secundā ad Timotheum

Non enim dedit nobis deus spiritū timoris, sed uirtutis & dictionis & sobrietatis. Noli itaq; erubescere testimoniū domini nostri, neq; me uinctū eius, sed collabora Euangelio secundū uirtutē dei. Et post paucos uersus, Formā habebanorū uerborū quæ à me audisti in fide & dilectiōe in Christo Iesu. Bonum depositū custodi per spiritum sanctum qui habitat in nobis. Et paulopost, Tu ergo fili mi cōfortare in gratia quæ est in Christo Iesu, & quæ audisti à me per multos testes hæc cōmenda fidelibus hominibus qui idonei erūt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militās deo, implicat se negotijs secularibus, ut ei placeat cui se pbauit. Nam & qui certat in agone, nō coronat nisi legitime certauerit. Laborantē agricolam oportet primū de fructib. accipere. Intelligē quæ dico, Dabit enim tibi dominus intellectū in omnib. Memor esto dominū Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundū Euangeliū meum, in quo laboro

2 Tim. 2

usq; ad uincula quasi male operans, sed uerbū dei nō est alligatū. Ideo omnia sustineo, ppter electos ut & ipsi salutē cōsequant̄ quæ est in Christo Iesu cū gloria cœlesti. Fidelis sermo, Nam si cōmortui sumus, & cōuiuemus: si sustinebimus, et cōregnabimus. Si negabimus, & ille negabit nos: si nō credimus, ille fidelis pmanet, negare seipsum nō potest. Hęc cōmone testificās corā deo, Noli uerbis contēdere, in nihil utile, nisi ad subuersionē audiētium. Solicite autē cura teipsum probabilē exhibere deo operariū, incōfusibilē, recte tractantē uerbū ueritatis. Prophana autē & uaniloquia deuita, Multū proficiēt ad impietatē, & sermo eorum ut cancer serpit. Et post sex uersus, Cognouit dominus qui sunt eius, & discedāt ab iniquitate omnes qui inuocāt nomē dñi. In magna autē domo nō solum sunt uasa aurea & argētea, sed & lignea & fictilia, & quædā quidē in honorē, quædā autē in cōtumeliā. Si qs ergo mundauerit se ab istis, erit uas in honorē sanctificatū, & utile dño ad omne opus bonū paratū. Iuuenilia autē desideria fuge: sectare uero iustitiā, fidē, charitatē, pacem cū ijs qui inuocant dominū de corde puro. Stultas autē & sine disciplina quæstiones deuita, sciēs q̄ generant lites. Seruū autē dñi nō oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilē, patientē, cū modestia corripit̄ eos qui resistūt: nequādo det illis deus poenitentia ad cognoscendā ueritatē, & respiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenent̄ ad ipsius uoluntatē. Hoc autē scito, q̄ in nouissimis dieb. instabūt tēpora periculosa, & erūt homines seipos amātes, cupidi, elati, supbi, blasphemī, parētib. non obediētes, ingrati, scelesti, sine affectiōe, sine pace criminatores, incōtinētes, immites, sine benignitate, pditores, proterui, tumidi, uoluptatū amatores magis q̄ dei, habētes speciē quidē pietatis, uirtutē autē eius abnegantes. Et hos deuita. Ex ijs em̄ sunt qui penetrāt domos, & captiuas ducūt mulerculas oneratas peccatis, quæ ducunt̄ uarijs desiderijs, semp̄ discētes, & nunq; ad scientiā ueritatis perueniētes. Et post octo uersus, Tu autē affectus es meā doctrinā, institutū, propositū, fidē, longanimitatē, dilectiōnē, patientiā, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconio, Listris, quales persecutiones sustinui, & ex omnib. me eripuit dñs. Et omnes qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu persecutionē patient. Mali autē homines & seductores proficient in peius: errantes, & in errorē mittētes. Tu uero pmane in ijs quæ didicisti, & credita sunt tibi sciens à quo didiceris. Et quoniā ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutē, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, est utilis ad docendū, ad arguendū, ad corrigendum, ad erudiendū in iustitiā, ut perfectus sit homo dei ad omne opus bonū instructus. Testificor corā deo et Christo Iesu, q̄ iudicaturus est uiuos et mortuos & per aduentū ipsius & regnū eius, Prædica uerbū, insta opportune, importune: argue, obsecra, increpa in omni patiētia, & doctrina. Erit em̄ tempus, cū sanam doctrinā nō sustinebunt, sed ad sua desideria

2 Tim. 5

2 Tim. 4

desideria coacervabūt sibi magistros, prurientes auribus, & à ueritate quidē auditū auertent, ad fabulas autē conuertent. Tu uero uigila, in omnibus labora, opus fac Euangelistæ, ministeriū tuum imple. Ego enim iam delibor, & tempus meæ resolutionis instat. Bonū certamen certauī, cursum consummaui, fidē seruauī. In reliquo reposita est mihi iustitiæ corona, quā reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Nō solū autē mihi, sed & ijs qui diligunt aduentum eius.

Epistola ad Titum

Huius rei gratia reliquitē Cretæ, ut ea quæ defunt, corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis sine crimine est, unius uxoris uir, filios habens fideles, nō in accusatione luxuriæ, aut nō subditos. Oportet em̄ Episcopū sine crimine esse, sicut dei dispensatorem: nō superbū, non iracundū, non uiolentū, non percussorē, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctū, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinā est fidelē sermonē, ut potēs sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt redarguere. Et post aliquos uersus, Quā ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis & mēdacijs hominū auersantiū se à ueritate. Omnia mūda mundis, coinquanatis autem & infidelibus nihil mūdū, sed inquinatæ sunt & mens eorum & conscientia. Confitent̄ se nosse deum, factis autē negant: cū sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonū reprobī. Tu autem loquere quæ decet sanā doctrinā, Senes, ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patiētia. Anus similiter in habitu sancto nō criminatrices, nō uino multo seruiantes, bene docentes, ut prudentiā doceant. Adulescētulas ut uiros suos ament, filios diligant, prudentes, castas, domus curā habentes, benignas, subditas suis uiris, ut nō blasphemēt uerbū dei. Iuuenes similiter hortare ut sobrii sint. In omnibus teipsum præbe exemplū honorū operū in doctrina, in integritate, in grauitate. Verbū sanum, irreprensibile: ut is qui ex aduerso est, uereatur, nihil habens malū dicere de nobis. Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placētes, nō cōtradicētes, nō fraudantes, sed in omnibus fidem bonā ostēdentes, ut doctrinam Saluatoris nostri dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia dei Saluatoris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegātes impietatē & secularia desideria, sobrie & iuste & pie uiuamus in hoc seculo, expectātes beatā spem & aduentum gloriæ magni dei & Saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operū. Hęc loquere, & exhortare, & argue cū omni imperio. Nemo te contēnat. Admone illos, principibus & potestatib. subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonū paratos esse, neminem blasphemare, nō litigiosos esse, sed modestos, omnē ostēdentes māsuētinē ad omnes homines. Et post paucos uersus, Fidelis sermo est. Et de his uolo te

Epistola ad Titum 3

confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt deo. Hęc sunt bona & utilia hominibus. Stultas autē quæstiones & genealogias, & cōtentiones, & pugnas legis deuita. Sunt enim inutiles & uanæ. Hæreticū hominē post unā & secundam correptionē deuita, sciens q̄ subuersus est q̄ eiusmodi est, & derelinquit̄ pp̄io iudicio, cōdēnatus.

Ex epistola ad Philemonem.

Gaudiū enim magnū habui & cōsolationem in charitate tua, quia uiscera sanctorum requieuerūt per te frater. Et paulopost, Quem ego uoluerā mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in uinculis Euangelij. Sine consilio autem tuo nihil uolui facere, uti ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium.

Ex epistola ad Hebræos

Videte fratres ne forte sit in aliquo uestrum cor malū incredulitatis discedendū à deo uiuo: sed adhortamini uosmetipsos p̄ singulos dies, donec hodie cognominat̄, ut nō obduret̄ quis ex uobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen inuitū substantiæ eius usq; ad finē firmū retineamus, dū dicis, Hodie si uocē eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, quemadmodū in exacerbatiōe. Et post paucos uersus, Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introeūdi in requiē eius, existimet̄ aliquis ex uobis de esse. Etem̄ & nobis nūciatū est quemadmodū & illis: sed nō pfuit illis sermo auditus nō admixtus fidei ex ijs quæ audierūt. Et alio loco, Habētes ergo p̄tifficē magnū qui penetrauit cœlos, Iesum filiū dei teneamus cōfessionē. Et post tres uersus, Adeamus ergo cū fiducia ad thronū gratiæ eius, ut misericordiā consequamur, & gratiā inueniamus in auxilio opportuno. Et paulopost, Nō em̄ iniustus deus ut obliuiscat̄ operis uestri & dilectionis quā ostēdistis in nomine ipsius, q̄ ministrastis sanctis & ministratis. Cupimus autē unūquēq; uestrū eadē ostētare sollicitudinē ad expletionē fidei usq; in finē: ut nō segnes efficiamini uerum imitatores eorū qui fide & patiētia hæreditabūt p̄missiones. Et post septē uersus, Homines em̄ p̄ maiorē sui iurant, & omnis cōtrouersiæ eorū finis ad confirmationē eorū est iuramentū. Et post aliquantum, Teneamus spei nostræ cōfessionē indeclinabilē, Fidelis em̄ est qui repromisit, ut cōsideremus inuicē in prouocationē charitatis & bonorū operū: non deferentes collectionē nostrā, sicut est cōsuetudinis quibusdā: sed cōsolantes, & tātō magis, quātō uideritis appropinquantē diem. uoluntarie em̄ peccantibus nobis, post acceptā notitiā ueritatis, iam nō relinquit̄ hostia p̄ peccatis. Terribilis nāq; est quædā expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ cōsumptura est aduersarios. Irritā quis faciens legem Moyli, sine ulla miseratione duobus uel tribus morit̄ testibus, Quātō magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filiū dei conculcauerit, & sanguinē testamenti pollutū duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ cōtumeliā fecerit. Scimus em̄ qui dixit, Mihi uindictā & ego reddā. Et iterū, Quia iudicabit dominus populū suum. Horrēdū est incidere in manus dei uiuētis. Rememoramini autē pristinos dies, in quibus illuminati

Psal. 94

Heb. 4

Heb. 6

Deut. 32

magnū

magnum certamē sustinūistis passionū. Et in altero quidē opprobrijs & tribulationib. spectaculū faci: in altero autem socij taliter cōuersantiū effecti. Nam & uinctis compassi estis, & rapinā bonorum uestrorū cū gaudio suscepistis, cognoscentes uos habere meliorē et manentē substantiā. Nolite itaq; amittere confidentiā uestram, quæ magnam habet remunerationē. Patientiā em̄ uobis necessāria est, ut uoluntatē dei faciētes reportetis promissionē. Adhuc em̄ modicū aliquantulūq; qui uēturus est ueniet & nō tardabit: iustus autē meus ex fide uiuēt. Quod si subtraxerit se, non placebit animā meā. Et aliquāto post, Ideoq; & nos tantā habentes impositā nubē testiū, deponētes omne pōdus, & circūstans nos peccatū, per patientiā curramus ad propositū nobis certamē, aspicientes in autorē fidei, & cōsummatorē Iesum: qui proposito sibi gaudio sustinuit crucē, cōfusione contempta, atq; in dextera sedis dei sedet. Recogitate em̄ eū qui talē sustinuit à peccatorib. aduersum semet ipsum cōtradictionē, ut ne fatigemini animis uestris deficiētes: Nondū enim usq; ad sanguinem restitistis aduersum peccatū repugnātes, & oblitis estis cōsolationis, quæ uobis tanq; filijs loquitur dicens, Fili mi, noli negligere disciplinā domini, neq; fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit dominus, castigat: flagellat autē omnē filiū quē recipit. In disciplina perseverare, Tanq; filijs uobis offert deus. Quis em̄ filius quē nō corripit pater? Quod si extra disciplinā estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri & nō filij estis. Dein de patres quidē carnis nostræ habuimus eruditores, & uerebamur. Non multo magis obtēperabimus patri spiritui, & uiuemus? Et illi quidē in tēpore paucorū dierū secundū uoluntatē suam erudiebant nos, Hic autē ad id quod utile est, in recipiendo sanctificationē eius. Omnis autē disciplina in præsenti quidē uidet non esse gaudij, sed mœroris: postea autē fructū pacatissimū exercitatis p eā reddet iustitiā. Propter quod remissas manus & soluta genua erigite, gressus rectos facite pedibus uestris, ut nō claudicans quis erret, magis autē sanes. Pacē sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo uidebit deum. Cōtemplātes ne quis desit gratiæ dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediāt, & per illam inquinētur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus, ut

Gen. 25 Esau qui ppter unā escā uēdidit primitiua sua. Et
Hebr. 13 alio loco, Charitas fraternitatis maneat in uobis, & hospitalitatē nolite obliuisci. Per hanc enim placuerūt quidā angelis hospitio receptis. Memēto te uinctorū, tanq; simul uincti, & laboratiū, tāq; & ipsi in corpore manētes. Honorabile connubiū in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim et adulteros iudicabit deus. Sint mores sine avaritia cōtenti præsentiibus, Ipse em̄ dicit, Non te deserā neq; derelinquā, ita ut cōfidenter dicamus, Dominus mihi adiutor est, nō timebo quid faciat mihi homo. Memēto te prapositionū uestrorū, qui uobis locuti sunt uerbū dei. Quorū intuentes exitum cōuersationis, imitamini fidē. Iesus Christus

Hebr. 12

Prouer. 3

Gen. 25
Hebr. 13

Iosue. 1
Psal. 117

heri & hodie ipse & in secula. Doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci. Optimū est enim gratia stabilire cor, nō escis, quæ nō profuerūt ambulātibus in eis. Habemus altare de quo edere nō habēt potestātē qui tabernaculo deseruiunt. Quorū em̄ animalū inferi sanguis pro peccato in sancta per pōtificē, horū corpora cremant extra castra. Propter quod & Iesus ut sanctificaret per suū sanguinem populū, extra portā passus est. Exeamus igit ad eū extra castra, impropertū eius portātes. Non enim habemus hic manentē ciuitatē, sed futuram inquirimus. Per seipsum ergo offeramus hostiam laudis semper deo, id est, fructū laborū, cōfidentiu nomini eius. Beneficētiæ autē & cōmunionis, nolite obliuisci, Talib. enim hostijs promeret deus. Obedite prepositis uestris, et subiācete eis. Ipsi em̄ peruigilant, quasi rationem pro animabus uestris reddituri, ut cū gaudio hoc faciant, & non gementes. Hoc enim non expedit uobis. Orate p nobis. Confidimus autem, quia bonam conscientiā habemus in omnibus bene uolentes conuersari.

Modicum nūc si oportet contristari in varijs tentationibus, ut probatio uestre fidei, multo preciosior sit auro, quod per ignē probatur. Et alio loco. Propter quod succincti lumbos mentis uestre sobrijs, perfecti sperate in eam quæ offertur uobis gratiam in reuelatione Iesu Christi quasi filij obedientiæ, non configurati prioribus ignorantia uestre desiderijs, sed secundum eum qui uocauit uos sanctū, ut & ipsi in omni cōuersatione sancti sitis, quoniā scriptū est, Sancti eritis, quoniā ego sanctus sum. Et si patrē inuocatis eū, qui sine acceptiōe personarū iudicat secūdū uniuscuiusq; opus, in timore incolatus uestri tempora conuersamini. Et post aliquos uersus, Animas uestras castificantes in obedientiam charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligite attentius renati. Et post paucos uersus, Deponētes igit omnē malitiā, & omnē dolum, & simulationē, & inuidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes rationabiles sine dolo lac concupiscite. Et post paululum, Charissimi obsecro uos tanquam aduenas & peregrinos abstinere uos à carnalibus desiderijs, quæ militant aduersus animā, Conuersationē uestram inter gentes habentes bonam, ut in eo quod detractant de uobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus uos cōsiderantes glorificēt dominum nostrū in die uisitationis. Subiecti estote omni humanæ ordinationi propter deū, siue regi quasi præcellenti, siue ducibus tanquā ab eo missis ad uindictā malefactorū, laudem uero bonorū, Quia sic est uoluntas dei, ut benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominū ignorantia: quasi liberi, & non quasi uelamen habētes malitiæ libertatē, sed sicut serui dei. Omnes, honorate, fraternitatē diligite: deū time, regem autem honorificate. Serui subditi estote cum omni timore dominis uestris, non tantū bonis & modestis, sed etiam dyscolis: Hæc est enim gratia si propter conscientiam dei sustinet quis tristitias patiens iniuste. Quæ enim gratia est, si peccantes

Num. 19

Mich. 2

Ex epistola Petri prima

Leui. 19

1 Petri 2

cantes & colaphizati suffertis: Sed si bene facientes patimini & patienter sustinetis, hæc est gratia apud deum. In hoc enim uocati estis, quia & Christus passus est pro nobis, uobis relinquens exemplum, ut sequamini uestigia eius. Qui peccatū nō fecit, nec inuētus est dolus in ore eius. Qui cū malediceret: nō maledicebat, cum pateret, nō cōminabatur. Tradebat autē iudicātū se iniuste, Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo sup lignū, ut peccatis mortui, iustitiæ uiuamus, cuius liuore sanati estis. Eratis enim sicut oues errantes, sed cōuersi estis nunc ad pastorem & episcopū animarū uestrarum. Et alio loco, Similiter & mulieres subditæ sint uiris suis, ut & si qui non credunt uerbo, per mulierum conuersationē sine uerbo lucrifiat, considerantes in timore castam conuersationem uestrā. Quarū sit non extrinsecus capillatura, aut circūdatio auri, aut indumenti uestimentorū cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti ac modesti spiritus, qui est in cōspectu dei locuples. Sic enim aliquando & sancte mulieres sperantes in deo ornabant se subiectæ p prijs uiris. Sicut Sara obediebat Abraham, dominum eum uocans. Cuius estis filia benefacientes & nō pertimentes ullam perturbationē. Viri similiter cohabitātes secundum scientiam, quasi infirmiori uasculo mulieri impartietes honorem, tanquā & cohæredibus gratiæ uitæ, ut nō impediantur orationes uestre. In fide autē omnes unanimes, cōpatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles. Non reddentes malum p malo, nec maledictū pro maledicto, sed ecōtrario benedicentes: quia in hoc uocati estis, ut benedictionē hereditate possideatis. Qui em̄ uult uitā diligere & uidere dies bonos, coerceat linguā suā à malo & labia eius ne loquantur dolum. Declinet autē à malo, & faciat bonū, in grat pacē, & sequat eā. Quia oculi dñi sup iustos, & aures eius in preces eorū. Vultus autē domini sup facientes mala. Et quis est qui uobis noceat si boni æmulatores fueritis: Sed & si quid patimini ppter iustitiā, beati. Timorem autē eorū ne timueritis, ut nō cōturbemini. Dominū autē Christū sanctificate in cordib. uestris, parati semp ad satisfactionē omni poscētū uos rationē de ea quæ in uobis est spe, sed cū modestiā et timore conscientiam habētes bonā, ut in eo quod detractant uobis, cōfundant qui calumniant uestrā bonam in Christo cōuersationē. Melius est enim benefacientes si uelit dei uolūtas pati, q; malefacientes. Et post aliquos uersus, Christo igitur passo in carne, & uos eadē cogitatiōe armamini: quia qui passus est in carne deliit à peccatis, ut iam non hominū desiderijs, sed uolūtati dei quod reliquū est in carne uiuat tēporis. Sufficit enim præteritū tēpus ad uoluntatē gentiū cōsummandā, qui ambulauerūt in luxurijs, desiderijs, uinolētis, comestationibus, potationibus, ebrietatib. & illicitis idolorū cultibus. Et post aliquos uersus, Estote itaq; prudentes, & uigilate in orationib. Ante omnia mutuat in uobismetipsis charitatē continuā habentes, quia charitas operit multitudinē peccatorū.

1 Petri 3

Gen. 18

1 Pet. 4

Hospitales inuicē sine murmuratione. Vnusq; sicut accepit gratiā in alterutrū illā ministrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ dei. Si quis loquitur quasi sermones dei, Si quis ministrat tanquā ex uirtute quā administrat deus: ut in omnibus honorificet deus, per Iesum Christum dominū, cui est gloria & imperiū in secula seculorū. Charissimi nolite peregrinari in seruire qui ad tētationē uobis sit: nolite pauere quasi aliquid noui uobis contingat: sed cōmunicātes Christi passionibus gaudete ut & in reuelatiōe gloriæ eius gaudeatis exultātes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniā q est honoris, gloriæ, & uirtutis dei, & qui est eius spiritus super uos req̄scet. Nemo autē uestrū patiat quasi homicida aut fur, aut maledicus, aut alienorū appetitor: Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autē deū in isto nomine: quia tēpus est ut incipiat iudiciū de domo dei. Si autē primū à uobis, q̄s finis eorū q nō credūt dei Euangelio: Et si iustus uix saluabit, impius & peccator ubi parebūt: Itaq; & ij qui patiuntur secundū uoluntatē dei, fidei creatori cōmendant animas suas in benefactis. Seniores ergo qui in uobis sunt, obsecro consenior & testis Christi passionum, qui et eius quæ in futuro reuelanda est gloriæ cōmunicator, Pascite qui in uobis est gregem dei, prudentes nō coacte, sed spōtane secūdum deū. Neq; turpis lucri gratia, sed uoluntarie: neq; ut dominantes in cleris, sed formæ facti gregis ex animo. Et cū apparuerit princeps pastorū, percipietis immarcescibile gloriæ coronā. Similiter adolecētes, subditi estote senioribus. Omnes em̄ inuicē humilitatē insinuate, quia deus supbis resistit, humilibus autē dat gratiā. Humiliamini igitur sub potenti manu dei, ut nos exaltet in tempore uisitationis. Omnē sollicitudinē uestrā projiciētes in eū, quoniā ipsi cura est de uobis. Sobrijs esto te, uigilate: quia aduersarius uester diabolus tanq; leo rugiens circuit quærens quē deuoret. Cui resistite fortes in fide, scientes eandem passionem ei quæ in mūdo est uestre fraternitati fieri. Deus autem omnīs gratiæ, qui uocauit nos in æternā suam gloriam in Christo Iesu modicū passos, ipse perficiet, confirmabit solidabitq; ipsi Gloria & imperiū in secula seculorum. Amen.

Per quem maxima nobis & preciosa promissa donauit, ut per hæc efficiamini diuinæ confortes naturæ, fugientes eius quæ in mundo est cōcupiscentiæ corruptionem. Vos autem curam omnem subinferentes, ministrare in fide uestra uirtutem: in uirtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam: in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem: in pietate autē fraternitatis amorem, in amore autem fraternitatis charitatem. Hæc enim si uobiscum afflunt & superent: nō uacuos, nec sine fructu uos constituent in domini nostri Iesu Christi cognitione. Cui em̄ non præsto sunt hæc, cæcus est & manu tentans, obliuionē accipiens purgationis ueterum suorū delictorum. Quapropter fratres magis satagite, ut per bona opera certā uestrā uocationē & electionem

1 Pet. 3

Ex epistola secunda eiusdem

nem

nem faciatis, Hac enim facientes non peccabitis aliquando. Et post paululū, Sicut & in uobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, & eum qui emit eos deum negabūt, superducentes sibi celerē perditionē. Et multi sequentē eorū luxurias, per quos uia ueritatis blasphemabitur, & in auaritia fictis uerbis de uobis negocia bunt. Quibus iudiciū iam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat. Et alio loco, Nouit dominus pios de tentatione eripere, iniquos uero in die iudicij referuare cruciandos. Magis autē eos qui post carnem in concupiscentia immūditia ambulānt, dominationemq; contēnunt: audaces, sibi placentes: sectas non metuunt introducere, blasphemātes, Vbi angeli fortitudine & uirtute cum sint maiores, non portant aduersus se execrabile iudicium. Hi uero uelut irrationabilia pecora naturaliter in captionē & perniciē in ijs quae ignorāt blasphemantes, in corruptione sua peribunt, percipientes mercedem iniustitiae. Voluptatem existimantes diei delicias, coinquinationes & maculae, delictis affluentes, in conuiujs suis luxuriantes uobiscū, oculos habētes plenos adulterij & infamabilis delicti, pellicietes animas instabiles, cor exercitatum in auaritia habentes, maledictionis filij derelinquentes rectam uiam errauerunt. Et post paucos uersus, Superbiam enim uanitatis loquentes, pelliciant in desiderijs carnis luxuria, eos qui paululum effugiunt: qui in errore conuersantur, libertatē illis promittentes, cum ipsi serui sint corruptionis. A quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Si enim refugiētes coinquinationes mundi in cognitione domini nostri saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati, supantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere uiam iustitiae, quam post agnitionē retrorsum conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. Contigit em̄ illis illud ueri prouerbij, Canis reuersus ad uomitum suum: & sus lota in uolutabro luti. Et post aliquantum, Cum hac omnia dissoluenda sint, quales oportet esse uos in sanctis cōuersationib; & pietatib; expectantes & properātes in aduentū diei dei, Et paulo post, Charissimi, expectātes satagite immaculati & inuolati inueniri in pace, & domini nostri lōganimitatē salutem arbitramini. Et alio loco, Vos igitur fratres praescientes custodite ne insipientium errore traducti, excidatis a propria firmitate. Crescite uero in gratia & in cognitione domini nostri & saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in die aeternitatis. Amen.

Prouerb. 26
2 Pet. 3

Ex epistola Iacobi. Cap. I

OMne gaudiū existimate fratres mei, cum in tentationes uarias incideritis, scientes quod probatio fidei uestrae patientiam operat. Patientia autem opus perfectum habet, ut sitis perfecti & integri in nullo deficientes. Si quis autem uestrum indiget sapientia, postulet a deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Postulet autē in fide nihil haesitans: qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a uento mouet & circumfertur. Non enim aestimet homo ille q; acci-

piat aliquid a domino. Vir duplex animo inconflans in omnibus uis suis. Glorietur autē frater humilis in exaltatione sua, diues autē in humilitate sua, quoniam sicut flos foeni transiet. Exortus est enim sol cū ardore, & arefecit foenum, & flos eius decidit, & decor uultus eius deperijt: Ita & diues in itineribus suis marcescit. Beatus uir qui suffert tentationē: quia cū probatus fuerit, accipiet uitam quae repromisit deus diligentib; se. Et post paululum. Nolite itaq; errare fratres dilectissimi. Omne datū optimū, & omne donum perfectū, desursum est, descēdens a patre luminū. Et post paucos uersus, Scitis fratres mei dilectissimi, Sit autē omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquendum, & tardus ad irascendū. Ira enim iustitiam dei nō operat. Propter qd abijcietes omnē immūditiam & abūdantiam malitiae, in mansuetudine suscipite insitum uerbū, quod potest saluare animas uestras. Estote autē factores uerbi, & non auditores tantū, fallentes uosmetipsos: quia si quis auditor est uerbi & nō factor, hic cōparabit uiro cōsideranti uultū natiuitatis suae in speculo: considerauit enim se & abiijt, & statim oblitus est qualis fuerit. Qui autē perspexerit in lege perfectae libertatis & permanerit, nō auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. Si q; autē putat se religiosum esse, non refrenās linguā suam, sed seducens cor suū, huius uana est religio. Religio mūda & immaculata apud deum & patrē hac est, uisitare pupillos & uiduas in tribulatione eorū, & immaculatum se custodire ab hoc seculo.

Fratres mei nolite in personarū acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi gloriae. Et post aliquos uersus, Audite fratres mei dilectissimi, Nōne deus elegit pauperes in hoc mūdo, diuites in fide & haeredes regni quod repromisit deus diligentib; se: Vos autē ex honorastis pauperē, Nōne diuites per potentiā opprimunt uos, & ipsi trahunt uos ad iudicia? Nōne ipsi blasphemāt bonū nomē, quod inuocatū est super uos? Si tamē legē perficitis regalem secūdū scripturas, Diliges proximum tuū sicut teipsum, benefacitis, Si autē personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege quasi transgressores. Et post paucos uersus, Iudiciū enim sine misericordia illi qui non facit misericordiam, Superexulter autē misericordia iudicio, Et post aliquantū, Nolite plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis. In multis enim offendimus omnes. Si quis in uerbo non offendit, hic perfectus est uir. Potest enim freno circūducere totū corpus. Et alio loco, Linguā autē nullus hominū domare potest, Inquietū malum, plena ueneno mortifero: In ipsa benedicimus deū & patrē, & in ipsa maledicimus homines; q; ad similitudinē dei facti sunt. Ex ipso ore pcedit benedictio & maledictio, Nō oportet fratres mei hac ita fieri. Et post paucos uersus, Quis sapiēs & disciplinatus inter uos, ostēdat ex bona cōuersatione operā suā in mansuetudine sapientiae. Quod si zelū amarū habetis, et cōtētiōes sunt in cordib; uestris, nolite gloriari & mēdaces esse aduersus ueritatem

Iacobi 2

Leui. 19

Iacobi 3

ratem. Non est enim ista sapientia desursum descēdens, sed terrena, animalis, diabolica. Vbi enim zelus & cōtētiō, ibi incōstātia & omne opus prauum. Quae autē desursum est sapientia, primū quidē pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia & fructib; bonis, diiudicās sine simulatione. Fructus autē iustitiae in pace semināt, facientibus pacē. Vnde bella & lites in uobis? Nōne ex concupiscentijs uestris, quae militant in mēbris uestris? Item post paucos uersus, Petitis & non accipitis, eo quod male petatis, ut in concupiscentijs uestris insumatis. Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est dei? Quicūq; ergo uoluerit amicus esse huius seculi, inimicus dei cōstituitur. Et paulo post, Propter qd dicit, Deus supbis resistit, humilib; autē dat gratiā. Subditi ergo estote deo, resistite autē diabolo, & fugiet a uobis: Appropinquate autem deo, et appropinquabit uobis, Emūdate manus peccatores, & purificate corda duplices animo. Miseri estote & lugete & plorate. Risus uester uertē in luctum, et gaudiū in moerorē. Humiliamini in conspectu domini, & exaltabit uos. Nolite detrahēre alterutrū fratres. Et post paucos uersus, Unus est legis dātor & iudex, q; potest p dēre & liberare. Tu autē q; es qui iudicās proximū? Ecce nunc qui dicitis, hodie aut crastino ibimus in ciuitatem illam, & faciemus ibi quidem annū, & mercabimur, & lucrū faciemus, qui ignoratis quid erit in crastinum. Quae est enim uita uestra? Vapor est ad modicū parens, deinceps exterminabit. Pro eo ut dicatis, Si dñs uoluerit, & si uixerimus, faciemus hoc aut illud. Nunc autē exultatis in superbijs uestris. Omnis exultatio talis maligna est. Scienti igitur bonū facere, & nō faciēti, peccatū est illi. Agite nūc diuites, plorate ululantes in miserijs quae adueniēt uobis. Diuitiae uestrae putrefactae sunt, & uestimenta uestra a tineis comesta sunt. Aurū & argentū uestrū eruginauit, et erugo eorum in testimonium uobis erit, & māducabit carnes uestras sicut ignis. Thesaurizastis in nouissimis diebus: Ecce merces operariorū qui messuerunt regiones uestras, qui fraudati sunt a uobis, clamāt: & clamor ipsorū in aures dñi Sabaoth introijt. Epulati estis super terrā, & in luxurijs enutristis corda uestra. In die occisiōis adduxistis, occidistis iustū, & nō restitit uobis. Patientes igitur estote fratres usq; ad aduentū domini. Et paulo post, Patientes estote, & uos confirmate corda uestra, quoniam aduentus domini appropinquabit. Nolite ingemiscere fratres in alterutrū, ut non iudicemini. Et alio loco, Ante omnia fratres mei, nolite iurare, neq; per coelū neq; per terram, neq; aliud quodcūq; iuramentū. Sit autē sermo uester, est est, non non, ut non sub iudicio decidatis. Tristat aliq; uestrū, oret a quo animo, & psallat: Infirmatur quis in uobis, inducat presbyteros ecclesiae, & orēt super eū, ungentes eū oleo in nomine dñi. Et oratio fidei saluabit infirmū, & alleuabit eū dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei. Cōfitemini ergo alterutrū peccata uestra, & orate pro inuicē ut saluemini. Multum enim ualet

Iacobi 4

Prouerb. 3

Iacobi 5

Matth. 5

Aug. 10. 3

deprecatio iusti assidua. Et post aliquos uersus, Fratres mei, si quis ex uobis errauerit a ueritate, & cōuerterit quis eū, scire debet, quoniam qui cōuerterit fecerit peccatorē ab errore uiae suae, saluabit animā eius a morte, et opit multitudinē peccatorum.

Si dixerimus quoniam societate habemus cū eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & ueritatem nō facimus: si autē in luce ambulamus, sicut & ipse in luce est societate habemus ad inuicē, & sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus quoniam peccatū nō habemus, ipsi nos seducimus, & ueritas in nobis non est. Si cōfiteamur peccata nostra, fidelis & iustus est ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quoniam non peccauimus, mendacē facimus eū, & uerbū eius nō est in nobis. Filioli mei hac scribo uobis ut nō peccetis: sed etsi quis peccauerit, aduocatū habemus apud patrē, Iesum Christum iustū, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris aut tantū, sed etiā pro totius mundi. Et in hoc scimus quoniam cognouimus eū, si mandata eius obseruamus. Qui dicit se nosse eum, & mandata eius non custodit, mēdax est, & in hoc ueritas non est. Qui autē seruat uerbū eius uere, in hoc charitas dei perfecta est. In hoc scimus quoniam in ipso sumus, si in eo maneamus. Qui dicit se in illo manere, debet si cut ille ambulauit & ipse ambulare. Et post aliq; uersus, Qui dicit se in luce esse, & fratrem suū odit, in tenebris est usq; adhuc. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalū in eo nō est. Qui autem odit fratrem suum in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quō eat: quoniam tenebrae obcauerūt oculos eius. Et paulo post, Nolite diligere mūdū, neq; ea quae in mūdo sunt: quoniam omne quod est in mūdo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorū, & superbia uitae: quae nō est ex patre, sed ex mūdo est, & mūdus transit & concupiscentia eius. Qui autē facit uoluntatē dei, manet in aeternū, sicut & deus manet in aeternum. Et alio loco. Omne mēdaciū non ex ueritate est. Et post paululū, Charissimi nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus, Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eū sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est. Omnis qui facit peccatū, & iniquitatē facit. Et peccatū est iniquitas. Et scitis quoniam ille apparuit, ut peccata tolleret, & peccatū in eo non est. Omnis qui in eo manet, non peccat: & omnis qui peccat, nō uidet eū, nec cognouit eum. Filioli, nemo uos seducat, Qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit peccatū, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit filius dei, ut dissoluat opera diaboli. Omnis qui natus est ex deo, peccatū non facit, quoniam semen ipsius in eo manet: & nō potest peccare, quoniam ex deo natus est. In hoc manifestasti sunt filij dei, & filij diaboli. Omnis q; nō est iustus, nō est de deo, & qui nō diligit fratrem suū, Quoniam hac est annunciatio, quam audistis ab initio, ut diligatis alterutrū. Et post

Ex prima epistola Iohannis caput 1

I Ioh. 4

I Ioh. 9

X paucos

paucos uersus, Nolite mirari fratres, si odit uos mundus. Nos scimus quoniam translati sumus de morte in uitam, quoniam diligimus fratres: Quoniam qui non diligit, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum homicida est. Et scitis quoniam omnis homicida non habet uitam aeternam in se manentem. In hoc cognouimus charitatem, quoniam ille pro nobis animam suam posuit: & nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui habuerit substantiam mundi, & uiderit fratrem suum necessitatem habere, & clauerit uiscera sua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus uerbo nec lingua, sed opere & ueritate. In hoc cognoscimus quoniam ex ueritate sumus, & in conspectu eius dedimus corda nostra: quoniam si reprehenderit nos cor nostrum, maior est deus corde nostro, & nouit omnia. Charissimi, si cor non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad deum, & quicquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus, & ea quae placita sunt coram eo, facimus. Et hoc est mandatum eius, ut credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. Et in hoc scimus quoniam am manet in nobis, de spiritu quem nobis dedit. Charissimi nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex deo sint: quoniam multi pseudo prophetae exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex deo est, & omnis spiritus qui soluit Iesum, ex deo non est, & hic est anti christus, de quo audistis, quoniam ueniet. Nunc iam in mundo est. Vos ex deo estis filii, & uicistis eos, quoniam maior est qui in uobis est, quam qui in mundo. Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex deo sumus. Qui nouit deum, audit nos: qui non est ex deo, non audit nos. In hoc cognoscimus spiritum ueritatis, & spiritum erroris. Charissimi, diligamus inuicem, quoniam charitas ex deo est, Et omnis qui diligit, ex deo natus est, & cognoscit deum: Qui non diligit, non nouit deum, quoniam deus charitas est. Et paulo post, Charissimi, si deus dilexit nos, & nos debemus alterutrum diligere. Deum nemo uidit unquam. Si diligamus inuicem, deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est. Item paulo post, Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius dei, deus in eo manet & ipse in deo. Et nos cognouimus, & credidimus charitati quam habet deus in nobis. Deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. In hoc perfecta est charitas dei nobiscum, ut fiduciam habeamus in die iudicij: quoniam sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor poenam habet. Qui autem non timet, est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus deum, quoniam prior deus dilexit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem uidet, deum quem non uidet quomodo potest diligere? Et hoc mandatum habemus ab eo, qui diligit deum, dili-

gat fratrem suum. Omnis qui credit quoniam Iesus est Christus, ex deo natus est: & omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus quoniam diligimus natos dei, cum deum diligamus, & mandata eius faciamus. Haec est enim charitas dei, ut mandata eius custodiamus, & mandata eius grauiam non sunt, Quoniam omne quod natum est ex deo, uincit mundum. Et post paululum, Haec est fiducia quam habemus ad deum, quia quodcumque petierimus secundum uoluntatem eius, audit nos, & scimus quoniam audit nos. Et post tres uersus, Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabit ei uitam peccatis non ad mortem, Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis, Omnis iniquitas peccatum est, & est peccatum non ad mortem. Scimus quoniam omnis qui natus est ex deo, non peccat, sed generatio dei conseruat eum, & malignus non tangit eum. Et alio loco, Filioli, custodite uos a simulachris.

Non tanquam mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus alterutrum: Et haec est charitas, ut ambulemus secundum mandata eius. Hoc mandatum est, ut quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis. Et post paucos uersus, Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, deum non habet: quia permanet in doctrina, hic & filium & patrem habet. Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi, aue, comunicat operibus eius malignis.

Charissime fideliter facis quicquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuae in conspectu ecclesiae, quos benefacies deducens digne deo, Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipientes a gentibus. Nos ergo debemus suscipere huiusmodi, ut cooperatores simus ueritatis. Et post paululum, Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui bene facit, ex deo est: qui male facit, non uidet deum.

Subintroierunt enim quidam homines, qui olim prescripti sunt in hoc iudicium impij, domini nostri gratiam transferentes in luxuriam, & solum dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes. Et paulo post, Hi sunt in epulis suis maculae conuiuantium, sine timore semetipsos pascentes. Et alio loco, Hi sunt murmuratores querulosi, secundum desideria sua ambulantes: et os eorum loquitur blasphemiam, mirantes personas quatuor causa. Vos autem charissimi, memores estote uerborum quae praedicta sunt ab Apostolis domini nostri Iesu Christi, qui dicebant uobis, quoniam in nouissimo tempore uenient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietate. Hi sunt qui segregant semetipsos animales, spiritum non habentes. Vos autem charissimi, superaedificantes uosmetipsos sanctissimae nostrae fidei, in spiritu sancto orantes, ipsos uos in dilectione dei seruate, expectantes misericordiam domini nostri Iesu Christi in uita aeterna. Et hos quidem arguite iudicatos, illos uero saluate de igne rapietes. Alijs autem miseremini in timore, odientes & eam quae carnalis est maculatam tunicam.

Ex epistola eiusdem secunda

Ex epistola eiusdem tertia

Ex epistola de apostoli

In libro cuius non est Apocalypsis Iohannis cap. 22

S homines immo quia homines intelliguntur moneri cum angeli monentur, in omnibus eisdem praecipis discimus falsos fratres per patientiam sustinendos propter nomen dei, & per poenitentiam ad prima opera bona redeundum, & usque ad mortem persecutiones pro fide tolerandas, & in charitate seruendum. Circa autem finem libri, cum de sancta ciuitate loqueretur, Non intra

bit, inquit, in eam aliquid coinquatum, & faciens abominationem & mendacium. Et alibi, Beati qui lauant stolas suas in sanguine agni, ut sit potestas eorum in ligno uitae, & portis intrent ciuitatem. Foris canes & uenefici & impudici & homicidae & idolis seruentes: & omnis qui amat & facit mendacium. Ego Iesus misi angelum meum testificari uobis.

QVAESTIUNCVLAE DE TRINITATE
DECERPTAE EX LIBRIS DE TRINITATE

Interrogatio

QUOMODO deus uere sit unitas & uere trinitas. **R**ESPONSIO, Unitas in substantia, trinitas in personis. **I**NTERROGATIO, Quid sit proprium uniuscuiusque personae in sancta trinitate. **R**E. Proprium est patris quod solus est pater, & quod ab alio non est nisi a se. Proprium est filij, quod a patre genitus est solus a solo, coaeternus & consubstantialis genitori. Proprium est spiritus sancti quod nec ingenus nec genitus est, sed a patre & filio aequaliter procedens. **I**N T. Quare spiritus sanctus non debet ingenus uel genitus dici? **R**E. Quia si ingenus diceretur sicut pater, duo patres: si genitus, duo filij aestimari possent in sancta trinitate. **I**N T. Vtrum solus pater, aut solus filius aut spiritus sanctus per se plenus deus & perfectus dici debeat. **R**E. Vtiq; pater per se est plenus deus, similiter et filius plenus deus, et spiritus sanctus plenus deus creditur. **I**N T. Si unaquaeque persona per se plenus deus dici potest, quare non tres deos dicimus patrem & filium & spiritum sanctum? **R**E. Quia una substantia est pater & filius & spiritus sanctus, & non tres substantiae: Proinde unitas substantiae tres deos prohibet dicere uel credere. **I**N T. Dum tres personas dicimus, patrem & filium & spiritum sanctum, quare non tres deos, nec tres omnipotentes, nec tres bonos, nec tres magnos dicere fas est? **R**E. Quia deus & omnipotens & magnus & bonus & aeternus substantialia nomina sunt, & ad se dicuntur: ideo non licet ea plurali numero dicere, sed singulari: & omne nomen quod substantiam dei uel essentiam significat, semper singulari numero proferendum est. Pater autem & filius & spiritus sanctus relatiua sunt nomina, & ideo tres personae recte dicuntur. **I**N T. Quomodo relatiua? **R**E. Secundum dialecticam, relatiua nomina sunt, quae ad aliud aliquid referuntur, sicut dominus ad seruum, & seruus ad dominum: pater ad filium, filius ad patrem. Prorsus cum dico patrem, filium significo, quia non est pater, nisi filius sit cui sit pater: Item non est filius, nisi pater sit cui sit filius. **I**N T. Vtrum spiritus sanctus relatiue uel substantialiter dicatur. **R**E. Vtiq; relatiue, quia spiritus alicuius spiritus est: sed non sicut in patre et filio relationis regula tenetur in eo. **I**N T. Quare aequalem non habet relationis regulam spiritus sanctus, sicut pater & filius? **R**E. Quia circumferri potest patris & filij nomen ad inuicem, ut si dicamus pater filij pater, & filius patris filius: non ita duplicem relationis circumuersionem in no-

mine sancti spiritus inueniri potest. **I**N T. Quare cessitate accidit, ut ita non circumferri possit spiritus sancti relatio? **R**E. Quia recte dicere possumus spiritum sanctum patris & filij spiritum, sed conuerso ordine non possumus dicere, patrem spiritum sancti: sicut dicimus patrem filij, ne duo filij in sancta trinitate aestimarentur, Item non possumus dicere, filium spiritus sancti, sicut dicimus filium patris, ne duo patres in sancta trinitate intelligantur. Dicimus itaq; spiritum sanctum patris & filij, sine reciprocatione conuersionis nominum relatiuorum. **I**N T. Vtrum inseparabilia sint opera sanctae trinitatis. **R**E. Vtiq; quicquid operatur trinitas sancta, inseparabiliter haec eadem operatur, quia una est trinitatis operatio, sicut una est substantia, essentia, & uoluntas. **I**N T. Vtrum sancta trinitas in personis separabilis siue inseparabilis dicenda est, dum alius est pater, alius filius, alius spiritus sanctus. **R**E. Vere alius est quam pater filius in persona, sicut filius alius est in persona quam pater, & spiritus sanctus alius est in persona quam pater & filius: non tamen aliud ille uel ille in natura, uel in deitate, aut in essentia. Nec enim patrem potest dicere, nisi filium intelligas: nec spiritum sanctum, nisi intelligas cuius spiritus sit. Quocirca omnimodo inseparabilis est sancta trinitas, sicut in operibus, sic etiam in personis dicenda. **I**N T. Si ad solam patris personam pertineat quod dicitur, Qui facit mirabilia magna solus. Et Apostolus, Qui solus habet immortalitatem. **R**E. Nullatenus ad solam patris personam pertinet, dum dicitur solus deus, siue in nouo siue in ueteri testamento, & quod deus solus siue hoc siue illud habeat uel faciat: sed ad totam trinitatem sanctam, quae est unus deus omnipotens, omnia faciens quae in caelo & in terra. **I**N T. Quomodo beatus Iohannes Euangelista dicit, Deum nemo uidit unquam. Et ipse dominus in alio loco, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Et Apostolus inuisibilem deum dicit. **R**E. Videri enim potest deus, id est intelligi secundum suam donum gratiae, siue ab angelis, siue ab animabus sanctorum. Plenam uero diuinitatis naturam, nec angelus quilibet, nec sanctorum aliquis perfecte intelligere poterit, Ideo incomprehensibilis dicitur deus. **I**N T. Quod sanctis summum promissum praerogatiuae aeternae dei uisio, an aequaliter uidebunt uel intelligunt? **R**E. Nullatenus aequaliter omnes uel angelus uel anima sanctorum deum, uel nunc uident, uel post resurrectionem uidebunt: sed secundum donatoris dispensationem & meritorum qualitate.

Vnusquisq; tamen sufficientem in eius uisione suis meritis habebit beatitudinem, nec plus quaret q̄ habebit, nec se minus habere quam uolet dolebit. **I N T.** An aliquid distet in deo, esse, uiuere, intelligere posse. **R E.** Nullatenus aliud est in deo, esse, aliud uiuere, uel intelligere, uel aliud posse: quia deus eo ipso quo est, uiuit: & eo quo uiuit, intelligit: & eo quo intelligit, potest: & eo quo potest, est: quia simplex deitatis natura unū habet esse, uiuere, intelligere, & omnia potest. Sed nō est ita in nobis, dū aliud est in natura nostra uiuere, aliud intelligere, aliud posse. In deo uero hęc omnia unū atque idem sunt. **I N T.** Vtrum de filio sicut dicitur, Lumē de lumine, deus de deo, potest dici omnipotēs de omnipotēte, bonus de bono, magnus de magno, & cetera talia? **R E.** Regulariter utiq; tenere debemus, quod omnia naturæ nomina æqualiter de filio dici possunt sicut de patre: id est sicut dicitur deus de deo, lumen de lumine: ita dicendum est, omnipotens de omnipotente, bonus de bono, magnus de magno, sed non ita in relatiuis. **I N T.** Sed quomodo in relatiuis nominibus dicendum est? **R E.** Non possumus dicere uerbum de uerbo, quia relatiuū nomen est uerbū, quod solus est filius, sicut dicimus deū de deo, quod nō est solus filius: nec imaginem de imagine, quia solus est filius imago, sicut dicimus lumē de lumine, quod non est solus filius, quia substantiale nomen est lumen. **I N T.** Nunquid aliud lumē est pater, & aliud filius? **R E.** Nequaquā aliud, sed unū lumē est pater & filius, sicut una substantia: Ideo recte dicitur lumē de lumine, sicut deus de deo. Sicut enim unus est deus pater & filius, ita unū lumē. **I N T.** Legimus Apostolo dicēte, Christū dei esse uirtutem & dei sapientiā: Nunquid pater nō habet in se sapientiam, uel uirtutē, nisi in filio, quem Apostolus sapientiam dei & uirtutem nominauit? **R E.** Plurimi ita Arrianam destruunt impietate, dicentes impium esse credere unquā deum patrē esse sine sua sapientia, aut sine sua uirtute, Sed melius est intelligere patrem esse sapientiā & uirtutē, imō & spiritum sanctum sapientiam & uirtutem: non tamen tres uirtutes, nec tres sapientias: quia sapientia substantiale nomē est, sicut uirtus, Nec aliud est in deo esse, aliud sapere, aliud posse: sed unum est deo esse, sapere, posse. **I N T.** Vtrum ad solam sancti spiritus personā pertineat charitas, dum Apostolus dicit, Deus charitas est, qui dilectio patris & filij esse legitur. **R E.** Nullatenus ita spiritus sanctus charitas intelligitur, quasi nō sit pater & filius charitas, Sicut spūsanctus est charitas, ita & pater est charitas, & filius est charitas: non tamen tres charitates, sed una charitas. Sed quia spiritus sanctus donum dei proprie dicitur, & nullum dei donū charitate maius est, imō sine eo nullum donū ad perpetuam hominē deducere poterit beatitudinem, proinde spūsanctus proprie dicitur charitas. **I N T.** Nūquid impij dona dei habent? **R E.** Habent utiq; per eum, qui illuminat omnē hominē uenientem in hunc mundum: In eo enim sumus, mouemur, & uiuimus. Bona sunt enim dona dei eis qui bene u-

I Ioan. 4

tunt illis. Ideo charitas singulare est in sanctis donum, in qua filij dei discernuntur à filiis impietatis. **I N T.** Quare si deus totus ubiq; est, in cœlo dicitur magis habitare quam in terra? **R E.** Quia maior est cognitio in sanctis angelis animabusq; sanctorum diuinitatis, cum sint apud deum in cœlis, quam in terris: Sicut enim in hoc mortali corpore quidam magis intelligūt diuinam substantiam, quidā minus: ita & in cœlo magis dicitur deus esse quam in terra, quia plenius eiusdē substantia intelligitur ab inhabitatoribus cœli q̄ terræ incolis. **I N T.** Si una substantia est pater & filius & spiritus sanctus, quare solus filius incarnatus dicitur? **R E.** Quia alia est persona filij, alia patris, alia spiritus sancti. Et sola quidē persona filij incarnata est, operāte tamē eandē incarnationē tota sancta trinitate, cuius opera sunt inseparabilia. **I N T.** Dum in symbolo catholico cantari solet dei filiū de spūsancto & Maria uirgine incarnatū: quare nō dicitur filius spūsancti, sicut dicitur beata uirginis? **R E.** Nō utiq; sic de illo sicut de illa natus est filius dei. De illa siquidem, id est sancta uirgine, natus est filius dei sicut de matre, non de illo, id est spiritu sancto, sicut de patre, ne duo patres dicerent in sancta trinitate. **I N T.** Si una natura est patris & filij, & filius incarnatus plenus est deus & perfectus, quomodo non pater incarnatus est? **R E.** Filius plenus est deus & perfectus qui solus incarnatus est, & homo factus est. Nam ignis una substantia est, sed aliud in igne facit calor, aliud lux, Lux illuminat, calor calefacit, una tamen ignis natura utruq; facit & calorem & lucem. **I N T.** Vtrum diuinitas cum carne cōcepta & nata & passa est, & cetera quæ humanitatis propria esse noscuntur? **R E.** Utiq; diuinitas suæ carnis conceptione concepta est, & natiuitate nata, sensuq; participatiōe humani affectus mortem quam sponte susceperat, non naturæ suæ potentiā perdens per quam cuncta uiuificat. Et ipse autor qui sponte natus est, sponte passus est. Et idem opus, quia utruq; unus: licet non alio cogente, solus tamen ipse perpeti, salua diuinitatis impassibilitate. **I N T.** Ex qua natura dicit, Potestatem habeo ponendi animam meam? **R E.** Omnium quæ in Christo sunt operum auctoritas ex diuinitate est: tamen carni conuenit dicere, Potestatem habeo ponendi animā meam, non diuinitati. Diuinitas enim non dimisit animā postq̄ assumpsit eam in utero uirginis, caro dimisit dum emisit spiritum in cruce Christus. **I N T.** Quomodo cōuenit quod in Genesi legitur, Requieuit deus die septimo ab omnib. operibus suis: & in Euāgelio Pater meus usq; modo operatur, & ego operor? **R E.** Requieuit à nouarū conditione creaturarum, nō à conditarū gubernatione. Et ideo deus tūc creator in sex dierū creatione putandus est, nūc uero gubernat orin totius mūdi naturis. **I N T.** Quot creaturas rationales cōdidit deus? **R E.** Duas, angelicam & humanā, & cœlum angelis, et terram hominibus habitationē. **I N T.** Quare angelicū peccatū silentio in Genesi absconditū est, & hominis patefactū est? **R E.** Quia angelicū uulnus deus

Ioan. 10

Gen. 2

Ioan. 5

deus non prædestinauit curare, hominis uero sanare prædestinauit. **I N T.** Cur summi angeli peccatum insanabile fuit, & hominis sanabile? **R E.** Quia angelus sui sceleris inuentor fuit, homo uero alterius fraude seductus. Item quāto sublimior angelus in gloria, tanto maior in ruina. Homo ue-

ro quanto fragilior in natura, tanto facilior ad ueniam. **I N T.** Cur homo suæ potestatis creatus autor est? **R E.** Ut ipse sibi autor esset ad uitam, siue ad mortem, Si uero necessitati esset subiectus, tūc nec boni operis haberet gloriam, nec mali pœnā, sed esset quasi unus ex pecoribus.

INTERROGATIO DE BENEDICTIONIBVS FILIORVM IACOB.

Studiofus aliquis desumpsit hoc ex libro questionum Hieronymi in Genesim, omisisis aut immutatis aliquot uerbis, quomodo solet Beda.

Gen. 49

QUID intelligendū est de benedictionibus, quibus Iacob Patriarcha benedixit filios suos: an historice, uel allegorice intelligendæ sint, dum dicit, Cōgregamini filij Iacob, ut annūciem uobis quæ uentura sunt in nouissimis diebus: & si uideretur ex his uerbis magis allegoriam sonare quam historiam? **R**esponsio, Vtrūq; uero, & historiam & allegoriam. Historiam de diuisione terræ promissionis, quæ diuisiones diuidendæ erāt nepotibus eorum. Et allegoriam de Christo & de ecclesia in nouissimis temporibus futura. Sed prius historiae fundamenta ponēda sunt, ut aptius allegoriæ culmen priori structuræ superponat. Rubē primogenitus meus, tu fortitudo mea, principiu doloris mei: prior in donis, maior imperio, Effusus es sicut aqua, non crescas: quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. Est autē sensus hic, Tu es primogenitus meus, maior in liberis, & debebas, iuxta ordinē natiuitatis tuæ, hereditatē quæ primogenitis iure debebatur, sacerdotium accipere & regnū. Hoc quippe in portando honore & præualido robore demonstrat: Verum quia peccasti, & quasi aqua quolibet uasculo non tenetur, uoluptatis effusus es impetu: idcirco præcipio tibi ut ultra nō pecces, sisq; in fratru numero, pœnas peccati luens, quod primogeniti ordinem perdidisti. Principiu autē doloris est omnis primogenitus, quia pro eo cōmouent uiscera parentum. Simeon & Leui fratres uasa iniquitatis bellantia: in consiliū eorū non ueniat anima mea, & in cœtu illorum nō sit gloria mea: quia in furore suo occiderunt uirum, & in uoluntate sua suffoderunt murū. Maledictus furor eorū, quia pertinax: & indignatio eorū, quia dura. Diuidam eos in Iacob, & dispergam illos in Israel. Significat autem nō sui cōsiliij fuisse, quod Sichem & Emor interfecerunt foederatos, & contra fas in pacis & amicitiarū tēpore sanguinē fuderunt innocentē, & quasi quodā furore sic crudelitate raptati muros hospitiæ urbis euerterūt. Vnde dicit, Maledictus furor eorum, quia pertinax: & relinquā & dispergam illos in Israel. Leui enim hereditatē propriā non accepit, sed in omnibus sceptris paucas urbes ad inhabitādū habuit. De Simeon uero in libro Iesu scriptum est, quod & ipse propriū funiculum nō accepit, sed de tribu Iudā quiddā accepit. Iuda te laudabunt fratres tui, manus tuæ in cerui-

cibus inimicorum tuorum, adorabūt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, ad prædā fili mi ascendisti, regescēs accubisti ut leo, & quasi leona. Quis suscitabit eum? Quia Iudas cōfessio siue laus interpretatur, recte scribit de Iuda, Cōsistebūt tibi fratres, uel laudabūt te. Et licet de Christo grāde mysteriū sit, sed tamē secundum literā significat, quod per Dauid stirpem generaretur reges, & quod adoraret eum omnes tribus. Non enim ait filij matris tuæ, sed filij patris tui. Et quod sequit, Ad prædā fili mi ascendisti, ostēdit eū captiuos populos esse ducturum, & iuxta intelligētiā sacrationem ascendisse in altum, & captiuam duxisse captiuitatem. Siue quod melius puto, captiuitas passionē, ascēsus resurrectionē significat. Alligās ad uineā pullum suum, & ad uitē asinam suā. Quod uidelicet pullum asinæ, cui supsedit Iesus, hoc est gentilium populū, uineā Apostolorum, qui ex Iudæis sunt, copulauerit: & ad uitē, siue, ut in Hebræo habetur, Soreth, id est electam uitē alligauerit asinā cui supsedit ecclesia ex nationibus congregata. Quod autē dicit, Fili mi, conuersionē ad Christū de ipso Iuda facit, eo quod Christus sit uniuersa facturus. Quod autē dicit, Non auferet sceptrū de Iuda, & dux de femoribus, donec ueniat ille qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium: significat q̄ nō deficerēt principes de tribu Iuda usq; ad tēpus quo natus est Christus, qui missus ē patre expectatio est gentiū. Zabulon in littore maris habitabit, & in statione nauū, pertingens usq; ad Sidonem. Isachar asinus fortis accubās inter terminos, uidit requiē quod esset bona, & terrā q̄ optima: & supposuit humerū suū ad portandū, factusq; est tribus seruiens. Quia supra Zabulon dixerat, q̄ maris magni litora esset possessurus, Sidoniā quoq; & reliquas Phœnicis urbes contingeret, nūc ad mediterraneā prouinciam redit, & Isachar, qui iuxta Neptalim pulcherrimā in Galilæa regionem possessurus est, benedictiōe sua habitationē facit. Asinum autē osseum uel fortē uocat, & humerum dicit supposuisse ad portandū: quia in labore terræ & uehendis ad mare, quæ in finibus suis nascebant, plurimum laboraret, regibus quoq; tributa cōportans. Aiunt Hebræi per metaphorā significari, q̄ scripturas sanctas de die ac nocte meditās studiū suum dederit ad laborandum: & idcirco ei omnes seruiūt quasi magistro dona portantes. Dan iudicabit populū suū, sicut & alia tribus in Israel:

Fiat Dan coluber in uia, cerastes in femita mordens ungulas equi, ut cadat ascensor eius retro, salutare tuum expectabo domine. Sampson iudex Israel de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit, nunc uidentem in spiritu comam nutrire Sampsonem Nazaraem celsisq; hostibus triumphare, quod in similitudinem colubri regulicq; oblidens uias nullum per terram Israel transire permittat. Sed etiam si quis temerarius, uirtute sua quasi uelocitate equi confusus, eam uoluerit praedonis more populare, non effugere ualebit. Totum autem per metaphoram serpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortem Nazaraem, quod ipse propter meretricem mortuus est, & moriens nostros occidit inimicos, putauit deus ipsum esse Christum filium tuum: uerum quia mortuus est & non resurrexit, & rursus ductus est Israel in captiuitatem alius mihi saluator mundi, & mei generis praestolatus est, ut ueniat cui repositum est, ut ipse esset expectatio gentium. Gad accinctus praerabit ante eum, & ipse accinget retrorsum. Significat, quod Gad, Ruben & dimidia tribus Manasse ad filios quos trans Iordanem in possessionem dimiserat, post quatuordecim annos reuertens, praeritum aduersum eos gentium uicinarum grande repererit, & uictis hostibus fortiter dimicauerit. Lege Iesum Naue & Paralipomenon Neptalim, ceruus emissus dans eloquia pulchritudinis, siue Neptalim ager irriguus. Vtrumque significat Hebraicum uerbum, aiala. Significat autem, quod aqua calida in ipsa nascantur tribu, siue quod super lacum Genesar fluente Iordanis esset irriguus. Hebraei autem uolunt propter Tyberiadem, quae legis uidebat habere notitiam, agrum irriguum eloquia pulchritudinis prophetari. Cereus autem emissus temporaneas fruges et uelocitate terrae uerioris ostendit. Sed melius si ad doctrinam saluatoris cuncta referamus, quod ibi uel maxime docuerit saluator, ut in Euangelio quoque scriptum est. Filius meus Ioseph accrescens, filius meus accrescens & decorus aspectu, filia decurrerunt super murum: sed exasperauerunt eum, & iurgati sunt, inuideruntque illi habentes iacula. Sedit in forti arcus eius, & dissoluta sunt uincula brachiorum & manuum eius per manus potentis Iacob. Inde pastor egressus est lapis Israel. O fili Ioseph qui tam pulcher es, ut te tota de muris & turribus ac fenestris puellarum Aegypti turba praespectet, inuiderunt tibi, & ad iracundiam te puocauerunt fratres tui, habentes liuoris sagittas & zeli iaculis uulnerati. Verum arcum tuum & arma pugnandi posuisti in deo, qui fortis est pugnator: & uincula tua quibus te fratres ligauerunt, ab ipso soluta sunt & dirupta, ut ex tuo semine tribus nascatur Ephraim fortis & stabilis, & instar lapidis durioris inuicta, imperas quoque decem tribubus Israel. Benjamin lupus rapax, mane comedet praedam & uespere diuidet spolia. Quia de Apostolo Paulo quae dicta sunt manifestissima sit prophetia, omnibus patet, quod in adulescentia persecutus sit ecclesiam, in senectute predicator Euangelii fuerit. Hebraei autem ita dixerunt, Altare in quo immolabant hostiae, & uictimarum sanguis ad basim illius fundebatur, in parte tribus Benjamin fuit. Hoc inquit, significat, quod

facerdotes immolant mane hostias, ad uesperum diuidunt ea quae sibi ex lege collata sunt, lupum sanguinariu, lupum uoracem super altaris interpretatione ponentes, & spoliarum diuisorem super sacerdotibus, qui seruitutes altari uiuunt de altari. Haec autem historice, spiritualiter autem in Ruben prioris populi Iudaeorum ostendit esse personam, cui a domino dicitur, Israel primogenitus meus. Etenim iuxta quod primogenito debebat, ipsius erat accipere sacerdotium & regnum. Addit, tu uirtus mea: Vtique quod ex ipso populo fundamentum fidei, ex ipso uirtus dei, quae est Christus, aduenit. Quomodo autem ipse sit principium dolorum, nisi dum patri deo semper irrogauerit iniuriam: dum conuertit ad eum dorsum & non facit. Iste prior in donis, quia primum ipsis credita sunt eloquia dei & legislatio & testamentum siue promissio. Iste maior imperio, Vtique pro magnitudine uirtutis, quia copiosius ceteris in hoc seculo propter idem negauit. Effusus est autem sicut aqua, peccando in Christo, quae uasculo non teneatur uoluptatis, effusus est impetu, & idcirco addit, ultra non crescas. Quapropter ipse postquam in uniuerso orbe dispersus est, ualde imminutus est. Sed quare talia meruit, ita subiicit: quia ascendisti cubile patris tui. Primogenita autem plebis audaciam praedicat, quae ascendit cubile patris sui, & macula uitae stratam eius, quando corpus dominicum, in quo plenitudo diuinitatis quiescebat, raptum in cruce suspedit, & ferro commaculauit. Simeon & Leui fratres, uasa iniquitatis bellantia. Per Simeon & Leui Scribae & Pharisei & sacerdotes Iudaici populi intelliguntur. De Simeone enim Scribae erant Iudaeorum, & de tribu Leui principes sacerdotum, qui consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent & occiderent. De quo consilio dicit, In consilio eorum ueniat anima mea. Horrebat enim tanta scelera, quae nouissimis temporibus facturi erant Iudaei, quia in furore suo occiderunt uirum, id est Christum, de quo dicitur: Ecce uir oriens nomen eius. Et alibi, Fecmina circumdabit uirum. Suffoderunt murum, id est illum spiritalem fortissimum murum, qui custodit Israel, lancea confoderunt. Maledictus furor eorum, quia pertinax: utique quando furore accessit & ira, obtulerunt Christum Pontio Pilato, dicentes, Crucifige crucifige. Et indignatio eorum, quia dura: dum Barrabam latronem peterent & principem uitae crucifigendum postularunt. Diuidam eos in Iacob, & dispergam illos in Israel: quia nonnulli ex ipsis crediderunt, quidam in infidelitate permanserunt. Dicunt enim diuisi non qui ab eis separantur, & ueniunt ad fidem, dispersi autem, quorum patria teploque subuerso per orbem terrae incredulorum genus spargitur. Iuda te laudabunt fratres tui. Per hunc Iudam uerum confessor exprimitur Christus, qui ex eius tribu secundum carnem est genitus. Ipsum laudabunt fratres sui: Apostoli scilicet & omnes coharedes eius, qui per adoptionem patris filii dei effecti sunt, & Christi fratres per gratiam, quorum ipse est dominus per naturam. Manus tuae in ceruicibus inimicorum tuorum. Eisdem enim manibus atque eodem crucis trophaeo & suos tenuit, & inimicos & aduersarias potestates curuauit. Iuxta quod & pater promittit

mittit ei dicens: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Adorabunt te filii patris tui: Quando multi ex filiis Iacob adorant eum, per electionem gratiae salui facti. Catulus leonis Iuda, Quando nascendo factus est paruulus, sicut scriptum est, Paruulus natus est nobis. Ad praedam filii mei ascendisti: id est ascendens in crucem, captiuos populos redemisti: & quos ille contrarius inuaserat, tu moriens eripuisti. Denique rediens ab inferis, ascendisti in altum, captiuam duxisti captiuitatem. Requiescens accubisti ut leo: Manifestissime Christus in passione accubuit, quando inclinato capite tradidit spiritum: & quando in sepulchro positus fuit, uelut quodam corporis somno quieuit. Sed quare ut leo, & uelut catulus leonis? In somno enim suo leo fuit, quando non necessitate, sed potestate hoc ipsum compleuit, sicut ipse dicit: Nemo tollit a me animam meam, sed ego pono eam. Quod uero addit, & ut catulus leonis: inde enim mortuus unde natus. Bene ergo Christus ut leo quieuit, quod non solum mortis acerbitate non timuit, sed & in ipsa morte mortis imperium uicit. Quod autem dicit, Quis suscitabit eum? Quia nullus nisi ipse, iuxta quod dicit: Soluite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud. Non deficiet dux de Iuda, & reliqua. Hoc manifestissime ad Iudam refertur. Diu enim fuit ex femine illius intemerata apud Iudaeos successio regni, donec Christus nasceretur, sicut supra diximus. Alligans ad uineam pullum suum. Pullus suus populus est ex gentibus, cui adhuc nunquam fuerat legis onus impositum, Hunc copulauit ad uineam, ad Apostolos scilicet qui ex Iudaeis sunt. Nam uineam domus Sabaoth domus Israel est. Et ad uitem alinam suam, ipse dicit: Ego sum uitis uera. Ad hanc ergo uitem alligat alinam suam, synagogam tardigradam scilicet, & graui legis pondere depressam. Lauit in uino stolam suam: siue carnem suam in sanguine passionis, siue sanctam Ecclesiam illo uino, quod pro multis effundit in remissionem peccatorum. Et in sanguine uuae pallium suum. Pallium gentes sunt quas corpori suo iunxit, sicut scribitur. Pulchrioris oculi eius uino. Oculi Christi Apostoli sunt & Euangeliste, qui lumem scientiae Ecclesiae praestant: quorum praecipua austeritate uini praece legis superant, quia longe leuiores sunt. Et dentes eius lacte candidiores. Dentes praecipuos sunt sancti, qui praecedunt ab erroribus homines, & eos quasi comedendo in Christi corpus transmittunt. Candidiores autem effecti sunt doctores Ecclesiae lacte ueteris legis. Zabulon habitabit in litore maris, & in statione nauium. Zabulon interpretatur habitaculum fortitudinis, & Ecclesiam significat. Haec in litore maris habitat & statione nauium, cum credentibus refugium & periculis demostat fidei portum. Haec contra omnes turbines seculi incoscussa firmitate solida spectat naufragium Iudeorum & haereticorum procellas, qui circumferuntur omni uento doctrinae, quorum & si tunditur fluctibus, non tamen frangitur. Pertendit autem usque ad Sidonem, hoc est, usque ad gentes. Legit etiam in Euangelio inde assumptos esse Apostolos aliquos, & ipsis locis dominum saepe docuisse, sicut scriptum est, Terra Zabu-

lon, & terra Neptalim, populus qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnam. Sidon interpretatur uenator, uel uenatrix. Venatores qui sunt, nisi Apostoli? Quia ut supra diximus, ex illis locis assumpti sunt, de quibus dicitur: Mittam uenatores multos, & uenabunt uos. Isachar asinus fortis. Isachar qui interpretatur merces, refertur ad populum gentium, quod dominus sanguinis sui pretio mercatus est. Hic Isachar asinus fortis scribitur, quia prius populus gentilis quasi brutum & luxuriosum animal nulla ratione substitit, sed postmodum iugum disciplinae Euangelicae libenter portauit. Hic accubans inter terminos, uidit requiem quae esset bona, & terram quae optima. Inter terminos autem cubare, est praestolato mundi sine quiescere, nihilque de his quae nunc uersantur in medio quaerere, sed ultima desiderare. Et fortis asinus requiem & terram optimam uidet, cum simplex gentilitas se ad robur boni operis erigit, & ad aeternam uitam patriam tendit. Unde etiam apponit humerum suum ad portandum, quia cum ad promissam requiem peruenire desiderat, cuncta mandatorum onera libenter portat. Unde factus est tributis seruiens, hoc est, Christo regi suae fidei dona & operum bonorum offerens munera. Dan iudicabit populum suum sicut aliae tribus Israel. Fiat Dan coluber in uia, cerastes in femita, & reliqua. Dicitur quidam Antichristum per haec praedici & de ista tribu futurum, pro eo quod hoc loco Dan, & coluber asseritur & mordens, & quod inter tribus Israel, primus Dan ad Aquilonem castrametatus est, illum significans qui se in lateribus Aquilonis sedere dicit, & de quo figuratim dicit Propheta, A Dan auditus est fremitus equorum. Qui non solum coluber, sed etiam cerastes uocatur. Κίρατα enim Graece cornua dicuntur. Serpens ergo ille cornutus esse perhibetur, Per quem digne Antichristus asseritur, quia contra uitam fidelium cum morsu pestiferam praedicationis armatus etiam cornibus potestatis. Quis autem nesciat semitam angustiorem esse quam uiam? Fit ergo Dan coluber in uia, quia in praesentis uitae latitudine eius ambulare prouocat, quibus quasi parcendo blanditur: sed in uia mordet, quia eos quibus libertatem tribuit, erroris sui ueneno consumit. Fit cerastes in semita: quia quos fideles reperit & sese ad praecipua celestis itinera constringentes, non solum nequitia calidae persuasionis impetit, sed etiam terrore potestatis premit, & in persecutionis languore, post beneficia fictae dulcedinis, exercet cornua potestatis. Equus iste cuius ungulas cerastes mordere dicitur, hinc mundum insinuat, qui per elationem suam in cursu labentium temporum spumat. Et quia Antichristus extrema mundi huius apprehendere nititur, cerastes iste equi ungulas mordere perhibetur. Ungulas quippe equi mordere, est extrema seculi feriendae contingere, ut cadat ascensor eius retro. Plebs infidelis Iudaea, erroris sui laqueis capta, pro Christo Antichristum expectat. Bene Iacob eodem loco repetit in electorum uocem conuersus est dicens, Salutare tuum expectabo dominus: id est, non sicut infideles Antichristum, sed eum qui in redemptionem nostram uenturus est, uerum credo fideliter Christum, Amen.

SENTENTIAE ALIQVOT

VELVT APHORISMI EX OMNIBVS AVGVSTI-

NI ET ALIORVM LIBRIS DECERPTAE PER STVDIOSVM ALIQVEM.

1047

1048

Innocentia INNOCENTIA est vera quae nec sibi nec alteri nocet, Quoniam qui diligit iniquitatem odit animam suam, & nemo non prius in se quam in alterum peccat. **I** Sic diligendi sunt homines, ut eorum non diligantur errores: quia aliud est amare quod facti sunt, aliud odisse quod faciunt. **III** Vera aeternitas & vera immutabilitas non est nisi in deitate trinitatis: cui quod est esse, perpetuum est: quia natura initio carens, incremento non indigens, sicut nullum finem, ita nullam recipit mutabilitatem. Creaturae autem ille quibus deus aeternitatem dedit vel daturus est, non penitus omnis finis alienae sunt, quia non sunt extra commutationem, dum finis illis est & temporalis institutio, & localis mutatio, & ipsa in augmentum sui mutatio facta.

Patientia **IIII.** Patientia dei magna est, qua parcit contemptus, parcit etiam negatus: & magis vult vitam peccatoris quam mortem. Eruditio est poenitentiae, & oblatio correctiois: nec ulla Christi opera a misericordia uacat, quoniam homini & indulgentia consulit et flagello. **V.** Diuina bonitas ideo maxima irascitur in hoc seculo, ne irascatur in futuro: & misericorditer temporalem adhibet seueritatem, ne aeternam iuste inferat ultionem. **VI.** Vera confessio est benedictio, cum idem sonus est & oris & cordis. Bene autem loqui & male uiuere, nihil aliud est, quam se sua uoce damnare. **VII.** Dilectio dei & proximi propria & specialis uirtus est piorum atque sanctorum, cum ceterae uirtutes & bonis & malis esse possint communes. **VIII.** Doctrina apostolica tam salubris atque uitalis est, ut pro capacitate uentium neminem sui relinquat exortem: quia siue paruult, siue magni, siue infirmi, siue fortes habent in ea unde alantur, unde satientur. **XI.** Deum quaerens gaudium quaerit: Sic ergo quaerat ut non in se, sed in domino gaudeat, Accedendo enim ad deum illuminatur ignorantia, & corroboratur infirmitas, data sibi & intelligentia qua uideat, & charitate qua ferueat. **X.** Sicut corpori noxium est escam corpoream non posse percipere, ita animae periculo sum est spirituales delicias fastidire. **XI.** Nonnumquam multi sunt qui ad non esse tendunt. Quid enim tam est obnoxium paucitati, quam quod est debitum perditionis? **XII.** Non concupiscit deus poenam reorum, tanquam saturari desiderans ultionem: sed quod iustum est cum tranquillitate decernit, & recta uoluntate disponit, ut etiam mali non sint inordinati. **XIII.** Bonum intellectum habet, qui quod faciendum est, recte intelligit & facit. Alioquin talis est sine opere intelligentia, qualis sine timore sapientia, cum scriptum sit, In timore sapientiae timor domini. **XIIII.** Habet & in hac uita requiem suam anima, quae de morte infidelitatis excepta est, & non ab operibus iustitiae, sed ab iniquitatis se abstinet actione, ut uiuens deo & mortua mundo in humilitatis & mansuetudinis placida

tranquillitate requiescat. **XV.** Quisquis bene cogitat quae uoueat deo, & quae uouendo persequatur, seipsum uoueat & reddat. Hoc exigis, hoc debetur. Imago Caesaris reddat Caesar: imago dei reddatur deo. Sed sicut uidentur est quid offeras, & cui offeras, ita etiam considerandum est, ubi offeras: quia ueri sacrificij extra catholicam Ecclesiam locus non est. **XVI.** Duae sunt retributiones iustitiae, cum aut bona pro bonis, aut mala pro malis redduntur. Tertia est retributio gratiae cum per regenerationem remittuntur mala, & retribuuntur bona: atque ita manifestantur, quia uniuersae uiae domini misericordia & ueritas. Illam autem retributionem impiorum, qua pro bonis mala restituntur, deus nescit: qui non retribuere bona pro malis, si esset cui retribuere bona pro bonis. **XVII.** Omnis qui ad supernam pertinet ciuitatem, peregrinus est mundi: & dum temporali utitur uita, in patria uiuit aliena, ubi inter multa illecebrosa, & multa fallacia deum nosse & amare paucorum est: quibus fit praecipuum domini lucidum, illuminans oculos, ut nec in dei, nec in proximi charitate fallantur. **XVIII.** Nemo est cuius animam corruptibile corpus & inhabitatio terrena non aggrauet, Sed nitendum est, ut carnis cupiditates spiritus uigore superent: & interior homo qui semper sibi sentit resisti, semper de diuino auxilio expectet adiuuari. **XIX.** Angusta est uia quae ducit ad uitam, & tamen per ipsam, nisi dilatato corde non currit: quia iter uirtutum quo gradiuntur pauperes Christi, amplum est fidelium spei, etiam arctum sit infidelium uanitati. **XX.** Hoc affectum & desiderio colendus est deus, ut sui cultus ipse sit merces. Nam qui deum ideo colit, ut aliud magis quam ipsum periretur, non deum colit, sed illud quod assequi concupiscit. **XXI.** De occultis cordis alieni temere iudicare peccatum est: & eum cuius non uidetur nisi bona opera, iniquum est ex suspitione reprehendere, cum eorum quae hominis sunt incognita, solus deus iudex sit: quia iustus est & inspector uerus. **XXII.** Diuini est muneris, cum & recta cogitamus, & pedes nostros a falsitate atque iniustitia continemus: quoties enim bona agimus, deus in nobis atque nobiscum ut operemur operatur. **XXIII.** Iusto iudicio dei datur plerumque peccatoribus potestas, qua sanctos ipsius persequantur, ut qui spiritu dei uiuantur & aguntur, fiant per laborum exercitia clariores. **XXIIII.** Non est uera scientia boni, nisi ad hoc comprehendatur ut agatur. Inutiliter autem meditatur legem dei, qui laborat ut memoria teneat quod actione non implet. **XXV.** Qui legem dei diligit, probat se in hominibus iniquis id quod contra legem est odisse, non homines. **XXVI.** Mandata dei nisi quieta mens scrutari non potest, ut ergo religiosum exerceatur studium, abigenda sunt iurgia malignorum. **XXVII.** Nemo tam eruditus, nemo tam doctus

1049
Misericordia & ueritas ctus est qui superna illustratione non egeat. Non enim ulla ita diuinorum bonorum augmenta sufficiunt, ut non semper super sit quod mens rationalis & intelligendum desideret & gerendum. **XXVIII.** Si omnes homines simul consideremus, quorum alij misericordia salui fiunt, alij ueritate damnantur, uniuersae uiae domini, id est, misericordia & ueritas suo fine distinctae sunt. Si autem solus sanctos intueamur, non discernuntur haec uiae domini: Indiuuata enim ibi est & a misericordia ueritas, & a ueritate misericordia, quia beatitudo sanctorum & de munere gratiae est, & de tributione iustitiae.

Pax **XXIX.** Christianae perfectionis est, pacificum esse etiam cum pacis inimicis, spe correctionis, non consensu malignitatis: ut si nec exemplum nec cohortationum discretionem sequantur, causas tamen non habeant quibus odisse nos debeant. **XXX.** Custodit nos dominus ab omni malo, non ut nihil patiamur aduersi, sed ut ipsis aduersitatibus anima non ledatur. Cum enim tentatio adest, fit quidam in id quod nos impugnat introitus: Et sicut bono fine, id est, sine uulnere animae tentatio consummatur, ita ad aeternam requiem de profundo temporalis laboris exitur. **XXXI.** Ad caelestis Hierusalem non ascendunt consortium, nisi qui toto corde profitentur, non proprii operis, sed diuini esse muneris percipiunt. **XXXII.** Omnes qui in Christo pie uolunt uiuere, necesse est ut ab impijs & dissimilibus patiatur opprobria, & despiciantur tanquam stulti & insani, qui praesentia bona perdunt, & inuisibilia sibi profutura promittunt. Sed haec despectio & irrisio in impios retorquetur, cum & abundantia eorum in egestate, & superbia transierit in confusionem. **XXXIII.** Tota fidelium salus, tota patientiae fortitudo ad eum qui in sanctis suis mirabilis est, referenda est: quia nisi in illis dominus esset furori impiorum fragilitas succuberet humana.

Prepositi ferendi **XXXIIII.** Ita a plebibus principes, & a seruis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiae sustineant temporalia, & sperentur aeterna. Auget enim merita uirtutis, qui propositum non uiolat religionis. **XXXV.** Recti corde de praecipis dei & constitutionibus non queruntur, quia iustum est omnia aequanimiter accipi, quae iudicaturus uoluerit tolerari. **XXXVI.** Omnis sancti aedificij status, sicut deo operante proficit, ita deo custodiae consistit: Quonia tunc utilis praepositorum custodia est, cum spiritus dei populo suo praesidet, & non solum greges, sed etiam ipsos dignatur custodire pastores. **XXXVII.** Aeternae ciuitatis aeterna sunt gaudia & stantium dierum perpetuitas infinita, nec uariabitur, nec labetur quia incommutabili pace potentur, quorum erit omnium bonum, etiam quae sunt singulorum. **XXXVIII.** Lex Christi, perfectio est charitatis, qua deus proximusque diligitur, & per quam dicitur conditori legis: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Bene autem expectat promissionem dei qui mandata eius exequitur, nec frustra sperat parcendum peccatis suis, qui ignoscit alienis. **XXXIX.** Nihil deus iubet quod sibi pro sit, sed illi cui iubet: Ideo uerus est dominus qui

1050
Prasentia dei seruo non indiget, & quo seruus indiget. **XL.** Id quod in tempore nouum est, non est nouum apud deum qui condidit tempora, & sine tempore habet omnia quae suis quibusque temporibus pro eorum uarietate distribuit. **XLI.** Mutabilium omnium dispositionem immutabilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt quae in temporibus non simul fiunt, quia tempora non simul currunt. **XLII.** Nihil infelicius est felicitate peccantium, quam poenalis nutritur impunitas, & mala uoluntas uelut hostis interior roboratur. **XLIII.** Legis litera quae docet non esse peccandum, si spiritus uiuificans desit, occidit. Scire enim peccatum potius facit quam cauere, & ideo magis auergeri quam minui, quia mala concupiscentiae etiam preuaricatio legis accedit. **XLIIII.** Lex data ut gratia quaeretur, gratia data est ut lex impleatur. Neque enim suo uitio non implebatur, sed uitio prudentiae carnis, quod uitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit. **XLV.** Hoc promittit deus quod ipse facit: non ipse promittit & alius facit, quod iam non est promittere, sed praedicere. Ideo non ex operibus, sed ex ueritate uocante: ne ipsorum sit, non dei, & merces non imputetur secundum gratiam, sed secundum debitum, atque ita gratia iam non sit gratia. **XLVI.** Scit non impediunt ab aeterna uita iustum quaedam peccata uenialia, sine quibus haec uita non ducitur: sic ad salutem aeternam nihil profunt aliqua bona opera impio, sine quibus difficillime uita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur. **XLVII.** Cum uoluntas mala potestatem accipit efficiendi, quod cupit, ex iudicio eius uenit, apud quem non est iniquitas. Punit enim etiam isto modo, nec ideo iniuste, quia occulte. Ceterum iniquus puniri se ignorat, nisi cum manifesto supplicio senserit nolens, quantum mali sit quod perpetravit uolens. **XLVIII.** Omnia uitia in malefactis tantum ualent, sola superbia etiam in recte factis cauenda est. **XLIX.** Interest plurimum qualis sit usus, uel earum rerum quae prosperae, uel earum quae aduersae dicuntur. Nam bonus nec bonis temporalibus extollitur, nec malis fragitur: Malus autem ideo huiusmodi infelicitate premitur, quia felicitate corrumpitur. **L.** Mala mors putanda non est quam bona uita praecesserit. Non enim facit malam mortem nisi quod sequitur mortem: Non enim curandum est multum necessario morituris, quid accidat ut moriatur, sed moriendo quo ire cogantur. **LI.** Ita non amittitur corporis sanctitas manente animi sanctitate etiam oppresso corpore: sicut amittitur corporis sanctitas uiolata animi puritate etiam corpore intacto. **LII.** Maior animus merito dicendus est, qui uitam erubescens magis eligit ferre quam fugere, & humanum iudicium, maxime quod est uulgare, quod plerumque caligine erroris inuoluit, praesentis scientiae luce ac puritate contemnere. **LIII.** Iustis quicquid malorum aliquid dominus irrogat, non poena est criminis, sed examen uirtutis. Nam etiam bonus si seruiat, liber est: malus autem & si regnet, seruus est, nec unius hominis, sed quod grauius est, tot dominorum quot uitiorum. **LIIII.** Nemo quicquam domino recte uoueret, nisi ab ipso acciperet quod uoueret. **LV.** Omnis substantia quae deus non est, creatura

Dilectio
Aeternitas
Patientia
Uitio dei
Confessio laudis
Charitas
Doctrina apostolica
De quaerendo deo
Fastidium spirituale Non esse
Clementia
Intellectus
Requies

Misericordia & ueritas
Pax
Tentatio
Gratia
Precipuum
Lex dei
Prepositi ferendi
Lex dei
Domus dei
Aeterna gaudia
Lex charitatis
Inssa dei

Votum
Gratia & iustitia
Ciuis hospes
Caro
Angustia
Praemium
Iudicia
De adiutorio dei
Afflictio
Scientia
Legis amor
Legis seruitutis
Profectus

Prasentia dei
Prouidentia
Impunitas
Legis litera
Lex & gratia
Promissa dei
Culpa uenialis
Punitio diuina
Superbia Prospera aduersa
Mors piorum
Vera castitas
Mortem non consciscendam
Vera libertas
Vota Essentia deitatis

tura est, & quæ creatura nõ est, deus est: Nulla ergo differentia est in deitate trinitatis, quoniã quod deo minus est, deus non est. **LVI.** Tales nos amat deus, quales futuri sumus ipsius dono, non quales nostro merito. **LVII.** Ordo temporũ in æterna dei sapiẽtia sine tẽpore est, nec aliqua sunt apud eũ noua, qui fecit quæ futura sunt. **LVIII.** Volũtas dei est prima & summa causa omniũ corporaliũ spiritualiumq; motionũ: Nihil enim fit uisibiliter & sensibiliter quod nõ de inuisibili & intelligibili summi Imperatoris aula, aut iubeat, aut permittat, secundũ ineffabilem iustitiam premiorum, atq; pœnarũ, gratiarũ & retributionũ, in ista totius creaturæ amplissima quadã uniuersaq; re publica. **LIX.** Diabolus superbus, hominẽ superbientẽ perduxit ad mortem: Christus humilis hominẽ obediẽtẽ reduxit ad uitã: quia sicut ille elatus cecidit & deiecit cõsentiẽtem, sic iste humiliatus surrexit & erexit credentẽ. **LX.** In rebus spiritalib. cũ minor maiori adheret, sicut creatori creatura, illa fit maior q̃ erat, nõ ille: & hoc est maius esse quod est melius esse: quia adherẽs creatura creatori, non mole auctior, sed uirtute fit maior. **LXI.** Excedit supereminẽtia deitatis non solũ usitati eloquij nostri, sed etiã intelligentiẽ facultatẽ. Verius enim cogitat deus q̃ dicitur, & uerius est q̃ cogitatur. Non parua autẽ notitiã pars est, si antequã scire possumus quid sit deus, possimus scire quid non sit. **LXII.** Omnes beati habent quod uolũt, q̃uis nõ omnes qui habẽt quod uolunt, continue beati sunt. Cõtinuo autem sunt miseri, qui uel nõ habent quod uolũt, uel id habẽt quod nõ recte uolunt. Propior est ergo beatitudi ni uolũtas recta etiã nõ adepto quod cupit: q̃ praua etiã si quod cupit obtinuit. **LXIII.** Magna miseria est hominis, cũ illo nõ esse, sine quo nõ potest esse. In quo est enim, sine dubio sine illo non est: & tamẽ si eius nõ meminit, eumq; non intelligit neq; diligit, cum eo nõ est. **LXIII.** Diuinitas uerbi æqualis patri, facta est particeps mortalitatis nostræ, non de suo, sed de nostro: ut & nos efficeremur participes deitatis eius, nõ de nostro, sed de ipsius. **LXV.** Perfectum odium est quod nec iustitia nec sciẽtia caret, id est, ut nec ppter uitia homines oderis, nec ppter uitia homines diligas. Recte ergo in malis odimus malitiã, & diligimus creaturã, ut nec propter uitiũ creatura dānetur, nec propter naturã uitiũ diligatur. **LXVI.** Difficillima & laboriosa sunt figmenta mendacij. Qui autẽ uerũ uult dicere nõ laborat: quietiores enim sunt boni q̃ mali, & absolutiora sunt uerba ueraciũ, q̃ commenta fallaciũ. **LXVII.** Bonæ sunt in scripturis sanctis mysteriorũ profunditates, quæ ob hoc tegũtur ne uilescant, ob hoc quarunt, ut exerceant, ob hoc aut aperiũtur, ut pascant. **LXVIII.** Orans cũ sudore sanguineo dominus Iesus Christus, significabat de toto corpore, quod est Ecclesia, emanaturas martyriũ passiões. **LXIX.** Sacramẽtum pietatis in iudiciũ sibi sumit indignus. Bene enim esse nõ potest, male accipiẽt quod bonũ est. **LXX.** Qui laudat deũ in miraculis beneficiorũ, laudet & in terrorib. ultio

num. Nã & blandit & minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio. Si nõ minaretur, nulla esset correctio. **LXXI.** Remedia conuersionis ad deũ, nullis cõtentionib. sunt differenda, ne tem pus correctiõis pereat tarditate. Qui em pœnitenti promisit indulgẽtiam, dissimulanti diẽ crastinũ non spopõdit. **LXXII.** Rectus est, & bene inuocat deũ, qui in omnib. malis quæ patit se accusat, nõ deũ: & in bonis quæ facit non se laudat, sed deũ. Sicut enim repellit deus peccata sua defendentẽ, sic recipit cõsistentem. **LXXIII.** Mirabilis est fabrica mundi, sed mirabilior fabricator. Et male occupat creatis, qui a creatore discedit. Cui si inhaerit, inferiora calcabit, ne quod dilexerit cõtra naturã, cõuertat in pœnã. **LXXIII.** Anima rationalis superioribus inferiora prapõnẽs, nõ potest regere quod regebat, quia regi noluit a quo regebat. **LXXV.** Corpus carnis nostræ ornãmẽtum nobis fuit: peccauimus, & cõpedes inde accepimus, ut uinculis mortalitatis omis humanarũ actionũ cursus praprediret. **LXXVI.** Recte in dei laudẽ psallit, cuius opera cũ uoce cõcordat. Nã finito carmine, uox tacet. In bonis autẽ actibus uita permanens nunq; reticet eius gloriã, quem in se gaudet operari. **LXXVII.** Omnia quæ timent, rationabiliter declinant: Deus sic timendus est, ut ab ipso ad ipsum confugiatur. **LXXVIII.** Sicut prapostera securitas in periculum impellit, ita ordinata sollicitudo securitatẽ parit. **LXXIX.** Virginitas carnis, corpus intactũ: uirginitas animæ, fides incorrupta. **LXXX.** Multa nos in facultatib. nostris superflua habere p̃babitur, si necessaria sola retineamus. Nam uana quærẽtib. nihil sufficit: & alienorũ quodãmodo retẽtor est, qui pfutura pauperib. inutiliter habet. **LXXXI.** Quomõ aures nostræ ad uoces nostras, sic aures dei ad cogitatiões nostras. Non autẽ potest fieri, ut in mala opera exeant cogitationes bonæ, quoniã hoc actione promit quod corde concipit. **LXXXII.** Sicut ueteris hominis uetus canticũ pertinet ad æterna: & ita unusquisq; cantat ut uiuit. Nouũ aut canticũ carmen est fidei, quæ per dilectionẽ operatur. **LXXXIII.** Vera fidelĩũ humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare: nec ingratum esse, nec querulũ: sed in omnibus dei iudicijs gratias deo agere, deumq; laudare, cuius omnia opera, aut iusta sunt, aut benigna. **LXXXIII.** Nimis miser est qui non sperat in deo, & de se sibi secunda promittit, cũ ex eo ipso q̃ nõ quærat dei auxiliũ, ab omni spe ueræ salutis exciderit. **LXXXV.** In magna egestate sunt qui de iniquitate diuites, iustitiæ opes & sapiẽtiæ nõ habent: qui autẽ domino seruiũt, ea bona acquirunt, quæ perire non possunt. **LXXXVI.** Non sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonũ est: & parũ est neminẽ nocere, nisi studeas multis p̃desse. **LXXXVII.** Peccator qui peccat, non ideo a domino non uidef, quia male agentis pœna differit, grauius autẽ in eũ desæuitur, cui etiam ipsa correctio denegatur. **LXXXVIII.** Non acceditur ad altitudinem dei, nisi per humilitatẽ, cui

Maturẽ respiciendum
Respicentia
Creatura
Ordo
Pœna peccati
Psalmi cum opere
Timor dei
Securitas
Virginitas
Auaritia
Vox mentis
De cantico nouo
De uera humilitate
Desperatio
De diuitijs
Beneficentia
Impunitas
Humilitas

cui p̃pinquat subditus, lõge ab eo recedit elatus. **LXXXIX.** Sicut peccatoribus diuitibus nihil profunt exequiẽ sumptuosã, ita nihil nocet aut uiles, aut nullæ sanctorũ pauperũ sepulturæ. **XC.** Nõ potest quisquã fraudari delectatiõib. suis, cui Christus est gaudiũ. Aeterna em exultatio est qui bono lætat æterno. **XCI.** Deo qui ubiq; est, nõ locis, sed actionibus, aut longinqui, aut pximi sumus: quia sicut nos separat dissimilitudo, ita nos illi coniungit imitatio. **XCII.** Humanæ ægritudinis est, in carne mortali delectationẽ habere peccãdi: sed discipulus amatorq; uirtutũ, nõ pacẽ huic cõcupiscẽtiã tribuere, sed bellũ debet indicare. **XCIII.** Non te terreat Christiane, q̃ credita differunt, licet in abscondito sit p̃missio, in spe tamen p̃seueret oratio. Exerce operibus, cresce uirtutib. Dũ fidei cõstantia probat, gloria retributionis auget. **XCIII.** Omne tẽpus malorũ pusillũ est. Quid enim tã exigũ est, q̃ quod in hoc tendit, ut nõ sit? **XCIV.** Crescit semper facultas charitatis, dũ usũ maior, & largitate fit ditior. **XCVI.** Malorũ impietatẽ perire necesse est, aut proprio iudicio, aut sententia dei: Nulla em iniquitas permanet, cui finẽ, aut correctio, aut dãnatio facit. **XCVII.** Adhærẽs deo & semper eius faciẽs uoluntatẽ, nõquam a suo habitatore deseritur, & si quædam dura atq; aduersa patiat, nõ relinquitur, sed probat. **XCVIII.** Tota iustitiæ ratio est, ut declinentur mala & fiãt bona: cuius obseruatiẽ inter quaslibet aduersitates forma seruãda est: quia hoc solũ nunquã amittitur, quod operi pietatis impenditur. **XCIX.** Tolerentur præsentiã mala donet ueniat beatitudo promissa. Sustineãtur a fidelibus infidelis, & inter ortorũ frumẽta zizaniorũ auulsio differatur: quantũlibet sauiãt impij, melior est etiã in hoc tẽpore causa iustorũ, qui quanto acrius impetunt, tãto gloriosius coronantur. **C.** Clamor ad deũ est intentio cordis & flagrãtia dilectiõis, quia semper petit quod semper optat. Hoc aut deo absconditũ nõ est, quoniã ad ipsum redit quod ab ipso processit. **CI.** Bona est peccati confessio, si & curatio cõsequat. Nã quid prodest detegere plagam & nõ adhibere medicinã? **CII.** In hac uita, quæ tota tẽtatio est, etiã in sublimissimis sanctis nõ apprehẽditur illa perfectio, cui nõ superfit ascensio. **CIII.** Cũ præsentiũ uitaũ cursus agit, etiã si ualde proficiat cuius exercitio homo corrupit exterior, & interior renouat, necesse est tamen ut dũ cõditioni subiacet mortis, labores toleret uetustatis. **CIIII.** Imago quidẽ dei est homo, & qui per iustitiæ ambulat uias, ad similitudinẽ sui tendit auctoris, & tamẽ dum in hac uita degit, cõturbatiões uanitatũ incurrit. **CV.** Prima diuini muneris gratia est, ut erudiat nos ad nostræ humilitatis cõfessionem, & agnoscere faciat, q̃ si quid boni facimus, per illũ possumus. **CVI.** Omnis infidelĩũ uita peccatũ est, & nihil est bonũ sine summo bono: ubi enim deest agnitio æternæ & incommutabilis ueritatis, falsa uirtus est, etiam in optimis moribus. **CVII.** Sicut enim fundamentum corporeæ fabricæ in imo est, ita fundamentũ fabricæ spiritalis in summo est: Terrena ædificatio a terra incit

pit, cœlestis extructio a superno crescit exordio. **CVIII.** Tũc dicitur deus meminisse, quãdo facit: tũc obliuisci, quando nõ facit. Nã neq; obliuio cadit in deũ, quia nullo modo mutat, neque recordatio, quia nihil obliuiscit. **CIX.** Hi uident mirabilia dei, quib. profunt: Nã quod nõ intelligitur, uel unde nõ proficitur, nõ uidetur. **CX.** Non auferat ueritas misericordiã, nec misericordia impediãt ueritatẽ. Si enim pro misericordia uindicabis cõtra ueritatem, aut quasi rigida ueritate oblitus fueris misericordiã, non ambulabis in uia dñi, in qua misericordia & ueritas obuauerunt sibi. **CXI.** Tẽtatio Christi, eruditio Christiani est: Imitatores enim magistri debet esse discipuli, nõ in faciendis miraculis, quæ nemo exigit, sed in custodienda humilitate, atq; paciẽtia, ad quæ nos dominus inuitauit suo exẽplo. **CXII.** Quomodo radix omniũ malorũ cupiditas est, sic radix omniũ bonorũ charitas est. **CXIII.** Christiano recte gaudẽdi causa non præsens seculũ est, sed futurũ. Et ita est utẽdum temporalibus ne obsint æternis, ut in uia qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriã. **CXIII.** Male celebrat sabbatũ qui ab operib. bonis uacat. Otium autem ab iniquitate debet esse perpetuũ, quia bona cõsciẽtia nõ inquietũ, sed trãquillum facit animum. **CXV.** Cum bonum operaris, hilaris operare: Nam si quid boni tristis feceris, fit de te magis q̃ facis. **CXVI.** Si in mores malorum non transeant boni, etiã inter cohabitantes magna diuisio est. Non ergo homines qui meliorũ exemplo corrigi queunt, sed hominum est fugienda iniquitas. **CXVII.** Eam deus innocentia probat, qua homo nõ metu pœnæ fit innocẽs, sed amore iustitiẽ: Nam qui timore nõ peccat, quãuis nõ noceat cui uult nocere, tamẽ plurimum nocet: & abstinẽs ab iniquo opere, sola tamen reus est uoluntate. **CXVIII.** Melior est in malis factis humilis confessio, q̃ in bonis superba gloriatio. **CXIX.** De malitia mali flagellatur bonus, & de seruo emẽdatur filius. **CXX.** Sicut stellas cœli nõ extinguit nox: sic mentes fidelium adhærẽtes firmamẽto sanctæ scripturæ nõ obscurat mūdana iniquitas. **CXXI.** Ad peccãdum homo abundat propria facultate, ad agendum autem bonum non sufficit nisi ab illo iustificetur, qui solus iustus est. **CXXII.** Magnus bonorum labor est, mores tolerare cõtrarios, quibus qui non offenditur, parum proficit. Tantũ enim torquet iustũ alieni peccati iniquitas, quantũ a sua recedit. **CXXIII.** Non locorũ interuallus acceditur ad deũ uel receditur ab eo, sed similitudo facit proximũ, dissimilitudo longinquũ: & nimia miseria est ab eo bono longe esse quod ubiq; est. **CXXIIII.** Libera semper est seruitus apud deũ, cui nõ necessitas seruit, sed charitas. **CXXV.** Qui ideo neminẽ uult pati hominum, quia ut arbitratur multum proficit, per hoc ipsum q̃ alios non tolerat, ostendit q̃ potius nõ proficit. **CXXVI.** Totum bonũ quod habemus, ab artifice nostro habemus. Sed si hoc in nobis est, quod ipsi fecimus, inde damnabimur: si autem hoc quod deus fecit, inde coronabimur. **CXXVII.**

Miraculũ
Misericordiã
Imitatio Christi
Auaritia
De gaudio Christiani
De sabbatõ
Hilaritas in bono
Malorum conuictus
Timor
Pharisaismus
Correctio
In malis bonũ
De propria facultate
Mali cruciant bonos
Accessus ad deum
De uera libertate
De tolerantia
De artifice summo

De uerbo dei. CXXVII. Verbum dei per quod facta sunt omnia, tempus praordinauit quo susciperet carnem, non tempore cessit quo uerteret in carnem: Homo quippe deo accessit, non deus a se recessit. CXXVIII. Intellectui fides uiam aperit, infidelitas claudit.

De fide. CXXIX. Quo primum uitio superat homo, hoc ultimum uincit. Cum enim omnia peccata superauerit, manet periculum, ne sibi mens nihil conscia in se potius quam in domino gloriatur. CXXX. Finis curarum perfectio desideriorum est, & in id quisque tendit ac nititur, ut ad illud perueniat quo delectatur. Sapientis ergo est hoc appetere quod bonum facit, non id amare quod decipit. CXXXI. Sicut duo sunt officia medicinae, unum quo sanat infirmitas, aliud quo custodit sanitas: Ita duo dona sunt gratiae: unum quod aufert carnis cupiditatem: aliud quod facit animae perseuerare uirtutem. CXXXII. Non poterit hominis labor finire, nisi hoc diligat, quod ei non possit auferri. CXXXIII. Impossibile est ut iniquitas prius laedat hominem iustum in quem tendit, quam cor iniustum unde pcedit. CXXXIII. Visibile miraculum ad illuminationem uocat: Inuisibile autem est qui uocatus uenit, illuminat: Omnia mirabilia dei narrat qui credens uisibilibus ad intelligendum inuisibilia transitum facit. CXXXV. Meliores sunt qui diabolum persequentem fugiunt, quam qui praevente sequuntur, quia utilius est eum hostem habere quam participem. CXXXVI. Omnes prauae cupiditates sunt portae inferi, per quas in mortem itur: cuius dominatum subit, quae adeptum se ad perfrundendum laetam quod periturum concupiuit. CXXXVII. Adulantum lingua alligat animas in peccatis: Delectat enim ea facere in quibus non solum non metuit reprehensor, sed etiam laudator audit. CXXXVIII. Animus male sibi conscius dum uidetur sibi nullam poenam pati, credit quia non iudicet deus, cum abuti patientia dei & non intelligere parentis benignitatem, iam sit magna damnatio. CXXXIX. In creatura quae arbitrio suo peccat, prior est natura quam uitium: Quod ita contra naturam est, ut non possit nisi nocere naturae: quod ita non esset uitium a deo recedere, nisi naturae cuiuslibet uitium esset, cui potius competere esset cum deo. CXL. Nullum deus uel angelorum uel hominum creatorem quem malum futurum esse praefecisset: nisi pariter nosset quibus eos uisibus bonorum commendaret, atque in ordinem secularum, quasi pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdam pulcherrimis antithetis honestaret. CXLI. Tria quaedam maxime nobis scienda de conditione creaturae oportuit intimari. Quis eam fecerit, per quod fecerit, quare fecerit. Dixit deus, inquit, Fiat lux, & facta est lux: & uidit deus lucem quae bona esset. Nec autor excellentior est deo, nec ars efficacior est dei uerbo, nec causa melior est, quam ut bonum creetur a bono. CXLI. Est amor quo amat & quod amandum non est: et iustum amorem odit in se qui illum diligit, quo amat quod amandum est. Possunt enim ambo in uno homine esse, & hoc bonum est homini, ut illo proficiente, quod bene uiuimus, iste deficiat quo male uiuimus, donec ad perfectum sanum & in bonum commutem omne quod uiuimus. CXLI. Creaturae rationalis uel intellectualis bonum, quo beata sit, non nisi

deus est, quod ei non ex seipsa est, quia ex nihilo creata est. Hoc enim adeptum fit beata, quo amissio misera. CXLIII. Vitium esse nec in summo potest bono, nec nisi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi esse possunt, sola autem mala nusquam. Et illa quae ex male uoluntatis uitio uitiat sunt, in quantum uitiosae sunt, mala sunt: in quantum autem uerae sunt, bona sunt. CXLV. Non est fas aliter credere affici deum cum uacat, aliter cum operatur, quia nec affici dicendus est, tanquam in eius natura fiat aliquid quod ante non fuit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile est omne quod patitur. Non ergo in deo, aut pigra uacatio, aut laboriosa cogitatio industria: quae nouit & quiescere agere, & agere quiescere: & quod in operibus prius quidem est, aut posterius, non ad facientem sed ad facta referendum est, Aeterna enim est & incommutabilis uoluntas eius, nec consilio alternante uariatur, in qua simul est quicquid in rebus creandis uel ordinandis, aut praecesserit, aut sequitur. CXLVI. Nullius quibus minimae naturae, nisi deum creatorem dici, aut credi licet ab aliquo. Quod si angeli missi uel permisi adhibeant operationem suam rebus quae gignunt in mundo, tamen non sunt creatores animalium, sicut nec agricolae frugum uel arborum. CXLVII. De prima corporis morte dici potest, quod bonis bona sit, malis mala: Secunda uero sine dubio, sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona. CXLVIII. Mors etiam priorum, peccati poena est. Sed ideo ipsis dicitur bona, quia illa bene utuntur, quibus finis est ad mala temporalia & transitus ad uitam aeternam. Sicut enim iniustitia mala utitur, non tantum malis, uerum etiam bonis: ita etiam iustitia non tantum bonis, uerum etiam malis bene utitur. CXLIX. Qui etiam non percepto regenerationis lauacro per Christi confessionem moriuntur, tantum eis ualeat ad abolenda peccata, quantum si abluerent fonte baptismatis. CL. Cum homo secundum se uiuit, non secundum deum, similis est diabolo: quia nec angelo secundum angelum, sed secundum deum uiuendum fuit ut staret in ueritate, & ueritatem de illius, non de suo mendacium loqueretur, Unde non frustra dicitur, omne peccatum esse mendacium: quia non peccatur nisi ea uoluntate quae contraria est ueritati, id est, deo. CLI. Diuersitas humanae affectionis ex diuersitate uoluntatis est, quae si praua est, peruersis erit moribus in quiete. Si autem recta, non solum non culpabilis affectio hominis erit, sed etiam laudabilis. CLII. Arbitrium uoluntatis tunc est uere liberum, cum uitijs peccatisque non seruit. Tale datum est a deo, quod amissum nisi a quo potuit dari, non potest reddi. Unde ueritas dicitur, Si uos filii liberauerit, tunc uere liberi eritis. CLIII. Bonum est sursum habere cor, non tamen ad seipsum, quod est superbia, sed ad deum, quod est obedientia. Plus autem appetendo minus est: qui de se sibi sufficere confidit, ab eo qui uere ei sufficit, deficit. CLIII. Beata uita si non amatur, non habet. Porro si amatur, non ideo habetur: necesse est, ut ceteris rebus excellentius diligatur, quoniam propter hoc amandum est, quicquid aliud est amandum. Quia uero beatus esse non potest, nisi qui eam ut dignum est, amet: consequens est ut eam aeternam uelit, quae tunc uere beata erit quando terminum non habebit. CLV. Non omnes quidem mali

1057

De ciuibus terrenis. mali in hoc proficiunt ut sint boni: nemo tamen est, nisi ex malo bonus. CLVI. Ciues terrenae ciuitatis parit peccato uitiatam naturam, quae sunt uasa irae: Ciues ergo coelestis patriae parit a peccato naturam liberam gratia, quae sunt uasa misericordiae. CLVII

De ira dei. Ira dei non perturbatio est eius, sed iudicium quo irrogat poenam peccato. Cognitio uero ipsius, & recogitatio, mundanarum rerum est incommutabilis ratio. Neque enim sicut hominem, ita deum cuiusquam facti sui poenitet, cuius de omnibus omnino rebus tamen fixa est sententia, quae certa praescientia est. CLVIII

De persequentibus Ecclesiam. Inimici Ecclesiae quolibet modo errore censent uel malitia deprauent, si accipiant corporaliter poenitentiam affligendi, exercent eius patientiam. Si tantummodo male sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam: Et ut etiam inimici diligantur, exercent eius beneuolentiam, quia deus ihesus qui eum diligunt omnia cooperatur in bonum. CLIX. Finis boni est, non quo consumitur ut non sit, sed quo perficiatur ut plenus sit. Et finis mali est, non quo esse desinat, sed quousque nocendo producat. Unde unum est summum bonum, aliud autem summum malum. Illud propter quod appetenda sunt bona caetera, ipsum autem propter mala caetera, ipsum autem propter seipsum. CLX

De natura. Et natura in qua nullum malum est, uel etiam nullum bonum potest esse. Esse autem natura in quo nullum bonum sit, non potest. CLXI. Melior est animi aequitas quam corporis sanitas, & conuenientius iustus dolet in supplicio, quam letatus est in delicto.

De praecepto charitatis. CLXII. In praecepto charitatis tria inuenit homo quae diligat: deum, & se, & proximum. Et quia ille in sui dilectione non errat qui deum diligit, consequens est ut proximo ad diligendum deum consulat, quem iubet diligere sicut seipsum. CLXIII.

Dominatus Christianus. Pax domestica, est ordinata cohabitantium imperandi obedientiaque concordia. Imperant enim qui consulunt. Sicut uir uxori, parentes filiis, domini seruis. Obediunt autem quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filii parentibus, serui dominis. Sed in domino iusti uiuentes ex fide, & ab illa adhuc ciuitate peregrinantes, etiam qui imperant seruiunt eis, quibus uident imperare: quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed prouidendi beneficio. CLXIII.

De conditione seruitutis. Nomen & conditionem seruitutis culpa genuit, non natura: & prima huius subiectionis causa est peccatum, quia sicut scriptum est, omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Unde melior est eius status qui famulatur homini, quam qui suae seruitutis cupiditate. CLXV. Veri patres familiaris subditis suis tantquam filiis ad colendum & promerendum deum consulunt, desiderantes uenire ad coelestem domum, ubi imperandi necessarium non sit officium: quo donec uentiam, magis debent patres qui dominantur quam serui tolerare qui seruiunt. CLXVI. Locus superior, sine quo regi populus non potest, etiam si ita sit tenendus atque administrandus ut decet, tamen indeceter appetitur: unde oculum sanctum quaerat, quaerat directionem ueritatis, negotium iustum suscipiat necessitas dilectionis. CLXVII. Sicut non est a carne, sed supra carnem quod eam facit uiuere,

1058

DECERPTAE EX AVGVSTINO

1059

De uita beata. sic non est ab anima, sed supra animam quod eam facit uiuere beate: quia ut uita carnis anima est, ita beata uita hominis deus est. CLXVIII. Iustitia nostra quauis uera sit, propter uerum boni finem ad quem refertur, non tamen tanta est in hac uita, ut potius per remissionem peccatorum constet quam per fidem uirtutum. CLXIX. Quandiu uitium repugnans, plena non est pax: quia illa quae resistit periculo debellans praesidio: & illa quae uicta sunt, non dum securo triumphanti ocio, sed adhuc sollicito premunt imperio. CLXX. Prima mors animam uolentem tollit a corpore, secunda animam nolentem tenet in corpore. Ab utraque morte id habetur, ut quod non uult anima de suo corpore patitur. CLXXI. Incognitis causis operum domini non nihil nouimus, cum scimus non sine ratione omnipotentem facere, uerum infirmus humanus animus rationem non potest reddere. CLXXII. Frustra homo post hoc corpus hic promittit sibi quod in hoc corpore comparare neglexerit. Nemo inuitus bonum facit, etiam si bonum est quod facit: quia nihil prodest spiritus timoris, ubi non est spiritus charitatis. CLXXIII. Sicut in potestatibus societatis humanae maior potestas minori ad obediendum praeposit, ita deus omnibus. CLXXIII. Beatus qui diligit deum, & amicum in deo, & inimicum propter deum. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari sunt, qui nunquam ante dimittit te, nisi dimittatur. CLXXV. Manifestum est, quoniam bona sunt quae corrumpuntur, quae neque si bona non essent, corrumpi possent: quia & si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quae in eis corrumpere non esset. CLXXVI. Cum deus incommutabiliter bonus, omnes fecerit creaturas bonas, nec ulla omnino nisi ab ipso sit creata natura, nulla est substantia mali: quia quod auctorem deum non habet, non est aliud quam desiderium uel actio inordinatae uoluntatis. CLXXVII. Sicut palato non sano poena est cibum, qui sano suauis est: & oculis agris odiosa lux, qua incolumis gaudet obtutus: ita displicet iniquis iustitia dei, cui si subiacerent, non conturbarentur. CLXXVIII. Aegritudo animi rationalis est, cum bonis inferioribus delectatus, superiora non appetit, & ex parte non amittit. Ideoque in duas diuiditur uoluntates: cum quae una est, tota non est: & hoc adest uti quod deest alteri. CLXXIX. Homini religioso parum esse debet inimicitias aliorum non excitare, uel augere male loquendo, nisi eas extinguere studeat bene loquendo. CLXXX. Beata uita est gaudium de ueritate, quod deus est: sed multis ueritas odiosa est, quae audire uolunt doctores: & nolentes falli, uolunt mendacia sua ueritatem uideri: Quibus iuste retribuit, ut ipsi ueritatem non lateant, ipsos autem lateat ueritas. CLXXXI. Nemo quod tolerat amat, et si tolerare amat: quia aliud est fortis patientia, aliud secunda felicitas. Non eiusdem est, temporalis labor pugnae, & beatitudo uictoriae. CLXXXII. Ideo plerumque in sermone copiosa est egestas humanae intelligentiae: quia plus loquitur inquisitio quam inuentio, & longior est petitio quam impetratio. CLXXXIII

De uitio natura

Quid credi debeat

Deus solus creator

Mors qualis

De morte piorum

Baptisma sanguinis

Mendacium

Affectus

Liberum arbitrium

Diffidentia sua

De uita beata

Mali nascuntur

Iustitia imperfecta

De plena pace

Mors prima et secunda

Occulta dei

De negligentia

De humana societate

De diligendo deo

Bonum incorruptibile

De incommutabili deo

Iustitia iniquis odiosa

De aegritudine animi

Pacis studium

Veritas odiosa

De forti patientia

Ignorantia loquax

De eternitate CLXXXIII. Vera eternitas dei est, q̄ solus habet immortalitatē: quoniam ex nulla specie motu ue mutatur, nec temporalis est uolūtatis. Non enim immortalis est uoluntas, quæ alia & alia est.

Non desperandi peccatores CLXXXIII. Non est desperandum de malis, sed pro ipsius ut boni fiant studiosius supplicandū, quia numerus sanctorū semper de numero impiorum auctus est. CLXXXV. Quærens a deo pacem, sit sibi ipse pacatus, ne aliud in professione oris, aliud sit in cordis arcano. Nihil enim prodest hoc esse in corde quod uerū est, si hoc dicitur uoce quod falsum est: quia ueritas & credenda est & loquenda. CLXXXVI. Non querat homo, quādo in his quæ iuste habet, patit aliquas aduersitates: per amaritudinē enim inferiorū docet; amare meliora, ne uiator tēdens ad patriā, stabulū pro domo diligit. CLXXXVII. Bene currit ad remissionē peccatorū, qui displicet sibi. Apud enim iustum iudicem & misericordē qui se accusat, excusat. CLXXXVIII. In tranquillitate pacis cōprehendenda est doctrina sapientiæ, quæ inter tribulationū turbines difficulter agnoscitur. Nec facile inueniuntur in aduersitate præsidia, quæ nō fuerint in pace quæsitā. CLXXXIX. Ad altare dei inuilibile, quod non accedit iniustus, ille peruenit qui ad hoc præfens iustificatus accedit. Inueniet enim illic uitam suam, qui hic discreuerit causam suam. CX C. Finis legis Christus est, in quo lex iustitiæ non consumit, sed impletur. Omnis enim perfectio est in ipso, ultra quem non est quo se spes fidei & charitatis extendat. CXCI. Nulla pœnæ grauiorē sunt, q̄ malæ conscientia in qua cum non habeat deus, consolatio non inuenitur: & ideo inuocandus est liberator, ut quæ tribulatio exercuit ad confessionē, confessio perducatur ad ueniam. CX CII. Quid grauior peccato ægri, q̄ interfectio medicī? Sed cū in baptismo hoc dimittitur, quid non dimittitur? CX CIII. Auditor uerbi similis debet esse animalibus, quæ ob hoc quod rumināt mūda esse dicuntur: & nō pigreat cogitare de ijs quæ in aluo cordis accepit: & cū audit, sit similis edēti, cū uero audita in memoriā reuocat, sit similis rumināti. CX CIIII. Rationalis anima est domina corporis sui, quæ inferiori nō bene imperabit, nisi superiori se deo tota charitatis subiectione seruerit. CX CV. Sicut terra de cœlo expectat pluuiā & lucem, sic homo ex deo debet expectare misericordiā & ueritatē.

De bonis ecclesie filijs CXCVI. Gaudendū est bonis Ecclesie filijs, quia in discretiōe eorū nō fallitur diuina iustitia. Sed nō temere cōgregatos diuidant, quia ipsoꝝ est uelle colligere deū uel separare. CX CVII. Dominus est rerū quas habet, qui nulla cupiditate illudit. Nā qui amore terrenorū obstringit, nō possidet, sed possidetur. CX CVIII. Hæreditas in qua Christi cohæredes sumus nō minuitur multitudine filiorū, nec fit angustior numerositate cohæredū. Sed tāta est multis, quāta est paucis: tāta lingulis, quāta omnibus. CX CIX. Nunq̄m secura esse debet foelicitas, q̄ periculosiora sunt animo secura q̄ corpori aduersa: prius em̄ corrumpunt prospera, ut inueniāt aduersa quæ frangant.

CC. Prima salus est declinare peccatū: secunda non desperare de uenia. Nā ipse se in æternū perimit, qui apud misericordē iudicē ad pœnitentiæ remedia nō recurrit. CC I. Boni latēt, quia bonum ipsoꝝ in occulto est, nec uisibile est, nec corporale est quod diligunt, & tam merita eorū sunt in abscondito cōstituta q̄ præmia. CC II. Nullus honorū inimicū habet, nisi malū, qui ideo esse permittit, ut aut corrigatur, aut per ipsum bonus exerceatur. Orandū est ergo pro inimicis, ut aut obtineatur eorū conuersio, aut in nobis inueniatur diuinæ bonitatis imitatio. CC III. Vigor fidei christianæ tribus tēporib. initiatur, uespere, mane & meridie. Uespere em̄ dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Vnū ad patientiā occisi, aliud ad uitā resuscitati, tertium pertinet ad gloriā maiestatis in patris dextera cōsidentis. CC IIII. Ad hoc excoquuntur homines tribulationibus, ut uasa electionis euacuentur nequitia & impleantur gratia. CC V. Potest homo inuitus amittere tēporalia bona, nunq̄m uero nisi uolens perdit æternā. CC VI. Finis fidelium Christus est, ad quē cū peruenerit currētis intentio, nō habet quod possit amplius inuenire, sed habet in quo debeat permanere. CC VII. Melior est tristitia iniqua patiētis, q̄ lætitia iniqua facientis. CC VIII. Reuocandus est animus ad recordandū cum quadā delectatione de præteritis, ne surrepēte concupiscētia redeamus corde in Aegyptū. CC IX. Bonum est a ueritate uinci. Ad correptionē superet ueritas nolentē. Nā & inuitum ipsa superabit. CC X. Peccata siue parua siue magna impunita esse nō possunt, quia aut homine pœnitēte, aut in iudicio deo iudicanda plectuntur. Cessat aut uindicta diuina, si cōuersio præcurrat humana. Amat enim deus cōsistentib. parcere, & eos qui semetipsos iudicāt, non iudicare. CC XI. Nullus miser de qualicunq; miseria liberatur, nisi qui dei misericordia præuenitur. CC XII. Fideliter supplicās deo pro necessitatibus huius uitæ, misericorditer nō auditur. Quid enim infirmo utile sit, magis nouit medicus q̄ ægrotus. Si em̄ id postulat quod deus præcepit & promittit, fiet omnino quod poscit, quia accipiet charitas qd̄ parat ueritas. CC XIII. Profectus fidelium sine tentatione nō euenit, nec sibi quisquā innotescit, nisi p̄bationis examine. Nec coronabitur, nisi qui uicerit: nec uincet, nisi qui certauerit: nec certabit, nisi inimicū habēs & rētationi resistens. CC XIII. Stultus est qui non credit denunciationibus Prophetarū in paucis quæ restant, cū uideat tā multa cōpleta quæ tūc nō erant, quādo prædicebantur implenda. CC XV. Sic sunt qui colūt idola, quomō qui in somnis uident uana. Si aut euigilet anima ipsoꝝ, intelligit a quo facta sit, & non colit quod ipsa fecit. CC XVI. Omnia corporis nostri quæ discreta uel putrefacta uel cōcremata in quasdā dissoluuntur fauillas, deo perire nō possunt. In illa enim elemēta mūdi eūt, unde sumpta sunt illa manu, quæ donat omnia. CC XVII. Qui deficiunt, tota sua debent sitire substantia, id est, anima & carne: quia etiam deus dat

Pœnitentia
Boni qui incertum
Inimicis bene precandum
Fidei gradus
Afflictio
Bona solida
De fine fidelium
De tristitia
Peccatorū recordatio
De ueritate
Venia
Miser quis
Afflictio necessaria
Profectus bonorum
Prophetia
Idola
Corpora defuitorum
De siti bona

dat panem suū, id est, uerbū ueritatis: & carni necessaria deus præbet, quia utraque ipse pascit qui utraq; fecit. CC XVIII. Qui ociosus & quietus nō cogitat deū, inter actus multos & laboriosa negocia de illo quomō poterit cogitare? Meditetur ergo quæ dei sunt fidelis cum uacat, & bene operandi substantiam, ne in actione deficiat. CC XIX. Simulata innocētia, nō est innocētia. Simulata æquitas, non est æquitas, sed duplicatur peccatum in quo & iniquitas & simulatio est. CC XX. Anima recedens a luce iustitiæ, quanto magis quærit, quod inueniat cōtra iustitiā, tanto plus repellitur a lumine ueritatis, & in tenebrosa demergit. CC XXI. Duas in toto mūdo ciuitates, faciūt duo amores. Hierusalē facit amor dei, Babyloniam facit amor seculi. Interroget ergo se quisq; & inueniet unde sit ciuis. CC XXII. Omne præceptum dei leue est amāti. Nec ob aliud intelligitur dictum, Onus meū leue est: nisi quia per spiritū sanctum diffunditur charitas in cordibus nostris, ut diligēdo liberaliter faciamus, quia quod quis timendo facit, seruiliter facit. Nec est animus rectus quando mallet si fieri posset, id qd̄ rectum est non iuberi. CC XXIII. Plenitudo legis est charitas, quia p̄ charitatē lex implet, non per timorē, intantū enim fiunt mādāta iustitiæ, in quantum adiuuat spiritus gratiæ. CC XXIIII. Non sunt bona opera, nisi quæ per fidem & dilectionē fiunt, quia alterū sine altero nullius uirtutis fructum parit. CC XXV. Ab eo quod formauit deus, mutatus est Adam, sed in peius propter iniquitatē suā. Ab eo quod operata est iniquitas, mutantur fideles, sed in melius per gratiā dei. Illa ergo mutatio fuit præuaricatoris primi, hæc mutatio est dexteræ excelsi. CC XXVI. In præsentī uita & delitiæ temporales dulces sunt, & temporales tribulationes amare sunt. Sed quis non bibat tribulationis poculū metuens ignē gehēnarū? Et quis non contēnat dulcedinē seculi, inhias bonis uitæ æternæ? CC XXVII. In trinitate diuina tāta substantiæ unitas, ut æqualitatem teneat, pluralitatem non recipiat. CC XXVIII. Omnia per uerbū facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Cum itaq; uniuersæ naturæ per uerbum dei factæ sunt, iniquitas per ipsam facta non est, quia iniquitas nulla substantia est, & peccatū non est: natura, sed uitū naturæ, id appetens quod nō est ordinis sui. CC XXIX. Sublatum est diabolo iniquitate sua uictō, nō quod nō habuit propriū, sed quod rapuerat alienū. Auferendo enim Christus de magna domo eius quæ perierant, nō furtū fecit, sed furtum recepit. CC XXX. Tunc hominem cōcludit profunditatis iniquitas, quādo nō solū immersus peccatis iacet, sed etiā uolēs ea defendere perdit cōfessionē & aditū confessionis. CC XXXI. Quando deus permittit aut facit ut aliqua tribulatione uexemur, tunc misericors est: quia excitans fidē & differens in opere, non auxiliū negat, sed desiderium mouet. CC XXXII. Diuites Christiani, si ueri Christiani sunt, profusus pauperes sunt, & in cōparatione cœlestium bonorum quæ sperāt, omne aurum suū arenā deputāt,

quia ibi quisq; habet diuitias suas, ubi delectationem. CC XXXIII. Fides Abraham, semen est Abraham. Proinde qui pertinet ad credulitatis similitudinē, ipsi pertinet ad hæredū promissionē. CC XXXIIII. Nemo fidelium quamuis multum profecerit, dicat, sufficit mihi. Qui enim hoc dixerit, remansit & hæsit in uia ante finē; qui nō perseuererit usq; in finem. CC XXXV. Nullus in deo locus est, nec est quod fugiatur ab ipso, nisi ad ipsum. Qui uult euadere offensum, confugiat ad placatū. CC XXXVI. Duæ uitæ sunt: una corporis, altera animæ. Sicut uita corporis, anima, ita uita animæ, deus. Et quomodo si anima deserat moritur corpus: sic anima morit, si deserat Christus. CC XXXVII. A quo habet homo ut sit, apud illum habet, ut ei bene sit. CC XXXVIII. Perfecite deus euidēterq; mōstrauit quantū sit bonum obedientiā, cū hominē in paradiso positū ab ea re prohibuit quæ nō erat mala. Sola ibi obedientia potuit tenere palmā, sola incidit in pœnam. CC XXXIX. Interdū deus per malos erudit bonos, & per tēporalē potentiā dānandorū exercet disciplinā liberandorū. CC XL. Apud misericordiā dei plurimū ualet cōfessio pœnitentis, qua facit peccator cōfiteōdo propitiū, quæ negando nō facit nesciū. CC XLI. Humiliū uirtus est de sciētia nō gloriari, quia cōmunis est omnib. sicut lucis, ita participatio ueritatis. CC XLII. Non caret regia potestate, q̄ corpori suo nouerit rationabiliter imperare. Vere em̄ dominator est terræ, qui carnem suam regit legibus disciplinæ. CC XLIII. Quantū ad opera attinet quæ forinsecus agunt, & q̄ timet pœnā, & qui facit iustitiā, nō faciūt cōtra mādātū: & ideo quidē pares sunt manu, sed dispares corde: similes actiōe, dissimiles uolūtate. CC XLIIII. Hoc ab hominē colit quod diligit. Vnde q̄a deus omnib. rebus maior & melior inuenit, plus omnib. diligendus est ut colat. CC XLV. Rectū cor cū deo est, quando p̄pter deū quærit deus. CC XLVI. De beneuolētia est, nō de malitia, cū læta iustus in impios, p̄cessisse uindictā: quia nō ei exitiū peccatoris placet, quem uoluit corrigi, sed iustitia dei quæ scit multos posse cōuerti. CC XLVII. Nō uincit in bono malū, qui in superficie bonus est, & in alto malus: & opere parcēs, corde sæuēs, manū mitis, uolūtate crudelis. CC XLVIII. Ad omne opus bonū amor ducit & timor dei. Ad omne peccatū amor ducit & timor mūdi. Ut apprehendat bonū & declinetur malū, discernendū est quid diligi debeat & quid timeri. CC XLIX. Nulla infelicitas frāgit, quem nulla felicitas corrumpit. CC L. Diues qui talis est ut contēnat in se quicquid illud est unde inflari superbia solet, paup̄ est dei. CCLI. Ascensionū ad deū gradus, sunt pietatis affectus. Iter tuum, est tua uoluntas: amando accedis, negligendo recedis: constitutus in terra, deo iungēris, quia quæ deo chara sunt diligis. CCLII. Deus cum male aliquid poscitur, dando irascitur, nō dandō miseretur. CCLIII. Incredibile est nō mētiri hominē ne capiatur, qui mēditur ut capiat. CCLIIII. Quamuis omnis qui

Fides Abrahæ
Perseuerantia
Conuersio
Vita animæ
Obedientia
Correptio
Confessio
Scientia
Ratio
Pœna & iustitia
Quid diligatur
Beneuolentia
Simulatio
Opus amoris & timoris
Felicitas
Diues
Ascensus ad deum
Preces & mendacium

mentitur uel sit celare quod uerū est, non tamē omnis qui uult celare uerū, mentitur. Plerunq; enim nō fallēdo uera occultamus, sed tacēdo. Nō enim mentitus est, qui ait, Multa habeo uobis dicere, sed nō potestis portare modo. **CCLV.** In primo homine patuit, quod hominis arbitrium ualeat ad mortē. In secundo autē, q̄ dei adfuturū ualere ad uitā. Primus enim homo, nō nisi homo: secundus uero homo, deus & homo. Peccatum ergo factum est relicto deo, iustitia non fit sine deo. **CCLVI.** Legis litera quae docet nō esse peccādū, si spiritus uiuificator desit, occidit: Scire em̄ peccatū potius facit q̄ cauere, & ideo magis augeri q̄ minui, quia mala cōcupiscētia & prauaricatio legis accedit. **CCLVII.** Mādātū dei si timore potius p̄nae q̄ amore iustitiāe fit: seruiliter, nō liberaliter fit: & ideo nō fit. Non enim eius fructus bonus est q̄ non de charitate procedit. **CCLVIII.** Lex dei secundū naturā est: & cū homines quales sunt faciūt, naturaliter faciunt superato uitio, quod nec praesidiū legis abstulerat. Cum itaq; per gratiā lex dei in cordib; scribit̄, quae legis sunt naturaliter fiūt: nō quia per naturā prauenta sit gratia, sed quia per gratiam reparata est natura. **CCLIX.** Nemo ex eo quod uideat habere, gloriatur quasi nō acceperit, & ideo putet se accepisse, quia litera extrinsecus, uel ut legeretur apparuit, uel ut audiret̄ insonuit: Nā si per legē iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Ascendens in altū captiuā duxit captiuitatē, dedit dona hominibus. Inde habet quae cūq; habet. Quisquis autē inde se habere negat, aut nō habet, aut id quod habet auferet̄ ab eo. **CCLX.** Homo factus erat immortalis, deus esse uoluit: non perdidit q̄ homo erat, sed perdidit q̄ immortalis erat, & de inobediētia superbia cōtracta est p̄na naturae. **CCLXI.** Laus fidei est nō uisa credere, praemiū erit creditorum adeptione gaudere. **CCLXII.** Sicut lac non trāsit nisi per carnē, ut paruulū pascat qui panem edere nō potest: sic nisi sapiētia dei, quae panis est angelorū, ad homines dignaret̄ uenire per carnē, nemo ad uerbi diuinitatē contēplandā posset accedere. Quia ergo lux a tenebris nō poterat comprehendēdi, ipsa lux mortalitatē subijt tenebrarū, & per similitudinē carnis peccati, participationē dedit luminis ueri. **CCLXIII.** Odor bonus fama bona est, quā quisquis bonae uitae operib; habuit, dū Christi uestigia sequit̄, pedes quodāmodo ei⁹ preciosi unguētū odore perfundit. **CCLXIIII.** Nō est in carēdo difficultas, nisi cū est in habēdo cupiditas, & ideo id solū recte diligit̄ quod nunq; bene amittitur. **CCLXV.** Qui affluit insipienti eloquentia, tāto magis cauedus est, quanto magis ab eo in ijs quae audire inutile est delectatur auditor, & cum quē ornate dicere audiuit, & uere dicere existimat. **CCLXVI.** Bonorū ingeniorum clara est indoles, in uerbis differentiū uerū amare, non uerba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod uolumus nō potest: Aut quid obest lignea, si hoc potest, quādo nihil quærimus, nisi patere quod clausum est. **CCLXVII.** Omnis peccator inquantū peccator, nō est diligēdus, & om-

nis homo inquantū homo diligendus est propter deū, deus uero propter seipsum, a quo omnes habent qui eum diligunt, & q̄ sunt, & q̄ eū diligunt. **CCLXVIII.** Dominus ait, Ego sum uia ueritas & uita: Hoc est, per me uenitur, ad me peruenitur, in me manetur. Cum enim ad ipsum peruenitur, etiā ad patrē peruenitur, quia p̄ aequalē ille cui aequalis est cognoscitur, uincitē atq; glutinatē nos spiritus sancto, ut in summo atq; incommutabili bono sine fine maneamus. **CCLXIX.** Multos autem inuenimus q̄ fallere uelint, qui aut falli, neminem. Cū uero hoc sciēs faciat alius, alius nesciens patiat̄, satis apparet in una eademq; re, illū qui fallitur eo qui mētitur esse meliōrē, quādoquidē patī melius est iniquitatem, q̄ facere. **CCLXX.** Inter tēporalia atq; aeterna hoc interest, q̄ tēporalia plus diligātur anteq̄ habeātur, uilescit autē cum aduenerint: Non enim fatiat animū, nisi incorruptibilis gaudiū uera & certa aeternitas: Aeternum uero ardētius diligit̄ adeptū q̄ desideratū. Nemo enim plus de illo aestimat q̄ se habet, ne fiat uilius quod paratū est amplius. Sed tāta ibi est excellentia, ut multo plus sit adeptura charitas, q̄ fides credit̄ uel spes desiderat̄. **CCLXXI.** Qui in scripturis sanctis nō inueniunt charitatem quam quærūt, fame laborāt: qui aut non quærunt quod in prōptu habēt, fastidij lāguore marcescūt: & par utrorūq; piculū est, dū sapiētia cibū, & illis obcaecatio, & his inedia subtrahit. **CCLXXII.** Nō sunt cōdignae passiōes huius tēporis ad superuenturā gloriā quae reuelabit̄ in nobis: Sauiat & fremat mūdus, increpet linguis, coruscet armis, quicquid fecerit, quantum erit ad illud quod accepturi sumus: Appēdo quod patior cōtra id quod spero: hoc quidē sentio, illud spero: & tamē incōparabiliter maius est quod speratur q̄ quod aufertur. Quicquid est quod cōtra Christi nomē sauiat, si potest uinci, tolerabile est: si nō potest, pficit premio citius cōsequēdo: & fidelis sine tēporalis mali trāsit in perceptionē aeterni boni. **CCLXXIII.** Cū in duobus praecipis charitatis tota lex p̄deat & Propheta, quāto maius est Euangelium, quo lex nō soluit̄, sed adimplet̄, & de quo dominus dicit: Mandatū nouū do uobis, ut diligatis inuicē: Charitas enim innouat homines, & sicut malignitas ueteres, ita dilectio nouos facit. **CCLXXIIII.** Quādo corripit deus genus humanū, & flagellis piā castigationis exagitat, exercet ante iudicium disciplinā, & plerunq; diligit̄ quē flagellat, nolens inuenire quem damnet. Flagellat aut iustos simul & iniustos, quia nemo qui possit gloriari mundū se habere cor, aut mundū se esse a peccato. Ita de gratia misericordiae eius ueniūt etiā coronae iustorum. **CCLXXV.** Labor priorū exercitatio est, nō damnatio. Nec enim cōturbari debemus, cum aliquis sanctus grauiā & indigna perpetit̄, si oblit̄ non sumus quae pertulerit iustus iustorum, sanctusq; sanctorū, cuius passio omnes superat passiones, quia cum autore uniuersitatis nulla cuiusquā est cōparatio creaturae. **CCLXXVI.** Miseria generis humani, cuius nullū hominū ab exitu usq; ad obitū uidemus alienū, nō pertineret ad

Arbitrium

Lex & peccatum

Mandatum

Lex

Gloriandum in deo

Inobedientia

Fides

Contemplatio

Bona fama

Cupiditas

Eloquentia insipientis

Ingenium

Peccator

Incommutabile bonum

Fallacia

Aeterna bona & temporalia

Fames spiritalis

Tolerantia

Charitas

Flagella dei

Passiones

Originale peccatum

ad iustū omnipotētis iudiciū, si nō esset originale peccatū. **CCLXXVII.** Creatoris omnipotentis omnipotētia est causa subsistēdi omni creaturae: quae uirtus si ab eis quae condidit regendis aliquādo cessaret, simul omnium rerū species & natura concideret. Proinde quod dñs ait: Pater meus usq; nūc operat̄: quāda cōtinuationē operis eius qua simul omnia cōtinēt atq; administrat ostēdit. In quo etiā opere sapiētia eius p̄seuerat, de qua dicitur, Pertingit a fine usq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter. Idem etiā Apostolus sentit, cū Atheniēsis praedicans ait, In quo uiuimus, mouemur & sumus, Quia si opus suum rebus creatis subtraheret, nec uiuere, nec moueri, nec esse possemus. Et ideo sic deus intelligēdus est requieuisse ab omnibus operib; suis, ut iam nullā nouā conderet creaturā, nō ut cōditas continere & gubernare cessaret. **CCLXXVIII.** Obseruatione sabbati, quae uacatione unius diei figurabat ablatā, perpetuū sabbatū obseruat, qui spe future quietis sanctis operibus intērus, nec in ipsis actib; suis quasi de proprijs, & de dijs quae nō acceperit, gloriatur, & illū in se operari cognoscit qui simul operatur & operādo quietus est. **CCLXXIX.** Requies dei recte intelligentib; ea est, quae nullius indiget bono, Et ideo certa requies nobis in deo est, quia beatificamur bono quod ipse est, nō ipse eo quod nos sumus. Nā & nos aliqd bonū ab ipso sumus, qui fecit omnia bona ualde, in quib; fecit & nos. Porro alias res bona praeter ipsum nulla est quam ipse nō fecit, ac per hoc nullo bono alieno eget, qui bono quod fecit non eget. **CCLXXX.** Facta creatura, montib; coeperūt currere tēpora. Vnde ante creaturā frustra tempora requiruntur, quasi possint inueniri ante ipsa tēpora. Motus enim si null⁹ esset uel spiritalis uel corporalis creaturae, quo p̄ praesens praeteritis futura succederēt, tēpus nullum omnino esset. Moueri autē creatura nō utiq; posset si nō esset. Poti⁹ ergo tēpus a creatura q̄ creatura coepit ex tēpore, utrunq; autē ex deo. Ex ipso enim & p̄ ipsum & in ipso sunt omnia. **CCLXXXI.** Cum Saluator dicat unū passerem nō cadere in terrā sine uolūtate dei: & q̄ foenum agri quod post paululū mittendū est in clibanum, ipse tamē formet ac uestiat, sic cōfirmat non solū istam partē mūdi rebus deputatā, uerū etiā uilissimas abiectissimasq; particulas diuinae prouidentiae regi, ne fortuitis perturbari motibus ea, quorum causas cōprehendere nō possumus, aestimemus. **CCLXXXII.** Anima rationalis in ea debet regi, quae spiritaliū natura maxime excellit, & quae sursum sunt sapiunt, non quae super terram. **CCLXXXIII.** Naturarum cōditor deus nihil in miraculis contra naturā facit, nec quod nouū est cōsuetudini, repugnās est rationi. Nobis ergo uident̄ contra naturam insolita, quib; aliter naturae cursus innotuit: nō autem deo, cum hoc est natura quod fecerit. **CCLXXXIIII.** Omne corpus in omne corpus posse mutari credibile est: quodlibet autē corpus in animā rationalē posse conuerti, credere absurdū est. Quoniam deus sic est omnipotens, ut nunquā suae rationis instituta conuellat,

Prouidentia dei

Sabbatum

Requies dei

Temporum initium

Omnia dei arbitrio regi

Anima rationalis

Miracula

Corporum mutatio

CCLXXXV. Sicut aer ex praesenti lumine non factus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, nō autem fieret, etiā absente lumine lucidus permaneret: Sic homo praesente deo illuminat̄, absente autem tenebrae, a quo nō locorū interuallis, sed uoluntatis auersione disceditur. **CCLXXXVI.** Magna est utilitas hominis, iubēti deo, etiā incognita ratione iussionis, seruire: Iubendo enim deus utile facit quicquid iubere uoluerit: de quo metuentum nō est, ne nō pfutura praecipiat: nec fieri potest, ut uolūtas propria nō grandī ruinae pondere super hominē cadat, si eā uoluntati superioris extollendo praeponat. **CCLXXXVII.** Quā excellēs bonum natura humana sit, hoc maxime apparet, q̄ datū ipsi sit ut possit summi: & incommutabilis boni adherere naturae. Quod si noluerit, bono se priuat, & hoc ei malū est. Vnde per iustitiam dei, etiā cruciatus consequetur. Quid enim tam iniquū, q̄ ut desertori boni bene sit? Aliquando amissi superioris boni nō sentit̄ malum, dū habet quod est amatū inferius bonū. Sed diuina iustitia est, ut qui uoluntate amissit quod amare debuit, amittat cū dolore quod amauit, & naturarū creator ubiq; laudet̄. Adhuc enim bonū est quod dolet amissum bonū: Nā nisi aliquid bonū remansisset in natura, nullius amissi boni dolor esset in p̄na. **CCLXXXVIII.** Nocendi cupiditas potest esse a suo cuiq; animo praua. Nō est autē potestas nisi a deo, & hoc abdita altaq; eius iustitia, quoniam non est iniquitas apud deū. **CCLXXXIX.** Quāto & quale bonū sit deus, etiam ex hoc euidenter ostēditur, q̄ nulli a deo recedēti bene est: quia & qui gaudent in mortiferis uoluptatibus, sine doloris timore esse nō possunt. Et qui omnino malū desertiōis suae maiore superbiae tumore nō sentiūt, alijs qui hoc discernere nouerūt quāta sit miseria apparet: ut si nolint recipere medicinā, talia deuitādū ualeant ad exemplū quae possunt habere. **CCXC.** Sicut uera ratio docet, meliorem esse creaturā quā prorsus nihil delectat illicitum: ita eadē ratio docet etiā illam bonam esse, quae in potestate habet illicitā delectationē ita cohibere, ut non solū de cateris licitis recte q̄ factis, uerū etiam de ipsius prauae delectationis coertione laetetur. **CCXCI.** Magna opera domini, exquissimata in omnes uolūtates eius. Prauidet bonos futuros, & creat: prauidet malos futuros & creat: seipsum ad fruendū praebet bonis, multa bonorū suorū largiēs, etiā malis misericorditer ignoscens, iuste ulciscens: nihil metuēs de cuiusquā malitia, nihil indigēs de cuiusquā iustitia: nihil sibi cōsulens de operib; bonorū, consulens autē bonis de p̄nis malorū. **CCXCII.** Cū superbia sit amor excellentiae propriae, inuidētia uero sit odiū foelicitatis alienae, quod unde nascatur in prōptu est. Amādo enim quisq; excellentiā suam, uel paribus inuidet q̄ ei coaequetur, uel inferioribus ne sibi coaequentur, uel superiorib; q̄ eis nō coaequetur. Superbiēdo ergo quisq; inuidus, nō inuidēdo superbus est. **CCXCIII.** Plenitudo diuinitatis diuinitas est in Christo corporaliter habitare, non quia diuinitas corpus est, sed quia sacramenta ueteris

Meritum

Obedientia

Excellētia humanae naturae

Potestas nocendi

Deus summum bonum

Nulla creatura mala

Opera dei

Superbia & inuidia

Plenitudo diuinitatis in Christo

testamēti appellatur ombra futuri. Propter umbrarū cōparationē corporaliter dicta est in Christo plenitudo diuinitatis habitare, q̄ in illo impleantur omnia quæ in illis umbris figurata sunt, ac sic quodāmodo umbrarū præcedentiū ipse sit corpus, hoc est figurarū & significationū illarū ipse sit ueritas. CCCXIII. Actio in hac uita pia est, deū colere & eius gratia cōtra uitia interna punire: eisq; usq; ad illicita instigantib; cogitationibus nō cedere: & ubi cedit indulgentiā, atq; ut nō cedat adiutoriū dei affectu religiosæ pietatis exposcere. In paradiso si nemo peccasset, nō esset actio pietatis expugnare uitia: quia felicitatis esset māsio uitia nō habere. CCCXV. Fortitudinē gentiliū mūdāna cupiditas, fortitudinē autē Christianorū dei charitas facit: quæ diffusa est in cordibus nostris, p̄ spiritū sanctū qui datus est nobis, nō p̄ uolūtatis arbitriū quod est à nobis. CCCXVI. Nō potest esse ullū malū, nisi in aliquo bono: quia nō potest esse nisi in aliqua natura. Omnis autē natura, inquātū natura, bona est. CCCXVII. Deditur merces bonis operib; si fiant, sed gratia quæ nō debetur præcedit ut fiant. CCCXVIII. Circuncisio carnis lege præcepta est, quia non posset melius per Christū significari regenerationis auctorē tolli originale peccatū. Cū præputio quippe omnis homo nascit, quēadmodū cū originali peccato. Et die octauo lex circūcidi carnē præcepit, quia Christus die dñico resurrexit, q̄ post septimū sabbati octauus est. Et circuncisus præputiatū gignit, trañciens in illū quo ipse iā caruit: sicut baptizatus in filiū quē genuerat carne, reatū trañcit originis quo ipse iā liber est. CCCXIX. Primus homo Adā sic olim defunctus est, ut tamē post illū se cūdus homo sit Christus, cū tot milia hominū inter illū & hūc orta sint: & ideo manifestū est pertinere ad illū omnē qui ex illa successiōe p̄pagatus nascitur, sicut ad istū pertinet omnis qui gratiæ largitate in illo renascit. Vnde fit ut totū genus humanū quodāmodo sint homines, primus & secundus. CCC. Nullo modo iudicia dei cōparanda sunt iudicijs hominū, quia non dubitandū est esse iustū etiā quādo facit quod hominib; uidetur iniustum. CCCI. Iustus ex deo, nō ex hominib; nascit, quoniā renascēdo, nō nascēdo fit iustus. Vnde etiā renati filij dei uocātur. CCCII. Natura humana etsi mala est, q̄ uitata est, nō tamē malū est, quia natura est: sine quo bono nullū potest esse uitū, q̄ quis sine uitio possit esse uel nunq; uitata uel sanata natura. CCCIII. Iustum dei iudiciū est, ut peccato suo quisq; pereat, cū deus peccatū nō faciat, sicut mortē nō fecit: & tamē quem dignū morte sensit, occidit. Vnde legitur, Mors & uita à deo est. Quæ duo inter se cōtraria, p̄fecto uidet quisquis ab operibus diuinis iudicia diuina discernit: quia aliud est creādo nō instituisse mortalem, aliud iudicando plectere peccatorem. CCCIII. Deus quidem mundū fecit & corpora prorsus omnia. Sed ut corpus corruptibile aggraueret animā, & caro cōcupiscat aduersus spiritū, nō est præcedēs natura hominis instituti, sed consequēs pœna peccati. CCCV. Quātislibet uitij

turpetur natura quæcūq; institutio eius semp est bona. Nam sicut institutio corporis bona est, etiā quādo nascit morbidus, & institutio animi bona est quādo nascit fatuus, sic institutio ipsius hominis bona est quādo nascit originalis peccati obnoxius. CCCVI. Sicut quidā parētes aggrauant originale peccatū, ita quidā releuāt: sed nullus tollit, nisi ille de quo dictū est, Ecce agnus dei, ecce q̄ tollit peccata mūdi: cui nullum bonum hominis impossibile, nullum malū insanabile. CCCVII. Non ad merita hominū, sed ad dei misericordiam pertinet, cū ex illa massa primi hominis, cui mors merito debetur, quisq; liberat. Nō est enim iniquitas apud deū, quia in remittēte nō est exigendum quod debet iniustus. Et ibi gratuita est indulgentia, ubi iusta posset esse uindicta. Natura humana & si in illa integritate in qua condita est maneret, nullo modo seipsam creatore suo nō adiuuante seruaret. Vnde cū sine dei gratia salutē nō posset seruare quā accepit, quomō sine dei gratia potest recuperare quod perdidit? CCCVIII. Inexcusabilis est omnis peccator, uel originis reatu, uel additamēto propriæ uolūtatis, siue qui nouit, siue qui ignorat: siue qui indicat, siue qui non indicat: quia & ipsa ignoratiā in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatiōe peccatū est: in eis autē qui nō potuerūt, pœna peccati. Ergo in utrisq; nō est excusatio, sed iusta dānatio. CCCIX. Plus enim p̄culdubio est agi q̄ regi: qui enim regit, aliquid agit & ideo regitur ut recte agat. Qui autē agitur, agere, ipse aliquid uix intelligitur. Et tantū præstat uoluntarib; nostris gratia Saluatoris, ut non dubitet Apostolus dicere, Quotquot spiritu dei aguntur, hi filij dei sunt. Nec aliquid in nobis libera uolūtas melius agere potest, q̄ ut illi se cōmendat qui male agere nō potest. CCCX. Libera ri à corpore mortis huius omni sanato languore cōcupiscētiæ carnis, est nō ad pœnā corpus recipere, sed ad gloriā. CCCXI. Multa bona facit deus in homine quæ non facit homo: nulla uero facit homo quæ deus non facit ut faciat homo. CCCXII. Iustitia secundum quam iustus ex fide uiuit, quoniā per spiritū gratiæ homini ex deo uera iustitia est: quæ licet nō immerito in aliquib; iustis pro huius uitæ capacitate p̄fecta dicat, parua tamē est ad illā magnā quā capit æqualitas angelorū: quā Paulus quia nondū habebat, propter illam quæ iam inerat, p̄fectū: & propter istā quæ adhuc deerat, imperfectū se esse dicebat. Sed planē minor iustitia ista facit meritū, maior illa facit præmiū, Vnde qui istā nō sequitur, illam nō assequetur. CCCXIII. De uno solo mediatore dei & hominum homine Christo Iesu fides catholica nouit, q̄ p̄ nobis mortē, id est, peccati pœnā sine peccato subire dignatus est. Sicut em̄ solus ideofactus est hominis filius q̄ habuit sine meritis pœnā, sic nos per illū sine bonis meritis gratiā. Quia sicut nobis nō debebat aliquid boni, ita nec illi aliquid mali. Cōmendās ergo dilectionē suā in eos quibus daturus erat in debitā uitam, pati pro eis in debitā mortē uoluit. CCCXIII. Sicut eis qui uolētes in lege iustificare, à gratia exciderunt, & uerissime

Pugna contra uitia

Fortitudo

Vitium non nisi in bono

Gratia

Circuncisio & baptisus

Ade duo

Iudicia dei

Natiuitas iustorum

Nature humane æqualitas

Mors peccatorum

Pœna peccati

Institutio

Abilitio peccati

Gratia

Peccator inexcusabilis

Qui spiritu dei aguntur

Resurrectio

Auxilium dei

Vera iustitia

Mors Christi

Natura & gratia

uerissime dicit Apostolus, Si ex lege iustitia est, ergo Christus gratis mortuus est: sic eis qui gratiam commēdat præcipit fides Christi, fidē autē Christi putat esse naturā, uerissime dicit, Si p̄ naturā iustitia est, ergo Christus gratis mortuus est. Iā hoc em̄ lex erat & nō iustificabat: iam hoc erat & natura, & nō iustificabat. Ideo Christus nō gratis mortuus est, ut & lex per illū impleret qui dixit, Non ueni soluere legē, sed adimplere: & natura p̄ Adā p̄dita, per illū repararet qui dixit, uenisse se quare re, & saluare quod perierat. CCCXV. Possē habere fidē sicut possē habere charitatē, nō est naturæ hominū. Habere autē fidem, sicut habere charitatē, gratiæ est fidelium. Sed cū uoluntas credendi alijs præparet, alijs nō præparet à domino, discernendū est quid ueniat de misericordia eius, quid de iudicio. Vniuersæ enim uitæ domini misericordia & ueritas. Inuestigabiles autē sunt uitæ ipsius. Inuestigabilis igit & misericordia, quæ gratis liberat, & ueritas qua iuste iudicat. CCCXVI. Nemo exigit quicquā ad id in quo ipse est, nisi in aliquātulū ad id in quo est descēdat. CCCXVII. Quas uires nocēdi habeat humanæ gloriæ amor, nō sentit nisi qui ei bellū indixerit: quia si cuiquā facile est laudē nō cupere dum negat, difficile est ea nō delectari cū offerit. CCCXVIII. Omnes mūdi opes cōtēnit, qui nō solū quantū potuit, sed etiā quantū uoluit habere cōtēmnit. In quo cauēdū est, ne surreat elatio. Vtilius em̄ terrena opulentia humiliter retinet, q̄ superbe relinquitur. CCCXIX. Nulli irascenti uidetur ira sua iniusta. Vnde ab omni indignatione cito redeundum est ad māsuetudinis lenitatē. Nam p̄tinax motus facile in eius odiū trālit, cui nō celeriter ignoscit. CCCXX. Qui dedit legē, ipse dedit & gratiam: sed legē per seruū misit, cum gratia ipse descēdit: ut quia lex ostēdit peccata, nō tollit, uolentes suis uiribus legē exequi nec ualētes, cogant ad gratiā quæ & impossibilitatis morbum: & inobediētiæ aufert reatū. CCCXXI. Verū sabbatū Christianus obseruat, abstinens se ab omni opere seruili, id est, à peccato, quoniā qui facit peccatum, seruus est peccati. CCCXXII. Nemo habet de suo, nisi peccatū & mendaciū. Si quid autē homo habet ueritatis atq; iustitiæ, ab illo fonte est quem debemus sitire in hac eremo, ut ex eo quasi quibusdam guttis irrorati, non deficiamus in uia. CCCXXIII. Quod pater cum Christo facit, Christus facit: & quod Christus cū patre facit, pater facit: nec seorsum facit, nec seorsum aliquid agit inseparabilis charitas, sicut ipse dñs dicit, Ego & pater unū sumus. CCCXXIII. Regenerationis gratiā ita etiā hi nō minuunt qui eius dona nō seruāt, sicut lucis nitore loca immūda nō polluūt. Qui ergo gaudes baptismi p̄ceptione uiue in noui hominis sanctitate: & tenēs fidē quæ p̄ dilectionē operat, habe bonū quod nōdū habes, ut p̄sit tibi bonū qd habes. CCCXXV. Sic est ueritas Christus, ut totū uerū accipiat in Christo: uerū uerbū dei, deus æqualis patri: uera anima, uera caro: uerus homo, uerus deus: uera anima, uera natiuitas, uera passio, uera mors, uera resurrectio,

Misericordia & iudicium

De auxiliando

Mundi gloria

Contemptus opum

Ira

Gratia

Sabbatum

Hominum propria

Opera Christi cum patre

Baptisus

Veritas

Si aliquid horū dixeris falsum, intrat putredo: de ueneno serpētis nascunt uermes mendaciorū, & nihil integrum remanebit: quia ubi fuerit falli aliquid corruptio, ibi ueritatis integritas non erit. CCCXXVI. Tanta est charitas, quæ si desit, frustra habentur cætera, si afflit habentur omnia, CCCXXVII. Reliquit Christus patrem, quia cū in forma dei esset, nō rapinā arbitratus est esse se æqualē deo, sed semetipsum exinaniuit formā serui accipiēs. Hoc est enim, reliquit patrē, nō q̄ deserit & recessit à patre, sed quia nō in ea forma adparuit hominibus in qua æqualis est patri. Reliquit autē matrem, relinquendo synagogā Iudæorū, de qua secundū carnē natus est, inhærendo Ecclesiæ, quam ex omnibus gentibus congregauit. CCCXXVIII. Dormit Adā ut fiat Eua, moritur Christus ut fiat Ecclesia. Dormiente Adam fit Eua de latere. Mortuo Christo lancea perforatur latus, ut supereffluant sacramēta quibus formet Ecclesia. Vnde Apostolus, ipsum Adā dicit formam futuri, quia sicut in Adam omnes moriunt, ita in Christo omnes uiuificabuntur. CCCXXIX. Deus homo factus est, quid facturus est homo, p̄pter quē deus factus est homo? CCCXXX. Una est natiuitas de terra, alia de cælo est: una est de carne, alia de spiritu: una est de æternitate, alia de mortalitate: una est de masculo & foemina, alia est de deo & Ecclesia. Et ipsæ duæ singulares sunt. Quomodo ergo uterus non potest repeti, ita nec baptismus. CCCXXXI. In uisibilia attēdas, nec panis est deus, nec aqua est deus, nec lux illa est deus, nec uestis est deus, nec domus ista est deus. Omnia em̄ hæc uisibilia sunt & singula sunt. Quod enim est panis, nō hoc est aqua: & quod est uestis, nō hoc est domus: & quod sunt ista, nō hoc est deus: uisibilia em̄ sunt. Deus autē totū tibi est quod recte desideras, & omniū bonorū uarietas uno fonte p̄fundit. Quoniā cum sua tribuit, seipsum sub diuersis munerum suorū nominibus impertit. CCCXXXII. Anima carnalia appetens, foemina cōparat non habētī rectorē uirū, qui est intellectus, cuius eā oportet sapiētia gubernare: nō quasi aliud sit q̄ anima, sed quia obtutus quidam occultus sit animę. Sicut em̄ exteriores oculi quiddā sunt carnis: ita mēs quiddā est animi, quod in eo secūdū participationē diuinæ rationis excellit. Et tūc omnib; motibus eius bene præsidet, cū superna luce radiat, ut sit in ea lumē uerum, quod illuminet omnē hominē uenientē in hunc mundū. CCCXXXIII. Quid supplicator deo locum aptum & sanctum requiris? Interiora tua mūda, et omī inde mala cupiditate repulsa prepara tibi in cordis tui pace secretū. Volēs in tēplo orare, in te ora, & ita age sem p̄, ut dei tēplū sis. Ibi em̄ deus ex audit, ubi habitat. CCCXXXIII. Sensus corporis corporalia nūciat cordi, Et nō omniū facultas eadē, q̄ nō inde uidet unde audit: nec unde sapit inde & odor capit. Nec hi ministri sine tactu ad leuia & grauia, calida & frigida, hūida & sicca discernēda sufficiūt. In corde uero anim⁹ suo sensu diiudicat, & oēs uarietates uno motu attingit q̄q̄ discretiōis inter bōa & mala, iusta & iniu

Charitas

Christus reliquit patrem et matrem

Ade duo

Incarnatio uerbi Duplex natiuitas

Diuersitas bonorum

Intellectus

Locus oratiōis

Homo interior

Vita filij dei starationabiliter inuenit, unus est intentionis affectus. CCCXXXV. Dei filius dicit uitā habere in semetipso, sicut habet pater, non participādo adeptus, sed nascendo. Vitā enim genuit pater uita, nec differt in aliquo essentia gignētis & geniti, cū sic ex patre sit filius, ut cōsempiterna nō una quidē psona, sed una sit deitas. Quāuis nunquam recedat a filio pater, ad iudicandos tamē uiuos & mortuos nō ipse dicit, sed filius affuturus: quia ibi nec patris nec filij deitas, sed illa forma uidebit filij quā sibi p sacramentū incarnationis uniuuit. Ipsa ergo erit iudex, quā corā iudice stetit. Ipsa iudicabit, quā iudicata est, ut uideat impij eius gloriā, in cuius māfuetudinē fremuerūt. Talis ergo apparebit iudex, qualis uideri possit, & ab eis quos coronaturus, & ab eis quos damnaturus est. Pater autē nō apparebit, quia forma serui nō est indutus, sed filio q etiā homo factus est, dedit iudicij potestātē.

Voluntas dei CCCXXXVI. Suam uolūtātē homines faciunt, nō dei, quādo id agūt quod deo displicet. Quādo aut ita faciūt, ut uolūt, ut diuinā seruiāt uoluntati, quāuis uolentes agūt, illius tamē uolūtās est a quo & prāparat & iubet quod uolunt. CCCXXXVII. Si illū docet pater q audit uerbū eius, quāre quid sit Christus, & inuenies uerbū eius. In principio erat uerbū: non autē in principio deus fecit uerbū, sicut in principio deus fecit cōlū & terrā. Uerbū enim dei deus est, nō creatura: nec factum inter omnia, sed per quod facta sunt omnia. Ut ergo ad talis uerbi doctrinā homo in carne cōstitutus possit accedere, uerbū caro factū est, & habitauit in nobis. CCCXXXVIII. Caro Christi uita fidelū est, si corpus ipsius nō negligāt. Fiant ergo corpus Christi si uolūt uiuere de spiritu Christi, de quo nō uiuuit, nisi corpus Christi. CCCXXXIX. Escā uitā accipit & poculū uitā bibit qui in Christo manet, & cuius Christus habitator est. Nā qui discordat a Christo, nec panē eius manducat, nec sanguinē bibit, etiā si tantā rei sacramentum ad iudiciū suā prāsumptiōis quotidie indifferenter accipiat. CCCXL. Vult mūdā sapiētia, ut nunq̄ pmitteret eos deus qui mali sunt esse felices, quod utiq̄ nō sinet: sed ideo mali cū habēt quod uolūt felices putant, quia quid sit felicitas ignorant. CCCXLI. Aliud est migrare corpore, aliud corde. Migrat corpore qui motu corporis mutat locū. Migrat corde q motu cordis mutat affectum. Si aliud amabas, non es nisi ubi eras. CCCXLII. Christi nomen a chrismate est, id est, ab unctiōe. Quia ideo omnis Christianus sanctificat, ut intelligat se nō solum sacerdotalis & regiae dignitatis esse cōsortē, sed etiā cōtra diaboli fieri luctatorē. CCCXLIII. Sequamur Christū lumē uerū, nec ambulemus in tenebris. Tenebrae aut metuēde sunt, morū, nō oculorū: & si oculorū, nō exteriorū, unde discernit non albū & nigrū, sed iustū & iniustū. CCCXLIII. Catholica fides dñm Iesum Christū & uerū deū & uerū hominē credit & prādicat. Vtrūq̄ em scriptū est, & uerū uerū est, Qui deū tantūmodo asserit esse Christū, & potentiā negat qua creatus est, & mediācinā qua sanatus est. Qui hominē tantūmodo as-

serit Christū, potētis negat qua creatus est. Vtrūq̄ ergo anima fidelis ac recta suscipe: est deus Christus, est & homo Christus: æqualis deo Christus, æqualis patri, unū cū patre: æqualis homo Christus uirginis fili, trahēs de hūine mortalitātē, nō aut iniquitātē. CCCXLV. Missus dñs Christus a patre, nō recessit a patre. Missio eius incarnatio fuit, & inuisibili deitate hęc fuit, in hunc mūdum uenire quōd appareret. Quod si cito caperet, non opus erat, ut crederet. Credēdo ergo capis, quod nisi credat, nunq̄ intelligit. CCCXLVI. Vtrūq̄ credat pater & filius, & ipse filius audiendus est dicens, Ego & pater unū sumus. Duobus enim uerbis duæ simul hereses destrucant. Nā p id quod ait, unū, Arriū pculit: per illud quod ait sumus, Sabellii strauit: quia nec sumus, de uno, nec unū diceret de diuerso. CCCXLVII. Vtrūq̄ nouerimus esse in Christo, & unū quo æqualis patri est, & unū quo illo maior est pater. Illud uerbū est, illud caro est: illud deus est, illud homo est. Sed unus est Christus deus & homo. CCCXLVIII. Multorū hominū multæ sunt sine dubio animæ, et multa sunt corda: sed ubi p dilectionē fidēq̄ adhæreāt deo, una anima, & unū cor fiūt. Si ergo charitas dei quæ diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctū qui datus est nobis, tantū unitatē multarū animarū & multorū cordiū facit: quāto magis certius in patre & filio & spiritu sancto æterna & incōmutabilis unitas manet, ut indifferēs trinitas, unus deus & unū lumen & unum principium. CCCXLIX. Non sic docuit pater filiū quasi in doctū genuerit, & scientiā cōtulerit nesciēt: sed in tēporalis doctrinæ est in tēporalis essentia: hoc est a patre doceri, qd est a patre generari: quia simplicitas naturæ est, esse & nosse: sed nō est aliud atq̄ aliud, sed idipsum. CCL. Fides semp præuenit uisionē. Credimus em ut cognoscamus, nō cognoscimus, ut credamus, Fides ergo est qd non uides credere, ueritas qd credidisti uidere. CCLI. Bonus odor Christi est prādicatio ueritatis, quo odore uitā capit, qui Euangelio bonis opib. seruit & cōgruit. Mortē autem incurrit, omīs qui ab ijs quæ bene loquit, uita dissentit: quæ cōditio & auditor cōstringit, cū recta prādicatio ab his p incredulitatē audit in mortē, ab alijs p fidē suscipit in salutē. CCLII. Fides Christi, est credere in eū qui iustificat impiū: credere in mediatorē, sine quo nullus recōciliat deo: credere in Saluatorē qui uenit quærere & saluare qd perierat: credere in eū qui dixit, Sine me nihil potestis facere. Sed hęc fidem nō apprehēdit, qui ignorans dei iustitiā, qua iustificat impius, suā uult cōstituere, qua cōuincitur superbus. CCLIII. Charitatē habēs, quæ ex puro corde, & cōsciētia bona, & fide non ficta diligit deū, & proximū sicut seipsum. Amator em dei, amator est sui: & qui nō diligit deū, nō diligit proximū, quia nō diligit seipsum. Pro hac aut dilectione patienter etiā mūdi odia sunt tolerāda: necesse est em ut nos oderit, quos uidet odisse quod diligit. CCLIII. Duo hominū genera sub uno nomine nūcupant mūdi. Sicut em dicit mundus in impijs, sic dicit mūdus in sanctis. Vnde cū

totus in semetipso, & in amore & in odio discordet, nos eū & odisse iubemur & amare: eū dicit nobis, Nolite diligere mūdū: & cū dicit, Diligite inimicos uestros: ut quorū execramur iniquitatē, optemus salutē. CCLV. Ad uitandā tentationem uanæ gloriæ, melior est discētis q̄ docētis status. Tutius em audit ueritas q̄ prādicat. Quoniā cū doctrina recipit, humilitas custodit. Cū autem disputatio placet, uix est ut differentem nō pulset quantulacūq̄ iactātia. CCLVI. Periculosum est homini sibi placere, cui cauendū est superbiere. Deus aut quātuncūq̄ se laudet, non se extollit excelsus, nec se uult sua maiestate uideri maiorem. Sed cū homini loquitur potentiā suā, non hoc agit, ut gloriosior ipse, sed ut ille melior fiat & doctior. Nobis em prodest autorē nostrū cognoscere, & ei qui est sup omnia subiacere: ne de re quā nō possumus cōprehēdere quid est, possumus sentire qd non est. CCLVII. Christiana obseruātia ad perfectē pietatis profectū per mutuā maxime peruenit indulgentiā peccatorū, dante nobis domino suæ bonitatis exemplū. Nam si ille in quo nullum omnino fuit peccatū interpellat pro peccatis nostris, quāto magis nos inuicē pro proprijs orare debemus. Amplectēda quippe est homini qui nō omni potest carere peccato, tam benigna conditio, ut dimittendo peccatā aliena, diluat sua. CCLVIII. Iustorū desideriorū societati tunc nihil deerit, quādo deus omnia in illis omnib. erit. Ad quā beatitudinē hi pueniunt, qui huic seculo ante separationē animæ carne moriunt, nec in eis inueniunt cupiditatis quas sola supat dilectio dei: ut id patiat iniquitas qd elegit, & eo bono fruatur iustitia quod amauit. CCLIX. Qui sic cōfiteat dñm Iesum Christū, ut eundē hominē neget uerū, habētē scilicet unitā sibi nostrā carnis & animæ naturā, nō est pro illo mortuus Christus, quia secundū hominē mortuus est Christus. Nō recōciliat p mediatorē deo: Vnus est em deus, & unus mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Nec iustificat per ipsum: quia sicut per inobedientiam unius hominis peccatores cōstituti sunt multi, ita p obedientiā unius hominis iusti cōstituent multi. Nō resurget in resurrectione uitæ, quia per hominē mors, & per hominē resurrectio mortuorū: Sicut em in Adā omēs moriunt, ita & in Christo omnes uiuificabunt. Nullus se beati Petri defendat exēplo, qui se multis lachrymis accusauit & lauit, ut principē suū ecclesia, nō negatiōis, sed poenitentiæ imitatiōe sequeret. CCLX. In qui busdā æternis potest esse aliqua distātia. Ipsa nāq̄ æternitas absq̄ diuersitate mēsuræ est. Multæ qppe māfiones in una uita uarias meritorū significāt dignitates. Sed ut deus omnia in omnib. erit, fiet etiā in dispari claritate per gaudiū, ut quod habēt singuli, cōmune sit omnibus. Quoniā per connexionē dilectionis, a gloria capitis, nulla aliena erit pars corporis. CCLXI. Fides eorū qui deum uisuri sunt, quod nō uidet credit: nam si uidet, non est fides: credēti pollicet meritū, uidentē redditur prāmiū. CCLXII. Male usurus eo quod uult accipere, deo potius miserate nō accipit. Proinde si

hoc ab eo petit, unde homo exauditus lædat, magis metuendū est ne quod possit deus dare ut ppius, det iratus. CCLXIII. Qui diligit me, inquit dñs, diliget a patre meo, & ego diligā eum, & manifestabo illi meipsum. Quid est enim, diligam, tanq̄ tūc dilecturus sit & nūc nō diligit? Ab sit. Quomodo enim nos pater sine filio, aut filius siue patre diligit? Quō inseparabiliter operant, se parabiliter diligit: Sed ad hoc diligā eum, ad hoc quod sequit, Et manifestabo ei meipsum. Diligā & manifestabo, id est, ad hoc diligā ut manifestē. Nūc enim ad hoc dilexit ut credamus & mandatum eius teneamus. Tūc ad hoc diliget, ut uideamus & ipsam uisionē mercedem fidei capiamus. Quia & nos nūc diligimus credēdo quod uidebimus, tūc aut diligemus uidēdo quod credidimus. CCLXIII. Ita sunt palmites in uite, ut uiti nihil cōferat, sed inde accipiāt unde uiuāt. Sic qppe uitis est in palmitibus, ut uitale alimētū subministrat eis, nō sumat ab eis. Ac per hoc & manentem in se habere Christū, & manere in Christo, discipulis utriq̄ pdest, non Christo. Nā prāciso palmitē potest de uira radice alius pullulare: qui autem prācisus est, sine radice uiuere non potest. CCLXV. Diuinitus dictū est, Noli esse iustus multū: qm nō est iustitia sapiētis, sed superbia prāfumentis. Qui ergo sic fit nimis iustus, ipso nimio fit iniustus. Quis est aut qui se faciat iustū, nisi qd dicit se nō habere peccatum? CCLXVI. Nullus est etiā in corpore creaturæ uere simplex substantia est, cui nō est esse q̄ nosse: potest enim esse, nec nosse: at illa diuina substantia nō potest, quia idipsum est quod habet. Ac p hoc sic nō habet sciētia, ut aliud sit illi scientia qua scit, aliud essentia qua est, sed utriq̄ unū: quāuis nō utriq̄ dicendū sit q̄ uerissime simplex & unū est. Habet enim uitā pater in semetipso, nec aliud est ipse q̄ uita quæ in illo est: & dedit filio habere uitā in semetipso, hoc est, genuit filium: qui & ipse uita est. Sic itaq̄ debemus accipere quod de spiritu sancto dictū est. Nō em loquet a semetipso, sed quēcūq̄ audiet loquet ut intelligamus nō eū esse a semetipso: Pater qppe solus de alio nō est, Nā & filius de patre natus est, & spūllāctus de patre pcedit. Pater aut nec nat⁹ est de alio, nec pcedit. Nec ideo sanē aliqua disparilitas in summa illa trinitate cogitatiōi occurrat humana, q̄ & filius ei de quo natus est, & spūllāctus ei de quo pcedit æqualis est. CCLXXVII. Quāuis natura incommutabilis nō accipiat fuit & erit, sed tantū Est: ipse em ueraciter est, q̄ aliter q̄ est esse nō potest: tamē ppter mutabilitatem tēporū in quibus uersat nostra mortalitas, nō mēdaciter dicimus: & fuit, & est, & erit: fuit in prēterito: est in præsētib. erit in futuris. Fuit quippe quia nūquā desinit, erit quia nūquā deerit: est, q̄ semper est. Neq̄ enim uelut qui iam non sit, cū præteritis occidit, aut cū præsētib. tanquā non fuerit oriet. Proinde cū secundū tēporū uolumina locutio humana uariat, qui per nulla deesse potuit, aut potest, aut poterit tēpora, uere dicunt de illo cuiuslibet tēporis uerba. Semper itaq̄ audit spiritus

Misio uerbi

Pater & filius

Deus & homo

Vnitatis dilectio

Doctrina patris

Corpus Christi

Communio

Malorum felicitas

Mutatio cordis

Chrisma

Lumen

Incarnatio uerbi

Gloria

Laus dei

Remisio peccatorum

Æterna uita

Christus homo

Fides & ueritas

Odor Christi

Fides

Æternitas

Fides

Preces

Dilectio

Palmites uitis

Humana iustitia

Simplicitas

De tēporalitate deitatis

tuffanctus, quia semp scit, & scire & audire hoc illi est, quod semp est: semper uero illi est esse, de patre pcedere. Nemo aut potest dicere quod non sit uita spiritus sanctus, cu uita pater, uita sit filius. Ac per hoc sicut pater cum habeat uitam in semetipso dedit & filio uitam habere in semetipso: sic spiritui sancto dedit, uitam pcedere de illo, sicut & pcedit de ipso. **CCCLXVIII.** Profus donum dei est, diligere deum. Ipse ut diligere donum dedit, qui non dilectus dilexit: displicentes amati sumus ut fieret in nobis unde placeremus. Diffudit enim charitatem in cordibus nostris spiritus patris & filij, quem cum patre amamus & filio. **CCCLXIX.** Pax Christi finem temporis non habet, & ipsa est omnis intentionis actioisq; perfectio. Propter hanc sacramentis eius imbuimur: propter hanc mirabilibus eius operibus & sermonibus erudimur: propter hanc spiritus sancti pignus accepimus: propter hanc in eum credimus & speramus, & amore ipsius quantum donat accedimur: propter hanc deniq; omnem tribulationem fortiter toleramus, ut in ea feliciter sine tribulatione regnemus. Vera enim pax unitatem facit, quoniam qui adhaeret deo unus spiritus est.

Tempora CCCLXX. Omne tempus ab illo est dispositum qui tempore subditus non est. Quoniam quae futura erant per singula tempora, in dei sapientia habent efficaces causas, in qua nulla sunt tempora. Non ergo credatur hora passionis domini fato urgente uenisse, sed deo potius ordinata. Non enim causa necessitatis Christo intulit crucem, nec sydera coegerunt mori syderum conditor: qui in temporalis cum patre, sicut tempus quo carne moreret, quemadmodum & quo de matre nascere elegit. **CCCLXXI.** In eo aut quod dicit, Haec est autem uita aeterna, ut cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum. Ordo uerborum est, cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum cognoscant solum deum uerum. Consequenter enim intelligit & spiritus sanctus, quia spiritus est patris & filij, tanquam charitas substantialis & consubstantialis amborum: quoniam non duo dii, pater & filius: nec tres dii, pater & filius & spiritus sanctus, sed ipsa trinitas unus solus uerus deus. Nec idem pater qui filius, nec idem filius qui pater, nec idem spiritus sanctus qui pater aut filius: quoniam tres sunt, pater & filius & spiritus sanctus, sed ipsa trinitas in his deus unus. **CCCLXXII.** Quicquid deus pater deo filio dedit, gignendo dedit: Ita enim dedit filio pater sine quibus filius esse non possit, sicut ei dedit ut esset. Nam quomodo uerbo uerba daret aliqua, in quo ineffabiliter dixit omnia? **CCCLXXIII.** Custodia dei circa nos non tanquam carnaliter debemus accipere, uelut uicissim nos seruaret pater & filius, amborum in nobis seruandi alternata custodia, quasi alius alio discedente succedat. Simul enim custodiunt pater & filius & spiritus sanctus, qui est unus uerus deus. Sed scriptura nos non leuat, nisi descendat ad nos, sicut uerbum caro factum descendit ut nos releuaret, non cecidit ut iaceret. Si descendente cognouimus, cum leuante surgamus, & intelligamus cum ita loquitur personas eam distinguere, non separare naturas. **CCCLXXIIII.** Si naturam

cogitemus in qua creati sumus, cum omnes ueritas creauerit, quis non est ex ueritate? Sed non omnes sunt quibus ut audiant ueritatem & credant, ex ipsa ueritate praestat. Nullus proculdubio praecedentibus meritis saluatur, ne gratia non sit gratia. Si enim dixisset, omnis qui audit uocem meam, ex ueritate est: ideo dicitur ex ueritate putaret, quia obtemperat ueritati. Non autem hoc ait, sed, omnis inquit, qui est ex ueritate, audit uocem meam. Ac per hoc non ideo est ex ueritate, quia audit eius uocem: sed ideo audit, quia ex ueritate est, id est, quia illi hoc donum collatum est: quod quidem non est aliud, quam donante Christo credit in Christum. **CCCLXXV.** Quisquis seipsum, non deum amat, non se amat. Et quisquis deum, non seipsum amat, ipse se amat. Qui enim non potest uiuere de se, moritur utique amando se. Cum ergo ille diligat de quo uiuit, non se diligendo magis diligit, qui propter ea se non diligit ut eum de quo uiuit diligit.

CCCLXXVI. Quicquid illud est quod oportet patrem agere ad filium, non fit nisi per eundem filium ad ipsum: scilicet quod filius hominis est, & factus inter omnia per ipsum: quia filius dei est, & per illum fiunt a patre omnia. **CCCLXXVII.** Non est mirum dicere Apostolum, etiam in futuro seculo patri filium subiectum futurum, ubi ait, Tunc & ipse subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Quando quidem in filio forma humana mansura est, qua semper maior est pater. Quauis non defuerunt, qui illam tunc filij subiectionem ipsius humanae formae in diuinam substantiam commutationem intelligendam putarunt, tanquam hoc cuius rei subiecta, quod in eam uertit & mutat. Sed intelligi potest, ideo magis dixisse Apostolum, etiam tunc patri filium fuisse futurum subiectum, ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanum conuersione aliqua consumendum, ut sit deus omnia, non tantum in illi us forma hominis, sed in omnibus. quando capitis gloria uniuersum corpus implebit. **CCCLXXVIII.** Quantacumque bona quauis magna, quauis minima, nisi ex deo esse non possunt. Quid enim maius in creaturis quam uita intelligens: aut quid minus esse potest quam corpus? Quae quantulibet efficiant & in id tendat ut non sint: tamen aliquid formae illius remanet ut quolibet modo sint. Quicquid autem formae cuiuspiam rei deficientis remanet, ex illa forma est quae nescit deficere, motusque ipsos rerum deficientium uel proficientium, excedere numerorum suorum leges non sinit. Quicquid ergo laudabile aduertitur in rerum natura, siue exigua, siue ampla laude dignum iudicetur, ad excellentiam & ineffabilem laudem referendum est conditoris. **CCCLXXIX.** Neminem deus ad peccandum cogit, prauidet tamen eos qui propria uoluntate peccabunt. Cur ergo non uin dicit iustus, quae fieri non cogit praescius? Sicut enim nemo memoria sua cogit facta esse quae praetereunt, sic deus praescientia sua non cogit facienda quae futura sunt. Et sicut homo quaedam quae facit meminit, nec tamen omnia quae meminit facit: ita deus omnia quorum ipse autor est, praescit, nec tamen omnium quae praescit ipse autor est. Quorum autem non est autor malus, iustus est ultor. **CCCLXXX.** Humana anima naturaliter diuinis, ex quibus pendet, conexa rationibus, cum dicit melius fieri hoc

Dilectio erga deum

Pax Christi

Tempora

Unitas trinitatis

Quid dedit pater filio

Custodia dei

Gratia

Amor erga deum

Patris opera que & filij

Subiectio filij

Ordo in creaturis

Præscientia dei

Cognitio creaturæ inuisibilis

quod illud, si uerum dicit, & uidet quod dicit, in illis superius rationibus uidet. Credat ergo deum fecisse quod recto intellectu ab eo faciendum fuisse cognoscit, etiam si hoc in rebus factis non uidet: qui etiam si caelum oculis uidere non posset, & tamen ratione uera tale aliquid faciendum fuisse collegerit, credere debuit factum fuisse, quamuis id oculis non uiderit. Non enim cogitatione cerneret factum fuisse, nisi his rationibus in quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, nec potest uera cogitatione uidere quod non est.

Remedia peccati CCCLXXXI. Quid tam dignum misericordia quam miser est, & quid tam indignum misericordia quam superbus miser? Ex quo factum est, ut illud dei uerbum per quod facta sunt omnia, & quo frui omnis angelica beatitudo, usque ad miseriam nostram porrigat clementiam suam. Et uerbum caro factum est, ut habitaret in nobis: sic enim posset panem angelorum homo māducare nondum angelis adaequatus, si panis iste angelorum hominibus dignaretur aequari. Nec sic descendit ad nos, ut illos desereret, sed simul integer illis, integer nobis: illos intrinsecus pascens per id quod deus est, nos forinsecus admonens, per id quod nos sumus: & idoneos fecit per fidem, quos per speciem pascat aequaliter. **CCCLXXXII.** Dubium non est, contra naturam esse omne uitium & eius rei cuius est uitium. Quapropter quoniam in quacumque re non uituperatur nisi uitium, ideo uitium est, quia contra naturam est. Nullius rei recte uituperatur uitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim in uitio displicet, nisi quod corrumpit quod in natura placet.

Pœna peccati CCCLXXXIII. Omne peccatum animae est. Duo sunt poenalia, ignorantia & difficultas. Ex ignorantia deprauatur error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro ueris ut erret inuitus, & resistendo repugnationi carnalis uinculi non posse ab illicitis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed poena damnati.

Varia remedia CCCLXXXIII. Ut ars medicinae cum eadem maneat, neque modo ipsa mutetur, mutat tamen praecipua languentibus, quia mutabilis est natura ualetudo. Ita diuina prouidentia cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturae uarie subuenit, & pro diuersitate morborum alijs alia iubet, aut uetat, ut a uitio unde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam & essentiam ea quae deficiunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat & firmet.

Præuaticatio CCCLXXXV. Primum animae rationalis uitium est, uoluntas ea faciendi quae uetat summa & in-

tima ueritas. Ita homo de paradiso in hoc seculum depulsus est, id est, ab externis ad temporalia, a copiosis ad egena, a firmitate ad infirma. Non ergo a bono substantiali ad malum substantiale, quia nulla substantia malum est, sed a bono aeterno ad bonum temporale, a bono spirituali ad bonum carnale, a bono intelligibili ad bonum sensibile, a bono summo ad bonum infimum. Est igitur quocumque bonum, quod diligunt anima peccat, quia infra illam ordinatum est: quare ipsum peccatum malum est, non ea substantia quae peccando diligit. **CCCLXXXVI.** Lex omnium artium cum sit omnino incommutabilis, Menses uero humana, cui talis legem uidere concessum est, mutabilitatem pati possit erroris, satis apparet supra mentem nostram esse legem, quae ueritas dicit. Nec iam illud ambigendum est, incommutabile naturam, quae supra animam rationale sit, deum esse, & ibi esse primam ueram & primam essentiam, ubi est prima sapientia. Nam haec est illa incommutabilis ueritas, quae lex omnium artium recte dicitur, & ars omnipotens artificis. Itaque cum se anima sentiat nec corporum speciem motumque iudicare secundum seipsam, simul oportet cognoscat, praestare suam naturam ei naturae de qua iudicat: praestare autem sibi eam naturam secundum quam iudicat, & de qua nullo modo iudicare potest. **CCCLXXXVII.** Ad descendendum necessario dupliciter ducimur, autoritate atque ratione. Tempore autoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetendo aestimatur. Quia ergo & principium sapientiae timor domini, & per humilitatem ad sublimia gradus est, incedat humana ignorantia per fidem, ut mereatur fides uidere quae

CCCLXXXVIII. Diuitijs, floriorum nobilitate te iactas, & exultas: chritudine corporis, & honoribus minibus deferunt: respice te ipsum es, & quia terra es, & in terram ibis qui ante te similibus splendentibus quos ambiebant ciuibus, biles imperatores: Vbi & festa: Vbi equorum exercituum duces: Vbi fat puluis, nunc omnium eorum uitae meae quis seruus, quae scernere si poterit

Veritas

Quomodo dicitur

TERTIUM

BASILEAE APVD ET NIC

ABCDEFGHI GHI

